

787c

“నహి జ్ఞానేన సద్భవం పవిత్ర మిహ విద్యతే”

ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము

ద్వితీయ భాగము

(R) 026

పునర్ముద్రణము

‘అన్’ నుండి ‘అశ్వినీ’ వరకు

ముఖ్యసంపాదకుడు :

కొమట్రాజు వేంకట లక్ష్మణరావు, ఎమ్. ఏ.

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయము,

చెన్నై

ప్రకాశకులు :

కా. నాగేశ్వరరావు,

ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వ కార్యాలయము

మొదలితము :

ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాలయము,

నెం. 2 దు, తంబుసెట్టిబీధి, చెన్నపురి.

౧౯౩౪.

[సర్వస్వామ్యసంకలితము]

ద్వితీయసంపుటమునకు విలేఖకులు

అ. ల.	శ్రీ ఆచంట లక్ష్మీవతిగారు, వి. ఏ., ఎమ్. వి. అండ్ సి. ఎమ్., భిషగ్రమ్మ. అపస్మరము
క. మా.	శ్రీ కనుపర్తి మార్కండేయశర్మగారు అశ్వమేధము
కా. నా.	శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు అనాహతము అనుభవసారము అపకోమమధూతి అల్లమప్రభువు
కొం. జ.	శ్రీ కొంపెల్ల జనార్దనరావుగారు అప్పారావు, గురజాడ అప్పారావు, బసవరాజు
కొ. రా. వేం. కృ.	శ్రీ రాజా కొచ్చెర్లకోట రామచంద్ర వేంకట కృష్ణరావుగారు, వి. ఏ. అనురకము
కొ. వేం. ల.	శ్రీ కొమట్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు, ఎమ్. ఏ. అనంతమాత్యుడు అనంతారెడ్డి అనమారెడ్డి అనాగరకసంఘము అనుమానము అశోకవర్ణసమీకరణము అన్నయ్య, తెనాలి అప్పకవి అబ్బయమాత్యుడు అభావము అభిజ్ఞానకాకుంఠలము అభినయము అర్థకాస్త్రములు అలంకారములు అల్లాపనివత్తు అవతారములు అవధానము అశోకవర్ణముడు
గం. దూ.	శ్రీ గం. దూర్వానశాస్త్రిగారు అన్నభేది అపస్మరము అర్చకము అమృతీత్రము అయస్కింతము
గం. వేం. రా.	శ్రీ గొబ్బూరి వేంకటానందరావు రావుగారు, వి. ఏ. అమరాధ అనుభవము

శ్రీ

- శ్రీ గోతుటి జోగిరాజుగారు, అశాస
అసిస్టెంట్ డైరెక్టర్ ఆఫ్ అగ్రికల్చర్. అనుము
అరటి
అరటిదులుంబము
- శ్రీ చివుకుల వేంకటరమణశాస్త్రిగారు అయనము
- శ్రీ టి. ఆర్. చింతామణిగారు, అప్పయదీక్షిగులు
ఎమ్. ఏ., పి.హెచ్. డి.,
సంస్కృతభాషా ప్రధానోపన్యాసకులు,
మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము.
- శ్రీ టి. య్. రామచంద్రగారు, అమరావతీస్తూపము
ఎమ్. ఏ.
ఆర్కెయలాజికల్ అసిస్టెంట్,
గవర్నమెంటు మ్యూజియము, మద్రాసు.
- శ్రీ బులుసు వేంకటరమణయ్యగారు అభిధేయము
అభిషేకశాటకము
- శ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావుగారు, అమృరాజవిజయాదిగ్యుడు
బి. ఏ., బి. ఎల్.
అమృరాజవిష్ణువర్ధనుడు
- శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, ఎమ్. ఏ. అభినయము
- శ్రీ మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్యగారు, అరాజక
ఎమ్. ఏ.
అర్థశాస్త్రము
రీడర్, డిపార్ట్మెంట్ ఆఫ్ హిస్టరీ,
పారిసిస్ ఆండ్ ఎకనమిక్స్.
- మహాపాధ్యాయ, ఆంధ్రకళాప్రపూర్ణ,
శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారు అనిరుద్ధచరిత్రము
- శ్రీ కల్యాణానందభారతీస్వామివారు అనుభూతిప్రకాశ

విన్నపము

విజ్ఞాన మానందము. విజ్ఞానము పురుషార్థము. విజ్ఞానము సరమార్థము. విజ్ఞానము సరబ్రహ్మము. విజ్ఞాన తరంగములు విశ్వవిలాసములు. శాస్త్రజ్ఞులు, కవులు, గాయకులు, శిల్పులు, మంత్రులు, యోధులు, మతాధిపతులు, త్యాగులు, కార్మికులు మొదలగు విజ్ఞానోపాసకులు దేశకాలపాత్రావరణాతీతమైన విజ్ఞానారాధనమును మానవధర్మాభ్యుదయమునకుఁ జేయుచున్న విధమును విజ్ఞానోదంత మనంతముఖములను విశదము చేయుచున్నది.

ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వమును నీ మహాకార్యమును యథాశక్తిని నిర్వహించుట కుపక్రమించిన విధము మొదటినంపుటమునందలి ప్రస్తావనయందు విశదీకరింపఁబడినది. రెండవసంపుటమునందీచర్చితచర్చణ మనవసరము. రెండవసంపుటమును ప్రకటించుటయందుఁ గలిగిన కాలవిలంబనము వర్తమానదేశపరిస్థితులం దనివార్యము. బహుజన సహాయమునను, విశేష సాధనసంపదవలనను సాధ్యమైన ప్రచురణమునందు కాలవిలంబనము సహజము. రెండవసంపుటమునకు వ్యాసములనువ్రాసి ప్రచురణమును సాధ్యముచేసిన వ్యాసలేఖకులకు వందనములు. మాకుఁగావలసిన ఛాయాచిత్రములనొసంగి ద్వితీయసంపుటమునందు ముద్రించుట కనుమతించిన | మద్రాసు గవర్నమెంటు మ్యూజియము, సూపరింటెండెంటుగారికిని, కోటగిరి ఆర్కెయొలాజికల్ సర్వే ఆఫ్ ఇండియా, నదరఫ్ సర్కిల్ సూపరింటెండెంటుగారికిని, కలకత్తా ఇండియన్ మ్యూజియము సూపరింటెండెంటు (ఆర్కెయొలాజికల్ సెక్షను) గారికిని, హైదరాబాదు హెచ్. ఇ. హెచ్. డి నైజామ్స్ గవర్నమెంటు ఆర్కెయొలాజికల్ డిపార్టుమెంటు డైరెక్టరుగారికిని సంపాదకులు కృతజ్ఞులు. పునర్ముద్రణము నందు సూతినాంశములు చేర్చఁబడి ద్వితీయసంపుటము అన్-అక్విని వఱకును పర్యాప్తమగుచున్నది. భగవంతుఁడును, ఆంధ్ర మహాజనులును నీప్రయత్నము సార్థకమగుట కనుగ్రహింతురుగాత!

భావ సం. మాఘశుద్ధ }
౧౪, శనివారము }

కా. నాగేశ్వరరావు.

We have great pleasure in expressing our grateful thanks to the following, who so kindly acceded to our request and granted us permission to reproduce some of their photos in this volume:

- i. The superintendent, Government Museum, Madras;
- ii. The director of the Archaeological department of H. E. H. the Nizam's dominions, Hyderabad;
- iii. The Superintendent, Archaeological survey of India Southern Circle, Kotagiri;
- iv. The Superintendent, Indian Museum (Archaeological section), Calcutta.

అన్ — అన్ అనునది దక్షిణవర్ణాయందలి క్యాక్ ఘృజిల్లాయందలి యొకపట్టణప్రాంతమునకు పేరు. దీనివైకాల్యము ౨,౮౬౧ చతురపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౩,౮౬౩. అడవిభాగము విశేషము, వ్యవసాయము తక్కువ. రాబడి రూ. ౩౧,౦౦౦ లు. ముఖ్యపట్టణము అన్ అనునది. అక్కడ ౮౨౬ గురు జనులు గలరు.

అనంగ — భారతవర్షీయనది (భార, భీష్మ, అ. ౯).

అనంగ జీవన — ఇది యొకభాగము. వాసంతికా వసంత శేఖరుల యన్యోన్యవాతరాగమును, నారీసమావేశము నిందు వర్ణింపబడినది. ఆరేయసగోత్రజాడను వరదగురువు అనునతడు దీనిని రచించెను. విశ్వగుణాదర్శమును వ్రాసిన వేంకటాచార్యుని కితడు పితండ్రి. ఇతని యితగ్రంథములు : కారికాదర్శణము, కృష్ణాభ్యుదయము.

అనంగ దేవుడు — చేదిదేశపు రాజు. హైహయ వంశమునందు జననమందెను. తండ్రి పేరు అర్జునుడు. రాష్ట్రపాట వృషాలుడు ఇంద్రుఁ డీ యనంగదేవుని పూతును తెండ్రియాడెను.

అనంగ పాలుడు — ఢిల్లీరాజు. తుకర వంశమునందుఁ జవరినాడు. ఈతనికాలముననే యీతనిరాజధానికి 'ఢిల్లీ' యని పేరు గలిగెను. ఇతనికి పుత్రసంతానము లేదు. ఇద్దలు కొమార్తె లుండిరి. అందు కమలాదేవి యనునామెను అజమీరురాజయిన సోమేశ్వరున కిచ్చెను. ఈమెకుమారుడే తరువాత ఢిల్లీశ్వరుడైన పృథ్వీరాజు. రెండవ కొమార్తె యనువిమలాదేవిని కన్హోజరాజైన విజయపాలున కిచ్చిరి. ఈమెయే జయచంద్రునితల్లి. అనంగ పాలుడు ముసలివాడై బదికాశ్రమమునకుఁ బోవునపుడు తన ఢిల్లీరాజ్యమును దాహిత్రుడగు పృథ్వీరాజున కిచ్చెను.

అనంగ బ్రహ్మవిద్యావిలాసము — ఇది యొకభాగము. శృంగారరసప్రధాన మయినది. రచయిత వాఘాల వరదాచ్యుడు.

అనంగ భాగి — ఒక బ్రహ్మి.

అనంగ విజయము — శృంగారరసప్రధాన మగు శ్లోకపాటకము. దీనిని రచించినవాడు శివరామకృష్ణుఁ డనునతఁడు. నారాయణుఁ డనునతఁ డీశివరామకృష్ణునితండ్రి.

అనంగాధరి — ఉభయవక్రసంపూర్ణరాగము. ౩౯-వ మేళకర్తయగు ఝలకరాశిరాగజన్యము. ఆరోహణము : స రి గ రి మ ప ని ధ ని స; అవరోహణము : స ని ప ధ మ గ మ రి స యని సంచారముకలది.

అనంగుడు — ౧. శివునిచే భస్మముచేయబడిన తరువాత గల మునకు వచ్చినపేరు (మాడుడు; మన్మథుడు).

౨. రామసేనయందలి యొకవానరుడు.

అనంత — ౧. ఈపేరుగల సంస్కృతకవు లెందఱో కలరు. వారిలో నీక్రిందివారు ముఖ్యులు : (౧) ఉదయభాను కావ్యకర్త; (౨) కారకచక్ర రచయిత; (౩) చిడంబరాష్ట్రకారుడు; (౪) యోగామృతార్థచంద్రిక యను పాఠంజలయోగసూత్రభాష్యమును రచించినవాడు; (౫) వాక్యమంజరీరచయిత; (౬) విద్యుపరాధ ప్రాయశ్చిత్తప్రయోగరచయిత; (౭) వాజసనేయసంహితకు 'శుక్లదశభాష్యము'ను వ్రాసినవాడు; (౮) సాహిత్యకల్పనల్లి యను నలంకారగ్రంథమును గూర్చినవాడు; (౯) భీముని తుమారుడు, నైగేయార్పికానుక్రమమును వ్రాసినవాడు; (౧౦) మంత్రి-మండల తుమారుడు; ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున కామసమాసామహాప్రబంధము అను కామకాస్త్రమును రచించినవాడు.

౨. వక్రసాడవ - ఔషధరాగము. పదు నేడవ మేళకర్తరాగముగు మూర్ధకాంతిరాగజన్యము. ఆరోహణావరోహణములందు - రి స మ ప ధ ని స; స ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనంతకవి (చిత్రకవి) — ఇతఁడు పెమ్మసాని చినతిమ్మనాయని కాశ్రితుడు. పదునేడవ శతాబ్ది మొదటియర్ధమున నున్నవాడు. అఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణుడు. చిత్రకవి పెద్దనాధ్యుని పుత్రుడు. భారద్వాజసగోత్రుడు. ఇందుమతీపరిణయమును ప్రబంధమును రచించెను. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకును, విష్ణుచిత్రియమునకును బీక వ్రాసినవాడు. ఆంజనేయోపాసకుడు.

అనంతగిరి — ౧. తూర్పుగోదావరి వీశెస్వరిజిల్లా, యెల్లవరంతాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౦ (౧౯౩౧).

౨. గంజాంజిల్లా పల్లకిమిడి తాలూకాలోని జమిందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౧ (౧౯౩౧).

౩. గంజాంజిల్లా పల్లకిమిడి తాలూకా జమిందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧).

౪. గంజాంజిల్లా పల్లకిమిడి తాలూకా జమిందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౮౩ (౧౯౩౧).

౫. గంజాంజిల్లా కైకూరితాలూకాలోని ఈశాంగ్రామము. ఇచ్చటి జనసంఖ్య ౫౩౫ (౧౯౩౧).

అనంతచ్ఛందన్న — (మాడుడు; అనంతమాత్యుడు).

అనంతజిత్తు — ఇరువదిసలుగురు జనులలోఁ బదునాఱు గవవాడు. ఇతఁడు వర్తమానావస్థినినుండి యావిర్భవించెను. ఇతని

శ్రీపతిపండితుడు). అనంతపాలదండనాథుని కావనములు శ్రీ. క. ౧౧౦౦ మొదలుకొని ౧౧౭౩ సంవత్సరములవఱకు గాన్పించుచున్నవి.

అనంతపురము — ౧. మైసూరురాజ్యమునందలి యొకపల్లె. షిమోగాజిల్లాలోని సాగర్ తాలూకాలోనిది. షిమోగాకు ౨౯ మైళ్ళమీద నుండును. అంధాసురుఁ డన్న రాజుచే నెనిమిదవ శతాబ్దియందీ గ్రామము కట్టినపట్టణమై, పదునొకండుశతాబ్దియందీ చాళుక్యుల యధీనమునందుండెను. ఇది 'సహస్రవిమయము' (మండలము)లోనిది. ౧౦౮౨లో నిది ౧౨౦౦ బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగ నీయఁబడెను. ౧౦౭౯లో నిది రాజధానిగఁ జెప్పఁబడెను. పదునేడవ శతాబ్దియందు, కేలశిరాజు యొన వేంకటప్పనాయకుఁ డీ గ్రామమునందు శివచారమతమును స్థాపించెను. చంపకవరసు అనుచెలువు శ్రీవ్రీం చెను. గ్రామముపేరు 'అనందపుర' మని మార్చెను. అదియే తరువాత ననంతపురముగ మార్చెను. హైదరు, టిప్పులు ఈ గ్రామముపై పెక్కుసార్లు దాడివెడలిరి. ౧౮౩౦లోని తిరుగుబాటుకాలమున నీ గ్రామము దోపిడికి లోనయ్యెను.

౨. అనంతపురము జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. ఇది చెన్నపట్టణమునకు వాయవ్యములకు ౨౧౬ మైళ్ళమీద నున్నది. ఇది చెన్నపురి దక్షిణమహారాష్ట్రపు ఇమపదారి యొక్క గుంతకల్లు - రెండునూరుకాళిమీద నొకస్టేషన్.

ఈ గ్రామమును చిక్కప్పజడయర్ అనునతఁడు కట్టించె నని చెప్పుదురు. ఈతఁడు విజయనగరరాజు యొన ప్రథమబుక్కరాయలకు మంత్రిగ నుండెను. ఈ యొడయర్ ఒక పెద్దచెలువు కట్టించి, దానికి రెండు అలుగులనుండి ఎక్కివైననీరు పోవుటకు రెండు కత్వాలను, వానికి సమీపమున రెండు గ్రామములును కట్టించెను. అంకొక గ్రామమునకు రాజాపేరిట బుక్కరాయసముద్రము అని పేరు పెట్టి, రెండవదానికి దనభార్య యైన అనంతమ్మపేరిట అనంతసాగర మని పేరు పెట్టెను. ఆపేరే అనంతపుర మని మార్చెను.

౧౮౦౦ లో దత్తమండలములు కంపెనీవారిక్రిందికి రాగా, ఆ ప్రదేశమునంతకును మన్రో అనువానిని కలెక్టరుగా నియమించిరి. అతఁడు అనంతపురమునందే తనకచ్చేరి యేర్పఱచుకొనెను. ౧౮౨౨ లో కలెక్టరుకచ్చేరి బళ్లారికిఁ దీసికొనిపోయిరి. ౧౮౨౩ లో మరల ఆ కచ్చేరి అనంతపురమునకు వచ్చెను. ౧౮౪౦ లో కలెక్టరు కచ్చేరిని బళ్లారికి మార్చి, అనంతపురములో సబ్ కలెక్టరు ఉండఁజూపును. ౧౮౬౯ లో ఈకచ్చేరిమాడ గుత్తికి బోయెను. ౧౮౮౨లో అనంతపురము స్వతంత్రముగ జిల్లా ఆయెను. అప్పు డిచ్చటికి మరల కలెక్టరు కచ్చేరి వచ్చెను.

ఇచ్చట జిల్లాకలెక్టరు, పోలీసు నూపరింటెండెంటు, ఫారెస్టు ఆఫీసరు, లోకత్ ఫండ్ ఇంజనీరు, అనంతపురం డివిజనును పాలించు హెడ్ క్వార్టర్లు డిప్యూటీకలెక్టరు, అనంతపురం తాలూకా తహసీలుదారువారల కార్యస్థానము లుండును. ఇచ్చట డి. డి.

డబ్ల్యు అసిస్టెంటు ఇంజనీరు, సాబ్ - ఆబ్జర్వర్ - కష్టము కాళి ఇన్స్పెక్టరు, సబ్ రిజిస్ట్రారు, ఎక్సైజులకు జిల్లా రిజిస్ట్రారు, జిల్లా విద్యాధికారి, ఇంకమిటాన్సు ఆఫీసరు, జిల్లా ఆరోగ్యాధికారి (హెల్త్ ఆఫీసరు), పోలీసు డిప్యూటీనూపరింటెండెంటు, సహకారపరపతి సంఘము (కో ఆపరేటివ్ సొసైటీలు). అసిస్టెంటు రిజిస్ట్రారు మాడ నుండురు. జిల్లాకోర్టు, సెషన్సుకోర్టుమాడఁ గలవు. ఇవి యన్నియు కాక గవర్నమెంటు ఫస్టు గ్రేడు కళాశాల, పోలీసు రిస్ట్రాయిట్లస్కూలు - వీనితో దీనికి ప్రాముఖ్యము మఱియు హెచ్చి నది. జనసంఖ్య ౧౫,౦౯౯. ఈ గ్రామమున చెప్పఁదగిన విశేషము 'రాబర్ట్స్ స్కే' రను చౌకము. అనంతపురమున కలెక్టరుపనిచేసి ౧౮౩౮ న అచ్చటనే మరణమునొందిన రాబర్ట్స్ అనువానిపేర ఈ చౌకము నిర్మిత మయినది. రాబర్ట్స్ బ్రిటియున్నప్పుడే ఈ చౌకము నేర్పఱచి, నడుమ నున్న కోట, కండకము పూడ్చించి, నడుమ మండపమును గట్టించి, చుట్టు తనచేతితో చెట్లు నాఁచెను. వీనిలో దాదాపుగ అన్నియు నశించిపోయినవి. గుడి కెదురుగ నున్న వికాలమైన పెద్దచౌక మిప్పుడు దానిచుట్టుపట్లఁ గల పాతకాలలందరి విద్యార్థులకు శ్రీధారంగముగ నుపయోగపడుచున్నది. 'రాబర్ట్స్ స్కే' చుట్టు నున్న కట్టడములలో గవర్నమెంటు ఆస్పత్రి, ఉపాధ్యాయులకు ఉపాధ్యాయులకు బోధనాభ్యసన కళాశాలలు (Training Schools), బాలబాలికలకు ఉన్నతపాఠశాలలు చెప్పఁ దగినవి. ఈచౌకమున కుత్తరమున ప్రాంతకోట యుండెను. దాని బురుజుల విశేషములును, కండకపు పల్లములును ఇప్పటికిని గాన వచ్చును. ప్రాంతకోట యన్న ప్రదేశమున నిప్పుడు 'జూబిలి పార్కు' అను పాఠశాల నున్నది. వారమువారము జరగుసంత యిచ్చట జరగును. అనంతపురము పరిశుద్ధముగను, చక్కఁగను ఉండును.

౩. అనంతపురంజిల్లా గుత్తి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౧౩ (౧౯౩౧).

౪. అనంతపురంజిల్లా మడక శిరతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౯౩ (౧౯౩౧).

౫. చిత్తూరుజిల్లా మదనపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦ (౧౯౩౧).

౬. కడపజిల్లా జమ్మలమడుగు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౩౫ (౧౯౩౧).

౭. కడపజిల్లా ప్రొద్దుటూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౯౫ (౧౯౩౧).

— (రాళ్ల) అనంతపురంజిల్లా కల్వరగుద్దూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౧౮ (౧౯౩౧).

— (లక్కిరెడ్డిపల్లి) కడప జిల్లా రాయచోటి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭౫ (౧౯౩౧). ఫిబ్రవరిమాసమున జరగు గంగజాతరకు జను లోనగు వచ్చెదరు.

అనంతపురము జిల్లా

— ఇది చిన్నరాజధానియందలి యొక తెలుగుజిల్లా. ఇప్పుడు రాయలసీమ (పూర్వపుడత్రమండలములు) అనఁబడు జిల్లాలలో నది దక్షిణపుది. పూర్వము బళ్లారిజిల్లాలోనే అనంతపురమునూడ కలసియుండెను. బళ్లారినుండి దీనిని ౧౮౮౨ లో వేయిచేసిరి. దీని కుత్తరమున బళ్లారి, కర్నూలుజిల్లాలను, తూర్పున కడపజిల్లాయును, దక్షిణమున మైసూరురాజ్యమును చిత్తూరుజిల్లా లును, పడుమట మైసూరురాజ్యమును బళ్లారిజిల్లాయును గలవు. ఇందు పూర్వము అనంతపురము, ధర్మవరము, గుత్తి, హిందూ పురము, కల్యాణదుర్గము, మడకశిర, పెనుకొండ, తాడిపత్రి అను నెనిమిదితాలూకా లే యుండెను కాని ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున నూతనముగ చిత్తూరుజిల్లా యొర్పడినప్పుడు కదిరితాలూకా నిండు గలుపుటవలన నిప్పుడు తొమ్మిదితాలూకా లయినవి.

భూస్వభావము

అనంతపురముజిల్లా సముద్రదేశముకంటె కాదు; ఉన్నతప్రదేశము. ఇది మైసూరుపీఠభూమి చివరిభాగము. దక్షిణమువైపు ఉన్న తముగను, పోనుపోను ఉత్తరమువైపు పల్లముగను నుండును. దక్షిణపు వైపుప్రదేశము ౨,౨౦౦ ల అడుగులయొత్తున నున్నది. బళ్లారికిని గుత్తికిని నడుమ నున్నరేగటిసేల యొత్తు ౧,౧౮౨ అడుగులు; తూర్పు భాగమున తాడిపత్రియొద్ద ౯౦౦ అడుగులు.

భూస్వభావమునుబట్టి యీజిల్లాను ఉత్తర, దక్షిణ మధ్యవిభాగము లని మూడు విభాగములు చేయవచ్చును. గుత్తి, తాడిపత్రి తాలూకాలు కలసినది ఉత్తరవిభాగము. ఇందు ప్రత్తిపంట కను వయిన రేగటిభూమి చాల ఎక్కువ. అనంతపురము, కల్యాణదుర్గము, ధర్మవరము, పెనుకొండతాలూకాలు మధ్యవిభాగములోనివి. కదిరినూడ ఇందే చేరును. ఇందలిది గొడ్డుభూమి: తాతియెట్టుసేల, చెట్టుచేమ పెరుగడు. కదిరియం దంతట చెట్టుచేమ పెరుగనిగుట్టలు కలవు. హిందూపురము మడకశిరతాలూకాలు కలసి దక్షిణవిభాగ మనవచ్చును. ఇది మధ్యవిభాగముంత పాడుది కాదు. ఇందలి యెట్టు సేల నడివివిభాగమునందలిదానికంటె మంచిది. హిందూపురము, మడకశిరతాలూకాలలో నీటివనలి యెక్కువ. ఇందు కొబ్బరి, పోచ తోటలు కలవు. ఈతోటలవలన మడకశిర ఈజిల్లా కంతకు ఆరామమున్నపేరు గడించినది కాని చాలసంవత్సరములనీటివనపుతలన పోచ, కొబ్బరితోటలు చెడి దాని కాపేరు పోవుచున్నది.

కొండలు : కనుమలు

ఈజిల్లాలో మిక్కిలి ఎత్తయినకొండలు రేపు. ఉన్న చెల్లగుట్టలు. ఈజిల్లాయందు మిక్కిలి యెత్తయినది - మల్లప్పకొండ. ఇది పెనుకొండతాలూకా బుక్కవట్టణమున కుత్తరముగ నాలుగుమైళ్ల దూరమున నున్నది. దీనియొత్తు ౩,౦౯౨ అడుగులు; పెనుకొండ కొండ - దీనియొత్తు ౩,౦౯౧ అడుగులు. కుందుర్పిదుర్గము: ఎత్తు

౨,౯౫౬ అడుగులు. మడకశిరకొండ ౨,౯౩౪ అడుగులయొత్తు. కదిరితాలూకాయందలి ఈశ్వరమలయ: ఎత్తు, ౩,౧౬౯ అడుగులు. ఇది సముద్రపుమట్టమునకంటె ౧,౫౦౦ లు మొదలు ౨,౦౦౦ ల అడుగులయొత్తున నున్నప్రదేశమున నున్నది. జిల్లాయందలి యొడు సలములందుమాత్ర మిగుట్టలు పంక్తులు తీర్చియున్నవి. ఈయొడును ఉత్తరదక్షిణములఁ బోవును. వీనిలో ముచ్చకొటకొండ లనునవి తాడిపత్రితాలూకాకును గుత్తి అనంతపురముతాలూకాలకును మధ్యగ వ్యాపించినవి. వీనిపొడవు ౩౫ మైళ్లు: చాలచోట్ల వీనివెడల్పు ఏడు మైళ్లు. నాగసముద్రముకొండ లనునవి గుత్తితాలూకాకు మధ్యగఁ బోవును. వీనిపొడవు ౫౦ మైళ్లు: కాని యీవరుస చాలచోట్ల తెగి పోయినది. వైని చెప్పిన అయిదింటిలో ముఖ్యమైనది మల్లప్ప కొండలచాలు. ఇది పెనుకొండతాలూకా తూర్పుభాగము నాక మించినది. ఇది ధర్మవరమునొద్ద నారంభ మయి జిల్లా దాటి మైసూరురాజ్యములోనికిని, కడపజిల్లాలోనికినిగూడ వ్యాపించినది. పెనుకొండతాలూకాయందలి మఱియొకకొండలచాలు పెనుకొండకొండలు. ఇది ధర్మవరమునకు దక్షిణమున ఆరంభమయి పెనుకొండ, హిందూపురంతాలూకాలగుండ మైసూరురాజ్యములోనికి దక్షిణముగ ౪౦ మైళ్ల దూరము వ్యాపించియున్నది. పెనుకొండకొండవద్దట ఒక్కచోటమాత్ర మివరుస తెగిపోయినది. మడకశిరకొండలు ఆతాలూకాయందు తూర్పుపడుమరలుగ వ్యాపించి దానిని ఉత్తరదక్షిణవిభాగములుగ వేయిచేయుచున్నవి. తాడిపత్రితాలూకాతూర్పుభాగమున కర్నూలు - ఎల్లకొండలు వ్యాపించినవి. ఇవికాక విడివిడికొండలు పెక్కులు కలవు. ఇట్టివానిలో గుత్తికొండ, అనంతపురంగుత్తి తాలూకాలనడుమనున్న గంపమల్లకొండ పేర్కొనఁదగినవి. కల్యాణదుర్గము, ధర్మవరముతాలూకాలలోఁ జిన్నకనుమ లయిదాటు కలవు. కదిరితాలూకాయందలి దోర్నాలకనుమ, బొంతలపల్లికనుమ, తుమ్మల మల మున్నగు భయంకరములయిన కనుమలు కలవు.

నదులు

ఈజిల్లాలోఁ బ్రవహించునదులలో పెన్న ముఖ్యమయినది. ఇది మైసూరురాజ్యమునందుఁ బుట్టి, హిందూపురం తాలూకా దక్షిణమున ఈజిల్లాయందుఁ బ్రవేశించును. అచ్చటనుండి నూటిగ నుత్తరము దిక్కు ౮౦ మైళ్లు ప్రవహించి, ఉడిపి (పెన్నచోటలము) యొద్ద, చర్లన తూర్పునకుఁ దిరిగి రమారమి ౫౦ మైళ్లు ప్రవహించి వంగ నూరుగ్రామమునకు నుత్తరమున నొకమైలుదూరమున కడపజిల్లాలోఁ బ్రవేశించును. ఈజిల్లాయందలి తొమ్మిదితాలూకాలలో నది యొడు తాలూకాలగుండ ౧౩౦-౧౪౦ మైళ్లప్రదేశమునఁ ప్రవహించును. పామిడిగ్రామమునకు దక్షిణముగాఁ బాటెడు ఈనదికి నడుమ నొక కిలాలయము - గోపురశోభితముగఁ గట్టఁబడినది.

చిత్రవతి - ఇది పెన్నకు నుపసది. మైసూరురాజ్యమునఁ బుట్టి ఆగ్నేయదిక్కున ఈజిల్లాలోఁ బ్రవేశించి, హిందూపురము, పెను

అనంతపురము జిల్లా

కొండ, ధర్మవరము, తాడిపత్రి తాలూకాలలోనుండి ౧౨ మైళ్ల ప్రవహించి కడవజిల్లాలో ప్రవహించును.

పై నుండినది కాక పెన్నెటి కుపనదులయిన జయమంగళి, కుశివతుల, నాగ్గరిలోఁ గలయనస్వర్ణముఖి, కదిరితాలూకాయందుల నుష్టాశిలు, పాపఘ్ని అను చిన్నయెళ్లు కలవు. వ్యవసాయమున కుపకరించు జలాధారములుగ నివి యంత యుపయోగకరము లై పని కావు. సంవత్సరమంతటిలో చిత్రావతి, పెన్నెనదులలో పరిమిత దినములుమాత్రమే నీరుండును. ఈకారణమున సంవత్సరమునఁ జాలభాగము పైరు లుండవు.

గనులు

సుత్తితాలూకా వజ్రకరూరుగ్రామసమీపమున భూమిపై భాగముననే యొప్పుదైనను వజ్రములు దొరకుచుండును. అవి యొచ్చటి నుండి పుట్టునో తెలియలేదు. ధర్మవరముతాలూకా రామగిరిగ్రామము దగ్గల నున్న కొండలలో బంగారుగని యొకటి తొమ్మిదేండ్లక్రిందట మారినా అను పాశ్చాత్యుఁడు కనిపట్టివాఁడు కాని యది లాభప్రద మయినదికాదు. 'నార్త్ అనంతపూర్ గోల్డ్ మైన్స్ కంపెనీ' అను పేర నొకసంఘము ౧౯౦౨లో నేర్పడి ౧౯౨౫ వఱకు సుత్తి తాలూకా, రామపురముగ్రామప్రాంతమున బంగారుకొనుట పనిచేసి నది. కాని ౧౯౨౩ లో ఆకంపెనీ దివాలా తీసినది.

ఇండ్ల కుపయోగపడురాళ్లు అచ్చటచ్చట దొరకును. తాడి పత్రి తాలూకాయందుల రాయలచెఱువునొద్ద బలపపురాయి దొరకును. వానితో పాత్రలు చేయుదురు.

అడవి

౧౯౨౯ - వ సంవత్సరము, జనవరి మొదటిలేదినాఁటి కనంత పురంజిల్లాయందుఁగల అడవివిస్తీర్ణము 'తాలూకావారి'గా నీక్రిందఁ జూపఁబడినది :

తాలూకా	చ. మైళ్ల అడవి	మొత్తము విస్తీర్ణమున నూటికి
సుత్తి	౫౯	౩ - వ వంతు
తాడిపత్రి	౩౫	౧౨ " "
అనంతపురం	౩౪	౮ " "
ధర్మవరం	౪౨	౬ " "
కల్యాణదుర్గం	౪౪	౬ " "
పెనుకొండ	౧౨౦	౧౨ " "
హిందూపురం	౪౦	౯ " "
మడకశిర	౩౪	౮ " "
కదిరి	౨౧౬	౧౯ " "
జిల్లామొత్తము	౩౦౫	౧౨ " "

బళ్లారి, కడవజిల్లాలయందుల పడుమటితాలూకాలలోవలెనే యొచ్చటి యరణ్యములలోఁగూడ పెద్దచెట్లు పెరుగవు. జిల్లా యందుల యొత్తర, మధ్యమదిభాగములందు దక్షిణదిభాగమునందు

కంటె అడవి తక్కువ. దక్షిణదిభాగము మైయూజిటికభూమి కొన యగుటవలన దేశము ఎత్తు ఎక్కువ. అదియునుగాక అచ్చటి కొండల జిల్లాయందుల యరణ్యభాగములం దున్నచానకంటె సారవంత మయినది. అనంతపురం, తాడిపత్రి తాలూకాలలోనున్న ముచ్చకొటకొండలలో యేసిచెట్లు విశేషముగ పెరుగును. ఈయడవియందు పెరుగుదల హిందూదేశమునం దంతట దొరకు కలవలొ విక్రియి గట్టిది; విక్రియి బరువయినది. జిల్లాయంతటిలో పెనుకొండకములచెట్లు, పెరుగుదల విశేషముగఁ గల యడవి దక్షిణ దిభాగమున, అందు ముఖ్యముగ కొత్తకొట, అనుకొండపాళయం ప్రాంతములఁ గలదు. ఈ కొత్తకొట, అనుకొండపాళయం రిజర్వు అడవులు జిల్లాయంతటిలో రాగుగ వృద్ధిలోనికి రాఁగలవు. మంచిగందపుచెట్లును గాంక లో ఈజిల్లాకుఁ దీసికొనివచ్చినాఁటిరి. ఇవి క్రమముగ వృద్ధిపొందుచున్నవి. యేసి (మఖ్యముగా నిది కొత్తకొటరిజర్వు అడవిలోను), టేకు, విల్లూము విశేషముగఁ గలదు; ఈ మండలమునందలి టేకు అంత యెక్కుగఁ పెరుగదు. గిడసపాతీ యుండును. ఇవికాక కొండలమీద చాలనొట్ల పెదురు పెరుగును.

అడవులను రక్షింపవలసిన ప్రాముఖ్యమును రైతులు గుర్తించి రని తెలిసికొన్నపిదప గవర్నమెంటువారు ౧౯౧౪ న కొన్నికొన్ని జిల్లాలలో సామాన్యరక మయినయడవిని ఎట్లు చక్కఁచెట్టెదకో చూత మని పంచాయతులవశము కారించిరి. ఒక్కొక్కగ్రామము నకో, మొత్తముమీద కొన్నికొన్నిగ్రామములకు కలిపియో పంచాయతు లేర్పాటు చేసిరి. చాలపంచాయతు లటినన్యవశరములను సరిగా చక్కఁచెట్టుచున్న వని గవర్నమెంటువారి సంతృప్తి కలిగినది. గవర్నమెంటువా రీపంచాయతీపద్ధతిని ౧౯౨౬ న ఈజిల్లాకు వర్తింపఁజేసినారు. ఈజిల్లాయందుల చాలరిజర్వు అడవులు పంఛాయతులవశమునకు వచ్చినవి. ౧౯౨౮ - వ సంవత్సరమున పంచాయతులవశమున నుండినవి, అటవీకాఖవారియధికారమున నుండినవి ఈక్రిందిరిని గలవు :

తాలూకా	అడవి విస్తీర్ణము చ. మైళ్లు	పంచాయతుల వశముననున్న అడవి చ. మైళ్లు	అటవీకాఖ వారియధికారమున నున్న అడవి చ. మైళ్లు
సుత్తి	౫౩	౫౩	"
తాడిపత్రి	౩౪	౩౪	"
అనంతపురం	౩౪	౩౪	"
ధర్మవరం	౪౪	౨౯	౧౫
కల్యాణదుర్గం	౪౫	౪౫	"
పెనుకొండ	౧౨౦	౪౬	౩౪
హిందూపురం	౪౦	౨౮	౧౨
మడకశిర	౩౪	౩౪	"
కదిరి	౨౧౬	౫౯	౧౫౮
మొత్తము	౩౦౪	౪౪౫	౨౫౯

శ్రద్ధాశ్రమము, అడవియోజనమునకు కడదిగ అయినది. ఈ సంతకాలానికి వచ్చినా సగటున లెక్కచేసి వానినిబట్టి ౧౫౦౦ నిలకలకు పైబడినది. ఇంకను మిగిలినవి వరకులు నున్నవి. అది చూచి నవ, ఎడమవంతులకు 'సాంతకాల' అను నామమును చేయుచుండుట. అట్టిసభలలో వారియొక్క ముఖములను పంచాయితీకర్తలను బ్రతేక్షింపబడినది. ఇరువురు మిగిలినవారిని ముందగా గ్రామమునందలి యెడమది పెంపొందుటకు కుపయోగింపబడినది. అటుతరువాత నింకను సాక్షులను పంచాయితీగ్రామములలో ప్రత్యేకముగ కరములైన కార్యములైన నున్న వానిని చెప్పింపబడినది. అగ్నికలనగాని ముఖ్యము యితరకార్యములనుకలనగాని అడవిపెంపునకు భంగము కలుగకుండ కోర్కెనుపెట్టెను. అడవిసరిపొద్దుచిహ్నములు సరిగా కాపాడబడినవి. కొరవనలు పడినరెండుమూసములకు అడవులలో పశువులను మేతకు వదలరాదు. ఎన్నిపశువులను మేతకు వదలవచ్చునో, ఎన్నిచెట్లను గొట్టవచ్చునో ఈమొదలయినవి గవర్నమెంటువారి ట్టుముల ననుసరించి పంచాయితీవారు నిర్ణయించుదురు.

పైని చూపినపట్టిక ననుసరించి ౧౯౨౨ న ౧౯౨౩ అటవీపంచాయితీల కరగ ద. పైర్ల యెడమి యుండెను. ఈయెడమి పంచాయితీలనుండి గవర్నమెంటువారికి మొత్తముమీద ౪, ౧౧, ౭౦౮ ల కిక్కు చెల్లినది. ఈపంచాయితీలు సరిగ జరిపి చేయుచున్నది లేనది మొదట పారశ్రమపంచాయితీలను కనుగొనుచుండెను; గాని ౧౯౨౨-వ జనవరి ౧-వరేదీ లగాయకు ఈయధికారము బహిరంగముగ వర్తమానికి వశమగుచున్నది. ఈ పంచాయితీలపని గనుగొనుట కిరువురు దిక్కుగోరికవాసీలువారులు నియమితులైరి. ఒకరు ఆనంతపురమునకు మిగిలినవారు పెనుకొండయందు నుందురు.

వర్ష పాతము : శీతోష్ణస్థితి

జిల్లాయందలి పంటపొలాలు ప్రధానముగ వర్షాధారములు. ఒక్క బహిరంగము మినహాయించినయెడల చెన్నరాజధానియందలి యెయితరజిల్లాయందుకంటె వర్షపాత మీశిల్లాయందుఁ జాల తక్కువ. ఆనంతపురము తొలి, తొలి, అగడ్త, పెద్దెంబరు మాసములలో తొలికరివాసము, అట్టిబరు, నవంబరు, దిశంబరుమాసములయందలి కూర్పువాసము కురియుచు ప్రత్యేకమున నున్నది కాని ఏవాసమున చక్కఁగా నుండదు. సాధారణముగ ఈజిల్లాయందు అగడ్త, పెద్దెంబరు, అట్టిబరుమాసములలో వాన లెక్కువగాఁ గురియును. కడదినవలెయెట్టికాలమున ఈజిల్లాయందుఁ గురిసినవాన లెక్కువగాఁ గనుటకు సంవత్సరమునకు ౨౨ అంగుళములపై మించు కురిసినట్లు లేరనినది. జిల్లాతాలూకాలలో పెనుకొండతాలూకా యందు వర్ష పరిమాణము కలికాతాలూకాయందు చల్లము. హిందూపురము, భానంతపురము, భర్తవరము, కాచిగట్టి, నల్ల, ముడకరతాలూకా

యందు జిల్లామొత్తముమీద సగటునకు ౨౨ అంగుళములపై కలికాతాలూకాయందు కలికాతాలూకాయందు జిల్లాసగటునకు ౨౨ అంగుళములపై కంటె చల్లమునకు కురిసినది. అది యెట్లుండ నీవర్ష పాతము జిల్లాయందు దంతట సమముగ నుండక యొకచోట లెక్కువగాఁ జూచుచోట తక్కువగాఁ జూచుచు. వర్షములు సరిగాఁ గురియక కలికాతాలూకాయందు సంభవించుచుండును.

అర్ధవర్షయందును, తాపపరిమాణమునకు ఈజిల్లా బహిరంగమునందును. మార్చి, ఏప్రిల్, మే మాసములు మంచి యెండకాలము. చెన్నరాజధానియందలి యితరజిల్లాలుయందుకంటె నిర్బట ఎండ లధికము. మృగకరప్రత్యేకముతో తాపమాసమునకుండి ఎండలు తగ్గును. అప్పు దివ్యజిల్లామనీషి యితరజిల్లాలోకంటె ఎక్కువ వాగుగ నుండును. జిల్లాయందలి యెత్తరపునైపుభాగమునకుకంటె దక్షిణపునైపుభాగ మెక్కువ చల్లఁగ నుండును.

చెయిపులు

ఈజిల్లాలో ౧౬౨ చెయిపులు కలవు. వానిలో ముఖ్యములైనవి ౧౬౨ చెయిపులు, భర్తవరముచెయిపు, సింగనమలచెయిపు అనునవి ముఖ్యములు. మొదటిరెండును చిత్రవలసనది నడ్డకట్టవేసి నిర్మింపఁ బడుటచేత వానిని నీటివనది విశేషముగ నుండును. మిగిలినచెయిపు లన్నియు వర్షములు వాగుగ నున్న నిండును; లేనిచో లేదు. వగటున కొన్ని సంవత్సరములకు లెక్కచేసి చూడఁగా ఉన్నచెయిపు అన్నిటిలో ఎనిమిదివంతులలో నొకవంతు నిండునని, రెండువంతుల చెయిపులలో నీరే యుండ దని, అయిదువంతులు అసంతృప్తిగ నిండునని లేరనినది. ఈచెయిపుల క్రింద జరగువర్షపాతము చాలవలె మెట్టు

౪, ౧౦, ౦౦౦ ల కిక్కు పైన వచ్చు అయకట్టుపరిమితిగల చెయిపు ల్ క్రిందిపట్టికయందుఁ జూపఁబడినవి.

చెయిపు	అయకట్టు	కిక్కు
ఆనంతపురముతాలూకా		
ఆనంతపురం చెయిపు	౨, ౧౭౯	౧౩, ౪౦౩
సింగనమలచెయిపు	౨, ౪౪౩	౧౪, ౭౦౧
భర్తవరముతాలూకా		
భర్తవరము చెయిపు	౧, ౭౪౩	౧౫, ౩౬౮
గుత్తితాలూకా		
గుత్తిచెయిపు	౬౫౮	౩, ౫౩౦
యెయితిప్పాచాచెయిపు	౮౯౦	౬, ౩౦౧
హిందూపురంతాలూకా		
పరిగిచెయిపు	౨, ౪౪౩	౧౪, ౭౦౩
కలికాతాలూకా		
కలికాతా చెయిపు	౯౦౩	౫, ౪౬౮

అనంతపురము జిల్లా

మండలాల తాలూకా

మొదటగాలు చెఱువు	౧,౧౩౩	౬,౧౮౩
అమరాపురం చెఱువు	౯౩౧	౬,౨౯౦
అగరి చెఱువు	౮౮౪	౫,౯౮౧

పెనుకొండ తాలూకా

బుక్కపట్టణం చెఱువు	౩,౩౯౪	౨౩,౬౩౩
--------------------	-------	--------

వృత్తులు : పరిశ్రమలు

రాయలసీమయందలి యితరజిల్లాలలోవలెనే ఈ జిల్లాయందు కూడ ప్రజలకు ప్రధానజీవనాధారము వ్యవసాయము. ఈవృత్తితోడు పశువులమండలను గొట్టెలమండలను తెంచుటకూడఁ గలదు. కుప్పరము, కమ్మరము, వడ్డంగము మొదలయిన చేతిపను లటుండ ప్రధానమయిన పరిశ్రమ నేత. వేసవికాలమున వ్యవసాయపుఁ బని యొదియు నుండనిదినములలో ముఖ్యముగ గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాలయందలి కాఁపులు, మహమ్మదీయులు, దూదేవలవాండ్లు, మాల, మాదిగలు నేత చేయుదురు. దాదాపుగ ప్రతిగ్రామమునను రాట్నములు కలవు. కాని వ్యవసాయపు పనితోందరలు లేనికాలముననే వానికి పని కలుగును. దుప్పటులు, సాధారణముగ రైతులు కట్టుకొను ముతకబట్టలు, స్త్రీలు కట్టుకొను రంగుచీరలు ఎక్కువగ ఈజిల్లాయందు నేయుదురు. రవికలకు తలపాగలకు పనికివచ్చు బట్టకూడ కొంత తయారగును. ఉరవకొండ, తాడిపత్రి, ధర్మవరములు ఈ నేత పరిశ్రమసాగు ప్రధానస్థలములు. ప్రధానముగ దేవాంగులు, తొగటవారు, సారిలు నేత నేయుదురు. అచ్చటచ్చట మహమ్మదీయులను, మాలవాండ్లునుకూడ నేతనేయుట కలదు. నేత కుపయోగించు దారము కొంచె మించుమించుగ నంతయు యంత్రమువీడ తయారయినదే. పట్టుబట్టలు, చీరలు ముఖ్యముగ ధర్మవరమున నేయుదురు. నేతపరిశ్రమ ఉరవకొండయందు పూర్వముకంటె చాల తగ్గినది. ఇచ్చట తయారగు నీలిరంగుబట్టలు కాఫీతోటలలోఁ బనిచేయు తూలలకు మల్నాటి కనుమతి యగును. పామిడి చొలూరుగ్రామములందును, కొంతవఱకు పెనుకొండ, గుట్టూరుగ్రామములందును చేతితోబట్టల కద్దకము నేయుదురు. లంబాడీస్త్రీల కుపయోగపడు చీటీబట్టలను, బర్మా, పీనాంగు, సింగపూరు, దక్షిణహిందూదేశము, బొంబాయి బజారులలో వెల్లుబిడియగు చీటీబట్టలునుమాత్రమే యిచ్చట తయారగుచున్నవి. కలంకారియద్దకము నశించినది. ముఖ్యముగ కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందును, గుత్తి అనంతపురము తాలూకాలలోని కొన్ని భాగములయందును కంబళ్లు నేయుదురు. ఈజిల్లాయంతలో తనగల్లు, చెరుగుప్పగ్రామములయందు తయారగు కంబళ్లు ప్రకృతమైనవి. ఇక్కడ తయారగుకంబళ్లు బళ్లారి కనుమతి యగును. ఈజిల్లాయఁ బంకను గాజులు తయారుచేయుగ్రామము పెనుకొండ కేరవిడిమై నారమున నున్నగుట్టూరు. షేరమయ మయిన మట్టితోనేగాజులు చేయుదురు. ఈకారణమున దీనికి గాజులగుట్టూరు

నేరందెడిది. ఒకప్పు డిచ్చట గాజులు తయారుచేయువా లేదువందల వఱకు నుండిరి. ఇప్పు డీపరిశ్రమ ధీగించినది. ధర్మవరమునకు పడునైదుమైళ్లదూరమున నున్నవ్యామద్దలగ్రామమున నొకప్పుడు ముతక కాగితము తయారు చేయువారు. ఇప్పు డీపరిశ్రమయు ధీగించినది. హిందూపురముతాలూకా దిలుముట్టూరుగ్రామమున నూలుతోను, పట్టుతోను పటకాలును, కొడికొండగ్రామమున కట్టుదువ్వనలును తయారగుచున్నవి. తిప్పనచెళ్ల, గుంతకల్లు, తాడిపత్రిగ్రామములందు ప్రత్తియోగి మాటలు కట్టుప్రత్తి ఫ్యాక్టరీలు చాలకాలముననుండి యున్నవి. వీనిలో అవిరితో పనిచేయఁబడును.

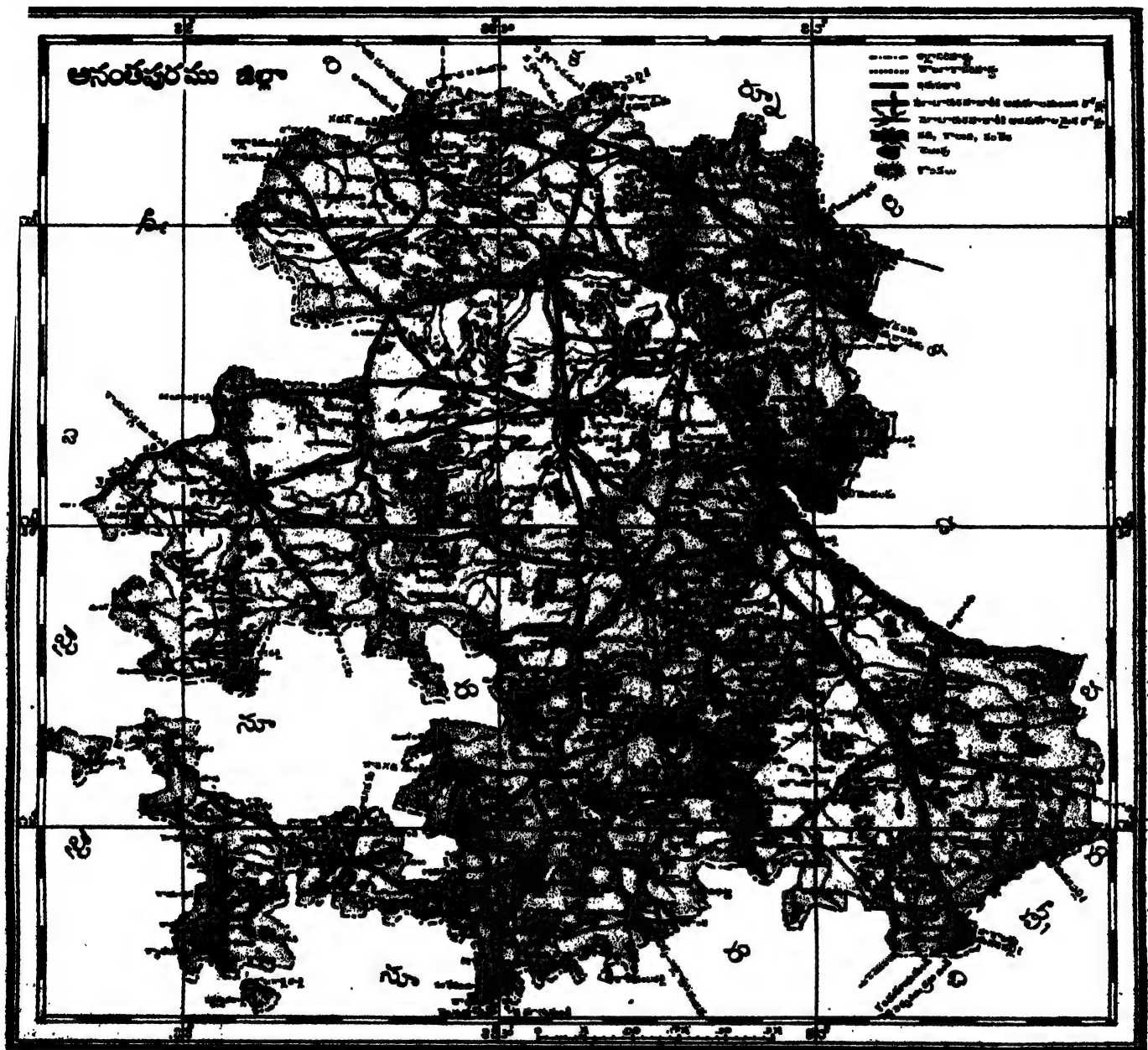
వర్తకము : ఎగుమతి, దిగుమతులు

ప్రత్తి, ఉలనలు, అనారపదార్థములు, దుప్పటులు, చీరలు, తంగటిచెక్క ఇచ్చటి ముఖ్యమయిన యెగుమతులు. ఉప్పు, కిరసనాయలు, పరదేశీపునూలు, పరదేశీపుబట్టలు, పశువులు ముఖ్యమయిన దిగుమతులు. ఈజిల్లాయందు దుత్తరమునకు తాడిపత్రియు, దక్షిణమునకు హిందూపురమును ప్రధానవర్తకస్థానములు. ఎగుమతి చేయుటకును, జిల్లాయందు దొరకుసరకు ప్రాసచేయుటకును, దిగుమతి యయినసరకును స్థానికముగ పంచుటకును వారము వారము జరుగు సంతలు తోడ్పడును. ఈసంతలు లోకలుబోద్దువారియధీనమునందుండును. ఇట్టివానిలో ముఖ్యమయినవి తాడిపత్రి, యాడికి, ఉరవకొండ, పెనుకొండలందు జరుగును.

బాటలు

ఈజిల్లాయందు బండిబాటలు, రోడ్లు చాల కలవు. రోడ్లు నెమకటికంటె చాల చక్కఁబడినవి. ౬,౩౪౧ చదరపుమైళ్లవైకాలము కల యీజిల్లాయందు ౧,౦౪౦ మైళ్ల రోడ్లు కలదు. ఈజిల్లాయందలిరోడ్లను నాలుగుతరగతులుగ విభాగించిరి. ట్రంకురోడ్లు; రెండవతరగతిరోడ్లు; మూడవతరగతిరోడ్లు, జిల్లాబోద్దురోడ్లు కాక ఇతరములయినరోడ్లు. ట్రంకురోడ్లులు రెండు కలవు. అం దొకటి చెన్నపురినుండి బొంబాయికిని, రెండవది కర్నూలునుండి తెంగుసూరికిని పోవుచున్నది. ఈరెంటిని సరియైనస్థితియందుంచుట కనువ్యయము నంతయు గవర్నమెంటువారు భరింతురు. ఇవి మోటారు బండ్లు పోవుటకు తగినస్థితియందున్నవి. రెండవతరగతిరోడ్లుకూడ ప్రయాణార్హమయినవే. వీనిని సరియైనస్థితియందుంచుట కనువ్యయమున సగము గవర్నమెంటువారును, సగము జిల్లాబోద్దువారును భరింతురు. మూడవతరగతిరోడ్లను జిల్లాబోద్దువారును, నాలుగవతరగతిరోడ్లను తాలూకాబోద్దువారును కుస్థితియందుంచి కాపాడెదరు. వీనిని మరమ్మత్తుచేసి చక్కగిస్థితియందుంచుటకు తగినంతధనము లేక పోవుటచేత ఈమూడు, నాలుగవతరగతులరోడ్లు అంత దూరగ లేవు. కాని వీనిలో అనంతపురము - కల్యాణదుర్గమువంటి రోడ్లు కొన్ని ఇప్పుడు మోటారుబండ్లు పోవుటకుకూడ తగినస్థితియందున్నవి.

అనంతపురము జిల్లా

అనంతపురము జిల్లా

రైలుమార్గములు

అనంతపురము జిల్లాపశ్చిమభాగమున ఒకచోటనుండి మఱియొక చోటికి పోవుటకు రోడ్ల యాధారము; కాని జిల్లాముత్తర, మధ్యమ భాగములందు రైలుసౌకర్యముమాడ కలదు. ఈజిల్లాయందు మూడు రైలుమార్గములు కలవు. ఈరెండును జిల్లావాయవ్యదిశయందున్న సుంతకల్లునొడ్డు సంధించును. సుంతకల్లునుండి బళ్లారికిని, హొంబాయి రాజధానిదక్షిణభాగమునకును, నిజామురాష్ట్రమునకును, బొంబాయి కిని, బెజవాడకును బోవునితరమార్గములు కలవు. ఈజిల్లాముత్తర భాగమునుండి పోవురైలుమార్గము చెన్నపట్టణముననుండి 'వాడి'కిఁ బోవు చెన్నపురియినుపదారి. ఇది చెన్నపట్టణముననుండి వచ్చి ఈశాన్యపు దిక్కుగా నీజిల్లాలోఁ బ్రవేశించి తాడిపత్రి, గుత్తిగ్రామముల మీదుగ సుంతకల్లుజంక్షను చేరును. ఈజిల్లామధ్యభాగముననుండి పోవురైలుమార్గము దక్షిణమువారాష్ట్రపు ఇనుపదారికాశు. ఇది సుంత కల్లుననుండి దక్షిణముగ పాముపి, అనంతపురము, ధర్మవరము, పెను కొండ, హిందూపురములమీదుగ మైసూరుసంస్థానమునందలి తెంగు హొరికి పోవును. ఈరైలుమార్గమును చెన్నపురి, దక్షిణమువారాష్ట్రపు-ఇనుపదారియొకకాశు. ఈజిల్లాయందు దాష్టీయదిశగఁ బ్రవేశించి తన కల్లు, కదిరిగ్రామములమీదుగ వచ్చి ధర్మవరమునొడ్డు గలియును. ఈజిల్లాయందుఁ బోవు ప్రైనుపివిన మూడురైలుమార్గములును చెన్న పురి, దక్షిణమువారాష్ట్రపురైల్వేకంపెనీవారివి.

పరిపాలనము

ఈజిల్లాయందు మొదట సేతుతాలూకా లుండెడివి. ధర్మ వరముతాలూకాను రెండువిభాగములు చేయుటవలనను, ౧౮౧౦ లో కడపజిల్లాయందు కదిరితాలూకాను క్రొత్తగా నిందు చేర్చుటవలనను ఇప్పు డిందు తొమ్మిదితాలూకాలు కలవు. ఇవి నాలుగు సబ్ డివిజను లుగా నేర్పఱుపఁబడినవి; ఎట్లన గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాలు గుత్తి సబ్ డివిజను; అనంతపురము, కల్యాణదుర్గముతాలూకాలు అనంతపురముసబ్ డివిజను; ధర్మవరము, కదిరితాలూకాలు ధర్మవరము సబ్ డివిజను; పెనుకొండ, హిందూపురము, మాడకళితాలూకాలు పెనుకొండసబ్ డివిజను.

కలెక్టరు జిల్లాయధికారి. అనంతపురము ముఖ్యపట్టణము. ఈడివిజను 'ఇండియన్ సెలెక్షన్' ఉద్యోగిది. పెనుకొండకు సబ్ కలెక్టరు అధికారి. మిగిలిన డివిజనులకు డిప్యూటీ కలెక్టరు లుందురు.

౧౮౨౦-వ సంవత్సరమువఱకు సివిలువ్యాజ్యములు పరిష్కరించుటకయి గుత్తిలోను, పెనుకొండలోను మునసబుకోర్టు లుండెడివి. ఈజిల్లాకు వేఱుగ జిల్లాకోర్టు ఉండెడిదికాదు. గుత్తిమునసబుకోర్టుమీఁది కర్నూలుజిల్లాకోర్టునకును, పెనుకొండమునసబుకోర్టుమీఁది బళ్లారి జిల్లాకోర్టునకును అప్పీళ్లు ఉండెడివి. 'సెషన్స్ కోర్టు' బళ్లారి 'సెషన్స్ కోర్టు' ఎదుట విచారింపఁబడెడివి. ౧౮౨౦-వ సంవత్సరమున

మున అనంతపురమునందు 'జిల్లాకోర్టు' ను, 'సెషన్స్ కోర్టు' ను మాడ పెట్టినారు. ఈకారణమున ఇప్పుడు సివిలువ్యాజ్యముల విషయమునను, సెషన్స్ కోర్టులవిషయమునను ఈజిల్లా యితరజిల్లాలమీఁద నాధారపడవలసినయావశ్యకము తప్పినది.

ఇతరజిల్లాలలోకంటె ఈజిల్లాలో వ్యాజ్యములు చాల తక్కువ. అనంతపురము సెషన్స్ కోర్టులో జిల్లామొత్తముమీఁద వచ్చిన 'సెషన్స్ కోర్టు' లన్నియు విచారణ యగును. ఈకోర్టులవిషయమున రాజధానిలెక్కలను పరిశీలించినయెడల రాయలసీమయందలి జిల్లా లన్నిటిలోకంటె నిచ్చట నివి యెక్కువ యని తేలుచున్నది. గ్రామమేజిస్ట్రేటుకోర్టులు, గ్రామపంచాయతీకోర్టులు, అనంతపురము ధర్మవరము హిందూపురము తాడిపత్రి గుత్తి సుంతకల్లు కదిరి - తెంచి మేజిస్ట్రేటుకోర్టులు, ఉరవకొండ, తనకల్లు, యాడికి డిప్యూటీ సీతహసీలు దారు - మేజిస్ట్రేటుకోర్టులు — వీనియందు క్రిమినలుకోర్టులు విచారణ యగుచుండును. 'డివిజనలు ఆఫ్ సరు' లకు, 'జిల్లామేజిస్ట్రేటు' కు పూరా అధికారములు కలవు.

దొంగబండలు, వాయల్పాడు లేక నవాబుకేటెకొరవలు, దొంగదాసరులు, దొంగ - ఎఱుకలు, దొంగ - ఊరుకొరవలు, సుకా లీలు, మడకళితాలూకాయందలి దొప్పరులు, పెద్దబోయలు—వీ రందఱుక నేరములు చేయుజాతులవారికి వర్తించుచట్ట మనువర్తించఁ బడెను. ఈకారణమున, జిల్లాలెక్కలను జూచినచో నేరములు తగ్గినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. నేరములు చేయుజాతులవారిలో కొరవలు మిగుల సపాయకారులు. తరువాత వచ్చువారు సుకాలోలు. వీరిపిదప చెప్పవలసినవారు పెద్దబోయలు. ఈజిల్లాయందు విశేషముగ నున్న కతుల(పార్టీల)వలన ఇటీవలఁ గలిగిన చాలహత్యలకు వీరే బాధ్యులు. ఉరవకొండఫిర్కాలో వీ రెక్కువ. తాడిపత్రి, గుత్తితాలూకాలలో సామాన్యముగ హత్య రెక్కువ. పెనుకొండ గుత్తితాలూకాల యందు బందిపోటులు, దోపిడులు విశేషము.

పోలీసుజిల్లానూపరింటెండెంటు అనంతపురమునందును. గుత్తితాలూకాసహితమయిన గుత్తిసర్కిలు ప్రత్యేక మీతనిపెత్త నముక్రింద నుండును. ఇతనిక్రింది - ఇద్దఱు 'అసిస్టెంటు'లలో కొకఁడు పెనుకొండయందుండి ధర్మవరముతాలూకాతోఁగూడ నీజిల్లాదక్షిణార్ధభాగమును, మఱొకఁడు అనంతపురమునందుండి గుత్తిమునవారా ఉత్తరార్ధభాగమును కనిపెట్టుచుండును. స్థానిక మగ నున్న పోలీసువారికి తోడు, బందిపోటుదొంగలు తఱచు వచ్చు మందుకునుమలదగ్గఱ తలాయల నేర్పాటు చేసిరి. ఈనడుమ వీరిని చాలమందిని తగ్గించిరి. పోలీసుకార్యస్థానమును, పోలీసు 'మూలబలము' (Reserve) ను అనంతపురమునఁ గలవు. 'సెంట్రల్ పోలీసు రిక్రూయిట్ మెంట్లు' అనుపేర పోలీసుపనికి క్రొత్తగఁ జేరవచ్చు వారిని తరివీటు చేయుట కొకపాతకాలను అనంతపురమున ౧౮౧౭-వ సంవత్సరమున నేర్పాటు చేసినారు. జిల్లానూపరింటెండెంటునకు

అనంతపురము జిల్లా

గూడూరు, గూడూరు, గూడూరు, గూడూరు, గూడూరు, గూడూరు సంవత్సరములలో ఈ జిల్లా యందు ఊమము సంభవించినది. గవర్న మెంటు వారి రిట్టికలపుకాలమున నేవేనో పనులు తలపెట్టి ఊమబాధితులకు పనులు కల్పించి కొంతవఱకు ఊమబాధ నివారణ చేయుచున్నారు. ౧౯౨౧-౨, ౧౯౨౨ సంవత్సరములందు జిల్లా యంతటను గాకపోయిన కొన్ని తాలూకాలయందు యిటువంటి ఊమము సంభవించినది. ౧౯౨౧-౨-౨-వ సంవత్సరపు కలపు జిల్లా యందు సగభాగమునకు పైగ తగిన దని చెప్పవచ్చును.

భూమితరములు

విజయనగరాధీశులు పరిపాలించుచుండిన కాలమున ఈ జిల్లా యందులి వ్యవసాయపు భూములకు పెట్టితరము లుండెనో, భూములెట్లు అమరక మనుచుండెనో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. అప్పటి, పండినపంటలలో రైతులు సంగోరుపాలు శిస్తుక్రింద చెల్లించుచుండినది చెప్పదురు. గోలకొండనవాలు ప్రభుత్వమున 'కామిలు' పద్ధతి ననుసరించి భూమిశిస్తు వసూలు చేయుచుండిరి. ఈ పద్ధతి ననుసరించి పండిన పంటలలో సంగోరుపాలు భాగము ప్రభుత్వమువారికి పోవును. ఇది జమీందారుల, పాశేగాండ్ర ద్వారమున వసూలుగుచుండెను. మహారాష్ట్రులవశమున పండిన భాగమునందలి భూముల కేపద్ధతి ననుసరించి శిస్తు కట్టుచుండినో తెలియదు. హైదరాబాద్ శిస్తులు కాశ్వతముగ నిర్ణయము చేసెను; ఈ నాములు మొదలయినవి జప్తు చేసి శిస్తు హెచ్చింపఁ బ్రయత్నించెను. కాని శిస్తులు క్రమముగ వసూలు చేసికొనఁగలిగినవాడు కాదు. ౧౯౧౨ లో నీ ప్రాంతము పైజామునకు వశపడినప్పుడు ౧౯౧౨-౧౩ సంవత్సరమున గొప్పకలపు వచ్చి భూమివలని రాబడి తగ్గి శిస్తులును తగ్గిపోయినవి.

ఈ జిల్లా కంపెనీవారికి స్వాధీనపడిన తరువాత భూములు అమరకము చేయుపద్ధతి మాటినది. జమీందారుల ద్వారా శిస్తులు వసూలు చేయుటకు మాటుగా, రైతులతో స్వయముగా దొరతనమువారు కాళ్ళకుదుర్చుకొని, శిస్తు తామే వసూలు చేయఁజొచ్చిరి. ఈ అమరకపు పద్ధతిని 'రైతువారిపద్ధతి' యనియెదరు. ఇది మేజర్ మన్రో చేసిన యేర్పాటు. గ్రామమున సబుకరణములకు నిందువలనఁ బూర్వమున్న బాధము తగ్గినందున వారివలన శిస్తువసూలుకుఁ గొంతభంగము మొదలుఁగలిగెను. కాని తరువాత వారును క్రమముగఁ బని చేయఁజొడంగిరి. ౧౯౦౨-౧౯౦౬ సంవత్సరములలో భూములను కొల్పించి, భూములను దర్జావారిగ విధజించి, మన్రో తరముల నిర్ణయించెను. తరువాత పండియాగవర్న మెంటువారు రైతువారిపద్ధతిని తీసివేసి, మొదట మూఁటిండ్లకు, తరువాత పదేండ్లకు గ్రామాదులు ఇజారాపద్ధతిమీఁద నిచ్చిరి. నిందువలన బాధము కలిగినదికాదు. కావున ఇజారాపద్ధతి మానివేసి ౧౯౧౨ లో మరల రైతువారిపద్ధతి ప్రారంభించిరి.

మన్రోచే నిర్ణయింపఁబడినరేట్లు ఎక్కువ యనియు, వానిని క్రిందపలసిన దనియు ౧౯౨౦ లో దొరతనమువారిని కోరిరి.

కాని ౧౯౨౧వఱకు ఆరేట్లు తగ్గింపఁబడినవికావు. అట్లు తగ్గింపఁబడిన రేట్లుపూడ ఎక్కువ యని ౧౯౧౯ లో వాని నింకను తగ్గించిరి. ఇట్లు రేట్లు తగ్గిన తరువాత జిల్లా కొంచెము బాగుపడినట్లు చెప్పెను. కాని ౧౯౨౬-౮ సంవత్సరముల కలపు వచ్చి జిల్లా నంతను మాడ్చి రైతులను బీడివారిని చేసెను. మరల ౧౯౩౦ లో సర్వే ప్రారంభమై ౧౯౩౬ లో బూర్తి యైనపిదప అమరకము ౧౯౩౦ లో ప్రారంభమై ౧౯౩౬ లో ముగిసెను. కడపనుండి విడిచిపెట్టి క్రొత్తగా ఈ జిల్లా యందుఁ గలిపిన కదిరితాలూకాకుఁ గరిత-౨-వ ఫసలీ (౧౯౧౩ - ౧౪) లోను, గుత్తి, తాడిపత్రితాలూకాలకు గరిత-౩-వ ఫసలీ (౧౯౨౩ - ౨౪) లోను, కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందులి ౨౧ గ్రామములకు గరిత-౩-వ ఫసలీ (౧౯౨౪-౨౫) లోను, మిగిలిన గ్రామములకును, అనంతపురము, ధర్మవరము, పెనుకొండ, హిందూపురము, మహాకలితాలూకాలకును ౧౯౨౬-౨౮ సంవత్సరములలోను క్రొత్త అమరకము (Resettlement) జరగినది. ఈ క్రొత్త అమరకము ననుసరించి కదిరితాలూకాపల్లపు భూమిరేట్లు ఎక్కువ యు. ౯ లు; తక్కువ యు. ౨ లు; మైపుగూమి ఎక్కువరేట్లు యు. ౨ లు, తక్కువ వాలుగణాలు; గుత్తి, తాడిపత్రి, కల్యాణదుర్గము ఇరువదియొక్క గ్రామములకు పల్లపు భూమి ఎక్కువరేట్లు యు. ౧౦-౨-౦ లు, తక్కువరేట్లు యు. ౧-౨-౦ లు; మెరక ఎక్కువరేట్లు యు. ౨-౮-౦ లు, తక్కువరేట్లు రెండణాలు; ౧౯౨౬-౨౮ న జరగిన అమరకము ననుసరించి జిల్లా యందు కేషించిన భాగమున పల్లపు భూమి ఎక్కువరేట్లు యు. ౯-౯-౦ లు; తక్కువరేట్లు యు. ౧-౨-౦ లు. మెరక ఎక్కువరేట్లు యు. ౨ లు; తక్కువ రెండణాలు. ఈ జిల్లా యందు జమీందారులు లేవు. ఈ నాంగ్రామములు ౧౦౮ కలవు. ఈ జిల్లా ముత్తముమీఁద వచ్చు భూమి శిస్తు గరిత-౩-వ ఫసలీకి యు. ౧౦, ౦౫, ౦౬౨ లు.

స్థానిక స్వపరిపాలనము

ఈ జిల్లా యందులి అనంతపురము, తాడిపత్రి, హిందూపురములు మునిసిపాలిటీలు. ఈ జిల్లాకు జిల్లాబోర్డును, డివిజను కొక్కటియొప్పున అనంతపురము, గుత్తి, ధర్మవరము, పెనుకొండలకు వాలుగింటికి వాలుగు తాలూకాబోర్డులను గలవు. పదుమూడు యూనియనులున్నవి. స్థానిక స్వపరిపాలనము వీనివశమున నున్నది.

చరిత్ర

ఈ జిల్లాలో మిక్కిలి పురాతనకాలమునాటి వని చెప్పదగు తాతితో చుట్టు నమర్చబడిన దిబ్బలు విశేషముగ కలవు. కల్యాణదుర్గము తాలూకాయందులి ముదిగల్లు, దేవకులపెట్టి, అనంతపురము తాలూకాయందులి మాల్వనంతము, హిందూపురము తాలూకాయందులి కొండాపురము, పూలేరు గ్రామములయొద్ద నిట్టివి పెక్కులు కలవు.

గుహలలోఁ గాఁపురముండెడు మిక్కిలి పురాతనకాలపువారిచేత గుట్టలలో తొలవఁబడినతావులుపూడ గుత్తితాలూకాయందు నీకములు కలవు. కొండలో మొదట లోయలుచేసి ప్రక్కభాగములను నునుపు

పలయు నన్న యుద్దేశముతో గుంపులుగుంపులుగ జనము
గ్రండి వాని నటుగఁదీయుచుండి రని యూహించుటకుఁ దగిన
నము లున్నవి. ఇ వన్నియుఁ జరిత్రకాలమునకుఁ బూర్వపు
తులు. అప్పటి జను లెనఁగో కనుఁగొనుటకు సాధనములు లేవు.
యాయుధము లన్నియు శిలామయములు. వీరు శిలాయుగము
ని చెప్పవచ్చును.

ఈకాలమునకుఁ దరువాత చరిత్రకాలమునకును నీ ప్రదేశమును
వలసిన చరిత్ర మేమియుఁ దెలియదు. క్రీస్తునకు పూర్వము
ఉడవకతాల్ది నీ ప్రాంత మంతయు అశోకవర్ధనసామ్రాజ్యమునఁ జేరి
ండె ననుటకు గుర్తి కేడనిమిదిమైళ్ల దూరమునఁ గల యెఱ్ఱగుడి
కుమున నిటవలఁ గనుఁగొనఁజూచిన అశోకుని 'శిలాలిపురే' తార్కా
న. అశోకునికాలమునాఁటినుండియు గుర్తి కీకారణమున ప్రాధా
య కల డని యూహింపవచ్చును.

పూర్వవక్రవర్తి యగు అశోకునియనంతర మాటువంటల
వత్సరములవఱకు నీమండలచారిత్ర మజ్ఞాతయుగముగ మన్నది.

ఈకాలమున పశ్చిమగాంగులు, నలులు, బాదామిచాళుక్యులు,
నఁగుచోళులు ఈమండలము నంతను గాకున్న నందలి వేఱువేఱు
గ్రంథములను బరిపాలించిన ట్లూహింప వలకాశము కలదు. వీరిలో
కుక్కులయొక్కయు, చోళులయొక్కయు శిలాశాసనములు గొన్ని
మండలమునఁ గానవచ్చినవి. ఈచాళుక్యులకు సామంతులుగ
ణవంశజులు ప్రాచీనకాలమున తురుమరవిషయ మనుపేరఁ బరఁగిన
త్తి తాలాకాను పాలించిరి. హిందూపురముతాలాకా వీరి
గ్రహవాసస్థలముగ నుండియుండు ననుటకు తరువాతిబాణవంశ
లు తమ శాసనములందు తాము 'పరివిపురాధీశ్వరుల' మని చెప్పు
నుటయే తార్కాణము. పరివిపుర మనునది హిందూపురము
'తాలాకాయందలి యిప్పటి పరిగ్రామముగ గుర్తించియున్నారు.
కువాతికాలమున గుడిమల్లము, కాళహస్తి, చిత్తూరుప్రాంతములను
వలించిన బాణులకును, బాదామిచాళుక్యసామంతులయిన బాణుల
ను ఎట్టి సంబంధము కలదియు నింతవఱకుఁ దెలియరాదు.

బాదామిచాళుక్యరాజ్య మంతరించినపిదప మరల హిందూపుర
గ్రాంతము పశ్చిమగాంగుల వశమయినది. వీరికి నొలంబులను పల్లవ
వంశజులు మొదలు సామంతులుగ నుండి పిదప స్వాతింత్ర్యమును
ంపాదించి క్రీస్తుశక మెనిమిది, తొమ్మిది శతాబ్దాలందు కల్్యాణ
వర్ణము, మడకశిర, హిందూపుర ప్రాంతముల నేలిరి. నొలంబవాడి
కునఁ బ్రసిద్ధమయిన నొలంబరాజ్యమునఁ గల ముఖ్యపట్టణములలో
మడకశిరతాలాకాయందలి హేమావతి యొకటి. తరువాత మరల
శ్చిమగాంగులు విజృంభించి నొలంబులను జయించి తమ యధికా
ము నీ మండలముపయి వర్తింపఁజేసినను శిశుకాలముననే వారు
జ్యోతిషపు రాష్ట్ర కూటులకు సామంతు లయిరి.

పిదప రాష్ట్ర కూటురాజ్యసాధమును గూలంద్రోకి చాళుక్య
సామ్రాజ్యమును నిర్మించిన పశ్చిమచాళుక్యులకును, కాంచీపురపల్లవ
రాజ్యమును జయించి రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసికొనుచుండిన చోళుల
కును పెక్కు సంగ్రామములు జరగి యీమండల మొకప్పుడు చోళుల
కును, మఱియొకప్పుడు పశ్చిమచాళుక్యులకును వశమగుచువచ్చినది.
పశ్చిమచాళుక్యాధికార మీ మండలముపయి రమారమి క్రీస్తుశకము
పదునొకండవశతాబ్ది కడవఱకు సాగిన దనవచ్చును.

ఈకాలమున ఉత్తరమున దేవగిరియాదవులును, దక్షిణమున,
మొదట పశ్చిమచాళుక్యులకు సామంతులయి, వారి యధికారము
క్షీణించుచుండినకాలమున ప్రామాఖ్యము వహించి స్వతంత్రు లయి
రాజ్యమును పెంపొందించుకొనుచుండిన ద్వారసముద్రపు హొయి
సలులను ప్రబలులయి యీ మండలము నొకప్పు డొకరును, మఱి
యొకప్పు డొకరు నధీనపఱచుకొని పాలించిరి. క్రీస్తుశకము
పదునాలుగవశతాబ్ది యారంభమున దక్కనుదేశముపయి మహమ్మదీ
యులు జరపిన దండయాత్రలవలన దేవగిరియాదవరాజ్యము మణిగిపో
యినవెనుకఁగూడ, క్రీస్తుశకము ౧౩౪౦ వఱకు నీ మండలముదక్షిణ
భాగము, అనఁగా హిందూపురము మడకశిర ప్రాంతములు హొయిసల
బల్లాళుల పరిపాలనముక్రిందనే యుండెను.

పదునాలుగవశతాబ్ది మధ్యముననుండి యీ మండలము విజయ
నగరసామ్రాజ్యమున నంతర్భాగ మయ్యెను. పెనుకొండ, గుత్తిదుర్గ
ములు విజయనగరాధీశులకాలమున శత్రుదుస్సాధము లన్న భూతిఁ
బడసినవి. క్రీ. శ. ౧౫౬౫ న జరగిన 'రత్నసతగిడి' యుద్ధమున
విజయనగరచక్రవర్తియయిన సదాశివరాయల ప్రతినిధి ఆలియరామ
రాయలు వధింపఁబడి, విజయనగర సైన్యములు పరాజయము నొందిన
పిదప ఆలియరామరాయల సోదరుఁ డయిన తిరుమలరాయలు విజయ
నగరమును విడిచిపెట్టి సదాశివరాయలను వెంటనిడికొని 'పెనుకొండ
కరిగి దానిని రాజధానిఁ గావించెను. ఇచ్చట నెన్నియోమాటులు విజయ
నగరాధీశులు పెనుకొండపయి నెత్తవచ్చిన తురుష్కుల నోడించిరి.
బలహీనులయిన విజయనగరమురాజులు తరువాతఁ గొంతకాలమునకుఁ
దమరాజధానిని పెనుకొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చిరి. గుత్తియుఁ గాల
క్రమమున తురుష్కుల యధీన మయ్యెను. వారియొద్దనుండి మురారి
రావను మహారాష్ట్ర వీరుఁడు గుత్తిని వశపఱచుకొనెను. ఈ
కాలమునందు దేశమంతయు నరాజకమై, యొక్కరాజులేక, యెవరి
కెంతభాగము చిక్కిన వా రంతభాగమునకు నధిపతు లగుచు, పెక్కు
పాశాగాంధ్రు దేశము నేలుచుండిరి. ఏలుచుండి రనుటకంటె దోచు
కొనుచుండి రనుట మేలు. ఇట్టివారిలో అనంతపురము హండ్వారు
ప్రముఖులుగ నుండిరి. ఈ పాశాగాంధ్రు వీ అయినప్పుడు స్వతంత్రు
లయి వీలు కానప్పుడు వైవారికి లోఁబడి మెలఁగుచుండిరి. వైవరల్లి
ప్రబులుఁ డైనపుడు ఈ భాగమును మంజులకు సాధీనపఱచు
కొనెను. ఒక్క గుత్తిదుర్గము మాత్రము చాలకాలము వశమకాలేదు. అది
నివరకు కౌటలోఁ ద్రాగుటగు నీరు లేనందున ౧౭౩౫లో వశమయ్యెను.

అనంతపురము తాలూకా - అనంతభండీ

మహారాష్ట్రలు, నైజాము, ఇంగ్లీషువారు కలసి ౧౭౯౨ లో టిప్పు సుల్తాను నోడించినపుడు, ఇప్పటి అనంతపురముజిల్లా యొక్క ఈశాన్యభాగమైన యిప్పటి తాడిపత్రి, తాడిమిట్టి తాలూకాలు నైజామున కీయబడినవి. టిప్పు చనిపోయిన తరువాత ౧౭౯౯ లో ఆతని రాజ్యమును ఇంగ్లీషు, నైజాము మొదలగువారు పంచుకొనునపుడు ఈజిల్లాయొక్క మిగిలినభాగ మంతయు నైజామునకుఁ బోయెను. ఈ రెండు తహనామాల (treaties) ననుసరించి నైజామునకు వచ్చిన రాజ్య మంతయు, నతఁడు ౧౮౦౦ లో ఇంగ్లీషు వారికి దత్తము చేసెను. అవియే దత్తమండలములు (Ceded Districts). దత్తమండలప్రదేశమున కిప్పుడు రాయలసీమ యని పేరు. నైజాముసంరక్షణ నిమిత్తమై ఇంగ్లీషువారు రుంచవలసిన సైన్యముకర్చుకొనిన ఈమండలములు శాశ్వతముగ ఇంగ్లీషువారి కీయబడినవి. అప్పుడనంతపురముగూడ బ్రిటిషు ప్రభుత్వమునఁ జేరెను.

మొదట దత్తమండలముల కన్నిటికి నొక్కఁడే కలెక్టరుండెను. మొదటికలెక్టరు మేజర్ మన్రో (ఇతఁడే తరువాత సర్పంచుని బొందెను). తరువాత దత్తమండలములు రెండుజిల్లాలుగ విభజింపబడినవి. అందు బళ్లారిజిల్లాలో నిప్పటి అనంతపుర ముండెను. బళ్లారిజిల్లా పెద్దది అయినందున ౧౮౨౨లో దానిని రెండు జిల్లాలుగ విభజించి, నదానికి బళ్లారి అనియు, రెండవదానికి అనంతపుర మనియు పేర్లు పెట్టిరి. కదిరితాలూకా యిదివల కడపజిల్లాలోనిది - ఇందుఁ జేర్చబడినది.

ఈజిల్లాలో చరిత్రప్రసిద్ధములయిన పురాతనమద్దములు గుత్తి, నుకొండ కోటలు. తాడిపత్రిలో పెన్నయొడ్డైన నున్న దేవాదుము, రేపాక్షి, హేమావతిదేవాలయములు రమణీయశిల్పశోభింపులు.

నిడుగల్లుపాడ చరిత్రప్రసిద్ధమయిన స్థలము. ఈ నిడుగల్లు జ్యమును పడునొకండు, పండ్రెండు, పదుమూడు శతాబ్దాలందు శివశిఖలు పాలించిరి. వారి రాజధాని యిప్పటి హేమావతిగ్రంథబడిన పెంజేలు: హెంజే అనియు దీనికి నామాంతరము ఏ. వీరీమండలమును విశేషముచుకొన్న ప్రధానరాజవంశముల పుడు సామంతులుగను, వారి యధికారము క్షీణించుచుండినకాల స్వతంత్రులుగను రాజ్య మేలుచువచ్చిరి. పదునేడవశతాబ్దియం జ్యము విజయనగరపు ఆరవీటివారికి సామంతులుగ హరితినాయ పాలించిరి. టిప్పుసుల్తా నీప్రాంతమును జయించి తనరాజ్యమునఁ గొనువలకు వీరధికారము నొలుపుచునే యుండిరి.

క్రీస్తుశక మేడవశతాబ్దినాటి తెలుగుశాసనములు కొన్ని మండలమునందలి గుత్తితాలూకాయందుఁ గానవచ్చినవి. తెలుగు నున్న మొదటిశాసనములలో నివి కొన్ని. వీనిలో మొట్టమొదటఁ బడినది బాదామి చాళుక్యప్రభువయిన మొదటి విక్రమాదిత్యుని యొడవ పరిపాలనవర్షము (క్రీ. శ. ౬౮౨) నాటిది.

అనంతపురము తాలూకా - అనంతపురముజిల్లా యందలి యొక తాలూకా. ఉత్తరమున గుత్తితాలూకాకును, తూర్పున తాడిపత్రితాలూకాకును, పశ్చిమాన ధర్మవరముతాలూకాకును, పశ్చిమపుట కల్యాణగుర్జముతాలూకాకును నడుమ నున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౯౨౬ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౬,౯౫౮ (౧౯౩౧). ఈ తాలూకాయందు ౧౧౪ గ్రామములు కలవు. అనంతపుర మొక్కటే ఈతాలూకాయందలి పట్టణము. ఇందలి మెట్ట, పల్లము కలసి ౧౩౩౫-వ ఫస్ట్ (౧౯౨౫-౧౯౨౬) లో ౨,౦౦,౦౬౫ యొకరములు: మొత్తము శిస్తు రు ౧,౧౫,౫౭౮ లు.

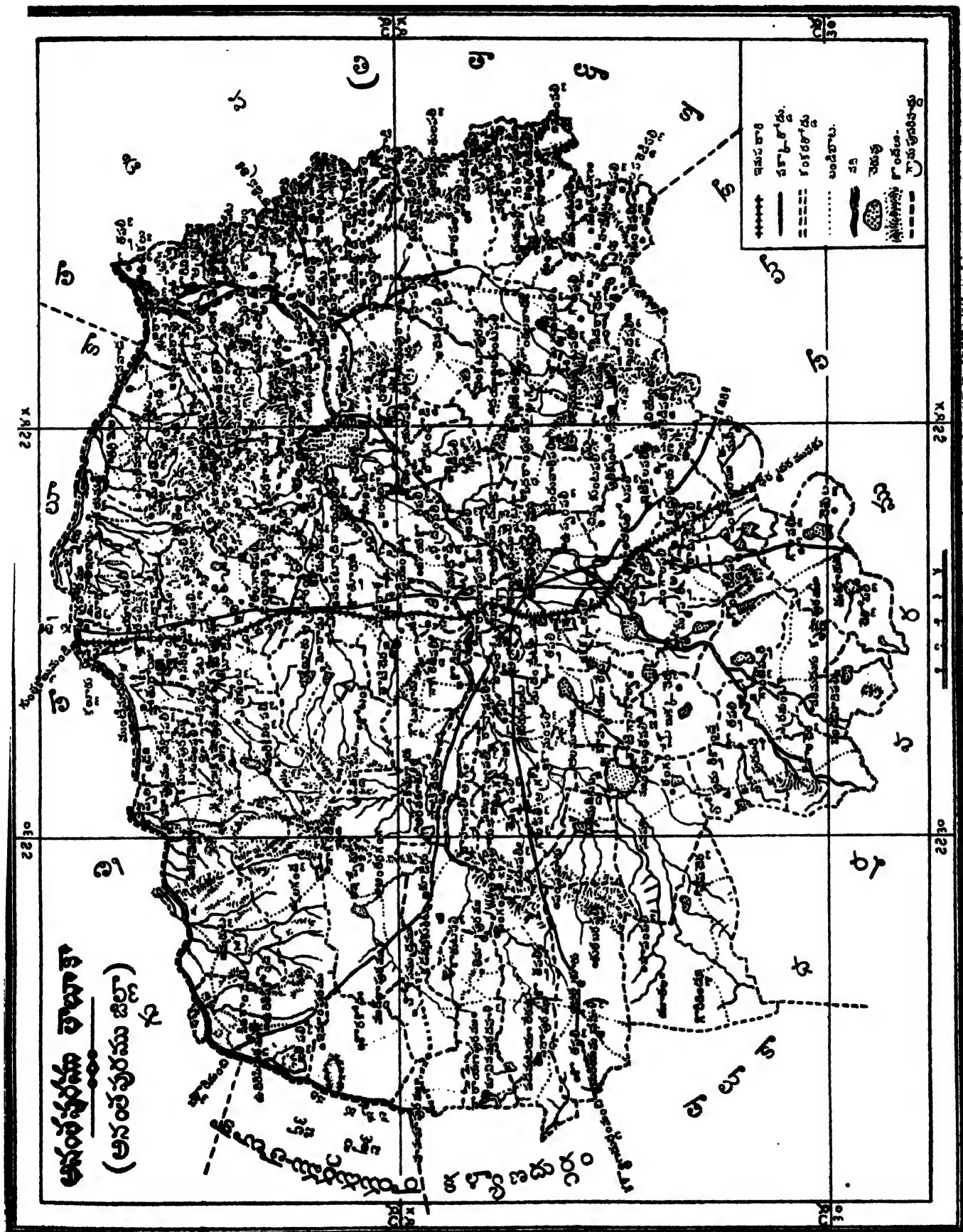
ఈ తాలూకా మిట్టపల్లములు గల ప్రదేశము. భూమి నీచు దయినందున ఫలవంతము కాదు. అందుచేత పచ్చని చెట్లు తక్కువగఁ గానవచ్చును. ఉత్తరమున నెచ్చటెచ్చట నల్లరేగడిభూమి కొద్దిగఁ గలదు. ఈ తాలూకా కుత్తరమున పెన్నయు, తూర్పున చిత్రవతియుఁ గలవు. కాని వీనివలన తాలూకా కిమియు ప్రయోజనము లేదు. పల్లపువ్యవసాయమున కంతకును ఎన్న మే ప్రధానాధారము.

మొదట విజయనగరాధీశులక్రిందిఁ బాలెగాండ్లుగ నుండిన హంజేవంశజులు ఈప్రాంతమునఁ బ్రసిద్ధు లయిన నాయకులు. విజయనగరరాజులప్రభుత్వనాశమున హంజే మలకప్పనాయఁడు గోల కొండ నవాబునకు సామంతుఁ డయి అనంతపురమునకుఁ జాట్టుపట్టుల నుండు ప్రాంతమును జాగీరుగ సంపాదించెను. ౧౮౦౦ లలో ఇంగ్లీషువారికోవశపడువఱకు అనంతపురమును ముఖ్యపట్టణముగ చేసి కొని యీ వంశమువారే యెవరికో యొకరికి లోఁబడి ఈ ప్రాంతము నేలుచుండిరి. ఈకారణమున అనంతపురముతాలూకాకు ముఖ్య పట్టణ మయిన అనంతపురమునకు 'హంజే అనంతపుర' మని ప్రసిద్ధి కలిగినది (చూడుఁడు: హంజేవంశము).

అనంతపురసమీపమున నున్న చెఱువును క్రీ. శ. ౧౩౬౪-న విజయనగరరాజుల మంత్రియయిన చిక్కప్పపిడయ రనునతఁడు కట్టించెను.

అనంతభండీ - ఒకమహారాష్ట్రకవి. ఇతఁడు కా. శ. ౧౬౬౬ లో జన్మించి ౧౭౧౧ లోఁ గీర్తిశ్రేషఠ డయ్యెను. నగరప్రాంతమునందలి సంగమనేర్ గ్రామనివాసి. మొదట నితఁడు శృంగారాతిరేకముగల 'లావణి' లనఁబడు వృత్తములలోఁ బద్యములఁ జెప్పుచు మగపిల్లలను పెంటఁ దీసికొని వారి నాడించుచు జీవనము చేయుచుండెను. కాని యొకసారి అపాల్యాబాయి సంగమనేరునకు వెళ్లి నప్పు డామె యీతనిని బిలిపించి బ్రాహ్మణున కిది తగ దని చెప్పఁగా నామార్గము విడిచి యితఁడు భక్తిపరమైన కవిత్వముఁ జెప్పుచు హరికథలు చెప్పఁబడఁగను. ఇతనిచే రచింపబడినచాటువులు పెక్కులు గలవు. కావ్యములలోమాత్రము మాధవగ్రంథ మనునది యొక్క టున్నది. ఇందు రెండవమాధవరావుపేర్వ మొదమీదనుండి చూడినప్పటనుండి రెండవబాహురావు రాజ్యాభిషేకము

అనంతపురము తాలూకా

అతను వర్తింపఁబడినది. కవికి జరగిన యథార్థస్థితి, ఉత్తర వ్రాసి, తెలిపి రెండవభాగమును ఈచరిత్ర వ్రాయించెను. శ్రీపత్ ఫంధీ యను నామాంతరముగల సవాయిఫంధీ యను యుడుండెను. అతఁడును కవయే.

అనంత భట్ట ఖండిక — నెల్లూరిజిల్లా కోవూరు - కాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫ (౧౯౩౧).

అనంత భట్టు — ఇతఁడు శివాజీగురు వైన రామదాస మికి సమకాలికుఁడు. సాధుపురుషుఁడు. రామదాసస్వామియొక్క గాయతనములో నొక్కఁడు.

అనంత భూపాలుఁడు తుపాకుల — ౧. ఇతనితండ్రి వ్యభూపాలుఁడు; తల్లి భాగమంబ. 'వచనరచనా వైచక్షణ్యుఁడు. భగవద్గీతలు, విష్ణుపురాణము, రామాయణము, భారతము' ననున వ్రాసినాఁడు. రామాయణమున సుందరకాండ ముక్కటి శ్రుమే (౫ ఆశ్వాసములు) లభించినది. భారతమున సభా, వ్యవర్థములుమాత్రము లభించినవి.

మట్ల — ౨. విజయనగర - వ్రాజ్యపువైభవము తఱిగినపిదప పరునాటకతాల్పియంతమున గామమాత్రులయినరాయలయొక్క భూములయందు సర్వస్వతంత్రముగనో, కొంత స్వతంత్రముగనో అచ్చటచ్చట రాజ్యభారము నిర్వహించినవానిలో నీమట్లవంశ మొక్కటియై కన్పించుచున్నది. మట్ల కడపజిల్లా రాయచోటితాలూకాలో నున్నది. మట్లపభువులు విజయనగరాధీశులకు సామంతు లయిన స్వల్పసంస్థానాధిపతులు. మట్ల వారిలో నొక్కఁడగు వరదరాజు శ్రీ కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడు. మట్లవంశమువా రాంగ్రహించుటగఁ గన్పట్టుచున్నారు. వీరు సూర్యవంశజులు. వీరి మూలపురుషుఁడు తిమ్మపభుఁడు. చాటుపద్విములను బట్టియు, కకుత్స్థవిజయ-అభిషిక్తరాఘవములనుబట్టియు చూడ మట్ల వంశోద్భవులు విద్యాప్రియులును, రణప్రియులు నయి కన్పట్టుచున్నారు. అందు అనంతభూపాలుఁడు పెనుకొండకడ మల్కబలముల సాధించినట్లును, గుట్టముకొండను స్వాధీనపఱచుకొనినట్లును, సిద్ధవటదుర్గము నాక్రమించుకొనినట్లును, రాయలచే 'సురుమా' వీరుడ మందినట్లును తెలియవచ్చుచున్నది. యుద్ధవీరుఁడుగను, కావ్యకర్తగను బ్రఖ్యాతిఁ గాంచిన ఈ అనంతభూపాలుఁడు ఎల్లగరారములునకును, రంగమాంబకును బుత్రుఁడు; తిరుమలతో శిష్యాచార్యుల శిష్యుఁడు. పరునాటకతాల్పి యుత్తరార్థమునను, పరునేడవకతాల్పి యాదిని నుండినవాఁడు. ఇతఁడు కకుత్స్థవిజయ మను గ్రంథమును రచించెను.

అనంత మడుగు — నెల్లూరుజిల్లా రావూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౭౫ (౧౯౩౧).

అనంతయ — 'విష్ణుమాయానాటక ప్రబంధము' అను విదాశ్వాసములగ్రంథమును రచించినకవి. భారద్వాజసంగ్రహము, అయ్యలమాత్యుఁ డితనితండ్రి.

అనంతయజ్ఞ, రేవూరి — ఇతఁ డొక తెలుఁగు కవి. ఆపస్తంబమాత్రుఁడు. కాంశిన్యసంగ్రహము, వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. బాలకవి బిరుదాంకితుఁడు. మహాపండితుఁ డగు బాలకవి అనంతాచార్యునకు పాత్రుఁడు. కాశీపాస్తికవి యితని తండ్రి. అనంతయజ్ఞ ౧౮-వ శతాబ్ది తుదిభాగపువాఁడని తెలియుచున్నది. తిరుచనాపల్లికి సమీపమున నున్న 'తురైయూరు' ఇతని నివాసస్థాన మని కొండఱి యూహ. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథములు రెండు. శ్రీమన్మహావీర్యము, శివరహస్యగుండము. ఇందు మొదటిదానిలో నైదాశ్వాసములును, రెండవదానిలో ౮ ఆశ్వాసములును గలవు. శ్రీమన్మహావీర్యము వెంకటేశము కృష్ణభూపాలునకును, రెండవది తీర్థపుర (తురైయూరు) నందీశ్వరునకును అంకిత మొనర్పఁబడినవి. కవిత్వము ప్రాధము, మనోహరము.

అనంతయ్య గారి చల్లి — కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౬౯ (౧౯౩౧).

అనంత రాజపురం — ౧. చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౦ (౧౯౩౧).

౨. కడపజిల్లా బద్వేలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౫౫ (౧౯౩౧).

అనంత రాజు పేట — కడపజిల్లా రాజంపేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౩౨౬ (౧౯౩౧).

అనంత రామ కవి — ఒక సంస్కృతకవి. 'స్వామి భూతి' యను పేర నొక నాటకము రచించెను.

అనంత వరం — ౧. గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౬౯౩ (౧౯౩౧).

౨. గుంటూరుజిల్లా బాపట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౬౨ (౧౯౩౧).

౩. నెల్లూరిజిల్లాకోవూరుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౮౬ (౧౯౩౧).

౪. గుంటూరుజిల్లా నర్సారావు పేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౭౭౦ (౧౯౩౧).

౫. గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౮౧ (౧౯౩౧).

౬. గుంటూరుజిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౦౭ (౧౯౩౧).

అనంతశయనము వర్తకమునకు ప్రఖ్యాతి చెందినది కాదు. అది చిన్న శేషుఁడగును. అచ్చటికి వచ్చిపడవలు స్వయము. అవిహీనను తీరసమీపమునకు రాజాలవు. సముద్రమున దూరముగా నిల్వ వలయును.

అనంతసముద్రం — కడపజిల్లా రాజంపేటతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౬౭ (౧౯౩౧).

అనంతసముద్రం చిన్నమాంబాపురం — కడపజిల్లా రాజంపేటతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦౦ (౧౯౩౧).

అనంతసాగరము — ౧. నెల్లూరుజిల్లా ఆత్మహరు తాలూకాయందలి యొక గ్రామము. ఇక్కడగల ఒకమసీదును, కొన్ని తలకమును దర్శనీయములు. ఈ చెఱువునకు అనంతసాగరమని పేరు. దీనింబట్టిగ్రామనామము. దీనిపై సుండుశిలాశాసనమునబట్టి దీనిని శ్రీకృష్ణదేవరాయరాజులకాలమున క్రీ. శ. ౧౫౨౨లో 'రాయసంకొండమరసు' అనువతఁడు తనతలిసంస్థలయిన తిమ్మకను, నాయయప్పల జ్ఞాపకార్థ మీ చెఱువును త్రవ్వించినట్లు తెలియుచున్నది. జనసంఖ్య ౩,౨౪౭ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా కందుకూరు తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౨ (౧౯౩౧).

అనంతసుత (విట్టల్) — ౧. ఈకవి సునాగు డెబ్బది నాలుగు సంవత్సరములకు పూర్వ ముంపినగాఁడు. ఈతని పూర్వుఁడు (? తండ్రి) హంకానదియొడ్డునఁ గల పింపల్ గ్రామంబుండెడినాఁడు. ఆకాండమున నీతనికి పింపల్ గ్రామమునైన రామగ్రామములకు పోశోహిత్యము, కరిణీకమునూడఁ గలవు. ఈతనికి పేరు రాధాబాయి. ఈ మెమరజానంతర మనంశుఁడు సన్ననించె ఈతని 'దత్తప్రబోధ' యనుగ్రంథ మొక్కటియే సుప్రసిద్ధముగ నున్నది. ఇందలి ముప్పదియేడధ్యాయములు శివ, నారద, పద్మపురాణముల నాధారముగాఁ గొని దత్తాత్రేయునికథను వర్ణించును. మిగిలిన ఐదుపదినాలుగధ్యాయములందును దత్తాత్రేయసంప్రదాయము విపులమగును, మనోహరముగను వర్ణింపఁబడినది.

౨. సంతకవికావ్యమూర్తి ారుఁ డొకయనంతవిట్టలని నూచించినాఁడు. ఆతఁడు (౧) వస్త్రురణము (౨) గజగోళీవ్రతము (౩) సుధన్వాభ్యాసము (?) (౪) 'టకావధ' (౫) గరుడహనుమాత్ థే అనుగ్రంథములను రచించెను.

అనంతాచార్యుఁడు — ౧. ప్రసిద్ధుఁడగు భావ్యుఁడగు. లక్ష్మీనరసి కుమారుఁడు. వేదార్థదీపిక యనుపేరును యజుర్దశభాష్యమును, వేదార్థచంద్ర మనుపేరును మీమాంసా గ్రంథమును రచించెను.

౨. సువిఖ్యాతుఁ డగు నొక దార్శనికుఁడు. సంస్కృతభాషలో నితఁడు రచించిన యీ క్రింది గ్రంథములు దొరకినవి. అభిన్ననిమిత్తవాద, ఆకాశాధికరణవాద, ఓంకారవాద, జ్ఞానార్థవాద, శరీరవాద, కాస్త్రీయమతపమర్థన, సమాసనాదానులు చిన్న చిన్న గ్రంథములు; న్యాయభాస్కరము, విధిసుధాకరము, సిద్ధాంతసిద్ధాంతజనములు వేదాంత గ్రంథములు.

౩. వైదికవిఘంటువునొక, జటాపటలము, శతకోటి శింషనము, స్వరూపసంబంధరూపము అను న్యాయగ్రంథములు వ్రాసినవాఁడు.

అనంతానందగీర్వాచార్యుఁడు — ఇతఁడు శంకరవిజయ మను సంస్కృత గ్రంథమును రచించిన కవి. ఇందు శ్రీ శంకరాచార్యుఁ డవతరించుట మొదలుగా బ్రహ్మైక్యముఁ జెందుట నొకటఁ గల యాతని చరిత్ర ౭౨ చిన్న చిన్న ప్రకరణములుగ రచింపఁబడినది. సమీపనసమ సంవిర్భాసుసారముగాఁ గొన్ని శ్లోకములును కలవు. కాని గ్రంథము మొత్తముమీఁది గద్యాత్మకము.

అనంతానందుఁడు — వైష్ణవమతమును స్థాపించిన రామానందుని పండ్రెండుగురు శిష్యులలో నొకఁడు.

అనంతాపురము — ౧. చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦౨ (౧౯౩౧).

౨. చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౩ (౧౯౩౧). రాచెఱు వని దీనికి నామాంతరము.

౩. నెల్లూరుజిల్లా కావలితాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౦౮ (౧౯౩౧).

అనంతామాత్యుఁడు — అనంతచ్చంద స్సని తెలుఁగునఁ బేరుగన్న ఛందోగ్రంథమునకుఁ గర్త. ఈగ్రంథముగాక యీతఁడు భోజరాజీయ మనుకావ్యమును, రసార్థవి మనఁబడు సాహిత్యకాస్త్రమును రచించెను.

ఈ కవి తనవంశమును భోజరాజీయమునందు సవిస్తరముగ వర్ణించినాఁడు.

ఈకవి యాశ్చ్యలసంతరినాఁడు. ఈతనిముతైతయగు బయ్యన్న తిక్కనసోమయాజిలో సామకారికుఁడు. సోమయాజి యీతనిని మెచ్చి 'భవ్యభారతి' యన్న బిరు దిచ్చెను. వైష్ణవులు వీరికి గురువులగు మంజురి. ఈ కవికి గోవిందచక్రవర్తి గురువు. కవిత్వల్లి యైన మల్లమాంబిక గొప్పవారియింటి యాఁడుఁబడుచువలెఁ గానవచ్చెడిని. ఆమెరింద్రి యొకదండనాయకుఁ డని కవియే వ్రాసినాఁడు. కవి తండ్రి తిక్కన భూవనలియు, నుద్యోగమును గలిగి సుఖజీవనము

పండెను. వీరిది కాండిన్యస్కోత్రము. వీ రాధ్యరన్నదమ్మలైనం
వి చమత్కారముగ నీక్రిందిపద్యమున నిట్లు చెప్పెను:—

ఈయాధ్యుర నొక్కొక్కడు
వేయిండ్లకు మొదలు గాఁగ వెలయుదు రని కా
దే యాటువేల పే రిడి
రీయన్యాయమునకు నేవ్య మెఱఁగినపెద్దత్. [౧. ౪౮.]

అటువేలనియోగులను నుటించిన యుల్లేఖము గల వాక్య మిదియే
వాచ్చియమునందు మొదటిది. తెలుగు బ్రాహ్మణులలో అటువేల
సహస్రము తిక్కనకాలమునాటికే యేర్పడియుండె నని యిందు
దెలియుచున్నది. పై సంగతిలన్నియు భోజరాశీయమందలి
రిక ననుసరించి వ్రాయఁబడినవి.

ఇక నీతనినివాసస్థాన మెద్ది యని మనము విచారించవలసి
న్నది. ఇందునునుటించి భోజరాశీయమందలి యీక్రిందిపద్యము
కాగారము:—

. విలసితంబు కృష్ణవేణ మలాపహా
రిణి భీమభి నా భరిత్రయందుఁ
చినరు నదీత్రయాంతర్వేది యగుపావ
నత్రేత్రమున శోభనముల కెల్ల
ధర నివాసం బగు పెరుముగూరిపురంబు
నందు విద్విజ్ఞానానంద మైన
జీవనస్థితచేత జెన్నొందు వంశక
ర్మత్వంబునై బ్రభుత్వ మొంది
నెచ్చి ప్రత్యక్షపరమపద మనంగ
నొప్పు శ్రీకాకుళంబున కొడయఁ దైన
యంద్రనల్లభహరిసేవ! నలరుచుండుఁ
చెక్కుభంగుల ముచ్చడి తిక్కవిభుడు!

ఈ పద్యమునుబట్టి చూడ నీకవియొక్కతండ్రి కృష్ణవేణ,
రథి, మలాపహ యనఁబడునదగు కలసినయంతర్వేదిలో నుండె
-అట్టిస్థల మాతని స్వస్థాన మని-తెలియుచున్నది. అట్టిస్థల మెద్ది?
వ్యవేణ యనఁగ కృష్ణ, భీమరథి యనఁగ భీమ, మలాపహ యనఁగ
రథి అనునదు లమట స్పష్టము. కృష్ణానదియు, మలప్రభా
యు నైజామరాజ్యమునకుఁ బశ్చిమపునఁగిహద్దునొద్ద బొంబాయి
జిల్లాలో గలసినవి. ఇది యిప్పుడు కన్నడదేశము. కృష్ణయు
మయు నైజామరాజ్యమునందు రాయచూర్ పట్టణమునకుఁ బశ్చి

మమునఁ బాటుపైళ్ల మీఁదఁ గలసినవి. ఇది తెలుగుదేశ మని చెప్ప
వచ్చును. కావున నీకవినివాసస్థలము నైజామరాజ్యమునం దుండె
నని మన మాహింపవచ్చును. శ్రీకాకుళపు-ఆంధ్ర విష్ణువు (దేవుడు)
వీరికిఁ గులదేవము కావచ్చును.

ఈకవి 'రసార్థము'నందుఁ దనకాల మిట్లు వ్రాసికొన్నాడు:
కా. బా నొండకొ కకన్న మల్ బుసుకరజ్యాలేందు లై యొప్పు న
య్యోగనందాబ్జమునందు మాఘమునఁ గృష్ణైకాదశి భామ యు
క్తానామామృతవేళ నీకృతి యనంతాఖ్యుండు సమ్యగ్రస
శ్రీ నిండకొ గ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెత్ భక్తిపూర్వంబుగన్.

కా. క. ౧౩౫౬ ఆనందనామసంవత్సర మాఘ బహుళ ౧౧
మంగళవార మనఁగా శ్రీ. క. ౧౪౩౫ జనవరి ౨౫-వ తేదీ యగును.
కావున నీకవి పదునైదవతాబ్దిమధ్యమునం దున్నవాఁడని నిర్ణ
యింపవచ్చును.

ఈ కవితే రచింపఁబడిన మూలగ్రంథములును దేవాంకిత
ములు గనుక నింతకంటె విశేషము లేవియు మన మీకవినిగుఱించి
తెలిసికొనుటకు వీలు లేదు. ఇక నేతద్రవిడ గ్రంథమునుగుఱించి
విచారితము.

భోజరాశీయము రచించినతరువాత ఛందస్సు రచించినట్లు
ఛందస్సుయొక్క నాల్గవయాశ్వాసమునందుఁ గవి భోజరాశీయమును
దేర్చొనుటవలనఁ దెలియుచున్నది. భోజరాశీయ మేడాశ్వాసములు
గల మంచి ప్రబంధము. అహోరేలవృత్తినిహసాస్వామి కంకితము. ఇందు
భోజరాశీయమునందలి వింతయైన కథలు పెక్కు కలవు. ఈకావ్య
మును ౧౮౮౪-లో శ్రీ కేశవలింగముగారు ముద్రించినారు. వారు
దాని పీఠికలో నీప్రబంధమునుగుఱించి యిట్లు వ్రాసినారు:—

'ఈలినికవిత్వము సలక్షణ మయి యనర్థభార గలదియై
మనోహరముగ నుండును. కవిత్వముమాత్రమే కాక భోజరాశీయము
నందలి కథలును మిక్కిలి యింపుగా నుండును. కవిత్వయమువారి
ప్రయోగములకంటె భిన్నము లైనప్రయోగము లీభోజరాశీయము
నందుఁ గొన్ని కానవచ్చుచున్నను ముత్తముమీఁద నిందలికవిత్వము
నిర్దుష్ట మయి శ్లాఘ్యముగ నున్నది.'

ఈ కవికిఁ దిక్కనసోమనూజుని అనుకరింపవలె నన్నయభి
లాష మెందుగ నున్నట్టికావ్యములనఁ గానవచ్చుచున్నది. ఒక్క
యదాహరణ మిచ్చెదము. నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందుఁ
దిక్కన తాను కావ్యము వ్రాయుట కిట్లు కారణము వ్రాసెను.

1. 'ఆంధ్రనల్లభహరిసేవ నలరుచుండు' ననఁగా నీతఁ డాంధ్రరాయనియొద్ద నుద్వేగిగా నుండెనని కొందఱు అర్థముచేసికొనిరి. కాని యది
రహస్యము. 'ఆంధ్రనల్లభహరి' యనఁగా నాంధ్రవిష్ణువు; శ్రీకాకుళములోనిదేవుడు. అతనిసేవచేయుట యనఁగా నతనిని భక్తితో భజించుట.
గ్రామమునం దేదేవుడుండునో అదేవుని తన్ గ్రామాధిపతిగాఁ జెప్పటభక్తులయాచారముగా నున్నది. ఇట్లే యీకవియొక్క 'రసార్థ వసుంధరి
శ్రీనిండకొ గ్రువపట్టణాధిపున కిచ్చెత్ భక్తిపూర్వంబుగన్' అన్నచరణముఁ జూచి కొందఱు తీగ్రంథమును గ్రువపట్టణపురాజున కిచ్చె నని భ్రమ
ఁబడుచున్నారు. అచ్చటను గ్రువపట్టణాధిపుఁ డనఁగా గ్రువపట్టణపుడేవుఁ డని యర్థము. ఈకవితనగ్రంథ మేదియు సరాంకితిము చేయలేదు.

రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతనితరువాతి రాజ్యమేలిన అనపోతారెడ్డి ఈతనితత్వమును; కొమరిగిరి రెడ్డి ఈతని కుమారుడు. రాజమహేంద్రవరమున బ్రభుత్వము చేసిన కాటయవేమారెడ్డి యీతనికి పల్లెడు, మేనల్లుడు. కాసనమలనుబట్టి మాడంగి ఈతని ౧౩౫౦ నుండి ౧౩౬౧ వఱకు బంధ్రంతులసంత్సరిములు రాజ్యము చేసినట్లు కాన వచ్చుచున్నది.

ప్రాయశఃమన ఖరివంశమును కృత్తివంశమునకు నీతని పెద్దవాడై నైవ్యాధిపతిగఁ దండ్రికిఁ గో పురుమండె నని ఖరివంశమందలి యాక్రిందిపద్యమువలనఁ గానవచ్చుచున్నది:—

కా. వేముత్తప్పపురాత్తి పుత్రుఁడు పయావిభో యవ్యాజనే
జోమార్తాంకుఁడు క్రితనీయసురుగస్తామంగలం దేమియుక
రామన్నార్తికి లొచ్చుగాక నదియై రాజ్యం రాజాధిపతి
దామయ్యయనఁ దెంచు బోధయవనగానాక్రందం దిప్పిగిన్.

ఈ అనపోతారెడ్డి కృష్ణానదియొడ్డిన ఆమరావతిసమీపమునందు 'కెనరా'జమనానిలో, బోరా కి గూతనిని పీడించినట్లును, అతని యాస్థానమును వెన్నెలగంటినా గను కవు లుండినట్లును, వారిచే నతఁడు కృసు లందినట్లును వెన్నెలకంటి మండపపు చే రనింపఁబడిన విష్ణుపురాణమునందలి యాక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది:—

ఉ. ఈ నిఖిలంబు మెచ్చ నమరేశ్వరదేవుఁడు మాహా గృహవే
ణీనది సాక్షిగా ననికి నిల్చిన రావుఁడు కేసభూవిభం
గానకుఁ దోలి వెన్నెడిది కాచిన వేమయన్నబాతగూ
బానికి సత్ప్రబంధము లొసంగిన వెన్నెలగంటివారిలోన్.

ఈతనియొద్ద వేమన అనువాదకు మంత్రిగ నున్నట్లు ఆమరావతిలోని యొకశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ మంత్రితండ్రి పేరు మల్లి నాగఁడు. ఈతఁడు ధాన్యవాటి (ధరణికోట, ఆమరావతి) లోని ఆమరేశ్వరుని మఠం బ్రతిష్ఠించెను. ఇది ౧౩౬౧ లోనిశాసనము.

ఈతనిరాజ్యకాలముందు కేశాంతిరములనుండియు, ద్వీపాంతరములనుండియు వర్తకు లీతనిరాజ్యమునకు వచ్చుచున్నట్లును, ఎనుమతి దిసుమతివ్యాపార మెక్కువగ జరగుచున్నట్లును కానవచ్చుచున్నది. బాపట్లతాలూకాలో మోటుపల్లి యను రెవుగ్రామము కలదు. అది కాకతీయులకాలముననుండియు సముద్రవర్తకమునకుఁ దేహించినరేవు.

అచ్చట పీఠభద్రస్వామిదేవాలయపు మండపమందలి యొకస్థంభము మీది అనపోతారెడ్డిశాసన ముకట్టి కా. శ. ౧౩౫౦ (క్రి. శ. ౧౩౫౫) లో వేయించినది కలదు. అది సంస్కృతము, తెలుగు, అణవము అను నూఁడు భాషలలో నున్నది. అణవ వర్తకుల పెక్కుమంది అణవదేశముననుండియు, సింహళముననుండియు వచ్చుచున్నవని శాసనము అణవభాషయందుగూడ ప్రాయఃబడిన దని తోచుచున్నది. అంకికుఁ బూర్వము వర్తకులకుఁ గల యిబ్బంగులను ఈ రాజు తొలగించి వర్తకము ఆప్రతిబద్ధముగ జరగునట్లు చేసెను, మోటుపల్లిలో గాఁపురముండు సరదోయలన వర్తకులు గూగ నూరపుకేశములతోను, ద్వీపములతోను వర్తకముచేయువారు అనేకులుండిరి. ఈరాజునకుఁ బూర్వము ఇట్టివర్తకులకు నిష్టము వచ్చినప్పుడు మోటుపల్లికి వచ్చుటకును, ఇష్టము వచ్చినప్పుడు అచ్చటి నుండి వెలుగుటకును పీలు శోకయుండెను. అధికారులకెల్లపు పుచ్చుకొని గాని అగ్రామమునకు వారు వచ్చుటకు, అచ్చటనుండి వెలుగుటకు పీలు లేదు. ఈ వర్తకులు అపుత్రికంబ మనుపన్ను చెల్లించవలయుండెను. ఈ యిబ్బంగులను తీసివేసి అనపోతారెడ్డి యా ద్వీపాంతరవ్యాపారులకు న్వ్యాధిపతి మేల్పించెను. ప్రతిగఁ గాఁపురము వచ్చువారికి నుండుటకు నివేశనస్థలమును, కర్మసాయమునకు భూమియు నిచ్చునుండిరి. ఈశాసనానుసారముగ వర్తకులు తనపీలు వెనుకరించి రాచ్చువా, బోచ్చును. తనకు నిష్ట మున్నవారికి నిష్ట మున్నంతవరకు వరుకుల నచ్చుచ్చును. నరకులు మఱయుకద్వీపము నకుఁ గొంపోవచ్చును. ఎవరినరకులను దొరతనమువారయుద్వ్యోగములు పడవేసి పెట్టఁగొడుగు. ఇట్లు ఈరాజు పదునాల్గవశతాబ్దియందు నొకవిధమైన ఆప్రతిబద్ధస్వాసారతత్త్వమును (Principle of Free-trade) స్థాపించె నని చెప్పవచ్చును. అధికారులు వర్తకులను బాధపెట్టి సుంకము జెక్కువ తీసికొనకుండ సుంకము తీసికొనవలసిన రీతి యేర్పఱచెను. ఇంతకంటె ఎక్కుడు తీసికొనఁగూడదనియు కాసింపఁబడియున్నది. ఇట్లు ఆకాలముందు తెలుగుదేశము వారు ద్వీపాంతరములతో నవ్యాపారముగ వర్తకము చేయుచుండిరనియు, నితరదేశములనుండి వచ్చు వర్తకులకుగూడ నవ్యాపారము జరగఁగూడదని తగిన నియమములను అప్పటిరాజులు చేయుచుండిరనియు స్పష్టముగఁ దెలియుచున్నది. ఈశాసనము రాజనాజ్ఞచే నాతని అమాశ్వుడైన సోమమంత్రిశ్వరునిచే వేయఁబడెను.

1. కొండవీటిరెడ్ల ప్రభుత్వకాల మింకను నిశ్చయముగ నిర్ణయము కాలేదు; రెండుమూడు సంవత్సరములు హెచ్చుతగ్గుల తేలిక దినవచ్చును. ఇంకను క్రొత్తక్రొత్తశాసనములు వెలువడినకొలదియు ఈ హెచ్చుతగ్గులు సరికాఁగలవు.

2. L. R., Vol. 38. p. 28 and Ep. Coll., no. 258 of 1897.
3. Ep. Coll., no. 600 of 1909.
4. Ep. Coll., nos. 601 and 602 of 1909
ఇందు ౬౦౧ అణవశాసనము, ౬౦౨ తెలుగుశాసనము. తెలుగు శాసనమునకంటె నణవశాసనమునందు సుంకముల వివర మధికముగలదు. మోటుపల్లిలోని అణవశాసనము, తెలుగుశాసనముల నకట్లు పంపినందులకు దొరతనమువారిశాసనకోధనకాఖిలు నధ్యక్షు లగు బ్రహ్మ రావుసాహెబు హెచ్. కృష్ణకాశ్రీగారికి కృతజ్ఞుడను.—ము. సం.

అనబాప్తిస్టులు - అనర్థరాఘవమునమొక సంఖ్య 1809 క్రి. 25. 10. 18

అనపాతాశ్చికి దొడ్డొంటిక యను తోడ్కొట్టు వుండెను. ఆమెను కాటయగెడ్డికి దిప్పిరి. వారిరువురికి బుట్టినవాడు కాటయ వేమన. ఈతనికి అనపాతాశ్చికి తనమామయైన మల్లంబిక నిచ్చెను. ఇతనికిఁ గుమరగిరిశ్చికి యను కుమారుఁ డుండెను.

‘అనపాతానాయని తమ్ముడైన నూదానాయడుఁ దన్నాల కొటయొద్ద ననవేమారెడ్డి బంధువైన యనపాతాశ్చికితో యుద్ధము చేసి యతనిఁ బట్టిమి జయమును పొందెను’ అని వెలుగోటివారిచరిత్రలో నున్నది కాని దీనికి నచ్చట నేమియు నాధారము మాపఁబడలేదు.

సంస్కృతశాసనములందును, తెలుగుశాసనములందును ఈతని పేరు అనవోత, అన్నవోత, అనవోత అని వచ్చునే కాని ‘అనపాత’ అని ఉండదు.

(కొ. వేం. ల.)

అనబాప్తిస్టులు — క్రైస్తవులతెగలలో అనబాప్తిస్టులనుగా రొకరు. చిన్నతనముననే పరిశుద్ధస్నానము (Baptism) నిచ్చుపద్ధతిని వీ యొప్పుకొనరు. అంగుచేత తమసిద్ధాంతముల నంగీకరించి తమలో చేరఁజలఁచువారికి చిన్నతనమున పరిశుద్ధస్నానము నొందిన క్రైస్తవులైనను సరే, మరల సంస్కారము గావించుచుండిరి. ఈసిద్ధాంతమును మొదట ప్రచారములోనికిఁ జచ్చినవాడు నికాలస్ ప్టార్చ్ అనువతఁడు. తరువాత క్రైస్తవులకును, వీరికిని ఎన్నియో వాదోపవాదములు, పోరాటములు జగగినవి. నేడు అనబాప్తిస్టులను పేరే యెచటను వినరాదు. బాప్తిస్టులనఁబడువా రిప్పటికిని కలరు. కాని వీరికి అనబాప్తిస్టులతో నెట్టిసంబంధమును లేదు. రెండవసారి సంస్కారము చేయుపద్ధతిని వీ యొప్పుకొనరు.

అనమనవ్రాండి — కృష్ణాల్లా నుకివాడతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య 220 (౧౯3౧).

అనమనమూరు — నంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౮౯ (౧౯3౧).

అనమనముద్రము — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్తూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,3౯౯ (౧౯3౧).

అనమనముద్రముపేట — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్తూరుతాలూకాలోని యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౧,౦౨౦ (౧౯3౧). ఇచ్చట ఖాళారహీమకుల్లా సాహెబ్ ఆనువానిచే ౧౬౦ సంవత్సరములకు మున్ను కట్టినపఁబడిన సుప్రసిద్ధమగు మసీదు కలదు. ఈమసీదునకు ౮ గ్రామముల ఈనాము కలదు. ఇచ్చట జూలైమాసమున పెద్ద ఉరుగు (ఉత్సవము) జరుగును.

అనమిత్రుఁడు — ౧. (నూ. వం.) నిఘ్ననిపుస్త్రుఁడు.

2. (వం. వం.) యదుకులలోత్పన్నుఁడైన వృష్ణియొక్క యిద్దఱుపుత్రులలోఁ రెండవవాఁడు. నిమ్మి, శిని, వృష్ణి యనువా రతనిపుత్రులు.

అనరణ్యుఁడు — ౧. (నూ. వం.) ఇత్యోకువంశజుఁడు పురుకుశ్శునిమనుమఁడు. త్రసవిశ్వని రెండవకుమారుఁడు. ఇతనికి హ్యస్త్వఁడు, బృహద్రస్త్వఁడు అను ఇద్దఱు పుత్రులు కలరు. ఇతఁడు అశోకాగ్ర్యలో రాజ్యము చేయుచుండఁగా లంకాపతియైన రావణుఁడు ద్వైజ కూర్మమై వచ్చి యీతనిని ఓడించెను. యుద్ధమునందుఁ గూలి యీతఁడు ప్రాణములు విడుచుచు ‘నావంశమునందు జన్మించినవాని చేతనే నీవును, నీవంశమును నాశముఁ జెందుదురుగాత’ మని శాపమునఁగెను (వా. రా., ఉత్తర., సు. ౧౯).

2. (నూ. వం.) ఇత్యోకుకులలోత్పన్నుడైన ఋశుపద్మనిపాత్రుడగు సర్వకాముని (సర్వకర్మని) యిద్దఱుపుత్రులలోఁ రెండవవాఁడు. ఇతని కొడుకు నిఘ్నఁడు.

అనర్కచతుర్దశి — కార్తికశుద్ధచతుర్దశి అనర్కచతుర్దశి యనఁబడును. ఈనాఁడు హనుమంతుని జన్మదినము. రామభక్తులెంతో యీనాఁడు మహోత్సవము లొనర్తును.

అనర్థరాఘవము — మురారి యను కవిచే రచింపఁబడిన సంస్కృతనాటకము. సంస్కృతవాఙ్మయమునందు కాలిదాస, భవభూతలకుఁ గల గౌరవము ఈకవికి లేకపోయినను, ఈతఁడు రెండవతరగతికవులలో నొకఁడుగఁ బరిగణింపఁబడు నని చెప్పువచ్చును. ఇతనిది మౌద్గల్యగోత్రము. భట్టశ్రీపర్థమానుఁ డనుచుచో కవి యీతనితండ్రి, తంతుమతి ఈయనతల్లి. ఈసంగతు లీతని నాటకమునందులి ప్రస్తావనలలోఁ జెప్పఁబడియున్నవి. ఈతనిది ఏదేశమో తెలియదు. కాని కాన్యమాలలో నీ నాటకమును అచ్చువేసినవారు ‘దీనికి కాస్తీరమునందు నెక్కడు ప్రచారము కల’దని వ్రాసినారు. అందుచే నీకవి యాదేశమునాఁ జేమా యని కొంచు అనుకొనిరి. కాని నాకుఁ జూడ నీకవి యాంధ్రదేశమునాఁ జేమా యని సంశయము తోచుచున్నది. ఎంగు కనఁగా, ఈనాటకమునందు ఏడవయంకములో, శ్రీరామాదులు రావణసంహారానంతరము పుష్పకవిమాన మెక్కి ఆయోధ్యకు నెట్లమండుఁగాఁ గ్రిందిఁగానవచ్చిన కొన్ని దేశములను, పట్టణములను, క్షేత్రములను వర్ణించునట్టిసంపర్కమునఁ గవి ఆంధ్రదేశమందులి భీమేశ్వరుని నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు:—

1. Epigraphia Indica, Vol. IV, p. 328.
 2. ‘అస్తీ మౌద్గల్యగోత్ర సంభవస్య మహాకవే ర్భట్ట శ్రీ పర్థమానతమాజన్తన ప్రస్తుమతీనద్దనస్య మురారేః కృతి రభినవ మనర్థరాఘవం నామ నాటకమ్.’
 ౪

విధిమఁ :- (దక్షిణతో దర్శయన్) దేవ, ప్రామ్యతా మయ మృత్యువలనయలక్ష్యం సప్తగోదావరీహదకలా పైకనాయకో భగవాన్ స్థిమేశ్వరః.

[అర్ఘ్యము : విధిమణుడు :- (దక్షిణమువైపు మాసి) దేవా ! ఆంధ్రదేశలక్ష్యకిం గల యేడుగోదావరు లనుహారసమాహమలకు నొక్క నాయకమునీ యగు ఈభగవంతుం డైన ధీమేశ్వరునకుఁ బ్రణామము చేయుఁడి].

దీనితరువాత, నీవిధిమణునితోట నొకపద్యమును, శ్రీరాముని నోట చెప్పిపద్యములను ధీమేశ్వరునిమతిపరములు కలవు. వానితో మనకుఁ బనిలేదు. కాని మైవి ఈయఁబడిన 'అస్థివిమయము', 'సప్తగోదావరీ', 'ధీమేశ్వరుఁడు' అనుపద్యములును, హిందూదేశము నందు విశేషఖ్యాతిలేని ధీమేశ్వరశ్రేత్రమును (దాక్షారామము) వర్ణించుచుండఁ జూపి నీకది యాంధ్రుఁ డనియు, ఆదేశమందలి యభీమానములేతె నిర్దిష్టాద్వికముగా ధీమేశ్వరునకు శ్రీరామునిచే సంపాదము చేయఁబడినది ననియు నుహించులనియున్నది.

కాని ఇది సుప్రకరణమునందే ధీమేశ్వరునకుఁ బూర్వము మహారాష్ట్రంతర్గత మైన వివిధభూమినికుంపిసపుగమును, తరువాత శ్రీవిశ్వేశ్వరుని కిందఁగలమును వర్ణించియున్నాఁడు. కావున 'దక్షిణ ఆనూదేశములందు డనిచూపఁ జెప్పవలసియుండును' అని కొంచెం తాదేవించుచున్నాను. కాని అట్లునుట సరికాదు. కుంపిస పుగము, కాంచీనగరము భరతఖండఖ్యాతిగల పట్టణములు. కవి యెచ్చటికొకఁడైనను ఆపట్టణసామములను ఎఱిగియుండును. దాక్షారామము అట్టి భరతఖండఖ్యాతిగల శ్రేత్రము కాదు. దానికి తలుచు భరతమండుమాత్రము ఖ్యాతి గలదు. ఆఖ్యాతికిని రెండుమాఁడు లొద్దలకంటె పెక్కుమాఁడు వ్యాప్తి లేదు. తలుచువాఁ డైనఁ గాని సాధారణముగ నీ శ్రేత్రమును ఎఱిగియుండుఁడు. ఒకవేళ సవరి వలననేన విన్నను, కాంచీపట్టణమందలి మిహితమనిగో సమావముగ నీధీమేశ్వరుని నాటకమునందుఁ జేర్చొనవలయు నని యాతని కేల బాధి పుట్టును?

ఈ కవికాలము నిశ్చయముగఁ జెలియదు. కొంచెం తీతఁడు నొచ్చిపక్షతాబ్దికిఁ బూర్వుఁ డనిరి. కొంచెం తీతఁడు ఆర్యాచీనుఁ డని తలంచుచున్నాడు.

'అనర్ఘ రాఘవ' మనునాటకమునందు రామాయణీయకృత సంతకముగఁ గలదు. అనర్ఘ మనఁగా అమూల్యము, పూజ్యము, గుర్తభము. పూజ్యుఁడైన రాఘవునికథ కలది గమక అనర్ఘ రాఘవ మయ్యె. విశ్వామిత్రుఁడు వచ్చి రామునిఁ దీసికొనిపోవు కథాప్రసంగము మొదలు శ్రీరామునిపట్టభిషేకమువఱకుఁ గల శ్రీరామకథ యే డంకములలో ఈనాటకమునందు వర్ణింపఁబడినది. కథ పెద్దదియను,

నాటకము చిన్నదియు నగుటచే, పెక్కుకథావిశేషములు రంగము మీదఁ జూపుటకు వీలులేక, వివర్ణింభకాదులలోఁ బాత్రలచేఁ జెప్పింపఁబడినవి. ప్రథమాంకమునందు విశ్వామిత్రుఁడు దేశరఘుని యొద్దకు వచ్చుట, రామలక్ష్మణులను గొనిపోవుట, ద్వితీయాంకమునందు రామలక్ష్మణులు విశ్వామిత్రయజ్ఞమును రక్షించి రాక్షసులను శిక్షించుట, తృతీయాంకమునందు రాముఁడు శిష్యమస్సును ద్రుంచుట, చతుర్థాంకమునందు పరశురామునిసత్త్వము హరించుట, పంచమాంకమునందు వాలివధ, సుగ్రీవాభిషేకము, షష్ఠాంకమునందు రానిణాని వధ, సప్తమాంకమునందు శ్రీరామాదులు పుష్పకవిమానము నెక్కి అయోధ్యకు వెళ్లుదు శ్రీరామ గాననిచ్చి పట్టణముల వర్ణించుట, పట్టాభిషేకమును వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు రామవనవాసమును, సీతాహరణము మొదలయిన రామాయణీయముల్యుప్రసంగములసంవిధానకము ఈప్రకారము హర్షఁబడినది :-

సీరఘ్యజనకునియింటఁ జెగురుచున్న అయోనిజయగు సీతను తన కిష్టని యిడుగుటకు రావణుఁడు తనపురోహితుఁడైన శౌమ్మలుని జనుకునియొద్దకుఁ బంపును. అతఁడు విశాలమనోరఘుఁ డగును. అంత సీతను పొరించుట యెట్లున్న చూలోచిన రావణునిమాతా మహుఁడును, మంత్రియు నగు మాల్వవంశునకుఁ గలిసి, రాముని మిథిలలోఁ గాని, అయోధ్యలోఁ గాని ఓడించి సీతను దమ్ముట యసంభవము గాన సీతారాము లరణ్యమునకు వచ్చినప్పుడు అచ్చట రాముని మోసపుచ్చి సీతను అపహరింపవచ్చు నని యతఁడు నిశ్చయించెను.

ఇంతకుఁ బూర్వమే సుగ్రీవునిసాహాయ్యార్థము శ్రీరాముని నరణ్యమునకు రప్పించుటకుఁ గాను సంపాతి శబరిని పంపి నని యాతఁడు వినియుండెను. శబరి వల్ల కైకదాసి యగు మంజరీశరీరమునిఁ బ్రవేశించి దానిచే కైకయికి గుడ్డొక్క చేయించెను. అందు మీద రాము నరణ్యమున కంపుఁ డనియు, భరతునికి రాజ్యము గట్టఁ డనియు కైక దేశరఘుని నరము లడిగెను. ఇట్లు సీతారామలక్ష్మణులరణ్యమునకు వెళ్లుట సంభవించినది.

ఈనాటకమున ప్రథమాంకమునందలి దేశరఘ, విశ్వామిత్రసంభాషణంబును, చతుర్థాంకమునందలి శ్రీరామ, పరశురామ సంవాదంబును, సప్తమాంకమందలి నానాదేశాదివర్ణనలను రమ్యముగ నున్నవి. ఈ నాటకమును కీర్తిశేఖరులయిన ఆకుండి వ్యాసమూర్తికాస్తుతిగా రాంధ్రీకరించుచున్నారు.

అనర్వుఁడు — వృత్రాసురునిసేవకులలో నొక్కఁడు.

అనల — ౧. గోహిణియొక్క యిద్దఱు కన్యలలో రెండవది. ఈమెకు కుకి యను కన్య కలదు.

౨. మాల్వవంతుఁడను రాక్షసునకు సుందరియను భార్యయందుఁ బుట్టిన కన్నియ. విశ్వావసురాక్షసునిభార్య. మాఁతురు కుంభిసనీ (వా. రా., ఉత్తర., ప. ౬౧).

అనలుఁడు — ౧. ఒకవిషయము. ఇతనికిఁ గుమాళ్లు కుమార, కాళి, వికాళి, నైగమేయు లని నలుగురు. ఈ మన్వంతరమునం దితఁడు అన్నయదిక్కునకు నధిపతి.

౨. రాక్షసుఁడు. మారి కొడుకు. విభీషణుని నలుగురుమంత్రిలలో నొక్కఁడు.

౩. కుమని వంశముఁ డగు నిమగ్గునికొడుకు కొడుకు.

అనలులు — దేవతాభేదము. వీరు నలువదియొప్పునగును. వారిలో మొదటివాఁడు అభిమానుఁడు. వీనికి పావక, పవమాన, కుమలను ముగ్గురు కొడుకులు. వారి కొడుకులు నలువదియొప్పునగురు.

అనవద్య — కశ్యపునకును, ప్రాగకును బుట్టినయప్పగనలలో నొక్కత.

అనవలోభనము — ద్వీపాలకు విధింపఁబడిన సోపాన కర్తలలో నొక యొక్కటి. గర్భిణిగా నున్నస్త్రీ పొంపివలసినసంస్కారమిది. గర్భముఁ బాల్చినతరువాత మూడవశాలలో నీసంస్కారము జరపఁబడును (న అవలంకృతే గర్భా అనేవ). ఈసంస్కారమునకు ముఖ్యంగము: అశ్వగంధ అనునొకచూలికరసమును గర్భిణి యగు స్త్రీభర్త యామెయొడముక్కులోఁ బోయుట. ఈరసనేచనముచలన గర్భపాతము మున్నగునాపవిత్రతలయు జరగ విని మనఃపారవర్తికము.

అనవేమారెడ్డి — కొంపిటిలోఁ బ్రభుత్వము చేసిన రెడ్డిరాజులలో మూడవవాఁడు. ప్రోలయరెడ్డియొక్క రెండవ కుమారుఁడు; అనపోతారెడ్డికిఁ దమ్ముఁడు. ఈతనికి అనవేమ, అన్నవేమ అను రెండు పేర్లును కలవు. కాసనములనుబట్టి చూడఁగా నీతఁడు అనపోతారెడ్డితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చి క్రీ. శ. ౧౩౬౦ మొదలు ౧౩౮౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈతఁడే రాజధానిని కొంపిటికి మార్చినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈతనితండ్రియైన ప్రోలయవేమనకు 'అన్నవేమ' డన్న పేరున్నందునను, ఈవంశమునందుఁ బెక్కురు 'వేమన' లున్నందునను పెక్కురు చరిత్రకారులు ఈతండ్రికుమారులలో విభేదము చేయలేకయు, నితర 'వేమన' లకును వీరికిని భేదము చేయలేకయు నొకరిని మఱియొకరినిగాఁ దలచి కాల, పురుషవిపర్యాసములఁ జేసిరి.

మొట్టమొదట కొంపిటిలో రాజ్యము చేసిన రెడ్డి అన్నయ ప్రోలయలకుఁ గుమారుఁ డైన వేమారెడ్డి. ఇతఁ డన్నయకుమారుఁ డైనందున హరివంశము మొదటిపద్యమునందే యీతనిని ఎఱ్ఱాప్రెగడ 'అన్నవేమ' డనియెను. ఇంలేకాని యీతఁడు అనవేమఁడు

కాఁడు. ఇతనిని గుర్తొకటకు సాధారణముగ ప్రోలయవేమఁ డందురు. అనపోత, అనవేమ లని ఈతని కిద్దఱు కుమారులు. వీరు క్రమముగ కొంపిటిరాజ్యమును బాలించిరి.

ఎఱ్ఱాప్రెగడ హరివంశము వ్రాసి ప్రోలయవేమారెడ్డి కంకితము చేసినకాలమందు అనవేమారెడ్డి పుట్టినట్లు కనఁబడును; దేవా మిక్కిలి పసివాఁడుగ నైనను ఉండునెను. ఎందు కన, ఎఱ్ఱాప్రెగడ ప్రోలయవేమని పెద్దకుమారుఁ డైన అనపోతని కర్తించి, అనవేమని కేరొగనక, యీతనిపెత్తండ్రి కుమారుఁ డైన కోమఁడిని కర్తించి యున్నాఁడు.

ఆంగ్రవైష్ణవమును కృతి నొందిన మామిడి సింగన్నకుఁ దండ్రియైన మామిడిపెద్దన్న అనవేమారెడ్డికి మంత్రిగ నున్నట్లు ఆంగ్రవైష్ణవమునందలి ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

మ. అనతారాతివసుంధరారమునస్తాంగాపహరక్రియా
ఘనసంపంభవిజృంభమాణపటువోల్తున్వన్వితీయాద్భుతం
డనవేమాధిపరాజ్యభారభగవాన్యాపాగః క్షుంభిత
ద్దనమంత్రికుండు మామిడన్నకుఁ దేవప్రసాదే శిష్యుగాన్.

అనవేమారెడ్డికిఁడు తెలుగుదేశమునందు విశేషముగ, నితర రెడ్డిరాజులకంటె పెక్కుదూర గీర్తింపఁబడును. ఈలింగరాజ్యము ఉత్తిరమున సింహాచలముచుటకును, డిక్షితులను కందినకును, భూస్వామి సముద్రమునఱకును, పశ్చిమమున శ్రీశైలమువఱకును వ్యాపించినట్లు కానవచ్చును. గోదావరిజిల్లాయందలి కోనసీమలోనినడుపురాగులో నీతనికాసన మొకటి కలదు¹. అది కా. శ. ౧౨౯౬ (క్రీ. శ. ౧౩౭౪) లోనిది. తనచెల్లెలైన వేమసానియొక్క పుత్రాధిపమై యీతఁడు బ్రాహ్మణునకు నగ్రహార మిచ్చెను. గోదావరిజిల్లా ఆమలాపురంతాలూకాలోని వానపల్లిలో అనవేమనిమఱియొకకాసనము దొరకినది². అది కా. శ. ౧౩౮౦ (క్రీ. శ. ౧౩౯౮ - ౯౯) లోనిది. అనవేమఁడెప్పుడీండుఁ డను మంత్రివరునకు నగ్రహార మిచ్చెను. ఈయిప్పుడీండుఁ డప్పటికాలమున రాజకీయవ్యవహారములలో వారి శేరినవాఁడుగఁ గనపట్టుచున్నాఁడు. 'రాజులకు పితోపదేశము చేయుటయందు మిశ్రుఁడు' అని యీతఁడు పొగడ్డఁగనియె. శ్రీశైలముమీఁద అనవేమని శిలాకాసన మొకటి కలదు³. దానినిబట్టి చూడ నతఁడు శ్రీశైలమునందు 'వీరశిరోమండపము' తన పిన తండ్రియైన అన్నయరెడ్డి గౌరవమునకై కట్టించినట్లును, రాజమహేంద్రాధిపదుర్గముల ననేకములఁ బట్టుకొన్నట్లును, ఈతనిది వెల్లిచేరి గోత్ర మైనట్లును తెలియుచున్నది. ఈకాసనము కా. శ. ౧౨౯౯ (క్రీ. శ. ౧౩౭౭ - ౭౮) లోనిది. ఈకాసనము వ్రాసినవాఁడు బాల

1. Epigraphia Indica, Vol. III, p. 286.

2. Ibid, Vol. III, p. 59. ఇది ౧౩౮౦ లోని కాసన మని శంకర బాలకృష్ణ దీక్షితులవారి యభిప్రాయము.

3. Epigraphical Reports, 1914-15, p. 115.

సరస్వతి. ఈతడు తూర్పుసముద్రమున కంతకును ప్రభు నైనట్లు కూడ నిండు ప్రాయఃబడినది. ఇందువలన నితనికాలముందు సమాప్త నిర్తకము మెండుగ నుండె నని మన మూహింపవచ్చును. ఈతని శాసనములలో 'వసంతరాయ', 'పురికాసహాయ', 'జగన్మోక్షగంప' మొదలయిన విరుదులు ఈతని కున్నట్లు ప్రాయఃబడినది.

ఏ శాసనమువలనఁ గాని, ఏ గ్రంథమువలనఁ గాని యీతనికిఁ బ్రాచీనమైనట్లు కానరాదు. కాని శ్రీనాగఁ డీతనికి నొకపాత్రి (పుత్రునిహుఁగురు) ఉన్నట్లును, ఆమెను అల్లాడరెడ్డి (కాళిఖండమును కృతి నొందిన వీరభద్రరాజుగారియొక్క తండ్రి) పెండ్లాడినట్లును కాళిఖండమునందలి యాక్రిందిపద్యముగఁ జెప్పియున్నాడు.

మ. అనవేమహిపాలపాత్రి యగు వేమాంబామహాదేవికి
భువం డయ్యల్ల వధూమిహాలునకు సంగ్రామధరీగాంధీవులే
తనయుల్ వేమవిభుండు వీరవసుధాధ్యక్షుండు దొడ్డప్రభుం
డును నన్నయ్యయు బాహువిక్రమకళాహాపప్రతాపాధ్యక్షుల్.

దీనినిబట్టి చూడ అనవేమారెడ్డికి నొకకుమారుఁ డుండె ననియు, ఆ కుమారుని నొకదొడ్డ యుండె ననియు మన మూహింపవలెను. కాని యీపద్యమునందలి 'పాత్రి' పదము 'పారపాలు, దొహి' మొదలయిన కవితాత్పర్యము 'అని చెప్పను నందులకు శ్రీనివాసాచారి కీరభద్రరావుగారిట్లు ప్రాసించున్నారు: 'ఈ వై పద్యమునందలి పాత్రి యనుశబ్దమునకు దొహి (పుత్రుఁడు పుత్రి) యని యర్థము గ్రహించవలయును. అల్లాడ దొడ్డగూపాలున కంతకును గావించబడిన శివలీలావిలాసమునఁ గొప్పునామాత్యకవి యల్లాడరెడ్డి నిట్లు వర్ణించెను.

మ. భరితశ్రీనిధి యవ్వహీరమణుఁ డొప్పక జోళభక్తిక్షితి
శ్వరనూనుం డు భీమలింగమనుజేశశ్రేష్ఠసస్వతి భా
స్వరకారుణ్యకాజనానవభాసంధాత్రి వేమాంబికా
వరియించె బలిభక్తి గౌరవదృఢస్వాపారనిత్యాంబికన్.

'మఱియుం గోరుమిల్లి శాసనమున (౧౮౩౪)
తచీవ శక్రస్య శివేవ శంభోః
పద్దేవ సా పద్మవిలోచనస్య,

వేమాంబికా చోళకులేందుభీమ
భూపాత్తజాగూస్తపిశాస్య జామా. 1

'అని భక్తిశ్వరచోళస్వపాలుపుత్రుండు భీమపాలునిపుత్రి యగు వేమాంబికను వివాహముఁ జేసికొనినది నని చెప్పఁబడియుండటం చేత భీమరాజు అనవేమహిపాలనియున్నాడని యర్థము చేసికొనక తప్పదు.

అనవేమారెడ్డికాలములో శ్రీనాగఁ డున్నట్లును, ఒకసారి యీతనిసభకుఁ బోయి యాక్రిందిపద్యముతో నాతనిని బొగడినట్లును పదంపరాగత మైననందలి కలదు.

అనవేమహిపాల! స్వస్త్వస్థుతవ బాహనే,
ఆనావే రిపుగోర్దంబుచుప్రమంజలరాహనే.

[అర్థము:— ఓ అనవేమగూపా! యుద్ధమునందు శక్రపుల గోర్దంబుల నెదుఁ జుప్రమంజలునకు రాహు నైనట్టి నీబాహువు నకు సభముఁగాక].

శ్రీనాగఁడు కుమారగిరికాలమునందు నున్నట్లు పారవిలాసము వలన స్పష్టము. అనవేమారెడ్డిగూనాతినే కుమారగిరి రాజ్యమునకు వచ్చినందున శ్రీనాగఁడు అనవేమని కాలమునందు నుండినను సులప వచ్చును. కాని యున్నట్లు నిర్వచనము లేవియు లేవు. ఎట్లా ప్రెగ్గడ యీతనితండ్రికాలమును నున్నవాఁడు; శ్రీనాగఁ డీతని కుమారుని (అన్నకుమారుని) కాలమువాఁడు. కావున ఈకవితల నిద్దఱని ఈతఁడు చూచి గౌరవించిన గౌరవించియుండవచ్చును. అయినను హరినంశము ప్రాయుకాలమువఱకు నితఁడు పుట్టినేదేరు గనుక నాతనిప్రభుత్వకాలమువఱకు నెట్టివ బ్రతికి యుండకపోవచ్చును; శ్రీనాగఁడు చిన్నవాడగు మండవచ్చును. కావున నెట్టివ శ్రీనాగఁడు పుట్టిన గిట్టిన సంవత్సరములు స్పష్టముగఁ జెలియునఱకు నిదమిథ మని చెప్పనేరము.

ఈతనితరువాత నెంతయో కాలమునకుఁ బుట్టిన 'వన్నెలకంటి సూరనకవి విష్ణుపురాణమున నీతనిగుఱించి యాక్రిందిపద్యము ప్రాయుట చూడఁ దెనుఁగుదేశముందు నితనిఖాళి కొన్ని వందయేండ్ల వఱకు నెక్కుడుగా నున్నట్లు మన మూహింపవలసియున్నది.

1. పై శ్లోకము అల్లాడ దొడ్డారెడ్డి శాసనమునుగూడ నున్నది (Epigraphia Indica, Vol. V, p. 53).
2. ఆంధ్రులచరిత్రము, 3-వ భాగము, ౨౬౩-వ పుట. శివలీలావిలాస మింకను అచ్చుపడలేదు. దాని జీర్ణమైనప్రతి యొకటి శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్ద వీరభద్రరావుగారు చూచినారట. గోరుమిల్లిశాసన మెచ్చటను ప్రకటింపబడలేదు. ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారమునందు ౧౫-౬-౨౬ నుర్దుగల సంపుటమునందు ౩౧౫-వ పుటలో నున్నది. దీనినే 'Elliot's collection' అని అందురు. దీనినే దొరతనమువారిశాసనాధ్యక్షులు వేమవరముశాసనము (Vemavaram Plates) అని ప్రాసించున్నారు—Epigraphical Reports, 1900. paras 63 & 64.
3. ఆంధ్ర నైషధము నంతకుమందిన మామిడి సింగన్న అనవేమారెడ్డిమంత్రి యని శ్రీయుత జయంతి రామయ్యగారు ప్రాసించున్నారు. (Epi. Indica, Vol. XI, p. 315, foot-note). కాని యిది పొరపాటు. నైషధము చివరనున్న చవనమునుబట్టి మామిడిసింగన్న పెదకోసుటివేమనియొక్క మంత్రి యనుట స్పష్టము.

క. తనబ్రదుకు భూమిసురులకుఁ
దనబిరుదులు పంటసంకళరణీసులకుఁ
దననయము భూమిప్రజలకు
నననమన యిచ్చెఁ గీర్తినధికుం డనుచున్. (౧-వ ఆ.)

(కొ. వేం. ల.)

అనసభద్ర — విశాఖపట్టణముఁజ్ఞా పాలకొండతాలాకా
యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౮ (౧౯౩౧).

అనసూయ — కద్దమఃబుషికి దేవహూతియందుఁ
బుట్టిన తొమ్మిదిమందికి న్యూలలో నొక్కత. అగ్రియుషికి బత్ని.
ఈమె విశ్వాతపతీత్రత, మహాతపస్విని. ఒకసారి విశ్వవృత్తిక
మైన యనావృష్టి కలి కఠినమైన కఱవు రాగా నీమె తనతపోబలం
బుచే కంఠమూలఫలంబులను, ఉదకంబును నిర్మించి పెక్కుప్రణా
లను రక్షించెను. మాంఠవ్యయునిని హులమమింప నెక్కింప నొక
పతిత్రత నీకటితో నాహులముఁ దాక నాముసి బాధకు సహించక
'తల్లనాఁగనే నీవు విభవ మను' పని శపించెను. అట్లయిన నెప్ప
టికిని దెబ్బనాఁకఁజేయించుకొనక యని గొప్పత్రత ప్రతితాపం
బిచ్చె. ఇట్లు మానోన్మయములేమిచే జగన్మహర్షికి గీమ మాంఠ
దేవత లండలు నాపతిత్రతాలకముయొక్క నేమి హులాలను అన
నూయయొద్దకుఁ బోయి శరణ నామె తనసామర్థ్యంబుచే మాన్యం
డుడయించునట్లును, తననేమి హులాలికి వైధవ్యంబు రాకుండగను
జేసెను. ఈశబ్దమునకు 'అనుసూయ' అను యాసాంతముగూడఁ
గలను (నా. రా. ఆ. స. ౧౧౭).

నననాసకాలమున సీతారామలక్ష్మణులు అగ్రిమహర్షి యాశ్ర
మమునకుఁ బోయిరి. అపుడు అనసూయ సీతను మిక్కిలి ప్రేమతో
నాదించి, స్త్రీధర్మము లనేకముల నుపదేశించి, సామాంశల్యమునకు
లోపము రాకుండునట్లు అంగరాగమాల్యవస్త్రాభరణముల నిచ్చెను.

అనసూయుండు — ఒక బ్రహ్మి.

అనప్టేషియన్ — ౧. (క్రీ. శ. ౪౩౦-౫౧౮) ఒక
రోమనుచక్రవర్తి. ఇతఁడు మొదట 'జీనో' రాజ్యము చేయునపు
డాతనికొలుపులో నొకయుగ్మోగ నుండెను. అతఁడు మరణించిన
పిదప నాతనిభార్య యగు అరియశిసాహాయ్యమున అనప్టేషియసు
చక్రవర్తి యయ్యెను. పిదప అరియశిస అతనిఁ బెండ్లిచేసికొనియె.

ఇతఁడు ప్రజానురంజకుడై పాలనముచేసెను. కాని, పార
సీకులతోడియుద్ధమువలనను, హూణులు స్లావులు అనువారివలనను దేశ
క్షేమమున కప్పుడప్పుడు భంగము కలుగుచువచ్చెను. ఈరాజు క్రీ.
శ. ౫౧౮ లో మరణించెను.

౨. ఇతఁడొక రోమనుచక్రవర్తి.

మొదట నాతఁడు 'ఫిలిప్పికన్' అనుచక్రవర్తికి బ్రధానిగ నుండెను
కాని, ప్రజలే క్రీ. శ. ౭౧౩ లో ఫిలిప్పికనును రాజ్యభ్రష్టునిగా

జేసి అనప్టేషియసును చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు నేనల
నిర్మించి, ఎక్కువ కట్టుబాటులో నుంచెను. అపీసికియారాష్ట్ర
నావికు లీతని నిబంధనలు నైఋతేక తిరుగఁబడి 'తియడోసియన్',
(౭౧౫) అనువానిని చక్రవర్తిగ నెన్నుకొనిరి. రాజధానియైన కాక్
స్టాంటినోపిలును తియడోసియసు ముట్టించి అనప్టేషియసును
రాజ్యమునుండి తఱమివేసెను. క్రీ. శ. ౭౧౬లో 'థెసలోనికా'కుఁ
బోయి సన్న్యాసి యయ్యె. కాని ౭౨౧ లో, తియడోసి
యసుతరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన 'లియో'పై తిరుగఁబడెను.
కాని తుద కతనిచే హతుఁ డయ్యెను.

౩. ఈశ్వరులవారు నలుగురు
రోమపట్టణమున 'పోపు' అధికారమును వహించిరి. 'పోపు'
అనగా క్రైస్తవుల జగద్గురువు. మొదటివాడు క్రీ. శ. ౩౯౯
ముంపు కంగ వజ్రకును, రెండవవాడు ౪౯౬ మొదలు ౪౯౮ వజ్ర
కును, చూడవవాడు ౯౧౧ మొదలు ౯౧౩ వజ్రకును, నాల్గవవాడు
౧౧౫౩ మొదలు ౧౧౫౪ వజ్రకును 'పోపు' సింహాసనమును అధి
ష్ఠించిరి.

అనాంబట్టు — చిత్రాగుట్టా పుత్తూరుతాలాకాయం
దలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౫ (౧౯౩౧).

అనాకోడేరు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా భీమవరము
తాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౬ (౧౯౩౧).

అనాగరకనంఘము — మైక్రేయఁడను భవిష్యద్భు
ద్ధునినుండి తెలుపు ౧౪౨ పద్యములపాలీకావ్యము. గంధసంశయ
ననుసరించి చూడగా నీ కావ్యమును రచించినయతఁడు కశ్యపుఁ
డనియు, 'కాసనవంశదీపము' ననుసరించి, ఇతఁడు చోళదేశీయుఁ
డను కవి యనియు తెలియుచున్నది. అతఁ డెప్పు డున్నది కాని,
అతఁడు రచించిన గ్రంథము లేనైన నున్నది లేనిది కాని మనకుఁ
తెలియదు. 'ఉపతిస్స' నామాంచితుఁ డొకఁడు దీనికి వ్యాఖ్య
వ్రాసెను.

అనాగరకనంఘము — మానవజాతి యీ భూమిపైఁ
బుట్టి యెన్నియుగము లయినదో యెవ్వరును జెప్పలేరు. ఇప్పుడు
కొన్నికొన్ని దేశములలోని జనులు నాగరకతఁ జెందినవారై పట్టణ
ములు, మేడలు, విద్యలు, కళలు, గ్రంథములు కలవారై శోభించు
చున్నారు. కాని యీ నాగరకత యంతయు మానవజాతికిఁ
గ్రమక్రమముగ లభించినదే కాని యొక్కసారి వచ్చినది కాదు.
మొదట మానవసంఘమునకును, ఇతర పశుసంఘమునకును అంతగ భేద
ముండియుండదు. ఆదిమ మానవులు నగ్నులుగను, గుహలలోఁ గాని,
పొదలలోఁ గాని నిసించువారుగను, పచ్చికందమూలాదులను పచ్చిమాం
సమును తినువారుగను ఉండియుండురు. అట్టివారు క్రమక్రమముగ
నిప్పుడు మనమున్న నాగరకస్థితికి వచ్చుటకు నెన్నిలక్షలసంవత్సరములు
పట్టినవో, ఏదేమే ట్లెట్లు ఎక్కువ వారింతవఱకు వచ్చిగో నిశ్చయ

ముగఁ జెప్పఁజాలము గాని, యిప్పు డీధూమిమీఁద నొకను అనాగరకులుగా నున్న అరణ్యకజాతులయొక్క యాచారవ్యవహారములనుబట్టి కొంతవఱకు మనము నాగరకజనుల పూర్వవృత్తాంతమును ఊహింపవచ్చును.

అనాగరకజాతు లిప్పుడు ప్రపంచమునందుఁజే కుట్టులు కలవు. వారిలోఁ గొంచెము ఇచ్చటఁజేర్కొనఁబడుచున్నారు:— మనయాంధ్రదేశమును కోయలు, చెంచులు, ఎఱుకలవాండ్లు, దాసగులు, లంబాహిందూదేశమునలి యితర ప్రాంతములలోని యరణ్యములందును పర్వతములందును సంచరించు గోండు, భోండు (కోడు), సవగ, బాంసు, నాగ మొదలైనవారు, అండుమానుండులి యాది మనివాసులు, సింహాకముండులివడ్డలు, ఆఫ్రికాఖండముండులి నుహానివాసులు, ఆక్క లనఁబడువారు, ఉత్తర-ఆమెరికాయండులి కొలొరెడోలు, పక్షిణ-ఆమెరికాలోని బ్రుత్వాసులు, గ్రీ-లాండులోని ఎస్కిమోలు అనుచు, బోర్నియోలోని డైకులు, ఆ నే లిమాఖండముండులి యాదిమనివాసులు. వీరు గాక యచ్చటచ్చట విడిదీప్యవములలోను, ఖండంతరమునండులి యరణ్యానికములలోను పెక్కుమంది అనాగరకజనులు గలరు. వీ రండులును ఒక్కతరగతి వారు కారు. ఒకరు తోభుకట్టుకొనువారుగ నున్న మఱియొక రాకులు కట్టుకొనువారుగను, మఱియొకవారు బట్ట విడిచి తిరుగువారుగను ఉండురు. ఒక్కరియందు నాగరకతాభావ మొక్కకవిషముగఁ గానవచ్చుచుండును. నాగరకతగల సంఘమువారికిని, అనాగరకజనుల సంఘమునకును గల ముఖ్యభేదము లెవ్వయో వారిలోఁ గొన్నింటి నిచ్చట సంగ్రహముగ వ్రాయుచును.

ఆహారము:— మానవునకు దినమును రెప్పుక కావలయునది యాహారము. ఇందునునుండవి యొకానొకసంఘముయొక్క యాచారమును మన మెఱింగితిమేని యా సంఘ మెంత నాగరకస్థితిలో నున్నది మనము చెప్పగలము. మొట్టమొదట మానవుఁడు పశువులవలెనే, అరణ్యముందుఁ జనుంతులఁ బుట్టుకాకాదులను భక్షించియుండవలెనే. గడ్డి మొదలైనవానికంటె పండ్లు, కంచుమాలములు మానవశరీరమునకు నెక్కువ పోషకములు గనుక వానిని చెల్లమీఁదినుండి కోసి కొనియు, భూమిలోనుండి త్రవ్వయుఁ దీసికొనియుండును. దీనికి 'పశుదళ' యని పేరు పెట్టవచ్చును. ఈదళలోనే యచ్చచ్చగా దొరకిన పశువులమాంసమును తినుచుండవచ్చును. మిక్కిలి నికృష్టమైన యీదళకంటె గొంచెము పెక్కి వచ్చినవారు నేట్రాడి మృగములఁ జంపి భక్షింతురు. దీనిని మనము 'మృగయాదళ' యందును. పూర్వపురక కంటె నిందుఁ గొంచెము నాగరకత కావలయును. వేటాడుటకు విల్లు, అంబు మొదలైన సాధనము లుండవలయును. ఈ సాధనములఁ జేయుట నేర్చుకొనినపిదపఁ గాని మానవునకు 'మృగయాదళ' రానేరదు. కంచుమాలాదు లేమి, మాంస మేమి మొదలు పచ్చిగనే భక్షింపఁ బడును. ఎందు కనగా మానవజాతికి నిప్పు వైశవానరయందు లభించినదికాదు. కొంచెము నాగరకత హెచ్చినతరువాతఁగాని నిప్పును బుట్టించునుపాయములు వారు కనుగొనలేకపోయిరి. నిప్పు వశమైన

తరువాతఁగూడ భక్ష్యపదార్థములను అందుఁ గాల్చి తినుచువచ్చిరి. వంటకములఁ జేయుపద్ధతి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ అనాగరకస్థితి వచ్చినతరువాతనే మానవునకుఁ దెలిసిన దని చెప్పవచ్చును. కంచుమాలముల నేమి, మాంసము నేమి కొంచెము హెచ్చుతగ్గుగ ననాగరకు లండులును పచ్చిగనో, కొంచెము కార్చియో భక్షింతురు. పక్ష్యము చేయువిద్య వారంతగ నెఱుంగ రని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చును. ఈ 'దళ' తరువాతఁ గొంతకాలమునకు 'గోపాలదళ' మానవజాతికిఁ జొర్రించును. కంచుమాలములు గాని, వేటలన వచ్చెడి మాంసము గాని తమకు వలయునంతయు వలసినప్పుడు దొరకకపోవును. వానిని ఎక్కువగ సంగ్రహముచేసి యుంచుటకు వీలులేదు. కావున మానవుఁ డరణ్యమునండులి కొన్ని పశువులను, అనగా మేకలు, ఆవులు, గోదలు మొదలైనవానిని వశపఱుచుకొని పెంపఁ బ్రగంభించెను. ఇందులన వానికిఁ గావలయునెఱిఁ గావలసినంత మాంసాహారము దొరకుటయే కాక, వానిపాలుపెరుగు మొదలైన దుదికర పదార్థములుగూడ తినుటకు దొరకును. ఇట్లు గోపాలదళకు వచ్చిన వారు కొంత నాగరకు లని చెప్పవలెను. ఇట్టిస్థితికి రానిజాను లిప్పటికిని ఈధూమిమీఁదఁ బెక్కులు కలవు. మనదేశముండులి కోయ, చెంచు జాతులనా రికను గోపాలకదళము నహింపలే దనియే చెప్పవలెను. ఆస్వామదేశమునకుఁ గూర్పున పర్వతప్రాంతమును మఱి జాతివాగు కలరు. వారు ఆవులు, ఎడ్లు మొదలైనవాని నెక్కువగాఁ జెంచెదరు. అవి అరణ్యములో నేవచ్చుగాఁ దిరుగుచుండును. వీరు వీనితో వ్యవసాయము చేయరు. పండుగదినమున నొకదానిఁ జంపి తిందురు. భార్యలను కొనుటకై వీనిని ధనముగ నుపయోగించెదరు. గోపాలకదళము పొంది దానిలన మిక్కిలి లాభము సంపాదించినవాగు లంబాడీలు. వీరు ఎడ్లు మొదలైనపశువులను విశేషముగఁ జెంచి వాహనములుగ నుపయోగించురు; భక్ష్యమునకు నుపయోగింపరు. గోపాలదళకుఁ దరువాతిది 'కృషకదళ', అనగా వ్యవసాయము చేసి ధాన్యము పండించునట్టిది. భూమిలో నొకవిత్తు వేసి నూలువిత్తులు పుట్టించు నట్టివిద్య మానవుఁడు సాధించినవిద్యలలో గొప్పది. ఆదిమదళలో మానవుఁడు తాను తిరుగుచుండు స్థలములలో స్వాభావికముగఁ బెరుగు గడ్డిధాన్యములే కోసికొని తినుచుండవలెను. తరువాతఁ గొన్నివిత్తులు నేలమీఁదఁ బడి వర్షాకాల మవి చెల్లయి ఫలించుటఁ జూచి, మానవుఁడు మొదట భూమిమీఁద విత్తులు చల్లి వచ్చినపంటను అనుభవించుచుండెను. భూమి దున్నుట గాని, పాటు చేయుట గాని యెఱుంగఁగఁడు. కోయలు మొదలైనయరణ్యజాతులవారు భూమిని ఎక్కువగా దున్నకయే విత్తనములు చల్లి వచ్చినపంటను అనుభవించురు. క్రమముగఁ బశువులచే దున్నించుట మొదలైన వ్యవసాయపద్ధతులను నేర్చి నాగరకతాభివృద్ధిఁ జేసికొనిరి.

నరమాంసభక్షణము:— కొందఁ అనాగరకజాతులవారు నరమాంసమును తినియెదరు. ఇట్లు మానుష్యమాంసమును తినుమానవజాతులు మిక్కిలి తక్కువయైనను పూర్వ ముండెను, ఇప్పుడును ఉన్నది.

నరమాంసాశనులైన రాక్షసులు మనపురాణాధికములలో వర్ణింపబడి యున్నారు. ఆనాఁత యిట్టియారణ్యక, అనాగరకజనులనుగుఱించి యే ప్రాయఃబలియుండును. అట్టిబాతు లిప్పుడు నశించియుండును. మిక్కిలి పురాతనకాలమందు ప్రాన్యదేశమందును నిట్టిజను లుండి గనుటకు నిదర్శనము లున్నవి. కాన్సపియకొనముద్రమునకు నీశాన్యమున దీవులలోఁ దిరుగుచున్న సిథియన్, మాసగేటియను జను లిట్టివారని హిరోడోటస్ మొదలయిన పురాతనలేఖకుల ప్రాతినిధ్యవలనఁ జెలియుచున్నది. ప్రస్తుతకాలమందును ఆఫ్రికాఖండముయొక్క పశ్చిమ, మధ్యమభాగములందును, న్యూగ్వినీ, ఫిజీ, ఆస్ట్రేలియా, న్యూజీలండు, పాలినిషియాదీవులు, సుమత్రా, దక్షిణ-అమెరికా మొదలయిన దేశములందును మాంసభక్షకజాతులు చాలఁ గలవు. వీరిలోఁ గొందఱు క్రమక్రమముగ నీ రాక్షసాచారమును విడుచుచున్నారు. కాని సుమత్రాలోని బట్టాలనువారును, ఈస్టుఇండియన్ దీవులలోని వారును, దక్షిణ-అమెరికాలోని పూర్వనివాసులును ఈ పురాతనాచారమును విడువలేదు. ఈ మాంసభక్షకులు సాధారణముగ శస్త్రపులను జరి భక్షింపుదు; తమసంఘమువారిని తినదు. హింసాదేశమునందు మనుష్యభక్తులైన యనాగరకు లున్నట్లు కానరాదు. ఆఫ్రికా పంఠమువారు సేనులను భక్షించుచుండిరి. కాని యది మత సిద్ధాంతమునుబట్టి వచ్చినభక్షణ కాని యనాగరకతవలన వచ్చినది కాదు.

గుప్తులు:— సిగ్గువలనఁ గాపాడుకొనుటకు శరీరమునకు గుప్తులు కానలేను. కాని 'సిగ్గు' అను మనోవికారము మానవజాతికిఁ గొంత నాగరకత వచ్చినతరువాత నుద్భవించినది. మొదట శరీరమును చలివలనఁ గాపాడుకొనుటకు దానిని దేనితోనైనఁ గప్పవలసినవచ్చెను. అందుచే నెండ లభికముగ నుండుచోట వారణ్యకజనులు నన్నులుగ నుండుటయు, చలి యొక్కవగ నున్నచోట వారు గుప్తులను ధరించుటయు తలపించును. కేవలము నగ్నావస్థయందుండువాసులహాడఁ గలవా యని నూలురూపాయలను మించినదుప్తుల ధరించుచును మనుకొనవచ్చును. కాని వస్త్రవిహీనులుగ నుండు అనాగరకులు ఘోషిమీడి నిష్కడును పెక్కురు కలరు. అరణ్యమధ్యమున నుండు కోయవాండ్లు నన్నులుగ నుండుదురు. ఎవరినైనఁ జూడవచ్చునప్పుడు ఆకులు చుట్టుకొని ఎత్తురు. స్వాదీదేశాలు, ఆస్ట్రేలియాదేశాలు సాధారణముగ నేమియుఁ గట్టుకొనకయే తిరుగుచుండురు. చలిపుట్టినప్పుడుమాత్ర మేమైనను చుట్టుకొందురు. ఇప్పుడు నాగరకజనుల సంపర్కమువలనఁ గొన్ని జాతులవారు వస్త్రధారణము నేర్చినను బట్టవిడిచి తిరుగువాచారము వారిలోఁ బూర్తిగఁ జోలేదు. ఆఫ్రికాఖండములో భూమధ్యరేఖాప్రాంతమునఁ (Equatorial Africa) దున్న అషిర (Ashiras) లను జనులలోను, అమెరికాయొక్క మధ్యభాగమునందున్న చయములు (Chaymas) అనువారిలోను వివాహమైనస్త్రీలు వస్త్రధారణము చేసినను, అవివాహితలగు కన్యలు చీరకట్టఁగూడ దన్ననియమును కలరు! చలి యొక్కవగ నుండి దుప్తులు

ధరించువారు పశువులచర్మములను వస్త్రములుగ ధరించెదరు. ఇంగ్లండుదేశమునందుండినయాదిమవాసులు మృగములతోనే కట్టుకొనుచుండిరి. మనపూర్వపురుషులహాడ (అనాగరకులు గాకపోయినను) మృగాజినములు ధరించుచుండినట్లు మనము చదువుచున్నాము. చెల్లబడుదులుగూడ కట్టుకొను అనాగరకులు కలరు. నూలువస్త్రములు నాగరకతాచరణలో నలసినవి గాని అనాగరకదేశలోనివి కావు. బట్టల నేత వచ్చుటకుఁ బూర్వము వ్యవసాయము, ప్రత్తి నేకుట, దారము వడుకుట మొదలయినకళ లన్నియు వచ్చియుండవలెను.

అలంకరణము:— మోటుజాతులయొక్క మోటుతనమును, నాగరకజాతులయొక్క నాగరకతయు అలంకారములవలనఁ గొంత తెలియును. నగ్నస్థితిలో నున్నప్పుడు శరీరమునకు రంగు వేసికొని దాని చక్కదనమును హెచ్చింపవలయు నన్నుకొర్కి పుట్టుట సహజము. కావున పెక్కురనాగరకజనులు శరీరమునకు రంగు వేసికొని యెరుదు. ఆఫ్రికా, అమెరికాఖండములందలి ఆదిమనివాసులైన అరణ్యకజాతులవారు తమశరీరమును వేలువేలుచిత్తరువులతో నలంకరించుకొనియెరుదు. కొందఱు శరీరముయొక్క యొక భాగమందును, మఱియొకరు ఇంకొకభాగమందును, ఇంకొకజాతివారు శరీర మంతయు పెట్టని, పచ్చని రంగులచిత్తరువుల రాచుకొందురు. ఈచిత్తరువులు చెట్లు, తీగలు, చెక్కడములు, గట్లు, మృగములు మొదలైనవిగ నుండును. ఇవి చిత్రవిష్ణుయొక్క ప్రహవస్థ యని చెప్పవచ్చును. కొన్ని ప్రజలలో శరీరమున పచ్చలు పొడిపించుకొని సింగారించుకొని యెరుదు. మనదేశమునందును పచ్చలు పొడిపించుకొనువాచారము కలను. ఈపని సాధారణముగ ఎఱుకలవాండ్లు చేయుదురు. మెలనేషియా, పాలినిషియా, న్యూజీలండు మొదలయినదేశాంతరములందలి మోటువారు చేతులనిండును, కాళ్లనిండును, ముఖమంతయు, శరీరమంతయుఁ బచ్చలు పొడిపించుకొందురు! బట్టలు కట్టువాచారము హెచ్చినకొలఁదియు శరీరమునకు రంగు వేసికొనుట, పచ్చలు పొడిపించుకొనుట యన్నగువాచారము తగ్గును.

శరీరమున కలంకారము తగ్గిలించుకొనుటకు శరీరమునందుఁ బెట్టులు చేయుట అనాగరకజనులయొక్క పెద్దవిశేషము. చెవులకు, ముక్కునకు చిల్లులు చేయుట సహజమేకదా! కొందఱు క్రిందిపెదవికి జల్లిచేసి, దానిని క్రమముగఁ జెంది, నోటితో సమానమైనంతది చేసి దానికి నగలు పెట్టుదురు. బ్రజిల్, దక్షిణ-అమెరికా, మధ్య-ఆఫ్రికాలందలి మోటుజాతులలో నీయాచార మున్నది. అచ్చట పిల్లలకు తల్లులు, మనము మనపిల్లలకు చెవులు కుట్టించినట్లు, పెదవి కుట్టించి క్రమముగఁ జెంచెదరు! కొందఱు బుగ్గలో జల్లిచేసికొని వగ ధరించెదరు!!

చీరనగలును మిక్కిలి మోటుగ నుండును. కొందఱు చక్కదనమునకై యీరకలు ధరించెదరు. ఆడువాండ్లు ధరించునగలు ఎఱుకలతోను, సముద్రమునందలి ప్రాణులకవచములతోను చేయబడి

యందును. మనదేశమునందు లంబాణీస్త్రీలు గురించునట్టివగలు మనము చూచుచున్నాము. ఇంకను అనాగరకజనులలో నింతకంటె వగలు మోటుగ నుండు నని తెలిసికొనవలయును.

వివాహము:— మానవులు పక్షపత్యం దున్నకాలమున గొంత వజుకు స్త్రీ పురుషసంబంధములు మాడి పనువులవలెనే యే నియమమును లేక స్వేచ్ఛగా జరగియుండును. కాని యంత పక్షపత్యం దున్నబాగు లిప్పుడు కానరావు. కొంతకాలమునకు గొన్నినియమము లేర్పడినవి. మొదటినుంకియు స్త్రీలను పురుషులు బానిసలుగ, తమ యుపయోగమునకై పుట్టినసాత్తువలె చూచుచున్నందున, కొంచెలు పురుషులకు కొంచెలు స్త్రీలకు నియతసంబంధము కలిగెను. ఇదియే వివాహవిధి. ఇది ఆనేకవిధములగ నున్నది. ఒకస్త్రీకి నొకపురుషుడన్న నియమము మొదటినుంకియు నున్నది కారు. ఒకపురుషునకు రెండుస్త్రీలును, ఒకస్త్రీకి రెండుగురు మగలును, ఉండునాచారములు అనేకానాగరకజనులలో నున్నవి. బహుపతిత్వము (Polyandry) నాగరకజాతులవారమైన మనకు ఇంత యనభ్యుక్తముగ నున్నను భూలోకమునం దీమాచార మనాచరిస్త్రముగ నున్న జాతులు కలవు. సింహళమునందును, తిబెత్తునందును, నీలగిరిపర్వతమునందును ఈయాచారముగల జాతు లున్నవి. ఇట్టియాచార మున్నచోట సాధారణముగ నొక్కస్త్రీకి నున్న పెక్కుగురుల నన్నుచున్నందున నుండుదురు, అనగా పరిచపాండవులవలె నన్నుచున్న లంచెలును ఒకస్త్రీకి పెనిమిట్లుగ నుండురు. నీలగిరిపర్వతమునందు 'తోడా' లను మోటుజాతివా రున్నారు. అన్నదమ్ములలో నొక్కఁడు వివాహమాడినస్త్రీ యంచెలుతోడబుట్టినవారికిని పెండ్లా మగును. ఒక పెండ్లాముగలవా రంచెలును సాధారణముగ అన్నుచున్న లైనను ఒకప్పుడు వా రొక్కకుటుంబములోనివారుగను, అరుదుగ భేష్కుటుంబములోనివారుగనుగూడ నుండురు. ఇట్టిస్త్రీకి బుట్టినపిల్లలకుం దండ్రీ యెవఁ డని నిశ్చయముగఁ దెలియుటకై యాస్త్రీ గర్భముతో నున్నప్పుడు ఏడవనెలలో నొకయంత్రవము చేసెరు. అప్పుడు దానిమగలలో నొక్కఁడు దానిచేతికి నొకచిన్నపిల్లను, అంబును ఇచ్చును. అట్టిచ్చినవాఁ డప్పుడు పుట్టుశిశువునకుం దండ్రీ. మగలంచెలు నన్నుచున్న లైనప్పుడు రెడ్డన్నయే సాధారణముగ విల్లనంబు నిచ్చును.

ఎఱుకలవాండ్రలో గూడ నొకవిధమైన బహుపతిత్వము కలదు. ఎఱుకలసానిమగఁడు దొంగతనము చేసి కైదునకుఁ జొరికి యెడల నాకాలముం డది మఱియొకనితోఁ గాపుర ముండవచ్చును. తిరిగి మగఁడు రాఁగానే యది వానిఁ జేరును.

గొన్నిజాతులలో వివాహము చేసికొనినస్త్రీ పెనిమిటిసెలవు లేక యన్యపురుషునిం జొందుట తప్పుగా నెంచినను, భర్తయనుజ్ఞ వడసి యట్లు చేయుట గాని, అవివాహితస్త్రీలు తమ కిచ్చవచ్చినట్లు ప్రవర్తించుట గాని తప్పుగా నెంచరు. న్యూజిలండులోను, ఉత్తర-అరాకానులోను, ఉత్తర-అమెరికా, నుస్య-అమెరికాల

యం దుండు మోటుజాతులవారు కన్య స్వేచ్ఛగాఁ దిరుగుట తప్పుగా నెంచరు. అట్లు అవివాహిత యైనకన్య యెవరితోను సంబంధము లేకుండు నుండెనేని యది రూపసి కా డని బ్రూత్ దేశము లనుకొనియె దరు. మెలనేసిగూదేశమునం బిజనులు తమయింటికి వచ్చినచుట్టుముల యొద్దకుఁ దిమభార్యలఁ బంపుదురు.

మోటుజాతులలో కొంచెలు తమతెగవారిని వివాహ మాడుదురు. కొంచెలు వేటుతెగవారిని గాని వివాహ మాడరు. మొదట వేటుతెగలనుంకి గూడువారిని ఎక్కుకొనివచ్చి బలవంతముగ వివాహ మాడుచుండిరి. దీనినే మనవారు రాక్షసలివాహ మనిరి. ఇట్టి గూడార మింకను అనాగరకజనులలో రెండుగొట్ట నున్నది. ఈ తెగవారు ఆ తెగవారితోనే సంబంధబాంధ్యము చేసికొనవచ్చునని యున్నచోట నీతెగలోని యితరముపురుషు లంచెకి ఆతెగలోని యితరమునం బిస్త్రీ లంచెలును పెండ్లాలుగ నుండురు; అనగా ఈ తెగలోని యిద్దము వచ్చినమగవాఁడు ఆ తెగలోని యిద్దము వచ్చినంత మంది స్త్రీలను పెండ్లి చేసికొనవచ్చును. ఇట్టిగూడార మాస్త్రీలియా జనులలో నున్నది. నమ్రాద్వీపమునందు కొంతకాలముక్రిందట జగర్, అంజెల్ అనకో, సెమనడో అను మాఁడువిధములయిన వివాహము లుండెను. పెనిమిటిదానిలో పురుషుడు స్త్రీని కొనును, రెండవదానిలో స్త్రీ పురుషుని కొనును, మాఁడుదానిలో స్త్రీ పురుషు లిద్దమును సమానమైనమాకు కలనా రైయుండురు. మొదటి వివాహపద్ధతి మనదేశమునందును కలదు గాన దానిని వర్ణింపనక్కఱలేదు. రెండవదానిలో పిల్లతండ్రీ అల్లుని కొనితెచ్చును. వాఁడప్పటి నుండియు భార్యకుటుంబమువాఁడె యగును. వానిసంపాదన యంతయు వానిసామగారికే చెందును. వాడు మామగారికుటుంబ మువాఁ డగును. ఇది యొకవిధమైన యిల్లంబము. భార్యాభర్తల కిద్దటి కిని సమాన మైనమాకుల వివాహమందు ఇద్దటిసంపాదనయు, ఆప్పులను ఇద్దటికి సమానముగ వచ్చును. భార్యాభర్త లిద్దఱును విడిపోవలయు వన్న సాత్తును సమానముగఁ బంపకొందురు. ఇట్లు అనాగరకజాతులలో వివాహపద్ధతులు పెక్కులు గలవు. ఇ వన్నియు, శరీరసౌఖ్యముకొఱకుఁ జేసికొన్న వివాహములే కాని యిందు సాత్త్విక ప్రేమ యనునది కానరాదు. స్త్రీని సాధారణముగ దాసిగ, పని కత్తెగ, భోగస్త్రీగఁ జూచెదరు. కావున నాగరకవివాహములకును, అనాగరకవివాహములకును సాత్త్విక ప్రేమ యనునదియే భేదము.

నివాసస్థలములు:— చెట్టునీడ, పొదలచాటు మొదలు నారణ్య కునకు నివాసస్థానములు. గుహలే వానికిఁ దెద్దగృహములు. మొదట మానవుడు గృహనిర్మాణ మెఱుంగఁడు. రెండుమండలు పెట్టుకొని పొదలచాటునను, గుహలలోను కాపురముండు మిక్కిలి నికృష్టజాతులవా రిప్పటికిని పెక్కురు కలరు. ఈ స్థితినుండి లంబాణీ గుడిసెలవఱకు వచ్చుటకు మానవజాతి కెన్నియో యుగములు పట్టి యుండును. వడ్డంగమువిద్య సాధ్య మగువఱకు మానవు లారణ్యక

అనాగరక సంఘము

ఆస్తికాదేశమందలి అనాగరక వాతులవారు

అనాగరక సంఘము

౧

౩

దక్షిణ ఆమెరికాయందలి అనాగరకజాతులవారు (పటములు ౧, ౨, ౩)

౪

ఆఫ్రికాదేశపు అనాగరకజాతిస్త్రీ (పటము ౪)

సిరిగోనుండి యీవరికి వచ్చిరి. ఇంట్లు అనుటకు వీలు లేనట్టి మిక్కిలి చిన్నబియ్యన కప్పులను నిర్మించుకొని కాపురముండు మోటు జాతులవారు మనదేశమునం దింకను ఉన్నారు. ఎఱుకలవాండ్రు, తోడా జాతివాండ్రు గుడిసెలను జూచిన(గాని వారి దారిద్ర్యవృద్ధి బోధపడదు. ఇంట్లే కట్టకొనుటకు చేతఁ గానప్పుడు పట్టణాదుల నాగరకజాతినారి కుండనేర వని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. మిక్కిలి యనాగరకావస్థలో నున్న గూరజాతు లొక్కవోటను పట్టుమని పదియేండ్లుండరు. ఎచ్చట వారికి భోజనపదార్థములు దొరకుచుండునో యచ్చటికిఁ బోయి కొన్నిదినము లుండి మఱియొక్కచోటికిఁ బోవుచుండురు. కావున కాశ్యత మైనపల్లె నిర్మించుకొనవలసినయావశ్యకము వాండ్రకు లేదు. చొప్పురిగూడెములు, ఎఱుకలగూడెములు తెలుగుదేశమువారికిఁ దలసినవియే ఈ గూడెములొక్కప్పు డొక గ్రామముచేలవలను, మఱియొక్కప్పు డింకొక గ్రామముచేలవలను, గాన వచ్చుచుండును.

మతము :—

మతముగూడఁ గ్రమముగ నభివృద్ధి యైనదియే. అనాగరక జనులకును, నాగరక జనులకును దుస్తులను గుఱించి యెంత భేదముండునో మతమును గుఱించియు నంత భేదముండును. మిక్కిలి పశువులలో నున్న కొన్ని జాతులవారికి మతకల్పనలే లేవని కొందఱు ప్రాసియన్నారు. కాని యందును గుఱించి

అపవిత్రజాతులవారు

గ్రంథ కారులు

భిన్నాభిప్రాయము లైయున్నారు. పశువులను విడిచి కొంచెము పైకి వచ్చినవారిలో, రూపము లేని కొన్నివృద్ధ దేవతలు తమకుఁ గీడు చేయు ననియు, వానిని సంకోచపెట్టి యాకీమను తప్పించు కొనవలయు ననియు, చచ్చిపోయిన తమపూర్వులు దయ్యములై తిరుగుచుండెద రనియుఁ గల్పనలు కల వని మనకుఁ గానవచ్చుచున్నది. తనకు సంభవించెడియాపన లన్నియు స్వాభావికముగ వచ్చుట లేదనియు, ఏదో దేవతయొక్క ప్రభావమువలన వచ్చుచున్న వనియు ఆరణ్యకుఁ డనుకొనును. అందులకై జ్వరమున కొకదేవత, దగ్ధన కొకదేవత, యున్న వని కల్పించుకొనును. అట్లే వృక్షమున కొకదేవత, నుట్ట కొకదేవత, వాన కొకదేవత, ఉఱుమున కొకదేవత

కల డని తలంచును. ఇట్లు చెడ్డగాఁ గానవచ్చువానికిని, గొప్పగాఁ గానవచ్చువానికిని ప్రతిగ నొక్కొకదేవత పుట్టును. మానవుఁడు తనయం దున్నగుణము లన్నియు ఈ దేవతలం దాగిపించును. ఆదేవతలను సంకోచపెట్టవలెను, వానికి మాంసము పెట్టవలెను, కల్లు పోయవలెను. పోఁగాఁబోఁగా నివియే ముఠేలమ్మ పోలేరమ్మలుగాను, జాతరలుగను మాఱినవి. ఇట్లు మొదట చెనుదేవతలు పుట్టెదరు. తరువాత మంచిదేవతలు పుట్టెదరు. వీరు వారు కలసి యధిక మైన తోడనే వీ రందఱు నుండుటకు నొకతావు కావలసినవచ్చును. అదియే తరువాత స్వర్గ మగును. ఈలాగు మిక్కిలి స్వల్పమునుండి మతకల్పనలు ప్రవృద్ధ మగుచుండును. ఏకేశ్వరకల్పన యెన్నియోయుగముల తరువాతఁ గాని పుట్టును. అనాగరకసంఘమువారు సాధారణముగ దేవత లని గుట్టలను చెట్లను మృగములను పూజించుచుండురు. ప్రయోగములు మొదలయినవానిని నమ్ముదురు. మానవులు పులులుగను, వేఱు మృగములుగను మంత్రబలమువలన మాఱుదు రని తలంచుదురు.

బుద్ధి వికాస

ము :— ఇప్పుడు ధూమిమీఁద నున్న యనాగరక జాతులు కొన్ని బుద్ధివంశముపై మిక్కిలి నీచావస్థలో నున్న వని చెప్పవలసి యున్నది. వీరి బుద్ధి చైభవము క్షీణిభావవలననే తెలియఁగలదు. కంటికిఁ గాన వచ్చెడి పెక్కుపదార్థములకుఁ జేర్చున్నను, కనులకుఁ గానరాని జాతివాచక, భావవాచకపదములకుఁ గొందఱు భావల

యందుఁ జేర్లే లేవు. మఠేభావలో ఎఱ్ఱ, నల్ల మొదలయిన రంగులకుఁ బదము లున్నవి కాని 'రంగు'నకుఁ బదము లేదు. ట్రాన్ మేనియన్ భావలో వేఱువేఱుచెట్లకుఁ జేర్లు గలవు గాని 'చెట్టు'నకుఁ జేరు లేదు. 'మృదుత్వము, కాఠిన్యము, వేడిమి, చల్లదనము' మొదలయినయర్థములపదములు లేవు. ఏ జాతివా రెన్నియంకెలవఱకు రెక్క పెట్టఁగలగో తెలిసికొన్న వారియనాగరకతయొక్క మానము మనకుఁ దెలియఁగలను. ఎక్కిమోలు అనువారు పదికంటె నెక్కువగ రెక్కపెట్టలేరు. క్రాఫర్డు అనుకొధకుఁడు అస్ట్రేలియాదేశమందలి ముప్పదిమోటుజాతులవారిభావలను కొధించి, అం దవరికిని 'నాలుగు' కంటె నెక్కువ రెక్కపెట్టుట చేతఁగాదని చెప్పినాఁడు.

కేవలముగ అనువారు చెంటికంటే నెక్కుడులెక్కుల నెలుగరు. మూడు అవలసినవచ్చినప్పుడు 'రెండునొకటి', నాలుగు అవలసినవిచ్చినప్పుడు 'రెండు రెండు' అని యందురు! కావున నిట్టివానిబాధి యింకను వికాసముఁ జెందుక బాల్యావస్థయందున్న దని చెప్పవలెను.

మూడు భావయొక్కయు, లెక్కించునంతలయొక్కయు స్థితి యిట్లుండె, నిక నీజాతులవారిలో వ్రాత లేదనియు, గ్రంథములు లేదనియును వేరుగఁ జెప్పవలెనా? వ్రాత లేకపోయినను, కొంచెము అక్షరముల అనాగరకజాతులవారు తమయొద్దేశమును చిత్రములవ్యాసమునఁ గొంతవలకుఁ జెప్పెదరు.

కుటుంబము:— స్త్రీ పురుషసాంగత్యమువలనఁ గుటుంబ మేర్పడును. పూర్వము కుటుంబములు స్త్రీ ప్రధానములు. పిదప క్రమముగఁ బురుష ప్రధానము లయ్యెను. స్త్రీ ప్రధానకుటుంబము లనగా నాకుటుంబములోనిజను లొకానొక స్త్రీకిని, దమకును గల బంధుత్వమువలనఁ గలసియుండురు. వానపత్వము మొదలైన వన్నియు స్త్రీలను సరించి వచ్చును. మానవులగూడిముఁదలొను, వివాహబంధములు దృఢము కావలసిన సంతానముయొక్కతండ్రి యొకఁ డయినది నిశ్చయముగాఁ జేయరు. తల్లికాత్రము తలియును. కావునఁ బిల్లలను పోషించుభారము తల్లివారిదిను, ఆమెబంధువులవారిదిను పడును. మఱి ఆపివలెనే భోజనమందినారు మిక్కిలి కనిపావస్థలో నున్నాడు. ఒకపురుషుడు, ఒక స్త్రీ యరణ్యమునకుఁ జోయి పొదలగాఁ గావున ముందుకు, పిల్లలు పుట్టినతరువాత పిల్లలు కొంచెము పెద్దవా రగుటకు ను నాకు కలసి యొకచెట్టుక్రింద నుండురు. చెట్టునకు ఒకవిధమైన ఉద్యోగ ప్రావణ్యత పిల్లలను దానిలో నుంచెదరు. రాత్రి పురుషులు మొదలైనవి రాకుండ నిప్పు మట్టించి భజించెదరు. పిల్లలు కొంచెము పెద్దవా రైతరునాతను తండ్రి యిష్టమువచ్చిననొడికిఁ జోవును. తల్లి పిల్లలను పెంచును. అండమాను, ఆస్త్రీలింగాదీవులలోను ఇట్లే పిల్లలను తల్లి, మేనమామ పెంచుదురు. ఉత్తర-ఆమె రికాయందును ఇట్టిగూచారమే కలదు. హిందూదేశమందలి నాయకులజాతివారిలోను స్త్రీ ప్రధానమైన కుటుంబపద్ధియే ఆమలులో నున్నది. అచ్చటికుమారునకు తండ్రి యింటిపేరు రాదు. తండ్రి సాక్షు రాదు. మేనమామయింటిపేరు వచ్చును. మేనమామసాక్షు వచ్చును. ఇట్టికుటుంబమును తాల్ వడ్డీ అందురు.

వివాహబంధములు దృఢమై జాతులలో పురుష ప్రధానకుటుంబము లేర్పడినవి. వీనిలోఁ బురుషునిబట్టి కుటుంబ మేర్పడును, దాయభాగము వచ్చును. ఇట్టియే మనకుటుంబములు.

సంఘము:— సంఘమునఁగాఁ గొన్ని కుటుంబములు స్వసంరక్షణార్థమై కలసియుండుట. మిక్కిలి ప్రారంభావస్థయందు నేకుటుంబమునకు నాకుటుంబమే విడివిడిగా నుండి స్వేచ్ఛాచారముం జేయును. సింహాశ్రమనందలివెడ్డా లనంబడుజాతివా రెవరికి వారు వేలువేలుగ నుండురు. ఆమెరికాఖండమందలి 'ట్రాన్ మేనియనులు' అనుజాతివారి

లోని వేలువేలుకుటుంబములు యుష్కసమయమునఁ గలసి యొకనాయకుని నేర్పించుకొని వాని గూఢ్యలో నున్నను, ఆపని యొనలోడనే యేకుటుంబమున కా కుటుంబము స్వతంత్ర మైపోవును. కాని మఱి యొకజాతివారు ప్రక్కను జేరి శత్రువులుగా నున్నప్పుడు స్వసంరక్షణార్థమై యాచిన్నకుటుంబము లన్నియుఁ జేరి యొక సంఘము కావలసి యును. ఇట్లు ఏడి యొక్కని నధిపతిగ నేర్పించుకొని వాని గూఢ్యలో మెలగుదురు. ఇట్లు సంఘముగా నేర్పడువారు సాధారణముగ నొక్కతెగవా రైయుండురు. ఇట్టిసంఘములోఁ బెద్ద పెద్దకుటుంబము లందఱును ఆ కుటుంబముల కధిపతి తండ్రి. అతని కుమారులు, మనుమలు మొదలయినవా రందఱును అతనియాజ్ఞలో నుండవలయును. ఆ కుటుంబమునకు నాతఁ డొకవిధమైన రాజు.

అనాగరకస్థితిలో నుండువారుగూడ తమస్వాతంత్ర్యమును కాపాడుకొని పరులస్వాతంత్ర్యమునకు భంగము రాకుండఁ బ్రయత్నింపఁగల రనుటకు యురాసానుగాని దేశమున శివుడైన కొన్ని మూల జాతులు నివర్తకము. వీరిలో నిప్పుటిని ఒకరాజు గాని, ప్రభుత్వము గాని గాఢరను. అందఱును సమానులుగా నేయుండురు. వీరిసంఘములు చిన్నచిన్నవి. కొన్ని ముప్పునకుఁ బుండులకంటె పెక్కువలయుండవు. ఒక్కొక్కసంఘముని నొక్కముసలివాఁడు నేతగా నుండను. ఇతఁడు నలహా చెప్పుకొనిగను, తిగావలె చెప్పినప్పుడు తీర్పువాఁడగును ఉంటునేకాని యధికారిగ నుండఁడు. ఇతనికిఁ గొంత శత్రు మిచ్చెదరు. ఇతఁడు పూర్వార్థము నుల్లంఘింపఁడు. 'మా కథ కాదులు లేదు. మా కథికారులతో బని లేదు' అని యురాసాను లందురు. పరులను బాధపెట్టి వారిమీద నధికారము చేయవలయు నన్న ప్రవృత్తి వీరికి లేదు. ఇతరులస్వాతంత్ర్యమునకు పీఠెన్నఁ దును భంగము కలిగింపరు. ఆరణ్యకాంధ్ర తగ్గింకొలదియు మానవ జాతికిఁ దమకంటె పెక్కువజాతులవారిని భోజనముగాని, తమ బానిసలుగ నుందుకొని, వారిని కష్టపెట్టి తాము సుఖపడవలయు నన్నయిచ్చ పట్టును.

ఈసంఘములు మొదట నొక్కచోట స్థిరముగ నుండునవి కావు. తమ కాహారము, పశువులకు మేత యెచ్చట నొరకునో యచ్చటికిఁ జోవుచుండెను. మనదేశమందలి లంబాడీలును, అప్పుడప్పుడు న్యూము లెక్కి తిరుగుచు, చిన్నకస్తులు మొదలైన వస్తువుల దినుగుదేశమునకు వచ్చుచుండెడి లంబాడీలవంటి మూఁకలను ఇటువంటివే. కొంతకాలము గడచినతరువాత నిట్టి జాతులు సంచారమును మాని యొకానొక ప్రదేశమున కాశ్వతముగ వసతిచేయును. అప్పు డాదేశమునకు నాజనులపేరు వచ్చును. కాలింగులు, ఆంగ్రులు, ద్రావిడులు మొదలయినజనులు మొదట పట్టిరి. వారు సంచారము చేయుచుఁ జేయుచు నిలిచిపోయినదేశములకు కలింగదేశము, ఆంగ్రదేశము, ద్రవిడదేశము అని పేర్లు వచ్చెను. సంస్కృతమునందు దేశములకు జనులనామములే వాడెదరు. ఆభాషలో మద్రకులు అనగా మద్రదేశము, కలింగులు అనగా కలింగదేశము,

అంగ్రులు అనగా అంగ్రులేశము అని యర్థము. ఈవిధముగ నరణ్యమునందు దిగునువారిలోనుండి గొప్పసంఘములును, గ్రామములును, పట్టణములును, దేశములును పుట్టుచున్నవి.

[కా. వేం. ల.]

అనాగ్నగోరన్ — (క్రీ. పూ. ౫౦౦-౪౭౦) గ్రీకు

తత్వవేత్త. ఇతఁ డాసియామైనదేశాని ప్లాటో-మేయనుపట్టణము నందు క్రీ. పూ. ౫౦౦ సంవత్సరప్రాంతమున జన్మించెను. ౪౬౪-౪౬౨ ప్రాంతమున నితఁడు గ్రీకుదేశపురాజుగాని యగు ఏకప్పువట్టణమునకుఁ బోయి, ముప్పుదీసంపత్స్వములకుఁకును అచ్చటనే యుండి తన విద్యానుసూచిత మిక్కిలి కీర్తి వహించుచు పేరికల్స్, యురిప్రెడ్స్ అనుపండితు లితనిశిష్యులు. సాక్రటిస్-హాడ నితనిశిష్యుఁడని కొందఱుయభిప్రాయము. ప్లాటోను శాస్త్రమందును, గజితశాస్త్రమందును ఇతఁడు మిక్కిలి విఖ్యాతిచెందుటయే కాక తత్త్వవేత్తగాఁ జేయుచు, సమాచారసంపన్నుఁ డనియు మిగులఁ బూజ్యుఁడవచ్చెను. హాడకలో నున్నమతముల నపహసించె నచ్చయపరాధము మోసి యారనిపై నొకముఖ్యమోగము లెచ్చిరి. కాని యితని శిష్యుఁడైన పెరికల్సుయొక్కవక్రత్వమిహించె నితఁడు నిర్దోషుఁడని విమలబడెను. ఏశన్యులో నుండుట మాంచిది కా దని యారఁడు క్రీ. పూ. ౪౩౪-౪౩౩ ప్రాంతమున త్యాగహస్తాకరము బోయెను. అచ్చటనే యితఁడు క్రీ. పూ. ౪౨౦ ప్రాంతమునఁ గీర్తి శేషుఁడయ్యెను.

ఇతనిసిద్ధాంతానుసారముగాఁ బ్రపంచమందలి ధౌత్యసంగ్రహాలును గాని, అయిదుగాని కాదు. అది యసంఖ్యము. నాలుగుదుర్భూతములలోనుండి యసంగ్రహవస్తుజాల ముత్పన్న మైన డినుట యసంగతము. ఇ వన్నియు ననాదు లనవచ్చును. ముందు నివన్నియు నొకదానితో నొకటి కలసి వేలువేలుగ నుత్తించుటకు వీలు లేకుండగ నుండెను. కాని గతి(Motion)యావచ్చెన వైతన్యమందుఁ బ్రవేశించి, వీని నన్నిటిని విడదీసి సృష్టియొక్క యభివృద్ధికే గారణ మయ్యెను. ఏ వస్తువును నశింపదు. 'చావు' అనగా ఒకచోట నంతవఱకుఁ గూడియున్నవస్తువులు వేరు అగుట. పుట్టుక యనగా నంతవఱకు వేరుగ నున్నవస్తువులు కలయుట.

అనాగ్నిమండర్ — గ్రీకుతత్త్వవేత్తలలో నితఁడు

రెండవవాడు. క్రీ. పూ. ౬౦౦ సంవత్సర ప్రాంతమున నితఁడు పుట్టెను. క్రీ. పూ. ౫౪౩ ప్రాంతమునఁ జనిపోయెను. ఇతని మతమునకు 'అయోనియా' తత్త్వజ్ఞానపంథి' యని పేరు. సువిఖ్యాతతత్త్వవేత్త యగు క్రోసి ఫేలిస్ అభిప్రాయముల నితఁడు కొంతవఱకు ననుసరించెను. కాని యతనిసిద్ధాంతములకు నితనిసిద్ధాంతములకు చాల భేదము కలదు.

భేరిస్ సిద్ధాంతముల ననుసరించి జల మొక్కటియే, యీశుష్టి కంతకును మూలతత్త్వము.

అనాగ్నిమండర్ దీని కొప్పికొనఁడు. పృథివి, అగ్ని, జలము-ఈ మూటిలో నేదియు మూలతత్త్వము కాదనియు, నీ మూటికి నతీతమైయున్న శక్త్యవ్యాప్తి యగు 'అనంతము' అనునదియే యామూలతత్త్వమనియు నీతని సిద్ధాంతము. 'పృథివి, జలము, అగ్ని - ఇవి యన్నియు నశ్వరము లగు పదార్థములే. మూలతత్త్వము నాశనకరమితము. ఆదిరహితము. అట్లును బిహిష్టాంతలో నేదియు మూలతత్త్వమైయుండును కవకాశము లేదు. ఏద నాశనకరమితమో, ఏద యగమ్యమో, ఏది స్వయంభూతమో యది అనంతము. ఆనానంతమే మూలతత్త్వము. దాని మూలముననే, ఆ యనంతమునకుఁ గల చాలకత్తి (Directive Power)వలననే యీ సృష్టికార్యమంతయు జరుగుచుండును' అని యతనివాదము.

ఐగోపాఖండమున న్యాప్రమయియున్న శాశ్వతవిషయక మగు సద్ధాంతమునకు అనాగ్నిమండర్ సిద్ధాంతమే యాధారమని కొందఱు యభిప్రాయము.

జగదుత్పత్తివిషయమున మొదట నక్కరములు, తరువాత పృథివి, పిమ్మట సముద్రము, అట్లుమై తక్కిన ప్రాణికోటియు సృష్టంపఁబడిన డని యతని యభిప్రాయము. ప్రాణికోటిలో మందు మానవులు తరువాత మిగిలినవియు నటు!

ధూమి సంప్రముగా నున్న డనియే యతని యభిప్రాయము.

అనా త వ రం — సూర్యుగోదావరిణి అమలాపురము తామ్రాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య 3,౦౮౩ (౧౯౩౧).

అనాథపిండదుఁడు — శాక్యులునుండి సముకాలికుఁడైన యొకకోమటి. శ్రావస్తీపట్టణ మితనినివాసస్థానము. ఇతనిఅసలు పేరు సుడిత్తుఁడు. సుడిత్తుఁడు మిగుల ధనవంతుఁడు, ఉదారుఁడు. నిరుపేదలైనవారికి, దిక్కుమాలినవారికి నితఁడు మాపిసయాదార్యమును బట్ట అనాథపిండదుఁ డనుపేరు వచ్చినది. బుద్ధదేవుఁడు రాజగృహమున నుండినకాలముననే యతనిని శ్రావస్తీకి గొనిరావలయు నని సుడిత్తుఁడు ఎక్కువగఁ బ్రయత్నించెను. ఆకాలమున శ్రావస్తీగరమున సన్న్యాసులుండుటకునుకూలమును ప్రశాంతమైనచో 'తేనియు లేకుండెను. బుద్ధుని యాజ్ఞపై సుడిత్తుఁ డీలోటుఁ దీర్చివేయవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యప్పటి శ్రావస్తీరాజును ప్రసేనశత్రు అనాథపిండదుఁడు నిర్దింపఁబోవు నుద్యానవనమునకు వెలయుస్థలమును సులభముగ నిచ్చుట కంగీకరింపలేను. ఎంతస్థలము కావలయునో యంతను గప్పగల బంగారము తన కీయకలయు నని యతఁడు కోరెను. సుడిత్తుఁడు దానికి వసుదీయలేదు. తుదకు రాజు అనాథపిండదునికి బుద్ధునిపైఁ గల భక్తి కచ్చెరువంది స్థలము నుచితముగ నొసంగివై చెను. తరువాత నందు దివ్యముగు లోటు సిద్ధమయ్యెను. ఇతనిగృహమునఁ బ్రతిదినము ౫౦౦ మంది బ్రాతలు భోజనము చేయుచుండిరి. ప్రసేనశత్రు

అనాథ్యమ్యుడు - అనాస

ఏర్పడిన ముఱ్ఱకత్తె ముండెను. ఆ కత్తె మునుగుడ నట్టి యేర్పాటులే యుండెను. రాజకత్తె మును దియ్యబడునట్టి యాహారము విలువగలదిగను, నుత్కృష్ట మైనదిగను మంజినను భ్రాత లాహారముమాత్రము నైకొని దాని నారగించుట కనాథపించునని గృహమునకుఁ గాని, విశాఖునియింటికిఁ గాని పోవుమంటి. ఈసమాచారము మొదట కోసలునకుఁ దెలియదు. ఒకదినమున రాజ భోజన కాలమున నుపాహార ప్రసక్తము నొకదానిం గొనివచ్చి నేవకున కొసంగి దానిని భోజనకాలలోని భ్రాతల కిచ్చి రమ్మని యంపఁగా నతఁడు పోయి వెంటనే మరలి వచ్చి భోజనకాలలో నెవ్వగును లేరని వదించెను. రాజు వారలంగూర్చి ప్రశ్నింప బారిమిత్రులగుహములకుఁ బోయి రని దగ్గఁ నున్నవారు వదించిరి. అంత ప్రసేనపర్చి భోజనానంతరమున దేశకునికిఁ జేరి యన్నిటిని మించిన యాహార మే యని యడుగఁగా మిత్రరూపియాహారమే సర్వశ్రేష్ట మనియు, నట్టిమిత్రుఁ డెట్టి యాహార మిచ్చినను నది దివ్యభోజనమే యనియుఁ బ్రశస్తితర మిచ్చెను.

అనాథ్యమ్యుడు — గృతరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రులలో నొకఁడు.

అనామిక — చిటికెన వ్రేలికి ప్రక్క నున్న వ్రేలు. ఒకప్పుడు శివుడు ఈ వ్రేలితోనే బ్రహ్మదేవుని శిరస్సు ఖండించెను. అందుచే నది యపవిత్రమైపోయెను. కావున నే యాభాదికాన్యములలో దీనిని బదిత్ర మునర్చుటకై దర్భలపరిత్రమును దీనికిఁ గట్టుదురు. ఈవ్రేలిచేరైన నెత్తరాదు. అందులకే అనామిక యని దీనికి పేరు.

అనాయువు — మాటుపేరు అనుగ. తండ్రి దక్క ప్రభాపతి. మగఁడు కశ్యపుఁడు.

అనార్కలి — ఒక యువతి. అనార్కలి యనుపేరెన్నియో కథలలో నుదాహరింపబడుచుండును. జహంగీరు అనురాగమునకుఁ బాత్రమైన యొకకాంత యని కొంపఱ యభిప్రాయము. అనార్కలి యనుపేరుగల యొకయందకత్తె రంజితసింహున కుంపుడు కత్తెగ నుండిన వనియు, నామెపైఁగల యనురాగమునకు స్థిరచిహ్నముగ నతఁడు లాహోరునగరమున ఆమెపేర నొకపీఠిఁ గట్టించెననియు మఱియొకకథ ప్రచారమున నున్నది. అనార్కలి యనుపేరుగల పీఠి మాత్రము నేటికిని లాహోరునగరమునఁ గలదు.

అనార్యులు — ఆర్యులు కానివారు. హిమాలయమునకును, వింధ్యపర్వతమునకును నడుమ నున్న ప్రదేశ మార్యాకర్త మనియు, నందుండువా రార్యులనియు, తదితరు లనార్యులనియుఁ జెప్పఁబడుచుండిరి. హిందూదేశమునందు నార్యులరాకకు పూర్వముండు మానివాసములను ఆర్యులు అనార్యులనుచుండిరి. ఇటీవల పారసీక, పాశ్చాత్యుల నేకులును ఆర్యకాళువారే యనియు సిద్ధాంతిక రింపఁబడినది. కనుక, ఈ యార్యకాళువారే జేరినవారిని ఇప్పటి పాశ్చాత్యులు అనార్యులనియెదరు.

అనావధ — ఇది గుజరాతుదేశమున నివసించు బ్రాహ్మణులెగలలో నొకదానికి పేరు. వీరికి దేసాయీ లనియు, మస్తాను లనియు మఱియెంచుకల్గు కలవు. దక్షిణగుజరాతుదేశపు టాదిమనివాసులు వీరు బహుదారాజ్యమునందలి నవసరిశిల్పాయందుఁ గల అనావధ అను గ్రామముపేరునుబట్టి వీరి కీ పేరు వచ్చినది.

ఈ యనావధులనుగూర్చి యొకచిన్నకథ కలదు: రావణాధిపైఁబోయినతరువాత శ్రీరాముఁ డయోధ్యకు మరలి వచ్చుచు దారిలో అగస్త్యాశ్రమమునకుఁ బోయియు నని వింధ్యపర్వత ప్రాంతమున దిగెను. ఆయన అచ్చట రావణవధవే గలిగినపాపమును బోధింపఁ కొనుటకై ప్రాశస్త్యితి మొనరించుకొనఁబలంచెను. కాని యచ్చట బ్రాహ్మణు లెవ్వరును లేరు. అందులు భిక్షులే. అందుచే హిమాలయ ప్రాంతమునందు బ్రాహ్మణులను నప్పించెను. వారు రాముఁ డిచ్చిన దక్షిణ గౌరవకపోవుచుచే వైశ్యవర్త మనుషింనుడు నుందురుగాక యని వారి నతఁడు శిషించెను. బ్రాహ్మణులసంతతివారే యానావధులు.

ఇది మఱి యొకచిన్నమార్పుతోఁగూడ ఒక్కొక్కచో వ్యాప్తిలో నున్నది: వింధ్యపర్వత ప్రాంతమున బ్రాహ్మణు లెవ్వరును లేకుంటుచే శ్రీరాముఁ డిచ్చితిగిల్లలనే విప్రులుగఁ జేసె ననియు, అయినను వారికి సంపూర్ణమును బ్రాహ్మణత్వ మబ్బకపోయిన దనియు నీమార్పు.

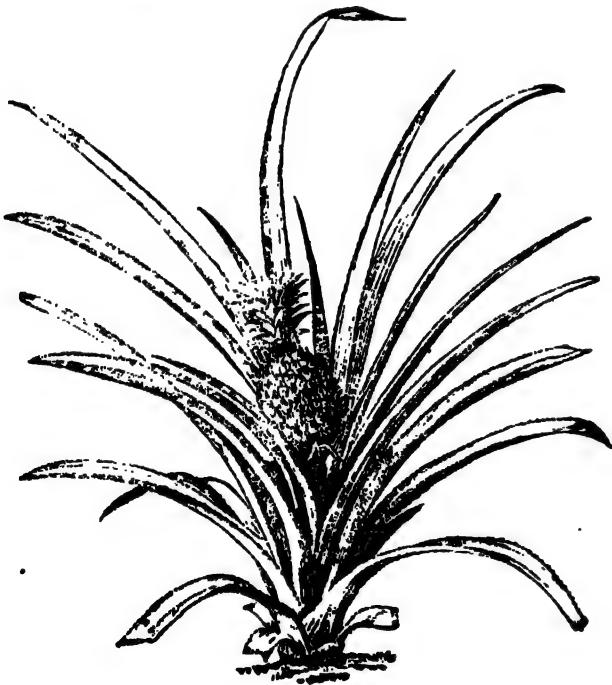
బహుదూరిని నవసరి ప్రాంతమున వీరు విశేషముగఁ గలరు. మంత్రముమీఁది బహుదూరి వీరిజనసంఖ్య ౯౫,౧౧౬. వీరిలో దేసాయీలు, భిక్షులు అనురెండుతెగలనా రున్నారు. దేసాయీలు ఉత్తములు. ఈరెండుతెగలవారికిని చుట్టఁకము కలియదు.

అనాస (Pine apple — Ananas sativa) — ఇది యేకదళి జకములలో జేరిన యొకఫలబాది. 'బ్రామిలియేసి' కుటుంబమునందలిది.

అనాస మొక్క కుటుంబప్రకాండము గలిగి సుమారు ౨-౪ అడుగుల యెత్తెడును. కాయ పుట్టినచేతుక నీప్రకాండము నిడివిగ నెదిగి యాకాయను ఆకులమధ్యమంకి పైకిఁ దేల్పును. మొక్కమొదిటి నుండియు, ప్రకాండమునందునుగూడ పిల్లలు బయలుదేరును. అనాసమొక్కవేళ్లు సామాన్యముగ ౬-౮ అం. కంటె లోఁతునకుఁ గాని ౧-౧౨ అడుగుకంటె చురుముగఁ గాని పొగింపవు. ఆకులు ౧౨-౨ అం. నడల్పుగలిగి ౨-౫ అడుగులపొడువుండును. వారగలిగి కొంచెము దళముగ నుండును. వానియంచులను వాడియైన ముం డ్దుండును. కొన గూడ ముల్లుదేరి యుండును. ఆకు లించుక పసిమిలోఁ గాని, ఎఱుపులోఁ గాని చేరినయాకుపచ్చవర్ణము గలిగియుండును. పూవులు చిన్నవి. అవి గుండ్రముగఁగాని, సమగోళాకృతిగఁ గాని యుండునొక కృత్రిమఫలమునకు పైభాగమున నుండు 'కండ్ల'లో నమరి యుండును. కండ్లపై రెప్పలవంటి దళము లుండును. పువ్వుములు మిథునములు; పువ్వుకోకము త్రిదళవలయము. ఆకర కవలయమున

పైదు పత్రము లుండును. ఇవి యొకవిధమగు నీలవర్ణము గలిగి యుండును. కింజల్కములు ఆఱు. అండాకాయముపై కీలము మూడుగఁ జేరి యుండును. కింజలు చిన్నవిగను, బల్లపలుపుగను నుండును గాని తొడు తప్పలుగ నుండును. కృత్రిమఫలము బాగుగ నెదిగినపుడు ౬-౧౨ అం. నిశీచియు, ౪-౬ అంగుళములవును గలిగియుండును. పండినపిచ్చు పసుపురంగు గలిగియుండును. దీనిపైని పిల్కవంటి తల యొకటి యుండును. తొలు దీనిచుట్టును, కాయపై పైసను, కాయ నగుననుపాడ అనేకములగు చిన్న చిన్న పిల్కలు బయలుదేరును.

అనాసకు అమెరికాఖండపు ఉష్ణభాగములు (బహుశః బ్రెజిల్ దేశము) అదిసాన మయియుండు నని యెంచఁబడుచున్నది. అమెరికాఖండము కనుగొనఁబడినపిచ్చునే యానునోపారముగు ఫలజాతి యితరఖండవాసులకు లభ్య మయ్యెను. ౧౫౧౩-వ సంవత్సరమున గాన్ కటి హర్నాండెజ్ (Goncalde Hernandez) అనాసాతఁడు ప్రప్రథమమున నీమొక్కల వైశోపాఖండమునకును, పిచ్చు నచట నుండి ౧౫౮౪-వ సంవత్సరమున పోర్చుగీసువారు హిందూదేశమున కును దచ్చిరని తెలియుచున్నది. హిందూదేశమునుండి యిది చీనా మొదలగు ప్రాచ్యదేశములకు వ్యాపింఁచెను.

అనాస మొక్క

ఇపు డిది అనేకదేశములందు సాగు చేయఁబడుచున్నది. హవానాదీవులందును, మలయాదీప్రదేశమునను విస్తారముగఁ జెంపఁబడి యుచటనుండి తాజాపండ్లును, నిల్వచేసిన మరల్పాయుము మిగతచోట్ల కెగుమతి యగుచున్నవి. హిందూదేశమున దీపండ్లు వంగదేశమునను, బర్మాలోను, అస్సామనందును విరివిగ పెరుచేయఁబడుచున్నవి. చెన్న పురరాజధానిలో వీనిపంట వరుసమైనదుర్లభమున పొచ్చు.

ఆంగ్లదేశమున సింహాచలముపైనను, పాలకొల్లుప్రాంతములందును కొంతవఱకు పండింపఁబడుచున్నవి.

తెలుగుజిల్లాలలో విస్తారముగఁ జెంపఁబడుచున్న 'దేశవాళీ' రకము ఆకులందు విస్తారము ముండ్లు గలిగి చిన్నకాయలను గాచును; కాని మోటుయినదియు, బాగుగఁ గాంచదియు నై యున్నది. ఇది గాక సిలన్, థక్కా, స్విల్లాదీరకము లాహూప్రాంతములందు ప్రసిద్ధి వహియున్నవి. ఇటీవల క్వీన్, కెయన్సి, మ్యా మొదలగురకము లితర దేశములనుండి లేబడి అచ్చటచ్చట సాగుచేయఁబడుచున్నవి. కడపటి రెండరకములను ఆకులం బంతగా ముండ్లు లేక పెద్దకాయలను గాచును. సింహాళమున నొకప్పు డొకమూరకపు కాయ ౨౪ పాసులు తూగనట. కాని యీరకములు దేశవాళీరకములంత మోటుయినవి గావు. నాటినుండియుండి ౩, ౪ సంవత్సరముల కొకసారి తీసి క్రొత్తవోట నాటుదుండవలెను; లేనిచో క్షీణించును.

అనాస ఉష్ణమండలవాసియైనను కంచిన్నూరినోష్ణదేశము లందుగూడ పెరుగును. ఇది సగటుఉష్ణత 'ఫారికెహీటు' ౬౨°లు మొదలు 'ఫా' ౯౦°లవఱకుఁ గలప్రదేశములందు జయప్రదముగ సాగుచేయఁబడుచున్నది. ౧౦౦౦ - ౨౦౦౦ అడుగులఉన్నతముగల ప్రదేశములు దీని కనుపూలములు. కాని సముద్రపుమట్టమునుండి ౫౦౦౦ అడుగులవఱకు ఉన్నతముగల ప్రదేశములందునైతేము ఇది చెంపఁబడుచున్నది. వర్షపాతమునగూడ నిది చాల హెచ్చుతగ్గుల నోర్చును. ౨౫ అం. మొదలు ౧౦౦ అం. వఱకును గురియుప్రదేశ ములం దిది పెరుగుచున్నది.

అనాసతోటలను నాటుటకు ఆగష్టు, సెప్టెంబరు నెల లనుపూల ములు. అప్పటికి కాపు ముగియును గావున నపుడే తోటలలో ననవ సరములగు పిల్కలను దీసి మరల నాటు వీలగును. పిల్కలు ముందు లభించుచో జూన్, జూలై నెలలలోగూడ నాటువచ్చును.

అనాస పలువిధములగు నేలలలో పెరుగును. నీరు సులభముగ వడియుటయే అనాసకుఁ దగిన నేలలముఖ్యలక్షణము. కావున నిందుకు ఇనుకగరువులును, గరుములును తొలు ఎన్నఁబడుచుండును. నేంద్రి యపదార్థము హెచ్చుగ నుండుటచే క్రొత్తగ నడవి నఱకి సాగునకుఁ దచ్చిననేల రీతోటలకుఁ బ్రకృతములు. జీగురునేలలో కాయలు పెద్ద విగ ఎదిగినను రుచిమంతములుగ నుండవు. నీమాత్రము చాటికొడినేల యైనను దీనికి పనికిరాదు.

అనాసతోటలను ఎండలు తీవ్రముగ లేనిచోట్ల ప్రత్యేకముగ నాటుట మంచిది. ఎండలు మిక్కిలముగ నుండుచోట్ల నీతోటలలో నచ్చటచ్చటను, చుట్టును అరటిమొక్కలను నాటుట మంచిది. సింహాచలమున నీతోటలలో పనస, మామిడి, శీదీమామిడి మొదలగువాని నాటి, యవి కాచునప్పటికి అనగా ౧౦ సంవత్సరములయినపిచ్చు అనాసతోటను దీనివేయుదురు. సమప్రదేశములందుగూడ సపాటా, మామిడి మొదలగు తోటలను చెంపఁదలఁచుప్రదేశములలో వానితోపా

అనాస మొక్కలనుగూడ నాటి యవికాపు పట్టుసరికి అనగా ౫-౬ సంవత్సరములలో అనాసమొక్కలను దీసివేయవచ్చును. అనాస మొక్కలు కొంత నీచ నోర్పుటచే వీనిని ముడిమామచెట్లచుట్టును, బత్తెయి, వానింజ వస్త్రాలోటలలోను నాటుటగూడగలదు. కాని యిట్లు నీచను పెరిగినకాయ లంతరుదిగా నుండవు.

సింహాచలమున నడచిని నటికి, కంపను కాట్టి, నేలను త్రవ్వి, మోళ్లను రాళ్లను దీసి, యారాళ్లను ౧-౧౨ గజములపూరమున వరుసలుగఁ జేర్చుటచే నేల సంతరములగ నేర్పజేచి, వానిపై పిల్కలను నాటుదురు. సముద్రోచ్ఛములందు నేలను బాగుగ నున్ని సత్తున చేసి ౮ అడుగుల కొకకాల్యము (౧-౧౨ అడుగు వెడల్పు, ౧-౧౨ అం. లోతు) త్రవ్వి వానిమధ్యస్థలములపై నామంటిని పడచి యాపెడలపై నాలుగడుగులపూరముగల వరుసలలో ౧౨-౨ అడుగుల కొక్కొక పిల్కను నాటువలయును.

అనాసపిల్కలు నాలుగువిధములు:—

౧. నేలపిల్కలు:— ఇవి మొక్కలమొదట నేలలోనుండి పుట్టును. సన్నని నిడివిచూకులు గలిగియుండును. వయసును బట్టియు వామనబట్టియు నాటిసంవత్సరమే కాని, మటుసటిసంవత్సరమునఁ గాని కాదును.

౨. కాండపిల్కలు:— ఇవి కాయలను గాచినకాండలపై నాకు సంగలలో బయలుదేరును. వీనిచూకులు కుటుచగను, కొంచెము వెడల్పుగను నుండును. ఇవిగూడ పైవానివలెనే నాటిసంవత్సరమునఁ గాని, మటుసటిసంవత్సరమునఁ గాని కాదును.

౩. తలలు:— ఇవి కాయనెత్తివీచు బయలుదేరును. ఇవి సామాన్యముగ నాటిసంవత్సరముల రెండవ సంవత్సరమునఁ గాని, మాడవ సంవత్సరమునఁగాని కావు.

౪. కాయపిల్కలు:— ఇవి కాయనెత్తివీచు నుండుతలను గాని, కాయకు క్రిందఁ గాని చుట్టును అనేకముగ బయలుదేరు చిన్న పిల్కలు. ఇవి నాటిసంవత్సరము కాయకు కథమము ౩ సంవత్సరములు పట్టును.

నాటుటకు కాండపిల్కలు ప్రకృతముగ నెంచబడుచున్నవి. కాని యవి తోటలో కావునకు వడలబడుటచే దొరకుట కష్టము. కావున సామాన్యముగ నేలపిల్కలే నాటువలసియుండును. తలలను, కాయపిల్కలను మొదట నొకనారుమడిలో నాటి యొకటి రెండు సంవత్సరములు పెరిగినపిమ్మట నాటుదును.

పిల్కలను నాటునపుడు వానియడుగుననుండు కొన్నియాకులను దీసివేసి సుమా రొకయంగుళముపొడువున ప్రకాండమును బయలుపలుపవలెను. ఈప్రకాండమునకు మన్ను అంటిననే కాని వేళ్లు పుట్టవు. నేలపిల్కలనుండి ప్రాతవేళ్లను దీసివేయుట నుంచిది. పిల్కలను ౨-౩ అంగుళములకంటె హెచ్చులోతున నాటుగూడదు. సింహ

చలమున సామాన్యముగ నెకరమునకు సుమారు ౮౦౦౦ పిల్కలను నాటుదురు. సముద్రోచ్ఛములందు ౪ అడుగులపూరముగల వరుసలలో ౧౨ అడుగులపూరమున నాటుచో సుమారు ౩ నేల పిల్కలును, ౨ అడుగులపూరమున నాటుచో ౫౦౦౦పిల్కలును పట్టును.

అనాస పొడి

అనాసతోటలు వర్షాకాలమున నాటుబడుటచే నాటిసంవత్సరమున నీరు పోసిన బాలును. సింహాచలమున నదియు చేయఁ బడుటలేదు. తోటలలో నాటిసంవత్సరమున నొకసారి కలుపు తీయుట లేవు. నాసంవత్సరమున మలేయోపనియుఁ జేయఁబడుటలేదు. తరువాతి సంవత్సరములం దేఁటేట కాయలతోత ముగించిపిమ్మట నేల నొకసారి త్రవ్వి శుష్కమును దీసివేయుదురు. వర్ష ముగలన నెచ్చుటచే నసంతరములు చెడినచో నవి బాగుచేయఁబడును. ౩ సంవత్సరము లయినపిమ్మట పిల్కలు హెచ్చుగ బయలుదేలుచో వానిని దీసివేయుదురు. సముద్రోచ్ఛములందు పిల్కలను నాటిసంవత్సరమున తోటలలో నవసర మైనపుడెల్ల (అధమము రెండుసార్లు యినను) గొప్ప త్రవ్వి కలుపు తీయవలెను. తోట కావునకు దిగినపిమ్మట పడును తగినంత లేనిచో నీరు కట్ట నారంభింప వలెను. వేసవిలో నిట్లు ౪-౮ తడు లవసరము కావచ్చును. ఎండ తీవ్రముగఁ గానీ, కాయలు డాగుపడు నని తోచినచో వానికి అరటిచొరుగు చుట్టి కాపాడవలెను. మటుసటిసంవత్సరమునుండి ప్రతియేడను, కాయలతోత పూర్తి యయినపిమ్మట తోటలో పైపైని పొరలతో త్రవ్వి కలుపుతీసి యెరువు వేయవలెను. వేసవిలో పైని చెప్పినట్లు నీరు కట్టవలెను.

అనాసతోటలకు బూడిదతోఁగూడిన పశువులశెంట్లు అను మూలము. ఎకరమునకు ఏఁటేట ౩౦-౫౦ బండ్లు వేయవలెను. దానికిఁ దోడు కొంత తైలపిష్టముగాని, అమ్మెనియాగంధకీతముగాని వేయుట చాలచోట్ల లాభకరముగ నుండును. మొక్క ౧-౩ ౨-౩ ఔన్నుల తైలపిష్టము (వేరుసెనగ లేక ఆముదపుపిండి) గాని ౨-౩ ఔన్నుల అమ్మెనియాగంధకీతము గాని వేయవచ్చును. దీనిని పశువులశెంట్లతో

పొట్టుగాని, వర్షకాలము ముగియులోపల రెండవసారి గొప్ప త్రవ్వకముండుగాని వేయఁబడును. అనాసమొక్కలవేళ్లు దూరముగ వ్యాపింపకపోవుటచే నెరువును మొక్కలచుట్టును ఒక అడుగుదూరమువఱకు పడిచి వైచైని గొప్పత్రవ్వకలెను. ఈవిషయమున హవాయిదీప్పము నందుఁ గలిగిన యనుభవమును బట్టి ప్రతివేయిమొక్కలకును ౧౧ పానుల నత్రజనియు, ౨౨ పానుల పోటాపును, ౯ పానుల స్ఫురత్పంచామ్రజనియును ఎరువులసూలమున వేయుట యుక్తమని తేలెను.¹

అనాసకాయలు బాగుగ ముదిరి పసిమిరంగు వచ్చినపిమ్మట కోయఁబడును. తోటలోనే బాగుగ పండఁబోలినకాయలు రుచిమంతముగ నుండును. కాయ కోసినవనుక ౨-3 గోలలలో మెత్తఁబడి పరిమళము రావలెను. కాని యిట్టిసితిగోఁ గోసినకాయలు ఎగుమతికిఁ గాని, వ్యాపారమునకుఁ గాని పనికిరావు. సామాన్యముగ కాయలు కోసినచేత ౮-౧౦ దినములవఱకు నిల్వ యుండుపరువున కోయఁబడుచుండును. ఇంతకంటెను ముందుగఁ గోసినకాయలు మృత్తిగా రుచిహీనములుగ నుండును.

సింహాచలపునోటలో సామాన్యముగ పోలిసంవత్సరమున 3 వేల కాయలును, తిరునాటి ౫ సంవత్సరములలో నేఁటేలు ౬౦౦౦ కాయలును, చిన్న వ్యాపారాత్మకములకు సంవత్సరమునకు పగలు 3 వేల కాయలచొప్పునను ముత్తమువీధి ౧౦ సంవత్సరములకు ౪౫ వేల కాయలు దిగుబడి యగు నని అంచనా వేయఁబడెను. కీనికలన ధన ౧౦౦-కి గు. ౬౦ చొప్పున నుమాగు గు. ౨౭౦౦ లు వచ్చును. నేలను సిద్ధముచేసి నాట్టుకు నుమాగు గు. ౪౦౦ లును, పిమ్మట ౧౦ సంవత్సరములలోఁ జేయవలసిన పనులకు మఱ గు. 3౦౦ లును వ్యయముగును. నికరనులాభము నుమాగు గు. ౨౦౦౦ అనగా సంవత్సరమునకు గు. ౨౦౦ లుండును.

అనాసతోటల కీశమున చీడలవలనఁ గాని, తేనెగ్గవలనఁగాని బాధ తక్కువ. కాని పండ్లను పక్కలు, పండులు మొదలగు జంతువులు కొట్టకుండఁ జూడవలసియుండును.

అనాసపండు ఇంచుక పులుపుతోఁగూడిన తీసి గలిగి ఆకర్షకవంతముగ పరిమళము గలిగియుండును. ఇం దితరఫలజాతులలోకంటె హెచ్చునిజద్రవ్యము లుండును. ఏ. బి. విటమినులు తక్కువ. విటమినుపరిమాణము మధ్యము. అనాసపండురసము రక్తమును కుఠ్రపఱుచును. తాజాపండ్లరసము పంచదారతో కలిపి పుచ్చుకొనుచో నిస్త్రాణము బోఁగొట్టును. విస్తారముగఁ బుచ్చుకొనుచో నతిమూత్రవ్యాధికిఁ గారణ మగునందురు.

తాజాపండ్ల కాక పంచదారపాకమున డబ్బాలలో నిల్వచేసిన పండ్లమాడ చాల విరివిగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది. అనాసమురబ్బా

డబ్బాలు సామాన్యముగ నీడేశమునఁగూడ ఫలాహారకాలలలో విక్రయింపఁబడుచుండును. అనాసపండ్లరసముగూడ నిల్వచేసి విక్రయింపఁబడుచున్నది. ఈపండ్లనుండి లేహ్యము (Jam), హెల్వ (Jelly) మొదలగునవిగూడ తయారుచేయఁబడుచున్నవి.

అనాస - ఆకులనుండి నారను దీయవచ్చును. నూటికి ౨-౨౫ వంతున దిగుబడియగును. ఈనార మృదువుగను, గట్టిగను నుండును. ఇందు నిగనిగలాడుచు నునువుగ నుండు కొంతభాగమును నూలుతోను, పట్టుతోను కలిపి బట్టలనేత తుపయోగింపవచ్చును. తక్కినది త్రాళ్లు మొదలగుపనుల తుపయోగించును. తడిసినను త్వరలోఁ జీకిపోకుండుటచే దీనిని గొంఁజలు పల్లెండ్లు గాలపుత్రాళ్ల తుపయోగించుదురు. ఒకప్పుడీనార వంగదేశమునుండియు, పశుమటితీరమునుండియు నెగుమతి యగుచుండెనట. కాని నూలువస్త్రముల పోటీచే నీవ్యాపార మిపుడంతరించెను.

[గో. ప్ర.]

అనాహడ్ గడతహాసీల్ (లేక బర్నాల) — ఇది పాటిగాలసంస్థానమునందలి అనాహడ్ గడతహాసీల్లోని ఒక తాలూకా. ఈతాలూకావైశాల్యము 3౪౬ చదరపుమైళ్లు. ఇందలి జనసంఖ్య ౧,౦౫,౮౮౯. ఇందు అనాహడ్ గడము (జనసంఖ్య ౬౪,౦౦౦) హడియాయా (౫,౪౧౪), చానగు (౭,౪౧౦) అను గ్రామములును, ౮౬ పల్లెలును గలవు. ఈతాలూకా ౧,౮౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లుచున్నది.

అనాహడ్ గడనిబామత్ — సంబామునందున్న పాటిగాలసంస్థానమునందలి ఒకజిల్లా. దీనివైశాల్యము ౧,౮౩౬ చదరపుమైళ్లు. ఇందలిజనసంఖ్య 3,౪౭,3౬౭. ఇందు గోవిందగడము, చానగు, బర్నాల, హడియాయా అను నాలుగు గ్రామములును, ౪౫౪ పల్లెలు నున్నవి. ఈ జిల్లాకు బర్నాల, లేక అనాహడ్ గడ మను నది ముఖ్యపట్టణము. ఈజిల్లా ౭,౨౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లుచున్నది.

అనాహతము — ఆకాశము సకలబ్రహ్మాండములకును నాధారము. శబ్ద మాకాశమునకు వ్యక్తగుణము. విశ్వమునకు ఆకాశము వలెను, శబ్దమును విశ్వమున కాధారము. శబ్దము అనాహతిము, ఆహతిము అని ద్వివిధము.

‘అనాహతిం తు యచ్ఛబ్దం తస్య శబ్దస్య యత్పరమ్,
తత్పరం విందతే యస్తు సయోగీ ఛిన్నసంశయః’
— ధ్యానబిందూపనిషత్తు.

అనాహతశబ్దమునకంటె పరమగు (శ్రేష్ఠముగు) నాద బ్రహ్మమును బొందినయతడే సంశయరహితుఁ డైన యోగి.

‘అనాహత మతిక్రమ్య విశుద్ధ ప్రాణాన్నిరూప్యాజ్ఞానుమయా యక్ బ్రహ్మరంధ్రం ధ్యాయక్ త్రిమాత్రోఽహ మిశ్యేవం సర్వదా ధ్యాయక్ పశ్యేత్యనాకారశ్చ భవతి’

—హంసోపనిషత్తు.

అనాహతచక్రము సతిక్రమించి విశుద్ధచక్రమునందు ప్రాణముల నిరోధించి ఆజ్ఞాచక్రము ద్వారా బ్రహ్మరంధ్రమునుకీర్చి జ్ఞాన పరుడై ఓంకారము నేని సర్వదా ధ్యాయించు పురుషుడు పరమము విశ్చించి యనాకారుడగును.

విశ్వమయమైన మూలనాదము ఆహత మగునపుడు శబ్దవిందువుల యొక్క, లేక శబ్దపరమాణువులయొక్క సంయోగమువలనను ధ్వనులును, ఇర్ధములును గలుగుచున్నవి. విందువులసంయోగము ఆకాశ తత్త్వమునందు శబ్దస్వరూపమునను, అన్నితత్త్వమునందు శబ్దామండల రూపమునను, వాయుతత్త్వమునందు స్పర్శరూపమునను, జలతత్త్వము నందు రసరూపమునను, పృథ్వీతత్త్వమునందు గంధరూపమునను గ్రాహ్యము లగుచున్నవి.

శ్లో. శబ్దో ధ్వనిశ్చ ఇర్ధాశ్చ మృచింగాదిభిరో ధ్వనిః,
కంఠసంయోగజస్త్వానో నర్ధాద్యాః కావయో మళాః.

మృచింగాదులు గలగంఠేనాది శబ్దములు ధ్వనులు. కంఠాది సంయోగములవలనను గలిగితి శబ్దములు వర్ణములు. వైదికమతి పరిణామమునందు పురుషనూక్తమువలె శ్రీనూక్తమును పురుషార్థమునకు సాధనముగను సనాతనహింసావిజ్ఞానము నిర్ణయించుచున్నది. వేదములందు ఆదికాలమునందు దేవారాధనము సామాన్యముగ పురుష పరముగ నున్నవిధమును ఋగ్వేదము, మంత్రములును విశేషము చేయుచున్నవి.

‘దేవో వరుణః ప్రజాపతిః’

‘జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాపైః’

‘యో దేవో అగ్నే, యో దేవో అభ్యు.....

తస్మై దేవాయ నమోనమః’

‘విశ్వ మాదౌ స దేవః’

“బ్రహ్మ దేవానాం ప్రథమః సంబధూన”

‘భగ్నో దేవస్య ధీమహి’

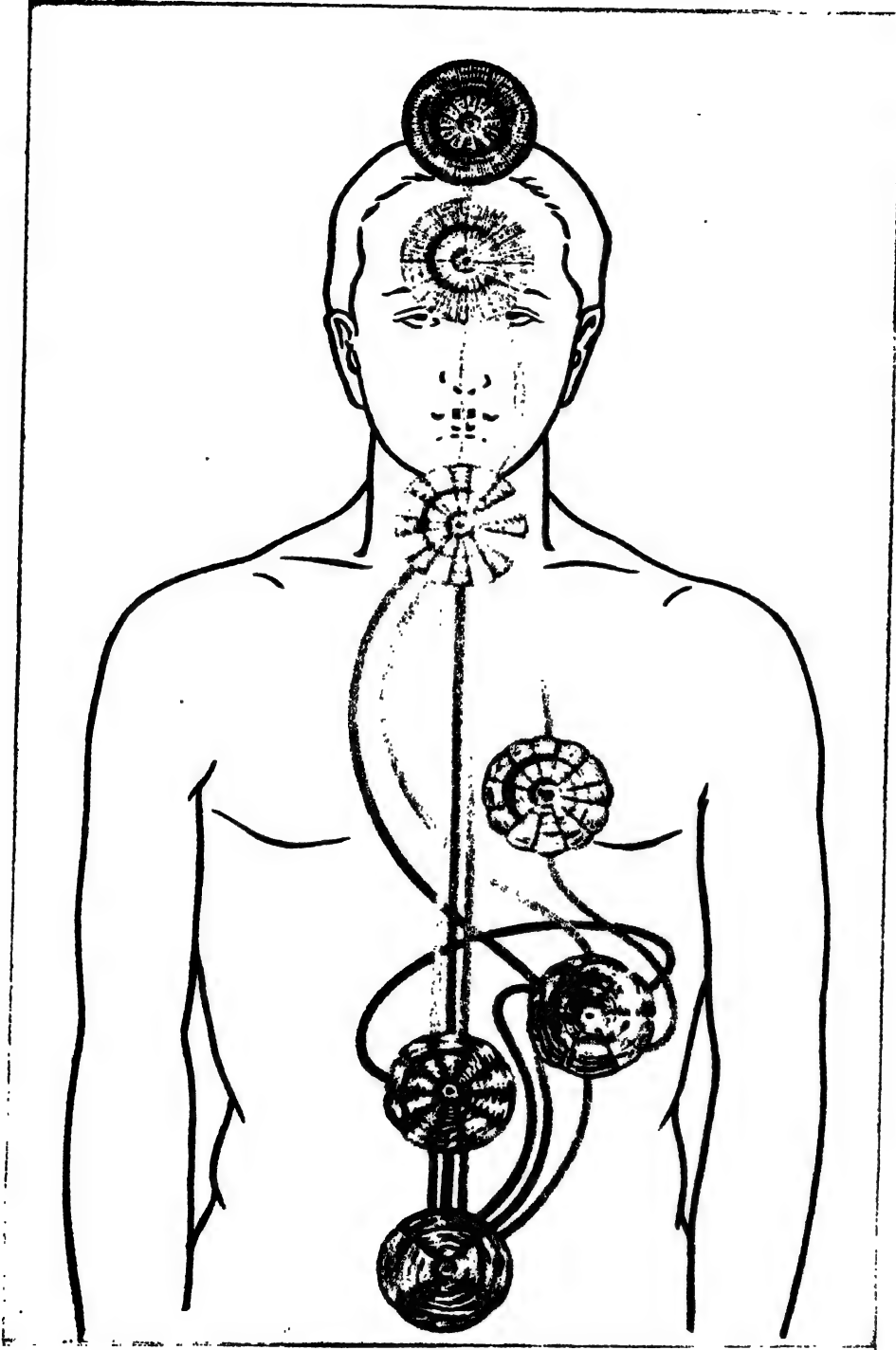
ఇత్యాదిముక్తులు, బ్రహ్మనూత్రములు, ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీతాదులు సామాన్యముగ జగత్కారణమును విశ్వేశ్వరుడైన శేషునిగ నిరూపించుచున్నవి. మహావారాయణము, శ్రీవిందు, వాదవిందు, యోగశిఖి, హంస మొదలగు నుపనిషత్తులు జగత్కారణమును విశ్వేశ్వరియైన దేవినిగ నిరూపించుచున్నవి. ఇతరార్థజాతుల మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్న విధమును వారిమతసిద్ధాంతములు, దేవారాధనవిధానములు, సంప్రదాయాచారములు మువ్వక్తము చేయుచున్నవి. సెమిటికుళాతుల మతములును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్నవి.

పింగళజాతులమతమును జగత్కారణమును పురుషునిగ నిరూపించుచున్నది. యూధ, క్రైస్తవ, మహమ్మదీయమతములు దేవుడు, తండ్రి, అల్లా మొదలగు పురుష నామములను జగత్కారణముగ సంబోధించుచున్నవి. వేదాంతము జగత్కారణమును నిర్గుణమైన పరబ్రహ్మముగ నిరూపించుచున్నది.

వైదికమతవికాసమునందు కాలక్రమమున జగత్తునకు పురుషుడును, శక్తియును కారణములుగ నిరూపింపఁబడినవి. దేవభాగవతమువలె దేవీభాగవతమును, పురుషనూక్తమువలె శ్రీనూక్తమును, వైదికమతసంప్రదాయారాధన చారములందు పరిపాటి యైనవి. ఆదికాలమునందు మతానుష్ఠానమునకు వేదములు ప్రమాణము లైనటులు కాలక్రమమునను ఆగమములును వైదికమతాచారములందు ప్రమాణము లైనవి. శివశేఖరాదులపూజలవలె కాశీ, లక్ష్మీ, సరస్వతీ, గౌత్యుని దేవీపూజలును వైదికమతమునకు పరిపాటియైనవి. దేవీపూజలందు శక్తిపూజ ప్రధానస్థానమును హిందూపూజాకల్పవిధానమునం దాక్రమించినవిధము జ్ఞానువులకు పరిశోధనార్థముగ నున్నది. కాక్రయము ఆర్యేతరమతసంప్రదాయ మని సాధించుటకు సనాతనవైదికమతపరిశోధనము నివర్తనములను సమకూర్చుచున్నది. శక్తిసర్వమైన ఆగమములును, లలితాసహస్రనామాదిస్తోత్రములును నీఃవయమును పరిస్ఫుటము చేయుచున్నవి.

యజుర్వేదియపురుషనూక్తమునందు ‘సహస్రశీర్షా పురుషస్సుహస్తాత్ సుహస్తపాత్, స ధూమిం విశ్వతో నృత్వా అత్యగ్నిష్టద్భాగంలవమ్. పురుష ఏవేద్యం సర్వమ్, యచ్ఛృతం యచ్చభస్వమ్’ అనియును, వారాయణమూక్తమునందు ‘సహస్రశీర్షం దేవం, విత్వాక్షం, విశ్వకేంభువం, విశ్వం వారాయణం దేవ మగ్నం పరమం పవమ్.....స బ్రహ్మ స శివస్సహరి స్సేంప్ర స్సోఽగ్నః పరమస్యరాత్’ అని వర్ణింపఁబడిన జగత్కారణము శ్రీనూక్తమునందు ‘ఈశ్వరీగం సర్వసూతానాం త్వమిహోపహ్యయే శ్రియమ్’ అని దేవీపరముగ వర్ణింపఁబడినది. శ్రీవిద్యాపరమైన ఆగమములందును, స్తోత్రములందును దేవీవర్ణనలు ఆర్యేతరసంప్రదాయములను స్ఫురింపఁజేయుచున్నవి. లలితాసహస్రనామావలియందుగల మలయాచలనివాసిని, వింధ్యాచలనివాసిని, మాతంగకన్య మొదలగు నామముల భావార్థములు కాక్రయమునకు ఆర్యేతరసంప్రదాయమును నిరూపించుచున్నవి. వర్తమానకాలమునకు దేవీపూజాపరమైన ఆగమముల వ్యాపనాభ్యాసములును, దేవీపూజయును విశేషముగ వంగదేశమునందును, మళయాళ ద్రవిడాంధ్రదేశములందును వ్యాపకము గలిగి యుండుట ఆర్యేతరసంప్రదాయమునకు నివర్తనము. ఆర్యసంప్రదాయాగతమైన పురుషదైవారాధనము ఆర్యేతరసంప్రదాయాగతమైన దేవీదేవతారాధనముతో సమైక్యమును పొందినవిధమును హిందూమతపరిణామము విశేషము చేయుచున్నది. హిందూమతోద్ధరణమును జేసిన ఆదిశంకరస్వామిలకృతమైన శివానందలహరివలె సాందర్భ్యలహరిస్తోత్రము హిందూమతవ్యాపనమునందు కాలక్రమమున నిగమాగమములకు కలిగినసంయోగమును విశేషము చేయుచున్నది.

అ నా హ త ము

ప్ర. ప్రవాహములు

అధికాలమునందు బాహ్యదేవతారాధనములతో నారంభమైన శైవీకముంత్రములు కాలక్రమమున ఆత్మారాధనమునందు సమన్వయము పొందినవిధమున వేదాంతశాస్త్రము విశేషము చేయుచున్నది. సృష్టివికాసమునకు సాధనభూతమైన బాహ్యశక్తిని ఆత్మగతము చేసికొనుటకు ఆగమంగములైన మంత్ర, యంత్ర, తింత్ర శాస్త్రములు శ్రీవిద్యారూపమున వికాసమును పొందినవి. బ్రహ్మాండభరితమైన చిచ్ఛక్తి పరమాణువునందును, పరబ్రహ్మమునందును న్యాపించియున్నవిధమున సాధనరూపమున సాధ్యము చేయుటకు శ్రీవిద్యారూపము హిందూమతవికాసమునందు వ్యాప్తి గాంచినది. సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి బ్రహ్మాండమునందునలె మండలమునందును గలను. మహాశక్తి విశేషావరణరూపములందు జగత్తుగ పరిణమించుచున్నది. దిక్ప్రాపిణి, మానూశక్తిరూపిణి యైన శివశక్తి ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులనుగలమున శక్తిత్రయరూపమైన జగత్ప్రపంచమును సృజించుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తినిలె పిండంబునందును మనస్సు శ్రీసుతాత్మికమై విశేషావరణములందు జగత్తును కల్పించుచున్నది. అహితశబ్దరూపమైన జగత్తు అనాహిత శబ్దరూపమైన శక్తిరూపమున విశేషమున ఆగమశాస్త్రములకు ప్రయోజనము. చిచ్ఛక్తి శ్రీసుతాత్మికమై నాడిచిండుకళారూపమున కారణరూపస్వరూపప్రపంచమున పరిణమించుచున్నది. సచ్చిదానందపరమైన శివతత్త్వములన శక్తితత్త్వము గలుగుచున్నది. శక్తి తత్త్వమునుండి సదాశక్తి తత్త్వమైన నాడిమును, నాడిమునుండి ఈశ్వర తత్త్వమైన బిందువును కలుగుచున్నవి. ఈ పరాబిందువునుండి మహా శక్తియును, మహాశక్తినుండి శ్రీపుష్కరరూపమైన విశ్వమును గలుగుచున్నవి. శ్రీబిందుస్వరూపమైన ప్రపంచము పరా, మార్ష, మూల, రూపముల గోచరంబగుచున్నది. శివశక్తుల సంయోగము నాడిరూపమున మహాయోగమై సృష్టి గలుగుచున్నది. కారణబిందువు మూలప్రకృతిరూపమున నిర్గుణముగను, సగుణప్రకృతిస్వరూపము నందు శ్రీసుతాత్మికముగను గోచరమగుచున్నది. ఇచ్ఛాక్రియాజ్ఞాన శక్తులు, సత్త్వరజస్తమాగుణములు మూలశక్తినినిభాగములు. జ్ఞానేచ్ఛాక్రియాశక్తులు, సూర్యచంద్రాక్షులు, గుప్తబ్రహ్మవిష్ణులు, కౌండ్రత్యేష్టావామదేవీమాధులు బిందునాడికళాశక్తుల పరిణామములు.

బిందువులయత్నశ్రీ :— సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి విన్యాస రూపమున బిందురూపమును చాల్చుచున్నది. శివశక్తి విన్యాస ప్రకాశము బిందువునకు నాదరూపపరిణామమును గలిగించుచున్నది. శివశక్తిస్వరూపమైన బిందువు శక్తిశివసంజాతమైన నాదము మహాయోగరూపమున కళాసంభవ మగుచున్నది. బిందునాడికళారూపమైన మూలప్రకృతి కామకళారూపమున, ప్రపంచరూపమున పరిణమించుచున్నది. గోగుణవిశిష్టతత్త్వముయమైన ప్రపంచము శక్తి మయమై శక్తియోగసాధనమున పురుషార్థసిద్ధికి సాధనభూతముగ నున్నది. మహాత్తు, మహోబుద్ధితాపాంకారములు, పంచభూతములు (పృథివ్యైతేజోవాాయుకాళములు), పంచతస్మాత్రలు, కర్తంత్ర

యములు (వాక్పాడిపాణిపాయూపస్థములు), జ్ఞానేంద్రియములు (శ్రోత్రత్విక్చక్షుశ్శృంగ్చోష్ణాకంధ్రయములు) — ౨౪ తత్త్వములు.

శక్తి - శబ్దము :— అవ్యక్తమైన శక్తికి ప్రాచుర్యవ్యక్తరూపము నాదము. నాదము శబ్దస్వరూపమున బ్రహ్మాండావృతమై బ్రహ్మాంధమున శబ్దాధారమునను గ్రాహ్యము చేయుచున్నది. విశ్వకారణమును గ్రహించుటకు శబ్దము మూలాధారము. వేదములందు శబ్దబ్రహ్మము విశ్వమునకు మూలాధారముగ ప్రతిపాదించబడినది. ఋగ్వేదమునందు శబ్దబ్రహ్మమంత్రమునందు "చిత్రాశి శృంగా, త్రయోవిస్య పాదాః....." అను మంత్రార్థము శక్తిసంజాతమైన శబ్దప్రభావమును విశేషము చేయుచున్నది. పరబ్రహ్మవాచ్యమును, ఉపనిషత్సూరమును, సకలమంత్రార్థప్రపంచమునైన హింకారప్రభావమును, నాదము శబ్దార్థభావరూపములను ప్రపంచపరిణామమును పొందిన విధమును వ్యక్తము చేయుచున్నది. శబ్దము ప్రమాణస్థయందు భావవిశయంబు (౧) పరారూపమునను, భావము సూక్ష్మదేశయందు (౨) పశ్యంతీరూపమునను, భావము శబ్దరూపమున (౩) మన్యూరూపమున నాగ్రూపమును, (౪) వైభవీరూపమును చాల్చుచున్నది. భావము ఇచ్ఛాశక్తి, క్రియాశక్తి, జ్ఞానశక్తులసంయోగములను శబ్దార్థముయమైన ప్రపంచార్థమును గ్రాహ్యము చేయుచున్నది. సకల శబ్దార్థములకును మూలరూపమున మూలాధారమైన అగ్రరూపమును ప్రపంచార్థమును గ్రహించుటకును, పురుషార్థమును సాధించుటకును సాధనభూతియు నున్నది. సకలశాస్త్రములు, సకలతిత్త్రములు, సకలమంత్రములు, సకలకళలు, సకలయోగములు, సకలవేదములు, భావశబ్దార్థపరిణామమైన పురుషార్థసాధనమునకు వినియోగపడుచున్నవి. వైదికవిజ్ఞానపరిణామమునందు మంత్రతంత్రయోగశాస్త్రములు పురుషార్థసిద్ధికి వినియోగపడినవిధము విజ్ఞానపులకు విచారయోగముగ నున్నది.

శబ్దము :— శబ్దము అర్థముగను, అర్థము ప్రత్యయముగను, ప్రత్యయము స్పృహనముగను ప్రపంచపరిణామమును బొందుచున్నది. సమష్టియందు వేదమైన దిశాదేవిములు వ్యష్టియందు భిన్నములుగాగ ననుపడినను నేకముగ నున్నవి. అవ్యక్తనాదము సువ్యక్తనాదరూపమును చాల్చగల విధమును అక్షరామ్నాయము తెలుపుచున్నది. అక్షరామ్నాయము సకలశబ్దార్థములను సువ్యక్తము చేయగలవిధమునకు సంస్కృతాక్షరామ్నాయము నిదర్శనముగ నున్నది. సంస్కృత భావయందు అక్షరామ్నాయము అకారముతో నారంభమై హకారముతో నంత మొందుచున్నది. అకారమునుండి హకారమువరకును గల అక్షరములు శబ్దములను, పదములను, ప్రత్యయములను, పదార్థములను సమహర్షుచున్నవి. అహమ్ శబ్దము ఆద్యంత నర్థమాణంతిగ్ధమైన సకల ప్రపంచమును నిరూపించుటకు సాధనముగ నున్నది. ఆదివర్ణమైన అకారమునకును, అంత్యవర్ణమైన హకారమునకును నడుమగల వర్ణసముదాయము విద్యులకును, మంత్రములకును కళలకును మూలాధారమై సకల పదార్థములకు చిహ్నముగ నున్నది.

అహమ్ శబ్దము పరా పశ్యంతీ మగ్యమా వైఖరీయాపమైన సకల ప్రపంచమును వ్యక్తము చేయునట్లు హిందూవిజ్ఞానము మంత్రతంత్ర శాస్త్ర రూపమున నిరూపించుచున్నది.

అకారము శివస్వరూపము, నిర్గుణము; హకారము శక్తిస్వరూపము, సగుణము. నిర్గుణ సగుణస్వరూపమును శివశక్తిస్వరూపమును నైన అహమ్కారము కామకళాస్వరూపమున జగన్రూపముగ పరిణమించుచున్నది. మహత్తత్త్వము, చంద్రసూర్యసమ్మి బిందు రూపమై నెలయుచున్నది. త్రిగుణాత్మకము లైన చంద్రసూర్య కమ్మి బిజములు ప్రకాశ విమర్శ మిశ్రబిందువులై పురుష ప్రకృతి సంయోగరూపమైన హగ్ సంహారరూపమును దాల్చుచున్నవి. హగ్ సంహారములు కామకళాత్మకమైన త్రికోణరూపమునందు వ్యక్తము లగుచున్నవి. కామకళారూపమైన త్రికోణశీర్షమునందు హకారమును, పీతకోణములందు సకారవిసర్గలను ప్రతిపాదితములు. శబ్దబ్రహ్మము త్రిగుణాత్మకమై వ్యత్యస్త యోనిపీతాకృతిని ఇచ్ఛాక్రియా జ్ఞాన శక్తులను వ్యక్తము చేయుచున్నది.

బిందుసంజాతిమైన త్రికోణరేఖలు (అ, క, గ) ఇర్లరూపమున వ్యక్తమైన (రల) నలువదియొనిమిదివర్ణములచే నిర్మిత మగుచున్నవి. అకారము మొదలు పగునాటు వర్ణములు (అచ్చులు) ఒకరేఖయును, కకారము మొదలుకొని తకారమువఱకు నొకరేఖయును, గకారమునుండి హకారము వఱకు హండువరేఖయును త్రికోణరేఖలు. పరాశక్తియైన సింధువు నాచిడింగుకళారూపమునను, సూర్యచంద్రాగ్నిరూపమునను హగ్ సంహారమున పురుష ప్రకృతిసంయోగమున ప్రపంచరూపమున వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. బ్రహ్మాండభాసురమైన అక్షరామ్నాయము పిండాండమునందును శక్తిరూపమున జీవపరిణామమునందు వినియోగ పడుచున్నది. బ్రహ్మాండావృతములైన సప్తలోకములు, సప్తస్వరములు, సప్తచ్ఛాయలు పిండాండమునందు సప్తకమలరూపమున జీవనూత్రకు వినియోగపడుచున్నవి.

చరాచరప్రపంచ మంతయును చైతన్యశక్తిమాలమున జీవయాత్ర చేయుచున్నది. జీవజాలములు శక్తిని స్వాధీనముచేసికొనుటకు చేయుచున్నప్రయత్నములను ప్రపంచపరిణామము విశదము చేయుచున్నది. వర్తమానకాలమునందు ప్రకృతిశాస్త్రజ్ఞులు వ్యక్తముచేసిన సిద్ధాంతములను, నిర్మాణములను నీపరిణామములనే నిర్ణయించుచున్నవి. జీవశాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జ్యోతిశాస్త్రము, గణితశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, యంత్రశాస్త్రము మొదలగు శాస్త్రములు చేసిననిర్ధారణలు ప్రాచీనవైదికవిజ్ఞాననిర్ణయములను సమర్థించుచున్నవి. వర్తమానభౌతికశాస్త్రసిద్ధాంతములు, నిర్మాణవిమర్శనములు ప్రాచీనాధ్యాత్మికసిద్ధాంతమార్గములను సమర్థింపఁగలవిధమును పరిశోధనలు విశదము చేయుచున్నవి. ఆదికాలమున భయభ్రాంతులకు మూలములైన ప్రకృతిశక్తులు కాలక్రమముక వశవర్తిమై మానవధర్మాభ్యుదయమునకు వినియోగపడుచున్నవి.

అఖండమైనశక్తి ఖండరూపములందు సూక్ష్మతీమాత్మరూపమునను, బాహ్యభ్యంతరములందు గోచ్రుతిబద్ధమైనపును ప్రపంచసిద్ధికిని, అచక్షుతిబద్ధ మగునపును విలయమునకును సాధనధారముగ నున్నది. నాచిబిందువులు కేభాకారమునను మాత్మరూపమునను ప్రపంచీకరణమును జేయుచున్న విధమును చిచ్ఛక్తి విశేషము చేయుచున్నది. శ్రీచక్రమును చచ్చుక్రనిరూపమును నాచిము రూపరేఖావిరాసమున వ్యక్తముగాఁగల విధమును నిరూపించుచున్నది. చిచ్ఛక్తిమండి అకాశము, అకాశమునుండి నాయువు, నాయువునుండి అగ్ని, అగ్నినుండి జలము, జలమునుండి పృథ్వీ, పృథ్వీనుండి చరాచరప్రపంచము కలుగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి పృథ్వీతత్త్వమునందు అకాశతత్త్వమునందువలె వ్యక్త మగుచున్నను జీవజాలములకు పృథ్వీతత్త్వముగోచరించినట్లు అకాశతత్త్వముగోచరము గానున్నది. సర్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తిని అనుభవచేద్యము చేయుటయే సకలయోగములకును సకలశాస్త్రములకును, మంత్రములకును తంత్రములకును, కావ్యములకును కళలకును ప్రయోజనము.

శ్లో. స్రుతినిస్రుతిపన్నా నే యదా ధ్యాస్యతి నిశ్చలా,
సమాధా వహితి బుద్ధి ర్దదా యోగ మనావృన్యసి.

అవ్యక్తమైన చిచ్ఛక్తిని సూక్ష్మతమైన ఉపాధిగాలగున గ్రహించుట పురుషార్థమునకు ప్రయోజనము. అవ్యక్తమైన చిచ్ఛక్తి నాచిరూపమున సుప్రత్యోషితముగ విశ్వస్థితికి అగారధూతము. విశ్వవ్యాప్తమైన నాచిము కళారూపమున విశ్వస్థితికి వినియోగపడుచున్నవిధము 'రేచీయో' శక్తి విశేషము చేయుచున్నది కళారూపమైన 'రేచీయో' శక్తి శబ్దరూపమునను, శబ్దము అక్షరరూపమునను, అక్షరము పరూపమునను, పదము అర్థరూపమునను పరిణామమును బొందినవిధము బ్రహ్మాండమునందులె పిండాండమునందును గ్రాహ్య మగుచున్నది. హిందూవిజ్ఞాన స్రుతిపాదితమైన మంత్ర తంత్ర యోగశాస్త్రములు పిండాండమునందు శ్రీవిద్యారూపమున నీపరమార్థమును సాధించుటకు వినియోగపడుచున్నవి.

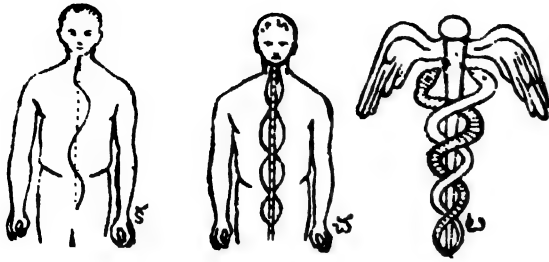
ప్రపంచపరిణామమునందు మానవజీహము బ్రహ్మాండంత గ్రతమైన పిండాండమునకు లక్ష్యముగ నున్నది. విశ్వవ్యాప్తమైన రేచీయోశక్తిని యంత్రసాధనమున శబ్దరూపమున ప్రత్యక్షము చేయఁగలవిధమున బ్రహ్మాండవ్యాప్తమైన చైతన్యశక్తిని మంత్ర రూపమున దేహమునందు ప్రత్యక్షము చేయుట మంత్రశాస్త్రమునకు ప్రయోజనము. మంత్రశాస్త్రము బీజాక్షరరూపమున చైతన్యశక్తి నానాపానము చేయుచున్నది. అక్షరమునందు మంత్రబీజాక్షరములు ప్రపంచసాధనములైన ఇచ్ఛాజ్ఞానక్రియాశక్తులకు సంచలనము గలుగఁజేయుచు సాధకులసంకల్పముల కావరణవిశేషశక్తులఁ గలుగఁజేయుచున్నవి. మంత్రబీజాక్షరములు బీజ, శక్తి, కీలక రూపమున సంకల్పితదేవతావాసనమును సాధకునిదేహమునందుఁ జేయుచు బ్రహ్మాండశక్తులను పిండాండమునందు ప్రజ్వలంపఁజేయుచున్నవి. మంత్రశాస్త్రమునందు పురుషవిద్య, స్త్రీవిద్య, కామవిద్య

ఘోరవిద్యాదుల ఉపాసన సాగ్యము. పురుషార్థమునందు ప్రధానమైన మోక్షమునకు సాధనభూతము కాని మంత్రోపాసనము ఇతర యోగవిద్యాభ్యాసమువలెనే పరిత్యాజ్యము. పురుషార్థమునకు సాధనములైన అర్థకామములును ధర్మవిరుద్ధములు గాకుండుట మంత్రోపాసనమునకును యోగవిద్యాభ్యాసమునకువలెనే పరమార్థము. మంత్రశాస్త్రముందు ధర్మయుక్తమైన అర్థకామసిద్ధికి కామేశ్వరీ రాజరాజేశ్వరీ త్రిపురసుందరీ దేవీపరమైన శ్రీవిద్యోపాసన సాధనముగ నిగమాగమములు నిరూపించుచున్నవి. శ్రీవిద్యోపాసనాంతర్గతమైన కుండలినీయోగము మంత్రసిద్ధికిని అష్టసిద్ధులకును మోక్షమునకును సాధనము గాగలవిధమును వట్టుకనిరూపణము విశదము చేయుచున్నది.

కుండలినీయోగము:— 'పరా' వాగ్మూలచక్రస్థః పశ్యంతీ నాభీ సంస్థితా, హృదిస్థా మధ్యమా జ్ఞేయా వై గ్రీకంఠేశగా'. చైతన్యశక్తి బ్రహ్మాండాంతర్గతమైన పిండాండమునకు ఆవాహన గాగలవిధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి హృదయరూపమున ఉచ్ఛ్వాస, నిశ్వాసములను గలుగజేయుచు పిండాండములందు శివశక్తుల సంయోగమును గలుగజేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు మాయాశక్తినివలె పిండాండమునందు మనశ్శక్తిని స్వాధీనము చేయగలవిధమును కుండలినీయోగము విశదము చేయుచున్నది. బ్రహ్మాండమునందు నాచి బిందు కళా పరిణామములైన వర్ణమాలాక్షరములు దేహమునందును సర్వమాలాక్షరశక్తులరూపమున సంతర్భూతము లై యున్నవి. బ్రహ్మాండాంతర్గతములైన భూలోకము, భువనలోకము, సువర్ణలోకము, మహాబ్లోకము, జనలోకము, తపోలోకము, సత్యలోకము పరమైన శక్తులు పిండాండమునందు దేహమునందును ఆక్షరరూపమున సంతర్భూతములై సప్తకమలరూపమున ప్రతిష్ఠితము లై యున్నవి. ఇదియోశక్తి తంతిముఖమున పరిస్ఫుట మగువిధమున, కుండలినీశక్తి కుండలినీప్రలోభమున పరిస్ఫుట మగువిధమును కుండలినీయోగము బోధించుచున్నది.

మానవుడు దేహము కాకను దేహాధిష్ఠితమైన దేహి. మానవశరీరము విచిత్రనిర్మాణము. జీవశాస్త్రము, జంతుశాస్త్రము, శారీరక శాస్త్రము, భౌతికశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జీవవికాసమునకు దేహాంగవికాసము వినియోగపడిన విధమును విశదము చేయుచున్నది. చైతన్యశక్తి భౌతికస్వరూపములందు స్వయంప్రకాశమును, స్వయంవ్యక్తిత్వమును బడయగల విధమునకు మానవ దేహాంగములు ప్రమాణములు. స్థూల సూక్ష్మ కారణదేహములందు స్థాపితమైన చిచ్ఛక్తి స్వయంప్రకాశమానమైనను త్రిపురావరణబద్ధమై అప్రత్యక్షముగ నున్నది. మానవ దేహములందును, సకల పిండాండములందును బ్రహ్మాండమునందునలె చిచ్ఛక్తి పూర్ణవ్యాపకమును గలిగియున్నది. పిండాండములందు పూర్ణవ్యాపకమును గలిగినను అప్రత్యక్షముగ నున్న చిచ్ఛక్తిని స్వాధీనము చేసికొనుట శ్రీవిద్యకును, తదంగమైన కుండలినీయోగమునకును ప్రయోజనము.

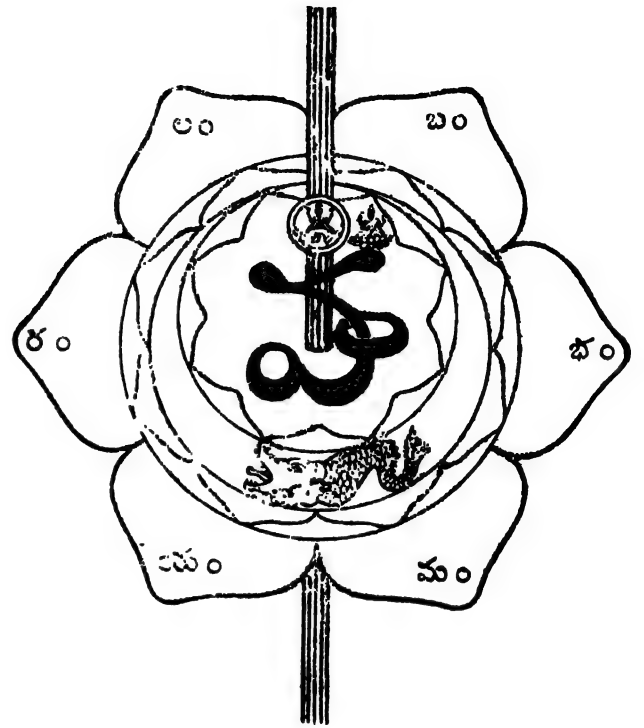
కుండలినీశక్తి:— బ్రహ్మాండం దేహమునందు బ్రహ్మరంద్రము మొదలు ముడ్డిపూస (Coccyx) వఱకును వ్యాపించియున్నది. సుఖమ్న నాడి బ్రహ్మాండం దేహముగ బిసతంతురూపమున వ్యాపించియున్నది. ఇడాపింగళానాడులు, చంద్రనూర్యనాడులు మూలాధారస్థానమునుండి వెడలుచు భ్రూమధ్యస్థానమునందు సుఖమ్న నాడితో సంయోగమును పొందుచున్నవి. సుఖమ్న నాడి శుష్కిచిచ్ఛక్తికిని, ఇడాపింగళలు చంద్రనూర్యశక్తులకును చిహ్నములు. ఇవి సుఖమ్నకు ఎడమభాగమునందును పింగళ కుడిభాగమునందును మూలాధారస్థానమునుండి బయలుదేరి చక్రస్థానములందు సుఖమ్నకు కలిసికొనుచు ఆజ్ఞాస్థానమునందు సుఖమ్నతో సంయోగమును పొందుచున్నవి. ఇడాపింగళానాడులు సుఖమ్న నాడికి ఎడమ కుడి వైపులనుండి ప్రవక్షిణము చేయుచు చక్రస్థానములందు కలిసికొనుచున్నవి. ఈకూటస్థానములు, చక్రస్థానములు గ్రంథిస్థానములు. స్థూలదేహమునందు గ్రంథిస్థానములందు దేహమునందు వ్యాపకమై యున్న ఇడాపింగళల సంయోగస్థానములు శక్తిస్థానములై బ్రహ్మాండమునందలి శక్తుల నాకర్షించుచున్నవి. బాహ్యోద్భవతరళశక్తులు చక్రస్థానములందు యోగయుక్తములై పంచప్రాణవాహినులను దేహమునందు ప్రసరింపజేయుచు జీవయాత్రకు వినియోగపడుచున్నవి. ఇడాపింగళానాడులు మూలాధారమునుండి ఆజ్ఞాస్థానమువఱకును చక్రశ్రమణమువిధమునను (Spiral) సుఖమ్నకు ప్రవక్షిణము చేయుచు చక్రస్థానములందు కలిసికొనుచు నాలోహావాసోహాణములను చేయుచు ప్రాణప్రవాహమును తేత్రమునందు ప్రవహింపజేయుచున్నవి. నాగబంధమువిధమున ఇడా, పింగళా, సుఖమ్న నాడులు సామాన్యముగ ప్రకృతిసిద్ధముగను స్వయముగను ప్రాణప్రవాహమును ప్రవహింపజేయుచున్నను, యోగధారణము ప్రాణప్రవాహమును స్వాధీనము చేసికొని దేహద్వారములందును, దేహాంగులందును ౭౨,౦౦౦ నాడులందును ప్రాణశక్తులను యోగిసంకల్పమురూపముగ ప్రవహింపజేయుచున్నది. సకలపదార్థములందును పూర్ణచైతన్యమేకముఖమున వ్యాపకమైయున్నను భూతపంచీకరణమునందు స్థూల స్వరూపములం దాకాశతత్త్వము తీగించుటయును, పృథ్వీతత్త్వము ప్రబలుటయును సంభవించుచున్నది. పంచభూతములును ననులోమ విలోమమార్గమున ప్రపంచీకరణమును బడయుచున్నవిధమును భూతములయత్పత్తిస్థితియములును పంచీకరణమార్గమును తెలుపుచున్నవి. సృష్టిపరిణామమునం దాకాశపరమాణువు పృథ్వీపరమాణువుగ పరిణమించుచు తేత్రజ్ఞున కనంతములైన తేత్రములు కల్పింపబడుచున్నవి. ఆకాశపరమాణువునందు పరిపూర్ణముగ వ్యాప్తమైయున్న చైతన్యశక్తి పృథ్వీపరమాణువునందు విశేషావరణములందు స్తంభించి ప్రక్షిప్త మగుచున్నది. పృథ్వీజలజేజీవాయతత్త్వములం దంతర్గతమై యున్న చైతన్యశక్తిని ప్రజ్వలంపజేసి పరమార్థమును బడయుటయే ఇతరయోగములకువలె కుండలినీయోగమునకును పరమార్థము. చంద్రనూర్యనాడులు చక్రశ్రమణవిధమున గ్రంథిస్థానములందు

చిత్రము ౧

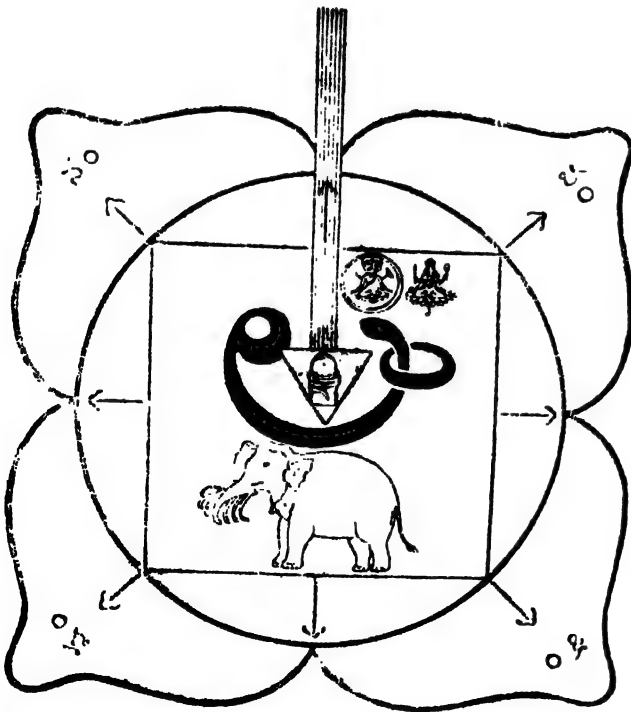
కలసికొనుచున్న విధమును గావ చిత్రపటమునంపిలి గొడుచిత్రములు తెలుపుచున్నవి. కవయధ్యాసము బాహ్యస్థానములమీది నాత్మశక్తులను లగ్నము చేయుచు నాత్మవికాసమును దుష్టభము చేయుచున్నది.

కుంపలిశీతై - సప్తకమలములు:— ౧. మూలాధారము, ౨. స్వాధిష్ఠానము, ౩. మణిపూరకము, ౪. అనాహతము, ౫. విశుద్ధము, ౬. ఆహ్లాదము, ౭. సహస్రారము - సప్తకమలములు. ఆగమశాస్త్రము సప్తకమలములను విశేషముగ వర్ణించుచున్నది. సనకుండ, సనంపమండ, సనస్కందమండ, వసిషుండ, శంకరుండ, ఆప్యయ గీషీగులు మొదలగు నాగమశాస్త్రములు కుంపలిశీతైగామును వర్ణించిరి. ఆగమములకు చిత్రికౌతసంబంధముగల మంత్రయంత్రతంత్రశాస్త్రములును నీ గోగమునకు ప్రాముఖ్యము వొసంగుచున్నవి. ఆగమశాస్త్రములకు ప్రధానమైన త్రివిధ్యకు కుంపలిశీతైగాము హృదయముగ నున్నది.

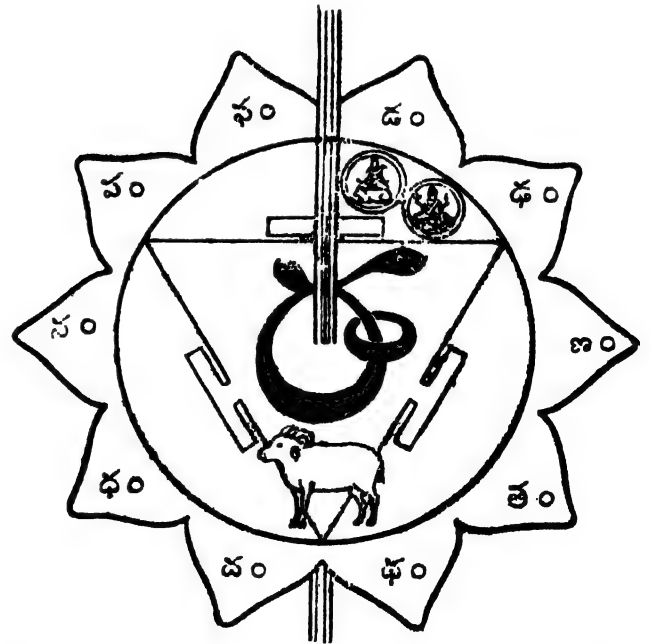
చిత్రము, ౩ : స్వాధిష్ఠానము

లింగస్థానము : అస్తత్త్వము

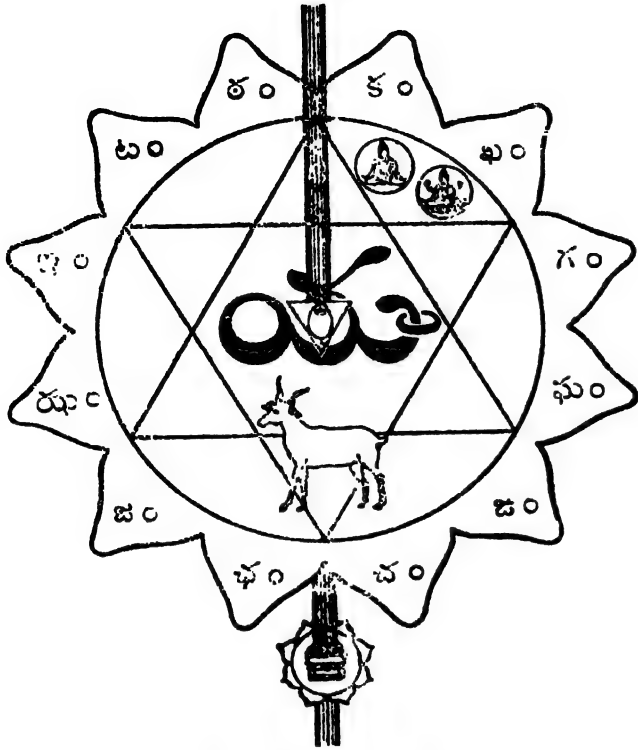
చిత్రము, ౨ : మూలాధారము

గుడస్థానము : పృథ్వీతత్త్వము

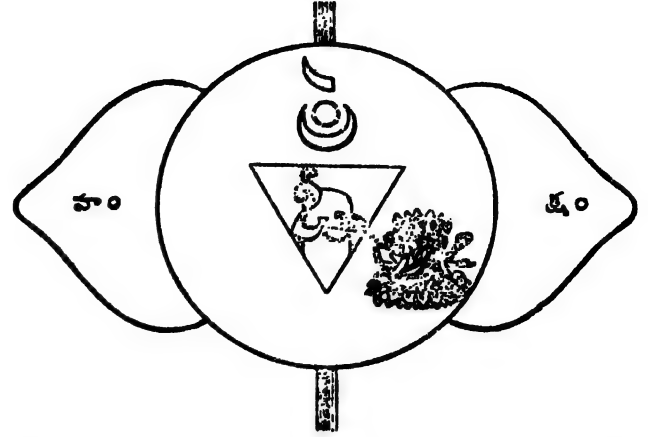

చిత్రము, ౪ : మణిపూరకము

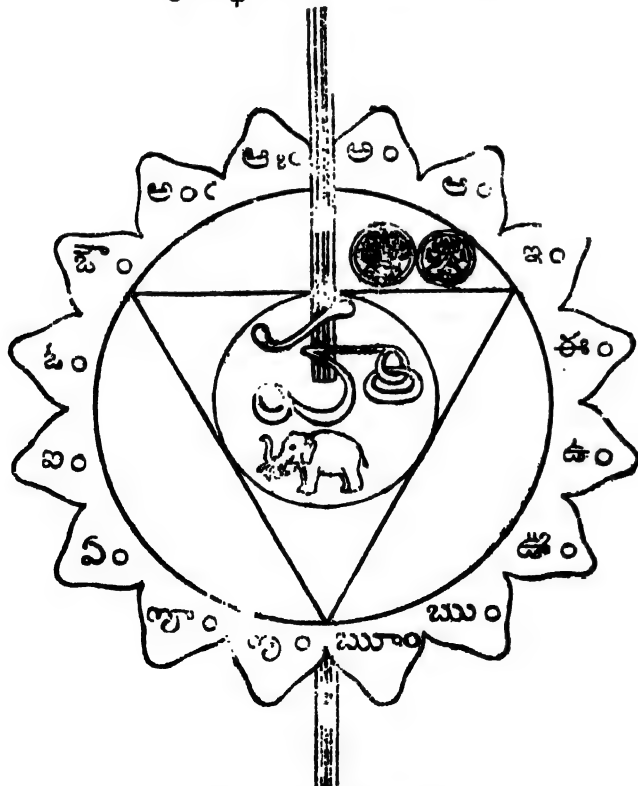
నాభిస్థానము : లేజ సత్త్వము

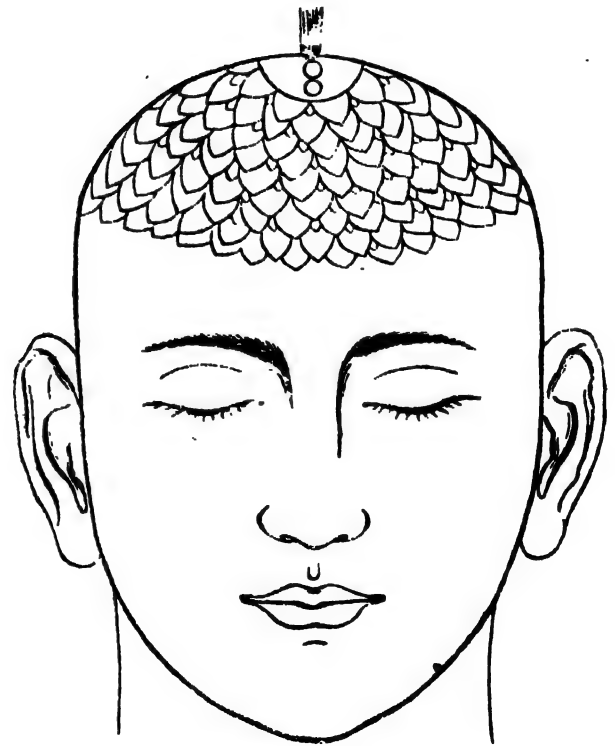
చిత్రము, ౫: అనాహతము
కృపియస్థానము: నాయుతిత్వము

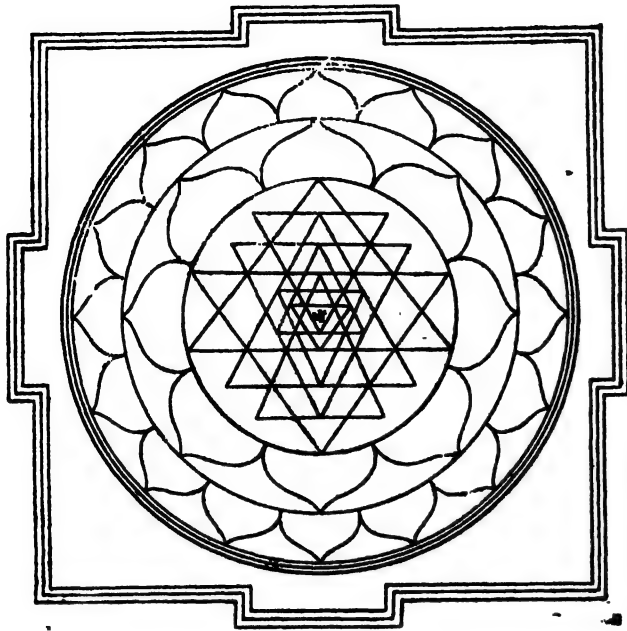
చిత్రము, ౭: ఆహ్లాదశ్రము
ప్రమృగస్థానము: మనస్తత్వము

చిత్రము, ౬: విశుద్ధము
కంఠస్థానము: ఆకాశతత్వము

చిత్రము, ౮: సహస్రారము
శిరస్సు: అత్తస్థానము

శ్రీ చక్రము

శ్లో. చతుర్భుక్త్యైకైశ్చివయువతిభిః పంచభి రపి

ప్రభిన్నాభిశ్చంభోర్ననభిరపి మూలప్రకృతిభిః,
చతుశ్చత్వారింశ ద్వసుదళకళా శ్రుతివలయ
త్రికోణాభిస్సార్ధం తవ శరణకోణాః పరిణతాః.

-సౌందర్యలహరి.

తా. తల్లీ! నలువురు దుద్రులచేతను, శివునికంటె వేఱయిన యేవురు శివశక్తులచేతను, తొమ్మిది మూలప్రకృతులచేతను, అష్టదళ, షోడశదళ, త్రివలయశేఖలచేతను నీకు నిలయమయిన శ్రీచక్రము నలువది నాలుగు గంచులు గలది. శ్రీచక్రము త్రికోణావృణాదక్షకోణద్వయ చతుర్దక్షకోణము లనియెడు నయిదు కక్తిచక్రముల చేతను, బిందువు, అష్టదళము, షోడశదళము, చతురక్రము అను నాలుగు శివచక్రములతోడను గూడి నవచక్రాత్మక మయి శివశక్తిభయరూపముగా వెలయుచుండును.

శ్లో. సమున్మీలత్సంవిత్కమలమకరవైకరసికం

భజే హంసద్వద్వం కిమపి మహాతాం మానసచరమ్,
యదాలాపా దష్టదళ గుఃతవిద్యా పరిణతి
ర్యదాదత్తే దోషా ద్ధృణ మఖిలమన్యథా పయ ఇవ.

—సౌందర్యలహరి.

తా. తల్లీ! ఏమిగునము పరికినపలుకు లన్నియు నష్టదళ విద్యలుగా మాటుచున్నవో, ఏజంట దోషములనుండి గుణమును నీటినుండి పాలనువలె గ్రహించునో, వికసించినజ్ఞాన మనెడి కమల ముందలి మకరందమును గ్రోలి మై ముఱచి యున్న యోగుల హృదయ

మును మానసపరస్పర మున్న యనిర్వాచ్యమహిమగల శివశివాత్మక మనెడు హంసమిగునమును నే నేవింతును.

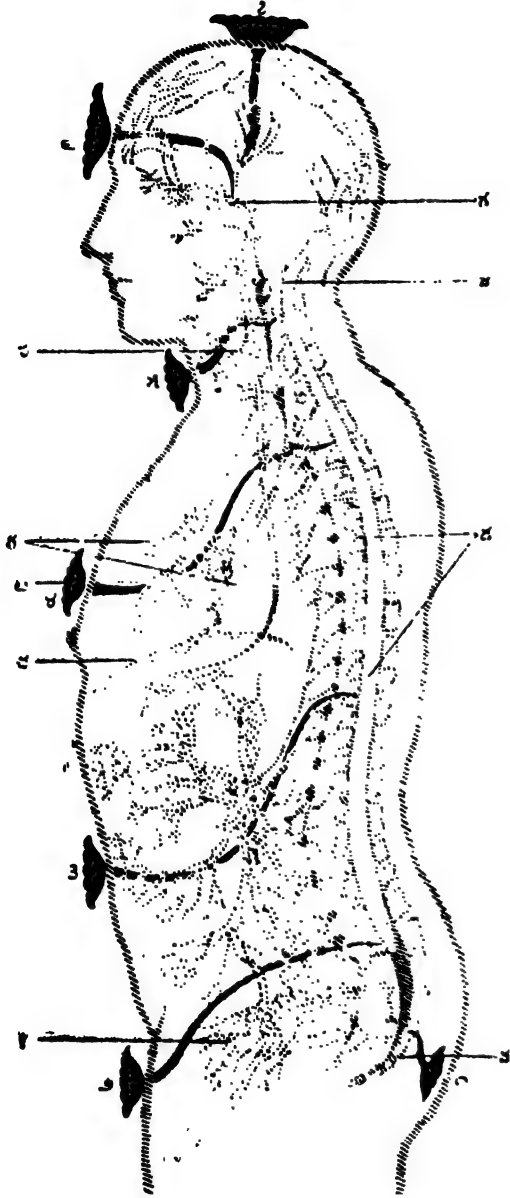
మానవ శరీరమునం దూర్ధ్వకాయము ప్రాణ ప్రవాహమున కాధారభూతముగ మన్నది. బ్రహ్మాండవియందలి సుషుమ్నానాడి ప్రాణరక్షణమునకును ప్రాణపోషణమునకును మూలాధారముగనున్నది. శరీరమునందలి గ్రంథి మర్తస్థానములందు ప్రాణప్రవాహము యా 'చిత్రముగ జరగునపు డాయురాశోగ్యములు సహజ మార్గమున నడచు చుండును. నరములశక్తియును నాడులశక్తియును ప్రాణప్రవాహము మీఁద వాధారపడియున్నది. ప్రాణప్రవాహమున కభ్యంతరము గలుగు నపు డభ్యంతరములనుతోలగించుటకు యోగము సాధనముగా నున్నది. వై పటమునందలి కమలస్థానములును, మర్తస్థానములును సాధకులకు ప్రాణప్రవాహమును జేయుట కభ్యాసముచేయుట కుపకరింపఁగలవు.

బ్రహ్మాండమునందు పరిపూర్ణమును నేకమునైన చిచ్ఛక్తి తేజమునందు (పిండాండమునందు) ఖండమును భిన్నమునునైన చిచ్ఛక్తి పూర్ణప్రయోజనములను సమహర్షుటకు పూర్ణత్వమును బొందవలసియున్నది. మహాశక్తి ఉపాసకులకు వారి సంకల్పమునకును, సుపాసనమునకును ననురూపమైన ఫలమును గలుగఁజేయుచున్నది. భగవద్గీతయును నీయర్థమునే బోధించుచున్నది.

శ్లో. యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాం ప్రజ్ఞేవ భజామ్యహమ్,
మమ వర్తానువర్తంతే మమస్యాః పార్థ! సర్వతః.

పురుషార్థము :— హిందూమత ధర్మసిద్ధాంతములకు ధర్మార్థ కామ మోక్షరూపములైన చతుర్విధ పురుషార్థములందును మోక్షము పరమార్థము. ఇతర యోగములచె రుండరినీయోగపరమైన లయ యోగమును నీ పరమార్థమునకు వినియోగపడుచున్నది. సృష్టి పరిణామమునందు చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వమునుండి వాయుతత్త్వమునందును, వాయుతత్త్వమునుండి అగ్నితత్త్వమునందును, అగ్నితత్త్వము నుండి అప్తతత్త్వమునందును, అప్తతత్త్వమునుండి పృథ్వీతత్త్వము నందును నభోమార్గమునను వైఖరీరూపమునను వికారమును పొందు చున్నది. అభోగతిని సవికారముగ నున్న చిచ్ఛక్తికి ఊర్ధ్వగతిని నిర్వికారత్వమును సమహర్షుట యోగము. లయయోగము పృథి వ్యస్తైజోవాయుతత్త్వములను క్రమముగ ఆకాశతత్త్వమునందు లయము చేయుచు చిచ్ఛక్తిని ప్రజ్వలింపఁజేయుచున్నది. పృథ్వీతత్త్వ మునందు పరిమితమై ప్రక్షిప్తముగ నున్న చిచ్ఛక్తి ఆకాశతత్త్వ యోగమువలన నపరిమిత మగుచున్నది. చిచ్ఛక్తి ఊర్ధ్వగమనమునందు మూఁతపడియున్న ద్వారములను తెఱచుచు కక్తిప్రవాహమున కాటంకములను తోలగించుచున్నది. లేజగ్ను కట్టెలమంటయందును, మట్టినునెదీపమునందును, విద్యుత్తునందును, రేడియమునందును ప్రకాశమున మైయున్నను జడపదార్థములందుకంటె నిర్మల స్వచ్ఛ పదార్థములందు (Transparent) విశుద్ధముగను, వ్యాప్తముగను,

ప్రబలముగను, సుందరముగను గోచరమగుచున్నది. ఊదాకిరణములు, శేడియమకిరణములు కాంతిప్రభావమును విశదము చేయుచున్నవి. శేడియోయంత్రములు విశ్వవ్యాపకమైన నాదప్రభావమును తెలుపుచున్నవి.

2. బ్రహ్మరంధ్రస్థానము. ౬. ఆజ్ఞాచక్రస్థానము.
౫. విశుద్ధచక్రస్థానము. ౭. అనాహతచక్రస్థానము.
3. మణిపూరకచక్రస్థానము. ౮. స్వాధిష్ఠానచక్రస్థానము.
౧. మూలాధారచక్రస్థానము. ౯. వస్తిగ్రంథి.
౪. బ్రహ్మదండి చివరభాగము. ౧౦. మనోప్రాచీర.
౬. హృదయగ్రంథి. ౧౧. క్యాసకోశగ్రంథి.
౭. కంఠగ్రంథి. ౧౨. ధ్రువుధ్యస్థానము.
౮. కుశుమ్భ. ౧౩. బ్రహ్మదండి.

మును తెలుపుచున్నవి. దూరశ్రవణ, దూరదర్శనయంత్రములు నాదకాంతుల సర్వవ్యాపకత్వమును వెల్లడిచేయుచున్నవి. మానవ దేహంతప్థములైన సప్త కమలస్థానములును విశ్వవ్యాప్తములైన శక్తి స్థానములుగ నున్నవి. ఆస్థానములందు సహస్రారస్థానము - సకల ప్రపంచమునకును నాలయము-వర్ణ నాతీతము. సహస్రారప్రభావము శబ్దగ్రహణ, రూపగ్రహణ, దూరదర్శన, దూరశ్రవణ, నాదశ్రవణ దర్శన యంత్రముల కతీతమైన మూర్త్యుతిమాత్మమైన శక్త్యావయవము. ఆత్మనాదానుసంధానము నైఖరీ, మధ్యమా, పశ్యంతీకమలకు మూర్త్యుమైన పరాశక్తిని సహస్రారమునందు సాక్షాత్కారము చేయుచు బ్రహ్మనందమును గలుగజేయుచున్నది.

విద్యుచ్ఛక్తియంత్రాలయము శక్తిభరితమైయున్నను తంతులనో నియతరీతిని ననుసంధానము గలుగునపుడే విద్యుచ్ఛక్తి వ్యాపించి నియతకార్యములు నిర్వహింపబడుచున్నవి. విశ్వవ్యాపకమైన చిచ్ఛక్తి నాత్మనుసంధానము చేయుటవలన సర్వత్ర వ్యాపించి పురుషార్థము సిద్ధించుచున్నది. బ్రాహ్మీసిద్ధి బ్రహ్మరంధ్రముఖము నను చిచ్ఛక్తి నాత్మనుసంధానము చేయుచున్నది. పురుషార్థసిద్ధి కర్థకామములు సామాన్యముగ ప్రతిబంధకములుగ నున్నవి. పురుషార్థమునం దర్థకామారాధనము సాధకుని లక్ష్యము నాశ్రయమునందు లగ్నముచేయుచు పతనమునకు మూల మగుచున్నది. ధర్మవిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతిసిద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధము గాదు. ధర్మవిరుద్ధమైన యర్థకామారాధనము ప్రకృతి విరుద్ధమై పురుషార్థసిద్ధికి ప్రతిబంధకముగ నున్నది. మానవులకు పురుషార్థసిద్ధి కఖండమైన యధ్యంతరసాధనము సిద్ధముగ నున్నను వారిలక్ష్యము ఖండములైన బాహ్యసాధనములందు లగ్నమునందు ధర్మానుసంధానము దుర్బల మగుచున్నది. కుండలినీయోగమును బాహ్యచారసాధనములందు లగ్నమునైనపుడు వామాచారములు సంభవించుచున్నవి. సమయాచారమైన కుండలినీయోగోపాధులు త్రిపురసుందరి నాత్మనుసంధానము చేయుచు మూలాధారమునందు కుమారిని, అనాహతమునందు యోషిని, సహస్రారమునందు పతివ్రతను నానాహసము చేయుచు శుద్ధ సచ్చిదానందసంజాతమైన బ్రహ్మనందమును బొందుచున్నారు. కాలాచారమైన కార్యములు, కాపాలికులు వామాచారమై రూపానుసంధానమునందు స్థూలప్రపంచమునం దజ్ఞానసంజాతమైన విషయానందము ననుభవించుచు కుండలినీయోగము నకు ఫలములైన కామారీ తైందవశక్తుల కపార్థములను గల్పించి రాక్షస కర్తముల నాచరించుచున్నారు. సహస్రారచక్రమునందు ౨౬-వ తీర్థముగ విలసిల్లుచున్న తైందవశక్తికిని, మధ్యమునకును సంబంధమును గల్పించుట రహస్యసాధనలు గలుగజేసెడి పరమానందములకు నిదర్శనము. కన్యాపూజయును, నితరవామాచారములును ఆచారపితామహుల దుష్పరిపాకములు. సప్తకమలముల సామాన్యవివరములను నీవ్యాసము నందుగల పటములు కోవ్యము తెలుపుచున్నవి.

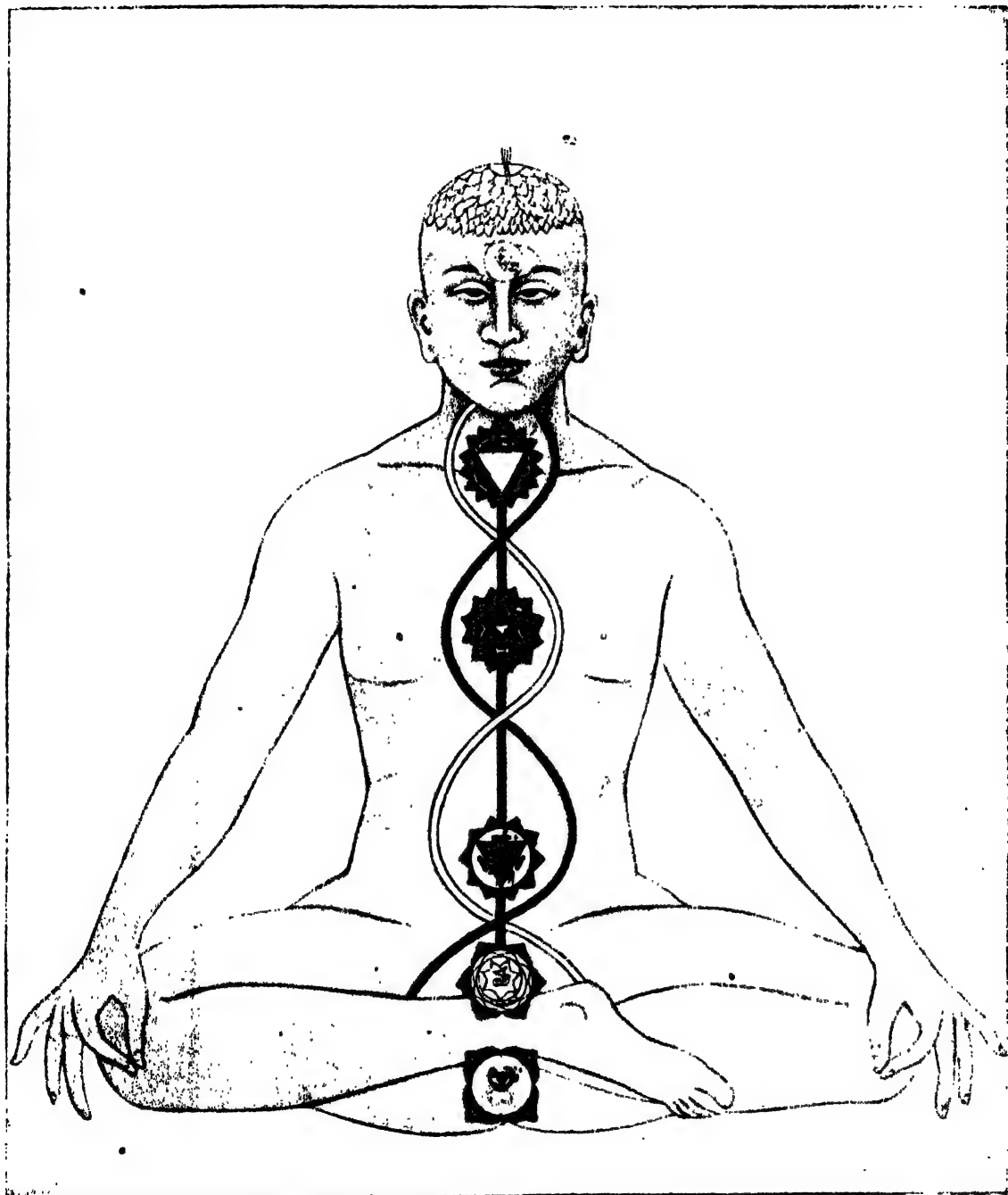
నామము	స్థానము	తత్త్వము	తత్త్వ కాంతులు	దశములు	నగ్గములు	జ్ఞానేంద్రియములు	రంగు	మండలాకారము
౭. సహస్రారము	శిరస్సు	అత్త	అనంతము	౧౦౦౦	౧౦౦౦			
౮. ఆజ్ఞాచక్రము	స్థ్రామగ్ధము	మనస్సు	౬౪	౨	హం, ఖం	చేతనము మనస్సు		బిందువు
౯. విశుద్ధిము	కంఠము	ఆకాశము	౭౨	౧౬	అచ్చులు (౧౬)	వికాసము శ్రోణము శ్రోణము	తెలుపు	చక్రము
౧౦. అనాహతము	హృదయము	నాయువు	౮౪	౧౨	క, ఖ, గ, ఘ, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న	సంపదనము స్పృశ్యము త్వక్కు	నోయము	మట్టికాము
౧౧. మణిపూరము	నాభి	అగ్ని	౯౨	౧౦	ఓ, ఛ, ఙ, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న	వ్యాపనము యాపము చేతనపు	నగుపు	త్రికోణము
౧౨. స్వాధిష్ఠానము	లింగస్థానము	ఆప్త	౯౨	౬	బ, భ, మ, య, ర, ల	సంకోచము గుణము వ్యాప్తి	తెలుపు	అర్థచంద్రము
౧౩. మూలాధారము	గుదస్థానము	ధూమి	౯౬	౪	వ, శ, ష, స	సంకోచము గంభీరము సూక్ష్మేంద్రియము	పసుపు	మణిపూరము

మూలాధారాది కమలములకు సంబంధించిన విశేషములను లాయావిమయశ్చి కలందు ప్రచురింపబడును. సామాన్య కమయ గ్రహణము గలగుటకై సప్తకమలముల చిత్రములను నిందు ప్రచురింపబడినవి. అనాహతచక్రస్వరూప స్వభావములు నిచట సవిస్తరముగఁ బలుపఁబడినవి. మండలినియోగచిత్రపటమును (౯ - వ చిత్రము), అనాహతచక్రపటమును (౧౦ - వ చిత్రము) సప్తకమలములను ఆగమకాస్తానుసారముగ వివరించుచున్నవి.

అనాహతము :— హృదయస్థానము. బహుకళప్రకాశము ప్రకాశమానము ; క, ఖ, గ, ఘ, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, త, థ, ద, ధ, న అనెడి ద్వాదశకర్ణయుక్తమైన ద్వాదశదశయుక్తము; మట్టికాకారము, వాయుమండలము, ధూమాభముగల కర్ణికాయుతము; కర్ణికాపరిభాగమున నూర్యమండలయుతము; కర్ణికామధ్యమున విద్యుత్కోటినిభభాసనునత్రికోణము. దాని మార్ధ్వమున కృష్ణసారాధిధూమము, ధూమధూసరాభమును, చతుర్భుజమును, అంతులేహస్తమును నైన

నాయుశీజము; దాని(కోటిమున)సమీపమున ద్విభుజాఁడును, వరాభయు కరుఁడును, త్రినేత్రుఁడును, హంసవర్ణుఁడైన ఈశ్వరుఁడు. ఈకర్ణిక యందు రక్తపద్మముమీఁదిను నీతవర్ణయును, చతుర్భుజయును, పాళక హాలవరాభయకరయును, నీతవస్త్రయును, సర్వాలంకరజాన్వితయును, సుధార్ద్రహృదయయును, కజ్జాలమాలాధరయును నైన కాకినీ శక్తియు; మధ్యత్రికోణమునందు అర్థచంద్రబిందురూపమస్తభుఁడును, స్వర్ణవర్ణుఁడును, కామోద్గమోల్లాసితుఁడునునైన బాణలింగశివుఁడు; దానిక్రిందను స్థిరతిరదీపకలికాకార హంసరూపియైన జీవాత్మయు, ఈకర్ణికక్రిందను రక్తవర్ణమును, ధోర్ధ్వముఖమును గల అష్టదశపద్మమును; ఇయ్యది కల్పవృక్షరత్న నేదీచంద్రాతపతాకాద్యలంకృతమైన మానసపూజాస్థానము. కమలస్థానమునందు అక్షమాలాధారమునను పరమాత్మస్వరూపమును పొందఁగల విధమును అనాహతతూజావిధానముదాహరింపబడినది.

అనాహతము

సత్త్వక్రమములు

బీజము వాహనము	దేవత వాహనము	ధాతు శక్తి	లింగ యోని	ఇతర తత్త్వ సంయోగము	గ్రంథములు	లోకములు	గుణము	అధిష్ఠాన శక్తి
						సత్యలోకము	సత్త్వము	సంద్రుడు
ఓమ్	శింభువు	హాని	ఇతిగ త్రికోణము	మహాత్మ్య మాత్స్యప్రకృతి హిరణ్యగర్భము	దుష్టగ్రంథ	సహలోకము	సత్త్వము	సంద్రుడు
హం; శ్వేతగజము	సదాశివుడు	కాకిని	త్రికోణము	శబ్దతత్త్వ శ్రోత్రేంద్రియము వాగింద్రియము		సహలోకము	రజస్సు	రవి
యం; కృష్ణమృగము	ఈశుడు	కాకిని	బాణ త్రికోణము	స్పృతత్త్వ త్విగింద్రియము సహ్యోదేంద్రియము	విష్ణుగ్రంథ	మహాలోకము	రజస్సు	రవి
రం; మేషము	స్వమభివాహన రుద్రుడు	లాకిని	త్రికోణము	సూపతత్త్వ చక్షురింద్రియము గుణకర్షేంద్రియము		స్వలోకము	రమిస్సు	అగ్ని
సం; మకరము	గరుడవాహన విష్ణువు	రాకిణి	లింగ త్రికోణము	సతతత్త్వ జీవ్యేంద్రియము హస్తకర్షేంద్రియము	బ్రహ్మగ్రంథ	భూవలోకము	రమిస్సు	అగ్ని
లం; విరావతము	హంసవాహన బ్రహ్మ	నాకిని	స్వయంభువు త్రికోణము	గంధతత్త్వ సూక్ష్మేంద్రియము పాదకర్షేంద్రియము		భూలోకము	తమిస్సు	అగ్ని

గుఱుమ్మనాడేవాడైన అనాహతచక్రస్థిత పార్వతీసహిత శివాయై నమః. అనాహతస్య శబ్దస్య తస్య శబ్దస్య యోగ్యనిః, ధ్వనే రంతర్గతం జ్యోతి జ్యోతిరంతర్గతం మనః, తస్మిన్ విలయం యాతి తద్విష్ణోః పరమం పదమ్. కం నమః- హంసశ్శివస్సహం హంసః. ఖం నమః- హంసశ్శివస్సహం హంసః. గం నమః- హంసశ్శివస్సహం హంసః. ఘం నమః- హంసశ్శివస్సహం హంసః. జం నమః- హంస శ్శివస్సహం హంసః. చం నమః- హంసశ్శివ స్సహం హంసః. ఛం నమః - హంసశ్శివస్సహం హంసః. జం నమః- హంసశ్శివస్సహం హంసః. ఝం నమః - హంసశ్శివస్సహం హంసః. ఞం నమః - హంసశ్శివస్సహం హంసః. టం నమః-హంసశ్శివస్సహం హంసః. తం నమః- హంసశ్శివస్సహం హంసః. ద్వాదశదశసహిత అనాహత చక్రస్థిత పార్వతీసహిత శివాయై నమః.

అనాహతచక్రము సప్తకమలములందును మగ్ధస్థానమునం దుండుటవలన కుండలినిశక్తి ప్రబోధమునకు విశేషయోగముగ నున్నది. అనాహతమునకు క్రిందను మూలాధార, స్వాధిష్ఠాన, మణిపూగత చక్రములును, పైని విశుద్ధి, ఆజ్ఞా, సహస్రారచక్రము లును గలవు. హృదయస్థానము శివాత్మస్థానము, శివాత్మప్రాణతత్త్వలను భూలోకవిషయవాసనలకు వినియోగించునదియును, సత్యలోకాగోహ ణమునకు వినియోగించునదియును అనాహతశక్తి నిర్ణయింపఁగలదు. అనాహతమునకువలె నితరచక్రములకును విశేషము వర్తములు గల్గింపఁబడినవి. పటము ౯ యందు జోష్ణమునందు వివరములు చూడవచ్చును.

మను పరమార్థము. సకలసాధనములును నీపరమార్థమునకు వినియోగపడుచున్నవి. శక్తి సృష్టిపరిణామమునందు శ్రేష్ఠగ్రంథముల కనురూపముగ పరిమితవికాసములను పొందుచున్నది. ఆకాశతత్త్వమునందు విసంతకాంతులను గలిగియున్న పరాశక్తి సహస్రాంశములను సహస్రాంశములను పృథ్వీతత్త్వమునందు పరిమితములైన రేఖాకాంతులను గలిగి పరిమితమైన శక్తిని గలిగియున్నది. పరిమితమైన శక్తిని స్వతస్సృష్టియగును ప్రకృతముగ నున్న యపరిమితమైన శక్తినిగ పరిణామింపఁజేయుచు సకలయోగసాధనములకును ప్రయోజనము. స్వయములములైన వికసితములైన శక్తులు సృష్టిపరిణామమునందు విశోమభుములైన ముకుళితములగుచున్న విగమును కుండలీనీశక్తి విశోమము చేయుచున్నది. ఆశోమభుములను ముకుళితములను పైన శక్తికమలస్థానము బూర్ణస్వయభుములను వికసితములను నునుపఁ పడంతమైన శక్తికి సృష్ట్యావకత్యము గలిగి సకలశక్తియును సద్గుణియగుచున్నది. పూర్వశక్తి సామ్యాకాశతన్వాత్రులంతర్లయమును బోగునగు పడంతమైన కుండలీనీశక్తి ఆకాశతత్త్వస్థానమైన సహస్రాంశములను సహస్రాంశములైన పృథ్వీతత్త్వస్థానమైన మాతాభావస్థానమునందు సమముగను ప్రజ్వలనమును గలిగియుండి, పృథ్వీతత్త్వస్థాన లంకా మాతాభావస్థానమైన ఓంకారమునందు లయమును పొందును. పూర్వశక్తియైన శక్తికి వికసితమైన శక్తియైన ఆశోగమమును పడినది ఆశ్మజ్ఞానపరమైన స్వయములమును చేయుచున్నది. సూక్ష్మమైన ఆకాశతన్వాత్రుల స్వయతత్త్వమై యితరభూతములను లయము చేయుగల విగమును సహస్రాంశములైన స్థూలభూత తన్వాత్రుల స్వయతత్త్వమైన ఆకాశతన్వాత్రులను లయము చేయుచాలవు. సామన్యరూపమైన ఓంకారము సప్తకమలస్థానమైన చిచ్ఛక్తిని విశ్వవ్యాప్తమైన చిచ్ఛక్తిని సేకరణమును పేరేగింది ఆశ్మజ్ఞానమును సమహర్షుచున్నది. సకలమంత్రములకును, తంత్రములకును, శాస్త్రములకును, యోగములకును మూలమైన ఓంకారము కుండలీనీయోగసిద్ధికి సాధనభూతముగ నున్నది.

శ్లో. యదా భూతిపూర్ణభావ మేకస్థ మనుపశ్యతి,
తత ఏవద విస్తారం బ్రహ్మ సంపన్నో తదా.

పూర్ణభావమున బాహ్యభ్యంతరములందు వ్యాప్తమైయున్న పరాశక్తిని సేకరూపమున గనుగొనినపుడు బ్రహ్మసంపద ప్రాప్తమగుచున్నది. సకలయోగములకును పరమార్థ మాత్మజ్ఞానము. ఆత్మజ్ఞానమునకు సకలజనులకును ప్రశ్నోకయోగములు సాధనములుగ నున్నను సకలజనులకును సులభసాధ్యమైన రాజయోగము సమాదరణీయముగ నున్నది. సమస్త విజ్ఞానమునందును సఖండ పాండిత్యానుభవములను గలిగిన శ్రీ శంకరాచార్యు లపసోఽహంభూతియందు తెలిసిన ఆత్మజ్ఞానానుభవభావము ప్రాజ్ఞులకు సమాదరణీయము.

ఒక కాలమునందు వ్యాస, శంకరాచార్యుల యాదరణమును బడసిన కుండలీనీయోగము వర్తమానకాలమునందు బహర్థములకును, దుర్లభములకును పాలైనది. భీముకు లీ యోగ రహస్యములను, గుణదోష

ములను వర్తమానపరిస్థితుల కనురూపముగ పరికిలించి నిష్ఠయించుట విజ్ఞానసంరక్షణవ్యాపనములకు ప్రయోజనకరము.

ప్రమాణగ్రంథములు :— వ్యాసరచనయందు శ్రీవిద్య, ఆద్యు ఆవిలనుగారి కుండలీనీశక్తి, రెడ్ బీటరుగారి చక్రములు, కాశీచరణవ్యాఖ్యానసహిత మట్టుకనిరూపణము, సౌందర్యలహరి, ఆనందలహరి మొదలగు గ్రంథములును నందలి పటములును వారి యాదరమున సుపయోగింపఁబడినవి.

(కా. నా.)

అనింగ్యము — ఇది నూఱుజ్జోకముల చిన్నపుస్తకము. తైత్తిరీయసంహితలోని కొన్ని వైదికపదములు 'పడిపాఠము' నందు విడిపోవునవిగఁ గన్పట్టును. అట్లు కాన్పించుటయేకాని నిజముగ నట్లు విడిఁడియుటకు కీలు లేని వవి. అట్టిపదము లన్నియు నీ 'అనింగ్యము' నందుదాహరింపఁబడియున్నవి. ఈ గ్రంథము ప్రాసీనయంతఃపు డేవ మనీషి కుమారుడు శ్రీవత్సాంకుడు.

అనికేవల్లి — ౧. నెల్లూరు ల్లా, నెల్లూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౪౬ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౬ (౧౯౩౧).

అనిగండ్లపాడు — కృష్ణజిల్లా, నందిగామతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౬౫౭ (౧౯౩౧).

అనిగానిదొడ్డి — అనంతపురముజిల్లా, గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౫ (౧౯౩౧).

అనిగేరు — తూర్పుగోదావరి, ఏజన్సీజిల్లా, యెల్లవరం తాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭ (౧౯౩౧). గు. ౮౦ లు క్విట్రేంటు చెల్లించునట్టి ఆజుగ్రామములమతాకు నిది ముఖ్యస్థలము. ఈ మతాదారు పూర్వపు జగదంగీమన్యుదారు వంశజుడు. ౧౮౪౬లో జగదంగీమన్యుదారు తిరుగఁబడి మన్యులును పోలీస్టాకొనెను. అతనికుమారుడు గంపవీరూరీసమయమున తన గూఢచిత్వక్తిని బ్రిటీషుగవర్నమెంటువారికి సాయము చేయుటయందు వినియోగించినందున అతని రాజభక్తికి మెచ్చి ప్రభుత్వమువారి మతాను డచ్చరివారినుండి తీసి ఈతని కిచ్చిరి.

అనిజిగేరి — బళ్లారిజిల్లా, హర్పణహల్లి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౦౭ (౧౯౩౧).

అనితల్లి — కాటయవేమారెడ్డికి గూఁతురు. కాకిఖండమున కృతినందిన పీఠధర్తారెడ్డికి భార్య. ఈమెతల్లిగేరు దొడ్డాంబిక. ఈమెతండ్రి యైన కాటయవేమారెడ్డి కొండవీటి యనపాతారెడ్డికి (౧౩౫౮-౧౩౬౨) అల్లుడు, మేనల్లుడును. కుమారగిరిరెడ్డికి (౧౩౮౦-౧౪౦౦) తెల్లలి పెనిమిటి, మంత్రి. కుమారగిరి కాటయ

చేమునకు రాజమహేంద్రవరము రాజ్య మిచ్చెను. కాటయవేముని తరువాత నాతనిపుత్రుడైన కుమారగిరి రాజమహేంద్రవరమునకు రాజయ్యెను. ఆతనితరువాతి నాతనిచెల్లెలైన అనితల్లిని, ఆమెనామగా రైన అల్లాడబడ్డి శత్రురాజులను ఓడించి రాజ్యముపై గూర్చుండఁ జెట్టెను. ఈమెనామగా రైన అల్లాడబడ్డియు, బాంబా రైన వేమారెడ్డియు, భర్తయైన వీరభద్రాచారియు ఈమెకుఁగాను రాజమహేంద్రవరరాజ్యము చేయుచున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈమె శా. శ. ౧౩౩౫ (క్రీ. శ. ౧౮౨౩) సం సంకల్పాబ్జమునకుఁ గలువచేటు గ్రామము దాన మిచ్చుచు నొకతామ్రకాశనము వ్రాయించెను. దానివలనఁ జైసంగతులు నల్లడి యగుచున్నవి. దానము తీసికొనిన బ్రాహ్మణుఁడు కాళవాంభట్టుకుమారుడైన పరహితాచార్యుఁడు. ఇతఁడు వైద్యశాస్త్రమునందు మిక్కిలి ప్రవీణుఁడు. ఈమె ఆనందతీర్థముననే దేవబ్రాహ్మణుల యగ్రహారములమీఁది పన్ను తీసివేసిన దని యీ కాశనమునందె వ్రాయఁబడియున్నది. శ్రీనాథుఁడు కాళింజమునందు ఈ అనితల్లిని ఇట్లు వర్ణించియున్నాఁడు :-

మ. మనుశుబ్ధిం పున కాంధూపరునివేమత్తతాధీశునం
దనఁ బాణిగ్రహణంబు చేసి ప్రియ మెంబుక వీరభద్రేశ్వరుం
డనితల్లి న్యనితామతల్లి నుపయాస్తాస్త్రీం ప్రసీదాననీ
ఘన సామ్రాజ్య సమర్థ సుప్రభుత సాహిదినిరాదేవతకే.

ఈపేరునకు 'అనతల్లి', 'అన్నతల్లి' యనుమాటురూపములు కలవు.

అనిపిన కట్టె — బట్టారెడ్డి, హస్తేటతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౩ (౧౮౩౧).

అనిమల — కడపజిల్లా, కమలాపురంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౧౬౩ (౧౮౩౧).

అనిమిగానిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా, కుప్పంతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౧ (౧౮౩౧)

అనియంక భీమదేవుడు — ౧. కళింగమును పాలించిన గంగవంశపు రాజు. ఇతఁడు కామార్జవుని కుమారుఁడు; గుండమదేవుని తండ్రి. ఈపేరు వహించిన గంగరాజులలో నితఁడు మొదటివాఁడు. ఇతనిని గుఱించి మన కేమియుఁ జెలియదు.

౨. ఇతఁడు కళింగదేశాధిపతియు, గంగవంశజుఁడు నయిన అనంతవర్మచోడగంగదేవునికి చంద్రరేఖవలనఁ గలిగిన యిరువురు తనయులలో రెండవవాఁడు. ఈపేరు ధరించిన గంగవంశజులలో నితఁడు రెండవవాఁడు. అన్న యగు రెండవ రాజరాజుననంతర మితఁడు సింహాసన మెక్కినను. భువనేశ్వరమునందలి కృత్తివాస ఆలయము కాశనముల ననుసరించి యీతఁడు క్రీ. శ. ౧౧౮౦ యందు రాజ్యమునకు వచ్చియుండు నని మొహాహాచక్రవర్తిగారు నిర్ధారణచేసిరి. ఇతని సోదరుడగు

రెండవరాజరాజుకాశనములు క్రీ. శ. ౧౧౮౨ వఱకుఁగూడఁ గానవచ్చుచుండుటవలన ఇతఁడు తనయన్నతోపాటు రాజ్యమును రెండేండ్లు కలసి పాలించినట్లుఁబోవలసియున్నది. ఇతఁడు త్రికళింగేశ్వరవిరుదాంబతుఁడు. కాశనములం దీతనికి అనంగభీమదేవుఁడనియు నామాంతరము కలదు. ఈతఁడు పరిపాలించుచుండినకాలమున రెండవరాజరాజదేవునిబావమఱిది స్వప్నేశ్వరదేవుఁడు భువనేశ్వరమున వమ్యమయిన మేఘేశ్వరాలయమును గట్టించెను. అనియంకభీమదేవుప్రధాని గోవిందుఁడు. ఇతఁడు కాలాంతరమున చాళేశ్వరమున నొకయాలయమును గట్టించెను. మొహాహాచక్రవర్తిగారి పరిగణనము ననుసరించి యితఁడు క్రీ.శ.౧౧౮౦వఱకు రాజ్యమేలెను.

౩. కళింగమును బరిపాలించిన గంగవంశపురాజులలో నొకఁడు. రెండవ అనియంకభీముని పౌత్రుఁడు; మూడవ రాజరాజునకును మంతుఁడేవికిని జనియించిన వాఁడు. ఇతఁడు ముప్పదివారుగుసంవత్సరములు రాజ్య మేలినట్లు గాంగకాశనములు తెలుపుచున్నవి. వీని నంకవర్షములుగ పరిగణించి మొహాహాచక్రవర్తిగారి రాజు శకవర్షము ౧౧౩౩ నుండి ౧౧౬౦ వఱకు పరిపాలించినట్లు నిర్ణయించిరి. ఈతని తండ్రియగు మూడవ రాజరాజుకాలముననుండియే కళింగోత్కలములపయి మహమ్మదీయుల దండయాత్ర లారంభమయినవి. ఈతనికాలమున నుత్కలముపయి దండెత్తినవచ్చినవాఁడు బంగాళము సేనుచుండిన నాలుగవ సుల్తాను ఘియాజుద్దీన్ ఇవాజ్. ఈదండయాత్రయందు మహమ్మదీయులు జయించి రనియు, హిందువులు పరాజయము నొంది రనియు మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు వ్రాసిరి కాని యది విశ్వసనీయముగఁ గన్పట్టదు. ఏల యన అనంగభీమదేవుని కాశనములవలన అతని ప్రధాని యయిన విష్ణు వనునతఁడు యవనుల నోడించినట్లు తెలియుచున్నది. మన పూర్వులు మహమ్మదీయులను యవను లనియుఁ జేర్చుకొనుచు వచ్చినందున వీరు బంగాళదేశపు మహమ్మదీయు లయి యుండు రని చరిత్రకారులు నిర్ధారణ చేసియున్నారు.

అనియంకభీమదేవుఁడు తరమున మహమ్మదీయులతోఁ బోరాడుచుండినకాలమున ఓరుగంటి కాకతీయులు కాకతి గణపతిదేవుని నాయకత్వమునఁ దమరాజ్యమును ప్రాకృముద్రతీరమువఱకును విస్తరింపఁజేసికొనుచుండిన సందర్భమున, వేంగీమండలమును జయించి, గోదావరి నుత్తరించి, కళింగముపయి దాడి పెడలిరి. కాకతిరాజ్య సమర్థుఁడని విరుదందిన శేచర్ల రుద్రరెడ్డి సామంతుఁడు రాజనాయకుఁడు కళింగదండయాత్రను నడపిన కూర్మగ్రాసరుఁడు. కాకతి గణపతిదేవుని కాశనములు సయిత మితఁడు కళింగమును జయించినట్లు వాపోనుచున్నవి. కాని కేవల మిది తాత్కాలిక పై నికవిజయముగనే కాన్పించును ; ఏల యన, అనతికాలముననే అనియంకభీముని దండగ్రాసరవల్ల భుఁడును, ఖడ్గసింహుని అగ్రపుత్రుఁడును అగు 'శ్రీమజ్జెప్రాజకుఁడు' వేంగీమండలమును జయించినట్లు దాక్షిణ్యరామ కాశనములు తెలుపుచున్నవి.

అనిరుద్ధ చరిత్రము - అనిలుఁడు

అనియంకభీమునిరాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివహకును న్యాపించినది. బంగాళము మహమ్మదీయుల లక్షణావతిరాజ్య ముత్తరపుసరివాడు. కడపటి గాంగధూపతులలో నితఁడు మిగులఁ బరాక్రమవంతుడు. అనంతవర్తచోడగంగు నిర్మింప నారంభించిన జగన్నాథాలయము నితఁడు పూర్తిచేయించె నని, భూములను గొలిపించె నని 'మాడలాపంజి' వలనఁ దెలియుచున్నది.

అనిరుద్ధ చరిత్రము — అయిదాశ్వాసముల స్వతంత్ర కావ్యము; ౪ - వ తరగతిలోనిది. కవి: కనుపత్రి అబ్బయామాత్యుఁడు. కొండిన్యసగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబమాత్రుఁడు. తండ్రి రాయనమంత్రి, తల్లి నరసమాంబ, అన్న యోగానందుఁడు. కృతిపతి: మంగళగిరి లక్ష్మీనృసింహస్వామి.

కథారేఖము: కుండినపురాధీశ్వరుఁడైన భీష్మకుని పాత్రుఁడు రుక్మి అనువాఁడు తనమాతను రుక్మలోచనను అనిరుద్ధున కిచ్చును. శోణపురాధీశ్వరుఁడు బాణాసురుఁడు శంకరుని నృత్యమున మురజము వాయించి మెప్పించి పార్వతీపరమేశ్వరులు తనతలవాకిట కావలి యుండునట్లు పరమేశ్వని వరముఁ బడసెను. బాణునికొమార్తె ఉచ స్వప్నములో అనిరుద్ధుని కలయును. ఆమెచెలి, మంత్రికుంభాండుని కూతురు చిత్రితేభ యనుకన్య, తన చిత్రకళానైపుణ్యమున యావన వంతులైన యందిగాండ్ర నెల్ల చిత్తురువులందు న్రాసి, అందు ఉచ గుర్తించినవానిని అనిరుద్ధుని తన దివ్యకేతులచేఁ బోయి తెచ్చి ఉచకు సంఘటించును. ఉచ గర్భము దాల్చును. అనిరుద్ధుఁడు ఉచాంతః పురమున నున్న ట్లెటింగి బాణుఁడు వాని నాకటై. ఈవార్త విని కృష్ణుఁడు వచ్చెను. బాణునితోడను శివునితోడను కృష్ణుఁడు సమర మొనర్చెను. బాణుని శరణాగతి. ఉచానిరుద్ధుల కల్యాణము. ఇందలి ప్రధానరసము శృంగారము.

కవనప్రశంస: కవనము మధురము. చమత్కారమైన పద్యములు గలవు. హిందూస్థానీపదప్రయోగ మింకెక్కి ప్రియము. లక్షణము మధ్యమము.

ఉదాహరణములు కొన్ని:—
అఖండయతి ౧.౪౫, ౧౦౬
'నిలింపడంపటి, సలితపంచబాణరస సంజనితోరు
పరిశ్రమంబురై' ౩౧
కొసము (కొఱకు అనుటకు) ౧౧౧
ధ ధ ప్రాస -
మనుచరిత్రములోని 'సహసానఖంపచ' అనుపద్యమునకు అనుకరణము—'అధికప్రయత్న...' ౧౧౫
కొడ్డి (కొలది అనుటకు) ౨.౨౧, ౩.౧౬

అలంకారశాస్త్రమందు అప్రయత్న మని చెప్పబడిన 'గల్ల' శబ్దమిందు ప్రయత్నము. ప్రాచీనకవులు భవభూత్యాదులు నీశబ్దమును ప్రయోగించినారు:—

గల్ల ౨౩, ౬౩, ౬౪
ఇంపుగాగము ౩౦
ఈఁగంగల ౧౩౩
ర, ఆ ప్రాస ౧౪౨

ఈపద్యమునఁ బెక్కులు హిందూస్థానీ శబ్దములు:—
జతనంబుతోఁ దేటి ౨.౧౯
నాస్తి - యతి ౩. ౨౯
సన్నాన (నా) ౩౩
ఇంచునకు పత్వమురామి ౮౧
ఇంపుగాగము ౯౨

ఈక్రిందివి అంజమైనపద్యములు:—
'విచికిలగంధియు'... ౧. ౯౯
'కళలు వెలుంగువెములు....' ౨. ౯౩
అల్పసంతోషిరంజకములు:—
'ఘనసారమును సారఘనమును' ౨. ౨౬
(వే. వేం. శా.)

అనిరుద్ధుఁడు — ౧. కల్పాదియందు బ్రహ్మను పుట్టించుటకై నారాయణుఁ డెత్తిన యవతారము.

౨. (చం. పం.) యాదవకులజుఁడు. శ్రీ కృష్ణుని కుమారుఁ డైన ప్రద్యుమ్నునకును, రుక్మిణీకూతులైన రుక్మవతికిని కుమారుఁడు. ఇతఁడు నాగాయతలబలుఁడు, మహారథుఁడు. రుక్మిరాజ పౌత్రి యైన రోచన యీతనిభార్య. ఈ వివాహకాలమందు ఘోరమైన పోరు జరగను. ఈమెవలన నితనికి వజ్రాఁడను పుత్రుఁడు పుట్టెను (భాగ, ౧౦. ౯౦). బాణాసురునికన్య ఉచ యనునాపె యీతని ద్వితీయభార్య. ఈమెనుగుఱించి యాదవులకును బాణాసురునకును పోరు జరగను.

అనిర్దేశ్యము — యజ్ఞసంబంధి యైన యొక అగ్నిపేరు.
అనిలమధ్య — బౌడన సంపూర్ణ రాగము. ౫౩ - వ మేళకర్తయగు గమనశ్రమరాగజన్యము. ఆరోహణము: స రి మ ప ధ స; అవరోహణము: స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనిలుఁడు — ౧. అష్టవసువులలో నొక్కఁడు. ఈ మన్వంతరమునందు నామవ్యధిక్కునకు నధిపతి. ఈ శబ్దమునకు అనీలుఁ డను రూపముగూడఁ గలదు.

౨. శ్రీ కృష్ణునకు మిత్రునింపవలనఁ గలిగిన పుత్రులలో నొక్కఁడు.

అనివారితాచార్యుఁడు — ఇతనికి గుణదుః డనియుఁ జేరు కలదు. ఇతఁడు బాదామిని బాలించిన పశ్చిమచాళుక్యరాజులలో నొకఁ డగు ద్వితీయవిక్రమాదిత్యునికాలమున నుండిన విఖ్యాతుఁ డగు శిల్పి. ఇతఁడు విజాపురముజిల్లాలోని పట్టదకల్లులో లోకేశ్వర విరూపాక్షదేవాలయమును నిర్మించెను. ఈదేవాలయనిర్మాణమునఁ జూపినపనితనమునకుఁ బ్రసన్నుడై విక్రమాదిత్యుఁ డితనికి సప్తనామపట్టమును, ద్రిభువనాచార్యుఁ డనుబిరుదము నొసంగి సత్కరించెను.

అనీకుఁడు — (చం. వం) యాడవుఁడు, వసుదేవుని తమ్ముఁడు.

అనీకైర — చిత్తూరుజిల్లా, కుప్పంతాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౧ (౧౯౩౧).

అనీహఁడు — (నూ. వం) శ్రీరామునివంశమునందుఁ బుట్టిన దేవానీకునిపుత్రుఁడు. నామాంతరము అహీనకుఁడు. పుస్త్రులు పారియాత్రుఁడు, సహస్రాశ్వఁడు.

అనుంపల్లి — అనంతపురంజిల్లా, గుత్తితాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౫౨ (౧౯౩౧).

అనుకంపనుఁడు — ఒక రాక్షసుఁడు. ఖరహామ జాదుల వధయు, కూర్మగణ యవమానమును రావణునకుఁ దెలిపి నీతాపహరణమునకుఁ బ్రేరేపించినవాఁ డితఁడు.

అనుకరణము — ఒకరిని చూచి నేర్చుకొనుట యను కరణ మనఁబడును. అనుకరణము ముఖ్యముగ రెండువిధములు. శబ్దానుకరణము, వ్యాపారానుకరణము. శబ్దానుకరణ మనఁగా నొకరు పలికినట్లు పలుకుట. వ్యాపారానుకరణ మనిన నొకరు చేసినట్లు చేయుట. అనుకరణము మరల స్వాభావిక మనియు, బుద్ధిపూర్వక మనియు రెండువిధములు. పిల్లవాఁడు తల్లిదండ్రులమాటలను మరలఁ జెప్పఁజోవుట స్వాభావికానుకరణము. ఇట్టిది చిలుక గోరికలవంటి పక్షులకుఁగూడఁ గొంతవఱకుఁ గలదు. సంగీతమునందు గురువులవారి ధ్వనివలె ధ్వని చేయ యత్నించుట బుద్ధిపూర్వకము. శబ్దానుకరణము నందును, వ్యాపారానుకరణమునందును మానవజాతికి స్వాభావిక ప్రవృత్తి కలదు. నాలుగవనెలనుండి శిశువునకు అనుకరణప్రవృత్తి కలుగు నని డార్విన్ అను శాస్త్రజ్ఞుఁడు వ్రాసినాఁడు. ఈ స్వాభావికప్రవృత్తియే మానవునకు సకలవిద్యలు నేర్చుకొనుటకు మొదట పురికొల్పినది. పిల్లవానికిఁ జదువుచెప్పువారి స్వాభావికమైన అనుకరణ ప్రవృత్తిని చక్కఁగ నెఱిగి, దానిని క్రమముగ నుపయోగించినయెడల పిల్లవానికి శిశ్రువుగను, పరిశుద్ధముగను భావయు విద్యలును పట్టుపడును. పరిశుద్ధ మైన యుచ్చారణ చేయలేనిగురువుల యొద్ద నేర్చుకొనినపిల్లలయొచ్చారణములు మరల పరిశుద్ధములుగఁ జేయుట యంతకష్టమో యందఱకును విదితమే. సంగీతవిద్యయందును,

వక్తృత్వకళయందును శబ్దానుకరణప్రవృత్తి యొక్కవగ నుపయోగ పడును. కొండ తీతరపురుషులమాటలను, పశుపక్ష్యునికములధ్వనులను కూడ ననుకరించెదరు. వ్యాపారానుకరణప్రవృత్తి భరతకాస్త్రాభ్యాసమునకు మూలాధారము. నాటకమునందు రసపోషణ చేయుటకై రెండువిధములయిన అనుకరణములును గావలయును. పాత్రోచిత మైన భావయు, నటనయు నుండవలయును. గ్రంథానుబంధు వచ్చు జాతీయము లన్నియు ననుకరణములే. వ్యాపారప్రవృత్తియే మానవునిస్వభావమును, ఆచరణను నిశ్చయపఱుచును. మంచి సహవాసము గలవారు మంచివా రగుటయు, చెడ్డసహవాసము గలవారు చెడ్డవారగుటయు సర్వసాధారణము. పైని రెండువిధము లయిన యనుకరణములు చెప్పినప్పటికి నన్యవిధములు లేకపోలేదు. స్వరూపానుకరణమే చిత్రవిద్య. ఆకుపటమును జూచి నిజమైన ఆ కనియు, మానవునిపటముఁ జూచి నిజమైన మానవుఁ డనియు భ్రమ గలుగునట్లు చేయుటయే చిత్రకారుని యుద్దేశము.

అనుకరణప్రియత మానవులయందే కాక పక్ష్యుదులకుఁ గూడ నుండును. చిలుక మొదలైనవి మనము చెప్పినమాటలు మరలఁ జెప్పను. కోతులు మానవకృతుల ననుకరించును. కొన్ని పురుషులు శత్రువులనుండి తప్పించుకొనుటకై, తా ముండుగడ్డియొక్క రంగును గాని, మణి బలవంతము లైనపురుగులరూపమును గాని అనుకరించును.

అనుకులపాలెం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, మొల్ల వరంతాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦౬ (౧౯౩౧).

అనుకూరు — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లితాలాకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౩.

అనుక్రమణికలు — అనఁగా విషయనూచికలు. ముఖ్యముగ పదములయొక్క విషయనూచికలకు అనుక్రమణికా నామము చెల్లుచున్నది. సంస్కృతభాషలో అనుక్రమణిక లనఁగా వేదానుక్రమణిక లనియే యర్థము. సంహితాభాగములందు క్రొత్త మంత్రములు చేరకుండఁగను, ఉండినవి లోపింపకుండఁగను ఉండునిమిత్తము అనుక్రమణిక లేర్పడినవి. వానిలో మంత్రమందలిప్రశమ శబ్దము ఋషి దేవత ఛందస్సు మొదలగువానికేర్లు, మంత్రసంఖ్య చెప్పఁబడును.

వేదములయొక్క వేణువేణుకాఖలకు వేణువేణు అనుక్రమణిక లేర్పఱుపఁబడినవి. సాయణాచార్యునికాలమునందుఁ దెక్కు అనుక్రమణిక లున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. అప్పు డున్నయనుక్రమణిక లిప్పుడు లోపించినవి. ఋగ్వేదమునకు ౩ అనుక్రమణికలు గలవు. అందు నైదు కానకప్రణీతములు, ఒకటి కాత్యాయనరచితము. మిగిలినదానికి గర్త యెవఁడో తెలియదు.

బృహద్దేవతానుక్రమణి అనునది శౌనకరచితము. అందు యాస్కండు శేర్కినబడినందున నది యాస్కనితరువాత వ్రాయఁ బడె నని యూహింపవచ్చును. యజుర్వేదమునకు మాఁడు అనుక్రమణులు కలవు: ఆశ్రేయశాఖ కొకటి, మాఘ్యందినశాఖ కొకటి.

ఆశ్రేయానుక్రమణిలోఁ జూడ మొదట దానిని వైశంపాయ నుఁడు యాస్కనితమన, యాస్కండు తిత్తిరిబుడికిని, తిత్తిరి ఉత్తనమను చెప్పినట్లున్నది. సామవేదమునకు రెండు అనుక్రమణికలు గలవు. మొదటిది వైశంపాయానుక్రమణి, రెండవది వైశంపాయానుక్రమణి నైవేద్యము. శేషాక్షమైన యనుక్రమణి యొకటి గలదు. అది విక్కిలి పురాతన మైఁది గాఁచి పండితులయభిప్రాయము. ఆర్యవేదమునకుఁ గేవల మొకయనుక్రమణి గలదు. దానికి బృహత్సర్వానుక్రమణి యని శేరు.

అనుగీత — వేదాంతవిషయక మైనగ్రంథము. భారత మనందు నశ్వమేధవ్యమున నున్నది. ఇందు ౩౬ అధ్యాయములు కలవు. అద్భుతమైన భగవద్గీతలోని బోధ ముఱచితిని, మరలఁ జెప్పుమని కోరఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు చెప్పెను. బ్రహ్మగీతయు నిందే యిమిషి యున్నది.

అనుగులంకి — కృష్ణజిల్లా, తిరువూరుతాలూకాయందుఁ బలి జమిన్దార్జీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౬౮ (౧౯౩౧).

అనుగొండ — కర్నూలుజిల్లా, కర్నూలుతాలూకాయందుఁ బలి జమిన్దార్జీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౫౩ (౧౯౩౧).

అనుఘంట — వక్రపాదవసంపూర్ణ రాగము. ౪౩ - ౪ మేళకర్తయగు సువర్ణాంగిరాజస్వము. ఆరోహణము: స రి మ గ రి ధ ని స; ఆవరోహణము: స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అనుఁడు — ౧. (చం. పం) నహుపపుత్రుడైన యయాతి రాజునకు శరీర్ధ్వజులనఁ బుట్టిన ముగ్గురుపుత్రులలోఁ చెద్దవాఁడు. యదుపుత్రులనే యీతఁడును తండ్రియొక్క ముసలితనముఁ దీసికొనుటకు నొప్పుకొననందున ముఖ్యరాజ్యాధికారముఁ బోగొట్టుకొని యుత్తరదిక్కున నుండు మ్లేచ్ఛులకు నధిపతి యయ్యెను (మత్స్య. అ. ౩౪). పుత్రులు సభావర, చక్షు, పగోక్షులు.

౨. (చం. పం) యదుపుత్రక్రొవ్డయొక్క జ్యమిఘవంశాంతర్గత మైన కృష్ణకులమందలి కురువంశరాజు పుత్రుడు. కుమారుఁడు పురుషోత్తుఁడు.

౩. (చం. పం) యాచవుల కృష్ణవంశాంతర్గతమైన అంధకకులమునందలి కపోతకోముఁ డనురాజునకుఁ బుత్రుడు. శతని పుత్రుఁడు అంధకుఁడు.

అనుతంగ — విశాఖపట్టణముజిల్లా, జయపురముతాలూకాయందుఁ పలి జమిన్దార్జీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౬.

అనుపదేవుఁడు — ౧. (చం. పం) యాచవుఁడు, దేవకునికొడుకు.

౨. (చం. పం) యాచవుఁడు; అమాతని రెండవకొడుకు.

అనుపల్లవి — కర్ణాటకగానమున కీర్తనాదులయందు ద్వితీయభాగము. పల్లవి ననుసరించి యుండి దానిని సమప్రాసము గల్గినదిగ నుండును.

అనుపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా, చిత్తూరుతాలూకాయందుఁ పలి జమిన్దార్జీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౫౩ (౧౯౩౧).

౨. చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయందుఁ పలి జమిన్దార్జీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౮ (౧౯౩౧)

అనుపల్లిపాడు — నెల్లూరుజిల్లా, నెల్లూరుతాలూకాయందుఁ పలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯ (౧౯౩౧).

అనుపాతకము — బ్రహ్మహత్యాదులకు సమానమైన వేదనిందావిషయపాదవిశేషము. యజ్ఞ మొనరించుపురుషుఁడు శత్రు యుఁడు, వైశ్యుఁడు, రజస్వల, గర్భిణి, అత్రిగోస్త్రీకుఁడు, అవిజ్ఞాతుఁడు, శరణాగతుఁడు మున్నగువారిని జంపుట, గర్భపాతము గాఁచుట మొదలగునవి బ్రహ్మహత్యాసమానము లని విఘ్నపు వక్కాణించి యున్నాఁడు. ఇది ముప్పదియైదుప్రకారములు. జౌన్నత్యమునందు విఘ్నకర్షనము: ఇది రెండువిధములు; ఒకటి తనకే చెందునది; రెండవ దితరులకు చెందునది. రాజుయొక్క పైసస్వము. తండ్రి విఘ్నాదిదోషకర్షనము ఈనూఁడు బ్రహ్మహత్యాసమానదోషములు. వేదత్యాగము—అనఁగాఁ జదివినవేదమును మఱచుట, వేదనింద. కూట సాత్వము—ఇది రెండువిధములు— తెలిసినదానిని దెలియ దని చెప్పుట, తెలియనిదానిని తెలియనని చెప్పుట. మిత్రవధ—అనఁగా బ్రాప్తకారి రిక్తమిత్రవధ, తెలిసియుఁ జండాలాదుల గర్హితాన్నమును భక్షించుట, జ్ఞానపూర్వకముగ ఛత్రకాదులభక్షణము. ఈ ఆఱుప్రకారములగు పాపములు సురాపానతుల్యము.

నిక్షేపహరణము, సరహరణము, అశ్వహరణము, రజతహరణము, భూమిహరణము, వజ్రహరణము, మణిహరణము నీయేదు సువర్ణ స్త్రీయసమానములు.

సపిండస్త్రీగమనము, కుమారిగమనము, అంశ్యజాగమనము, మిత్రస్త్రీగమనము, జౌరనేతరపుత్రస్త్రీగమనము, పుత్రునియసవర్ణస్త్రీగమనము నీయాఱు విమర్శకాగమనతుల్యములు. మార్శ్వవ్యసృగమనము, పితృవ్యసృగమనము, శ్వశూగమనము, మాతులాగమనము

నము, శిష్యశ్రీగమనము, భగినీగమనము, ఆచార్యభార్యగమనము, శరణాగతాగమనము, రాక్షాగమనము, ప్రవృత్తాగమనము, ధాత్రీగమనము, సాధ్యగమనము, ఉత్తమవర్ణాంగనాగమనము - ఈ పదు మూడు గుర్తుశ్రీగమనసహజములు. ఈ ముప్పదియైదు ప్రకారము లగు పాపములు మువ్వర్ణక్రమగు ననుపాతకము లనబడును.

అనుపావృత్తిము — భారతక్షత్రియజాతము (భార., కీ.ప్ర. ఆ, ౯).

అనుపూరు — కర్మములు, సంధ్యల తాపాకా యంతరిత్రామము. ననసంధ్య ౬౦౩ (౧౯౩౦).

అనుబ్రాహ్మణములు — బ్రాహ్మణసమీకృతములు. సామవేదపరిశిష్టములకును, గూర్జవల్క్యశిష్యునిగవిత బ్రాహ్మణసమీకృతములకును ఆనుబ్రాహ్మణము అని పేరు.

అనుభవసారము — పాల్కురికి సోమనారాధ్యుడు కృతికర్త; గోడగి శ్రీపురారి కృతిపతి; ౨౩౪ పద్యములు గల పద్య కావ్యము. సోమనాథుడు కాకతీయ రాజ్యమునందలి పాలకురికి యందు జననము నొంది కర్ణాటక దేశమునందలి కలిః మను గ్రామమున సిద్ధిని బొందినట్లు నిర్ణయింపబడుచున్నది. పాలకురికియందు సోమనాథలింగమునా, చెనాలయము నేటికిని కలవు. సమాధులపైని లింగప్రతిసావనము చేసి, గూరాధించెడి ఆచారము నేటికిని హిందూ మతమునందే కాక ఇతరమతములందును గలదు. సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణుఁడు. అతనితల్లి శ్రీమావేలి, తండ్రి విష్ణుకామ దేవుఁడు, విద్యార్థుడువు కట్టపూరి పోతవేళుఁడు, కవిత్వగురువు కరణలి విశ్వేశుఁడు అని బసవపురాణమునందును, తండ్రి బసవేశుఁడు, గురువు లింగార్థుఁడు అని పండితారాధ్య చరిత్రయందును, సోమ నాథుఁడు వ్రాసెను. అనుభవసారమునందు ఇట్లు గలదు:—

“క. భృంగిరిటిగోత్రుఁడను గురు
లింగతనూజుండ శివకులీనుఁడ దుర్వాప్య
సంగవిష్ణుతచరితుఁడ,
జంగమలింగ ప్రసాదసత్పాత్రుఁడెవ్.”

దీనివలన కొందఱు సోమనాథుఁడు జంగమకులజుఁ డని నిర్ణయించిరి. కాని, అనుభవసారమందు ‘వేకోక్త నిరూఢిని పురాణ రహస్య నియంత్రిని’ అనియును, పండితారాధ్యచరిత్రయందు ‘చతుర్వేదపారగుఁడను’ అనియును వ్రాయుటయును, సోమనాథ భావ్యునందు గాయత్రీమంత్రప్రకరణమును చేర్చుటయును, చతుర్వేదసారనూత్తులను వ్రాయుటయును, సంబంధబాంధవ్యములును బ్రాహ్మణకులసంభవమును నూచించుచున్నవి. ‘పాలకురికి పతితుఁడు’ అను ధూర్త విప్రనిందయే బ్రాహ్మణకులజననమునకు నిదర్శనము. సోమనాథుఁ డారాధ్యబ్రాహ్మణకులమున పుట్టినను, కాలక్రమమున బసవేశ్వరభక్తుఁ డై కులగోత్రాభిమానమును వదిలి, బసవకులమును

బసవగోత్రమును స్వీకరించి ప్రముఖుడవరమైన భృంగిరిటి గోత్రమును స్వీకరించియుండును. సోమనాథుఁడు ౧౧౬౦ నుండి ౧౨౩౦ వఱకును శివించియుండును.

సోమనాథ విరచితము లైన కృతు లనేకములు గలవు. బసవ పురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము, చతుర్వేద సార నూత్తులు, చెన్నముల్లు నీపములు, వృషాధిపతీతకము తెలుగు గ్రంథములు; సోమనాథభావ్యము, బసవపంచగద్య, శ్రీగురభావ్యము, ననుసాగరగద్యము, అగ్రరాంకగద్యము, ప్రపంచకప్రకారగద్యము, అష్టకము, పంచకము, ఉదాహరణయగ్దము సంస్కృతగ్రంథములు; బసవగణప, గంగోత్పత్తిగణప, శ్రీ బసవాఖ్యుగణప, శ్రీసద్గురుగణప కన్నడగ్రంథములు.

సోమనాథుఁడు సంస్కృతాంధ్రకర్ణాటకభాషలందును వేదవేదాంగములందును మతసంప్రదాయాచారములందును మహాపండితుఁడు. అంధ్రకావ్యరచనమందును ప్రజాసామాన్యమునకు మతరహస్యములను వెల్లడిచేయుటయందును గల యభీప్రయమును బసవేశ్వర పండితారాధ్య చరిత్రలును అనుభవసారమును వెల్లడి చేయుచున్నవి. సోమనాథుని కవిత్యము జానుతనుఁగున ద్విసవపద్యములందు విరచిత మై జన సామాన్యమునకు పయోగపడఁగలవిధమును బసవపురాణము, పండితారాధ్యచరిత్రము, అనుభవసారము మొదలగునవి తెలుపుచున్నవి. నన్నయకును, తిక్కనకును నడుమకాలమందు వర్ధిల్లిన సోమనాథుఁ డాంధ్రవాగ్దయమునకును, విజ్ఞానమునకును, మతసాంఘికాచార సంస్కరణ సంరక్షణములకును చేసిన మహోపకారము నతని గ్రంథములు విశేషము చేయుచున్నవి.

శ్రీ శంకరాచార్యవిరచితమైన అవగోత్రపథూతి ఆచార్య స్వామిలవారి అద్వైతానుభవమును వివరించుచున్నట్లు, సోమనాథవిరచితమైన అనుభవసారము వీరశైవమతసారమును వివరించుచున్నది. శ్రీ శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమతోద్ధరణ మొనర్చినను ప్రజాసామాన్యమునందు వర్ణాశ్రమధర్మకర్తవ్యమైన వైదికమతవ్యాపనము దుస్సరమైనది. బసవేశ్వరుఁడు ప్రజాసామాన్యమునందు మానవధర్మకర్తవ్యమైన దైవభక్తిని వ్యాపింపజేయుటకై శైవదీక్షాపరమైన వీరశైవమతవ్యాపనమునకు పూనుకొనెను; వైదికమతానుసానమునకు దురాచార్యమైన కర్తవ్యమునకు బదులు సులభమైన భక్తిమార్గము నవలంబించెను. బసవేశ్వరుఁడు స్వయముగ బ్రాహ్మణకర్తవ్యములను విడిచి శివదీక్షను స్వీకరించెను. బసవేశ్వరుఁ డవలంబించిన మార్గమును సోమనాథుఁడు విస్తరింపజేసినవిధమును అతని గ్రంథములు విశేషముచేయుచున్నవి. అనుభవసారమందలి యీ పద్యములు అతని సంకల్పమును తెలుపుచున్నవి.

క. అనుభవసారం బసవగా
మనసిజహరు శుద్ధభక్తిమార్గము వేదో

క్రనిగూఢిఁ బరాణరహి
స్యనియాత్రి విన్నవించు నది నొ ద్దినన్.

క. అష్టాంగము వ్యవసాయము
అష్టము జంగమసీతాష్ట మదియను పుష్ప
త్వస్థము స్ఫుర్తియును
త్వస్థం బగు గాఢ వలయు వ్యవసాయ మిలన్.

క. చేయుకడ భక్తిపరమకు
న్యాసాగ్నిత మైనయట్టి యరకానికి న
న్యాసాగ్నిత మును మామలు
చేయును పరిగాఢ భక్తివిధి ప్రభురాజీ.

క. అనుగుణలింగ జంగమ
ప్రసాదభక్తిపరమలఁ బరిభాషించి బై
యోగంబు లనత్కార్యము నీ
కలుగక వ్యవహాయమును ప్రభురాజీ.

జైన శాద్ధమతములు శివము చేసిన వైదికమతాచారములను శ్రీ శంకరాచార్యులు బుద్ధించియు ప్రబాహుపియమనందు వైదిక కర్తావసానము వ్యాపకమును గాంచుట దుర్లభమైనది. వైదికమతపరిణామమైన వైశిష్టియి బసానువ్యయమును గుద్ధరింపజేయుటకు భక్తిచార్తము శరణమైనది. బసశీశ్వరుడు, రామానుజులు వైవవైవమ మతముల చూలముచ భక్తిమార్గమును వ్యాపింపజేసి హిందూ మతమును పరికింపగ పండ్రెండు శతాబ్దములంగు పక్షిణదేశమునం దుద్ధరించిరి. అనుభవసారమునందు బసశీశ్వరభక్తుల దైన సోమనాగుడు పీఠవైవ సిద్ధాంతములను సంగమము చేసెను. అనుభవ మనగా శివాన భగము.

ఆదియంగమునందు కర్తవ్యమైన వైదికమతము తనంతరము భాగవతమును భక్తిపరమునై పరివర్తనమును పొందినది. భక్తిపరమైన వైదికమతపరిణామమునకు జైనమతపరిణామము లక్ష్యముగ నున్నది.

వైవము:— వైదికముం ప్రోపస్థితుడైన గుర్గుడు వేదాంతమునందు శివస్వరూపపరిణామమును గొంచుచు సర్వవ్యాపకుడై 'శివోఽహం' తత్త్వమును వ్యక్తము చేయుచున్నాడు. శివుడు యజ్ఞపురుషుడు. శివుడు సగుణిగుణపర బ్రహ్మము. శివుడు హిమాచలమునందు నాశీశంకరుడు, రామేశ్వరమునందు రామలింగేశ్వరుడు, కాశ్మీరమునందు మహాశీవుడు, మగురయందు గుండశీశ్వరుడు, చిదంబరమునందు నటరాజేశ్వరుడు, సారాస్థ్రమునందు సోమనాగుడు, శ్రీశైలమునందు మల్లికార్జునుడు, కాశియందు విశ్వేశ్వరుడు. శేషావృతములైన శివాలయములు వైవమతవ్యాపనమును తెలుపుచున్నవి. శైవులు లింగరూపమున శివలింగమును పూజించుచు శివోత్కర్షణను జేయుచున్నారు. అగ్రరస్యమునందలి 'ఈశ్వర శివ ఏవ చ... శివ ఏవో ధ్యాయః శివబ్రహ్మ', స్కందోపనిషత్తునందలి 'శివ శివ శివో శివ స్థ శివః శివ శివ శివః' మొదలగు

వాక్యములు శివోత్కర్షణను దెలుపుచున్నవి. శైవులు శివాలయములందు, పక్షిములందును, స్వీయంగములందును లింగములను ప్రతిష్ఠించి పూజించురు. అదైవతమతస్థాపకులు శ్రీశంకరస్వామిలు హిమనందు లింగార్చనను చేయుట కుపక్రమించిరి.

శివలింగము:— అష్టాంగము నిర్గుణము, నిర్గతము, నిరహంకారము, నిరవస్థము. అష్టాంగమును అనింతములైన నామరూపభావములను విశ్వమంతయును సంభావించుచు ప్రసవించుచు వ్యక్తము చేయుచున్నది. అష్టాంగము లింగమాస్క ధిపూర్వరూపములను విశ్వవ్యాప్తమై వెలయుచున్నది. ఆకాశలింగము, వాయులింగము, నీజోలింగము అద్భింగము, పృథ్వీలింగము, అష్టాంగమునకు వ్యక్తిస్వరూపములు. వ్యక్తవైవ లింగస్వరూపములందు హాసలింగము, సమనర్గుణరూపములను గలిగి పూర్వాపారమైనది. లింగము మహాత్మనకు దీజనియ్యము. వైవాగమములు మహాత్మమంత్ర గూఢచరముగ నిరూపించుచున్న లింగమకాశాదిపంచభూతములందును గోచరం బగుచున్నది.

లింగధారణము:— శివలింగమును గర్హించు వేదాంత కలకర్తముల వారును పూజించుచున్నారు. బ్రాహ్మణులు శేషతాపాలంబును, సకలవర్తములవారగును శివాలయములందును శివలింగమును బూజించుచున్నారు. లింగధారులు లింగమును స్వీయంగాలంబును భరించుచు లింగధారి బ్రాహ్మణులు జంగములు శివోత్కర్షణను చేయుచున్నారు. లింగధారణము తాపోశ్శుక్లమును అంతిరాధ్యమును గలిగి హిందూమున కలూర్వమైన ప్రతిభను గలుగజేసెదని.

సీ. లింగార్చనక్రియాసంగతి శృంగారసంబంధము సమృద్ధిరసము వోచనసయంబు, జంగవార్చనచేయు వోశాంతరసము భగవానకరణమువోచనసారసంపదతో చర్చించునో హాస్యరసమును నీభత్సరసము వోచదుప్రేంద్రియంబులందు లించుచోచోచర్చరసమునునభిరరసమువోచనైల శివరాశియోపలను గాగుణ్యరసము వోచ భక్తిరమణం బరగునవరమైకరసికుం జవివేకహిరుంబుభక్తుం బొక్కగుండె ప్రస్తుతింప.

వీరశైవము:— వీరశైవము కర్తవ్యమైన వైదికమతమును, జైన శాద్ధమతములను ప్రతిఘటించుట కేర్పడిన వైదికమతము. వీరశైవమునకు ప్రధానదీక్ష లింగధారణము. లింగధారణమునకు గతుము, కరము, ఘాలము, కంఠము, శిరస్సు, వక్షఃస్థలము ముఖ్యస్థానములు. లింగధారు లండఱును బాతిమతలభేదములు లేని శివభక్తులు. బ్రాహ్మణులు, శూద్రులు, వైశ్యులు, కూద్రులు, పంచములు మొదలగు నన్నివర్ణములవారును వీరశైవులై కులభేదములను నిరసించినవిధమును వీరశైవమతచరిత్రమును, సిద్ధాంతములను విశదము చేయుచున్నవి. కర్తవ్యమగు నిరసించుచున్న విధమును వీరశైవ

సిద్ధాంతములు విశేషముచేయుచున్నవి. అనుభవసార మివిషయమున సంక్రమాముగఁ జూపుచున్నది.

చ. అవిరళలింగపూజయు నిరంతరసద్గురుభక్తియుక్తియుఁ
సవినయబంగమాచ్ఛనయు సత్యము శౌచము సద్భక్తిత్రయఁ
పిలిచి ప్రసాదవీర్యమును దా నొపిగూర్చుక పట్టనూటలం
నవుడె యుదాత్తభక్తి పురుణాకర శ్రీకర నోమధీకర.

క. భూతియు రుద్రాక్షలు స
త్యానిలబహువేదరస లని తొడివుడ నం
శ్రీతిగ భక్తులకును బ్ర
ఖ్యాతిగ పుట్టి పోవు గాక మహాత్మా.

వీరైనమునకు బాహ్యమునందుపడెను అంతరంగమునందును లింగధారణము శీఘ్రముగ నున్నది. వైదికమతమునందలి తేజతార్పణము, వేదాంతమునందలి తత్త్వార్థము, జ్ఞానార్థములందుండి సంఘారాధనము, విశేషగురువులందుండి సద్గురుగము పోవైవభక్తియలకు సంయోగమును పొందెనది. శిష్యులు బాధితులనో ప్రభులమున లేక జంగమలింగములకు శోభాగతు లగుచును.

క. ఈకుల మఁకుల మఁకుక ని
రాకులమతి వాటికొంత ల యక భక్త
నీకము శివుఁ డని పోలిదినం
శేకొనఁడే సంధితార్థార్థ మహాత్మా.

క. శివగళ్ళలు శివజన్మలు
శివగోత్రులు శివకులములు శివవిభూతుల
శివశాసనగురులయె
గు వేతెకులములను నెఱుగుచె త్రిపురాశీ.

లింగస్వరూపుడైన పాదకుడు శివలింగస్వరూపుడైన జంగమ భక్తుల తీర్థప్రసాదములను పైకొని శ్రీగురుకా కమునకుఁ బాత్రుడై ప్రకృతి ముకుతారాహంకారకన్పితముడైన శ్లేషావరణములను విడిచి గురులింగైక్యమును బొందుచున్నాఁడు. సకలమతములకును లక్ష్మ్యము బంగమనేర. జంగములైన ప్రాణులకు సుఖమును గలుగఁజేయుటయే ఈశ్వరపూజలమని మతిము లన్నియును బోధించుచున్నవి. లింగధారులైన జంగమభక్తులను బాతిమతశ్లేషములను విడిచిది వూరించి మానవసోదరత్వమును సాపింపఁగలవిధమును అనుభవసారము బోధించుచున్నది.

సీ. సహజసజ్జనశివాచారనిష్ఠోభనియుక్తి జంగమభక్తి భక్తిపదము
అంగనుజేతరలింగైకనిస్తాపరత్వంబు మాహేశ్వరస్థలంబు
సతతబాహ్యంతరార్పితలింగవికసినాస్వాసనసుఖముప్రసాదిసెళవు
స్వప్రాణలింగ లింగప్రాణమగన (?) లీనాంతరము ప్రాణలింగిల
అసుఖలింగ పరవశాన్వితగర్భని
స్ఫురణనిత్యసత్య శరణపదము

తా ననంగలేని తత్త్వంబు లింగైక్య
మివియు మహాస్థలంబు లీశ్వరాంత.

చ. జంగమభక్తి లింగపరిచయ విశుద్ధియు తత్త్వమంబు
జ్ఞంగమలింగపూజ లవి సామ్యము సజ్జన మగ్ధ్యమంబు మఁ
జంగమలింగపూజ యెడ సర్వక లింగముఁ గొల్పవలెన్మి యె
న్నంగఁ గనిష్ఠ గూట శరణప్రసేపితియె ముఖ్య మెమ్మెయిన్.

శివగూత్ర:— శివశీత్రమంగు వ్యక్తావ్యక్తములకు గుర్త ప్రతిష్ఠ సమకూర్చుటకు భగవద్భక్తి పరమసాధనముగ నున్నది. శివ గూత్రము శివ గూత్రగఁ జేయఁగలవిధమును వైదికమతభక్తులు లసంతముఖముల నిద్రేశించుచున్నవి. శివగూతుల క్యక్తమును గ్రహించుట గుర్తము. ఆవ్యక్తము క్యక్తమువ్యాపార గ్రాహ్య మగుచున్నది. శివగూత్రము విషయగూత్రగఁ చేయక శివగూత్రగఁ జేయుటకు బాసేంద్రియకందేంద్రియములు మనోబుద్ధిచైతన్యకారములు గురు లింగజంగమాచ్ఛనలందు భక్తిపరవశమును కావలయును. శివగూత్రము శివగూత్రార్థము గాక శివగూత్రము చేయవలసినవిధమును అనుభవసారము తెలుపుచున్నది. శివగూత్రము వైవభక్తులగూత్రము చేయుటకు బాహ్యలింగధారణమును, అంతర్లింగధారణమును ఉపయోగపడఁగలవిధమును కీర్తనవాగములు బోధించుచున్నవి. ఈపరపూర్ణమునే అనుభవసారమునందు సోమనాగులకు విశేషముచేసెను.

సీ. పుట్టెయ్యఁబుట్టకపుట్టు మహత్త్వంబు కలిసి చుండుంగక కలఁగునాము
పాసియుం బాయక పాయువివేకంబు చేసియుం చేయక చేయుటెడల
ముట్టెయుముట్టక ముట్టెం మఁజనురతేపాంసెయుఁబొందక పొందునబము
తలఁచెయ్యఁచెలఁచక తలఁచెయ్యఁచె త్త్వంబునుఁబొందుముఁబొందక మఁజనుం
అట్లజేసినిడ అలఁజేసికబ్బంబు
రెండులేనియెంపలు నింకియున్న
అరయుఁబోరయులేని గూనంపెనీదిగి
తలుచు శరణు సెళవు తరమె పొగడ.

క. తెలియుటయె యెఱుక కోర్కెలు
పొలియుటయె సుఖము సుకృతసాధియె గతి చా
లలచుటయె పరముఁ బాయక
తలఁచుటయె సమాధి పరమతత్త్వం బనఁట.

క. నిర్భయాలకు నిష్ప్రియులకు
దౌర్భాగ్యదైవాలకు వృథావాదులకు
దుర్భావకులకు దాసపు
నర్భవ సుఖరాశి గలదె నారయపుత్ర.

సాధనసాధ్యము:— శివుడు శివగూత్రమంగు శివస్వరూప మును బొందుటయే శివగూత్రప్రయోజనము. 'అహం బ్రహ్మస్మి', 'తత్త్వ మసి', 'శివోఽహమ్', 'నన్యం న ద్విదం బహు' ఇత్యాది మహావాక్యార్థములను వీరతైవము జీవగూత్రయంగు సార్థకము చేయుచున్నది. లింగధారణము జంగములందు ద్వైతభావమును

పోగొట్టి అద్వైతభావమును వ్యక్తముచేయుచున్నది. విశ్వ మంతయును శివుడు జీవము ప్రకృతి, అత్త జీవము జీవాను, సురువు లింగము జంగము, భావలింగము ప్రాణలింగము ఇష్టలింగము, లింగకేరము సూక్ష్మకేరము సూలకేరము, నానము పెండువు కళ మొదలగు త్రిపురీయాపమున గోచర మునున్నది. సాధకుడు చిన్న యాదీక్షి సుందై లింగధారణను బొంది పంచభూతములను చిత్తేంద్రియములను అంతఃకరణచతుష్టయమును వేధించి సాధ్యమును కేరుటకు పీఠకైవ ప్రతిపాదితముడైన సాధనములను అనుభవసారము విశేషముచేయుచున్నది. పీఠకైవము వచనగీ 'నమశ్శివాయ పీఠ' మూలమునను మూలాధార స్వాధీనాన మణిపూరక అనాహత విశుద్ధి అష్టావక్ర సానములగు భక్తమాషేత్వర ప్రసాది ప్రాణశత్రు విశ్వస్థలములందు ఆచారసరుశివచరసత్యప్రసాద మహాలింగములను సాదాత్మ్యము చేసి సదాశక్తకృత్యముయమయిన సాయజ్యమును గలుగజేయగలవిధమును విశేషము చేయుచున్నది. ఆసాధనమును సోమనాగర ఉపాసన సారమునందు సంక్షేపముగ విశేషముచేసినవిధము గ్రంథాంతరీక్షము చెల్లజేయుచున్నది.

(చ. స.)

అనుభూతి ప్రకాశిక — ఈ గ్రంథము పకలామ్నాయ శోధింపఁడు విద్యారణ్యమునీత్యరునిచే విరచితము. బ్రహ్మజ్ఞానపు లకు నుపనిషత్సూత్రము నిస్సందేహముగ నలవడఁబడె యీ గ్రంథము పరిపరిచయము.

జీవజన్మమయోగోపతంసంబు లను వైతకేయ వైదికీయ వ్యాంకోగ్య ముండుకోపనిషత్తత్వ్యంబుల నధ్యాయపక్షకంగాచే బ్రతుంబున నిరూపించి పిమ్మట పగుమాడ యధ్యాయంబులచే జీవచతుష్టకాంత్యతంబు నుపనిషత్తైకాదశతత్వర్యంబును వ్యక్తకరించె. ఈ విషయము విద్యారణ్యులచే ననుగూఢిప్రకాశియొక్క యోనిమిదు యధ్యాయమునందలి మొదటి రెండు శ్లోకములచే వివరింపబడియున్నది :

"జితేంద్రే తైత్తిరీయే చాందోగ్యే లగ్యజీవ యత్, తత్త్వం చతుర్వేదవిద్యాప్రకాశే తత్సవిరీతమ్.

అనుభూతి ప్రకాశే లగ్య కాపీతక్యాది నామన, చతుర్వేదాంగకాఖాన యత్తత్త్వం త దుదీర్ఘతే."

ఇట్లు లీ గ్రంథ మిరువది యధ్యాయంబులం గల్గి మృదుమధుర తైత్తిరీ నోష్య రెండువేల యోనిమిదివందలయై డనుష్టుపు శ్లోకములతో సరిశయింబునున్న యది. ఇరువది యధ్యాయంబులచే జతుర్వేదాంత్యతం బు నిరువది ప్రకరణంబుల తత్వర్యము వివరింపఁబడుచున్నను బ్రతియధ్యాయమును సంక్షేపంబుగనో విపులంబుగనో యద్వైతతత్వమునే ప్రతిపాదింపుచున్నయది. ప్రకరణవైచిత్ర్యమును శిష్యులైచిత్ర్యము ననుసరించి యున్నది గాని తత్వ

వైచిత్ర్యమువలన సంతమాత్రమును గలుగలేదు. నాలుగవకపేమంపలి యిరువది ప్రకరణంబులు సత్యంతభిన్నంబులుగా నుంపినను బర్యవసానము నద్వైతతత్వమునే ప్రతిపాదింపుచుండుటచే నిరువది యధ్యాయంబులను పర్యవసానంబున నొకటేయంతం బు నద్వైతతత్వమును బ్రకటింపుచు సర్వోపనిషత్సామరస్యంబును, సకలజీవ సామరస్యంబును వేయివిధంబుల సిద్ధాంతీకంపుచున్నయది.

మొదటి యధ్యాయంబున వైతకేయ ద్వితీయాధ్యాయంబును రెండవయధ్యాయంబున వైత్తిరీయాంత్యతం బు బ్రహ్మవల్లియు, మాడు నాలుగైదియ యధ్యాయంబులచే గ్రమంబుగ చాందోగ్యంబునందలి యుద్దాలక సనత్కుమార ప్రజాపతీయపక్షేణంబులను, అశీషవ యధ్యాయంబులచే ముండుకమునందలి మాంగిరసిప్పూర్వోపక్షేణంబులను, ఎనిమిది గోమిమయధ్యాయంబులచే ఋగ్వేది కాపీతికి శాఖయందలి యుద్దాలకశత్రూపక్షేణంబులను, పదియవయధ్యాయంబున వైత్రేయబ్రహ్మసగీషమనందలి కాకాయనోగ్యపక్షేణంబును, పదునొకవయధ్యాయంబున కంఠలియందలి యాహుపక్షేణంబును, పండ్రెండవ యధ్యాయంబున శ్వేతాశ్వతగోపనిషత్తును, పదుమాడవ యధ్యాయము మొదలు పదునెనిమిది యధ్యాయములవరకునుగల మూడయధ్యాయంబులయందును గ్రమంబుగ బృహదాధ్యాయకాంత్యతంబులను మూడవ యధ్యాయ వాల్మీకియాధ్యాయంబు, నలవయధ్యాయమునందలి యజుతశత్రు బాలాక సంవాచము, యాజ్ఞకల్మషైత్రేయసంవాచము, అగస్త్యజోపక్షేణంబు మగుపిష్టిలను, ఐదవయధ్యాయంబునందలి యాజ్ఞకల్మషశ్వేతానులవాచకాయ, నాలుగ యధ్యాయమునందలి యాజ్ఞకల్మషసకంఠాచంబును, బందొమ్మిదవయధ్యాయంబున సామజీవ తిలవకారశాఖయును, ఇరువదియవయధ్యాయంబున వాగ్వర్వజోత్తరతాపినియును బూర్ణముగా వివరింపఁబడి యవ్యానితత్వర్యము నున్నట్లుముగను విపులముగను, నిస్సంకోయంబుగను నిరంతర్యంబుగను సిద్ధాంతీకరింపఁబడినది.

(శ్రీ. క. భా.)

అనుభూతి స్వరూపా చార్యుడు — సారస్వత వ్యాకరణమును రచించినయతఁ డని వాడుక. ఇతనినిగూర్చిన యొక కథ గలదు. రాజసభ మగ్యమున నీతఁ డొకనాఁడు అపశబ్ద ప్రయోగము చేయ దానికి నాధారము చూపు మన నింటికిఁబోయి సరస్వతి వారాధించెను. ఆపె ప్రసన్నురాలై యొకవ్యాకరణము నిచ్చెను.

ఈతఁడు సారస్వతవ్యాకరణము వ్రాయలే దనియు, దాని మీఁద 'ప్రక్రియ' మాత్రము వ్రాసె ననియు, నీతఁడు శ్రీ. శ. ౧౨౫౦ కిఁ దరువాతను, ౧౪౫౦కిఁ బూర్వమునను ఉండె ననియుఁ దజ్జ్ఞుల యభిప్రాయము.

అనుమంచిపల్లి — కృష్ణజిల్లా, నందిగామతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౧౫ (౧౯౩౧).

అనుమతి — ౧. అంగీకరణ ఋషికిని, కర్దమకన్య శ్రీధ
కుమ బుట్టిన నల్లగురు కన్యలలో జన్మిది.

౨. ద్వారాదేశములలో గారె యనువాని భార్య.

౩. శాల్యగ్రీధీపమునందలి యొకమహానది.

౪. ఒక బ్రహ్మి.

అనుమనవల్లి — కర్నూరుజిల్లా, కంభంతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౦౫ (౧౯౩౧).

అనుమర్ల పూడి — నంటూరుజిల్లా, నంటూరుతాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౮౧ (౧౯౩౧).

అనుమర్తి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురం తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩ (౧౯౩౧).

అనుమానము — మన హైరూయికులచే నంగీకరింపఁ బడిన నాలుగు ప్రమాణములలో నొకటి చెప్పవది. ప్రత్యక్షము, అనుమానము, ఉపమానము, శబ్దము అనునవి నాలుగు హింస. ప్రమాణము. ప్రమాణముగా యథార్థము శబ్దము, నిజమైన వానియు. ప్రమాణము గారము ననుసరించి ప్రమాణము; అనగా నేనాధిపతులవలన మనకు యథార్థము కలుగునో, వానికి ప్రమాణము లని పేరు. అనుమాన మనునది సాధనము. అందువలన గలనుజ్ఞానము 'అనుమతి' యందును.

అనుమానస్వభావము :— మనము గూరము దున్న యొకా నొక పర్యంతముమీద పొగ లేవగాఁ జూచి యా పర్యంతమునందు నన్ని కల దని యూహించుచున్నాము. ఇట్టి జ్ఞానమునకు 'అనుమతి' యని పేరు. ఇందుఁ బర్యంతమునకు 'బక్ష' మనియు, ఘామమునకు 'హేతువు' లేక 'లింగ' మనియు, అన్నికి 'సాక్షి' మనియు సంజ్ఞలు. ఇందుఁ బ్రత్యక్షమైన ఘామముచే నప్రత్యక్షమైన యన్ని సాధింపఁబడినది. కావుననే వాత్సల్యమునకు 'ప్రత్యక్షముచే నప్రత్యక్షవస్తువుయొక్క సంబంధమును సాధించుట అనుమానము' అని తన వార్తికములలో తెప్పియున్నాడు¹.

ఇచ్చటియనుమానమునకు 'హేతువు' (లేక లింగము) అనఁ బడు ఘామము కారణమైనను, ఘామమునకును అన్నికిని గల సంబంధముయొక్కజ్ఞానమే ముఖ్యకారణ మని చెప్పవలసియున్నది. ఎచ్చి టెచ్చట ఘామ ముండునో యచ్చటచ్చట నన్ని యుండు నన్న జ్ఞాన మేది గలదో యది యనుమానమునకు హేతువు. ఈజ్ఞానము నకే వ్యాప్తిజ్ఞాన మని పేరు. ఘామమునకును, అన్నికిని గల సంబంధమునకు వ్యాప్తి యని పేరు.

వాప్తి :— మైని చెప్పినదానిని మాడగా 'వ్యాప్తి' యనునది అనుమాన ప్రకరణమునందు ముఖ్యమైన విషయ మని చెప్పవలయును. కావున అందునుజుంటిని కొలచెము విశేషముగ వివరింతము.

ఘామ మున్నచోట నెల్ల నన్ని యుండునా యుండుదా యని యెవనికి సంశయము కలదో వానికి ఘామజ్ఞానముచేత నన్నిజ్ఞానము కలుగనేరదు. అట్లు సంశయము లేక ఘామాన్నులకుఁ గల సంబంధము నిశ్చయముగాఁ దెలిసినవానికి ఘామజ్ఞానముచే నన్నిజ్ఞానము తప్పక కలుగును. అందువలన వ్యాప్తినిశ్చయమే యనుమితికిఁ గారణ మని మనము చెప్పవచ్చును. ఈ వ్యాప్తిజ్ఞానము సాహచర్యజ్ఞానముచేఁ గలుగుచున్నది. కావుననే 'నియతసాహచర్యమే వ్యాప్తి' యని చెప్పఁ బడినది. వంటయింటిలోన, ఇతరస్థలములందును మనల మనల ఘామమున్నుల సాహచర్యముల జూచుటచేత ఘామము వ్యాప్త్యమనియు, అన్ని వ్యాపక మనియు జ్ఞానము కలుగుచున్నది; అనగా వ్యాపక మెప్పుడును వ్యాప్త్యమునకుం కు నెక్కడును ప్రదేశ మాక్రమింతుకొని యుండును. ఘామ మున్నచోట నెల్ల నన్ని యుండును, కాని అన్ని యున్నచోట నెల్ల ఘామ ముండును. అందువలన నన్నియున్నప్రదేశము లేక్కవ; ఘామ మున్న ప్రదేశములు లేక్కవ. కావున ఘామము వ్యాప్త్యము, అన్ని వ్యాపకము. ఇదియే మఱియొకవిధముగాఁ జెప్పవచ్చును. వ్యాప్తినిహితమైనది వ్యాప్త్య మనఁబడును. వ్యాప్తి నిరూపకము వ్యాపక మనఁబడును. అన్ని లేనిది ఘామ ముండుదు. కాని ఘామము లేనిది అన్ని యుండును. స్వేచ్ఛగాఁ గాలిన యుక్కు కడ్డీయందు నన్ని కలను. కాని ఘామము లేదు. కావున ఘామము (వ్యాప్త్యము) నందు, అన్ని (వ్యాపకము) యొక్క వ్యాప్తియున్నది. కాని అన్నియందు ఘామముయొక్క వ్యాప్తి లేదు. ఒకప్పుడు వ్యాప్త్యవ్యాపకములకు సమానవ్యాప్తి యుండవచ్చును. అన్నిమాటుగా 'పచ్చిక టైలయన్ని' అనునది వ్యాపక మనుకొంటిము. అప్పుడు 'పచ్చిక టైలయన్ని' యున్నచోట నెల్ల ఘామ ముండుటయు, ఘామ మున్నచోట నెల్లఁ బచ్చిక టైల ని ప్పుండుటయు నిటస్థించినందున, ఈ రెండను ఒకదాని కొకటి వ్యాపకము, వ్యాప్త్యము అని చెప్ప వచ్చును.

అవినాభావరూపసంబంధము వ్యాప్తి యని మఱియొకలక్షణము కలదు. ఏది లేక నేటిది యుండుదో దానికి 'చండవదానితో' అవినాభావసంబంధ ముండు నని చెప్పెదరు. అన్నిలేక ఘామ ముండుదు. కావున అన్నియొక్కయవినాభావసంబంధము ఘామ మునందున్నది. అన్నియందు ఘామముయొక్క యవినాభావసంబంధము లేదు. అన్నిలేని ఘామ ముండును గాని ఘామము లేని యన్ని యుండవచ్చును. ఘామ ముండునగాని యన్ని యుండ దన్న నియమము లేదు. కావున అన్ని వ్యాపక మనియు, ఘామము వ్యాప్త్య మనియుఁ దెలిసికొనవలెను.

1. 'ప్రత్యక్షజ్ఞానప్రత్యక్షస్వ సంబంధస్వ ప్రతిపత్తిః' (మాడుడు: గౌరమనూత్రము ౧,౧,౩ మీది వాత్సల్యయనవృత్తి).

వ్యాప్తిజ్ఞుని మెట్లు కలిగినది:— అగ్నికిని, సూమమునకును గల యీ వ్యాప్తిజ్ఞానము జనులకు నట్లు కలుగును:— పైని ఒక-చోట నూచించినట్లు నిత్యావధానమే దీనికి ముఖ్యకారణము. ఇందుంటేలో, యజ్ఞశాలలో, మఱియితానీయములలోను పొని యున్నచోట వెల్ల నన్నిని మోచినందున ఈ జ్ఞానము కల్గును. కాని తొంబదిలోమిది సారలు మాచినను నూతనసాతి అట్లే జరుగు నని యెట్లు? అందుకు అవ్యభిచారజ్ఞానము ఉండవలయును. నియమమునకు ధంగిము కలుగుట వ్యభిచార మనిపించుకొనును. కా సారలు సూమమున్నచోట్ల నన్ని కనిపించియు నొక్కచోట నన్ని లేనియెడల నది వ్యభిచారమగును. కావున నట్టి వ్యభిచారభావము వ్యాప్తినిశ్చయమునకు సహకారి యగును. ఇట్లు వ్యాప్తిజ్ఞానమునకు సహావివ్యభిచారము, వ్యభిచారజ్ఞానరాహిత్యము అవశ్యకములు.

ఉపాధి:— వ్యాప్తి మొక్కచోట కార్యమును సంపదితము చేయు దానిని ఉపాధి యందును. అగ్ని యున్న చోట్ల వెల్ల సూమమునకును అన్నవార్యము నిజమైతే కాదు. అందులో 'యన్న' యనుపదమునకు అద్వైతసంసంగము (పచ్చికట్టెలమాత్రం) అన్నమాట తగిలించినయెడల నది పరిమళము. ఈ 'అద్వైతసంసంగము' మనునది 'ఉపాధి'యనబడు. 'ఉప' సమీపవత్తన 'ఆ' గాని సంక్రామయతి స్వీయం ఇద మిక్కుటాధిపతి ఉదయనాచార్యులు చెప్పియున్నారు. తనయొద్ద నున్నవచ్చెపుడకుండు సమర్థ మిచ్చునని యుపాధి పట్టపువ్వును తనవమీపముల గుడ్డున్నచోకమనకుండు అవర్ణ మిచ్చును. అట్లే యాకావ్యసీన పైవయాకాశమునకు సుం మును ఉపాధి తన యాకారము తోసగుచున్నది. ఇట్లే యన్నిచలన సూమమును పుట్టించునుపాధి 'అద్వైతసంసంగము' అనగా బచ్చికట్టెలు నిప్పును తగిలియుండుట. కావున నదమ మహాధి యుండుటచే నెచ్చు పెచ్చులు నన్ని యుండునో యచ్చులవచ్చుట సూమ ముండు నన్న వ్యాప్తికి వ్యభిచారము సంభవించినది. పాచికట్టెలు గల యన్ని యున్నపుడు పొగ యుండును. కాలినయినుపగుండులో నున్న యగ్నికిఁగూడ సూమ ముండును. కావున నన్నికి సూమము నకు నవిసాధానసంబంధము కలుగవలె నన్న 'అగ్ని' యనుపదమునకు 'తగికిట్టెలుగల' యన్న విశేషణము చేర్పవలెను. ఇదియే యుపాధి. ఈ అద్వైతసంసంగము అగ్నికి వ్యాపకము కాదు. సూమమునకు వ్యాపకము; అనగా నుపాధి సూమముకంటె కెక్కువ వ్యాప్తి కలదియు, అగ్నికంటె పెద్దకొవవ్యాప్తి కలదియు నయియున్నది. సూమవ్యాప్తికిని, అగ్ని వ్యాప్తికిని గల భేదమును ఉపాధి నూచించును. 'పరవ్రతముమీఁద సూమ మున్నది, అగ్ని యుండుటచే' నన్నపీఠాంతము చేప్పిన తోడనే 'అద్వైతసంసంగము'మను ఉపాధి యడ్డము నచ్చి యా పీఠాంత మపసీధాంత మని చెప్పెను.

అనుమానవిభాగములు:— గౌతమచార్యులనా రమమా నము మూడువిధము లని చెప్పియున్నారు (వ్యాఖ్యనూత్రము ౧.౧.౫):— (౧) పూర్వవత్, (౨) శేషవత్, (౩) సామా

న్యతోన్యస్త్వములు. 'పూర్వవత్' దనుమాన' మనగా కారణముఁ జూచి కార్యము నూహించుట. దీనినే 'కారణలింగక' మనవచ్చును. కారణమే లింగముగాఁ (చేతనత్వగా) గలది యని యర్థము. ఇందులకు దాహరణము మేఘములఁ జూచి వర్షము కురియు నని యూహించుట. 'శేషవత్'దనుమాన' మనగా కార్యమును జూచి కారణమును హించుట. ఇది కార్యలింగకము. ఇందుఁ గార్యమే లింగము (చేతనత్వ). పీఠికి నొంది వచ్చుట చూచి వర్షము కురిసె నని యూహించుట యిందులకు నదాహరణము. పై రెండవవిధముల యనుమానములు గానియగుచున్నను 'సామాన్యతోన్యస్త్వమనమాన' మని చేరు; అనగా గాఢమునుబట్టి కార్యము గాని, కార్యమును బట్టి కారణము గాని తేలియునుచున్నందులకు సాహించవలెనో యీ యనుమానము లన్నియు సామాన్యతోన్యస్త్వము లని చెప్పవలసియున్నది. రెండుకన్యకలకు నియతసామాన్య ముండుట యెల్లప్పుడనునది, నొక పుష్పము జూచి రెండవదానిని యహించుట సామాన్యతోన్యస్త్వ మని పొందు యోక్తమును. వ్యవస్థిత్యమును జూచి గంధవర్త్యమును యహించుట, నొకచును జూచి ఆ వని యింకొకచును ఇందులకు దాహరణములు.

అనుమానము స్వాధ్యాయనాన మనియు, పరాధ్యానునాన మనియు రెండువిధములుగా కుదల విభజింపబడినది. స్వాధ్యానునానములకు సాదాపుడని శిష్యునిస్వసింపింపజేయును బాధుకొనును. సాధి జ్ఞానార్జ్యము. పరాధ్యానునానములకు మానవుడని పరల సంశయమును పోగొట్టును. ఇది శేషార్జ్యము. కావున స్వాధ్యానుమానము మొదటిది. పరాధ్యానుమానము రెండవది. తనమనననకు సంశయనివృత్తికలిగినఁగాని యితరులకు సహాధానము చేప్పుట యెట్లు?

స్వాధ్యానునానము మొట్టవ, నొకానొకడు పరవ్రతము మీఁద సూమమును చూచును. తరహాత నచ్చుట సూమ ముండునో యచ్చుట నన్ని యుండు నన్న వ్యాప్తిని స్మరించును. పదవ ఈవ్యాప్తి స్మరణమున తనకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ దెలిసిన పశుగర్భతాజ్ఞానముతోఁ (అనగా బద్ధతయే సూమంత మన్నజ్ఞానముతో) గలుపఁగా, పరవ్రతము అగ్నివ్యాప్త్యముగాఁ గల సూమమును గలది యను జ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఈ జ్ఞానమునకే ఈశాస్త్రమునందు పరామర్శ మనియు, లింగపరామర్శ మనియుఁ జెట్లు. దీనినే తృతీయ లింగ పరామర్శ మందురు. ఎందుకనగా ఈ లింగ (చేతన - సూమ) జ్ఞానము మూడుసారు లయినఁగాని పరామర్శము పూర్తి కాదు. మొదట మహాసాక్షులయందు సూమాన్నుల సాహచర్యముఁ జూచుట, రెండవసారి పరవ్రతముమీఁద సూమమును జూచుట, మూడవసారి వ్యాప్తిజ్ఞానస్మరణము ననుసరించి యీసూమ మన్నివ్యాప్త్య మన్న జ్ఞానము గలుగుట. ఇట్లు లింగ(చేతన)జ్ఞానము మూడువిధములఁ గలిగినఁ గాని పరామర్శము కలుగదు. ఈ పరామర్శమే స్వాధ్యానుమితి యని కొందఱుయభిప్రాయము. కొందఱుమతమున 'చేతనజ్ఞానమునకే అనుమాన మని చేరు, వ్యాప్తియొక్క స్మరియే యనుసూ

మని కొంచెముతము. కొంచెము పరామర్శమును కరణ మందుకు, కొంచెము వ్యాపార మందుకు. ఇట్లు ప్రాయశఃపాపము భిన్నాభిప్రాయము లైనను, అందఱును పరామర్శమును ఒప్పుకొనియున్నారు. పరామర్శము లేక యనుమతి కలుగనేర దని యందఱు మతము.

పరాధానునాన మితరుల సంశయముల బొప్పుకు నుపయోగ పడిను. ఇది పంచావయవాత్మకము.

పంచావయవములు :— పంచావయవాత్మక మైన పరాధానునానమునకు 'న్యాయ' మని పేరు. దీనినిబట్టి యీ వ్యాఖ్యమున కంతకును న్యాయశాస్త్ర మని పేరు వచ్చెను. పరాధానునానమును నెవనిమనములో వానికి గలుగునట్టి పరస్పరతాపము (పరస్పర మన్ని మన్నిజ్ఞానము) కొన్ని వాక్యములచే బగుల మనునందుల బట్టి నట్లు చేయుట 'న్యాయ' మనిపించుకొనును. పర్యతయ అన్ని మంత మని పరులను ఒప్పుకొనుట ఈ క్రింది మైత్రవాక్యములను ఉపయోగించెదరు :—

౧. పర్యతయ అన్ని మంతము (ప్రతిజ్ఞ)
౨. ధూమకత్తియమచే (చేతువు)
౩. ఏదియేది ధూమకంతయో మదియేది అన్ని మంతము, వంటయింటిలోనువలె (ఉదాహరణము)
౪. అట్టి యిది (ఉపనయము)
౫. కావున పర్యత మన్ని మంతము (నిగమనము)

ఇందు మొదటిది 'ప్రతిజ్ఞ'. ఇం దీ కవయము ప్రతిపాదింపబడు నని యిది తెల్పును. చక్ర తాను ధూనింపబోయితి సిద్ధాంతమును ఇంగుమాలకముగా మంగు చేయును. మొదటిదియైన ప్రతిజ్ఞతో చివరది యను 'నిగమనము' పరిపాదనను. అట్లు కాని యెడల నది ప్రతిజ్ఞభంగ మనిపించుకొనును. 'మొదటిది 'చేతువు.' ఈ వాక్యమునందు లింగము చెప్పబడును. లింగము చేతువు అను నది సమానార్థకము లయినను వానియందుఁ గలచే ముద్ధేమము కలదు. లింగ మనగా గుర్తు. ఇచ్చట చేతువు అనుపదమును సాధారణముగా లింగప్రతిపాదికవాక్య మన్న యర్థమునంగు నుపయోగించెదరు. మూడవది యుదాహరణము. ఇందు లింగమునకును (ధూమమునకును), సాధ్యమునకును (అగ్నికిని) గల సంబంధము (వ్యాప్త్యవ్యాపక భావము) తెల్పి వ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగజేయును. ఇంతయకాక వ్యాప్తిజ్ఞానమునకుఁ గారణమైన యనేకోదాహరణములలోనుండి యొక్కదానిఁ జెప్పి వ్యాప్తిజ్ఞానమును దృఢపఱుచును. నాల్గవది 'ఉపనయము.' మూడవవాక్యమందలి వ్యాప్తి యిచ్చటఁగూడఁ జెల్లు నని యిది తెల్పును. అయినది నిగమనము. వై నాలుగువాక్య

ముల నొక్కచోటఁ జేర్చి తీసిన సాంకశి చా నిగమనవాక్యము. ఈ పంచావయవాత్మక మైన అనుమానమునకు నిది ఫలితము.

చక్కఁగ విచారించి చూడఁగా నీ మైత్రవాక్యములలో మూడే ముఖ్యమైనవి యని తెలియఁగలను. 'ప్రతిజ్ఞ', 'నిగమనము' లొక్కటియే కావున నాలుగు వాక్యములే మిగిలినవి. వానిలోను 'ఉపనయ' మను నాల్గవ వాక్యము విశేషోపయోగకరము కాదు కావున మిగిలినవి మూడువాక్యములే.

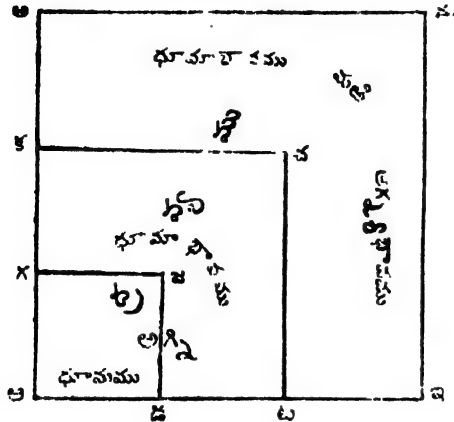
ప్రాయశఃపాపములను పంచావయవములను అంగీకరించినను మిఠాం సకులు ప్రతిజ్ఞాపే తుదాహరణము లను మూడు అవయవములనే యొప్పుకొనిరి. నేదాంతులు మొదటి మూడవయవములు గాని, చివర మూడవయవములు గాని చాలు ననిరి. వాఘులు ఉదాహరణోప నయముల సంగీకరించిరి. పాశ్చాత్యన్యాయశాస్త్రమునందును న్యాయ మునకు సవయవములు మూడే.

లింగము :— అనుమానమునకు ముఖ్యభాగ మైకలింగమును నుడించి చెప్పబడియున్నది. లింగమునే ఘోషు వనియెను. రవి యిది ఘోషే చెప్పబడినది. లింగము మూడువిధము లైనవి : (౧) అన్య యావ్యతిరేక, (౨) కేవలాన్యయి, (౩) కేవల వ్యతిరేక. అన్యయ వ్యాప్తియు, వ్యతిరేకవ్యాప్తియుఁ గలది అన్యయవ్యతిరేక. చేతువు నకు (ధూమమునకు)ను, సాధ్యమునకును (అగ్నికిని) గల వ్యాప్తి అన్యయవ్యాప్తి. వాని అభావములకుఁ గలవ్యాప్తి వ్యతిరేకవ్యాప్తి. ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్నియుండును, వంటయింటిలోవలె ననునది అన్యయవ్యాప్తికిని, ఎచ్చట నగ్ని లేదో యచ్చట ధూమము లేదు, కొలనునది నన్నది వ్యతిరేకవ్యాప్తికిని ఉదాహరణములు. ఇందలి రెండవయుదాహరణములో అగ్న్యభావమునకును, ధూమా భావమునకును వ్యాప్తి కలదు. అన్యయవ్యాప్తియందలి వ్యాప్త్య వ్యాపకములు వ్యతిరేకవ్యాప్తియందు మాత్ర వ్యాపకవ్యాప్త్యము లగును. అన్యయవ్యాప్తిలో సూమము వ్యాప్త్యము, అగ్ని వ్యాపకము, వ్యతిరేకవ్యాప్తిలో అగ్న్యభావము వ్యాప్త్యము, ధూమాభావము వ్యాప కము. ఇది ప్రక్కఁబుటయందలి పటమువలన స్పష్టపడెఁగలదు.

అవయవమున అ ఆ ఇ ఈ యను పద్య చతుష్కోణము అగ్ని కంటె సదికవ్యాప్తిగల ద్రివ్య మనుకొనుట. అంతికంఠెఁ జెప్పది ఆ క చ ట యను చతుష్కోణము అగ్నిని నూచించు ప్రదేశ మను కొనఁడు. అన్నిటికంటెఁ జెప్పది యగు ఆ గ జ డ యను చతుష్కోణము ధూమవ్యాప్తిని నూచించును. మహాసన యజ్ఞశాలాదు లందు లోనివి. ధూమ మున్నచోట నెల్ల నగ్ని యుండుటచే ఈ చతుష్కోణమునందుఁ గూడ అగ్నివ్యాప్తి యున్నదనియే యెంచవలెను. కావున ఆ క చ ట యను చతుష్కోణమునుండి ఆ గ జ డ చతుష్కోణ

1. 'అవయవాత్మ త్రయ ఏవ ప్రతిజ్ఞాపే తుదాహరణమూపా ఉదాహరణోపనయనిగమనరూపా వా నకు పంచ, అవయవ త్రయైక వ్యాప్తిపర్యధర్మయో రుపదర్శనసంభవేనాధికావయవవ్యయస్య వ్యర్థత్వాత్.' (వేదాంతపరిభాష, కలకత్తాహర్య, పుట. ౧౪)

మును తీయఁగా మిగిలిన క జ ట యను గోమఖప్రదేశము (Gnomon) ఘాతము లేనట్టియు, అగ్ని యున్నట్టియు, తపోయః పిండాగ్రులను సూచును. అగ్నియున్నచోట సల్ల ఘాతము ముందు నన్న వ్యాప్తిని చెఱుచునట్టి ఆద్వైతసంస్కారమును ఉపాధి యీ క జ ట యను ప్రదేశమువలననే సూచిత మగును. అ యి ఇ అను గోమఖప్రదేశము ఘాతభావము అగ్నిభావము కలసియుండు స్థలమును సూచించును. ఇది వివక్షపృష్ఠాంతప్రదేశము; ఎచ్చట

అగ్నిభావమో ఎచ్చట ఘాతభావము అన్న వ్యతిరేకవ్యాప్తిని బోధించును. పై పటమునందు, నగ్ని ప్రదేశ ము చెఱుచుకొనియు (ఆ క జ ట) ఘాతప్రదేశ ము చెఱుచుకొనియు (ఆ గ జ డె) కంటే పెద్దది గాన అగ్ని వ్యాపక మనియు, ఘాతము వ్యాప్య మనియు, ఘాతభావ సూచకమైన ఆ జ డె అను ప్రదేశము 'అగ్నిభావ' సూచక మైన అ యి ఇ అను ప్రదేశముకంటే పెద్దది గనుక ఘాతభావము వ్యాపక మనియు, అగ్నిభావము వ్యాప్య మనియు ప్పష్టపడఁగలదు. కావున పెచ్చటెచ్చట నగ్నిభావమో అచ్చటచ్చట ఘాతభావము కలనువలె, నన్నది వ్యతిరేకవ్యాప్తికి సుదాహరణము. ఇట్లు ఘాతము మన్నచోట నగ్ని యుండును. ఇందులకుదాహరణము మహానసము. అగ్నిభావ మున్నచోట ఘాతభావ ముండును అని అన్వయ వ్యతిరేకములచేఁ జెప్పవలసి 'అన్వయవ్యతిరేక లింగము' (హేతువు). కేవలన్వయ లింగమునందు భావరూపోదాహరణమే యుండును గాని వ్యతిరేకోదాహరణ ముండదు. ఉదాహరణము : ఘటము అభిధేయము (కేంద్రీకరణ) ప్రమేయత్వ మున్నందున, పటమువలె. ఇందు లింగము (హేతువు) ప్రమేయత్వము. ప్రమేయత్వ మెచ్చటెచ్చట నుండునో అచ్చటచ్చట సభిధేయత్వ ముండును. ఇందుకు దృష్టాంతము పటము. ఇందు ప్రమేయత్వ మున్నది, అభిధేయత్వ మున్నది. కాని దీనికి వ్యతిరేకోదాహరణ ముండదు. ఎందులకన నట్టి వ్యతిరేకవాక్యము 'ఎచ్చటెచ్చట అభిధేయత్వ ముండదో అచ్చటచ్చట ప్రమేయత్వ ముండదు' అనునది గాఢరసము. కాని యన్ని పదార్థములకును అభిధేయత్వమును, ప్రమేయత్వమును సామాన్యమైనందున నిట్టివాక్యమున కర్థము లేదు. ఇందుల సాధ్యమైన 'అభిధేయత్వము' సర్వపదార్థసామాన్య మైయున్నది. దానికి అత్యంతభావము లేదు. 'కేవలవ్యతిరేక లింగము' నందు వ్యతిరేక దృష్టాంతమే యుండును గాని అన్వయపృష్ఠాంత ముండదు. ఎట్లన, పృథివి యితర ద్రవ్యములకంటే వేఱు, గంధఃత్వ ముండుటచే; ఇతర ద్రవ్యములకంటే నేటి వేఱు కావో యది గంధవంతము కాదు, జలమువలె; ఇది (యనఁగా ధూమి) యిట్టిది (గంధవంతము కానిది) కాదు. కావున బృథ్వి యితర ద్రవ్యములకంటే వేఱు. ఇచ్చట నేని గంధవంతమో యది యితర ద్రవ్యములకంటే వేఱెనని యని యన్వోదాహరణము చెప్పటకు వీలు లేదు. ఎందుకనఁగా గంధవత్త్వము పృథివియందుఁ దప్ప నితరత్ర లేదు. ఇందు పక్షము నకు (పృథ్వికి), సాధ్యమునకు (ఇతర ద్రవ్యములకంటే వేఱునకు) భేదము లేదు; అనఁగా సమానవ్యాప్తి కలదు. వ్యతిరేకదృష్టాంతములు పెక్కులు గలవు.

పైని వర్ణింపఁబడిన మాఁడులింగములలో 'అన్వయవ్యతిరేక' యనఁబడు లింగమే మగ్ని మైన దనియు, నిత్యస్థవహరమునందు నుపయోగపడునది యనియు 'కేవలన్వయ', 'కేవల వ్యతిరేక' యనునవి యంతగా వాచకబోనివి కా వనియు చిదువరులు తెలిసికొనఁగలరు. మీమాంసకులును, వేదాంతులును వ్యతిరేకానుమానమును ఒప్పుకొనరు. వారు 'అథాపత్తి' యను అయిదవ ప్రమాణమును ఒప్పుకొని వ్యతిరేకానుమానమును పాటింపజైరి.

పక్షము, సపక్షము, విపక్షము:— పర్యతము అగ్నిమంత మన్నవాక్యమందు అగ్ని 'సాధ్య' మనియు, పర్యతము 'పక్ష' మనియుఁ జదువరు లెఱుంగుదురు. దేనియందు సాధ్య మున్నది లేనిది సంశయముగా నుండి చిర్చింపఁబడు చున్నదో యది 'పక్ష' మనఁబడును. సాధ్యము (సాధింపఁబడిన అగ్ని) ఇదిసత్య దేనియందున్నదిని నిశ్చయముగఁ జెలియునో యది 'సపక్షము'. మహానసము (వంటయిల్లు) ఇందుకు దృష్టాంతము. దేనియందు 'సాధ్యము' లేదని మనకు నిశ్చయముగాఁ జెలియునో యది విపక్షము. కొలను ఇందులకుదాహరణము. ఇందు సాధ్యమైన అగ్ని లేదని మన మెఱుంగుదుము.

సద్ధేతువు:— హేతువు వాచిమునం దుపయోగపడవలయునన్న, నది యీక్రింది యొందునియములకును లోఁబడి యుండవలయును. అప్పు డది సద్ధేతు వనిపించుకొనును. లేనియెడల హేత్యాభాసములకుఁ గారణ మగును. హేతువు (లింగము) (౧) పక్షమునందు నుండవలెను. (౨) సపక్షముం దుండవలెను. (౩) విపక్షమునం దుండఁ గూడదు. (౪) అచాధిత విషయముగ నుండవలయును; అనఁగా దీనినిమించిన హేతువుచే నిది ఖండితము కాఁగూడదు. (౫) అసత్యైతి పక్షముగ నుండవలెను; అనఁగా సాధ్యాభావమును స్థాపించెడు సమానబలముగల హేతువు ఉండఁగూడదు.

అన్వయవ్యతిరేక లింగమునందు నీయొందు నియములును పాటింపఁబడును. కేవలన్వయ, కేవలవ్యతిరేకములయందు వాని స్వభావ

అన్వయవ్యతిరేక లింగమునందు నీయొందు నియములును పాటింపఁబడును. కేవలన్వయ, కేవలవ్యతిరేకములయందు వాని స్వభావ

మునుబట్టి యొక్కోకనియమును తగ్గను. వ్యాయబిందు నను గ్రంథము నందు మొదటి మూడు నియమములే యంగీకరింపఁబడినవి.

పేత్యాభాసములు :— పేత్యాభాసము లనగా దుష్ట పేతువు లని యర్థము. వాగవివాదములు చేయునప్పుడు వాది ప్రతి వాదు లొకరి నొకరు మోసపుచ్చుటకై యసత్యము లైన పేతువు లను గల్పించి నిజ మైనపేతువులకంటే యుపయోగించెదరు. అట్టి పేతుదోషములను ఎఱిగియున్న గాని ప్రతిపదియొక్క వాద దౌర్బల్యమును కనుగొనుటకు వీలు లేదు. మన వాదముందును ఇట్టి దోషములు రాకుండుటకు పేత్యాభాసజ్ఞాన మావశ్యకము. పేత్యాభాసము లైదు : ౧. సత్యభిచారము, ౨. విరుద్ధము, ౩. సత్ ప్రతిపక్షము, ౪. అసిద్ధము, ౫. బాధితము.

సత్యభిచారము :— దీనినే ముక్తావలీకారుడు అనైకాంతిక మన్నాడు. ఈ పేత్యాభాసము మూడు విధములు : సాధారణము, ఆసాధారణము, అనుపసంహారి. సాధారణ సత్యభిచార మనఁబడు పేత్యాభాసమును పేతువు సపక్షదృష్టాంతముందును, విపక్ష దృష్టాంతముందును కానుపించును. సక్షమం దుండుట క్రమమే కాని విపక్షమందును ఉండుటవలన ఈ దోషము సంభవించినది ; అనగా పేతువు సాధ్యమందును, సాధ్యాభావమందును ఉండును. ఇందుకు నుదాహరణము : పర్వతము ధూమవంతము అగ్నివలన, అనెడి అనుమానము పేత్యాభాసము. ఎందుకు? ఇందిరి పేతువు (లింగము) అగ్ని. ఇది మహానపాదులవంటి ధూమ మున్నచోట్లను, అయోగోలకము వంటి ధూమాభావ మున్నచోట్లను కానుపించును ; అనగా ధూమ మున్నచోటను అగ్ని యుండును, ధూమము లేనిచోటను అగ్ని యుండును. కావున నిది తప్పు. ఆసాధారణ మనుదోషము నందు పేతువు సపక్షమునందును కానరాదు, విపక్షమునందును గానరాదు. విపక్షమునందు గానరాకపోవుట క్రమమే కాని సపక్ష మందును లేకపోవుటవలన ఈ దోషము సంభవించును. ఉదాహరణము : శబ్దము నిత్యము, శబ్దత్వమువలన. ఇందు 'శబ్దత్వ'ము పేతువు. 'శబ్దత్వ'ము శబ్దమాత్రమై యైనందున నిత్యములందు లేదు, అనిత్యములయందు లేదు, కావున ఈ అనుమానము తప్పు ; సాధ్య ముండుచోట నుండనట్టిపేతువు ఆసాధారణ మని దీని లక్షణము. ఇతఁడు నిత్యుడు, మనుష్యత్వముకలన. ఇది తప్పు ; నిత్యత్వ ముండు చోట మనుష్యత్వ ముండదు గనుక. అనుపసంహారిదోషమునందు అన్వయ దృష్టాంత ముండదు. వ్యతిరేకదృష్టాంత ముండదు. ఇందుచే నిట అన్వయవ్యాప్తిజ్ఞాన ముండదు, వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞాన ముండదు. ఉదాహరణము : సర్వము అనిత్యము, ప్రమేయత్వమువలన. ఇందిరి పక్షము 'సర్వము' అనునది. అందు జ్ఞానవిషయమైన సమస్తప్రపంచ మిదియన్నందున సపక్షముగఁ గాని, విపక్షముగఁ గాని మఱియొక దృష్టాంతము కల్పించుటయెట్లు? ఇందు సాధ్యముయొక్క యత్యంతాభావము అప్రసిద్ధము.

విరుద్ధము :— సాధ్యాభావవ్యాప్త మైన పేతువునకు విరుద్ధ మని పేరు. ఉదాహరణము : శబ్దము నిత్యము, కృతకత్వమువలన. ఇందు కృతకత్వము (చేయఁబడుట) పేతువు. కాని యిది నిత్యత్వ మయొక్క యభావమైన అనిత్యత్వముచే వ్యాప్తము. కృతకత్వము అనిత్యత్వమునకు పేతువు గాని నిత్యత్వమునకుఁ గాదు. ఇట్టిది ప్రతిజ్ఞకంటె విరుద్ధమైనది గాన దీనికి విరుద్ధమని పేరువచ్చెను. చెఱువు నిప్పు గలది జలమువలన, అనునది యిందు కిం కొక యుదాహరణము.

సత్ ప్రతిపక్షము :— సాధ్యాభావమును సాధించునట్టి నేఱు పేతు వెం దుండినో దానికి సత్ ప్రతిపక్ష మని పేరు. ఉదాహరణము : శబ్దము నిత్యము శ్రావణత్వమువలన (వినఁబడునగు ముండుటవలన), శబ్దత్వమువలె. శబ్దము అనిత్యము కార్యత్వమువలన, ఘటమువలె. ఇందు సాధ్యము నిత్యత్వము. దాని యభావ మనిత్యత్వము. నిత్యత్వ మును సాధించుట కొకపేతువును, తదభావమును (అనిత్యత్వమును) సాధించుటకు మఱియొకపేతువును చెప్పఁబడియుండుటచేత నిది సత్ ప్రతిపక్ష మనఁబడు పేత్యాభాసము.

అసిద్ధము :— ఇది నాల్గవ పేత్యాభాసము. ఇది మూడు విధములు : ఆశ్రయసిద్ధము, స్వయాపాసిద్ధము, వ్యాప్యత్యాసిద్ధము. ఉదాహరణము : గగనారవిందము సుహాసన గలది, అరవిందత్వము వలన, సరోజారవిందమువలె, అనునది ఆశ్రయసిద్ధమునకు నుదాహరణము. ఇందు గగనారవిందము (ఆకాశకమలము) ఆశ్రయము (పక్షము). ఇది యొచ్చుటను లేదు. ఇచ్చుట పక్షతావచ్చేదకధర్తము గగనీయత్వముగాని అరవిందత్వము గాదు. ఇట్లసంభవమైన వస్తువును పక్షముగాఁ గైకొన్నందున ఈ యనుమానము తప్పు. కాంచనమయ పర్వతము అగ్నిమంతము, ధూమమువలన అన్నదియు నిందుకు నిం కొకయుదాహరణము. పక్షతావచ్చేదకధర్తము (ఇచ్చుట కాంచన మయత్వము) పక్షమునందు లేకపోవుటయే యీ దోషలక్షణము. స్వయాపాసిద్ధ మను పేత్యాభాసమునందు పేతువు పక్షమునం దుండదు. ఉదాహరణము : కొలను అగ్నిమంతము, ధూమమువలన. ఇందు ధూమము పేతువు. కొలను పక్షము. కొనిలోధూమ ముండదు. కావున పేతువు తప్పు. కుండేలు ఆవు, కొమ్మ లున్నందున, ఘటము పృశ్ని, పటత్వమువలన అనునట్టి యుదాహరణము లిట్టివియే. ఉపాధి సహిత మైన పేతువును ఉపాధి లేకుండఁగఁ జెప్పుట వ్యాప్యత్యాసిద్ధదోషము. ఉదాహరణము : పర్వతము ధూమవంతము, అగ్నిమంత మగుటచే నన్నచోట 'అర్జ్యేంద్రసంయోగాగ్ని'మంత మగుటచే నని యుండవలెను. అట్లు అర్జ్యేంద్రసంయోగమును చెప్పినవాడు కాఁడు కావున దోషము. ఇం కొకయుదాహరణము. పర్వతము అగ్నిమంతము, కాంచనమయధూమమువలన. ఇది పేత్యాభాసము. ఎందు కన పేతువు ఉపాధిసహితము. ధూమము అగ్నివ్యాప్యమే ; కాని కాంచనమయధూమము మాత్రము అగ్నివ్యాప్యము కాదు. 'కాంచన మయత్వ' మను నుపాధిచే నది నే అయ్యె. ఈ పేత్యాభాసములో సాధ్యాప్రసిద్ధి, సాధనాప్రసిద్ధి - ఇత్యాదిభేదము లనేకములు కలవు.

బాధితము:— ఏ పేరువుయొక్క సాధ్యాభావము వేఱు బలవత్తర మైన ప్రమాణముచే నిర్ణీత మైనచో యది బాధితపేత్యా భావము. అన్ని చల్లగ నుండును, ద్రవత్వమువలన అనుచో అనుష్ఠ త్వము (చల్లదనము) సాధ్యము. దాని యభావము ఉష్ణత్వము; దానిని స్పర్శముచే బ్రత్యక్షముగ మన మెఱుంగుదుము. కావున నన్ని చల్లనిది యన్నమాటకు బాధ కలిగినది. పక్షమునందు నుండ వలసినసాధ్యముయొక్క యభావము మొదలయినవి బాధిత మనబడు నని ముక్తావళికారునిమతము.

ప్రకరణసము:— మైని పేత్యాభావములు నవీనమతాను సారముగ న్యాయసిద్ధాంత ముక్తావళికారుని ననుసరించి యాయఁ బడినవి. గౌతమనూత్రానుసారము పేత్యాభావములు నిగ్రహ స్థానములలోనివియే యని వర్ణింపబడినవి. అచ్చట పేత్యాభావ ములు ఆయిదు చెప్పబడినవి: (౧) సవ్యభిచార, (౨) విరుద్ధ, (౩) ప్రకరణసము, (౪) సాధ్యసము, (౫) అతీతకాలము లనబడునవి. సవ్యభిచార విరుద్ధములనునట్టింది యిదివఱకుఁ జెప్పియున్నాము. ఏ సిద్ధాంతమును సాధింపవలయునో దానినే పేరువుగఁ దీసికొనుట ప్రకరణసమబోధము.

శబ్దము అనిత్యము (ప్రతిజ్ఞ)
నిత్యత్వము లేదు గనుక (పేరువు)

‘అనిత్య’ మనఁగా ‘నిత్యత్వము లేనిది’; కావున నిందు నొక్కమాటచే భిన్నరూపముగఁ జెప్పబడియున్నది. దీనినే పాశ్చాత్యులైన యాంగికులు ‘పెటిషియో ప్రిన్సిపియో’ (Petitio principii) అంటారు.

సాధ్యసము:— సాధ్యమునకుపై యాయఁబడిన పేరువు గూడ సంశయోత్పన్నముగా (ఋజువు కావలసినదిగా) మన్నయెడల సాధ్యసమబోధము వచ్చును.

నీడ యొక ద్రవ్యము (ప్రతిజ్ఞ)
దానికి చలన మున్నది గనుక (పేరువు)

ఇచ్చట నీడ యొకద్రవ్య మన్నమాట యెట్లు సిద్ధాంతము కావలయునో యట్లే మొదట నీడకు చలన మున్న దనియు సిద్ధాంతము కావలెను. నీడకు చలన మున్న దన్నమాట అందఱును ఒప్పుకొను నది కాదు. నీడ యనఁగా ప్రకాశభావము. ఏద్రవ్యము అడ్డము వచ్చి ప్రకాశమును అడ్డించునో యా ద్రవ్యముయొక్క చలనమే నీడయొక్క చలనముగఁ కొండఱచే భ్రమింపబడును.

కాలాతీతము:— కాలమును లెక్కలోనికిఁ దీసికొనక చెప్పఁ బడుపేరువు కాలాతీతపేత్యాభావ మనబడును.

శబ్దము నిత్యము (ప్రతిజ్ఞ)
సంయోగజము గనుక రంగువలె (పేరువు)

ఇందు నీయఁబడినపేరువు కాలాతీతము. ఘటదీపసంయోగము వలన ఘటముయొక్క రంగు మనకుఁ గానవచ్చుచున్నది. కాని, ఆరంగు అంతకుఁ (ఘటదీపసంయోగమునకుఁ) బూర్వ ముండెను. తర్వాతఁగూడ నుండును. అట్లే ఘక్కుకు (నగారాకు) దంపము నకు సంయోగము గలిగినప్పుడు ధ్వని పుట్టుచున్నది. కావున నది పై యుదాహరణము ననుసరించి అంతకుఁబూర్వ ముండె ననియు, తర్వాత ముంద ననియు, కావున నిత్యమనియుఁ జెప్పవలెను అని వాదియొక్క తాత్పర్యము. కాని యిది కాలాతీతపేత్యాభావము. నిందు కన, ఈ సంయోగములును వేఱువేఱు. దీపఘటసంయోగ కాలముననే రంగుజ్ఞానము జనించును. కాని ఘక్కు దంపసంయోగ కాలముననే శబ్దము పుట్టును. సంయోగమైన రంపక కాలమునం బుట్టును. కావున రంగునకు, శబ్దమునకు సంయోగజననమందుఁ బోలిక లేదు.

దీనితీర్పునాథ ఘట మనుబోధమును చెప్పినాఁడు. అ దెట్లునని :

ఘటము:— అర్థాంతరిము కల్పించుకొని నామమును అడ్డసిం చుట ఘట మనిపించుకొనును. ఇది మూడు విధములు. ఒక పక్షము నకు రంపకము లున్నప్పుడు వక్తయొక్క యుద్దేశమునకు భిన్నమైన యర్థమును గ్రహించుట వో ఘటము. ‘ఈ పుల్లవాడొక నవకంబ భుడు’ అన్నవాక్యమునందు ‘నవకంబభుడు’ అనఁగా స్త్రీత కంబః కలవాఁడని వక్తయొక్క యుద్దేశము. ప్రతివాద ఆపదము నకు తొమ్మిదికలబట్లు కలవాఁడని యుపార్థము చేసిన నది వాక్ ఘట మును. విశేషవ్యక్తినివలనచే చెప్పఁబడినయర్థమును జూచినివలించి చెప్పినట్లుగా భావించి యపార్థము చేయుట సామాన్య ఘటము. ‘ఈ బ్రాహ్మణుడు విద్యాంకుడు’ అని యొక బ్రాహ్మణుని నుజించి చెప్పఁగా, బ్రాహ్మణత్వముయొక్కయవచ్ఛేపికగర్భము విద్యవర్తి యని చెప్పినట్లుగ నర్థము గ్రహించి, విద్యాంకులు కాని బ్రాహ్మణులు లేరా? విద్యాంకులైన అబ్రాహ్మణులు లేరా? యని వాదించుట సామాన్యచచ్చలమునకు సుదాహరణము. పదమునకు శక్యార్థము గ్రహిం పక లక్ష్యార్థము వివక్షిత మైనపుడు దానివాచ్యార్థమును గాని, వాచ్యార్థము వివక్షిత మైనపుడు లక్ష్యార్థమునుగాని గ్రహించుట ఉపచారచచ్చల మనబడును. ‘మలచము లఱచుచున్నవి’, అనఁగా మంచములమీఁదిజను లఱచుచున్నారు అని, ‘పాగాలు పోవు చున్నవి’, అనఁగా పాగా పెట్టుకొన్నవారు పోవుచున్నారని యర్థము. ఇట్లర్థము చేయక మంచములే అఱచుచున్న వనియు, పాగాలే నడచుచున్న వనియు నర్థము చేసినయెడల నీబోధము పట్టును.

నిగ్రహస్థానములు ౨౨:— వాదవివాదమునందు మన నైయా యుకులు నిగ్రహస్థానములను కొన్నిటిని చెప్పియున్నారు. నిగ్రహస్థాన ము లనఁగా ప్రతివాదివాదమునందు నక్రమము చేయఁ బ్రారంభించి నప్పుడు, దానిని జూపి వానికి నగారవము కలుగఁజేసి వాదములో నాతఁ డోడె నని వాదమును నిర్వివేయుట. ఇట్టి నిగ్రహస్థానము లిరువదిరెండు చెప్పఁబడియున్నవి. అవి కొద్దికొద్దిగా వర్ణింపబడును.

౧. ప్రతిజ్ఞాహీని:— సాధింపవలసిన సిద్ధాంతము ప్రతిజ్ఞ. దానిని సాధింపలేక ప్రతివాదియొక్క సిద్ధాంతమును అంగీకరించుట ప్రతిజ్ఞాహీని. ఒకడు మొదట ఈక్రిందివిధముగ తర్కించును.

శబ్దము అనిత్యము

అది ఇంద్రియగోచరము గనుక, ఏది ఇంద్రియగోచరమో యది అనిత్యము, ఘటమువలె

శబ్దము ఇంద్రియగోచరము

కావున శబ్దము అనిత్యము

ప్రతివాది వచ్చి ఘటమై 'జాతి' ఇంద్రియగోచరమైనను నిత్యము. అట్లే శబ్దము ఇంద్రియగోచరమైనను నిత్యమేల కాగూడదు అని ఖండింపగా బగులు చెప్పలేక యిట్లును.

ఏది ఇంద్రియగోచరమో యది నిత్యము ఘటమువలె

శబ్దమింద్రియగోచరము

కావున శబ్దము నిత్యము

ఇట్లు తన స్వచ్ఛందంతోమైన ఘటమునందు అన్యచ్ఛందంతోమైన ఘటత్వముయొక్క లక్షణములన్నియును వదిలు కొన్నందున నిది ప్రతిజ్ఞాహీని.

ఇట్లు పక్షము, హేతువు, సాధ్యము - ఈ మూడెంతో దేనిని నదిలినను ప్రతిజ్ఞాహీని కావచ్చును.

శబ్దము అనిత్యము

కృతకత్వము (చేయబడుట)వలన

అనితతోడనే, ప్రతిపక్షి, శబ్దమునందు కృతకత్వము లే నని యాక్షేపింపగా "పోనిండు. 'ఘట'మే పక్ష మనుకొనుము" అన్నచో నీదోషము ప్రాప్తించును. ఇట్లే హేతుసాధ్యములను విడుచుటనుబట్టి యెఱుఁగునది.

౨. ప్రతిజ్ఞాంతరము:— తాను సాధింపవలసిన సిద్ధాంతము నకు నడ్డు రాగా అందు మాగ్నతయేయుట ప్రతిజ్ఞాంతరము.

పర్యతము అగ్ని కలది

సువాసనగల నల్లని ధూమ ముండుటచే

ఇందు హేతువు (ధూమము) యొక్క (సువాసన గల నల్లని యను) విశేషణము కర్థ మని ఆక్షేపింపగా

పర్యతము కృష్ణచందనయంత మైన యగ్ని కలది

సువాసన గల నల్లని ధూమ ముండుటచే

అని చెప్పగా నీదోషము వచ్చెను. మొదట ప్రతిజ్ఞ 'పర్యత మగ్నికలది' అనునది, ఇప్పుడు ఋణావు చేసినది 'పర్యతము కృష్ణ చందనయంత మైన అగ్నికలది' యని. ఇట్లు ప్రతిజ్ఞ మాటుటచే నిది ప్రతిజ్ఞాంతరము.

౩. ప్రతిజ్ఞావిరోధము:— ప్రతిజ్ఞకును, హేతువునకును విరోధ మున్నప్పుడు ప్రతిజ్ఞావిరోధ మగును. ఉదాహరణము:

ద్రవ్యము గుణముకంటె వేఱుపదార్థము,

రూపాదికంటె వేఱు కాదు గాన.

ఈ యుదాహరణమునందు, రూపాదికములు గుణములే కావున, వానికంటె ద్రవ్యము వేఱుకాదని చెప్పుట ప్రతిజ్ఞకు సాధకము కాదు.

౪. ప్రతిజ్ఞాసన్నాభిసము:— తన ప్రతిజ్ఞకు నడ్డు రాగా నది తన ప్రతిజ్ఞ కా దనుట. శబ్దము అనిత్య మని ఋణావు చేయలేకపోయి నపుడు 'ఎవరొకడునైనా శబ్ద మనిత్య మని?' అని తప్పించి కొనుట ప్రతిజ్ఞాసన్నాభిసము.

౫. హేతువంతరము:— అవిశేష హేతువునకు నడ్డు కలుగగా విశేష హేతువును ప్రతిపాదించుట.

శబ్ద మనిత్యము

ఇంద్రియగోచరము గనుక

ఇందుమీద "వేలము ఇంద్రియగోచరత్వమువలననే యే పదార్థమును అనిత్యము కాజాలగు. 'సామాన్య' మనుపదార్థ మింద్రియగోచరమైనను నిత్యమే." అని యాక్షేపము రాగా, 'ఇంద్రియగోచరము గనుక' అను హేతువునకు 'సామాన్యత్వముగల ఇంద్రియగోచరత్వము' అని అర్థము చెప్పిన ఈదోషము సిద్ధించును.

౬. అర్థాంతరము:— మూలవిషయమును విడిచి యన్యవిషయ ప్రసంగముఁ దెచ్చుట అర్థాంతరము.

శబ్దము నిత్యము

అస్పర్శత్వమువలన

అని చెప్పగా దీనికిఁ బూర్వపక్షము వచ్చి హేతువు సరియైనది కా దని యాక్షేపింపగా, దానికి సమాధానము చెప్పుటకు మాటుగా "హేతుపదము 'హిని' ధాతువునకు 'తుని' ప్రత్యయము తగిలి యైనకృపంతరపదము, పద మనగా నుపైతికతము" అని సంబంధము లేనిమాటలు చెప్పబోడగుట.

౭. నిర్లక్ష్యము:— అర్థము లేనివర్ణకమునును వాచ్యమునందు నుపయోగించిన ఈ దోష మగును.

శబ్దము నిత్యము

కచటతపత్వమువలన

౮. అవిజ్ఞాతార్థము:— అర్థముకాని వాక్యమును వాచ్యమునందు నుపయోగించుట. వాచ్యములో గెలువలేక కొండలు అర్థము లేనిపదమును, భిన్నార్థపదములను, అర్థము కానట్లు త్వరగాఁ గాని, మెల్లగాఁ గాని యుచ్చరించెదరు. అట్టి సమయమున, అమాటలు మూడుసారులు ఉచ్చరించినను, సభవారికిని ప్రతివాదికిని అర్థము కానియెడల నది నిగ్రహస్థానము లగును.

౯. అపార్థకములు:— అన్వయదోషములన ఒకకేబ్బమునకును మఱియొకకేబ్బమునకును సంబంధము లేకుండ నుచ్చరింపఁబడువాక్య మిట్టిది. నాచులులో జయింపలేక యొకానొకఁ డిట్లు హేతువును చెప్పును:—

‘పది దానియైపండ్లు, ఆటు అప్పయ్యలు, భీమోపాత్ర’ ఇత్యాది అసంబంధవాక్యము.

౧౦. అప్రాప్తకాలము:— అపయవవిపర్యాసమువలనఁ గలిగివచ్చునటు అప్రాప్తకాలము. న్యాయమునకు నైనను అనియవము లున్న వని చెప్పియున్నాము. వానిక్రమము ప్రతిజ్ఞ, హేతువు, ఉదాహరణము, ఉపనయము, నిగమనము. ఈ క్రమము తప్పి మొదటఁ జెప్పవలసినది తరువాత, తరువాతఁ జెప్పవలసినది మొదటఁ జెప్పవలసిన ఈదోషము కలుగును.

౧౧. న్యూనము:— న్యాయముయొక్క అయిదు అవయవము లలోఁ గొన్ని భాగించెనేని ఈదోషము పట్టును.

౧౨. అధికము:— పెక్కు హేతువులు గాని, పెక్కు ఉదాహరణములు గాని ఉన్నయెడల ఈదోష మును. ఉదాహరణము:

పర్వతము అగ్నిమంతము

ఘనము మున్నది గనుక

జలము రున్నది గనుక

కొలిమివలె

౧౩. పునరుక్తము:— చెప్పినది మరలఁ జెప్పుట.

౧౪. అననుభావణము:— వాది సభివారు విషయంబుగఁ బ్రసక్తి మూఁడుపాఠులు చెప్పినను ప్రతివాది బదులు చెప్పని యెడల నది అననుభావణనిగ్రహసాన మనఁబడును.

౧౫. అజ్ఞానము:— మనము చెప్పినదానిని ప్రతివాది అర్థము చేసికొనలేకపోయిన నది యజ్ఞాన మనకు నిగ్రహసాన మగును. సభివారియెగుట మూఁడుపాఠులు చెప్పఁగాఁగూడ ప్రతివాది యర్థము చేసికొనఁజేని యాతఁ డోడిపోయినటులే యెంచవలెను.

౧౬. అప్రతిభ:— బదులు చెప్పలేకపోవుట.

౧౭. విక్షేపము:— వేఱుకార్య మున్నది, మరల వచ్చెదనని తప్పించుకొని పోవుట విక్షేపము.

౧౮. అనుజ్ఞ:— తనవాదమందు నొకదోష మున్న దని యొప్పుకొనుచుఁ బ్రతివాదివాదమందుఁగూడ నాదోషమును ఆరోపించుట అనుజ్ఞ యనిపించుకొనును. ‘నీవు దొంగవు’ అని ప్రతివాది అక్షేపించినయెడల, ‘నేను దొంగను కాను’ అని ఋజువుచేసికొనుటకు మాఱుగ, ‘నీవుకూడ దొంగవే’ యనుట యీదోషమున కుదాహరణము.

౧౯. పరస్థితుమోక్షోపేక్షణము:— నిగ్రహింపఁదగిన ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు వాదమునందు నిగ్రహింపక యూరకుండుట యీదోషము.

౨౦. నిరనుయోజ్యముయోగము:— నిగ్రహస్థానము కాని దానిని నిగ్రహించుట నిరనుయోజ్యముయోగము.

౨౧. అపసిద్ధాంతము:— మొదట నొకసిద్ధాంతమును అంగీకరించి నడుమ దానిని వదిలి మార్పుకొనుట. ఒకప్రతివాది సాంఖ్యిదుగా వాదించినఁ జివరఁజనున సాంఖ్యిదుగనే వాదంపవలెను; నడుమ బౌద్ధుడుగ మాటిపోవుటకు వీలు లేదు.

౨౨. హేత్యభాసములు:— ఇదివఱకే వర్ణింపఁబడినవి.

జాతులు:— నిగ్రహస్థానములు గాక గౌతమాచార్యుఁడు ‘జాతులు’ అని కొన్ని చెప్పియున్నాడు¹. జాతి యనఁగా సిద్ధాంతమును పడఁగొట్టుటకై ప్రతివాది చేయునట్టిపూర్వపక్షము. ఇది దృష్టాంతముయొక్క, సాధర్మ్య, వైపర్యయలనుబట్టి యుండును. ఇట్టి జాతు లిరువదివాలుగు చెప్పఁబడినవి. వాని వన్నిటిని గ్రంథివస్తర భీతిచే నిచ్చట వివరించుటలేదు. ఉదాహరణార్థమై యొకటి రెంటినిఁ జూపుదును.

సాధర్మ్య సమజాతి:— ఉదాహరణముయొక్క సాధర్మ్యమునుబట్టి సిద్ధాంతము చెప్పఁబడినప్పుడు, మఱియొక యుదాహరణము యొక్క సాధర్మ్యమునుబట్టి పూర్వపక్షము చేయుట ‘సాధర్మ్య సమము’ అనిపించుకొనును. ఎట్లన:

శబ్దము అనిత్యము

కృతకత్వమువలన (చేయఁబడినంగున)

ఘటమువలె

అనుసిద్ధాంతమునకుఁ బూర్వపక్ష మిక్రిందివిధమునఁ జేసిన యెడల నది సాధర్మ్యసమజాతి.

శబ్దము నిత్యము

రూపము లేనంగున

ఆకాశమువలె

ఘటమునకును శబ్దమునకునుగల కృతకత్వము (చేయఁబడుట) అను సమానధర్మము ననుసరించి సిద్ధాంతము చేయఁబడినది. ఆకాశమునకు శబ్దమునకుఁగల ‘రూపములేమి’ యను సమానధర్మము ననుసరించి పూర్వపక్షము చేయఁబడినది. సిద్ధాంతపూర్వపక్షములు సమానము లని సిద్ధాంతమును ఖండించుటయే యీపూర్వపక్షముయొక్క యుద్దేశము. కాని రెండవయుదాహరణమునందలి సాధర్మ్యము సరియైనది కాదు. ఇందు ‘రూపములేమి’ నిత్యత్వమునకు హేతువుగ నీయఁబడినది. కాని రూపములేనిపదార్థము లన్నియు నిత్యములు కావు. బుద్ధిదిత్త

హంకారాదికములు రూపరహితము లయినను నిత్యములు కావు. కావున ఈ ఉదాహరణయు తప్పు.

వైధర్మ్య సమజాతి:— ఉదాహరణముయొక్క వైధర్మ్యమునుబట్టి సిద్ధాంతము చెప్పబడినప్పుడు, మఱియొక యుదాహరణముయొక్క వైధర్మ్యమునుబట్టి పూర్వపక్షము చేయుట వైధర్మ్యసమమనిపించుకొనును. ఉదాహరణము:

శబ్దము అనిత్యము
కృతకత్వమువలన
అనిత్యము కాని దెల్లను కృతకము కాదు
అకాశమువలె

అను సిద్ధాంతమునకుఁ బూర్వపక్షము:—

శబ్దము నిత్యము
రూపములేమిచే
నిత్యము కాని నేవియు రూపము చేయని కావు
ఘటమువలె

పూర్వపక్షసిద్ధాంతములు రెండును ఇట్లు ఉదాహరణమునకును, సాధ్యమునకును గల వైధర్మ్యమును అనుసరించి యున్నవి గాన నిది వైధర్మ్యసమము. ఇట్లే యితరజాతుల కలుగవలసినది.

(కొ. వేం. ల.)

పాశ్చాత్యులు అనుమానమును ఇన్ఫరెన్స్ (Inference) లేక రీజనింగ్ (Reasoning) అనియెదురు. అనుమానమే పాశ్చాత్య తర్కశాస్త్రమునందలి ప్రధాన విషయము. ప్రత్యక్షప్రమాణము లందు తర్కశాస్త్రము జనునది వివరింపబడివు. అవి యితరశాస్త్రములవిషయము లని వారి తాత్పర్యము.

పాశ్చాత్యులైన యాయుకుల యభిప్రాయప్రకారము అనుమానము రెండువిధములు: (౧) వ్యాప్తిసాధకానుమానము (Deductive Reasoning), (౨) వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము (Inductive Reasoning). వ్యాప్తిసాధకానుమానమునందు వ్యాప్తి సాధకముగా నుండి సిద్ధాంతమును సాధించును. సిద్ధాంతసాధనకు వ్యాప్తియే సాధకము, హేతువు.

ఎచ్చటెచ్చట ధూమము కలదో అచ్చటెచ్చట అగ్ని యుండును ఈ పర్యవసాన ధూమ మున్నది
కావున ఈ పర్యవసాన అగ్నియున్నది

మైన ఉదాహరింపబడినది వ్యాప్తిసాధకానుమానము. మొదటి వాక్యమునందలి వ్యాప్తియే యీ అనుమానమునకు సాధకము, ముఖ్య హేతువు. ఇందు నధికవ్యాప్తిగల వాక్యమునుండి యల్పవ్యాప్తిగల సిద్ధాంతము సాధింపబడినది. ఇందుకు మఱియొక యుదాహరణము:

మానవు లందఱు మరణ మొందెదరు
దేవదత్తుఁడు మానవుఁడు
కావున దేవదత్తుఁడు మరణ మొందును

ఇందు మొదటిదైన వ్యాప్తివాక్యముయొక్క వైకాల్పము మిక్కిలి పెద్దది. అంగు మానవు లందఱినిగుఱించియుఁ జెప్పబడి యున్నది. మాఁడవదియైన సిద్ధాంతవాక్యముయొక్క వైకాల్పము చిన్నది. అంగు నొక దేవదత్తునిగుఱించియే చెప్పబడియున్నది. దేవదత్తుఁడు 'మానవు లందఱి'లో నిమిదియున్నాఁడు. కావున నిట్టి యనుమానమునం దప్పుడును సిద్ధాంతవాక్యము ముఖ్య హేతు వాక్యముకంటె దక్కువ వ్యాప్తి కలదిగ నుండును.

వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము (Inductive Reasoning) నందు వ్యాప్తియే సాధ్యముగ, ననగా సాధింపవలసిన విషయముగ నుండును. కలటయింటిలో ధూమ మున్నప్పు డెల్లను అగ్ని యుండుట మనము చూచుచున్నాము. అట్లే నీళ్ల స్రావ్యుయొద్దను, కచ్చరిదుకాణముందును, కమనలిదుకాణమునందును ధూమ మున్నప్పు డెల్లను అగ్ని యుండుట కానవచ్చుచున్నది. ఇట్లు అనేకస్థలములందును ధూమమునకును అగ్ని కిని గలసంబంధమును చూచినందున, ఎచ్చటెచ్చట ధూమము కలదో అచ్చటెచ్చట నగ్ని యుండును అనువ్యాప్తిజ్ఞానము కలుగుచున్నది. ఇదియే వ్యాప్తిసాధ్యానుమానము. ఇందు సాధింపబడిన సిద్ధాంతము యొక్కవ్యాప్తి, హేతువాక్యములవ్యాప్తికంటెను మించినదిగా నుండును. హేతువాక్యము లన్నియు సిద్ధాంతవాక్యములలో నిమిది యుండును.

ఇట్లు వ్యాప్తిసాధకానుమానమునందు నధికవ్యాప్తిగల హేతువునుబట్టి యల్పవ్యాప్తిగల సిద్ధాంతములను సాధించెదము. వ్యాప్తి సాధ్యానుమానమునందు నల్పవ్యాప్తిగల హేతువులనుబట్టి యధికవ్యాప్తి గలిగియు, నాహేతువుల కన్నింటికిని సామాన్య మైనట్టియు సిద్ధాంతమును సాధించెదము. ఇదియే యీ రెంటికిని గల భేదము.

వ్యాప్తిసాధకానుమానము (Deductive reasoning):— ఈ యనుమానము మననై యాయుకుల యనుమానమునందీదే. మన యనుమానమందలి సిద్ధాంతమునకు 'నిగమనము' అని పేరు. కావునఁ గొందఱు దీనికి 'నిగమనానుమాన' మని పేరు పెట్టిరి.

ఈ యనుమానము త్రివాక్యార్థక మైయుండును. పదములు కలిసి వాక్యము లగును. కావున అనుమానమును వివరించుటకుఁ బూర్వము పాశ్చాత్యతర్కశాస్త్రసిద్ధాంతానుసారముగా పదములను గుఱించి, వాక్యములనుగుఱించి కొంత చెప్పవలసియుండును.

పదములు (Terms):— ఈ శాస్త్రమునందు మనకు నామపదముల (విశేష్యముల) తోడినే పని యుండును. ఇతర పదములతో నంతగాఁ బనియుండదు. నామపదములతో సంబంధముగల యితరపదములను నామపదాంతర్గతములుగ నెంచి వాడుదురు. పదములను నై యాయుకులు పెక్కుతొలుగుల విభజించిరి.

కాని వాని యన్నింటితో మనకుఁ బ్రయోజనము లేదు. రూపమును బట్టి పదములు భావపదము లనియు (Positive Terms), అభావ పదము (Negative Terms) లనియు రెండు తెగలుగా విభజింపఁ బడినవి. భావపదము ఒకానొకగుణము (ధర్మము) కల దని నూచించును. అభావపదము ఒకానొకగుణము (ధర్మము) లే దని తెల్పును. సకీవము, మానవము, మర్యాద, సద్గుణము, సౌందర్యము మొదలగు నవి భావపదములు అకీవము, అమానవము, అమర్యాది, అసద్గుణము, అసౌందర్యము అనునవి అభావపదములు. ప్రతి భావపదమునకును ముందు 'అ' కారము నుంచిన నది అభావపద మగును. 'జలము' భావపదము, 'అజలము' అభావ పదము. 'అజలము' అనగా జలము కాని దంతయు నని యర్థము. 'స్త్రీలింగము' భావపదము, 'అస్త్రీలింగము' అభావపదము. 'అస్త్రీలింగ' మనగా పుల్లిలింగము, నపుంసకలింగము నని యర్థము.

ఈ యభావపదముయొక్క విశేషము ఒకటి కలదు. ఒకపదమును, దాని యభావపదమును కలిపినయెడల నీపదము లేజాతికి సంబంధించినవియో యా జాతి యంతయు నీ రెండుపదములలోనే యుమిడియుండును. ఈచంటిలో నిముషక మిగిలిపోయిన నేటియు నాజాతియం గుండవు. మనము సృష్టిచివయమున మాటాడుకొనుచు 'జలము' అని యొక పదార్థమును విడదీసినయెడల, 'అజలము' అనుపదముచే జలము తప్ప సృష్టియందుఁగల పదార్థము లన్నియు నూచింపఁబడును. అహారపదార్థములనుగూడించి మాటాడుకొనుచు 'జలము'ను విడదీసినయెడల 'అజల'పదము నీళ్లు తప్ప మిగిలిన యాహారపదార్థముల నన్నిటిని బోధించును. పంచభూతములను గుఱించి చెప్పించునెడ అజలము అనగా పృథ్వీ, తేజస్సు, వాయువు, ఆకాశము అని యర్థ మగును. కావున పదము, దానియభావము కలసి వాచివిషయత్రేత్రము నంతకు వ్యాపించును.

జాతివాచకపదములవిషయమున నొక విశేషము జ్ఞాపక ముంచు కొనవలయును. మనుష్యుఁడు, చెట్టు, గుట్ట, గోవు మొదలయినవి జాతివాచకశబ్దములు. ఈ పదముల నుచ్చరించునప్పుడు రెండువిధము లయిన యర్థములు స్ఫురించును. ఒకటి సంఖ్యాద్విబోధకము (Denotative), మఱియొకటి ధర్మార్థ (గుణార్థ) బోధకము (Connotative). మానవుఁడు అనినతోడనే లోకమందలిమానవు లందఱు నని యర్థ మగును. గోవు, పశువు అనినతోడనే లోకమునందుఁ గల గోవు లన్నియుఁ, బశువు లన్నియు నని యర్థ మగుచున్నది. ఇదియే సంఖ్యా బోధకార్థము. అట్లే 'మానవుఁడు' అనినతోడనే మానవునిగుణధర్మములు, ఏగుణధర్మములవలన మనము మనుష్యుని ఇతరపదార్థములనుండి వేరుచేసి గుర్తింపఁగలమో య వన్నియు స్ఫురించును. గోవు అనిన తోడనే చతుర్వదత్వము, ద్వికృంగత్వము మొదలయిన ధర్మములు జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. ఇది ధర్మార్థబోధకము. దీనినే మనవారు అవచ్చేదక మనియెదరు.

ఇట్లు జాతివాచక శబ్దములకు సంఖ్యాద్విబోధకము, ధర్మార్థము అని రెండర్థములు కలవు. ఈ రెంటికని గల సంబంధ మెట్టిది? సంఖ్యా హెచ్చిన ధర్మము తగ్గును. ధర్మము హెచ్చిన సంఖ్య తగ్గును. మనుష్యుఁడు, స్త్రీ, హిందూస్త్రీ అను మాఁడుపదములు తీసికొందము. స్త్రీపదముచే మనుష్యత్వస్త్రీత్వము లను రెండుధర్మములు నూచింపఁ బడుచున్నవి; కొంతసంఖ్యయు నూచింపఁబడుచున్నది. ఇంపలి ధర్మములకు హిందూత్వ మను ధర్మమును కల్పించు. మనుష్యత్వ, స్త్రీత్వ, హిందూత్వము లను ధర్మములు కలసిన 'హిందూస్త్రీ' యను జాతివాచకపద మును. ఇట్లు స్త్రీపదముకంటే 'హిందూస్త్రీ' పదమునందు నొకధర్మము హెచ్చినది. కాని సంఖ్య తగ్గినది. స్త్రీల సంఖ్యకంటే హిందూస్త్రీలసంఖ్య తక్కువ గదా? అట్లే స్త్రీపదము నందుఁ గల స్త్రీత్వ, మనుష్యత్వధర్మములలోనుండి స్త్రీత్వధర్మమును తగ్గించుదుము. మనుష్యత్వధర్మము మిగులును. ఆ ధర్మము గలవారు మనుష్యులు. ఇట్లు ధర్మము తగ్గినది. కాని సంఖ్య హెచ్చినది. స్త్రీలకంటే మనుష్యుల (స్త్రీలును పురుషులును గలసిన మానవజాతి) సంఖ్య హెచ్చును గదా.

మాఁడు సూత్రములు :— తిర్క్కాస్త్రు సంబంధమైన యా క్రింది మాఁడు సూత్రములును పరంపరగా వచ్చుచున్నవి. తిర్క్కాస్త్రుము నభ్యసించువారు ఈ సూత్రములను చక్కఁగ నెఱుంగవలయును. అవి యెవ్వ యనగా :—

(1) రాముఁడు రాముడే (A is A). ఈ సూత్రమునకు ఏకాధికసూత్ర మని పేరు (Law of Identity). ఇది యెట్టి సూత్ర మని చదువరులు వింతపడకకొలలేదు. వాచిములో నుపయోగింపఁబడిన పదము అంతలను ఏకాధిమనందే యుపయోగింపవలెను. ఒకచోట పదమును ఒకయర్థమునందును, మఱియొకచోట వేరొకమునందును వాడఁగూడదు. పదమునకు నిశ్చిత మైనయర్థ ముండవలయును. వాదిసౌకర్యార్థము అర్థమును మార్చుచుండఁగూడదు. వాదము ప్రారంభ మగునపుడు రాముఁ డనగా దాశరథిరాముఁ డన్న యర్థమేని, వాదమునం దంతలను ఆయర్థమే యుండవలయును గాని, ఒకప్పుడు దాశరథిరాముఁ డనియు, మఱియొకప్పుడు పరకు రాముఁ డనియు వేరొకప్పుడు బలరాముఁ డనియు నర్థమును త్రిప్పఁ గూడదు. అట్లు చేసినయెడల హేత్వాభాసమునకుఁ గారణ మగును.

తిర్క్కాస్త్రముయొక్క ప్రథమసూత్రమును చక్కఁగ గమనింపకపోవుటచేతనే లోకమునందు నిన్ని మతములును మతవాదములును ఉద్భవించినవి. విష్ణువు సకలదేవతలకంటే శ్రేష్ఠుఁడు అని వాదమునకుఁ బ్రారంభించునపుడు 'విష్ణు' శబ్దమునకు గరుడవాహనము, నాలుగుచేతులు గలవాఁడు, కంఠచక్రములు గలవాఁడు అని యర్థము చెప్పెదరు. కాని పోఁగాఁబోఁగా 'విష్ణు' శబ్దముయొక్క యాయర్థము మాటి దానికి నిరాకారసర్వవ్యాపి యగు సృష్టికి నాదికారణ మన్న యర్థము కల్పింపఁబడును. ఇట్లు వాదిప్రతివాదులు వాదాంతర్గతమైన

శబ్దముల యర్థమును మార్చుచుండుటవలన నెన్నడును తెగనట్టి వాదములు కలుగుచున్నవి.

(2) రాముడు మానవుడు, రాముడు మానవుడు కాడు, అన్నవి పరస్పర విరుద్ధసిద్ధాంతములు. ఈ రెండును సత్యములు కాజాలవు. ఒకటి సత్యమేని రెండవది అసత్యమైయుండువలయును. రాముడు మానవుడు అన్నమాట సత్యమేని రాముడు మానవుడు కాడు అన్నమాట అసత్యము. అట్లే రాముడు మానవుడు కాడు అన్నమాట సత్యమేని రాముడు మానవుడు అన్నమాట అసత్యము. ఈ సూత్రమునకు పరస్పరప్రతిఘోషమునకనుకూలము (Law of Contradiction) అని పేరు.

(3) పైని పాపబడిన పద్ధతి విరుద్ధవాక్యములు రెండును అసత్యములు కాజాలవు; అనగా ఈ రెండును అసత్యములై యుండిన మాట సత్య మగుటకు వీలు లేదు. ఈ రెంటిలో నొకటి సత్యమై తీరివలయును. రెండవది అసత్యమై తీరివలయును. ఈ సూత్రమునకు తృతీయపక్షభావము (Law of excluded middle) అని పేరు.

వాక్యములు : వాక్యభేదములు (Propositions and their kinds):— ఒకక్రియతో సంబంధించి పరిణామనామమునకు వ్యాకరణశాస్త్రమునందు వాక్య మని పేరు. వ్యాకరణశాస్త్రమునందును వాక్యమున కీలక్షణమే చెల్లును. కాని వ్యాకరణశాస్త్రమునందలి యన్నివాక్యములతో నిచ్చటఁ బని యుండును. ప్రార్థనార్థకములతోను, ఆశీరాద్యర్థకములతోను ఈ శాస్త్రమునకుఁ బని లేదు. స్వార్థకములుమాత్ర మే శాస్త్రవిషయములు. వానియందైనను వర్తమానార్థకములే యుపయోగింపఁబడును. ఇతరవాక్యములను స్వార్థక వర్తమానార్థకములుగా మార్చి యీ శాస్త్రమునందు నుపయోగించుకొనవచ్చును.

ఈ శాస్త్రమునందు నుపయోగింపఁబడు వాక్యములు మూడువిధములు: నిశ్చయార్థకములు (Categorical), సాశేషకములు (Hypothetical), వైకల్పికములు (Disjunctive or Alternative). మానవు లందఱును చచ్చువారు, కొన్నిపుస్తకములు మంచీవి కావు, చింతకాయ పుల్లనిది - అనునవి నిశ్చయార్థకవాక్యములు. వీనియందు కర్తనుగుఱించి చెప్పఁబడువిషయములు అగును కాదు అని నిశ్చయముగను, సుస్థముగను, ఖచితముగను చెప్పఁబడి యుండును. వర్షము రానియెడల నాటక మాడఁబడును, పశ్యము చేసినయెడల మందు గుణ మిచ్చును అనునవి సాశేషవాక్యములు. ఇందు కర్తనుగుఱించి చెప్పఁబడినయంతము, మఱియొకవిషయమును ఆశ్రయించియుండును. నాటక మెప్పు డాడఁబడును? వర్షము రాలియెడల, కావున వర్షము రాకయుండుట నాటక మాడఁబడుటకుఁ బూర్వావస్థ (condition prior). ఆతఁడుతోటలోనైన నుండును, లేక యింటనైన నుండును అనునది వైకల్పికవాక్యము. ఇందు నిది మిథ మని యుండదు. అనేకపక్షములకు వీలుండును. ఈ వాక్యము

లన్నియు వ్యాకరణశాస్త్రమునందు వాడఁబడినను, ఈ శాస్త్రసిద్ధాంతములు బోధించేయుటకు నిశ్చయవాక్యములే చాల వీలుగ నుండును. కావున నిశ్చయవాక్యములనుగుఱించియే శాస్త్రసిద్ధాంతములఁ జెప్పినఁ జాలును. అసిద్ధాంతములనే యితరవాక్యములకును అన్వయింపఁ చేయవచ్చును.

నిశ్చయవాక్యవిభజన (Analysis of the Categorical Propositions):— సాధారణముగా వాక్యములందు రెండు నామ పదములును (విశేష్యములును), క్రియాపదమును ఉండును. నామ పదములు రెంటిలో నొకదానికి కర్తృపద మనియు (Subject), రెండవదానికి విధేయపద మనియు (Predicate), ఈ రెంటిని కలుపు నది గనుక క్రియాపదమునకు 'సంయోజకపదము' (Copula) అనియుఁ బేర్లు. సంయోజకపద మెప్పుడును అనుభావపుయొక్క వేటువేటురూపములుగా నుండును. 'దేవదత్తుడు విద్యార్థి యగును' అనువాక్యమునందు 'దేవదత్తుడు' కర్తృపదము, 'విద్యార్థి' విధేయపదము; 'అగును' సంయోజకపదము. 'మనుష్యులు మరణ శీలురు అగుదురు' అనువాక్యమునందు, 'మనుష్యులు' కర్తృపదము, 'మరణశీలురు' విధేయపదము, 'అగుదురు' సంయోజకపదము. 'మామిడిపండు ప్యకారి కాదు' అను వాక్యమునందు 'మామిడి పండు' కర్తృపదము, 'ప్యకారి' విధేయపదము, 'కాదు' సంయోజకపదము. కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును గల సంబంధమును సంయోజకపదము తెలుపును. ఈ సంబంధము భావరూపముగ నుండవచ్చును, అభావరూపముగ నుండవచ్చును. అగు నన్నపుడు భావరూపము. కాదు అన్నపుడు అభావరూపము. తెలుగుభాషలో సాధారణముగ భావరూప మైన సంయోజక పదము (క్రియాపదము) అధ్యాత్మికముగ నుండును; అనగా లోపించి యుండును. 'దేవదత్తుడు విద్యార్థి' యని యందుమే కాని, 'దేవ దత్తుడు విద్యార్థి అగును' అని చెప్పము. 'మనుష్యులు మరణ శీలురు' అని అందుమే కాని, 'మరణశీలురు అగుదురు' లేక 'అయియున్నారు' అని యనుట లేదు. కావున నిట్టియెడల సంయోజకపదము వే అని భ్రమపడరాదు. అధ్యాత్మికముగ నున్న చనియే యెంచవలెను.

ఇట్లు తర్కశాస్త్రముం దుపయోగింపఁబడువలసినవాక్యము త్రిపదార్థకముగ నుండు ననియు, ఆ మూడుపదములలో రెండు నామపదములుగను, ఒకటి క్రియాపదరూపక మైన సంయోజకపదము గను, నామపదములు రెంటిలో నొకటి కర్తృపదముగను, రెండవది విధేయపదముగను ఉండవలయు ననియు చదువరులు చక్కగ గ్రహించియుండురు. మనము సామాన్యముగా నాడుకొనువాక్యము లన్నియు నిట్టిరూపమును కలిగియుండవు. అయిన మన మట్టివాక్యము లను ఈరూపములకు సుకరముగ మార్చుకొనవచ్చును. 'నూర్మొడు ప్రకాశించును' అను సామాన్యవాక్యమును 'నూర్మొడు ప్రకాశవం థుడు' లేక, 'నూర్మొడు ప్రకాశించువాడు' లేక, 'నూర్మొడు

ప్రకాశమానద్రవ్యము' అని మార్చినయెడల, అర్థభేదము లేకుండ కర్తృవిధేయసంయోజకపదములు గల నై యాయకవాక్యము సిద్ధించుచున్నది. 'రాముడు రావణునిఁ జంపెను' అనువాక్యమును, 'రాముడు రావణసంహర్త' అని మార్చవచ్చును; లేదా 'రాముడు రావణుని జంపినవాడు' అని యనవచ్చును. ఇందు 'రాముడు' కర్తృపదము, 'రావణుని జంపినవాడు' విధేయపదసమాహము. అభ్యాసాత్ మైన 'అగు' అనుక్రియ సంయోజకపదము. ఇట్లే యితరవాక్యములను బుద్ధికుశలతచేతను మార్చుకొనవలయును.

వాక్యములవ్యాప్తి (The quantity of propositions):- పాశ్చాత్యనై యాయకులు వాక్యములను పలుకెఱుంగుల విభజించి యున్నారు. అందు మన ప్రస్తుత ప్రయోజనమునకు రెండు విధములైన విభాగములుమాత్ర మవశ్యకములు.

కర్తృపదముయొక్క వ్యాప్తినిబట్టి వాక్యములు సర్వదేశీయములు (Universal) అనియు, ఏకదేశీయములు (Particular) అనియు ద్వివిధములు. ఏవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు సంపూర్ణ వ్యాప్తి కలిగియుండునో, అనగా కర్తృపదముచే నూచింపఁబడిన ప్రతిపదార్థమునకును విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియుండునో యావాక్యమును సర్వదేశీయవాక్య ముందురు. కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును గలసంబంధము భావరూపముగ నుండవచ్చును; అభావరూపముగ నుండవచ్చును.

ఎచ్చటెచ్చట ధూమ ముండునో అచ్చటెచ్చట నగ్ని యుండును, మానవు లందఱును మరణింతురు, 'యద్వైశ్యం తన్నశ్యం' (కనఁబడునది యంతయు నాశవంతము), ఏకీభక్తమును సప్తసము కాదు, ఎచ్చటెచ్చట జల ముండునో యచ్చటెచ్చట నగ్ని యుండదు — అనినవాక్యములన్నియు సార్వదేశీకములు. ఇందలి ప్రతి వాక్యమునందును కర్తృపద మంతయు వ్యాప్తిఁ జెందియున్నది. కర్తృపదముచే నూచితమైన ప్రతిపదార్థమును, విధేయపదార్థముతో సంబంధము కలిగియున్నది. చివర రెండువాక్యములందు కర్తృవిధేయ పదములకుఁ గల సంబంధము అభావరూపమైనది. కావున, నావాక్యములందలి కర్తృపదమునకుఁ గలవ్యాప్తి అభావరూప మయినది. మిగిలిన వాక్యములలోని వ్యాప్తి భావరూపము గలది.

కర్తృపదమునకు అన్ని, అందఱు మొదలైన సర్వనామములను జేర్చినందువలన సర్వదేశీయత్వము ప్రాప్తించుచున్న దని చదునరు లూహించియేయుందురు. ప్రతి మొదలైన యితరపదములును ఉపయోగింపవచ్చును. 'అందఱు' అనుపదము కొన్నియెడల విపరీతార్థము నీయవచ్చును.

అందఱు మనుష్యులు పండితులు గారు అనువాక్యము సర్వదేశీయము గాదు. ఈవాక్యమునకు మనుష్యు లందఱును అపండితు లని యర్థము కాదు; కొందఱు మనుష్యులు అపండితు లని యర్థము. కావున 'అందఱు' పదముఁ జూచినంతమాత్రమున భ్రమపడి సర్వదేశీయ వాక్య మని తలంపరాదు. వాక్యముయొక్క తాత్పర్యమును గమనించి చూడవలయును. కొన్నియెడల అందఱు, ప్రతి మొదలైన పదములు లేకయే సర్వదేశీయవాక్యము సిద్ధింపవచ్చును. శరీరములు నాశవంతములు, లేక, శరీరము నాశవంతము అన్నచో శరీరము లన్నియు నాశవంతము లనియు, పక్షిఁ జెక్క లన్న చన్నచో, నన్నిపక్షులకును జెక్క లన్న వనియు నర్థము.

కర్తృపదముయొక్క ఏకదేశీయతకు, ననఁగా కొంతభాగము నకుమాత్రము విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియున్నట్లు ఏ వాక్యమునందు వర్ణింపఁబడియుండునో యా వాక్యమునకు ఏకదేశీయ వాక్యము (Particular proposition) అని పేరు. ఇందు కర్తృపదమునకుఁ బూర్ణ వ్యాప్తి లేదు, ఏకదేశీవ్యాప్తిమాత్రము గలదు. అగ్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండును, కొందఱు మానవులు ప్రజ్ఞివారు, కొన్నివృక్షములకు పువ్వు లుండును, కొందఱు స్త్రీలు గ్రంథములను ప్రాసరి, అగ్ని యున్న కొన్నిచోట్ల పొగ యుండదు — అనునవి ఏకదేశీయవాక్యములు. కొంఁ టు అనుపదముచే నీవాక్యములకు ఏకదేశీయత్వము ప్రాప్తించినది. నాల, ఎక్కువ, తక్కువ, మిక్కిలి మొదలైన పదములచేతఁగూడ నీయర్థమే సిద్ధించును. పెక్కు జనులు విద్య జెఱుగరు అను వాక్యమునూడ 'ఏకదేశీయవాక్యమే. అనిశ్చయమే ఏకదేశీయత్వమునకుఁ గారణము. కర్తృపదాంతర్గతములైన పదార్థములలో నెన్నిటికి విధేయపదముతో సంబంధము కలనో ఈ వాక్యమువలన పుష్టముగ తెలియదు. కర్తృపదమునందు నూలు పదార్థము లిమిడియున్న వనుకొనుండు. వానిలో నొక ద్రవ్యమునకు మాత్రము విధేయపదముతో సంబంధము కలిగియుండి తొంబది తొమ్మిదిపదార్థములతో సంబంధము లేకున్నను, లేక, తొంబది తొమ్మిది పదార్థములతో సంబంధము కలిగియుండి ఒక ద్రవ్యముతో మాత్రము సంబంధము లేకున్నను నది ఏకదేశీయసంబంధమే యనఁబడును. ఇంకొకవిశేషము గలదు. ఇట్టి యనిశ్చయస్థితిలో ఒక పూను నూలుపదార్థములుకూడ విధేయాంతర్గతంబు లై యుండనోవు. కాని యది యనిశ్చిత మైనందున మనకుఁ దెలియదు. నూటికి నూలు పదార్థములు విధేయపదాంతర్గతంబు లై యున్న వని నిశ్చయజ్ఞానము కలిగినపు డా వాక్యము సర్వదేశీయమే యగును. అట్టి నిశ్చయజ్ఞానము లేక, నూటికి నూ ణుండిన నుండవచ్చును, లేకపోయిన

1. 'వ్యాప్తి' పదము మన వ్యాఖ్యానప్రయత్నమునందు వాడినయర్థమునందే యిచ్చట వాడినను, ఆవ్యాఖ్యనుందలి యర్థమునకును, ఈ వ్యాఖ్యనుందలి యర్థమునకును కొంచెము ఛాయాభేదము (Shades of meaning) కలదు. ఇచ్చటను, అచ్చటను వ్యాఖ్య మనఁగా వ్యాప్తి కలదియే కాని మన వ్యాఖ్యమునందు వ్యాఖ్యకముయొక్క వ్యాప్తి వ్యాఖ్యమునందున్న దని చెప్పుదురు. పాశ్చాత్యవ్యాఖ్యానప్రయత్నమునందు వ్యాఖ్యమునకు పూర్తిగ వ్యాప్తి గల దనియు, వ్యాఖ్యకమునకుఁ బూర్తిగ వ్యాప్తి లే దనియుఁ జెప్పెదరు.

లేకపోవచ్చును అన్న అనిశ్చయజ్ఞాన మన్నంతవఱకు నావాక్య వేక దేశీయమే యగును.

వాక్యములస్వరూపము (The Quality of propositions):-
వాక్యముయొక్క రూపమునుబట్టి మరల వాక్యములను భావరూపములు (Affirmative) అనియు, అభావరూపములు (Negative) అనియు రెండువిధములుగా నైయాయకులు విభజించిరి. భావరూప వాక్యమునందు విధేయపద సంబంధమైన సుబ్యెక్టులు కర్తృపదమునకు నాలోపింపఁబడును. ఇందుమూలకముగ కర్తృ, విధేయపదములు కలుపఁబడి వానికి నైక్యభావము (అనగా సామాన్యకర్తృత్వము) సాధింపఁబడును. అభావరూపవాక్యమునందు విధేయపదసంబంధమైన సుబ్యెక్టులు కర్తృపదమునకు నిషేధింపఁబడును. ఇందుమూలకముగా విధేయపదమును కర్తృపదమును విడదీయఁబడును. మానవులందఱును మరణింతురు, ఏకైకైకై ధూమమో యక్కడక్కడ వచ్చి ఉండును అనునవి భావవాక్యములు. ఇంకొక మొదటి వాక్యమునందు మరణింతురకుఁ గల మరణ మనుగర్తృము మానవులకుఁ క్షేధింపఁబడినది. మరణింతురవర్గము మానవవర్గముకంటె పెద్దది. పృథ్వీమూల, క్రిముల, కీలకములు మొదలైన వన్నియు మరణింతులు. వాని సామాన్యగర్తృము మరణము. అట్టిగర్తృము మానవానికి ఈ వాక్యమునందు క్షేధింపఁబడినది. కొంచెలు జనులు కోపముగలవారు-అనునది భావవాక్యము. ఇందు విధేయపదమైన 'కోపముగలవారి' యొక్క ధర్మము కోపము; కర్తృపదమైన కొంచెలుజనులకు ఈ కోపము ఈ వాక్యమునందు క్షేధింపఁబడినది.

'మనుజులు దేవతలు కాదు' అనునది అభావవాక్యము. ఇందు విధేయపదము దేవతలు. వారిధర్మము దేవత్వము. ఈ వాక్యమునందు దేవత్వము కర్తృపదమైన మనుష్యులకు నిషేధింపఁబడినది. 'కొన్ని జంతువులు జలచరములు కావు' అనువాక్యమునందు, జలచరత్వగర్తృము కొన్ని జంతువులకు నిషేధింపఁబడినది. కావున నది అభావవాక్యము. అభావవాక్యము సాధారణముగా తెలుగునందు అనుధాతువుయొక్క స్వతిరేకరూపములచే నూచింపఁబడును.

వాక్యములకు నామకరణము :- ఇట్లు నైయాయకులచే వాక్యములు కర్తృపదవ్యాప్తి ననుసరించి సర్వదేశీయము, ఏకదేశీయము అని రెండువిధములుగను, వాక్యరూపమును బట్టి భావాభావము లని

రెండు విధములుగను మొత్తముమీఁద నాల్గువిధములుగ విభజింపఁబడినవి. ఈ నాల్గును, వానియందాహరణములును, వానికిఁ బాశ్చాత్యులు పెట్టినగుర్తులును, తెలుగుగుర్తులును ఈక్రిందఁ జూపఁబడినవి.

పేరు	ఉదాహరణము	ఇంగ్లీషు గుర్తు	తెలుగు గుర్తు
౧. సర్వదేశీయభావ వాక్యము	౧. అన్ని శరీరములు నాశవంతములు	A	య
౨. సర్వదేశీయ అభావ వాక్యము	౨. శరీరము లెవ్వియు శాశ్వతములు కావు	E	ర
౩. ఏకదేశీయభావ వాక్యము	౩. కొన్ని శరీరములు స్థూలములు	I	ల
౪. ఏకదేశీయఅభావ వాక్యము	౪. కొన్ని శరీరములు స్థూలములుకావు	O	వ

తర్కశాస్త్ర మంతయు నీ నాలుగువాక్యములచర్చతో నిండి యుండును. కనుక, తర్కశాస్త్రము నభ్యసించువారు మొదట నీ వాక్యముల పేర్లును, ఉదాహరణములును, ఈ వాక్యములస్వభావము లును చక్కఁగ నెఱుంగవలయును. అటు లెఱింగినగాని తర్కశాస్త్రము చక్కఁగ బోధపడఁజాలదు. ఈ నాలుగువాక్యముల పాడుగుపేర్లు లేవలేవ నుచ్చరించుట కష్టము గనుక పాశ్చాత్యులు వీనికి క్రమముగ ఏ (A), ఈ (E), ఐ (I), ఓ (O) వాక్యము లని పేర్లు పెట్టిరి. మేము వీనికి య, ర, ల, వ వాక్యము లని నామకరణము చేసితిమి. య వాక్య మనిన సర్వదేశీయభావవాక్య మనియు, ర వాక్య మనిన సర్వదేశీయ అభావవాక్య మనియు, ల వాక్య మనిన ఏకదేశీయభావవాక్య మనియు, వ వాక్య మనిన ఏకదేశీయ అభావ వాక్య మనియు నెఱుంగవలెను. ఇతఁమందు, సాధారణముగా నీ గుర్తులే యుపయోగింపఁబడును. కావున చదువరు లీ గుర్తులను జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను.

ప్రతివాక్యముందును కర్తృపదమును విధేయపదమును ఉండును గనుక, వానికి గుర్తుగా క్రమముగ 'కా' 'పి' యనునక్షరములు

1. మనదేశపు నైయాయకుల సంప్రదాయసారముగా నీవాక్యములకు నుదాహరణము లీయవలయు నన్న ఈక్రిందిరీతిగ నీయవచ్చును: (౧) ఏకైకైకై ధూమ ముండునో అక్కడక్కడ వచ్చి యుండును. ఇది య (A) వాక్యము. (౨) ఏకైకైకై జల ముండునో అక్కడక్కడ వచ్చి యుండును. ఇది ర (E) వాక్యము. (3) అన్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండును. ఇది ల (I) వాక్యము. (౪) అన్నియున్న కొన్నిచోట్ల ధూమ ముండదు. ఇది వ (O) వాక్యము.

2. కర్తృపదమునకు 'క' అనియు, విధేయపదమునకు 'వి' అనియు ప్రాస్తవములుగ పేర్లు పెట్టుటకు మాఱుగా 'కా', 'పి' అని దీర్ఘములుగ గుర్తులు పెట్టుటకుఁ గారణము దీర్ఘక్షరములకు ప్రత్యయాదులు పెట్టి యుచ్చరించుటకు వీలుగ నుండుటయే. 'క' కు అనుట కంటె 'కా' కు అనుట సుకరము.

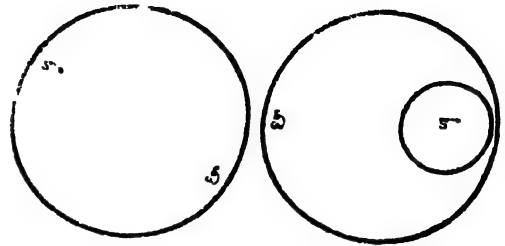
పెట్టుకొనినయెడల ఈ నాలుగు వాక్యములకును ఈ క్రింది నాలుగు ఉదాహరణము లేర్పడుచున్నవి.

వాక్యము	ఉదాహరణము
అన్ని 'కా'లు 'ప్రీ'	
ఏ 'కా' యు 'ప్రీ' కాదు	
కొన్ని 'కా'లు 'ప్రీ'	
కొన్ని 'కా'లు 'ప్రీ' కావు	

వాక్యమునందు పదములకుం గల వ్యాప్తి (The distribution of terms in a proposition):— మైన నాలుగువర్గములను వాక్యములు విధింపబడినవి. ప్రతివాక్యమునందును కర్తృపదమును, విధేయపదమును ఉండు ననియుఁ జెప్పబడినది. ఈ పదములలో నేమేపదములకు నేయేవాక్యమునందు వ్యాప్తి కలదో, దోచోవాక్యమునందు వ్యాప్తి లేదో మనము చక్కఁగఁ గనుఁగొనవలెను. ఎందుకనగా, అనుమానవాక్యపాక మంతము (The process of inference) ఈ వ్యాప్తి ననుసరించుచుండును. ఒకానొకపదముచే నాచింపబడుబాటియందు (సమూహంబు, in A class) నిమిషియున్న పదార్థముల నన్నింటినినుండియు నా వాక్యమునందుఁ జెప్పబడియుండినచో నా పదమునకు వ్యాప్తి గల యందును. ఒకానొకపదముచే బోధింపబడు బాటియందుం గల కొన్ని పదార్థములను నుండిమాత్రము వాక్యమునందుఁ జెప్పబడియున్నయెడలను, లేక అన్ని పదార్థములనునుండి స్పష్టముగఁ జెప్పబడియుండినయెడలను అపదమునకు వ్యాప్తి లే యందును; వ్యాప్తి భావరూపముగ నుండవచ్చును; ఆభావరూపముగ నుండవచ్చును. వ్యాప్తికల్పము యొక్క ఈ యర్థమును మనకుండుం జక్కఁగ నుంచుకొని మన మిక నాలుగువిధము లైన వాక్యములను వేరువేరుగఁ బరిక్షింపవచ్చును.

'య' వాక్యమునందు, ననగా సర్వదేశీయ భావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకుమాత్రము వ్యాప్తి గలదు; విధేయపదమునకు వ్యాప్తి లేదు. 'అన్ని 'కా'లు 'ప్రీ'యన్న వాక్యము వలన 'కా' లన్నియు 'ప్రీ' లో నిమిషియున్న వని యర్థము స్పష్టపడుచున్నది. కాని 'ప్రీ' లన్నిటినినుండి మనకు నేమియు స్పష్టముగ బోధపడుటలేదు. కొన్ని 'ప్రీ' లు మాత్రము 'కా' లలో నిమిషియున్నట్లు మన మూహింపవచ్చును. కాని మిగిలిన 'ప్రీ' లు 'కా' లలో నిమిషియున్నచో, మఱి వేనిలో నిమిషియున్నచో చెప్పబాలము. ఒకప్పుడు 'ప్రీ' లన్నియు 'కా' లలో నిమిషియుండవచ్చును; ఒకప్పుడేమిషియుండుకపోవచ్చును. 'ధూమ మున్నచోట నెల్ల నన్ని యుండును' అనునది 'య' వాక్యము. ఇందు ధూమమునకు వ్యాప్తి గలదు; అగ్నికి వ్యాప్తి లేదు. ధూమ మున్నచోట నెల్ల అగ్ని యుండునెకాని, అగ్ని యున్నచోట నెల్ల ధూమ ముండదు. ఇట్లు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి గలదు; విధేయపదమునకు లేదు. ధూమ మున్నచోట నెల్ల పచ్చికట్టెల ని ప్పండును అనునది 'య' వాక్యమే. ఇందు

ధూమము కర్తృపదము. పచ్చికట్టెలనిప్పు విధేయపదము. ఈ వాక్యమునందు రెండుపదములకును వ్యాప్తి గలదు. ఇట్లు 'య' వాక్యమునందు విధేయపదమునకు ఒకప్పుడు వ్యాప్తి యుండును; ఒకప్పుడు వ్యాప్తి యుండును; కర్తృపదమునకుమాత్ర మెల్లప్పుడును వ్యాప్తి గలదు. ఈ సంగతియే ఈ క్రింది వృత్తములచే బోధింపబడుచును.

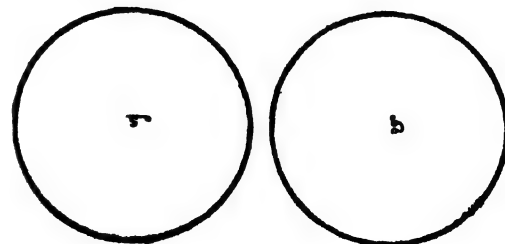

౧-వ వృత్తము

౨-వ వృత్తము

ఒకటవృత్తమునందు 'కా', 'ప్రీ' లు పూర్తిగ నేర్పబడి యున్నవి. ఇది 'ధూమ మున్నచోట నెల్ల పచ్చికట్టెల నిప్పుండును' అన్నవాక్యమునకు నుదాహరణము. రెండవవృత్తమునందు 'కా' యంతయు 'ప్రీ' లో నొక భాగముగా నిమిషియున్నది. మిగిలిన 'ప్రీ' యంతయు 'కా' కు చెలువల నున్నది. ఆ చెలువలనున్న 'ప్రీ' ని నుడించి మన నేమియు నెఱుంగము. ఇది 'ధూమ మున్నచోట నెల్ల నన్ని యుండును' అన్నవాక్యమునకు నుదాహరణము.

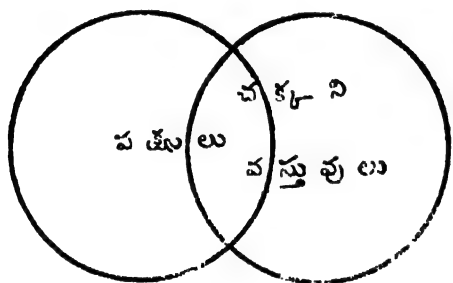
'ప్రీ' వాక్యమునందు, అనగా సర్వదేశీయ ఆభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకును, విధేయపదమునకును వ్యాప్తి గలదు. 'ఏ 'కా' యును 'ప్రీ' కాదు' అను వాక్యమునందు 'కా' లన్నియు 'ప్రీ' లనుండి వేరుచేయుటలో 'ప్రీ' లన్నియు 'కా'లనుండి వేరుచేయబడినవి. ఇట్లు రెంటికిని ఆభావరూపవాక్యప్రీ సిద్ధించెను. 'పక్షులు సప్తనములు కావు' అన్నవాక్యమునందు, ఏపక్షియు సప్తనము కాదని స్ఫురించుటయేకాక, ఏసప్తనప్రాణియు పక్షికా దన్నయర్థముపూడ స్ఫురించుచున్నది. అట్లు గాక, కొన్ని సప్తనప్రాణులు పక్షు లయినయెడల నేపక్షియు సప్తనము కాకుండుట సంభవింపనేరదు. 'మనుష్యు లెవ్వరును దేవతలు కాదు' అనగానే దేవత లెవ్వరును మనుష్యులు కా రని యర్థము స్ఫురించును. కావున, మై వాక్యమునందు 'మనుష్యు' (కర్తృ) పదమునకును, 'దేవత' (విధేయ) పదమునకును వ్యాప్తి కల యిది యర్థము. ఈ యర్థమునే ఈ క్రింది రెండు వృత్తములవలనఁ జూపవచ్చును.

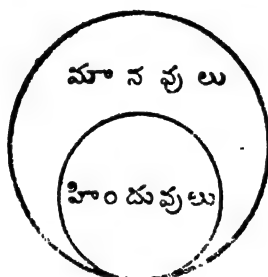
అనుమానము

వేలువేలుగ నున్న యారెండువృత్తములవలన 'కా' యంతయు 'ప్రీ'కి చెలువల నున్న దనియు, 'ప్రీ' యంతయు 'కా'కు చెలువల నున్న దనియు అర్థము స్ఫురించుచున్నది.

'ల' వాక్యమునందు, అనగా ఏకదేశముభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకుఁ గాని, విధేయపదమునకుఁ గాని వ్యాప్తి లేదు. 'కొన్ని' 'కా'లు 'ప్రీ' యను వాక్యమునందు 'కా'కు వ్యాప్తి లేదు. 'ప్రీ' లన్నియు 'కొన్ని' 'కా'లలో నిమిషియన్నట్లు గాని, 'కొన్ని' 'ప్రీ'లే 'కొన్ని' 'కా'లలో నిమిషియన్నట్లుగాని యర్థము స్పష్టముగా లేనందున 'ప్రీ'కే గూడ వ్యాప్తి లేదు. 'కొన్ని' పక్షాలు చుక్కనివి' అనువాక్యము ఈ క్రింది యొక్కవల వృత్తము నందు వివరింపఁబడినది. 'కొందఱు మానవులు హిందువులు' అను వాక్యము రెండవవృత్తమునందు వివరింపఁబడినది.

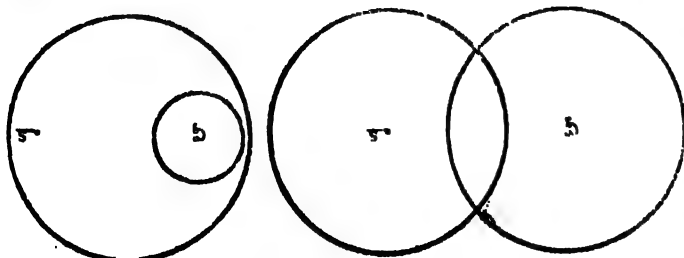

౧-వ వృత్తము

౨-వ వృత్తము

'ప్రీ' వాక్యమునందు, అనగా ఏకదేశము అభావవాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు. 'కొన్ని' 'కా'లు 'ప్రీ' కావు. ఇచ్చట 'కా'కు వ్యాప్తిలేకపోవుల స్పష్టము. 'ప్రీ'లన్నియు చెప్పఁబడిన కొన్ని 'కా'లకు చెలువలనున్నవని యీవాక్యమున కర్థము చేయఁబడును. అట్లు చేయక 'కొన్ని' 'ప్రీ'లు మాత్రము 'కా'లకు చెలువల నున్న వనియు, మఱికొన్ని 'ప్రీ'లు 'కా'లలో నేరీతివండిన వనియు సర్థము చేసినయెడల, మూల వాక్యముయొక్క తార్కికము మాఱిపోవును. 'కొందఱు మానవులు తెలివిగలవారు కాదు', అనగా 'తెలివిగలవారు' అను పద మంతయు వాక్యముందుఁ జెప్పఁబడిన కొందఱు మానవులకు వరిగా నున్న దని యర్థ మగును. కావున ఈ వాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు. ఈ యర్థము ఈ క్రింది వృత్తములవలన స్పష్టపడఁగలదు.

ఇట్లు వేరైనతార్కిక మేమన: సర్వసేయవాక్యములందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి కలదు; ఏకదేశమువాక్యమునందు కర్తృపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; భావవాక్యమునందు విధేయపదమునకు వ్యాప్తి లేదు; అభావవాక్యమునందు విధేయపదమునకు వ్యాప్తి కలదు.

వాక్యములకుఁ గల ఒకదేశము (Opposition of propositions):— సమానకర్తృపదమును, సమానవిధేయపదమును గల య, ర, ల, వలన నాలుగు వాక్యములకును గల సర్వస్వరసంబంధము నకుఁ బాశ్చాత్యతార్కికులు వాక్యవిరోధి వని పేరు పెట్టిరి. వాక్యములకుఁ గల యీ సంబంధమును తెలిసికొనుటవలన, ఒక వాక్యము (య) సత్య మగునేని, రేక అసత్య మగునేని, ఆ కర్తృపదమును, ఆవిధేయపదమును గల యితర (ర, ల, వ) వాక్యములు సత్యము లగునా లేక అసత్యము లగునా యన్న జ్ఞానము కలుగును.

మానవు లందఱును మరణాశీనులు	(య)
మానవు లేవ్వఁకును మరణాశీనులు కాదు	(ర)
కొందఱు మానవులు మరణాశీనులు	(ల)
కొందఱు మానవులు మరణాశీనులు కాదు	(వ)

ఇవి నాలుగును, ఏకకర్తృపదమును, ఏకవిధేయ పదమును గల వాక్యములు. వీనిలో నన్నియు సత్యము లుగఁ గాని, అన్నియు అసత్యములుగఁ గాని ఉండుటకు నీలు లేదుగదా! 'మానవు లందఱును మరణాశీనులు'

(య) అను వాక్యము సత్యమేని, 'మానవు లేవ్వఁకును మరణాశీనులు కాదు' (ర) అనువాక్యమును, 'కొందఱు మానవులు మరణాశీనులు కాదు' (వ) అను వాక్యమును అసత్యము లై తీరవలయును.

వాక్యములకు నాలుగువిధము లయిన వైరము కల దని తార్కికులయభిప్రాయము. అవి యివి యనిన :—

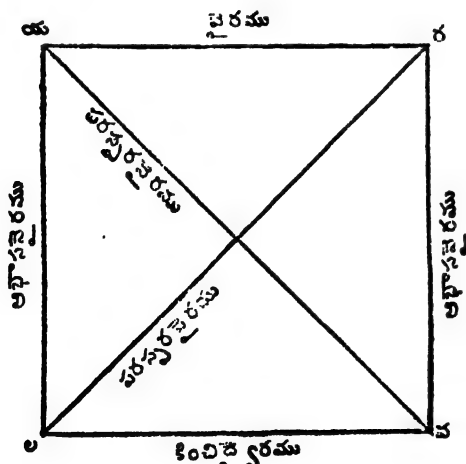
౧. సర్వస్వరవైరము (Contradiction):— వాక్యవైరము లలో నిది ప్రబల మైనది. దీనిని ప్రబల వైర మనవచ్చును. ఇట్టి సర్వస్వర వైరము యీ, వ వాక్యములకును, ర, ల వాక్యములకును గలదు; అనగా యి సత్యమేని, వ అసత్యము. యి అసత్యమేని వ సత్యము. ఇట్లే వ సత్యమేని యి అసత్యము. వ అసత్యమేని యి సత్యము. ఇట్లే ర, ల వాక్యములనుగఱించి యెఱుంగునది; అనగా పరస్పరవైరముగల రెండువాక్యములును సత్యములు కానేరవు. అట్లే రెండును అసత్యములు కానేరవు. ఒకటి సత్యము, రెండవది అసత్యము అయితీ అవలయును.

౨. వైరము (Contrariety):— ఇది సాధారణ వైరము. య, ర వాక్యముల కిట్టి వైరము కలదు. యి వాక్యము సత్యమేని, ర వాక్యము అసత్యము. ర సత్యమేని యి అసత్యము; అనగా రెండును సత్యములు కాఁజాలవు. కాని రెండును అసత్యములు కావచ్చును. మానవు లందఱును

పండితులు (య); మానవు లెవ్వరును పండితులు కారు (ర) అను నీ రెండువాక్యములును అసత్యములే. వీనిలో నొకటి సత్యమేని రెండవది యసత్యమై తీజవలయును. కాని యొకటి యసత్యమేని రెండవది సత్యమైతీజవలయును అన్ననియము లేదు.

3. కిందిద్వైరము (Sub-Contrariety):— య, వ వాక్యములకుఁ గల వైరమున కీ షేరు పెట్టబడినది. కిందిద్వైరము గల వాక్యములు రెండును సత్యములు కావచ్చును. కాని రెండును అసత్యములు కాఁజాలవు ఒకటి అసత్యమేని రెండవది సత్యమై తీజవలయును. 'కొంపలు మానవులు పండితులు' (య), 'కొంపలు మానవులు పండితులు కారు' (న) అను రెండు వాక్యములును సత్యములు కావచ్చును. కాని యింగు నొకటి యసత్యమయినయెడల, రెండవది సత్యమయితీజవలయును. రెండును అసత్యము లగుటకు వీలు లేదు.

అభాసవైరము (Sub-alteration):— ఇది షేరునకు మాత్రము వైరము; నిజమయిన వైరము కాదు. య, ల లకును, ర, వ లకును ఇట్టి సంబంధము కలదు. య సత్యమేని ల సత్యము; కాని ల సత్యమేని య సత్యమో కాదో చెప్పటకు వీలు లేదు. ఇట్లే ర, వ లకునుట్టియు కలుగునవది. య, ర, ల, వ వాక్యములకుఁ గల వైరి మాపబడిన నాలుగువిధములయిన వైరము లీ క్రింది నకు దృఢపరన స్పష్టపడఁగలవు.

పైని వివరింపఁబడినవైరములస్వభావమును చక్కఁగాఁ బరిశీలించితిమేని, ఒకవాక్యముయొక్క సత్యత్వాసత్యత్వములబట్టి యితర వాక్యములయొక్క సత్యత్వాసత్యత్వములు ప్రక్క నీయఁబడినట్టికాయందలిరీతిగా నూహింపవచ్చు నని తేటపడఁగలదు.

సత్యము	య	ర	ల	వ
య సత్య మగునేని	సత్యము	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము
ర సత్య మగునేని	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము	సత్యము
ల సత్య మగునేని	సంశయము	అసత్యము	సత్యము	సంశయము
వ సత్య మగునేని	అసత్యము	సంశయము	సంశయము	సత్యము

అసత్యము	య	ర	ల	వ
య అసత్యమేని	అసత్యము	సంశయము	సంశయము	సత్యము
ర అసత్యమేని	సంశయము	అసత్యము	సత్యము	సంశయము
ల అసత్యమేని	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము	సత్యము
వ అసత్యమేని	సత్యము	అసత్యము	సత్యము	అసత్యము

వాక్యవిపర్యయము : సామోదనుమానము (Immediate Inference):— మూలార్థము చెతకుండ నొకవిధమైన వాక్యమును మతయొకవిధమున వాక్యముగా మార్చుట వాక్యవిపర్యయ మనఁబడును. దీనినే ప్రాచీననై యాయుకులు సామోదనుమాన మనిరి. కాని నిజముగాఁ జూచినయెడల నిది యనుమానము కానేకాదు. ఇందు నలన పూర్వము తెలిసినదానికంటె మూతనజ్ఞాన మేమియుఁ గలుగ దని అర్థావహన నై యాయుకులయభిప్రాయము. వాక్యములను మూలార్థము చెడకుండ మార్చు ముఖ్యపద్ధతులు రెండు: ౧. పదపరివర్తనము, 2. రూపపరివర్తనము.

౧. పదపరివర్తనము (Conversion):— మూలవాక్యము నందలికర్తృపదమును విధేయపదముగను, విధేయపదమును కర్తృపదముగను మార్చి మూలవాక్యమునందలి యర్థమును చెవఁగొట్టకుండ మూతనవాక్యమును సాధించుట పదపరివర్తన మనఁబడును. 'మానవు లెవ్వరును దేవతలు కారు' అను (ర)వాక్యములోని కర్తృపదమును విధేయపదముగను, విధేయపదమును కర్తృపదముగను మార్చి, 'దేవత

లెవ్వడును మానవులు కారు' (ర) అను క్రొత్తవాక్యమును సాధింప వచ్చును. కాని వాక్యము లన్నియు నింతసులభముగా పదపరివర్తనమును బొందవు. 'మానవు లందఱును సచేతనప్రాణులు' (ర) అన్న వాక్యమునందలి పదములను పరివర్తింపచేయుట 'సచేతనప్రాణు లందఱును మానవులు' అను విపరీతార్థము నిచ్చువాక్యము సిద్ధించుచున్నది. ఇందులకుఁ గారణ మేమి? మొదటివాక్యమునందు విధేయ పదమునకు వ్యాప్తి లేదు; నూతనవాక్యమునందు పదము కర్తృపదమై వ్యాప్తి జేరినది. కావున నిట్టివిపరీతార్థము నిచ్చెను. పదపరివర్తనమును జేయునట్టి నీ క్రిందిమాత్రములను గమనింపవలయును.

౧. మూలవాక్యముయొక్కయు, సాధితవాక్యముయొక్కయు రూప మొకటిగా నుండవలెను. మూలవాక్యము భావరూప మగుచేని సాధితవాక్యము గూడ భావరూపముగనే యుండవలయును. మూల వాక్య మభావరూపముగ నుండుచేని సాధితవాక్యము గూడ నభావ రూపముగనే యుండవలయును.

౨. మూలవాక్యమునందు వ్యాప్తిని జెప్పనిపదము సాధితవాక్య మునందు వ్యాప్తిని జెప్పఁగూడదు.

ఈ మాత్రముల ననుసరించి పదపరివర్తనము చేసితిమేని,

య ము వాక్యమునుండి ల వాక్యమును,

ర వాక్యమునుండి ర వాక్యమును,

ల వాక్యమునుండి ల వాక్యమును

సాధింపఁగలము. న వాక్యమునుండి యే వాక్యమును సాధిం చుటకు వీలు లేదు.

౩. రూపపరివర్తనము (Obversion):— మూలవాక్యము భావరూపమేని దానిని అభావరూపముగ మార్చుటయు, అభావ రూపమేని భావరూపముగ మార్చుటయు రూపపరివర్తన మనిపించు కొనును. ఈమార్పులు చేయునప్పుడు మూలవాక్యముయొక్క యర్థము చెడకుండ నుండవలయును. 'రాముఁడు సత్యసంఘుఁడు' అను వాక్యమునకు రూపపరివర్తనము కల్పింపవలయును. ఈ వాక్యము నందు 'అగును' అను భావరూపకసంయోజకపద మొకటి (Copula) అధ్యాత్మాత్మముగ నున్న దని చదువరు లెఱిగియేయున్నారు. ఈ భావరూపక సంయోజకపదమును అభావరూపముగ మార్చవలెను. అట్లే విధేయపదమైన 'సత్యసంఘుఁడు' అనుదానిని 'అసత్యసంఘుఁ డన్నయభావరూపముగ మార్చవలయును. ఇట్లు 'రాముఁడు సత్య సంఘుఁడు' అనుభావరూపవాక్యమునకు సమానార్థకముగా రూప పరివర్తనమువలన 'రాముఁడు అసత్యసంఘుఁడు కాఁడు' అను అభావరూపవాక్యము సిద్ధించుచున్నది. రూపపరివర్తనము చేయు నప్పుడు ఈ క్రిందిమాత్రములను గమనింపవలయును.

౧. సంయోజకపదమును భావరూపముగా నున్నయెడల అభావరూపముగను, అభావరూపముగా నున్నయెడల భావరూపము గను మార్చవలెను.

౨. విధేయపదమును భావరూపముగా నున్నయెడల అభావ రూపముగను, అభావరూపముగ నున్నయెడల భావరూపముగాను మార్చవలయును.

౩. ఈ మాన్యు చేయునప్పుడు పదపరివర్తనము చేయునక్కఱ లేదు. మూలవాక్యములోని కర్త సాధితవాక్యములోని కర్తగానే యుండును. అట్లే విధేయపదముగూడ విధేయపదముగ నుండును.

పై మాత్రముల ననుసరించి వాక్యముల రూపపరివర్తనము కల్పించినయెడల సాధింపఁబడువాక్యము లీ క్రిందఁ జూపఁబడినవి.

మూలవాక్యము

(య) మనుష్యు లందఱును మరణశీలురు

(ర) మనుష్యు లెవ్వరును సర్వజ్ఞులు కారు

(ల) కొందఱు మనుష్యులు పండితులు

(న) కొందఱు మనుష్యులు నష్టఁదగినవారు కారు

సాధితవాక్యము

(ర) మనుష్యు లెవ్వరును అమరణశీలురు కారు

(య) మనుష్యు లందఱును అసర్వజ్ఞులు

(వ) కొందఱు మనుష్యులు అపండితులు కారు

(ల) కొందఱు మనుష్యులు నష్టఁదగినవారు అగుదురు

వాక్యవిపర్యయముయొక్క పైని వివరింపఁబడిన రెండుమార్గ ములను నైఋయుకు లనేకవిధముల కలిపి పదరూపపరివర్తనము (Obversion of the Converse), అనఁగా మొదట నొక వాక్యము నకు పదపరివర్తనముఁ గావించి, పిదప నాసాధితవాక్యమునకు రూప పరివర్తనము కావించుట, రూపపదపరివర్తనము (Contraposition or conversion of the obverse) మొదలయిన వాక్యవిపర్యయ పద్ధతు లనేకములు నిర్మించుకొనిరి. అ వన్నియు గ్రంథిస్తరభీతిచే నిచ్చుట సవిస్తరముగా విధింపఁబడవు.

న్యాయము (త్రిపాది) Syllogism:— మన న్యాయ కాస్త్రమునందలి న్యాయమునకు నైదు అవయవములు కల వని చదువరులు మాచియున్నారు. పాశ్చాత్యమహానము త్ర్యవయ వాత్తకము.

మానవు లందఱును మరణశీలురు

దేవదత్తుఁడు మానవుఁడు

కావున దేవదత్తుఁడు మరణశీలుఁడు

పాశ్చాత్యమహాన మిట్లు మూడుపాదములుగా సాధింపఁ బడును. కావున, ఈ న్యాయమునకు త్రిపాది (Syllogism)

యని చేరు పెట్టుచును. ప్రతిత్రిపాదియందును మూడువాక్యములుండును. అందు మొదటిరెంటికిని స్వీకృత (Premises) వాక్యములని చేరు. మన నై యాయితల సంప్రదాయానుసారము వీనిని 'పేతువాక్యములననెప్పును'. మూడవ వాక్యమునకు సిద్ధాంతవాక్యమని చేరు. మన న్యాయశాస్త్రమునందు దీనిని 'నిగమన' మనియెడిరు. చివరదానికి మొదటిరెంటును 'పేతువాక్యములు. సిద్ధాంతమున కవి 'సోదావులు. మూడవది ఆ రెండువాక్యముల కలిమిచే నచ్చినసిద్ధాంతవాక్యము. మొదటిరెండు స్వీకృతవాక్యములు : అనగా 'పేతువాక్యములు, సత్యముగా అసత్యములు యన్న విషయముతో న్యాయశాస్త్రమునకు బని లేదు. మొదటిరెండు వాక్యములను సత్యము లయినయెడల మూడవవాక్యము తప్పక సత్యమనినాత్రము న్యాయశాస్త్రము చెప్పును.

త్రిపాదిలోనిపదములు :— త్రిపాదియందు మూడువాక్యములుండును. ప్రతివాక్యమునందును రెండుపదములుండును. కావున, మొత్తముమీది నాలుగపదము లుండవలెను. పైని చూపబడిన త్రిపాదియొక్క యుదాహరణమున, ఒకటవ వాక్యమునందు 'మానవులు', 'మరణికులు' అనునవియు, రెండవవాక్యమునందు 'దేవదత్తుడు', 'మానవుడు' అనునవియు, మూడవవాక్యమునందు 'దేవదత్తుడు', 'మరణికుడు' అనునవియుగలసి యుండుననియు లయ్యెను. కాని కీనిలో నొక్కొక్కపదము రెండుసార్లు వచ్చినది. కావున త్రిపాదియందులిపదములు మూడే. మన న్యాయశాస్త్రమునందు నెప్పుడును వాడబడు ధూమాన్ని సంబంధమయిన యుదాహరణముఁ దీసికొందుము.

ధూమవంతము లన్నియు నగ్నిమంతములు

పర్వతము ధూమవంతము

కావున పర్వతము అగ్నిమంతము

ఇందు మూడుపదములు కలవు. ధూమవంతము, అగ్నిమంతము, పర్వతము. పై మూడువాక్యములలో మొదటిరెండును 'పేతువాక్యములు' (పేతువాక్యములు), మూడవది సిద్ధాంతము (సిద్ధాంతవాక్యము). సిద్ధాంతవాక్యమందలి కర్తృపదమైన పర్వతమునకు గౌణపదము (Minor term - పక్షము) అనియు, విధేయపదమైన 'అగ్నిమంతము' అనుదానికి ముఖ్యపదము (Major term - సాధ్యము) అనియు చేర్లు. 'పేతువాక్యములు' రెండింటిలోను కానవచ్చెడి 'ధూమవంత' మను పద మొకటి కలదు. దానిని మధ్యవర్తిపదము (Middle term - లింగము) అనియెడిరు. ఏ 'పేతువాక్యమునందు ముఖ్యపదము (సాధ్యము) ఉండునో అది ముఖ్యపేతువాక్యము (Major premise - ఉదాహరణము); ఏ 'పేతువాక్యమునందు గౌణపదము (పక్షము) ఉండునో అది గౌణపేతువాక్యము (Minor premise - పేతువాక్యము).

రెండు 'పేతువాక్యములవలన నొక సిద్ధాంతవాక్యము (నిగమనము లేక ప్రతిజ్ఞ) సాధించుట త్రిపాదియొక్కపని యైయున్నది. య, ర, ల, వ లని వాక్యములు నాలుగురెండలు; వానిలో ఏ రెండువాక్యములను 'పేతువాక్యములుగాఁ దీసికొన్నను సిద్ధాంతవాక్యము వచ్చునా? గాఁబాలదు. చూడుడు.

అన్ని 'కా'లు 'వీ',

(య)

ఏ 'చా'యు 'మా' కాదు

(ర)

ఈ 'పేతువాక్యములవలన, ఎట్టిసత్యసిద్ధాంతమును సాధింప నలవికాదు. కావున సత్యసిద్ధాంతమును సాధించుటకు త్రిపాదియందలి వాక్యములును పదములును ఎన్ని యుండవలయునో, ఎట్లుండవలయునో, వానిలో వానికి సంబంధవలినసంబంధ మెట్టిదో తెలియఁ జేయునాత్రములు కొన్ని గలవు. వాని నీక్రింది నుదాహరించి చర్చించెదము.

మాత్రములు :— ౧. ప్రతిత్రిపాదిలోను మూడేపదములుండవలెను. మూడొకంపై నెక్కువగాని తక్కువగాని పదములుండఁగూడదు. ఇందలియొక్కొక్కపదమును ఒక్కొక్కయర్థమునందే వాడవలయును. ఈ మూడుపదములకును ముఖ్యపద మనియు, గౌణపద మనియు, మధ్యవర్తిపద మనియు చేర్లు. ఒక్కొక్కపద మొక్కొక్కయర్థమునందే వాడక, ఒకసారి యొకయర్థమునందును, మఱియొకసారి మఱియొకయర్థమునందును వాడినయెడల పదముల సంఖ్య మూడొకంపై మించిపోవును. అనుమాన మనగా రెండు పదములను మూడవపదముతోఁ బోల్చి చూచి యీ రెండు పదములసంబంధమును నిశ్చయించుట; గనుక త్రిపాదియందు మూడే పదములుండవలయును.

౨. ప్రతి త్రిపాదియందును మూడేవాక్యములుండవలయును. మూడొకంపై నెక్కువగాని తక్కువగాని వాక్యములుండఁగూడదు. ఈ వాక్యములకు ముఖ్యపేతు వనియు, గౌణపేతు వనియు, సిద్ధాంత మనియు నామములు.

౩. మధ్యవర్తి(పేతు)పదము రెండు 'పేతువాక్యములందును ఉండి ఒకపేతువాక్యముం దయినను వ్యాప్తిఁ జెందియుండవలయును.

ఇది ముఖ్యమయినమాత్రము. మధ్యవర్తిపదము (లింగము) ఒకపేతువాక్యముం దయినను వ్యాప్తిఁ జెందనియెడల దానితో ముఖ్య, గౌణపదములను పోల్చుటకు వీలులేదు. మధ్యవర్తిపదము యొక్కయొకభాగమునకు ముఖ్యపదముతో సంబంధ ముండవచ్చును; మధ్యవర్తిపదముయొక్క రెండవభాగముతో గౌణపదమునకు సంబంధ ముండవచ్చును. ఇట్లు ముఖ్యపదమునందు ఏకదేశాంత ర్వర్తియు, గౌణపదమునందు ద్వందేశాంతర్వర్తియు నగు మధ్యవర్తి

1. హిందూన్యాయశాస్త్రానుసారము మొదటివాక్యము ఉదాహరణవాక్యము, రెండవది 'పేతువాక్యము' అగును.

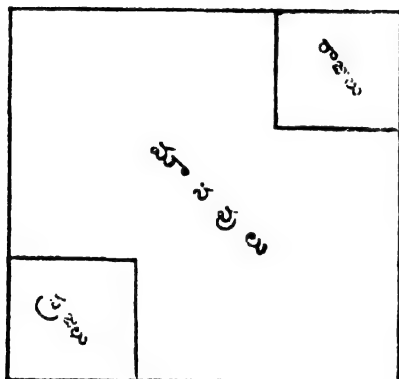
పదము ముఖ్య, గౌరవపదములకు సంబంధము కూర్చునేరదు. ఇది యుదాహరణములైన స్పష్టమగును.

రాజు లండణును మానవులు (ముఖ్యపేతువు)

ప్రజ లండణును మానవులు (గౌరవపేతువు)

కావున ప్రజ లండణును రాజులు (సిద్ధాంతము)

ఈ త్రిపాదియందలిసిద్ధాంత మపసిద్ధాంతము; సరియైనది కాదు. ఈ పొరపాటునకు గారణ మేమి? 'మానవులు' అను మధ్యవర్తిపదమునకు వ్యాప్తి లేకపోవుటయే దీనికి పేతువు. ఈ పదము రెండు పేతువాక్యములందును యే వాక్యమందలి విధేయ పద మయినందున దీనికి వ్యాప్తి లేకపోయెను. ఈక్రింది చతుష్కణముం జూచుడు.

పెద్దచతుష్కణము 'మానవులు' అనుకొనుచు. అందులోని యొక చిన్న చతుష్కణము రాజులు. మఱియొక చిన్న చతుష్కణము ప్రజలు; ఈ చిన్నచతుష్కణములు పెద్ద చతుష్కణము యొక్క ఏకదేశాంతర్గతము లయినను ఒకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేక విడివిడిగా నున్నవి.

౪. ఒక్కపేతువాక్యమం దయినను వ్యాప్తి లేనిపదము సిద్ధాంతమునందు వ్యాప్తి జెందఁగూడదు.

• మంచిప్రజ లండణును రాజభక్తులు (ముఖ్యపేతువు)

మంచిప్రజ లండణును తెలివిగలవారు (గౌరవపేతువు)

కావున తెలివిగలవారందఱును రాజభక్తులు (సిద్ధాంతము)

ఇది అపసిద్ధాంతము. ఏల? గౌరవపేతువాక్యమనందలి 'తెలివి గలవారు' అను పదములకు (య) వాక్యమందలి విధేయపద మగుటచే) వ్యాప్తి లేదు. సిద్ధాంతమునందు నది యే వాక్యమయొక్క కర్తృపద మగుటచే దానికి వ్యాప్తి గలిగినది. కావున నిది యప

సిద్ధాంత మయినది. పై పేతువులనుబట్టి 'కొందఱు తెలివిగల వారు రాజభక్తులు' అని సిద్ధాంతము చేసిన నది సరియైనసిద్ధాంత మును.

౫. రెండుపేతువాక్యములును అభావరూపము లయినయెడల గానినుండి ఏ సిద్ధాంతమును సాధింప నలవికాదు.

పక్షాలు చేపలు కావు

చేపలు పురుగులు కావు

ఈ పేతువాక్యముల ననుసరించి మనము పక్షాలనుగటించి కాని, పురుగులనుగటించి కాని యెట్టి సిద్ధాంతమును సాధింపవలయుననిపించునది.

౬. ఒక పేతువాక్యము అభావరూప మయ్యెనేని సిద్ధాంతముపూడ అభావరూపముగ నుండును.

౭. పేతువాక్యములు రెండును ఏకదేశీయము లయినయెడల నే సిద్ధాంతమును సాధింపనలవిగాదు; అనగా పేతువాక్యములలో నొక్కటియైనను సర్వదేశీయముగా నుండవలయును.

౮. పేతువాక్యములలో నొక్కటి ఏకదేశీయముగ నుండె నేని సిద్ధాంతముపూడ నేకదేశీయవాక్యముగ నుండును.

పై సూత్రములనుబట్టి ఎట్టిత్రిపాదులు సుసిద్ధాంతముల నిచ్చునో, యెట్టివి యాయవో మనము నిశ్చయింపవచ్చును. య, ర, ల, వ లను నాలుగువాక్యములలోనుండి రెండురెండువాక్యములు విడదీసి పేతుద్వయముగ నమర్చి, ఏయేపేతుద్వయము సుసిద్ధాంతముల నీయఁగలవో, యేదియేది యాయలేనో కనుఁగొందము. య, ర, ల, వ వాక్యములను రెండురెండుగా నమర్చిన యెడల పదునాలుగుంపు లగుచున్నవి.

య	య	ర	య	ల	య	వ	య
య	ర	ర	ర	ల	ర	వ	ర
య	ల	ర	ల	ల	ల	వ	ల
య	వ	ర	వ	ల	వ	వ	వ

పైని ఈయఁబడిన యైదవసూత్రము ననుసరించి రెండు పేతువాక్యములును అభావరూపములే యైనయెడల సుసిద్ధాంతము నీయఁజాలవు. కావున పైజలలలోనుండి, ర ర, ర వ, వ ర, వ వ అను నాలుగుజలలు మనకు అనుపయోగములు. అట్లే పేతువాక్యములు రెండును, ఏకదేశీయము లైనయెడల సిద్ధాంతము నీయఁజాలవన్న యేడవసూత్రము ననుసరించి ల ల, ల వ, వ ల అను

1. ముఖ్యపేతువునకు ఉదాహరణవాక్యము లేక వ్యాప్తివాక్య మనియు, గౌరవపేతువునకు పేతువాక్య మనియు, లేక ఉపనయ వాక్య మనియు, సిద్ధాంతమునకు నిగమనవాక్య మనియు, లేక ప్రతిజ్ఞ యనియు పేరు పెట్టిన యెడల మన వైయాకరణకులకు బాగుగ నర్థ మయ్యెడి నని తోచుచున్నది.

మూడుజతలపూజ మనకు పనికిరావు. నాలుగవమూర్తము ననుసరించి ల ర జతయు పనికిమాలినదే. ఇ ట్లెనిమిదిజతలు పోగా ఎనిమిది జతలు మిగిలినవి.

(౧) య య (౫) ర య (౩) ల య (౮) వ య
(౨) య ర
(౩) య ల (౬) ర ల
(౪) య వ

ఇక నీ యెనిమిదిజతలనుజూచి విచారింపవలయును.

శ్రేణులు (Figures):— పేతువాక్యములలోని మగ్ధ్య పదముయొక్క స్థలమునుబట్టి త్రిపాదులు నాలుగు శ్రేణులుగా విభజింపబడినవి. మగ్ధ్యవర్తిపదము (లింగము) ముఖ్యపేతువాక్యము నందు కర్తృపదముగను, గౌణపేతువాక్యమునందు విధేయపదము గను ఉండిన నది ప్ర.మశ్రేణి.

మానవు లంపిటును మరణ మొందువారు (ముఖ్యపేతువు)

దేవదత్తుడు మానవుడు (గౌణపేతువు)

పై పేతుద్వయమునందు, మానవపదము మగ్ధ్యవర్తిపదము (లింగము). ఇది ముఖ్యపేతువునందు కర్తగను, గౌణపేతువునందు విధేయముగను ఉన్నది.

ద్వితీయశ్రేణి:— మగ్ధ్యవర్తిపదము (లింగము) పేతు ద్వయమునందును విధేయపదముగానే యుండెనేని అది ద్వితీయశ్రేణి యగును.

సత్కార్యము లన్నియుభూషణాస్పదములు (ముఖ్యపేతువు)

కొన్నికార్యములు భూషణాస్పదములు కావు (గౌణపేతువు)

ఇందు 'భూషణాస్పదములు' మగ్ధ్యవర్తిపదము; పేతు ద్వయమునందును విధేయపదముగ నున్నది.

తృతీయశ్రేణి:— మగ్ధ్యవర్తిపదము (లింగము) పేతుద్వయ మునందును కర్తృపదముగ నుండెనేని అది తృతీయశ్రేణి యగును.

తిమింగిలము లన్నియు సప్తనములు (ముఖ్యపేతువు)

తిమింగిలము లన్నియు జలచరములు (గౌణపేతువు)

చతుర్థశ్రేణి:— మగ్ధ్యవర్తిపదము (లింగము) ముఖ్యపేతు వునందు విధేయపదముగను, గౌణపేతువునందు కర్తృపదముగను ఉండెనేని చతుర్థశ్రేణి యనబడును.

తిమింగిలము లన్నియు సప్తనములు (ముఖ్యపేతువు)

సప్తనము లన్నియు వంశాస్త్రమంతములు (గౌణపేతువు)

ముఖ్యపదమునకు వీ యనియు, గౌణపదమునకు కా యనియు, మగ్ధ్యవర్తిపదమునకు మా యనియు గుర్తులు పెట్టితిమేని ఈ నాలుగుశ్రేణుల నిట్లు చూపవచ్చును.

వాక్యము	ప్రథమ శ్రేణి	ద్వితీయ శ్రేణి	తృతీయ శ్రేణి	చతుర్థ శ్రేణి
ముఖ్యపేతువు	మా—వీ	వీ—మా	మా—వీ	వీ—మా
గౌణపేతువు	కా—మా	కా—మా	మా—కా	మా—కా
సిద్ధాంతము	కా—వీ	కా—వీ	కా—వీ	కా—వీ

అనుమానమునకుఁ బనికివచ్చు నని మనము పైని ఏటిపెట్టి యున్న ఎనిమిదిజతలను ఈ నాలుగుశ్రేణులలోను బెట్టి, ఏదియేది యక్కడకు వచ్చునో చూడము.

ప్ర.మశ్రేణి ౧. ఒకటవజత—'య య'

య—అన్ని మా లు వీ (ముఖ్యపేతువు)

య—అన్ని కా లు మా (గౌణపేతువు)

ఈ రెండువాక్యములవ్యాప్తిని జూచిన నీ క్రింది రెండుసిద్ధాంతము లేర్పడుచున్నవి.

అన్ని కా లు నీ

కొన్ని కా లు వీ

రెండు సిద్ధాంతము అనగా 'కొన్ని' 'కా' లు 'వీ' అను దానిని బలహీనసిద్ధాంత మందురు. అది మొదటి సిద్ధాంతముగా ననగా 'అన్ని' 'కా' లు 'వీ' యన్నదానిలో నిమిషియున్నవి. కావున 'అన్ని' 'కా' లు 'వీ' యన్న సిద్ధాంతమే మనకు ముఖ్యము. ఎక్కువ బలము గల సిద్ధాంతమును సాధించుటకు వీ లన్నప్పుడు తక్కువ బలము గల సిద్ధాంతముతో సంతృప్తి జెంది యూరకుండగూడదు. ఇట్లు 'య య య' అన్న త్రిపాది సిద్ధిం చినది. 'య య య' త్రిపాది యనగా నే త్రిపాదియందు ముఖ్యపేతువు 'య' వాక్యముగను, గౌణపేతువు 'య' వాక్య ముగను, సిద్ధాంతము 'య' వాక్యముగను ఉండునో ఆట్టిది యని యర్థము.

౨. రెండవజత—'య ర'

య—అన్ని 'మా' లు 'వీ' (ముఖ్యపేతువు)

ర—వీ 'కా' యు 'మా' కాదు (గౌణపేతువు)

ఈ పేతుద్వయమువలన పెట్టి సుసిద్ధాంతమును సాధించుట కును వీలు లేదు. ఎందు కనగా ఒక్కపేతువు అభావరూపము గనుక సిద్ధాంతమును అభావరూపముగానే యుండవలయును గదా. అట్టి వాక్యములు రెండు.

ఏ 'కా' యు 'పీ' కాదు

కొన్ని 'కా' లు 'పీ' కావు

ఈ రెండింటిలోను 'పీ' విభేదమును బగులచే దానికి వ్యాప్తి గలదు. ముఖ్యపాశువాక్యమునందు ఈపదమునకు వ్యాప్తి లేదు. కావున సిద్ధాంతము లపసిద్ధాంతము లని యర్థము.

౩ — మూడవజత 'య ల'

య - అన్ని 'మా' లు 'పీ' (ముఖ్యపాశువు)

ల - కొన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌరవపాశువు)

కావున కొన్ని 'కా' లు 'పీ'. ఇది క్రమముయిన సిద్ధాంతము నిచ్చును. కావున 'య ల ల' అనునది మన కక్కడకు వచ్చు త్రిపాది.

౪ — నాలుగవజత 'య వ'

య - అన్ని 'మా' లు 'పీ' (ముఖ్యపాశువు)

వ - కొన్ని 'కా' లు 'మా' కావు (గౌరవపాశువు)

రెండవజతవలెనే యీ జతవలనగూడ సుసిద్ధాంత ప్రాప్తి కావలదు. రెండవజతవిషయ మయిన కారణము లిచ్చటను వర్తించును.

౫ — అయిదవజత 'ర య'

ర - ఏ 'మా' యు 'పీ' కాదు (ముఖ్యపాశువు)

య - అన్ని 'కా' లు 'మా' (ముఖ్యపాశువు)

ర - కావున ఏ 'కా' యు 'పీ' కాదు (సిద్ధాంతము)

వ - లేక కొన్ని 'కా' లు 'పీ' కావు (సిద్ధాంతము)

రెండవసిద్ధాంతము బలహీనసిద్ధాంతము. ఈ సిద్ధాంతము మొదటి సిద్ధాంతమునం దివిడియున్నది. కావున మొదటి సిద్ధాంతమునే గ్రహింపవలయును. ఇట్టి శ్రేణిలోఁ బనికవచ్చెడి మూడవ త్రిపాది 'ర య ర'

౬ — ఆరవ జత 'ర ల'

ర - ఏ 'మా' యు 'పీ' కాదు (ముఖ్యపాశువు)

ల - కొన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌరవపాశువు)

వ - కొన్ని 'కా' లు 'పీ' కావు (సిద్ధాంతము)

ఇది యీ శ్రేణిలోఁ బనికవచ్చెడి నాలుగవ త్రిపాది 'ర ల వ'

౭ — ఏడవజత 'ల య'

ల - కొన్ని 'మా' లు 'పీ' (ముఖ్యపాశువు)

య - అన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌరవపాశువు)

ఇందుల మధ్యవర్తిపదమునకు వ్యాప్తి లేమిచే నిం దుండి సుసిద్ధాంత మేమియు వెడలనేరదు.

౮ — ఎనిమిదవజత 'వ య'

వ - కొన్ని 'మా' లు 'పీ' కావు (ముఖ్యపాశువు)

య - అన్ని 'కా' లు 'మా' (గౌరవపాశువు)

పైకారణముచేతనే యిందుండి సుసిద్ధాంతము వెడలనేరదు.

ఇట్లు మొదటి శ్రేణిలోఁ బనికవచ్చెడి త్రిపాదులు నాలుగు. పనికవచ్చెడి త్రిపాదులకు వైయాయుకులు సుతర్కములు (సున్యా యములు - Valid moods) అని పేరు పెట్టిరి.

ప్రథమ శ్రేణిలోని సుతర్కములు

య య య, ర య ర, య ల ల, ర ల వ.

మిగిలిన మూడు శ్రేణులలోను బెట్టి ఈ యెనిమిదిజతలను పై విధమున విమర్శించి చూడగా, నీ క్రింది సుతర్కములు లేలు చున్నవి:—

రెండవశ్రేణి

ర య ర, య ర ర, ర ల వ, య వ వ.

మూడవశ్రేణి

య య ల, ల య ల, య ల ల, ర య వ, వ య వ, ర ల వ.

నాలుగవశ్రేణి

య య ల, య ర ర, ల య ల, ర య వ, ర ల వ.

పైని వర్ణింపఁబడిన నాలుగు శ్రేణులలో మొదటి శ్రేణి సత్య నిర్ణయమునకు సుత్రము మైన విని దానికి పరిపూర్ణ శ్రేణి యన్నపేరు వచ్చెను. ఇతర శ్రేణులలోని తర్కములను (న్యాయములను) తార్కికులు వాక్యవిపర్యయము ననుసరించి మొదటి శ్రేణిలోని తర్కముగా మార్చి వాని యోగ్యతను కనుగొనియొదరు.

మొదటి శ్రేణిలోని 'య య య' అను తర్కము నిత్య వ్యవహారమునందును, కాస్త్రప్రసాదమునందును మిక్కిలి యుపయోగకరము. వ్యాకరణనియమములబట్టి యొకానొకపదము తప్ప యొప్పొయని కనుగొనునప్పుడును, పైన్యులు ఒకానొకరొగమును దాని లక్షణమునుబట్టి నిర్ణయించునప్పుడును, న్యాయసభలలో వాద విషయము చట్టమునకు బోఁబడినదా కాదా యని వాదించునపుడును, శ్రేణిగణితమునం దొకసిద్ధాంతమునుబట్టి మతీయొక సిద్ధాంతమును సాధించునపుడును జను లీతర్కమునే యుపయోగించుకొందురు.

పాశ్యాభాసములు:— తర్కములోఁ దాను పొరపాటుపడకుండుటయు, పెదటివాఁడు చేయు పొరపాటులను కనుగొనుటయు న్యాయకాస్త్రము నేర్చుకొనినందులకుఁ బరమప్రయోజనము. కావున

మన న్యాయశాస్త్రమునందుకలెన పాశ్చాత్యన్యాయశాస్త్రమునందును హేత్యభాసములను వివరించెను. హేత్యభాస మనగా తప్పుచాచ మన్నికాట. పాశ్చాత్యశాస్త్రమహారము హేత్యభాసములు (Fallacies) రెండువిధములు: తర్కహేత్యభాసములు (Logical fallacies), వస్తుహేత్యభాసములు (Material fallacies). తర్కహేత్యభాసములను చర్చించునప్పుడు అంపరి నాక్యముల స్వరూపజ్ఞానము చాలును. అందుఁ జర్చింపఁబడిన విషయముయొక్క జ్ఞానముతోఁ బనిలేదు. వస్తుహేత్యభాసములఁ గనుఁగొనుటకు విషయజ్ఞాన మావశ్యకము. తర్కహేత్యభాసములు మరల రెండువిధములు: కేవల తర్కహేత్యభాసములు (Purely logical), అర్థతర్కహేత్యభాసములు (Semi logical). ఇవి తర్కహేత్యభాసములు నాలుగు.

౧. పదచతుష్టయ హేత్యభాసము (Fallacy of four terms):— త్రిపాది (Syllogism) యందు నాలుగుపదములున్న నీ హేత్యభాసమును. త్రిపాదియందు పక్ష (Minor), సాధ్య (Major), మిద్యమ (Middle) లను మాఁడుపదములే (Terms) ఉండవలెను. అంతకంటె నెక్కు ముండఁగూడఁ దమ నియమ మిది వఱకుఁ జెప్పఁబడినది. దానికి భంగము కలిగినందున ఈ హేత్యభాసము తలపింతును. ఉదాహరణము:

ధూమ మున్నచోల అగ్ని యుండును

పర్వతముమీఁద నరణ్య మున్నది

కావున, పర్వతముమీఁద నగ్ని గలదు

అనునది హేత్యభాసము. ఏల? ఇందు నాలుగుపదములు వచ్చినవి. 'ధూమము', 'అగ్ని', 'పర్వతము', 'అరణ్యము' గనుక.

౨. అన్యాయపక్షహేత్యభాసము (Fallacy of undistributed middle):— త్రిపాదియందలి హేతుపదము (Middle term) నకు పూర్తియైనవ్యాప్తి ఒక్కవాక్యమునందు జైనను ఉండునని చెప్పియున్నాము. అట్లు వ్యాప్తిలేని హేతువును తర్కమునందు నుపయోగించినయెడల ఈ హేత్యభాస మును. ఉదాహరణము:

వైష్ణవు లందఱును హిందువులు

శైవు లందఱును హిందులు

కావున, వైష్ణవు లందఱును శైవులు

ఇది హేత్యభాసము, ఎందులకు? ఇందలి హేతుపదము 'హిందువులు'. అది మొదటి రెండు హేతువాక్యములలోను సర్వ దేశీయవాక్యముల విధేయముగ నుండుటచే దానికి వ్యాప్తి లేదు. ఇట్లు వ్యాప్తి లేని మధ్యపదము (హేతుపదము) ఉపయోగింపఁ బడుటచే తర్కము తప్పినది. వాదవివాదములందు ఈ హేత్యభాసము విశేషముగ వచ్చుచుండును.

౩. అక్రమవ్యాప్తి హేత్యభాసము (Fallacy Illicit process of the major or minor term):— 'పక్షము' (Minor term)నకుఁ గాని, సాధ్యము (Major term)నకుఁ గాని, హేతువాక్యములలో వ్యాప్తి లేనప్పుడు సిద్ధాంతవాక్యమునందు వ్యాప్తి కల్పించుటవలన ఈ దోషము సంభవించును. ఉదాహరణము:

రాజు లండులును మానవులు (ముఖ్యహేతువు)

ప్రజలు రాజులు కారు (గౌరవహేతువు)

కావున ప్రజలు మానవులు కారు (సిద్ధాంతము)

ఈ త్రిపాదియందు 'మానవులు' అనునది సాధ్యము. సిద్ధాంత వాక్యమునందు దీనికి వ్యాప్తి యున్నది. కాని ముఖ్యహేతువాక్యమునందు దీనికి వ్యాప్తి లేదు. కావున నిది తప్పుసిద్ధాంతము. మానవ వర్గము మిక్కిలి పెద్దది. అందు నొకవైపు రాజు వర్గమును, మఱియొక వైపు ప్రజావర్గమును ఒకరిని ఒకరు తనులక ముండవచ్చును. కావున నిష్పఱును మానవులే.

౪. ఆభాసహేత్యభాసము (Fallacy of negative premises):— హేతువులలో నొక్క యభావవాక్య ముంపని సిద్ధాంతమునూడ నభావవాక్యముగనే యుండును. రెండు హేతువాక్యములును ఆభావరూపముగ నన్న సిద్ధాంత హేతుయు నేలనేరను అని యిదివఱకుఁ జెప్పియున్నాము. ఈ నియమములను ఉల్లంఘించిన యెడల ఈ దోషము వచ్చును. ఉదాహరణము:

హిందువులు క్రైస్తవులు కారు

మహమ్మదీయులు క్రైస్తవులు కారు

కావున హిందువులు మహమ్మదీయులు

ఇందలి హేత్యభాసము స్పష్టము. రెండు హేతువాక్యములు ఆభావరూపము లయినందున దానివలన హిందువులకును మహమ్మదీయులకును గల సంబంధము బోధపడనేరదు.

అర్థతర్కహేత్యభాసములు ఆఱువిధములు:—

౧. పదార్థసంకలనహేత్యభాసము (Fallacy of equivocation):— ఒకపదము నానార్థములందు నుపయోగించినందున ఈ దోషము సంభవించును. ఒకపదము రెండర్థములందుఁ దర్కమునఁ గానవచ్చిన నది రెండుపదము లనియే యర్థము. ఇట్టిది పదచతుష్టయ హేత్యభాసముయొక్క రూపాంతరము. ఉదాహరణము:

మనుష్యుని జంపినవాఁడు దండనాధ్యక్షుడు

ఉరిశిక్షవిధించిన న్యాయాధీశుఁడు మనుష్యుని జంపినవాఁడు

కావున, ఉరిశిక్షవిధించిన న్యాయాధీశుఁడు దండనాధ్యక్షుడు

ఈతర్కమునందు 'మనుష్యుని జంపినవాఁడు' అనుపదము మొదటివాక్యమునందు నొకయర్థమందును, రెండవవాక్యమునందు మఱియొకయర్థమునందును వాడఁబడినది. మొదటివాక్యమునందు దానికి 'అన్యాయముగను అధికారము లేకుండగను మనుష్యుని జంపినవాఁడు'

అని యర్థము. రెండవ వాక్యమునందు అట్టియర్థము లేదు. ఇట్లు రెండవర్థములు హేతువునకుఁ గలుగవచ్చును. సాధ్యమునకుఁ గలుగ వచ్చును. సాధారణముగ ఈ హేత్వాభాసము మతసంబంధ మైన చర్చలలోను, కోర్టు తీగాదాలలోను వచ్చుచుండును.

౨. వాక్యార్థసంశయ హేత్వాభాసము (Fallacy of amphibology):— అన్వయమునందు సంశయము గలవాక్యము త్రిపాదియందు నుండెనేని యాదోషము సంభవించును. ఒకానొక వాక్యమునందు కర్తృపద మెద్ది, విధాయకపద మెద్ది యని సంశయము కలుగునట్లుగ వాక్య ముండఁగూడదు.

౩. సంయోగహేత్వాభాసము (Fallacy of composition):— పదాలెద్దతమైన యొక్కొక వ్యక్తినిసఱచి మొదటఁ జెప్పి, మరల నాసిద్ధాంత మా వ్యక్తుల కన్నిటికిని గలిపిచెప్పుటవలన ఈ దోషము ప్రాప్తించును. 'ఈ యింటివాసము లన్నియుఁ బది యడుగులపాడువుగలవి' యన్న వాక్యమునకు సాధారణముగ, 'ఈ యింటిలోని ప్రతివాసము పదియడుగుల పాడువుగలవి' యని యర్థము. మొదట నీయర్థమునందు వాక్య ముచ్చరించి, పిమ్మట 'ఈ యింటిలోని వాసము లన్నియుఁ గలిపి పదియడుగులపాడువు' యని యర్థము చేసిన యెడలఁ దప్పుక విధాంతము తప్పిపోవును.

౪. భిన్నహేత్వాభాసము (Fallacy of division):— సంయోగహేత్వాభాసమునకు నీని తలక్రిందు. మొదట నొకానొక పదమునకు నందలి యన్ని వ్యక్తులసమగ్రము మని యర్థము చెప్పి పిమ్మట నాపది మొక్కొకవ్యక్తికి సంబంధించిన దని యర్థము చేయటవలన నీదోషము సంభవించును.

౫. కాకుపేత్వాభాసము (Fallacy of accent):— మాటలాడువారి యచ్చారణభేదమునబట్టి వాక్యమునకు అర్థము ప్రాప్తించును. అట్లుకప్పు డొక యర్థము, మఱియొకప్పుడు మఱియొక యర్థము చేసినయెడల ఈ దోషము సంభవించును. 'పెద్దలతోడ నబద్ధ మాడఁగూడదు' అన్న వాక్యమునందలి 'పెద్దలతోడ' అనుపద మును ఒత్తి యుచ్చరించినయెడల దానికి 'పెద్దలు కానివారితో' నబద్ధ మాడవచ్చు' నని తాత్పర్యము కావచ్చును.

౬. ఆలంకారిక హేత్వాభాసములు (Fallacies of figure of speech):— కావ్యానులయందు సతితయోక్త్యాదులకుఁ జెప్పఁ బడు హేతువులలో ననేకములు హేత్వాభాసములు.

వస్తుహేత్వాభాసములు (Material fallacies) ఏడు విధములు:—

(౧) ఉపాధిసహిత హేత్వాభాసము (The fallacy of accident).

(౨) ఉపాధిరహితహేత్వాభాసము (The Converse fallacy of accident).

ఈ రెండు హేత్వాభాసములును సంబంధము కలవిగాన కలిపి చెప్పఁబడును. మొదటిదానిలో సామాన్య నియమమునుండి విశేష నియమము సంబంధము లేనియుపాధితోఁగూడ సాధింపఁబడును. రెండవదానిలో దానికి వ్యతిరేకముగ వ్యాపారము జరగును.

ఉదాహరణము:

నిన్న దెచ్చిన వస్తువు లన్నియు నేడు తిన్నావు

నిన్న పచ్చిమీరలు తెచ్చివావు

కావున నేడు పచ్చిమీరలు తిన్నావు

ఈ యుదాహరణమునందు 'పచ్చి' యను నుపాధి నిమిత్త మాత్రము. దానితో తర్కమునకు సంబంధము లేదు. హేతువాక్య ములోని 'తెచ్చినవస్తువు లన్నియు' అనుటలో 'పచ్చివి' యన్న యర్థము లేదు.

ప్రతిమానపుడును తనమతమును అభివృద్ధి చేయవలెను

మాజి నేటు మానపుడు

కావున మాజి నేటు తన యధికారము నుపయోగపఱచి తన

మతమును అభివృద్ధి చేయవలెను

అనునది హేత్వాభాసము. మాజి నేటు మనుష్యుఁడైనను న్యాయము చేయుటకు నొకయధికారము ఉపాధిగాఁ గలవాఁడు. ఆ యుపాధిసహితుని ఉపాధిరహితునిగాఁ జెంచఁగూడదు.

అన్యుని గత్తితోఁ గోసిననానిని శిక్షింపవలెను

డాక్టరు ఆన్యుని గత్తితోఁ గోయును

కావున డాక్టరును శిక్షింపవలెను

అనునదియు నిట్టి హేత్వాభాసమే.

౩. అసంబంధహేత్వాభాసము (irrelevant conclusion):— ప్రతిజ్ఞతో (తన యుజువు చేయఁబోవుదానితో) సంబంధము లేని హేతువులను చెప్పుటవలన నీ దోషము సంభవించును. ఇట్టి దోషము పెద్దపెద్ద వాదవివాదములలో, వాదిప్రతివాదులు దీర్ఘకాలము వాదించి, తుదకు తాము దేనినిసఱచి వాదించుచున్నారో దానిని మఱచియో, తప్పించియో, మఱియొకదానిని ప్రతిపాదించునపుడు సంభవించును. బలములేని దానాలో వాదించునట్టిదర్శకు నిది యాధారము. 'మంచికేసు కానియెడల నెదుటిపక్షిడరును తిట్టు' అని యింగ్లీషులో సామెత కలదు. అది దీని కుదాహరణము. వాదములో గలువలేక ప్రతిపక్షుని, వానితండ్రిని తిట్టుట యీ హేత్వాభాసముయొక్క యుదాహరణమే.

౪. అన్యోన్య్యాక్రయ హేత్వాభాసము (Petitio Principii):— యుజువు చేయవలసినస్థాంతమునే హేతువుగా గ్రహించుట. మొదటిదానికి రెండవది హేతువుగఁ జెప్పి, మరల రెండవ దానికి మొదటిది హేతువుగఁ జెప్పినను ఈదోష మగును. 'ఆత్మ వాక్యతము, వివాకము లేని దగుటచే' అన్నది యిందుల కుదాహరణము.

Ratiocination—తర్కము, అనుమానము

Sorites—వాగ్మానువతి

Sub-altern—అభాసవైరి

Sub-alternation—అభాసవైరము

Sub-contrariety—కించిద్వైరము

Subject—కర్తృపదము

Syllogism—వాగ్మానుమ, త్రిపాదీ, తర్కము, అనుమానవాగ్మానుమ, త్ర్యంశము

Term—పదము

Universal proposition—సార్వజ్ఞిక, సర్వవాగ్మానుమ, సర్వకతి, సార్వభౌమిక (వాగ్మానుమ)

అనుము ౬ (Dolichos Lablab) — చిక్కుడుకుటుంబములోఁ జేరిన యొకజాతిమొక్క; ఉలవగణములోనిది. మొదటఁ గొంతవఱకు గుడ్డగ నెదిగ పిమ్మట తీగగ సాగును. ఆకులు చిక్కుడుకుటుంబములవలెనే ౩ ఉపదళములు గలిగియుండును. కాయలును గొంచె మించుమించుగ చిక్కుడుకాయలనే పోలియుండును.

అనుము ఇండియాదేశమున దుండును సాగు చేయఁబడుచున్నది. పెక్కుచోట్ల వన్యస్థితియందును గానవచ్చుచున్నది. హిమాలయములపై నేమనెలయడుగులు ఎత్తువఱకు నిది పెరుగుచున్నది. ఇండియాదేశమే యీ మొక్కకు ఆదిస్థానమని యూహింపఁబడుచున్నది. మాఁడువేల సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే జనులు దీని నెఱిగి సాగు చేయుచుండినట్లు చరిత్రకారు లూహించుచున్నారు. ఇండియానుండియే యిది చీనా, ఈజిప్టు, పెర్షియా మొదలగుదేశములను వ్యాపించియుండును.

ఇండియాదేశమున దీనిసాగు మధ్యమ, పశ్చిమ, దక్షిణభాగములందు మెండు. ఉత్తరహిందూస్థానమునఁ దక్కును. చెన్నపురి రాజధానిలో బహ్మరి, కడప, కోయంబత్తూరు, నేలము, దక్షిణార్కాడు, తంజావూరు జిల్లా లీ సస్యము సాగుచేయఁబడు ప్రదేశములలో ముఖ్యములు.

అనుములోఁ బెక్కురకములు గలవు. గింజలపర్లముమట్టి వీనిని తెలుపు, ఎఱుపు, నలుపు తరగతులుగ విభాగింపవచ్చును. బొంబాయి రాజధానిలోను, కొన్ని యితర ప్రదేశములందును తోటపైరుగ సాగుచేయఁబడు రకములును, మెట్టసస్యముగ సాగుచేయఁబడు రకములును వేర్వేలుగ పరిగణింపఁబడుచున్నవి.

అనుము తొలకరిలో చోడి, కంది, ఆముదములు మొదలగు సస్యములలోఁ గలిపి సాగు చేయుట వాడుక. నెట్లెంబరు, అక్టోబరు నెలలలో పునాసపంట కోతలకు పిమ్మట దీనిని సాగుచేయుటయుఁ గలదు. దంపవరీనెలలో వరి కోసినపిమ్మట జనవరినెలలో దీనిని సాగు చేయుదురు.

అనుమునకు బంకగరుములును, గరుములును అనుపూలములు. నేలను ౩, ౪ చాళ్లు గున్ని నాఁగటిచాలలో విస్తలను అడుగున కొకటిచొప్పున వేసి కప్పవలెను. ప్రశ్నోక్తముగఁ జల్లునెడల ఎకరము నకు ౧౬-౨౦ సేర్ల విత్తులు పట్టును. ౫, ౬ నెలలలో పంట పూర్తియగును. సామాన్యముగ ౪౦-౬౦ కుంచముల యనుములును ఆరబండి బొత్తును అనును.

అనుపచేసి కొకవిగమును వేసు తొలచు పట్టునుండును. గొంగళి పురుగులును ఒక్కొక్కప్పుడు నష్టమును గలిగించుచుండును. ఇతర పయరసస్యములకు వలెనే దీనికిని పూఁతకాలమున మబ్బలును, నేమగాలియుఁ బ్రతిహలము. అనుములు మనుష్యులకును, పశువులకునుగూడ ఆహారముగ నుపయోగించును. సాతాళించిన యనుములు చాలచోట్ల ఆంగళ్ళలో క్రయింపఁబడుచుండును. పచ్చికాయలలోని గింజలు మారలలో నుపయోగించును. అనుపసర్గట్లు పశువులకు మంచిదాహ. అనుపచొత్తు పశువులకుఁ శ్రీయము.

అనుముల యొక్కయు, అనుపచొత్తుయొక్కయు పృక్కిరణమిక్రియ వివరింపఁబడును.

	అనుములు	అనుపచొత్తు
నేమ	౯.౪౯	౯.౯౨
అల్పమివములు	౨౧.౩౫	౧౩.౩౭
కచ్చనోజ్జరితములు	౫౭.౨౩	౪౩.౦౩
చిమరు	౧.౨౫	౩.౭౨
నారపదార్థము	౬.౫౭	౧౬.౧౭
బూడిద	౪.౦౧	౧౩.౭౮

అనుము పశువులమేఁతకొఱకుఁ బ్రశ్నోక్తముగఁ బెంచఁగిన సస్యములలో నొకటి. పచ్చియొడవునకును దీనిరొట్ట ప్రశస్తము. ఇందు నూటికి ౦.౭౫ పాలు నత్రజనియు, ౦.౧౬ పాలు స్ఫురత్పంచామ్ల జనిపమును, ౦.౫౬ పాలు పొటాషును గలవని లెక్కచేయఁబడెను.

అనుములు నలుగఁగొట్టి నీటిలో నానవేసినయెడల నొక్కొక్కప్పుడు ఉదజనయానికామ్లము (Hydrocyanic acid) అను విషద్రవ్యము జనించు వని డాక్టరు పెదరుగారు కనుగొనిరి.

(గో. జో.)

అనుము నిలంక — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, తాడేపల్లి గూడెంతాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౦౯ (౧౯౩౧).

అనుములు కొండ — తెల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦ (౧౯౩౧).

అనుయసంగీతవిలాసము — భావభట్టకృతమున సంగీతకాస్త్రగ్రంథము : సంస్కృతము.

అనుయాయు — భృతరాష్ట్రాని నూర్లును పుత్రులలో నొక్కఁడు.

అనురాజి (అనుజారీ) — లేబానా దేశము నందలి యనాగరికజాతి. వీరిందుమిందుగ ౨౦,౦౦ మంది యున్నారు. వీరిలో నొకకాఖనారిని శంసీ లందురు. వీరు 'శంస' మ (శంస అనగా సూర్యుడు) బూదించును. దీనినిబట్టి వీరు ఈరాజాదేశము నందలి శిశువర్తమునుండి సూర్యోపాసనము గ్రహించి రని తెలియుచున్నది. ఈ తిరుమున తర్వాత యాజుకు వ్యాపించియున్న సముద్ర తీరమునమాత్రమే వీరు నివసించుచుండుదురు. దీనికి తూర్పుజ్ఞపున అనుబాదికొంప యున్నది. దీనినిబట్టి వీరు కనుబాది లనుపేరు వచ్చినది. 'అనురాజీ' యనుపదము 'అనుజారీ' కి అపభ్రంశమే యైయుండునట్లును. ఖెల్ వాయా, శంసాయా, మేబూబాయా యని వీరికి మఱమూఁడుపేర్లు కలవు.

అనురాజీలకు రాణా లేఁడు. దేశాధిపతుని పేరువారికిని లోబడి యుండలేను. తమలో పరస్పరవిరోధములు వచ్చినచో దామే వాటిని బరిష్కరించుకొందురు.

అనురుద్ధుడు — పాలీభాషలో గ్రంథములు రచించిన జాధుసంహితకుడు. ఇతఁడు కాంబోజపురమున జన్మించి తన కీర్తిమలలో ప్రాథమికభాగమును జాధుభిక్షువుగ అచ్చటనే కవపెనని 'సంస్కృత సంగహము', 'పరమాత్మవినిచ్చయము' అను గ్రంథములను రచించియు చున్నది. క్రమక్రమముగ అతఁడు 'సంఘ' నాయకుఁ డయ్యెను. అటుతరువాత జాధుమతవ్యాపనమునకై తిరువేళ్వరి, తంజావూరులకు పోయి యచ్చట గ్రంథకాల ముండెను. అటుపిమ్మట నతఁడు సింహళమునకుఁ బోయి అచ్చట 'ఉత్తరమాల సంఘారామము' నందిరి స్థదులలో నొక్కఁడగుఁ జేరెను. అనురుద్ధతేక మనుగ్రంథము ఈతనిని 'ఉపపదు'నిగఁ జేర్చొందుచున్నది కాని 'సంస్కృత సంగహము' నందును, మఱయితరగ్రంథములందును ఇతఁడు 'శేరు' ('స్థిరు') డనియే పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు.

ఈతఁడు పాలీభాషలో 'అభిధమ్మాత్థసంగహము', 'పరమాత్మవినిచ్చయము', 'నామరూపపరిచ్ఛేదము' అను గ్రంథములు రచించెను. జాధుమతమునకు సంబంధించిన 'అనురుద్ధతేకము' అను సంస్కృతగ్రంథమునాడ ఈతఁడు రచించినచే యని చెప్పుదురు. వీరిలో 'అభిధమ్మాత్థసంగహము'ను లండను 'పాలీటెక్స్టు సొసైటీ' వారును, తేకమును కలకత్తా 'బుద్ధిస్టిక్ టెక్స్టు సొసైటీ' వారును ప్రకటించియున్నారు.

ఉత్తరమాలసంఘారామము క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దికడపటిభాగమున శేర్పడిన దగుటచే అసంఘారామమునకు సంబంధించిన అనురుద్ధుఁడుకూడ క్రీస్తుశకము పదునొకండవ శతాబ్దితరువాత జీవించియుండు నని యూహింపఁదగును.

అనుల — ౧. సింహళదేశపు రాజైన మహానాగుని భార్య. మహానాగు డళోకచక్రవర్తికి సమకాలీనుఁ డని చెప్పెదరు. సింహళమున జాధువర్తమును వ్యాపింపఁజేయుటకు నీమె పాటుపడెను. ఈమెకు జాధుమతజ్ఞాన మధికముగ నుండెను. ఈమె ఆఁడుబిడ్డపేరు సంఘమిత్ర. ఈమెకు జాధుమతమునందుఁ గల విశేషజ్ఞానమును బట్టి సంఘమిత్ర యీమెను 'అచార్య' యని పిలుచుచుండెను.

౨. సింహళపతియైన కొరంగరాజు భార్య. దురాచరణము కలది. తన పతి యగు కొరంగుని, పుత్రుఁడగు శిష్యుని, నలుగురు ఉపపతులను విషము పెట్టి చంపెను. ఈమె రాజ్యము చేయుచుండఁగ నీమె మఱియొక కుమారుఁడైన కాలకంఠిష్యుఁడనువాఁడు తిరువేబడి యీమెను చంపి రాజయ్యెను (క్రీ.పూ.౪౧).

అనులు — వేదకాలమున పదస్థి నదీతటమున నున్న జనులకుఁ జేరు.

అనులోమము (అనులోమ వివాహము) — ఎక్కువజాతిపురుషులు తక్కువజాతిస్త్రీలను వివాహ మాడిన నది అనులోమవివాహ మనిపించుకొనును. బ్రాహ్మణుడు క్షత్రియ వైశ్య శూద్రస్త్రీలను, క్షత్రియుఁడు వైశ్య శూద్రస్త్రీలను, వైశ్యుఁడు శూద్రస్త్రీని వివాహ మాడిన 'అనులోమవివాహ' మగును. దీనికి విరోధశబ్దము 'ప్రతిలోమవివాహ' మనునది. తక్కువజాతిపురుషులు ఎక్కువజాతిస్త్రీలను పెండ్లి చేసికొనుట ప్రతిలోమము. హిందూ ధర్మశాస్త్రమతిమున ప్రతిలోమవివాహములు ఎల్లప్పుడును గర్హితములు. అనులోమవివాహములు పూర్వయుగములయందుఁ జెల్లినవి. కాని కలియుగమునందు నవియు నిషిద్ధములే. ఇప్పుడుములులో నున్న ఆచారమప్రకారమును, కోర్టువారిచే నొప్పుకొనఁబడిన 'హిందూ లా' ప్రకారమును అనులోమ, ప్రతిలోమ వివాహము లన్నియు నిషిద్ధములే. ఆచారము ననుసరించి యేజాతివా రాజాతిలోనే వివాహము చేసికొనవలెను. అట్లు చేసికొనక మఱయొక జాతిలో సంబంధము కలుగఁజేసికొన్నయెడల నా వివాహము చెల్లదు; అనగా వ్యవహారము కోర్టునకు వచ్చినప్పుడు, కోర్టుగా రిట్టివివాహతత్త్వని దాసిగను, దానిసంతతిని దాసీపుత్రులుగను భావించెదరు.

ఇట్లు సామాన్యముగ అనులోమ, ప్రతిలోమవివాహము లిప్పుడు లేకపోయినను, ఒకవిధమైన యనులోమపద్ధతి యిప్పటికిని హిందూ దేశమునం దున్నది. బంగాళదేశమునందు బ్రాహ్మణులలో కులీనులు, గోరియాలు మొదలయిన భేదములు కలవు. వారిలో కులీనులు అందఱు కంటె నెక్కువవార మని చెప్పుకొనియెదరు. వీరు తమకంటెఁ దక్కువవార గను బ్రాహ్మణులయింటి ఆఁడుపిల్లలను చేసికొందురు. తమ ఆఁడుపిల్లలను వారి కీయరు. అట్లే మనదేశముందు మధ్యలు, లింగ ధారు లయిన ఆరాధ్యులు, తా మితరబ్రాహ్మణులకంటె నెక్కువవార మని కాఁబోలు, స్వార్థబ్రాహ్మణులయింటి యాఁడుపడుచులను వివాహ మాడెదరు. కాని తమ యాఁడుపడుచులను స్వార్థుల కీయరు. కావున

విది నారివారిస్వాతిశయభావమువలన నేర్పవిన యొకవిధమైన అను లోమవివాహవిధానము !

వేణువేణుబాతులవారిలో నిచ్చి పుచ్చుకొనుట నిష్పిష్టమైనను, ఒక్కజాతిలోనే పెక్కుకాని లున్నచో, సాధారణముగ నేకాఖ నా రికాఖలోనే సంబంధములు చేసికొన్నను, అశ్శక్తతనుబట్టి యొక కాఖవారు మఱియొక కాఖవారితో సంబంధబాంధవ్యము చేసికొను నాచారము హిందూదేశమునందు గలదు. వ్రాహ్మణులలో ఋగ్వేద గులకు యజుర్వేదగులకు సంబంధము లభిచ్ఛిన్నముగ నేమియు పొందుదును (అంగ ప్రదేశమునందుగూడ, ఒరుగునున్నవి. ఇలావతివారికి తెలగా ణ్యులకుగూడ పెక్కుచోట్ల ఆశేషము లేకుండు వివాహము లగు చున్నవి. మహారాష్ట్రప్రాంతములకు అంగప్రదేశిక వ్రాహ్మణులకు నాంధ్రా నాగపురమునైపున బంధుత్వము కలియుచున్నది. సప్తగిరి వా గ్యంతరేర్గతమైన ముంకండు ఆగ్రహారమునకు వెలివిపోయిన వేది నాటి యాంగప్రాంతముల పెక్కుకుటుంబములు కాకయుండును, మధ్య పరగణాలో బ్రహ్మణి యను గ్రామముండును నివసించియున్నారు. వీ రండులును మహారాష్ట్రలో సంబంధము చేరికొనుచు, చాలభాగ మాంధ్రము మొదలి, మహారాష్ట్రవేష భాషలతో సంపర్చించుచున్నాడు. కాశీలో విష్ణుతీసింహమరి ఖ్యాతిగొంది కొలఁదికాలముక్రింది నేర్పి శేషులైన మహామహాపాద్యాయ గంగాధరకాష్ఠ్రిగా నిట్టి యాంధ్రు లే. మనదేశమునం దాచువేలరిచొరులకు, పాకనాటినిచొనులకు, మగ్గులకు, గోలకొండపాత్రాపతులకు, ఆరాధ్యులకు నచ్చుచుచ్చు, అప్పుడప్పుడు బాంధవ్యము కలియుచునేయున్నది. నియోగిష్టది కుల కంతగఁ గలియుట లేదు; గాని, అట్టి సంబంధములను బొత్తిగా లే నని చెప్పుటకు కీలు లేదు. అట్లే రాజులు, వెల మలు, కమ్మలు, చెడ్డ, తెలగాలు మొదలయిన జాతులలోని యుప కాఖలలో నెప్పుడప్పుడు వివాహములు జరుగించునేయున్నవి. కావున నుపకాఖలలో వివాహములు జరుగుటకు నాచారముయొక్క యభ్యంతర మేమియు లేదు; ఇచ్చకాష్ఠ్రియొక్క యభ్యంతర మెన్నఁ దును లేదు.1 ఆచూ యుపకాఖావారికిఁ గల స్వాతిశయభావమే యందులకు విచ్ఛిన్నకారి. ఒక కేసులో క్రైస్తవమతమునండి హిందువుగా మారిన శూద్రస్త్రీని ఒక శూద్రుడు పెండ్లియాడఁగా నది క్రమమైన వివాహ మని కోర్టువారు తీర్చినించిరి.2

అనులోమజాతులు :

మన్వాది పుస్తానికారులు వేణువేణు బాతుల స్త్రీపురుషుల కనులోమపద్ధతిప్రకారమును, ప్రతిలోమ పద్ధతిప్రకారమును కలిగిన సంతానము ఏజాతివా రగుదుకో తెలియుటకై జాబితా రిచ్చినారు. కాని అందఱ జాబితా లొకవిధముగ లేవు. ముగ్గుముగ మనుస్మృతి

ననుసరించి యొక అనులోమ, విలోమజాతులపట్టిక యాక్రింద నీయఁబడుచున్నది. ఇందునునుటించి యొకను తెలిసికొనఁగోరువారు మనుస్మృతి ౧౦-వ అధ్యాయము చూడవగును.

అనులోమజాతులు :

బ్రాహ్మణ	శూద్రులు	మూర్ఖాభిషిక్త
"	వైశ్య	అంబుష్ట
"	శూద్ర	నిషాద
		(వీనిని పాదశత్రుఁ డనిమాడ నందుగు)
శూద్రులు	వైశ్య	మాహిష్య
శూద్రులు	శూద్ర	ఉగ్ర
వైశ్య	శూద్ర	కరణ

ప్రతిలోమజాతులు :

శూద్రులు	బ్రాహ్మణ	మాత
వైశ్య	బ్రాహ్మణ	వైదేహ
శూద్ర	బ్రాహ్మణ	చండాల
వైశ్య	శూద్రులు	మాగధ
శూద్ర	శూద్రులు	శూద్ర
శూద్ర	వైశ్య	ఆయోగవ

విశ్రేణులు :

బ్రాహ్మణ	ఉగ్ర	ఆవృత
"	ఆయోగవ	ధిగ్వన
నిషాద	శూద్ర	పుక్కుస
శూద్ర	నిషాద	కుక్కటక
శూద్ర	ఉగ్ర	శ్వపాక
విదేహక	అంబుష్ట	వేణ
చమ్య	ఆయోగవ	నైరంగ్ర
నైదేహ	"	మైత్రేయక
నిషాద	ఆయోగవ	మార్గవ, దాస, కైవర్త
"	నైదేహ	కారావర
నైదేహ	కారావర	అంగ్ర
నైదేహ	నిషాద	మేద
చండాల	నైదేహ	పాండునోపాక
నిషాద	"	అహిండికో
చండాల	పుక్కుస	సోపాక
"	నిషాద	అంత్యకసాయి

1. Pandaiya Telaver. v. Puli Telaver, 1. Mad. 478.
 Ramamani Ammal, v. Kulanthai, 14. Moo. I. A. 349
 2. Muthuswami Mudaliar, v. Masilamani, I. L. R. 33. Mad. 342.

అనువాదవివాదములనఁ గలిగిన సంతతి నొక విశేషమైన హక్కు గలను. బ్రాహ్మణునకును, కూద్రస్త్రికిని పుట్టినవాఁడు ఏడు తరములలో బ్రాహ్మణుఁ డగును అని ముఖపు ౧౦-వ అధ్యాయము నందు చెప్పియున్నాఁడు; అనఁగా బ్రాహ్మణునకు కూద్రకుఁ బుట్టిన స్త్రీ మరల బ్రాహ్మణునే వివాహ మాడి, కూతుఁ గనును. ఆహార్యుడు గూడ మరల బ్రాహ్మణునే పెండ్లికూడి సంతానము వడయును. ఇట్లే మతరములవఱకును జరిగినయెడల నేడవతరమునందుఁ బుట్టు వాఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగును. ఇట్లే బ్రాహ్మణునకు వైశ్యస్త్రీయందుఁ బుట్టువాఁడు అంబుధుడు. వీడు అయిదుతరములలో బ్రాహ్మణుఁ డగును. ఇట్లు కూద్రుఁడు బ్రాహ్మణుఁ డగును, బ్రాహ్మణుఁడు కూద్ర త్వమును చెంగును. ఇట్లే క్షత్రియునకు వైశ్యునకును బుట్టినవారిని గుఱించి మొఱుగునది².

అనువత్సరము — జ్యోతిషాస్త్రమునుబట్టి దైరు వత్సరములలోఁ గూడిన యుగములో నాల్గవవత్సరము అనువత్సర మనఁబడును. సావన, సార, చాంద్ర, నక్షత్ర మానముల ననుస రించి వత్సరము లేర్పడును. ఈ సమన్వయముచే నైరువత్సరముల యుగ ముకటి యేర్పడుచున్నది. వీనిలో మొదటిది సవత్సరము; రెండవది పరివత్సరము; కూడవది ఇన్విత్సరము; నాల్గవది అనువత్స రము; ఐదవది యుగవత్సరము. అనువత్సరమున ధాన్యదానము చేసిన గొప్ప పుణ్యము లభించునట!

అనువాదము — నైయాయకులు వేదవాక్యములను మూఁడువిధములుగ విభజించిరి. విధివాక్యము, అర్థవాదవాక్యము, అనువాద వాక్యములు (‘విధ్యర్థవాదానువాద వచనవినియోగాత్- గాతమ, ౨. ౧. ౬౩). విధి యనఁగా విధాయక మని (‘విధిర్విధా యకః’ ౨. ౧. ౬౪) గౌతమాచార్యులవారు న్యాయసూత్రము నందుఁ జెప్పినారు. ఇట్లు చేయవలసినది యని యుద్ఘాపించునది విధి. ‘స్వారాజ్యకామా వాజపేయేన యజేత’ (స్వర్గమును కోరు వాఁడు వాజపేయయజ్ఞమును జేయవలసినది) అనునది విధివాక్యము. ఒకానొకకార్యమును స్తుతించి, లేక నిందించి, భయము కలిగించి, పూర్వచరిత వర్ణించి బోధించునట్టివాక్యము అర్థవాదవాక్య మనఁ

బడును³. ‘పాపకారీ పాపా భవతి’ (పాపము చేయువాఁడు పాపఁ డైపోవును) అనునది అర్థవాదము. ఇందు నాజ్ఞ స్పష్టముగా నుండనూ విధివాక్యముచేఁ జెప్పఁబడినదానిని మరలఁ జెప్పట అనువాద మనఁ బడును⁴. అనువాదము రెండువిధములు: శబ్దానువాదము, అర్థాను వాదము. ఇదివఱకుఁ జెప్పఁబడినమాటల మరలఁ జెప్పట శబ్దాను వాదము. ఇదివఱకుఁ దెలిసినవిషయమునే మరల నన్వయపరములలోఁ జెప్పట అర్థానువాదము. ‘అనువాదే చరణానామ్’ (౨. ౪. ౩) అను పాణినీయసూత్రముమీఁది భీక వ్రాయుచుఁ గాళికాకారుఁడు ‘ప్రమాణాంతరావగతస్యార్థస్య శబ్దేన సంక్షేపమాత్ర మనువాదః’ అని వ్రాసియున్నాఁడు. వేఱుప్రమాణముచే సిద్ధించినయర్థమును (సంగతిని) శబ్దముచేఁ జెప్పబహుత్రము అనువాద మనఁబడును. ‘అగ్ని స్త్రిమన్య భేషజమ్’ (అగ్ని చిలికి మంగు) అనునది యను వాదము. ఏల? ప్రత్యక్షప్రమాణముచే నిసంగతి మన మెఱుంగు నుము. అజ్ఞానమును ఈవాక్య మనుదించినది.

అనువాదము మరల మూఁడువిధములు. భూతార్థానువాదము, స్తుత్యర్థానువాదము, గుణానువాదము. ‘స దేవ సౌమ్యేష మగ్ర ఆనీత్’ (ఓ సౌమ్య ! మొదట సత్తే ఉండెను) అనునది మొదటి దానికుదాహరణము. ‘నాయైర్వైతేషిష్ఠా దేవతా’ (నాయువు తేషిష్ఠ యైన దేవతలకుమా) యన్నది స్తుత్యర్థానువాదము. ‘దిగ్భా సహోతి’ (చెరుగుతో హోమము చేయుచున్నాఁడు) అనునది గుణానువాదము.

వేదమును నమ్మని బౌద్ధాదిపూర్వపక్షులు వేదమునందు నుండు అనువాదవాక్యములు పిష్టవేషాన్యాయమునఁ బునరుక్తములు గనుక వేదమునకు గౌరవహీని కలుగుచున్నది యని యాక్షేపించిరి. అందు లకు గౌతమాచార్యులవారు “అనువాదములు పునరుక్తములు కావు. అనే శబ్దములు మరల వచ్చినను వానికి నర్థభేద ముండును. వ్యవహార మునందు మొనట ‘గచ్ఛ’ (పో) అని మరల ‘గచ్ఛ, గచ్ఛ’ (పో, పో) అని దానినే అనువదించినప్పటికిని రెండవతడవ నుచ్చరించిన ‘గచ్ఛ గచ్ఛ’ పదములకు తీవ్రముగా పొ మ్మని యర్థ హను చున్నది. అట్లే వైదికము లగు అనువాదములకును విధివాక్యముల కంటె భిన్నార్థ ముండును. కావున నవి పునరుక్తములు కావు” అని గౌతముఁడు చెప్పియున్నాఁడు.

1. కూద్రాయాం బ్రాహ్మణా జ్ఞాతః శ్రేయసా చేత్ ప్రజాయతే, అశ్రేయాశ్చ శ్రేయాసీం జాతిం గచ్ఛత్యై సప్రమా న్యుగాత్. ౬౪.

కూద్ర బ్రాహ్మణతా మేతి బ్రాహ్మణ్యైతి కూద్రతామ, క్షత్రియా జ్ఞాత మేవం తు విద్యా దైక్యా త్తేజైవచ. ౬౫.

అర్థము: కూద్రస్త్రి బ్రాహ్మణునివలనఁ బుట్టిన స్త్రీ బ్రాహ్మణునకే మరల సంతతి కన్నయెడల నేడవతరమున నాసంతతి శ్రేష్ఠమైన జాతిని బొందును (౬౪).

2. ఇంకను విశద మగుటకునై చూడఁడు, మాండలికసంపాదిత యజ్ఞవల్క్యస్మృతి, పుట. ౧౩౩.

3. ‘స్తుతి ర్నిందా పరకృతిః పురాకల్ప’ ఇతి (అర్థవాదః)—గౌతమ, ౨. ౧. ౬౫.

4. ‘విధివిహితస్యానువచన మనువాదః’- గౌత, ౨. ౧. ౬౬.

5. ‘శిశ్రుతరగమనోపదేశవదభ్యాసా న్నావిశేషః’— గౌ. ౨. ౧. ౬౮.

దీనిమీద నాత్యయనుఁ డిట్లు భావము వ్రాసివాడు. "విహితమైన యర్థమును మరల నేల చెప్పనలె నన్న అధికారార్థము (చెప్పబోవు విషయ మిది యని తెలియుటకు), విహిత మైనదానిని నిందింపుటకుఁగాని, స్తుతించుటకుఁగాని, విధి శేషముగఁ గాని చెప్పఁ బడును. విహితార్థమునకుఁ దగువాత వచ్చినదిహాప సనువాది మగును...లోకమునంగును అనువాదియు కలగు. 'నందు వందు' అని చెప్పట కలగు. అంగులకుఁ ద్వరగ వంతు మని కాని, ఏయచేసె నందు మని కాని (అశ్లేషణ), తిప్పక వంతు మని కాని (అవధారణ) అర్థ మగుచున్నది".

పైని వర్ణింపఁబడిన భూతవిషయము లైన వాక్యములలో విధి వాక్యములే ప్రమాణములు గాని మిగిలిన రెండువిధము లైన వాక్యములును ప్రమాణములు కా నని కొందఱు భూర్వపక్షము చేసెదరు.

అనువిందుఁడు — ౧. విందుని తమ్ముడు. వసుదేవుని తోఁబుట్టు వసు రాజాధిపతికిని, ఆమె పేనిమిటి యవంతిరాజు జను నేనునకును పుట్టినవాడు. శ్రీకృష్ణునకు మేనల్లకుమారుడు. భారత యుద్ధమునందు దుశ్శత్రునపక్షమునఁ బోరాడి అర్జునునిచే జచ్చెను.

౨. కేకయరాజయొక్క ఇద్దిఱు పుత్రులలో నొక్కఁడు. పీని అన్న పండుడు. భారతయుద్ధము నందుఁ బాండవులపక్షపాలియై యుండె.

౩. ధృతిరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రు లలో నొక్కఁడు.

అసువు — ౧. యయాతికుమారుడు, శరీర్థకు జన్మించినవాడు. తండ్రిమానలితనము గైకొనుటకు అనువు ఒప్పుకొనలేను. ఈకారణమున నతనిరాజ్యాధికారము పోయెను. తరువాత నతఁడు మేచ్చగాజ్యమున కధిపతి యయ్యెను. ఇతనికుమారులు చక్ర, పగో, సభాదులు.

౨. క్రౌంచకమునకుఁ జెందిన కపాత కోమని కుమారుడు. అనువుకుమారుడు అంగకుడు.

అనువై శేయము — అయోధ్యాప్రాంతమునందలి యొక పురాతనప్రదేశము. దీనిలో మనేయ మను పట్టణ మొకటి యుండెను. బుద్ధదేవుఁ డిచటనే అనోమానదిని దాటి తనవెంట వచ్చిన నేపథుల వీడ్చొనె ననియు, నిచ్చటనే యాయన సన్మార్గి సముగైకొనె ననియుఁ గొండలుభిప్రాయము. ఈ ప్రదేశము వైశేయ నదికి దగ్గఱ నుండుటచే ననువై శేయ మనుపేరు వచ్చిన దని కొందఱును, నేలువులతో (నెనుల్లతో) నిండియుండున దిగుటచే ననువై శేయ మనుపే రొందిన దని కొందఱును దలచుచున్నారు.

1. "కిమర్థం పునర్విహిత మనూద్యతే? అధికారార్థమ్. విహిత మధికృత్య సుతిర్వ్యగతే, నిందా వా, విధిశేష వాఽభిధియతే, విహితానంతరాగ్ధోఽపి చానునానో భవతి...లోకేపి చానునానో, పచతు పచతు భనా నిత్యభ్యాసో, శ్రీప్రం పచ్యతా మితి వా, అంగ! పచ్యతా మిత్యధ్యేవకార్థమ్, పచ్యతా మేవేతి వాఽవధారణార్థమ్"

అనుసాల్వుఁడు — సాధపతి యైన సాల్వుని తమ్ముడు. సాల్వునిఁ గృష్ణుఁడు చంపఁగా నీతఁడు కృష్ణుని నెట్లయినను జంప నిశ్చయించెను. ధర్మఁ డిశ్వమేధముఁ జేయుసమయమునఁ గృష్ణుఁడు కుటుంబసహితముగ హస్తినాపురమునకు రాఁగా నీతఁడు నేనాసమే తుడై వచ్చి హస్తినాపురపార్శ్వమున దాగియుండెను. ఒకనాడు కృష్ణుఁడును, పాండవులును ఆశ్వమును పరీక్షించుచున్న వారని విని యీతఁ డిచ్చటికి నెవ్వరికిని దెలియకుండు వచ్చి క్షణములో నశ్వమును తీసికొని పాటోపాయెను. భీముఁడు నైవ్యముతో వానిని దఱిమికొని చనియె. ప్రశస్యుఁడు, వృషకేతుఁడును వానిని బట్టి తెచ్చెద మని ప్రతిజ్ఞఁ జేసి పోయిరి. ప్రశస్యుఁ డోడెను. వృషకేతుఁ డను సాల్వుని నోడించి, బంధించి కృష్ణునొద్దకుఁ దెచ్చెను. వాఁడు కృష్ణునకు శరణు వొచ్చి, ఆశ్వమేధమునకు నాయము చేయుటకు నంగీకరించి స్వనగరమునకుఁ బోయెను (శైమిని గూర్వమేధము, అ. ౧౨-౧౪).

అనుష్ఠ — భారతవర్షీ యనది (భార, భీష్మ, అ. ౯).

అనుష్టాదుఁడు — హిరణ్యకశిపునకు కయాధూ యను భార్యయందుఁ బుట్టిన నల్లరుపుత్రులలో నొక్కఁడు. ఇతని భార్య మార్తి. బాష్కలుఁడు, మహిషుఁడు అనువారు పుత్రులు.

అనూద యుఁడు — ధృతిరాష్ట్రుని నూర్గురు పుత్రు లలో నొక్కఁడు.

అనూపగడము — రాజపుత్రావలోని వికాసీరుసంస్థాన మందలి యొకపట్టణము. ఇందు సంస్థానాధిశ్వరుఁ డను అనూపసింగు పేర ౧౬౭౨-వ సంవత్సరములోఁ గట్టఁబడినకోట గలదు. ఇది వికాసీరు పట్టణమునకు ౨౨ మైళ్లదూరములో నున్నది. డెబ్బదియరు గ్రామముల కిది ముఖ్యపట్టణము. ఇందలి జనసంఖ్య ౧,౦౦౩. అచ్చటిజనులు ముఖ్యముగా 'రాట్' జాతివారు. ఈ ప్రాంతమున నీరు తిక్కువగా నున్నను కోతగడ్డి చక్కఁగ పెరుగును. సోడా ఉప్పు తయారు చేయుటకు కావలసిన 'సజ్జ, లావా' అనుచె ట్టిచ్చట విశేషముగాఁ పెరుగును.

అనూప దేశము — భారతవర్షీ యదేశము. దీనిరాజధాని మాహిష్మతి. ఇచ్చట సహస్రకరాట్టనుఁడు రాజ్యము చేయుచుండెను. పాండవులకాలమున నిచ్చట నీలరాజు రాజ్యము చేయుచుండెను. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు పాండవులకై పోరాడి చచ్చెను.

అనూపసింగు — ౧. (౧౬౪౦-౧౬౬౦) అమరసింగు కుమారుడు. ఇతఁడు సింహాసన మెక్కునప్పటికి ౬ ఏండ్ల వయసు వాడు. ౧౬౫౦-వ సంవత్సరమున ఓర్సారాజున పహారసింగు ఇతనిని

రాజ్యమునుండి పోయి గ్రోలెను. అటుపై నితడు అడవులలో నందందు నాగిజొనుచు, ౧౬౫౬-వ సంవత్సరమున మజానుచక్రవర్తి నాశ్రయించెను. చక్రవర్తి యితనిని మూడువేలసజ్జపుడశమున కధికారిగ నియమించి గౌరవించెను.

౨. మధ్యఇండియాలోని జబూవా (Jhabua) సంస్థానమునకు రాజుగు కుసాల్ సింగునూడుడు. చిన్నితనముననే రాజ్యమును దక్కించుటలో నితడు తండ్రికి విశేషముగఁ దోహదపడి తనయేలుబడికి ముందే చేరొందెను. ౧౭౩౩ - ౧౭౩౭ సంవత్సరములలో ఇతఁడు రాజ్య మేలెను. ౧౭౩౭-వ సంవత్సరమున నితనిని ఎంగ్లీ కుపాకితోఁ గాల్చి సంపదించిరి. తైలూకాలో ఈపనిఁ జేయించె నని చెప్పుకొందురు.

అనూపషహర్ తాలూకా — యుపై పేడ ప్రాచీనస్థానములోని 'బాలంకమహర్' అను స్థానమున గల యొకతాలూకా. ఇందు 'అనూపషహర్, అహర్, దిబాయి' అను మూడుపరగణాలు గలవు. దీనివిస్తీర్ణము ౪౪౪ చ. మైళ్ళు. ఈ తాలూకాలో ౩౭౫ పట్టణము, ౪ పట్టణములు గలవు. దీనిమధ్య నుండి ఉత్తరగిరిముగ 'ధో'గానది పోయియున్నది.

ఈ తాలూకాలో జహంగీరాబాద్, గిబాయి, అనూపషహర్ అనునవి పెట్టపట్టణములు. రెవెన్యూఆదాయము రు. ౪,౯౯,౦౦౦ లు. పోస్టులు రు. ౮౦,౦౦౦ లు.

అనూపషహర్ (పట్టణము) — ఈ అనూపషహర్ తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. బాలంకమహర్ పట్టణమున కిరుదిమైళ్ల దూరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౮,౬౦౧. ఇది చరిత్రసంబంధమున ప్రాముఖ్యము చెందిన పట్టణము. జహాంగీరు ప్రభుత్వకాలమున బర్ గూజర్ రా జయిన 'అనూపరాము' అనునతఁడు తనచేరిల నీపట్టణమును నిర్మించెను. ఢిల్లీ నుండి రోహిత్ ఖండు జల్లునా రిచ్చుటనే గంగా నదిని దాటువలయును. కావున నట్టిరేవును స్వాధీనమునందునుకొనవలయునన్న ప్రభుత్వమువారికి పరునెనిమిదవ శతాబ్ది నీపట్టణము ముఖ్య మైయుండెను.

మహారాష్ట్రులకు పరమేశ్వరులయిన అహమ్మి సాదురాణి యనునాడు ౧౭౫౭-వ సంవత్సరమున దీ పట్టణమును స్కంధావారము (Contonment) గా నేర్పడిచెను. గురుష్కు లందఱు నేకమై పానిపట్టుతీత్రమున ౧౭౬౧ లో మహారాష్ట్రుల నోడించిరి. ఆ యుద్ధప్రయత్నము లెల్ల నీపట్టణముననే చేయబడెను. మహారాష్ట్రులు రోహిత్ ఖండుమీదికి దాడి జపలగా వారిని నెదిరించు నిమిత్తమై కౌన్వనశీరుతోఁ గూడి బ్రిటిష్ వారు ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమున నీ పట్టణమును దిమ్మనైస్యములకు నివాసస్థానముగా నేర్పడిచిరి. అప్పటినుండి ౧౮౦౬ వఱకును బ్రిటిష్ పైస్యము లచ్చటనే యుండెను. ఆకల నట మీరటునకు మార్పబడినది. ౧౮౫౭-వ సంవత్సరపు సిపాయిల తిరుగుబాటుకాలమునందు రోహిత్ ఖండునందలి

విప్లవకారు లీరేవును దాటుకుండ 'బాటు'వా గడ్డపడిరి. పూర్వము గంగానదిమీద జరగు వ్యాపారమునకు నీపట్టణము ఉత్తరపరిమితిగా నుండెను. ఈప్రభుత్వమునకుంపెనీనా రిచ్చుట నొకగిడ్డంగిని స్థాపించి యుండిరి. ఇప్పుడు వర్తక మంతగా సాగుటలేదు. శక్కర, కలప, వెగురు వ్యాపారము మాత్రము విరివిగా సాగుచున్నది. స్వల్పముగా చుట్టుపట్ల గ్రామములకుఁ గానలిన బట్టలు, సాబునలు, జోళ్లు మొదలగునవి ఇచ్చుట తమరుచేయఁబడుచున్నది.

అనూబిస్ (Anubis) — పూర్వకాలపు ఈ ప్రదేశీయుల దేవతలలో నొకఁడు. అదేతపు శిల్పములనుబట్టి యాదేవత సంబంధకర్మకారము గలిగియుండునట్లు తెలియుచున్నది. ఈలోకమున మరణించినవారి పాపపుణ్యములు నిర్ణయించుటయు, వారి గూర్తలను ప్రోక్షమునకుఁ గొంపోవుటయు నితనిపనియైదు !

అనూరాధ — మన యిరువదియేడు నక్షత్రములలో నొక నక్షత్రము. విశాఖ తరువాతిది. విశాఖవఱకు నక్షత్రములు ఉత్తరాశమున నగపడును. విశాఖనుండి సక్షిణాశమునకు మరలును. ఇక్కడ నీ నక్షత్రవీధి కాఖాంతరములబట్టి దక్షిణమునకు మరలి, అటుపై యామ్యదిశనే వ్యాపించుటచేత నీ నక్షత్ర మశాఖాభిమానముగా వి - శాఖ యయ్యె నని బెంట్లీ (Bentley) దొరగా గూహించిరి. వేదకాలములో విశాఖకు రాధ యను పేరుండెను. 'రాధో విశాఖే' అని అర్చనవేదము (౧౯. ౭) లో స్పష్టముగా కలదు. రాధ తరువాతనక్షత్రము అనూరాధ. అనూరాధ నక్షత్రములోని చుక్కలు:— పృథ్వీరాశిలోని బీటా, డెల్టా, టై, రో నుద్దులు గల వని సాశ్వాస్యము. ధ్రువాంతరము లని వరుచి ప్రముఖులు; అనగా గొడుగువంటి యాకారము గల చుక్కలని వర్ణించినారు. ఈ చుక్కలు పృథ్వీరాశిలో వైభాగముందు, అనగా శేలునకు మీదిదెక్క లని చెప్పఁదగినచోట నున్నవి.

అనూరాధకు అధిదేవత మిశ్రుడు. దీని తరువాత శ్రేష్ఠకు అధిదేవత ఇంద్రుడు. ఋగ్వేదకాలమునాటి ఆర్యులకు వర్షాధిదేవతయైన ఇంద్రుడు చాల ముఖ్యమైన దైవము. మూర్ధాస్తమయము కాఁగానే ఇంద్రదర్శనము — అనగా శ్రేష్ఠనక్షత్రము ఉదయించుటయు, ఇంద్రునకు ప్రతిస్పర్ధియైన మృగశిరయాపి వృశ్రుడు చచ్చుట — అనగా అస్తమించుటయు వర్షాగమననూచకములు. ఈ పుథస్థితి చేహుగుటకు ముందుగా అనూరాధ ఉదయించుటయు, ఆ పిమ్మట శ్రేష్ఠ ఉదయించుటయు జరగును; కావున అనూరాధ ఉదయమైనవెంటనే వర్ష లాభము కలుగు నను నూచన. పుథకారకుఁ డగు స్నేహితుని రాకవలె అనూరాధయుండఁదగు సంతోషదాయకము. కావుననే అనూరాధకు మిశ్రుడు అధిదేవత యని వేదము తెల్పుచున్నది. ఈ మిశ్రునకు వృషభరాశి ప్రతిస్పర్ధి, అనగా మిశ్రుఁ డుదయించునరీ వృషభరాశి అస్తమించునరీ అనగా చచ్చును. కాబట్టి మిశ్రుఁడు వృషభమును సంహరించు

చున్నాడని చెప్పబడినది. విషువద్దందువు (Equinox) వృషభములో నున్నప్పుడు సంవత్సరము వృషభముతో నారంభమయ్యెడిది,

ఇందు వృశ్చికరాశిలోని అనూరాధ, శ్రేష్ఠ నక్షత్రములును, సమీపనక్షత్రములును పాశ్చాత్యసిద్ధాంతముల నులుతులతో చూపబడినవి.

అనూరాధ - ధ్రువాకారత్రయమ్ — గొడుగువంటి ఆకారముగల మూడు చుక్కలని మనవారు చెప్పుదురు. ఇందు బీటా, డెల్టా, పై సుర్దుగల మూడుచుక్కలును అనూరాధ యగును. డెల్టా సిగ్నాల మధ్యరేఖ గొడుగుకాదు యగును.

శ్రేష్ఠగూడ గొడుగు ఆకారముగల మూడుచుక్కలందురు. టా, సిగ్నా, మధ్య పెద్ద నక్షత్రము - మూడును కలసి శ్రేష్ఠ యగును. ఆక్రింద డిగుర్దుగల చుక్క గొడుగుకాదు యగును.

ఇందు బీటా సుర్దుగల చుక్క గౌతముఁ డనియు, సిగ్నా సుర్దుగల చుక్క శైమిని యనియు కత్తూరుపండితుడు తన జ్యోతిర్గణితము నందలి నక్షత్రపటమునఁ జూపెను.

అనగా సంవత్సరారంభమున వృషభము అస్తమించెడిది. ఈ ఖగోళ శత్రువు ననుసరించి, ఆకాలములో సంవత్సరారంభమునాడు దేవా

లయములో గొప్ప యుత్సవము జరుగుచుండెను. ఒక యోధునిరుడు మిత్రదేవునివేషమును దాల్చి ఆయుత్సవములో నొక గొప్ప వృషభమును ఈఁటతో పొడిచి చంపెడివాఁడు. ఈ యాచారము బహుళతాబ్దాలకాలము ఈజిప్టు, గ్రీసు, గోము, అస్సీరియా, బాబిలోనియా మొదలగు దేశములలో వ్యాపించియుండెను. ఇట్టి వృషభవధను నూచించుచిత్తములు, నాడెములు మొదలగునవి వందలకొలది దొరకినవి. ఇంకను దొరకుచున్నవి. ఆ కాలపువా రనేకులు మిత్రదేవునినామమును ధరించెడివారు.

(గౌ. వేం. రా.)

అనూరాధపురము — సింహశ్రద్ధిపమందిరి యొక పురాతనపట్టణము, బౌద్ధక్షేత్రము. పూర్వ మిది మహావైభవ మనుభవించిన పట్టణ మైనను ప్రస్తుతము విధ్వంసమై శిథిలక్షితియందున్నది. మొత్తముమీద ౧,౫౦౦ సంవత్సరములనాటకును సింహళమునకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను.

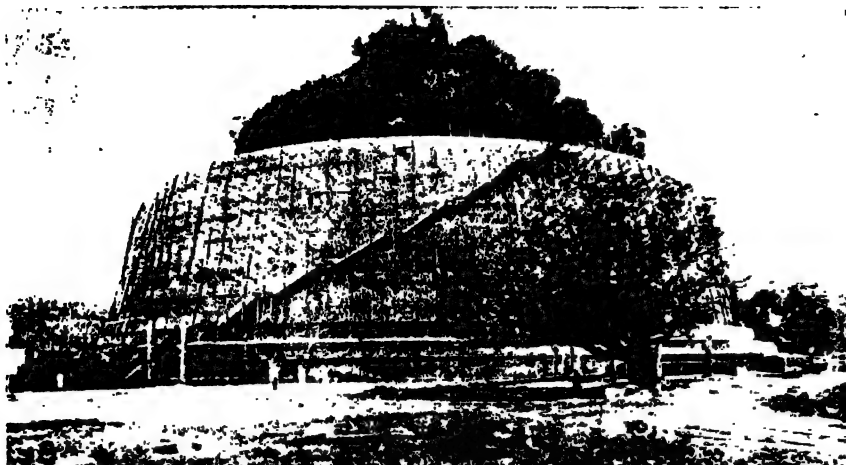
‘గౌతమబుద్ధుఁడు నిర్మాణము నందిన సంవత్సరముననే విజయనేనుఁ డనునతఁ డాధ్యాత్మరమనుండి బయలుదేలి సింహళమునకు వెళ్లి యచ్చట రాజయ్యెను’ అని సింహళచరిత్రమును డెలఫు మహావంశమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఈతఁడే యా దేశమునందు బౌద్ధమతమును వ్యాపింపజేసెను.

ఇతని కనూరాధుఁ డను తమ్ముఁడు గలఁడు. అతఁడు శ్రీ. పూ. ౬-వ శతాబ్దాని ‘అనూరాధపురమును’ ప్రతిష్ఠించెను. ఇది మొదట నొక చిన్నపల్లె. శ్రీ. పూ. ౪౩౨ ప్రాంతమున పాండుకాభయఁ డనురాజు సింహళము నేలుచుండెను. అతఁ డనూరాధపట్టణమును తెంచి పెక్కుమేడలను, ఉద్యానవనములను నిర్మించి, మహాపట్టణముగ మార్చి, తనరాజధానిం జేసికొనియెను గావున నిది అధమపక్షమునఁ జెందువలె నాలుగువందల సంవత్సరముల పురాతనపట్టణము. దీని చుట్టుకొలత ముప్పదిరెండు క్రోశములు.

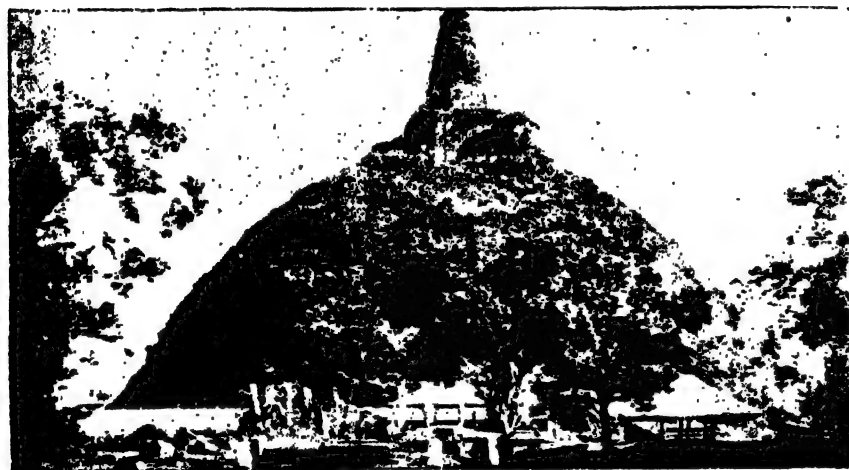
ఈ రాజు జయవాపి యను గొప్పతటాకమును నిర్మించెను. దానినే రాజుజేర అభయవాపి యనియుఁ జెప్పుచుండిరి. ఈతటాక మిప్పటికిని గొంతవఱకుఁ గానవచ్చును. ఇప్పుడు గానవచ్చుదాని కొలత రెండుమైళ్లు. దీనియొడ్డుననే రాజు మతనపట్టణమును గట్టించెను. దీనికి నాలుగుసివార్లును, సమాధిస్థలమును, వేటవాండ్రు మొదలగు చారికి కేటపులైయా, దేవాలయములును, శైవులు, అశ్వమేధులు మొదలగు మతముతాంతరులకునై మతములును కేటవేటాగ నిర్మించెను. పట్టణమున కుత్తరమునఁ గామినీతటాకము ద్రవ్యించెను. ఇప్పుడును దానిని విలాకాతటాక మందురు.

ఈ పట్టణముయొక్క వైభవమును, శోభను, కీర్తిని పెంపుచేసిన యతఁడు తిస్సరాజు. ఈతఁడు శ్రీ. పూ. ౩-వ శతాబ్దమునందు నుండెను. కావున నితఁ డశోకమహారాజుతో సమకాలికుఁడు. ఈ

అనూరాధపురము

యశోవర్తి స్తూపం చంగోబా

శైలివనారామ చంగోబా

ఇసుకమునియ దేవళము

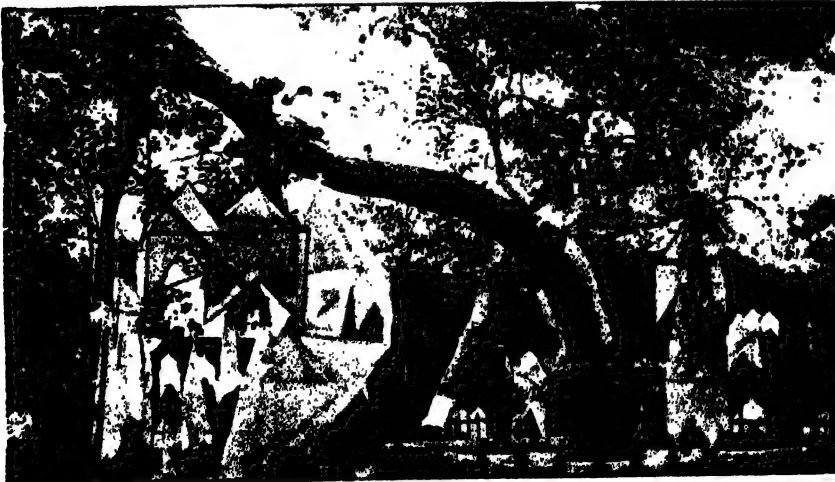
అనూరాధపురము

తిస్సనేన జహాశయము

పవిత్రమయిన లోపమహాపడుపునాది

అనూరాధపురము, బోధివృక్షము

యిద్దలు రాజు లొకరి నొక రెన్నఁడును జూచుకొనకపోయినను, మిక్కిలి స్నేహముగలవారై బాధమతాభివృద్ధిఁ జేసిరి. తిమ్మఁడు బాధమతము నవలంబించి బాధులకు వంద్య మగు బోధివృక్షమును ఈ గ్రామమునందుఁ బొంది దానిచుట్టును మహావిహారమును నిర్మించెను. గయయందలి వటవృక్షముయొక్క కొమ్మ నొకదానిని ఆశోకుఁడు తిమ్మనకుఁ బంపెనట. దానినే యాతఁడు బోధివృక్షముగఁ బొందించెను. ఇట్లు రమారమి ౨,౨౦౦ వత్సరములక్రిందటఁ బాతఁబడిన వృక్ష మిప్పటికిని జీవించియున్నది. ఈ వృక్ష మిచ్చటఁ బాతఁ బడినప్పటినుండియు నా స్థలము బాధులకు పుణ్యక్షేత్ర మయ్యెను.

ఈ బోధివృక్షముయొక్క సీతస్థానమునకు మహావిహార మని పేరు. ఈవిహారమునందు రెండు మహాభవనములు కలవు. అవి మిక్కిలి మనోహరములుగ కట్టఁబడినవి. ఈ వృక్షమును జూచుటకై దూరదేశములనుండి బాధులు వచ్చుచుండిరి. క్రీ. శ. ౩౯౯ లో 'ఫాహియాన్' అను చీనాపరివ్రాజకుఁ డీవృక్షమును సందర్శించెను. ఈ వృక్షముక్రింద నైదుగురు బుద్ధులు నిద్రించి రని యాదేశపువారు చెప్పెదరు.

ఈ మహావిహారమునకుఁ గొంతమీరమున స్తూపాకార మైన యొకచైత్యము గలదు. ఇందు బుద్ధదేవునియస్థులు సమాధిఁ గావించఁ బడిన వని చెప్పెదరు. ఈ చైత్యమును క్రీ. పూ. ౩౦౭-వ సంవత్సరమున దేవప్రియతిష్ఠుఁ డనురాజు నిర్మించెను. ఈరాజుపై బుద్ధదేవునకు నెక్కుడు కృప యాండుటచే బుద్ధదేవుని కుడిచేపు అస్థి వచ్చి ఈ రాజుమకుటుమపై నిల్చెనట! అతఁడు దానిని భక్తిపూర్వకముగ స్వీకరించి దానిపై నీచైత్యమును నిర్మించెనట! ఇట్లే ఇచ్చట మఱికొన్ని పురాతననిర్మాణములు గలవు.

ఈ రాజీపట్టణమునందుఁ బది క్రొత్తమందిరములను బాధమతాభివృద్ధికై కట్టించి పట్టణములోభను పొచ్చించెను. ఇ వన్నియు నిష్ఠుడు జీర్ణము లైపోయినను, ఆ మందిరమునందలి కొన్ని శిలా భాగములుమాత్రమే తమ పూర్వవైభవమును వెల్లడిచేయుచున్నవి. బాధకాలపుశిల్పకళాకళలమును జూపునట్టి ముఖ్యస్థలములలో నది యొకటి. ఇచ్చట భూపారామము, మునివిహారము అను కట్టడము లింకను గానవచ్చును. రాజకీయోద్యోగమునుండి సన్న్యసింపినవారందఱుటకై మునివిహారము నిర్మింపఁబడియె.

తిస్సరాజుమరణానంతరమున కొలఁదికాలమునకే తమిళులు (అజవారు) ఈ పట్టణమును స్వాధీనపఱుచుకొనిరి. కాని యొక కళాద్వియనంతరము, వారియొద్దనుండి దుష్టగామిని అభియోఁ డనునతఁ డీ పట్టణమును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఇతఁడే పట్టణమున నూతన మందిరముల నిర్మించెను. అందు కంచురాజమందిర మన్నది మిక్కిలి విఖ్యాతి వడసెను. ఇయ్యది సమచతుష్కణాకార మైన యరుగు మీఁద వేయిరాతిస్తంభములు నిలిపి వానిపైఁ గట్టఁబడినది. ఈ చతుష్కణముయొక్క యొక్కొక్కభుజము ౧౫౦ అడుగులు పొడు

వుండెను. ఈ స్తంభముల నిప్పటికిని చూడవచ్చును. ఈస్తంభముల మీఁద చతుష్కణాకారముగఁ గ్రిందిదానికంటెఁ బైది చిన్నదిగ నుండునట్లు తొప్పిది యంతస్తుల మేడ గట్టఁబడియె! ఈ మేడ క్రిందనుండి పైవఱకు ౧౫౦ అడుగు లెక్కుండెను. ఈ భవన మంతయుఁ గొయ్యితోఁ జేయఁబడియె. చివరయంతస్తుమీఁదను గంచుతోఁ జేయఁబడినపెంకులు కప్పుఁబడియుండెను. దీని కంతకును ముప్పదికోట్లు రూపాయలు వ్యయ మయ్యె నని మహాపంశమునందుఁ జెప్పఁబడినది (౨౭)!

ఈ రాజే వేయికోట్లరూపాయలు వెచ్చించి 'హేమావతి' (బంగారముతోఁ జేయఁబడిన) 'దాగోబ'(స్తూపము)ను, మందిరమును నిర్మించెనట. కాని యిది యా రాజుకాలమునఁ బూర్తి కాదేదు. ఈ బంగారు 'దాగోబ', దానిరచన, శోభ ముండలయినవానిని విచిత్రముగ మహాపంశ మను కావ్యమునందు నైదు సర్గములలో (౨౮-౩౨) వర్ణించియున్నాఁడు.

క్రీ. పూ. ౧౦౯ లో తమిళులు మరల నీ పట్టణమును పట్టుకొనిరి. క్రీ. పూ. ౮౯-వ సంవత్సరమునందు సింహళదేశజుఁ డైన 'వత్తగామిని' అనునతఁడు ఈపట్టణమును తమిళులయొద్దనుండి తీసికొనెను. ఈతఁడు స్వవిజయనూచకముగ 'అభయగిరిదాగోబ'ను కట్టించెను.

తరువాతికాలమునను రాజులును, మంత్రులును, ఇతర క్రిమంతులును ఈపట్టణమునందు గొప్పగొప్ప మందిరములను కట్టించిరి. క్రీ. శ. ౪-వ శతాబ్దియందుఁ గట్టబడిన జేతవనాశ్రమము అనునది యింకను కొంత మంచిస్థితియందున్నది.

విద్యాసేవము:— అయిదవ శతాబ్ది ప్రారంభమునందు ఫాహియాను అను చీనాపరివ్రాజకుఁ డిచ్చట విద్యాభ్యాసమునకై రెండు సంవత్సరములు (౪౧౧-౪౧౨) ఉండెను. అతనికాలముం దిచ్చట గొప్పవిద్యాసేవ మొకటి కలదు. ఉత్తరదేశముందు 'నాలంద' విద్యాసేవమునకు నెట్టి ఖ్యాతి కలదో యట్టిఖ్యాతియే దక్షిణమున 'అనూరాధపుర' విద్యాసేవమున కుండెను. సామాన్యజనులకై ధర్మశాస్త్రము, జ్యోతిషము, నీటిపాటుదల (చెరువులు నిర్మించుట, కాలువలు త్రవ్వట మొదలైన విద్య), కవిత్వము, సాహిత్యము అను విషయములు నేర్పుచుండిరి. భిక్షువులకు (సన్న్యాసులు) పాలీ భాషలోని బాధవేదములును, వానిమీఁది దేశభాషాభాష్యములును గురుశిష్యపరంపరగ బోధింపఁబడుచుండెను. పాలీభాషయు, వ్యాకరణమును వారి మతసంబంధమైన యోగశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, తత్త్వశాస్త్రము, మిహంసాశాస్త్రము భిక్షువులు నేర్చుకొనువిషయములలో ముఖ్యమైనవి.

ఇట్లు ఘనతఁ జెందిన విద్యాసేవమునకు నానాదేశములనుండి విద్యార్థులు వచ్చుచుండిరి. గయనుండి బుద్ధభగోషుఁ డనునతఁడు వల్లిమతసంబంధమైన తత్త్వములను నేర్చుకొని వచ్చెను.

అనూరు - అనేక వర్ణనమీకరణము

నీటిదోర్బాటు: — బుద్ధిగోమః శిచ్చుల నుండినకాలమున, ఈపట్టణమునకు నీటియిబ్బంది లేకుండజేయుటకై ధాతునేనుఁ డను రాజు శ్రీ. శ. ౪౫౦ లో పట్టణమునకు నేబడమైళ్లమీద 'కాలవాసీ' యను నొక గొప్ప తటాకమును నిర్మించెను. గత మైళ్లు పొడువు గల దానికట్ట యిప్పటికిని ఆ యగ్రస్థాంతమునఁ గానవచ్చును. అప్పుడు దాని చాట్టుకొలత ౫౦ మైళ్ళు! అందుండి పట్టణమునకు వచ్చిన కాల్య లిప్పటికిని కొన్ని మంచినీటియందున్నవి. మానవులచే నిర్మింపఁ బడిన తటాకములలో నాకాలముందు నింతకంటె పెద్దది లేదని చెప్పు నచ్చును. ఇదియే ఆనూరాధిపురమున జరిగిన గొప్ప వైభవకార్యము. ఇతరమిది నీపట్టణవైభవము తగ్గజొచ్చెను.

ఆటలతరువాత రాజ్యమునకై పెక్కువంశములవారు పోరాడుచు, నొకప్పుడు వీరును, మఱియొకప్పుడు వారును విజయు లగుచు వచ్చిరి. ఓడినవారు తమిళులసాయముఁ దీసికొనుచుండినందునఁ గ్రమముగఁ జమితు లా దేశమునఁ బ్రవేశించి దానిని వోమకొనఁజొచ్చిరి. శ్రీ. శ. ౨౦౦ లో నీ పట్టణము విడిచి, పులస్తీపుర మనుదానిని సింహాళమునకు రాజధానిని జేసిరి. ౧౧-వ శతాబ్దియందు దీనిని రాజధానిఁ జేయఁ బ్రయత్నము జరగను గాని అది సఫలమైనది కాదు. శ్రీ. శ. ౧,౩౦౦ ల ప్రాంతమున నిది జాతిగఁ బాడుపడి పోయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. చుట్టుపట్టుల ౫౦ మైళ్లవఱకు నగరణ్యము పెరిగినది. ఇప్పుడు బోధివృక్షముచుట్టు నున్న బౌద్ధభిక్షువుల రెండు మూడు గుడిసెలు తప్ప మఱేయిల్లును లేదు.

ఇటీవల నీప్రాంతములనుండి రోడ్లు, రైలు పడినందున నిచ్చటఁ గొండులు దోరతనమువారి యుద్ధ్యోగులు బంగళాలు కట్టుకొని వాసముచేయుచున్నారు. శిలమైన కట్టడములను దోరతనమువారు ఇంకను చెడిపోకుండ రక్షణ చేయుచున్నారు.

అనూరు — మూర్ఖుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురంతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౮౪ (౧౯౩౧).

అనూరుఁడు — సూర్యునిసారథి. తొడలు లేనివారి డగుటచే నితని కీచేరు వచ్చినది (మాడుడు, అరుణుడు)

అనేకవర్ణనమీకరణము — భాస్కరాచార్యుల వారు బీజగణితమునందు దేనికి అనేకవర్ణ సమీకరణ మని పేరు పెట్టిరోదానిని పాశ్చాత్యబీజగణితకాస్త్రమునందు 'సైమల్టేనియస్ ఈ క్వేషన్' (Simultaneous equation) అందురు. దీనికి సమకాలిక సమీకరణ మని యర్థము. ఏకవర్ణ సమీకరణమునందుఁ దెలియనివర్ణ మొక్కటియే యుండును. అనేకవర్ణ సమీకరణమునందుఁ దెలియనివర్ణములు పెక్కు లుండును. వాని వెలుగు మనము కనుగొనవలయును.

౧-వ ఉదాహరణము:—

రెండుసంఖ్యలు కలవు. వానిలో జన్మసంఖ్యను పెద్ద సంఖ్యలోఁ గలిపిన ౫౪ వచ్చును; చిన్నసంఖ్యను పెద్దదానిలోనుండి తీసివేసిన ౧౨ వచ్చును. ఆ సంఖ్య లెవ్వి?

న్యాయము:— తెలిసికొనవలసిన సంఖ్యలలో పెద్దది క్ అనియు, చిన్నది చ అనియు అనుకొందము. కావున ఈ క్రిందిసమీకరణము! లేర్పడుచున్నది:—

$$క + చ = ౫౪ \quad (౧)$$

$$క - చ = ౧౨ \quad (౨)$$

ఈ రెండుసమీకరణములను కలిపినయెడల ఈ క్రిందిరీతిగా క యొక్క వెల తెలియుచున్నది:—

$$౨ క = ౬౬ \quad (౩)$$

$$\therefore క = ౩౩$$

ఇట్లు మనకు క యొక్క వెల, యనఁగా పెద్దసంఖ్యవల తెలిసివది. ఈవెల క కు బదులుగా ౧-వ సమీకరణమునందుఁ గాని, రెండవసమీకరణముందుఁ గాని ఉంచిన న యొక్కవెల లేలగలను.

$$క + చ = ౫౪ \quad (క = ౩౩)$$

$$\therefore ౩౩ + చ = ౫౪$$

$$\therefore చ = ౫౪ - ౩౩ = ౨౧$$

ఇది మిక్కిలి సుకరమైన సమీకరణము. అన్నిసమీకరణములు నింతసుకరముగ విస్మయపడవు. ఈ క్రిందిసమీకరణముఁ జూడుము.

౨-వ ఉదాహరణము:—

$$౫ చ = ౨౩ - ౨ క$$

$$\therefore చ = \frac{౨౩ - ౨ క}{౫} \quad (౧)$$

ఈసమీకరణమును క యొక్కవెల మాజీనకొలదియు చ వెల మాటుచుండును. క = ౧ అయినయెడల

$$చ = \frac{౨౩ - ౨}{౫} = ౪$$

$$క = - ౨ అయినయెడల$$

$$చ = \frac{౨౩ + ౪}{౫} = ౫$$

ఇట్లే క వెల మాజీనకొలదియు చ వెల మాటును. కాని యీ క్రింది సజాతీయ మైన యింకొకసమీకరణము,

$$౩ క + ౪ చ = ౨౪$$

మనకుఁ జక్కఁగని దానినిబట్టి మన మిక్రిందిసమీకరణమును ఏర్పాటు చేసికొనవచ్చును.

అనేక వర్ణసమీకరణము

$$చ = \frac{23 - 3 క}{9}$$

(2)

౧-వ సమీకరణమునకును, ఈ ౨-వ సమీకరణమునకును సరిపోవునట్టి వెలలు క్ష, చ లకు మనము తెలిసికొనవలెను. ౧-వ సమీకరణమునుఁ జూపఁబడిన చ యొక్క వెలయు, ౨-వ సమీకరణమునుఁ జూపఁబడిన చ యొక్క వెలయు నొకదానితో నొకటి సమానము లై యుండునట్లు.

$$\therefore \frac{23 - 3 క}{9} = \frac{23 - 3 క}{9}$$

$$గుణించుటచే, ౯౨ - ౨ క = ౧౩౦ - ౧౫ క$$

$$\therefore 2 క = 2౨$$

$$\therefore క = ౧౧$$

క్ష యొక్క యావెల ౧-వ సమీకరణమునందు ఉంచుగా నిట్లు వచ్చును:—

$$చ = \frac{23 - 3 క}{9} = \frac{23 - ౩}{9} = \frac{౧౫}{9} = 3$$

$$\therefore క = ౧౧$$

$$చ = 3$$

క్ష కు ౧౧, చ కు 3 వెల యున్న సూచన వై రెండుసమీకరణములను నిజ మును. లేనియెడల కావు.

అనేకవర్ణ సమీకరణములను నిర్మూల్యము, కొన్నియుక్తులచే నితరవర్ణములను తొలగఁజేసి (Eliminate) ఒక్కవర్ణముమాత్రము నిలుచునట్లు చేసికొనవలెను. అప్పు డది యేకవర్ణసమీకరణ మును. దానిచే నొక్కవర్ణముయొక్క వెల కనుగొనవచ్చును. పిదప నితర వర్ణముల వెల తెలియుట సులభము.

3-వ ఉదాహరణము:—

ఈ క్రింది సమీకరణములను నిర్మూల్యము:—

$$3 క + 2 చ = ౨౭ \quad (౧)$$

$$౫ క + ౨ చ = ౧౬ \quad (౨)$$

ఈ సమీకరణములలోనుండి క్ష అను వర్ణమును తొలగింప యత్నించెదము. అది యెట్లు? ౧-వ సమీకరణమును ౫ తోను, ౨-వ సమీకరణమును 3 తోను హెచ్చించినచో నీ క్రిందిసమీకరణములు వచ్చును:—

$$౧౫ క + ౧౦ చ = ౧౩౫ \quad (3)$$

$$౧౫ క + ౬ చ = ౪౮ \quad (౪)$$

ఈ రెండుసమీకరణములందును క్ష వర్ణములు సమానము (౧౫ క) అయినది. కావున ౪-వ సమీకరణమును 3-వ సమీకరణమునుండి తీసివేసినచో నిట్లు వచ్చును:—

$$౨౯ చ = ౮౭$$

$$\therefore చ = \frac{౮౭}{౨౯} = 3$$

ఈ వచ్చిన చ యొక్క వెల ౧-వ సమీకరణమునందు భక్తి చేసినచో క్ష వెల రాగలదు:—

$$3 క + 2 చ = ౨౭$$

$$\therefore 3 క + ౨౧ = ౨౭$$

$$\therefore 3 క = 6$$

$$\therefore క = 2$$

$$ఇట్లు ఈలెక్కయొక్క యుత్తరము క = 2, చ = 3.$$

రెండు అజ్ఞాతవర్ణములలో నొకదానివెల తెలిసినతరువాత, రెండవదానివెల కనుగొనుటకై రెండుసమీకరణములలో దేనిని తీసి కొని అందు తెలిసిన వర్ణముల భక్తి చేసినను రెండవ వర్ణమువెల తెలియును. ఒకానొకసమీకరణమునే తీసికొనవలె నని లేదు. పై లెక్కలో మనము ౧-వ సమీకరణమును దీసికొని దానిలో చ వెల భక్తి చేసితిమి. అట్లు చేయక ౨-వ సమీకరణమును దీసికొని యందు చ వెల భక్తి చేసినను క్ష వెల వచ్చియుండును:—

$$౫ క + ౨ చ = ౧౬$$

$$\therefore ౫ క + 6 = ౧౬$$

$$\therefore ౫ క = 10$$

$$\therefore క = 2$$

౪-వ ఉదాహరణము:—

ఈ క్రిందిసమీకరణములను నిర్మూల్యము:—

$$2 క + ౨ చ = ౪౭ \quad (౧)$$

$$౫ క - ౪ చ = ౧ \quad (౨)$$

ఈ లెక్కలో చ ను తొలగించుట సుకరము. ౧-వ సమీకరణమును ౨ చే హెచ్చించిన ఈ క్రిందిసమీకరణ మేర్పడును:—

$$౧౪ క + ౪ చ = ౯౪ \quad (3)$$

ఇందులో ౨-వ సమీకరణమును కలిపిన చ యొగిరిపోయి,

యీ క్రిందివిధమున క్ష వెల వచ్చును:—

$$౧౯ క = ౯౫$$

$$\therefore క = \frac{౯౫}{౧౯} = 5$$

ఇచ్చట ౨-వ సమీకరణమందలి-౪ చ ఋణము (—ఋణ చిహ్నంకితము); 3-వ సమీకరణమందలి-౪ చ ధనము (Positive) కావున ఈ రెంటిని కలుపు మంటిమి. ఈ రెంటిని కలిపిన సంకలనము సున్నయై చ వర్ణ మెగిరిపోవును. ఈ రెండుసమీకరణముల లోను '౪ చ' అను వర్ణము ధనముగఁ గాని, ఋణముగఁ గాని

అనేక వర్ణసమీకరణము

ఉన్న యెడల నది యెగిరిపోవుటకు నా సమీకరణములలో నొకదాని నుండి మఱియొకదానిని తీసివేయవలయును.

౫-వ ఉదాహరణము :—

ఈ క్రిందిసమీకరణములను విచ్ఛేదము :—

$$౨ క = ౫ చ + ౧ \quad (౧)$$

$$౨౪ - ౩ క = ౩ చ \quad (౨)$$

౧-వ సమీకరణమువలన క వల యిట్లు వచ్చుచున్నది.

$$క = \frac{౫ చ + ౧}{౨} \quad (౩)$$

ఇట్లు వచ్చిన క యొక్క వెల ౩-వ సమీకరణమునందు మనము భక్తి చేసినయెడల క లోపించును.

$$౨౪ - \frac{౩}{౨} (౫ చ + ౧) = ౩ చ$$

$$\therefore ౪౮ - ౩౫ చ - ౩ = ౬ చ$$

$$\therefore ౪౮ = ౪౧ చ$$

$$\therefore చ = ౧$$

ఇట్లు వచ్చిన చ వెల ౧-వ సమీకరణమును భక్తి చేసిన యెడల క వెల రాగలదు :—

$$౨ క = ౫ చ + ౧$$

$$\therefore ౨ క = ౫ + ౧ = ౬$$

$$\therefore క = ౩$$

పైని చెప్పినమాధ్యమములను బుద్ధిమాత్సర్యతో అవసరముకొలది ఉపయోగించినచో సనేకవర్ణసమీకరణబీజములను (తెలియనివర్ణముల వెలలను) కనుగొనవచ్చును. ఒక్కొక్కసమయమందు గణితసంబంధ మైనజ్ఞానమును చక్కగ నుపయోగించినయెడల లెక్క సులభముగ వచ్చును.

౬-వ ఉదాహరణము :—

ఈ క్రిందిసమీకరణమును విచ్ఛేదము :—

$$౨౮ క - ౨౩ చ = ౨౨ \quad (౧)$$

$$౬౩ క - ౫౫ చ = ౧౭ \quad (౨)$$

ఇందుండి క ను తీసివేయవలయును. మనకు నొకమోటుపద్ధతి తెలియును. ౧-వ సమీకరణమునందలి క యొక్క గుణకసంఖ్య (Coefficient) ౨౮, ౨-వ సమీకరణమునందలి క గుణకసంఖ్య ౬౩; కావున ౧-వ సమీకరణమును ౬౩ చేతను, ౨-వ సమీకరణమును ౨౮ చేతను మోవించినచో సమానగుణకములు గల క వర్ణములెందు సమీకరణములలోను ఏర్పడును :—

$$౧౭౬౪ క - ౧౪౪౯ చ = ౧౩౮౬ \quad (౩)$$

$$౧౭౬౪ క - ౧౫౧౦ చ = ౪౭౬ \quad (౪)$$

౩-వ సమీకరణమునుండి ౪-వ సమీకరణమును దీసివేసినచో క వర్ణము లోపించి యిట్లు వచ్చును :—

$$౯౧ చ = ౯౧౦$$

$$\therefore చ = \frac{౯౧౦}{౯౧} = ౧౦$$

ఇట్లు లెక్క వచ్చినను అంకెలు పెద్దపెద్దవిగా పెరిగి లెక్క చేయుటకు గొంచె మిబ్బంది కల్గినది. అట్లు గాక ౧-వ సమీకరణ మునది క వర్ణగుణకము ౨౮, ౨-వ సమీకరణమునది క వర్ణగుణక సంఖ్య ౬౩; ఈ రెంటికిని అపవర్త్యము, లేక కనిష్ఠసామాన్యగుణి జము (L. C. M.) ౨౫౨. ఈ సంఖ్యను ౨౮ తో భాగించినచో ౯ వచ్చును. ౬౩ తో భాగించినచో ౪ వచ్చును. కావున ౧-వ సమీకరణమును ౯ తోను, ౨-వ సమీకరణమును ౪ తోను మోవచ్చవేసిన యెడల నీక్రింది సమీకరణములు వచ్చును :—

$$౨౫౨ క - ౨౦౭ చ = ౧౯౮ \quad (౫)$$

$$౨౫౨ క - ౨౨౦ చ = ౬౯ \quad (౬)$$

౫-వ సమీకరణమునుండి ౬-వ సమీకరణమును తీసివేయగా నిట్లు వచ్చును :—

$$౧౩ చ = ౧౩౦$$

$$\therefore చ = ౧౦$$

దీనిని పట్టి క వెల కనుగొనవచ్చును.

౭-వ ఉదాహరణము :

ఈ క్రిందిసమీకరణములను విచ్ఛేదము :—

$$\frac{౮}{క} - \frac{౯}{చ} = ౧ \quad (౧)$$

$$\frac{౧౦}{క} + \frac{౬}{చ} = ౭ \quad (౨)$$

న్యాయము :— ౧-వ సమీకరణమును ౨ చేతను, ౨-వ సమీకరణమును ౩ చేతను మోవించినచో

$$\frac{౧౬}{క} - \frac{౧౮}{చ} = ౨ \quad (౩)$$

$$\frac{౩౦}{క} + \frac{౧౮}{చ} = ౨౧ \quad (౪)$$

(౩), (౪) - ఈ రెంటిని కల్పగా

$$\frac{౪౬}{క} = ౨౩$$

$$\therefore ౪౬ = ౨౩ క$$

$$\therefore క = ౨$$

౧-వ సమీకరణమునందు క వెలను భక్తి చేయగా వచ్చునది చ = ౩.

భిన్నాంకములు వచ్చినప్పుడు దానికిఁ దగులీతి లెక్కను మార్చి సమీకరణములను విచ్చవలెను.

రెండు అజ్ఞాతవర్ణములవల కనుగొనుటకు రెండు సమీకరణము లుండవలయు నని యిదివఱకుఁ జనువరులు మాచియున్నారు. మూడు అజ్ఞాతవర్ణములను కనుగొనుటకై మూడు సమీకరణములు కావలెను. మూడువర్ణములసమీకరణములను విచ్చనప్పుడు, మొదట మూడింటిలో రెండుసమీకరణములను దీసికొని, వానిలోనుండి యొక వర్ణమును తొలగింపవలయును. తరువాత మూడింటిలోనుండి మఱి రెండు సమీకరణములను దీసికొని వానినుండి యీ వర్ణమునే తొలగింపవలయును. ఇట్లు చెండు అజ్ఞాతవర్ణములు గల రెండు సమీకరణము లేర్పడును. వానిని పైని చెప్పినీతిగా విచ్చి, ఆరెండువర్ణముల వలలు కనుగొనవలెను. పిదప మూలసమస్యలోని యొక సమీకరణములో ఈరెండువర్ణములవలలను భర్తీ చేసి మూడవవర్ణముయొక్క వల కనుగొనవలెను.

౮-వ ఉదాహరణము :—

ఈ క్రిందిసమీకరణములను విచ్చుడు :—

$$2 క + ౫ చ - 2 ట = ౮1 \quad (౧)$$

$$౪ క + ౨ చ - 3 ట = 0 \quad (౨)$$

$$౫ క - ౪ చ + ౪ ట = 3౫ \quad (3)$$

న్యాయము :— ఇందుండి మొదట క ను విడదీయుదము.

(౧) ను ౫ తో హెచ్చింపగా వచ్చినది

$$౨౦ క + ౧౦ చ - ౧౦ ట = 0 \quad (౪)$$

(౧) ని ౨ తో హెచ్చింపగా వచ్చినది

$$౧౪ క + ౧౦ చ - ౧౪ ట = - ౧౬ \quad (౫)$$

(౪) లోనుండి (౫) తీసివేయగా వచ్చినది

$$౬ క - ట = ౧౬ \quad (౬)$$

(౨) ను ౨ తో హెచ్చివేయగా వచ్చినది

$$౮ క + ౪ చ - ౬ ట = 0 \quad (౭)$$

(3), (౭) కలుపగా వచ్చినది

$$౧3 క - ౨ ట = 3౫ \quad (౮)$$

(౬) ను ౨ తో హెచ్చివేయగా వచ్చినది

$$౧౨ క - ౨ ట = 3౨ \quad (౯)$$

(౮) లోనుండి (౯) తీసివేయగా

$$క = 3$$

(౪) లో క వల భర్తీ చేయగా వచ్చినది

$$ట = ౨$$

(౨) లో క ట ల వలలు భర్తీ చేయగా వచ్చినది

$$చ = 3$$

ఇక్కడ గొన్ని లెక్కాపయక్తము లైన యుదాహరణము లిచ్చి యీ ప్రకరణమును ముగించెదము.

౯-వ ఉదాహరణము :—

ఒక గొల్లవాడు పశువులను గొనుటకు సంతకుఁ బోయెను. అచ్చట ౪ గొట్టెలకు, 2 ఆవులకు రు. ౧3-౧-౦ లును, ౫ గొట్టెలకు, 3 ఆవులకు రు. ౬౬-౦-౦ లును ఖరీదు చెప్పిరి. ఒక్క ఆవు ఖరీ దెంత? ఒక గొట్టె ఖరీ దెంత?

న్యాయము :— ఒక్కొక్క గొట్టె ఖరీదు క రూపాయ లను కొందము. ఒక్కొక్క ఆవు ఖరీదు చ రూపాయ లనుకొందము. లెక్కనుబట్టి యీ క్రిందిసమీకరణము లేర్పడుచున్నవి :—

$$౪ క + 2 చ = ౧3౧ \quad (౧)$$

$$౫ క + 3 చ = ౬౬ \quad (౨)$$

(౧) టిని ౫ తోను, (౨) ను ౪ తోను హెచ్చివేయుడు :—

$$౨౦ క + 3౫ చ = ౬౫౫ \quad (3)$$

$$౨౦ క + ౧౨ చ = ౨౬౪ \quad (౪)$$

(3) లోనుండి (౪) తీసివేయగా

$$౨3 చ = 3౯౧$$

$$\therefore చ = ౧౭ \text{ రూపాయలు}$$

చ యొక్క యీవలను (౨) లో భర్తీ చేయగా

$$౫ క + ౫౧ = ౬౬$$

$$\therefore ౫ క = ౬౬ - ౫౧ = ౧౫$$

$$\therefore క = 3 \text{ రూపాయలు}$$

కావున ఉత్తరము :— ఒక్కొక్క గొట్టెవల రు. 3-౦-౦, ఒక్కొక్క ఆవువల రు. ౧2-౦-౦.

౧౦-వ ఉదాహరణము :—

ఇద్దఱు స్నేహితులు కలరు. వారిలో నొకఁడు రెండవవానితో ననును :— ‘మిత్రమా! నీవు నాకు నూఱురూపాయ లిచ్చితేనీ, నీయొద్ద మిగిలినధనముకంటె నాయొద్ద రట్టింపుధన ముండును.’ అందుపై రెండవవాడు మొదటివానితో, ‘నీవు నాకు పదిరూపాయ లిచ్చితేనీ నీయొద్ద నిలిదియుండుధనముకంటె నాయొద్ద నాఱురట్టు ధన ముండును’ అని అనెను. మొదటివానియొద్ద నెంతధన మున్నది? రెండవవానియొద్ద నెంతధన మున్నది? (భాస్కరాచార్యులు)²

1. ఋణసంఖ్యలను చదువునప్పుడు ఋణము ౮, ఋణము క అని చదువవలెను.

2. భాస్కరాచార్యులవా రీ యుదాహరణమును ఏకవర్ణసమీకరణ ప్రకరణమునందును, అనేకవర్ణసమీకరణ ప్రకరణమునందును ఇచ్చి యున్నారు. కాని మన మిచ్చట అనేకవర్ణసమీకరణము గలదిగనే ఈ లెక్క చేయుదము.

శ్వాసము:— మొదటివానియొద్ద క సంఖ్యరూపాయలును, రెండవవానియొద్ద చ సంఖ్యరూపాయలును మొదట ఉన్న వను కొంచును. ఇక రెండవవాడు మొదటివానికి ౧౦౦ రూపాయ లిచ్చినేసిచో మొదటివానియొద్ద (క + ౧౦౦) రూపాయలును, రెండవవానియొద్ద (చ - ౧౦౦) రూపాయలును ఉండును. కావున లెక్కయొక్క మొదటిభాగము ననుసరించి, అనగా మొదటివాడు చెప్పినమాట ననుసరించి యీ క్రిందిసమీకరణ మేర్పడుచున్నది.

$$క + ౧౦౦ = ౨ (చ - ౧౦౦) = ౨చ - ౨౦౦ (౧)$$

మొదటివాడు రెండవవానికి పదిరూపాయ లిచ్చినయెడల మొదటివానియొద్ద (క - ౧౦) రూపాయ లుండును. రెండవవాని యొద్ద (చ + ౧౦) రూపాయ లుండును. కావున రెండవవాడు చెప్పినమాట ననుసరించి యీ క్రిందిసమీకరణ మేర్పడుచున్నది:—

$$చ + ౧౦ = ౬ (క - ౧౦) = ౬క - ౬౦ (౨)$$

(౧), (౨) సమీకరణములయొక్క రెండుపక్షములను (Sides) అనుసరించుగా మార్చగా నీ క్రింది రెండుసమీకరణము లేర్పడుచున్నవి.

$$౨చ - క = ౩౦౦ (౩)$$

$$౬క - చ = ౬౦ (౪)$$

ఇందు (౪) ను ౨ తో పొచ్చినేయుఁడు:—

$$౧౨క - ౨చ = ౧౨౦ (౫)$$

(౩), (౫) సమీకరణములను కలుపగా

$$౧౧క = ౪౪౦$$

$$\therefore క = ౪౦ \text{ రూపాయలు}$$

క యొక్కవెల (౩) లో భక్తి చేయఁగా చ వెలవచ్చును:—

$$౨చ - ౪౦ = ౩౦౦$$

$$\therefore ౨చ = ౩౪౦$$

$$\therefore చ = ౧౭౦ \text{ రూపాయలు}$$

ఉత్తరము :- మొదటివానియొద్ద రు. ౪౦-౦-౦ లును, రెండవ వానియొద్ద రు. ౧౭౦-౦-౦ లును ఉండెను.

(కో. వేం. ల.)

అనేనుఁడు — ౧. ఇవ్వెకురాజు ప్రహర్రుఁడు. నికుక్షిరాజుపాత్రుఁడు. కకుత్స్థసరాజుపుత్రుఁడు. వీనికి సుమోధ పుడు, కాకుత్స్థుఁడు అను నామాంతరములు గలవు. వీనికొమార్తెపేరు ప్రధాపు.

౨. సోమవంశము. పురూరపుని పాత్రుఁడు. ఆమరాజయొక్క అయ్యుడుగురుకోడుకులలో కనిష్ఠుఁడు నిని మాటుపేరు శుద్ధుఁడు.

అనోంగోపురో — గంజాంజిల్లా, బురంపురము తాలూకా బొడోకిమిడి జమీన్దార్లలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౦౪ (౧౯౩౧).

అనోమా — ఒక చిన్న నది. ఇది కపిలవస్తునగరమునకు తూర్పువైపున బయలుదేలి గోరఖురమునకు దగ్గల రాష్ట్రీనదిలోఁ గలసినది. నేఁ దిది చాలభాగము నిర్జలముగ నున్నది. అనోమానదిగట్టు ననే బోధిసత్తువుఁడు సన్న్యాసము గ్రహించెనట! ఈకారణమున దీనికిఁ బ్రసిద్ధి కలిగినది.

అనౌపమ్య — బాణాసురునిభార్య.

అన్నంగి — నుంటూరుజిల్లా, ఒంగోలుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౭౮ (౧౯౩౧).

అన్నంపల్లి — ౧. నెల్లూరుజిల్లా, ఉప్పయిగిరితాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౭౨ (౧౯౩౧).

౨. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, అమలాపురం తాలూకాయందలి జమీన్దార్లగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౦౫ (౧౯౩౧).

అన్నంపాలెం — తూర్పుగోదావరి, ఏకెన్సీ జిల్లా, యెల్లవరం తాలూకాయందలి జమీన్దార్ల గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩ (౧౯౩౧).

అన్నంపేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాలకొండ తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౮ (౧౯౩౧).

అన్నంపాక — నెల్లూరుజిల్లా, గూమారుతాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౪౩ (౧౯౩౧).

అన్నంభట్టు — సుప్రసిద్ధుడైన యాంగ్లవైయా యుకుఁడు. హిందూదేశమునందు నంతలును శ్వాయత్తాస్త్రి మధ్య సింపగోరునా రీతనితర్కసంగ్రహమును మొదట నభ్యసించెదరు. ఇతఁడు శ్వాయ మిహంసా వేదాంత వ్యాకరణము లనువిషయముల మై గ్రంథములను వ్రాసెను:—

(౧) శ్వాయగ్రంథములు:—

౧. తర్కసంగ్రహః, ౨. తర్కసంగ్రహదీపికా, ౩. తర్క భాషాతత్త్వబోధిని, ౪. ఆలోకసిద్ధాంతజనమ్ (ఇది జయదేవుని 'ఆలోక' మను తత్త్వచింతామణిటీకకుఁ దీక), ౫. సుబుద్ధిమనో హరమ్ (ఇది రఘునాథశిరోమణియొక్క దీధిమిఁది టీక).

(౨) మిహంసాగ్రంథములు:—

౧. రాణకోట్టికనీ (సుధాసారః సోమనాథునిరాణకముపై టీక), ౨. తంత్రనాత్మికటీకా.

(3) వేదాంతగ్రంథములు :-

౧. మితాక్షరా. (బ్రహ్మసూత్రములపై వృత్తి), ౨. తత్త్వ వివేచనమ్.

(౪) వ్యాకరణగ్రంథములు :-

౧. వ్యాకరణమితాక్షరా, ౨. భాష్యప్రదీపద్వితీయమ్ (కైయటునిప్రదీపముమీదిటిక).

పైగ్రంథములపట్టికవలననే యీతనికి గల సకలవిద్యాపాండిత్యాతిశయము జ్ఞుడి కాగలదు. ఇదివఱకు నీతనితర్కసంగ్రహ, దీపికలుమాత్రము సకలజనవిదితములు. కొన్ని సంవత్సరములకుఁ గ్రిందట వ్యాకరణమితాక్షరము కాశీ సంస్కృతగ్రంథమాల (Benares Sanskrit series) లో శ్రీభట్టనాథస్వామివారచుచేయించినారు. మిగిలినగ్రంథములయొక్క వ్రాతప్రతు లిటీవల సంపాదించి చెన్నపురినొరతనమువారు తమ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందుంచినారు.

ఈతనిగ్రంథములలోని యుపోద్ఘాతములను, పరంపరాగత లోకవాదమును చూడఁగా నీతనిది గొప్పపండితవంశ మని తోచుచున్నది. ఈతనిముత్యత లోకనాథభట్టు, ద్వాపకాహేజ్యుఁ డన్న బిరుదును గలవాఁడు, మంత్రభాష్యమును, కృష్ణాభ్యుదయ మను కావ్యమును రచించెను. తాత మల్లుభట్టు; అగ్నిహోత్రభట్టుననిరుదాంతము కలవాఁడు; ఆలోకస్ఫూర్తి యన్న వ్యాయగ్రంథమును, తత్త్వవివేచన మన్న వేదాంతగ్రంథమును, మహాభాష్యటిక యను వ్యాకరణగ్రంథమును రచించెను. తండ్రి తిరుమలభట్టు, సర్వతోముఖ యాజ్ఞబిరుదాంకితుఁడు. సంద్యావందనభాష్యమును రచించెను. వీరికి మూలపురుషుఁడు రాఘవసోమయాజి. అన్నంభట్టునకు మహామహాపాద్యాయబిరుదును, అద్వైతవిద్యాచార్యుఁ డన్న బిరుదును ఉండెను. ఈతనికి అన్న యుండె నని 'అత్రాన్నగ్రజచరణాః' అన్న అలోక సిద్ధాంతజనవాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

అన్నంభట్టు గుంటూరుమండలమందలి గరికపాడునివాసి యనియు, కొండవీటిలోని పాతశాలలోఁ బండ్రెండేండ్లు చదువుకొనె ననియు, తరువాత తాను ఒకపాతశాల స్థాపించి విద్యార్థులకుఁ దర్కశాస్త్రము నేర్పుచుండె ననియు, తన కున్నదానితో సంగుష్ఠికైంది యొన్నఁడును, ఎచ్చటికిని వెళ్లి యేరాజును ఆశ్రయింపలేదనియు, ౧౫ సంవత్సరములు వయస్సు వచ్చినతరువాత శ్రీశైలమునకుఁ బోయె ననియు, తర్కమునందు మొదట సంగ్రహము, తరువాత దీపిక, పిదప ముక్తావలి, చివర గదాధరి చెప్పు సంప్రదాయము నితఁడే యేర్పఱిచె ననియు, ఈతఁడు కా. శ. ౧౫-వ శతాబ్దిలో నున్నవాఁ డనియు అర్యావీనశోకకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇందుల కారఁ జేమియు నాధార మీయకపోయినను అన్నంభట్టు శ్రీ. శ. ౧౪౦౦ - ౧౫౦౦ లకు నడుమకాలమున నున్నవాఁ డని మనము సాధారణముగ నూహింపవచ్చును. ఇతఁడు శ్రీకృష్ణాకాము

దీకారుఁడుఁ దరువాతివాఁడు, సిద్ధాంతకాముదీకారునకుఁ బూర్వపు వాఁడు.

'కాశీగమనమాత్రేణ నాన్నంభట్టాయతే ద్విజః'. కాశీకిఁ బోయినంతమాత్రమున బ్రాప్తాఁడు అన్నంభట్టు కాఁడు అన్నవచనమును ఉదాహరించి కొందఱ తీతఁడు కాశీకిఁ బోయి యచ్చటఁ బండితుల గలిచి బిరుదావళులఁ బొందె నని చెప్పుదురు.

అన్నంరాజువేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, శృంగవరపుకోట తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౫౫౦ (౧౯౩౧).

అన్నంరాజువలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, సాలూరు తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౧౨.

అన్నదానపట్టి — ఇది నేలంజిల్లా, నేలంతాలూకాలోని యొకచిన్నజమీన్దారీ, దొరతనమువారికిఁ జెల్లింపవలసిన పేర్కొనురు. ౩,౭౯౦ ల. ఈ ముతాముఖ్యధనము అన్నదానపట్టి యనుపల్లె. ఇది నేలమునకు పశ్చిమమున శ్రీ సైదుమారమున నుండును. ఇందు ౭౩ ఇండ్లును, ౩౦౭ గురు జనులును కలరు.

అన్నదేవచోళుడు — భక్తీశ్రీకుఁ డను నామాంతరము గల కామరాజయొక్క కుమారుఁడు. ఈతనితల్లి అన్నమాంబ. అన్నదేవునిభార్య యిరుగాంబిక. ఈమె నూర్యవంశజఁ డైన పిన్నుండి అనువానికిఁ దోడబుట్టినది. వీరిద్దఱికిని వీరభద్రుఁడు కొడుకు. అన్నదేవుఁడు మహమ్మదీయులతోఁ గలసి కఠ్టాటరాజుపైన్యములను ఓడించెను. జగ్గవాగు మొదలైన స్థలముల నాక్రమించెను. ఈతఁడు అల్లిలియొద్ద దక్షిణదేశపురాజులతో యుద్ధముచేసి, తన్ను శరణు వొచ్చిన పదివేలమందిని గాపాడెను. తనన్నేహితుని రక్షింప నీతఁడు గోదావరీతీరమున కాళరపర్తియొద్ద తనబావమఱిది యైన పిన్నుండిపాయమున కన్నడరాజును పైన్యములను చంపెను. తన్ను శరణు వొచ్చిన కాటయవేమునికుటుంబమును యశఃకాముడై రక్షించెను. ముమ్మిడిప్రోలవర మీతనిరాజధాని. ఇతఁడు బ్రాహ్మణులకు బంగారపుకొత్తులతో వేలకొలదిగోవులను దానముచేసెను. శ్రీ. శ. ౧౪౦౪వ దాక్షరామభీమేశుని గుడిమీఁద సునర్ణఖచితము చేసి వృనభములును, సువర్ణ కలశమును తెట్టించెను. గంగ (గోదావరి) యొద్దన పిన్నసానిసంగమునొద్దనున్న ఉత్తమగండ వోదాన్నదేవనరమును గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానముచేసెను. ఈతని కాసనములు దాక్షరామము, షీరారామము, త్రిపురాంతకము, పోలవరములందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీని ననుసరించి యితఁడు రాజమహేంద్రవర ప్రాంతమును శ్రీ. శ. ౧౩౮౮ మొదలు ౧౪౧౩ వఱకును పాలించినట్లు నిశ్చయ మగుచున్నది.

అన్నపూర్ణ — పార్వతీదేవియొక్క యొకరూపము.

ప్రపంచమునకు నాహార మొసంగుదేవత. అన్నపూర్ణాదేవియొక్క యాలయము కాళిలోఁ గలదు. ఈమె కాళికి నధిపతియైన విశ్వేశ్వరుని భార్య. అదిభిక్షు వై నశివునకు భిక్ష పెట్టుటకునై యామె యీ రూపమును ధరించె నందుకు. అన్నపూర్ణవిగ్రహమునకు నొకచేతిలో పల్లెమును గలిఁ బెయ్య నుండును. ఈమెవర్ణము రక్తము (ఎఱుపు). చైత్రశుద్ధ అష్టమి ఈమెపూజాదినము. పూర్వపురోమకులుగూడ 'అన్నపెరనా' యను నొకదేవతను పూజించుచుండిరి. అది యన్న మిచ్చుదేవతయే. ఆమెపూజయు చైత్రమాసముననే చేయుదురు (విశ్వకోశము).

అన్నస్పృశాశ్రీచల్లి — కడపజిల్లా, ప్రొద్దుటూరు తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౨ (౧౯౩౧).

అన్నప్రాశనము — బాలకున కాఱవ, యెనిమి

దవ నెలలోఁగాని, బాలికుకు విదన, యేడవ నెలలోఁ గాని కావించఁ బడు ప్రథమాన్నభక్షణసంస్కారము. తండ్రి మంచులగ్నమందు గున్నాతుడై పుద్గిక్లాద్ధానంతరము కుదివామకాగ్నిని స్థాపించి విరూపాక్షజపాంతము కుశండిక యనుపేరుగల అగ్నిసంస్కార కార్యము నాచరింపవలయును. అంత ప్రకృతకర్తారంభమున ప్రాదేశిక ప్రమాణములైన నేతిలో ముంచినపసుపులను వహ్నియందు హోమముం జేసి నిర్వర్తిత మహోవాహుతిహవనంజై మంత్రోచ్ఛారణ పూర్వకముగ నేతితో పంచామృతిహోమముం జేసి పిమ్మటఁ బంచ ప్రాణహోమము, మహోవాహుతిహోమముల సలిపి ప్రాదేశిక ప్రమాణములై ఘృతాక్షములను పసుపులను మరల నగ్నిలో హవన మొనరించి ప్రకృతకర్తమును సమాప్తము చేయవలయును. అటఁతరువాత నుదీచ్యమైన కాట్యాయనహోమము మొదలుకొని వామదేవ్యగా నాంతముగాఁగల కర్త మొనరించి మంత్రపూర్వకముగఁ గుమారుని నోటిలో నన్నము నివలయును. పిదపఁ బురోహితునకు దక్షిణ నొసంగవలయును. ఈకార్యము బాలున కాఱవనెలలోనే చేయు టుచితము. శూన్యతిగులు మొదలైనవానిని వదలి కుక్కపక్షుకుభితిగులం దీ సంస్కారముం జేయవలయు నని మార్కండేయమునందు లిఖింపఁబడి యున్నది. తండ్రి సుధూషికుడగు పుత్రుని నొడిలోఁ గూగుచుండఁబెట్టికొని దేవతాసమక్షమున కాంచనపాత్రముతో నన్నము దినిపించి యనంతరము లేన, నెయ్యి, బంగారము కలసిన పాయసము నారగింపఁజేయవలయును. ఈప్రకార మన్నప్రాశనముం జేయించిన పిదపఁ గుమారుకుని దల్లియొడిలోఁ గూర్చుండఁబెట్టి దేవతాసాన్నిధ్యమున నెదురుగ సకలభిక్షలాపదార్థముల, కస్తూరముల నలంకరించి వానిమధ్య బాలకుని వదలవలయును. భిక్షువు స్వయముగ నేపదార్థమును గ్రహించునో తత్సంబంధ మైనదియే యతనివృత్తి యగు నందురు.

అన్నభేది — 'ఫెర్రస్ సల్ఫేటు' (Ferrous

sulphate) అని రాసాయనికశాస్త్రీయనామము. 'గ్రీన్ విట్రియల్', 'కొపెరాస్' (Green vitriol, copperas) అనునవి అంగ్లమున అన్నభేదికి వ్యావహారిక నామములు.

రాసాయనికశాస్త్ర విషయములు

ఇనుము, గంధకము, ప్రాణవాయువు — వీనిమాడికవలన అన్నభేది యేర్పడుచున్నది. పరమాణుసంయోగసిద్ధాంతము ననుసరించి అన్నభేదిలో ఒకపరమాణువు ఇనుము, ఒకపరమాణువు గంధకము, నాలుగు పరమాణువులు ప్రాణవాయువును గలవు. క్రొత్తగా తయారుచేసిన అన్నభేది జలమిశ్రిత మగుటచేత లేతపచ్చిరంగు గలిగి నున్నది పలకలుగల స్పటికములవలె నిగనిగలాడుచుండును. గాలిలో ఆరఁబెట్టి నప్పుడు కొంతజలము విడిపొయి తెల్లఁబడి క్రమముగా గోఁగుమదర్గమునకు మాటును.

తయారుచేయువిధము: — ఇనుపతీగను గంధక ద్రావకములో (Sulphuric acid) కరఁగించినప్పు డిన్నభేది యేర్పడును. ఒక తులము ఇనుపతీగ, ఒకతులము గంధక ద్రావకము, ఎనిమిదితులముల వాననీరు కలిపి వెచ్చఁబెట్టినప్పుడు ఇనుము కరఁగిపోవును. దీనిని దిగఁ గాఁచి మూత పెట్టి చల్లార్చినయెడల అన్నభేది నిగనిగలాడెడి పలకలతో అడుగునకు దిగును. వర్తకసరిలో అన్నభేదిని రెండుమూడు విధముల తయారుచేయుదురు. పనికొని యునుపముక్కులను (ఇనుము రద్దు) గంధక ద్రావకములో కరఁగించి వడఁబోసి మూగఁబెట్టి చల్లారనిచ్చినయెడల అన్నభేదిముక్కులు క్రిందికి దిగును. పటిక (Alum), మయూరతుత్తము (Copper sulphate) వర్తకసరిలో తయారు చేయుటలో అన్నభేది యొక 'ఉపపదార్థము' గ (By-product) ఏర్పడును. పటిక తయారుచేసెడిరాళ్లలో 'పైరైట్' (Pyrite) అను ఇనుము, గంధకముగల పదార్థము మిశ్రిత మైయుండును. దీని నుండి అన్నభేది తయారగును. ఇట్లే మయూరతుత్తమును చేయు నప్పుడు కొంత యన్నభేదికూడ తయారగుచున్నది.

పైరైటురాళ్లను మూడిచినప్పుడు వాటిలోనున్న గంధకము చాలవఱకు ఎగిరిపోవును. అట్లు మాడ్చి రాళ్లను తడిపి గాలిలో ముంచినయెడల క్రమముగ కొంత అన్నభేది యేర్పడును. అప్పుడు దానిని నీటిలో కరఁగించి వడఁబోసి మూగఁబెట్టినయెడల అన్నభేది పలుకులక్రిందికి దిగును.

గుణములు: — అన్నభేది యిండుక నీలిరంగుతో మిశ్రితమైన ఆకుపచ్చనివర్ణము గలపదార్థము. ౧౦౦ పాళ్లు అన్నభేదితో గుమారు ౨౧ పాళ్లు ఇనుము, ౧౧ పాళ్లు గంధకము, ౨౩ పాళ్లు ప్రాణవాయువు, ౪౫ పాళ్లు నీరు మిశ్రిత మైయుండును. దీనికి ప్రాణ వాయువునం దర్శ్యంతప్రేమ. అందుచేత గాలిపాతినప్పుడు ప్రాణ వాయువుతో సంయోగమును పొంది రంగు మాటును. అన్నభేది నీటిలో సులభముగ కరఁగడివస్తువు. నీటిలో కరఁగిన అన్నభేదిని

గాలిలో నుంచినయెడల కొంతసేపటికి గాలిలోనున్న ప్రాణవాయువుతోఁ గలిసి కొంచెము పసుపువర్ణముగల పదార్థము అడుగున తెట్టు లేరును. నీటిలో కరగియున్న బంగారపుద్రవ్యములనుండి స్వచ్ఛమైన బంగారమును విడదీయుకై అన్న భేదికఁ గలదు.

అన్న భేదిని మాడ్చినప్పుడు మొట్టమొదట దానిలో నిమిషియున్న నీరు ఎగిరిపోయి తెల్లఁబడును. తరువాత గంధకపుసంబంధమైన ఘటగుపాకలు చెడలివచ్చును. ఎట్టినిపాడి నిలిచియుండును. దీనిని లోహాభిన్న మనవచ్చును (Ferric Oxide). దీనినే స్వర్ణకారులు మెఱుఁగుపెట్టుట కుపయోగించెదరు.

ఉపయోగములు :— అన్న భేది యనేకపరిశ్రమలలోను, వైద్యమునందును ఉపయోగించెడివస్తువు. కొన్ని బాతులమొక్కలయొక్కనేళ్లు ఊరుటకుఁగాను నీటిలో కొంచెము అన్న భేది కలుపుదురు.

పరిశ్రమలు :— పరిశ్రమలలో ముఖ్యముగ బట్టలయధికమునందు విశేషించి నీలిరంగునవేయుటకును, కలంకారీ అద్దకములోను (Calico-printing) అన్న భేది విశేషముగ నాడెదరు. కరక కామనీటితోఁ గలిపి సిరాచేయుదురు. తోళ్లను కుభ్రపఱుచుటకును నల్లరంగులు, గంధక ద్రావకము, మెఱుఁగుపాడి (Rouge) తయారు చేయుటకును అన్న భేది ముఖ్యపదార్థము.

వైద్యవిషయములు :

౧. పాశ్చాత్యకాస్త్రము ననుసరించి :— గుఱములు : వైద్యులు ఇనుమును నీయేవ్యాఘ్రుల చికిత్సల కుపయోగించుటలో ఆవ్యాఘ్రులయందు అన్న భేదిని సాధారణముగ నుపయోగింపవచ్చును. రక్తపుష్టి లేనివారికి రక్తస్రావమును నిలుపుటకును ఇది సహకారి యగును. కాని యినుముతో మిశ్రమమై తయారుగొన్న పదార్థములు సులభముగ జీర్ణ మగునవిగను, మఱికొన్ని యట్లు గాక జీర్ణకోశమునకు నానాటికి శ్రమ కలిగించునవిగను ఉన్నవి. కాబట్టి, వైద్యుఁడు కోగియొక్క బలమునుబట్టియు, వ్యాధిబలమునుబట్టియు అన్న భేదిని గాని, ఇనుముతో మిశ్రమమైన ఇతరపదార్థములను గాని ఉపయోగింపవచ్చును. ఇనుముగల మందును నేవించునప్పుడు మలబద్ధక మధికమై మలము నల్లనగును. కొంపిఱకు తలనొప్పి, కడుపునొప్పి, అజీర్ణము మొదలగు గుఱము లినుమును నేవించుటచే కలుగును. అన్న భేది మోతాదు :— ౧ మొదలు ౫ గురివిండిగింజలవఱకు, గ్రుక్కెడు నీళ్లతో చేర్చి ఇయ్యవచ్చును. కాల్చి పొడిచేసి మాత్ర గట్టిపూడ నియ్యవచ్చును. తక్కినవివరములకు 'ఇనుము' అను శీర్షిక క్రిందఁ జూడవగును.

౨. దుర్లాంసము పెరిగి వచ్చుపుండ్లపై అన్న భేది రాచినయెడల కోతగుణము గలదు. నీళ్లలోఁ గలిపి పుండును గడిగినయెడల కోతగుణ మంతగా నుండదు. మొండిపుండ్లు శీఘ్రముగ మానును.

౩. అన్న భేదియందు నూత్నజీవులను నశింపఁజేయుగుణము గలదు. ఒకపాలు అన్న భేదిని అఱుపాళ్లు నీళ్లతోఁ జేర్చి జలదారులను, పాయిఖానాలను కడుగవచ్చును. ఒకమానపుడు విసర్జించుమలమును శుద్ధి చేయుటకు రమారమి రెండుగులముల అన్న భేది పట్టును. కలరా మొదలగు వ్యాధులు గలదినములలో ఇతరపదార్థములు లేనిచో అన్న భేదిని నూత్నజీవులనాశనార్థమై ఉపయోగింపవచ్చును.

౪. పసువులకుఁగూడ రక్తపుష్టికొఱకును, నెత్తురువిరేచనములకును, రక్తప్రావాహమును ఆపుటకును ఇయ్యవచ్చును. పసువుల పుండ్లకు మంచిమందు; కాని అధికముగ నుపయోగించినచో కోతకొయును. కొబ్బరినూనెతో చేర్చి వాడవచ్చును. గుఱ్ఱమునకు ౩౦ మొదలు ౬౦ గురివిండిగింజలమోతాదును, పసువులకు సగమును, మేకలకు ౧౦౦లైలకు నాల్గవంతును, కుక్కలకు ౧ మొదలు ౧౦ గురివిండిగింజల యెత్తువఱకును లోపలికి వాడవచ్చును.

ఇతరఉపయోగములు :— ౧. కరకకామనీళ్లతో చేర్చి సిరాచేయుటకు అన్న భేది ఉపయోగించును.

౨. నెరసినచెండ్రుకలకు రంగు వేసికొనుటకు మఱికొన్ని పదార్థములతో దీనిని గలిపి ఉపయోగింతురు.

౩. కప్పు మొదలగు పండ్లపాడులలో వాడుదురు. చిన్నళ్లలో నెత్తురు తగ్గించును కాని నల్లనిరంగు నిచ్చును.

౪. రంగులు వేయుటలో అన్న భేది ఉపయోగింతురు.

౨. (ఆయుర్వేదము ననుసరించి) :— ఉపరసము, ఖనిజము : దీనిని సంస్కృతభాషలో కాసీస ముందురు. రసరత్నసముచ్చయమనందును, తదితరము లగు రసతంత్రములయందును నీ యన్న భేదిని ఉపరసములలో చేర్చుటచేతను రసవార్తికానాద్యులంపిఱును దీనిని ఖనిజముగా వ్యవహరించినట్లులు చెలియుచున్నది. అయినను పూర్వ్య లీయన్న భేదిని ఇనుముతోఁగూడిన మిశ్రద్రవ్యము (Compound)గా పరిగణించి రనుట కాధారము లేవియు లే వని ఉదయచంద్రదత్తుగారు తమ 'హిందూ మెటేరియా మెడికా' యను గ్రంథమందు వక్కాణించియున్నారు. ఖనిజముగా పరిగణించిన ఈకాసీసమును కొంపిఱ గ్రంథకర్తలు తమతమ గ్రంథములయందు వాలుకాకాసీస మనియు, పుష్పకాసీస మనియు రెండువిధములు గలదానినిగా వేర్కొనిరి. మఱికొంపిఱు భాతుకాసీస మనియు, పుష్పకాసీస మనియు విభజించిరి. రసతంత్రములయందెచ్చటఁ జూచినను రెండువిధము లగు కాసీసములనే చెప్పియుండుటచే నిందు వాలుకాకాసీసమునకు భాతుకాసీస మను నామాంతరముండియుండవచ్చు నని తోచుచున్నది. వైద్యవికారదు లందఱును దీనినే అన్న భేది యనుపేరున వ్యవహరించి చికిత్సలయందు తఱచుగ నుపయోగించుచున్నారు. దరదము (ఇంగిలీకము), సస్యకము (మైలకుత్తిము) మొదలగునవి ఇప్పుడు రసాయనసమైళనముచే తయారు చేయుబడి, ఇంగ్లండు, హోలెండు మొదలగుదేశములనుండి మన కెగు

మతి చేయబడుద్రవ్యములనుగట్టించి ప్రాచీనరసతంత్రజ్ఞులు వాని యుత్పత్తివిధానమును, అవి దొరకు ప్రదేశములను చక్కగ నిర్దేశించుటచేతను, మట్టి యిసుక మొదలగు మలినపదార్థములతోఁ గూడి యుండున వగుటచే కుద్ధిచేయక యుపయోగింపరా దని విధించుట చేతను తాంత్రికమహాయోగమునం దీయన్నభేదిగూడ గమలయందు దొరకుచుండెడి దేహా యని యూహింపవలయును.

కాసీసస్వరూపము:—ఉదయచంద్రదత్తుగారు తమ 'హిందూ మెటిరియామెడికా' యందు ధాతుకాసీసము ఆకుపచ్చనిరంగు గలది గను, పుష్పకాసీసము కొంచెము పసుపురంగు గలదిగను ఉండు నని చెప్పియున్నారు. ఇందులకు నిషిర్వనముగ,

శ్లో. 'కాసీసం ధాతుకాసీసం పాండుకాసీస మిత్యపి,
తదేవ కింది తీర్థంతు పుష్పకాసీస ముచ్యతే'

అను శ్లోకమువలన ఆయుర్వేదప్రకాశ మను గ్రంథములో త్రిసుడు పాధ్యాయమాధవులు పుష్పకాసీసము కొంచెము పచ్చనివర్ణముతోఁ గూడియుండు నని నిరూపించియున్నారు. ఇప్పు డీకాలముందుఁగూడ ఈరెండువిధము లయినవర్ణములు గల అన్నభేదిని జూచుచున్నాము. ఈరెంటిలో పుష్పకాసీసము మిగుల శ్రేష్ఠ మయిన నని వాగ్గుటా చామ్యులు మొదలగు వాయుర్వేద కాస్త్రజ్ఞులు 'పుష్పాదికాసీస మతి ప్రశస్తం' ఇత్యాదివాక్యములచే నూచించియున్నవారు. ఇందు వాలుకాసీసము ఔరవిశిష్ట మనియు, అమరనవిశిష్ట మనియు, పుష్పకాసీసము కషాయామృతసవిశిష్ట మనియు, వీర్ణమునంగు రెండును ఉష్ణవీర్ణవిశిష్టములే యనియుఁగూడ వర్ణించిరి. మఱియు అన్నభేది శ్విత్రము (బాల్లి), నేత్రరోగము, శ్లేష్మరోగము, వాతరోగము, అశీర్ణము, అర్శోరోగము, శ్మయరోగము, పాంశువు, స్త్రీహారోగము, సుల్త రోగము, మూత్రకృచ్ఛిమ - వీనిని బోకడమును. వ్రణమును కుద్ధి పఱచి మాపును. 'విషస్సుమ్' అని చెప్పబడుచే కృత్రిమవిషమునకు విఱుగుడుగా నుపయోగించు నని తోచుచున్నది. 'ముఖేశ్వరంజన కరమ్', 'పటరంజనకం పరమ్' అని రసప్రకాశసుధాకరమందు అన్నభేదియొక్క గుణకథనము గానఁబడుచుండుటచే దీనిరేపన క్రియచే ముఖమునకు కాంతియు, కేశములకు కృష్ణవర్ణమును గలుగు నని తోచుచున్నది. ఇది వస్త్రములకు రంగు వేయుట కుపయోగ పడునట్లుగూడ తోచుచున్నది. అయితే దీని స్వతంత్రోపయోగ మెచ్చటను జెప్పియుండినట్లు తోచును. ఇతర ద్రవ్యములతో సమేళనముం జేసి యుపయోగింపవలయును.

కుద్ధి:— దీనిని కుద్ధిచేయక యుపయోగింపరాదు. అట్లుపయోగించిన ఛర్ది భట్టుటఁ జూచుచున్నారము. శోధనావిధానము లనేకు లనేకరీతులుగాఁ జెప్పియున్నను సర్వసాధారణముగా 'శ్లో. భృంగరాజరసే స్వీన్నం నిర్మలం హి ప్రజాయతే' అను కాస్త్రమర్యాద నతిక్రమింపక దీనిని వైద్యావరంసు లందఱును కుద్ధి చేసియే వాడుచున్నారు; అనఁగా గుంటగలగరయొక్క పసుపుతో

దీనిని జోలాయంత్రమున వండినచో (స్వీదనచేసినచో) కుద్ధి యగును. మఱికొందఱు గుంటగలగరసముతో క-గ పర్యాయములు ఖల్వమున నూటి యుపయోగించుటయుఁ గలదు. దీనికి మారణవిధాన మెచ్చటను గ్రంథము కానరాదు. కాని వర్ణవహరమునందు లఘు పుటంటు లిశి దీనిని సింహారింపఁజేసి వాడుట కలదు. ఇట్లు లఘుపుట ములచే తమారుచేయఁబడిన అన్నభేదిసింహారము కుద్ధిచేయఁబడిన అన్నభేదికంటె దోషరహితమును, నుజాధిక్యముగలదిగను నగుచున్నది. కుద్ధిచేసినయన్నభేది నిస్తుకాయరసము, వేపచెక్కరసము, కుక్కపొగాకురసము - వీనిలో దేనిచే నయినను చక్కగ నూటి బిళ్లలుగాఁ జేసి, నీడలో నెండించి ఆబిళ్లలను మూఁడుటిలోఁ బోసి పైని మఱి యొకమూఁడుడు మూసి సంధిబంధనము చేసి ద్రవ్యపరిమాణము ననుసరించి ౫౦ మొదలు ౧౦౦ వఱకు పిడుకలతో పుటం చివ వలయును.

కాసీససింహారము:— అనంతరము సాంగశీతలమునఁ దీసి మాచినచో నంపిలియన్నభేది ఎట్టిగ సింహారించి కుంకుమవలె నగును. అద్దానిని సర్వరోగమలయందు నుపయోగింపవలయును. ఆంధ్ర దేశీయులగు వైద్యువరు లంపి జీరీతిగనే కాసీససింహారమును తయారు చేయుచుందురు. మఱియు దాక్షిణాత్యవైద్యులు కొందఱు కాసీసము నకు సమముగ సురాశారమును (Nitre) కలిపి పైని జెప్పిన రసము లలో నేనియిన నొకదానితో నూటి పుట మిడుటయుఁ గలదు. ఈవిధముగా తయారుచేసినసింహారము ఎక్కువ నుజవంత మని వారియూత యు. కాసీససింహారము గాని, కుద్ధికాసీసము గాని ప్రధానముగాఁ ల యోగములు కొన్నిమాత్ర మిం దుదాహరింపఁబడును.

౧. శ్లో. కాసీసం భిస్త కాంతస్య చోభయం సమభాగికమ్,
వరావిషంగసంయుక్తం ఘృతక్షౌద్రపుత్రం ప్రశే.
భక్షితం హంతి జీరణ పాండు యత్క్షిణ మేవచ,
స్త్రీహం సుల్తం సుదేకులం మూత్రకృచ్ఛాన్యైశ్చైవతః.
—ఇతి రసప్రకాశసుధాకరే.

అర్థము. అన్నభేది, కాంతభిస్తము, సైంధవలవణము, వాయు విడంగములు — వీనిని సమభాగములుగ మార్చించి నేయి లేన — వీని యందుఁ గలిపి నేవించినచో, పాండువు, శ్మయ, స్త్రీహము, సుల్తము మొదలగు రోగములు కాలించును. అగ్నిదీప్తి కలుగును.

౨. కాసీసం రోచనాతుల్యం హరితాలం రసాంజనమ్,
అమృషిష్టః ప్రరేపాయం వృషకచ్చిహితాయో.
—ఇతిచక్రవర్తి.

అర్థము. అన్నభేది, గోరోచనము, తాళకము, రసాంజనము— వీనిని కాంజికముతో నూటి లేపనము చేసినచో వృషకచ్చిపు, అసాపూతము మొదలగు చర్మరోగములు కాలించును.

౩. కువర్ణపుష్పకాసీసం విడంగాని మనశ్శిలా,
రోచనా సైంధవం చైవ లేపనా చ్ఛివ్యత్ర నాశనమ్.
—ఇతి వార్జగ్గదరసంహితాయామ్.

అర్థము. పసపుజాతి, అన్నభేది, వాయువిదంగములు, మణి శిల, గోరొచనము, సైంధవలవణము — వీనిని సమానముగ గ్రహించి నూటి లేపనముం జేసినచో శ్విత్ర మనుకున్నపు నశించును.

౪. కానీసం దధినామచ హిక్కాన్నామధు సంయుతాః.

— ఇతి చక్రదత్తః.

అర్థము. అన్నభేదిని వెలగగుజ్జను సమముగ కలిపి తేనెతో నేవించినచో ఎక్కిళ్లు కాంతించును.

ఇట్లు కానీసము ప్రధానముగాఁగల మోగము లనేకములు గ్రంథములు గానఁబడుచున్నవి.

(గం. చూ.)

అన్నమదేవుడు — ఓరుగంటి రెండవ ప్రతాప రుద్రునితమ్మఁడు. ప్రతాపరుద్రునితండ్రిగారు మహాదేవుఁడు, తల్లి పేరు ఉత్తుక్క. కావున నితనితల్లిదండ్రులను వారే యని మన మెంచవలసియుండును. ఉత్తుక్క రుద్రుడనిదేవిహుండురు. ప్రతాప రుద్రుఁడు ద్వీపజయయాత్ర వెడలి పండ్రెండుసంవత్సరములు తిరుగు చుండె ననియు, ఆకాలమున నితఁడు ఓరుగంటిలోఁ బరిపాలనము చేసె ననియు, శురుఘ్నము రాజ్యముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చినప్పు డీతఁడు నైవ్యాధీనుఁడుగ నుండి వారి ననేకపర్యాయము లోడించె ననియు, చివరకుఁ బ్రతాపరుద్రుఁడు పట్టువడినకాలమున నితఁడే రాజ్యము చేసె ననియు, ప్రతాపరుద్రుఁడు చెఱునుండి వెడలివచ్చిన తరువాత తాను రాజ్యము చేయనొల్లక యీతనికిఁ బట్టుము గట్టె ననియు, ప్రతాపరుద్రుఁడు పరలోకగతుఁ డైనతరువాత నితఁడు ఈశాన్యభాగంబునకై వింధ్యప్రాంతమువైపు వెడలిపోయె ననియు 'ఏకశిలానగరవృత్తాంతము' నందు వ్రాయఁబడినది. ప్రతాప రుద్రుఁడు చెఱులో నుండుకాలమున నీతఁడు ప్రభుత్వము చేయు చుండఁగా విద్యానాథకవికృత ప్రతాపరుద్రీయము పూర్తి అయిన దట! అప్పుడు కవి ప్రతాపరుద్రునియొద్దకుఁ బోగా నాతఁడు తనయుంగర మిచ్చి యాతనిని తనతమ్మునియొద్దకుఁ బంపెనట!

అన్నమదేవుఁ డాతనికి గొప్పబహుమాన మిచ్చుటయేకాక ఓరుగంటిలో గొప్పపాతకాలఁ బెట్టింది విద్యానాథుని దానికి నాచార్యునిఁ జేసెనట! ఈసమాచారము 'కవిచరిత్ర' మను మహారాష్ట్రగ్రంథము నందుఁ గల దని అర్వాచీనకోశకారుఁడు వ్రాసినాఁడు.¹ ఈఅన్నమ దేవుఁడు ఓరుగంటినుండి వెడలిపోయి బస్తరురాజ్యమును స్థాపించెను. బస్తరుసంస్థానము నైజామునంటి స్వతంత్రప్రభుత్వము. ఇది మగ్ధుపరగజాలలో నున్నది. దీనికి తూర్పున మసరాజధానిలోని జయపురముజమీన్ దారీయు, దక్షిణమున గోదావరిజిల్లాలోనిభద్రాచలముతాలూకాయును అంటుగొనియున్నవి. అచ్చటిరాజు లీయన్న మదేవుని తమమూలపురుషునిగాఁ జెప్పుకొనియెదరు.² అన్నమదేవుఁడు ఓరుగంటినుండి బయలుదేరినప్పు డాతనికులదేవత యైనమాణిక్యదేవి యాతని కొకఖడ్గ మిచ్చెనట! అది యిప్పటివఱకును ఆరాజులయొద్ద నున్నదట.³ ఇతఁడు వచ్చునప్పు డాతనిచెంట్ల నొకబంటు నీర్లు తెచ్చువాఁడు వచ్చెనట. వానివంశజు లిప్పుడు బస్తరుసంస్థానమున పుల్వండ్ జమీన్దారీకి నధిపతులుగ నున్నాఁడు.⁴ బస్తరుసంస్థాన మందు కొసాయా లను బాతివారు కలరు. వారిపూర్వులు ఓరుగంటి నుండి యన్నమదేవునితో వచ్చినారట.⁵ అన్నమదేవుఁడు విక్రమ సంవత్ ౧౮౧౫-వ సంవత్సరమున, ననఁగా క్రీ. శ. ౧౩౬౦ లోఁ గాలముచేసెనట. బస్తరు ఓరుగంటికి మిక్కిలిమారముగా లేను. ఈశాన్యమునందు రమారమి రెండువందలమైళ్లదూరమున నుండును.

ఇప్పటిబస్తరురాజులు ప్రతాపరుద్రునితమ్మఁడైన అన్నమ దేవునిసంతతివారని చూపుటకు నాసంస్థానమునందలి దండేశ్వరిదేవాలయములో నొకశాసనము కలదు. అది బస్తరురాజులపూర్వుఁడైన దిక్పాలదేవునిచే వ్రాయుంపఁబడినది. అందలిసంవత్సరము విక్రమ శకము ౧౩౬౦, అనఁగా క్రీ. శ. ౧౭౦౩. దిక్పాలదేవుఁ డన్నమ దేవునుండి పదియవపురుషుఁడు. అన్నమదేవునికుమారుఁడు హమీర దేవుఁడు.⁶ కాని శాసనమును ప్రకటించిన శ్రీయుత హీరాలాలుగా రిందు రెండు అసంపర్కములఁ జూపినారు. ఒకదానికి వారే సమాధానము చెప్పినారు. రెండవదానికిఁ జెప్పలేదు. మొదటి యసంపర్కము: ఈశాసనమునందు అన్నమదేవుఁడు చంద్రవంశజఁ

1. ఇది వ్రాతప్రతి. ఇటీవలివారిచే (బహుశః మెకంజీ సుమాస్తాచే) వ్రాయఁబడినది. చెన్నపురి, ఓరియంటల్ మ్యూజియం ప్రెస్ లైబ్రరీలో నున్నది.

2. 'అర్వాచీనకోశ' మనునది చరిత్రాత్మకకోశము. మరాఠీభాషలో నున్నది. కర్త రఘునాథభాస్కరగోడవోరె. ఇం దున్న యంశము లన్నియు కావలి వెంకటరామస్వామిగారు ౧౮౨౯లో కలకత్తాలోఁ బ్రకటించిన 'Dekkan Poets' అను గ్రంథమునందుఁ గూడఁ గలవు.

8. Imperial Gazetteer of India, Bastur.

4. Central Provinces Gazetteers. Chhattisgarh Feudatory States, p. 36

5. Ibid, p. 51.

6. Chhattisgarh, Feudatory States, 46.

7. Ibid, 67.

8. Epi. Indica., vol. IX, p. 165.

దుగాఁ జెప్పఁబడినాఁడు. కాని గణపతిదేవుని ఏకామ్రనాథశాసనమునందు! కాకతీయులు సూర్యసంకజా లని చెప్పియున్నది. కాని యిది యొకయందర్యము కాదు. ప్రతాపరుద్రుఁడు మొదట కాకతీయసంకజాఁడు కాఁడు. చిత్తవలస కాకతీయుఁ డయ్యెను. మొదట ప్రతాపరుద్రుఁడును, అన్నమదేవుఁడును చంద్రవంశము నందుఁ బుట్టియుందురు. చిత్త పోయినందున ప్రతాపరుద్రుఁడు సూర్యవంశ్యుం డైయుండవచ్చును. అదియుఁగాక చంద్రసూర్య వంశములు మూలమునం దెట్లు పుట్టినను, ఇటీవలిరాజులనుగట్టింపి యవి కవికల్పనలే యని చెప్పవలెను. ఎవరికి నిష్టము వచ్చినట్లు నారు తమవంశము సూర్యవంశ మనియు, చంద్రవంశ మనియు వ్రాయుచున్నది.

రెండవయందర్యము: అన్నమదేవుఁడు ౧౩౨౩ లో మన్న వాఁడు. ఇది ప్రతాపరుద్రుని జైలుపట్టుకొనిపోయినకాలము. అన్నమ దేవునివంశముంచి పదియవపురుషుఁడు పైకాసనము వేయించినవాఁడు ౧౩౦౩ లో మండెను; అనఁగా ౩౦౦ సంవత్సరములలో ౧౦ తరములు గడచిన వని అనుకొనవలెను. తరముకట్టింటికి రమారమి ౩౮ సంవత్సరములు పడినవి. కాని సాధారణముగ తరముకట్టింటికి ౩౦ ఏండ్లకంటె నెక్కువకాలము లెక్కవేయుటకు వీలు లేదు. కావున ప్రతాపరుద్రునితరువాత రమారమి నూఁకేండ్లకు మఱియొకప్రతాప రుద్రుఁడు ఉండవచ్చు ననియు, అతఁడు యుద్ధమునందు దురుష్కులచేఁ జచ్చియుండవచ్చు ననియు శ్రీయుత హీరాబుగారు వ్రాసిరి. కాని తరమునకు నలువది సంవత్సరము లంతగా నెక్కువకాలము కాదని మా తాత్పర్యము.

అన్నమయ్య, యథావాక్కుల — ఈతఁ డొక యాంధ్రకవి; వీరకైపుఁడు, ఆశ్రేయసగోస్థుఁడు. యజ్ఞశ్లాఘా ధ్యాయి. గోదావరీతీరవాసి. ఒకపక్షి డీకవి శ్రీశైలమూత్రకు చెవలి తిరిగివచ్చుచు పల్నాడుతాలూకా జెట్టిపాలెముపగ్గట కృష్ణాతీరము నందలి విశ్వామిత్రాశ్రమ మనఁబడు సత్రకాల యను పుణ్యస్థలమున శ్రీమల్లికేశ్వరస్వామిని సేవించుచుఁ గొంతకాల ముండి ఆచచ్చటనే సర్వేశ్వరశతక మనుపేర భక్తిరసప్రధాన మయిన యొకశతకమును రచించెను. ఈకవి తా నీతకమును కాకాబ్దుములు ౧౧౬౪ న రచి యించినట్లు లండే చెప్పకొనియుండుటచేత నీతఁడు శ్రీస్తుతకము పను మూడవ శతాబ్ది నడిమిభాగమున మండె నని నిశ్చయ మగుచున్నది.

ఈతని సంతతివా రితినికిఁ గొంతకాలమునకుఁ బిదప పల్నాటి నీమకు వచ్చి యచ్చటనే కరిటికములు సంపాదించి పల్నాటిసీమ వాస్తవ్యులయిరి. ఈకవిసంతతివారిలో నొకఁడు సోమరాజునామ

మును వహించి ప్రఖ్యాతి చెంగుటచేత, యథావాక్కులవా రను పేరు పోయి, అతనిపేర నీవంశమునకు సోమరాజునా రను పేరు కలిగినది (చూడుఁడు: సర్వేశ్వరశతకము, పీఠిక).

అన్నము — చూడుఁడు, ఆహారము.

అన్నమేడు — నెల్లారుజిల్లా, పోలూరుతాలూకాయందలి జమీన్ దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౮౮ (౧౮౩౧).

అన్నయరెడ్డి — ఓరుగంటి రెండవప్రతాపరుద్రుని కాలమునందు సామంతరాజుగ నిప్పటి కృష్ణామండలములోని మున గాలజమీన్ దారీ ప్రదేశమును పాలించుచున్న రెడ్డిరాజు. మునగాల జమీన్ దార్ల వ్రాద్వయ డైయుండును. మునగాలజమీన్ దారీలోని తాగువాయగ్రామముగు శిథిలమైన మల్లిఖార్జునునిచేవాలయములో నీరాజుచే వేయింపఁబడిన శిలాశాసనములు చెండు కలవు. ఒకటి శ్రీ. శ. ౧౩౦౦ లోనిది; రెండవది శ్రీ. శ. ౧౩౦౬ లోనిది. 2 ప్రతాపరుద్రుఁడు రాజ్యము చేయునుండఁగనే — కాకతీయరాజ్య వైభవము పట్టపగలింటినూర్చునిపగిది నెలంగుచుండఁగనే — రెడ్లు రాజ్యము లేలుచున్నట్లు చెప్పెడి పురాతనశాసన మిదియే. రెడ్ల ప్రభుత్వమును నూచించునట్టిశాసన మింతకంటె బూర్వపుది లేదు.

అన్నయ్య (తెనాలి) — ఈ కవి సుదక్షిణాపరి గయ మను నాంధ్రకావ్యమును రచించెను. ఈకవియింటిపేరు తెనాలివా రనియు, నీతనితండ్రిపేరు రామయ యనియు నీతనికావ్య ముందలి కృత్యాదిపద్యములవలనఁ దేటపడుచున్నది.

కవివంశము:— విఖ్యాతిఁ జెందినవాఁడును, బాండురంగమాహా త్మ్యమును రచించినవాఁడు నగు తెనాలిరామకృష్ణునకు నీతఁడు తమ్ముఁడు. ఈసంగతి యీతనియన్నమనుమఁ డగు తెనాలిరామభద్ర కవితే రచింపఁబడిన ఇందుమతీకల్యాణ³ మనెడుకావ్యముంచి యీ క్రిందిపద్యములవలన స్పష్టపడఁగలదు:—

ఉ. మామకనవ్యకావ్యము సమంచితమాధురీ సాధురీతిగా
యామకృత ప్రబంధరచనాయతపాకచతుర్విదైకవా
రామహిమోజ్జ్వలాఢ్యకవితాఘనతామహా మర్మితామహుక
రామయరామకృష్ణకవిరాజుఁ దలంచి నుతించి మ్రొక్కెదన్.

గీ. తదనుసంభవమణిని సుదక్షిణా ప
రిణయముఖకావ్యరచనాధురీణు సంధ్ర
కవికడంబములోనఁ బ్రఖ్యాతిఁ గన్న
యన్నపకపిండ్రు ధీసాంధ్రు నభినుతించు.

1. Indian Antiquary; vol. XXI, p. 200.

2. Sewell's Antiquities; Vol. I, p. 46. Kistna District Manual.

3. ఈకావ్య మచ్చుపడలేదు. శ్రీయుత మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియొద్ద నున్నది. వీరు వ్రాయించినప్రతి యొకటి మా కిచ్చినారు. కృతజ్ఞులము. కావ్య మంతగా నెక్కువ యోగ్యతకలది కాదు.

కవిస్తులిలో నిట్లు వ్రాసి, కృతిపతి తన్నుగూర్చి యిట్లు చెప్పినట్లు లీ కవి వ్రాసియున్నాడు:—

సీ. ప్రాశీ మీ పెదతాత పాండురంగాది స
కుంభులు సేసెను రామకృష్ణసుకవి
అనుజ్ఞఁ డన్నప్ప మీపినతాత రచించెఁ
బరగఁ గుడిఁజాపరిణయంబు
మితాత శ్రీగిరి చాతురీవిఖ్యాతి
శ్రీశైలమాహాత్మ్యకృతి యొనర్చె
గతిమి మీతండ్రి యిచ్చుశిరామకృష్ణాఖ్యఁ
డవఁ గీర్తి గనె సంస్కృతాంధ్రములను
దొరు లనిపించె మీయన్న వీరరాఘ
వాఖ్యకవి సర్వకవితామహాత్మ్యమనను
ని న్నినూచానసంతాను నెన్నఁ చిరమె
ప్రాజ్ఞహృదయాబ్జరవి రామభద్రసుకవి!

పై పద్యములనుబట్టి చూడ తెనాలిరామపండితునకు రామ కృష్ణుడు, శ్రీగిరి, అన్నప్ప (అన్నయ) అను ముగ్గురు పుత్రు లుండి రనియు, వారు ముగ్గురును కవు లనియు, వారిలో మొదటి వాడు పాండురంగమాహాత్మ్యదికృతులును, రెండవవాడు శ్రీశైల మాహాత్మ్యమును, మూడవవాడు గుడిఁజాపరిణయమును రచించె ననియును తెలియుచున్నది. రామకృష్ణనితండ్రిపేరు 'రామయ' యైనట్లుపాండురంగమాహాత్మ్యములోని 'రామయరామకృష్ణ' యను ప్రయోగమువలన స్పష్టము.

తెనాలి రామకృష్ణుడు ప్రస్తుతకాళానియోగి, యవఁగా శుక్ల యజుర్వేదీయయాజ్ఞావల్క్యకాళివాఁ డనియు, కాండిన్యగోత్రుఁ డనియు 'లక్ష్మణు' కుమారుఁ డనియు, పాండురంగమాహాత్మ్య ముండలికృత్యాదిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది. కావున నాతని శత్రుఁ డైన అన్నయ్యకుఁగూడ నావి శేషణములు చెల్లు నని మన మెంచుకొనవచ్చును. కాని యిద్దఱుగురువులును (మద్రాసుగురువులు) నేఱునేఱు. రామకృష్ణుడు తనగురువు నిట్లు వర్ణించినాడు:—

క. వాక్యాంతాశ్రయభట్టరు
చిక్కచార్జుల మహాత్ము శ్రీగురుమూర్తిక
నిక్కపుధక్తి భవించెద
నిక్కావ్యకళాకలాప మీడేరుటకున్. —పాండు. ౧.
అన్నయ్య తనగురువునుగూడించి యిట్లు చెప్పియున్నాడు:—
క. కందాళభావనార్యుల
నందను శ్రీరంగగురుని నతబుధరత్న

మందారంబు నుతింతును

మందారమరందవించుమధురారభటిన్.

[౧. ౮.

ఇట్లేకవికి మతసంబంధ మైన గురువు వైష్ణవుఁ డయినను, తన్ను గుడించి యీతఁడు 'హరపదాంభోజసాముఖ్యుఁడ' ననియు (౧. ౧౪), ఆశ్వాసాంతగద్యమునందు 'సహజశైవాచారసంపన్న ధీమదన్నయనానుభయ' యనియు వ్రాసికొనుటయు వింతగ నున్నది. ఈతనికి మతవిషయమై శ్రీరంగాచార్యుఁడు గురువుగ నున్నను విద్యావిషయమై పాలగుమి భీముఁ డనునతఁడు గురువుగ నున్నట్లు మన మీశ్రొందిపద్యమువలన నూహింపవచ్చును.

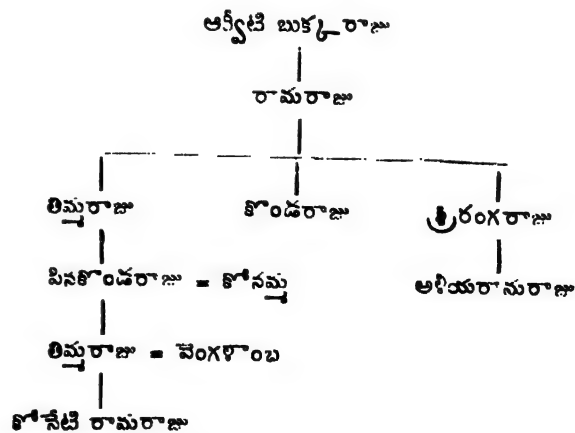
గీ. నన్నపార్థ్యాదులను బుద్ధి సన్నతించి

పాలగుమి భీమగురుని సచ్చక్తిఁ గొలుతు.

[౧. ౯.

కవికాలనిర్ణయము:— ఈ కవి రామకృష్ణులతమ్మఁ డనుటచే నాతనికాలమే యీతనికాలము. కాని రామకృష్ణునికాలము నిశ్చయ ముగ నింకను తేలలేదు. కనుక నీతనికాలము స్వతంత్రముగ నిర్ణయింపఁ బ్రయత్నించెదము. ఈ ప్రయత్నము రామకృష్ణకవికాలనిర్ణయమునకుఁ గూడ సహకారి కావచ్చును.

ఈ కావ్యము (గుడిఁజాపరిణయము) పుణిజాలసోమామాత్యు నకు నంకితము చేయఁబడినది. ఈ యమాత్య శేఖరుఁడు కోనేటిరామ రాజు అనురాజునొద్ద మంత్రిగా మండెను. ఈరామరాజును, కృష్ణ దేవరాయలయల్లుడైన అలియరామరాజును ఏకవంశమువారు. ఆర్యీటి బుక్కరాజుకుమారుఁ డైన రామరాజుడతఁడు మూలపురుషుఁడు. కోనేటిరామరాజు అలియరామరాజునకు వరుసకు మనుమఁడు. వీ రిద్దఱు తఁడు గల సంబంధ మీశ్రొందివంశవృక్షమువలనఁ దెలియఁగలదు.

ఈతఁడు వరుసకు మనుమఁ డైనను అలియరామరాజుయొక్క చివర దిశయం దున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. అలియరామరాజు మిక్కిలి

1. ఈవంశవృక్షము వసునరీత్రమును, గుడిఁజాపరిణయమును అనుసరించి వ్రాయఁబడినది. మొదటిదానియందు శ్రీరంగరాజు వంశము వర్ణింపఁబడినది; రెండవదానియందు లిమ్మరాజువంశము వర్ణింపఁబడినది. ఈవంశవృక్షమునందు మనకు వలసినంతవఱకే పేర్లయిఁబడి నవి. తక్కినవి విడిచిపెట్టఁబడినవి. శ్రీరంగరాజునకు నైదుగురు కొడుకులు గలరు. వారిలోఁ బ్రస్తుతవిషయమునకు నావశ్యక మని ఒక్క అలియరామరాజుపేరు నుదాహరించి మిగిలినపేర్లు విడిచిపెట్టితిమి.

వృద్ధుడై హఠఁ దైనందున నాతనికి మనుమలు పుట్టియుండుట యొక్కయాశ్చర్యము కాదు. మనుమడైన యీ కోనేటి రామరాజు అలియరామరాజునొద్దనుండి కొంతరాజ్యమును బడసినట్లు సుదక్షిణా పరిణయమంపిలి యాక్రిందిపద్యములనుఁ గాన్పించుచున్నది:—

మ. సరజిద్విక్రమధామఁ దాయలియరామత్వవరోత్తంసుచే
గురుసామ్రాజ్యధరంధరత్వముఁ దాకోనేటి రామాధిప
స్థిరవైవ్యాధిపుడబ్బమంత్రి వరియించెఁ యజ్ఞమాంబక మనో
హరభాగ్యోన్నతిఁ గంకిపాటిపురవేదామాత్యపుత్రమణిన్.

[౧-౪౩.]

రామరాజు ౧౫౬౫ లో తాళికోటయుద్ధమునందు వీరమర గము నొందుట సుప్రసిద్ధమే. కావున నాతనిచే రాజ్యమును బొందిన కోనేటిరామరా జప్పటికే జిన్నవారి దలి అనుకొనినను ఆతనిమంత్రికి నంకిత మిచ్చినకావ్యము ౧౫౮౦ కంటె దరువాతికాలమున వ్రాయఁ బడియె నని తలంచుటకు వీలు లేదు. మేము చూపినవైప్రమాణముఁ జూపకపోయినను, ఉభయరామరాజులసంబంధమునుబట్టియు, మఱి కొన్నిప్రమాణములనుబట్టియు శ్రీవీరేశలింగముగారు¹ ఈ కవికాలము ౧౫౮౦-వ ప్రాంత మనియు, శ్రీరామకృష్ణకవిగారు² ౧౫౬౫ అనియు వ్రాసియున్నారు. కావున నీకవియేమి, యితనియన్న యైన రామకృష్ణుడేమి శ్రీ. శ. పదునాఱవశతాబ్దియొక్క మూడవ నాల్గవపాదములలోనివా రనుట స్పష్టము. నిశ్చయముగ నీయేటనే పుట్టి ఈయేటఁ గీర్తి కేళు రైరని చెప్పుటకు వీలు లేదు.

సుదక్షిణాపరిణయము ౧౫౬౭-వ సంవత్సరముతరువాతను, ౧౫౭౭-వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమును రచింపఁబడె ననుటకు నొకనిదర్శన మిందుఁ గానవచ్చుచున్నది. ద్వితీయాశ్వాసమునందు శివుడు తపస్సుచేయుచున్నరాజుకడకు, మాయా బ్రాహ్మణునివేషము వేసికొని వచ్చి తననివాసస్థలము చెప్పుటలో నిట్లు చెప్పెను:—

క. పెనుగొండ నిలుకుఁ దలుచుగ

మన పెనసి ధనాశ్వుఁ డొకఁడు మముఁ గూడుక రాఁ
జనపున సకలజనంబులుఁ

బని నేయఁగఁ గొదవ లేనిబలఁగముతోడన్.

[౨-౨౯.]

ఈ పద్యమునందు 'పెనుగొండ' కబ్బముపై శ్లేష గల దనుట స్పష్టము. పెద్దకొండవీరిద నని యొకయాశ్చర్యము, పెనుగొండపట్టణ మున నని రెండవయాశ్చర్యము. కవి యిట్లు పెనుగొండకబ్బమును ఉపయో

గించుటకు నప్పుడు పెనుగొండ గొప్పపట్టణముగను, రాజధానిగను ఉండవలెను. లేనినో శ్లేషసారస్యము కానుపించదు. పెనుగొండకు తిరుమలకాయలు ౧౫౬౭ లో తనరాజధానిని మార్చెను. అచ్చట ౧౫౭౭ వఱకు నుండి యచ్చటినుండి యాయేట చంద్రానికి రాజ ధానిని మార్చెను.³

కావున ఈ కాలములోనే యీ కావ్యమును కవి రచించి యుండవచ్చు నని మన మూహించుటకు వీలు కలదు. వై పద్యము నందలి 'ధనాశ్వుఁడు' అనుపదము శ్లేషచే గుఱేదనకును, తిరుమల రాయలకును చెల్లు ననిమాడఁ దోచెడిది.

కృతిపతి:— ఈ కృతి నంకితము పొందినవాఁడు పులిచాల రామయామాత్యకుమారుఁ డైన పులిచాల సోమయామాశ్యుఁడు (౧. ౧). కవి యీతనివంశమును, ఈతనియేరిక యైన కోనేటి రామరాజువంశమును సవిస్తరముగ వర్ణించియున్నాఁడు. కృతిపతియు, నాతనితత్త్వఁ డగు అబ్బన్నయుఁ డిప్ప నీవంశమునం దితరు లెవరును రాజులయొద్ద గొప్పయువోగములలో నున్నట్లు కానరాదు. వీరిని కాశ్యపగోత్రము. సోమయాళకు నేవవపురుషుఁడు మల్లయ్య. ఆతని నాల్గవకొడుకు పోచన్న, అతని పెద్దకొడుకు నాగన్న, ఆతనికిడసారి మూడవకొడుకు పోచన్న, ఆతని పెద్దకుమారుఁడు దుగ్గయ్య. దుగ్గయ్య కిద్దఱు కొడుకులు; రామయ్య, వీరయ్య. రామయ్యభార్య తిమ్మాంబ. ఈదంపతులకుఁ బెద్దసమారుఁడు సుదక్షిణాపరిణయకృతిపతి యైన సోమయామాత్యుఁడు. ఆతనికి ఎల్లయ, అబ్బన, కోటయ, దుగ్గయ లను తిమ్మ లుండిరి. వీరిలో అబ్బన యనునతఁడు కోనేటి రామరాజునొద్ద వైవ్యాధిపుడగు నుండెను. సోమయామాత్యునిభార్య వైకుంఠమ్మ. కొడుకు వంకటయ్య. ఇంతకంటె వీరినిగుఱించి మనకు నధిక మేమియుఁ దెలియదు.

నివాసస్థలము:— గ్రంథకర్తనివాసస్థలము గాని, కృతిపతి నివాసస్థలము గాని నిశ్చయముగఁ దెలియుటలేదు. గ్రంథకర్త కృతి పతినిగుఱించి వ్రాయుచు 'మహాపాట్టబాదాలిపట్టావక్రికిరీటం బరు కొలువుమాటంబునఁ' గూర్చుండి తన్ను పిలిపించినట్లు వ్రాసి యున్నాఁడు (౧. ౧౨); కాని యీబాదాలి యొక్కడ నున్నదో తెలియదు. 'బాగాలి' యను గ్రామ మొకటి బళ్లారిజిల్లా హరిపన హాల్ తాలుకాలోఁ గలదు. కోనేటిరామరాజు మొదలయినవారు దత్త మండలములలోనే చిన్నజమీన్దారులుగ నుండి రని తోచుచున్నది. అయినను ఇది యింకిను శోధింపవలసినవిషయము.

1. ఆంధ్రకవులచరిత్రము, ౨-వ భాగము.

2. తేనాలి అన్నయ్య. ఆంధ్రపత్రిక - సంవత్సరాదిసంచిక ౧౯౧౪, ౯౯ పుట.

3. Brigg's Ferishta; vol. 3, p. 141.

4. రాజమహేంద్రవరమునందు చింతామణిముద్రాకరకాలాధికారులచే ౧౯౦౬ లోఁ బ్రకటింపఁబడిన సుదక్షిణాపరిణయముయొక్క రెండవపూర్వు మేము ఉపయోగించినాము. మాకుఁ బ్రత్యంతరము దొరకలేదు, కావున 'బాదాలి' యనుపాఠము సరియైనది కాదని నిశ్చయముగఁ జెప్పుటకు వీలు లేదు.

సుదక్షిణాపరిణయకావ్యము :— సుదక్షిణాపరిణయ మయినా కావ్యసములకావ్యము. ఇందు రమారమి తోష్ఠిదివంపలపద్యములు కలవు. ఇందు సూర్యసంకల్పరా జయిన దీర్ఘనివతించిన కథ కలదు. కాలిదాసుఁడుమాడ తన రఘువంశకావ్యమును ఈరాజుచరిత్రము తోడనే ప్రారంభించెను. కాని యితఁడు సుదక్షిణము వివాహ మాడి కొంతకాలము ప్రభుత్వము చేసినతరువాత జరగినవృత్తాంతము రఘు వంశమునందుఁ జెప్పఁబడెను. ఈకావ్యమునందు వివాహమునకుఁ బూర్వము జరగినవృత్తాంతము వర్ణింపఁబడినది. దీర్ఘనివతు నిందు మరొకని జరిగినవివాహముతో నీకావ్యము ముగియును. ఈ కావ్య ముంపలి క, సంగ్రహముగ నీక్రింది నిచ్చుచున్నారము :—

అంశమందుఁ జెనురా జొకఁ డయోధ్యాపురము నేలు చుండెను. అతఁడు మాళవరాజుమాఁడు రగు భానుమతిని పరిణయ మాడెను. వారి కన్నాళ్లకును సంతానము కలుగఁదయ్యెను. అంత నంశమందుఁడు రాజ్యమును మంత్రి కొప్పించి, భార్యను వెంటఁ గొని, మేరుపర్వతమున కేగి శివునిగూర్చి ఘోరతప మాచరింప సాగెను. అతఁడు చేయుతపమున కింద్రాగులు వెంటి శివునికిడ కేగి, అతఁడు ఖోరినవదము లాసఁగు మని వేడుకొనిరి. శివుఁడును వల్లె యని వారి నంపి 'ఆర్ధార్థికల్పశాఖ' యను నిజభక్తుని జాడర మ్మని పార్వతిని బిచ్చెను. 'రాజులు దుష్టచిత్తులు. వారికి భావవద్ది యుండ' దని యామె పలుక 'నీ సంతోహమును దీర్చెదను, నాతోర' మ్మని శివుఁ డామెను దోడ్కొనిపోయెను. అట నంశమందుఁడు భోజనముం జేయుచుఁబడి అతిశయింప గొనుచు చూచుచుండెను. ఇంతలో నచ్చటికి ముసలి బ్రాహ్మణుడంపతులవేషములతో పార్వతీపర మేశ్వరులు వచ్చి, తమకు సంతానము లేనందున వగచుచుండ నొకసిద్ధుఁడు డమ్మ కనిక రించి 'మేరుప్రాంతమునఁ దప ముసరించుచున్న అంశమందుని భార్యసహితముగా కాలికాదేవికి బలి యిచ్చిన నామె ప్రసాదించు నని చెప్పె' ననియు, 'వారున్న నెలవును జూప వేడెద' మనియుఁ బలికిరి. అప్పు డా రాజుంపతులు తమఁ దెల్పుకొని బ్రహ్మరృగ తత్పరులై కపటవేషధారులను వెంబడింప సమకట్టిరి. అది చూచి శివుఁడు సాక్షాత్కరించి, నిజభక్తునికి పుత్రతర మొసంగి, పాశుపతా స్త్రమును సమంత్రకముగ ననుగ్రహించి చనియె. కొన్నాళ్లకు భానుమతీదేవి యొకగుఱులగ్నమున నొకసుతునిం గాంచెను. అప్పు డాకాళనాశి వానికి దీర్ఘుఁ డని నామకరణముం జేసెను. దీర్ఘుఁడు దినదినప్రవర్ధమానుడై యావనవంతుఁడు కాఁగా, అంశమందుఁ డతనికిఁ బట్టము గట్టి తపముఁ జేయ వనమున కరిగెను.

వనధర విద్యున్వాలిక లను విద్యాధరడంపతులకు గంధగజాఁ డను పుత్రుఁడు జనించెను. ఒకనాఁ డతఁడు కొంచఱపురసల వెంట విడుకొని విశ్వామిత్రునితపోవనమునం బ్రవేశించి, అందు స్వేచ్ఛమై విహరించి నీధుపానముం జేయుచుండెను. అది చూచి విశ్వామిత్రుఁడు మహాస్రంధై రాక్షసుఁడవు గమ్మని యావిద్యాధరునికి కాప మొసం

గెను. అంతట నతఁడు రాక్షసాకృతి వహించి మాయావతి యనుపుర మును నిర్మించి రత్నచూడాభిధానుడై పరఁగుచు, నన్నిలోకములను జయించి యింద్రునిరాజధాని యైన అమరావతిపై దండవెడలెను. మొదట నతఁ డింద్రు నోడించి జయలక్ష్మీకరగ్రహణ మొనర్పసెంచెను గాని, జయంతుఁడు విజృంభించినందున నప్పటికి మట్టజీఁ జాలించి, నిజపురమున కేగక బ్రహ్మమగూర్చి జలధరాశ్రమమునఁ దపముఁ జేయఁబోయెను.

దీర్ఘుఁడు వైభవముతో రాజ్యము నేలుచుండెను. ఒకనాఁ డతఁడు కొల్లు దీర్చి యుండ భూమకుఁ డను బోయవేటకాఁడు వచ్చి సింహ మొకటి దేశము నంతయుఁ బాడుచేయుచున్న దనియు, దాని నెట్లయిన సంహరింపవలయు ననియు వేడుకొనెను. దీర్ఘుఁ డంత వేటవెడలి, సింహమును వేటాడి బాణ మేయ నది యదృశ్యమై స్త్రీరూపముం జెంది యిట్లని తనకథను దెల్పెను : "నేను హరిణి యను అచ్చరను. ఒకనాఁ డింద్రుఁడు నన్నుఁ బిలిచి వీరహవ్యముని తపముఁ జెఱుపఁబంచెను. నేనును వల్లె యని యంత ప్రయత్నించి నను, అముని నిశ్చలుఁ డైయుండె. అంత నే నాతనికంతము గీరి 'సింహము గీరి నిదిగో చూడు' మని పల్క నతఁడు కొపించి నన్ను సింహమూర్తిపై సంచరింపు మని శపించెను. నే నతనిని వేడుకొన నతఁడు కరుణించి 'దీర్ఘనివలన నీకు ముక్తి కలుగఁగల'దని చెప్పెను. అంతకుముం దొకనాఁడు నారదుఁ డింద్రునికడకు వచ్చి 'రత్న చూడుఁ డనురాక్షసుఁడు బ్రహ్మవలనఁ దా నెవ్వరిచే మృతి నొందునో, నానితల వేయిరక్తకల్ప లగునట్లు వరముంబొంద' నని చెప్పెను. అప్పు డింద్రుఁడు. బ్రహ్మను ప్రార్థింప నతఁ డొకానొకకన్యను పరిణయ మాడు దీర్ఘుఁ డతనిని సంహరింపఁ గలఁ డని పల్కెను. ఆలతాంగి ఎవ్వనిపుత్రికయో వినఁబడరాదయ్యె." ఇట్లు చెప్పి యాయుష్సరస యదృశ్యమయ్యెను.

అప్పుడు దీర్ఘుని వెదికికొనుచు నిజపైన్యములు వచ్చిచేరెను. దీర్ఘుఁడు జరిగినసంగతి తనమంత్రి యగుసుదర్శనునికిఁ దెల్పి యాక న్యమగూర్చి యెఱుఁగుదువే యని యడుగ నతఁ డిట్లు చెప్పసాగెను : "నే నొకనాఁ డుద్ధానవనమున విహరించుచుండ నొకడేగచే దఱుమఁబడుచున్న చక్రవాకి వచ్చి నాశరణు వేడెను. అంతట నేను చక్రవాకి కథయసాస్త్ర మిచ్చి, డేగను భస్త మొనర్పితిని. డేగ రాక్షసాకారమునఁ బడెను. చక్రవాకియు స్త్రీ యయ్యె. అప్పు డాశ్వర్యచకితుడనై తద్వృత్తాంత మడుగ నాస్త్రి యిట్లని చెప్పెను : 'నేను సాధ్యలోకాధిపతి యగు చంద్రపాలునిమాఁతురను. నాతండ్రి కిని, మగధరా జగు సురథునికిని జాల న్నేహము. ఇట్లుండ రత్న చూడుఁడు మగధరాజుపై దండెత్తి చంపకావతిని మట్టడింప, నతఁ డా రాక్షసుని ప్రతాపాగ్నికి తాళలేక తొలఁగిచని, కాండిల్యముని యొద్ద కరిగి రత్నచూడుని సంహరింపఁజాలు పుత్రు నిమ్మని వేడెను. అంత నమ్మనియుపదేశానుసారమున సురథుఁడు గంగాతీరమున

యజ్ఞముఁ జేయ అగ్ని ప్రత్యక్షమై యొకకన్యను ప్రసాదించి, సుదక్షిణ యని నామకరణముం జేపి యచ్చియ్యడయ్యె. కొన్నివత్సరముల కాబాలికకు యావనము ప్రాప్తించె. ఈసంగతిని కలహభోజనుఁ డగు నారదుఁడు రత్నచూడునకుఁ బల్కు నతఁడు చంపకావతిపై మరల చండెత్తి 'నీకొమార్తె నిచ్చుటొండె, నీరాజధాని దహన మగుటొండె' నని సంజేశ మంచెను. అంతటఁ నతఁడు చేయున దేమియును లేక విష్ణుదేవుని బ్రార్థింప నతఁ డా పుత్రమును మీను చిటుకు మనకుండ బ్రహ్మనివసించుతైలమునకుఁ జేర్చెను. రాక్షసుఁ డీమోసము గ్రహించి నిజపురంబున కేగి సురగునినెలపు కనుఁగొన చారులఁ బంచె. నే నొకనాఁడు సురగునిసాధమున కేగుచుండ రత్నకేతనుఁ డనురాక్షసుఁడు నమ్మ బల్కిమై బల్లరా నేను నక్రి నైతిని, అంత నతఁడును శత్రున మయ్యె. ఇట్లు చెప్పి యాస్త్రీ సాగ్యలోకమున కరిగె. ఇద్విధమున సుదక్షిణమగుర్చి తెలిసికొని దిలీపుఁడు మన్తభాసలతప్తుఁ డయ్యెను. అప్పుడు రాష్ట్రవంశుఁ డను రాక్షసమంత్రి విమలీశి నేఁగుచు 'హ! సుదక్షిణా!' యని విరహార్తిం గుందుచున్న రాక్షసు గాంచి 'అతఁడే సుదక్షిణను వరించుదిలీపుగా గ్రహించి, వానిని, సుదత్తవని తనవిమానమున నిడఁకొని యేగుచుండెను. ఈసన్నఁదలసి దిలీపుఁడు రాక్షసుని వధించి పుచ్చకము నెక్కి కొంతద వ్యేగ నచ్చట నొకయుద్వానవనము గాన్పింప దిగిరి. అప్పుడు వనచేత వారికి ప్రత్యక్షమై, సుదక్షిణ యచ్చటనే విరహబాధ నొందుచున్న దని తెలుపఁగా వారు సోజనపరివృత యైనసుదక్షిణను దాసిరి. అట్లు సుదక్షిణాదిలీపు లన్యోన్య సందర్శన భాగ్య మనుభవించుచుండ నొకపులి లేడిపిల్లను దఱుముకొని వచ్చి నందున స్త్రీ లందఱును తలయొకదారిని పాటిరి.

సుదక్షిణాకర్త గ్రహణ మొనరింపకపూర్వము రత్నచూడుని దునుము నెంచి, దిలీపుఁడు నిజపురమున కేగి పైన్యముల సమూహ్యులొని మంచరైలమువీడికి దాడివడలి, మాయావతిని ముట్టించెను. అంతఁ దుములయుద్ధము ప్రారంభమయ్యెను. అందు దిలీపుఁడు రత్నచూడుని పాశుపతాస్త్రమున సంహరించి, అతనితమవును బడబాగ్ని మధ్యమున వైచెను. తరువాత నొకసుభలగ్ను మన సుదక్షిణాదిలీపులకు మహావైభవముతో వివాహమహోత్సవము జరగెను.

కావ్యవిశేషములు :— ఈ కావ్యముపేరు సుదక్షిణాపరిణయము, అయినను సుదక్షిణకళ చివర రెండాశ్వాసములలోమాత్రము వచ్చును. మొదటి మూఁదాశ్వాసములందును దిలీపునికథయే వర్ణింపఁ బడినది. ఈ కావ్యము రసముగలకావ్యములలో నొక్కటి యని చెప్పవచ్చును. మహాకావ్య మని కాని, లోకోత్తర మైన దని కాని చెప్పుటకు వీలు లేకపోయినను ఇందలి 'కవిత్వము సలక్షణమై మధురమై కర్ణరసాయనముగా నున్నది' యని శ్రీవీరేశలింగముగారి యభిప్రాయముతో నేకీభవించుచున్నాము. పాశ్చాత్యసాహిత్యవిమర్శనకాస్త్రము సారము మాదిరిమేని, ఇందు నేపాత్రయొక్కయు స్వభావోన్మేలవము కానరాదు. నాయకుఁడు దిలీపుఁడు, నాయిక సుదక్షిణ, ప్రతి

నాయకుఁడు రత్నచూడాగుడుఁడు. వీరితరువాతఁ జెప్పఁదగినవారు దిలీపునితండ్రి అంశుమంతుఁడు, సుదక్షిణతండ్రి సురగుఁడు. వీరిలో నాయిక మనకు విరహవేదనకాలమందు నొక్కసారి, మతీయు వివాహసమయమున నొక్కసారిమాత్రము కొలఁదికాలము కాన వచ్చును (౫-వ ఆశ్వాసము). అప్పుడైనను ఒక్కమాటమాడ మాటలాడదు. కావున నామె దిలీపునికొఱకు విరహతాపము పడునట్టియొక చక్కనిస్త్రీ యన్నమాట తప్ప నామెనుజేంచి మన మామెమాటలవలనఁ గాని, చర్యలవలనఁ గాని యేమియు నెఱుంగఁజాలము. ఇక నాయకుఁడుమాత్రము మనకుఁ తెక్కుసారులు కానవచ్చును. ఎన్ని సారులు కానిపించినను యుద్ధము చేయఁగలవాఁడు, వేటాడఁగలవాఁడు, స్త్రీని మోహింపఁగలవాఁడుగఁ గానవచ్చును. మొట్టమొదట నింద్రుఁడు పరాజయఁడై తనయొద్దకు రాఁగా నాతనిసాయమునకుఁ బోవ యత్నించుటయు, సింహముబాధ పట్లినారికిఁ దొలఁగించుటకు వేటుకుఁ బోవుటయు నాయకునియొక్కపశోపకారనితను గొంత హాస ముచించుచున్నవి. కాని యిది శృంగారప్రబంధ మని కాబోలు కవియీ మనోభావమును పూర్తిగఁ జెల్పించుటకు యత్నము చేయలేదు. ప్రతివీరుఁ డైన రత్నచూడునిచర్యలు నాయకునిచర్యకంటె బాగుగ వర్ణింపఁబడినవి. ఇతఁ డింద్రునిపట్టణమువీడికి, సురగునిచంపకావతివీడికి చండెత్తి పోయినప్రకరణములు చక్కఁగానే వర్ణింపఁబడినవి కాని భారత, భాగవతములలో హిరణ్యకశిపుఁడు మొదలయిన దానపు లమరావతివీడికిఁ బోయినప్పుడు చేయఁబడినవర్ణనములకు సరిరావు. నాయకునితలిదండ్రులయిన భానుమత్యంశుమంతులస్వభావోన్మేలనము చక్కఁగఁ జేయఁబడినది. వారు కపటవేషధారులైన శివపార్వతులకై తమదేహములను సమర్పించుటకు సిద్ధపడినప్రసంగవర్ణనముఁ జూచిన వారిసచ్చారిత్ర మంతయు నొక్కసారి వల్లడి కాఁగలదు. పాత్రయొక్కస్వభావావిష్కారమునకు నొక్కచిన్నప్రసంగము చాలును. పెక్కుపద్యములక్కఱలేదు. అంశుమంతుఁడు దిలీపునకు రాజ్యము గట్టి యరణ్యమునకుఁ బోవునప్పుడు కుమారునకుఁ బ్రజలను చక్కఁగఁ జూడు మని చేసినబోధవలన అతనిస్వభావము వల్లడి యగుచున్నది. ఇట్టికావ్యము నందుఁ దమగుణములచేఁ జదువరులగౌరవమునకుఁ బాత్రమై 'అహ! మంచివాం' గ్రనిపించుకొనుపాత్రలు అంశుమంతుఁడు, భానుమతీయు నను వారిద్దఱే. చదువరులకు నితరులయెడ నగౌరవము కలుగు నని కాదు; ఇతరుల విషయమై యాదానీన్యభావము కలుగును.

ఈకవి బాతీయములగు సామెతలను అచ్చటచ్చటఁ బద్యములం దిమిచ్చి కావ్యమునకు శోభ తెచ్చెను. అందులకుఁ గొన్నియుదాహరణములు:—

- 'పేదలెవు లింక నంగడిఁ బెట్టకున్నఁ దీఱడు' (౨-౫౧)
- 'మాడంబోయెడుతీవ కాల్గఁ దవిలె' (౨-౬౪)
- 'అడంబోయెడుపుణ్యతీర్థ మెదు రై నట్లు' (౨-౬౪)

‘మృదునకు మ్రొక్కగఁ జోయిన గుడి మీఁదఁ బడినయట్లు’
(౨ - ౩౦)

‘కానఁ గాచినవన్నల గాఢ బ్రతుకు’ (౨ - ౩౪)

‘కతకుఁ గాళ్లు ముంతకుఁ జెవులు గల్పించినట్లు’ (౪ - ౨౫)

‘కుండటికొడమకుఁ గొమ్ము చూపునట్లు’ (౪ - ౨౫)

అచ్చటచ్చటఁ గొన్ని విడివర్గములు జౌచిత్యముఁ గల్గియున్నవి. ద్వితీయాశ్వాసమునందలి మాయాబ్రాహ్మణఁ - బ్రాహ్మణీ (౪వ, పార్వతుల) చర్యలు, తృతీయాశ్వాసమునందలి బోయవేటగానివర్ణనయు, మాటలును పరిసరములు.

ఈకవి తనకంటెఁ బూర్వకవులయొక్కయు, తనకాలమువారి యొక్కయు కావ్యములను జూచి వారికావ్యములలోని నీసపద్యముల మాదిరి, కొన్ని నీసపద్యములను రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈక్రిందికొన్నియుదాహరణములను జూచుఁడు:—

నీ. ఆర్యసన్నతమహాశ్లేఠ్యనిర్జితపంచ
బాణుచే రక్షితబాణుచేత [౧ - ౨.

నీ. అపరంజి బలుగట్టు యతిమనఃబలుగట్టు
విల్లుగా నిల్లుగా పులయునతని [౨ - ౧౧౬.

నీ. పైశున్యరసవసాభ్యర్థముతో కర్ణమతో
మాననివాసంబు మానసంబు. [౨ - ౩.

నీ. చైతూర్యరుచి మించువన్నెలు కమ్ములు
తపనీయవిన్యూర్తిఁ దౌలుఁ జెవులు [౩ - ౧౫౬.

నీ. అది సుధాకరదీప మనోహో కాదోహో
కాదు చక్కనినెమ్మగంబు గాని [౪ - ౧౧౩.
(కొ. వేం. ల.)

అన్నలూరు — కడపజిల్లా, ప్రొద్దుటూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౧౦ (౧౯౩౧).

అన్నవరం — ౧. గుంటూరుజిల్లా, తెనాలి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౩౬ (౧౯౩౧).

౨. పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, భీమవరము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౩ (౧౯౩౧).

౩. కృష్ణజిల్లా, దీవితాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౬౬ (౧౯౩౧).

౪. గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౬౨ (౧౯౩౧).

౫. నెల్లూరుజిల్లా, పొదిలితాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౨౩ (౧౯౩౧).

౬. కర్నూలుజిల్లా, కోయిలకుంట్ల తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౩౨ (౧౯౩౧).

౭. గుంటూరుజిల్లా, నర్సారావుపేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౦౮ (౧౯౩౧).

౮. నెల్లూరుజిల్లా, కావలితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౪౯ (౧౯౩౧).

౯. నెల్లూరుజిల్లా, దర్శితాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౮ (౧౯౩౧).

౧౦. కృష్ణజిల్లా, నందిగామ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౨౯ (౧౯౩౧).

౧౧. కృష్ణజిల్లా, మాజిపేడుతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౦౯ (౧౯౩౧).

౧౨. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, పెద్దాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౪౨ (౧౯౩౧).

౧౩. తూర్పుగోదావరి, ఏజిస్సీ జిల్లా, భద్రాచలం తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౮౦ (౧౯౩౧).

౧౪. విశాఖపట్టణముజిల్లా, భీమునిపట్టణముతాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౬౨ (౧౯౩౧).

౧౫. విశాఖపట్టణముజిల్లా, గొల్లంపేడ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭౪ (౧౯౩౧).

౧౬. విశాఖపట్టణముజిల్లా, పొల్కొండ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౫౦ (౧౯౩౧).

౧౭. విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరనల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౦.

అన్నవరప్పాడు — గుంటూరుజిల్లా, నర్సారావుపేట తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౨౩ (౧౯౩౧).

అన్నవరము అగ్రహారము — విశాఖపట్టణము జిల్లా, బొబ్బిలితాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౨ (౧౯౩౧).

అన్నసముద్రం — కర్నూలుజిల్లా, మార్కాపురం తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౧౧ (౧౯౩౧).

అన్నా — ఆసియాఖండమునందలి తుర్కీదేశములోని యొకపట్టణము. ఇది బాగ్దాద్ సరిహద్దులో ‘యాప్రీటీన్’ నదియొడ్డున నున్నది. దీనియెడట ఫలవంతములైన కుశేత్రములుగల చిన్నచిన్న

దీప్తములు కలవు. ఇది యెడారివడును నున్న పట్టణ మగుటచే బాట సారులు విరమించుటకై మిక్కిలి యుపయోగకరముగ నుండును. పూర్వకాల మండిన నాల్గదుర్గములగుర్తు లిచటఁ గలవు.

అన్నా వివనోవా — (౧౬౯౩ - ౧౭౪౦) రష్యా దేశమునకుఁ జక్రవర్తిని, ఐదవ ఐవన్ అను రాజునకుఁ గూఁతురు, పీటర్ ది గ్రేట్ అనువానికి సవతిచెల్లెలు. ౧౭౩౦ లో రెండవ పీటర్ సునిపోగా నీమె రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈమె న్యేచ్ఛగ నిరంకుశముగ ప్రభుత్వము చేసెను. బిరన్ అనువాఁ డీమెకృపకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. వాని నీమె మంత్రిత్వ మొసంగినందున వాఁడు ప్రజలను మిక్కిలి పీడించెను.

అన్నాకోమ్నెనా — (౧౮౦౩ - ౧౮౪౮) బైజంటిన్ వేళపురాజపుత్రి. ఈమె విదుషీచరిత్ర గ్రంథమును వ్రాసెను. పండితులకు వాక్రీయ మిచ్చెను. ప్రథమ అలెగ్జియన్ (Alexius I) అను రాజునకుఁ గూఁతురు. ఈమెభర్త పేరు నిస్సోరస్ బ్రెయన్నియన్ (Nicephorus Bryennius). తండ్రిమరణసమయమునందు నీమె యాతనిరాజ్యము తనభర్త కిచ్చుని వేఁడెను. కాని యాతఁ డందుల కొప్పుకొనలేదు. తరువాత నీమె తమ్ముడు రా జయ్యెను. ఆతనిని జంప నీమె కుట్ర పన్నెను. కుట్ర జెల్లడియైనందున నీమెయొ, నీమెభర్తయు గ్రీసుదేశమునకుఁ బాఠిపోయిరి. తరువాత నీమె తన కాల మంతయు విద్యావ్యాసంగమునందే కడపెను. ఈమె 'అలెగ్జియాడ్' అను కావ్యమును రచించెను. అందు తనతండ్రిచరిత్రమును వర్ణించెను.

అన్నా జీదత్తు — శివాజీయొక్క విశ్వాసపాత్రులగు సేనానాయకులలో నొకఁడు. ఇతఁడు మిగుల కొరతకాలియై యనేక యుద్ధములందు శివాజీకి దోడుపడియుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౭౦-వ సంవత్సరమున కేర్నావ, నీలోపంతుసోనజేవులకు సహాయుడై యితఁడు మొగలాయీలను మహారాష్ట్రమునుండి వెడలనడచెను. ఆఫఘాన్ ఖానుమరణానంతరము మహారాష్ట్రులు విజాపురరాజ్యప్రదేశముల ననేకముల వశము గావించుకొనసాగిరి. వానిలో కొల్హాపుర సమీపముందలి పన్నాలాదుర్గము నన్నాజీయే వశము చేసికొనెను. ముఁగ్గియొక సమయమున నితఁడు హుద్దీనగరమును జయించి యాచటి వస్త్రాగారముల స్వాధీనము గావించికొనెను. శివాజీ దక్షిణదండ యాత్రులకుఁ బోవునపు డతనిచే నియోజితుఁడై యన్నాజీ సరిహద్దు దేశములఁ బాలించియుండెను. ఔరంగజేబువలన నిమంత్రితుఁడై డిల్లీకిఁ బోవునపరమున శివాజీ యన్నాజీయాధిపత్యముగల యొక సంఘమునకుఁ దనరాజ్యము కొప్పగింపిపోయెను. ఇతఁడు శివాజీ రాజ్యాభిషేకసమయమున ఛత్రధారణ మొనరించెను. శివాజీమరణానంతర మితఁడు సంభాజీకి విరుద్ధముగఁ బనిచేసియుండుటవలన నతఁడు జయించి సింహాసన మెక్కినతొడనే యన్నాజీని చంపించెను.

అన్నా పురము — గంజాంజిల్లా, తెక్కలి తాలూకా లోని జమీన్దార్ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౫౭ (౧౯౩౧).

అన్నా రెడ్డిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా, కోస్తూరుతాలూకాయందలి గ్రామము జనసంఖ్య ౧,౪౯౩ (౧౯౩౧).

అన్నిగిరి — బొంబాయి కోస్తాలోని ధార్వాడ్ జిల్లాలో నున్న నవల్ గుండ్ లోని యొక గ్రామము. ధార్వాడ్ నుండి గదగ్ మిఠుగా బహారికి పట్టణస్తామిఠు నున్నది. ఈ గ్రామమునకు డక్షిణమహారాష్ట్ర-యునుపదారియొక్క ప్రేక్షను కలదు. ఇచ్చట కాయ ధాన్యము, ప్రత్తియొక్క వ్యాపారము విశేషముగా కలదు. ఇక్కడ ప్రత్తివారమును సంత జరగును. ఈ గ్రామముయొక్క విశేష మేమనగా, ఇచ్చట నమృతేశ్వరుని దేవాలయ మొకటి కలదు. దీనిని జలనాచార్యులు కట్టించె నందురు. ఇది ౭౬ స్తంభములమీఠి నిలిచి యున్నది. ౧౧౫౭ ముహూ ౧౨౦౮ సంవత్సరముల నడచు లిఖించిన ఆలంకారములు దేవాలయమున నున్నవి. ౧౧౬౧-వ సంవత్సరమున బిజ్జుల డను కలదుగి మోఘండు పడమటిచాళుక్యుల నోడించి, అన్నిగిరిని ముగ్గుపట్టణముగా చేసికొనెను. ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వము యొక్క ఆదియందు నీపట్టణము నిపాని ప్రభువుబాగీరులో నొకటిగా నుండెను. ఆరుపిమ్మట ౧౮౩౯-వ సంవత్సరమున బ్రిటీషువారిక్రిందికి వచ్చెను. ఈ పట్టణమందు నాలుగుపాఠశాలలు గలవు. అందులో నొకటి బాలికలకుఁగాను నియమింపబడినది.

అన్ను పురము — ౧. గంజాంజిల్లా, పల్లాకిమిడి తహశీల్ లోని జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౭ (౧౯౩౧).

౨. గంజాంజిల్లా, పల్లాకిమిడి తాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౯ (౧౯౩౧).

అన్నూరు — చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౧౨ (౧౯౩౧).

అన్నూరు కన్నా — చిత్తూరుజిల్లా, పుత్తూరుతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౩ (౧౯౩౧).

అన్నె బోయిని పల్లి — నెల్లూరుజిల్లా, కందుకూరుతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౦౭ (౧౯౩౧).

అన్నె రావు సేట — కృష్ణజిల్లా, నూజివీడుతాలూకాయందలి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౬ (౧౯౩౧).

అన్యతః స్థలము — కురుక్షేత్రమునందలి యొక సహోవరము (శతపథబ్రాహ్మణము, ౧౧. ౫. ౧. ౪).

అన్యథానుపపత్తి — మిఠాంసకులమతమున నొక ప్రమాణము. ఇది అధాపత్త్యంతర్గతము. బలిసభద్రయ్య భగవా

భుజింపఁడు. అట్లనినతోడనే రాత్రి భోజనము చేయు నని యూహించుట అన్యథానుపపత్తి. బలియటకు వేటుకారణము లేనందున రాత్రి భోజనము చేయు నని యూహింపవలయున్నది. ఈ బలుపు మఱొకవిధముగా సాధించుటకు వీలు లేదు. కావున దీనిని అన్యథానుపపత్తి యందురు కాని నైయామికులు దీనిని స్వతంత్ర ప్రమాణముగ నొప్పుకొనరు. ఇదియు నర్థిపత్తియు ననునానప్రమాణాంతర్గతములే యని వారిభావము.

అన్యథాసిద్ధము — ఇది న్యాయశాస్త్రవిషయక

పదము. కారణము కాని దానిని, దానికి నిజ మైనకారణముతోఁ గల సంబంధమునుబట్టి, కారణముగ నెంచినయొడల నది అన్యథాసిద్ధ మనఁబడును. కార్యమునకు నియతపూర్వ మయ్యును కారణము కానిదానిని అన్యథాసిద్ధ మందురు. 'కార్యకాండములకు సంబంధ మెట్టిది? కారణ మెల్లప్పుడును కార్యమునకు నియతపూర్వవర్తిగ నుండువలయును' అనునియమమునకు సరియైన యర్థము తెలియక కొందఱు నియతపూర్వవర్తి లయిన యన్ని పదార్థములను కారణము లుగ నెంచెదరు. అవి అన్యథాసిద్ధములే కాని కారణములు కావు. ఘటమునకు కుమ్మరివాఁడు కారణము. ఎందులకు? నియతపూర్వవర్తి గనుక. అట్లే కుమ్మరివానితండ్రిగూడ నియతపూర్వవర్తియే. కావున వానితండ్రి, వానితండ్రితండ్రి — యిట్లందఱును ఘటమునకు కారణము లని చెప్పఁగూడదు. మమ్మి లేనిది కుండ కానేరదు గనుక మమ్మి కుండకుఁ గారణము. కాని గాడిచ లేనిది కుమ్మరి యామమ్మను వామనొద్దకుఁ బోయిలఁడు కనుక వానిగాడిచయఁ గుమ్మరి కుండకుఁ గారణ మని చెప్పవచ్చునా? కూడదు. గాడిచ అన్యథాసిద్ధము. ఇట్లు కారణలక్షణము చెప్పనపుడు నియతపూర్వ వర్తిత్వ మనఁగా లఘు నియతపూర్వవర్తిత్వ మని యర్థము చేసికొనవలయును; అనఁగా దక్కువలోఁ దక్కువ యంత యుండిన కార్యము సిద్ధించునో యంతయే కారణమని యనవలయును. నియతపూర్వవర్తి యొక్కలఘుత్వము మూడు విధములు; శరీరకృతము, ఉపస్థితీకృతము, సంబంధకృతము.

అన్యథాసిద్ధము లైదువిధములు:—

౧. కారణవృత్తి, లేక కారణతావచ్చేదకరూపగర్తము: కుమ్మరివానిదండము ఘటమునకుఁ గారణమే కాని తద్గర్తమైన దండ త్వము కారణము కాదు, అన్యథాసిద్ధము.

౨. కారణగుణము: దండము కారణమే కాని దండము యొక్క రూపము రంగు మొదలగునితరగుణములు కారణములు కావు. కావున కారణగుణము అన్యథాసిద్ధములు.

౩. వేటుకార్యమునకుఁ బూర్వవర్తి (కారణము) అని తెలిసినదానిని, ప్రస్తుతకార్యమునకుఁ బూర్వవర్తిగాఁ జెప్పినయొడల నది అన్యథాసిద్ధ మగును. ఆకాశము శబ్దమునకుఁ గారణ మని తెలి

సియు నాకాశమును ఘటమునకుఁ బూర్వవర్తిగ నెంచినయొడల నాకాశము అన్యథాసిద్ధ మగునేకాని కారణము కానేరదు.

౪. కారణముయొక్క కారణత్వము నపేక్షించుట, కుండకు కుమ్మరి కారణము; కుమ్మరివానికి వానితండ్రి కారణము. కావున కుమ్మరివానియొక్కతండ్రి కారణముయొక్కకారణము. అందుచే నన్యథాసిద్ధము.

౫. ఘటమునకు కుమ్మరివానిగాడిచ కారణము కాదు. అన్యథాసిద్ధము.

ఇందును గుఱించి 'కారణము' అను శబ్దముక్రింద వివరముగాఁ జర్చింపఁబడును.

అన్యాయక్రాంతము — ఇది ఆస్తిని ప్రశ్నేకించుటకుఁ గాని, నిడఁబెట్టుటకుఁ గాని పేరు. వ్యవహారమున ఆస్తిని బుద్ధిపూర్వకముగ నితరులకు విక్రయించినను, తనఖాపెట్టినను అన్యాయక్రాంతము చేయుట యందురు. ఆస్తి వారసత్వమురూపమునఁ జెందునపు డది అన్యాయక్రాంతము కానేరదు.

అస్సోరో బాటియా — గంజాంజిల్లా, బరహంపురము తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౯ (౧౯౩౧).

అన్వరి — ఒక గొప్ప పారసీకవి. ఖురాసాన్ దేశ జాడు. సుల్తాన్ సంజర్ సోజాకి అనురాజువాస్తానకవి. ఇతఁడు హ్యతిమమునూడ బాగుగ నెఱిగియుండెను. ఇతఁడు బాల్ఖిస్త్రీ. శ. ౧౨౦౦-ల సంవత్సరమున మృతుఁ డయ్యెను. ఇతని పద్యము లన్నియు 'దీవాన్ అన్వరి' యను గ్రంథమునందు సంగ్రహింపఁబడినవి.

అన్వరుద్దీనుఖాను — కర్ణాటకనవాబు లనఁబడు వానికి మూలపురుషుఁడు. ఇతఁడు ఔరంగజేబు కొలువుననుండి ప్రసిద్ధిపొందిన అన్వరుఖాన్ అనునతని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. ఇతఁడు మొదట ఢిల్లీచక్రవర్తివలన కోరాజువానాబాద్ ప్రాంతమునకు సుబేదారుగా నేర్పఱుపఁబడెను. కాని యచ్చటఁ దిన్నగా బని చేయలేక యితఁడు చెప్పకుండ అహమదాబాదునకుఁ బాఠి పోయెను. నైజామ్ ఉల్ ముల్క్ (ఇప్పటి నిజాముమూలపురుషుని) యొక్క తండ్రియైన గాజీ ఉద్దీన్ ఖాన్ ఈతనికి మారతులో గొప్ప యుద్ధోగ మిచ్చెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౭౨౯ న దక్కను నందు నవాబు ఆసఫ్ జా నైజాముల్ ముల్కును గలసికొనెను. నైజాము హైదరాబాదుప్రాంతదేశమున కేగిన అల్లరుల నగణి రాజ్యమును క్రమపద్ధతిని తెట్టుచుండినకాల మది. ఈతరుణమున ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరమునగ్గరులయందలి జమీన్దారులు ప్రభుత్వమున కెదురుతిరిగి విప్లవము గలిగించుచుండుటచేత ఆసర్కారులయందలి అల్లరుల నగణి కాంతి సెలకొల్పుటకు నైజాము అన్వరుద్దీను ఖానును ఆసర్కారులకు ప్రభువుగ నియమించెను. ఇతఁడు ౧౭౨౫

మొదలు ౧౭౪౧ వఱకు నీసర్కారులను పాలించెను. ఈసర్కారుల యందలి విప్లవము నణచుటలో నితనికి ౧౭౩౨ - ౧౭౩౯ సంవత్సరములందు రాజమహేంద్రవరమునకు ప్రభువుగనుండి, యిప్పటికిని స్థానికగాళ్లందు హాజీహుస్సేను అనునామమునఁ బరఁగు రుస్తుంఖాను సహాయుఁడుగ నుండెను. అన్వరుద్దీన్ ఖానుపరిపాలనము తీవ్రతకును, కఠినతకును కేరుకొనినది. రుస్తుంఖానుకుమారుడగు మారుద్దీను తనతండ్రిని జంపి, రాజమహేంద్రవరముసర్కారునకుఁ దానే యధికారియై నిజాము ప్రభుత్వమును ధిక్కరించినపుడు అన్వరుద్దీన్ అతనిని సంహరించి యాసర్కారును చివరవరమునకుఁ దెచ్చుకొనెను. ఆసఫ్ జా తిరుగుబాటుల నణచి కాంతిని నెలకొల్పుటకు ౧౭౪౩ - ౧౭౪౪ న కర్ణాటకముపయ దండెత్తి చిల్లినపుడు అతఁడు అన్వరుద్దీన్ ఖానుశక్తిసామర్థ్యములను, రాజభక్తిని గుర్తించి హైదరాబాదునుబా నాతని కొప్పగించి తవ్వకచరభారము నాతని పయి మోపెను. ఆకాలమున నవాబు అన్వరుద్దీన్ కర్ణాటకయాభివృద్ధికిఁ జాలఁ బనిచేసెను.

కర్ణాటకమునందలి యల్లరుల నణచి ఆసఫ్ జా ఆర్కాటు గుబాగు ఖోజా అబ్దుల్లాఖానును నవాబుగ నియమించెను; కాని నియామకము జరగిన కొలదికాలమునకే అతఁడు చనిపోవుటచేత ఆపనవికి ౧౭౪౪ లో అన్వరుద్దీనుఖాను నియామితుడయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౭౪౫ లో ఆసఫ్ జా కాలగర్తము నొందినపిదప సింహాసనమునకయి ముజఫరుజంగు పితూరీ కేరఁపెను. అతఁడు చందానాహేబు ప్రాత్యహమున అన్వరుద్దీనుఖానుపయి దండెత్తినచ్చేసెను. ఉభయ బలములకు ఆంబూరునొద్ద క్రీ. శ. ౧౭౪౯ లో యుద్ధము జరగెను. ఆయుద్ధమున నితఁడు డెబ్బదియేడుసంవత్సరములవయసున వీరమరణము నొందెను. మొదట నీతనిశరీరమును ఆర్కాటుజామానుసీదులో సమాధిచేసిరి; కాని యటుపిదప దానిని హైదరాబాదునకుఁ గొనిపోయి మర్షీవ్ నా చలిఉల్లా మసీదు ప్రక్క స్థాపితముచేసిరి. ఈతనిసరిపాలనము కడు జనకంటక మయిన దని కేరుకొనెనది. ఈ యన్వరుద్దీనుఖానుకుటుంబమునకు సంబంధించిన చరిత్రమును 'అన్వరు-నామా' యనుపేర మీర్ ఇస్మాయిల్ ఖాన్ అబ్దుల్ యను కవి పారసీ భాషలో రచించెను.

అన్వష్టకము — అష్టకముయొక్క తరువాతిది

అన్వష్టకము, అది గౌణచాంద్ర పావ మాఘ ఫాల్గున ఆశ్వినమాసములయందలి కృష్ణపక్షవరమి యగును. అదినమున నాహితాగ్నులు మాతృకశ్రావ్యమును జేయవలయును. పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులభార్య లగు మువ్వగుమాతలనిమిత్తము ద్వీజాల భుజింపజేయవలయు ననియు, అది శేవలము మాతలకొఱకే కావున మాతృశ్రాద్ధమునుపేరఁ బరఁగుననియు దీనిని సాగ్నికుడై కావింపవలయు ననియు శంఖస్తోత్ర వచింపుచున్నది. అష్టకములందువలె నన్వష్టకములందుఁ గూడ నగ్నియందు హవనముం జేసి పూర్వమువలెనే మాతృపితామహీప్రపితామహాదులనిమిత్తము బ్రాహ్మణులభోజనముం జేయింప

వలయు నని విష్ణుస్తోత్రమందు లిఖింపఁబడియున్నది. ఇచ్చట హోమము చేయవలయు ననిమాత్రమే వ్రాసినచో నగ్నియందుఁ జేయవలె ననువర్ధము రానేవచ్చును. ఇటు లుండ నగ్నియందు హోమము గావింపవలయు నని వ్రాయఁబడియుండుటవలన నగ్నియందే చేయవలయును గాని విధానేతరప్రాప్త మగు విప్రునిహస్తము నందుఁ జేయ వలనుపడదు. ప్రకృతిధూత మైన శ్రాద్ధమండలి యాధారాంతరమునకు వికృతిధూత శ్రాద్ధమండలి విశేషవిహితాధారమువలన బాధ కలుగును. శరమయబుద్ధివలన తుకమయబుద్ధి బాధింపఁబడుచున్నది. లోకికాగ్నిలోఁగూడ హోమముం జేయుట గూడదు. పితృ సంబంధిహోమమునకు లోకికాగ్నియందు విధానము లే దని మనువచి నము. ఇటులే శ్రాద్ధచింతామణిలోఁగూడ వ్రాయఁబడియున్నది.

అన్వాధి — ఒకఁ డొకవస్తువును కేటొకనిచగ్గఱఁ గుడువ తెట్టినచో వారెండఁబాడు మఱియొకనికడ కేగి యతనితో నీ వీవస్తువును ఫలనివానికి సమర్పింపు మని చెప్పుచు నతనకే గుడువ యిచ్చిన యెడల నది అన్వాధి యనఁబడు నని వివాదార్థవసేతువునందు లిఖింపఁబడియున్నది. విచనమూలకముగ నీ వీవస్తువు నముకమునుజున కియ్యవలసిన దని నుడువుచుఁ గుడువ యొందినచో నది అన్వాధి యని హలాయుధుఁడు.

అన్వాధేయము — స్త్రీగనము; వివాహానంతరము బంధువులవలనఁగాని భర్తకులమువారివలనఁగాని స్త్రీకి లభించుగనము.

“వివాహ త్వరతో యక్తు లబ్ధం భర్తృకులాత్ స్త్రీయాః,

అన్వాధేయం త దుక్తం తు లబ్ధం బంధుకులా త్తథా.

అని కాత్యాయనుఁడు వచించియున్నాఁడు.

అకోహోల్ట్ — జర్మనీదేశమునందలి ఒకచిన్నస్వతంత్ర రాజ్యము. ౧౮౧౮-వ సంవత్సరమునకు పూర్వము ఇది జర్మనీ సామ్రాజ్యములో నొకభాగముగ నుండినది. కాని అయేటనే జర్మనీదేశమున సంఘటించిన విప్లవమునకు తరువాత అకోహోల్ట్ ప్రభుత్వము ప్రజాస్వామికముగ (Republican Government) మారినది. దీనివైశాల్యము ౮౮౮ చ. మైళ్లు; జనసంఖ్య ౩,౩౧,౨౧౮. పరిశ్రమలు కొన్ని అభివృద్ధిలో నున్నను ఇందలిప్రజలకు వ్యవసాయమే ముఖ్యవృత్తి.

అన్విల్వాడ — ఈ రాజ్యము ప్రస్తుతము బొంబాయి రాజధానిసరిహద్దులోఁ జేరిన గుజరాత్ రాష్ట్రమునం దుండెను. క్రీ. శ. ౬౪౬-౭౧ సంవత్సరప్రాంతమున చావడరాజపుత్రులలో నొకఁడగు వనరాజు దీనిని స్థాపించెను. అతఁడు ౭౮౦ వఱకును పాలించి చనిపోయెను. అతనిపిమ్మట అతనివంశమువారలు ఎనమండ్రు పాలించిరి. ఆఖరు అతఁడు ౯౬౧ లో చనిపోయెను. పిమ్మట చాళుక్యవంశజుడగు మాలరాజు (౯౪౧ - ౯౯౬) అను నీతఁడీరాజ్యమునకు ప్రభువై, రాజ్యమును కాలేవాడ, కచ్, దక్షిణగుజరాత్ దేశములలోని వ్యాపింపజేసి ప్రసిద్ధి గాంచెను. ఈతనిచే

సావితమైన వంశమునకు 'సోలంకి' వంశ మని పేరు. ఈతనిసంతతి వార లిక్కడ రెండుకతాబ్జులవలకును పాలించిరి. వీరు తైవమతస్థులగుటచే సోమనాథపట్టణమందలి సోమనాథనియాలయమునుగూర్చి చాల శ్రద్ధ తీసికొనియెడివారలు. అప్పటిప్రభు వగు మొదటిభీముని ఓడించి ౧౦౨౬ లో మహమ్మదగుజనీ దేవాలయమును పడఁగొట్టి ద్రవ్యమును కొల్ల గొనెను. గజనీ చెల్లినతరువాత ఈగుడి భీమునిచే మరలఁ గట్టఁబడెను. ఈతనిసంతతివారు ౧౧౪౩ వలకు నీదేశమును పాలించిరి. అటుతర్వాత మాలరాజయొక్క జ్ఞాతు లీదేశమునకు ప్రభువులై ఒకకతాబ్జివలకును పాలించిరి. వీరు కాశీవాడ, మాల్వానకు కూడ నధికారులై యుండుటయేకాక ౧౧౬౦ లో కొంకణదేశముపై దండయాత్ర నడిపిరి. ౧౨౪౨ న ఈ మాలరాజువంశ మంత రించినప్పటి ధోల్కాదేశస్థులగు 'వాసులు' అను నొకతెగవారి ప్రాంతము నేలిరి. వీరిని ౧౨౯౦ లో అల్లాఉద్దీను ఖిల్జీ తఱిమి పైచెను.

అపభరణి — భరణిగ్రామమునకు అపభరణి యని నామాంతర మున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. తైత్తిరీయసంహితలో భరణి యనుకేరకవలెనున్నవ, తైత్తిరీయబ్రాహ్మణములో 'యమస్యా పభరణిః అపకర్షంతిః' అని యున్నది. కృత్తికలో సంవత్సర మారంభ మైనపుడు భరణి ఆఖరు నక్షత్రము అయియుండెడిది. ఆఖరునక్షత్ర మగుటచేత భరణికి యముఁ డిభివత యని చెప్పుఁ బడినది. వివరములకు తిలకు లోకమాన్యుని (Orion) గ్రంథము నందలి ౪౨-౪౩ పుటలు చూడవగును.

(గో. వేం. రా.)

అపరతంగణము — తంగణదేశమును అంటియున్న భారతవర్షీయదేశము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరతాలము — తాలదేశము నంటియున్న భారత వర్షీయదేశము. కేకయదేశమునుండి ఆచోద్యుకుఁ బోయినయెడల మొదట నీదేశము తగులును (వా. రా., అయో, ప. ౬౬).

అపరదక్షిణకుంతిరాష్ట్రము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమునం దున్న కుంతిరాష్ట్రమును తగిలియున్నదేశము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరదక్షిణనిషాదము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమునం దున్న మైచ్చరాజులదేశమునకు దక్షిణమునందును, పుష్క నిషాదు లను లోకులదేశమున కుత్తరమునందును ఈ దేశ ముండెను (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణపాండ్యదేశము — పాండ్యదేశమును తగిలియున్నదేశము. పాండవులకాలమున నిది ద్రవిడదేశమునకు దక్షిణమునం దుండెను (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణమత్స్యము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమున మత్స్యదేశమును తగిలియున్నదేశము (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరదక్షిణనేకము — ఇంద్రప్రస్థమునకు దక్షిణమున నున్నయొకదేశము (భార., సభా, అ. ౩౧).

అపరనంద — హిమాలయముమీఁది యొకతీర్థము.

అపరపూర్వవిదేహము — ఇంద్రప్రస్థమునకుఁ దూర్పున నున్న రెండువిదేహదేశములలో నొక్కటి. గంధకదేశము నకుఁ దూర్పున నున్నది యొకవిదేహము. ఇది రెండవది. ఈరాజ్యము ననే జనకవంశజులు రాజ్యము చేయుచుండి రని కొందఱుముఖ్యప్రాయ మైయున్నది. ఆ ట్లయిన శ్రీరామునికాలమున నీతఁదేవతంద్రియైన జనకుఁడును, పాండవులకాలమున బహుభాస్కర ఁడను జనకుఁడును రాజ్యము చేయుచుండి రని చెప్పవలసియున్నది (భా. ప్రా. ౯).

అపర పూర్వసుప్తాము — భారతవర్షీయ దేశ విశేషము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరబల్లవదేశము — భారతవర్షీయ దేశవిశేషము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరాంతదేశము — భారతవర్షీయ మైన యొక దేశము (భార., భీష్మ, అ. ౯).

అపరాజిత — కాకద్వీపములోని యొకనది.

అపరాజితసృచ్చ — భువనదేవవిరచిత మయిన యొకశిల్పకాస్త్రము. హేమాద్రి తన 'దానచింతామణి' యందు 'పరిశేషఖండము'న దీని నుదాహరించినాడు.

అపరాజితవాస్త్రశాస్త్రము — విశ్వకర్మకృత మని చెప్పఁబడు నొకశిల్పకాస్త్రము.

అపరాజితుఁడు — ౧. ఏకాదశరుద్రులలో నొక్కఁడు.

౨. శ్రీ కృష్ణునకును లక్ష్మణకును పుట్టినకుమారుఁడు.

౩. గృతరాష్ట్రుని నూర్గురుపుత్రులలో నొక్కఁడు.

అపరారుక్మండు — విజ్ఞానేశ్వరునికాలమునో, దానికిఁ గొంచెము తరువాతనో శిలాహారరాజు-అపరారుక్మండు (అప రాదిత్యుఁడు) అనునతఁడు ౧౧౩౪-౧౧౫౦ సంవత్సరములనడిమి కాలమున యజ్ఞపల్కశిష్టులి కొక పెద్దభాష్యము రచించెను.

అతఁడు కొంతగడేశముందలి 'పురి' యనుచోట రాజ్య మేలుచుండు నాఁడు. ఈభావ్యము మితాక్షరితరీ నంతగఁ జేరెక్కినది కాకపోయి నను స్మృతిచంద్రిక, చతుర్వర్ణచింతామణి, మదనపారిజాతము మున్నగు ప్రధానస్మృతిగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడియున్నది. భావ్యగ్రంథ మైనను ఇది 'యాజ్ఞవల్క్యసర్వశాస్త్రనిబంధము' అని ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను. అపరార్కుఁడు తనగ్రంథమున నెందును విజ్ఞానేశ్వరునిమితాక్షరి నుదాహరింపలేదు. అంతియకాక రెంటియందును వ్రాయఁబడినవాక్యమును కొన్ని సమానములుగ నుంచుటనుబట్టి, యీ యిరువురును ఏదీయో యొకస్రావీనగ్రంథమునుండి సాహాయ్యమును బొందియుండు యీ యూహింపవలసియున్నది. శిలాహారరాజ-అపరార్కుఁడు జీవితవాహనునివంశమువాఁడ నని చెప్పుకొన్నాఁడు. కొందఱు వైశీవ్యవారివాహనుఁడును, దాయభాగరచయిత యనుకీర్తన వాహనుఁడును ఒక్కఁడే యని తలంచుచున్నారు. కాని నిజముగ వారిద్దఱును పూర్తిగ భిన్నవ్యక్తులు: భిన్నజాతీయులు, భిన్నదేశీయులు, భిన్నకాలములవారు. శిలాహారరాజవంశపుపూర్వపురుషులు త్రితీయులు. కొంతగడేశమువారు. దాయభాగరచయిత ద్వైవంశీయ వాహనుఁడు గౌడదేశవాసి యగు రాధీయబ్రాహ్మణుఁడు. పారిభద్ర (పారియాల్) గ్రామవాసి.

అపరోక్షానుభూతి — ఇది శ్రీశంకరాచార్యవిరచిత మైన ౧౪౪ శ్లోకముల వేదాంతగ్రంథము. శంకరుల జన్మస్థానము కేరళమునందుఁ గల కాలటి. శంకరుఁడు నంబూద్రిబ్రాహ్మణంశజుఁడు; తండ్రి శివగురువు; తల్లి ఆర్యాంబ. శంకరుని కాలనిర్ణయమునందు శ్రీ. పూ. ౫౦౯ నుండి శ్రీస్తు ౪౮౬ వఱకును నున్నటులు ప్రాచ్య, పాశ్చాత్యపండితులందు భేదాభిప్రాయములు గలవు. బౌద్ధమతవిద్వంసకుఁడును, చణ్డ్యోద్ధారకుఁడును నైన శంకరుఁడు బౌద్ధమతవ్యాపకులైన అశోక, బుద్ధధర్మ, నాగార్జునాదుల కనంతరమునందు నివసించినటులు విశ్వసింపఁబడియున్నది. శ్రీస్తుశకాంతరము కొన్ని శతాబ్దముల యనంతరము నివసించియుండును. శంకరులు ౩౨ ఏండ్లుమాత్రము జీవించినటులు ప్రతీతిగలదు.

అద్వైతమతస్థాపనాచార్యులైన శంకరాచార్యుల పరశంకరులుగను స్మార్త హిందూ బ్రాహ్మణులు పూజించుదురు. శంకరస్వాములు హిందూమతోద్ధరణముచేసిన మహానుభావులు. ప్రపంచమునం దతఁడరిచిన మతాచార్యులలో, బుద్ధివైభవమునందును, పాండిత్యమునందును, హేతువాదమునందును శంకరాచార్యుల ప్రతిభ నిరుపమానము. ప్రస్థానత్రయమునకు వ్రాసిన భావ్యములు, వేదవేదాంగశాస్త్రపురాణోపనిషదులు, శంకరుల పాండిత్యమును విశదము చేయుచున్నవి.

ఈకాది దశోపనిషద్భావ్యములు, శ్వేతాశ్వతరోపనిషద్భావ్యము, న్యసింహపురోహితరతాపిశ్యుపనిషద్భావ్యము, బ్రహ్మసూత్ర కారకమిహంసాభావ్యము, భగవద్గీతాభావ్యము, సవత్స

జాతీయభావ్యము, లలితాత్రికతిభావ్యము, ఆపస్తంబీయాధ్యాత్మపటలభావ్యము, విష్ణుసహస్రనామభావ్యము, వివేకమాదామణి, సర్వవేదాంత సిద్ధాంత సారసంగ్రహము, ఉపదేశసాహస్రి, దక్షిణామూర్తిస్తోత్రము, పంచీకరణము, మనీషాపంచకము, భజగోవిందము, స్వాత్మనిరూపణము, ఆనందలహరి, సౌందర్యలహరి, శివానందలహరి, శివ భుజంగస్తోత్రము, అపరోక్షానుభూతి, ప్రపంచసారము, మహావాక్యద్వర్ణము, శతశ్లోకి, ప్రబోధసుధాకరము, వేదాంతసారము, వేదాంతసింహము, వాక్యవృత్తి, ఆత్మబోధము, ఆత్మానాత్మవివేకము, హరిమీడేస్తుతి, విజ్ఞాననాక, జీవన్ముక్తానందలహరి, ప్రశ్నోత్తరరత్నమాల, పంచీకరణము, పంచవివ్యాఖ్యానము, (బ్రహ్మవిద్యావిలాసము), సిద్ధాంతలించువు (దిశ్శ్లోకి), గాయత్రీభావ్యము, అద్వైతానుభూతి, శాసనపంచకము, సాధనపంచకము, నిర్గుణమావస పూజ, భగవద్వాచసపూజ, శివాపరాధ తునూపణస్తోత్రము, త్రిపురసుందరిస్తోత్రము, ఆత్మపూజ, ఆర్తత్రాణ నారాయణాష్టాదశకస్తోత్రము మొదలయిన శంకరాచార్యకృత గ్రంథము లించుమించుగాఁ దెప్పి, చిన్నవి మూలయేఁబడివఱకును గలవు. భజగోవింద శివానందలహరి మనీషాపంచకాది శ్లోకము లాచార్యస్వాముల ప్రతిభకును, అద్వైతసిద్ధికిని నిదర్శనములు.

శ్రీ శంకరాచార్యులు కాంచీపురమునందు "ఓమ్ తత్సత్" నిర్దేశమైన వింద్రసరస్వత్యాచార్యనామమున యోగలింగమును, కామకొటిహిళమును, శృంగేరియందు "అహం బ్రహ్మి" నిర్దేశమైన భారతీమాంతాచార్యనామమున భోగలింగమును, కారదాహితమును, బదరికాశ్రమమునందు "అయమాత్మ బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన గిరిస్వామినామమున ముక్తిలింగమును, పూర్ణగిరిపీఠమును, ద్వారకయందు "తత్త్వమసి" నిర్దేశమైన అక్రామిస్వామినామమును కలిశిళమును, జగన్నాథమునందు "ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ" నిర్దేశమైన అరణ్యస్వామినామమున విమలపీఠమును స్థాపించి మహావాక్యార్థములను నామరూపములను సువ్యక్తము చేసినటులు ప్రతీతి కలదు. శంకరాచార్యులు దేశవ్యాప్తమైన నిగమాగమోక్తాచారపరమైన పూర్వమిహంసము ఉత్తరమిహంసా రూపమునను జ్ఞానపరముచేసి వేదాంతమున కపూర్వమైన పురుషార్థమును సమకూర్చినవిధమును శంకరాచార్యుల సిద్ధాంతములు బోధించుచున్నవి.

అపరోక్షానుభూతియందు శంకరప్రతిపాదితమైన అధ్యాససాధ్యమైన వేదాంతసారము గలదు. పరమార్థపరిజ్ఞానమునకు జ్ఞానపరమసాధనముగ నున్నది. నే నెవఁడను? ప్రపంచ మెటులు కలిగినది? దానికి కర్త యెవరు? ఉపాదానకారణ మేది? అను ప్రశ్నలు విచారమునఁబడును.

శోఽహం కథ మిదం జాతం శోవా కర్తాఽస్య విద్యతే,

ఉపాదానం కిమస్తేనా విచారః సోఽయ మిద్యతే.

౧౨

'అహం' దేశేంద్రియాదులు, భూతాదులు కా వను బుద్ధిజ్ఞానమువలనఁ గలుగుచున్నది. తదనంతరము 'అహం' నిర్త్యమైన

యాత్మయని నిశ్చయింపబడుచున్నది. 'నేను' ఏకమును, నూత్నమును, జ్ఞాతీయును, సాక్షీయును, సత్తయును, అవ్యయమునైన ఆత్మకాని దేహము కాదు.

అహ మేకోఽసి నూత్నం చ జ్ఞాతా సాక్షీ సదావ్యయః,
త దహం నాత్మ సద్దేహో విచారః సోఽయ మిద్భుకః. ౧౬
ఈయధ్యాసమువలనను 'అహం' నిత్యమైన బ్రహ్మపదార్థముగ నేర్పడుచున్నది.

"నేను" శమమును, శాంతమును, సచ్చిదానందలక్షణమును గలది. నేను నిర్మలుడను, నిశ్చలుడను, అనంతుడను, శుద్ధుడను, అజరుడను, అమరుడనునైన బ్రహ్మమును. అసమ్రాపమైన దేహము నేను కాదు. బుధులు దీనినే జ్ఞాన మందురు.

బ్రహ్మైవాహం శమ శ్శాంతః సచ్చిదానందలక్షణః,
నాహం దేహో హ్యసమ్రాటో జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః. ౨౪
నిర్మలో నిశ్చలోఽనంతః శుద్ధోఽహ మజరోఽమరః,
నాహం దేహో హ్యసమ్రాటో జ్ఞాన మిత్యుచ్యతే బుధైః. ౨౫

స్థావరజంగమాత్మకమైన ప్రపంచమున కంతకును ఆత్మధ్యాస గలిగినపుడు దేహధ్యాస పోయి బ్రహ్మధ్యాస గలుగుచున్నది.

స్వర్గవికారములైన వస్తువులందు నామరూపము లనిత్యములును స్వర్గత్వము నిత్యమును నైనటులు, బ్రహ్మత్వమునుండి కలిగినవాటికి బ్రహ్మత్వము నిత్యము.

సువర్ణా జ్ఞాయమానస్య సువర్ణత్వం చ కాశ్యతమ్,
బ్రహ్మణో జాయమానస్య బ్రహ్మత్వం చ తథా భవేత్. ౫౧
బాహ్యసాధనములయిన సకలస్మృతులను విడిచి బ్రహ్మత్వమును పొందుటకు పూర్ణయోగాభ్యాస మవసరము.

భావవృత్తి భావములను, అభావవృత్తి అభావములను కలుగఁ జేయుటలు బ్రహ్మవృత్తి పూర్ణయోగపరమైన బ్రహ్మత్వమునకు సాధనము.

భావవృత్తిః హి భావత్వం కూన్యవృత్తిః హి కూన్యతా,
బ్రహ్మవృత్తిః హి పూర్ణత్వం తథా పూర్ణత్వ మభ్యుపేత్. ౧౨౯
నిద్రనుండి మేలుకొనిన తరువాతను కలలు లేనటులు, బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినతరువాత నీ దేహేంద్రియాదు లసత్తనటవలన ప్రారబ్ధము లేదు.

తత్ప్రజ్ఞానోదయా దూర్ధ్వం ప్రారబ్ధం నైవ విద్యతే,
తపోదీపా మనత్త్వాత్తు యథా స్వప్నో విబోధతః. ౯౧

దీనియందు ౯౧ నుండి ౧౪౨ శ్లోకములందు ౧. యమము, ౨. నియమము, ౩. త్యాగము, ౪. మానము, ౫. దేశము, ౬. కాలము, ౭. ఆసనము, ౮. మూలబంధము, ౯. దేహాసమత్వము, ౧౦. దృష్టిస్థితి, ౧౧. ప్రాణాయామము, ౧౨. ప్రత్యాహారము, ౧౩. ధార

ణము, ౧౪. ఆత్మధ్యానము, ౧౫. సమాధి అని ౧౫ యోగాంగములును బాహ్యంగములు గాక అభ్యంతరసాధనములు గావలసిన విధము వ్యక్తము చేయబడినది. త్యాగలక్షణము పరమార్థమును తెలుపుచున్నది.

త్యాగః ప్రపశ్చరూపస్య చిదాత్మ త్యావలోకనాత్,
త్యాగో హి మహతాంపూజ్యః సర్వో మోక్షమయో యతః. ౧౦౬
ప్రపంచరూపమును విడిచి సర్వత్ర ఆత్మవలోకనము త్యాగము. అనుసంధానకాలమునందే మోక్షమయ మగుటచే త్యాగము మోక్షమున కుత్తమసాధనము.

ఈ యంగములతోఁగూడిన రాజయోగము పూర్ణయోగము, మోక్షసాధనము. కర్మపరమును బాహ్యసాధనమునైన హతయోగాభ్యాసము ప్రారబ్ధమునకు మూలము.

ఏభి రక్షైః సమాయక్తో రాజయోగ ఉదాహృతః,
కిచ్ఛిత్సక్యకషాయాణాం హతయోగేన సంయతః. ౧౦౭

పాదమతవ్యాపనము సంకుచితమైన కర్మకాండను శిథిలము చేసి నది. విశ్వావృత్తమైన కర్మము ధర్మస్వరూపమును దాల్చినది. కర్మము, ధర్మము బుద్ధియోగమునందు కరణుపొందినవి. పరిమితమును సాపేక్షమును నైన బుద్ధియోగము, బుద్ధధర్మమును నిరపేక్షమైన ఆత్మధర్మాభ్యుపయమునకు నిరర్థకము చేసినది. మఃములు, సంఘారామములు, విహారములు, ధర్మమును బాహ్యసాధనములందు లగ్నముచేసినవి. శంకరాచార్యులు సాపేక్షములైన కర్మయోగమును, సన్న్యాసయోగమును, బుద్ధియోగమును నిరపేక్షమైన ఆత్మయోగమునందు వేదాంతరూపమునను సమన్వయముచేసి సనాతనమైన వైదికమతము మధ్యరించి ఆచార్యుపదము నధిష్ఠించెను.

అపరోక్షమభూతి శంకర ప్రతిపాదితమైన అదైవత వేదాంత సారము నధ్యాససాధనమునను, తర్కవిత్కములతోను నిమిత్తము లేకుండ గుగమము చేయుచున్నది.

అపరో త్తరకులిందము — ఉత్తరదేశమునందు రెండు కులిందదేశములు కలవు. అం దిది రెండవది. ఇది కాలమాట, సుమంహలదేశములకు నడుమ నుండెను (భార., సభా, అ. ౨౬).

అపరో త్తరో లూకము — మోదాపురమున కుత్తరదిక్కున నున్న భారతవర్షీయదేశము. ఇంద్రప్రస్థమున కుత్తరమున ఉలూకదేశములు రెండు కలవు. అం దిది రెండవది (భార., సభా అ. ౨౭).

అపర్ణ — సతీదేవి దక్షయజ్ఞమున దగ్ధయై హిమాలయుని యింటఁ బుట్టి శివునికొఱకుఁ గొన్ని దినములు పర్ణంబులు భక్షించి తపస్సు చేసి పిదప శాపర్ణంబులు దినుటకూడ విడిచి తపం బొనర్చి

సఫలమనోరథ యయ్యెను. పర్ణభక్షణకూడ విడిచినందున నాపెకు నీసేరు పచ్చెను.

అపర్ణి — ఒక బ్రహ్మి.

అనలేచియక వర్వతములు — ఉత్తర - అమెరికాదేశములలో పర్వతమాలిక. ఇది యాదేశమునకుఁ దూర్పున నుండును. ఇది ౧,౩౦౦ మైళ్లు పొడవుగ నున్నది. ఎత్తుశిఖరములు రమరమి ౨,౦౦౦ అడుగులయెత్తున నుండు. దీని కనేక శాఖలును, శిఖరములును కలవు. ఈ పర్వతములందు నేలబొస్ట, మట్టినూనె విశేషముగ దొరకును.

అపవుడు — ఒకమని. కార్తవీర్యార్జునుఁ డితని గూత్ర మవనమును మూర్ఛిని కావలసిగా నొసంగెను. ఈకోపమున నపవుడు కార్తవీర్యుని వేయిచేతులును బరశురామునిచే ఖండింపఁబడ నట్లు శపించెను.

అపస్తారము — దీనిని వాడుకలో కొందఱు 'కాకి చుట్టు' లని చెప్పెదరు. అపస్తారములో ననేకవిధములు గలవు. కొందఱు కిడి చాలతీవ్రముగా వచ్చును. హఠాత్తుగ స్త్రీతప్పి కాళ్లుచేతులు విలవిల కొట్టుకొని నోటివెంట నొంగవడును. మఱికొందఱు స్త్రీతప్పి తప్పనిస్థితిలో కొన్ని నిమిషములుండి కాళ్లుచేతులు కొట్టుకొనకడనే తెలివితెచ్చుకొందురు. ఒకానొకఁడు తాను చేయుపని తగిలినాత్రము నిలిపి ప్రపంచజ్ఞానమంతను మఱచి, అంతలోనే తనపనిని తాను చూచుకొనును. జ్వరాది ఇతర వ్యాధులతో సంబంధము లేక ఇతరవిధముల నారోగ్యముగ నున్నమానవున కకస్తాత్తుగ తగిలినాత్రమో, ఆధిక కాలమో స్త్రీతప్పి ప్రపంచజ్ఞానము బోర్తిగ లేకుండఁగఁజేయు వ్యాధికి అపస్తార మని పేరు. కాళ్లుచేతులు కొట్టుకొనినను లేకపోయినను సరే.

వ్యాధి:— ఈవ్యాధి ప్రజలలో నెంతమంది కున్నదో సరిగా లెక్కించి చెప్పట కింతటియ కాధారము లేదనియు లేవు గాని సామాన్యముగా నన్ని దేశములందును కూడ జనసంఖ్యలో వేయింటికి ఒకని కీ వ్యాధి యున్నదని చెప్పవచ్చును. కొన్ని దేశములలో నింతకంటె హెచ్చుగ నుండవచ్చును. వంశపారంపర్యముగ కుటుంబములో లేనిదే ఈవ్యాధి సంతతికి వ్యాపింపఁచి చెప్పటకు నిదర్శనములులేవు. కాని ఉష్ణాదము త్రాగుదు గల కుటుంబములలో నీవ్యాధి గలవారలు ఎక్కువగా నున్నారని చెప్పవచ్చును. చిన్నతనములో బిడ్డలకు వచ్చు మూర్ఛ (చంటిబిడ్డ గుణము) కును, అపస్తారమునకును కొంత సంబంధము కానవచ్చుచున్నది. అపస్తారపు తిల్లుల బిడ్డలను గూడ మందిని గుఱించి కోఁగనచేయుగా నందు ౩ కిగరికి చిన్నతనములో చంటిబిడ్డ గుణము చూపి చనిపోయి రనియు, మిగిలిన ౨౧ మందిలో ౩ గిరికి అపస్తారవ్యాధి యేర్పడిన దనియు తెలియుచున్నది.

వయస్సునుబట్టి చూడఁగా అపస్తారము ౧౦ మొదలు ౨౦ సంవత్సరములవఱకు వయస్సులలో హెచ్చుగాఁ గానవచ్చుచున్నది. అందు ౧౩ మొదలు ౧౭ వఱకు మిక్కిలి తఱచుగ నీవ్యాధి అంకురించుచున్నట్లు నిదర్శనములు కలవు. ఒకకుటుంబములో ఈవ్యాధి వంశపారంపర్యముగ నున్నకొలది చిన్నవయస్సునందు అంకురించు నని కొందఱయభిప్రాయము. కొందఱుకు చిన్నతనమునందు చంటిబిడ్డవ్యాధి అప్పుడప్పుడు వచ్చుచు కొంతకాలమునకు అదే అపస్తారముగ పరిణమించును.

ఆంగ్లేయ వైద్యశాస్త్రము ననుసరించి

కారణము:— అపస్తారమునకు మనోవ్యాకులత, భయము మొదలగునవి కారణము లని యనేకులు సంబంధము కల్పించుటకు ప్రయత్నించిరి. కాని యిట్టి సంబంధము నూటికి ౩౦ మందిలో కంటె నెక్కువవారిలో కనఁబడును. నైతికవిషయ తగిన విభవలన పుట్టెనుక లోపలికి వంగి వాని ఒప్పుడువలన అపస్తారము వచ్చునని కొందఱు యభిప్రాయము కాని యొకానొకచో నట్లున్నను సాధారణ వ్యాధి కిది కారణము కా దని చెప్పవచ్చును. అట్టివారికి శరీరమంతట యొక భాగముండే ఈడ్పు సాధారణముగాఁ గనవట్టును. ముష్టి మైగున (Masturbation) మను దుర్మచారమువలన అపస్తారము జనించు నని కొందఱును, అపస్తారపురోగుల కిది యొకలక్షణమే కాని అపస్తారమునకు కారణము కా దని కొందఱును చెప్పుచున్నారు.

త్రాగుబోతులలో వయస్సు చెల్లినప్పటికి అపస్తారము హెచ్చుగ కానవచ్చుచున్నది కాని యపస్తారమునకు త్రాగుట కారణమని నిర్ణయించుటకు కలుగలేదు. పైని చెప్పినట్లు త్రాగుడునకును, ఉష్ణాదమునకును, అపస్తారమునకును నరములసంబంధ మేదో కలదు.

లక్షణములనుబట్టి అపస్తారమును మూడుతరగతులుగ విభజింప నగును: ౧. ఈడ్పుతోఁగూడిన పెద్దమూర్ఛ; ౨. ఈడ్పులేని చిన్న మూర్ఛ; ౩. ఈడ్పుతోఁగూడిన చిన్న మూర్ఛ.

లక్షణములు:— అపస్తారలక్షణములలో కొన్ని వ్యాధి పైకి కనఁబడకపూర్వము కొన్ని గంటలలో లేక దినములలో రోగియందు కనవట్టును. మఱికొన్ని లక్షణములు వ్యాధి బయటికిఁ దెలియకపూర్వము కొద్దినిమిషములకో తగిలునుకో మందుగ కనవట్టును. ఇట్టి లక్షణములను వ్యాధియొక్క పూర్వరూప మని చెప్పనగును.

అపస్తారపు రోగిలో నివసించువారలు రోగికి ఎప్పుడు మూర్ఛ వచ్చునో సాధారణముగా చెప్పగలరు. కొందఱు వ్యాధి బయల్పడక పూర్వము కొంతకాలము రుసరుస లాడుచు చీటికిమాటికి కోపపడుచుందురు. కొందఱు విచారగ్రస్తులుగ నుండి పనితోఁచక ఇటునటు తిరుగుచుందురు. మఱికొందఱు ఎన్నఁడునులేని చుటుకుతనము గలిగియుందురు. కొందఱు విచిత్రమైన త్రవిర్భ్రమములు చెందుదురు. కొందఱుకు మూర్ఛ రాకపూర్వము ఆఁరి తగ్గను. తలబొప్పి, తలతిరుగుట మొదలగు గుణములు కనవట్టును.

పైని చెప్పినవి గాక మార్కరాకముందు ఒకానొకకోకి ఒక్కొక్కరిని నూచనలు గన్పించును. ఒకడు ముందునకు పరుగెత్తిపడును. ఒకడు వెనుకవెనుకనే పరుగెత్తి పడును. మఱియొకడు సుంద్రముగ చుట్టుచుట్టు తిరిగి పడును. మార్క రాకపూర్వ మొకానొక కోకి యొనో పని యున్నట్లుగా మంచమునుండి క్రిందికి వంగి చూచి గభీరన పడిపోవుచుండే నని యొక వైద్యుడు ప్రాసేయున్నాడు. కొందఱకు ఒకచెయ్యి లుగినట్లును, తిప్పిర పట్టినట్లును మార్క రాకముందు నూచన గాన్పించును. కొందఱకు కడుపునొప్పి యుండును, లేదా తల త్రిప్పును. ఇట్లే ఒక్కొక్కకోకి ఒక్కొక్కవిధమైన నూచన యుండును. కొందఱ తొవ్విమైన నూచనయు లేకయే అకస్తాస్త్రుగ పడిపోవుదురు.

మార్క :- నిజమైన మార్కలో మూడవస్థలను వైద్యులు వర్ణించియున్నారు: ౧. మార్క. ఇందు శరీరమునందలి కంఠ లన్నియును ఒక్కపెట్టిన విగ్రహావస్థి స్థితి తప్పి కోకి పడిపోవును. ఈయొక్క ఒకప్రక్కను రెండవప్రక్కకుంటే బలముగ నుండు వచ్చును. అప్పుడు తల కన్నులు ఒకప్రక్కకు తిరిగిపోవును. శరీర మంతయు కొయ్యవలె నయి నడుము విల్లువంపుగా వంగియు మొగ్గ వేసినట్లును. ఎదురుటొప్పు కంఠ లన్నియు విగిసికొనిపోవుచు విచిత్రముగ మూలినట్లు కోకి ఒక పెద్దక వేయును మొదట ముఖము తెల్లబడి వెంటనే యెలుపెక్కి అంతలో నల్లబాని కంటిలోని పాపలు పెద్ద వగును. నాడి సన్నగిల్లును. ఈపైని చెప్పిన మొదటి యవస్థ యంతయు నరనిమనములో ముగియును. పిమ్మట రెండవయవస్థ వెంటనే ప్రారంభ మగును. ఇప్పుడు కంఠ లన్నియుఁ దీవ్రముగా గిజగిజ కొట్టుకొనును. నాలుక పండ్లమగ్గనుండి బయలు పడును. ఒకానొకప్పుడు నాలుక తేగ రక్తమువచ్చును. మలమూత్రముల విసర్జన మగును. కనుసన్న గిరిగిర తిరుగును. దోపిరి క్రమము పిప్పి అడుగును. ముఖము నల్లబాటును. మెడమందలి నెత్తుటికాలవ లుప్పి పోవును. తీవ్రమైన మార్కలో కోకి డోపిరాడక చనిపోవునేమో యని భయము కలుగును. కాని అంతలోనే ఈయవస్థ మాటి మూడవ యవస్థ ప్రారంభ మగును. కోకి కొంచెము తెలివి పచ్చునట్లు కాలో చేయియొత్తిప్పుకొనును. నిట్టూర్పు విడుచును. ఒకానొకడు తిరిగి వెంటనే నిద్రపోవును. మఱియొకడు పిచ్చిపట్టినట్లు కేకవేయును. ఇంకొకడు ప్రక్కనున్న వారితో జగడమాడును, కొట్టును, పరుగెత్తి పోవును. కాని కొంత సేపటికి నిద్రపోవును.

౧. మొదటియవస్థ అరనిమనము లోపుగను, రెండవయవస్థ ఒకటి రెండు నిమనములను, మూడవయవస్థ అయిదు మొదలు పదిదినములవఱకునుగూడ సామాన్యముగ నుండవచ్చును. మార్క విడిచినతరువాత పట్టు నిద్ర ఒకటి రెండుగంట లుండును. ఒకానొకప్పుడు కోకి దినమంతయు నిద్రమత్తులో పడియుండును. మొదటి యవస్థ యందు సన్నగిరిన నాడి రెండవయవస్థయందు దృఢమై వేగముగలది యగును. కొందఱకు మార్క విడిచినపిమ్మట తీవ్రమైన తలనొప్పి

వచ్చును. మార్కలో నుండగా శరీరమువేడిమి ఒకటి రెండు డిగ్రీలు హెచ్చవచ్చును. వెంటవెంటనే మార్క విడిచివిడిచి వచ్చుచున్న యెడల అధికజ్వరము రావచ్చును. కొందఱకు ప్రతిసారియు వాంతి కావచ్చును. అట్టివారలకు గొంతుకలో నేనైన పదార్థము లడ్డుపడి ప్రాణాపాయము గలుగవచ్చును.

౨. ఈప్పులేని చిన్నమార్క. ఇది ఒక్కఁడునుమొదల యిదు ఝణములవఱకు నుండు నని చెప్పవచ్చును. ఇది వచ్చినపుడు కోకి ముఖము ఇతరులకు విచిత్రముగ కన్పింపవచ్చును. కోకి తా నేదియో నుఱచిపోయినట్లు మాటాడుచున్నవారి డట్లే అకస్తాస్త్రుగ నిలుపును. ముఖము తెల్లబాటును, కంటిపాపలు పెద్ద వగును. ఝణములో నంతయు మాటి యథాస్థితికి వచ్చును. కోకి నడవచున్నయెడల కాళ్లు కొంచెము తడవబడును; లేదా ఒకప్రక్కకు వగును. కాని క్రింది పడడు. చేతిలోని సన్నపును బానివినవడు. ఈచిన్నమార్క రాకపూర్వము కోకి కెమియు నూచనలు తెలియవు. తరువాతగూడ బాధిమాంద్య ముండదు.

౩. ఈప్పుతోఁ గూడిన చిన్నమార్క. ఇందు శరీరమునం దేదోభాగము విఱ్ఱుగ విగిసికొనును; లేదా పట్టుకొనును. ఝణ మాత్రము స్థితి తప్పును. ఝణమాత్రము కనుసన్న తల యొక ప్రక్కకుఁ దిరుగును. ఈమార్క వచ్చినపుడు ఒక్కొక్కసారి ఝణ మాత్రమున్నను ఒకదినములో ననేకపర్యాయములుగా వచ్చును. నిద్రలో వచ్చినపుడు ఝణలు పడక తడుపుదురు.

నివానము :- అపస్తారమును గుర్తించుట సాధారణముగా కష్టము కాదు. కాని కోకిని చూడక ఇతరులు చెప్పవచ్చు ననుబట్టి వ్యాధి తెలిసికొనవలె ననిన కొంచెము కష్టమే. ఈక్రింది మూడు ప్రశ్నలకును జవాబు తెలిసికొనినయెడల కొంతవఱకు సహకారి యగును.

౧. కోకి అకస్తాస్త్రుగ స్థితి తెలియక పడెనా ?

౨. కోకి నాలుక కలుచుకొనెనా ?

౩. మూత్రము పడకలో తెలియకుండ పోసికొనెనా ?

ఈమూటికి 'అవు' నని జవాబు చెప్పినయెడల అపస్తార మని నిదానము చెప్పవచ్చును. కాని 'లేదు' అని జవాబు చెప్పిన యెడల వ్యాధి అపస్తారము కావని నిశ్చయింప వలెదు. ఏల యన చిన్నమార్కలలో పైని చెప్పిన మూడుప్రశ్నలకును వ్యతిరేకపు జవాబు వచ్చినను ఒకానొకప్పుడు రావచ్చును. కాని వ్యాధి అపస్తారము కావచ్చును కాబట్టి అట్టివో నితరవిషయములను గమనించి అపస్తార నిదానమును గ్రహింపవలెను. అపస్తారమునందును, హిస్టీరియా అను మార్క (దయ్యము)యందును ఈక్రిందివిషయములను గమనింపవలెను. అపస్తారము

౧. కోకి తననాలుక కలుచుకొనును.

౨. రోగియొక్క కాళ్లుచేతులు తమంతట అవి వెనుకకు ముందునకు ఈడ్చుచేత కొట్టుకొనును.

౩. అపస్తరమునందు ఈడ్చు కొన్ని నిమిషములకంటె నెక్కువకాల ముండదు.

౪. అపస్తరపురోగి మూర్ఛ తీరినతరువాత సామాన్యముగా నిద్రపోవును.

హిస్టీరియా

౧. రోగి తన నాలుక కఱుచుకొనఁడు. పట్టుకొని నిర్బంధించు వారిని రోగి కఱివి విడిపించుకొనఁ బ్రయత్నింపఁచును. నాలుక గాక తన తోడరమునం దితరభాగములను తాను కఱుచుకొనవచ్చును.

౨. రోగి తన ఇచ్చవచ్చినట్లు కాళ్లుచేతులు విడలించికొట్టుచు ప్రక్క నున్నవారలను తన్ని కొట్టి జగడమాడఁ బ్రయత్నించును.

౩. కొద్దినిమిషములు మోడిలు చాలనేపటివఱకు హిస్టీరియా సంబంధమైనమూర్ఛ యుండవచ్చును.

౪. హిస్టీరియాలోగికి నిద్ర సామాన్యముగా పట్టక మనస్సు చెవిరిపోయి యుండును.

సాధ్యాసాధ్య లక్షణములు :— మూర్ఛవలన మరణము మిక్కిలి అరుదు. ఊపిరాడక ప్రాణము పోవునట్లు కనుపింపవచ్చును కాని సామాన్యముగా అంతిలోనే వ్యాధి తగ్గి రోగికి తెలివివచ్చును. నిప్పులోఁగాని నీటిలోఁగాని పడఁటవలన రోగికి ప్రాణభయము కలుగ వచ్చును. రాతిమోడిపడి పుట్టెనుక పగిలి అపాయము కలుగ వచ్చును. ఒకరోగికి నిద్రపోవునపుడు మూర్ఛ వచ్చి తలక్రిందుగాఁ దిరిగి గుడ్డలలోనికి ముక్కు అఁచుకొనిపోయినయెడల ఊపి రాడక రోగి ప్రాణములను విడువవచ్చును. కాని వ్యాధివల్లనే ప్రాణములు పోఁకొట్టికొనినవా రరుదు.

అపస్తరము కుదురువా? :— చాలకాలమువఱకును మూర్ఛరా కుండఁగను, వెచ్చినప్పుడు తక్కువక వచ్చునట్లును, ఒక్కొక్క మూర్ఛకు మధ్య చాలకాలము పట్టునట్లును చేయవచ్చును గాని ఇంత టితో వ్యాధి కుదిరినదని చెప్పుటకు వీలులేదు. స్థలము మార్పుటవలనను, వృత్తి మార్పుటవలనను గుణము గలుగవచ్చును. సంపూర్ణముగ కుదిరిన రోగులును గలరు. అపస్తరపురోగులకు కొండఱకు కొంతకాలమునకు బుద్ధిబలము తగ్గిపోవును. కొండఱకు పిచ్చియొస్తును. పగటియందు వచ్చుమూర్ఛ నిద్రలో వచ్చు మూర్ఛకంటె చికిత్సలకు సులభముగ లొంగును. చిన్నమూర్ఛకంటె పెద్దమూర్ఛ చికిత్సకు లొంగును.

చికిత్స :— పొటాసియము బ్రోమైడ్ అనుమం దీవ్యాధికి చాల నుపయోగకరము. పదిమొద లిరువది గ్రెయినులవఱకు దినము నకు మూడుసార్లు భోజన మైనతరువాత నొకగంటకు నీళ్లతో నీయవచ్చును. నలువది మొదలు అఱువది గ్రెయినుల మోతాదు నిద్రలో మూత్రము విసర్జించువారల కిచ్చిన గుణము కావచ్చును.

సోడియం, పొటాసియం, అమోనియం — ఈమూడు బ్రోమైడు లను సమభాగములుగఁ గలిపి యిచ్చినను ఇయ్యవచ్చును. మూర్ఛ ఫలనిశమయమున నిశ్చయముగా వచ్చునని తెలిసినప్పుడు ఒకమోతాదు బ్రోమైడు ఇచ్చినయెడల మూర్ఛ నిలిచిపోవచ్చును. అధికముగ బ్రోమైడు నిచ్చినయెడల బుద్ధిమాంద్యము గలిగి కాళ్లుచేతులు చల్లఁబడి చొంగ నోటివెంటఁ గారవచ్చును. మాట నెప్పుడిగ వచ్చును. తల్లులకు బ్రోమైడు ఇచ్చుటవలన పాలు త్రాగుబిడ్డలకు అపాయము కావచ్చును. మిక్కిలి గుణము కనిపించు రోగులకుఁగూడ బ్రోమైడును ఆఱురు మూర్ఛతరువాత రెండు సంవత్సరములవఱకును నిలుపఁగూడదు. అటు పిమ్మటఁగూడ వారమున కొకటి రెండుమోతాదుల నిచ్చుచు క్రమ ముగ నిలుపవలయును. సుండెలలో వ్యాధి గలవారలకు బ్రోమైడుకు తోడుగ డిజిటాలిస్ (Digitalis)ను, నెత్తురులేనివారికి ఇనుమును, బలహీనులకు కాడ్ లిఫ్టాయిలును చేర్చి యియ్యవచ్చును. వెలిగారము ౧౦ మొదలు ౨౦ గ్రెయినులమోతాదు బ్రోమైడుతో చేర్చి కాని ప్రత్యేకముగఁ గాని దినమునకు మూడుసార్లు ఇచ్చిన గుణము కలదని ఒకానొకరు వ్రాయుచున్నారు. ఇవి గాక వందలకొలది మందులను ఇచ్చి చూచియున్నారు కాని నిజమైన గుణము కానరాలేదు. ల్యూమి నాత్, ఫలస్సనాత్ మొదలగు నిద్రాకరము లగు ఔషధముల నుప యోగించుచున్నారు కాని తాత్కాలికగుణమేకాని మొత్తముమోడి నుపయోగము లేదని తోచుచున్నది. వీని యుపయోగమువలన బుద్ధి మాంద్య మధికమయి కొండఱు బ్రదికియుండియు నివృయోజకు లనుచున్నారు.

ఆయుర్వేద శాస్త్రము ననుసరించి

సంప్రాప్తి :— స్త్రుతి నశించునుగాన అపస్తర మనఁబడును. చింత, శోకము, భయము మొదలగువానిచే కారీర మానస దోషములు ప్రకౌపించి హృదయమును సంజ్ఞా నాహిస్తోతస్సులను జెంది స్త్రుతిని నశింపఁజేయును.

సామాన్య లక్షణములు :— ఇది జనించినతోడనే రోగికి చీకటిలో ప్రవేశించినటు లుండును, నేత్రములయందు వైవర్ణ్యము, హస్త పాదములకు విడలింపుట — ఇవి గలిగి మోహమునుజెంది జ్ఞానకూన్యతై పండ్లను కటకట కొఱుకుదు మరుగునుగ్రక్కదు భూమిం బడును. దోషవేగము శమించినతోడనే పూర్వమువలె స్వభావమును జెందును. కొంతకాలము గడచినపిదప మరల నిటులే మూర్ఛావికారములను జెందును.

పూర్వ రూపములు :— హృదయమునందు కంపము, హృద యము కూన్యముగ నుండునటులు దోచుట, చెనుట, చింతనొందుట, చిత్తభ్రమ, ఇంద్రియమోహము, నిద్రానాశము — ఇవి అపస్తరరోగ ములకు పూర్వరూపఁబలు.

చతుర్విధాపస్తరములు, తల్లక్షణములు :— అపస్తరము వాత జము, పిత్తజము, క్లేబ్బజము, సన్నిహితజము అని నాలుగు విధము

లుగ నుండును. అందు వః(కుట), పండ్లుకొఱుకుట, నోటియందు నురుగు కాయలు, నిట్టూర్పులు విడుచుట, స్తూరముగ నల్లగ అరుణముగ నుండు రూపములు కంటి కగపడుట - ఈ లక్షణములు వాతజాపస్తరమునందు జరించును. నురుగు, అంగములు, ముఖము, శీత్రములు - ఇవి పశువువర్ణముగ నుండుట, పచ్చగ ఎఱ్ఱగ నుండు రూపములు కంటి కగపడుట, మిక్కిలి దప్పి గలుగుట, ప్రపంచము అగ్నివ్యాధులచే వ్యాప్త మగునట్లు గాంచుట - ఇవి పితృజాపస్తరమునందు జనించును. నురుగు, శరీరము, ముఖము, శీత్రములు - ఇవి తెల్లగనుండుట, శరీరము చల్లగ నుండుట, వెండ్రుకలు నిక్కబొడిచి యుండుట, శరీరము బరువుగ నుండుట, తెలుపు వర్ణముతోఁ గూడిన రూపములు కంటి కగపడుట - ఈ లక్షణములు కఫజాపస్తరమునందు గలుగును. ఇందు శైష్టికముయొక్క వేగము చిరకాలమునకు నివర్తించును. సన్నిపాతజమునందు వాతజాపస్తరములకుఁ జెప్పియుండు లక్షణము లన్నియు కలిగియుండును.

సాధ్యాసాధ్యములు :— సన్నిపాతజాపస్తరము, క్షీణబలము గలవానికి జనించిన వీకదోషజాపస్తరము, చిరకాలమునుండి బాధించుచుండిన యపస్తరము - ఇవి అసాధ్యములు ; చికిత్సలయందు వర్జింపఁ దగినవి.

వ్యాధిప్రకోపకాలములు :— వ్యాధికి కారణములగు ప్రకుపిత దోషములు సర్వదా శరీరము ననుసరించియే యుండినను వ్యాధినేగములు (Epileptic fits) అప్పు డప్పుడు చూపుచుండును; అనగా వాతికము ౧౨ గోజాలకును, వైత్తికము ౧౫ గోజాలకును, శైష్టికము మాసమునకును కనఁబడుచుండును. ఇది సామాన్యవిధి. దోషతారతమ్యము ననుసరించి యొకప్పు డీనియమితకాలమునకు లోపలను రావచ్చును, అతిక్రమించియు రావచ్చును (మాధవనిదానము, అపస్తర ప్రకరణము).

అపస్తరచికిత్సానిధానము :— ౧. వైని చెప్పిన చొప్పున నపస్తరలోగస్వరూపములను గుర్తెఱిగి దోషములచే నావరింపఁబడి యుండు బుద్ధి హృదయము మనస్సు ప్రోతస్థులు - వీనిని తీక్షణములుగ నుండు వనునవిధేచనాచిక్కములచే శుద్ధపఱుపవలయును. వాతజాపస్తరము వస్తికర్తములచేతను, పితృజాపస్తరము విరేచనములచేతను, శ్లేష్మజాపస్తరము వనునంబులచేతను చికిత్సింపవలయును. అనంతరము వేయాదిగంజాలను భుజింపఁజేసి అపస్తరలోగము శమించుటకై యాదిగు నుదాహరించు ఘృతిపానాదుల నొసంగవలయును.

౨. పంచగవ్యఘృతము : అవుపేడ రసము, పాలు, పెరుగు, మూత్రము, నెయ్యి - వీనిని సమభాగములుగఁ జేర్చి ఘృతపాకవిధి ప్రకారము పక్వముచేయవలయును. దీని నేవనమువలన అపస్తరము, జ్వరము, ఉష్ణాదము, కామిల హరించును.

౩. బ్రాహ్మీఘృతము : సరస్వతి ఆకు రసమునకు సమముగ ప్రోతఁజేసి కలిపి వస, చెంగల్లుకొమ్మ, కంభుపుష్పి - వీనిచూర్ణమును

జేర్చి పాకముచేసి నేవించినచో అపస్తరము తప్పక శాంతించును (౧-౨-౩, చరక., చి. స్థా., అ. ౧౫).

౪. క్షీరము : కాళగడ్డి, శేలసమ్మడు, చెఱుకు, కుశగడ్డి - వీనిని సమభాగములుగఁ జేర్చి పాదావశేషముగ కషాయము కాచి వడి యగ్గటి అందు నావుపాలను జేర్చి చక్కఁగ కాచి సానముచేయించిన అపస్తరము హరించును.

౫. కూష్మాండఘృతము : కూష్మాండఘృతము ౮ ప్రస్థములు అవునెయ్యి ౧ ప్రస్థము చేర్చి యష్టిమధుకకల్కమును కలిపి విధిప్రకారము పక్వముఁ జేసి యిప్పించిన అపస్తరము శీఘ్రముగ హరించును. ప్రతస్తమయిన బుద్ధి, వాక్కు, స్వరము కలుగును.

౬. నస్యము : కపిలచ్చముగల అవుయొక్క పిత్రముచే నస్యము చేయించిన లోగికి మిగుల హితము కలుగును. కుక్క, నక్క, పిల్లి, సింహము, ఉడుము, ముంగిస, సర్పము, ఎద్దు, ఆవు, ఎలుగుబంటి - వీని పిత్రములను నస్యములకుఁగాని, నువ్వులనూ నెలలో వేసి కాచి అభ్యంగమునకుఁ గాని ఉపయోగింపవలయును.

౭. నువ్వులనూనె వెల్లుల్లి గాని, ఆవుపాలతోడ పిల్లి పీచరును గాని, తేనెతో మంఠాక బ్రహ్మరసమును గాని, చెంగల్లుకొమ్మ రసమును గాని, వసను గాని ప్రతిదినము నపస్తరలోగి కిప్పించవలయును (౪, ౫, ౬, ౭, అష్టాంగిహృదయము, ఉత్తరస్థానము, అ. ౭).

౮. శ్లో. నిర్గుండీ భవ వద్వాక చూర్ణనస్యోపయోగతః,
ఉపైతి సహసా నాశ మపస్తాగో నసంశయః.
—యోగతరంగిణి.

బచనికయోగము : వాచిలచెట్టుమీఁద బయలుదేరిన బచనికను దెచ్చి చూర్ణముచేసి నస్యకర్తమం దుపయోగించిన అపస్తరము నిస్సంశయముగ శాంతించును.

౯. గొట్టెయూత్రము, గోమూత్రము, గోమయరసము - వీనిని అవనూనెను నాలుగురెట్లు చేర్చి తైలము కాచి అభ్యంగజనము చేసినచో అపస్తరము నివర్తించును (బృందమాధవము).

౧౦. కల్యాణకరచూర్ణము : పంచకొలములు, మిరియాలు, త్రిఫలములు, బిడాలవణము, వైంధవలగము, పిప్పళ్లు, వాయు విడంగములు, ఓమము, దనియాలు, జీరకము - వీనిని చూర్ణముచేసి వేడినీటితో పుచ్చుకొనిన అపస్తరము తప్పక శాంతించును (యోగ రత్నాకరము).

మఱియు చరకాదులలో చెప్పఁబడిన మహాపంచగవ్యఘృతము గూడ అపస్తరమును నాశనముచేయుట స్వానుభవము.

లోగి రక్షణావశ్యకము :— అపస్తరలోగము గలవానిని నిప్పు నీళ్లు మొదలగు వానివలన ముప్పు కలుగనియ్యక జాగరూకత తోడ నదా రక్షింపుచుండ వలయును. వైని వివరించిన చికిత్సలచే లోగము శమించి మనోవికారరహితుఁడుగ నుండుకోగితోడ నీవు

పూర్వము నిండినీయకృత్యంబులను జేసినా ' నని చెప్పక ప్రియమును, మనోహరములును అగు విషయంబులం జెప్పి వాని మనస్సున కుత్సాహమును కలుగజేయవలెను.

(గం. మా.)

గత పదిసంవత్సరముల యీలోపల అపస్తారముయొక్క నివాసమునందు గాని, చికిత్సయందు గాని విస్తారము జ్ఞానాభివృద్ధి కలుగలేదు. ఇది యెంతయు శోచనీయము. చరక, సుశ్రుతాదులదిన ములలో నెట్లొ ఆశ్రేయకారము ఈకాలమునఁగూడ ఈవ్యాధికి ఇద మిత్రమని చెప్పఁదగిన చికిత్సను నిశ్చయింపఁజాలకున్నాము. కాని సామాన్యముగ ఆనేకులకు శీర్షసంబంధముయిన దోషములు లేకుండు జేయుటచేత అపస్యోమము మార మరున్నది. మా యనుభవమున భృంగములకాడి తెలములచేత స్నానములు, నస్యములు ఉపయోగ కరములుగా నున్నవి. లోపలి కిచ్చుమందులలో మెదిటిరకము చెంగ ల్యకోష్ఠి కణాచార్దములు నులును నిచ్చుచున్నవి. ఒక్కొక్కటి పది నుంజలయొస్తు మోతాను చేర్చికాని, వివిధిగాఁ గాని, పదినుంజలయొస్తు అతిమధురముచార్దమునోఁ గాని యిచ్చుటచేత కొంతకాలమునకు మార్చలక్షణములు తగ్గుచున్నవి. అనుపానముగా కూష్మాంధస్వరసము గాని, అవుశేయి చక్కెరగాని ఉపయోగింపవచ్చును. వైసుదాహ రించిన పదియొగములను, నస్య, ఆభ్యంగములకు పిత్తముప్రయోగము లను గూర్చి మోచ్చుగ శోధన చేయఁబడియున్నది. ఇది యన్నియు ఒక్కొక్కటికి చిరకాలము వాడి చూడఁబడినవి. ముత్తమువీడఁ ది అంగ్లేయావధములకంటె పోషకములును, దేశీయపదార్థాల ననుస రించి పిత్తకమన మగు పండ్లములును ఎక్కువ యుపయోగకరము లని చెప్పవచ్చును.

'శతశ్లోక' యను గ్రంథమునందు అపస్తారమున కి క్రింది యోగములు చెప్పఁబడినవి.

అవుపాలక్ నుట్టి మేనుఁగు మంగిన
పిల్లి యునుము నక్క చేదుచేత
నస్యంబు చేయించి నయమైన వెల్లులి
త్రికటు కానుగవిత్తు త్రిఫలమునను
నస్యంబు చేయించి నయస్నాన మొనరించి
వల్లారయాకును చల్లగడ్డ
గోపాంగనా తెల్ల గొంపనలూచారు
పంచగవ్యము నునుపిండుతోడ
పానంబు చేయించి పక్షి తొక్కులు తెచ్చి
అగ్ని చేతను ధూప మమరఁజేసి
ఇన్నివిధములు చేయ నెక్కువోనా యప
స్యార రోగ ముడిగి చను రమేళ!

(ఆ. ల.)

అపస్యోమఁడు — ఒక బ్రహ్మి.

అపాండువు — ఒక బ్రహ్మి.

అపాంతర తిముఁడు — ఒక బ్రహ్మి.

అపాంహదము — భారతవర్షీయ తీర్థము.

అపామియా — ౧. పడమటి ఆసియానందులి ఓహం టెనెసియొడ్డునఁ గల పట్టణము. నెల్లూకన్ నికేటర్ భార్య యగు అపామాదేర నీనగరమున కీచేరు వచ్చెను. తరువాత క్రీ. శ. ౭-౮ శతాబ్దిలో నిది శత్రువులచేతఁబడి నాశము గావించఁబడెను. అటుపై నరబల్లులు దీనిని మరల నిర్మించి ఫామియా యని పేరిడిరి. 'క్రూసేడ్' యుద్ధములవఱకు నీనగరము ఔన్నత్యము నహించియుండెను.

౨. ఆసియామైనరునందులి స్రీశీలో నిది యొకపురాతననగరము. దీనిని గట్టించినవాఁడు ఆంటియోకస్ సోటర్. అతనితల్లి పేరు అపామా యనుటచే నాతఁ డామెదేర నీనగరమునకు అపామియా యని పేరిడెను. క్రీస్తుశకము ౩-వ శతాబ్ది నుంకియు నీనగరము చాల ప్రసిద్ధి గాంచి చాలకాలము ఆసియా మైనరునందులి గొప్పపట్టణములలో నొకటి యైయుండెను.

అపివైవర్యతములు — ఇటలీదేశమునందు నుత్తర మునుండి డిక్షిగమునఁజును, అచ్చటనుండి డిక్షిగమున సిసిలిదఁజును గొలుసువదె పాడునగు బ్రసరించియున్న యొకపర్వతపంక్తి. ఇది యూగోవునేతమందులి గొప్పపర్వతములలో నొకటి. దీనిపొడవు రమారమి ౭౫౦ మైళ్లు. ఇటలీలో నున్న యీవర్యత భాగము యొక్కయొస్తు శిఖరము 'మాంటెలోక్నో' అనునది ౧౦,౦౦౦ అడుగులయొస్తున నున్నది. సిసిలిలో ఎటనా (Etna) అను శిఖరము గలదు. అది ౧౧,౦౦౦ అడుగులయొస్తున నున్నది. ఇదియు, నేపీల్సు నొద్దనున్న వెనూవియస్ అనునదియు గొప్ప యగ్నిపర్వతములు. విక్టోరి యొస్తువీడ నీవర్యతము వృక్షరహితముగను, గరుగుగను ఉండును. కొంచె మెత్తుతక్కువ ప్రదేశము వనములలో నిండి యుండును. ఈపర్వతములవీడ ఖనిజము లంతగ లేవు. కాని గృహ ములకుఁ బనికివచ్చు చలువరాళ్లు మాత్రము విశేషముగ నున్నవి.

అపిశలి — ప్రాచీనసంస్కృతవ్యాకరణశాస్త్రకారుఁడు, మిగుల బ్రసిద్ధుఁడు, పాణినీయ బూర్వుఁడు.

అపిశలిశిక్ష — వైదికశబ్దోచ్చారణములను గూర్చి తెలుపు గ్రంథము. ఇందు అచ్చు లేవో, హల్లు లేవో, అవి యె ధ్వేర్యదినవో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగ నిర్దేశింపఁబడినవి. అపిశలిపండితుని యభి ప్రాయము ననుసరించి వానివృత్తిర్తులును వివరింపఁబడియున్నవి.

అపూరిమక్ — పెరూదేశమునందలి యొక ప్రదేశము. అచ్చటి అండీస్ పర్వతములయందు పుట్టిన అపూరిమక్ అనునది బట్టి కాని కీపేరు వచ్చినది. వైశాల్యము ౩,౩౩౬ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౩౩,౮౦౩.

అపూలియా — ఇటలీదేశములో నొక ప్రదేశము. దీని వైశాల్యము ౩,౩౩౬ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౨,౩౩,౭౯౧.

అపెల్లిన్ — సుప్రసిద్ధుడగు నొక గ్రీసుదేశపు చిత్ర కారుడు. ఇతడు క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దిలోనివాడు. అపెల్లిన్ మేసిడోనియాకు వెళ్లి నవ్వుడు అలెగ్జాండరుచక్రవర్తితో బాగుగ పరిచయము సంపాదించుకొనెను. వీనస్ (రతిదేవి) తదితర ముద్దు యైన తన శిరోజములనుండి నీటిని పిండివేయుచు సముద్రములో నుండి బయటికి వచ్చుచున్నట్లుగ రచించిన చిత్రము ఇతనిచిత్రము లలో నెల్ల శ్రేష్ట మైనది. క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్ది నుండి ములలోనే అపెల్లిన్ మరణించెను.

అపోలో — ఇతడు గ్రీకు దేవత. ఒలింపియక్ దేవ గణములందు ప్రధానస్థానము నాక్రమించినవారిలో నితడు నొకఁడు. రాజకీయ, సాంఘిక, నైతిక, ధార్మికము లగు నుభయములఁ దెక్కింపి నితడు గలిగియుండెను. అందువలన వానియధిష్ఠానదేవతా పదములును, అనేక నామధేయములును లభించెను. 'పోసెన్' నామక పండితుఁడు గ్రీకు భాషయందలి తతిమివేయుట యనునర్థముగల భాకువునుండి అపోలోశబ్దము పుట్టి యుండవచ్చు నని యూహించెను. కాన్సెరను తేతోకవిత్వాంకుఁడు నూగ్యపర మగు నర్థమును దీసెను. ఈయర్థము సర్వసమ్మత మగు సంగీతారమును బడపియుండలేదు. కాని యానేకపురాణములలో నితడు నూర్యదేవతయొక్క సంబంధమును దెలుపు 'పోసెన్ అపోలో' యను పేరను కన్యవహరింపఁబడియుండెను.

ఇతఁడు స్వర్గాధిపతి యగు జ్యూప్టర్ లేటోయందు జన్మించిన కుమారుడు. జ్యూప్టర్ సోదరియు, నతనిపట్టపురాణీయు నగు జూనో (హీరో) కామెనై నమాయ జనింప ఆమె యిటు నటు పరిభ్రమించుచు తొమ్మిది దినములపర్యంత మత్యంతకష్టము ననుభవించి తుదకు తోఁజేలురూపమును దాల్చి మఱికొన్ని తోఁడేళ్ల సాయములో డెలోప్ అనుదీర్ఘమును కేరి యచట సింధన్ శిఖరమునకు దిగువగ నున్న యొక తాటితోఁపులో నిగువురు కవలల్లలను గనెను. ఈయిద్దఱు నిద్దఱు నిండుక కన్యవధానముతో వేలువేలు ప్రదేశములందు ప్రసవించె నని కొందఱు అభిప్రాయము. అయిద్దఱులో నొక శిశువు కేరు అపోలో, రెండవది అర్మిమిన్ కామక దీక్షానాకన్య. ఈమె పాతివ్రత్యాధిదేవత. అపోలో జన్మానంతరమునఁగూడ లేటోకు జూనోబాధ తప్పినది కాదు. అందువలన నితఁడు డెలోప్ అను తేతోకదేవతలనఁ బోషింపఁబడెను. డెలోప్ నుండ జ్యూప్టర్ యొక్క భార్యలలో నొకతె; క్యాంబోర్తముల కధిదేవత యైయుండెను. మొట్టమొదట నీ డెలోప్ యొక్క యధీనమండే డెల్ఫీలోనిదేవనాణి యుండె ననియు, కాని

నామెయే తరువాత అపోలోకు ప్రసాదించె ననియు కొన్ని గాథలు వక్కాణించుచున్నవి. డెలోప్ యొక్క పరిపాచణ మందును అపోలో అమృతము నోటికిఁ దగిలినవెంటనే తైళవమునుండి యొక్క పెట్టున యావనావస్థను బొందెను. అపోలో జన్మమునకుఁ బూర్వము డెలోప్ దీప్త మస్థిరమై, సస్యవిహీనమై, ఊషర త్రేత్రసంయుతమై, జన వాసాయోగ్యమైన స్థానముగ నుండి యతఁడు పుట్టినతోడనే కుశిరమును, జనవాసార్థమును, సస్యపరిపూర్ణమును సైవదిగ మార్చెను. మామనునందలి సప్తమదివమున నితఁ డవతరించెను. దీనిని బురస్కరించుకొని యాసప్తమదివమునందును, మామనునందలి ఇరువదవనాడును, పూర్ణిమ, అమావాస్యలందును ఇతనిచేర మత్సరములు జరుపఁబడుచుండును. మఱియు కర్మియా, డెల్ఫియా, డెలియా, హైసింథియా, ప్యానెస్పియా, పిథియా, థెర్మలియా మొదలగు పండుగలుకూడ నితనిచేరను గావంపఁబడుచున్నవి.

అపోలో

ఇతఁడు దేవనాణి, వ్యాధిపీడానివారణము, యుద్ధము, ప్రకృతి, వనస్పతులు, చరాచరములు, సంగీతగానకళాదులు, కృషి మున్నగునాని కధిదేవత. ఇన్ని భిన్న విషయముల కధిదేవత యగుటవలననే ఇతని కనేక భామధేయములును గలిగినవి.

హోమరు గ్రంథమునం దితనికి అపొనిపంబడినధర్మములలో దేవనాటి యధిపతిత్వ మొకటి. ఇతఁడు జన్మించిన యొడనాఁడై ప్రెస్ నామకసర్పమును వధించి భవిష్యత్ వాణి కధిపతి యయ్యెను. కాని నీరీగాల ననుసరించి యాసర్పము భూతపితాచాదులలోఁ జేరి నది కాదు. తనతల్లి యగు లేనోను హింసించె ననియో లేక భవిష్యత్ వాణిని ప్రెస్ నామక సర్పముయొక్క బ్రకటించుచుండె ననియో ఇతఁడు దానిని గ్రహించెను. ఇందువలన నితనికి పాపము కలుగఁ దన్ని వారణాశ్రమ పరీక్షముగము సలిపి పెంపె యను లోయయందు లారెత్ వృక్షములతోఁబుట్టఁ గూరుచుండి సంవత్సరముల పర్యంతము తపస్సును గావించి యాపాపమునుండి విముక్తుడయ్యెను. ఈ ప్రకారము తపము నొనరించి పాపవిముక్తుఁ డగుటవలన నితరులను గూడ పాపనూరులను జేయుకత్తి లభించెను. దేవనాలు నితఁడు స్వయముగఁ గాక జూయన్ పేరను బ్రకటించుచుండెను. కాని యితని భావములను సాధారణముగ నందఱును గ్రహింపఁజాలకుండిరి. వాగ్రూపముననే భవిష్యత్తులను జెప్పుచుండెడివాఁడు కాని పక్షులు పాటిపోవుట, నివేదితపదార్థములు మండుట, బల్యవృక్షము, దేవధనుస్సు, కలులు మున్నగువానివలనఁ గలుగుసంకేతములనుండియు దేవతాభిప్రాయము కనుఁగొనఁబడుచుండెడిది. కాలాంతరమున నితఁడు తన కభిప్రాయైక శాస్త్రియై, హెలెనస్, మెలంపస్, ఎపిమెనిడెస్ లోనగు మర్త్యులకును భవిష్యత్ వాణిని వచింపఁగలుగుకత్తిని ప్రసాదించెను. మహామారి (ప్లేగ్) మొదలగు రోగముల వివాళము గావించువాఁడగుటకేసి యితనికి స్పింథియన్ అనుపేరు గలిగెను. స్పింథియన్ అనఁగా మానకద్యంసి. ఇదికాక మఱికొన్ని రోగముల నివారించువాఁడగుటవలన అయిట్రోమెంటిస్, కౌరియోస్ అనుపేరులు గూడ నితనికి లభించెను.

యుద్ధాధిదేవత యగుకారణమున ఎరేలియస్ (యుద్ధస్థానముగ కర్త), అర్థగోటోస్ (రజితధనుర్ధారి), హెకటేబోలోస్ (హురముననుండి గుఱిగొట్టువలఁడు), క్రైస్టోరోస్ (స్వర్ణభుజధారి), బొడ్రోమియోస్ (సహాయకుఁడు) లోనగు విరుదములు ప్రాప్తమయ్యెను. పాపాణములమీఁదను జెక్కిబడిన ఇతనివిగ్రహములు కొన్ని సమస్తయుద్ధోపకరణములతో గుఱజ్జితమై యున్నట్లు నిర్మింపఁబడియున్నవి. ఇందువలన కొందఱ జితనిని సంచారదేవత యనియఁదలచిరి.

ప్రకృతివనస్పతుల యధిదేవత యగుటచే మహారణ్యములు, వనములు, ఆరామములు, పర్వతగుహలు, లోయలు నీతనినిరీక్షింపఁజేయుండెను. వృక్షములలో ముఖ్యముగ లారెత్, దేవామకవృక్షము లితని కత్యంతపవిత్రములు. దేవెట్టుయొక్క ఆకులు బలిపూజావిధానములందును, ఓలింపియోవ్యాయామపుపండములందు కీర్తిముగఁ దాల్చుటకును నుపయోగపడుచుండును. లారెత్ వృక్షపుత్రములును

నిందులకే యుపయోగించును. తాటిచెట్టుక్రింద నితఁడు జన్మించినందున నదియు నితనికి పవిత్రమయ్యెను.

పశ్చాదులసంరక్షణ మితనికిర్తవ్యములలో నొకటి. స్వయముగను నితఁడు పశువుల మేపియుండెను. పశు, పక్షి, సరీసృపాదులలో సింహము, లోఁడేలు, హంసము, జేగ, కాకి, గృధ్రము, సర్పము మొదలగునవి ఇతనికి పవిత్రములు.

మానవపాలకుఁ డగుటవలన నితఁడు కార్గోట్రోఫోస్ (బాలకపోషకుఁడు) అను బిరుదుమును గాంచెను.

సంగీతగానకళాదివిద్యాపరిపాకకుఁడై దేవతలు గావించుకొను నుత్సవములందు లైర్ నామకవిజావిశేషమును నాయించుచుండెడివాఁడు. క్లియో (ఇలిహోసము), యూటెస్స (శృంగారకావ్యము), థాలియా (సుఖాంతనాటకము), మెటపోమె (సుఖాంతనాటకము), లెకస్పికోర్ (వృత్తిగానములు), ఎరాటో (ప్రేమగీతము), పాలిమ్నియా (ఉన్నతమంత్రము), ఉరానియా (ద్యోతికము), కల్లియోప్ (విలిహోసికావ్యము) అనుపేరులగు ఋచులు తోడ్పండుకళామూర్తు లితనికి సోపికము నేయువారుగ నుండిరి. వీరింతయుఁ గూడి ఇతఁడు మౌలికపర్వత శిఖరులుండును, పెర్నాసస్ మహాధరాగ్రములందును విహారము గావించుచు, కాస్తేలియోనామకనిర్భరజలములఁ గ్రోలుచు సకలకలారసధారాసంపాతములచే లోకుల నానందింపఁజేయుచుండును.

కృషి సస్యాదుల కధిదేవత యగుటవలన అపోలో సిటల్కన్ (ధాన్యరక్షకుఁడు), ఎరిఫిలియస్ (ఈరిపరిహర), సస్పరియస్ (అన్నదేవత), హెర్పోస్ (కుమారదాత), నోమియోస్ (సమతలదేవత) మొదలగు విరుదములను గాంచియుండెను. మఱియుఁ గృషికర్త యగునప్పు డితఁడు సంవత్సరాయనగమనాగమనములతోడను, ఋతువులతోడను సంబంధము కలిగి కాలనియామకుఁడై యొప్పుచుండును. ఇందువలన నితనికి హోరోమెడెక్ (ఋతుపాలకుఁడు) అను పేరు కలిగెను.

క్రైటలోని తనయుపాసకుల నితఁడు డెల్ఫికాతీరములకుఁ గొంపోయెను. ఆకారణమున నితనికి సామద్రికదేవత్యముగూడ లభించినది. ఇసిటెటారియస్ (నాకారోహి), ఎపాటెటారియస్ (నాకారోహి), నసియోటాస్ (దీప్తవాసి), యూర్పాలిస్ (విశాలస్థాగరదేవత) మొదలగు పేరు లితనికి సమస్తదేవత యైనందుననే కలిగినవి. లోకపాలకుఁడై గ్రామాదుల సృజించుటవలన పాట్రూస్ అనుపేరును, రాజమార్గములకు, వీధులకు నిధిదేవత యగుపేరువున ఆగూయియోస్, ప్రాప్టేరీయోస్ అనుసామధేయములును గలిగెను. ఇతని శిలావిగ్రహములు, స్తంభములు గృహముల కెదుట సాపింపఁబడియుండుటను జూడవచ్చును. అట్లు చేయుటవలన కీడును, అనిష్టమును బాటదోరి మంచినీమాత్రమే లోపలఁ బ్రవేశింపఁజేయు నని గృహయజమానులవిశ్వాసము.

ఇతనియత్నవాసపరమలయందు వ్యాయామసంబంధము లైన పోటీలు జరగుచుండును. అపోలో స్వయముగ వ్యాయామకుళులుండు. ఇతడు ఒలింపియాకాపంచెములలో బాల్లూని పరుగుత్తుటయందు హెరైస్ ను జయించినట్లును, కుస్తీయందు ఏరెసును గెలిచినట్లును గాళ్లు కలవు.

ఇన్ని ప్రకారము లగు సుగంధర్థములు గలిగి, యిన్ని విషయము లకు అధిదేవత్యమును బొందియుండినప్పటికి నితః దొనరించిన కొన్ని ప్రాకార్యములు అద్భుతములే కాదు, అమానుషికములకంటెను నీచాతి నీచము లై యున్న వని చెప్పవచ్చును. గానమునందుఁ దనతోఁ జోటి చెట్టుకొనె ననుకారణమున మార్ న్యోన్ చర్తమును బ్రతికియుండఁ గనే ఒలిపించినచెను. మఱియు నియోబే యనుస్త్రీకి ౭ గురు కొడు కులును, ౭ గురు మాతలు నుండిరి. ఒకసంవత్సరమున నీమేతన కున్నంత సంతానము లేతోకు లే డని పరిహాసము సల్పెనట! అందువలన నితడు మహాస్త్రోదై తనచెల్లెలల ఆర్తిమినును చేవోడుగఁ గైకొని నియోబేయొక్క ౧౪ గురు బాలికాబాలకులను నొక్కపెట్టునఁ దుద ముట్టించెను. ఇందులకు భిన్నముగ ననుగ్రహమును జూపినతావులను గలవు. హసింస్ నామకబాలకునిపై నితని కత్యంత ముగ్రేమ యుండెను. వీ రిద్దఱు నొకదినమున నాడుకొనుచుండ ఘటనావశమున నాబాలకుఁ డితనిచే మృతి నొందినను. అంత నితః డతనిస్తరణార్థము అతనిరక్తమునుండి నీలపుష్పముల సృజించెను. ఈ పుష్పము లిప్పటి కిని నతనిపేరను హసింస్ పూవు లని పిలువఁబడుచున్నవి.

వెండియు నితఃడు తాను ప్రేమించిన దాష్ట్రేనామకకన్యను లారెత్ వృక్షముగ మార్చి నిరంతరము పచ్చగ నుండులాగునఁ జేసె ననియు, కోరోనిస్ తన ప్రియురాలిపై నబధము చేప్పినకాకిని శ్వేత వర్ణమునుండి నల్లనివర్ణమునకు మార్చి ననియు గాళ్లు కలవు.

అపోలోయొక్కయుపాసనమును రోమనులు గ్రీకువారినుండి కైకొనిరి. టార్క్వినియస్ నూపర్ బస్ కాలమున డెల్ఫియొక దేవవాణిని సంప్రదించినట్లు కొన్ని యాధారములు గలవు. క్రీ. పూ. ౪౮౦ సంవత్సర ప్రాంతములందు కలుపుకాటకము లుత్పన్నము కాఁగా నచట అపోలోనిమిత్ర మొకదేవాలయము నిర్మింపఁబడెను. క్రీ. పూ. ౨౧౨-వ సంవత్సరమున రెండవపూర్వానిక్ యుద్ధావసరమునాటివి అపోలోనుగుఱించిన వృత్తాంతములు గొన్ని కలవు. అగష్టస్ రాజ్య కాలమున నితనియూపాసనము రోమునందు సుస్థిరముగ నెలకొనిపోవ నితః డచటి దేవతాప్రముఖులలో నొకఁ డయ్యెను. ఆర్జీయంయుద్ధా నంతరము అగష్టస్ అపోలోమందిరమును దిరుగఁ గట్టించి యుద్ధవిజ యమున దొరకినద్రవ్యములొక గొంతభాగమును వినియోగించి అపోలోనిమిత్రము పొంచవార్షికోత్సవముల నేర్పాటు చేసెను.

పాశ్చాత్యదేశములందు ప్రాచీనకాలపు కళాప్రపంచమునఁ దక్కినదేవత లండఱకంటె నెక్కువగఁ గన్పించునది ఈయపోలో దేవతయే. యూరోపుఖండమున పారిస్ మున్నగు కొన్నిస్థలములం

దితనివిగ్రహములు కలవు. రోడ్స్ ద్వీపము అపోలో కత్యంతపవిత్ర మైనది. కారణ మేమనఁగా దేవత లండఱు భూమిని డమలోఁ దాము పంచుకొనుచుండ అపోలో అచట లేకుండుట సంభవించెను. అందు వలన నితనివంతున కేమియు దొరకినదికాదు. రోడ్స్ ద్వీప మప్పుడు సముద్రమున మునిగియుండెను. అద్వీపము ముంగు నీటిపైకి వచ్చు నని తెలిసియున్నవాఁ డగుటచే నితఃడు దానిని దన కొనఁగ నుని జూపునను బ్రార్థింప నతఃడు మంచి దని సమ్మతించెను. అది మొదలు కొని రోడ్స్ ద్వీప మితనికిఁ బరిత్రావాస మయ్యెను. ఈద్వీపము బ్యాలాముఖీవర్షతముల కాకరము. బృహదాకృతి నొప్పు అపోలో విగ్రహ మొకటి ఇచట నుండెను. పరిమాణముం దిది నూతనగుల ఎత్తు గలిగి ప్రపంచమందలి ఏడు అద్భుతములలో నిదియు నొకటి యైయుండెను. కాని యీబ్రహ్మాండమైన విగ్రహము భూకంపము వలన ధ్వంసముకాఁగా నామమాత్రావశిష్ట మైపోయెను. ప్రస్తుతము దొరకువానిలో రోమునగరమందలి చెబీకొ మ్యూజియములోని అపోలోరెల్వీడవ్ విగ్రహము మిగులఁ బ్రశస్త మైనది. క్రీ. శ. ౧౮౮౫-వ సంవత్సరమున ఆంటియవశిథిల శేషములలో దొరకిన ఈవిగ్రహమును చెబీకొచిత్రవస్తుప్రదర్శనశాలాసంస్థాపకుఁ డగు పోపు రెండవజూలియ గొనియుండెను. ఇది క్రీ. పూ. ౩-వ శతాబ్దియందలి యొకవిగ్రహపునక లనియు, ప్రాయశః నీరోకాలము నాటి దైయండువచ్చు ననియు నూహింపఁబడినది.

అపోలోనియస్ — (పెర్గస్) ౧. ఇతఃడు క్రీ. పూ. మాండవ శతాబ్దియం దున్న గొప్ప శఖాగణితకాస్త్రవేత్త ('The Great geometer'). నాల్గవ, అయిదవ టాలెమిరాజుల రాజ్య కాలమున నీతఃడు అలెగ్జాండ్రియా పట్టణమునందు యూక్లిడ్ శిష్యులపాఠశాలలో మొదట శిష్యుడగునను, తరువాత గురువు గను ఁడెను. ఇతఃడు వ్రాసిన గ్రంథములలో మ్యాగ్నమ్ ఆపస్ (Magnum Opus) అనునది ముఖ్య మైనది. ఇందు దీర్ఘవృత్తము లను (Conic Sections) గుఱించిన ౪౦౦ ల సిద్ధాంతములు కలవు. ఇందుఁ బెక్కు లాతఃడు కొత్తగఁ గనిపట్టినవి యున్నవి.

అపోలోనియస్ — (హ్లోడి అస్) ౨. గొప్పకవి, పండితుడు. అగ్గోనాటికా (Argonautica) యను మహాకావ్యము నకుఁ గర్త. ఇది మన మహాభారతమువలె షాస్త్రవీర్యమును వర్ణించు నట్టిది. దీనిభాష, వర్ణనాకళలము మిక్కిలి యుచ్చతరమైనవి. వర్ణిత మొదలయినమహాకవులకుఁ గూడ నిది మాధవర్ణకమైన దందురు. ఈతఃడు మొదట హ్లోడ్సులో సాహిత్యాచార్యుడు (Rhetorician) గా నుండి తరువాత అలెగ్జాండ్రియాలో పుస్తకభాండాగారాధ్యక్షుడు (Librarian) గా నుండెను. ఇతనికాలము రమారమి క్రీ. పూ. ౨౪౦ మొదలు ౧౮౦ వఱకు, అనఁగా నితః దిప్పటికి రెండువేల నూటయేఱది సంవత్సరముల క్రిందట నుండెను.

అపోలోనియస్ — (మొలన్) 3. గ్రీకు (యవన) సాహిత్యవేత్త (Rhetorician). క్రీ. పూ. ౧-వ శతాబ్దియందు ఉన్నవాడు. సిసిరోకు సాహిత్యము నేర్పెను (క్రీ. పూ. ౮౮).

అపోలోనియస్ — (ట్రేని అస్) ౪. మైథాగోరస్ సంప్రదాయమునందలి తత్వవేత్త. ఇతనికాలము రమారమి క్రీ. పూ. ౪-వ సంవత్సరము మొదలుకొని క్రీ. శ. ౯౮-వ సంవత్సరమువరకు. ఈతఁడు ఆసియామైనరు, పార్థియా, హిందూదేశము మొదలయిన దూరదూరదేశములు తిరిగి వచ్చెను. హిందూదేశమునందు బ్రాహ్మణులతో తత్వమునుపఱచి సంభాషించె నని క్రీ. శ. ౨౦౦ లో నితనిచరిత్రమువ్రాసిన ఫిలాస్ట్రేటస్ (Philostratus) వ్రాసియున్నాఁడు. ఇతఁడు పెక్కుదైవిక చిత్రంబులు, అమామక కృత్యంబులు చేసి చూపెనట.

అపోస్తలచర్చి — అపోస్తలులసమయముం దుండిన ప్రార్థనాలయము. వారియొక్క ఇచ్చానుసారముగ నిది నిర్మింపఁబడి యుండెను. మఱియు రోమునగరము, అలెగ్జాండ్రీయా, జెరూసెలం, ఆంటియోక్ పట్టణములందున్న చర్చులకును నిజే నామధేయము ప్రఖ్యాత మయ్యెను. అపోస్తలచర్చి తమ పని రోమునకాగ్లికులును, తమ దని ఎసిన్కోపలులను తగవు లాడుచుండుట.

అపోస్తలపారంపర్యము — విషస్యూ, ఫురోహీకులు, డీకనులు అమనీ మువ్వరు గలవైనది అపోస్తలసంస్థ యనఁబడును. విస్యక్తసంస్కారములతో వీర లేర్పాటు చేయఁబడుచుండురు. ప్రథమమందలి అపోస్తలులు మొదలుకొని నేటివరకును వీరలసంస్థ అవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచున్నది. దీనికీ అపోస్తలపారంపర్యమని పేరు. ఎసిన్కోపల్-చర్చిచారి కిట్టి సంస్కారములనియమై యంతగ పట్టింపు లేకపోయినను, క్రాగ్లికులును, కొందఱు ఇంగ్లీషుచర్చివారును వీనివిషయమున గట్టితీర్ధమ బూనుచుండురు.

అపోస్తలపితరులు — అపోస్తలులతో సమకాలికులైన లేఖకులు. క్లెమెంట్, బర్నబస్, హెర్మస్, ఇగ్నీషియస్, పోలికార్ప అనువార లయినవారు అపోస్తలపితరు లని పేరువచ్చెరి.

అపోస్తలభ్రాతలు — మధ్యయుగమునందు పోపులమిత్రవ్యవస్థలై రాజాధిరాజభోగము లందుచుండ వారియందుఁ బ్రవేశించిన దురాచారములను దూఱుమానీ సంఘమును, గురువులను మంచిపార్శ్వములొనికఁ గొనిరావలయు నని కొందఱు ప్రయత్నముల సరిపియుండిరి. వారే అపోస్తలభ్రాతలు. ఆదిమ-అపోస్తలుల-అచార వ్యవహారముల నవలంబించుటచే వీరల కీ పేరు గలిగెను. వీరిలోఁ గట్టకడపటిదియు, మిగులఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచినదియు నగు సంప్రదాయము క్రీ. శ. ౧౨౬౦-వ సంవత్సరమున పర్యానివాసి యగు ఔరూర్డ్ సెగర్ల యనువానిచే స్థాపింపఁబడెను. వీరు రిక్తపాదములతో, భిక్షులసమన నుదరపోషణముం జేసికొనుచు, ధార్మికగీతములఁ

బాడుకొనుచు ఇటలీ, స్విట్జర్లాండ్ ప్రాకాన్ దేశములలోఁ బర్యటనముం జేసి యపదేశింపసాగిరి. ఆచారగోపాలము సాక్ష్య మనుభవింపఁగల స్వర్ణశుల్కము రాజ్యము రానున్న దనియు, దివ్యమైన కాలము సమీపించుచున్న దనియు లోకులకు బోధించుచు, పోపు పదవిని, అందలిదురాచారములను, కేవలము భోగవిలాసములకు స్థానములగు మాటినచిరువుల జాల కఠినముగ నిందింప మొదలిడిరి. ధనధాన్యసంపత్తుల సమూహులు మాని అనికేతనులు, అవివాహితులునై సాంసారికపదార్థవిమరులైన విరాగులభంగి వీరు జీవనము గడపుచుండిరి. కాని పోపునకును, వారీయనుయాయులకును వీరిబోధనములు కంటకము లయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౨౮౬-వ సంవత్సరమున పోప్ బాల్గవ హోనోరియస్ ఈ ప్రచారము నాపివేయుటకు ఉత్తరువు నొసంగెను. ౧౩౦౦ ల సంవత్సరమున పోపుసంప్రదాయ లీసెగర్లలోని బట్టికొని మతద్రోహి యనుదోష మారోపించి యతనిని గాల్చివైచిరి. ఇతని మరణానంతరము ఈసంప్రదాయులకు మిలన్ నగర నివాసియై, గొప్ప విద్వాంసుఁడు నగు డోతోసిన్ యనువతఁడు నాయకుఁ డయ్యెను. అది మొదలుకొని యీసంప్రదాయులు స్వర్ణక్షణార్థము దుర్గములందు నివసింప మొదలిడిరి. క్రీ. శ. ౧౩౦౭-వ సంవత్సరమున రేనోరియస్ అను విషవయొక్క నేనలు మిలన్ చుట్టుప్రక్కల నున్న దేశమును గ్వంసము చేసి వెర్బల్లియందలి జెజిల్లిదుర్గమును ముట్టడించి, అపోస్తలసోదరుల నందఱును బట్టికొని, వారి నాయకుఁడగు డోల్బికోను గాల్చివైచిరి. అనంతర మీసంప్రదాయము క్రమముగా క్షీణించి పోయినట్లు లోఁచుచున్నది.

అపోస్తలమతము — క్రైస్తవమతమునకుఁ జెందిన యొక సిద్ధాంతము. ఆదిమ-అపోస్తలులు దీనిని గావించి రని పూర్వకాలమున నందఱును నమ్ముచువచ్చిరి. కాని యాదీపల నీ సిద్ధాంతము నాలుగవ శతాబ్దియందే నెర్పడియుండె నని నిశ్చయింపఁబడినది.

అపోస్తలరాజులు — పోపువలన హంగేరీదేశపు రాజునకు ఒసఁగఁబడినదియనఁబడును. క్రీ. శ. ౧౦౦౧-వ సంవత్సరమున పోపు రెండవ సిల్వెస్టర్ హంగేరియా రాజు సెంట్ స్టీ ఫెనాకు ఈవిధము నొసఁగెను. ఇతఁడు తనరాజ్యములోని అన్యధర్మములచారి నందఱును క్రైస్తవమతమునఁ గలుపుటకుఁగాను ప్రబలప్రయత్నములను గావించియుండెను. అటుతరువాత క్రీ. శ. ౧౩౫౮-వ సంవత్సరమున పోప్ ౧౩-వ క్లెమెంట్ మేరియాభరిస్సాచక్రవర్తినిగిది, అతని వంశీకులకును నీవిధమును ప్రసాదించెను. క్రీ. శ. ౧౮౧౮ లువరకు హంగేరియా రాజులు దీనిని ధరించుచునేవచ్చిరి.

అపోస్తలసంస్థలు (నియమములు) — క్రైస్తవధర్మవిషయమున లిఖింపఁబడిన విధివిధానములు. ఇవి ౮ భాగములుగ విభజింపఁబడియున్నవి. అంతిమభాగము అపోస్తలుల ౮౫ నియమములతోఁ బూర్తి యగును. ఇది రుమీనోస్తలలేత కచింతఁబడినదిగ క్లెమెంటులేత చర్చికి నొసంగఁబడిన పని పూర్వ ముండును విశ్వసించి

యనుండి. కాని మొదటినుండియు నీయెనిమిదిభాగములు వేర్య అనియే తలఁపఁబడుచున్నవైను. వీనిలో ౧౫ నియమము లెక్కుడు ప్రమాణ భూతములు. వ్యాప్తక అనునతఁడు వీనిని క్రైస్తవసభ్యమునకు ప్రమాణము లనియు, టైలిత్ తరువాత వీనిని మించిన ప్రామాణిక గ్రంథ మేదియు లేదనియు వక్కాణించియుండెను. కాని యిది అపోస్తలులు రచించినవి కాక తరువాత వచ్చినవారు వ్రాసిన వనియు ననేకులు దలఁచియుండిరి. అట్లు వ్రాసినవారిలో ఆర్థిబిషప్ డావెనర్ అనునతఁడు ముఖ్యుఁడు. ఇతఁడు వీనిని ఆధునిక విమర్శకునిభంగి పరిశీలించి యందలివిషయములను వ్రాతయందలికై లిని సరిపోల్చి చూచి యవి అపోస్తలరచితములు కా వనియు, ఇగ్నోషియన్ రేఖలను బోలియున్న వనియు తీర్మానముం జేసెను. అటుతరువాత సిరియా వాస్తవ్యుఁ డొకఁడు వీనిని శ్రీ. క. నాల్గవ శతాబ్దియంతమున రచించి యుండవచ్చు నని నిశ్చయింపఁబడెను. చర్చికః శెందిన ఆర్థిబిష ప్పులు, బిషప్పలు, ప్రెస్ బిటరులు, డీకనులు మున్నగువారు గమనించి యవలంబింపవలసినవిధులు, నీతులు, నియమము లిందు వ్రాయఁబడి యున్నవి. మఱియు చర్చియందు జరుపవలసిన సంస్కారములు; మర్యాదలు మున్నగువానింగూర్చియు నిందు నియమములు కలవు.

అపోస్తలాధికారము — ఊమునందలి పోపులకును, బిషప్పలకును ఉండెడి అధికారము. దీనిని సెంటుపీటరునుండి నేటి వఱకు వచ్చుచుండిన పోపు లందఱును గలిగియుండిరి.

అపోస్తలులు — ఆరంభకాలమునఁ దన నూతనసభ్యమును దేశదేశాంతరములందు ప్రచారము నేయునిమిత్రము ఏను క్రీస్తు ౧౨ గురు మనుష్యుల నేటికొనియుండెను. పంపఁబడినవారని అపోస్తలకర్తృత్వము. కావున మతప్రచారార్థము పంపఁబడిన ఈ ౧౨ గురుకు అపోస్తలు లనుపేరు కలిగెను. అసలు అపోస్తలులు ఈ ౧౨ గురే. మొదట తాను గావించు నుపదేశముల నాలకించి యనంతరము వానిని జనులకు బోధించుటకుఁగాను క్రీస్తు వీరల నేర్పఱిచిరిగానెను. సైమన్ పీటర్, అతనిసోదరుఁడు ఆండ్రూ, జెబెడీ యొక్క కుమారు లగు జేమ్స్ జాకా లనువారు, ఫిలిప్, బర్తొలో మ్యూ, థామస్, మాథ్యూఆల్ఫ్రెయిస్ పుత్రుఁ డగు జేమ్స్, అతని సోదరుఁడు లెవ్వియస్ — వీరిఐదు జాదాస్, జాడె యనియుఁ బిలువఁబడుచుండిరి — సైమన్ కానానెట్, జాదాస్ ఇస్కారియట్ అని మొత్తము ౧౨ గురు అదిమ అపోస్తలులు. తరువాత వీరికిఁ బోతుగ నుజ్జింపఁబడి నిలువించఁబడిరి. జాదాస్ ఇస్కారియట్ కు బతులుగ నుజ్జియన్ అనునతఁడు చేర్చఁబడెను. అనంతరము సెంట్ పాల్ అనునతఁడు నియమితుఁ డయ్యెను. పాల్ వెనువెంటఁ బోయిన జర్మకాన్ అనునతనిని, అపోస్తలవిరుదము లభించెను. ఇందువలన ఆరంభకాలమునందును, తరువాతను క్రీస్తుమతప్రచారార్థము వెడలినవా రందఱు నిదేశీయ విలువఁబడుచువచ్చి రని తెలియుచున్నది. గాల్ దేశమునఁ బ్రచారము సలిపిన సెంట్ డెన్నిస్ అచటి అపోస్తలుఁ డయ్యెను. ఇదేవిధమున సెంట్ బోసేఫస్ జర్మనీదేశపు అపోస్తలుఁడు.

సెంట్ అగస్టైన్ ఇంగ్లాండుదేశపు అపోస్తలుఁడు. ఫ్రాన్సిస్ జేవియర్ 'ఇండిసు'లయిపోస్తలుఁడు. అడాల్ఫ్ ప్రషియాదేశపు అపోస్తలుఁడు. ఏను క్రీస్తు జీవించియున్నతరుణముండే వీ రతని యుపదేశములందు విశ్వాసము గోలుపోవుచువచ్చిరి. అవి యన్నియు నటు లుండ క్రీస్తు సిలువమీఁద వారును మైన యాతన లందుసమయమున వీ రతనియెడల సహానుభూతి నైనఁ గనుపఱుప సాహసించకపోయిరి. క్రీస్తుమరణానంతర మతని దివ్యాత్మ పెంటికోష్ట అనుమత్సరదీనమున జనుల కందఱకును దగ్గన మిచ్చెను. అప్పు డీ అపోస్తలులు క్రీస్తుయొక్క ఆత్మసంవర్ధనముచేత నైనను తాము గోల్పోయిన దైర్యమును బడసి, యతనినియోగముల నుచితరీతి నిర్వర్తింపఁగలుగుదు మను గొప్పయాసతో నాయాత్మకు దర్శించిరి. ఏనుక్రీస్తు సెంట్ పీటరును మొదటి అపోస్తలునిగ నేర్పఱిచియుండెను. అతనినుండి నేటివఱకును పోపు మతగురుపారంపర్యము అవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చుచున్నది. ఈపేరువున ధార్మికవిషయములందుఁ దనకు మించిన యధికార మితరుల కుండరాదని పోపు వాదించుచుండును.

అపోహయుఁ డు — ఒక బ్రహ్మి.

అప్పకవి — ప్రసిద్ధుఁ డగు నాంధ్రలక్షణవేత్త. అప్పకవీయ మను లక్షణగ్రంథమునకుఁ గర్త. ఆంధ్రపండితులలో నప్పకవీయమున కసమానగౌరవము కలదు. ఇందుండి ప్రమాణము చూపినయెడల నిప్పటి తెలుఁగుపండితులలో నూటికిఁ దొంబదిమంది మాతాపక శిరసావహించెదరు. ఆంధ్రమునందుఁ గవిత్వము చెప్పువారికిఁ గావలసిన విషయము లన్నియు నిందు సవిస్తరముగఁ జెప్పఁబడియున్నందున నింతకుఁబూర్వ మున్న ఛందశ్శాస్త్రము లన్నియు వెనుకఁబడి దీని కింత యాధిక్యము కలిగినది. ఈ కవి తనగ్రంథమును గుఱించి యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పినమాటలు చాలభాగము నిజమనియే యొప్పుకొనవలసియున్నది:—

- వ.....లక్షణగ్రంథములు లక్షోపలక్షులు గల వందు,
క. ఒకదానికంటె మఱి వే
తొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునకా
సకలగ్రంథములును జను
ఎక తెలియునె లక్షాప్రపంచం తెల్లన్. [౧. ౧౧౧
క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి
యెదియేనియుఁ జనువ బుద్ధి యేలా పొడముకా ?
బడపడిగ్రంథము లన్నియు
వెడకివెడకి సార మెల్ల వివరింపంగన్. [౧. ౧౧౨

కాలము :—తమకాలమును నివాసస్థానమును స్పష్టముగ వ్రాసి కావినతెలుఁగువులు తక్కువ. అట్లు స్పష్టముగ వ్రాసినవారిలో అప్పకవి యొకఁడు. కా. క. ౧౫౩౦ మనశ్శాఖానుసంకర్షర క్రావణ బహుళ ౮ (శ్రీ. క. ౧౬౫౬ అగష్టు ౩)దినమున దేవుఁడు కలలోనికి

వచ్చి గ్రంథము వ్రాయు మని చెప్పెను (ఆ, ౧. ౩౩). ఎళమి గురు వారమునాడు (ఆగష్టు, ౪) కవి గ్రంథము వ్రాయ ప్రారంభించెను (౧౯౭). ఇట్లప్పకవియు వ్రాయఁబడి యిప్పటికి ౨౭౭ సంవత్సరము లయినది.

నివాసస్థలము :—ఈతఁడు తన గ్రంథమును కామెపల్లి గోపాల స్వామివారి కంకితము చేసినాఁడు. కవియు నా గ్రామమునందే నివాసముగ నుండినట్లు కానవచ్చుచున్నది (౧. ౩౪, ౩౫). కామెపల్లి యిప్పుడు గుంటూరుజిల్లా యందలి పల్నాడు తాలూకాలో నున్నది. అప్పకవికాలమున నది తంజావూరు సీమలోనిది. ఇప్పుడు తంజావూరు గ్రామము కామెపల్లికిఁ బశ్చిమమున పల్నాడు తాలూకాలో నున్నది. ఈ కామెపల్లి అనునది అప్పు డగ్రహారము. వట్టెము పెద్ద నాద్యునకు సాయపఁ వేంకటపతి యిచ్చెను (౧. ౯౯, ౧౦౦).

వంశము :— ఈకవిది భారత్యాజనగోత్రము, ఆపస్తంబ నూత్రము. ఈతఁడు వైదికుఁడు. ఇంటిపేరు కాకునూరివారు. ఈ వంశమువారిది మొదట కాకునూరు-ఆగ్రహారము. అది సరికొండ సీమలో నుండెను. వీరి మాలపురుషుఁడు సోమయ్య (౧. ౩౧). ఈతఁ డప్పకవితాతకుఁ డాత. ఈతఁడు చిన్నతనముననే కాళిఁ బోయి బ్రహ్మేంద్రులయొద్ద శాస్త్రములు చదివి గొప్పపండితుఁ డై (౧. ౭౩), మధురాపట్టణమునకుఁ బోయి యచ్చటిపండితులను బాదములలోఁ గలిపి (౧. ౭౨), కాకునూరు-ఆగ్రహారమును, నిడుద పల్లి, బొడ్డిపేపల్లి, నివరళపురి అను గ్రామములలో మాన్యక్షేత్రము లను సంపాదించెను. ఈతఁడు ‘ఆభీనవమాతసద్ధాని’మము’లోఁ గాఁపురముండెను (౧. ౭౩). అభీనవమాతసద్ధాని మనఁగాఁ ప్రత్యే మామిశిపల్లె. మామిళ్ల పల్లె యొకటి బాపట్లతాలూకాలో నున్నది. మామిళ్ల పల్లి (ఆగ్రహారము) యొకటి నూజిపేడు తాలూకాలో నున్నది. కాకునూరితఁడు సంపాదించినాఁడని యప్పకవి వ్రాసినను ఈతని తండ్రిపేరు చెప్పుటలో ‘కాకునూరి తమ్మన’ యని చెప్పుట వలన (౧. ౭౩) వీరికి సోమయ్యకుఁ బూర్వమే కాకునూరివా రన్న గృహనామ ముండినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈసోమయ్యకు గంగ మాంబయం డమరేశ్వరుఁడు, కొండలయ్య, రంగప్ప, లక్ష్మణుఁడు అను నల్లగురు కుమారులు పుట్టిరి. వీరిలో రంగప్ప మనకవియొక్క ముత్రాత. ఈయనభార్య కన్నమ్మ. వీరిద్దఱకును తిరుమలభట్టు, గంగన్న, పెద్ద సోమయ్య, చిన్నసోమయ్య అను పుత్రులు పుట్టిరి. పెద్దసోమయ్య మనకవికిఁ దాత (౧. ౭౭). ఇతఁడు క్రతువులు చేసెను. రొంపి చెర్లలో పెద్దనాయి త్రవ్వించెను. రొంపిచెర్ల వరసారావుపేటదరి నున్నది. గుడిపాటిలో వినుకొండవార్తమందు గొప్పతోట వేయిం చెను. సత్తెనపల్లితాలూకాలో గుడిపూడి యనుపల్లె యున్నది. అదియే యిది కాఁబోలు. వట్టెము పాతనాద్యునికొమార్తె యైన శృంగప్ప యాయనభార్య. పెద్దిభట్టు బావముఁడి. వట్టెమువారు కామెపల్లి ఆగ్రహారము. ఇట్లు వీరప్పకవి తండ్రికి మాతా మహాలు. అప్పకవి స్వప్నముగఁ జెప్పకపోయినను అప్పకవిని వీరు

మాతామహులయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈయనకు వెంగన్న, కన్నుభట్టు, గండయ్య అను కుమారులును, తిరుక్క, రంగప్ప, లింగప్ప, గోపప్ప యను కూతులును కలిగిరి (౧. ౮౦). వారిలోఁ జెప్పవలసిన వెంగన్న మనకవికిఁ దండ్రి. పల్నాటిలో నీతఁడు గొప్పపండితుఁ డని ఖ్యాతిం జెందెను.

నే. పల్లెనాటను నూటలొంబదియ నాల్గు గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి వెంగనాద్యుఁడు వేదవేదాంగములను బ్రస్తుతికి నెక్క మాటలబ్రహ్మ యనఁగ. [౧. ౮౨.

ఈ వెంగనాద్యునకు శేషమ్మవలన అప్పకవి, సోమనాద్యుఁడు వేంకటపతి, కృష్ణభట్టు, లక్ష్మణుఁడు అను నైదుగురు పుత్రులు పుట్టిరి.

విద్యానికములు :— కాకునూరివారిది మొదట కాకునూరును, పిదప ప్రొత్తమామిళ్లపల్లెయు నయినను అప్పకవి కామెపల్లికి వచ్చి నివసించుట యొట్లు తటస్థించెను? కామెపల్లి యీతని మేనమామల స్థల ముగఁ గానవచ్చుచున్నది. తన తల్లివైపువారు ప్రబంధకర్త లనియు, తనకుఁ గల వచ్చినసమాచారము తాను వారికి మఱునాఁడు చెప్పఁగా వారు కావ్యము చేయు మని ప్రోత్సహపఱచి రనియు కవియే చెప్పియున్నాఁడు.

‘మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాక ర్ణించి సకలజనంబులు నానందంబుఁ బొంది రండుఁ గొండలు మాతృ సఁబంధు లగు మదీయ బంధువులుగూడఁ ‘గులసింధుసాగంధికబంధు లను, గృతప్రబంధులును, నీతియుగంధరులును, గావున నా కిట్లని’ [౧. ౬౬].

అప్పకవి మేనమామలయింటిలోనే పెరిగి విద్యావంతుఁడయ్యె ననిమాడ లోకవాత్త వివవచ్చుచున్నది. కావున నీతనికుటుంబము మేనమామలఁబట్టియే కామెపల్లికి వచ్చె నని మనము నిశ్చయింప వచ్చును.

అప్పకవికి స్వరముక్తముగ యజాశ్లేషము నేర్పినవాఁడు మూర్తి సర్వన్న, శబ్దశాస్త్రము చెప్పినవాఁడు కాండూరి గిరిదేశి కుఁడు, సిద్ధాంతములు తెలిపినవాఁడు నూరభట్టు, లక్షణవేత్తను చేసినవాఁడు మంచికంటి యోబనకవీంద్రుఁడు, స్తావకర్త మెఱిఁ గించినవాఁడు కొలచల మల్లసింగనాద్యుఁడు, అగమముల ముద్రాపించిన వాఁడు రాజయోగి; వీరు విద్యాగురువులు (౧. ౩౧). వీరశ్యథా తెలుఁగువాఙ్మయమునందుఁ బ్రసిద్ధి చెందినవారు కానందున మనకు వీరినిగుఱించి విశేష మేమియుఁ దెలియదు. అప్పకవికి లక్షణము నేర్పిన మంచికంటి యోబనకవి యీగురువులలో మనకు ముఖ్యుఁడు. ఆతనిబోధఫలమే యప్పకవియము. విద్యాభ్యాస మొనరించువాత నీతఁడు కొంతకాలమువఱకును శ్రీ శైలమునాఁడు నున్నట్లు రీత్రించి పద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును

భోగివిభూషణునిపట్టపుఁగిరిం ద్రుడ వై

[౧. ౮౪.

ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములు:— ఆపస్తంబమట్కర్త నిబంధనము, కాలబాలార్ణవసంహిత యను గ్రంథమునకు శ్లోకరూప మైన సంగ్రహము అను రెండుగ్రంథము లప్పకవి సంస్కృతమున రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అప్పకవీయము గాక తెలుఁగున అనంతవ్రతకథ, శ్రీశైలముల్లికాష్టమనిమిద శ్లేషనిందాస్తతిగర్భిత నీసపద్యకేతకము, కవికల్పక మనులక్షణగ్రంథము, శ్రీవ్రీలకు ఛర్మ ద్విపద, అంబికావాద మను యక్షగానము అనుగ్రంథము లీకవి రచించినట్లు అప్పకవీయములోన కవి చెప్పుకొనియున్నాఁడు (౧. ౮౫). ఇం దొక్కటియు నిప్పుడు కానరాదు. నూర్కొనియొంటు నక్షత్రములవలె అప్పకవీయముమందెర నవి యన్నియు లోపించి యుండును. ఇట్లే నన్నయ తిక్కనకృతములయిన చిన్నపా త్రంబులు లోపించినవి. ఇత మిగిలినది అప్పకవీయము.

అప్పకవీయము:— ఇప్పుడు దొరకునంతవఱ కప్పకవీయ మైదాత్యాసములగ్రంథము. ఎనిమిదాత్యాసములగ్రంథము రచింపవలె నని కవి మొదలు సంకల్పించెను (౧. ౯౬). ఏకారణముచేతనో అయిదాత్యాసములమాత్రము వ్రాసెను. ఇది వేరునకు నన్నయ భట్టియ మనఁబడు ఆంధ్రశబ్దచింతామణికి టిక యైనను, నిజముగ స్వతంత్రగ్రంథ మనియే చెప్పవలసియున్నది. అప్పకవి ఛందోవ్యాకరణములనుగుఱించి ఆంధ్రమున గొప్పగ్రంథము వ్రాయఁజలచి, గౌరవాదులను, లోకులు ప్రమాణముగ నంగీకరింతులకును దీనిని నన్నయ భట్టియమునకు టికగ వ్రాసెను. ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యంతకుఁ బూర్వము అప్పకవి కన్నదియు విన్నదియుఁ గాదు (౧. ౯౦). 'తెలుఁగున ఘనకావ్యం బొకటి' చేయవలయు నని సంకల్పము చేసి కవి యొకనాఁడు (కా. క. ౧౫౩౮, క్రాంతి బ. ౮ నాఁడు) నిద్ర పోగా (౧. ౩౪) కలలో శ్రీమహావిష్ణువు కాన్పించి (౧. ౩౬) 'నన్నయభట్టుచే రచింపఁబడిన వ్యాకరణ మొకటి యున్నది. అందు నెనుబదిరెం డార్యులు కలవు (౧. ౫౨). దానిని అనూయచే భీమకవి గోదావరిలోఁ గలిపెను (౧. ౪౪). రాజనరేంద్రునికుమారుఁ డైన సారంగధరుఁడు దానిని పాతము చేసియుండెను. అతఁడు సిద్ధుఁడై యిన్నాళ్లు జీవించియుండి మొన్నటి కీలకనామసంవత్సరమున (శ్రీ. క. ౧౬౦౮) ఆగ్రంథమును బాలసరస్వతుల కిచ్చెను. అతఁడు దానికి తెలుఁగుట్టిక వ్రాసెను. అది నీకు దొరకఁగలను, నీవు దానికిఁ దెనుఁగు చేయుము' (౧. ౪౦) అని చెప్పెను. అప్పకవి మేల్కొని యాశ్చర్యముం దెంచుచుండఁగ, మతంగపర్యతప్రాంతపు విశ్రుఁడొకఁడు నవమినాఁడు వచ్చి, ఆంధ్రశబ్దచింతామణిగ్రంథమును, బాల

సరస్వతికము ఆతని కిచ్చెను (౧. ౬౫). అంత నప్పకవి జశమీ గురు వారమునాఁడు గ్రంథము వ్రాయుటకుఁ ప్రారంభించెను! (౧. ౯౩).

పైని చెప్పినకథలను మనము నమ్మినను నమ్మకపోయినను, ఆంధ్ర శబ్దచింతామణి యంతకుఁబూర్వ మెన్నఁడును అప్పకవి విని కని యుండనిది యనియు, పూర్వలక్షణగ్రంథము లెన్నియో శోధించిన యప్పకవియే దీనిని అంతకుఁబూర్వ మెఱుంగనందున నిది నూతనమే యైయుండవచ్చు ననియు నూహింపవచ్చును.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యనుగ్రంథము భారతము రచించిన నన్నయ్యచే రచింపఁబడినదా లేదా యన్నవిషయము శ్రీయుత వీరేశలింగముగా రాంధ్రకవులచరిత్రములో విపులముగఁ జర్చించినారు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణియొక్క నిజ మైనకర్త యెవ్వఁ డైనను, అప్పకవి యది నన్నయభట్టారకరచిత మని నమ్మి, దాని నాధారముగఁ జెట్టుకొని అప్పకవీయమును రచించెను. బ్రహ్మసూత్రానులమిద భాష్యములు వ్రాయునప్పుడు శ్రీ శంకర, రామానుజాదు లైన యాచార్యులు, పదియక్షరములు గల నూత్రముపై నూలుపుటలు భాష్యము వ్రాసినట్లు ఆంధ్రశబ్దచింతామణి నూత్రమును వీరునకు నాధారముగ గ్రహించి అప్పకవి తన కీప్తమువచ్చినట్లు వ్రాయుచుఁ బోయెను. అప్పకవిచేఁ దనిఁగింపఁబడిన మూలగ్రంథమందలి ఆర్యా వృత్తము లేఁబడి. వానివివరము:—

ఆత్యాసము	ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని ఆర్యావృత్తములసంఖ్య	అప్పకవీయములోని తెలుఁగుపద్యములసంఖ్య
౧	౬	౨౩౩
౨	౨౦	౪౩౩
౩	౧	౩౯౮
౪	౫	౪౪౦
౫	౧౮	౧౯౩
	౫౦	౧౭౦౫

ఇట్లు ౫౦ ఆర్యావృత్తములకు ౧,౭౦౫ పద్యము లైనవి. ఆర్యావృత్తము చిన్నది. మన కందమునంతది. అందు నొకభేదమే కందము. కావున ౫౦ ఆర్య లనగా ౫౦ కందములతో సమాన మని మన మనుకొనవచ్చును. ఇత తెలుఁగుభాగమున కార్దూలాదివృత్తము లును, నీసము మొదలగు వికాలాంధ్రపద్యములును, పుటలకొలంది నిండియున్నగద్యములును కలవు. కావున మూలమునకును, భాసాంతరమునకును ఏవిధమైన పోలికయు లేదు. మూఁడవయాత్యాసములోని

‘ఆవ్యో వలి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేః,
స్వస్వచరణేః పూర్వః ప్రాస స్సర్వేః చైక ఏవ స్యాత్. 1

1. ప్రతిపాదమునందును మొదటియక్షరము యలి, రెండవయక్షరము ప్రాసము, యలి చరణచరణమునకును వేరువేరు, ప్రాసాక్షరము బాలగుచరణములకును టిక్కటియే.

ఈ యొక్కయ్యార్థము ఆధారము చేసికొని యతిప్రాసములకు సంబంధించిన నియమము లన్నియుఁ జెప్పుచు ౩౯౮ పద్యములు వ్రాసియున్నాఁడు. కావున అప్పకవీయ ముంధ్రశబ్దచింతామణికి భాషాంతర మని కాని రూపాంతర మని కాని తలఁపఁగూడదు. స్వతంత్రగ్రంథ మనియే చెప్పవలసియున్నది.

అప్పకవీయము స్వతంత్రగ్రంథ మని తెలిసికొని దానిని జూడ మొదలుపెట్టిన నెట్టివారికిని దానివిషయమై గౌరవము కలుగక మానదు. ఈ గ్రంథమునందు లక్ష్యలక్షణములను సంగ్రహించుటకు గ్రంథకర్త మిక్కిలి పాటుపడినాఁడని తప్పక చెప్పవలసియున్నది. కవి చెప్పకొనినట్లు 'వెతకివెతకి సార మెల్ల వివరించివా' డనుటకు సందేహము లేదు. ఈతనికాలమునకుఁ బూర్వము పుట్టినలక్షణ గ్రంథము లన్నియు నీతఁడు శోధించెను. లక్ష్యములకై పెక్కుకావ్యములను గాలించెను. ఇతఁ డిచ్చినలక్ష్యము లన్నియుఁ గ్రాత్రవి కావనియుఁ, బూర్వలాక్షణికు లిచ్చిన పెక్కులక్ష్యముల నాయుగ్రంథములలోనుండి యుదాహరించె ననుటయు సుష్టమే యైనను, అట్టి యప్పు తీసికొనినలక్ష్యములు గాక స్వతంత్రముగఁ దాను శోధించిన లక్ష్యములుగూడఁ బెక్కు లిచ్చియున్నాఁడు. ఆంధ్రలక్ష్యలక్షణ గ్రంథములు గాక సంస్కృతభేదాన్త్యాస్త్రగ్రంథములను, కొంత వఱకు సంస్కృతప్రాకృతవాగ్దేశగ్రంథములను శోధించి వానిలోఁ గావలసినవిషయముల నీగ్రంథమునందుఁ జేర్చియున్నాఁడు. గణిత శాస్త్రమునందలి కఠినమైన అంకయోగవ్యవహారములనుగూడ (Permutations and Combinations) ఛందిశ్వాస్త్రమునకు సంబంధించినంతవఱకు సంగ్రహించియున్నాఁడు. విశేషముగఁ జతుర్థాశ్వాసమును జూడుఁడు.

అప్పకవీయ మైదాశ్వాసములు కలది యని యిదివఱకే చెప్పి యున్నాము. ప్రథమాశ్వాసమునకు భాషాపరిచ్ఛేద మనియు, ద్వితీయాశ్వాసంబునకు వర్ణపరిచ్ఛేద మనియు, తృతీయాశ్వాసంబునకు వర్ణప్రాసపరిచ్ఛేద మనియు, చతుర్థాశ్వాసమునకు పద్యపరిచ్ఛేద మనియు, ఛందమాశ్వాసమునకు సంధిపరిచ్ఛేద మనియు నామాంతరములు. తత్సమ, దేశ్య, క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లనఁబడు చూడుపరిచ్ఛేదంబు లింకను వ్రాసెద నని కవి మొదట (౧. ౬౨) ప్రతిజ్ఞ చేసెను గాని యేకారణముచేతనో యది యొచ్చుటను కానరావు. వానిని వ్రాయకమునుపే కవికి నవసారకాలము ప్రాప్తించె నని తలఁపవలసియున్నది. తత్సమ, దేశ్య ప్రకరణము లప్పకవి వ్రాసియుండినయెడల నవి యాంధ్రభాషాపరిక్రమనకు మిక్కిలి యుపయోగకరములై యుండు ననుటకు సందేహము లేదు. ఇక వొక్కొక్క యాశ్వాసమునందలి కొన్ని కొన్ని విశేషములఁ జూపెదము.

ప్రథమాశ్వాసము :— ప్రథమాశ్వాసమునందుఁ గవి సంస్కృతాద్యభాషలనుగుఱించియు, కావ్యభేదంబులనుగుఱించియు, రసభావ నాయికానాయకులనుగుఱించియు, ఆంధ్రభాషాభేదములనుగుఱించియు విభులముగ వ్రాసియున్నాఁడు. ఇందలి శబ్దార్థలక్షణాలం

కారసీసమాలిక, శబ్దార్థదోషసీసమాలిక, భావసీసమాలిక, శృంగారరస సీసమాలిక, అద్వైతరససీసమాలిక, నాయకనిర్ణయసీసమాలిక లనునట్టి మాలికలు కవియొక్క యసామాన్యసాహిత్యజ్ఞానమును వెల్లడి చేయుచున్నవి. నూతనముగా నీవిషయము నభ్యసించువారికి పాఠము చేయుటకు వీలుగ నుండుటకై యిది సీసమాలికలుగ వ్రాయఁబడినవి. ఇది వఱకు వడభాష లనియే వాడుక. వీనికి సంస్కృతము, ఆంధ్రము కలిపి యప్పకవి అష్టభాష లని యనెను. ఈ విభాగములో నప్పకవి, తనకాలమునందు వాడుకలో మన్న యట్టి హిందీ, బంగాలీ, కన్నడము, అఱవము మొదలయిన అస్యదేశభాషలకు తా విచ్చినవాఁడు కాఁడు. కన్నడవాగ్దేశము వ్రాయువారు అష్టభాషలలోనుండి ఆంధ్రమును తొలగించి, దానిస్థానముందు కన్నడమును ఉంచుకొనవలయుననియు, అఱవమువా ఱరవము నుంచుకొనవలయు ననియు అప్పకవితాత్పర్యము కాఁజోలును. నాటకములలో నేయేభాష యెవఁకెవరికి మపయోగింపవలసినది చూపుటకు నప్పకవి యీక్రిందిపద్యము వ్రాసి యున్నాఁడు.

నీ. క్షుపణ జైవాదిక కర్తహీనులకును
భామాజనులకును ప్రాకృతంబు
క్షీరి వైశ్య కూద్ర ప్రభృతి మధ్యమాగమ
బాతుల కెల్ల ము కౌరసేని
ధీవర లుబ్ధకాది వినిచబాతుల
మానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బికాచాసుర ముఖ్యుల కెల్లఁ జై
కాచికానామభాషాద్యయంబు
గీ. పతిత చండాల యవనాది పరమనీచ
జాతినరుల కపథంక, మితైలంసు
సీమవారికి నాంగ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ
గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ !

[౧.౧౨౬]

ఈ పద్యమునుగూర్చి కొంత ఆలోచింపవలసియున్నది. సంస్కృతనాటకములలో భిన్నభిన్నపాత్రలకు భిన్నభిన్నభాషలు వాడుచుండెదరు. రాజా మాటలాడుభాష యొకటి, రాణి మాటలాడు నది మఱియొకటి, రాజున్నీ హితుఁ డగు విదూషకుఁడు మాటలాడునది యింకొకటి. ఆ నియమముల ననుసరించి యప్పకవి యీపద్యమును వ్రాసెను. తెలుఁగువాఁ డగుటచే అందు 'ఆంధ్ర' మొకటి యొక్క వగాఁ గలిపెను. కాని యిందలినియమము లాంధ్రకావ్యములకుఁ గాని, ఆంధ్రనాటకములకుఁ గాని యెట్లు పనికివచ్చును? తెలుఁగులో నాటకములు వ్రాయుచు నాయకునకు సంస్కృతము, నాయికకుఁ బ్రాకృతము, వైశ్యునకు కౌరసేని, తెలుఁగువానికిఁ దెలుఁగు భాష వాడుట పాపఁగునా? పాపఁగదు. అప్పకవికాలమునందు, వీధీనాటకములు తప్ప నాంగ్రమునందు కావ్యము లనఁదగు నాటకములు లేవు. వీధీనాటకములభాష గ్రామ్యము. తెలుఁగులో నాటకములు వ్రాయునప్పుడు నేలునేలుబాతులకును, నేలునేలువృత్తి అఱవ

విందువారిని ఏయేభాష యుపయోగింపవలయునో యది స్పష్టముగ వ్రాయక, సంస్కృతవాటకములకుఁ గాని, తెలుగువాటకములకుఁ గాని ఉపయోగము లేని యీపద్యమును వ్రాయుట వింతగ నున్నది.

నాటకాదులలోనిభావలనుసరించి స్పష్టముగఁ జెప్పకపోయినను, మేచ్చభాషాపదములను, అన్యదేశభాషాపదములను జాతీయములను వలయునప్పుడు కావ్యములలో నుపయోగింపవచ్చు నని చెప్పి యప్పకవి పెద్దన తిప్పన ధూర్జటికవులపద్యముల నుదాహరించినాడు :—

దేశభాషాగ్రంథములు సంస్కృతగ్రంథములవలెనే నాలుగు పురుషార్థముల నిచ్చు నని యీ కవి వ్రాసిన యీ క్రిందిపద్యము భాషాభిమానులు గమనింపఁ దగినది :

‘క. ఆయాదేశమువారికి

నాయకదేశంబుభాష నమరికావ్యం

బాయతపురుషార్థంబులఁ

బాయక సమమాన్యు దేశభాషయపాలెన్.’ [౧. ౧౬౭.

ఈకవిఁ శూన్యకవులయందనూయఁ గుంఁడెను. ఈతనియభిప్రాయప్రకారము బ్రాహ్మణులు తప్ప నితరులు పద్యములు చెప్పఁ గూడదు!

అప్పకవీయమువంటి లక్షణగ్రంథమునకు వినుచుకొనియు, హరిశ్చంద్రప్రసాదాభ్యాసములవంటి కావ్యగర్భములలోనుండి యసంఖ్యములైనలక్ష్యములు దొరకియుండును. కాని యప్పకవి కీ శూన్యకవులయొడనుండు సమాధానము యీ కావ్యములనుండి యాతని లక్ష్యము లీయకుండుటేనైనది. ఇంత పెద్దలక్షణగ్రంథమునందు రామరాజభూషణునికావ్యములనుండి లక్ష్యములు లేకపోవుట యొకగొప్పనితయే. ఇంతియకాదు. కవి మొదట కవిస్తుతిచేయునప్పుడు రామరాజభూషణుని స్తుతింపకపోగా నతనిమంత్రమును తన్నినాఁ డెన్న ఆయ్యల రాజ రామధర్మకవినీ,

‘రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత

చారుమంత్రకలాపాదిహోవాక్య

గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి.’

[౧. ౨౭.

అనుపదములతో స్తుతించి రామరాజభూషణుని నగౌరవపఱచినాఁడు.

విష్ణుద్వితీయ మనుకావ్యము కృష్ణదేశరాయలచే వ్రాయఁబడలేదనియు, దానిని పెద్దనయే వ్రాసె ననియుఁ దనభావమును అప్పకవి యీ క్రిందిగద్యపద్యములచేఁ జూపినాఁడు :—

‘వ. అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైక ఇచఁబలువందు వర్ణభాషము చేసి కనెనట యని గ్రామ్యుపదముగా నాగనుకాసములు ప్రయోగించిరి గాన నది సాధకము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనె నని చెప్పె నవి యెవ్వయనిన—

ఆనిపర్వమున²,

‘క. ఇనకన్యకయట! కేనట!

వనమున గాంధర్వమున వివాహంబట! నం

ఁనుఁ గనెనట! మఱచితివట!

వివఁగూడునె యిట్టిభంగివిపరీతోక్తుల్’.

విష్ణుద్వితీయమునందు,

‘వ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గను

జొమ్మనె కాంచె యబంపిభాంపముల్

వాసను మీఁదఁ బోవ నడు

వం గొనెఁ దిన్న నగ్రనిశ్చల

త్యానచలత్వనిష్ఠలె న

మస్తజగంబుల బాడ్మచేతనల్

గా నుతి కెక్కునైన్యపతి

కాంచనవేత్త్రము నాశ్రయించెనన్’.

ద్వితీయాశ్వాసము :— తిండవయాశ్వాసమునందు డక్షరముల యుచ్చారణమునుజేచియు, స్వరూపమును నుజేచియు విపులముగ వ్రాయఁబడినది. లసగుచ్చారణకును, సుధలేఖనమునకును గావలసిన నియమము లిందు శ్రద్ధితో నీయఁబడినవి. ఆంధ్రలేఖకులు తఱుచుగాఁ జేయునట్టి ప్రమాదముల నన్నిటిని శ్రద్ధతోఁ గనిపట్టి వాని నన్నింటిని దిద్దియున్నాఁడు. సాధారణలేఖకులు వట్టువలు వ్రాయవలసినచోట కొమ్మ క్రాచులును, కొమ్మ క్రాచులు వ్రాయవలసినచోట వట్టువలును వ్రాయుచుండుటఁ గని యప్పకవి యివి వట్టువలు, ఇవి కొమ్మక్రాలలు అని తెలుపుటకుఁ చెండునీసములను ఇచ్చినాఁడు. ఇట్లే పెక్కులేఖకులను సవరించినాఁడు. ‘శుద్ధాంధ్రలిఖుఁ, వీనికి లేఖనక్రమము’ అనుకీర్తిక క్రింద అచ్చులరూపములను,

1. తృతీయాశ్వాసమునందు దొకపద్యము (౨౭౭) వినుచుకొనియునుండి యీయఁబడినది. కాని యది అప్పకవి స్వయముగ నుదాహరించినది కాదు. ‘లక్షణవిలాసమువారు తెలియక కొన్ని యుదాహరణంబులు వ్రాసినారు. అవియును వివరించెద’ నని యుపోద్ఘాతము వ్రాసి లక్షణవిలాసమువారు పద్ధతప్పును దిద్దియున్నాఁడు. కావున నప్పకవి రామరాజభూషణునిగ్రంథమునుండి లక్ష్యము లీయలే దనియే చెప్పవలసి యున్నది.

2. ఈపద్య విపుటిభారతమునందు వాదిపర్వమునఁ గానరాదు. పిల్లలమజ్జి పినపీఠధర్మచరచిత మైన ‘శకుంతలాపరిణయము’ అనఁబడు కావ్యమునందు నాల్గవయాశ్వాసమున నున్నది.

పాల్లులరూపంగాలను, స్వరగుణితములను విశిషిణిగా వ్రాసి చూపినాడు. కాని లేఖకుల కప్పకవి వ్రాసినయక్షరములనుకారములు తెలియ నందున ఈరూపము బొక్కొక్కప్రతిలో బొక్కొక్కవిధముగ నున్నవి. అప్పకవి యెట్లు వ్రాసెనో కనుగొనుట కప్పకవినాటి ప్రతి గాని, తరువాతఁ గొలదిదినములకు వ్రాయఁబడిన ప్రతి గాని దొరక వలెను. అప్పుడు గాని అప్పకవియిచ్చినదిపి యిట్టిది యని తెలియరాదు. ఈ ప్రకరణమునందు లేఖకాకరసంబంధ మైన నీసమాలికలును, పట్టిక లును మిక్కిలి పెద్దవి. అవి కవియొక్క శోధనకును పరిశ్రమమునకును గొప్పనూచకములు. ఈతనికిఁ బూర్వమున తాళ్లపాక చిన్నయ్య ముదలయినవారు లేఖకాకరములబాటితా లిచ్చినను నింకను శోధించి ఇతఁడు క్రొత్తవి చేర్చెను.

అప్పకవి లేఖకాకరములనునుజేంచి మిక్కిలి పట్టుపలగల వాడు. యతిస్థానముందుఁ గాని, ప్రాసస్థానముందుఁ గాని మొదలి యైనను లేఖకాకరములకు మైత్రి చేయఁగూడె విని యాతని యభి ప్రాయము (౨. ౨౨౯-౨౩౯). లేఖకాకరములపట్టిక యేర్పఱుచు టలో నప్పకవి యేమాగ్ధము నవలంబించెనో స్పష్టముగ వ్రాయుతేను. కాని యొకానొకతెలుఁగుకృత్తులందరి 'ర' అను అక్షరము లేఖమా అకారమా యని సంశయము వచ్చినప్పు డది లేఖమని కాని అకారమని కాని నిశ్చయించుటకు నిచ్చినలక్ష్యములవలన మనము కొంత వఱకు నూహింపవచ్చును. తాను ప్రమాణముగఁ దీసికొనఁబలఁగు కొన్ని గ్రంథములలో సంస్కృతపదములందరిలేఖమతోఁ గ్రాస యందుఁ గాని, యతియందుఁ గాని మైత్రిం జేందిన 'ర' అను అక్ష రము లేఖము అని మొదట లేఖముల నేఱుకొనెను. మిగిలినవానిని అకారము లనెను. సంస్కృతపదాంతర్గత మైన 'ర' కారముతో నెన్నఁచును (తాను శోధించిన) గ్రంథములలో మైత్రిం జేందిన వన్నియు అకారము లనెను. ఒకప్పుడు లేఖమతోను, మఱియొకప్పుడు అకారమతోను (మైని చెప్పినవీరిని విడఁదీసిన లేఖకాకరములతో వని యర్థము) మైత్రిం జేందినవానికి నభయరూపము లున్న వనెను. ఇట్లు లేఖ అకారనిర్ణయము చేసి మరల లేఖ అకారములకుఁ బూర్వ కవులు మైత్రి యొప్పులే విని చెప్పుట అన్యోన్యశ్రయహేత్వా భాసము కాదా? అది యట్లుండె. ఈరెండువర్ణములకును పూర్వ మొకప్పుడు భిన్నోచ్ఛారణ ముండినను లేఖమోయినను అప్పకవి కాలమునాటికే యది ఒకటియై యీ రెండువర్ణములకును ఒక్కటియే యుచ్ఛారణ ముండె ననుట స్పష్టము. అప్పకవి వీనిని విభజించుటకు నింతకష్టపడుటయే యింగులకు సాక్ష్యము. సమానోచ్ఛారణముగల యాయక్షరములకు మైత్రి యుండవచ్చును; అనఁగా ప్రాసస్థలము లలో నిది లేఖమని కాని, ఇది అకారమని కాని ఆలోచింప నక్కఱలే దని కవిజనాశ్రయాదిగ్రంథకారులయభిప్రాయ మైనం గున దానిని ఖండించుట కప్పకవి కింత పరిశ్రమ చేయవలసివచ్చినది!

అక్షరస్వరూపనిర్ణయ మైనతరువాత నీయాశ్వాసముందు నాగ మాదుల ననుసరించి, అక్షరరీతిములు, వానిలింగములు, వానిని బూజ

చేయువిధము నును లయినవిషయములు చెప్పఁబడినవి. చివర సారస్వ తామగము లని రెండు మూడు మందులు చెప్పఁబడినవి. అంగులో నొకమందు తినిన 'నూత్తులు ఘటించు', రెండవమందు తినిన 'గడియ కొకపట్టికతెకలు నుడువు' సామర్థ్యము కలుగును. మూడవ మందు తినిన 'వానినాలుకను గాఢ్రురం బుండు నలువచెలువ' (౪౨౯-౩౧)

తృతీయాశ్వాసము:— మూడవయాశ్వాసము యతి ప్రాసము లకు సంబంధించినది. ఈ ప్రకరణమునందును అప్పకవి పూర్వలక్ష్యము లను ఎక్కువగఁ బరిశోధించి, పూర్వలక్ష్యవేత్తలకంటె నెక్కుడుపని చేసియున్నాఁడు. ఖమకవి పద్యములు చెప్పినాడు. అనంత మాశ్వాసం దిరువది చెప్పెను. అటుమీఁద గొండులు కవులు యగుల నిరుపయోగమువిభాగములుగఁ జేసిరి. అప్పకవి నూతనయొక్క విధము లైనయతులను చెప్పెను (౩, ౮)! ఇట్లు యుగులసంఖ్య పెరిగిన దనఁగా క్రొత్తయతులు తెచ్చిపెట్టఁబడిన వని కాదు. పూర్వకవులచేఁ జేయఁబడినపెద్దవిభాగములలోఁ బరకవు లింకను మున్నము లైనవిభేద ములను కనిపట్టి రని యర్థము. సంస్కృతసాహిత్యవాద్యయమునందు నిట్లే యలంకారములసంఖ్య దినదిన ప్రచురమైనది. అప్పకవిచేఁ జేప్పఁబడిన ౪౧ యతులలో స్వరయతులు ౩, వ్యంజనయతులు ౨౧, ఉభయయతులు ౧౭, ప్రాసయతి ౧ అప్పకవి చెప్పిన ప్రాసములు పనునేమివింబాలు.

చతుర్థాశ్వాసము:— నాలుగవ యాశ్వాసమునందు ధంసం బాలలక్షణములు వివరింపఁబడినవి. చిత్రబంధగర్భకవిత్వమునునుజేం చియుఁ గొంత యింగుఁ జెప్పఁబడియున్నది. పద్యముల నల్లునా రీభాగమును చక్కఁగ విల్లించుచుండుట. ఈ యాశ్వాసమునందు గద్యమునునుజేంచి యొకవిశేషము కలదు. అప్పకవి యింగు రెండు విధము లయిన గద్యములను (వచనములను) వ్రాసియున్నాఁడు. ఒకటి సాధారణ మైనగద్యము, మనగ్రంథాదులలో వాడఁబడునది. రెండవది వ్యంజనభాషలో వ్రాయఁబడినగద్యము. కవి మొదటిరకము గద్యమున కీ క్రిందియుదాహరణ మిచ్చినాడు:—

"శ్రీవిజాసినీనాథోరుహస్వియగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండా నేకభరణధిక్ష, షక్తబాహుశృంగార్యప్రగమవికాలనేతృప్రముఖనిఖిల బర్హిర్బుధప్రమీయమానసుభిల, * * * * * నానవరత్నాభి, వారిజనాభి, నాగారీస్థలదన, నందగోపనందిన, కరుణాలాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్రకయన, ఆర్రరక్షణపరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే నమస్తే."

ఇతఁ రెండవవిధ మైన గద్యమున కీ క్రింది యుదాహరణము నిచ్చెను.

"టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవధందమునందు యెన్ని సమవృత్తములు పుట్టినవి అని అడిగితేను సరి జెప్పేదివిధము, వారు యెన్నవధందమున కడిగితేను అన్నిగురువులు అడ్డవరుసగాను

వ్రాసి వాటిక్రిందను ఒకటి మొదలుగాను యిరుముడించుచు లేక్కలు వరుసచెంబడిన్ని కడకు చెడలూను వ్రాసి చుడలేక్కలు యిరుముడించి లేను యెన్ని ఆయెను అన్ని సమవృత్తముల ఆధిపత్యమునందు బుట్టి నవి అని చెప్పెడిది. 1" [౧౩౫.

ఈరెండవవిధ మైన గద్యము లేఖక ప్రమాదమున నిట్లు ప్రాయః బడిన ఓనుకొనుటకు పీలు లేదు. ఎందుల కనగా నిట్టిక లన్నియు నొక్కవిధముగ నుండుటయు, నితరవచనము లన్నియు సలక్షణముగ నుండుటయు నొక్కప్రతిలోనే కానవచ్చుచున్నది. లేఖక ప్రమాద మైనచో నన్ని వచనములయందు నొక్కచోడమే కానిపింపవలయును గదా! అట్లు కానిపింపదు కావున నిది ప్రమాదిజనితము కానియు, బుద్ధిపూర్వకమే యనియుఁ కోరుచున్నది.

పంచమాశ్వాసము:— అయిదవయాశ్వాసమునందు సంధివిషయ మీయఁబడినది. కవి చతుర్థాశ్వాసములో ఛందోవిషయమును పూర్తి చేసి పంచమాశ్వాసముననుండి వ్యాకరణవిషయమును ప్రారంభించి నాడు. ఇందుఁ గళలను ద్రుతప్రకృతికములను కనుగొనుటకై యీయఁబడిన పద్యములు విద్యాధులకు నెంతయు సుపయోగకరములు.

సంస్కృతమునందు 'శకంభాద్వి' గణమునకుఁ బరయాపము చెప్పఁబడినది. అదియే తెలుగులోనిసంధికి చూల మని యప్పకవి యొక్క యభిప్రాయముగఁ గానవచ్చుచున్నది. ఆతఁ డిట్లు వ్రాసి యున్నాడు:—

'క. అరయ శకంభాద్విమ యే

పరయాపము వాచ్య మనుచుఁ బ్రక్రియలోనఁ

వరుచివాక్యముకలిమిని

పరయాపమే వికృతిఁ గానఁబడు స్వరసంధిన్.' [౫. ౩౨.

ఇతరవ్యాకరణములమతమున ప్రథమపురుషేకారసంధి వైక ల్పిక మైనను, ఆంధ్రశబ్దచింతామణిలోని 'నిత్య మనుత్తమపురుష క్రియా స్వీక' అనునామ్రమునుబట్టి, ప్రథమమగ్యమపురుషముల యికారమునకుఁగూడ సంధి నిత్య మని చెప్పుచు నప్పకవి శ్రీనాగని యంతటిప్రాచూణికకవినిగూడ నిట్లాక్షేపించియున్నాడు:—

1. ఇది ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమునందలి ౧౩-౩-౨ అన్నగుద్దుగల గ్రంథముననుండి యున్నది యున్నట్లు నితీ ప్రాయఁబడినది. ఇటీవల అప్పకవీయము అచ్చువేసినవారు పై వచనమును సలక్షణముగ దిద్దియే యచ్చువేసినారు. కావున ఈవచనము యొక్క మూలస్వరూపము చూడవలయు నన్న మిక్కిలి పురాతనములైన లిఖితప్రతులు, తాటాకుగ్రంథములను చూడవలయును. తాటాకు ప్రతు లన్నింటిలోను ఈటిక లన్నియు గ్రామ్యభాషలోనే ప్రాయఁబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి సంగ్రహ మందలి తాటాకుగ్రంథ మొకటియు, మ. రా. శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారియొద్ద నున్నది యొకటియుఁ జూచితిని. దానిలో 'టిక' అనఁబడిన వచనము లన్నియు గ్రామ్యములుగను, ఇతరవచనములు సలక్షణములుగను నున్నవి. తా మింకను పెక్కుప్రతులను జూచితి మనియు, నన్నిటిలో నిట్లే యున్న దనియు శ్రీ రామమూర్తిగారు చెప్పినారు.

2. బలధిద్యహ్నిపరేరరాజవరుణో పర్యుత్సకత్వంబు సం, ధిలఁ గూర్పుంకిరి యొండొరుం గదిసి యర్థిం దత్ప్ర)దేశంబున న్నల నాలోమృతాళనాళలితానన్యప్రణాళిమిళ, లలనాలాపకథాసుధానుభవలీలాలోలచేతస్కు రై. [నైషధము, ౩. ౭౨

'క. విరచించెను శ్రీనాగఁడు2

భగవీని శృంగారవైషధింబునఁ 'గూర్పుం

కిరి యొండొరుం' నని కానక

పరపురుషక్రియలఁ బ్రకృతిభావము కలదే? [౫. ౬౪.

సంధిపరిచ్ఛేదమునం దాంధ్రశబ్దచింతామణిలో నప్పకవి పాశానుసారము 'నుమ్మోలో హ ల్యోర్వజావాన్యమతాత్' అను నామ్రము కలదు. కాని అహోబలునిపాకమునందును, ఇటీవల నచ్చు పడిన బాలనరస్యసులపాకమునందును ఈపాకము కావరాదు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణియందు 'సర్వత్రాబ్యత్ కాద్యం క్షేయం యస్య ద్రుతప్రకృతిభ్యః' అని యొకనామ్రము కలదు. 'ద్రుతము నకుఁ బరముగ వచ్చినయకాళమునకు నంతటను అచ్చుపడెఁ గార్త్య మని యెఱుఁగునది'

అని దీని కర్థము. దీనినిబట్టి చూడఁగా నీనూత్రకాండనిమిత మున తెలుగుమాటలకు మొదట యకార మున్న దనియు, అది ద్రుత ప్రకృతికములకుఁ బరముగా వచ్చినప్పుడు సంధికార్యములో దానిని అచ్చుగ (అనగా 'య' వచ్చిన 'అ' గ, 'యి' వచ్చిన 'ఇ' గ ఇత్యాది) నెంచివలయు ననియు స్పష్టముగఁ దేలుచున్నది. కాని యీ మత మప్పకవికి నిష్టము లేనందున నాతఁ డీనూత్రము నిట్లు తెనిగించి యున్నాడు:—

ఉ. 'అరయ వైకృతోక్తులఁ బదాదులయందు యకార ముండ దా తీగునఁ బల్కవ్రాయ గణింపఁగ న చ్చును దానిదాపలఁ నీచజనాధి! నాంతములు నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె న్నారు నితండు పైద్యవసుధాధిపు నేపడఁగించె నే డనన్.' [౫. ౪౦.

(కొ. వేం. ల.)

అప్పనపల్లి — ౧. తూర్పుగోదావరిజిల్లా, రాజోలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౭౮౧ (౧౯౩౧).

౨. చిత్తూరుజిల్లా, పుంగనూరుతాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౫౩ (౧౯౩౧).

అప్పన రామునిలంక — తూర్పుగోదావరిజిల్లా, రాజోలుతాలూకాయందలి గ్రామము, జనసంఖ్య, ౧,౭౮౪ (౧౯౩౧).

అప్పన్నవొరపాలెం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, గొల్లంపతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము, జనసంఖ్య ౧౭౫ (౧౯౩౧).

అప్పన్నవొరవలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పార్వతీ పురముతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము, జనసంఖ్య ౬౮౮ (౧౯౩౧).

అప్పన్నవలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పీఠురుపల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము, జనసంఖ్య ౯౬.

అప్పమాంబాపురం — నెల్లూరుజిల్లా, కనిగిరితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము, జనసంఖ్య ౧౬౬.

అప్పయ్యపాలెం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పీఠురుపల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము, జనసంఖ్య ౨౦౦ (౧౯౩౧).

అప్పయదీక్షితులు — దీక్షితదేశమున నివసించువారి కలమున జరిగిన సంస్కృతపండితుల కిల్లి శిరోవలంసము. సుప్రసిద్ధ

కవియు, భాషాపండితుడు నగు శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానము నందలి పేరున కెక్కిన యోనమంత్రి పండితులలో నొకఁడయిన వక్రస్థూచార్యునితనూభవుఁ డగు రంగరాజాస్వారికుమారుడు; ఉత్తరరాట్నముఁ జ్ఞాయందలి అపయపలమునివాసి. వక్రస్థూచార్యునికి ఆచార్యదీక్షితుఁ డని నామాంతరము కలదు. ఈయాచార్య దీక్షితులు రాయలగౌరవాచరములను చూడఁగొన్నవాఁడు. ప్రతీతి నను సరించి, రంగరాజాస్వారికి చాలకాలమువఱకును సంతానభాగ్యము లేక పోయెను. గుడి కతనికి శివునివరప్రసాదమున నొకశిశువు కలిగెను. ఈతఁడే అచిరకాలమున పేరు ప్రఖ్యాతులు గాంచిన అప్పయదీక్షితులు. అప్పయదీక్షితుల బాల్యకాలపుగాఁ లనేకములు కలవు. వీనిలో చాలభాగము శ్రీకంచి కామకోటిపాఠశాలకుఁ ప్రాప్తున ప్రయత్నింపఁబడు 'ఆర్యగర్భ' మను పత్రికయందు ప్రకటింపఁబడినవి.

కాలనిర్ణయము:— అప్పయదీక్షితుల జననకాలము మనకు స్పష్టముగఁ జెలియదు. కాని యాతఁ డున్న కాలమును కొంచె మించు మించుగ సరిగనే నిర్ణయింపవచ్చును. ఇటీవల కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట అప్పయదీక్షితవంశజఁ డగు శివానందయోగి స్వవంశమునఁ బరంపరాగతముగ వచ్చుగాఁలను సంకలితము చేసి వానిసాయమున రచియించిన 'దీక్షితచారిత్రము'న అప్పయదీక్షితులకాలమును నిర్ణయించియున్నాఁడు. ఆయన కయినను అప్పయదీక్షితుల సరియైన జన్మకాలము లభింపలేదు. అందువలన నష్టభాతకపద్ధతి నాధారము చేసికొని ఆయన అప్పయదీక్షితులజాతకము వేసెను; తద్విధమున ఆయన శ్రీ. శ. ౧౫౫౩ అప్పయదీక్షితుల జననకాలముగ నిర్ణయిం

చ	శ, రా	కు
నాంది	రాశి	
సు, క, మ		ల
		ర, మ

చెను. ఇటు మాపినది ఆయనవేసిన ప్రకారము అప్పయదీక్షితులజాతకమే. ఇంతవఱ కిదియే దీక్షితుల సరియైన జన్మకాల మని పండితుల భావన. అప్పయదీక్షితుల సోదర పాత్రుఁ డయిన నీలకంఠదీక్షితులు తన 'శివలీలార్ణవము'నందు 'ద్వాపరము ప్రాప్త్య సమకాలము' అనుశ్లోకమునం దిప్పయదీక్షితులు డెబ్బదిరెండుసంవత్సరములు జీవించినట్లు తెలిపియున్నాఁడు. చివరిభరమున నున్న కాలమున తానింకఁ గొంత కాలమునకు మరణించు వనఁగ అప్పయదీక్షితులే 'వయాంసి మమ సప్తశేరుపరి నైవ భోగే స్సృహ' అని చెప్పినట్లు ప్రతీతి. బ్రాహ్మోక్త విషయముల యాధారమున దీక్షితులు శ్రీ. శ. ౧౫౫౩ - ౧౬౨౬ లకు నమము నుండినట్లు పండితులు విశ్వసించుచున్నారు. కాని యిది సరియైనది కా డని తోచుచున్నది.

అప్పయదీక్షితులు తాను రచియించిన 'గూఢవాక్యముయ వ్యాఖ్యానము' నవతారికయందు వినతిమిచ్చునపు తన కాశ్రయముగఁ జెలిపినాఁడు. ఈవినతిమిచ్చుభూపాలుఁడు శ్రీ. శ. ౧౫౪౨ - ౧౫౫౦ ల నమము పక్షిణదేశమునకు ప్రతినీధిపాలకుఁడగు నుండెను. వేలూరి చినబొమ్మనాయకుఁడు దీక్షితుల నాచరించిన మఱియొక ప్రభువు. ఈతని ప్రాత్యాహముననే దీక్షితులు 'శివార్కమణిదీపిక'ను రచియించెను. శ్రీ. శ. ౧౫౮౦ ప్రాంతమున చినబొమ్మనాయకుఁడు వేలూరునందు ప్రముఖుఁడగు నుండెను. శ్రీ. శ. ౧౫౮౫ న రాజ్యమునకు వచ్చిన వేంకటపతిదేవరాయల ప్రాపకమున దీక్షితులు 'విధిరసాయన', 'కునలయానందము'లను రచియించెను. 'కల్పతరుపరి మళము'ను దీక్షితులు రచియించినకాలమున ఆయనశోరికమీఁద, ఆయనకు పుణ్యముగ చినబొమ్మనాయకుఁడు అపయపలమునందు కాలకంఠశివరాలయమును గట్టించెను. అప్పయదీక్షితులవివాహమునకు పాండ్యరా జు మధుర చంద్రశేఖరుఁడు (౧౫౪౨ ప్రాంతము) కారకుఁడనియు ప్రతీతి. ఆదికాక, పరిమళమును రచియించుటకు తంజావూరినాయక ప్రభువులు సుప్రసిద్ధప్రధాని యయిన గోవిందదీక్షితులు కారకుఁ డని చెప్పుదురు. పరిమళము అప్పయదీక్షితుల కడపటి గ్రంథము. ౧౬౦౫ నకుఁ విదప గోవిందదీక్షితులు జీవించియుండ లేదు. అపయపలముకాసమున నుదాహరింపఁబడినరీతిని, అప్పయ దీక్షితులు ౧౫౮౨ నకుఁ బూర్వ మాగ్రంథమును రచియించెను. మఱియొక్కవిషయము, రసగంగాధర కర్తయయిన జగన్నాథపండితుఁడు సాజహానుపాదుసా (శ్రీ. శ. ౧౬౨౮ - ౧౬౫౮) కాశ్రితుఁడు. జగన్నాథపండితునితండ్రి పేరుభట్టు ఖండదేవుల యొద్ద మీమాంసాశాస్త్రము నభ్యసించెను. ఖండదేవుఁడు తన 'కాస్తు భము'న అప్పయదీక్షితులు శ్రేష్ఠులయిన మీమాంసకులలో నొకఁ డని వచించినాఁడు. ఈవిషయముల నన్నిటిని గమనించి మోచినచో

దీక్షితుల జీవితకాల మని చెప్పబడు ౧౫౫౪ - ౧౬౨౬ సరియైనది కా దని సిద్ధాంత మగుచున్నది. ఒకచాటుశ్లోకమునందలి 'విక్రమే భూతలం ప్రాప్య విజయే స్వర్గ మాయయా' అనుదానియర్థమును పూర్వోక్తవిషయములతో సమన్వయించి చూచినయెడల, అప్పయ దీక్షితులు క్రీ. శ. ౧౫౨౦ (విక్రమ) లో పుట్టియుండునని, ౧౫౯౨ (విజయ) లో గతించియుండు నని యూహించవలయున్నది.

జీవితము:— అప్పయదీక్షితుల చిన్ననాటి వృత్తాంతములు విశ్వాసపాత్రము లయినవి తెలియరావు. ఇంకను చిన్ననాడుగ నుండునదీక్షితుల జేరు ప్రతిష్ఠ లెల్ల కడల వ్యాపించినవి. ఈ కారణ మున మహాపండితుడు సత్యమంగలము రత్నభేరి శ్రీనివాసదీక్షితులు అప్పయదీక్షితులకుఁ దన నూతను మంగళనాయకి నిచ్చి వివాహము చేసెను. దీక్షితుల కామెయందు తనయు లనేకులు కలిగిరి; కాని కొడుకులలో నొక్కఁడుమ తండ్రియంతటివాఁడు కాలే దని ప్రతీతి. అంతియకాక వారిలో వా రెల్ల పుడు నేదోవిషయమునఁ గలహించు వారు. అప్పయదీక్షితులు తనకడపటిచిశలో తనయూ ప్తిలోఁ గొంత భాగమును సోదరసామ్రాజ్యమున నీలకంఠదీక్షితుల కియ్యఁదలంచి నపుడు కొడుకు లంగీకరింపరై రని, అంగుమీఁద దీక్షితులు కుమారుడై కొడుకుల సంపత్తిను మూర్ఖులు కావలె నని తపించె నని చెప్పుదురు. దీక్షితులయూ ప్తి ఆయనకొడుకులకే చెందినను, ఆయన యోగిష్టులు మాత్రము నీలకంఠునకే చెందినట్లు కన్పట్టును. తనజీవితావసానకాల మును అప్పయదీక్షితులు చిదంబరమునఁ గడపి కుడ కచ్చటనే కాల ధర్మము నొందెను. ఆయన అచ్చటనుండిన తన కడపటిదినములలో నీక్రిందిశ్లోకమును జెప్పె నని వాడుక :

'చిదంబర మిదం పురం ప్రసితమే పుణ్యస్థలం,
వయాంసి మమ సప్తతే రుపరి వైవ భోనే స్పృహ.'

దీక్షితకృతగ్రంథములు:— అప్పయదీక్షితులు శతాధికగ్రంథ కర్త యని, సంస్కృతసాహిత్యమున న్యాయ, మతి, వాఙ్మయములకు సంబంధించిన గ్రంథము లతఁడు రచియించిన వన్నియుఁ గలసి ౧౦౪ కల వని చెప్పుదురు. తత్కృతగ్రంథము లే వని:—

అద్వైత వేదాంతము:— ౧. పరిమళము. అమలానందుని కల్పితరువు మీఁది వ్యాఖ్యానము; ౨. సిద్ధాంతలేఖసంగ్రహము — స్వతంత్రగ్రంథము; ౩. న్యాయరత్నామణి — శంకర భాష్యము నాధారపఱుచుకొని రచియించిన స్వతంత్ర గ్రంథము; మొదటిపరిచ్ఛేదమునకుమాత్రమే దొరకినది;

తైవ వేదాంతము:— ౪. శివార్కమణిదీపిక. శ్రీకంఠభాష్యము మీఁది వ్యాఖ్యానము; ౫. శిఖరీణీహరి; ౬. శిఖరీణీమాలా వ్యాఖ్య; ౭. ఆనందలహరి; ౮. ఆనందలహరీవ్యాఖ్య; ౯. శివాద్వైతనిర్ణయము;

తైవగ్రంథములు:— ౧౦. భస్మవాదావలి; ౧౧. శివార్చనా చంద్రిక; ౧౨. శివార్చనాచంద్రికావ్యాఖ్య; ౧౩. శివ ధ్యానపద్ధతి; ౧౪. శివపూజావిధి; ౧౫. పీఠతైవము;

విశిష్టాద్వైతము:— ౧౬. న్యాయమంజరి; ౧౭. నయమయూఖమాలిక; ద్వైతము:— ౧౮. న్యాయముక్తావలి; ౧౯. న్యాయముక్తావలి వ్యాఖ్య;

విశిష్టాద్వైతఖండనము:— ౨౦. రామానుజ శృంగభంగము;

ద్వైతముత ఖండనము:— ౨౧. మధ్వతంత్రముఖమర్దనము; ౨౨. మధ్వతంత్రముఖమర్దనవ్యాఖ్య;

వివాహంస:— ౨౩. విధిరసాయనము; ౨౪. విధిరసాయనవ్యాఖ్య; ౨౫. ఉపక్రమ పరాక్రమము; ౨౬. నక్షత్రవాదావలి; ౨౭. చిత్రపటము; ౨౮. మయూఖావలి; ౨౯. అధికరణ కుంచిక;

అలంకారము:— ౩౦. కువలయానందము; ౩౧. లక్ష్మణావలి; ౩౨. చిత్రవివాహంస; ౩౩. వృత్తినార్తికము; ౩౪. వృత్తి వార్తికవ్యాఖ్య;

వ్యాకరణము:— ౩౫. నక్షత్రవాదావలి;

నిఘంటువు:— ౩౬. నామమాల; ౩౭. నామమాలావ్యాఖ్య; ౩౮. శబ్దప్రకాశము;

కావ్యము:— ౩౯. యాదవాభ్యుదయవ్యాఖ్య; ౪౦. పాదుకా సహస్రనామ; ౪౧. రామాయణ తాత్పర్యసంగ్రహము; ౪౨. రామాయణతాత్పర్య సంగ్రహవ్యాఖ్య; ౪౩. భారత తాత్పర్యసంగ్రహము; ౪౪. భారతతాత్పర్య సంగ్రహ వ్యాఖ్య; ౪౫. పారివంశసారచరితవ్యాఖ్య; ౪౬. చిత్ర కుమారచరితసంగ్రహము; ౪౭. హంససందేశవ్యాఖ్య;

స్తోత్రములు:— ౪౮. బ్రహ్మతర్కస్తవము; ౪౯. బ్రహ్మతర్క స్తవవ్యాఖ్య; ౫౦. వరదరాజస్తవము; ౫౧. వరదరాజస్తవ వ్యాఖ్య; ౫౨. పంచరత్నస్తవము; ౫౩. పంచరత్నస్తవ వ్యాఖ్య; ౫౪. ఆదిత్యస్తవరత్నము; ౫౫. ఆదిత్యస్తవరత్న వ్యాఖ్య; ౫౬. చంద్రకలాస్తుతి; ౫౭. చంద్రకలాస్తుతి వ్యాఖ్య; ౫౮. గంగాధరాష్టకము; ౫౯. భక్తిశతకము; ౬౦. హరిహరస్తుతి; ౬౧. కృష్ణధ్యానపద్ధతి; ౬౨. అపీత కుచాంబాస్తవము; ౬౩. శివమహిమకారిక; ౬౪. నిగ్రహాష్టకము; ౬౫. ఆత్మార్పణస్తుతి; ౬౬. మానసోల్లాసము; ౬౭. శివకర్ణామృతము; ౬౮. శివకర్ణామృతవ్యాఖ్య;

ఇతరగ్రంథములు:— ౬౯. రత్నత్రయపరిక్ష; ౭౦. రత్నత్రయ పరిక్షవ్యాఖ్య; ౭౧. ఈశవిలాసము; ౭౨. వామదేవత్వము.

దీక్షితవిరచితము లగు నితర గ్రంథముల నామములు మనకుఁ దెలియవు.

పూర్వోదాహృతము లయిన గ్రంథముల నమనరించి చూడఁగా హిందూతత్త్వశాస్త్రమునందును, సంస్కృతవాఙ్మయమునందును అప్పయదీక్షితు లెట్టిస్థానము నలంకరించినది మనము నిశ్చయింప వీలగుచున్నది. శివోత్కర్షణ నేయును, శైవభగవద్ము నుగ్గడించును అప్పయదీక్షితు లనేక గ్రంథములు రచించియున్నను, అతఁడు సమర్థించిన తత్త్వమును, అతని తత్త్వలక్ష్యమును శ్రీశంకర భగవత్పాదులకుఁ బ్రతిపాదితమైన శుద్ధాద్వైతమే. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథముల లోని కెల్లఁ గడు శ్రేష్ఠ మయినది పరిమళము. శ్రీశంకర బ్రహ్మసూత్ర భాష్యమునకు నాచిస్పతిమిత్రుఁడు రచించిన వ్యాఖ్యానము భామతిమీఁదను అమలానందుఁడు వ్రాసిన కల్పతరు వను వ్యాఖ్యకుఁ ఈపరిమళము నీక. సంస్కృతమునందలి శైవ్య టీకా, వ్యాఖ్యాన గ్రంథములవలెనే పరిమళమును స్వతంత్ర గ్రంథము. ఇందు వాచస్పతి ప్రతిపాదించి విపులీకరించిన శంకరాద్వైతమునే అప్పయదీక్షితులు తన యావచ్ఛక్తిని వినియోగించి సమర్థించెను. పదునెనిమిదవ శతాబ్దిని విలసిల్లిన గౌడవేదాంతములో నొకఁ డగు బ్రహ్మసంపదనర స్వతి ఇటీవలికాలమున వెలసిన యద్వైతులలో నగ్రగణ్యుఁడు. ఇతఁడే ఆద్వైతవేదాంతమునకు మూలస్థంభాయమాను లయిన యెదుగురలో అప్పయదీక్షితుఁ డొకఁ డని తన సిద్ధాంతమిందుటికయందుఁ జేర్చుకొనినాఁడు.

వేదాంతశాస్త్రమునఁ దనకుఁ గల యసమాన పాండితీని శేషమును సృష్టికరించుటకయి అప్పయదీక్షితులు ద్వైత, విశిష్టాద్వైతములనుగూర్చిగూడ గ్రంథములు వ్రాసెను. ఈ రెండుసంప్రదాయములమీఁద నతని కెంతమాత్రము నాచర, గౌరవములు లే ననుటకు నానిని ఖండించుచు వ్రాసిన మధ్వతంత్రముఖమర్దన, రామానుజశృంగభంగవామక గ్రంథములే నిదర్శనము. ద్వైత, విశిష్టాద్వైతముల మీఁద నీతఁడు రచించిన గ్రంథములను ద్వైతులును, విశిష్టాద్వైతులునుగూడ ప్రమాణగ్రంథములుగ నంగీకరింతురు. అట్లే తన తత్త్వములమీఁది ఖండనములకూడ ఇంతవఱకు ఆద్వైతదృష్టితోఁ జేయఁబడిన విమర్శనములలో నుత్తమ మయినది. అప్పయదీక్షితుల మతము కడుస్పష్టమే. అతనిది భామతి ప్రస్థానమునందు వివరింపఁబడిన శంకరాద్వైతము. మొత్తముమీఁద నితనికి శివునియొడలఁ గొంత పక్షపాతముండినప్పటికిని శ్రీశంకరభగవత్పాదులకువలెనే యితనికిని శివ, శేకవుల యెడల సమానభక్తి గౌరవప్రపత్తులు కలవు. ఇతఁడు మతమునందు శైవుఁ డయినప్పటికిని తన దేవుని ధూషించి యితరని దూషించు మతస్థుల తెగలోఁ జేరినవాఁడు కాఁడు. 'శైవా వయం నఖిలు తత్త్వ విచారణీయమ్' అని స్పష్టముగఁ జెప్పుచువచ్చినను అతఁడు శివ, శేకవులు పరమాత్మ భిన్న రూపములే కాని వేఱు కా డని నిస్సంశయముగఁ ఘోషించియున్నాఁడు. వరదరాజస్తవ మతని విష్ణుభక్తికిని, హరిహరస్తతి శివ, శేకవులయెడల నతనికిఁ గల సమాన భక్తి గౌరవప్రపత్తు

లకును తారాగ్రాములు. కాని యతఁడు శివపారమ్యమునుగుఱించినది విష్ణుపారమ్యమునుగుఱించి గ్రంథ మేదియు రచింపలే దనిమాత్రము గమనింపఁదగినది.

రామానుజభాష్యమునకువలెనే శ్రీశంభాష్యమునకుఁగూడ సమానగౌరవస్థానము కల్పింపవలె నను తలంపుతో అప్పయదీక్షితులు శివార్కమణిదీపికారచనమునకుఁ బూనుకొని నని ప్రతీతి. రామానుజ భాష్యమునకు సుదర్శనమిత్రుని మిత్రప్రకాశిక ముఖ్యభాష్యమున్న గౌరవియు గడించినది కాని అప్పయదీక్షితులకాలమునఱకును పండిత బృందమున శ్రీశంభాష్యమునకు రామానుజభాష్యమున కున్న గౌరవము లేదు. ఈకొఱత పోగొట్టుటకయి యతఁడు శివార్కమణిదీపిక రచించె నని చెప్పుదురు. అప్పయదీక్షితులు శివార్కమణిదీపికయందు శివుఁడే ప్రధానదైవముగ, శ్రీశంకుని ఆద్వైతసిద్ధాంతమును బ్రపంచించెను. ఈగ్రంథమున మత, వేదాంతములు రెంటికిని చక్కనిమేళనము కుదిరినది ; మతతత్త్వ మింగు చక్కఁగ పరిణతి మయినది.

సంస్కృతసాహిత్య చారిత్రమునందు అప్పయదీక్షితులతో సరిపోల్చదగినవారు చాల కొలదిమంది కలరు. మహాకవియు, భావి తాత్పుఁడు నగు అప్పయదీక్షితులు కాలమరాటాపాటులు కాఁగి నిలువఁగల భక్తిగీతము లనేకములు రచించెను. వరదరాజస్తతి, శివకర్ణామృతము, భక్తిరసప్రధానము లయిన యితరశ్లోకములు చాల ప్రశస్తము లయిన రచనలు. అతఁడు మహాకావ్య మేదియు రచింపలేదు ; కాని యావచ్ఛక్తియను, హరివలశసారచరితములవంటి కొన్ని ముఖ్యము లయిన మహాకావ్యములకు వ్యాఖ్యానములు వ్రాసెను. ఇంతవఱకు ప్రకటితముకాని నిఘంటువు నామమాలనే కాక, ఇతఁడెవ్వరకోశముమీఁద నొకవ్యాఖ్యానమునుకూడ రచించినట్లు చెప్పుదురు. సాహిత్యవిమర్శగ్రంథము లయిన కునలయానంద, స్మృతి నాత్రిక, చిత్రమిహాంసా, లక్షణావళుల నమనరించి యాతఁ డొక గొప్పసాహిత్య విమర్శకుఁ డని చెప్పవచ్చును. అతఁడు సాహిత్యకర్త గనే కాక, సాహిత్యవిమర్శకుఁడుగకూడఁ జేరున కెక్కినవాఁడు.

(టి. ఆర్. చిం.)

అప్పయ్య రాజు వేట — కడపజిల్లా, రాజంపేట తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౭౯ (౧౯౩౧).

అప్పరాజు చెఱువు — అనంతపురంజిల్లా, ధర్మవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౩౩ (౧౯౩౧).

అప్పరాజు పల్లి — కడపజిల్లా, కడపతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౪ (౧౯౩౧).

అప్పరు — ౩ - ౪ శతాబ్దియందు సుప్రసిద్ధుడగు అఱవ కవి. జన్మమున బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతని అసలుపేరు మరుతోనీయర్. చిన్నతనముననే యితని తల్లిదండ్రులు మరణించిరి. నాటనందియు

నితఁడు తనయక్కగారగు ధిలభవడియార్ సంతక్షణమునఁ బెరుంగునుఁ బెద్దవాఁడయ్యెను. పెద్దయైనతరువాత నతఁడు ఏకారణముననో జైన మతము నవలంబించి జైనగురువై యుత్తరహిందూస్థానమునకుఁ బోయి పాటలీపుత్రనగరమున నివసించుచు, తనకుటుంబమునుగూర్చిన యాలోచనయే లేక కొంతకాలము గడపెనుట! జైనమతము నవలంబించిన పిదప నితనిచేరు ధర్మ నేనుడు. అట్లుపై నొకసారి ఎన్నిమందులకును లొంగని కడుపునొప్పిచే బాధపడి జైనమంత్రములవలన విముక్తిఁ గానక తనసోదరి జ్ఞప్తికి రాఁగా నామెపై వర్తమానమంపెను. కాని నామె జైననిమొగముం జూడ ననియు, జైననియింట నకును పెట్ట ననియు సమాధాన మంపెను. వెంటనే మరులనీయరు తనజైనవేషమును దీసివైచి పోయి సోదరిపాదములపైని వ్రాలెను. జైనమంత్రములను జపించిన వెంటనే యతనిలోగ మంతరించిపోయినది. నాలుగు నుండియు నతఁడు పరమశైవుడై నిరంతరముగ శైవమతప్రచారము ననే తన శీవితము గడపుచుండెను.

ఇట్లు దేశాటన మొనరించుచు నొకపరి హింద్యరాజ్యమునకు రాజధాని యగు మధురకుఁ బోయి యచ్చటి జైనపక్షపాతి యగు హింద్యరాజును తనవాచిబలమున ప్రేమనిగఁ జేసెను. ఆపందర్భముననే యతనికి 'అప్పరు' అను బిరుదానామము వచ్చినది (అప్పరు అనఁగా అణవమున తండ్రి యని యర్థము). నాటమంకియు అప్పరునామ మే ప్రసిద్ధ మైపోయినది. ఇతఁడు శివభక్తులలో నొక్కఁడయి వాగీశ ప్రసాదనియు, తిరునావుకరకు అనియుఁ బ్రసిద్ధుఁడయ్యెను.

అప్పరు ఏయేతేత్రములను పర్యవేక్షించినో యం జెల్ల నాయాచేతలపైని చక్కనిస్తోత్రములను రచించుచుఁ బోవుచుండు నాఁడు. ఇతనికిప్పులు అణవదేశమునఁ బూర్తిగ వ్యాపించిపోయినవి. ఆనాటి దక్షిణదేశమునందలి యాధికృతవాసులవలె సార మంతయు నితనికృతులలో నిమిడియున్నది.

అప్పల అగ్రహారం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాల కొండతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౮౮ (౧౯౩౧).

అప్పల నాయఁడు పేఁట — గంజాముజిల్లా, పర్లా కిమిడితాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౦ (౧౯౩౧).

అప్పల వట్నాయకుని పేఁట — విశాఖపట్టణము జిల్లా, పాలకొండతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౧౫ (౧౯౩౧).

అప్పల వ్వుపేఁట — విశాఖపట్టణముజిల్లా, బొబ్బిలి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౦ (౧౯౩౧).

అప్పల రవిపురం — విశాఖపట్టణముజిల్లా, వీరవల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౪౩ (౧౯౩౧).

అప్పల రాజుగూడెం — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, చింతలపూడితాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౫ (౧౯౩౧).

అప్పల రాజుపేఁట — తూర్పుగోదావరి (ఏజిస్సీ) జిల్లా, యెల్లవరంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩.

అప్పలా చార్వూడు శేషభట్టరు — ఒకకవి. అనంతంబనూత్రుఁడు. కొంకిన్యసగోత్రుఁడు; తండ్రి వృసింహార్యుఁడు. ఈకవి రామకృష్ణవిలాసము అను నైదాశ్వాసములగ్రంథము రచించెను. ఇది భద్రాద్రిరాముని కంకితము. శైలి మంచిది.

అప్పలాపురం — కర్నూలుజిల్లా, బంగనపల్లిసంస్థానమునందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౨౩ (౧౯౩౧).

అప్పల ముద్రం — నెల్లూరుజిల్లా, ఉదయగిరితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౪౩ (౧౯౩౧).

అప్పాజీ పేఁట — అనంతపురంజిల్లా, గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౮ (౧౯౩౧).

అప్పాదేశాయినిపణకర్ — మహారాష్ట్రప్రభువులలో నొకఁడు. నిపాణియొక్క పాలకుఁడు.

అప్పాధ్వరి — శ్రీమతకము పడునేడవకతాద్రియందుండున గొప్ప పండితుఁడు: కవి. ఇతఁడు తంజావూరుజిల్లాయందలి మాయవరము గ్రామముదగ్గల నున్న కిల్లియూరునివాసి; శ్రీచత్వరసగోత్రుఁడు. ఉదయమూర్తి యితని యాచార్యుఁడు; ఆలత్తూరు గ్రామవాసి యయిన పిళ్ళేశాస్త్రి యితని ప్రాచార్యుఁడు. ఇతఁడు రచించిన 'ఆచారనవనీతము' నందలి శ్లోకము ననుసరించి తంజావూరు మహారాష్ట్రప్రభు వయిన షాహజీ యితని నాదరించినట్లు తెలియుచున్నది. కుంభభంగోగముదగ్గల స్వామిమలయందు శ్రీ. శ. ౧౬౯౬-న షాహజీ ప్రధానియయిన శ్రీరంభకరాయమఖి యొనరించిన మహామఖమునకు అప్పాధ్వరి విచ్చేసినపుడు షాహజీ చాల సంతోషించి యాతనిని రాజసభాభవనమున మహాభారతము పారాయణము చేయుటకు తంజావూరియందు మూడుమాసములు నిలిపివేసెను. అప్పాధ్వరి రచించిన గ్రంథములలోఁ బేర్కొనఁగన్నది ధర్మశాస్త్రగ్రంథమయిన ఆచారనవనీతము. ఇతఁడు తనకుమారునితోఁ ద్వాటుతో నెనిమిదేండ్లు కష్టపడి మిక్కిలి పరిశ్రమ చేసి దానిని రచించెను. అది ౧౫,౦౦౦ల గ్రంథముల యుద్గ్రంథము. షాహజీ కోరిక ననుసరించి యితఁడు తాను వ్రాసినట్లు ఆ గ్రంథముననే తెలిపినాఁడు. మదన భూషణభాగము, గౌరీమాయారమాహాత్మ్యచంపువు అనునవి యితఁడు రచించిన యితర గ్రంథములు. ఇవి చంపూభాగవాత్సయములందు పేరుపడ్డగ్రంథములతోఁ దులయాగఁగలవి.

అప్పారావు — ౧. సుబ్బారావు, బాపట్లతాలూకా యందు గ్రామము. జనసంఖ్య ౧, ౩౧౨ (౧౯౩౧).

౨. కృష్ణాజిల్లా, కైకాలతాలూకా యందు గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౪ (౧౯౩౧).

౩. విశాఖపట్టణముజిల్లా, చీపురుపల్లి తాలూకాయందు ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౮౬ (౧౯౩౧).

౪. విశాఖపట్టణముజిల్లా, పాలకొండ తాలూకాయందు ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౬౫ (౧౯౩౧).

అప్పారావుల వంత్ — మహారాష్ట్ర సేనానాయకులలో నొకఁడు. మొదట మాధవరావు మైసూరునందు పైదరాల్ సెటిలింగుకు మహారాష్ట్ర రాజ్యమువారిచే నియోగింపఁబడెను. కాని మాధవరావునకు దేశభాగ్యము తప్పినందున వప్పారావుల వంత్ పంపఁబడెను. త్రొంబకరావుచేత యితనికి సహాయకుఁడుగ నుండెను. బాతరావు కారణమున నితని కొకపర్యాయము నానాభడ్న వీరుతో పాటు కారాగారమునకుఁ బోవలసివచ్చినది. ఇతఁడు పేష్వాద్వితీయ మాధవరావునకుమాత్రము విశ్వాసపాత్రుఁడుగ నుండెను.

అప్పారావు గురజాడ (క్రీ.శ. ౧౮౫౫ - ౧౯౧౫)

— తెలుగు 'నవ్యకవుల'లో మొట్టమొదటివాఁడు. క్రీ.శ. ౧౮౫౫-వ

గురజాడ అప్పారావు

సంవత్సరమున విశాఖపట్టణముజిల్లా, ఎలమంచిలితాలూకాయందు రాయవరము గ్రామమున జన్మించెను. ఈతనితండ్రి పేరు వేంకటరావు

దాసు. తల్లి గొడవ రివారి యాడపమమ; పేరు కాపల్య. వీరు నియోగి బ్రాహ్మణులు. అప్పారావు కొంతవఱకు చీపురుపల్లియందు విద్యాభ్యాసము గావించి పిదప విజయనగరకలాకాలయందు పట్టభద్రుఁడై విజయనగరప్రభునకు ఆనందగజపతిమహారాజుకొలుపున ప్రాచీన రిపిహతకుఁడుగ ప్రవేశించి భారతదేశభావల ఆనుమంగికపరిశిలనము చేయుచు ముఖ్యముగ తెలుగుభాషను బాగుగ తరించెను.

క్రీ. శ. ౧౮౮౩ సంవత్సరము ప్రాంతముల మహారాజు విశాఖపట్టణముజిల్లాయందు ఆమాఁడు సంవత్సరములలో జరిగినకన్యా కుల్యవినాశముల లెక్కలు తీయింపఁగా, ఒకవేయి ముప్పదివారిగు లేరెను. అది ప్రేరణగా, సంఘసంస్కార ప్రియుఁడగు అప్పారావు 'కన్యాకుల్యము' అను సాంఘికనాటకమును వాడుకభాషయందు రచించెను. వాడుకభాషకు సాహిత్యప్రగిష్ఠ ఆర్థ మను భాషాజ్ఞాంభేదమునకు అప్పారావు తొలితర సాహిత్యప్రయోగనిర్వహణ మినాటకమునఁ గావించె ననుటకు పాత్రోచిత గ్రామ్యభాషప్రయోగ మత ముద్దేపడి ఈనాటకమును తానే స్వీకరింపఁ జూచును కాని, యితని ఆశయము లంతమాత్రమున లొంగుటలేదు. సామాజికకులకు గ్రాంథికభాషకంటె వాడుకభాష సులభార్థ మనుమాటయుఁ గాక, అసలు తెలుగున నాటకోచిత మైనది వాడుకభాషయే యనియు, అది గ్రంథరచనకు వినియోగించుట నీవి కా దినుకొనుట— భాషా శాస్త్రము నెచ్చి భాషాయాపముల ప్రయోజ్యతయు, విలువయు నిరూపించుటకు వేఱుగ మంచి ప్రమాణములునిలిపిన యీకాలమున,— కుమ్మరచైయాకరణుల ఆతిథ్యమునకు వదిలవలయు ననియు, గ్రంథ ప్రయోజ్య మనుభాషను వ్యవహారమున గుండు భాషకు సాధ్యమయి నంత దిగ్గజుకు తెచ్చుట సర్వతోమహ మనియు మంచి అభినవేశముతో కవి ఇందు వాడుకభాష ప్రయోగించి సంఘసంస్కారముతోపాటు భాషాసంస్కారముగూడ సుజేయవలెనాఁడు. సంఘవ్యక్తిత్వమును చాల మనోజ్ఞముగను, మర్తజ్ఞముగను నిరూపించునదై దురాచారముల నపహాస్యతకు తెచ్చుచు రచనాచమత్కారమున మిగుల సంపన్నమైన దగుటచే ఈనాటకము దేశమున నెంతయు ప్రశంసకును, అధరమున కును పాత్రిమై ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున ముద్రణప్రకాశనము కాంచి నది. దీనిప్రకటనమునకు పూర్వమే కందుకూరి వీరేశలింగముపంతుల 'బ్రాహ్మవివాహ' మను రూపకము ప్రకటిత మై యుండెను కాని, అది కేవలము ప్రహసనప్రాయ మగుటచేతను, 'కన్యాకుల్యము'న అల్లికపడ్డవస్తువు, హాస్యరసపోషణము, పాత్రపరిణతి మున్నగు ఘనతరంకములు ప్రవర్తిల్లి దీనికి నాటకత్వము చేహర్పియుండుటచేతనుఁ గాని, రచనమున 'బ్రాహ్మవివాహము'న కంటె నిది పూర్వతరమై, రంగము చవిచూచియుండిన దగుటచేఁ గాని 'కన్యాకుల్యము' తెలుగున మొదటిసాంఘికనాటకముగా నెన్నికఁ గన్పడి. ఇది మొదటి ముద్రణమునకంటెను తరువారి ముద్రణములందు పెక్కుమార్పులు పొందుచు వచ్చి సుమారు రెండింతలకు పెరిగినది. మొదటి గ్రంథమున కంటె నిశ్చయముగ తరువారిసంస్కరణము సంపన్నతర మైనది.

గీతము, మధురవాణి మున్నగు పాత్రము లీ సంస్కరణము పడయకుండిన, నింతటి అమరత్వమును, ప్రత్యక్షత్వమును బడసియుండవు; నాటకమును నాటకరచనానైపుణికి గాని, హాస్యరససంసిద్ధికి గాని నేటి యున్నత ప్రళంపను కట్టుకొని యుండదు. కాని వస్తు విచిత్రత యిదిగో తప్పిన దనుట వాస్తవము.

పిదప అప్పారావు రాగతాళబద్ధములగు గేయములు కొన్ని చక్కని వాడుక తెలుగునై లిని రచించి 'నీలగిరిపాట' లను పేరుతో సంపుటముగా ప్రకటించెను. ౧౯౧౦, ౧౯౧౧ సంవత్సరముల ఆంధ్రప్రత్తిక మొదటి రెండు సంవత్సరాదిసంవికలయందు 'విల్ల టీయ' మను రూపకము రెండు పాటలు ప్రకటించెను. రాజసభా వృత్తస్వరూపమును పృథక్ పాత్రవిసృష్టిన మాలంబముగ ఆవ్యాప్తి పఱచుచు, ఇట్టి కథావస్తువును సహా హాస్యరసముద్వారా పరామర్శించుట యీతనియొడ విశిష్టతను చాటును. ప్రత్తికలందు 'మాట - మంతి' అను శీర్షికతో హాస్యమయము లగు నాటకములు కూడ అప్పారావు రచించుచుండెడివాడు.

అప్పారావు ఆంగ్లమునఁగూడ కవన ముల్లువాడు. ఒకసారి అతఁడు కొన్ని ఆంగ్ల పద్యములు తనవి ఒకప్రత్తికకు పంపగా తత్సంపాదకుడు అప్పారావును మాతృభాషయందు కవనము నెప్ప ప్రాప్తహింతువు వ్రాసెను. 'నాభాష యనగా నేది' యను ప్రశ్నకు న్యాకరణకృతక మైనది కాక 'నేను మాటాడుభాష నాభాష' యనియే అతని కంతరాత్తవలన లభించినయత్తరము గద్యముననే కాక దేశిభండమునఁగూడ వాడుకభాష, నుడికారము మొలయునది, ప్రయోగించుట అతనికి సమర్థమై నోచెను.

ఒకసారి మనోహరముగు స్త్రీల ప్రాతపాట ఒకటి అతనిచేరిని బడి మనసున క్రొత్తసంగీతములు తిరుగఁగా, తెలుగున వొక క్రొత్త భండము నడపింపవలె నని అతనికి సంకల్ప ముదయించెను. శ్రీ. శ. ౧౯౧౦ - వ సంవత్సరమున బరంపురమున నానావర్ణ సహపక్షి భోజనము జరగినది; ఇందు అప్పారావును బాల్గొనెను. ఆసంవత్సరమే హాళిచుక్క (Hally's Comet) పొడిచినది. ఒకవిచిత్రమైన భావమధనమున అప్పారావురసితచిత్రముననుండి ఒక క్రొత్తకవితా వేళము రూపుకట్టినది:

‘గుత్తునా ముత్యాలసరములు,
కూర్పుకొని కేటైనమాటల,
క్రొత్తపాతల మేలుకలయిక
క్రొత్తమేలుంగులు చిమ్మగా’

అని మొట్టమొదటి ముత్యాలసరముకావ్యము అతని ఆశయములు నిరూపించుచు నడచినది.

‘మెచ్చ నంటా వీవు; నీ విక,
మెచ్చకుంటే మించిపాయెను:

కొయ్యబొమ్మలై మెచ్చుకళ్లకు
కోమలులసా రెక్కనా?

అన్న రెండవపద్యము ఆ 'వేద్యా' ప్రత్తికను న్యాఖ్యానించినది. అతని మొదటికావ్యము సంస్కారపక్షి భోజనము, ధూమకేతుదర్శనము మున్నగు సంఘటనములు వృద్ధముగు గృహస్థకథయందు సంస్కారాశయములకు భీతిక పట్టి క్రొత్త, ప్రాతభావముల అన్వేష్య ప్రవృత్తి పదము చూపినది. ఈతఁడు ముత్యాలసరమున 'లవణరాజ కల', 'కన్యక' మున్నగు మనోహరములగు కవనకావ్యములును, ఒకటిరెండు 'వృత్తి' కావ్యములును రచించెను. వేణు గేయచ్ఛందములుగూడ పట్టి 'పూర్ణము' అను అడుపిల్లలపాట మున్నగునవి కడుమంజులముగ గవించెను. పీఠకలింగముపంతులు వీలగుచోట నెల్ల ఒకధర్మవిధిగా సంఘసంస్కారభావములు పాత్రములనోట యత్నము పలికింపఁగా, ఈతనికావ్యముల పాత్రముల ఒక సవాజభావోద్రేక మనో, ఈతనివలెనే, కావ్యోచిత్యము కుంటువడక మెలుగుదేలు నిట్లు సంస్కారాశయములు వలెవుచ్చును.

శ్రీ. శ. ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున అప్పారావు విజయనగర సంస్థానపు టువ్వోగముననుండి విరతి పొందెను. ఆయేడే ప్రభుత్వమునా రాతనిని మద్రాసువిశ్వవిద్యాలయమున నేటెనుందు కావ్యత సభ్యునిగా నియమించిరి. ఇంటర్మీడియేటు ఆంధ్రవ్యాసరచనా సంఘమునాడు వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిని, కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణ రావును, అప్పారావును కలిపి తెలుగున ప్రాచీనార్యాచీన ప్రయోగముల నేఱుపటిచి చూపుటకై ఒక ఉపసంఘముగా నేర్పించిరి. అందు వేంకటరాయశాస్త్రియు, లక్ష్మణరావును సమర్థపడి సిద్ధపఱచిన పట్టికపై అప్పారావు తాను జోడించిన అసమర్థివిజ్ఞప్తియందు నాటికే రావుసాహెబు గిడుగు రామయ్యురీపంతుల ఆమేయముగు దీక్షావ్యవసాయముల ఫలముగ దేశమున ఉద్యమము కట్టుచున్న 'నామకభాష' కు చాల సమర్థముగు సమర్థన మిచ్చెను. గుదిదినముల నీతఁడు 'కొండుబట్టియ' మని యొక సాంఘికనాటకము రచించెను. అది నేటికిని ప్రకటితము కాలేదు. ఈతనివి రెండు చిన్న కథలుగూడ కలవు. అవియు ఆతనిసంఘసంస్కారప్రియతను హాస్యరసము ప్రోవలనే కలమయముగ చెల్లడించుచున్నవి. అప్పారావు ౧౯౧౫ - వ సంవత్సరమున విజయనగరమున కాలగర్తము నొందెను.

అప్పారావు నడవడికను చాల రసితకు, ఔదార్యమునకు కేరుపడినవాఁడు. సమాజమున తన ప్రతిభచేతను, మంచితనముచేతను, చమత్కారకలిత మగు సంభాషణముచేతను చాల చిత్రాకర్షణము చేయువాఁడు. ఎంత హాస్యప్రియుఁడో అంత గంభీరుఁడు; ధీరుఁడు. తనకట్టపిఠిలుసహా మిత్రులకైన తెలుపువాఁడు కాదు. ప్రభువునడచిన ఇచ్చకము లాడునలవాటు లేక గౌరవముగ మెలగువాఁడు. జీవితము నున్నతలక్ష్యముగఁ బట్టుచు సంఘదురాచారములను ఖండించి తన అమితముగు భావస్వాతంత్ర్యము ప్రకటించుకొనియో,

తనవికాలమైనయాకాంక్షల కెంతో వెనుకబడియుండు సంఘవృత్తమును సహనముతో చూచెడినాడు. కనుకనే సంఘవృత్త మిరివినచే సాహిత్యమున కెత్తబడ్డపుడు హాస్యరస మంతెప్పొద్దముగ వెలసినది. ఈతని హాస్యరస మైనను ప్రహసనోచితముగ నొక్కలక్ష్యభావమునకు పరాధీనమై నడవక, నాటకోచితముగ నడచును. పెక్కులగు పాత్రముల స్వాధీనములగు న్యక్తివృత్తులసాగువలయుండు ఇతివృత్తము వ్యంజన కాంచుచుండును. సంభాషణమందలి చమత్కారమును, వస్తువునందలి చాకచక్యమును మాపునుత్కృష్టతకు తోడు, ఈతని హాస్యము మాధ్యమమైనను గాక చాతుర్యమైనను ఒత్తిడి చూపును. పాత్రముల వ్యక్తిత్వముల పట్లగల యీతని అంతిక్రాంతమున 'నాటకీయభావన' యీతని నాటకములందేమి, కథలయందేమి, కావ్యములందేమి నిరంతరముగ ఎఱిగి ప్రయుక్తమైనది. కవితావీధిని చూచిన, అప్పారావుప్రతిభ భావనాజగ్రుణైత్రయాత్రలు సలిపినది లేకు కాని, మనోజ్ఞమై రసము విందు హృదయోద్గతమైనది యీతనికివిత. పురాణములు చెప్పబడ్డ కాక, యీతడు కావ్యమును, పాశ్చాత్యుల 'లిరికు' ఘక్కి చేకొని, జీవితవాణిగా పలికించినాడు. తనజీవితాశయములు నెత్తిపై నేవతలవలె మోసుకవచ్చి కావ్యవీధిని దింపక, కావ్యసంకల్పమువేడిని కరగఁజోయ వచ్చినముట్టునకు కరగఁజోసినాడు. మఱి యీతని గ్రంథములు చాలకొలదిగ నున్నవి కాని, యీతనిసాహిత్యప్రస్ఫుటియంతయు విశిష్టమై, ప్రతిభాసంపన్నమై, నన్యతరమై ప్రాముఖ్యగర్భమయినది. ఈతని నవ్యత యేర్పడిన చరిత్రము తిడవునెడ ప్రత్యక్షసంస్కారము పాశ్చాత్యభావసంపర్కమున సిద్ధమయినట్టిదని యీతనికావ్యములే తెల్ల మొనర్చును. కాని అది తనదేశకాలముల స్థితిగతుల కుచితమయి అత్రేడి 'కొత్తపాతలమేలుకలయిక' చూచిన ఈతని ప్రతిభా, సంకల్పములు ఈతని ప్రాముఖ్యమును నిర్వహించుచు నేటి ఆంధ్రకవితా నవయోగమునకు ఈతనిని సమైక్యముగ కేకకర్తను చేసినవి.

(కొం. జ.)

అప్పారావు, బసవరాజు (క్రీ. ౧౮౯౫ - ౧౯౩౩)

— తెలుగుకివి, విమర్శకుడు; క్రీ. శ. ౧౮౯౫ - వ సంవత్సరమున జన్మించెను; ఆఱువేలనియోగి బ్రాహ్మణుడు; పిచ్చియ్యగారి కుమారుడు. వీరిది కృష్ణానుండలము. చిన్నతనమున బెజవాడకుండు ఆంగ్ల విద్యాభ్యాసము కావించునపుడే సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యముల నభ్యయనము నేయుచు కవనోన్ముకత చూపునుండెడినాడు. పిదప చెన్నపురి రాజభాగీకలాశాలకుండు ప్రవేశించినవెనుక నాతఁడు ఆంగ్ల కవిత్వము నెంతయు మెచ్చుచు నట్టికవిత తెలుగున వికసించవలె నని మనసుపడుచుండ, గురజాడ అప్పారావునవ్యకవిత ప్రకటితమై యీతని నాకర్షించెను. గురజాడ అప్పారావున కితఁడు మొట్టమొదటి అనుయాయులలోనినాడై తన క్రొత్తరచనములు 'సెలయేటిగాన' మను పేర సంపుటముగ ప్రకటించెను (౧౯౧౫). కావ్యసత్త్వ మంతగా లేక

యిది గురజాడ అప్పారావు ననుసరించిన క్రొత్తదనముమాత్రమే తన విశిష్టతలముగా మాపుకొగలది. దేశమునందలి అనేక పత్రికల కాలిఁడు కావ్యములు, విమర్శములు వ్రాయుచు ప్రసిద్ధివడసెను. తన చక్కనిసంగీతజ్ఞానమున కనువుగ నీతఁ డనేక గేయములు రచించి తెలుగున గేయరచనము ప్రచురితము చేసెను. అందు కొన్ని చాల రంజకర యొప్పినవి. అమితముగు నితని స్వాతింత్ర్యప్రియత సాహిత్యము నను సువ్యక్తమై కావ్యమాధుర్యనియతులు దాటిన వట్టి ఉద్రేకప్రకటనముగ నాది నవతరించెను. కవిత్వమునందుకంటె విమర్శమున నీతఁ డెక్కువ వన్నె మెఱసెను. కాని, కవిగా కానలెనని యీతఁడు కన్నా కొనిన చిత్తోద్వేగ పక్షపాతాదులు ఈతనియందు విమర్శకుని గాఱుగు స్థ్యమును కుంటువఱచినసిరి 'యోగిపాటల గారిదుమారము' 'స్వరా' యుత్కృష్టవిమర్శయులే చెల్లడిచేసినవి. కొంతకాల మితఁడు కాకినాడకుని నాగేశ్వరరావుపంతుల దినపత్రిక యగు 'ఆంధ్రపత్రిక' యందును, మాసపత్రికయగు 'భారతి' యందును సంపాదకవర్గముల కార్యనిర్వహణము కావించెను. నాగేశ్వరరావుపంతుల నియోగమున నాతఁడు 'ఆరేలియన్ డైరీస్' అను గ్రంథము కొంత వఱకు (గద్యముగ) తెలియించెను; అది అప్రకటితము. కొమట్టానా లక్ష్మణరావుతో 'కళ సృష్టిగా, అనుకరణమా?' అను విషయమున నీతఁడు పత్రికాముఖమునఁ గావించిన వాదమును, ఈతని కుదిదనముల ప్రకటితమైన 'ఆంధ్రకవిత్వచరిత్రము' అను కావ్యవిహాససాగ్రంథమును, తక్కినవిమర్శములతోపాటు, ఈతని సాహిత్యతత్త్వజ్ఞతను తెలుపును. ఇలగు కున్దిగ్రంథము ఆతఁ డెన్నఁడో రచించి ప్రకాశకులకు అచ్చియుండినట్టిది, సంస్కృతసాహిత్యపరామర్శాది కము చాలమిచే దొరలిన దోషములతో, ఆతని వ్యుత్పన్నతరవళయందు ప్రకటితమై ఆతనిమనస్సును కలచించినది.

జీవితమున అనేకకష్టముల కగ్గమై సహజముగు హృదయమార్దవమునను, ఉద్వేగశిలమునను కలతపడి పిచ్చియొక్కి, అప్పారావు కేవల మనస్సంతాపముచే మరణించెను (జూన్, ౧౯౩౩).

(కొం. జ.)

అప్పారావుపల్లి — కడపజిల్లా, కమలాపురంతాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౮౮ (౧౯౩౧).

అప్పారావుపేట — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా, తాడేపల్లి గూడెంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౯౭౩ (౧౯౩౧).

అప్పావాజుపేయి — నీలిగుడుమవలిగ్రంథమును రచించిన యితడు.

అప్పారావు — ఒక ప్రసిద్ధ పండితుడు. ఇతడు సంస్కృతభాషయందు అప్పారావునాదార్థ మనుపేరుగల న్యాయగ్రంథమును రచించెను. మఱియు నితనిచే రచింపఁబడినవి లవలి పరిణయము, సారస్వతాదర్శము అను రెండునాటకములుగూడ కలవు.

అప్పాసాహెబ్ భోక్తా (నాగపూరు) — నాగ

పూరురాజు. రెండవ రఘూశిరాజునకు వెంకాశి యను పివతండ్రి కలడు. ఆతనికి సేనాధురంధరుఁ డన్న బిరుదును, చాందా, ఛత్రీవ గణప్రాంతముల జాగీరును ఉండెను. ఆతనికుమారుడే అప్పా సాహెబు.¹ ఇతనికి ముఢోదీ యన్న పేరుండెను. కాని వ్యవహార మందుమాత్రము అప్పాసాహెబు పన్నుకేర కలడు. ఇతఁడు చాందాలో బుట్టి కొన్ని సంవత్సరములవఱకు నచ్చటనే పెరిగినట్లు కానవచ్చుచున్నది. గూగి లో నీతనితండ్రి చనిపోగా నీతనికి సేనాధురంధరత్వమును జాగీరును ప్రాప్తించెను. రెండవ రఘూశి గూగి లో మరణము నొందెను. ఆతనికుమారుఁ డైన పరసోశీ రాజయ్యెను. కాని యాతఁడు పిచ్చివాఁ డగుటచే రాజప్రతినిధి (Regent) కావలసివచ్చెను. రాజతల్లియైన బాకాబాయికిని, రాజ్యమున కనంతరవారసత్వము గల అప్పాసాహెబునకును ఈ ప్రతి నిధిత్వమునుగూడించి పేచీపడెను. తుదకు రాజ్యమండలిసరదారులయను మలివలనను, ఇంగ్లీషురెసిడెంటు సాయమువలనను అప్పాసాహెబే రాజప్రతినిధి యయ్యెను. ఈతఁడు ప్రతినిధిగా నున్న కాలముం దింగ్లీషువారికిని ఈతనికిని సంధి జరగను. 'ఇంగ్లీషువారు పరసోశీకి సాయము చేయుటకై ఆటు కాల్యలముల పటాలము లును, కొంత గుట్టపునైవ్యమును, తోపుఖానాయకు ఉంచునట్లును, దానికి బదులుగ పరసోశీ ఇంగ్లీషువారికి సేదలక్షల యేబదివేలరూపాయలు ప్రతియేట నిచ్చుటయొక్కాక ౨,౦౦౦ కాల్యలమును, ౨,౦౦౦ అశ్వనైవ్యమును ఉంచవలెను.' గూగి లో అప్పాసాహెబు తన జాగీరైన చాందాకుఁ బోయెను. ఆతఁడు వెల్లిన కొలది దినము లకే పరసోశీ చచ్చెను. అప్పాసాహెబే పరసోశీని చంపించె నని కొందఱింగ్లీషుచరిత్రకారులు వ్రాసిరి. కాని యందుల కాధార మేమియు లేదు. పరసోశీ తరువాత నప్పాసాహెబు రాజయ్యెను.

ఈతఁడు రాజ్యరూఢుఁ డైనప్పటినుండియు నీతనికి నింగ్లీషు వారియొడఁ గల గౌరవియు తగ్గఁజూచెను. ఇంగ్లీషువారికిఁ బ్రతికూలు రగు పూనాపేష్వాతోడను, గ్వాలియర్ సింధియాతోడను రహస్య ముగఁ గలసి యింగ్లీషువారిమీదికి యాద్యప్రయత్నములు చేయసాగెను. మహారాష్ట్ర నైవ్యముల కన్నిటికి నప్పాసాహెబును సేనాధిపతిఁడేసి పూనాపేష్వా బాకీరావు సన్నదులను, దుస్తులను నాగపురమునకుఁ బంపెను. అంతకుఁబూర్వమే యింగ్లీషువారికిని బాకీరావునకును యాద్యము ప్రారంభమైనందున, నాసన్నదును దుస్తులును గ్రహింపవల దని బ్రిటిషుప్రెసిడెంటు ఎంతచెప్పినను వినక అప్పాసాహెబు ౨౫-వ నవంబరు గూగి-వ దినమునఁ బెద్ద సభ చేసి పూనానుండి వచ్చిన యధికారమును వహించెను. ౨౬-వ తేదీని రెసిడెన్సీలోని యింగ్లీషు

వారిపై న్యాయమునకును, అప్పాసాహెబు నైవ్యమునకును యాద్యము ప్రారంభమయెను.

రెసిడెన్సీ యనఁగా నింగ్లీషురెసిడెంటు ఉండుస్థలము. ఇది నాగపూరుపట్టణమునకుఁ బశ్చిమమున మాఁపుమైశ్విమీద నున్నది. దానికిఁ గొన్ని గజములు తూర్పున నీతాబద్ది² గుట్ట కలదు. ఇందు రెండు శిఖరములు కలవు. ఒకటి యొత్తుగను, మఱియొకటి దానికంటెఁ దక్కువ యొత్తుగను, ఈరెండు శిఖరములకును నమిమిభాగము ఈరెంటి కంటెను ఎత్తు తక్కువదిగను నుండును. ఈ గుట్ట మొదట నెవ్వరి యధీనమందును లేదు. 'ఈగుట్టను స్వాధీనము చేసికొని, దానిమీద నుండి రెసిడెన్సీకి గుఱిపెట్టవలయు' నని అప్పాసాహెబు బాలోచించెను. కాని యీ సంగతి మొదటనే తెలిసికొని యప్పటి రెసిడెంట్ టగు జంకిన్ను గుట్టను స్వాధీనపఱచుకొనెను. పైగుట్టమీద ౮౦౦ భటులును, క్రిందిగుట్టమీద ౩౦౦ భటులును ఒక ఫిరంగియు నుంచబడెను. రెసిడెన్సీ కాపురలకు గుట్టపుదశము లుండెను. ఇంగ్లీషువారు గుట్టను పట్టుకొనుట కొంచె మాలస్యమైయున్నయెడల నప్పాసాహెబునైనకు లగు సరబ్దీవా రాగుట్టను స్వాధీనపఱచుకొని యుండుదురు. గుట్టకు కొంచెముమారమున వారు యజమానునియాజ్ఞకై యెదురుమాచు చుండిరి.

౨౬-వ తేదీ సాయంకాలము ౬ గంటల కరబ్బీపైనికులు నీతాబద్దిగుట్టను పట్టుకొనవలయు నని దానిమీదికి వచ్చిరి. తెల్లవాలు బామున రెండుగంటలవఱకు నెన్నియోపర్యాయము లరబ్బీవా రింగ్లీషు వారిమీదికి వోక్తుకొనివచ్చిరి. ౨౭-వ తేదీ యుదయమువఱకును గొండక్రింద ౧౫,౦౦౦ నైవ్యమును, ౩౬ ఫిరంగులును వచ్చిచేరెను. గుట్టమీదివారు తమరక్షణనిమిత్తము చుట్టును ధాన్యపుబస్తాలు కేర్చి చిన్నయడ్డగోడను నిర్మించుకొనిరి. తొమ్మిదిగంట లగుసరికి సరబ్దీ పైనికులు చిన్నగుట్టను స్వాధీనపఱచుకొని యందున్న ఫిరంగితో పై గుట్టమీదికిఁ గాల్పుఁజొచ్చిరి. ఇంగ్లీషుపైనికులు పెక్కుమంది హతు లైరి. కాని మధ్యాహ్న మువఱకు నాగుట్ట మరల నింగ్లీషువారి యధీన మయెను. అరబ్బీనైవ్యమును ఫిరంగులును గుట్టయొద్దనుండి వెడలి పోయెను.

ఇట్లు పరాభూతుఁ డైన అప్పాసాహెబు తనయాజ్ఞ లేకయే స్వతంత్రించి యరబ్బీవారు పోరాడిరని రెసిడెంటునకు కబురంపెను. వీరికిని వారికిని రాయబారములు జరగునఁ గొంతకాలము గడచెను. డిసెంబరు ౧౬-వ తేదీని అప్పాసాహెబు ఇంగ్లీషువారియధీనుఁ డయ్యెను. కాని యాతనిపైనికులుమాత్రము వకు లయినవారు కారు. ఆపైనికు లతో నాగనదికిని షక్కర్ దరాచెఱువునకును నడుచు నింగ్లీషువారికి యాద్యము తటస్థమయెను. అందు మరాటీవారు పరాజితులైరి.

1. ఈ కథమునకు మరాటీలో 'అప్పా', 'అపా' అని రెండురూపములును గలవు. ఈ కథము తెలుగు కన్నడములలోని 'అప్ప' (అయ్య) కథమే కాని నేలు కాదు.

2. దీనినే యింగ్లీషులో నీతాబద్ది (Sitabaldi) అని వ్రాయుదురు.

కాని అప్పాసాహెబునేనలా నన్న అరబ్బీ నైనికులును, హిందూస్థానీ నైనికులును అప్పాసాహెబు చెప్పినను 'నాగపురపట్టణము నింగ్లీషు వారి యధీనము చేయ' మని డిసెంబరు ౩౦-వ తేదీవఱకు నాపట్టణమును వశముండుమకొనిరి. చివరకు వారికి మట్టవలసిన తీరమంతయుఁ దీసికొని యింకను గొంత బహుమతి వడిసి, సురక్షితముగఁ దమ శస్త్రాస్త్రములతోఁ బోవుట కధికారమును బొంది వారు నాగపూరు పట్టణమును విడిచి నల్లరి. అచ్చటినుండి హైదరాబాదునవాలు నొట్టకుఁ బోయి యాఠినికొలుపులలోఁ జేరిరి.

ఇచ్చట అప్పాసాహెబును జనవరి ౯-వ తేదీవఱకును తసి డెన్బీలో నుండి గూఠినిచే నీక్రిందిప్రకార ముప్పులలు చేయించుకొని యింటికిఁ బోనిచ్చిరి.—

'నర్తనాదికి నుత్తరముండున్న రాజ్య మంతయు, ఓషిణ ముండులి కొన్ని ప్రదేశములును వర్ణాడ్ (దీనినే యింగ్లీషులో బీరాన్ అందురు), గావిల్ గఢము, కిర్సూబా, జవ్పురము అను సంస్థానముల పైఁ దనకుఁ గల హక్కును అప్పాసాహెబు ఇంగ్లీషువారి కీయవలయును. ఇంగ్లీషువా రాతనిసమిత్తమై యుంచునట్టి 'సబ్ సబ్' పైన్యమునకును కంటింజెంటుపై న్యాయమునకై యీపైని జెప్పిన ప్రాంతములు ప్రతిభలముగ నీయవలెను. రెసిడెంటుసలహా ననుసరించియు, బ్రిటిష్ గవర్నమెంటువారివచ్చుకమునకుఁ బాత్రు లయిన మంగ్రుల యనుమతి ననుసరించియు అప్పాసాహెబు రాజ్యము చేయవలయును. ఈతఁడు నాగపురరాజధానమునం దింగ్లీషు పై నికుల సంరక్షణముగా నుండవలయును. పైని చెప్పబడిన ప్రాంతములన్నియు నింగ్లీషువారి యధీన మగువఱకును వారికి 'సబ్ సబ్' క్రింద రావలసిన మామూలు పైకము మట్టుచుండవలెను. ఇంగ్లీషువా రాతనిరాజ్యమండులి యేలూను లోనినను సంబంధించి యది వారి యధీనము చేయవలయును. అజ్జావిననట్టి పురుషుని నింగ్లీషువారికి సంబంధించి పట్టియాయవలయును. సీతాబ్దీ రెండు గుట్టులును, బాబార్లును, దానికి సమీపమునండులి భూమి నలయునంతయును బ్రిటిషుగవర్నమెంటువారి కిచ్చివేయవలయును. వారి కావశ్యక మని తోచిన పనులు, యుద్ధమున కక్కఱకువచ్చునవి వా రానుట్టమీఁదఁ జేయుటకు వారికి (ఇంగ్లీషువారికి) స్వాతంత్ర్యము కలగు.''

అప్పాసాహెబు మరల రాజ్యమును పొందియు నింగ్లీషు వారిమీఁది వైరమును మానఁడయ్యెను. ఇంగ్లీషువారి కిచ్చిన నన్న ప్రదేశములు వారికి స్వాధీనము గాకుండ యత్నించెను. బాతరావును చాంబామీఁదికి నెత్తిరమ్మని చెప్పి తానుగూడ నచ్చటికిఁ బోవఁ దలంచెను. అందుచే రెసిడెంటు ఆతనిని పట్టుకొని, తగిన సిబ్బంది నిచ్చి ప్రయాగకోటలో నుంచుటకై పంపెను. కాని లోవలో నతఁడు తప్పించుకొని మహాదేవపర్వతములమీఁదికిఁ బోయెను. పెండాకీ నాయకుఁ డగు చిత్తూతోడఁ గొన్ని దినములు కలసియుండెను. అచ్చట

నుండి ఆషిర్గఢమునకుఁ బోయెను. మరల నచ్చటినుండి పంజాబు దేశమునకుఁ బోయి రణజితోసింగునొద్ద నుండి యచ్చటనే మరణము నొందెను.

అప్పాసాహెబ్ భోక్షణలా (సతారా) —

సతారా రాజులలోఁ జివరవాఁడు. ఇతనికి కహాడీ యన్న పేరు కలదు. అప్పాసాహెబ్ అనునది గౌరవనామము, కృతహాగ నామము. శివాజీ పెద్దకుమారుఁ డైన సంభాజీయొక్క సంతతివారు సతారాలో రాజ్యము చేయుచుండిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౯ లో 'ప్రతాపసింగ్ నారాయణ' యనురాజును సింహాసనస్థునిఁ జేసి, యాతని మూడవ తమ్ముడైన అప్పాసాహెబును ఇంగ్లీషువారు రాజ్యముమీఁదఁ గూర్చుండఁజెట్టిరి. ఈతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన తోడనే క్రీస్తులు సహగమనము చేయుట ఆదేశపెను. రెండులక్షల రూపాయలు చెచ్చించి సతారాకు నీటివఱకి నేర్పఁజెను. రెండు లక్షలు పెట్టి వేటా కృష్ణానగులకు వంతెనలు కట్టించెను. నూతనరాజధాన మొకటి నిర్మించెను. అది యిప్పుడు న్యాయస్థానముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది. ఇతఁ డింగ్లీషువారియొడ మిక్కిలి విశ్వాసముతోఁ బ్రచరించెను. ఈతఁడు ౧౮౪౮-వ సంవత్సరము, ఏప్రిల్ నెల ౫-వ తేదీని మృతినొందెను. మరణమునకుఁ గూర్వము బలవంతరావు భోక్షణలా యను కుల్లనానిం చెందుకొనెను. వానికి 'వంకాడీ' యని పేరు పెట్టెను. కాని యింగ్లీషువా రాజుత్తమ ఒప్పుకొనిక సతారా రాజ్యము తమ యధీనము చేసికొనిరి.

అప్పాశాస్త్రీ — ఒకకవి. లవలీపరిణమును, సాదస్యతా

దర్శము అను రెండునాటకములను రచించెను. ఈనాటకములే కాక యితఁడు రచించినవి 'అప్పాశాస్త్రీవాదార్థ', 'చిల్లరనాదా', అను మఱిరెండు గ్రంథములుకూడ నున్నట్లు తెలియుచున్నది.

అప్పికట్ల — ౧. గుంటూరుజిల్లా, బాపట్లతాలూకాయం

దలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౬౩౨ (౧౯౩౧).

౨. కృష్ణజిల్లా, నడివాడతాలూకాయందలి

జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౯౩ (౧౯౩౧).

అప్పికొండ — విశాఖపట్టణముజిల్లా, విశాఖపట్టణము

తాలూకాయందలి జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౬౬ (౧౯౩౧).

అప్పిలేపల్లి — ఆనంతపురముజిల్లా, కల్యాణదుర్గము

తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౨౦ (౧౯౩౧).

అప్పకొండయ్యఖండ్రీక — చిత్తూరుజిల్లా, తిరు

త్తనతాలూకాయందలి జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౬.

అప్పే చెర్ల — అనంతపురముజిల్లా, గుత్తితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౬౬ (౧౯౩౧).

ఆప్రతిరథడు — ౧. ఋగ్వేదమునందలి యొక మూక్తమును (౧౦. ౧౦౩) రచించిన ఋషి (ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౮. ౧౦).

౨. (నూ. వం.) ఇస్మైలుకుమారుని కుమారుడైన కుమరయ్యాశ్వరాజునకు నామాంతరము (భా., పన, అ. ౨౦౪).

౩. (పం. పం.) యయాతి పుత్రుడైన పురుగుడు వంశజుడైన అంతిభారుని ముగ్గురుపుత్రులలో ఒకడైనవాడు. పుత్రుడు కణ్వాదు.

అప్పరసలు — స్వర్ణమండలి భోగశ్రీలు. నాట్య కర్తము వీరివృత్తి. అన్ని పురాణముందు వీరు ముఖ్యముగఁ బండ్రెండుగురుని చెప్పఁబడినది; ఉర్యశి, మేనక, రంభ, మిత్రశి, అలంబామ, విశ్వామి, ఘృతాచి, పంచమాద, తిలోత్తమ, భానుమతి, అబల, రమ్య (గణధేదాధ్యాయము). మహాభారతమునందు వేణుజాతితాయాయఁబడినది: అలంబామ, మిత్రశి, విద్యుత్పర్వ, తిలోత్తమ, అరుణ, రక్షిత, రంభ, మనోరమ, కేశిని, సుబాహు, సురత, సురస, సుప్రియ, ఆతిభావా (మహాభా., ఆది). వీరందఱును దేవదానవులవలెనే కళ్యణప్రభాపతిసంతతివా రనియుఁ జెప్పఁబడినది. అప్పరసలు పరునాలుగుకులములనాం ప్రసిద్ధులు, ఆం చొకటి బ్రహ్మదేవునిమనస్సననుండియు, రెండవది వేమములనుండియు, మూడవది అగ్నినుండియు, నాల్గవది గాలినుండియు, అయిదవది ఆమృతముననుండియు, ఆఱవది జలముననుండియు, ఏడవది సూర్యకిరణములనుండియు, ఎనిమిదవది చంద్రకిరణములనుండియు, తొమ్మిదవది మేరువుననుండియు, పదివది మేఘపుననుండియు, పదునొకండవది మృత్యువునుండియు, పండ్రెండివది మస్తగ్గునినుండియు, పదుమూడవ పదునాలుగవ కులములు దక్ష ప్రభాపతి మాతృ లయిన ముని, అరిష్ట యనువారికి గంధర్వులవలన నుండియు పుట్టెను అని కాదంబరిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది (వాచస్పత్యము).

అప్పరో యుగము — భారతవర్షీయ తీర్థము.

అఫ్ గానిస్తానము — ఇది అఫ్ గానిస్తానపు అమీరు నధీనమునందు నున్న తుర్కిస్తానములోనిభాగము. అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తాన మన్న పేరు ఇంగ్లీషువారు వాడునదే కాని యాదేశమునందు వాడుకలో లేదు. ఆదేశమువారు తమదేశమును తుర్కిస్తానమే అనియెదరు. ఇది అఫ్ గానిస్తానమునకు మిక్కిలి ఉత్తరమునను మధ్య ఆసియా కంటుకొనియు నున్నది. దీని కుత్తరమున రష్యారాజ్యము గలదు. పూర్వము బడక్ షాహ్, నాభాహ్, కటఘాహ్ అనునవి

యిలములోనివిగానే యుండెను. కాని యిటీవల నా మూఁటిని ప్రత్యేకముగా విడదీసి ఒకపరగణా నిర్మింపఁబడినది. ఇందలి కొంత భాగము పర్వతమయముగను, మిగిలినది మైదానములు కలదిగను నున్నది. దీనివిస్తీర్ణము ౫,౭,౦౦౦ చదరపుమైళ్లు. భనసంఖ్య ౭,౫౦,౦౦౦. ఇందలి 'బాత్' అను ప్రత్యేకమును పూర్వము బాక్త్రయానా యని యనుమండిరి. జరత్తుష్ట్రాడు (Zoraster) తన మతమును మొదట నచ్చటనే బోధించి నని చెప్పుదురు. ఈ బాక్త్రయానా మిక్కిలి పురాతనకాలమును 'ఆకిమనేనియా' సామ్రాజ్యములో (Achaemenian Empire) నిమిషియుండెను. క్రీ.పూ. ౨౫౦లో శిమోడోలస్ అనువాడ, ఆచ్చట 'కల్యాణ' డేరాజునకు ప్రతినిధిగా నుండి స్వతంత్రుడయ్యెను. ఇతఁడు గ్రీకో-బాక్త్రయాన్ వంశమునకు మూలపురుషుఁడని చెప్పుకచ్చును. తరువాత క్రీ. పూ. ౧౦౬ ప్రాంతమున పార్థియనులు, శ్వేతహూణులు, కుషాణులు మొదలయినవారిచే నీవంశ మంతరించెను. తరువాత బౌద్ధయుగము నచ్చెను. ఇచ్చట బౌద్ధమత ప్రచారము విశేషముగా నుండినట్లు ఇప్పటికిని గమపడుచి గ్రహించుటలన స్పష్టపడుచున్నది. ఆప్పు నుండిన నవవిహార మనుషేరుగలది ఇప్పటికిని అచ్చట నొకటి గలదు.

ఛంగీస్ ఖానునిదాడికి లోబడి పాడై యీ ప్రదేశము మిక్కిలి దీనావస్థ యందుండెను. ఇది కొంతకాలము ఢిల్లీ శ్వరులయధీనముం దుండి తరువాత యుజ్ బేగ్ పంకియులచే నాక్రమింపఁబడియెను. ౧౮-వ శతాబ్దియందు దిది అహమ్మద్ ఖాను రాజ్యములోఁ జేరియుండెను. తరువాత నాతనికుమారుడైన తైమురుకాలమున విడిపోయెను. ౧౯-వ శతాబ్ది ప్రారంభమున దిది బొఖారా రాజ్యమునకుఁ జేరియుండెను. దోస్తు మహమ్మద్ కాలమున అఫ్ గానులు ౧౮౫౦ లో బాత్ తసుర్ గా అను ప్రాంతములను, ౧౮౫౫ లో, అక్ నా పసిడిలయిన అయిదు పశ్చిమ ప్రాంతములను, ౧౮౫౯ లో కుండుస్ ప్రాంతములను స్వాధీనపఱుచుకొనిరి. ఇందులోఁ గొంతభాగమునుగట్టించి తగాదాలుండెను. కాని ౧౮౭౩-లో ఇంగ్లీషువారును, రష్యావారును గలసి ఒక పంచాయతీ చేర్చుచిరి. ఆ పంచాయితీవారు లాప్రాంతములను అఫ్ గానుల కొసంగిరి. అల్బర్ రహిమాన్ ఖాను కాలమున నీ ప్రాంత మఫ్ గాన్ వారికి పూర్తిగ లోబడెను.

అఫ్ గానిస్తానము — ధూమంపలముయొక్క పూర్వాధ్యక్షులమండలి యాసియా యిండోచీనములలో నొకటి. ఇది హిందూ దేశమునకు వాయవ్యదిశయందు నున్నది. బహైరాము, కాఫిర్ స్థానములనుగూడఁ గలిపినచో మొత్త మీ దేశముయొక్క వైశాల్యము ౨,౭౦,౦౦౦ చదరపుమైళ్లు. ఇందలిజనసంఖ్య ఎనుబదిలక్షలు.

సరిహద్దులు - భౌతికలక్షణములు :- ఈదేశమున కుత్తరమున రషియా తుర్కిస్తానమును, తూర్పున కాశ్మీరము, వెహనరు ఇలూకాలును, దక్షిణమున బలూచిస్తానమును, పడమట పర్షియాదేశమును గలవు. ఈదేశ మీశాన్యకోణముననుండి సైర్మతిదిశకు అందాకృతిని

గవారమి ౭౦౦ మైళ్లు వ్యాపించియున్నది. వాయవ్యపుదిక్కుననుండి ఆస్ట్రేలియనునకు దీనివెడల్పు కుమారు ౩౫౦ మైళ్లు.

క్రీ. శ. ౧౯౨౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన అఫ్ గాని - బ్రిటిష్ సంధి ననుసరించి ప్రస్తుత మీదేశపుసీమారేఖ పరిగణింపబడుచున్నది. తదనంతరముగ దీని యుత్తరసీమారేఖ పడమట జాల్ ఘాట్ నామకపట్టణముననుండి యూరంధ్రమై పూర్వాభిముఖముగ పరోపమిసన్ పర్వత మాలికలకు సమానాంతరముగ కుచ్చనదివరకును బోయి దానిని దాటివచ్చిప పూర్వోత్తరాభిముఖమై మరుచక్ అను పేరుగల అఫ్ గాని గుర్గసమీపమున ముర్ఖాబ్ నది నుత్తరించి చూత్ ప్రాంతపు కొండలగుండ అతల్ - టర్కొమన్ ఎడారిమధ్యముగా ఆక్సస్ నదిని

జేరును. ఇచటనుండి పామిరుపీఠభూములమండలి విజ్ఞోరియాసరస్సు పర్యంతము ఆక్సస్ నదియే యీదేశము నుత్తరసీమారేఖ. అనంతర మీదేశపు నుజికోంతదూర ముత్తరముగఁ బోయి చీనా సామ్రాజ్యపు సరిహద్దును దాటి యచటనుండి నైర్వతిముఖమై కాశ్మీరమునకుఁ బ్రక్కగ హిందూకుశపర్వతములమీదుగ కాఫీర్ స్థానమునఁ బ్రవేశించును. అచటి దురా కనుమగుండ, చత్రాబ్ నది వెంటవెంట వచ్చి కునార్ నదికిని కై బరుకనుమకును బల్చిముముగ వజీరుస్థానముగుండ దక్షిణాభిముఖమై దోమండి యనుచోట నీ రేఖ గోమత్ నదిని దాటును. ఇచటనుండి యిది పరిషియాసరిహద్దువరకును బలాదిస్తానపు - ఎల్లగఁ బరుచును. గోమత్ నదిని దాటిన తరువాత నిది నైర్వతి దిక్కుగ

కోజాక్ పర్వతములగుండ చుమను నగరముమీఁదగు మష్కిప్రాంతము నుండి హెల్సండ్ ఎడారిని దాటి మైస్థానమునకు దక్షిణమునఁ బర్షియాదేశపు సరిహద్దుతోఁ గలయును. ఆచటనుండి ఇది ఉత్తరాభిముఖమై పర్షియా రాజ్యపు తూరుపు టెల్లగ హరియాడ్ అను నదివఱకు నవ్యసస్థితమార్గమునఁ బోవును. అక్కడనుండి జాల్ షక్రీంజిలకును హరియాడ్ నదియే అఫ్ గాని-పర్షియా సీమారేఖ.

పర్వతములు, నదులు :— ఈదేశ మంతయు నొక వికాలపీఠ భూమి. పర్వతమయము. సముద్రపు నీటిమట్టమునకంటె నిది ౨,౦౦౦ లు మొదలు ౪,౦౦౦ల యడుగుల ఎత్తువఱకును గలదు. ఏడువేల యడుగుల ఉన్నతప్రదేశములును గలవు; అనఁగా బండరు, కాకినాడ మున్నగు రేవుపట్టణములం దుండువారికంటె నొకమైలు ఎత్తుగల ప్రదేశములందు నివటిజను లుండురు. ఇచటి పర్వతశిఖరములు ౨౪,౦౦౦ ల యడుగులయెత్తునఱకు నున్నవి. హింసూకుశపర్వతము లును, వాని కాఖోపకాళులును దేశమం దంతటను వ్యాపించియున్నవి. ఈ పర్వతకాళు లన్నియు హిమాలయోన్నతభూముల నాయవ్యభాగ ములే కావచ్చును. ఈకాళు లన్నియు దక్షిణ, నాయవ్యాభిముఖము లుగ తాలవ్యంతాకృతిని బ్రసరించి క్రమముగఁ దగ్గిపోవుచు తుదకు పర్షియా సరిహద్దులం దున్న ఎడారులందును, హింసూలందును లోపించి పోవును. ఈ దేశపు నైర్వృతికోణమున అఫ్ గాని - పర్షియా సరిహద్దులదగ్గఱ సముద్రతలమునకు ౧,౬౦౦ అడుగుల యెత్తున వికాలమును పల్లపుప్రదేశము కలదు. సముద్రగాములు కానినదు లన్నియు నీ పల్లమునకే చేరుచుండును. ఇట్టిపల్లములే హింసూ లని పిలువఁబడుచున్నవి. కోహిబాబాకొండలు హింసూకుశములకు పశ్చిమముగ వ్యాపించి యోవలంగ్ అనుచోట నూఁడుపాయలుగఁ జీలిపోయినవి. వీనికిఁ బడమట హరియాడ్ నదికి దక్షిణముగ సఫేస్ కోహింజిలమును, వాని కుత్తరమున బండిబాబాకొండలును, వాని కిండుక ఈశాన్యముగ బండ్-ఇ-తుర్కిస్తాకోండలును గలవు. పామీరు పీఠభూమియందలి కొంతభాగ మిదేశమునకుఁ జేరినది కలదు. జలాలాబాదున కాగ్నీయముగ నున్న కొండలును సఫేస్ కోహి లనియే పిలువఁబడుచున్నవి. ఇతిహాసప్రసిద్ధ మగు కైబర్ కనుమ ఈ కొండలలోనిదే.

దేశమందలి ఈ నానాపర్వతశ్రేణులవలన నేర్పడిన లోయ లన్నియు నదులు, వాగులుగఁ బరిణమించియున్నవి. కాని వాని యన్నింటిలో ముఖ్యమైనవి నాలుగైదుమాత్రమే. పామీరు పీఠ భూమిగోఁ బుట్టిన ఆక్సస్ నదియూ, దాని యుపనదులును ఈదేశపు ఉత్తరభాగమును జాలవఱకుఁ దడుపుచున్నవి. ముర్ఘబ్, హరియాడ్ నదులు కొంతదూరము ప్రవహించి యిసుకలో మాయ మైపోవును. కాని నిజమున కిది ఆక్సస్ యొక్క ఉపనదులే. గడ్డమంచుచే నిండు కొనియుండు పర్వతకండరములనుండియు, హిమాలీనదముల (Glaciers) నుండియు, కరగిన మంచునీరు ఆక్సస్ నదిని జేరుచుండును. ఇది బొఖారా దేశముగుండఁ బ్రవహించి ఏరత్ సముద్రమునఁగలయును. హెల్సండ్ నదియు, దానియుపనదులును, దానికాళులును నైర్వృతి

భాగమున వ్యాపించియున్నవి. కాబూలునది అదేపేరు గల రాజధానీపట్టణమునకుఁ బశ్చిమముగ ౪౦ మైళ్లదూరమునఁ బుట్టి తూర్పుగఁ బ్రవహించుచు పోయి అటక్-కైరాబాదులదగ్గఱ సింధునదములోఁ గలయును. వేడ ప్రసిద్ధ మగు కూభానది ఇదియే. గోమల్ నదియు, దాని యుపనదులును ఈదేశపు ఆగ్నేయభాగమును నీటివసతి కలదాని నిఁగ జేయును. ఇదియు సింధునదముయొక్క ఉపనదియే.

తటాకములు :— ప్రాకృతిక సరోవరము లీదేశమునఁ జాలఁ గలవు. కాని ముఖ్యమైనవి రెండుమాఁడే. గజినీనగరమున కఱువది మైళ్లదూరమున అబ్-ఇ-ఇస్తాదానామక సరస్సు కలదు. దీని పొడువు ౧౭ మైళ్లు, వెడల్పు ౧౫ మైళ్లు, కాని లోతు ౧౨ అడుగులకు మించి లేదు. గజినీపట్టణమునకు దగ్గఱగనే ఒక సరోవరము కలదు. దీనిపేరు అన్వార్ సరస్సు. నూఁడవది మీఁద వదించిన విజ్జోరియా సరస్సు. ఆచటివారు దీని నేమందురో తెలియదు. కాని, ఆంగ్లేయులు దీని కీ పేరు పెట్టిరి. ఇది సముద్రతలమునకు ౧౩,౦౦౦ ల యడుగుల యెత్తున నున్నది. దీని పొడువు పదిమైళ్లు, వెడల్పు మోస న్నరమాత్రమే.

పురాతత్వము :— కాబూల్ నది ప్రవహించు లోయ లన్నియు జౌధకాలమునాటి వస్తుజాలముల కునికిపట్లు. కాబూలున కుత్తరముగ నున్న బామియానామకనగరమున రాతివిగ్రహము లనేక ములు గలవు. ఉత్తరమందలి తాష్ మార్గ్ పట్టణమునుండి కాబూలు నకు వచ్చు మార్గమున నున్న హైబక్ అను నగరమునందుఁ బురాతన జౌధావశేషము లనేకములు గనపట్టుచున్నవి. కోహింజిల అను ప్రదేశ మందు వినవృప్తాచీనస్థానములను నూచించు మంటిదిబ్బ లపరిమితముగఁ గలవు. వీనిలో బైగ్రాం అనునది యొక పెద్ద టిప్ప. ఈదిబ్బలకు ద్రివిండుటవలన ఆకాలపు నాణెము లమితముగ దొరకుచున్నవి. జలాలాబాదు సమీపమందును, కాబూలుదగ్గఱను, చుట్టుప్రక్కల నున్న కొండలమీఁదను స్తూపములు గన్పించుచున్నవి. టర్మాక్ నది ప్రవహించుగోయయందు మట్టిలో కూరుకొనిపోయిన నగరవిహ్నములు గానవచ్చుచున్నవి. ఇదేచోట ప్రాచీనకాలపు ఆర్కిసియా యుండియుండవచ్చు నని పురాతత్వవిదు లనుమానించియున్నారు. హెల్సండ్ నదీతీరమందలి గిరిష్క-నగరమునఁ బూర్వకాలపుభవనముల గుర్తులు కలవు. ఇవన్నియుఁ బురాతనపు దాంగ్రియానాకుఁ జేరిన వని యూహించిరి. కంఘహరము(గాంధారము)నందలి యొకమనీడుగో పాషాణభిక్షపాత్ర మొకటి కలదు. ౫-వ శతాబ్దియందు పెషావరులో నుండిన కాశ్యమునియొక్క భిక్షపాత్ర మిదియే యని నిశ్చయింపఁ బడెను. ఇట్లు గ్రీకు-బాక్త్రీయాపరిపాలనావశేషములు, జౌధుల ప్రాచీనకాలపునశులుమాత్రమే కాదు-రెక్కకు మిగిలియున్నవి. ఈ రెండు యుగములకును బూర్వ మిచట హిందువు లుండి రని యూహించుటకుఁ దగిన చిహ్నములు, ముఠములు లోనగునవిగూడ నీదేశమునఁ గలవు. లండీకోటలో సమీపమందున్న పర్వతపులోయ లలో భగ్నావశిష్టము లైన నుహాద్గర్మములు కలవు. ఇవి యేకాలము

వాటితో తెలియదు. ప్రస్తుత మివియన్నియు కాఫీర్లతోటలని పిలువఁ బడుచున్నది. కాని మహమ్మదీయయుగమునాటి కట్టడము లంతగఁ గానరావు. గానీ మిక్కిలి పురాతనము. ఆనేక సంవత్సరముల పర్యంత మిది మహమ్మదునకును, మరియు సంతతివారికిని రాజధానిగ నుండెను. కాని ఇప్పుడే టేగ్గోనందని కట్టడ వేడియు లేదు. ప్రాచీనకాలపు వాణిజ్యము దేశము నన్నిదిక్కులఁ గలవు. వీనిని త్రవ్వి తీయునధికారమును ప్రాంతాధికారులు పడసియున్నారు.

ఖనిజములు:—ఖనిజసంపదయందుఁ జేరెన్నికగన్న దేశములలో నిదియు నొకటియని చెప్పవచ్చును. కంఠహారమునకు మూడుమైళ్లదూరమునను, మాగోన న కుత్తరముగనున్న కొండలయందును, ఇస్త్రాబీనందును, బారువట్టిగ్గోనానందును బంగారము కలదు. హజరాబాద్, పంజాబ్ లోయలందు వెండిగను లున్నవి. కుర్తంగ్ మత నామక గదుల మధ్యనున్న పెర్షాబీ ఇరాకాయందును, జబత్-అన్-సిరాజ్, పంజాబ్, హిందూకుశములందును ఇయము దొరకును. బామియాకుఁ బోవు కనుమలన్నియు లోహమయములే. మతీయు నిదేప్రాంతమున కొన్ని మైళ్ల పొడువున మిడి ఇయము గలకొండల పంక్తి యొకటి వ్యాపించి యున్నది. కుర్ద-కాబూత్ సమీపమునను, కర్కచాపర్యతములందును, నైఫున్ ఘోరీలమధ్య నున్న సురఖ్ బలోయందును, అనదియొక్క ఎడమవైపున నున్న ఇషిష్టాయందును, కుందుజ్ నకు ౫౦ మైళ్లువక్షిణమున సరీస్ నందును, అఫ్ గాన్ గుర్కిస్తానమునందలి కరాకోహ పర్యతములకు కుత్తరముగ నున్న ఛహోనందును, దానికే బడమరగ నున్న పివ లంగ్ నందును, ఘోర్జం లోయలందును రాతిబొగ్గు కావలసినంత దొరకును. కాబూలునగరమునకు ౫ మైళ్లు దక్షిణముగను, ౨౪ మైళ్లు నైఋతిదిశ నున్న ఖినేఖోనాయనందును తామ్రపుగములు కలవు. ఇవి కాక దేశముం దింకను పలుతావుల రాసి లభించును. దానివిషయమై ఇంతటి కెట్టి ప్రయత్నములు కాని సలుపఁబడుటలేదు. కుర్తంగ్ లో ఉత్తరబంగావనందును, పిన్వాసీలదేశమందును, సఫీద్ కోహ పర్యతములందును, కకరదేశమందును, హజరాబాద్, ఫరింబాద్, ఘోర్జం కనుమలలోని లోలింజ్ మున్నగు స్థానములందును సీసము విస్తారముగఁ గలదు. హీరాత్ నందలి సీసపుగములు ద్రవ్యబహులమే లేదు. కాబూలునగరమునకు ౩౨ మైళ్లు, వాయవ్యముగ నున్న అర్ఖ్ డాడబ్ ప్రాంతమున అంజనమిశ్రత వైన సీసపుగములు కలవు. కాని, ప్రస్తుత ముపయోగింపఁబడు సీస మంతయు హజరాబాద్ నుండి కొనిరాఁబడుచున్నది. అచట నిది భూమిని ద్రవ్యాలసిన యవసరము లేకయే లభించును. ఫరింబాలునందలి గని అతి ప్రాచీన కాలముననుండియుఁ బనిచేయఁబడుచున్నది. కంఠహారమునకు ౩౦ మైళ్ల దూరమున హాహుక్కు నామక పర్యత శ్రేణియందు అంజనము లభించును. బుషిగమునందును, ఫైజాబాద్, జులూబాద్ మార్గ మధ్యమున ఫిర్ గామ్ ప్రదేశమునకు దక్షిణమునను కెంపులు దొరకును. కంఠహారము, హీరాత్, అఫ్ గాన్ గుర్కిస్తానములందును, కామ్రద్ లోని దస్త-ఇ-సఫీద్ సమీపమునందును నొకవిధముగ సుద్దకున్నపు

రాయి దొరకును. గంధకపుగములు హీరాత్ ప్రాంతమున నున్నవి. కాని ప్రస్తుత ముపయోగమునిమిత్త మిపదార్థము హజరాబాద్ దేశమునుండియు, మైస్థానములోని ఫిర్కి శ్రీనామక ప్రదేశమునుండియుఁ గొని రాఁబడుచున్నది. సూరేకార మెక్కడఁబట్టిన నక్కడ దొరకును. దేశముం దన్నిదిక్కులను పాలరాయి కలదు. కల్ ఘనమునందును, కుందుజ్ సమీపమునను రాతియుష్మ లభించును. అఫ్ గాని గుర్కిస్తానమునందుఁ బలకరాతియును, కెంపులు మున్నగు విలువగల రాలు ఉత్తరమార్గమున రషియాకుఁ బోవుచుండును.

కాలమానము:—ఈదేశపుపరిభ్రామలందు వేసవికాలమునందండ లతివ్రముగను, శీతకాలమునందుఁ బరి యపరిమితముగను నుండును. కాబూత్, గానీ ప్రాంతములందు శీతకాలమున మూడు నెలలపర్యంతము మంచు గురియుచుండును. ఆసమయములం దెవరికిని బాబాదులలోఁ జరుగుటకు వీలుండదు. రేయుంబనట్లు జనులు నిప్పులతో నింపిన కుంపట్లను దిగ్గలు బెట్టుకొని దినములు గడపుచుండును.

చలికాలమున కంతకును సరిపావు ఆహారసామగ్రిలు ముందు గనే వేకరింపఁబడియుండును. కావున వీరికి తఱచుగ చలుపలికిఁ బోవలసినయవసర ముండదు. ఇంటికప్పులు, బాబాదులు, బయళ్లు, దీళ్లు, పాలములు మొదలగున వన్నియు స్వచ్ఛస్పటికమువంటి హిమముతో నిండి సూర్యకాంతలవలనఁ చలతల లీనుమఁ గనుల కానంపి మునగూర్చుచుండును. వృక్షము లన్నియు నీ హిమపాతము మూలమునఁ బర్ణవహింసములై యెంకిపోయినవానివలెఁ గన్పించును. అగ్ని స్పర్శము లేక ఒక్కొక్కసమయమున చేతివేళ్లుపైత మాడవు. ఆ సమయమున తాపమాపకము (Thermometer) నెంచి పాచరసము నున్నకుఁ గ్రింద ౧౫ అంశములు దిగియుండును. గతినీనగర మనేకపర్యాయములు మంచు శుభానులచే ధ్వంస మైపోయినట్లు గాళ్లు కలవు. ఇంక నెండకాలమున నెండలును పెద్దలఁ దలపించుచుండును. అందును కంఠహార ప్రాంతమునందలి వేడిమి భరింప నలవి కానిది. సుడిగాడ్పులు, గాలిదుమారములు విజృంభించి మట్టమధ్యాహ్నమునవైనఁ జీకట్లు క్రమ్మనట్లు చేయును. కంఠహార-ఇరాకాయందుఁ జలికాలమున మంచు మిక్కుటముగ పడదు. హీరాత్ ప్రాంతములందు ఒకవిధముగ గాలి వీచుచుండుటచేత వేసవిని ఎండ లంతయొక్కవగ నుండవు; చలికాలమున మంచును ఎక్కువ పడదు. ఈదేశమందలి వాతావరణము శుష్కము. ఆంగ్లదేశమున నెండకాలమునఁ దొలకరివాసలు గురియునట్లు ఈదేశమునఁ గురియవు. మేఘాక్రాంతము గాని నిర్లక్షాకాళము, ప్రకాశవంత మగు సూర్యకాంతి, స్వచ్ఛ చంద్రికాపూర్ణము లైన నిశానమయములు ఈ దేశమున అనంద మొన గూర్చుచుండును. కాబూలునందు సగటున సంవత్సరమునకు ౧౧ అంగుళములవాన కురియును. మొత్తమునిఁద సంవత్సరమునందు ౯ నెలలు బాగుగ నెండ కాయుచుండును.

జనులు - బాకులు, మతములు - భాషలు:— ఈ దేశమందలి జనులలో ననేకజాతులు కలవు. వానిలో అఫ్ గాన్ జాతి ప్రధాన

మైనది. ఈజిప్తలవలననే దేశమునకు అఫ్ గానిస్తాన మనుపేరు కలిగినది. అబ్దాలీలు లేక దురానీలు, గిల్జాయీలు, పతానులు నను మూడూ జాతులవారును అఫ్ గాను లనియే పిలువబడుచుండురు. లోడీలు, సులేమాన్ ఖేలులు, కైకోలీలు, నాజీరులు, పోవించా తెగలు, గండాపూరులు, బబరులు, చౌగ్వనులు మొదలగునా రెండఱును గిల్జాయీలకుఁ జెందినవారు. దురా అనఁగా పర్వతము. కావున పర్వతములందు నివసించువారు లోహిలా లనబడఁగిరి. మోహముం దులు, వజీరులు, సిన్హారీలు లోనగు తెగలనా రెండఱును లోహి లాలే యగుదురు. మొత్తమున వీ రెండఱును పతాను లనియు పిలువఁ బడుచుండును. మూడో వదిలిన అఫ్ గాన్ జాతులు గాక నారీతో సంబంధము లేనివి మతయుననేకజాతులు కలవు. హజారాలు, ధర్మిమకులు, యుల్ ఖేనులు, తాగ్జులు, కాఫీరులు, ఖూగియానులు, నూలికులు, టూక్తీలు, మంగోలులు, బార్డులు, అంఛీలు, తర్కాలు, బుకులు అను పేరుల పెక్కు తెగలు కలవు. వీరును విదేశీ యులచే అఫ్ గాను లనియే వ్యవహరింపఁబడుచుండురు. కాని పర్షి యను భాషను మాట్లాడు పర్షి యావ్రాంతపు అఫ్ గానులకును, హిందూ స్థానపు సరిహద్దుల సమీపమున నుండు పర్తా - అఫ్ గానులకును చాల భేదము కలదు. దురానీలు తాము చెనీ ఇస్లామేట్ సంతతివార మని చెప్పికొందురు. కాని పర్షుభాషను మాట్లాడు పర్షియన్ (పర్తా)ల నుండి వీరు తిమ్మి వేటుగ భావించుకొనరు. ఈ పలు తెగలవారి నందఱు నేకీభవింపఁజేయునది భాషయే. వీ రెండఱును పర్షియన్ వలీ యను గ్రంథమును బ్రచురముగ గ్రహించురు. ఇది హిబ్రూ ధర్మగ్రంథమును బోలీయుండును. అది యటు లుండ పర్షియన్ గ్రంథము మహమ్మదీయనీతినియమానుసారము పరిష్కృత మయ్యు, నిందు వివిధంపఁబడిన యాచార, వ్యవహారాదులు రాజపు త్రుల గీసులం బోలీయున్నవి.

మొత్తమున అఫ్ గానుల నందఱును దేశసంచారు (Nomads) లనియు, స్థిరవాసు లనియు రెండువిధములుగ విభాగింపవచ్చును. సంచారులు పశుపరివారముల వెంటఁబెట్టుకొని ఎల్లప్పుడును దేశాట నము సలుపును జీవయాత్ర గడపుచుండురు. సంచారవ్యాపారము నకుఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినవారు గిల్జాయీలు. ఒక్కొక్కతఱి వీరు ఆ స్త్రీ లియాఖండమునకు సైతముఁ బోయి ఒంటెలవ్యాపారము చేయు చుండురు. స్థిరవాసులు (Settlers) పల్లెల బట్టెములందు నివసింపి కృష్యాదివృత్తులద్వారా జీవించుచుండురు. తాజికులు పర్షి యాదేశీ యులు. వీ రీ దేశమున తొమ్మిదివత్సరములకు గలరు. కృషి వీరి ప్రధానవృత్తి. నేనయందును వీ రెక్కువగఁ గలరు. హజారాలు మొగల్ వంశీకులు. ధర్మ అయితుకులు హీరాత్ పరిసరములందు నివసించుచుండురు. వీరు లక్షయొనుబదివేలవత్సరం గలరు. యుల్ ఖేనులు సుమారు మాఁడులవత్సరములకు గలరు. సాధారణముగ వీరు ఉత్తరమం దలి అఫ్ గాన్ తుర్కీస్తానమున నివసించుచుండురు. నాదిర్ హాహకాలమున నీ దేశమున కేతెంచి యతనిమరణానంతర మిచటనే నిలిచిపోయినవా

రేబదివేలవత్సరం గలరు. వీరు కిజిల్ బాషు లను పేరఁ బరఁగుచుండురు. వైద్యుక, లేఖక, వర్తకవృత్తుల నవలంబించి వీరు జీవనము నేయు చుండురు. ౩,౫౦౦ ల హిందువులను ఈదేశమునఁ గలరు ఇతరుల కెవరికి నియ్యనవసరము లేని తలపన్ను హిందువులనుండి రూపాయి చేయఁబడుచుండును. హిందువులు పరతంత్రు లగుటయే దీనికి హేతువు. కాఫీరస్థానమందలి జను లందఱు నిశీవలనే ముసల్మాన్ మతమును గైకొని దీని తెలియుచున్నది.

అఫ్ గానులు మంచి బలముకలవారు. శరము పుష్పమై యుక్కు వలె దృఢముగ నుండును. హిందూదేశమున వీరింబోలినవారు ఒక్క పంజాబువానులే. తెలుగుదేశమునందలి మువ్వరతో నొక్క పతాను సరి కాఁగలఁడు. అకృతియందును వీరు మంచి నుండిరులు. దేహవర్మ మెఱుపు పనుపు గలసిన ట్లుండును. వర్ణవిషయమున కీరికి సరివచ్చు వారు కాస్తీరవాసులు. కపాలపరిమాణమందు పతానులకును దిక్కిన అఫ్ గానులకును భేదము కలదు. అఫ్ గానుల కపాలపరిమాణము రాజ పుత్రులవానిం బోలీయుండును. స్త్రీలును సకలవిధములఁ బురుషు లకుఁ దగినవారు ; సౌందర్యవతులు.

ఈ దేశవాసు లందఱును ముసుద్దీయులు. క్రీ. శ. ౭-వ శతాబ్దియందు వీరు ముసల్మాన్ దీక్షను గ్రహించిరి. వీరిలో సున్నీ తెగకుఁ జెందినవారెక్కువ. హజారా లోనగు కొన్ని తెగలవారు షియాసంప్రదాయులు. మూఱులు వీ రెండువారును ధర్మగురువులు. కంఠహారపు ఇలాకాయందు ధర్మింఘులగు దురానీ - అఫ్ గానులు కొందఱు కలరు. వీరికి ఘోషీ లని పేరు ; అనఁగా వీరు ముసల్మాన్ మతమును దివ్య తిక్కిన ధర్మముల నన్నింటిని గ్వంసముగావలంపఁ బ్రతిపద్యవారు.

ఈదేశపుభాష పష్టు. అఫ్ గానులు కానివా రందఱును పారసీ భాషను మాట్లాడుదురు. మహమ్మదీయుల కి భాషయేషల నభిమాన మెక్కువ. అందులన దేశభాష కాకపోయినను దీని కెక్కువ ప్రచారము కలదు. రాజకీయవ్యవహారము లన్నియు నీభాషయందే జరగుచుండును. హిందూకుశపర్వతముల కెగువను తుర్కీభాష వాడుక యందున్నది. బండోణమునందు పారసీభీష మగు వేటొకభాషను వాడుచుండురు. వాజ్రియ మెక్కువ పారసీభాషయందు కలదు. ధార్మిక, వైద్యక, నైతిక గ్రంథము లనేకము లిందుఁ గానవచ్చు చున్నవి. యూనానభాషాంబు నాయకుఁ డగు షేక్ మలీ యను నతఁడు తాను గావించిన స్వాతంత్ర్యదేశవిజయమును గ్రంథరూపముగా లిఖించెను. ఇది ఇచ్చటి వాజ్రియమున మిక్కిలి ప్రాచీన గ్రంథము. క్రీ. శ. ౧౪౯౪-వ సంవత్సరమున కాజాఖాన్ అనునతఁడు పష్టుభాషయందు వేటొకదేశవిజయమును గ్రంథరూపమున లిఖించెను. బయజిద్ అన్సరీ యనునతనిచే, అక్బరు రాజ్యము నేయు కాలమునఁ గొన్ని గ్రంథములు లిఖింపఁబడియుండెను. ఇతఁ డొక ధార్మికసంస్కర్త. ఇతనికి పీరీ లోషన్ (Saint of Light) అను విరుదముగూడ నుండియుండెను. అబ్దుల్ రహింఖాన్ అనునతఁడు

౧౭-వ శతాబ్దియందు ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెను. ఔరంగజేబు కాలమున కుమార్తె భావ అను మఱియొక లేఖకుఁ డుండెను. ఇతఁడు యాద్యమలందుఁగూడఁ బాల్గొనుచుండెడివాఁడు. ఇతనివింశమున మఱికొందఱు కవులు జనించియుండిరి. అహమద్ షాహాయ మంచి పేరందిన కవి. అఫ్ గాని - వాస్తవమునందు వీరకథాగానములు పెక్కులు కలవు.

కలా కాళలములు, కృషి, వాణిజ్యములు :— పట్టనకు, పట్టు వస్త్రములకు నీదేశము మిగులఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. అఫ్ గానికుర్మీస్తానమునందును, అక్బర్ నది ప్రాంతములందును పట్టు విస్తారముగ వర్తన్లు మగును. కాబూత్, హీరాత్ కంఠహారములందును బట్టు నకుఁ గొడవలేదు. నూలుగుడ్డలు, రంగుదినుగులు, ఇనుపపానములు విదేశములనుండి - ముఖ్యముగ హిందూదేశముననుండి - ఇచ్చటికి వచ్చుచుండును. కలప, ఎండినపండ్లు, ఆహారపదార్థములు, ఇంనువ, మదారు, పచారీదినుగులు, ఉన్ని, పట్టు, తోళ్లు, పసుపులు — ఈ దేశముననుండి హిందూస్థానమునకుఁ బోవుచుండును హీరాత్ ప్రాంతముల మంచి తివాచీలు తయారగును. గొట్టెతోళ్లను పదునచేసి మెత్తఁబఱచి తయారుచేయు 'పాస్తీను' లను అంగీల కీ దేశము పేరెక్కినది. ఒంటెలు, గొట్టెలు, కొండమేకలు మున్నగువాని గోమములతో నేయఁబడు మృదువులను వస్త్రము లీదేశమునందలి ముఖ్యవిశేషము. ఈ వస్త్రములు చాల విలువ గలిగియుండును. కంఠహారమున నెట్టిని తళుకురాలపూసలతో హారములు నిర్మింపఁబడుచుండును. ఉత్తరమార్గములద్వారా రషియాదేశమున కిచ్చటనుండి యాహారపదార్థములు, పసుపులు పోవుటయు, నచ్చటనుండి ఉన్ని ప్రతి ఈ దేశమునకు వచ్చుటయుఁ గలదు.

పర్యవశయ దేశ మైనప్పటికిని అఫ్ గానులు పరిశ్రమపూర్వకముగ సంవత్సరమునకు రెండుపంటల బండింతురు. మిక్కిలి యెత్తయిన నేలలందుమాత్రము పంట ఒక్కపర్యాయమే పండును. గోదుములు, యవలు, కాయధాన్యములు, వడ్లు, బొన్న, మొక్కజొన్న, పొగాకు, ముల్లంగి, ఆముదాలు మొదలయిన వన్నియు నుత్తమరీతిని ఫలించును. గోదును లిచటి ముఖ్యాహారము. కుంకుమపువ్వును బండించి ఇచ్చటివారు విదేశముల కెగుమతి చేయుచుండురు. దుచికరములు, పుష్పికరములు నగు ననేకజాతుల ఫలముల కీ దేశము జన్మభూమి. యూరొఫ్ర, హిందూస్థానములందుఁ బండు ఉత్తమజాతి ఫలము లన్నియు నిచ్చటఁ బండును. ద్రాక్ష లపరిమితము. నలువది వేర్వేరురకముల ద్రాక్ష లిచ్చటఁ గలవు. కంఠహారమునకుఁ జుట్టుప్రక్కల నున్న పల్లెలం దీద్రాక్షతోటలు రెక్కకు మిక్కిలిగఁ గలవు. మఱియు కిసమిస్, అంజూరములు మిక్కుటముగ ఫలించును. ఆడూ, ఖుర్చానియా, ప్లమ్, ఆలుబుఖారా, కర్బూజా, తర్బూజా, నాక్వాతీ, నేవ్, బగ్గు, గోషా మొదలగు పేర్లతో నుత్తరభారతమున వ్యవహరింపఁబడు ఫలములు శ్రుష్కలముగఁ బండును. అఫ్ గాను లనేకులు ఈఫలములను, వీరి రసముతోఁజేసిన రొట్టెలను దిని యుండురు. ఎక్కువగ వీరు కావలసిన

పైరులకు కాలువలద్వారా నీటిని గట్టుదురు. ఇందులకుఁగాను భూముఖ్యపరిభాగముననుండియు, నేల యడుగుననుండియు, కాలువలు నిర్మింపఁబడియున్నవి. భూమియం దూరునట్టిజలము కాలువలద్వారా కలిపి యంతకంఠఁ బైఁ బల్లపుప్రదేశములకుఁ బ్రవహించులాగునఁ జేయఁబడుచుండును. ఈ నేలయడుగుకాలువల నిచ్చటివారు 'కరేజి' లని పిలుచుచుండురు.

పర్యవశయ మగుటచే మార్గము లీదేశమున నంత యెక్కువగ లేవు. వ్యాపారాదుల కనుహరించు మంచిరొడ్లు కొలదిమాత్రము గనే యున్నవి. హిందూదేశమునకు మూఁడు, పారసీకమున కొకటి, దేశమగ్గముందే రాకపోకలనిమిత్తము నిర్మింపఁబడినవి మూఁడు - మొత్తమున వ్యాపారమునకుఁ బనికివచ్చునవి ఏడురొడ్లుమాత్రమే. హిందూస్థానమున కేతెంచు మార్గములలో నొకటి కాబూలునుండి యారంభమై జలాలాబాదుమూఁడుగ పెషావరు దగ్గఱకు వచ్చును. రెండవది గజినీనుండి బయలుదేరి కంఠహారముమూఁడుగ క్వెట్టాపట్టణముం జేరును; ఆహ్లానుండి హిందూదేశమునకు వచ్చును. కంఠహారముననుండియు గజినీనగరముననుండియు చెడలి రెండు భిన్నమార్గము లొకచోటఁ గలసి యొకపైరొడ్డుగఁ బరిణమించి యది గోమత్ కనుమగుండా హిందూస్థానమునఁ బ్రవేశించును. వీనియన్నింటిలో పెషావర్, క్వెట్టామార్గము లత్యుత్తమమైనవి. క్వెట్టామార్గమున బండ్లు నిరుపద్రవముగఁ బ్రయాణము నేయవచ్చును. సరకులను సాధారణముగ సుష్టిపుత్రట్లమూఁడును, ఒంటెలమూఁడును మోయించికొని పోవుచుండురు.

వెండియు నీ దేశమున నెల్లప్పుడును సంచారము నేయుచు వ్యాపార మొనరించువారు కలరు. వీరు 'పావిందా' లని పిలువఁబడుచుండురు. వీరు వందలకొలదిగ గుమి కూడి సుష్టుములమూఁడును, ఒంటెలమూఁడును సరకుల వైచికొని దొంగల యుపద్రవముననుండి కాపాడుకొనునిమిత్త మాయుధపాణులై హిందూస్థానము, బొఖారా, ఖురాసాన్ లోనగు దేశములకుఁ బోయి వ్యాపారములఁ గావింపుచుండురు. శిరకాల మారంభమగుటతోడనే వీరు గోమత్ కనుమదారిని హిందూస్థానమునకేతెంచి పంజాబునందలి మైదానములలో కుటుంబములను, బగువులను దిగఁబెట్టి దగ్గఱ నున్న ఆయుధములను బ్రిటిష్ వారి పరమున నుంచి తమ సరకులను రైలుద్వారా ఏబాంబయి, కలకత్తాలో రేక, ఏకరాచీ నాగపూరులలో కొనిపోవుదురు. అప్రదేశములందు వీరు తమ వస్తువుల విక్రయించి యచ్చటఁ దమ దేశమున నవసరములగు సామానులఁ గొని వసంతుర్తువు వచ్చునరీతి స్వదేశమునఁ జేరుదురు. ఉత్తరదేశములు వీరిని రోహిలా లనియు, అఫ్ గాను లనియుఁ బిలుచుచుండురు. మిక్కిలి దూర మనుతలంపున వీరు దక్షిణప్రాంతములకు పూర్వము వచ్చెడివారు కాదు. కాని రైళ్ల సౌకర్యముల మూలమున నిప్పుడిప్పుడు నుద్రాకు ప్రాంతములకును వచ్చుచున్నట్లు తోచుచున్నది.

రాజ్యపరిపాలనము, రక్షణవ్యవస్థ :— ప్రాచీనకాలముండిచట నిరంకుశపరిపాలన ముండెను. కాని ప్రస్తుత మిచ్చటి పరిపాలనా

ప్రజానియం దేశకపరివర్తనములు జరగినవి, జరగుచున్నవి. ఈ మార్పుల కన్నింటికీని ముఖ్యకారణము వెనుక రాజాగ నుండిన అమానుషాభావముకొని ఉదారవాదము. ఇతడు తన నిరంకుశాధికారమును వదులుకొని దానిని బాలపతి కంఠాగజాతీయసంఘముపరము గావించెను. రాజ్యాధిపత్యమున నొక 'క్యాబినెట్టు' పద్ధతము, రాజ్యపు 'ఎసెంట్లీ' యుఁ గలవు. ౧౯౨౨-వ సంవత్సరమునం దితఁడు, అదినతి కుండిన అమీర్ అను పేరును మార్చుకొని రాజకీయమును ధరించెను. విదేశవ్యవహారములు, ఆర్థికవ్యవహారములు, విద్య, వాణిజ్యము, న్యాయము, సుంకము, యుద్ధము మున్నగువానికి ఒక్కొక్క రాజ్యాంగశాఖ నేర్పడిది, దాని నొక్కొక్క యధికారియధీనమున నుంచెను. ఈశాఖ లన్నింటివిూఁడను రాజా వాని పాలకుఁడై కార్యముల స్యయముగఁ జేయుచుండును.

ప్రస్తుతకాలమున నీదేశ మంతయు ౫ పెద్ద ఇలాలగును, ౪ చిన్న ప్రాంతములుగను విభజింపఁబడియున్నది. కాబూల్, కంఘషార్, హీరాత్, మజారిషేరిఫ్, కటఖుక్, బమక్షా అనునవి పెద్ద ఇలాల. జలాలాబాద్, ఖోష్త్, ఫరా, మైమెనా లనునవి చిన్న ప్రాంతములు. ఇ వన్నియు మీఁద వచించిన రాజ్యవిభాగములకు లోనై, ప్రాంతాధికారులు (Governors)చే బాలింపఁబడుచుండును. కురాన్ గర్జ నియమానుసారముగా న్యాయాన్యాయములవిషయమున తీర్పులు చెప్పఁబడుచుండును. అందునిమిత్తము సామాన్య-ఉన్నత న్యాయస్థానములు ప్రతిజిల్లానుండును, అశున్నత న్యాయస్థానము రాజధానీనగరమందును గలవు.

సైనికశిక్షణ మిచ్చట అనివార్యము. ఇతర జాతీయసమాహములు పెక్కులు కలవు. కాని ఇవన్నియు సైనికవర్గముక్రిందనే గణింపఁబడుచుండును. యుద్ధపుసామానుల, సాధనముల నిర్మించుట కొఱకు కాబూలునం దేశక కర్తాగారము లున్నవి. అందు ప్రధాన కర్తాగారమున దినమునకు ౨౦,౦౦౦ల తోటలును, ౧౫ కుపాకు లను, వారమునకు రెండు ఫిరంగులును తయారు చేయఁబడుచుండును. పడమట హీరాత్ నగరమందును, ఉత్తరమున బలఖోసమీప మందున్న దెహ్ నాబీయొద్దను ఉత్తమసేనాప్రబంధముగల దుర్గములు కలవు. ఈ కడపటి దుర్గపు నిర్మాణమునకు ౧౨ సంవత్సరములు పట్టెను. ఇది ఆక్స్ ఫోర్డ్ నిర్మాణా అఫ్ గాకాతుర్కీస్తానమున కేగు మార్గము లన్నింటిని గాచును. దీని బురుజులపై క్రాఫ్ హవీక్స్, వార్డ్ గాఫ్, మోక్సిము అనుపేరుల నొప్పు శిక్రుశత్రువు లుంపఁబడియున్నవి. సైన్య విషయమునఁ బూర్వము పటాలము లుంచుపద్ధతి కాక, ముకాబ్ దారీ పద్ధతి యుం డెడిది. యుద్ధము తటస్థింపఁబడినయెడల నియమానుసార మిండలుసైనికుల సమకూర్చి యొప్పగింపవలయు నను మరకుమీఁద రాజ్యమందలి ప్రధానపురుషు లండఱుకును వారివారి యోగ్యతలనుబట్టి భూములును, సంస్థానములు నొసఁగఁబడుచుండును. ఆసర్వములు నటులే చేయుచుండిరి. కాని ఇట్టి విధానమువలన సైనికులపై అసలు ఆఫ్ గాకాప్రభువునకు తగిన స్వాతంత్ర్యాధికారము లుండెడిది కావు.

అనేకపర్యాయములు యుద్ధకాలమున సైనికులు తాము నిరంతరము సంబంధమును గలిగియుండు పర్షియన్ యాజ్ఞలకు లోనై సాహాయ్యపడ వచ్చినవానిని వదలి యతని శక్తి పక్షమునఁ జోయి కలయుచువచ్చిరి. ఈకారణమున అమీర్ దోస్త మహమ్మద్ ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమున వేరనము లొసంగుపద్ధతిమీఁదను సైనికుల నొనగూర్చి పటాలముల నేర్పాటు గావించెను. మొదటను ౧౬ కాలపుఁ బటాలములును, ౩ ఆశ్వవికములును, ౨౦ ఫిరంగులును ఏర్పడెను. ఒక్కొక్క పటాలమునందు ౨౦౦ ల సైనికు లుండిరి. షేక్ అలీఖాన్ అను పాలకుఁడు బ్రిటిష్ వారింబోలె తన సైనికులకు కవాతు మొదలుపెట్టినదిని నేర్చి ౧౮౯౬-వ ప్రాంతమున సేన వభివృద్ధి నేయఁ బ్రయత్నించెను. అనంతరము అఫ్ గాకాదేశము నేలిన అబ్దుల్ రహీమాన్ ఖాను సంపూర్ణముగ నింగ్లీషుపద్ధతి నవలంబించి తన సేనను యూరోపియన్ పటాలముల యోగ్యతకుఁ గొనివచ్చెను. ప్రస్తుతము అమలునం దున్న సైనికవిధానము లన్నియు అబ్దుల్ రహీమానుసమయముండే యావిర్భవించె నని చెప్పవచ్చును. క్రీ. శ. ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమునఁ గావించఁబడిన నియమముల ననుసరించి ౧౬ మొదలుకొని ౭౦ సంవత్సరముల ఈదునఱకును గల పురుషు లందఱు సైనిమిడింట నొకని చొప్పున సైనికశిక్షణ మందవలసియుండెను. ౧౯౧౭ నందు మఱి కొన్ని సైనికనియమములు కావించఁబడినవి. తదనుసారము సేన యందుఁ జేరునతఁడు బ్రిటిష్ యున్నంతవఱకును పని చేయవలయును. కాని మాఁడు సంవత్సరములు కడచినతరువాత సైనికుఁడు తనకు బహుళ వేతాకని నుంచి తాను విడిపోవచ్చును. సేన కంతకును రాజా నిరంకుశాధికారి, అతనితరువాత ప్రధానసేనాపతి. కాబూల్, జలాలాబాద్, ఖోష్త్, గజనీ, ముకుర్, కంఘషార్, ఫరక, హీరాత్, మైమెనా, మజారిషేరిఫ్, హైబాబాద్ నామకనగరములందు సైనిక కేంద్రములు కలవు. మొత్తపు సైనికసంఖ్య సుమారు ౧౨,౦౦,౦౦౦ లుండవచ్చును. కాబూలు, హీరాతులందు సైనికపరిషత్తు (Military academy) లున్నవి. కాబూల్, అఫ్ జిల్, జలాలాబాదు లందు సైనికకళాశాలలు కలవు. ప్రస్తుతము వాయుయానములను నేకరించుటకుఁగూడఁ బ్రయత్నములు జరగుచున్నవి.

దేశ మంతయు పర్యవేక్షణ మగుటచే విమానముల యభివృద్ధి వలన సామాన్యపు రాకపోకలకును సౌకర్యములు కలుగవచ్చును. విమానములనిమిత్తము రషియావారితో నుత్తరప్రశస్థుత్తరములు జరగుచున్నటులు దెలియుచున్నది.

దేశచరిత్రము :— ఇప్పుడు అఫ్ గానిస్తాన మనఁబడు దేశము పూర్వకాలమున నొక్కదేశముగ లేదు. వేలువేలుభాగములకు వేలువేలుపేర్లు కలవు. అవి వేలువేలురాజులక్రింద నుండుటయు సంభవించెను. మిక్కిలి పూర్వకాలమున ననగా ౨,౨౦౦ యేండ్లకుఁ బూర్వము కాబూల్ అనఁబడుదేశమునకు పరాపనిసదె (Paropamisadae) అనియు, హీరాత్ ప్రాంతమునకు ఏరియా (Aria - హరియాద్) అనియు, కంఘషార్ ప్రాంతమునకు అర్జోసియా

(Archosia) అనియుఁ జేర్చుండెను. మక్రా అనుప్రాంతమునకు గెడ్రోసియా (Gedrosia) అనియు, బాక్త్రా అనువానికి బాక్త్రీయా (Bactria) అనియుఁ జేర్చుండెను. ఈభాగము లన్నియు పారసీకరాజులక్రింద నుండెను. క్రీ. పూ. 321-20 లో నీదేశముల నన్నిటిని మహావీరుఁడైన అలెగ్జాండరు¹ జయించెను. ఇతఁడు క్రీ. పూ. 323 లో మృతుఁడు కాఁగా నాతని రాజ్యములోని తూర్పుభాగ మాతనిసేనాని యైన సెల్యూకస్ నికీటర్ అనువానికిఁ జెందెను. ఆతనిరాజ్యములోనే అఫ్ గానిస్థానముందలి వైరాజ్యములు కలవు. క్రీ. పూ. 303 లో నీతనిని ఓడించి (బాక్త్రా రాజ్యము తప్ప) యీ రాజ్యములన్నియు మగధదేశపు మౌర్యచక్రవర్తి యైన చంద్రగుప్తుఁడు స్వాధీనపఱచుకొనెను.² కొన్ని దినములకు నీరాజ్యములు మగధరాజులచేతినుండి బాటోపాయెను.

ఈ దేశములో పార్థియను లనువారు కొంతభాగమును, శక వంశమువారు కొంతభాగమును క్రీ. పూ ౧30 ప్రాంతమున ఆక్రమించిరి. గ్రీకువారిప్రభుత్వము బాక్త్రీయాలో కొంతవఱకుండెను. రెండు శతాబ్దాలతరువాత యూపీ అనువారు మగధ ఆసియానుండి వచ్చి గ్రీకువారిని పార్థియనులను వెడలఁగొట్టిరి. వీరినే కుషాణవంశమువారు రని చెప్పుదురు. వీరిలో కనిష్కుఁ డనువాడు మిక్కిలి గొప్పరాజు (2౦-౧౨3). ఈతనిరాజ్యము హిందూదేశ మందు గంగవటకును, కాశ్మీరము, పెషావర్, కాబూల్, ఆక్సస్ నదీ ప్రాంతము మొదలయిన ప్రదేశము లన్నియు వ్యాపించియుండెను. ఈతఁడు బౌద్ధమతాభిమాని. ఈ వంశమువారు ౫-వ శతాబ్దివఱకు నీదేశముపై రాజ్యము చేసిరి. ఆ శతాబ్దియందు వారు తెల్లనిచా రైన హూణులచే నోడింపఁబడిరి. కాని వీరిప్రభుత్వము గ్రీకురాజ్యము నొకవఱకును బోలేదు. వీరినే షాహిరాజు లందురు. వీరికాలములో నీదేశ మున బౌద్ధమతము వ్యాపించియుండెను. ఇప్పటికిని బౌద్ధమతవిష్ణుము లాదేశమునందుఁ గానవచ్చును. ఈ షాహివంశము చివరపురుషుఁడు తొరమానుఁ డనువాడు గుర్జార్గుఁ డైనందున నాతనిని చంపి యాతని మంత్రి యగు కలాదుఁ డనువాడు క్రీ. శ. ౫౫౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున రాజయ్యెను. వీఁడు బ్రాహ్మణుఁ డని కొందఱు తురకలు వ్రాసినారు. కాని క్షత్రియుఁ డైయుండు నని యితరుల యూహ. ఈవంశమువారు క్రీ. శ. ౧,౦౦౦ వఱకును గాబూలులో రాజ్యము చేసినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఈ వంశమువారు 'మిక్కిలి రాజ్యవిస్తారము గలవారయ్యెను ఉత్తమసద్గుణముండితులుగను, ఆదిన మాట తప్పనివారుగను, తమకంటె దక్కువవారిని దయతోఁ జూచు వారుగను నుండిరి' అని యొకమహమ్మదీయచరిత్రకారుఁడే వ్రాసి యున్నాఁడు.³

కాబూలును జయింపవలె నని మహమ్మదీయులు చేసినప్రథమ ప్రయత్నములు సిద్ధింపవయ్యెను. అరబ్బీవారు ౨-వ శతాబ్దియంతము వఱకును పశ్చిమమువైపు అఫ్ గానిస్థానమును జయించి మహమ్మదీయ మతమును స్థాపించిరి. హీరాత్ మహమ్మదీయమతసంబంధ మైన యొక ముఖ్యపట్టణ మయ్యెను. తొమ్మిదవశతాబ్దియందుఁ గొంత కాలమువఱకును హీరాతులోను, బాల్కూలోను పారసీకు లయిన సఫావిదులు రాజ్యము చేసిరి. వారితరువాత సామానీదు లనువారు వచ్చిరి. వారిని పాఠాండోలి గిల్గీలోని తుర్కీవంశమువారు రాజు లయిరి. వీరిలో గొప్పవాడు హిందూదేశముమీదికిఁ బరుసేడు సారులు దండెత్తివచ్చిన మహమూద్ అనుగూర్తిభంజకుఁడు (౯౯౦ - ౧౦3౦). ఈతఁడు గజనీలో గొప్పవిద్యాపితమును స్థాపించెను. గొప్పగొప్ప పండితులకు నాశ్రయ మిచ్చెను. తనరాజధానిని బహు సౌధములతో నలంకరించెను. ఈవంశమువారిని వెడలఁగొట్టి అఫ్ గాను రాజ్యమును ఆక్రమించుకొనినది ఘోరీవంశము. ఈవంశమునందుఁ జేరొందినవాడు మహమూద్ ఘోరీ (౧౧౭3 - ౧౨౦౬). ఈతఁడు ఢిల్లీశ్వరుఁడైన పృథ్వీరాజును ఓడించి హిందూదేశముందు తురు మ్మలసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతనిప్రతినిధులే స్వతంత్రులై బానిసవంశజు లనఁబడు ఢిల్లీశ్వరు లైరి. వీరు అఫ్ గానిస్థానముతో సంబంధము లేకుండ స్వతంత్రు లైరి. కొంతకాల మీ అఫ్ గాన్ రాజ్యము ఖ్వారిజునున్న పేరుతో కొలఁదికాలము విలసిల్లినసామ్రాజ్య మునఁ జేరెను. తరువాత చంగీజుఖాన్ నిబందిపోటుమూఁక లీదేశము నాక్రమించుకొనెను. ఇందిలీచాలభాగము మఱయొక బందిపోటు నాయకుఁడగు లైచూరు వచ్చి యాక్రమించుకొనునఱకును (౧3౯౮) వారియధీనమందే యుండెను. ఇతనితరువాత నీతనిగొప్పరాజ్యము తునకలుతునక లైపోయెను. కాని హీరాత్, బాక్త్రా, గజనీ, కాబూల్, కంఘహార్ ప్రదేశములలో నీతనివంశజులే రాజ్యము చేయు చుండిరి. ఇతనివంశజుఁడే బాబరు. ఈతఁడు బహ్మణిము (బుక్ సాన్), కాబూల్, కంఘహార్ ప్రాంతములకుఁ బ్రభువుగ నుండెను. ఆతఁడు ౧౫౨౬ లో ఢిల్లీలో రాజ్యము చేయుచున్న ఇబ్రాహిం లోడీ నుల్తా నును ఓడించి హిందూదేశములో మోగలసామ్రాజ్యమును స్థాపించెను. ఈమోగలకు హిందూరాజ్యము వచ్చినతరువాత చిన్నదియగు అఫ్ గానురాజ్యము పులగముమీదిపప్పవలె నయ్యెను. ఆక్బరుప్రభుత్వ కాలమునందు తిరుగఁబడిన అఫ్ గానుదేశములను గెలుచుటకునై ఆక్బరు తనసేనానులగు రాజా బీర్బల్, రాజా తోడర్ మల్, రాజా మానసింగ్ అను హిందూసరదారులను వానిమీదికిం బంపెను. రాజా బీర్ బల్ యుద్ధమునందు మడిసెను. ఔరంగజేబుకాలముందు మార్వాడదేశపురా జగు యశవంతసింహుఁడు రాజకార్యమునిమిత్తమై కాబూలున కంపఁబడెను. అతఁ డచ్చటనే మరణము నుండెను. కొన్ని

1. ఈశబ్దమునకు. పారసీభాషలో సికందర్ అనియు, స్కంద్రభాషలో అలకసుందరుఁ డనియు రూపాంతరములు కానవచ్చుచున్నవి.
2. V. A. Smith's Early History of India, 8rd edition, p. 119.
3. Elliot's History of India, as told by its own historians, Vol. II, pp. 12 and 40.

సంవత్సరములతరువాత బహుళమును ఉత్తరమును లాక్రమించుకొనిరి. కంఠహరును పారసీకరాజు లయిన సఫావిదులు తీసికొనిరి. గజనీ, కాబూలులూత్రము మోగలులకు దక్కినవి. ౧౭౩౮ లో నాదిర్ కాహ యనువాడు అఫ్ గానిస్తానములోని రాజ్యముల నన్నిటిని నాక్రమించి ౧౭౩౯ లో ఢిల్లీని దోచుకొనెను. ఇట్లెన్నియో శతాబ్దాలు పారతంత్ర్యము ననుభవించి యీదేశము నాదిర్ కాహ మృతినందుకనే (౧౭౪౭ న) స్వతంత్ర మయ్యెను. దీనికి స్వాతంత్ర్యమును, జాతీయతను ఇచ్చినవాడు అహమద్ కాహ అబ్దాలీ.

నాదిర్ కాహ తన సైన్యములో అఫ్ గానులను కొందఱును చేర్చుకొనెను. అట్లు చేరినవారిలో అహమద్ కాహ అబ్దాలీ యొకఁడు. నాదిర్ కాహ మరణ మందుకనే ౧౭౪౭ లో కంఠహర్ పట్టణమందు అఫ్ గాన్ నాయకు లందఱును గలసి యీతనిని రాజుగ నెన్నుకొనిరి. ఇతఁడు 'గల్-ఇ-దురాన్' (ఈయుగమునకు ముత్యము) అను విరుచిమును ధరించెను. తనజాతివారికి (అబ్దాలీల కంఠహర్) దురానీ లన్న విరుగు నొసంగెను. ఈదురానీవంశమే ఇప్పటివఱకును రాజ్యము చేయుచున్నది. అబ్దాలీ ప్రభుత్వమునకు వచ్చినప్పటినుండియే అఫ్ గానిస్తానమునకు స్వతంత్ర రాజ్య మన్న పేరు ప్రసిద్ధిలు వచ్చినవి. అంతకుఁ బూర్వ మిది యీదేశమువారికి నాదేశమువారికిని లోబడి స్వతంత్ర నామము లేకయుండెను. పానిపట్టుయందరంగముమీఁద మరాటావారిని నోడించినవాఁ డీయహమదుకాహ అబ్దాలీయే. ఇతఁడు మిక్కిలి శూరుడై తనరాజ్యమును చాలవఱకు వ్యాపింపఁజేసెను. ఈతనిమరణకాలమునకు అఫ్ గానిస్తాన మంతయు నతనియధీన మగుటయేకాక, ఉత్తరమున తుర్కిస్తానము, పశ్చిమమున సింధు బలూచిస్తానములు, తూర్పున కాశ్మీరము, పశ్చిమమున ఖురాసాన్ దేశపురాజులు ఈతనిసార్వభౌమత్వము నొప్పుకొనిరి. ఇతఁడు ౧౭౭౩ లోఁ గాలగర్తము నొందెను.

ఈతనికుమారుఁ డగు తైమూరు రాజధానిని కంఠహరునుండి కాబూలునకు మార్చెను. ఈతఁ డిరువదియేండ్లు రాజ్యముచేసి ౧౭౯౩ లోఁ జచ్చిపోయెను. ఈతనిప్రభుత్వకాలములో సింధుదేశము వీరియధీనమునుండి తప్పెను. బాల్కా, అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తానముయొక్క యంతరభాగములు చాలవఱకు స్వతంత్రము లయ్యెను. ఖురాసాన్, కాశ్మీరములలో తిరుగఁబాటునకు బీజాకోపణము చేయఁబడెను. తైమూరునకు నిరుదధినుండి పుత్రు లుండిరి. ఆరాజ్యమునుగట్టించి వారిలో వారికిఁ బెక్కుతగాదాలు కలిగెను. జమాన్ అనువాడు అమీ రయ్యెను (౧౭౯౩). ఈతనికాలములో పంజాబు వీరిచేరి నుండి జాతిపోయెను. ౧౭౯౯ లో నీతనిసహోదరుడైన మహమూదు అనువాడు రాజ్యము నాక్రమించుకొనెను. ౧౮౦౩ లోఁ గొన్ని కుట్రలు జరగి రాజ్య మీతనిసోదరుడైన కాహాఫుజా ఉల్ ముల్క్ అన్నవారియధీన మయ్యెను. మహమూదు రాజ్యభ్రష్టుఁ డయ్యెను. నెపోలియన్ పారసీకదేశపురాజుతోఁ జేయుచున్న స్నేహమువలన

బ్రిటిషురాజ్యమునకు నష్టము రాకుండ జాగ్రత్తపడఁటకై ౧౮౦౯ లో ఇండియాదొరతనమువారు పంజాబు స్ట్ర్ ఆర్మీ ఎలిఫెక్టాన్ట్ అను వానిని కాహాఫుజాయొద్దకు దూతగాఁ బంపిరి. కాని యంతలో రాజ్యభ్రష్టుఁ డైన మహమూదు కాహాఫుజాను ఓడించి మరల రా జయి నందున (౧౮౦౯) ఈదూత జైలనప్రయోజనము సఫలము కాలేదు. మరల రా జయినమహమూదు తొమ్మిదిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనికాలమందు నీతనిమంత్రియైన ఫజ్ జాన్ అనువాఁడు (బకర్ జాయ్ వంశజుఁడు) సర్వాధికారిగ నుండెను. కాని మహమూదు ౧౮౧౭ లో నీమంత్రికమును దీయించెను. అందువలన మంత్రియొక్క తత్వమైన మహమ్మద్ ఆలీమ్ అనువాఁడును, అతని సవతి తమ్ముడైన దోస్తుమహమ్మద్ అనువాఁడును రాజునఁ దిరుగఁబడి ౧౮౧౮ లో నాతని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసిరి.

తరువాతఁ గొంతకాలమువఱకు నిశ్చినుఁ డైనరా జేర్పడలేదు. మహమ్మద్ ఆలీమ్ కాబూలును స్వాధీనపఱచుకొనెను. కాని యంతర ప్రాంతములగవర్నరు లాతనిచూఱుకు లోబడరయిరి. హిరాత్ స్వతంత్ర మాయెను. అఫ్ గాన్ తుర్కిస్తానమును, బహుళమును వీరి పోయినవి. పంజాబుసింహ మైన రణజిత్ సింగు కాశ్మీరము, ముల్తాన్, డెరాగాజిఖాక్, అటక్ అనుదేశములను, ప్రాంతములను స్వాధీన పఱచుకొనెను. సోమపూరయొద్ద ౧౮౨౩ లో అఫ్ గానులను పూర్తిగఁ బరిభవించి పెషావరుగూడ లాగుకొనెను. మహమ్మదుఖాక్ ౧౮౨౩ లో మృతుఁ డయ్యెను. అంత వారి (బారక్ జాయ్) యన్నదమ్ములలో రాజ్యమునకై కలహములు ముదిరి ౧౮౨౬ లో దోస్తుమహమ్మద్ కాబూల్, గజనీ ప్ర దేశములను స్వాధీనపఱచుకొనెను. జలాలాబాదు మాడత్వరలోనే యతనికి వశమయ్యెను. ౧౮౩౫లో కాహాఫుజా మరల రాజ్యము సంపాదించుటకు యత్నము చేయఁగా నాతనిని ఓడించి దోస్తుమహమ్మద్ 'అమీర్' అన్న పదవిని ధరించెను. కాహాఫుజా యింగ్లీ షువారియొద్దకు వచ్చి హిందూదేశమునందు దానియొండెను.

మొదటి అఫ్ గాన్ యుద్ధము (౧౮౩౮ - ౪౨) :—౧౮౩౭ లో పారసీకరాజు హిరాతును ముట్టడించెను. రష్యావారికి, సమీరునకును స్నేహ మధికము గాఁజూచెను. ఈ కారణములచేత నిండియాదొర తనమువారి కాందోళనము గలిగి వారు అఫ్ గానిస్తానమునకు బర్మన్ అనురాయబారిని పంపిరి. కాని అమీర్ వీరికి ననుమతముగఁ జెప్పక పోవుటయేకాక యప్పుడు వీరికి స్నేహితుఁడుగా నున్న రణజిత్ సింగు మీఁదికిఁ దాను యుద్ధమునకుఁ బోయెద ననియుఁ, దినకు సాయము చేయవలసిన దనియుఁ గోరెను. అంత నిండియాగవర్న మెంటువారు అఫ్ గానిస్తానముమీఁదికి దండువెదిలి దోస్తుమహమ్మదును రాజ్య భ్రష్టునిఁ జేసి తమయాశ్రయమునందున్న కాహాఫుజాను రాజ్యముపైఁ గూర్పుండఁజెట్ట నిశ్చయించిరి. రణజిత్ సింగుగూడ సాయము చేయ నొప్పుకొనెను. కాని యంతగా సాయము చేసినవాడు కాఁడు.

ఉత్తరసింధుదేశమునందు ౧౮౩౮ లో అఫ్ గాన్ దండయాత్ర నిమిత్తము ౨౧,౦౦౦ సైన్యము సిద్ధము చేయఁబడెను. సర్ జాన్ కిన్

అనువాడు వారికి నేనాధిపతిగ నుండెను. ఈ సైన్యము బోలెడు ముగ్గులనుండి వెల్లి గూర్చి-వ సంవత్సరమునందలి ఏప్రిల్ నెలలో కంభవర నాక్రమించి, యచ్చట కాహాఘజాకు పట్టుము కట్టెను. జూలైలో గజనీ వశమయ్యెను. దోస్తుమహమ్మదు పాటిపోగా ౩-వ ఆగష్టునమున కాహాఘజా రాజధానిలోఁ బ్రవేశించెను. గూర-వ సంవత్సరమున దోస్తుమహమ్మ దింగీ ఘవారియధనుఁ డయ్యెను. ఆతనిని ఇండియాకుఁ బంపిరి. అందఱును యుద్ధము సంపూర్ణ దగ్విజయముతోఁ బూర్తి యైన దని సంతసించిరి. కాహాఘజాకు సాయముగ కాబూలులో ౮,౦౦౦ ఇంగ్లీ షు సైన్యమును మ్యాక్ నాటక్ అనువానియాధిపత్యముక్రింద నునిది, బర్మిన్ అనువానిని ఇంగ్లీ షువారితరపున రాయబారిగ నియమించి సర్ జాన్ కీన్ చెడలిపాఁయెను. కాని మొదటి సుండ్లము కాబూత్ ప్రజ లీక్రొత్త ప్రభుత్వముమీఁదఁ గోపము గల వారుగనే యుండిరి. గూర-వ నవంబరులో ప్రజలు తిరుగఁబడి కాబూలులో బర్మిన్ నును, ఇతరాంగ్లేయాధికారులను నణకివైచిరి. దోస్తుమహమ్మదు కుమారుడైన అచ్చరుఖాను తిరుగఁబాలువా రందఱు కును నాయకుఁడు. సందివిషయమున మాటలాడుటకుఁ బోయినప్పు డాతఁడు తనచేతితో సర్ విలియం మ్యాగ్ నాటనును పొడిచివైచెను. ఇట్లే ఇంగ్లీ షు సైన్యమునకు వచ్చుటఁ బెక్కు ఆపదలు సంభవించెను. ౮,౦౦౦ లలో ౩,౦౦౦ మంది యిట్లు హతులైరి. ౪,౦౦౦ మందిమాత్ర ము మిగిలిరి. వీరును క్రొత్త సైన్యమున మండుట యందభవ మయ్యెను. గూర-వ సంవత్సరము జనవరి ౨-వ తేదీని ఇంగ్లీ షు సైన్య మంతయు కాబూలును విడిచి వెళ్లెనట్లును, త్రోవలో వారికి కాబూలువా రేవిధమైన యిబ్బందియు కలుగఁజేయకుండునట్లును ఖరారు నామా వ్రాసికొని, ఇంగ్లీ షు సైన్యము కాబూలునుండి బయలుదేరినది. ఇట్టి సైన్యము హిందూదేశమునకు వచ్చుటకు బయలుదేసినప్పుడు ౪,౦౦౦ సైనికు లుండుటయేకాక, ౧౨,౦౦౦ మంది సేవకులుగూడ నుండిరి. చలి విస్తారముగ నుండెను. అఫ్ గానులు వీరికి త్రోవలో మిక్కిలి బాధ కలిగించిరి. వారిచేత నేమి, చలిచేత నేమి యీ సైనికు లందఱును మడిసిరి. కొందఱు చెఱఁబెట్టఁబడిరి. డాక్టరు ట్రైడెక్ అనువాఁ డొక్కఁడుమాత్రము మిక్కిలి దైన్యసితితో ఇంగ్లీ షువారి పటాల మున్న జలాలాబాదునకుఁ జేరెను. గజనీలో నున్న సైన్యము హడఁ గాబూలువారివశ మయ్యెను. కంభవర్, జలాలాబాద్ - ఈ రెండుమాత్ర మింగ్లీ షువారి యధీనమునం దుండెను.

ఇట్లు బ్రిటిషు సైన్యమునకు అఫ్ గానిస్తానమునందుఁ గల్గిన ఖరారుమైన యాపత్తునకు బదులు తీర్చుకొనవలయు నని, గూర-వ సంవత్సరపు ఏప్రిల్ నెలలో నిండియానుండి జనరల్ పొలాక్ యొక్క యాధిపత్యముక్రింద టైబర్ కనుమగుండ గొప్ప సైన్యము పంపఁ బడినది. ఆతఁడు పెష్టంబరులో కాబూలు నాక్రమించి అచ్చటి దుర్గమును నడివిబాజారును పడఁగొట్టి, కైదీలుగ నున్న కొందఱు బ్రిటిషు సైనికులను నశపఱుచుకొని దీసెంబరు నెలలో హిందూదేశము నకుఁ దిరిగివచ్చెను. ఇతరులచేఁ దీసికొనిరాఁబడి, బలవంతముగఁ

దముకు రాజుగఁ జేయఁబడిన కాహాఘజాను అఫ్ గాను లెన్నఁడును ప్రేమింపలేదు. గూర-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెలలో నాతఁడు చంపఁబడినది. హిందూదేశమునం దున్న దోస్తుమహమ్మదును విడిచి వైచిరి. అతఁడు మరల కాబూలునకు రా జయ్యెను.

సిక్కువారికిని, ఇంగ్లీ షువారికిని జరిగిన రెండవయుద్ధపుకాలము నందు నీతఁడు సిక్కువారిలోఁ గలసి అటక్ తీసికొనెను. ఇంగ్లీ షువారిని సైన్యములను గూర్చి ఫిబ్రేవరిలో గుజరాత్ యుద్ధములో సిక్కువారితోఁ గూడ నోడించిరి. దోస్తుమహమ్మదు గూర్చి లో బాత్ ప్రాంతమును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. గూర్చి లో కంభవరను గలిచెను. ఆసంవత్సరమునందే యతనిని, ఇంగ్లీ షువారిని స్నేహము కుదిరెను. గూర్చి లో హిరాత్ ను పారసీకులు తీసికొనిరి. గూర్చి లో పంజాబుదేశపువిభక్తమీషనునను, దోస్తుమహమ్మదును పెషావరులోఁ గలసికొని సంది చేసికొనిరి. ఇంగ్లీ షువా రమీరునకుఁ బారసీకము నెదురించుటకై కొంత సైన్యధనమును (Subsidy), ఆయుధములును ఈయ నొప్పుకొనిరి. తరువాత హిందూదేశచరిత్రమునందుఁ బ్రఖ్యాతి మైనసిపాయిల తిరుగఁబాలు హిందూదేశముందు సంభవించినది. ఆకాలముం దమి రింగ్లీ షువారికి స్నేహితుఁడుగనే యుండెను గూర్చి లో దోస్తుమహమ్మదు హిరాత్ ను మట్టడించి పట్టుకొనెను. అచ్చటనే యాతఁడు ౧౩ దినములకు మృతుఁడయ్యెను.

ఈతనికుమారుఁడు షేర్ అలీఖాను రా జయ్యెను. ఈతఁడు రాజ్యముకొనుటఁ బెక్కుజనులతోఁ బోరాడవలసినవాఁడాయెను. కాని గూర్చి లో కాబూలురాజ్యముమీఁద స్థిరుఁ డయ్యెను. ఇతఁ డింగ్లీ షువారితో స్నేహము కలిగియుండెను. ఇంగ్లీ షువా రాతనికి బాక్ యున్నధనము పంపించులకలయాపాయలును, ఫిరంగులును, ఆయుధములును బహుమతిచేసిరి. అప్పుడప్పుడు ధనసాహాయ్యమునుగూడఁ జేయుచుండిరి.

రెండవ అఫ్ గాన్ యుద్ధము (౧౮౪౮-౫౦):— ఇ ట్లుండఁ గొన్ని దినముల కారఁడు రషియావారి కనుహూండుగను, ఇంగ్లీ షువారికిఁ బ్రతిహూండుగను మాతెను. క్రీ. శ. ౧౮౪౮ లో నాతఁడు రష్యావారిరాజుబారులు కాబూలునకు రాఁగా వారిని గౌరవించెను. ఈసమాచారము తెలిసి ఇంగ్లీ షు ప్రభుత్వమువారు తమరాయబారిని పంపెద మనఁగా నొప్పుకొనలేదు. అందుమీఁద నిండియాదొరతనము వారు అఫ్ గానిస్తాన్ అమీరుతో యుద్ధమునకుఁ గడంగిరి. దీనికి రెండవ అఫ్ గాన్ యుద్ధ మని పేరు.

ఇంగ్లీ షు సైన్యములు కైబరుత్త్రవను, కుజ్జింకనును నాక్రమించెను. ౧౮౪౯ జనవరిలో కంభవర నాక్రమించిరి. అమీరు కాబూలునుండి పాటిపోయి ఫిబ్రవరి నెలలోఁ జచ్చెను. తరువాత నాటు నెలలవఱకును, అఫ్ గానుమూఁకలతోఁ జల్లరయుద్ధములు జరగుచుండెను. ఇంకను పైకిఁ బోయినయెడల దిరిగి వచ్చుట కష్ట మేమో యని తమభీతి ననుభూంఁడైన అమీరును రాజ్యముమీఁదఁ గూర్చుండఁ

తెట్టి తిరిగివచ్చుటకు నెదురు చూచుచుండిరి. ఇంతలో షేర్ అల్లీ ఖానుఁ డైన యాహూద్ ఖాను తాను అమీరు నైతి ననియు, సంధి చేసికొనియెడ ననియు నింగ్లీషారికి వర్తమాన ముంపెను. ౧౮౭౯ మే నెలలో గంఢమక నొడ్డ నిద్దఱును సంధి జరగెను. ఈ సంధి ప్రకారము సరిహద్దుమీద నున్న కొండలు గుంపులపై నధికారమును, కుట్టం, పిషీన్, నీటితావులును, కైబర్ మిచ్చీ కనుమలమీదిస్వత్వమును ఇండియా ప్రభుత్వమువారి కియ్యబడెను. బ్రిటిషు రెసిడెంటు కాబూలులో నుండుటకు నొప్పుకొనెను. ఇంగ్లీషువారిసలహా లేనిది యితర రాజులతో రాజకీయవ్యవహారములు నడుప నని సమ్మతించెను. ఇందుకు బదులుగ నింగ్లీషువారు అమీర్ మీదికిఁ బరరాజులు రాకుండఁ గాపా డెడ మని యొప్పుకొనిరి (౧౮౭౯ - మే). మేజర్ సర్ లూయి కవగ్నరీ యనువానిని కాబూలులో రెసిడెంటుగా నేర్పఱచిరి. కాబూలునుండి సైన్యము వెడలిపోయెను. అంతయు మనకు ననుకూలముగ జరగ నని సంతసించిరి. కాని అఫ్ గానులు మోసము చేసి సెప్టెంబరు నెలలో రెసిడెంటును అతనిసిబ్బందిని చంపివైచిరి.

ఈ సమాచారము తెలియఁగనే హిందూ దేశమునుండి జనరల్ (తరువాత లార్డు) రాబర్ట్స్ ను పెన్సి సైన్యముతోఁ బంపిరి. ఆతఁడు అఫ్ గాన్ సైన్యమును ఓడించి ౧౮౭౯ అక్టోబరులో కాబూలును స్వాధీన పఱచుకొనెను. యాహూద్ ఖాను ప్రభుత్వము నెడలకొని, యింగ్లీషువారియధీనుఁడై హిందూదేశమునందు వారివలన నుపకారవేతనమును పొందుదు నుండసాగెను. ౧౮౭౯-౮౦ సంవత్సరపుఁజరికాలము నందు కాబూలుదేశముందున్న యింగ్లీషు సైన్యమునకు మరలవివస్తు సంధి వించునేమో యన్నభయము కలిగెను. అఫ్ గానుసరవ గుఱు తిరుగఁ బడిరి. ఎట్టుకేలకు వారి నింగ్లీషు సైన్యము లోడించెను.

కాబూలు, కంఠహరు ప్రాంతములను విడదీసి యింగ్లీషువారు కాబూలునకు అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాన్ అనువానిని, కంఠహరునకు షేర్ అల్లీ ఖాన్ అనువానిని ప్రభువులుగా నొప్పుకొనిరి (౧౮౮౦, జూలై, మే). అబ్దుల్ రహిమాను దోస్తునునామ్తుడనకు మనుమఁడు, షేర్ అల్లీ తమ్మునికుమారుఁడు. కంఠహరురా జయిన షేర్ అల్లీ చేతఁ గాక రాజ్యము వదలుకొని హిందూదేశమునందు ప్రభుత్వమువారిచ్చు పెన్షను పుచ్చుకొనుచుండెను. ౧౮౮౧ లో నింగ్లీషు సైన్యములు అఫ్ గానిస్తానమును విడిచి హిందూదేశమునకుఁ బోయెను.

అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాను (౧౮౮౦ - ౧౯౦౧):— ఈతఁ డిరు వదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఇండియా ప్రభుత్వము వారితో మైత్రి కలిగియుండెను. ఈతని ప్రభుత్వకాలములో అఫ్ గానిస్తానమునకు నంతకును బూర్వ మెన్నఁడును లేనియొక వృత్తాధిపత్యము, కాళ్వత సైన్యము (Standing Army), ఇతర రాజ్యములతో సమానముగ నుండు రాజ్య మున్న గౌరవము కలిగినది. ఇంతకుఁబూర్వము సరచారులును, ప్రాంతాధికులును తమయిష్టము వచ్చినయెడల అమీర్ అజ్ఞ వినుటయు, లేనియెడల వినకపోవుటయు సంభవించుచుండెను.

ఈతఁడు తన ప్రచండవిక్రమముచే నాపద్ధకు లన్నియు మాన్చి వారంఁజును తనయజ్ఞులలో మెలఁగునట్లు చేసెను. ఈతని కాలములోనే రషియాకు అఫ్ గానిస్తానమునకుఁగల పొలిమేరలును, పారసీక దేశమునకు నీదేశమునకుఁగల పొలిమేరలును గొలవఁబడి నీసలు చేయఁబడినవి. ఈతనికి నిండియాగవర్న మెంటువారు సరిహద్దుసంరక్షణనిమిత్తము మొదట పండ్రింక్షలక్షలయాపాయ లిచ్చుచుండిరి. ౧౮౯౩ లో నీమొత్తము పదునెనిమిదిలక్షలు చేయఁబడినది. ౧౮౯౬ లో కాఫిరిస్తాన్ అనుదేశముపై అమీరుయొక్క సార్వభౌమత్వము స్థిరపడెను. ఈతఁ డన్ని వ్యవహారములలోను తనస్వాతంత్ర్యమునకు భంగము రాకుండ మిగుల జాగ్రత్తతోఁ గాపాడుచుండెను. ఏసలహాలు వినినను తనంజ్యములో పరదేశీయులు రైళ్లు టిలిగ్రాములు వేయుడ మన్న వినినవాఁడు కాఁడు.

హబీబుల్లా (౧౯౦౧ - ౧౯౧౯):— అబ్దుల్ రహిమాన్ ఖాను మృతినొండఁగా నాతనికుమారుఁడు హబీబుల్లా ఖాను అమీరయ్యెను. ఈతఁడు కొంతవఱకు తండ్రిమార్గమునే యవలంబించెను. ఈతఁడు ప్రభుత్వమునకు వచ్చినతరువాత క్రొత్తమరతులతో రాజీ చేసికొనవలయు నని యిండియాగవర్న మెంటువారు ౧౯౦౫ లో మిష్టర్ (ఇప్పుడు సర్) లూయిడేను పంపిరి. కాని హబీబుల్లా క్రొత్తమరతు లొప్పలేదు. అదివఱకు నాతనితండ్రికాలమున నున్న మరతులనే యొప్పుకొనుచు సంధి చేసెను. ఈ ప్రసంగముననే యీతనికి 'హిస్ మెజెస్టీ' అన్న బిరుదు మీయఁబడినది. ౧౯౦౭ లో నీతఁడు హిందూదేశమును మాచుటకు వచ్చెను. అప్పు డీతఁడు ఇండియానొరతనమువారిచే మిక్కిలి గౌరవింపఁబడెను.

ఇతఁడు తన పూర్వపరిపాలకులకాలమున లేనివనాగరకతా చిహ్నములను జాలవఱకుఁ దనదేశమునఁ బ్రవేశపెట్టెను. మోటార్లు, టెలిఫోనులు, వార్తాపత్రికలు, జలవిద్యుత్ యంత్రములు మున్నగు వానిని రాజ్యముం దంతట నెలకొల్పి పూర్వాచారపరాయణులందఱును వీనియెడల నసమ్మతి నే ప్రకటించుచువచ్చిరి. కాలాంతరమున అమానుల్లా సమయమున నతిభయంకరముగఁ జెలరేగిన విప్రోహమున కిది యారంభ మని చెప్పవచ్చును.

యూరోపునందు జర్మనీయుద్ధ మారంభ మైనవంటనే హబీబుల్లా ఖా నెవరిపక్షము గాని వహింపక తాటస్థ్య మూనియుండెను. తుర్కీదేశము యుద్ధమునఁ బ్రవేశించినవెంటనే ఆంగ్లేయులయెడల ద్వేష మూనియున్న అఫ్ గాను లందఱును తుర్కీఖిల్ఫా ననుసరింపవలసిన దని ఇతనిని ప్రోత్సహించియుండిరి. కాని ఇతఁడు వారి మాటలను బాటింపక యుద్ధమునుండి దూరముగనే యుండెను. తమ పక్ష మూనియుండినందున బ్రిటిష్ వారును నితనిని యభ్యుచితరీతిని సత్కరింపవలె నని యభిప్రాయము గలిగియుండిరి. కాని క్రీ. శ. ౧౯౧౯-వ సంవత్సరమున నితఁ డాకస్మికముగ హత్య గావించఁబో ఇతనిమరణానంతర మితని సోదరుఁడగు నాజరుల్లా ఖాన్

పదమును దాల్చి సింహాసన మెక్కి యాజుదినములమాత్రము రాజ్యము చేయఁగలిగెను. అంతలో హబీబుల్లామొక్క మూడవ కుమారుఁ డగు అమానుల్లాఖాను పింతంఁద్రీని దొలఁగించి రాజ్య కోశములను పనకళము చేసికొనెను.

అమానుల్లాఖాను (౧౮౧౯ - ౧౮౭౯):— రాజ్యముండిరి ప్రధానులు, అమీరులు, సామంత ప్రభువులు ఇతనిని స్వీకరించిరి. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే ఆంగ్లేయులతో విరోధ మూనియింపనైనా రండఱు నితనిని యుద్ధమునకుఁ బోతానా మొదలైన స్వపరబలబలముల నితఁడు బాగుగ గుర్తెఱిగి యుండియు లోకుల సంతృప్తికొఱకు ౧౮౧౯-వ సంవత్సరమున ఆంగ్లేయులతో యుద్ధముఁగఱచును సలిపెను. కాని ఆంగ్లేయులు జర్జనీయుద్ధమువలనఁ గలిగిన ఆమాసముననుండి ఇంకను కొలుకొనకపూర్వమే ఇతఁ డీ ఘోషణము సలుపుట చూడ దొరకైన యవకాశమును పోఁకొట్టుకొనక సాధ్య మగునంతవఱకు దానిని వినియోగించుకొనుటకొఱకే ఇట్లు చేసె నని తలంపవచ్చును. ఈ సమాచారము దెలిసినవెంటనే ఇండియావాయవ్యపు సరిహద్దులలోని బ్రిటిష్ సేనలు సంసిద్ధములై యవను వేనియుండి అఫ్ గానులు వారిసేనును దాటి వచ్చినతోడనే వారిమీఁదఁ బడి యొడిచి అఫ్ గానులసేను యందుఁ బ్రవేశించి డక్కానామకస్థానమును వశపఱచుకొనెను. కాబూలునగరముమీఁదికి వాయువిమానములు సైత మంపఁబడినవి. కాని యుద్ధ మింకను దారుణావస్థను బ్రాపింపకపూర్వమే రెండు పక్షములవారును సంధి గావించుకొనిరి. తదనుసారము ఇండియా దొరతనమువారినుండి మట్టుచున్న ౧౫ లక్షలరూపాయల సహాయకర్ఫుతి అఫ్ గానిస్తానమునకు లోపించిపోయెను. కాని ఆంగ్లేయుల దాస్యమునుండి విడివడి యాదేశము సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యదేశములం దొకటి యగుట కవకాశము లభించెను. అదివఱ కాంగ్లేయుల యనుమతి లేకుండ విదేశములతో రాయబారముల నడపుకొనుట కధికారము అమీరునకు లేకుండెడిది. ౧౮౨౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన సంధిపరతుల ప్రకారము ఎవరిరాజ్యకార్యముల వారు ఇతరులజోక్యము లేకుండ చేసికొనుట కవకాశములు లభించెను. అఫ్ గానులు వారికిఁ గావలసిన యుద్ధసామగ్రిల నన్నిటిని పన్ను చెల్లింపవలసిన యవసరము లేకయే హిందూస్థానమార్గమునఁ దెప్పించుకొనుట కధికారములను బొందిరి. వెండియు అఫ్ గాదేశమునుండి హిందూదేశమునకు వచ్చు సరకుల మీఁదఁ గల ప్రతిబంధకము లన్నియుఁ దొలఁగింపఁబడినవి.

అమానుల్లాఖాను దేశహితైషి, స్వాతంత్ర్యైభిలాషి, చాల వఱకు సమగూఢుహుల ప్రవర్తనఁడు. సాగ్య మగునంత శిష్టుకాలమున స్వదేశమును బాశ్చాత్యసభ్యదేశములలో నొకదానిగఁ జేయవలయు నని యితని హృద్దికాభిమతియ. ఆట్టియుద్దేశముతో నితఁడు రాజ్యభారమును వహించినది మొదలుకొని ముగ్ధముగ యుద్ధానంతరమున జరిగిన ఆంగ్లో-అఫ్ గాద సంధికాలము మొదలుకొని స్వదేశము నందు వివిధప్రకారము లగు సంస్కారములను గావించ మొదలిడెను.

ఈ దేశమునందు మతగురువు లగు ముల్లాలు కురాను గ్రంథ నియమముల ననుసరించి బాలురచే విద్యాభ్యాసము చేయించుచు వచ్చిరి. పాశ్చాత్యదేశములం దవలంబింపఁబడుచున్న ఆధునికవిద్యా శిక్షణపద్ధతు లెవ్వయు నిచట లేకుండెను. అమానుల్లాఖా నొక్క పెట్టున పురాతనరీతు లన్నింటిని దొలఁగించి సర్వసామాన్యముగఁ జందఱును విద్య లభించులాగున పాశ్చాత్య విశ్వవిద్యాలయ పద్ధతుల ప్రకారము పాఠశాలలను, కళాశాలలను స్థాపింపఁజేసెను. యోగ్యు లగు ప్రాంతికాస్త్రవేత్త లీ విద్యాలయముల నుత్తమ రీతి నడపుచువచ్చిరి. ఈ విద్యాలయములయం దారితేటిన అఫ్ గాదాయువకులు ఉన్నతవిద్యానుభవములకై విదేశముల కేఁగునిమిత్తము ఇతఁడు సకలసౌకర్యము లొనగూఁడులాగునఁ జేసెను. ఈ విద్యావిషయకపరివర్తనములవలన పుర్వకాలపుముల్లాలకు స్వవృత్తి భంగము వాటిల్లుటవలన నపరిమిత మగు క్రోధము జనింప వీరండఱు నమానుల్లాఖానునకుఁ బ్రతిపక్షు లైరి. విద్యావిషయమున నట్లుండ నితఁడు (అమానుల్లాఖాను) కృషిసంబంధు లగు సంస్కారముల మూలమున వ్యవసాయదారుల స్థితిగతులను జక్కవగునట్లు గావించెను. మఱియు కాబూలునగరమును బునర్నిర్మాణము చేయించి దానికిఁ దగిలియుండులాగుననే వేటొకపట్టణమును గట్టించి దానిని నిజావాసముగ నేర్పఱచుకొనెను. సైనికశిక్షణ మనినాగ్య మునర్పిత ప్రబంధమునకుఁగాను గొప్పగొప్ప సైనికకళాశాల (Military Colleges) స్థాపించెను. నేర్పరు లగు తుర్కీదేశపు సర్దారులు (Officers) యుద్ధశిక్షణమొసంగుటకు నియోగింపఁబడిరి. సైనికశిక్షణము జర్జనీ, తుర్కీపద్ధతుల ననుసరించి నడపులాగున నియమింపఁబడెను. విదేశ వ్యాపారము నభివృద్ధి నొందించునిమిత్తము వ్యాపారిక సంఘముల నేర్పాటు చేయించెను. దేశమున నాలుగుదిక్కులందును రైలుబాటల నిర్మించుటకై గుర్తదీసికొనుటకు విదేశీయులు కొండఱు అభిలషించి యుండిరి కాని దానివలన కలుగులాభము పరదేశములవారికిఁబోకుండులాగున నితఁ డట్టి కంట్రాక్టుల నెవరికిఁ గాని యొసఁగియుండలేదు. స్వదేశీయు లగు ఇంజనీరులద్వారా ఈ కార్యమును జేయంపవలయు నని ఇతనినితోరిక యొయండెను. ఇదేవిధమున దేశమందలి గనుల పనులనుగూడఁ దీసికొనవలయు నని విదేశీయులు ప్రయత్నించి యుండిరి కాని ఇతఁ డందులకును సమ్మతింపఁడయ్యెను.

నేటివఱకు నందిన యభివృద్ధులతోపాటు పెరిగిన, లేడియా, సినిమా మున్నగువాని నితఁడు స్వదేశమున నెలకొల్పెను. కాబూలునందు వితంత్రీకార్యాలయమును కట్టించెను. దీనికిని పెను వరునందలి వితంత్రీస్థానమునకును సంబంధము కలదు. ప్రతిసంవత్సరమును మీఁద వదించిన సహాయకపుఁ బన్నును ఇండియా దొరతనము వారినుండి కైకొనుచుండిన కారణమున స్వతంత్రించి ఇతఁ డీ కార్యమును చేయుటకును సమర్థుఁడు కాకయుండెను. అందుచే సమయమును గనిపట్టి ఆంగ్లదాసత్వముననుండి ఇతఁడు విముక్తిని బొందెను. అఫ్ గానిస్తానపు స్వాతంత్ర్యదినముహోత్సవము నితఁడు ప్రతిసంవ

తృగము నలిచైభవముతో నెఱవేర్చుచుండుటయేకాక అదేదినమున నీ యుత్సవములను జరిగించునట్లు లండన్, మాస్కో, పారిస్, బెర్లిన్, రోమ్, అంగోరా, టెహరాన్ మొదలగు రాజధానీనగరములం దుండు అఫ్ గానిస్తానము ప్రభువు ఈ త్తరువులను బంపుచుండెడివాడు. అదిన మున నితఁడు మహాచైభవముతో నేనాసమేతముగ నగరవిగ్రులందు ఊరేగి, యనంతర మచటి ప్రఖ్యాత మగు మసీదునందలి వేది నధిరోహించి జనులకు హిగోపదేశములను గావింపుచుండెను. ప్రపంచ మందలి ముగ్గుజాగులపక్షమున నియుక్తులై వచ్చిన రాయబారుల కార్యాలయము లన్నియు నివటఁ గలవు. వారిలో రవ్వనురాయ బారియొడల నితని కెక్కుడు పక్షపాత మని చెప్పుదురు. నూతనముగ విమానముల యభివృద్ధినిమిత్ర ముక కాఖను స్థాపించి దాని నితఁడు రషియనుల యధికారమునం దుంచెను. తక్కిన మహమ్మదీయ రాజ్యములందువలె ఈ దేశమందును స్త్రీలు అంతఃపురములనుండి వెలువలి కేతంచుటకు వలనులేక అనూర్యంపశ్యలై యుండ నితఁడు నాగికి నేవ్వచ్చాదాన మొసంగెను. పురుషులవలె నిష్టమువచ్చిన స్త్రీలఁ దిరుగుటకును, మేలిముసుగుల వీడి మనసునకు వచ్చిన దుస్తుల గరించుటకును స్త్రీలవిషయమున నుత్తరువు లిచ్చుటయేకాక బాలకులకుఁ బోలె బాలికలకుఁగూడ ఉన్నతివిద్యాలయముల నేర్పాటు చేయించెను. ఇతని తండ్రి యగు హబీబుల్లామొక్క యంతఃపురమున నతనిభార్యలు, ఉంపుకకత్తై లెండితో జవ్వను లగు సౌందర్యవతు లుండిరి. అమానుల్లాఖాను వారి నందఱును వదిలిపెట్టించి ఇష్టమువచ్చినవోఁ బునర్వివాహముం జేసికొన నాజ్ఞ నొసంగెను. ఒక పురుషుఁడు ఒక భార్యకంటె నెక్కువ గట్టుకొనినవో నట్టివాఁడు రాజకీయోద్యోగమున కనర్హుఁడగుట దలంపఁబడు నని కాపించెను.

ఈ ప్రకార మితఁడు గావింపఁగడఁగిన సంస్కారములమూలమున కేవలము పదిసంవత్సరములలోపలనే దేశ మంతయు మన్నతస్థితి నొంది ఆసియాఖండమున కంతకును మార్గఽర్థక మైయుండెడిది కాని ఈ ఖండమువారి దౌర్భాగ్యమే యనవచ్చును, పరిస్థితులు వేఱొందు మార్గము నవలంబించినవి.

అమానుల్లాఖాను, ఇతరులకుమాత్ర మున్నతమార్గములను గల్పించి తా నూరకుండలేదు. తన విద్యామభివృద్ధిగూడ పెంపొందించుకొనుటకుఁగాను ఇటీవల, నవఁగా ౧౯౨౭-వ సంవత్సరముదివరను స్వదేశమును వీడి భార్యాద్వితీయుడై విదేశపర్యటనమునకు బయలుదేఱెను. ఈజిప్టు, ఇటలీ, ఫ్రాన్స్, ఇంగ్లాండ్, జర్మనీ, పోలాండ్, రష్యా, తుర్కీ, పర్షియాదేశములను గ్రమముగ సందర్శించి తన విజ్ఞానము నభివృద్ధి నొందించికొనెను. ఇట్టివిధ మగు విదేశక్రమణ మింతపర్యంత మాసియాఖండమునందలి యే స్వతంత్రపరిపాలకుఁడును గావించియుండలేదు. ఇతఁడు పోయినచోటునం దంతయు నితనికే గల్పనాతీతము లగు సమూహములు జరిగినవి. అందు ఫ్రాన్స్, బ్రిటన్ దేశములు చెందును ఒకదాని నొకటి మించులూగున సమీపించుటలే నని ప్రయత్నించియుండెను.

యూరాసియా భ్రమణమువలన నితని కమిత మగు లాభము కలిగె ననుటయందు సందియము లేదు. తుర్కీ మొదలగు రాజ్యము లందలి ఉత్తమ పరిపాలనా ప్రజాకులఁగాండుటవలన స్వదేశమునఁగూడ నవి త్వరితకాలమున మన్నతస్థితికిఁ దీసికొనిగొవలయు నను ఇతని యుక్తబాధిగావ మితి మీఠిపోయెను.

కావున ౯, ౧౦ నెలలకాలము విదేశపర్యటన మునరించి ౧౯౨౮-వ సంవత్సరము పెట్రెంబరు నెలలో స్వదేశమునకు మరలి వచ్చినతోడనే ఇతఁడు తాను పూర్వ మారంభించిన సంస్కారముల నన్నింటిని వెనుకటికంటెఁ బెరిమిమకుండు లెక్కన తీవ్రముగ సలుప సాగెను. పురుషు లందఱును యూరోపియనులవలె గుస్తుల గరింప వలయు ననియు, స్త్రీ లెంతమాత్రము యూరోపియనులవలె బూనఁగూడ దనియు కాపించెను. తగినంత విద్యాప్రచారము లేకపోవుటచే నాగరకతయం దెంతయో వెనుకఁక్కిపడియుండిన దేశనాగు లనేకు లిందులకు విరోధు లగుట సంభవింప నితని యుక్తబాధిప్రయత్నము లన్నియు విషమునం బడిన పాలవలె విషముగనే పరిమిందినవి. అందువలన దేశమునం దంతటను విద్రోహాన్ని చెలరేగి జాజ్వల్యమానముగ వెలిఁగెను. ఈ తిరుగఁబాటు ౧౯౨౮-వ సంవత్సరమున డివ్వారీల విద్రోహముతో నారంభమై క్రమముగ దేశమంతట నల్లికొని ౧౯౨౯-వ సంవత్సరము, అక్టోబరుమాసమున కాంతి నొందెను.

అఫ్ గాన్ దేశమందలి జనసమూహము నంతకు మూడుభాగములు చేయవచ్చును: ౧. ముల్లాలు లేక పీరులు. వీరు మతగురువులు. ధార్మికవిషయములందు వీరికి పలుకుబడి యొక్కవ. ౨. సేనావిభాగమునకుఁ జెందిన ప్రజావర్గము. ౩. మిగిలిన నానా విధజన సమూహము. ఒక్కపర్యాయముగ నీ మూడు తరగతుల జనులకును అసంతృప్తిని కలిగించు విషయములు ఘటిల్లుటచేతనే ఈ తిరుగఁబాటు సంభవించె నని చెప్పవచ్చును.

విద్యావిధానములందు మార్పులను జేయుటవలన ముల్లాలవీరనో పాయముల కపాయము గలిగె నని మీఁద వ్రాయఁబడినది. అదికాక నవీనశిక్షితు లందఱును మతగురువు లగు ముల్లాల ధార్మికదేశములను వెడచెవినిఁ బెట్టసాగిరి. హబీబుల్లాకాలముననుండియు నీముల్లాల కందఱు నొకవిధ మగు పెన్నను ముట్టుచుండెను. అమానుల్లాఖాను వాని నన్నింటిని రద్దు చేయించెను. బోల్షి విక్రప్రచారమువలన రషియాకుర్కీస్తానములలోని ముల్లాలు స్వతృప్తులఁ బోఁగొట్టుకొని అఫ్ గానిస్తానమునఁ బ్రవేశించి జీవనోపాధులఁ గల్పించుకొనుచువచ్చిరి. అమానుల్లాఖాను యూరోపుభ్రమణముననుండి తిరిగినవచ్చినతోడనే రషియాకుర్కీస్థుండి వచ్చిన ముల్లాల క్రాత్రయ మియ్యారా దిని యుత్తిరువు చేయించెను. ఉపర్యక్తపాఠువులవలన ముల్లాలును, వారియొడల సహానుభూతి కల పూర్వాచారపరాయణులును మిక్కిలి కుపితులై సమయము దొరకినయొడల పగ దీర్చికొన చేదియుండిరి. సైనికశిక్షణము నిర్బంధము గావింపఁబడె నని మీఁద వ్రాయఁబడినది. సైనికు లెప్పుడైన ముల్లాలయొక్కయు, పీరులయొక్కయు

ఆజ్ఞల నిర్వహింపవలసినవచ్చునెడల సర్కారువారి యనుమతిని పొందవలసియుండెను. ఇనియు ముల్లాలకు కోపకారణమే యయ్యెను. సైనికులను తరిగివేయునిమిత్తము తుర్కీదేశముననుండి ఆఫ్ఘనరులను విలిపించి వారిని నేవయింపలి ప్రధానోద్యోగములందు నిలిపి దేశీయులను వారి క్రిందఁ బనిసేయులాగునఁ గావించెను. ఈ కారణములవలన నేనాసంబంధులగు వారిలో నసంతృప్తియు, నలజషియు జనించినవి. ఆఫ్ఘానికవిషయములం దించుక శైఖియ్యమేర్పడి నూతనము లగు పన్నులు కొన్ని కల్పింపఁబడినవి. పరిపాలనకార్యములందలి మునుసలు లగు వారి కందఱుమను విక్రాంతి నొసఁగి వారి స్థానములం దితఁడు యూకోపు నున్నగు విదేశీయులలో విషయ వర్ధిల్లించి వచ్చిన యువకుల సేర్పాటు గావించెను. పైని వచించిన వేర్వేలుకారణములవలనను, స్త్రీలకు యూకోపునలిగింపకుం బోలె న్యేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యములను బ్రసాదించుటవలనను విద్యాగంధము లేని అఫ్ గాన్ ప్రజాసామాన్యముంతయు సంక్షుభిత మైయుండెను. దీనికి దోడుగ దేశమందలి వివిధజాతుల వారును పరస్పరవైమనస్యములనుఁ బూనియుండిరి. ఇదికాక కున్నీ, షియా పంథల ముస్లమానులు కలహమునకుఁ గాలు దువ్వుకొనుచుండిరి. దేశ మంతయు లోలోపల నిట్లు సంచలితావస్థయందుండుటచేతనే దేశసీతమున కని యమానుల్లాఖాను సలుపఁదొడఁగిన సంస్కారము లన్నియు విపరీతములుగఁ బరిణమించి తుద కితనిని రాజ్యధ్యక్షునిఁ గావించినవి.

ఉన్నటు లుండి ౧౯౨౨-వ సంవత్సరమున జనవరినెలలో జులాలాబాదు ప్రాంతమందలి షివావరీ తెగవారు తిరుగఁబడి సర్కారు కార్యాలయములు లోనగువానిం దగులఁచెట్టిరి. అమానుల్లాఖాను ప్రభుత్వమున, సైనికులను చేయఁగడఁగిన ప్రయత్నముల చూలమున నీ విద్రోహ మొకప్పుడు కాంతించుచు, మరల మరలఁ జెలరేఁగుచు దిసెంబరు ౧౨-వ తారీఖునఱకును జారి యైయుండెను. ఇదేసమయమున నీ విద్రోహవాయువులు పూర్వవర్ణితము లైన యసంకుష్టిప్రదేశములగు ప్రసరించి పని చేయసాగినవి. మీఁద వచించిన కారణములవలన విముఖత్వ మానియుండిన జాతులవా రందఱును కాబూలునగరమునకుఁ దూర్పునను, దక్షిణమునను జెలరేగి యమానుల్లాఖాను ప్రభుత్వముపైఁ దిరుగఁబాలు గావించ ప్రోత్సహించు కొనువారును, పరస్పరము కలహించుకొనువారునై దేశ మంతయు కల్లోలము గావించసాగిరి. చక్కెర, కాగితముల కర్మాగారముల నిమిత్తము విదేశీయులనుండి బృహదాకారముగల యంత్రము లీ దేశమునకు వచ్చెను. ద్వేషపూరితు లగు మతగురువులు, పీరులు గలసి కుర్రాకషరీఫ్ ఆజ్ఞానుసారము శకములను భూమియందుఁ బాలివేయుట మాని యాయంత్రములందుఁ బడవించి తగులఁచెట్టించెద రని అమానులు, మాధులు, విద్యావిహీనులు నగు జనులకు బోధించి వారి నందఱు నమానుల్లాపైఁ గత్తిగట్ట బోత్సహించిరి.

ఇట్లు దేశ మంతయు సంక్షుభిత మగుచున్నతరుణమున బచ్చా సాహో యనుపేరుగల బందిపోటుదొంగలనాయకుఁ డొకఁడు తాజ

ద్రోహులై ప్రభుత్వమున కెదురుదిరుగ నుద్విగుబారుచుండిన అఫ్ గానుల నందఱును ప్రోవుచేసికొని యమానుల్లాఖానునకు ప్రతివాదకత్వమును వహించెను. ఇతఁ డుత్తరసీమలయందలి కల్కా ఇలాకాయందలి ధమ్మనామక గ్రామవాసి యగు బోక గొట్టెలకాపరి కొడుకనియు, మొదటినుండియు నీచవృత్తుల కలవాటుపడి, తుదకు దొంగలకు సర్దారయ్యై ననియు ననేకుల యభిప్రాయము. ఇతఁడు ఘనమును, పవిత్రవంతము నగునొక సయ్యగువంశ సంజాతుఁ డని మఱికొందఱు డలపోసియుండిరి. కాని యసంతరకాలమున నితఁ డగవఱిచిన తుద్రవర్తన మితఁ డెట్టి సవ్యంశజాతుఁ డనుటకు సందియము కలుగఁజేయుచున్నది. మహమ్మదీయమతమును నాశనము చేయఁబుట్టిన కాఫీర్ అని అమానుల్లాఖానును నిందించుచు, తా నా ధర్మమును బునరుద్ధరింప జనించిన వైఖెంబరను అని డెంబములను గొట్టుకొనుచు ముల్లాల నందఱును దన పక్షమున కాకర్షింపఁ గలిగెను. ఇతఁడు విప్లవకారుల నందఱును వేసేటెగఁ గూర్చుకొని కాబూలును జయింపవలె నని తిన్నగఁ దన్నగరాధీశుఁబుడై నడవసాగెను. నిజమున కితఁడు నిరక్షరకుక్షి, బూర్ఖుడు, అవినీతిపరుఁడు అని ఇతఁడు కాబూలుపట్టణమునఁ జేసిన యత్యేచారములు, హింసలు ప్రబలసాక్ష్యములు. కాని విపరీతవర్తనానిత్యత యగు రాజ్యలక్ష్మి ఒక్కసంతర్సర మంతయు నితనినే వరించియుండెను. దేశమందలి ఇట్టి పరిస్థితులను గమనించి యమానుల్లాఖాను తాను గావించిన సంస్కారములను గొన్నింటిని రద్దు చేయుచెను. కాని యప్పటికే పరిస్థితులు మితిమీరిపోయినందున నతనిప్రయత్నము లేమియు సాగవయ్యెను. అంత ౧౯౨౨-వ సంవత్సరము జనవరి మాసమున రాజ్యసింహాసనమును తనసోదరుఁ డగు ఇనాయతుల్లాఖానువరము చేసి అమానుల్లాఖాను కంఠహరమునకు వెడలిపోయెను. గాంధారప్రాంతీయు లితనిపక్షమును వహించి బచ్చాతో యుద్ధ మొనరింప సంసిద్ధు లైరి. కొలఁదిదినములకే ఇనాయతుల్లాఖాను సైతము కాబూలును విడనాడి కంఠహరముఁ జేరవలసినవాఁ డయ్యెను. ఇంతలో బచ్చాసాహో తనమూఁకలతో కాబూలుపట్టణమును జయింపఁగల్గెను. రాజధాని తనవఱ మొదటి మొదలుకొని హలీబుల్లా ఖాను అనుపేరు పెట్టుకొని బచ్చా రాజ్యపాలనము గావించ మొదలిడెను. ఇతని ప్రభుత్వమునుగూర్చి వేఱుగ వర్ణించు టవలసరము. అమానుల్లాప్రభుత్వప్రకాశిని దిన్నగఁ దలక్రిందులు గావించె నని చెప్పినఁ జాలును. అట కంఠహరమునందమానుల్లాఖాను కొంత నేనను సమకూర్చుకొని బచ్చాను వెడలఁగొట్టుటకుఁగాను గజనీపట్టణమునకుఁ బోయి యచట మకాము గావించి యుండెను. ఇదేసమయమునఁ బూర్వము అమానుల్లా క్రింద సర్వసేనాధిపతిగఁ బనిచేసి, కొంతకాలము ప్రాస్థులో అఫ్ గాన్ గ్రామంత్రిగ నుండి యసంతరము చేహోగ్యము తప్పకుండ నప్పటికి పారిస్ నగరమున విక్రాంతిని గైకొనుచుండిన నాదిర్ ఖాన్ అనువతఁడు తనదేశమునందలి విద్రోహమును గూర్చి వినినతోడనే తన ముగ్గురు సోదరులతో హిందూదేశమునకు వచ్చి హైందవ కుశేచ్ఛా సమృద్ధిపూర్వకముగ

స్వదేశము నుద్ధరింప సమకట్టెను. ఇతడు పెమెవరుమీఁదుగ భోష్ట ప్రాంతముఁ జేరి నేనాసన్నాహముల ముందు గావింప దొరఁకొనెను. తక్కిన ముగ్గురు సోదరులును వేఱువేఱుదిక్కులకుఁ బోయి నేల సమ కూర్చు మొదలిడిరి. అనేకసానములందు వీరి కపజయములును, అవ మానములును గల్గెను. కాని ధైర్యోత్సాహముల వీడక నాదిర్ ఖాను తూర్పుదిక్కుననుండి రాజధానికి నభిముఖుడై ముందువఱ నాగి పోవుచుండెను. ఇక్కడిసమాచారము లిట్లుండి నట గజనీయొద్ద నున్న అహనుల్లాఖానునేనలం దుఁతఁకలహములు జనించెను. వేర్వేలు తెగలవాగు పరస్పరము పోరాడసాగిరి. అహనుల్లాఖానునకు వీరిని సమాధానపఱుచుటయే దుర్లుభ మయ్యెను. ఇట్టిసేనతో కత్తువులపై జయము గాంచుట అసంభవ మనియో లేక తనయునికియే ఈ కలహ ముల కన్నింటికిని గారణ మని తలంచుచు ఇతఁ డాకస్మికముగ రణరంగమును విడిచివడి, కంఠహారమును తన బానిమఱుచి యగు అలీ అహ్మద్ జాన్ అనునతనిపరము చేసి స్వపరివారసమేతముగ మే నెలలో చనునుట్టెమనునొద్ద రైలు నందికొని క్వెట్టా, థిల్లి నగరముల మీఁదుగా బొంబయి చేరి యచటనుండి ఇటలికి వెడలిపోయెను. ఇనాయతుల్లాఖాన్ మున్నగు మఱికొందఱు పర్షియాదేశమునకు వెడలి పోయిరి.

నాదిర్ ఖాను (౧౮౭౯) — ఇట నాదిర్ ఖాను దేశమున రక్షణతము లేకుండ బచ్చాసాఖోను రాజ్యముననుండి తొలఁ గింపఁ బ్రయత్నము లొనరించెను. కాని ఇతని మనోరథము సిద్ధింపదయ్యెను. నాదిర్ ఖాను కాంతికిని, సమాధానమునకును ప్రయత్నించుచుండ, బచ్చాసాఖో ఇతని తలను ఖండింపఁబనిచి దానిని దెచ్చినవానికి మంచి బహుమాన మియ్యఁబడునని ఘోషణము కావించెను. అంత యుద్ధము దక్క వేఱుకొనుచున్నందున నాదిర్ ఖానును, అతని సోదరులును దాము ప్రోవుచేయఁ గలిగినన్ని నేనలను గూర్చికొని కాబూలుమీఁదికి తల కొకమార్గమునఁ బోఁదొడఁగిరి. ఇతే తరుణమునందు మాస్కో నగరమున అఫ్ గాన్ మంత్రిగ నుండిన గులాం నలీఖాన్ అనునతఁడు తనకు దగ్గఱగ నున్న అఫ్ గాన్ గుర్కిస్తానముం జేరి యచట రాజపక్షవలంబు లగు ఘజరాజాతివారిని సమకూర్చుకొని యుత్తిరముననుండి కాబూలును ముట్టడించుటకు రాఁదొడఁగెను.

ఈ ప్రకారము నాలుగుప్రక్కలనుండియు ఆక్రమణప్రయత్నములు జరుగుచుండినను ఒకరివార్త మఱియొకరికిఁ దెలియకుండెను. నాలుగువైపులనుండియు నుపక్రమించి బచ్చాను బట్టికొనవలయుననియే నాదిర్ ఖానుయొక్క అభిప్రాయము. బచ్చాపక్షము నవలంబించినవారు క్రమక్రమముగ నాదిర్ ఖాను ప్రక్కకు మరలిరాసాగిరి. చిన్న చిన్న పోరాటములు సలిపియు, నుపదేశముల నొసంగియు, సభల నొనరించియు నితఁ డనేకజాతులను మరలఁ చనపక్షమునకు రాఁబట్టుకొనెను. ఇటులే నాదిర్ ఖానుసోదరులను ప్రయాణముల సలుపుచు కాబూలును సమీపించిరి. చివరకు అక్టోబరు ౬-త తారీఖున నాదిర్

ఖానుసోదరులలో నొకఁ డగు హవలీఖాను కాబూలును ముట్టడించి లోఁబడిచికొనెను. అంత బచ్చాసాఖో కొన్ని దినములపర్యంతము కాబూలునందలి ఆర్క్క నామకదుర్గమున బందీకృతునివర నుండి తుపకు ఆకోటకుఁ గన్నమువైచి దానిద్వారా పోలీపోవుటకై ప్రయత్నించెను. కాని విఫలఁడై కత్తువులచేతఁ బట్టువడెను. నాదిర్ ఖానున కితనిని జంపించు మద్దేశ మున్నదో లేదో తెలియదు. బచ్చాయనుచరసమేతముగఁ బట్టువడి నాదిర్ ఖానునధీనమున నుండ నొకనాఁ డొకఁడు జరగెను. అందు బచ్చాసైతము ఆహ్వానింపఁబడి నాదిర్ ఖానుచే సమీపితుఁ డయ్యెను. ఆతరుణమున బచ్చా సలిపియుండిన పూరాత్మాచారముల మూలమున నత్యంతరోషావేశులై సమయము నకు వేచియుండిన అఫ్ గాన్ వశీరు లతనిని, అతని యనుచరులను బంధించి కొనిపోయి ఆకోటదుర్గముయొక్క అగడ్తలో కొన్ని దినములక్రిందటనే అలీమహమ్మద్ జాను ఏప్రదేశమున బచ్చా-ఆజ్ఞల ప్రకారము వధింపఁబడెనో అదే ప్రదేశమున బచ్చాప్రభృతులను బడవెచి తుపాకులతోఁ గాల్చి చంపి యావల నాకళీబరములను కాబూలు నగరపీఠులందు వ్రేలాడఁగట్టించిరి. ఈ ప్రకార మి నహమంత్రిత్వ సిరి నందిన బచ్చా ఎంతత్వరితముగ విజృంభణ ముండెనో యంతత్వరితముగ పతనమును బొందెను. నాదిర్ ఖాను మొట్టమొదటనుండియు జనులయొన్ని క ననుసరించి అఫ్ గాన్ దేశపు పాలకుని నియమింపవలయునని అభిప్రాయము గలిగియున్నందున నట్టి సమావేశమునకై ప్రయత్నింపసాగెను.

అనంతరము అఫ్ గాన్ జాతీయసమితి (National Assembly) వారును, వివిధజాతుల ప్రతినిధులును సమావేశమై నాదిర్ ఖానునే సింహాసన మధిష్ఠింప వేఱుకొనిరి. ఇతఁ డెందుల కిష్టము లేకపోయినను, ప్రజలకోర్కెను దిరస్కరింపఁజాలక రాజ్యభాగమును వహించెను. తరువాత నితఁడు నిండుదర్బారునందు ప్రజల కుపదేశము నొసంగుచు ప్రసంగవశమున అహనుల్లారాజ్యకాలము అఫ్ గాని-ఇతిహాసమున స్వర్ణాక్షరములతో లిఖింపఁబడు ననియు, అతఁడు గావించిన నీతి నియమాదులను, రాజ్యప్రకాశిని అనుసరించియే ముందును రాజ్యము కావించఁబడు ననియు వాదనాము సలిపెను. అటుపిమ్మట కోహిడముక్ మున్నగు కొన్ని ఇలాకాలనుండి విద్రోహ వార్తలు రాసాగినవి. కాని నాదిర్ ఖాను వాని నన్నింటిని జయపూర్వకముగ నడచివైచెను. అంతట యూరోపులోని ప్రభుత్వములును, ఇండియాదొరతనమువారును నాదిర్ ఖానును ఆంగీకరించి తమతమ రాజ్యాధిపతులను అఫ్ గాన్ దర్బారునకుఁ బంపిరి. నాదిర్ ఖాను ఆ ప్రమత్తుడై స్వదేశముయొక్క భాగ్యోదయమునకై సకల విధములఁ బ్రయత్నముల సలుపుచున్నట్లు వార్తాపత్రికలవలనఁ దెలియుచున్నది.

అ ఘోష లు ద్దీక్షా మిర్ — సూరకువనాబులలో నొకఁడు.
శ్రీ. గా-వ కతాబ్దియిం దిరఁడు ఇరువదియొక్కయేండ్లు రాజ్య
మేలెను.

అఫ్ జలుద్దాలా నవాబు — హైదరాబాదు విజా
ములలో నొకడు. నసీరుద్దాలా భువాదుడు. శ్రీ. క. ౧౫౬-వ
సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కినను. శ్రీ. క. ౧౫౭-వ సంవత్సర
మున నిరండు మరణించెను.

అఫ్ జల్ ఖా — ౧. అక్కరుచక్రవర్తికి బ్రాహ్మియమంత్రి యైన అబుల్ ఫజల్ అనువాసికుమారుడు. జహంగీరు రాజ్యకాలమున క్రీ. శ. ౧౬౧౦ లో నీతఁడు చీహారుదేశమునకు సుబేదారుగ, ననగా గవర్నరుగ నుండెను. క్రీ. శ. ౧౬౧౩ లో ఆగ్రాపట్టణమున మృత్యుు వద్రొవ్వు.

నితనిపేరు మల్లాభక్త ఉల్లా. తండ్రిపేరు అప్పారావు. జహంగీరు చక్రవర్తి యీతనికి అమీర్‌-ఎ-హింద్ నిచ్చెను. ౧౬౨౮ లో నీతనికి విజారత్ ఇఖ్తా అనుపదాకార మీయబడినది. ౧౬౩౮ లో ౩,౦౦౦ల పదాతులకును, ౪,౦౦౦ల గుఱ్ఱములకును మన్నబుదా రాయెను. దెబ్బదియేండ్లు బ్రతికి ౧౬౩౯ లో ఆగ్రాపట్టణమున మరణము నొందెను. ఈతడు కవిత్వము చెప్పినాడు. అల్లామి యన్నది కవిత్వ సంబంధమైన యీతనినామము.

3. విజాపురపు నవాబుయొద్ద నుండిన యొకసరదారు. ఇతఁడు మహమ్మదు అదిల్ షాహుయొక్క దాసీపుత్రుఁ డని కొందఱు ప్రాసియన్నారు.¹ వాతఁ యను ప్రాంత మునకు నితఁడు సుచేదారుగ గలకర మొదలు గలఁగా వఱకు నుండెను. శివాజీతండ్రియైన శహాజీకిని వీనికిని చైరము కలదు. శహాజీ పెద్దకుమారుఁడును శివాజీకి నన్నయ నగు సంభాజీ కర్ణాటకయందలి ములో కనకగిరిని పట్టుకొనుటకై పోరాడుచున్నప్పుడు అఫజల్ ఖానునిమోసమువలన నాతఁడు చంపఁబడెను. ఈతఁడు విజాపురపు నవాబునొద్ద శివాజీని బట్టి తెచ్చెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి గలఁగా పెద్దెం బరునెలలో బయలుదేరినను. అప్పుడు శివాజీ రాయగడముమీఁద నుండెను. అఫజల్ ఖాను పూనామీఁదికి రాకుండఁ దగినయేర్పాట్లు చేసి యాతఁడు ప్రతాపగడదుర్గముమీఁదికిఁ బోయెను. శివాజీ ప్రతా పగడముమీఁద నున్నాఁ డని విని అటు వెళ్లవలె నని అఫజల్ ఖాను పంథరపురము, తుళజాపురము, మాణిక్త్యరము, కరకముబోసే, శంభు మహాదేవము, మలవడి, రహిమతపురము అను గ్రామములమీఁదుగ వాతఁపట్టణముం జేరెను. పంథరపురములోనివిఠలదేవుని, తుళజాపుర మున భవానీదేవిని విధ్వంసము చేసెను. ఇందుచే హిందువులకు నాత

నితై మిక్కిలి కోపము వచ్చెను. వాయాకిఁ జేరి యుఠఁ దాగ్రామును నకుఁ గులకరణి (కరణము) అయిన కృష్ణాజీభాస్కరుఁ డనువానిని శివాజీయొద్దకుఁ బంపెను. శివాజీయుఁ దనగుమాస్తాయైన పంధాజీగోపి నాథుని భానునియొద్దకుఁ బంపెను. తాను భయపడిలి వనియు, విజా పురపునవామియొద్దకు వచ్చెద ననియు శివాజీ భానునకు విర్రమాన మంపెను. ప్రతాపగడముక్రిందిను అఫజుల్ భానును, శివాజీయు మొదటను గలసిఖానునట్లు ఏర్పాటు జరగను. అందుకై యొకమండ పము కట్టఁబడెను. శివాజీ ఆనఖశిఖము కవచమును దొడుగుకొని తానాజీని వెంటఁ దీసికొని వచ్చెను. భానును ఒక్కబంటులోపనే పల్లకి నెక్కి వచ్చెను. ఇద్దఱును మొట్టమొదట కాఁగిరించికొనినప్పుడు భాను శివాజీని తనయొడనుచుకఱి నొత్తిపట్టి కత్తివ్రేటు వేయఁ బోఁగా శివాజీ తనచేతనున్న పులిగోళ్లతో భానుపొట్టుగాఁ గ్రుచ్చెను. అంత మోసము మోస మని భాను అఱచి శివాజీనైత్రివారిఁడఁ గత్తి దెబ్బ వేసెను. కాని శిరస్త్రాణమున్నందున నాదెబ్బ వ్యర్థముయ్యెను. ఇంతలో శివాజీ తనకత్తితో భానునిభుజముపై దెబ్బతీసి పొట్టవఱకుఁ జేర్చెను. అంత భాను గతప్రాణుఁడై నేలఁ బడియె. భానుని సేనుఁ గును పల్లకిలో వేసికొని బోయీలు తీసికొనిపోవఁజొచ్చిరి. కాని శివాజీ సైనికులు బోయీలను జంపి భానుతల గ్రుంచి కోటమీఁదికిఁ దీసికొనిపోయిరి.

ర. ఒకపాఠశీకకవి. ఇతని పూర్తి
యైననామము మిర్మహమ్మద్ ఆఫ్జల్. ఈతఁడు శిశీచక్రవర్తి
యైనమహమ్మద్ హసానాబదులముండుడను. శ్రీ. శ. ౧౭౩౮ లో మృశుఁ
డయ్యెను.

అఫ్ జల్ గడము — యునైటెడ్ ప్రాస్పెక్ట్
(ప్రయాగరాజధానిలోని) విజ్ఞానజిల్లా, నాగీనాథాలూకాలోని
యొక గ్రామము. జనసంఖ్య ౬,౪౭౪. ఇచ్చట నోకొలను పనుని
మిదవశతాబ్దినుభ్యుకాలమున అఫ్ జల్ ఖాను అనువాడు కట్టించెను.
౧౫౫౭ లో తిరుగఁబాలుకాలమున ఈకోట పడఁగొట్టబడినది.
ఇచ్చట మంచి సేత్యబట్టలు దొరకును.

అభిసర — బీహారులోని గయజిల్లా, నవఙ్గడివిజన్ లోనియొకపల్లె. దీనిజనసంఖ్య ౧,౦౨౨. ఇది చిన్నపల్లె యైనను పూర్వచరిత్రనుగుఱించి దీనికి ఖ్యాతి వచ్చెను. ఇచ్చట గుప్త రాజులు రాజ్యము చేసిననాటి విరాహవిగ్రహ మొకటి దొరకెను. దీనిమీఁద నమ్మతమైన పనితనము చూపఁబడినది. చూచుటకు చాల సొగసుగ నున్నది. ఉత్తరగుప్తరాజులవంశమున వర్ధింను కాసన మొకటి యిచ్చట దొరకినది. ఇచ్చటఁ బూడిపోయిన పూర్వకాలపు దేవాలయ మొకటి కలదు. దీనియొక్క చెక్కడముపని బీహారు దేశమునందలి యితరదేవాలయములమీఁదిపనికంటె సంతయో దిర్ఘ నీయుముగ నున్నది.

1. మరాఠీ రియాసత్, (మరాఠీభాష), రెండవకూర్పు, 3వ పుట.

2. Inscriptions of the Early Gupta Kings and their successors by J. F. Fleet.

అశ్రీదీలు — పతానులందరి ఒకశాఖయును, మిగుల బలకాలును. కోహట్, జెనోయాలోయును, తిరాపీకథాములును గల సఫేవ్ కోహపర్యతములయొక్క తూర్పువైపునందలి కాఖలన్నియు వీరినివాసధాములు. వీరిప్రదేశములకు ఉత్తరముగ కైబర్ కనుమ వ్యాపించియున్నది. తిరాపీకథామి సముద్రతలముననుండి గుమారు ౬, ౭ వేల అడుగుల ఎత్తు కలిగియుండును. దీనివైకాల్యము ౬ లేక ౭ వందల చదరపుమైళ్లు. ఇందు మైదాన్, రబ్ గుల్ వరన్, బరా, మిస్తురా అనుపేరులకలవి జననివాసయోగ్యములైనవి అయిన గోయలు కలవు. వీనిలో మైదాన్, మిస్తురా నామకకందరములు ౬,౦౦౦ల అడుగులకంటె పెత్తెయి మిగుల మనోజ్ఞము లైయుండును. ఇంత ఎత్తును, దుర్గమును, అరణ్యముయమును నగుపితథామి యయిన కారణముననే ఇతరులదండయాత్రలకు లోనుగావించెను. అశ్రీదీ ప్రాంతములకు నాలుగుప్రక్కలను పెహవరుజిల్లా వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరిమున మోహమందులు, పడమట పికావారీలు, దక్షిణముందలి బరా, బజ్జోకనుమలందు ఓరక్ బాయిలు, బంగళు లను జాతులు వాసము చేయుచున్నవి.

అశ్రీదీ

అశ్రీదీలయొక్క తినిగుఱించి నిజమైన విషయము లేవియును తెలియవు. ఇస్లామో వంశజుల మని వీరు చెప్పుకొనుచుండురు. వీరి

యాపరీఖలు సెమిటికాతికిఁ జెందిన యూదులనుబోలి యుండును. హోజోటస్ వీరిని అపరితయి (Aparytai) అని పేర్కొని యుండెను. ౨,౦౦౦ ల కిటివల వీరినిగుఱించిన వృత్తాంతవిశేషము లేమియు దొరకవు. కాని ౧౫-వ శతాబ్దిప్రాంతమున వీరు తిరా ప్రదేశము నాక్రమించుకొనిరి. కొంతకాలమున కాచుట్టుప్రక్కల నుండు మఱికొన్ని జాతులవారు వీరి నోడించి యా ప్రాంతమునందలి కొన్ని భాగములను వశపఱుచుకొనిరి. జహంగీరుకాలమున ఓరక్ బాయిల జయించి వారినుండి తమ ప్రాంతము లన్నింటిని బహదూర్గల్గిరి. ఆక్బరుకాలమున వీరు నింద్యమును గోషానిగూ నామక మతము నవలంబింప నది అడఁచివేయఁబడెను.

హుక్ ఖేల్, మలిక్ ఖేల్, కంబర్ ఖేల్, కమర్ ఖేల్, జక్కా ఖేల్, సిపహ్, ఆకాఖేల్, ఆడంఖేల్ అని అశ్రీదీలలో సెమిడి అంత ర్భాగములు కలవు. ఆడంఖేలు కోహట్ లోయయందును దానిచుట్టు ప్రక్కలను నివసించుచుండురు. సాధారణముగా వీరు స్వస్థానములను వదలరు. తక్కినతెగలవారు కైబర్ కనుమయందును, పెహవరుచుట్టు ప్రక్కలను నివసించుచు సెండకాలమున తిరాపీకథామియందలి శివప్రదేశములకు వెడలిపోవుచుండురు. వీరు మిగుల స్వాతంత్ర్య స్వభావమును గలిగియుండురు. ఒకరియధీనమున నుండుటకు సమ్మతింపరు. కిరికి నామమాత్రమున కొకసర్దారు ఉండును గాని రాజకీయ విషయము లేమైన వచ్చినచో ఎవరిమతము వారిదే. వీరియం దేదైన వివాదము సంభవించినయెడల దానిని దీర్చుటకు సర్దారునకును శక్యము గాదు. ఈకారణమున దోపిడిగాండ్రను వీరినుండి పట్టుకొనుటకే వలకుకాదు. వీరిచేత నియమముల నవలంబింపఁజేయుటకు వీలు లేదు. దేవాఘటనమునందు వీరు మంచి ఒడ్డు పొడుగును గలిగియుండురు. దృఢగాత్రులు; వికాలముఖులు, ఉన్నతనాసులు, విశుద్ధమును శరీర చ్ఛాయను గలిగియుండురు. స్వదేశపుపర్యతములందు యుద్ధ మొనరింప నిపుణులు. కాని అన్యప్రాంతముల కేగినచో సాధారణముగా రోగముపా లగుచుండురు. కడటమునకు స్వార్థమునకుఁ బుట్టినిండ్లు - ఒకరిని విశ్వసింపరు. మ్రూరులు. కాని నష్టకమిచ్చినయెడల నొకరిని రక్షించుటకు స్వకీయప్రాణములనైన వదిలుదురు. బ్రిటిష్ సేనలందు నౌకరులుగఁ గుదిరి వారిని పెప్పించినవారనేకులు కలరు. హిందూ స్థానపునీమలనుండి వీరు నివసించు ఇలాకాకు గుమారు ౪౦ మైళ్లుండును. అత్యున్నతములు, దురాలోపాలులైన పేతువున ఫిరంగులు మున్నగువానితో వీరిస్థానములకుఁ బోయి పోరాడుట కష్టము. ఈకారణమున నితరులవలనిభయము లేకమైనను లేక నిరంకుశులై వర్తింపుచు ఉండియుండి బ్రిటిష్ ఇలాకామీఁదఁబడి దోచుకొనుచుండురు. ధనాధులగు ప్రజలను దొంగతనముగఁ దమప్రదేశములకుఁ గొంపోయి చంపెద మని చెబురించి వారినుండి పుష్కలమును ద్రవ్యమును లాగి విడిచిపుచ్చుచుండురు. ఒక్కొక్కపర్యాయము సింధునదిలోని నాకలమీఁదఁ బడి దోచికొనిపోవుచుండురు. లోయలన్నియు వీరియధీనముం దుండుటచే వానికూర్గమున సెట్టియపాయము కాని కలుగకుంప

ప్రయాణములను గావించుకొనునవిమర్తము ప్రాచీనకాలముననుండి ఈ ప్రాంతముల నేలినరాజులు వీరికి కొంత సహాయకవేతనముల నిచ్చి తమ వశమున నుంచుకొనుచువచ్చిరి. గజనీరాజులు, మొగలులు, దురానీలు, సిక్కులు మొదలగు ప్రభుత్వము చేసినవారందఱును సహాయకవేతనము లొసంగుచువచ్చిరి. కాని సభ్యత, సౌజన్యము లనునవి వీరియందు నితాంత మభావము లగుటచే వీ రెవరితోడను సహృదయమున వర్తించి యుండలేదు. వీరిలో చురూత్ ఖాన్ అనునతఁడు మిగుల ప్రసిద్ధి కెక్కియుండెను. కాహ్లాహా ఇతనికొమార్తెలయందొకతెను కెండ్లాడియుండినందున నతఁడు భారతవర్షముననుండి పరుగిడిపోయి నపుడు, చురూత్ ఖాన్ గృహముందు దాగియుండెను.

అక్బరురాజ్యకాలమున వీ రందఱును మహమ్మదీయవ్యతిరేకమైన మతము నవలంబించియుండిరి కాని కాలక్రమమున నది యడఁచివేయఁ బడినది. పిదప వీ రందఱును మొగల్ సేనలలో జేరినందున సహాయక వేతనముతోపాటు కై బరుకనుముయొక్క రక్షణార్థము వినియోగింపఁ బడిరి. కాని నాదిర్ హా దండెత్తివచ్చినప్పు డతని నెదిరింపఁజాలక పోయిరి. అహమద్ షా అబ్దాలీ, సిక్కులు రాజ్య మొనరించుకాల మున నా లోయలగుండి రాకపోకల సలుపువారిపదార్థములమీఁదను పన్నులను గట్టి వచ్చినమట్టునకు ద్రవ్యమును రాబట్టుకొనుచువచ్చిరి. ఇంగ్లీషువా రాయుధాకాసు లోబలుచుకొన్నతరుణమున అఫ్రీదీలు తమ భిన్నాప్రదేశమునగూడ అంగ్లేయరాజ్యములోఁ గలిపికొనుఁ డని వారిని వేడుకొనిరట! కాని వీరు వారిస్వతంత్ర్యమును గౌరవింప వలెనను నుద్దేశముతో నాప్రదేశమును నై కొనరైరి. మఱియు పూర్వ పరిపాలకులపద్ధతి ననుసరించి కై బరులోయను గాపాడుటకొఱకు అంగ్లేయులు వీరికి సహాయకభృతి నేర్పఱు చేసిరి. కాని వీరి యంతఃకలహములగులమున నాప్రదేశ మెప్పుడును ఉపద్రవకరమై యుండును.

అఫ్రీదీలుయందలి వివిధకాఖలవారితో వేటువేటుసమయము లందు బ్రిటిష్ వారికిఁ బోరాడవలసినయవసరము కలుగుచున్నది. పట్లనఁగా :—

౧. కోహాటులోయయందలి అఫ్రీదీలుమీఁదను క్రీ. శ. ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమున సర్ కాలిన్ కాంప్ బెల్ ఒకదండయాత్ర కావించెను. పెషావర్, కోహాటుజిల్లాలను బ్రిటిష్ వారు వశము చేసి కొన్న సమయమున వీరికిని ఆదంఖేలులకును సంబంధము కలిగెను. అంతకుఁబూర్వ మాయుధాకాలను బాలించిన ప్రభువులనీతి ననుసరించి బ్రిటిష్ వారును ఆదంఖేలులకు వారిలోయను కాపాడునిమిత్తము ద్రవ్యసహాయము చేయుటకు ఒప్పుకొనిరి. అట్లే జరగుచువచ్చెను. కాని ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమున వేయిమంది అఫ్రీదీలు సుమిక్ హాడి కోడ్లు వేయవారిమీఁదఁ బడి ౧౨ గురినిజంపి ఆర్థులను గాయపఱిచిరి. కోడ్లద్వారా బ్రిటిష్ సేనలు మొదలగునవి వారినివాస్తవికములకు కిక్కురుగను, సులభముగను చేరుటకు సదుపాయము లేర్పడును

కావున వీనిని వేరుట వారి కభిమతము కాకుండెను. అప్పుడు కాంప్ బెల్ ౩,౨౦౦ మందిసైనికులతో బోయి వారినందఱును శిక్షించి యాతగవు దీర్చెను.

౨. బోరీగ్రామాదులందు నివసించుచున్న జవాకీ-అఫ్రీదీలుమీఁదను క్రీ. శ. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరమున నొకదండయాత్ర జరగెను. చెమక కోహాటులోయయందలి అఫ్రీదీలు తిరుగఁబడినసమయమున జవాకీలు తమమగ్ధమును వాడుకొనుట కిచ్చిరి. కాని తుదకు వీరు వారి కంటె దుష్టులుగఁ బరిణమించిరి. అందుచే క్రీ. శ. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరమున ౧౭౦౦ల మందిసైనికులు గల యొక బ్రిటిష్ సేన వీరిమీఁద దండెత్తి వీరికంద్రస్థాన మను బోరిని నాశనము గావించెను. జవాకీలు ఆదంఖేలులలోనియొకకాఖకుఁ జెందినవారు. వీరు కోహాటులోయకును సింధునదికిని మధ్యగల దేశమున నివసించుచుందురు.

౩. క్రీ. శ. ౧౮౫౫-వ సంవత్సరమున కల్బల్ క్రెయిన్ నాయకత్వమున ఆకాఫేల్ - అఫ్రీదీలుపై మూడవదండయాత్ర జరగెను. కోహాటులోయయందలి అఫ్రీదీలుకు దొరకినరీతిని తమకును ఆల చెప్పలు దొరకుటలే డని ౧౮౫౪-వ సంవత్సరము మొదలుకొని పెషా వరుసహిద్దులపైఁ బడి కొల్ల గొనుచు బ్రిటిష్ సేనానివేశము నొకదానిని మట్టజించిరి. ౧౮౦౦ల మందిసైనికులు గల బ్రిటిష్ సైన్యము వీరి ఇలాకామీఁదఁ బడి ద్వంసము చేసి మహమ్మూరముగ శిక్షించెను. దానితో వీరు లోబడి జరిమానానుపూడఁ జెల్లించిరి.

౪. క్రీ. శ. ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున కల్బల్ మొకట్ట యొక్క యాజమాన్యమున జవాకీలుమీఁద రెండవపర్యాయము దండయాత్ర జరగెను. కోహాటులోయయొక్క కాపులకుఁగాను వారి కొసగఁబడుచుండిన మాసికమును దగ్గించవలసినదిగా నాసంవత్సరమున నిండియాప్రభుత్వమువారు ప్రతిపాదనము గావించిరి. ఆకారణమున వీరు కోహాటుపైఁ తెరిగ్రాఫీతీగల నన్నింటిని ద్రెంపి పాలవైచి బ్రిటిష్ ఇలాకాలోనికి దండెత్తినచ్చిరి. ౧౮౦౦ల మందిగల బ్రిటిష్ సైన్య మొకటి మీఁద వదించిన కల్బల్ క్రింద మూడుభాగములై మూడుప్రక్కలనుండి వీరిదేశముమీఁదఁ బడి దండనరూపమున వీరి కమితమున నష్టమును గలిగించెను.

౫. ౧౮౭౭ - ౧౮౭౮ లందు జవాకీఖేలులపై మూడవదండయాత్ర జరగెను. బ్రిగేడియర్ జనరల్ కెయిన్ అనునతఁడు ఈదండయాత్రను నడపించెను. చెమకటిదండయాత్రవలన గలిగిన క్షయము తగినంత కఠిమగు నుండునికారణమున జవాకీలపరిస్థితులందు ఏమియు మార్పులు కలుగకపోవుటచే వారు చెమకటిమాదిరిగనే బ్రిటిష్ ఇలాకాపైఁ బడి దోపిడుల సలుపసాగిరి. అందుచేత చెమకటికంటె బలమైన ౭,౪౦౦ల సైనికులుగల గొప్పసైన్యము మూడుభాగములై వీరిగ్రామములమీఁదను బడి ముఖ్యమైనవారి నన్నింటిని నేలపాలు గావించి కొంతకాలము, అనఁగా వీరు సర్కారువారిచరతుల నంగీక

రించునటు నచటనే యుండెను. అటుపిమ్మట నేటివఱకును కోహటు లోయయందు మరల నెప్పుడుగాని యల్లరులు జరగియుండలేదు.

౬. శ్రీ. శ. ౧౮౭౦-వ సంవత్సరమున బజర్ లోయయందలి అశ్రీదీలమీఁద బ్రిటిష్ మరజనరల్ టైట్లర్ అనునతఁ డొకడండ యాత్రను గావించెను. రెండవ అఫ్ గాక్ యుద్ధసమయమున జక్కా ఘేలులు బ్రిటిష్ వారి నడ్డగించి వీరి బాపయ్యనివేశనములను ముట్టడించిరి. ౨,౫౦౦ ల మందినైనికులతో టైట్లర్ వీరి ఇలాకాయందుఁ బ్రవేశింప నందఱును లోఁబడిపోయిరి.

౭. ౧౮౭౯-వ సంవత్సరమున బజర్ లోయలోని జక్కా ఘేలులపై రెండవసంవత్సరాత్ర జరగెను. రెస్టెనెంట్ జనరల్ మాడ్ అనునతఁడు దీనినాయకుఁడు. మురటిపండుయాత్ర ముగిసినపిదప అఫ్ గాక్ యుద్ధ మింకను జరగునుండఁగ నే కైబర్ లోయలోని జక్కా ఘేలులు బ్రిటిష్ వారి పునోగమనము నాటంకపఱుపసాగిరి. అందుచే ౩,౭౫౦ మందిగల బ్రిటిష్ సేన వీరిదేశముమీఁదఁ బడి కొంత నష్టము కలిగించినపిదప వీరు లోఁబడిరి. అది మొదలుకొని కోహట్ లోయయందువలె కైబర్ లోయయందును ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున జరగిన తిరుగఁబాటువఱకును శాంతిముగిసే యుండెను.

౮. శ్రీ. శ. ౧౮౯౭-౯౮ లందు తిరాయుద్ధము జరగి యుండెను. పశ్చిమోత్తరసీమాంతప్రాంతములందు ఆంగ్లేయులు స్థిర పడుచున్న కొలఁదియు వందలకొలఁది అశ్రీదీలు బ్రిటిష్ సైన్యమందుఁ జేరఁగా వారిని కైబర్ మున్నగు లోయలందు నేనానివేశనముల నేర్పఱిచి యుంచిరి. ఈవిధానమున అశ్రీదీపైనికో పేతములైన నేనాసానము లనేకము లేర్పడెను. వివాదము జక్కా ఘేలులలో నారంభమై క్రమ ముగ నన్ని జాతులలోను వ్యాపించెను. ఓరట్ జాయిలుగూడఁ గలసిరి. తిరాయందలి లోయలలోనినా రందఱును సుమారు ౪౦,౦౦౦ల మందిని ప్రోవుచేయుటకు సమర్థు లైయుండిరి. వీరు ఆకస్మికముగ కైబర్ లోని నేనాసానములపైఁ బడి పెహవరుసమీపమందలి సమన పర్వతాగ్రముమీఁది గుర్గములను ముట్టడించిరి. అంతట సర్ విలియమ్ లార్ హార్ట్ నేనానాయకత్వమున బ్రిటిష్, దేశీయ సైనికులు సుమారు ౩౪,౦౦౦ల మందిగల సైన్యము అనేకసంఘములుగఁ జేరి ఈ ప్రదేశపు లోయలలో నానాముఖములఁ బ్రవేశించి పెక్కచోట్ల నశ్రీదీల నోడించి వశనర్దు లగునట్లు గావించెను. ఈయుద్ధమున హిందూదేశము నందలి దేశీయరాజులును బ్రిటిష్ వారికిఁ దోడ్పడి తమకుఁగల రాజ భక్తిని వెల్లడించియుండిరి.

౯. జక్కా ఘేలులు మఱియొకపర్యాయము తిరుగఁబడుటచే ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమున సర్ జేమ్స్ విల్ కాక్స్ ఆధిపత్యమున మఱియొకడండయాత్ర అవసరమయ్యెను. ఇది శీఘ్రముగనే సమాప్త మయ్యెను కాని వెంటనే మోహముందుజాతివారి విద్రోహము జనింప నేత్రాకపోరాట మవసర మయ్యెను (దీనివిషయమున అఫ్ గానిస్తాన మనువ్యాసమును జూడుఁడు).

అ ప్రోడైట్ — గ్రీకు పురాణములందు శ్రేమ సౌందర్య ముల కధిష్ఠానపదము వహించిన దేవత. నోమనులం దీమె కీసెస్ అనుపేరు గలిగియుండెను. హిందూపురాణములందలి లక్ష్మి సుమిత్రో సరిపోల్చుటకు కొంతవఱకుఁ దగియున్నది. ఎట్లనఁగా, మన్వశాని లక్షణములు గల 'మ్యూసిడ్' ఈమె కుమారుఁడు. లక్ష్మికి జన్మస్థాన మైన సమద్రము అ ప్రోడైటునకుఁగూడ జన్మస్థానము. లక్ష్మీదంధ్రులకు బాంధవ్య మున్నట్లు అ ప్రోడైటు చంద్రులకు బంధుత్వమే కాక వీ రిరువురు నభిన్నులుగఁ దలంపఁబడిరి.

అ ప్రోడైట్

ఈ దేవత పూర్వదేశములనుండి కొనిరాఁబడిన దనియు, ఆసలు సెమిటిక్ జాతులవారే యీమెను కల్పించి రినియు పాశ్చాత్యుల యభిప్రాయము. సెమిటిక్కులలోని భిన్నభిన్న సంప్రదాయముల వారు పూజించు దేవతాలక్షణము లీమెయందును గలవు. ఒక్క హీబ్రూలు తప్ప తక్కిన సెమిటిక్ జాతులనా రందఱును ఒక ఉత్కలప్రస్థశ్రీదేవతను భిన్నభిన్న నామధేయములతోఁ బూజించుచువచ్చిరి. అస్సీరియనులు ఇష్టర్ నామక దేవతను, ఫాయిసీషియనులు అష్టరెత్ లేక అష్టరై యనుదేవతను, సిరియనులు అటర్ గాటిస్ డెక్కోటా యనుదేవతను, బాబిలోనియనులు బెలేలికా

మరిట్టా దేవతను, అరబ్బులు ఇలాత్ లేక ఆత్ ఇలాత్ నామక దేవతను ఆరాధించుచుండిరి. చంద్రునివలన ప్రకృతియందును, తద్గత ప్రాణిజోటియందును కొన్ని భౌతిక పరివర్తనములు గలుగుచుండును. అట్టివాన్ని లీ దేవతల మాహాత్మ్యమువలన కలుగు నని వారివారి యనుయాయులనమ్మక మగుటచేసి వీరినిజును చంద్రుడేవత లనియే భావించబడిరి. కాని నెమిటిక్కులలో చంద్రుడు పురుషదేవత. వీరు స్త్రీదేవత లగుటచేసి ఈ పొలిక తన యుండులేదు. కాని అద్వైత చంద్రులు అభిన్నులుగఁ దలంపఁబడినట్లు కొన్ని యాధారములుకలవు.

అఫ్రాడైటు పూర్వదేశీయ సంపర్కమున వచ్చిన దయ్యుగ్రీకుదేశమునఁ బ్రవేశించిన స్వల్పకాలమునకే యచటి ఒలింపియన్ దేవగణములతో సమానమున స్థానము నాక్రమించెను.

చరాచరములను ఫలవంతములుగఁ జేయుట ఈ దేవతయొక్క ముఖ్యధర్మము. కావుననే స్త్రీదేవతగ గణింపఁబడినది. కాని కాలక్రమమున ఫాయినిషియనుల సంబంధము గల స్థానములందు — ముఖ్యముగా కారింక్ నగరమందును, ఎరిక్స్ పర్వతశిఖరమందును — ఈమె పూజనము ఘృణాస్పదము లగు దురాచారముల క్రిందను బరిణమించెను. సృష్టియందలి క్రియాక్రియార్తకము లగు గుణధర్మముల సమైక్యమును నూచించు స్త్రీపురుషమిక్రితమైన దేవతావిశేష మొకటి కల్పింపఁబడినది. నైప్రస్ లోని గడ్డముగల అఫ్రాడైట్ నిగ్రహ మిట్టిదే.

ప్రాచీనకాలమున నీ దేవతాపూజనము ఫాయినిషియనులద్వారా నైప్రెస్, నైథేరా, క్రేట్ ద్వీపములందుఁ బ్రవేశించి యచటనుండి క్రమముగా సముద్ర గ్రీకుదేశముందును, ఇటలీ, సిసిలీ ప్రాంతములందును వ్యాపించెను. ఈమెకు నైప్రెస్, సెథీరియా, పసియా, అమగు సియా, ఇవలియా యని మఱికొన్ని పేరులు గలవు. వీనిలో కడపటి మాఁడు పేరులును నైప్రెస్ లోని కొన్ని స్థలములద్వారా వచ్చినవి. కారింక్ పట్టణమున నీమెకుఁ గావింపఁబడుపూజనములన్నియు పూర్వదేశములనుండియే గ్రహింపఁబడెను. ఎరిక్స్ పర్వతాగ్రమున సలపఁబడుపూజనము క్రమముగా కార్తేజ్, రోమ్, లాటియమ్ లందు వ్యాపించిపోయెను.

చరాచరాత్మకమైన సృష్టియందు అఫ్రాడైట్ ఫలప్రదాయని యగుదేవత యని యిదివఱకే వ్రాయఁబడినది. భూచర, జలచర, వాయుచరములమీఁదనే కాక దేవతలమీఁదనైతము ఈమె యధికార మూనియుండెను.

ఆగామదేవతాయాపమున నీమె సస్యసంవర్ధకము లైన మైదానములందును, వసంతనాసరములందును బూజింపఁబడుచుండెడిది. ఇట్టివేయగు గుణధర్మములతో క్రేటునందు పుష్పదేవత యనుపేరును బిలువఁబడుచుండెను. ఏథెస్స్, సామోస్ లోనగు ప్రదేశములందును ఈమెకు యథోచితసత్కారములు దొరకుచుండెను. అదోనిస్, అట్టిస్ లనువారిలో పాటు నిర్వహింపఁబడు క్రియాకలాపములం దీమె వనస్పతిదేవతాస్థానమును గైకొనుచుండెను. ఇంతు

జోటియం దీమె కామోద్రేకమును పుట్టించుదేవత. మానవుల విషయమున జన్మ, వివాహ, గార్హస్థ్యములకుఁ జెందినదేవత. అట్టి తగుగమున నీమెకు జెనిటెలిస్ (జన్మదాత్రి), నింఫియా (వివాహదేవత), కార్తోట్రోఫోస్ (బాలకర్తని) మున్నగు బిరుదులును లభించును. గ్రీకుల మతానుసారము స్త్రీపురుషులసమిత్రసంబంధమును గాపాడుదేవత. కాని యొక్కొక్కతటి దుగ్ధోహాధిదేవతయై స్త్రీపురుషులందు ప్రబలమైన సంగమవాంఛను జనింపఁజేయుచుండును. తనకుఁ బ్రియులైనవారి కీమె అత్యంత సౌందర్యము నొసంగఁగలదు. ఇట్టి వరదానము స్త్రీలకు హానికరముగఁగూడఁ బరిణమించెను.

మఱియొక సమయమునందు ప్రియాప్రియులగు హర్ష ముగ్ధ వర్తనిధర్మమును చాల్చుచుండును. ఇందువలన నీమె సౌందర్యాధిదేవత యయ్యెను. సౌందర్యమునకు ప్రమాదగూత మగు నీమెవిగ్రహము స్పార్తా యొద్దఁ గలదు. కాని వేశ్యాధిదేవతగ నీమెకుఁ గావింపఁబడు పూజనము కదానించినీయముగ నుండును. అట్లీలమైన యీ యాచారాధనమును వలసవచ్చిన ఫాయినిషియనులే ప్రవేశపెట్టిరని పాశ్చాత్యులవిశ్వాసము. ఒక్క కారింక్ పట్టణమునం గెతల్లక్షణాన్విత యగుదేవత కర్పింపఁబడినదేవదానీజనులు చెయ్యిమందికంఠెనెక్కువగ నుండిరి. ధనాస్యులగు కారింథియనులు తమ యధీనమున నుండు దానీనికరములలో సంహితంబైన మించిన సౌందర్యవతులను దైవకైంకర్యార్థ మగ్నముచేయుట గౌరవమని భావింపుచు వచ్చిరి.

ఈమె యురేనస్ యొక్క విచ్చిన్నావయవముచుట్టును జేరిన శేనమువలననుండి జనించె నని హెసోడ్ వ్రాసియుండెను. ఇదియే ఈమెకు సముద్రముతోఁ గల సంబంధము. ఇదికాక ఈమెకు సాగరసంబంధమును తెలియఁజేయు మఱికొన్ని బిరుదులును గలవు. మఱియు నావికాగణము లీమెను గౌరవద్వైత్యోఁ జూచుచుండురు. సముద్రతీరమున నిర్మింపఁబడిన అరియాడిస్ - అఫ్రాడైట్ సమాధియు, అదోనిస్ గార్ధయు నీమెకుఁ గల సముద్రసంబంధమును బలపఱుచుచున్నవి.

అస్పీరియనుల - ఇష్టదేవతకుం బోలి అఫ్రాడైటునకు పాతాళలోకసంబంధమును గలదు. ఎట్లనఁగా, అదోనిస్ అనునతఁ డీమె ప్రేమించినవారిలో నొకఁడు. ఇతఁ డత్యంతసుందరుఁ డగుటచేసి ఈమె స్వర్గమును నైతము విడనాడి ఇతని చెనువెంటనే భూలోకారణ్యములందు సంచరింపసాగెను. అడవులం దుపద్రవకరము లైన హింస్రక జంతువులను వేటాడుటవలన నతని కెక్కడ ముప్పు కలుగునో యను భయమున నీమె యట్టి కార్యములనుండి యతనిని దూరముగ నుంచుచుండెను. కాని యతఁ డీ ప్రేమపాశముల కనభిక్షుఁ డగుటచే నీమె నుండి తప్పించికొనిపోయి వేటాడఁగడఁగి ఘటనావశ్యమున నొక భల్లూకముతోఁ దలపడి దానిచే హతుఁ డయ్యెను. అంత నీమె కావించిన విలాపమువలన మనకు కరఁగి పాతాళాధిపతి యీమె నోదార్చి అటునెలు అదోనిస్ భూమిపై నుండులాగునను, మఱియాటు

నెలలు పాతాళమున నుండులగునను వర మిచ్చిపోయెను. ఇది యిట్లుండ అదోనిన్ పెర్సెఫోన్ దగ్గఱ నాలుగునెలలును, అఫ్రోడైటు నొద్ద నాలుగునెలలును, అతని యిచ్చానుసారము నాలుగునెలలును ఉండునట్లు వరముం బడసె నని వేటొకగాఢ కలదు. ప్రతిసంవత్సరము ఋతువుల గమనాగమనములవలన పృథివిపై గలుగు మార్పు లిట్లు అలంకారయుక్త మైన భావగా ప్రాయఃబసిన వని తోచుచున్నది. పాతాళసంబంధమును విూచించునట్టి ఈమెవిగ్రహ మొకటి డెల్ఫీయందు కలదు. మృగులైనవారి నుద్దేశించి ఒసంగఁబడు పదార్థములను గ్రహించునిమిత్తము నా నీ దేవత సమ్యఖమునందే యాహ్వానింపఁబడుచువచ్చిరి.

అత్యంత ప్రాచీనకాలమున గ్రీకు లీమెన యుద్ధదేశతగఁగూడఁబూనించుచుండిరి. ఇది కేవలము పూర్వదేశముల నంటికొనియున్న గ్రీకుయొక్క నీమాప్రాంతములందుమాత్రమే కాదు; పూర్వదేశములకు మారముగ నుండు స్పార్టా మున్నగు ప్రదేశములందుగూడ నిట్టిపూజనములు జరుగుచుండెను. ఇట్టి యుద్ధవిషయకగుణధర్మములన నీమెకు వీరియూ యను నామధేయముకూడఁ గలిగెను. ఈమె శిరస్థాన భాలములను చాచ్చి యుండినట్లు కొన్ని యాధారములు గలవు. యుద్ధదైవ మగు ఎరెస్ ఈమెప్రియులలో నొకఁడు. అస్త్రశస్త్రస్త్రాణిత మైన ఈమెవిగ్రహముగూడ నొకటి ధీవృండుండెను. ఈమెయందలి గుణధర్మములకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగ పొట్టేలు, చింబోను, బాను, హంసము, తాచేలు మొదలగు పక్షులను, నులాదీ, నిమ్మ మొదలగు వృక్షములును పటములందు చిత్రంపఁబడియున్నవి.

అఫ్రోడైట్ పొందిర్యాధిదేశతయై తన కవ్యరుగాని సాటి లేరని తలచుచుండిన సమయమున నైచె (Psyche) నామకకన్య ఈమెకంటె నుండిరి యని నడింతి పుట్టెను. జను లందఱు నీమెతీర్థములకు వచ్చుట నూని నైచెయొద్దకుఁ బోవఁగడగిరి. అంత నీమెకుపితయై నైచెయొద్ద పుష్పబాణములఁ గురిపించి యామె నేనీచునైనను వరించులాగుఁ జేయు మని తన కుమారుఁ డగు 'హ్యూపిడు'న కాజ్ఞ నిచ్చెను. అతఁడును తల్లిపంతుము నెఱవేర్చవలయు నను పట్టుదలతోడనే పోయెను. కాని గూకన్యను జూచుటతోడనే తన్నుదానే మఱచి, యామెను నీదుని వరించునట్లు చేయుటకు మాటుగఁ దానే యామెను ప్రేమించి యామెతో దినములు గడపసాగెను. ఈవార్త అఫ్రోడైటుఁజూపాన్నికి సుష్కేంద్రన మయ్యెను. అంత నామె వారిద్దఱును విడిచిపెట్టి నైచెను నానాబాధలు పెట్టుచు అమానుషము లగు కార్యముల నామెచే చేయింపసాగెను. అట్టి సమయమున హ్యూపిడ్ జ్యోన్యొద్దకుఁ బరుచెత్తుకొనిపోయి తనసమాచారము నంతయు వినిపించి మొఱపెట్టుకొనఁగా నతఁడును గనికరించి వీరి మువ్వరకును గూడ సమాధానము చేసి పంపెను.

మిక్కిలి పురాతనము లగు చిత్రములందు అఫ్రోడైటు వస్త్రాన్వితయై యొక్కొక్కపర్యాయము గూర్చుండియున్నటులును, వే

టొకపర్యాయము నిలువఁబడియున్నట్లును చిత్రంపఁబడియుండెను. తరువాత దిగంబరముగా సమద్రుమననుఁడి లేచుచున్నట్లును, స్నానాంతరావస్థయుం దున్నట్లును ఈమెయూర్చి చిత్రంపఁబడినది. అటుతరువాత దేవతాభావ మంతయుఁ బోస, చిత్రకారు లీమెను శోలముగముతో అకర్షణీయపొందర్యముతో, తరళశీత్రములతో, నవ్వుమోముతో మంచి చక్కని యందగత్తెగఁ బ్రకటించిరి. ఈమెయొక్క ప్రాచీనకాలపుచిత్రములందు ప్రాక్టికేల్స్ అనునతఁడు వ్రాసినది ప్రశస్తమైనది. ఇది స్పీడన్యొద్దముండెను. ప్రస్తుతము గమపించువానిలో లావ్రెథిననుండలి మెలోన్యొక్క అఫ్రోడైటు విగ్రహము గణింపఁదగినది. అద్వీపమువూడ నిది ౧౮౨౦-వ సంవత్సరమున నొకనాటకకాలాసంబంధమైన శిథిలావశేషములలో దొరకెను. గోమ్, ప్లారెన్సులందును ఈమెవిగ్రహములు కలవు. వెనీక, నేపిల్సులలోని ఈమెవిగ్రహములు మహామోహోద్రేకకరములు.

అబట్ — అయిరోపాఖండమునందలి ఒకరకపు మతగురువులకు 'అబట్' అని పేరు. ఈ అబట్యొక్క అధికారమున నొకమతము ఉండును. ఇది మొట్టమొదట సిరియాదేశములో ప్రచారమున నుండి తరువాత నైరోపాఖండముం దంతట వ్యాపించినది. ఈ అబట్ను నియమించునధికారము రాజునకును ప్రధానమతగురు వగు 'పాపు'నకును గలదు. పూర్వకాలమున నీపదవికి మంచిగౌరవ ముండెడిది. కాని యీకాలమున నది సాధారణ మయిపోయినది. ఈపదవిని స్వీకరించువాని శాకయధికారదండముగూడ నొసంగఁబడెడిది.

అబట్, లీమెన్ — అమెరికాదేశమునందలి ఒక ధర్మదేశకుఁడు (మతప్రచారకుఁడు). ౧౮౩౫-వ సంవత్సరమున నితఁడు జన్మించెను. న్యాయశాస్త్రమునందు మంచిపండితుఁ డైయుండెడివాఁడు. లీమెన్ గొప్పలేఖకుఁడుగూడ. దిక్ప్రీయియో యూనియన్, ది బెల్టెయ్ మొదలగు నెన్నియో పత్రికల కితఁడు సంపాదకుఁడుగ నుండెను.

ఇతనివ్రాత లన్నిటిలోను తత్త్వపరిశీలనము ప్రధానస్థాన ముక్రమించుకొనియుండెడిది. ఇతఁడు వ్రాసినగ్రంథములలో ముఖ్యముయినవి రెండు: ౧౮౬౨-వ సంవత్సరమున రచించిన 'క్రైస్తవ మతము', 'సాంఘికసమస్యలు' (Christianity and Social Problems); ౧౮౦౫ సంవత్సరములో రచించిన 'మానవుని హక్కులు' (The Rights of man).

అబర్ క్రొంచి, సర్ బాబ్ (౧౭౭౨ - ౧౮౧౭) —

ఈతఁడు సర్ రాల్ఫ్ క్రొంచి యనునతనితనయుఁడు. ౧౭౭౨ లో జన్మించి ౧౭౮౬ లో సైనికోద్యోగములో చేరెను. కొంతకాల మితఁడు ప్లాండర్బులోను, పశ్చిమ ఇండియాదీవులలోను పని చేసి తన తండ్రికి ఈజిప్టుదేశములో నున్నపుడు మిలిటరీసెక్రటరీగ నుండెను. ౧౮౦౩ లో నెపోలియను ఈతనిని చెఱసాలలో నుంచి ౧౮౦౪ లో

విడుదలచేసెను. ౧౮౦౯ లో బొంబాయి చేరి అక్కడ ముఖ్య నైస్వాధిపతి అయెను. అమలుపటిసంవత్సరము మారిషస్ ద్వీపములను స్వాధీనపఱచుకొనుటకు వెడలినవిండయాత్ర కీతఁడు నానుటకు. తరువాత నీతఁడు చెన్నపురికి వచ్చి యచ్చట నైస్వాధిపతి యగుట తీటపించెను. ౧౮౧౩ - ౧౮౧౪ సంవత్సరములనడుమ నీరాజు ధానికి గవర్నరుపని ఖాళీ వచ్చుటచే గవర్నమెంటువా రీతనిని ఆపనిని జూచుటకు నియోగించిరి. ఈతనికి ౧౮౧౨ లో లెఫ్టినెంటు జనరలు, ౧౮౧౪ లో కె. సి. బి., ౧౮౧౬ లో జి. సి. బి. యను బిరుదు లీయఁబడెను. ౧౮౧౭ లో నీతఁడు మరణించెను.

అబర్క్రొంబి, సర్ రాబర్ట్ (౧౭౪౦-౧౮౨౭) -

ఈతఁడు సర్ రాబర్ట్ క్రొంబి యనునతనితమ్ముడు. ఈతఁడు ౧౭౫౮ లో నైస్వమున ప్రవేశించి అమెరికాదేశములో ౧౭౬౩ వఱకును సైనికుఁడుగ నుండెను. తిరిగి ౧౭౭౬ మొదలు ౧౭౮౩ వఱకును యాంగ్లపుష్ట అనుజగరమును స్వాధీనపఱచుకొనుపర్యంతము అక్కడ యుద్ధము చేయుచుండెడివాఁడు.

తరువాత నీతఁడు ౧౭౮౮ లో ఇండియాకు వచ్చి అమలు పటిసంవత్సరమే బొంబాయిరాజధానికి గవర్నరుగను ముఖ్యనైస్వాధిపతిగను నియమింపఁబడెను. ౧౭౯౦ లో మేజరుజనరలు అయ్యెను. మలబారు ప్రాంతములందు కొన్ని కార్యముల నెఱవేర్చి ౧౭౯౨ లో శ్రీరంగపట్టణమునొద్ద టిప్పుకుల్తాను నోడించుటకై చేయఁబడిన ప్రయత్నములో కారన్యాసమున కీతఁడు చాల పాటు మునరెను.

౧౭౯౩ లో కారన్యాసము గొంఠూదేశముననుండి వెడలిపోవుటచే నీతఁ డీదేశమునకు ముఖ్యనైస్వాధికారి అయ్యెను. ఆకాలము ననే ౧౭౯౭ పర్యంతము సుప్రీముకౌన్సిలులో సభ్యుఁడుగాఁగూడ నుండెను. ౧౭౯౪ లో రోహిల్ ఖండ్ నుండి బాటివా యనుచోట రోహిలాల నోడించెను.

అబర్డ్వీక్ - ఈతర స్కాట్లండుదేశమునందలి ముఖ్యమున శేవుపట్టణము. అబర్డ్వీక్ పైగునకు రాజధాని. జనసంఖ్య ౧,౫౮,౯౬౩ (౧౯౨౧). జనసంఖ్యపట్టియు, పరిశ్రమలను బట్టియు, భాగ్యమునుబట్టియు చూచినచో స్కాట్లండుదేశమునందలి పట్టణములలో నిది నాలుగవదిగ పరిగణింపఁబడుచున్నది. ఇది ఉత్తరసముద్రపు అటాతమువీడ నున్నది; ఉత్తరముననుండి దక్షిణమునకు వ్యాపించియున్నది. ఇది గొప్ప నౌకాశ్రయస్థానము. చేపలవ్యాపారమునకు ప్రధానస్థానము. ఈనగరము వైకాల్యము ౬,౩౧౯ యెకరములు.

ఇది పండ్రెండవ శతాబ్దియందుండి క్రమక్రమముగ వృద్ధిపొందినది. ఉత్తమసార్వభౌమ లన్నియు తెల్ల చలవరాతితో నిర్మింపఁబడి యుండుటచేత నీ పట్టణమునకు 'చలవరాతి ప్రాంత'ను అర్థమునిచ్చు నాను మొకటి కలదు. వాన వెలిసినవీడ్కుట స్వచ్ఛందవలెచే నీ పుర

వరము మెఱయుటంబట్టి సముద్రముననుండి చూచిన నిది రజతపురందై యుండుననియు వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇచ్చటనుండి పనితనంపుచలవ రాతి వస్తువులు నానాదేశముల కెగుమతి యగుచున్నవి.

ఇచట నౌక గొప్ప విశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఇందు ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున 'రోనాల్ ఇన్స్టిట్యూట్' అనుదేశర జంతుపుష్టిక రావోరమునుగూర్చి పరిశోధన పలుపుట నౌకసంస్థ యేర్పాటుచేయఁ బడినది. 'కార్మిక్ ట్రస్టు'వా రిందునిమిత్తము భవననిర్మాణమున కాదార్యముతో ధనసహాయ్యము చేసియున్నారు. అబర్డ్వీక్, పెంట్ ఆంస్ట్రస్, ఎడింబరో, గ్లాస్కోవిశ్వవిద్యాలయములు నాలుగును గలసి పార్లమెంటుసభకు ముగ్గురు సభ్యులను బంపుచుండును.

ఇచట కట్టడములు మొదలగునానినిమిత్తము తానిని త్రవ్వి తీయుదురు. ఇది యిచ్చట చాలకాలమునుండి వర్ధిల్లుచున్న పరిశ్రమ. ఈరాయి నానాదేశములకు కెనుమతియునున్నది. ఇదికాక, ఉన్ని, నార, ప్రత్తి, కాగితము, రసాయనపదార్థములు, సబ్బు, కొవ్వు వస్తులు, దువ్వెనలు, లేహ్యములు మొదలయినవి ఇచటి యితిరపరిశ్రమలు.

అబర్డ్వీక్, జార్జి హ్యూమిల్ టాగార్డ్ (౧౭౮౪ -

౧౮౬౦) - ఈ దేశగుల అర్జునునందాదులలో నీతఁడు నాల్గవ వాఁడు. స్కాట్లాండురాజధాని యగు ఎడింబరోపట్టణమున జన్మించెను. రాజకార్యనిపుణుఁడు. ౧౮౧౩లో ఆస్ట్రీయాలో నింగ్లండుతరపున రాయబారిగా నుండెను. స్కాట్లాండుసంధిపత్రము వీడ నింగ్లీషువారితరపున సంతకము చేసెను. వెలింగ్ డెక్ ముఖ్యమంత్రిగా నుండినపుడు ౧౮౨౨-౩౦ వఱకు నీతఁడు విదేశాంగ మంత్రి (Foreign Secretary) నుండెను; ౧౮౩౪-౩౫ లో ఉపనివేశయుద్ధకార్యదర్శి (Colonial and war Secretary) నుండెను. సీట్ ముఖ్యమంత్రిగ నున్నపుడుగూడ నీతఁడు పెక్కు రాజకీయోన్యాయములను నిర్వహించెను. ౧౮౫౨ లో ముఖ్యమంత్రి అయ్యెను. ఈతనికాలములో క్రిమియోద్ధము జరగను. ఇది రష్యావారికిని, తుర్కీవారికిని జరిగిన యుద్ధము. ఇందు బ్రిటీషు వారును, ఫ్రెంచివారును తుర్కీవారికి మిక్కిలి సాయము చేసిరి. ఈ యుద్ధమునందు క్రమముగా వ్యవహారములు జరుపలే దని ఈతని ప్రతిపక్ష లోక ప్రతిపాదనమును తేచ్చి 'బహుమతము'ను బొంది నందులన నీతఁడు ముఖ్యమంత్రిత్వమును వదులుకొనెను (౧౮౫౬). ఇతఁడు గ్రంథకర్త. గ్రీకువారికిల్పకళలోని 'సౌందర్యతత్వము' అను గ్రంథమును రచించెను.

అబలా సచ్చరి త్రరత్నమాల - చూడుఁడు,

అచ్చమాంబ.

అబాఖా - పారసీకదేశపురాజు, మొగల్ లోక తర్తరాఖువాఁడు. చంగిజ్ ఖాన్వంశవాఁడు. ఇతనితండ్రి ఖులా

భూభాను. తండ్రితరువాత నీతడు శ్రీ. శ. ౧౭౭౫ లో రాజ్యము నకు వచ్చెను. కుక్కనారము జూన్ ౧౮౧౧ రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. ఇతడు దైర్యశాలి, తలివిగలవాడు, ప్రజలయొడ వియగలవాడు, వ్యాయోజీలుడు. శ్రమసేవలలో నుండు క్రైస్తవుల కితినివలన కొంత బాధ కలిగెను. మొకట కేలియోలోగ్స్ అను కాకొస్తాంటి నోపితచక్రవర్తియొక్క కూతు నితడు వివాహమాడెను. ఈమెను మొదట నీతినితండ్రి వివాహమాడి నిశ్చయించి పిలిపించెను. కాని యామె వచ్చునోపల నాతడు మృతినొందినందున అబాభాను వివాహమాడెను. ఇతడు పనుడేను సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి శ్రీ. శ. ౧౭౮౭ ఏప్రిల్ ౧-వ నేదీని మరణము నొందెను.

అబాజిత్, ఫర్వీ (౧౬౭౮ - ౧౭౬౬) — ఇతడు

ప్రాస్యనేశమునందలి యొక ప్రసిద్ధుడు. ఇతని తండ్రి అబద్దీ బాబీయుండైనను తల్లిదండ్రులు ప్రభుత్వాంశములేక. రెండేండ్లమున్నునే తండ్రి చనిపోయినందున నధికారు లీతనికి గోమట్ కాగ్ లిక్కుమతమును బోధించినట్లుగా చేయుచేత తల్లి యాతని జెనీవానగరమునకు పోటీ పోవునట్లు చేసెను. ఇతడెను, ఇతనిది ముగ్గులను పిలిచునట్లుతమల మీఁద రెండుసంవత్సరములు వాణియుండిరి. ఈమెయు సంతకాలము చెంపాలయందే యుండి తిప్పించుకొనివచ్చి కొవ్వొత్తుల గలవికొనినాడు. ఇతడు చక్కగాగ జనువుగాని అనేకభాషలయందును పద్యా విజ్ఞానశాస్త్రమునందును, మత్తగ్రంథములందును ప్రావీణ్యమును సంపాదించి హ్యూట, వాట్టెయిర్, గోస్సా మొదలగు విద్యాధతుల మెప్పును గాంచెను. ఇతడు విశేషముగ దేశసంచారమును గాలించి ప్రఖ్యాతుడయ్యెను. బ్రెజిల్ లోని సామనిబంధమును ప్రాంతిభాషలోనికి తర్జుమా చేసెను. మిగిలిన సత్యగ్రంథములను జూచించెను.

అబానో, పిట్రోడీ (౧౭౫౦ - ౧౮౧౬) — ఇత

దేశములోని పాద్యాపట్టణమున జనించి ప్రసిద్ధిగాంచిన యొకవైద్యుడగును, తత్వశాస్త్రవేత్తయై యుండెను. ఈతడు గ్రీకుభాష నేర్చుకొనుటకై పారిసునగరమునకుఁ బోయి విద్యాభ్యాసము చేసి వైద్యశాస్త్రమునందును తత్వశాస్త్రమునందును డాక్టరేషన్మును బొందెను. ఇతడు స్వస్థానమును చేరెనతరువాత కొప్పవైద్యుడ డని ప్రఖ్యాతి కలుగుటచేత చికిత్స చేయుచుకొనుటకై యనేకగోనులు రావొడగిరి. అందుచేత నధికధనము నాస్థింపఁగోరి యొక్కచగ్గన మీయగల గోనులనే చేరఁదీయుచువచ్చెను. ఇదియునుగాక బోగ్యము నందును బోక్యము కలిగించుకొన్నాఁ డను కారణముచేత కాబోలు నితడు స్వర్గవేదిమణి కలిగియున్నాఁ డనియు, మంత్రవిద్యాప్రభావముచేత తా నితరుల కిదివఱకు చెల్లించియుండినసొమ్ము సంతయు మరల రావట్టుకొని ధనాగారము నిండుచున్నాఁ డనియు నభియోగములు లేఁబడినవి. మతనియనుభంగములను గూర్చి కాగలిక మతగురువులు చేయు విమర్శనసభకు రెండుమాటలు రప్పింపఁబడియెను. మొదటిసారి నిర్దోషుడ డని నీడబిప్పెట్టబడియెను, గాని రెండవసారి

విచారణ ముగింపునకు రాకపూర్వమే మృతినొందెను. అటుపిమ్మట మతగురువులు గోషి యని తీరుమానించి పాతిపెట్టబడిన వాని శవమును పైకిఁ దీసి తగులఁబెట్టవలసిన డని యుత్తరువు చేసిరి గాని యంతలో నతనిమృత డొకడు దానిని రహస్యముగా తొలగించి వైచెను. అయినను మతగురుసభగాగు డంబోరా మూలమున వాని మరణ శిశును బ్రకటించి అబానోవంటియాకారము గల నొమ్మను జేయించి దాని నగ్నిచేవున కర్పణము చేసిరి. ఇతడు వైద్యశాస్త్రమునందును, తత్వశాస్త్రమునందును అనేకగ్రంథములను రచియించెను.

అబాకోడ్డు, చార్లెస్ స్కెవియర్ జోసెఫ్

(౧౭౫౮ - ౧౭౭౭) — ఇతడు ప్రాస్యనేశపు రాజ్యమున పనునాటని లూయీకి సహాయుడుగ నుండెను. ప్రాంతివాగు రాజువైన తిరుగఁబడి దేశమును కల్లోలపఱచినపుడు ౧౭౭౨-వ సంవత్సరమున యుద్ధమంత్రిగ నియమింపఁబడియెను. వార్షికోపసంగరమున జన సహాయముచే జంపఁబడియెను.

అబాబక్ర — తైతూగు వంశమున, క్రీస్తుశకము పను

వృద్ధిశతాబ్దముంతయున జన్మించినవీరుడు. ఇతడు కపటముననేమి బుద్ధితార్కరముననేమి మొదట యాగ్ధుడైను, భోటాను ప్రదేశములను స్వాధీనము చేసికొని యనంతరము కాష్మీరునందుండి యూనుకుభానుని వజ్రలఁగొట్టి యాదేశమునుగూడ పొరించెను. ఇతఁ డత్యంత ప్రావీణ్యము నింకంకురాధికారి. ఈమీనువుచేత శౌర్యపరాక్రమములమూలగాన నింత దేశమునజయించియు దానిని చాలకాల మనుభవింపక త్వరలోనే క్షోలు పోయెను. యుద్ధమునందు దొరకినకైదీలకు మృత్యువు, అంగవిచ్ఛేదము, గూతన బోనగుశిక్షలే కాని వేటొకమార్గము లేకుండెను. ప్రాంత్యము, సంహీమనకు లోపై యవర్తనీయులు లగు దొర్జన్యముల నొనరించును మీయమిక్కిలి యజ్ఞికార్థములు వ్యాయాను సారము లని ప్రగల్భములు గొట్టుచుండును. క్రమక్రమముగఁ దన యొద్దనుండు మఖ్యులంద్రుల నందఱ నఱకించెను. ఈతకు సయ్యక్ ఖానను సర్దా గొకడు నిలువఁబడి యాజనకంట్లకుని కాష్మీరునుండి పాటించోల నితడు భోటానునకుఁ బోయెను. మరల నక్కడనుండి వజ్రలఁగొట్టఁబడి టిబెట్టునకుఁ బోయెను. కాని యచటఁగూడ నుండఁ జాలక చివరకు సయ్యక్ ఖానున కధీనుడై యొకచోట నిరుసించుచుండ నితనిపూర్వపరిచారకు లీతనిని దీర్ఘనిద్రంబుచ్చిరి.

అబిచ్, విల్ హెల్మ్ హెర్టా (౧౮౦౬ - ౧౮౮౬) —

భూగర్భ శాస్త్రజ్ఞుడు. జర్మనీదేశమునకు రాజధాని యగు బెర్లిన్ నగరమున జనించెను. డోర్వర్ట్ అను ప్రదేశమున ఖనిజ శాస్త్రమునందు పండితోపాధ్యాయుడుగ నుండెను (౧౮౪౨). కాకనన్, రమ్యరాష్ట్రములోని అర్మీనియా, ఉత్తరపారసీకము, దామీస్థానము మొదలగు దేశములకుఁ బోయి భూములను త్రవ్వించి భూగర్భశాస్త్రమునుగూర్చి గ్రంథములను రచియించెను.

అ బి పో ను లు — దక్షిణ-అమెరికాలో నివసించు ఇండియనులలో ఒక తెగవారు. ఇది యొక మోటుజాతి. ౧౮-వ శతాబ్దిలో వీరిజనసంఖ్య యిండుమిండుగ వైదువేలవఱి కుండెడివఱి! కాని యిప్పు డది తగ్గిపోయినదఱి! అబిపోను లనుపేరుమాత్రమే నిలిచియున్నదఱి. మార్టిన్ డో బ్రహ్మోపర్ అనునాయన చాలకాలము వీరినడుము శీవితము గడపినవాడు, వీరియాచారవ్యవహారములనుగూర్చి వ్రాసియున్నాడు.

ప్రపంచమునగల తక్కినయనాగరకజాతులవా రందఱులె వీరును అమాయకులు, ద్విభాషీయులు. వేటయే వీరిముఖ్యవృత్తి. మద్య మాంసములు వీరియాహారము. అడవులలో దొరకుపూవులు మున్నగు వానితో దేహమును విశేషముగ నలంకరించుకొందురు.

వీరిలో బాల్యవివాహము లుండెడివికావు. పురుషులకు ౩౦ యేండ్లు వచ్చినతరువాతను, స్త్రీకి ౨౦ యేండ్లు పైబడినతరువాతను పెండ్లి చేయుట వీరియాచారము. ఎక్కువసంతానము గలిగియుండుట వీరి కిష్టము కాదు. అందుచే ఒక్కొక్కయఱిది ఇరువురుబిడ్డలను మాత్రము మిగుల్చుకొని తక్కినవారిని జంపివేయును. మఱియు, ఆడు బిడ్డ యైనచో, వివాహకాలమున ద్రవ్యలాభ ముండు నన్నయాశతో ఆడుశిశువులనే యొక్కవగ మిగుల్చుకొందురఱి!.

చనిపోయినవారిగుండెకాయను పైకిఁ దీసి దానిని గుక్కలకు వేయుట అబిపోనులలో నాచారము. 'అహరైగిచీ' అనునొక ఝుద్రి దేవతను వీ రారాధింతురు. తోడచుక్కయన్నను, గ్రహణ మున్నను వీరికి మిక్కిలి భయము.

అ బి మె రె చ్ — (౧) ఇతఁడు గెరారుదేశపురాజు. అబ్రహము పొరపుచ్చినందున 'సారా' అను నామెను దచ్చి యంతః పురమునం దుంచెను. కాని స్వప్నములో దేవుఁడు ప్రత్యక్షమై హెచ్చరిక చేసినందున సారాను మరల నామెభర్తవశము చేసె నను కథ కలదు. ఇట్టి కథయే ఇసాక్, రెబెకాలనుగూర్చిమాడ వినంబడు చున్నది (జెనిస్., ౨౬). శచిమైట్ జాతిస్త్రీ యొక్కతెయు, గిడియోన్ యొక్కకుమారుడను 'అబిమెరెచ్'ను రాజుగాఁ గైకొనుఁ డని ప్రోద్బలము చేయఁగా నితఁడు జోతమ అనువానిని దక్క తన సవరిసోదరుల డెబ్బదిమందిని చంపించెను. తుదకు శచిమైట్లు వానిపైని తిరుగఁబడిరి. 'తీదెజ్'ను తొర్కినునప్పు డొకస్త్రీవలన తిరుగఁబడి తాయిచే తల బ్రద్దుగొట్టఁబడియెను. కాని స్త్రీచేతి చంపఁబడియె నన్న యవమానమునకుఁ బాల్పడకుండఁ దన కవచమును మోయుచున్న వానినితన్నుఁ జంపు మని యాజ్ఞ చేసెను.

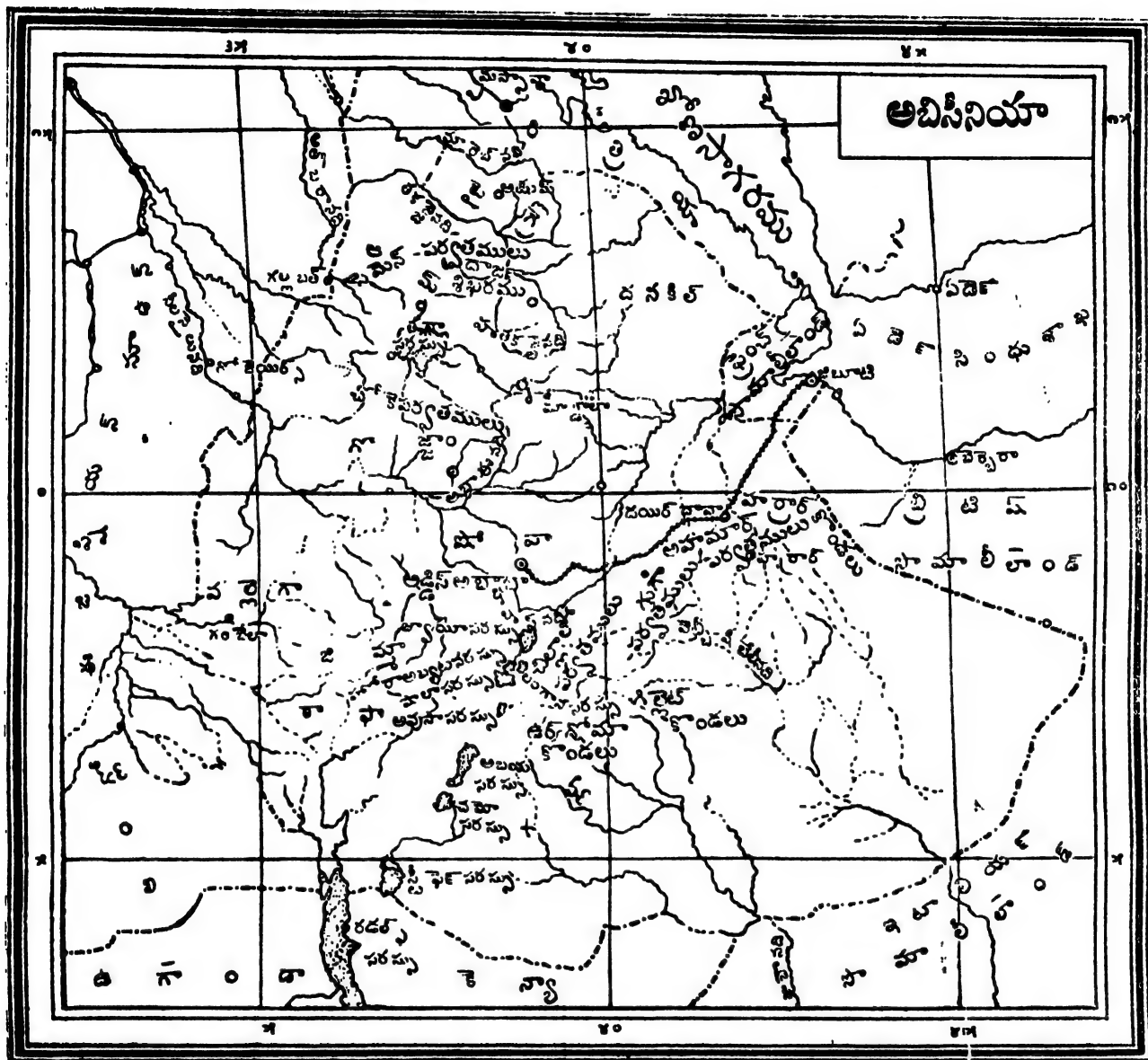
అ బి ల్ క్లా ర్కు (౧౭౮౦-౧౮౨౬) — మెక్సార్జనను ప్రభువు చైనాదేశమునకు వెడలినపు డీ అబిల్ క్లార్కునుగూడ తన కంటఁ దీసికొనిపోయెను. ఈతఁడు గొప్పవైద్యుఁడు. మెక్సార్జనే

తరువాత అంహరస్టుప్రభువునకు మాడ నీతఁడు వైద్యుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు ౧౮౨౬ లో చనిపోయెను.

అ బి మాయ్ — డేవిడ్డురాజునకు మేనయల్లుడు. ఇతఁడు దైర్యసాహసములు గలిగి రాజునెడల విశ్వాసమును చూపుచు వాతని వెంబడించినవాడు. సాలుస్కంధావారముపై నర్ధరాత్రుమున నడ పించిన దండయాత్రలో రాజునకు తోడ్పడియెను. డేవిడ్డు సింహాసన మెక్కినతరువాత ననేకయుద్ధములలో ప్రవేశము కొనుటయొక్క ముఖ్యసేనాధిపతులలో నొక్కఁ డయ్యెను.

అ బి సీ ని యా — ఆఫ్రికాఖండమున ఈశాన్యమండలి యొక స్వతంత్రరాజ్యము. హబెష్ అని దీని యాదిమనామము. ఎథియోపియా యని గ్రీకులు పిలుచుచుండిరి. ౫-౫౦ ఉ. రేఖాంశ ములు, ౩౫ - ౪౨ పూర్వ - అక్షాంశములం దీదేశము వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున ఎరిత్రియా, తూర్పున స్రెంచ్, ఇటాలియా, బ్రిటిష్ జాతులకుఁ జెందిన సోమాలీలాండ్, దక్షిణమున ఉగండా, కన్యాదేశ ములును, పడమట ఆంగ్లో - ఈజిప్ట్ నూదామలు దీని సరి హద్దులు. సముద్రతీర మంతయు సభ్యజాతులయధీనమం దుండుటచే అబిసీనియనులు సాగరికోద్యమములనుండి వంచెను లైయున్నారని చెప్పవచ్చును. ఉత్తరమున నీదేశపునెడల్పు ౨౫౦ మైళ్లుమాత్రమే కాని ౯-వ యక్షాంశమువెంట దీనివెడల్పు ౯౦౦ ల మైళ్లు. దీని వైశాల్యము ౩,౫౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య సుమారు ౮౦,౦౦,౦౦౦ లు. రాజధాని అడ్డిస్ అబాబా.

భౌతికలక్షణములు, పర్వతములు, నదులు, సరస్సులు :— అబిసీనియాదేశము సమతలము లగు గొప్ప మైదానములు కలది కాదు. మిక్కిలి మిట్టపల్లములు కలది. ఇట్టియాకృతి కలుగుటకుఁ గారణము భూగర్భమున ననేకయుగము లాదిగఁ బనిసేయుచుండు అగ్నియొక్క ప్రభావ మనియే చెప్పుదురు. సముద్రపుమట్టమునకు ౮,౦౦౦లు మొదలు ౧౦,౦౦౦ ల అడుగులవఱకు నెత్తుగల పర్వతములు, పీఠభూములు నీదేశము నాక్రమించియున్నవి. వీనికిఁదోడు అగాధములగు లోయ లును గలవు. ౧,౫౦౦౦ ల అడుగులయెత్తు గలిగి ఆరైవ్ శృంగముల కెనవచ్చు మాటము లీపర్వతముల నలంకరించుచున్నవి. ఈపర్వత పంక్తి లన్నియు నేదియో యొకక్రమము సమసరించి కాక, ప్రకృతి వైపరీత్యమును బ్రకటించుచు వంకరటింకరలై యడ్డదిడ్డముగ దేశ మంతట వ్యాపించియున్నవి. అందు 'తనా' సరోవరమున కుత్తర మున నేమెక్ పర్వతపంక్తి వ్యాపించియున్నది. దాజక్ అనునది యీపర్వత శ్రేణియందలి యున్నతశిఖరము. దీనియెత్తు, ౧౫,౧౬౦ అడుగులు. గొజ్జాంప్రాంతమున తకాలీ, అబాయీనదులమధ్య చోక నామకపర్వతములు కలవు. వీనియందు ౧౩ వేలయడుగుల యెత్తయిన శిఖరము లున్నవి. హవాసనదికి దక్షిణదిగ్భాగమున చిల్లాలో, గుగా పర్వతములును, వీనికిఁ దూర్పుగ అహమార్ కొండలును ప్రసరించి యున్నవి. ఈశ్రేణులపూర్వభాగము హారారాకొండ లనియుఁ బిలసఁ

బడుచుండును. చిల్లాలో పర్వతములకు దక్షిణముగ గల్లాప్రాంతమున ఉర్ గోమా కొండలు, గిల్గిట్ కొండలును గలవు.

ఇట్టిపర్వతమయ ప్రదేశముగుటవలనను, నపరిమితముగ వర్షములు కురియుటవలనను నిండు నదులకు కొదవలేదు. మారెనది ఈదేశమున సర్వత్రమును త్రవ్వభాగమందుపడెముటగఁ బ్రవహించి అత్ బరానదిలోఁ గలయును. ఈ అర్చరానదియొక్క అభిసీనియాలోనిభాగము తకాదే యనుపేరను బరఁగుచున్నది. అత్రే లేక నీలనైత్ నదియు, దానియొన నదులును పశ్చిమోత్తరముగఁ బాటి నైత్ నదిలోఁ గలయుచున్నవి. తూర్పుగఁ బ్రవహించునానిలోఁ బెద్దది హవాష్ నది. ఇది ౫౦౦౦ మైళ్లదూరము పాటి తరువాత నిసుకయేదారియం దంతర్ధాన మైపోవును. చెనీ, షీచేరీ, కాకా యనునవి సోమాలీయాండులోని

ముఖ్యనదులు. ఇవి కాక ఉన్నతభూములనుండి లోయలలోనికి దుముకు నెలయే శ్వపరిమితముగ నున్నవి. ఇవి వర్షాకాలమున మాత్రము ప్రవహించుచు బురదనీలలందును, నెడారులందును గను పడకుండఁబోవును. పోవాప్రాంతపుదక్షిణమున నారంభమై యచి సినియాయొక్క దక్షిణ-పశ్చిమపుకొణమున సరిహద్దుమీదు నున్న రడ త్పతటాకముపర్వతము కొన్నిసరోవరములు వ్యాపించియున్నవి. వీనిలోఁ గొన్ని మంచినీళ్ల సరస్సులు కలవు. కాలువలద్వారా కొన్ని కలసియు, మఱికొన్ని వేణువేణుగను నున్నవి. వీనిలో మొట్టమొదటిది జ్వాయాసరస్సు. దీనికి దక్షిణముగ హోరా, అబ్బట, లంగానా లను సరోవరములు కలవు. అబ్బటసరోవరము కాలువద్వారా జ్వాయాతోఁ గలసియున్నది. అబ్బట, లంగానాలకును సంబంధము గలదు. ఈ

మూడుసరస్సులు గల్లాప్రాంతమందలి ఆరుసినామక భాగమున నున్నవి. వీనికి సీతీషముగా పేరూ, అవునా లవలబను తిలకములును, వీని యనుగున అబరు, చమోలను జలశయములును, అంతమున డ్రీఫెక్ సరసియు, సరిహద్దుమీద చుట్టినకోవరమును గలవు. ఉత్తరమున ఆహ్లాప్రాంతమున తునానామక తిలక మున్నది.

కాలమానము :— మిట్టపల్లములకల పర్వతముయినేత మనుటం జేసి యిచ్చుట సీతోషమాన్ధితియు ననేకవిధములగఁ గన్పట్టుచున్నది. సానాల్హెండ్, చినకోత ప్రాంతములందలి పల్లపుప్రదేశములు మిక్కిలి వేడిమి కలిగి చాలవఱకు ఎడారలంబోలె యుండును. సోబత్ నదియొక్క ఆగ్నేభాగము జలప్రాయమై ఉపాధ్యక్షమున మన్యజ్వరముల నుత్పన్నమగుచుండును. ఇట్టిభాగములను వర్షిణికోడక్కిన అభిసీనియాదేశమం దంతటను, గల్లాప్రాంతపుపర్వత ప్రదేశములందును కాలమాన మాన్యోగ్యకరముగ నుండును. ఈదేశము ధూమ్రవృక్షభక్తు సమీపముగ నుండిచుట్టికిని పర్వతభిరములతో నిండియుండుటవలన నిచటికాలమానము సామ్యవాయుక మైయున్నది. సామాన్యముగ నాలుగుచేయందులక్రిందిభాగ మంతయు వేడిమితోఁ గూడి, మరేచోరూజ్వరముల కాటపట్టయి యుండును. ఇచట మన్యమతాపపరిమాణము ౬౦-౮౦ అంశములు. ఇచట బగా, కోంట్ అను ఋతువులు రెండే. ఇందు మొదటిది అక్టోబరు నెలమిలు జూలై మాసమవఱకును, రెండవది జూలై మొదలు నవంబర్ ఆగ్రహవఱకును నుండును. మార్చిమాసమున నిండిక వర్షము కురియును. అభిసీనియా యందలివర్షము లాస్త్రకాగ్రహమున సత్యంతము ముఖ్య మైనది; ఎట్లనగా నైలునదీప్రాంతముల నివసించువారి యొక్కవ్యయన విషయములే కారణము.

సనస్కరులు, పశువులు :— నిమ్నోన్నతపర్వతముప్రదేశ మనుటంజేసి యిచటి సనస్కరులందును నానావిధభేదము లగపడుచున్నవి. సీతోషముల చెచ్చుతెగ్గుల ననుసరించి సమతలము లగు పల్లములు మొదలుకొని కొండభిరములవఱకును పెరుగునట్టివృక్షభాగులనేకము లిచట గలవు. ఈదేశపు-ఉత్తర ప్రాంతములందు లోయలు, నిమ్నప్రదేశములు గాఢము లగు సరస్యములతో నిండి యుండ, ఉచ్చు ధూభాగము లక్కడక్కడ గుబ్బులు, పొడిలు తప్ప సామాన్యముగ వృక్షశూన్యము లై యుండును. లోయలనడుమ నుండుగుట్టలు, తిప్పలు మొదలగునవి వృక్షములతోను, లతాగుల్మములతోను దట్టముగ నిండియుండును. కాని బయల్లయందలి కొండలు వృక్షవిహీనములు గనె యుండును. దక్షిణ ప్రాంతములం దిట్టి సీథి కానరాదు. ఇచటి లోయలు, నిమ్నప్రదేశములు, ఉన్నతస్థానములు, కొండలు లోనగున వన్నియు ఘనములైన యరణ్యములతో నిండియున్నవి. మఱియు దక్షిణారణ్యములు మిగుల చెలగల ప్రకృతమైన కలపక ఆకరములు. కాఫాప్రాంతపుకాఫీ అత్యుత్తమ మైనది. ఈగింజల కిదియే జనస్థానము. ఇక్కడనుండియే యివి ప్రపంచమం దంతటఁ జలరేగి విశ్వవ్యాపకత్వమును బొందినవి. అది ఈకాఫాదేశమున

జన్మించుటంజేసియే కాఫీ యను అస్వర్గక నామమును బడసినది. పర్వత ప్రదేశములలోని యనేక భాగములందు కెస్సినామకవృక్షము లనేకములు గలవు. ఇవి కెం, కం అడుగులయెత్తు గలిగి నిలువున న్రేలాను మిండు ప్లినిలాలతో మహాసుందరముగ నుండును. సాధారణముగా దేశమం దన్నిభాగములందు ముఖ్యముగ యేనాప్రాంతమున 'కురా రినా' నామకఫలవృక్షములు కలవు. వీనినిఁబూను సుగంధద్రవ్యముగఁ బనివేయుదును. సముద్రవిధములైన ధాన్యములు, కాయగూరలు మిక్కిలముగఁ బండినను. కష్టారము, అత్తపత్తి, ఆలివ్, రావి, తేలు, పొన్నచెట్లు వాఁలగ నున్నవి. జినును నిచ్చు చెట్లు పలురకములు కలవు. నవనాగు, అంజూరము, వారింజ, నిమ్మ, దానిమ్మ, పో, అత్తోర, అనాప, యింకను ననేకప్రకారము లగు ఫలములు గలవు. క్రొవలు, కలిపపండ్లునూడ మిక్కిలము. ప్రత్తి, నీలి, చొకురు మొదలుపెరి బ్రగును. ఉన్నతభూములందు గోనుములు, అరేటి, పొగాకు, కంకాను, బాగ్లీ, ఓట్లు భుష్కలముగ ఫలించును. పసుగును, ఉప్పుప్రదేశములందు చింతిలు, హమ్మలు పర్యాప్తగిని వృద్ధి బొందును.

పల్లపుమైదానములందు ధూభాగములందు ముఖ్యముగ సోబత్ నది ప్రసరించుకొండలలోయలు వినుచులకును, గుడ్డవృగములకును ఉనికిపట్టు. నదులు చాలవఱకు మున్నతీతోడను, నీటియేనుగులతోడను నిండియున్నవి. పెద్దవరు ఒత్తిగు లను జలనరము లెక్కువగఁ గలవు. విజుత పులులు రెండుప్రకారములు : మచ్చులుగలవి, నల్లనివి. సింహము ల నివాసస్థానము సానాల్హెండ్ వనభూమి. ఈదేశపునీవందు లతి భిరాంకరములు. తోడేళ్లు, అడవికుక్కలు, నక్కలు అపరిమితము. ఎలుగు లంతిగఁ గానరావు. పక్షిమ ప్రాంతములందు జిరాఫీ లెక్కువ. ఉత్తరమందలి దానికొండలు, సోభూములు జీత్రాలకును, అడవిగాడి నిలకు నాకరములు. కళ్లు గుప్పులు అగణితములు. వీనిలో అయిదాఱు చేతులేక పిగములననపి కన్నగుచున్నవి. 'స్యలా' యనుపేర నొప్పు మిక్కిలియపరూపమైన మృగ ముకటి కలదు. పునుగు పిల్లులు పలుచోట్ల దృగ్గోచరము లగుచుండును. కాని పీనిముఖ్యనివాసము గల్లాప్రాంతము. ఉడుతిలు, కుండేళ్లు, కోతులు అతివిస్తారము. కోతులలో ననేకజాతులఁ గాననగును. మైదానములనుండి ౧౦,౦౦౦ అడుగులయెత్తువఱకును గల ప్రదేశములం దికోతులు వాసముం జేయుచుండును.

పక్షులలో మిగుల సుందర మైనది నిప్పుకోడి. ఇవికాక ఈదేశ లకుఁ బనికివచ్చుపక్షులు, చిలక, కొంగ, నల్లపక్షి మున్నగునవియుఁ గలవు. డేగలు, గ్రద్దలు, గరుడుఁ డాదగాఁగల మాంసాహారిపక్షులును, కొంజులు, తిత్తిరులు, అడవిబాతులు, అడవికోళ్లు, పావురాలు సత్యంతముగఁ గలవు. పాము లంత యెక్కువగ లేవు కాని యున్నవి మాత్రము విషసంయుతములు. లేని యిచటినివాసులముఖ్యాహారము లలో నొకటి. మిడుతలు తండోపతండములుగఁ గలవు. సీతాకోక చిలుకలలో నొకవెయ్యిభేదములు కలవు.

కృషి, వ్యాపారమునాగ్గములు :— ఈ దేశమునందు లీల మిక్కిలి సారవంతమైనది. వ్యవసాయము విస్తారముగఁ జేయఁబడుచుండును. కొన్ని ప్రాంతములందు రెండుకార్డును, మరికొన్నిచోట్ల సంవత్సరము నకు మూడుకార్డును బండుచుండును. మొక్కశాస్త్రము, బాగ్గీ, రై, టేప్ (ఛాన్యవిశేషము), బూనీలు, ప్రత్తి, చెఱు ఎక్కువగఁ బండింపఁబడుచుండును. 'ఎకుప్పా' యను వేటొకవిధమున ఛాన్యము కలదు. దీనితో నల్లనిగొట్టెలు తయారుచుండును. పలుకముల నూనెగింజలు, చేన నీనగలు బొంగు కలిగియున్నవి. సుందర ప్రాంతమున కతే అనునొకమాలిక నొకరును, ౧౭,౦౦౦ అడుగులయొక్క గల ప్రదేశములందుగూడ బాగ్గీ, ఓర్, నీనులును అక్కడక్కడ గోరుములుపైతము పైరగును.

ఉన్నతభూములయందు మేకలబోవలు, నిమ్మపూములను బాకమానునందును సాగుచేసి విత్తనము వేయుచుండురు. గడ్డి యవరిమితము. కావున పశుసాలనమున కిది మిక్కిలి యుపయుక్తమైన ప్రదేశము. కోట్లకొలది గొలలనుండి లిచబడి గలవు. మేకలు, గొట్టెలు అసంఖ్యాకములు. ఇచ్చట ఉన్ని నిమ్మపొట్టెలు చాల తక్కువ. గుట్టములు మంచి బలముకలవి. కొండ లెక్కుటయందు చులుకైనవి కంచరగాడిదలు. ఇవి ౧౫౦ మొదలు ౨౦౦ ల పానుల వఱకుగల బరువును మోయుచుండును.

గల్లాప్రాంతవాసులు వ్యవసాయమునకుఁ దోడు బంగారము దీయు వ్యాపారముగూడ సలుపుచుండురు. వాలెగాజిల్లాయందు ప్లాటి నమ్మాడువు దొరకును. ఇనుము, నల్లబొగ్గు, పెట్టువ్వు, గంధము, రాగి, వెండి, రాయయిప్పు లోనగుపదార్థము లెక్కువగఁ గలవు.

ప్రసింపత్సర్గ మింట ౨౫,౦౦,౦౦౦ ల పానులవ్యాపారము జరగుచుండును. వ్యాపారమున కావశ్యకము లగు మంచినీరము లిచ్చట లేవు. ఫ్రంప్ సోమాలీలాండ్ నుండి లిబూనీపట్టణముననుండి రాజధాని యగు అడ్డిస్ అబాబావఱకు ౭౦౦ మైళ్లదూరముగల రైలు మార్గ మొకటి తప్ప వేటొండుమార్గ మేదియు వ్యాపారమున కనునైనది లేదు. గుట్టములు, ఒంటెలు, కంచరగాడిదలవ్వారా దేశమునఁ దక్కినచోట్ల వ్యాపారము జరగుచుండును. రాజధానినుండి తక్కిన పెద్దపెద్దపట్టణములకు టెలిగ్రాఫ్ సంబంధము కలదు. టెలిఫోన్ సంబంధముగూడఁ గలదు కాని నగరమువలపల నుచితప్రబంధము లేకుండుటచే వార్తలు సరియగువిధమున నడచుట లేదు. గల్లబాద్, రొజైర్స్, గంచేలాపట్టణములదారిని ఆంగ్లో - ఈజిప్షియన్ - సూడాన్ దేశముతో వ్యాపారము జరగుచుండును. వేటొకవ్యాపారమార్గము ఎరిత్రియా గుండ మస్సావానగరమువఱకును బోవును. మఱియొకదారి హరార్ మీదుగ బ్రిటిష్ సోమాలీలాండ్ లోని బెర్బరాపట్టణమువఱకును బోవును. కాఫీ, తోట్ల ముఖ్యమైన యెగుమతులు. ఇవి గాక బంగారము, వునుగు, దంతము, మైనము, జిగురు మొదలగునవియు నెగుమలి యగుచుండును. ఉప్పు, ఇనుపసామానులు, నానావిధవస్త్రములు దిగుమతి యగుచుండును. రాజ్యాదాయము 'కప్టము'లవ్వారాను, భూమి

పన్నులములమునను బ్రోవగుచుండును. రాష్ట్రాధికారు లగు గవర్నరులు అచైతనికులు. అందువలన నిచటియాదాయము నిలుకడగ నుండును. ఉత్పత్తియగు సమస్తపదార్థములమీదును పన్ను విధింపఁబడి యున్నది.

జనులు, మతములు :— అభినీనియాయం దనేకజాతులు గలవు. అన్నింటిలో చక్షిణ-అరేబియానుండి వచ్చిన సెమిటిక్కులు ప్రముఖులు. రెండుభాషల నిచటివారు వాడుచుండురు. అందు అష్టారిక్ రాజకీయభాష. ఎథియోపియన్ అనునామాంతరముగల గీజాభాష కూడ ఎక్కువప్రచారముండున్నది. ఇంపలిగిజమతము క్రైస్తవ మతము. నాల్గవశతాబ్దియందు ఈశిష్టుదేశమునుండి కులపతి యగు అగ్నాసియన్ కులనఁ బంపఁబడిన ఫ్రామెంటన్ ఆనువతఁడు మొట్టమొదట నీదేశమువారికి క్రైస్తవమతదీక్ష నొసంగెను. కాని యిప్పుడిది యొకవిచిత్రమున క్రైస్తవమతముగఁ బరిణమించినది. ప్రస్తుతము వీరు రోమనుకాథలిక్కులు గారు; స్రాటెన్ టెంట్ తెగలో జీరరు. కాప్తచ్చిక్కిఁ జెందినవారుగ నుండురు. మఱియు వీరిమతమును 'మానోఫ్రెన్డె'మత ముండురు. తరువాతి యూదులును నిచట నెక్కువగఁ గలరు. అఫ్గాన్, సోమాలీలాండ్, గల్లాప్రాంతములలో ముస్లాము లెక్కువ. ఇచ్చటి క్రైస్తవులు, సాధువులు; స్వర్ణదేశతలను నెక్కువగఁ బూజించుచుండురు. కాని విగ్రహారాధన ముచట లేనే లేదు.

వీరిలో నుపవాసములు చేయునాచారము కలదు. ఆయువ వాసము లతికఠినములు, అత్యంతదీర్ఘములు నైయుండును. జెనూసలేం నగరమునకు యాత్రపోవుటవలన పాపనాశనముననియు పాపస్వీకరణమున ముక్తి గలుగు ననియు వీరిదృఢవిశ్వాసము. ఇందుమూలమున వీరిలో బుగోహితులపని బాగుగ నున్నది.

దేశవిభాగము :— చక్రవర్తిచే స్వయముగఁ బాలింపఁబడు భాగము గాక షోవా, కాఫా, గల్లా, మధ్యసోమాలీ యను సామంత రాజ్యములును గలవు. పరిపాలనార్థ మిది పూర్వము టైగ్రె, అమ్బారా, గోబాం, షోవా లని నాలుగుమహామండలములుగ విభజింపఁబడియుండెను. కాని యిప్పటివిభజనము వేఱు. ఇప్పుడు పెద్దవి, చిన్నవి కలసి ౨౦ ప్రాంతములు. వానిలో గోబాం, ఉత్తర టైగ్రె, చక్షిణ టైగ్రె, బజెండిర్, హగర్, సలలే, వాగ్, జిమ్మా, లస్తా అనుపేరుగలవి ప్రధానమైనవి.

దేశచరిత్రము :— అనాదిగ నీదేశము నిరంకుశులగు రాజులచే బరిపాలింపఁబడుచువచ్చెను. ప్రాచీనకాలమున దీనికిని, ఈశిష్టు దేశమునకును నెక్కువసంబంధ ముండెను. కావున నీరెండురాజ్యములు సదృశావిషయమునఁ బరస్పరపోషకములుగ నుండెను. టాలెమిలకాలమునందు గ్రీకులయధినివేశము లీదేశమున నెలకొల్పఁబడియుండెను. క్రైస్తవమత మిదేశమునఁ బ్రవేశించినయారంభకాలమునందు క్రైస్తవచార్యులపలుకుబడి రాజానంద చల్లుచుండెను. కాలెడ్ అనురాజు

తనమతస్థులగు క్రైస్తవులను పీడించుచుండిన ఈమెదేశపురాజుపై దిండువెడలి యలేచియుండును. బ్రవేశించి యతనిని పరాశితుని గావించి యాదేశభాగము నాక్రమించుకొనెను. ఇదియే అలేబియా దేశమున నుత్తమకాలము. ఎఫ్సోపియనులు అలేబియాలోని సార వంతమును భాగమును వశపఱచుకొని విస్తారమైన వ్యాపారము నడపుచు హిందూదేశము, సింహళమువఱకుఁగూడఁ బ్రయాణముల సలుపుచుండిరి. మహమ్మదీయు లేడవశతాబ్దియందు విజృంభించుచుచే అభినీనియాబల మడచిపోయెను. తమమతమునకు శత్రువులైన తురుష్కులయొద్దికివలన అభినీనియాంతర్భాగమునఁ జేరి వీరు ౧౫-వ శతాబ్ది-అంతమువఱకును శిష్టప్రపంచమున కగ్గోచరు లైయుండిరి.

ఆఫ్రికాఖండముయొక్క ఈభాగభాగమున నేడో యొక క్రైస్తవజాతి కలదిని బహుకాలముగ గాలికబురుగ వినుచుండిన పోర్చుగీసుమతాచార్యులు ౧౮౯౦-వ సంవత్సరమున అభినీనియాను గనుఁగొనిరి. వీరికి నిగ్గిబ్రుస్ గిస్ (ఇది అభినీనియా రాజధానియు; రాజరా జని యర్థము)నకును స్నేహము కుదిరెను. క్రీ. శ. ౧౫౨౮ మొదలుకొని ౧౫౮౦వఱకును మహమ్మద్ గ్రాఫ్ అనుపేరుగల తురుష్కుమహాయోధునకును, అభినీనియాచక్రవర్తికిని జరగినపోరాట ముందు పోర్చుగీసులు నీగసునకుఁ దోడుపడిరి. హిందూదేశముననుండి కూడ సేనలు వచ్చియుండెను.

మహమ్మద్ గ్రాఫ్ గుండుదెబ్బచే మరణించుటవలన నీగసునకు సంపూర్ణజయము గలిగెను. తరువాత నితనికిని, పోర్చుగీసుల విమఘ్ అగు బర్దుర్దాసునకును వాదవివాదము లుప్పతిల్ల తత్కారణమున క్రైస్తవవాచార్యుఁ డాదేశమును వదిలిపోయెను. క్రీ. శ. ౧౬౯౮-వ సంవత్సరమువఱకును గొంపఱు యూరోపియనులు అభినీనియాకుఁ జోయి రాజును కలసికొనుచువచ్చిరి కాని యటుపిమ్మట నొకశతాబ్ది పర్యంత మచటి కెవరును జోయియుండలేదు.

క్రీ. శ. ౧౬-వ శతాబ్దిమధ్యకాలముననుండి యాదేశమునకు దక్షిణముగ వసించుచుండిన గాలాలనుజాతివారు మెల్లఁగ లోపలఁ బ్రవేశించి దేశము నాక్రమించుకొనిరి. ౧౮-వ శతాబ్ది-అంతమునఁ జక్రవర్తి వారిచేతులలోఁ జిక్కినను. తరువాతను చక్రవర్తిబలము క్రమముగ తగ్గుచుఁజోయి తుదకు సంపూర్ణముగ నష్టమయ్యెను. అదే కాలమున నొక సామంతుఁడు బలవంతుఁడై యతనిమంత్రి యనుపేరు పెట్టికొని రాజ్య మేలియుండెను. ఈప్రకారము ౧౮౫౫-వ సంవత్సరమువఱకు ననేకులు రాజు లైరి. ఆసమయమున లిజ్ కాసా యను నతఁడు మూడవ థియోడోర్ అనువిరుదముతోఁ జక్రవర్తిపదమును బొందెను.

ఇతఁడు అభినీనియాయొక్క పడమటిభాగముందలి కారా మండలమున ౧౮౧౮-వ సంవత్సరమున జన్మించెను. ఇతనిపినతండ్రి యగు డంబియాకారా, పెల్లానామకమండలములకు గవర్నరుగ నుండెను. అతనిమరణానంతరము లిజ్ కాసా కారామండలమునకు

మాత్రము పాలకుఁడుగ నియమింపఁబడెను. దీనితోఁ దృప్తి నొందక ఇతఁడనేకప్రయత్నముల సలిపి తుదకు ౧౮౫౫ లో చక్రవర్తి పదము నందెను. అపరిమితముగు రాజ్యకాంక్షచే నితఁడు తననాతన మాగ్ధమును చానే నిర్మించుకొనెను. మొట్టమొదట నితనికిని, ఆంగ్లేయు లకును మైత్రి యుండెడిది. కాని ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున నితఁడు బ్రిటిష్చక్రవర్తినికి వ్రాసిన యంపినయుత్తరమునకు జవాబే రానం దున సహజకోపుఁ డగునితఁడు బద్ధవైర మూనెను. ఎన్నిప్రయత్నము లొనరించినను ఈవైరము పోయినదికాదు. ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున నితనికిని బ్రిటిషువారికిని పోరాటము లారంభమయ్యెను. థియోడో చాలకాలము ప్రతిఘటించి పోరి విఫలమనోరఁగుండై తుదకుఁ బాటి పోవ యత్నించుచుఁ గార్యము గానక అత్తపాత్య చేసికొనెను. ఇతనిరాజధాని యగు మాగ్డలానగర మాంగ్లేయులవశ మయ్యెను. ఈయుద్ధమునఁ దమకు సాయ మొనరించిన బ్రిగీపాలకుఁడుగు కాస్సే యనునతనిని వీరు జోహన్నాస్ గా జనుపేర నాదేశమునకుఁ జక్రవర్తిగ నొనరించిరి. అటుపిమ్మట ఆంగ్లేయు లీదేశమును వీడిపోయిరి. జోహన్నాస్ ౧౮౮౯-వ సంవత్సరమునం దొకయుద్ధమున మరణిం చెను. యూరోపునందలి సభ్యులును, శక్తిమంతులు నగు ఫ్రెంచ్, జర్మన్, ఇటాలియన్, పోర్చుగీస్, బ్రిటిష్జాతులవారు ఆఫ్రికా ఖండమున వ్యాపారమున కని కొంతభాగమును జయించి కొంతభాగ మును తమతమయధీనము గావించుకొనిరి. అందు అభినీనియా ఇటాలియనులపాలఁ బడెను. వారిసాయమున పోవారాస్ (ప్రభువు) అగు మెనెలిక్కు అనునతఁడు అభినీనియాచక్రవర్తి యయ్యెను. ఈ దేశము ఇటాలియనులకు లోబడిన దినుపేక కాని నిజమున కెప్పుడును వారికి చెందియుండలేదు. ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమున ఇటాలియనులఁ గూడ నెదిరించి మెనెలిక్కు సర్వస్వాతంత్ర్యము వడసెను. ఇతఁడు ౧౮౯౭-వ సంవత్సరమున మాంగ్లేయులతో మైత్రి కలిగియుండునట్లు సంధి గావించుకొనెను. ౧౯౦౩, ౧౯౦౮ సంవత్సరములలో అభినీనియా, ఎరిత్రియా, మాదానుదేశములసరిహద్దులను బరిష్కరించుకొనుసంఘటన జరగెను.

ఈదేశపుప్రభుత్వము నిరంకుశము. అయినను ౧౯౦౩ లో నవంబరుమాసమున చక్రవర్తి అభినీనియా కొళిలనముగు సాంకుశ ప్రభుత్వము నొసంగెను. చక్రవర్తి యందఱపై నధికారి. అతనికి సాయము చేయుటకు ఒకసభ యుండును. సామంతరాజ్యములలోని రాజులును, మహామండలములలోనిపాలకులును నిందు సభాసదులుగ నుండురు. యూరోపునందలి మంత్రిమండలములవంటి మండలముల నైతము నితఁడు స్థాపనము గావించెను. ఇతనియొద్ద నెల్లప్పుడును ౧౫౦,౦౦౦ ల సేన నిలువ యుండెడిది. అందలిసైనికు లందఱును యూరోపియన్ సైనికులపద్ధతిని యుద్ధవ్యూహముల రచింప సమర్థులై అధునిక ప్రాస్త్రములం గలిగియుండిరి. ౧౯౦౩-వ సంవత్సరమునఁ బురుషు లందఱును దప్పక విద్య నభ్యసించవలయు నని యొకచట్ట మేర్పడెను. ఈదేశ విడివఱలో నాగరకతయందు పెనుకఁజిక్కి

యన్నను ప్రస్తుతము జాతీయభావ ముదయించుటవలన త్వరితముగ నభివృద్ధి బొందు ననుటకు సందియము లేదు.

వేలువేలుగ నున్న సామంతరాజుల నందఱ నేకీభవింపజేసి యొక్క రాజ్యము నడపుచువచ్చిన మెనల్ కిచ్చక్రవర్తి ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున మరణించెను. ఇతఁడు మరణించినవెంటనే దేశమం దెల్లకడల సుత్పాతము లుప్పలిలైను. ఇతఁడు బ్రతికియుండినకాలమున ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమునందే తనపాత్రుఁడగు లేజాయకును ఉత్తరాధికారిగను, రాన్ లెస్టర్ యనునతనిని రీజంటుగను నియమించెను. కాని రీజంటునకును, ప్రజలలో గొందఱు నాయకులకును, చక్రవర్తినిగని మధ్య మనోమాలిన్య ముండుటచే వీరు రాజ్య మొనరించుట పొసఁగియే యుండలేదు. ఇటు లుండ ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున చక్రవర్తిని ఏకాంతవాసమున కేగెను. ఆముఱునటిసంవత్సరమున లెస్టర్ మరణించెను. అంత లేజాయకు ప్రభుత్వాధికారమును దన చేతిలోనికి దీసికొనెను గాని యితనిపట్టాభిషేకముమాత్రము జరగి యుండలేదు. ఇతనిరాజ్యగృహకాంతరము దేశమున కల్లాలము లధికముకాఁగా మఱింత చుఁస్థితికి వచ్చెను. క్రొవ్యపూరితమైన యితని నిరంకుశపరిపాలనమును, ఇతని దుష్ప్రవర్తనమును, వీనియన్నింటిని మించిన యితనిమహమ్మదీయమతపక్షపాతమును దేశవాసులకు మిక్కిలి రోషపూరితులను జేసెను. చిట్టచివరకు పోమరీహంతునందలి ముఱు మల్ల యనువానిపక్ష. మాని మహమ్మదీయరాష్ట్రములగణరాజ్యము నొకదానిని కల్పింపవలయు నని యితఁడు ప్రయత్నింపఁబూన, చుట్టు ప్రక్కల నున్న యూరోపియకాజులకుఁగూడ నసహ్యము జనించెను. అంత ౧౯౧౬-వ సంవత్సరమున అచిన్సీయాచరిక్కి మఖ్యులగు వగు అబూనా ఇతనిని జాతిమండి బహిష్కరించెను. అంతట రాజ్య మందలి ప్రముఖులును, గొప్పప్రాంతములరాసులను ఇతని సింహాసన భ్రష్టుని గావించి మెనల్ కిచ్చక్రవర్తిహాతు రగు జొడియాను చక్రవర్తినిగను, రాన్ బుఫారీని సామ్రాజ్యమునకు రీజంటుగను నేర్పాటు చేసిరి. మఱియు నీటఫారీ రాసుల కందఱకు రాసుగను, రాజ్యసింహాసనమునకు హక్కుదారుగను బ్రకటింపఁబడెను. ఇందులకుఁ గారణ మితఁడు రాజకుటుంబమునకుఁ జెందినవాఁ డగుటయే కాక ఇతని భార్యయు నీరాజవంశములోనిదే. ఇట్లు లేజాయకును పదభ్రష్టుని గావించి నూతనరాజ్యప్రబంధకర్తల సేర్పఱుచుటవలన దేశమందనేకోపద్రవము లుప్పలిల్ల వానిపరిణామముగ భయంకరయుద్ధములు జరగెను. లేజాయకుయొక్కతండ్రి రాన్ మైకేతో అనునతఁడు గల్లా ప్రాంతమున నొకగొప్పనైస్యమును సమహర్షి కుమారునకుఁ దోడ్పడ యత్నించెను. కాని ౧౯౧౬ నందు సాగలైయొద్ద జరగినయుద్ధమందు వేలకొలది సైనికులు హతులు కాఁగా నితఁడు సంపూర్ణపరాజయము నందుటయే కాక కుదకు కత్తువులచే కైదిగఁ బట్టువడెను. లేజాయకు పాటిపోయి మొట్టమొదట కొన్నాళ్లు దనకలిప్రాంతమునఁ దిరిగి నిమట ట్రైగ్రయిలాకాయందుఁ బరిభ్రమించుచు కుట్రలఁ బన్నుటచే ౧౯౨౧-వ సంవత్సరమునఁ బట్టుకొనఁబడెను. వీనపాటకులకు ౧౯౧౩

నందు రాజ్యపట్టాభిషేకోత్సవములు జరగినవి కాని వీరిపదవులు సదా అపాయకరము లై యుండెను. గొప్పగొప్పరాసు లందఱును సగము స్వాతంత్ర్యమును బొందిరి. లేజాయకు పట్టుకొనఁబడునంతపర్యం తము అతనిపక్షమునా రందఱును నూతనప్రభుత్వమువారి నెదిరించుచునే యుండిరి. కాని రీజంటు టఫారీ కష్టముల సహించి తనబుద్ధికుశలతవలన దేశము నంతను నొక కేంద్రప్రభుత్వము క్రిందికి దీసికొనిరాఁగలిగెను. స్వదేశమున స్థిమితము నెలకొనినపిదప లండన్, పారిస్, రోమునగరములకు రాయబారుల నంపెను. ఈరాజ్యవిప్లవకాలమున నిజమునకు రాన్ బుఫారీకిఁ దోడ్పడినది బిబూనీసుండి రాజధానివఱకు నిర్దింపఁబడినవైలుమార్గ మనియే చెప్పవచ్చును. ఈమార్గనిర్మాణము వలన బయటిసమాచార మితనికిఁ దెలియుటకును, ఇతనివృత్తాంతము బయటివారలకుఁ దెలియుటకును మంచిసౌకర్యములు గలిగెను.

టఫారీయొక్క భార్య రాన్ మైకేలుయొక్క పాత్రి. ఈమె యందలికి కిడ్నలుకుమారులు, ముగ్గురు కుమార్తెలు జనిందిరి. కావున నితనియనంతరము రాజ్యపుహక్కుదారులకై పోరాటములు కలఁగవలసినయవసరము లేకపోయెను.

అనంతరము టఫారీయొక్క స్థితి బాగుగ పాగుకొనిపోయెను. ౧౯౨౨-వ సంవత్సరమున ఏడేకవగరమును జూచునిమిత్త మితనికిఁ గొలఁదికాలమువఱకు రాజధానిని నదలియుండవలసినవచ్చెను. ౧౯౨౩-వ సంవత్సరమున నితఁడు ౨౦ మంది యితరరాసులతోఁగూడి ౫ నెలల వఱకుఁ బర్యటన మొనరించి, యూరోపునందలి ముఖ్యనగరముల సందర్శించినవచ్చెను. ఈరెండుసంవర్షములందుఁగూడ రాజధానినగరమునఁ గాని, రాజ్యమున మఱియే ప్రాంతమందైనగాని యుపద్రవము లేమియు సంభవించియుండకపోవుటవలన నితనిస్థానము స్థిర మయ్యె నని తలఁపవచ్చును. యూరోపుదర్శనానంతరము టఫారీ తనదేశమున ఉన్నతికరములగు మార్గములఁ బెక్కింటిని ప్రవేశపెట్టఁగలిగెను. రాజధానియందొక విశ్వవిద్యాలయమును స్థాపించి యూరోపియకాశికుల నందు నియోగించెను. ఈపాశ్చాత్యసంపర్కమువలన దేశము క్రమక్రమముగా నభివృద్ధిలోనికి వచ్చుచున్నది.

ఈయచిన్సీయాదేశమును చుట్టుముట్టి ఇటలీ, ఫ్రాన్స్, గ్రీస్, బ్రిటన్ వారలు రాజ్యముల స్థాపించుకొనియున్నారు. వీరుముగ్గురలో బ్రిటిష్ వారికి నీదేశముతో నెక్కుడుసంబంధము; ఎందుచేత ననగా బ్రిటిష్ రాజ్యపుసరిహద్దు రెండువేలమైళ్లమార్గముగల యచిన్సీయాదేశమును చుట్టియున్నది. అందువలన నీరెండుజాతులవారిమధ్య నెక్కువ సంఘటన జరగియున్నవి. ౧౮౮౩-వ సంవత్సరమున అచిన్సీయా, ఈజిప్టుకుఁగల తగవుల పరిష్కారమునిమిత్తము, అచిన్సీయాయందు బానిసవ్యాపారము దొలగించువిషయమునను సంధి జరగెను. ఇటులే వ్యాపారము మరల సరిహద్దులపరిష్కరణము, ఆయుధములఁ దెప్పించు కొనువిషయముల గూడ నందును, నీలనైట్, టనాసరోవరముల నీరు వాడుకొనుటనుగూర్చి ౧౯౦౨-వ సంవత్సరమునందును, మరల

సరిహద్దుల విషయమున ౧౯౦౩ నందును, మరల దినుముతులమీద సుంకము మున్నగువానివిషయమున ౧౯౦౯-వ సంవత్సరమునను సంఘము జరిగియుండెను. ౧౯౦౯ న అమెరికాలో వ్యాపారవిషయకసంధి జరగెను. ౧౯౦౮ న ఇటలీ, ఫ్రాన్సుదేశములు తూర్పుదిక్కున సరిహద్దుల విషయమున సంధి చేసికొనెను. ౧౯౨౬, ౧౯౨౭ లందు హోలెండ్, జాపానుదేశములు క్రమముగా వ్యాపారిక, మైత్రి సంఘముల జేసికొనెను.

టఫాకీయొక్క ప్రయత్నమువలన నిపు డీదేశము 'లీగ్ ఆఫ్ నేషన్స్' నందు స్థానము వహియున్నది. ౧౯౨౮-వ సంవత్సరమున రీజంటునకును, చక్రవర్తిని యును హొదాయరాణికిని మనస్పర్థలు కలిగెను. అంత రాజ్యములోని ప్రముఖులయూదేశమునారము టఫాకీ తన్నే రాజుగఁ బ్రకటించుకొనెను.

అబుతాలిబ్ కలిం — ప్రసిద్ధుడైన నొక ఈరాజు దేశపుకవి. మొదట జహంగీరుచక్రవర్తి కాలములో నితఁడు హిందూదేశమునకు వచ్చెను. తరువాత తనదేశమునకు మరలిపోయి షాజహానుషాహకాలమున మరల ఢిల్లీకి వచ్చెను. షాజహా నితనికి గొప్పదిరువ మొసఁగి భవాదికముతో విశేషముగ సమన్వించెను. 'ముఫర్రానామా-ఇ-షాజహాన్' అనుదేశ నితఁ డొక గ్రంథమును రచించెను.

అబుల్ ఆలాఉల్ మా ఆరీ (౧౭౩ - ౧౦౫౭) — సిరియాదేశమున జన్మించిన ఒక గొప్ప అరబ్బీకవి. ఇతఁడు పవిత్రముననే తండ్రిని గోల్పోయెను. ఇది యొనవాలుకేండ్లకే గ్రుడ్డితనము గూడ సంభవించినది. అయినను మిగుల పట్టుదలతో నితఁడు ఆరాబ్బా, అంటియోక్, ట్రిపోలీ మున్నగు పట్టణములకుఁ బోయి చుచ్చటిపండితులకడ చదువుకొని గొప్పపాండిత్యము గడించెను. అటుపై బాగ్దాదు పట్టణమునకు పోయి యచటఁ దనపాండిత్యమువలన గొప్పదేరు సంపాదించెను.

అబుల్ కాసిమ్ — కామ్రూక్ మీర్జాకుమాగుడు, హుమాయూన్ చక్రవర్తి తమ్ముడు. క్రీ. శ. ౧౫౫౭-వ సంవత్సరమున అక్కరుచక్రవర్తి యితనిని గ్వాలియరుకోటలో శైదుచేసెను. తుదకు చంపించివైచెను.

అబుల్ ఘాజీ బహదర్ (౧౬౦౫ - ౧౬౬౩) — ఇతఁడు ఖైవాప్రభుత్వమును కుమారునకు నొప్పించి చెంగిస్ఖాను యొక్క వంశచరిత్రమును వ్రాసెను. అయ్యది జర్నల్, ఫ్రెంచి భాషలలోనికి తరువాత తర్జుమా చేయఁబడినది.

అబుల్ ఫజల్, షేక్ — అక్కరుచక్రవర్తికిఁ బ్రాగస్తేహీతుఁడు, మంత్రి, చరిత్రలేఖకుఁడు. ఇతఁడు 'షేక్ ముబారక్' అను సంఘసంస్కర్తయొక్క కుమారుడు. ఈతఁడు ౧౫౫౧-వ సంవత్సరము, జనవరి ౧౮-వ తారీఖున ఆగ్రా పట్టణముందు

జన్మించెను. అప్పుడు 'ఇస్లాంషా' రాజ్యము చేయుచుండెను. అబుల్ ఫజల్ అను కవి యితని యన్న. ముబారక్ మహమ్మదీయ మతమునందు పిచ్చినమ్మకము గలవాఁడు కాఁడు. అందుచే నితరమహమ్మదీయులవలన నాతని కపాయము కల్గునట్లుండినందున నాతఁడు తన పుత్రులను ఆగ్రాలోనే విడిచి పాటిపోయెను. అన్నదమ్ములయిన అబుల్ ఫజల్, ఫజల్ ఇద్దఱును తండ్రిమతానుసారముగనే పారసీక-అరబ్బీభాషల నభ్యసించిరి. సమనైదుసంవత్సరములు వచ్చువఱకే యితఁ డెన్ని విద్యలనో నాధించి గొప్పపండితుఁ డనిపించుకొనెను. ఆతనినిఁబిది యాకాలమునం దొక క; కలగు. 'ఇన్ ఫహాని' అను నొక పూర్వకవితే రచింపఁబడిన గ్రంథ మతనికి దొరకనట! అంతలిపుట లన్నియు దినిఁగయుండెను. ఆతఁ డా సగభాగమును దినప్రజ్ఞచేఁ బూరించెను. తరువాత సంపూర్ణప్రతి యొకటి దొరకెను. దీనికి దానికిని శబ్దభాగము కొంత యున్నను మొత్తముమీద గ్రంథములోని భాగము పోకుండు అబుల్ ఫజల్ దానిని పూరించె నని స్పష్టపడెను.

౧౬

అబుల్ ఫజల్

ఈతఁడు మొదట నేకాంతవాసమునం దుండి కొందఱు శిష్యులకుఁ దన విద్య నేర్పుచుండెను. కాని ౧౫౭౦ లో నీతనికి ఈతన యన్నవలన అక్కరుచక్రవర్తితో స్నేహము గలిగి దినదినాభివృద్ధిని చెందెను. అప్పటికే యాతఁడు మహమ్మదీయులమత గ్రంథ మైన 'కురాన్' మీద వ్యాఖ్య వ్రాసియుండెను. ఈతఁ డితరమహమ్మదీయులవలఁ గాక అన్ని మతములయందును సమభావము గలవాఁడు. అన్ని మతములందును సత్య మున్న దనియు, ఒకమతముకంటె నింకొకమత మెక్కు డని చెప్పటకు వీలు లే దనియు నీతని యభి

ప్రాయము. ఇతఁ డేకత్వరమతవాది; ఆకాలమునది 'రామమోహన గాయ్' అనియే చెప్పవలెను. ఇతఁడు తన యభిప్రాయముల నన్నింటిని అక్కగునకు నేర్పి యాతనిని తన ప్రజలలో నన్ని మతములవారిని సమత్వముతోఁ జూచునట్లు చేసెను. అక్కగు అన్ని మతములవారిని బిలిపించి మతసభలను జరపె నని మన మెఱుంగుము. ఆసభల కీతఁడే కారకుఁడు. అందుచే నీతనిని మతావేగ లగు మహమ్మదీయుల హిందు వనియు, వాఙ్మేళం జనియు నిందించిరి. ౧౮౯౨ లో ఈతనికి 'రెండవేల మార్కుల'దానీ యియ్యబడెను. ఈతఁ డెల్లప్పుడును అక్కగునోయూపిఁ దిరుగుచుండెను. ఈతనితండ్రి యైన షేక్ ను బాబ్ ౧౮౯౩ లోను, అన్నయైన ఫైజ్ ౧౮౯౫ లోను ప్రీతేమి లయిరి. ౧౮౯౬ లో నీతఁడు వైద్యాధిపతిగ పట్టమున కంపఁ బడెను. అప్పుల రాజపుత్రుఁడైన మరాఠా, వైద్యాధిపతి యైన ఖాన్ ఖాన్ డాంకేరి. వారి మద్యగ్రతలలఁ గలిగిన వాదముల నన్నింటిని ఈతఁడు గోచరించినదియొక్క పత్రికయు నీటిని వాదకతప్ప మిగిలిన పట్టములు లన్నియు సాధించి తన బంధువైన ఖాన్ దేశ్మి రా జుల బహుమతిగాను పంపింపఁజేయును ప్రస్తుతాట్టి చాంబ్ లోనో నయిటాల మైన సంఘ చేకొని యున్నదను ఖాన్ గాయనోద్ధర గలవొకఁడు. అంతి నన్న రొత్తని వారునవేలమార్కులదారు గావం చెను. అనీగుగిథముయుద్ధములోను నీతఁడు తన హరుషముఁ జూపెను (౧౮౯౨). పట్టదేశమునందలి వ్యవహారములను జక్కఁజెల్పుటకై చక్రచక్రీకృజనును మరలఁ బంపెను. అతఁ డెచ్చట మిక్కిలి సాగు పముఁ జూపి బాతీవాపునమును స్వాధీనమునుకొని 'మహ్మ' యను నానిని బాంబాయ్ లెను. అతఁడు తిరిగి ఢిల్లీకి వచ్చుచుండగా రాజ పుత్రుఁ డయిన సలీము (తిరువాత జహంగీరు చక్రవర్తి) ప్రేరణ కలసి యాంబాంబాయ్ లోని 'అబ్దు' రా జయిన బక్ సింగుచేర్చుడఁ దానముచే నీతనిని ప్రేరణఁ జంపెను (౧౩ ఆగష్టు ౧౮౯౨). అతని తల అలహాబాదులో నున్న రాజపుత్రునికే బంపెను. ఈ సమాచారము దెలిసి అక్కగు మినుల దుఃఖించి 'రెండుదినములవఱకును పిల్లవానివలె' కేళ్ళుచు నిద్రాహారములు లేకయుండెను.

అబుల్ ఫజల్ ఆకాలమునాటి గొప్ప సద్గురైనను అతనినీరి సాంఘాదేశమునం దాచంద్రార్థ ముండుట కాలని యున్నతో న్యోగము కారణము గాదు. అతనిచే రచియింపఁబడిన 'అక్కగు నామా', 'అయినీ అక్కరీ' అను చరిత్రగ్రంథ రాజములే యిందు లకుఁ గారణములు. మొదటదానిలో అక్కరుచక్రవర్తియొక్క చరి త్రము సరి ప్రసముగను, సుమనోహరముగను రాజ్యాభిషేక మైనతగు నాత నలువదియేడుసంవత్సరములనొకట, అనఁగా అబుల్ ఫజల్ మర ణించినసంవత్సరమువఱకును వ్రాయఁబడియున్నది. రెండవదానిలో, అప్పటిరాజ్యవిధానమును, రాజ్యసైన్యవివరమును, దేశమందలి యితర విశేషము లన్నియును వివరముగా వర్ణింపఁబడినవి. ఆకాలమునది దేశచరిత్రమున కీతనిగ్రంథములే ముఖ్యాధారములు. ఇతఁడు పంచ తంత్రగ్రంథమునుగూడ పారసీకములోనికి భాషాంతరికరించెను.

'మత్తబాని అల్లామి' అను నొక గ్రంథ మితనిది గలదు. ఇందు నత నిచే గొప్పగొప్పవారికి వ్రాయఁబడిన యుత్తరములు సంగ్రహింపఁ బడినవి.

మొత్తముమీఁది నితఁ డొక యద్వితీయపురుషుఁడు. సత్య సంఘాత, సర్వసముఁడు. అక్కరుయొక్క ఉత్తమోత్తమపరిపాలన మనకుఁ ప్రేరకుఁడు, కారకుఁడు.

అబుల్ ఫరాజ్ , మార్గిగరిజాన్ అబుల్ ఫరాజ్ (౧౨౨౬-౨౬) — ఈతఁడు హీబ్రూకుమారుఁ డని యథమిచ్చు 'ఎభ్రయా' యని పిరియనువారిచేఁ బిలువఁబడుచుండెను. కాని సామాన్యముగా సర్వత్ర ల్యాటిన్ నామమైన 'బార్ హీబ్ర యన్' అనియే వ్యవహరింపఁబడుచుండెను. ఇతఁడు ఆఫ్ఘినియాలోని నులాటి గుఱుప్టమున జనించెను. గ్రీకు, అక్కరీ, సిరియాభాషల నభ్యసించినతరువాతఁ దత్త్వశాస్త్రము, వైద్యశాస్త్రము, దైవవిషయక శాస్త్రము నేర్వకొనుటయందుఁ గృషి చేసెను. ఆంటియోక్ అను ప్రదేశమున విద్యాభ్యాసమును జేయుట మగించి అచ్చటిమఠము లోనే వైరాగ్యదేశమును ప్రారంభించెను. ఇతఁ డనేకస్థలములయందు మతిసుగవు (బీషప్పు)గ నుండెను. సిరియాదేశమునందు జనించిన సంశిత ప్రముఖులలోను, కవివరులలోను నితఁ డొక్కఁడు. ఇతని గ్రంథములలోఁ బ్రపంచచరిత్ర మనియొకగ్రంథము ప్రధాన మైనది.

అబుల్ ఫైజ్ (౧౨౭౩-౧౩౩౧) — డెమాస్కస్ పట్టణమునందు జనించెను. మతమునకై డింజియాత్ర చేసిన క్రైస్తవ పీఠులలోను, మంగోలియావారిలోను జరగినయద్ధములయందు బాహు శక్తి మాపియు, కలముశక్తి మాపియు కేరు తెచ్చికొనియెను. ఇతఁడు హామాదేశమునకు సుల్తానుగ నుండెను గాని యిల్లుప్రమామె లుక్ నుల్తానునకు సామంతుఁడగు నుండెను. ఇతఁడు చరిత్రమును, ధర్మగోళమునుగూర్చి గ్రంథములను వ్రాసెను.

అబుల్ ఫైజ్ (౧౫౪౭-౧౫౯౫) — ఈతనితండ్రి షేగు షేక్ ముబారక్, అక్కరుచక్రవర్తియొక్క ముఖ్యమంత్రి యగు అబుల్ ఫజల్ అనునతఁడు ఈఫైజ్ యొక్కతమ్ముఁడు. వీరిద్దఱును అక్కరు చాల గౌరవించి గొప్పపరిపులంగు నియమించెను. చక్రవర్తి గూఢాసాపంకితుఁ డగు ఘిజాలీ చనిపోయినపుడు (౧౫౭౨) అపవిత్ర ఫైజ్ కి లభించుటయే కాక యాతనికి 'కవిచక్రవర్తి' యనుబిరుదు మాడ నొసంగఁబడెను.

అబుల్ ఫైజ్ అసాధారణప్రజ్ఞ గలవాఁడు. చరిత్ర, తత్త్వ శాస్త్రము, వైద్యము, వ్యాసరచన, ఉత్తరములు వ్రాయుట - ఈపను లయం దీతనికి సమాను లేవ్వరును లేరు. 'నిజామి' యనుగొప్ప పండితుఁడు రచించిన 'కంసా' అనుకావ్యమువలె నుండువానిని వ్రాయుటకై ప్రయత్నించి విదు గొప్పపరిపూర్ణముల నీతఁడును రచించి ప్రసిద్ధి కెక్కెను. అక్కరుకొరికపై రామాయణమును, మహా

భారతములోని రెండుపర్వములను, పారసీక భాషలోనికి తర్జుమా చేసెను. నలఁమయంశులకఁగి వ్రాసి దానికి 'నల్ దమన్' అనునామ మిడెను. సంస్కృతవాఙ్మయమును, హిందూజ్ఞానకాస్త్రములను జాల కృషి చేసి చిదువఁ బ్రయత్నించినమహమ్మదీయులలో మొదటియాతఁ డీ ఘోషయె. ఈతఁడు భాస్కరాచార్యవిరచితము లగు బీజగణితమును, లీలావతీగణితమును, పారసీక భాష కనువదించెను. ఈతఁడు పారసీక భాషలోనికి సంస్కృతకావ్యములను, వేదాంతకాస్త్రములను పరివర్తనము నేయుటయే కాక తనంతట తాను కొన్ని పుస్తకములను వ్రాసెను. అబుల్ ఘోష వ్రాసిన గ్రంథములలో మిగుల గొప్పది కురాను అను మహమ్మదీయమత గ్రంథముపై వ్రాసినవ్యాఖ్యానము. దీనిని రచించుట కీతఁడు చాల శ్రమపడెను. తనభాషలో ఇరువదియేనిమిది యక్షరము లుండఁగ చుక్కలు లేని పదుమూడక్షరములనుమాత్ర మే ప్రయోగించి పుస్తకమును బూర్తి గావించెను. ఇట్టి గ్రంథమునే మఱియొక దాని నితఁడు రచించెను. ఈతఁడెరబ్బిభాషలోగూడ గొప్ప విద్వాంసుఁడు. ఈతఁడు సుమారు ౧౦౦ పుస్తకములను రచించెను. కొంతకాల మితఁడు రాజతనయుల కుపాధ్యాయుఁడుగ నుండుటయే కాక రాజకీయవిషయములలోఁ జాల జోక్యము కలిగియున్నటులు కావవచ్చుచున్నది. ఈతఁడు కొంతకాలము రామబారిగ నండి అక్కరుమన్ననకుఁ బాత్రుఁడయ్యెను. ఈసంగతి నీతఁడు 'బదోసీ' యను చరిత్రకారునికి వ్రాసిన లేఖలవలనఁ గనఁబడుచున్నది. ఈతఁడు బాల్యముననుండియు నుబ్బసమునకు లోనై దానివలననే మృతి నొందెను.

అబుల్ మాల్ షా — ఈతఁడు అక్కరునొద్ద నొకస్వ డుద్యోగము చేసి, ఆతనితోఁ గలసిించి, కాబూలుదేశమునకుఁ బోయెను. అక్కడ 'మిర్జా మహమ్మదు హాకిము' అను అక్కరునొద్ద రుదే ఈతనిని కరుణించి తనయొద్ద గొప్ప ఉద్యోగమున నియమించెను. అంతియే కాక తనసోదరి యగు మెహరున్ నీసాబేగమ్ అను నాపె నీతని కిచ్చి పెండ్లిచేసెను. కాని ఈతఁడు అక్కడఁగూడ తన దుర్వృత్తి మానలేదు. ఏలగుననైనను కాబూలురాజ్యము తాను సంపాదించుటకై ౧౫౬౪ లో హాకిముకల్లియు, తనయత్తగారును నగు నాపెను చంపించెను. ఆమెధర్త పేరునకుమాత్ర మే రాజు గాని ఈమెయే సర్వకార్యములను జూచుచుండెడిది. అట్టియసాధారణప్రజ్ఞ గలిగినయాపెను జంపి, బాలుఁడగు నాపెతనయునకు తాను రక్షకుడ నని ప్రవర్తింపఁజొచ్చెను. అప్పటికిని ఆతనియుద్దేశ మాబా లుని వధించి వారసులు లేకుండఁ జేయుటయే. అప్పుడు తాను తప్పుక రాజు కాఁగల ననుకొనెను గాని ఈతఁడు తలచినటులు జరగలేదు. ౧౫౬౪ లోనే బదక్షాన్ దేశమునకు యువరా జగు మిర్జా సులైమాన్ అనునతఁ డీతని యుద్ధమున నోడించి, వధించి, ఆరాజ్యమును తనదేశమునకుఁ జేర్చుకొనెను. కాని ఆతఁడును కాబూలును రెండుసంవత్సరములమాత్ర మే పాలించెను.

ఈతనికి వబదీ యను కవిత్వసంబంధ మైన విరుడుపేరు కలదు. ఈతఁడు ప్రసిద్ధి వడసినవిద్వాంసుఁడు.

అబుల్ హసన్ — ఈతఁడు జహంగీరుచక్రవర్తిః ప్రధానమంత్రి. రాణి యగు నూర్జున్ ను ఈతనిసోదరి. ఈతనికి ముగ్గురు కొమార్తెలును, నలుగురు తనయులును కలిగిరి. మొదటి హుతు గను ముమ్తాజ్ మహల్ జహంగీరుకుమారుఁ డగు షాజ హానున కిచ్చి వివాహము చేయఁబడెను. ఈతనికుమారులు కడు ప్రసిద్ధిగొన్నవారలు. అలంగీరుచక్రవర్తిః ఈ హసన్ మతవిషయక గురువుగా నుండెడివాఁడు. ఈతఁడు ౧౬౪౧-సంవత్సరమున లాహోరులోఁ జనిపోయెను.

అబుల్ హసన్ కుతుబ్ షాహ (౧౬౭౨ - ౧౬౮౭) — ఇతఁడు గోలకొండలోఁ బ్రభుత్వముచేసిన కుతుబ్ షాహి వంశములోని చివరవనాబు. అబ్దుల్లా కుతుబ్ షాహ అను అఱవ నవాబున కీతఁడు మేనల్లుడు. ఆతనిహత్యకుగూడ వివాహ మాడి యాతనితరువాత గోలకొండరాజ్యమునకు నవా బయ్యెను. ఇతని కవిత్వసంబంధ మైననామము తానాకాహ. ఇతనినే మనవారు తానీషా

సుల్తాన్ అబుల్ హసన్ తానీషా

యందురు. ఇతనియొద్దను అక్కన్న మాదన్న లను వారలు నుండు లుగ నుండిరి. శివాజీ దక్షిణమును జయింపఁజోవునయమున హసన్ తో సంధిచేసికొనిపోయెను. అందువలన పైరమూని విభాత్యరము

నవా బగు అబ్దుల్ కరీం దిర్రోఖానుతో గలసి గోలకొండపై దండెత్తెను. కాని మంత్రిలసాహాయ్యముచే తానీమ శత్రువుల జయింపఁ గలిగెను. అందుచే నీమంత్రిల నెలులయిన నాశనము నొందింపవలె నని పట్టుపట్టిన వైరులతోఁబాటుతో ఔరంగజేబు గోలకొండకు వీడు నెలలు ముట్టడిచేసి ౧౬౮౭లో ఈరాజ్యమును జయించి తానీమను చెఱఁ బట్టి (౨౨-వ సెప్టెంబరు) దౌవులతాబాదుగర్గమున చెఱసాలలో నుంచెను. ఇతఁ డాదుర్గముమీఁదనే ౧౭౦౪-వ ప్రాంతమున మృతుఁ డయ్యెను. ఇతఁడు డక్షిణదేశపుహిందూస్తానీభాషలలో రసవంత మైన కావ్యములను జెప్పెను.

అబూ అబ్దుల్లాహ్ అహమద్ ఇబ్న్ హంబల్ — ఇతఁడు సున్నీముసల్మానులలోని నాలుగవ సనాతన సంప్రదాయముయొక్క స్థాపనాచార్యుఁడు. క్రీ. శ. ౭౮౦-వ సంవత్సరమున బాద్షాదునగరమందు జన్మించెను. ఇతఁడు యాజీఫ్ ఇబ్న్ హరూన్, యాహ్మద్ ఇబ్న్ సాదు లనువారియొద్ద విద్యాభ్యాస మొనరించెను. క్రీ. శ. ౮౧౧-వ సంవత్సరమున అశాఫీ యను విద్వాంసుఁ డొకఁ డేతెంచి బాద్షానునందు పదేకము లొసంగుచుండ నితఁ డాయనన్యాభ్యాసముల నాలకించుచుఁ గాలక్రమమున తౌకీక పారమర్థికవిద్యలం దత్యంత నైపుణ్యమును గాంచెను. మహమ్మదు యొక్క నీతివాక్యములు లక్షకంబు నెక్కుడుగ నితనికిఁ గంఠస్థము లైయుండెను. ఇతఁలో కురాను అనాది యని కొందఱును, సాదియని కొందఱును వాదించి నితఁ డనాది యనువారిలోనివాఁ డగుటచేతను, దత్తాలపుఖలీఫా రెండవక్షమువాఁ డగుటచేతను నితనిం దెఱసాల యందుఁ బెట్టించెను. కాని యీఖలీఫాయనంతరము సింహాసన మెక్కిన ఖలీఫా యుదార్ సవ్యభావుఁ డగుటవలనఁ బరమతసహన ము నీతి మపదేఖించి తనతండ్రి కారాగారమునఁ పెట్టించినవారి నందఱును విడిపించెను. అప్పు డీహంబాలునిగూడ విడుదల చేయుటయే కాక ఖలీఫా తనదర్బారులోనికిఁ బిలిపించి మిగుల సత్కృతపూర్వముగ వెయ్యిమొసరీలను గానుకగ నర్పింప నితఁడు వాని నంగీకరింపఁ డయ్యెను. పిదప నితఁడు ఇమాముపదము నొంది సంసారముననుండి విరక్తుడై యేకాంతమునఁ గాలము గడపుచు ౭౫ సంవత్సరముల ప్రాయమున కాలధర్మ ముండెను. ఇతనియంతిమసంస్కారావసరమున ౮ లక్షలపురుషులు, ౬౦ వేలస్త్రీలును నితనినిమానమువెంటఁ బోయిరి. ఇతనిమరణమును గాంచి తత్ ప్రభావమున ౨౦ వేలమంది యూదులు, క్రైస్తవులు మహమ్మదీయమతము నవలంబించినట్లు చెప్పుదురు. ఇతని తరువాత నితనియనుయాయులు నూఱుసంవత్సరములపర్యంతము బల కాలమైయుండిరి కాని పిదపఁ గ్రమక్రమముగ క్షీణించిపోయిరి. ఇప్పుడు వీరలు అరాచియాదేశములో నచటనచటఁ గానవచ్చు చున్నారు. ఇతనిగ్రంథములలో ముఖ్యమైనది మసనద్ అనునది యొకటి. ౩,౫౦,౦౦౦ సంప్రదాయములలోనుండి యేర్పడినది వ్రాసిన ౩౦,౦౦౦ సంప్రదాయములవిషయము లిందుఁ గలవు. ఇంద్రియ

ముల లోఁబడివిశ్వాసవిషయమునఁగూడ నితఁ డొకగ్రంథమును వ్రాసి యున్నాఁడు. ఇస్తాయీల్ అల్ బుఖారీ, మజ్లీం ఇబ్న్ దావూద్, అనువార లితనిశిష్యులే. ప్రస్తుతము వాహిదీ లనువారు హంబాలుని యుపదేశములను గొంతవఱ కనుకరింతు రని చెప్పుదురు.

అబూ అబ్దుల్లాహ్ మలిక్ ఇబ్న్ అనాస్ — సున్నీమహమ్మదీయులలో వేటొక సంప్రదాయమునకు జన్మదాత. క్రీ. శ. ౭౧౬-వ సంవత్సరమునం దితఁడు మదీనానగరమున జన్మించి మహమ్మదుయొక్క ప్రత్యక్షమయాయి యగు సాహల్ ఇబ్న్ సద్ చేయునుపదేశములను గ్రహించెను. ఇతఁడును బ్రఖ్యాతి నొందిన విద్వాంసుఁడు. కొన్నికొన్ని విషయములలో మతభేదము లుండినప్పటికి నితఁ డిహం అబూ హనీఫాతో మైత్రిగలిగి యతనితోఁ బ్రసంగ ములను జేయుచుండెడివాఁడు. ఖలీఫా హరూన్-అల్-రశీదు మదీనా దర్బార్ధా మేఘినసమయమున నీయననుగూడ సంఘర్షించి తనకును, దన కుమారులకు నుపదేశ మొనరింపుఁ డని వేడుకొన నితఁడు వారిదగ్గ జకుఁ బోవొల్లనందున ఖలీఫా తనకొడుకుల నీయనకడ కంపెను. సంప్రదాయపుతగాదాలలో నితనితీర్మానమున కదురాదువారు లేరు. అంతిమదినములలో నితఁడు వారమునకు హుఁడుదినములుమాత్ర మే భోజనమును చేయుచు మతగ్రంథావలోకనముతోడను, ఈశ్వర ధ్యానముతోడను కాలము గడపియుండెను. ౭౯ సంవత్సరముల ప్రాయమున నితఁడు దేహము విడనాడెను. ఉత్తరాఫ్రికా, బార్బరీ యిలాకాలలో నితనివాక్యములు ప్రమాణములుగ గ్రహింపఁబడు చున్నవి. ఇతనితరువాత సున్నీలలో మఱియొకతెగను స్థాపించిన అన్ శఫీ యితనిశిష్యుడే. ఇతఁడు రచించిన ముఖ్యగ్రంథము ముసత్తా. ఇదియే యాయనయనుయాయులకుఁ బ్రమాణగ్రంథము.

అబూ అలీ కలందర్ — ఒక గొప్పముసల్మానుసాధువు. ఇతఁ డెన్నియో యద్భుతములఁ జేసి చూపుచుండువాఁడు. ఈరాజ్ దేశ మితనిజన్మస్థానము. కాని హిందూదేశమునందలి పానిపట్టునగర మున నెల్లప్పుడును నివసించుచుండెను. క్రీ. శ. ౧౩౨౪-వ సంవత్సర మున పానిపట్టునగరముననే తుద కితఁడు మరణించెను. అబూఅలీ కలందర్ సమాధి చాలఁ బవిత్రముగ భావించి నేటికిని ఎందఱో ముసల్మానులు దానిని బూజింపఁబోవుచుండురు.

అబూకిర్ — ఈశివుడేశముయొక్క ఉత్తరతటమున అలెగ్జాండ్రియానగరమునకు నీకాన్యముగ ౧౪౪ మైళ్లమీఁదఁగల యొకశివుపల్లె. దీని నానుకొని ఈజిప్టు - రోమకు - గ్రీకు - పురాతన శిథిలస్థానము లనేకములు గలవు. ఈపల్లియప్రక్కనుండు అఖాతముచే నిది గుప్తనీధిము. అందు ప్రాణమదేశమునందలి విప్లవవిగ్రహకాల మున ప్రేంచివారి నావికాసైన్యములకును, నాయకరత్నములలో నొక్కఁడగు నెల్మనుచే నడుపఁబడిన ఆంగ్లేయనావికాసైన్యములకును పోరయ్యె. ఆంగ్లేయులు విజయం లయిరి. ఆయుధమును నైలుయుద్ధ

మని వ్యవహరించుట కలను. అబూకర్ ప్రాంతముల నాసమయమున మతీ రెండుయూధములు జరగెను.

అబూతలిబ్ — మహమ్మదుయొక్క సత్పుత్రుడు. ఇతఁడు మహమ్మదు యొక్క సంగతుఁడుగఁ గొంతకాల ముండెను. ఇతఁ డబీజనకుఁడు. ముసల్మానులముతము నితఁడు స్వీకరించుచుండెను. కాని యీ సంగత్యనములపర్యంతము మహమ్మదునకు విశ్వాస పాత్రుఁడుగ నుండి యతనిఁ గాపాడెను. మహమ్మదీయశక మారంభించుటకు మూడుసంవత్సరములు ముందుగానే యితఁడు కాలార్తము నందెను.

అబూతలిబ్ భాగ్, మిర్జా — ఈతఁడు ముగ్గీవాఁడు. ౧౭౫౨ లో లక్ష్మీనగరమున జన్మించెను. నవాబ్ ఆసఫ్ జాల్లా యనునతనియొద్ద ౧౭౭౫ లో ఉద్యోగమునకు ప్రవేశించెను. కొంతకాలముతరువాత నాపనిని వదిలుకొని గోరఖ్ పురపుక శిక్షకు నొద్దను కొలువునకుఁ జేరెను. తరువాత నీతఁడు కొంతకాలము లక్ష్మీనగరమునకు రెసిడెంటుగ నున్న మిడిల్టన్ అను ఆంగ్లేయునియొద్దను ప్రవేశించెను. ఆస్పత్రితఁడు రాజా బల్బదారుసింగు ఆనునతని జయించుటలో, ఇంగ్లీషువారికి చాల సాయము చేసెను.

ఈతనికి కొన్ని ఇక్కట్లులు తలపించుటచే ౧౭౯౯ లో ఇంగ్లండునకు ప్రయాణ మయ్యెను. లండనునగరమున, ఈతఁడు 'పారసీకయువరాజు' అనువిరుదముతో సంబంధించి చాలగౌరవంపఁబడెను. ఆతఁ డక్కడ నున్నకాలములోను, విజ్ఞానాలో సంచారము గావించిన ఇతర ప్రవేశములలోను తాను చూచి గమనించి తలపి కొనినవిషయములను ఒకపుస్తకమున న్రాసి యుంచుకొని, తిరిగి ఇండియాకు వచ్చినతరువాత ౧౮౦౩ లో కృష్ణపటిచి ప్రకటించెను. వానిని లండనునగరవాస్తవ్యుఁ డగు చార్లసు స్టీవార్టు ౧౮౧౪ లో ఇంగ్లీషుభాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఈతఁడు ౧౮౦౬ ప్రాంతమున చనిపోయెను.

అబూదావూద్ — ఇతనియసలుపేరు సులైమాన్ ఇబ్న్ అల్ అకాస్ అల్ సబిస్తానీ. క్రీ. శ. ౮౨౪-వ సంవత్సరములో బసరానగరమున జన్మించెను. మున్నీసంప్రదాయములవిషయమున నితఁ డాఱు మంచిగ్రంథముల సంగ్రహించియున్నాఁడు. వానిలో నైదులక్షలసంప్రదాయములనుండి యేతీన ౪,౦౦౮ సంప్రదాయములంగూర్చిన వివరములు కలవు. ఇతనిమరణకాలము క్రీ. శ. ౮౯౭.

అబూబకర్ (౫౭౩-౬౩౪) — ఇతఁడు గజ సంగత్యనానంతరము రెండున్నరయేండ్లకు, అనగా క్రీ. శ. ౫౭౩ లో మక్కానగరమునందు కొరై ఘజాలికిఁ జెందిన 'బానితాయమ్' వంశమందు జననమందెను. అబూబకర్ తండ్రిపేరు ఓద్దక్; కాని యతఁడు అబూ కుహఫా యని ప్రఖ్యాతి కెక్కియుండెను. ఇత

యసలుపేరు అబ్దుల్లా. అబూబకర్ (ఒం డెప్పిల్లలతిండ్రి) అను పేరు ఏకారణమున నితనికి వచ్చినదియుఁ దలయును. క్రీ. శ. ౫౭౦-వ సంవత్సరములో ఈ మహమ్మదామొక్క అబీసీనియాన్ గవర్నరుగఁ జూపాన్ ఏమగులంగుతో మక్కాను ముట్టించియుండవలసిన నావర్తమునకు గజసంగత్యన ముని పేరు వచ్చినది. మైగంబరునోలు నుండి మొదలైన ప్రతివాక్యమును సత్పుత్ర ముని యున్నావు చేయుచుండి నందున నితనికి అన్ విద్ధి అనుపేరు గలిగినది. మహమ్మదు 'వండ్ల యూడినవారిలో' నితనిపొందులైన నావే సాముక్కతియొ కన్య గావును నితనికి కన్యతండ్రి యనుపేరు కలిగెను. ముఁతయు నతనికి 'అబీక' (ముత్తండు) అను పేరును ముండెను. నవాకొన్ని నుండి ముత్తండ్రివలన ననో, లేక సుంపిరాకృతి గలిగియుండిననో యితిని ముత్తండ్రివలన నెమరువచ్చినదిని యనునానింపఁబడినది. ఆకాలమున మక్కాను బరీ పాలించుకాకాము' పదివంశముల పరికి జుండియుండెను. వానిలో అబూబకర్ తండ్రి మొకటి మృత్యుండుననుచుండ 'కొప్పక'పు (నేరములలో) కన్యల విధింపుల కధికాము వీరివంశమున యుండెడిది. ఇతనికాలము దిత్తిడే యట్టిపంపముల విధింపునాండెడివాడు.

మహమ్మదీయముతము నకలంపించుటకుఁ బూర్వ మితినిననా చారి మంతిగఁ దలయును. కాని యప్పుటి కొన్ని ఘటనములవలన నితఁడు విగ్రహములను బూండుకమునను విముఖులగు నుండి వట్టి తేలియుచున్నది. ఒకనాఁ డితినితండ్రి ఇతని 'నే' విగ్రహము చెంతకుఁ గొంపోయి దానికి ననుసాగించు గావించు మనియు, నది పూజార్థ మైనదినియు వనింప నితఁడు జనుకాడక తండ్రి గూఱును బాలించెను. కొంతకాల కితినిజనముల కమములు పైకావుటచే నితఁ డావిగ్రహమును పరిపాలించి తన కార్యాలిగ నుంపింపున నాకాగి మొనఁగు మనియు, ధరించుటకు వస్త్రముల నిచ్చునియు వేడి ప్రతిపదియు గానక కినిసి రానిని చేతఁ బూని పూజార్థమును పదార్థము వసుధువేని కామకొ మ్మని నుడువ నందులనును ప్రతిపదాన 'మేమియు నగపడవందునఁ జీతిలోనిరానిని దానిముగముపైఁ గొట్ట నది నేలఁ గూరెనట. ఇట్టియట్టి ప్రాయములు గలిగియుండిననాఁ డెగుట వలననే మహమ్మదు నూతనమతావిష్కారమును జేయు నితఁడు చింటనే యతనియనుయాయయై తనపర్యవ్యయము నాధర్తమునకై ధారిపోసెను.

ఇతఁడు పొడుగుపాటి పలునని శరీరమును, స్నిగ్ధములైన నేత్రములును, నెత్తయిన నుగురును గలిసి సుందరరూపమున నొప్పుచుండెడివాఁడు. మొట్టమొదట నితఁడు వస్త్రములవ్యాపారమును జేయుచు నందువలన నమితమైన దానధర్తము లొనరించుచుఁ దేరు ప్రతిష్ఠలను గాంచెను. ఇస్లాము ననలంబించినపిదప నెడఁదనో దాసుల - ముసల్మానుమతమును స్వీకరించుటచే నన్యమతస్థులక్రింది బాధపడుచున్నవారల - దాసత్వముననుండి ముక్తుల గావించెను. ఒక పుడు బైరులవలనిధియ మొక్కుడుకాఁగా 'కర్' అనుపేరుగల గుహలో దాగికొనియుండ నితనికిని, నితనిగురు వగు మహమ్మదునకును పాలకు

సమూహాన్ని 'అమిర్ బిల్ ఖాఫ్' అనుకూలం. అనుకూలం ఉన్న విధిని పంపిణీ చేసినా సరే, నూతనమతం వలన బలమైన వారైనా, దన సంపత్తిని బాలమట్టం కా గర్వప్రచారమునిమిత్తమే వినియోగించి యుంటుంటేనే ప్రభుత్వం నలువదివేల రెచ్చములు గలిగియుండిన యితనినిగూడా మక్కానుండి మదీనాకు బాటప్రయాణమునుగూడ తీసుకు వెళ్ళి, ౧౫,౦౦౦ ల రెచ్చముల మాత్రం గుండునట్లు! ఇతనిని తరలించును గుడించి మహమ్మద ప్రక్షిప్తమైనగా, కలగు. దాని ముగించుటలో నితనిని మించవలయు నని ఓమర్ కల్లెప్పుడును నిలబడినట్లుగా ఉన్నాడు. ఒకప్పుడు ముగ్ధులైన కార్తమకొబుకు యథాశక్తి ప్రశ్నలు నోసించుచు ఉన్న మహమ్మదు తనవారి సంతోషం నడుగు గలిగినవారు తోచినలాగున సమయ నిచ్చిరి ఓమరు తనకూడా దానిలో సగము పైగంబరులకేము గావించి యాతనిని దృఢపరచి అబూబకరును మించిన నని సంతోషించుచుండెను. అంతరము జరిగిన ఇష్టానుష్ఠానము, అంబుతో పోటు అబూబకరునుగూడ సంతోషమున కేమి నిరూప చేసికొంటి వని పైగంబరులకేము. ఇతర ఉల్లాస, పైగంబరును దినవారీకై నిలువచేసి కొంటి నని వదిల పది విని ఓమరు లజ్జా క్రాంతుల వయ్యెనట.

అని సిద్ధిక్కుముక్క దుహగర్వనిష్ట లక్ష్యంతి ప్రశంసనీయును లై నది. మహమ్మదోకనాడు దినపథ్యుల వారోకించి,

‘మీలో నెవరైన నీదినమున మహాసత్త త మాచరించితిరా?’

‘మీలో నెవరైన నీదినమున నీటి కన్న మిడితిగా!’

‘మీలో నెవరైన నీదినమున నోగులను నేవించితిరా?’

అని మహమ్మదుగూడ యాడుపర్యయములను ‘నే’ నని అబూబకర్ ప్రశ్నలైన మొదలగా పైగంబరు రాసంభోధించి యతనికి దృఢపరచుచు లభించు నని సుదీననట!

ఇతని నిరాడంబరత్వము, దరిద్రోగిపరిచిరిగనుగూర్చిన గాళ్లు మఱికొన్ని గలవు. మదీనాపీఠం నును నొక మాటుగూలప్రదేశ మందు గన్నులు లేని నీదముడుసలిస్త్రీ యొకతె నివసించుచుండెను. ఆదినములలో అబూబకరు ఖలీఫాగానుండి ముసల్మాన ప్రజలను బాలించుచుండెను. ఓమరున కాముడుసలివార్త తెలియ నతడు స్వయముగ బోయి యామెకు గావలసినయశసరముల సమూహాన్ని వచ్చుచుండెడి వాడు. కొన్నిదినము లైనతరువాతను దనకంటె ముందుగ నెవరో వచ్చి యామెను విచారించి పోవుచుండినట్లు లతనికి బాడకట్టినది. అంత మటునాడు ఓమరు వార్తను దలిసికొనవలె నను నభిప్రాయముతో బ్రతిదినమునకంటెను ముందుగ నచటి కేగ నచటి కప్పటికే ఖలీఫా వచ్చియుండెను. అప్పుడతనికి గలిగిన విస్తయమునకు మేర తీసుకొండెను.

సిరియాదేశముపై దండెత్తి పోవుసమయమున నేనానాయకుడగు ఓసామా గుట్టును నెక్కి నడచుచుండ నతనితో నాయుధసంబంధమైన విషయముల ముచ్చటించుచు ఖలీఫా పాదచారియై యతని

ప్రక్కను నడచిపోవుచుండెను. అప్పుడు నేనానాయకునకు సిగ్గులు గుట్టుమువనుండి దిగబోవ ఖలీఫా యతనిని వారించి తాను భగవంతుని మార్గముపై నడచుచుండినందున దృష్టివియు లే దని యతనిని సమాధానపఱచెను. ఇంత యెందుకు? బాలికలు మేకలపాలు దీయు నప్పుడు ఖలీఫా సామాన్యమానవునివలె వారికి దోహదపడుచుండెడి వాడు.

ఇతడు మంచివిద్యాంశుడు. తనకాలములో బ్రసిద్ధికెక్కిన వక్తలలో నొకడు. కురా నంతయు నితనికి గంభీరముగ వచ్చి యుండుటచే మహమ్మదీయకపర్యాయములు అబూబకరును ఇమాం గావించవలయు నని ప్రయత్నము చేసెను.

అదిగాక ఆకాలమున సరేబియాదేశములో నివసించుచువచ్చిన బాతులయొక్కయు, వంశములయొక్కయు నితీవృత్తములను అబూబకరు బాగుగ తెలిసియుండెను. స్వప్నములో గనుపడినవిషయములను విశదీకరించుటయం దితనితో నులలాడునవారు మహమ్మదు తక్కువేటొకరు లేకుండిరి. ఒకనాడు తిలసిహుడు రను అయ్యేనాకు ముగ్గురు చంద్రులు తనయింటిలో దిగినట్లు స్వప్నము రంగగా నామె దానిని దండ్రీ కేటగించెను. అతడు ఉది విని యామెయింటిలో మువ్వరు ప్రఖ్యాతపురుషులు పాతిపెట్టబడుదు రని నచించెను. ఇతడు చెప్పినది కాలాంతరమున నిజముగనే తేలినది. ఎట్లనగా మహమ్మద్, అబూబకరు, ఓమరు - వీరు మువ్వరు నామెయింటియందే ఘోషాపనము గావించబడిరి.

కొంతకాలమునకు మహమ్మదుసాహబున కొకస్వప్నము కలిగెను. అందులో దాను, అబూబకరు ఇరువురు నొకనిచ్చెనమీయగ నొకరి కంటె నొకరు ముందుగ లై కేగవలయు నని ప్రయత్నించి తుదికు దానే ౨౪ అడుగులకృత్యానముతో మొదట ప్ర కేగెను. ఈవార్త నతని కేటగింపగా నతడు నని తనకంటె ౨౪ సంవత్సరములు ముందుగ లైగంబరు పరలోకమున కేగు నని వక్కాణించెనట! తరువాత నటులే జరిగినది.

తాను నవ్వి నగర్వప్రచారమునిమిత్త మితడు తనసర్వస్వమును వెచ్చించి దారిద్ర్యమును స్వీకరించెను. ఖలీఫాపదము నందియు నితడు మతకపిండిని దినుచు, మతకవస్త్రముల ధరించుచు దన కాలము సంతయు గడచెను. పైగంబరుమరణాంతరము ముసల్మానుల కంఠంబకు నాయకుడుగ నెన్నుకొనబడినతరువాత మఱుగట్టినదినమున నితడు తనయింటికి గావలసినవస్తువులను దెచ్చికొనుటకై యథావార్తము మార్చెట్టునకు బోవుచుండ మార్గమధ్యమున ఓమరు తట్టపడె యితనిని వెనుకకు మరల్చి కొకాధ్యక్షునియొద్దకు గొనిపోయి యతనికి, నతనికుటుంబమునకును గావలసినవానివిషయమున గట్టుదిట్టములను జేయించెను. బ్రతికి యున్నంతకాల మిట్లు సామాన్యజీవనము గడపి యపసానకాలమున దనయొద్ద మిగిలియుండువస్తువుల నన్నింటిని ఓమరునకు బంపవలసినదిగ దనకూతున కాజ్ఞాపించెను.

ఏనాధర్మములయొడల నితర భయము గలిగి యింతటి కాంత విత్తుడై యుండియు నితఁడు ధైర్యసాహసములందుఁ గొఱతనపడి యుండలేదు. మతప్రచారము సేయఁగడఁగిన మొదటిరోజులలో వైగంబరున కనేకులు ప్రబలశ్రువు లుండిరి. అబూబకరు తన ప్రాణములకు తెగించియు సతని రక్షించుచుండెడివాఁడు.

బస్త్రయుద్ధములో నితఁడు మహమ్మదునకు చాయగ నుండి కొరై ఘలయాక్రమణముననుండి కాపాడెను. మక్కాయందు రాజ విద్రోహు లెక్కుడుగ నుండ మదీనాపైతము తగినసిద్ధిలో లేనపుడు మున విదేశ మగు సిరియాపై దండయాత్రకుఁ బంపెను. మహమ్మదు మరణానంతరము మక్కావాగు లించుక ధర్మవిముఖు లగునట్లు గన్వింప వారితో సంది గావించుకొంద మని ఓమరుసలహా నీయ నితఁ డందులకు సప్తుతింపక ధైర్య మవలంబించియే తనకార్యమును సాధించుకొని విముఖు లైనవారి నందఱును మరల మార్గములోనికిఁ దెచ్చెను. ఇంకను నితనిధైర్యసాహసముల పరిబ్రుదుట కితనికాలమున జరిగిన యనేకజయసమేతములైన యుద్ధములే కారణము.

మహమ్మదుమతము నవలంబింపకపూర్వమే యితని కిద్దలు భార్య లుండిరి. వారిలో నొకతె కాతిలా. ఈమెజనకునిపేరు అబ్దుల్ ఉజ్జా. ఈమెవలన నితనికి అబ్దుల్లా యనుకొడుకును, ఆసమా యను కూతురును గలిగిరి. రెండవభార్య అమీరుయొక్క కూతురు రుమాక్. ఈమెవలన అబ్దుల్ నామాక్ అనుకొడుకును, అయేషా యనుకూతురును జనించిరి. ఇస్లాముమతమును స్వీకరించినతరువాత మదీనాలో మఱియిద్దలు భార్యలను పెండ్లాడెను. ఖారిజా అస్సారిహూతు రగు హబీబా. ఈమెవలన 'ఉమ్మకుల్లుమ్' అనుకుమారుఁడు పుట్టెను. అమీనుకూతురు రగు ఆసామా యితనినాల్గవభార్య. ఈమెయందఱికి మహమ్మదీయకుమారుఁడు గలిగెను. కాతిలా తప్పఁ దక్కినవారందఱు నితనిమరణానంతరమునఁగూడ జీవించియుండిరి.

అబూబకర్ తుఫ్ఫులక్ — తుఫ్ఫులక్ వంశీయుఁ డైన ఫిరోజ్-షాచక్రవర్తి మునుమఁడు. జఫరుఖాను అనునతనికుమారుఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౫౯-వ సంవత్సరములో ఘియాసుద్దీన్ తుఫ్ఫులక్ వధింపఁ బడినతరువాత నితఁడు ధిల్లీచక్రవర్తి యయ్యెను. పదునెనిమిదివలల కాలమే యితనిపరిపాలనము సాగినది. అటుపై నితనిపితండ్రి యైన మహమ్మదు తాను చక్రవర్తి యైనట్లు చాటించి కాంగ్ డాలోని నాగర్ కోటనుండి సైన్యమును దీసికొని ధిల్లీ దిశకుఁ బయనమయ్యెను. తుదకు మహమ్మదే జయించెను. అబూబకర్ మేవాడదేశమునకుఁ బాటిపోయెను. కాని పట్టుపడి మీరటులో బైదీగా నుంపఁబడెను. తుద కాయవస్థలోనే మరణించెను.

అబూలహబ్ — అబూముత్తలిబ్ యొక్క కుమారులలో నొకఁడు. మహమ్మదుయొక్క పితృవృద్ధుఁడు. ఇతఁడు మహమ్మదునకు బద్దవైరి. ఇతఁ డతని నవీనమతము స్థాపితముకాకుండుటకై తనయావచ్చుకొని వినియోగించెను. ఇతనియసలుపేరు అబ్దుల్ ఉజ్జా. కాని

యగ్నిజనకుఁ డనునర్థ మిచ్చునీపేరు నితనికి మహమ్మదే ప్రధానము చేసియుండెను. వైగంబ రొకపర్యాయము తనదైవసందేశమును విని పించుటకై బందుగుల నందఱును విలిపించి వారల కుపదేశముం జేయుచుండ నబూలహబ్ మహమ్మదుని దిట్టి రాతితోఁ గొట్టఁబోయెనట. దానిపై నితనిని కపించుచు నుడివినమహమ్మదువాక్యములు కురానులో నుదాహరింపఁబడియున్నవి. బస్త్రనందు జరిగినయుద్ధములోఁ దన వారికిఁ గలిగినయపజయమువలన భిన్నుడై లహబ్ మరణించెను. కురానునందుఁ బేర్కొనఁబడిన మహమ్మదుదేవాసంబంధులలో నితఁ డొకఁడు.

అబూనీంబేర్ — అఫ్రికాదేశమునందలి నైలునదీతీరమున నూర్బియాదేశమునందుఁగల ఒకదేవాలయము. ఇందుఁగల నూర్బినివిగ్రహము ౬౫ అడుగులయొక్క గలిగియుండును.

అబూహానీఫా — సుప్రసిద్ధుడైన సున్నీ ఇమాము. వారిలో హనీఫాసంప్రదాయమున కాదికర్త. ఇతని తండ్రిపేరు సాలీకు. జన్మస్థానము కూఫానగరము. ఇతఁ డానగరమునఁ బట్టు వ్యాపారముం జేయుచుండెడివాఁడు. ఇతనిసితామహుఁడు కాబూసు నివాసి యని వాడుక. హనీఫా సున్నీ ముస్లిములకుఁ బ్రమాణభూతుఁడైన భవిష్యద్వక్త. తురుష్కుస్తానము, తారారము, హిందూస్తానము లోనగు దేశములలో నితనిసిద్ధాంతములు ప్రమాణములుగఁ దీసికొనఁబడుచున్నవి. ఇమాం అబూయూసఫ్, ఇమాం మహమ్మద్ అనువార లితనిశిష్యులు. తర్కముం దితనికి నెక్కుడగు సామర్థ్య ముండెను. దారుస్తంభమును సువర్ణస్తంభ మని దాని నటులే ఋజువు చేయు వాఁడట!.

అబెల్ — కురాను, వైబిలసిద్ధాంతముల ననుసరించి సృష్టియందలి ప్రభుత్వములయందైన ఆదాముయొక్క పెద్దకుమారుఁడు. ఆదాముయొక్క రెండవకొడుకు కైను. వీరిద్దలు నొక్కొక్క చెల్లెలితోపాటు కవలపిల్లలుగ జన్మించిరి. ఈడు కచ్చినతరువాతను కైనుచెల్లెలితోడ నబెలున, అబెల్చెల్లెలితోడఁ గైనును వివాహ మాదులాగున నాదాము సంబంధముల నేర్పాటు గావించెను. కాని యీయేర్పాటు కైనునకు రుచింపకపోయెను. తనచెల్లె లెక్కుడు గుందరి యగుటవలన నామెను దాన పెండ్లి యాడఁడలఁచెను. ఆదాము వీరితగవు దీర్చునిమిత్రము దేవునకు బలి యియ్యవలె ననియు, నెవరిబలిని దేవుఁడు స్వీకరించిన వాడు కైనుచెల్లెలిని పెండ్లియాడ వలయు ననియు నిర్ధారణము చేయ నిరువురును దేవునకు బలి నొసంగ నియ్యకొనిరి. అబెలు బలసినగొట్టెపోతు నొకదాని నిచ్చెను. కైను ధాన్యపురాశి నొసంగెను. దేవుఁ డగ్నిరూపమున సాక్షాత్కరించి గొట్టెపోతును గ్రహించెను. కాని ధాన్యము నంటఁడయ్యెను. ఈలాగున కైను విఫలమనోరథుఁడై యబెలుమీఁద ద్వేషము వహించెను. కాని తండ్రిసమక్షమున సతని కేవిధమైన యపకారము చేయుటకు నితని కవకాశము దొరకదయ్యెను. అనంతరము ఆదాము తీర్థ

యోత్ర కై చనియుండ నితః డన్నను మనముట్టించి గూకేశ్వరము నేమిచేయుటకును దోచక విచారించుచుండెను. ఇంతలో దైవప్రేరేపణముగ నొకకాకి మఱియొక చచ్చినకాకిని ముక్కునఁ గఱచికొని వచ్చి కైను చూచుచుండఁ దనచంచువుతో భూమిని ద్రవ్య యం దాచచ్చినదానిని వైచి మంటితోఁ గప్పెను. దానిని గ్రహించి కైను గూడ నేలను ద్రవ్య యన్న శవము నందు వైచి మంటితోఁ గప్పి వైచెను.

అబెలార్డు , పేరె (౧౦౭౯ - ౧౧౪౨) — ఇతఁడు నేదాంతి, తత్త్వశాస్త్రజ్ఞానము గలవాఁడు. నాంటీకునగరమునకు సమీపమునం గున్న పాలేట్ గ్రామంబున జన్మించినందున డాక్టరు పలాటిసన్ అను బిరుదుమును గాంచెను. తత్త్వశాస్త్రీయమైన నామవాదమునకును (Nominolism), నాస్తవికవాదమునకును (Realism) చర్చ ముప్పురముగా జరగినకాలమునం దితఁడు జీవించి యుండెను. ఇతఁడు గోసలికొకడను, అతనికి ప్రతిపక్షవాదియై, చాంపోనగరవాసియు నైన ఉల్లియస్కొడను తత్త్వశాస్త్రము నభ్యసించెను. ఇతనికి ముప్పుదిగూఱుసంవత్సరములు వయస్సు వచ్చునపు టికి యూగోపుఖండమున నొక మహాబోధకుఁ డని విశేష ప్రఖ్యాతి వహించెను. అందువలన 'నోటర్ డేమ్' (Notre Dame) అను ప్రదేశమున నతనిచే స్థాపింపఁబడిన పాఠశాలకు నానాదేశములనుండి విద్యార్థులు వచ్చి విద్యాభ్యాసము చేయుచుండిరి. ఇతఁ డన్నివిధములయిన చర్చలను విడిచిపెట్టి సర్వసామాన్యముగా సంతటను వ్యాపించియున్న పిడినాచిపద్ధతిని (Dogmatism) తిరస్కరించి గుణాగుణములను దెలుపునట్టి విమర్శనీయ మైన పద్ధతిని (Critical) తనబోధ యందు నవలంబించెను. ఇతనినిగూర్చి యొక చిత్ర మైనకథ లోకములో వ్యాపించియున్నది. అయ్యది హెలాయిసి యనునామె అబెలార్డును మోహించుటనుగూర్చినది.

ఈమె 'నోటర్ డేమ్'లో మతాచార్యుఁడుగ నున్న ఫుల్ బర్టు యొక్క మేనగోడలు. ఈమతాచార్యుఁడు తనసంరక్షణలో నున్న మేనకోడలిని అబెలార్డు మోసపుచ్చె నని నమ్మి ఆయనమీఁద మాన నష్టమును గల్గించునట్టి దోషము నాకోపించెను. తరువాత అబెలార్డు సెయింట్ డెనిస్ అను ప్రదేశమున సన్న్యాసిగ నుండెను. అగ్గంటూయిల్ అను ప్రదేశమున హెలాయిసి సన్న్యాసినిగ నుండెను. ఇతఁడు శ్రద్ధమతమును (పావండమతమును) బోధించుచున్నాఁడను కారణముచేత సాయిసోస్సన్సులో (Soissons) నుండు న్యాయ సభనా రితికి కారావాసశిక్ష విధించిరి. అశిక్ష ననుభవించినప్పటికీ నాతఁడు విక్రాంతి గోరి పరాక్లిటు (ఋష్యాశ్రమము)నకుఁ బోయెను. అక్కడ కనేకవిద్యార్థులు పోయి వానిచుట్టును జేరి యుండిరి. ఇతఁడు బ్రిటానిలో నొక మతమునకు నధిపతి యయ్యెను. చివర కతనిని బావండమతమునాఁ డని దూషించిరి. ౧౧౪౨ లో

నాతఁడు మృతుఁ డయ్యెను. క్రైస్తవమతమును గుఱించి యాతఁ డనేక గ్రంథముల వ్రాసెను.

అబే — యూరపుఖండమునందలి మతాధ్యక్షురారికి అబే యని పేరు. ఇట్టిమతములలో స్త్రీలుమాత్రమే యుండురు. ఈపద వికి నియమింపఁబడువారు ౪౦ యేండ్లవయసుగలవారైన నైయుండ వలయును. లేకున్న నేమతముపై నీయధికార మొసంగఁబడుచున్నదో దానిలో ౮ సంవత్సరముల సబంధము గలిగినవారైన నైయుండ వలయును. మొత్తముమీఁద మతములో నుండువారికే యొకరి కీపదవి యొసంగఁబడుచుండును. దానిలోనినా రెల్ల నామెయాజ్ఞల ననుసరింపవలసినదే. జర్మనీదేశములో నీపదవి కెక్కువగౌరవము కలదు. రాజకన్యలుగూడ నప్పుడప్పుడు మతాధ్యక్షు లగుచుండుట కలదు.

అబోరు కొండలు — అస్సామున కుత్తరపు సరిహద్దులలో నున్న యొకకొండలవరుస. హిమాలయపర్వతముల నొకకాఖయై యిది. ఈకొండలలో నివసించు ప్రజలు అనాగరకులు. వీరికి అబోరు లని పేరు.

అబోరులు — అస్సాముదేశమునకు కుత్తరపు సరిహద్దు మీఁద హిమాలయముయొక్క యొకభాగమునకు అబోరుగుట్ట లని పేరు. ఈ గుట్టలకుఁ దూర్పున దిబాంగ నదియు, పశ్చిమమున సిమోననదియుఁ గలవు. ఈ గుట్టలమీఁదను అబోరు¹ లను అడవి జాతివారు కాఁపుర ముండురు. అబోరు లనఁగా 'అజకు' లని యర్థము, అనఁగా వీరు స్వతంత్రులు, ఒకరికి లోఁబనువారు కారు. ఎటులను, ఇతరులకు నలవి కాని పర్యతారణ్యప్రదేశమునం దుండుటచే నితరరాజుల కెవరికిని వశులు గాక స్వతంత్రముగ నుండురు. కావున వీరి కీపేరు వచ్చెను. అస్సామీలచే వీరి కీ పేరు పెట్టఁబడినది. వీరు తిబెత్తు, బర్మాదేశములవారిలోనుండి పుట్టినట్లు తోచుచున్నది. వీరిలోఁ జాలవఱకు బ్రిటిషు సరిహద్దునకు వలపల తిబెత్తుసరిహద్దు లోనే యున్నారు. అబోరులలోఁ గొన్నికాఖలు గలవు. దిబంగ నదియొద్దను నున్నవాంద్రు తాము 'పాచము' నార మని చెప్పుకొని యెదిరు. 'మెంబు' అనునది వీరిపల్లెలలోఁ దెగ్గది. వీరిలో గ్రామమున నొకపెద్దనాయకుఁ డున్నను, జను లందఱును గూడి గ్రామవ్యవహారములను జేసికొనియెదరు. ప్రతిగ్రామ మొక చిన్న ప్రజాప్రభుత్వ మనియె చెప్పవలెను. గ్రామములోనిజను లందఱును సమానులు. చిన్న వ్యవహారము గాని, పెద్దవ్యవహారము గాని అందఱును కలసి విచారించి చేయవలెను. ఇట్లందఱు ననుదినము కలయుటకు నొకయిల్లు కట్టఁబడును. దీనిని మొరాంగ్ అనియెదరు. ఇది రహరమి రెండువందల యడుగులు పొడు గుండును. తప్పు చేసినవారికి శిక్షలు వీరే విధించెదరు. గ్రామమందలి బ్రహ్మచారు లందఱును, బానిసలును రాత్రి పుర మందిరమునందుఁ బండుకొందురు. గ్రామమునకు నగ్నిభయము గాని, మఱియేభయము గాని సంభవించునగానే వీరు మొదలఁ బరుగెత్తి

1. అబోరు లనఁగా తెలియనివారు. ఎవరినిగుఱించి మనకు నెక్కువగాఁ దెలియదో యట్టివారని మఱియొక యర్థము గలదు.

సాయము చేయుదురు. విశియిండ్లు చిన్నవిగ, గుడిపెలుగ నుండును. ఒక కుటుంబ ముండుటకుఁ జాలును. బ్రహ్మచారులు, బ్రహ్మచారిణులు వివాహము కాఁగానే వేణు ఇల్లు కట్టుకొని కార్యము చేయుదురు.

అబ్బోరులు పొట్టినాడుగను భీకరులుగను ఉండురు. వీరు దోపిడికిఁ బ్రఖ్యాతిఁ జెందినవా గనుంచే వీరి మట్టుపట్టుల ముఠ యే జాతినారును చేరరు. వీరు, ఇంగ్లీషుప్రభుత్వములోని ప్రజలకు బాధ కలిగించుచున్నందున నష్టపెట్టుడు ప్రభుత్వమువారికి వారిమీదికి చండు పంపవలసివచ్చెను. ఇట్టి చండులు ౧౮౫౮ లోను, ౧౮౫౯ లోను బంపిరి. ౧౮౬౧ లో అబ్బోరులు బ్రిటిషుప్రజలను జంపఁగా బ్రహ్మపుత్రనదియు తిరపుటాడైన నచ్చటచ్చట వాణాల నేర్పణుచు టకుఁ బ్రయత్నములు జరగెను. అంతట వా రింగ్లీషువారితో గాఢపడిరి. వారికి ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు ప్రతిసంవత్సరమును కొన్ని యినుపపాఠలు, ఉప్పు, నల్లమంచు, మఱియు నితరవస్తువు లిచ్చునట్లును, వారింగ్లీషురాజ్యమువారిలోనికి రాకుండునట్లును కొంచెం బడికలు జరగెను. ఈ యేర్పాటు కొంతవఱకు జరగెను కాని ౧౮౭౧ లోను, ౧౮౭౩ లోను వీరు బ్రిటిషుప్రజలను జంపినందున వారిని శిక్షించుటకు నొకసైన్యమును బంపవలసివచ్చెను. వారిని ఈవైపునకు రాకుండఁ జేయుటకును కొంత సైన్యము ౧౯౦౦ వఱకు నుంచఁబడెను. ఇప్పుడు వారు బ్రిటిషురాజ్యమునకు బాధ కలి గించుచున్నది.

అబ్బాట్ , ఎజ్మంట్ ఫ్రాంకోయిస్ వలెంటిన్ (౧౮౨౨ - ౧౮౮౫) — ఫ్రాన్సుదేశమునందు జన్మించిన యొకకవి. నాటకములను వ్రాసి ప్రక్షిప్తిగాంచెను. కల్పనాకృతులు వ్రాయుట యందును, సత్త్రికావిలేఖనమునందును కాలమును పని నొగించెను. ఫ్రెంచివారికి జచ్చినవారికిని యుద్ధము జరగినప్పుడు మేక్మకాన్ పైన్యముతో సాయిర్ (Soir) పత్రికాప్రతినిధిగఁ బోయియుండెను. ౧౮౭౫-వ సంవత్సరముననుండి సిక్స్ (Siecle) పత్రికకు సంపాదకుఁడుగ నుండెను. అకాడమిలో సభ్యుఁడుగా నెన్నికొనఁబడెను. కాని స్వాగత మిచ్చుటకుఁ బూర్వమే పారిసునగరమున స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ఇతనిచే రచింపఁబడినవల లనేకము లింగ్లీషునకు భాషాంతరికరింపఁబడినవి.

అబ్బద్ — కర్ణాటక దేశపు నవాబగు ఉమెద్-ఉల్-ఉల్-ఉల్ కాలపుకవి. మీర్ మహమ్మద్ ఇస్మాయిల్ ఖాన్ అను మఱియొకపే రితినికె గలను. ఉల్-ఉల్-ఉల్ యగు అన్వార్ ఖాన్ చరిత్ర వ్రాసి, యితఁడు నవాబుచే విశేషముగ సత్కరింపఁబడెను. అన్వార్ నామా యని యొగ్రంథముపేరు.

తరువాత నితఁడు హిందూదేశమునం దాంగ్లేయులకును, ఫ్రెంచి వారికిని జరగినయుద్ధములనుగూర్చి మఱియొకగ్రంథము వ్రాసెను దీనిపేరు 'మరిక్-ఉమ్-షూ అరా'.

అబ్బల్ — ఒకవిద్యుగాంత్రతెగ. పంజాబులోని కాంగో, హాళిమాగూర్పూరు, బిలాసపూరు, చింబా, మండీ, సుకేత్ అనుప్రదేశములలో వీరు తిరుగుచుండురు. పాటలు పాడుచు విద్య మెక్కుకొని జీవించుటయే వీరిముఖ్యమయినవృత్తి. రాజపుత్రులయిండ్లలో శుభ కార్యములు జరగునప్పుడును, అంత్యక్రియలు జరగునమయముల యందును అబ్బలులు పోయి పాటలు పాడుదురు. ఈపేరుగల ముసల్మాన్లకుఁగలతెగయు నొకటి కలదు. ఐనను వారికిని, వీరికిని సంబంధ మేమియు లేదు. హిందూస్తానమున నీయబ్బలుల జనసంఖ్య ౫,౪౦౯.

అబ్బాలులు — ౧. మహమ్మదీయుల సిద్ధాంతానుసార మస్మి శ్యులై సర్వత్ర భ్రమణ మొనరించునందు నొకవిధమున వ్యక్తులు. దేవుడు వీరిమూలముననే సృష్టికార్యము నడపుచుండును. వీరు ౭౦ మంది పురుషులు. వారిలో ౪౦ మంది సీరియాదేశములకును, ౩౦ మంది తక్కిన ప్రదేశములందును దిరుగుచుండురు. ఒకఁడు మరణించిన మఱియొకఁ డాధిపత్యమును బూరించుచుండును. అబ్బాలులు సీరియా నుండి ఐడిలివచ్చునాడే వారియంతిమదిన (ప్రళయదిన) మని ముసల్మానులనెఱుకము. వీరి నెవ్వరును గుర్తింపఁజాలరు. వీరి శక్తిపదుండునదియు, వీరి దెవ్వ రైనదియు దేవునకుఁ డక్క నితరుల దెవ్వరికిని దెలియదు.

౨. సంగదేశమున నివసించు మహమ్మదీయులలో నొకతెగవారు. సంతలలో పొగాకుపొడి, చిలుముట్టములు అమ్మకొనుటయే వీరివృత్తి. వీరివివాహపద్ధతి కలకల మయినది. కన్యకు బాగుగ వయసు వచ్చినతరువాతనే పెండ్లి చేయుదురు. వధువు ఇంటిలోపలను, కరుణించి బతుటను గూర్చుండుచుండురు. పెండ్లిమాంబుపోయినది నచ్చి యిరువురతోడను 'నీకు పెండ్లి దొనడి' అని చెప్పును. అంతటితో పెండ్లితంత్రము ముగియును. మల్లాలను బిలుచుట కాని, మఱియేయితరమతి విధుల ననుష్ఠించుట కాని యుండదు.

అబ్దుల్ రజాక్ — ౧ ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౪౨-వ సంవత్సరములో సమరఖండము, పర్షియాదేశములనుండి డిక్షిణహిందూస్తానమున కేతెంచిన రాయబారి. పర్షియాసమద్రతీరమందలి అర్మూన నుండి బయలుదేటి అరబియాలోని మక్కానగరములో గొన్ని దినములు నిలిచి యనంతరము కాలికట్టు చేరి యక్కడనుండి విజయనగరమున కేతెంచెను. ఇతడు వ్రాసిన వృత్తాంతముంబట్టి విజయనగరసామ్రాజ్య మాదినములలో నెంతటి యాస్పత్యమునం దుండెనో మన మూహింపవచ్చును. దాని ననుసరించి కృష్ణానది మొదలుకొని కన్యాకుమారి పర్వంతము విజయనగరరాజ్యము వ్యాపించియుండినట్లు దెలియుచున్నది. కాలికట్టు జామొరిను స్వతంత్రుడయ్యి విజయనగరరాజులకు వెఱుచుచుండువాఁడు. ఇతని గణనానుసార మప్పు డాసామ్రాజ్యమున పదునొకండులక్షల సైన్య ముండెను. విజయనగరమునుగూర్చి

దాని నితః ఉద్బుద్ధపూర్వమైన నగర మనియు, నచటిజనులు కుకర్ణా లంకారములతో నిండియుండి రనియు వ్రాసేయున్నాడు.

౨. ఇతఁడు గోలకొండనేలిన అబ్దుల్ హుసేన్ కుతుబ్ షా కొలువున నుండిన యోధవరలసము, ఔరంగజేబు గోలకొండరాజ్యమును నాశనము గావించ నేతెంచి యనేకదినముల పర్యంతము దుర్గమును చుట్టడించియుండెను. బయటనుండి యాహార పదార్థము లేవియు లోనికి రా వలను గలుగకపోవుటచేత లోపలి వారును, కఱవుకాటకములవలన బయటివారును నానాప్రకారము లగు బాధలకు లోనైరి. దుర్గమును లోబలుచుకొనుట కొరంగజేబు సలిపిన ప్రయత్నము లన్నియు వ్యర్థము లైనవి. అంత నితఁడు ఖేవో పాయంగున శత్రువులను జయింప నిశ్చయించి లంచము లొసంగి గొప్పగొప్పసామంతులను ఉపకృతులనుకు లాగికొనెను. ప్రముఖు లందఱును విశ్వాసహీనులై కష్టసమయమునఁ దమనాయకుని విడ నాడి ఔరంగజేబునొద్దఁ జేరిరి. కాని వారిలో నొకఁ డగు అబ్దుల్ రజాకు తనస్వామిని వదిలియుండలేదు. దుర్గద్వారములు తెరిచఁబడినతోడనే యావీరకేసరి యాపాదమస్తకము శరీరమున గాయములై వెత్తురు గారుచుండినను వెనుదియక పోరాడుచుఁ దుదకు విధిలేక శత్రువులవశమునఁ జిక్కినను. కాలాంతరమున నితనిగాయము లన్నియు నశయమైనవి. ఔరంగజేబు రజాకుయొక్కస్వామిభక్తికి నతనిద్వైర్యమునకును బ్రసన్నుడై తనకొలుపులో నుండు మని యొకఁడను. ఇతఁ డందుల కియ్యకొనక మక్కాయాత్రకుఁ బోవ నిశ్చ యించుకొనెను. ఇందుల కొరంగజేబు మొదట కాక పోయినను చివర కైన సన్నుతించెను. తరువాత రజాకు మక్కాయందే కాలముగడపెను.

అబ్దుల్ రహీమ్ మీర్జా — ఇతఁడు బైరాముఖానుని

కుమారుడు. అక్కరునకు మిగుల విశ్వాసపాత్రుడై యతనినే నానాయ కులలో నొకఁడై ప్రఖ్యాతి నొందెను. అక్కరు గుజరాతును జయించి యచటఁ దనకుచేదారును నియోగించి యాగ్రాకు వెడలిపోయెను. అక్కరు వెడలినతోడనే మహమ్మద్ హుసేన్ మిర్జా, కాహమిర్జా లను వారలు తమ సైన్యములతో గుజరాతుపై దండెత్తి యచటికుచేదారును బాహుదోలిరి. ఈమిర్జాలు తామరేణవంశీకులు. హుమాయూను దాను గోలుపోయిన ఢిల్లీరాజ్యమును జయించుకొన మరల హిందూస్తానము నకు వచ్చినపుడు వీ రతనితో వచ్చి యితనికి సాహాయ్య మొనరించి యుండిరి. ఇందువలన వీరికి రాజసభలో మిగుల సత్కానము జరగు చుండెడిది. వీరి కంతమాత్రమున సంతుష్టి కలుగలేదు. తరువాత ఢిల్లీ వదిలి రోహిలఖండమునఁ బ్రవేశించి యక్కడనుండి యక్కరును సాధింపసాగిరి. కొంతకాలమునకు రోహిలఖండమునఁగూడఁ దమ కోరిక చేకూరనందున నాదేశమును వదిలి గుజరాతు చేరిరి. అక్కరు వీరిని బాహుదోలి గుజరాతులోఁ దనకుచేదారును నియోగించి పోయెను. కాని యక్కరు వెడలిపోయినతోడనే వీరు మరల సైన్యములను గూర్చికొని గుజరాతుపైఁ బడిరి. అక్కరు వెంటనే రహీమ్ మిర్జా యాధి

పత్యమున సైన్యమును బంపఁగా నతఁ డేతెంచి రాజద్రోహులను మొదలంట నాశనముచేసి గుజరాతుననుండి మరల నేవిధ మైనభయము లేకుండఁజేసెను.

అబ్దుల్ అజీజ్ — ౧. ఒకముసల్మానుకవి. భామినీసుల్తా నగు రెండవ అహమ్మద్ షాకాలమువాడు. గుల్బర్గాయందలి 'షదుద్దీన్ మహమ్మద్ హుసేన్ నీగేమా' అనునతనిచరిత్రమును 'తారిఖ్-ఇ-హుసేన్' అనునొక గ్రంథముగ రచించి దానిని కుల్తానున కంకిత మొనర్చెను.

౨. ఔరంగజేబు సేనాపతులలో, జాగీరుదారులలో నొకఁడు. కవికూడను. 'సకీనాం' అనుగ్రంథము నొకదానిని రచించెను.

౩. ఇతఁడు (౧౭౦౦ - ౧౭౮౨) మొరాకోదేశపుకుల్తాను. యూరోపియనుల ఆచారవ్యవహారములందును, వారి రాజ్యపాలనపద్ధతులయందును ఇతని కెక్కువనమ్మకము. అందుచే యూరోపియను ఉద్యోగులను నియమించి రాజ్యమును బాగుపఱుప వలయు నని నిశ్చయించుకొని దానికై చాల ధనము వ్యయపఱచెను. కాని యేమియు ఫలితము లేకపోయినది. తనప్రజల నందఱును యూరోపియనులశీలితపద్ధతుల నవలంబించుటయందని నిర్బంధింపజొచ్చెను. తుదకు ప్రజలు విసిగి యతనిని సింహాసనద్రష్టు నొనర్చి యతని తమ్ముని రాజుగాఁ జేసికొనిరి (౧౭౦౭). తరువాత మరల రాజ్యము సంపాదించవలయు నని అబ్దుల్ అజీజ్ కొంతవఱకు ప్రయత్నించెను. కాని లాభము లేకపోయినది. అట్లుపై మరణించుచునుక, పెన్న ను దీసి కొనుచు టాంకీరునగరముననే యుండి యతఁడు జీవితమును వెడలఁ బుచ్చెను.

౪. ౧౭-వ శతాబ్దినాటి ఒకమహా వుద్యోగపండితుడు. ఢిల్లీ యితనినివాసస్థానము. చాలగ్రంథముల రచించెను. కురానునకు పార్సీభాషలో టీక వ్రాసెను. ౧౭౭౪-వ సంవత్సరమున నితఁడు మరణించెను.

౫. అక్కరుచక్రవర్తికాలమునాటి ఒకపండితుడు.

౬. ఇతఁడు (౧౭౩౦ - ౧౭౭౬) ౧౭౬౧-వ సంవత్సరములో తన సోదరుడైన అబ్దుల్ మజీదునకుపిమ్మట తుర్కీకి కుల్తా నయ్యెను. ౧౭౬౫-వ సంవత్సరములో కాకాస్తాంటి నోపీత్ నగరమున కలరా మున్నగు వ్యాధులు వ్యాపించుటచేతను, క్రీటు, పార్సిగోవి నా మొదలగు ప్రదేశములందు అల్లరులు రేకగుట చేతను ౧౭౬౬-వ సంవత్సరములో బల్లేరియనులు ఘోరరహిత్యలను గావించుటచేతను ఈయన ప్రభుత్వము శోభింపదయ్యెను. ౧౭౬౬-వ సంవత్సరము మేసెలలో సింహాసనముననుండి తొలగింపఁబడి మఱి వారముదినములలో ఆత్మహత్యవలననో, ఇతరులు చంపించుటచేతనో ఇతఁడు మరణము నొందెను.

అబ్దుల్ అజీజ్ , ఇబ్న్ సౌద్ — అరాబియా దేశము

నండిలి ప్రాంతపునుల్లును; అబ్దుల్ రహీమాన్ పుత్రుడు. క్రీ. శ. ౧౮౮౦ లో నితడు రియాదానగరమున జననమందెను. ఇతనిపితామహునిమరణానంతరమున రాజ్యమున సంరక్షకలహములు జనింప బహులేయి, హుస్సేను లనుస్థానములలో నితనికి కొంతకాలము కైదీగ నుండువలసివచ్చెను. కాని హుస్సేను పాలించుచుండిన 'షేక్ ముబారక్' ఇబ్న్ సుబాహ యారాచి కైదీలయెడల ననుగ్రహము నిహించి పీఠల కెట్టికట్టములును గలుగకుండునట్లు ప్రహనించుటయే కాక ఇబ్న్ సౌదునకు రాజకీయమున మంచియుపచేతముల నొసంగి యితని నందు నిపుణుని గావించెను. ఈమధ్యకాలములో 'ఇబ్న్ రసీదు' అను మతయొకవీరుడు పెద్ద ప్రాంతమును వైకొని సౌదున కతనితో గల హింపకలసివచ్చినది. ఇదిగాక తురుష్కులతోగూడ నితనికి నిరంతరము పోరాడలసివచ్చెను. ఈకారణములవలన నితర డింగ్లీషువారిని మంచిచేసికొనియే యుండెను. అంతర కొంచె మనుసూల మనుసమ యము దొరకేసతోడనే క్రీ. శ. ౧౯౦౦ లో నితడు ౩౦౦ మంది యోధులను వెంటఁగొని తాను గోలుపోయిన యిలాకా నాక్రమింప యత్నించెను. కేవలము ౧౫ మంది యోధులనే వెంట నిడికొని రాత్రికాలమున నాకర్షికముగ రియాదాను ముట్టడింప నెదిరించు వారలు లేనందున నానగరము సులభముగ నితనియధీన మయ్యెను. పెద్ద స్వాధీన ప్రాంతమువారి నితడు తనస్థితిని జక్కఁజేసికొనటకుఁ గొంతకాలము గడపెను. ఇతనియిలాకాలోని వాహినీ లందఱు నాకాలమున స్థిరముగ నివాస మివరింప నగరములు గాని గృహములు గాని లేక డెక్కెత్తిపురులుగ నుండిరి. పెద్దపెద్దగుంపులుగ దేశమం దన్ని కడలఁ గ్రుమ్మరులయే కీరలదీవనోపాయము. ఈదేశక్రిష్టురుల సంపాదనాధానప్రదేశములలో నిలిపి స్థిరదీవనులను గావించి వారిలో జాతి భావము నాటుటయే యితనిముఖ్యసంకల్పము. తదర్థము ముందుగ పీఠలకు ద్రవ్య ముసంగియు, నశేకప్రదేశములలో మనీషులను గట్టించియుఁ గ్రుమ్మరులగ వీరిసంచారస్వభావమును మాన్పెను. సౌదుయొక్క యాజాతినర్తానప్రయత్నములవలన ౫౦ కేంద్రము లేర్పడినవి. వాహినీ లింతుక యోగ్యత సంపాదించినతోడనే వారలకు శస్త్రాస్త్రము లొసంగి పైద్యములోఁ జేర్చి వారిని యోధులను గావించెను. ఈప్రకారముగఁ దయచైన పైద్యమును వెంటఁగొని యితర దాకర్షికముగ పర్షియానుద్రవీరమండలి హాసాప్రాంతమును ముట్టడించి హుజ్జా, కతీఫ్, ఓజీరు లను నగరములను స్వాధీనము చేసికొనెను. ఈకాలమున నకేదియాలోని యనేకప్రాంతములు తుర్కీకై తెండి యుండెను. కాని తుర్కీవారు మహాసంగ్రామమున మునిగియుండుటచే వారిస్థానము లన్నియు నితరులపా లయినవి. ముఖ్యముగ ఇబ్న్ సౌదు దొరకినయవకాశమును కేతనండి పోనియ్యలేదు. అనంతర నితడు జాబాల్ హుమారను ఉత్తరప్రాంతమును జయింపఁ బలు మాటు యత్నించెను గాని కోరిక సఫలము కాలేదు. క్రీ. శ. ౧౯౧౬-వ సంవత్సరమున నితడు మరల నాంగ్లేయులతో సంధి

గావించుకొనెను. ఇదేసమయమున హెజాజ్ ప్రాంతపాలకుఁ డగు హసేన్ ఇబ్న్ అలీయును నేటొక వీరుఁడుగూడ నింగ్లీషువారితో మంచిగ నుండి తనస్థితిని కట్టుదిట్టపఱచుకొనుచుండ నితని కది సరిపడలేదు. ఏక నాయకత్వమే అరాబి నూకు లాభకారి. బహునాయకత్వము కాదు. అంగ్లేయులచూపుము బహునాయకత్వ ముచేషిందిరి. అందువలన వారికి లాభము. ఖుర్బానగరప్రాంతములోని జనులు హెజాజ్ పాలకుని తిరస్కరించి శరీఫ్ ఖాలిద్ ఇబ్న్ అబ్దుల్ వాయి యను నతనిని డినుకు నాయకునిగ నేర్పఱచుకొని ఇబ్న్ సౌదును దోడ్పడ నడిగిరి. ఇతనినాహాయ్యమువలన హసేను తిరుగుబాటు చేసినవారి నోడింపఁబోలక అంగ్లేయులతో ముఁపెట్టుకొనెను. భద్రోపాయము నభిలషించునట్టి గూంజేయులు మధ్యస్థులై హసేనున కనుసూల మైనట్లు దీర్ఘదేవు ఖుర్బానగరప్రాంతము నతని కొసగు మనియు, నితనిని విధిప్రముగ నేమియు నాచరింపవల యనియు, గా డని యట్లు చేసినఁ దిను కనుకొనినై గలను ననియు నింనుక లేవరించిరి. కాని సౌదునాత్రి హినియములులను లక్ష్యముచేసినట్లు కాన్పింపను. ఖుర్బా ప్రజలు మిఠల దిగుగఁబాలు చేతు వారి నడచుటకై హసేన్ తనరెండవకుమారుడు అబ్దుల్ నాయకత్వమునఁ గొంతవైద్య మిచ్చి పంప ఇబ్న్ సౌదు అల్లజే నులచొచ్చిరికను గణింపక తననేనను బంపి నై రిషిశమును సురాబాపవైద్యమునొప్పి నోడించి మక్కానగరసమీప మందలి టెయిఫ్ పట్టణమునగూడ భయకంపితము చేసెను. కాని యిటునుండి మీఁదికి బోవక, లోనినుబోగ్గిదేశము జాబాల్ హుమారును జయింపవలె నని యనుటచే నితడు టెయిఫ్ పట్టణముతో సంశృప్తఁడై మరల సాగుగుపై పండై తిరిగియెను. ఈపర్యాయమున ద్వరగ స్వాధీనము కాలెను. కాని నిరంతరప్రయత్నము లొనరించి నుచి కాదేశమును జయించెను. అక్కడిప్రముఖులు ఇబ్న్ మితాబ్, మహమ్మద్ ఇబ్న్ తలాబ్ లు సోనుయొక్క యాధిపత్యము నొప్పికొనిరి. తరువాత క్రీ. శ. ౧౯౨౦-వ సంవత్సరమున హెజాజ్ మీఁద బండైతి హక్కుయధిమున హెజాజ్ నేనాని నోడించి మక్కా మీఁది కేగి క్రీ. శ. ౧౯౨౧ వ దానినిగూడ పొరించెను. క్రీ. శ. ౧౯౨౬-వ సంవత్సరమున నితర డరాబియాపాలకుఁ డైనట్లు ముఖ్య రాజ్యములచే స్వీకరింపఁబడెను. ఇతర డత్యంతస్త్రిలోలుపుడు. ఇతనికి ౧౨౫ మంది భార్యలు.

అబ్దుల్ కరీమ్ (౧౮౪౭ - ౧౮౭౦) — ౧. మధ్య

అసియా జాఖారానగరమున నుండిన చరిత్రకారుడు. ఇతఁడు అఫ్ గాక్ స్థానము, తుర్కిస్తానముల దేశచరిత్రములను వ్రాసెను. వీనికి భాషాంతరీకరణములుగూడఁ గలవు.

౨. సింధుదేశనివాసి. ౧౫ - వ శతాబ్దియందలివాడు; 'తారీఖ్-ఇ-ముహమ్మద్ హసీ' అనుపేరను భామినీగుల్తా నగు రెండవమహమ్మద్ యొక్క చరిత్రము వ్రాసెను.

3. ౧౯-వ శతాబ్దియందలి ఒక మహమ్మదీయపండితుడు. 'తాగీఖాన్-ఇ-అహమ్మద్', 'ముహమ్మద్-ఇ-కాబు-ఓ-కంఠ్-హార్', 'తాగీఖాన్-ఇ-పంజాబ్-కుహాఫర్' లిల్ అహ్-బాబ్' (ఈ మాఠావది సిక్కుయుద్ధమునకు సంబంధించిన గ్రంథము) అనునవి యితఁడు రచించిన గ్రంథములలో బ్రధానమయినవి.

౪. నాదిర్ షా ఆస్థానమున నుండిన యొకపండితుడు. 'బహాద్-ఇ-బాన్' యను పేర నితఁడు నాదిర్ షా చరిత్రమును రచించెను.

౫. అఫ్ గాన్ దేశనివాసి. ఖాజ్ హాన్ లోడియనుగ్రామమునకుఁ బాఠశాల కాలము గడపుచు నతఁడు చనిపోయినప్పుడు విజాపురరాజ్యమునఁ జేరి తత్కాలమునఁ బాలకుఁడైన ఆదిల్ షాహాచేతి మిరాన్, పక్షిణమురాష్ట్రవేళము, కొంకణము మున్నగు ప్రాంతములకు రాజప్రతినిధిగ నేర్పఱుపఁ బడెను. అంతకుఁబూర్వము పశ్చిమభాగమునకు రాజప్రతినిధిగ నుండినకాలమున పస్తాలామిదు నుండితిహాప విజాపురపురస్థానమున రితిని కాజ్జ నొసగిరి. తననుసార మితఁడు పస్తాలాను ముట్టిడించెను. ఆ సమయమున శివాజీచే నితిని నెదిరింపఁబంపఁబడిన ప్రతాప రావుగూజరు పస్తాలామట్టుప్రక్కల నున్న యిలాకాను స్వంసము గావింప కరీము వివశుఁడై మిఠకొంతవైస్యముసంగ్రహణార్థము విజాపురమునకుఁ బోయెను. అబ్దుల్ కరీమును జంపకుండ వదిలినందులకు శివాజీ ప్రతాపరావుమిదు నత్యంతకుపితుఁడు కాఁగా నితఁడును మిగుల కోపమాని దొరకినమట్టునకు వైస్యమును వెంటఁగొని బేరంగ బాదు ఇలాకాలను నాశనము చేయుచు బీరారు సరిహద్దులపర్యంత పేఁగి యా చుట్టుప్రక్కలనుగూడ విస్వంసముఁ జేసెను. ఇంతలో అబ్దుల్ కరీము విజాపురముననుండి వైస్యమును బ్రోసచేసికొని పస్తాలా ప్రవేశించునప్పటికిఁ బ్రతాపరావుగూడ మరలివచ్చెను. ఇతఁడు మొదట శివాజీవలన మాట పడియుండినందున ముందుచెనుక లరయక మహమ్మదీయులమధ్యఁ బ్రవేశించి ఢీకరముగఁ బోరి యుద్ధరంగమందే వీరగతిని బొందెను. ఈ సంగతి తెలిసినతోడనే మహారాష్ట్రులు పరుగిడఁజొచ్చిరి. కాని యంతలో హసాజీమహ్మద్ టను వేటాక మహారాష్ట్ర వీరుడు ౫,౦౦౦ ల వైస్యముతో వచ్చి పరుగిడుచున్న తనవారలను బురికొల్పి యుద్ధ మొనరింప అబ్దుల్ కరీము మరల విజాపురమున కేగవలసినవఁ డయ్యెను. ఆదిల్ శాహామరణాంతరమే యితఁడు మిరాన్, కొంకణము మొదలగు దేశములకు రాజప్రతినిధి యయ్యెను. ఖావజ్ ఖాన్ అను పేరుగల అబ్దిసీనిగానినాసి రాజప్రభుత్వమునకు నియమింపఁబడియెను. ఖావజ్ ఖాను తన స్థానమును దృఢపఱుచుకొన నెంచి పక్షిణముందలి మొగలాయి రాజప్రతినిధి యగు బహదూరుఖానుతో రాయబారములు సలిపి యతని రెండవ కుమారునకుఁ దనకుఁడు నిచ్చి పెండ్లి చేయుటయే కాక గలించిన ఆదిల్ షాహాకుఁడురు పాదుషాదీని చక్రవర్తికొడుకులలో నొకని

కిచ్చి వివాహ మొనరించెద నని వాగ్దానముఁ జేసెను. ఈలాగున వీరిరువురకును సంబంధబాంధవ్యములు దృఢము లగుటఁ బరిశీలించి కరీము ద్వేషగ్రస్తఁడయ్యెను. ఈర్ష్యాగ్రస్తఁ డగు కరీ ముకదినమున విశ్వాస మొనఁగి ఖావజ్ ఖానుని రావించి మాటలాడుచు నాకస్మిక మగ నతనిని గడకేర్చెను. ఈసమాచారము బహదూరుఖానునకుఁ దెలిసినవంటనే యితఁడును మిగుల కోప మాని కరీముపై నెత్తివచ్చెను గాని దిలేర్ ఖాను మాధ్యస్థ్యము వహించి యతఁడును అఫ్ గానుదేశవాసి యగుటవలనఁ గరీమున కేమియు నప్తము గాకుండు లాగున వా రిష్టమునకు సంధి గావించెను. అంతరంగము కొంతకాలము నకు బహదూరుఖాను, శివాజీ, గోలకొండనాయకుఁడు అబ్దుల్ హుసేను వీరు మువ్వకు నేకీభవింప దిలేర్ ఖాను, కరీము - వీరిద్దఱును గలసి గోలకొండను ముట్టడించిరి. కాని బాధిము కలంగ యయ్యెను. ఈ సమయమందే కరీము గోగ్రస్తఁడై క్రమముగ వృద్ధికాఁగా నెన్ని ప్రయత్నము లొనరించినను విఫలము లగుటవలన మరణించెను.

అబ్దుల్ కాఫ్ ఖాన్ - సావనూరురాజవంశీకుఁడు.

క్రీ. శ. ౧౬౮౬-వ సంవత్సరమున విజాపురము షీజిండినతరువాత నింతవఱకును వారికొలుపులో నున్నయితఁడు మొగలాయిచక్రవర్తి కొలువులోఁ బ్రవేశించెను. ఇతనికి దిలేర్ ఖాన్ బహదూర్, దిలేర్ జంగను విరుదములు లభించుటయ కాక బాంకీపురము, ఆజమునగరము, తోరగల్లులోని ౨౨ మహాలులయలూకా దొరకినవి. మొట్టమొదట నితఁడు బాంకీపురమును రాజధానిగఁ జేసికొనెను. కాని ఒత్తరనహల్లీ యను గ్రామమందొక ప్రాకృతికదృశ్య మతిమనోహరముగ నుండుట యనలోకించి యక్కడ నొకనగరమును గట్టించెను. అనగరము క్రావణ మాసమున స్థాపింపఁబడుటవలన క్రావణా రణి పేరు గాంచి క్రమముగ సావనూరుగ మారెను.

అబ్దుల్ ఖాదర్ , అమీర్ (౧౮౦౭ - ౧౮౩౩) -

౧. అబ్దిరియా దేశములోని యొక దేశభక్తుఁడు. ఇతఁడు స్త్రాంచి వారితో మతయుద్ధమును జేయుటకై తన దేశీయులను బురికొల్పి ౧౮౩౩-వ సంవత్సరములో ఓరాన్ వద్ద యుద్ధము మొదలుపెట్టెను. ఇతఁడు స్త్రాంచివారితో సంధి చేసికొన్నతరువాత అమీరుగ నొప్పుకొనఁబడియెను (౧౮౩౪); కాని వెంటనే మరల యుద్ధము ప్రారంభము కాఁగా అబ్దుల్ ఖాదరు మొరాకోదేశమునకుఁ బాల్పాయెను (౧౮౩౩). ఇతఁడు ౧౮౩౭-లో డీ లా మొరిసీరే యను స్త్రాంచిసేనా నాయకునకు వశుఁడై బూలోనునకు సంపఁబడియెను. ౧౮౫౨-వ సంవత్సరమున లూయీ సెపోలియనుచే విడిచిపెట్టఁబడుటయే కాక ౧౮౬౨-వ సంవత్సరమున లక్ష స్త్రాంతుల నుపకారవేతనముగఁ బడసి తుట్టతుడకు డెమాస్కును పట్టణమున నివసించుచుండి తత్త్వశాస్త్రమునుగూర్చి కొన్ని గ్రంథములను విరచించెను.

౨. అబ్దుల్ ఖాదర్ అల్ గీలానీ అని యితని పూర్వ మైనపేరు (౧౮౭౮ - ౧౯౬౬). ఇతఁడు పౌరసేక

దేశములో గిలాన్ పరగణాలో జన్మించిన యొక మహమ్మదీయ సాధువు. ఇతఁడు బాగ్దాద్ పట్టణమున మరణము నొందెను. ఇతఁడు మహమ్మదీయ న్యాయశాస్త్రమును గూర్చియు, గూఢ మైన భగవద్దర్శమును గూర్చియు గ్రంథములను వ్రాసెను.

గిలాన్ ప్రశ్నోక్తముగ నొకమతమును స్థాపించెను. దీనికి 'ఖాదిరీయ' మత మని పేరు. ట్రిపోలీ, అల్జీరియా, మొరాకో ప్రాంతముల నీమతమువారు పెక్కు రువ్వారు. దీనిలో మరల నెన్నియో యంతకృషిలు కలవు. ఖాదిరీయమతము నవలంబించు వారు, ఎన్నియో కాశులవారు హిందూ దేశమునఁగూడ నున్నారు. ఈ ఖాదిరీయమతముననుండి పుట్టి పెరిగినవానిలో అక్బరీయమత ముకట్టి. మన దేశమునఁగల ఖాదిరీయులలో నీయక్బరీయు లొకరు.

3. గుజరాతులోని ఘియాజుద్దీన్ నవాబుకుమారుఁడు. ఘియాజుద్దీను సింహాసన మెక్కినవాఁడు అబ్దుల్ ఖాదరునకు యావరాజ్యము నొసంగి నసీరుద్దీన్ అను బిరుదము నిచ్చెను. అబ్దుల్ ఖాదరు దుర్గాద్దెడై తండ్రికి విసమిచ్చి చంపి క్రీ. శ. ౧౫౦౦ సంవత్సరమున 'మాండిస' లో సింహాసన మెక్కెను. అటుపైని త్రాగుడు, వ్యభిచారము మున్నగు వ్యసనములలో మునిగి యితఁడు తన జీవితము నంతయు వానికే యర్పించుకొనెను. భోగవిలాసములయందు దీతనికిఁ గలయాసక్తిచే నుండరము లగు భవనములను గట్టించుటయందు దీతనికి మక్కువ యుండెడిది. ఈ కారణమున నందఁడు గొన్ని యంపము గల భవనముల నితఁడు కట్టించెను.

౪. లక్నోనివాసి యగు నొక ముస్లీముపండితుఁడు. ౧౫-వ శతాబ్దివాఁడు. రషీదుద్దీను రచించిన 'జమీ-ఉల్-తవారిఖ్' అను గ్రంథమునందలి 'పతంజలి' యనఁ బ్రఖ్యాతమును పర్షియన్ భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. ఉత్తర హిందూస్తానమునందలి గొప్పగొప్ప గ్రంథములలో నిది యొకటి. ప్రశ్నోక్తముగ ప్రాచీనరాజుల చరిత్రలును, కాక్యమునిచరిత్రయు నిందుఁ గలవు. అబ్దుల్ ఖాదరునకుఁ బలుకాస్త్రముల బాండిత్యము కలదు.

అబ్దుల్ ఖాదర్ బచాని, షేక్ — ఇతఁడు అక్కర కాలమునాటి అరబ్బీపారసీపండితుఁడు; సంస్కృతమునుగూడఁ జక్కఁగ నెఱిగియుండెను; తండ్రి ములుక్ షా. ఇతఁడు సంస్కృతమున నుండి రామాయణమును, మహాభారతములో రెండు పర్వములను పార్శ్వభాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. అరబ్బీభాషలోని పెక్కు గ్రంథములను పారసీలోనికి భాషాంతరీకరించెను. కాశ్మీరదేశచరిత్రము నుగూడ సంగ్రహముగ వ్రాసెను. ఇతఁడు 'బచా' అన్న గ్రామమున (౧౫౯౬) మృతి నందెను. ఇతని కవిత్వసంబంధమైన పేరు 'ఖాదిరి.'

అబ్దుల్ ఖేర్ ఖాన్ (షేర్ ఖాన్) — సావనూరు నవాబు. అబ్దుల్ హాకిం ఖానునిదత్తపుత్రుఁడు. హాకిం ఖాను టిప్పునకు

వెఱచి తనరాజధానిని వదలి మహారాష్ట్రులరాజధానిలో జీవనము చేయసాగెను. ఇతని కిద్దలు ఔరంగజులలు. వారిలో జ్యేష్ఠకుమారుఁడు శ్రీరంగపట్టణమున కేగి మరల రాజేడు. అందువలన హాకిం ఖాను తనరెండవకుమారుని హుసేన్ ఖానును పునహాయించి తన పెన్ననునకు హక్కుదారుఁగఁ జేసి దత్తపుత్రుని షేర్ ఖానుని సావనూరికిఁ బంపెను. శ్రీరంగపట్టణమును స్వాధీనము చేసికొని జనరల్ వెలన్లీ యామార్గమున వచ్చుచు సావనూరును షేర్ ఖానునికుటుంబము మిగుల దీనదేశలోనుండుట యవలోకించి సంవత్సరమునకు ౪౦,౦౦౦ల రూప్యము లాదాయము రాఁగల ౨౫ గ్రామముల నితనియధీనము గావించెను. ఇతనిసంతతివార లిప్పటికి నీయిలాకాల ననుభవించుచున్నారు.

అబ్దుల్ జలిల్ — ౧౭, ౧౮ శతాబ్దులనాటి ఒక గొప్పమహమ్మదీయపండితుఁడు, కవి, రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడు. అయోధ్య రాష్ట్రములోని బిత్ గ్రాం ఇతనియూగు. ౧౬౯౯-వ సంవత్సరమున నితఁడు ఔరంగజేబుకొలుపులోఁ జేరెను. అతనియోధాసమునఁ గొంతకాలము పనిచేసి, తరువాత ఘానుషా-నూజ్ ననునరించి సింధు దేశమునకుఁ బోయెను. తరువాత మరల నావశ్యకములైన రాజ్యవ్యవహారములఁ జక్కఁబఱచుచుటకై యతఁడు ఢిల్లీకి రప్పింపఁబడెను. ఢిల్లీలో వ్యవహార మంతయు ముగిసినతరువాత అబ్దుల్ జలిలు కార్యనిర్వహణమునఁ జూపినసామర్థ్యమునకై ఘానుషా చాల సంతసించి, యతనిని గొప్పపన్నన మొనర్చి సింధుదేశమునకు రాజప్రతినిధిగ నియమించెను.

అబ్దుల్ మజీద్ (౧౮౨౩ - ౧౮౬౧) — ౧. ఇతఁడు కుర్దీసులైన. తనతండ్రి యైన రెండవ మహమ్మదునకు పిమ్మట సింహాసనమెక్కెను (౧౮౭౯). ౧౮౪౧ లో ఈజిప్టు మహమ్మద్ అలీతో సంధి చేసికొనియెను. ఇతఁడు ౧౮౩౯-వ సంవత్సరములో తన తండ్రివలెనే మతభేదము లేకుండ తన ప్రభుత్వములోఁ జేరిన యెల్ల ప్రజలయొక్క సొత్తును మనుష్యునియొక్క హక్కులను కాపాడు నట్టిసంస్కరణములను గావించెను. ౧౮౫౩-వ సంవత్సరములో రష్యావారు కోరెడు హక్కుల నుల్లంఘించెను. అందువలన క్రిమి యాయుధము జరగుట సంభవించెను. ఇతఁడు తన రాజ్యములోఁ తెక్కువిధములయిన సంస్కారములను జేసెను.

౨. షాజహానుకాలమునాటి పారసీకపండితుఁడు. 'షాజహాన్ - నామా' యనుపేర నాచక్రవర్తి చరిత్రమును వ్రాసెను.

అబ్దుల్ మలిక్ — ఒమ్మియాద్ ఖలీఫాల్లో నొకఁడు. గొప్పరాజనీతికులఁడు. ఖలీఫా యధీనముం దున్నను భిన్న భిన్న దేశములలో భిన్న భిన్నముగ నుండిన మహమ్మదీయరాజ్యాంగము నొక్క ప్రకార మైనదానిగ నొనరించి దృఢముచేసెను. ఇతనికి హాదీతులని పిలువఁబడు ముసల్మానుల సంప్రదాయములవిషయములలో మంచి

జ్ఞానము గలడు. హజ్జా యనువేటొక రాజనీతిజ్ఞుని సాహాయ్యముగూడ నితనికి వొరగినది. అతనితోఁబాటువలన ముస్లిమురాజ్యము నితఁ డమితబలిష్ఠ మైనదానిగఁ జేసెను. వేర్వేరుదేశములలో వివిధభాషలతో భిన్నులగు రాజ్యాధికారులములమున జరపఁబడుచువచ్చిన రాజకార్యముల నన్నింటి నగట్టియధికారులయధీనము చేసి యరబ్బీ భాషనే రాజభాష గావించెను. మఱయు నాజెములలోఁ బరివర్తనము సలిపియు, బ్రతప్రేమకాయములనిర్మాణముం జేసియు ననేక విధముల లోకోపకార మొనరించెను. ఇతనికాలమున మహమ్మదీయ ప్రేమపత్ర యిప్పటివలె గాక మంచిస్థితిలో నుండియుండెను. స్త్రీలు స్వేచ్ఛగలిగి తమ కపరాధ మొనరించుభర్తల విసితులఁ జేయునధికారము గలిగియుండిరి.

అబ్దుల్ మాలిక్ — అండలూషియా రాజధాని యగు సేవ్యులనగరమున జన్మించిన విఖ్యాతుఁ డగు నొకవైద్యుఁడు. ఇతని తాతతండ్రి లిరువురును గొప్పవైద్యులు. ౧౧-వ శతాబ్ది తుదిలోఁ బుత్రుఁడు పుట్టెను. అబ్దుల్ మాలిక్ ౧౩౫ ఏండ్లకాలము జీవించెనని చెప్పదురు. యూరోపియను లితనిని అహ్మెద్ యూర్ అని పిలుచురు. ఇతఁ డెన్ని వైద్యగ్రంథములను వ్రాసెను. వానిలో నెల్ల ముఖ్య మయినది 'తయన్నాఫిత్ ముదానాత్ వత్ తద్దీర్' అనునది. ఇది హిబ్రా, ల్యాటిన్ భాషలలోని కనుపదంపఁబడినది. ల్యాటిన్ అనునది మిప్పటికి చాల ముద్రణముల బొందినది.

అబ్దుల్ మోమీన్ — కాస్టియన్ సముద్రమునకుఁ దూర్పుగ నున్న సుర్కిస్తానముందు నివాసము చేయు 'ఉజ్ బేర్' లను సున్నీ ముస్లిముల నాయకుఁడు.

అబ్దుల్ రసీద్ మిర్ — ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు హజ్రతులముందరి పారసీకపండితుఁడు. ఇతఁడు పారసీకభాషమును, అరబ్బీభాషమును వ్రాసెను. 'ఫర్ హంగ్-ఇ-రషీద్' అను పారసీక భాషమును బంగాళమునందలి ఏషియాటిక్ సొసైటీవారి వద్దనుండి పొందిరి.

అబ్దుల్ రహమాన్ — ౧. అశబీయా దేశములోని యొక సరదారు. ఇతఁడు టాతాజీఅను ప్రదేశమున యుద్ధము చేసెను. (౩౨౧). ఇతఁడు ౩౩౨-న సంవత్సరమున ఆక్విటెయినివీడికి దండయాత్ర చేసిరి బోర్నోనగరమును కొల్లగొట్టి బర్హంషివలకును దేశమును ధ్వంసము చేయుచుఁ బోయెను. ౩౩౨-న సంవత్సరమున ఫ్రెంచివారి సేనాపతియైన చార్లెసు మార్టెత్ అనువానితో సేదుగోదాల యుద్ధము చేసి మరణము నొందెను.

౨. కాన్డోవా పరిపాలనము చేసిన ఒమ్మియాద్ వంశస్థులకుఁ జైన యితఁడు (౩౩౧-౩౮౩) డెమాస్కసునగరమున జన్మించెను. ఇతఁడు టిరినిసువలకును విబీరి యనుదీవులకును జయించుచు నిరంతరము యుద్ధము చేయుట యుండే జీవితమును గడపెను.

౩. ఇతఁడు (౩౮౮ - ౪౫౨) కాన్డోవాను పరిపాలించిన ఒమ్మియాద్ వంశస్థులలో నాలుగవ వాఁడు. మొదటి అల్ హక్ముయొక్క కుమారుఁడును, అతనికి పిమ్మట సింహాసన మెక్కినవాఁడు నైయుండెను (౪౨౨). ఇతని ప్రభుత్వము రాజ్యములో జరగినయల్లరులవలనను, ఫ్రెంచివారిలోను, బాగ్దాదునగరపు ఖలీఫాతోను జరగినయుద్ధములవలనను సంక్షోభమును బొందెను.

౪. స్పెయినుదేశమును బరిపాలించిన ఒమ్మియాద్ వంశస్థులలో నీతఁడు (౯౧౨ - ౯౬౧) ఎనిమిదవవాఁడు. ఇతఁడు ౯౧౮-న సంవత్సరములో క్రైస్తవ రాజకుమారులు మలియోక్, నవారె ప్రభువులును నగు మూడవ అల్ఫాంజో సాంచోలతో యుద్ధము చేసి వారల నోడించెను. ౯౩౯-న సంవత్సరమున లియోక్ ప్రభు వైన రెండవ రామిగోలో యుద్ధము చేసి యోడిపోయెను. కాని రామిగో మరణానంతరము సింహాసన శ్రష్టఁడైన మొదటి సాంచో ప్రభువును సింహాసన మెక్కించుటకై సాహాయ్యము చేసెను. స్పెయినుదేశములో మహమ్మదీయులకు వైకమత్వమును గలిగించుటకై విశేషముగాఁ బ్రయత్నము చేసెను. ఒమ్మియాద్ వంశమునందు నీతఁడు మిక్కిలి గొప్పవాఁడు.

౫. పెషావరు నగరవాసి యగునొకవి. ఇతనికి రీ లోకవిఖ్యాతము. మిగుల సరసము, నుత్సాహ పూరితము నగు నితనికవిత్వము రసపక్షపాతులను పండితులకును, రచయితలకును విహరించుయోధులకును సమాపాదరపాత్ర మై యొప్పుచుండును. పెషావరుదగ్గఱ నితనిజన్మస్థాన మగు హజార్ ఖాన్ గ్రామమునకుఁ బోవుచారిలో నితనిసమాధి నిర్మింపఁబడియున్నది.

అబ్దుల్ రహమాన్ ఖాన్ (౧౮౩౦-౧౯౦౧) — ఇతఁడు అఫ్ గానిస్తానమునకు అమీరుగ నుండెను. తన ప్రభుత్వమును నిలపఱుచుటకును సరిపాదులను సేరపఱుచుటకును, జనులసాంఘికస్థితిల నభివృద్ధిపఱుచుటకును అనల్పమైన కృషిచేసెను. ఇతనితరువాత నితని కుమారుఁడు హబీబుల్లాఖాను అమీ రయ్యెను (చూడుఁడు, అఫ్ గానిస్తానము).

అబ్దుల్ లతీఫ్ అల్ బాగ్దాది (౧౮౩౨-౧౮౭౧) — ఇతఁడు బాగ్దాదునగరమున జన్మించిన యొకమహమ్మదీయ పండితుఁడు. ఇతఁడు తత్వశాస్త్రమును, వైద్యశాస్త్రమును పఠించి కైరో, డెమాస్కసు నగరములలో బోధించెను. ఇతఁడు ఈజిప్టుదేశ చరిత్రమును రచింపఁగా నయ్యది హెటిన్, ఫ్రెంచ్, యింగ్లీషు భాషలలోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడియెను.

అబ్దుల్ నమద్దావ్ — ఇతనితండ్రి సమర్కండ్ దేశముకు. ఇతఁడు ఆగ్రాలోఁ బుట్టెను. ఔరంగజేబుకాలముందు, ఈతనికి ౬౦౦ ముకాసబ్ దారీయు, తరువాత ౧,౫౦౦ ముకాసబ్ దారీయు,

ఖాన్ అనుపరిచియుఁ బ్రాప్తించెను. జహాంగీర్ కాలమున దీరఁడు ౨,౦౦౦ మన్-సఫ్ దా రయ్యెను. ఆలీజంగ్ అను పదవిని బడసెను. ఖరుక్ సిగూర్ కాలమున నీరఁడు లాహోరునకు గవర్న రయ్యెను. సిక్కుల నోడించి వారిగురువైన బాందా అనువానిని చెఱఁజెట్టెను. మహమ్మద్ షా కాలమున నీరఁడు ముల్తానునకు రా జయ్యెను. 'సంసార-ఉ-ద్దౌలా' అను బిరుదునును వహించెను. ఇతఁడు ౧౭౩౯ లో నాదర్ షాహ దాడికాలములో మృతుఁ డయ్యెను. ఇతని కుమారుఁడు జరిఖేయా ఖాను లాహోరునకు సుబేదారుగా మండెను. ఇతని తండ్రి పేరు ఖాన్ అబ్దుల్ కరీమ్.

అబ్దుల్ హక్, షేక్ (౧౭౫౧-౧౮౪౨) — గొప్ప మహమ్మదీయవిద్వాంసుఁడు. చరిత్రము, మతము, సూఫీ సిద్ధాంతములు, యాత్రలు మొదలైన విషయములపై నూఱుకంటె నెక్కుడు గ్రంథములు వ్రాసినవాఁడు. ఇతనిగోత్ర ధిల్లీపట్టణముందుఁ గలదు. ఇతనిని భగవద్భక్తునిగాఁ బూజించెదరు. తండ్రి పేరు షేఖ్ ఉద్దీన్ షేఖ్ నూరు ఉల్లత్.

అబ్దుల్ హక్ ంఖాన్. — ఇతఁడు సావనూరునవాలు.

ఇతనిజనకుని పేరు మజీద్ ఖాను. మజీద్ ఖానుయొక్క పూర్వు లందఱును నిజామునకు లోబడియుండి కాంతిపూర్వకముగ రాజ్య మేలుచు వచ్చిరి. కాని మజీద్ ఖాను నిజాముపై నా పొందకయే సింహాసన మెక్కినకారణమున వా రిద్దఱకును విరోధము గలిగెను. తనదేశమునఁ గొంతభాగ మిచ్చి మహారాష్ట్రలతో మైత్రి చేసికొని యితఁడు నిజాము నెదిరించెను. ఈనైరఁమే యితనికొడుకగు హక్ ంఖానునకుఁ గూడ సంక్రమించెను. హక్ ంఖాను రాజ్యమున కేతెంచినతోడనే యితని కన్నివైపుల శత్రువులతోఁ బోరాడవలసివచ్చెను. నిజాము నెదిరించునిమిత్తము తనదేశమందలి కొంతభాగమును మహారాష్ట్రల కిచ్చి వారితో సంతి గావించుకొనెను. మహారాష్ట్రలసాయముననే యితఁడు హైదరాబాద్ నగరాడ నొకపర్యాయ మెదిరించి పాఠశాలను, యుద్ధానంతరము మహారాష్ట్రలు వెడలిపోయినతోడనే హైదరు మరల నితనిదేశముమీఁద దండెత్తి దక్షిణ ప్రాంతముల జయించెను. కాని యీసందర్భమున వీ రిద్దఱకును పరస్పరసంబంధభాంధవ్యములు చేహార మైత్రి కలిగినది. ఈమైత్రి హైదరు జీవించియుండినంత కాలము స్థిరముగనే యుండెను కాని యతనిమరణానంతరము టిప్పుతో మరల యథాపూర్వ మయ్యెను. అంత నీరఁడు సావనూరు వదలి పునహానగరమునకుఁ జేరి మహారాష్ట్ర లొసంగు ౧౦,౦౦౦ ల మాసికవృత్తివలన జీవనము గడపుచు క్రీ. శ. ౧౭౯౫-వ సంవత్సరములోఁ గాలగర్తము నందెను.

అబ్దుల్ హమీద్ — ౧. ఇతఁడు (౧౭౨౫ - ౧౮౦౯) తుర్కీసుల్తాను; మూడవ అహమ్మదు కుమారుఁడు. నాల్గవ

అహమ్మదు అను పేరుతో తన సోదరుఁడైన ముస్తఫాకు పిమ్మట తుర్కీ సింహాసన ములంకరించి సుల్తా నయ్యెను. ఇతని ప్రభుత్వకాలములో రవ్వమలకును తురుష్కులకును యుద్ధములు జరిగి రవ్వమలకు జయము లభించెను.

౨. ఇతఁడు (౧౮౪౨ - ౧౯౦౯) అబ్దుల్ మజీదునకు పుత్రుఁడు. తన సోదరుఁడును, వెజీవాఁడును నగు మురాదునకు పిమ్మట తుర్కీ సింహాసన మధిష్ఠించి సుల్తానై ౧౯౦౯-వ సంవత్సరములో సింహాసనముననుండి తొలగింపఁబడియెను. ఈతని ప్రభుత్వకాలములో జరిగిన ముఖ్యవిషయములు : సర్వీయాతో యుద్ధము (౧౮౭౬), రష్యాతో యుద్ధము (౧౮౭౭-౭౮), ఆర్మీనియాలో ఖ్రీస్తీయతత్వములు జరుగుట, గ్లాడ్ స్టన్ ప్రభువుచే మాతుకు లని దూషింపఁబడుట, క్రీటుగాఁ జల్లరులు, గ్రీసుతో యుద్ధము (౧౯౦౭), ౧౯౦౮-వ సంవత్సరములో సురుష్కరాష్ట్రములో రాజకీయసంస్కారములకై తురుష్కులగుట్టులు ప్రభుత్వము నెనుగొనుట, ౧౯౦౯-వ సంవత్సరములో దేశీయమహాజనసభ యేర్పడి సుల్తాను దుష్పరివాలనము చేయుచున్నందున ఖలీఫాపదవిని వహించుటకుఁ దగిన హక్కును గోల్పోయెనని చెప్పి యతనిని సింహాస నముననుండి తొలగించి యీతని సోదరుని ఐదవమంపుడను పేరుతో సుల్తానుగా చాటుటయును సంభవించెను.

అబ్దుల్లా — మతప్రవర్తకుఁడైన మహమ్మదుయొక్క తండ్రి. అబ్దుల్ ముతాలిబ్ అనువానికుమారుఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి చక్కనివాఁడు. ఇతఁడు ఒంటెలకావరి. ఇతనిభార్యచే రమీనా. ఈదంపతులకు చిరకాలమునకు మహమ్మదు కలిగెను. మహమ్మదు శిశువుగ నుండఁగానే ఇతఁడు మరణించెను. ఇతని మరణకాలము క్రీ. శ. ౫౭౧ ప్రాంతము.

అబ్దుల్లా కుతుబ్ శాహ (౧౮౨౬ - ౧౮౭౨) —

గోలకొండలోఁ బ్రభుత్వము చేసిన కుతుబ్ శాహ వంశములోని ఆఱవ నవాబు; ఇతఁడు మహమ్మద్ కుతుబ్ శాహకు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. మీర్ జుమ్లా అనువానినిగుఱించి యీతనికిని, ధిల్లీ శ్వరుఁడైన సాజహానునకును వైరము వచ్చెను. అంత ధిల్లీ శ్వరుని కుమారుఁడైన ఔరంగజేబు గోలకొండమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోయి దానిని వశపఱుచుకొనెను. అప్పుడు కుతుబ్ శాహ కొటిరూపాయ లిచ్చి సంతి చేసికొనెను. ఈతఁడు ౧౮౭౨ లో మృతి నొందెను. ఇతనికి పుత్ర సంతానము లేదు. ముగ్గురు కూతులు. వారిలో రెండవకొమార్తెను ఔరంగజేబు పెద్దకొడుకున కిచ్చి వివాహము చేసి తన మరణానంతరము గోలకొండరాజ్య మతనికి ఇచ్చులాగున నియమము చేసికొనెను. కాని అబ్దుల్లా మరణించుటకు పూర్వమే అబ్దుడు పరలోకగతుఁ డయ్యెను. కొడుకు చనిపోయినను ఈమరతును అధారముగా చేసి

కొని జైరంగజేబు అబ్దుల్లాతరువాతను సింహాసన మెక్కిన యతని మాండవ యిల్లుఁడను అబ్దుల్ హాసనుమీఁదల దండెత్తినచ్చి యతని నాశ

అబ్దుల్లా కుతుబ్ కానా

నము గావించెను. అబ్దుల్లా యొక్క సమాధిఁగఱు నిప్పటికిని ప్రతి సంవత్సర మొకపర్యాయము వీడలకు అన్నము పెట్టెడిరు.

అబ్దుల్లా ఖాన్ — ఛంగిస్ ఖానునివంశజుఁడైన సికందర్ ఖానునికుమారుఁడు. ఇతఁడు 'ఉజ్ బేగ్' లనువారికి నాయకుఁడు. తండ్రితోఁ జోరాడెను. తండ్రి చనిపోయినతరువాత ౧౫౮౨-లో సమర్ కండ్, బొఖారా రాజ్యములకు నధిపతి యయ్యెను. ౧౫౮౫-లో ఖురాసాన్ మొఁదలికి దండెత్తిపోయి హిరాత్ పట్టణమునకు తొమ్మిది నెలలు ముట్టడి చేసి దానిని వశపఱచుకొనెను. అచ్చట నధికారిగా నున్న అలీ కులీ ఖానుని ఇతరులతోఁగూడ నఱుకై చైచెను. ఇతఁడు పారసీకపురా జను కానా అబాస్ తోడను, ఢిల్లీ చక్రవర్తి యైన అక్బరుతోడను సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు ౧౫ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసి ౧౫౯౩-లో మరణము నొందెను.

అబ్దుల్ ఖాన్ ఉజ్ బేగ్ — ఈతఁడు అక్బరుకాల ములో ప్రఖ్యాతి గాంచిన ఉద్యోగి. చక్రవర్తి ఈతనిని మాన్య దేశమునకు పాలకునిగ నొనర్చెను (౧౫౬౩). ఈతఁడు అక్బరు పై తిరుగుబాటు చేయుటచేత ఓడింపఁబడి దేశమును విడిచి పరారి అయెను.

అబ్దుల్లా ఖాన్ నయ్యద్ — ఇతనికి కుతుబ్ - ఉత్ -

ముక్కు అను పదవి కలదు. ఇతఁడు ఢిల్లీ చక్రవర్తి అయిన బహదూర్ షా కాలమున (౧౭౦౭ - ౧౭౧౨) అలహాబాదునకు గవర్నరుగ నియమింపఁబడెను. ఇతనితమ్ముఁడైన సయ్యద్ హుసేన్ అలీ ఖాను లీహారునకు గవర్నరుగ నుండెను. ఈ సోదరులు మతకర్త యైన 'మహమ్మదు' వంశమువారట! ఛరుక్ సియర్ (౧౭౧౩ - ౧౭౧౯) అను ఢిల్లీ చక్రవర్తి వీరి సహాయముననే సింహాసనాసీనుఁ డయ్యెను. అబ్దుల్లా ఖాన్ నాతనికి ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. అతని తమ్ముఁడు 'అమీర్ - ఉత్ - ఉస్మా' అను గొప్పపదవిని (నేనాధిపత్యమును) బొందెను. 'అందుచే నీ సయ్యదుసోదరు లిద్దఱును స్వాధికారము కలవారై ఘదుషునుగూడ లక్ష్యము చేయరైరి. వారిని నాశము చేయవలె నని ఘదుషా యత్నించెను కాని అతనియుపాయము లన్నియు నాతనికి చేడుపు చేసెను.....వారిబాధ తప్పించుకొనుటకై వారిలో నొక్కఁడగు హుసేన్ అలీ యనువానిని ఓడివేళమునకు నుబే దారుగాఁ బంపెను. కాని వాఁడచ్చట మరాఠావారితో నేమియు చేసి వారిపై న్యాయమున, బాలాజీవిశ్వనాథుఁడను కేష్యును వెంటఁ దీసి కొని ఢిల్లీ పట్టణముమీఁదికిఁ జోయి తనయధికారమును మరల స్థాపించెను (౧౭౧౭). ఇట్లు మరలఁ బూర్ణాధికారము కలవారై యాయన్న దమ్ములు ౧౭౧౯ లో ఛరుక్ సియర్ ను జంపించి యాటునెలలలో నిద్దఱు రాజపుత్రుల సింహాసనస్థులఁ జేసిరి. కాని వారేకారణము వలననో మృశులయిరి. తుదకు వీరు 'మహమ్మద్ షా' అనువానిని ఘదుషును చేసిరి. కావున నీ సయ్యదుసోదరులకు 'రాజనిర్మాతలు' (King makers) అని కేరు నచ్చెను.'¹

మహమ్మదు షా రాజయినతరువాత నతని ప్రేరణనలన ౧౭౨౦ లో హుసేన్ అలీ ఖాను చంపఁబడెను. అబ్దుల్లా ఖాను తిరుగుబడఁగా నాతని నోడించి చెఱఁజెట్టిరి. అతఁడచ్చటనే ౧౭౨౩-లో మృశుఁడయ్యెను

అబ్దుల్లా ఎల్ తెయషియస్ నయ్యద్ (౧౭౩౦-౯౯) — ఇతనిని ఖలీఫా యందురు. మహమ్మదు అహమ్మదునకు పిమ్మట మహదీపదవి నహించెను (౧౮౮౫). ఇతఁడు బగ్గరతెగలోనివాడు. ౧౮౮౯-వ సంవత్సరమున అబిసినియా చక్రవర్తి యగు జాను నోడించెను గాని ౧౮౯౩-వ సంవత్సరమున అగరుడోట్ అను ప్రదేశమున ఇటాలియనులచే తఱుమఁబడియెను. ౧౮౯౮-వ సంవత్సరమున కిచ్చనరుప్రభువుచేతను, తరువాత ఓమ్ డెబ్రికాట్ అను ప్రదేశమున సో ఆర్ విన్ గేటుచేతను ఓడింపఁబడి యాయుధములోనే మరణము నొందెను.

అబ్బ యా మా త్యుఁడు — ఈతఁడు తెనుగున అని యధచరిత్రము, కవిరాజునునొరంజనము అను రెండుకావ్యములను

రచించెను¹. ఈరెండుకావ్యమునకుఁ బురూరవశ్చరిత్రము అని నామాంతరము కలదు. ఈ రెండుకావ్యములందును కవి తన వంశమును నిర్ణయించుకొన్నాఁడు. ఈతనిది కొండవీటిరాజులవంశము, ఆపస్తంబమాత్రము. వీ రాశ్వలనియోగులు. కవికి నాణవతరము పూర్వమును బసవమంత్రి. ఈతఁడు కొండవీటిరాజులయొద్ద మంత్రిగమండెను². ఈతని పెద్దకుమారుఁ డైన ముచ్చనమంత్రిసంతతివాఁడు మనకవి. ముచ్చనకుమారుఁడు నిమ్మయ్య, మనుమఁ డబ్బయ్య. ఈతఁడు కొండవీటినాయకులచే మన్నన వడసెను³. ఈతఁడు మనకవికి తాత. అబ్బయ్యకుమారుఁడు రాయన్న. ఈతనిధర్మపత్ని సరస్వతి. వీ రిద్దఱును యోగానందుఁడు, మనకవి యైన అబ్బయమాత్యుఁడును పుట్టిరి.

దేశము:— ఈకవి గుంటూరుమండలనివాసిగాఁ గాన్పించుచున్నాఁడు. వీరు కనుపర్తి గ్రామనివాసు లగుటచే వీరికిఁ గనుపర్తి వారన్న యింటిపేరు వచ్చెను. కనుపర్తి, బుక్కపురి గ్రామముల కరణీకము వీరిది యైనట్లు ఈక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియుచున్నది.

క. ఆమంత్రిమణి ప్రకాశ న

భోమణి కనుపర్తి, బుక్కపురి ముఖ్యబహు

గ్రామస్వాస్థ్యమభవ

గ్రామణి బుధనుకుల సుకులఁ గాంచె నలుపురన్.

[క., ౧, ౨౯.

మంగళగిరి నృసింహస్వామి కవికి నిష్ఠదేవత. కనుపర్తి గ్రామము ఒంగోలు తాలూకాలోను, బుక్కపురి ఆత్త కూరుతాలూకా (నెల్లూరుజిల్లా) లోను, మంగళగిరి గుంటూరుతాలూకాలోను ఉన్నవి. కావున గవి పూర్వపు నెల్లూరుజిల్లాలోను, ఇప్పటి నెల్లూరుజిల్లాలోను నివసించియుండె నని చెప్పవచ్చును. నర్సారావుపేటతాలూకాలో కనుపట్టు గ్రామ మున్నది. దానికిఁ గరణములు కనుపర్తివారు. వీ రీ కవియొక్కవంశజు లని తెలియుచున్నది.

కాలము:— ఈకవికాలమునుగురించి శ్రీవీరేశలింగముగారిట్లు వ్రాసియున్నాడు: 'అబ్బయమాత్యుఁడు పదునెనిమిదవశతాబ్దిమధ్యమున మండినవాఁడు. ఇతఁడు ౧౭౮౦-వ సంవత్సరము ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండవచ్చును.' ఇది యూహ. ఈయూహకు వారు హేతువుల నిచ్చియుండలేదు. ఈతనిగ్రంథములు రెండును దేవునకు నంకితములు చేయఁబడినందున నీ కవికాలమును నిశ్చయించుటకు నా కావ్యములలో దృఢమైనయాధారము లేవియుఁ గానరావు. అయినను ఉన్నవానినిబట్టి కొంత యర్థింతము.

ఈకవిచే వ్రాయఁబడిన కవిరాజమనోరంజనము (పురూరవ శ్చరిత్రము) వసుచరిత్రము ననుసరించి వ్రాయఁబడినది. అందలి పద్యములకుఁ బ్రతిబింబము లనుటకు వీలు గల పెక్కుపద్యము లిందుఁ గలవు. దీనికి మనవారు పిల్లవసుచరిత్ర మని పేరు పెట్టియున్నారు. కావున అబ్బయమాత్యుఁడు వసుచరిత్రకారునికి తగువాఁడనాడు, అనఁగాఁ బసునాణవశతాబ్దికిఁ బరువాతివాఁ డని మనము నిశ్చయించవచ్చును.

అనిరుద్ధచరిత్రమునందు, ఈ క్రింది వీసపద్యపాదము కాన్పించుచున్నది:—

పెంపుమీఱువసంత శేషువాహుళున

మండి చెలావణి హొనరు దెలుప

ఇందలి 'శేషువా' పదము కాలనిర్ణయమునకుఁ గొంత [3-౧౯] సహకారి. 'శేషువా' శబ్దమునకుఁ బ్రధానుఁ డని సామాన్యార్థ మున్నను, పూనా శేషువాలకు నని విశేషవిరుద్ధము. పూనా శేషువాడైన బాలాశీబాశీరావుకాలమువఱకును పూనాశేషువాల భ్యాసి దక్షిణదేశమునందుఁ బ్రసరించిన దని చెప్పబడు వీలు లేదు. ఈతఁడు శ్రీ. క. ౧౭౪౦ లో శేషువాడై, ౧౭౬౧ లో మృతుఁ డయ్యెను. కావున నీకవి పదునెనిమిదవ శతాబ్దిమధ్యమునందుండె నని వీరేశలింగముగారు చేసిన యూహ సరియైనదిగాఁ గాన్పించుచున్నది.

అనిరుద్ధచరిత్రము:— ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములలో అనిరుద్ధచరిత్రము మొదటి వ్రాయఁబడినది. ఇం దైదాశ్వాసములు కలవు. పద్యసంఖ్య ౬౧౯. శ్రీకృష్ణుని పానుమఁ డైన యనిరుద్ధునకును, బాణాసురుని మాఁడు తన ఉపాకన్యకును జరిగిన వివాహకథ ముఖ్యముగ నిందు వర్ణింపఁబడినది. ఉపాకన్యకముకథ సంస్కృత భాగవతమునందును (౧౦-వ స్కంధము), హరివంశమునందును (అ. ౧౧౬-౧౨౨) గలదు. ఈ రెండుకథలును మొత్తముమీఁద నొక్కటియైనను వీనికిఁ గొంచెము భేద మున్నది. సంస్కృత భాగవతము ననుసరించి బమ్మెర పోతరాజు ఆంధ్రభాగవతముయొక్క దశమస్కంధములో నీకథ వ్రాసెను; హరివంశము ననుసరించి ఎఱ్ఱాప్రగడ తనచే రచింపఁబడిన హరివంశమునందలి యుత్తరభాగమున సప్తమాష్టమాశ్వాసములందును, నాచనసోముఁడు తన యుత్తర హరివంశమునఁ బంచమాశ్వాసమునందును వ్రాసియున్నారు. కైఫమాయన యనుకవి ఉపాకన్యక మను కావ్య మొకటి యైదాశ్వాసములు కలది రచించినాఁడు.

1. అనిరుద్ధచరిత్రము చెన్నపట్టణమునందు వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అందు సమ్ముఖాచితము (౧౯౧౧), కవిరాజమనోరంజనము రాజమహేంద్రవరమునందు శ్రీ చింతామణి మద్రాసురకాలాధికారులచేతను (౧౯౧౩) ప్రకటింపఁబడినవి. ఇవి మే ముపయోగించిన ప్రతులు.

2. కవిరాజమనోరంజనము., ౧, ౨౯.

3. అనిరుద్ధచరిత్రము., ౧, ౧౯.

కథాసంగ్రహము:— అబ్బయామాత్యుఁడు శ్రీమద్భాగవత మందలి కథ ననుసరించి యీ యనిరుద్ధచరిత్రమును వ్రాసెను. వర్ణనములు మొదలైనవి తప్ప మూలకథలో నేమాత్రము మార్పులను ఈకవి చేసియుండలేదు. అనిరుద్ధచరిత్ర మని పేరు పెట్టినందునఁ గవి మొదటియాశ్వాసమునందు, అనిరుద్ధునకును రుక్మిణియొక్క పాత్రి యైన రుక్మలోచనకును జరిగిన వివాహమును వర్ణించినాఁడు. రెండవ యాశ్వాసమునందు బాణాసురుఁడు శివునివలన వరంబును బడయుటయు, ఉప స్వప్నముఁ గాంచుటయు, చిత్రరేఖ యఖిలరాజవరుల పటముల వ్రాసి యుండుటఁ జూప నామె అనిరుద్ధుని గుర్తించుటయు ననుకథాభాగము కలదు. ఉపయొక్క విరహతాపమును, చిత్రరేఖ చెల్లి యెవరికిని తెలియకుండ ద్వారకనుండి యనిరుద్ధునిఁ దీసికొని వచ్చుటయు, ఉపానిగుద్ధుల సమాగమంబున, బాణుఁ డనిరుద్ధునిఁ జేజుఁబెట్టుటయు తృతీయాశ్వాసమున వర్ణితములు. చతుర్థాశ్వాసము నందు యాచివులకును బాణునకును జరిగినయుద్ధము వర్ణింపఁబడినది. అయిదవయాశ్వాసమునందు బాణుఁ డోడుటయు కృష్ణుఁడు వానిని గరుణించుటయు, ఉపానిగుద్ధుల వివాహమును, డింపతులతో యాచి వులు ద్వారకకుఁ బోవుటయు, అనిరుద్ధునకు వ్రాఁడను పుత్రుఁడు పుట్టుటయు, నాతఁడు రాజనాయాదియజ్ఞములను జేయుటయు, ప్రతారంజకంబుగ రాజ్యంబు నేలుటయు నను కథ కలదు.

కవిజనమనోరంజనము, తత్కావ్యమునకు నాధారము:— ఇది అబ్బయామాత్యునిచే రచింపఁబడిన రెండవకావ్యము. ఇంద్రుఁ డాశ్వాసములను, ౧౧౬౦ పద్యములను కలవు. చంద్రుఁడు బృహస్పతి యొద్దఁ జదువుకొని తారను లేవఁదీసివదిమొదలు, పురూరవుఁడు ఉర్వ శినిగూడి సంతానము వడయువఱకును గల కథ ఇందు వర్ణితము.

ఉర్వశిపురూరవులకథ మొదలు ఋగ్వేదమునందుఁ గలదు (౧౦-౯౫). బృహద్దేవతయందును (౭.౧౪౦-౧౪౭), శతపథ బ్రాహ్మణమునందును (౫.౧-౨), విష్ణుపురాణమునందును (౪-౬), దేవీభాగవతమునందును (౧-౧౩), హరివంశమునందును (౧౦-౨౬), మత్స్యపురాణమునందును (౨౪), కథాసరిత్సాగరమునందును (౩. ౪-౩౦) ఈకథ కలదు.

ఈ కథ యంతయు శ్రీమద్భాగవతమునందుఁ జక్కఁగ వర్ణిం పఁబడినది. సంస్కృతభాగవతమున నవమస్కంధమందలి ౧-వ అధ్యాయమునందు నిలాకన్యచరిత్రమును, ౧౪-వ అధ్యాయమునందు చంద్రతారలచరిత్రము, ఉర్వశిపురూరవులచరిత్రయుఁ గలవు. ఇవియుఁ గాక బ్రహ్మపురాణము, పద్మపురాణము, స్కందపురాణము (కాశీఖండము) మొదలయిన పురాణములలోఁ జంద్రవంశవర్ణనము వచ్చినచోట నెల్ల సంగ్రహముగనో, విస్తరముగనో యీకథ వర్ణింపఁ బడినది. చిత్రమూర్త్యుని మను నాటకమునందుఁ గాలిదాసుఁ డీ

కథాభాగమునే మిగుల మనోహరముగఁ జిత్రించియున్నాఁడు. పురూ రవునకే చిత్రముఁ డని వామాంతరము. తెనుఁగున బహురహితరాజా భాగవతమునందు ౯-వ స్కంధమున ఈకథాభాగ మంతయుఁ జక్కఁగ భాషాంతరీకరించియున్నాఁడు. ఈస్కంధమునందు రెండు తావులఁ గల యీ కథను తీసికొని యబ్బయామాత్యుఁడు పురూరవ శ్రీచరిత్రమును రచించినట్లు కానవచ్చుచున్నది. కాలిదాసునినాటక మును ఈకవి చూచినట్లు లేదు. భాగవతములోని కథను ఈకవి మార్చలేదు. ఉర్వశిపటమును వ్రాయించి పూరూరవునియొద్దకుఁ బంపుట యనునది (ఆ. ౫, ౧౯-౩౪) కవి శ్రోతృగఁ గల్పించినది. కావ్యము వర్ణనలతోఁ బెంపఁబడినది.

కథాభాగము:— ప్రతిష్ఠానపురమునందుఁ బురూరవనుఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగా నొకదినమున నారదుఁడు వచ్చి, రాజగర్త ములను, వేదాంతమును రాజునకు బోధించి యింద్రులొకమునకుఁ బోయెను. అచ్చట నింద్రుఁ డహిగఁగాఁ బురూరవుని చరిత్ర చెప్పఁ దొడఁగెను (ఆ. ౧). చంద్రుఁడు బృహస్పతియింట విద్యాభ్యాసము చేసి గురుభార్యయైన తారను లేవఁదీసి బుధుఁ డను కుమారునిఁ గాంచెను. 1 వైవస్వతమువపు పుత్రునకై యజ్ఞము చేసెను. కాని యాతని భార్య పుత్రిక కావలయు నని కోరినందున ఇల యనుకన్యక పుట్టెను. తండ్రికిఁ గన్యయందు నిష్ఠము లేనందున గురు వగు వసిష్ఠుఁడు నారాయణుని వేడి ఇలాకన్యకు సుద్యుమ్నుఁ డిన్నపురుషునిగఁ మార్పించెను. సుద్యుమ్నుఁ డొకనాఁడు వేలుకుఁబోయి కుమారవనముఁ బ్రవేశింప మరల నిలాకన్యగ మాటి బుధునితోఁ బొందుచేసి పురూరవునిఁ గనియె. అంత శివుని యనుగ్రహంబున ఇల యొక నెల పురుషుఁడుగను, ఒక నెల స్త్రీగను ఉండునట్లు వరము వడసి పుత్రు నితో తన రాజధానికిఁ బోయి (ఆ. ౨.) కొన్నాళ్లు రాజ్యము చేసి, పురూరవునకుఁ బట్టము కట్టి యరణ్యమునకుఁ బోయెను. పురూర వుఁడు దిగ్విజయయాత్ర చేపడి యన్ని దేశముల జయించెను. నారదుఁ డిట్లు పురూరవుని నర్ణింపఁగా విని ఉర్వశి యను నప్పర యాతని యందు బద్ధాసురాగ యయ్యెను. విరహతాప మధిక మయ్యెను (ఆ. ౩.). అప్పుడే మిత్రవరుణబుధుల సంగోరమైన తపస్సును భంగము చేయుటకై యింద్రుఁ డుర్వశిని ధూలోకమునకుఁ బంపెను. ఆమె వారితపస్సునకు విఘ్నము కానింపఁగా ‘నీవు ధూలోకమందు నుండెదవు. స్వర్గమునకుఁ బో’ అని కాప మిచ్చిరి. పురూరవుఁడు గంగకు చెల్లి మాఘస్నానము చేసెను. విష్ణువు ప్రత్యక్షమై దివ్య స్త్రీలాభము కలుగు నని వర మిచ్చెను (ఆ. ౪). ఇట వింధ్య పర్వతమునందు పురూరవునిసమాగమం తెల్లు గలుగు నని యాజించి యుర్వశి తనపటమును వ్రాయించి రాజునకు నందునట్లు చేసెను. ఆ పటమును జూచి రాజు ఉర్వశియొడల ననురాగము గలవాఁ డగును.

1. చంద్రతారలప్రేమతో సంబంధించినకథ శ్రీనాథుని కాశీఖండము (౪-వ అశ్వాసము)నందును, శేషము వేంకటపతి తారాకళాశక్తి మునందును వర్ణింపఁబడినది.

అబ్బయామాత్యుఁడు

ఇంతలో చాటులు వచ్చి వింధ్య ప్రాంతమున నెవ్వరో స్త్రీలున్నారని చెప్పుదురు. పురూరపుండు వారివెంటఁ బోయి యుర్వశిం గలసి కొని, రాజధానికే దీసికొనివచ్చును. తాను పెంచిన పాశ్చేల్లను పిల్లలవలె రక్షింపవలె ననియు, దనకు నెన్నిఁడును వివస్త్త్రుఁడగు గాన్పించు గూఁడ దనియు నుర్వశి పురూరవసుని నొప్పించును. వారు పెక్కు దినములు కేళీవిలాసములఁ గడపుచుండిరి. ఒక్కనాఁ డింద్రుఁడు ఉర్వశిని నెట్లయినను చెప్పుని గంధర్వులను బంపెను. వారు వచ్చి ఉర్వశి పురూరపులు సురతశ్రమతోఁ బరున్ప సమయమున పాశ్చేల్లను బాధించిరి. అవి యటవఁగా నుర్వశి తొండరచేయ పురూరపుఁడు తొండరపాటుతో వస్త్రము లేకుండఁగనే లేచి గంధర్వుల నిర్బించి పాశ్చేల్లను రక్షించెను. కాని వన్నఁడుగాఁ గాన్పించినందునఁ బ్రతిష్ఠాభంగ మని యుర్వశి పెరిపిపోయెను. అంత రాజు మిగుల శోకింప ఉర్వశి మరలఁ గానిపించి గర్భవతియై, మరల వచ్చెను నని చెల్లి ఆయు వను కుమారునిఁ గనియె. సంవత్సరమునకు వచ్చి రాజునకుఁ గాన్పించి 'గంధర్వుల యాజ్ఞ లేనిది నేను నీకడ నుండరాదు' అని చెప్పఁగా నాతఁడు గంధర్వులను వేడెను. వారు ఉర్వశిని బోలి యన్న యగ్నిస్థాని యనుస్త్రీనిచ్చి వెళ్లిరి. ఆమెయే యుర్వశి యని కొన్ని నాళ్లు గడపి పిదప మోసమును దెలిసికొని గూమెను విడిచి రాజధానికే బోయెను. చివరకు శ్రేతాయుగమునందు నా యగ్నిస్థానితో శ్రేతాస్థులను శ్రేల్పి, అనేకయగములను చేయఁగా నింద్రుడు లతనికే బ్రహ్మయై యుర్వశి నిచ్చిరి. వారు సుఖమున నుండి పెక్కుపుత్రులఁ గని చంద్రవంశాభివృద్ధిం జేసిరి (ఆ. ౫).

కావ్యముల మోగ్యత :— అబ్బయామాత్యుఁడు ప్రాథమిక పద్యములు సాధారణముగ శబ్దాలంకారభూయిష్టములుగను, సంస్కృత పద సమాసజటిలములుగను ఉండును. వసుచరిత్రకారుని సనుసరింప వలయు నని పాటుపడినవారిలో నితఁడు ప్రముఖుఁ డని చెప్పవలెను. అనిరుద్ధచరిత్రమునందేమి, కవిరాజమనోరంజనమునందేమి వసుచరిత్ర లోని పద్యములనుంటిపద్యములు పెక్కులు గుప్పించినాఁడు. మొదలు వ్రాసిన అనిరుద్ధచరిత్రమునకంటె డరువాత వ్రాసిన కవిరాజ మనోరంజన పెక్కుడు ప్రాథమిక నుండును. కావున దీనికి మన వారు 'పిల్లవసుచరిత్ర' మని నేరు పెట్టిరి. ముఖ్యముగ నిందలి వర్ణనాత్మకములైన నీసపద్యము లెన్నియోలైలియందును అర్థము నందును వసుచరిత్రమునందలి నీసపద్యములను బోలియున్నవి. అనిరుద్ధచరిత్రమునందును ఇట్టి నీసపద్యములు కొన్ని కలవు. కాని వసుచరిత్ర ముయొక్క మోగ్యత యీ గ్రంథముల కెన్నఁ టికిని రాజాలదు. మూలమందలిపద్యములకును ఇందలియనుస్మృతు లకును పురుషునకు, నాతని పటుమునకును గల భేద మున్న దని చెప్పవచ్చును. మూలము మూలమే. యనుస్మృతి యనుస్మృతియే, ఉదాహరణమునకై... ఒకటి అనిరుద్ధచరిత్రముననుండియు, రెండవది పురూరవశ్చరిత్ర ముననుండియు, నిట్లు రెండుపద్యముల నిచ్చు నునా ము :—

సీ. కొప్పువాలెగతో గుణముఁ గైకొన వచ్చి
కఠినవిద్రుమును చేకట్టఁబడియెఁ
గోమలియధరంబుతో మొన ల్పచరించి
యరుచిబింబఫలము లవినిపడియె
మృగనేత్ర పెదవితో సొగసుఁ బూనఁ గడంగి
కెంపు నీరసముఁ తెక్కించుకొనియె
సతిమోవితో రసనీతులు చూపి సుగంధ
వికలబంధూక మూరకయై విరిసె

శే. దాయుపగడంబునకుఁ బగడంబు బింబ
మునకు బింబంబు మెఱయుకెంపునకుఁ కెంపు
బంధుశీవంబునకుఁ దాన బంధుశీవ
మార! యాకుండరదనరదాంశుకంబు! [వసు, ౨-౪౫.

సీ. కట్టడివగను జేకట్టకు లోనయ్యె
విరసభావంబులై విద్రుముములు
ప్రత్యభాంబును గళాభంగ మయ్యెను దామ
శస్త్రకాశతను నక్షత్రగణము
పగలు మించుట విదేశగతంబు లయ్యె రా
జావమానమున రథాంగకులము
కాక దెన్నుక తుది లోఁకుచై పలుమాటుఁ
బ్రహ్మరణంబులఁ జెండఁ బసిడికట్టి
రమణియధన నఖి స్తనాంగములతోడి
ప్రాతిపక్షికమున నిని భంగపడియె
వట్టియాశ్వరమున బలవంతుతోడి
పాటికిఁ బెనఁగు తెల్ల నిమ్మలము గాఁడ. [అని, ౧-౮౯.

సీ. తరుణార్క కబళనోద్ధతిఁ జూపె నెవ్వఁడు
గురులచే ధుమోహారురులచేత
నకలంకరామమృత్రికఁ బూనె నెవ్వఁడు
శయముచే హృస్కు శేయముచేత
మున్నీరు పల్వలంబుగ దాఁటె నెవ్వఁడు
జవముచే గుణగణార్జవముచేత
నక్షత్రీయాప్రాధి నలరారె నెవ్వఁడు
రణముచే నియమధారణముచేత

శే. ధరణి నెవ్వఁడు దానవద్విరదదళన
విహృతి దనకేసరికిశోరవృత్తిఁ దలిపె
నతని మత్కవ్యభక్తవాగమృతఫుటన
మంజులస్వాంతు హనుమంతు మదిఁ దలంతు. [వసు, ౧-౮.

సీ. వాసుదేవఖ్యాతి వర్తిల్లె నెవ్వఁడు
భవముచే నూర్తివైభవముచేత
నఖువిఖండనలీల నమరారె నెవ్వఁడు
శక్తిచేఁ జరణాంబులైచేతఁ

గాలింది గదిసి వేడ్కలు సర్వ నెవ్వఁడు
రతులచే వనకేరిరతులచేత
గీతామృతవ్యాప్తిఁ గీల్కొల్పె నెవ్వఁడు
నయముచేఁ దత్త్వనిర్ణయముచేతఁ
దలిపె నెవ్వఁడు కంసహంసలమతంఁ
భూహననధాటిచేఁ దనపురుషసింహ
మూర్తివిన్సార్తి యసమానకీర్తి యతఁడు
సంపాతార్తార్తి యూభరచక్రవర్తి. [కవి., ౧-౪౩.

మూలముతోఁ బోల్చక విడిగఁ జూచినయెడల నితనిరెండు
కావ్యములును కొంత యోగ్యత కలవి యని చెప్పవలెను. పూర్వ
కవులలో లేని క్రొత్తకల్పన లేమియు లేకపోయినను వర్ణనములు
వచ్చినచోటఁ గవి విస్తరముగను కొంత సరసముగను వర్ణించును.
అనిరుద్ధచరిత్రయందు ద్వారకాపురమును ఇరువదిరెండు పద్యముల
తోను (ఆ. ౧, ౫౩-౭౩), పురూరచక్రవర్తియందు ప్రతిష్ఠాన
పురమును ముప్పదిమూఁడు పద్యములతోను (ఆ. ౧, ౫౩-౮౫)
వర్ణించియున్నాఁడు. చిత్రలేఖ యందఁజుటలను వ్రాసి నానిని
వర్ణించుటలోఁ గవి ముప్పదిపద్యములు వ్రాసియున్నాఁడు (ఆని,
ఆ. ౨, ౧౦౦-౧౩౦). అప్పరస్త్రీల యుద్యానవిహారము వర్ణించు
టకు నలువదిపద్యములు పట్టినవి (కవి., ఆ. ౪, ౬౬-౧౦౫).
ఇట్లే వేణువేణు ఋతువులను, ప్రసంగములను వివరముగ వర్ణింపఁ
బడినవి.

ఎఱ్ఱాప్రెగడచే వ్రాయఁబడినహరివంశమందిరి యుమాకథతోడఁ
గాని, నాచనసోముని ఇందుభగోపాఖ్యానముతోడఁ గాని ఈ కవి
యొక్క అనిరుద్ధచరిత్రమును పోల్చుటకు వీలు లేదు. ఎఱ్ఱాప్రెగడ
కవిత్వము మిక్కిలి ప్రాథమిక లేకపోయినను సులభతరచేతను
సహజశబ్దప్రవాహముచేతను, స్వాభావిక వర్ణనములచేతను పృథ్వీ
హ్లాదకరముగ నుండును. నాచనసోముని ప్రాథమికనాచమత్కార
మును, అసమాన మగునర్థగౌరవ రసభావప్రదర్శనమును వేరుగఁ
జెప్పనక్కఱలేదు. బహైరపాతరా చీకఁగ నే భాగవతమున సంగ్రహ
ముగ వ్రాసినాఁడు. వ్రాసినంతవఱకుఁ గర్మ రసము లొల్కుచున్నది.
దానితోను అనిరుద్ధచరిత్రము సరిపోలదు. కావున నీ కథానకము
మీఁదనే కవిత్వము చెప్పిననుచోకవుల కావ్యముకంటె నీతనికవిత్వము
తగ్గియుండునీ కాని మించియుండదు. అంతమాత్రమున నీతనికవి
త్వము మిక్కిలి నీరస మని చెప్పుటకు వీలులేదు. ముఖ్యముగ రసిజన
మనోరంజనము మహాకావ్యములలోఁ జేర్చఁదగిన దనియే చెప్పవలెను.
వర్ణనములలోఁ గవి పూర్వకవులకర్తావధానుకరణము చాలభాగము చేసి
నను తన సొంతకల్పనలుగూడ నచ్చటచ్చటఁ జేర్చినాఁడు.

సంస్కృతపాండిత్యము :— ఈ కవి సంస్కృతమును జక్కఁగ
నభ్యసించిన ట్లతనికావ్యములే చెప్పుచున్నవి. ఈతఁడు నైషధాదికావ్య
ములను జదివినట్లు మనము కొన్ని దృష్టాంతములవలన నూహింప
వచ్చును. శ్రీహర్ష కృతనైషధమునందు నీ క్రిందిపద్యము కలదు :—

అయం దరిన్ భవిశేతి వైభవీం
లిపిం లలాటేఽర్థిజనస్య జాగ్రతీమ్,
మృషాం న చక్రేఽర్థితకల్పపాదపా
విధాయ దారిద్ర్యదరిద్రతాం నశః. [౧. ౧౫.

దీనిం జూచి యబ్బయామాత్యుఁడు కవిరాజమనోరంజనము
నందు నీ క్రిందిపద్యము వ్రాసియున్నాఁడు :—

మ. అయ మర్థి జన యంచు గూచకలలాటాంతస్థలిన్ బ్రహ్మని
ర్ణయతేన్ వ్రాయ వహించునట్టిలిపియర్థంబుల్ విశేషస్వయ
క్రియగా నర్థ మవారిగా నొసఁగి యర్థిం జేయు వాగీశు వ్రా
తయు నాత్మ యవతీర్ణియు న్నిజముగా భాత్రీశు నేర్పట్టిన్ ?
[౧. ౯౩.

ఈతనికావ్యమునందు సంస్కృతపదములే యెక్కువైనను
కవి యచ్చటచ్చట శుద్ధాంధ్రపదములతోఁ గవిత్వము చెప్పి
యున్నాఁడు. ఉదాహరణము.—

నీ. పంటము త్రయిచువు గంటలమొలనూలు
పడమటివొర యేలు నిడుచుటోలు
మీస మెలంనుసామికిఁ జుట్టుకొల్లారు
రతనంపు సరకుతోరపు బిడారు
వేల్పుపాతరకత్త బిడ్డనిచొరుబొక్క
కుండపుట్టునుజోగి గొన్నకుక్క
కేతునిసిరి కుబ్బరించు మ్రోతెల ప్రోవు
తివసిగోసపుమంట దాచుతావు
బల్లిచవుటేటియల్లాండ్రయలిబిల్లి
మేర డప్పక నిలిచిన నీరుచెల్లి
నిట్టనేరెడుదిబ్బకుఁ జుట్టువారు
తీరు చెన్నారు మన్నీరు తెణవఁ గాంచి.

[కవి., ౪. ౬౭.

ఈ కవి ప్రసంగానుసారముగ హిందూస్థానీపదములను జను
త్కారముగ నుపయోగించియున్నాఁడు.

నీ. జతసంబుతోఁ జేటి సంచిహీనముభి
న్నీదుముదారుగా నిగిడి నడువఁ
గలవలవొరచల్ల గాలి వశీరులు
పూని రాస్తాను చపాసు గొలువఁ

1. చ. ఇతఁడు దరిద్రుఁ డొ ననుచు నేర్పడ నర్థిలలాటపట్టికా, కతగృతి వ్రాసినట్టిలిపిజాల మనర్థము గానియట్లుగా
నితరగణేలనావిధన విభ్రమనిర్ణితకల్పభూయహం, డతఁడు దరిద్రతాగుణమునందు దరిద్రుని జేయు నాతనిన్.

[౧. ౫౭.

తెంపు మీఱునసంతోషమహామజారున
నుండి చెలావణిపూసరు దెలుప
నెమ్మి గోవెలనికానీదారుగములు క
ర్నాచీవ మారము ల్నాదు నేయ
సరణికానాలురంగు యుత్సాహులు
దహిగ నటియించుచిలుక హిరాకి నెక్కి
కొంగురు పైపు కేల నంకించుకొనుచు
మచనుపాదుకపో నందు గదలె నపుడు.

[అని., అ. 3, ౧౯.]

ఒక విశేషము :— తెలుగుకవులలో నీతఁడు ఆధ్యంతరరతిని విచ్చలవిడిగ వర్ణించియున్నాఁడు. ఆధ్యంతరరతి యనగా స్త్రీ పురుషుల సంభోగవర్ణనము. పెద్దనాది ప్రబంధకవు లిట్టివర్ణనములు కావ్యములో నెక్కడనో యొక్కటిరెండుపద్యములతోఁ జెప్పి దాటిం చుకొనిపోయినారు. కాని యీకవి యిట్టివర్ణన మొక్కచోట మన్నఁ జాల దని కాఁబోలును తనకావ్యములోఁ జెప్పిచోట్లఁ జూపించి నాఁడు. అనిరుద్ధచరిత్రమునందు నాలుగుసారులును, కవిరాజమనో రంజనమందు నైదుసారులును ఇట్టివర్ణనములు కలవు! రుక్మలోచన వివాహమప్పు డొకసారి, ఉషకు స్వప్నము పడ్డప్పు డొక్కసారి, ఆమె సఖులతోఁ జెప్పుకొనునప్పు డొక్కసారి, నిజముగాఁ బరిని కలసినప్పు డొక్కసారి — యిట్లు పీలయినచోట నెల్ల మున్నగరతిని వర్ణించినాఁడు. నాయికానాయకులయొక్కదినమురతి వర్ణించి, తృప్తి నొందక ‘మఱియొక్కనాఁడు’ (3. ౯౯) అని ఉపోద్ఘాతము చెప్పి తిరిగి యాక్రియను పదిపద్యములతోఁ జెప్పెను. ఇట్లే కవిరాజ మనోరంజనంబునందు బుధునకు నిలాకన్యకకును, పురూరవసునకు మర్యాదకిని జరగిం పమాగమంబు వస్త్రేచిన్నెలతోఁ జెప్పిచోట్లఁ జిత్రించెను! ఇంతియకాదు. ఒకచోట ‘సామాన్యరతి’యు (అని. అ. 3, 2౫-౨౩), ఒకచోట ‘సమరతి’యు (కవి., అ. ౨, ౧2౨-౧2౪), ఒకచోట ‘ఉపరతి’యు (కవి., అ. ౫, ౨౪౩-౨౪౪), ఒకచోట ‘గర్విణీరతిజనిత సౌఖ్యము’ను (అని., అ. 3, ౧౦౨), ఒకచోట ‘ప్రసవితాసంతరద్వితీయసమాగమాధిక్యసుఖము’ను (కవి., అ. ౨, ౧౯౧), ఒకచోట ‘సురతనాట్యసుఖము’ను (కవి., అ. ౪, ౧౩౯) - ఇట్లు విచ్చలవిడిగ సురతవర్ణనములు గుప్పిచేసినాఁడు!

ఇట్టికవి రతివర్ణనము హెచ్చుగఁ జేసినను సంస్కృతభూయిష్ట ముగఁ జెప్పియున్నాఁడు. అందులన సామాన్యజనుల కావ్యములు సాధారణముగ నర్థము కావు. అర్థ మైనను కాకపోయినను ఇట్టివర్ణన ములను ఇంతవి శేషముగఁ జేయుట కావ్యముయొక్కమర్యాదకు లోప మనియే చెప్పవలెను. ఇచ్చట నీవర్ణనములు ‘నీతి నతిక్రమించు చున్నవా? చట్టములకు లోబడువా?’ యన్న ప్రశ్నములను మేము విచారించుటలేదు. పూర్వకవియు, బహుసంభవము కలవాఁ డును అగుటచే నాధియము మనకవి కుండ దనుకొందము. కాని యిట్టివర్ణనములు కావ్యముయొక్క రసమాధుర్యమునకును, కల్పకా

గాంభీర్యమునకును, భావసౌందర్యమునకును (Aesthetic beauty) తప్పక భంగము గలిగించు ననుటకు సందేహము లేదు. నాయికా నాయకులను ఒక్కచోటికిఁ దెచ్చి యొక్కగదిలో విడిచినట్లు వర్ణించి యంతతో వర్ణనము చాలించి మిగిలినభాగము చదువరుల యూహకు వదలినఁ జాలదా? పద్మినిఁ జెప్పినదానికంటె ధ్వనిమాలక ముగఁ దోచునట్లు చేయుట ప్రతిభావిశేషము కాదా?

ఈకవి భగవద్భక్తుఁడుగాఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. తన రెండు కావ్యములను సరాంకితము చేయక తేనాంకితము చేయుటయే కాక యిట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు :

క. భగవంతుని సద్గుణములు

పొగడుచునేకంటె తమ క'పూర్తి స్వకర్మం

బగుట నరస్తతి నేయరు

జగతి సత్కువులు సుచ్చసంపదకొంటె. [అని., ౧-౧2.]

క. ధాతలకు ధాత భువన

త్రాతలకుఁ ద్రాత శౌరి గత్తుకుండలు నూ

దాతలదాత నిర్మించి యి

లాతలనేతల నురించులాఘున మేల? [కవి., ౧-౧౫.]

ఇట్టి భగవద్భక్తుఁడుగూడ సురతవర్ణనములో నింత శ్రద్ధ వహించుట మిక్కిలి యాశ్చర్యముగ నున్నది!

(కొ. వేం. ల.)

అబ్బాటి (౧౫౧౨ - 2౧). — నికోలోజీత్ అబ్బాటి యని యితని పూర్ణమైన పేరు. ఇతఁడు ఇటలీదేశములోని మెడినా నగరమున జన్మించి శోరెజ్జియోకడ విద్యాభ్యాసము చేసి ప్రసిద్ధికి వచ్చి చిత్రకారుఁ డయ్యెను. ఫాంటిని బ్లోమండరము నలంకరించుట యందు ప్రేమాటిస్సియో యనువానికిఁ దోడ్పడియెను. ఇతఁడు ఆపోస్తలు లయిన పీటరు, పౌలు అనువారిచిత్రపులును చిత్రించెను.

అబ్బాడి — ౧. ఈతని పూర్ణమైన పేరు అంటోయనీ థామ్సన్ డి అబ్బాడి (౧౮౧౦ - ౯2). ఇతఁ డొక ప్రాచీనపండి తుఁడును, పరిశోధకుఁడునై యుండెను. ఇతఁడు డర్లింగ్ నగరమున జన్మించినవాఁ డయినను ప్రాముదేశమునందే విద్య నభ్యసించెను.

౧౮౩౫-వ సంవత్సరమున ప్రకృతిశాస్త్రపరిషత్సభనా రొక పనిమీఁద నితనిని ప్రెజీటునకుఁ బంపిరి. ౧౮౩౭ మొదలుకొని ౧౮౪౮ వఱకు నవిసీనియాదేశమును పరిశోధించుపనిలో మండెను. ఇతఁడు తరు వాత ప్రకృతిశాస్త్రపరిషత్సభలో సభ్యుఁడుగ నియమింపఁబడినెను. ఇతఁడు కెర్విక్ ప్రభువుతోఁగూడ ఆరగో పఠకమును బహుమానము నొందెను. సాలునకు ౪,౦౦౦ ల ప్రాంతం లాదాయము వచ్చెడి అబ్బాడి యను జమీ, ఏఁబదిసంవత్సరములలో ౫,౦౦,౦౦౦ ల నక్షత్రములఁ జూచి వారు ప్రకటించుపద్ధతిమీఁద, ప్రకృతిశాస్త్రపరిషత్తునకు

మరణశాసనముద్వారా వశపఱచెను. ఇతఁడు ౧౮౯౦-వ సంవత్సరమునకును భూగోళ, ఖగోళశాస్త్రసంబంధము లయిన పెక్కు గ్రంథములను రచించెను.

౨. జేమ్స్ అబ్బాస్ యని ఇతని పూర్వమైన పేరు. ఇతఁడు ౧౮౫౭-వ సంవత్సరప్రాంతమున బేరూన్ మండలమున నేయను గ్రామంబున జన్మించి ప్రఖ్యాతిగాంచిన ప్రొటెస్టాంటుమతీ యుడు. ఇతని తల్లిదండ్రులు మిక్కిలి బీదవా రగుటచేత స్నేహితుల ప్రాప్తుక జక్కనివిద్య నభ్యసించెను. నీడన్ పట్టణమున విద్య నభ్యసించి పదునేడవయేటనే పరమార్థవిద్య (ఈశ్వరవిషయకవిద్య) యందు డాక్టరు పట్టము నొంది మిక్కిలి ఖ్యాతి గాంచెను. ఇతఁడు బర్లిన్ నగరమున కొన్ని సంవత్సరములు గడపినతరువాత ఫ్రెంచిప్రొటెస్టాంటు చర్చిలో ప్రధానమతబోధకుఁడుగ నుండి ౧౮౮౨-వ సంవత్సరములో మార్షల్ స్కాంబర్గ్ బోర్డు నిర్ణాయమునకు బోయి లండను లోని కానాయ్ ఫ్రెంచిచర్చిలో ప్రధానమతబోధకుఁ డయ్యెను. విలియమ్ రాజునెడ మిక్కిలి ప్రేమానురాగములు గలవాఁ డగుటచేత ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమున సంభవించిన విప్లవచరిత్రమునుగూర్చి కావలసిన యువకరణములు రాజకీయ మంత్రులవలన సమూహ్య నని చెప్పుదురు. విల్లాండులోని కిల్లాలో గురుస్థానాధికారిగా రాజుచే నియమింపఁబడియెను. ఇతఁడు మహావక్తయు, శక్తియువ్వఁడును, మహాబోధకుఁడునై యనేకమతగ్రంథములను విరచించి ౧౮౯౩-వ సంవత్సరమున లండనునగరములో మృతి నొందెను.

అబ్బాస్ — ౧. ఇతఁడు (౧౮౬౬ - ౧౮౯౨) మహమ్మదు యొక్క పినతండ్రి. బేడరుయద్దములో చెల్లెట్టఁబడియెను. తరువాత మహమ్మదీయమతమునకు ముఖ్యసహాయుఁ డయ్యెను. ౧౮౦-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౮౫౮-వ సంవత్సరములో మంగోలు (మోగలు)లచే జయింపఁబడువఱకును పరిపాలనము చేసిన బాగ్దదు ఖలీఫా లగు అబ్బాసువంశమునకు మూలపురుషుఁడుగ నుండెను.

౨. పారసీక (పర్షియా) దేశపు రాజులలో ఈపేరుగలవారిలో ఇతఁడే (౧౮౮౫ - ౧౮౯౮) మొదటివాఁడు. ఇతఁడు ప్రసిద్ధుఁ డగుటవలన నీతనిని 'అబ్బాస్ ది గ్రేటు' 'ఘనఁడైన అబ్బాస్' అందురు. ఇతఁడు ౧౮౮౫-వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కెను. ౧౮౯౩-వ సంవత్సరములో హిరాత్ నగరమున ఉక్తపేగు లనువారి నోడించెను. ౧౮౯౦-౯ సంవత్సరములనడుమ నశీకపర్యాయములు తురుష్కుల నోడించెను. బ్రిటిషువారిసాహాయ్యముతో ౧౮౯౨-వ సంవత్సరములో ఆర్మెనియానుండి పోర్చుగీసువారిని తఱిమివై చెను. ఇతనిరాష్ట్రము పైగిరునది మొదలుకొని సింధునదివరకు వ్యాపించియుండెను. ఇస్లామాపట్టణమును రాజధానిగఁ జేసికొని రాజ్యతంత్రమునందు ముఖ్యము లయిన సంస్కృతములను తెక్కింటిని గావించెను.

౩. పారసీకదేశపు కాహ (చక్రవర్తి) (౧౮౭౨ - ౧౮౮౬). ౧౮౩౦ లో జన్మించెను. ప్రజలకు ననుకూలముగ రాజ్యము చేసెను. ఇతని రాజ్యకాలమున ప్రజలు ధనసంపన్నులయిరి. ఇతఁడు కంఠహరును వశపఱచుకొనెను. కాని మొగలులు తిరిగి తీసికొనిరి.

౪. పారసీకదేశపుకాహ (చక్రవర్తి) (౧౮౩౨ - ౧౮౩౬). ఇతఁ డెనిమిదివలల బాలుఁడుగా నున్నపుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆదేశములమీఁద రాజ్యముచేసిన సాఫీవంశము లోని చివరవాఁడు.

అబ్బాస్ పాషా (౧౮౧౩ - ౧౮౫౪) — మహమ్మద్ పాషాయొక్క మనమఁడు. ౧౮౪౮-వ సంవత్సరములో ఈజిప్టునకు రాజప్రతినిధిగ ఇబ్రాహీమ్ పాషాకు తరువాత నేర్పడియెను. ఇతని ప్రభుత్వము అభివృద్ధి లేనిదిగను, నష్టకర మైనదిగ నుండెను.

అబ్బాస్ బే లీ మెర్వానీ — అక్కరుకాలమున నుండినచరిత్రకారుఁడు. ఇతఁడు మర్షాచరిత్రమును వ్రాసెను. మర్షా యనఁగా హుమాయూనును ౧౮౩౯ లో హింసూస్తానముననుండి వెడలఁగొట్టి ఢిల్లీరాజ్యము నాక్రమించిన వాఁడు. ఈచరిత్రము అక్కరున కంకిత మీయఁబడినది.

అబ్బాస్ మీర్జా (౧౮౨౩ - ౧౮౩౩) — ఇతఁడు పారసీకదేశపు 'షా' అయిన ఘత్ అలీయొక్క కుమారుఁడును యవరాజును నైయుండి ౧౮౧౧-౧౮౧౩ సంవత్సరములలోను ౧౮౨౬-వ సంవత్సరములోను జరగిన రవ్వముల దండయాత్రలలో పారసీక సైన్యమున కధిపతిగా నుండి కకాసియా రాష్ట్రములను గోలుపోయెను కాని ౧౮౨౮-వ సంవత్సరములో జరగినయొడంబడికలో నీతఁడు 'షా' గా నుండుట కంగీకరింపఁబడియెను.

అబ్బాస్ వంశము — ఈవంశజులు ఒమ్మియాదు వంశమువారితరువాత నశరీయ్ (మహమ్మదీయ) సామ్రాజ్యమును క్రీ. శ. ౭౫౦ మొదలు ౧౨౫౮ వఱకును బరిపాలించిన 'ఖలీఫా' లనఁబడు మహమ్మదీయమతాచార్యులు. వీరివంశమునకు మూలపురుషుఁడు మహమ్మదీయమతసంస్థాపకుఁ డగు మహమ్మదునకుఁ బినతండ్రియు, సహకారియునైన అబ్బాసు. వీరికి పూర్వ మా సీతముమీఁద ఒమ్మియాదు లనువారు ౬౬౧ మొదలు ౭౫౦ వఱకును ఖలీఫాలుగా నుండిరి. వారిని వెడలఁగొట్టి మహమ్మదుయొక్క వంశము లోని వారైన అబ్బాసులు సీతము నాక్రమించుకొనవలయు నని యత్నము చేయుచుండిరి. అబ్బాసునొద్దనుండి నాల్గవతరమువాఁ డగు (మునిమునుడు) అబుల్ అబ్బాసు అనునతఁడు ఆబు ముసీలి మ్తను నేనానాయకునిసాహాయ్యమున ఒమ్మియాదువంశజుఁ డగు రెండవ మెర్వాక్ అనువానిని బాబ్ నదీప్రాంతమున నోడించి, రాజ్యమంతయు నాక్రమించుకొని ఖలీఫాసీతము నెక్కెను. అప్పటినుండియు వాని

సంతతివారే మహమ్మదీయరాష్ట్రము నైగునంపిల సంవత్సరములకంటే నెక్కువకాలము పరిపాలించి మహమ్మదీయతఖ్యాతిని బడసిరి.

వీరిలో నీవంశస్థాపకుడు డా. అబ్దుల్ అబ్బాస్ నాలుగువత్సరములునాత్రమే రాజ్యమునరెన్నెను. ఈకొలదికాలములోనే అనేక ప్రాకృత్యముల నొనర్చి మహాప్రభుడు డా. యహ్మద్ ఖాని గాంచెను. ఇతఁ డొమ్మియూగువంశమును నిర్మూలముచేయుఁ గంకణము కట్టుకొనినను అబ్దుల్ హిమా ననునతఁ డొక్కఁడునాత్రమే వీనిబారినుండి తప్పించుకొని పోయి స్వేమునుదేశము నాక్రమించుకొనెను. ఇట్లే ఆఫ్రికాదేశమునూడ నిండుమించుగ స్వాతంత్ర్యము వహించి వలస పోయెను. ఇతనితరువాత నితనితమ్ముడు ముకానూ రనునతఁడు పట్టము గట్టుకొని యనేకయుద్ధములను జయముండి విజయుఁ డను సార్థకవిరుదము గడించెను. ఇతఁడు ౭౬౨ - వ సంవత్సరమున బాగ్దాదుపట్టణమును పట్టణరాజములలో నిరుపమానముగా నిర్మించి దానిని ముఖ్యపట్టణముగా నేర్పఱుచుకొనెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౭౭౫ లో మృతివొందఁగా నతనికుమారుడు మహాద్ యనునతఁడు రాజ్యము నకు వచ్చి పాశ్చాత్యులతోమనుచక్రవర్తివి యగు విరినితో యుద్ధమునర్చి జయముండి ఆమె కప్పము గట్టునట్లు సంధిచేసికొనియెను. మఱియు మక్కా, మదీనా, జెరూసలేము మున్నగు పట్టణములలో నుండు మసీదుల బాగుపఱచి అనేకసత్రముల నితరసౌకర్యములను గుదిర్చి ఖ్యాతిని బడసెను. క్రీ. శ. ౭౮౫ లో నితనికుమారుడు హాదీ అను నతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౫ నెలలలోపలనే చంపఁబడెను. అతని యనంతర మతని తమ్ముడు హరూన్-అల్-రషీద్ అను మహాపురుషుడు సింహాసన ముధిసింది ౨౩ వత్సరములు (౭౮౬ - ౮౦౯) మహావైభవముతో రాజ్యమును బాలించి తనవంశపుఖ్యాతిని దిగంతముల వ్యాపింపజేసెను.

ఇతఁడే ఆరేబియన్ రాష్ట్రములను గ్రంథమునకు కథానాయకుఁడు. ఇతఁడు పండితులను, కవులను, గాయకులను, శాస్త్రజ్ఞులను సభకు రావించి వారి కుచితసత్కారము లొనర్చి బహూకరించి వారి పాలిటి కల్పవృక్షమై లోకమునకు హితకారి యయ్యెను. ఇతనికాలములో చక్కనిపట్టణములు పెక్కులు నిర్మింపఁబడెను. ఇతఁడు ప్రజలను బిడ్డలవలె పోషించి వారిచే నధికముగఁ జేయింపఁబడుచుండెను. ౮౦౨ - వ సంవత్సరమున పాశ్చాత్యులతోమను చక్రవర్తిని సిఫారసు కప్పము గట్టుట మానినందున నతనిపై దండయాత్ర చేపరి జయశాలి యయ్యెను. ఇతనిపరిపాలనంబున మహమ్మదీయవిఖ్యాతి అత్యున్నతదశను జెందెను. అందువలన నితనికీర్తి వేసేళ్లఁ జాలుఁబడుచుండును. కాని దానియందు కళంక మొకింత లేకపోలేదు. తనకును, తనపూర్వులకును రాజ్యపరిపాలనంబున సాహాయ్యధూత మైన బార్బరైజులవంశము నిర్మూలనము అన్యథా స్వచ్ఛమైన యితనికీర్తిని కళంకితముగ నొనర్చుచున్నది. ఈతని కుమారులలో సంతకలహము బుప్పిల్ల మునూ ననునతఁడు తనయగ్రజా నమీషుని ద్రుంచి ౮౧౩-వ సంవత్సరమున పట్టము గట్టుకొని ౨౧ సంవత్సరములు

రాజ్య మేలెను. మొదట నితఁడు అరీవంశస్థులమూలమున ననేక కష్టములకు పాలై తుదకు విజయియై తనతండ్రివలె పండితాభిమాని యై ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఇతనికాలములో గ్రంథాలయములు పెక్కులు స్థాపింపఁబడినవి. వ్యోమము, గణితము, వేదాంతము, శాస్త్రములు, వైద్యము మొదలయిన విషయములను గుఱించిన పెక్కు శాస్త్రములు వ్రాయఁబడినవి. మూడు గ్రంథములు సంస్కృతమున నుండి భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. ఇతని యనంతరము రాజ్యము విచ్ఛిన్నమై అంతరించుమార్గము పట్టెను.

ఇతనితరువాత నితని తమ్ముడు ముతాసిం అనునతఁడు రాజై స్వరక్షణమునకై తురుష్కులైనవ్యమును స్థాపించెను. ఈ వైద్యము తోమును ప్రిటోరియనుననవలె నృద్ధి జెంది రాజ్యమున సర్వాధికారమును హరించి రాజులను నామమాత్రవశిష్టులుగఁ జేసెను. ఇతని కుమారుడు వాథిక్ అనునతఁడు ౫ వత్సరములు వైభవముతో రాజ్య మేలెను గాని తరువాతివా రందఱును తురుష్కులై నికులచేతులలో తోలుబొమ్మలగలి మెలగుచుండిరి. తుదకు కాసిర్ అనునతఁడు క్రీ. శ. ౯౩౨-లో అబ్దుల్ హాకను తురుష్కునే నానికి అమీర్ ఉచ్చా అను నున్నతపదవి నొసంగి యతనికి సర్వాధికారము వదిలి నామమాత్రవశిష్టుఁడై యుండెను. అప్పటినుండియు నీ తురుష్కులు ప్రబలులై అబ్బాస్ వైరువంశస్థులను పేర రాజ్య మేలుచుండిరి. వీరి పాలనమున ఖురాసాను, సిరియా మొదలగురాష్ట్రములు స్వతంత్రత వహించి విడిపోయెను. తుదకు బాగ్దాదుపట్టణమునాత్రమే అబ్బాస్ వైరులవలె మైయుండెను. ఇదియుఁగూడ ౧౨౫౮-వ సంవత్సరమున నంతరించెను. ఆ సంవత్సరమున హులా గను మంగోల్ రాజు బాగ్దాదు పట్టణమును ముట్టడించి కాల్చివైచి ముతసిమ్ అను ప్రభువును ద్రుంచివైచెను.

ఇంతటితో అబ్బాస్ వైరుల రాజ్యము నశించినను ఈజిప్టునందు నాత్రమీ వంశస్థులు ౩౦౦ల వత్సరములు పేరునకునాత్రము రాజులైయుండిరి. వీరిలో కడపటివాఁ డగు మూడవ ముతవక్కిలు తురుష్కువంశస్థుఁ డగు సుల్తాను సలీముచే నోడింపఁబడి కాక్రాస్తాంటి నోపిలునకు బందిగాఁ గొంపోవఁబడి తుదకు ౧౫౩౮-వ సంవత్సరమున కైరోపట్టణమున మృతి వొందెను.

బాగ్దాదుపట్టణమున రాజ్యము చేసిన యీ వంశపురాజులు మొత్తముమీఁద ౩౭ గురు. వారిపేర్లు, రాజ్యకాలము నీ క్రింద నీయఁబడుచున్నవి. వీరిపేళ్లకు ముందు 'అల్' అను గౌరవార్థ పదము నుంచెదరు.

౧. అబ్దుల్ అబ్బాస్ అల్-సఫా (౭౫౦ - ౭౫౪)

౨. ముకానూర్ (౭౫౪ - ౭౭౫)

౩. మహాదీ (౭౭౫ - ౭౮౫)

౪. హాదీ (౭౮౫ - ౭౮౬)

౫. హరూన్ - అల్ - రషీద్ (౭౮౬ - ౮౦౯)

౬. అమీర్ (౧౦౯ - ౧౧౩)
౭. ముఖామ్ (౧౧౩ - ౧౩౩)
౮. ముతాసిం (౧౩౩ - ౧౪౨)
౯. వాథిక్ (౧౪౨ - ౧౪౬)
౧౦. ముతవక్కి - ౮ - లల్లా (౧౪౬ - ౧౬౧)
౧౧. ముస్తసిర్ (౧౬౧ - ౧౬౨)
౧౨. ముస్తయాబిల్లా (౧౬౨ - ౧౬౬)
౧౩. ముతజ్జీ (౧౬౬ - ౧౬౮)
౧౪. ముహ్మదీబిల్లా (౧౬౮ - ౧౭౦)
౧౫. ముతమిదలల్లా (౧౭౦ - ౧౯౨)
౧౬. ముతజిద్ (౧౯౨ - ౧౯౩)
౧౭. ముక్తఫీ (౧౯౩ - ౧౯౮)
౧౮. ముక్తదీబిల్లా (౧౯౮ - ౧౯౩౨)
౧౯. కాహిర్ (౧౯౩౨ - ౧౯౩౪)
౨౦. రాజీబిల్లా (౧౯౩౪ - ౧౯౪౦)
౨౧. ముత్తజీబిల్లా (౧౯౪౦ - ౧౯౪౨)
౨౨. ముస్తకఫీ బిల్లా (౧౯౪౨ - ౧౯౪౬)
౨౩. ముత్తజీబిల్లా (౧౯౪౬ - ౧౯౪౮)
౨౪. టాయిలీ అబ్రిల్లా (౧౯౪౮ - ౧౯౫౧)
౨౫. కాదిర్ బిల్లా (౧౯౫౧ - ౧౯౫౩)
౨౬. కాయీ - బి - అబ్రిల్లా (౧౯౫౩ - ౧౯౫౪)
౨౭. ముక్తదీ - బి - అబ్రిల్లా (౧౯౫౪ - ౧౯౫౮)
౨౮. ముస్తజ్జీ హిర్ బిల్లా (౧౯౫౮ - ౧౯౬౦)
౨౯. ముస్తజ్జీ బిల్లా (౧౯౬౦ - ౧౯౬౫)
౩౦. రాషిద్ బిల్లా (౧౯౬౫ - ౧౯౬౬)
౩౧. ముక్తఫీ - బి - అబ్రిల్లా (౧౯౬౬ - ౧౯౬౮)
౩౨. ముస్తకజిద్ బిల్లా (౧౯౬౮ - ౧౯౭౦)
౩౩. ముస్తజీ - బి - అబ్రిల్లా (౧౯౭౦ - ౧౯౭౦)
౩౪. నాసిర్ - బి - దీనిల్లా (౧౯౭౦ - ౧౯౭౫)
౩౫. జాహిర్ - బి - అబ్రిల్లా (౧౯౭౫ - ౧౯౭౬)
౩౬. ముస్తజిద్ బిల్లా (౧౯౭౬ - ౧౯౭౭)
౩౭. ముతసింబిల్లా (౧౯౭౭ - ౧౯౭౮)

అబ్బాసీబందర్ — ఈరాక్ దేశమునందలి ఒకరేవు పట్టణము. మొదట దీనికి గోబ్రా అని పేరు. ౧౬౧౪-వ సంవత్సరమున మొదటి అబ్బాసు ఆకాలమున నచట నుండిన పోర్చుగీసువారిని బాహుద్రోలి దీనిని వశపఱచుకొనెను. అటుపై నతని పేరను దానికి అబ్బాసీబందర్ అనుపేరు వచ్చినది. ఇంగ్లీషువారు, ఫ్రెంచివారు మున్నగు యూరోపియను లిచట వ్యాపారమునకై తగవులాడుకొనుచుండువారు. ప్రస్తుతకాలమునగూడ ఇందు వ్యాపారము బాగుగా సాగుచున్నది. దీని జనసంఖ్య ౧౦,౦౦౦.

అబ్రహాము — 'దేవునిస్నేహితుడు' డనియు, 'భక్తజ

నకు' డనియు నాధిక్యవిరుద్ధములతో యూదు (Jews) ప్రపంచమునను, క్రైస్తవసంఘమునను బ్రణుకు డగు నబ్రహాము క్రీస్తునకుముందు ౧౯౯౬-వ సంవత్సరముననుండి ౧౮౨౨ వఱకు జీవించిన మహాసిద్ధ పురుషుడు. ఈతఁడు హీబ్రూవంశస్థాపకుఁడును యేసుక్రీస్తు వంశావలిమూలకర్తయు నైయున్నాఁడు.

తైబిలునకుఁ జాలసంవత్సరములకు వెనుక వ్రాసుఁబడిన ఖురానువందును నబ్రహాముచరిత్రయు కనఁబడును. అయితే తైబిలులో మోసెస్ వ్రాసినచరిత్రంతయులే యాభక్తశిఖామణిచరిత్రమునకు ముఖ్యాధారములు.

అబ్రహాముకొండ్రె తెరహు. ఇతఁడు షేముగోత్రీయుఁడు. ఈతఁడు యూఫ్రేట్ నదీపరిసరమునందలి యర్ గ్రామనివాసి యై విగ్రహారాధనాతత్పరుఁ డైయుండెను. కథానాయకుఁడు గాక యతనికి నాహోరు, హరక్ అను మఱియిద్దఱు కొమా క్లుండిరి. ఆకాలమున నాదేశ మంతయు ప్రతిమార్చనమున మునిగియుండెను. ఒక్క అబ్రహామునూత్ర మేకదైవారాధకుఁడై యాత్మ్యరునితో ననుసంధానము వెడకుయిండెను. తెరహు సకుటుంబపరివారముగా నుర్ విడిచి మోసెహేమియాలోని హరక్ పురమునకుఁ జని యచ్చట నివాస ముండి వెనుకను పరమపద ముండెను. అబ్రహాము సరై యను కన్యను వివాహ మాడియుండెను. హరక్ కుమారుడగు లాటు నతనితో నుండెను.

ఈస్థలమున నబ్రహాముయొక్క భక్తికలిక ప్రజ్వలిల్లినది. అప్పు డాయనకు భగవంతునితోఁ గల సంధానరహస్యమును విచారిం చినయెడల, నబ్రహాము సమాధి సాధించుచు నావేశపరవకుఁ డగుచుండె నని యనుభవజ్ఞులు గ్రహింపఁగలరు. ఏల యన తైబిలులోని ఆవికాంఠము (౧౨. ౫) లో దైవవాక్యము లబ్రహామునకు వినఁబడి 'యోయీ భక్తా! నీవు లేచి కెనయనుదేశమునకు వెళ్లుము; నిన్ను గొప్ప జనాంగసంస్థాపకునిఁ జేసెను. నీవంశమూలకమున సర్వలోకకుటుంబము లాశీర్వాదపాత్రము లగు' నని చెప్పినట్లు వివరింపఁబడియున్నది. ఆ దేశాచార ప్రకార మబ్రహా ముప్పును దేశాలు వేసి నివసించుచుండెను. దాసదాసీజనంబులు, పశుగణములు విశేషముగ నుండెను. ఒకచో నివాస ముండినవెనుక నొక సంసారము లేవఁ దీసికొని సంగతి సందర్భము లెఱుంగనివిదేశయాత్రను జేయ నెవ్వరికి సులభసాధ్య మగును? అయితే అబ్రహామునకుమాత్రము తానాస్థలము విమనవలె నని సమాధిలో దేవదర్శనమునఁ దలయుటతోడనే దైవాజ్ఞను శిరసావహించుచు, వెంటనే తా నెఱుంగనిదేశమునకుఁ బ్రయాణోన్ముఖుఁడై షెక్ మని యప్పు డెఱుంగఁబడినస్థలమున దేరా వేసెను. తిరుగ భగవంతుఁ డాతనికిఁ బ్రత్యక్షమై, నానికి వాగ్దానము చేయఁబడినదేశ మదియే యని యెఱుంగఁజేసెను.

కొన్నా క్లయినవెనుక, నేకారణముననో అబ్రహాము తెల్లెత్, అయి యనుభవములనుగ్ధ నివాస ముండ నొక గొప్పకాటక మాదేశమున న్యాపించెను. అబ్రహా మున్ను కాశీకాఖండమునకుఁ జనినను. అతనిభార్య రూపకేభావిలాసములచేత వెలయుచున్నందున నల్ల నిరూపముగల యాదేశస్థు లావనితారత్నముయొక్క సౌందర్యా తిశయములను ఘరవాదాజునెదుటఁ బొగడిరి. అబ్రహా మామె హరింపఁ బడి, తాను విగత ప్రాణుఁడగుఁ జేయఁబడు ననుభయమున వార లుభి యులకును గల యింకొకవరుసప్రకారము సరై యతనికి సోపరి యగు నని యామె ఘరవాతోఁ జెప్పవలె ననెను. రాజాజ్ఞఁ బూని యబ్రహాము సరైను ఘరవానగరికిఁ బంపవలసివచ్చెను. ఆనృపవరుఁడు వారివరుస విని, సోపరి యైనయెడల సతఁ డామెను వివాహ మాడ నిశ్చయించి యబ్రహామున కమూల్యము లగు వెండి బంగారులను దాస దాసీజనఁబులను పశ్యాదుల నిచ్చెను. అయితే ఆమె యతనిప్రాణ నాయకి యని రాజు గ్రహించినప్పుడు భయపడి తా నిచ్చినసాములను దీసికొనక యబ్రహామును, సరైను దారిఁబట్టించెను. కావున వారు భవసమృద్ధితో స్వదేశమును జేరిరి.

అబ్రహామును లాటును నింతవఱకు సమష్టిగా నుండిరి; కాని వారిపరివారములు హెచ్చి నేవకజనఁబులలో ద్వంద్వములు పుట్టి నందున విభిక్తులు కావలసినవారైరి. లాటు దూరవిచారము నేతుక దుర్భాగ్యులతో నిండియుండిన సాహోమ్, గొమ్మరాప్రాంతముల నివాస ముగ నేర్పఱచుకొని యాదుండిగిండ్రమగ్ధ నివాస ముండెను. అబ్ర హాము హెల్లెన్సుమైదానమున నిలిచెను. కొన్ని దినములవెనుక ఏలము దేశపురా జగు కెదర్లామె రనునాతఁడు సాహోమ్పై డిండెత్తి కొల్ల భవముతో లాటును సతనికిఁగల యావదాస్తిని చెఱఁగాఁ గొంపోయెను. అబ్రహాముకడ నప్పుడు యుద్ధభిక్షులలో వారి జేరిన 3౧౮ గురు నైనికు లుండిరి. వారితో వాతఁ డారాజుపైఁ బడి వాని నెదిరించి తమ్ముని విడిపించుకొని వచ్చెను. వెనుక సాహోమ్, గొమ్మరాపట్టణములు నాశము చేయఁబడెను. ఆసందర్భమున అబ్రహాము భగవంతునితో ముఖా ముఖిగా సంభాషించెను. ఒకనాఁ డబ్రహాము తనకు సంతాన మను గ్రహింపవలె నని దేవుని వేడుకొని యొకమతకర్తముద్వారా వాగ్దా నము నడిసెను. సమయోచితవరముల నిడుభగవంతుఁడు పడేండ్ల పఱకును నావృద్ధులందఱులకు సంతానసౌఖ్య మనుగ్రహింపమి భార్య యొక్క బలవంతుమచే నబ్రహాము హగ రనుదాసీని బరిగ్రహించి యిష్టాయ లను కుమారుని గాంచెను. అయితే యతఁడు ఈశ్వర వాగ్దత్తపుక్రుండు కాఁడు. దేవుఁ డింకొకపర్యాయ మబ్రహామునకు దర్శన మిచ్చి సరైద్వారా అతనికిఁ గులదీపకుఁ డగు నందనుఁడు జన్మించు నని వాగ్దానము గృహవఱుపఁగా దైవపరిమాణకాలమున ఈజా కనుగుతుఁడు వారికి జన్మించెను. ఈచిన్నవాఁడు కొంచెము పెద్దవాఁడు కాఁగానే వానిని బలిగా నియ్యవలె నని భగవంతుఁ డబ్రహామున కాజ్ఞాపించెను. ఆకుమారుని సమర్పించినను దేవుఁడు తన వాగ్దానమును నిలుపఁగలఁ డనునిశ్చాసముతో నాభిక్తాగ్రసరుఁ డాబుడు

తని యజ్ఞవేదిపై బలియియ్యఁబోవుచుండఁగా నొకదూతి యతనికి నడ్డు వచ్చి బలి యియ్యకుండ నాఁపెను. దైవాజ్ఞను శిరసావహించిన యాయసిధారా ప్రతచగ్ధయే యాభిక్తునివిశ్వాసమును నాచంద్రార్క సారథముతో నింపుచున్నది. సరైమరణానంతరము, అబ్రహాము కెతురా యనుస్త్రీని వివాహ మాడి ౬ గురు పిల్లలను గనెను. ఈజాకు వివాహ మాడి యిద్దఱుకొమార్లను గనినంతవఱకు నబ్రహాము జీవించి ౧౭౫ సంవత్సరములప్రాంతమున బంసరిమక్తుఁడై తాను చిరకాల ముపేక్షించియున్న కాశ్వతపరమపదవి నందెను. ఈయబ్రహాము వంశమునందే యేసుక్రీస్తు మార్తీభవించుటచేఁ గ్రైస్తవప్రపంచ మంతయు నబ్రహామునకుఁ జేయఁబడిన వాగ్దానఫల మని నమ్మఁబడు చున్నది. [జా. చా.]

అబ్బలక (లేక ఆక్సెల్) (౧౧౨౮-౧౨౦౧) — ఇతఁడు దేవ్నార్కుదేశపు ఆర్చివివస్థ. ౧౧౨౮ ప్రాంతమున జన్మించెను. ౧౧౫౭-వ సంవత్సరము మొదలుకొని దేవ్నార్కురాష్ట్రమును బలపఱచుటకై వాల్దెమర్ రాజునకు మిక్కిలి సామర్థ్యముతోఁ దోడ్పడియెను. అన్యమతస్థు లయిన చెండులతోడి పోరాటములో నధికముగాఁ బ్రవేశము కలిగించుకొనియెను. తరువాత రాస్కిలైకు వివస్థను, 'లండ్' నకు ఆర్చివివస్థను అయ్యెను. ౧౧౭౮వ వాల్దెమర్ రాజు మరణమును జెందినతరువాత ౧౧౮౨వ అబ్బలన్యొక్క అధికారము మిక్కిలి విజృంభించియుండుటచేత పడుచువాఁ డైన కెన్యాబ్ రాజునకు పామెరేనియనునొకాచరముతోడి పోరాట మునం దుపయోగకారిగ నుండెను (౧౧౮౪). దేవ్నార్కు దేశమునందు జన్మించిన మతగురువులలోనేమి, రాజ్యతంత్రజ్ఞులలోనేమి అబ్బలను మిక్కిలి గొప్పవాఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు పండితుఁ డగుటవలన తనగొప్పచరిత్రమును వ్రాయుటకుఁ గావలసినయువకరణ ములను తన వ్రాయసకాఁ డయిన సాష్టో గ్రనోటికన్సునకు నొసంగెను.

అభయగిరి — సింహళమునం దనురాధపురమునొద్ద నుండిన శాద్ధవిహారము. ఇది అభయఁ డనురాజుచే బుద్ధనియస్థులపై మిక్కిలి యెక్కుగఁ గట్టఁబడియెను. ఈవిహారముం దుండెడి భిక్షువుల కును, మహావిహార మని పేరొందినమఱియొక విహారమునం దుండెడి భిక్షువులకును అభిప్రాయభేదములు గలిగి శాద్ధమతమునందుఁ గొన్ని సిద్ధాంతభేదము లేర్పడెను. ఈ విహార మిప్పుడు వివాళముఁ జెంది, చూడఁబోవువారికిఁ దనపూర్వవైభవమును నూచించుచుండును.

అభయదేవసూరి — శ్వేతాంబరులెగకుఁ జెందిన గొప్పజైనసై యాయకుఁడు; రాజగచ్ఛమునకుఁ జెందిన ప్రద్యుమ్న నూరిశిష్యుఁడు; అతనితరువాతను గురువయినవాఁడు. ఇతఁడు వాదమహోర్ధవమును 'న్యాయ' గ్రంథమును, సమృత్తి తర్కమూత్రమునకు 'తత్త్వార్థ బోధవిధాయిని' యను వ్యాఖ్యానమును రచియించెను. ఇతనికిఁ బిదప ముంజరాజునకు సమకాలికుఁ డయిన జినేశ్వరసూరి గురు వయ్యెను.

అభయవర్షము — ప్లక్షద్వీపమునది వీరవర్షము.

అభయసింగు — ౧౩, ౧౪ శతాబ్దాలలో రాయగడ

సంస్థానము నేలిన అమరసింగుమారుఁడు. జయపూరురాజును జయసింహుఁడు తనదేశమును ముట్టడించినప్పుడు అమరసింగు అతనికి తోడ్పడి లక్షలరూపాయ లిచ్చుట కొప్పుకొనెను. అందు మూడులక్షలకు తన కొడుకగు నీయభయసింగును జామీనుపెట్టెను. తరువాత నీచాళియెట్లో వదిలిపోయినది కాని, కొలదికోజులలోనే అభయసింగు నేవకుడే యొకఁడు తనయజమానుని జంపివైచెను.

అభయసింహుఁడు — ౧. ఉదయపురపురా

(౧౫౯౨ - ౧౬౨౧). విఖ్యాతిఁ జెందిన ప్రతాపసింహుని శ్రేష్ఠపుత్రుఁడు. ఈతనికి ఉమరావ్ సింగ్, అమరసింగ్ అనునామాంతరములు గలవు. ఈతఁడు బాల్యమునఁ జండ్రోత్ దిరుగుచు కష్టములనుభవించుట కలవడినను తిండిమరణానంతరము సోమరియై వివోదములతో కాలక్షేపము చేయుచుండెను. కాని కొలదికాలములోనే తనతండ్రిమిత్రుఁడును, వీరాగ్రేసరుఁడును అగు సాకుం బ్రాధిపతియగు తామర్ చేసినయొకపాపాసకృత్యమువలన తననడచిని దిద్దుకొని ఢిల్లీశ్వరుని సైన్యములతో యుద్ధము చేయు నిశ్చయించెను. క్రీ. శ. ౧౬౦౪ లో తామర్ మొదలుగాఁ గల వీరులసమాజమును వెంటఁజెట్టుకొని దినేర్వలకును బోయి విడిచెను. ఖానఖాన్ అను ఢిల్లీశ్వరుని మంత్రియొక్క తమ్ముఁ డయిన అబ్దుల్లా యనువానితో నక్కడ యుద్ధమును జేసి తురుష్కులను బూర్తిగ నోడించెను. అప్పుడు జహాంగీరుపాదుషాహ ఢిల్లీచక్రవర్తిగ నుండెను. ఈ యుద్ధములో నోడిపోయినందున పాదుషాహ రాజావో కొన్ని దినములవఱకు నుండునట్టిసంధి చేసికొనెను. కాని పాదుషాహ యాసంధిని బాటింపక అబ్దుల్లాఖానుని సైన్యాధిపత్యముక్రింద బ్రహ్మాండమైన సైన్యమును మేవాడమీఁదికి బంపెను. ౧౬౧౦-వ సంవత్సరపు ఫాల్గునమాసములో రాణ్ పుర్ వద్ద రాజపుత్రులకును, తురుష్కులకును ఘోరసంగ్రామము జరగెను. తురుష్కులే మరలఁ బరాభూతులయిరి. ఈ దిగ్విజయమువలన మేవాడకిరీ హిందూదేశమండంతటను బ్రసరించెను.

చిత్తోడగడమునుగుఱించినయభిమానమున రాజపుత్రులందఱును మేవాడరాజునకు సాయము చేయుచున్నారనియు, అందుమూలమునఁ దమ కెల్లెడల, పరాజయములు గల్గుచున్నవనియుఁ దలంచి తురుష్కులు చిత్తోడసింహాసనముపైని తమ కనుహులుఁ డగు సంగరాజుకుఁ డను రాజపుత్రుని కూర్చుండఁజెట్టిరి. ఇట్లు చేసినను రాజపుత్రులు మేవాడరాజాజే సహాయులుగా నుండి తురుష్కులకు నంకితుఁ డగుటచే సంగరాజుకుని అనూయతోఁ జూడనాగిరి. సంగరాజుకుఁడు కొలదికాలములో బుద్ధి దెచ్చుకొని, తనపూర్వుల జయపరాక్రమములను, తురుష్కుల దుష్కృత్యములను దలంచి ఒకనాఁడభయసింహుని దిలిపించి యాతనికి చిత్తోడగడ మొసంగి పెడలిపోయెను.

ఇట్లు అభయసింహునకుఁ దనపూర్వుల రాజధాని యగు చిత్తోడగడము సులభముగాఁ బ్రాప్తమయ్యెను. అనంతరము కొట సురక్షితముగాఁ దనచేతిలో నుండుటకై కొటచుట్టు నున్న యెనుబది పట్టణములను, నలువది దుర్గములను గెలిచెను. ఇది చూచి సహింపఁ జాలక పాదుషాహ తనకుమారుఁ డగు పర్వత్ అనువానికి సైన్యాధిపత్యమిచ్చి క్రీ. శ. ౧౬౧౧లో గొప్పసైన్యమును మేవాడమీఁదికిఁ బంపెను. ఖామ్నోర్ వద్ద రాజాసైన్యములకును, మోగలు సైన్యములకును ఘోరసంగ్రామము జరగెను. అందును మోగలులే యోధి పాటిపోయిరి. ఈప్రకారము రాజపుత్రులు మోగలులను పదునేడు పర్యాయములు ఓడించి తమ యద్వితీయకాగ్రమును గనఁబఱచిరి. కాని పెక్కురుయోధాగ్రేసరులను, అసంఖ్యసైన్యమును కొలఁపోవలసినవారైరి. ఇది కనిపట్టి జహాంగీర్ పాదుషాహ మరల గొప్పసైన్యముల నిచ్చి పరాక్రమవంతుఁ డయిన కుట్టుమ్ అను తనకుమారుని రాజామీఁదికిఁ బంపెను. కాని యీ తఁడు తనమర్యాదకు లోపము లేనిసంధి చేయుటయే మంచి దని అభయసింహుఁడు తలంచెను. కావున మేవాడరాజులు ఢిల్లీశ్వరుని సార్వభౌమునిగా నొప్పుకొనునట్లును, వారు ఢిల్లీకి నేగ నక్కఱలేకుండునట్లును, మేవాడరాజపుత్రునకు ఢిల్లీశ్వరుఁడు తనకుడిచివున నంపెను సరదారులకంటె నగ్రస్థాన మొసఁగునట్లును ఒప్పిచుములతో క్రీ. శ. ౧౬౧౬ లో సంధి చేసికొనెను. ఢిల్లీశ్వరుఁడు ఉదయపురపురాజునునకు నొవ్వకుండఁ జేయఁబ్రయత్నించుచుండెను. అయినను తనవంశపు కాశ్యపక్రీతికి సంధిచేగలంకము వచ్చె నని తలచి తనకుమారుఁ డగు 'కర్ణుడు' అనువానికిఁ బట్టుము కట్టి అభయసింహుఁడు వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి, ఉదయపురమును విడిచి పోయెను.

ఇతఁ డద్భుతపరాక్రమశాలియు, మిక్కిలి దీర్ఘకాయుఁడును, విశాలవక్షుఁడును అయియుండెను. ఈతఁడు సరదారులకును, ప్రజలకును అత్యంతప్రియుఁడు. ఇందులకితని దయాశుత్యమును, న్యాయప్రియతయు ముఖ్యకారణములు. ఈతఁడు తనరాజ్యములోఁ బన్ను వనూలుచేయుటనుగుఱించి పెక్కుచట్టములు చేసి వానిని కాసనస్తంభములపైని జెక్కించెను. ఆకాసనము లిప్పటికిని గాన వచ్చుచున్నవి. ఈతఁడు తనసరదారులకుఁ దగినట్లు జాగీరు లొసంగి, వారు తనసభకు వచ్చునప్పుడు ధరింపవలసిన దుస్తులపద్ధతియు, వారు సభలోఁ గూర్చుండవలసినక్రమమును నిర్ణయించెను. ఈతనిచే నేర్పఱుపఁబడిన శిరోవేష్టనమును ఇప్పటికిని 'ఉమరావ్ కాహిపగ్ డీ' అని యాప్రాంతమున ననియెదరు.

౨. యోధపురపురాజు. మహమ్మద్ షా ఢిల్లీలో రాజ్యము చేయుచుండఁగ రమరమి క్రీ. శ. ౧౭౨౬-వ సంవత్సరమున తన తండ్రియైన రాజా అజిత్ సింగ్ రాజోడును జంపిరా జయ్యెను. ఈతఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తిక్రింద పని చేసెను. గుజరాత్ రాజ్యము నవహరించిన సర్ బులండ్ ఖాన్ అనువాతని నోడించినందున క్రీ. శ. ౧౭౨౭ లో ఆ రాజధానికి సుబేదారుగా నియమింపఁ

బడెను. కాని యీతనిసోదరుఁడైన బఖత్ సింగు జోధపురపురా జయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౭౫౨ లో అభయసింహుడు విషము పెట్టఁబడి మృతి నొందెను. ఇతనితరువాత విజయసిం గను నీతనికుమారుఁడు తండ్రిసానము నలంకరించెను.

అభయము - ౧. స్వాతంత్ర్యమునకు మున్వంతరమునం దుండున ధర్మఁ డనుబుద్ధియొక్క కుమారుఁడు. తల్లి పియ.

౨. ప్రియవ్రతపుత్రుఁ డయిన ఇంద్రజిహ్వనియొద్దుకుమారులలోఁ గనిపించు. ఇతఁడు స్వక్షత్రియ ముండలి ఏడవవర్షమునకు నధిపతి. కావున ఆవర్షమున కితని పేరు వచ్చెను.

౩. ఒక బ్రహ్మి.

౪. ఒక బ్రహ్మి.

౫. గృతరాష్ట్రుని మూర్ధుపుత్రు లలో నొకఁడు.

అభావము — నై కేషికులచే నంగీకరింపఁబడిన సప్తమ పదార్థము. నై యాయుకులు కూడ దీని నంగీకరించిరి. నై కేషికునూత్ర ములలో 'ప్రస్థానకర్త సామాన్య విశేషసమవాయ'ము లను నాలుగు పదార్థములే చెప్పఁబడినవి. కాని తరువాత నై యాయుకులు 'అభావ' మను నొకపదార్థము నంగీకరించిరి. అటును భావపదార్థము లనియు, నిది యభావపదార్థ మనియు వారితాత్పర్యము. అట్లు అభావమును వేఱుపదార్థముగ నెంచనియెడల 'ఇచ్చట ఘటము లేదు. ఇచ్చట పటము లేదు' అన్నజ్ఞానము కలుగనేరదు. ప్రతివస్తువు తనయభావ మునకు 'ప్రతియోగి' యనిపించుకొనును. ఘటము ఘటాభావము నకుఁ బ్రతియోగి. పటము పటాభావమునకుఁ బ్రతియోగి. అభావము రెండువిధములు: సంస్థాభావము, అన్యోన్యభావము. సంస్థా భావము మూఁడువిధములు: ప్రాగభావము, ప్రధ్వంసాభావము, అన్యోన్యభావము. పదార్థము పుట్టుటకుఁ బూర్వ ముండునట్టి దాని యభావమును (లేమిని) ప్రాగభావ మనియెడరు. ఘటము పుట్టుటకుఁ బూర్వ మున్నదానియభావము ఘటప్రాగభావ మనిపించుకొనును. ముందు కల్పవృక్షతారము వచ్చు నందురు. కావున నిప్పుడు కల్ప ప్రాగభావము. కుమారుఁడు పుట్టువఱకును కుమార ప్రాగభావము. కపాలమునందు ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము ఘటాభావ మున్నది. కూరగాయలయందు రక్తోత్పత్తికి ముందు రక్తాభావ మున్నది. ఇట్లు పదార్థోత్పత్తికిఁ బూర్వము ఆపదార్థముయొక్క ప్రాగభావ ముండును. పదార్థోత్పత్తితో వివాదమును జెందును. కావున ప్రాగ భావ మనాది యనియు, సాంత మనియుఁ జెప్పెదరు; అనఁగా దానికి మొదలు లేదు గాని చివర యున్నది. పుట్టుక లేదు గాని చా వున్నది. ఘటము పుట్టుటకుఁబూర్వము ఘటప్రాగభావము అనాదికాలమున నుండి యున్న దని చెప్పవలెనుగాదా? ఈ ప్రాగభావము ఘటోత్పత్తి

తోడనే వివాదమును జెందును. కల్ప ప్రాగభావము కల్పవృక్షతార ముతో నంత మొందును. పుత్రుని ప్రాగభావము పుత్రోత్పత్తితో ముగియును. పదార్థము నాశనమును జెందినతరువాతను గలుగునట్టిదాని యభావము ప్రధ్వంసాభావ మనిపించుకొనును. కుండ పగిలిపోయిన తరువాత దానియభావము ఘటప్రధ్వంసాభావ మనిపించుకొనును. ఘటవిధ్వంసానంతరమున పగిలియుండు పెంకులలో నేఘటాభావ మున్నదో యది ప్రధ్వంసాభావము. ప్రధ్వంసాభావము సాది అనంతము; అనఁగా దీనికి నుత్పత్తి యున్నది గాని నాశము లేదు. దీనికి పుట్టుక యున్నది, చావు లేదు! ప్రతియోగిధ్వంసమే దానియనుత్పత్తి కాలము. ఇది పుట్టినతరువాత దీని ప్రతియోగి (ఘటమునకు) మరల నస్తిత్వ ముండుట సంభవింపదు. కనుక ప్రధ్వంసాభావమునకు నాశము లేదు. అత్యంతాభావ మనఁగా శివ్యమును లేకపోవుట. గొర్రెలికొడుకు, కుండటికొమ్మ ఇందుల కుదాహరణములు. ఈయ భావ మనాది, యనంతము. ఇది యొకప్పుడు పుట్టలేదు; ఒకప్పుడు చచ్చిపోదు. సాధారణముగా సంస్థాభావ మిట్లు మూఁడువిధములుగాఁ జెప్పఁబడినను కొంచెలు సామయికాభావ మని యొక భేదమును జెప్పిరి. సమయవిశేషమునం దుండునభావము సామయికాభావము. ఇది సాది, సాంతము. దీనికి పుట్టుక యున్నది. చా వున్నది. అన్యోన్యభావ మొక్క విధమే. రెండుపదార్థములలో నొకటి మఱియొక దానియం దుండకపోవుట అన్యోన్యభావ మనిపించుకొనును. ఘటమునందు పటాభావము కలదు, పటమునందు ఘటాభావము కలదు. ఇది అన్యోన్యభావము. అభేదమును నిషేధించునట్టి యేయభావము కలదో యది యన్యోన్యభావము. 'ఘటము పటము కాదు' అను వాక్యమునందు ఘట పటములకు నభేదము నిషేధింపఁ బడుచున్నది. కావున ఘటమునందు పటముయొక్క యన్యోన్య భావము కలదు.

లక్షణము:— అభావలక్షణము చెప్పటకు నై యాయుకులు పెక్కువిధముల యత్నించిరి. కాని సమాధానకరమైన, లక్షణము మాత్రము వారికిఁ జిక్కదయ్యెను. మొదట భావము కానిది యభావ మనిరి. కాని యది భావలక్షణసాపేక్షము. భావమునకుమాత్రము చక్కనిలక్షణము చెప్పినవా రెవరు? కావున భావ మనఁగా అభా వము కానిది, అభావ మనఁగా భావము కానిది యన్న అన్యోన్యభావ శ్రేయదోషము పట్టెను. దీనిలక్షణము చెప్పటకు వీలు లేనందున నవీననై యాయుకులు దీనిని అఖండోపాధి యన్నారు. అఖండోపాధి యనఁగా లక్షణకూన్యజాతివిశేష మని యర్థము.

ఆభావస్వరూపము:—ప్రాచీననై యాయుకులమతమున ప్రాగ ప్రధ్వంసాత్యంతాభావములు మూఁడును నభే (లేదు) అనుశబ్దము నలనఁ బుట్టినప్రతీతికి (జ్ఞానమునకు) విషయములు; అనఁగా వీని యన్నిటివల్లను ఒకానొకపదార్థము లే డనుజ్ఞానము కలుగును. మఱియుఁ బ్రతియోగియొక్క యుపాదానకారణమునం దిత్యంతా భావముతో ప్రాగభావము గాని, ప్రధ్వంసాభావము గాని కలసి

యొండనేరదు. నవీననై యాయకులమత మిందులకు విరుద్ధము. వారి మతమున ప్రాగభావప్రగ్వంసాభావములు సభోశబ్దజన్యప్రతీతికి విషయములు కావు. అవి అత్యంతాభావముతోఁ గలపీయముల నున్నవి. ప్రతియోగియొక్క యుపాదానకారణమునందును అత్యంతాభావ మున్నది. దేనియభావమునుగట్టించి మనము మాటాడుచున్నామో యది యాయభావమునకుఁ బ్రతియోగి. ఘటాభావమునకు ఘటము ప్రతియోగి. ప్రతియోగియైన ఘటముయొక్క యుపాదానకారణము మృత్తిక లేక కపాలద్యయము! నవీనమతము ననుసరించి అత్యంతాభావమునకు ప్రతియోగితో విరోధ మున్నది. అన్యముతో లేదు. ఎచ్చటెచ్చటఁ బ్రతియోగి యొండవో యచ్చటచ్చట నత్యంతాభావ ముండును. ఘటము లేనిచోట నెల్ల ఘటాత్యంతాభావ ముండును. కావున ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వమందును (ప్రాగభావ కాలమందును), ఘటనాశకాలమునందును (ప్రగ్వంసాభావకాలమందును) ఘటముయొక్క (ప్రతియోగియొక్క) యత్యంతాభావ ముండుట వలన 'కపాలమునందు ఘటము లేదు' అన్నప్రతీతికి (అనుభవమునకు, జ్ఞానమునకు) విషయ మత్యంతాభావ ముచున్నది.

ఈజ్ఞానము ప్రాగభావ, ప్రగ్వంసాభావజ్ఞానము కాదు. ఆ ప్రతీతి యెట్లు కలుగు ననఁగా 'కపాలమునందు ఘటము పుట్టగలదు' అన్న ప్రతీతి మనకుఁ ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము కలుగును. ఇదియే ప్రాగభావజ్ఞానము. ఇట్లు ఘటోత్పత్తికిఁ బూర్వము మనకు రెండు జ్ఞానములు కలుగుచున్నవి. ఒకటి 'ఘటము లేదు' అనునది; రెండవది 'ఘటము పుట్టగలదు' అనునది. మొదటిది అత్యంతాభావమునకును, రెండవది ప్రాగభావమునకును విషయములు. ఇవి రెండును ఏకకాలముం దుండును. అట్లే ప్రగ్వంసాభావజ్ఞానమును, అత్యంతాభావజ్ఞానమును ఏకకాలముం దుండును. ఘటమును కట్టితోఁ బగులఁగొట్టినతరువాత మనకు రెండువిధములైన ప్రతీతి కలుగును. 'ఘటము లేదు' అని ఒకటి, 'ఘటము పగిలినది' అని యొకటి. మొదటిది అత్యంతాభావవిషయము, రెండవది ప్రగ్వంసాభావవిషయము. ఇట్లు ప్రాగభావముందు 'ఘటము పుట్టగలదు' అన్న జ్ఞానముండునేకాని ఘటము లే దన్న జ్ఞాన ముండదు; ప్రగ్వంసాభావమునందు 'ఘటము పగిలినది' అన్న జ్ఞానమే ఉండును గాని ఘటము లే దన్న జ్ఞాన ముండదు. ఇందువలననే నవీనమతమునందు 'ప్రాగభావ, ప్రగ్వంసాభావములు సభోశబ్దజన్యప్రతీతికి విషయములు కావు' అని చెప్పఁబడును.

అభావమునకు అభావము :— భావపదార్థములకే కాక యభావములకుఁగూడ నైయాయకు లభావము నోప్పుకొనియున్నారు. భావముయొక్క యభావమును 'భావప్రతియోగికాభావ' మందురు.

అభావముయొక్క యభావమును 'అభావప్రతియోగికాభావ' మందురు. ఘటముయొక్క యభావము ఘటాభావము. దీనికి ఘటము ప్రతియోగి. ఈ ఘటాభావముయొక్క యభావము మరల ఘటమే యగుచున్నది. ఇట్లు ఈ రెండవ అత్యంతాభావము మొదటియత్యంతాభావముయొక్క ప్రతియోగి యగు ఘటముతో సమనియతము; అనఁగా ఘటస్వరూపము అయియున్నది, దానికంటె భిన్నము కాదు. ఇట్లు రెండవయభావము ప్రతియోగిస్వరూప మని యొప్పుకొననిచో రెండవదానికి మూడవ యత్యంతాభావము, మూడవదానికి నాల్గవ యత్యంతాభావము. ఇట్లనంతభార కలిగి యనవస్థాదోషము ప్రాప్తిం చును. ఇది ప్రాచీనులమతము. నవీనులు² ఈమతము నంగీకరింపరు. వీరిమతమున ప్రతియోగి యగు ఘటము విభిన్నముప్రతీతికి విషయ మై యున్నది, అనఁగా భావరూపము. రెండవయభావము, అనఁగా ఘటాభావాభావము నిషేధముప్రతీతికి విషయము, అనఁగా అభావరూపము. కావున నది ఘటరూపముకాదు, ఘటము కంటె పృథక్కు. కావున ఘటాభావము, ఘటాభావాభావము అని రెండు అభావములను గ్రహింపవలెను. అమీదను మూడవయభావము మొదటి యభావముతో సమనియత మగును. నాల్గవయభావము రెండవయభావముతో సమనియత మగును. ఇట్లు యుగ్గసంఖ్యాభావములు (సరిసంఖ్య గలవి) ద్వితీయాభావము నకును, విషమసంఖ్యాభావములు ప్రథమసంఖ్యాభావమునకును సమనియతము లయినందున అనన్య లేదు. ప్రాచీనమతమున వొక్క యభావమును, నవీనమతమున రెండుభావములను గ్రహింపవలెను. ఇట్లు ప్రాచీనమతమునకు లాఘవమును, నవీనమతమునకు గౌరవమును కలుగుచున్నను భావాభావము లేకము లన్న పురాతనులమత మంతగా నంగీకరించుటకు వీలులేదు కావున, ఈ నవీనమతమే నైయాయకులలో నెక్కుడు గ్రాహ్యముగా నెంచఁబడును.

(కొ. వేం. ల.)

అభిచారము — ఒకతంత్రివిశేషము. ఇది అటువిధములుగ నున్నది : మారణము, మోహనము, స్తంభనము, విద్యేషణము, ఉచ్చాటనము, వశీకరణము.

౧. మారణము :— హోమాదికర్తములచే నితరులను జంపుట. మొదట దీని కన్నియో పద్ధతు లుండెడివట! ఇప్పటికి నీయాచార మక్కడక్కడ నున్నది. తాంత్రికు లిప్పటికిని మారణాద్యభిచారములను జేయుచునేయుండురు. మొదట మొదట నిట్టిమారణకర్తముల నొనర్చువారి నేలికలు దండించెడివారు.

1. కున్దురివాడు కుండను జేయుటకు మొదట మంటితో రెండు చిప్పలను చేయును. ఆ రెంటిని కలిపి కుండను జేయును, వానినే కపాలద్యయ మనియొదరు. ఈ రెండును కలయుట కపాలద్యయసంయోగము.

2. మన నైయాయకులలో 'పురాతనులు', 'నవీనులు' అని రెండు భేదములు కలవు.

౨. మోహనము :— మంత్రశోమాదులమూలమున ప్రజలను ముగ్ధులఁ గావించెను.

౩. స్తంభనము :— పూర్వము తాంత్రికు లనేకవిధముల వాక్స్పంభనము, హస్తపాదాద్యవాయుస్తంభనము, శస్త్రసేనాస్తంభనము మున్నగునవి చేయుచుండువారు. ఇవి యన్నియు స్తంభనాభిచారమునకుఁ జెందినవే.

౪. విద్యేషణము :— ఒకరి కొకరికి విరోధములను గల్పించుటకై చేయుతంత్రవిశేషము.

౫. ఉచ్చాటనము :— ఇతరులకుఁ బిచ్చి యెత్తించుటకై చేయు తంత్రవిశేషము.

౬. వశీకరణము :— ఇతరులను వశపఱుచుకొనుటకై చేయుఁ బదునొకవిధమును నభిచారము.

అభిజ్ఞానశాకుంతలము — మహాకవి కాళిదాసు

సీచే రచియింపఁబడిన సంస్కృత ప్రాకృతనాటకము. సంస్కృత నాటకము లనఁబడునవి యన్నియు సంస్కృత ప్రాకృత భూయిష్టముగ నుండుటచే వానిని శేవల సంస్కృతనాటకము లనుటకంటె సంస్కృత ప్రాకృతనాటకము లనుటయే సమంజసము. ఈ నాటకము నందు రెండుపాళ్లు సంస్కృతమును, మూడుపాళ్లు ప్రాకృతమును ఉన్న వని చెప్పవచ్చును. ముఖ్యపాత్రలలో రాజు, ఋషులు తప్ప మిగిలినవారందఱును ప్రాకృతమే మాటలాడెదరు. రాజున్నహిమఁడును, బ్రాహ్మణుఁడును అయిన విమావకుఁడుగూడఁ బ్రాకృతమే మాటలాడును.

యోగ్యత :— ప్రపంచమందలి యుత్తమోత్తమనాటకరాజములలో నిది యొక్కటి యనియు, హిందూదేశమందలి నాటకములలో నుత్తమోత్తమ మనియు దీనికి ఖ్యాతి కలను. 'కాశ్యేషు నాటకం రమ్యం తత్ర రమ్యా శకుంతలా' యన్నశ్లోకమును పరంపరగ నీ దేశమునందుఁ బండితులు శిష్యులకుఁ జెప్పుచున్నారు. శ్రీ. శ. ౧౭౮౯ లో సర్ విల్సన్ జోన్సు అనునాంగ్ల పండితుఁడు కలకత్తాలో న్యాయాధీశుఁడుగ నున్నవాఁడు ఈనాటకమును ఇంగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరించెను. అప్పు డీనాటకముయొక్క ఖ్యాతి యూరోపుఖండమునం దంతటను బ్రసరించెను. ఆశ్వాత్థిలో యూరోపుఖండమందు కవిశ్రేష్ఠుఁ డని ఖ్యాతి గాంచిన గెటి (Goeth) అనుతత్త్వజ్ఞుఁ డీనాటకమును జదివి యానందమును పట్టలేక నృత్యము చేసె నని చెప్పెదరు. 'భూలోక స్వర్గలోకములలోని

సౌందర్య మొక్కచోటను జాడవలయు నన్న నీశాకుంతలమే చాలు' అన్నయర్థము గల పద్యమునుగూడఁ జెప్పెను! అప్పటి నుండియు నీనాటకమును పాశ్చాత్యులు విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువుచున్నారు. యూరోపుఖండమందలి యన్నిభాషలలోనికి నిది భాషాంతరీకరింపఁబడుటయే కాక యిందునుగుఱించి చర్చాత్మక గ్రంథములుగూడఁ బెక్కులు పుట్టినవి. ఇట్లు తనయప్రతిమసౌందర్యముచే శాకుంతలము పాశ్చాత్య పారస్థ్యపండితులను మోహింపఁ జేసినది!

నాటకస్వరూపము, భిన్నపాశములు :— ఇందు నేడంకములు కలవు. ఇవి గాక నాటక ప్రారంభమునందు ప్రస్తావనయు, ద్వితీయ తృతీయాంకములకు నడుమ నొకవివర్గంభకమును, తృతీయ చతుర్థాంకములకు నడుమ నొకవివర్గంభకమును, పంచమషష్ఠాంకములకు నడుమ నొక ప్రవేశకమును గలవు. క్రమముగ నాడినయెడల నీ నాటక నూడుటకుఁ దక్కువలోఁ దక్కువకాలము తొమ్మిది గంటలు పట్టును. మొత్తముమీఁద నాడుట కిది కొంచెము పెద్దనాటక మనియే చెప్పవలెను. పూర్వకాలమం దాడునప్పుడు నటులు తమపీలు ననుసరించి కొంతభాగము తగ్గించి చూడుచుండలేమా యని తలంపవలసియున్నది.

ఈ నాటకముయొక్క వేలువేలు ప్రశులలో ననేకపాతాంతరములు కలవు. చిన్నచిన్న పాతాంతరముల నటుండునిచ్చినను, ఈనాటకముయొక్క నూడుటభిన్నపాశములు హిందూదేశమునందుఁ గానవచ్చుచున్నవి: (౧) గౌడీయపాశము, (౨) దేవనాగరపాశము, (౩) దాక్షిణాత్యపాశము. మొదటిది బంగాళీఅక్షరములతోఁ బ్రాయఃబడినది, బంగాళదేశముందు వాడుకలో నున్నది. రెండవది దేవనాగరాక్షరములతోఁ ప్రాయఃబడినది. కాశీదేశమునందును, మహారాష్ట్రమునందును ప్రచారములో నున్నది. మూడవది యాంధ్రాక్షరములతోడను, గ్రంథాక్షరములతోడను ప్రాయఃబడినది. వీనిలో దేవనాగర, దాక్షిణాత్యపాశములకు నంతగా విశేషభేదము లేదు. కాని గౌడీయపాశమునకును, ఇతరపాశములకును ధౌల భేద మున్నది. ఈ నాటకమును గౌడీయపాశము ప్రకారము ప్రతి ప్రేమచంద్ర తర్కనాగేశుఁడు ౧౮౬౦ లోను, దాక్టరు పిన్సెన్ ౧౮౭౭ లోను ముద్రింపించి ప్రకటించిరి. దేవనాగరపాశము ననుసరించి ఈశ్వరచంద్రవిద్యాసాగరులవారును, ప్రొఫెసర్ మోనియర్ విల్సన్సుపండితుఁడును ముద్రింపించిరి. దాక్షిణాత్యపాశము పాశ్చాత్యపాశాత్మకాస్త్రమయమముల ప్రకారము శోధించి అచ్చువేసినవారెవరును లేరు. కొన్ని గుఱిప్రతు లున్నవి. ఇవియుఁ గాక, దక్షిణదేశమునఁ

1. ఇంగ్లీషుభాషలో నీ నాటకమునకుఁ బండ్రెండుభాషాంతరములును, జర్మనుభాషలోఁ బదునెనిమిదియు, ఇటాలియనులో నాలుగును, రషియనులో మూడును, డ్యాలిషులో రెండును, స్వీడిషులో రెండును, డచ్చిలో రెండును, స్పానిష్, పోలిష్, హంగేరియన్, బొహేమియన్, ఐస్లాండ్రిక్ భాషలలో నొక్కొక్కటియుఁ గలవు! హిందూదేశమందలి భాషాంతరములనుగుఱించి ముందు ప్రాయఃబడును.

గల యనేక ప్రభులలోని పాతాంతరములను పోల్చు అనునతడు సంగ్రహించి యొకచోట వచ్చొత్తించినాడు. కాళిదాసుని యితర కావ్యములనుగట్టించియు నీతడు దాక్షిణాత్యపాతాంతరములను సంగ్రహించినాడు. ఈ మూడుపాతములలోను గొడియపాతము పెద్దది; అనగా నితరపాతములలో లేనికథ కొంత యం దభిక్తముగ నున్నది. ఇందుల కొక చిన్నయుదాహరణ మిచ్చెదము. దేవనాగర దాక్షిణాత్యపాత ప్రకారము మూడవయంకమునందు, శకుంతలా దువ్యంతు లొక్కసారి కలసి కొలదికొలములోఁ జేరుదురు. గొడియ పాత ప్రకారము, శకుంతల చెడలిపోయినతరువాత చేలిపువ్వుకంఠము పోయిన దన్నమిమ పెట్టుకొని రాజును జూచుటకు మరల వచ్చును. ఇద్దఱును కలసి లతామండపమందలి చంద్రశిలావేదికపైని గూర్చుండి ముచ్చటించుదు. ఈభాగ మంతయు నంకములో నాల్గవంతు ఉండును. మొత్తముమీఁదఁ బండితులయభిప్రాయము చూడఁగా దేవనాగరపాతము నిజ మైనపాత మనియు, గొడియపాతమునందలి యభిక్తభాగ మంతయును బ్రక్షిప్త మనియుఁ జేలమన్నది. అయినను గొడియపాతాభిమానులు లేకపోలేదు. గొడియ పాతమే నిజమైన మూలపాత మనియు, నది యాడుటకుఁ బెద్ద దైనందున నాయాదేశములనాడు ప్రయోగమున కనుకూలముగఁ గొన్ని భాగములను తగ్గించి, చిన్నపాతములను నిర్మించి రనియు వారు చెప్పెదరు. దాక్షిణాత్యపాతము మూడు పాతములలోను బనికిరాని దని మోనియర్ విల్యమ్ము వ్రాసెను. కాని యాతనిమాట యంతగ నమ్రదగినది కాదు. ఏల యన వేఱువేఱుపాతములను పోల్చిచూడఁ గొన్నియెడల దాక్షిణాత్యపాతములే మూలానుసారముగ నున్న వని పాటకొకర్ అనునాతఁడు చూపినాడు. మొత్తముమీఁదఁ జూడఁగా మూడుపాతములలోను నున్నభాగ మంతయు నిజ మైన గ్రంథ మని గ్రహించి మిగిలినభాగములను వానివాని యోగ్యతను బట్టి గ్రహింపవలెను.

కథా సందర్భము :— ఇందలికథ సంస్కృతమహాభారతమున నుండి గ్రహింపఁబడినది. మహాభారతమునం దాదిపర్వములో ౬౪-వ అధ్యాయము మొదలుకొని ౭౪-వ అధ్యాయమువఱకును శకుంతలాఖ్యానము కలదు. కాళిదాసుఁడు ముఖ్యకథను మహాభారతమున నుండి తీసికొన్నను మూలకథలోఁ గొన్నిమార్పులు చేసి దానికి మెఱుంగు పెట్టియున్నాఁడు. భారతకథకును శాకుంతలముకథకును గల భేదము తెలియుటకై యారెండుకథలును సంక్షేపముగ నిందు నిచ్చుచున్నారము :—

భారతకథాసంగ్రహము :— దువ్యంతుమహారాజుకొనాడు నైవ్యసమేతుడై యరణ్యమునకు వేటకుఁ బోయి మృగముల సహరించుచుఁ గడుదూరము గడచి చనిచని మాలినీతరమునం దున్న కన్యా

మహర్షి యాశ్రమమును సమీపించెను. అప్పుడోమహునిదగ్గనము చేయఁబలచి తనపరివారము నాశ్రమద్వారమునందే నిల్పి తా నొక్కఁడు లోనఁ బ్రవేశించెను. ఆశ్రమ మనఁగా నొకమునిపల్లె యని యర్థము. అందు హోమములు చేయువారును, వేదముఁ బఠించు వారును, పూర్వపక్ష సిద్ధాంతములఁ బ్రసంగించువారును అనఱుమి పుంగవులు పెక్కురుండిరి. రాజు కన్యమహర్షి యందు కుటీరమునకుఁ బోయెను. అప్పు డాయాశ్రమముం దెవ్వరును గానరానందున రాజు 'ఎవ రిచ్చట' ననియెలుంగఁగఁగి పిలిచెను. అంత లోననుండి సౌందర్య వైభవ యగు శకుంతల వచ్చి 'మాతండ్రిగారగు కణ్వయు వనమునకుఁ గలంబులు తెచ్చుటకుఁ బోయిరి. మహారాష్ట్రమాత్రంబున వచ్చెదరు మార్పుండు' యని చెప్పి యతిభిసత్కారము చేసెను; మహారాజులకుఁ గలంబులచే నాతనిని దువ్యంతునిగ నెఱిగెను. దువ్యంతుఁడు తాపనీ వేదముతోనున్న యాచక్కినివడుచును మోపించి 'నీ వెవ్వతవు? ఇచ్చటికిల వచ్చితివి? బ్రహ్మచారియైన కణ్వనికి నీవు మాతృర వగుట యెట్లు?' అని యడుగఁగా నామె, తాను విశ్వామిత్రునితపోభంగము చేయుటకుఁ బోయిన మేనకకుఁ బుట్టినదాన ననియు, మేనక విడిచిపోఁగా శకుంతలులు (పక్షులు) పెంచుచుండఁగాఁ గన్యమహర్షి తెచ్చి చిన్నప్పటి నుండియుఁ బెంచెననియుఁ దనజన్మవృత్తాంత మంతయు సవిస్తరముగఁ జెప్పెను. అంత రాజు తన్ను గాంధర్వవిధిని వివాహ మాడు మని కోరఁగా నామె 'నీవలన నాకుఁ గలిగెడిపుత్రుని యవరాజును జేసెనని యొప్పిలివేని నిన్ను వివాహ మగుదు' నని చెప్పెను. రాజుమాట యొప్పుకొని యామెను గాంధర్వమున వివాహ మాడి 'నిన్ను నారాజధానికిఁ దోడ్కొనిపోవుటకు సిద్ధుండిని త్వరలోనే పంపెద' నని యామెతోఁ జెప్పి కణ్వఁడు వచ్చినఁ గోపపడు నేమో యని తలచి నిజనగరమునకుఁ బోయెను. శకుంతల గర్భముఁదాల్చెను.

రాజు పోయినముహూర్తమునకు ఋషి వచ్చి దివ్యజ్ఞానమున సంతయుఁ దెలిపికొని, సిగ్గుతో నున్నమాతృనకు దైర్యము చెప్పి, యావివాహమునకు సమ్మతించెను. శకుంతల మూడుసంవత్సరముల వఱకును గర్భము ధరించి చక్రవర్తిచిహ్నములు గలపుత్రునిఁ గనెను. వాఁడు గజసింహాదులను బట్టి యాడుకొనుశక్తి కలవాఁ డగుట చే మనులు వానికి సర్వదమునుఁ డన్న పేరు పెట్టిరి. వాఁ డచ్చట నాతేంద్రవాఁ డగు వఱకును ఉండెను. కాని దువ్యంతుఁ డింతవఱకును శకుంతలను దీసి కొనిపోవుటకు మనుష్యులను పంపినవాఁడు కాఁడు. ఆడుపడుచులు పెక్కుడినములు పుట్టినింట నుండఁగూడ దని తలచి, కొందఱుశిష్యులను వెంట నిచ్చి కణ్వఁడు శకుంతలను, ఆమెకుమారుని దువ్యంతుని యొద్దకు హస్తినాపురమునకుఁ బంపెను. శిష్యు లామె నచ్చట విడిచి వచ్చిరి. శకుంతల రాజును జూచి 'నేను నీకు ధర్మపత్నిని. ఈ బాలుఁడు నీ కారసపుత్రుఁడు. నీవు కన్యాశ్రమమునందు నొప్పు

1. Foulkes' Complete Collection of the various readings of the Madras Mss. of Kalidasa.
2. Patankar's Edition, Bombay.

కొన్నట్లు ఈబాలుని యావరాజును జేయుము¹. అని యనగా నాతఁడు తాను శకుంతలను వివాహ మాడుటయు, నామెకుఁ బుట్టిన కుమారునకు యావరాజ్యాభిషేకమును జేపెడ నని యొప్పుకొనుటయు నెఱంగియుండియు, లోకాపవాదభీతిచేత నెఱుంగనివానినలె నటించి, 'ఓతాపనీ! నీ వసత్య మాడుచున్నావు. నేను నిన్నెఱుంగను. నిన్ను వివాహము చేసికొనలేదు; వీఁడు నాపుత్రుఁడు కాఁడు; వెడలి పొయ్యి' అని యామెను నిరాకరించెను. అందుమీఁద నామె యసత్య మాడుట వోష మనియు, భార్యపుత్రులను పరిత్యజించుట తగ ఁనియు గంభీరపచనములతోఁ జెప్పెను. కాని రాజు వినఁ దయ్యె; అంత నామె మిక్కిలి కోపమును కలదియై 'నీవు దగ్గఁ జేర్చకుండినను ఈ కుమారుఁడు తప్పక సకలపృథ్వీమండలంబుఁ బాలింపఁగలఁడు' అని చెప్పి వెడలిపోఁదొడఁగెను. అంత నాకాశవాణి 'శకుంతల చెప్పమాట నిజము. ఈమె నీ భార్య; వీఁడు నీ కుమారుఁడు. వీరిని భరింపవలయు' నని పలికెను. అప్పుడు రాజు లోకాపవాదభీతిచేతఁ దా న ట్లెఱుంగనివానివలె నటించితి నని చెప్పి శకుంతలను, సర్వదమునుని సగౌరవముగ గ్రహించెను. సర్వదమునుఁజే భరతుఁడు¹.

అభిజ్ఞానశాకుంతల కథాసారాంశము:— దువ్యంతముచోరా జొకనాఁడు లేడివెంటఁ దగిలి రథముమీఁద మిక్కిలిదూరము పోయెను. లేడిపైని బాణము వేయఁబోవునపు డాశ్రమప్రాంతముందలిఋషికుమారులు 'రాజా! ఇది ఆశ్రమమృగము, చంపవల' దని చెప్పిరి. రాజు వారిమాటలు విని యొక్కచెట్టినబాణమును దీసి, రథము దిగి కణ్వాశ్రమమును జూడఁబోయెను. ఆశ్రమమునందుఁ గణ్వముహర్షి లేఁ డనియు, కన్యయొక్క ప్రతిపాలగ్రహముల నివారణమిత్త మెచ్చటికో పల్లెననియు, ఆయనతాతకురు శకుంతల యాశ్రమమందు నున్న దనియు వినెను. ఆశ్రమమునందుఁ బ్రవేశించినతరువాతను జెల్లకు నీళ్లు పోయుచున్న ముగ్గురు తాపసకన్యకలు కనఁబడిరి. వారిలో నొకతె శకుంతల, మిగిలినవారు అనసూయయు, ప్రియంవదయు నను నామెచేరికత్తెలు. రాజు చెట్టుచాటున దాగి యుండి వారిసంభాషణము వినెను. వారిలో శకుంతలయందు నాతని మనస్సు తగిలెను. కాని యామె బ్రాహ్మణకన్యక యేమో యన్న సంశయ మాతని బాధించుచుండెను. ఇంతలో శకుంతలముఖము

చుట్టును పద్మభ్రాంతిచేత నొకకుమ్మెద తిరుగఁజొచ్చెను. ఆమె భయ పడెను. తాను బయల్పడుటకు నదియే మంచిసమయము గదా యని తలంచి రాజభ్రమరము నదబ్బుటకై ముందునకుఁ బోయెను. అతనిఁ జూచి శకుంతలకు నాశ్రమవిరుద్ధమైన వికారము కలిగెను. ఆమె సిగ్గుచే మాటాడుకుండెను గాని అనసూయాప్రియంచు లాతని గౌర వించి కూర్చుండఁజెట్టిరి. వారితో సంభాషించునెడ ననసూయవలన నాతనికి శకుంతలయొక్క పూర్వజన్మవృత్తాంతము తెలిసెను. ఆమెకు కణ్వుండు వివాహము చేయఁదలచినాఁ డనియుఁ తెలిసెను. ఇంతలో చమకఁబడ్డ సిబ్బంది వచ్చినందున నొకగజము తెడలి యాశ్రమ ప్రాంతమును ధ్వంసము చేయుచున్న దని విని యందఱును వెడలి పోయిరి. రాజు ఆశ్రమమునకు వెలుపలనున్న తనశిబిరమునకుఁ జోయెను. శకుంతలమీఁదివలపుచే రాజునకు వేటమీఁద మనసు పొందయ్యె. అందుచే వేటప్రయత్నము లన్నియు మానవలసిన దని యాతఁడు తననేనాధిపతిని చిలిచి యాజ్ఞాపించెను. శకుంతలను జూచుటకు మరల నాశ్రమములోనికి నేమిమిమమీఁదఁ బోవచ్చు నని తన మిత్రుఁ డైన విదూషకునితో నాలోచించుచుండఁగా, నాశ్రమ ములోనుండి యిద్దఱు ఋషికుమారులు వచ్చి 'కణ్వముహర్షి యాశ్ర మమందు లేనందున రాక్షసులు మాయుష్టికి విఘ్నముఁ గావించు చున్నారు. కావున మీరు మా యాశ్రమమునకు వచ్చి కొలఁదిదిన ములవఱకును మమ్మఁ గాపాడవలయును' అని వేడిరి. అందునకు రా జొప్పుకొని పోవఁ బ్రయత్నింపఁగా రాజధానినుండి రాజమాత నెలపుప్రకారము 'నేఁటికి నాల్గవదినమున పుత్రపిండపరిపాలన మును ఉపవాసము కలదు. నాఁటిదినమునకు నీవు తప్పక రావలెను' అని వార్త వచ్చెను. ఇట ఋషులయాజ్ఞ; అట తల్లియాజ్ఞ. రెండును అనుల్లంఘనీయములు. విదూషకునిని రాజమాత తనకుమాదరినిగా నెంచుచున్నందున, పుత్రకృత్యమును దీర్చుటకు రాజధానికి విదూష కునిఁ బంపి రాజు తాను ఋషికార్యమునకై యాశ్రమమునకుఁ బోయెను. ఆశ్రమమునకు బాధ కలుగకుండఁ దనసైన్యమునుగూడ విదూషకునివెంట నగరమునకుఁ బంపివై చెను.

అట శకుంతల విరహశ్రేణివలనో గృహింపఁజొచ్చెను. ఆమె సఖు లీసంగతిఁ గనిపట్టిరి. ఒకదినమున సఖులు ముగ్గురును ఒక లతా మండపమునందుఁ గూర్చుండియుండిరి. శకుంతలను పరుండఁజెట్టి

1. సంస్కృతభారతముయొక్క యచ్చుపడిన ప్రకు లిప్పుడు నాల్గు కావచచ్చుచున్నవి. ఒకటి కలకత్తాలో ప్రతాపచంద్ర రాయ గారిచే నచ్చొత్తింపఁబడినది. రెండవది బొంబాయిలో నాగరాక్షరములతో నచ్చొత్తింపఁబడినది. దీనినే గణపతికృష్ణాచారి యందురు. మూడవది చెన్న పట్టణమున ఆంధ్రాక్షరములతో నచ్చొత్తింపఁబడినది. నాలవది యిటీవల కుంభఘాటములోఁ గొండఱు మధ్యమత స్థులచే దాక్షిణాత్యపాఠానుసార మని నాగరాక్షరములతో నచ్చువేయఁబడినది. మొదటి మూడుకూర్పులును సాధారణముగ 'నొక్క విధముగనే యుండును. ఈ మూడింటిలోను శకుంతలాఖ్యానము ౬౮-వ అధ్యాయము మొదలు ౭౪-వ అధ్యాయమువఱకును వర్ణింపఁ బడియున్నది. కుంభఘాటముకూర్పులోమాత్రము ౯౮-వ అధ్యాయముమొదలు ౧౦౦-వ అధ్యాయమువఱకును నున్నది. ఆంధ్రమహాభారత మునందు శకుంతలాఖ్యాన మాదిపర్వము చతుర్థాధ్యాయమునందు వర్ణింపఁబడినది. సభలో శకుంతల దువ్యంతునితోఁ జెప్పినమాటలు, ముఖ్యముగ భార్యయొక్క యోగ్యత సంస్కృతాంధ్రభారతములలో మిక్కిలి చక్కఁగ వర్ణింపఁబడినది.

అననూయాప్రియంవదలు శైత్యోపచారములు చేయుచుఁ దిన్నఁగా నామెనునకులోనిమాటఁ గనుంగొనిరి. వారు ముగ్ధులను ఆలోచించి శకుంతలచే రాజునకు నొకప్రణయపత్రిక వ్రాయించిరి. ఈలోపల రాజు కొంత విశ్రాంతి పుచ్చుకొనుటకు ఋషులవలన ననుజ్ఞాతుడై, మనసునందలివిరహవ్యథ మాపుకొనుటకు శకుంతల యెచ్చట మండునని యాలోచించి, సఖీశ్రమ మున్నమండపమునకుఁ బోయి, చాటునఁ గూర్చుండి వారిమాట లన్నియు విని సంతసించి, శకుంతల తనచే రచింపఁబడిన ప్రణయపద్యమును చదివినసమయమందు వారికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. అననూయాప్రియంవదలు శకుంతలాదువ్యంతులకు ననురాగము కలిపి, వారి నిద్దఱును నచ్చటనే విడిచి చెడలి పోయిరి. శకుంతల చెడఁబోయెను. రాజు శకుంతలను చేయి పట్టుకొని మరలించెను. అంత నామె 'పారవ! మర్యాద కాపాడుము. నేను నీయెడఁ బ్రణయము కలదాన నైనను స్వతంత్రము కాను. నా తండ్రి నన్ను నీ కీయవలెను' అని యనెను. అంత రాజు 'నీవు భయపడవలదు. పూర్వరాజకన్యలు స్వతంత్రులై గాంధర్వ వివాహమునఁ దమ కిష్టమున్నలరులను బెండ్లియాడిరి. వారితండ్రు లందులకు వారి నభినందించిరి.' అని ప్రశ్నుత్తర మిచ్చి యామెను ముద్దుపెట్టుకొనుటకు నామెముఖము పైకి నెత్తెను. ఆమె సిగ్గుచేఁ దలవంచుకొనెను. ఇంతలో నాశ్రమములోని నిర్భదతాపసి యైన గౌతమి శకుంతలయొక్క శరీరస్థితిని విచారించుటకును, ఆరోగ్యమునకై తీర్థమిచ్చుటకును ఆ లతామండపమునకు వచ్చెను. ఆమె వచ్చుచున్న దని తెలిసి శకుంతల రాజును పొదచాటున దాచి తాను గౌతమి తెచ్చిన తీర్థము దీసికొని యామె ర మ్మనఁగా నామెచెంటు చెడలిపోయెను. అంత రాజు పొదచాటుననుండి వచ్చి శకుంతల చెల్లినందునకుఁ జింతించి సవనరక్షణమునకై వెల్లిపోయెను.

[శకుంతలా దువ్యంతులకు గాంధర్వవివాహము జరగను. ఆమె గర్భవతి యయ్యెను. సవనకార్యము పూర్తి యైనందున ఋషుల యజ్ఞము బొంది రాజు కణ్డవువాడై తిరిగి రాకమునుకే, తన నగరమునకుఁ బోయెను. పోవునప్పుడు శకుంతలచేతికిఁ దన చేరుగలరత్నములయుంగరము నిచ్చి, యందలియక్షరములను దినమున కొక్కటి చొప్పున లెక్కపెట్టుచుండవలసిన దనియు, చివరయక్షరము లెక్కపెట్టుటకు నామెను తీసికొనిపోవ రాజధానినుండి జనులు వచ్చెదరనియుఁ జెప్పి వెళ్లెను. ఈకథ యంతయు జరగుటకు రమారమి ఆఱు దినములు పట్టియుండును.]¹

రాజు హస్తినాపురమునకు చెడలిపోయిన దినమున శకుంతల వివశచిత్తయై కుటీరమునందుఁ బరుండియుండెను. అప్పుడు దుర్యాస ఋషి భిక్షు వచ్చెను. కాని శకుంతలచిత్త మటు లేనందున నామె యాతనికి భిక్ష పెట్టదయ్యెను. అందుచే నాతనికిఁ గోపము వచ్చి, 'నీ పెద్దనిని తలంచుచు నన్ను నగౌరవము చేసితివో యాతఁడు

నిన్ను గుర్తింపకపోవునుగాక' యని శపించెను. ఈకాప మామెకు వినఁబడలేదు; కాని యామెచెలికత్తె లైన యననూయా, ప్రియంవదలు వినిరి. వారిలోఁ బ్రియంవద చెల్లి దుర్యాసఋషికోపమును దీర్చి 'ఏదైన నగ గుర్తు చూపినయెడల కాపము పోవును' అని యాతనివలన కాపకాంతి వరము వడసెను. నా రీసమాచారము శకుంతలకుఁ జెప్పలేదు.

తరువాతఁ గణ్డవుడు వచ్చెను. ఆతని కగ్నిహోత్రకాలయం దశరీరవాణివలన శకుంతలాదువ్యంతుల వివాహసమాచార మంతయు, నామె గర్భవతి యనియుఁ దెలిపెను. ఆడుపిల్లలు పుట్టింటఁ బెక్కి దినంబు లుండరా దని వెంటనే యాతఁడు, గౌతమిని శార్దూలకారద్యును లనువారిని వెంటనిచ్చి శకుంతల నత్రవారియింటికిఁ బంపెను. చెల్లినప్పు డననూయాప్రియంవదలు 'నిన్ను నీభర్త గుర్తింపఁజేసి యుంగరము చూపును' అని శకుంతలకుఁ జెప్పిరి. [ఆమె మార్గమునందలి శక్రారతారమునందు శచీశీర్థమునకు వందన మాచరించునప్పు డామెకుఁ దెలియకుండ నాయుంగర మానీళ్లలోఁ బడిపోయెను].

ఋషిశిష్యులును, గౌతమియు శకుంతలను దీసికొనిపోయి రాజునకు 'నీభార్య ఈమె గైకొనుము' అనిరి. రాజు కాపాపహతుఁ డగుటచే నామెను మఱచి, దీనిని వివాహ మాడినట్లు నే నెఱుంగనని యామెను నిరాకరించెను. శకుంతల తనచేతియుంగరముఁ జూపఁబోయెను. కాని యది వ్రేల లేనందునఁ జిన్నవోయి, రాజునకుఁ దమ ప్రణయకాలమందలి కొన్నిగుర్తులఁ జెప్పెను. కాని యాతనికి స్మృతి రాదయ్యె. అంత ఋషిశిష్యులు 'ఈమె నీభార్య. ఉంచుకొనిన సుంచుకొనుము; చెడఁబోయిన చెడఁబోయెను' అని చెప్పి యామెను విడిచి వెళ్లఁదొడగిరి. రాజు తనపురోహితుని ధర్మసందేహ మడిగెను. ఆతఁ డిట్లు సమాధానము చెప్పెను: 'నీకు మొదటికొడుకు చక్రవర్తి లక్షణములుగలవాఁడు పుట్టునని చెప్పఁబడియున్నది; కావున నీళ్లాడు వఱకు నీమెను నాయుంట సుంచుకొనియొడవ. పుట్టినపిల్ల వాఁడు చక్రవర్తి లక్షణములు గలవాఁడేని యామెను నీవు నీభార్యగా గ్రహింపవచ్చును'. [ఆమె యావలికి వెళ్లఁగా నామెతల్లి యగు మేనక వచ్చి యామె నాకాళమార్గమునఁ దీసికొనిపోయెను].

[శక్రశీర్థములోఁ బడిపోయినరాజుమద్ర నొకచేప మ్రింగెను. ఒకచెస్తవాఁ డాచేపను బట్టి కోయఁగా నాయుంగరము వానికి దొరకెను. వాఁడు దాని నమ్ముచుండఁగా రాజభటులు వానిని బట్టుకొనిరి]. దొంగ యని తలంచి వానిని రాజభటులును, వారివాయకుఁ డును శిక్షింపవలసింది. ఆయుంగరము రాజాగారికిఁ జూపుటకు నాయకుఁడు తీసికొనివెళ్లెను. ఆయుంగరమును జూచినతోడనే రాజునకు మేల్కొనినట్లు స్మృతి వచ్చి, శకుంతలవివాహవిషయ మైనయందంత మంతయుఁ గనులఁ గట్టిన ట్టుండెను. తెస్తవాని విడుదలచేసి వానికి

1. ఈవిషయములు రంగముపైఁ గానరావు. ప్రవేశకములవలనను, కథాసందర్భములవలనను ప్రేక్షకు లూహించుకొనవలెను.

పహుమతి చేసెను. ఆపృథిమంశీయు రాజు విరహతాపముచేతను, పశ్చాత్తాపముచేతను సాగలఁజూచెను. ఇంతలోఁ గాలనేము లను దైత్యులను జంపుటకు రావలసిన యిది ఇంద్రుడు దువ్యంశునియొద్దకు రథ విచ్చి మారలినిఁ బంపఁగా నాతఁ డింద్రునియొద్దకు వచ్చెను.

[మేనక శివులను దీసికొనిపోయి స్వర్గమనకును భూలోక మనకును నడుమ నున్న కింపురుషపర్యత మైన శేషమూలపర్యతము పై మారీచ (కశ్యప)బునియొక్క ఆశ్రమములో నుంచెను. అచ్చట నామె ప్రసవమై బాలని గనియె. అతనికి నాతని సత్త్వము బట్టి యచ్చటివారు సర్వమముఁ డని శేరు పెట్టిరి].

దువ్వంసూడు కాలసేమల సంహరించి యింద్రుని వీడ్కొని
తిరిగి ధూలోకమునకు వచ్చునప్పుడు త్రోవలో నున్న మారీచాశ్ర
మమును దర్శింపబోయెను. అచ్చట దైవవశమునఁ దనభార్యపు స్మరణ
గలపిఱొనెను¹.

రెండు కళ్లకును గల భేదము:— భారతములోని మూల కళయు నాటకసంవిధానమునకు ననుకూలమైనదిగనే యున్నను, కాళిదాసుఁ డందుఁ గొన్ని మార్పులు చేసి దానికి వన్నెఁగెచ్చె ననుటకు సందేహము లేదు. పైని యాయఁబడిన రెండు కళ్లను ముఖ్యముగ గమనించితిమిని నానిలో ముఖ్యమైన కథాభేదములు నాల్గుతావు లందుఁ గానవచ్చును.

౧. మొదటిమార్పు నాయకానాయకులరాగోపయమునకు ననురాగాభివృద్ధికిని సంబంధించినది. మహాభారతమునందు గుమ్యంతుఁడు శకుంతలను కుటీరములో నొంటిగాఁ జూచి మోహించి, నీకుఁ బుట్టినకుమారునకు రాజ్యమిచ్చెద నన్నలంచ మిచ్చి గాంధర్వమున వివాహమాడును. ఈవ్యాపార మంతయు నొకటిరెండుమహూర్తములలోఁ బూర్తియగును. ఇందు రాజయొక్క నిర్యాజమాన రాగము కనుపడుచే కాని శకుంతలకు రాజుపైగల ప్రేమ గానరాదు. కానవచ్చినంతవఱకు 'నాకుమారుని యావరాజ్యాభీషిక్తునిఁ జేసినఁ గాని నిన్నుఁ బెండ్లాడ' నన్నందున సవ్యాజముగఁ గానవచ్చుచే కాని నిర్యాజప్రేమ లేదు. నాటకమునందు నీ ప్రేమ పరస్పర మైనట్టును, నిర్యాజ మైనట్టును వర్ణింపఁబడుటయే కాక, దీని యుత్పత్తికిని నభివృద్ధికిని పరిపూర్ణతకును అయిదాటుదినములకాలము పట్టినట్లు చూపి నాయకానాయకులమనంబులందలి భావోదయాదులు వేలువేలు

రంగముల మూలమునను, ప్ర సంగములమూలమునను ప్ర దర్శింపబడినవి.
భారతమునందు రాజు దొంగలరె ఖిలీలో బాటిపావును. నాటకము
నందు నాతఁడు ఋషిపుత్రుల ప్రార్థనపై నాశ్రమములోఁ గొన్ని
దినము లుండి నారీవలన నెలవు పొంది వెళును.

౧. చెంచమూర్పు దుర్యాసముపిశాపము. భారతకథానకము నందు కాలిదాసునిచే జేయబడిన ముఖ్యమైన మార్పిడియే యని చెప్పవలసియున్నది. భారతకథయందు దుష్టగుతుండు మొదటినుండియు నసత్యసంఘండుగను, మోసగాడుగను కన్పించును. 'పట్టణమునకు వెల్లివతోడనే నిన్నుఁ బెచ్చుటకు జనములను బంపెద' నని శకుంతలతో నాతఁడు చెప్పెను. ఇట్లు చెప్పినప్పుడే యాతనికి మనసునం దొక యుద్ధేజము పైకి మఱియొకయుద్ధేజము కలిగి ననుట సుష్టము. శకుంతలను పట్టణమునకుఁ దీసికొనిపోవుటకు జనులు వలయునన్న నాశ్రమమునకుఁ బెంపలనే యాతని సైన్య మంతయు మండును. కన్యూఁ డాశ్రమమందు లేనందున శకుంతలను తీసికొనిపోవుటకు వీలులే దనుకొనిన నాతఁడు వచ్చినతరువాత నాతని యుజ్జ్వలందీ తీసికొని వచ్చుటకుఁ గొందఱ నచ్చట నుంచి వెళ్లఁగూడదా? తరువాత రాజు తొమ్మిదిసంవత్సరములవఱకును, శకుంతల వివాహముసంగతి జ్ఞాపకముండియే యామె యేమియైనదియుఁ గనుగొనినవాడు కాఁడు. పిదప నామె పుత్రునితోఁగూడ వచ్చి వివాహవిషయమును గుఱించియు, యావరాజ్యవరమునుగుఱించియు జ్ఞాపకముచేయఁగాఁ దెలిసియు వారిని నిరాకరించెను. కావున శకుంతల చెప్పినట్లు అతఁ డసత్యసంఘండుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఇదియుఁగాక ఆక్షణమునందు మనసును పట్టలేక శకుంతలను విరించినకాని యామెయందలి నిస్సీనుప్రేమచేఁగా దనియుఁ దోచును. 'ఇన్ని దోషములు గలవాఁడు నాయకుఁడుగఁ బనికిరాఁడు. అతనియందు నీదోషములు లేకుండఁజేయు' టె'ట్లని తలంచి కాలిదాసుఁ డీమార్పు చేసెను. రాజు శకుంతలాసంబంధమును వెంటనే మఱచిపోవుటకు దుర్యాసశ్వాసమును కల్పించెను. రాజు తపోవనముననుండి వెడలిపోయినదినమే దుర్యాసశ్వాసపంచారము జరిగినది. అతఁ డాదినముననుండియే యంతయు మఱచి పోయెను. కావున నామాక్షరములసంఖ్య పూర్తియగువఱకు నాతఁడు శకుంతలను తీసికొనిపోవుటకు జనులను పంపకపోవుటయు, తరువాత శకుంతల యాతనియొద్దకుఁ బోయినప్పు డామెను గుర్తింపక నిరాకరించుటయు గుసంగతములే. దుర్యాసశ్వాసము రాజు స్పృహనిష్ఠమును

1. శేకుంఠలను గురించి ఈ నాటకమునం దున్న కథవంటి కథయే పద్మపురాణమునందు స్వర్గఖండమున ౧-౫ అధ్యాయములలోఁ గలదు. అది భారతకథవలె నుండక, ఉంగరముతో సంబంధించిన కథగలిగి అభిజ్ఞానకామంఠలకథను పోలియున్నది. కావునఁ గొందఱు కాలిదాసుఁ డీకథయంతయు నీ పురాణముననుండియే గ్రహించె నని తలంపవచ్చును. కాని పద్మపురాణము కాలిదాసునకుఁ దరువాతిది యని చెప్పుటకుఁ దగిన కారణము లుండుటచేతను, ఈ కథ గల స్వర్గఖండము ఉత్తరక్షేప్రతులలోమాత్ర ముండి, దక్షిణక్షేప్రతులలో లేకుండుటచేతను (చూడుడు, పూనాలోఁ బ్రకటింపఁబడిన ఆనందాశ్రమముద్రణాలయములోని పద్మపురాణము) పద్మపురాణమువ్రాసినవాడే నాటకముననుండి కథను గ్రహించె ననుట స్పష్టము. ఇదియుఁగాక యొకప్రతిలోఁ గానిపించి యొకప్రతిలో లేనందున ప్రక్షిప్తమైన దనియుఁ జెప్పవచ్చును; అనఁగా వెనుకనుండి యెవరిచేతనో వ్రాయఁబడిన దని భావము.

బూర్తిగ నాక్రమించిన దని చూపుటకు గవి పంచమాంక ప్రారంభమున నొక చిన్న రంగమును ప్రదర్శించినాడు. అది యెంతయు భావగర్భితముగను, భావభరితముగను, సరసముగను ఉన్నది. రాజును, విదూషకుడును కలసియుండ సంగీతకాలవై పునమండి యాక్రింది పద్యము వినవచ్చినది. —

‘అహిణవమహుల్లోలువో తుమం
తహ పరిమంబిల చూతమంజరిం,
కమలవసజ్జమే త్తణివృద్ధో
మహులర విష్ణుర్గిసి గం కహం. 1’

ఇతఁడును నీయఁబడు భాషాంతరములు ప్రాయీకముగ శ్రీవీరేశలింగకవిగారి శాకుంతలముననుండియే యీయఁబడినవి.

ఈపాట పాంసపదిక యనునామ రాజును ఉద్దేశించి పాడెను. ‘నాయం దోకప్పుడు ప్రేమకలనాఁడవై యిప్పు డన్యస్త్రీప్రేమచే నన్ను మఱినిబోధి’ వని దీనిభావము. ఈభావము రాజు గ్రహించెను గాని పాంసపదికచే నుద్దేశింపఁబడిన నన్యస్త్రీ తనరాణి యగు ననుమతిదేవి యని తలంచెనేకాని, శకుంతలనునుటచిని ప్రణయ మాతనికి నెంతమాత్రమును జ్ఞప్తికి వచ్చినదికాదు. శకుంతలావియోగము స్ఫురింపకపోయినను రాజునకుఁ జెప్పరానట్టి యొకవిషయమైన మనోభ్యంత్రము కన్గెను. రా జట్లనుకొనియె : —

రాజు - (ఆత్మగతమ్) కింసు ఖలు గీత మేవంవిధార్థ మకర్తేష్టజనవిరహాప్యైకేఽసి బలవ దుత్కంఠితోఽస్మి, అహా,

‘గమ్యాణి వీత్య మధురాంశ్చ నిశమ్య శబ్దా
స్మర్యత్యుక్తిభవతి య త్యుభితోఽసి జంతుః,

1. ద్వీపడు. క్రొత్తపూజేనియఁ గ్రోలంగ నీవు, చిత్రంబునను గోరి నేవచ్చుగా నవుడు
క్రొవ్వువివిరిదేవఁ గోర్కి తీరంగ, నమ్మాడ్కి హాయిగ ననుభవించియును,
నిపు డీవు మధురమా ! యింతలో నిచట, నపరూప మైన యాయంబుజవసతి
మఱిగి సుఖించెడుమాత్రన యెట్లు, మఱవఁగల్గితి తొంటిమావిమంజరిని. (వీరేశలింగకవి).

2. రాజు - [తనలో] అది యేమో కాని గీతార్థమును విని ప్రయజనవియోగము లేకయు నే నేమియుఁ దోచనివాఁడనుగా నున్నాఁడను. అట్లు కాదు.

గీ. ము న్నెఱుంగకయు మది నంటు పూర్వజన్త, భవ్యసఖ్యముతో ప్రరణకు వచ్చుఁ గాన
జనుఁడు సుఖితుఁ డయ్యె సురూపచయము గనియు, సుస్వరంబుల వినియు మత్సృకతఁ గాంచు.
[అని యాకులపాటుతో నుండుచున్నాడు].

3. ఈ నాటకమునకుఁ గలకత్తెలో నచ్చువేసిననాగరీప్రతులలో నన్నింటిలోను ‘అభిజ్ఞానశకుంతలమ్’ అనియు, బొంబాయి, చెన్నపట్టణములలోఁ బ్రకటింపఁబడినవానిలోను ‘అభిజ్ఞానశాకుంతలమ్’ అనియుఁ బేర్లు కలవు. వాచస్పత్యమునందుఁగూడ నాటకముపేరు ‘అభిజ్ఞానశకుంతలమ్’ అనియే యున్నది. దీనివివర మిట్లు వ్రాయఁబడియున్నది : ‘అభిజ్ఞానశకుంతలా - స్త్రీ. అభిజ్ఞాయతే కర్తవ్య ల్యుత్ తథాధూతాం శకుంతలా మధికృత్య కృతాఖ్యాయికా.....లుబభావే అభిజ్ఞానశకుంతలమ్. న.’ ఈ నాటకముపై బీక వ్రాసినవారిలో నొక్కఁడైన వైఖానస శ్రీనివాసాచార్యుఁడు ‘అభిజ్ఞానశాకుంతలమ్’ అనుపాఠమునే గ్రహించి యిట్లు విగ్రహము వ్రాసినాడు : ‘శకుంతలా మధికృత్య కృతో గ్రంథ ఇతి శాకుంతలం - నాటకవిశేషగత్వాత్ నపుంసకం - అభిజ్ఞాన ప్రాధాన్యం’ శకుంతల - శాకుంతలరూప మెట్లున్నను ‘అభిజ్ఞానశాకుంతల’ మను సమాసముయొక్క విగ్రహమునునుటచిని పలువురు పలువిధముల వ్రాసియున్నారు. ‘అభిజ్ఞాన స్త్రుతా శకుంతల’, అభిజ్ఞానశకుంతలా (కాకపార్థివాదివత్) అని కొందఱును, ‘అభిజ్ఞానం చ శకుంతలాచ’ (ద్వంద్వము) అనికొందఱును, ‘అభిజ్ఞానేన స్త్రుతా శకుంతలా యస్మిన్ తత్ (మధ్యమపదలోపి)’ యని కొందఱును వ్రాసియున్నారు.

త చేతసా స్వరతి మాన మబోధపూర్వం
భావసిరాణి జననాంతరసాహృదాని. 1

[ఇతి పర్యాకుల ప్రివృత్తి] 2

ఇట్లు శకుంతలావివాహవిషయము రాజునకుఁ బూర్వజన్తవ్యాపారము వలెఁ బూర్తిగ మఱిపునకు వచ్చినది. అకారణముగ మనసునకు వ్యాకులత కలిగినయెడల పూర్వజన్తమందలి సంస్కారము దానికిఁ గారణ మని సాధారణముగ ననుకొనియెదరు. అట్లే రాజు తనమనో వ్యాకులతకుఁ బ్రస్తుతిజన్తసాహృద్దము కారణము గాక జన్తాంతర సాహృద్దము కారణ మని తలంచుచున్నాడు.

ఈలాగు శాపప్రభావముచే రాజు పూర్వవృత్తాంతము మఱివి నంచున నాతనిని అసత్యదోష మంటడు. అతనిసచ్చారిత్తమునకు భంగము కలుగకుండెను. కాని వట్టిశాపముమట్టునకుఁ దెచ్చినెట్టి యూరకుండిననో రాజునకు నెప్పటికిని శకుంతలావివాహవిషయము జ్ఞప్తికి రాఁజాలదు. కథానమత్కారమునకు భంగము కలుగును. కావున అభిజ్ఞాన (గుర్తుగ) మండు నుంగరము కనఁబడిచినప్పుడు రాజునకుఁ బూర్వసమాచార మంతయు స్మృతికి వచ్చు నన్న శాప విముక్తివిధానము చాతుర్యముతోఁ గల్పింపఁబడినది. ఆయుంగరము శక్రతీర్థమునఁ బడుటయు నొకతెస్తవానివలన రాజునకు మరల దొర కుటయుఁ గాళిదాసునిప్రతిభావిలాసమువలననే. ఇంత యేల? అభిజ్ఞానమైన యీ యంగుళీయక మే యీనాటకసంవిధాన చాతుర్య మున కంతకును మూలాధారము. అందుచేతనే యీ నాటకమున కభిజ్ఞానశాకుంతలం మన్నపేరు వచ్చినది.

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

3. భారతకథలోఁ గాలిదాసునిచేఁ జేయఁబడిన మూఁడవ మార్పు కుమారసంబంధమైనది. కుమారుఁడు పుట్టినతరువాత నాతనితోఁగూడఁ శకుంతల రాజానందకుఁ నల్లినట్లు భారతమునందున్నది. శకుంతల గర్భముతో నున్నప్పుడే, యనఁగా నింకను పిల్లవాఁడు పుట్టుటకుఁబూర్వమే రాజానందకుఁ బోయె ననియు, నచ్చటనుండి యామె నిరాకరింపఁబడినతరువాత మానవబుద్ధియొక్క యశ్రమముతో నామె ప్రసవమై పుత్రునిఁ గనియె ననియు నాటకమునందుఁ గథ మార్పఁబడినది. ఇట్లు చేయుటకు రెండు మూఁడు కారణములున్నవి. పిల్లవానితోఁగూడఁ దల్లి నచ్చియున్నయెడల, తల్లిని గుర్తింపకపోయినను చక్రవర్తిచిహ్నంకితుఁడును, అమితసత్త్వఁడును, దుష్కృంతప్రతిముఁడును అగు సర్వదమునుని రాజు తనపుత్రునిగా గుర్తింపకయుండుట యసంభవము. గుర్తించినయెడల సంవిధానమునకు భంగము కలుగును. గుర్తించియో లేక గుర్తింపకయో రాజు కుమారునిఁగూడఁ వెడలఁగొట్టె నన్న యనాచిత్యప్రసంగము సంభవించుటయే కాక సప్రమాంకమందలి సర్వదమునునిబాలలీలావిసోదాదికభాగమంతటికిని నాటకమునందుఁ బ్రసక్తి లేకపోవును.

౪. నాల్గవమార్పు శకుంతలాదుష్కృంతులను హేమమాటము మీఁదఁ గశ్యపాశ్రమమందుఁ గలుపుట. రెండవ, మూడవ మార్పులను బట్టి యీ నాల్గవమార్పు చేయవలసివచ్చినది.

వేణు మార్పులు :— మైని జెప్పఁబడినవి కథానకమందలి ముఖ్య మైనమార్పులు. ఈ మార్పులు చేసినంతమాత్రమున మూల కథలోనుండి చక్కనినాటకము నెలువడునా? వెలువడనేరదు. ప్రదర్శనీయమైన యప్రతిమనాటకరూపము వచ్చుటకు నింకనుగొత్త కథలును, కొత్తరంగములును, కొత్తపాత్రములును కావలెను. ఈ నాటకమందలి ప్రశ్న, పంచమాంకములకును, సప్రమాంకమందలి స్వల్పభాగమునకును మూలభారతమునందు నాధారము గలదు. ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ, షష్ఠాంకములు పూర్తిగను, కొంచెము తప్ప మిగిలిన సప్రమాంక మంతయును కాలిదాసునియొక్క నూతనసృష్టి యనియే చెప్పవలసియున్నది; అనఁగా నిందలికథయు, నాయికా నాయకులు దప్ప నితరపాత్రులును, రంగములును, కల్పనలును నవీనముగఁ గవిచే నిర్మింపఁబడినవి. మొదటఁ జెప్పినయంకములందుఁగూడఁ నూతనపాత్రలు కలవు. కాని మొత్తముమీఁదను గవికి మూలమందు నాధార మున్నది. రెండవభాగమునకు నా యాధారమైనను లేదు.

నాటకమునకు వన్నె పెట్టుటకై కవిచే నిర్మింపఁబడిన నూతన కథాసందర్భములలో, ప్రశ్నమాంకమందలి భ్రమరప్రకరణమును,

1. గీ. ఇది ప్రకాంత మా నాశ్రమపదము మాడ, వడరెడు భుజంబు; ఫల మెట్లు లొదవు నిందు?

అట్లనఁగ నేల భాగ్యంబు లమర నున్న, కాలమందు, సర్వత్ర మార్గములు కలుగు.

2. సఖీ! మాడు. తామరాకుచాటున దాగిన ప్రియవల్ల భుని గానక యాతురయై చక్రవాకాంగన కూయుచున్నది. దుష్కరమును నేను చేసితిని.

శకుంతల నడలిపోవునపుడు రాజును చూచుటకై కాలికి దర్శనము కొనె ననియు, బట్ట చెట్టునకుఁ బట్టుకొనె ననియు మిమలు కల్పించి యాఁగుటయు, నాల్గయంకమందలి శకుంతల యత్రవారియింటికి బోవునప్పుడు లేడి యడ్డగించుటయు, నైదవయంకమందలి హంస పదికాగానమును, అఱవయంకమందలి ధనమిత్రుని మరణవార్తయు, మాతలి వచ్చి విమామకునిఁ బట్టుకొని పీడించుటయు, నేడవయంకమందలి సర్వదమునుని మెడలోనితాయెతుమాహాత్మ్యమును ముఖ్యముగఁ జేర్చినవలసియున్నవి. ఈ చిన్నచిన్నవ్యాపారములవలనఁ గవి కథయొక్క పూర్వాపరసందర్భములను చక్కఁగఁ గలుపుయేకాక మానవునకుఁ దెలియకుండ మాననాంతఃకరణములో నుండునట్టి యుదాత్తభావములను మనోహరముగ వ్యక్తపఱచియున్నాఁడు. గొప్ప మార్పులకంటె నిట్టి కొలఁది మార్పులలోనే రసభావములను చిత్రించు నట్టి కవి ప్రగిభయొక్క మనోహరాకృతి దృగ్గోచర మగును. ముఖ్యముగ దృశ్యకావ్యమునందు నూలుపద్యములకంటె పదిరంగములకంటె నొక్కచోపభావము, ఒక్కనయనకటాక్షము, ఒక్కచిటునవ్వు, ఒక్కచిన్నమాట నూలురెట్లు కథాసాంపర్ద్యమును, సంవిధానకమాధుర్యమును హెచ్చించును.

శకునములమీఁద జనులకుఁగల నమ్మిక ననుసరించి, వానిని గట్లోఁ జేర్చి యచ్చటచ్చటఁ గవి ముందు రాఁబోవుసంవిధానకమును ప్రేక్షకులూహించునట్లు చేసియున్నాఁడు. రాజు తపోవనమునఁ బ్రవేశింపఁగనే యాతనిబాహువు స్ఫురింప నాతఁ డిట్లును :

‘కాంత మిద మశ్రమపటం

స్ఫురతి చ బాహుః కుతః ఫల మిహోష్ఠి,

అ; వా భవితవ్యానాం

ద్వారాణి భవన్తి సర్వత్ర.¹

[౧-వ అంకము.

రాజునకుఁ గలుగఁబోవు మేలు, స్త్రీలాభ మిందువలన స్పష్టముగ నూచింపఁబడెను.

నాల్గవయంకమందు శకుంతల యత్రవారియింటికిఁ బోవ నుద్యుక్తయై కదలినపు డొకచక్రవాకి తామరాకుచాటున నున్న తన ప్రియునిఁ గానక తల్లడిల్లుచున్నట్లు కానవచ్చును.

‘హలా శేఖ! గిరిశీపత్ర వైదిదం ధి సహాయరం అదేక నీ ఆదు రా చక్కవాళు ఆరడది¹ దుక్కరం అహం కరేమి.²

కొంతకాలమువఱకును శకుంతలకుఁ గలుగఁబోవు పతివిరహము ప్రేక్షకుల కి శకునము చెప్పకచెప్పను.

ఇట్లే సప్తమాంకమునందు రాజు మాచీచాక్రమమునఁ బ్రవేశించినప్పుడు మగల దువ్యంతునిబాహువు అచరును.

[నిమిత్తం మాచయిత్యా]

‘మనోరథాః నాశంసే కిం బాహో! స్వప్తనే వృథా,
పూర్వావధీరితం శ్రేయో దుఃఖం హి పరివర్తతే.1’

నాయికానాయకసమాగమము త్వరలోనే కానున్న చని యీ పద్యము చదివిన లేక విన్న యే చిరువరికిఁగాని ప్రేక్షకునకుఁగాని తోచదు?

బొచిత్యప్రశంస :— ముఖ్యముగ నిది శృంగారకావ్య మైనను, నాయికానాయకులనుగుఱించిన సంభోగవిప్రలంభశృంగారరసమును వర్ణించుటయే కవియొక్క యుద్దేశ మైనను, వినయమునకును, అత్యుచ్చ నీతికల్పనలకును, మర్యాదకును భంగము రాకుండు నాటకమందలి సంభాషణములును, వర్ణనములును రచింపఁబడినవి. బొచితికి భంగము రాకుండుటకై కవిపుంగవుడు పడినజాగ్రత్త యధికప్రశంసనీయును. రంగముమీఁదను స్త్రీపురుషు లొక రొకరినిఁ దాకి మార్చుండుట గాని, కాలిగించుట గాని, ముద్దాడుట గాని యొచ్చుటను గానరాదు. ఈ విషయమునందు నీతిఁడు పాశ్చాత్యనాటకకారులచే ననుకరణీయుఁ డని చెప్పవలెను. దువ్యంతుఁడును శకుంతలయు నేకాంతమునం దుండఁగా నామె చెల్లఁబోవును. దువ్యంతుఁ డామె నాపఁజూచును, ఆప్య డామె మర్యాదాభంగ మగు నని భయపడి,

‘పారవ! రక్క విగతం.’

‘పారవ! వినయమును రక్షింపుము.’ అనఁగా ‘అవినయ శిలుఁడవు గాకుము’ అని యనును. పాపము, దువ్యంతుఁడు వినయ మునకు భంగము చేయఁబడినందున మాకవిమాత్రము ఊరకుండువాఁడు కాఁ డని యామె యెఱుంగదు!

నాయికానాయకు లొకనొకఁ గొంతకాల మున్నప్పుడు, శృంగారచేష్టలకుఁ దావు కల్గుట స్వాభావికము; మొద్దులవలె యూర కుండుట యస్వాభావికము. కావునఁ గవి యట్టి సమయమున వినయ భంగము కలుగు నేమో యని ప్రేక్షకులకు భీతి కలుగునంతవఱకును గథాప్రసంగము తెచ్చిపెట్టి, ఆకస్మికమును, చతుశ్చరకరమును అగు ప్రసంగ మొకటి కల్పించి యా వినయభంగప్రసంగమును తప్పించును.

ఏకాంతమునం దున్నప్పుడు దువ్యంతుఁడు శకుంతలను ముద్దు పెట్టుకొనఁ బోవును. ఆమె నాట్యముచేఁ దప్పించుకొనును. అప్పు డింకను కొంచెముకాలము గడచిన స్వాభావికముగ నేమి జరగవలెను? నాయకుఁడు నాయికను బలవంతముగ ముద్దు పెట్టుకొనవలెను. అట్లు

జరగ లేదని చూపుట అస్వాభావికము. జరగినదని చూపుట అశ్లేలము, అనౌచిత్యము. కావునఁ గవి గౌరవియొక్కరాక యను ఆకస్మిక ప్రసంగమును గల్పించి వారి యేకాంతమునకు భంగము కల్పించెను ఆభాగముయొక్క యాంధ్రీకరణముమాత్ర మిచ్చుచున్నాను. గ్రంథ విస్తరభీతిచేత మూల మిచ్చుట లేదు :—

శకుంతల — ఆర్యా! ఇప్పుడు నన్ను విడుపుము. మరల సఖిజన ములఁ గని యనుమతింబు వడసినచెప్పి.

రాజు — ఆలాగుననే విడిచెను.

శకుంతల — ఎప్పుడు?

రాజు — గీ. లలన! యపరిక్షితము గోమలంబు నైన క్రొత్తపూదేనె భృంగంబు కోరినట్లు నీయనుగ్రహమునఁజేసి నే నొకింత తవిలి నీయధరసుధను ద్రావుపిదప.

[అని ఆమెముఖము నెత్తఁబోవుచున్నాఁడు].

శకుంతల — [నాట్యముచే మోము త్రిప్పుకొనుచున్నది].

[తెరమటుగన]

ఓ చక్రవాకకాంతా! నీ సహచరుని వీడ్కొనుము. రాత్రి సమీపించుచున్నది.

శకుంతల — [ఆరికించి తొట్టుపాటుతో] ఓ పారవా! సంజే హము లేదు. నా జేహసితిని దెలిసికొనుటకై పూజ్యారా లైన గౌరవి యిచ్చటికి వచ్చుచున్నది. ఆకొమ్మలచాటున దాఁగి యుండుము.

రాజు — ఆలాగుననే [అని దాఁగుకొనుచున్నాఁడు].

[అంత చేతను పాత్రమును బట్టుకొని గౌరవియును సఖులును బ్రవేశించుచున్నారు].

వైవాక్యములలో ‘చక్రవాకకాంతా’ యన్న యన్యోక్తిచే శకుంతలకు గౌరవిరాక తెలిపినవా రామెసఖులైన యనసూయా ప్రియంబదిలే యని చదువరు లూహించియుండురు. ఇట్లు బొచితీ పాపగతుఁ గల్పింపఁబడినయ్యక్తియు, దానికి ననుమలముగఁ జెప్పఁ బడిన యన్యోక్తియుఁ గవిసార్వభౌముని యద్భుతకల్పనాశక్తికి నిదర్శనములు.

శకుంతల మొదలగువారు వెడలిపోయినతరువాత రాజు ఈవలకు వచ్చి,

‘ముహూ రంగులిసంవృతాగ్రరోష్ఠం
ప్రతిషేధాత్కరవిక్లవాభిరామమ్,

1. గీ. కోరను మనోరథం లేను గొంచెమేని, వ్యర్థముగ నో భుజంబ! నీ వదరె డేల?

మును నిరాకరించినమేలె పూని యిపుడు, దుఃఖముగ మాటుచున్నది దుస్సహముగ.

అభిజ్ఞానశాకుంతలము

ముఖమంసవివర్తి పక్షలాఘ్యః

కథమ పృష్ఠన్నమితం న చుంభితం తు.1'

అని చింతించును. ముద్దు పెట్టుకొనలేకపోవుట, రాజా! నీ తప్పు కాదు. అది కవిసార్వభౌమనియాజ్ఞ. దానిని నీవుమాత్రమే ట్లతిక్రమింపఁ గలవు?

శాకుంతలనాటకము దృశ్యకావ్యము. అందు ముద్దు పెట్టుకొనుట మొదలయినవ్యాపారములు కూడ వని నాట్యకాస్త్రనియమము లుండుటచే గవి దానిని తప్పించిన కాలి యట్లు తప్పించుట బుద్ధిపూర్వకము కా దని కొందఱు నాదింపవచ్చును. కాని కాలి దాసాది మహాకవు లిట్లు పవిత్రమైన శృంగారమును ప్రదర్శించిరి కావుననే నాట్యకాస్త్రములయందు నట్టి నియమములు పుట్టుటకుఁ గారణ మైన దని చెప్పట న్యాయము; కాని నిరంకుశ లగుకవులు కాస్త్రనియమములను పాటించుట కిట్లు వ్రాసి రనుట న్యాయము కా దని మా తాత్పర్యము.

ఇదియుఁ గాక నేడు మనదేశమునందేమి, పాశ్చాత్యదేశములందేమి యీ శాకుంతలనాటకమును శ్రవ్యకావ్యముగఁ జదివి పండితు లానందించునన్నారేకాని దృశ్యకావ్యముగఁ గాదు. మన పురాతన పండితులు దానిని పొగడినను, గట్టిపంటి పాశ్చాత్యకవిపుంగవులు దానిని తలచాల్సినను కావ్యము చదివి సంతసించినవారే కాని నాటక ప్రదర్శనమును జూచి గూనందించినవారు కారు. కావున దీనిని దృశ్యకావ్యములలోను, శ్రవ్యకావ్యములలోను శ్రేష్ఠ మనియే చెప్పవలెను. మేము పైని చెప్పిన ఔచిత్ర యనునది యీ కావ్యమునకు శ్రవ్యకావ్యముగఁగూడ ఘనతఁ దెచ్చుటకుఁ గారణ మని చెప్పవచ్చును.

ఇంకొకవిశేషము. కనఁబడు కథాభాగమునందే కాక వినఁబడుకథాభాగమునందుఁ గూడ కవి శృంగారవర్ణనములందు సాచితిని మిక్కిలి బాగరూకతతోఁ బోషించినాఁడు. మహాభారతమునందు శకుంతలాజన్మవృత్తాంత మంతయు దువ్యంతునకు శకుంతలయే చెప్పును. అంతయు కాదు. మేనక చెల్లి విశ్వామిత్రుని మోహింపఁజేసి యాతనితపమునకు విఘ్నముకల్గించినవిధ మంతయు వర్ణించిపెల్లలతో వర్ణించును. ఇది యంతయు నస్వాభావికము. నాయక సిగ్గు విడిచి తనతల్లియొక్క వ్యభిచారవృత్తాంత మంతయు నాయకునకు వివరముగఁ జెప్పట విపరీతముగదా? కావున ఈ కథను మనకవి దువ్యంతునకు శకుంతల సఖి యైన అనమాయచేఁ జెప్పించెను. ఆ చెప్పించుటలోను మొదటిభాగము కొంచెము చెప్పించి మిగిలినభాగము వినయముచే ననమాయ చెప్పలేకపోయినట్లును, రా జూహించినట్లును చెప్పెను. ఆ భాగ మిం దుదాహరించుచున్నాము:—

రాజు — మహానుభావుఁ డగు కాశ్యపులు కాశ్యర బ్రహ్మనిష్ఠుఁ డని ప్రసిద్ధి. అట్టివాని కట్లు మీ నెచ్చెలి కూతు రయ్యెను?

అనమాయ — దేవా! యాకన్తింపవలయును. కాశికుఁ డని వంశ నామము గల మహాప్రభావసంపన్నుఁ డయిన రాజుని యొకఁడు కలఁడు.

రాజు — కలఁడు. వినియున్నాను. అనంతరము.

అన — అతఁడే మా చెలియను గన్నవాఁడు. కన్నవారిచే విడువఁబడినయామెను బెంచుటమొదలుగాఁగల పనులు నిర్వర్తించుటం జేసి పూజ్యులగు కణ్వులును నీమెకు జనకు లయిరి.

రాజు — 'విడువఁబడిన' యను శబ్దశ్రవణముచేతనే వేమక పొడిముచున్నది. ముందటనుండియు వినఁగోరుచున్నాను.

అన — దేవర యవధరింపవలయును. పూర్వ మా రాజుని యుగ్రతపస్సు చేయుచుండఁగా, దేవతలు భయపడి యా నియమమునకు విఘ్న మాచరింప మేనక యనునచ్చరం బుచ్చిరి.

రాజు — దేవతల కీ పరతపోభయకలత గొప్పకు నుచ్చదియే. తర్వాత, తర్వాత.

అన — అంత తత్వంతరమదీయ మగు వసంతకాలమున సున్యాసమును బుట్టించునామెరూపమును జూచి.....

[అని సగము చెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది]

రాజు—ఆపయిని తెలియనే తెలియుచున్నది. తప్పుక యీపె యప్పురస్సంభవయే.

ఇచ్చటి 'అని సగము చెప్పి లజ్జచే నూరకున్నది' యన్న యొకవాక్యము వినయమునుగట్టింపి కవియొక్కభావ మెంత పవిత్రమైనదియో తెలిసికొనుటకుఁ జాలును. ఇక్కడ మేనకకళ్ళ వర్ణనవిషయము గాని నర్తనవిషయము కాదు. నోటఁ జెప్పవలసినదే కాని చేసి మాపవలసినది కాదు. శ్రవ్యకావ్యవిషయమే కాని దృశ్యకావ్య విషయము కాదు. కావున నిష్ఠము వచ్చినట్లు శృంగారము వర్ణించుటకుఁ గవికి నిచ్చట నాట్యకాస్త్రనియమము లడ్డము రావు. రంగ మందు ముద్దు పెట్టుకొనవలయున్నాఁడు, కాగిలించుకొన వలయున్నాఁడు. కాని ముద్దుకాగిలంతలు ఐర్జింపవల దని చెప్పలేదు. అయినను సర్కవి ఔచిత్ర విచారింపఁదా? ఇచ్చట వర్ణన చేయుచున్న దొకస్త్రీ. ఆమె యొకపురుషునకు మఱియొకస్త్రీపురుషులశృంగారచేష్టలను వర్ణించుట వినయమునకు భంగకరము. కావున నీకవిపుంగవుఁడు మిగిలినభాగ మంతయు రాజే యూహించుకొనునట్లు చేసెను.

స్వభావవర్ణనము:— నాటకము లోకస్వరవోరమునకుఁ బ్రతి బింబముగ నుండవలయును. నాటకమందలిప్రసంగములు ప్రేక్షకుల

1. గీ. మాటి కధరంబు వ్రేళ్లతో మాటికొనుచు, నడ్డగింపునాటలను విహ్వలతఁ జూపి మూఁపువంకఁ ద్రిప్పిన కల్కి ముద్దుమోము, లేవనెత్తియు ము ద్దిడలేకపోతి.

యనుభవమునకు సరిపోవుచుండవలయును. ఇదియే శ్రవ్యకావ్యము నందలివర్ణనావిషయ మైనయెడల దానిని స్వభావోక్తి యనియెడురు. తతాలంకారగ్రాహితవర్ణనములకంటె జోక్యస్వభావోక్తి శోభిత మైన వర్ణనము సహృదయులహృదయమును త్వరగ నాకర్షించుకొనును. శ్రవ్యకావ్యములయందే స్వభావోక్తి కింత ప్రాధాన్య ముండ నిక స్వాభావికవర్ణనములును, స్వాభావికప్రచర్యనములును, ప్రసంగము లును దృశ్యకావ్యమునకుఁ బ్రాముతో సమానము లని చెప్పవలెనా? ఇందునుజుటించి చిత్రకారుఁడును, కవియు పెట్టుకొనవలసినగుటే యొక్కటయే. సృష్టియందుఁ గానవిచ్చెనువస్తువులు గాని, సంసారము నందు జరగునట్టిప్రసంగములు గాని ప్రత్యక్షముగఁ గనులకుఁ గాన వచ్చుచున్నవా యేమి యన్నట్లుభేదములును వర్ణములతోఁ జిత్రింప వలయును. ఒకఁడు కజ్జలరూపవర్ణములతోడను, మఱియొకఁడు శబ్ద రూపవర్ణములతోడను వ్రాయవలె; నింతియ భేదము. పూమును జూచి పురుషుఁడే యన్నభ్రాంతి గలుగునట్లు చిత్రించినవాఁడు చిత్రకారుఁడు. వినుచున్న లేక చూచుచున్నప్రసంగము నిజ మైనదియే యన్నభ్రాంతి తఱు మైనను కలుగునట్లు వర్ణించువాఁడు కవి. కవిని గుర్తింపవలసినగుదు లనేకము లున్నవి. వానిలో నిది యొకటి.

ఈ దృష్టితో శాకుంతలనాటకమును చూచితిమేని యందు ప్రత్యక్షముగఁ జూచుచున్నామా యన్నట్లు వర్ణనములును, హృదయతాదాత్మ్యమును కలుగఁజేయునట్టి ప్రసంగములును గల గంగము లును పెక్కులు కలవు. కొన్ని యుదాహరణములను మాత్ర మిచ్చట నిచ్చుచున్నాము.

కేవలవర్ణనములను జూచుఁడు:—

౧. రాజు వెంటఁబిగిలిపందునఁ బ్రాణభయముతోఁ బరుగెడుచున్న లేడియొక్క యీ క్రిందివర్ణనము స్వభావోక్తికి నుత్కృష్ట దాహరణ మని చెప్పవలెను.

‘గ్రీవాభంగాభిరామం ముహు రనుపతతి స్థంబినే చిత్రవృష్టిః
పశ్చాద్ధనే ప్రవిష్ట శ్వరపతనభయా మ్భయసా పూర్వకాయామ,
చరైర్భరభావలీడైః శ్రమవివృతముఖభ్రంశిభిః కీర్ణవర్తైః
పశ్యోద్గ్రుత్తతత్వాద్వియతి బహుతరం ప్రోకమర్వాణింప్రయాతి.1’

1. చ. వడిఁ బజ్జలెందులేరిదనఁ బల్లలు మార్చెడ వెట్టి చూచుచుం, గడు శరపాతఙ్గీతిఁ దన కాయము ముంగుకుఁ గుంచి, యెంతయుం బడలిక నోటినిం దెంచి మార్గమునిండ సగంబు తిన్న దృగ్గలు పడ, మింటఁ బాటెనుధరం బన మూనక, పెద్దదాఁటులన్.
2. ఉ. పగ్గముల న్నడల్పుడును వాజులు మేనులు సాచి పాటెనుక, నిగ్గు చామరాగ్రములు నిశ్చలత స్వహియింపఁగాఁ జెవుల్ దిగ్గన నిక్కఁబెట్టి తమలేపినఘాటికి నంటరానివై, దెగిరి పాటునామృగమువేగము నైఁపక కూడఁ బాటు నాన్.
3. ఉ. ఏను నిరాకరింప నపుడే స్వజనంబులవెంటఁ బోవఁబోఁగా, నిలు మంచు గట్టిగను గద్యసమానుఁ డెదల్ప శిష్యుఁ డా చాన నిగిడ్చి బాష్పకలుషం బరుదృష్టిని గూఢ నైన నా,వై, నది నన్నుఁ బెన్ విషపుబాఁమునై నడి నిర్దహించెడున్.
4. చ. పులిసములందు హంసయుగము ల్విహరించెనుమాలినీసదిక, బలుహరిణంబు లున్నతదుపాంతపరిత్రహిమాద్రిపాదమున్
వలనలు గట్టుకాఖిలను వర్తిలువృక్షముక్రింద నిట్టికొమ్ములఁ దనకన్ను గోఁకొను ముగ్ధముగిన్ లిఖియింపఁగోరెదన్.

ఇందు, లేడి తనవెంటఁ బిగిలినదృశ్యమున్న రగమును సేవసేపకు మెడ శ్రీస్థి చూచుటయు, బాణ మెక్కడ వచ్చిననునో యన్న భీతిచేత తనవెనుకశరీరమును ముంగునుకు లాగుకొనుటయు, తినుచున్న నిర్భలను మార్గముం దింతటను వదలుటయు, భూమిని తాఁకితాఁక నట్లుగ నెగురుచు వెట్టుటయు కనులకుఁ గట్టినట్లుగ వర్ణింపఁబడినవి.

౨. ఇట్లే నుజ్జములవేగమును స్వాభావికముగ వర్ణింపఁబడినది:—
‘ముత్తేషు రశ్మిషు నిరాయతపూర్వకాయా.
నిష్కంపచామరశిఖా నిభృతోర్ధ్వకర్ణాః,
అన్తోద్ధతైరపి రజోఙ్గై రలంఘనీయా
ధావ త్త్యమీ మృగజవాక్సమయేవ రథ్యాః.2’

పగ్గములు సర్దు చేసినపును నుజ్జములు మేను సాచి, చెవులు నిక్కఁబెట్టి మిక్కిలి వేగమునోఁ బరుగెడుట రగము లెక్కువారికి ననుభవవేద్యముగదా?

3. ఇటు దుష్టంతుఁడు తిన్న భార్యగా నంగీకరింపక పోవుట, అటు సురుశిష్యులు తమవంట రావల యని ఆదరించుట తటస్థించినప్పును శకుంతల రాజునపు దీనదృష్టిగోఁ జూచె నని యీ క్రింది వర్ణించినాడు. ఆదృష్టి యేరికి జాలి పుట్టింపకుండును ?

‘ఇతః ప్రత్యాదేశాత్ స్వజన మనుగంఁగుం వ్యవసితా
స్థితా తిషేష్యుచ్చై ర్యపితి సురుశిష్యే సురుసమే,
పున దృష్టిం బాష్పప్రసరకలుషా మర్చితవతి
మయి మూలే యత్రో సవిషమిన్ శల్యం విహతి మామ్.3’

౪. అజనయంకమునంగు, గాఢ శకుంతలచిత్రపటము వ్రాసి అంగు నింకను తాను పూరింపఁ బెలఁచుకొన్న భాగముల నీక్రిందివిధ ముగ వర్ణించినాడు. ప్రకృతిని-సృష్టిని మిక్కిలి మార్చుదృష్టితోఁ జూచుటకు నంతశ్చక్షువు కవిపుంగవునకుఁ గల యిది చావుటకు నింత కంటె మఱియేమి కావలయును ?

‘కార్యా నైకతలీనహంసమిగు నా ప్రోతోవహా మాలినీ
పాదాస్తా మభిసో నిష్కలహరిణా గౌరీసుగోః పాననాః,
శాఖాలంబితవలలస్య చ తనో ర్నిర్మాతమిచ్చా మ్యథ
శృంఖలకృష్ణమృగస్య వామరయనంకంమాయమానాం మృగీమ్.4’

౫. ఆకాశముమీఁదనుండి త్వరగా క్రిందికి దిగుచున్నవారికి భూమి యెట్లు గానవచ్చునో యీ క్రిందిపద్యమందు వర్ణించి యున్నాఁడు :—

రాజా—[అధోఽవలోక్య].

‘మాతలే! వేగావతరణా దాశ్చర్యదర్శన స్ఫులక్యతే మనుష్య లోకః, తథాహి!'

తైలానా మవరోహతీన శిఖరా దుస్తజ్జతాం మేదిసీ
పర్వాభ్యంతరీరీపతాం విజహతి స్క్రిందోదయాత్ పాదపాః,
సంతానా త్రనుభావవస్తసలిలా వ్యక్తిం భజం త్యేపగాః
కేనా ప్యుత్తేషీపశేవ పశ్యే భువనం మత్స్పర్శ్యమానీయతే.²
[౩-వ యంకము.

౬. చిన్న బాలునిచేష్టలును, అందువలనఁ బుట్రికిఁ గలుగుసం తోషమును ఈ క్రిందిపద్యమనందు వర్ణింపఁబడినవి. చిన్న బిడ్డలను ముద్దులాడి యా యానందమునఁ బరవశితఁ జెనుభాగ్యము లభించిన తలిదండ్రులందఱకును నింజలిభావము స్వానుభవైకవేద్యము.

‘ఆలక్ష్మ్యదస్తముకులా ననిమి త్రహస్తే
రవ్యక్తవర్ణరమణీయవచః ప్రస్ఫుటీకా,
అంగాశ్రయప్రణయిన స్తనయాన్ వహస్తా
ధన్యాస్తజంగరజసా మలిసేభవన్తి.³

ఈ శ్లోకతాత్పర్యమును చదివి గాటి యను జర్తకాకవి సార్వభౌముఁ డానందాలితకమునఁ దాండవ మాడెనట!

ఇవి విడివిడి శ్లోకములకు నుదాహరణములు. ఇంకఁ బ్రసంగ ములయందాహరణము లొకటిరెం డిచ్చి యాప్రకరణము ముగించె దము. ప్రథమాంకమునందు శకుంతలా ప్రియంవదాననాయలు చేట్లకు నీరుపోయుటయు, వారిసంభాషణమును నై సర్గికముగ నుంచుటవలన రసము నెంతయుఁ బోషించుచున్నది. మగ్ధత్యయావనములకు నడుమ నుండు ఈడుగల బాలిక లిట్లు మాటాడుకొనుట సహజముగదా!

నాల్గవయంక మిందుఁడయమున విశేషముగఁ జేర్చొనఁబడఁ దగి యున్నది. ఈనాటకమునందు నాల్గవయంకమును, అందు నాల్గు శ్లోకములును మిక్కిలి మనోహరము లని ప్రఖ్యాతి కలదు.

‘కావ్యేషు నాటకం రమ్యం తత్ర రమ్య శకుంతలా,
తత్రాపిచ చతుర్థోఽంక స్తత్ర శ్లోకచతుష్టయమ్.’

1. రాజా (క్రిందఁజూచి) — మాతరీ! వేగముగా దిగుచుండుటవలన మనుష్యులొక మాశ్చర్యదర్శన మయి కనఁబడుచున్నది.

2. చ. ఆడ మహి ప్రస్ఫుటాద్రి శిఖరావలినుండియు దిగ్గనట్లు లా, మొదటలు తోఁపఁ జెట్టు డిగ మున్నటు లాకులలో నడంగుటతో నదులు తోఱంగఁ దాయుట జలంబు కనంబడ నట్టిరూపమున్, బదిగ నెవంజొ భూమి నిలు ప్రక్కకుఁ ద్రోసెడురీతి తోఁచెడున్.

3. ఉ. హేతువు లేనినవృత్తల నొకించుక మాత్రుచు లేతదంతముతో, వాతెర చింద నందముగఁ బల్కుచు స్పష్టము గానినాక్కులన్ భూతలఘాతి దేహమునఁ బూయుచు మైల యొనర్చు పుత్రులం, గ్రీతిని ధన్యురైతి తొడమీఁదను జేర్చి సుఖింతు రెంతయున్.

కావ్యములలో నాటకము రమ్యము, నాటకములలో శాకుంతలము, అందు నాల్గవయంకము, అందు నాల్గుశ్లోకములును మిక్కిలి రమ్యములు. ఈనాల్గవయంకమునకు నింత రమ్యత కల్గుటకుఁ గారణ మేమి? ఎల్లప్పుడును మనకుఁటుంబములతో జరగుచున్న ఆఁడుపిల్లను ఆతైవారియింటికిఁ బంపుట యనువ్యాపారమును కవి యీ యంకము నందు నున్నది యున్నట్లుగాఁ జూపించుటయే యీ యంకముయొక్క యోగ్యత హెచ్చుటకుఁ గారణము. ఈయంకము చదివి కాని చూచి కాని యే సహృదయుఁడు కంటఁ జూచి పెట్టకుండును? జాలి పడకుండును? తాను తనహృదును ఆతైవారియింటికిఁ బంపినప్రసంగము జ్ఞాపికిఁ దెచ్చుకొనకయుండును? అందఱకును దలిసినట్టియు, నందఱ మనస్సులఁ గరఁగించునట్టియు నీనాఁడు నతైవారియింటి కంపు ప్రసంగము కవిపుంగవునిచే నింత యాభాగ్యముగ పర్చించుటఁ జూచి యిచ్చుటఁ గవి తన స్వానుభవమునే వర్ణించెనా యేమి యని మన మాహించినను ఊహింపవచ్చును. శ్లోకచతుష్టయములోనిది యగు ‘యాశ్చిత్త్యత్య శకుంతలేతి’ యన్న పద్య మెవ్వనిమనసు గరఁగింపకుండును?

ఇచ్చటఁ బండిట్టి ఋషి యైనను, తల్లి లేకపోయినను, ఇల్లు లేకపోవన మైనను, ఇతరజనులు బ్రహ్మచారులును, బ్రహ్మచారిణులును అయినను, వారిపవిత్రత కెంతయు భంగము రాకుండఁగ, సామాన్య గృహస్థునియింట నంపకములు జరగుచున్నట్లుగనే కవి ఛాయా పటమును దింపియున్నాఁడు. ఇది విశేషములోని విశేషము.

పిల్లను పలియింటికిఁ బంపునప్పు డామెకు వస్త్రాభరణము లిచ్చుటయు, వడి నింపుటయు, నంటఁ జగినబంధువుల స్త్రీపురుషుల నిచ్చి పంపుటయు, పిల్లకుఁ జగినబుగ్గులు చెప్పటయు, వెంటఁ జాల దూరమునఱకును బోవుటయు, ఆఁగవలసిన దని యితరులు చెప్పువఱకును బోవుచుండుటయు, పిల్ల బంధువులను కాఁగిరించుకొని దుఃఖించుటయు, పోలేకపోలేక పోవుటయు, చివరకు ‘అమ్మాయిని ఆత్ర వారియింటికిఁ బంపితిని. నాభారము తీరినది. మగఁడు పెండ్లాము సుఖముగ నున్నఁబాలు’ అని తండ్రి యనుకొనుటయు నీయంకము నందు మనయింట జరగినట్లే చూపఁబడినవి. ఈసందర్భమున ఈ క్రిందిగద్యపద్యములు గమనింపఁదగియున్నవి.

శకుంతలా—

[బాష్పం విసృజతి]

ఉభే సఖ్యై - సహి ఉద్దం ౩ డే మంగలకాలే రోదదుం.

శుభకాలముం దేప్పుట త ప్పని సమాధానము చెప్పుట యిప్పు టికిని గలదు.

కాశ్యపః :—

‘ సంకల్పితం ప్రకృమమేవ మయా తవాక్థం
భర్తార మాత్మసదృశం సుకృతైర్గతా త్వమ్,
మాతేన సంక్రితవతీ నవమాలికేయ
మస్యా మహం త్వయి చ సంప్రతి వీతచింతః. 1

మాతృనకుఁ దగిన సంబంధము దొరకఁగాఁ దండ్రీకిఁ గలుగు సంతోష మిచ్చుట నవమానముతోఁ జెప్పఁబడినది.

కాశ్యపః :—

‘ అభిజనవతో భర్తృక్లాఘ్యే షేతా గృహీతీపదే
విభవగురుః కృతైః ప్రస్థ ప్రతిక్షణ మాకులా,
తనయమచిరాత్ ప్రాచీవార్తం ప్రసూయచ పావనం
మమ విరహాహం న త్వం వశ్యే! నచం గణయిష్యసి. 2

గొప్పవారియింటి కిచ్చినయన్నయిని తలిదండ్రులు గాని, యన్నదమ్ములు గాని హాస్యమునకు ‘మీయత్తవారియింటికి వెళ్లినతగు వాత నాయంతఃపురములలో, కంటలు కానులపేరులలో మేము జ్ఞాపక మందుమా? అని యనుచుండుదు గదా!

అగ్లో హి కన్యా పరశీయ ఏవ—

నిన్నిదినము లున్నను ఆడుపిల్ల యొకనియింటికిఁ బోవలసినదే యని మనవారు చెప్పుమాటయేకదా యిది.

ఈ నాటకమునందలి ముఖ్యపాత్రములు : వాని స్వభావోన్మీలనము :— మహాభారతకథయందుఁ గల పాత్రములు నాలుగు : దువ్యంతుడు, శకుంతల, కన్యాడు, సర్వదామనుడు. ఈనాలుగును నాటకమునందు ముఖ్యపాత్రములుగనే యుంచఁబడినవి. కొన్ని ప్రాత్రపాత్రము లధికముగఁ జేర్చఁబడినవి. అట్లు చేర్చఁబడినవానిలో శకుంతలసఖు లగు అనసూయాప్రియంవదలు, గౌతమి, కన్యా శిష్యులైన కారద్యత చార్జునివులు, విదూషకమాధవ్యుడు అను వారు ముఖ్యులు. ‘ఈ నాటకమునందలిముఖ్యపాత్రముల గుణావగుణము లెట్టివి? కవి వానిని ఏయుద్దేశముతో నిర్మించెను? ఆయుద్దేశము ఫలించునట్లు వానిని నాతఁడు చిత్రించెనా లేదా, ఈపాత్రముల యేదేచర్యలచే మన మెట్టిస్వభావముల నూహింపవచ్చును?’ అను

చర్చను స్వభావోన్మీలన మనియెదరు. ఇయ్యది యింగ్లీషులోని క్యారెక్టరైజేషన్ (Characterisation) అనుపదమునకు నూతనముగ నిర్మింపఁబడినప్రతిపదము. దీనిని మన ఆలంకారికులు సాధారణముగ పాత్రాచిత్య మనియెదరు. ఈ నాటకములోని ముఖ్యపాత్రములను గుఱించి యిట్టిచర్చ కొంతవఱకు సంక్షేపముగఁ జేయుదము.

ఒకానొకమనుష్యుఁ డెట్టివాఁ డైనదియు నాతనిగుఱించి యితరులు చేసిన వర్ణనములనుబట్టియు, నాతఁ డాడెమమాటలనుబట్టియు, జేయు పనులనుబట్టియుఁ దెలిసికొనవచ్చును. కవియుఁ దనపాత్రముల స్వభావము చదువరులకు నీరూపముననే తెల్పును. ఒకరిని చేయు పాగడ్డలు స్వభావోన్మీలనమునకు నంతగఁ బోవకములు కావు. పాత్రముయొక్క ఆత్మగతసంభాషణలవలనను, ఏకాంతమందలి యాచరణవలనను స్వభావము చక్కఁగ వెల్లడి యగును; అనఁగా గవి యేదేపాత్రలగుణ మెట్టిది యని మాపఁడలమకొనియెనో యా యా గుణమునకుఁ దగినట్లు వారిసంభాషణములును, నడతలను ఉండునట్లు వర్ణింపవలెను. కావున కావ్యమందలి నాయకాదుల చర్యలనుబట్టి వారిస్వభావమును ఆలంకారికులు నిర్ణయింతురు. ఈ మార్గమున మన మీనాటకమందలి ముఖ్యస్త్రీపురుషులస్వభావమును పరీక్షింతుము.

దువ్యంతుఁడు :— ఈ నాటకమున దువ్యంతుఁడు నాయకుఁడు. ఇది శృంగారకావ్య మగుటచే శృంగారనాయకుఁడు; అనగా నొకానొకస్త్రీపై ననురాగము కలిగి యామెను కోరువాఁడు. శృంగారప్రబంధ మైనందున నాయకుఁడు కాముకుఁడుగా నున్నను ఆతఁడు మానసియసద్గుణకోభిరుఁ డైన ధీరోదాత్తుఁడు. ధీరుఁడు, ఉదాత్త గుణోపేతుఁడు. ధీరోదాత్తనాయకుఁడు మహాసత్త్వుఁడు గను, అతిగంభీరుఁడుగను, కృపావంతుఁడుగను, అవికల్పమఁడుగను, నిగూఢాహంకారుఁడుగను, దృఢప్రభుఁడుగను ఉండవలయు నని ధనంజయునిదశకూపకమందుఁ జెప్పఁబడినది (౨, ౪)³. మహాసత్త్వుఁడనఁగా, సత్త్వగుణప్రాధాన్యము కలవాఁడు లేక అసమానశక్తియుఁ జారుదమును కలవాఁడు. వికారము లున్నప్పటికిని జలింపనివాఁడు, గంభీరుఁడు. పరదుఃఖనివారణేచ్ఛగలవాఁడు, కృపావంతుఁడు (క్షమావంతుఁడని కొన్నిగ్రంథములు). ఆత్మస్తుతి నొల్లనివాఁడు, అవికల్ప ముఁడు — ఉద్దిష్టకార్యముననుండి చలింపనివాఁడు స్థిరుఁడు. ఇతనినే ధీరుఁడందురు. తనసామర్థ్యాధికములయెడల నమ్మిక గలిగి ప్రవర్తించుచు గర్వమును పైకిఁ గానరానీయనివాఁడు, నిగూఢాహంకారుఁడు.

1. గీ. తొలుత నీనిమిత్తము నేను దలఁచినట్లు, పూర్వమున నీకుఁ దగుభర్తఁ బొంది తీవు

మావిఁ జేపట్టె నెలమి నీమాధవియును, గాన మీకయి యిఁకఁ జింత మానియుండు.

2. చ. గరిను మహాకురుఁడగు కాంతునిపట్టపుడేది వాచు, దుర్బర ఘనకార్యవైభవము పైఁబడి యుండి ప్రతిక్షణంబు భాస్కరు నలపూర్వదిక్కువలఁ గాంచి పదిత్రువిఁ బుత్రు వేగ మ, ద్విరహభానాలిదుఃఖమును విడ! గణింపవు నీవు లేకమున్.

3. ఈ దశకూపకలక్షణమును అనుసరించియే ప్రతాపరుద్రీయమునందు విద్యానాథుఁడు ధీరోదాత్తలక్షణ మిట్లు చెప్పియున్నాఁడు :— మహాసత్వోఽతిగంభీరః కృపావా నవికల్పః, ప్రతాపరుద్రః ధీరో ధీరోదాత్తస్స సమతః. [౧. ౨౮.]

ఇప్పు డిట్టిగుణమును ఆత్మగౌరవ మందురు. తాను కర్తవ్య మనుకొన్న పనిని ఎన్నియంటకములు వచ్చినను సాధించువాడు ద్విధ ప్రభుడు. పైలక్షణమునుబట్టి చూడ మన చూలంకారికుల మతమున ధీమాదాత్త నాయకుఁ డనన్యసామాన్యపద్ధతుఁగూపింఁ దై యుండువలెను.

మననాయకుడైన దువ్యంతుఁడు నాల్గవయంకమునందుఁ నెప్పు మిగిలినయాంకములలోను నేలు నే జవస్థలలో రంగముపైని గానిపించును. కావున నాతనియందుగల నేలునేలు గుణములను మనము సావకాశముగఁ జూడవచ్చును. మొదటి నాటకము ప్రారంభ మైనతోడనే దువ్యంతుఁడు మనకు నేలుకాఁడుగఁ గానిపించును.¹

నాయునేగమతోఁ బగు శక్తుమన్న లేడివెంటఁ పిగిలి దానిని జంప వలెనని వచ్చుచున్న గూతని మృగము ప్రయత్నము స్పష్టపడును. నేలు న్యసన మని యున్నను రాంతు నని యుద్ధమునకుఁ బూర్వప్రయత్నముగ నెంచఁబడినది. ఇంగుమూలకముగ నారిసాగుషమునకుఁ బడును పెట్టినట్లును. కావున మైనిఁజప్పఁబడిన మూచనప్రకారము రంగముమీఁదికి రాజు వచ్చినతోడనే యాతనిసమర్థిద్యాప్రతిభ వెల్లడియగును. ప్రవేశింపఁగనే మూతునివాక్యము చూడఁడు:—

‘కృష్ణసానే పది చ్చిక్షు ప్తయ్యి చాధిజ్యకార్తుఁ,
మృగానుసారిఁం సావత్పత్యామిన పినాకపాణి.²

ఇనుగ్ధులలో పినాకపాణి (నిపుడు) శ్రేష్ఠుడు. రాజు యొక్క ఘనర్థరత్నము వెల్లడిచేయుటకై మూతునినోట నీసావత్పత్యము చెప్పింపఁబడినది. రాజయొక్కయతిసత్త్వమును, గంభీరాకృతియు ద్వితీయాంకమునందు నీ క్రిందిశ్లోకమున నేనాపతిచేఁ జక్కఁగఁ జేర్చింపఁబడినవి:—

‘అనవరతధనుర్ధ్యాన్యాలన ప్రాగ్భూర్వం
రవికిరణసహిష్ణు స్వేదతతై రభిన్నమ్,
అపచితమపి గాత్రం వ్యాయతత్వా చలత్కం
గీచర ఇవ నాగః ప్రాణసారం దిధర్తి.³

దువ్యంతుఁడు రెండవ మూడవ యంకములందు విశేషముగఁ గాముకుఁడుగనే కావవచ్చును. ఆవిషయము మరలఁ జెప్పించెదము. మన్మథప్రమాంకములయందు నింద్రుఁడు మాతలిని రథమును బంపి తన

సాహాయ్యమునకు దువ్యంతునిఁ బిలిపించుకొనుటయు, ఇంద్రసభ యందు నతనికి జరగినగౌరవమును ప్రత్యక్షముగ రంగముపైఁ జూపక పోయినను సంభాషణలలో వర్ణించి, చదువరులు దువ్యంతుని నను పమశౌర్యాధికములుగల యద్వితీయవిభూతి యని తలఁచునట్లు కవి కల్పించెను. నాటకము పూర్తి యగుసమయమున దేవతలతండ్రి యైన మారీచముపిచే దేవతలతల్లి యైన అదితికి నీరాజునుగుఱించి, ఈప్రకారము చెప్పించి ప్రేక్షకు లందఱును దువ్యంతునినిజేంచి యధికాదరముతో నిండ్లకు వెల్లునట్లు చేసెను.

‘మారీచః (రాజున మవలోక్య) దాక్షయగి,
పుత్రస్య నే రణశిరస్యయ మగ్రయాయా
దువ్యంతర ఇత్యభిహితో భువనస్య భర్త,
చాపేన యస్య వినివర్తితకర్త జాతం
త తోక్తమిమ్ములిశ మాధరిణం మహానీలః.’

అదితిః— సంభావణీతరాభావా నే ఆకిదీ (సంభావనీగూనుభావా అస్య ఆకృతిః)⁴

దువ్యంతుఁడు శేవలము చిక్కనివాడూ, గంభీరాకృతికల వాడూ, గొప్పవిలుకాడూ, ఇంద్రునియర్ధాసన మెక్కినవాడూ మాత్రమే కాఁడు. ఇవి యన్నియు నాయకునియొక్కసామర్థ్యమును తెలుపునేకాని యందుమూలకముగ నాతనిసద్గుణములు, సచ్చారిత్రము బోధపడినేరవు. నీచల సాగువుల రక్షించుటయు, ఆర్జున సుద్ధరించుటయు, తనసౌఖ్యము నైనఁ బోషించి ప్రజలకు సౌఖ్యము కలుగఁజేయుటయు రాజయొక్క ముఖ్యకర్తములు. ప్రకృతిరంజనమే, అనఁగా బ్రజలకు సౌఖ్యము కలిగించుటయే, రాజముఖ్య కర్తవ్య మని కాలిదాసుని సిద్ధాంతము. ఆ సిద్ధాంతమునకు ననుమాలముగ నాతఁ డీనాటకమునం చెంతలను, దువ్యంతునిఁ జేర్చించి నాడు. మొదటియంకముననుండి చివరయంకమువఱకును, పెక్కు ప్రసంగములు కల్పించి కవి నాయకునియనురాగాభివృద్ధిని నెట్లు కనఁబఱచినవాడో యట్లే యతనికర్తవ్యదక్షతనుగూడఁ గనఁబఱచి యున్నాడు.

మొదటియంకమున మొదటిరంగముననే దువ్యంతునిదయాగుణము, కర్తవ్యదక్షతయు వెల్లడియగును. అతఁ డెట్లుయిన లేడిని నేయ

1. ‘తతః ప్రవిశతి మృగానుసారీ చాపహస్తో రాజా రథేన నూతశ్చ’ (అంత మృగమును నెంటఁ దఱుముచు రాజు రథముతోఁగూడ సారథిసహా ప్రవేశించుచున్నాడు).
2. గీ. ఆ మృగమును సభిజ్యేశర సనంబుఁ, గరమున ధరించుమిమ్మును గాంచ నాకు యజ్ఞమృగమును నన్నెంటి యరుగునట్టి, యల పినాకపాణిని గన్న యట్ల యయ్యె.
3. చ. పారిపారి పూర్వ లాగుటను బూర్వశరీరము గట్టిపాట భా, స్మరకిరణాభి కెంతయును సైఁచుచుఁ జెప్పుట లేక మైనను సారయక చిక్కియుం గృహతఁబొందుటఁ బల్పనిమేన విక్రమ, స్థిరుఁ డయి యీతఁ డొప్పెనును జెల్వగ శైలచరద్విపంబనక.
4. కశ్యపుఁడు - (రాజులంకఁ జూచి) ఓ చక్షువుత్రీ!
5. ఎంతయు నీగుపుత్రునకు నీతఁడు తో డయి ముందు నిల్చి దువ్యంతరథరథశేఖరుఁడు సంగరరంగమునందు వింటిచే సంతత మెల్లకార్యములుఁ జక్కఁగ నిర్వహణం బొనర్చు, నిశ్చింతత భూషణంతె యగుఁ జేరికి నజ్రము గోత్ర భేదిక.

వలయు నని పట్టుపట్టి రథమును శీఘ్రముగఁ దోలు మని సారథిని తొందరచేయుచు బాణమును ఎక్కువెట్టినసమయమున, వైఖానస ఋషి శిష్యులతో వచ్చి,

‘రాజన్! ఆశ్రమమృగోఽయం న హంతవ్యో న హంతవ్యః.

* * * * *

అర్హతాతాయ వ శ్శస్త్రం న ప్రహర్తు మనాగమి,’

అని చేతు లెత్తి చెప్పినతోడనే, విజృంభియుండు గాన వేయబోయినబాణము నుపసంహరించెను! తరువాత నాఋషియే రాజును ఆశ్రమమునకు ర మ్మని పిలిచి,

‘రమ్యా ప్రపాదనానాం ప్రతిహతవిఘ్నాః క్రియా స్సమవలోక్యః,
జ్ఞాన్యసి కియ ద్భుజో మే రత్నతి మా ర్హ్వికాణాంక ఇతి.1’

అని చెప్పును. ఇందువలన, అరణ్యములో నుండువారినిగూడ దువ్యంతుఁ డెంత శ్రద్ధతో రక్షించుచుండెనో నూదించబడినది. గండుఁడుమైద కుంఠిలముఖముమీదికి రాఁగా నామె ‘కావుండు, కావుండు’ అని సఖులను గోరఁగా వారు చిఱునవ్వుతో ‘మే మెవ రము కాచుటకు? దువ్యంతుని బిలుపుము. రాజుగదా తపోవనము లను రక్షించువాఁడు!2 అని ప్రశ్నోత్తర మిచ్చిరి. రాజు వేటకు వెచ్చినాఁ డనికాని, చాటుననుండి తమమాటలు వినుచున్నాఁ డనికాని యననూయాప్రియంపద లెఱుఁగరు. నవ్వులకు వారు సహజముగ రాజును దువ్యంతుని బిలుపు మనిరి. అందుచేతఁ దపోవనములను దువ్యంతుఁడు దివ్యక కాచునన్న సమ్యక్ వనమునందలియాఁడుపిల్లలకుఁ గూడ సహజముగఁ గలుగునంతఁజూరకతో రాజు తనరాజ్యమును పాలించుచుండ నని కవిసార్వభౌముండు ప్రతిక్షుశబ్దములతోఁ గాక ధ్వనిచేఁ జెప్పి ‘ధ్వనిప్రాధాన్య మైనది యుత్తమ కావ్య’ మన్న నియమమునకు దృష్టాంతమును జూపెను! ఇదియుఁగాక చాటుగా నున్న దువ్యంతుఁడు వెలువడుటకు నీప్రసంగము మిక్కిలి యనుకూల

ముగ నిర్దింపఁబడినది. ఇట్లు కవికులగురుని ప్రతిభ ఒక్కప్రసంగము వలన వెన్నియో ప్రయోజనములను సాధించినది!

ద్వితీయాంకమునందు, ఋషిభ్రమణ వచ్చి తమ సత్రమునకు విఘ్నము లేకుండఁ గాపాడుటకుఁ గొలఁదిదినము లాశ్రమమునం దుండవలసిన దని దువ్యంతునిఁ గోరునపుడు నా రాతనినిగుఱించి చెప్పిన యీక్రిందిపద్యములవలన ప్రజాపాలనము, ఆర్థరక్షణము అనునవియే యాతఁడు చేయు తపోయజ్ఞము లని సాగసుగఁ జెప్పఁబడినది.

ప్రథమః—

‘అహో దీప్తిమతోఽపి విశ్వసనీయతాస్య వపుషః. అథవా’
ఉపపన్నమేత దస్మిన్ ఋషిభ్యో నాతిభిన్నే రాజని. కుతః—

అథ్యాక్రాంతా వసతి రమునా ప్యాశ్రమే సర్వభోగ్య
రక్షియోగా దయమపి తపః ప్రత్యహం సంచినోతి,
అప్యాపి ద్యాం స్పృశతి వళిన క్షార్ణదన్వంద్యగీతః
పుణ్య శృజ్తో మునిరితి మహాః కేవలం రాజపూర్వః.3

* * * * *

ఉత్తా (సహర్ష మ):—

అనుకారిణి పూర్వేహం యుక్తరూప మిం త్వయి,
ఆపన్నాభయస్నేహ దీక్షితాః ఖలు పారవాః.4’

పంచమాంకమువారంభమునందు దువ్యంతునిపరిపాలనదీక్ష విశేషముగఁ గానవచ్చునట్లు ప్రసంగము కల్పింపఁబడినది. రాజంతవఱకును ధర్మాసనముపైని గూర్చుండి యప్పుడే లేచెను. అంతలోఁ గన్య శిష్యులు కేకుంతలతో వచ్చిరి. ఈవార్త రాజునకుఁ జెప్పటకుఁ గంచుకీ వచ్చును. అంతవఱకును గవ్వపడియున్న రాజును మరలఁ గవ్వ పెట్ట మని సొప్పక కంచుకీ తనలో నిట్లుకొనును :—

‘ఓయీ! రాజునకు ధర్మకార్యము మిక్కిలి యనతిక్రమలే యును. అట్లయినను ఇప్పుడే ధర్మాసనముననుండి లేచినయీయనకు

1. గీ. పుణ్యదములను నిర్విఘ్నములను నైన, యల తపోధనానుష్ఠానములను జూచి

‘జ్యోతిశాంక మిభిజమెకా యరసి యింత, దివ్య రక్షించునది’ యని తనరఁగలవు.

2. కా కేలం పరిత్రాడుం. దుస్సద్దం ఆకృష్ట, రాఅర్హిదవ్యాఇం తపోవణాఇం తామ (కా వయం పరిత్రాతుమ్. దువ్యంత మా క్రంద. రాజరక్షితవ్యాని తపోవాని నాను).

3. ప్రథః— అహో! ఈయనమూర్తి లేజోవంత మయ్యను విశ్వసనీయముగా నున్నది. ఋషులకంటె నతిభిన్నుఁడు కాని రాజునం దిట్లుండుట యుక్తమే. ఎట్లనినః—

చ. అరయఁగ సర్వభోగ్య మగునాశ్రమముం దితఁ డుండు నిత్యమౌ, పరపరిపాలనంబునఁ దపఃఫల మాఱవపాలు గాంచు, నం బరతల నుండు ఋష్యభిధ పావనరాజపదానుపూర్వ మై, సరసత మీఱఁ బాడుపటుచారణగీతములందు మాటికిన్.

* * * * *

4. ఇద్దిఱు :— (హర్ష మతో)

గీ. వినుము పూర్వులమార్గంబు ననుసరించు, నీకు నియ్యది యుక్తంబు నిక్కవముగ
నవని నాపన్నరక్షణయాగమందు, దీక్షితులు గారె? పారవుల్ ధీవికాల!

మరల శ్రమ కలిగించుకన్యాశుల్కలరాకను దెలుపుటకు మనసు గొలుప కున్నది. అట్లు కాదు. ఈ లోకతంత్రాధికారమున కెన్నడును విశ్రాంతి లేదు. ఎట్లనః—

‘గీ. అర్జుణ డొక్క మొగినె యశ్వంబులను గట్టు
శేయుఁ బగలుఁ దిరుగు వాయుదేవుఁ
డవనిభరముఁ దాల్చు ననయంబు శేషండు
ధరణిపాలకకును ధర్మ మిదియ.

ఇతఁ గన్వనియోగము నడపెదను. (అని నడచిచూచి) ఈ రాజుః—

‘గీ. నడపి గజయాగముల నెండఁ బడుచుఁ బగలు
శీతలస్థి గజరాజు చేరునట్లు
ప్రజలఁ దనకన్న బిడ్డలవలెను నడపి
స్వస్థచిత్తుఁ డై నిర్జనస్థలముఁ జేరె.’

విచారాస్త్రు లగువారికి రాజ్య మే మైన సౌఖ్యప్రదముగ నుండిన నుండుఁగాని తనకర్తవ్యము చేయఁదలఁచినరాజునకు రాజ్యము శేవలము సౌఖ్యప్రదము కాదు; దుఃఖప్రదమునూడ నన్నభావము దువ్యంతుని ఈక్రిందిపద్యమువలనఁ జేటపడి యాతఁ డెంతకష్టమున కైనను ఓర్చి రాజకర్తవ్యముల నెట్లు నెఱవేర్చుచున్నది తెలియును :—

‘రాజు (నడచి, అధికారదుఃఖమును కనఁబటిచి) జను లందఱును గోరినవస్తువులను బొంది సుఖు లగుచున్నారు. రాజులతో కార్యసాఫల్య మైనను దుఃఖమే.

‘గీ. అగపడగనీడు చింత రాజ్యప్రతిష్ఠ;
రాజ్యపాలన మెంతయు శ్రమకరంబు
దండమును జేతఁ దాల్చుచు శ్రమంబునోరె
రాజ్యమే శ్రమంబు నిచ్చును శ్రమము నడచు.’

కన్యాశుల్క లేదో వార్త తెచ్చి రని విన్నతరువాత వారి యాశ్రమమునకు నేమిబాధ కలిగెనో యన్నభీతియే వైచారమునకుఁ గారణము. కన్యాశ్రమమునకు నేమి యాపత్తు వాటిలెనో యని యిట్లు వితర్కించెను :—

చ. ‘పరమతపోనిరూఢమునివర్ణతపస్సులు విఘ్న మొందెనో?
యరయక యెవ్వ రైన ఖలు లాశ్రమజంతుల కగ్గ చేసిరో
విరుల మదీయదోషమున వృక్షలతావళు లియ్య మానెనో?
యరయఁగ లేక సంశయము నాకులపాటు మనంబు చెందెదన్.’

వైతాళికులచే బాడఁబడిన యాక్రిందిగీతములలో దువ్యంతునిస్వసుఖనిరభిలాషత్వమును, ప్రజాబంధుత్వమును కవి యద్ద మందుఁ జూపినట్లు చూపినాడు :—

ప్రథమఁడు :—
‘గీ. ‘స్వసుఖమును బాడ కలనెడు జగముకొఱకుఁ;
బ్రతిదినంబును నీభు వ్యాపార ఫిదియె;

చెట్టు తీయైతపము దాల్చి శిరసుచేతఁ
దనదునీడచే నాశ్రితతాప మడచు.

ద్వితీయుఁడు :—

‘గీ. మరలిచెడు శిక్షచేసి దుర్మార్గచరులఁ;
గలహము లడంతు, వారసి కాతు వీవు;
బంధు లెంతటియైశ్వర్యవంతు లున్న
బంధుకృత్యంబు నెఱపెడు ప్రజల కీచె.’

ఇచ్చట వైతాళికులచేత ‘నాతఁ డింద్రుఁడు, చంద్రుఁడు, గొప్పరాజ్యము కలవాఁడు, చక్కనివాఁడు’ అని చెప్పింపక ప్రజా వాత్సల్యము, లోకకల్యాణేచ్ఛ, స్వసుఖనిరభిలాష అను నిటువంటిగుణ ములను గవి బుద్ధిపూర్వకముగఁ జెప్పించెనేకాని సహజముగఁ గాదు. కన్యాశుల్కలతో వచ్చిన శకుంతలను నాభార్య కా దని ధిక్కరించును; అసత్యము లాడుచున్న దని నిందించును. అట్టిపట్టున చదువ రులకుఁ గాని ప్రేక్షకులకుఁగాని రాజు బుద్ధిపూర్వకముగ నసత్యము లాడుచున్నాఁడని తోచవచ్చును; అతనియందు గౌరవము తగ్గ వచ్చును; అట్లు గాకుండ నాతనిన్యాయైకబుద్ధియు, అత్తలాభము నందుఁ గలయాదాసీన్యమును చదువరులమనసునందు మొదట బాగుగ నింపి యేది యెట్లయినను ఆతఁ డన్యాయము చేయువాఁడు కాఁడన్నమాట వారిచే నమించి, ‘కాపమోహితుఁ డగుటచే నిట్లు పొర పడెను గాని, అన్యథా కాదు’ అని ప్రేక్షకులకు సహజముగ కాప మావాత్సల్యమును దోచునట్లు చేయుటయే కవియొక్కయుద్దేశము. ఈ ప్రకరణమున రాజు శకుంతలను, గౌతమిని, కన్యాశుల్కలను కొంచెము పరుషవాక్యము లాడును. గర్భవతిగ నున్న యొకపరస్త్రీనిఁ దీసికొని వచ్చి యిది నీభార్య యని మరలమరల సభలోఁ జెప్పినచో నెట్టికాంటున కైనను కోపము వచ్చుట సహజము. అది సదాచరణము నంగుఁ గల భక్తిచేఁ గల్గినకోపము (Righteous indignation). అంతమాత్రము కోపము రానియెడల నాతఁడు మానవుఁడు కాఁడు; ఒకశిలావిగ్రహము!

ఈ సంబంధమున దువ్యంతునకుఁ గల పరస్త్రీవిముఖత్వము దెల్పవలసియున్నది. పరస్త్రీ తల్లితో సమానము, అమెను కన్నెత్తి యొనను చూడఁగూడ దని కాలిదాసునియభిప్రాయము. నాయకునిఁ గూడ నాతఁ డట్టివానిగనే చిత్రించినాడు! మునుఁగు వేసికొని ఋషి శిష్యులతోఁ దనయొద్దకు వచ్చుచున్న శకుంతలను చూచి యామె యొక తయో యని వితర్కించి, యామె చక్కని దని ప్రతీహరి చెప్పఁగా,

‘భవతు. అనిర్వర్తనీయం పరకలత్రయం.’

‘అవుఁగాక. పరస్త్రీని దేటి చూడరాదు’ అని చెప్పెను. రాజు పరస్త్రీపరాజ్ఞులుఁ డని పదిపద్యములు వ్రాసినదానికంటె నాతనిభావమును వాపుటకు నొక్కచిన్నవాక్య మాతనినోటను జెప్పించినఁ జాలును. అట్లే శకుంతల తన్ను నధర్మాచరణము గలవాఁడని నిందింపఁగా దువ్యంతుఁడు,

‘అర్య! ప్రథితం దుష్కంతుస్య చరితమ్, ప్రజాన్వసీదం న దృశ్యతే.’¹

అని అభిమానపూర్వకముగఁ బ్రశ్నోత్తర మిచ్చెను. ఈమాట చెప్పుటకు దుష్కంతునకుఁ దనపదిత్రాచరణమునందు నెంతదృఢ విశ్వాస ముండవలయును?

ఏడవయంకమందును నిట్టిప్రసంగమే యొకటి కలదు. పర్వద మనునితల్లిపే లేమో యడుగవలె ననుకొని వెంటనే దుష్కంతుఁడు ‘అథవా అనార్యః పరదారవ్యవహారః’ ‘అట్లు కాదు, పరస్త్రిని గుఱించి ప్రసంగించుట అయోగ్యము.’ అని యూరకుండెను. ఇట్టి చిన్నచిన్నమాటలే యంతఃకరణముందలి యతిరహస్యములను వెలిఁ బుచ్చును.

ధనమిశ్రుఁ డను సముద్రవర్తకుఁడు చనిపోవును. వానికి సంతతి లేనందున వానియొద్ద యంతయు రాజబొక్కసమునకుఁ జేరవలయు నని మంత్రి తీర్మానించి దుష్కంతునకుఁ దెల్పును. అంత నాతఁ డాధనమును దీసికొనుటకు నొప్పుకొనక మొదట నాతనిభార్య లలో నెవ రైన గర్భముతో నున్నదా యని విచారించి, యొక్కతె యున్న దని తెలిసినతోడనే ధన మాగర్భముడే యనియు, తనది కా దనియుఁ దెల్పును. వెంటనే బంధువులు పోయినజనుల కందఱకును తానే బంధుఁడ నని చాటింపు మని పంపును. ఆచాటింపునకు జనులు సకాలవద్ద మునకువలె సంతసించిరి (౬-వ యంకము)! ఇంతకంటె నాదార్యమును, ప్రజావాత్సల్యమును స్వాచరణముచే నెవ్వరు చూపఁ గలరు?

ప్రజలమేలే రాజకర్తవ్య మన్నమాట మహాకవి కాలిదాసుఁ డీనాటకమునందుఁ జివరవఱకును మఱచలేదు. నాటకముయొక్కయంత మందుఁ గూడ రాజుచేఁ జెప్పించెను. భరతవాక్యమునందు మొట్ట మొదట రాజు శారిన దేమి? ‘ప్రవర్తతాం ప్రకృతిహితాయ పార్థివః’-‘ప్రజలహితమునకై రాజు ప్రవర్తించునుగాత’ అని భరత వాక్యము యొక్క మొదటిపరణము! ఇట్లు శృంగారనాయకునిచరి తమువలనఁ గూడఁ బ్రజలహితము చేయుటయే రాజునకుఁ బరమార్థ మన్న రాజకీయమహాసిద్ధాంతమును లోకమునకు బోధించినవాఁడు కాలిదాసు తప్ప మఱియొకఁడు కానరాఁడు.

ఇక దుష్కంతునిప్రేమగుఱింపి విచారించును. ఇందు కల్గింపఁబడినది సాత్త్వికప్రేమ. గంభీరులైన స్త్రీ పురుషులయనురాగ మునుగుఱించిన కాలిదాసునియూహ మిక్కిలి యదాత్త మైనది;

పవిత్ర మైనది. పూర్వజన్మవాసనచేతనో, మానవుల కక్షేయ మగు నన్యకారణముచేతనో, ఒకానొకపురుషునకును స్త్రీకిని పవిత్ర మైన పరస్పరానురాగము ఒకరిని ఒకరు చూచుకొనుటవలననే కలుగును. అట్టియనురాగము సహజ మైనది; నైశర్మికము; కేవలముగ నైహిక కామవికారమునకు లో నైనది కాదు. సన్యాజము కాదు. నిర్దేశ తు కము. అవికార మైహికము కాదు; స్వర్గీయము. ఇట్లు నిర్వాణజముగ నేర్పడుప్రేమ తనకుఁ దగినస్త్రీమీఁదనే పురుషునకు నేర్పడును; తగినపురుషునిమీఁదనే స్త్రీకి నేర్పడును. తనకుఁ దగినస్త్రీమీఁదఁ బురుషునకు మనసు పోనేపోదు; అనగాఁ బరస్త్రిమీఁద (నదివఱకు వివాహమైన స్త్రీమీఁద) తనకుఁ దగినకులము, వయసు గలస్త్రీ మీఁదను గాని మనసు పోదు. ఇందులకు వారివారి యంతఃకరణ ప్రవృత్తియే సాక్షి.

దుష్కంతుఁడు తపోవనమునందు ముగ్గురు కన్యలను జూచును. వారు ముగ్గురును చక్కనివారే.² అయినను శకుంతలమీఁదనే యాతనికిఁ ప్రేమ కలిగెను. శకుంతలను జూడఁగానే దుష్కంతునకును, దుష్కంతుని జూడఁగానే శకుంతలకును ప్రేమ కలిగినేకాని, అనన్యాయా ప్రియంబదలపైని దుష్కంతునకుఁగాని, దుష్కంతునిపై ననన్యాయా ప్రియంబదలకుఁ గాని ప్రేమ కలిగినది కాదు! ఏ స్త్రీపురుషులకుఁ బ్రేమానుబంధము కలదో వారికే స్త్రీ యంతురించు నని కవితాత్మ ర్యము. ఇట్లంతురించుట వీ రెవరో వారికి, వారెవరో వీరికిని దెలియకపూర్వమే. కావున ప్రేమ నిశ్చేతుకము.

శకుంతల కణ్వునిబిడ్డ అయినట్లు ముగ్గురుపిల్లలసంభాషణవలనఁ దోచఁగా, నట్లయిన నామె బ్రాహ్మణకన్య యగునేని తృప్తియుఁ దైన తాను వివాహమాడుటకు వీ లుండదే. అట్లయినఁ దనమన సామె మీఁద నేల పోయియుండు నని యిట్లు వితర్కించును :-

‘అపినామ కులపలే రియ మసగ్ధతేత్రిసంభవా స్యాత్?’ అథవా కృతం సందేహేన.

‘అసంశయం తుత్రపరిగ్రహతమా
య దార్య మస్యా మభిలాషి మే మనః,
సతాం హి సందేహపదేషు వస్తుషు
ప్రమాణ మంతఃకరణప్రవృత్తయః.’³

విమామకుఁడు మునికన్యను విచరించినా యని పరిహాసముచేయఁగా దుష్కంతుఁడు ‘సఖే! న పరిహార్యే వస్తుని పారవాణాం మనః ప్రవ ర్తతే’ [మిత్రమా! పరిహరింపఁదగినవస్తువులపైని పారవుల మనస్సు

1. (‘కల్యాణీ! దుష్కంతునినడక యందఱకుఁ దెలిసినదే. నా ప్రజలలోఁ గూడ నిట్టివడత లేదే’).

2. (౧) అహో మధురమాసాం దర్శనమ్. (అహో! వీరిరూప మెంత మనోహరముగ నున్నది!)

(౨) అహో సమవయోరూపరమణీయం భవతీనాంసౌహార్దమ్. (అహో! చెలిమి సమవయోరూపములందేసి రమణీయముగ నున్నది.)

3. గీ. నృపపరిగ్రహయోగ్య యీ నెలత నిజము!, కాక, నామది నిర్దోష మింక నెట్లు

దవులు? నెందు నుండేవావస్తువులయందు, నాత్రగతులై ప్రమాణంబు లార్జులకును.

పోదు] అని యభిమానపూర్వకముగఁ బ్రశ్నోత్తర మిచ్చెను; అనఁగా వంశపరంపరాగతపదాచరణముచే దుష్కంఠునిమనస్సు స్వాభావికముగ సన్నాధగామియై యైయుండె, దుర్నాధగామి కాదు. దాని నిచ్చు వచ్చినమాగ్ధమునఁ బోనిచ్చిన నదియే సన్నాధ మగుచు. మన నాయకుని మన స్ఫుంఠ నైతికాన్నత్యమును బొందియుండె నని భావము. ఇట్లు సంభోగ విప్రలంభశృంగారములను వర్ణించునపుడు మాడ దానిమూలమున సౌశీల్యాన్నతి గానవచ్చునట్లు మననాయకునిపటమును జీర్ణించుట మనకవియొక్క యసాధారణప్రతిభ యనియే చెప్పవలసియున్నది.

మనకవియతమున బహుపత్నీకత్వ మొక దోషము కాదు. అందువలన నాయకయొడ నాయకునికిఁ గలయనురాగమునకు లోపము రాదు. ధనవంతు లెక్కుడుభార్యలను చేసికొనుట యప్పటియాచారము.¹ కావున దుష్కంఠుఁడు బహుపత్నీకుఁడుగ నున్నాఁడు. అప్పటిసీతకల్పనల ననుసరించి యన్యునిభార్యను ప్రేమించుట తప్పేకాని యవివాహీతకన్యను, వేళ్ళను ప్రేమించుట తప్పుకాదు. ఈ నాటకమునందు శకుంతలను ప్రేమించుటకుఁ బూర్వము రాజునకు వసుమతి యనుభార్యయు (౬-వ అంకము), హంసపదిక యనుభోగ ప్రేమయు (౫-వ అంకము) నున్నట్లు నాటకమునందుఁ గానవచ్చును. వీరిద్దఱలోను రంగమమిఁదికి నెవ్వరును రాకపోయినను, రంగమమిఁద వారినిగుఱించి వచ్చినసంభాషణమునుబట్టి వారిస్వభావమును వారివిషయమున రాజునకుఁ గల భావమును నున్నట్లు మనచున్నది.

శకుంతలపైని రాజునకుఁ బ్రేమగ మోహము గలిగినను, తన ప్రభుభార్య యైన వసుమతిమిఁద నాతనికి గౌరవభావము పోలేదు. ఆమె వచ్చుచున్న దని విని శకుంతలపటమును దాచి యున్నందును, ఆతఁడు కేవలము స్త్రీలలోలుఁడు గాక పెక్కురుభార్యలున్నను, ఎవరికి నీయవలసినమర్యాద వారికిఁ గలుగఁజేయుచుండును. ఆమెయు రాజునెడఁ దనకుఁ గలచనవును సమయాసమయములఁ జూచి యుపయోగించును. రాజు రాజ్యకార్యముల నాలోచించుచున్నాఁడని వినఁగనే యామె తిరిగి వెడలిపోవును.

మొదటియంకమునందుఁ గన్యలు చెట్లకు నీరు పోయినప్పుడును, రెండవ మూడవయంకములందు వారు లతాగృహములోఁ గూర్చుండియున్నప్పుడును రాజు చాటుననుండి వారిసంభాషణము వినును. రెండవయంకముచివర విమాపకుఁ డింటికి వెళ్లినపు డతఁడంతఃపురములో శకుంతలసమాచారము చెప్పునేమో యని యతనితోతా నదివఱకు శకుంతలనుగుఱించి చెప్పిన ప్రేమకథ యంతయు నవ్వలకే కాని నిజము గా దని చెప్పును. కొండఱకు నివి దుష్కంఠుని యందుఁ జిన్నదోషములుగఁ గాన్పింపవచ్చును. కాని యొకరికి నవ్వును చేయనట్టి యిట్టివివోదము లైనయసత్యములు ప్రణయప్రసం

గములలో దోషములుగ నేదేళమునారును ఎంచలేదు. నాయకుని యీ చర్యలవలన నితరులకెవరికిని నవ్వును కలుగకపోవుటయేకాక యవి కథానకమునకు సహకారులుగ నుండును. శృంగారనాయకుఁ డుదాత్తుఁడుగ నుండచ్చునేకాని, నవ్వుల కైనను, వివోదమునకైనను, అసత్యము చెప్పని తత్త్వజ్ఞుఁడుగను, అసంసారిగను, ఋషిగను ఉండవక్కఱలేదు. అట్లున్న నది తత్త్వజ్ఞానగ్రంథ మగును గాని నాటకము కానేరదు.

శకుంతలను జూచినదిమొదలు లతామండపములో నామెను ఏకాంతమునందుఁ గలసికొనువఱకును రాజు పక్షిసయానోకనము మొదలయినవియు, ఉంగరము దొరకినతరువాత నాతనికిఁ గలిగినవిరహతాపాదికములును, తరువాత మారీచాశ్రమములో నాతఁడు భార్యను కలసికొనినపిఁదప నామెకాళ్ళమిఁదను బహులయు మొదలయిన శృంగారచేష్ట లన్నియు, సర్వశృంగారనాయకులకును సామాన్యములే కనుక, వానినిగుఱించి వేఱుగా వ్రాయ నక్కఱలేదు.

ఆలవయంకమునందుఁ గల శకుంతలాచిత్రపటమునుగుఱించిన రంగమువలన రాజుయొక్క చిత్రకలాపై పుణి కానవచ్చుట సరేకదా మనకవికి నాలలితకళయందుఁ గల చక్కనిపరిచయము వెల్లడి యగుచున్నది.

శకుంతల:— కన్యవనకుంబలె నీనాటకమునకును శకుంతల జీవితసర్వస్వము. ఈమె ౨-వ, ౬-వ యంకములందుఁ దప్ప మిగిలిన యన్నియంకములందును రంగమమిఁదను గాన్పించును. ఆరెండంకములం దైనను ఆమె ప్రత్యక్షముగఁ గాన్పింపకపోయినను ఆమె యశఃప్రభవేతనే యవి నిండియున్నవి. నాయక యైనశకుంతలయొడుగు నితరపాత్ర లన్నియు దివిక్రిందిదీపములవలె వెలవలఁబాటును. ఆమెబహిష్కర మెంత చక్కనినో యంతశ్రీరముగూడ సంతచక్కని దగుటచే నిన్నివంపలసంతోషములనుండియుఁ బ్రపంచముయొక్క చిత్రము నాకర్షించుచున్నది. నాయక మాచుటకు మిక్కిలి చక్కఁగ నున్న దని యేకవి యైనను వర్ణించును. అట్లే మనకవియు 'అధరః కిసలమరాగః' మొదలయినపద్యరాజములచే నామెసౌందర్యమును వర్ణించియున్నాఁడు. అందు విశేష మేమియులేదు. శకుంతలధూమికను ధరించినట్టి (లేక నటుని) యొక్క చక్కఁదనమునుబట్టి ప్రేక్షకు లామెసౌందర్యము నెంచుదురేకాని యీవర్ణనములవలనఁ గాదు. కాని యీధూమికను గ్రహించినట్టి యెట్టి దైనను, ఆమెచే గవి చెప్పించుమాటలవలనను, చేయించుపనులవలనను ఆమెయంతసౌందర్యము ప్రేక్షకులకు వ్యక్త మగును. ఆమె మొదట రంగముపై నేమాయ యెటుంగనియారణ్యకకన్యగఁ గాన్పించి క్రమముగ నెన్నియో యవస్థాంతరములఁ జెంది చివరకుఁ బుత్రతలి యైనమహారాజ్ఞిగ మాటును. కావున, చిన్ననాఁడు తండ్రియింటఁ

1. రాజు —వేత్రవతి, బహుధనత్యా ద్బహుపత్నీకేన తత్రభకతా భవితవ్యమ్.....
(వేత్రవతి! ఆతఁ డెక్కుడుధనముకలవాఁ డగుటచేత నాతనికిఁ పెక్కురుభార్య లుందురు) —[౬-వ అ.]

జెలులతో నాడుకొనునాటమండియుఁ జెడ్దది యగువఱకును ఈ యమ్మాయి మనకనులయెదుటనే పెరుగు నని చెప్పవచ్చును. ఈమె తండ్రియశ్రమములో నున్నపుడును, అనురాగములోఁ జిక్కినప్పుడును, వివాహ మాడినప్పుడును, పతి చెడలిపోయినప్పుడును, పుట్టిగట నుండి యత్తవారింటికిఁ బోవునపుడును, ఈమెను పతి నిరాకరించినపుడును, పతివిరహకాలమునను, ఏమేని మాట లాడినదియు మనము వినుచుందుము. ఎట్లెట్లు ప్రవర్తించినది మనము చూచుచుందుము. ఆమెమనస్సులోనిరహస్యములుగూడఁ గవియనుగ్రహముచే మన మెఱుఁగుదుము. అంగుచే నామెసద్గుణము లన్నియు మనకనులయెదుట మూర్తీభవించి నిలిచియున్నట్లుండును. ఆయాప్రసంగములయప్పుడామె చూపినట్టిసద్గుణములును, మనోవైర్ధ్యమును, శుద్ధాంతఃకరణమును దెల్పవచ్చువానురాగమును మనయంతఃకరణమును గరఁగించి యామెయొడ సానుభూతిని, గౌరవమును బుట్టించును.

మొట్టమొదట నామె కల్ల కపట మెఱుఁగక, స్వాభావికపరిత్రాంతఃకరణము గలదిగ రంగముపైకి వచ్చును. ఋష్యాశ్రమము నందుఁ జెరిగిన దగుటచేతను జాణ గానందునను వివాహసంబంధమైన వికారములను అంతగ నజీఁగినదికాదు. దువ్యంతుని చూడఁగనే యామెకు సహజముగఁ గల్గిననూతనవికారము 'తపోవనవిశోధి' యని యామెకే తోఁచెను. కావున నంతకుఁబూర్వ మామె తపోవనవృక్షములతోడను, మృగాదులతోడను, సఖులతోడను ఆటపాటలయందును, ఋషులవశోమృక్తియాదులలోఁ బనిపాటులు చేయుటయందును గాలము గడపుచుండినమద్దరాలు. ఇందుచే నామె తెలిచిరేనిది యని తలంపవలదు. ఆశ్రమసంబంధమైన వ్యవహారములలో నెఱుఁబాడయేయైయుండెను. అట్లు లేనియెడలఁ గణ్ఠ్యుఁడు తా నాశ్రమమునందు లేనప్పుడు తనకు మాటుగా అతిథిసత్కారాదికార్యములయందీమెను నియోజించుట! యెట్లు తటస్థించును? తరువాత నామె దువ్యంతు నకుఁ బ్రణయప్రక్రియ న్రాయనిమిత్తము పద్యమును రచించును. కావున నామెసాహిత్యమునందుఁ బ్రజ్ఞగల ప్రతిభాశాలిని యని చూపుటయే కవియొక్క తాత్పర్యము. ప్రథమదర్శనకాలంబున నిట్లు శకుంతల ప్రతిభ, అమాయకత్వము అను విరుద్ధము లైనరెండుగుణము లచే శోభించును. ఈరెండుగుణముల వైరుధ్యమే యీశోభ పాచ్చుటకుఁ గారణము.

శకుంతలయందు మనకు మొదటను గానవచ్చు లలితగుణ మామెకు సృష్టియందుఁగల నిసర్గభ్రాతృభావము; అనఁగా నృక్షములు, మృగములు మొదలయినవానియొడల మానవులకుఁ గల మనోభావముల నాలోపించి వానిని స్వబంధువులవలెఁ జేమించుట. శకుంతలకును, సఖులకును జరగిన యాక్రిందిసంభాషణము లీసందర్భమునఁ జదువఁ దగినవి :—

‘అననూయ :— సఖీ శకుంతలా! కాశ్యపులు నాయనగారికి నీకన్న నాశ్రమవృక్షమే ప్రియ మని నేఁ దలఁచెదనుసుమా; ఏల యనఁగా, విరజాజపువ్వువంటి కోమలాంగిని నిమ్మఁగూడ వీనిపాదులకు నీళ్లు పోయ నియోగించిరి.

శకుంతల :— నాయనగారియాజ్ఞ యనిమాత్రమేనా? నాకుఁ గూడ వీనిమీఁద సోదరప్రేమ కలదు.

* * * * *

శకుంతల :— [ఎదుటఁ జూచి] ఇదిగో! ఈ పొగడగున్న, తెమ్మెఱకుఁ గదలు చివురువ్రేకులతో నమ్మఁ ద్వారగా రమ్మని సంజ్ఞ చేయుచున్నది. దీనిని సంభావించెదను.

అననూ :— సఖి శకుంతలా! ఇది బాలసహకారుని స్వయంతరవహూటి. దీనికి వనజ్యోత్స్న యని నీవు పేరు పెట్టుకొంటివి; దీనిని మఱచితివిగదా.

శకుంతల :— అట్లయిన నన్నేమఱుకును. [లతయొద్దకుఁ బోయి చూచి] సఖి! రమణీయ మైన సమయములో నీ లతాపాదప మిగులమునకు వివాహ మైనది; ఎట్లన్న నవకుసుమయోవన వనజ్యోత్స్న, బద్ధపల్లవతచే నుపభోగక్షయఁ డీ బాలసహకారుఁడు. 2

‘పాకుం న ప్రగమం’ అనుపద్యమునందుఁ జెప్పినట్లు శకుంతల మొదటఁ జెట్లకు నీరు పోసికాని తాను త్రాగునది కాదు. వానికి నొప్పి పుట్టు నని తనయాధరణములకుఁగూడ వానిచిగుళ్లఁ గోయదు, వృక్షములు క్రొత్తగఁ బుష్పించినప్పుడు గొప్పపండుగు చేసి కొనుచుండెను. ఆమె యత్తవారియింటికిఁ బోవునపుడు తనలతాభిగిని యైన వనజ్యోత్స్నను గొఁగిలించుకొని పోయినచేపు నని చెప్పి దానిని తనసఖులచేతులలోఁ జెట్టి వెళ్లును.

ఏమి యీసృష్టియొడ నామెకుఁ గల నిసర్గనిర్వాహకప్రేమ! ఇట్టిప్రేమకు నిర్మల మైనట్టిదియు, పవిత్ర మైనట్టిదియు, దయాద్రి మైనట్టిదియు నగుహృదయమే కారణము!

ఒకలేడి బిడ్డను గని మృతి నొందఁగా నా మగలేడిపిల్లను శకుంతల యంతయుఁ గన్వహింపఁ దలచి పెద్దచేసెను. చిర్రలు తిను నప్పుడు దానిమాతి కవి స్రుచ్చుకొని గాయమా కాఁగా నామె దానికి మానె రాచి యుపచారములు చేసి మాన్పి, యారేడిని గుమారునివలెఁ జెంచెను. అత్తవారియింటికిఁ బోవునప్పుడు దాని నెంతయుఁ జేమతో మరలిపొమ్మని చెప్పెను. పర్వకాలలో నొకయాడులేడి గర్భిణిగా నుండెను. తా నత్తవారియింటికిఁ బోవుచు శకుంతల ఆలేడి కుఖప్రసవ యైనతోడనే తప్పక తనకుఁ దెల్పు మని తనతండ్రికిఁ జెప్పెను. ఏమి యీసాహసము! ఇట్టివిన్నప్రసంగములే అంత

1. ఇదానీమేవ దుహితరం శకుంతలా మతిథిసత్కారాయ సందిశ్య దైవ మస్యా! ప్రతికూలం శమయితుం సోమతీర్థం గతః.
2. శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారి భాషాంతరీకరణముననుండి.

రాత్రియొక్క యశోకాన్తమును, స్వప్నమును చూచి

వృక్షమృగాదులనుగూడెంచి యిట్టిప్రేమ కనబడినపుడు కనుకలకుఁ దన తండ్రియందును, చెలికత్తెలయందును గల స్త్రీని గుఱించి వేఱుగ వ్రాయ నక్కఱలేదు. అత్తవారియింటికిఁ బోవు నపుడు కనుకల చివరకు తనదుఃఖము నంతను ఆపుకొని తండ్రి కార్యమునకుఁ జరిగించి, తండ్రి నాలింగనము చేసికొని యాతనితో 'నాయనా! తపశ్శరణముచేతఁ జిక్కిపోయిన యీ దేహమును నావిరహదుఃఖమునకై మిక్కిలి కృశింపనీకుము' అని చెప్పెను. ఈ యొక్కవాక్య మామెకుఁ దండ్రియెడఁ గలయత్పత్రిమ, అవ్యాజ ప్రేమను వేయిసార్లుఁ జాటును. ఒకచిన్నివాక్యమువలనఁ గంపం తయర్థము స్ఫురింపజేయుట కాళిదాసునిచాతుర్యవిశేషములలో నొక్కటి. ఇట్లు చరాచరజంతుజాలముల నెల్ల సోదరభావముతోఁ జూచు నీసతీమణిని, కన్యశుశ్రూషులు దువ్యంతునకు నొప్పఁ జెప్పనప్పుడు 'కనుకల మాత్రమే చి సత్క్రియా' యని చెప్పినట్లు మనమును భూషింపవలసియున్నది.

ప్రసంగవిశేషములనుబట్టి భీరుత, లజ్జ యనునవి (మనకవుల మతమున) స్త్రీలమనశ్శరీరసౌందర్యముల నభివృద్ధిచేయునట్టిగుణములు. శృంగారనాయికకు నివి యత్యంతావశ్యకము లయినభూషణములు. కావున మనకనుకల భీరువు. తుమ్మెదను చూచి దెదరును; ఈ చెట్టుననుండి యాచెట్టునకుఁ బోవును; 'నన్ను రక్షింపుడి, నన్ను రక్షింపుడి' యని యడుచును; దువ్యంతుఁడు కనబడి 'తపస్సు వర్ధిల్లుచున్నదా?' యని యడుగఁగా భయపడి, గడచిడపడి, మాటలాడక యూరకుండును. మొదట మాటలాడకుండుట కీతిచే నైనను, తరువాత మాటలాడకుండుట లజ్జచేత. దువ్యంతుని జూచినచెంటనే యామెకుఁ దపోవనమునకుఁ దగని వికార మనఁగా ననురాగము సహజముగ జనించెను. ఆతఁ డెవఁడో యామెకుఁ దెలియకపూర్వమే యామెకుఁ ప్రేమ యంకురించెను. అంత నామె లజ్జావశ్యమై దువ్యంతునితో మాటలాడుటకు సిగ్గుపడెను. ఆరంగమునం దెల్లను రాజుతో అననూయా ప్రియంవదులు మాటలాడుదురే కాని కనుకల యాతనితో వొక్కమాట యైనను మాటలాడదు. ఇంతియ కాదు. సఖులు వాస్తవము చేసినఁ గోపము వచ్చినదానివలె నటించును. కాని యామె చేష్టావిశేషములవలన నామె మనోవ్యాపారముల నూహించుటకు వీలు గలదు.

కనుకల లజ్జచేతఁ దనయనురాగమునుగూడెంచి సఖులతోనైనఁ జెప్పక కృశించును. వారే కనుకొని దువ్యంతునకుఁ బ్రణయపత్రిక వ్రాయు మనఁగా నాతఁ డగౌరవించునీమో యని సంజేహించును. తనచక్కఁదనమును సద్గుణములను తా నెఱుంగదు.¹ చివరకు నాయకుని గలసికొన్న సమయమునను లజ్జాభయాదులచేఁ బరివేషిత యై

యుండును. వివాహసంతరము దువ్యంతుఁడు చెడలిపోఁగా, మిక్కిలి విచారముతో నుండును. వెలుపల నేమి జరగుచున్నదో యెఱుంగదు. దుర్వాసయుషీ వచ్చుట గాని, కాప మిచ్చుట గాని యెఱుంగదు. అశ్రమముననుండి రాజనాద్యకుఁ బోవునపుడును, రాజసభలోను, తన్నాతఁడు గుర్తించునో లేదో యని శంకించుచు, భయపడుచునేయుండును. పతియాచరణకై యాతుర లయిన స్త్రీలస్వభావమును చక్కఁగ నెఱిగినకవిరా జీకథాభాగమును సరసముగఁ జిత్రించి కనుకలయొక్క యంతరాత్మను బయల్పఱచి మనకుఁ జూపినాడు. కోమల మయినట్టిదియు, కల్ల కపట మెఱుంగనట్టిదియు, పవిత్రమైనట్టిదియు నగు నిట్టిహృదయమును జూచి, నాయకయెడ నెవరికి సహానుభూతి కలుగకయుండును?

ఇట్లమాయకృత్రి గలది యన్నమాత్రమునఁ దనగౌరవము నకు భంగము గలుగునపుడుమాడ సహించి యూరకుండు నని తలంపవలదు. అట్టియెడఁ దోక త్రొక్కినపామువలె బుక్కున లేచును; మనసు మృదుత్వమును విడిచి కాశీస్యమును వహించును. స్వరూపము మాటపావును. తన్ను రాజు నిరాకరించి స్వచ్ఛందచారిణి యని లోకు లనుకొనునట్లు సంభాషింపఁగా నంతవఱకును శాంతము వహించిన కనుకల మిగుల రోషము వహించి, సభలో రాజును లక్ష్మ్యము చేయక,

'వత్సికుడా! నీ హృదయానుమానముచేత నితరులను నట్లే చూచుచున్నావు. పైకి ధర్మకవచమును దొడిగి గడ్డికప్పియున్న నూతి వలె నున్న ని న్నే వ్యరు పోలఁగలరు!'

అని నిరాకరించును. అట్టియెడ మన ముద్ధానవనమునఁ జూచిన కనుకల యీమెదేనా యన్నసంకయము మనకుఁ గల్గును. రాజు మాడ నామెకోపమును, మాటలను చూచి యిట్లునుకొనును:—

'రాజు (తనలో) - నాకు మనస్సునందు సంజేహము పుట్టించుచుఁ గపటము లేనియట్లే యీమెకోపము కనబడుచున్నది. అట్లే కదా!

చ. స్మరణకు గాక క్రూరముగ
స్వాంతములోపలఁ దాప మొందుచున్
గరము రహస్యపుంబ్రణయ
గాఢ యెఱుంగఁగ లేని నాపయక
దరుణి యపారకోపమునఁ
పద్ధయు నేత్రము లెఱ్ఱఁజేసి వం
కర లగు కన్యమత్ విఱుచుఁ
గా స్మరచాపవిఖండనక్రియన్.'

పతిప్రేమ:— ఇట్లు భర్తమీదను గోపముతోడను దుఃఖముతోడను చెడలిపోయినకనుకల మనకు మరల నెట్టినితిలోఁ గనఁ

బడును? మరీచాత్రమునునందు దువ్యంతునకుఁ గాన్పించినప్పటి యామెనీతి నాతఁడే యిట్లు భరించెను.

‘గీ. మిగుల మానవస్త్రంబు మేనఁ దాల్చి
నియమకృతముఖి యొకవేణిని ధరించి
కుద్ధశీలయై యతిదయాకూన్యఁడ నగు
నాడు చిరవిరహార్తి యీనాతి దాల్చె.’

పతి తన్ను నిరాకరించె నని యామె పతిప్రేమను ప్రోసివైచి పాత్రివ్రత్యధర్మమును పాటించకయ్యుండెనా? లేదు. ‘భర్తృర్విప్రకృతాపి కోవగతయా మాస్త ప్రతీపం గమః’ (వరుఁడొక న్యహించినను భర్తృవిరుద్ధపు గాకు మీకునక) అన్న కణ్వనిబోధ యామె చక్కఁగ గ్రహించెను. నీతాదేవివలెనే యీసాధ్యికూడఁ దనకు నన్యాయ మొనర్చిన తనపతిచింతతోడనే కాలము గడపెను. తల యైనను ముడువదయ్యె, మంచి చీరె యైనను కట్టదయ్యె, ఆహార మైనను తిన్నఁగఁ దినదయ్యె! ఆర్య పతివ్రతాతిలకములకు నాదర్శము గదా!

అనుమానా ప్రయంపదలు :— వీరు శకుంతలచెలియం ద్రని చెప్పకలెను. ఆమెనువలెనే వీరినిగూడఁ గణ్వముమార్చి పెంచి పెద్ద వారిని జేసెను. ముగ్ధురను సమానరూపసౌహృద్దము గలవారు. వీ రిద్దఱును కావ్యోతిహాసములను జదివియుండిరి.¹ చిత్రకర్తమును అభ్యసించిరి.² ఇందుఁ బ్రియంపద హాస్యోక్తులందును, కొంతవఱకు స్త్రీ పురుషప్రణయవ్యవహారములందును నిపుణ. అనన్యాయ మనోధైర్యము కలది, దూరపుటాలోచన చేయునది, కార్యమును సాధించునుపాయము కలది. ప్రగమాంకమునందుఁ జెల్లకు నీరు పోయుప్రసంగమున శకుంతలను ‘అత్ర పయోగరవిస్తారయిత్య ఆత్మనో యావన ముపాల భస్య’, ‘యావత్ త్వయా ఉపగతయా లతాసనాథ ఇర అయం కేసరవృక్షః ప్రతిభాతి’ యనుచుఁ గేరడము లాడి యామెచే ‘అతః ఖలు ప్రియంపదాసి త్వమ్’ అన్న పొగడ్తను గాంచెను. తృతీయాంకమునందు దువ్యంతునకు మదనలేఖ వ్రాయు మనియు, పూలలోఁ జెట్టుకొని పోయి తాను రాజునకు నిచ్చి వచ్చెద ననియు మపాయము చెప్పెను. మొదటియంకమునందు దువ్యంతుఁడు చెట్టు చాటుననుండి రాఁగా కన్య లందఱును సంభ్రాంత లగుదురు. వారిలో అనన్యాయ పెంటనే ధైర్యముఁ దెచ్చుకొని రాజునకు బదులు చెప్పి అతిథిసత్కారమునకుఁ గడంగును. రాజుతో నెక్కువగా మాటలాడి నది యామెయే. దుర్వాసశ్శాపము వినినతోడనే ప్రియంపద భ్రాంతి చెంది యారాటకుండును. ఋషికోపము తీర్చుటకు ననన్యాయను

పంపును. ఆమె వెళ్లి ముక్కిపి యైనదుర్వాసునికోపమును దీర్చి శాప కాంతి వరంబు వడసినవచ్చును.

కణ్వఁడు :— అభిజ్ఞానశాకుంతలమందలి కణ్వని ఋషి యని చెప్పటకంటె బవిత్రుఁడును, సత్త్వగుణప్రధానుఁడును, తన మాతృలయొడ నిరతికేయప్రేమగల గృహస్థుఁడును అనియే చెప్పవలెను. తాను నిత్యబ్రహ్మచారి యయ్యును తనకుఁగల భూతదయ పురి కొల్పఁ దలిదండ్రులచే విడువఁబడిన ఆడుపిల్లలఁ దెచ్చి పెంచును. వారికి విద్యయు బుద్ధులను కలపును. మిక్కిలి జాగరూకతతో వారి యోగజ్ఞేను మరయును. వారికి దైవము ప్రతికూల మైనపుడు తీర్థము లకుఁ బోయి దానిని శాంతింపఁజేయును. మంచిసంబంధములు చూచి వారికి వివాహములు చేయఁ బ్రయత్నించును. శకుంతల గాంధర్వ వివాహము చేసికొనఁగా నభినందించును. ఆమెకుఁ జీరె సారి మేరలు పెట్టి పెంట మనుష్యుల నిచ్చి యత్తవారియింటికిఁ బంపును. తద్వియోగమునకుఁ జింతపడును. శకుంతలకు నితఁడు చేసినబోధలనను, రాజు నకుఁ బంపినవార్తలనను ఈతనికి వ్యవహారజ్ఞానము మెండుగాఁ గల దని తెలియును. ‘అస్తాన్ సాధు విచింత్య సంయమధనాన్’ అన్న సందేశమువలన నాతనియాత్మగౌరవము వెల్లడి యగును. మీకు రత్నాదికధన మున్నను మాకు దానిని మించినతప స్సుధనము గలదు. కావున మేము మీకంటెను దక్కువవారము కాముసుమా! జ్ఞాపక ముంచుకొను మని భావము.

కార్జురపుఁడు, కారద్వతుఁడు :— వీ రిద్దఱును శకుంతలను దువ్యంతునియొద్దకుఁ దీసికొనిపోయిన కణ్వోఽఘ్నలు. వీ రిద్దఱును వేటువేటుస్వభావము కలవారు. కార్జురపుఁడు కోపదారి, యితరుల మాటను ఎంతమాత్రమును సహించువాఁడు కాఁడు. ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు చక్రవర్తినిగూడ లక్ష్యము చేయక యెంతమాటయైనను అనును. ఈతఁడు పెద్దఁగియుండఁగా గానవచ్చుచున్నాఁడు. కణ్వఁ డితనితోడనే తాను రాజునకుఁ జెప్పవలసినవార్త చెప్పును. రాజు తోడను ఈతఁడె మొదట సంభాషించును. కారద్వతుఁడు శాంతుఁడు, తొందరపడువాఁడు కాఁడు. దువ్యంతునకు కార్జురపునకును జరగు చున్నవాదము ముదురుచుండుట చూచి యాతఁడు రెండుపర్యాయ ములు తోడికొమ్మని నిలిపి చివరకు రాజుతో ‘ఈమె నీ భార్య. వీరిన నేలుకొమ్మ, వెడలఁగొట్టిన వెడలఁగొట్టుము’ అని చెప్పి కార్జురక గౌతములను మరలునట్లు చేయును. అరణ్యములో నుండుట యల వాటుపడ్డ యీ యిద్దఱు ఋషికుమారులును జనాకీర్ణ మయిన రాజు ధానిని చూచి కళనక మంది ‘ఈయూరు ని పుంటుకొన్నకొంప మాదిరి నున్న’ దనియు, మఱియొకఁడు, ‘ఇందలి జనులు ముడ్డివారు గను, అపవిత్రులుగను, బద్ధులుగను, అప్రబుద్ధులుగను ఉన్నారు’

1. అనభ్యంతరాః ఖలు వయం మదనగతస్య వృత్తాంతస్య, కింతు యద్భూతి ఇతిహాసనిబంధేషు కామయమానానామవస్థా హ్రూయతే తాద్భూతిం తే ప్రేక్షే. —[3-వ అంకము].

2. అనుపభుక్తధూమణోఽయం అనః, చిత్రకర్తపరిచయేన అంగేషు తే ఆభరణవినియోగం కుర్యుః. —[౪-వ అంకము].

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము

అనియుఁ జెప్పెను. ఈ దినములలోఁగూడ నేనోపనిమీఁదను బల్లెటూరివారు పట్టణములకు వెచ్చి, యచ్చటిజనసంక్లిష్టతయు, నవాచారమును జూచి తెలిసి కన్యశిష్యులవలెనే పలుకుచుండుటగదా!

విమావకుడు :— నాటకమందలి ముఖ్యరస మేది యైనను ప్రేక్షకులకు విడుగు పుట్టకుండ నుండుటకై నడుమనడుమను గొంత హాస్యరసమును బ్రదర్శించుట యావశ్యకము. ఇందులకై సంస్కృత నాటకములందు విమావకుఁ డనుపాత్రమును కల్పించెదరు. విమావకుఁడు సాధారణముగ బ్రాహ్మణుఁడుగను, నాయకుని స్నేహితుఁడుగను ఉండును. ఈ నాటకమునందు మాధవుని డనువాఁడు విమావకుఁడు. ఆతఁడు రెండవయంకమునందును, అయిదవ, ఆఠవయంకములందును గానిపించును. శకుంతలనుగుఱించి రాజు మనసులోఁ గల ప్రేమాతిశయము లన్నియు మిశ్రునితోఁ జెప్పినట్లు చేసి ప్రేక్షకులకుఁ జెల్పవలె నన్నయుద్దేశముతోఁ గవి యీపాత్రమును నిర్మించినట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఇంతియకాని యితనిసంభాషణమునందుఁ బ్రేక్షకుల నవ్వించునట్టి హాస్య మేమంతగఁ గానరాదు; నాటకమునందలి సంవిధానకమున (Plot) ఈ పాత్రమునకుఁ బనియు నంతగ లేను. వీనికంటె విక్రమోర్వశీయమందలి విమావకుఁ డెక్కువ హాస్యగాఁడు, సంవిధానమున కావశ్యకుఁడు. ఈ విమావకుని ఏకాంతమందు రాజునొద్ద నుండనిచ్చి, పిదప రాజునొద్దనుండి తొలఁగినియవలయు నని కవిప్రయత్నముగఁ గానవచ్చుచున్నది. అందుకే రెండవయంకమునందు రా జాతనిని రాజధానికిఁ బంపివైచును. అయిదవయంకమునందు హంసపదికయొద్దకుఁ బంపివేయును.

ఈ నాటకమందలిహాస్యమును జూడవలె నన్న మాధవుని మాటలు విన్నఁ బ్రయోజనము లేదు. పంచమపాఠములకు నడుమ నున్న తెప్తవానిసంబంధమైన ప్రవేశమును జూడవలెను.

ఈ నాటకముమీఁది టీకాగ్రంథములు :— ఈ నాటకము యొక్క యోగ్యతనుబట్టి దీనిపైని తెక్కు టీకాగ్రంథములు వ్రాయఁబడినవి. మూలగ్రంథ మంత కఠినము కాదు గాన టీకాగ్రంథములతోఁ బండితులకు నంతగాఁ బ్రయోజనము లేకపోయినను, విద్యార్థులకు నివి కడు సహకారులు. ఇదియుఁగాక వేఱువేఱుపాఠములను గనుఁగొనుటకున, ఏయేదేశమందు నేయేకాలమందుఁ బాఠములెట్లు మాఱినవి తెలిసికొనుటకును ఈ టీకాగ్రంథము లుపయోగ

కరములు. శాకుంతల టీకాకారులలో నీక్రిందివారు ప్రఖ్యాతమైనవారు :—

అభిరామభట్టు, కాటయవేముఁడు, కృష్ణనాథపంచాననుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, డమగవల్ల భుండ, నారాయణరాఘవుఁడు, రామభద్రుఁడు, శంకరుఁడు, శ్రీనివాసుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, ప్రకృతచార్యుఁడు, ఘనశ్యాముఁడు, ప్రేమచంద్రుఁడు.

వీరిలో అభిరామభట్టు, కాటయవేముఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు, శంకరుఁడు అనువారు పురాతనము. టీకాకారులలో కాటయవేముఁడు, శ్రీనివాసుఁడు ఆంధ్రులు.

కాటయవేమారెడ్డి, కొండవీటిరాజ్యము నేలిన ప్రోలయవేమారెడ్డికి (౧౩౨౪-౧౩౫౦) దాహిస్రుఁడును, అనపోతారెడ్డికి (౧౩౫౦ - ౧౩౬౨) మేనల్లుఁడును, అల్లుఁడును, కుమారగిరిరెడ్డికి (౧౩౮౩ - ౧౪౦౦) బావయు, మంత్రియు నైయుండెను. కుమారగిరిరెడ్డివలన రాజమహేంద్రవరరాజ్యము విడపెను. ఈతఁడు శ్రీ.శ. ౧౪౧౫వలకును బ్రతికి యుండిన మండవచ్చును. ఈతఁడు సూక్ష్మాగ్రసరుఁడుగ నుండుటయేకాక పండితుఁడై కాలిదాసరచితమైన శాకుంతల, విక్రమోర్వశీయ, మాళవికాగ్నిమిత్రము లను నాటకములమీఁదఁ జక్కని టీకలు వ్రాసెను. ఈ టీకలకు వసంతరాజీయ మని పేరు. ఈతని బావయు, యజమానుఁడును అను కుమారగిరిరెడ్డికి వసంతరా జని మాటుపేరు. ఆతఁడు వసంతరాజీయ మన్న పేరుల ఒకనాట్యశాస్త్రమును రచించెను. ఆనాట్యశాస్త్రము ననుసరించి కాటయవేమారెడ్డి వసంతరాజీయ మను ఈ మాఁడుటీకలను వ్రాసెనట! ఆ టీకకుఁ బ్రారంభమం దున్న ఈశ్లోకముల నీక్రింద నిచ్చుచున్నా రము.² కాటయవేమనివ్యాఖ్యానము పెక్కురుపండితులచేత మిక్కిలి కొని యాడఁబడినది. 'ఈ టీకాగ్రంథమువలన నీగ్రంథకర్త పూర్ణపండితుఁ డనియు, సమర్థుఁ డైనవ్యాఖ్యాత యనియుఁ గానవచ్చును. ఈతఁడు శబ్దములయొక్క ధ్వన్యర్థమును కనుఁగొనుటలో నూత్నదృష్టి కలవాఁడు. కాన్యసౌందర్యమును జక్కగఁ జూడఁగల్గు రనీకుఁడు. నిస్సంశయముగ నీవ్యాఖ్యానము గొప్పయోగ్యత గలది. అయిన నిందు స్వల్పనిమయములు వివరింపఁబడనందునఁ దరుణవిద్యార్థుల కంతగ నుపయోగకరము కాదు' అని యొకపండితునియభిప్రాయము.³ ఇట్టి యుత్తమవ్యాఖ్యాన మింకను అచ్చుపడలేదు!

1. మాధవుఁ డనుపాత్రముమాడఁ గలదు.
2. మునీనాం భరతాదీనాం భోజాదీనాంచ భూభృతామ్, శాస్త్రాణి సమ్యగాలోచ్య నాట్యవేదార్థవేదీనామ్. ౧
- ప్రాక్తం వసంతరాజేన కుమారగిరిభూభుజా, నామ్నా వసంతరాజీయ నాట్యంశాస్త్రం య దుత్తమమ్. ౨
- తత్రోక్తే నైవ మాధ్వణ దర్శితాశేషలక్షణః, కవీనా మాశ్రయో మంత్రీ కాటభూపతీనూధివ. ౩
- సోఽయం వేమభిః కుమారగిరిణా రాజ్ఞా నియుక్తః కృతీ, నాట్యవాం శ్రితయం కృతం కృతధియా శ్రికాలిదాసేన యత్, ౪
- తస్మాద్దీర్ఘరసార్థవస్య రసిక శ్యాకుంతలాజేః స్వయం, వ్యాఖ్యానం కురుతే కుమారగిరిరాజీయాఖ్య మస్మై హితమ్.
8. 'The Commentary indicates that the author was a sound scholar and able expositor. He penetra-
tes into the suggested sense of the word and seems naturally able to appreciate beauty in poetry. The

అంధ్రుడైన మహాయుక్తకాకారుడు శ్రీనివాసుడు లేక శ్రీనివాసాచార్యుడు. ఈతడు ప్రతియంకమునకును జీవర వ్రాసికొనిన 'ఇతి శ్రీరమః వేంకటాచలేశ్వరమూదారవింశతిసూ రాధిక వైఖానసకులలిక శ్రీ కాళిగోత్ర శ్రీ తిరుమలాచార్య భుక్త్యా...శ్రీనివాసాచార్యుః విరచితాః కాకుంఠలవ్యాఖ్యా యాం...అంకః' అను గద్యమును చూడ నీతఁడు తిరుపతిలోని 'జీవర సన్నిధానమందున్న పూజారి యని శోచుచున్నది. ఈతనికాలమును నిర్ణయించుటకు నాధార మేమియు లేదు.

ఈ నాటకమునకుఁ దెనుగు భాషాంతరములు :— తెనుగునఁ బూర్వకపులు నాటకములు వ్రాయలేదు. నాటకమునందుఁ బాత్రుల ననుసరించి గ్రామ్యభాషను వ్యవహరింపవలసివచ్చునని కాబోలును నారు నాటకములను తెలిగింపవలసివచ్చినప్పుడు దృశ్యకావ్యము లుగా మార్చక, శ్రీవ్యవభంధములుగానే వ్రాయుచున్నది. మించిన కవి మొదలు పదునాల్గవశతాబ్ది విధనాలభంక యనుసంస్కృత నాటకమును తదుపారభాషాంతరమును కావ్యముగఁ దెలిగించెను. పదునైదవశతాబ్దినా రను నంది మల్లన, ఘంటసంగన యను కవులు కలసి ప్రబోధచింత్రోదయ మను సంస్కృత నాటకమును తెనుగుప్రబంధముగ మార్చిరి. ఇట్లే పదునాల్గవశతాబ్దియంతమువాఁ డగు పిల్లలమిట్ట పినవీరభద్రకవి కాలిదాసునినాటకము ననుసరించి శృంగారకాకుంఠల మనునామాంతరముగల శకుంతలాపరిణయమును రచించెను. అది మూఁడాశ్వాసములగ్రంథము. ఇతఁడు గాక, కృష్ణ కవి యొకశకుంతలాపరిణయమును, పిండిప్రోలి లక్ష్మణకవి మఱియొక దానిని, పెద్దాప నాగరాజుమన్యుఁ డింకొకదానిని, రేవులూరి వేంకటాచార్యుడు మఱియొకదానిని వ్రాసిరి. కృష్ణకవి నెల్లూరుమండలము వాడు. ఈగ్రంథము చిలునామిట్ల వాషయ్య యనుకవునాయని ప్రేరణమవలన రచియింపఁబడినది. ఇందు కాకుంఠలములోని పెక్కు పద్యములు చిక్కఁగ భాషాంతరీకరింపఁబడినవి. పిండిప్రోలి లక్ష్మణ కవి గోదావరీమండలమునఁ గుయ్యేటిగ్రామనివాసి. నాగరాజు గోదా వరీమండలాంతర్గత వీరవాసరవాస్తవ్యుడు. ఇందు భారతీకథ యొక్క పగ ననుసరింపఁబడినది. ఈమధ్యకుకవులును ఇంచుమించుగా పదునైది మిదన శతాబ్దినారు. ౧౮౯౦-వ సంవత్సరమున మోక్షిటివిద్వాంసు లగు నిద్వాన్ మాడభూషి వేంకటాచార్యులనారు 'భరతాభ్యుదయ' మను కావ్యమును రచించిరి. ఇయ్యది కాలిదాసునినాటకము ననుస రించి వ్రాయఁబడిన ప్రాథమ్యప్రబంధము. ఈకావ్యములు కాలిదాసుని నాటకమునకు భాషాంతరము లని చెప్పటకు వీలు లేకపోయినను కాకుంఠలకథ ననుసరించి యాంధ్రమున వ్రాయఁబడినకావ్యము లని చెప్పవచ్చును.

సంస్కృతనాటకములను తెనుగుభాషలోనికి నాటకములుగ భాషాంతరీకరించుపద్ధతి పందొమ్మిదవశతాబ్దియంతమునందుఁ బ్రారంభ మైనది. కాకుంఠలమునకుఁ దెనుగున నచ్చుపడినట్టి భాషాంతరములు పెక్కులు కలవు. వీనిలో కాలక్రమముగఁ జూచినచో మొదటిది శ్రీ వీరేశలింగముకవిగారిది.

(కొ. వేం. ల.)

అభిజిత్తి — ఒకనక్షత్రము. శోహిణిస్రక్క నుంచు నది. దక్షిణిగొమార్తె. చంద్రునిభార్య. ఈమె అంజనకన్యఁ దానె చంద్రున కెక్కుడు ప్రేమాస్పద కావలయు నని తప మొనరింప నరిగెను. ఈసమయమును గనిపట్టి కుమారస్వామి యన్నిదైవత్య మగు నక్షత్రము నాస్థానమున నిలిపెను.

అభిధ — ఆలంకారికుల మతమున సంకీర్తార్థమును బోధచేయునట్టిదియు, శబ్దమునం దుండునదియునగు (శబ్దనిష్ఠయగు) నొకశక్తి (వృత్తి). వీరిమతమున పదమునకు వాచ్య, లక్ష్య, వ్యంగ్యము లను మూఁ డిర్ధము లుండును. వానిలో మఖ్య మైనదియు, సామ్యోపసంకీర్త మైనదియు నగునర్థము వాచ్య మనునది; అనఁగా సాధారణముగ లోకములో నేపద మేయర్థమందు వాడఁబడు చున్నదో యది యాపదమునకు వాచ్యార్థము (కావ్యప్రకాశము, ద్విత్వియోల్లాసము). ఇట్టిమఖ్యార్థమును స్ఫురింపఁజేయునట్టివ్యాపారమున కభిధ యని పేరు. దీనిని కావ్యప్రకాశకారుఁడు వ్యాపార మనెను, సాహిత్యవర్పణకారుఁడు శక్తి యనెను, ప్రతాపరుద్రీయ కారుఁడు వృత్తి యనెను. ఇతనిమతమున శబ్దవృత్తులు మూఁడు: అభిధా, లక్షణా, వ్యంజన లనునవి. సంకీర్తార్థగోచర మైనశబ్ద వ్యాపార మభిధ యనఁబడును. అది రెండువిధములు: రూఢిపూర్వక, యోగపూర్వక. భువనము అనునది మొదటిదానికిని, వసుమతి రత్న గర్భ యనునది రెండవదానికిని ఉదాహరణములు (కావ్యప్రకరణము).

భాటమతమునం దభిధ యనఁగా ఫలమును పుట్టించునట్టివాచిక శబ్దగతి వ్యాపారము. దీనికే భావన యని పేరు. ఇది యొక వేలు పదార్థ మని వారియభిప్రాయము. దానిజ్ఞానమునకే ప్రవర్తకశక్తి కలదు. దానియందే భావనాత్వరూపమున విధిశక్తి, యుండును (వాచస్పత్యము).

పదార్థమే వాక్యార్థ మనుప్రాభాకరులమతమున నభిధావృత్తి వృత్త్యంతరముతో మిళిత మగును. భట్టనాయకుఁ డభిధలో దాత్వర్ప వ్యంజనాలక్షణముల నంతర్భవింపఁజేసి వృత్త్యేకత్వము రసస్వరూప మున కంగీకరించెను.

Commentary is undoubtedly of a high order, but dose not explain minor points and is not therefore fully serviceable to young students' — Patankar's Abhijnana Sakuntalam.

1. ఈగ్రంథము కాళిదాసులోని సరస్వతీపత్రికయందుఁ బ్రకటింపఁబడినది.

అభిధమ్మము (అభిధర్మము) — త్రిపిటకము

లనఁబరఁగు జాదులవేదములలో అభిధమ్మ మనునది మూడవ పిటకము. ఇయ్యది సప్తప్రకరణములుగా విభజింపఁబడినది. ఈ గ్రంథము క్రీ. పూ. ౪౦౦ మొదలు ౨౫౦ వఱకును జరగినకాలము నందు వ్రాయఁబడియో నని విద్వాంసులయభిప్రాయము. ఇందలి మొదటిప్రకరణము మొదట వ్రాయఁబడి ననియు, మూడవప్రకరణము చివర వ్రాయఁబడి ననియు నూహింపఁబడుచున్నది. ఈ గ్రంథమునందలి బోధ లన్నియు స్వయముగా బుద్ధునిచే జెప్పఁబడియో నని జాగులయభిప్రాయము. జాదుమతమునకు సంబంధించిన వైతిక తత్త్వము లన్నియు నిందు వివరముగఁ జర్చింపఁబడినవి. మొదటి ప్రకరణమునందు ధర్మములపట్టికయు (ధర్మసంగని), రెండవప్రకరణమునందు ధర్మనిరూపణమును (విభంగ), మూడవప్రకరణము నందు మతములకు మూలాధారములను (కథావస్థ), నాల్గవప్రకరణమునందు వ్యక్తివిశేషములను (పుగ్గలపన్నతీ), అయిదవ ప్రకరణమునందు చిన్నచిన్న వైతిక ప్రకృతులకుఁగల సంబంధమును (ధానుకళ), ఆఠవప్రకరణమునందు వైతికయమకమును (యమక), ఏడవప్రకరణమునందు వైతికస్థితియొక్కయోగ్యవృద్ధియును (పత్రైవ) వర్ణింపఁబడినవి. ఈ గ్రంథ మంతయు పాలీభాషలో వ్రాయఁబడి యున్నది. సర్వాస్తీనాగు లనువారు జాదులలో నొకతగవారు. వారు రేమసిద్ధాంతముల కనుసరిముగా మఱియొక అభిధమ్మమును నిర్మించు కొనిరి. హిందూదేశమునం దీభాగము వశించినది. కాని నీనా దేశమునందు దీనిభాషాంతరము కలదు.

అభిధర్మకోశ వ్యాఖ్య — అభిధర్మకోశ మని వసు బంధునిచే రచింపఁబడిన సంస్కృతకోశ మొకటి యుండెను. అది యిప్పు డెచ్చటను కానరాదు. దానిపై వ్రాయఁబడినవ్యాఖ్యలు మాత్రము నీనా, టిబెత్ దేశములందు కానవచ్చుచున్నవి. దీనికి చైనీస్, టిబెత్ భాషాంతరీకరణము లిప్పటికిని గలవు. ఇందు జాద్య మతసంబంధము లయినవిషయము లన్నియుఁ జర్చింపఁబడెను.

అభిధానచింతామణి — హేమచంద్రచిత్త మైనకోశము. ఇందు జైనసిద్ధాంతములు చక్కఁగ వివరింపఁబడినవి.

అభిధాననిఘంటువు — హేమచంద్రకృత మైన శబ్దకోశము.

అభిధానరత్నమాల — నాలాయుధప్రణీత మగు సంస్కృతనిఘంటువు.

అభిధావృత్తిమాతృక — శృత్తిస్వరూప మెఱుకపఱుచు చిన్నగ్రంథము. ముకులభట్టప్రణీతము.

అభిధేయము — ఇది యొక యర్థవిశేషము. సామాన్యముగ నర్థములు మూడువిధములు: వాచ్యము, లక్ష్యము,

వ్యంగ్యము. కొందఱుమతమునఁ గాత్యర్థ మను మఱియొకయర్థము కలదు. ఈయర్థములలో వాచ్యమునకే యభిధేయ మనునది సామాంతరము. ఒకకల్ప మొకయర్థమును బోధించునపు డట్టియర్థమును బోధించుటలో నాశబ్దమునకు శక్తి యుండవలెను. ఏకబ్దమున కేయర్థమున నీశక్తి యుండునో ఆశబ్దమున కాయర్థ ముగ్ధేయ మనఁబడుచుండును. రామశబ్దమునకు పితరథాపత్నిరూపార్థమున శక్తి కలదు కావున, రామశబ్దమునకుఁ బ్రాసక్తాత్మ ముగ్ధేయ మగుచున్నది. కావున సభేదచే వాచికశబ్దమువలనఁ గల్గునర్థము వాచ్యార్థము లేక అభిధేయార్థ మని చెప్పఁబడుచున్నదిని సారాంశము. అభిధావ్యాపారములనలఁ గల్గునర్థ మగుటచే నిది యుగ్ధేయ మనఁబడుచున్నది.

అభిధేయార్థమునకు సంకేతితార్థ మని సామాంతరము కలదు. ఈయర్థము జాతి, సుగుణము, క్రియ, ద్రవ్యము నని నాల్గువిధములు. ద్రవ్యమునకు యుచ్ఛిచ్ఛ యని సామాంతరము కలదు. ప్రపంచము లోని పదార్థజాతి మంతయు నీమీఁది నాల్గులింగములలో నిమిషిపోవుచున్నది. అం నొక్కటికంటె నెక్కువక నుండుపదార్థములు జాతి యుండిలిగాఁ జెప్పఁబడుచున్నవి.

ఆకారముచే గ్రహింపఁబడినది జాతి యగును. 'గోవు' అను పదము జాతినాచకము. ప్రపంచమున నొక్కటికంటె నధికముగ గోవు లున్నవి. మిష మొకగోవును నొదిలి మిషకొంపము. గోఁక, నీలిపడకలై గల నాల్గుకాళ్లు, కోలములును, గంగకొల మొదలగు నవి కలది గోవు అని మనకు జ్ఞానము కలుగును. కాని నిదివఱకు మన మెఱిగినయాకారముకల మఱియొకగోవును నొదినపుటనుండి మన కది గో వమజ్ఞానము కలుగుచున్నది. కాన గోపదార్థము జాతి యగుచున్నది.

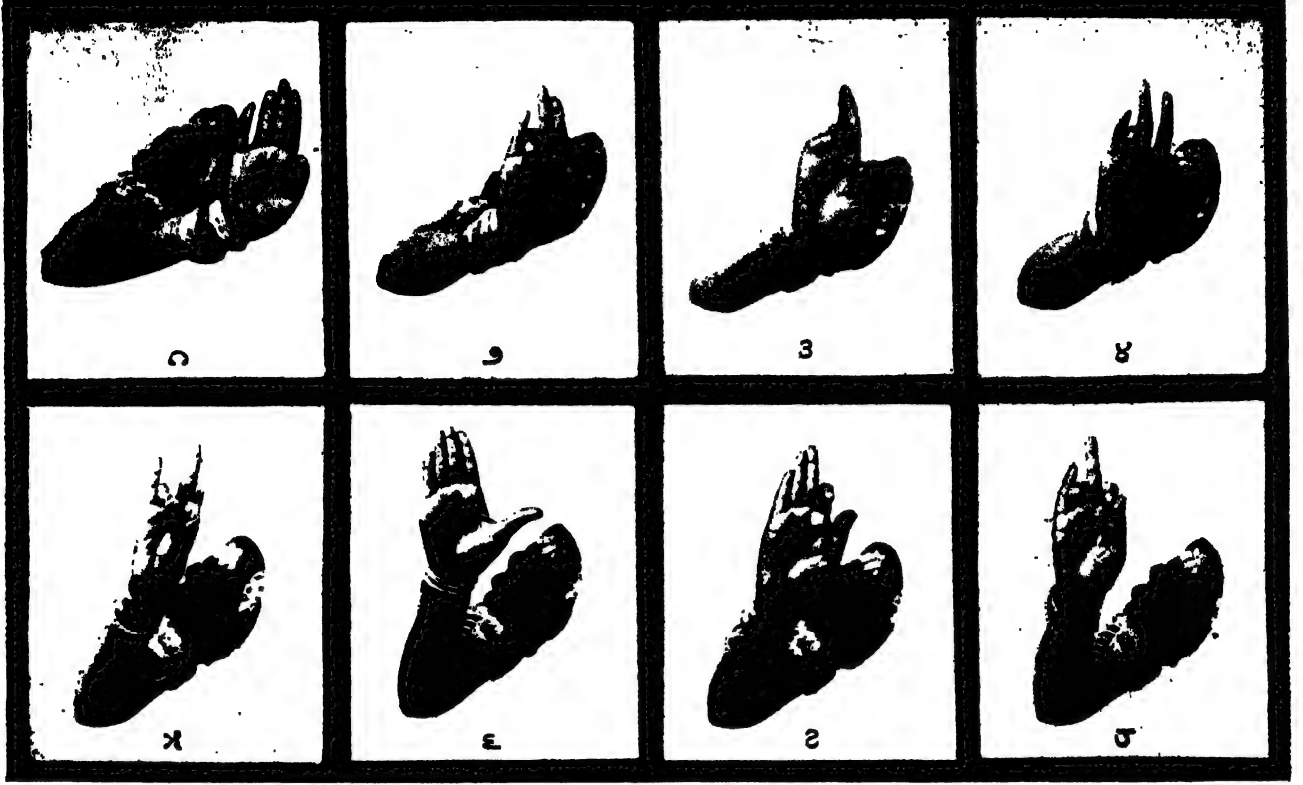
పదార్థమునందలి విశేషమును దెలుపునది గుణవాచక మగును. ఇది సామాన్యముగ విశేషణ మగుచుండును. 'తెల్లనిగుడ్డుము, ఎఱ్ఱని కాగితము, మంచి బాలుడు' అనుపదములలోఁ దెల్లని, ఎఱ్ఱని, మంచి అనుపదవిశేషణములు తద్విస్త్రువులవిశేషములను (గుణములను) దెలుపుచున్నవి. కావున నిందలి తెల్లదనము, ఎఱ్ఱదనము, మంచితనము గుణములు.

పనిని దెలుపునది క్రియావాచకములు. 'వంటవాఁగు' అను పదము వంట చేయువాఁ డనునర్థమును బ్రతిపాదించుచున్నది. వంట చేయుట యొకపని యగుటచే మీఁదిపదము క్రియావాచకము.

ద్రవ్య మనఁగ నొక్కటే పదార్థము. సంజ్ఞావాచకము లన్నియు ద్రవ్యవాచకము లనవచ్చును. వెంకన్న, అచ్చెన్న, కాళి, విజయనగరము మొదలగునవి శేవల మొక్కపదార్థమునే తెలుపును. కావున వెంకన్న మొదలగునవి ద్రవ్యములు.

కాని సిద్ధాంతమునందుమాత్ర మొక్కజాతియందే పదార్థము లన్నియు వంతర్భవించును. కాన గుణము, క్రియ, ద్రవ్యము వేటి

అభినయము

౧. పతాకహస్తము : లక్షణము

అంగుళ్యః కుంచితాంసుస్తా స్ఫుంక్తిష్టాః ప్రస్ఫుతా యన్తి,
స పతాకకరః ప్రోక్షో నృత్యకర్తవితారదైః.

౨. త్రిపతాకహస్తము : లక్షణము

స పతాక త్రిపతాకస్సాస్య ద్విక్రితానామికాంగుళ్యః.

౩. అర్ధపతాకహస్తము : లక్షణము

ప్రసతాక కనిష్ఠా చే ద్విక్రితార్ధపతాకకః.

౪. కర్తరీముఖహస్తము : లక్షణము

అప్యైవ చాపి హస్తస్య తిష్ఠనీవ కనిష్ఠికా,
బహిః ప్రసారితే న్యచే ర్హ కర కర్తరీముఖః.

౫. మయూరహస్తము : లక్షణము

అప్తి న్ననామికాంగుళ్యే స్థిబ్ధే చాన్యే ప్రసారికే,
మయూరహస్తా కనితః కరణికావిచక్షదైః.

౬. అర్ధచంద్రహస్తము : లక్షణము

అర్ధచంద్రకరస్సోఽయం పతాకాంగుళ్యసారణాత్.

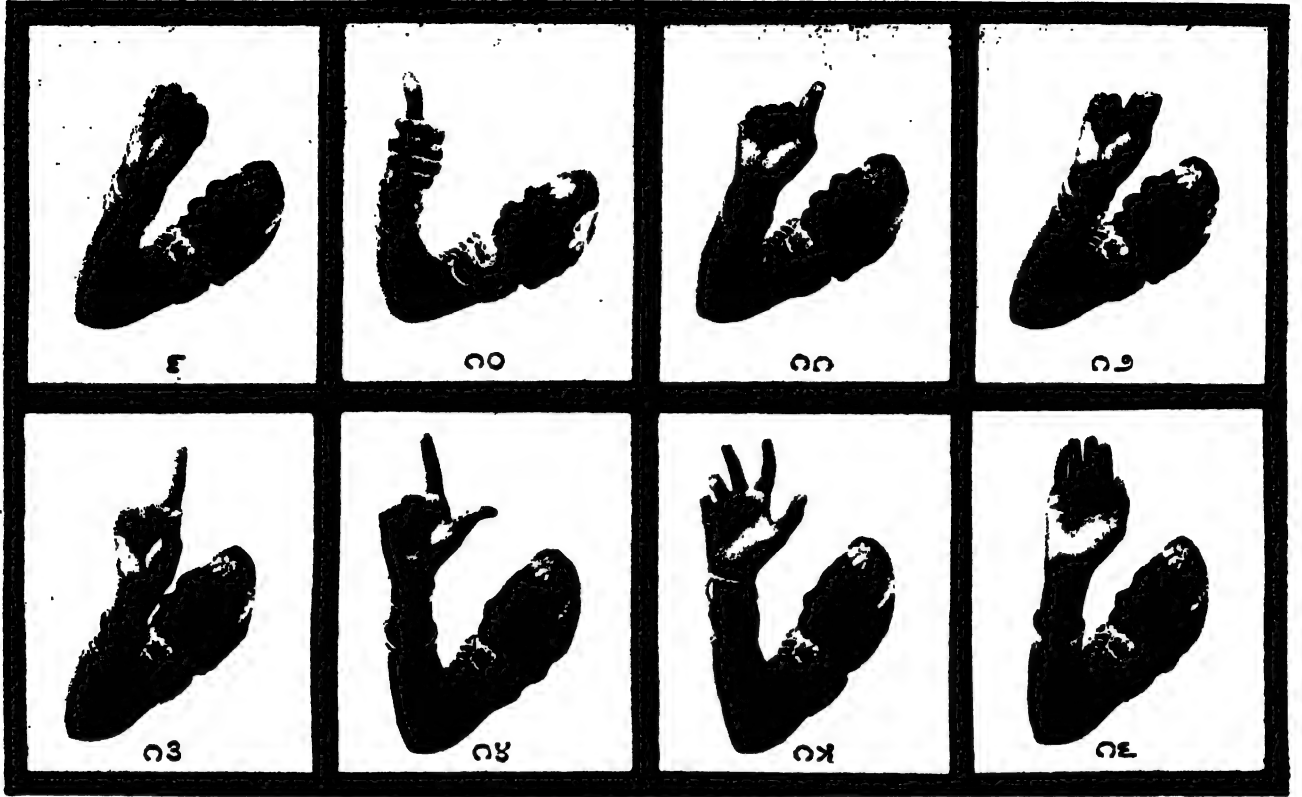
౭. అరాళహస్తము : లక్షణము

పతాక తిర్జనీ వక్ర నామ్నా సోఽయమరాళకః.

౮. శుకతుండహస్తము : లక్షణము

అప్తి న్ననామికా వక్ర పాకసుంపకరో భవేత్.

అ భినయము

౯. ముష్టిహస్తము : లక్షణము

మేళనా దంసురీనాంచ కుంచితా నాం తలాంతరే,
అంసుష్టేనోపరియతో ముష్టిహస్తోఽయ ముచ్యతే.

౧౦. శిఖరహస్తము : లక్షణము

చేమృష్టి రున్నతాంసుష్ట స్స ఏవ శిఖరః కరః.

౧౧. కపిశృంగహస్తము : లక్షణము

అంసుష్టమూర్ధ్ని శిఖరే వక్రీతా యది తర్జనీ,
కపిశృంగకర స్సోఽయం.....

౧౨. కటకాముఖహస్తము : లక్షణము

కపిశృంగతర్జనీ చోర్ధ్వం మిశ్రితాంసుష్టమృగహ,
కటకాముఖహస్తోఽయం కీర్తితో భరతాదిభిః.

౧౩. సూచీహస్తము : లక్షణము

ఊర్ధ్వం ప్రసారితా యత్ర కటకాముఖతర్జనీ,
భవే త్సూచీకరస్సోఽయం కీర్తితో భరతాగమే.

౧౪. చంద్రకలాహస్తము : లక్షణము

నూన్యా మంసుష్టమోక్షేను భవే చంద్రకలాకరః.

౧౫. పద్మకోశహస్తము : లక్షణము

అంసుశ్యో విగళాః కించి క్కుంచితాస్తలనిమ్నగా,
పద్మకోశాభిధో హస్తః.....

౧౬. సర్వశీర్షహస్తము : లక్షణము

పతాకతలనిమ్నత్వా త్పిర్వకీడ్డకతో భవేత్.

యంగీకరింప నక్కఱలేదు. నానియందు శక్తి సంగీకరింప నక్కఱలేదనియు, జాతియందే శక్తి సంగీకరించిన జాలు ననియు నభిప్రాయము. ఉపాధిభేదము ననుసరించి గుణములు వేరుగుచుండును. కాని గుణమూత్ర మొక్కటిగదా యగుచుండును. తెల్లనిస్థులు, తెల్లనిపాలు, తెల్లనికాగితము అనుచోట్ల నన్నింటినుగల తెల్లదనం మొక్కటియే యైనను, స్థులు, పాలు, కాగితము ననుపదార్థములం బట్టి వేర్వేరు అనుభూతము గ్రహణములకము కలుగుచున్నది. ఒక్కటే యగుచున్నది నద్దమునఁ జూచుకొనిన లోకమాదిరిగను (ఉన్న గున్నట్లును), శక్తియొక్కకాంతియందుఁ జూచుకొనినఁ గోలగను గిన్నించును. అంతమాత్రమున నాముఖములు వేర్వేరుని చెప్ప వీలగునా? కాదు. కావున గుణము లన్నియు జాతియం దంతర్భవించుఁ గావున వేర్వేరుగుణములయందు శక్తి యనవసరము.

ఇట్లే క్రియంగూర్చియు గ్రహింపవలెను. సువిపాకము, తంతులపాకము, లఘుపాకము మొదలగు పాకములయందలి పాక ముక్కటియే. ఆక్రమములగు తెల్లము, బియ్యము లఘువులు మొదలగు నానివలన పాకము వేర్వేరు యైనట్లు తోచును. కావునఁ గ్రియ జాతియం దంతర్భవించుచుచే వేర్వేరు క్రియయందు శక్తి యనవసరము.

ప్రకృత్యుపాప జాతియే యనవలెను. పెంకన్న, అచ్చెన్న మొదలగునా రొక్కొక్కరే యైనను వయోవ్యవస్థలచే నాకు మాటు చుండును. అట్లే చిలుకచే బిలువబడిన పెంకన్న యొకయను, బిల్ల నానిచే బిలువబడిననాడు వేరును, ముదుసరి పిరిచినపెంకన్న వేరు నగుచున్నాడు. ఇట్లు వయోవ్యక్తిగతభేదములంబట్టి పెక్కుమంది పెంకన్నలు ప్రసిద్ధు లగుచు నీమొత్తమున పెంకన్నత్వజాతి యుండి తీలును. కావున వ్యక్తియందు శక్తి సంగీకరింప నక్కఱలేదు. ఇట్లు పదార్థ మొక్కజాతియూప మగుటచే నేకవిధమే యని గోచరించి నుజారు లిందే యంతర్భవించును. కావున గుణాదులు పదార్థము లని బ్రమసి యథోపబద్ధిచే తద్వాచికపదములందు శక్తి సంగీకరింప నక్కఱలే దని తాత్పర్యము.

కొండలు క్రియయే శబ్దార్థ మనియు, జాతిగుణద్రవ్యములు క్రియయందే యంతర్భవించు ననియు నిరూపించియున్నారు. ఇయ్యది త్రొత్తిసిద్ధాంతము. ఆలంకారికాగ్రేసరుఁడగు మహిమధిట్టు నిర్మితివేకమున నీమతమును నిరూపించియున్నాఁడు. ఘటమందు ఘటత్వసామాన్య మున్నను ఘటన మను (రెండిటిని (సం) ఘటించు నను) క్రియ లేనిదే ఘటరూపార్థబోధ కలుగఁజాలదు. శుక్లాదికము గుణ మైనను శుక్లత్వమును (తెల్లదనమును) బొందిమిచే నది శుక్లము కాఁజాలదు. వంటనాడు వంటను జేయకుండఁగనే పాచుకొడు కాఁజాలదు. కావునఁ గ్రియయే పదార్థ మని యతఁడు నిరూపించి యున్నాఁడు.

వైయాకరణము జాతినిశ్చయవ్యక్తియందు శక్తి సంగీకరింతురు. 'గోవు' అనునపు డాపదమందు గోత్వజాతియఁ గల దనియు,

నాజాతితోఁ గూడినగోవ్యక్తియే (గోద్రవ్యమే) గూశబ్దమున కర్థ మనియు వారిమతము. సాగతులు తద్భిన్నభిన్నమునందే శబ్దమునకు శక్తి సంగీకరింతురు. దానికంటె వేరుగుదానికంటె వేరుగునది శబ్దార్థము. ఘటముకంటె వేరుగునది పటము. సుముకంటె వేరుగునది ఘటమే కాని వేరుకటి కాదు. కాని ఘటశబ్దమునకు ఘటమే యర్థ మని గోచరించి. ఇట్లే తత్తనతామసారముగ శబ్దార్థము మాటు చుండును. సిద్ధాంతమునమాత్రము జాతియే శబ్దార్థ మని తెలియ వలెను. [మ. వేం. ౮.]

అభినందనం - క్షాంతరాజును ముక్తాపిరసకు నూతనండ్లపిండిపమండి న్యాయసూత్రములకు 'న్యాయమంజరి' యను వృత్తిరచించిన జయంతిభట్టుకుమాగుఁడు; కాంచీబరీకథాసార మను సంపదమైన లఘుకావ్యమును రచించెను. గౌడాశివమండలము మఱి యొకకవి వంగదేశపురాజును యువరాజునరేంద్రుని యాస్థానధీమా ఁమై రామచరితమును మనోకావ్యమును విరచించెను. ఈ యిరువు రభినందుఁడను క్రీ. శ. ౧౫౮౦-౧౬౦౦ మధ్యకాలములో నుండిరి. వీరు కాక యర్వాచీనుఁ డగు నభినందుఁడు నాసిక్కురామాయణమునకు మంచి న్యాఖ్యగూర్చెను.

అభినయము — నటులయితన హృదయ ప్రోధాదిభావము లను శరీరాదీచేద్యులవలన వ్యక్తీకరించుట అభినయము. రామ యాధిష్ఠి రాసులయవస్థలను రంగాదిసాహాయ్యముచే జూపుట అభినయము యొక్క ప్రయోజనము. అభినయమున కనుకరణ మాతశ్శృంగము, లోకమునందుఁ దండ్రితనకుమారుని ముద్దానుట అభినయ మనిపించు కొనను. పితాపుత్రులు కానివారు వారివేషములు వేసికొని, యందుఁ దండ్రితేషము వేసికొనిననాడు కొనుకువేషము వేసికొనిన వానిని ముద్దాడిన నది యభినయ మగును. భవతమునిప్రణీతనాట్య కౌస్త్రుమతమున అభినయము నాలుగువిధములు, ౧. ఆంగికము, ౨. వాచికము, ౩. ఆచార్యము, ౪. సాత్త్వికము (౮-౯). ఇంక వీనినిగుఱించి కొంచెముకొంచెము విచారింతుము.

ఆంగికము:— నేత్రముఖహస్తపాదాదికముల వ్యాపారమువలన మనోవ్యాపారములను దెలియఁజేయుట ఆంగికాభినయము. లోకము నందు జనులు కోపము వచ్చినపు డొకవిధముగను, ప్రేమ యధిక మైనపు డొకవిధముగను, విషాదము కలిగినపు డొకవిధముగను ముఖ వికాసమును, హస్తపాదవిక్షేపములను జేయుట మనము మాచు చున్నారము. ఒకనియొక్క బహిరంగద్రవ్యవ్యాపారమునుబట్టి యతని మనోవ్యాపారమును మనము కనుగొనఁగలము. లోకముంపలి యా శారీరవ్యాపారములను నటులు చక్కఁగ ననుకరణమును జేసినఁగాని ప్రేక్షకులకు రామాదితాదాత్మ్యబుద్ధిచే నానందము కలుగ నేరదు. ఇంతియ కాదు, ఈయంగవ్యాపారములు లోకము ననుసరించి బాలురకు, తరుణులకు, వృద్ధులకు, గొప్పవారికి భృశ్యులకును వేరువేరుగ నుండవలెను. గంభీరుఁ డైననాయకుఁడు దుఃఖ సమయమున బాలునివలె బాపురుమని యెచ్చినచో బాసుగ

నుండునా? ఒకపురుషుడే యొక్క భావమునే భిన్నభిన్న వ్యక్తుల యొడఁ గనఁబఱచుచునపుడు భిన్నాభినయములను జూపవలయును. ఒకానొకపురుషుడు ప్రేయసిని ప్రేమించునప్పుడును, సోపరిని ప్రేమించునప్పుడును, పుత్రుని ప్రేమించునప్పుడును ఒక్కవిధ మైన యభినయమే మాపుటకు వీలు లేదుగదా!

నాటకమునం దాంగికాభినయ ప్రాధాన్యమును జూపుటకు లేదు. ఉదాహరణములను జూపెదను. శాకుంతలనాటక ప్రమాంక ముండిలి యీక్రిందిభాగమును చూడుడు:—

శకుంతలా:— (శృంగారలజ్జం రూపమున)

సఖ్యా:— (ఉభయో రాకారం విదిత్వా, జనాంతికమ్) హలా! శకుంతలే! యద్యత్ప్రత్య తాతః సన్నిహితో భవేత్.

శకుంతలా:— (సరోవమ) తతః కిం భవేత్?

సఖ్యా:— ఇమం జీవితసర్వస్వసాప్యతిశివి శేవం కృతార్థం కరిష్యతి.¹

ఇచ్చట శకుంతల మాధుర్యమున్నది. మాట లాడుటలేదు. కాని యామె అనురాగవ్యంజకము లగు 'ఉన్వీదేభివ, చింతన, ముఖావనమన, సఖిక్షన, వస్త్రాంసులీయకస్పర్శాదీకము' లయిన యంగచేష్టలవలన శృంగారలజ్జ సభీనయించినందున సఖులు కామ భావము తెలిపెను. అట్లే నాయికానాయకులయాకార మనఁగా పరస్పరస్పృహలోకనమువలన వారిభావమును సఖు లెఱింగిరి. కావున శకుంతలాదువ్యంతర వేషములను వేసికొనినవారు, వారిభావము ప్రేక్షకులకుఁ దెలియునట్లు భినయింపవలెను. లేనియెడల నీభాగము ప్రేక్షకులకు రమ్యముగ నుండును.

శాకుంతలమునండిలి యింకొక ప్రసంగమును చూడుడు:—

1. చదువకులసౌకర్యార్థము ప్రాకృత మీయక, సంస్కృతచ్ఛాయయే యాయఁబడినది. అర్థము:—

శకుంతల:— (శృంగారలజ్జ సభినయించుచున్నది).

సఖులు:— (ఇరువురయారకారమునం గని, జనాంతికము) సఖీ శకుంతలా, నాయన యిపు డిచట నుండినయెడల?

శకుంతల:— (రోషముతో) ఉండిన నేమి?

సఖులు:— జీవితసర్వస్వమేని యిచ్చి యాయతిశివి కృతార్థునిఁ జేయుదురు. — [వే. వేం. కాస్త్రీగారి భాషాంతరీకరణము]

2. కొన్ని బాషీతాత్మపాఠములలో నీవాక్యము లేదు. అర్థము:— శకుంతల-అనసూయా! నూదివంటి క్రొత్తదర్భపుడక నాపాద మున స్రుచ్చుకొన్నది. నాచీర కురవకవృక్షముయొక్క కొమ్మం గట్టుకొన్నది దీనిం దీసికొనువఱకును నిలిచి నన్ను చెంటఁగొనిపొందు. (అని విమపెట్టి రాజుం జూచుచు నాలస్యము చేసి సఖులతో చెడలిపోవుచున్నది). — [కం. టి.]

3. సీత-నిజముగా ఏ రప్పుడే గోదానమంగళకార్యమును నెఱవేర్చిన నలుగు రన్నదమ్ములు. మీరు వివాహదీక్షను గైకొనినవారు ఆహా! ఆప్రవేశమునందే యాకాలమునందే నే నిప్పు డున్నట్లున్నది.

లక్ష్మణుడు:— ఈమె వదినెగారు. ఈమె మాండలివదినెగారు. ఈమె మఱుదలు శ్రుతకీర్తి.

సీత:— వత్సా! ఇదిగో నింకొకలె యున్నదే ఈమె యెవరు?

లక్ష్మణుడు:— (స్థిరపడి, నవ్వుచు, మొగము త్రిప్పి, తనలో) - ఆహా! మావదినెగారు నన్ను ఊర్చిశనుగుఱించి యడుగుచున్నారు. సరే. మంచిది. ఆమెను ఇంకొకవైపునకుఁ ద్రిప్పెదను. (ప్రకాశముగ) ఇదుగో మీరు చూడఁదగినది చూడుడు, ఇతఁడు భగవంతుం డగు భార్గవుడు.

శకుంతలా:— అనసూయే! అభినయశుభాచార్య పరిక్షితం మే చరణం, కురవకశాఖాపరిలగ్నం చ వల్కలం, తావత్సరిపాలయత నాం యావ దేవత్ మోచమామి² (రాజాన ముఖలోకయంతీ సవ్యాజం విలంబ్య సహ సభిభ్యాం నిష్క్రంతా).

ఇచ్చట శకుంతల, కాలికి పర్యాపిరము స్రుచ్చుకొనియె సనియు, పర్యోః చెట్టుకొమ్మకుఁ బట్టుకొనియె సనియు వ్యాజము కల్పించుకొని కొంత కాలయాపనము చేసి యితరులకుఁ దెలియనట్లుగ రాజును జూచును. వైచి మాసినయభినయమునకంటె నీని యెక్కువ కష్టము. ఇచ్చట కాలికి పర్వ స్రుచ్చుకొనినట్లును, కొంచు చెట్టునకుఁ బట్టుకొనినట్లును అభినయము చేయుటయేకాక గూఢేష్ట లన్నియు రాజును జూచుటకై కల్పింపఁబడినవ్యాజములు (సాకులు) అని ప్రేక్షకుల కవ్యయమావలననే బోధపడునట్లు నటంపవలెను. ఇది యభినయవిశేషము.

ఉత్తరరామచరితముండిలియీక్రింది ప్రకరణమును చూడుడు:

సీతా:— ఏ నీ ఖలు తత్కృతగోదానమంగళాశ్చత్యాగో భ్రాతరః, వివాహదీక్షితా యయ్యాసు. అనగో జానామి తస్మిన్నేవ ప్రవేశే తస్మిన్నేవ కాలే వత్తే.

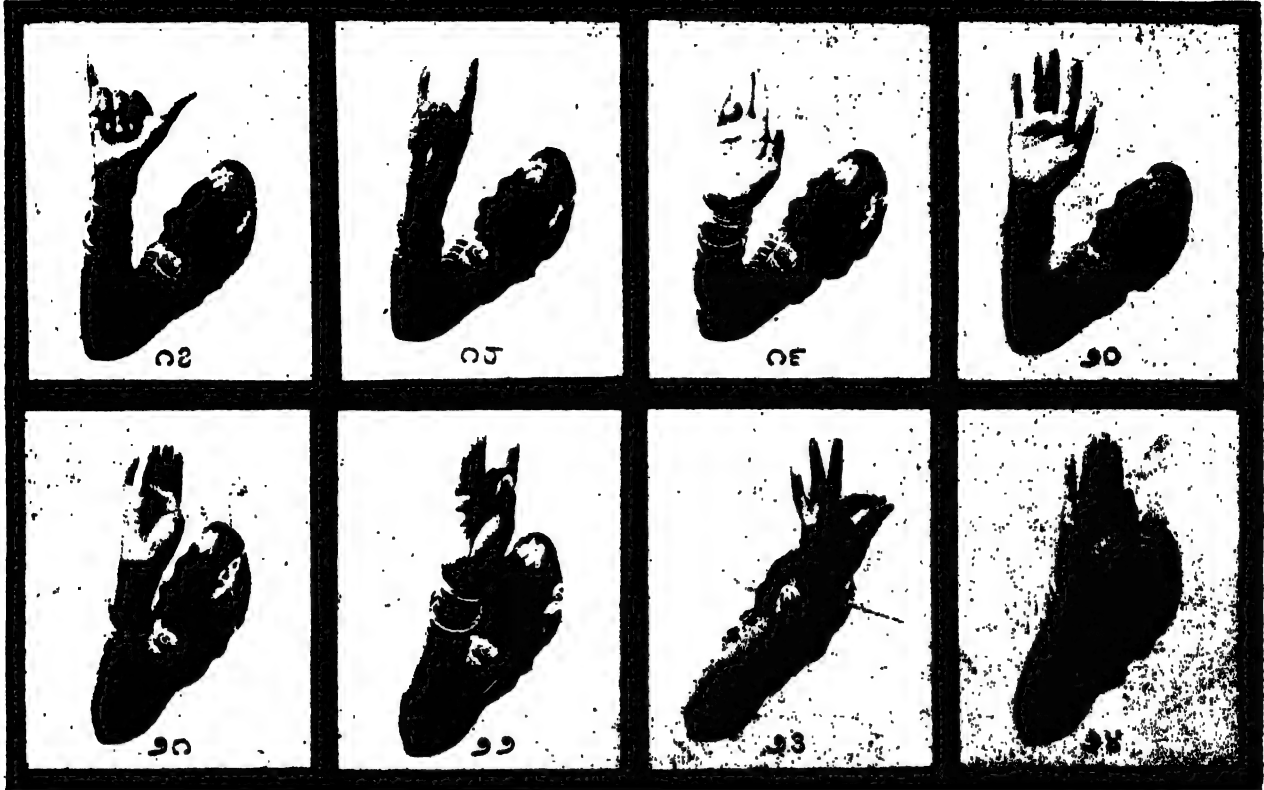
* * * *

లక్ష్మణు:— ఇయ మార్యా, ఇయ మహ్యార్యా మాంఽపి, ఇయం వధూః శ్రుతకీర్తి.

సీతా:— వట్స, ఇయ మప్యపరా కా?

లక్ష్మణు:— (సలజ్జస్థితమ్, అపవాద్య స్వగతిమ్) అయే ఊర్చిభాం పృచ్చత్యాగ్యా. భవసు. అన్యతః సంచారయామి (ప్రకా శమ్) ఆర్యే పృశ్యతాం ద్రష్టువ్య మేతత్, అయంచ భగవాన్ భార్గవః³.

= భిక్షయము

౧౭. మృగశీర్షహస్తము : లక్షణము

అష్టిక కనిష్ఠికాంశుః ప్రసృతే మృగశీర్షకః.

౧౮. సింహముఖహస్తము : లక్షణము

మృగహవామికాగ్రభ్యో మంశుః మక్రితో యః,
శేషః ప్రసారితో యస్మిన్ సింహముఖః కురితః.

౧౯. లాంగూలహస్తము : లక్షణము

పద్మతోశేఽనామికా చ స్పృశ్య లాంగూలతో భవేత్.

౨౦. సోలఃచక్రహస్తము : లక్షణము

కనిష్ఠాద్యౌ వక్రితౌ శ్చే ద్విరభా స్సౌలపద్మకః.

౨౧. చతురిహస్తము : లక్షణము

తెన్దన్యాద్యౌ ప్రయఃస్థాః కనిష్ఠా ప్రసృతౌ యః,
మంశుః సేనామికామారే తిర్యక్చే చ్చతురః కరః.

౨౨. త్రిమరిహస్తము : లక్షణము

మృగహంశుః పంశుః తే తద్దన్ వక్రితౌ యః,
శేషః ప్రకరితౌ యస్మిన్ త్రిమరాభిసహస్రకః.

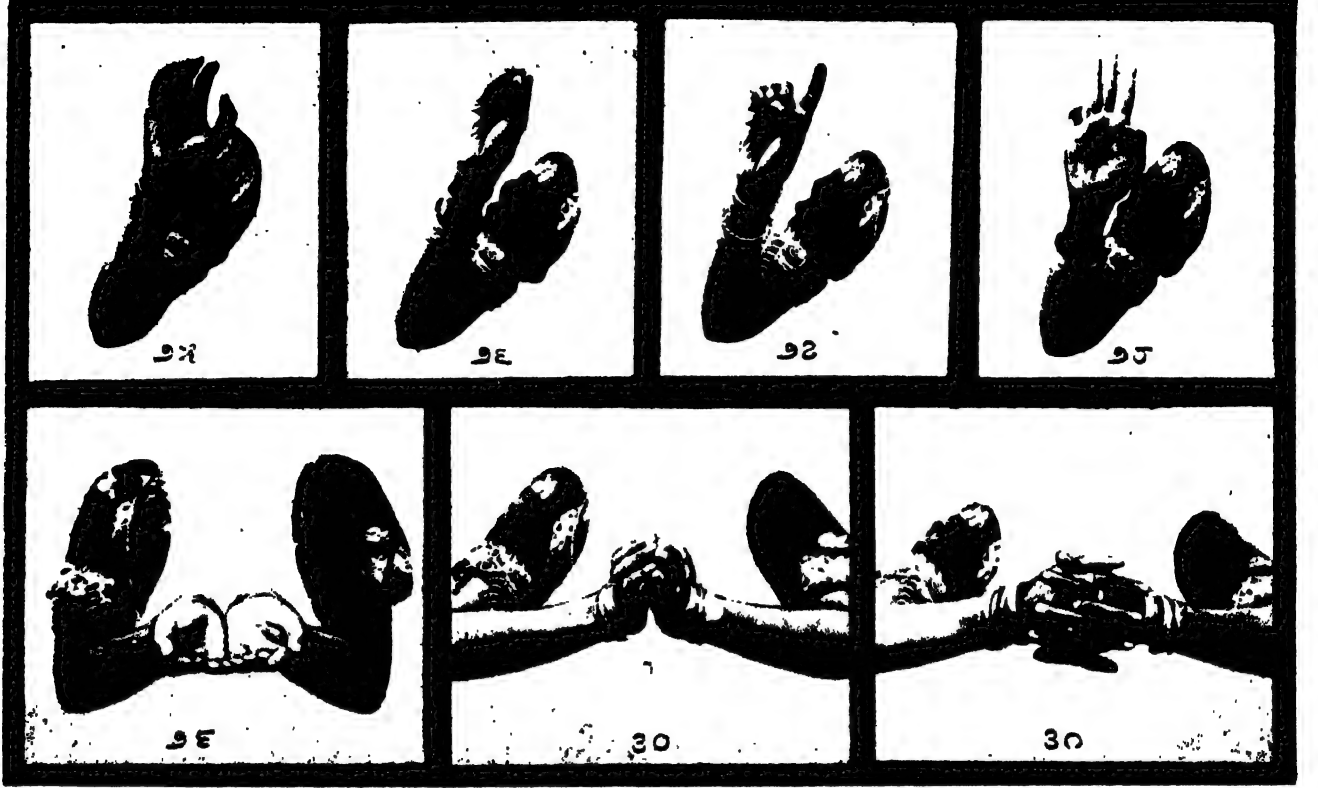
౨౩. హంసాస్యహస్తము : లక్షణము

మృగహద్యౌ ప్రయోగంశుః ప్రసృతౌ విరభౌ యః,
తెన్దన్యంశుః సో హంసాస్యకరః కురితః.

౨౪. హంసాక్షహస్తము : లక్షణము

సర్పశీర్షకరే సమ్యక్ కనిష్ఠా ప్రసృతౌ యః,
హంసపక్షకర స్సోక్షహస్తః.....

అభినయము

౨౯. సందంశహస్తము : లతానాము

పునఃపునః పచ్చికోశే సంక్లిప్తాః ప్రసృతా యన్తి,
సందంశాభిహస్తాఽయం కీర్తితో భరణాగమే.

౩౦. ముకుళహస్తము : లతానాము

అంకుశపంచకం హైవ మిత్యేత్తప్రప్రసృతే,
ముకుళాభిహస్తాఽయం కీర్తితో భరణాగమే.

౩౧. తామ్రమాడహస్తము : లతానాము

ముకుళ తామ్రమాడస్యా ద్విర్వహే క్రితా యన్తి.

౩౨. త్రిశూలహస్తము : లతానాము

నికుంచయిత్వంగుఢంశు కనిష్ఠాంచ త్రిశూలకం.

౩౩. అంజలిహస్తము : లతానాము

పతాకతలయోగ్యగా చంబలిః కర శారితం.

౩౪. కపోతహస్తము : లతానాము

కపోత స్థ కపోజ్ఞేయ శ్చిష్టచూరప్రపార్యశం.

౩౫. కర్కటహస్తము : లతానాము

ఆన్యోన్యస్యావరేయత్రాంకుశో నిర్భుతహస్తయోః,
అంతర్వహిర్యా వర్తంతే కర్కట స్సృజభిభయనే.

ఇచ్చట లక్ష్మణుడు తను నల్ల రన్నులములవివాహకాలపుఁ బటమును జూపుచు నీతా, మాండవీ, శ్రుతిక్షేత్రమును బటమునఁ జూపి యేర్పాడెను. అనభాగ్య యైన ధీర్మర్త్యపటమును సిగ్గుచేఁ జూపక యూరకుండెను. అంత నీత ధీర్మర్త్యపటమును జూపి కరదమునకు 'ఇదిగో నిచ్చట నింకొకయూమె యున్నదే, ఈమె యెవరు?' అని యడిగెను. అంత లక్ష్మణుడు 'వదినెగారు ధీర్మర్త్యనులించి యడుగుచున్నా' రని మనసులో ననుకొని ముసిముసివల్పులు నవ్వి గూమాటను తప్పించి వివాహకాలానంతరువారిభాగమున పరశరామ గర్భభంగప్రకరణమునకుఁ బోవును. ఇచ్చట కేరద మాడినప్పటి నీతిముఖవికాసమును, లక్ష్మణునిమనోభావమును దెల్పుముసిముసివగవు లును నలులు మాపలేకపోయినయెడల నీకథాభాగమునది స్వాతస్య మంతయు వ్యర్థ మగు ననియు, నట్టియభినయము లేనినాటక ప్రసక్త్య సము రసము లేనిపిప్పికంటి పనియుఁ జెప్పవలసియున్నది.

ఈ గూంగికాభినయమును నాట్యకాస్త్రకారు లనేకవిధ ములుగ విభజించియున్నారు. అంగికాభినయము మాండవినములు : శారీరము, ముఖము, చేష్టాకృతిము. మొగము గాక శరీరముయొక్క యితరభాగములవలనఁ గానవచ్చునది శారీరము, ముఖరాగములవలనఁ గానవచ్చునది ముఖము, క్రియాగూఢముగఁ గానవచ్చునది చేష్టా కృతిము. ఇందు ముఖరాగాన్నియు శ్రేష్ఠ మైనది చెప్పఁబడినది:-

'కాఖాంగోపాంగసంయుక్తః కృనోఽవ్యభీనయ స్ఫురః, ముఖరాగవిహీనస్తు తైన శోభాన్వితో భవత్.'

శారీరాభినయోఽప్యోఽపి ముఖరాగసమన్వితః, దిస్వజాం లభ్యతే శోభాం రాత్రా వివ నిశాకరః.

నయనాభినయోఽపి స్యా న్నానాభావనస్ఫుటః, ముఖరాగాన్వితో యస్తా న్నాట్య మత్ర ప్రతిష్ఠితమ్!'

మనస్సునందలి భావములు మాటనకొలదియు ముఖముమీది వికారములు (రాగములు, రంగులు) మాటుచుండవలెను. ముఖము హృదయప్రతిబింబమును జూపునట్టి యద్దము. హృదయభావములు ముఖముమీదిను జూపఁగల్గిననటుఁ డతిశ్రేష్ఠుఁడు. మనస్సునందలి భావములు మాటనకొలదియు ఒక్కక్షణములో ముఖరాగములు మార్చవలసియుండును. ఇందులకు మననాటకములలోనుండి రెండు ఉదాహరణములు తీసికొందుము.

౧. కాకుంఠలనాటకమునందలి పంచహంకమున, శకుంఠల రాజశౌద్రకు వచ్చి నిరాకరింపఁబడినప్రకరణమునందు, ఆమెను

స్వల్లోఁ గ్రుముగ ఆకురతి (రాజ తన్ను గౌరవించునో గౌరవింపఁజొ యున్నశంక), నిరాశ, కోపము, దుఃఖము అను మనోవికారములు కథాసందర్భమునుబట్టి యుత్పన్న మగును. ఆమెముఖముమీదఁగూడ నీవికారములప్రతిబింబములు ప్రేక్షకులకుఁ గానరావలయును. అట్లు మాపలేనివటుఁగి శకుంఠలజేషము వేసికొనినయెడల నాటకముయొక్క మూడుసంకులశోభ తగ్గ ననియే చెప్పవలెను.

౨. ఉత్తరరామచరితమునందలి మాండవయంకమును విశేషముగ నిందునుగుఱించి గమనింపవలయును. ఆండు రామునకుఁ గానరాకుండు నీతి గూఠనియాలాపములను వినుచుండును. అతఁడు మార్కషపోయి నపు డాతనిని, ఆతనికిఁ గానిపంపకుండు మట్టుకొనును. ఈయొక్క రంగమం దామెమనస్సులో కెన్నియో భావము లుదయించును. ఈక్రిందిసందర్భమును గామయః:-

నీతా:- అహో! ఉద్భ్రాంతాస్మి.

* * * *

నీతా:- బహుమానితాస్మి పూర్వవిరహే నిరవధి రితి, హా హితాస్మి.

* * * *

నీతా:- (సోద్యం తమసా మాక్లవ్య) హా భగవతి తమనే! గచ్ఛతీదానీ మార్గపుత్రః. కిం కరోమి.

* * * *

రామః:- అస్తి చేదానీ మశ్యమేషసహధర్మదారీణీ మే.

నీతా:- (సాక్షేపమ్) ఆర్యపుత్ర! కా?

నాసంతి:- పరిణీత మపి కిమ్?

రామః:- సహి సహి హిరణ్మయీ నీతాప్రతికృతిః.

నీతా:- (సోచ్ఛ్వాసాస్తమ్) ఆర్యపుత్ర! ఇదానీ మపి త్వమ్. అహో ఉత్థాతిత మిదానీం మే పరిత్యాగశల్య మార్గ పుత్రేణ.

* * * *

తమసా:- (సస్థితస్మీహర్షం పరివ్యభ్య) అయి వత్సే! ఏవ హతా స్త్రీయతే.

1. అంగోపాంగములతోఁ గూడుకొనియున్న కాఖా(అంగికా)భినయము చక్కఁగఁ బ్రదిర్శింపఁబడినను ముఖరాగము లేనిది శోభింపదు. శారీర భినయము కొలదిగా నున్నప్పటికిని ముఖరాగముచేఁ గనఁబడు ముఖరాభినయ మున్నయెడల, రాత్రిపూటఁ జంద్రునివలె రెట్టింపుశోభ కలుగును. శేత్రాభినయము ముఖరాగముతోఁ గూడుకొనినయెడల నన్ని భావములను, రసములను అది స్పష్టపఱుపఁగలదు. కావుననే నాట్యము దీనియందు నిల్పఁబడినది (నాట్యమునకు నిది మూలాధార మని భావము) [భరతాచార్యకృత నాట్యకాస్త్రమ్ - (బొంబాయి నిర్ణయసాగర ప్రతి) అ. ౮., శ్లో. ౧౪౩ - ౧౫౧].

నీతా :— (సలజ్జమ) పరిహాసతాప్త భగవత్స్యః.

ఒక స్త్రీకి తన భర్త యింకొక స్త్రీని వివాహము చేసినాననేమో యన్న సంగత్యము కల్గినప్పు డామె ముఖముమీద నుండు వికారమును, ఇంకొక స్త్రీని చేసినానలేను, తనయందుగల స్త్రీమనోబలబలంగాను ప్రతిమనే మోచి సంగోషించుచున్నాడని విన్నతిరువాత నామె ముఖముమీదను గనబడు వికారమును అభినయింపలేనిటుండు నటుండే కారణని చెప్పవలెను.

ముఖరాగము స్వాభావికము, ప్రసన్నము, రక్తము, శ్యామము అని నాలుగువిధములు (౮ - ౧౪౫). మార్గస్థాదిభావరూపమునకు స్వాభావికమును, అద్భుతహాస్యశృంగారములకు ప్రసన్నమును, పీడ రౌఢ్రకరుణమదాదికములకు రక్తమును, భయోనశీభీష్ణములకు శ్యామమును అను ముఖరాగము నుపయోగింపవలయు నని భరత చార్యులయభిప్రాయము (౮ - ౧౪౬ - ౮).

అంగికాభినయము మరల రంపవిధములుగ విభజింపబడినది : మహంగాభినయము, ఉపాంగాభినయము. శిరస్సు, హస్తములు, ఉదము, పార్శ్వము (ప్రక్కలు), కటి (పిఱుడు), పాదములు అనునవి మహంగములు. నేత్రములు, శ్వాస (కనుబొమ), నాస, అధరము (పెంపి), కపాలము (చెక్కిరి), చురుకము (గిడ్డము) అనునవి ఉపాంగములు. ప్రత్యంగము లని యాఱు కలవు : మాత్ర, బాహువు, వీపు, కడుపు, తొడ, పిక్క, కండలు మణికల్లు, మోకాళ్లు, మోచేతులుమాడ ప్రత్యంగము లని చెప్పెదరు.

ఈ ప్రకార మంగము లన్నియు విభజించి యొక్కొక్కయంగము యొక్క చలనభేదములను నాట్యగ్రంథకారులును, అభినయగ్రంథకారులును విశేషముగ వర్ణించియున్నారు. అవి యసంఖ్యములు. హస్తభేదములు మూడువందలకు పైచ్యుగ నున్నవి. వాని లన్నిటిని నిచ్చుట నుదాహరించుట యనావశ్యకము. దీక్షప్రదిర్శనముగఁ గొన్నింటిని జెప్పెదము.

1. నీత :— అయ్యయో ! పిచ్చిదాన పైతిని.

నీత :— పూర్వవిరహమున గౌరవింపబడితిని. ఇప్పటివిరహము నిరవధిక మనినతోడనే వాప్రాయము లెగిరిపోయెను.

నీత :— (దిగులుతో గట్టిగ తమనను బట్టుకొని) ఓభగవతి తమసా ! నాప్రాణేశ్వరులు చెల్లెడరటవ్వా. ఏమి చేసెదను ?

రాముడు :— అయినను, అశ్వమేధక్రతువులూ నాకు సహధర్మచారిణి యున్నదిగదా.

నీత :— (ఉత్తలపాటుతో) ప్రాణేశ్వరా ! ఆమె యెవరు ?

వాసంతి :— వివాహముకూడఁ జేసికొంటిరా యేమి ?

రాముడు :— లేదు లేను. బంగారముతోఁ జేయబడిన సీతాప్రతిమ.

నీత :— (నిట్టూర్పు విడిచి, కన్నీటితో) ప్రాణేశ్వరా ! మీ కిప్పుడు నామీదను దొర్లితి యనురాగము పోలేదు గదా ! నిశ్చయముగా నాహృదయములోనుండి మీయంతట మీరే పరిత్యాగకల్యమును దెకలించిరి.

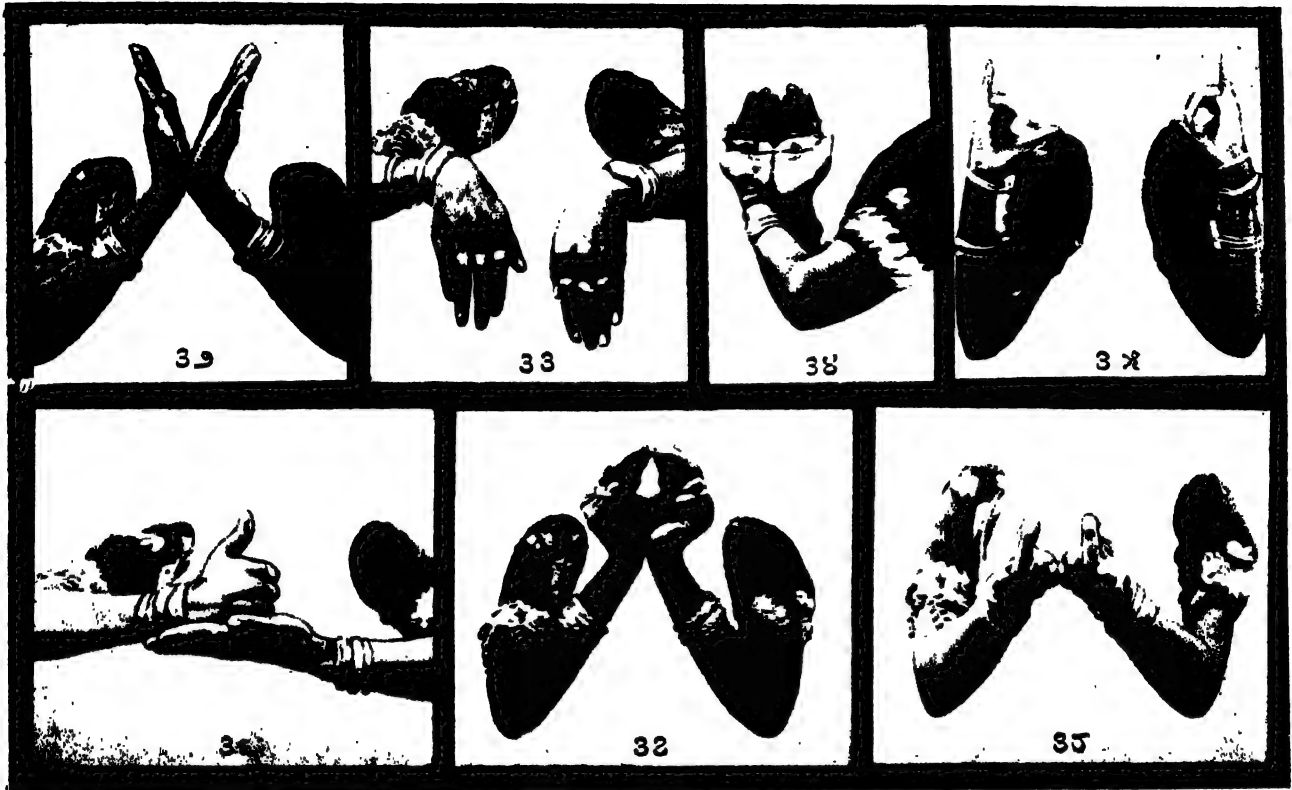
తమస :— (స్నేహస్రవులు రాల నవ్వునుఁ గాఢించుకొని) కుమారీ ! ఇది యాత్మస్తుతి కాదే ?

నీత :— (పిట్ట దోపఁ గ్రిందు చూచుచు స్వగతముగా) భగవతి తమస నన్నుఁ బరిహాసము చేయుచున్నదిగదా ! [వా. వా.]

చేతివ్రేళ్ల నన్నిటిని నాచి అంగుష్ఠము మిగిలిననాల్గువ్రేళ్లను తాకునట్లు ఉంచినయెడల నది పతాకహస్త మనిపించుకొనును. పతాక హస్తమందలి యనామికను వంచిన శ్రీపతాకహస్త మగును. పతాక హస్తమందలి యనామికానిష్ఠికలను వంచిన ఆర్ధపతాకహస్త మగును. కొన్ని హస్తముల ప్రతిమలు వేటొకపుంయందుఁ జూపబడినవి. వానిని జూచిన వేర్వేలు హస్తముల లక్షణములు తెలియగలవు. ఏయేహస్తము లేయే ప్రసంగములప్పు డివయోగింపవలసినదయు నాట్యశాస్త్రమునఁ జెప్పబడినది. అనాహాసము, అవతరితము, విపర్జనము, ధారణము, ప్రవేశము, ఉన్నామనము, ప్రణామము మొదలయిన ప్రసంగము లందు శ్రీపతాకహస్తము నుపయోగింపవలెను.

పతాకహస్తములలో నొక్కొకటి నానాకథలలో వినియోగింపబడినపుడు, వర్ణగ పార్శ్వ గాఢోముఖ పరాజ్యుభౌతాన త్ర్యేత్ర చంచూచించలత్వైదభేదములచే భావభేదములు సామాన్యకుల హృదయమునకు గోచరింపజేయుటయు. పతాకమునకు వినియోగము — ప్రహేళికాహస్తము, ప్రతాపహస్తము, ప్రహర్షహస్తము, గర్వహస్తము మొదలగునవి. అందుఁ బ్రహేళికాహస్తమునను పతాకము హృదయ లగ్నతలమై కొంచెము కింపించునట్లుండువలయు. ప్రహర్షాభినయమున గోమాంచనములుగాను ప్రకృతివలయును. శేష నాదియను గర్వాభిమన పార్శ్వమునందీ పార్శ్వమునకుఁ దెచ్చుచు లూటాభిముఖముగా నైభాగమునకుఁ జేరవలయును. ఉభయహస్తముల పతాకము నన్నివర్ణ భాగభావవ్యవస్థాధికములఁ బ్రయోగింపనగును. ఉభయహస్తపతాక కరణముచే నన్నిజ్వాలలలో నూర్ధ్వగమనముగా, జలధారలలో నధోగమనముగా, పుష్పవృష్టిలో నూర్ధ్వముకూడ ముంచుకొని యంగుళుల కిగోళికమున క్రమముగా నధోముఖహస్తమై యంగుళుల యధోగమనము నభివలయును. కావునఁ బతాకాదుల నూర్ధ్వదిస్థిభేదములచే నపస్తాభేదముల నభివయింపఁదగును. నంది కోపారాదులమతమున హస్తాద్యభినయము నాట్యమునకుఁ గేవల మంగరూపము గాక నృత్ర

అభినయము

39. స్వస్తికహస్తము : లక్షణము

పతాకము స్పర్శియుక్త నిరము న్నణిబంధనము,
సంరూపేన స్వస్తికాగ్రా.....

33. డోలహస్తము : లక్షణము

పతాకలఘ్రాణుదేశేణి డోలాహస్తాయ మన్యతే.

38. పుష్పపుటహస్తము : లక్షణము

సంస్థిప్తకరణే సర్పశిష్టే పుష్పపుటం కరం.

34. ఉత్పంగహస్తము : లక్షణము

అప్యోన్యపాహుమాలసౌ మృగశిర్షకణాయది,
ఉత్పంగనామ హస్తోఽయం కీర్తితో భరతంగమే.

31. నివలింగహస్తము : లక్షణము

వామేఽన్ధచంద్రే విన్యస్తే శ్చిఖి శ్చివలింగకః.

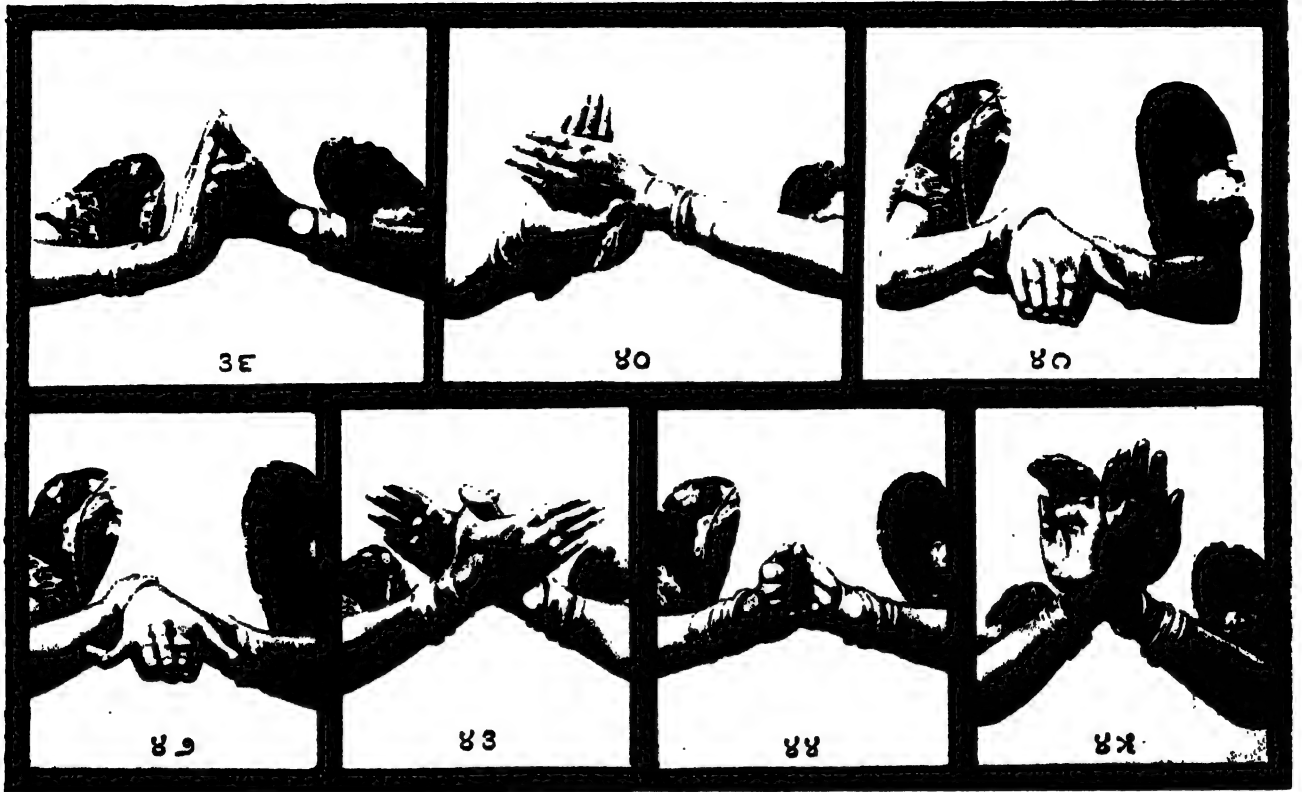
32. కటకానర్ధనహస్తము : లక్షణము

కటకామృగము హస్తోన్యస్తేకా న్నణిబంధనా,
కటకాన్ధవాన్యస్యా నితి నాన్యవిద్ విను.

35. శకటహస్తము : లక్షణము

శ్రీమహామన్యహంస్య ప్రసారాన్యకమో భవేత్.

అభినయము

౩౯. శంఖహస్తము : లక్షణము

శిఖరాన్తర్గతాంసుఘ్న ఇతిరాంసుఘ్నసంగతా,
తర్జన్యావ్యాయాతాః శీఘ్రై శృంఖహస్తం ప్రకీర్తితః.

౪౦. చక్రహస్తము : లక్షణము

యాత్రాధవంత్రై తిర్యక్ శౌచవనోన్యతరంపుశ్చ,
చక్రహస్తస్స విశ్లేయః.....

౪౧. కూర్మహస్తము : లక్షణము

కుంభితాగ్రాంసుశీఘ్రై తిక్తిత్రాంసుఘ్నసంగతా,
కూర్మహస్తస్స విశ్లేయః.....

౪౨. మన్యహస్తము : లక్షణము

కరవృక్షోవరి న్యస్తో యత్ర హస్తస్త్యహోమఖిః,
కించిత్ర ప్రసారితాంసుఘ్నకన్ధిహ మత్స్యహమాకః.

౪౩. గరుడహస్తము : లక్షణము

తిర్యక్తలస్థితా వర్ణవంత్రా వంసుఘ్నమోగతా,
గరుడః.....

౪౪. వరాహహస్తము : లక్షణము

మృగశీర్షే త్యేవ్యవర్ణైః కన్ధిహితో యః,
కవిష్టాంసుఘ్న నానోగ్ధా వ్యూహాః పర కలితః.

౪౫. నాగబంధహస్తము : లక్షణము

సృశీర్షే న్యస్తకా చే న్నాగబంధ ఇతీరితి.

మునకుఁ బ్రధానభూతముగా గ్రహింపఁబడును. దిక్పరివర్తనముగా బృహస్పతిమతమునఁ బతాకహస్తనియోగమును చెప్పుచున్నాము. దానిని పైనుండిచిన భరతమతమునోఁ బోల్పిచూచిన నాట్యస్మృతి భేదములచేఁ బ్రత్యక్షిక్రియాభేద మేర్పడును. గురుమతమునఁ బతాక కర్తములు :—

“స్వర్ణ దేహీలివచనే నిమంగస్య నిచర్మనే,
వీభాఙ్మం ప్రనేశభావేఽపి వికారే చాంగరాగి.”

అత్తాభి శబ్దే చాపి సూక్ష్మభావనిచర్మనే,
సృపశ్రేణ్యభావే చ గాఢాలింగనభావనే.
ప్రసాపే శిష్టమాఽపి పరిహారనిర్మలమే,
మంచార్థే సలిలే సింధా శీతే స్పృకుందితి..

తత్రస్థితిమనసే తాదృశ్య స్వకృత్రిక్రమే,
ఏవం పతాకహస్తస్య వినియోగః ప్రకల్పితః.”

భరతమతమున రసభావభావకముగా నాంగిక ముద్రలు. సంక సుర్యాదిమతమున నాంగికము లాస్యమున కుపసంగిక మును.

ఈలూనుననే శేత్రాదికములకును నియమాలుగ గలవు. నట్యునియముల నన్నిటిని శేర్మ్యకామము ముందఁ జేరి కాని, రామాతాదాత్మ్యమును జెందిక మనఃప్రకృతిచే గాక చల మిట్టి నియమములప్రకార మభినయము చేయఁబోయిన నది యొకా నొకప్పుడు కృత్రిమాభినయ ముననే కాని స్వాభావికముగ నుండును. నటునకుఁ బ్రసంచజ్ఞాన ముండి లోకవ్యవహారము ననుసరించి యభినయము చేసినచో నది శ్రేష్ఠకమనోరంజనము చేయఁజేకాని కృత్రిమాభినయము చేయఁబాలగు. కావుననే భరతాచార్యులచే నిర్ణయ విశేషములను చెప్పిచెప్పి చివరికి నిట్లు ప్రాసించిరి :—

“యాని శాస్త్రాణి యే ధర్మా యాని శిల్పాని యాని క్రియాః,
లోకధర్మప్రవృత్తాని నాట్యమి త్యభిసంజ్ఞితానీ. ౧౨౮
న చ తక్యం హి లోకస్య స్థావరస్య చరస్య చ,
శాస్త్రేణ నియతం కర్తుం నానాచేష్టానిధిం ప్రతి. ౧౨౯
నానాశిలాః ప్రకృతయాః శీలే నాట్యం ప్రతిఫలితమ్,
తస్మాల్లోకప్రమాణం హి జ్ఞేయం నాట్యం ప్రయోక్తృభిః. 1”
(౨౧-వ అధ్యాయము)

రవివర్ణాదిచిత్రకారులచేఁ బ్రతిపఁబడిన రాధామాధవాదిపటములవల్లను, ఇటీవల వాడఁబడుచున్న బైస్కోపుపటములవల్లను అభి

నయము కొంతవఱకు శేర్మ్యకావనయ్యను. కాని నిజ మైనయభినయమును శేర్మ్యకావనమే నన్న లోకమందలి ప్రజలయాచరణమును చూచియే శేర్మ్యకావనమే. శ్రేయ మెచ్చుగ నున్నప్పుడు తల్లి తన చంటిబిడ్డ నెట్లు ముద్దాడినో, శోకవిషాదసంతాపసమయములలో ముఖవికాసము లెట్లు మాటునో తెలిసికొనవలయు నన్న నట్టిసందర్భముల లోకమనందుఁ జూచితీయవలయును. ఎన్నిపటములను జూచిన కేమి? కావున నాటకాభినయములో నటునకు, శేర్మ్యనవిద్యకంటె లోకానుభవమే యెక్కుడు ఉపయోగకారి యగును.

వాచికాభినయము :— నటుఁడు శరీరాభినయమువలనఁ జన భావములను తెలుపుట గాక వాక్కువలనను తెలుపును. గ్వనిభేదము చేతను, కాకుభేదముచేతను, విరామభేదముచేతను ఒక్కవాక్యముననే వేఱువేఱుతాత్పర్యము లేర్పడును. కావునఁ బాత్రమునకుఁ దగినట్లును, సందర్భమునకుఁ దగినట్లును మాట జూపవలయును. ఉపన్యాసములఁ జేయుచు క్తలకును ఈయభినయ మావశ్యకము. నాటకము లోకవ్యవహారప్రతిబింబము గనుక పాత్రములనుబట్టి వారిభావము మాటు మింహులె నని సంస్కృతనాట్యశాస్త్రకారులమతము. కాని యిచ్చుట లోకలిశేషము చెప్పవలసియున్నది. శౌరసేన్యాది ప్రాకృతిభాషలు నాటకములలోఁ బ్రాక్రొచితముగ వాడవచ్చు నని చెప్పి, బుద్ధరాంధ్ర ప్రదిపభాషలు నాటకమున విషేధింపఁబడినను వైకల్పికముగా స్థానోచితముగా వాడవచ్చు నని భరతుఁడు చెప్పియున్నాఁడు :—

“న బర్హకరతాంధ్రప్రదిగాన్యాసు జాతిషు.

నాట్యసాహిత్యం కర్తవ్యం కాన్యం భాషాసమాశ్రయమ్.

జాతి ష్యేతాసు సర్వాసు మధాసు ద్విజసత్తనాః !,

శౌరసేనీం సమాశ్రయ్య భాషా కార్యాసు నాటకే,

అప్రసాధినితః కార్యా వేళభాషా ప్రయోక్తృభిః.”

శాకుంతలనాటకమునందు శార్దూలని దువ్యంతసంభాషణములో మొదట శార్దూలరవుఁడు శాంతముగ మాటలాడి విదిపఁ గోపముతో మాటాడును. ఆ రెండుసమయములందలి యాతనిధ్వని వేఱువేఱుగ నూనవలెను. మేస్సెపియరుకృతమయిన జూలియస్సీజరునాటకమునందు జూలియస్సీజరు చనిపోయినతరువాత నాతనినిగుఱించి చెప్పగా, అంటూని బ్రూటసు నధిశేసించుచుఁ జెప్పుచు (‘Brutus is an honourable man’) ‘బ్రూటసు మర్యాదాయుక్తుఁడు’ అని మూఁడుసారులును ఈవాక్యమును

1. ఏశాస్త్రములు, ఏధర్మములు, ఏశిల్పములు, ఏక్రియాలు లోకధర్మమును అనుసరించి యుండునో దానిని నాట్య మందురు (౧౨౮). స్థావరజంగమాత్మక మైన లోకముయొక్క చేష్టావిధుల నన్నిటిని శాస్త్రముచే నరికట్టుట సాధ్యము కాదు (౧౨౯). ప్రకృతులు పెక్కుశీలములు కలవి, శీలమునందే నాట్యము నిర్మియున్నది. కావున, నాట్యమునకు, లోకమే ప్రమాణ మని నాటకములను బ్రదిర్పించువారు తెలిసికొనవలెను (౧౩౦).

2. నాట్యశా, అ. ౧౩., శ్లో. ౪౪-౪౫.

మూడువిధముల నుచ్చరింపవలయును. అట్లుచ్చరించిన గాని యందలి యర్థవిశేషము ప్రేక్షకులకు బోధపడనేరదు.

అహార్యభిషేకము:— అహార్య మనగా నేపథ్యవిధానము. శేవలము వేషముచేతనే పాత్రమనోభావముల సామాజికలహృదయమున కంపించేయుట యాహార్యభిషేకము; అనగా నటులను నారి నారి ధూమికలకుఁ దగినట్లుగ వస్త్రధూషణలచే నలంకరింపఁ జేయుట. ఇందులకు తమకాలమునందలి వస్త్రధూషణములజ్ఞాన మాత్రమే మునుటయే కాక, పూర్వకాలమునందలి యుపనయపకమయ్యగులవస్త్రధూషణలజ్ఞానమును గొంతవఱకుఁ గలిగియుండవలెను. మాటలమాధన నాటకమునందలి అభివ్యక్తియుఁ గల, కలలకుండుల మొదలయిన ధూమికలకు వేషములు వేయుటకై తాంత్రికమతమునారు పూర్వము వేసికొనునట్టి వేషముల నెఱుంగవలయును. అట్లే ప్రశోభచంద్రోదయమునందలి పాత్రములను సంగరించుటకు నందు వర్ణింపఁబడిన మతములనా నెట్టిగుఱులు మొదలయినవి గరించుచుండినో తెలిసియుండవలెను. లేనియెడల వేషములు శోభింపనేరవు. రంగాలంకారము లన్నియు, రంగముమీఁదిను సూచకము వనజలపద్మతాగు లన్నియు నిప్పటివారిచేఁ బ్రదర్శింపఁబడుతెరలు మొదలగునవియు నాహార్యభిషేకమునకు సంబంధించినవియే.

సాత్త్వికాభినయము:— సాత్త్విక మన మనస్సత్త్వికమచే నిర్వర్తించఁబడుచున్నది. సాత్త్వికాభినయ మనగా రసవిచ్చత్తిని గలిగించు విభావ స్థాయి సంచారి సాత్త్వికభావములను ఆనుభావములచే సామాజికల హృదయములకుఁ దెల్పదాభవముల నుద్ఘోషింపఁజేయు ప్రక్రియ. కావున సాత్త్వికాభినయమున నాయికానాయక ప్రకృతులను మనోవృత్తియపములను నడపివేషములలోని సిద్ధభావము లగు రతి, శోకము, ఉత్సాహము, భయము, విస్మయము, క్రోధము, నెగవు, జానుష్యమును, నిర్వేదాదు లగు ముప్పదిమూఁడును, ప్రంభప్రశయాదు లగు నెనిమిదియు ననుభావములచేఁ జూపఁబడెను. అనుభావము లనఁగ క్రియలు. ఉదాహరణముగాఁ గ్రోధమున — వికృష్టనాసాపుటము, ఉద్యుత్తనయనము, సలపిష్టోష్ణపుటము, గండస్ఫురణము మొదలగు నవి యనుభావములు. వీనిచేఁ గ్రోధభావము నభినయింపవలెను. ఇట్లే శంకకు — ముహుర్ముహుర్గతలోకనము, అవకుంఠనము, ముఖశోషణము, జిహ్వపరిలేపనము, ముఖవైవర్ణ్యము, స్వరభేదము, కంపము, శుష్కాపమము, కంఠాయాసము — మొదలగునవి యనుభావములు. వీనిచే శంకావస్థ నిశ్చయింపవలెను.

సాత్త్వికభావములగుఁడ నిట్లే అభినయింపవలెను. ఆలంకారి కులములమున సాత్త్వికభావము లెనిమిది: స్వేదము (చెమట), ప్రంభము (మ్రానుపాటు), శోమాంచము (గగుర్పాటు), స్వరభేదము (మాట మాటులు), వేషగువు (మాట తిడఁబడుట), వైవర్ణ్యము (నెలనెలఁ బాటులు), అశ్రువు (కన్నీడు), ప్రశయము (మూర్ఛ).

ఇతరులగుఱుదుఃఖములను సూచి నానియెడల మనస్సునకు సానుభూతి గలిగినగాని యాభావము బుత్పన్నములు కావు గనుక వీని? సాత్త్వికభావము లని వేరు వచ్చెను. సత్త్వికము లనగా మనస్సులో నుండి పుట్టినవి; లోకధర్మమును అనుసరించుటచే నాట్యమునకు సత్త్వికము కావలెను. ఏభావమును అభినయించినప్పు డాభావముగల పురుషునితో తాదాత్మ్యమును బొందినలెను. దుఃఖము గోచనాత్మికము. దానిని అనుభవించు డెట్లు అభినయించును? ముఖము ప్రసన్నాత్మికము. దానిని దుఃఖిను డెట్లు అభినయింపఁగలఁడు? కావున నటులను తాను గైకొనినధూమికతోఁ గొంతవఱకైనను నెక్కియను జెంది యాభావములను నటించవలె నని భింతాచార్యులవారి యభిప్రాయము.

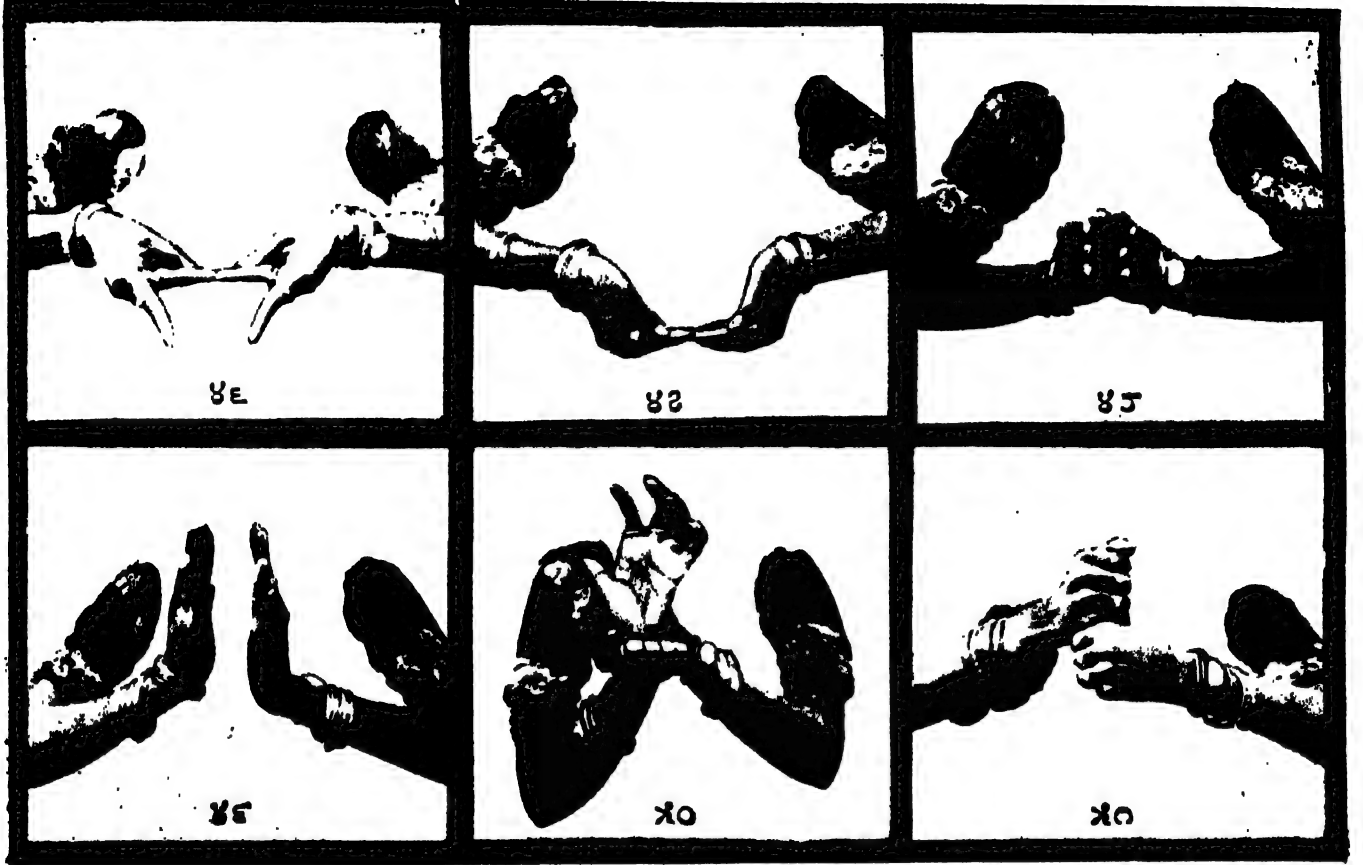
ఈ సాత్త్వికాభినయమున స్థాయిసంచారిభావాభివ్యక్తియ మి కాక సాత్త్వికభావముల నభినయించుటయుఁ దైని సూచింపఁబడియె. సమస్త భావములకును బ్రయోజనసానములు కలవు. అందులో సాత్త్విక భావముల నేయేపట్ల నభినయింపవలసినది యిట్లు చెప్పినాఁడు.

హర్ష భయ శోక విస్మయ విషాద శోగములను సాపుటకు ప్రంభమును, క్రోధ భయ హర్ష లజ్జా గుఱు శ్రమ శోగ తాప న్యాయాను శ్రమములపరిణామముగ స్వేదమును, శీత భయ హర్ష శోష స్పర్శ జరాశోగములకుఁ గంపమును, స్పర్శ భయ శీత హర్ష క్రోధ శోగములలన శోమాంచము, భయ హర్ష క్రోధ జరా శోగ ముచి జనితము స్వరభేదమును, సంతోషము, దెదరించుట, జ్వరము, శోపము మొదలయినవానిచే వేషగువును, శీత క్రోధ భయ శ్రమ శోగ శ్రమతాపము వైవర్ణ్యమును, అనంచము శోపము పొగ గాని కాటుక గాని కమలలోనికిఁ బోవుట, శోకము, తెప్ప చాల్చుక మాచుట శీతము శోగములలన అశ్రువులు, శ్రమ మూర్ఛ ముచి నిద్రాభిఘాత మోదాదులనన ప్రశయము.

ఇట్లు వీనిప్రయోజనములు చెప్పము, అభినయమునందు వీనిని నెట్లు చూపవలయునో యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పినాఁడు:—

1. అత్రా - కిమశ్చే భావాః సత్త్వేన నాభినయంతే యే నైతే సాత్త్వికా ఉచ్యంతే. అత్రోచ్యతే - ఇహ హి సత్త్వికం నామ మనః ప్రభవత్. తచ్చ సమాహితమనప్రాయ ఉచ్యతే. ననఃసమధానాచ్చ సద్యోఽపిర్వృత్తి రితి. తస్య యోగసా స్వభావో రోమాంచాదికృతః స న శక్యోనేనన్యమనసా కర్తు మితి. లోకస్వభావానుకరణాచ్చ నాట్యస్య సత్త్వ మిషితమ్. శోదృష్టాంతః, ఇహ నాట్యగర్తప్రకృతాః ముఖదుఃఖకృత్ భావాస్తథా సత్త్వవిశుద్ధాః కార్యా యథా సేవయా భవన్తి. దుఃఖం నామ రోదనాత్తకం తత్కృతమదుఃఖితేన, ముఖంచ ప్రసన్నాత్తకం తత్కృతం దుఃఖితేనాభినయన్తే? ఏతిదేవాస్య సత్త్వం య ద్దుఃఖితేన ముఖితేన వా అశ్రు రోమాంచా దర్శయితవ్యా వితి కృత్యా సాత్త్వికా భావా ఇత్యభివ్యాఖ్యాతాః (నాట్యకాస్త్రము, ౩-వ అధ్యాయము).

అభినయము

౪౬. ఖట్వాహస్తము : లక్షణము

చతురే చతురం న్యస్య తదవ్యం సప్త మోక్షతిః,
ఖట్వాహస్తా భవత్.....

౪౭. లతాహస్తము : లక్షణము

పతాకా హోలికాకాగా లతాభ్యః.....

౪౮. ముష్టిస్వస్తికహస్తము : లక్షణము

ముష్టిహస్తా స్వస్తికతాం కుక్షిస్థానే గతౌ యది,
ముష్టిస్వస్తికతాం స్వాతాం.....

౪౯. కుశలహస్తము : లక్షణము

అన్యోన్యాభిముఖా వ్యవంజౌ కుశలసంశ్చికః.

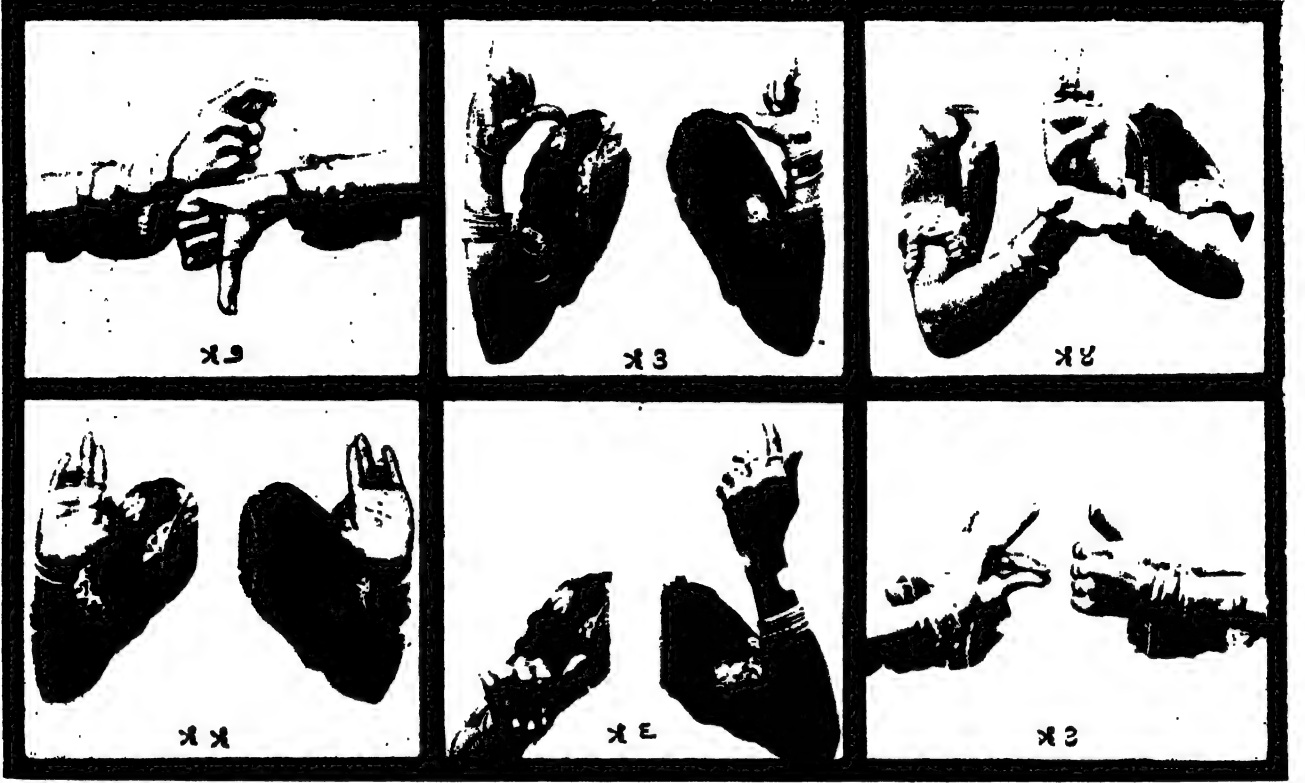
౫౦. స్పృశిహావతారహస్తము : లక్షణము

వామే సింహముఖం గృత్వా దక్షిణే త్రిపతాకకః,
నరసింహవతారస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే.

౫౧. వామనావతారహస్తము : లక్షణము

దృష్త్వాగోగృతముష్టిభ్యాం సన్యాన్యాభ్యాం యది స్థితః,
స వామనావతారస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే.

అభినయము

౫౧. రఘురామావతారహస్తము : లక్షణము

కష్టిం పక్షిణీ వాస్తే నామేషు శిఖరః కరః,
అంసోఽపైరభాగేషు రామచంద్రకరః స్ఫులికః.

౫౩. కృష్ణావతారహస్తము : లక్షణము

మృగశిష్టేషు హస్తాభ్యాం మన్యోహ్యభిముఖీకృతే,
అంసోఽపకంఠే కృష్ణస్య హస్త ఇత్యభిధీయతే.

౫౪. కల్కవతారహస్తము : లక్షణము

అతాకం పక్షిణీ నామే శ్రీసతాకహాగృహః,
హస్తోఽవతారహస్తస్యాపి నాట్యవిదో విదుః.

౫౫. విష్ణుహస్తము : లక్షణము

హస్తాభ్యాం శ్రీసతాకాభ్యాం విష్ణుహస్తః ప్రకీర్తితః.

౫౬. సరస్వతీహస్తము : లక్షణము

మూలేకృతే పక్షిణీర్భద్రచంద్రే నామకలే తథా,
సరస్వత్యాః కరః ప్రోక్షో భరణాగమనోభిః.

౫౭. మన్మథహస్తము : లక్షణము

నామే కలేషు శిఖరం పక్షిణీ కలుకామభాః,
మన్మథస్య కరః ప్రోక్షో నాట్యశాస్త్రవిశారదైః.

అంగము లన్నియు నిష్ప్రియముగ నుండుటయే ప్రథమము. చెనుట తుడుచుకొనుట, విసవక్ష్ణ్యో విసవక్ష్ణునట, గాలిని కోరుట యనుక్రియలచేత స్వీడమును; శరీరమును చేత స్పృశించుటవలన (గాత్రసంస్పర్శముచే) గోమాంచమును; పిష్టత్తిక (గడ్డదము) మొదలైనవానిచే స్వరభేదమును; ధ్వనికంపమును, స్ఫురణము (అడరుట), శరీరకంపములవలన వేపఁగువును; ముఖముమీఁదికళను మర్చియుఁ జూచి పింగళాదివాడులను బిగఁబట్టియు చైవర్యమును; కనులు సుమదుకొనుట కన్నీరు గార్చుట మొదలయినవానివలన నశ్రువులను; నిశ్చేష్ట నిష్కంపకూన్య బడాకృతి చాల్చుటవలనను, భూమిపైఁ బడుటలను ప్రశ్నయమును అభినయింపవలెను.

ప్రభావములు గనుపఱుపవలసినవిధము లిట్లు తెల్పుఁబడినను, అభినయమునకు నుపయోగము కల్గినయనుకరణకాళిమే మూలభారము. ఈవాక్యము తెలివారు నటులముగఁ బనికిరాదు. అందుకు నుపయోగము నన్నికరణములను గాని, అన్నిభావములను గాని అనుకరణము చేయుకాళిల ముండును. కొంచెముకు హాస్య మిచ్చయించుటయందును, కొంచెముకు పీడనాద్రాగులను జూపుటయందును, కొంచెముకు భాంతాదికముల నుండించుటయందునుమాత్రము ప్రజ్ఞ యుండును. వారివారి ప్రజ్ఞల ననుసరించి వారివారికి చేపములు చేయవలయును.

ప్రేమి అభినయముయొక్క భేదములు నాల్గు చెప్పఁబడినవి. వానిలో సాత్వికాభినయము రసభావోద్వేగము గావున సర్వోత్కృష్టము సిద్ధికారి. అంగికవాచికభేదములు ముఖ్యము అనియు, ఆహార్య మంగరూప మనియు నొకవిధముగఁ జెప్పవచ్చును. సాత్వికవాచికాహార్యభేదములు సహిత మాంగికముననే పర్యవసించుచున్నవని కొంచెముతము. సమావేశభేదముచే సాత్వికాహార్యభినయములు భేదించుచున్నవి. నందికేశ్వరారులు కేవల మాంగికముననే సాత్వికాదుల నంతర్భవింపఁజేసి నాట్యవిషయ గృత్రిమప్రధానముగాఁ జేయుచున్నారని భరతవ్యాఖ్యాతలమతము. నందికేశ్వరకోహళారులు ప్రతిపాదించిన అంగికాభినయమే ప్రధానముగఁగల విద్యలలో మనదేశముందు బోగమువాండ్రయొంటయు, పాశ్చాత్య దేశమునంగు ప్యాంటోమైస్ (Pantomime) అను నాట్యవిశేషమును ముఖ్యములు. ఇటీవల వెలసినట్టిబయోస్కోపు అను ఆటలును ఇట్టివే. ఇందు కల్ప మెంతమాత్రమును లేకుండ కేవల మభినయము వలననే కథాభాగ మంతయుఁ జూపఁబడును. అంగికాభినయము మనోభావము నెంత చక్కఁగ వల్లడి చేయఁగలదో చూపుట కిబయోస్కోపు ఆటలు మంచిదృష్టాంతములు. డిడార్ నెట్ అను ఫ్రెంచివిద్వాంసుఁడు నాటకమును జూడఁబోయినప్పుడు చెవులు యూసికొని యుండువాడట! కేవల లాంగికాభినయమువలన నటులెంత యర్థమును బోధింపఁగలరో చూచుట యాతని యుద్దేశము. వాచికాభినయము ప్రధానముగాఁ గలది యొకయర్థమునందు సం

గీతము, మఱియొకయర్థమునందు వక్ర్యత్వము. అన్నియభినయములును కావలసినది నాటకము. ఇందును తెక్కుభేదములు గలవు. ఇందును గుఱించి యొకను అధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'నాటకము', 'నాట్యము', 'భరతము' అనుకృత్యములను జూడవలెను.

(కొ. చేం. ల.)

(మా. రా. క.)

అభినవకాళిదాసు — ౧. సంశ్లేషశంకరవిజయము రచించిన మాధవాచార్యునిబిరుదము.

౨. కాశ్యపగోత్రమునందుఁ బుట్టిన యొకసంస్కృతకవి. ఇతఁడు రచించిన గ్రంథము శృంగారకోశభాగము.

౩. 'అభినవభారతచంపు', 'భాగవతచంపు' అను గ్రంథములను రచించిన సంస్కృతకవి.

అభినవగుప్తాచార్యుఁడు — ౧. కాస్తీరమండలి

గొప్పపండితుఁడు, అలంకారికుఁడు, మహామహేశ్వరాచార్యులిరుదాంకితుఁడు. ఇతఁడు స్త్రీస్తావ్దీయమైన పదవశతాబ్దముకొక వివరకాలమందును, పదునొకండవశతాబ్దముారంభమందును జుండెను. వరాహగుప్తుడు తాత, సుఖులుడు తండ్రి, మనోరఃగుప్తుడు తమ్ముడు, లక్ష్మణగుప్తుడు, భట్టేందురాజు, భట్టతొలు లనువారు విద్యాగురువులు, కర్ణక్షేమరాజులు శిష్యులు. ఈతనిచేరచింపఁబడిన గ్రంథములు (౧) అనుత్తిరాష్ట్రికా (౨) కావ్యకాతుకవివరణమ్, (౩) క్రమస్తోత్రమ్ (౪) ఘటకర్పకకులక వివృతిః (౫) తంత్రనటధానికా (౬) తంత్రసారః (౭) తంత్రాలోకః (౮) దేహస్థదేవతాచక్రస్తోత్రమ్ (౯) ధ్వన్యాలోకలోచనమ్ (౧౦) నాట్యలోచనమ్ (౧౧) పరమార్థచక్రా (౧౨) పరమార్థద్వాదశికా (౧౩) పరమార్థసారః (౧౪) పరాత్రింశికా వివరణమ్ (౧౫) ప్రకరణస్తోత్రమ్ (౧౬) ప్రత్యభిజ్ఞావిమర్శినీ బృహత్సత్త్వీ (౧౭) ప్రత్యభిజ్ఞావిమర్శినీ లఘువృత్తిః (౧౮) ప్రబోధపంచషికా (౧౯) భగవద్గీతాటీకా (౨౦) అభినవభారత్యాఖ్య భారతీయనాట్యకాస్త్రాటీకా (౨౧) విజ్ఞానభైరవోద్వేగతీకా (౨౨) మహాపదేశవింశతిః (౨౩) మాలినీవిజయవార్తీకమ్ (౨౪) భైరవస్తోత్రమ్ - మొదలగునవి.

౨. అస్సామ చేశ మండలి మహాపండితుఁడు. కాస్తీరుడు. బ్రహ్మసూత్రములపై కాత్తభావ్యమును రచించెను. శంకరాచార్యులు దిగ్విజయార్థము బయలుదేరి కామరూపదేశమునకుఁ బోయినప్పు డీతనితో వాదము సల్పి యీతనిని గెల్చెను. అంత నీతఁడు వెలుపలికి నాచార్యులశిష్యత్వము నంగీకరించెను. కాని మనస్సునందు ద్వేష ముంచుకొని మంత్రతంత్రము లెఱింగినవాడనటచేఁ దన మంత్రబలముచే నాచార్యులవారికి భగంబరకోగమును బుట్టించెనట! ఎంతగొప్పరాజవైద్యులు వచ్చి యుపచారము చేసినను

అశోగము కుమరలేదు. అందుమీఁది పచ్చపాచాచాడ్యుడు ప్రతి ప్రయోగమును జేసి గూచాడ్యుని బాగుచేసెనట. అభినవకు పుర దా శోగముతోనే చచ్చెనట! (మాధవకృత శంకర దీప్తిజయము, ౧౬-వ స్థము).

ఈ యభినవకు పుర యాదించినది యాదిశంకరునితోఁ గాచనియు, ఆ సీతముమీఁదను గూర్చుండినవిద్యాశంకరభారతి యను శంకరాచార్యునితో ననియు, ఈసమాచారము కా. శ. ౪౬౨ లో జరగ ననియు అర్వాచీనకోశకారుడు వ్రాసినాడు; కాని ప్రమాణమేమియు నిచ్చినవాడు కాదు.

అభినవచంద్రుడు — ఇతఁడు కన్నడమున 'అశ్వ వైద్యము' అను గ్రంథమును వ్రాసిన బ్రాహ్మగ్రంథకర్త. ఈతఁడు శ్రీ. శ. పదునాలుగువండు సంవత్సర ప్రాంతమునం గుండియుండు నని కర్ణాటకకవిచిత్రకారు లభిప్రాయపడియున్నారు.

అభినవబాణుడు (వామనభట్టబాణుడు) — కొండవీటిరా జు వేమధూపాలునియూహనకవి. ఇతఁడు 'వీరనారాయణచరితము', 'పార్వతీ పరిణయము' అను రెండునాటకములను రచించెను. పార్వతీపరిణయములోనికథ కామహాసము, పార్వతీ వివాహము. ఈయభినవబాణుడు రచించినవి 'శృంగారభూషణ భాగము', 'శర్వచరితము' అను మఱిరెండుగ్రంథములు కలవు.

అభినవమంగరాజు — 'కవిమంగళిధాన' మనఁబడు అభినవనిఘంటువును కన్నడమందు వ్రాసినవాడు. 'చింతా మణిపతిపడిము' అనుగ్రంథముగూడ నితఁడు వ్రాసిన ప్రతీతి కలదు కాని ఆగ్రంథము దొరకినది కాదు. అభినవనిఘంటువు శ్రీ. శ. ౧౩౯౦ లో రచింపబడుటచే నీకవి పదునాల్గు వశతాబ్ది అవసారమున నుండినవాడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుడు.

అభినవశ్రుతముని — ఇతఁడు మల్లివేణరచిత మైన 'సజ్జనచిత్రవల్లభము'నకు కర్ణాటకవ్యాఖ్య వ్రాసినవాడు. శ్రీరథ తెగోళయందరి యొకశాసనమునుబట్టి యీ కవి పదునాల్గువశతాబ్ది చివరకాలమున నున్నవాఁడని యూహింపబడియున్నది.

అభిమతి — అష్టవసువులలోని యొకవసువుభార్య.

అభిమన్యుడు — ౧. ఆఱవ చతుర్దశువుయొక్క పుత్రులలో నొక్కఁడు.

౨. (చం. ౧౦) పాండవ మధ్యముండు అర్జునునకును, శ్రీకృష్ణునకుఁ జెల్లెలగు సుభద్రకును బుట్టినకుమారుడు. ఇతఁ డష్టవసువులలోని సోమనామకవసువు పుత్రుఁడైన 'సర్పా' యసువానియంశమునఁ బుట్టెను (భార., ఆది. అ. ౬౩). ఈతఁడు జన్మకాలమునందు దీర్ఘబాహుఁడుగను, మహాక్రోధుఁడుగను కానవచ్చినందున ఇతని కభిమన్యుఁడని నామకరణము

నేసిరి. ఇతఁ డర్జునునియొద్ద దశవిధగుర్యైషమును అభ్యసించి దివ్యాస్త్రములను సంపాదించెను. గుర్యైషముం దితినికిఁ గల యస్త్రము ప్రావీణ్యమును గాంచి బలరాముడు సంతసించి యీతనికి రాద్ర నామకశ్రేష్ఠగుర్యుని నొసంగెను. ఇతనిరక్షమునకు పింగళవర్ణముగల గుఱ్ఱములను, శార్దూలపక్షి ధ్వజమును గలవు. సుమిత్రుఁ డనువాఁ డితినిసారథి. ఇతఁ ఁకారమునందును, శౌర్యమునందును తనమేనమామ యైనకృష్ణుని పోలియుండెను. ఇతని కిద్దిలు భార్యలుండిరి. పెద్దిది బలరామునిమాఁగు రైన వత్సల (జైమిని - అశ్వ). రెండవది విరాటరాజుమాఁగు రయిన ఉత్తర. శౌర్యమునం దీతఁడు కృష్ణార్జునులకు సమానుడు. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు పనుమాఁడవనాఁడు. అనఁగా ద్రోణాచార్యులు నైన్యాధిపత్యమును వహించిన మాఁడవనాఁడు, శారవులచే నిర్మింపబడిన పచ్చివృక్షపామును, ధర్మరాజుశ్రీరణచే ఛేదించి, యీనికిఁ బొచ్చి, నైంపుర డెఱ్ఱపడుటచే ధర్మరాజులు తనకు సాహాయ్యము రాకపోయినను, ఒక్కఁడే, కారవపైన్య మంతటితోను భీకరుగఁ బోరాడి, కొప్పుకొప్పునా రైనపెక్కురాజులను సంహరించి ద్రోణకృత్య సుశోభన దుశ్శాసనాదవీరుల ననేకపర్యాయము లోడించి పాండవోలి తనయనన్య సామాన్యపరాక్రమంబును నెల్లఱించెను. పాండవీతనిచే జచ్చిన పదివేలరగులలో దుశ్యోధను ప్రత యైన వృక్షరకుడు, మగధరాజ పుత్రులయిన శ్వేతకేతువు, అశ్వకేతువు, కుంజరకేతువు, శోసలరాజైన బృహద్బలుడు, దుశ్యోధనుకుమాఁగుఁడయిన లక్ష్మణుడు, సత్యశ్రేవుడు, శల్యవంశియఁడైన దుక్షరగుడు, శల్యునిసోదరుడు, కర్ణునితమ్ముడు, కర్ణపుత్రుఁ డయిన వృషసేనుడు ముఖ్యులు. గుడికు కర్ణ ద్రోణాదులొద్దకు మహావీరు లగర్భయుద్ధమునకుం జొరఁబడి, చెనుకనుండి కర్ణుని విల్లు ద్రుంచి, ద్రోణుడు కవచమును ఛేదించి, అశ్వములను జంపి, కృతీవర్ష సారథిని జక్రరక్షకులను గూర్చి అభిమన్యుని విరగం జేసిరి. అంత నాతఁడు నాలుం బలకయుఁ దీసికొని కొంతవఱకుఁ బోరాడె. శత్రువులు నాలుం బలకయుఁ బనులఁబట్టి, రథచక్రముతోడను, గవసోడను కొంతకాలము యుద్ధము చేసి పెక్కుగురూఁగుల సంహరించెను. గుడికు దుశ్శాసనుకుమాఁగుడు పోరుటకు రాఁగా వా దుభేయులను ఘోరముగాఁ బోరుమండ కారవపైనికు లంఘింపను చుట్టుముట్టి, తమబాఁములచే నభిమన్యుం జంపిరి. ఇట్లు భారతమునందు వర్ణింపంబడిన అభిమన్యుని యుద్ధప్రకార మత్యద్భుతము. ఈతఁడు కీర్తిశేషుఁడైనప్పు డీతని భార్య యైన ఉత్తర గర్భము దాల్చియుండి, తరువాతఁ బుత్రుని బడసెను. అతఁడే పశీక్షన్నచంద్రు డని విఖ్యాతిం బడసె (భార., ద్రోణ. అ ౩౫-౪౯).

౩. ఇతఁడు కాశీరథేశపురాజు. కనిష్ఠునితరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. శ్రీ. శ. రెండవశతాబ్ది ప్రారంభమునం దున్నవాడు. అభిమన్యుపుర మనుపట్టణమును కట్టించి యచ్చట శివాలయమును బ్రతిష్ఠించెను. ఈతనికాలమునకు పతంజలి

కృతముచాభావ్యముయొక్క ప్రచారము కాశ్చీరమునందు లోపించి నందున, నీతఁడు దేశాంతరములనుండి చంద్రాచార్యులనుచే దానిని తెప్పించెను. చంద్రాచార్యులునుపూర్వ వేటువ్యాకరణములను క్రొత్తగా వ్రాసిరి. కాశ్చీరమునందు బొద్దులుమీసము మోచివసగున నాగదేవతలకుఁ గోపము వచ్చి శపింప కాశ్చీరమునందుఁ బ్రతిపవత్సరమును మంచు అధికముగఁ గురిసి, జననక్షయము కలుగుమందెనట! యజ్ఞ యాగాదులు చేయునట్టి బ్రాహ్మణులకు అది బాధ చేయకుండెను; కాని బొద్దులుమాత్రము నాశమును జెందుమందిరి! కాశ్యపగోత్రుఁడైన చంద్ర ప్రభుఁడను బ్రాహ్మణుఁడు నీలుడనునాగదేవుని తపస్సుచే మెప్పించెను. అతఁడు నీలపురాణము నిచ్చి కాశ్చీరమును మంచువలన నుండియు, బొద్దు శుభ్రులవలననుండియు రక్షించెను (రాజతరంగిణి ౧-౧౭౪-౧౮౪).

౪. కాశ్చీర రాజు;

శ్రీ. శ. ౯౫౮ మొదలు ౯౭౨ వఱకును రాజ్యము చేసెను. ఇతనితండ్రి తేనునపుత్రుఁడు, తల్లి దిడ్డు. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పుడు చిన్న వాడుగ నున్నందున నాతనితల్లి యాలినిపాలికగా రాజ్యముచేసెను. ఈమెపాలనకాలమందుఁ గొందఱు సరదారులు తిరుగఁబడిరి. కాని వారు చివరకు నోడిపోయిరి. రాజయ్యచే అభిమన్యుఁడు ౯౭౨ లో మృతుఁ డయ్యె. అతనికుమారుఁడు నందినపుత్రుఁడు (రాజతరంగిణి ౬ - ౧౮౮ - ౨౯౨).

అభిమానిని — పాడవ - పాడవరాగము. అయినవ మేళకర్త యగు మానవతీజన్యము. సరిగి మధుని స — స నిధి మ గ రి స యని ఆగోపాణానగోపాణములందు సంచారము.

అభిమానుఁడు — స్వాయంభవ మన్వంతరంబునం దుండిన ధర్మ ఋషియొక్క పుత్రుఁడు ఈయనతల్లి పేరు ఉన్నతి.

అభిలషితార్థచింతామణి — ఇది రాజనీతికి సంబం

ధించిన గ్రంథము. రాజకవియు, పశ్చిమచాళుక్యవంశజుడైనను మూడవ సోమేశ్వరునిచే లిఖింపఁబడినది. ఇతనికి ధూలోకముల్ల బిరుదుముకలను. ఈగ్రంథ మైదుభాగములు. మొదటిభాగములో రాజ్యాభిలాషి రాజ్య మేలాగున సంపాదించవలసినదియు వ్రాయఁబడియున్నది. రెండవభాగములో సంపాదించినరాజ్యమును రక్షణము చేసికొనఁదగిన విధానములు వివరింపఁబడినవి. తనకును, దనరాజ్యమునకు నేవిధమైన హానియు రాకుండులాగున రాజైనవాఁ డనుభవించఁదగిన విహారములు, ఆనందిములు లోనగువానింగూర్చి మూడవ, నాలుగవ, యైదువభాగములలో వర్ణింపఁబడియున్నది. వై నుదాహరించినవిషయములనుజేంచి వ్రాయుచు నితఁడు సందర్భానుసారముగ నాయాస్థలములందు రెండు ప్రకారములగు జ్యోతిషము, సాహిత్యము, కావ్యము, సంగీతము, చిత్రలేఖనము, శిల్పము, బౌద్ధము మున్నగువానిని వివరించి తన విశాలవిద్యానైపుణ్యమును వెల్లడిచేసియున్నాఁడు.

అభిషిక్త రాఘవము — దీనికి నిరువేంకటనాథ చరిత్ర మనియుఁ బేరు. కవి నడిపింటి వేంకటకవి. ఇది ముల్లు అనంత ధూపాలునికుమారుఁ డయిన తిరువేంగళనాథునిచేత వ్రాయఁబడిన గ్రంథము. గ్రంథాదిని ముల్లసంతతివారి చరిత్ర కొంత గలదు. కాని గ్రంథము సమగ్రముగ లేనందున నితరవిశేషము లెవ్వియు నెఱుంగఁజాలము.

అభిషేక నాటకము — ఇది యొక సంస్కృత దృశ్యకావ్యము. కాలిదాసుమహాకవికంఠే వ్రాసినవాడను భాసమహాకవి రచించె నని ప్రసిద్ధిగన్న రామాయణనాటకము. మహామహా పాధ్యాయ, గణపతిశాస్త్రులవారు ప్రచురించిన పదమూడవ భాస నాటకములలో నిదియుఁ గలదు. ఇందు గిష్కింధా, సుందర, యుద్ధ కాండములకే సంక్షేపముగ వర్ణింపఁబడినది.

భాసునిరామాయణనాటకములలోఁ బ్రతిమానాటకము చాల భాగుగ నుండు నని ప్రతీతి. ఈయభిషేకనాటకముమూడవ ప్రతిమా నాటకముతోఁ దులనఁజగలదు. ఇం దొకవిశేషము కలదు. ప్రాచీనరూపకములఁ బరిశీలించినచోఁ బాత్ర పోషణ మిందు చేయఁబడిన ట్లిం గందును జేయఁబడలే దని తేలకమానదు. ఇందు రాముఁడు, రావణుఁడు మొదలగు ముఖ్య పాత్రముల పోషణము భాగుఁ బోషింపఁబడినది. నిరపరాధుఁడ నగు నన్నేల చంపితి? ఎను నాలిప్రశ్నకు రామనియు తైరమును, విభీషణుని లంకనుండి పొమ్మని రావణుఁడు పల్కు సందర్భముననుగూడ నించుకంఠేనియుఁ బాత్రుల యందలిలోపము కన్పింప లేదు.

కాలిదాసుని కాకుంఠలనాటకపుఁ బోలికలు కొన్ని భాస నాటకము లన్నింటియందును గన్పించుచుండుటచేఁ గాలిదాసు భాసునిశ్లోకముల నాచర్యముగఁ దీసికొనె నని నిశ్చయింప వీలగు చున్నది. ఇంచు 'యస్యాం న ప్రియమండినాపి మహిషీ దేవస్య మందోపరీ' అను నిందలిపద్యమే కాలిదాసుని 'తత్ర శ్లోకచతుష్టయ' మైనదను నాల్గుశ్లోకములలో నొకటి యగు 'పాశుం న ప్రథమం వ్యవస్యతి జలమ్' అను శ్లోకమున కాధారమై యలరారెను. ఈవిషయమందట్టి దీని ప్రాశస్త్య మూహ్యము.

(బు. వేం. ర.)

అభిషేకము — ప్రజాపాలనాధికారవ్యభారము గల మహాకార్యములందు నియోగింపఁబడునారంభికాలమున నట్టిపురుషు నకుఁ జేయు మంగళస్నానము ముఖ్యముగ నీపేరను బిలువఁబడు చున్నది. ఋగ్వేదసామవేదములలో నీశబ్దము కానవచ్చుట లేదు కాని అభిర్వేదమందున్నది. శుక్లయజుర్వేదమునందు, కృష్ణయజుర్వేదము యొక్క మూడుసంహితలలోను బ్రాహ్మణములలోను, శ్రౌతసూత్రము లందును రాజనాయకసమారంభికాలమున నీయభిషేకము కావలెవఁబడు వలయు నని వ్రాయఁబడియున్నది. దోలాయాత్రాభిషేకము, దుర్గా

పూజాభిషేకము, దేవప్రతిష్ఠాభిషేకము, రాజాభిషేకము నని ఇది యనేకవిధములు. అందు రాజాభిషేకము పునరభిషేక మనియు, జంప్రమాభిషేక మనియు 'రండుప్రకారములు. ఇందుగా మొదటిది రాజనూయయజ్ఞమునకుఁ జెందినది. ఐతరేయముం దీ యభిషేకమును గుఱించి విపులముగ లిఖింపఁబడియున్నది.

పవిత్రజలములతో నిట్లు స్నాన మొనరించు నాచారము క్రొత్తది కాదు. ఇది అత్యంత ప్రాచీనకాలముననుండియు వచ్చుచున్నది. మఱియు నిది కవలము హిందూస్తానమునకే కాదు, తక్కిన దేశములలోఁగూడ సలుపఁబడుచువచ్చినది. ఇట్టియభిషేకమువలన స్నాతుఁ డగునాని కొకవిధ మగు సామర్థ్యము గలుగు నని ప్రాచీన లంఘియు నమ్మకము కలిగియుండిరి. దీనివలన సార్వభౌమికస్వాతంత్ర్యము లభించు నని ఐతరేయ బ్రాహ్మణము వికాశించుచున్నది. పూర్వకాలమున నీసంస్కారమును జొందిన కొందఱు మహారాజుల పేరులను బ్రాహ్మణములలోఁ గలవు. యథిషిరుని - ఆభిషేకమును మఱికొన్ని యభిషేకములును మహాభారతములో సభా, కాంత్యాది పర్వములలో వర్ణింపఁబడియున్నవి. కాళిదాసునిరఘువంశముందును ఒకయభిషేకవిషయ మైనవర్ణనము గలదు. ప్రాచీనకాలమున నభిషిక్తులైనవారిలోఁ గొందఱునామములు బ్రాహ్మణములం దీవిధమున లిఖింపఁబడియున్నవి.

అభిషిక్తమహారాజులు	అభిషేచనముం జేసినవారు
పక్షితునికొడుకు జనమేబయుఁడు	కవచసుతుఁడు కురుఁడు
మనుసుతుఁడు శర్మాత్రి	భృగుసుతుఁడు చ్యవనుఁడు
సత్రోత్సనుఁడు శతానీతుఁడు	నాజరత్నసుతుఁడు సోమకుమ్భ
అంబాష్ట్రుఁడు	పర్వతనారదులు
ఉగ్రసేనసుతుఁడు యుధాగ్రస్త్రీ	పర్వతనారదులు
భువనునికొడుకు విశ్వకర్ష	కశ్యపుఁడు
విజవనునికొడుకు సుదాసుఁడు	వసిష్ఠుఁడు
అవిష్కృతుఁడు మరుత్తుఁడు	అంగిరస్సుతుఁడు సంవర్తుఁడు
అంగుఁడు	అత్రిసుతుఁడు ఉపమయ్యుఁడు
దువ్యంతునికొడుకు భిక్షుఁడు	మమతాసుతుఁడు దీర్ఘతమసుఁడు

బృహదుక్తుని వలననుండి హించాలరుర్బుఁడును, వసిష్ఠసాత్య హిపునివలననుండి జనంతపయసుతుఁడు అత్యంతియు నీయభిషేక సంస్కారమును నేర్చుకొనినంతమాత్రముననే విజయులైరి.

క్రమముగ నీయభిషేకకార్యము కొంచెముగఁ గాని, గొప్పగఁ గాని స్వాతంత్ర్యముగల సకలవిధభూపాలురకును సలుపఁబడుచు వచ్చినది. ఐతరేయమువలన సామాన్యరాజులకుఁగూడ నీసంస్కార ముండినట్లు చెలియుచున్నది. చెండియు నభిషేకమునకుఁ జెందిన కాళికనూత్రములలో సామాన్యభూపాలునకును రాజాధిరాజునకును జేయవలసినవానిలో భేద మున్న దని ప్రతిపాదించఁబడియున్నది. ఏదేశపాలకుఁ డైనను పట్టభద్రుఁ డగునయమున నభిషేచనముం జేసికొనితీలవలయును. హర్షలీలాదిత్యునితండ్రి యగుప్రతాపకులుఁడు

తనరాజ్యారంభకాలమున నభిషేచనముం జేసికొనియుండెను. ఇతఁడు సామాన్యపాలకుఁడే కాని సార్వభౌమకొటికిఁ జెందినవాఁడు కాఁడు. అభిషేకవేదముంబలి ఒకనూత్న మభిషేకమంత్రములతోఁపిన నింపఁబడి యున్నది. వైత్యకసింహాసనమున కధికారముగల యువరాజునకును వొకవిధ మగు అభిషేకసంస్కారము గలదు. రామునిరాజ్యాభిషేకము రామాయణములో నయోధ్యాకాండముం దారంభమై యుద్ధకాండాంతరము పరిసమాప్త మైనది. ఇట్టిదానికి పుష్కాభిషేక మని పేరు. ఈవిధాన మభిషేకపరిశిష్టమందును, వరాహవిహిరునిబృహత్ సంహితయుందును, కాళికాపురాణముందును వివరింపఁబడియున్నది. దీని యంబిలివిశేష మేమనఁగా, నిది జంప్రప్రవృత్తమొగకాలమునఁ గావించఁబడినది. అదేతరుణమున నింద్రుఁడు రాక్షసులను జయించి యుండెను. బృహత్ సంగీతాకాళికాపురాణములలో ప్రసిద్ధదానిని 'బట్టి పుష్కాభిషేకములు కవలము సార్వభౌమము లని నంతమాత్ర ముగపడుదు.

ఈయభిషేకము రాజులకు, ఏకప్రదులకే కాదు. ప్రధాన మంత్రులకును జేయఁబడుచుండెడి దని 'మగధాభిషిక్తమత్య రాజానః' అని హర్ష చెరిత్రమంబలివాక్యమువలన విడితి ముందున్నది. మఱియు రాజ్యములోని ప్రధానపురోహితునకును బృహస్పతిసన మునుప్రత్యేకసంస్కారముం దభిషేచనము గలుగుచున్నది. ఈసమ మప్రత్యేకముగ నాజరేయముతోఁపి సంబంధము కలిగియుండినట్లు శతపథమువలన ననుమానింపవచ్చును. తరువాత నేనానా యుక్తియు వహించు వీరపురుషు లభిషిక్తు లగుచుండుట మహాభారతములోని యుద్ధపంచకమువలనఁ దెలులెల్ల మునుచున్నది. ప్రతీక్షించువపుడు, ఉత్సవసమయములందు, నిత్యముగను, సైమిత్రముగను విగ్రహముల నభిషేకించుట మనదేశముం దాచార మైయున్నది. వ్రాజావిధానము లందును, ప్రతిష్ఠాసమయములందును దేవతావిగ్రహస్నానాదులం గూర్చి యనేకనియమములు గలవు. ఈసంస్కారములందు పాలు, వివిధమృత్తికాయుతిము లైన జలములును ముఖ్యముగ నుపయోగింపఁ బడుచుండును.

మక్తిమార్గము లని కొద్దులచేఁ గల్పింపఁబడిన పదివిధములగు దేశలలో అభిషేకభూమికయు వొకటి యైయున్నది. ఇది యిటు లుండఁగా పుణ్యక్షేత్రములలో తీర్థములలో పెచ్చిట స్నానము గావించినను నవియు నభిషేకము లనియే పిలువఁబడుచున్నవి. మఱియు నుపనయనాదులందేమి, స్త్రీలవంధ్యాత్వమారీకరణకార్యము లందేమి చేయింపఁబడుస్నానము లభిషేచనము లనియే వాడఁబడు చున్నవి.

ఈయభిషేకవిధాన మైతరేయ బ్రాహ్మణకాలము మొదలుకొని నేటివఱకును పెక్కుమార్పులను జెందుచువచ్చినది. కావున వైదిక యుగమునఁ జేయఁబడుచుండిన విధానమునకును పౌరాణికయుగ మందుఁ గావించఁబడినదానికిని చాల వ్యత్యాసము కలిగినది. ఇందులకు ముఖ్యకారణము క్రైతవిధానమును బరిత్యజించుటయే. చెండియు

క్షత్రియులు గాని ఇతరభూపాలకులనిమిత్రమును నీయభిషేకము లావశ్యకము లగుటచేసి కాస్త్రుకర్తల తత్త్వకాలములకు, రాజులకు దినపట్లు వార్యులు గలగుజేసి వ్రాయుచువచ్చిరి.

అభిషేకము జరగుట కొకదినము ముందుగ రాజవంశముల మంగళస్నాన మొనరించి దీక్షగ్రహణ మునరింతురు. మఱియు గణేశ పూజనము, నూత్యకాలాజనము, పుణ్యహవాచనము, నాందీక్రాంతి మున్నగు పుణ్యాంగక్రియ లాదినమందే కావింపబడును. రాజవంశము లానా దివంశము చేయుదురు. రాజ్యమండలి సమస్తముఖ్యాధికారులు సంప్రదించుకొని మే నియమింపబడియుండురు. మృగచర్మాన నుండితే మైన సువర్ణ భద్రాసము, గంగాయమునానంగమ జలము, సకల పుణ్యవదీజలము, పూర్వ పశ్చిమముఖవదీజలము, తిర్తిర్నివదీజలము, సకల సుప్రజలము, స్వస్త్రి, ఉదుంబర, అశ్వత్థ, వాళిత, ప్లక్షు (పాచికమునకు బహుళ వీరముగాని వేతనము గాని స్వీకరింపబడును) పృథ్వీల పల్లవములు, పక్షాత్పలవీరములకృతము లైన సువర్ణజల పూజ కుంభములు, గుచికము, గోచనము, ఘృతము, తేనె, పాలు, పెరుగు, పుణ్యశీర్షజలము, పుణ్యశీర్షమృత్తిక, మంగరప్రస్థములు, ముగింపనుంపిల శ్వేతచామరములు, మాల్వాలంకృత శ్వేతచ్చత్రము, శ్వేతపృషథము, శ్వేతాశ్వము, మహాగజము, శ్రీసాలంకారధూషిత లైన పానమంత్రికస్థూలము, సకలవాద్యములు, సుధూషితుడగు వంది ముడిలన సరికరములు, ప్రస్థములు, మునులు సింధుముగ సంపాదించుదురు. మఱునా డనాత్మనామంత ప్రభుసమేతిముగ పురోహితుడు రాజవంశములను మంగళస్నానము చేయించి తనపంట నడిపించిగాని వచ్చి ముగిసించినపుణిప్రస్థములను వారిచే స్వర్ణముచేయించి నానావిధపత్తిములతోను, నాందనీతోను నలంకరింపబడిన ముంపాభ్యంతరమునకు బూజోక్త వ్యాఖ్యచర్మావగుంతితే మైన భద్రసింహాసనముపైని కూర్చుండించేయును. తిక్కిన మంత్రము లోనగువారు నుచితాసనములపై నాసీను లైయుండురు. ఇంద్రప్రార్థనముతో నభిషేకసంస్కార మారంభ మగును. అంత నతిండు పూజోత్తర దశలం దెర్పలుపబడియున్న వేడులపై స్వకయగృహ్యోక్తవిధి ననుసరించి వహ్నిస్థాపనము చేసి వేదమంత్రోచ్ఛారణపూర్వకముగ హోమము చేయును. ఔదుంబర సువముతో నంత మంత్రముల నుచ్చరించుచు ఘృతాహుతుల నొసంగవలయును. అనంతరము సర్వతోభద్రమండపమునందు స్థాపింపబడియున్న స్వర్ణరజితామ్రమృత్తయ కుంభములలోని సకలవేదపల్ల వమృత్తితంబును, నేలాలవంగాదిగుంధ ద్రవ్యవాసనాసమేతంబును నగు పుణ్యవదీజలమును స్వర్ణకంఠములలో నింపుకొని పురోహితుడు ఋత్విక్సహితుడై తూర్వాదిభుగమములు మంగళవాద్యములు వెలయుచుండ రాజనూయనాజకేయమహాభిషేకోక్తమంత్రోచ్ఛారణపూర్వకముగ సప్రీతుడై న రాజును బూర్వాభిముఖునిగ నాసీనుం జేసి యతని యుత్తమాంగముపైని కన్నులచేత నభిషేకము చేయించును. అటపిమ్మట నమాతులు, బ్రాహ్మణులు, బంధువులు, నగరవాసు లందఱును జలములఁ బ్రోక్షింతురు. అనంత

రము, పురోహితమంత్ర సామంత ప్రకృతిపురుషు లందఱును గన్యక లతోపాటు సువస్త్రగంధమాల్వాలంకృతు లగు రావంశపురు లులూ నీమలందు కుంకుమాగరు కస్తూర్యాదిప్రకృతిమిత మైన తిలకమును బెట్టుదురు. అప్పుడు రాజవంశపురుషులపైని గిరిటములను బెట్టి సత్రచామరములు లోనగు రాజవిష్ణుములను సమహర్తురు. అంత గుండుభివాద్యము లాలయ స్వప్రసాదకములతోపాటు వేదమంత్రముల విపులు ఘోషించుచుండ స్వకీయకులక్రమాగత మగు నామధేయ మిది 'నీవు రాజపు గమ్మ' అని ప్రభువుమీఁద శ్వేతపుష్పములను, లాజలను నందఱును జల్లుదురు. తరువాత వందిమాగధులస్త్రాణములు, బ్రాహ్మణులయాశీర్వాదపూర్వకజయజ్ఞమధ్వాసములు మిమ్ము మట్టు మండ సామంతు లందఱును గానుక లర్పించి వందినరులు చేయుదురు. రాజును అందఱును బహుమానము లొనఁగును. పురోహితులకు భూరిదక్షిణ లొసంగబడును. అటపిమ్మట నశ్వము నభిరోహించి రాజు నగరప్రవక్షిణము గావించి వచ్చు నని అగ్నిపురాణమునందు వ్రాయబడియున్నది. ఇట్టి సందర్భములలో నొక్కొక్కసమయ మున రాజ్యములోని వైది లందఱును విడివిడి చేయబడవలసిందీరి. ఇది సర్వసాధారణముగాఁ జేయబడుచుండు నభిషేకవిధానము.

ఇది పునరభిషేక మనియు, నైంద్రమహాభిషేక మనియు రెండు ప్రకారము లని యిదివఱకే వ్రాయబడినది. దేవతాధిపత్యము వహించుకాలమున నింద్రుఁ డీ విధి నభిషిక్తుఁ డగుటవలన దీని కేదగు కలిగినది. సార్వభౌమత్వమును వాంఛించు రాజునకుఁ బురోహితుఁ డీ క్రిందివిధానమున క్రిగాకలాపమును జరగింపవలయును.

“అహం సర్వా జితీ ర్ణయేయ మహం సర్వాన్ లోకాన్ విందేయ మహం సర్వేషాం రాజ్ఞాం ప్రసాద్యం ప్రతిష్ఠాం పరమతాం గచ్ఛేయం సామ్రాజ్యం శోభ్యం స్వారాజ్యం వైరాజ్యం పారమేష్ఠ్యం రాజ్యం మహారాజ్య మాధిపత్య మహం సామంతపర్యాయా స్యాం సార్వభౌమః సార్వాయుషాస్తాదాపయై రాగ్ధాత్ పృథివ్యై సముద్రపర్వంతాయా ఏకరాట్.”

ఏతన్నంత్ర సతనపూర్వకముగ తంత్రము నపవరబడును. న్యగ్రంధ, ఉదుంబర, అశ్వత్థప్లక్షముల పల్లవసహితముగ, రాజనూయ యాగమున కవసరము లయిన పదార్థములనే ఇందు నేకరింపవలయును. రెండు ప్రకారము లైన వరిగడ్డి, ప్రియంగు, యవలను అభిషేకజలములలో సంపవలయును. ఉదుంబరకాష్ఠనిర్జిత మైన సింహాసనము, కలశము, ఉదుంబరకాళు మున్నగువానిగూడ సంసిద్ధము చేయవలయును. సింహాసనవిషయకమైన మంత్ర ముకదానిని బఠించినమీఁద రాజును దానిపైని కూర్చుండించెట్టి రాజకర్త లుద్భోషములఁ జేయుదురు. అంత పురోహితుడు వరుణమంత్రములఁ బఠించుచుఁ బరిపూరితము లైన యభిషేకజలములను నుదుంబరపల్లవములు, స్వర్ణపవిత్రమునుండఁ బడులాగున నృపునిశిరసుపై నభిషేకించును. అంత రాజుచే బహుళాకరింపబడి మరల నతఁడు సురాపాత్రము నృపున కొసంగును. పైని వదించిన రాజు లీవిధానమున నభిషిక్తులైనవారే.

పునరభిషేకముగూడ మీరు వచించినట్లుగా నెఱవేర్చబడును. కాని యందు కొంత వ్యత్యయము గలదు. ఈ సంస్కారము నూతనముగ రాజు సింహాసనము నిధిషించినపుడుగాక అభిషిక్తుఁడైనరాజాస్థానమునందు స్థిరముగ నుండునిమిత్తము రెండవపర్యాయమో లేక మూడవ నాల్గవ పర్యాయములందో చేయబడును. కావుననే ఇది పునరభిషేక మని పిలువబడుచున్నది. ఈ సంస్కారమువలన రాజయొక్క సామర్థ్యము మఱితఁ గోజోవంత మగును. ఇందుపయోగింపబడు నానావిధపదార్థములు రాజనూయయాగమును జేయుట వలన నతనినుండి నలుచుడిపోయిన వివిధశక్తులను మరల సంతరియందుఁ బ్రవేశింపజేయు నని విశ్వసింపబడియున్నది. ఈ యభిప్రాయముతోడనే ఇంద్రునుచోభిషేక రాజనూయ యాగములతో స్తుతింపబడిన పవిత్రదేవత యిచ్చటగూడ స్తుతింపబడును. కార్యవిధానము చాల వఱకు ఇంద్రునుచోభిషేకవిధానమునకు సమానముగానే యుండును. మీరు వచించిన ప్రకృతులతోపాటు ఎండలో కురిసిన వర్షజలము, తృణము, పల్లవములు, కర, మార్వలు, కుశలు మొదలగునవిహూడ సంగ్రహింపబడును.

ఈ సంస్కారమునిమిత్తము కావలసిన వేది పృథ్వీనామకాన్డ నిర్మితఖడ్గముతో గీయబడియుండును. సింహాసనము సగము వేదిలోపలను, సగము బయట నుండులాగున నమర్చబడును. కుడి మోకాలు భూమిపై నానించి సింహాసనము ప్రక్క నాసీనుఁడై రాజు స్వస్థానములతో దానిని బట్టుకొని దాని నభిగోళించుటకును రాజ్యసూక్తికి, సార్వభౌమప్రాప్తికిని దేవతాస్తోత్రముల వ్రాసరించి తగునాత దానిపై నెక్కి మార్చుచును. అంత పురోహితుఁడు పరిపూర్ణజలములను నుగుంబరకాళాంతర్గతములై యతనిమీఁదను బడులాగునఁ బ్రోక్షించి సురాపాత్రమును రాజున కొసంగ నతిఁడు దానిలోఁ గొంతభాగమును ద్రావి మిగిలినదానిని దినమిత్తన కిచ్చును. పిదప నా యుగుంబరకాళలమీఁదఁ బాదముల నిడుచు రాజు క్రిందికి దిగినన్ని పూర్వాభిముఖముగఁ దిరిగి మువ్వాఱు 'నమోబ్రహ్మణే' అని యుచ్చారణము చేయును. అనంతర మతఁడు పురోహితునకు దాన మొసఁగి యక్కడనుండి లేచి విజయాభిలాషియై యగ్నియం దాహుతి ప్రవృత్తుల వైచి మఱిగొన్ని యాహుతి ప్రవృత్తినములఁ జేత నిడుకొని పూర్వోత్తరదిశగా, ననఁగా నపరాజిత మను నింద్రప్రదేశమునై పుగ గొంగు జేనుముకొఱకు, విజయముకొఱకు మూడడుగులు నడచిపోవును. చిట్టచివరకు గృహమున కేగి దానిమొకటిభాగమునఁ గూరుచుండి యుండఁగాఁ బురోహితుఁడు గవాక్షప్రభాభ్యుపయమునకై ప్రార్థనముల నలుపుచు సురాపాత్రముననుండి యాహుతు లొసఁగును. తక్కిన విధి యంతయుఁ బూర్వోక్తరీతిగానే జరగును.

అభిసారము — కాక్తిరమునకు సమీపమునం దుండిన యొకదేశము (భార., సభా., ఆ. ౨౩).

అభిసారిక — స్వాధీనపరికారు లగు అష్టవిధకృంగార నాయకలలో నొది యొకర్లుక. అభిసరించునది యభిసారిక, అనఁగాఁ

వ్రియునిగూర్చి సంకేతస్థలమునకుఁ బోయెడుస్త్రీ. అట్లే యభిసరింపఁ జేయు వనితమూడె నభిసారిక కావచ్చును. తా'నొకసంకేతస్థానమున నుండి తా నున్నస్థానమునకు 'వ్రియుని గర్పించుకొనునాయిక, కాన అభిసరతీర్థస్థిసారికా, అభిసారయాతీర్థస్థిసారికా' అని రెండువిధము లుగ నభ్యుచితము చేప్పవచ్చును.

అభిసారి వురి — అభిసారిదేశమునకు రాజధాని. ఇచ్చటిరాజు చిత్రసేనుఁడు (చూడఁడు చిత్రసేనుఁడు).

అభూత రజస్సు — దైవతవాన్వయంతోబాటునం నుండేదేవతావిశేషము.

అభ్రకము — ఇది భూపరికరమిందు ఇనిజములపము దాయము. ఇది యనేకప్రకరములందు కలదును. కినిగోఁ గొన్ని వ్యాపారమునకు ముఖ్యమైనవి. మస్కోవైట్ (Muscovite), బయోటైట్ (Biotite), ఫిలోగోపైట్ (Phlogopite), లెప్టిడోలైట్ (Lepidolite) నామకాస్త్రకము లీమదాయమునందు ప్రధానమైనవి. ఇవి ఇంగ్లీషులో 'మైకా' యనియు, జర్మన్లో 'పిథు' కర్మముగల 'గ్లిమర్' అనియు పిలువబడును.

ఇనిజకాస్త్రీయలక్షణములు :— పొరలుపొరలుగ ఒకనైపుననే మిక్కిలి సులభముగఁ జేయబడు, మిఠుల పలుచైనవి కేకులు గూడ గట్టితనము గలిగి యొకనైపు వందిన నలునైపు వండుటయు, నెటు నంచినను మరల పూర్వపురీతినే పొందుటయు సనునవి అభ్రకమునందలి విలక్షణములు. ఒకజేపఁజువున నెవ యన్నియు స్పటికములుగఁ గునీధించుచుండును. కాని తొలుగుగ దెనుస్ఫులకములుగను, సమచిగుర్రములుగను అచ్చుకట్టుబడులు గలదు. ఈ అచ్చులు సాధారణముగా మల్లకలకములనిలే గాని, చతురస్రముల మెట్లవలే గాని, పలకలవలేగాని, త్రిపార్శ్వములవలే గాని ఏర్పడి ౬౦ - ౧౨౦ అంశముల సరళకోణములు (Plane Angles) గలిగియుండును. అడుగుమట్టపుపలకలు తప్పఁ జక్కినపార్శ్వములు స్పష్టములై పరిపక్వములైన యాకృతులు గలిగియుండివు. వివిధప్రకారములగు అభ్రకములును సమానాకారమును, అంతర్భాగమున సమానముఖ కోణములును గలిగియుండును. అభ్రకస్పటికములు తఱచుగా కలసి మెలసి సమాంతరస్థితిలో పెంపొందుచుండును. సంపూర్ణముగ వికాసమును బొందినది వెనుమియననందలి బయోటైట్ అభ్రకము అభ్రకపుర్రకుమీఁదను ముక్కపోయిన నూడతో పొడిచినయెడల 'పూతాకృతి' (Percussion Figure), అనఁగా, వట్ కిరణనక్షత్రమువంటి పగు లేర్పడును. ఈకిరణములు సరాసరి ౬౦ అంశముల కోణములందు సంధించుచుండును. ఇందు బాగుగ వికసించినకిరణము లభ్రకస్పటికపుసరళ సమితాకారమునకు సమాంతరముగ నుండును. అభ్రకపుర్రకుమీఁదను ముక్కపోయిన అరణ నొక్కచు పోయినచో నైని వచించినవట్కిరణమువంటి పగులు వెనుకటిదానికిరణముల నడిమికోణములను సంధించులాగున నేర్పడును.

దీనికి 'పీడనాకృతి' (Pressure Figure) యని పేరు. ఈ పగుళ్లు సులభముగ విడివచ్చు శేకులతోడగాని లేక అధ్రకస్పటికము నందు ప్రసరించు శేకులతోడగాని సరిపోవుచుండును. అధ్రకస్పటికములకు ముఖములు లేనప్పుడు శేకు శేప్రకార మేర్పడునదియు నిశ్చయించుకొనుటయందు ఈపగుళ్లు ముఖ్యముగఁ దోడ్పడుచుండును. భూమియందు కలుగుసంచలనములకు లోపై అధ్రకపు శేకులు తలచుగ పగిలి ఈపగుళ్లు చాటలకు సమాంతరము లైయుండు గవిమ లుగ నేర్పడుచుండును. అప్పు డీశేకు లెందుకును పనికిరావు.

ప్రకాశస్రేణులక్షణము (Optical Characters) లలో అధ్రకము లపరిమితములను కృత్యాసములను జెల్లడించును. వక్రీభవన సూచకములు (Indices of Refraction) ఎక్కువకావు. మధ్యమ సూచకము (Mean Index) సుమారు ౧.౫౨, ౧.౬౦ గ నుండును. కాని ఋణాత్మకచిహ్నకాంక్ష మైన (Negative in Sign) ద్విసూచకీభవనము (Double Refraction) మిగుల ప్రబలమైనది. మస్కోలైట్, రెసిడోలైట్లు అధ్రకములందు ప్రకాశక్షమాల (Optic Axes) సరిమిలోను ౭౦-౮౦ అంశములను, బయోటైట్, ఫ్లోగోలైట్లు ౧౦-౨౦ అంశములను ఉండును. బయోటైట్, ఫ్లోగోలైట్లు తలచుగా సమానాక్షములు. ప్రకాశక్షమాల రెండుగ విభజించులభుశేఖ (Acute Bisectrix) ముఖ్యలంబుననుండి వట్టపు చతురమునకు ఒకటి రెండు అంశములకంటె పెక్కువరకు తొలగ నేరదు. అట్లగుచే అధ్రకపుశేకును ఏకరూపకరణ అణు దర్శని (Polarizing Microscope) ఎడట నుంచుకొనినది ఏక కేంద్రాభిముఖప్రకాశము (Converging Light) లోని దృశ్యరూపము వలె గనిపించును. ప్రకాశక్షమాలచదును (Plane of optical Axes) అధ్రకస్పటికముయొక్క సమితికారపుచదునునకు లంబము (Perpendicular) గఁ గాని, సమాంతరముగఁ గాని యుండునట్లును. దీని ఈయునికిబట్టి అధ్రకమునందలి భేదీయమును నిశ్చయించు కొనవచ్చును. ప్రకాశక్షపుచదును సమితికారపుచదునునకు లంబముగా నున్నయెడల నపు డది మస్కోలైట్, రెసిడోలైట్, పరగోలైట్, బయోటైట్లయొక్క అపరూపపు విభేదమును అనోమైట్లు నామకాధ్రకములలో నొకటి యని నిరూపించుకొనవచ్చును. ఇది యొకభేదము. ప్రకాశక్షపుచదును సమితికారపుచదునునకు సమాంతరముగ నుండినయెడల నప్పుడు పిన్నవోలైట్, ఫ్లోగోలైట్, రెసిడోమెరైట్, బయోటైట్ నామకాధ్రకములకుఁ జెందిన దని నిశ్చయించు కొనవచ్చును. ఇది రెండవవిభేదము. కృత్తవర్ణాధ్రకములు దిగనుకారి వర్ణములు (Pleochroic), అనగా వేరువేరు దిక్కులనుండి చూచిన వేరువేరురంగుల నీనుచుండును.

బొత్తిగా రంగులేని పారదర్శక (Transparent) మైన మస్కోలైట్లు మొదలుకొని పగుపు, ఆకుపచ్చ, ఎఱుపు, గోధుమచాయల నొప్పి అపారదర్శక (Opaque) మైన రెసిడోమెరైట్ వఱకు ననేక

విధములను అధ్రకములు కలవు. మొదటి విధానపుశేకులు ముత్యపుకాంతి గల్గియు, రెండవ ప్రకారపుశేకులు హీనధాతుకాంతి గల్గియు నుండును. లోపలిపగుళ్లు ఉపరిభాగములమీఁద వెల్లుగు పడుటలన శేకులమీఁద రంగులు చుట్టుగను, బంధములుగను (Rings and Bands) ఏర్పడు చుండును. వేర్వేలు అధ్రకముల విశిష్టగురుత్వాకర్షక శక్తి (Specific Gravity) ౨.౭ మొదలు ౩.౧ వఱకును భిన్న భిన్నములుగ నుండును. గట్టితనము (Hardness) ౨-౩ అంశములు. మృదులైన శేకులమీఁదను గోటితో గీతలు గీయవచ్చును. అధ్రకములు ఉష్ణతావిద్యుత్ వాహకములు గావు (Bad Conductors of heat and electricity). ఈ సుదృఢము గలిగియుండుటచేతనే ఇది అనేకకళాకాశలముల ప్రక్రియలందుపయోగింపఁబడుచున్నది. మఱియు వీనియందు దిశరఖనిజము లనేకములు మిలిత మైయుండుట కాన వచ్చును. చురపు గార్మెటుస్పటికములు, శిలాస్పటికపుఫిబ్బలు, బోర్సాలిన్ మాదులు అధ్రకములందుఁ గలసియుండును. ఎఱుపు, నొకపు, గోధుమరంగులమచ్చలు, డాగులు పటాటలన శేకులు తలచుగా విరూపములై ఎందులకును బనికిరాకుండఁజేవును. పీనియండిరి లోహామ్లజములు (Iron Oxides) శేకులమీఁద వనస్పసుల యాకారములలో పడియుండుటచేతను అధ్రకములు పాడగును. మఱికొన్నిటియందు, ముఖ్యముగా ఫ్లోగోలైట్లునందు పూతాకృతి కిరణములకు సమానాంతరములో నేర్పడియుండు రూపాలు (Rutile) యొక్క నూత్ననూచ్యాకారశేఖలు సక్షత పుంజపుద్మశ్యములను గలిగించును. చెండియు నట్టి యధ్రకము నుండి మైనపువర్తిజ్యాలను గాని, అన్యప్రకాశమును గాని చూచిన యెడల నది చట్టిరణనక్షత్రమువలె గన్పించును.

రసాయనికసంఘటనము :— అధ్రకములసంఘటనము మహా సంకీర్ణమైనది, పరివర్తనకల మైనదియు. ఇ వన్నియు నైకతములు (Silicates). పొటాషియం, సోడియం లిథియం, కాల్షియం మొదలగు ధారములతోడను, భౌతిక ఉపజనముతోడను మిలితమైన అల్యూమినుము అధ్రకములందుండును. మఱికొన్నిటియందు మగ్నీషియం (Magnesium) కొలదిమాత్రపులోహము, క్రోమియము, మాంగనము (Manganese), బారియము మొదలైనవి ఉండును. ఫ్లోరైన్ (Flourine) నొకటి దీనియందలి ముఖ్యభాగము. కొన్నివేళల టీటేనియమునూడి కలసియుండును.

అధ్రకముయొక్క వివిధసంఘటనముల నీక్రింది సాంకేతిక సూత్రములప్రకారము తెలిసికొనవచ్చును. కాని ఇ వన్నియు అసమగ్రములు. సంఘటనములలోని ఈవిభేదముల విశదీకరించుట కనేక ప్రయత్నములు జరిగినవి. అన్నిరకముల అధ్రకములను మరల మారాధ్రకము (Alkali micas) లనియు, లోహమగ్నాధ్రకము (Ferro - magnesium micas) లనియు రెండువిధములు. ఇంచు మించుగ నదియే శ్వేతకృష్ణాధ్రకములతో సరిపోవును.

మస్కోవైట్¹ ఉ₂ పా₂ స్ఫ₃ (శై₂ అ₂)₃
 పరగోవైట్ ఉ₂ సో₂ స్ఫ₃ (శై₂ అ₂)₃
 రెబింగ్‌వైట్ ఫో₂ గ్రా₂ [స్ఫ₃ (అఉ, ప్ల)₂] స్ఫ₃ (శై₂ అ₂)₃
 బిన్నెల్‌వైట్ (పొ₂ గ్రా₂)₃ [స్ఫ₃ (అఉ, ప్ల)₂] లోస్₂ స్ఫ₃ శై₂ అ₂
 బయోటైట్ (ఉ, పా)₂ (మ, లో)₂ (స్ఫ, లో)₂ (శై₂ అ₂)₃
 ఫ్లోగోవైట్ [ఉ, పా, (మ, ప్ల)]₃ మ₂ స్ఫ₃ (శై₂ అ₂)₃

మస్కోవైట్ నందు ౪ ముడిలు ౬ పాళ్ల వఱకును, తక్కిన వానియందు నింకను చిక్కువఱకు, భస్మిక - ఉజ్జవరూపమునలో లేక ప్లవమనకు (Fluorine) బదులు హైడ్రోఫ్లోరూపమునలో ఉండు నీరు ఉష్ణాశక్తియుద్వారా మారము గావింపఁబడును.

రాస్కోవైట్ అనునది నేటోక్విథ మనవశ్రకము. ఇంగు అల్యూమిన్యుమనకు బదులు వనాడియమునామకధాను వుండును. ఇది కాలిఫోర్నియా, కొలరేడో, పశ్చిమ - ఆస్ట్రేలియాలుంగు సువర్ణ తెల్లరి యము (Tellurides of Gold) లతో చానుగఁ గలసి, గోధుమ ఆకు పచ్చరంగుల మెట్లగులవలె నేర్పకయుండును.

ఉనికి (Occurrence) :— అగ్నిమంతమైన సకలవిధశిలలందును అభ్రకము ప్రధానాంగముగ నుండును. వాతాతపశోమణముల వలనను (Weathering), మేళనములవను (Contact), రైనమా రూపాంతరకారకవిధానములవలనను (Dynamo - metamorphic - Processes), అనేకఖనిజశైలితము (Mineral Silicates)లనుండి విడదీయుటచేతను నిది లభించును. కరుడురాల (Sedimentary Rocks)లో నిది చూర్ణరూపమున నుండును. శైలాత్తకపాదము (Silicious Rocks)లంగు సాధారణముగా మస్కోవైట్లు, బయోటైట్లు అభ్రకములు లభించును. 'సన్నపురాలయందు ప్రధానమైనది ఫ్లోగోవైట్లు అభ్రకము.' వెనూవియసులోని మాంటిసోమానుండి చువవకు సున్నపురాలబంజుల రంధ్రములందు పేరుకొనియుండు తళుకులీను బయోటైట్ స్ఫటికములద్వారా అశ్శుభ్రము లగు సకలవిధాభ్రకములను దీయవచ్చును. న్యాపాగోపయోగము లైన పెద్దిపెద్ద మస్కోవైట్లు తేకులు నల్ల రాతియంగు న్యాపించియుండు ముదుగైన స్ఫాటికపు చాఱలనుండియే లభించును. మతీయు నీచాఱలందు ఫోస్ఫార్, కిలా స్ఫటికము (Quartz), అభ్రకము ఈమూడును టోర్బాలిక్, బెరిల్, గార్నెట్ మన్నగు ఇతరస్ఫటికధూతఖనిజములతోప మిలిత మైయుండును. ఇవి ఇండియానుండును, అమెరికానయ్య క్రరాజ్యములలోని చిక్లెడకోహ, కొలరేడో, అలబామరాజ్యములందును,

బ్రజలుదేశములోని గోయాజా, బాహియా, మినాస్, జెరేస్ ప్రాంతములందును అభ్రకము నీయునిమిత్త ముపయోగింపఁబడుచున్నవి. కెనడా, సింహళదేశములలోని న్యాపాగోపయోగము లగు అభ్రకములు ఫ్లోగోవైట్లు జాతికి చెందినవి. కీనియునికి విలకలు మైనది. బంగాళముదగ్గటి హజారీబాగును, మద్రాసునందలి నెల్లూరును అభ్రకపుగనులకు ముఖ్యమైన జిల్లాలు. హజారీబాగుదగ్గట అభ్రకము కంపురంగును, నెల్లూరిదగ్గటది ఆకుపచ్చనిరంగును గలిసి యుండును. నెల్లూరిదగ్గటి ఇనుకుక్రిగినిలో ౧౦ అడుగుల దొడ్డును, ౧౫ అడుగుల వెడల్పునుగల అభ్రకపుజాపైలు (Books) దొరికినవి. మతీయు నచట పగుళ్లు గాని, మచ్చులు ముక్కలు గాని లేక ౩౦ అం. పొడుగును, ౨౪ అం. వెడల్పునుగల సముచిత ప్రమాదాని శేకులు లేకుమగ దొరకుచుండును.

ఉపయోగములు:— పారదగ్గకత్తియు గలిగియుండు సువర్ణము, అగ్నిని, తాపపరిమాణమునందలి ఆకర్షకపరిస్థితులను నిరోధించు గలుగుటచేతను అభ్రకముకృష్టపులయొక్కయు, కాంతిగులయొక్కయు కిటికీలకును, కొలుములమాపుదు రంధ్రములకును, కాంపుల 'గాస్' బర్నరుల చిమ్మిలకును విస్తారముగ నుపయోగింపఁబడుచుండును. ఒకకాలముం దిది ఇండ్లకిటికీలకును, రక్షిణుగయుద్ధ కలగనాగుములకును, మస్కోవైట్లదము (Muscovy Glass) అనునది నుపయోగింపఁబడియుండెను. అనేక ప్రకారములగు ఆలంకారకార్యముల కభ్రకపు తేకులు విస్తారముగ నుపయోగింపఁబడుచుండును. ప్రాచీనకాలముం దీఖనిజము వర్ధిక్ మేరీనిగ్రహముల కలంకంబులయం దుపయోగపడి యుండినందున గ్లాస్ మేరీయే (Glass-Marine) యని పిలువఁబడుచుండెను. మాక్సిమన్ సర్క్లసుమియం ధవళకాంతిని కలుగఁజేయుటకై చల్లఁబడిన దిని ప్లీనీస్ ప్రసంగానిస్ స్పెక్యులారిస్ నామకపదార్థ మియ్యకమే ద్రొయుండనిచ్చును. కుడ్డాలంకారపుకాగితముల నిర్మాణమందును, ఆటనడుపుట, నాటకపునీనులు ముడిలగువానికి చక్కెరవంటి మంచుసాడి చల్లిన రూపము గలుగఁజేయుటయందును అభ్రకపుపాడి ఆపరిమితిముగ వాడఁబడుచుండను. రంగులు, కాగితములు తయారు చేయునపుడు 'మెజుగు' దెప్పించుటకును, వైట్ గ్లాస్ కెల్లోలో నగువానిని హరించుటకును నిది యుపయోగింపఁబడును. చిత్రలేఖనమున కభ్రకపు తేకులు ముఖ్యముగ నిండియాలో వాడఁబడుచువచ్చినవి. మతీయు లాంతర్ల నేడులకును, ఫోటోగ్రాఫేట్లల నుంచుటకును, చిత్రములను చారిత్రికములైన దస్తావేజులను గాపాడునిమిత్తము చుట్టునుచుట్టుట

1. సూత్రములందలి పొడియక్షరముల సంపూర్ణ నామములు :—
- ఉ = ఉదజనము లేక ఉజ్జవము (Hydrogen)
 - పా = పొటాషియము (Potassium or Kalium)
 - స్ఫ = స్ఫటము (Aluminium)
 - శై = శైలము (Silicon)
 - అ = అమలజనము (Oxygen)

- సో = సోడియము (Sodium or Natrium)
- గ్రా = గ్రావము (Lithium)
- ప్ల = ప్లవము (Fluorine)
- లో = లోహము (Iron or Ferrum)
- మ = మగ్నీయు (Magnesium)

కును, ద్రావకములో ముంచబడి మెత్తనై ముడుచుకొనిపోవు జంతువునమానాబల నెక్కించుటకును, వాయువేగమాపకముల తెండాలకును, సున్నితములైన భౌతికకాస్త్రసాధనముల యర్థములకును, అనేకదృక్ కాస్త్రీయకార్యములకును, ఇంకను పరిరక్షకముల పనులకును అభ్యుదయము లుపయోగపడుచుండును. ఉష్ణతావాహకము లగుటచే నివి స్త్రీయకాస్త్రములకును, బాయిలర్లకును చుట్టును గప్పుల కుపయోగపడును. ఆమ్లముల నిరోధింపఁగల వీనిసామర్థ్యమువలన ముత్యము వనేతరతోపయోగము లాధారపడియున్నవి.

ప్రస్తుత మిది విద్యుత్ సంబంధములైన కార్యములం దత్యంత ముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నది. విద్యుత్ వాహకము కానికారణమున విద్యుత్ నిరోధముల (Insulators) కిది మిక్కిలి ప్రశస్త మైనది. ఎటు వందిన నటు వంతునట్టి మృదువైన దీనిరేఖలు దైవమొల మొక్క లోహఖండ (Armatures) నిర్మాణముం దపరిమితముగ నుపయోగింపఁబడుచున్నవి. ఇటులే ఇది యనేతరవిద్యుత్ యంత్రములకును ఉపయోగపడుచున్నది. ఇట్లునుగో గాని ముందు విద్యుత్ ప్రోగ్నోక మైన సీమెంటుగోగాని అభ్యుదయములను కాగితము మీదనుగో లేక గుడ్డమీదనుగో అతికింపఁబడినయెడల నది మైకానైట్ లేక మైకానైట్ గుడ్డ యని పిలువఁబడుచుండును. ఇట్టి ఈ మైకానైట్ అనేకకార్యములం దుపయోగింపఁబడును.

మస్కోనైట్, ప్లాగోనైట్ జాతి అభ్యుదయములే వ్యాపారమునం దుపయోగపడునవి. రంపలేని పారదర్శకపురేఖలరూపమున ప్లాగోనైట్ అరుదుగ లభించుటచే చాలవఱకది విద్యుత్ కార్యములకొరకు ముఖ్యముగ నుపయోగింపఁబడుచుండును. అభ్యుదయములన ముత్యము వనేతరతోపయోగములు కలవు. పొటాషియము కలసియుండుటచే నిది ఎరుపుక్రింద నుపయోగపడును. లిథియమ్, రుబీడియమ్ యాదుల నుత్పన్నము సేయుటయందు రెపిఫోనైట్ అభ్యుదయము విస్తారముగ నుపయోగపడును.

త్రవ్య తీయుట (Mining), తయారుచేయుట (Preparation), విలువ (Value):— అభ్యుదయము త్రవ్య తీయుట ముఖ్యముగ ఇండియాలో ప్రధానమైన పరిశ్రమ. కాని ఇంటిపద్ధతు లాదికాలము నాటినుండి, వర్ధిల్లయకారకములు. కప్పు లేనికావ్యాలములు, వంకర తింకరలైన రస్తాలందును తీయునపు డభ్యుదయము మిగుల పొడైపోవును. ఈ పొడైనపదార్థమును గనిలోనుండి మిండికి జేర్చుటకే అమితముల పరిశ్రమ వర్ధిల్ల మునును. ఈఖనిజ మొక విగ్ధిప్రమైన చాళుయందే యుండుటండేసి ఇంతకంటెను తృప్తికరములై స్వల్పవ్యయముచేయు కములైన పద్ధతులను, అనఁగా నిలువైన సలకలకడ్డలతోడను, అడ్డ కోతలతోడను, చాళుల పోయినమార్గమువంటి మట్టుకడ్డల దోపుట చేతను ధాతుగర్భితములైన గనులలో నవలంబింపఁబడునిధానముల నవలంబించినచో జాగుగ నుండును. అప్పు డభ్యుదయము మైనుండియే తీసి కొనుటకును, వర్ధిల్లపదార్థమును అక్కడక్కడనే అంతకుపూర్వము అభ్యుదయము తీయఁగా పడినగుంటలను బూడ్చుటకును వీలగును.

అభ్యుదయము తయారు చేయుటకు బొత్తి (Book) నుండి పలుకు ననునంది కావలసినంత ముండుపురేఖలను విడదీసి వానిలో మచ్చలు ముక్కలు పడి పొడైనభాగముల వదలి పగులుగల కత్తితోఁ గాని, కత్తితోఁ గాని చురుక్కుటపురేఖలను గోయుదును. అనంత రము పరిమాణము, పారదర్శకత్యము, వర్ణము, మచ్చలు, తాగులు లేకుండుట మొదలగు లక్షణములబట్టి య వర్ణము వేర్వేరుగ విభజింపఁబడును. చినిగింపఁబడిన చూర్ణముతోఁజూలేక మైకానైట్ నిమిత్తిమో ఉపయోగింపఁబడును.

ఉత్పత్తి:— ఎంతయుండియోను త్రవ్యతీయఁబడి అభ్యుదయము నూటికి ౧౦ వంతులకంటె నెక్కువగ తయారుగ పొందఁబడుచుండును. పూర్వకాలమున అనానందపూర్ణ మంతయు చాళువలకు వర్ధిల్ల మును ముండెడిది. కాని ఇప్పుడీ రంపకలు చాళుయనిమిత్తియు మిక్కిలి అవసరములుగ నున్నవి.

వర్మ మైక్యులేట్ (Vermiculate) అనునది అభ్యుదయము లను బనిజములనుచేయును. ఇది వేటొండువిధముల అభ్యుదయమును బుట్టించును. కొన్నియేండ్లక్రిందటివఱకు నిది వివిధరీతిలము లని తలంపఁబడుచువచ్చినది. ఇటీవల నిది కొలరేజ్, మోంజానా రాజ్యములందు దొరకి, వ్యానాగోపయుక్తము లనుటచే మిగుల నాకర్షించినది. వేడి చేయుటవలన పగులునకు నిలువుగ నొకటేత్రకము నిడుపై పెరిగిపోవును. ఇందు వర్మ మైక్యులేటు నందలి విశిష్టలక్షణము, ఈపెగులుట అసలుకంటె ౧౬ రెట్లు ఎక్కువ. అట్లు పెగులునపుడు ఉష్ణాభ్యుదయముబట్టియు, వాయుస్పర్శమునుబట్టియు దీనివర్ధిల్లనము కలుగును. అభ్యుదయములోని ఇనుమున కన్లుజపంయోగము కలుగుటచే ఈపరివర్తన మున నది తలఁపఁబడినది. కాబట్టి యిందుల జన్మజనభాగముల ననుసరించి ఈఖనిజమునందలి వివిధభేదములు గలుగుచుండును. ఉష్ణముచే పెంపొందుభాగము మంచి ఉష్ణతావాహకము, వ్యధినివారకము నని కనుగొనఁబడినది. ముత్యము దీనితో వర్ధములు (రంపలు) తయారును.

౧౯౨౧ - ౧౯౨౫ లలో ప్రపంచమండలి

అభ్యుదయ ఉత్పత్తి - మూటగుటన్నులు

దేశములేదు	౧౯౨౧	౧౯౨౨	౧౯౨౩	౧౯౨౪	౧౯౨౫
ఉత్తర అమెరికా					
కెనడా	౬౩౭	౩౦౩౮	౩౧౯౭	౩౭౧౧	౩౬౪౭
సంయుక్తరాజ్యములు	౨౬౭౪	౬౫౧౪	౮౨౪౩	౪౯౩౪	౯౬౦౯
దక్షిణ అమెరికా					
అర్జెంటీనా	౧౪౭	౬౪	౮౭	౧౨౦	౧౧౯
బ్రెజిల్	౪౬	౬౭	౫౬	౭౯	౬౫
యూరోపు					
నార్వే	౨	౧	౧౦	౨౫	
రుమానియా					౬

నేతము-నీరు	౧౯౨౧	౧౯౨౨	౧౯౨౩	౧౯౨౪	౧౯౨౫
రషి-నూ		౯			
స్వేయము		౨	౩		
స్వీడెను		౮	౫	౪	
ఆసి-నూ					
సిరియా	౫	౧	౧		
నీర్విద్య	౧౧	౧౯	౧౧	౨౩	౨౦
ఇంకొకటి (బ్రిటిష్)	౧౬౫౦	౧౬౧౯	౧౬౨౦	౨౦౬౮	
జపాన్		౧౫	౪౩౦		

ఆఫ్రికా					
మెడికాస్కో	౧౪౧	౯౨	౧౬౫	౨౮౬	౨౬౪
ఎక్విటోరియల్	౭౭	౬౦	౮౩	౧౩౬	౧౩౨
టాంగానికా ఇలాండా	౩	౧౧	౩౩	౫౬	
ఎక్విటోరియల్ కామూనిటీ	౧	౩	౧౫	౭౩౫	౧౪౯౦
యన్ ట్రాన్స్ వాల్					
ఓషియానియా : ఆస్ట్రేలియా					
ఉత్తర ఇలాండా	౧	౧	౩	౩	౩
క్విన్స్ ల్యాండ్					౧
పశ్చిమ ఆస్ట్రేలియా		౨			

ఆయుర్వేద శాస్త్రము ననుసరించి

అభ్యుదయ అనునానముగా గాక నాగాన్ధునా లంకా కారుల కాలముననుండియు ప్రచారమున నుండిన నిజపదార్థము.

వృత్తానుభవ సంఘాతములతో కిందపడిన వజ్రమును మైకెల్లగా నాచిత్రముననుండి యుద్ధమున కందికొనుట గగనమున కెగసి యందుండి పర్వతశిఖరములందు చెరిగి పడి యాపంబుగా పరిణమించినది. ఈ వజ్రకాంతికణములు క్రిందపడినపుడు ఉలుముతోడ ధ్వనించేయుచు పశుచేత నీర్విజయపదార్థము 'అభ్యుదయ' మనియు, ఆకాశంబుననుండి కాంతికణములు పడుటచే 'గగనం' బనియు, ఇంద్రవజ్రముననుండి జనించుటచే 'వజ్రాభ్యుదయ' బనియు వ్యవహరింపబడుచున్నది (ఆయుర్వేద శాస్త్రము, ఆచార్యులు).

జాతి, మత భేదములు :— ప్రాచీనులను రసశంకరాదుల నానావిధములను ఖనిజపదార్థములను విభజించి కులభముగా తెలిసికొని బ్రహ్మ జాన్నిటింజేర్చి పారిభాషికంబుగా 'మహారసములు', 'ఉపరసములు', 'లోహములు', 'సాధారణరసములు' ఇత్యాది నామంబుల నీటి యగ్రాహారపదార్థములను అట్టి పారిభాషికపదములచే వ్యవహరించుచువచ్చిరి. కాని ఇట్లు రానురాను కొంపలు గ్రంథితములు అట్టి పారిభాషికనియమములను పాటింపక స్వాభిప్రాయానుసారముగా వ్రాయ మొడిచిరి. ఒకరు మహారసములలో జేర్చినపదార్థమును మఱియుకరు ఉపరసములలో జేర్చుట, ఇంకొకరు సాధారణరసములలో జేర్చుట, ఒకరు ఉపరసములలో జేర్చిన దానిని కొండలు మహారసములలో జేర్చుట - ఇట్లు విధినియమాదులు లేక

వ్యతంత్రముగా నిర్ణయించునట్లు వ్రాయుట తటస్థించినది కొందఱు మహారసములుగా జేర్చినదానిని తదనంతరులు పరిశోధించి యాహ్వాది ఉపరస మని సిద్ధాంతముచేసి ఉపరసములలో జేర్చి రనికాని, ఉపరస మని చెప్పబడినపదార్థమును పరిశోధనానులచే మహారస మని సిద్ధాంతము చేసి మహారసములలో జేర్చి రనికాని యను కొనుటకు మాన్గంబు గానంబడెను. అందుకొల్పి కట్టిన గుఱులను జేరిన యేమేపదార్థములకు మహారస నామంబును గాని, ఉపరస నామంబునుగాని ఇతర అట్టి వివరము, అమహారస ఉపరసాని శబ్దవ్యవహారము రసశంకరములందు గానరాదు.

ఇట్టి మట్టి ప్రాచీన భేదభిప్రాయము నిమిత్తము నుపయోగజనించినది. రసశాస్త్రమును వృద్ధియు, రసేంద్రియంతామిశ్రిత, రసప్రకాశనానాకరియు మున్నగు గ్రంథములం దభ్యుదయ మహారసములలో జేర్చబడి యున్నది. భావప్రవాళియు, రసేంద్రియానిరంగ్రహము, రసత్వము కరియు, ఆయుర్వేద శాస్త్రము, నిసర్వాను మున్నగు గ్రంథములందు ఉపరస మని వ్యవహరింపబడియున్నది.

భేదములు, అనాంతరభేదములు :— శత్రుద్దేశములచే నుత్పన్నమైన యభ్యుదయ 'పీనాకాభ్యుదయ', 'నాగాభ్యుదయ', 'మందూకాభ్యుదయ' అని నాలుగు భేదంబులుగా విభజింపబడి యున్నది. అందు వజ్రాభ్యుదయ వృద్ధాభ్యుదయ బనినాడ వ్యవహరింపబడును. ఇందుముందుగా ఈ వాల్మీకిలో ప్రతిభూత్యుదయ తిలుపు ఎలుపు పసుపు ఎలుపు అను నాల్గునంబు గలిగి వాల్మీకినంబుగా నుండును; అనగా వజ్రాభ్యుదయ పసునాల్గునంబు లలి తిలుచున్నది.

అభ్యుదయ భేదము :— పీనాకాభ్యుదయను కొలిమిలో వైచి యాదన లేకులు విడిచియు పొట్టుగా చూయును. నాగాభ్యుదయను కొలిమిలో వైచి విడిచిన పర్వంబుతోడెరుసలు కొట్టును. మందూకాభ్యుదయను కొలిమిలో వైచి యాదనవో కప్పలై గంతులు వైచును. వజ్రాభ్యుదయను కొలిమిలో నూదిన సంపిలి దోవంబు బన్నియు నశించి వ్యవచ్చునై ప్రకాశముతో నుండును (రసశాస్త్రమును వృద్ధియు).

అభ్యుదయ శ్రేణులు :— పైవి జెప్పబడిన యభ్యుదయలలో వజ్రాభ్యుదయ బుద్ధియు మైయుండును. 'దానినే రాసాయనిక క్రియలందును బ్రావీణ్యనిర్మాణములందును ఉపయోగింపవచ్చును' అని గ్రంథికారులందఱు నేకగ్రీవముగా నుచియున్నారు. ఇంతియకాక వజ్రాభ్యుదయకుంటె నితరంబులను మూడు అభ్యుదయలలో పీనాకాభ్యుదయను భుజించిన దుష్పాదంబున కుష్మరీగము జనించును. నాగాభ్యుదయను భుజించిన మండలకుష్మము జనించును. మందూకాభ్యుదయను నేవించిన కృచ్చిపాదంబున అత్తరీగము జనించును. దానంతే పైమూడు అభ్యుదయలను నేవంపఁగూడదు. వజ్రాభ్యుదయనుమాత్ర ముపయోగింపవలెను.

వజ్రాభ్యుదయ, తద్దహనిర్ణయము :— వజ్రాభ్యుదయ కాటుకవలె నల్లపై కఠినముగానుండి బరువు గలిగియుండును. ఉత్తర

దేశపుపర్యవేక్షకులయందు జనించుకాల్చక మధికముగా సత్త్వము గలిగియుండును, నుజాధికంబై యుండును. దక్షిణదేశపు పర్యవేక్షకుల యందు జనించు అభ్రకము అల్పసత్త్వంబై హీనమనందై యుండును. ఇట్టి విశ్రాంతియును ఒకనునుమ్యుని ప్రవర్తనముగా గోయు త్రివిధ యచ్చులు నన్న యభ్రకమును తీసికొనవలెను. భూమి వైభాగమున నున్న యభ్రకము నిష్పత్తియందై యుండును గాన దానిని గ్రహింపజలగు. ఇందులకు కారణమును అనేక గ్రంథకర్తలు చెప్పియుండిరి. కాని రసవ్యాపకతంత్రకారులవారి మిట్టి వివరించుచున్నారు. భూభాగము లన్నియు మార్పుకొనవలెనై ప్రభువైన నోకట్టినియందు సత్త్వము స్వభావముగా నుండును. అయ్యది భూగర్భమునందుండి ఎంపివేడిమిని బొందినదేనని బహు భసత్త్వంబునై యుండును.

అభ్రకకోశము :— అభ్రకంబును కొలిమిలోఁ గాల్చి ఏమి నూలులు త్రిభాగవ్యాపకములోఁగాని, పులికడుగులోఁగాని మంచిని భూసంబంధమువలన జనించినదోమను మార్చిని కుద్ధిం బరును (రసవత్త్వముచ్చయము).

శతభూభ్రకము :— అభ్రకంబును కొలిమిలోఁ గాల్చి ఏమి నూలులు త్రిభాగవ్యాపకములోఁగాని, పులికడుగులోఁగాని మంచిని కుద్ధిం బరును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

అభ్రకంబును గాల్చి కేగుపట్టకమాయలలో మంచి ఎంకిన పట్టు చేగులమ్యును నలిపిన కుద్ధిం బరును (రసమంజరి).

ధాన్యాభ్రకము :— ఒకభాగము ధాన్యము, నాలుగుభాగములు కుడిచేసిన యభ్రకము — వీనిని ఒకపట్టుములో నూలుగాఁ గట్టి యామూటను మూడుదినములు పులికడుగులో నానవైచి నాల్గినాయు ఆమూటను రెండుచేగులమ్యును నుంచుకొని నలిపినయెడల నాయభ్రకంబు ఇనుకకేణువులవలె నాపులికడుగులోనికి బరును. పిమ్మట నాపులికడుగును వదిలివైచి యందలి యభ్రకంబును తీసివేయుచుకొనవలెను. ఇయ్యది ధాన్యాభ్రకం బనబడును. ఇట్టి ధాన్యాభ్రకమును మొదట సిద్ధిముచేసికొని దానినే భస్మము చేయవలెను.

అభ్రకభస్మము :— ఈ విషయంబున గ్రంథకారులు భిన్న భిన్నములుగా వివరించుచున్నారు. అభ్రకభస్మ మనఁగా, అభ్రకమును బొవధిసముదాయముతో నూటి పిడుకలయందు పుటమవైచి సింహారముగా మార్చి యందలి పరమాణుసంయోగమును విడగొట్టి నేవనయోగ్యముగాఁ జేయుట. కొండలు ఒకపుటముచేతనే సింహారముగా పరిణమింపజేయు ప్రక్రియలను వివరించిరి. మఱికొండలు పదిపుటములు, ఇంకొకరు నలుపదిపుటములు, వేరొకలు నూలుపుటములు, కొండలు వేయిపుటములు — ఈరీతిగా ప్రక్రియలను జేర్చినియుండిరి. ఎవ్వరేవిధంబుగా వివరించినను, అభ్రకమును సింహారముగా మార్చి యందలి తగుకు పోవునట్లుగను, పరమాణ్వాకర్షణము నశించునట్లుగను జేసి నేవనయోగ్యంబుగాఁ జేయుట సర్వసమృత మగువిషయము. నూలుపుట

ములువైచిన యభ్రకము, వేయిపుటములు వైచినయభ్రకము ఉత్తమంబులని అనేక ప్రశ్నింపగలరు. ఇట్లుండఁ బదిపుటములతోడను, ఒకపుటముతోడను అభ్రకము నిశ్చంద్రకంబై సింహారూపమును బొంది నేకవయోగ్యం బరునా యెడమసంపేనా మివనరము లేగు. అయ్యది అభ్రకముతోఁ జెచ్చుపదార్థమునుబట్టి యుండును. ఆపదార్థము వైచి శిష్టసతత్త్వి గలిగియుండినచో నొక్కపుటముచేతనే నిశ్చంద్రకంబున సింహారము గావచ్చును. కొన్ని అభ్రకభస్మయోగములు ఈక్రింది వివరింపబడును.

ఏకభూభ్రకము :— ధాన్యాభ్రకము, అంకణము — వీనిని సముముగాఁ గలిపి ముంటపాత్రిమునందు వైచి క్రింది ముంటఁజెట్టును, పాత్రిములోని అభ్రకమును ఇనుపబండ్లతో నూలుచుండిని కొంతకాలమున కది యంతయు నాగును. పిమ్మట దానిని ఆపువాలతో నూటివలె నందలి తగుకు నశించి నిశ్చంద్రక మును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

రసభూభ్రకము :— ధాన్యాభ్రకంబును కువింపిరసముతోఁ గాని, సుంగమువైచి సముతోఁగాని, పిట్టమారసముతోఁగాని నూటి పదిపుటములు వైచిన నిశ్చంద్రకం బరు భస్మం బరును (రసవత్త్వ సముచ్చయము).

నలుపదిపుటముల యభ్రకము :— సుంగమువైచి కమాయము, తెల్లగలిదీగురసము, కువింపిరసము, తములపాతులరసము, జిల్లేడు పాలు, మిట్టయూడిలరసము, నేలతాడివేర్లరసము, పెద్దిపల్లెరు కమాయము, మాలగండిరసము, అగటిగడ్డరసము, నీటిగొట్టినరసము, లాద్దుగడ్డరసము — వీనిలో నొక్కొక్కదానిచే మూడేసి పుటములను, మిగిలిన కందుపుటములను, కెరెగు, నేయి, నీనె, చక్కెర వీనితో ప్రత్యేకముగా నొక్కొక్కపుటమును వైచిన అభ్రకము నిశ్చంద్రకంబై నేవనయోగ్యం బరు భస్మమనును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

శతభూభ్రకము :— మట్టిపాలు, జెమడుపాలు, జిల్లేడు పాలు, సుంగమువైచి కమాయము, నరమూత్రము, మిట్టయూడిలరసము, వేరకనెయ్యి — వీనితో నూలు పుటములువైచిన పద్దరాగంబుతోడ నెట్లని సింహార మును (యోగరత్నాకరము).

ఇట్లే సమాప్రభులంబులు, వింతతిపుబంబులు, అణువదిపుటం గాలు గ్రంథాంతరిమాలందు భిన్నముగా సింహారపరిణామములు వివరింపబడియున్నవి.

అభ్రకసత్త్వనితము :— సత్త్వపాతనం బనఁగా ఖనిజంబులను అభ్రకము, వైక్రంతము, మాషికము, మయూరతుత్తము మున్నగు ప్రవ్యములనొకటి వానియందు రసాయనసంయోగముచే నిమిడియున్న లోపము, రాగి మున్నగుధాతువులను రసాయన వైయోగికప్రక్రియలచే విడగొట్టుట. ఆయుర్వేదమునం దిట్టి సత్త్వపాతనప్రకారములు కొన్ని మహారసములవిషయమై వివరింపబడి యున్నవి. కొన్ని ఖనిజ పదార్థములయందు ధాతువు లిమిడియున్న వనియు, వానిని ప్రక్రియా

విశేషములచే వివేచితు వచ్చుననియు ప్రాచీనరసతంత్రకారు లెఱింగినవిషయమే. ఆభ్యుదయమునందుసయితము లోహమువంటిసదార్థ మొకటి గలదియు, అయ్యది రసగ్రాసకమందు ప్రధానము బనియు, అట్టి సత్త్వము గ్రహించి దానిని భస్మము గావించి నేవించిన సర్వరోగములు నశించు ననియు వివరింపబడియున్నది. తదిమహాలంబుగా సమనాతన రసాయనతంత్రశేత్ర లభ్యమగు పరిశోధించి యందు మగ్న శైలితము (Silicate of Magnesia), లోహము (Iron) విశేషముగాఁ గల పని సాధించును చేసియున్నారు. ఆయుర్వేదమునందు వివరింపబడిన ఆభ్యుదయమున ప్రకారము లీక్రింది గొన్ని వివరింపబడును. ధాన్యార్థకమును నీటిప్రబ్బలిరసముతో నయి నూలులు భావనచేసి పిమ్మట నయిదుపుంబు లివిన భస్మంబును. ఆభస్మమును కొలిమిలోనుంచి యూడిన నిర్మలంబై కిట్టరహితమై లోహముతో సముంబుగామంబు సత్త్వ మందుండి పలువడును (రసభావనయంత్రము).

ఆభ్యుదయమును మేత్రగాఁ జూర్చు గావించి యాచూర్ణమును గొని, అదివికంఠరసము, అరటిగడ్డరసము—వీనితోఁ బ్రత్యేకముగ నొక్కొక్కదినము భావనచేసి యనంతరంబున నీయభ్యుదయచూర్ణంబులో నాలవపాలు బంకణము, చిలుచేపలు — వీనిని గలిపి నూటి పిమ్మట మహిషీపుష్పము (బత్తువేడు)తోఁ గలిపి ఉండులగాఁ జేసి ఎండుబెట్ట పిమ్మట మూసయం దుంచి కొలిమిలో నూడిన లోహములను సత్త్వంబు పూసలుపూసలుగా మూసయంబు పడును. అట్టి పూసలను గ్రహించి మిత్రసంఘము (నేయి, తేనె, సుగంధము, సురుచింపిస్తలులు, బంకణము) తోఁ గలిపి మరల మూసయం దుంచి కొలిమిలో నూడిన నాపూస లన్నియు కంచువోరె గరగి ఏకంబును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

ఆభ్యుదయము :— ద్రుతి యనగా ఖనిజపదార్థముల ప్రక్రియావిశేషములచే కాళ్ళతలంబుగ పారదమువోలె ద్రవీభావమును జెంది యుండుట. గనాయనతంత్రములలోఁ బ్రతిగ్రంథకారుఁడును ప్రతి ఖనిజపదార్థమునకును ప్రతీకరణప్రక్రియలను దెలిపియున్నాఁడు. ఇట్టి ద్రుతి ప్రాచీనగ్రంథకర్తల నిజముగాఁ జేయఁగలిగి యనునందే హము బాధించుచున్నది. ఏలయనగా రసరత్నముచ్యుతకారుండును నాగ్భటుఁడు ఇట్టిద్రుతి జేయుటకై యనేకపరిశోధనలం జేసియు నందు కృతార్థంబు కానేరక ఇట్లు వదించియున్నాఁడు : 'ద్రుతి ప్రక్రియలు కాస్త్రములం దెంతయులుగ వివరింపబడియున్నవి. అయినను అట్టి ప్రవీకరణసామర్థ్యంబు పరమేశ్వరునియనుగ్రహంబు లేకున్న దుర్లభము'. ఆభ్యుదయప్రక్రియలలో నొకటి యీక్రింద వివరింపబడును.

ధాన్యార్థకమును అవినియాకులరసముతో మద్దన చేసి, ఆ మద్దన అడవికండగడ్డతో నుంచి వైచి మున్నుతో లేపనముచేసి పకు పులు వనించునటువ బారెడులోఁబుగ గోయిత్రవియగోరియందు,

ఈపదార్థపుమద్ద నునిది గోరిని పూడ్చి నెలదినము లుంచినపిమ్మట తీసిన నాయభ్యుదయ పాదరసములె కాళ్ళతలద్రవీభావమును జెంది యుండును (ఆయుర్వేదప్రకాశము).

ఆభ్యుదయములు, యోగములు :— భస్మరూపంబుగఁ బరిణామింపఁజేసిన యభ్యుదయముగాని, యట్టి భస్మముచే నిర్మింపఁబడిన యాచూర్ణముగాని నరములకు బలమును గలుగఁజేయును. వీర్యమును శుద్ధిచేయును. పాపహరోగము, కామిల, మూత్రరోగములు, గ్రహణి, అతిసారము, స్లిషోదరము, పురాణజ్వరములు, క్షయ — వీనిని తొలగించును. ఇయ్యది ప్రధానంబుగా ప్రమేహ రోగంబున స్వతంత్రశక్తి గలిగియున్నది. ఇంతియకాక ఇతర ఖనిజ పదార్థపద్మితంబై యనేకరోగములఁ బాపును. అట్టి యోగంబులలోఁ గొన్ని క్రింద నుదాహరింపబడును.

జ్వరాశని రసము :— శుద్ధిచేసిన పాదరసము, శుద్ధిగంధకము, వైంఛలవణము, శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి — వీనిని సమముగ గ్రహించి యామోత్తమునకు సమముగ లోహభస్మము, లోహభస్మమునకు సమముగ నభ్యుదయము గలిపి మోతముగ నీయోచనమును ఖల్వములో వైచి వాఙ్మియాకులరసముతో బానుగ మద్దన చేసి పిమ్మట నందు పాద రసమునకు సమముగ మిరియపుదార్దమును గలిపి రెండుయవల (2 Grains) ప్రమాణంబుగ తిమిలపాకులరసముతో నిచ్చిన సర్వ జ్వరములు నశించును. స్లిషోదరము శమించును (భైషజ్యరత్నావళి).

అర్జునాభ్యుదయము :— నేయిపుంబులు వైచి యభ్యుదయమును మిద్దిపట్టకపాదములలో నేమదినములు భావనచేసి ఎంపించి పిమ్మట రెండు యవల ప్రమాణముగ నుపయోగించినచో హృద్రోగమును శమింపఁజేయును. అతిసారము, రక్తపిత్తము, అగ్నిమాండ్లము మున్నగు రోగముల నణించును (రసేంద్రసారసంగ్రహము).

గలితకుషారరసము :— శుద్ధిచేసిన రసము, శుద్ధిచేసిన గంధకము, తామ్రభస్మము, లోహభస్మము, శుద్ధిచేసిన సుగంధము, చిత్రమూలము, శిలారత్నము, శుద్ధిచేసిన పిమ్మటపిమ్మట, త్రిఫలములు — ఇయ్యది ఒక్కొక్కభాగము, అభ్యుదయము నాలుగుభాగములు, క్రాసుగవిత్తులు నాలుగుభాగములు — ఇటులు వీనిని ఖల్వములో— వైచి తేనె, నేయి—వీనితో ప్రత్యేకముగ నూటి ఒక నేతిపాత్రియం దుంచి కర్షప్రమాణముగ నేవించిన బారుణంబు మధురోగము శమించును. ఈయాచూర్ణము నేవించునపుడు వరిలియ్యపు అన్నము, పాలు, తేనె, నెయ్యి, చక్కెర — వీనిమాత్రము నేవించవలెను. స్త్రీసంయోగమును వర్ధింపవలయును (భావప్రకాశము).

అనుపానవివరణము :— మతీయు నభ్యుదయంబు అనుపాన భేదంబులచే ననేకరోగములను నశింపఁజేయును. అభ్యుదయము పకుపు, సిస్సట్టు, తేనె — వీనితో నేవించిన ప్రమేహంబులను, కరకకాయ, తెల్లము, ఏలకులు, చక్కెర — వీనితో నేవించిన రక్తపిత్తమును, ఏలకులు, పెద్దపల్లెరు, నేలయుసిరిక, చక్కెర, అవుపాలు — వీనితోఁ

గలిగి నేవించిన మూర్త్యులను, విప్పివేసి, వేసే - వీనితో నేవించిన వస్త్రధారణను, ఆవులను, నేలను ముడి - వీనితో నేవించిన దొంగలను, నల్ల జీవితములతో నేవించిన మూలగోగంబును కమింపజేయును. ఇట్లు అనువాదభేదముచే ననేకగోగంబులను కమింపజేయుటయేకాక కేరీరముందలి ముడిమిని తొలగించి దీర్ఘాయుస్సు నొసంగును! (యోగరత్నాకరము).

(గం. దూ.)

అభిముఖ - ఇంద్రునివాహన మైన ఐరావత మనది యేనులభౌర్య.

అమటి - ఇటలీదేశముం దొకవిధ మైన ఫీక్షన్లు చేయుటకు పేరు వచ్చినట్లుంబడును. ఆంధ్రీగూ, నికాలో (౧౫౩౦ - ౧౬౧౧) అను సోమరు లిద్దఱు ఈ కుటుంబమునకు మూలపురుషులు. క్రొత్తవిధముగ ఫీక్షన్లు చేసే మిగుల ఖ్యాతిగ గాంచిరి. ఈ వంశము నందు వంశపరింపకగ నీదిగ్వి యధికృష్టమయ్యెను. ఆంధ్రీ గూకాదు కులు ఆంటోనీయో (౧౫౫౦-౧౬౩౫), గిర్టోల్మానో (౧౫౫౬-౧౬౩౦) అనువారు తండ్రికంటె పెక్కువ రమ్యముగఁ జేయఁ దొడగిరి. వీరిచే నిర్మింపఁబడిన ఫీక్షన్లకు నిప్పటికి రు. ౩,౦౦౦ మొదలు రు. ౪,౫౦౦ లు వల వచ్చును. గిర్టోల్మానోమారుడు నికోలో (౧౫౬౬-౧౬౪౪) అనువాఁ డీ కుటుంబములో మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిని జేందినవాఁడు. ఇతఁడు 'గ్రాండ్ అమటి' అన్న పేరుతోఁ గ్రొత్తఫీక్షన్లు నిర్మించెను. ఆకారసాధనముండును, లావిణ్యమునండును, పనితనపుఁబరిష్కారముండును, మనుప్రతిష్ఠను లీనుటయుండును ఈజంత్రిమాలను మించినవి లేవని చెప్పెను. వీని కిప్పుడు రు. ౪,౫౦౦ మొదలు రు. ౬,౦౦౦ వఱకు వల వచ్చును.

అమడియన్ - ౧. ఈ పేరుగల రాజులు తొమ్మింద్రు ప్రాచ్యులలో నెనాయసంస్థానమున కధిపతు లయిరి. వారిలో ముఖ్యముగఁ జేరొందినవారు ముగ్గురు: (౧) ౫-వ అమడియన్ (౧౨౪౯-౧౩౨౩). ఇతనికి ఖునుడు (The Great) అని పేరు; ౧౨౮౫ లో బ్రహ్మత్యమునకు వచ్చెను. యుద్ధములలో జాలకాలము గడపెను. స్తోమనకు ముట్టకెనేసిన శురుమ్మల నోడించి వారు లేచివట్టనట్లు చేసెను (౧౩౧౫); తన సంస్థానమును విస్తరింపజేసెను. (౨) ౬-వ అమడియన్ (౧౩౪౨-౧౩౮౩) ౧౩౫౪ లో ఫ్రెంచివారి నోడించెను. వారితో సంగి చేసికొని యదివఱకు నెనాయసంస్థానాధిపతులకు లేవని వియన్నా రాజపుత్రులు పేచీలు పెట్టుచున్న యధికారము లన్నిటిని పేచీలు లేకుండునట్లు సంపాదించెను. ఇటలీదేశముందలి ఆత్మపునఃకర్మములవైపు తన రాజ్యమును

అభివృద్ధిచేసెను. ఆతఁడు చిన్నసంస్థానాధీశుఁ డైనను మిక్కిలి బలవంతుఁ డగుటచే యూరోపులోని గొప్పగొప్పరాజు లాతనిపేరు మును సాయమును గోరుచుండిరి. ఆతఁ డొక్కఁడే శుక్లీదేశము మీఁదికి ధర్మయుద్ధమునకు దండెత్తిపోయినట్లును. పశ్చిమపుర దైన గ్రీకురాజును సింహాసనానీనుఁ జేసెను. ఇటలీదేశముండు నేరాలులకుఁ బోరాటము వచ్చినను ఈతనిని మగ్గురైగఁ గోరుకొనుచుండిరి. ఏయెన్ సమగ్రముండలి 'టెనెడాన్' అనుదీవినినుడించి విసికిగూ జనులును, జినోవాజనులును చాలకాలమువఱకును బోరాడి శురుకుదానిని ఈతని కిచ్చిరి. ఇతఁడు నేపిల్లునకుఁ బోయి కొన్నియుద్ధములలో గెల్చి ౧౩౮౨ లో నొకయింట వ్యాధి తగిలి చచ్చెను. (౩) ౮-వ అమడియన్ (౧౩౯౧-౧౪౫౧). ౧౪౧౬ లో స్వతంత్రుఁ డని ఆస్త్రియాచక్రవర్తివలన నిధికారము నొందెను. ఇతఁడు మ్యాక్ అన్నబిరుదుమును చక్రవర్తివలన బడసెను. అంతకుఁబూర్వ మీ సంస్థానాధీశులకు 'కాంటు' అన్న చిన్నబిరుదుమే యుండెను. వర్సెనీప్రాంతమును గెల్చెను. జనెనాయిన్ ప్రాంతమును గొనెను. మలేకొన్ని యధికారములను సంపాదించెను. చుట్టుపట్టుల నున్న రాజ్యములయందలి ప్రజలు పరచక్రములవలన మిక్కిలి బాధపడుచుండగా నీతఁడు తన ప్రజల కేవిధమైన బాధయు లేపింప రక్షించెను. నలువది మూడుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసి కుమారునకు రాజ్య మిచ్చి స్వస్థునించి పరిపయ్యె యనువాశ్రమమునందు నివాసము చేసెను. ౧౪౩౯ లో నీతనిని పోపుగ (క్రైస్తవ కేకరాచార్యునిగ) నెన్నుకొనిరి. ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లాండు, స్పెయిన్, జర్మనీ, లాంబార్డ్ దేశముల వారితనిని ఆచార్యునిగ నొప్పుకొనిరి. ఇటలీలోని గొంతిభాగము, వెనీషియాలోనివా రొప్పులేదు. తొమ్మిదిసంవత్సరములతరువాత నీతఁ డాయధికారమును వదిలుకొని (౧౪౪౯) మరలఁ దనయాశ్రమము నకుఁ బోయెను. ౧౪౫౦ లో తనీవాలో మృతుడయ్యెను.

౨. (స్పెయినురాజు) ఇటలీదేశము నకు రా జయిన విక్టర్ ఇమాన్యుయల్ అనువానిరెండవకుమారుడు. ౧౮౭౦ లో స్పెయినుదేశమునకు రాజుగ నెన్నఁబడెను. కాని యచ్చటి ప్రజలకు నాతనికిని బహుండున ౧౮౭౩ లో రాజ్యమును వదిలుకొనవలసినవా డాయెను. ౧౮౯౦ లో మృతుఁ డయ్యెను.

అమడియో, గియోవనీ ఆంటోనియో (౧౪౪౭ - ౧౫౨౨) - ఇటలీదేశవాఁడు. చేరొందిన కిప్పి, విగ్రహనిర్మాత ఇతనిపనులలో, వెనీసువాడును నేనాధిపతియు నగు బార్టోలోమియో కొల్లియోని యనువాని విగ్రహమును దానిక్రిందిను వైని జేయఁబడిన చెక్కఁడవుఁబనియు నా కాలమందలి యతిశ్రేష్ఠపురుషు

1. అభిముఖము ఆంగ్లేయవైద్యులు ఉపయోగింపదు. వైని వర్ణింపఁబడినమందులలో ననేకములయందు అభిముఖగాక ఇతరపదార్థములు చేరియుండుటచేత, ఆ మందులగుణము తక్కిన పదార్థముల గుణములేకాని అభిముఖయొక్కగుణము కాదని ఆంగ్లేయవైద్యుల నేకులభిప్రాయపడుచున్నారు. (కొ. వేం. ల.)

లలో నొక్కటి యనియెదగు. మిలన్ పట్టామండలి దేవాలయములోఁ గూడ నితఁడు కొంతపని చేసెనట!

అమరకంటకము — పెంట్రిల్ ఇండియాలో నున్న శీవానంధానమునకు, మగ్గప్రాంతమందలి బొంబాయినుగ్లాకును దగిలియున్నవై ఫుల వైకిలపూర్తియై నున్నది. ఇది సర్వదా విది పుట్టినిధులు. కావున కే.త్రముగ కంటకమునకు. ఇది ౩౦౦౦ అడుగులదూరమున నున్నది. చిట్టుపట్టులబడి కే.త్రమున గలవు. వానిలో నర్పది పుట్టినిధులును, కవిలధార యనుజలపతినియును భీముని యనుననులును, సోన్ముండి యనునవియును చూడఁబడినవి. ఇచ్చట పురాతనదేవాలయములును గలవు. వానిలో సర్వదాదేవి సురీయఁ గలదు.

అమరకము — ‘అమరకము’ అనుపదము అమరు ధాతువువలనఁ బుట్టిన భావాధ్యక్షపదము. అమరు అనగా కుసురు, పాండికము, బిప్పు, సిద్ధిపను అని అర్థము. కావున అమర కము అను భావాధ్యక్షపదమునకు, కుసురువులు, పాండికములు, బిప్పు డలు, సిద్ధిపనులు అని అర్థ మునున్నది. దీనింబట్టి అమరకము అను పదము భూస్వామికిని కర్షకులకును తెల్లలివిషయమున చేసికొనఁబడు నేర్పాటునకు రూఢము చేయఁబడినప్పుడు భూస్వామికి కర్షకుల డీయవలసిన ఫలభాగమునునుతంది యేర్పఱుచుకొనఁబడిన బిప్పుల యనియు, కుసురులు అనియు గ్రహింపఁబడియున్నది. అయినను, అమరకపదము భూవిషయమునందే రూఢము గాని యితరవ్యవహార ములయందలిపాండికము శిష్ట పని చెప్పుటకు వలనుపడినది. ఈ అమ రకపదమునకు మాఱుగా నీయర్థమునందే పాండిక, కుసురు, అనుకు బడి అనుపదములునూడ వాడుకలో నున్నవి. ఈపదములును అమరక పదమువలెనే భూవిషయక మనుమాధ్యర్థమునే చెప్పునున్నవి. ఈపద ములయర్థమందే లీజు, లెట్టింగు, రెంటింగు (Lease, letting, renting) అనువాంగ్లేయపదములును, ఇజారా, సగ్గాత్, భిరాయ్, పట్టాదరీ మొదలగు హిందూవాస్తావనపదములును వాడుకలో నున్నవి. కాని అమరకము కుసురు, అనుకుబడిపదములవలె భూవిషయకమైన రూఢ్యర్థమునే యిచ్చుచుండి వైముంగ్లేగ్లీ ఘపదములును గృహోదకము లంద కిచ్చుట ముది వ్రేనయర్థములయందఁగూడ వాడఁబడుచున్నవి. ఈ యర్థమునందు వినియోగింపఁబడుచున్న హిందూవాస్తావనపదములు గూడ నిట్టిరూఢ్యర్థము నిచ్చుచున్నవాక భూవిషయమునందుపయో గించినప్పు డవాంతరభేదములనుగూడఁ దెల్పుచుండును. మఱియు, అమరకము మొదలయినపదములు భూవిషయమునందు రూఢములై సాధారణముగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి చెట్లు, లోటలు, దుకాణ ములు, సంతలు, గ్రామములు, అడవులు మొదలగు వానియందుఁ గూడ వాడఁబడుచున్నవి. కాబట్టి, ఈపదము అర్థవిచారణ చేసి నప్పుడు యజమానునకును, ఫలపఱుచును త్రదారునకును జరుగు భూవిషయల ఫలగ్రహణవిషయ ముననేర్పాటును దెల్పును.

కాబట్టి, అమరకమువిషయమున చర్చించునప్పుడు భూమాన్యగు లకును, వానియందు హక్కుగల యజమానులకును గలసంబంధమును నుతందియూ, అట్టియజమానులకును, ఫలపఱుచును త్రదారులకును గల సంబంధమునునుతందియు, అట్టి ఫలపఱుచును త్రదారులకును, భూమాన్య దులకునుగల సంబంధమును నుతందియు విమర్శింపవలసియున్నది. ప్రస్తుతిము, అమరకమువిషయమున ప్రాయసవృక్షముందు భూమి విషయము చర్చింతిను. భూస్వామి, భూస్వామివలన భూమిని అమర కము పొందునాఁడె, ఆభూమిని వేర్వేరు సేయవచ్చు అను ఈయగ్గు రకును భూమితో సంబంధము గలదు. ఈయగ్గురకును భూమితోగల స్వాస్థ్యము ముగ్గురయందుగాని, యిగువురయందుగాని, యొక్కని యందుగాని యుండువచ్చును: అనగా భూమియందు హక్కుగల భూస్వామిడే ఇతరుల కాభూమి నమనకము సేయక స్వయముగాఁ గాని, హలినివాంఛ్ర శేర్పవీధికాని శ్రేయము చేసి ఫల మనుభవించ వచ్చును. లేదా, భూస్వామికిఁ గొంత ప్రతిఫల మిచ్చుపద్ధతివొడి భూమిని, అమరకము పొందవచ్చుడే తాను స్వయముగాఁగాని హలి పనివాంఛ్రము నియమించికాని వేర్వేరు చేసి భూస్వామి కీయఁగా మిగిలినఫల మంతయు ననుభవించవచ్చును. అట్లు కానియెడల నట్లమ రకము పొందవచ్చును మరల కొంతిలాభము లేనకుఁ జెందుపద్ధతివొడి నింకొకని కమరకము సేయవచ్చును. ఇట్టియగ్గురకును భూమివిషయ మున జరుగునేర్పాటు అమరకము. ఈ అమరకము పరస్పరము నమరకమువలన మూలమునీగఁగాని, లిఖితరూపముగాఁగాని జరుగు చుండును. లిఖితరూపము గా జరిగినప్పుడు భూస్వామి తనభూమిని నుత్తిదారుల కిచ్చుపద్ధతు లన్నియు ప్రాయఃబహుప్రత్యునకు కవులు, సనకు, పట్టా అనియు, నుత్తిదారు వైపధికులకుఁ దన యంగీకారమును నూచించుచు వ్రాసి యిచ్చుపత్రిమునకు కవపా, కబోలియత్, ముచ్చిలిక్ యనియు శేరులు గలవు. ఈ పదములు హిందూవాస్తావనపదములు. ఈపదములరూఢ్యర్థము నిచ్చుసంస్కృత పదములు గాని, ఆంధ్రశత్యపదములు గాని లేవు. పత్ర మను సంస్కృతపదమును, కవు యనుతలుగుపదమును, లిఖితసామాన్య మును దెలుపుపదములు గాని కవులు మొదలయినవానివలె విశేషవాచ కములు కావు. అట్టి రూఢ్యర్థమును దెలుపువిశేషవాచకపదములు కావలసినప్పుడు దీనిని సమాసములో తత్తద్వాచకపదములతోఁ గూర్చి విశేషార్థములయందుపయోగించుకొనవలయును. భూమి యొక్కహక్కులవిషయమును జర్పించుటకు ముందు, భూమి ఎవరిది, ఎటుంబడిది, ఎట్లు చెందఁబడినది అనువిషయములు చర్చింపవలయును.

భూస్వామ్యము

భూమియొక్కవా క్కంతయు నాభూమిగల రాష్ట్రమును బరిపాలించురాజు దగునా కాదా అనువిషయము విమర్శనీయము. భూపతి యనుపదమువలన రాజునకుఁ దనరాష్ట్రమునందున్న భూమి కంతకును సంపూర్ణమైన హక్కు కల దని యోజింపఁదగినది లేదు. నరపతి యనుపద మున్నను, ఆపదమువలన రాజునకుఁ బ్రజలయందు

సంపూర్ణ మైనహక్కు లేనివిధముననే భూపతి యనుపదమువలన రాజునకు భూమియందు సంపూర్ణ మైనహక్కు లే యని కాస్త్రవైఖ్యల యభిప్రాయము. రాజునకున్న సరిపతిపదమువలన తనరాష్ట్రప్రజల నొకాగాఁగఁగ్రేముములు కాపాడిండుటకుఁ బ్రతిఫలముగా నితరవిధము లయినవన్నులు ప్రజలవలననుండి గ్రహించుట కధికారము వచ్చినట్లు గనె భూపతిపదమువలనఁ గన్నకుల నొకాగాఁగ్రేముములు కాపాడిండుటకుఁ బ్రతిఫలముగా భూమియొక్క ఫలసాములలో కొంతభాగము పుచ్చుకొనుటకుమాత్రమే హక్కు గలదు. కాని భూమియందు సర్వ స్వాతంత్ర్యములు గలహక్కు రాజునకున్నట్లు సిద్ధాంతము చేయుటకు వీలు లేదు. రాజునకు భూమియందుఁగాని, యితరవ్యవహారముల యందుఁ గాని పన్ను పుచ్చుకొనుటకుమాత్రము హక్కున్నట్లు కనిపించుచున్నది.

“శ్లో. పంచాక్షర్యైః ఆదేయో రాజ్ఞా పశుహిరణ్యమోః,
ధాన్యానా మప్తమో భాగవ్యక్తే ద్వావిశే ఏవగా.
ఆదీతాః పశ్యాంః ద్రు నాశ్చ మగుసప్తిహాసే,
గంధావధిరసానాంచ పుష్పహాలఫలస్య చ.
సత్రకాకత్పకానాంచ చర్మణాం వైసిశస్యచ,
మృత్తికానాంచ భౌతానాం సర్వస్యాశ్చ మహస్య చ.”
—మనస్మృతి.

అనఁగా రాజు ప్రజల నొకాగాఁగ్రేముములుగా తన పుచ్చుకొను శ్రమకుఁ బ్రతిఫలముగాఁ గ్రయనిక్రమగులవలన వచ్చినవాఙ్ము వలననుండి పన్ను పుచ్చుకొనవలయు నని మనస్మృతియందుఁ జెప్పఁ బడియున్నది. పశు హిరణ్యములవిషయమున నేఁబడి యుండునను, పండించిన ధాన్యాదికమునం దాదవంతు గాని, యెనిమిదివంతు గాని, పండ్రెండవంతు గాని పన్నును, చెల్లు, రాళ్లు, నేన, నేయి, సరిమళ్ల ద్రవ్యములు, ఓషధులు, రసములు — వీనిక్రయనిక్రయములవలన వచ్చినవాఙ్ములలో నాదవంతు పన్నును, ఆకులు, గడ్డి, సూరలు, చర్మములు, దళములు, మట్టికుండలు, రాతివస్తువులు — వీనిక్రయనిక్రయములవలన వచ్చినవాఙ్ములలో నాదవంతుపన్నును రాజు గ్రహింపవలయు నని మనస్మృతియందు మహావలయున్నది. మఱియు నితరవృత్తులవిషయమునుగూడ రాజు గ్రహింపవలెనని పన్నువిషయమున స్మృతికారులు వ్రాసియున్నారు. కాని, అవి ప్రస్తుతాంశమున కనవసరము లగుటచే నింగు విస్తరింపలేదు. భూమి విషయమున కర్షకుడు పండించినపంటలో నాదవంతు గాని, యెనిమిదివంతు గాని, పండ్రెండవంతు గాని రాజు పుచ్చుకొనవలెనని మనవు (౭ - ౧౩౮) చెప్పియున్నాడు.

మఱియు భూమి నెక్కువగా క్రయనిక్రయ మాచరించినట్లు గాని, కర్షకుని పాఱుదోరి రాజు పుచ్చుకొనినట్లు గాని పూర్వగ్రంథములయందుఁ గాన్పింపదు. కాని భూస్వామికి తనభూమి కుదున

పెట్టుకొనుటకును, నితరులకు దాన మిచ్చుటకు సధికారము కలిగి యున్నట్లు నివర్తనములు లేకపోలేదు. నేద్యము నేసికొనుటకుఁ గాలసినంతభూమి యున్నందువలనను, భూమి కావలయు నని గూసించువారు లేకపోవుటచేతను, భూమికి విరళముగ క్రయనిక్రయాదిక మాచరించుట కవకాశము లేకపోయియుండువచ్చును. రాజు స్వయముగాఁ గాని, నూరిగాండ్రు నేర్పించి కాని, స్వవాఙ్ముఖులకు భూమిని నేద్యము చేయువాఁడు కాకపోవుటవలనను, నేద్యము చేయఁ బడినభూమియొక్క ఫలములో కొంతభాగమును గ్రహించుటకు మాత్రమే యంగీకరించునుండుటచేతను, నేద్యగాండ్రును దొలగించి భూమిని రాజు స్వీకరించుట కవకాశము కలిగియుండులే యని చెప్పవలసి జెప్పవచ్చును. దీనింబట్టి చూడఁగా నేద్యము గావించఁ బడు భూమియందు రాజునకు సర్వస్వతంత్రాధికారము లేనట్లు తోచుచున్నది.

పూర్వమీమాంస

రాజునకు తనరాజ్యమందలిభూమిమీఁద కొంతహక్కు కలదుటకు సంబంధములేదు. కాని ఆహక్కు ఎటువంటిది? ‘తైశును భూమియందుండి తొలగించినట్టిహక్కు గలదా? లేక తైశునొద్ద నుండి సిద్ధుమాత్రము వనూలుచేయుహక్కు కలదా?’ యన్న విషయమునునుటచే పూర్వమీమాంసలో తైమిన్వాచాద్యులవారు మీమాంసించియున్నారు. పూర్వమీమాంసయందు (అథా. ౬, పాద. ౭, సూ.త్ర. ౩) ‘భూమి ఒక్కరాజుసొంత కాదు, ప్రజలందఱికును దానియందు హక్కు గలదు’ అని చెప్పఁబడినది. మానవాచాద్యులవారు రాజు తనరాజ్యము నంతయు దానముగా నొసంగినను ప్రజలక్షేత్రములు, ఇండ్లు మొదలగునవి దానమునందు చేర వనియు, వానియందు రాజునకు స్వామ్యము లే యనియు మీమాంసించియున్నారు.

ఇదేవిషయమునునుటచే వ్యవహారమయ్యాకారుఁడైన నీలకంఠుఁ డిట్లు వ్రాసెను:—

“క్షత్రియులకు జయమువలన సొంత వచ్చి నని చెప్పఁబడినది. జయింపఁబడినరాజునకు నేయే గృహక్షేత్రప్రద్యములయందు స్వత్వముండెనో నూయో గృహక్షేత్రప్రద్యములయందు జయించినరాజునకు స్వత్వము గలుగును. జయింపఁబడినరాజునకు సిద్ధు వనూలుచేయు సధికారముమాత్రమే భూమిలకుండు నుండి నో వానియందు జయించినవానికి నాహక్కు కలుగును. స్వత్వము కలుగదు.” కావుననే సార్వభౌముఁడు సంపూర్ణస్వత్వము, మాండ్లికుఁడు మండలమును నిచ్చుటకు వీలు లే యని పూర్వమీమాంసయొక్క వైమోక్ష్యాయము నందుఁ జెప్పఁబడినది. భూమిమీఁది ఆగూగ్రామక్షేత్రములస్వత్వము, ఆగూగ్రామములు దున్నువారిది. రాజునకు కరగ్రామాధికారము మాత్రము గలదు. కావున నిట్టివరి పారిభాషికక్షేత్రదానాదుల యందు భూదానము సిద్ధింపదు కేవలము వృత్తికల్పనముమాత్రము సిద్ధింపును. భూమిని దున్నువారియొద్దనుండి కొన్న గృహక్షేత్రముల

యందు స్వత్యము తప్పక యుండును. కావున నచ్చట భూదానఫలము కూడ గలుగును. "1

ఇట్లు ప్రాచీనస్మృతికానులయందు రాజునకు భూమియందు మేల్వరం (సిద్ధువహులు చేసికొను) హక్కుమాత్ర మున్నట్లును, కుశివరం (శిరాయితి) హక్కు లేనట్లును స్పష్టము.

భూమియొక్క హక్కువారిది? ఈ హక్కుల్లేసిందె? ఏ విధముగా రాజువలన నంగీకరింపఁబడినది? అనువిషయము లిక్కఁ జర్చింపవలెను.

మనుష్యుల నాగనికులై యుండువలయునని సంధించుచు, పండ్లు, దుంపలు, ఆకులు, తేము వేటాకి చంపినపుగములు మొలకలునానివలన తీవించుచు గాలము గవవినంతవఱకు భూమిని సేద్యము చేయుట తలపింపలేదు. తరువాతఁ బడవులను, మేడలను తెంచుకొని వానివలన తీవనము చేయుచు నొకప్రదేశముననుండి యొకొక ప్రదేశమునకుఁ బోవుచు గాలము గవవుచున్నయవస్థ యందుఁ బిమ్మఁ బోవినప్పుడు పిమ్మ వైనయెడల సేద్యము చేసి భాగ్యానికిమును బంపించుకొని తమ కుటుంబావధము చేసికొనుచుఁ పిమ్మ కష్టము నచ్చినప్పుడు మఱియొక ప్రదేశమునకుఁ బోయి యచ్చట సేద్యము చేసి భాగ్యములను పండించుకొనుచు నిలుకడ లేక తిరుగుచున్నయవస్థయందు మనుష్యునకు భూమియందు హక్కులేకును కొనుట యసంభవము. కనుక నట్టియవస్థయందు భూమియందు స్వామ్య ముండఁజాలదు. తరువాత నిలుకడ గలిగి మనుష్యకుటుంబములు కొన్నిగాఁ జేరికొని, ఒక్కొక్కటిగాఁగాని యొక్క ప్రదేశము నందు స్థిరపడియుండఁగలిగినప్పుడు నిలుకడగాఁ దాము నివసించెదాని సమీపమునందు సేద్య మేర్పఱచుకొన్నప్పుడు మనుష్యునకు భూమి యందు హక్కుగలుగుటయు, భూమి యాస్తి యగుటయు తలపించినది.

ఆయవస్థయందుఁ బ్రతికుటుంబమువారు నేలేలేని నొక్క ప్రదేశమే సేద్యము సేయుటయుఁ జరకాలానుభవము గలిగియుండుటయు, దానివల్లనే స్వతంత్రాధికారము గలిగియుండుటయుఁ దలపించినది. ఆకాలమునందు మనుష్యులకు సేద్యమే ముఖ్యతమ వాధారముగ నుండియుండుటవల్ల నారికి భూమియందు పత్యావరణపుష్టియు, వాశీయుఁ గలుగుట సంభవించినది. ఆరుగలు ప్రశమున హిందూదేశమునకు వచ్చినప్పుడు సేద్యము చేయువారుగనే యుండిరి. ఋగ్వేదమునను, అర్చనచేసెనుందును భూమి నినుపకట్టుగల వాఁగలితో దున్ని విత్తులు చల్లి యవధాన్యమును బండించినట్లు చెప్పఁబడియున్నది. ఆకాలమునందుఁ బన్న చిన్నపిల్లకాలము త్రవ్వ భూమికి నీరక్తిం చుకొనుసాధనము నారికిఁ దెలిసియున్నట్లే చెప్పఁబడియున్నది. మఱియు నారెండువేదములయందును వ్యవసాయమునకు సంబంధించిన వస్తువు లుపమానములుగా వాడఁచుండుటచే నారికి సేద్యముం దధిక గౌరవము గలిగియున్నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. మఱియు నాసమ

యమం పిన్నికాగులనారును సేద్యము చేయుటయే గౌరవ మయిన వృత్తిగాఁ బరిగణించుచుండిరి. దక్షిణహిందూస్తానముం దారుగలు ప్రదేశించి తమ వాగరకతను ప్రచురపఱచిరి. ఆరుగలు కృషివ్యాపారిము ముఖ్యాధారిముగా నున్నవారని చెప్పటకు సందేహములేదు. మనుస్మృతియందు సేద్యము చేయఁబడినభూమివలనఁ గలిగినఫలములలో గొంతభాగము తీసికొనుటకు రాజున కధికారము గల పని చెప్పఁబడిన వాక్యములను, అంతకుఁ బూర్వము వ్యవహారాచరణముం దున్న పని మునుచే చెప్పియున్ననాటలంబట్టి మనము గ్రహించి, తదాచార మనాదిసిద్ధ మనియు, పురాణాధారములంబట్టి మోక్షింపఁగాఁ బృగుచక్రవర్తికాలముననుండి వచ్చిన పనియుఁ దలపవలయును తరువాత గౌతమీయు (గౌతమిస్మృతి, ౧౦-౩౯), వజ్రాశేషగుండ (మితాక్షరి, ౩-౧-౧౩), కీర్తిమ్రోహిణియు (౧-౧౩) మొదలగు వారును, సర్వస్వతీవిలాసముంగును (౪౬౬) కవలసంగ్రహమును, సమభవముమాత్రమే భూమియందును నీటియందును తృణాదుల యందును పంపించెను మొలకలనితరవస్తువులయందును మనుజున కధికారము కలుగుటకుఁ గారణము లని చెప్పిరి.

మహమ్మదీయులకాలము

ఇక్క మహమ్మదీయులకాలములో మహమ్మదీయశాస్త్రప్రవర్ధి ననుసరించి భూమియందు మనుష్యుల కట్టిహక్కుకార మున్నదో మోక్షింపవలసియున్నది. నాతిప్రవర్తకుఁ డైన మహమ్మదు హిందూ యమగ్రంథము (౪-౪౫, ౧౨౯) బంజరుభూములను సేద్యము చేసినవాడని వానికి యజమానుఁ డగును అని చెప్పెను. కాని నీనిపై భావ్యము ప్రాసినయాలనిశిష్యుఁడగు ఆబూనాసిఫా అనువానిమతియు ననుసరించి సేద్యగానికి భూమియందు సంపూర్ణాధికారము గలుగుటకు నేతాధికారివస్తు మవసర మని తెలియను. కాని అతనిశిష్యులగు ఆబూయూసిఫా, ఇమాంమహమ్మదు అనువారిమతములంబట్టి సేద్యము చేయఁబడక యనాదిగ బంజరుగాఁగాని అటవీప్రదేశముగాఁగాని యున్న ప్రదేశములందుఁ బ్రశమున సేద్యము చేసినవానికి హక్కు భుక్తమును గల పని కనిపించుచున్నది (౪-౪౫, ౧౨౯). వీని నన్నింటినిబట్టి మోక్షించి మనుషుండు భూమిని సేద్యము చేసి ఫలప్రదాయినిగా నొనర్చినవానికే భూమియందు న్యాయ్యమైన హక్కు గల దని నిశ్చయింపవలసియున్నది. కాఁబట్టి రాజునకు సేద్యము చేయఁబడిన భూమివిషయమున దానిఫలసాయములలో గొంతభాగముమాత్రమే పుచ్చుకొనట కధికారము గల పని స్పష్ట మగుచున్నది.

మహమ్మదీయులకు

మనుస్మృతియందు రాజున కాయభాగము గాని యేనిమిదవ భాగముగాని పండ్రిండవభాగము గాని గ్రహించుట కధికారము గల పనియు (౭-౧౩౦), యుద్ధాదిబంధనములు తలపింపినపుడు నాలవభాగము పుచ్చుకొనవలయు ననియుఁ జెప్పఁబడియున్నది.

1. వ్యవహార మయ్యాఖము, ఘోర్ పురేహర్ష, బొంబాయి (౧౮౧౫), ౪౦-వ పుట.

(౧౦-౧౧౨). మఱియు యాజ్ఞపల్లిగ్రంథం మఢభాగమును (౧-౫-౩౩౪, ౫, ౭), ఆపస్తంబుఁ డధ్యభాగమును, గౌతముఁడు దశమభాగమును గాని, అష్టమభాగమును గాని, మఢభాగమును గాని (౧౦-౫-౨౪), జోధాయన (౧-౧౦-౧౨-౧), నారద (౧౨-౫-౪౮), విష్ణువులు (౩-౫-౨౨) మఢభాగమును పుచ్చుకొనుట కధికారము గల దని ధర్మశాస్త్రములయందు వ్రాసియుంచెరి. మఱియు మను స్మృతియందు దేయేసితియందు దిట్లు రాజునకు భాగ్యసాధనము దధికారము గలదో, ఎట్టియవసరములయందు దింతకంటె పెక్కువగాఁ బుచ్చుకొనుట కధికారము గలదో, ఎట్టిసమయములయందు దేభాగమును బుచ్చుకొనక యూహకుండువలయునో, ఎట్టియెట్టికాలములయందు శిక్షావిధిగా పన్ను ననుసరించియును రాజున కధికారము గలదో సవిధముగాఁ జెప్పఁబడినది (అ. ౭, ౮, ౧౦). ధూమి పన్ను విషయమున నింత సవిధముగాఁ జెప్పఁబడినను హిందూ ధర్మశాస్త్రములయందు దక్కఁడు సేవ్యుగానివలననుండి ధూమిని తీసి కొనుటకుఁ గాని, యట్టిధూమిని మఱియొకని కిచ్చుటకుఁ గాని రాజున కధికార మున్నట్లు చెప్పఁబడియుండుదేను. కాని మహమ్మదీయరాజులపరిపాలనకాలముందు పన్నీయని ధూమ్యములయొద్దనుండి ధూమిని దీసికొని మఱియొకని కిచ్చునానంతరము పన్ను తీసి దేర్చినది. మహమ్మదీయలపరిపాలనకాలములో ధూమిపైని పన్నుకుక్కన నేయఁ బడినకారణమున ధూమ్యములు ధూమలను పెరిగిపెట్టుటయు, నట్లు విడుదల చేయఁబడినధూమలను దనుపన్నుకొనుట మహమ్మదీయరాజు లితరులకు నేవ్యమునిమిత్త మిచ్చుటయుఁ దటస్థించుచువచ్చినది. కాని, హిందూధర్మశాస్త్రముంబట్టి పన్నుకొనుట రాజు ధూమిని జప్తు చేసి యితరుల కమ్ముట గాని సిద్ధున కమ్ముట గాని వాడుకలో నున్నట్లేకకడను గానరాదు.

ఇటీవలి ధర్మశాస్త్రవ్రతీకాకారులు

పయిని వ్రాసినవిషయముంబట్టి హిందూధర్మశాస్త్రములయందు దిచ్చుటను రాజునకు ధూమియందు సంపూర్ణస్వతంత్రాధికార మెన్నఁడును గలిగియుండలే దనియు, నట్టియధికార మేరాజును చెలాయించియుండలే దనియు స్పష్ట మగుచున్నది. పైని తెల్పిన జైమినిమతము ననుసరించియు రాజునకు ధూమియందు సర్వాధికారము లేనట్లే కన్పించుచున్నది. కాని జగన్నాథతర్కపంచానమఁడుమాత్రము భిన్నాభిప్రాయము నిచ్చియున్నాఁడు. ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమునందు సర్ విలియమ్ జోన్సు ఆనునాతఁ డెతని నడుగఁగా రాజునకు సర్వస్వతంత్రాధికారము ధూమియందుఁ గల దని యభిప్రాయ మొసఁగెను. ఇందులకు జగన్నాథతర్కపంచాననపండితుఁడు, పరశురాముఁడు ఈ త్రియనిర్వృత్యమున తేసి ధూమి యంతయుఁ గళ్యేవునకు ధారవోసినట్లును, అందువలన గళ్యేవుఁడు సర్వస్వతంత్రాధికారము గలిగి ధూమి ననుభవించినట్లును, నాయధికార మంతయుఁ దరువాత రాజులకు సంక్రమించినట్లును, నందువలన

రాజులే ధూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము గలవారయినట్లును నరసింహపురాణముననుండి యొకయుక్తిని పన్నును. కాని శ్రీకృష్ణ తర్కాలంకారుఁ డిందులకు సమర్థింపక ధూమి జంతువులయాధారముకొనుటకు స్పృహంబుచేసిన డనుటవలన ధూమియందు డన్నిజంతువులకును స్వాతంత్ర్యము గలదనియు, బ్రజలను సంరక్షించినకారణముం బట్టి రాజునకుఁ గొంతపన్ను పుచ్చుకొనుటకుమాత్రమే అధికారము గల దనియు, నీయంతము భాగవతపురాణమునంగును, మనుస్మృతి యందును జెప్పఁబడియున్న దనియుఁ జెప్పి జగన్నాథపండితుని సిద్ధాంతమును ఖండించెను. వీని నన్నింటినింబట్టి మాఁడఁగా హిందూ సిద్ధాంతముంబట్టి రాజునకు నేవ్యములో నున్నధూమియందు సర్వ స్వతంత్రాధికారము లేదనియు, హిందూరాజు లేన్నఁడు నట్టియధికారమును చెలాయించుకొనలే దనియుఁ గనిపించుచున్నది.

మహమ్మదీయుల సిద్ధాంతము

మహమ్మదీయశాస్త్రము ననుసరించి యీవిషయమున కొంత వఱకు భిన్నాభిప్రాయము లున్నట్లు పైనే వ్రాయఁబడినదిగాదా.

హిందూదేశముపైకి మహమ్మదీయులు కందుపర్యాయములు దాడి వచ్చినట్లును, ఉత్తరహిందూస్తానము నాక్రమించుకొన్న విధమునఁ గాకపోయినను, డక్షిణహిందూస్తానమునుగూడ జయించి స్వాధీనపఱుచుకొన్నట్లును చరిత్రలు తెలుపుచున్నవి. క్రీ.శ. ౧౩౦౦ సంవత్సరములో అల్లాఉద్దీను డక్షిణహిందూదేశమును సంపూర్ణముగా జయించెను. క్రీ. శ. ౧౩౪౭-వ సంవత్సరములో కృష్ణానదికడకును గల దేశము మహమ్మదీయులయధికారమునకు లోబడెను. రాజునకు ధూమియంధికార మున్న దనుసిద్ధాంతము మహమ్మదీయులది గాని హిందువులది గాదు. బలవంతముగా జయింపఁబడినదేశమును ఇమామ్ పెలవుమీఁదిఁ బంచిపెట్టుటకుఁ గాని, అంతకుఁబూర్వ మున్న ధూమ్యముల యనుభవమునందే యుండునిచ్చుటకుఁ గాని రాజునకు స్వాతంత్ర్యముగల దని మహమ్మదీయులయభిప్రాయము. జబ్బయ్యై అను తల పన్నునుగాని, ఖిరాజ్ అను ధూమిపన్నును గాని విధించి పూర్వపు ధూమ్యములనే ధూమి ననుభవించనిచ్చుచుండిరి. డి.ఎ. అనుపన్ను మాత్రము మహమ్మదీయులవలననే వనూలు చేయుచుండిరి. హిందూదేశమున, ఆబూహనీఫాసిద్ధాంత మిదియే. ఈసిద్ధాంతమునే మన దేశమునందు మహమ్మదీయు లనుసరించిరి. ఇతరమహమ్మదీయశాస్త్ర సిద్ధాంతముంబట్టి జయింపఁబడినదేశమునందలి నేవ్యముం దున్నధూమి లన్నియు నాయాధూమ్యములయనుభవముతో నుండునిచ్చినను వాని యందలిసంపూర్ణాధికారముమాత్రము రాజులే యని కనిపించుచున్నది; లేక జగత్ అనుధూమిపన్ను అతిసులభ మైనది గనుక మతాభిమానముంబట్టి యిది మహమ్మదీయులకుమాత్రమే విధించిరి. ఖిరాజ్ అనుపన్ను బలుచైనది. ఇది మహమ్మదీయేతరులకు విధించిరి. మహమ్మదీయులకుఁగూడఁ గొన్నిపట్ల ఖిరాజ్ అనుపన్ను విధించుట సంభవించినది. ఈఖిరాజ్ అనుపన్ను నేవ్యము చేయఁబడినధూమి నంత

టను వనూలు చేయవలయు నని అల్లాఉద్దీను మొదలైన మహమ్మదీయ ప్రభువు లనేకపర్యాయములు ప్రయత్నించిరి. కాని అంతకు బూర్వము హిందూరాజులకాలములో నాడుకలో నున్న విధముగా భూమియొక్క ఫలసాయములో కొంతభాగముమాత్రమే వనూలు చేయఁగలుగుచుండిరి. తరువాత షేర్షాజీ సలీమ్ ఖాన్ ఆనువారు ఫలసాయములో భాగమునకు మఱుగా రొక్కయు ప్రయత్నింప వద్దతి నెలకొలిపిరి.

పిమ్మట, అక్కగుపాగుపాలములో నేష్యము చేయుటకు భూమియొక్క విస్తీర్ణమును, ఫలమును నొంది న్యాయమైన ఖరీదోపయోగము వనూలు చేయుపద్ధతి యేర్పడెను. ఇట్లు మహమ్మదీయ ప్రభువులు ఖరీదోపయోగము చేయుచున్నను, దీని నిచ్చుచున్నంతవఱకు భూమిని అధిగ్రహించుటగాని, అట్టిభూమిని మఱి యొకరి కిచ్చుటగాని అధికారము కలిసి దానిని చెలాయించుటకు ననుపదియ. అట్టిభూము లితరుల కిచ్చినప్పుడు తమకు వచ్చుచున్న పన్నులు వనూలు చేసికొనుటకుమాత్రమే అధికారము పొంది నట్లును, భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము పొందినట్లును కన్పించుచున్నది. ఈవిషయముంబట్టి మోంపఁగా భూమిపైని స్వతంత్రాధికారవిషయమున హిందూమహమ్మదీయమతములకు భేదముండుగానిపింపదు. కాని హిందూరాజులకాలమందువలె గాక శురక రాజుల ప్రభుత్వమందు భూమిపన్ను మిక్కిలిగా హెచ్చింపఁబడుట చేత భూస్వాములు భరింపఁజాలకుండిరి. బుండ్లీ, పూన్ అనుపరగణాలు బొగంగడియను, అక్కరాబాద్, ఇలహాబాద్ అనుకోటలు కట్టుటకొరకు గొన్ని భూములు అక్కగుపాగుపాయను, పాజహానా బాద్ కోట కట్టుటకు గొన్ని భూములను పాజహానను, బొగంగ బాద్ అనుకోటను గొన్ని మసీదులను గట్టుటకు గావలసినభూములను ఆలంగీర్ పాగుపాయను భూస్వాములయొద్దనుండి కొనుట చూడఁగా మహమ్మదీయలకాలమందుగూడ రాజులకు భూమియందు సర్వస్వతంత్రాధికారము లేనట్లు గ్రహింపవలసియున్నది.

బ్రిటిషు అధికారులయభిప్రాయము

మహమ్మదీయులు హిందూదేశమును జయించినప్పటికిని అంతకుము న్నున్న పద్ధతులను, వ్యవహారాచారములను సంపూర్ణముగా మార్చివైచి క్రైస్తవవ్యవహారపద్ధతుల నేర్పఱుపలేదు. తరువాత నాంగ్లేయ ప్రభుత్వ మారంభ మైనపుడు మొదట నాంగ్లేయదేశవ్యవహారపద్ధతి ననుసరించి భూమియందలి సర్వస్వతంత్రాధికారము రాజులనే యని యుద్దేశించిరి. మహమ్మదీయ ప్రభువులకాలమందు భూమిపన్ను ఎక్కువ చేయఁబడుటవలన నేష్యము చేయుటయందు లాభము లేక కొందఱును, పేదవడి కొందఱును భూములను

ఎదలుచుండుట తటస్థించినది. అట్టిభూములపై సిక్కు రాకపోవుటవలన సర్కారునకు నష్టము వచ్చు నని వాని నితరులకు నమర్చుట సంభవించుచువచ్చినది.

మఱియు జనసంఖ్య హెచ్చుటచేతను, నేష్యము చేయుటకు క్రైస్తవభూములు కావలసినవిచ్చుటచేతను, ఎన్నఁడును కృషి లేక బంజరుగా మన్న భూములను పన్ను గట్టి కొండఱ కిచ్చుచుండుట సంభవించుచువచ్చినది. ఈ సందర్భమునుబట్టి ఆంగ్లేయులు మహమ్మదీయ ప్రభువులకు సర్వస్వతంత్రత భూమిపైని గల యనియు, వాగు హిందూరాజులవ్యవహారపద్ధతులను సంపూర్ణముగా మార్చియుండక పోవుటవలన వారికిఁగూడ నట్టిస్వాతంత్ర్యమే యుండునని యుద్దేశించి యుద్దేశించుచున్నది.

ఇంగ్లండునందలి పూర్వపురబద్ధిప్రకారము రాజే భూమి యంతకును ప్రభువు. కావున హిందూదేశమునందు నట్టిపద్ధతినే యున్న దనుకొని భ్రమపడి క్రీ. శ. ౧౭౯౬-వ సంవత్సరమునందు మద్రాసు ప్రభుత్వమునా రట్టియభిప్రాయము దల్పిరి.¹ కాని వెడన్యూ బోర్డువారు వెంటనే యాదభిప్రాయము సరియైనది కా దని తెలిపిరి.² హైదరాబాదు లయిన రైతులహక్కులనునుజించి మిక్కిలి వ్యతిరేకాభిప్రాయముగల సర్థామన్ మన్రవంటివారొకఁడు గూడ 'హిందూదేశమున భూమిఖామం దన్న బిరు దునికైనను శిల్పనాపి నది రైతునకే చెల్లును. అతఁడు భూమియందలి హక్కు లన్నియు దొరతనమువారితో సమానముగఁ బంచుకొనును. దొరతనమువారికి లేనిహక్కు లాతనికి భూమియందుఁ గల్గును. ఇప్తము వచ్చినప్పుడు గాని, కొన్ని సంవత్సరములకుఁ గాని వానిని పడలఁగొట్టుటకు నీలు లేదు. ఇంకొకఁ డెక్కువసిక్కు ఇచ్చెద నన్న వాతనిని పడలఁగొట్టుటకు నీలు లేదు' అని చెప్పియున్నాడు. ఇందును గుఱించి జేమ్సు ట్యులర్డు మిత్ ఈవిధముగ వ్రాసియున్నాడు:— 'రైతు నకు భూమియందు స్వత్వ మున్న దనుటకు సందేహము లేదు. కాని యాస్వత్వ ముపాధిసహితము (with a limitation). దొరతనము వారికి భూమియందు స్వత్వ మున్న దనుటకు సందేహము లేదు. కాని, యదియు నుపాధిసహితమే. రైతుస్వత్వమునకు దొరతనము వారి స్వత్వము ఉపాధి, దొరతనమువారిస్వత్వమునకు రైతు స్వత్వము ఉపాధి'.³

భూమియొక్క స్వామ్య మెవరిది యన్న విషయమునుగుఱించి భేదాభిప్రాయము లన్నియు నాలోచించి మద్రాసుగవర్న మెంటువారి కిందితీర్మానమును జేసిరి.

1. Mirasi papers, 26.

2. Mirasi papers, 88.

3. As quoted in Srinivasaraghava Iyengar's Forty year's Progress of the Madras Presidency, p, 57.

“(౧) అనాదికాలముననుండియు వచ్చుచున్న యాచారమునకు వ్యతిరేకముగ, దొరతనమువారికి బంజరు (Unoccupied) భూములలోని లోహములపైని బూర్జాధికారమున్నదని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని భూమిలో బండిన ధాన్యదులలోనుండి పాలు తీసికొనుటకు దొరతనమువారి కెట్టిహక్కు కలదో యట్టి హక్కు ఇందును గలదు. (౨) భూమియందు రైతునకు నిగుపాధిక మైనట్టిదియు (absolute), పూర్ణ మైనట్టిదియు (Complete) నను స్వత్వము (Proprietary right) గలదు. ప్రభుత్వ వ్యయములకై పంటలో కొంతభాగ మాత్రము ప్రభుత్వమువారి కియవలయు నన్నవరకునకుమాత్ర మిహక్కు లోబడియుండును. (౩) రైతునకు తనభూమి తాకట్టు పెట్టుకొనుటకును, అమ్ముకొనుటకును, మరలకానముద్వారా ఎవరికైన నచ్చివేయుటకును సభికారము కలదు. (౪) ఈసిద్ధాంతముల ననుసరించి భూమి, అనాదికాలముననుండియు నొకనియొద్దనుండి మఱియొకనికి జెందుచున్నది. కావున కౌన్సిల్ ప్రకారము గాని, ఆచార ప్రకారము గాని ఎన్నడును దొరతనమువారికి లేనట్టిదియు, దొరతనమువారి కెన్నడును గోరనట్టిదియు ననునీహక్కు (భూమియందుండు చదుకు స్వత్వము గల చిన్న ప్రతిహక్కు) గలదని దొరతనమువారు నేడందు లేని (ఆ ప్రదేశమునందు బ్రజలలో దొరతనమువారియొద్ద) అపనమ్మికయు, అసంతృప్తియుండును. వీనిని తొలగించుట కంతయోచిత కాలము పట్టును. (౫) క్రొత్తగా భూమి రైతునకు నమరకము నేయునపుడు, ఆభూమిలోని లోహము లన్నిటిపైని దొరతనమువారికి సర్వస్వాతంత్ర్యము గల చిన్నవరకు రైతు ఒప్పుకొనవలయు నని చెప్పుట దొరతనమువారిహక్కుల ననావశ్యకముగ సాగదీయుటయే. విశేష సమయములయందు బ్రజలభమున కావశ్యక మేని యిట్టివరకు పెట్టినఁ బెట్టవచ్చును. (౬) ఇదివఱకు రైతుసభనమైన భూమిని గుఱించియు, ఇతరులందు వ్యవసాయమునిమిత్తము రైతుసభనము కాబోవుభూమినిగుఱించియు నిట్టివరకు పెట్టుటవలన నేమియుం బ్రయోజన ముండదు. జనులమనస్సులో నపనమ్మిక పుట్టించి దానిని నెక్కువగ వ్యాపింపజేయుటకుమాత్ర ముపయోగపడగలదు.”

మధ్యవర్తులు

ఇట్లు భూమియందు స్వత్వము గలవాడు రైతు; అనగా వ్యవసాయము చేసి పండించువాడు. అందులో కొంతపాలు సిక్కుగఁ దీసికొనుహక్కు కలవాడు రాజు. కొందఱయభిప్రాయము ప్రకారము భూవిషయమున రాజును, రైతును భాగస్థులు. రాజు నిద్రపోవు (Sleeping) భాగస్థుడు, లాభములో దక్కుకపాలును దీసికొనువాడు. రైతు వ్యవహారమును జేయుభాగస్థుడు. లాభములో నెక్కుడుభాగమును దీసికొనువాడు. కావున భూమినిగుఱించి రాజునకు రైతునకుమాత్రము హక్కుండును. మూడవవాని కెవ్వనికిని

హక్కుండనేరదు. కాని రైతే ప్రకారము తనహక్కు నితరుల కిచ్చివేయవచ్చునో యట్లే రాజుగూడఁ దనహక్కు నితరుల కియవచ్చును. రాజుహక్కు అనగా ఏమిట వహించి చేసికొనుహక్కు. రైతునిపైనుండి తాను స్వయముగ రాజు పై వసూలు చేయక, మధ్యవర్తి నొకని నేర్పించి వాడు ప్రభుత్వమునందు సిక్కు వహించి చేసికొనునట్లును, అందు కొంత ప్రతిఫలముక్రింది వాడు తీసికొనునట్లును, కొంత రాజున కిచ్చినట్లును ఏర్పాటు చేయవచ్చును. ఈ ఏర్పాటు లనేకవియునుగ నుండువచ్చును. వానినివగ మంతయు ముందు చెప్పబడిన. ఇచ్చటఁ బొడవలసిన దేమనగా, ‘ఈమధ్య వర్తికి భూమియందు కెట్టిహక్కు గలదు? ఆతనికి భూమియందు స్వత్వము గలదా?’ యన్నయంశము. రాజునకు లేనిహక్కు వీని కెట్లు వచ్చును? రాజులకు. కావున నితరులయొద్ద ఏమిట వహించి చేసికొనుహక్కు కలిగియుండునో కాని భూమియందు స్వత్వము గలిగియుండెడు. కాని, యీసంగతిని పాటించక పెక్కురు జమీందారులు తమకు భూమియందు స్వత్వమున్నదినియు, తమరైతులను తమయిష్టము వచ్చినపుడు భూమియందుండి తొలగించుటకుఁ దమ కధికార మున్నదినియు జెప్పడొనఁగిరి. దొరతనమువారును చదుకు భూమియందు స్వత్వమున్నదిని ప్రమేయముగా, భూమియొక్క స్వత్వము జమీందారుల కిచ్చితిమని ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ రెన్యలేషు లలో జెప్పిరి. కాని, వారు తమచారపాటును కొంతకాలమునకుఁ గనుగొని ౧౮౨౨-లో ౪-వ సంబంధ రెన్యలేషన్ అమలులోనికిఁ జెచ్చిరి. ఇట్లు రైతులకు భూమియందు నందికుం బూర్వ మున్నహక్కులకు భంగము గలిగించుట ౧౮౦౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ రెన్యలేషన్ యొక్క యుద్దేశము గా వీని యింగుం జెప్పబడినది. ఇట్లు దొరతనమువారు చెప్పినను, జమీందారులుమాత్రము వీలయినంత వఱకు రైతునకు భూమియందు స్వత్వము, అనగా రాయితీహక్కు లేదని యనుటయు, రైతులు జమీందారులు పోరాడి కోర్టుల కెక్కుటయు, కొన్నితీర్పు లిట్లు, కొన్నితీర్పు లటు ననుటయు, ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున ‘ఎస్టేటులొందు ఆక్టు’ (౧౮-వ చట్టము) నిర్దింపఁబడినాకును జరగుచునేయుండెను. ఈచట్టము వచ్చినప్పటి నుండియు జమీందారురైతుల కందఱకును రాయితీహక్కు గల చిన్నసిద్ధాంతము స్థిరపడిపోయినది. కాని ఆగ్రహారములలోనిరైతుల హక్కునుగుఱించియు, ఈనామలరైతుల హక్కునుగుఱించియు ఈచట్టము స్పష్టముగ నేమియుం జెప్పనందున, ఈనామలరైతుల వారిరైతులకు నింకను పెక్కువ్యవహారములు జరగుచునేయున్నవి. రైతువారిఅమరకపుధూమలపట్టాలు గలవారు పెక్కుమంది ఎక్కువ భూము లుండుటవలనను, స్వయముగ వ్యవసాయము చేయుటకు నోపికయు, వీలును లేనందునను, తమభూము లెల్లప్పుడును రైతులకే అమరకము చేయుచుండుదు. ఇట్టిరైతుల కాభూమియందు కెట్టిహక్కు గల చిన్నవిషయ మింకను విచారణీయము. సామాన్యముగ పట్టాదారు

క్రిందిరైతునకు ధూమిలో నెట్టిహక్కును లేదని నిర్ణయించుకొని యిప్పటికిని సర్వత్ర ఆంగీకరింపబడుచున్నది.

రాజా ధూమిమిలో గాని, ధూమిమి సేవ్యగానిలో గాని ధూమిపన్ను విషయమున గాని, ఇలసాయములోని భాగము విషయమున గాని, అట్టి భాగమునకు సరియైన ఖరీదుగల నొక్కమువిషయమున గాని జగభూమిని సేర్పజేయుటకు అనుకము. ధూమిపన్ను ఇంజనీరులచేయు విషయములో ననేకవిధములను సేర్పజేయుటకు అనుకము. ధూమికిని ధూమిమికిని గాని, ధూమికిని సేవ్యగానికిని గాని కలసంబంధము లనేకవిధములైనవి. ఇట్టి సంబంధ విషయాలందరినీ తే.త్రాసుభవములు (Tenures) మాడ ననేకవిధములైనవి. ఇందు, పన్నుచ్చయననాభివించునది కొన్నియు, పన్నుయనకకకల లేకుండు ననాభివించునది ముఠాకొన్నియు నున్నవి.

గ్రామము, గ్రామస్థులు, వారిశ్రేణులు

నిలుకడ గలిగి యొక ప్రత్యేకము నాక్రమించి యందు గృహములు గట్టుకొని మనుష్యులు కాపురము చేయుననికి పట్టునకు 'గ్రామము' అని పేరు. ఇట్లు గ్రామమందు నివసించు గ్రామస్థులకు నా గ్రామమున కంచుపాటుగా నుండు ధూమికిని గల సంబంధమును గ్రామస్థులం దొండొరులకుఁ గల సంబంధమును, గ్రామస్థులకుఁ దాము సేవ్యము సేయు ధూమియందుఁగల హక్కును మనము విమర్శించి నిశ్చయింపవలసియున్నది. రెవిన్యూ కలెక్షనలో గ్రామము ముగ్గు మైనది కావున గ్రామము యొక్క విధములును, నది యేర్పన యేర్పాటులును జక్కగాఁ దెలిసికొనుట యావసరము. ధూమిని బాగుపఱచి సేవ్యమున కర్హముగాఁ జేయుటకును, వన్యమృగముల వలనిబాగును దిద్దించుకొనుటకును, ఆ న్యోన్య సహాయము చేసికొనుచు నొక్క గ్రామములోని వారందఱును గలసి తమ శ్రమలార్యములకై పాటుపడుట ఆత్మవశ్యకముగా చేర్పవలసి. అందువలన గ్రామస్థు లందఱుకు నొకవిధమున స్నేహబంధమును ధూమి సహాయమును గలుగుట అవసరమిది. హిందూ దేశమందలి గ్రామముల స్వభావములను బరిశీలించినయెడల రెండువిధములుగా గ్రామములు విభజింపబడఁచియున్నవి.

ఇందు, గ్రామములలో గృహి చేయఁబడు శ్రేణులు వేఱులుగా గ్రామస్థులలో నొక్కొక్కని హక్కుగా నెంచఁబడుచుండునది యొకవిధమైనది. ఇట్టి గ్రామములు రైతువారీ గ్రామము లని చెప్పబడును. ఇట్టి గ్రామములలోని గ్రామస్థులు ప్రత్యేక శ్రేణులు (వేలువేలుపాలములు) కృషి చేసికొని యొకరితో నొకరు సంబంధము లేనట్లున్నను దనుకే మలార్యములతోనుండు చిరులో బలవంతుఁ డనుకొని గ్రామాధికారిగా నెన్నుకొని యతనికి లోబడి గ్రామస్థులపనులు నెఱవేర్చుటకుఁ గొందఱును గ్రామ సేవకుల సేర్పజేయుచుకొని సుఖముగా నుందురు. ఈ గ్రామాధికారిని పటేలు, లంబార్దాగు, రెడ్డి, పెత్తనదారు మొదలగు పేర్లతోఁ

బిలుతురు. ఇట్టి రైతువారీ గ్రామములు మదరాసు, బొంబాయి, బీరారు రాష్ట్రములయందును, మధ్యపరగణాలయందును విస్తారముగా నున్నవి. మధ్యపరగణాలలోని గ్రామముల స్వభావము తర్వాత మార్పఁబడినను బ్రామమున నిట్టిదియే యని నిశ్చయింపవలెను. బంగాళ రాజధానిలోని గ్రామముల మాడ నిట్టివియే యైనను అనేక గ్రామములను గలిపి పరగణాలగును, జమీన్దారీయ స్థిట్లుగను సేర్పజేచి జమీన్దారీ సెటిల్ మెంటు చేసియున్న హాతువున వారాజధానియందలి గ్రామముల స్వభావ మంత విచారణియముగాఁ గనిపింపలేదు. ఇతర రెండవతరగతి గ్రామముల స్వభావము విచారించుము. ఒకఁడు గాని యొకకుటుంబమువారు పలువురు గాని, పరస్పర సంబంధ బాంధవ్యము గల యొక్క తెగవారు గాని యొక్కచో గ్రామమును నిర్మించుకొని యా గ్రామమునకు సంబంధించిన ధూమి యంతయు స్వాధీనభుక్తమైనదిగాఁ జేసికొని తరువాతను కుటుంబము వృద్ధియై జనసంఖ్య పెచ్చినప్పుడు ప్రామామి యంతయు పితృస్థితిమతల భాగములుగాఁ బంచుకొని యనుభవించుచుండునది రెండవతరగతి గ్రామములు. ఇట్టి గ్రామములలో గ్రామస్థు లందఱు నించుమించుగా సమానమైన హక్కు గలవారు. కనుక గ్రామాధికారి నొకనిని నియమించుకొని యతనికి లోబడియుండక వారందఱును గలసి యొకపంచాయతీ సేర్పజేయుకొని గ్రామస్థుల హక్కులు చక్కఁజెట్టుకొనుచుండురు. ఈ రెండవతరగతి గ్రామములు, 'ల్యాండులార్డువిలేజీ' అని పిలువఁబడును. రైతువారీ గ్రామములలో సేవ్యములో నున్న ధూమి యంతయు నన్యోన్య సంబంధము లేని వేలువేలు శ్రేణులుగా వేలువేలు గ్రామస్థుల భుక్తములో నుండును. ల్యాండులార్డువిలేజీలో సేవ్యములో నున్న ధూమి యంతయు గ్రామస్థులు తమతరతరములం బట్టి భాగములు గలిగి యనుభవించుచుండురు గాని యా ధూమి బట్టి భాగములు గలిగి యనుభవించుచుండురు గాని యా ధూమి యంతయు సంపూర్ణకారము గలదిగా నుండును. ఒకప్పుడు రైతు వారీ స్వభావముగల గ్రామము ల్యాండులార్డు గ్రామముగా మాటుట గూడఁ గలదు. అది మరల రైతువారీ గ్రామముగా నుండుట తటస్థించును.

ఇట్టి హక్కులు డిక్షిటమింహస్తానమునందలి గ్రామములలో గలిగినవి. మదరాసు రాజధానిలో చెంగల్పట్టు మొదలైన జిల్లాలలో నున్న గ్రామము లొకప్పుడు ల్యాండులార్డు గ్రామముల స్థితియందుండి మిరాసీ గ్రామము లని పిలువఁబడుచుండు దరువాత రైతువారీ గ్రామములై పోయినవి. ల్యాండులార్డు గ్రామములు పైని చెప్పిన ప్రకారముననే కాక యితరవిధములుగాఁగూడ నగుచున్నవి. ఇట్టి గ్రామములు పట్టి దారీ గ్రామము లనియు, భాయిచారా గ్రామము లనియు రెండువిధములు. ఈ రెండువిధములలో లక్షణములు సంపూర్ణముగాఁ బట్టనివి కూడఁ గలవు. ల్యాండులార్డు గ్రామములమీది ధూమిపన్నున గ్రామస్థులకున్న భాగములవరుంబడినట్టి గ్రామము సిప్రంతయు వనాలు చేయఁబడుచుండెడు గ్రామములు నాలుగువిధములు.

౧. ఒకడే అధికారిగా గలవి. వీనిని 'జమీన్దార్ ఖాలీస్' అందురు.

౨. అవిభక్తులైన కొంతభక్తములో నున్నవి. వీనిని 'జమీన్దార్ ముస్తార్కా' అందురు.

౩. కూటస్థానుసారభాగములు (Divided on ancestral shares) గలవి లేక పట్టిదారీగ్రామములు.

౪. సంప్రార్థలక్షణము లేని పట్టిదారీగ్రామములు.

గ్రామములు తాము కేకలను భుక్తపఱచుకొనుచున్న షేర్త్రము మెట్టధూమిలో నెన్నవవంతు మెట్టగ్రామముషేర్త్రలో నన్నవవంతే నిస్తు నిదుర్గ్రామములు. చెంచనతిరగతిల్లాండులార్డు విలేజీగ్రామములు. ఇవి రెండువిధములు:

౧. భాయిచారా.

౨. అసంప్రార్థ భాయిచారా.

మహారాజురాజధాని కాక హిందూదేశమున నితరప్రదేశముల యందు గ్రామస్థులలో కొన్ని భేషములున్నట్లు కన్పించుచున్నది. అందు

(౧) 'ఖువ్ ఖాస్త' అనువారు:— ఈరైతులు ప్రప్రథమమున గ్రామమును నిర్మించినవారి సంతతిగానివారు. వీరి తిరుగ్రామస్థులకంటే నెక్కుడు స్వాతంత్ర్యము కలిగి యాస్వతంత్రతను అనుభవించున నాచారమువలన నెక్కువసంపదగలిగినవారు. వీరు భూమిపన్నిచ్చునంతవఱకు భూమియందుండి తొలగింపబడకుటకు వీలగువారు కారు. వీరికి తమభూముల నితరుల కిచ్చుటకుగాని యమ్మటకుగాని యధికారము లేదు. సర్ జాన్ షోర్ (Sir John Shore), హర్రింగ్టన్ (Harrington) అనువారి యభిప్రాయము.

(౨) పుఖాస్తు అనువారు:— వీరి తిరుగ్రామములనుండి వచ్చి గ్రామమున గాఢపురుషులనున్నారు. వీరికి పై (ఖువ్ ఖాస్త) రైతుల కన్నస్వతంత్రత లన్నియు లేవు. వీరికి ఖువ్ ఖాస్తరైతులకు కన్న హక్కు లన్నియు లేకపోయినను కాశ్వతిముగా సంకపారంపర్య మగు హక్కుమాత్రము లేకపోలేదు. కాని గ్రామమునందు మొదటి తెగవారి కంటెగౌరవముమాత్రము లేదు.

(౩) పాయికారీ అనువారు:— వీరు ప్రపంచతిరగతి రయి తులభములను నేద్యముచేసిపెట్టుటకు నితరగ్రామములనుండి వచ్చినవారు. వీరిని భూములనుండి యిచ్చవచ్చినట్లు తొలగింపవచ్చును. వీరికి భూములయందు దేరిధ మగు హక్కుగాని, గౌరవము గాని లేదు. వీరు మొదటితిరగతిరైతులకు నిస్తు చెల్లించుటలో 'పాయికార' రైతులు. అజనదేశపుగ్రామములయందు భూములు 'వారపట్టు', 'తీరువాపట్టు', 'తిరిసు', 'పారంబోకి' అని నాలుగువిధములుగా విభజింపబడినట్లు కన్పించుచున్నది. వారపట్టు అనగా ఫలసాయములో భాగ మిచ్చి నేద్యము చేయునది. ఈవిధమైనవి సాధారణ

ముగా పల్లపుసాగుబడికి అర్హమైనభూములు. తీరువాపట్టు అనగా ద్రవ్యరూపకముగా బ స్తీయబడినది. నేద్య మయిన బంజరు భూములు తోటలు నిట్టివి. 'తిరిసు' అనగా గయాభూభూములు. ఇవి రెండువిధములు. షేర్త్రకరంబో, అనగా నేద్యము చేయబడిన గయాభూము, అనాదికరంబో అనగా నేద్యము చేయబడిన గయాభూము. 'పారంబోకి' అనగా, నేద్యము చేయబడినట్టి, నేద్యమునకుఁ బనికిరానిభూములు. ఇందుఁ గొండలు, రాజమార్గములు, నదీప్రవాహ ప్రదేశములు, చెరువులు, జలాశయములు, రుద్దిభూములు, మాల పల్లెలు మొదలైన ప్రదేశములు చేరును.

ఈనాములు, మాన్యములు వగైరా

తెలుగుదేశములోని గ్రామము లజనదేశములోని గ్రామముల వంటివే అయియున్నవి. ఇందుగూడ భూమి యంతయు నేద్యము చేయబడుచున్న భూమిగను, గయాభూమిగను విభజింపబడి యున్నది. నేద్య మగుభూములు మాన్యములు, అనగా సర్కారున కీయబడుపన్ను గృహస్థులు వనూలు చేసికొనుటకు హక్కు గలిగినవియు, 'ఖండిగలు', అనగా సర్కారునకుఁ జెప్పవలసిన పన్నులోఁ గొంతభాగముమట్టునకే గృహస్థులు వనూలు చేసికొని అనుభవించుటకు హక్కు గలిగినవియు నని రెండువిధములు. ఇందు మాగాణిభూమి, అనగా పల్లపుపంట పండునవి. ఈభూములలోఁ బండుపంటలోని సర్కారుభాగమునకు 'కోరు' అని పేరు. రయితు భాగమునకు 'మేడిపా' అని పేరు. మెరకభూములపై అజనభూముల వలెనే రొక్కపుస్త ననూలు చేయబడుచున్నది. మిథుర, తిరున శ్వేలిల్లాలోని గ్రామములకు 'కారె' అని పేరు. ఈ గ్రామములు మిరాశీ గ్రామములవంటివే. అయినను ఇంకలి గ్రామస్థులహక్కులు కేవలము మిరాశీ గ్రామస్థులహక్కులవంటివి కావు. మిథుర సముదాయము లేక 'ఫసంకరే' అను గ్రామములగూడ కలవు. ఇట్టి గ్రామములలో గ్రామస్థు లనుభవించు భూమిభుక్తము 'ఫలభాగ' మనియు, 'అచంద్రార్కము' లేక 'అరుండికరే' అనియుఁ బేర్లు. గ్రామసముదాయమువారు భూమియొక్క మంచిచెడ్డలనుబట్టి కొన్ని సంవత్సరముల కొకపర్యాయము పంచుకొనక భూస్వభావములు తెలిసినతిరువాత మరల మార్పుకొనకుండ తమభూములను కాశ్వతముగా నుంచుకొనినప్పుడు అవి పై శేర్లఁ బరచును. ఇట్టిభూముల మీది సర్కారున కీయబడవలసిన సర్కారుభాగ మాయాభూమి లనుభవించువారివియే అయియున్నవి. కావున నిట్టిగ్రామములు గ్రామసముదాయపుహక్కు గల గ్రామము లయినను రైతువారీగ్రామములస్వభావము గల గ్రామములలక్షణములే కలవి యైయున్నవి. తంజావూరుజిల్లాలో 'ఏకభాగము' లేక 'యజమాన్ గ్రామము' అను గ్రామములు గూడ గలవు. చెంగల్పట్టుజిల్లాలో నున్న మిరాశీ గ్రామములమిరాశీదార్లు మిరాశీదార్లు కాని గ్రామస్థులకు దొరతనము

1. 'ఖువ్ ఖాస్త' అనగా స్వయముగ వ్యవసాయము చేయువారి యర్హము.

వారు ధూమి నిచ్చి వనూలు చేయుపన్నులువీరిద 'కుండువరం', లేక 'స్వామిభోగం' అనునొకవిధ మయినగునును ననుభవించుటకు హక్కు గలిగియున్నారు. మఱయు నీమిరాశీదారులు 'కాని' లేక 'గ్రామ' అనువురుమాన్యము అనుకొంత స్వేచ్ఛకేళము పన్ను లేక స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకుగూడ హక్కు గలిగియున్నారు. ఈ మిరాశీదార్లకుగల హక్కులమనఁబడినవి సవిస్తరముగ వ్రాయుటకు నిందు వీలు లేదు.

రైతువారీపద్ధతి

ఈ పద్ధతికి అమానీపద్ధతి యనినూప నామాంతరము కలగు. ఇందు పట్టాదా రునియింతువలన మగ్గ్యస్థులయవనము లేకయే దొర తనమువారు గ్రామాద్యోగస్థులవ్వారా పన్ను వసూలు చేయుదురు ఈపన్ను పంటలో భాగమురూపముగఁ గాని, రొక్కమురూపముగఁ గాని వసూలు చేయవచ్చును. ఫలములో భాగరూపముగా వసూలు చేయుపద్ధతి 'అనరా', 'వాదం' అను పేర్లు గలిగియుండును. కడిప, కమ్మల, బల్లెరిశిల్లాలో 'అప్పనము' అనుపద్ధతి యొకటిగూడ కలదు. ఈ పద్ధతియందు మంచితరగతిధూమలకు పెక్కువగ సిస్తు కట్టి అంగులకుఁ బ్రతిఫలముగఁ దిక్కువతరగతిధూమలను సులభములను సిస్తుల కిచ్చుట కలగు. 'పట్టును' అనునది వ్యవసాయసమయమునందు రైతు లంతకుఁ బూర్వము సేవ్యము సేసినధూమలలో నేయేభాగములు సేవ్యముచేయ నిశ్చయించుకొని యేయేభాగమును వదిలివేయఁబడిని కొనిగో నిశ్చయించుపద్ధతి. రైతులకీక్కి మించినధూమలు వారిపైని బడవేయుటవలన వానిని సేవ్యము చేయఁజాలక కొంతభాగమే సేవ్యము చేయఁగలుగుటవలన సిస్తువసూలుకొఱకు నీపద్ధతి ఏర్పాటు చేయఁబడినది. తిరునెల్వేరి, తంజావూరుశిల్లాలో 'ఒలంగు', 'మోతాఫీసత్' అనుపద్ధతు లున్నవి. ఒలంగుపద్ధతిలో బంటుమొత్తమున కప్పటిగిరల ప్రక్కాము ఖరీదు కట్టి సర్కారున కీయవలసినభాగము రొక్కము రూపముగాఁ బుచ్చుకొనుపద్ధతి. ఇది రైతునకు సమర్థిలేనియెడల పంటమొత్తములో భాగ్యభాగమునే యిచ్చువచ్చును. ఈపద్ధతిలో

ధరలు నిర్ణయించుటలోఁ గొన్నినియమములు గలవు. మోతాఫీసత్ పద్ధతి ఒలంగుపద్ధతివంటిదే. అయినను ధరలు నిర్ణయించుపద్ధతిమాత్రము నేటుగా నుండును. తంజావూరు హిందూరాజుల యేలుబడిలో నున్న పూదు 'హల్ హత్' అనునొకపద్ధతి వాడుకలో నుండెను. ఈపద్ధతిలో 'పాటహక్కుదారు' అను మగ్గ్యవర్తితోఁ బ్రత్యేకగ్రామ మలయొక్కకాని, కొన్నిగ్రామమలయొక్కకాని సిస్తు ఏర్పాటు చేసికొని వసూలు చేయుదురు. 'పట్టుకట్టు' పద్ధతి:— ఈపద్ధతి యందు రైతు సేవ్యము చేసినధూమి యేదియు పెప్పునను వదిలిపెట్ట వలనుపడిను. 'తరంభిరీ' పద్ధతియందు రైతు స్వాధీనమందున్న ఎక్కువసిస్తుగల ధూమలను వదిలిపెట్టి తక్కువసిస్తుగల ధూమలనే సేవ్యము చేయవలె ననిననా తక్కువసిస్తుగల ధూమలతోపాటు వదిలిపెట్టిన యెక్కువసిస్తుగల ధూమలమిఁదెచ్చునుగూడ పుచ్చు కొనుపద్ధతి. ఈపద్ధతియందుగూడ పట్టుకట్టుపద్ధతివలెనే రయితులు ధూమలను వదిలిపెట్టుట కవకాశము లేకుండుటకుఁ గారణ ము నున్నది. 'కీసబడిపద్ధతి':— ఈపద్ధతి త్రిలింగచేతమునందు గలదు. ఈపద్ధతియందు గ్రామములలోఁ గొండలు పెద్దరయితులు చేరి గ్రామములోనిధూమి యంతయు గ్రామమరయితు లందఱును డిమితిమ శక్త్యమసారముగ సాగుబడికిఁ బుచ్చుకొని యందుల కీయఁబడిన గ్రామము మొత్తపుపన్నునందు న్యాయ్యమయిన భాగమును నిచ్చు కొందురు. 'కత్ నాత్' పద్ధతి:— ఈపద్ధతి బారామహత్ దేశము లోను, నేలమూల్లోను ఉన్నది. ఈపద్ధతియందు మగ్గ్యవర్తులతో నిమిత్తము లేకుంప రయితునొప్పిమండి సిస్తు గ్రామాద్యోగస్థులనూల మన వసూలు చేసి రహితులకుఁ వాము సేవ్యము చేయుధూమల యందు పూర్ణమయిన హక్కు గలిగియుండునట్లు చేయఁబడెను.

హిందూరాజులకాలమున ధూమలక్రయవిక్రయము చేయు పద్ధతి యంతగా లే దనియు, తనఖా పెట్టుటమాత్రము కొంతవఱకు కల దనియు పైని వ్రాయఁబడెనుచో! ఈ తనఖాపెట్టునాచార ముండుటవలన ధూమియందు ధూస్యాములకు హక్కు కల వని

1. పూర్వకాలముందు ధూమిని అమ్మునట్టిపద్ధతి లేదని కొందఱి టిట్టవలియంగ్లీ ఘగ్రంథకారులు వ్రుమపడియున్నారు. ఇప్పు డున్నట్లు ధూమి కప్పుదు వల లేకపోయినందునను, ధూమి యొక్కువగను రైతు తక్కువగను ఉన్నందునను ధూమిసంబంధమైన క్రయవిక్రయము తక్కువగా లేకపోవచ్చును. అంతమాత్రమున హిందూరాజులకాలమునందు రైతులకు తమధూమిని అమ్మునధికారము లేదనిచెప్పుటకు వీలులేదు. ధూమిని విక్రయించుచుండి రని మాపుటకుఁ బ్రబలప్రమాణము లున్నవి. చాణక్యరచితమైన అర్థశాస్త్రమునందు ధూమిని విక్రయించు పద్ధతులు చెప్పఁబడియున్నవి. ధూమిని అమ్ముఁబడినవాఁడు మొదట జ్ఞాతులకు, తరువాత సామంతులకు (ప్రక్కవారికి) తరువాత అప్పల వాండ్రకు నమ్మవలెను; అనఁగా వీరికి ఒకరితరువాత నొకరికి ధూమియొడ నొకవిధమైన హంసాయిహక్కు (Pre-emption) కలదు. వీ రెవరును కొననియెడల ఇతరుల కమ్మవచ్చును. అప్పుడెడ ధూమితో సంబంధము లేనివారిని, నలువది యిరుగుపొరుగు ఇండ్లవారిని పిలిచి వారికి విక్రయముసంగతి తెలుపవలెను. తరువాత నమ్మఁబడునట్టిక్షేత్రము, తోట, కాలువ, తటాకము, ఆధారము ఇది యని సరిహద్దులతోఁ జెప్పి, 'యా వెలకు నెవరు కొందురు?' అని మూడుసారు లడుగవలెను. ఆపైని ఆధూమి నిరాలంకముగఁ గొనువానిది యగును (కాటిరీయమ్ అర్థ శాస్త్రమ్., 3. అధి, ౯. ఆధ్యా, ౬౧. ప్రక); సిస్తు ఇచ్చువారు సిస్తు నిచ్చువారికే యమ్మవలెను. బ్రాహ్మణాగ్రహరములు బ్రాహ్మణులకే యమ్మవలెను (కాటిరీయమ్ అర్థశాస్త్రమ్., 3. అధి, ౯. ఆధ్యా, ౬౨. ప్రక) అని చెప్పఁబడియున్నందున క్రీ. పూ. ౪-వ శతాబ్దియందు, ననఁగా చంద్రగుప్తచక్రవర్తికాలమునందు ధూమివిక్రయ ముండె ననుట స్పష్టము. బృహస్పతిస్మృతియందు స్థిరాస్తిని సంపాదించుమార్గము లేదు

చెప్పటకు వీలు కలిగియున్నది. హిందూరాజులపరిపాలనకాలమందు సిద్ధునియ్యనిరైసుయొక్క ధూమిని అప్పి వానిని దానినుండి తొలగించి మఱియొకరైసును కిచ్చి సిద్ధు వనూలు చేయుపద్ధతి యున్నట్లు కనిపింపను. రైసు సిద్ధు నియ్యనియెడల వానిచరాస్తి అప్పికాని, వానిని దండించి బాధపెట్టికాని వనూలు చేయునాచారము కలదు. మలయాళ దేశమునందుఁ దక్కిన ప్రదేశములందుకంటె ధూస్వాములకు ధూములయందు పెక్కుమార్లుగా, స్వాతంత్ర్యమును కలదు. పూర్వకాలమునందు కూలిసాంప్రదము కొంచెము హెచ్చుతక్కువగా బానిసలుగా మారుచుండినట్లు కనిపించుచున్నది. మలయాళ, కన్నడ దేశములయందు ధూస్వాములయొక్క పని చేయుహాలిసాంప్రదము అప్పులకును తాకట్టు పెట్టుటకును గూడ ధూస్వాములకు నొక విధమున స్వతంత్రత యుండెను. వీంప్రదము ధూమిలో సంబంధము లేక నేఱుగా చరాస్తివలె భావించి అప్పులకు ధూస్వాముల కధికారముండెను. అట్లవదేశమునందుఁ గూలిసాంప్రదము ధూమిలో నప్పుల బహుమారుగను, ధూమి యెవ్వరియొద్దనుండున్నవారియొద్దనుండునుండి

పని చేయువారుగను నుండిరి. కాని సర్కారున కియ్యవలసినపన్ను నేరికగ నున్నంతవఱకు ధూస్వాములు కూలిసాంప్రదే (పాలేళ్లచే) నేర్పియు చేయింపఁగలుగుచుండిరి. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమందు ధూమి సిద్ధు ఎక్కువగ చేయఁబడినందునఁ దామే స్వగుముగ నేర్పియు చేసినఁగాని లాభము లేకపోవుటవలన ధూస్వాములే స్వయముగ నేర్పియు చేయవలసినయవసరము కలిగినది. అట్లేయ ప్రభుత్వ రంభమున సర్కారుభిరుద్ధులక్రింద ననూలు చేయఁబడుపన్ను ధూమిపన్ను కటియే యగుటవలనను, ఇతరవిధములగు పన్నులు వాడుకలోనికి రాకపోవుటవలనను ధూమిపై సిద్ధి ప్రధానమైనపన్ను నిచ్చుటకిని పరిగణింపఁబడుచున్నది. హిందూరాజులకాలమునందు ఫలసాయములలోఁ గొంతభాగము తీసికొనుచువచ్చుచున్నందున ధూమియొక్క ఫలము తన బట్టియు, పండింపఁబడిన ధాన్యాదులవలననుబట్టియు సర్కారుపన్ను ఏర్పడుచువచ్చినది. అట్లేయులు అమానీపద్ధతి యారంభముచేసిన తరువాత ప్రత్యయోపయన సిద్ధు వనూలు చేయుచు ధూములయొక్క పంటసిరినిబట్టి నొక్కముహూపమున సిద్ధులు వనూలు చేయుచు

చెప్పఁబడినది. విద్య, క్రయము, తాకట్టు, శౌర్యము, భార్య (స్త్రీసంఘము), దాయము, వారసులు లేనిజ్ఞానులపాత్రు (అనంతరవారసత్వము) [F. ౨].

ఆస్త్రుతియందే 'అస్తి' రెండువిధములు: స్థిరాస్తి, చరాస్తి. విక్రయము పూర్తియైనతోడనే యీ రెండింటిని 'పణ్యము' అన్న పేరు వచ్చును (గా. ౨) అని యున్నది.

ఇట్లు పూర్వము రైసునకు ధూమి విక్రయించునధికార మున్నట్లు స్పష్టము. కాని యాకాలమున నేగ్రామమునకు నాగ్రామము స్వతంత్రముగ నుండుటవలన వీలయినంతవఱకు గ్రామములోని ధూములు గ్రామములోనివారికే యమ్మనలయు నన్నయొకవిధమైన నిర్బంధము మొదలు నున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. మితాక్షరాకారుఁడు 'స్వగ్రామజ్ఞాతిసామంతదాయాదామనోజేన ఏ, హిరణ్యోపకదానేన వడ్డిగర్వచ్చి మేదినీ' (తనగ్రామస్థుల, జ్ఞాతుల, హంసాయిదారుల, దాయాదుల సమైక్యతవనన, బంగారముతోడను, నీళ్లతోడి దానమువలనను - ఇట్లు విధములచే ధూమి యొకరినుండి మఱియొకరికిఁ బోవును) అనినపూర్వపుల్లకమును ఒకదానిని తీసికొని, అవన్నియు నేఱువేఱు ఉద్దేశములతోఁ జెప్పఁబడెను కాని, విక్రయమునకు నివి యావశ్యకములు కావని వ్రాసెను. జరగినవిక్రయవ్యవహార ముండుటను దెలియవలె నని 'గ్రామానుమతి' కావలె నని చెప్పినేకాని యది లేనిది వ్యవహారసిద్ధి లేదన్నయుద్దేశముతోఁ గాదు. సరిహద్దులతీరగు లేకుండ నుండుటకై హంసాయిదార్ల (సామంతుల) యనుజ్ఞవలయు నని చెప్పఁబడినది. జ్ఞాతిదాయాదుల యనుజ్ఞ యెందుల కనఁగా, కుటుంబము సమష్టి యైనయెడల మిగిలిన భాగస్థులసమైక్యత యావశ్యకము. వ్యష్టి యైనయెడల 'వారు సమష్టికుటుంబములోనివారా న్యష్టికుటుంబములోనివారా?' యన్న సంతయము నుండు రాకుండ నుండుటకై కాని జ్ఞాతులసమైక్యత లేనిది విక్రయము చెల్ల వనుటకు కాదు. ధూమిని దానముచేయుట పుణ్యప్రప మని చెప్పినాడు గనుక, విక్రయించినప్పటికిని, 'ఒకబంగారునాణెము పెట్టి నీర్లు విడువవలసినది' అని యాజ్ఞవల్క్యస్మృతియొక్కవ్యవహారకాండము, ౧. అధ్యాయము, ౧-౩౧, ౩౨ శ్లోకములపై వ్యాఖ్యానము వ్రాయనపుడు మితాక్షరాకారుఁడు వ్రాసి, సమష్టికుటుంబములోఁ జేరనివాడు తనధూమిని తనయిష్టము వచ్చినట్లు విక్రయింపవచ్చు నన్నభావమును తెలిపినాడు. ధూమిని విక్రయించినయెడల కుటుంబమునకుఁగల కాశ్యత మైనదీవనాధారము పోవునేమో యని కొంచెము స్మృతికారులు నీతిబోధగ స్థిరాస్తిని అమ్మఁగూడ దని వ్రాసికే కాని, ఆచారముమాత్రము నైన మితాక్షరాకారుఁడు వ్రాసినట్లే యుండె ననుటకు సందేహము లేదు. చోళపాండ్యరాజులప్రభుత్వ కాలమునందు ధూములవిక్రయము బాహుళ్యముగా జరగుచుండె నని మాపుట కాకాలపుపెక్కుకాసనములు వెలువడినవి (Ep. Coll., for 1915-16, Nos. 29, 61, 64, 71, 74, 75, 81. etc.) గ్రామస్థులయొద్దనుండి ధూములు కొని పుణ్యాస్తులనేకులు దేవాలయములకు దానమిచ్చినట్లు పెక్కుకాసనములలోఁ జెప్పఁబడినది. సర్కారుసిద్ధు చెల్లించుటకు కత్తి లేనందున 'వేళంగూడికాపురస్థులయిన మరనలు తను ధూమిని అమ్మకొనినట్లు కా.శ. ౧౪౨౩ (క్రీ. శ. ౧౫౦౦) సంవత్సరపుకాసనమునఁ గలదు. ఇది విజయనగరమువారి ప్రభుత్వకాలములోనిది (Ep. Coll., No. 50 of 1916).

వచ్చిరి. దక్షిణహిందూస్తానమునం దొక్కొక్కభాగమున నొక్కొక్క యాచార ముండెను. కాని అంతట నొకచేరిగముగ భూమిభుక్త ముండెనే యని పైనివ్రాసిన యంశములనుబట్టియే తెలియఁగలను. అఱవ దేశమున నొకవిధముగను, తెలుఁగుదేశమున మఱియొకవిధముగను మల యాళ, కన్నడదేశములం దింకొకవిధముగను నిట్లు ఒక్కొక్కప్రదేశ మున నొక్కొక్కవిధముగ భూమిభుక్తము వాడుకలో నున్నది.

మద్రాసురాజధాని యంతయు నేకకాలమున నొకచేరిగముగ నాంగ్లేయపరిపాలనలోనికి వచ్చియుండకపోవుటబట్టియు, నంతకు పూర్వమునం దున్నపద్ధతులనే సాగ్య మయినంతవఱకు ననుసరింప వలయు ననుతలంపుచేతను నొక్కొక్కభాగమున నొక్కొక్కవిధ మగు అమరకపుఁబద్ధతు రేర్పఱుపఁబడినవి. ఉత్తరసర్కారు లను గంజాం, విశాఖపట్నం, గోవావరి, కృష్ణ, గుంటూరు జిల్లాలయందు బంగాళదేశపు-అమరకపుపద్ధతి ననుసరించి 'కాశ్వత మసజమికా దారి-అమరకపుపద్ధతి' యేర్పాటు చేయఁబడెను. మదరాసుపట్టణము నకు చుట్టుపట్ల మన్నదేశము ఆర్కాటునవాబువలన ౧౭౫౦, ౧౭౬౩ సంవత్సరములయందు దఖలుపడి యుండుటవలన ఆ ప్రదేశమునందలిజిల్లాలయందు అంతకుఁ బూర్వమునం దున్నపద్ధతి ననుస రించి 'జాగీరు' పద్ధతిని అమరకము చేయఁబడెను. ౧౭౯౩-న సంవత్సరమున టిప్పుసుల్తాన్ ఓడిపోయినతరువాత బారామహాలును నేలముజిల్లాయు మలయాళమును ఆంగ్లేయులయధీన మైనవి. పిచ్చుట టిప్పుసుల్తానుతో రెండవయుద్ధ మయినతరువాత కన్నడదేశమును కోయంబుత్తూరుజిల్లాయును వచ్చినవి. ౧౮౦౦-న సంవత్సరమున హైద రాబాదునవాబుతో జరిగినసంధి ననుసరించి కుంగభద్రాకృష్ణానదులకు దక్షిణమునం దున్నప్రదేశ మంతయు నాంగ్లేయులయధీన మయినది. ౧౮౦౧-న సంవత్సరములో ఆర్కాటునవాబునకు కర్ణాటదేశమునం దున్నరాజ్య మంతయు నాంగ్లేయులయధీన మైనది. ఇట్లనేకపూర్వ రాజాలయండి యనేకవిధములుగ నాంగ్లేయుల కధీనపడిన యీ ప్రదేశ ములయందు ననేకవిధములగు నమరకపుఁబద్ధతు రేర్పాటు చేయవలసి వచ్చినవి.

పాలెగాండు

ఉత్తరసర్కారు లని పిలువఁబడు ప్రదేశమునందు మహమ్మ దీయ ప్రభువులవలనను, అంతకు పూర్వపుహిందూరాజులవలనను చెందఁ బడిన భూములు గాని, అట్లు భూములు చెందినభూనాయకులవలనఁ జెందినభూములు గాని యనేకము లుండుటవలన వీనివివరమున నాంగ్లేయ ప్రభుత్వమువారి కొకవిధముగు అమరకము చేయవలసిన యవసరము కలిగినది. భూనాయకులవలనఁ జెందఁబడిన భూములు కల వారిని 'పాలెగాండు' అని పిలుతురు. వీరు మూఁడువిధములుగా నుండినవారు.

౧. పూర్వము రాజ్యము లేలినవిజయనగరము, కాంచీపురము, మధుర మొదలగుదేశాధీశులసంతతిలోనివారు కొందఱు.

౨. పూర్వపురాజులయొద్ద నేనాధిపతులుగా నుండి మహమ్మ దీయులవంశమునకు నడ్డగించుకొని స్వతంత్రవలనఁ గొంతదేశమునకు నాయకులై తరువాత నాయాప్రదేశములకుఁ బ్రభువులుగా నంగీక రింపఁబడినవారు కొందఱు.

౩. కొల్లా కధికారులుగ నుండి కాలక్రమమున మహమ్మదీయుల యధికారమునకు లోబడిక స్వతంత్రులై ఆయాజిల్లాలపైని ప్రాథమ మును సంపాదించుకొన్నవారు కొందఱు.

మహమ్మదీయు లీథేన మించుకయుఁ గనఁబఱుపక యీ ముతై గలపాలెగాండును నొకవిధముగానే చూచుచు పాలెగాండు బూబలము లనుబట్టియు, దాము చెలాయించుచున్న యధికారమునుబట్టియుఁ గప్పముఁ గొనుచుండిరి. కాని ఒకపద్ధతి ననుసరించి యమరకముఁ జేసి సిక్కు గాని, కప్పము గాని వఱులు చేయలేదు. పాలెగాండు తమ యిచ్చ వచ్చినట్లు తమక్రింది నున్నప్రజలను, గ్రామములను పరిపాలింతుకొనుట కధికారము కలిగి మహమ్మదీయుల కంతగా లోబడిక యుండిరి. వీరు సవ్యదా ఒంబోరులతోఁ బోరాడుచు మహమ్మదీయ ప్రభువులతోఁ బోరాడుచుఁ గాలముఁ గడపుచుండిరి. మహమ్మదీయు లకుఁ గట్టవలసిన కప్పము బరువు అని తోచినప్పుడు సాధ్య మయినంతవఱకు సిక్కు చెల్లించుకుండు ప్రయత్నము చేయుచు, నట్లపహ రించుటకు వీలు గానప్పుడు తా మీయవలసినసిక్కు చెల్లించి తమ యెట్టెట్లకుఁ బ్రాంతములయందు నున్నసర్కారు గ్రామములను దోచికొని తాము సామునదూలు చేసికొనుచుండిరి. ఇట్లు దోచికొనఁబడుగ్రామ ములయందు నున్నసర్కారులకు లక్షగడుగున నీబాధ పడలేక తమ బాధింపకుండ విడిచిపెట్టినందులకు 'కావత్' అను పన్ను ఇచ్చు చుండిరి. తరువాత నాంగ్లేయ ప్రభుత్వదినములలో నీపాలెగాండు దొర్లవ్యము లడఁచుట కనేక ప్రయత్నములు జరిగినవి కాని యీపాలె గాండుయెట్టెట్లమీఁద వీరి కున్న న్యాయ్యమైన హక్కువిషయమున మాత్రము నిశ్చయముగాఁ దెలిసికొనుట కవకాశము గలిగినదికాదు. అప్పుడు వారితో కాశ్వతమైన యమరకపుపద్ధతి నొకదానిని ఏర్పఱుచుకొని వారియెట్టెట్లమీఁద వారికి రాదుగినమొత్తమున మూడవ వంతు తమ కిచ్చుపద్ధతిని చిత్తూరు, కాళహస్తి, చెంకటగిరి, బొమ రాజాపాళము మొదలగు ఎట్టెట్ల నమరకము గావించిరి. దక్షిణమునం దున్న అఱవదేశములో ౩౩ గురు పాలెగాండు డ్రుండిరి. వీరిసంఖ్య నానాటికి ఊణించి యిప్పుడు కొండఱుమాత్రమే మిగిలియున్నారు. బారామహల్ ప్రదేశమునందు రైతువారిపద్ధతి నమరకముచేయఁబడినది.

మలయాళదేశమందలి అమరకపు విధములు

పశ్చిమతీరమునం దుత్తరమున గోకర్ణక్షేత్రము మొదలు దక్షిణ మునఁ గన్యాకుమారివఱకును, కేరళము లేక మలయాళదేశ మని వాడఁబడును. తిరువాన్తూరు కొచ్చిరాజ్యములు ప్రప్రథమమున నుండియు స్వదేశ ప్రభువులపాలనమునందే యుండెను. మలయాళము కూడ తొమ్మిదవశతాబ్దివఱకు, నీవిధముననే స్వదేశ ప్రభువులపాలన

మున నుండెను. కాని తరువాత కల్గిపోయిందలి 'జామోరి' ప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చెను. ఈతడు మహమ్మదీయమత మవలంబించుటవలన ననేకులు మహమ్మదీయ లాదేశమునకు వచ్చుట కవకాశము కలిగినది. ఈగురకలను 'మోస్లా' లందురు. వీరు సాధారణముగ వర్తకము చేయుదురు. 'తుకున' అను కన్నడదేశము ప్రత్యేక ప్రభుత్వముగా నుండెను. ఇది పండ్రెండవశతాబ్దిని పాండ్యరాజుల యధీనములోనికి వచ్చినతరువాత, అంతకు పూర్వము భూమి ననుభవించుచుండిన నాయర్లను తొలగించి భూమిపై పన్ను వేర్చింది 'హల్లి' గ్రామ కర్షకుల కీయబడినది. తరువాత నీదేశము విజయనగరరాజులకు శాంతప్రభువులయధీనములోనికి వచ్చెను. అంతట నుండి తెలుగుదేశపు అమరకపుపద్ధతులు కొన్ని వాడుకలోనికి వచ్చినవి.

ఈదేశమునందలి భూమిభుక్తపద్ధతి విశేష మయిన దగుటచేత దానినినటించి కొంత విస్తారముగఁ జెప్పవలసినయవసరము వచ్చినది. ఈదేశము ప్రప్రథమమున నంబూద్రి బ్రాహ్మణులయొక్కయు, శౌర్యవంతులగు నాయరులయొక్కయు భుక్తమునం దుండెను. వీరిరువురకొండును 'జీయరు' లను నొకజాతివారు పేద్యమువలననే జీవించుచుండిరి. వీరు ప్రప్రథమమున సింహళదీప్రముననుండి తీసికొనిరాఁబడినవారు. నాయరులు రాజునకు భూమిపన్నీయక తమతమపైనికులతో రాజులకు యుద్ధసమయమునమాత్రము సహాయపడుచుండిరి. నంబూద్రి బ్రాహ్మణులకూడ భూమిపన్నీయక దేవాలయములను సంగ్రహించి పోషించువాధ్యక్షమాత్రము కలిగియుండిరి. మోస్లాకు కూడ భూమిపన్ను నిచ్చువాధ్యక్షులు లేవు.

మలయాళదేశమందలి అమరకపుపద్ధతి రాష్ట్రమందలియితరజిల్లాలలోకంటె కొంత విలక్షణముగా నున్నది. అదేశమునకు రైతులు పెక్కురకములుగా నున్నారు. అందఱకంటె నగ్రస్థానము నలంకరించుభూస్వామి 'జన్మి' అని పేరు. 'జన్మి' అనుపదము జన్మజ్మముననుండికలిగినది. 'జన్మి' కి తక్కిన ప్రాంతములందలి భూస్వాములకంటె భూమిలో పెక్కువస్యత్వము కలదు. ఈ వాక్కునకు 'జన్మంహక్క' (Janmam) అని పేరు. 'జన్మి'లకు భూమియం దట్టివాక్కుండుటచేత రాజునకు భూమియందు సంపూర్ణస్వామ్యము కల దనుసిద్ధాంతము మలయాళదేశమందు వర్తింపదు. 'జన్మంహక్క' కల ఎంతచిన్నపరిమితిగలభూస్వామి యైనను 'జన్మి' యని పిలువబడును. అయినను 'జన్మి' యనుపదమునకు మలయాళదేశమం దాచారమున కే అర్థము కలదు. భూమిని సిక్కునకు కాలనకు తీసికొని 'మిచ్చెవారం' అను పేరుతో సిక్కు చెల్లించురైతులకు 'కనోమ్దారు' అని పేరు. ఇట్టి కనోమ్దార్లకు భూమి నమరకపటిది వారివలన 'మిచ్చెవారం' వమాలు చేసికొను పెద్దజమీదార్లనే 'జన్మి' లని వ్యవహరింతురు.

'జన్మి' లు చేయు అమరకము మూడువిధములు : (౧) రైతు అమరకము మొదటిది. ఈరైతులు 'వెరుంపట్టందారు', 'కనోమ్

దారు', 'కురికనోమ్దారు' అని మూడువిధములు, (౨) తనభాషపద్ధతి. 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనభాషపద్ధతులపయినిభూమి నమరకమునకు తీసికొన్నవారు ఈరెండవపద్ధతిలోఁ జేరుచున్నారు. (౩) కాశ్యతపుకాళ్ల ద్వారా చేయఁబడు అమరకము మూడవది. ఇట్టి కాళ్లకు కాశ్యతము లని పేరు. బ్రాహ్మణుల కీయఁబడు కాశ్యతపుకాలునకు 'సంతతిబ్రహ్మస్వ' మని పేరు. భూస్వామితో సమాన మయినట్టికాని, ఎక్కువయినట్టికాని కులస్థున కీయఁబడుకాశ్యతపుకాలునకు 'అనుభవ' మని పేరు. తనకంటె తక్కువకులస్థున కీయఁబడినకాలునకు 'అశిమ' యని పేరు.

(౧) రైతు అమరకము

'వెరుంపట్టం :— పల్లపుభూముల కేఁజేట నీయఁబడుకాలునకు 'వెరుంపట్టం' అని పేరు. ఆకాలుక్రింద నేయ్యము చేయురైతునకు 'వెరుంపట్టందా' రని పేరు. కాలవలనఁ గలుగఁజేయఁబడిన వాధ్యక్ష తప్ప అతనికి భూమియం దట్టివాక్కును లేదు.

కనోమ్ :— 'కనోమ్', 'కురికనోమ్' అనునవి మలయాళదేశమందు ముఖ్యముగా అమలులో నున్న అమరకపుపద్ధతులు. కనోమ్దార్లకు భూమియం దేమయిన హక్కు కలదా లేక వారు స్వాధీనపుతనభాదరులవంటివారా అనువిషయము మిక్కిలి వివాదగ్రస్త మయియున్నది. మద్రాసుపైకొద్దవారు 'కనోమ్' అనునది యొకవిధమున తనభాష అనియు, మలయాళదేశపు ఆచారములకు లోబడి 'కనోమ్దారు'ను తనభాదరుగా నెన్నవలె ననియు తీర్చానించిరి. 'కనోమ్దారు' 'జన్మి' కి అత్యంతస్వల్పపుమొత్తమును పెట్టుబడిగా నిచ్చి, సామాన్యముగా పండ్రెండుసంవత్సరములకు 'స్వాధీనకాలు' తీసికొనుచున్నాఁడు. ఈకాలుకాలములో స్వల్పముగా నేఁజేట సిక్కునకూడ 'జన్మి' కి చెల్లించును. ఈసిక్కునకే 'నిత్యవార' మని పేరు. గడువుకాలమునకు తరువాత 'కనోమ్దారు' అప్పించిన పెట్టుబడిమొత్తమును మరల 'కనోమ్దారు'న కిచ్చివేసి 'జన్మి' భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ఈగడువుకాలములో 'కనోమ్దారు' సంతసాము కర్చుపెట్టి భూమి నభివృద్ధి చేసినను అట్టివ్యయమునకు నెట్టిపరిహారము నియ్యకయే 'జన్మి' లు 'కనోమ్దారు'ను భూమియందుండి తొలగించునాచార మొకప్పు డుండెడిది. అట్టియవ్యయమును నివారించుటకే 'మలదారు' పె నెట్టుఇంప్రూవైంటు ఆట్ట' అని ఒకచట్ట మేర్పడినది.

'కనోమ్' పద్ధతిని అమరకపటిచినభూములకు 'జన్మి', 'మేల్చార్త్' (Mel-charth) అను మఱియొకకాలు అనునన కీయవచ్చును. 'మేల్చార్త్' పొందిన ఆసామి 'కనోమ్దారు'నకు 'జన్మి' యియ్యవలసినసాము నిచ్చి 'కనోమ్దారు'ను తొలగించి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. 'జన్మి' మఱియొకనికి భూదాన పూర్వకముగా నుపకారము చేయఁదలచినప్పుడు కాని, లేక తన యొద్ద నైకము లేనప్పుడు కాని 'మేల్చార్త్' ఇచ్చుచుండును. రెండవసందర్భమందు 'జన్మి' 'మేల్చార్త్దారు'వలన కొంత

నజరానా పుచ్చుకొనునది కాని యది దస్తావేజులో నుదాహరింపఁబడదు. ఆచారముందు 'జస్తి'లు దర్జా ముమీద మొదటి 'కనోమ్' దారు'నకును, అతనిసంతతివారికిని గడుపుకాలమునకుఁ దరువాత మరల 'కనోమ్' ఇచ్చుచుండును. అట్లు చేసినప్పు డెల్ల స్వల్పమయిన నజరానా (Renewal fee) తీసికొనుచుండును.

'కులికనోమ్':— 'కులికనోమ్'యొక్క స్వభావము కొంచె మించుమించుగా 'కనోమ్' వంటిదే. అయితే నీచుభూములు (బీనిని 'పరంబా' అందురు) నూతనముగా నేడ్చుములోనికిఁ దీసికొనివచ్చుటకును, లేక చెట్టువేసి పెంచుటకును ఇయ్యఁబడుకొనునది 'కులికనోమ్' అని పేరు. అట్టికాలుదారునకు 'కులికాలుదా'రని పేరు. ఉత్తరములదారులలో ఈపద్ధతి పాచ్చుగా నమలులో నున్నది. ఆదిల్షాలోఁ గల తోటలు, ముఖ్యముగా కొబ్బరితోటలు 'కులికనోమ్' పద్ధతినే అమర్చబడియున్నవి.

(౨) తనఖాపద్ధతి

ఒత్తి:— ఇతను 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖాపద్ధతులు వివరింపఁబడును. 'ఒత్తి' అనునది ఆంధ్రదేశమునం దమలునందున్న స్వాధీనపుతనఖాను పోలియున్నది. భూమిమీద పంపినపంట యంతయు వడ్డీక్రింద 'ఒత్తిదారు' (అనఁగా స్వాధీనపుతనఖాదారు)నకు చెంచుచుండును. 'జస్తి' అసలువాకి తీరుమానము చేసి తనఖా వదలించుకొనవచ్చును. 'కనోమ్' లోవలెఁ గాక 'ఒత్తి'లో భూమియొక్క పంపూర్ణమయిన విలువనే 'జస్తి' అప్పుగా పుచ్చుకొనును. 'కనోమ్'లోవలెనే పండ్రెండుసంవత్సరములలోపల తనఖా తీర్చి భూమిని స్వాధీనము చేసికొన విలువలేదు. 'జస్తి' తనఖాలో నుంచినభూమి నమ్మడలఁచుకొనినప్పుడు 'ఒత్తిదారు'నకే మొదట అప్పుఁజూపవలయును. 'ఒత్తిదారు' కొనలేనప్పుడే ఇతరులకు దాని నమ్మవలయును. 'జస్తి'కి ఆభూమిమీదనే మఱికొంత అప్పు కావలసియున్నయెడల ముందుగ 'ఒత్తిదారు'నే యడుగవలయును. అతఁ డీయలేనప్పుడే యితరులయొద్దను పుచ్చుకొనవలెను.

'పరివర్తం':— 'పరివర్తం' మనునది 'ఒత్తి' వలెనే భూమి విలువకు తనఖా అయియున్నది. అయితే 'జస్తి' తనఖా తీర్చి భూమిని స్వాధీనపఱుచుకొనునప్పటికి భూమివల యెంత యుండునో అంత వెలయు 'పరివర్తం'దారు'న కీయవలెను, అనఁగా నీగడుపు కాలములోపల భూమికి వెల పెరిగినచో ఆలాభమును పరివర్తం'దారు పొందుచున్నాఁడు.

(3) కాశ్వత్తపుకాలు

కాశ్వత్తపుకాలు:— ఇదివఱకు చెప్పినప్రకారము బ్రాహ్మణుల కీయఁబడు కాశ్వత్తపుకాలునకు 'బ్రహ్మస్య' మనియు, సమానజాతివారి కీయఁబడుకాలునకు 'అనుభవ' మనియు, తక్కువజాతివాని కీయఁబడుకాలునకు 'అదిను' యనియు పేరు. ఈ కాశ్వత్తపుకాలు రద్దుపఱుచు

టకు బిలు లేదు. కాబట్టిదారునకు వారములు లేనప్పుడు (చేవారసయినప్పుడు) భూమి మరల 'జస్తి' పుటుంజమునకు చేరుచున్నది. కాలదారు భూముల నన్యాయక్రాంతము చేయఁగూడదు. అట్లు చేసినచో, 'జస్తి' భూములను స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ఆవిధమున భూమి పొందినవానికి ఎట్టిహక్కు నుండదు. అయితే అన్యాయక్రాంతము జరగినప్పుడు కాలదారు రద్దుపఱిచి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనుహక్కు మైకోర్టుతీర్పులవల్ల కొంతవఱకు తగ్గింపఁబడినది. అన్యాయక్రాంతము జరగుటకు పూర్వము 'జస్తి' దాని నర్థ్యంతరపెట్టవచ్చును. అట్టియర్థ్యంతరమును పాటింపక కాశ్వత్తపుకాలుదారు అన్యాయక్రాంతము చేసినచో 'జస్తి' దానిని రద్దుపఱిచి భూమిని స్వాధీనము చేసికొనవచ్చును. ముందుగా 'జస్తి'వల్ల ఎట్టియర్థ్యంతరము లేక అన్యాయక్రాంతము జరగిపోయినచో తరువాత 'జస్తి' తకరరు చేసినను అది చెల్ల దనియు, అన్యాయక్రాంతము స్థిరపడు ననియు తీర్పులవల్ల నిర్ధారణ చేయఁబడినది.

మలబారు లెనెన్సిచట్టము

పైచెప్పినసంగతులనుబట్టి అమరకము పొందినవారికి మలబారుదేశమునందు భూమిలో హక్కులు తక్కువ యనియు, 'జస్తి'లకు తమయిష్టముప్రకారము వారిని తొలగించుటకు హక్కుండెననియు తేలుచున్నది. 'వెరుంపట్టందార్ల'ను ఇష్టము వచ్చినట్లును, 'కులికనోందార్ల'ను, 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' దార్లను గడుపుకాలమునకుఁ బిచ్చ సొమ్ము చెల్లించియు భూములలోనుండి తొలగింపవచ్చుననియు తేలుచున్నది; అనఁగా, 'జస్తి'లు మనప్రాంతములందలి జమీందార్లవలెనే పెద్ద భూస్వాములయినను వారిక్రింద రైతులెవ్వరికిని కాశ్వత్తపుకాయితీహక్కులు లే నని విశద మగుచున్నది. ఇది మిక్కిలి విచమనీతి. మలబారుదేశముందు కనోమ్దార్లును, కులికనోమ్దార్లును ముఖ్యమయినరైతులు. వారు సంఘముందు పలుకుబడి కలవారును, అరికముగాఁగూడ ఉపపత్తి కలవారును అయియున్నారు. మఱియు వారిలో పెక్కుండు విద్యావంతులును, స్వాతంత్ర్యోచ్చకలవారు నయియున్నారు. అందుచేత వారు కొన్నిసంవత్సరములనుండి తమకు భూములలో కాశ్వత్తపుకాయితీహక్కు లుండవలెననియు, 'జస్తి'లు వారియిష్టానుసారము తమను భూములలోనుండి తొలగించుట అన్యాయ్య మనియు, ఇందున కనుకూలమయిన చట్టమునసర మనియు తీవ్రమయిన యాందోళనము సల్పుచుండిరి. ఈయాందోళనముయొక్కఫలిత మే 'మలబారు లెనెన్సిచట్టము' (Malabar Tenancy Act, No. 14 of 1930).

ఈచట్టము 'కనోమ్'లు, 'కులికనోమ్'లు, 'వెరుంపట్టము'లకును, మిడియరుల్లు, అనఁగా నివేతనముజరుపుమాత్రమే వర్తించును. తక్కిన రెండువిధములయిన అమరకములు, అనఁగా, 'ఒత్తి', 'పరివర్తం' అను తనఖా అమరకములకును, కాశ్వత్తములకును వర్తింపదు.

చట్టమువలన ధూమిని సాంతముగా నేవ్యము చేయువెరుంపట్టం దార్లకు ఒకవిధమయిన కాళ్వతపుజారాయితీహక్కు కలిగినది. అతడు సిక్కుచెల్లింపకతప్పిపోయినప్పుడును, ధూస్వామికి ధూమియందుహక్కు లేదని వాదించినప్పుడును, ధూస్వామికి నిజముగా తాను సాంతముగా వ్యవసాయము చేసికొనుటకు ధూమి అవసరమయినప్పుడును తక్కి 'వెరుంపట్టందారు' నిప్పుడు చట్టముప్రకారము ధూమియందుండి తొలగించుటకు వీలులేదు. ఒక్కసంవత్సరపుసిక్కునకు హామీ యియ్యవలయునని ధూస్వామి 'వెరుంపట్టందారు'ను కోరవచ్చును. 'వెరుంపట్టందారు' ధూస్వామికి న్యాయ్యమయినసిక్కు చెల్లించుచుండవలెను. న్యాయ్యమయిన సిక్కును నిర్ధారణ చేయుపద్ధతులు చట్టమందు వివరముగాఁ దెలుపఁబడినవి. ఈనియమములకు లోబడి వెరుంపట్టందారు తనకాలులో నున్న ధూమి నిష్క్రప్రకారము ఇతరులకు దానవిక్రయాది కము చేయవచ్చును. చట్టమునందు ఈహక్కులు స్వయముగా వ్యవసాయము చేసికొను 'వెరుంపట్టందారు' కలఁగఁజేయఁబడినవి. ఆచారమునుబట్టి తదితరులకు వెరుంపట్టందారులు కనోమ్దార్లతో కుల్యముగా నుండును.

కనోమ్దార్లకుమాడ కాళ్వతపుజారాయితీహక్కులు కలఁగఁజేయఁబడినవి. కనోమ్దార్లను పూర్వమువలె తొలగించుటకుఁగాని, గడువుకాలమునకుఁ దరువాత 'కనోమ్' తీర్చి 'జస్తి'లు ధూములను స్వాధీనము చేసికొనుటకుఁగాని వీలు లేదు. అయినను 'కనోమ్' సామ్య దక్షిణములబారుజిల్లాలో ధూమియొక్కవిలువలో మాటికి అటువది భాగములకును, ఉత్తరములబారుజిల్లాలో నలువదిభాగములకును తక్కువకానియెడల అట్టి 'కనోమ్'లకు చట్టము వర్తింపదు. 'కనోమ్దారు' చట్టమునకు పూర్వమువలెనే 'మిచ్చెవారం', అనఁగా 'సాలీనసిక్కు'ను, నజరానాను (Renewal Fee) చెల్లించుచుండవలెను. 'మిచ్చెవారము'నకును, నజరానా (Renewal Fee) కును ధూమి జవాబుదారీగా నుండును. ఒక్కగవర్న మెంటురెవిన్యూతప్ప ధూమిమీఁది యితరబాధ్యత లన్నియు 'మిచ్చెవారం', 'నజరానా' లకు లోబడియుండును. 'కనోమ్దారు' ఈక్రింద నుదాహరించిన కారణములవల్ల తప్ప వేఱువిధముగా ధూమియందుండి తొలగింపఁబడఁగూడదు:

౧. ధూమిభామందునకు ధూమిమీఁద హక్కు లేదని వాదించుట.

౨. ధూమిని వ్యవసాయమున కనుపయోగమునట్లుచేయుట.

౩. నజరానా యిచ్చి 'కనోమ్'ను మరల పుచ్చుకొనకపోవుట.

౪. ధూమిభామందుయొక్కహక్కునకు భంగకరముగా ఇతరులు ధూమి నాక్రమించుకొనఁగా నుపేక్షచేయుట.

౫. 'కనోమ్' గడువుకాలము ముగిసినపిదప 'జస్తి'కి సాంత వ్యవసాయమునకు ధూమి యవసరముగనుట.

రీదుధూములకనోములకు ఈచట్టము వర్తింపదు.

కుడియిరుపు:

'కుడియిరు' పనఁగా రైతు కాఁపురముందు నిల్లు, దానినంటి యందు నివేశనము, దానికి సంబంధించిన యితరస్థలములకు హక్కులు. ఈచట్టమువల్ల ఇట్టి 'కుడియిరుపు'లో రైతుగాని, అతని కుటుంబమువారు కాని పదేండ్లకు తక్కువకాకుండు నివసించుచుండిన యెడల దానిభగీదును ధూమిభామందునకు చెల్లించి నిర్బంధముగాఁ గొనవచ్చును. అట్టిభగీదును ఒక్కసారి యియ్యలేకపోయినచో పండ్రెండు సంవత్సరపునాయిదాలతో నూటి కర్ధరూపాయవడ్డితో చెల్లింపవచ్చును.

ఈచట్టమువలన మలబారురైతులస్థితి పూర్వమునకంటె చాల క్షయము బాగుపడినది. ఇంకను ఎక్కువహక్కులు కావలె నని 'వెరుంపట్టందారు'ను, 'కనోమ్దార్లు'ను ఆందోళన సలుపుచునే యున్నారు.

దక్షిణకన్నడదేశముందలి ధూమి యొకానొకప్పుడు మలయాళ దేశస్థులను నాయర్లయనుభవమునందుఁగూడ నున్నట్లుగలచున్నది. కన్నడదేశమునందలిధూమియందు కాళ్వతపు హక్కు గల సేద్యగానికి 'ముజ్జని' అని పేరు. ఒక్కటేసిక్కునకు పూర్వమున నుండియు వ్యవసాయమునం దుండినట్టిదాని, క్రొత్తగా వ్యవసాయము చేయఁబడుచున్నట్టిదాని అనుధూమిని దున్నుటకు వంక పారంపర్యము 'వలతి' అని 'ముజ్జ' పదమున కర్థము. కాళ్వతపు కవులు కలిగి ధూమినుండి తొలగింపఁబడవండ కృషి చేయురయుతు 'ముజ్జనిగారు' అని పిలువఁబడును. కొంతసామ్య పుచ్చుకొని వ్యవసాయదారునకు కవు లిచ్చుపద్ధతి 'అర్ధముజ్జ'ని యందురు. ధాన్య రూపముగాఁగాని, ద్రవ్యరూపముగాఁగాని ధూమిపై సిక్కు వమాలు చేయుపద్ధతి దక్షిణకన్నడదేశమునం దున్నది. కాని ఫలసాయములో కొంతభాగము పుచ్చుకొనుపద్ధతి యెన్నఁడు మన్నట్టు తోచదు. ఈ'ముజ్జని'రైతు 'నాయర్ముజ్జని' యనియు, 'వడ్ముజ్జని' యనియు రెండువిధములు. 'నాయర్ముజ్జని' యనునది పురాతనపద్ధతి. 'వడ్ముజ్జని' యనునది ధూమి కొనివతరువాత నేర్పడినపద్ధతి. కొన్ని సంవత్సరములకుమాత్రమే కవు లిచ్చుపద్ధతి 'వెయిద్దనీ' యందురు.

ధూమికి వెల పుట్టుట, హెచ్చుట, తగ్గుట

రైతువారీఅమరకపుపద్ధతి చేయఁబడునప్పు డంతకుఁ బూర్వము హిందూరాజులకాలమందును, తరువాత మహమ్మదీయరాజులకాల మందును రైతులకును ధూస్వాములకును పూర్వముననుండియు భుక్తములో నున్నహక్కుల నాంగ్లేయదొరతనమువారు సాధ్య మగునంత కలుకు గమనించియే ధూమి నమర్చిరి. ప్రప్రథమమున హిందూ రాజులప్రభుత్వకాలమందు కృషికిఁ దగినధూమి అమితముగా నుండుట వలనను, ధూమి నంతయు సేద్యములోనికిఁ దీసికొనివచ్చుటకు చాలి నంతముంది రైతులు లేకపోవుటచేతను, ప్రజోపయోగముకొనుట

మాత్రమే కావలసివలె ధాన్యమును పండించుకొనునవసరము కలిగి యుండుటచేతను కృషికరులు తమశక్తికిఁ దగినట్లు తమకు వలను పడినంత ప్రదేశమును మాత్రమే వ్యవసాయము చేయుచువచ్చిరి. ఆకాలమున ధూమి నక్షేపించువారు గాని, భూరూప మైన ఆస్తిని సంపాదించుకొనవలయు నని యాసక్తిపడువారు గాని, ధూమిలు కొను వారు గాని యుండుట తటస్థపడలేదు. అట్టిసమయముందు పంటలో రాజభాగమునుమాత్రము రాజు వనూలు చేసికొనుచు కర్షకుఁ డిచ్చి వచ్చినట్లు ధూమిని స్వేచ్ఛగా ననుభవించునట్లు అవకాశ మొసఁగుచు వచ్చిరి. అందువలన ధూమి సేద్యమైనకొలదియు రాజనకు ద్రవ్యము వచ్చుటయు, సేకారణముచేత నయినను ధూమి సేద్యము కాఁబడని యప్పుడు రాజనకు ద్రవ్యము భాకపోవుటయు తటస్థించుచుండెను. గ్రామములు రెండువిధములైన వనియు, గ్రామముయొక్క స్థితి ననుసరించి ఆ గ్రామమునకు సంబంధించియున్న పంటధూమియందు గ్రామ స్థులకు హక్కుగల్గిన దనియు నింతకుమున్నే వ్రాయఁబడెను. గ్రామస్థు లావిధముగా ధూమియందు హక్కు భుక్తములు కలిగి దేశాచారమును బట్టి సంచరించుచు తమతమ గ్రామవ్యవహారములను తామే నెఱవేర్చుకొనుచు రాజులకు లోబడియుండిరి. తరువాత మహమ్మదీయుల కాలములోఁగూడ పూర్వపుపద్ధతులను మార్చివేయక పంటధూమిల మీద సిక్కు వనూలు చేయుటకు కొన్ని ప్రోత్సహకులనుగూడ నమలుజూపిరిఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఈకాలమున వ్యవసాయము చేయు వారు వృద్ధి యగుటయు, ధూమిపన్ను మిక్కిలిగా హెచ్చింపఁ బడుటయు, కొంతమంది కయినను ధూమి సంపాదించవలయు నను నాసక్తి కలుగుటయు సంభవించినది. మహమ్మదీయుల ప్రభుత్వకాల ములో ధూమి లేనివానికన్న ధూమి కలవాని కెక్కువవరసలియు గౌరవమును గలుగుట తటస్థపడెను. రొక్కరూప మైన ప్రస్థ మెంత యున్నను ధూమిస్వేచ్ఛము గలవాని కెక్కువ గౌరవ ముండెను. ఈకారణములంబట్టి కొందఱకు ధూమి సంపాదించవలయు ననుకోరిక పుట్టుట కవకాశము కలిగినది. అయినను ధూమిపన్ను మిక్కిలి హెచ్చింపఁబడుటచేత సేద్యము సేయుటవలన లాభము లేక ధూమిలను వదలిపెట్టవలయు ననుతలంపు కలవార లనేకు లుండిరి. ధూమి సేద్య మయినకొలదియు తమకు ద్రవ్య మెక్కువ వచ్చు నను నాశీచే సాధ్య మగునంతవఱ కెక్కువధూమిని సానుచేయుచుట కమర్చనరై నని మహమ్మదీయ ప్రభువులయొద్ద నున్నయుద్యోగస్థు లనేక ప్రయత్నములు చేయ నారంభించిరి. దేశ మభివృద్ధి చెందుట కును, ప్రజలు భాగ్యవంతు లగుటకును, రాజులకు విస్తారము ద్రవ్యము వచ్చుటకును ధూమి హెచ్చుగ మంచిపద్ధతులమీద సేద్యము చేయఁబడు టయే ముఖ్యకారణము. ఈవిషయము మహమ్మదీయ ప్రభువులను వారి యుద్యోగస్థులను గ్రహింపకపోలేదు. అయినను నిప్పటివరె ధాన్యాదులకు ధరలు లేకపోవుటవలన నెంత ప్రయత్నము చేసినను అభిరుచితో వ్యవసాయము చేయవరై ననునాశీమాత్రము రైతులకు చాల కాలమువఱకును లేకపోయెను. సాధ్య మగునంతవఱకు ధూమిని

సానుచేయునట్లు రైతులను ప్రోత్సహపఱచియు, నిర్బంధపఱచియు ధూమిలు వదలిపెట్టకుండ నభ్యంతరములు కలుగఁజేయు మహమ్మదీయ ప్రభువుల క్రిందియుద్యోగస్థు లనేక సాధనములతోఁ బూనిధము లగుపద్ధతులమీద ధూమి నమరకము చేయుచువచ్చిరి. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమున సేద్యము చేయుట కిష్టము లేనప్పుడు గాని, సేద్యమువలన లాభము లేదని తోచినప్పుడు గాని రైతు ధూమిని వదలిపెట్టినట్లును, అట్టివిధుల మహమ్మదీయ ప్రభువు లంగీకరించి నట్లును కనిపింపదు. హిందూరాజులపరిపాలనకాలమునఁగాని మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమునఁ గాని రైతు గాని ధూమిని గాని ధూమిపన్ను యనప్పు డట్టిపన్ను అతనిచరాస్తి నమించికాని అతనిని దండించి చెఱసాల నుంచి శిక్షించికాని బాధపెట్టి రని వినియుండుము గాని ధూమి జప్తుచేసి సిక్కు వనూలుచేయుపద్ధతి యున్నట్లు వినము కాని హిందూరాజులకాలములో ధూమిని క్రయవిక్రయపఱుచువాడుక తక్కువగ నుండినను మహమ్మదీయరాజ్యపయమునమాత్ర ముక్కడకడ ధూమి లఘుకొనుపద్ధతి హెచ్చినది. సర్కారుధూమిని జప్తుచేసి అమ్మించుపద్ధతిమాత్ర మంతగాఁ గన్పింపదు.

రైతులను తొలగించుట

వారసులు లేక చనిపోయినవాని(భారీ)యొక్కకాని, యూరు విడిచి పోటిపోయినవాని(పరారి)యొక్కకాని ధూమిలను దిప్పఁ దిక్కిననాండ్రధూమిలను సర్కారు తీసికొని యన్యాయక్రంతము చేయుపద్ధతిగూడ మహమ్మదీయులకాలములో నైన నంతగాఁ గానిపింపదు. రాజద్రోహులు, గొప్పనేరమును జేసినయవరాధులు శిక్షింపఁబడుటయే కాక పారిధూమిలను మహమ్మదీయ ప్రభువులు తీసికొని యితరుల కుచితముగా నిచ్చుట గాని, సిక్కు కట్టి యిచ్చుట గాని వాడుక కలను. దీనింబట్టి యోజింపఁగా రైతు ధూమిపన్ను చెల్లించుచున్నంతవఱకుఁ దనధూమిని స్వేచ్ఛగా కృషి చేసికొని అనుభవించుటకు హక్కు కలిగియుండె నని చెప్పవలసియున్నది. మఱియు రైతులు సాధారణముగా ఫలభక్తరైతులైన మంచిధూమిల నుంచుకొని తక్కిన నీరసధూమిలను బరిత్యజించువాడుకగూడ నుండియుండెను.

పెక్కు విధములయిన అమరకముపద్ధతులు : కారణము

లాభము లేనిపని చేయుట మనుష్యస్వభావము కాదు. కావున సేద్యము సేయుటవలన లాభ మున్న ధూమిలను విశేషవ్యయప్రయాసము లక్కఱలేకుండ లాభమునకు వ్యవసాయము చేయఁదగినధూమిలనుమాత్రమే వ్యవసాయము చేయుటకు రైతు లిచ్చగించుచుఁ దక్కినధూమిలను నిరాకరించుచుండిరి. కాని మహమ్మదీయ ప్రభువులు ధూమి నంతయు నుంచిస్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చి అన్నివిధము లగు ధూమిలను సేద్యపఱుచునట్లు ప్రోత్సహము చేయుటవలన లాభమును గ్రహించి అందుచేయుచునఁ దనయుద్దేశమును నభివ్యక్తము లగుటకుఁ దగినయోపాయములను పన్ని అయినయోపాయము నెఱవేర్చు

బకు తగినవరకులతో అనేకవిధములగు నమరకపుపద్ధతుల నేర్పఱచి ఆయాపద్ధతులమీఁద నమరకము చేయుచువచ్చిన హేతువునుబట్టి ఒక్క రైతువారీయమరకపుపద్ధతయందే యనేకవిధములగు సంత ర్భేదము లుండుట కనకాశములు కలిగినవి. మఱియు దేశకాలపాత్ర మాలనుబట్టియు నాయాదేశములయందు భూమిసిక్తు వనూలు చేయు మార్గభేదములను, మర్యాదాభేదములనుబట్టియు, సాధ్య మగుసంత మట్టిన కలజశి లేకుండ సిక్తు వనూలు చేసికొనుటకును హెచ్చుగా భూమి సేవ్య మగుటకు ప్రోత్సాహపఱచుటకును రైతులయొద్దనుండి స్వయముగా సిక్తు వనూలుచేసికొనుకష్టములు తగ్గించుకొనుటకును తాలూకాదారీ, గ్రామవారీ, జమీన్దారీ మొదలగు కొన్నిపద్ధతులను గూడ మహమ్మదీయు లవలంబించిరి.

ఆకాలమున అక్బరుచక్రవర్తి రాజ్యమునకు వచ్చుసంతకమును భూమిని బరిశీలించి ఫలవత్తనుబట్టి సిక్తు నిర్ణయించి ఏవిధమును 'సెటిల్ మెంటు'ను మహమ్మదీయరాజులు చేసి యుండకపోవుట వలన తత్కాలోపయుక్తమైన అనేకవిధములగు నేర్పాటులు చేయ వలసినవచ్చినది. ఆసేతుహినుచలపర్యంతమున హిందూదేశ మంతయు నొక్కనియేలుబడియం దేశకాలమున నొక్కనియేధనముగానికీ వచ్చియుండలేదు. దేశ మంతయు భిన్నభిన్నరాజ్యములగున ననేక రాష్ట్రములుగను విభజింపఁబడి యుండుటచేతను, ఒక్కొక్క రాష్ట్రమున దొక్కొక్కరాజాసేలుబడియం దొక్కొక్కపద్ధతి ననుస రించి ప్రజలకు భూమియందు హక్కును, ఆస్తియు నధికారమును నేర్పడియుండుటంబట్టియు, నొక్కటేరాజ్యమును, ఒక్కటే రాష్ట్ర మును ననేకప్రభువులపాలనకు లోబడి యనేకవిధములగు వ్యవహార పద్ధతులను జెందియుండుటచేతను పూర్వపుపద్ధతు లెంతగా మార్చుకుండఁ గాపాడఁబడుచువచ్చినను కొన్నిమార్పులుమాత్రము రాక తప్పవయ్యెను. అమరకపుపద్ధతులనుగూర్చి యోజించునప్పుడును, తద్విషయకవ్యవహారములను విమర్శించునప్పుడును, పలువిధములగు అమరకపుభేదములను విమర్శించునప్పుడును ఈ విషయమును మన గునం దుంచుకొనకతప్పదు. ఆంగ్లేయులు హిందూదేశము సంతయు జయించి స్వాధీనపఱచికొని రని కాని బలాత్కారముగా నూడఁ దీసికొని రని కాని బహుమానపూర్వకముగాఁ బొంది రని కాని చెప్పుటకు నీలు లేదు. ఈదేశ మంతయు నొక్కపర్యామముగా నాంగ్లేయ ప్రభుత్వమునకుఁ జిక్కలేదు. ఒక్కొక్క రాష్ట్ర మొక్కొక్కవిధముగా నొక్కొక్కసమయమునం దాంగ్లేయులయేలు బడిలోనికి వచ్చినది. అందువలన హిందూదేశమునందలి రాష్ట్ర ములయందు వాడుకయం దున్న అమరకపుపద్ధతు లన్నియుఁ బలు విధము లైనవి. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమందు వాడుకలో నున్న అమరకపుపద్ధతు లన్నింటిని నీరు మార్చివేయలేదు. ఆంగ్లేయప్రభుత్వ రంభదినములలో మహమ్మదీయులయమరకపుపద్ధతులనే యనుసరించుచు భూమినివనయమున భూస్వాములకుఁగల హక్కు తమస్వదేశ మగు నిజ్జాండుదేశములోని హక్కువంటిదే యని భ్రమపడి కొన్ని

మార్పులను జేసిరి. వివిధము లగురాష్ట్రములయందు భూస్వాములకు భూమియందుఁ గలహక్కు సాధ్య మగుసంతకము పరిశీలించి వారి వారిహక్కులకు భంగము కలుగకుండ నాయారాష్ట్రములకుఁ దగిన విధమున గ్రామములస్వభావములనూడ గమనించి అమరకపుపద్ధతుల నేర్పఱచిరి.

గ్రామము

కాబట్టి యిప్పుడు మన అమరకమువిషయమున యోజించు నప్పుడు హిందూదేశమునందలి యన్నిరాష్ట్రములయందును అన్ని ప్రదేశములయందును అన్నిజిల్లాలయందును వాడుకలో నున్నపలు విధము లయిన అమరకపుపద్ధతులను యోజించుచు గ్రామస్వభా వములంబట్టి గ్రామములయందు మార్పు జెందిన అమరకపుభేదములం గూడ నిర్ణయింపవలసియున్నది. సిక్తు (రివిన్యూ) సంబంధ మైన వ్యవహారమునకు గ్రామము ప్రధానాంశము. ఆ గ్రామమునకు సంబంధించి గ్రామస్థు లిండ్లు కట్టుకొని కాపుర ముండుప్రదేశము కొంతయు, నత్రం, గ్రామకంఠం మొదలయిన పేర్లతో వ్యవసా రింపఁబడుప్రదేశము కొంతయు, చెలువులు, నూతులు, మార్గములు, పుంతలు, పోంబోకులు, క్షకానభూములు, ధాన్యము మార్పు కొనుట కేర్పడినప్రదేశములు, ధర్మారామములు మొదలగునవి యుండు ప్రదేశము కొంతయు, గ్రామస్థు లందఱయొప్పయోగార్థ ముచ్చికిగా ననుభవించఁదగినస్థలములు కొన్నియు, గ్రామస్థులపశువులు మేయుట కును దిరుగుటకును నున్న ఉచ్చికిభూమి కొంతయు, నేద్యము చేయఁ బడుచున్నభూమి కొంతయు, నేద్యమునకుఁ దగియున్నను నేద్యము కాకయున్నభూమి కొంతయుఁ గృష్ణవర్జితకుఁ దేదగినభూమి కొంతయు నడవి కొంతయు నుండుట సాధారణము. గ్రామము యొక్కవైకాల్యమునుబట్టియుఁ బ్రాముఖ్యమునుబట్టియు నడవిప్రదేశ మునకు మారమున నుండుట దాపున నుండుటంబట్టియు నీయీ ప్రదేశములయొక్కవైకాల్యము లుండుట సంభవించును. ఇందు గ్రామస్థు లుచ్చికిగా ననుభవించఁదగినట్టివియు నేద్యము చేయఁదగి నట్టివియు ననుప్రదేశములు గాక (౧) నేద్యములో నున్నప్రదేశము, (౨) కృష్ణవర్జిత గరికి కృషి చేయనిప్రదేశము, (౩) కృష్ణవర్జితకుఁ దేదగినప్రదేశము, (౪) అడవి — ఈ నాల్గింటివిషయమున కొంచెము చెప్పవలసియున్నది.

(౧) వ్యవసాయములో నున్నప్రదేశము

రైతువారీపద్ధతికింద నమరకములో నున్నగ్రామములలో వేర్వేరురాయికులకు ౩౦ సంవత్సరముల కొకపర్యాయము భూమి యొక్కవైకాల్యమునుబట్టియు ఫలవత్తనుబట్టియు సిక్తు నిర్ణయించి ఆసిక్తు ఇచ్చుచుండునటు నిరాలంకముగా ననుభవించుపద్ధతి నొక పట్టాతో నీయఁబడినభూమి. ౩౦ సంవత్సరములతరువాత మరల 'సెటిల్ మెంటు' సిక్తు ఏర్పాటుచేయవలయు విధింపఁబడుపన్ను సంగీరించినతేదవఱకు రైతును తొలగించుట సంభవించదు. భూమి

యొక్క అలేనప్పుడు సకాలములో భూమిని విడుదల పెట్టుటకు రైతునకు హక్కు కలదు. రైతు భూమిపట్టు చెల్లింపనప్పుడు భూమి యంతయుఁ గాని, అందుకొంత భాగముగాని వేలమువేసి అమ్మి సిక్కువనూలుచేసి కొనుటకు సర్కారున కధికార మున్నది. ఈమరతులకు లోబడిది పట్టాదా రైన రైతునకు భూమి నమ్మకొనుటకుఁగాని దాన మిచ్చుటకుఁగాని తనభా పెట్టుటకుఁగాని స్వాతంత్ర్యము కలదు. ఒక్కరికే నెత్తేరి జిల్లాలోఁ దప్ప తక్కిన జిల్లాలోని నిట్టిపట్టాభూములలోని చెల్లయందుఁ గూడ రైతునకు స్వాతంత్ర్యము కలదు. భూమిలోని ఖనిజములకు మాత్రము సర్కారునకు హక్కు కలదు. వా రట్టివి త్రవ్వకొను నప్పుడు ఖనిజములస్వభావమునుబట్టి 'రాయల్టీ' అనుపన్ను వనూలు చేయుదురు. ఇట్టిభూమియందు రైతు తన కిష్ట మైనసస్యమును వేసి పండించుకొనవచ్చును గాని సర్కారునీటివలన పల్ల త్రసాగుబడి చేసి నప్పుడుమాత్రము వారు విధించిననీటిపన్ను అధికముగా నిచ్చుకొన వలయును.

ఇట్టిభూములు జిరాయితిభూము లనఁబడును. ఒక్కొక్క గ్రామములోని భూములను గొలచి కొంతకొంతభూమి కొక్కొక్క నెంబరుగా నేర్పలుచుపద్ధతి సర్వీ యందురు. పట్టాదారు రైన రైతులపట్టాలలో నొక్కపట్టాలో పెక్కునెంబర్లు కలసి యుండుట గాని ఒకపట్టాలో చేరినయొక నెంబరునం దనేకభుక్తదారులక్షేర్లు చేరియుండుట గాని తటస్థించుచుండును. పట్టాదా రయినరయికున కొక నెంబరుభూమిలో తనయిష్టము విచ్చినంత ప్రదేశము తన కిష్టము వచ్చినవారికి దానవిక్రయాధికారములతో నిచ్చివేయుట కధికారము కలిగియుండుటవలనను భూములు వుటుంబమువారు పంచుకొనుటవల నను ఒక్క నెంబరుభూమి అనేకులక్రింద భుక్తములో నున్నట్లు రిజిష్టరులో వ్రాయుచుండుట తటస్థించును. భుక్తమునుబట్టి భూమి హక్కు నిర్ణయింపఁబడుటచేత పట్టా అంత ఆత్మవశ్యక మైనది కాదు. ఇంతియేకాక రైతు ఇవ్వవలసిన సిక్కుమొత్తము తెలియఁబలు దుటకుమాత్రమే పట్టా యాపయోగము గాని అందువలన రైతున కొకహక్కును గలుగఁజేయు పత్రమువంటిది కాదు. సేద్య మగు భూమిలో సిక్కు వనూలు చేయఁబడు ఈజిరాయితిభూమి గాక సిక్కు లేకుండ ననుభవించఁబడుచుండునట్టిదియు, దేవాలయములు, మసీదులు, సత్రములు, గ్రామసౌకర్య వేతనములు మొదలగువానికొక కేయఁబడి నట్టివియు నగుభూములుకూడఁ గొన్ని యుండును. ఈభూములం గూర్చి ముందు చర్చింపఁబడును. జిరాయితిభూములమీద 30 యేండ్ల కొకపర్యాయము సిక్కు నిర్ణయించుపద్ధతి 'సెటిల్ మెంటు' అనఁబడును. 30 యేండ్లకు తక్కువకాలమునకుఁ జేయఁబడిన 'సెటిల్ మెంటు' గల గ్రామము లన్నవి గాని యొక్కవకాలమునకు చేయఁబడిన సెటిల్ మెంటు గల గ్రామములు లేవు.

జమీన్దార్ గ్రామములలోను తాలూకాదార్ గ్రామములలోను వేరిన జిరాయితిపద్ధతులకును గవర్న మెంటు జిరాయితిపద్ధతులకును

భేదము కలదు. వానివిషయ మాయాసందర్భములయందు చర్చింపఁ బడును.

(౨) వ్యవసాయార్హమై వ్యవసాయములో లేని భూమి

ఇట్టిభూమి యొకప్పుడు సర్వీ కాఁబడి నెంబరుగా విభజింపఁ బడుటయు కలదు. ఇట్టిభూమి దరఖాస్తుమీదఁ గాని వేలము పాడి యొక్కవనూట పాడినరైతునకుఁ గాని రివిన్యూబోర్డునా శేర్వచివిన నిబంధనల ననుసరించి సిక్కు నిర్ణయించి అమరకము చేయఁబడు చుండును.

(3) వ్యవసాయార్హతకుఁ దేదగినభూమి

ఇట్టిభూమి సాధారణముగా సర్వీ కాఁబడియుండదు. కాని దరఖాస్తు చేయఁబడినతరువాత సర్వీ చేయఁబడి సిక్కు నిర్ణయింపఁ బడును. దరఖాస్తుదారునిపరపతిని యోచించి రివిన్యూబోర్డునా శేర్వచి చిన నిబంధనలకు లోబడిచి అమరకము చేయఁబడును.

ఇట్లు రైతునధీనము చేయఁబడిన ౨-3 తరగతులభూములు కూడ జిరాయితిభూములలక్షణముఁ జెందును.

సర్కారురైతువారీ గ్రామములలో నున్న అనాదిబంజరు భూములయొక్కయు బంజరుభూములయొక్కయు హక్కు సంపూర్ణముగా సర్కారుదే. ఇట్టిభూమిని రయికునకు దరఖాస్తుమీద నిచ్చునప్పు డితరులకంటె వాగ్రామస్థులకు నిచ్చుట సర్కారు మతము.

జమీన్దార్ గ్రామములోని అనాదిబంజరుభూమియు జమీన్దార్ యొక్క సంపూర్ణ మనుహక్కునకు లోబడియుండును. జమీన్దార్ గ్రామములయందు రయికుచే విడుదల పెట్టఁబడినట్టివిగాని జమీన్దారుచే గొనఁబడినట్టివిగాని, మఱి యేదిధనుగా నైనను జమీన్దారువక మెయ్యన్నట్టివిగాని యగుభూములవిషయముంగూర్చియు అనాదిబంజరుభూములనుగూర్చియు నమరకము చేసికొనుటకు సర్వాధికారము జమీన్దారుల కున్నను ౧౯౦౮-వ సంవత్సరమున జారీ చేయఁబడిన ఎక్సేటుల్యాండు అక్టోబరునందలి మరతులకుమాత్రము సంబంధించిన ట్లమరకము చేయఁబడవలెను. సర్కారుజిరాయితి గ్రామముల యందలి జిరాయితి, బంజరుభూములను రయికుల కిచ్చునప్పుడు లన్నియు సర్కారురివిన్యూకాసనములలో విస్తరించి రెప్పఁబడియో యున్నవి. ఈకాసనములలో రయికున కున్న స్వాతంత్ర్యములను, హక్కులను సర్కారున కున్న స్వాతంత్ర్యము నధికారమును విస్తృతముగాఁ రెప్పఁబడియున్నవి. అమరకపుపద్ధతు లన్నియు రివిన్యూబోర్డువారు జారీచేసిన 'స్టాండింగ్ ఆర్డరుల'నుబట్టియు, రివిన్యూఅధికారులు జారీచేయునధికారపత్రికలంబట్టియు వ్యవహరింపఁబడుచుండును. కాని రయికువారి సెటిల్ మెంటుయొక్క ప్రధాన లక్షణములుమాత్రము మార్పు చెందవు. అగ్రహారములు, క్రిత్తి యములు, ముఖాసా గ్రామములు మొదలగు శాశ్వతత్ర అమరకమును

జెందిన గ్రామములయందలి జిరాయితిథూములను బంజరు, అనాది బంజరుధూములను జమీన్దారీ గ్రామములయందలి యీధూముల లక్షణమే యించుమించుగాఁ గలిగియుండి వాని యమరకమువిషయమునఁగూడ 'ల్యాండుఆక్టు' వరకులే వర్తింపఁజేయఁబడుచుండును. నీలగిరి, వైవాడ మొదలగు దేశములయందలి అమరకపుపద్ధతులు వేరు విధములైనవి. లేయాకు, కాఫీ, రబ్బరు, చింకోనా మొదలగు తోటలు వేయుట కర్హమైన ధూముల - అమరకపుపద్ధతులగూడ వేరువిధములైనవే. ఈసాధారణరైతువారీ అమరకముపద్ధతులు గాక సర్కారువారు కాళ్వతముగాఁ గాని తొంబదితొమ్మిదిసంవత్సరములకుఁగాని వారియిష్టము వచ్చిన కొన్ని సంవత్సరములకుఁ గాని యిండ్లు, కట్టడములు, ఫ్యాక్టరీలు మొదలగునవి నిర్మించుటకుఁగాని యితరములయిన భారుభావాపములు చేసికొనుటకుఁ గాని గనులు త్రవ్వకొనుటకుఁ గాని ధూముల నమర్చుపద్ధతులు గలవు. ఇట్టివాని విషయమున వేరువేరుచట్టములను నిబంధనలు వేర్పడియున్నవి. ఆయాచట్టములను నిబంధనలను అనుసరించి అట్టివాని యమరకపుపద్ధతములను జరగుచుండును. సర్కారురయితవారీధూములయమరకపుపద్ధతులు మొదలగువానివిషయమున బొంబాయిరాజధానియందు 'బొంబాయి రివిన్యూఆక్టు' అనునొకచట్టము వేర్పడి ఆచట్టము నిబంధనల ననుసరించి వ్యవహారము జరపుకొనుచున్నారు. కాని మన రాష్ట్రముగడుమాత్రము దొరతనమువారి దీనినిబంధనలు చేయక సందర్భానుసారముగాఁ దాము జారీచేయునిబంధనలనుబట్టియే రివిన్యూ వ్యవహారము జరపుచుండుటచేత నీరాష్ట్రముందు రివిన్యూవ్యవహారము కేవలము దొరతనమువారిచేత్రవృత్తి ననుసరించియే జరపఁబడుచుండుట కవకాశము తలపిందినది. ఇంతియేకాక జమీన్దారీ గ్రామములలోని జిరాయితిథూములసిక్కు పెంచఁబడుటకు కొన్ని నిబంధనలును కొన్ని మితులును 'ల్యాండుఆక్టు'నందు వివరించి విధించి యుండిరి. కాని 30 సంవత్సరములతరువాత సర్కారుధూములు మరల సెటిల్ మెంటు చేయునపు డిట్టినిబంధనలను గాని మితులను గాని వివరించి విధించియుండలేదు. రయితవారీపద్ధతిలో 'ఊలుగు', 'మోతాఫీసత్', 'అమానీ' అనుభేదములు గలవు. ఊలుగుపద్ధతిలో రయితవారీపద్ధతియందువలె సెటిల్ మెంటుసమయమునందలి ధరలను బట్టి కాక యొప్పటికప్పుడు ధాన్యమున కున్నధరలంబట్టి సిక్కు నిర్ణయింపఁబడుచుండును. గ్రామసముదాయాపయోగమునిమిత్తముగా వేర్పాటు చేయఁబడిన 'పోరంబోకులు', 'పుంతలు' మొదలగు నన్నియు, తొలుపులు మున్నగునవియు, నవి నిర్ణయింపఁబడినకార్యముల కుపయోగింపవచ్చును గ్రామోపయోగములు కానపుడును సర్కారు వేలంపాటుమీఁదఁ గాని, దరఖాస్తుమీఁదఁ గాని సిక్కు కట్టి రయితలనకేము చేయుచుండునాచారము గలదు.

30 సంవత్సరముల కొకసారి రయితవారీధూమిపై సిక్కు నిర్ణయించునపుడు (సెటిల్ మెంటు చేయునపుడు) ధూమియొక్క ధనవత్తనుబట్టి తరగతులు నిర్ణయించి, అట్టి తరగతినిబట్టియు జలాధా

రాదినడుపాయములనుబట్టియు ఫలసాయ ముచ్చెరుపుదేశమునకుఁ గల దూరమునుబట్టియు, పొలములోనుండి ఫలసాయ మాతలిఁ దీసి కొనిపోవుట కున్నమార్గసదుపాయములంబట్టియు, కూలిపని చేయు కూలివాండ్రవీరములంబట్టియు, సంతకుమున్ను ౧0 సంవత్సరములయం దున్నధాన్యపువెలలు దామాయీ చేసి దానింబట్టియుఁ గాలవై పరీత్యముంబట్టి సంభవింపఁజొచ్చునట్లుములను గుర్తించియు నేద్యము గావించుటకు రయితన కనునన్నివిధము లగుఖర్చులను, రయితలకుఁ గాలవై పరీత్యమువలన సాధారణముగా సంభవించునట్లుములను, పంట మోతకూలి వగైరాఖర్చులను, ధూమి బాగుచేసికొనుటకును ఎరువు పెట్టుటకుఁగాఁదగినసామ్యమీఁదినదీయును లెక్క చూచి అవి పోఁగా, మిగిలినదానిలో సగముభాగము ధూమికి సిక్కు కట్టవలసిన దని సర్కారువారియేర్పాటు. ధూమిసిక్కు నిర్ణయించుపద్ధతియు నట్లు నిర్ణయించు విధమును సవిస్తరముగా సెటిల్ మెంటురూల్సులోఁ జెప్పఁబడుటయే కాక దేశకాలపాత్రములంబట్టి రివిన్యూబోర్డువారును సర్కారువారు నుత్తరువులు జారీచేయువాడుకగూడ కలదు. ఒకజిల్లా 'సెటిల్ మెంటు' చేయునపుడు సెటిల్ మెంటు ఆఫీసరు, ఆజిల్లాలోనిధూములను కొన్నింటిని తనిఖీచేసి, అంతకుపూర్వము చేసిన సెటిల్ మెంటు నందలి సిక్కులను విమర్శించి ధూములతరములు పరీక్షించి సెటిల్ మెంటుమామూలులో నున్ననిబంధనలంబట్టి పల్లపుధూములయు మెరకధూములయు సిక్కులేట్లు నిర్ణయించి సవిస్తరముగా వొకరిపొర్టు వ్రాసి దానిని రివిన్యూబోర్డువారికి కలెక్టరుద్వారా పంపును. ఆ రిపోర్టునే 'స్క్రీమురిపోర్టు' అందురు. ఆస్క్రీమురిపోర్టును పరిశీలించి తమ యభిప్రాయములతో రివిన్యూబోర్డువారు దానిం బ్రచురింతురు. అప్పుడును అంతకుపూర్వము సెటిల్ మెంటు - ఆఫీసరు సిక్కులేట్లు నిర్ణయించునప్పుడు చేయువాకబుసమయమందును ధూమ్యాములను రయితలను దమతమ యాశీపదలను చెప్పుకొనవచ్చును. తరువాత రివిన్యూ బోర్డువారియభిప్రాయముతోఁ బంపఁబడిన 'స్క్రీమురిపోర్టు'ను గవర్నమెంటువారు పరిశీలించి దానిపైని తుట్టుకుదియు తీర్పును జారీ చేయుదురు. ఆయు తీర్పును ననుసరించి సిక్కులేట్లు కట్టి సెటిల్ మెంటు భాయము చేసి పట్టా లీయఁబడును. మొదట స్క్రీమురిపోర్టులో సెటిల్ మెంటు - ఆఫీసరు కట్టినలేట్లు నామోదించుటకుఁగాని తగ్గించుటకుఁగాని హెచ్చించుటకుఁగాని రివిన్యూబోర్డువారి కధికారము గలదు. అందుపైని గవర్నమెంటువారు తీర్పు జారీచేయునపుడు లేట్లు మార్పుటకు వారి కధికారము గలదు. ఈ యధికారములంబట్టి సాధారణముగా స్క్రీమురిపోర్టులో సెటిల్ మెంటు ఆఫీసరు సిఫారసు చేసినలేట్లును బోర్డువారు హెచ్చించుటయు, నాలేట్లు మరల దొరతనమువారు హెచ్చించుటయు సంభవించుచుండుటంబట్టి స్వయముగా ధూమిని జూచి పంటలు పరిశీలించి సిక్కు నిర్ణయించిన సెటిల్ మెంటు ఆఫీసరుసిద్ధాంత మెందులకును బనికొరకపోవుటయుఁ దలపించుచుండును.

(౪) అడవి

పూర్వము హిందూరాజులకాలమున నడవికి విలువ గాని హక్కు గాని యున్నట్లుగపడదు. జనులకు తమయిష్టము వచ్చినట్లు అడవిలోఁ దిరుగుటకును ఇష్టము వచ్చినప్రదేశములయందు సాగుబడి చేసికొనుటకును కలప మొదలగు అడవిఫలసాయమును స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకును అధికార ముండెడిది. తరువాత మహమ్మదీయరాజుల కాలమందుఁగూడ మహారాజ్యములలో నిట్టియధికారమే ప్రజలకున్నను గ్రామము లేర్పడినతరువాత వాయుగ్రామములకు సంబంధించి దాత్రున నున్న యడవుల వాయుగ్రామస్థులే అనుభవించువాడుక కలిగినది. దానింబట్టి గ్రామస్థులు తమగ్రామములకు సంబంధించి దాత్రున నున్న యడవియందు వంటచేయు, కలప, ఆకులు, పండ్లు, కంప, గడ్డి మొదలగు నడవియందులి యుపయుక్తవస్తువు లన్నియు స్వేచ్ఛగా ననుభవించుచుఁ గాలము గడపుచుండిరి. ఇతర గ్రామస్థులు తమగ్రామముతో సంబంధించిన యడవి ననుభవించుకుండునట్లు నివారించకుండ మారకుండుటయుఁ గలదు. అది గ్రామస్థులయిష్టముం బట్టియు, గ్రామస్థులకేనిబట్టియు, నడవియొక్క చైకాల్యమునుబట్టియు, నడవియొక్క స్వభావమునుబట్టియు జరుగుచుండెను. ఆకాలమందు కలప మొదలగునడవివస్తువులకు ఖరీదు లేదనియే చెప్పవచ్చును. అందువలన నవి అమ్మకొనువాడుక లేను. ఇండ్లు కట్టుకొనుటకు కలప, వ్యవసాయము చేసికొనుటకు కడ్డులు కంప మొదలగునవియు, భూమి కెరువు కట్టుటకు సాగుకాములు మొదలగునవియు, గృహలోపయోగము నిమిత్తము కట్టెపుల్లలును, ఆవులను ఎడ్డను గొట్టెలను మేకలను మేపుటకు గడ్డిగాడము మొదలగునవియు నవి తిరుగుటకుఁ గావలసి నంతప్రదేశమును వ్యవసాయదార్ల కత్యవసరము. గ్రామస్థులు వ్యవసాయదా ర్లగుటచేతను, వ్యవసాయమే ప్రధానవ్యాపారముగాఁ గలవారగుటచేతను వారి కడవి బహుపయోక్తముగాఁ గావలసిన దైనది. వ్యవసాయదా ర్లగు గ్రామీణుల కడవియందులివస్తువులు వ్యవసాయమున కత్యవసరముగాఁ గావలసియుండుటంబట్టియు నట్టి వస్తువులు వారికి చేకూరనియొడల వ్యవసాయము జరిగ దనుకారణముంబట్టియు వ్యవసాయమున కేవల మగువాటంకమును గలుగకుండఁ జేయుటకై గ్రామస్థులు తమతమ గ్రామములకు సంబంధించిన యడవులను స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకు నేవిధ మగువాటంకమును మహమ్మదీయప్రభువులు కల్పింపలేదు. కాని, అడవులలో నున్న మంచి గండపుకృష్ణములు మొదలగు విలువగలచెట్లనుమాత్రము కొట్టకుండఁ గొంతముకుఁ గట్టుదిట్టము చేయుచుండిరి.

తరువాత నాంగ్లేయప్రభుత్వ మారంభ మైనప్పటి నేగ్రామముతో సంబంధించినయడవి వాగ్రామస్థులు స్వేచ్ఛగా ననుభవించుటకుఁ బ్రతిబంధింపక యేగ్రామముతోడను సంబంధింపకుండిన పెద్ద యడవులవిషయమున నేవిధ మయినయేర్పాటును జేయకయోచిరి. గ్రామస్థులు చాలకాలముననుండి వారివారి గ్రామములతో సంబంధించి యుండునడవుల ననుభవించుచుండుటవలన వానియందు వారి కొక

విధమయిన భుక్తమువలన సంభవించినహక్కు కలిగెను. కాని గ్రామముతో సంబంధించిన యడవి యెంత యనువిషయమునుజేంది యోజించి నిశ్చయింపవలసినయవసరము కలిగినది. ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమువఱకు నడవులవిషయమున నేవిధ మైనకాసనమును జేయుటకు దొరతనమువారు ప్రయత్నింపలేదు. కాని, అడవి పాడువడఁజేయు కుండునట్లును గార్చిన్ని మొదలగువానివలన దగ్ధము కాకుండునట్లును గొన్నిప్రయత్నము లప్పుడప్పుడు చేయుచువచ్చిరి. ఇందువిషయమున నుదితి మరపద్ధతులనుమాత్ర మేర్పఱుపలేదు. మనదేశముయొక్క క్రైస్తవస్థితినిబట్టియు మనదేశస్థులవృత్తి విశేషముంబట్టియు నడవి విక్రీరి ముఖ్య మైనది. అడవులస్థితినిబట్టి క్రైస్తవస్థితియు వాతావరణ గతియు అతివృష్టి, అవాస్తవ్యులును నేర్పగుచుండు ననుస్థిధాంతముం బట్టియు, మనదేశమునయందలి యడవులయందు సంభవ మగుచున్న విక్రీరి విలువగల కలప మొదలగు వస్తువులయొక్క విశేషముం బట్టియు నడవులు మనదేశమునకు ముఖ్యము లైనవియు నమూల్యము లైనవియు నని పరిగణింపఁబడవలసినదైనది. అంగ్లేయు లీవిషయమును గ్రహించి, అడవులను కాపాడుటవలన దేశమునకును బ్రజలకును జేసు మనియు లాభ మనియు దొరతనమువారికి విశేషద్రవ్యాదాయము వచ్చుటకు సాధన మనియు గ్రహించిరి. ఈయందేశముంబట్టి యడవులను కాపాడవలయు నని వారు నిశ్చయించికొని యాపనికై ప్రాముఖ్యనిరి. అడవు లెవరివశమగు నుండని ఎగుటచే దొరతనమువారికి సర్వస్వతంత్రత గలవిగా పరిగణింపఁబడవలెను. కాని జమీందారీ యొప్పేట్లు, బాగీళ్లు, అగ్రహారములు, క్రొత్తియగ్రామములు, తాలూకాదారీయొప్పేట్లు మున్నగువానికిని సర్వతంత్రరాజ్యములకును సంబంధించినయడవులహక్కు వారిదే కాని గవర్నమెంటు దంతమాత్రము కానేరదు. కాబట్టి సర్కారు - అడవి యేదియో, యింతరుల - అడవి యేదియో ముందు నిర్ణయించుట కవసరము కలుగుటచే దొరతనమువారానిగ్ధయమును గానించి పరిపాద్దు లేర్పడిరి. దొరతనమువారియడవులయందు వారికి సర్వస్వతంత్ర మైన హక్కు కలదు గాని పూర్వముననుండియు గ్రామస్థు లనుభవించుచున్న హక్కుభుక్తములు కేవలము పరిగణింపఁబడకుండుటకు వీలు లేకపోయినది. ౧౮౬౫-వ సంవత్సరముతరువాత నడవులను కేవలము నిరాకరించి విడిచిపెట్టుట కియ్యకొనక గ్రామస్థుల కడవియందున్న హక్కుభుక్తములవిషయమున పరిశీలించుచు 'నేయేగ్రామముతో సంబంధించునది యెంతో' అనుసంగతి సిద్ధాంతీకరించు నేర్పాటులను చేయుపాధనములను యోజించుచు నడవులను సిక్రవ కిజారాల కిచ్చుపద్ధతి నమలులోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. తరువాత గ్రామస్థులు తమతమ గ్రామములకు సంబంధించినట్టివియు, దనుకుపయోక్త మగునట్టివియు నగు నడవుల నిజారాకుఁ బుచ్చుకొనుకద్దతి యేర్పడినది. ప్రస్తుత మమలులో నున్న 'ఫారెస్టు' ౩-వ వెంబరు కాసనముగా ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమున జారీచేయఁబడినది. తరువాత మద్రాసుదొరతనమువారిండువిషయమున ౧౮౮౩-వ

సంవత్సరమునందు ౫-వ నెంబరు అట్ట జారీచేసిరి. ఈయాట్ట ౧౮౭౮-వ సంవత్సరమునందు చేయబడిన కాసనముకన్న విపులమైనది. ఈరెండుకాసనముల ననుసరించియు దొరతనమువారేర్పడిన నిబంధనల ననుసరించియు నడవులవ్యవహార మిప్పుడు జరగుచున్నది.

అడవులను గాపాడి పెంచవలయు ననునద్దేశముతో కొన్నింటిని ఆకట్టి 'రిజర్వుఫారెస్టు' లనియుఁ దక్కినవానిని ఆకట్టక 'ఆకరిజర్వుడు ఫారెస్టు' లనియు రెండువిధములుగా విభజించిరి. గ్రామస్థులకు వ్యవసాయగృహోపయోగములవిషయమునఁ దప్పక కావలసినంతయడవినివూర్తియు ఆకట్టక 'ఆకరిజర్వుడుఫారెస్టు' గా నుంచి తక్కినవానిని ఆకట్టుపద్ధతి నమలులోనికిఁ దెచ్చిరి. మొదటి యిజారాపద్ధతిమీఁద నడవుల నమరుచువార్తమును వదలిపెట్టి, అడవులను 'అమానీ' చేసి, అడవివస్తువు లన్నిటికిని 'ఫీజు' నిర్ణయించి, అట్టివస్తువులు నిర్ణయింపబడినఫీజు చెల్లించి, అసంరక్షితావస్థలను నుండి గ్రామస్థులు తెచ్చుకొనునెప్పుడు చేసిరి. పెద్ద-అడవులలో నున్ననానికలప మొదలగువానికిఁ గూడ ఫీజురేట్ల నేర్పఱిచిరి. ఈపద్ధతి లన్నియు నాకట్టబడక సంపూర్ణముగాఁ జెరిగినయడవులయందే అమలు జరపబడుచున్నవి గాని ఆకట్టబడినయడవులయందెందులు జగవులు లేదు. అట్టియడవులలోఁ బ్రవేశించినను ఏకలపగాని కొట్టినను శిక్షించువిధిపూట నేర్పఱుపబడినది. ఈపద్ధతుల ననుసరించి గ్రామస్థులు వ్యవసాయముకొఱకుఁగాని గృహోపయోగమునకైకాని కావలసిన యడవివస్తువు లన్నిటికిని పన్ను చెల్లించి తెచ్చుకొనవలసిన యనసగమును, దినుషులకు గొట్టెలు ఆవులు మొదలగువాని నడవిలో మేపుకొన్నంగులకు పన్ను, అనగా పుల్లరి చెల్లించవలసినయవసరమును గలిగినది. అడవిలోఁ బుట్టిన మైనము, తేనె, లక్క, తెగడు, ఆకులు, బంక మొదలగు సర్వపదార్థములును తెచ్చుకొనుటకుఁగూడ పన్నురేట్లు కట్టబడుటవలన నడవివస్తు వేదియు నెవ్వరును స్వేచ్ఛగాఁ దెచ్చుకొని వాడుకొనుటకు పీలు లేదు.

జమీన్దారీయైట్టలు, కాశ్వతపు-అమరకపుపద్ధతిలో నున్న అగ్రహారములు, శ్రీశ్రీయములు, ముఖాసాలు, జాగీర్లు మొదలగువానిలోఁ జేరిన అడవు లాయాధికారులహక్కు భుక్తములు కలిగి వారిసంపూర్ణాధికారమునకు లోబడి యుండుటచేత వాయా యడవులయమరకమువిషయమున వారియిష్టానుసారముగా వ్యవహరించుకొనుట కవకాశము గలిగియున్నది. ఇట్టి ప్రాంతేలు అడవులపై వానిహక్కుదారులు చేసికొనునెప్పుడులయందు సర్కారువారి కేవిధ మగుజోక్యమును లేదు. కాని సర్కారువారి యడవికి నప్తము వచ్చునట్లు వారు వ్యవహరించినయెడల దొరతనమువారు జోక్యము కలుగఁ జేసికొనుటకువూర్తియు 'ఫారెస్టు' లో అవకాశము నేర్పఱుచుకొనిరి. ఇప్పటిదేశకాలస్థితులనుబట్టియు నడవివస్తువులధరలనుబట్టియు నడవులు మిక్కిలి లాభకరము లైనవియు ఖరీదు గలవియు నగుటయే కాక కొన్నిచోట్ల నేద్యము నేయుప్రదేశములకంటెగూడ ముఖ్యమైన వయినది.

వేణుపరగణాలలోని అమరకపు పద్ధతి

మదరాసురాజధానిలో రైతువారీ అమరకపుపద్ధతి ముఖ్యమైన దయినను జమీన్దారీ అమరకపుపద్ధతిగూడ కలదు. ఈరాజధానిలో ౫-వ వంతుప్రదేశము జమీన్దారీ అమరకపుపద్ధతికిఁ దగినది. బంగాళరాజధానియంతయు జమీన్దారీపద్ధతిమీఁదనే అమరకము చేయబడినది. సంయుక్తరాష్ట్రము, పంజాబు, మధ్యపరగణాలయందు గ్రామమును ముఖ్యముగా నెంచి గ్రామవారీసెటిలుమెంటు పద్ధతిని అమరకము చేయబడినది. అట్టి గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతిలో గ్రామమున కంతకును ఒకఁడే హక్కుదారుగాఁగాని, గ్రామ సమదాయ మంతయుఁ గలసి హక్కుదారులుగాఁ గాని యుండినను సెటిలుమెంటురికాదులో తప్పి క్లన్నియు వ్రాయబడినను సిద్ధుతనూలుపద్ధతిమాత్రము రైతువారీని గాక గ్రామ మంతకును మొత్తముగా తత్తదధికారులవలన వనూలు చేయబడును. ఈ గ్రామవారీసెటిలుమెంటును రయితువారీ సెటిలుమెంటువలె 3౦ సంవత్సరములుమాత్రమే పరిమితిగలది. బొంబాయిరాజధానిలో నక్కడక్కడ నితరవిధము లైన అమరకపుపద్ధతియు లన్నను సాధారణముగా మదరాసురాజధానియందువలెనే రైతువారీ అమరకపుపద్ధతియే వాడుకలో నున్నది. ఆచార్యలో ౧౮౭౩-వ సంవత్సరమున జరగిన పిత్తూర్ తగువారే నక్కడ నున్న పెద్దపెద్దభూస్వాములను బలవంతులైనవాయకులను సర్కారువారికిఁ దగినను యైట్టెట్లకు తాలూకాదారు లన్ననామముతో సర్వాధికారులుగా నంగీకరించి బంగాళరాజధానియందున్న జమీన్దారులకంటెగూడ నెక్కువస్వార్థంత్రయము కలిగియుండునట్లు అమరకపుపద్ధతి మేర్పఱుపబడినది. 'అస్సాము' దేశములోని అమరకము రయితువారీఅమరకమువంటిదే. అయినను ఇచ్చట నున్నన్నికట్టుకట్టుకట్టుతో నిండియుండలేదు. బగ్గా దేశములో వ్యవసాయము పూర్వపద్ధతినే జరపబడుచుండుటవలన నక్కడి యమరకపుపద్ధతులు సులభము లైనవియు భూమిపన్ను సులభమైనదిగాను ఉన్నది. ఈ యమరకపుపద్ధతులనుగూర్చి వేలు వేలుగా వివరింపబడుచున్నది.

జమీందారీ అమరకము

కాశ్వతపుహక్కుతో జమీన్దారీపద్ధతిని చేయబడిన యమరకము బంగాళరాజధానియందు దంతటను మదరాసు రాజధానిలో ౫-వ వంతుప్రదేశమును వాడుకలో నున్న దని యింతకుమున్నే వ్రాయబడినది. గవర్నరుజనరల్ అగు 'కార్నవాలీస్' ప్రభువు బంగాళరాష్ట్రము (బంగాళము, బీహారు, బీర్హూ)లో కాశ్వతపు హక్కుగల జమీన్దారీఅమరకపుపద్ధతిని (Permanent Settlement) ౧౭౯౩-వ సంవత్సరములో అమరకము చేసెను.

'లాడ్డుకార్నవాలీసుప్రభువును', కంపెనీయందొగి యగు 'సర్జాన్ ఛార్' గారును కొన్ని పెంపొరేఅమరకపు పద్ధతులను అవలంబించి చూచిరి. అవి కృత్రిమములుగా నుండనందున జమీన్దారులు

రైతులయొద్దనుండి సిక్కు వనూలు చేయుటకు నొకవిధమైన అధికారమును, తమజమీన్ దారీయొప్పేట్లయందలి భూములయందు హక్కు గలిగియుండనియెడల సిక్కు వనూలునుటయే దుర్బటమని యెంచి వారి కొకవిధమైన యధికారమును గౌరవప్రసత్తియు భూములయందు హక్కును గలుగజేయుట అత్యవసరమని యెంచి ౧౭౯౩-వ సంవత్సరమున జమీన్ దారులకు వారీవారిక్రింది నున్న యొప్పేట్లయందు వంశపారంపర్యముగా వచ్చు కాళ్ళతల్లిపుత్రులకు దానిని క్రయము నాధికారములును కలుగజేసి వారీయవలసినట్లు (ఫేవ్డమ్) మొత్తము చెల్లించుచున్నంతవఱకు వారు యథేచ్ఛముగా ననుభవించి తమతమయొప్పేట్లను బానుపఱచుకొంగలుగునట్లు గావించిరి. దెనార్చి (కాకి) పరగణాపాద నీపద్ధతి ౧౭౯౫-వ సంవత్సరమున అమరకము చేయబడినది.

నార్తరకాసర్కారుపాద నీపద్ధతిగానే జమీన్ దారీఅమరకపు పద్ధతి నమరకము చేయవలసిన దని ౨౧-వ ఏప్రిల్ ౧౭౯౫-వ సంవత్సరమున 'కొద్దు ఆఫ్ డైరెక్టర్సు' వారు మదరాసు దొరతనమువారికి ఆజ్ఞ పంపిరి. కాని, మదరాసు దొరతనమువారి కాపట్టి యీరాజధానిలో నవలంబించుట కంతగా నిష్ఠము లేకపోయినది. ౧౭౯౭-వ సంవత్సరమున జమీన్ దారీపద్ధతి తప్పక అవలంబింపవలసిన దని కఠినమైనయుత్తరువును బారీచేయుటవలన నీజిల్లా లన్నియు జమీన్ దారీయొప్పేట్లుగా నేర్పడని అప్పటి కున్నయొప్పేట్లను యథాస్థితిగా నుంచి వారు చెల్లించుచున్న 'ఫేవ్డమ్' మొత్తమును నిర్ణయించుటకు సమకట్టిరి. ఉత్తరసర్కారు కంపెనీవారీయెటువంటి వచ్చినతరువాత గొన్ని సంవత్సరములమరకమువచయమున గట్టిప్రయత్నము లేవియు జరపక యథాస్థితముగానే పోనిచ్చిరి. తరువాత ప్రజిజమీన్ దారీయొప్పేట్లయొక్క రాబడిని తెలిసికొనుటకు 'ఎస్టేట్ రిజిస్ట్రార్' (Estates' register) అనుపేర ౧౦ సంవత్సరముల లెక్కలు తయారుచేయించిరి. తరువాత జమీన్ దారీగ్రామముల గుడికట్టు, భిడ్డు, నాథిదగు వగైరాభూములనుగూర్చి ౧౨ సంవత్సరముల లెక్కలు తయారుచేయించిరి. ఈలెక్కలనే 'బారాఫసరీ' లెక్కలందురు. ఒకకమిటీని నిర్ణయించి ఆకమిటీ దేశ మంతయుఁ దిరిగి జమీన్ దారీయొప్పేట్లస్థితిగతులును వానిమీఁద వచ్చు పన్ను మొత్తమును నిర్ణయించుట కొకయోర్నాటు చేసిరి. ఈకమిటీనే 'సర్వూయింగు కమిటీ' యందురు. వీరును కొన్ని లెక్కలు తయారుచేసిరి. తరువాత ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జమీన్ దారీయొప్పేట్లమీఁద విధింపబడిన 'ఫేవ్డమ్' మొత్తమును నిర్ణయించుట యోర్నాటు చేసి ఆసంవత్సరము బారీచేసిన ౨౫-వ నెంబరు 'రిగ్యులేషన్' నుబట్టి జమీన్ దారీ అమరకపుపద్ధతి నుత్తరసర్కార్లలో నమలునకుఁ దీసికొనివచ్చిరి. ఇట్లు జమీన్ దారీపద్ధతి నమరకము చేయునప్పు డాయాజమీన్ దారీయొప్పేట్లవలన వచ్చుపన్ను మొత్తము లెక్కచూచి నేద్యములో లేని భూమికిఁగూడ కొంతసిక్కు కట్టి అట్టిమొత్తములో సాగారణముగా ౩ వంతులలో ౨ వంతులు 'ఫేవ్డమ్'గా నిర్ణయించిరి. పర్యంత

ప్రాంతములయందు నున్న జమీన్ దార్ల హక్కులకును వెల్లడిప్రదేశములయందు నున్న జమీన్ దారీహక్కులకును కిందిట్లు భేదము చూపించిరి. పర్యంతప్రదేశములయందు నున్న జమీన్ దారులను సంపూర్ణముగా స్వాధీనపఱచుచుకొనుటకును లొంగజేయుటకును వీలు గలుగకపోవుటవలన వారికిఁ గొన్ని యెక్కువస్వాతంత్ర్యము లీయవలసివచ్చినది.

ఉత్తరసర్కారులలో నున్న జమీన్ దారులు సాధారణముగా మూడువిధములుగా నున్నారు.

౧. పూర్వరాజుల సంతతిలోనివారు గాని, సామంతనాయకులు గాని, పూర్వరాజులకు భూమిపన్ను చెనులు చేసి చెల్లించుట కేర్పలుపఱచినవారు గాని యొకతెగవారు.

౨. మొగలాయీల ప్రభుత్వకాలమందు మొగలాయీ చక్రవర్తులక్రింద భూమినిక్లు వనూలు చేయుట కేర్పలుపఱచిన పెన్షియందార్లులసంతతివారు. వీరిని దేశమున దేశసంగ్రాహలనుచుండిరి.

(౩) హవేలీదారులు కవులు పొందినవారు.

చిత్తమంజులందును కన్నడదేశములందును ఈజమీన్ దారీయమరకముక్రింది నున్న 'పానిగాంట్రి' నాలుగువిధములుగా నున్నారు.

౧. పూర్వరాజులసంతతిలోనివారు.

౨. బరిపోట్లు దారీయొప్పును మొలయింపవలయు చేయువారికి నాయకులుగా నుండి దేశముం దలబడి జగగతుండునట్లు ప్రజలను కాపాడు పోలీసుఉద్యోగము చేసినందులకు నియోగింపబడిన వారియొక్కకాని, అట్టి యుద్యోగమును తమంతట తాము కల్పించుకొని నెలవేర్చుచువచ్చిన వారియొక్కకాని సంతతివారు.

౩. హిందురాజులక్రింద గౌరవోద్యోగములు చేసి వారు చేసినయుపకారములకుఁ బారీతోషికముగాఁ గాని బుట్టిరాజులు తొలిసప్పుడు కాల్యాలమును నుత్తపుండును సమహద్దుపద్ధతిని ఆసీనలను భరించుటకుఁ గాని యాయబడిన గ్రామములును పరగణాలు ననుభవించువారిసంతతివారు.

౪. జిల్లాలను ఇకారా పాడినవారియొక్కకాని గొప్ప రెవిన్యూయంద్యోగులయొక్క కాని తుదకుఁ బ్రబలు లైన గ్రామాద్యోగులయొక్కకాని సంతతివారు.

పూర్వము హైదరాబాదునవాబువారి స్వీయోపయోగముకొఱకును, సర్కారు ఉపయోగమునిమిత్తమును, నుత్తరసర్కారులలోఁ గొన్ని ప్రదేశములు 'హవేలీ' లేక 'సర్కారు' భూములక్రింద నుండెను. మఱియు నేలంజిల్లాలో సర్కారు లేక 'అయన్' భూములనుపేర కొన్ని ఎస్టేట్లను మఠాలు నుండియుండెను. అట్టివాని నన్నింటిని దొరతనమువారు వేలము పాడి యెక్కువసిక్కు కట్టుకొన్నవారికి జమీన్ దారీయొప్పేట్లవలె ఆపద్ధతులమీఁదనే కాళ్ళతల్లిపుత్రులన కమరకము చేసిరి. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున బారీచేయబడిన 'రిగ్యులేషన్' ను బట్టి జమీన్ దారులకు వారీయొప్పేట్ల

యొక సర్వస్వతంత్రాధికార మున్నట్లుగపడుచున్నది. కాని తరువాత ౧౮౨౨-వ సంవత్సరములో ౪-వ సంబంధ రిగ్యులేషన్ బారీ చేయబడినది. ఈచట్టములో స్పష్టముగ నేమి చెప్పబడియున్న దనగా ౧౮౨౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ చట్టమువలన రైతున కధిపతి కున్న యే హక్కును తీసివేయబడితేను, అనగా నాచట్టమువలన రైతుహక్కు తీసి జమీన్దారున కియ్యబడితేను ఇందునుగురించి కొన్ని తీర్పులును బుట్టియున్నవి. ౧౮౨౨-వ సంవత్సరపు ౨౫-వ ఆక్టులోని ౨-వ సెక్షన్ లో వాడబడిన 'స్వామ్య స్వాధీనత' (Proprietary Possession) అనుపదమును పారిభాషిక (Technical) పదముగ నెంచి గవర్న మెంటునకు స్వయముగ నెట్లు చెల్లించుచున్న వాఁ డని అర్థము చేయవలెను. భూమియందు సర్వాధికారి యని అర్థము చేయఁగూడదు. 1 రైతుయొక్క హక్కులు దొరతనమువారికిఁ బూర్వమే (వారు ఈయకుండునగానే) పుట్టినవి గనుక, గవర్న మెంటువారు తమకు భూమియొప్పగల హక్కును మాత్రమే యియ్యఁగలరు గాని రైతునకుఁగల స్వామ్యము నీయలేదు. దొరతనమువారికి, పేటవారికి, కుడినారకు అను రెండు హక్కులను కల గయ్యఁబూమిలకుంటినానివిషయమున వారు, ఈరెండుహక్కుల నీయఁగలరేకాని, తక్కిన యన్ని భూములవిషయమున ఒక్కపేటవారికి (సైదువునా లు చేసికొను) హక్కు మాత్రమియ్యఁగలరు. 2

ప్రివికౌన్సిలునా నీమధ్యను చేసిన తీర్పులలో పూర్వపురాణాలకును, వారిజల్ల నెలకొలుపబడిన జమీన్దార్లకును జమీన్దారీలలోని భూములయందు స్వామ్యము గల దనియు, వాగ్దారములు, ఈనామాల ఇతరులకు ఇచ్చినప్పుడు కేవలము మేల్వారిము, అనగా సైదువునా లు చేసికొనుహక్కుమాత్రమే అగ్రహారములకు నానందార్లకు నిచ్చినట్లు నెంచి వీలు లేదనియు, రయతులకు అట్టి అగ్రహారములలోను ఈనామాలలోను జిరాయితిహక్కుగలదా లేదా అను విషయము ఏకేసులో వచ్చినసాక్ష్యమునుబట్టి ఆక్షసులో తీర్చినించవలసియుండు ననియు తీర్చినది యున్నది. పూర్వపురాణాలకు భూములలో స్వామ్యము గల దని ప్రివికౌన్సిలువారు చెప్పిన అభిప్రాయమునకు ఆధారములు అంతగా కానరావు.

ఈరెండు రిగ్యులేషనులబట్టియు జమీన్దారీఅమరకపుపద్ధతి యిప్పటికి కన్యవారింపబడుచున్నది. ఈ అమరకపుపద్ధతిని విధింపబడిన 'ఫేవర్లమ్' భూమిపన్ను కాళ్వత మైనది. రైతువారీఅమరకమునందువలె వీరి కకారమునఁగాని 'రిమిషన్' అనగా సైదువు కొట్టివేయుట అమలు జరపబడుదు. జమీన్దారులకు వారి వారియొప్పేట్లనుగూర్చి "సర్వ-ఇ-ముల్క్-ఇస్తిమిరార్" అను కాళ్వతపుపట్టా రీయబడి వారివలన 'కవోరీయత్' అను ముచ్చిలకాలు తీసికొనబడినవి. ఈపట్టాలనుబట్టి ఉప్పుపన్ను గూరకారము

పన్ను కాయరులేట్లు, సముద్రముమీఁదనుండి కాని భూమిమీఁదనుండి కాని వచ్చుసరకులమీఁద పన్నులు, కట్లు, సారా మొదలగు మత్తుప్రకృతులమీఁదపన్నులు, నాభిరుదుభూములమీఁద పన్నులు, అదివఱకు నాభిరీనిమిత్త మియ్యబడిన భూములమీఁద పన్నులు, మోతర్ ఫాపన్నులు మొదలగునవినుత్తము వనూలు చేయుటకు జమీన్దారుల కధికారము తీయక తోలదు, చెట్లు, పుల్లరి భూములు, చేపలు పట్టుప్రదేశములు, కొబ్బానాలక్రింది మప మోగింపబడుభూములు, దుకాణము మొదలగు నితరకట్టపములు మొదలగునానినుండి పన్ను ననూలు చేయుట కధికార మియ్యబడినది. చెరువులను సరియయినస్థితిలో నుంచినందుల కీనాందారుల వలన జమీన్దారుల కీయబడు 'ఫుట్టుకూములు' అను పన్ను జమీన్దారు వనూలు చేసికొనవచ్చు నని తీర్చినంపఁ బడినది. ఈవిధముగా జమీన్దారుల కుండుస్వాతంత్ర్యము లన్నియు స్పష్టముగా నిశ్చయింపబడినవి. జమీన్దారు తనయిష్టము వచ్చినట్లు అంతయుఁ గాని కొంతమాత్రము గాని దానవిక్రయమునములు చేయుట కధికార మియ్యబడినది. అట్లు జమీన్దారులచే విక్రయింపబడినది, దత్తములు, అయినజమీన్దారీలలోనిభాగము వేటుజమీన్దారీలుగా విభజించి వానిమీఁద 'ఫేవర్లమ్' పంచి కట్టి కాళ్వతపుహక్కు గలుగునట్లు చేయుటకు జమీన్దారుల కధికార మియ్యబడినది.

ఇట్లు కాళ్వతపుహక్కుతో జమీన్దారీపద్ధతులమీఁద అమరకము చేయబడిన జమీన్దారీయొప్పేట్లలో చాలకాలమువఱకును రైతులయొద్దనుండి జమీన్దారులు పన్ను ననూలు చేసికొనుటకు తగినయేర్పాటులు చేయబడి యుండుకపోవుటచేతను సైదువుచాల భాగము రైతువల్ల చెల్లక బకాయి పడిపోవుటవలనను, జమీన్దారులు తాము సర్కారునకు చెల్లించవలసిన 'ఫేవర్లమ్' చెల్లింపలేక పోవుట తలపించుచువచ్చినది. అట్లు 'ఫేవర్లమ్' చెల్లింపలేని యొప్పేట్లను దొరతనమువారు వేలము వేసి బాకీముత్త మిచ్చినవానికి మరల పూర్వపుపరతులతో కాళ్వతపుహక్కుతో 'ఫేవర్లమ్' నిర్ణయించి వేలంపాటమీఁద విక్రయించుచువచ్చిరి. తరువాత కొంతకాలమునకు, అనగా ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమునకుఁ దిర్వాత నట్లు 'ఫేవర్లమ్' చెల్లింపలేనియొప్పేట్లను విభజించి కాని యేకముగాఁ గాని పూర్వపుఅమరకపుపద్ధతికే అమరక రైతువారీపద్ధతి నమరకము చేయ నారంభించిరి. ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున 'రంటు రికవరీ' ఆక్టు అనుచట్టము బారీచేయవఱకును జమీన్దారులకు తమతమరైతుల యొద్దనుండి సైదువునా లు చేయుటకుఁ దగినచట్టమే లేకపోయెను. ఇందువిషయమున కొన్ని రిగ్యులేషన్లు, నిబంధనలు ఉన్నను అవి అంతగాఁ బని చేయునవిగా నుండలేదు.

1. The Collector of Trichinopoly, V. Lakkamani I. 1. A. 282; 14 Ben. L. R. 115; 21 W. R. 858.

2. 1 Mad. 205 (212); 16 Mad. 271; 20 Mad. 299 (802); 26 Mad. 252.

మద్రాసు ఎస్టేటులాండ్ ఆక్టు

తరువాత ౧౯౦౨-వ సంవత్సరములో జమీన్దార్లయితులకును జమీన్దారులకునుగల భూవిషయమునుగూర్చియు నిర్ణయమునుగూర్చియు సంబంధములును పరిశుభమును విఫలముగా నిర్ణయించి యేర్పఱుపఁబడినది. ఇట్టిజమీన్దార్లయొద్దట్లులో కొన్ని అవిభక్తములగుజమీన్దార్లుగా నెంచఁబడి ౧౯౦౪-వ సంవత్సరమున నొక చట్టము నిర్ణయింపఁబడినది. జమీన్దార్ గ్రామ సేవకులవిషయమున ౧౯౦౪-వ సంవత్సరములో నొకచట్టము జారీచేయఁబడినది. ఇది జారీచేయుటకుఁ బూర్వము ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జారీ చేయఁబడిన ౨౨ - ౨౯ నెంబర్లు కిక్కులేవములనుబట్టియే వ్యవహారము జరపఁబడుచువచ్చినది. జమీన్దారులకు తమయొద్దట్లులో నున్న ఖనిజములు, బోహములు, రత్నములు మొదలగు నన్ని వస్తువులును త్రవ్వకొనుటకు సర్వాధికారము గలదు. వారు త్రవ్వించినచెఱువులు, నీటికాలునను మొదలగువానివలన రైతుల కియఁబడిననీటికి నీటిపన్ను వసూలు చేసి కొనుటకుఁగూడ నధికార మున్నది. సర్కారునీటి నుపయోగించు కొనినయెడల నానీటిపన్ను సర్కారునకే చెల్లును. దీనివిషయమున ౧౮౮౫-వ సంవత్సరమున బారికాబడి ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున సరింపఁబడినచట్టమునుబట్టి అమలు జరపఁబడుచుండును.

జమీన్దార్లయొద్దట్లుపైని ఫేవర్డ్ నిర్ణయించునపుడు, అయా యొద్దట్లురాబడిని పూర్వపురైక్కలను బట్టి నిర్ణయించి యేర్పఱుపఁబడినది. ఆకాలములో కంపెనీనారికి సరియైనరైక్కలు దొరకక పోవుటచేతను, ఆయా యొద్దట్లు మంచిచెడ్డలు తెలిసికొనుట కవకాశము లేకపోవుటచేతను, అప్పటికి దొరకినరైక్కలనుబట్టి అమరకము చేయఁబడినది. పోరంబోకులు, గ్రామకంఠములు, గ్రామస్థులు ముఖ్యముగా ననుభవించుట కేర్పఱుపఁబడిన ప్రదేశములు, చెఱువులు, నీటికాలు వలు మొదలైనవి, ధర్మాదాయములు, అగ్రహారములు, శ్రోత్రియములు మొదలగు నీనామగ్రామములును ఎట్టిట్లుమొత్తపు ఆదాయములో నుండి తగ్గింపఁబడి వానిపై ఫేవర్డ్ చెల్లింపఁబడకపోవుటచే జమీన్దారులు తమయిష్టము వచ్చిన ట్లుపయోగపఱుచుకొనుటకును వీలు లేకపోయినది. అట్టి ప్రదేశము లుపయోగపడినప్పుడు వానిమీఁద న్యాయ్య మైనది కట్టి అది ఫేవర్డ్ లో జేర్చి ఆధాములు జమీన్దారులకే యియ్యఁబడును. ఇట్టివిషయములనుగుఱించి బోర్డు స్టాండింగుఆర్డరులలో నున్న నిబంధనల ననుసరించి వ్యవహారము జరపఁబడుచుండును. జమీన్దార్లయొద్దట్లులో నున్న అవాదబంజరుభూమియందును, బంజరుభూమియందును, సాంత సేరిభూమియందును జమీన్దారులకు స్వతంత్రముయి సంపూర్ణముయిన హక్కు గలదు. జమీన్దార్లయొద్దట్లుయందున్న యడవులమీఁద వారికి సంపూర్ణ మైన హక్కు కలిగియుండుటవలన వానిని వారి కిష్టము వచ్చినట్లు వ్యవహరించుట కధికారము గలదు. రయితుల పట్టా భూములలో నున్నచెట్లహక్కు ౧౯౦౨-వ సంవత్సరపు ౧-వ సంబంధ ఆక్టు అనఁగా మద్రాసు ఎస్టేటులాండ్ ఆక్టునకు పూర్వము

జమీన్దారునకు రయితునకును మధ్యను జరగినయేర్పాట్లనుబట్టి, అనఁగా పట్టాముచ్చికాలలోని మరకులనుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుచుండిన ఎస్టేటులాండ్ ఆక్టులో జరగిన మార్పుప్రకారము ౧౯౦౨-వ సంవత్సరము జూలై ౧-వ తేదీకి పూర్వమును గున్న చెట్లహక్కు, ఆచారమువల్లఁగాని రైతులచే నాయఁబడిన ఒప్పు చలప్రకారము గాని జమీన్దారునకున్నయెడల వాతనిచే, లేనియెడల నాహక్కు జిరాయితీయై యుండే. ఆదేదిననాతఁ యొప్పుచెట్ల హక్కు రైతులచే (౧౨-వ సెక్షన్). చెఱువులు, ఆంబు, జూరీయములు, కొండకాల్వలు మొదలగువానియందు చేపలను పట్టు కొనువారిపైని పన్ను చేయుటకుఁగూడ వారికి సంపూర్ణమైన అధికారము కలదు. మహమ్మదీయప్రభుత్వకాలమందు కొన్నివిధములయిన 'కాయరు' పన్నులు వసూలు చేయుటకు, యాత్రికుల యొద్దనుండియు వివాహాదిపథకార్యములు జరగినప్పుడును కొన్ని పన్నులు వసూలు చేయుటకు, తహసీలుదార్లను సోడ్డుపన్ను మొదలయిన కొన్ని పన్నులుగూడ వసూలు చేసికొనుటకు జమీన్దారుల కధికార ముండెను గాని అండ్లయలప్రభుత్వ మారంభి మైనతరువాత నట్టిపన్నులలో కొన్ని అన్యాయ్య మని అపలే కొట్టివేసి తక్కినవానిని వసూలు చేసికొనుటకుఁగూడ వీరి కధికారము లేకుండ జేసిరి.

జమీన్దార్లయొద్దట్లులో బ్రవహించు నదీగర్భములమొక్క హక్కు జమీన్దారులచే యని నిర్ణయింపఁబడెను. జమీన్దారు భూమిలో నట్టియేటివినుండి యెఱు తగ్గినప్పుడు బయలుపడిన ప్రదేశము జమీన్దారునిహక్కు కలది యగుటవలన నాజమీన్దారు దాని నిష్టము వచ్చిన ట్లుపయోగింపవచ్చును. ఆప్పుడప్పుడు నీటియంపుల కాపించుచు నదియొడ్డునఁ దేలిసాధులు జమీన్దారునిచే. అట్లు కాక పెద్దపెద్దనదులకు సంబంధించిన యిసుక నేలలో దగ్గగజే యేటివలన వచ్చినప్పుడు వంశమున్నవలన పెంచఁబడిన భూములు లంక లనఁబడును. ఈలంక ప్రదేశములు కొన్ని జమీన్దారులకు సంపూర్ణ మైన హక్కుకలవి. కొన్నిటిలో రయితులకు జిరాయితీహక్కు గలదు. గవర్నమెంటు గ్రామములలో నున్న లంక భూములు సెటిలు మెంటులంక లనియు పడుహైగ్రాము లనియు నిజారాలంక లనియు మూఁడువిధములుగా సర్కారువారు విభజించిరి. పడుహైగ్రాములు (సర్కారు సెటిలు మెంటులంకలు) ౩౦ సంవత్సరముల కొకసారి తక్కినజిరాయితీభూములవలెనే సెటిలు మెంటు కాలమందు సిక్కు ఏర్పఱుపఁబడి అమరకము చేయఁబడుచుండును. ఇజారాలంకలు కొన్ని సంవత్సరముల కొకసారి వేలముపాడి యొక్క ౨ సిక్కు పెట్టినవారికి కొన్ని సంవత్సరముల కమరకము చేయఁబడుచుండును. జమీన్దారుల తమ యొద్దట్లులోని గ్రామములను జిరాయితీరయితులకుగల హక్కులకు భంగములేకుండ భూములను కొన్ని సంవత్సరముల కిజారా కిచ్చుటఁగాని కొంతసిక్కు కట్టి, కట్టుబడిక్రిందను, నిమిబడి క్రిందను నిచ్చుటఁగాని నాఖరినిమిత్తము గాని అమగ్రహూర్వక

ముగాఁ గాని దానపూర్వకముగాఁ గాని యిచ్చుటకును అధికారము కలదు. జమీన్దారీ గ్రామములో నున్న జిరాాయితిభూములయందలి ఫలసాయము చెందుభాగములుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. అందులో జమీన్దారునకు రావలసినభాగము మేల్వర మనియును (మేల్వర మనియును), రయితుభాగము కుడివార మనియును జెప్పఁబడును. దీనిం బట్టి జమీన్దారుయొక్కయు రయితుయొక్కయు హక్కు మేల్వరముహా క్కనియు, కుడివారంహక్కు అనియు వరుసగాఁ జెప్పఁబడును. పర్త నెంటుసెటిలు మెంటుతరువాతను జమీన్దారులచే నాగు రీకి జీతముక్రింద నియ్యఁబడినయీనాంధ్రములు మొదలయినవి వారి కానాఖరీ అవసరము లేనప్పుడును ఏయాపూర్వకముగా నిచ్చిన యీనాంధ్రము లీనాందార్ల సంతతి యంతరించినప్పుడును, అట్టి భూములు వారు నిచ్చకట్టి అనుభవించుటకు హక్కు గలదు. కొన్ని గ్రామములను గొన్నిసంవత్సరములవరకున కిజారా కిచ్చుపద్ధతి సర్కారువా రొకప్పు డవలంబించినను నిప్పు డాపద్ధతి వదలిపెట్టిరి.

గోదానదిజిల్లాలో నున్న భద్రాచలము, నూగూరు, చెన్న అల్పాకా అనుతాలకాలలో నింకొకవిధమున అమరకపుపద్ధతి కలదు. ఆజిల్లాలలో రైతువారీఅమరకపుపద్ధతితోఁగూడ నొకవిధ మగు ప్రాప్తెటరీజమీన్దారీఅమరకపుపద్ధతిహాడ నున్నది. ఆ అమర కపుపద్ధతి ననుసరించి 30 సంవత్సరముల కొకసారి కొన్నిగ్రామ ములు ఎట్టేట్లుగా విభజించి ఒక్కొక్కనికీ గొంతమొత్తమున కమర కము చేయుపద్ధతి నాడుకలో నున్నది. ఇట్టి అమరకమును జెందు వారు 'సుసీయర్ ప్రాప్తెటరీ' అనియు 'ఇక్సోఫీయర్ ప్రాప్తెటరీ' అనియు 'చెందుతగలవారుగా నేర్పఱుపఁబడి సర్కారుతో నీవిధముయిన అమరకపుపద్ధతిలో నున్నారు. ఈతాలకాలు మ్యూ పరగణాలలోఁ జేరిన వగుటచేత నక్కడ వాడుకలో నున్నపద్ధ తినిబట్టి అట్టిఅమరకమే యీతాలకాలలోఁ గావింపఁబడినది. ఇది మధ్యపరగణాలలో నున్న ముల్గుబానీపద్ధతివంటిది.

కాశ్వరపు సెటిలు మంటునకు పూర్వము ౫0 సంవత్సరముల నుండి పన్ను చెల్లించుచు ననుభవించుచున్న హేతువుంబట్టి కాశ్వ రపు సెటిలు మెంటుకాలమున కాశ్వరపుపట్టాలు సర్కారీయ నిశ్చయించినప్పు డందుల కిష్టపడక కాశ్వరపుసన్నములు చెందని పాశ్వములతరగతిలోఁ జేరినకొన్ని యెట్టేట్లుకూడఁ గలవు. అట్టి పాశ్వములను 'అన్ సెటిల్లుపాశ్వము' లందురు. ఇట్టి పాశ్వ ములకును కాశ్వరపుహక్కుతో నమరకము చేయఁబడినజమీన్దారీయెట్టేట్లకును గలభేది మే మనఁగా, జమీన్దారీయెట్టేట్లమీది ఁకేష్కము హెచ్చించుటకు సర్కారువారి కన్నటికిని స్వతంత్రత లే దనియు, 'అన్ సెటిల్లుపాశ్వముల' విషయమున నాయాపాశ్వ ములధీనిగతులంబట్టి ఁకేష్కము హెచ్చించుటకును, తగ్గించుటకును సర్కారునకుఁగల హక్కును నిర్ణయింపవలసియుండు ననియు 'ప్రివికాన్సిలు' వారు తీర్పు చేసిరి. ప్రస్తుతము కాశ్వరముగా నమ రకము చేయఁబడినజమీన్దారీతరగతిలోఁ జేరినపాశ్వము ఎట్టేట్లకును,

అట్లు గాని అన్ సెటిల్లుపాశ్వము ఎట్టేట్లకును భేది మంతగాఁ గనిం పడు. ఈ రెండువిధము లైన పాశ్వములును ఁకేష్కము నిశ్చయింపఁ బడి ఒక్కటేవిధ మైన ఎంతపారంపర్యము గలంకేష్క భుక్తములకు లో నై యున్నవి. ఇట్టి అన్ సెటిల్లుపాశ్వము-ఎట్టేట్లపైని 'డిమేండు' మార్చబడునది కాకపోయినను భుక్తమువలన వచ్చినహక్కు తప్ప కాశ్వరపుహక్కును చెప్పుపట్టాలుమాత్రము లేవు.

జమీన్దారీయెట్టేట్లలో భూము లమరకము నేయునప్పుడు 'వంతువారడి' అనునొకపద్ధతి కొన్నిచోట్ల వాడుకలో నుండెను. ఒకరయితు మఱియొకరయితు నేర్పయ్యలో నున్న భూమిపైని సడరు భూమి తన కిచ్చుపద్ధతిని ఆభూమిపై నంతకుమున్ను చెల్లఁబడునీస్తు సక్రమముయిన రేటుకంటె తక్కువగా నున్నప్పుడు సరియైనరేటు కట్టుకొందు నని పోలిక వచ్చినప్పు డాభూమి ఆయెక్కునునీస్తున కప్పుడు నేద్యము నేయుచున్నరైతు నేద్యముచేయుట కొప్పుకొనని యెడల వారిరువురభూముల నొకరి నొకరికి మార్చిచేయుపద్ధతి 'వంతువారడి' అనఁబడును. ఇది రయితులకు జిరాాయితిహక్కులకు భంగము లేకుండ జరగుచుండిన రహస్యాలు. ఈవిధముగా భూములను మార్చుకొనుపద్ధతి యుండుటవలన భూములు మోయఁగలిగినంతనీస్తు నానిపైని చెరుఁగుటకును, జమీన్దారులకు భూములపై నెక్కునునీస్తు వచ్చుటకును, భూములలోనిఁగేబాలు వారికి స్పష్టముగాఁ దెలియుట కును గారణ మగుటవలన నీపద్ధతి కొన్ని జమీన్దారీయెట్టేట్లలో నవలంబింపఁబడ్డది. కాని ఈపద్ధతి సక్రమముగా అమలు జరపనిచోట్ల భూములు బాగుపడువలయు ననుమత్సహము రయితులకుఁ గలుగక పోవుటకును, అందువలనఁ దుపకు రయితులకును జమీన్దారులకును గూడ నెట్లము సంభవించుటకును గారణ మగుచుండెను.

మఱియు పూర్వము జిరాాయితిభూము లమర్చునప్పుడు రయితు లకు గ్రామములలో నున్న అన్నిరికములభూములును గొంచెము కొంచెముగా నమర్చబడుచుండుపద్ధతి వాడుకలో నుండెను. ఇట్టి వాడుక జమీన్దారీయెట్టేట్లలోఁ దిలమగ నుండెను. ఒకరయితునకుఁ బల్లము, మెరక, గరువు, లేవడి, లంక మొదలగు గ్రామములోని యన్నిరికములభూములు, అతనిమాతృబరినిబట్టి కొంతకొంత పరిమి తిగా నమర్చబడుచుండెను. గ్రామములలో నున్న అన్నిరికముల భూములును నేద్యములోనికిఁ దేఱబడవలయు ననుమద్దేశముతోడను రయితు లొక్కరికముపంటనే పండించి యూరకుండక అన్నిరిక ములపంటలను బండింపఁగలుగుటకు వారికిఁ బ్రోత్సహము గలిగింప వలయు ననియు నీపద్ధతి వాడుకలోనికిఁ దెచ్చినట్లు తోఁచుచున్నది. రయి తిన్నిరికములభూములు తీసికొనకతప్పదు. మంచిభూములనే తీసికొనవలయు నన్నచో నేభూమియు నతని కీయకుండఁ జేయుట గాని ఆతఁడు తీసికొనవలసిన భూములమీది మెట్టనీస్తు అంతయు నాతఁడు నేద్యము నేయఁ దలచుకొన్న భూములమీదనే యిచ్చు కొనవలసినచాద్యత గలిగియుండుట గాని అమలులో నుండెను. పంట లకు ధరలు లేని పూర్వకాలములో నిట్లు నిర్బంధములు కల్పించి

రయియు పలువిధములగు భూములు సేవ్యము చేసి యన్నిరకముల పంటలు పండింపఁగలిగినట్లు ప్రాశస్త్యము కలిగించుటవలననే

1. వైజామరాజ్యమందిలి పూర్వపు అమరకపుపద్ధతి:— ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము రాకపూర్వము ఉత్తరసర్కారులు కూడ వైజామరాజ్యమునకు గుండెను. ఆకాలమునందును, అంతకుఁబూర్వము గోల కొండలనెఱుంగుకొనినను, బహుమనీముద్రావలకొనినను, ఉత్తరసర్కారులలోను ఇంగులకుఁ బట్టుపట్టుల వైజామరాజ్యమందిలిజిల్లాలలోను భూసంబంధమైన అమరక మీక్రింది విధముగ జరగుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఏబదియో నూటో గ్రామములు కలసి యొకపరగణా యనఁబడుచుండెను. పరగణానే తాలూకా యని అనుటయుఁ గలదు. ఒక్కొక్క గ్రామమున కొక్కొక్క కరణమును, పెద్దకాపును, కొరతనమువారిపక్షమున వంశపరంపరాగతములైన యధికారములతో నుండిరి. అట్లే యొకపరగణా కొక దేశముఖుఁడును, ఒకదేశపాండ్యుఁడు నుండిరి. దేశముఖుఁడు సాధారణముగ హొద్రుఁడు; దేశపాండ్య సాధారణముగ బ్రాహ్మణుఁడు. దేశముఖుఁడు పరగణాలలోని పెద్దకాపుల కంటెఱుగు నధికారి. దేశపాండ్య కరణముల కంటెఱుగు నధికారి. దేశముఖశబ్దము దేశముఖ్యశబ్ద భవము, దేశపాండ్యశబ్దము దేశపండితశబ్దభవము. పెత్తన మంతయు దేశముఖులది. లెక్కజవాబుదారి యంతయు దేశపాండ్యులది. అధికారమునందుఁ గొన్నివిషయములలో దేశముఖుల నిష్పటితహాసీలు దారుతోడను, దేశపాండ్యులను తాలూకాశిరస్తాదారుతోడను బోల్చు వచ్చును. సర్కారుదర్బారులో వీరియిద్దఱును సమానమైన మర్యాదలందుదు. వీరిలో వీరికొకరి నొకరు చూడఁబోయినప్పుడు, హర్షున్నవారు లేచి నిలువఁబడి గౌరవించుచుండిరి. దీనినే 'బడితాబహు' అందురు. వీరికి సర్కారుదర్బారులలోఁ గూర్చుంచుటకుఁ గుప్పియిచ్చుచుండిరి. కరణములకేమి దేశముఖపాండ్యులకేమి, సిద్ధ వసులు చేయుట మొదలైన సర్కారుపనులు సేవజేర్చిసందులకు, ఈనామ భూములును, గ్రామము ఆదాయముమీదను, పరగణాఆదాయము మీదను నూటికింక యని రుసుమును దొరకుచుండెను. కొండలు దేశముఖులమీఁది సర్దేశముఖులను, కొండలు దేశపాండ్యులమీఁది సర్దేశపాండ్యులు నుండిరి. కొన్ని పరగణాలు కలసి యొకసర్కారు (జిల్లా) అనఁబడుచుండెను.

ఇది యిట్లుండ, భూమి అమరకమునిమిత్తము, సాధారణముగాఁ బ్రతిసంవత్సరము, నొకప్పుడు మూడు, అయిదు ఏండ్లకును, పరగణాలవంతునను, ఒకప్పుడు విడివిడి గ్రామములను అమరకమునలై పాట పాడుచుండిరి. అపాటనిమిత్త మన్ని పరగణాలదేశముఖ, దేశపాండ్యులను సర్కారులోనికి చెల్లుచుండిరి, అనఁగా గోల కొండలో, హనుమకొండలో, ఖమ్మంపెట్టునలో, రాజమహేంద్రవరమునలో, బండరునలో పోవుచుండిరి. సాధారణముగ సేపరగణా దేశముఖుఁ డాపరగణాకుఁ బాట పాడి తనవీరిటనే కాలం తీసికొని వచ్చుచుండెను. కర్షము చాలక మఱియొకఁడు పాటకు వచ్చి ఖత్తు

ప్రతి గ్రామమందు ననేకవిధములగు పంటలు పండించుటకును, అన్నిరకములభూములను సేవ్యములోనికిఁ దేబడుటకును గారణ మైనది. 1

ప్రాసెనో, ఆపరగణాయధికారు లగుటచే, దేశముఖదేశపాండ్య లేకమై ఆక్రొత్తయిజారావారునకు సిద్ధు వసులు కాకుండ ననేక విధములఁ జిక్కులు పెట్టుచుండిరి. కావున సాధారణముగ నొకని తాలూకాపాటకు మఱియొకఁడు వెచ్చినాఁడు కాఁడు. ఇట్లు దేశముఖులు సర్కారునకు ఖత్తు వ్రాసి వచ్చి రైతులకు భూములమరకపనులనుచుండిరి. తమఖత్తు మొత్తము ననుసరించి కొంచెము హెచ్చించియో కొంచెము తగ్గించియో పూర్వపురైతులకే మరల భూమిల నిచ్చుచుండిరి. కాని పూర్వమువారిని చెడఁబెట్టి క్రొత్తవారి కిచ్చుచుండెడివారు కారు. ఈప్రకారము పరగణా యంతయుఁ బాట పాడి ఖత్తు వ్రాసి వెచ్చుపద్ధతిని 'సర్దబస్తాలపద్ధతి' యందురు.

ఇట్లు పరగణాయందు దేశముఖులకు రెండువిధములయభిమాన ముండెను. ఒకటి యద వారిదేశముఖాగిరిమిఠాసి; రెండవది వారి యిజాగా. కావున పరగణాను ఆబాగు చేయుటకు వారు తమశక్తి కొలఁదియుఁ బాటుపడిరి. క్రొత్తగ గ్రామముల నిర్మించి, దేశదేశములనుండి క్రొత్తరైతులను తీసికొనివచ్చి, వారికిఁ దిగిసగుపాయములు కల్పించి భూమిని అమరకము చేయుచుండిరి. చెలువులు కుంటలు వేయించిరి. అధికార మన్నను లేకున్నను ఇష్టము వచ్చినవారికి మాన్యములు, మట్లు ఇచ్చుచుండిరి. ఇజారాదార్లును దేశముఖులను వీరే యొనడున వలయువారు గాని, ఈనాముల నడ్డగించువారు గాని లేరైరి. సిద్ధు లప్పుడప్పు డెక్కించుమన్నను భూమి నుండి రైతులను తప్పించువారు కారు. అమరకమునిమిత్తము రైతులను లాలించుచు పాలించుచు నుండిరి. సంవత్సరాదిపండుగనాడు గ్రామములనుండి పెద్దరైతులను బిలిపించి, క్రొత్తరైతులను బిలిపించి, వారికి విందులు చేసి, గంభములు పూయించి తాంబూలము లిచ్చి, పంచాంగము చదివించి, 'ఈయేట మంచివర్షములు కురియును, పంటలు సమృద్ధిగఁ బండును' అని పురోహితునిచేతఁ జెప్పించి, ఖత్తులు వ్రాయించుచుండిరి! ఎప్పుడు రైతు ఖత్తు వ్రాయునా యని అప్పటిజమీందారులదింత. ఎప్పుడు రైతు భూమివిడుదల చేయునా యని యిప్పటికొండజమీందారులదింత!! ఇది యంతయును కాలమహిమ!!!

అరాజకపుదినములలో దేశముఖులు కొండలు దోపిడిపనులు చేసినను తమరైతులను దోచుకొనువారు కారు; పెరిదేశముఖులరైతులను దోచుకొనుచుండిరి.

ఇట్లు జరిగుచుండఁగా మత్తరసర్కారు లనఁబడు ఆయిదు సర్కారులలో (జిల్లాలలో) ముస్తఫానగర్ (కొండపల్లి), ఏలూరు, రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళము సర్కారులు వైజామరాజ్యదేశయఁబడిన యొండఁబడికప్రకారము (౧౭-వ నవంబరు ౧౭౬౬) ఇంగ్లీషువారియధీన మయ్యెను. ముస్తఫానగర్ (గుంటూరు)

గ్రామవారీ లేక మహాల్యారిపద్ధతి

ఈపద్ధతి ఆ గ్రామములకు పరగణాలలో వాడుకయందున్నది. ఇది కాశ్యోతమైన అమరకపుపద్ధతి కాదు. గ్రామసముదాయములకు హక్కుభుక్తములుగల యాయమరకపుపద్ధతి గ్రామము లున్నచో ములలో నవలంబింపవలసినయతసరము కలిగినది. గ్రామసముదాయమున కలతకును తన్ గ్రామసముదాయందు హక్కుభుక్తములు కలిగి యుండుటకలన ధర్మమిపన్ను చెల్లించవలసినభారము, ఆ గ్రామసము

దాయముం గుండుట తటస్థమైనది. మతయు నొక గ్రామముపైగాని కొన్ని గ్రామములు కలసినపరగణాపైగాని హక్కుభుక్తములను బడ నిశఘాన్యామిశోగూడ నిట్టియమరకపుపద్ధతియే సులభముగా గన్పట్టినది. కాబట్టియే ఆచార్యయందుంచి తాలూకాదారీఅమరకము గూడ నితరగతిక్రిందనే వచ్చునని చెప్పుట కవకాశము కలిగినది. ఈ గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతి 'అజమీరు' రాజ్యము, పంజాబుచోళము, 'మధ్యపరగణాల' యందుఁ జేయఁబడినది.

౧౭౭౮ లో నింగ్లీషువారికి వచ్చెను. ౧౭౮౬ మొదలు ౧౭౯౯ వఱకు నిజల్లాలు హుసేన్ల యనువానికి నిజారాగా నుండెను. ౧౭౯౦ మొదలు కొన్ని సంవత్సరములవఱకును కంపెనీవారు పూర్వపు దేశముఖులే ధర్మానికి యజమాను లని యెంచి యేఁజేయు వారికి కాళ్లు ఈయఁదొడగెరి. ఈదేశముఖులనే, బంగాళదేశమందలిజమీన్ దారు లన్న పేరునుబట్టి యప్పటినుండియు, జమీన్దారు లని పిలువఁ గొడంగిరి. ఇది ఉత్తరపర్కాగులో నింగ్లీషువారిచేఁ గ్రాత్యగఁ జెల్లఁబడినదేను. ఈజమీన్దారులకుఁ గొన్ని యేండ్లముకు నేఁజేటి కాళ్లును, పిదప నూఁడేండ్లకాళ్లును, పదేండ్లకాళ్లును నిచ్చిరి. పిదప ౧౮౦౨ లో వీరికి ఆప్పటియాయమునుబట్టి సులభమైన నిస్తునకు కాశ్యోతమైనకా లిచ్చిరి. దానివలన మిగిలినాకే వ్రాయఁబడినది. ఇట్లు బ్రిటిషుప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చినదేశముఖులు సులభ మనునెట్లు ఇచ్చుపద్ధతిగొని గొప్పగొప్ప సంస్థానములకు నధిపతులైరి. దేశముఖులలోవారు సంబంధించినయధికారము ౧౮౦౨ లోఁ బ్రభుత్వమువారు తీసివేసిరి. దేశపాండ్యాలకు సంబంధించినయధికార మింకొకటి, కాశ్యోతపట్టాలు వచ్చినతరువాత కొన్నిచోట్ల జమీన్దారులు తీసివేసిరి. కొన్నిచోట్ల సర్కారువారే తీసివేసిరి. ఈయధికారమును తీసివేయునపుడు కొందఱు దేశపాండ్యాలకుఁ గరిణీకము లిచ్చిరి, కొందఱు దేశపాండ్యాలికి బహులు అగ్రహారము లిచ్చిరి. కొందఱు దేశపాండ్యాలకు జమీన్దారీలుగూడ నీయఁబడినవి.

ఇంక నైజాములో నున్నయాంధ్రదేశమునందలి దేశముఖుల పీఠి యే మైనదో చూతము. కొన్నిదినములు పోయినతరువాత నిజాము వారాపద్ధతి మానివేసి గ్రామములను రైతులకే అమరకపటిచి అమానీ పద్ధతిని ప్రారంభించిరి. అంత దేశముఖులయధికారము తగ్గి, గ్రామము మీఁద వనూ లైనదైకములోనుండి నూటి కింత యని రుసుము మాత్రము పూర్వమువలెనే వారికి ముట్టుచుండెను. సిక్కు వనూలు చేయుట మొదలయినయధికారము లుండెను. అంత నీపూర్వపద్ధతి మానివేసి, జిల్లాబందీ చేసిరి. జిల్లాబందీ యనఁగా బ్రిటిషుప్రభుత్వములో నున్నట్లు, జిల్లాలుగను తాలూకాలుగను దేశమును విభజించి, వానికి వేటువేటు అధికారులను నియమించి, ఆయధికారులకు కంఠ పరంపరహక్కు లేమియు లేకుండ నిక్కడివారి నక్కడకు నక్కడి వారి నక్కడకును మార్చుట. ఇట్లు జిల్లాబందీ అయినతరువాతగూడఁ గొంతకాలము దేశముఖులు తమయధికారమును నిలుపుకొనిరి. భుదధ

సర్ సాలార్ జంగుమంత్రిత్వకాలమున దేశముఖులగిరిహోదాను తీసివేసి, అప్పటికి దేశముఖులుగ నున్నవారికి వారివారిపరగణాలమీఁద వప్పులు చెల్లుచున్న నిస్తునుబట్టి నూటి కయిదురూపాయలవొప్పున, రుసుము-అనఁగా కాశ్యోతమైన పెన్షను - నేర్పజేచిరి. వారిభుక్తములో నదివఱకున్న సావరముగూఁములు సిక్కు లేకుండ నిచ్చిరి. కొందఱుకు గ్రామముపైఠెల్లీలు (మునసబుపనులు) ఇచ్చిరి. ఇట్లు నైజామరాజ్యమందలి దేశముఖు లంతరించిరి. వారిసంతతివా రిప్పటికిని అధికారవిరహితమైన దేశముఖునందలి ధరించుచు వంద రెండువందలరుసుమును తెచ్చుకొనుచు తీసినచు గడపుకొనుచున్నారు. ఇప్పటికిని వీరిని మీరెవరని యడిగినయెడల మేము దేశముఖులము, మాకు నలువది గ్రామములు గలవు, ఏలవ గ్రామములు కలవు అని చెప్పుదురు. నలువది గ్రామములున్నచి యనఁగా, పూర్వము నలువది గ్రామములకు వారిపూర్వులు దేశముఖు లన్నయధికారులుగ నుండిరి. గును మేర్పజేసినపుడు, గ్రామములమీది ఆప్పటియాయమునుబట్టి యేర్పజేచి రని యర్థము. ఇప్పుడా గ్రామములలో వీరి కే విధిమైన యధికారమును లేదు. జనులయజ్ఞానమునుబట్టి యింకను కొందఱు దేశముఖులంతము వారు కుగ్రామములలో తామే గొరల మని యధికారము చేయించుకొనుచున్నారు. కాని యది వేటువంగతి. ఇట్లు పూర్వ మొక్కచిగ్గమైన యధికారమునే కలిగియున్న దేశముఖులలో బ్రిటిషుప్రభుత్వముక్రిందికి వచ్చినవారు జమీన్దారులై తమతాలూకాలకు కాశ్యోత ప్రభువులై యనుభవించుచున్నారు. నైజాములోనే యున్నవారు మొదటి యిజారాలను బోగొట్టుకొని అధికారమునుగూడఁ గోలుపోయి, చిన్న మొత్తములను ఉపకారవేతనముగఁ బొందుచు నితరరైతులతోపాటు న్యవసాయదారు లైరి! ప్రభుత్వభేదమువలన దేశముఖులపీఠిగతులలో నింత భేద మేర్పడినది! మునగాలజమీన్దారులపూర్వులు మునగాలపరగణాకును చింతకాణిపరగణాకును దేశముఖులుగ నుండిరి. ౧౭౮౬ విభజనలో మునగాల బ్రిటిషులోఁ బడ్డది. చింతకాణి నైజాములోఁ బడ్డది. అంతకుఁబూర్వము వీరు రెండుపరగణాలకును సమాన మైనహక్కు గలవారే యైనను, రెండుతాలూకాలును నైకాల్యమునందును, ఆదాయమునందును సమానములైనను, అకుటుంబములో నొకకాఖవారికి మునగాల కాశ్యోతపుజమీన్దారీగఁ దిక్కినది. రెండవకాఖవారికి చింతకాణికి నైజామువారివలన సంవత్సరమున కైదు వందల రుసుముమాత్రము ముట్టుచున్నది.

బేహారు మొదలగు దేశములు

బేహారు సరిహద్దు మొదలుకొని యమునానదీవరకు నున్న ప్రదేశ మందలి గ్రామములు సాధారణముగా 'ల్యాండులార్డు' గ్రామములు. కావున నవి 'పట్టాదారీ', 'భాయిచారీ' తరగతులక్రింద నుండుట తటస్థమైనది. బంగాళ రాజధానియందువలెనే ఈదేశమునందుగూడ గ్రామాధికారులగు భూస్వాములలో ౧౦-సంవత్సరములవరకునకు నొకవిధమున అమరకము చేయబడినది. గ్రామాధికారిత్వము ఒకనికి గాని అనేక భాగస్వాములకుగాని, గ్రామసమూహమునకుగాని యుండవచ్చును. సంపూర్ణ, అసంపూర్ణ, పట్టాదారీ, భాయిచారీభేదములతో నున్న ల్యాండులార్డు గ్రామలక్షణములనుబట్టి యిట్టియధికార మేర్పడును గాన ల్యాండులార్డుగ్రామలక్షణములను సవిస్తరముగా గ్రహింపకలసియుండును. ఈ గ్రామముల నమరకము చేయుటలో పదిసంవత్సరములమురక మయినపిమ్మట నాయమరకములయను భవమునబట్టి శాశ్వతముగాఁ జేయవలయు నని మొట్టమొదట నుద్దేశించిరి గాని అట్లు చేయుటకలన గ్రామములమందలి న్యాయమైన హక్కుదారులహక్కులకు భంగము కలుగుట తలపించు ననియు, గ్రామసంఘముగాఁ జేరినయిగుల హక్కు భుక్తములను నిర్ణయించుట యత్యంతశక్యక మనియుఁ బలచిది శాశ్వతపుఅమరకపుపద్ధతిని వదిలి పెట్టి ౧౮౩౨-వ సంవత్సరమున జారీచేయబడిన ౬-వ సెంటు 'రిగ్యులేషను'ను బట్టి 'టెంపరరీ గ్రామవారీఅమరకము' చేసిరి. ఈవిధముగా నీరిగ్యులేషనునుబట్టియే ఓడ్రదేశమందుగూడ నమరకము చేయబడినది. అంగు నొక్కొక్క గ్రామమును దీసికొని ప్రతిస్థాన సాయదారునియొక్కయు రైసుయొక్కయు భూస్వామియొక్కయు హక్కుభుక్తములను సవిస్తరముగాఁ బరీక్షించి ౧౮౩౩-వ సంవత్సరమున ౬౦-సంవత్సరముల వరకునకు గ్రామవారీఅమరకము చేయబడినది. తరువాత ౧౮౪౦-సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౮౪౦-సంవత్సరము లోపున నీయమరకము మరలఁ బరీక్షింపబడి గ్రామవారీఅమరకము చేయబడినది. ఈ గ్రామవారీఅమరకపుపద్ధతిలో సాధ్య మగుసంత మట్టునకు పూర్వపురాజభాగమైన పంటలోని యాటవంతు పన్నుగాఁ బుచ్చుకొనుటయే ప్రధానోద్దేశము. ఈ గ్రామవారీ సెటిలు మెంటు ఆగ్రా, అయోధ్య మధ్యపరగణాలలోఁ జేయబడినను ఆయాదేశములలోఁ గొంచెముకొంచెము భేదములు కలిగియున్నది. ఈయమరకపుపద్ధతి ౧౮౩౩-వ సంవత్సరములోఁ గొన్ని మార్పులు చెందినది. గ్రామములయొక్క సరియైన రాబడిమొత్తమును నిర్ణయించుట ముఖ్యమయినందున నందువిషయమున ననేకములయిన యేర్పాటులు చేసి నిశ్చయింపవలసినవచ్చినది. ఆమొత్తము నిశ్చయించినపిదప గ్రామమునందు హక్కుభుక్తములు గలవారిహక్కుభుక్తములసంగతి సరిగా నిర్ణయించినపిమ్మట నాయా గ్రామములపైఁ జెల్లవలసినసిక్కు నిర్ణయింపవలసినవచ్చినది. ఇట్టియేర్పాటు లన్నియు సాధ్య మగుసంతఁకలకు జాగరూకతతోఁ జేసి గ్రామవారీ సెటిలు మెంటు చేయబడినది. అయోధ్య యందు తాలూకాదారీ సెటిలు మెంటు చేయునప్పుడు గ్రామవారీసిక్కు

మొత్తము నీవిధముగానే నిశ్చయించి తాలూకాదారుభుక్తములో నున్న గ్రామము లన్నింటిసిక్కుమొత్తము తాలూకాదారువలన సర్కారు వారు పుచ్చుకొనుచుండిరి. మధ్యపరగణాలలో నీ గ్రామవారీఅమరకమే మఱికొన్నియేర్పాటులతోఁ జేయబడినది. పంజాబుదేశమందుగూడ నీ గ్రామవారీఅమరకమే యిక్కఁగొన్నియేర్పాటులతోఁ జేయబడినది. ఈపైనిఁ జెప్పినదేశములయందంతటను సాధారణముగా గ్రామవారీ అమరకపు పద్ధతినే అమరకము చేయబడినను సిక్కు నిర్ణయించుట మొత్తము వేటువేటువిధమునగీరి ననుసరించి చేయబడినది.

ఎడారులయందును పెద్దపెద్ద నదులవలన నప్పునప్పుడు భంగముఁ జెందుచువచ్చు ప్రదేశములయందును, కొన్ని సంవత్సరములవరకునకు సిక్కు నిర్ణయించి అమరకము చేయుపద్ధతికి నీలు లేదు. కాబట్టి అట్టి భూములయందుఁ బ్రతివత్సరము సాగు చేయబడిన ప్రదేశమును నందలి పంటను నిశ్చయించి దానింబట్టి సిక్కు నిర్ణయించునేర్పాటు జరగుచున్నది. ప్రస్తుత మిట్టియమరకపుపద్ధతి పంజాబు బర్మాదేశములలో నున్నది. పంజాబుదేశమున సాగుబడిలో నున్న ప్రదేశములలో ౮-వ వంతు ఇట్టియమరకములోనే యున్నది. ఉత్తరబర్మాదేశములో ననా వృష్టిదోషము తొలుత గావున నచ్చటఁగూడ నీయమరకపుపద్ధతియే అవలంబింపబడినది. పంజాబులో 'కనాల్ కాలనీస్' యందును బొంబాయి రాజధానిలో సింధునదీప్రాంతములయందును నీయమరకపు పద్ధతియే అవలంబింపబడినది. నీరారురాష్ట్రమందు బొంబాయి రాష్ట్రమునందలి రైతువారీపద్ధతినే అభివ్యవభేదములతో నమరకము చేయబడినది.

గ్రామవారీ సెటిలు మెంటుపద్ధతిలో నొక్క భూస్వామిభుక్తాధికారములో ననేక గ్రామము లుండి నాని కన్నింటికి నతఁడే యజమానుఁడుగా నున్న పట్ల నా గ్రామము లన్నింటిమీఁద మొత్తముగా నొకసిక్కు నిర్ణయించి అట్లు సిక్కు నిర్ణయింపబడిన గ్రామములగల యేవ్లేలులోని గ్రామములను మరల లోపాయికారీ సెటిలు మెంటు చేసి గ్రామవారీసిక్కు నిశ్చయించుటయుఁ గలదు. ఒక్క గ్రామము గాని, అనేక గ్రామములలో నున్న వేటువేటుభూములు గాని కలసి కొందఱు భూస్వాములయనుభవములో నుండుట తటస్థపడి యాజమాన్యమును బట్టియు సెటిలు మెంటు చేయబడినప్పు డట్టి గ్రామమునకుఁ గాని అట్టిభూముల సమూహమునకుఁ గాని యేర్పాటుపబడిన సిక్కుమొత్త మంతయు వానియందనుభూతిభుక్తము గలవారందఱును నీయవలసి యుండును. అసిక్కున కందఱును కలసికాని ప్రత్యేకముగఁగాని చెల్లించుటకు బాధ్యత గలిగియున్నారు. ఎవరిభాగము వారు వేటుగా విడఁ దీసికొనువఱకు నీబాధ్యత తప్పదు. అయినను గ్రామములస్వభావమున బట్టి భాగస్వాములయొక్క హక్కు బాధ్యతలను ప్రత్యేకముగా నిర్ణయించి రెక్కలలో వ్రాయబడుచున్నది. గ్రామమందలి భూములను అట్టిభూములు నేద్యమునీయువారిని, సిక్కు చెల్లించవలసినబాధ్యత కలవారిని గ్రామములు సర్వీచేసి సెటిలు మెంటు చేయుకాలమున విడమగా రెక్కలలో వ్రాసియుండుటవలన గ్రామవారీసిక్కు నిర్ణయించుట

కును సిక్కు చెల్లించుటకు బాధ్యత కలవారి శేర్మణుచుటకును, గ్రామాధికారులయొక్క యేకాక రయితులయొక్కయు లోపాయికారీభూస్వాములయొక్కయు సేవ్యగాంధ్రయొక్కయు తదితరులయొక్కయు నా గ్రామభూములయందలి హక్కులు, ఫలసాయములోని భాగములును నిశ్చయింపఁబడుచున్నవి.

అస్సాము

అస్సామురాష్ట్రములోని సిల్ హెట్, గోల్పారా అను రెండు రాష్ట్రములును కారీకవాలీసు ప్రభువుకాలమున, అనగా పదునెనిమిదవ శతాబ్దియంతయున కాశ్వతపు సెటిల్ మెంటుక్రిందికి తేరిపడినవి. ఆజిల్లాలమిరాసీదారులను, జమీన్ దారులను అప్పు డేర్పడిన రికన్యూరేట్టనే ఇప్పటికిని కాశ్వతముగా చెల్లించుచున్నాడు. వారికి తాము సేద్యము చేయుభూమిలో సంపూర్ణమయిన స్వామ్యము కలదు. వంశపారంపర్యముగా అనుభవించుహక్కు కాక వారియిష్టానుసారము దానవిక్రయాదివిషయములు చేసికొనవచ్చును. రివిన్యూ బాడీకి తప్ప గవర్న మెంటువారికి దానిని విక్రయించుటకుఁ గాని, లేక మిరాసీదారులను, జమీన్ దారులను నోలగించుటకుఁ గాని హక్కు లేదు. సిల్ హెట్ లో గవర్న మెంటునకు చెందు ల్యాండు రికన్యూ మిక్కిలి స్వల్పము. 'టెంపరరీ సెటిల్ మెంటు'లో నున్న భూములకు షర్త్సుమీద ఎకరమునకు రు ౧-౭-౮ చెల్లుచుండగా కాశ్వతపు సెటిల్ మెంటునకు లోబడినభూములమీద ఎకరమునకు రునూరు రు ౦-౨-౬లు చెల్లుచుండినట్లు నిర్ధారణచేయఁబడినది. సిల్ హెట్ లో ఇట్టిభూస్వాములక్రింద నున్నరైతులకు 'జోతిదారు' లనియు, 'జోతిదారు' పట్టాలలోనిభూములకు 'జోతు' లనియు పేరు.

౧౮౬౯-వ సంవత్సరపు ౭-వ నెంబరుచట్టము ప్రకారము జోతి దారులకు కాశ్వతపుజిరాయితిహక్కు కలిగింపఁబడినది. కాని, భూస్వామియనుమతి లేక 'జోతిదారు' తనపట్టాభూమిని విక్రయించుటకు వీలు లేదు. ఇందుకల్ల రైతులకు, అనగా జోతిదారులకు తమపట్టాభూములను తనభాషెట్టుకొనుటకును, విక్రయించుకొనుటకును చాల చిక్కులు కలుగుచున్నవి. భూస్వామియిష్టము లేకయే తనభాగాని, క్రయము గాని జరగినప్పుడు తనభాదారులును, 'విక్రయదారు'లును భూస్వాములచేత భూమియందుండి నోలగింపఁబడి చిక్కిపడుచున్నారు.

గోల్పారాజిల్లాలో జోతిదారులకు తమభూముల నికరరైతుల కనురకము చేసికొని అనుభవించు నాచారము కలదు. ౧౮౨౯-వ సంవత్సరము 'గోల్పారా సెన్సిట్యు' ప్రకారము జోతిదారులకును భూమిలో కాశ్వతపుజిరాయితిహక్కు కలుగఁజేయఁబడినది. జోతి దారులక్రిందరైతులకు వారొకటి గ్రామములో పండ్రెండుసంవత్సరము రెడతెగకుండ భూమిని సాగు చేసినయెడల వారికిఁగూడ భూమిలో జిరాయితిహక్కు ఏర్పడుచున్నది. కొన్ని పద్ధతులకు లోబడి జోతి

దారులును, వారిరైతులును వారిజిరాయితిహక్కులను తనభాషెట్టుకొని వచ్చును. తమజిరాయితిహక్కుల నితరులకు సంక్రమింపఁజేసినప్పుడు భూస్వామికి 'ట్రాన్స్ ఫరుఫీజ్' చెల్లింపవలసియుండును.

ఇట్టి కాశ్వతపు సెటిల్ మెంటునకు లోబడుపఁబడిన సిల్ హెట్, గోల్ పారా ప్రాంతములు తప్ప దక్షిణ అస్సామురాష్ట్రము నందలి భూమి యంతయు గవర్న మెంటువారిక్రిందనే యున్నది. గవర్న మెంటువారు భూమిని కొన్ని వత్సరములకాలపరిమితితోఁ గాని, లేక ఏఁటేటఁ గాని కాలన కిచ్చుచుండుదు. నూతనముగా సాగు లోనికి తీసికొనిరాఁబడిన భూముల కిట్టి 'సాలీనాకాట్లు' ఈయఁబడును. ఏఁటేట, కాలదారుని మార్పుటకు గవర్న మెంటున కధికార మున్నను సరిగా సిక్కు చెల్లించినంతకాలము ఒకరైతునకే కాలు ప్రతిసంవత్సరము నియ్యఁబడుచుండును. ఈ 'సాలీనాకాట్లు' పొందు రైతులకు వారిపట్టాలోని భూమిని విక్రయించుటకు వారి కధికారము లేదు. అయినను, అట్లు వారు విక్రయించుకొనుటయు, గవర్న మెంటువా రెట్టియాతేపణయు చేయకుండుటయు జరగుచున్నది. ఇట్టిభూమి సంపూర్ణముగా వ్యవసాయమునకు లాయకు చేయఁబడిన తరువాత ఈ 'సాలీనాకాట్లు' లకు వరకుకాట్లు ఇయ్యఁబడుచున్నవి. వరకుకాలు పొందురైతులకు వారిపట్టాభూమియందు సంపూర్ణమయిన జిరాయితిహక్కు కల్గుచున్నది. వంశపారంపర్యముగా అనుభవించుటకే కాక విక్రయాదికములు చేసికొనుటకుఁగూడ హక్కు కలదు. ౧౮౯౯-వ సంవత్సరమునకు తరువాత అస్సామువాలీ(లోయ)లో గవర్న మెంటువారికాళ్లలో నొకక్రొత్తవరకును చేర్చుచున్నారు. అమర లేమనఁగా, కాలుదారు తనపట్టాభూమిని మఱియొకవ్యవసాయదారునికి తప్ప అన్యవకు విక్రయింపఁగూడఁజని. దీనియుద్దేశ మేమనఁగా, భూమి పెట్టుబడిదారులయిన మార్వాడీలవరకు గాకుండుటకే. ఈవరకుకాట్లు పొందినపట్టాదారులలో పాయకారీరైతులకు భూమియందెట్టిహక్కును లేదు. భూమిని స్వయముగా సాగు చేయులోపాయకారీరైతులకు జిరాయితిహక్కులు కలుగఁజేయవలెనని గవర్న మెంటువారు పెక్కుసారులు ప్రయత్నించిరి. కాని ఈప్రయత్నము లింతవఱకును కార్యరూపమును చాలలేదు.

అస్సామువాలీ(లోయ)లో సంపూర్ణముగా సిక్కు లేనట్టియు, సగముసిక్కు చెల్లించునట్టియు భూములు కలవు. మొదటిరకముభూములకు 'లాఖిరాజ్' భూము లనియు, రెండవరకముభూములకు 'నిస్సఖిరాజ్' భూము లనియు పేరు. ఇవి పూర్వకాలముందు హిందూదేవస్థానములలో నొకరి చేయు అర్చకులు మొదలగువారి కియ్యఁబడిన ఈనాములవంటివి. ఇవి యుక్తియుగా కామరూపము జల్లాలో ఎక్కువగానున్నవి. ఇట్టి 'లాఖిరాజ్' దార్లకును 'నిస్సఖిరాజ్' దార్లకును వారిక్రిందరైతులకును గలహక్కులను గుఱించినవిషయములు మిక్కిలి క్లిష్టముగాను, అస్పష్టముగాను ఉన్నవి. వీనిని నిర్ధారణ చేయుటకు గవర్న మెంటువారు ప్రయత్నించుచున్నారు.

బర్తాదేశము

౧౮౫౮-వ సంవత్సరములో బర్తారాజ్యము నింగ్లీషువారి క్రమించుకొనుటకుఁ బూర్వము ఏకైకబర్తాదేశము బ్రిటిషుబర్తాయని పిలువఁబడుచుండెను. ఇప్పుడు బర్తాదేశము లోయరుబర్తా అనియు, అప్పురుబర్తా అనియు రెండుభాగములుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. పూర్వము లోయరుబర్తాలో జేరినపట్టణములు వేలువేలుఖండములుగా విభజింపఁబడి ఆయాఖండములసిద్దు 'థుగీ' యను నుక్కొగఘనిద్వారా వనూలు చేయఁబడుచుండెను. ఈ 'థుగీ' ధూమి పన్ను వనూలు చేయుటయేకాక శ్రీతగా నేవ్యము చేయఁబడిన ధూమిని కొలది ప్రతిసంవత్సరము సిద్దుమొత్తమును దెలియఁజేయు లెక్క తయారు చేయవలయును. ఇప్పు డాధుగీలను తొలగించి క్రమక్రమముగా గ్రామమున కొక్కొక్కపెద్ద శేర్పఱుచుచున్నాడు. పూర్వము బర్తారాజ్యములో ధూమిహక్కు, ముందు ధూమి వ్యవసాయమునకుఁ దీసికొనివచ్చినవాని దియించుచుండెను. ప్రస్తుతమును ధూమి విస్తారముగా నుండి జనసంఖ్య తక్కువగా నుండుటవలన ఒకటి రెండుసంవత్సరము లొక ప్రదేశమునందు వ్యవసాయము చేసి తరువాత రెండునూడుసంవత్సరము లింకొకచోట వ్యవసాయము చేయును నిట్టిప్రయమే వచ్చినచోట వ్యవసాయము చేయుచువచ్చిరి. ఇట్లు వ్యవసాయము చేయఁబడిన ప్రదేశమును ప్రతి సంవత్సరమును కొలది ప్రధానరెవిన్యూఅధికారి సిద్దు నిర్ణయించి గూప్రకారమే కొన్ని సంవత్సరములు వనూలు చేయుచువచ్చుచుండెను. బర్తాదేశములోనిధూమి మిక్కిలి ఫలకత్తర మైనది. ఈధూమిలో వరిపంట విస్తారముగా పండుధూమి గలదు. తక్కిన ధూమిలోఁ గొబ్బరిచెట్లు మొదలయిన ఫలవృక్షరాసుములు చేయుచుండును. తోటలలోఁ జెట్టున కింత యని పన్ను వేసి అమరకపు సిద్దు వనూలుచేయఁబడును.

ఇప్పుడీప్పుడు లోయరుబర్తాలో సరియయిన సెటిలుమెంటు చేయఁబడినది. ఆ సెటిలుమెంటు రయితువారీ అమరకపుపద్ధతిని బోలి యున్నది. ప్రతిధూస్వామియు తనభుక్తములో నున్నధూమియొక్క వైకాల్యమునుబట్టి యేసంవత్సరమున కాసంవత్సరము విధింపఁబడు సిద్దును సెటిలుమెంటురేట్లప్రకారము ఇయ్యవలసియున్నది. అట్టి ధూస్వామి, అక్కడలేనప్పుడు తనసేద్యములోనిధూమిని అంతయుఁ గాని కొంతగాని వదలిపెట్టవచ్చును. మొదట పండినపంటలో ౫-వ వంతు పన్నుగా వనూలు చేయఁబడుచుండెను. తరువాత వ్యవసాయపురుషులు పోగా మిగిలినదానిలో సగము వనూలు చేయుట కారంభించిరి. యామాకొండప్రదేశములో 'టామ్మూ' అను పోడువ్యవసాయము చేయఁబడుచున్నది. ఈవ్యవసాయము అశవి ప్రాంతములయందలివారు చేయునది గావున వారికుటుంబములలో 'డా' అనుకొని ధరించి దాని నుపయోగింపఁగలమునుష్కల కండలకును గొంచెము రొక్కయు పన్నుగా విధించి సంవత్సరమున కొకసారి వనూలు చేయఁబడుచున్నది.

భీబారాజు రాజుగా నుండినకాలమున, అప్పురుబర్తాలో ధూములు రెండువిధములుగా విభజింపఁబడియుండెను:

౧. రాజసాంతధూము లనియు,
 ౨. రాజసాంతము కానిధూము లనియు.
- ఇందు రాజసాంతధూములలోఁ గొన్ని రాజుగారియుపయోగార్థము బానిసగాంప్రచే నేవ్యము నేయఁబడుచుండుధూములును, లంకలును, మిక్కిలి ఫలకత్తర మైనధూములును, ఆశ్వసైనికులకును, రాజుగారియుక్త్యగస్థులకునీయఁబడినధూములును రాజసాంతధూములు. తక్కినవ్యవసాయ ముననట్టివియు కానట్టివియు నగుధూము లన్నియు నితరము లైనవి. ఈధూములమీఁదను పన్నుంత నిశ్చయింపఁబడి లేదు. వ్యవసాయము చేయుచున్న ధూములయొక్క హక్కుభుక్తము లాచారమునుబట్టి నిర్ణయింపఁబడుచుండెను. ప్రజలందఱును భాగ్యవంతులను చీలలునుగూడ నొక్కటేవిధమైన ఒక్కటేలేకుల 'థా' మేడు' అను ఇంటిపన్ను నిచ్చుచుండిరి.

ఈథా మేడుపన్ను ధూమిపన్నుగా నింగ్లీషునొరతనము వారు వార్చి ధూమి నమరకము చేయుపద్ధతి నమలులోనికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. ౧౮౦౧-వ సంవత్సరమున బోడిచేయఁబడిన రిన్యూ లేషనునుబట్టి ధూములు ఆమరకపటిచి సిక్కులు వనూలు చేయఁబడుచున్నవి. బర్తాదేశమందలిధూములయమరకపుస్థితి రైసునాగీపద్ధతి ననుసరించి యున్నను నింకను సరియైనస్థితిలోనికి వచ్చియుండలేదు.

ప్రస్తుతము బర్తాదేశములో వ్యవసాయము చేయురయితులు తక్కువగా నున్న హేతువువలన బంజరుగా నున్న ధూమి విస్తారము గలదు. ఈధూమి మిక్కిలి ఫలవంత మైన దయినను నేవ్యము చేయుటకు రయితుమోపు లేక బంజరుగా నున్నది. ఇప్పుడు గౌరతనమువారు దరఖాస్తుచార్లకు దరఖాస్తునిబంధనల ననుసరించి ధూముల నిచ్చుచుచున్నారు. ధూములు గావలసినవారు మంచి ఫలవంత మైనధూమిని బర్తాదేశములో జిరాయితిహక్కులతో దరఖాస్తులమీఁద బొందు కిప్పుడు మంచియవకాశము గలదు. రయితులను జేర్చి బర్తాదేశమందలి ధూమి మంచివ్యవసాయములోనికిఁ దీసికొనిరావెంచి దొరతనమునా రీయేర్పాటులను జేసిరి. రయితులు విస్తారముగా నక్కడఁ బ్రవేశించినకొలదియు నిప్పటినుదుపాయములను దొరతనమువారు కొంతకాలమునకుఁ దీసివేయవచ్చును.

లాఖరాజ్ ధూములు

ధూమిపన్ను చెల్లింపఁబడనిధూము లన్నియు 'లాఖరాజ్' ధూము లని చెప్పఁబడును. ఇట్టిధూములు సిద్దు లేకుండ నితరుల కీయఁబడినవి. ఇందు ధూస్వాములకు ధూమియందు హక్కు కలుగునట్టియఁబడినవి 'మిల్కు' అని చెప్పఁబడును.

ఇట్టిధూములు భక్తులకును పండితులకును ప్రసిద్ధులగు దైవజ్ఞులకును పాతకాలలు, మసీదులు, దేవాలయములు, దివ్యక్షేత్రములు,

గోరీలు మొదలగువానికి నీయబడినవి. భూమిమీదను చెల్లింపబడుచున్న సిక్కు కొట్టివేయబడినట్టివిగాని సిక్కు లేకుండగనే యియ్యబడినట్టివిగాని అనుభూములు 'ము అఫీ' లేక యీనాము లనబడును. ఇట్టియబడినభూములు గాక సర్కారునకు యాధిపత్యమున గాని యితర వ్యవహారవిషయమున గాని మీలు చేసినవారికి పెద్ద పెద్ద ప్రదేశములు సిక్కు లేకుండ 'బాగీర్' అను పేరుగల వీయబడినవి. మొగలాయీ చక్రవర్తులరాజ్యమున సర్కారు ఉద్యోగము చేసిన యాద్యోగిగల కందిజుకు మనవహోదాలతోపాటు సిక్కు లేకుండ కొన్నికొన్ని ప్రదేశములు వారివారి ప్రస్తులంబట్టి యియ్యబడెను. వీని యన్నిటికిని బాగీర్ అని పేరు.

నాభిరుదుగా నున్న బంజరుభూములు దేశము పంతులను గలవు. బంగారరాజధానిలో నిట్టిబంజరుభూములు శాశ్వతముగా అమరకము చేయబడినయిట్టివకు సంబంధించినవి. ౧౮౧౯-వ సంవత్సరము వఱకు నాయాయొప్పజమీన్దార్ రిష్తము వచ్చిన స్థాక్రమించుటకు వీలు కలుగుచుండెను. తరువాత ౧౮౨౦-వ సంవత్సరమున బారీ చేయబడిన రిష్తలేవమునబట్టి అట్టిబంజరుభూముల స్థాక్రమించు కొనక కొన్నింటిని పట్టిక అడవులక్రిందను దక్కినవానిని వ్యవసాయదారులకు కవులుక్రిందను ఇచ్చుచువచ్చిరి. సంయుక్తపరగణాలు అయోధ్యయం దున్న అడవు తేగ్రామముతో సంబంధించినవి, ఆగ్రామముతో కలిపి అమరకమునవచ్చిరి.

పర్యత ప్రాంతమందలిజిల్లాలలోని పెద్దబంజరుభూములను పెద్ద పెద్ద అడవులను దొరతనమువారిచేతులందే యుంచుకొనిరి. అయోధ్యలో తాలూకాదారీయొప్పేట్లకు సంబంధించినబంజరుభూమి ౫౦౦ యొకరములవఱకు, ఆయాదొప్పేట్ల కిచ్చి తక్కినవానిని దొరతనము వారే వశము చేసికొని సిక్కు నిర్ణయించిరి. మధ్యపరగణాలయందును పంజాబుదేశమందును ప్రతిగ్రామమునకును సేద్యము కావలసినభూమికి ౧౦౦-కి ౨౦౦ లుగా బంజరుభూమి గ్రామస్థులయొకయొగమునిమిత్తము వదిలిపెట్టి తక్కినభూములకు సిక్కు కట్టిరి. రయిసునారీ-అమరకములో నున్న బొంబాయి, ముర్రాసురాజధానులయందున్న బంజరుభూమిలో బ్రతిగ్రామమునకును బసువులమేతకు కావలసినంతభూమి విడిచిపెట్టి తక్కిన పంతులను సాంతపాక్కుగల భూమిగా నెంచబడి సర్వనెంబద్ధుగా విభజింపబడి ఆ భూముల స్థితినిబట్టి సిక్కు ఏర్పడిన అమరకమునకి తీసికొనిరాబడెను. బంజరు భూములు సాధారణముగా నీక్రింది వివరింపబడినపద్ధతులనుబట్టి అమరకము చేయబడుచున్నవి :—

బంజరుభూముల-అమరకము

౧. పెద్దపెద్దచెట్లచే నిండియుండి అడవిగా నుపయోగింపబడుటకు వీలైనవి అమరకము చేయబడవు. కాని చిట్టచివరితో నిండియుండి సేద్యమునకుగాని లేయాకుతోటలు మొదలగునవి నాటుటకు గాని విలువడుబంజరుభూము లమరకము చేయబడును.

బంజరుభూములు ముందు తనిఖీచేసి అవి అడవిగా నుపయోగించుటకు పనికిరా వని తోచినపుడు బంజరుభూమి అమరకమునగుటచేది ప్రాయబడిననిబంధనల ననుసరించి అమరకము చేయబడును.

౨. ఇట్లమరకము చేయబడుభూమి కొన్ని సంవత్సరములకు వ్యవసాయమునకు లాయకుగా చేసికొనుట కవసర మైనకాలపరిమితి ననుసరించి సకుపాయ మైనసిక్కునకు కవు లీయబడుచుండెను.

౩. ఇట్టిభూములను సర్వీ చేసి గోడ్డులు రస్తాలు నదులు పంటకాల్వలు చేపలుపట్టు ప్రదేశములు గమలు రాని మొదలగునాని యందు హక్కు గలుగకుండ నీయబడుచుండును.

౪. ఇట్టికవులుదారు తనకవులులో నున్నభూమిని న్యాయముగా నుపయోగించి సరియైనస్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చినయెడల కొన్ని పద్దులమీద నాభూమియందు శాశ్వతిపుహక్కు పొంద నచ్చును.

౫. ఇట్టిభూమికి కడమ ప్రాప్తయొప్పేట్లకువలెనే పెట్టు మెంటు చేసి సిక్కు నిర్ణయింపబడును. ఇట్టిభూములవిషయమున నొక్కొక్కరాజధానియందు నొక్కొక్కవిధమున నిబంధన లేర్పడి యున్నవి. విశేషధనము వచ్చించి పెద్ద పెద్దవైకాల్యముగల భూముల యందు తేయాకు, కాఫీ, చింకోనా మొదలగుతోటలు వేయు భూముల కమరకము వేటుగా నుండుటయు, ౧౦ యొకరములు ముంజుకొని ౨౦౦ యొకరములవఱకును సాధారణముగా వ్యవసాయము చేయుటకు కవులు పొందబడుభూములయొక్క అమరకపుపద్ధతులు వేటువేటుగా నుండుటయు నవసరమును న్యాయ్యమును గావున నానివిషయమున సంపర్కముపారముగా నమరకపుపద్ధతు లేర్పడుపల బడుచుండును. ఒకప్పుడు బంజరుభూములు పరఖాస్తుమీదనే యీయబడును. కాని విస్తారప్రదేశ మమరకము చేయునప్పు డట్టి ప్రదేశము సర్వీ చేయుటకు కావలసినపుప్పు లిచ్చుపద్ధతిని కొంత సాము హామీ పుచ్చుకొని ఆభూమికి తగినసిక్కు కట్టి అమరకము చేయబడును. ఈవిధముగా హిందూదేశమందలి రాజధానులయందు అనేకవిధములను అమరకపుపద్ధతు లనులులో నున్నవి. ఈయమరకపుపద్ధతు లన్నియు కొంచెముగనో గొప్పగనో సర్కారునకు పన్ను చెల్లించునవి. ఇక సర్కారునకు పూర్ణమైన సిక్కు చెల్లింపబడుకుండ భూస్వాములయనుభవభుక్తములో నున్న భూములనుగూర్చి వివరింపవలసియున్నది.

భూస్వాముల లబ్ధికొఱకుఁ జేయబడిన యమరకము

ఇట్టి యమరకముపద్ధతిలో నున్నభూములను మాన్యము లనియు ఈనాము లనియు వాడుదురు. సిక్కు లేకుండ గాని తక్కిన సిక్కునకుఁ గాని సైనికులశీతముక్రిందను ఉద్యోగిగలవేతనముల క్రిందను దేవాలయములయొక్క సంరక్షణకొఱకును వానిసేవకుల యొక్క భుక్తికొఱకును సత్రములు మొదలగు ధర్మములనిమిత్తమును కవులు, కాస్త్రజ్ఞులు, పండితులు, దైవజ్ఞులు మొదలగువారిశీవనాధా

నముకొనును దొరతనమువారికిఁ గాని దొరతనమువారిమెప్పు వజయు నట్లు చేసినప్రభావమువలనఁ గాని చేసినకౌప్యకార్యములకును బహు మతిగా ధూములను గ్రామములను నిచ్చువాడుక చిరకాలముననుండి హిందూదేశమునఁ గలదు. హిందూరాజులకాలములో నిట్లు గ్రామములు ధూములు నిచ్చినప్పుడు, అట్టియీవిని ప్రకటించుచు కాసనములమీఁది న్రాయువాడుక కలదు. ఇవి రాజు గాని, సంధిగ్రహాపిఠికారి యని పిలువఁబడుమంత్రి గాని యిచ్చువాడుక కలదు. పైనికుల కిట్టిధూముల నిచ్చుపద్ధతి విజయనగరరాజ్యయందును, పశ్చిమ హిందూస్తానమును మహమ్మదీయులు జయించినప్పు డక్కడను గలిగియుండెను.

హిందూరాజులు

ఇట్లు హిందూరాజులచే వ్యవహరింపఁబడుపద్ధతిని మహమ్మదీయులుగూడ నవలంబించి బాగీర్లను మిల్లుధూములు నుచితముగా నిచ్చుచుండిరి. అట్టిధూముల నన్నింటిని 'ఈనాముధూములు' అను సామాన్యపదముచే వాడుచున్నారు. ఇట్టి యీనాములలో విజయనగరము నేలిన హిందూరాజులును, మధురరాజ్యమును బాలించిన పాండ్యులును, తంజావూరు మొదలగునవి యేలినమహారాష్ట్రప్రభువులును, ఓడ్రదేశము నేలినగజపతులును నాయకులును, ఆయాదేశము లేలను విస్తారముగా ధర్మకార్యములనిమిత్త మిచ్చినధూములు నగ్రహారములు నాయాప్రదేశములందును నుత్తరస్కందరులయందును ఇట్టి యీనాములలో నెక్కువగాఁ గలవు. తరువాత హిందూరాజ్యములు క్షీణించి దేశ మరాజుస్థితిగోనికి వచ్చి పిమ్మట మహమ్మదీయులవశ మైనతరువాతఁ దిన్నచిన్నదేశనాయకులును బ్రబలు లైనస్థానికారులును బలవంతు లైనస్కందరున్యోగ్యులను స్వతంత్రించి ఇట్టి ధూముల నిచ్చుచువచ్చిరి. ఉత్తరస్కందర్లలో నిట్టియీనాముధూములనేకము లప్పటిజమీన్దారులవలన, పాఠశాలదారులవలన, గ్రామములు పరగణాలు నిజారాపాదిన యిజారాదారులవలనఁగూడ నీయఁబడిన యిట్టిచిన్నచిన్నయీనాము లనేకములు కలవు. దత్తమండలము లోను పక్షికాదికల్లలలోను నున్నపాశ్వర్యగార్లుగూడ నంతకంటె నెక్కువగా నీనాము లిచ్చుచువచ్చిరి.

మహమ్మదీయరాజులు

కాశ్వరముగా సిక్కు లేకుండ ధూములను గ్రామముల నిచ్చుపద్ధతి మహమ్మదీయరాజుల కంగీకారము కాకపోయినను బ్రాహ్మణుల యొక్కదేవాలయము మొదలగునవియొక్క అనుభవములో నున్న ధూములభుక్తమునకుమాత్రము, అడ్డగించు వారి కిష్టము లేకపోయెను. ఇంతియేకాక వారుగూడఁ గ్రొత్తగా నట్టివారి కట్టి ధూముల నిచ్చిరి. తరువాత నింగ్లీషువారికిని ఫ్రెంచివారికిని జరిగిన యుద్ధములలో దేశ మల్లకల్లలముగా నున్నయవస్థయందు నేనిధ మైనన్యాయ మైనయధికారము లేనివారుగూడ నిట్టిధూముల నిచ్చుచుండిరి.

ఇంగ్లీషుప్రభుత్వము

అంగ్లేయప్రభుత్వారంభదినములలోఁ బూర్వనారము ననుసరించి కాశ్వరముగాఁ గాని కొన్నితరములనూ కనుభవించునట్లు గాని కొన్నిబాగీర్ల నిచ్చుచుండిరి. తరువాత ౧౮౨౨-వ సంవత్సరము నందును, ౧౮౨౯-వ సంవత్సరమునందును, ఈస్టిండియాకంపెనీవారి యన్యోగ్యుల కింగ్లాండుదేశముననుండి 'కోర్బి' డైరెక్టర్లు' పంపించినయుత్తరువులనుబట్టి, పారిశోషికముగా ఈనాముధూములు నొసఁగువాడుక మాని అట్టివారికి పెన్నను ప్రార్థనముగా నొక్కమే యిచ్చుపద్ధతి నవలంబించిరి. ఇట్టిధూములు ప్రభుత్వమున నియమించఁబడినవలకంటె భిన్న మగుపనులక్రింద వినియోగపడుటకు వలనుపడ దని ౧౮౩౧-వ సంవత్సరమున నొకనిర్ణయ మేర్పడింది ౧౮౪౫-వ సంవత్సరము మొదలుకొని అట్టిధూముల నన్నింటిని సర్కారునకు దాఖలు చేసికొనుపద్ధతి నవలంబించిరి.

ఈనాం కమిషన్

తరువాత ౧౮౫౮-వ సంవత్సరము నవంబరునెలలో 'ఈనాము కమిషన్' ఒకటి యేర్పఱుపఁబడి, ఈనాములసంగతి యంతయుఁ బరీక్షించి న్యాయ్య మగువానికి కాశ్వరపుపట్టా లీయ నారంభింపఁబడెను. ౫౦-సంవత్సరములభుక్తము ఋజువుపడినయీనాముధూములన్నింటికి నట్టిధూము లే నియమముతో పుట్టఁజేసినను సిక్కు లేకుండ కాశ్వరముగా నీయఁబడినవి. అట్లు ౫౦-సంవత్సరములభుక్తము కనుపఱుపక చాలసంవత్సరములు కడఁబడినవారికిఁగూడ సిక్కు లేకుండ నీయఁబడినవి. ఉచితముగా నీయఁబడినయీనాములు దానివిక్రయాపిఠికారములు లేకుండ నిష్ఠము వచ్చినంతకాల మనుభవించుటకుఁ గాని, అట్టిదానివిక్రయదీప్యతంత్రాధికారము పొందివలె నన్నచో సంవత్సరమునకు స్వల్పముగా 'క్విట్ రెంటు,' అను పన్ను నిచ్చుకొను పద్ధతివినియోగించి, ఒక్కపర్యాయము మే క్విట్ రెంటుక్రింద కొంతసామిచ్చి సేవచ్చగా పన్ను లేకుండ ననుభవించుపద్ధతివినియోగించి గాని యేర్పాటు గావించి పట్టా లొసంగిరి. ఇట్లు విధింపఁబడిన 'క్విట్ రెంటు' స్వల్ప మైనను నది యిప్పుడు కీయకొనక కొంతయు ఈనాము దారులు తమకుఁ గలుగఁజేసిన విక్రయదీప్యతకాళమును తోఁగొట్టుకొనిరి అట్టియీనాములు 'నటగ్రీటు' ఈనాము లని చెప్పఁబడును. అట్టియీనాము లిప్పటికిని గొన్ని గలవు. వానిని ఈనాముదారులు వంశపారంపర్యముగా ననుభవించుటకు హక్కున్నది గాని ఇతరులకుఁ జెందఁజేయుట కధికారము లేదు. అట్టిధూములు దాని విక్రయదీప్యతమున నితరులకుఁ జెందినపుడు స్కందరునియితి ధూమిగా నెంచఁబడి తగినశరాయిత్రిసిక్కు విధింపఁబడును. నాకరిక్రింద నీఁబడినయీనాములలో నవసర మున్న నాకరిలభావతువాని నుంచి తక్కినవానికి క్విట్ రెంటు కట్టికాని కొన్ని సంవత్సరముల క్విట్ రెంటు పుచ్చుకొని పన్ను లేకుండఁ గాని యిచ్చిరి. ఇట్టినాకరి యీనాములకుమాత్రము, ఈనాంబారు లంగీకరించినను నంగీకరింపక పోయినను క్విట్ రెంటు బలవంతముగాఁ గట్టియిచ్చివేసిరి. దేవాలయ

ములు మనీషులు మొదలగువానిసంరక్షణకొరకును, వానివిషయమున నేర్పడుపరిపాకారగ్రాహితములక్రిందిను ఇత్యుబలవనధీమామున, అంగకార్యములు చక్కగా జరగుచున్నంతవఱకును ధూమి లనుభవించుపద్ధతితో పట్టా లీబడెను. ఆకార్యములు జరగకపోయినప్పుడు మాత్రము దొరతనమువారు లాగికోని జరియిలీపన్ను కట్టటకు హక్కుండుకొనిరి. ఈనామదారులహక్కునుగూర్చియు, ఇట్టియానామధూమిలమీద నున్న దొరతనమువారి సాక్ష్యతంత్ర్యముగూర్చియు సాక్ష్యమునంతవఱకుఁ జక్కఁగాఁ బరిశీలించి మిక్కిలియుగారణుడైన సాక్ష్యములు నివర్తనములు పరిశీలించి హక్కుభుక్తములు నిర్ణయించి యా 'కమిషన్' వారు పట్టా లొసంగిరి.

ఈనాము భేదములు

ఈనాములు 'సన్నత్ ఈనాములు', 'మరంజాన్ ఈనాములు', 'బాగీర్లు', 'వశీఫాలు', 'వాక్ఫాలు', 'బేదస్థానములు' అని అనేకవిధములు గలవు. జమీన్దారులు కాశ్వత్రిపునెట్టియమెంటునకు దరిమిలా నిచ్చినయానాములు దరిమిలయినాము లని వాడఁబడుచున్నవి. ఇట్టియానాములు సిస్తు లేవనను, తిక్కువసిస్తున కీయఁబడినను, జమీన్దారి జరియిలీధూమిలవంటివే యని గ్రహింపవలయును. కొన్నియానామధూమిలును గ్రామములును సిద్దిసాగ్యములగు తరు లతా గుల్తాచిక పాషాణ నిధి నిశ్చేపములతోఁగూడ నీయఁబడినవికూడఁ గలవు. దానపూర్వకముగాఁ బ్రతిగ్రహీతల క్షేమభిముల కీయఁబడినయానాములు ఒక గ్రామముగాఁగాని, గ్రామములోఁ గొన్ని ధూమిలుగాఁ గాని యున్నవి. ఒక గ్రామ మంతయు చాన మిచ్చినపుడు 'బేహాత్తు' లేక 'మేజు' ఈనాము లనఁబడును ఒక గ్రామములో నీయఁబడినయానాములు మైనరీ నాములనఁబడును. మైనరీ నాములకంటెఁబెద్దదై గ్రామమనిపించుకొననియానాము 'ఖిర్తిక' లేక 'పోహత్ క్రియ' మనఁబడును. అదివఱకు నేర్పడుచున్న గ్రామ మినాముగా నీయఁబడినప్పుడు చూంజీ గ్రామయినా మునఁబడును. ఒక పెద్దచైకాల్యముగల ధూమిపై నొకపల్లె కట్టఁబడి, అది యినాముగా నీయఁబడినచో నట్టిపల్లె గ్రామలెక్కలలోఁ బ్రత్యేక గ్రామముగా వ్రాయఁబడియుండవచ్చును, అది గ్రామగర్భభుంధిక యనఁబడును. ఇట్టి యానాములు రెండువిధము లయినవి. తారాపదీయానాములు లేక మాన్యము లనియు, సనదు లేక దుంబాలాయినాము లనియు, గ్రామము ప్రప్రథమమునఁ గట్టఁబడినప్పుడు గ్రామోపయోగమునిమిత్త మియ్యఁబడిన గ్రామమాన్యములు, అనఁగా రిపిన్యా, పోలీసు, గ్రామనాకర్లు, గ్రామదేవత, గ్రామదేవాలయములు, మొదలగువానిక్రింద నీయఁబడి చిరకాలభుక్తములో నున్నవి తారాపదీయానాము లని చెప్పఁబడును. ఇవి రాజుచేతఁ గాని గ్రామసముజాయమువారిచేతఁ గాని యియ్యఁబడినయానాములు. రాజుచేతఁ బ్రతిగ్రహీతలకును ధర్మకార్యములనిమిత్తమున మతసంబంధ మగువిషయములకు నియ్యఁబడినయానాములు 'సనద్' లేక 'దుంబాలా' యినాము

లనఁబడును. తంబావూరునందు రాజ్యము చేసినహిందూరాజులవలన నీయఁబడిన యీసనదీయినాములుమాత్ర మివిధములు :—

౧. క్రమ మయినపట్టాలతో నీయఁబడినవి శికాసనదులు ఈ శికాసనదులక్రింది ధూమి యనుభవించక దానిమీద రొక్కపు సిస్తునూపకముగా ననుభవించఁబడునవి ఆయకట్టుమాన్యము లనఁబడును.

౨. రాజుయొక్కచగరునందలి ఖాసులెక్కలలో, ఈనాము ధూమిచరఖాస్తువిషయమున వ్రాయఁబడి యందుపైని ఈనా మిచ్చినట్లు రాజుయొక్క అంగీకారము పొందినవి 'చత్తర్ గోఖాలు' అనఁబడును.

౩. ఈనా మిచ్చించులసిన దని కోరి యిచ్చుకొన్న అగ్గిమీద, ఈనా మిచ్చినట్లు వ్రాయఁబడినవి 'అగ్గికోఖాలు' అనఁబడును. మిరాశీదార్లకు తమమిరాశీ గ్రామమందలి బంజరుధూమిని దీసికొని దానిక్రింద నీయఁబడినయానాములు గ్రామభాగయినాము లని తంబావూరుజిల్లాలోఁ బ్రచురింపఁబడియున్నది. ఒకప్పుడు బాగీరుగా నున్న చెంగల్పట్టునందు నొకనిసమయిం సనదు ఈనాములు గలవు. ఈసనదు ఈనాములు ప్రతిసంవత్సర మియ్యఁబడు పట్టాల ననుసరించి భుక్తములో నుండునవిగాఁ గన్పించుచున్నవి.

ఈనాములు, సిస్తు కొంచెమేని ఇచ్చుకో నక్కఱలేకుండఁగాని, సిస్తులోఁ గొంతభాగ మిచ్చుకొనుపద్ధతిమీదఁ గాని, కొంచెము సామిచ్చుపద్ధతిమీదఁ గాని యియ్యఁబడెను. ఇందు మొదటితరగతివి సర్వయానాములు లేక 'సర్వమాన్యములు', 'సర్వదుంబాలాలు' అనఁబడును. ఇట్టియానాములు సాధారణముగా ధర్మకార్యములకొరకును, దైవజ్ఞాలు పండితులు కవులు వగు బ్రాహ్మణులకొరకును, చేసినవిని రాజకుటుంబములలోనివారికి నీయఁబడినవి. శ్రోత్రియములను ఈనాములు వేసములు చిగువుకొన్నవారి కీయఁబడినవే ద్విసనుకాలక్రమమున నితర బ్రాహ్మణుల కిచ్చునీనాములుకూడ శ్రోత్రియములనఁబడుచువచ్చెను.

రెండవతరగతియినాములు. ఇవి సిస్తులోఁ గొంతభాగ మిచ్చుకొనుపద్ధతి నీయఁబడినవి :—

౧. అర్ధమాన్యములు :— సిస్తులో సగముసిస్తున కీయఁబడినవి.

౨. చాతుర్భాగములు, లేక పాతికబడులు :— ధూమిసిస్తులో నాల్గవంతుమాత్రము సర్కారున కీయవలసినయానాములు.

౩. ముప్పాతికబడి :— ధూమిసిస్తులో ముప్పాతికవంతు మాత్రము సర్కారునకు పన్నీయవలసినయానాములు.

౪. రాయయత్ ముఖాసాలు :— ప్రతిసంవత్సరమున కీయఁబడుచున్న సాగుబడినిబట్టి తక్కువసిస్తు కట్టి యియ్యఁబడినముఖాసా గ్రామములు.

౫. త్రిభాగములు :— ధూమియందు పండినపంట మొత్తములో మూడవంతుమాత్రము సర్కారున కిచ్చు నీనాములు.

ఇట్టి యీ నాములలో, 'క్విక్ రెంటు' లేక 'జోడీ', 'చేడిగ', 'పారుపు', 'కట్టుబడి' అనుపదములు చెల్లించి యనుభవించు ఈ నాములు చేయున్నవి. ఇట్టి యీ నాములలో నొక్కపర్యాయమే నిర్ణయింపబడినది ఏదేని చెల్లించునది 'కట్ట' యీ నాములనియు, ప్రతిపంజరమును పంతుపంతుబట్టి యాయనలిననెడు నిర్ణయింపబడినది 'హుంకామి' 'జోడీ' యీ నాములనియు జెప్పబడును. పూరానిస్తుకంటే తక్కువసిస్తు రొక్కరూపకముగా జెల్లించునది 'కట్టుకుట్ట' ధూములనబడును. ఇట్టి ధూములు యధ్యక్షులలో బనిచేసిన వైవిధ్య కీయబడినవి. ప్రతిపంజరము నొకపర్యాయము నిర్ణయింపబడిన క్విక్ రెంటుపన్ను నిచ్చు ఈ నాము ధూములు 'ఖాయ్ జోడీ' లేక 'హుంకామి' లనబడును. 'జోడీ' కంటే నెక్కువగాను, న్యాయమైన సర్కారుపన్నుకంటే ఎక్కువగాను సిస్తు చెల్లించును ఖాయ్ మైన అమరకపుపద్ధతిలో నున్న గ్రామములు 'రొక్కకుట్ట' గ్రామములనబడును.

ధాన్యరూపముగా పన్నిచ్చి యనుభవించబడు ధూములు

౧. నేతకుట్ట:- పూరానిస్తుకంటే తక్కువయినసిస్తు ధాన్యరూపముగా గాని, అప్పటి కైన ధాన్యమాల్యముగా గాని పన్నిచ్చునది.

౨. పాతంధూములు - ధాన్యరూపముగా తక్కువసిస్తు చెల్లించుపల్లపుధూములు. స్థలనిర్ణయము లేకుండ ధూములు పొయింపు చేయబడుకుండ నీయబడిన యీ నాములు.

౩. గ్రామముపై జెల్లు సర్కారుసిస్తుమీది రూపాయకుఁ గొన్ని అణాలవంతున అనుభవించుటకు హక్కు గలుగజేయబడిన గ్రామము లన్నియు శ్రోత్రియములనబడును.

౪. దిట్టము:- ఆనగా గ్రామములో నేదేని సాగుబడి చేయబడు ధూమిలో గొంతభాగము చేయబడి, ఆ భాగముమీది సిస్తు గ్రామలేక్కలలో జేర్చుకుండ ననుభవించు గ్రామములు.

౫. ఈవుమాన్యము:- 'సర్కారునకు జెల్లు' బడు ధూమి సిస్తులో గొంతభాగము' అని అనుభవించునది.

చక్కబంది యీ నాములు

ఇట్లు గాక స్థలనిర్దేశ మేర్పడి సరిహద్దులు గలిగిన యీ నాములు 'చక్కబంది' ఈ నాములనబడును. ఈ యీ నాములు రెండువిధములు.

౧. రివిన్యూ లేక్కలలో సమోజా కాబడినది దాఖలా యీ నాములు.

౨. అట్లు లేక్కలలో సమోజా కానిది గుర్దాఖలా యీ నాములు.

మఱియును, ఈ నాములు ప్రతిఫల మపేక్షింపక యాయబడిన వనియు, నాకరీ నపేక్షించి యాయబడిన వనియు రెండువిధములు. ఇవి

గాక దస్తర్ తోట లనియు, తోపుకానాము లనియు ఏషీతా ర్కాటుకిల్లాలో నొక తగయీ నాము ధూములు గలవు. ఇవి తోటలు వేసి పెంచుటకు శ్రోతాసాము కలిగించునిచ్చుతము తోటలు వేయు వారి కీయబడినవి. అట్టి యీ నాము ధూములలోని తోటలు చచ్చి పోయినప్పుడు ధూములు సర్కారునకు జెంగును. వీనినే ధర్తారామ ఈ నాము లందురు.

స్వకుటుంబపోషణార్థ మొకని కనుగ్రహార్యకముగా బహు మతిగా వంశపారంపర్యమధ్వనము గల హక్కుతో దానవిక్రయాద్యధికారములతో నీయబడినది కొన్నియు, ప్రతిగ్రహీతవంశ మున్నంత వఱకు ననుభవించబడునట్లు కొన్నియు, ప్రతిగ్రహీతయశస్తివము మాత్రమే యనుభవించునట్లు కొన్నియు, నీయబడిన యీ నాములు గలవు. ఈ నాముకమిషన్ కాలమును దానవిక్రయాద్యధికారము లేని యీ నాములు. చిత్రపుష్కలవంశస్థులకు దానరూపముగా గాని దయారూపముగా గాని పిలువబడినానికిని ఎప్పుడు పిక్కిన యీ నాము లన్నింటికిని క్విక్ రెంటుపన్ను కట్టుబడి పట్టా లీబడినవి. బ్రాహ్మణుల కీయబడిన యీ నాములు బ్రహ్మదాయము లనబడును. ఇవి అగ్రయన, భారత, భట్టవృత్తి, పంచాంగ, పురాణ, వేదవృత్తు లను నాటుకేషములు చెందియున్నవి. ఇట్లు గ్రామ మంతయు నీయబడినప్పుడు అగ్రహారము లని పిలువబడుచు నొక్కకుటుంబము వారికి నిచ్చినప్పుడు వామటుంబము వారును, ఒక్కకుటుంబముకంటే నెక్కువకుటుంబములవారికిచ్చినప్పుడు, అన్ని కుటుంబములు నన్ని భాగములుగా ననుభవించుటకును హక్కు గలిగియున్నాడు. ఇట్టియగ్రహారములలో గొంత క్విక్ రెంటు కట్టి యాయబడినది బ్రిట్టా అగ్రహారము లనియు, కొంతపన్ను కట్టి యాయబడినది కట్టుబడి లేక జోడీ అగ్రహారము లనియు, అగ్రహారములో బంపినపంట మీది పుట్టి ౧-కి ఇంతసిస్తు అని నిర్ణయించి సిస్తు కట్టుబడినది పుట్ల కట్టుబడి అగ్రహారము లనియు, ఏపన్ను లేకుండ నీయబడినది సర్వాగ్రహారము లనియు, పంటలో మూడవవంతు సిస్తుగా నిచ్చి యనుభవించబడునగ్రహారములు త్రిష్యేకాగ్రహారము లనియు జెప్పబడును. అగ్రహారములో నున్న బ్రాహ్మణకుటుంబములనా రండుజను తక్కువపన్ను చెల్లించుచు ననుభవించునగ్రహారములు ధర్తాసనాగ్రహారము లని పిలువబడును. శ్రోత్రియాగ్రహారములు వేదాధ్యయన సంపన్ను లగు బ్రాహ్మణుల కీయబడినవేకాక యితర బ్రాహ్మణుల కీయబడినవి కూడ గలవు. బ్రాహ్మణేతరులకు ధర్తార్థ మీయబడిన యీ నాములు బైరాతీయీ నాము లనబడును. తొల్లింటి హిందూరాజులచే కాసనములు వ్రాయబడి దఖలుపడిన యీ నాములు 'అల్లమఖా' యీ నాము లని పిలువబడును. ఆ యీ నామదారులకు దానవిక్రయాద్యధికారములతో సర్వాధికారము గలిగి వంశపారంపర్యముగా కార్యతముగా నవి యనుభవించబడుచున్నవి.

ఈయినాములు కాక పారిపోవకముగాఁ గాని, ప్రతిగ్రహీతలు చేసినకార్యములకు బహుమతిగాఁ గాని యాయబడినయినాములు కొన్ని గలవు. అవి యే ననగా:—

అడైయోవిమాన్యము - అడవి కొట్టి ధూమిని వ్యవసాయార్హముగాఁ జేసినందుల కీయబడినయినాము.

అరసివాగ్గె యినాము - వివాహకాలమందు కట్టుముగా నీయబడినయినాము.

బాధుమాగీ - పెద్దపులిని జంపినందుల కీయబడినయినాము.

బహుశ్రేక గోటాఖిష్టి - గ్రామము కాపాడుకొనుట వొక యాదుగ కట్టినందులకై యాయబడినయినాము.

దండుగ - రాజకార్యములనిమిత్తము విస్తారముసాముఁ దీసికొనిఁ బడుటవలన మిక్కిలి నష్టమును పొందినవారి కీయబడినయినాము.

మరునాక - గ్రామములో ధూమిని మొట్టమొదట కాండి కట్టినవారి కీయబడినయినాము.

గడ్డితీగున - వ్యవసాయము చేయుటకు మిక్కిలి కష్టతరమైన మొరకధూమలను నేర్పియుచేసినందులకు తక్కువసిక్తు కట్టి యాయబడినయినాము.

ఈడిగ - కట్టనిమిత్త మింతచెట్లు నేసినవారి కీయబడినయినాము.

ఇగుంబకట్టి - రాళ్లనుండి యినుము తీసి కమ్మరిపని చేయుటకుఁ బోత్సహము కలిగించినందుల కీయబడినయినాము.

జూగూటూ - శేత్రగాంధ్రు గ్రామములో నివాసించి యుండుటకుఁ బోత్సహము కలిగించినందుల కీయబడినయినాము.

మేటి - నేవ్యగాంధ్రు దీసికొనివచ్చి గ్రామములోఁ గాపురము పెట్టించిన పెద్దతైనున కీయబడినయినాము.

నారివెట్టి - వేటలో నక్కలను జంపినందుల కీయబడినయినాము.

నెత్తురుకట్టు, నెత్తురుపట్టు, రక్తమాన్యము, ఉదరపట్టు, పలికట్టి, రక్తకోడెగె అనుకేర్లుగల ఈనాములు యుద్ధములోఁ జచ్చిపోయినవారికుటుంబపోషణార్థము గాని, పగోపకారార్థము శరీరమునందు గాయములు పొందినవారికిని వానికుటుంబమునకుఁ గాని ప్రతిఫలముగా నీయబడినయినాములు.

నీర్ సరిహద్దు - ఇంకొక గ్రామము నుపయోగార్థము తమధూమలగుండ నీటికాలువ శ్రవ్యుల కంగీకరించినందులకుఁ బ్రతిఫలముగా నీయబడినయినాము.

నెల్లెట్టు - చెఱువు శ్రవ్యవస్తువు మొట్టమొదటఁ జెల్లు విడిచి శ్రవ్యుల మొదలిడినవారి కీయబడినయినాము.

పలికట్టు - గ్రామము కట్టినవారి కీయబడినయినాము.

పులికట్టు - మంత్రసామర్థ్యముచేత పులినోరు కట్టి దానివలని యపాయము తప్పించినందుల కీయబడినయినాము.

పంసువారి లేక పట్టువారి - గ్రామము దుమ్ముపిహుక్కు గల రైతులకు, ఆ గ్రామకృషి వృద్ధిపఱచినందుల కీయబడినయినాము.

ఫలఈనాము - ఉత్తరార్కాడుజిల్లాలో పలికట్టు ఈనాము లనే ఫల యినాము లని పిలువరు. తిరుచునాపల్లి మొదలగు కొన్ని దక్షిణాదిజిల్లాలలో గ్రామము లందఱకును గావలసినపనులవిషయమై నేవ్యము చేయబడుభూములలోనుండి రైతు లందఱచేఁ గొంచెము కొంచెముగా నీయబడుమాన్యములు ఫలఈనాము లందురు.

భశోగ - రాజునాథానమునకుఁ దామగా రానీయబడుచు నచట గౌరవమును జెందుట కర్హతగల పెద్దమనుష్యులపోషణము కొఱకును, వారు రాజగౌరవమును కాపాడుకొనుటకు నీయబడినయినాము.

మునవ లేక సప్పణి - నడినలేనికుంటిగాని కీయబడినయినాము.

ముతలికన్ - ఒక గొప్పగౌరవముని నాశ్రయించుకొన్నవారికిని నేన చేయువారికి నీయబడినయినాము.

నిర్వాహమాన్యము - దిగంబరుడై పిరుగుపన్నాన్ని కీయబడినయినాము.

రాజబంధువు-పాశ్యగార్ల యొక్కయు, జమీన్ దారులయొక్కయు బంధువులకుటుంబపోషణార్థ మియబడినయినాము.

వేదాగ్ - వేటలోఁ బ్రజ్ఞకలనాని కీయబడినయినాము.

నొకరియినాములు

ధూన్యాములకుఁ గాని జమీన్ దారులకుఁ గాని సంతనాకరి నిమిత్త మియబడినవియు, గ్రామముదాయమునకుఁ గాని ప్రజాక్షేమముకొనుటకుఁ గాని నొకరి చేయుట కేర్పఱపబడిన వనియు నివి రెండువిధములు. ఇంగు మొదటిరకముఈనాములు పాశ్యగార్ల వలనఁ గాని, జేశాధిపతులవలనఁ గాని పోలీసు లేక మిలిటరీనాకరీలు చేయబడినందుల కీయబడినధూములు. ఇవి 'అమరం' ధూము లనబడును. వీని ననుభవించువారి నమరందారు లని పిలువరు. అట్టి యుద్ధోగములను జేయుబంధువుల కీయబడినధూములు కట్టుబడు లనబడును. గంజాముజిల్లాలో పర్లాకిమిజిజమీన్ దారిలో చేరిన 'మలయ' లను కొండధూములయందు వొకవిధమును మిలిటరీ నాకరియినాముల భుక్తపద్ధతి కలదు. ఈప్రదేశమున నివసించు ప్రజలు సవర లనబడుదురు. వీరు తిరుగఁబాటు చేయుచు వెల్లడి ప్రదేశములయందలి ప్రజలను బాధించుచువచ్చుచుండిరి.

మలయ

సవరలు నివసించు మలయప్రదేశము లన్నియు గంగ మతాల గా విభజించి అలజటి లేకుండ దేశమును గాపాడుటకును, మలయలనుండి వెల్లడి ప్రదేశముల కేతెంచువార్తలలో దోషిల్లు దొంగ తనములు లేకుండ దేశమును సంరక్షించినందులకును నీ గంగ మతాల కును గంగ గురు బిస్సాయి లను నాయకులను నియమించిరి. ప్రతి బిస్సాయియు నొక చిన్న కొల గట్టుకొని పాయ్ లను తమ క్రింది యుద్ధోగస్థలతో గాఢపురమునకి తమయేలుబడిముతాలలో నున్న సవరజాతినారిని గట్టుబాటులో నుంచుచుండిరి. ఇట్టిబిస్సాయిలు తమముతాలను వైని జెప్పిననాకరీ చేసినందుల కీనాములుగా ననుభవింపుచున్నారు. వీరికి గొంతెము కట్టుబడిపన్నుపూడ కట్టుట గలదు. ఈబిస్సాయిలు తమక్రిందిపాయ్ లను నుద్ధోగస్థలకు భూరూపముగా గాని రొక్కరూపముగా గాని ధాన్యరూపముగా గాని తీతము లిచ్చుచుండిరి. ఈబిస్సాయిలయేలుబడిలో నున్న సవరలు బిస్సాయిలసంతభూములను నేద్యము చేయుటకు వెట్టి చేయుటవలన గాని లేక వారు చేయు కుమురీ లేక పోతువ్యవసాయమునకు నింటి కొక్కరూపాయనంపున రొక్కమో, ఒకపుటైదు ధాన్యమునంపున ధాన్యమో యిచ్చుటవలన గాని బిస్సాయిలకు సిస్తు కట్టుచుండిరి. ఇదిగాక సంవత్సరమున కాలుపర్యాయములు పండ్లు కాయగూరలరూపముగా 'సంబోలో' అనుపన్నుపూడ జెల్లించుచుండిరి. ఇట్లు దేశోపయోగముకొని కేర్పలుపడబడిన బిస్సాయిలు పాయ్ కులు గాక సవరలవలన బాధ లేకుండ గ్రామములను గాపాడినందులకు దొర లని పిలువబడుచుండిరి. సల్లాకిమి జమీన్ దారీలో ౨౩ గు రిట్టిదొరలు గలరు. వీరు చేయు నాకరీనిమిత్త మానుభవించుభూములు దొరతన మీ నాము లందురు.

దేవితమలు

మజ్జయ, మధురజిల్లా, రామనాథపురములో నిట్టియీ నాములు గలవు. ఇవి యుత్తరస్కార్లలోని 'ముఖాసా' లను బోలి యుండును. ఇవి జమీన్ దారులు తమకు చేసిననాకరీకి బారితోషికముగా గాని, చేయవలసిననాకరీనిమిత్తముగా గాని కుటుంబపాపకార్యము తోటింగా గాని తమ ప్రయోచుకొన్నయ్యగ్రామములకు రాజబంధువులకును నీరుబడినయినాములు.

కట్టుబడి

అయ్యధములు ధరించిన తమ నాకరులకుఁ దమకు నాకరీ చేయుపద్ధతిని జమీన్ దారులవలనఁ దక్కువసిస్తున కీబడినభూములు. ఈకట్టుబడిభూములు సంవత్సర మంతయు గ్రామనాకరులగా నుండి నాకరీ చేయుట కీయబడినవి. గ్రామకట్టుబడులను అవసరము వచ్చునప్పుడుమాత్రము నాకరీ చేయుట కీయబడినవి 'జంగికట్టుబడు' అనియును జెప్పబడును. ఈకట్టుబడిభూములు నాకరీ అక్కఱ లేనప్పుడు మరల దీనికొనచ్చును, మజ్జయను, తాలూకాయందో

గడ్డులకు గ్రామములనుండి వస్తువులను దీనికొనిపోయి యిచ్చునాకరీ భూములు 'అనకాలకట్టుబడు' అనియు, భూములకు నీరు పంచిపెట్టి మామూలుగాఁ జేయవలసినపనులకు రైతులను సమహర్షినందుల కీయబడినభూములు 'అంగబాలకట్టుబడు' అనియు, కట్టుబడి బండ్లకు లోగఁ జెప్పనాని కీయబడినది 'చండియకట్టుబడి' అనియు, నాకరీ యిట్టి దని నిర్ణయము లేక యేనాకరీ చేయకుండగనే యీయబడినది 'తీతవట్టి' లేక 'జితోత్తర' కట్టుబడి అనియు, బల్లారిజిల్లాయందులి పడమటితాలూకాలయందు తాము నేద్యము చేయుభూములలో గొంతెస్తు మినహాయింపబడి, అనుభవింపబడుభూములు 'ఖండాచార' కట్టుబడు అనియు, గంజాముజిల్లాలో జాయ్ ధము ధరించి జమీన్ దారులకు నాకరీ చేయువారి కిచ్చుభూములు 'కొల పాయ్ కో' కట్టుబడు అనియు, బండ్లకు-ఉద్ధోగము చేసినందులకు ముత్రానుభావినాని కీయబడినది 'ముత్రాసు' కట్టుబడు అనియు, గంజాముజిల్లాలో మిలిటరీనాకరీనిమిత్త మియ్యబడినభూములు 'పాయ్ కో' కట్టుబడు అనియు. విశాఖపట్టణముజిల్లాలో దేశమునందు దొంగతనములు దోషిల్లు మొదలగునలజములు లేకుండఁ గాపాడినందులకు నాయకములు ధరించిన బండ్లకులకు పర్యుత ప్రాంతమందలిజమీన్ దారులచే నీరుబడినభూములు 'దిగస్తు కట్టుబడు' అనియు, జెప్పబడును.

ముఖాసా

తక్కువసిస్తున కొక గ్రామము గాని కొన్ని గ్రామములు గాని నాకరీనిమిత్త మియ్యబడినవి ముఖాసా లనబడును. ఇట్టిముఖాసా అనుభవించువారు చేయునాకరీ సామాన్యముగా మిలిటరీపనియే. ఇట్టి ముఖాసాలలో గొంతెము తక్కువక్వీట్ రెంటు చెల్లించుచు ననుభవించునది కట్టుబడిముఖాసా అనియు, ప్రతినంతవత్సరము పండుకంటలనుబట్టి నిర్ణయింపబడుచు తక్కువసిస్తున కనుభవించునది రాయ యస్తుముఖాసా అనియు, ఏ నాకరీయును చేయకుండ ననుభవించునది సర్వముఖాసా అనియు, జెప్పబడుచుండును. తంజావూరుజిల్లాలో కరభోషిమహారాజు తనదేశమును సర్కారున కిచ్చునపుడు తనక్రింద నుంచుకొన్నట్టిదియు, లేటురాజా అనుభవభుక్తములలో నున్నట్టిదియు నగు ప్రైవేటువేట్టు ముఖాసా అనుపేరఁ పిలువబడుచున్నది. ఈముఖాసా సర్కారునకు నీటివిషయమున చెల్లించునీటి తీరుగయు లోకలుసెస్సు మొదలగు తక్కినపన్నులు గాక చెల్లింపవలసిన భూమిని స్త్రీమియు లేదు.

ఈనాకరీయానాములు గాక అనేకవిధములగు చిల్లరనాకరీ యీనాములు వెక్కిలు గలవు. అవి యీక్రింద వివరింపబడుచున్నవి.

౧. అత్తర్ - పాశ్యగారులకు పరిమళద్రవ్యముల నిచ్చునాకరీనిమిత్త మియ్యబడినయానాము.

౨. బారుత్ గోలా - పాశ్చ్యిగారులకు, కుపాకి మందుగుండు సమహర్షులు కీయబడినయినాము.

౩. భట్టాశా లేక సంగీతము - జమీన్ దారులయు, పాశ్చ్యిగారులయు ప్రాధికమును గయినారము నేయు భట్టాశాలు మొదలైన స్తుతిపాఠకుల కీయబడినయినాము.

౪. జోయా లేక గజబా లేక గజబాలు లేక షుండ్ - పాలకీలు సనాగీలు మొదలగునవి మోయుజోయాల కీయబడినయినాము.

౫. షిర్డీ లేక తయల్కూర్ - జమీన్ దారులకును పాశ్చ్యిగార్లకును కుట్టుపని చేసినందుల కీయబడినయినాము.

౬. డేగ - డేగలను పట్టుకొని పశులను వేటాడు జమీన్ దారులకు కీయబడినయినాము.

౭. దొప్పర - దొప్పరి మాట లాడువారి కీయబడినయినాము.

౮. పిలుకల - మందులనిమిత్త ముడివిగుంపలు మొదలగు గ్రంథి గారులు జమీన్ దారులకు తెచ్చియిచ్చునకర్త కీయబడినయినాము.

గొంతుండి లేక పిల్ల లేక పొల్లలకుకుండు - జమీన్ దారులకు, పాలు పెరగు సమహర్షివందలకును, గ్రామమునందలి భూములకు మంచి కట్టుటకును పిల్లల కీయబడిన యినాము.

గొడుగు - జమీన్ దారులకు గొడుగు పట్టునొకటి కీయబడిన యినాము.

గుట్టపుచానాం - జమీన్ దారులగుట్టములను తనిఖీ చేయుచు వానికి నడిక చెప్పి శిక్షించుటకును, గుట్టములను సంగ్రహించుచుండుటకును నీయబడిన యినాము.

జెట్టి - పాశ్చ్యిగార్లయు జమీన్ దారులయు సమీపమునందు కుస్తీ చేయువాని కీయబడిన యినాము.

కడెయ్యోక్ - జమీన్ దారులకు చాపలు, వ్రాత కుప గొగించు తాటియాకులు సమహర్షు నొకటి కీయబడినయినాము.

కవిశోయక్ లేక పులవక్ - జమీన్ దార్లయు పాశ్చ్యిగార్లయు నాస్థానముం దున్నకవుల కీయబడినయినాము. ఇట్టిభూమి బ్రాహ్మణ కవులయధీనములో నున్నప్పుడు 'కవితాపట్టం' అనబడును.

ఖాసా - జమీన్ దారుల యిండ్లలోని నొకర్లు కీయబడిన యినాము.

కొమ్మ - తనస్సీద్దారుమందు కొమ్మ, బాకా యూదునొకరి కీయబడినయినాము.

కోస్ - జమీన్ దారు గాని అతనియొక్కప్పులు నొకర్లు గాని గ్రామములో మకాము చేసినప్పుడు పాలు, పెరుగు, నెయ్యి మొదలైనవి సమహర్షునిమిత్త మీయబడినయినాము.

కుడుకుడుపై - శకునములు చెప్పినందులకు బుడుబుక్కుల వాని కీయబడినయినాము.

మటాపట్టి - సర్కారుద్యోగస్థులకు పాలు తెచ్చియిచ్చినందులకును, గ్రామాధికారు లగురెడ్లు సర్కారుపనిమీద గ్రామము విడిచి పయికి వెళ్లినప్పుడు అన్నము వండి పెట్టినందులకును నీయబడిన యినాము.

నగారా - నవాబులగుమ్మలుదగ్గఱను మసీదులదగ్గఱను నగారా వాయిందుట కీయబడినయినాము.

పాలపట్టి - గ్రామజీవితబాతర అయినప్పుడు ఊరిసరిహద్దులో పాలు పోయునొకరి చేయువాని కీయబడిన యినాము.

పెరియఅరమ్మణి - జమీన్ దార్ల గృహములకుఁ గానలి యున్నందుల కీయబడినయినాము.

పెరుకులి - అప్పుడు రాజ్యము చేయుచున్న జమీన్ దార్ల పేర్లు పిల్లలకు పెట్టుకొనినవారికిఁ గాని జమీన్ దారుల పిల్లలకు నామకరణము చేయించినపుగోహితవకుఁ గాని యిచ్చినయినాము.

పుప్పాడి - జమీన్ దారులకు పువ్వులు సమహర్షివందల కీయబడినయినాము.

తైకల్లా - జమీన్ దారులఅయుధములు బాగుచేసినందుల కీయబడినయినాము.

తెమ్మక్ - జమీన్ దారులకు నున్నము సమహర్షివందల కీయబడినయినాము.

త్యాహినాలా - ఉద్యోగస్థులకు సిరా చేసియిచ్చినందుల కీయబడినయినాము.

తెలెలా - జమీన్ దారులగుట్టపులాయమును తనిఖీ చేయువాని కీయబడినయినాము.

తములపాకులయినాం - తములపాకుల నిచ్చువాని కీయబడిన యినాము.

ఉస్తాద్ - జమీన్ దారులకు కట్ట, కత్తి త్రిప్పట మొదలగు నాము నేర్పినందుల కీయబడినయినాము.

వలయన్ - జమీన్ దారులకు వలలు వేసి చేపలు తెచ్చియిచ్చు వాని కీయబడినయినాము.

జింగార్ - జమీన్ దారులకొలకు గుట్టపుకీసులు తయారు చేయువాని కీయబడినయినాము.

గోనెగుకాలా - గోనెసంచులు తయారుచేయుచు వాని నమ్మకొనుచు గ్రామములో నివసించియుండి కొన్ని రుసుములు మామాళ్లు ననుభవించుటకు హక్కుగలిగి తాము కాలపురమున్న యిండ్లయందు మాత్రము హక్కు లేనిరైతులు కసనగరైతు లనబడుదురు. ఈరయితులు నేద్యము నేయుభూమిలో వారికి హక్కు లేదు.

దశబంధము

గ్రామస్థులకు నాకరీ చేయుటకొఱ కీయబడిన యీనాము ధూమలు కొన్నికలవు. ఇందు దశబంధము, లేక కట్టుకోడిగ అనునీ నాములు ముఖ్యము లైనవి. మెట్టపంటలో ౧౦- వంతు ఈనాముగా నీయబడుటచే నివి దశబంధయానాము లని పేరు చెందినవి. చెలువు గాని నూయి గాని నీటికాల్వ గాని త్రవ్వ దానిని మంచిస్థితియం దుంచుచున్నందులకు ధూరూపముగాఁ గాని సిస్తురూపముగాఁ గాని యీయబడు నీనాములు దశబంధయానాము లనబడును. ధూరూపక ములకు 'ఖండదశబంధ' మనియు, సిస్తురూపకముగా నీయబడినప్పుడు 'మమిలద్దశబంధ' మనియుఁ జెప్పబడును. ఇట్లేనాముగా నీయఁ బడినధూమిక్కువు గాని రొక్కపుముత్తము గాని అపనికి చెచ్చింపఁ బడినసాముయొత్తమునుబట్టి యీయఁబడుచువచ్చెను. కడపజిల్లాలో సర్కారుధూమలకు నీరు సమూహ్యచెలువులను మంచిస్థితియం దుంచుటకుఁ గాని, ధూమలను చదును చేసి కృష్ణార్జునుగాఁ జేసి నందులకుఁ గాని బంజరుధూమి నేత్యము చేయబడునీటికిఁ దచ్చి నందులకుఁ గాని దశబంధ మనుపేరచే యీనాములు పుట్టబడినవి. ఉత్తరాంధ్రప్రదేశ్లో దశబంధ మీనాందారు ఆయకట్టుధూమి మీడినాలవవంతు, ఈనాముగాఁ బొందినప్పుడు 'చౌతాయదశబంధం దారు' అనియు, ఆయకట్టుధూమి యంతయుఁ దక్కువసిస్తున కనుభవిం చుచునప్పుడు 'వలవాడిదశబంధందారు' అనియుపిలువఁబడుచుండును. ఈదశబంధం ఈనాందారులు చెలువులను మంచిస్థితిలో నుంచినప్పుడు వారి కీయబడినయానాముధూమలనుగాని చేసినసమూహములనుగాని తొలగింపవచ్చును. లేకదాఖిలాధూమలకన్న పెక్కువచేల దంప సాగుబడి అయినప్పు డట్లు అదనముగా సాగుబడి అయినధూమలలో వచ్చిన లాభములోఁ గొంతభాగముకూడ మమిలద్దశబంధమీనాందార్లు పుచ్చుకొనుటకు హక్కు కలిగియుండుట గలదు. క్రొత్తగా, పల్లపుసాగుబడి కాబడుధూమలమీఁదను చెల్లబడు నీటిపన్నులో రు. ౧౦౦-కి రు. ౨౦ వంతున ఖండదశబంధందారు లనుభవించు టకు హక్కు కలిగియున్నారు. కాశ్వతపుజమిన్దారీసెటిలు మొంట్లగునాటి కిట్టి దశబంధంఈనాములు భుక్తములో నుండి యున్నను జమిన్దారీయొద్దెట్లలో నున్న అట్టియానాములహక్కు సర్కారువారు సంపూర్ణముగా వదిలివైచిరి.

ఇతర యీనాములు

అల్పాట్టి - మామూలుగాఁ జేయవలసినపనులకొఱకు రయితుల నందఱను సమూహ్యవాని కీయబడినయానాము.

అందిక లేక పల్లినాడి లేక తెప్పక - ఏఱు చాటించునాకరీ కీయబడినయానాము.

అనేకరకమ్ - ఏటిగట్లు, అనకట్టలు మొదలగునవి పశువులు త్రొక్కి పాడు చేయకుండఁ గాపాడి వానిపై గడ్డి పెంచినందుల కీయబడిన యీనాము.

బండెలా - పశువులు చేలలోఁ బడి సస్యము పాడుచేయకుండఁ గాపాడినందుల కీయబడినయానాము.

కరేమాన్యం లేక కలంవెట్టు లేక కమ్మాయివెట్టు - చెలువులు బాగుచేయునిమిత్తము కూలిసాంప్రద సమూహ్యనందుల కీయబడిన యీనాము.

ఖుల్లా లేక పటా - ఇది చెలువులకును కాలువలకును చిన్న చిన్న రిక్షేట్లు గానిచి త్రవ్వచున్నందుల కీయబడినయానాము.

కులంకాన్ - రయితులు చెలువుగా నీరు వృథాగా కడ్చు వెట్టకుండఁ గాపాడినందుల కీయబడిన యీనాము.

నానత్ - అంకట్టులమీఁదను, పంటకాల్వలగట్టుమీఁదను గుబ్బు గడ్డి పెంచునాకరీ కీయబడిన యీనాము.

నీరుమనక - నీటిలో మునిగి చెలువుకూములను తెంచునాకరీ కీయబడిన యీనాము.

పట్టి - పశువులు చేలలోఁ బడి మేయకుండఁ గాపాడునాకరీ కీయబడిన యీనాము.

సాగుబడి - సర్కారుధూమలను సాగుబడి చేయుటకుఁ జోత్పెసాములు మున్నందులకుఁ బెట్టిన గారుల కీయబడిన యీనాము.

ఉప్పర లేక బడ్డె - చెలువులు ముగ్గున్ను చేయునాకరీ కీయబడినయానాము.

ఉరమి - గ్రామస్థులవాసుకనిమిత్తము మంచిస్థితిలో చెలువులను మంచిస్థితియం దుంచునాకరీ కీయబడిన యీనాము.

నాయిక్కత్ - నీటికాల్వలు, పంటసూములమొక్క యితర జలాధారములు సరియైనస్థితియం దుంచినందుల కీయబడిన యీనాము.

కృషి యాధారముగను వృత్తిగను నొక గ్రామమందుఁ గాపుర మున్న గ్రామస్థులు తమవ్యవహారము లన్నియుఁ జక్కఁగా నెఱవేర్చు కొనుటకును, తమవృత్తులకు భంగము లేకుండ సుఖముగా జీవించుట కును ముఖ్య మగునేర్పాటు లన్నియుఁ బ్రతిగ్రామమందును జేయఁ బడియున్నవి. గ్రామలేక్కలు వ్రాయుటకు కరణము లను సధికారు లుండిరి. వీరినే మహారాష్ట్ర దేశమున కులకరణీ లనియు, ఉత్తర హిందూదేశమున పటవారీ లనియు, అజనదేశమున కనకపిల్ల లనియు నందురు. ఈవ్యవహారస్థులు ప్రతిగ్రామమునకు నొకరిద్దఱు ప్రప్రథ మముననుండియు నేర్పడియున్నారు. ఈయుద్వ్యగస్థులకును, గ్రామ స్థులసదుపాయమునిమిత్త మేర్పడినయితర గ్రామసేవకులకును వారు చేయుపనులకుఁ బ్రతిఫలముగాఁ గొంతభూమి గాని కొంతసిస్తు గాని పంటలోఁ గొంతభాగము గాని మేరలు, రుసుములు, 'స్వతంత్రము' అనుపేర నీయఁబడుచున్నవి. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో జారీకాఁ బడిన ౨౯-వ నెంబరు రెవ్యులేషనుల ననుసరించి కాశ్వతముగా

సెటిలు మెంటు కాబడిన జమీన్దార్లయొద్దటయందలి కరణములను నియమించుట, శిక్షించుట మొదలగునధికారములు జమీన్దారుల కీయబడినవి. ఈ కరణములయంద్వోగము నంశపారంపర్యముగ వచ్చుచున్న కలది. ఈశ్వరశ్రేష్ఠులు కరణములవిషయముననే కాక తక్కిన గ్రామసాక్షులు, అనగా గ్రామపత్రంగి, గ్రామకుమ్మరి, గ్రామమంగలి, గ్రామచాకలి, గ్రామకమ్మరి, గ్రామశ్రోతీ ఘోడు, గ్రామపురోహితుడు నను నీ యేమగునవిషయమునను సంత్రాగ్యమైన యేర్పాటులను నిబంధనలను గలిగియున్నవి. తరువాత గ్రామ-వ సంవత్సరమున జూరీచేయబడిన ౨-వ నెంబరు ఆర్డరు ముద్రాను ప్రెటరీయొద్దటయందలి శ్రేష్ఠస్థుల ఆర్డరు జూరీకాబడి దానిని బట్టి జమీన్దారులకు కరణములవివాదియధికారమునకుఁ గొన్ని మార్పులు కలగఁజేసి అంతకుమున్ను కరణము లనుభవించుచున్న నాకరీయనాములకు సిస్టు కట్టి కాశ్వతపుహక్కులతో బట్టల నిచ్చి సర్కారు గ్రామములయొక్క సిస్టునుబట్టియు, కరణములు చేయఁదగు పనులనుబట్టియు సెలవీతము లేర్పఱిచిరి. తరువాత గ్రామ-వ సంవత్సరమున ౩-వ నెంబరున జూరీకాబడిన 'హెరిటిబరీ విలేజ్ ఆఫీ సర్సు' ఆర్డరునుబట్టి గ్రామపత్రంగి, మంగలి, చాకలి, కుమ్మరి, శ్రోతీ ఘోడు, పురోహితుడు తప్పఁ దక్కిన గ్రామసేవకుల నేర్పఱిచు విషయమున విపులముగా నిబంధన లేర్పఱుపఁబడినవి. గ్రామకరణము, గ్రామమనసబా, గ్రామతలారులను దిప్పు దక్కిన గ్రామ-కర్లను గ్రామములోఁ గాపుర ముండకపోయినను చిరుతమనాకరీలను జేయక పోయినను నుచితముగా ప్రవర్తింపకపోయినను దొలగించుటకుఁ గాని కొంతకాలము నిలుపుట (సస్పెండు) చేయుటకుఁ గాని జమీన్దారుల కధికార మియ్యబడినది.

మరలవిషయకముగ దేవాలయములు మొదలగువానినాకరీ కీయబడిన యీనాము లమ్మకొనుటకుఁ గాని యితరుల కిచ్చుటకుఁ గాని యీనాందారుల కధికారము లేదు. దేవాలయాదికముతో సంబంధించిన నాకర్ల కీయబడినయీనాములు వారివారికి నిర్ణయింపఁబడిన పనులు వారు యజ్ఞోచితముగా చేయుచున్నంతవఱకు వారి కాయీనాములపై నధికారము గలదు. అట్టి నాకరీలు వారు చేయనప్పుడు వారి స్థానము దితిరులను నియమించి వారి కాభూము లనుభవించు నధికార మియ్యబడును. కాశ్వతపు సెటిలు మెంటునకుఁ బూర్వ మియ్యబడినవియు, ఎట్టిట్లయొక్కజమమొత్తములో (Assets) శేర్పఁ బడనిసిస్టుగలవియు నయినయీనాములను లాభిరాజ్ భూములను వాని నియ్యబడినయంద్వోగము నెఱవేర్చబడనప్పుడు వానిని దీసికొనుటకు సర్కారువారికి హక్కు గలదు. కాశ్వతపు సెటిలు మెంటునకుఁ బూర్వము 'జోడీ' పన్ను చెల్లించుచున్నపుడును, అట్టిజోడీపన్ను ఎట్టిజమమొత్తములో శేర్పఁబడినపుడును జోడీపన్ను మాత్రము పుచ్చుకొనుటకు జమీన్దారులకు హక్కు గలదు కాని యీనాములను దీసికొనుటకు హక్కు లేదు. సాధారణముగా సర్కారు ఈనాముభూములకు పట్టల నిచ్చునపు డట్టియీనాములు భుక్త

ములో మన్నవారికే యిస్తురు. స్థలనిర్దేశము కాబడినయీనాములకు సిస్టు కట్టవలసివచ్చినపు డాభూమికి సిస్టు కట్టి దానికి పట్టా జమీన్దారునకే యియ్యబడును. కాశ్వతపు సెటిలు మెంటునకు దివిమిలినీయబడినయీనాములు తీసికొని జరియితీభూములకువలె పన్ను కట్టుట కధికార మున్నది. పైని వివరింపఁబడిన పలువిధము లగు ఈనాములహక్కుభుక్తములు న్యాయశాస్త్రములకుబట్టియు, నితర కాసనములనుబట్టియును, దేశాచారములనుబట్టియు, హిందూశాస్త్ర సమ్మతము లైనహక్కులనుబట్టియును వ్యవహరింపఁబడుచుండును.

ఇతర రాస్తుల యమరకము

ఇట్లు సేద్యము సేయబడుభూమియే కాక యితరాస్తులు కూడ నమరకము చేయుపద్ధతి కలదు. ఇండ్లు, ఫ్యాక్టరీలు, ఇతర మయినకట్టడములు మొదలగునవి కట్టుటకు స్థలము కొన్నిసంవత్సరములవరకున కమరకము చేయుట కలదు. తోటలు, గొడ్డు మొదలగునవి తవధికారియు రయితును నేర్పఱుచుకొనువరకులయొడి నమరకము చేయఁబడుచుండును. తోటలు కాపునుబట్టికాని అంతకుఁ బూర్వమే కాని వీలునుబట్టి కొంతమొత్తము సిస్టున కమరకము చేయఁబడుచుండును. కల్లు గీచుకొనునిమిత్తము తాటిచెట్లయొడి గీతప న్నొకటి విధించి చెట్టునకు కొంతసాముచొప్పున వనూలు చేయుపద్ధతికూడ కలదు. ఇట్టిచెట్లు అబుకారీయంద్వోగములు నెంబర్లు వేసి చెట్టును కల్లునిమిత్తము గీచుకొనువారియొద్ద నట్టిపన్నును వనూలు చేయుచుండురు. ఈపన్ను కొన్నిసంవత్సరములక్రింద లేదు. ఇప్పుడేజన్మిప్రదేశములయందుగూడ నీపన్ను వనూలు చేయఁబడుచున్నది.

సముద్రప్రాంతములయందలి చవిటిసేలలు ఉప్పు పండించు కొనుటకును సురకారము చేయుటకును అమరకము చేయఁబడుచుండును. ఈ యమరకముగూడ ఫలసాయమునుబట్టి రయితులు కొంత మొత్తము సిస్టున కమర్చుచుండురు. ఉప్పుపంట సర్కారు తప్ప నితరులు పండింపఁగూడనిది కావున నట్టిభూము లనుర్చుకొనునధికారము భూస్వామికి కలిగియుండినను, అందు పండినపంటమాత్రమందువిషయమున నేర్పడిననిబంధనల ననుసరించి సర్కారువారికే అప్పువలయు ననునేర్పాటు గలదు. చెఱువులు జలాశయములు మొదలగువానిలో సర్కారు గ్రామములలో మన్నవానిని నితరభూస్వాములను ఇతరభూస్వాముల గ్రామములో మన్నవానిని నితరభూస్వాములను చేపలు పట్టుకొనుటకును, నందిలితామరాకులు మొదలగునవి యుపయోగించుకొనుటకును సిస్టున కమరకము చేయఁబడుచుండును. సముద్ర తీరములయందు మన్నపుగుల్ల మొదలయినవి తీసికొనుటకుగూడ నొకవిధ మయినయమరకము కలదు. మత్స్యములు పగడములు మొదలగునవి దొరకుప్రదేశములోనిసముద్రప్రదేశములు విశేషపుమొత్తపు సిస్టున కమర్చబడుచున్నవి. మతీయు లేవు చాటునట్టియేటిప్రదేశములు, త్రోవలలోనిభూటీలు, సంతలు, ఉత్సవదినములలోని పెంపారరీదుకాణములు మొదలగునవికూడ నాయాప్రదేశముల కధికారులగువారికి కొంతసిస్టుమొత్తమున కమర్చబడుచుండును. మతీయు

కల్లు, సారాయి, దుకాణములు, నల్లమందు, గంజాయి మొదలగు మత్తుద్రవ్యములనుకాణములు సర్కారువారి 'అనుకాశ' యుద్ధోగములవలన వెలంపాట పాడబడి యొక్కవసిస్తు కట్టుకొన్నవారి కమరకము చేయబడుచుండును. ఇట్టినుకాణము లమరకము చేయబడుటయందు సిద్ధు రాబట్టవలె ననునదేకేమీ కాక అట్టిమత్తుద్రవ్యములయొక్కయోగము సాధ్యమైనంతమట్టునకు నిర్బంధించి కట్టి పెట్టింపవలయు ననియే చొరతనమువారియుద్దేశము. అడవులు, పుల్లరిభూములు, పాటిపరళ్లు మొదలగునవిహూడి వానియం దభికారము కలవారిచే నమర్చబడుచుండెను.

పురాతనకాలపు భూమి కొలత

భూమి కొలత యనగాఁ జదిరపుకొలత. ఒకానొక త్రేత్రము యొక్క వైశాల్యమును దెలిసికొనుట, దీనిని మనగణితశాస్త్రములో త్రేత్రగణనహార మనియెడిరు. త్రేత్రపరిమాణమును దెలిసికొనుట గులభ మైన పని కాదు. అందులకుఁ గొంత శ్రేణిగణితమున (Geometry), త్రేత్రగణితమున (Mensuration) తెలిసియుండవలెను. హిందువుల కీవిద్యలు మిక్కిలి పూర్వకాలముననుండియుఁ దెలిసియుండె ననుటకు సందేహము లేదు. ప్రతివేదశాఖకును సంబంధించి నట్టి కల్పనూత్రములలోఁ బరమ 'శుల్బనూత్రము' లుండును. ఇవి త్రేత్రపరిమితిని దెల్పుశ్రేణిగణితమునకు సంబంధించినవియములు. పురుష మన్నది ముప్పటి యొకమానము. చేతు రెత్తి పురుషుడు నిల్చిన సెంతపొడు గగునో యంత (౧౨౦ అంగుళములు) పురుష మానము.¹ ఇట్టిపురుష ప్రమాణము పొడుగును, పురుష ప్రమాణము వెడల్పునుగల త్రేత్రము చతురస్రపురుషము, చదిరపుపురుషము. చిన్న యజ్ఞకుండము ౬౪ చదిరపుపురుషము లుండునలెను. ఇది చతురస్రముగ నుండవలెను. ఇంతియే వైశాల్యముగల ముక్కొకపు కుండమును, చక్రాకారపుకుండమును గట్టవలెను. తరువాత నీవైశాల్యముకంటె నొక్కొక్క చదిరపుపురుషము వైశాల్య మధికముగ నుండువానిని నిర్దింపవలెను. రెండుకుండముల వైశాల్యములు కలసి యంత యగునో యంతదియు, ఒకదానిలోనుండి యొకటి తీసివేసిన సెంత యగునో యంతదియు నగువేలుకుండములను నిర్దింపవలెను.

వైశాల్యము చెప్పింపక తగ్గింపక సమచతురస్రముగను, (Square) దీర్ఘచతురస్రముగను (Oblong), వృత్తముగను (Circle) మార్చవలెను. ఇట్టివాని కన్నిటికిని శుల్బసూత్రకారుఁడు మార్చనియములు లను జెప్పియున్నాఁడు. కావున భూమివైశాల్యమును గనుఁగొనువిద్య వారికిఁ దెలియు ననుట స్పష్టము. ఈసూత్రములు శ్రీ. పూ. ౫ - ౬ శతాబ్దాలవాఁటివి.

చంద్రుని ప్రవక్తవర్తికాలమునంగు (శ్రీ. పూ. ౩౨౧-౨౭౨) కొలములు కొలచునాచార మున్నట్టు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుచున్నది. కాటిల్యార్థశాస్త్రములందు భూమి కొలత లీయఁబడినవి. దేశమానములలోఁ బొడుగుమానములును, చదిరపుమానములును జెప్పఁబడినవి.²

౧౦ అంగుళములు ౧ గార్హపత్యగ్రామము (గజముబద్ధ). గృహపతి యనునాడు వడ్డంగి. దీనిని శ్రోతల కొలములకును, ప్రాకారములు కొలచుటకును, ఉపయోగించుచుండిరి. అగ్నిచిహ్నులు కట్టుటలోఁ బొరుష మను మానము నుపయోగించుచుండిరి. ఆలు కంఠములు పొడుగు గల నండము మ్రొవ్వుజాల కిచ్చిన భూములు కొలచుటలో నుపయోగింపబడెను. పనిమింపెము లైన నొక్కరజ్జువు, రెండు రజ్జువు లైన నొక్కపరిదేశము, త్రిగజ్జుక మైన నొకనివర్తనము. పరిదేశ, నివర్తనములు త్రేత్ర (చదిరపు) మానము.

నీటిపాటుచలకు సంబంధించిన యధికారులె భూములు కొలచుచుండి రని మెగధనిర్వాసియున్నాఁడు.³ ౯-వ శతాబ్ది వాఁడయిన మహావీరాచార్యుఁ డెలినిపారసంగ్రహగణితములో దేశ మానము లిచ్చుటయొక్క త్రేత్రగణనహార మని యొక్క అగ్ని యము మ్రాసియున్నాఁడు. అందు త్రిభుజ చతుర్భుజ వృత్తాది త్రేత్రముల చదిరపుకొలత కనుఁగొను స్థూల (Approximate), మాన్య (Exact) పద్ధతులు చెప్పియున్నాఁడు. పండ్రెండవశతాబ్దిగాఁ డను భాస్కరాచార్యుఁడు లీగణితగణితమునందు 'నివర్తన' మను చదిరపు మాన మిచ్చి త్రేత్రగణనహారాధ్యాయమును పొలములవిస్తీర్ణమును గనుఁగొనువిధములను వివరముగఁ దెల్పెను. ఈ 'నివర్తనము' అనునది రమారమి రెండు-ఎకరము లగును. ఈమానము చంద్రుని ప్రవక్తకాలమున

1. 'అగ్ధాష్టమపురుషాః ప్రగమోఽగ్నిః' అన్న ౨-వ అగ్ధాయమంచలి ౧-వ సూత్రముమీఁద నిట్లు వృత్తిప్రాయఁబడియున్నది 'పురుషశబ్దేన పంచారత్నీనా వింశత్యధికశతాంశురేన వేణునా పరిమళం త్రేత్రమువ్యక్తే. తత్ర చతుర్దశసప్రాణి చత్వారిశతాన్యంగులయః పురుషే సంభి' [కావిద్యాసుధానిది, ౧౮౭౫ ఆగష్టు నెలసంచికలోని శుల్బసూత్రములు].

2. "గార్హపత్య ముక్తశతాంగులం ధనుః ప్రశిప్రాకారమానం, పొరుషంచ అగ్నిచిత్యానామ్, వట్కుంసో డంకో బ్రహ్మదే యాతిగ్రామానమ్, డశపండ్రో రజ్జుః, ద్విరజ్జుకః పరిదేశః త్రిరజ్జుకం నివర్తనం, ఏకతో ద్విడండాదికో బాహుః" [కాటిలియం అర్థశాస్త్రమ్, Bibliotheca Sanskrita, No. 37., Pages 106-107, Mahadeva Sastry's edition].

3. Vincent Smith's Early History of India, 3rd Edition, p. 182.

4. "తథా కరాణాం దశశేన వంశః, నివర్తనం వింశతివంశసంఖ్యాం త్రేత్రం చతుర్విక్రృ భుజైర్విబద్ధమ్. ౬." [౧-వ అగ్ధాయము]. పదియెకరములకు (మూరకు) నొకవంశము (వెదురు), ఇరువదివంశములు పొడుగు, ఇరువది వంశముల వెడల్పుగల చదరము నివర్తనము. అది నాలుగుభుజలచే నాక్రమింపఁబడియుండును.

సుంకియు వచ్చుచున్నట్లున్నది. మితాక్షరం లోగూడ ధూమి వాచును వచ్చినప్పుడు 'ఒకడు నివర్తనముకంటె చెప్పిది యనును; ఒకడు నివర్తనముకంటె జిన్నది యనును' అని చెప్పబడినది.

క్రీ. శ. ౬౯౨-లోనిది యు పశ్చిమచాళుక్యరాజుయొక్క తామ్రశాసనములో రెండువందల నివర్తనములధూమి దాన మిచ్చి నట్లు చెప్పబడియున్నది. కావున, మహమ్మదీయులకాలములో 'భీగా' మానమున, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వకాలమున 'ఎకరము' అను మానమును బాహుళ్యముగ వాడుకలో నున్నట్లు హిందూరాజుల ప్రభుత్వ కాలమున మిక్కిలి పురాతనకాలముననుంకియు 'నివర్తన' మను త్రేత్రమానము వాడుకలో నుండె నని స్పష్ట ముచున్నది.

పూర్వము సాధారణముగా ధూమలను చెప్పెల్లి పంట పడించు వాడుకయే యున్నట్లును, ఆకు పోసి యూర్పువాచారము లేనట్లును గన్పించుచున్నది. దీనినిబట్టి యెన్నిచిత్తములు చల్లుటకు తగిన ధూమియో అచిత్తములకొలతనుబట్టి ధూమికొలత యేర్పడినట్లు తోచుచున్నది. అనగా కుంచెనువిస్తలు చెప్పెల్లుటకుఁ జాలిన ధూమి కుంచె డనియు, తూమెను విస్తలు విస్త్రుధూమి తూమె డనియు, ఏడుము విస్తలు చల్లెఁబడుధూమి యేడు మనియు, పండుము విస్తలు చల్లెఁబడుధూమి పండు మనియు, పుట్టెఁడువిస్తలు చల్లెఁ బడుధూమి పుట్టె డనియు పిలువఁబడెను. పుట్టి యనగా ౮౦ కుంచములు పరిమాణము గలదియే యిచట గ్రహింపవలెను. రాజు, పండితపంటలో భాగము పుచ్చుకొనుటయే కాని మొదట మొదట ధూమిపరిమాణము ననుసరించి పన్ను పుచ్చుకొనువాడుక యున్నట్లు కానరాదు. మిక్కిలి పురాతనకాలముందు చెప్పెల్లుచిత్తనములమానము 'పేరిటనే' చిత్తనములు చల్లుగూమినిగూడ వాడుచువచ్చిరి. పాణినీ యాష్టాధ్యాయ సూత్రములలో 'తస్య వాః' (అ. ౫, పా. ౧, సూ. ౪౫) చిత్తను చిత్తనములనుబట్టి ధూమికి పేరు వచ్చుచున్నదే చెప్పబడియున్నది. ధాన్యపరిమాణవాదపదములమీఁద 'శక్' అను తగ్గితప్రత్యయము వాపార్థమగు, అనగా చెప్పెల్లెఁబడు ననునర్థ మును విధింపఁబడినది. దానిచే కాడరికి, ప్రాస్థికి, ప్రాజికి, ఖారికి, అని త్రేత్రధక్తికి (త్రేత్రపరిమాణమునకు) బేర్లేర్పడినవి. మఱియు సప్తాధ్యాయ 'తదస్మిన్ వృధ్యాయ శులోపవా దీయతే' (అ. ౫, పా. ౧, సూ. ౪౭) అనుసూత్రమునబట్టి 'ఇంతరాజభాగ మీయఁబడు' ననునర్థముందుఁ బ్రత్యయము విధింపఁబడుచున్నది. దానినబట్టి పంచకి, శిలికి అని పేర్లు ధూమికి వచ్చినవి. కావునఁ బూర్వ మీయఁబడు రాజభాగమునబట్టియు, చల్లెఁబడుచిత్తనములనబట్టియు, ధూమికి మాన

మేర్పడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. మొదట ధాన్యమానము ననుసరించి ధూమాన మేర్పడినన, ధూమి బలము ననుసరించి యేకపరిమాణము గల వేటువేటుపాలములలో ధాన్యము మోపుతగ్గుగ విస్త్రుట సంభ వించుటచే నామాన మజ్జజనులలోఁ గొప్ప వెక్కువయ్యిందే జెప్ప లేదు. వ్యవహారమునకుఁ జిక్కు నచ్చును. కావున నీధాన్యమానములు త్రేత్రమానములుగాఁ ద్వరలోనే మార్చఁబడును; అనగా నింత పాడును ఇంతవెక్కువగు ధూమి పుట్టెఁడు అని మాన మేర్పడును. క్రీ. శ. ౧౧-వ శతాబ్దియందుఁ దెనుఁజేశమునందు ధూమికొలత బాగుగఁ దెలిసియుండె ననియు, 'పుట్టెఁడు', 'తూమెఁడు' ధూమి అను మానములు త్రేత్రమానములు (Area measures) గా మార్చఁ బడియుండె ననియు పావులూరి మల్లనచే రచింపఁబడిన సార సంగ్రహాణితమందలి యీక్రిందిపద్యములవలనఁ జేబవడఁగలను.

- క. మానుగ నిశుపు వెడల్పున,
గా నొకకొల కంట గదియఁగా నగులు టైం
డేనులుకుంట, లిరువది,
యే నొకతూమెఁడు, తవర్గ మిర సనఁ బరఁగున్.
- క. కానులు మొదలుగఁ జిన్నము,
మానము కొలఁ యగును కంటమానము, మఱి ధూ
మానము ధాన్యముతోటి స,
మానముగా వ్యవహరిం శ్రు మహి నాంగ్రజమత్. [౧-వ ఆశ్వా.]

మహమ్మదీయ కాలపుకొలతలు

మఱియు వ్యవసాయము చేయఁబడుధూమలు ఇన్ని 'కత్తులు' అని వ్యవహరింపఁబడుట కలదు. పూర్వముం దవవిగా నున్నప్పు డొకకత్తితో పోడు కొట్టి యొకదినములో నొకమనుష్యుఁడు నేవ్యయనకుఁ దీసికొని రాదుగినంతధూమి యొకకత్తిపరిమాణము కలది యని ప్రమాణ మేర్పడినది. అక్కరుచక్రవర్తికాలమున ధూమి యొక్కమాన మేది యనగా ౩౩ ఇంగ్లీషుచవరపు టంసుళములు ౧ గాను, ౬౦ గానులు ౧ హజారీనీ 'బిహూ', ౧ బిహూ = ౩౦౨౫ చతురపుగజము = ౪౭ (½) ఎకరము.

బాగాళరాజధానిలో వాడుకలో నున్న బిహూ - ౧౬౦౦ చతు రపుగజములు 1-1 (¼) ఎకరము.

బిహూ ౨౦ బిస్వాలక్రించును, బిస్వా ౨౦ బిస్వాన్వీలక్రించును విభజింపఁబడెను. బాగాళరాజధానిలో బిస్వా, బిస్వాన్వీలను కొట్టా లేక కద్దా లేక గండా అని వాడుదురు. పంజాబుదేశములో ధూమి కొలత 'ఘుమావుల' ను బట్టి వాడఁబడును. హిందూస్తాన్లో

1. మాడుఁడు, అర్థశాస్త్రము, ఇదివఱకు నుదాహరింపఁబడినభాగము.
2. వ్యవహారకాండము, ధూవాదప్రకరణము.
3. Epigraphical Report for 1915—1916, No. 7th in the List of Copper-plates examined during 1915—1916.
4. 'కొల' యనగా 'దండము'. నాలుగు 'హస్తములు' (మూరలు) అయిన నొక 'దండము' అని యీగ్రంథమునందు చెప్పబడియున్నది.

'ఘమావా' అనగా దిగుసుల యని యర్థము, అనగా నొక నాగలి తిరిగినప్రదేశము ఒక 'ఘమావు' అనబడును. ఇట్టి ఘమావు ౮ ఖనాలక్రిందిను, ఖనాలు ౨౦ మార్గక్రిందిను విభజింపబడును. ఈ ఘమావు ఒక్కొక్క ప్రదేశమున నొక్కొక్కపరిమాణము కలది. ఒకయొకరము ప్రదేశ ముండు టరును. ఇది సాధారణముగా యొకర ముండును. ప్రస్తుతిము ౨ ఎకరములు = ఒక ఏనుము, ౨ ఏనుములు పండుము, ౨ పండుములు ఒకపుట్టెను అనియు వ్యవహరింపబడుచున్నది.

మఱియు వక్షిణాదిశిల్లలలో 'కాణి' యనునొక ధూపరి మాణము కలను. 'కాన్' అనగా నటనముగా మారుట అని యర్థము. కంటిచే జూడబడి ఆనవాలు పట్టబడిన దని కాణిశబ్దము నకు వ్యుత్పత్తిర్థము. ఈ పదము కన్నడ, ద్రవిడభాషలయందున్నది.

౧౦౦ మాణీలు = ౧ కాణి = ౫౭, ౬౦౦ చతురపు టడుగులు - ౧.౩౨౨ ఎకరములు. నేవ్యమన ధూమి కాణి నూరుమాణీలక్రిందిను ఇండ్లు కట్టుకొనుట కుపయోగించు నేల కాణి ఇరువదివాల్లు మున్నీలు లేక ౬౦ X ౪౦ చతురపుటడుగులుగల ప్లములక్రింది వాడబడుచున్నది. మఘర తిరుచునాపల్లిశిల్లలలో కొన్ని భాగములలో కాణి యిరువదొక్కచతురపుటడుగులుగల నూలుమాణీలు లేక ౪౪, ౧౦౦ చతురపుటడుగులు, లేక ౧.౦౧ ఎకరము పరిమితిగల నేలకు వాడబడుచున్నది. కొన్నిచోట్ల కాణి ౫, ౭౬౦ చతురపు అడ్డీలుగా నెంచబడుచున్నది.

అట్లెంచబడినప్పు డెకరముకంటె దక్కువపరిమితిగల నేల యగును. ౧౦౦౨-వ సంవత్సరమునకు బూర్వ మున్నఘమి కొలత.

౧ కోలు లేక కట్ట = ౨౪ అడుగులు.

౧ చతురపుకోలు - ౧ మాణి లేక గూంట = ౫౭౬ చతురపు టడుగులు.

౧౦౦ మాణీలు లేక గూంటలు = ౧ కాణి = ౫౭౬౦౦ చతురపుటడుగులు, లేక ౧.౩౨౨౩౧౪ ఎకరములు.

రివిన్యూలెక్కలలో కాణి ౧౬ భాగములుగా (అణాలక్రింద) ను వ్యవహరింపబడుచుండును.

౧ అణా = ౩౬౦౦ చతురపుటడుగులు.

౧ చితా = ౨౫౦౦ చతురపుటడుగులు.

కాళహస్తిజమిన్ దారీలో ధూమిని గొట్టులక్రింద గొలచి, ఆప్రమాణముతో వాడుచుండిరి.

౧ గొట్టు = ౩౫ గూంటలు.

౧ గూంట = ౮౪ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

మారపూడి మొదలగు గ్రామములలో:—

౧ గొట్టు - ౪౦ గూంటలు.

౧ గూంట = ౭౨ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

పాతరవేమ మొదలయిన గ్రామములలో:—

౧ గొట్టు = ౫౬ గూంటలు.

౧ గూంట = ౬౪ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

మారంపూడి మొదలగు గ్రామములలో:—

౧ గొట్టు = ౨౫ గూంటలు.

౧ గూంట = ౪౮ దేశవాళీచతురపుటడుగులు.

దేశవాళీ అడుగు, ఆ మాప్రదేశములయందున్న యొకపాడుగు పాటి మనుష్యునిపాదప్రమాణమును బట్టి యేర్పలుచుకోబడినందున దాని కిన్ని భేదములు తలస్థించినవి. ఇవి వరుసగా ౭౯.౫, ౬౬, ౬౦.౫, ౪౨ ఇంగ్లీషు అడుగులకు సరిపడి యుండును. దేశవాళీ అడుగు వరుసగా ౧౧ ౩౨, ౧౧, ౧౧.౧౪, ౧౦.౫ ఇంగ్లీషు అంగుళములప్రమాణము గలిగియున్నది. దీనినిబట్టి పైని జెప్పినప్రదేశముల యందలి గొట్టులు వరుసగా ౫, ౪, ౪.౬౬, ౧.౦౧ ఎకరముల ప్రమాణము గలిగియుండును.

కార్యేటివరగము జమిన్ దారీలో గూంట అనగా ౬౯ అడుగులుగల గొలుసుపాడుగును గొలుసువడల్పునుగల మెరకనేల యనియు, ౫౬ దేశవాళీఅడుగులపాడుగుల ౧ గొలుసు పాడుగును ౧ గొలుసు వడల్పునుగల పల్లపునేల ౧ గూంట యనియు వ్యవహరింపబడుచుండును. కాబట్టి చెంగల్పట్టునందువలె దేశవాళీఅడుగు ౧౦.౨౮౫౭ అంగుళము లని భావించినయెడల మెరకనేల గూంట ౦.౬౦౭ ఎకరమును, పల్లపునేల గూంట ౫౩ ఎకరము పరిమితిగలిగి యుండును. కంసుంది జమిన్ దారీలో చెప్పబడుచున్నతనములంబట్టి ధూమికొలత యేర్పడినందున ౬౩ మద్రాసుపల్లభాగ్యము చల్లబడుపల్లపునేల ౧ కాణి యనియు ౧౫౫ మద్రాసుపల్లభాగ్యము చల్లబడు మెరకనేల 'కాణి' యనియు వాడబడుచుండును.

౫౫ మారలు ౯౫ ఇంగ్లీషు అడుగులకు సరిపడి యుండును. దీనినిబట్టి ౧ మార ౨౦.౭౨౭౩ అంగుళములు లేక ౧.౭౨౭౩ అడుగు లగును. ఈ అడుగు ప్రక్కపుటలో వ్రాయబడినఫారము లోని నెం. ౧. యొక్కకొలత కుపయోగింపబడినది.

తోటధూమివిషయమున కొలతయందు ౪౫ మారలు ౭ అడుగుల ౮ అంగుళములు లేక ౧ మార - ౨౦.౪౪౪ అంగుళములు, ఈకొలత నెం. ౨. బాపతుకొలత.

దేజవాడలో ౪౫ మారలు ౮ అడుగుల ౨ అంగుళములు లేక ౧ మార - ౨౦.౬౨౧ అంగుళము లగును. ఇది నెం. ౩. బాపతుకొలత.

ధూమికొలత కన్దులనుబట్టిపూడ సాధారణముగా వ్యవహరింపఁ బడుచుండును. కత్తి ఒకచోట ౩౨ కుంటలుగను, నింకొకచోట ౩౫ కుంటలుగను, మఱొకచోట ౩౦ కుంటలుగను వ్యవహరింపఁబడుటచే ప్రక్కను గనఁబడినపట్టికలో నీమూడుపరిమితులుగూడ నుపయోగింపఁబడినవి. మఱియు ౧ కుంట ౧౬ వీసములుగను, ౧ వీసము ౪ కణ్ణులపాడును ౪ కణ్ణులు చెవ్వును గలప్రదేశముగను వ్యవహరింపఁబడును. ఈకణ్ణు ౫౪, ౫, ౪౫, ౪౪ మూలప్రమాణము కలదిగా నొక్కొక్కచోట వ్యవహరింపఁబడుచుండును. ఈనాలుగుకొలతలు గలకణ్ణులనుబట్టి క్రమముగా ౨౩౧౦౪, ౧౯౦౯౦, ౧౩౦౬౮, ౧౫౦౪౩ చదరపుబడుసులు ఒక్కొక్కకుంట్లప్రమాణ మని తేలుచున్నది.

ఇంసుల కుదాసారణముగా :—

౪ కణ్ణులు = ౫ మూలలు = ౪ X ౮.౬౩౬ = ౩౪.౫ అడుసులు
 ౩ (౩౪.౫) = ౨.౧౯౦౯౦ చతురపుబడుసుల నేల యగుచుండును.

రాజమహేంద్రవరప్రాంతములలో ౧ కత్తి = ౩౨ కుంటలు. ౨ కుంట = ౮౦ మూలలపాడును, అంతే చెవ్వుకలది. మూల ౧౯.౮ అంగుళములు పొడుగుకలది. బండరులో మూల ౨౦. ౩౨౩౩ అంగుళములపొడుగు కలది. కాబట్టి రాజమహేంద్రవరప్రాంతముల యందు వాడఁబడుకత్తి ౧౨.౮ యొకరములు కలది. ఇవి బుచ్చిరుకత్తి.

కర్నూలుజిల్లా ౧౮౩౯-వ సంవత్సరమున నాంగ్లేయుల యధీనములోనికి రాకవూర్వ మాజిల్లాలో 'హమ' అను ప్రమాణము ధూమికొలతకు నాడుకలో నుండెను. ఒకహమధాన్యము విత్తనములుగాఁ జల్లఁబడునేల మామపరిమాణము కలదిగా వ్యవహరింపఁబడుచుంకినది. ఈహమ ౩ ఎకరములు మొదలు ౩౪ యొకరములవఱకు వైకాల్యము కలిగియుండెను. మఱియు పైని జెప్పఁబడిన కొట్టుకొలత గూడ నీ జిల్లాలో నాడుకగా నుండెను. ఉదయము మొదలు రాత్రి వఱకు నొకకాడియొడ్లచే లాగఁబడు నొక కొట్టుచే విత్తనములు నాటఁబడునేల యొక కొట్టుప్రమాణము కలది. తరువాత ౧౮౪౧-వ సంవత్సరములో సాగుబడిగూములు ౩౩ అంగుళములు పొడుగుగల గొలుసుచే గొలవఁబడి యొకరములుగను, కుంటలుగను నిర్ణయింపఁబడుచు నున్నెను.

మధురజిల్లాలోని రామనాథపురము, శివగంగ మొదలగు జమీన్దారీలలో ధూమిని బే (bhey)ల క్రింద, గూలీ (gooly)ల క్రిందను, తచ్చకాకొల (Tatchakola) ల క్రిందను, కుదాకములక్రిందను బౌహం (Bouham)ల క్రిందను, గూంట (Goon-ta) ల క్రిందను కొలతప్రమాణము నేర్పఱచుకొని ధూపరిమాణము తెలుపుకొనుచుండిరి. ఉత్తర మలయాళములో మెక్లియోడ్, యెడగరి యనుప్రమాణములు నాడుకలో నుండిరి. ఏఁబదియైదు మొదలు దెబ్బదిరెండు మెక్లియోడు యెడగరి ఒక యొకర మగును. కాని

సగటున అఱువదియొడగరిలు ఒకయొకరముగ భావించిరి. దక్షిణ మలయాళమున 'పర్' అను ధూమికొలత నాడుకలో నున్నది. ఎకరమునకు నిట్టిపర్లు తొమ్మిదివంతున లెక్క చూడఁబడుచుండెను.

నెల్లూరుజిల్లాలోని ధూమికొలత :— ౩౩ X ౩౩ అడుసులు = చదరపుగొలుసు. ౧ చదరపుగొలుసు = ౧౦౮౯ చదరపుబడుసులు లేక లేక గూంట. ౪౦ గూంటలు = ౪౩౫౬౦ చదరపుబడుసులు = ౧ ఎకరము.

పూర్వరాజులకాలము దీ జిల్లాలో ౫౨౪ ఇంగ్లీషు అడుగులకు సమాన మైన ౩౨ మూలలకణ్ణుతో తోటధాములు కొలవఁబడుచుండెను. దీనినిబట్టి మూల ౧౯.౬౮ అంగుళములపొడుగును. ఇట్లు ఒకకణ్ణుపొడువును ఒకకణ్ణుచెవ్వును = ౨౩౫౬౪ చదరపుబడుసులు = ఒకగూంట = ౧౦౬౩౩ ఎకరము; ౫౦ గూంటలు = ౧ గూర్తు = ౧౩౩౮౧౨౪ చదరపుబడుసులు = ౩. ౧౬౩౩ ఎకరములు; గూర్తు ౨౪ తూములవిత్తనములు చల్లుటకు తగ్గుప్రదేశ మని సాధారణముగా వాడఁబడుచుండును. తూము = ౫౬ పక్కా నేగులవియ్యము వచ్చు ధాన్యము. తోట లేక జగీరుధాములు ౨౧ మూల లేక ౩౪౨౨ ఇంగ్లీషు అడుగులపొడుగుగల కణ్ణుతో కొలవఁబడుచుండెను. ఇట్లు ఒకకణ్ణుపొడువును ఒకకణ్ణుచెవ్వును కలది = ౧౧౮౩ చదరపుబడుసులు = ౧ గూంట = ౧౦౨౩౨౫ ఎకరములు; ౧౧౬ గూంటలు = ౧ గూర్తు లేక ౧౩౩౬౯౩ చదరపుబడుసులు, లేక ౩.౧౬౧ ఎకరములు. కుంటూరుసరిహద్దున మన్నవంగవీలుతాలూకాలో మాటచేత అనుపరిమాణ ముండెను. ౧ మాటచేయ = ౮ గూర్తులు లేక దాదాపు ౨౫ ఎకరములనేల. తంజావూరుజిల్లాలో మహలు, వేలీలు, కానీలు, తిరునెల్వేలిజిల్లాలో పూడ్డీలు, మెరకాలు, కుమావీలు అను పరిమాణములును, నేలముజిల్లాలో నొక్కొక్కప్రదేశమున నొక్కొక్కవిధ ముపయోగింపఁబడినవి. జెప్పఁబడినధూమికొలతలను నుండెను. విశాఖపట్టణము జిల్లాలో నొక్కొక్కతాలూకాలో నొక్కొక్కధూమికొలత నాడుకలో నుండెను.

పాలకొండ గొలుగొండతాలూకాలలోను, జమీన్దారుల యెట్టేలలోను ధూమికి ఉన్న కొలత :—

౮౫౩ చదరపుబడుసులు = ౧ కుంచము. ౨౦ కుంచములు = ౧ పుట్టి = ౧౩౬౮ చదరపుబడుసులు. ౩౦ పుట్టి = ౧ గరిసె = ౫౩౦౨౯ చదరపుబడుసులు = ౧ ౨౧౩౩౮ ఎకరములు.

తక్కినప్రదేశములలో :— ౩౩౧౫ చదరపుబడుసులు = ౧ పర్ = ౧౦౩౦౬౮ ఎకరములు. ౧౬ పర్లు = ౧ వీసము లేక ౧ గరిసె. ౧౬ వీసములు = ౧ కత్తి అనగా ౧౯.౪౩౮౨ ఎకరములు. గరిసెఁడునీల అనగా గరిసెఁడుధాన్యము పండునది యని యర్థము.

విశాఖపట్టణముగరిసె ౧౮౦౦ ల నేర్లు కలది అయినను గంజాం జిల్లాలోనిగరిసెఁడునీలలో విశాఖపట్టణముజిల్లాలోని గరిసెఁడునీల

సగమే యుండును. ఇట్లు భూమికిలత ఒక్కొక్కచోటలో నొక్కొక్క ప్రదేశమున నొక్కొక్కవిధ మయినదిగా నుండెను. కాని యిప్పుడు సాధారణముగ ఎకరములపరిమితి వాడుకలోనికిఁ దేబడి అంతటను ఎకరములపరిమితియే వాడబడుచున్నది. ఎకరము = ౪౦౪౦ చదరపుగజములనేల.

రివిన్యూ వ్యవహార పద్ధతి:— రివిన్యూవ్యవహారవిషయమున గ్రామము ప్రభావాంశముగా గ్రహింపవలయు నని యిదివఱకే చెప్పబడియున్నది. గ్రామముయొక్క అమరకపుష్పధనము, భూమి విషయ మయినట్టివియు సిస్టువిషయ మైనట్టివియు నగు లెక్కలను తయారుచేయుటకును, గ్రామముమీద చెల్లవలసినసిస్టు వసూలు చేయబడుటకును, గ్రామకరణము, గ్రామమునను గ్రామముగే గారు లను గ్రామోన్యోగస్థులు కలరు. గ్రామముననున్నవారు గొంతవఱకు సివిల్ మేజిస్ట్రేటు అధికారములునూడ కలవు. ఇట్టి గ్రామములను కొన్నింటిని జేర్చి ఫీర్డు లేక రివిన్యూరేంజిగాఁ జేయబడి అందరిగ్రామములయొక్క భూములయమరకము, విడుదలలు, చరఖాస్తులు, రివిన్యూచరఖాస్తులు మొదలగువానిని తనిఖీ చేయుటకు రివిన్యూయినస్పెక్టరును మన్యోగస్థులకు నియమింపబడి యుండును. ఇట్టి ఫీర్డులు రెండుయూఁడు కలిపి ఒకతాలూకాగాఁ జేయబడి దానిని తహసీల్దారు అను మన్యోగస్థునిక్రింద నుంచెదరు. ఇట్టితాలూకాలు రెండుగాని మూడుగాని కలిపి యొక్కడివిజనగాఁ జేయబడి దానిని నొక డివిజన్ అఫీసర్ క్రింద నుంచుదురు. ఇట్టి డివిజన్ అఫీసర్లుగల కొన్నిడివిజనులు కలిపి జిల్లాగాఁ జేయబడి దాని కధికారిగా నొకకలెక్టరు నియమింపబడును. ఇట్టిజిల్లాలు కొన్నింటిని జేర్చి యొకరాజధానిగాఁ జేసి జిల్లకలెక్టరు ర్లండుపైని కొందఱు మెంబర్లతోఁ గూడిన రివిన్యూబోర్డు అనుకార్యధాన ముండును. అది పెద్దప్రాంతములలో (మేజర్ ప్రావిన్సులలో) నాలోచనసంఘముతోఁ గూడిన గవర్నరుక్రిందను, చిన్నప్రాంతములలో (మైనరు ప్రావిన్సులలో) రెజీసెంటుగవర్నరుక్రిందఁ గాని ఫీడ్ కమిషనరు అనుసాధికారిక్రిందఁ గాని యుంచబడును. కొన్నిరాజధానులలో రివిన్యూబోర్డునకు మాటుగ నాలుగైదుజిల్లాల కొకకమిషనరు నియమింపబడి, అతఁ డాచూజిల్లాలరివిన్యూ మొదలగు సిస్టులవ్యవహారమును పరిశీలించును. భూములపై సిస్టు చెల్లింపఁ బడుచున్నంతవఱకు జిరాయిటీభూములను పట్టాదార్లు మొదలగు భూస్వాములయొద్దనుండికాని, ఈనామభూములను ఆయాయీనాము దార్ల యొద్దనుండికాని, సర్కారుపనులనిమిత్తము రైలుకోడ్లు మొదలగు దేశోపయోగకరము లగుకార్యములకుఁ దీసికొనవలసినవచ్చినప్పుడు ప్రభుత్వమువారు వానిని దీసికొని వానికి మఱియొకచోట వాని కించుమించుగా సరియగు భూమి నిచ్చుచుండెడివారు. ఇప్పు డట్టి భూములను దీసికొని వానిఖరీదులు కట్టి సొమ్ము ఇచ్చుచున్నారు. ఇట్లు దొరతనమువారు భూములను భూస్వామిసమృద్ధము లేకపోయినను

దీసికొనుటకు 'ల్యాండు అక్విజిషన్ ఆక్టు' (Land Acquisition Act) వలన అధికారము గలిగించుకొనియున్నారు.

ఈ మాట్టమబట్టి భూములనే కాక అంశుండు చెట్లు మొదలగువానిని, ఇండ్లు మొదలగుకట్టడములనుగూడ వానికి న్యాయ్యముగా నియ్యదగ్గసా మ్మిచ్చి తీసికొని యివ్వము వచ్చిన ట్టుపయోగపఱుచు కొనుటకు దొరతనమువారికి హక్కుకలను. జమీన్ దార్ గ్రామము లోనిఘాములు ప్రజలయుపయోగముకొఱకు చేయబడుపనులనిమిత్తము గావలసినవచ్చినప్పు డట్టి జమీన్ దార్ గ్రామములగు పనులు చేయించువారు సర్కారునా రైనను జమీన్ దార్ రైనను ఈయాట్టమబట్టి భూములను సా మ్మిచ్చి తీసికొనుట కవకాశ మేర్పఱుపబడినది.

అనుబంధము

పయిని వివరింపబడిన అమరకపుష్పధనము గాక యీదేశమునందొకను కొన్నివిధము లగునమరకపుష్పధనము గలవు. అవి ఈక్రింద వివరింపబడుచున్నవి.

అయినా - బంజరుభూములు వ్యవసాయములోనికిఁ దేబడునిమిత్తము ముందుగా సిస్టు లేకుండ నీయబడి, క్రమక్రమముగాఁ గొన్నిసంవత్సరములకుఁ బూర్తిసిస్టు కట్టి అమర్చబడుభూములు. బంగారాజధానిలో మిష్టప్రార్థుల్లోను, బలరామపురంజనూర్ దారీలోను నీవిధ మగునమరకము వాడుకలో నుండెను. మిష్టప్రార్థుల్లో 'మండగీహార్' అనునమరకపుష్పధనము నిట్టిదే!

అయినీ - భూమిలోఁ బంపింపబడుఫలపాచుముంబట్టి ముగ్గురు దీయులు వసూలు చేయుచువచ్చినసిస్టును మార్చి మహారాష్ట్రులు గ్రామముందరిభూము లన్నిటికిని దానూషాహిమీద నొకరేటుపన్ను నిర్ణయించి దానింబట్టి పూర్తిసిస్టు వసూలుచేయుటకు ఒక్కనుగో నేర్పఱిచిన పద్ధతి.

ఖాల్సా - అజమీరు, మార్వాడ ప్రదేశములయందు స్థలాధికారి యగుమహారాజయొక్కకాని దేశనాయకునియొక్కకాని యెట్టి టునంగు నుయ్యి గాని, చెఱుపు గాని, మఱియొకవిధ మయిననీటి సనుపాయము గాని యేర్పఱుచుకొని వ్యవసాయము చేయుపద్ధతిని కాశ్వతపుహక్కుతో నాజలాధారముచే నేద్యము కావలసినంతభూమి యమరకముఁ జెందుపద్ధతి. ఈదేశములో వర్షము మిక్కిలి యరుదుగాఁ గురియుటవలన నీటియమరకము చేయవలసినవచ్చినది.

అనువాడా - రైతు సొమ్ము ఖర్చుపెట్టి క్రమపడి బంజరుభూమి నేద్యములోనికిఁ దీసికొనిరావలసినయవసరము లేకుండ భూస్వామియే అట్టిపని చేయించి యితరబంజరుభూములకంటె పెక్కువసిస్టు కట్టి అమరకము చేయుపద్ధతి. ఇది పంజాబురాజధానిలో నున్నది.

బాబర్ - పంజాబురాజధానిలో 'బాబర్' అనుతెగవారు తమగ్రామములలోనిభూములను సమానముగాఁ బంచుకొని యెవరికిని

లోబడక స్వతంత్రమైన యనుభవము కలిగి నిస్తు చెల్లించుచు నేద్యము నేయుపదతి.

దిధారీ - అయోగ్యలో భూస్వామిభక్తములో నున్న గ్రామము నతని యిష్టము లేకుండఁ దీసికొనునప్పుడు గాని, యితర గ్రామములతోఁ గలిసి తాలూకాదారీ అమరకము చేయఁబడునపుడు గాని, తక్కువనిస్తు కట్టికాని, నిస్తు లేకుండఁగాని అసలు హక్కుదారునకు గ్రామములో విడిచిపెట్టఁబడినభూమి. ఒక గ్రామముకంటె నెక్కువ గ్రామములు పోల్చిట్టుకొనువాని కొక్క గ్రామ మంతయు నీయమరకపుపద్ధతిమీఁది నిచ్చుటయొక గలదు.

సర్ - సాంత నేరీ భూమి.

విద్యు సంతకృ - చిగ్గ గాని నులసి గాని ఆగిగ్గించి యిచ్చి నందులకు బ్రాప్తమగు కీయఁబడినభూమి అమరకము.

శీ - గ్రామము పొడుపడిపోయినపుడు గ్రామస్థులు విడిచిన గ్రామము మరల గ్రామముగా నేర్పడనపుడు పూర్వము గ్రామకంఠమునఁ జేరినదియు నిండ్లక్రింద నున్నదియు ఎగుభూమి న్యైవసాయము చేయఁబడుటకు నమరకము చేయుపద్ధతి.

విస్వంకు చెహరమ్ - బంజరుభూమిని సెక్కఁజేసి వ్యవసాయ స్థితిలోనికిఁ దీసికొనివచ్చినందులకు నట్లు బాగుపడినభూమిలో ౧౦-వ వంతు గాని ౪-వ వంతు గాని నిస్తు చెల్లించుకుండఁ జేయునమరకపు పద్ధతి.

పూర్వబహ్మ - గ్రామముల నిజారా కిచ్చినపు డా గ్రామము మట్టు నుండు బంజరుభూమిని న్యైవసాయములోనికిఁ దీసికొనివచ్చినందులకా గ్రామ మిజారా క్రింద నున్నంతవఱకు చిత్తముగా ననుభవించు నిచ్చి, ఆ గ్రామము తీసికొనినప్పు డతఁడు పడినశ్రమకుఁ గొంత నిస్తు కట్టికాని నిస్తు లేకుండఁ గాని కొంతభూమి నిచ్చువరకున కమరకము చేయుపద్ధతి.

మార్వత్ - రాజును కనిపట్టుకొనియుండి యతఁడు యుద్ధము నకు వెళ్లునపు డతనితోఁ గలసి యుద్ధమునకుఁ బోవుపద్ధతిని అమరకము చేయుభూమి.

బాయిసితాయత్తు - ఒక గ్రామములోనిభూమిని ఖండములుగా విభజించి యొక్కొక్క ఖండమును అమ్మి అమరకము చేయుపద్ధతి.

బిస్వీ - భూస్వామి రయితుడగ్గఁగ గొంతసాము బదులు పుచ్చుకొని, ఆయుధము తీటునఱకును నిస్తులోఁ గొంతభాగము పుచ్చుకొని కాని సిప్రంతయు పుచ్చుకొనక కాని అమరకము చేయుపద్ధతి.

రఖానా - బంజరుభూమిలో పుల్లరినిమిత్త ముపయోగించు కొనుట కమరకము చేయుపద్ధతి.

బాఘట్ట - భూస్వామియనుమతి లేకుండఁగనే భూమిలోఁ జెల్లు నేసి పెంచుటవలన నాచెల్లు బ్రతికియున్నంతవఱకు వానిఫల సాయమునందు హక్కు గలిగియుండుపద్ధతి నమరకము చేయుట.

ప్రతి

ఈ పదునొకండు అమరక పుస్తకములును అయోగ్యలో నున్నవి.

బస్కి - ఓడ్ర దేశములో సర్కారు క్రింద నున్న భూమి.

బన్ను - పంజాబు దేశములో నొకవిధ మగు నమరకము.

బగ్గెయిట్ - బీహారు రాష్ట్రములో ధాన్యరూపముగా నిస్తు చెల్లించు లోపాయకాణి అమరకపు పద్ధతి.

బార్వా - సంయుక్త రాష్ట్రములలో గ్రామమునకు మారముగా నుండుటవలన నెరుపు మొదలగువానిచే బాగుపడుచుకొనుట కలవి గాని భూములు.

బారీ - అస్సామ దేశములో పాయక్కుల కిండ్లు కట్టుకొనుట కును, ఆయింటి నంటి తోట వేసికొనుటకును నిస్తు లేకుండ విడిచి పెట్టఁబడినతేల. కొడగుదేశమునఁ బశువులమేతకొనుట రయితుల కీయఁబడినతేలనుగూడ నీపదముననే వాడుదురు.

బారికే - కొడగుదేశమునఁ బశువులమేత కుపయోగించుపుల్లరి భూమి.

ఘట్వారీ - ఛోటానాగపూరు, మాంఝీర్, సంతాల్ పరగణాలు మొదలగునల్లలలో మొదట దేశసంరక్షణకై ప్రబలులకుఁ బట్టఁబడి తరువాత వారివలననే దేశమున కుపద్రవము వచ్చుట తటస్థ మైనప్పుడు కాశ్వతపుసెటిలు మెంటుకాలమున కాశ్వత మైన హక్కుతో నమరకము చేయఁబడినభూములు.

జేత్ ఫీటా - ఛోటానాగపూరులో రాజయొక్క సాంత నేరీ భూములను వ్యవసాయముచేయుకొనుట నిస్తు లేకుండ నీయఁబడిన కొంతభూమి.

జేవార్ - మధ్యపరగణాలలో నడవి కొట్టి కాలించి, ఆబూడిద మీఁద చిత్తనములు చిల్లి పండించుపద్ధతి.

జోగ్ దానీ - అస్సామ దేశములోఁ బూర్వపురాణాలవలన నిస్తు లేకుండ నమరకము చేయఁబడ్డభూమి.

భూమ్ - ఛోటానాగపూరులోఁ బ్రప్రగమమున గ్రామముల నేర్పడిచి యప్పటికిని కాశ్వతపుహక్కులతో గ్రామాధికాకోద్యోగములు నేయుచున్న గ్రామాధికారులకుఁ గొన్ని విశేషము లైన హక్కులతో నమరకము చేయఁబడినభూమి.

భూమ్ - అజమీరు మార్వాడ దేశములలో దేశముల కలబడి లేకుండఁ గాపాడుటకును, దేశములలో జరిగిన యక్రమములకు జవాబుదారులై యుండునిమిత్తమును కాశ్వతపుహక్కుతోఁ జేయఁబడిన అమరకము.

బీజావార్ - దక్షిణకర్ణాటక దేశమున భూమియందుఁ జల్లఁబడిన చిత్తనములబట్టియు, నందులకు రాబడు ఫలసాయములబట్టియు నిర్ణయింపఁబడిననిస్తున కమరకము చేయఁబడినతేల.

నిశ్వాసనీ - అజమిగుడేశమున ధూమిలో నూయి త్రవ్వకు
వలన కాశ్యతపుహక్కును పొందఁబడిననీల.

బిస్వీ - అయోధ్యలో తనభాషధర్మవలనఁ జెందఁబడిన లోపా
యకారీధూమి యనుభవము.

జొంబాయి రాజధానిలో ఏక్కనునందును రాజధానియంద
ఏంతటను సామాన్యముగ వాడుకలోనున్న పద్ధతి ప్రతువాదీ అమ
రకపుపద్ధతి పూర్వపుజాత్యంతుగ్రామముల పద్ధతులను సంప్రాప్తిగా
పోక, కొన్ని అమరకమున వాడుకలో నున్నవి.

గుజరాతుదేశము :— కొన్నిగ్రామములలో నార్యా లేక
భాగ్ దారీ అమరకపుపద్ధతులు కలవు.

కొన్నిగ్రామములలో తాలూకాదారీఅమరకపుపద్ధతులు, పట
అమరకపుపద్ధతి, మేవాసి అమరకపుపద్ధతి, మాలికి అమరకపు పద్ధతి
మొదలగునవి కలవు.

ఉత్తరకొంకణములో :— ఊటీ, షిర్ హాట్, యిబాహత్
అమరకపు పద్ధతులును, దక్షిణకొంకణములో దాదిఖానీపద్ధతులును
గలవు.

భాక్ - బంగాళరాజధానిలోని చిట్టిఅడవికొట్టి ధూమిని బాగు
పఱుచుపద్ధతినిఁదఁ జేయఁబడిన అమరకము. సంయుక్తపరగణాలలో
గ్రామములలో నున్న అన్నిరకములను, అన్నితరగతులను గలిపి
కొంచెముకొంచెముగా నమరకము చేయుపద్ధతికే యీ పేరు కలదు.

థాత్ సన్ దేశమునీ - మహారాష్ట్రలు తాము జయించినదేశ
మందు సరియైన అమరకపుపద్ధతి నేర్పఱుచుదాక వనూలు చేయుచు
వచ్చిన తాత్కాలిక (తెంపరి) మను అమరకపుపద్ధతి.

చిరాఫీ - మసీదులలోను గోరీలపగ్గఱను దీపము వెలిగించు
పద్ధతి నీయఁబడినధూమి. 'చిటగాంగుజిల్లాలో' ఇజ్, హాగీ, హవాలా,
మిరాన్ హవాలా, క్వెసీహవాలా, కరాన్ హవాలా, రాయతీ
హవాలా అను అమరకపద్ధతులు వాడుకలో నున్నవి. మఱియు
సిక్కిల్లో కొండప్రదేశములలో 'జమ్' అనునొక అమరకపుపద్ధతి
గలదు. 'పంజాబు'దేశములో ధూమియొక్క వైశాల్యమునుబట్టి
మోహన్ పుష్టిచే గొంత సిక్కున కమరకము చేయుపద్ధతికి 'దుకోటా,
అని పేరు.

దాదాయిల్లాహి - వంశపారంపర్యముగాఁ గాక కేవలభక్త
మునే యేర్పఱిచి హక్కు గలుగఁజేయు అమరకపుపద్ధతి.

దానాబాదీ - పంటను గొలచి కాని ధూమిని గొలచి కాని
లేక కేవలమోహన్ పుష్టిచే గాని సర్కారు నిస్తు నిర్ణయించి అమర
కము చేయుపద్ధతి.

గైరు మూరూశీ - ఇప్తము వచ్చినప్పుడు రయితును తొలఁ
గించుపద్ధతిని జేయఁబడునమరకము.

ఘాసావత్తు - గ్రామముయొక్క ధూమి నిస్తంతయు గ్రామ
స్థులు తామునుభవించుధూమినిబట్టి యిచ్చుటకును, అటులే భాగ
స్వామి యైనవాఁడు తనభాగముసిక్కు నీయనియెడల, అసిక్కు మఱి
యొకభాగస్వామి యిచ్చినచో నాధూమి నతఁడే యనుభవించు
చుండునటులును చేయఁబడిన అమరకము. మఱియు, బంగాళరాజ
ధానిలో రాయతీ, గంధీ, ముషాఫీ, థాక్ సిరీ, చాహదీ, ముక్వా
రాగీ, క్వెసీ, నుజస్తాబాద్, జిమ్మామిరాన్, గోయిబందీ, మజ్కూరీ,
పంచక్, బంబోబస్తీ, మాలిఖానా, బ్రహ్మాత్తర్, కివోత్తర్, జేవో
త్తర్, ఫిజోత్తర్, హజరాత్, డిగ్లా, నాక్రామ్, పబ్బీ, ఇబారా,
బాగీఫేషీ, గాన్స్, కిప్తర్, మల్లుబాగీ, హనాలా మొదలగు
నమరకపుపద్ధతులు గలవు.

గిరానిము - ఇది ధూమిసిక్కు విధిగా రయితు చెల్లించునట్లును,
అట్లు చెల్లించనియెడల ధూస్వామికఁ గాని సర్కారునకుఁ గాని
నష్టము లేకుండునట్లును జాగ్రత్తపఱుచుకొనుటకుఁ జెల్లించవలసిసిక్కు
నకుఁ జాలినంత కొంతెధూమిని హమీ యిచ్చుపద్ధతిని జేయఁబడిన
అమరకము.

గోనామట్టి - అస్సాముదేశములో నిల్లు కట్టుకొనుటకును,
కొంతతోట వేసికొనుటకును, వరి పంకించుకొనుటకును 'పా'యక్కు'
లకుఁ జేయఁబడిన అమరకపుపద్ధతి.

గుజరా - పంజాబుదేశములో రయితులకు వారిపశువులమేత
నిమిత్తమును, వంటచెఱుకునిమిత్తమును అనుభవించుట కమరకము
చేయఁబడినయెడనిధూమి.

హత్ సాసాలా - ప్రతిసంవత్సరము ధూమిలోఁ బంకించు
బడు ధాన్యాదివి శేషములంబట్టి సిక్కు కట్టఁబడు నమరకపుపద్ధతి.

ఇంగ్లిష్ - బంగాళరాజధానిలో హాకరీకఁ బరికరాకుండు గాయ
ములు తగిలిన అంగ్ల సిపాయిలకుఁ గుటుంబపోషణనిమిత్త మియఁ
బడినధూమి.

జల్నాబాక్ - ఛోటానాగపూరులో నొకవిధమున పాయకారీ
అమరకము.

జంగత్ బూగీ, జస్యోలు, బల్బూరీ మొదలయిన అమరకపు
పద్ధతులుపాడ బంగాళములోఁ గలవు.

కామ్ మారా - బంగాళరాజధానిలోనిధూమిని బాగుపఱుచు
పద్ధతిని జేసిన అమరకము.

కామమ్ - మలయాళములో, తనభాషధర్మమిఁదఁ జేయఁబడిన
అమరకము.

కక్కినా - బంగాళరాజధానిలో ఇబారాదారువలన నమర
కము చేయఁబడుపద్ధతి.

ఖోల్కూరీ - ఛోటా నాగపూరులో ధూమియందలి చెట్టు
మోళ్లను గొట్టి వ్యవసాయము చేయుపద్ధతి.

ఫోటీ - కొంకణదేశములోని యొకవిధమున నమరకపద్ధతి.

ఖువాబి - సంయుక్తపరగణాలలోని యొకవిధ మగునమరకము.

ఖులావేష్ - పంజాబుదేశములోని పిండాదేశ సీమాప్రదేశములలో గుటుంబములో నున్న మనుష్యులసంఖ్యనుబట్టి ధరామి నిచ్చునమరకపుపద్ధతి.

ఈవిధముగా నమరకపుపద్ధతులు సమానము లైనను కొంచెము భేదములతో నాయాదేశములయందు దేశభాషలలోనికేర్లతో వ్యవహరింపఁబడునది యనేకములు గలవు. ఒకదేశములో నున్నయమరకపుపద్ధతియే పలుదేశములలోఁ బరివిధములను నామములతో వ్యవహరింపఁబడుచుండుటవలన నమరకపుపద్ధతుల కేర్లు లెక్కకు మిక్కిలి యైనవి.

ప్రమాణగ్రంథములు.:

BADEN POWELL'S Land Revenue in British India; Land systems in British India, 3 volumes; Indian Village Communities;

SIR HENRY S. MAYNE'S Village Communities in the East and West;

TAGORE LAW Lectures on Land Tenures;

DR. MCLEAN'S Manual of Administration., Vols 1, 2, and 3; Vyavahara Mayukha Yagnavalkya Smriti by Rao Saheb V. N. Mandalik;

TURNER'S Minute on the Draft Bill relating to Land tenures of Malabar;

HUDDLE STONE'S Collection of papers on Mirasi Rights;

Moore's Malabar Law and Custom;

Selections from the minutes of SIR THOMAS MUNRO; SIR ALEXANDER ARBUTNOT;

Standing Orders of the Board of Revenue;

DEWAN BAHADUR S. SRINIVASA RAGHAVA AIYANGAR'S Progress of the Madras Presidency during the last 40 years

LIEUTENANT COLONEL MARKS WILKS History of Mysore;

WILSON'S Glossory;

BADEN POWELL'S Forest Law;

Ain-i-Akbari;

Fifth Report of the Select Committee on the affairs of the East India Company, Vols. 1 and 2;

Harrington's Analysis;

Report of the Rent Law Commission of Bengal;

DISTRICT MANUALS;

SUNDARA RAJA AIYANGAR'S Tenures in the Madras Presidency

Settlement Manual;

ELPHINSTONE'S History of India;

SIR W. W. HUNTER'S Imperial Gazetteer; Manusmriti; Report of the Inam Commission; Forest Acts; Mining rules;

Circuit committee's reports and accounts.

SETON KARR'S Cornwallis (RULERS OF INDIA SERIES)

Land Revenue Administration in the Central Provinces.

Land Revenue Policy published by the Government of India.

R. C. Dutt Economic History Of India.

(కొ. రా. వేం. కృ.)

అమరకోశము — అమరసింహునిచే రచియింపఁబడిన సంస్కృతశబ్దసంగ్రహము. దీనికి నామలింగామకాశన మని కేరు. ఇందు నామములయొక్కయు, అనగా విశేష్యములయొక్కయు, వానిలింగములయొక్కయు వివర ముండదు. ఇంగ్లీషు శ్లోకములకును తెలుగుశ్లోకములకును లింగసంగ్రహముతోఁ బని లేదు. నామసంగ్రహముమాత్ర ముండినఁ జాలును. ఎందు కన, అయాభాషా వ్యాకరణసంప్రదాయప్రకారము శబ్దములయర్థమునుబట్టి వానిలింగములను నిర్ణయించుకొనవచ్చును. పురుషుఁ డని యర్థ మిచ్చునని పుల్లింగము, స్త్రీ యని అర్థ మిచ్చునది స్త్రీలింగము, స్త్రీ పురుషభావము లేనిది నపుంసకలింగము. సంస్కృతమునం దట్లు కాదు. లింగ మర్థనిష్ఠము కాదు, శబ్దనిష్ఠము. కావున సంస్కృతశ్లోకములందు ప్రతి శబ్దముయొక్కలింగమును తెల్పుట యత్యంతావశ్యకము. ఈశ్లోకము మూడుకాండములుగ విభజింపఁబడినది. ప్రథమకాండమునందు, స్వర్గ, వ్యోమ, దిక్, కాల, ధీ, వాక్, శబ్దాది, నాట్య, పాతాళ, భోగి, నరక, వారి వర్గము లనఁబడు ౧౨ వర్గములు గలవు. ద్వితీయ కాండమునందు, భూ, పుర, కైల, వనోపధి, సింహాది, మనుష్య, బ్రహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్య, శూద్రవర్గము లన్న ౧౧ వర్గములు గలవు. తృతీయకాండమునందు విశేష్యనిఘ్న, సంక్షేప్త, నానార్థ, అవ్యయ, లింగాదిసంగ్రహవర్గము లనునవి ౬ వర్గములు కలవు. ప్రథమకాండమునందు ౨౭౬ శ్లోకములును, ద్వితీయకాండమునందు ౭౩౧ శ్లోకములును, తృతీయకాండమునందు ౪౮౩ శ్లోకములును మొత్తము మీద ౧౦౮౦౩ శ్లోకము లీగ్రంథమునందుఁ గలవు. వర్ణసంఖ్యయు శ్లోకసంఖ్యయుఁ గొన్ని ప్రతులలోఁ గొంచెము వేరువిధముగ నుండును. ఇందు ౧౧-వేల శబ్దములసంగ్రహము కలదు. దీనికి పూర్వము

కొన్ని కోశము లుండినను ఇది వాని నన్నింటిని వెనుకకు నొక్కి హిందూదేశమునం దుండును సంస్కృత విద్యాభ్యాస క్రమమునకు విద్యాధులకు జెప్పబడు ప్రథమగ్రంథముగ నేర్పడినది. గ్రంథకర్త బౌద్ధుడైనను హిందువు లంటియు ఈ గ్రంథమునకు నింతగౌరవ మును జూపుట మాట దీని యోగ్యత వేరుగ జెప్పవలసిలేదు. ఈగ్రంథముమీఁదను మహేశ్వరుడు, క్షీరస్వామి, నీలకంఠుడు, వాసుమకుటుడు, భోజరాజు, రాజవేపుడు, భరతమల్లికుడు, రామతర్కనాథుడు, భానుదీక్షితుడు, రుద్రభట్టు, నారాయణ చక్రవర్తి, అయ్యతోపాధ్యాయుడు, మధులేశపండితుడు, మహా దేవభట్టు వేదాంతి, లింగాభట్టు మొదలైన పెక్కురు పండితులు టికలు వ్రాసియున్నారు. వీనిలో నుత్తరదేశమునందు భానుదీక్షితుని రామాశ్రమిణీకయు, ఆంధ్రదేశమునందు లింగాభట్టియనును, ఎక్కువ ప్రచారము కలిగియున్నవి. తాళ్లపాక అన్నయ్యకంఠాడుగు తిరువెంకటయ్య లింగాభట్టియనునకుఁ దెనుఁగున గురుబాల ప్రబోధిక యనుపేరు పెట్టి చక్కని టిక వ్రాసియున్నాడు. అది పెక్కువారు లచ్చుహుడఁ బడినది (మాడుడు, అమరసింహుడు).

అమరగడతాలూకా — పంజాబుదేశమునందు, పటియాలాసంస్థానములోని అమరగడనిజామనునకు సంబంధించిన ఒక తాలూకా. విస్తీర్ణము 332 చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౭3,౪౬౮. గ్రామములసంఖ్య ౧౬౧. ఛోరి అనునది ముఖ్యపట్టణము. చెల్లుబడి 3,౪౦,౦౦౦.

అమరగడనిబామత్ — పంజాబు దేశమునందు పటి యాలా సంస్థానమునందు ఒక నిజామత్. నిజామత్ అనగా జిల్లా. నిజామ్ అను ఒక యధికారిచే పాలింపఁబడు దేశభాగము. విస్తీర్ణము ౮౫౮ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య 3,౬౫,౪౪౮. గ్రామములసంఖ్య ౬౦౫. ముఖ్యస్థాన మగు బాసి, సీర్, సర్హిం అనునవి ముఖ్య పట్టణములు. చెల్లుబడి రు. ౯,౧౦,౦౦౦. ఈ నిజామత్ లో 3 తాలూకాలు గలవు : ఏలేగడ్, సాహింబగడ్, అమరగడ్.

అమరచింతనసంస్థానము — దీనినే ఆత్మకూరు సంస్థాన మనియెదరు. ఇత్యుది వైజామ్ హైదరాబాదురాజ్యమునందు రాయచూరుజిల్లాలో నున్నది. ఇందు ౬౯ గ్రామములు కలవు. విస్తీర్ణము ౧౯౦ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య 3,౪౪౩. ఆదాయము రు. ౧,౪౦,౦౦౦. వైజామువారికి చెల్లింపవలసిన కప్పము రు. ౬,౨౬౩ లు. ఆత్మకూరు అనునది సంస్థానాధీశ్వరుం డుండుస్థలము. అచ్చట మందిరాలు గలదు. కృష్ణానది ఈసంస్థానమునకు దక్షిణముగా బ్రవహించును. అనదికి దక్షిణమున అమరచింతకు సహిద్రువ గడ్డవో సంస్థానము గలదు. ఇచ్చట మిక్కిలి సన్నవి, సాగవైనవి మల్లువస్త్రములు, రుమాళ్లు, దోవకులు, తలగుడ్డలు నేయుదురు. వానికి పట్టం మను జరియించును ఉండును.

అమరదాసుడు — సిక్కుల మాఁడవ గురువు.

తంత్రి అమృతసరమున నుండు ఖత్రికులనాఁ డగు శేజభానుడు. తల్లి మలఖని. జన్మము క్రీ. శ. ౧౪౭౮. మరణము ౧౫౭౯. నాలు సంవత్సరములు బ్రతికెను. ౧౫౪౦ లో అంగడిశియొక్క శిష్యుఁ డాయెను ౧౫౫౨ లో అంగడిశీ పరధామమునకుఁ బోగా నీతఁడు సిక్కులకు గురు వాయెను. ఇతనికాలమున బాల్యసంగ యనఁబడు సిక్కుమతము మిక్కిలి యభివృద్ధిఁ జెందెను. ఇతఁడు గొప్పభక్తుఁడు. రాత్రిందివమును భజనము, ఈశ్వరోపాసనమును జేయుచుండెను. పర్యత ప్రాంతమునంపలి పెక్కుగు రాజులకు తన మత మిప్పించెను. చక్రవర్తి అయిన అక్బరునకు నితనియందు గౌరవము. ఇతని తరువాత, ఈతఁ డుల్లుడైన రాందాస్ శీ అనునతఁ డితినిసింహాసన మెక్కిను. పంజాబులోని గోయంబాలముబో అను గ్రామమున నీతనివంశజులు పెక్కు రిప్పటికి నున్నారు (మాధవకోశము).

అమరనాథము — బహిసారాయణశ్రేత్రమువలె నిది యు హిమాలయపర్వతమాలికలలో నొక పుణ్యశ్రేత్రము; బహిసారాయణము విష్ణుసంబంధమైనది. అమరనాథము శివసంబంధమైనది. కాశ్మీరదేశపు రాజధాని యగు శ్రీనగరమున కిది ముమారు ౮౦ మైళ్లు ఉత్తరముగ నున్నది. దీనికి నుత్తరమున టిబెట్టుదేశము ౧౫,౦౦౦ లు మొదలుకొని ౧౭,౦౦౦ ల యుత్తర నున్నది. శైరవహూటి యను కోనలోనున్న హరముఖపర్వతమునంపలి యొక గుహయే యొక్కడి దేవాలయము. అందలి లింగము హిమమయము, పామరమయము కాదు. భారతపడమాస పౌర్ణమికి అక్కడ గొప్ప ఉత్సవము జరగును. ఆ యుత్సవదినములలో యాత్రికులందఱతోఁగూడి పోవుటకు వీలగును కాని యిష్టమునచ్చినపు డెల్లఁ బోవుటకు వీలులేదు. భారతపడమాసము ప్రారంభ మయినతోడనే శ్రీనగరమందలి రామబాగ్ అనుతోటలో నొరతనమువా రొకపతాకము నెత్తించెను. ఈ జెండా ముందు నడచుచుండఁగా జనులు వెనుక నడిచెరు.

అమరనాథయాత్ర :— యాత్రకుఁ బోవెంచినవారందఱును భారత పడపూర్ణిమకు ౨౦ రోజులు ముందుగ శ్రీనగరములోఁ బ్రవేశుదురు. మహారాజయొక్క ఆజ్ఞామసారము యాత్రికులకుఁ గావల సిన యాచారపదార్థముల వెంటఁగొని వర్తకులు యాత్రికమండలితో బయలుదేలుదురు. మఱియూ గావలసిన యేర్పాటులఁ జేయునిమిత్తము రాజకీయోన్యోగస్థులు వెంటఁ జనుచుండుచుండు. యాత్రికు లందఱు యొక్క సామానులు, మకాములలో దిగినపుడు గావలసిన చిన్న చిన్న గుడారములు లోనగువానిని మోయుటకు గుట్టము లుండును. శ్రీనగరముననుండి అమరనాథము మరల నక్కడనుండి శ్రీనగరమును జేర్చుట కిట్లు మొకటింటికి మూడు రు. ౧౫ లేక ౨౦ అద్దె నియ్య వలసి వచ్చును. యాత్రికు లందఱును భారతపడపూర్ణి పంచమివాడు శ్రీనగరమును వదిలి ముటా, జనకమునో, హవో, గాండ్, చందన

వాణీ, శేషనాగము లను పేరులు గల మకాములలో బసచేయుచు చతుర్దశినాటి మధ్యాహ్నమునకు పంచతరణి యను ఆఖరుమకామును చేరుదురు. త్రినగరముననుండి యమరనాథమువలకును గల మార్గముయొక్క ప్రాకృతికసౌందర్యము వర్ణనాతీతము; కేవలము మాది యానందింపఁ దగినదే. చందనవాడీనుండి ఘనీభవించియుండు మంచుగడ్డలమార్గము మీఁదుగ మధ్య నక్కడక్కడ నడవవలసి వచ్చును. శేషనాగ మను నది యొక గొప్పనదృశ్య. ఈ సహోదరము నానుకొనియుండు పర్వతములు అమరుననుండి శిఖరపర్వతము మంచుగడ్డలతోనిండి కైలాసమును స్తరమునకుఁ దెచ్చుచుండును. సరస్సులోని నీరు చాలవర్ణము. ఇందులకు కారణము చుట్టుప్రక్కల నీటియడుపునను ఘనీభవించిన హిమ ముండుటయే యై యున్నది. పంచతరణి యను నది యొక పాయలుగాఁ బాటుచుండునది. ఈ యొక ప్రవాహములలో స్నాన మొనరించినవారు జన్మము తరింతు రని చెప్పుదురు. యాత్రికు లందఱు పూర్ణిమనాడు ప్రత్యేకకాల మైనగుంటులఁ జేరి కేవలము పూజాప్రవృత్తుల వెంటఁదీసికొని యమరనాథునిపూజకు బయలుదేలుదురు. ఈసూయందే అమరనాథుఁ డనుపేర హిమలింగ ముండునది. కొన్నిచోట్ల నీరుపా గలి మూలకంఠే వెడల్పుండును. లింగముమీఁది నెల్లప్పుడును మైదుండి కుపారము పడుచుండును. కావున దీనిని జలలింగ మనియు ననియెదరు. ఈ లింగముయొక్క కళలుపూజ చంద్రునితో హెచ్చునుఁ దగ్గును నుండు నని చెప్పెదరు. పంచతరణినుండి సుహయొక్కమార మయినుమైక్లు. అత్యంతకఠిమైన మార్గము. ఫర్లాంపుల కొలది ఘనీభవించిన హిమముమీఁది నడవవలసివచ్చును. సుహను చేరుటకు రెండు మాఁడు గంటలకాలము పట్టును. అక్కడ సుహమీఁదుగా నొక ప్రవాహమును, సుహయొక్క యనుసంభాగమున నొక ప్రవాహమును బాటుచుండును. సుహమీఁదుగఁ బ్రవహించునది అమరగంగ. ఈగంగ సుహమీఁది ఉత్తర - దక్షిణముగఁ బాటి సుహ వాణిహయిన వెంటనే ప్రసాతహాసమున క్రిందిబడి యగునని బ్రవహించు రంధ్రనాసినిలోఁ గలయును. యాత్రికు లందఱు నీ యమరగంగా ప్రసాతములో స్నాన మొనరించి సుహాలోనికరి యాశ్వరదర్శనము చేసి మరల వెలుపలివచ్చి వేర్యము ప్రదేశములలో సుంపులుసుంపులుగఁ గూర్చుండి తాము వెంటఁదెచ్చికొనిన ఫలాహారముల వారగింపును. ఇక్కడి వేటోచిత్ర మేమన హింమాచూత్రికులకు సుహాలోని భస్మము నొసఁగువారు మహమ్మదీయులు. ఈపని కురకల జన్మ హక్కు. ప్రాచీనకాలమున వీరును హింసువులే యై యుండును. ఇప్పుడు వీరిమతము మాటినది కాని వృత్తి మాత్రమేదు. యాత్రికు లందఱును స్వల్పఫలాహారముల వారిగించి విక్రాంతిశొంఠుచుండు సమయమున అమరేశ్వరుని సుహమీఁదుగ నున్న ఉన్నతశిఖరముమీదికి రెండు పావురములు వచ్చి విహరించుచుండును. ఆ చుట్టుప్రక్కల కొన్ని మైక్లమారముపర్వతము పక్షి గన్వింపదు. ఈ పావురములను మాది యాత్రికులు తమ పుణ్యము ఫలించిన దని తలఁతురు. ఈలాగున కొంతతడ వక్కడ ప్రకృతిసౌందర్యముల ననుభవించి మరల నందఱును

పంచతరణి చేరి యక్కడ భోజనాదికములను గానించుకొందురు. సాయంకాలము మాఁడుగంటలు దాటినతరువాత స్కాంధుకారు లక్కడ అమరనాథగుహద్వారము వలెని నుండునీరును. ములునాఁడు పాడ్యమిశ్రీన నికున్న ప్రయాణ మారంభమగును.

అమరపురము — బర్మాదేశమునందలి ఒక గ్రామము.

మాండలేపట్టణమునకు సమీపముం దుండును. ఒకప్పు డీది బర్మాదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. ౧౭౮౩-లో నిది నిర్మింపఁబడెను. క్రమముగ నభివృద్ధిఁ జెందెను. ౧౮౧౦-లో నిందు ౧,౭౦,౦౦౦ ప్రజలుండిరి. ఆ సంతత్యములోనే ఈ పట్టణము అగ్నిచే చాల భాగము నాశనము నొందెను. అప్పుడునుండియు దినదినము హివానాథుఁడెందు నేఁడచ్చట ౧౦,౦౦౦ జన మైనను నుండుట లేదు. ౧౮౬౦-లో రాజధాని మాండలేకు మార్చిరి. ఇప్పు డచ్చట పూర్వ వైభవమును నూదించు శిగ్రమందెరము లనేకములు కలవు. ఇప్పుడు దీనిని బర్మాదేశమువారు మియోహంగ్ అందురు. ఇచ్చట బౌద్ధదేవాలయములు మానుటకు సాంప్రదించి పెక్కులు గలవు.

అమరసింగ్ — ౧. గూర్ఖాజాతి మహావీరుఁడు;

నేనాపతి. ౧౮౧౫ లో నేపాలముగూర్ఖావాకికిని ఇంగ్లీషువారికిని యుద్ధము జరగినప్పుడు మిక్కిలి పాగుషముతోను దేశభక్తితోను పోరాడెను. కాని చివరకు నోడిపోయెను. అతనికి అమీరసింఘుపూ అనియు పేరు కలను.

౨. ప్రతాపునికుమారుడు. ఇతనికి అభయసింహుఁ డని నామాంతరము (మామఁడు, అభయసింహుఁడు).

౩. పటి గూలా రాజు. సరదార్ సింహుని కుమారుఁడు.

౪. రాజపుత్రవీరుఁడు; రాజోడ్ నింకజాఁడు. గజసింహుని కుమారుఁడు. సాహసుఁడు. ఈతఁడు ౧౮౪౪ లో సాహజహాన్ చక్రవర్తియెనుట సలాబత్ ఖాన్ మీర్ బఖ్ అనువానిని నడికినెచ్చెను. అంత చక్రవర్తి యాజ్ఞను మైన్యములు వెంబడింప నాతఁ డాగ్రావ్యారమునొద్ద వారితో ఘోరముగ పోరాడి వీరస్వర్గము నొందెను.

౫. కాశీనివాసి కవి. ఇతనికి కవిత్వ సంబంధమున కుష్మగో అన్న పేరు గలదు. ఇతఁడు కోబల్ టల్లాలో దొరతనము వారి యువోగమునం దుండెను. ఇతఁ డెకబర్ రాజమందిరమును తాతేమహాలును వర్ణించుచు చరిత్ర వ్రాసెను. మఱియు దానిష్ అనుగ్రంథమును పద్యకావ్యముగ రచించెను.

అమరసింహుఁడు — సంస్కృతకృత్తానమఁడు.

‘అమరము’ అని సామాన్యముగ వాడఁబడుసంస్కృతనామలింగాను కాసనమునకుఁ గర్త. ఇతని నిజమైనచరిత్ర మేమియు తెలిసికొనుటకు సాధనములు లేవు. పూర్వకాలముననుండి వచ్చుచున్న దంత

అమర హ్రదము - అమరావతి

కళలే యాధారములు. అమరసింహుడు జాధుఁడట! విక్రమాద్భుతని సభలో నున్న నవరత్నములతో నొకఁడట. ఈ కళయే నిజ మైన యెడల నితఁడును కాలిదాసుఁడును ఒకకాలమువారైయుండుదురు. కాలిదాసునికాల మింకను నిశ్చితముగఁ జేలలేదు. కొందఱ అతఁడు క్రీ. శ. ౪-వ శతాబ్దివాఁడని యందురు. ఈతఁడే రాజాసభలో నుండెనో ఆరాజు హుయశాసానించే వర్ణింపఁబడిన చండిన ప్రవక్త మాదిక్కుండే యని కొందఱ అందురు.

ఈతనికాలమును ఒకవిధముగ నిర్ణయించుటకు రెండు మూఁడు ప్రమాణములు కావచ్చుచున్నవి. అమరకోశమును ఉజ్జయిని నివాసి యగు గంగారాకుఁడనువాఁడు, ౬-వ శతాబ్దియందు చీనా భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను. కావున నది యంతకుపూర్వముండె ననుటకు సందేహములేదు. ప్రశమకాండముందలి కాల వర్ణములోని ౧౩-వ శ్లోకమునందు 'వ్యోవ్యో మాఘాదిమాసా స్యా ద్భృతుస్తై రయనం శ్రీభిః', అనగా 'మాఘాదిమాసములు రెండురెం డింటికి ఒకఁబురువును, మాఁడఁబురువులు గలసి యొకఅయనమును' అనున అని చెప్పఁబడి యున్నది. దీనిమీఁద టీక వ్రాయుచు శ్రీర స్వామి 'మాఘాద్యుపక్రమ స్తతోఽయనారంభాత్' అనగా మాఘమాసముననుండి ప్రారంభ మని చెప్పటకు కారణ మప్పటినుండి అయనము ప్రారంభ మగుటయే అని చెప్పియున్నాఁడు. కావున అమరసింహుఁడు తనకోశము వ్రాయుకాలమున సుత్రరాయణము మాఘమాస ప్రారంభమువరకు నచ్చుచుండెను. లెక్కచేసి మాఁడగా నిట్లు ౧౫-౧౬ వందలసంవత్సరములకుఁ బూర్వము జరగుచుండె నని తెలియుచున్నది. కనుక అమరుఁడు క్రీ. శ. ౪-వ శతాబ్దియందో ౫-వ శతాబ్దియందో యుండె నని మన మూహింపవచ్చును.

ఈతఁడు జాధుఁడని యనుకొనుట కీతనికోశమునం దొకటి రెండు ప్రమాణములు కావచ్చుచున్నవి. గ్రంథాదినీ దైవప్రార్థన చేయునపుడు హిందువులసంప్రదాయము ననుసరించి చేయక జాధుల సంప్రదాయమునుబట్టి చేసినట్లు కావచ్చుచున్నది. అమరకోశమునకు మొదటి దైన 'యస్య జ్ఞానదయాసింధోః' అను శ్లోకముయొక్క అర్థము నిర్గుణపరబ్రహ్మపరముగఁ జేయుటకు వీలున్నను ఈ ప్రార్థనా సంప్రదాయము కాలిదాసాదుల ప్రార్థనాసంప్రదాయమును పోలి యుండలేదు. దేవతాదులనామమును చెప్పనపు డమరకోశముగో మొదట బుద్ధునియొక్క నామములను జెప్పుటయేకాక పర్యాయపదము లిచ్చునపు డాతనియొక్కర్థము తెలుపునట్టి పదములను మొందుగ నిచ్చెను. అమరమునందలి బుద్ధునిపర్యాయపదములలోఁ గొన్ని చూడుఁడి: సర్వజ్ఞాఁడు, సుగతుఁడు, ధర్మరాజా, తథాగతుఁడు, భగవంతుఁడు, మారజిత్తు, లోకజిత్తు, జనుఁడు, వడభిజ్ఞాఁడు, దశ బలుఁడు, అద్వయవాది, మునీంద్రుఁడు, శ్రీఘనుఁడు, కాస్త్ర, కాక్యసింహుఁడు, సర్వాధిపతిఁడు.

మండవమిశ్రునికాలముగోను శంకరాచార్యునికాలములోను జాధిజైనులగ్రంథము లన్నియు నాశనము చేయించి, ఈతనిగ్రంథము విద్యార్థులకు నత్యంతోపయుక్త మగుటచే దీనినిమాత్రము కాల్చి వేయక యుంచి రని కథలు చెప్పెదరు (మామఁడు, అమరకోశము).

అమర హ్రదము — భారతవర్షీ యశీర్థము.

అమరావతి — నారాయణప్రాంతమందలి నీనా కాంతలోని మిక్కిలి చిన్నసంస్థానము.

అమరావతి — ౧. దేవతలముఖ్యపట్టణము. ఇంద్రు నిరాజఘాని. దీనినే స్వర్గలోక మనియెడిరు. ఇయ్యది మేరుపర్వతము మీఁద నున్నది. ఇందు దేవతలు, అపరసలు, కిన్నరులు, యజ్ఞ యాగాదులు చేసినమానవులు నుండురు. ఇందుండువారికి ఆకలి, దప్పి, నిద్ర, ముఱితివము, చావు లేదు. ఇందు సంవివన మను నోటయు, అత్యద్భుత మైన ఇంద్రసభయుఁ గలవు. ఇచ్చటియింద్లు నాకింద్లు, శిఖరములు మొదలైన పన్నియు బంగారముతోఁ జేయఁ బడినవి. ఇందునుసరించి యధికముఁ తెలిసికొనఁగోరువారు భారతము సభాపర్వము, ౨-వ అధ్యాయము (తెలుగుభారతము, ౧-వ ఆశ్వా సము), కాశ్యపము, ౧౦-వ అధ్యాయము (తెలుగు, ౧-వ ఆ.) చూడవగును.

౨. వర్ణాడు (వీరారు) ప్రాంతము లకు ముఖ్యపట్టణము. దీని నిజమయిన పేరు ఉమరావతి. మహారాష్ట్ర లందఱును అట్లే వ్రాయుచురు. 'ఉమరావతి' పదమును ఇంగ్లీ షుగో వ్రాయునపుడు మొదట వెరండో Amaraoti (అమరావతి) అని వ్రాసెను. ఆతప్పే యిప్పటివఱకును బరంపరగ వచ్చుచున్నది. కావున 'ఉమరావతి' శబ్దము చూడవగును.

౩. గుంటూరుజిల్లా, సత్తెనపల్లి తాలూకాగో కృష్ణానదియొడ్డున నున్న యొకయూరు, అహంశము ౧౬°. ౩౪'-౪౫'' - ఉ; రేఖాంశము ౮౦°-౨౪' - ౨౧''-తూ. ప్రస్తుత విది యొకచిన్నపల్లెటూరు. జనసంఖ్య ౬,౧౨౦. అయినను ఈస్థలమును దీనిమీఁదనునం దున్నట్టి ధరణికోట యనుగ్రామ మును మిక్కిలి చైభవము ననుభవించినపట్టణములు. ఇప్పటికిని దీనిని అటుచైపువారు అమరావతీపట్టణ మని యందురు. రెండువేల యేండ్లకుఁ బూర్వము కట్టఁబడిన జాదవ్వాపరాజమునుబట్టి యీగ్రామ మున కివేవల లోకవిఖ్యాతి కలిగెను. ఇచ్చటఁ బూర్వము జాధు యందీ రనియె, వారికిని హిందువులకును బోరాటము జరగి హిందు వులు వారిని వెఱలఁగొట్టి రనియు, ఆ పోరాటమునందు విప్రబిశోదు లనువారు బ్రాహ్మణులకు సాయముఁ జేసి రనియు విప్రబిశోదులు కథలు చెప్పెదరు. ఈ కథ రెంతవఱకు నిజమో తెలియదు కాని రెండువేలయేండ్లక్రిందట నిచ్చట జాధదేవాలయము లున్నట్లును,

అమరావతిపటము

నీళ్లు : ఆంగుళమానకు మైలు.

ఏనువందలయేండ్లక్రిందటనే యిచ్చట అమరేశ్వరాలయ మున్నట్టును శాసనములమూలమునఁ గానవచ్చుచున్నది. బౌద్ధమతమునందు క్రీ. శ. ౨-వ శతాబ్దిని రాజ్యము చేసిన ఆంధ్రరాజును పులమావి వాసిష్ఠీపుత్రుని శాసనము కలను.¹ ధరణికోటలో సర్వలోకాశ్రయ నిష్ఠువర్ధనుని శాసన మొకటి కలదు.² కావున చాలఁ గాలమునకుఁ బూర్వమే అమరేశ్వరాలయ మున్నదని తెలియుచున్నది. అమరేశ్వరదేవాలయ మెప్పు డేర్పడినదో చెప్పటకు పీట లేదు. ఇచ్చటి అమరేశ్వరాలయము చుట్టుపట్టులవారిచే గొప్ప క్షేత్రముగా నెంచబడుచున్నది. ఆంధ్రదేశమునందుఁ గల పంచారామములలో నీయది యొకటి. ఇచ్చటి లింగము మిక్కిలి యెక్కువ నుండుటచే కొన్నిమెట్లెక్కి అభిషేకము చేయవలెను. ఆలయము యొక్క క్రిందియంతస్తు మాసివేయఁబడియున్నది. దేవాలయము నందు కొలఁదారా (క్రీ. శ. ౧౧౮౨) శాసనమును, కొండవీటి రెడ్డిరాజుల (క్రీ. శ. ౧౩౮౬) శాసనమును, కృష్ణవేంకాయల (క్రీ. శ. ౧౪౧౪) శాసనమునుఁ జూండుటచే నీయది ఆంధ్రదేశమునఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచుచుండెనని చెప్పవలసియున్నది. ఇప్పుడమరేశ్వరుఁడనఁబడులింగము కైవల లేక బౌద్ధులగువా మనియు, బౌద్ధులు వెనెలిపోయినతరువాత బ్రాహ్మణులు గానిని లింగముగ నాగ్రుకొని రినియును కొంచెము చరిత్రకారులయభిప్రాయము. ఇచ్చటికిని కొన్నికైనప్రతిములు దేవాలయసమీపప్రదేశమునఁ గానవచ్చుటవలనను, ఈయాలయము కొన్ని విషయములలో బౌద్ధస్తూపమును బోలి యుండుటవలనను వైయాభిప్రాయము రూఢ మునున్నది. ఈపట్టణము తీర్థస్థిమంథ ౧౭౮౬లో చింతపల్లిజమీందార్లైన రాజా వాసిరెడ్డి వేంకటాద్రినాయుడు చింతపల్లిని విడిచి, ఈపట్టణమును తననివాసస్థలముగఁ జేసికొనెను. ఇతఁడు పట్టణము నందు విశాలము లైనవీధుల నేర్పఱిచెను; నలువైపులను రమణీయము లైనతోటలను వేయించెను. చింతపల్లి, పెనుగంచిప్రోలు, నందిగామ, చేరవోల (జగ్గయ్యపేట) మొదలయినస్థలములనుండి కొమట్లను రప్పించి, వారిఁ గొంత ధనసాహాయ్యమును జేసి గ్రామమును మిక్కిలి యభివృద్ధికిఁ దెచ్చెను. ఇచ్చట నకఁడొకభక్త్య మయిన రాజమందిరమును గట్టించెను.⁴ ఈ షేడపైకప్పు ధళ ధళమును రాగి తమలతోఁ గప్పుఁబడెనట! వేంకటాద్రినాయనిమరణానంతరమున (౧౭౧౬) ఆతనిచిత్రపుత్రులలోఁ గలహములు పుట్టి వారిసంస్థాన మంతయుఁ బోయి గవర్న మెంటువారిక్రిందికి వచ్చెను. ఇచ్చటి అమరేశ్వరస్వామి! నైకామరాజ్యములోఁ గొన్నియానామధూమలును, సంవత్సరమునకుఁ గొంతధనమును ముట్టుచుండును. ఈయేర్పాటులు చందూలాలు మంత్రిగా నున్నకాలముందుఁ జేయఁబడినవని యందురు.

అమరావతీ స్తూపము — ఈశ్వరీక దక్షిణాపథము

నందలి బౌద్ధకళా, శిల్పములను, ఆంధ్రదేశమున ప్రాచీనకాలము నందు వ్యాపించిన మతముపరిస్థితులకును సంబంధించిన గొప్పవిషయమును తెలపును. ప్రధానముగా గుంటూరుల్లా సత్తైవపల్లి తాలూకా అమరావతీ గ్రామమునందలి స్తూపముయొక్క చరిత్రమువలననే ఈ విషయము విశదము కాఁగలను.

స్తూపము : — స్తూప మనుపదము సంస్కృతాయమునుబట్టి బౌద్ధనిర్మాణములకే వర్తించును. దీనిప్రాకృతరూపము గూఢము. ఇప్పటికి నీపదము సింహళమున వ్యవహారమునం గున్నది (మాడుడు: గూపారామము). ఈపదమే సాగన్యజనవ్యవహారమున తోఁపు అయినది. అయితే బౌద్ధనాస్తియమునుబట్టి కాని, అమరావతి మొదలయిన బౌద్ధక్షేత్రములందుఁ గానవచ్చిన శాసనముల ననుసరించి కాని ఆప్పు డీస్తూప మనుపదము వాడుకయందుండినట్లు కానరాదు, కాని యిందులకు బదులుగ చైత్య మనుదేశే వ్యవహారమునం గుండెను. ఒక్కచైత్యమే యుండునెడల చైత్య మనియు, పెక్కుచైత్యములుండునెడల నందు ప్రధాన మయినవానికి మహాచైత్య మనియు జేరుండును. ఇందులకు నిదర్శనముగ నమరావతియందుండిన ప్రధాన చైత్యమును, ఇతరల నాగార్జునునికొండయందు క్రవ్యంగా బయలుపడిన స్తూపములలో ప్రధాన మయినదియు మహాచైత్యనామాంకితము లయియుండుట గమనింపవచ్చును.

చైత్యము : — చైత్య మనుపదము 'చితా' శబ్దముననుండి పుట్టినది (చితాగూః ఇమం చైత్యం, అనఁగా, చితికి సంబంధించినది). ప్రాచీనబౌద్ధులలో బుద్ధునియొక్కయు, ప్రసిద్ధులయిన అర్హకుల యొక్కయు ధాతుని శేషములను పూజించుతలంపుతో భద్రపటుమట ఆచారముగ మండినట్లు మనకు బౌద్ధనాస్తియమువలనఁ దెలియుచున్నది. (౧) బుద్ధులయొక్కయు, (౨) ప్రశ్నోకబుద్ధులయొక్కయు (౩) అర్హకులయొక్కయు, (౪) చక్రవర్తులయొక్కయు ధాతువులు చైత్యనిర్మాణములందు భద్రపటిచి పూజింపవచ్చునని యొకప్పుడు బుద్ధుఁడే తనప్రధానశిష్యుఁడయిన ఆనందునితో తెలిపినట్లు 'మహాపరినిబ్బానసుత్తము'నఁ గలదు. తన మతప్రచారమునకు చక్రవర్తులెక్కువ యావశ్యక మని గ్రహించికాబోలు బుద్ధుఁ డీపట్టికయందు వివేకముతో చక్రవర్తులనుగూడ చేర్చినట్లు కన్పట్టును. ఈపూజ్యత కాళిందియో యేమో తరువాతికాలమున అశోకచక్రవర్తి (క్రీ. పూ. ౨౬౦) బౌద్ధభర్తప్రచారమునం దసాధారణకుతూహలమును గనబడిచెను. బుద్ధునియాదేశమును శిరసావహించి అతఁడు నిర్వాణము చెందిన వెంటనే ఆతనిధాతువుల నెనిమిది భాగములు చేసి, యొక్కొక్క

1. Burgess 'Amaravati Stupa', p. 100.
2. Kristna District Manual, p. 164.
3. Epigraphical reports for 1897, Nos. 257, 259, 266, etc.
4. Burgess 'Amaravati', p. 14; Kistna Manual, P. 164.

భాగువుమీఁది నొక్కొక్కటిచొప్పున వెనిమిది చైత్యములను నిర్మించిరి. వీనికి 'కారీరకచైత్యము' అని పేరు. అశోకునివాటి కాలని దిగ్విజయమువలనను, మఱియితరకారణములవలనను జాధమతము దేశమున పాచ్చుగా వ్యాపించుటచేత తనరాజ్యమునందలి ప్రజలబాధభక్త్యన్నన తీర్చుటకయి, అపవిత్రకార్యముయినను అతఁ డీకారీరకచైత్యములలో నేడిపించిని తెలిపించి, అందలిభాగువులను ఎనుబది నాలుగువేల శకలములు కావించి, తనరాజ్యమునందలి వేలువేలుభాగముల కొక్కొక్కశకలమును గొనిపోయి, వానిపై నిట్లు ఎనుబది నాలుగు వేలస్తూపములను గట్టించె నని ప్రతీతి కలదు. ఆధునికపురాతత్వజ్ఞులు మనదేశమునందలి నేలువేలుప్రాంతములందుఁ జేయుననపరిశోధనలవలన పెక్కుచైత్యములు బయలుపడుచున్నవి. దీని ననుసరించి చూడఁగా ఈ ప్రతీతి అత్యవసరముగాఁ గోచును.

మహాపరినిర్వాణము త్రమనందే జాధకళా, స్తూపములయత్వ ప్రతి సంబంధించిన బౌద్ధగృహకర్షకమున మఱియొకవిషయముహూడ గాఢము చెప్పినట్లు కలదు. బుద్ధుఁ డానందునితో తననిర్వాణమునకుఁ బిమ్మ జాధుని సంపింపకలసివస్థలములు నాలుగు కల నని చెప్పెను. అవి యేవని: (౧) తాను ఘట్టినస్థలము, (౨) తాను 'సంబోధి' నొందినస్థలము, (౩) మొట్టమొటిగూలు తనగర్తమును బోధించిన స్థలము, (౪) బుద్ధుడు నిర్వాణమునొందిన స్థలము. బుద్ధుడు చెప్పె నన్నయివిషయము చారిత్రకపత్య మయినను కాకపోయినను జాధునిమాత్ర మిప్పటికి నీ యాదేశము బుద్ధప్రాక్తమే యని భరసావహించి నేటికిని ఈనాలుగుస్థలములకును, అనఁగా నేనాశతైరై ప్రదేశమునందలి కపిలనస్తునగరమీమధ్యమనం గున్న లుంబినీనమునకును, సంబోధి నొందిన బుద్ధగయకును, మొట్టమొటిగూలు ధర్మప్రసరనము కావించినమృగదావము (సార్వాత్) నకును, నిర్వాణము చెందినకుసినగరమునందలి సాలనమునకును యాత్రలు చేయుచున్నాడు. జాధునిమాత్రాచారమునందే జాధకళాబీజములు నిక్షిప్తము లయియున్నట్లు కన్పట్టును. ఎట్లన, ఈస్థలములను సందర్శించినమాత్రములు బుద్ధజీవితముతో సంబంధించిన యాదృశ్యవిషయములకు జ్ఞాపకార్థముగ నిటికలమీఁది ముద్రిత మయినచిహ్నములను దమతోఁ దీసికొనిపోవుచుండువాడు. పద్మము బుద్ధునిజననమునకును, బోధివృక్షము (అశ్వత్థము) బుద్ధునిసంబోధికిని, మొట్టమొదటిగర్తప్రసరనమునకు ధర్మచక్రమును, బుద్ధునినిర్వాణమునకు స్తూపము (చైత్యము)ను ప్రాయికముగ చిహ్నములుగ నుండెను.

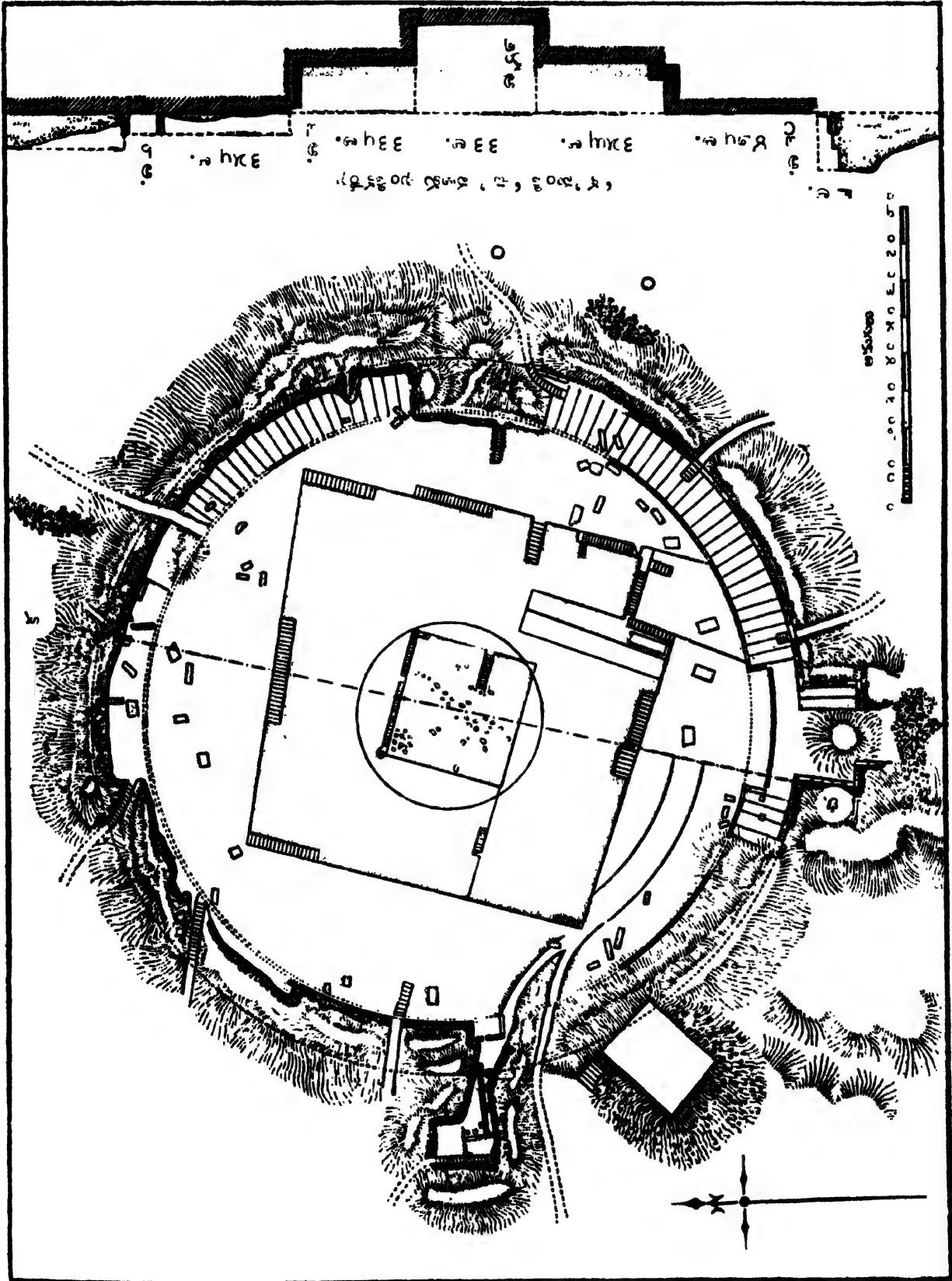
బుద్ధునిమాదేశములను వివరణవిధేయతలతో ననుసరింపఁ గోరిన జాధులు ఈనాలుగుస్థలములను దమప్రాజాభినివేశమునకు సరిపోతక ఈస్థలములయందే కాక బుద్ధజీవితముతో సంబంధము గల యితరస్థలములందుఁగూడ స్తూపములు నిర్మించిరి. జాధమత మతిశీఘ్రకాలములో పాచ్చుగా వ్యాపించుటచేత ఈస్థలములుహూడ చాలక బోధనక్తునికి సంబంధించిన జాతకకథలు జరగినవొట్టఁగూడ స్తూపములు కట్టిరి. తుదకు జాధులు స్తూపనిర్మాణమును పుణ్యప్రద మయిన

మతగర్తముగ భావించి, తమమతము వ్యాపించిన ప్రతిదేశమునందును పెక్కుస్తూపములు నిర్మించుచువచ్చిరి. మంజుశ్రీ మొదలగు బోధి సమస్తలకుఁగూడ స్తూపము లంకితము లయియుండుటచేత — బోధి సమస్త లింకను నిర్వాణము నొందినవారను అభిప్రాయప్రాబల్యమును బట్టి — స్తూపము లన్నిటియందును భాగువు లన్నట్లు భావింపరాదు. కాని యెట్టిగానిని ఆరాధ్యులయిన జాధాలయములుగ నెంచవలసి యుండును. ఈయర్థమునందు స్తూపపదము చైత్యమునకు పర్యాయపదముగ గ్రహింపవచ్చును. కాలాంతరమున చైత్య మనుపేరు వృక్షవేదికకుఁ గాని, సంపూర్ణదేవాలయమునకుఁ గాని, గర్భగృహమునకుఁ గాని వర్తించుచువచ్చినది. కాఁబట్టి చైత్య మనునది జాధమతవిషయకమయిన సాధారణపదముగను, స్తూప మనునది వస్తువిశేష సంబంధముగల నిర్మాణమునకు (Relic mound) వాస్తవశాస్త్రీయపదముగను (Architectural term) ఇటీవల వ్యవహరింపఁబడుచువచ్చినది.

కొండలు 'భాగుగబ్బ' పదముయొక్క వికారరూపమయిన 'దాగు' బ'మ స్తూపమునకు పర్యాయపదముగ నుపయోగించుచున్నాడు. కాని యిది సరియైనవ్యవహారము కాదు. ఏల యన, నిది స్తూపమునందలి యొకప్రత్యేకప్రధానభాగమునకుమాత్రమే, అనఁగా, ప్రత్యేకము భాగువు సుంచుస్థలమునకు మాత్రమే వర్తించును. ఈభాగువుంచుస్థలము పెట్టిగాఁ గాని, భరణి (Casket) గాఁ గాని యుండవచ్చును. స్తూప మనునది నిర్మాణమున కంతకును వర్తించును. స్తూపము లన్నియు భాగుగర్భములు కాకపోవుటచేత 'దాగు' బ'పదము స్తూపమునకు పర్యాయపదముగ పరిగణించుట యసమంజసము. 'భాగుగబ్బ' పదమే 'దాగు' బ్బ', 'దగ్బ', దబ్బగ వికారముపొంది తుదికు దిబ్బగ మారినయండవచ్చును; లేదా దిబ్బ యనునది గూఢ - తుప్త పదమునుండి యైనను వచ్చియుండునేమో?

చితాసంబంధి యైనను, లేక భాగుగర్భసంబంధి యైనను ఈ నిర్మాణమున నీమాతృతి యెట్లు వచ్చిన దనువిషయమున భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. కొండలు ప్రాతఃకాలమున సగ ముదయించిన నూర్యునిఁ గాంచి, తదాకృతి ననుసరించి ఫపతి (Architect) ఈ నిర్మాణము నిట్లు రచియించె నని చెప్పుదురు. కాని జాధవాస్తవ్యము ననుసరించి చూడఁగా నీమాతృతి బుద్ధునిరూపమున క్యక్తికరింపఁబడిన తాత్త్వికాభిప్రాయముయొక్క స్థాపత్యనిర్వచనము (Architectural expression) గాఁ గోచును. ఇందలి తాత్త్వికాభిప్రాయమిది: ప్రతికీరమునందును పరమాత్మ అంతర్నిహితముగ నున్నది, అనఁగా కీరీరమే లక్ష్మ్యముగ భావించువారికి పరమాత్మ వ్యక్తము కాదు. పరమాత్మావ్యవస్థలయిన తత్త్వనేత్రలకు క్షణికపీఠిగల దమువలె నుండుకీరీర మను తెర తొలగి పరమాత్మయే గోచరించును. అయినను వ్యవహారదశలో పరమాత్మ కీరీరాంతర్నిహితముగనే యుండును. వ్యావహారికముయిన యీ తాత్త్వికసమస్త్య అతినిపుణముగను, చతుర్మూర్తిముగను జాధకళయందు స్తూపనిర్మాణమున బుద్ధుడము అంతాకృతి గల స్తూపరూపమునకు, పరమాత్మ అం దంతర్గర్భిత

అమరావతీ స్తూప చిత్రములు

పటము, ౧. అమరావతీ స్తూప విన్యాస (Plan), ఖండికలు (Section).

(నూరి గా మేకలనర్ కంటి చేసి పశ్చిమ దిశలో నడుపించి)

మయిన ధాతురూపమునను న్యుత్తీకరింపఁబడినది. అండాకృతిగల స్తూపముమీఁది నొకటి గాని, మూడు కాని ఛత్రము లుండుట వాడుక. ప్రాయశఃముగ స్తూపముమీఁది మూడు ఛత్రము లుండుట యాచారము; ఎందులకు ననగా, పరియైన స్తూపమును నిర్మింపవలె నన్న నది బుద్ధుదాకృతి మండలం నని, ఒకటి దేవతలకును, రెండవది మనుష్యులకును, మూడవది నిర్వాణమునకు, అనగా జౌద్ధి మోక్షమునకును సూచనగ మూడుఛత్రములు దానిపై నుండవలె నని, ఈవిధమైన నిర్మాణమే పరియైన దని చెప్పవలలె నంగీకరింప బడిన దని జౌద్ధి గాఢయమునలనఁ దెలియించుచున్నది. ఈ ఛత్రత్రయమును జౌద్ధుల నిర్వాణ, పరినిర్వాణ, మహాపరినిర్వాణములకుఁ గూడ నూచనగ గ్రహింపవచ్చును. ఈబృహత్తోఁ జూచినచో నిది అద్వైత కుల సత్, చిత్, ఆనందభావములకు సమముగ నుండును. ఈ సంఘమునందు మనము గమనింపవలసినది చిత్రమయిన యొక విషయము కలను. స్తూపము పొందిన పరిణామములలో ముఖ్యమయినది ఛత్ర విషయము. మొట్టమొదటి నిర్మాణములందు స్తూపాధిష్ఠితము యొక్క ఛత్రమే యుండెడిది, కాని క్రమక్రమముగా నీఛత్రసంఖ్య పెరిగె నది (మాడుక, పటము, 3). పెరిగె పెరిగె, కుడకు సంఖ్యాశీత మయి, ఛత్రసమాహ మేర్పడి, యది చీనా, నేపాలదేశములలోవలె, స్తూపమునకు దీర్ఘీకృతాకారమును కలిగించినది. చిట్టవివరకు క్రమముగా ఛత్రసమాహవిన్యాసము పొందు గయిన నూచ్యాకృతిని (Spiral appearance) పొందఁగా, స్తూప మొక గోపురము (Tower)వలె నేర్పడినది. ఈస్తూపముమీఁది రెండుకాని, మూడు కాని, అయిదుకాని, తొమ్మిదికాని, పదుమూడుకాని ఛత్రము లుండి వచ్చును. అండ్లోపరిస్థితి మయిన 'హార్తిక' విభాగములు విశిష్టవిభాగములను నూదించును. ఈవిధమైన స్తూపమునందలి ప్రతిభాగము నొక్కొక్క విషయమునకు సంకేత మయినది. స్తూప మంతయుఁ గలసి మేగుపర్యంతమునకు చిహ్న మయినది.

ఒకచేది (Drum), దానిమీఁది అర్ధగోళాకారమున అండుము (Hemispherical dome), అండుముపయి నొకహార్తిక (Pavilion), దానిపయిని నిర్మాణము నంతను ఆవరించు దండపహిత చ్చత్రము కలసిననిర్మాణమును స్తూప మందును. ఈనిర్మాణమునకు మట్టు నొకటి కాని, రెండు కాని ప్రాకారము (Railings) లుండును. అండు, హార్తికలకు మధ్య నుండుభాగమునకు గళ (Neck) మని పేరు.

అమరావతి :— దక్షిణసింహుదేశమునందలి పురాతన త్రవ్వన పరిశోధనలవలన బయలుపడిన జౌద్ధనిర్మాణావశేషములను పరికిరించిన కాస్త్రజ్ఞులు పై చెప్పిన స్తూపలక్షణ మితరస్థలములయందలి వాని యన్నిటికంటెను అమరావతీస్తూపమునందు పరిపూర్ణతను చెందిన దని చెప్పుదురు. అమరావతీప్రాముఖ్యము స్తూపమువలననా? లేక

మఱి యితరకారణములవల్ల నా యను విషయము విచారించవలసి యున్నది. అమరావతీయందలి జౌద్ధనిర్మాణావశేషములలో కడు పురాతన మయినది ఆశోకచక్రవర్తికాలమునకు పూర్వపు ఐనుటకు తగినయాధారములు లేవు; అనగా, నవి ఆశోకునికాలమునాఁటివి కాని, అతనికిండుకే తరువాతివి కాని అయియుండవచ్చును. కడు పురాతనములయిన వనఁబడు నీనిర్మాణములమీఁదఁ గానవచ్చు కొన్ని కాసనములు హార్యలిపిరీతి ననుసరించి యున్న వగుటచేత అవి ఆశోకునినాఁటివే యని చెప్పుట యుక్తము. ఈసంవిద్యమున ఆశోకుఁడు ౨౭,౦౦౦ల స్తూపములను గట్టించె ననుప్రాశస్త్యోక్తప్రతీతి స్తరింపఁ దగినది. క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దియందు మాధ్యమికవాదమును వ్యాపింపఁజేసిన సుప్రసిద్ధుఁ డగు నాగార్జునాచార్యుఁ డీస్తూపము మట్టును గొప్పప్రాకారమును గట్టించె నని తానొనాఁడు పను తిజెప్పు చరిత్రకారుఁడు చెప్పుటచేత ప్రాయశఃముగ ఆశోకుఁ డిచ్చట స్థాపించినబుద్ధుని - అసలుధాతువులననే ఈస్థలమున కంతటి ప్రాముఖ్యమును, మూర్త్యమును గలిగిన వనుట సమంజసము. అమరావతీస్తూపకాసనము లంగుఁ గొన్ని యాస్తూపము చెత్తకవంశవారి దని చెప్పుటచేత ఆశోకునిచేత మతప్రచారము గావింప మహిమండలమునకుఁ బంపఁ బడిన మహాదేవభిక్షువే తచ్చక్రవర్తిప్రాశస్త్యహమున బుద్ధధాతువు నిచ్చట చెత్తగర్భితముఁ గావించి, చెత్తవాదమును స్థాపించి యీ స్థలమును దన మతప్రచారమునకు ప్రధానస్థానముగఁ జేసికొనినట్లు తోచును.

సమ్యక్సంబుద్ధుని శారీరకధాతువు నిచ్చట స్థాపించుటచేతనే వేఱువేఱుసంప్రదాయములకుఁ జెందినజౌద్ధు లిచ్చట నివాసము లేర్పఱునుకొనియుండురు. గుంటూరుజిల్లా శేషలి తాలూకాయందలి భట్టి ప్రాసనందును, పల్నాకుతాలూకాయందలి నాగార్జునుని కొండ యందునుగూడ నిట్టిశారీరకధాతువులే కానవచ్చినవి. పూర్వకాలమున విజయపురి అనుపేరుగలిగి ఇక్ష్వాకునృపాలునకు రాజధాని యయి, ప్రస్తుతకాలమున నాగార్జునునికొండ అనుపేరఁ బరఁగుచోట త్రవ్యంగా ఇహివల పెక్కుచెత్తములు, విహారములు, మండపములు బయలుపడినవి. అచ్చట దొరకినకాసనములనుబట్టి చూడఁగా ఇక్ష్వాకు నృపకులకాలమున నిది జౌద్ధమతమునకు, అందును, మహాసాంఘికవాదమునకు, అమరావతి యెట్లో అట్లే ప్రధానస్థానముగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణానదీతీరమున, అమరావతికి సమీపముననే యున్న యీ నాగార్జునునికొండపహుడ అంతటి ప్రాముఖ్యము కలుగుట కచ్చటఁగూడ బుద్ధునిశారీరకధాతువుండుటయే కారణము కావచ్చును. అచ్చటిస్తూపములలో నొకదానిలో నొకయొముకముక్కు దొరకినది. అది బుద్ధుని దని తీర్మానించి సార్వాఘోనందు నూతనముగా స్థాపించిన మూలగంధకుటీవిహారమున దానిని భద్రపఱిచి జౌద్ధులు పూజించుచున్నారు. ఒక్కకృష్ణానదీతీరమునందలిపరిమితప్రదేశముననే ఇట్లు మూడు శారీరకధాతువులు కానవచ్చుచుండుటచేత బుద్ధుని శారీరక

గారువులను ౨౪,౦౦౦ల తునుకలు చేసి దేశమునం దెల్లెడల ౨౪,౦౦౦ల పూపములను అశోకుడు కట్టించె ననుగాక విశ్వాసార్హముగఁ గోయచున్నది. క్రీస్తుశకము ఎఱవఁగఁజేర్చిన పూర్వము కాంచీ నగరము ప్రాధాన్యమును వహింపకమునుపే అమరావతి దక్షిణాపగ మున కంతకును గొప్పవిద్యాస్థానముగను, బౌద్ధమత ప్రధానస్థానముగను బ్రఖ్యాతిని చెందియుండె నని చెప్పుట సమంజసము.

గ్రామనామము :— అమరావతీస్తూపమునందలి ప్రాచీన గ్రామములనుబట్టి ఈ గ్రామమునకు పూర్వము ధాన్యకటకము (ధాన్య కటక, ధాన్యకడక) అనియే పేరు. క్రీస్తుశకము పదుమూడవ శతాబ్ది వఱకు నీ పేరే వ్యవహారమునం గుండెను. తరువాత నది ధరణికోటగా మారినది. క్రీ. శ. ౧౧౨౨ నాటి యొక కాసనమున,

‘అస్తి త్రిధాన్యకటకం పురం సురపురా త్వరమ్,
యత్రామరేశ్వరేశ్వరభు రమరేశ్వరప్రాజితః,
బుద్ధో దేవస్య సాన్నిధ్యోత్ యత్ర భావోపప్రాజితః,
చైత్య మశ్వత్థతం యత్ర నానాచిత్రమచిత్రితమ్.’

అని యుండుటచేత నప్పటికినాడె ఇది ధాన్యకటక మనియే సుప్రసిద్ధ మయియుండె నని, ఇక్కడ బుద్ధునిపూజయు, అమరేశ్వరుఁ డను పేర శివునిపూజయుఁగూడ నుండె నని, మతసహనము బాగుగ నుండుటచేత నిచ్చటిచైత్య మప్పటి కింకను కోఠించుచుండె నని స్పష్ట మగుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా, ఈనగరమున కమరావతి యనుపే రమరేశ్వరుని బట్టి యొప్పుచో క్రీ. శ. ౧౧౨౨ తరువాత వచ్చిన దని నిశ్చయింప వచ్చును. పదుమూడవశతాబ్దిలోఁగూడ నిచ్చట బుద్ధపూజ జరగు చుండె నని కాసనములు తెలుపుచున్నవి. ఎట్లు చూచినచో, ఎప్పుడు మారినచో కాని ధాన్యకటక మనుపేరు తరువాత ధరణికోట యైనది. ఈపేరు క్రీ. శ. ౧౪౦౯ నాటి కాసనమునఁ గనఁబడును. ఇప్పుడు వ్యవహారమునం గున్న ధరణికోట, అమరావతి యనుపేరులు పూర్వ మొక్కనగరమునకే వర్తించుచుండెను కాని ప్రస్తుతికాలమున ఆనగర మున్న ప్రదేశమునందలి పడుమటిభాగమునకు ధరణికోట యని, స్తూప మున్న భాగమున కమరావతి యని వర్తించుచు, పూర్వపుపట్టణ మిప్పుడు రెండు వేలువేలు గ్రామములుగ విడిపోయినది. అయినను, ఈరెండు గ్రామములందునుగూడ స్తూపానులకు సంబంధించిన బౌద్ధ నిర్మాణావశేషములు దొరకుట కలను.

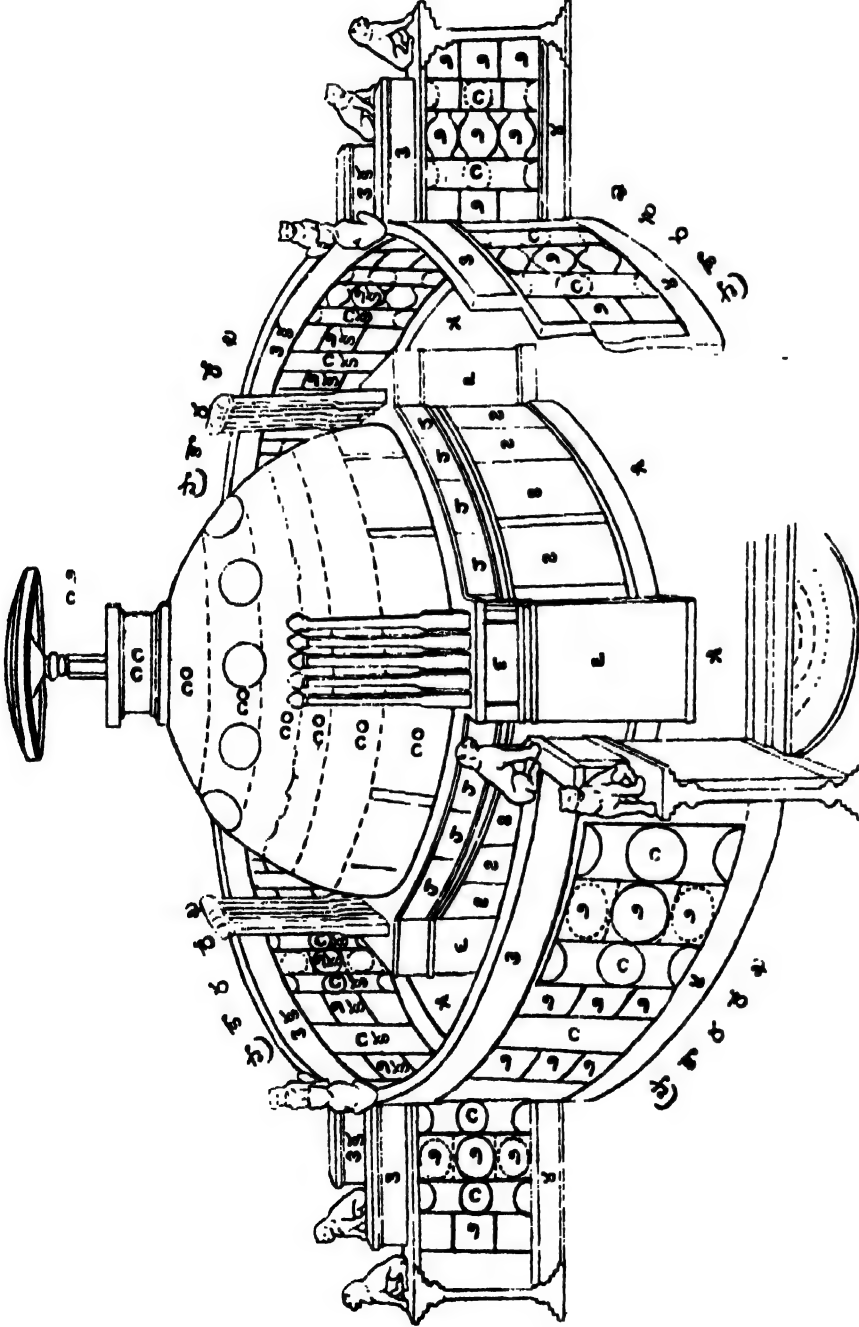
శ్రీత్రప్రఖ్యాతినిబట్టి సార్నాథ్, బుద్ధగయలయం దిప్పటికిని దానస్తూపములు వెలయుచున్నట్లే, ఐదుక నీ యమరావతీశ్రీత్రము నందును ప్రధానచైత్యముపొరుగున పెక్కు దానచైత్యములు విలసిల్లినవి. ఈకారణమున అమరావతియందలి ప్రధానచైత్యమునకు మహాచైత్య మనుపేరు కలిగినది. అమరావతియందు వెలసిన యీదాన స్తూపములలో ఒకదానివేరిక ౧౧ అడుగులవ్యాసము గలిగి చైత్య చిత్రత మయినశిలాఫలకములతో కోఠించుచుండెను. ఈ మహాచైత్య మును లక్ష్మ్యముగాఁ గొని ఈశిలాఫలకములను చెక్కినారు. ఇట్టి చైత్య

శిలాఫలకములలో తొమ్మిది మద్రాసుగవర్నమెంటు మ్యూజియము నందు భద్రపఱుపఁబడినవి.

ఈశ్రీత్రము విద్యాస్థానముగను, గొప్ప యాత్రాస్థలముగను కేరపడుటచేత బౌద్ధు లనేకు లిచటికి వచ్చుచుండిరి. వారు నివసించు నిమిత్త మిచ్చట సంఘారామము లనేకములు నెలకొల్పఁబడినవి. ఇచ్చట వేలువేలుబౌద్ధమతసంప్రదాయములకును, కాఖిలకును చెందిన బౌద్ధాభివృద్ధులు నివసించుటకు వేలువేలుకాఖిలవారి సంఘారామములు నెలసినవి. వేలువేలుకాఖిలకు చెందినబౌద్ధు లిచటికి వచ్చుచుండి నట్లును, ఇచ్చట నివసించుచుండినట్లును అమరావతీస్తూపమునందలి కాసనములను బరిశీలించినచోఁ దెలియఁగలను. అందువలన ఆయా బౌద్ధమతకాఖిలనుగుఱించి తెలిసికొనుట యుక్తము.

బౌద్ధమతకాఖిలు :— కాక్యముని బుద్ధుని పరినిర్వాణ కాలముననుండియే, ఆతఁ డున్నతొద్దేశములతో నేర్పఁజేసినసంఘమున అభిప్రాయభేదములు కలిగి పగు రేర్పడినది. వైకాలియందు సమావేశ మయిన ‘సంగీతి’ యందు ఈ మభిప్రాయభేదములు చాల ప్రస్ఫుట మయి బౌద్ధసంఘము మహాస్థవిరు లని, మహాసాంఘికు లని రెండుపక్ష ములుగ విడిపోయినది. మహాస్థవిరుకాఖి ఆత్మానుభవముగల వృద్ధులకే ప్రాముఖ్యము వొసంగును. మహాస్థవిరులు శీలమునకును, వృద్ధాచార, కుమ, నైతికశిక్షణమునకును ప్రాధాన్య మిచ్చెదరు. ఈ ధర్మములప్రకారము నడచుకొనుట చాలఁ గష్ట మయినందున ల కవి నచ్చక వారు స్థవిరనాదిమును తిరస్కరించి క్యగి ము సర్పిరి. వీరు మహాస్థవిరులకరెఁ గాక వేదాంతవిషయము లున్న, గోశోపకారక విషయములకును ప్రాముఖ్యము నిచ్చిరి. మహా స్థవిరకాఖియందలి యొకసంప్రదాయమునకు ‘విభజ్యవాద’ మని ధి పేరు. మూర్ఖవంశజుఁ డయినయశోకచక్రవర్తి బౌద్ధమతకాఖి లన్ని టిని సమానముగ వాదించినను ఆతని కీసంప్రదాయముం దాదరమును, ప్రీతియు నెక్కువ. ఆచక్రవర్తియాదరమున నది కొంతకాఖియు వర్ధిల్లినది కాని తరువాత దీని కాదరము తగ్గి, పువ్యమిట్ట్రుఁడు మొద లగు కుంగవంశజులు పెట్టినహింసలవలన నది క్షీణించినది. ఈసంప్ర దాయమునకు చెందినవారు పిదప దక్షిణదేశమునకు పారిపోయి యుడకు సింహళమున కరిగి యచ్చట తల దాచుకొనిరి. యువజను లయిన మహాసాంఘికులయుద్దేశము లున్నతము లయిన వసుటచేతను, వారత్యంతోత్సాహపరతతో తమసంప్రదాయధర్మములను ప్రచారము చేయుటచేతను, యుక్తిపరు లగుటచేతను వారిసంప్రదాయము జనప్రస్తుత మయి అతిశ్రుకాలమున దేశమున బాగుగ వ్యాపించినది. మహాసాంఘికులు హిందూదేశమునకు క్రొత్తగా వచ్చినవిదేశీయులయిన యవన, కక, పక్షాన, కుమిణాదులతో స్నేహము కలిపి వారిప్రాపు సంపాదించుకొనిరి. వారు ముఖ్యముగా కనిష్ఠునికాలమున చాల ప్రాముఖ్యమును వహించిరి. కనిష్ఠునికాలమున జరిగిన ‘సంగీతి’ యందు వీరు బుద్ధనూత్తములకు క్రొత్తభావ్యములు రచించి వానిని ‘నిభాషా’ నామాంకితములు కానించిరి. కనిష్ఠునికాలమున జర

ఆమరావతీస్థూపము

అవస్థ

స్థూపభాగముల నూచి

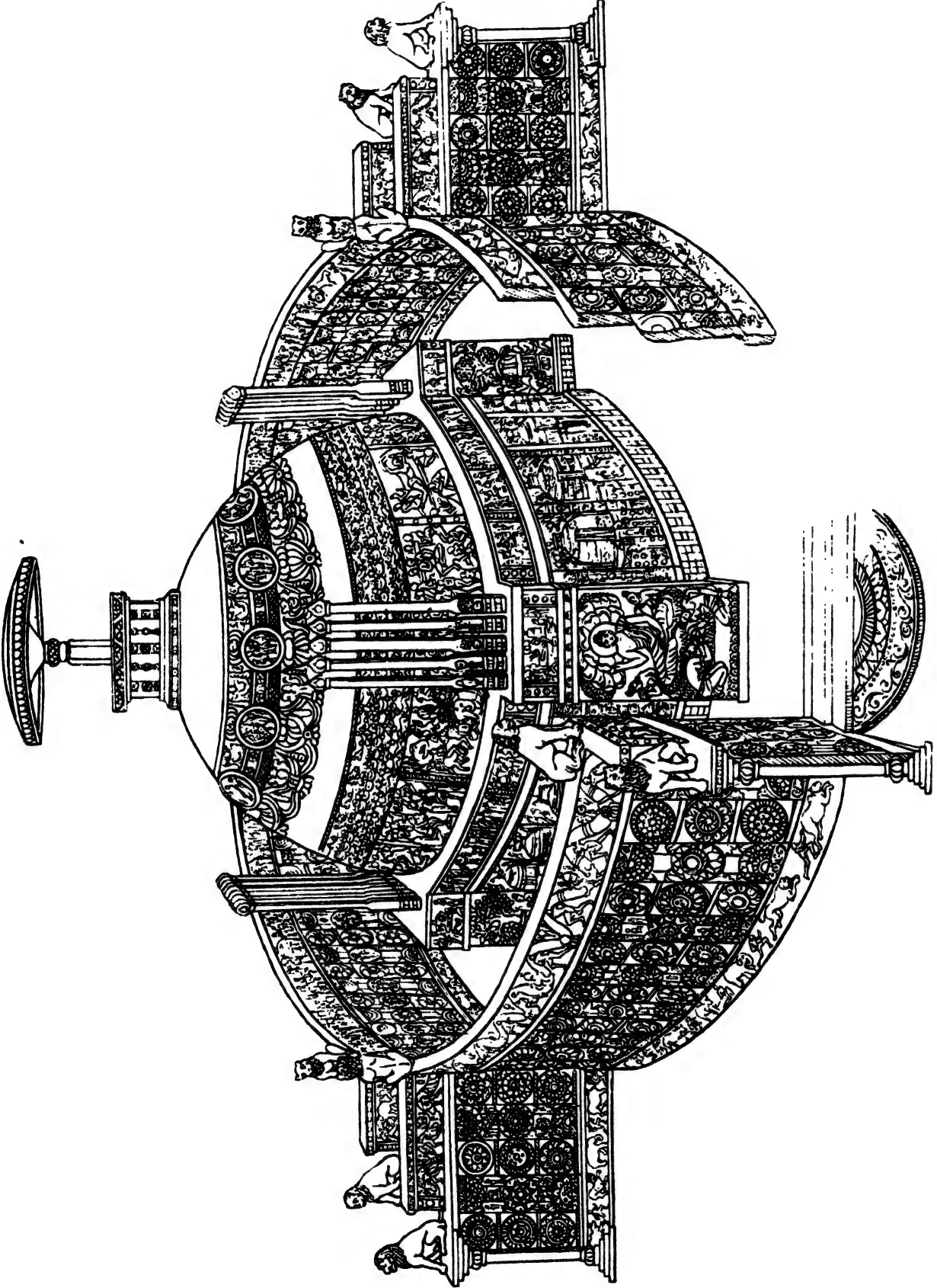
ప్రాకార శేఖ:

౧. ఊర్ధ్వపటములు (వెలుపలివైపు)
- ౧ క. ఊర్ధ్వపటములు (లోపలివైపు)
౨. నూచులు (వెలుపలివైపు)
- ౨ క. నూచులు (లోపలివైపు)
౩. ఉష్ణీమము (వెలుపలివైపు)
- ౩ క. ఉష్ణీమము (లోపలివైపు)
౪. అధిష్టానము
౫. ప్రదక్షిణావీధి

వేదిక :

౬. వేదిక : జే ఆరుపదంతిభాగము
౬. వైశ్య : గాఢలకములు
౮. వైశ్య : గాఢలకములు : ఉష్ణీమము
౯. అర్థక భములు
౧౦. అంశము
౧౧. హార్తిక
౧౨. ఛత్రిము

అమరావతి సూపము

చైత్యశిలాంశులకముఁమీది నమూనా ననునదింబి వ్రాసిన అమరావతి స్తూపపు సంపూర్ణాక్షతి

గిని 'సంగీతి'లో శరవాదులు (స్థవీరవాదులు) అల్పసంఖ్యాకులుగ నుండిరి. మహాస్థవీరకాళుకు చెందిన విభజ్యవాదసంప్రదాయమువారిొక్కరును ఆసంగీతియందుఁ గానఁబడలేరి. మఱియొకవిశేష మేమన, ముఱటిపర్యాయ మీసంగీతియందే మహాయానము నేతొక సంప్రదాయమునకుఁ జెందినయుత్సహించురు కానవచ్చిరి. కాని యీ 'సంగీతి'లో వీరిసంఖ్య చాల తక్కువగ నుండుటవల్ల అక్కడ పేరు పెట్టఁబడినది రాలేదు. నాగార్జునాచార్యులవారి నాయకత్వమునను, ఆయాసశిష్యుఁ డయిన ఆర్యదేవుని నాయకత్వమునను ఎప్పుడో ప్రస్తుతము రెండవశతాబ్ది తరువాతము గాని వీరికి పేరు ప్రతిష్ఠలును, ప్రముఖ్యమును రాలేదు. నాగార్జునాచార్యుఁడను, ఆర్యదేవుఁడను జాడతెగ్గమున 'కూన్యవాచి' మని పేరుపడినయొక గొప్ప తత్త్వవాదియనకు పట్టుకొమ్మలు. కాని యీవాదము జనాదరపాత్రము కాలేదు. అతిప్రాకాలముననే నాగార్జునాచార్యులవారి కొకటిరెండు తిరుమలకుఁ దరువాత ప్రాక్రేయనాగుఁ డెనుపేరుగల గొప్పజాధాచార్యుఁడు 'కూన్యవాచి' మన 'విజ్ఞాన'మును తత్త్వవిశేషమును జీర్చి విజ్ఞానవాదమును స్థాపించెను. ఈవిజ్ఞానవాదమునకే తరువాతి కాలమున 'యోగాచార' మని పేరు కలిగినది. జాడవాద్యమును బట్టి మాడఁగా విజ్ఞానవాదులకు, కూన్యవాదులకును పెక్కుశతాబ్దిల కాలము వివాదము జరుగుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. జాడధర్మాలంబకుఁ డయిన సామాన్యనూనవుఁ డీవిజ్ఞానవాదముతోఁగూడ సంతృప్తి పొందిలేదు. అందువలన ప్రస్తుతము ఎనిమిదవశతాబ్దియందు విజ్ఞానవాదమునకు జాగ్రులు మఱియొక తత్త్వవిశేషమును జీర్చిరి. ఈ నూతనసంప్రదాయమునకు 'మహాసుఖవాద' మని పేరు. ఇట్లు బుద్ధుఁడు మొదట కనిపట్టిన ప్రాథమికనిర్వాణపంథకుఁ దిరుప క్రమముగా గూడఁగా తత్త్వవిశేషములు చేరి యిది పైని చెప్పిన 'కూన్య', 'విజ్ఞాన', 'మహాసుఖవాదము'లగు పరిణమించినది.

జాడతత్త్వవాద్యమున వాలుగు సంప్రదాయములు కలవు. అవి గోవింద, (౧) వైభాషిక, (౨) సాత్రాంతిక, (౩) యోగాచార, (౪) మాధ్యమికములు. ఈనాలుగుసంప్రదాయములును క్రాంతక, ప్రశ్నోక, మహాయానము లనుమూఁడుపంథలలో అంతర్గత మయి యున్నవి. క్రాంతక, ప్రశ్నోకయానములకు 'హీనయాన' మని పేరు. వైభాషికసంప్రదాయము క్రాంతక, ప్రశ్నోకయానములను వివరించును. మహాయానము రెండువిధములు: (౧) పారమితసయము, (౨) మంత్రనయము. యోగాచారము కాని, సాత్రాంతికము కాని, మాధ్యమికము కాని పారమితసయమును వివరించును; కాని, మాధ్యమిక, యోగాచారములే మంత్రనయమును వివరించును. ఇందు కూన్య, విజ్ఞానవాదములు వివరింపఁబడును.

హీనయానమునకును, మహాయానమునకును లక్ష్యములోఁ గొంత భేదము కలదు. అది యే దన, హీనయానవాది కొంతవఱకు స్వార్థపరుఁడు. అతఁడు కేవలము తననిర్వాణముకొఱకే ప్రయత్నించును.

మహాయానవాది యట్లు కాదు. విశ్వప్రేమ యితనియాచర్యము. మనుష్యుల నెల్లర నుద్ధరించుట కితఁడు ప్రయత్నించును.

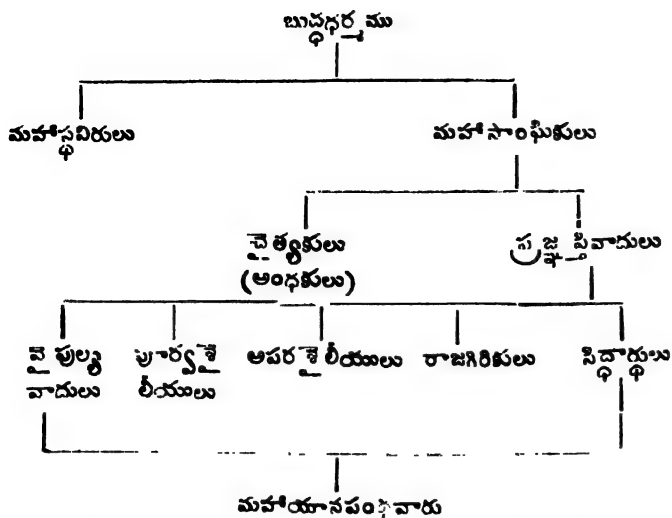
హీనయానవాదిమతమున బుద్ధుఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁడు. అందువల్ల అతఁడు ధర్మప్రవర్తకుఁడయిన అశౌకికపురుషుఁడు. జాడధర్మతత్త్వములను బుద్ధ, ధర్మ, సంఘక్రమమున హీనయానవాది పూజించును, అనఁగా, మొదట నాతఁడు పూజించునది ధర్మప్రవర్తకుని, రెండవది ధర్మమును, మూడవది సంఘమును, మహాయానవాది మతమిది కాదు. ఆతనియుద్దేశమున బుద్ధుఁడు శాశ్వతుఁడు. అతఁడు మారబాధితులైన ప్రజలదుఃఖమును నివారింపఁజేయుట కప్పడప్పుడు గూమియం దవతరించుచుండును (జాగ్రులకు మారుఁ డనఁగా కలిపుగు మనివంటివాడు). మహాయానవాది జాడధర్మతత్త్వములను ధర్మ, బుద్ధ, సంఘక్రమమున పూజించి, మొట్టమొదట ధర్మమునకు, నటుపిదప ధర్మప్రవర్తకుఁ డను బుద్ధునిని ప్రాధాన్యమిచ్చును. ఈధర్మమునకే మహాయానవాది 'ప్రజ్ఞ' యని పేరుపెట్టి, అది శాశ్వత మనియు, జాడమతమున సాధింపవలసిన పరమపురుషాగ్ర మనియు, బుద్ధుఁడు ఆప్రజ్ఞను సాధించుటలో ఒక సాధనమనియుఁ జెప్పెను. ధర్మమునకు ప్రజ్ఞ యని పే రిడినట్లే యతఁడు బుద్ధునికి ఉపాయ మని పేరు పెట్టెను.

మహాసుఖవాదముననుండి తరువాతికాలమున వజ్రయాన మని పేరొందిన యొకనూతనసంఘ యేర్పడినది. ఈపంఠ బహువిధభావములకు లక్ష్యముగ పెక్కురకముల విగ్రహములను సృష్టించినది. ఈమహాసుఖవాదములో మహాసుఖ మనఁబడు లక్ష్యమును కరుణాస్వరూపమున శక్తి సాహాయ్యము లేనిదే పొందఁజాలరు.

మాధ్యమికమతమున కూన్యమునఁగా అభావముకాదు. అయితే వారు దానిని ఒక అతీతస్థితియే (Transcendental stage) కాని నాశము (Annihilation) మాత్రము కాదందురు. కాని యది సత్త్వ (Existant), అసత్త్వ (Non-existant), లేదా యీరెంటిసమ వాయమా (Combination), లేదా యీరెంటినిరాసమా (Negation) నిరూపింప శక్యముకానిది. 'కూన్యము'ను సరిగా అర్థము చేసికొనుటవలననే తరువాతికాలమున జాగ్రులవిగ్రహశిల్పము వర్ధిల్లినది. స్వస్త్రిక్షిక్తియు క్షదేవతాత్మకమయిన వజ్రయానము కూన్య, కరుణాదైవ్యభావములపరిణామమే. వజ్రయానమున దేవతావిగ్రహముల, శక్తి విగ్రహములు అనేకములు వెలసి వానికి పూజ యేర్పడినది.

పూర్వోక్తపంథలవారి కందఱకును అమరావతీయండు మహాచైత్యక్షేత్రసమీపమున సంఘారామము లనేకములు వెలసినవి. ఈ ప్రక్కపుటయందు వేసిన జాడమతసంప్రదాయవృక్షమువలన జాడధర్మ మెన్ని విధములుగ విడిపోయినదియుఁ దెలియఁగలదు.

మరాఠీ స్తూపము

బుద్ధస్థంబము మహాస్థవిరుల వాద మని, మహాసాంఘిక వాద మని రెండు తెలుగు లయినది. మరల మహాసాంఘిక వాదము చైత్యవాద మని, ప్రజ్ఞాప్రవాహ మని రెండు ముఖ్యవిభాగము లయినది. అందు చైత్య వాదము విశేషముగా అంధకులది (అంధకులది). ఈచైత్యవాదము వైపుల్య మని, పూర్వశైలి మని, అపర (అపర) శైలి మని, రాజగిరిక మని, సిద్ధార్థక మని అయినను ప్రధానములుగా విడిపోయి, కొంత కాలమునకుఁ బిదప నాగార్జునాచార్య, ఆర్యదేవ, అసంగదుల నాయకత్వమున మహాయానముగాఁ బరిణమించినది. ఈసంప్రదాయ ములనా రెండఱును ధాన్యకటకమును దమ ప్రధానస్థానమును గావించు కొని యచట వేణువేణు సంఘారామములలో నివసించుచుండిరి. మహాయానపక్షవలంబకులకులెనే, ధాన్యకటకము మహాజాధిత్యేత్ర మగుటచేత, హీనయానపక్షమువారికిఁగూడ నక్కడ స్థాన ముండినట్లు అమరావతీస్తూప శిల్పములను బట్టియు, యువాకాచాంగ్ నాసియుంచిన వృత్తాంతములనుబట్టియు తెలియుచున్నది.

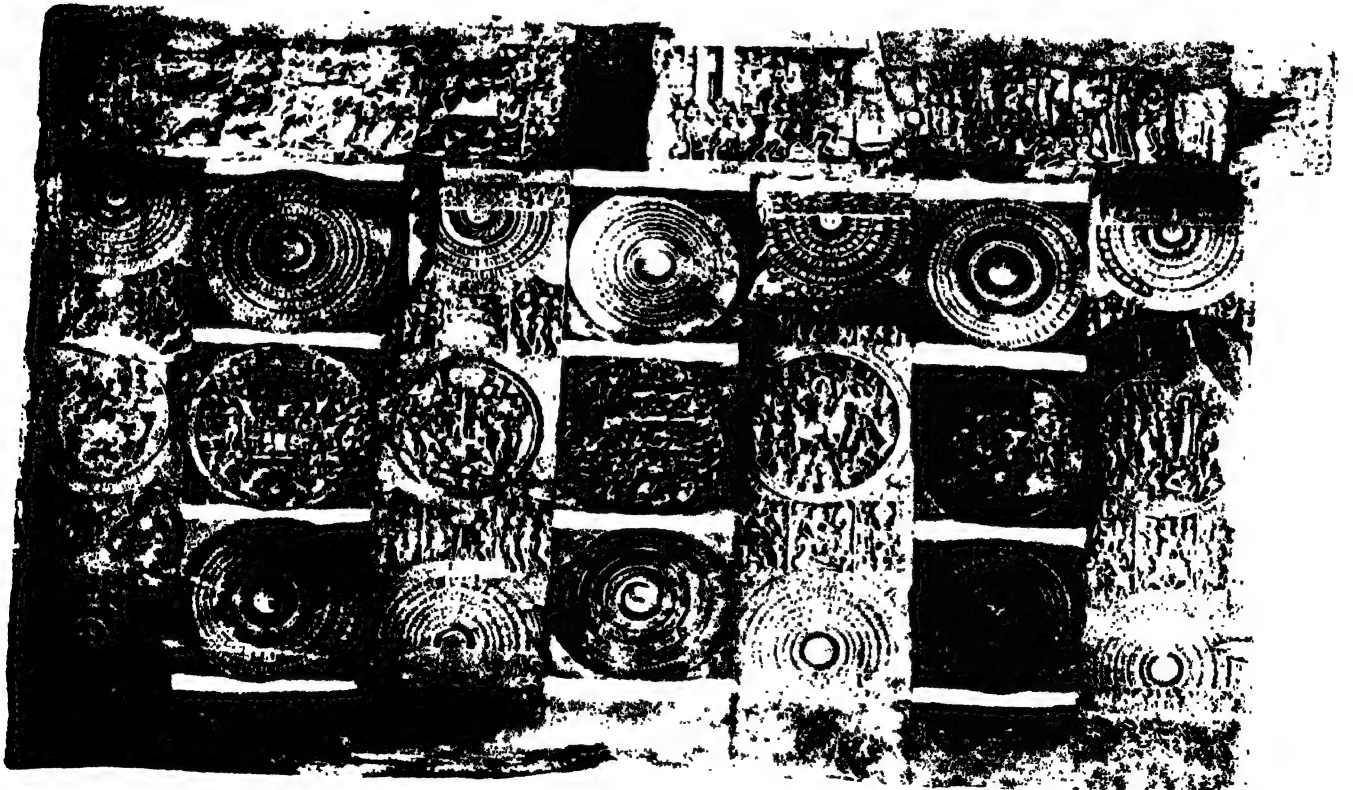
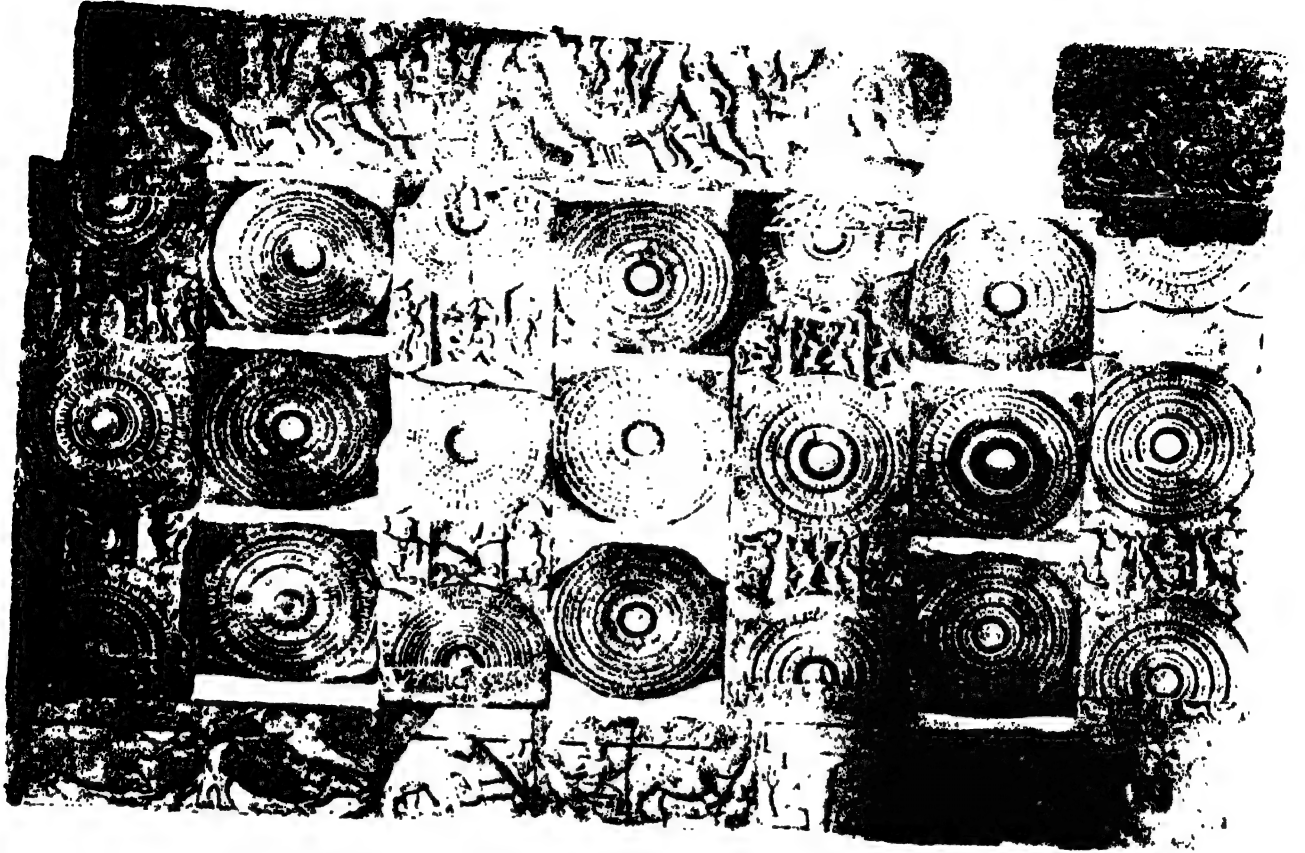
అమరావతీస్తూప కాసనములనుబట్టి యిచ్చటి ప్రధానచైత్యము చైత్యకనికాయముయొక్క బుద్ధమహాచైత్య మని తెలియుచున్నది. అమరావతీస్తూపశిల్పచిత్రములను బరిశీలించినచో, మహాయానము కడపటిపరిణామమునఁగనప్పట్లు ఆతలోకి శేత్యరుడు, తార, మంజుశ్రీ మొదలగు ప్రధానదేవతావిగ్రహము లిచటఁ గానరావు. అంగువల్ల క్రీస్తుశకము నాలుగవ, యైదవశతాబ్దములకు మహాయానము పొందిన పరిణామముమాత్రమే అమరావతీశిల్పచిత్రములవల్ల నూచిత మగు చున్నది. ఇచటి శిల్పములను బరిశీలించినచో ఇచట నెప్పుడూ నజ్రయానము వర్ధిల్లిన దనుట కవకాశము కనఁబడదు.

మహాచైత్యము :—ఈ మహాచైత్యము సరిగా నెప్పు డిచట స్థాపిత మయినదో తెలియదు కాని యిచటిశిల్పచిత్రములలో అంధో పరితలమున కలంకారభూతములయినవికొన్ని - వానిపనివానితనమును, ఇతర లక్షణములను ననుసరించి చూచినయెడల - క్రీస్తుపూర్వము రెండు వందలనాటివిగఁ దలంపవచ్చును.

స్తూపాధిష్ఠానము (Base of the stupa) రమారమి ౧౩౦ అడుగులవ్యాసముకలది. అంధము (Dome) ఎత్తు తొంబదియడుగులకంటెఁ బైని కలదు. మొత్తము స్తూపమంతటియొస్తూ రమారమి నూలు అడుగులకంటె పైఁగానుండును. జగ్గయ్యశేటగారిచిన్న స్తూపమునే లక్ష్యముగఁ దీసికొని ఈమహాచైత్యమును నిర్మించియుండి వచ్చును. మొదట నొకతర మట్టి పోసి దానిని దిమ్మిసొట్టి, పిదప మరల నొకకీటుమట్టి పోసి మరల దిమ్మిసొట్టి యిట్లే కీటుకీటుగ పోసిన మట్టితో స్తూపాకృతి శేర్పెదరు. ఇట్లు శేర్పినమట్టిస్తూపము మట్టును పైని ఇటికలను శేర్చి యతికదరు. అటువఱకు నీ యిటికలమీఁది చిత్రశోభితములయిన పాలరాల నతికించెదరు. ఈశీతిని స్తూప మంత ర్భాగమున వట్టి మట్టితో గట్టిగ మంకి ప్రాసాదము శిలాఫలక ములతోఁ గప్పఁబడియుండును. స్తూపరూపము నిట్లు కీటుకీటుగ మట్టిపోసి-శేర్చి నిర్మించియుండినట్లువలె శతాబ్దము కడమిగిలఁదియు అంధము విరూపము చెంగులయేకాక అంతటియొక్క స్తూపమును నిర్మించుటకును, శిలాఫలకములను ఎత్తునకుఁ గొనిపోవుటకునుగూడ బీలుండెడిది కాదు. ఒక్కనీటియొక్కయినను గోపలికఁ గూడఁజేరినట్లు దిట్టముగ నుండుటకున శిలాఫలకముల నొండొంటివో చక్కనిపద్ధతిని స్తూపాపరితలమున నతికించివాడు. అంధముపైని గళియును, దానిపయిని హరికయును, దానిపైని ఛత్రము నుండినవి కాని వీనిసరినాణములు తెలియరావు. అమరావతీస్తూపమున ఎన్ని ఛత్రము లుండినచో మనకు తెలియదు కాని ప్రాయికముగ నూఁడు మంకి యుండినట్లును; ఎంగువల్ల ననఁగా, పరియైన స్తూపమును నిర్మింపవలె ననిన నూఁడు ఛత్రము లుండవలెను. అమరావతీయందలి స్తూపము నిట్టి సనాతన సంప్రదాయము ననుసరించి కట్టినట్లు చెప్పగుదు. ఈ స్తూపము మట్టు నాగార్జునాచార్యులవారు కట్టించినట్లు చెప్పఁబడిన నొకచిత్రముయొక్క ప్రాకారము కలదు (చూపఁడు, అమరావతీస్తూపము, పుటము, ౪).

అంధముదిగుభాగమునకు వేదిక యని పేరు. ఈవేదికయుపరితలమును గప్పియుండు శిలాఫలకములలో చాల వానిమీఁది చైత్యచిత్రములు చెక్కియుండుటచేత ఈస్తూపమునునుటించి యిదివఱలో వ్రాసినచయితలు వీనికి చైత్యశిలాఫలకము లని పేరిడినారు. కడుశోభాయమానముగ నుండినదినములయందలి అమరావతీచైత్యశిల్పక ప్రాయికముగ నీచైత్యశిలాఫలకములమీఁది చెక్కియుండుట చాల అద్భుతము కదా! ఏల యన, కాలముయొక్క రాటుపోటులవలన విగ్రహము చెందిన అమరావతీస్తూపముయొక్క సరియైన స్వరూపమును దెలిశి కొనుటకు మన కిప్పు డీచైత్యశిలాఫలకములే గతియగుచున్నవి. ఇట్టి చైత్యశిలాఫలకములలో నుత్తమమయిన దొకటి మద్రాసు చిత్రవస్తు ప్రదర్శనశాల (Museum) యందున్నది. ఇట్టిశిలాఫలకములమందిమ రకరకములుగ నుండును; వీనిమందము అడుగు రెండంగుళములు మొదలు అడుగు నాలుగంగుళములవఱకు నుండును. వేదికయొక్క అడుగులు; కావున దానిని గప్పియుండు శిలాఫలకములయొక్క అంతే యుండును. నాలుగుదిక్కులందును ఈవేదిక ప్రతిద్వారమునక

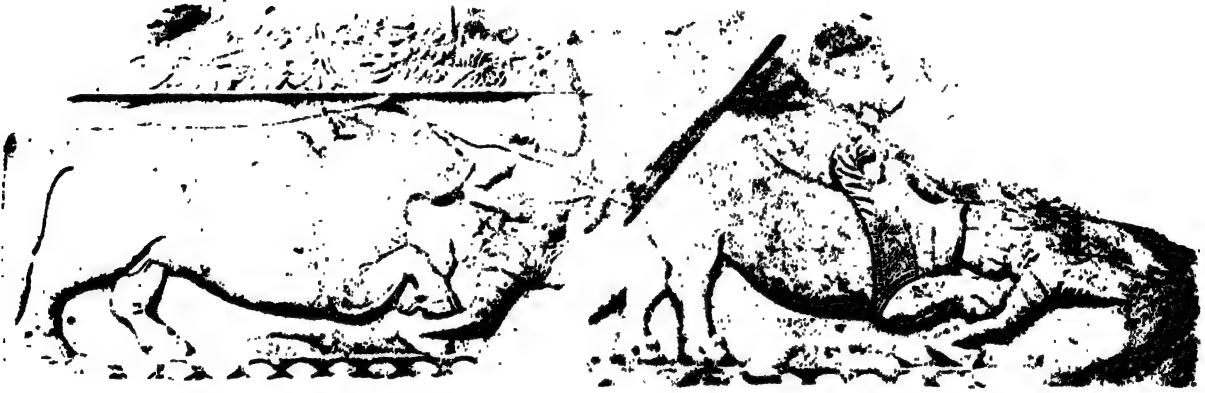
అమరావతీ గూఢము

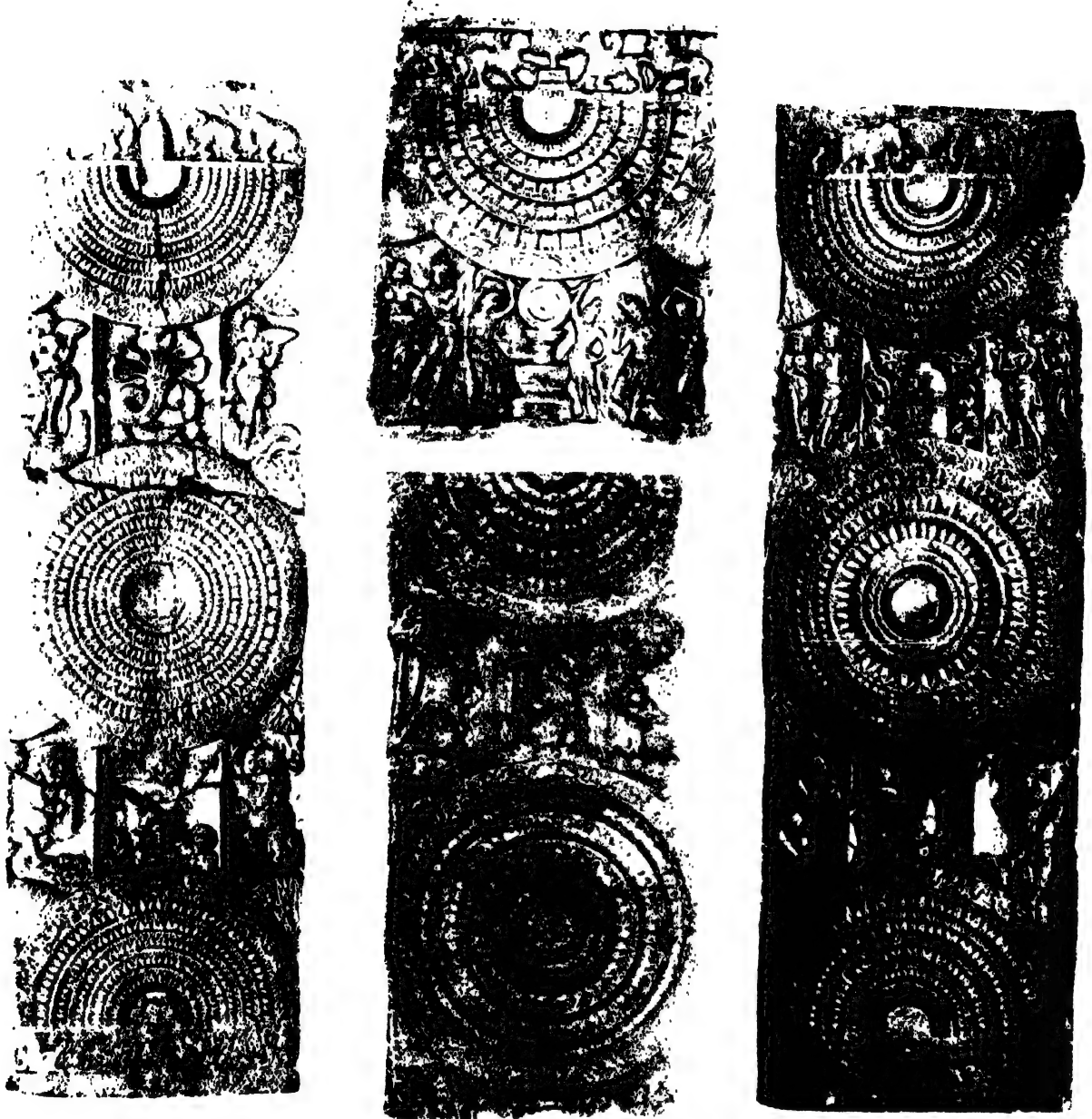
క. వెలుపరిన ప్ర

అ. ప్రకారశీలా చిత్రములు (పలుము ౧)

చ. లోపరిన ప్ర

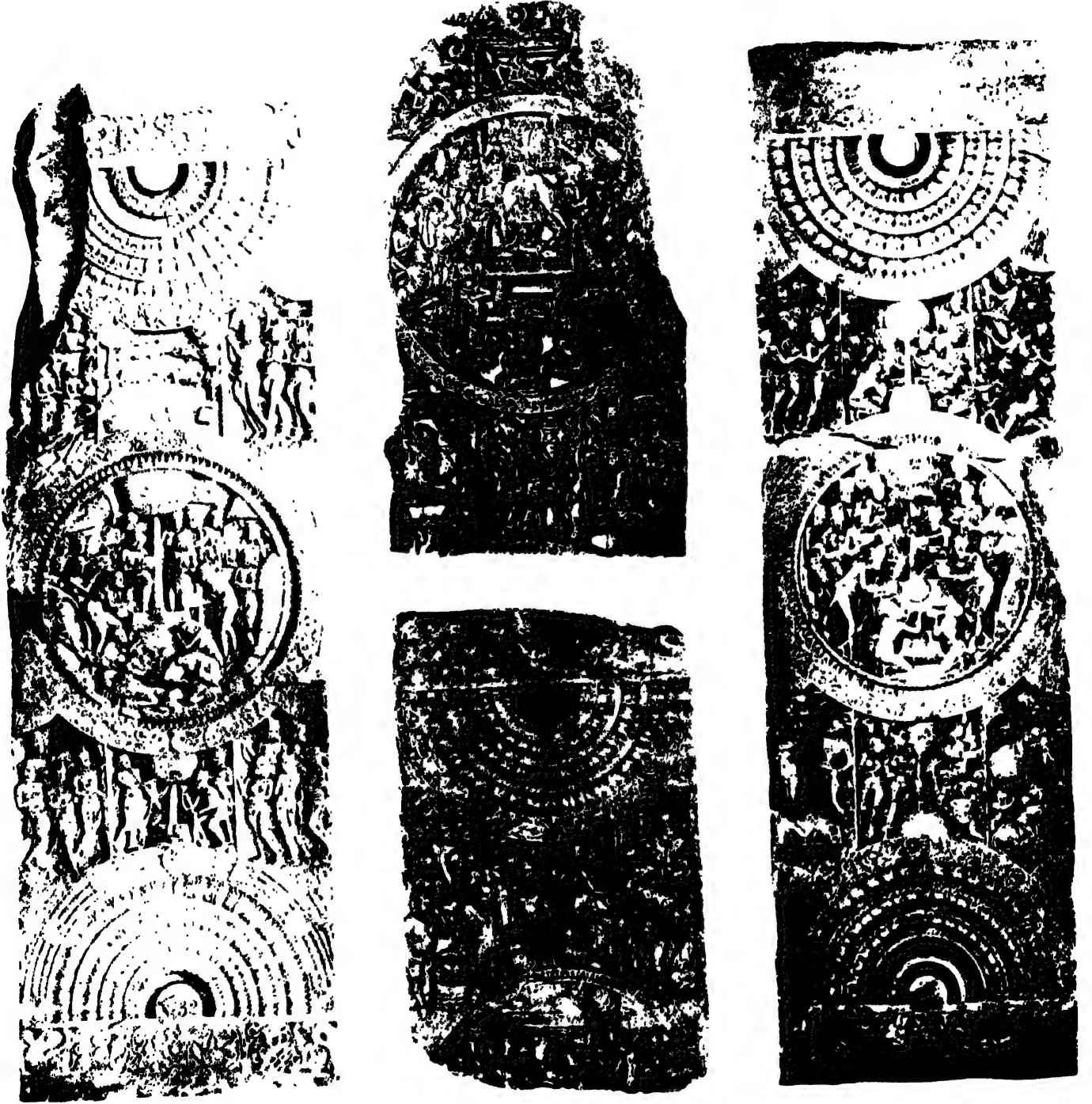

తమరాసి శీఘ్రాపము

క. కల్యాణచారిశ్రమణ (సమయం ౮)
(నలగపరివైభవం)

అమరా తీర్థావము

౫. శిర్డీపటచిత్రములు (పటము ౮)
(లోపలివైపు)

నెదురుగా నడుచువలె ముందటి కుండునట్లు తీర్చబడినది. ప్రతిద్వారమునకు నెదురుగా ఈ ముందటికి వచ్చిన భాగములమీఁద నైదేసి స్తంభముల చొప్పున నాలుగుదిక్కులందును గలసి యిరువది స్తంభము లందును. వీనికి 'ఆముకకంభములు' (అర్థగోళకంభములు - పూజనీయ స్తంభములు) అని పేరు. స్తంభాధిష్ఠిత భాగములతోఁగలసి వేదిక చుట్టుకొలత ౫౨౧ అడుగులు; ఆ భాగములను మినహాయించినచో, దానిచుట్టుకొలత ౪౭౦ అడుగులు. ఇంత లెక్కయు నది యొడతెగని శిల్పచిత్రములతో శోభిల్లుచుండును.

వేదిక నంటియుండునోట ఆంధ్రముచుట్టుకొలత ౪౩౫ అడుగులు. హర్షికవలకుఁ గల ఆంధ్రోపరితల మంతయు రకరకములయిన సుందరములగు శిల్పచిత్రములతో నలరారుచుండును. పూర్ణిమామాసా స్తోత్సవములకును, ఇతర జాగోత్సవములకును ఈవైత్యమును ప్రాయశముగ జెంఱాలతోను, పుష్పతోరణములతోను, దీపనాస్త్రముతోను అలంకరించునారు. రాత్రులయందు దీనిని జూచినయెడల నిది దీపాలింపినచేత కన్పడుచుండెడిది. ఇందుకల్గిన కాలవచ్చు నీస్తూపమునకు 'దీపాలింప' యని పేరువచ్చినది. వేదికను గప్పియుండు వైత్యశిలాఫలకము లోక ప్రాకారమునకు సంబంధించిన వనియు, ఇక్కడనే యింకొక పెద్దప్రాకార ముండి యుండవలె నని యూహించి, యది వెలుపలిప్రాకార మనియు, నిది లోపలిప్రాకార మనియు ఈ యమరావతీస్తూపమునుగుఱించి యిదివఱలో వ్రాసినపండితులుకొందఱు వ్యవహరించియున్నారు. కాని యిప్పటి పరిశోధనల ననుసరించి చూడఁగా నీవ్యవహారము తప్పుని చెప్పవలసియున్నది. అంతేకాక, జాధవాసుకశయందు ఏస్తూపమునకును రెండుప్రాకారములు కానరావు. ఈకారణము ననుసరించిపాడ 'లోపలి ప్రాకార' మనన్యవహారము తప్పనియు, లోపలి ప్రాకార మను వ్యవహారము కేవలము వేదికను గప్పియుండు వైత్యశిలాఫలకములకే వర్తించు ననియు తేలినది.

వెలుపలిప్రాకారము:— ఈ స్తూపప్రాకారమునకు రెండువయిపుల నందమయిన శిల్పచిత్రములు కలవు. ఈ ప్రాకారరేఖ చాల గొప్పది. ఇందలి శిలాఫలకములమీఁద చెక్కినశిల్పచిత్రములు కొలదియైనను అవి ఆకర్షణమును గొలుపుచు, మనోహరములగు ఉన్నవి. ఈ కారణములవలన ఈస్తూపమువెలుపలి ప్రాకారమునకు దీటుచున్నది హిందూదేశమున మఱియొచ్చటను గానరాచిని పరిశోధకపండితుల యభిప్రాయము (మాడుడు, ప్రాకారరేఖాచిత్రములు, పటము, ౫).

వేలువేలు జాధక్షేత్రములలోఁగల ప్రాకారములవలెనే యీ స్తూపప్రాకారముకూడ జాధులయందు సంప్రదాయసిద్ధముగ నచ్చుచుండినపద్ధతి నే యనుసరించి నిర్మింపఁబడినది. అది యెట్లనిన, పాధారణముగ నిట్టి ప్రాకారరేఖానిర్మాణములయందు శిలామయనిర్మాణములయందు కానరాని ద్రవలంబించుపద్ధతి కాక, దారుమయనిర్మాణములయందు వర్గము లవలంబించుపద్ధతి ననుసరించుట నాడుకగఁ గన్పట్టును. వెలుపలివై పున నుండి చూచినచో ప్రాకారమునెక్కు రమారమి పడు

మూడడుగులు; లోపల స్తూపమునకు, నీ ప్రాకారమునకును నడుమ నుండు ప్రదక్షిణమార్గము ఎక్కువయెడలనుటచేత లోపలనుండి చూచినచో ప్రాకారమునెక్కు పదియడుగులు మాత్రమే. చుట్టు నీ ప్రాకారము నిలువురాతిస్తంభములతోను, రెండేసి స్తంభములకు నడుమ, వానిలో అడ్డముగాఁ జూచి కలిపిన మూడేసి రాతి అడ్డుకమ్ములతోను నేర్పడినది. నిలువురాతిస్తంభములలో ప్రతిదానికి నెఱపెడ మూడు తొలలు కొట్టి అడ్డుకమ్ముల చివరలు కుసులుగఠిరిపి వానిని స్తంభపుతొలయందుఁ దూర్చి యతికినారు. కాసనములం దీ నిలువురాతిస్తంభములు ఊర్ధ్వపటము లనియు, అడ్డుకమ్ములు సూచులనియు పేర్కొనఁబడినవి. నిలువు రాతిస్తంభ మొక్కొక్కటి తొమ్మిదడుగుల యొకయంగుళ మెక్కుగ నుండెను. ఒక్కొక్కయడ్డుకమ్మిసొమ్మపు అ 3. అం ౬ లు. స్తంభాగ్రములు కుసులుగ తీర్చఁబడినవి. ఈకుసులు స్తంభములమీఁద మునుగువలె పటపఱచిన రాతిమాలములలో వాని యడుగు భాగమునఁ దొలిచిన తొలలోఁ దూర్చి బిగింపఁబడినవి. ఈ రాతిమాలములతో నేర్పడిన మునుగు ఊర్ధ్వపటములకు పైని ఉష్ణీమము (తలపాగ) వలె నుండుట వలన నది ఉష్ణీమ మని కాసనములంగు పేర్కొనఁబడినది. ఈమాలములలో నొక్కొక్కటి చాల పొడువును వెడల్పును గలది. ఈ రాతిమాలము లొక్కొక్కదానియొప్పు రెండడుగుల తొమ్మిదంగుళములు. ప్రాకారరేఖయందు దిగువభాగమునందు అడుగు ఎక్కువ నొక యిటిక గోడ కలదు. ప్రాకారరేఖలోపలి భాగమున ప్రదక్షిణమార్గ మెక్కుగ నుండుటచేత ఈగోడ కానరాదు; వెలుపటమాత్రమే కనఁబడును. ఈగోడ కలంకారముగ వెలుపలికట్టిన ప్రక్కలందు బొమ్మలుచెక్కిన రాతిపలకల నతికినారు. ఈపలకలమీఁద జంతువులయొక్క, బాలరయొక్క చిత్రములు నవ్వుపుట్టించునట్టిగీతులలోఁ జెక్కఁబడినవి. ప్రాకారరేఖయందలి యీ భాగమునకు అధిష్ఠాన (Plinth) మనిపేరు (మాడుడు, అధిష్ఠానచిత్రములు, పటము, ౬). బొమ్మలుచెక్కిన కొన్ని శిలాఫలకములను ఈయధిష్ఠానమునకు సరిపడినట్లు మరిచి కోసివేసియుండుటచేత నవి పూర్వము మొదట నుంకినయొక ప్రాకారరేఖయందలి యుష్ణీమమునందలి నయి యుండు ననియు, ఏకారణముననే యిది నశించినతరువాతనే యేమో వాని నధిష్ఠానశిలాఫలకములగు మార్చినారనియు పురాతత్త్వవిదులు చెప్పుదురు.

ద్వారములు:— ఈ ప్రాకారరేఖ వృత్తాకారముగ నున్నదిని యిదివఱకే తెలుపఁబడినది. అది నాలుగువైపులందు నడిమిభాగమున ముందునకు పొడుచుకొనినవచ్చినట్లు తీర్చఁబడినది. నాలుగువైపులందును పొడుచుకొనినవచ్చిన యీ భాగము లొండొంటికి నడుమఁగల మడుపులలో ఒక్కొక్కభాగమున ఇరువదిరెండేసిచొప్పున నిలువురాతి స్తంభము లున్నవి. రెండేసి స్తంభములకు నడుమ మూడేసిచొప్పున ఒక్కొక్కమడుపునందు అఱువదిమూడు సూచు లున్నవి. ఒక్కొక్కవైపున ముందునకు చొచ్చుకొనినవచ్చిన ద్వారరేఖ ఉభయ పార్శ్వములందుఁగల మూడేసి నిలువురాతిస్తంభములతో నేర్పడినది. ఒక్కొక్క ప్రక్క నీ స్తంభములనడుమ మొత్తముమీఁద పండ్రెండు

సూచి లున్నవి. ఈరీతి కేర్పడిన యొక్కొక్కద్వారముచేదలపు ఇనుపదియాణుములు; పొడవు పదునాణుములు. ఈ ప్రాకారద్వార ప్రంభములమీద పనుకటికాళ్లమీద కూర్చుండియున్నట్లు చెక్కిన సింహప్రతిమలు కలవు (చూడుడు, పటము, ౭).

ముత్తముమీద నీ ప్రాకారరేఖయందు ౧౩౬ శూన్యపటము లును, ౩౪౮ సూచిలును, ౮౦౩ అడుగుల పొడవుగల ఉష్ణీమమును ఉండెను.¹ ఈ ప్రాకారరేఖ వెలుపలితట్టువన, లోపలితట్టువనగూడ శిల్పచిత్రశోభిత మయియున్నది. వెలుపలివైపున గల బొమ్మలు ఆచారసిద్ధ మయినరీతిని చెక్కబడినవి; చిత్రములయందలి కల్పనా పద్ధతి ఒకటేవిధమన నున్నది. వెలుపలివైపునను, లోపలివైపునను ప్రతిప్రంభము మధ్యభాగమునందును దారుమయ ప్రాకారమున గాన వచ్చు మేకుతలలను స్ఫురణకుఁ దెచ్చునట్లు వృత్తములు తీర్చబడినవి. ఈ వృత్తములందు పద్మచిత్రములను జెక్కినారు. ప్రంభాగ్రభాగము నందును అగ్రోభాగమునందును అర్ధవృత్తమునకు మిగిలియుండు పద్మ చిత్రములు కలవు. మధ్యవృత్తమునకును, శూన్యాగ్రోష్ఠవృత్తములకును నడిమిభాగములు మూడేసి నిలువుపట్టికలుగ విభాగింపఁబడినవి. ఈ పట్టికలందు రకరకముల జంతుచిత్రములు, మనుష్యచిత్రములు, పుష్పచిత్రములు మొదలైనవి కానఁబడును. ప్రంభాగ్రభాగమున నుండు సర్వవృత్తముమీదను, దిగువభాగమున నుండు సర్వవృత్తము దిగువను కొంచెము వెడలపయిన అడ్డుపట్టికలు (Horizontal Bands) కలవు. అందు సాధారణముగ పుష్పచిత్రములు, జంతు చిత్రములు కానవచ్చును.

ప్రంభము వెలుపలివైపునం దెగువగల వెడలపయిన అడ్డు పట్టికయందు మధ్యభాగమున తొలుగా మ్రాపపుబొమ్మ కనఁబడును. మ్రాపమున కుభయపార్శ్వములయందును దానిని పూజించుటకు వచ్చిన మేముఁగుబొమ్మలు చెక్కియున్నవి. వెలుపలివైపున గల ప్రంభపు నిలువుపట్టికలలో సాధారణముగ ఆచారసిద్ధ మయిన శిల్పచిత్రము లుండును. ప్రంభముమధ్యభాగమునందుండు పద్మవృత్తమున కెగువ గల నిలువుపట్టికలందు సాధారణముగ నాగము, దాగొబా, బుద్ధుఁడు, గ్రాజచేయువారు మొదలయిన ప్రతిమలును, దిగువ నిలువుపట్టికలలో గాట్యముచేయు కుబ్జ, యక్షగణ చిత్రములును చెక్కియున్నవి. లోపలివైపున గల వృత్తములందును, అపృత్తము లొండొంటికి నడువగల నిలువుపట్టికలందును రకరకములయిన చిత్రములు కలవు. నిలోఁ జాలవఱకు బుద్ధజీవితమునందలి గాఢకుసు, జాతకకథల ను, బౌద్ధమతసంప్రదాయ చరిత్రాత్మకము లయిన కథలకును సంబంధించినవి. ఎడనెడ గార్హక చిత్రములుగూడఁ గానఁబడును. చూడుడు, శూన్యపటచిత్రములు, పటము, ౮).

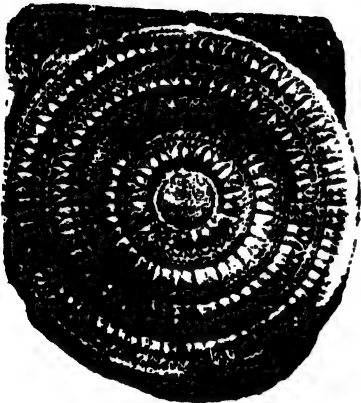
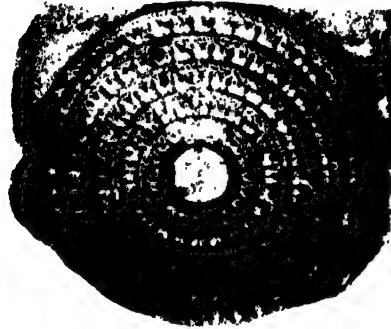
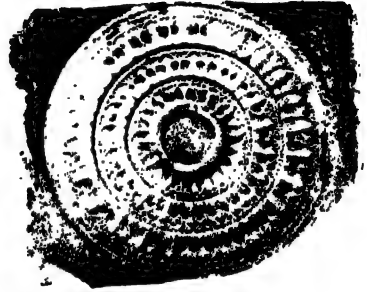
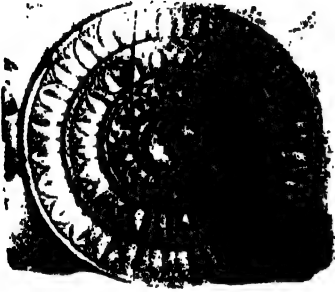
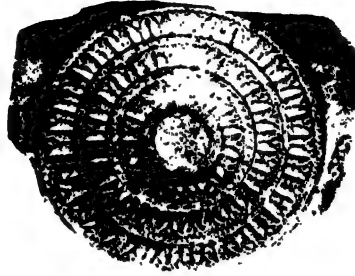
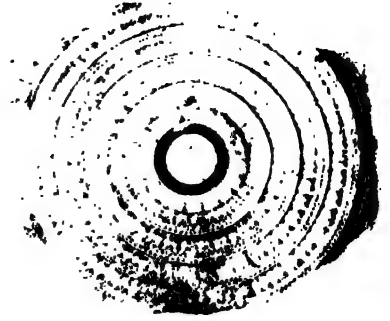
అడ్డుకప్పులు:— ఇవి సూచికపనిని స్ఫురింపఁజేయున కనుట త దీనికి నూచులని పేరు కలిగినది. ఈనూచులు వృత్తాంచితములు.

ఒక్కొక్కవృత్తమువ్యాసము ౨౩ లు. వెలుపలివైపునను లోపలి వైపున మూర్ధ్యాగ్రోమూచికలందును గల వృత్తములందు పద్మములు చెక్కబడినవి (చూడుడు, పటము ౯). నడిమిసూచియందలి లోపలి వైపునగల వృత్తమునందు మాత్రము బుద్ధజీవితకథలును, జాతక కథలును జెక్కినారు (చూడుడు, పటము, ౧౦).

ఉష్ణీమము:— ఉష్ణీమము పైభాగమున గుండ్రనదేఱియుండును. దానికి లోపలివైపున, వెలుపలివైపున శిల్పచిత్రము లనేకములు కలవు. వెలుపలివైపున నది తరంగకాకృతి కల పొడగయిన పుష్పచందము నెడనెడ మనుష్యులు మోయుచున్నట్లు చిత్రితమయి యున్నది. తరంగ ముచ్చడిత నందినపుడు దానిని దిగువ మనుష్యులు మోయుచున్నట్టి చిత్రములును, పతనము చెందినపుడు దానిమీద దాగొబా, బోధివృక్షము, ధర్మచక్రము, త్రిగత్నములు, నాగములు, యక్షులు - వీని చిత్రములును చెక్కబడినవి. లోపలివైపున జాతక కథలను, బౌద్ధసంప్రదాయచరిత్రములను, బుద్ధజీవితకథలను చెక్కినారు (చూడుడు, ఉష్ణీమచిత్రములు, పటము, ౧౦).

వేదిక:— అమరావతీస్థూప వేదిక యెత్తు అడుగుల ౨౩ యిది వఱకే చెప్పఁబడినది. ఈవేదిక చుట్టుకొలత ౫౨.౧ అడుగులు. దీని లోపలివైపుభాగము నిర్మాణమునందు బడిపోవుటచేత నది వెలుపలి వైపునమాత్రమే చిత్రిత మయినది. ప్రాకారరేఖయందును, దీనియందును ముత్తము చిత్రితమయినభాగము సరిసమానమే యయినను వేదిక యందలి చిత్రరంగములు ప్రాకారమునందలివానికన్న మిక్కిలి చిన్నవి. కాని ప్రాకారపురాతికంటె వేదికరాయ మిక్కిలి మెత్త నయిన దగుటచేత వేదికయందలి ప్రతిమశిల్పము ప్రాకారమునందలి దానికంటె అతిప్రశస్త మయినది. వేదికను గచ్ఛియుండు నీచైత్యశిలా ఫలకములమీద సర్వసాధారణముగ దాగొబాలును, నాగములును చెక్కియున్నవి. ఈ దాగొబాలు చెక్కిన పలకలకు కుడి, యెడను వైపులందు విడిరాలమీదఁ జెక్కిన ప్రంభము లున్నవి. ఈ విడి ప్రంభములమీద బోధివృక్షము, ధర్మచక్రప్రవర్తనము, మారప్రలోభనము మొదలయిన చిత్రము లుండును (చూడుడు, విడిప్రంభము, పటము, ౧౧) దాగొబాలును, ప్రంభములును విడివిడిశిలాఫలకముల మీదఁ గాక యొక్కొక్కప్పుడు ఒకటే ఫలకముమీద చెక్కి యుండుటయుఁ గలదు. ఈ వేదికాచైత్యశిలాఫలకములకుమీద నంచు కట్టినట్లు చిత్రాలంకృతమయిన యొకపట్టిక (Frieze) యుండును. వేలువేలు రాలిపలకలను మార్చి యాయంచును దీర్చెదరు. కొన్ని కొన్ని సందిర్భములలో ఒకటే రాలిఫలకముమీదను ధర్మచక్ర ప్రంభమును, దాగొబాయను, వీని కెగువను చిత్రాంచిత మయిన యంచుమగూడ నుండుట కలదు. మద్రాసు చిత్రకస్తుప్రదిర్శన కాలయందుఁ గల చైత్యశిలాఫలక మీతరగతికి చెందినది (చూడుడు, పటము, ౧౨).

అమరావతీ స్తూపము

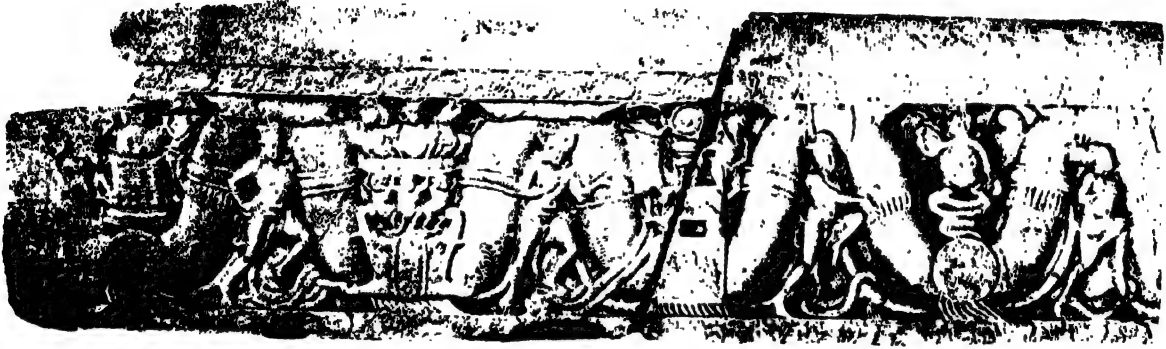

౬. నూచీచిత్రములు (పటము ౯)
(చెలుపరిచెను)

ఆమరావతీస్థావము

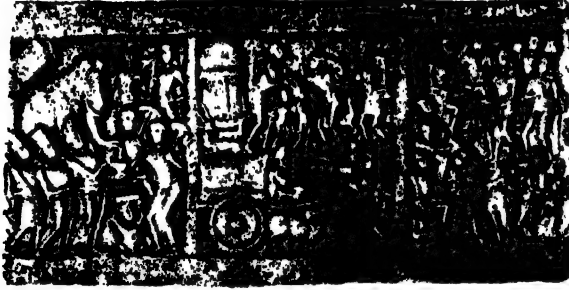

అమరావతీ స్తూపము

౧. ఉట్టివచ్చిత్రిములు (పటము ౧౦)
(నలుపలి నైపు)

అమరావతీస్థూపము

౧. ఉత్తరమూలము (పటము ౧౦)
(లోపలివైపు)

ఈ చైత్యశిలాఫలకములకు తలకట్టుగ నుండు చిత్రశోభితమయిన పూర్వోక్తమున నాయంచును దీర్ఘబుగ్గ శిల్పము గాదు మహాప్రాకారము నాదర్శముగఁ దీసికొని రని కను సూచనములను నంచులరీతి నడుసరించి చెప్పుట కవకాశము కలదు. తొలుగొలుత తీర్చిన యిట్టి తీర్థులలో ఆంధ్ర నడ్డముగ నయినువిభాగములు చేసి యగ్రమునందు గల మొదటివిభాగమున పుష్పకల్పనలును, చెఱలు పుగనుండు రంధ్రవిభాగమున ప్రాకారాకృతిని, మూడవవిభాగమున ప్రయాణమయిపావునున్నట్లు చిత్రంపఁబడిన వరాహము, సింహము, ఉష్ట్రము, వృషభము మొదలయిన జంతువుల చిత్రములును చెక్కినారు. రంధ్రవిభాగమున చిత్రంపఁబడుచువచ్చిన ప్రాకారచిత్రమున మొదటికాలపు తీర్థులకును, దిగువాతికాలపు తీర్థులకును భేదము కలదు. మొదటికాలపుతీర్థులందు ఈ ప్రాకారచిత్రము చిత్రాలంకారగమితముగఁ గన్పట్టును. తరువాతికాలపు తీర్థులందు ఈ ప్రాకారమునందలి సూచీవృత్తము లొండొంటికి ననుమనున్న స్థలమున మినువ్యుప్రతిమలు మొదలయిన వేఱువేఱు రకముల చిత్రరంగములను దీర్చినారు. ఎనువను, దినువను గల ప్రతి సూచీవృత్తమునందును పద్మములను జెక్కినారు; కాని ప్రతి నడిమి సూచీవృత్తమును గూత్రము పద్మముగ తీర్చక అచ్చటహేడ మాడవలెననునకు సంబంధించిన చిత్రరంగములను చెక్కినారు. ఈసూచీవృత్తము లొక్కొక్కటి రంధ్ర మూడంశముల వ్యాసరేఖ గలవి. ఇంతటి స్వల్ప స్థలమునందు ఆకాలపు బౌద్ధశిల్పము చక్కగ మనోహరములయిన మనుష్యప్రతిమలను చెక్కినారని వారి కభిలాషల మొంతటితో గూర్చించించుకొనవచ్చును. నాలుగవభాగమును చిత్రించుటలో నొక చిత్రము కలదు. ఈభాగ మంతయు దారుశిల్పపద్ధతిని చిత్రిత మము నట్లు కన్పట్టును. ఈభాగమున చతురస్రముగ నుండు గంధ్రము లొకగాని తొకటి సమనదురంగములందునున్నట్లు చేసినారు. తొలుగొలుత తీర్చిన యంచులం దీభాగమున గంధ్రమునకు గంధ్రమునకు నడుమనుండు భాగమునం దేచిత్రములను చెక్కకుండు పద్ధతివేసినారు. తరువాతికాలమునఁ దీర్చిన యంచులను బరిశీలించినచో నారంధ్రాంతరస్థలముల నుచ్చేత్తుగ సింహగర్జములు చెక్కుటకు విడిచివేసి నట్లు స్పష్టమగును. అయిదవ దిను నట్టమునభాగము బొమ్మలు చెక్కినిమిత్రము కాక కాసనములు చెక్కుట కుద్దేశంపఁబడుటచేత నది చిత్రరహితముగ నున్నది. ఈపట్టికయందు చెక్కఁబడు కాసనములు సాధారణముగ నట్టి యలంకారఫలకములను దానముగ నొసంగిన దాన పతులనుగూర్చి తెలుపును. ఈ కాసనములందు చిత్రశోభితములయిన యిట్టి యంచులు 'పటము' అని శీర్షకంపఁబడినది (మొదటికాలపు 'పటము'నకు చూడుడు, పటము, ౧౩; తరువాతికాలపు 'పటము'నకు, చూడుడు, పటము, ౧౪).

'ఆయకకంభములు':— నాలుగుచైత్రులందును, నాలుగు ద్వారములకు నెదురుగా నరుగునరుల ముందునకుండిన వేదికాభాగముల మీద నొక్కొక్కచైత్రున నయిదేసి చూపున నాలుగుచైత్రుల గలసి

యిరువది స్తంభము లుండు నని, వీనికి 'ఆయకకంభము' అని శీర్షకంపఁబడినది. తొలపఁబడినది. ఒక్కొక్కదిక్కున నట్లుయిదేసి స్తంభము లుండుట ఆంధ్ర దేశస్తూపములందే కాననను విశిష్ట లక్షణము. ఈ విగ్రహమున స్తంభములను బ్రతిష్ఠింపవలె ననుభావము ప్రాయశముగ అమరావతీస్తూపమున కింకను పూర్వకాలముననే నిర్మింపఁబడిన యుత్తర సింహాస్థానమునందలి సాంచి, భార్హూత్ మొదలగు స్తూపములనుబట్టి కలిగియుండునట్లును. రాతిపలకలమీదఁ జెక్కిన భార్హూతు స్తూపాకృతులను గాంచినయెడల స్తూపవేగకమీద నుభయపార్శ్వములయందును అలంకారముగ నున్న తొన్నిధ్వజములు చూడవచ్చును. ఏతాద్విశేషభావమును గైకొని యాంధ్రకళావిదులు అట్టి ధ్వజములను గౌరవాలంకారార్థముగమాత్రమే కాక విశేషప్రయోజనము నిమిత్తమునూ నుపయోగించియున్నారు. ఉపాసకులకు స్తూప సంపర్కసమున బుద్ధనిర్వాణము స్ఫురించునట్లే ఈ స్తంభసంచక దర్శనమున బుద్ధశీలితమునందలి ప్రధానవిశేషములు స్ఫురించునట్లు చేసినారు. ఈ యొక స్తంభములను పంచకల్యాణము లనఁబడు బుద్ధ శీలిత ప్రధానవిశేషములకు నుద్దగ నిలిపి గౌరవించినారు. (౧) బుద్ధావతారము, (౨) మహాభినిష్క్రమణము, (౩) మారప్రస్థానము, (౪) సంబోధి, (౫) ధర్మచక్రప్రవర్తనము అనువి పంచకల్యాణము లనఁబడును. అప్పుడు మహాపరినిర్వాణమునకు స్తూపమే సూచన యనవలెను. మారప్రస్థాన, సంబోధిల నొక్కొకవిశేషముగనే గైకొనినయెడల నప్పుడు (౧) బుద్ధావతారము, (౨) మహాభినిష్క్రమణము, (౩) సంబోధి, (౪) ధర్మచక్రప్రవర్తనము (౫) మహాపరినిర్వాణము అను నీ యొందినీ యెఱుఁపు కీ స్తంభములు నుద్దగ నున్నట్లు గ్రహింపవలెను. ఈవిషయము ప్రస్తుత ముసలకయి తరువాతికాలమున స్తంభము దిగువభాగములందు, చూచునారి చుట్టి పగ్గమునఁ బడునట్లు బోధివృక్షము, స్తూపము, ధర్మచక్రము మొదలయినవి చెక్కినారు. ప్రాకారమును గవచి లోపలికి వచ్చినంతనే బౌద్ధులు, ఉపాసకులు పూజార్చనముల నీ స్తంభములముందుంచి, వాని వారాధించి పిదప స్తూపప్రవక్షిణము చేయుదురు. ఈ స్తంభము రీవిధమున గౌరవపాత్రము లగుటవల్ల కావచ్చును వీనికి 'ఆయక కంభములు (ఆర్యక కంభములు - పూజ్యస్తంభములు) అని శీర్షక కలిగెను (చూడుడు, ఆర్యకకంభచిత్రములు, పటము, ౧౫). స్తంభములయితే పూజ్యములు కావు కాని యవి మతసంబంధ మయిన పూజ్యభావములకు చిహ్నములుగ నిలుచుటచేత నవి పూజ్యస్తంభము లయినవి. ఈ స్తంభములు దిగువభాగమున చతురస్రముగ నుండును. స్తంభపాదము (Shaft) అష్టకోణాకారముగ నుండును. అండుము సూపమునఁ దేరిన చూలిక (Capital) ప్రతిదిక్కున తోరణముగ (Arch) మలచఁబడినది: దీనికి బౌద్ధవాస్తువున చైత్యతోరణ మని శీర్షక. చూలికయందలి తోరణముల దిగువభాగములు పట్టి గూండ్లుగ నుంచెదరు; లేదా అగూండ్లయందు యక్షిప్రతిమలను జెక్కెదరు (చూడుడు, అమరావతి యక్షిప్రతిమ, ౧౬). చూలికశిఖరభాగమున

అమరావతీసూపము

ఇది అంపములను పాఠకులకు గుఱులు నోటివేడును. అమరావతి ఆశ్మక కంభమాళికలయందలి యక్షప్రతిమ లంఘితసంపదము లయినవి. భాద్మాశుక్లాపమునందలి యక్షప్రతిమలను, అనురావతి ఆశ్మకకంభా గ్రమలందలి యక్షప్రతిమలను పరిపూర్ణముగాని కళావిమర్శకులు అమరావతీయక్షప్రతిమ లత్యగ్గులికళాకాళలమును వెల్లడించు ననియు, ఈయక్షప్రతిమలను చెక్కుబడిన బాసిన కళ కీనకమ్మ నది మఱయొకటి కానరా ననియు వర్ణిస్తాయపడుచున్నాడు. ఈ ప్రతిమలందు గూడ నాతానానభావస్ఫురణమున నిర్మింపఁ బడిన దని చెప్పుట కమరావతియంత నిర్వచనములు కలవు. ఇట్టి గూండ్లు కొన్ని బాలకణ్ణుల కుంకావట్టి కమ్మలతో నుండి, వాని ననుమనండి మనుష్యులు ముందునకు నొంగిచూచుచుండునట్లు చెక్కబడినవి. ఇట్టి గూండ్లు వైత్యనాథాయనము లని పేరు. తరువాతికాలమున దక్షిణగొంగుళి కళ కేవలమునిచ్చుటయన ఆదివర్గరముచేరిన 'కళాకవట్టిక'కు పోలియున్నదనియు, ప్రాచీనకళయ నీ వైత్యనాథాయనములతో కమరావతిలము.

అంపము:— వేదకవిగిరినండి యంపము లేదును. కాని యంపముగనుకొన వేదకయొక్క వైకొనను సరిగా నంటియుండుక యిందుక బోపలికి రెడ్డియుండును. ఉపాసకుడు కాని, జాధుడు కాని ప్రాకారద్వారమును గడిచి బోపలికి వెళ్లి పూజాప్రవ్యములను ఆశ్మకకంభములముందుంచి వృష్టి సాగించి చూచినంతనే పంచ స్తంభములను పంచకల్యాణములను మనసునకు తట్టునట్లు చేయును. ఒకకేళి నని మనసుకు కట్టుకొని తిక్కబోయినను పూజాప్రవ్యముగ్గుణానంతరము ప్రవేశించు చేయునట్లు అంపకీపరిచలమున చిత్ర తిమలయిన జాధుచిత్రములవలన నయినను జాధగర్జము హృగ్గోచర మగుచుండును. ఇట్టి చిత్రములు, అంపముదిగుభాగముననుండి యారంభ మగును. అంపముదిగుభాగమున కపవరుసయందు సాధారణముగా బాగుని సంబోధని భావకమునకుఁ దిమ్మ తచ్చిష్టామయిన బోధివృక్షము చెక్కబడును (చూడుడు, పటము, ౧౭). ఈ వరుసకు వైని ఇంకను కెలవదునపుల చిత్రము లుండును. వీనిలో క్రిందివరుసయందు సాధారణముగ ధర్మచక్రమును, వైవరుసయందు నూపమును చెక్కబడును (చూడుడు, పటము, ౧౮). బాగుడని మహాభినిష్క్రమణము చేసినయనంతరము లోకకల్యాణముకొఱకు కని పట్టిన సమ్యక్సంబోధియు, దానిని ప్రజలకు పదేరించిన యువదేశము నకు సూచకముగ ధర్మచక్రమును, తుదికు నిర్వాణసూచకమయిన నూపమును బాగుని జగత్సమ్యక్యకాంక్షను వెల్లడించుచుండును. దిగువ వరుసయందలి చిత్రశిలాఫలకముల కెడవడ, అట్టిఫలకములు పట్టుటకు పిలు రేసిఫలములయందు పూర్ణఘటములను జెక్కిన శిలాఫలకములనతికి యాబద్ధము చేసెదరు (చూడుడు, పటము, ౧౯). ఇట్లు ఆబద్ధము చేసినకారణమున నీ ఫలకలకు 'ఆబద్ధమాల' (ఆ సమంతాత్ బద్ధ మాలా) అని పేరు కలిగినది. కాననములం దీపపమే ప్రాకృతరూప మున 'అబరమాల' అని పేర్కొనబడినది. కాక్యసింహుడు

(బాగుడు) హవిష్మమున బ్రయశ్చించి విజయము నొంద నని తన్వ జయమునకు సానకముగ ఆ సూర్యవరుసల చిత్రములకు సెనుక నున్న వరుసయందు సింహప్రతిమలు చిత్రంపబడినవి. ఇట్లు బాగుడని విజయమునొంది బాగుడు, ధర్మము, సంఘము అను త్రితమాలసూపమున ధర్మస్థాపనము చేసెననుటకు గుర్తుగ సింహచిత్ర పట్టికకు వైని త్రితమాలమునున త్రికాల సకంపర చిత్రతిమయి వది (చూడుడు, పటము, ౨౦). త్రితమాలలు తగణము నొందినజాగుల కింక 'శూన్యమే' యనుటకు సూచనగ త్రితమాల చిత్రపట్టికకు వైని కొంతస్థలము చిత్రరహితముగ నుంచబడినది, కాని యుపాసకులకు ప్రాసంధికవృత్తమున ఫలమును నిరూపించి ననేకాని వారికి వట్టి 'శూన్యము' హృదయాకర్షకము కా దని యెంచి, శూన్యస్థలమున కలవను సగురవిజయమునొందిన జాగులు పుష్పమాలానులతో బ్రసంధమున గౌరవంపబడునట్లే త్రితమాల తగణలయి జాధిగర్జనిజగు లయినవారును శాకిక పుష్పమాలా గుల్మమయిన గౌరవమునకు పాత్రు లగును రనునట్లు పుష్పమాలికలు చిత్రతిమ లయినవి. అట్టిగౌరవస్థితి కలుగుటకు గూడ బాగుడే కారణ మని ఆ భగవానుడు స్మరణకు వచ్చునట్లు ఈ పుష్పమాలికలలో సెదవెడ చిన్నివృత్తియలందు మరల బాధిశివీగాలు చిత్రతిమ లయినవి. ఈవిధమున బాధిగర్జము ననుసరించునానికి స్మరణమున ప్రత్యేకస్థానము గొరకు నని చెప్పనట్లు పుష్పమాలికలవరుసకు వైని అందాగ్రభాగమున హార్తిక మాపబడినది. ఇది జాధుల మహా సుఖావాసమ నకు సూచన. ఈ మహాసుఖావాసమును బడసినవాడు ధర్మరాజ్యమున కకన్యత్రాధిపతి యగు ననుటకు గుర్తుగ హార్తికవయి డంపనశిలముయిన ధర్మము కలసినది. ఈవిధమున ఆశ్మకస్తంభ భావమే జాధులకు స్పష్టముగ బోధపడునట్లు అంపకీపరిచిల్చమునను, హార్తికాధర్మములను తీర్చబడినవి.

హార్తిక:— ఇది అందాగ్రభాగమున చితురుముగనో, చితుగ ప్రముగనో కేటికవలె నుండు నిర్మాణము. ఈ హార్తికాపార్శ్వ ములు సాంచి మెదలగు నూపములగునవలె దారుమయప్రాకారకోభి తము లయియున్నట్లు చిత్రతము లయినవి. కొండలు పురాతత్త్వ విగులు ఈ హార్తికయందే బుద్ధగౌతువులు నిక్షిప్తము లయియుండెనని చెప్పదురు. నూపమంతటిలో నిదియే పరిత్రమయిన యుచ్చస్థానము కావున ప్రాయికముగ నిట్లు వారు భావించుటకు కారణము కావచ్చును.

శిలాఫలకములమీద చెక్కబడిన నూపచిత్రముల ననుసరించి చూచినచో నాలుగువైపుల ప్రాకారాంతరంగమున మూలందు నూపాధిష్ఠితమయిన విశిష్టస్థలములు కెలకొల్పబడినట్లు కన్పట్టును. ఇట్టి స్థంభములుమాత్రమే కాక బాగుని విశిష్టగ్రహములు కొన్ని నూపధూమియందుఁ గానవచ్చినవి. కాని అది యేనాటితో, యొక్కడ నుండెడితో నిశ్చయముగఁ దెలియరాదు. కాని యది చాలతరువాతి కాలపుది. ప్రాయికముగ మూడవ, నాలుగవ శతాబ్దాలనాటిది

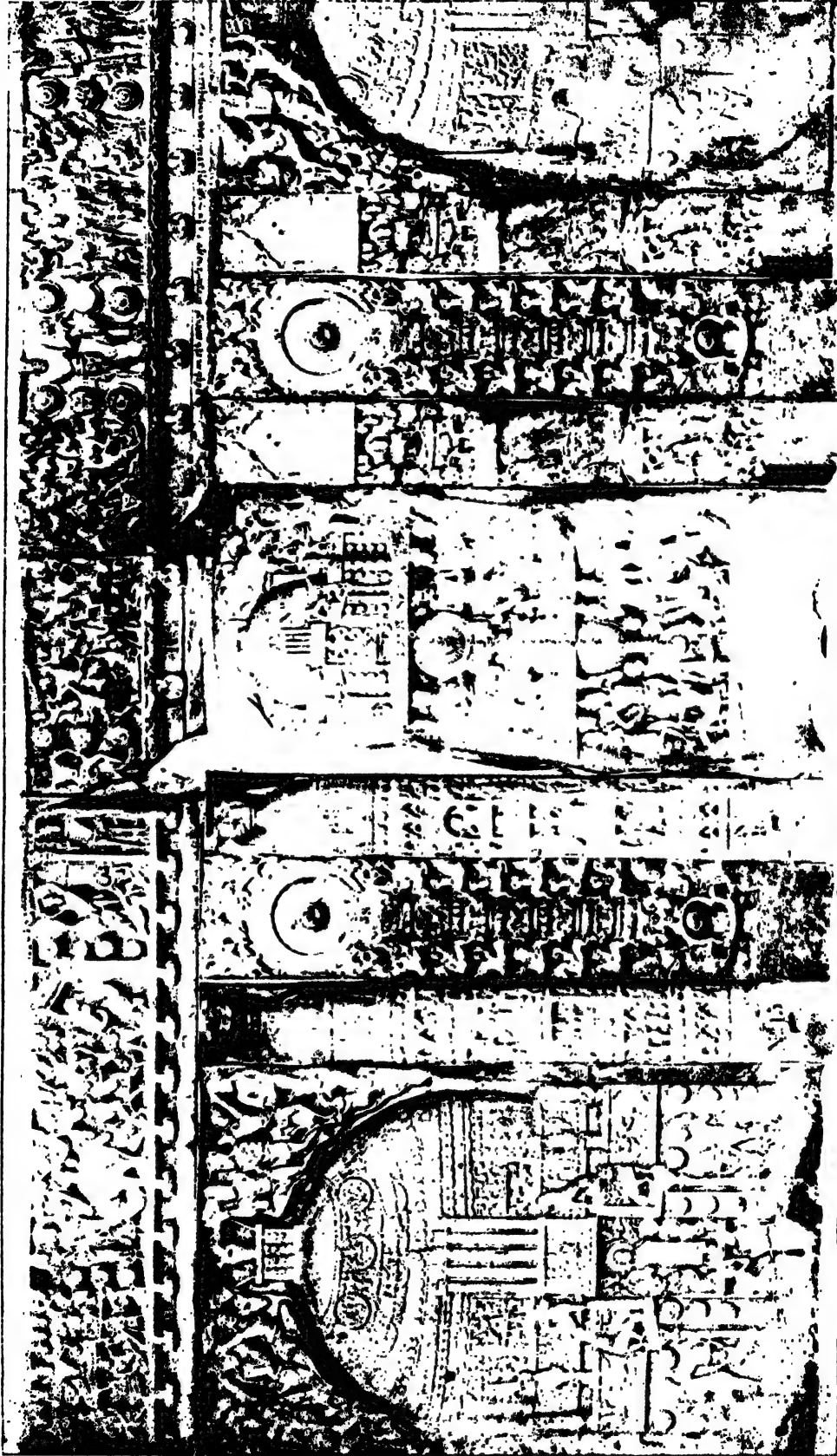
అమరావతీ సూపము

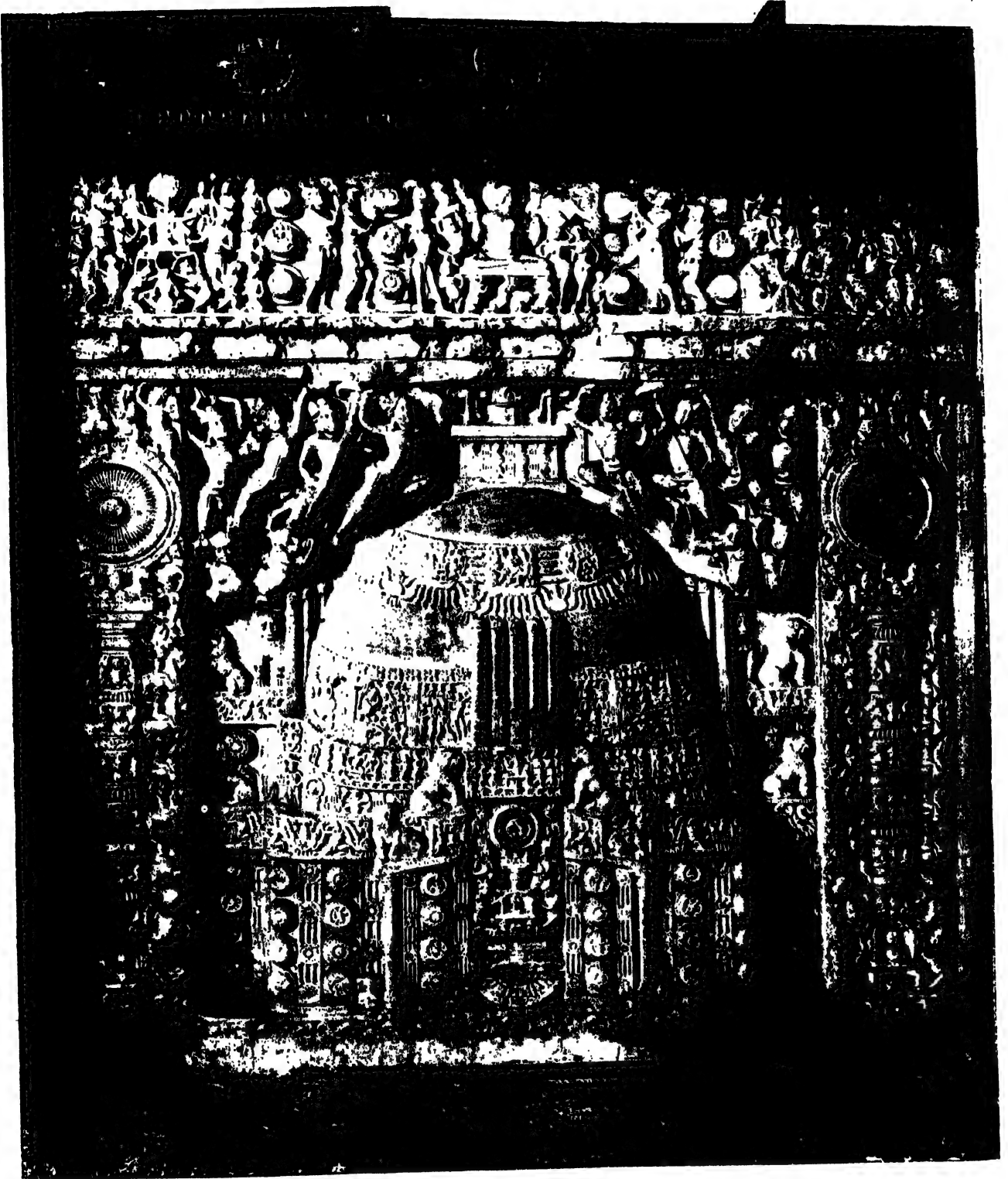
౧౦. ఉష్ణీకామి (అమరావతి)

అమరావతీ స్తూపము

గం. పేరిక : చైత్యశిలాశిలకములు

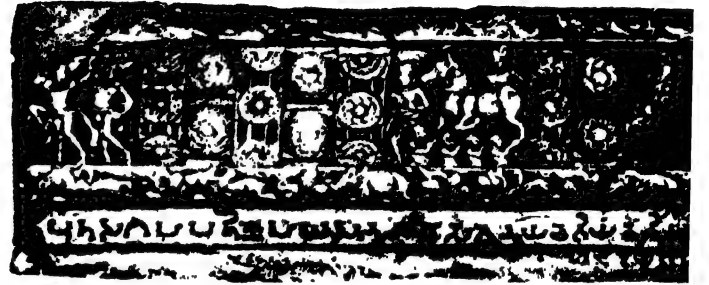

అమరావతీ స్తూపము

౧౨. చైత్యోల్లాసకము (పటము ౧౨)

అమరావతీ స్తూపము

౧౩. చైత్యశిలాఫలకము ఉష్ణవము.

క. పూర్వకాలపుది (పటము ౧౩)

చ. తరువాతికాలపుది (పటము ౧౪)

అమరావతీస్తూపము

కాఁదగు నని విశ్వాసంబు స్థిరమైనదిగాను ప్రాసీదమున్నాడు. యజ్ఞోపవీతము ఘృత్ని నీ విగ్రహములు వసనము దాల్చుటచేత వీని కుపవీతమును, కుడితొమ్మను గనఁబడుచుండును. ఇదియే యీ మూర్తులయందుఁ గాననగు చక్కని లక్షణము. ఈపద్ధతి ధరించిన వస్త్రము భుజములను రెంటినిగూడఁ గప్పివేయు గాంధారపద్ధతికి భిన్నమయినది. ఇట్టి విశిష్టబుద్ధవిగ్రహములలో రెంటిని మద్రాసు మ్యూజియమునందుఁ గూడ వచ్చును. బుద్ధునివిగ్రహములే కాక యితరవిగ్రహములు కూడ — ప్రాయశఃముగ యక్షుల వసుశేషా — కానవచ్చినవి. ఇట్టివానిలో కిర్లరహితమయిన విగ్రహ మొకటి మద్రాసు చిత్రనస్త్రప్రదర్శన కాలయం దున్నది. ఈ విగ్రహ మెవ్వరి దనువిషయమున పురాతత్త్వ వినులలోఁ గొంత వివాదము కలదు. ఈ విగ్రహముతోడభామ నందుఁ జెక్కియున్న కాసమును సరిగా చనువక కొందఁ జేరి నందవశతాబ్దివారైనాఁడను ఆంధ్రరాజు గౌతమీపుత్ర కాతకర్ణి డని ప్రాసీదమున్నాడు. కాని శిల్పపురీతి ననుసరించి చూచినను, ఆ కాసమునుబట్టి చూచినను ఆ విగ్రహ మంతకు పూర్వకాల పుదియి యుండు ననియే కాక, అది గౌతమీపుత్ర కాతకర్ణి డా డని కూడ నిర్ధారణ మగుచున్నది. అందరి పనినాని తనము ననుసరించి దాక్షిణ్య అనందకుమారస్వామిగారు అది క్రీస్తునకుఁ బూర్వము నూఱుసంవత్సరములవారైనాఁడని యుండునని జేర్చినారు. దానిమీఁది కాసమును 'గౌతమీ నమా.....దాన' అని కాని, 'గౌతమీన మా...దాన' అని కాని చదువఁదగియుండుటచేత నది యెట్లయినను గౌతమి యనుపేరఁ బరఁగు స్త్రీ చేసిన దానమును దలఁపుచున్నట్లే గ్రహింపవలసియుండును గాని దానిని గౌతమీ పుత్ర కాతకర్ణివిగ్రహముగ భావించుటకు వీలులేదు. తలలేనికారణ మున నావిగ్రహ మెవ్వరి దనువిషయమున నెన్నియూహలయినను కలుగుట కవకాశము కలదు. ఈ విగ్రహముయొక్క యంజలిబద్ధ మయిన చేతిలో పద్మమువంటి పువ్వును లుండుటకలనను, శౌద్ధ పురాణగాథలందు కాక్యవర్ణముండు మొదలయిన యక్షులను గుఱించి చెప్పఁబడి యుండుటవలనను ప్రాయశఃముగ నది బుద్ధుని పూజించుటకు వచ్చిన యక్షుని విగ్రహమే కావచ్చును.

పూర్వోక్తవిగ్రహమేకాక ఒడిగా దొరకిన శిల్పకృతులను ఇంకను అనేకములు కలవు. వానిలో ముఖ్యముగ నిట శేర్మీనఁ దగినవి బుద్ధపాదములు. బుద్ధుని యీపాదముల యడుగున (అరకాలి యందు) మహాపురుషలక్షణముచకములయిన సంకేతము లెన్నో యుండును. అమరావతీస్తూపభూమియందు దొరకిన బుద్ధుని శ్రిపాదములలో ప్రాయశఃముగ సహస్రారచక్రమున, త్రిరత్నచిహ్న మగు త్రిశూలమును, స్వస్తికమును గానవచ్చినవి. సహస్రారచక్రము ధర్మచక్రమునకును, త్రిశూలము బుద్ధ, ధర్మ, సంఘములకును సంకేత మని యిదివఱకే మనకుఁ దెలియును. స్వస్తికమునుగుఱించి యిందుక తేలిపి కొనవలసియున్నది.

స్వస్తికచిహ్నము చతురరసమన్వితము. కొనలతో నుండు నీ యక్షులలో నొక్కొక్కటి యొక్కొక్క దిక్కున కుండును. ఉత్తరపుటాకుకొన తూర్పువై పునకు, తూర్పువై పుదానికొన దక్షిణమునకు, దక్షిణపుటాకుకొన పశుమటికి, పశుమటిదానికొన ఉత్తరమునకును సాగియుండును. ఈకొనలు చతురరసమన్విత మగు స్వస్తికచక్రగతిని నిరూపించును. తూర్పువై పునకుండు ఆకు చూపునది మనుష్యగతి. సరిగా దీనికెదురుగ పశుమటివై పునకుండు ఆకు చూపునది దేవగతి. దక్షిణమువై పున కుండు ఆకు చూపునది నరకగతి. ఉత్తరమువై పునకుండు ఆకు చూపునది సమ్యక్సంబుద్ధిత్యగతి, అనగా శౌద్ధ ముక్తస్థితి. మనుష్యుఁ డెప్పుడును తన మనసు వచ్చినట్లు తన్ను వదిలివేసికొనినచో నతనియందలి జంతుప్రకృతివలన నతఁడు నరకమునకుఁ బోవుట సహజము కాన, పరిత్యజయిన యెట్టిహాసపుట నుద్ధరించుటకు బుద్ధునివలన నిరంతరము ప్రయత్నము జరగుచున్నది. తత్ప్రయత్నఫలము సమ్యక్సంబుద్ధి లేక పరినిర్వాణము. ఈ విగ్రహున సర్వనూననజాతిని దుఃఖమునుండి యుద్ధరించి సమ్యక్సంబుద్ధిస్థితికిఁ గొని వచ్చుటకయి బుద్ధుండు సంకల్పించిన సంకల్పమును దెలియఁజేయుట కీస్వస్తికము చిహ్నమయి తనరారుచున్నది. బుద్ధుఁ డిట్లు చేయుటకు కరుణయే కారణము కావున నీచతురరస్వస్తికచక్రమున కదియే కేంద్రము (Pivot) గ నున్నది. ఈ కేంద్రముననుండియే బుద్ధుని విశ్వకాగుణ్యము సర్వశీలకము సర్వమానవాభ్యుదయమునకయి ప్రవహించుచున్నదిని యీచక్రమునందలి యాకులు తెలుపుచుండును. ఈ కరుణయే శౌద్ధమతమునందలి ప్రధానతత్త్వము. దీనిని తరువాతికాలమున శౌద్ధతత్త్వజ్ఞులు కక్తిగము, జగత్కాలగము వెలయించి ఆ జీవవలననే బుద్ధతత్త్వప్రాప్తి కలుగునని నిర్వచించియున్నాడు. ఈ కరుణాతత్త్వము వలననే తరువాతికాలమున శౌద్ధమునందు ఇదివఱలో నుడివట్టు వజ్రయాన, మంత్రయాన, తంత్రయానాదులు వెలసినవి. ఈ శౌద్ధమత సంప్రదాయములందు కరుణ జగత్కాల యను స్త్రీగము, బుద్ధుండు జగత్పిత యను పురుషుండుగను వ్యక్తికరింపఁబడిరి.

స్తూపనిర్మాణకాలము :— అమరావతీస్తూప మొక్కకాలమునను, ఒక్కతడనను గట్టినదికాదు. దీనికి వేఱువేఱుకాలములందు కూర్పులు, చేర్పులు చేయఁబడినవి. నాలుగుతడవలలో నీ నిర్మాణము పూర్తియైనట్లు స్తూపపు రాతిపలకలమీఁది కాసములపిరీతి ననుసరించియు, చిత్రములరీతి ననుసరించియు సుకరముగను, స్పష్టముగను కనిపట్టవచ్చును.

మొట్టమొదటకట్టినవారైన వనఁదగిన శిలాఫలకములను గొన్నిటిని జూడఁగలము. వీనిలోఁ గొన్నిటిమీఁద కాసములు చెక్కియున్నవి; మఱికొన్నిటిమీఁద చిత్రములు చెక్కియున్నవి; వేఱొకకొన్నిటిమీఁద రెండును గలవు. ఈ కొలఁది పలకలయినను సుష్ఠుగ లేక చాల భాగము పగిలియున్నవి. ఈ పలకలమీఁద గానవచ్చు కాసన, చిత్రములరీతికిని భార్గూగుస్తూపమునందలి కాసన, చిత్రరీతికిని ఎక్కడ పోలికయు, దగ్గఱ సంబంధమును కనఁబడును. దీని ననుసరించి మొదటి

రెండవనాటి వనదుగు రాతిపలకలు ఇంచుమించుగ భాష్టానుస్తూప నిర్మాణకాలమునాటివే (క్రీ. పూ. ౨౦౦) యని యూహించవచ్చును.

వీనికి తరువాత అచ్చునవి మఱికొన్ని శిలాఫలకములు కలవు. రాయి కొంచెము ముతకది కాని పలకలు చాల చెడినవి. వీని యొక్క అన్నిట సరిసమానముగ నుండక భేదించుచుండును. ఈపలకల మీద గట్లగట్లగ తీర్చిన చిత్రపట్టిక లాకదానిపై నొకటి కలవు. ఈ పట్టికలందరి గట్లలో (Panels) సాధారణముగ బుద్ధసంబోధి కాని, మొట్టమొదటిమాటు తనగర్భమును బోధించుచున్న బుద్ధుని కాని, బుద్ధనిర్వాణముకాని సాంకేతికవిగమన, అనగా బోధి వృక్షము, ధర్మచక్రము, స్తూపములగూపమున చెక్కబడినవి. తుప్ప ఘటము, సింహాసనపద్మబుద్ధపాదభూజనము, నాగములు, ముద్రాచిత్రములు నెడనెడ చెక్కబడినవి. బోధివృక్ష, చక్రచక్ర, స్తూపములచిత్రములు ఒకదానిమీద నొకటిగ నూడవపట్టికలయందు తీర్చబడినవి. ఈనూడవవరుసలకును వైదితలకట్టుగ నాలుగుపట్టల ఇంచు కట్టినారు. దీనియందలి యొకటిక, నూడవపట్టికలో సామాన్యమయినవే కాని విశేషపరికల్పన లేమియునులేవు; కాని ఇంచుపట్టికలో ప్రయాణము చేయుచున్నట్లు సింహములును, నాలుగువపట్టికలో త్రిశూలపరంపరయు చెక్కబడినవి. ఇట్టి శిలాఫలకములమీద గానవచ్చుకాసలిపిరి సాధారణముగ చేసికొని యవి ప్రాకారశిలలకుఁ బూర్వపు వనియు, ప్రాయశముగ క్రీస్తుపూర్వము, క్రీస్తుశకమునకుఁ దిరువాతినో వందసంవత్సరములనాటి వనియు చెప్పవచ్చును.

ప్రాకారము రెండువైపులను చాల బాగుత్తగ చెక్కిన చిత్రములు కలవు. ఈ ప్రాకారశిలలు రెండవతరహా నిర్మాణమున నుపయోగపఱచిన శిలాఫలకములకంటెను మెత్తనివి. ఈ ప్రాకారమును శాస్త్రనాగార్జునాచార్యులు నిర్మించినట్లు తిలైత్తుదేశమున నొకగాఁ కలదు. అదియును గాక, వాసిష్ఠీపుత్రశ్రీపుత్రులమది పరిపాలనమునందు, అనగా రెండవశతాబ్దిమధ్యమున అమరావతీస్తూపమున క్రొత్తహర్మ్యము, చేర్పులు జరగుచుండెననియు, దానికి క్రొత్త శిల్పాలంకారము లమగుచుండెననియు నూచించునట్టి కాసన మొకచిన్న శిలాఫలకముమీదఁ గలదు. పూర్వోక్తతిలైత్తుదేశగాఁయు, నీకాసనమును, ప్రాకారశిలలమీదఁ చెక్కియున్న యితరకాసనములందలి లిపిరీతినిబట్టి చూడఁగా ఈ ప్రాకారము క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్ది కడపటిభాగమున నిర్మితమయినట్లు చెప్పవచ్చును.

నాలుగవతరహా కట్టిననాటి వనదుగు రాతిపలకలన్నియు, వేదికకు గప్పుటలో నుపయోగపఱచినవే. ఈ రాయి మిక్కిలి మెత్తనిది; చాల సున్నితమయినది. ప్రాకారశిలయందలి శిలలమీదకుంటెను ఈపలకలమీద చిత్రసంపద శ్రేష్ఠమయినది. వీనిమీద దివ్యమయిన చిత్రములను అతివిస్తృతముగఁ జెక్కినారు. ఈ చిత్రములలో ఆ

కాలపు అమరావతీస్తూపమును లక్ష్మముగఁ దీసికొని చెక్కిన స్తూప చిత్రములు, మారప్రలోభనము, బుద్ధుని ప్రథమగర్భబోధలకు సంకేతములుగ నున్నచిత్రములు, జాతకకథలు — ఇవి యాకాలపు శిల్పిలకు చాల నిష్టము కాబోలు — సాధారణముగఁ గానవచ్చును. ఈఫలకములకంటెకట్టుగ నెరువ చిత్రపట్టికారేఖ తీర్చబడినది. ఈ పలకలనేకములవలెనే ఈచిత్రపట్టికారేఖనూడ రమ్యములయిన చిత్రములతో తోటింపుచున్నది. ఈ చిత్రపట్టికయందలి చిత్రముల నీతిని బట్టియు, ఈఫలకములమీదఁ చెక్కిన కాసనముల లిపిరీతినిబట్టియు నీశిల్పచిత్రములు క్రీస్తుశకము నూడవశతాబ్దినాటి వయయుండునని నిర్ణయించియున్నారు.

నిలచున్నట్లున్న బుద్ధుని విడివిగ్రహము లొకకొన్ని స్తూప ధూమియందు నొరకినవి. ఇవి యేకాలపునో సరిగా తెలియదు. బి. ఏ. ప్లిన్యకొగారిచి క్రీస్తుశకము నూడవ, నాలుగవ శతాబ్దాలనాటివని చెప్పినారు.

కాసనములు : లిపి : భాష : — అమరావతీస్తూపమునఁ గానవచ్చు కాసనము లనేకములు కలవు. వీనిలో చాలవఱకు దానకాసనములు. ఈకాసనలిపుల పరిణామము ఈమహానిర్వాణము క్రమమయిన యంతరపులలో నెట్లు పెంపుచెందినదియు నూచింపఁగలుగుటచేత ఈ కాసనము లీస్తూపమునిర్మాణకాలమును నిర్ణయించుటలో సాయపడుముఖ్యసాధనములలో నొకటై యున్నవి.

౧. ఇవి పలకములయిన బ్రాహ్మీలిపియందు వ్రాయఁబడినవి. ఇట్టి రకములను నాలుగింటిని స్పష్టముగ మనము గుర్తింపవచ్చును. నల్లరాతిస్థంభములను, తొలుతటి నిర్మాణమునాడు మలచినశిల్పచిత్రము లనేకములను గల యాగ్నేయదిశయందలి ప్రాకారభాగమున నొకరాతిశిలము కలదు. దానిమీద మూర్ధలిపియం దొకకాసనము చెక్కియున్నది. ఇందలి యక్షరములు ఆకాసనమునకుఁ బ్రక్కలఁ గానవచ్చిన చిత్రశిల్పములకూడ వానియంత పురాతనపు వయయుండవచ్చు ననుమాటకు స్థిరపఱచుచున్నవి. క్రీస్తుశకము రెండవశతాబ్దిని స్తూపము మరల నిర్మింపఁబడుచుండెట్లు కాకపోయినను దానికి గొప్పహర్మ్యము, చేర్పులు జరగి యది పెంపు చెందుచుండినట్లు నూచిత మగుచుండినప్పటికిని ఆకాసనలిపివలన నీమహాచైత్యము ప్రాయశముగ క్రీస్తుపూర్వము ౨౦౦ల సంవత్సరములనాటికి యుండినట్లు సిద్ధాంత మగుచున్నది. ఆకాసన మిది :

“..... నెనగొవన ముడకుతలన గభో.....”
[... నేనాధిపతియగు ముడకుతలని? (ముడకుంతలని?) స్థంభము...]
గుంటూరుజిల్లాయందలిదే యగు భట్టిప్రోలు స్తూపమునందలి ధాతుకరంధికాసనములే అమరావతికి దగ్గఱగఁ గానవచ్చిన బ్రాహ్మీలిపియందలి

1. లూడర్నదొరగారు దీనిని ముడకుతలని (మృదుకుంతలని) అని సవరించినారు.

అమరావతీ స్తూపము

గృ. 'అర్యకకంధ' చిత్రములు (పటము ౧౫)

అమరావతీస్థాపము

౧౫. 'అర్యకకంఠ' చూడక (పటము ౧౫)
(అమరావతి యక్షిప్తము)

అమరావతీ సూపము

అమరావతీ సూపము

౧

౨

౪

౧. ప్రాకారశిఖ: సింహాస్రతిమ (పటము ౭)
౨. బాదపాదములు
౩. అండచిత్రము: ప్రార్థనాపటము (పటము ౧౯)

౪. రామగ్రామస్తూపము (పటము ౩)
౫. వేదికావృత్తిచిత్రము: శిల్పచిత్రస్తంభము (పటము ౧౧)

నొలుదొలుతటి శాసనములు. ఈ భట్టి ప్రాసాదాన్ని పశ్చిమ దిశనుండి చూచి చూడవలసివచ్చినట్లు కృష్ణజిల్లాలోని శ్రీమత్రావ్యము మండలములోని వామనకలంబునందుండినట్లు తెలియుచున్నది. భట్టి ప్రాసాదము లందరి ద, ధ, ధీ, చ, జ, మ, శ, ల వంటి వర్ణములు కొన్ని ఆశోక శాసనములందలివానితో భేదించునని బూలరుద్రగారు చూపి వానిని ద్రావిడ వర్ణము లన్నారు. కాని యమరావతియందలి ప్రాచీన ప్రాసాద శాసన వర్ణములును, దక్షిణాదిరకము ఆశోక శాసన వర్ణములును ఒక్కటే పోలిక ముండును. 'గ' వర్ణమునకు పైని శోణమును, చ, డ, ప వర్ణములును రూపమున ఆర్షము (Archaic) గా నున్నవి; అనగా ఆశోక శాసనములలోనివానిని పోలియున్నవి.

౨. బూలరుద్రగారు శాసనములకు తరువాతికాలపు వాదములందు ముఖ్య లక్షణము లివి: (౧) 'ద' వర్ణముయొక్క గూర్జరూప మింకను నిలిచియుండుట, (౨) తలకట్టు లన్ని వర్ణములందును సమానముగ నుండుట, (౩) క్షుద్రపులు, కడపటి ఆంధ్ర రాజులనాటి పశ్చిమహిందేశ శాసనములయందలి ముఖ్య లక్షణముగ గానవచ్చు 'ట', 'క', 'ఓ', వర్ణములకు దిగుభాగమున నుండు వంకర కొంటలు లేకపోవుట, (౪) వక్రకేళిలతోడి 'ఇ' వర్ణము. ఈ లక్షణములను బట్టి యిది శ్రీమత్రావ్యము మొదటి శతాబ్దిలో, శ్రీమత్రావ్యము మొదటి శతాబ్దిలో అయియుండు నని నిర్ణయింపవచ్చును. వర్ణములయూర్ధ్వ భాగాంతమునందలి చిన్న యడ్డగీటుకల్లు నీరకము నానాభూతు ఆంధ్ర శాసనలిపి నుండి భేదించుచున్నది.

౩. బూలరుద్రగారు లిపినిబట్టి, పసుమిటివక్కను, కొంక నములందలి సహా శాసనములతో సరివచ్చున వని భగవతి నాగభజన మునుచేసి చూపిన అమరావతీ శాసనములలో చాలభాగము శ్రీమత్రావ్యము రెండవ శతాబ్దినాటిది.

౪. ఇక్ష్వాకువంశపురాజయిన శ్రీవీరపురుషదత్తునినాటి బృహద్రథ శాసనములందు శాసనవచ్చులిపిని బోలి మిక్కిలి సాగములు దేజయుండులిపితో నున్న శాసనములు కొన్ని కలవు. బూలరుద్రగారిని శ్రీమత్రావ్యము మూడవ శతాబ్దినాటి వసు నని యూహించినారు.

ఈయమరావతీ శాసనములందు వాడిన భాష ప్రాకృతము. దీని కిది, వ్యాకరణశాస్త్రముల వైకాచీ ప్రాకృతమునకును దగ్గరి సంబంధము కలదు. ఇందు 'గ' కు బదులుగ 'క' యును (ఉదా: కయ), 'జ' కు బదులుగ 'చ' యును (ఉదా: పవచితయ), 'ద' కు బదులుగ 'థ' యును (ఉదా: వేలిక), 'ణ' కు బదులుగ 'న' యును (ఉదా: ఉనిన, ఉనిన, సునున, తిని) ప్రయుక్తము లయినవి. కాస్తీర దేశగాధ ననుసరించి వైకాచీ ప్రాకృతమున బృహత్కథ రచియించిన గుణాధ్యక్షుడు డాంధ్ర రాజాస్థానము నలంకరించిన విద్వాంసుడు. ఈ గాధనుబట్టి ఆంధ్ర భృత్యరాజుల క్రింద నాంధ్ర రాజ్యమున వైకాచీ ప్రాకృత భాషను కృషి జరగుచుండినట్లు విశ్వసించుట కవకాశము కలదు.

ఈ శాసనములు చరిత్రాత్మకమయిన, అనగా రాజవంశములకు సంబంధించిన విషయముల సేమియుం డెలుపవు. ఆంధ్ర రాజులలో వాసిష్ఠీపుత్ర శ్రీపురుషుని, శివశ్రీకాళకర్ణుల శాసనములు మాత్రమే కలవు. అందు వాసిష్ఠీపుత్రునివే యొక్కవ. ఈ కారణమున నాగాధ్యక్షులనాచార్యుల మిగ్గుల డయిన శాతవాహనుడను ఆంధ్ర రాజు వాసిష్ఠీ పుత్రుడే యగునని కొందఱు యూహించుచున్నారు. నాగాధ్యక్షులనాచార్యులను శాసనమున కొసంగిననూతనరూపము ప్రొద్దులము నూతగా కొని యాంధ్ర నీ మహానిర్మాణమునకు పెంపునొంపులు సమహర్షి యున్నారు. ఆంధ్రులకుం బిడప నీశాసనములు ప్రాయశముగ 'పాళోటక' బాలినామమును, 'నాకాటక' మనవ్యనామమును వెల్లడిపఱుచు చున్నవి. చిక్కినెంట్లున్నప్పుడే గారి మతము ప్రకారము వాకాటక వంశము శ్రీమత్రావ్యము 800 ల ప్రాంతమున రాజ్యమునకు వచ్చినది. ఈ శాసనములందు వచ్చు వాకాటక పాతము సరియయిన దయినచో శ్రీమత్రావ్యము ౧౫౦ సంవత్సరములనాడే దక్కనునందు నాకాటకు లుండినట్లు గుర్తింపవచ్చును.

అమరావతీ కళ:— అమరావతీ స్తూప శిల్ప చిత్రములను విడి విడిగాను, వాని నొండొంటితోను, ఇతర బౌద్ధ నిర్మాణములందలి శిల్ప చిత్రములతోను పోల్చి పరిశీలించి చూచినయెడల అమరావతీ స్తూప నిర్మాణ మొక్కకాలమున గాక నాలుగుతరహాలో జరగినట్లును, అమరావతీ స్తూప శాసనలిపిపరిణామమున నొక్కరకము గాక నాలుగు రకము లుండినట్లును తెలియవచ్చునట్లే, అనగా నిర్మాణమునందును, లిపియందునుగూడ వికాసము కనబడునట్లే శిల్పచిత్రములతీర్పునందుం గూడ వేరువేరురకము లయినరీతులు కన్పట్టును. శ్రీమత్రావ్యము పూర్వము మూడువంతుల సంవత్సరములనుండి శ్రీమత్రావ్యము మూడవ శతాబ్దివఱకును స్తూపమున వేరువేరు నిర్మాణములు జరగుచుండినట్లే, స్తూప శాసనలిపిపాటి పరిణామమును చెందుచుండినట్లే చిత్ర శిల్పపు రీతులపాటి ఆకాలముననే పరిణామమును నొంది పరిణతమైనది.

మొట్టమొదటికాలపు శిల్పచిత్రములు తరువాతికాలపు చిత్రము లంత వ్యాపయరంజకముగ చిత్రింపఁబడిలేదు. అంతయుకాక మొదటి కాలపు శిల్పచిత్రములందు కథావస్తువిన్యాసముపాడ నతిసంగ్రహ ముగఁ జూపఁబడినది. ఇట్లు సంగ్రహ ముటవలన వివరములను చాల వఱకు విడిచివేయుటయేకాక, కథావస్తుతనమునను శిల్పము సమయ బద్ధమై సంకేతిపద్ధతి పుట్టయోగించినారు. ఇట్లు సంకేతముల నేర్పఱుచుటవలన చిత్రితమయిన కథావస్తు వాకాలమునాటివారికి సుబోధ ముచువచ్చినను, ఏయేవిషయముల కేవేలి సంకేతములో తెలియక యివ్వవలినారి కాచిత్రరంగములు దురవగాహము లయినవి. ఈ కారణ మున కళావిమర్శకులు కొందఱు అట్టికళ ప్రకటన మయినది కాదనియ, ఆకాలమున కళాకాళము లేదనియు స్థూలముగ తెగడియున్నారు; కాని యీకళ నట్లు తెగముటకు వీలు లేదు; ఏల యన, కథావస్తు విన్యాసము పెద్దదిగఁగాక సంకుచితము చేసినను ఆకాలపు శిల్ప తాను

తనకళాకాలమును జూపుట కవకాశమున్నచోటుల నెల్లఁ దననేర్పును విభులముగఁ జూపియే యున్నాఁడు. ఈ సంకేతపద్ధతిని ముఖ్యముగ బుద్ధజీవితగాళ్లను చిత్రించునపుడు మఱియొగించియున్నాఁడు. కావున సంకేతపద్ధతి యేదియో విచారితము. ఈ సంపర్కముననే చాల హృదయోకర్షకమును, వివాదగ్రస్తమును అయిన బుద్ధవిగ్రహావగ్రహ వివచయమునం దంతర్గర్భిత మయియుండుటవలన దానినిగూర్చి కూడ ఆలోచితము.

బుద్ధజీవమునందలి యన్ని గాళ్లలోను పంచకల్యాణములు ముఖ్యమయినవి. వీనిని శిల్పమునఁ జిత్రింపవలెను. ఆకాలము నాటికి బుద్ధుఁడు మహాపరినిర్వాణమును బొందెను. బౌద్ధమతానుసారము మహాపరినిర్వాణ మనగా విజ్ఞానస్థితి యని కాని, కేవలము క్షాన్యస్థితి యని కాని చెప్పవలెను, అనగా బుద్ధుఁడు నామరూపాతీత మయినస్థితిని పొందినవాఁడు. అట్టివానికి నామరూపములు కల్పించి, శిల్పచిత్రములందు చూపుట అసాధ్యమేకాక పాపకార్య మని కూడ వారు భావించుటచేత ఆకాలపుశిల్పిలకు బుద్ధజీవితగాళ్లను జెక్కటలలో సంకేతముల నేర్పఱచుచుకొనవలసి వచ్చినది. అయిన నీగాళ్లను అసలు చూపవలసినంత యవసర మేమి కలిగిన దని కొంచెం అనుగవచ్చును. క్రొత్తగా బౌద్ధమతమును స్వీకరించిన పామరునికి బుద్ధుఁడు బోధించినతత్త్వము సరిగా గ్రహింపరానందున బుద్ధజీవితమునందలి సంప్రదితములు బోధపడుటకు బొమ్మల రూపమున చిత్రించి చూపుటకు, తత్కారణమున బుద్ధునిమీఁది భక్తి విశేషించు నట్లు చేయుటకును మహత్త్వః ప్రియిన యట్టిబుద్ధుని వీరితమునందలి ముఖ్యగాళ్లను చెక్కినారు. ఇట్లు చెక్కటలలో సంకేతపద్ధతి యావశ్యకమయినది. ముఖ్యముగ నీసంకేతములు పంచకల్యాణముల విషయమున ప్రయుక్తములయినవి. బుద్ధజననమునకు పొత్తిళ్లలో బుద్ధపాదమునుగాని, పద్మమునుగాని చెక్కెదరు. మహాభీనిష్క్రమణ, మనఁగా సర్వభోగవర్జనమును జీవనోనుండు వట్టిపుట్టమును చిత్రించుటవలనను (బౌద్ధాధ్యక్షార్థగాత్రమున తండ్రిని, భార్యపుత్రులను, రాజ్యభోగములను విడిచి కంటక మనుపుట్టము నెక్కి కపిలస్థునగ్రముననుండి వెడలిపోయినట్లు మనకు బుద్ధవిరితమునుబట్టి తెలియును), మారగర్వణ పూర్వకమయిన సమ్యక్సంబోధిని బోధివృక్షమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును దీర్చి, యాసనముమీఁదనో, క్రిందనో బుద్ధపాదములను జెక్కటవలనను, బుద్ధుని ధర్మబోధను ధర్మచక్రమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును చిత్రించుటవలనను — బుద్ధుని మొదటిధర్మబోధను దెలుపవలసినదైనపుడు ధర్మచక్రమును, దానిక్రింద నొక యాసనమును రచించి, యాసనమున కుభయపార్శ్వములందును మృగములను జూపుదురు —, మహాపరినిర్వాణమును స్మరమువలనను దెలుపుదురు.

అమరావతీకళదేశీయము :— బుద్ధవిగ్రహమును మలచుట భారతీయశిల్పికి తెలియ దనియు, దానిని మలచుట వాతఁడు గ్రీకులవలననుండియో, రోమనులవలన నుండియో నేర్చుకొనె ననియు కొందఱు విశ్వసించుదురు కాని యిది మృదాకీ యని అమరావతీశిల్ప

చిత్రములను బరిశీలించినచో తెలియఁగలదు : ఎట్లన, ఆశిల్పి సామాన్య మానవవిగ్రహములను, బౌద్ధేతరు లయిన బోధిసత్తుల విగ్రహములను మానవరూపమునను మలచియుండుటవలన అతనికి మానవరూపమును చిత్రించుట తెలియ దని యనుకొనుట కవకాశమును లేదు. అతఁడు మానవప్రతిమలను జెక్కట రోమనులవల్లఁ గాని, గ్రీకులవల్లఁ గాని నేర్చుకొన నవసరమును లేదు. మానవరూపమును చిత్రించుటలో గాక సంకేతపద్ధతిని దైర్ఘ్యముతోను, సాహసముతోను వదలిపెట్టునట్లు చేయుటలో గ్రీకులు తోడ్పడిరని మఱికొందఱు వాదించుదురు కాని యీసిద్ధాంతము సంగీకరించుటయుఁ గష్టమే; ఏల యన, అర్వాచీన శిల్పచిత్రములలో బౌద్ధవిగ్రహ మున్నచోటుల దానిప్రక్కనే దానితోపాటు సంకేతపద్ధతిని బుద్ధునిఁ జూపుటయు మనము గాంచఁగలము.

శిల్పమున బుద్ధవిగ్రహావిష్కరణమునకు మనము గ్రీకులచాత్ర పానవసరము లేదు. దీనికి మూలము మనము స్థానికవిషయపరిణామములందే కాంచవచ్చును. కాలక్రమమున బౌద్ధునిపర్యవేశ్యలో మొదట నామరూపరహితమూర్తిగ నెన్నఁబడినబుద్ధుఁడు కరుణామూర్తిగ మార్పుచెందెను. ఈమార్పు బౌద్ధమతచారిత్రమున నిది వఱకుఁ దెలుపఁబడిన మహాయాన, మహాసుఖవాచములరూపమయిన పరిణామము. ఈమార్పు వచ్చినయనంతరము బౌద్ధాంధ్రశిల్పి బుద్ధునికి చక్కనిమానవరూపము నిచ్చి, యాతని ముఖవైఖరియందును, అభయహస్తమునందును కరుణామూర్తి యని పరిణామమును చెందిన యాతని ముఖస్వరూప మయినకరుణను చక్కఁగా వ్యక్తీకరించెను. శిల్పమున బుద్ధవిగ్రహావిష్కరణమునందు బౌద్ధమతతత్త్వపరిణామమును సులభముగా గ్రహింపఁగలము. భారతీయచిత్రశిల్పమున బుద్ధవిగ్రహ మేర్పడుట కిదే కారణము కాని, గ్రీకులయొక్కకాని, రోమనులయొక్కకాని తోడ్పాటు కాదని తెలియఁగలదు.

బౌద్ధాంధ్రశిల్పి తాను మలచుటకు ప్రత్యేకకథావస్తువునంత కాలము తనసొంతచారిణీ త్రొక్కను కాని గ్రీకుకళాప్రభావమునకు మాత్రము వశుఁడు కాలేదు. గ్రీకులయుత్తమశిల్పరచనల ననేకముల నతఁడు చూచియుండవచ్చును కాని యతఁడు వాని ననుసరించియుండలేదు. అమరావతీచిత్రశిల్పములందుఁ గానవచ్చు బుద్ధవిగ్రహశిల్పముననే కాక మఱి యేయితర మానవవిగ్రహరచనమునందునుగూడ గ్రీకు విగ్రహశిల్పముఖ్యలక్షణ మయిన స్నాయువిస్ఫుటత్వమును గాంచలేము. ఇది యొక్కటియే అమరావతీమానవవిగ్రహశిల్పము దేశీయమే కాని గ్రీకుకళానుసరణము కాని, గ్రీకుకళాప్రభావవస్యము కాని కాదని చెప్పటకుఁ జాలును. స్త్రీప్రతిమశిల్పమున గ్రీకుకళకును, అమరావతీకళకును గలవ్యత్యాసము మఱింత స్పష్టముగఁ గనఁబడఁగలదు. స్త్రీప్రతిమారచనమునందు అమరావతీశిల్పికి సాధారణముగ త్రిభంగములను జూపుట వాడుక. గ్రీకుశిల్పి కీపద్ధతి కేవలము విదేశీయము. కాని దుస్తులు, గిన్నెలు మొదలయిన కొన్నిపాత్రములు, జంతువులు మొదలయినవాని రచనములందు గ్రీకుశిల్పసామాన్యములయిన లక్షణములు కొన్ని అమరావతీశిల్పచిత్రములందుఁ గానవచ్చును.

అమరావతీస్తూపము

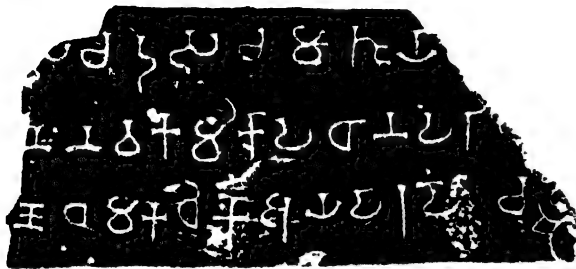
అమరావతీస్తూపశాసనములు కొన్ని
(అమరావతీస్తూపశాసనానికి పరిణామమును చెబుతుంటును)

౧

౨

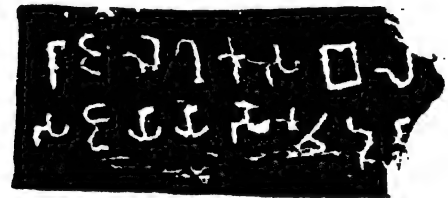
౩

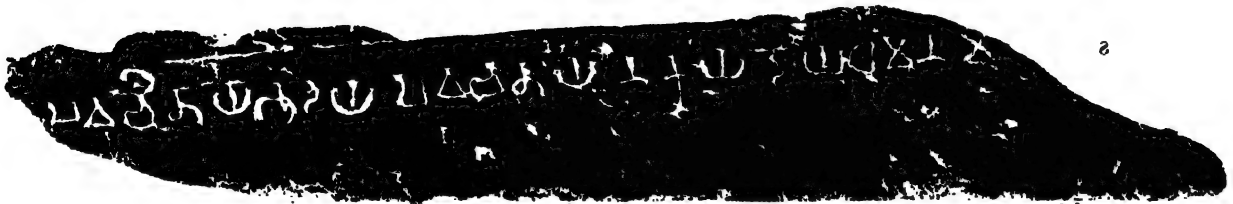
౪

౫

౬

౭

౧. రెవరెన్డ పశ్చిమి [ని]యానం.

౨. గంగకటకన నిగమన.

౩...[స] భవన చ నూతునూ...

...నం నకమికా (?ప)ధానడా(?ప)రి...

...ణో గమకధిణో అయడా(?ప)రడో(?ప) చ

౪...గామె వాగివన గహపతిగ వాకాటకన గహపతికి [ని]

...నా థెరెన బొధిరెన భరియాయ చమునాయ సభాతుకహి...

...నహి సనాతిమితబంధనహి చ అపణో ఆయువగనిక [పు]

౫. నుతు-ఉపరకన

కొడిముటికన

తిణి నూచియ

వానం.

౬. రాజలెఖన బల

స జానూయా సామవి[త]

౭. పవచితాయ భవయ పవచ(ని)య సకయ

దొయగమ నమ.

అమరావతీస్తూపము

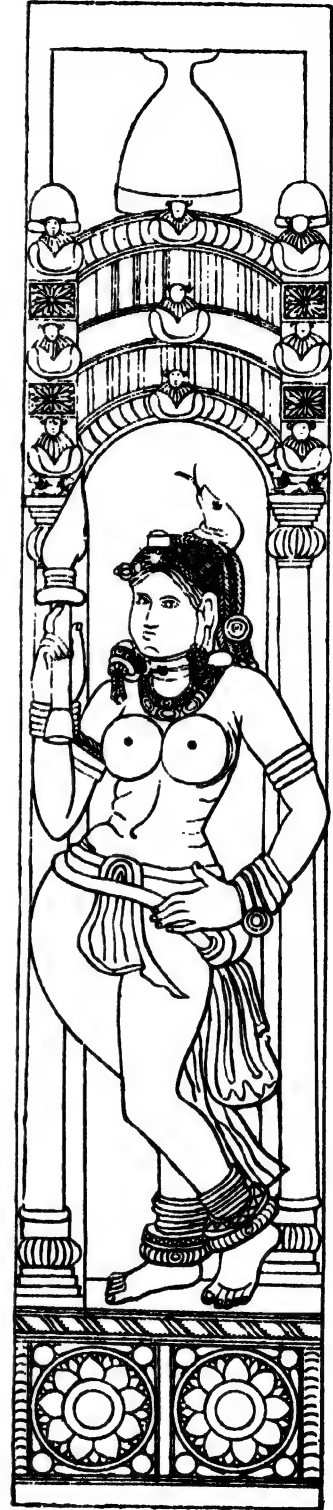
అమరావతీస్తూపము : జంక్షనాద్వైతము : స్వస్తి

అమరావతీ స్తూపము

అమరావతీ స్తూపమున కి : సామ్రాజ్యమున కు

అమరావతీ స్తూపము

అమరావతీ స్తూపము : నాగిణి (నాగకన్యలు)

అమరావతీకళయందు గ్రీకుకళాప్రభావము లేదని, అది గ్రీకుకళాను సరణము కాదని తెలుపబడినదికదా, ఇది యెట్లు కలిగి నన్న దీని నిట్లు సమర్థింపవచ్చును. బౌద్ధాంధ్రశిల్పి యుత్తమగ్రీకుశిల్ప పరికల్పన ములను గాంచియుండువచ్చు నని యిదివఱకే తెలుపబడినది. ఈకారణ మున నాతఁ డాకళయందలి మనోహరములయిన యుత్తమశృంగార పరికల్పనములను జేపట్టి భారతీయకళావస్తువుల కనురూపమునవీరి సిం గారమునకుఁ బ్రయోగించి తన శేర్మసు, బుద్ధివైశిష్ట్యమును జూపి నాఁడు. ముఖ్యముగ బుద్ధునిచేలము, మిథున ప్రతిమలు, సింహములు — వీనియందు గ్రీకుకళాప్రభావము స్పష్టముగ కనబడను. సిన్నెలను గ్రీకులు నాడుకొను సిన్నెలరూపమునను, గొల్లబోయలకట్టలను గ్రీకు సంహముల విధమునను రచించుటయందును, హిందూదేశమునకు నజ్ఞాతములయినసింహములను చిత్రించుటయందును గ్రీకుకళాప్రభా వము పొడకట్టఁగలదు.

బుద్ధవస్త్రధారణమున నుత్తరీయమును యజ్ఞోపవీతధారణ పద్ధ తిని వల్లెవాటువేసికొని కుశిభుజము ననాచ్ఛాదితముగ నుంచుట దేశీయ పద్ధతి. ఇందుకు భిన్నమయిన గ్రీకుపద్ధతియందు బుద్ధుడు తన యుత్త రీయము మరమును, భుజములను పూర్తిగా నాచ్ఛాదించునట్లు కప్పు కొనును. స్త్రీపురుషుల జంటలలో (మిథున ప్రతిమలు) స్త్రీలును, పురుషులును వస్త్రములు గరించుట గ్రీకుపద్ధతి; కాని దేశీయకళా పద్ధతి నీజంటలు కొంచెమించుమించుగ విగతవస్త్రముగనే యుండుదు. కటిప్రదేశమునకు వైసి స్త్రీ, పురుషుల మధ్యయులను నన్నులుగనే చూపుట దేశీయకళయందలి సామాన్యచారము. కటిప్రదేశమునకు దిగువ పురుషులకు వసనధారణము చూపబడుట కలదు. కాని స్త్రీలను కేవలము నన్నులుగఁ జూపుటయే వాడుక. కాని కొన్ని కొన్ని రచన లందు మానసందర్శనమునకు కొన్నికొన్ని సందర్భములందు శృంగార రూపమయిన యాచ్ఛాదన ముంసిన నుండువచ్చును. దేశీయకళయందలి యీవిధమును నగ్నతమగూర్చి యిందుక చర్చింతము.

నగ్నస్త్రీచిత్రములు :— అమరావతీయందలివియు, దానికి చుట్టుప్రక్కల దగ్గఱగ నున్న స్థలములయందలివియు నగు స్తూపముల మీఁది ప్రతిమాళిలమున స్త్రీలు కొన్నికొన్ని సందర్భములలో వస్త్ర విహీనలుగాఁ జూపబడుటచేత కళావిమర్శకులు కొందఱు ఆకాలపు స్త్రీలకు వస్త్రధారణ ముండెడిదికా దని సిద్ధాంతము చేసివారు; కాని యీవిషయము స్త్రీలకటిప్రదేశమునకు వైసుండు వక్షోభాగ మునుగూర్చి చెప్పినప్పుడు సత్యమయినఁ గావచ్చును కాని స్త్రీలకు అసలు వస్త్రధారణమే లేదని చెప్పబడుత్రము సత్యమారమే యగును; ఏలయన, అమరావతీయందును, ఇతరసమీపస్థలములందును గల స్తూపములమీఁది శిల్పచిత్రములను బరిశీలించినచో వస్త్రవిహీన లయిన స్త్రీలతోపాటు వస్త్రధారులయిన స్త్రీచిత్రములును కాన వచ్చుచున్న కారణమున మన కటితీర్చినమును జేయుట కవకాశము కనిపింపదు. స్త్రీప్రతిమారంగముల కొండొంటితోను, ఒక్కొక్కరం గమునఁ జెక్కిన ప్రతిమలనే యుండొంటితోను పోల్చి చూచినయెడల

తన కళావైదుష్యమును జూపుట కవకాశమును, స్వేచ్ఛయుఁ జెక్కిన సందర్భములయందు మాత్రమే యాంధ్రశిల్పి నగ్నస్త్రీప్రతిమలను చిత్రించె నని బోధపడఁగలదు.

సంపూర్ణసౌందర్యసిహసు వసుటచేత శిల్పికిఁ దనకళయందుఁ జూపరానిది కాని, అనుచిత మైనది కాని యేదియు లేదు. ఈ కారణమున కళయందు నగ్నతామతము (Nude in art) అను నొకవాదము కలదు. దీనిని ప్రబుముగఁ జేపట్టినవారు గ్రీకులు. కావుననే గ్రీకుశిల్పకళా రచనములయందు ఇట్టివగ్నత విశేషముగఁ జూపట్టెను. కాని గ్రీకు శిల్పి నగ్నపురుషుచిత్రములను రచియించుటలోఁ జూపఁగలిగినంతనేర్పు నగ్నస్త్రీప్రతిమారచనమునఁ జూపఁజాలఁదలెయ్యెను. బౌద్ధాంధ్రశిల్పి గ్రీకుశిల్పి కంటెగాఁది నిలిచి యాతఁడు కృతార్థుఁడు కాని విషయ మునఁ దాను తననేర్పును చూపఁజలపెట్టి నగ్నస్త్రీశరీరావయవవిన్యాస సౌందర్యరచనమున అతనిని ప్రోసిరా జని విజయి యయ్యెను. స్థానిక చిత్రరచనములయందు వొక్కస్త్రీ చిత్రములయందుమాత్రమే నగ్నత చూపబడుట కిదియే కారణము. గ్రీకుశిల్పి తనకళలమును జూపుట యందు చక్కఁది నిలిచిపోయెనో యుచ్చుటనుండి యుండికొని యాంధ్ర శిల్పి తనప్రజ్ఞను జూపుటకుఁ దలపెట్టెను. ఇదియే బౌద్ధాంధ్రశిల్పి విశిష్టలక్షణము. ఆంధ్రశిల్పి గ్రీకుశిల్పికుండు భావోన్మత్తి కలవాఁ డని తెలుపుట కీయుక్కవిషయమే చాలను. ఈకారణముననే గ్రీకు శిల్పిలు పురుషావయవ విన్యాససౌందర్యప్రచిరసమున గొప్పనేర్పును చూపినవారు కాఁగా, భారతీయశిల్పి స్త్రీశరీరావయవవిన్యాససౌందర్య ప్రచిరసమున తనకళావిషగ్ధతను జూపి ప్రశస్తి వహించెను. తనకళాకళ లమును జూపుటయే యిట్టి నగ్నస్త్రీప్రతిమారచనము సంపల్లిప్రయోజన మగుటచేత బౌద్ధశిల్పి పవిత్రములయిన బుద్ధశివిత్రగాళునుకాని, జాతక కథలనుగాని చెక్కినప్పుడు నగ్నత చూపియుండులేదు. పాప మని, అపవిత్రమని, బౌద్ధభక్తబృంధమునకు హృదయరావేషకర మని మత విషయకగాఢాచిత్రరచనమున శిల్పి నగ్నతజోలికి పోయినవాఁడు కాఁడు. దీని కిదే కారణము కానిచో మారధర్మ గుండర్భములందు మార తనములు నన్నులగ వచ్చినట్లు బౌద్ధగ్రంథములందుఁ దెలుపబడినను శిల్పి వారిని నన్నులగ నేల రచియింపలేదు? మతవిషయకము లయిన గాళలయి యవి పవిత్రమయిన వని శిలభంగము చేయరాని వని శిల్పి అట్టివిషయములందు నగ్నత యావశ్యక మయినను ప్రదర్శించియుండ లేదు. సౌందర్యప్రయోజనము నిమిత్తమును, శృంగారసౌభాగ్యము నిమి త్తమును అవకాశమును, స్వేచ్ఛయును లభించిన సందర్భములందు మాత్రమే, అనఁగా స్త్రీపురుషులజంటలు మొదలయిన చిత్రరచనము లందే యిట్టివగ్నతను జూపుచువచ్చెను. ఇట్టి నగ్నప్రతిమలు కేవల మిట్టిశృంగారసౌభాగ్యమునకు మాత్రమే యన్న విషయము సిం గారించుకొనుచుండినట్లు చిత్రింపబడిన యక్షీప్రతిమలును గాంచిన స్పష్ట మగును. బౌద్ధశివిత్రగాళును కాని, జాతకకథలనుగాని రచియించినప్పు డట్టిరంగములందు నగ్నతను జూపక ప్రక్కనే శృంగారముకొఱకు చిన్నగడి కల్పించుకొని యందు మిథునచిత్రములను జెక్కి నగ్నతఁ

జూపియుండుటచేత శిల్పి కీనగ్నతమీచుగల యభిమానము వెల్లడి కాగలను. బుద్ధిజీవితగాథా, జాతకచిత్రరంగములయందే అవకాశము చిక్కినచో, స్థలము దొరకినచో సత్యముకథా వస్తువునకు సంబంధింపని సామాన్యస్త్రీరచనములందును నగ్నత కనబడుచుట కలదు. ఇందు నల్ల సత్యము మతగాథాపవిత్రతకు భంగమురాకుండ జాగ్రత్తపడుచు తన నగ్నత కవకాశము కల్పించుకొనుచువచ్చెనని భావింపవచ్చును. విలాసినిరంగములందే యొక్కొక్కప్పుడు కవలము నగ్నముగనే కాక స్త్రీలమానము నీవదాచ్ఛాసనముతోఁ జూపుటకూడ నుండుటచేత స్త్రీలకాలమున నగ్నముగ నుండిరిగాని అట్టి నగ్న ప్రతిమలను తెక్కుటయే యాకాలపు శిల్పలయాచార మనికాని వచించుటకు ఓలుచేరు. శిల్పి నగ్నతను జూపఁదలంపనప్పుడు స్త్రీని వసనము పూర్తిగ ధరించినట్లయినను, మోకాలివలకు ధరించినట్లయినను, నుడుకు కటిబంధమున కంటియుండి సహ్యమును గప్ప నీవదాచ్ఛాసనముతో నైనను రచియించువాఁడు. ఇందువలన, శిల్పియుద్దేశమున స్త్రీ మానసంబు ఓణమునకును, నగ్నతాభావమునకు నీవదాచ్ఛాసన మయినను జాలు నని తేటపడగలను. ఈయాచ్ఛాసన మయినను వస్తురూపమున నేయుండి నక్కఱలేదు. ఇప్పుడు బాలికలు ధరించు 'అంగక్షి' రూపమున నుండువచ్చును. కొన్నికొన్ని యమరావతీశిల్పచిత్రములందు దిట్టిదిగ్గలనే చూడవచ్చును. శిల్పి నగ్నతాభావమునకు ఈక్షిను దిగువకు ప్రేలాడఁ జేసియు, నగ్నత కాదిగ్గను పై కెత్తియుఁ జూపి యాతఁడు తృప్తి నొందగలఁడు.

సంగీతవాద్యములు :— లలితకళలలో నొకటియైన సంగీతమునకుఁగూడ అమరావతీశిల్పమున ప్రాధాన్య మిహ్యుఁబడినట్లు శిల్పచిత్రములనుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. శిల్పికి చిత్రరచనమున కెట్టి ప్రావీణ్యము కలదో యట్లే యాకాలపువారికి నృత్తి, గానవిద్యలయందును అంతటి విశేషకాళభిమానములు కల వని చిత్రశిల్పమునుబట్టి విశద మగుచున్నది.

నాట్యచిత్రరచనములను బరిశీలించినచో 'స్త్రీ'లే నాట్యార్థులనువిధిని అమరావతీశిల్పి యంగీకరించినట్లు కనబడుదు; ఏల యన, నాట్యభినయములు చేయుచున్నట్లు రచియింపఁబడిన పురుషచిత్రముల పెన్నిటిలో అమరావతీశిల్పమునఁ గాంచగలము. ఒక్క స్త్రీ పురుషులే కాక, నాట్యభినయనర్థులయిన కుబ్జముకగణములుగూడ లయకట్టి చక్కనినృత్తభంగిమలతో వాస్తవతయట్టిపడునట్లు నాట్యము చేయుచుండినట్లు శిల్పి రచియించినాఁడు. నాట్యభినయనర్థులుకూడ నృత్యముచేయుచుండినట్లు శిల్పి చిత్రించుటకుఁగలకారణమును మనము గ్రహింపఁగలిగినచో సతనిభావోన్నతి మనకు బోధపడగలదు; అది యే డన, మానవునియంతరానందవ్యక్తికరణమే నాట్యము. తదానందము లోకమున నందఱకును సామాన్య మగుటవలన తద్బహిర్ముఖములయిన నాట్యభినయములుకూడ నందఱకును సామాన్యమే. ఈకారణమున సతనికిచ్చ యున్నచో, నవకాశము దొరకినచో జంతువులుకూడ నాట్యము చేయుచున్నట్లు చూపియుండెడివాఁడేమో! వాద్యముతమున

నెట్లు సర్వసత్త్వములకును బుద్ధత్యప్రాప్తి లభ్యమో అట్లే నాట్యభినయములును సర్వసత్త్వలభ్యములే; బుద్ధత్యప్రాప్తియందు కష్టముండిన నుండువచ్చునేమోకాని యిం దెంతమాత్రమును కష్టము లేదని చూపుటకే శిల్పి సామాన్య లయన కుబ్జాదగణములు కూడ లయబద్ధములైన శరీరభంగిమలతో నాట్యభినయములు చేయుచుండినట్లు రచియించినాఁడు.

అభినయమును బురస్కరించుకొని యుండు జంత్రి, గాత్ర సంగీతముకూడ చిత్రశిల్పమునఁ బ్రవర్తిత మయినది. గాత్రపాట శిల్పమునఁ జూపుట యసాధ్య ముండుచేత తాళము చేయుచుండినట్లు చూపఁబడిన చిత్రరచనములవలన నది యాహాసాధ్యము కాఁడంపఁబడినది. ఇక జంత్రివాద్యము వేణువు, ఒకవిధమయినవీణ (Harp) మొదలయినయువకరణములవలనఁ దలంపఁబడినది. ఇప్పుడు మనదేశమున నగుచుగిన, పాశ్చాత్యదేశములందు సామాన్యముగను గానఁబడు నిట్టివీణ (Harp) అమరావతీశిల్పచిత్రములయందు ఓరిసామాన్యముగఁ గనిపించుట విశేషము. కొన్నికొన్ని సందర్భములందు తంతులను తేలితోనే మీటియు, మఱికొన్నిట నొకవిధమయిన సాధనముతో మీటియు నీవీణ వాయింతురు. ఈవిధ ముపద్ధతి నేడు మనము గోటువాద్యమునందుఁ గాంచగలము.

వేణువేణురకము లయినజంత్రిసాధనములచే కొండలు సంగీతముగను వర్తించుచుండ నితిరులు కొండలు మృదంగములు మొదలయిన సాధనములతో తాళము వేసి మేళము చేయుచుండినట్లు చెక్కినశిల్పచిత్రము లమరావతీయందు దనేకములూ కలవు. ఈనాడు మనకుఁ దెలిసినసంగీతసాధనము లన్నియు నానాఁడుకూడ వాడుకలో నుండినట్లు అమరావతీశిల్పచిత్రములవలన విశద మగుచున్నది. శంఖము, ఒకవిధమయినవీణ (Harp), వేణువు, వీతారు మొదలయిన జంత్రివాద్యముల నమరావతీచిత్రశిల్పమున గుర్తింపగలము. తాళము చేయుటలో పెక్కుసాధనములు గలవు. కరతాళము, తాళపు చిప్పూ, మృదంగము, తబలా, ఢక్కి ఖంజీర, తప్పెటలు, వీరగణు-ఇంత యేల తాళమునకు నేడు పయంక్రములగున వన్నియు శిల్పచిత్రములందుఁ జూడగలము.

తౌత్రజీవనము :— అమరావతీ చిత్రశిల్పమునఁ జూపఁబడిన యుద్ధచిత్రములనుబట్టి యప్పుడు నైన్యము రథ, గజ, కురగ, పదాతిసమేత మని తెలియవచ్చుచున్నది. రథముల నెక్కి యుద్ధము చేయురథికులును, గజకురగముల నెక్కి పోరునలుపు నాశ్వికులును పెక్కురుండువారు. యుద్ధమున సుపయోగింపఁబడుచుండిన రథములు ద్విచక్రయుతములే యని యుద్ధచిత్రములను బరిశీలించినఁ దెలియఁగలదు. ఇట్టిరథములకు సాధారణముగ రెండుగుఱ్ఱములను గట్టువారు. ఈరథములందు రథవోదకునిని, రథికునకును సరిపడిన స్థలముమాత్రముండును. ఉత్తరహిందూదేశమున నిప్పుడు వాడుకయందున్న 'టోంగా' యను కళటము ప్రాయశఃముగ నీమాదిరథమున నుండి ధరి

జానుము చెందినదియే కావచ్చును. రథికుఁ డెప్పుడును ధానుమ్మగ్నే. ప్రాచీనకాలమున రథికుయోధులు ధానుమ్మ లన్నవివయ మీ చిత్ర శిల్పమువలననే కాక పురాణాద్విగ్రహములవలనను, అర్వాచీన వాఙ్మయమువలనను దెలియవచ్చుచున్నది. శిల్పచిత్రములందు రథికుఁ డెప్పుడును నిలుచుండియే యుద్ధము చేయుచున్నట్లు చూపట్టును.

అశ్వద్యయమును బూన్చిన పూర్వోక్తరథములు కేవలముయొద్ది వ్యాపారమునందే కాక, కొన్నికొన్ని ప్రత్యేక సందర్భములందును వాడుకయందుండినట్లు తెలియుచున్నది. రాజు పట్టాభిషిక్తుఁ డయి యూరేఁగునప్పుడును, దేవదర్శనార్థము కాని, మహాశ్వుల సందర్శనార్థము కాని వెడలునప్పుడును, భక్తిగౌరవ ప్రపత్తులు చూపవలసిన యిట్టి యితరసందర్భములయందును ఇట్టిరథములే వాడుకయందుండి డివి. సామాన్యవాసరములయందు రథమును జూపుట వాడుక కాదు. ఈవిషయము వెస్సంతరజాతకకథాచిత్రరంగములను బరిశీలించిన విస్తృతము కాఁగలను. ఈజాతకకథయందు యువరాజు వెస్సంతరుఁడు రాజ్యబహిష్కృతుఁ డయి దారపుత్రాదులతో నరణ్యముల కరుగునప్పుడు, అశ్వసాహక మయిన రథముకెక్కి వెల్లి నట్లు బౌద్ధగ్రంథములందున్నను అమరావతీశిల్ప యాకాలమునందలి విధి ననుసరించి రథమునకు పూర్వోక్తమయిన విశేష ప్రయోజనమును జూపుటచేత యువరాజు జయినను వెస్సంతరుఁడు సామాన్యమయిన యెద్దులబండి కెక్కియే వెల్లి నట్లు చిత్రించినాడు. వెస్సంతరజాతక కథావిషయమున చిత్రశిల్పమునందుఁ గనఁబడునట్టిహర్ష కల మొక్కయమరావతియందే కాక, దాని కిరుగుపొరుగుల ననఁగా, నాగార్జునునికొండ, గోలి మొదలగు స్థలములయందు కొంచె మించుమించుగ వాకాలముననే వర్ధిల్లిన బౌద్ధచిత్ర శిల్పమునందును జూపట్టును.

యుద్ధచిత్రములుగల యమరావతీచిత్ర శిలాఫలకము లతిశిథిలము లయియుండుటవలన ఔత్తరశత్రువిధి మయిన చేప, భూసా, శిరస్త్రాజాదులనుఁజేంచి విశేషముగఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేకయున్నది. కాని ఔత్తరవ్యాపారమున నుపయోగింపఁబడుచుండిన యాయుధములను చిత్రములను జూచి గుర్తింపవచ్చును. ధనుస్సు, బాణము, ఖడ్గము, డాలు — (ఇందు సామాన్యముగఁ గానఁబడు కడుచిన్నరకము డాలును, మనుష్యనియంత యెత్తుగల పెద్దరకము డాలును గూడఁ గలవు) —, చక్రము, చిన్న యాఁట, బల్లెము — ఇవి యానాడు వాడుకయందుండిన ముఖ్యమయిన యాయుధములు. ఒంటెలుగూడ యుద్ధరంగమున వాడుకయందుండినట్లు అమరావతీచిత్ర శిల్పమునబట్టి తెలియుచున్నది.

కట్టడములు :— అమరావతీచిత్ర శిల్పమును బరిశీలించిన యెడల మన కందు సామాన్యము లయిన పూరిగుడిసెలు మొదలు రాజ పార్శ్వములవఱకును గానవచ్చును. మట్టితోఁగట్టిన గుడిసెలమీఁద నిప్పటివలెనే జుట్టు, అత్తరుగడ్డి మొదలయిన రకరకములయిన పూరిని గప్పువాడు. ఇట్టి పూరిగుడిసెలలో చుట్టుగుడిసెలును, సమకొణముగఁ

దీర్చిన గుడిసెలునుగూడ కలవు. రెండవరకము గుడిసెలకు లోపలికి గాలి వచ్చుట కేర్పాటుచేసిన బాలకట్టలగూండ్లుగూడ శిల్పమునఁ గూడ వచ్చును. చేదవారు గుడిసెలయందే కాఁపురము చేయువారు. ఇట్టి పూరిగుడిసెలతోఁగూడిన చిన్నపల్లె కయినను చుట్టును ప్రాకారపుగోడ యుండెడిది. ఈగోడ ప్రాయికముగ గ్రామస్థులు సామాదాయకము మీఁదఁ గట్టిన దగుటచేతఁ గావచ్చును సాధారణముగ నిటికలతో నిర్మింపఁబడుచుండెడిది.

గుడిసెలకుఁ బిదప, కాఁపురమునకునాగిష్టితిఁ దగినట్లు సాధారణ గృహములు మొదలు అంతస్తులుగల మేడలును, మిద్యలును, రాజ భవనములును గూడ నుండెడివి. ముందుభాగమున మిద్యలుగల మేడలు కొన్ని, రెండంతస్తులవి, మూడంతస్తులవి కొన్ని శిల్పమునఁ జూడఁ గలము. వీనిలో జరగువిషయములను చూచుటకు వీలగునట్లు ముందు వైపున కొన్ని మేడలకు వసారా లుండెడివి. మేడలకు సున్నిపుకూడ ముల యాకృతిని (Horse shoe) వాతాయనము లుండెడివి. పెద్ద యిండ్లకు నింటికప్పుకొనభాగములును అట్టి యాకృతిని దీర్చుట కలదు. ఉద్యానవనముల నంటి చిలువ గప్పరము లుండెడివి. ఉద్యాన వనములందు జనులు హర్ష్యుండుటకు నేటి సాగోద్యానవనములందు వలెనే శిలాఫలకములతోఁగాని, దారువుతోఁగాని నిర్మించిన ఏకము లుండెను. వీనిలో కొన్నిటికి జనులు హర్ష్యుండునప్పుడు వెనుక కానుకొనుటకు కమ్ములుగూడ నుండెడివి.

కొన్నికొన్ని మావరణపుగోడలు దారుమయనిర్మాణములను జ్ఞాపకమునకుఁ దెచ్చుచు నూపప్రాకారములవలె నున్నవి. గ్రామప్రాకారి ద్వారములును, విలాసద్వారములును (Gate-ways) తోరణసంకీర్ణితములు. ఇట్టితోరణము లొకటికాని, రెండుకాని, మూడుకాని యుండెడివి. దుర్గముల చుట్టున, నగరములచుట్టును నొప్పప్రాకారము లను దీర్చువారు. వీనిని గవచి లోపలఁ బ్రవేశించుటకు పెద్దద్వారము లుండెను. ఏతద్దుర్గ, నగరద్వారకుండ్యములు మిక్కిలి యెత్తయినవి. వీనియగ్రభాగములు చైత్యవాతాయనాకృతిని పొంది, రక్షకాగారము లయి తనర్పుచుండెను. ద్వారకుండ్యముల లోపలికొనభాగములందు ద్వారమునకుఁ బైని తోరణములవలె నుత్తరవాసము (Palisades) లున్నవారు. వీనిపార్శ్వభాగములనుగూడ రక్షకాగారములవలెనే చైత్యవాతాయనాకృతిని దీర్చుట వాడుక.

బౌద్ధప్రార్థనకాలలయిన చైత్యగారములును, నూపములునుగాక గంధకుటు లని, పుణ్యకాల లని కేరొందిన దేవాలయములు కొన్ని యుండెడివి. వీనియందు చిన్ననూపమును గాని, బుద్ధపాదములను గాని పెట్టి పూజించువారు. వీనిని సమకొణాకృతితో, చతురస్రాకృతితో, వృత్తాకృతితో నిర్మించుచుండిరి. వృత్తాకృతిగల యిట్టినిర్మాణము చుట్టు నధిష్ఠానకుండ్యమును, దానిమీఁద స్తంభములు నుండి, పైని ఛత్రాకృతి గల విమానముతో నొప్పుచుండెను. ఈవిమానముపార్శ్వములందు నూపప్రాకారపరికల్పనలును, చైత్యవాతాయనపరికల్పనలును కృంగ

రమణాదుల రచించువారు. నిర్మాణము వృత్తాకృతిగల దయినయెడల సగ్రభాగమున నొకశిఖరము, నితరాకృతులనున్నయెడల నాలుగుశిఖరములనో, యంత కెక్కువసంఖ్యగనో యుండుటయు సంప్రదాయముగ నుండెను. చైత్యకాలము గుప్తపులాడములయాకృతి నుండెడిది.

బౌద్ధభిక్షువు లనేకులు వచ్చి నివసించి యాధ్యయనము చేయుట కనుహలము లయ్యుండవలసిన వగుటచేత బౌద్ధవిహారములు సాధారణముగ స్తూపములకును, చైత్యగారములకును సమీపమునం దుండెడివి. పెక్కుగనులతో శోభిల్లు నిట్టినిర్మాణములందు వందలకొలది బౌద్ధభిక్షువులు నివసించుటకు సౌకర్యము లుండెడివి. ఈనిర్మాణములు వృత్తాకృతినో, చతుశ్చాలవిధమున సమకోణాకృతినో, చతురస్రముగనో యుండును. చతుశ్చాల ననుకరించు నిట్టినిర్మాణమునడిమిభాగమున మండువాదిభమున ఖాళీపల ముండును. ఈ ప్రదేశముమధ్యభాగమున అశ్వత్థశ్రుమకాని, దానినిబోలి కొప్పవీడ వొసగు మట్టియొక వృక్షముకాని యుండుట వాడుక. చతుశ్చాలరీతిని, చతురస్రముగను నిర్మితములయిన విహారములందు ఏదో యొక ప్రక్క నున్నచాల మహానగృహముగ నుండును. మిగిలిన మూడుప్రక్కలనున్నచాలలు పెక్కుగదులుగ విభక్తములయి భిక్షుకావాసమున కనుహలము లయ్యుండును. ఈగదులద్వారములు లోపలగల ఖాళీ ప్రదేశమువై పే కాని ఓగివై తుండవు. ఒక్కొక్కగదికి గాలి వచ్చుట కెగువను చైత్యవాతాయ నాకృతిని గలూకు ముండును. ఓగివై తునుండి చూచినచో నీసారాయ నము లొకచక్కని మాలికవలె నయినపర్వ మొనరించుచుండును. చతుశ్చాలల ననుకరించు మూడంతస్తుల విహారములహాడ అమరావతీ చిత్రశిల్పమునఁ గానవచ్చును.

నేషభూషణులు :— అమరావతీశిల్పచిత్రములను బరిశీలించినయెడల నేషభూషణుల ననుసరించి శిల్పి తీర్చిన ఆచూతరగతులవారి పిఠిని నిర్ణయింపవచ్చును. ఇట్టివారిలో ముంగుగ రాజుల నేషణులను గుఱించి విచారితము.

రాజులు పెద్దకిరీటుములను గాని, చిన్నమకుటములను గాని, భూషణాలంకృత మయినశిరోజేష్ఠనమును గాని ధరించుచుండిరి. శిరోజేష్ఠనమును పార్శ్వభాగములకు కోరకొప్పు వచ్చునట్లు ధరించుటయుఁ గలదు. ఆకాలపువారు పెక్కువిధము లయినకర్ణభరిణములను ధరించుచుండిరి. ఆర్వాచీనశిల్పకాస్త్రవిహితము లయిన మకర మండలములును, పత్రమండలములును ఈరకములలోనికొన్నిటిపరిణామములే. చేతులకు కంకణములను, కేయారములను, కంఠమునకు హారములను ధరించుచుండిరి. సన్నవలిపెంపుముల్లుపెల్లాలను కుచ్చెల్లు పోసి, బిళ్లగోచి పెట్టి రకరకముల నందమయినరీతులఁ గట్టుచుండిరి. కట్టినదోవలిమీఁద నడుమునకుఁ జక్కనియుత్తరీయములును కృంగార మొలుకునట్లుచుంగులు వదలి ముడివేయువారు. కట్టిబంధమును ధరించువారు.

రాజులకును, రాజకుమారులకును నేషాలంకరణములయొం చెక్కువ వ్యత్యాసము కానరాదు. రాజకుమారు లెప్పుడును కిరీటుమును గాని,

చిన్నమకుటమును గాని ధాల్చువారు కారు. రాజకుమారు లుష్ణీనమును చిత్రమయినరీతుల మిక్కిలి సౌంధ్యగ రచించుచువారు. రూపసంపద యం దీరాజకుమారు లెప్పుడును యావనవంతులుగఁ గనఁబడునట్లు శిల్పి తీర్చుచుండెను.

ప్రభువుల నేషధారణముహాడ కొంచె మించుమించుగ రాజ నేషమును బోలియేయుండెడిది. ఎటు వచ్చియు వీరికి మకుటాదు లుండవు. తలపాగాలను చక్కనిరీతులను జాట్టువారు.

మంగులనేషము రాజ, ప్రభునేషమున కించుక భిన్నమయినది. మంగు లుత్తరీయమును యజ్ఞోపవీతమును ధరించుకొని వల్లెవాటుగ వేసికొనువారు. ఉష్ణీనమును వీరు ఇప్పటిపార్శ్వభాగముల నలె నిలుపుగఁ దీర్చి ధరించుచుండిరి. కొన్నికొన్నిరంగములందు మంగుల కుష్ణీనమే కానరాదు. వీరికి మండలములను లేవు. బిళ్లగోచి పెట్టి దోవలిని ధరించువారు. మంత్రికి రాజసించోసనము సమీపముననే యించుక దిగువను నీక ముండెడిది. భర్తృకమున నాసీనుఁ డయి యితఁడు రాజాజ్ఞలను తాళపత్రములమీఁద వ్రాయువాడు; రాజకీయశిక్షలను (తాళపత్రములమీఁద వ్రాసినవి) రాజనకుఁ జదివి వినిపించువాడు.

బ్రాహ్మణులకును, యతులకును భూషణము లుండవు. యతులు పెక్కురీతుల జబాధారణము నేయువారు; గడ్డములను పెంచి పెక్కురకముల వానిని పరిమళింపుచువారు. బ్రాహ్మణులు కొండలు శిరోజములను పెంచక దగ్గఱగ కత్తిరించెదరు. యతులను, బ్రాహ్మణులను మాత్రాకృతి యైనయజ్ఞోపవీతమును గాని, దానికి బనులుగ యజ్ఞోపవీతధారణపద్ధతిని కృష్టాదినమును గాని ధరించుచుండిరి. యతులు మలయాళదేశీయులపద్ధతిని దోవలిని గట్టువారు. బ్రాహ్మణులలోఁ గొందఱు అంగవస్త్రములను మోకాలివఱకే వచ్చునట్లు కట్టుటయు శిల్పమునఁ జూడఁగలము.

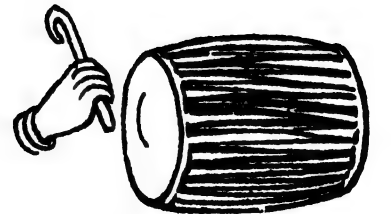
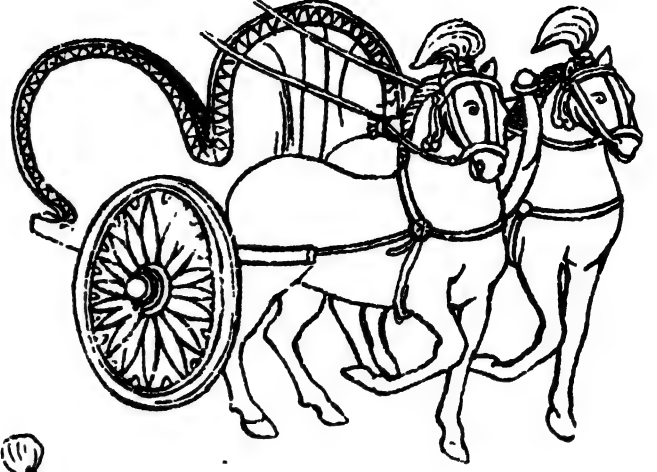
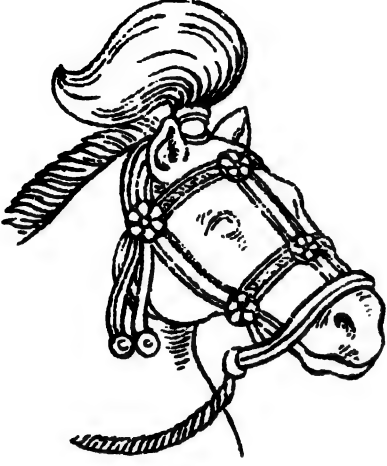
బౌద్ధభిక్షువులు ముండితిగిరీములు. తమకులపద్ధతిని లోపల దోవలిని ధరించి, పైని యజ్ఞోపవీతధారణపద్ధతిని చీలమండవఱకు నుండు 'సంఘాతి'ని వల్లెవాటుగ ధరియుండురు. వీరికొక్కకప్పుడు గాంధారపద్ధతి నీసంఘాతి వొడ లంతయుఁ గప్పునట్లు ధరించుటయుఁ గలదు. వీరు భూషణరహితులు. శిల్పము బౌద్ధభిక్షువులను బోలితిః ప్రభారహితుఁ డయినబుద్ధునిమాదిరినే చెక్కుచుండిరి.

యోధులు శిరస్త్రాణములను ధరించుచుండిరి. యోధులకు భూషణము లుండెడివికావు. వీరు దోవలిని చుంగులు చెనుకకు విడిచి కట్టి పైజామవలెఁ గానవచ్చునట్లు ధరించుచుండిరి. ఒక్కొక్క కాలిబంటునకు నడుమునకు కొంచె మెగువను మూడు విడివిడివరుస లగ చుట్టి కట్టినపట్టీలును, నేటకట్టువలె 'కత్తిరికొలు' విధమున ధరించినపట్టీలును ఉండెడివి. నడుమునకుఁ జుట్టి కట్టినమూడు వరుసలపట్టీలును, పురోభాగమున 'కత్తిరికొలు' విధమున ధరించిన పట్టీలును ఆకాలపుకాలిబంటుల లాంఛనములుగఁ గనిపించును. నేనా

అమరావతీ స్తూపము

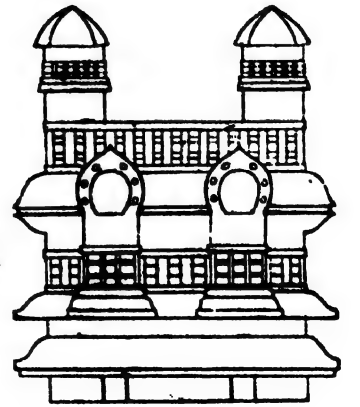
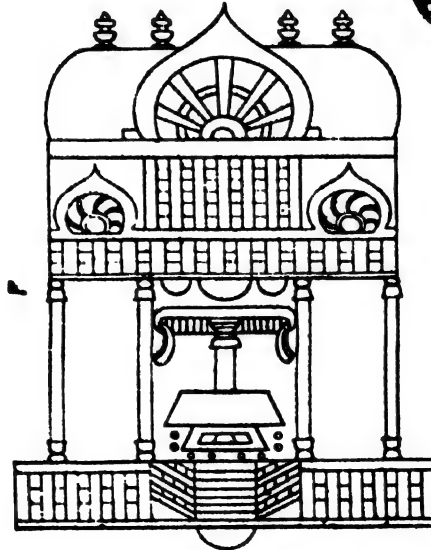
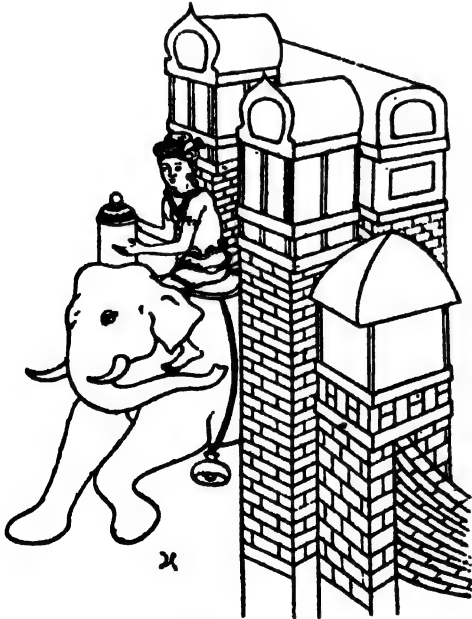
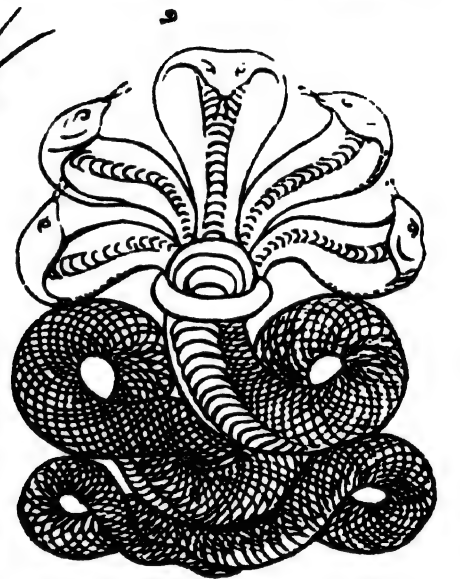
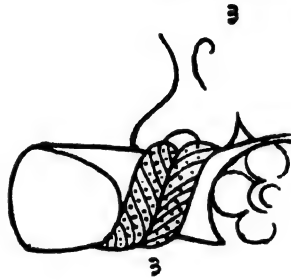
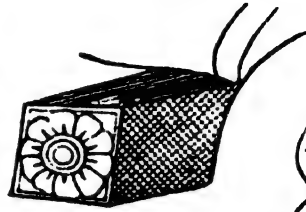
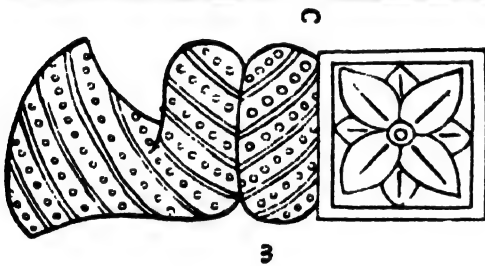
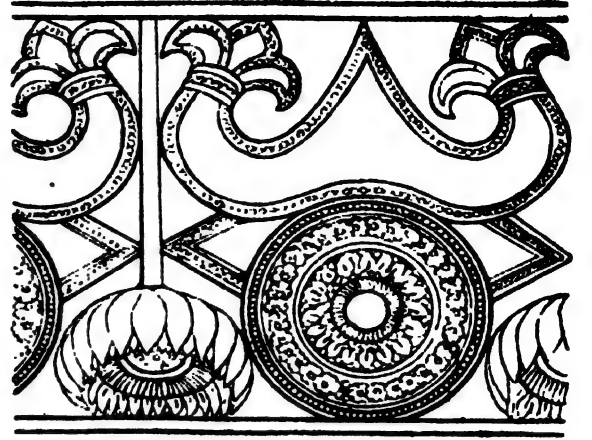

అమరావతీ స్తూపము

అమరావతీ స్తూపమునందుండి : రథ, గురగాలంకారములు : మోక్షవేషాయుధానులు

ఆమరావతీస్తూపము

౧. బుద్ధపాదములు
౨. త్రిశూలము
౩. శక్త్యాభరణములు
౪. మహానాగము

౫. పురద్వారతోరణములు
౬. పుణ్యశాల
౭. ప్రాసాదము

అమరావతీస్తూపము

అమరావత్యమామహేశ్వరశతకము - అమరుక కావ్యము 304

దీక్షులు ప్రభువులమాదిరిగ వేషధారణము చేసి అవ్యయార్థులు లయ యరుగునారు. అమరావతీ ప్రాంతమున నాంగ్రరాజాస్థానములయందు విదేశీయయోధులు కూడ నుండి రని అమరావతీశిల్పమున వారికిఁ దీర్చిన దుస్తులనుబట్టి యూహింపవచ్చును. ఈ విదేశీయయోధులు పాడు గయిన యంగీలను నొందుదుండిరి.

విదేశములనుండి స్థానికరాజాస్థానములకు వచ్చురాయబారులను వారు ధరించు పాడుగయిన కంచుకములనుబట్టి వేర్వేటిచి మాపవచ్చును. వీరు ధరించుదోపతిమీఁది కంచుకము మోకాలివలకును వచ్చును. వీరు నడుచునకు కటిబంధమును ధరించి యందునుండి ఖడ్గమును నేలవేయువాగు. ఈరాయబారులలోఁ గొంతు కుప్పేమ ముండును ; కొంఠి కుండదు.

దానజనము మోకాలు దిగిని చిన్నపంచె కట్టి నడుచునకు గుమాలు చుట్టుదుండిరి. నేడ్యము నేయునప్పుడు కృషీవలులు పంచె కుచ్చెట్లు వెనుకకు విడిచి కట్టువారు.

నడిమితరగనులవారు దుస్తు లిప్పటివలెనే ధరించి కొంఠెసిగలను, ప్రక్కసిగలను దీర్చుదుండిరి.

కటిభాగమునకు పైని నగ్గులగఁ జూపఁబడినను దిగుభాగమున స్త్రీలకు నుత్తరధారణ ముండెడిది. వీరు బహువిధాధరణ భూషితలు. వీరికర్ణములకు కుండలములు, చేతులకు కంకణ, యూరములు, మెడలో తారహారములు, మెలకు మేఖలు, కాలికి నూపురములు నుండెడివి. కొన్నికొన్ని స్త్రీచిత్రములకు కాలి కొక్కొక్క నూపురమును, తంజేరినూపురములునుమాత్రమే యున్నను చాలజతల నూపురములతో నొప్పుస్త్రీచిత్రములగుండె అమరావతీశిల్పమునఁ గాంచఁగలము. ఇట్టి నూపురములలోఁ గొన్నిటికి మువ్వలుకూడఁ గలవు. నేడు డిక్షిగిహింసూదేశమునందలి యాంగ్ర, కర్ణాట, తమిళ, మలయాళదేశములందలి స్త్రీ లెన్నన్నివిధములఁ దిమిశిజములను బరిహార మొనర్తురో యన్నన్నివిధముల, ఇంక నంత కెక్కువ రీతుల నమరావతీస్త్రీలు శిశిజములను సాగసుగ పరివర్తించుకొనుచుండినట్లు అమరావతీశిల్పచిత్రములనుబట్టి తెలియఁగలదు. రాణులను, గొప్పయింటి యాదుఁబడుచుండు పాపటబొట్టువలె నుదుటి మీఁదికి నేలాదు శోకవిధముయిన యాభరణమును ధరించుచుండిరి. వేశ్యలు నూలుకుళాయలను ధరించుటకూడఁ గలను. అమరావతీశిల్పమునఁ దీర్చినస్త్రీలు గొప్పవారయినది, కొలఁదివారయినది వారివేష భూషాదులనుబట్టియే నిర్ణయింపవచ్చును.

అమరావతీశిల్పమునఁ గానవచ్చు స్త్రీప్రతిమలను గాంచినచో నాకాలపుస్త్రీలు సౌందర్య, శృంగారములమీఁద నెంతటిలక్ష్యముంచునాలో విశదము కాఁగలదు. అమరావతీశిల్ప మాంగ్రభూమిని కళామయము కావించి యాంగ్రులకు కీర్తిప్రతిమలను సమపార్థిందినది. ఆధునికసభ్యతాసంస్కృతులు సౌందర్యలంకారములవిషయమునఁ గలిగించిన ప్రతిపరిణామమును ఇప్పటికి రమరమి రెండువేల

సంవత్సరముల క్రిందిట రేకెత్తి విలసిల్లిన అమరావతి ఆంగ్రకళ యంతే ననునగోచర మగుట ఆశ్చర్యజనకముకదా!

[టి. యక. రా.]

ప్రమాణగ్రంథములు :

- Burgess — Topes of Amaravati and Jaggayyapeta.
- Fergusson — Tree and serpent worship.
- T. N. Ramachandran — Goli Sculptures.
- R. Chanda — Some unpublished Amaravati inscriptions. (Ep. Ind., Vol. xv, p. 258).

అమరావత్యమామహేశ్వరశతకము — విశ్వనాథ కామయ్యకృతము. తెలుఁగుఁ బ్రాయఁబడిన శివుస్తోత్రము.

అమరి , మైకేల్ (క్రీ. శ. ౧౮౦౬ - ౧౮౮౯) — ఇటలీ దేశపు చరిత్రకారుఁడు. పారశ్రమ్యభాషాస్తోత్ర, రాజకార్యనిపుణుఁడు. ఇతఁడు ౧౮౩౪ లోను, ౧౮౪౧ లోను చరిత్రగ్రంథములను గొన్నింటిని ప్రకటించెను. సినిసింబంధముగ నితఁడు ప్రాసినిస్టంతులందలి రాజకీయాధిపత్యమునకు వెలది యప్పటికొరతనమునా రాస్త్రంతు నగఁగఁజొక్కి యున్నాఁచిరి. ఆగ్రంతు నాతఁడు ప్రాసినిస్టానిస్టా రినుపట్టణమునందు మాటుజేరుతో ప్రకటించెను. ౧౮౪౮ లో సిసిలీ దేశమున ప్రజలు తిరుగఁబడినప్పు డాతఁడు స్థానికుపట్టణమునకుఁ బోయి కొన్ని సంవత్సరములవఱకును విద్యాప్రసంగములతో కాలము గడపుచుండెను. దేశోద్ధారకుఁడైన గ్యారివాన్సిలోఁ గలసి దేశసేవ చేయవలె నని యాతఁడు ౧౮౪౯ లో వెరల ఇటలీదేశమునకు వచ్చెను. ౧౮౬౧ లో నెనేలోనభాసకుఁ డయ్యెను. ౧౮౬౨-౪ కాలమున విద్యాశాఖకు మంత్రిగ నుండెను. కొన్ని సంవత్సరములవఱకును పైపాలోన, తిరువాతను ప్లాచెన్స్ లోను ఆరిష్టిభాషకు మహోపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను.

అమరుక కావ్యము — నాయికానాయకుల శృంగార

చేష్టలను వర్ణించునట్టి యొకచిన్న సంస్కృతశతకము. ఇది అమరుకుఁ డను కవిచే రచియింపఁబడినది గొంపి అందుగు. మఱిగొంపిలు శంకారాచార్యులు కామకాస్త్రము నభ్యసించునిమిత్తము తనశరీరమును విడిచి యొకచోట నుంచి చనిపోయిన అమరుకుఁ డనురాజు యొక్క శరీరములోఁ బ్రవేశించి ఆతనిభార్యలతో విలాసమును సలుపుకాలంబున నాతఁడు వ్రాసినట్టికావ్య మిది యని చెప్పవచ్చును. ఈయమరుకుఁ డెవఁడో నిశ్చయముగఁ దెలియలేదు. ౯-వ శతాబ్ది యందుండిన ఆనందవర్ధనాచార్యుడు తనవ్యవ్యాలోక మను అలంకారగ్రంథమునందు నిందలిశ్లోకముల నుదాహరించుటచే నీయని యంతకుఁ బూర్వము రచింపఁబడినదని మన మూహింపవచ్చును.

ఇంకొకటి అర్జునదేవి, రుద్రమనక, ముగ్ధవాస, శేషరామ కృష్ణ, పెదకోమటివేమధూపాలాదిరచితము లైనవ్యాఖ్యానములు పెక్కులు కలవు. వీనిలో పెదకోమటివేమధూపాలుడు కొంప వీటిలో శ్రీ. శ. ౧౪౦౦-౧౪౨౦ వఱకును రాజ్యము చేసినరెడ్డిరాజు.

ఈ కావ్యము తాళ్ళపాక వేంకటేశ్వరదీక్షితులవారుగ్రాసెన తిరువెంగళపు తనిగించియున్నాడు. ఈ గ్రాహంతరమంబి పద్యములు రసవంతములుగ నున్నవి. ప్రతిపద్యమునకును పూర్వము వ్యావహారికభాషలో కవనరూపమైన యవతారిక గలను. దీనికి సీస పద్యములతో చేయుచున్న మఱియొకభాషాంతరము గానవచ్చుచున్నది. కాని, అది యంత సరసముగ లేదు. గ్రంథకర్త యవతారో తెలియదు. దీనికి తెనుగున ప్రతిపదార్థము వ్రాసి వేమధూపాలుని వ్యాఖ్యానమునో నికల బ్రహ్మశ్రీ చేయు వేంకటరాయశాస్త్రి గారు ప్రకటించియున్నాడు.

అమరేశ్వరుడు — ఒకయాంధ్రకవి. ఇతనికావ్య

మెద్దియు నిప్పుకు కానరాకున్నను ఒకప్పు డీతడు గొప్పయాంధ్ర కవిగాఁ బరిగణింపబడుచున్న ట్టితని నితరకవులు స్తుతించుటచేఁ దెలియుచున్నది. ఇతనిని మొట్టమొదట స్తుతించినవాడు ధండవ్వను రచించిన అనంతామాత్యుడు. తనచే రచింపబడిన 'భోజరాశీ యము'నందుఁ బూర్వకవులను స్తుతించుచు 'తే, రెన్నిక కల్గినట్టియమరేశ్వరుఁ.....వలెను' నని చెప్పెను. అనంతామాత్యుడు పసునైవకతాల్పిమగ్యమునందు (శ్రీ. శ. ౧౪౩౪) నుండినవాడు (చూడుడు, అనంతామాత్యుడు). కావున నమరేశ్వరుడు ౧౩ లేక ౧౪-వ శతాబ్దివాఁడై యుండవలెను. 'ప్రణాభిరామము' అనుగ్రంథము నందు వల్లభిరాయకవి 'చిప్లువాడి యమరాధిపుఁ డెన్నను సత్కవిశ్వరుడు' అని చెప్పి యాతనిని గొప్పకవులలోఁ జేర్చెను. వల్లభిరాయనికాలము శ్రీ. శ. ౧౪౨౦ అని యందురు. ౧౬-వ శతాబ్ది యంతమువాడైన బట్టుమూర్తి 'వరసధూపాలీయము'నందు నితనిని 'శ్రీనాథునిపదప్రసీద్ధభారాధిపతి, యమరేశ్వరునిసహస్రముఖబృహ్పతి, యని మహాకవులతో సాటిగఁ బొగడియున్నాడు. ఇట్టికవి పూర్వ కాలమునందు నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథాదులతో సమానముగ స్తుతింపబడుచుండెను. పదునాఱవశతాబ్దియంతమువఱకు నీతనిచే రచింపబడిన 'విక్రమసేనము' అను కావ్యము వాడుకలో నుండి నట్లు స్పష్ట మగుచున్నది. పదునాఱవశతాబ్దివాఁడగు జగన్నాథకవి యనునాతఁడు వేఱువేఱుకవులకర్తవ్యములను సంగ్రహించి ప్రబంధ రత్నాకర మన్న కావ్యము నొకదానిని సమహర్చెను. అందు నమరేశ్వ

రుని 'విక్రమసేనము'లో నుండి ౫౦ పద్యములకుంటే నెక్కుడు పద్యము లుదాహరింపబడినవి. ౧౮-వ శతాబ్దిమగ్యముం దుండిన మాదిమంచి తిమ్మకవిరచితసర్వలక్షణసారసంగ్రహమునం దమరేశ్వరుని విక్రమసేనముననుండి యొకపద్యము నిచ్చియున్నాడు. ఆతఁ డీగ్రంథమును స్వయముగఁ జూచియే వ్రాసినో లేక యితరగ్రంథ ములయందుండి గ్రహించెనో? ఎల్లయున నేమి యీ మహాకవి యొక్క విక్రమసేనకావ్యము ౧౮-వ శతాబ్దినుండి తెలుగుదేశమున లోపించినది. ప్రబంధరత్నాకరములో నుండుండి ౫౦-౬౦ పద్యము లిరువదివలెను అన్నియు వర్ణనములు గనుక, గ్రంథియమును నుటించి కాని, యందలి నాయకా నాయకులనునుటించి కాని యేమియుఁ దెలిసికొనుటకు వీలు లేదు.

అమర్షణుడు — (నూ. వం) శ్రీరామచంద్రుని పుష్టుడైన కుసునిసంతతివాడైన నభునివంశమునందుఁ బుట్టినసంధి యమరాఁయొక్కవమారుడు. ఇతనిపుష్టునిచేరు మహాస్తంభుడు.

అమరుగ్రంథు — కుక్రవాగ్యునియొక్క యిష్టము పుష్టులలో రెండవవాడు.

అమల — వైవిధ్యకమన్వంతరముగలిగి అత్రిబుద్ధియొక్క కన్య. ఈమె మిక్కిలి బ్రహ్మనిష్ఠ గలది.

అమలపాడు — గంజాంజిల్లా తేక్కరి తాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౧౫౭ (౧౯౩౧).

అమలాసందుడు — ౧. అనుభవాసంగుని శిష్యుడు. ఇతఁడు 'శాస్త్రదర్శనము' (బ్రహ్మసూత్రములపై భాష్యము) అను గ్రంథమును రచించెను. అమలాసందుడు ౧౩-వ శతాబ్దివాఁడు. కృష్ణగూడపుని యాస్థానమున నుండెను.

౨. శ్రీ. శ. ౧౨౪౭-వ సంవత్సరమున దేవగిరిని బాలించిన కృష్ణధూపాలుని సమకాలికుడు. శంకరాచార్యులవారు వ్రాసిన వేదాంతసూత్రభాష్యమునకు భామతి యనుటీక కలదు. దీనిని రచించినవారు వాచస్పతిమిత్రులు. ఈభామ తికి మరల వ్యాఖ్యానరూపముగ నమలాసందుడు వేదాంతకల్పతరు వను గ్రంథమును లిఖించెను. ఈయన గొప్పవేదాంతి.

అమలాపురము — ౧. (గ్రామము). అమలాపురము తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము. జనసంఖ్య ౧౫,౧౬౩ (౧౯౩౧).

1. Triennial Catalogue of Manuscripts in the Oriental Manuscript Library, Madras 1910-11 to 1912-13.
 2. Ibid., R. No. 17. దైవప్రసాదోని వెంబరు కె. క౧౭.
 3. బ్రహ్మశ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు శ్రీ ప్రణాభిరామమును ప్రకటించి యందలిపీఠికలో 'ఈగ్రంథము శ్రీ. ౧౪౨౦ లోఁగా రచిత మైనది' అని వ్రాసినారు. కాని యాకవికాల మింకను నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనవలసియున్నది.
 4. ఈగ్రంథముయొక్క ప్రతి తంజావూరుపు పుస్తకభాండాగారమునం దున్నది.

అంగు మగవాండ్రు 2,౫౮౧; ఆడవాండ్రు 2,౫౮౩; హిందువులు ౧౪,౨౦౪. మహమ్మదీయులు ౬౫.౬. క్రైస్తవులు ౨౩౩. ఇక్కడ నుండు అధికారులు:— తహసీల్దారు, వైద్యనరీ సబ్ మ్యాజిస్ట్రేటు, డిస్ట్రిక్టు మునసబు, సబ్ రిజిస్ట్రారు. ఇచ్చట ఒక పోలీసుస్టేషన్, రాదారి బంగళా, స్వదేశీలకై కారొనేషన్ విక్రంతిగృహము, లోకల్ ఫండు ఆసుపత్రి, హైస్కూలు కలవు. ఇది రాజ మహేంద్రవరమునకు ఆగ్నేయదిక్కున ౩౫ మైళ్ల దూరమున ముఖ్య మయిన కాలవమీఁద నున్నది.

౨. (తాలూకా). తూర్పుగోదావరి జిల్లాలోని ఒక తాలూకా. దీనివిస్తీర్ణము ౩౬౩ చచరపుమైళ్లు. ఇంగు మైళ్లముమీఁద ౧౦౩ గ్రామములు కలవు. వానిలో ౩౬ గవర్న మెంటు గ్రామములు, ౨౪ జమీన్దార్ గ్రామములు, ౬ ఈనాంగ్రామములు. ఈతాలూకా ఒక త్రిభుజమువలె నుండును. గోదావరీకాగ్గలైన వసిష్ఠ, జైనేశ్వరము, గౌతమి యను నదులకునూ, సముద్రమునకును నడుమ నున్నది. ఇందు నగరములంకయుఁ గలదు. ఇది యంతయు గోదావరీనదియొక్క మధ్యదెటలాలోనిభాగము. ఈ తాలూకా లోని విశేషధూమలు పంటకు మిక్కిలి అక్కటకు వచ్చునట్టి ఒండు ధూమము. ఇందలి జనసంఖ్య ౨,౫౯,౦౮౯ (౧౯౩౧). వీరిలో ౧,౨౬,౦౧౯ మంది పురుషులు, ౧,౩౩,౦౭౦ మంది స్త్రీలు. గోదావరిజిల్లాలో అన్ని తాలూకాలకంటె నిండు ఎక్కువ జనసమృద్ధము కలదని చెప్పవచ్చును. ఇందలిజనులలో ౩,౦౦౩ స్థగు మహమ్మదీయులు, ౮౪౩ మంది క్రైస్తవులు, మిగిలినవారందఱును హిందువులు.

ఇందలి పల్ల పుర్రాము లన్నియు కాలవ పాటుపిలవలసిన ఫలిం చును. అయినను అచ్చటచ్చట బావులక్రిందిను వ్యవసాయము చేయు నాచారము కలదు. పురాతనకాలముననుండియు ఈ తాలూకాలో పెద్దపెద్దబావులక్రింది తోటలు మొదలైనవి పండించు నాచారము కలదు. కొన్ని పురాతనములైన బావులను జైనులబావు లని, రెడ్ల బావు లని అచ్చటి జనులు వాడుదురు. పూర్వకాల మచ్చట జైనులు నివసించి రని చెప్పెదరు. అచ్చటి జనులు ఈదేశము పాంచాలదేశ మనియు, అమలాపురము దానికి రాజధానిగ నుండె ననియు చెప్పుదురు. కాని భారతమునందు వర్ణింపఁబడిన పాంచాలదేశ మిది గా దుంటు నిశ్చయము. ఈ తాలూకాలో వ్యవసాయమే ముఖ్య వృత్తి. ఇదివఱకు దేవాంగులు బట్టలను నేసి యితర దేశములకుఁ బంపుచుండిరి. కాని తెండూరిలంక రేవుయొక్క ప్రముఖత తగ్గినప్పటినుండియు ఈ వ్యాపారము నశించినది. తెండూరి లంకలో ౧౫౫౧-వ సంవత్సరమున ఈస్టు ఇండియా కంపెనీవారు వర్తకము నిమిత్తము ఒకగిడ్డంగి (Factory) కట్టిరి. త్రెంచి సేనాని యగు బుస్సీ ౧౭౫౨ లో దానిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. కొందూరు యుద్ధానంతరమున మరల నది కంపెనీవారికి స్వాధీన మయ్యెను. నీమబట్టలు వచ్చినతరువాత క్రమముగ నచ్చటి వర్త

కము తగ్గిపోయెను. ఈ తాలూకాలోని అంబాశీ టేలు అను గ్రామ మునందు పశువులసంత జరగుచుండును. ఈ గ్రాంతమును ఆంగ్లలు సాధారణముగ కొనసేమ యందురు. ఇందలి షేరూరు అను గ్రామ మున మిక్కిలి పూర్వకాలమునందు ద్రావిడ ప్రామాణ్యము కొండఱు వచ్చి నివసించిరి. వారిని షేరూరుద్రావిడు లందురు. షేరునూరు, ఆశ్రేయపురము అను గ్రామములలో జైనులకు సంబంధించిన చిర్ల శిలాశాసనాదులు కలవు.

౩. బల్లాదిజిల్లా కుడ్లగి తాలూకా
యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౩.

౪. విశాఖపట్టణముఁజ్లా గోలు
గొండు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౩౩ (౧౯౩౧).

అమలుఁడు — నువ్వుబాధి యనుమంత్రియొక్క కనిష్ఠ పుత్రుఁడు (మాగుఁడు, చంద్రహాసఁడు).

అమల్ నామా — హిందువులలోని చిత్రగుప్తఁడు లోనగునారింబోలె ముసల్మానుదేవతలలోఁ గొందఱు సంసారములోని సకలకార్యములజావితాలను వ్రాయువారు గలరు. ఈలాగున వీరు వ్రాయువృత్తాంతమునఁ అమల్ నామా యని పేరు.

అమల్ నేర్ — ౧. (గ్రామము). బొంబాయిరాజధాని, తూర్పుఖండేశ్ జిల్లాలోని అమల్ నేర్ తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము. జనసంఖ్య ౧౦,౨౯౪. ఇచ్చట ఒకమునిసిపాల్టీ కలదు. ఇక్కడ ధాన్యవర్తకము అధికముగా నుండును. ఇక్కడ రెండు ప్రత్తిఫ్యాక్టరీలు గలవు. సఖారాంబావా యను ఒకమహాత్ముఁడు ౧౮-వ శతాబ్దిలో నిచ్చట నుండెను. ఆతనిపేరి నొకదేవాలయ మున్నది. మే నెలలో ప్రతిసంవత్సరమును ఉత్సవము జరగుచుండును. ఇచ్చట నొక సబ్ జడ్జికోర్టును, ఒక ఆసుపత్రియు, రెండు బాలికాశాలలును, ఒక బాలికాపాఠశాలయుఁ గలవు.

౨. (తాలూకా). బొంబాయిరాజ ధాని, తూర్పుఖండేశ్ జిల్లాలోని ఒకతాలూకా. విస్తీర్ణము ౫౨౮ చచరపుమైళ్లు. గ్రామములసంఖ్య ౨౨౮. జనసంఖ్య ౧,౧౧,౨౯౩. భూమిపన్ను రు. ౩,౪౦,౦౦౦. పెన్షనులు రు. ౨౩,౦౦౦. తపతీ నదియు, దానియుపనదులగు బోర్లి, పాండ్రానిగులును ఈతాలూకా లోనిధూమలకు జల మిచ్చును. ఇచ్చటికితోష్ణస్థితి ఆరోగ్యకర మైనది. వర్ష మాసము సంవత్సరమునకు ౨౩ అంగుళములు.

అమవసువు — పురూరపునికొనుట. వీనికి విజయుఁ డని నామాంతరము కలదు.

అమానిగంజ్ హాట్ — బంగాళరాజధాని యల్లా జిల్లాలోని ముఖ్యమైన పట్టువర్తకస్థలము. ఇచ్చట విశేషజనులు కాఁపుర ముండరు గాని చుట్టుపట్టులనున్న ముర్షీ దాబాదు, రాజమహి

జిల్లాలలోనుండి వర్తకులు పట్టుపురుగులనిమిత్తము పట్టుదారమునిమిత్తము వండిలవండిలుగా సంతకు వచ్చుచుండెను. ఎక్కువగా వర్తకము జరుగుచున్నది. ఒకసంతదినమున లక్ష రూపాయలవర్తకము గూడ జరుగును.

అమానిగుడిపాడు — కన్నూరుజిల్లా మార్కెట్ పురంతాలకాయండి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౪౦౦ (౧౯౩౧).

అమానిచిరువెల్ల — నెల్లూరుజిల్లా ఆత్తిపూరు తాలూకాయండి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౧౧

అమానిజమ్మలమచిక — నంటూరుజిల్లా పన్నుమి తాలూకాయండి సానాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౬౬ (౧౯౩౧).

అమాన్ దాసు — ముస్లిం యుగ గుర్తాకర్తగా మారు. ఇతనిసంత్రీ యన్త్రము నువ్వారు. అన్త్రమునకు కొడుకుతో సోపనలేదు. అమాన్ దాసు తండ్రిని జంపి రాజ్య మాక్రమించుకొనవలయు నని ప్రయత్నము చేసి మోడిపోయెను. తరువాత మరల నెల్లూరు నోర్చిచేసి అనంత్రీపక్షమునఁ జేరి యున్న సరిసింగజేత్ర నాశ్రియించి రాజ్యమును సంపాదించుకొనెను. ౧౫౨౬-వ సంవత్సరములో అమాన్ దాసు ధర్మచక్రవర్తియగు బహదూరుషాకు యన్త్రమున సాయపడి 'సంగ్రామషా' యనుపేరుపొందున జూడెను.

అమారెడ్డిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా కోవూరు తాలూకాయండి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౯౩ (౧౯౩౧).

అమార్గచక్రము — ఒక బ్రహ్మణి (చామరూర, భీమపురి).

అమార్ — బొంబాయిరాజధానిలోని ఒకచిన్నసంస్థానము. దీని వైశాల్యము ౨౦౦ చ. మైళ్లు. ఆదాయముమాత్రము రూ. ౩ వేలే. జనసంఖ్య ఇంచుమించుగ ౫ వేలుండును. ఇండియన్ జలలో చాలమంది ఢిల్లీలు.

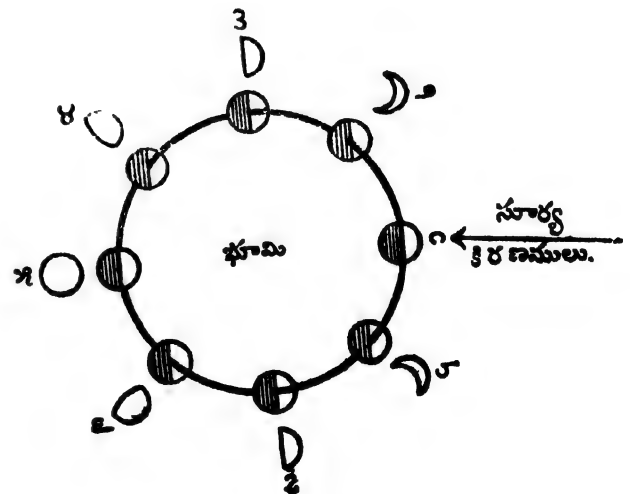
అమారి — బొంబాయిరాజధానియందలి ఒక మిక్కిలి చిన్నసంస్థానము.

అమావసువు — పితృదేవతలలో నొకఁడు. ఇతఁడు మంచి ఇంద్రియనిగ్రహము గలవాఁడు. ఇతనినిగూర్చి యాక్రిందికథ కలదు:— అహోభయ నామ యొకపితృదేవతమానవుత్త్రిక, అమావసువును వలది యతనిని లోబలుచుకొనవలయు నని ప్రయత్నించెను. కాని యాప్రయత్నము వ్యర్థ మయ్యెను. అమావసు నామను నిరాకరించివైచెను. ఈసంగతి తక్కినపితృదేవతలు విని యతని ప్రవర్తనబలమునకు మెచ్చి అహోభయ వతఁడు నిరాకరించినదినము

తమకు గుడిన మని నిర్ణయించుకొని అమావసువు పేర నానాటికి అమావాస్య యని పేరిడిరి.

పితృదేవతలు అహోభయ మర్త్యలోకమున జన్మింపుమని శపించిరి. అకారణమున నామ మర్త్యగంధియై (సత్యవతి) యాలోకమునఁ బుట్టినది.

అమావాస్య — ఈ శబ్దమునకు అమావస్య అనియు రూపాంతరము గలదు. సూర్యచంద్రులకు పూర్వ, పశ్చిమాంతర మేమియు లేక నా రిద్దఱును ఒక్కచోట నుండుకాలము. ఇదియే కృష్ణపక్షమనలి ౧౫-వ తిథి. ఈదినమున చంద్రుఁడు కానరాఁడు. చంద్రునికంటె బహుళవాహ్యమినుండి తిరుగు తిరుగు అమావాస్య నొక పూర్తిగ లోపించును. శుద్ధవాహ్యమినుండి యుక్కుచు పూర్తియగు వఱకు పూర్తియగును. ఈ విధముగ చంద్రుని పోవుచుండునపుడు కారణములు విచారితము. చంద్రునకు స్వతస్సిద్ధమైన శీఘ్రము లేదు. భూమివలెనే ఆతఁడును సూర్యుని శీఘ్రముననే ప్రకాశించును. చంద్రునియొక్క యేభాగమునందు సూర్యకిరణములు పడునో యది ప్రకాశవంతముగను, మిగిలినభాగము చీకటిగను ఉండును. గోళాకారముగ నున్న చంద్రుని-అర్ధభాగముమీఁద సూర్యుఁ డెప్పుడు ప్రకాశించుచుండినను, చంద్రుఁడు భూమి నుట్టును, తనచుట్టును తిరుగుచుండుటచే ప్రకాశవంతమైన ఆతని భాగ మంతయు మనకు అన్ని సమయములందును కానరాదు. మనకు కనఁబడుచుండుగుగలభాగమును అనుసరించి చంద్రునింబడు మన కొకప్పుడు చిన్నదిగను ఒకప్పుడు పెద్దదిగను కనఁబడుటయు, నొకప్పుడు

చంద్రులకులను జూపుటయు కనఁబడుచుండుటయు తటస్థించును. ఈ పైపటముయొక్క సాహాయ్యమున చంద్రునికళల వృద్ధియనుములు తెలిసికొనవచ్చును.

ఈ పటమునందు చంద్రునియొక్క ఎనిమిది రూపములు చూపఁబడినవి. ఈ యెనిమిదియు వోకనెలలోని ఎనిమిదితిథులను సూచించును: ౧. అమావాస్య, ౨. పూర్ణిమ, ౩. శుద్ధతెదియ, ౪. బహుళతెదియ, 5. శుద్ధ అష్టమి, 6. బహుళాష్టమి, 7. శుద్ధ ద్వాదశి, ౮. బహుళద్వాదశి.

ఈ పటము ఆర్థ మనుకు నడుమ గూమి యున్న పని అనుకొనుఁడు. కర్మకు కుడివైపున కడుమారమున సూర్యుఁడున్నాఁడనుకొనుఁడు. ౧-వ స్థానమునకు చంద్రుఁడు భూమికిని అనగా మనకును, సూర్యునకును నడుమ నున్నాఁడు. కావున జనుశురుగల చంద్రార్థభాగము మనకు ముఖమై నీకటిగల యర్థభాగమే గూమి వైపు తిరిగియుండును. ఇట్లు మనకు చంద్రుఁడు కనఁబడును. ఇది అమావాస్యనామ. అక్కడనుండి చంద్రుఁడు బయలుదేలి వెళ్లిన కొలఁదియు జనుశురుగల చంద్రార్థభాగములోని కొంచెముకొంచెము భాగము దివిదివము మనకు కావచ్చునుండును.

౨-వ స్థానమునకు ౪ దినము లైవతిరువాత చంద్రుఁడుండుట తెలిసింది బింబములో నాలుగవంతు మనకు ప్రకాశవంతముగాఁ గానవచ్చును. ఇదియే శుద్ధతెదియ వెవలి చదితి జరుగుచున్న కాలము. 3-వ స్థానమునకు చంద్రునిమీఁదివెలుతురు భాగములో మనకు సగము కనఁబడుటవలన చంద్రబింబము సరిగ సగము కనఁబడును. ఇది శుద్ధపక్షము గవది అష్టమి జరుగుచున్న కాలము. ౪-వ స్థానమునకు చంద్రబింబము రహదమి మూడువంతులు కానవచ్చును. ౫-వ స్థానమునకు చంద్రుఁడు వచ్చినప్పుడు భూమి చంద్రునకును సూర్యునకును నడుమ నున్నందున జనుశురుగల చంద్రార్థభాగ మంతయు మనకుఁ గానవచ్చును. ఇదియే పూర్ణిమతిథి. ౬-వ స్థానమునకుండి చంద్రుఁడు ౧-వ స్థానమునకుఁ బోవుకాలము కృష్ణపక్ష మనిపించుకొనును. ఈ పక్షమునందు చంద్రునికళ్లు తిగ్గుచు అమావాస్యకుఁకు పూర్తిగ పోవు పని పటములో ౭, ౮, ౯ అంకములయొద్ద నున్న చంద్ర బింబాకాగములట్లు సూచింపఁబడినది.

అమావాస్యశాండిల్యాయనుఁడు — వంశ బ్రాహ్మణమునందు అంశుధనంజయుని గురువుగఁ జెప్పఁబడినవాఁడు.

అమా సి న్ (శక ఆమామెన; క్రీ. పూ. ౫౧౦-౫౩౬) — ఈ బ్రహ్మచేళపురాఁడు. ఇతని ప్రభుత్వకాలమున ఈబ్రహ్మచేళము మిక్కిలి వైభవము ననుభవించినది. గ్రీసుదేశముతో వర్తకము ప్రారంభించెను. గ్రీసుదేశపుపశువును వివాహమాడెను. సోలన్, ఫోవ, సైతగోరస్ అమర తత్వజ్ఞులతో ఇతనికి స్నేహ ముండెనట.

అమిత — ఈమె మహాసముత్తరవంశములోనివాడను శివా వాణునికూతురు. సక్కిసుప్తబుద్ధుని (కాశ్యపుప్రబుద్ధుని) భర్త పత్ని. భక్తకచ్చాన, దేవదత్తు లని యీమె కిరువురు పుత్రులు గలరు.

అమితగతి — కేరందిన యొకదిగంబర జైనపండితుఁడు; సన్న్యాసి. మాలవదేశమును బాలించినముంజరాజుకాలమునాఁడు. ఈరాజు క్రీ. శ. ౯౮౦-వ సంవత్సరమున రాజ్య చేసినట్లు నిదర్శనములు కలవు. మఱియు నమితగతిరచించిన 'సుభాషితరత్న సందోహము' 'ధర్మపరీక్ష' యను రెండ్రుగ్రంథములను వరుసగ క్రీ. శ. ౯౯౪, ౧౦౧౪ సంవత్సరములలో రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈకారణములనుబట్టి యీపండితుఁడు ౧౦-వ శతాబ్దికుడిదినములలోను, ౧౧-వ శతాబ్ది మొదటిదినములలోను ఉండినవాఁడని మనము నిశ్చయించుకొనవచ్చును.

ముంజరాజు ఇతనిని తనయాస్థానమున నుంచుకొని, మిగుల సమ్మానించెను. ఆయాస్థానములోని పండితులలో నితనిదే యగ్రస్థాన మనవచ్చును.

ఇతనితెలిసం ద్రులనుగూర్చికాని, శీలితమునుగూర్చికాని తెలిసి కొనుటకుఁ పినువాధారము లేవియు లేవు. జైనమతమునకుఁ జెందిన 'మాసుర' శాఖకు ఇతఁ డాచార్యుఁడయ్యెను. అమితగతిరచించిన గ్రంథము లెన్ని యున్నవోహావి తెలియను. ఇప్పటికి లభించినవి మూడు: (౧) శ్రావకాచారము, (౨) సుభాషితరత్న సందోహము, (3) ధర్మపరీక్ష.

అమితాభుఁడు — పంచధ్యానిబుద్ధులలో నితఁడు నాలుగవవాఁడు. ఇతఁడు సుఖావతి యనుపేరుగల సక్కిమస్వర్ణమున కధిపతియై కాంతముగ ధ్యానముచేయుచు నివసించుచుండు నని జాడ్గుల విశ్వాసము. భద్రకల్ప మునుపేరఁబరఁగు వర్తమానకల్పమున కీతఁ డుద్భవము. సృష్టిచేయుట కాని, యితర కార్యకరణము కాని యీతని

అమితాభుఁడు

పనులు కావు. అని యీతనిబోధిసత్త్వుఁ డగుపద్మపాణిపనులు. ఇతని రెండుహస్తములును ధ్యానముద్రాంకితము లయి తొడమీఁద నుండును. ఇతఁడు రక్తవర్ణుఁడు; మయూరద్వయవాహనుఁడు; పద్మ లాంఛనుఁడు; జల, రక్తవర్ణ, రసనోద్రియకారకుఁడు.

ఇతర జాతిరాహిత్యదేవతలలోనివాడు. హీనయానశాస్త్రమున నితడు తెలియరాడు. ఈకారణమున సింహళము, బర్మ, సయామలం దీతనిపూజ కానరాదు.

అమితాయువు — శాస్త్రముతపరిణామములు తెల్పిపెట్టిన బుద్ధులలో నీతఁ డొకఁడు. అపరిమితాయువు నితనికిఁ బేరు కలదు. మధ్యయుగమున హిందూదేశమున దీతనిపూజ యొక్కరగ నుండినట్లు మధ్యహిందూదేశమునందలి మధ్యయుగమునాటి జీర్ణశాస్త్రాలయములయం దీతని విగ్రహము లధికముగఁ గానవచ్చుటనుబట్టి చెప్పువచ్చును. ఇతఁడు ప్రజలకు దీర్ఘాయువు నొసంగునని జాగ్రులు విశ్వసించుదురు. ఈకారణమున తిబెత్తుదేశమునందలి శాస్త్రులలో నీతనికి పూజ యొక్కవ. అచ్చట నిండుమిండుగఁ బ్రతిమాలయమున నీతని

అమితాయువు

విగ్రహము కానవచ్చును. అమృతకుంఠిక యీతనిలాంఛనము. ఇతనిని జాగ్రులు శాంతముగ నాసీనుఁ డయి ధ్యానముచేయు అమితాభిబుద్ధుని క్రితాశక్త్యావిష్కారముగ తలంతురు. విగ్రహశిల్పమునం దీతనిని గూడ అమితాభునివలెనే తీర్చెదరు కాని వ్యత్యాస మేమన, నితఁ డతనివలెగాక, కిరీటధారి; త్రయోవశభూషణాలంకృతుఁడు; అమూల్యాంబరవిరాజితుఁడు. ఈతనిహస్తములు ధ్యానముద్రాంకితము లయి తొడమీఁద నుండును. చీనా, జపానుదేశములు అమితాయువు నమితాభుని పేరనే పూజించుదురు కాని తిబెత్తుదేశములుమాత్ర మట్లు కాదు.

అమితాశ్వఁడు — ఇతనికి బర్మి తాగుఁ డని నామాంతరము గలదు.

అమితోజఁడు — భారతయుద్ధమునందు దుర్యోధన పక్షమున పోరినరాజు. హేతుమంతుం డను అసురునియంశంబున జన్మించినవాడు (భార, ఉద్యోగ, ౧౩౧).

అమిత్రబిత్తు — (మూ. వం) ఇక్ష్వాకువంశముఁడైన అంతరిక్షరాసునకు పాత్రుఁడు. మతిహారాసునకుఁ బాత్రుఁడు.

అమిత్రతనననూష్టిబుద్ధిబుద్ధుఁడు — అత్యనాతిజానంతపియను నానిని చెప్పినవాడు (పత్తిశయ బ్ర, ౮, ౨౩).

అమిదాల — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౯.

అమిందీవిలంకలు — మద్రాసురాజధానిలోని చిక్షికాశ్మిదానము సంబంధించిన పశ్చిమ (ఆరబ్బీ) సముద్రములోని దీవులు. ఇవి అయిదు. వీనిలో నాల్గదీవులలో జనులు నివాస ముండుదురు. ఆ నాలుగుదీవులలో నీర్వము ౩ చివినపుమైళ్లు అవి పశ్చిమతీరముననుండి గూటడెబ్బరి ముండునాని రెండువందలమైళ్లు దూరమునం దున్నవి. ఇవి సముద్రముమీఁద ౧౦ ముండులకొని ౧౫ అడుగులయెత్తున నుండును.

ఈదీవులు ౨ శతాబ్దాలవఱకును క్యాపమానుసంస్థానాధీశుల సంరక్షణమునం దుండెను. కాని క్రీ. శ. ౧౭౮౬ లో జనులు తిరుగఁబడి ముహూరివారియధీని మైరి. క్రీ. శ. ౧౭౯౯ లో చిక్షికా కన్నడిజిల్లా కంపెనీవారియధీన మైనప్పు డీదీవులుగూడ వారిప్రభుత్వములోనికి వచ్చెను. క్యాపనూరుసంస్థానాధీశ్వరి యైన బిల్బీకి నీదీవులక్రింద కంపెనీవాడు ౫,౨౫౫ రూపాయ లిచ్చిరి. ఇప్పు డీదీవులమీఁద నొకముఠేవాడు అధికారిగ నున్నాఁడు. వానికి మూడవ క్లాసు మేజిస్ట్రేటుఅధికారము గలదు. కొన్ని సివిల్ కమిషనులమీఁద అతఁడు విచారించును. ఈ విచారణ చేయునప్పు డాతనికి గ్రామము నందలి కొందఱు పెద్దలు పంచాయితీగ నేర్పడి సాహాయ్యము చేయుదురు. జనసంఖ్య ౩౦,౨౨.

ఇచ్చటిజనులు చాలనుంచి ముసల్మానులుగా మారినహింతువులు. వీరు మాట్లాడునది అపశ్రంకమైన మలయాళముభాష. వీరు మలయాళముననుండియే వచ్చియుండు రని యూహించఁబడుచున్నది. ఇచ్చటిజనులు సాగువృత్తిగలవారు, శాంతిప్రియులు, సంతృప్తిగలవారు. గొప్పనేరము లిచ్చట నరుదు. ఇచ్చట కొబ్బరిచెట్లు విస్తారముగ నుండును. ఇక్కడి యాడువాండు కొబ్బరినార, త్రాళ్ళు విశేషముగ చేయుదురు.

ఈనారయ, త్రాళ్ళును ప్రభుత్వమువారే కొనుదురు గాని యితరులు కొన వీలు లేదు. ప్రభుత్వమువారిచ్చగరకు నచ్చటిజనులు వాని నచ్చవలయును. ప్రభుత్వమువారుమాత్రము వారియిష్టమువచ్చిన వెల కచ్చుకొందురు. ఈవర్తకమువలననే క్యాపనూరు సంస్థానము వారి కివ్వవలసిన రు. ౫,౨౫౫ పోన ౨,౩౮౨ రూపాయలు లాభము కచ్చును.

అమితేకుల — తూర్పుగోదావరియే జెన్మిజిల్లాయెల్లవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౪.

అమిలి — విశాఖపట్టణము జిల్లా జయపురం తాలూకా యందు యీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౧౩.

అమిలేపల్లి — చిత్తూరు జిల్లా నాయలూరు తాలూకా యందు యీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౭౧.

అమి — ఛత్తీస్ గఢమునకు ౧౧ మైళ్ల దూరమున గున్న యొక గ్రామము. ఇక్కడ భవానీదేవాలయ మున్నది. సరియొక్క శరీరావశేషములు గల ఏబదిగంట పెకస్థానములలో నిదియు నొకటి.

అమి — స్థానేశ్వరమున కాన్నయముగ ౫ మైళ్ళ దూరమునగల ఒకమిట్టప్రదేశము. దీనియెత్తు ౨౫-౩౦ అడుగులుండును. పొడుగు (ఉత్తర-దక్షిణములుగ) ౨,౦౦౦ అడుగులు. ఇచ్చటనే అదితి తన మొనర్చి నూర్చులి కుమారునిగఁ బడసెనట! అన్నట్టికి చక్రవర్తము ముగిసెను. ఇదియే యభిమన్యుడు మరణించినతావు. ఈమిట్టపైని అమి అనుపేరుగల గ్రామ మొకటి యున్నది. ఇందు అదితిదేవీవలయము, ఆదిత్యకుండమును గలవు. ఘట్టసంతానము గావలసిననా నీయదితిదేవి పర్వించి సూర్యకుండమున స్నానమాడి పోవునుండును.

అమినా — మహమ్మదీయమతస్థాపకుఁ డైన మహమ్మదు యొక్కతల్లి, అబ్దుల్లా ఖాద్రి, నామావోగోమార్త. అప్పటిస్త్రీలలో మిక్కిలి చక్కనిదియు, బుద్ధికాలిని అనియు, సద్గుణవతి యనియు పేరొందెను. మహమ్మదు పుట్టిన ౬-ని యేట, అనగా క్రీ. శ. ౫౭౭-న ప్రాంతమున మృతి నొందెను.

అమినుచల్లి — ఆనంతపురం జిల్లా గుత్తిభాతాలూకా యందు యీ యానాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౭౩.

అమినుపురం — కృష్ణా జిల్లా గుడివాడతాలూకా యందు యీ యానాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౫౨ (౧౯౩౧).

అమినుబాదా — ౧. గంటూరు జిల్లా సత్తెనపల్లి తాలూకా యందు యీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౨౫౧ (౧౯౩౧).

౨. తూర్పుగోదావరి జిల్లా పితాపురం తాలూకా యందు యీ జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౨౮ (౧౯౩౧).

౩. తూర్పు గోదావరి యేజిన్ జిల్లా యెల్లవరం తాలూకా యందు యీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౨.

అమిన్ అహమ్మద్ — ఇతనికి అమిన్ అహమ్మద్ రాజీ అందురు. ఈతడు అక్బరుచక్రవర్తి కాలమునందు హఫ్ అక్లీమ్, అనగా సత్ప్రదేశములు అను చరిత్రాత్మకమైన కోశమును వ్రాసెను. సమతపోష్ణ కటిబంధము (Temperate Zone) నేడు ప్రదేశ

ములుగా విభించి అం దొక్కొక్కదాని వివరణమును, అందు ముఖ్యపట్టణమును ఇచ్చుటయే కాక, ఆయాస్థలములందుఁ బుట్టిన ప్రసిద్ధపురుషులయొక్కయు, ప్రసిద్ధిచవులయొక్కయు చరిత్రమును వ్రాసెనున్నాడు.

అమిన్ గడము — బొంబాయిరాజధాని, విజాపూరు జిల్లా, హంసుండుతాలూకాలోని ఒక గ్రామము. హంసుండునకు తూర్పున ౭ మైళ్లదూరముండును. జనసంఖ్య ౭,౭౩౪. ఇచ్చట పశువులసంత యొకటి గొప్పగ జరుగుచుండును. సముద్రముమీద నుండి వచ్చు పెంకాయల యొక్కయు, బియ్యము యొక్కయు వర్తకమున కిది ముఖ్యస్థల మైయున్నది.

అమిన్ భావి — బొంబాయిరాజధానిలోని ధార్యాడ జిల్లాలో నొక గ్రామము. ధార్యాడకు ౭ మైళ్ల దూరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౩,౫౦౦. శేష్వలకాలమున నిది ఒక అష్టగ్రామమునకు (అష్టగ్రామ మనగా ఎనిమిది గ్రామములతోఁగూడిన ఒక ఖర్కా) ముఖ్యస్థానముగ నుండెడిది. ఈయూరిలో నాలుగైదుదేవాలయములు కలవు. గ్రామమున కుత్తరమున నేమినాగునిశైవరదేవాలయ మున్నది. ఈయూరిలో ౬ శిలాశాసనములు, దొరకినవి.

అమిన్ సాహేబు పెంథో — గంజాం జిల్లా బరంపురం తాలూకా యందు యీ యానాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౭౧.

అమిన్ సాహేబు పేట — విశాఖపట్టణము జిల్లా అనకాపల్లి తాలూకా యందు యీ జమీందారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౭౨.

అమి రసింగుటపా — (చూడుడు: అమగ సింహుడు.)

అమిరుకల్యాణి — (చూడుడు: హమీరుకల్యాణి.)

అమిర్ ఇస్లాత్ — గజనీమహమ్మదు తమ్ముడు. తండ్రి యగు సబక్తజీనుమరణసమయమున మహమ్మదు మారదేశమున నుండెను. ఈయన చూచి అమీరు ఇస్లాత్ తనప్రభుత్వము స్థాపింపవలయునని లంచములకు చాల ధనము వ్యయపఱచెను. కాని యంతలో మహమ్మదు వచ్చి తమ్ము నోడించి రాజ్యము వశపఱచుకొనెను. అమిర్ ఇస్లాత్ మరణించుచునక నొకకోటలో బందీగ నుంచబడెను.

అమిర్ ఖాన్ (నవాబ్) — ఢిల్లీ చక్రవర్తి యగు మహమ్మద్ హుసాయిన్ నవాజునాటి ఒక సరదారు. ౧౭౩౯ లో అలహాబాద్ ప్రాంతమునకు గవర్నరుగ నియమింపబడెను. ఇతఁడు చక్రవర్తితో మిక్కిలి చనవుగా భయము విడిచి మాటాడుచుండెను. ఇతనిని ఒకసేవకుడు చక్రవర్తిసమైక్యతతో ౧౭౪౭ లో పొడిచి చంపెను. ఇతఁడు కవిత్వమునూడ చెప్పుచుండెను.

అమీర్ ఖాన్ (పిండారీ) — ఇతడు ప్రస్తుతపు టోంకనాబునకు మూలపురుషుడు. ఇతడు మొదట యశవంతు రావుహోళ్లకునొద్ద సేనాపతిగ నుండెను. తరువాత ౧౮౦౬ లో అచ్చటినుండి వెళ్లిపోయి పిండారీలకు సహచార జీతము లెల్ల కొల్ల గొట్టెను. ఇతడు హోళ్లకురాజులయొద్దనుండి సంపాదించినరాజ్య మంతయు నితని కిచ్చివేసి ౧౮౧౩ లో నితనితో ఇంగ్లీషువారు సంధి చేసికొనిరి. ఇతడు తనయొద్దనున్న ఫిరంగు లన్నియు నింగ్లీషువారి కిచ్చివేసి తనసైనికులకు పిండారీదోపుడు మూతను పంపివేసెను.

అమీర్ జుమ్లా — ౧. ఇతడు జైరంగజీయనకు ప్రియ మిత్రుడు. జైరంగజీయనకు ఢిల్లీసంహాసనము లభించుననిమిత్ర మితః డమితపరిశ్రమము సలిపెను. ఖజాను బంగారముననుండి తఱుముఁ గొట్టుటకై యితడు జైరంగజీయనమారునివెంట బోయి యాకా రాజ్యసంతరము తానే యాదేశమునకు సుబేదారుగ నిలిపిపొయెను. బంగారమునకు గవర్నరుగ నుండినకాలములో అస్సామును గూడ జయింపవలయు నని ప్రబలసేనాపరివృగుడై బహులాభము. పర్వ తారణ్యముయ ము అస్సామును జయించుట సులభసాధ్యము కాలెను. బహుప్రయాసముతో అస్సాము రాజధానివలకును బోయెను. ఇంతలో వర్షము లారంభమగుటచే నబనుండి వెంటనే మరలవలసి వచ్చెను. ఈయనసరమున నితఁ డాదేశమునది ప్రతిష్ఠితులగు పురు షులగోరిలను ద్రవ్వించి వానియందుండి యమితమైన ద్రవ్యమును హరించెను. ఈలాగున దౌర్జన్యము లొనరింప నస్సాముజనులు నాలుగు ప్రక్కలఁ గ్రమ్మకొని బాధింపసాగిరి. ఇతఁడును మగ్ధమగ్ధ వారల నెదిరించుచు నతికష్టముమీఁద కూడబిహార ప్రాంతమునది ఖజానుగ మును జేరి యక్కడ శ్రీ. శ. ౧౮౬౨-౩ సంవత్సరమున మరణించెను.

౨. శ్రీ. శ. ౧౮౧౩ మొదలుకొని ౧౮౧౮ వఱకును ఢిల్లీని బాలించిన ఘనకవయ్యర్థయొక్క ప్రియ మిత్రుడు. ఇంతకుఁబూర్వము జహాందర్ కాహ చక్రవర్తిగను, జాల్ షకీర్ ఖాను వజీరుగను నుండిరి. రాజనిర్దేశ లని ప్రసిద్ధి గాంచిన సయ్యద్ సోదరులు జహాందర్ కాహను దొలగించి ఘనకవయ్యరును సింహాసన మెక్కించిరి. అంత నీనూతనసార్యభౌమునిమనసులోఁ బూర్వపువజీరును దొలగించి తనమిత్రుని మంత్రిగ నేర్పఱుచుకొన బుద్ధి పుట్టినది. అందుల కితడు తనన్నీహితునే జాల్ షకీర్ ఖానుకడకు రాయబారిగఁ బంప నితఁడును వారిని సమీపించి యభయవచన మిచ్చి వచ్చెను. కాని సయ్యదుసోదరులు కాలహరణమునకు సహిం పక త్వరితముగనే జాల్ షకీరును గడలేర్చి యతనిజనకుని అసర్ ఖానుని కారాగారమునఁ ద్రొవ్వించిరి. పిదప ఘనకవయ్యర్ అమీరుజమ్లాను మంత్రిగఁ జేసికొనవలయు ననుప్రయత్నములో తనప్రాణములనే కోలుపొయెను.

అమీర్ తలిక్ — ముఘలిసానచరిత్రమును వ్రాసిన విద్వాన్మోదరామయొక్క పితామహుడు. వీరలు బాబరుసంబంధులు. ముఘలిసానపాలకుఁడును ఖుల్జీ తైముర్ ఖాన్ మహమ్మదీయ మతము నవలంబించి మఱునాఁడు తనయుమీరుల నందఱు రావించి యిస్లాముమతమును స్వీకరింపుఁ డని యడుగుబడును, నందులకు సమ్మ తింపనివారిని జంపుటకును నిశ్చయించుకొనెను. అమీర్ తలిక్ కూడ తైమురుయొక్క సానుంతు ప్రభువే. ఇతఁ డింతకునూఁడుసంవత్సర ములకు పూర్వమే మహమ్మదీయమతము నవలంబించియుండెను. కాని తైమురునలని భయముచే నాసంగతిని వలిఁబడియుండలేదు. మఱు నాఁడు తైమురు సభలోని కేతెంది యమీరుల నందఱును బీలి పించెను. వారిలో తలిక్కునకే మొదటిగను రాఁగా నితఁ డున్న సమాచారము నంతయు వెల్లఁగించెను. దానిని విని తైమురు సభనూ నందఱును వతని వారింగనము చేసికొనెనట!

అమీర్ బరీద్ — ౧. ఇతడు ఢిల్లీలో రాజ్య మేరిన బరీద్ మహిసనాబులలో గలవనాఁడు. కాశీంబరీద్ కునూ డుడు. తంత్రిమరణానంతరమున ౧౮౦౪ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆకాలమునందు బహమనీరాజైన షుల్తాన్ మహమ్మద్ సహా అను నాఁడు ౧౮౧౩ లో మరణింపఁగా నతిస్థలమున ౩-వ ఖాన్ ఉద్దీను అనువానిని సింహాసనానీమనిగాఁ జేసెను. వాఁడు కొలఁదిననులలో, మృతినొందఁగా కలి ఉల్లా అనువానిని వేరునకు రాజ్యముమీఁద కూర్చుండెట్టెను. వాఁడు అమీర్ బరీద్ పెట్టునట్టిగాఢ సహకేక అహమ్మద్ ఖాన్ కుమారుడు పాటిపోయి అచ్చటనే మరణించెను. వానితో బహమనీవంశము పూర్తియై నశించెను. అమీర్ బరీద్ అనువాదాబాద్ - దీహాదు రాజ్యమును సర్వస్వతంత్రముతో ౨౫ సంవత్సరములు పరిపాలించెను. ఇతనిరాజ్యములోనుండి కొంతభాగము విజాపూరురాజు తీసి కొనినందున ౪, ౫, ౬ లకు వచ్చురాజ్యమునామ్ర మీతినికి నిలిచి యుండెను. ఇతడు ౧౮౪౨ లో దొలఁతబాదులో మృతివొందెను.

౨. బరీద్ మహిసనాబులలో చినిరి నాఁడు. ౨-వ బరీద్ సహా అనువానిని ౧౮౦౮ లో రాజ్యభ్రష్టుని చేసి ఇతడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

అమీర్ హుసేన్ — తుర్కీసార్యభౌముడైన ద్వితీయ బహజత్ యొక్క జలసేనానాయకుడు. పోర్చుగీసులు హిందూస్థాన ములోఁ బ్రవేశించినతోడనే వారి నెదిరించునిమిత్రము తురుష్కు దేశపుషుల్తాను తనసేనానాయకుని బంపెను. ఇతఁడు వచ్చి గుజరాతు తీరమున దిగి యక్కడనుండి మహమ్మద్ కాహా, అమీర్ బక్ సుల్తానులఁ గలసికొని దక్షిణముగ నేతెంది చౌలశ్రవునకు దూరముం దున్న పోర్చుగీసులం దాఁతగా వార లమితకష్టముతోఁ బాటిపోయిరి.

అమీర్ హుసేన్ — ఇతడు తైమురుయొక్క బాత మఱుది. వీ రిద్దఱును గలసి జక్కార్ డీకునదికి సుత్తరముం దుండిన

ప్రాంతములలోని రాజులతోడను, మావోగ్ అన్నాపేగయిలాకా లోని ప్రభువులతోడను నిరంతరము పోరాడుచువచ్చిరి. కాని యుద్ధ విజయములన దొరకినసామ్రాజ్యము బంపకొనుటతో నిరువురకును వివాదము సంభవించెను. సామాన్యముగ తైమూర్ తక్కువభాగమును హరించుచుండెడివాడు. హుసేనున కిది యంతమాత్రమును గిట్టకుండెను. తుదకు బలవంతుఁ డగుకారణమున తైమూరు హుసేనుని మోసమునతో యెట్లో పట్టించి తనకైదీగఁ జేసికొనెను. కాని యంతవఱకు నతని సాహాయ్యమును బొందియుండినవాఁ డగుటచే నతని ప్రాణముల కేమియు హాని గలిగింప నని తైమూరు హుసేనునకు వాగ్దాన మిచ్చెను. ఇటు లుండఁగా తైమూరునుతోర్కసిద్ధి మఱియొకవిధముగ వెఱవేసెనది. తైమూరుయొక్క సామంతప్రభు వొకఁ డేతెంచి తనతమ్ముని హుసేను చంపె ననియు, నందులకు బహులుగ నతని మరి దీయింపు మనియు వేఱికికొన, తైమూరు తనవాగ్దానము నెఱిగించి యతనిని వదిలిపెట్టించెను. అంత నాసామంతప్రభువు హుసేనుచంటఁ దిగిరి యతని ప్రాణములఁ దీయుచుండ తైమూరు రూరక చూచుచుండెను గాని తనసేనకులను హరించుటకైనను బంపఁడయ్యెను. ఇందు వలన నీపన్నుగడ యంశము తైమూరుపన్నివదే యని యనుమానము కలుగుచున్నది.

అముదూరు — చిత్తూరుజిల్లా కారీహస్తీ తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౩.

అమృత గ్రంథ చింతామణి — ఇది నెల్లూరు నివాసులుగ నుండిన పూర్ణ రామకృష్ణయగారీచే ౧౮౮౧-వ సంవత్సరము జూన్ నెలనుండి ౧౯౦౪-వ సంవత్సరము జూన్ మాసమువఱకును నడుపఁబడిన మాసపత్రిక. బహుళు వీరనాగయ్యగారును, పి. వేంకట రామనజరావునాయుడు బి. ఏ. గారును కొంతకాలము వీరితోఁగూడ సంపాదకులుగ నుండిరి. ఇందు ప్రాచీనాంధ్రగ్రంథము లనేకములు ప్రకటింపఁబడియెను. కొన్ని ప్రాథమికమగ్రంథములగుఁడ నిదియే పుట్టినిల్లయ్యెను. సమకాలిక గ్రంథకర్తలవిషయమున వ్రాయఁబడిన వ్రాత లచ్చటచ్చట నుచితములుగఁ గనబట్టుకున్నను మొత్తమువీఁడ నీ పత్రిక తత్కాలమున తెలుగుభాషయొక్క యభివృద్ధికి సాయ పడిన ముఖ్యోపకరణములలో మిన్న యని పేరు గాంచినది.

అములూరు — ౧. నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౧.

౨. నెల్లూరుజిల్లా నెల్లూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౧౨ (౧౯౩౧).

అమూర్ రాష్ట్రము — అమూర్ నదీప్రాంతమున చాలభాగము క్రీ. శ. ౧౮౫౮-వ సంవత్సరమున చీనావారియధీనము దప్పి రషియా ప్రభుత్వమునకు లోనయ్యెను. మిగిలినదానిలో పడు మటిభాగ మంతయు అమూర్ అనుపేరుతో నొకప్రత్యేకరాష్ట్రము

ముగ నేర్పడినది. దీనివైశాల్యము ౧,౫౪,౭౯౫ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౨,౬౧,౫౦౦.

అమూర్ తరయుఁడు — (నూ. వం) ఇనకులో తృష్నుఁడగు గయునివంశములోనివాడు.

అమృత చంద్రసూరి — దిగంబరకాళుఁడు జెందిన జైనపండితుఁడు. తత్వార్థసారము, ఆత్మఖ్యాతి మొదలయిన గ్రంథములను రచియించెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౯౦౫ ప్రాంతమున నున్న వాఁడు.

అమృత తరంగిణి — సాడవ సంపూర్ణరాగము. పం దొమ్మిదవ మేళకర్తయగు ఝంకారస్వనిరాగజన్యము. ఆరోహణావరోహణములందు సరిగ మధనిస — సనిధప మగరిస యని సంచారము గలది.

అమృత ధన్యాసి — సాడవసాడవరాగము. ఎనిమిదవ మేళకర్తయగు హనుమతోడిజన్యము. ఆరోహణావరోహణములందు సరిగ మధనిస — సనిప మగరిస యని సంచారము.

అమృత నాదోపనిషత్తు — ఒక యజుర్వేదోపనిషత్తు. దీనికి నాదోపనిష త్తనియుఁ బేరు గలదు.

అమృత పంచమము — సాడవ - వక్రసాడవరాగము. నలువదియెనిమిదవ మేళకర్తయగు దివ్యమణిరాగజన్యము. ఆరోహణము - సరిగ మధనిస; అవరోహణము - సనిధమగరిస అని సంచారము.

అమృత పురం — ౧. చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౫౯ (౧౯౩౧).

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౦౬ (౧౯౩౧).

అమృత ప్రభులు — ఎనిమిదవ సాన్లీ మన్వంతరమునందుఁ బుట్టఁబోవు దేవతాచిశేషులు.

అమృత బజారు — బంగాళప్రాంతము జమ్నూర్ జిల్లాలోని ఒకపల్లె. ప్రకృతము కలకత్తాలో ప్రకటింపఁబడు అమృతబజారుపత్రిక యను అంగ్ల దైనికపత్రికారాజమునకు నిది పుట్టినిల్లు. తత్పత్రికాధిపతులగు శిరకుమార, మోతీలాల్ ఘోషలు మొదట నీ గ్రామములోనే బంగాళభాషలో ఈపత్రికను ప్రకటించుచుండిరి.

అమృతబిందూపనిషత్తు — ఇది అష్టత్వర శతసంఖ్య గల ఉపనిషత్తులలో నొకటి. యజుర్వేదాంతర్గతము.

అమృతము — శేవతలకు మరణము లేకుండ జేయు నట్టిరసవిశేషము. పృథ్వీరాజు శక్తింను నని భయముచే ధూమి గోరూపమును ధరించెను. అప్పు డింద్రుని ముఠగాఁ జేసి దేవతలు కువర్ణపాత్రలో నాశ్నేనువు ప్రసములనుండి ధారలను పిడుకగా, అమృతము వచ్చెను. కాని దుర్వాసముషియొక్క శాపముచే నాయ మృతము సముద్రముపా లయ్యెను. అంత దేవదానవులు సముద్ర మధనము చేసి యాయమృతమును పదునాల్గురత్నములలో నొకరత్న ముగాఁ బడసిరి. సముద్రములోనుండి ధన్వంతరి యమృతకుంభమును దీసికొని పైకి రాగా నసురులు మీఁదఁబడి యాకుంభము నపహ రించిరి. ఇట్లమృతమును పోగొట్టుకొనినదేవతలు విష్ణుమూర్తిని వేడఁగా నాతఁడు మోహినీవేషము ధరించి, అసురులను మోహితు లుగాఁ జేసి మీ యిరుతెగకు నమృతమును సమానముగాఁ బంచిపెట్టెన నని చెప్పి, వారియొద్దనుండి యమృతపుకలశమును దీసికొని యసు రులకు నొకబొట్టుయినను లేకుండ, అమృతము నంతయును దేవతలకుఁ బంచిపెట్టెను.

అమృతయోగము — తిథివారములతోఁగాని, వార నక్షత్రములతోఁగాని కూడుకొనిన ఆయాయోగములకు అమృత యోగము లనిపేరు. ఆదిసోమవారములతో పూర్ణ, మంగళవారముతో భద్ర, బుధశనివారములతో నంద, శుక్రవారముతో జయ, శుక్రవార ముతో రిక్త - ఈవారములలో నీతిఘట కలసినప్పుడు అమృతయోగ మేర్పడును. దీనికి తిక్తమృతయోగ మని పేరు. ఆదివారముతో హస్త, సోమవారముతో శ్రవణము, మంగళవారముతో శేవతి, బుధ వారముతో అనూరాధ, శుక్రవారముతో పుష్యమి, శుక్రవారముతో శేవతి, శనివారముతో రోహిణి - ఈవారములతో నీనక్షత్రములు కలసినప్పుడు అమృతయోగ మేర్పడును. దీనికి సక్షత్రామృతయోగ మని పేరు.

అమృతరజఁడు — ౧. (చం. వం) విజయకులో త్పన్నుడైన కుశీకరాజుయొక్క నలుగురుపుత్రులలో నొక్కఁడు.

౨. ఒక బ్రహ్మర్షి. ఇతని ముఖ్య నామము గయఁడు (మాడుఁడు, గయఁడు).

అమృతరాయకవి — మహారాష్ట్రకవి. ఇతఁడు దేశభ ప్రాప్తఁడగు. ఇతఁడు శా. శ. ౧౬౨౦ లోజన్మించెను. ఇతఁడు మొదట హాస్యగాడు. మధ్యమునీశ్వరుఁ డనుభవించి నొకసారి వెక్కరింపఁగా నతఁడు కోపపడక 'నీకు భగవంతుఁ డమృతమునంటి వాణి నిచ్చి యున్నాఁడు. తలదండ్రు లమృతరాయఁ డని పేరు పెట్టియున్నారు. నీవిట్టి విమతుల్యములైన మాటల నేల ఉచ్చరించెద' వని మండలింపఁగా నితనికిఁ బశ్చాత్తాపము కలిగి సిద్ధప హాస్యవృత్తిని విడిచి చక్కని

కవిత్వము చేపుబొడఁడను. ఇతఁడు నామాదీపంతులచరిత్రము, కుక చరిత్రము, గ్రుకచరిత్రము, ప్రాపదీపస్త్రాపహరణము, మార్కం డేయహర్షిక, దుర్వాసోయాత్ర మొదలైన పెక్కుకావ్యముల రచి యించియున్నాఁడు. ఇతని కవిత్వము యమకప్రబోధమై వినుటకు సొంపుగా నుండును. ఇతఁడు హిందీభాషయందును కవిత్వము చేసినాఁడు. ఇతఁడు మిక్కిలి వైరాగ్యునిఁడు. మొదట బొరంగా బాదులో గుమస్తాపని చేసి పెద్దతనమున దానిని వదిలి, హరికళలు చేయఁజొచ్చెను. బాలాశీబాశీరావుశేష్యాకాలము దిలనిహరికీర్తన శేష్యాలమందరమునందు జరిగెను. శా. శ. ౧౬౭౫ లో నితఁడు మృతిఁజెందెను.

అమృతరావు — శ్రీ. శ. ౧౭౯౬-వ సంవత్స రములో పునహాసించాసన మెక్కిన బాశీరావుయొక్కన త్రసోపిగుఁడు, రఘునాథరావు దత్తపుత్రుఁడు. శేష్యాస్థానమున కితఁడును కొప్పు పరిశ్రమ లొనరించెను. ఒకసమయమున మహాదాశీసింధుగూఢానింగ మున కితఁడు శరణ మొసంగ వారితో విరోధ మూనియున్న సంగ రావు ఘాట్లై యితనిని ముట్టడింప నెఱచెనుగాని సఫలండు గాజేను. శ్రీ. శ. ౧౮౦౨-వ సంవత్సరములో హోల్కరు బాశీరావు నోడించి పాటఁదోలి తత్కాలముందు నొన్నారూఁ నుండిన అమృతరావును బిలిపించి శేష్యాస్థానమున నియోగించెను. ఆసమయమున నితఁడు శేష్యాస్థానమునఁ దనకుమారుని వినాయకరావును గూర్చుంపఁజెట్టి తాను పునహాసగరమును గొల్లకొట్టఁ బోయెను. శ్రీ. శ. ౧౮౦౩-వ సంవత్సరములో నింగ్లీషువా రమృతరావును నిమియ్యములోనికిఁ గైకొనిరి. తరువాత నితఁడు కొన్నియుద్ధములలో నాంగ్లేయులకుఁ దోడ్పడుటవలన వార లితని కెనిమిదిగులరూప్యములవృత్తి నేర్పఁబు చేసిరి. ఇతఁడు నాద్రవ్యమువలనఁ గాశిలో గూడునుండి సుఖ శీవనమును జేయుసాగెను.

అమృతలహరి — సాదన - సాదనరాగము. నలువది యాఱవ మేళకర్తయగు వడ్విగమాద్విణిరాగజన్యము. ఆరోహణము సరిగ మ ప ధ స; అవరోహణము - స ధ ప మ గ రి స యని సంచారము.

అమృతలింగంపేట — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా ఏలూరుతాలూకాయందలి జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౯.

అమృతలింగనగరం — గంజాంజిల్లా శ్రీకా కుళంతాలూకాయందలి జమిన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౩.

అమృతలూరు — గుంటూరుజిల్లా తెనాలి తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౦౪౪ (౧౯౩౧).

అమృతవర్షము — పక్షాద్విపమునందలి అణవనర్షము.

అమృతవర్షిణి — బౌడవ - బౌడవరాగము. అణవ దాఱవ మేళకర్తయగు చిత్రాంబరిరాగజన్యము. ఆరోహణము - స గ

మ ప ని స; అవరోహణము - స ని ప మ గ స యని సంచారము. పూర్వమున నిది ముప్పదితోమ్మదివ మేళమును ఘటరాశిరాగజన్యముగ సంపూర్ణవక్రరాగముగ నుండెడిది. ఆరోహణము - స రి గ మ ప ధ ని ప స; అవరోహణము - స ని ప ధ మ గ రి స యనియు సంచారము నిరూపించియున్నాడు.

అమృత వసంతము — షాడవ - షాడవరాగము. ఏబది యేడవ మేళకర్తరాగమును సంహృతమధ్యమరాగజన్యము. ఆరోహణము - స రి గ ప ధ ని స; అవరోహణము - స ని ధ మ గ రి స యని సంచారము.

అమృత వాహిని — షాడవ - షాడవరాగము. ఇరువదవ మేళకర్త యగు నటకైరవీరాగజన్యము. ఆరోహణవిరోహణము లందు స రి మ ప ధ ని స - స ని ధ మ గ రి స యని సంచారము.

అమృత సంతహస్సీల్ — తహస్సీల్ అనగా తాలాకా. ఇది అమృత సర్ జిల్లాలోని యొకతాలాకా. దీని విస్తీర్ణము ౧౪౪౫ చదరపుమైళ్లు. ఇందు 3౭3 గ్రామములు కలవు. జనసంఖ్య ౪,౪౦౪,౩౮౩. నిస్తు పెన్నులు రు. ౬,౨౨,౦౦౦ లు. అమృతసరపట్టణము దీనికి ముఖ్యస్థలము.

అమృత సరము — ఇది పంజాబునందలి యొకజిల్లా కును, నగరమునకును పేరు.

అమృత సరము జిల్లా విస్తీర్ణము ౧,౪౯౩ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౯,౨౯,౩౭౪ (౧౯౨౧). ఇది సిక్కుమతస్థులకు ప్రధానస్థానము. ఇచ్చట ౨,౮౭,౦౦౪ గురు సిక్కులును, ౨,౦౪, ౪౩౫ గురు హిందువులును, ౪,౨౩,౭౨౪ గురు మహమ్మదీయులును గలరు. గోదములు, ప్రప్రసములు, మొక్కతోన్నలు నిచ్చుటి ముఖ్యములయిన పంటలు. ఈజిల్లాయం షక్కుడక్కడ ప్రతి పండను; చౌజుతోలులును గలవు. ప్రత్తిని దూదిగా మార్చి జేళ్ళలో అణచి కట్టుటకు దూది ఘరలు కలవు. అమృతసరముజిల్లా యిందుమిందుగ సమమయిన మైదానము. తూర్పుననుండి పడుమర కిది కొంచె మేటముగ నున్నది. జిల్లాయందు బారీనదినుండి త్రవ్వనకాలువ లెక్కవగఁ గలవు. వీనివలన నీటిపాటుల కుక్కవ యవకాళము కలదు. ఈజిల్లాయందు రాక పోకలకును, వర్తకమునకును 'నార్త్ వర్బర్న్ రైల్వే'యను, దానికి సమాంతరముగఁ బోవు 'గ్రాండు ట్రంకు రోడ్డు'ను ప్రధానసాధనములు.

అమృతసరపట్టణము అమృతసరముజిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. ఇది పంజాబునందలి నగరము లన్నిటిలో మిక్కిలి భాగ్యవంత మయినది. దీనిజనసంఖ్య ౧,౬౦,౨౧౮ మంది. వీరిలో మహమ్మదీయులును, హిందువులును ఎక్కువ. ఇచ్చట తివాచీపరిశ్రమలలో బని చేయుచున్న మగ్గములు ౨౦౦ లవఱకును గలవు. తోళ్ళు, చర్మములు, బట్టలతానులు - వీనితో నిచ్చట వర్తకము సాగుచున్నది. అందు,

మొదటిరెంటికిని సంబంధించినవర్తక మెక్కువ. హిమవత్సర్వతములను దాటిపోవుమార్గములగుండ జరగువర్తకమున కిది ప్రధానస్థానము. ఇవట సంవత్సరమునకు రెండుతరచులు జరగుసంత లీరాష్ట్రమునందంతటను జరగువానిలోని కెల్ల గొప్పవి.

ఇది సిక్కుమతమునకు ముఖ్యస్థల మగుటచేత నీపట్టణమునకు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కలిగినది. గురురాముదా సమనాలుగవ సిక్కుగురువు ౧౫౭౪ - వ సంవత్సరప్రాంతమున నిచ్చట నొకసరస్సు త్రవ్వించి నివాస మేర్పఱుచుకొనెను. అతఁడు ౧౫౭౭ న అక్కరుసాచుసావలన నుండి అయిదువందల 'బిహూ'ల స్థలమును బడసెను. పిదప నతఁడు తాను త్రవ్వించిన సరస్సునకు అమృతసర మని పేరుపెట్టెను. తరువాత గురు అర్జునుఁ డనునతఁ డీసరస్సునకు నడుమ నొకదేవాలయమును గట్టించెను. పట్టణ మిటుపిదప క్రమముగ నభివృద్ధి చెందఁజొచ్చెను కాని ౧౭౬౨ లో అహమ్మదుషా ఈదేవాలయమును ధ్వంసముకావించి, సరస్సులో మట్టిపోయించి, గోవులను గోయించి శ్రీష్టముచేసి వెళ్ళి పోయెను. కాని సిక్కులు వెంటనే దానిని మరల బాగుచేసి ౧౭౬౬ వఱకును కాపాడిరి. కొన్ని దినము లీపట్టణము భంగమిసత అనువారి యధీనమునందుండి, తుదకు ౧౮౦౧ - వ సంవత్సరములో రంజితు సింగునధీన మయ్యెను. అతఁడు చాలధనమును క్షయపఱచి దేవాలయమును బంగారునీరు పోసిన రాగిరేకులతోఁ గప్పించెను. తరువాత నీపట్టణమును, దీనిచుట్టు ప్రక్కల నుండు ప్రదేశమును పంజాబునందలి యితరభాగములతోపాటు 'రెండవ సిక్కుయుద్ధమునంతరమునందు బ్రిటీషువారి యధీనముక్రిందికి వచ్చినది.

ఈపట్టణమునందు నైదుసరస్సు లున్నను అందు ముఖ్యమయినది అమృతసరము. ఈసరస్సు రమారమి సమచతుర్భుజముగ నుండును. దీని నడుమనే నువర్ణదేవాలయము కలదు. దీనిని సిక్కులు 'దిర్బార్ సాహెబ్' (గౌరవనీయమునసభ) అని వ్యవహరింతురు. ఈయాలయపుముగ్యభాగమునకు హరిమందిర మని పేరు. అది యొక చిన్నకొట్టు. గోడవెలుపలిభాగముమీఁద తాజ్ మహలునందువలె చెక్కడపుబని చేయఁబడియున్నది. గోడలపైభాగమును, పైకప్పును బంగారునీ రానినరాగిరేకులతోఁ గప్పఁబడినవి. ఈహరిమందిరమున సిక్కులనేడ మగు 'ఆదిగ్రంథ' ముండును. దానిని సిక్కులు ప్రతి దినము మిగుల భక్తితో నీవలకుఁ దెచ్చి పూజచేయుదురు. వైశాఖ, కార్తికమాసములం దిచట గొప్పయోత్సవములు జరగును.

ఇచ్చట రంజితుసింగుకాలముననుండి సాలువలవర్తకము విశేషముగ పొచ్చినది. వసుక కార్తరమున కఱవుతచ్చినపుడు సాలువలు నేయువా రనేకు లచ్చటనుండి యమృతసరపట్టణమునకు వచ్చి యచ్చట నివాస మేర్పఱుచుకొనిరి. ఒకప్పు డీపరిశ్రమయందు నాలుగువేలమగ్గములు పనిచేయుచుండినవి. కాలక్రమమున సాలువల నేత తగ్గి తివాచీలనేత పొచ్చినది. పట్టుబట్టుకూడ నిచట బాగుగ నేయుదురు. ముడిపట్టు బొఖారానుండియు, చీనాదేశముననుండియు

వచ్చును. ఇచ్చునుండి పెనువరుగునకు, దానికావలనున్న పరదేశములకు పట్టుబట్టలవర్తకము జరగుచుండును. ఇచ్చట మైలకుత్తము, కణ్ణుల మీదునుచెక్కిడపుఁబని, దంతపుఁబని, ఇత్తడిసామానులు చేయుదురు.

ఇచ్చట ఖాల్కాకళాశాల, మిషనుకళాశాల యనురెండువిద్యా లయములు కలవు. ఇవికాక ఇతరపాఠశాల లనేకములు కలవు. వృత్తులు నేర్పుపాఠశాల యొకటియు, ఎర్రకసంబంధ మయినవిద్య నేర్పుపాఠశాల యొకటియుఁ గలవు.

అమృతసరము వైస్యనివాసస్థానము. ౧౯౧౯ - వ సంవత్సరము, ఏప్రిల్ నెల ౧౩ - వ తేదీని ఈపట్టణమున జలియన్ వాలాబానునందు జరిగినవధలములమున రాజకీయముగ ఈనగరముపేరు హిందూదేశ మునం దంతట మాఱుమ్రోగినది. వందలకొలదిజనము డయరునేనాని వలన వధింపఁబడిరి. ఈవధలు హిందూదేశమునం దంతటను రాజకీయ ముగ గొప్పయాందోళనమును గలిగించినవి (చూడుఁడు: జలియన్ వాలాబాను).

అమృతస్వరూపిణి — ఔషధ - ఔషధరాగము. డెబ్బదిరెండవ మేళకర్తయగు రసికప్రియరాగజన్యము. ఆరోహణము - స రి గ మ ప ధ స; అవరోహణము - స ధ ప మ గ రి స యని సంచారముకలదు.

అమృతాంజనము — అమృతపదము ఆర్యభాష లందు “చావు లేదు” అనుభావమున కర్థవాచకము. ఇంగ్లీషునందలి (Ambrosia) అంబ్రోజియపదమును, అమృతపదమును సమానార్థక ములు. అంజనపదము సామాన్యముగను కంటికివాడెడిమందున కుప యోగపడుచున్నది. అంజనము సామాన్యదృష్టి కఠినమైన దృష్టిని గలుగఁజేసెడి సిద్ధక్రియ యను ప్రతీతి కలదు. కాని అంజనము మలమునకును (Balm) పర్యాయపదముగను వాడఁబడుచున్నది. పాశ్చాత్యవైద్యవిధాన మారంభమైనతరువాతను తైలములు, ఘృత ములతోపాటు (Balm, Ointment) అంజనములును వాడుకకు వచ్చినవి. ఓరియంటలుబాము, (Oriental Balm) దానియనుకరణ ములును దేశమునం దంతటను చలసినవి. అమృతాంజనము అమృత పదార్థమును, అంజనపదార్థమును కలసి తెలుపుటకు కల్పింపఁబడిన ముందు. అమృతాంజన మనఁగా అమృతతుల్యమైన (అంజనము) ‘బాము’. శ్రీయుత కా. నాగేశ్వరరావుగారు ౧౮౯౬ సంకు కల్పించిన అమృతాంజనమునకు ఆంగ్ల నేతమునందును, హిందూస్థానము నందును తలనొప్పిబాము, నొప్పులకు ముందు అని రూఢ్యర్థ మేర్పడినది.

అమృతానుభవము — ఇది తెలుఁగు తెలియని రోమనుకాథలికుపాదిరీగా రెవరో వ్రాసియుండవలె నని సి. పి. బ్రౌణ్ దొరగా రభిప్రాయపడియున్నారు. క్రైస్తవులవేదగ్రంథముగు తైలిలనందలి సువాస్తలలోని కొన్నిభాగములే ఈ గ్రంథముయొక్క విషయము. రోమనుకాథలిక్ మతములోని నమ్మకములు కొన్ని ఈ గ్రంథమునఁ బొప్పింపఁబడియున్నవి.

అమృతాపురం — బహ్మోజిల్లా ఆలూరు తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౩.

అమృతుఁడు — శ్రీయశ్వతపుష్పఁ డగు ఇష్ట జిహ్వనియొక్క ఏడ్వరుపుష్పలలో నాణవనాఁడు. అమృతవర్ష మున కధిపతి.

అమృతులు — గంజాంజిల్లా ఆస్కాతాబాద్ యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౦౧ (౧౯౩౧).

అమృతేశ్వరుఁడు — ద్వారసముద్రపుసూయసల రాజులలో నొకఁడగు వీరబహ్మోజునినుంత్రి. ఇతఁడు సముద్రభట్టార నియోగాధిపతి, దండనాయకత్వాదివిరుషములను గలిగియుండెను. ఇతనివిషయమును వెల్లడిచేయునట్టి భిల్లమునినాటికాసస మొకటి ధార్వాడజిల్లాలో నణ్ణిగేరివద్దగల నున్న యమృతేశ్వర దేవాలయములో నున్నది.

అమృతాంశు — క్రాంతిపక్షమునందలి నది.

అమెజాను — ఇది ప్రపంచమునందు మిక్కిలి పొడు గైన నది. ఇది దక్షిణ-అమెరికాలో మిక్కిలి ఉత్తరపుభాగమునందు పశ్చిమతీరమందలి ఆండీస్ పర్వతములలో పుట్టి తూర్పు వైపున అట్లాంటిక్ మహాసముద్రములోఁ గలయును. ఇది నాల్గవలమైళ్ల పొడుగుగ నున్నది. దీని జలమువలన దక్షిణ-అమెరికాలోని దాదాపు సగముభాగము పోషింపఁబడును. ఈనదిలో సుమారు ౨,౩౦౦ మైళ్లు సముద్రములోనుండి స్త్రీమర్లు వచ్చి వెళ్ళుచుండును.

అమెజానులు — గ్రీకుదేశపుపురాణాదులలో వర్ణింపఁ బడిన స్త్రీసంఘము. వీరు మిక్కిలి బలముగలవారు. యుద్ధప్రియులు. యుద్ధము చేయునపుడు శస్త్రములకు అడ్డుము రాకుండ వీరు తమ కుడికంఠములను కోసివేసికొందురు. వీరిదేశములో పురుషులు లేరు. వీరు సంతానోత్పత్తికొనుమాత్రము తమదేశమునకు ప్రక్కదేశముల నుండు పురుషులతో కొంచెముకాలము సహవాసము చేయుదురు. ఒకవేళ పురుషసంతానము గలిగినచో దానిని జంపుచుండిరి, లేక తమదేశముననుండి వెడలఁగొట్టుచుండిరి. గొప్పగొప్ప యుద్ధములలో వీరు విడిపటాలముగఁ జేరి పోరాడుచుండిరి.

అమెన్టోటెప్ — ఈజిప్టుదేశముపై రాజ్యము చేసిన ఫెరావో (Phraeo) అనఁబడు రాజులయొక్క ౧౮ - వ వంశ మందలి నలుగురు రాజులపేర్లు: (౧) ఇతఁడు క్రీ. పూ. రమారమి ౧౮౩౦ ప్రాంతమున పదిసంవత్సరములనాకును రాజ్యము చేసెను. ఇతనికవము ఘిజె (Ghizeh) వస్తుసంగ్రహాలయములో నున్నది. (౨) మూడవ తోథిసుస్కుమారుఁడు, క్రీ. పూ. ౧౪౫౦ మొదలు ౨౬ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. (౩) నాల్గవతోథిసుస్కుమారు

రుడు. ఈతడు క్రీ. పూ. ౧౪౧౦ మొదలు ౩౬ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతడు గొప్పగొప్పమందిరములను నిర్మించెను. ఇతడు ధిమస్ అనుదేవునకు పక్కదేవాలయములు కట్టించెను. (౪) మూడవ అమెన్ హో టెంపుమారుడు. క్రీ. పూ. ౧౩౬౫ మొదలు ౧౮ సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనితల్లి విశేష రాజకన్య, ఈతనిభార్యయు నట్టిదే. ఆమె హిందూదేశపుస్త్రీయై యుండునని కొందఱ యభిప్రాయము.

అమెరికా — ఆసియాతరునాత ప్రపంచమునందు ఖండములన్నింటికంటె నిది పెద్దది. ౭౨-వ ఉత్తరాక్షాంశముమొదలుకొని ౫౬-వ దక్షిణాక్షాంశమువఱకును, ౩౫-వ పశ్చిమరేఖాంశము మొదలు కొని ౧౬౮-వ పశ్చిమరేఖాంశమువఱకును గల భూభాగ మీదేరఁ బరఁగుచున్నది. పశ్చిమమున పసిఫిక్ మహాసాగరమును, ఉత్తరము నందు ఆర్క్టిక్ మహాసాగరమును, తూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరమును, దక్షిణమున అంటార్క్టిక్ మహాసాగరమును దీనికి సరిహద్దులుగ నున్నవి. త్రిభుజాకారమున నొప్పు నీయుత్తరదక్షిణ-అమెరికాలను పెనామానామకభూసంధి గలుపుచున్నది. ఉత్తరముననుండి దక్షిణాగ్రమువఱకు నీఖండముయొక్కపొడుపు ౧౦,౦౦౦ మైళ్ళు. ఎక్కువ కుక్కువ వెడల్పు ఉత్తర-అమెరికాయందు తూర్పుపడమరలకు ౩,౪౦౦ మైళ్ళు. దీనియట్టుకొలత ౪౪,౦౦౦ మైళ్ళు. ఈఖండమునకు సంబంధించిన ద్వీపములన్నిటితోఁగలసినయెడల వైశాల్యము ౧,౬౦,౦౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్ళు. అందు ఉత్తర-అమెరికావైశాల్యము ౮౩,౦౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్ళు. దక్షిణమున కేఁగినకొలది ఈఖండము సన్నగిలుచుఁ బోయి తుదికు అగ్రముక్రింది నంత మగును. పశ్చిమోత్తరకోణమున నీఖండమునకును ఆసియాకును మధ్య ౫౦ మైళ్ళసముద్రముమాత్రమే కలదు. పూర్వోత్తరమున గ్రీక్ లాండ్ నుండి యూరోపునందుల విస్లాండ్ వఱకును ౩౭౦ మైళ్ళ దూరము. కాని ఆత్యంతదక్షిణమున పూర్వపశ్చిమాగ్ధగోళములకు నేల కొలదిమైళ్ళ అంతర మున్నది. ఇందువలన నీరెండుగోళములందుల సమానాక్షాంశములందు ఉత్పన్నములగు వనస్పతులు మున్నగువానిలో సమానతయు, వ్యత్యాసము రెండును గానవిచ్చుచున్నవి. యూరసియాలోని యుత్తరాక్షాంశములందు ఏయేవనస్పతులు, పశుపక్ష్యాదులును గానవచ్చునో యట్టిచే అమెరికాయందుల తత్పమానాక్షాంశములందును గానవచ్చును. కాని దక్షిణాక్షాంశములందీరెండుగోళములలోఁ జాల వ్యత్యాసము కలదు. యూరోపునందువలె ఉత్తర-అమెరికాయందును ద్వీపము లెక్కువ కాని దక్షిణ-అమెరికాయందున్న లేవు. ఆయున్నవియు మిక్కిలి దక్షిణముగ నున్నవి. ఉత్తర, దక్షిణ-అమెరికాలకు మధ్య దూర్వప్రక్కగా విశాల మగు సింధుకాళు కలదు. అందు మెక్సికోసింధుకాళుయొ, కరిబ్బియన్ సముద్రమున, పశ్చిమ హిందూద్వీపములును నెలకొనియున్నవి.

ఈఖండమందలి ముఖ్యభౌగోళము మంచిమైదానము. ఈ మైదానమునకుఁ బశ్చిమముగా ఉత్తరముననుండి దక్షిణాగ్రమువఱకును

పర్వతశ్రేణులు వ్యాపించియున్నవి. ఉత్తర-అమెరికాయందు దివి రాకీలనుకేరఁ బరఁగుచున్నవి. ఇవి పెనామానేళమున ఉత్తరముననుండి యారంభమై దక్షిణాభిముఖముగ వచ్చి మెక్సికోదేశపుపర్వతములలోఁ గలపి నండియు దక్షిణమునకు సాగి దక్షిణ-అమెరికాయందుల శ్రేణులతోఁ గలయును. రాకీపర్వతములనుండి వేరుగ వీనికి బడనుటిదేశను సముద్రతీరమునకు సమానాంతరముగ నైరానవేదా, కాస్కిడ్ నామకపర్వతములు మఱికొన్ని వ్యాపించియున్నవి. పూర్వసముద్ర తీరమునకు సమీపముగ అప్లాషియన్ పర్వతములు గలవు. ఇవి రాకీలంత ఎత్తయినవి కావు. ఉత్తర-అమెరికాయందుల పర్వతశిఖరములలో మెక్సికోలేనామకపూటము తక్కినవానికంటె నెత్తయినది. దీనియెత్తు ౨౦,౪౭౦ అడుగులు. దానితరునాత ౧౮,౫౧౪ అడుగుల యెత్తుగల లోగ్జా, ౧౨,౦౦౦ అడుగుల యెత్తుగల పాపాకెబాపిటల్ నామకశిఖరములు ముఖ్యమైనవి. ఈరెండు అమెరికాలను గలుపు పెనామాఘాసంధి సముద్రతలముననుండి ౨౬౦ అడుగుల పల్లమున నున్నది. దక్షిణ-అమెరికాయందు ఆండ్జ్ పర్వతమాలికలు ఉత్తరమున పెనామాఘాసంధినుండి దక్షిణమున వరకు నామకాగ్రమువఱకు వ్యాపించియున్నవి. ఎత్తునందు దివి రాకీపర్వతములను మించినవి కాని వానియంత వెడల్పుగలవికావు. అకంకానవా (౨౩,౦౮౦ అడుగులు), సారటా లేక ఇల్లంప (౨౧,౪౮౪ అడుగులు), సహమా (౨౧,౦౫౪ అడుగులు) అను శిఖరము లీపర్వతములందు మిక్కిలి ఎత్తయినవి. ఉత్తర ప్రాంతములందు ఈపర్వతములు మూడు మాలికలుగఁ జేరి యున్నవి. వీనిలో నొకశ్రేణి ఉత్తరపూర్వముగా వ్యాపించి వను జాలా ప్రాంతమున కేగును. పశ్చిమమునవికాని పెనామాఘాసంధివఱకును బోయినది. ఈరెండింటికి నడుమనుండు శ్రేణిలో బాలిమానామ కాన్ని పర్వతశిఖరము కలదు. దీని యెత్తు ౧౭,౬౬౦ అడుగులు. ఇది యొక్కటే కాక ఆండ్జ్ పర్వతములలో నింకను అనేకము లన్ని పర్వతములు కలవు.

మీఁద వచించిన యుత్తరదక్షిణ-అమెరికాలలోని మైదానములు భిన్నములగు ప్రాకృతికలక్షణములను, కాలమానములను గలిగియున్నవి. మఱియు నీయుత్తరదక్షిణ-అమెరికాలయందు నైసర్గికముగఁ గొన్ని సమానధర్మములును, కొన్ని విపరీతధర్మములునుగూడఁ గలవు. పశ్చిమదిశయందు ఉత్తరదక్షిణముగా పర్వతములు వ్యాపించి యుండుటయు, వానికి మార్పున విశాలములగు మైదానములయునికి, ఉత్తర-దక్షిణపూర్వాభిముఖములై ననుట ప్రవహించుట మొదలగునవి ఈరెండుభాగములందును సమానధర్మములు. ఉత్తర-అమెరికా శీతకటి బంధమున నుండి దక్షిణ-అమెరికా ఉష్ణకటిబంధమున నుండుటయు, ఈకారణమున నీరెండుదేశములలో వసించు పశుపక్ష్యాదిజీవజంతువులందు భేదము గలుగుటయు ననునవి వీనియందలివిధర్మములు.

ఈరెండుభాగములలోని మైదానములును అనేకనదీప్రవాహములతోఁ గూడి సారవంత మైనశీలం గలిగి సకలసస్యసంపర్కములై యలరారుచున్నవి. మెకంటే, కాపర్చియో, యూకాకా మొదలగు

వదులు ఉత్తరప్రాంతమున ప్రవహించుచుండును. చర్చిల్, నెల్సన్, పెవరెక్, అల్బనీనదులు హాప్స్ సింధుకాఖయందు గలయును. పెంట్ లాండ్స్ అట్లాంటిక్ మహాసాగరముందు, మిసిసిప్పి, రియో గ్రాండ్ డెల్ నార్త, మెక్సికోసింధుకాఖయందును, కొలంబియా, ఫ్రాంజర్, సాక్ జోఆక్విర్, సాక్రమెంటో, కొలరేడో మొదలగు నదులు పసిఫిక్ మహాసాగరముందును గలయుచున్నవి. ఈచివరఁ జేర్చున్న నదులంత ప్రసిద్ధికెక్కినవి కావు.

మొగ్గలీనా, బెరిన్గో, కొలరేడో, రయోనీగ్రో, అమెజాక్, పరనానా మున్నగునదులు డక్షిణ-అమెరికాయందువి. ఇవన్నియు అట్లాంటిక్ మహాసాగరమునఁ గలయును. కస్కియోహారీనామకనది రయోనీగ్రోనదినుండిచీలి బెరిన్గోనదిలోఁ గలయుచున్నది. అమెజాక్ ప్రపంచమువలనను లన్నిటిలోఁ జెప్పది. దీనిసూచువు 3,౫౦౦ ల మైళ్ళు. దీనివరముకక్కిరిస్తారము ౨౩,౦౦,౦౦౦ ల చవిరవుమైళ్ళు. నదీనదులందు ఉత్తర-అమెరికాయందులి మిసిసిప్పి గొప్పది. మతీయు నీచేశమున సహారము లనేకములు గలవు. వానిలో డుసీరియర్, మిసిగ్, చూరెక్, ఎగ్, ఒంటారియోనామకతటములు ప్రధానములైనవి. వీనిద్వారా ఖండముగ్గభాగమునకుఁగూడఁగాకా ప్రగూఢములఁ గావించవచ్చును.

కాలమితి (Climate) యందు ఉత్తర, డక్షిణ-అమెరికాలలోఁ జాలభేదము కలదు. ఉత్తర-అమెరికాయందులి కాలమితి మొత్తము మీఁది గుర్రానీగూతుండులి కాలమును బోలియుండును. మతీయు నిచట పడుమిటితీరమునకంటెను తూర్పుతీరమున కీత మెక్కువ. ఈకారణముననే అమెరికాలోని అట్లాంటిక్ తీరమందులి పట్టణములలోని చలి తిన్నగ నవే యుండుతముల నుండు యూగోఫు అట్లాంటిక్ తీరవగరములలోనివలికంటె పదిరె ట్లెక్కువగ నుండును. మొత్తము మీఁది ఉత్తర-అమెరికాయందులి యొక్కవభాగమునఁ జలి అధికముగ నే యుండును. కాని యొకవిధమున కువ్వునాయువు ఆతరుణమున వీచుచుండుటవలనఁ జలి యంతగ నసహ్య మనిపించదు.

దక్షిణ-అమెరికాయందు మూడింట రెండువంతులు ఉష్ణకటి బంధమున నుండినప్పటికిని దణుగు వాయువులు వీచుచుండుటవలన వేడిమి యనిపించదు. నీవయం దిచటితాపపరిమాణము ౧౦౦ డిగ్రీలుండును. రయోడీజనీరానగరమున మధ్యమతాపపరిమాణము ౭౪ డిగ్రీలు; లీమాపట్టణమున ౭౨ డిగ్రీలు. దక్షిణ-అమెరికాయందులి వాతావరణము ఒక్కవిధముగ నుండదు. అమెజాక్ యొక్క యాపరి భాగములందు ౧౦ నెలలపర్యంతము వర్ష ముపరిమితముగ కురియుచుండును. ఇందులకు ముఖ్యకారణము తూర్పుననుండి వీచు అర్ధ్ర వాయువులు. అది యటు లుండ నీరెండుదేశములలోఁగూడ సువర్షరముపొడుగునను బొత్తిగ నాన కురియని ప్రదేశములును గలవు. మెక్సికోయందులి యుత్తరభాగము మొదలుకొని కొంతదూరము ఉత్తరమువఱకును గల ఇలాకాయందు బొత్తిగ వర్షములు కురియువు.

దక్షిణ-అమెరికాలోని పెనూ, చిలీదేశములందును గావలసినంతవర్షము కురియును.

అమెరికాఖండమునందు సకలవిధములగు ఖనిజము లుత్పన్నము లగును. వెండి బంగారము లిచటనుండి సమస్తప్రపంచమునకును రవానా యగుచుండును. సయ్యుక్తరాష్ట్రములందు అక్షయములగు బొట్టగనులు గలవు. మతీయు ఇనుము, రాగి, సీసము, తగరము, పాచిరసము లోనగుధాతువుల కీదేశము తఱుంగనికొటారము. పెట్రోలియమునూనె కిది జన్మభూమి. ఇచటి పెట్రోలియముబావులకారణమున నూతన సగరము లనేకము లావిర్భవించినవి. వజ్రములు, వివిధరత్నములు నిచట దొంకును.

దేశమం దంతట మహారణ్యములు వ్యాపించియుండుటచేతను, అరణ్యములు లేనిచోట్ల పచ్చికగడ్డితో నిండిన మైదానము లుండుట చేతను ఖండ మంతయు నాకుపచ్చావర్ణము గలిగి కడు మనోహరముగ నుండును. అరణ్యరహితములైన యాపచ్చనిమైదానములే ఉత్తర-అమెరికాయందు ప్రాసాదము లనియు, డక్షిణ-అమెరికాయందు లానోలు, పంపాలు, నెల్వా లనియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. ఉత్తర-అమెరికాయందులి అరణ్యము లన్నియు మనుష్యులయొక్కము లగు చున్నవి కాని డక్షిణ-అమెరికాయందులి వింకను అనాహతావస్థయందే యున్నవి. మిక్సిలి యుత్తరమున దేవదారు, ఫిర్ (fir) నామక వృక్షము లేకున్నవ. ఈభాగములకు దినననుండు ప్రదేశములలో ఓకు మున్నగు మూల్యమైన కలప దొరకును. అనేకప్రకారములగు తాగ్గు, నాగజెముళ్లు, కలబంపలు మొదలగు కంచెలకు, నారకు నుపయోగ పడు వృక్షములును పుష్కలముగఁ గలవు. దక్షిణ-అమెరికాలోని యరణ్యములు మనుష్యులకుఁ బ్రవేశింప నలవిగాక వృక్షములతోఁ గ్రిక్కిరిసి యున్నవి. ఇచటియడవు లన్నియు, మూలముననుండి వైవఱకును గడ్డితోడను, పలురకములమొక్కలతోడను, తీగలతోడను పెనవైచుకొనిపోయి దుర్గమము లై యుండును.

మొక్కజొన్నలు, బంగాళాదుంపలు, పొగాకు, శింశా మొదలగునవి మొదటినుండియు నమెరికాయం దుత్పన్నము లగుచుండెడివే. కాని వీనికి దోడుగ గోదుమరి మొదలగుధాన్యములును, చెఱుకు, కాఫీ, ప్రత్తి, నానావిధఫలజాతులు, కాకములు పరదేశములనుండి తెప్పింపఁబడి సాగు చేయఁబడుచున్నవి. ద్రాక్ష రీఖండమునఁ బుట్టినవియు, బయటనుండి వచ్చినవియుఁగూడ ఫలించుచుండును.

దక్షిణ-అమెరికాఅరణ్యములు సింహశార్దూలాది వన్యమృగముల కునికిపట్టులు. మతీయు ఎలుగులు, తోడేళ్లు, నక్కలు, కాతెనుములు, కణుజాలు, దుప్పలు, అల్పాకామృగములు, ఒంటెలు, దేనాగిపిల్లులు లోనగు నుష్ణమండలభద్రములగు అనేకవిధవన్యమృగము లిచటఁ గలవు. పలుతెఱుగులసరీసృపములును గాననగును, నదులలో

మొస కృపరిమితముగ నున్నవి. గుట్టములు, గొట్టెలు తప్పఁ దక్కిన గృహ్యజంతువు లన్నియు నమెరికాదేశమునఁ బుట్టినవే.

ఇంటిజనులలోఁ బరదేశములనుండి వచ్చి వసించఁగఁడగినవారు గాక దేశీయులును బాలమంది కలరు. ఆదిమవాసులగు వీరు ఎట్టిఇండియను లనుకేరఁ బరఁగుమంగురు. యూరోపుననుండి వచ్చిన తెల్ల వారివలన నీయాదిమవాసులు కొంచె మించుమించుగ నష్టప్రాణులై పోయిరి. ఆదిమవాసులలో భిన్నభిన్నవాసులు పెక్కులు గలవు. అందుఁ గొన్నిజాతులవారికి యూరోపియన్ సభ్యతయొడల పెక్కును ప్రీతి. అది యటు లుండఁ యూరోపియనులు అమెరికాను గమఁగొన్న యారంభదినములలో దక్షిణ-అమెరికాయందలి ఉత్తరప్రాంతము లందును, మధ్య-అమెరికా, మెక్సికోదేశములందును గొండులు సభ్య జాతులగువారు నివసించుచుండిరి. వీరు నాగరకతయందు మంచి యాన్నత్యమును బొంది విశాలాన్నతపాదములలో నివాసము చేయుచు నొకప్రక్క మను రాజ్యవ్యవస్థను గలిగియుండిరి. ఇంకొకొక కృషి యందును, యంత్రకలానిర్మాణముందును వీరికి మిక్కిలి ఆభిరుచి యుండిరి. గమపడుచున్నది. కాని ౧౫-వ శతాబ్దముందు యూరోపియనులు తండోపతండములుగ వచ్చి యిచ్చట నివాసము నుడుపుకొనుటచే నన్నివిధముల వారికంటె పెక్కువస్థితియందుండి ఆదిమనివాసులు నవాగంతుకులలో లేనమైపోవుటనుండి తప్పించు కొనఁజాలకపోయిరి. కొంచెలు తెల్లవారితోడను, మఱకొంచెలు నీగ్రోలతోడను సంబంధములఁ జేసికొని వీరు తమ వ్యక్తిత్వమునే నాశనము గావించికొనిరి. ఇట్లు మిక్కిలిరూపమున వెల్లడినబాగు లిపుడు మెక్సికోలో, మలట్టోలో, జంబో లనుకేరఁ బరఁగుచున్నవి. యూరోపు మొలలను విదేశములనుండి వచ్చి వసించఁగఁడగినవారిలో ఆంగ్లేయు లధికసంఖ్యాకులు. వీరితరువాత జర్మనులు, స్పానిష్ వేదియనులుగూడఁ గలరు. మధ్య-అమెరికా, దక్షిణ-అమెరికావాసు లలో స్పెయినులు, పోర్చుగీసులు ఎక్కువ. అత్యంత-ఉత్తరప్రాంతము లందు ఎస్కిమోజాతివారు నివసించుచున్నారు. ఆదిమవాసులందఱు నాసియాఖండముననుండియే వచ్చి రనుట నిస్సందేహము కాని ఏకాల మున నెఱుఁగఁగండి ఏమార్గమున వచ్చినదియూఁ దెలియదు.

ఈఖండముయొక్క జనసంఖ్య ౧౮,౦౦,౦౦,౦౦౦. ఇందులో ౧౨,౪౦,౦౦,౦౦౦ తెల్లవారు. ౨,౮౦,౦౦,౦౦౦ మిశ్రజాతులు. ౧,౫౦,౦౦,౦౦౦ నీగ్రోలు. ౧,౩౦,౦౦,౦౦౦ లు ఇండియనులు. మతమున ఉత్తర-అమెరికాయందలి సాటెన్ లెంట్రై ప్రాంతములు. దక్షిణ-అమెరికాయందు ముఖ్యముగ రోమన్ కాథలిక్కులు. ఇండియను లందఱు నన్యమతమునా రగుటందేసి అనాగరకమతము వారుగ పరిగణింపఁబడుదురు. ఈఖండమందలి స్వతంత్రరాజ్యము లన్నియు రిపబ్లికన్ ప్రభుత్వమును గలిగియున్నవి.

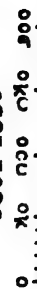
ఆధునికయుగమున నమెరికాఖండమును గనిపట్టె ననుభూతి జనోవానాదికుండఁ క్రిస్తాఫర్ కొలంబస్ అనునతనికి లభించినది.

ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౯౨-వ సంవత్సరమున ప్రస్తుతపు-అమెరికా ఖండమునకుఁ మార్పుగ నున్న భామాద్వీపములలో నొకదానిని జేరి దానికి సాన్సాల్వేడో అని నామకరణము గావించెను. యూరోపియన్ సావికు లింతకుఁబూర్వమే ఈఖండపుపూర్వభాగమందలి స్థలములఁ గొన్నింటిని దర్శించియుండిరి కాని నారీచే రంతపర్యంతము బయటికి వచ్చియుండలేదు. ఆ వన్నియు నటు లుండ నీఖండమునకు కొలంబస్ చేరువఁ గాక అమెరిగో వెస్పూషి అనునానిచేర నమెరికా యనునామకము కలిగెను.

కొలంబస్ కనిపట్టుటకుఁబూర్వము అమెరికాయొక్కచరిత్ర మెట్టిదో తెలియదు. కాని ప్రాచీనకాలపువిజయ ప్రభములు, స్థావరక దిన్నములు పెక్కుతావులందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. వీనివృత్తాంతము పూర్తిగఁ దెలియునపుటి కీదేశముయొక్క ఇతివృత్తముగూడఁ దెలియ వచ్చునను ఆశ యున్నది. ఈ ప్రాచీనస్తావరకవిహ్నుములందు ముఖ్య మైనవి మెట్టికోఁ గట్టఁబడిన బ్రహ్మాండములైన వేడులు. ఇవి పర్యత శిఖరములమీఁదను, నదీదీప్తపకల్పములందును నిర్మింపఁబడియున్నవి. శస్త్రువులు వచ్చి ముట్టచిందినయెడల స్వతంత్రతతోపాటుమునకై యివి యుపయోగపడుచుండెడివి. ఇవి వికాలములై నాలుగువైపుల లోఁతైన కంఠములు గలిగియున్నవి. మధ్యమధ్య బురుగులును గలవు. అన్నివైపులను నీటియొద్దట లున్నవి. మధ్యమధ్య మను మ్యాథులు కలచేసులు కొన్ని కాన్పించుచున్నవి. మఱకొన్ని ప్రదేశములందీదేవులు నేనాలయములుగ నుండిపట్టును నిదర్శనములు కలవు. వీనిచూకృతి సుంద్రముగను, విశుదప్రముగను, సమదశురప్రముగను గూడ నుండును. ఇల్లినాయిన్ లాలోని పెంట్ లాఈపట్టణమున కెదురు శతకోకిలా యనుమైదానమందలి యొకచేది ౩౦౦ అడుగుల పొడువును, ౫౦౦ అడుగులవెడల్పును, ౯౦ అడుగులయెత్తును గలిగి యున్నది. మఱకొన్ని మృత్తికావేడులు బృహత్ పరిమాణములు గలిగి పూలులగుకాకముల నొప్పియున్నవి. అందొకటి మనుష్యాకృతిని గలదు. దీనికి తలలు రెండు, శరీరముయొక్క పొడువు ౫౦ అడుగులు. వక్షాస్థలము వెడల్పు ౨౫ అడుగులు. దీనిపొడువు ౧,౦౦౦ అడుగులు మెక్సికో, మధ్య-అమెరికా, తెరూదేశములందును నిట్టివేడులు కలవు. ఇవి మైదానాహించిన వేడులకంటె నిట్టివలివిగఁ గనపట్టుచున్నవి. మఱియు వీనినిర్మాణము చారిత్రకయుగమును చూచించును. కాని నిర్ధారితములగు ప్రమాణము లేమియు దొరకనందున వీనినిగణించి యిదమిత్ర మని యేమి వ్రాయటకును అవకాశము లేదు.

ఈవేడులకుఁ దోడుగ ననేకపట్టణములయొక్కయు, పల్లెల యొక్కయు శిథిలావశేషములును గలవు. ఈయవశేషములందు వికాలములగు రాలిచెక్కడములు, మహాన్నతగోపురాకృతుల నొప్పు దేవాలయములు, దుర్గములు, పాషాణవిగ్రహములు, విగ్రహాలేలములు, చిత్రములు, రోడ్లు, నీటికాలువలు, వంతెనలు మొదలైనవెన్నియో కలవు. ఇటీవల నూతనముగఁ బూర్వచారిత్రకయుగము నాటిని మఱికొన్ని శిథిలావశేషములు భయటఁబడినవి. పర్యతశిఖర

**అమెరికా
అంతఃకలహము.
1861-1865**

ఇనుపదారి.....రాళ్ళుపరిహాడు

0-120

சென்னை

THE

THE

వాసులగృహము లని పురాతన క్రైస్తవ కాలము నుండి నూనెయిచ్చుచున్నది. ఇది ముఖ్యముగా కొలరేడ్ మొదలగు అమెరికా పశ్చిమభాగములందు కొంతవఱకును, అగాధములై, నిట్టనిలువుగ నుండుకొండలలో యలములును నొప్పు గుహాభ్యంతరములందును గట్టబడియున్నవి. ఈగృహములందు గొన్నింటికి పెక్కు అంతస్తులును కలవు.

అమెరికా అంతఃకలహము (American Civil-War) —. ఐరోపాజాతులవార మెరికాఖండమునందు వసించునవి క్రమము వలన ఐరోపాదేశమునందుగల కృషికార్యములందును తోడ్పడుటకై దాసులనుకూడ పంపిరి గొనిపోవుచుండిరి. పాశ్చాత్య దేశములందు దాసులను దానినల నుంచుకొనునాచార మంత నింప నీయముగ గణించబడకుండెను. యూగోపియను లాప్రీకా మున్నగు అనాగరకగుండములకుఁ బోయి యాచటిదేశముల నేదో యొకవిధముగఁ బట్టికొనివచ్చి అవసరములను నితరస్థలములందు దాసులగు విక్రయించి ధన మార్జించుచుండిరి. ఇట్టివ్యాపారము చేయువారి కిందు వలసఁ గావచ్చునట్లు లాభము వచ్చుచుండెడిది. యజమానులచిరాస్తులందుఁ దక్కినవస్తువులు మొదలగువానితోపాటు దాసులను ఒకరుగ నుండిరి. నూతనగుండములందు కష్టపాదయోగ్యమును భూమి ముసరి మితముగ గొరకుటచే నిట్లు దాసులను తెట్టికొనుట పరమావశ్యక మయ్యెను. ఈరీతిగ జనుసూచిన దాసులసంఖ్య కాలక్రమమున లక్షలకు మించిపోయెను. ౧౮౫౦-వ సంవత్సరమునాటి కేర్పడిన సంయుక్తరాజ్యములందు ౧౫ రాజ్యములవారు దాస్యప్రభుత్వమునియు, గౌరవ మనియు, స్వాభావిక మనియుఁ దలచి దానిని తమరాజ్యములందు స్థిరపఱచుకొనిరి. ఇట్లన్నియు నందువలన దాస్య రాజ్యము లనుపేరను కష్టపరింపఁబడెను. తక్కిన ౧౬ రాజ్యములవారు నట్టికూచాగ మన్యాయము దానిని తమప్రాంతములందు దాస్యప్రభుత్వము మని నిర్ధారణము గావించిరి. అందువలన నీరాజ్యములకు స్వేచ్ఛారాజ్యము లనుపేరు కలిగెను. దాస్యరాజ్యము లన్నియు మొత్తమున దక్షిణమును, స్వేచ్ఛారాజ్యము లుత్తరమును నుండెను. దాస్యప్రభుత్వము స్థిరపఱచుకొనవలె నని దక్షిణమువారును, దానిని నిర్మూలించవలయు నని ఉత్తరమువారును వాగ్వివాదములతో సరిపెట్టుకొనఁజాలక తుదికు యుద్ధమునకు దిగిరి. ఇదియే అమెరికా అంతఃకలహము. ఈయుద్ధ మారంభ మగుసరికి మఱియెందురాజ్యములు స్వేచ్ఛారాజ్యములయ్యెను. కారణాంతరమువలన నాలుగుదాస్యరాజ్యములకును స్వేచ్ఛారాజ్యములపక్షము వహించవలసినవచ్చుట ముందుముందు తెలియవచ్చెను.

ఈయంతఃకలహము ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున ప్రారంభ మైనప్పటికి నేతద్వితముగ ప్రయత్నించు లంతకుఁబూర్వము ముప్పది నలువదియేండ్లక్రిందనే జనించినందున మొట్టమొదట దాస్యప్రభుత్వము కూలక యెక్కువగ నుండిరి. ప్రారంభకాలమున దాస్యప్రభుత్వము వారు నానావిధములను కష్టములకు లోనుగావలసినవచ్చుచుండిరి.

క్రీ. శ. ౧౮౩౧-వ ప్రాంతమున విలియమ్ లాయడ్ గారిజ్జా అను నతఁడు దాస్యమును, దాసయజమానులను గూడఁ గడు తీవరముగ నిందించినందున. కాని యుగాలమున నట్టివారిమొదల లన్నియు నరణ్యకోదనము లగుచువచ్చినవి. ఉత్తర, దక్షిణ, పశ్చిమరాజ్యములందు దెవటఁగాని ఈప్రభుత్వమున దని యమటకైన సాహసించునారు లేరైరి. మీదుమిక్కిలి స్వేచ్ఛారాజ్యములందు వైతము దాస్యప్రతిహతులను నిందించువారే మిక్కిలముగ నుండిరి. సంయుక్తరాజ్యముల ప్రతినిధిసభయందు (House of Representatives) ఈదాస్యమును దూరము చేయుప్రయత్నము ననుమోదించు వారు కేవలము నలుగురైదుగురు తప్ప పెక్కువమంది లేరైరి. దక్షిణ రాజ్యములవారు రల్ఫుసంఖ్యాకు లగునీదాస్యప్రతిహతులను మనుష్యుల తార మెత్తినవైతము లని పోషకపూర్వముగ నిందించుచుండిరి. దాస్యవిమోచనమును బోధించి ప్రచారము సేయువారి నందఱును బట్టికొని కారాగారములందు వైచుటకును, వారిప్రచారకర్తృగముల నన్నింటిని నాశనము గావించుటకును చట్టము నొకదాని నేర్పఱుపవలయు నని వీరు ప్రభుత్వమువారిని గోరుచుండిరి. అదినములందు ప్రభుత్వముగూడ వీరికి యనుమోదముగ నుండెను. దాస్యప్రతిహతులు సభలు గావించుచోట్ల భూర్త సమాహములు వారిమీఁదఁ బడి యల్లరి గావించి చెరువఁగొట్టుచువచ్చెను. దాస్యము వల దనువారిగృహములను, మద్రాలములను గ్వంస మొనర్చుచుండెను. వీరినాయకులను అత్యాచారపూర్వముగ దాస్యపక్షమువారు హింసలఁ జెట్టుచుండిరి. బోఫ్టా నగరపువీధులందు దీదాస్యానుమోదకు గారిజనును త్రొక్కివేరి గట్టి ఈడ్చుకొనిపోయి బీభత్సము సలిపిరి. ఫిలడల్ఫియానుండలి దాస్యవిమోచనసభాగృహ మన్నిపా లానరింపఁబడెను. ౧౮౩౭-వ సంవత్సరమున ఇల్లినాయిస్ రాజ్యములందు అల్బన్ పట్టణమున ఎలిజా ల్డ్ జాయ్ అనునతఁడు దాస్యవిమోచనమును సమర్థించువారైపత్రికకు సంపాదకుఁడగు నుండినందున హత్య కావించఁబడెను. ఇతనిని జంపినవారు క్షిగులు గాక వదిలివేయఁబడిరి. కాని ఈయంతిమ ఘటనములన దాస్యప్రతిహతులకు లాభమే కలిగెను. ఈకార్యమే దాస్యప్రతిహతులయొద్దమును నున్నతమార్గములోనికి ద్రిప్పెనని చెప్పవచ్చును. సమస్తవిధములను యాతనల నొందుచుండియుఁ బట్టు పీడక గారిజ్జా, ఫిలిప్స్ మున్నగువారు చేయఁగడఁగిన ప్రచారములములమున ౧౮౪౦-వ సంవత్సరము వచ్చునప్పటికి దాస్యఖండన కర్తృగము లనేకములు వెలువడుటచే రాబోవుసంతకులందు పెక్కురు దాస్యవిమోచకులుగనే లేలుచువచ్చిరి. మఱియు ౧౮౩౬-వ సంవత్సరము ప్రాంతమున దాస్యవిమోచనప్రయత్నముల నడఁగఁ ద్రొక్కవలయు నని బయటికిఁ దేలబడినవియుములు, చట్టములు మున్నగున వన్నియు ౧౮౪౦-వ సంవత్సరమునసరికి రద్దు చేయఁబడెను. దాస్యప్రతిహతుల నిరంతరదీక్షప్రయత్నముల ఫలితముగ నుదారసంఘ (Liberal-Party) మని యొకసమాజ మేర్పడెను. ౧౮౪౪-వ సంవత్సరమున సీసంఘమునకుఁ జెందినపురుషుఁడొకఁడన్యక్షుఁడగుటకుఁ బ్రయత్నిం

పరిగెన నదికి ౬౦,౦౦౦ వోట్లు లభించెను. అటుపిమ్మట క్రమశిక్షణ వృద్ధి వొందుచు కుదకు దాస్య ప్రతిహత సంఖ్యయే యెక్కువయ్యెను.

౧౮౫౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున స్వేచ్ఛారాజ్యములజనసంఖ్య ౧,౪౦,౦౦,౦౦౦ లును, దాసరాజ్యములసంఖ్య ౧ కోటికంటె కొంచెము తక్కువగను నుండెను. అందు ౬౦,౦౦,౦౦౦ లకు మించిన తెల్లవారును, ౩౦,౦౦,౦౦౦ లకు కొంచెము తక్కువగ దాసులును, ౨,౫౦,౦౦౦ లవఱకు స్వేచ్ఛగల నీగ్రోలును ఉండిరి. యజమాను లొకరిపైఱు దాసులు మొదలుకొని వెయ్యియందొకంటె నెక్కువకు మాడ నుంచుకొనుచువచ్చిరి. ప్రెసిడెంటు పెయిర్ అధీనమున లూయి యానానును వెయ్యియందొకంటె నెక్కువదాసు లుండిరి. దేశమందొక స్వాతంత్ర్యమును, ఐరికానందపరంపరల ననుభవించువారును కొలదియందొక యజమానులు. తక్కినవారిదీవనము సంతకటయయ మైయుండెను. గ్రనాథులు కాని తెల్లవారును సరిగ కూటికి గుడ్డకు లేక కష్టపడుచుండిరి. వీరికంటె ఒక్కవశీలియందు స్వేచ్ఛగల నీగ్రోలుండిరి. వర్తవిధేయమైన తెల్లవారి కుండెడు స్వాతంత్ర్యములు కొన్ని ఈనీగ్రోల కుండెడివికావు. వీరికంటెగూడ నీచముల ఒకయందు బానిస యుండిరి. అప్పటిచట్టముల ప్రకారము దాసుల డొక విధముగ బహువే. పశువులవలె వీరినినైతము యజమాని ఇతరుల కమ్మి వేయవచ్చును, లేక అన్యవదార్థములతో వినియమును చేసికొన వచ్చును, ఈరకయైనను దాసుల నితరుల కిచ్చివేయవచ్చును. దాసునిపై యజమానునకు వంశపారంపర్యమున అధికార ముండెను. ఈ నితిగకు లన్నింటియందు ఆమ్మట యనునది దాసులపాలిటికి గొప్ప అత్యాచార మైయుండెను. అప్పుడెవనివెంటనే దాసునకు తన బంధుమిత్రపుత్రకళిత్రాసుల నైన విడదీపెట్టవలసివచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట యజమాను లీదాసులను విదేశములవారికి నైతము విక్రయించుచుండిరి. కాని క్రమముగ నావిధానము మాని స్వదేశమునందే విక్రయింపసాగిరి. నియమానుసారము దాసుల ఒట్టి యధికారము నుండెడిదికాదు. సంతలకు బహువులభంగి వొక్కొక్క సమయమున గుంపులుగుంపులుగఁ దీసికొనిపోయి యప్పుడనుచుండిరి. కొన్ని వేళలందు దాసులు తమకుఁ దామే యమ్మడువోవుచుండిరి. వీరికి స్వేచ్ఛ యనునది కున్న. దాసుఁడు గొప్పయాస్తిపరుఁడు కాఁగూడదు. కాని కేవలము స్వేచ్ఛయొగముకొఱకు స్వల్పమాత్రపు అస్తి కలిగియుండవచ్చును. ఇక వీరిప్రాణము లనిన నవియు యజమానుల హస్తగతములే. తగినకారణము లేకుండ, అనఁగా స్వప్రాణరక్షణార్థము తప్ప ఒక్కనపరిస్థితులందు దాసుని జంతువుకు యజమాని కధికారము లేదు. కాని జ్ఞానసూక్ష్మ లగుటచే దాసులఁ జంపినప్పటి కిని తెల్లవారు శిక్షింపఁబడకుండనే తప్పించుకొనుచుండిరి. సాధ్యమైనంతవఱకు దాసహత్యలు జరగుచుండెడివికావు. ఇందులకు ముఖ్య కారణ మానవయమున యొర్రులగు దాసులఖరీదు ౧,౦౦౦ మొదలు ౧,౫౦౦ ల దాలర్ల వఱకు నుండెను. ఇంతటిలాభదాయకపదార్థములను చేతులారఁ బోగొట్టుకొనుట కెవరును ఇచ్చగింపరుకదా! అదిగాక

దాసప్రభుత్వయమున నెట్టియభిప్రాయము లుండినను వారిని మితి మితి హింసించుట కిచ్చగింపక అట్లు బాధించుదానజమానులయెడల లోకులు విముఖత్వమును వహించుచువచ్చిరి. అందువలన దాసులను నెక్కువగ బాధింప యజమానులు జంకుచుండిరి. గృహములందలి పనులను గావించు బానిసలపిఱి చాలావఱకు బానుగనే యుండెడిది. కాని ప్రత్తి, పంచదార, వరి మొదలగు పంటలు పండుకైత్రములందు పనిపాట్లు సలుపునారియొక్క కనుకోచనీయముగ నుండెను. దాసు లొనరించుకార్యములను సామాన్యముగ యజమానులు స్వయముగఁ బరీక్షించుచువచ్చిరి. కాని యజమానులు కార్యాంతరీకృత లయియున్న సమయమున వారిచే నియుక్తులను నిర్వీకులు దాసకృత్యములను బరీక్షించు చుండిరి. అట్టిసమయములం దినిర్వీకులు యజమానుల మెప్పు వడయుటకై దాసులచే మితి మించినపని చేయించుట యుగలుగుచుండెను. పనిపాటులయం దాలస్యము గలిగియుండు బానిసలు దైత్రపుదెబ్బలకు గుఱి యగుచుండిరి. ఇట్టిశిక్ష యాకాలమున సర్వజనాంగీకృతి మైయుండెను. ముఖ్యము హాల్ పోవుట, మామిక ద్రవ్యనిషేధము, ఒడదు మాఱియుండుట, దొంగిలించుట, సమయమునకు రాకుండుట, శరీరాంబరముల మలినము గావించుకొనుట, కర్తవ్యపాలనమున నిర్లక్ష్య మూనియుండుట, ఉపకరణములను బాఱినేయుట లోనల సేయుట లకై బానిసలకు శిక్ష కల్పించుట. ఆహారవిషయమునను గృహ దాసులపై బానుగ నుండెడివి కాని కృషిదాసులపిఱి యావిషయము నను హీనముగ నేయుండెను. లోభగ్రస్తులకు యజమానులు వీరి యాహారములపై నఁ దిన్నగ గణింపకపోవును రసనందేహమున నట్టి పరిస్థితులు కలుగకుండులూనన నియమములుగూడఁ గావింపఁబడి యుండెను. కాని స్వాధ్యమునకు వీరగూతులై న్యాయాగ్రాహముల విచారింపనియజమానులయెడ నియమము లేదుకానింపఁగలవు! ఉత్పన్నములందును, శీతకాలమునందును దాసులకుఁ గడుపురింప నన్నము దొరకుచుండెడిది కాని తక్కినసమయములందు శరీరధారణమాత్రమే యైయుండెను. కొలదిమాత్రపుసౌకర్యము లుండినను, దాస్యము దాస్యమే కాని వేఱొండు కానేరదుగదా! యజమానులుండు వికార భవనములకుపగ్గఱ దాసులనిమిత్తము చిన్నయిండ్లు నిర్మింపఁబడియుండెడివి. ఇక మతవిషయమునందు యజమానుని యిష్టానుసారముగా దాసుఁడు నడచుకొనవలెను. ఆర్యవసరము పని లేనిచో ఆదివారము నాడు వీరి కడకాళము దొరకుచుండెను. మాభిక్షముగ దైవిలు యొక్కయుపదేశములను వీరు వినవచ్చును కాని పవిత్రగ్రంథమును స్వయముగ చదువుట కర్హులు కారు. పాదిరిసుళ్ల (Churches) యందు వీరు ప్రత్యేక మనుభాగమున తెల్లవారివో సంబంధము లేనిచోటఁ గూరుచుండవలయును. విద్య యనునది వీరికి కున్న. విద్యావంతు లైనచో కృషికార్యాదులకుఁ బనికిరా రనియు, చదువు కొని తిరుగఁబడుదు రనియు, అచదువే వీరిని స్వకార్యములయెడల నసంకుష్టులఁ గావించు ననియు సాధ్యమైనంతవఱకు వీరిని మూర్ఖులుగనే యుంచుచువచ్చిరి. కాని గృహదాసులవిద్యావిషయమున,

ప్రత్యామ్నాయము కలుగును నేయుండెను. ఇట్టి యీ దాస్యప్రశ్నను నిర్ణయించుకొనికే అంతఃకలహము ముప్పత్తిలైనను, మీద లిఖించినవశమైన కాలము గడచినకొలదియును నుత్తరమునందలివారివాదము దృఢమునచుఁబోయెను. రెండువర్షములవారికలహములును మఱింత భయంకరము లయ్యెను. ఈ పోరాటములను శాంతింపఁజేయవలయు నని ౧౮౫౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమున ఉత్తరదక్షిణములవారిమధ్య నొక సమావాసము కావించఁబడెను కాని ౧౮౫౨-వ సంవత్సరమున ప్రతేక పట్టించిన ఒకటిల్లుములమున సమాధానము భగ్నమైపోవ మరల నల్లకల్లాలము లాగంభమయ్యెను. అంతరము ఈ దాస్యప్రశ్నను యుద్ధముగా యనువాదించిపాటులు చెలరేగెను. అధికముగ నిది యావ శ్లోక మయు ధార్మికముగ ఘోరపాతక మగుచే సర్వథా పరిత్యాజ్య మనుసిద్ధాంతము ప్రబలమయ్యెను. ఒక ప్రక్క నిల్లు వాదవివాదములతో నేక మంతయు నాంశోలిత మగుచుండ బాక్ట్రా అనునతఁడు కొంచెము అనుచుగల వెంట నిడుకొని వర్జీనియానుండలి హార్వర్డ్ క్రీస్తు యువశాసనమున జేరి యచటియొక్క ప్రాంతమును ముట్టించెను. ఆ ప్రాంతమునందలివాసుల సంఖ్యను పురికొల్పి తిరుగు బహుశక్తు చేయుటకు ఇతఁ డీ దాస్యమును గావించెను కాని విద్యా హీనులై, యుక్తాయు క్షవినశకతాగ్రామ్యులై, మాగుల్లై పశువుల కంటెను మహానీలకమున గుచ్చయచటివాసుల నేలుటనమునూల మన లేకమాత్రమైనను నేతకము కలగనియ్యెను. ప్రామ నిర్బంధముండై వర్జీనియానియములు ననుసరించి ఉగ్రతీతుఁబడెను. తమమానవజన్మపు ప్రయోజనము నైన నుర్తింపఁజాలని పరమహాగ్ధులగు దాసుల నీహార్వర్డ్ ఫ్రీ ఫుటనము కర్తవ్యపరాయణులఁ జేయఁజాలకపోయినప్పటి కిని దేశమందలి దాస్యనివాసపక్షమువారి నందఱు నొక్కపెట్టున కాగ్యతేత్రములోనికి గుమటుగెట్లు గావించెను. ౧౮౬౦-వ సంవత్సరమున అధ్యక్షుని (President) ఎన్నికలసందర్భమునందే ఉత్తర దక్షిణములవారి కత్యంత ప్రేమలగు వాగ్వివాదములు జూగినవి. తుదికు రిపబ్లికన్ పక్షికి యు ఆ బ్రహ్ం లింక్ ఎన్నికొనఁబడెను. ఇతఁ డును, కాంగ్రెసునందలి రెండుపక్షములగును, దోరతనమందలి ఉత్తర దాయిత్వము కల హార్వర్డ్ పుష్కలకాగు లందఱును దాస్యప్రతి పక్షులే యైయుండిరి. ఆకారణమున దక్షిణమునా రికఁ దమశ్రోక నెఱవేలి దమనుద్దేశముతో సంయుక్తరాజ్య సంయోజన ప్రభుత్వమున (Union) నుండి వేరుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. ఈ విషయమున అంత కంటెను ముందడుగుపెట్టినది దక్షిణకొలీనారాజ్యము. ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము డిసెంబరునందు ప్రతినిధులు కొంచెము సమావేశమై దక్షిణ సంఘాతము (Southern Confederation) అను పేర నేర్పడి జఫర్ సకా డేవిస్ అనునతనిని అధ్యక్షునిగ నెన్నికొని కలహమునకు సంసిద్ధులైరి. ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున తమపూర్వులు గావించికొన్న యొడంబడికను రద్దుపఱచి సంయోజనమున (Union) నుండి విడిపోయినట్లు ప్రకటించుచు నందులకు సమాధానముగ నీక్రిందిపేతువుల ప్రకటించిరి. ఏనియనుములకు కట్టునడి తాము సంయోజనమునందు

బ్రనేందికొ ఆనియనుములను ఉత్తరరాజ్యములవారు భంగపఱచుటచేతను, ప్రస్తుతపురాజ్యవ్యవస్థయొక్క ప్రజాస్వాతంత్ర్యనియమములు దాసయాజమానులకుఁ బ్రతిహేలము లగుటచేతను, స్వేచ్ఛారాజ్యము లన్నియు దాస్యపద్ధతికై బ్రతిపక్షి యగునతని న్యాయనిగ నెన్నికొనుటచేతను, ముందు కార్యరూపమునకు వస్తుసంయోజన ప్రభుత్వము దాస్యరాజ్యములకు విరుద్ధ మగునది యగుటచేతను, ఉపర్యుక్తకారణములవలన రాజ్యముల కన్నింటికిని సమానస్వాతంత్ర్యము నిలువ దనుపేతువుచేతను తామింపయోజనమాననుండి విడిపోవుమంటి మని ప్రకటించిరి. అది మొదలు దాస్యరాజ్యములవారు రందఱును కాన్ఫెడరేట్లనియు, స్వేచ్ఛారాజ్యములవారు యూనియన్లు లేక ఫెడరేటులు అనియు పిలువఁబడసాగిరి. ఈ మొదటి పక్షమువారు సంయోజనమును భగ్నము గావించవలె నని తలపెట్టెను రెండవపక్షమువారు దానిని రక్షింపను కటిబద్ధులైరి. ఈతరువాత దాస్యప్రశ్నము గొగము కాఁగా యూనియనురక్షణమే ప్రాముఖ్యమును వహించెను. దక్షిణకొలీనావారు తమనిశ్చితాభిప్రాయములఁ దెల్పిన దాసరాజ్యము లన్నింటికిని బంప ఫ్రీ బ్రవరితల యనుసరికి మిసిసిప్పి, ఫ్లోరిడా, అలబామా, జార్జీయా, లూయిజూనా, పెన్సానీరాజ్యములు యూనియనువందలి కాన్ఫెడరేటుపక్షమునఁ జేరెను. యుద్ధమారంభమైనతరువాత వర్జీనియా, ఉత్తరకొలీనా, పెన్సిల్వీనియా, అర్కన్సాస్ అను మఱి నాలుగురాజ్యములు కాన్ఫెడరేటుతోఁ గలసెను. దక్షిణమునా గంచెలును రిచ్ మాండ్ నగరమును కెంట్టెస్సానముగ నేర్పలుచుకొనిరి. ఆసమయమున జనరల్ విక్ ఫీల్డ్ సార్కెట్ అనునతఁడు ఫెడరల్ సేనల కధిపతిగ నుండెను. సమ్మర్ నామకదుర్గ మప్పుడు ఫెడరల్-అధికార మందే యుండెను కాని దానియందలి బాటరీ లన్నియు కాన్ఫెడరేటుకుఁ జెందియుండెను. చెసిడెంటు మన్నునవారి నెన్నికొనిన ఏను దాస్యరాజ్యములనా రాదుర్గముమీది యూనియన్ పతాకమును దీసివేయ సంకల్పించిరి. ఇందునిమిత్తము నీగు ప్రెసిడెంటు లింకను నడుగ నతఁ డాసమాచారమును స్కాటున కెఱంగించెను. శాంతముతో వ్యవహారముల జక్కఁజూచుకొనుట మంచి దని స్కాటు ప్రత్యుత్తర ముసంగెను. లింకనుయొక్క మంత్రులును (కాబినెట్) నెక్కువమంది సమ్మర్ దుర్గమును శాంతిపూర్వకముగ వదలుటయే మంచి దని సలహా నిచ్చిరి. కాని సమ్మర్ పోయినయెడల సమస్తము పోయినట్లులే యని యెంచి లింకన్ ఆసుర్గమును బలపఱచుటకై యుత్తరువుల నొసంగెను. ఈసమాచారము తెలిసినతోడనే కాన్ఫెడరేటులకు ఎక్కువజనవస్త్రము లేకుండి నాదుర్గమును స్వాధీనపఱచుకొనుటకుఁ దమనేనాని యగు జేర్ గార్డున కాజ్ఞ నొసంగిరి. దుర్గమును వదలి పోవుటకై యచట నున్న మేజర్ ఆండర్సనునకు వార్త నంప నతఁ డందులకు సమ్మతింపఁడయ్యెను. అంత ౧౮౬౧-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ ౧౨-వ తారీఖున కాన్ఫెడరేటుసేనలు సమ్మర్ దుర్గముమీది బాంబుల గురిపింప నారంభించెను. దుర్గమందు కేవలము ౫౦ మంది సైనికులే యుండినందున ఆండర్సన్ వెంటనే దానిని వదలిపోయెను.

సమ్రాట్ గుర్తవుచున్న మైనచెంటనీ, స్వేచ్ఛారాజ్యములవా రండలు నొక్కొక్కటి నేకభరించి యిరుగుట ప్రతికృతి వింపవలె నని నిశ్చయించిరి. అనంతర మీరెండు తెగలవారికిని బాల్టిమోరునందు సంగ్రామ మయ్యెను. ఇం దనేక నైనికులు హతు లైరి. అటుపిమ్మట వర్జీనియాను యుద్ధ మారంభమయ్యెను. ఇంను మోగ్సునందివాగు దాస్యరాజ్యములపక్షమున, పడమటిదిక్కునందివాగు స్వేచ్ఛారాజ్యములపక్షమున అవలంబించుటచే నీ రిరువురకును పరస్పరము పోరాటము కలిగెను. పూర్వవర్జీనియానులు పడమటివాడమీరెండు దెత్తి పోయి కాని యచట మెక్ కెల్లెక్ అనునతడు వీరిని పరాజితుల గావించి పాలించెనను. ఈసంవత్సరముండే పడమటివర్జీనియాను భిన్నరాజ్య మేర్పడెను. కెంటకీ, మిసోరీరాజ్యములగును ఇటులే పోరాటములు జరగియుండెను. మొత్తముమీరెండు కాన్సెట్లెక్ అపజయ ముచు ఈరాజ్యములు యూనియనునందే స్థిరపడెను. కీని యన్నింటికంటె మనస్సునందు జరగినయుద్ధ మిత్యంత ప్రచండమైనది. ఇంను జనరల్ వెక్ డోవెల్ అనునతడు 30,000ల సేనతో వాషింగ్టనునుండి బయలుదేరి కాన్సెట్లెక్ కేంద్రమునరి వహించెనగ రమును ముట్టడింప వచ్చుచుండెను. మెక్ కెల్లెక్ అను నోటువసిన పిదప బేర్ గార్డు 22,000ల నైనికులతో మనస్సునమోహపనుంది బుల్ రెడ్ నామక ప్రనాహుమహానునను వ్యాపించియుండెను. అట్లే మాసమున నిచట నీరెండుపక్షములవారికిని జరగినయుద్ధముందు మెక్ డోవెల్ క్రింది నున్న యూనియనుసేనల కపాకమున పట్టుము వాట్లెల్ల స్వేచ్ఛారాజ్యములవా రండలును సిగ్గుచే అవనతపడిన లైరి. యూనియన్ పక్షమునా రండలును మొట్టమొదటి గొప్పయుద్ధమున నెప జయము కలుగుట అవశ్యకున ము చింతింపసాగిరి. కాని, ప్రెసిడెంటు లింకన్ మాత్ర మట్లు తలపోయక నైనికులకిగ్గరము సరిగ నేనందున నిట్లు సంభవించె నని తెలిసికొ నెను. అందువలన మెక్ కెల్లెక్ నేనా నాయకుని గావించి సేనల నన్నింటిని కింగ్ యుక్తముగగ జేయుటకు త్రురవుల నోపంగును. తడవుసారము డిసెంబరునెల వచ్చుపరికి 17,000ల మంది ముఖ్యులను నైనికులు సంస్థలైరి. తరువాత నితడు కాన్సెట్లెక్ లుకేపుపట్టణము లుండి పూర్వతీరమునటిని ముట్టడి వైచి విదేశములనుండి యెట్టిపదార్థములుగాని రాక్షంకులనువ జేయవలయు నని నిశ్చయించెను. ఒక ప్రక్క నిచట యుద్ధము సాగుచుండ నీయిరుపక్షములవారను వారివారి ప్రతినిధుల యూరోపుఖానమునకు బంపి వారిద్వారా తమసిద్ధాంతములను ప్రచారము చేయింప మొదలిడిరి. ఈ కార్యమువలన ఉత్తరపక్షమువారికే యొక్కసలభము కలిగెను. ఇదన్నియు నిట్లుండ అసలయుద్ధ మారంభ మగు సమయమునకు స్వేచ్ఛారాజ్యములు 22 వలకును పెరిగిపోగా దాస్యరాజ్యములు కేవలము 11 మాత్రమే మిగిలెను. ద్రవ్యము, యుద్ధ సామగ్రిలు మొదలగువానిని సమూహద్యుక్తులుటయందేమి, రాకపోకలకు మిగుల సమూహములై నవార్తముల వెళుములో నుంచుకొనుటయందేమి కాన్సెట్లెక్ లుకంటె యూనియనుస్థలే ఎక్కుదుసౌకర్యములను

గలిగియుండిరి. కాని తిరుగబడినరాజ్యముల నోకించి వారిని మరల యూనియనునకు బంధు లై యుండులనువ జేయుటయందు స్వేచ్ఛారాజ్యములవారికాధ్యమే యొక్కవ కఠినమై యుండెను. అగ్గివీని యాదేశముసారము 1787-వ సంవత్సర మంతయు నైనికులను ముఖ్యులజేయుటయందే కడచిపోయెను. 1787 ఆరంభ మునవాట్టికి యూనియన్ పక్షమున 2,000,000ల పైనికులును, 2000ల యుద్ధముకలను తగ్గూ రయ్యెను. అప్పటికి 17,000ల మనోగర్హమందును, 2,000,000ల వాషింగ్టన్ నేను ముట్టప్రక్కలగును, 20,000ల పడమటివర్జీనియానునను, 10,000ల లూకావెల్లియొద్దను, 20,000ల మంది అత్యంతపశ్చిమసేనలగును ధానికులై యుండిరి. ఇదేతరులమున కాన్సెట్లెక్ మొద్ద 2,000,000ల నైనికులు సంస్థలై యుండిరి. వారిలో 17,000ల మంది మోగ్సు వర్జీనియానునను, 30,000ల మంది కెంటకీరాజ్యములోని కొలంబస్, డోవెల్ డన్, హెన్రీ నామకదుర్గములగును, 20,000ల మం బెన్సేన్సీరాజ్యములోని నాపెల్లీ, చిట్టచుగలయందును నిలిచియుండిరి. వీరు గాక మిగిలు నేకసేనలు, న్యూఆర్లీయన్స్, నేల్ చేక్, విక్టర్బర్న్, వెంఫీగలగు గూడి మిసిసిప్పీయ నంతటిని గాచుచుండెను

మీరెండు వచించినవచ్చున నైనికుల సుత్తమగీర్తిని శిక్షితులను గావించు ప్రయత్నములందే 1787-వ సంవత్సరము కడచిపోయెను. అంత 1787-వ సంవత్సరము జనవరినాడను 22-న తాగీఖున యూనియనుసేనలకన్నింటికిని సర్వాధిపత్యము వహించియున్న ప్రెసిడెంటు లింకన్ ఈక్రిందివచ్చున సుత్తరవుల గావించెను.

“ఈసంవత్సరము ఫిబ్రవరి 22-వ తాగీఖున సంయుక్తరాజ్యములసేనలు కాన్సెట్లెక్ లుసేనలపై దండెత్తి పోవలయును. కావున ముఖ్యముగా మనోగర్హమందలి బయలును, వాషింగ్టన్ ప్రంతములందు మెక్ కెల్లెక్ అధీనమున నున్న పోలోమాక్ ప్రెస్టెయను, పశ్చిమవర్జీనియానునంది పక్షములును, కెంటకీరాజ్యమందలి లూకావెల్లియొద్ద నున్న సేనలను, కెయిరోద్గట్టి జలపలవాహినులును, మెక్సికోసింధు కాళాయందలి జలసేనలును వైచి వచించినతాగీఖున బయలుదేలుటకు సర్వసన్నద్ధము లై యుండవలెను. ఇవికాక తక్కిన సేనాసమాహము లన్నియుగూడ సుత్తరవులకై వేచియుండవలెను. ఈసేనావిభాగము లన్నింటికిని జెందిన యధికారులు, ఆఫీసరులు, ఏర్పాధిపతులు లోనగు వారు తమతమకర్తవ్యములను బాగుగ గుర్రెడిగి, ఈయుత్తరవుల నన్నింటిని అమలులో బెట్టవలయును.”

అటుపిమ్మట నితడు యుద్ధ మేలాసన సాగింపఁదగునదియు, చన వంత్రివర్గముతో గలసి యాలోచించుకొని స్థిరపటిచికొనెను.

కాన్సెట్లెక్లకు ముఖ్యస్థాన మగు రిచ్ మండ్ నగరమును ముట్టడి చేయుటయ, ఉత్తరమందలి యూనియనుసేనలు నిరాటంకముగ దక్షిణమున కేగుటకును, కాన్సెట్లెక్లను విడదీయుటకును నీ లుగ

లారున మిసిసిప్పీగాయను వశపలుచుకొనుటయు నిష్పాదు యూనియన్లులకు ముఖ్యకర్తవ్యములై యుండెను. అంగునిమిత్రము వర్జీని గూ యొందును, పశ్చిమరాజ్యములందును, సమాద్రతీరములందును వెంటనే యుద్ధము సాగింపవలసియుండెను. ఈవిధానము ననుసరించి యుద్ధ మారంభ మైనవెంటనే పశ్చిమప్రాంతములందు టెన్నెస్సీనదిమీది నున్న హెన్రీదుర్గమును, కంబర్లాండ్ నదిమీది డోనెల్ ఫర్ గుర్గమును కాన్సెడరేటు చేసిన అంగునిను కన్సెడ్రోఫూర్ ముడటిదుర్గమును, సింస్కాగ్రాంట్ రెండవదుర్గమును ముట్టచించి వశపలుచుకొనిరి. అనంతరము జనరల్ హెన్రీ హోప్కిన్సన్ నితఁడు కారింత్ నగరమును సైతము ఆక్రమించుకొనెను. క్రమముగా పోప్, ఫూల్ నామక నేనానుల ఉద్వేగుములమాలమున మిసిసిప్పీనది యుత్తరభాగమున విక్స్ బర్గ్ నగరమును యూనియన్లులవశ మయ్యెను. డిక్షిలును అడ్మిరల్ ఫార్మో గావించిన ప్రయత్నములవలన మిసిసిప్పీ మీదిపార్ట్ పోర్ట్ సర్వేయింగును గల భాగము యూనియన్లులకు కౌరకెను. కాని పూర్వప్రాంతములందు కాన్సెడరేట్ల కెక్కువజనులు చేరు రెను. రిచ్ మండ్ నగరము నాక్రమించుకొనవలయు నని మెక్ కెల్ లెక్ ఫూర్ ప్రయత్నముల సరిపెను కాని సాధ్యము కాకపోయెను. అందువలన యూనియన్లు నేనానాయకులందు నూడునాలుగుపర్యాయములు మార్పులు కలిగెను. అయిదవదికిని ౧౮౬౨-వ సంవత్సరము సమాప్త ముసరికి యూనియన్లు పక్షమునారి కెక్కువ అనుభూతి ముగ నుండెను. పార్ట్ పోర్ట్, విక్స్ బర్గ్ మధ్యగల భాగము దప్ప దక్కిన మిసిసిప్పీ భాగమంతయు యూనియన్లు చేతులందుండెడిది. సమగ్రపశ్చిమవర్జీనియా, యాకస్త మిసో, సమప్రెంటిస్, టెన్నెస్సీ, అర్కా ససులలోని విస్తారభాగమును, మిసిసిప్పీ, లూయిజానాల లోని కొన్ని భాగములును యూనియన్లులవశ మయ్యెను. ఇక యుద్ధ మానంది జరుపజయును లనిన పడమటి యూనియన్లుల కెక్కువ జనుములును, తూర్పున కాన్సెడరేట్ల కెక్కువజనుములును లభించి యుండెను. యుద్ధము లీ ప్రకారము హోరాహోరిగ జరుగుచుండినకాల ముండే ౧౮౬౨-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరుమాసమున లింకన్ దాస్య విమోచనమును ప్రకటించి ౧౮౬౩-వ జనవరి మొదటి తారీఖుననుండి యూనియను ముములలోనికి వచ్చు నని వెల్లడిగావించెను. తదుపరము జనవరిమాసము వచ్చినతోడనే దాస్యరాజ్యము లంపరిదాసు లందఱును స్వతంత్రులై రనియు, సంయుక్తరాజ్యముల ప్రభుత్వము తక్కినజను లందఱులె వీరిసంరక్షణాదులవిషయమున బాధ్యత వహించు ననియు, న్యాకూమరాల ముగియిని ద్రవ్యాధిపదవులై వీరిప్రభువచ్చినలారున జీవింపవచ్చు ననియు, మిత్రము నట్టివారు వలసినయెడల సంయుక్తరాజ్యములనేనలందు చేరి పని చేయుట కెట్టియత్నంతరము నుండ వనియు దేశమం దంతటను ఘోషణయు చేయించెను. ఈఘోషణయు కాన్సెడరేట్ల కోపాగ్ని కింధనము గాఁగా, వారిప్రేక్షింపగు డేవిస్ లింకనుయొక్క ఈ ప్రకటనను యజమానుల నందఱును హత్య గావించుటని బానిసలను ప్రేరేపించుట యని

వక్కాణించెను. కాని దాస్యమును రూపుమాప నెంచువారి కండ్లకు నింగువలన మహానష్టము కలిగెను. ౧౮౬౩-వ సంవత్సర మంత మును నప్పటికి ౧,౦౦,౦౦౦ ల మంది ముక్తదాసులు సంయుక్తరాజ్యముల సైన్యవిభాగమందుఁ బనిచేయుచుండిరి. ౫౦,౦౦౦ ల మంది సైనికులై ఆయుధములఁ దాల్చియుండిరి. దాస్యవిమోచనమువలన విదేశములం గును, ముఖ్యముగ నింగ్లండునందును అమితానష్టము కలిగెను. అంగ్లేయు లింతతఱకును ఉత్తరరాజ్యములపట్ల సంజేహమును వహించి యుండిరి కాని దాస్యవిమోచనములని వీరీయమునము లన్నియుఁ దీజిపోయెను. ౧౮౬౩-వ సంవత్సరమున చాన్సర్ విల్లీ మున్నగు ప్రదేశములందు యూనియన్లులకు పరాజయమే కలిగెను కాని తుదకు విక్స్ బర్గ్, నట్టమాగానామక స్థానములు దొరకుటవలన మిసిసిప్పీ లోయ యంతయు వీరివశ ముటయే కాక లూయిజానా అర్కా సస్, టెన్నెస్సీలు ఫెడరల్ రాజ్యములలోనికి వచ్చెను. ఈజయ మున కంతకును కారకుఁ డంతవఱకు నెక్కువప్రభావతీ లేక యుండిన జనరల్ గ్రాంట్ అనువతఁ డుటచేత ప్రెసిడెంటు లింకన్ ఇతనిని యుక్తమునగిరిని సహానించుటకై నాషింగ్టనునకుఁ జిలిపించి లెఫ్టెనెంట్ జనరల్ అనుపదము నొసంగి అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములనేనకు నాయకునిగఁ గావించెను. అటుతరువాత గ్రాంటు యుద్ధక్షేత్రమునకు మరలిపోయి మీడ్, షేర్మన్లను మఱి యిట్లు సేనానులతోఁ గలసి భావియుద్ధకార్యక్రమమును నిశ్చయ పలుచుకొనెను. తదుపరము గ్రాంటు వర్జీనియానందుల కి కాన్సెడరేటు ముఖ్యకేనాని యగు జనరల్ లీ యనునతనితోఁ దలపడుటకును, షేర్మన్ డాల్టర్ వద్ద జాన్స్ టౌన్ అను వేటొక కాన్సెడరేటు సేనాని నెదిరించి బాష్టి గూరరాజ్యమును లోబలుచుకొని యటనుండియుత్తరము నకుఁ బోయి రిచ్ మంతును ముట్టచించుటను గ్రాంటునకుఁ బోష డుటకును సిరపలుపఁబడెను. ఈసమయమున యూనియన్లులపక్ష మున ౮,౬౦,౦౦౦ ల సైనికులును, కాన్సెడరేట్లతరపున ౪,౮౦,౦౦౦ లను ఉండిరి. ఇంతపర్యంతము జరిగినయుద్ధము లన్నియు కేవల మారంభకములే యొయుండెను. అసలుయుద్ధ మనునది ముందే యుండు లోక మంతయు దానిపరిణామమునకే యెదురుమాచుచుండెను.

పైని గావించికొనిన ఏర్పాట్ల ప్రకారము ౧౮౬౪-వ సంవత్సరము మే నెలయందు షేర్మన్ బతులునెడలి డాల్టర్ వద్ద జాల్టను నోడించి పాఠిందోలి యనంతరము రెసకా, డల్లాస్, లాస్ట్ హింట్స్, కనీసామూ టెక్ మున్నగు స్థానములలో నొకదానితరువాత నొక దానియందు జయము గొనుచు అటలాంటానగరముమీది కేగి దానినిగూడ వశపలుచుకొనెను. ఇక్కడ నీవిధమున జరగు చుండ డిక్షిలును అడ్మిరల్ ఫార్మో మోరైల్ నగరమును జయించి పట్టుకొనెను. ఇదేతరుణమున రెండుసంవత్సరములనుండియు యూనియన్లునాకల వేధించుచుండిన అలబామా యను కత్తులయుద్ధనాక కేర్ సర్వనామకనాకతోఁ దలపడి యోడి సమాద్రమున మునిగిపోయెను. షేర్మన్ అటలాంటావిజయానంతరము బాష్టి యారాజ్యమునుధ్వంసము

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

గావించుచు బోయి పనివ్వాసగము వాగ్మించుకొనెను. ఈసందర్భమున బార్జియాకు పదికొట్లదాలర్లవస్తువు గలిగెను. పేర్మన్ ఇచట ఒకశెలలోన లుంకి తననైన నింకను బలపఱచుకొని ఉత్తరాఫ్రికామొఖంజై జనరల్ గ్రాంటునకుఁ బోషణ బతులుబేసిపోయెను.

బార్జియా, కెంటానీనారాజ్యములం దీవిధమున సమాచారములు జగ్రుచుండ నగ్గీనియాలో నదేసమయమున జనరల్ గ్రాంట్, జనరల్ లీతోడ ప్రతిఘటించి పోరాడుచుండెను. విల్డర్ నెస్, స్పార్క్స్ లియానికూ, కోల్డ్ హార్బర్ మొదలగు స్థలములందు జనరల్ లీయొక్క సేనల నెదిరించి ఘోరముగఁ బోగుడు ముందునకే సాగిపోయి, గ్రాంటు పీటర్స్ బర్గును ముట్టపించెను. లీ ఇతనిని వేటొక ప్రక్క కాకర్నించు నిమిత్తము షెనెండ్ హోవామకనదీమార్గమున వశపఱచికొని వాషింగ్టన్ పట్టణమును ముట్టపించునట్లు జరిపింపవలసినదిగ నాజ్ఞాపించి ఆగ్నేయము కాన్సెడరేటు సేనానిని షెనెండ్ హోలోయకుఁ బంపెను. తనను సార మర్లీ కూలోయ నంతటిని స్వాధీనపఱచికొని క్రమముగఁ బ్రయాణములు సలుపుచు వాషింగ్టనుమంకి ఆటుమైల్ల మార్గమునానికిఁ బోయెను. కాని ఇంతలో గ్రాంటు పంపిన షెరిడ్జ్ యూనియః స్టే నేనలతో గతనిమిడఁబడి చావఁజచ్చి, కాన్సెడరేట్ నేన నంతయుఁ జెదరఁజొచ్చెను. ఇట్లు లోయ నంతను ఎడారి గావించి వెనువెంటనే షెరిడ్జ్ గ్రాంటుచిగ్గులకు వచ్చిచేరెను. అనంతరము రిచ్ మాండ్ ముట్టపి మహాతీవ్రముగ జరగెను. మున్ముం దీనగరమునకు ద్వారముగ నున్న పీటర్స్ బర్గును జయించినచో రిచ్ మాండును బట్టికొనుట సుకర మని యెంచి యటులే చేయించెను. కాని పీటర్స్ బర్గును జయించుటయే యూనియన్ స్థలకు లగుల కష్టమయ్యెను. తుదకు ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమున పీటర్స్ బర్గుపట్టణము స్వాధీన మయ్యెను. దీనితోపాటు రిచ్ మాండునగరము పతనముకాఁగా జనరల్ లీ యూనోటు వీడి యూనియన్ నిట్టసేనలను ప్రోసికొనుచు ముంబరీకిఁ బోవ ప్రయత్నించెను గాని సాధ్యము కాకపోయెను. అపరిమితములుగ నున్న గ్రాంటుసేనలు జనరల్ లీని అడుగడుగున నెదిరించి యతనిమార్గము నరికట్టినవి. అంతఁ జేయునది లేక ౧౮౬౫-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ తొమ్మిదవతారీఖున ఆపామెట్టక్సవడ్ల నితఁడు ౨౮,౦౦౦ల మంది సైనికులతోఁగూడ జనరల్ గ్రాంటునకు లోఁబడిపోయెను. ఇట్టి అగ్రంశనిజము కలిగిన తరుణమున జనరల్ గ్రాంట్ జనరల్ లీని వీశోచితముగ సమన్వించెను. గ్రాంటు అతనిచేతనుండి ఖడ్గమును దీయించియుండలేదు. మఱియు నితఁడు లీయొక్క సైనికులకు వారియశ్వములను వారికే యిప్పించి యాతని సైన్యమునకు ౫ కోజాలవఱకును సరిపోవునట్టి యాహారపదార్థము లన్నింటిని నిప్పించెను.

రిచ్ మాండ్ పతనానంతరము కాన్సెడరేట్ ప్రెసిడెం టును జేరిన తనమంత్రివర్గముతో చార్లొటెపట్టణమునకుఁ బోయెను. కాని యచట కాన్సెడరేట్ సేనాని బాకర్స్టాక్ షేర్మన్ చే పరాజితుఁడై యతనికి లోఁబడిపోయినందున దాస్యరాజ్యములవారి ప్రభుత్వమే భగ్ను మైపోయెను. జేరిన్ బార్జియాకుఁ బోవుచుండ మేసెలలో

ఇర్విక్ విల్లీయండ్ల బట్టికొనఁబడి నగ్గీనియానుంచలి మన్రో గుర్గమున కంపఁబడెను. అచట రెండుసంవత్సరములు కైదీగ నున్నపిచ్చులు యూనియన్ ప్రభుత్వమునా గతనిని బామీనుమీఁది వదిలిరి. యుద్ధము పరిసమాప్త మగునప్పటికి యూనియను సేనలందు ౧౦,౦౦,౦౦౦ల మంది సైనికు లుంకిరి. వీరిలో ౮,౦౦,౦౦౦ల మంది ఒక్క పర్యాయముగ సైనికవృత్తి విడనాడి మగల వారివారివృత్తులందు నున్నులై జీవనము నేయఁగిరి. యూనియన్ స్థలపక్షమున నీయుద్ధముందు ౩,౬౦,౦౦౦ల మంది మనుజులు పాతు లైరి. కాన్సెడరేట్ పక్షమునందును నింత కెక్కువగనే మరణించియుండును. కావున ౩ లక్షలకు పైగ మనుష్య ప్రాణము లర్పణము కాఁగా నీదాస్యప్రభు అమెరికానుంకి యంతరించి పోయినది. దాస్యరాజ్యములవా రిగ్గుండు తమపక్షము వహించి తమ స్వాతంత్ర్యమును స్వీకరించు వని వచ్చియుండిరి కాని యది వట్టి భ్రమయే యైపోయెను.

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు (The United States of America)

— ఇది ప్రజాపాలితమున సంఘాతరాజ్యము (Federal Republic). సమశీతోష్ణకటిబఃధమున (Temperate Zone) ఉత్తర-అమెరికామధ్యభాగము నంతటను అనఁగా ౨౫° ౩౫° - ౪౯° ఉత్తర-అక్షాంశములమధ్యను, ౬౬° ౫౫' - ౧౨౪° ౪౫' పశ్చిమ రేఖాంశములమధ్యను వ్యాపించియున్నది. దీని కుత్తరమున కెడారాజ్యము. విశాలపరస్పలంపన నేర్పడిన వైష్ణికరేఖయు ౪౯-వ యక్షాంశమునకు సమానాంతరమున దానిదిగ్గుఱనేయుండు కల్పిత రేఖయుఁ గలసివచ్చు దీనియుత్తరసీమారేఖ యగును. పశ్చిమమున మెక్సికోసింధువాఖాతీరమున, రియోగ్రాండా డెల్ నార్తె యొక్క లోయకొంతవఱకు, ననంతరము పశ్చిమోత్తరముగఁ బోయిన కల్పిత రేఖయు ఎల్లలుగ నున్నవి. తూర్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరము. ఈ మహాసముద్రము యూరోపు పశ్చిమతీరము పర్యంతము మాఁడువేల మైళ్ల దూరము వ్యాపించి ఈ రెండు ఖండముల వ్యాపారానులకును ముఖ్యమార్గముగ నున్నది. సంయుక్త రాజ్యములకుఁ బనుమట పక్షిక్ మహాసాగరము. ఇది ౫, ౬ వేల మైళ్ల విశివిని ప్రావ్యఖండముల పూర్వతటములవఱకును వ్యాపించియున్నది. దీనిమార్గమున నంత మిక్కుటముగ వ్యాపారము జరగదు.

ఆరంభజతయం దీదేశమునకు మూలభూతములైన ౧౩ రాజ్యములును ఏకీభవించి ౧౭౮౭-వ సంవత్సరమున సంయోజనవ్యవస్థ నేర్పఱచుకొని దానిద్వారా కొన్ని పరిపాలనాధికారములను (Powers of Administration) సంయోజన ప్రభుత్వమున కొనంగియుండెను. ౧౭౮౯ మొదలుకొని ఈవ్యవస్థ ననుసరించు పరిపాలనము జరగుచున్నది కాని యవసరమునబట్టి ఈ వ్యవస్థయందు వేర్వేరుపనుయములలో మార్పులు కలుగుచుఁబోయె నని ముందు విశేషము కాగలదు, అదియందలి ౧౩ రాజ్యములును క్రమముగ ౪౮ రాజ్యములుగఁ జెరిగిపోయెను. దీని యన్నింటి మొత్తపు వైశాల్యము

అమెరికా నాయకుల రాజ్యములు

30, 31, 32 చదరపు మైళ్లు. 1790 - వ సంవత్సరపు జనాభా ప్రకార మిచట 10, 20, 30, 40 మంది జను లుండిరి; అనగా చదరపు మైలునకు 30, 40 వంతున గలరు. ఇందు నూటికి 17.2 మంది యూరోపియన్ల సంతకు లగు తెల్లవారు. 1790 - వ సంవత్సరము నాటి జనగణనముబట్టి 18, 000, 000 ల జను లుండిగని తెలియ వచ్చెను. ఇందులకుఁ దోడుగ నీరాజ్యములకు చెలువల దీనికిఁ జెందినది 2, 00, 000 కు చదరపు మైళ్ల దేశమున, అందు 1, 20, 000, 000 మంది మనుష్యులును ఉండిరి. ఇంపటి నలువదియొనిమిదిరాజ్యములు నీ క్రింది పేరులఁ బరచుచున్నవి.

1. అల్బమా	23. కంటక్	33. ఓహియో
2. అరిజోనా	24. లూయిజూనా	34. ఓక్లహోమా
3. అర్కాసన్	25. మెయిన్	35. ఆరెజా
4. కాలిఫోర్నియా	26. మేరీలాండ్	36. పెన్సిల్వేనియా
5. ఉత్తర కెరోలీనా	27. వర్జీనియా	37. టెక్సాస్
6. దక్షిణ కెరోలీనా	28. మిషిగన్	38. టెన్నెస్సీ
7. కొలరాడో	29. మిన్నెసోటా	39. టెక్సాస్
8. కన్సెక్టాక్	30. మిసిసిప్పి	40. ఉటాహ్
9. డిలావేర్	31. మిగోరీ	41. వెర్మోంట్
10. ఫ్లోరిడా	32. మెంటానా	42. వర్జీనియా
11. జార్జియా	33. నెబ్రాస్కా	43. పశ్చిమ వర్జీనియా
12. ఇడోహో	34. నెవాడా	44. వాషింగ్టన్
13. ఇల్లినాయిస్	35. న్యూహాంప్షైర్	45. విస్కన్సెన్
14. ఇండియానా	36. న్యూజెర్సీ	46. వియోమింగ్
15. అయోవా	37. న్యూమెక్సికో	47. ఉత్తరదక్షిణ
16. కన్సన్	38. న్యూయార్క్	48. దక్షిణదక్షిణ

ఇవిగాక సంయుక్త రాజ్యములచెలువల దీనికిఁ జెందినవి:—
1. అలాస్కా, 2. గుఅమ్, 3. హవై, 4. ఫిలిప్పైన్స్, 5. పార్ట్ రెజో, 6. సమోవా, 7. వర్జీన్ దీవులు అను ఎనిమిది ఇలాకాలు కలవు.

వైస్రీకస్యరూపము, నదులు, పర్వతములు, సరస్సులు:—
అట్లాంటిక్ సముద్రతీరమును, మెక్సికోసింధుకాఖాతీరమును పల్లముగ నుండును. ఈ ప్రక్కయందలి నదు లంత పెద్దవి కావు. ముఖ్యముగ పూర్వోత్తరపు - అట్లాంటిక్ తీరము సింధుకాఖలు- అఖాతము లలోఁ గూడుకొని కడువక్రముగ నుండును. ఈ ప్రాంతమున సెంట్ లారెన్స్, హాడ్సన్, పాటామాక్, డిలావేర్ నామకనదులు ముఖ్యమైనవి. అట్లాంటిక్ తీర ప్రదేశమునకుఁ బశ్చిమమున అప్లాషియన్ పీఠభూములు పర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. ఇవి సెంట్ లారెన్స్ నదియొక్క దక్షిణముననుండి యారంభమై దక్షిణపశ్చిమాభిముఖముగ నుచు 3000 ల మైళ్ల చెడల్పున మెక్సికోసింధుకాఖాతీరముపర్వతమును బోవును. ఇం దనేకపర్వతమాలికలు సమాహములు గలవు. వానిలో న్యూహాంప్షైర్ లోని శ్వేతపర్వతములును, వెర్మోంట్ లోని హరిన్సహిధరములును, దక్షిణపూర్వపు న్యూయార్క్ లోని

కాట్స్కిల్ కొండలును, ఉత్తరన్యూయార్క్ నందలి అడీర్ లాండ్స్ కొండలును, పెన్సిల్వేనియా నందలి ఆల్పై నీపర్వతములును ముఖ్యమైనవి.

అప్లాషియన్ పీఠభూమికి పడమట మధ్య - సమతల భూమి వ్యాపించియున్నది. ఉత్తరమున లారెన్స్ పీఠభూమి దీనికి తరులును. ఈమైదాన ముత్తరమున అర్కిటిక్ మహాసముద్రము వఱకును, దక్షిణమున సింధుకాఖవఱకును బోయియున్నది. మధ్య - సమతలభూమికి (Central plain) పశ్చిమమున మధ్య - పీఠభూమి (Central plateau) కలదు. ఈ పీఠభూమికిఁ బశ్చిమోత్తరములందు మధ్య - సమతలములును, దక్షిణపూర్వములందు సింధుకాఖా - సమతలములును జాటియున్నవి.

మధ్య-సమతలభూమికి దిన్నగఁ బశ్చిమమున ఉత్తరముననుండి దక్షిణముగ వ్యాపించి రాకీపర్వతపీఠములు గలవు. ఈ పర్వతభూమి యొక్క చెడల్పు ఒక్కొక్కచోట వెయ్యిమైళ్ల వఱకును గలదు. వీని పడమటి భాగములందు మైరా నెవాడా కొండలును, కాన్సెడో తీరపర్వతములును, నీలగురులును (Blue Mountains) గలవు. మఱియు రాకీపర్వతప్రాంత మంతయు డక్షిణరాకీభూమి, వియోమింగ్ పరీవాహిత్రము (Wyoming basin), మధ్యరాకీభూమి, ఉత్తరరాకీభూమి యని నాలుగు భాగములుగ విభజింపఁబడి యున్నది. దక్షిణరాకీభూములందు 10, 000 వేల యడుగుల యెత్తు గల శిఖరము లున్నవి. 10, 000 వేల యడుగుల యెత్తుగల సీతభూము లును నిండు గానవచ్చును. ఈ పీఠభూములలో ముఖ్యమైనది సౌత్ పార్క్ (South Park). దీని యొన్నత్యము 14, 000 వేల యడుగు లుండును. వియోమింగ్ రాజ్యపు పశ్చిమోత్తరభాగమున యల్లోప్లాట్ పార్క్ నామకమనో హర ప్రదేశము కలదు. ఇది అగ్నిపర్వతముననుండి వెలికి వచ్చు ద్రవ పదార్థమున లావావలన నేర్పడిన పీఠభూమి యని యూహింపఁబడినది. దీనియొక్క సుమారు 1, 000 అడుగు లుండును. ఇక్కడనుండి యనేక దిక్కులకు పర్వతమాలికలు చీలిపోయియున్నవి. మఱియు నీవారు నకు మూడువైపులను పర్వతము లావరించియుండ నొక ప్రక్క నుండియే లోనికిఁ బోవువార్గము కలదు. ఇచట 10, 000 ల అడుగుల లోతువఱకును లావాదేవి కలదని కనుఁగొనిరి. ప్రపంచమున దెచటను లేని విచిత్రములను ఉద్భవజలకుండములును, ప్రవాహములు నిచట గలవు.

వియోమింగ్ పరీవాహిత్రము ఎత్తయిన పీఠభూమి. గ్రీక్, రిగ్ హరక్, ఉత్తరప్లాటై మొదలగు నదు లనేకము లీ పీఠభూమియందు జనించును.

రాకీపర్వతభూములకు దక్షిణమున పడమరగ అంతఃపర్వత పీఠభూము లున్నవి. ఇందును ఉన్నతశిఖరములు చాలఁ గలవు.

పసిఫిక్ మహాసాగరము నంటియున్న తీరమున 2000 ల మైళ్ల చెడల్పులో తీరపర్వత ప్రదేశములు (Coastal range

regions) వ్యాపించియున్నవి. ఇందు ఉత్తరమున స్నేక్, కొలంబియా నదులును, దక్షిణమున సాక్రిమెంటో, కొలరెడో నదులును ముఖ్యమైనవి.

ఈమేని వచించిన నదులుగాక సంయుక్తరాజ్యములందట ప్రధానమైనవి మిసిసిప్పీ, మిసూరీ, ఓహియో అనుచేరులవి మూడు నదులు గలవు. అప్లాషియా పీఠభూములు పూర్వముగను, రాకీ యున్నతభూములు దక్షిణపశ్చిమములుగను గల మగ్గముండిరి మైదానము లన్నియు నీమూడునదులకును పరీవాహితేత్రము లని చెప్పవచ్చును. మిసిసిప్పీనదియందు చేయిమైల్లవలకును నాకలు రాకపాళలు నలుపుట కను వగును. ప్రతిసంవత్సరమును దీనివ్వారా నీటిలోఁ దల యాడుచు ౩౪,౦౫,౦౦,౦౦౦ ల టన్నులును, ద్రవీభూతమై ౧౩,౬౪,౦౦,౦౦౦ ల టన్నులును సునపదార్థము సమద్రమునఁ జేరుచుండునట్లు లెక్కచేయఁబడినది.

మెక్సికోసింధుకాలయందు ప్రవేశించునదులలో ప్రధానమైనది రియోగ్రాండెడోనార్టె. ఇది మెక్సికో సంయుక్తరాజ్యముల సరిహద్దులమీఁది నున్నది.

ఈరాజ్యములలో గొప్పపరస్పర లుత్తరమున నున్నవి. సుపీరియర్, మిషిగన్, హ్యూరన్, ఎరీ, ఒంటారియో పరస్పర లుత్తర సీమలందును, గ్రేట్ సాల్ట్ సరస్సు ఇదాహో యందును గలవు. కాలిఫోర్నియా, ఆరిజనులందును మిటికొన్ని చిన్నపరస్పరములు కలవు.

భూగర్భకాస్త్రానుసారము సంయుక్తరాజ్యములను :— యూరోప్రవ భూభండనిర్మాణమునం దగవడు పాద లన్నియు అమెరికాయందును గనుపడుచున్నవి. కాని అట్లాంటిక్ ద్వారా వీనికిగల సన్నిహితసంబంధ మింకను బేట తెల్లము కాలేదు.

ప్రాచీనిహ్మము లేమియుఁ గన్పించనికాలము మొదలుకొని క్రేటిజియసు గల ఆర్కెయోజోయిక్ (Archaeozoic), ప్రోటెరోజోయిక్ (Proterozoic), పీలియోజోయిక్ (Palaeozoic), మెసోజోయిక్ (Mesozoic), సెనోజోయిక్ (Cenozoic), ప్సైకోజోయిక్ (Psychozoic) నామక యుగములకుఁ జెందిన పాద లన్నియు నీదేశమునఁ గలవు. ఆందు ప్రాచీనిహ్మరహితమైన ఆర్కెయోజోయిక్ యుగపు రాళ్లపాదలు చిన్కొసిన్, మిస్సొసాటా, న్యూ ఇంగ్లాండ్, అప్లాషియా, పీడిమాంటులందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టి పాదలం దినుపమట్టియు, గ్రానైటును బాగుగ దొరకుచున్నవి. వీనిలో సప్తశ్రీతములై లేక ఈ పాదలకు ప్రక్కప్రక్కల ప్రోటెరోజోయిక్ శిలల పాదలను గానవచ్చుచున్నవి. ఇందు సప్టెరియన్, హురోనియన్, అనిమియన్, కిరీనన్ అను అంతర్వేదములు కలవు. సుపీరియర్ సమీపమున లోహము దొరకు జిల్లాలలో హురోనియన్ శిలలు చాలఁ గన్పట్టుచున్నవి. అనిమియన్ కాలం ఉత్తరమిషిగన్, మిస్సొసోటాలయందలి లోహక్షుడిదముల (Iron oxides) గనులలోఁ గానఁబడుచున్నవి. మిటికొన్ని

గొట్ల నీ శిల లితిగ్రహణపులలోఁ గలసి దొరకుచున్నవి. మిటియు రాకీలయునును, మెంటానా, ఇదాహో రాజ్యములందును ప్రోటెరోజోయిక్ శిలలపాదలు కలవు. పీలియోజోయిక్ యుగమున సంయుక్త రాజ్యములు నీటియం గుండెను. ఈ యుగమునాటి పాషాణములు సెంట్ లారెన్స్, సరోవరములకు దక్షిణముగను, ఓహియోపరీవాహితేత్రములకు ఉత్తరముగను, మిసిసిప్పీ, పూర్వమిసోరీభాగములందును గానవచ్చుచున్నవి. ఈయుగము కెంబ్రియన్, ఆల్బోవిషియన్, సిలూరియన్ మున్నగు పేరుల నేపంతర్భాగములుగ విభాగింపఁబడి యున్నది. అందు ఆల్బోవిషియన్ కాలమునాటికి మత్స్యబాతులవలకును ప్రాణి సంపదము లేర్పడియుండెను. ఈ ఆల్బోవిషియన్ శిలలపాదలనుండి ఓహియో, ఇండియానాలయందు నై సర్గికముయిన గాస్ (Natural Gas), పెట్రోలియమును, అయోవాయందు సీసము, శుద్ధినాగమును, కెన్సెస్సియందు ఖటికస్ఫురితము (Calcium Phosphate)ను, వెర్మంట్ కెన్సెస్సియందుగల ప్రదేశమున సున్నపురాయి, పాలరాయి, సిమెంటు లోపగు పదార్థములను వెలవకుచున్నవి. సిలూరియన్ పాదలలన సెనుకటి ప్రాణికోటి మఱిత పరిపక్వదశ నందినట్లు దెలియుచున్నది. వీనినుండి ఎట్టి ఇనుపమట్టి (Red iron-ore), గాస్, నూనె లపరిమితముగ వెలయుచున్నవి. సిలూరియన్ కాలమున డివోనియన్ కాలపుపాద లేర్పడినపు యుత్తర-అమెరికా యంతయు నీటిబయలుఁ బడి నని యూహింపఁబడినది. ఈ డివోనియన్ కాలపు పాదలనుండియు పెన్సిల్ వనియా, పశ్చిమవర్జీనియా, ఓహియో, న్యూయార్కులందు పెట్రోలియం, నై సర్గికపుగాసులు అమితముగ వెలయుచున్నవి. డివోనియన్ కాలము తరువాత నిదేయుగమున మిసిసిప్పియన్, పెన్సిల్ వనియన్, పెర్మియన్ నామకములయిన మిటి మూడుకాలములు ఘటిల్లెను. ఆందు పెన్సిల్ వనియన్ పాదలనుబట్టి యాకాలమున నుత్తర - అమెరికాకు మరల నీటియంపులు చాలఁ గలిగినవియు, పెర్మియన్ కాలమునాటికి కొంచెము హెచ్చుతగ్గు ప్రస్తుతమున్నరీతి లంఘ మంతయు నీటనుండి వెల్వడె ననియుఁ దెలియుచున్నది. పెన్సిల్ వనియన్ పాద లన్నియు బొగ్గుతో నిండియున్నవి. అప్లాషియా పీఠభూములలోని బొగ్గుగనులును, మిషిగన్, ఇండియానా, ఇల్లినాయిస్ కెంటక్కిలందలి గనులును, అయోవా, మిసోరీ, కెన్సెస్సిగనులును ఆకాలపు పాదలనుండియే కలిగినవి. మిటియు ఇల్లినాయిస్, కన్సన్, ఓక్ హోమాలయందలి యాకాలమునాటి ఇనుకరాతిపాదలనుండి పెట్రోలియం, నై సర్గికపుగాసులు వెలవకుచున్నవి.

అనంతరపు మెసోజోయిక్ యుగము క్రియోసిక్, జురాసిక్, కొమందియన్, క్రేటేషియన్ అని నాలుగుకాలములక్రింద విభాగింపఁబడినది. ఈ యుగ మంతమునసరికి వృక్షజాతు లన్నియు నేర్పడినవి. అదివఱ లేర్పడినప్రాణిజాతు లంతర్ధానము కాఁగా నూతనాకృతులప్రాణు లేర్పడెను. సరిస్పృహలును, జరాయజములు మత్స్యముకాఁగా జలచరము లనేకములు నశించెను. గడ్డి, కుంగ,

జమ్మను ఆకాలమునందే జనించెను. ఈ యుగముందలి యంతిమభాగమును క్రైస్టియన్ కాలమున మరల నీఖండమును జలము ముంచివైచెను.

సెనోజోయిక్ యుగము ఇయోసిక్, ఒలిగోసిక్, మియోసిక్, ప్లియోసిక్, ప్లైస్టోసిక్ అని అయిదువిభాగములు. ఇందు ఇయోసిక్ సంగ్రహములు కల పొరలు మేర్సిన్, డిలావేర్, వర్జీనియాలయం యిగురునున్నవి. మనోహాసెన్స్ మొదలు ఆలబమా వఱకును మియోసిక్ సంగ్రహములు కల పొరలును, ప్లియోసిక్ కాలమునాటివి ఇచట నచటను పలుచోట్లను గనిపించుచున్నవి. హెబ్బరన్ అగ్రపుష్కణముననుండి తిన్నగ పడమట మిసిసిప్పీ నదుకును గల ప్రదేశములందు ఇయోసిక్, ఒలిగోసిక్ పొరలును, ఫ్లోరిడాకును మియోసిక్, ఒలిగోసిక్ పొరలును, లూయియానా యందు ఒలిగోసిక్ పొరలును బాగుగ పరిణామము నొందియుండెను. కాలిఫోర్నియా, ఆరెజా, వాషింగ్టనులందు ౮,౦౦౦ లు మొదలు ౧౨,౦౦౦ లు అనుగుల లోలమఱకు ఇయోసిక్ వస్తువులును, సాక్రాటో సిస్కోకు దక్షిణమున ౧౩,౦౦౦ లు అనుగుల లోలమఱకును ప్లియోసిక్, ప్లైస్టోసిక్ పొరలును గలవు.

ప్లియోసిన్ కాల మంతమునాటికి మరల సంయుక్త రాజ్యముల ఆకార మేర్పడెను. ప్లైస్టోసిక్ కాలము ప్రార్థియనుసరికి కాన్ఫెడరేట్ కొండలును పరిణామి నందినవి గాని ఖండమందలి చాలభాగము గడ్డ ముండుతో నిండియుండెను. హెబ్బర్న్ తూర్పున డెల్టా వఱకును, రాకీలపూర్వభాగములను కర్డిల్లరన్ నీరులు గడ్డమందుతో గప్పబడియుండెను. ఈ ప్లైస్టోసిన్ హిమము తీసిపోయినదివలన సుత్ర - అమెరికా రూపొందెను. ఈ యుగముందలి ఇయోసిన్ కాల మంత రిందుసరికి మెసోజోయిక్ ప్రాణీసంహయము లన్నియు రూపుమాపిపోయెను. ఒలిగోసిన్ కాల మారంభ మునాటికి జరాయుజస్పటి మాతనరూపధారణమును వహించెను. నుట్టములు, ఒంటెలు, ఖడ్గముగములు, శేట్లు, పులులు మున్నగు జంతుజాలము లుద్భవించెను. మావవున కాదులైన లెమూరులు అమెరికాలో ఇయోసిన్ కాలమందే జనించినవి. ఈజిప్టులోని యాదీమవాసరములు ఒలిగోసిక్ కాలమునను, జానాలో ప్లైస్టోసిన్ నందును జనించినట్లు దెలియుచున్నది. అసలు మానవుని-ఆదిమరూపము మగ్గ-ఆసిగూయందు ప్లైస్టోసిన్ కాలమునను ఆవిర్భావ మందే నని యునేకుల మతము.

ప్రస్తుతకాలమున జరగుచున్నది మెసోజోయిక్ యుగము. అమెరికా శాస్త్రజ్ఞుడీ యగు చార్లెస్ మూర్కెచ్చెయొక్క కథనానుసారము 'మన మిప్పుడు నిహ్నాన్నతధాములును, పురాతనసమతల పరివర్తనములును, గ్రహముల-ఆతిథిలకాలమానములును, నిర్దిష్టకీర్ణప్రదేశములును గల కాలమున వసించుచున్నాము. ప్రాణీవర్గమం దిపుడు మానవశక్తి యన్నింటిని మించియున్నది. ప్రాణీసృష్టిని బాలించునదిపుడు మానవభుద్ధి. ఇందుమించుగ సమస్తసృష్టియు దానివశమే.'

కాలమానము :— వేలకొలదిమైళ్ల వైశాల్యము కలిగియుండుటచేతను, నడుమనడుమ పర్వతమాలిక లుపస్థితము లై యుండుటచేతను ఒకచోటి కాలమానము వేటొకచోట నుండదు కాని మొత్తము మీద దేశ మంతయు సమశీతోష్ణకటిబంధమున నున్న దని చెప్పవచ్చును. సంచత్వరమునందు మగ్గముతాపపరిమాణము ౪౦ మొదలు ౭౫ అంశములవఱకు నుండును. న్యూయార్క్, చికాగోపట్టణముల యంతాంశములందలి ప్రదేశము లన్నియు వ్రిస్మీడియల్ మగ్గముతాప పరిమాణము కలిగియుండును. అది యట్లుండ నీదేశము 'పశ్చిమ వాయుప్రసరణముండలమునం (Belt of prevailing westerly winds) దుండుటచేత నీవాయువు వీచుకాలమున ముఖ్యముగ సుత్రమందలి వాతావరణమున మార్పు లనేకములు కలుగుచుండును; ఎందుచేత ననగా నీవాయువు దినమునకు ౫౦౦, ౬౦౦ ల మైళ్ల చొప్పున పశ్చిమపూర్వముగ వీచుచు తాపపరిమాణమును హెచ్చుతగ్గులకు, దుర్బిదములను, శుభ్రదిదములను గలుగజేయుచుండును. పశ్చిమముననుండి వీచు పసిఫిక్ వాయువు లాతీరమున కొంతమారము వఱకును సాగరిక కాలమానమును (Marine Climate) జనింపజేయుచుండును. వైర్రానివాడా, కాన్ఫెడరేట్ పర్వతముల పూర్వభాగముననుండి అట్లాంటిక్ వఱకును గల విశాలఖండమున భిన్నభిన్నములగు కాలమానములు గనుపడుచుండును. దక్షిణమున అట్లాంటిక్ సింధు కాళాతీరముల కాలమానము వాణిజ్యవాయువులకారణమున గలుగుచుండును. పశ్చిమవాయువులు కొనితెచ్చు వర్షము పైని వదించిన పర్వతములమీద ఖర్చుటచే ౧౨౦-౧౦౦ యామ్యాతర వృత్త ప్రదేశము శుష్క మగుటకు కారణ ముచున్నది.

ఇంకను మార్పునం దట్లాంటిక్ సింధుకాళులనుండి వచ్చునుడి గాలుల (Cyclonic winds) మూలమున నపరిమితముగ వర్షము కురియుచుండును. రాకీపర్వతములకు మార్పున బూర్వపశ్చిమములుగా వ్యాపించియుండు పర్వతమాలిక లేమయు లేవు. కాని ఆర్కిటిక్ మొదలు సింధుకాళువఱకును పల్లముగు సమతలము వ్యాపించి యున్నది. దీనిగుండ సుత్రముననుండి దక్షిణమునకును, దక్షిణముననుండి యుత్రరాభిముఖముగను వాయువులు వీచుచు మగ్గభాగమందలి వాతావరణమున మార్పుల గలుగజేయుచుండును. శీతకాలమున నత్యంతశీతలములగు హిమవాయువులు కెనడా ప్రాంతములనుండి సింధుకాళాతీరములవఱకును వచ్చి యచ్చట మంచు పెరుగినునట్లు చేయుచుండును. ఎండకాలమున సింధుకాళునుండి యుష్ణవాయువులు మగ్గభాగమున కేగి యచట నివసించువారికి తాపమును బుట్టించుచుండును.

బలముగ పశ్చిమవాయువులకారణమున అట్లాంటిక్ తీరముననుండి వీచుపూర్వవాయువులు తూర్పునందలి వాతావరణములో నెక్కువమార్పులను గలిగింపజాలవు. అట్లాంటిక్ తీరము మొదలుకొని మిసిసిప్పీనదిపర్వతము గల దేశమున జనవరిమాసమందు దక్షిణముననుండి యుత్రమునకుఁ జోయినకొలదియు ౨-౩ దిగ్రిల

తంతున మధ్యమతాపపరిమాణము (Mean temperature) ప్రతి-
అయోశమునకును తగ్గుచుండును. ఈ ప్రాంతభాగములందు పంటల
కవసర మిగులంత పర్యాప్తమున వర్షము కురియుచుండును. సింధు
కాళాప్రాంతమందలి కాలమానము సగము సాగరికము (Half
Marine), సగము ఆయనికము (Tropical) నై యున్నది. చక్ర
కాలము లంతగ నిచట పనికిరావు. ఎండకాల ముదిదీర్ఘము నత్యుష్ణము
నై యుండును. చలికాలము మాత్ర మనందెడలయకముగ నుండును.
కాని యప్పుడప్పుడు మంచుపడి గ్రామశిల్పములకు నష్టమును కలుగఁ
జేయుచుండును. కొన్ని సమయములందు వర్ష మే లేక కలుపును బుట్టిం
చుచుండును. సమతలముల(Plains)యందలి కాలమానములోని
ముఖ్యవిశేషము ఐర్లాండ్ భావము. సంవత్సరమునకు సగటున ఇరువది
యంగుళముల వర్షము కంటె నెక్కువ కురియును. కాలవలమాలము
నను మతీకొన్ని యాపాయములచేతను వ్యవసాయము సాధింపఁబడు
చున్నది. ఈ ప్రాంతమందలి యెక్కువభూభాగము పశువుల మేత
నిమిత్త ముపయోగపడుచున్నది. ఇచ్చివాయువు శుష్కము. ఎండ
కాలమున గాడ్పులు కొట్టి పంటలకును, పశువులకును నష్టము కలుగు
చుండును ఉత్తరమున శీతకాలమునందు భయోత్పాపకములగు హిమానీ
వర్షములు (Blizzards) పుట్టుచుండును.

రాకీ పర్వతములకును, సైరానెవాడా, కాన్సేడ్ కొండల
కును ననుమ పీఠభూములు కలవు. ఇందు కొన్ని శిఖరములమీదఁ
దక్కఁ దక్కినచోట్ల వర్షము కురియదు. దక్షిణకాలిఫోర్నియా,
దక్షిణపశ్చిమ - ఆరిజోనా, పశ్చిమసెనాడా ప్రదేశము లెదారి
నేలలు. ఇవి శుష్కపాతములకును, తీవ్రమగు నెండలకును వాస
భూములు. సంవత్సరమునకు ౧౫ అంగుళముల వర్షము కురియును.
చావులోయ (Death Valley) అనునది ఈ ప్రాంతములందే
యున్నది. ఈయెడలలలో నీడను వేడిమి ౧౩౪ డిగ్రీలు.

సముద్రతీర మగుటచేతను, భూమి పర్వతమును మగుటచేతను
పసిఫిక్ ప్రాంతమున భిన్నభిన్నముగు కాలమానము గోచర మగు
చుండును. సమగ్రతీరభూమియందు శీతకాలమున శాంతముగను,
ఎండకాలమున మృగమోక్షముగను ముందును. మధ్యమందలిలోయ
లలో ఆశ్చర్యము. కాలిఫోర్నియామందలి మధ్యమలోయలలో
నెండకాలమున ౧౧౦-౧౨౦ అంశములవఱకు నెండవేడిమి
యుండును. పసిఫిక్ ప్రాంతముయొక్క ఉత్తరభాగములం దీదేశము
నంతటిలో నెక్కువయగు వర్షము కురియును, అనఁగా మాజింగుళ
ముల నెక్కువగఁ గురియును. సైరానెవాడా, కాన్సేడ్ పర్వతముల
యాపరిభాగములందును వర్ష ముపరిమితముగఁ గురియును. కాలిఫోర్ని
యామందు వర్షము బొత్తిగఁ గురియదు. ఎండకాలమున పసిఫిక్ తీర
మంతయు పొగమంచుతో నిండియుండును.

ఈరాజ్యములందు తుపానులు సంవత్సరమునకు నూలుపర్యా
యములు కలుగుచుండును. సాధారణముగ నివి ఎండకాలములోఁ గలిగి
వ్యల్పమాత్ర మగునష్టము గావించి పోవుచుండును. ౧౦౦ యామౌళి

త్తరము(Meridian)నకు పడమట నివి చాల అరుదు. ఒక్కొక్క
పర్యాయము ఉష్ణమండలముల(Tropical Belt)మండి చక్ర
వాతములు (సుడిగాలులు) దక్షిణ-అట్లాంటిక్ సింధుకాళాతీరములందు
నష్ట మెక్కువ చేయుచుండును. ఈదేశపుపూర్వోత్తర ప్రాంతము
లందు మంచుతుపానులు, చలికాలపువానలుతుపానులు చెలరేగి సమస్త
పదార్థములను మంచుతోఁ గప్పి చెట్లకు తీగలకు నెక్కువ నష్టము
కలుగఁజేయుచుండును.

జంతువులు, వనస్పతులు :— కాలమానమందలి తాపపరిమాణ
భేదములనుబట్టియు, నందందుఁ గన్పించు జంతు, వనస్పతుల సమాన
తనుబట్టియు నీదేశ మేడుమండలములుగ (Zones) విభజింపఁబడి
యున్నది. ఎట్లానఁగా : ఆర్కిటిక్ మండలము (Arctic Zone),
హడ్సన్ మండలము (Hudson Zone), కెనడా మండలము
(Canada Zone), దశాపరివర్తనమండలము(Transition Zone),
దక్షిణోర్ధ్వ మండలము (Upper Austral Zone), దక్షిణాహ్లామం
లము (Lower Austral Zone), ఆయనమండలము (Tropical
Zone). ఇందు మొదటినుండికి నుత్తరముననుండునదియు, ఆఖరు
దానికి దక్షిణముననుండునదియు నీదేశమునఁ బ్రవేశము కలుగును. మధ్య
మందలిభాగ మంతయుఁ జాలవఱకు దశాపరివర్తనమండలమునకే చెంది
యున్నది. ఆర్కిటిక్ మండల లక్షణములు పర్వతాగ్రములందుఁ గాన
వగును. శ్వేతపర్వతములలోని వాషింగ్టన్ శిఖరమునను, రాకీ,
సెనాడా, కాన్సేడ్ పర్వతోన్నత శిఖరములందును ఆర్కిటిక్ మండల
లక్షణములు గలవు. ఈపర్వతాగ్రములందు గొప్ప గొప్ప మృగ
ములు లేవు. న్యూయార్క్, న్యూ ఇంగ్లాండ్, ఉత్తర కెనోరీనా
రాజ్యములలోని ఉన్నతపర్వతపార్శ్వములందును, రాకీ కాన్సేడ్ల
యాపరిపార్శ్వములందును, హడ్సన్ మండల లక్షణములు గలవు. ఇందు
కొండకొట్టెలు, కొండమేకలుమాత్రము గానవచ్చును. మెయిక్,
న్యూ హాంప్ షైర్, మిషిగన్, మిస్సిసోపీ, ఉత్తర డెకోటా రాజ్యము
లలోని యాపరిసీమలందును, హరిట్, కాల్సిస్కిట్, అడిరండెక్
పర్వతములందును, పెన్నిల్ వనియా, ఉత్తర కెనోరీనా మధ్యస్థ మహీ
ధరాగ్రములందును, ఉత్తరరాకీ, కాన్సేడ్ల అపొపార్శ్వము
లందును, దక్షిణరాకీ, సెనాడాకొండల ఉన్నత భాగములందును,
పసిఫిక్ తీరస్థ మెండోసిసో అగ్రపర్వత పార్శ్వములందును
కెనడామండలలక్షణములు గలవు. వీనిలో సివంగులు, ముండ్రపందులు
ఎఱ్ఱనిఉడుతలు, కుందేళ్లు, శ్వేతకంఠచటకములు, అడవికోళ్లు, పా
పిట్టలు మొదలగు జంతువులు నివసించుచున్నవి. దశాపరివర్తనమండ
మున ఉత్తరభాగముల కత్యంతదక్షిణమునను, దక్షిణభాగము
కత్యంతోత్తరమునను గనుపడు జంతువులు కలసిమెలసి యుండు
కానవగును. ఊర్ధ్వదక్షిణ, అధోదక్షిణమండలములందగణితముల
జంతుజాలములు నిండియున్నవి. అధోదక్షిణమండలమున ఆడ
మండలాంతర్గతజంతువులును అనేకములు గలవు. నేకోచిపముంకుఁ
ప్రయిర్యానములు కంగారులు, అర్చిల్లులు, తోడేళ్లు, దుప్పః

లేళ్లు, ఎలుగులు, అడవిపక్కలు, విలక్షణము లగు మడుతలు, గుడ్డగుబలా, అనేకవిధపుష్పములు, మకరాదిజలచరములు పెక్కురకముల ప్రాణులును గలవు.

అడరములగు ఉష్ణజ్వములును పైని వదించిన సప్తవిధములకనే కనుపడుచున్నవి. ౯౮ యామ్యోత్తరరేఖకు తూర్పుగనున్న సంయుక్త రాజ్యములభాగమున సహజారణ్యములు కలవు. రాకీ, కాస్కేడ్, పైర్రానెవాడా పర్వతములలోని చాలభాగ మరణ్యముయము. కాని సమతలమండలములు, రాకీపర్వతపశ్చిమపరీవాహిత్రములు, ఎడారులు, రాకీపర్వతపూర్వసమతలములు మొదలగువానియందు దడవులు లేవు కాని ఒకవిధముగ గడ్డి మొదలుకొని నేజ్ బ్రష్, నాగ జెముడు మున్నగువానివంటివగు గల పొదలు కలవు. పూర్వమండలారణ్యములకును, శాంతముహాసాగర(Pacific Ocean)తీరదశాపవనవనమండలారణ్యములకును జాల వ్యత్యాసము కలదు. పసిఫిక్ వైపునందలి యడవులు మిగుల దట్టములు. మజియు పూర్వాటవులు ఆకురాలు సారదారువృక్షములతోడను, పశ్చిమాటవులు సూర్యాకారవృక్షములతోడను నిండియున్నవి.

ఈ రాజ్యములలో ననేకవిధములగు దేశీయవృక్షములు, అనగా నాదేశముండే పుట్టినవి కలవు. ౧౯౨౭-౨ సంవత్సరమున జి. బి. సడీ వర్తనామక వృక్షకాస్త్రాక్షాంశు ౧,౧౭౭ భిన్నజాతుల వనస్పతులను పేర్కొనియుండెను. ఇందు ౧౨౨ జాతు లాధికముగ లాభించునవి. ఇచటనే పుట్టి పెరుగు పూలమొక్కలు ౧౨ వేలు మొదలు ౧౫ వేల రకముల వంటివగు గలవు. వీనికిదోడుగ సంయుక్త రాజ్యనివాసులు యూరోప్, ఆసియా, ఆఫ్రికా - అమెరికాలనుండి వందలకొలది జాతులపెట్టు చెచ్చి స్వదేశమున నాటి దేశీయములగు మార్పుకొనిరి. కాలిఫోర్నియాపుష్పవృక్షపుమామ్యయిత్ నామకపుస్తకమున ౪,౦౧౯ జాతులు పేర్కొనఁబడియున్నవి. ఇందు ౩,౭౨౭ రకములు దేశీయములు, ౨౯౨ విదేశానీతములు. గ్రే రచించిన బాటసీమామ్యయలు నందు ౪,౮౮౫ జాతులు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు ౪,౧౭౯ జాతులు దేశీయములు, ౭౦౬ విదేశానీతములు.

కృషి, శిల్పము, వ్యాపారము :— ఈదేశము స్వాతంత్ర్యము గుటకుఁబూర్వ మాహారపదార్థములుమాత్రమిచట సత్పత్తియగుచుండెడిది. పేర్కొనుటకు యోగ్యములగు శిల్పము లేవియు లేకుండెను. అదిగాక బ్రిటిష్వారు తాము నిర్మించుపదార్థము లన్నియు నమ్ముచుపోవుట కీదేశమును మార్కెట్టుగ నుంచుకొనఁగోరుచుండిరి కాని యచట శిల్పములను నుండునకుఁ దేవలయు నని తలంపరైరి. వీరు అమెరికాయందలి పదార్థముల సత్పత్తియైనవాని నట్లే తప్పించుకొని వానిని తమదేశమున రూపము మాటునట్లు చేసి వానిని మరల పెక్కువధరలకు సంయుక్త రాజ్యముల కంటఁగట్టుచుండిరి. కాని స్వాతంత్ర్యము కలిగినపిదప నిచటికృషిశిల్పవాణిజ్యములందు వివిక్రమగు పరివర్తనము కలిగెను. ౧౭౯౦ మొదలు ౧౮౨౫ వఱకును గల కాలమున మధ్య మధ్య కాటంతములు కలగుచువచ్చినను, మొత్తముమీద వీరి శిల్ప వాణిజ్యా

దులు వృద్ధిపండుచుఁబోయెను. అనంతరము ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము వఱకును మజింత యభివృద్ధి గాంచగల్గెను. ఈ సమయమున స్త్రీము మున్నగువాని యావిష్కారమువలన నైశ్చ్యము, కర్మాగారములును స్థాపింపఁబడుటచేతను కృషి, శిల్ప వ్యాపారము లమితముగఁ బెరిగి పోయెను. ౧౮౬౦ మొదలు ౧౮౯౯ వఱకును గల కాలమున శిల్ప క్రాంతి కలిగినది చెప్పవచ్చును. ౧౮౯౯ యరసప్పటికి ప్రపంచ మందలి యన్నిదేశములకంటె నమెరికా అగ్రస్థానమును వహింపఁ గల్గెను. విదేశములనుండి దిగుమతియగు వస్తువులపై భారమైన గుంకములు వేయఁగలిగినందున స్వదేశములశిల్పము లమితముగ పెరిగి పోయెను ౧౮౯౯ తరువాత శిల్పవాణిజ్యాదుల యభివృద్ధి గుడ్డపుపరుగున ముందునకుఁ బోయెననిన పరిశ్రమోక్తి కాదు. ౧౮౯౯ - వ సంవత్సరమున ౪౮౦ కోట్లపదార్థములు తయారుకాగా ౧౯౧౪- నాటికి ౯౯౦ కోట్లది తయారయ్యెను. వస్త్రములు, ఇనుము, ఉక్కు, కలప, చర్మము, రబ్బరు, కాగితము, మద్రుణము, రసాయనములు, రాయి, గాజు, మట్టితోచేసినవస్తువులు, ధాతువులు, పాగాకు, యంత్రములు, గానసాధనములు, గ్రామోఫోనులు, జల, భూ, వాయు యానములు మొదలగువానినుండి ౧౯౧౪ - వ సంవత్సరమున ౯౮౨ కోట్ల, ౩౦ లక్షల విలువగలవి తయారుకాగా ౧౯౨౫- నాటికి ౨౬౭౭ కోట్ల, ౮౦ లక్షలవి తయారయ్యెను. జర్మనీయుద్ధకాలమున నిదటి శిల్పపరిశ్రమ లపరిమితముగఁ బెరిగిపోయెను. ఈయభివృద్ధి ముఖ్య కారణము సమస్తపదార్థముల సత్పత్తిచేసి వినియోగించుట కావశ్యకము లగు ఉపాయము లభిశ్రద్ధతో పరిశీలనపూర్వకముగ విచారింపఁబడుచువచ్చినవి. దీనిఫలితముగ ఆవిష్కరణ, సాధన పరిశ్రమలందు పొదుపరితనము గలిగెను. నియతపరిమితపదార్థమున నిష్కృతవిధేయము లందె పదార్థనిర్మాణము కాసాగెను. ఇందువలన అధికముగ పెక్కువగ లాభము కలిగెను. ౧౯౨౫- నాటికి ౧౦,౬౦౦ ల శిల్పసంస్థ (Manufacturing institutions) లేర్పడెను. జర్మనీయుద్ధకాలమున అమెరికనుల పరిశోధనము(Research)వలనగలుగు లాభమును బాగుగ గుర్తించిరి. తత్ఫలితముగ ౧౯౨౭- నాటికి వెయ్యిశిల్ప పరిశోధనకాల లేర్పడెను. పరిశోధనము లేనిశిల్ప మొకటియైన నిపుడు లేదు. ఇతరదేశము లన్నింటికంటె నమెరికాలో కార్మికులకు వేతన మెక్కువ. ఇది యంత్రమపదార్థనిర్మాణమునకు కారణ మయ్యెను.

నిర్మితాని ర్షితములగు రెండువిధములపదార్థములును ఈదేశమున నుండి యెగుమతియు దిగుమతియు నగుచుండును కాని నిర్మితపదార్థముల యెగుమతి క్రమముగఁ బెరిగిపోవుచున్నది. ౧౯౧౩-వ సంవత్సరమున ౩౧.౯% వంతున నెగుమతి యైయుండి ౧౯౨౮ నాటికి ౪౪.౯% వఱకును పెరిగెను. దిగుమతులందు అనిర్మితపదార్థములే యెక్కువ కానఁబడుచున్నవి. స్వాతంత్ర్యము లేనిదినములలో పాగాకు, ఘో, నీలి, వడ్లు, నాకోపకరణములు మున్నగువానిని యూరోపునకును, చేపలు, కలప, ధాన్యాదులు, మైనపువస్తువులు పశ్చిమసింధూద్విపములకును బంపుచువచ్చిరి. గ్రేటుబ్రిటనుననుండి

నిర్దితవస్తువులును, పశ్చిమహిందీవులనుండి బానిసలు, పంచదార, బంగారము దిగుమతి యగుచుండెడివి. స్వాతంత్ర్యము కలిగినపిమ్మట ౧౭౯౦ మొదలుకొని ౧౮౨౦ వఱకును యూరోపునందు యుద్ధములు జరగుచుండుటవలన నాసమయమున అమెరికనులు స్వదేశమున వస్తువుల నుత్పత్తిచేసి వాని సెనుమతి చేయుటకు బదులు ఇతరదేశములనుండి ప్రాప్తచేసి పంపుచువచ్చిరి. ౧౮౧౮ - వ సంవత్సరమున నిందువలనఁ గలుగుచోని వీరికి బాగుగ అవగత మయ్యెను అది మొదలు బహుదీనస్తువులను దెప్పించి పంపుట మాని దేశీయోత్పత్తుల సభివృద్ధినిొందింపసాగిరి. అప్పటినుండి దేశీయవ్యాపారమునకు లాభము కలుగసాగెను. ఇందులకు మిసిసిప్పీనదీమార్గమును, వ్యవసాయపుటుల్ని తుల బాహుళ్యమును, ధూమకేళకుల గమనాగమనములను, బంగారముయొక్క ఆవిష్కరణమును, యూరోపున దిగుమతుల పైని పన్నును దీనివేయుటయు, కెనడాదేశముతోఁ గుదిరిన పరస్పరవినిమయపు సంధియు బాగుగఁ జోడ్చుడెను. దక్షిణరాజ్యములనుండి ప్రత్తి, పొగాకు ఎగుమతి యగుచుండ ఉత్తరముననుండి నిర్దితవస్తువుల నిర్మాత మెక్సికనువచ్చెను. ౧౮౬౦-వ సంవత్సరమువఱకును వ్యాపారమును దానివలనిలాభమును దినదినాభివృద్ధి నందుచుఁబోయెను. కాని యంతఃకలహము (Civil war) వలన దీనికి చాల క్షతి కలిగెను. పడెండ్లు గపినిపిదప నీనాటిజ్యము లోనగునది మరల సభివృద్ధి నొందసాగెను; అనగా ౧౮౭౦ మొదలు ౧౯౦౦ ల వఱకును వ్యాపార మినుమడించుచుఁబోయెను. ౧౯౧౪ న ఎగుమతులు ౨౩౦ కోట్ల డాలర్ల నుండి ౧౯౧౯ నాటికి ౩౮౦ కోట్లకుఁ జెరిగెను. ఇదే వధువున దిగుమతులును అభివృద్ధి నొందినవి. జర్మనీయుద్ధాంతమున నీలెక్కలు కొంచెము తగ్గిపోయెను కాని ౧౯౨౦ నుండి మరల వృద్ధి నందుచుఁ బోయెను. ౧౯౨౦ లో ౨౪౦ కోట్ల డాలర్ల నుండి ౧౯౨౮ లో ౫౦౦ కోట్లవఱకు సెనుమతులును, ౧౯౩౦ కోట్లనుండి ౪౮౦ కోట్లవఱకును దిగుమతులును వృద్ధి నొందినవి. ప్రత్తి, పెట్రోలియము, యంత్రములు, స్వయంఘానములు, గోదుములు, మాంసము, క్రొవ్వ, నూనె, సూకరత్తెలము, ఇనుము, ఉక్కుపనిముట్లు, రాగి పనిముట్లు, పొగాకు, విస్త్రములు, ఫలములు, కాయదినుసులు, పలకలు, కలప, ఇనుముతోను ఉక్కుతోను జేసినపరివృత్తసాధనములు, రసాయనములు, చర్మములు, రైధాన్యము, బాల్లీ, కొయ్యసామానులు, ఫర్ సామానులు, తెలకపిండి, కాగితములు, గ్రంథములు, ముద్రితములు, రంగులు, వార్నిషులు, ఫోటోగ్రాఫ సామానులు, చర్మపుసామానులు, చేపలు, వ్యవసాయపుపనిముట్లు మొదలగునవి విదేశముల కెగుమతి యగుచుండును.

పట్టు, రబ్బరు, కాఫీ, టెబకు, కాగితములు, ఫర్, పెట్రోలియము, చర్మములు, తగరము, రాగి, ఫలములు, కాయదినుసులు, ఉన్ని, ఉన్నివస్త్రములు, కాకత్తెలములు, పొగాకు, ప్రత్తిగుడ్డలు, నూనెగింజలు, నారగింజలు, పలకలు, కొయ్యకడ్డీలు, కలపకదార్థములు, ఎరువులు, రసాయనములు, ఓడకీలు (Coal tar), కోకో,

వజ్రములు, నాగగుడ్డలు, పట్టుగుడ్డలు, కాకములు, కేయాకు మొదలగునవి ఇతరదేశములనుండి ఇచటికి దిగుమతి యగుచుండును.

జర్మనీయుద్ధమునకుఁ బూర్వముం దిచటిఁగెనుమతులు యూరోపులోని కొన్ని దేశములకుమాత్రమే పోవుచుండెడివి. కాని యుద్ధాంతర మెక్సికనుదేశముల కెగుమంపినట్లు దలియునున్నది. అదివఱకు యూరోపునకు ౬౩% వంతులయెగుమతు లేగుచుండెను. యుద్ధాంతరము ౧౯౨౮ నాటికి ౪౮% వంతులే పోవుచుండెను. మెక్సికో, దక్షిణ-అమెరికాలకుఁ బూర్వము ౧౪% లు. ఇపుడు ౧౮% వంతులు. మార ప్రాన్సీసు (Far East) లకు ౮% లకు బదులు ఇపుడు ౧౬% లు పోవుచున్నవి. ఇదే ప్రకారము దిగుమతులందును మార్పు కలిగినది. యూరోపుననుండి వచ్చు ౫౦% లు ఇప్పుడు ౩౦% లకే దిగినవి. దక్షిణ-అమెరికానుండి దిగుమతులెక్క యథాప్రార్యముగనే యున్నది. కాని మార ప్రాన్సీసులనుండి దిగుమతు లమితముగఁ జెరిగినవి. విదేశవ్యాపార మింత మిక్కిలముగ సభివృద్ధి గాంచినప్పటికిని స్వదేశమున జరగు వ్యాపారముగో చది యెన్నవంతో లే దని చెప్పవచ్చును. ఒక్కడాలగుసామాను పరదేశములకుఁ బోయిన ౧౦ డాలరుల సామాను స్వదేశమున భర్తగుచుండెడిది. సమస్తప్రపంచముతోఁ జేయు వ్యాపారమునకుం బ దేశమునందు జరగువ్యాపార మెక్కిలగ నుండెను. రాకపోకల కనువగు మార్గములు, నోడ్లు, రైల్వేలు, జలనాయు మార్గములు, గూనములు, శీఘ్రముగ నుత్తరప్రత్యుత్తరముల సలుపు కొనుట కనువగు సాధనములు, జాతీయదాయము (National profit), ఆత్మ్యత్వమున ఆర్థికపద్ధతి మొదలగునవి దేశమంపిరివ్యాపారమును మితిమీఱునట్లు చేయుటకు సాయపడినవి. ౧౯౨౭-వ సంవత్సరమునాటికి సంయుక్తరాజ్యములందు ౨,౪౯,౦౦౦ ల మైళ్ల ఇనుపదారులును, ౨,౭౬౦ మైళ్ల సరోవరమార్గములును గాక ౨౭,౪౬౦ మైళ్ల సౌకూనయోగ్యమార్గములును, ౨,౮౮,౦౦౦ ల మైళ్ల రోడ్లును, ౨౦ లక్షలకు మించిన వాహనములును, ౫౬౦ లక్షలకు మించిన టెలిఫోను లీగలును, ౧౮౦ లక్షల టెలిఫోనులును వాడుక యందుండినవి. ఆసంవత్సరమున జాతీయదాయము ౯,౦౦౦ ల కోట్ల డాలరు లై యుండెను.

మొట్టమొదట పరదేశవ్యాపారము విదేశీనాకలద్వారా కావించఁ బడుచు వచ్చినది. కాని తరువాత క్రమముగ సంయుక్తరాజ్యములకు సాంతనాక లేర్పడెను. ౧,౪౪,౬౨,౯౬౭ టన్నుల భారము గల ౨౭,౩౫౮ నౌక లుండెను (౧౯౨౨). వానిలో ౧,౫౯,౮౨,౧౦౦ టన్నుల భారముగలవి ౧౮,౯౬౦ స్తీమరులు. అట్లాంటిక్ రేవులం దెక్కుడు నౌకలు రాకపోకలు సలుపుచుండును. న్యూయార్క్, బోస్టన్, ఫిలడల్ఫియా, బాల్టిమోర్, న్యూఆర్లియన్స్, న్యూపోర్ట్, విర్జిన్గన్, సవన్నా, ప్రెస్బ్యెర్గోలా, మోబైల్, గల్వెస్టన్, సాన్ ఫ్రాన్సిస్కో, పోర్ట్లాండ్, డెట్రాయిట్, డుబువ్, కుబెరీయర్, చికాగో, బఫెలో నామకనగరములు ముఖ్యమైన రేవు పట్టణములు. వీనిలో గల్వెస్టన్, న్యూఆర్లియన్స్, సవన్నా, న్యూయార్క్

రుగ్గలనుండి ప్రత్తియు, గల్వెట్టన్, న్యూ ఆర్లియన్స్, న్యూ హాంక్స్, బాల్టిమోర్, సుపీరియరులనుండి గోధుమలును, న్యూయార్క్, బాల్టిమోరులనుండి గోధుమలనుండియు, న్యూయార్క్, బోస్టనులనుండి నానావిధ జంతుమాంసములును, న్యూయార్క్, ఫిలడెల్ఫియాలు నుండి పెట్రోలియమును, న్యూయార్క్, బోస్టన్, బాల్టిమోర్, ఫిలడెల్ఫియాలునుండి పసుపులును, న్యూఆర్లియన్సునుండి పొగాకును అపరిమితముగ విదేశములకుఁ బోవుచుండును.

మీరు వదిలించి వెనువున శిల్ప, వాణిజ్యగు లభివృద్ధి నొందు నింతసంపత్తి ఈదేశమునకుఁ గలుగుటకు కారణ మిచటి ఖనిజ బాహుళ్య మని చెప్పవచ్చును. శిల్పవాణిపాఠశాలలయభివృద్ధితోపాటు బొగ్గు, పెట్రోలియము, ఇనుము, రాగి లోహము ఖనిజముల యత్వవృద్ధియు నమితముగఁ జెంపొందెను. ఇనుము ముఖ్యముగ సుపీరియర్ పర్వతప్రాంతముల నుండియు, అస్లాషియను పరిసరముల నుండియుఁ దీయఁబడుచున్నది. పెన్సిల్వేనియా, పశ్చిమవర్జీనియా, ఇల్లినాయిస్, కంటక్, ఓహియో, ఇండియానా, అలబమా రాజ్యములందు బొగ్గుగను లెక్కువగఁ గలవు. ఇవిగాక మతెయిరువది రాజ్యములలోఁగూడ బొగ్గు దొరకును. అస్లాషియన్ నీరులు, కంటియానా, ఇల్లినాయిస్, మిస్సొరి రాజ్యములు, మెక్సికోసింగుకాభాతీరము, రాకీపర్వతములు, కాలిఫోర్నియా మొదలగు ప్రదేశములందు పెట్రోలియము గలదు. ఆరిజోనా, మొంటానా ఉటాహా రాజ్యములందు రాగిగను లున్నవి నీసము మిసోరీ, ఇడాహోలోఁ దక్కువగను, మతెకోన్సి రాజ్యములందు స్వల్పముగను దొరకుచుండును. ౧౯౨౭-౨ సంవత్సరమున ప్రపంచ మంతటి కృత్రిమాగముగో సగముభాగము సంయుక్త రాజ్యములనుండి లభించెను. అల్యూమినము గానువునకు మూలపదార్థ మను బోక్సైటు నామక ఖనిజము అర్కన్సాస్, బాల్టియా, టెక్సాస్, అలబమా రాజ్యములందు దొరకును. గంధకము, పొడిరసము, స్ఫురితసోడాగము (Phosphate rock) గాసాలిక్వ మూల మను వైస్ఫిక్ గేస్ (Natural Gas), నల్లరాయి, పాలగొయి, ఉప్పు, అంజనము, ప్లాటినం, నికెల్, కోబాల్ట్, మాంగనీస్, లిథియం, పొలిగారియ, ఆఫ్రోకము, ఫోస్ఫోర్, గ్రాఫైట్, ఫ్లోరొస్పార్, ఆర్సెనిక్, క్వార్ట్జ్, బారైటెస్, బ్రామ్, బిస్మత్, సెలెనియం, టెల్లూరియం, తగరము, వనడియం, టిటనియం, మెర్క్యురీ, ఉరేనియం, టంగ్టలం, టంగ్ పైన్, వండి, బంగారము, ఇంకను పెక్కురకములను ఖనిజములు ఈదేశముననుండి వెలువడుచున్నవి. ఈరత్నగర్భ నవనిధులనే కాదు ౧౨ ప్రకారములగు రత్నముల నీనుచున్నది.

ఎత్తులు, కొలతలు, వాణిజ్యములు : — గ్రేటు బ్రిటనునందు పయోగింపఁబడుచున్న ఎత్తులు, కొలత లీదేశమునను వాడఁబడుచున్నవి. కాని ఇంపీరియల్ గాలన్, ఇంపీరియల్ బుషెల్ కు బదులుగ ప్రాంత వింతెస్టర్ కొలత లివట వాడుకలో నున్నవి. వాణిజ్యము డాలర్ల నియమంబులనియఁ బిలువఁబడుచున్నది. బంగారము గృహచిత్రములతో

వాణిజ్యములక్రింది మాటుచున్నది. వెండితో డాలర్లను సిగ్గు మనుచుండును. నూలు పెంట్ల విలువగల డాలర్లు ౧౯.౩౨ పెన్సెల్వెనియా కలిగియుండును. ౫ పెంట్ల విలువగల వాణిజ్యమును, ఒక పెంట్ల విలువగల కంచువాణిజ్యమును గలవు. కాలము (Time) తెలిసికొనుట విదేశ మంతయుఁ బూర్వమునుండి పడమటికిఁ గొన్ని మండలములు (Zones) గ విభాగింపఁబడియున్నది. ఇందు తూర్పుననుండి యొక మండలముననుండి కాలమునకంటె దానిపశ్చిమమండలముననుండికాల మొక గంట ఆలస్యముగ నుండును. ఈమండలములకు వానివాని ప్రత్యేక కాలములు కలవు; ఎట్లయినా పార్వకాలము (Eastern time) న్యూయార్క్, వాషింగ్టన్ నగర ప్రాంతములందు వాడుకలో నున్నది. ఇది గ్రీన్ విచ్ కాలమునకంటె ౫ గంటలు వరుకగ నుండును. చికాగో, పెంట్లాయూ పట్టణముల ప్రాంతమున మధ్యకాలమును (Central time), డెన్వోరు మండలమునందు పర్వతకాలమును (Mountain time), పాక్ ఫ్రాన్సిస్కో ప్రాంతములందు పసిఫిక్ కాలమును (Pacific time) వాడుకయందున్నది.

జనులు, మతములు, వృత్తులు, విద్య, సంపత్తి : — ఆమెరికనులకు స్వాతంత్ర్యము లభించినపుడు మును జుత్తరమున సుపీరియరాదిపరస్థులను, పడమట మిసిసిప్పీనదియు, పశ్చిమమున సింగుకాభియఁ, మార్పున అట్లాంటిక్ మహాసాగరమును గల ప్రదేశ మంతయు లభించినప్పటికిని ముఖ్యముగ వీరు వీరములనే యాశ్రయించుకొనియుండిరి. వ్యవసాయము మొదలగు కార్యములకై తీరముననుండి పడమటకు సగటున ౨౫౦ మైళ్ల దూరమువఱకు నాక్రమింపఁబడి యుండెను. కాని ఇంకను పశ్చిమ ప్రదేశము నాక్రమించుట అప్పుడే యారంభమై యుండెను. హోహోక్, పోటోమాక్, అస్లాషియన్ లోయలనుండి పర్వతములనువాటి పడమటికిఁ బోయి ఆమెరికనులు నివాసములను నుడుపుకొనసాగిరి.

ఇట్లు ౧౭౯౦ నాటికి ౮,౬౭,౯౦౦ చిదిరవుమైళ్ల దేశమున ౩౯,౨౯,౮౦౦ మూత్రము వాసము చేయుచుండిరి. ౧౯౨౦-వ సంవత్సరమునాటికి ౨౯,౭౩,౭౭౬ చిదిరవుమైళ్ల దేశ మమెరికనుల యధీనమునకు రాగా జనసంఖ్య, ౧౦,౫౭,౧౦,౬౨౦ వఱకుఁ జేరిగినది. ౧౯౨౮-వ సంవత్సరపు లెక్కల ననుసరించి యిచట ౧౨ కోట్లు, ౧౩ వేల జను లుండిరి. ౧౮౦౦ల ప్రాంతమున యూరోపునందలి ముఖ్యదేశములలో ప్రతిదానియందును ఆమెరికాలోకంపై నెక్కువ జను లుండిరి. కాని ౧౯౨౫ - వ సంవత్సర మనుసరికి జనసంఖ్యయందు యూరోపుగో దీనిని మించినదేశము రష్యా ఒక్కటియే నిలిచెను. విదేశములనుండి వచ్చి యిచ్చట వసింపఁగడఁగినవారిలో నానాజాతుల వారు నుండిరి. మొదటిజనాభారెక్కల ననుసరించి శ్వేతజనసంఖ్య యందు నూటికి ౯౦ మందికంటె నెక్కువ బ్రిటిష్ దీవులవారు. అందు ౮౦ కంటె నెక్కువ కేవల మాంగ్లేయులే యుండిరి. నూటికి ౬గురు చొప్పున జర్మను లుండిరి. ౧౮౪౦ మొదలు అయిరిష్ వారు వచ్చి వసింపసాగిరి. క్రమముగ డచ్, జేక్, స్వీడ్, నార్వేజియన్,

స్విస్ జాతులనూ రరుచెందిరి. ౧౮౮౦ మొదలు ఇటాలియన్, రషియన్, పోల్, ఆస్ట్రియన్, బాహిమియన్, హంగేరియన్ జాతులనూ రపరిమితముగఁ జెరిగిపోయిరి. ౧౯౨౦ నాటికి జర్మనీ, రష్యా, ఇటలీ, ఆస్ట్రీయా, హంగరీ, పోలెండ్, ఛెచా, అయిర్లాండులు జనసంఖ్యయందు క్రమప్రాధాన్యము గలిగియుండెను. ౧౯౧౦ - ౨౦ వఱకునుగల కాలమున నిచట ఇంగ్లీష్, స్పాన్, వెల్ష్, అయిరిష్, నార్మన్, స్వీడ్, స్విస్, జర్మనుజాతులు క్షీణించిపోవఁ జేసె, ఇటలీ, బెల్జియన్, ఫ్రెంచ్, ఆస్ట్రీయన్, హంగేరియన్, పోల్, రషియన్, ఫిన్, రుమానియన్, బల్గేరియన్, గ్రీక్, ఇటాలియన్, స్పానిష్, పోర్చుగీస్ మొదలగు జాతులనారు పెరిగిపోయిరి. కెనడియనులు తగ్గిపోవఁ మెక్సికన్, అసియాఖండ నాసులు పెరిగిపోయిరి. మఱియు ౧౯౨౦ నాటికి ౬౧,౬౩౮ మైలియులును, ౧,౧౧,౦౦౦ జపానీయులును, ౧,౦౪,౬౩,౧౩౧ రు నీగ్రోలును, ౨,౪౪,౪౩౨ మంది అమెరికన్-ఇండియనులునుండిరి.

పసిఫిక్ మహాసాగరముపర్యంతము వ్యాపించిన యనంతరము వసించుటకు క్రొత్త నేలలు లేనందున విదేశీయమునము నెక్కించుట కాందోళనము మొదలయ్యెను. గుడిమ యూరోపునందు మహాసంగ్రామ మైనతరువాతను తదాపూర్వస్థితులగు యూరోపువారందఱు ససంఖ్యా కులుగ వచ్చి చేతమునఁ జీరఁబడుదు రనునాశంకను ౧౯౨౪-వ సంవత్సరమున విదేశీయనీగ్రపుచ్చముఁ జేసి విదేశీజాతుల సంఖ్యకు పరిమితి కావింపఁబడెను. అటుపిమ్మట విదేశీయమునము క్రమముగఁ దగ్గిపోయినది.

౧౯౨౮-వ సంవత్సరము జూలై మాసమునాటికి సంయుక్తరాజ్య ములందు లక్షకంటె పెక్కువజనసంఖ్య కల పట్టణములు ౮౩ వఱకు నయ్యెను. మైని వదించిన జనసంఖ్యయందు నూటికి ౫౧ వంతులు పురుషులును, ౪౯ వంతులు స్త్రీలును ఉండిరి. కాని పూర్వపీఠ ప్రదేశములందు పురుషులకంటె స్త్రీలెక్కువ. ౧౯౨౦ నాటికి ౧౫ సంవత్సరములు దాటినస్త్రీలలో నూటికి ౩౫.౧ అవివాహితులు, ౫౯.౨ వివాహితులు, ౪.౮ విధవులు. ౦.౫ పరిత్యక్తులు, ౦.౪ అజ్ఞాతులు. పురుషులలో ౨౭.౩ అవివాహితులు, ౬౦.౬ వివాహితులు, ౧౧.౧ విధులు, ౦.౮ పరిత్యక్తులు.

౧౯౨౦ లో పడేండ్లయీడున విద్యనొనివారు నూటికి ౬ గుర చొప్పున నుండిరి. ఈవిద్యాహీనతయు నీగ్రులకలనను, విదేశీజాతుల కలనను గలిగినదే కాని నేఱుకాదు. జాతినబట్టి చూచినచో విద్యావిహీనులు నీగ్రులం దెక్కువ. స్త్రీలలో విద్యాహీనులు కేవలము నూటికి ౫.౯ వంతున మాత్ర ముండిరి.

౧౯౨౬-వ సంవత్సరమున నిచట ౨౧౩ భిన్నములగు మత సంప్రదాయములును, వానికి సంబంధించి ౨,౩౧,౮౮౩ సంఘములు ఉండెను. వీనియందు ౫,౪౬,౨౪,౯౭౬ మంది సభ్యు లుండిరి; అనగా మొత్తపుజనసంఖ్యలో నూటికి ౫౧ మంది ఏదోయొక

మతసంప్రదాయమునకుఁ జెందియుండిరి. ౭,౫౦,౦౦,౦౦౦ లకు పైగా ప్రొటెస్టెంట్ క్రైస్తవులు దేశమున దంతులను న్యాపించి యున్నారు. తరువాత ౧,౮౦,౦౦,౦౦౦ ల రోమనుకాథలిక్కులలో సభికసంఖ్యాకు లుత్తరపశ్చిమరాజ్యములందు వసించుచుండుదురు. వీరికిఁ దోడుగ ౧౬,౦౦,౦౦౦ ల యూదులును, ౪,౦౦,౦౦౦ మార్తనులును, ౪,౦౦,౦౦౦ పార్వమత సంప్రదాయములగు గలదు. ౧౯౨౬-వ సంవత్సరమునకు నీసంఘకన్మింటికిని వార్షికముగ ౮౧ కోట్లు, ౪౩ లక్షల ౭౧,౫౮౯ డాలర్లు స్వయ ముచుండెను. ఈ మతసంఘ కన్మింటికిని ౩౮౪ కోట్లు ౨౫,౭౭,౩౧౩ డాలర్ల విలువగల ఆస్తి గలదు.

వృత్తులు :— పదియేండ్లముంచిననాకు మొత్తపుజనసంఖ్యలో ౪,౧౬,౧౪,౨౪౮ మంది లాభదాయకములగు వృత్తుల నవలంబించి యున్నారు. శిల్పముల, యంత్రములు, కృషి, అరణ్యశాస్త్రము, పశుపాలనము, న్యాపారము, గృహోద్యోగము, పాదిరిగుడి సంఘము, (Churches), ఎరుమతి-దనుమతులకార్యములు, గమలు, ప్రభుత్వోద్యోగములు మన్నననానికిఁ జెందినవే ఇచ్చితివృత్తులు. స్త్రీలు ముఖ్యముగ అగ్రాధిపతీ, అంగదులందు పదార్థవిక్రయము, ఔషధాల యాదులందు ధాత్రీత్వము మొదలగు కార్యములందును కొలదిగ శిల్పములందును బని నేయుచుండుదురు.

౧౯౨౦ నాటి కీదేశపు సంపత్తి ౬.౨ కోట్ల డాలర్లు మాత్ర ముండెను కాని ౧౯౨౨ నాటికి ౩౨.౮౦,౪౦,౦౦,౦౦౦ వఱకు ము పెరిగిపోయెను.

దేశరక్షణము - సేన :— సంయుక్తరాజ్యముల బాహ్యర్థ్యంతర సంరక్షణముకొఱ కర్పడినసేన స్థలసేన (Army), నానీన (Navy), నాగరికచిక్రము (Marine Corps) లని మూడు విధములు. ఇందు స్థలసైన్యమున నిలువగను నెల్లప్పుడు నుండు క్రమచరములందు (Regular Forces) అధికరులును సైనికులు నందఱును గలసి ౧,౨౫,౦౦౦ మంది ౧౯౨౮ నాటి కుండిరి. తక్కిన రెండు విభాగములందును ౧౯౨౯ నాటికి ౧,౧౨,౦౦౦ మంది యుండిరి. జనీవాసంధి సనుసరించి పరిమితములైన యధిపతికలు ౨.౨ ను, పరిమితము గానివి ౪౬౫ ను గలవు. వీనిలో ప్రాయిజర్లు మున్నగునవి కలసి యున్నవి. ఇవికాక సహాయకనౌకలును తెక్కులు కలవు. ఈమూడు విధములగు సేనకును సాహాయ్యపడుటకు ప్రత్యేకముగ వాయుసేనలు కలవు. స్థలసైన్యమునకుఁ జెందిన వాయుచరవిభాగము స్థలసేనానాయకుని యాజ్ఞానుసారము పనినేయుచుండును. ఇటులే తక్కిన రెండు విమానసేనలును నాయుధికారుల యుత్తరువులప్రకార మాయాసేనల నంటిపట్టుకొని యుండును.

వ్యవస్థ - ప్రభుత్వము :— స్వాతంత్ర్యయధిపతీయందు గల పొందినపిమ్మట ౧౭౮౧-వ సంవత్సరమున నీదేశమున దవలంబింపఁబడిన సంయోజననియమములు (Rules of Confederation) ప్రకారము

కేంద్ర ప్రభుత్వమునకు (Central Government) రాజ్యముల మీదనుగాని, తిన్నగ ప్రజమీదనుగాని ఏవిధమైన యధికారమును లేకుండను. ఇట్టివిధానమును మార్చి కేంద్ర ప్రభుత్వమును దృఢ పఱచి దానికి రాజ్యముల మీదను, జనులమీదను గొన్నియధికారముల నొసంగుటకు ౧౭౮౭ వ సంవత్సరమున నమలులొనికి వచ్చెను. ఈనూతనవ్యవస్థానుసారము ౧౭౮౭ లో సమావేశమైన మొదటి కాంగ్రెసునందు ౧౧ రాజ్యముల ప్రతినిధులు సమావేశమైరి. పిదప గోడదీసి, ఉత్తరకొలీనాలు గలయు ౧౩ రాజ్యము లయ్యెను. అవి ఇప్పుడు పశ్చిమమున పసిఫిక్ మహాసాగరముపర్యంతము వ్యాపించి ౪౮ రాజ్యములుగఁ బరిణమించియున్నవి.

రాజ్యములలోని వానివానివ్యవస్థలును, కాసనవిధానములును పరస్పరసాదృశ్యము కలిగి ఇంచుమించుగ సమానముగనే యుండును. ప్రతిరాజ్యమును దాని కది స్వతంత్రము. ప్రతిరాజ్యమును స్వతీయ వ్యవస్థాపక, కాసనసభలమూలమున దానివ్యవహారముల నన్నింటిని జరపుకొనుచుండును. ప్రతిరాజ్యపుకాసనాధికారము దానిగవర్నరునందుండును. ఈరాజ్యము లన్నింటిమీద నొక్కటే యున్నగ వ్యవస్థాపకసభ కలదు. అదియే కాంగ్రెసు. ఇందు సెనేటుసభయు, ప్రతినిధిసభయు (House of Representatives) నుండును. సెనేటుసభయందు ప్రతిరాజ్యమందలి వ్యవస్థాపకసభద్వారా ఆటు సంవత్సరములకాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడిన యిద్దఱు సభ్యులుండురు. సెనేటునందలి మొత్తపుసభ్యులలో మూడవంతులసభ్యులు రెండుసంవత్సరముల కొకపర్యాయము మాత్రం కొత్తవారు నెచ్చుచుండురు. ప్రతినిధిసభయందలిసభ్యు లందఱును సెనేటురాజ్యములలోని ప్రజలచే రెండుసంవత్సరములకాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడి వచ్చుచుండురు. ప్రతిపక్షియవయేటను జరగు జనాభాప్రకార మాయారాజ్యముల ప్రజాసంఖ్య ననుసరించి ప్రతినిధిసభసభ్యుల సంఖ్యయందును హెచ్చుతగ్గులు కలుగుచుండును. ప్రస్తుత మీ సభయందు ౪౩౫ గురు ప్రతినిధులు గలరు. ప్రతి సెనేటుయొక్కయు, ప్రతినిధియొక్కయు సాంవత్సరికవేతనము ప్రయాణపు ఖర్చులతోఁ గలసి ౭,౫౦౦ ల డాలర్లు. కాంగ్రెసు కనీసపక్షము సంవత్సరమున కొక పర్యాయము సమావేశ మగుచుండును. పన్నుల విధించుట, సంయుక్త రాజ్యముల రక్షణము, సార్వజనిక సౌఖ్యమున కేర్పాట్లు చేయుట, బాహ్యభ్యంతరవ్యాపారము సుచితరీతిని నడపుట, నాణెముల ముద్రించుట, యుద్ధస్థానముల మొనరించుట, జలస్థలసేవల నిర్మించుట మున్నగు సార్వభౌమాధికారము లన్నియు నీ కాంగ్రెసునకుఁ గలవు. ఈ యన్నింటి కాసనాధికారమును నాలుగుసంవత్సరముల కాలమునకుఁగాను ఎన్నుకొనఁబడు అధ్యక్షుని (President) యధీనమందుండును. అధ్యక్షుఁడు మరలమరల నెన్నుకొనఁబడవచ్చును గాని ప్రగమాధ్యక్షుఁడగు జార్జివాషింగ్టన్ రెండుపర్యాయములే ఆ పదమును స్వీకరించి నందున అమాచరణమే ఇప్పుడును జరగుచున్నది. అధ్యక్షుని నెన్ను

కొను సభ్యసమాజము 'ఎలెక్టోరల్ కాలేజీ' అను పేరఁ బరచుచుండును. ఈకాలేజీసభ్యులు ప్రతిరాజ్యమునందలి వ్యవస్థాపకసభల ద్వారా జనులచే నేర్పఱుపఁబడియుండురు. ఎక్కువవోట్లు వచ్చినయతఁడధ్యక్షుఁడుగను, ద్వితీయుఁడుగ వచ్చిన యతఁడు పాఠ్యక్షుఁడుగను నేర్పడుచుండురు. ఎన్నిక లిరువురు వ్యక్తులకును సరిసమానముగ వచ్చిన యెడల ప్రతినిధిసభాసభ్యు లధ్యక్షుని, సెనేటుసభ్యు లపాఠ్యక్షుని నెన్నుకొనుచుండురు. అధ్యక్షుఁడు సంయుక్త రాజ్యములందు జన్మించిన వాఁడై యుండవలెను. ఇతనికి సంవత్సరమునకు ౭౫,౦౦౦ ల డాలర్లు జీతముగను, ౫,౦౦౦ లు ప్రయాణపు ఖర్చుల కనియు ముట్టుచుండును. సెనేటునందలి మూడింట రెండువంతులసభ్యులయంగీకారము ననుసరించి అధ్యక్షునకు సంది గావించుటకును, లౌకిక (Civil), సైనిక (Military) అధికారుల నేర్పఱుచుటకును, యుద్ధము చేయుచుటకును, ఆపుటకును అధికారము గలదు. కాంగ్రెసు చేయుచట్టముల నిషేధించుటకును నితని కధికార మున్నది కాని రెండుసభలలోని మూడింట రెండువంతులసభ్యు లాదృష్టమును నిర్మించినయెడల నధ్యక్షునకు దానిని దీసివేయు నధికారము లేదు. ఉపాధ్యక్షునివేతనము ౮,౦౦౦ ల డాలర్లు. ఉపాధ్యక్షుఁడు సెనేటుసభ కగ్రాసనాధిపతిగ నుండును. ఆకస్తికముగ అధ్యక్షుఁడు మరణించినఁగాని, లేక దీర్ఘకాలమువఱకును స్వకర్తవ్యపాలనాసమర్థుఁడైనఁగాని, అతనిస్థానమున నుపాధ్యక్షుఁడు పనిచేయుచుండును. అధ్యక్షుఁడు జాతీయ కాసనపరిపాలనమును దా నేర్పఱుచుకొనునట్టి కాసనాధికారులసాయమున నెఱవేర్చుచుండును; అనఁగా రాజ్యము, కోశము, యుద్ధము, న్యాయము, వార్తాసారము, జలసేవ, ఆంతర్యము, కృషి, వ్యాపారము, పరిశ్రమ మొదలగు కాఖిలకు కార్యకర్తల నితఁడేర్పఱచి వారిసాయమున పరిపాలన మొనరించుచుండును. ఈవిభాగముల యధ్యక్షులే ఇతనికి మంత్రంగసభా మంత్రులు (Cabinet). ఈపనికాఖిలును కాక ఇతనిక్రింద పనిచేయునవి ఇంకను అనేకములు కలవు. కాఖాధిపతులు సవ్యర్తనము కలిగియున్నంతవఱకే వారివారి పదముల నుండుట కర్హులు. సంయుక్త రాజ్యములందు ముఖ్యస్థానము నాషింగ్టన్ పట్టణము. ప్రభుత్వమునకు కేంద్రస్థాన మిదియే. ఈదేశపు న్యాయాధికారము లన్నియు నిచ్చటి యుచ్చన్యాయాలయము (Supreme Court) నకుఁ గలవు. ఇంకొక ఫీఫ్ జస్టిస్ మఱి యొకమండు జడ్జిలసాయముతో న్యాయపరిపాలన మొనరించుచుండును. ప్రతిరాజ్యమందును వారివారిజడ్జిల వారాజ్యమువారే నియోగించుకొని భరించుచుండురు.

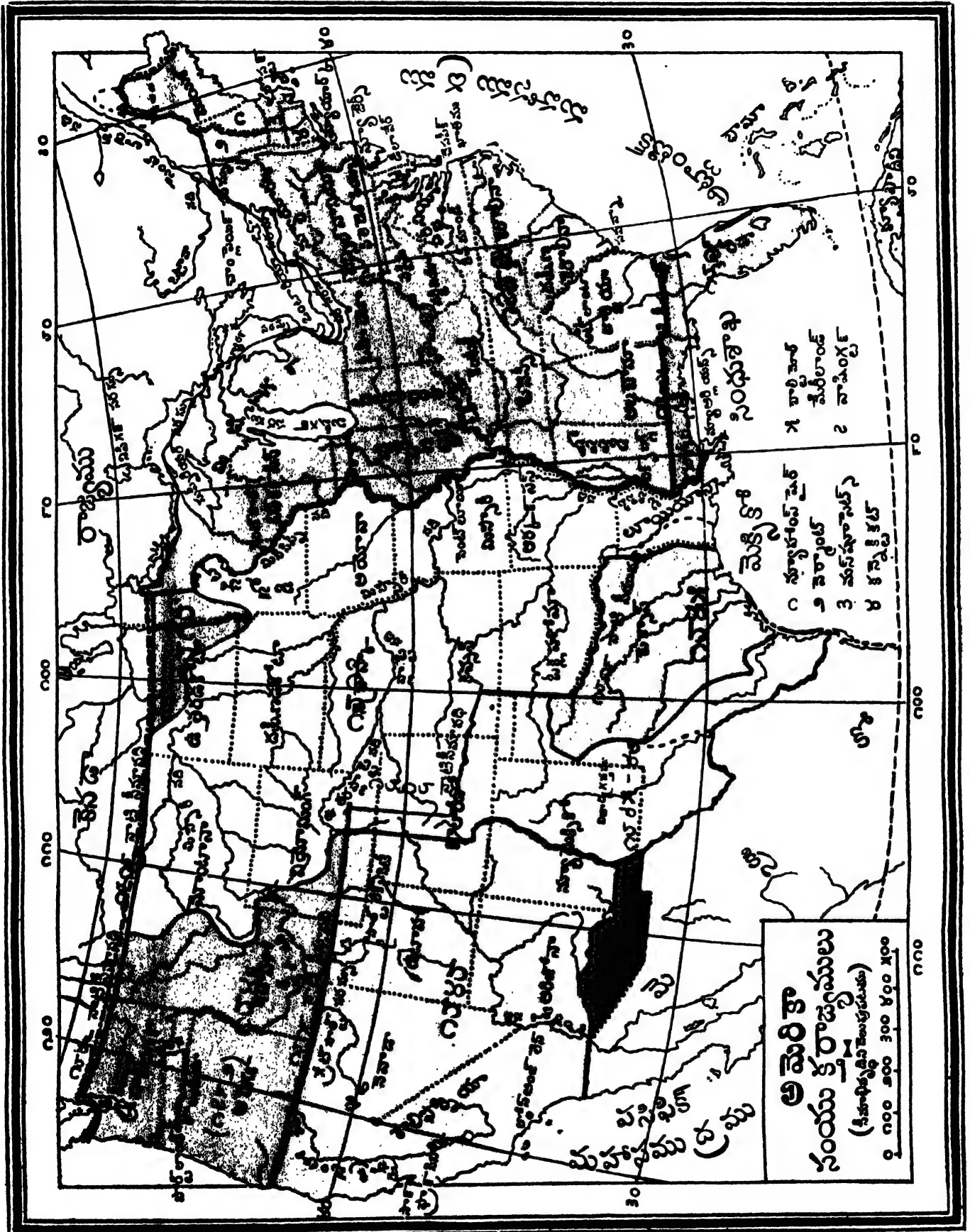
చరిత్రము :— గ్రేట్ బ్రిటన్, హోలెండ్, స్వీడన్, ఫ్రాన్స్, స్పెయిన్ దేశవాసులు యూరోపుననుండి అమెరికాకుఁ బోయి రెండువందల యేండ్లకాలములో వలసల (Colonies) నిర్మింపఁగలిగిరి. కాలాంతరమున డచ్, స్వీడులప్రాంతములు న్యూ నెడర్లాండ్స్, న్యూ స్వీడనులు బ్రిటిష్ ఇలూకాయందు సంక్రమింప ప్రెంచ్, స్పాని యార్డుదేశము సంయుక్త రాజ్యములందుఁ గలసిపోయెను.

౧౬౦౭ - వ సంవత్సరమున విశేషమున మొనరింప నుత్సాహముగల యంగ్లేయులు కొందఱు లంఘనకంపెనీ యనుచేర నొక సంఘముగ నేర్పడి యమెరికాయందు నివసించుటకు రాజానుమతిని నొక యధికారపత్రమును (Charter) బొంది సంయుక్త రాజ్యము లందు ప్రస్తుతము వర్జీనీయా యనఁబడు రాజ్యతీరమున జేరి యచటి జేమ్స్ టౌన్ అనునొక నొక స్థానమును స్థాపించిరి. పిమ్మట ప్లిమత్ కంపెనీవా రిటులే మన్ షూవెర్స్ అభిరీతమున నొకదానిని స్థాపించిరి. ఇది క్రమాభివృద్ధి పొందుచుండ ౧౬౧౯ నాటికి ఆ కంపెనీలు కూడ నేర్పడినవి. ఈ సమయముండే తైర్థికపితరు (Pilgrim Fathers) లని పిలువఁబడు పూర్వీకులు (Puritans) మార్గ రింగ్లండుననుండి మే-ఫ్లవర్ (May flower) నామక నౌకలో బయలుదేరి ౧౬౨౦ - వ సంవత్సరమున మన్ షూవెర్స్ అభిరీతము చేరి న్యూ ఇంగ్లండు అనువలసకుఁ బునాదిని వైచిరి. ౧౬౨౨ - 3౦ సంవత్సరములందు క్రమముగ నేలం, బోస్టన్ స్థానము లేర్పడెను. ౧౬౩౬ - వ సంవత్సరమున గోగర్ విలియమ్స్ అనువలసకు సాంఘిక, రాజకీయాభిప్రాయములందు భేదములు జనించినందున మన్ షూవెర్స్ నుండి చెడఁబోవుటకుటచే గోడ్ డీవి కేగి యచట నొక వలసకుఁ బునాది వైచెను. మేరీలాండ్, వర్జీనియాలు రెండును ఆంగ్లేయ గోమను కార్తలిక్కులవలనన, దేశము వీడివచ్చిన రాయలిస్టులవలనన నెలకొల్పఁబడినవి. మన్యవంతుల రాజ్యముల స్థాపించినవారు హారెండ్, న్యీడ్వే దేశీయులు. ఇ వన్నియు వలసలుగ నుండినకాలముఁ దనేక కార్యములు ఘటల్లి యుండెను. వానియన్నింటిలోను ఫ్రెంచివారితో జరిగిన యుద్ధము ముగియఁజేసెడి. క్రమముగ వలసలభివృద్ధి పొందుచుండినకొలదియు వీనిని వశముం దుంచుకొని లాభము నందవలయు నని ఆంగ్లేయులు తమనుహించుటగఁ గావించఁగఁజేరిరి. అంతవఱకు నక్కడ నివాసము నుడువకొనియున్న తక్కిన జాతులవారి నందఱు వడఁగఁ ద్రొక్కి వలసల వ్యాపారాదులవగాలమునఁ దామే లాభము పొందవలయు నని బ్రిటీష్ వారు నిశ్చయించి యనేక ప్రకారములచట్టముల వెలువఱచి తమ మనోరథమును బూర్తిచేసికొన ప్రయత్నించిరి. ఇట్టి యభిప్రాయములు గలిగియుండుటండేనియే ఫ్రెంచివారితో యుద్ధము జనించెను.

మొట్టమొదట ఫ్రెంచివారు పెంట్ లారెన్సునది, దాని సింధు కాఖాపరిసరములందే నివసించఁ గడఁగిరి. వీరి ప్రయత్నమున కెనడా రాజ్య మేర్పడెను. ఇచట గోమన్ క్యాథలిక్కులకు ప్రాధాన్యము కలదు. ఫ్రెంచివారు ఘోర వ్యాపారమునందే శ్రద్ధ వహించియుండిరి. ఆంగ్లేయులు వారివారివలసలలో భూమిని స్వాధీనము చేసికొని కృషిని ప్రాధాన్య మొనరించుకొనుచుండ ఫ్రెంచివారు కేవలము ఘోర వ్యాపారమునందే దత్తచిక్తులై యుండిరి. క్రమముగ వీరు మిసిసిప్పీ, ఓహియోనదుల లోయలను గనిపట్టి సరోవరములమీఁదను గొన్ని నివాస స్థానముల నేర్పఱచుకొనిరి. ౧౭ - వ శతాబ్దియొక్క ప్రథమపాదమున మెక్సికో సింధు కాఖాతీరమునందు మోటైల్, న్యూ-ఆర్లెయన్స్ నగర

ముల నెలకొల్పి ఈ ప్రాంతమునుగూడ లోబఱచుకొనిరి. అంతరము క్రితమునుండి సింధు కాఖాలోని కేవులవఱకు నొకదుర్గత్రేణిని నిర్మాణము చేయించి మిసిసిప్పీలోయ యంతరముఁ దమయధీనమున నుండులాగున చేసికొనిరి. పీర్, హ్యూగ్ బోసరస్సులవద్దగ క్రమముగా నయాగరా, డెట్రాయిట్ దుర్గములను, మామినదీతీరమున మియామి దుర్గమును, మిషిగ్ బోసరస్సునకు దక్షిణముగా పెంట్ జో సెఫ్ దుర్గమును, వబాషమీఁద వికె సెన్సెన్ ఫ్రెంచ్ దుర్గములను, మిసిసిప్పీమీఁద పెంట్ లూయా కెదురుగ ఖార్ ట్రెన్ దుర్గములను, ఉత్తరసరస్సులమీఁద మఱిరెండుదుర్గములను గట్టించి ఖండమునంపటి మన్యభాగము నంతటిని జయించి యాక్రమించుకొని బ్రిటీష్ వారికి పడమట వ్యాపించుట కవకాశము లేకుండఁజేసిరి. ఆంగ్లేయులును సమస్తతీరములందే ధ్యానము గలిగియుండిరి గాని పడమట వ్యాపించుట కంతగ నభిలషింప రైరి. పశ్చిమముంపటి భూమిపరిమాణము గాని, దానివిలువ గాని యప్పటి కింకను నెవరికిని దెలియదు. కాని, ఇంగ్లండులో జరిగిన విప్లవకామున ఇంగ్లిష్ - ఫ్రెంచి వారి కలహ ముత్పన్నము కాఁగా నది ప్రపంచముం దంతట నీరెండుజాతులగా రెండు నున్న నది నంతయు వ్యాపించెను. అమెరికాయందును న్యూ - ఇంగ్లండులోనుల ప్రయత్నమువలన బ్రిటీష్ వారు బ్రిటన్ ఆక్రమనోద్దేశమున్న లూయా బగ్గును ముట్టించి లోబఱచుకొనిరి. తరువాత వీరు కెనడామీఁద దండెత్తి గాని ఫలము కలుగజియ్యెను. యూరోపునం దప్పటి కీయుద్ధము సమాప్త మగుటచే అమెరికాయందును బూర్తియై లూయా బగ్గు మరల ఫ్రెంచివారికే దొరకెను. అటుపిమ్మట ౧౭౬౩ మొదలు కొని ౧౭౬౩ వఱకును మరల అమెరికాలో నీరెండుజాతులవారికిని యుద్ధము ఘటల్లియెను. ఇందు వలసలవారితో ద్వాంతులన ఆంగ్లేయులకు సంపూర్ణ జయము కలిగెను. దీనికి ఫలితముగా కెనడా రాజ్యమును, మిసిసిప్పీకి తూర్పుగనుండు ప్రాంతమును బ్రిటీష్ వారికి లభించెను. అదిగాక అప్పటివఱకు నీదేశమున నితరయుగోపియనుజాతివారి కందఱకు నుండిన హక్కులు నశించి కేవల మాంగ్లేయులకే సర్వాధికారము దొరకెను. వికాల మగుదేశమును, సర్వాధికారమును దొరకుటచే వీరికి నూతనాశయములును, నూతనసంకల్పములును జనింపసాగెను. ఈయనాశయములను నెలవేర్చుకొనుటకై ఇంగ్లండుపార్లమెంటువారు వలసలపై పెక్కుచట్టములను విధింపసాగిరి. వాని ననుసరించి క్రొత్త క్రొత్తపన్ను లమెరికనులమీఁదను పడసాగెను. వలసలవారికిని ఆంగ్లేయులకును విరోధము జనించుట కిదియే ఆరంభము. వలసలపరిపాలనవ్యయమునకు ద్రవ్యము కావలయు నని వీరు స్థాంతుచట్టమును విధింప అమెరికను లందఱు నేకమై దీని నెదిరించుటచే ముఱుసటి సంవత్సర మది రద్దు చేయఁబడెను. కాని వలసలపైని పన్ను విధింపఁ దమ కధికారము గల దని బ్రిటీష్ వారు పట్టుపట్టియుండుండిరి. దీని నాధారముగఁ గొని ప్రభుత్వమువారు మఱికొన్ని చట్టములను వలసలపై విధించిరి. మూడేండ్లపర్యంతము అందోళనము జరిగినపిమ్మట ఒక్క లేయాకుపన్ను దప్పఁ దక్కినవాని నన్నింటిని దీసివైచిరి కాని అమెరికనులు దానిని సమ్మతించరైరి.

మెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

చివరకు ౧౭౭౩ - వ సంవత్సరమున బ్రిటీష్ సాకలు తేయాకు నింపికొని బోప్టనునగరపురేవులోనికి రాగా బోప్టనునాగు లిండియ నుల నేమ మనాని ఆతేయాకు నంతన సముద్రమునఁ బాఁజిబోసిరి. దీనికి దండముగా పార్ల మెంటువారు, బోప్టనాపార్ట్ బిల్లు నొకదానిని సృష్టించి నగరవాసులు తేయాకునవ్వము కట్టి యిచ్చునటకును శేవులం దెట్టినిగమైన న్యాపారములును సలుపఁగూడ దని దానిని గట్టిపైచిరి. మఱియు నచటి ప్రభుత్వకేంద్రము నేలమనగరమునకు మార్చబడెను. అది మొదలు యుద్ధ మనిగార్థ మని యందఱును నిశ్చయించియుండ ౧౭౭౫లో సాక్షాత్తుగ కలహ మారంభ మయ్యెను. బ్రిటీష్ సేన యొకటి కంకాద్ నగరమునందు అమెరికనులయుద్ధసామగ్రిలను నాశనము గావించుటకై బయలుదేలి మగ్దలనగరమున రెస్టింగ్ ఫోర్ట్ ల వలసలవారదిరింప నందు మీద హతులైరి. అంత దేశముం దంతటను కల్లోలము జనింప ఏప్రిల్ అంత ముసరికి ౨౦,౦౦౦ల మంది క్రాంతిపైసెకులు బోప్టనును ముట్టడించిరి. ఉత్తరదేశము టికండెగోగా, క్రాసుపాయంబ్ నామక స్థానము లమెరికనులకి మయ్యెను. అమెరికా కాంగ్రెసు ఫిలడల్ ఫియానుందు సమావేశము కాగా దానిద్వారా జల, స్థల సైన్యముల నభివృద్ధి వొందించుటకు నిశ్చిత మయ్యెను. పిదప నామహా సభియందే బాడ్ వాషింగ్టన్ అమెరికా సేనలకు సర్వాధిపతిగ నియ మింపఁబడెను. బంకర్ హిల్ నామక స్థానమున జరిగినయుద్ధమున బ్రిటీష్ వా రపరమితనవ్వముతో గెలుపొందినప్పటికిని అమెరికనుల సైన్య సాహసోత్సాహ దేశ ప్రేమములు ప్రపంచమున కంతటికిని జల్లడి యయ్యెను. అనంతరము బ్రిటీష్ వారు బోప్టనును వదిలి పోవ బాధ్యు లైరి. ఈ ఘటనమువలన అమెరికనుల కుత్సాహ మెక్కువయ్యెను. అంత ౧౩ వలసలనివాసులు కాంగ్రెసును సమహర్షి యందు తమ ప్రతినిధులద్వారా వలస లన్నియు స్వతంత్ర రాజ్యము లైయుండువలయు ననియు, గ్రేటు బ్రిటన్ తో వీనికిగల సంబంధ మును రద్దుపఱుపవలయు ననియు తీర్మానములను జేయించిరి. తడిను సారము జూలై నాల్గవతేదీనకు జాతీయ సమే జగర్ సకా రచించిన విధమున స్వాతంత్ర్య ప్రకటనము క్రిందఁ బ్రకటింపఁబడెను. అంత ఇంగ్లీషువారు సర్ విలియం హోయొక్క అధీనమున వలసలమీదికిఁ గొంత సైన్యము సంపాదించి ౧౭౭౬-వ ఆగష్టున లాంగుదీవిమీది వాషింగ్టన్ సేనతోఁ దిలపడి దాని నోడించి పాఁజిదోలెను. అంత నతఁడు డిలావేరును దాటి యాతరుణమున కాంగ్రెసునకు కేంద్ర స్థానముగ నుండిన ఫిలడల్ ఫియాను రక్షించుటకై ప్రాండివైక్ దగ్గఱ మరల శత్రువులతోఁ దలపడెను గాని ఈ పర్యాయమును అపజయమే కలిగెను. ఉత్తర ప్రాంతములందు ౧౭౭౭ - వ సంవత్సరమున జనరల్ గేట్స్ అనునతఁడు బ్రిటీష్ సేనాని యగు బగ్గోయిసును సర్టోగా నామక స్థానము కొద్ద జయించి పట్టుకొనెను. ఇందువలన ముఱుపటిసంవత్సరము ప్రాచీనా రమెరికనులతోఁ గలసిరి. పిదప స్పెయిక్, హోలెండువారు సైతము అమెరికనులపక్ష మునిరి. చివరకు ౧౭౭౮ - వ సంవత్సరమున బ్రిటీష్ సేనాని యగు లార్డ్

కార్లవాల్ లిస్ యార్డ్ బోర్న్ అనునాఁడు నోవంబో, వాషింగ్టనుల ప్రాంత, అమెరికా సేనలకు లాంగుదీవి పా న్యుడయ్యెను. ఈ ఘటనముతో నీయుద్ధము సమాప్త మయ్యెను (మాఁడూ, అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము). ౧౭౮౩-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు ౩-వ తేదీన పారిస్ నగరమున జరిగినసంధియందు బ్రిటీష్ వారు సంయుక్త రాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమును నిష్కర్షగ స్వీకరించిరి. అది మొదలు కొని నాలుగుసంవత్సరములపర్యంతము స్పృహమైన రాజ్యవ్యవస్థ లేని కారణమున దేశ మంతయు నల్లకల్లోలముగ నుండెను. నొరకిన స్వాతంత్ర్యము విఫల ము నను భయమునాడఁ గలిగెను. అంత నీరాజ్యముల ప్రతినిధులు ౧౭౮౭ - వ సంవత్సరమున ఫిలడల్ ఫియా యందుఁ గూడి నాలుగునెలలపర్యంతము వాదవివాద పూర్వకముగ పర్యాలోచనములఁ గావించి కొని ఒక వ్యవస్థ (Constitution) నేర్పఱుచుకొనిరి. సంయుక్త రాజ్యముల రాజ్య ప్రబంధమున కిదియే మూలము. దీని ప్రభావము సంయుక్త రాజ్యములమీదినే కాదు; స్విట్ జర్లాండ్, ఆర్జెంటీనా, బ్రెజిల్, కనడా, ఆస్ట్రేలియా మొదలగు ప్రజాపాలనపద్ధతిగల రాజ్యములమీదిను బడియుండెను. ఇందు జాతీయ ప్రభుత్వముయొక్క (National Government) మూడు విధములగు నిర్మాణమును, దాని యధికారములను, జాతికి (Nation) రాజ్యములకును (States) గల సంబంధమును చక్కఁగ నిర్వచింపఁ బడినది. ఇందు దిద్దుబాట్లు (Amendments) చేసికొనుటకును అనకాళ ముండువలన నివృత్తిమగు నిది ౧౮ పర్యాయములు దిద్దుబాట్లు నందియున్నది.

మూలవ్యవస్థాపత్రముమీద జనించిన విమర్శనలనుబట్టి పది దిద్దుబాట్లు ౧౭౯౧-వ సంవత్సర మునప్పటికే చేయఁబడటవలన నివియు మూలము లనియే చెప్పవచ్చును. ౧౧-వ ది ౧౭౯౨-వ సంవత్సరమున ఒక రాజ్యవాసి కేటోక రాజ్యవాసిపై నభియోగము దేగలుగుటకును, ౧౨ - వ ది ౧౮౦౪ - వ సంవత్సరమున అధ్యక్షోపాధ్యక్షుల యెన్నికలందుఁ గలుగులోపముల మారము చేయుటకును, ౧౩, ౧౪, ౧౫-లు దాస్యము తొలగించుటకును, దాసులకు యోగ్యాధికారము లొసంగుటకును, దాసుల సంరక్షణమునిమిత్తమును, ౧౬ - వ ది ౧౮౩౩ - వ సంవత్సరమున రాబడిపన్ను (Income Tax) విధించుటకును, సంయుక్త రాజ్య ప్రభుత్వమున కెక్కుడు ఉత్తరదాయ త్వము కలగుటకు ౧౭-వ దియ, ౧౮౧౮ లో ముఱ్ఱపాన విషయమును జాతీయ ప్రభుత్వమున కొనఁగలుగుటకు ౧౮ వది, ౧౮౨౦-వ సంవత్సరమున జాతీయ లై సెన్స్రీల కెన్నిక హక్కుల వొసంగుటకు ౧౯ - వ దిద్దుబాటును గావించఁబడినవి.

౧౭౯౮-వ సంవత్సరమున సుపర్యక్త జాతీయవ్యవస్థ అమలు లానికి వచ్చుటతో బాడ్ వాషింగ్టన్ అధ్యక్షుఁడు (President) గ నెన్నుకొనఁబడెను. నాలుగేండ్లు కడచినతరువాత ౧౭౯౩ లో రెండవ పర్యాయమును నతఁడే యెన్నుకొనఁబడెను. పిదప మూడవ పర్యాయమును జను లితనినే యెన్నుకొనిరి కాని యందుల కితఁడు

స్వీకరింపబడయ్యెను. ఇతఁడు పరిపాలనము చేసిన కాలమునందు వెర్మాంట్, కంటిక్, టెన్నెస్సీలనుమూడవరాజ్యములు సంయుక్త రాజ్యములలోఁ గలసెను. వాషింగ్టన్ తరువాత జాన్ ఆడమ్స్ అధ్యక్షపదము నుండెను. ఇతఁ డీపదము నందినవలెనే ఫ్రాన్సుతో విగోళములు పెరిగిపోయెను. వాషింగ్టన్ అధ్యక్షుఁడగు నున్న సమయముందే 'జే' యనునతనిద్వారా ఇంగ్లండుతో నొకసంధి జరగియుండెను. ఒక్కవిషయమునఁ బక్క నిది తక్కిన యన్నివిషయములలోను అమెరికనులకే విరుద్ధముగ నుండెను. కేవలము ఆంగ్లేయులకుమాత్ర మనుకూలముగ నుండెను. ఫ్రెంచివారి కనిన సంప్రదర్శనములేకముగ నుండినది. ఫ్రాన్సుదేశీయు లిందువలన అమెరికనురాజ్యముల నిరసించిరి. ఈసంధి జరగినతర్వాత యమునముంకి ఫ్రాన్సువారు దానికి వ్యతిరేకములగు ప్రయత్నముల సలుపుచునేవచ్చిరి. వీరు అమెరికన్ నౌకల ముట్టించి తీసికొని తమదగ్గఱనున్న అమెరికను ప్రతినిధిని వెడలఁగొట్టి తమవిషయమునఁగల యన్యాయములఁ దీర్చునంతవఱకు సంయుక్త రాజ్యములతోఁ దమ కెట్టిసంబంధమును లేదని వక్కాణించిరి.

ఆడమ్స్ యుద్ధమును దప్పింపజేయు ననెడి యభిప్రాయముతో సంధికి రాయబార ముంప ఫ్రెంచివారితమవారూ దూతను కలయక ఆనధికారులద్వారా లంచమును (Douceur) గోరిరి. ఈ సమాచారము దిలిపినవలెనే అమెరికను లతిక్రొధపూరితులై స్వరక్షణార్థము లక్షలనైన చెచ్చింతుము కాని లంచమున కొక్క పచ్చిపైస నైన నొసంగువారము కా మని యుద్ధమునకు సన్నద్ధు లైరి. కాని ఈ యుద్ధము త్వరితముగనే యంతరించినది. సమద్రమునఁ గొన్ని పోరాటములు జరగుటయే తడవుగ ఫ్రెంచివారు సంధికి సన్నద్ధు లైరి. ఫ్రెంచివారు తాము పట్టుకొనిన నౌకల నన్నింటిని వదిలివేసిరి. గొంల సంవత్సరమున నిరుపక్షములవారికి ననుకూలముగు సంధి కుదిరెను. దీని వలన అమెరికనువ్యాపారమునకు మంచిపొకర్యములు లభించెను. యుద్ధప్రియులగు అమెరికను లందఱు సీసంధికి సమైక్యతపొయినప్పటికిని తక్కినవారందఱును ఆడమ్స్ మంచిపని చేసె నని యామోదించిరి. వెనుక జేద్వారా కలిగిన సంధివలన అమెరికనులకు ఫ్రాన్సు చేతులలోఁ జిక్కుకొనుట తప్పినలాగున ఇప్పు డీసంధివలన ఆంగ్లేయుల చేతులలోఁ జిక్కుకొనుట తప్పిపోయెను. గొంల - వ సంవత్సరమున ఓహియోరాజ్యము సంయోజన (Union) ముందుఁ గలసెను. తరువాతి సంవత్సరమున అమెరికనులు, లూయిషానా నామక వికాల ప్రాంతమును ఫ్రెంచివారినుండి కొనిరి. తరువాత జఫర్ సో అధ్యక్షునికాలమున అశ్రీకాలాని ట్రిపోరీదేశముతో నొకదిన్నకలహము జనించెను. మధ్యధరాసముద్రమున ప్రయాణముసలుపు నేజాతినౌకలనైనను బట్టికొని ఆప్రాంతములయందలి సముద్రపుదొంగలు వానిని ద్వంసము గావించినేయుచుండిరి. అట్లు చేయకుండుటకై యూరోపునందలి దేశములనా రందఱు నీ దొంగలకు లంచమురూపమున కొంత ద్రవ్యము నొసంగుచువచ్చిరి. అమెరికనులును కొంతకాలము వఱకు నిటులే చేయుచువచ్చిరి. కాని కాలక్రమమున వీరి కాధలు

మఱింత యెక్కువయ్యెను. గొంల లో ట్రిపోరీవీఁదికి నుండి యాత్రలు పంపబడినవి. మూడుసంవత్సరములపర్యంతము వీరితో పోరాటము సాగుచునేయుండెను. తుదికు గొంల - వ సంవత్సరమున అమెరికనుల కనుకూల మగువడుపున సంధి సమిదగునెను. అటులిటువారిత నమెరికన్ నౌకలకు మధ్యధరాసముద్రమున నేవిధమైనకష్టములను కలిగియుండిలేదు. గొంల - లె ప్రాంతములందు బ్రిటీష్, ఫ్రెంచ్ జాతులు కలహించుకొనుచు ఒకరికి ఒకఁడగు నొకరు ఉత్తరువుల జారీచేయుచుండిరి. ఇంగ్లండుతోఁగాని దానిని ప్రతిఁగాని వ్యాపారములను జేయునౌకలు పట్టుకొనబడు నని ఫ్రెంచివారు డిక్రీలను గావించి, ఫ్రాన్సుతోఁగాని తత్సంబంధముతోఁగాని వ్యవహరించునవి పట్టుకొనబడు నని ఆంగ్లేయులు కాన్సిలులద్వారా ఉత్తరువులఁ జేయఁజేసిరి. ఇందువలన అమెరికనునౌకలకును, వ్యాపారమునకును చాల నష్టము కలిగెను. గొంల - గొంలల మధ్యకాలమున నీపైని వచించిన ఉత్తరువుల ననుసరించి గొంలల అమెరికన్ నౌకలను బ్రిటీష్ వారును, గొంలల ఓడలను ఫ్రెంచి వారును వశపఱుచుకొనిరి. ఇది ఇట్లుండె మంచికీతమా, మంచి ఆచారమా, మంచి యాచరణము అమెరికనులయొద్ద దొరకుచుండుట చేత బ్రిటీష్ వారికు లనేకు లమెరికనునౌకలలో నొకరికి గుడురుటయే కాక అమెరికన్ పాదులకు మాటి బ్రిటీష్ సంబంధమును వదులుకొన సాగిరి. ఇట్లు అమెరికన్ పాదులకు మాటినను అట్టివారివీఁదను తమ కధికార ముండుటచే అమెరికన్ నౌకలను వెదికి వారిని పట్టుకొను మని బ్రిటీష్ వారు పట్టుపట్టిరి. ఈకారణమున గొంల - గొంల మధ్యఁ గలసమయమున గొంలల మందిని బ్రిటీష్ వారు పట్టుకొని గొంలల మందిని వరల వదిలినైచిరి. సముద్రముపై నిట్టికార్యములు జరగుచున్నకాలముండే పశ్చిమోత్తరప్రాంతములం దాంగ్లేయులు కొలహించువులను కేఁగఁగొట్టి అమెరికనులకు విరుద్ధముగఁ దిరుగఁబడుఁడని ప్రోత్సహింపసాగిరి. గొంల - వ సంవత్సరమున లియోపాల్డ్ అను బ్రిటీష్ నౌక యొకటి చెస్పీక్ నామక మైన అమెరికనునౌకను ముట్టడించి ముగ్గురను జంపి, కొంతమందిని గాయపఱచి ముగ్గురను పట్టుకొనిపోయెను. అమెరికను లిందులకు నష్టపరిహార మొసఁగఁడని యడిగిరి కాని కార్యము లేకపోయెను. పైని వచించినకారణములన్నింటివలన గొంల - వ సంవత్సరము జాన్ మానసును బ్రిటన్ వీఁద యుద్ధఘోషణము కానింపఁబడెను. సముద్రమువీఁద అమెరికన్ పతాకమునకు వ్యతిరేక మొనరించుటచేతను, అమెరికన్ రేవులను నిర్బంధించుటవలనను, అమెరికన్ నావికులను బలవంతము లాగినిపోవుటచేతను, అమెరికనులకు విరుద్ధములైన కాన్సిలు-ఉత్తరువులను రద్దుపఱుపక పశ్చిమోత్తరములందలి ఇండియనులను కేలగొట్టినకారణమునను యుద్ధ మొనరింపఁ బొల్పడవలసె నని హేవులు అమెరికనులు వెల్లడించిరి. విజయమున కవును అధ్యక్షుఁడగుండెన మాడిసనునకు యుద్ధ మొనరింపవలె నని లేదు కాని యాచార్యము గలవారి ప్రోద్బలముచే నట్లు గావించెను, అటు యూరో

నందలి యుద్ధములచే ఓడించుచున్న ఇంగ్లండునకును మరల యుద్ధమునకు దిగుట యభివృద్ధియు కాదయ్యెను; ఎందుచేత ననగా అమెరికాకాంగ్రెసు యుద్ధగోషణము చేసిన మఱి ౫ లోజలకే ఆగోషణమువిషయమున లేకమైనఁ దలియకపూర్వమే బ్రిటీష్వారు కాన్సిల్ ఉత్తరువుల నన్నింటిని కొట్టివైచిరి. కాని యావిషయమున నమెరికాకుఁ దలియకుండుటచే యుద్ధ మారంభము గాఁగా తరువాత దాని నాఁపుటకు వీలు లేకపోయెను.

౧౮౧౨ నందు జరిగిన అమెరికా ఇంగ్లండు యుద్ధము చాల నణ కడవులందును, మాటుమూలలందును జరిగినది కాని జనబాహుళ్యము గల ప్రదేశములందుఁ గాదు. యుద్ధగోషణ మైనతోడనే అమెరికనులు కేవలము జయింపవలయు నని ప్రయత్నించిరి కాని సాధ్యము గాదయ్యెను. కాని యదేపముయమున సెంట్ లారెన్స్ సింఘశాఖయందు కక్స్ ప్రిట్యూర్ నామక - అమెరికా నౌక గ్రేడ్ అను బ్రిటీష్ నౌకను దాడి పట్టుకొనెను. సగోవరము లందు జరిగినయుద్ధములలోఁ గూడ అమెరికనులే గెలుపొందుచు వచ్చిరి. ౧౮౧౪ - వ సంవత్సరమున నెపోలియన్ లోబడిపోవుట నలన బ్రిటీష్వారు తమ క్షేత్రసంతను అమెరికావైపునకే త్రిప్పిరి. ద్వీపదీప్త్యోత్సాహముతో యుద్ధ మునరింప నింగ్లండుననుండి నేన లేతెంచినవి. వానిలో నొకటి ఉత్తరహిందూ ప్రాంతమును లోబలుచుకొనవలెనని చాంపైయిన్ సరస్సునుండా రాఁదొడఁగెను. థామస్ మెక్ డొనో యనునతఁడు దీని నెదిరించి ప్లాట్ బర్గవద్ద ౯,౦౦౦ ల నేనను చెల్లాచెదిరు గావించెను. కాని యుత్తరమునందలి యుద్ధములలో రెండుపక్షములవారును సమానావస్థయందే యుండిరి. పూర్వతీరమున బ్రిటీష్వారు గ్రామములఁ దగులఁజెట్టియు, వంతెనల పడఁగొట్టియు, కృషిములపైరులను, ధనమును, వారిబానిసలను గొల్ల కొట్టియు తుదకు గాజుగాని యను వాషింగ్టన్ లోని కాపిటల్ నామక ప్రెసిడెంటు భవనమును తగులఁజెట్టియు అత్యాచారములఁ గావించి యుండిరి. అంతరము వీరు బాల్టిమోరుమీఁద దండెత్తిపోయిరి కాని యచట నమెరికనులు సంసిద్ధులై యుండుటవలన వీరికి లభింపజయ్యెను అటుపిమ్మట మెక్సికోసింఘశాఖయందు ప్రవేశించిరి. ఇచట వీరు తీరములందు వసించు ఇండియనులను, అసంతుష్టు లయి యున్న ఫ్రెంచివారిని, స్పెయినువారిని దోడుచేసికొని లూయిజూనానుండి అమెరికనులను సంపూర్ణముగ చెడఁగొట్టవలయు నని యుద్ధేగించియుండిరి. వీరింకను ముట్టడి నారంభింపక ఆలోచనలు సలుపుచున్న సమయముందే జనరల్ ఆండ్రూ జాక్సన్ నామక అమెరికా సేనాని హతాక్షుఁడీ దీరవాసులగు ఇండియనులపైబడి పలుచోట్ల వారి నోడించి బ్రిటీష్వారికిఁ దోడ్పడకుండులాగునఁ గావించెను. తరువాత నితఁడు పెన్సిల్వేనియా నామకనగరమును గైకొని న్యూ ఆర్లెయన్స్ పట్టణమున అంగ్లేయుల నెదిరింప నన్నాహములఁ జేయింపసాగెను. ౧౮౧౪ - వ సంవత్సరాంతమున నీపట్టణపుముట్టడి యారంభమయ్యెను. సర్ ఎడ్వర్డు పాకేహాం అనునతఁడు ౧౦,౦౦౦ ల సైనికులతోను, ౫౦ నౌక

లతో నీనగరమును దాఁకెను. జాక్సన్ వద్ద నింత సైన్యము లేకుండినను కంటకీ, టెస్సెన్సీలనుండి వచ్చినమంచినీటికాండ్రగు సైనికు లుండి ఆక్రమణకారుల ప్రయత్నములను వ్యర్థము సలుపసాగిరి. ౧౮౧౫ జనవరి ౮ - వ తారీఖున బ్రిటీష్ సేనాని మహోన్నాతముగ ఆక్రమణము గావించెను. కాని అమెరికనుల - అగ్నికి సహించుకొనఁజాలక బ్రిటీష్ దళములు వెనుకఁబడసాగెను. అంత వీరిసేనాని హతఁడగుటయు, ౨,౦౦౦ ల మంది బ్రిటీష్ సైనికులు మరణించుటయు సంభవింప వీరు వెన్నెమ మరల బాధ్యులైరి. ఈ ప్రకారము లూయిజూనా ప్రాంతము అమెరికనులకు జాక్సన్ మూలమున దక్కె నని ప్రఖ్యాతి కలిగెను. ఈయుద్ధమునకు రెండువారములు ముందుగానే, అనగా ౧౮౧౪ - వ సంవత్సరము డిసెంబరు ౨౪ - వ తారీఖునాఁడే ఫెంటుపట్టణమున యూరోపియన్ జాతుల కన్నింటికిని సంధి కుదిరెను. కాని ఈసంగతి అమెరికాయందుఁ దెలియదు. అన్ని జాతులవారు నేటిధముగ నైన సంధి గావించుకొనఁ దలఁపు కలిగియుండిరి. కావున నేకారణములవలన యుద్ధ మారంభ మయ్యెనో అ వన్నియు నట్లులే యుండ వానింగూర్చిన పరిష్కార మేమియు లేకయే సంధి జరగెను. సముద్ర ముమీద జరిగిన యుద్ధములం దిమెరికనులు చూపిన సాహసదైర్యములకు బ్రిటీష్వారు విస్తీతులై సంధిమరతులు నిష్కర్షములు గాకపోయినప్పటికి నితముందును వెనుకటివలె నాచరించి నచో మాట దక్కదనుభయమున నట్లు గావించుట మానిరి. ఈ ప్రకారము ౧౮౧౨-౧౪ సంవత్సరములలో జరిగిన యుద్ధమువలన అమెరికాకు వ్యాపారస్వాతంత్ర్యము సంపూర్ణముగ లభించెను. బ్రిటీష్ వారి కాన్సిల్ ఉత్తరువులను, ఫ్రెంచివారి డిక్రీలును అంతరించి పోయెను. అంతరము బ్రిటీష్వా రెప్పుడు గాని యమెరికన్ నౌకలను వెఱికి నానికులను బట్టుకొనియుండలేదు. అదిగాక యూరోపియను లంఘము వీరిని సమానగౌరవముతోఁ జూడసాగిరి. ఈ యుద్ధానంతరము జరిగిన యభివృద్ధికి ఫలితముగ ౧౮౧౬ - ౧౮౨౧ వజుకును గల ఆటుసంవత్సరములలో ఇండియానా, మిసిసిప్పీ, ఇల్లి నాయిస్, అల బమా, మెయిన్, మిసౌరీ నామక రాజ్యములు సంవత్సరమున కొకటి చొప్పున సంయుక్త రాజ్యములందుఁ గలసెను. మఱియు ౧౮౧౯ లో ఫ్లోరిడా స్పెయినునుండి గైకొనఁబడెను. ౧౮౩౦ - వ సంవత్సరమున రైలునిర్మాణ మారంభమగుదు సంయుక్త రాజ్యములయభివృద్ధి అతిశీఘ్రముగఁ గాదొడఁగెను. ౧౮౩౬ - ౩౭ లందు అర్కన్ సస్, మిషిగన్ రాజ్యములు రెండు సంయోజనముందుఁ జేరినవి. టెక్సాస్ రాజ్యము గైకొనుసందర్భమున మెక్సికోతో యుద్ధ మారంభము కాఁగా సం దమెరికన్ సేనలు మెక్సికోను, కాలిఫోర్నియాను జయించి ఆక్రమించెను. అంతరము ౧౮౪౦-వ సంవత్సరమున గ్వడలూప్ హిడాల్గో యుద్ధ జరిగిన సంధి ననుసరించి ప్రస్తుతపు కాలిఫోర్నియా, ఉటాహ్, ఆరిజోనా, న్యూమెక్సికో రాజ్యములు గల దేశ మంతయు నమెరికాకు దొరకెను. కాలాంతరమున నివి యన్నియు సంయోజన ముందే కలసెను. ఈయక్రమించుకొన్న భూమికి సంయోజన

ప్రభుత్వమువారు ౧,౨౦,౦౦,౦౦౦లవారలను మెక్సికో ప్రభుత్వమున కొనిగిరి. ఈ ప్రకారము ౧౮౬౦-వ సంవత్సరము సమీపించు వఱకు దేశ మంతయు మహాస్థిరతతో నందుచుబోయెను. స్త్రీము ఇంజనులు, స్త్రీమునాకలు మాత్రమే కాక ఈకాలమున దేశోపయుక్తములైన ఆవిష్కరణము లెన్నియో వెడలుటవలన దేశాభివృద్ధి ప్రంతయో తోపుడెను. కాని దేశము నంతటిని నొక్కపర్యాయముగఁ గొల్గలమున ముంచివేయఁగల దాస్యవిమోచనప్రక్రమము సంయుక్తరాజ్యము లేర్పడినకాలముననుండియు వచ్చుచుండెను. మొట్టమొదట దాస్యప్రగ్గ కావలయు ననువారే యపరిమితిముగ నుండిరి. కాని యొక అర్థశతాబ్ది గడిచునప్పటికి సహచారములు తాముమాత్రే దాస్యవిమోచనపక్షమువారే సంఖ్యయందుఁ బెరిగి పోయిరి. ౧౮౫౯-వ సంవత్సరమున హార్వర్డ్స్ ఫ్రీమ్యుద్ద జగిన తిరుగఁబాటువలన ఈ ప్రక్రమ మిక్కిలి ప్రాధాన్యమునకు వచ్చెను. ౧౮౬౦లో ప్రెసిడెంటు సెన్సుకొనుతరుణముందే ఈవిషయమున వాదించివాదములు మహాఘోరముగ జరిగియుండెను. శుభ్రుల రిపబ్లికన్ వ్యక్తియును ఆ బ్రహ్మాంలింకన్ అధ్యక్షుఁడైన వెంటనే దాస్యప్రగ్గల దక్షిణకరాలినా, మిసిసిప్పి, ఫ్లోరిడా, ఆలబమా, జార్జియా, లూయియానా, టెక్సాస్ రాజ్యములవారు తా మపజయము నొందినట్లు తలపోసి సంయోజనముననుండి విడివడఁపాగిరి. వీరు ౧౮౬౨లో దక్షిణసంయోజన మనుషేర (Southern Confederation) నేర్పడి జఫర్నాడేవిస్ అనునతనిని అధ్యక్షునిగ నెన్నుకొనిరి. కలహము లారంభ మైనతరువాత వర్జీనియా, ఉత్తరకరాలినా, టెన్నెసీ, అర్కన్సాస్ రాజ్యములు దక్షిణులతోఁ గలసెను.

సుంకపుగృహములు(Custom Houses) ఆయుధాగారములు, సంయుక్తరాజ్యముల భవనములు, వారివారిరాజ్యములం గున్నవానిని దాస్యరాజ్యములనా రాక్రమించుకొనిరి. వీరు వేటొందు ప్రభుత్వమును సృష్టించి డేవిస్ అధ్యక్షుని ఉత్తరువుల ప్రకారము పరిపాలనము గావించుకొన నిశ్చయించిరి. ౧౮౬౧-వ సంవత్సరమున వీరు సమ్మర్దుర్గమును ముట్టడించి వశపఱచుకొనిరి. అనంతరము నాలుగు సంవత్సరములపర్యంతము ఘోరముగు పోరాటము జరగెను. దాస్య పక్షమువారు జనరల్ లీక్రింప్టను, సంయోజనపక్షమువారు జనరల్ గ్రాంటుక్రింప్టను పలుచోట్లఁ బోరాడిరి. క్రమక్రమముగ దాస్య విమోచనపక్షమువారిజేత యము గలుగుచువచ్చెను. చివరకు దాస్యపక్షియుల కేంద్రస్థానముగు రిచ్మండ్ పట్టణమును దృఢము గావించికొని నిలిచియున్న జనరల్ లీని జనరల్ గ్రాంటు ఓడించి పట్టుకొనుటతో నీయుద్ధము సమాప్తమయ్యెను. యుద్ధము జరగుచుండిన కాలముందే దాస్యవిమోచనముయొక్క ఘోషణము కావించఁబడినది. దీని కంతకును ముఖ్యకారకుఁడగు ఆ బ్రహ్మాంలింకను రెండవపర్యాయ మధ్యక్షుఁడుగ నెన్నుకొనఁబడెను కాని వెంటనే హత్య గావించఁబడెను (చూడుడు, అమెరికా-అంతఃకలహము). కాలక్రమమున నీయెదురు తిరిగిన రాజ్యము లన్నియు మరల యూనియనులోనికి వచ్చినందున

యథాపూర్వము వానికి జాతీయాధికారము లన్నియు నొసంగఁబడినవి. ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున జనరల్ గ్రాంటు అధ్యక్షపదమును వహించి, తాముమాత్రే యున్న వ్యవహారముల నన్నింటిని నేకీ భవింపఁజేసి క్రమమార్గమునఁ బెట్టుటకై చాల ప్రయత్నముల సలిపియుండెను. ౧౮౭౦-వ మార్చియందు జాతీయవ్యవస్థలఁ జేయఁబడినదిద్దుఁబాటు ననుసరించి జాతి, మత, వర్ణ, విద్యుల వివక్ష లేకుండు నేరాజ్యముం దైనఁగాని మనుజుఁడు పౌరాధికారమును బొందుట కవకాశము కలిగెను. కాని నీగ్రోలకును తెల్లవారికిని సమానాధికారము లుండవలయు ననువిషయ మిప్పటికిని వివాదస్పదముగ నేయున్నది. ౧౮౭౧-వ సంవత్సరమున జరిగిన వాషింగ్టన్ నగరపు-ఒడంబడికయందు గ్రేటు బ్రిటన్ తోఁగల మూడుకలహా స్పదములైన విషయములు పంచాయతీరీత్యవ్వారా పరిష్కృతము లయ్యెను. ఆలబమా నామకనాకను గొల్ల గొట్టుటవలనఁ గలిగినవ్యయమును బ్రిటీషువారు కట్టియిచ్చుటనుగూర్చియు, వాంకోవర్గీపులయొద్ద బ్రిటీషు-అమెరికనుఁ సరిహద్దులనుగూర్చియు, కెనడాదేశపు విశిష్ట వ్యాపారమునుగూర్చియు నీవివాదములు. వీనియందు ముందట చెందు నమెరికనులపక్షమునను మూడవది బ్రిటీషువారి కనుమలముగను తీర్పు గావించఁబడెను. గ్రాంటుతరువాత ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున ఆర్. బి. హేస్ అనునతఁడు ప్రెసిడెంటుగ వచ్చెను. ఇతఁడు ౧౮౭౭-వ సంవత్సరమున ఫెడరల్ నేలను దక్షిణ రాజ్యములం దంతఃకలహముతరువాత నిలిపినవానిని అచటనుండి వేటొందు ప్రాంతములకుఁ బంపించి సంయుక్తరాజ్యముల పునర్నిర్మాణమును సంపూర్ణము గావించెను. పిదప ౧౮౮౦-వ సంవత్సరపు ఎన్నికలలో రిపబ్లికనులు జేమ్స్ గార్ఫీల్డ్ అనునతని నెన్నుకొనిరి. ౧౮౮౪ నందు మరల ప్రజాపక్షమువారు ప్రబలులై గ్రోవర్ క్లెవ్ ల్యాండ్ అనునతని నధ్యక్షునిగ నేర్పఱచుకొనిరి. ౧౮౮౮ యందు వెంజువీ హోసన్ నామక రిపబ్లికన్ వ్యక్తి అధ్యక్షుఁడయ్యెను. ౧౮౯౨ క్లెవ్ ల్యాండ్ మరల ప్రెసిడెంట్ అయ్యెను. విదేశములలోని రాజకీయములందుఁ బ్రచేతము కలిగించుకొనుటకు మనోసిద్ధాంతము ననుసరించి వెనెజులా, బ్రిటీషుగ్యూనాదేశముల సరిహద్దుల సేర్పఱచుకొనుటలో వాదములు పెరిగి బ్రిటనుతో మరల యుద్ధముసంభవించులాగున గనుపడెను కాని యావిషయము పంచాయతీ ఒప్పగించులాగున స్థిరపడెను. ౧౮౯౬ న మెక్సికోలో నామక రిపబ్లికన్ వ్యక్తి అధ్యక్షపదము నంది. ఇతనికాలమున క్యూబా ఫిలిప్పైనులతో పోరాటముకలిగెను. గ్రాంటు అధ్యక్షుఁడుగ నున్నకాలమున నుండియు క్యూబాదీవియందలి స్పెయినువారి ప్రభుత్వము చాల హీనావస్థయందుండెను. దొరతనమువారు చేయఁగడఁగిన దుష్కరిపాలనము వలన జనులు పలుమాటు తిరుగఁబడసాగిరి. సంయుక్తరాజ్యములకు సమీపముగ నున్నందున ఇం దనేకు లమెరికనులు నివసించుచుండిరి. క్యూబా నివాసులతోపాటు వారికిని దుష్ ప్రభుత్వమువలనఁ గలుగు నొక్కట్లు తప్పకయ్యెను. చాలకాలమువఱకు నిచటి స్పెయినుదేశీయుల

దొరతనమును జక్కపెట్టవలయు నని అమెరికను ప్రభుత్వమువారు ప్రయత్నించిరి కాని లాభము లేకపోయెను. అంత గూర్చి యందు సంయుక్త రాజ్యముల బాతీయ ప్రభుత్వము పనిచూచి న్యూబాపరిపాలనమును విడుదలకొనవలసిన దని స్పెయినువారికిఁ దెలియఁబడుట వారందులకు జవాబుగ నీదేశముపై యుద్ధముగఁగము కావించిరి. అంత సంయుక్త రాజ్యములనుండియు యుద్ధకార్యము లారంభమయ్యెను. ఈ కారణమునఁ బ్రపంచమునం దంతట నెచట నెచట స్పెయినువారుండినో యచట నెల్ల నీరండుబాతులవారికిని పోరాటములు కలుగ సాగినవి. యుద్ధముగఁగ మైనతోడనే అమెరికన్ దొరతనమువారు స్పెయినుక్రిందనున్న ఫిలిప్పైన్ దీవులను ముట్టడింపవలయు నని హంకాంగునొద్దనున్న తమజలసేనాని యగు జార్జ్ వ్యా యనునతని కుత్తరువుల నంపిరి. తమసార మితఁ డాపట్టముననుండి బయలుదేరి నాలుగైదుదినముల స్వల్పకాలమందే ఫిలిప్పైన్ దీవులందలి మానిలానామక నగరమును ముట్టడించి తీసికొనెను. ఇతఁడుయమున న్యూబాపరిపాలనమునఁ జాంగియోగోయొద్దను, పోర్ట్ లోడియంగును యుద్ధములు జరగుచుండెను. యుద్ధము జరిగినంతట నంతయు అమెరికనులే జయము గుచుచున్నది. పోర్ట్ లోడియంగును స్పెయినువారి కపజయము కలిగినతోడనే వీరు సందిగావించికొనుటకు సముదించిరి. అంత పారిస్ పట్టణమున సంది జరగెను. అందలినియుములు ననుసరించి న్యూబా, పోర్ట్ లోడి, నుతెస్, ఫిలిప్పైన్ మొదలగు దీవుల అమెరికనులపరమయ్యెను. కాని ఫిలిప్పైన్ దీవులందు డాక్టర్ మాలో అగ్వివార్డ్ అనునతఁ డెమెరికనులు మానిలాపట్టణమును ముట్టడించి పట్టుకొనుటకుఁ బూర్వమే, అనఁగా ౧౮౯౮ - వ సంవత్సరమున స్పెయినుదొరతనము మీఁదను దిరుగఁబడి యచట ప్రజాప్రభుత్వమును (Republic) స్థాపించెను. కాని యదేసంవత్సరాంతమున అమెరికనులు గావించిన ప్రకటనమువలనఁ దమ ప్రజాప్రభుత్వము స్వీకృతము కాలే యని నిశ్చయ మగుచు, అగ్వివార్డ్ పక్షమునా రంపలు నెదురుతిరిగి కలసింప సాగిరి. ఫిలిప్పైన్ లు మంచిదైగ్యసాహసములతోఁ బోరాడిరి కాని సమస్తయుద్ధోపకరణసంపన్న మగునెమెరికనునేనను బాలకాలమువఱకు నెదిరింపఁజాలకపోయిరి. అంగువలన బహిరంగముగ యుద్ధము మాని చాటుమాటుననుండి సమయము దొరకినతోడనే అమెరికనులపైఁ బడి కొల్లగొట్టసాగిరి. ఇట్టివిధానము ౧౯౦౨ వఱకును సాగుచునేయుండెను. అమెరికను లొకగవర్నరు నేర్పఱచి త్వరలో ద్వీపవాసులకు స్వాతంత్ర్య మొసఁగఁబడు నని చాటించుచు విగ్రోహుల నడచుటకు మంచికట్టుదిట్టములను సలిపిరి. ప్రకటనము ననుసరించి ౧౯౦౭ - వ సంవత్సరమున ఫిలిప్పైన్ అసెంబ్లీయొకటి నెలకొల్పఁబడెను. అధ్యక్షుఁడగు టాఫ్టయొక్క కోరిక ప్రకారము ౧౯౦౯ - వ సంవత్సరమున కాంగ్రెసునా రాదీవులను సంయుక్త రాజ్యములందుఁ జేర్చుకొనిరి. అనంతరము చిల్కా అధ్యక్షుఁడుగ నుండినకాలమున నీదీవులలో గవర్నరుజనరలుగ నున్న కామెర్లఫోర్బ్స్ అనునతనిని దొలగించి అమెరికన్ ప్రభుత్వమువారు బర్క్ హాఫ్ సెన్ అనునతని నియోగించిరి.

మఱియు సోమనస్యముతోడఁ బరిపాలనము చేయుచు ఫిలిప్పైన్ లను స్వాతంత్ర్యమున కర్హులగునట్లు చేయుట కితని కుత్తరువు లొసంగఁబడియుండెను. కమిషన్ సంఘముగో నెక్కవమంది ఫిలిప్పైన్ లందులగున విధించి పరిపాలనకార్యాలయమునం దెమెరికనులకు మాటుగ స్వదేశీయులే యొక్కవగ నుండులగునఁ గావించఁబడెను. ౧౯౧౬ లోఁ జేయఁబడిన జోన్స్ విల్లుములమున నీదీవుల ప్రజలకు మఱికొన్ని యధికారములు లభించెను. మొగ్యత కలిగినతోడనే ఫిలిప్పైన్ లకు స్వాతంత్ర్య మొసంగుటయే ఈవిల్లు యొక్క ముఖ్యనిమిషము. ఇటీవల, ననఁగా ౧౯౩౨ - వ సంవత్సరమున ఏనుసంవత్సరముల పరిమితకాలానంతరము వీరికి స్వరాజ్య మొసంగఁబడు నని ప్రకటించఁబడినది.

సుమారు ౧౯౦౦ ల ప్రాంతమున చీనాదేశమున బాక్సర్ కలహ ముప్పులిల్లెను. ఈబాక్సరు లనువారు చీనాదేశీయులు - బాతీయ వాగులు. వ్యాపకమాది కార్మికపరిశ్రమలను సలుపుచు స్వదేశమును ఉన్నతస్థితికిఁ జేవలయు నని పాటుపడుచుండిరి. తమ దేశముయొక్క తీరముల నాక్రమించికొని యున్న విదేశీయుల నందఱును చలుముఁ గొట్టి చీనాను వారిజాలములనుండి తప్పింపవలయు నను ఆభిప్రాయ మతో వీరు దేశీయ క్రైస్తవులను, యూరోపియనులను కొంచెము హత్య గావించి యనేకులను కారాగారములగు నైచిరి. చీనా రాజధాని యగు పెకింగ్ పట్టణమున గొప్పవధ జనుగుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంత నతిశ్రుముగ అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు, జపాను, బ్రిటన్, ఫ్రాన్స్, రష్యాదేశములనా రంపలును ప్రోగము బాక్సరుల నోడించి పట్టుకొని తమతమ కైదీల నందఱును విడిపించిరి. బాక్సరుల ఆపజయమువలన చీనాదేశమును విజేతలందఱు నాస్తికాను నలఁ బంచికొనియుండురు కాని సంయుక్త రాజ్యములే యట్టి విధాన మును మాన్పించెను. వీరియొక్క సలహా ననుసరించి యుద్ధమునిమిత్త మైనఖర్చులకై ౩౩,౩౦,౦౦,౦౦౦ డాలర్లను మాత్రము దీసికొని మిశ్రమంపలివారు బాక్సరులను ముక్తులఁ గావించిరి. ఈ ద్రవ్యమును విజేతలనువారు పంచికొనసంయుక్త రాజ్యములకు ౨,౪౦,౦౦,౦౦౦ లు దొరకెను. ఈ మొత్తముననుండియు కోటి పదిలక్షలడాలర్లను అమెరికనులు చీనావారి కిచ్చి వారి కృతజ్ఞతకు బాస్తులైరి.

మెక్సికొనే ఒకసూతుకునిచే మృగుఁడు కాఁగా నతనిస్థానమును థియోడోర్ రూజ్ వెల్ట్ (ఉపాధ్యక్షుఁడు) కైకొనెను. ఇతని పాలన కాలమున వ్యాపారప్రతిబంధములవిషయమున ముఖ్యముగ ట్రస్టు (Trusts) లని పిలువఁబడు మహాకూటముల నిమిత్తము కొన్ని నియమములు కల్పింపఁబడెను. ఇందువలన వ్యాపారులకు నితనికిని గల హము లేర్పడెను కాని మొత్తముమీఁద నితని పరిపాలన మత్యుక్తము మైనవానిలో నొకటిగ గణింపఁబడినది. అట్లాంటిక్, పసిఫిక్ మహా సాగరములను గలుపు పనామాకాలువ ఇతనికాలముననే త్రవ్వఁబడినది.

అమెరికా సంయుక్త రాజ్యములు

మరియు నితనికాలమున అమెరికాకాంగ్రెసునకు తమ ప్రతినిధిని బంపుట కధికారము అలాస్కాదేశవాసులకు లభించినది. ఇంత పర్యంతము విదేశీయులకు పౌరాధికారము ఒక్కొక్కరాజ్యమునం వొక్కొక్కవిధానమున దొరకుచుండెడిది. ఆవిధాన మిపు డన్ని రాజ్యములందు నొకటిగఁ జేయఁబడెను. ఇతనితరువాత వర్తమానమున టాప్ట్ అనునతనికాలమునందు పదార్థనిర్మాతల (Manufacturers) మేలునకై కొత్తచట్ట మొకటి కావించఁబడెను. స్పెయిను యుద్ధానంతరము క్యూబాదీవియందు నిలుపఁబడిన అమెరికనునేన లచ్చట నుండి వేటొక ప్రదేశమునకు మార్చఁబడినది. వెనెజులాదేశముతోగల వాదవివాదములు పరిష్కృతము లయ్యెను. తరువాత మరల నితఁడును, రూజువెల్ట్, లూథర్ లైట్ అనువారును అగ్రముఖపదవికై బ్రతుక్కించి యుండిరి. ఈయుగమున ప్రయత్నముల మూలమున వీరిలో నొకరును గలుపాంద రైరి. అపుడు డిమాక్రాట్స్ వ్యక్తి యగు ఫ్రెడ్రిక్ విల్సన్ ప్రెసిడెంటుపదము నందెను. ఇతఁడు విదేశములతో నెక్కుడు సంబంధములఁ గలుగఁజేసికొనుచుండెడివాఁడు. ౧౮౮౩ న సంయుక్తరాజ్యములు చీనాదేశముయొక్క ప్రకాశభుత్వము నంగీకరించినవి. ౧౮౮౩-న సంవత్సరమున జర్మనీయుద్ధ మారంభ మయ్యెను. మొట్టమొదట యూరోపునందలి యుద్ధములతో సంబంధము కలుగఁజేసికొనరా నని సంయుక్తరాజ్యములు తాటస్థమును వహించియే యుండెను కాని మిత్రమండలివారి కవసరములను పదార్థముల నందియు, కావలసినంత ద్రవ్యము నొసంగియు సాయము చేయుచునే యుండెను. ఇది కనిపట్టియే కాఁబోలు జర్మనీయు నూరకుండపయ్యెను. ఆకారణమున నమెరికావారికిని యుద్ధమునందు బ్రవేశింపవలసి వచ్చెను. ౧౮౮౩-న సంవత్సరమున జర్మనీతో యుద్ధమునందు కావించఁబడినది. అమెరికా చేరిన కొలదికాలమునఁ ఇంక నెక్కువ వత్సమును బొందుటకంటె సంధి చేసికొనుటయే మేలని జర్మనీ యభిప్రాయపడి యటులే కావించెను. అనంతర మేదో యొకవిధమున ట్రిటిమవారి యిచ్చానుసారము సంధి జరిగినది కాని అమెరికా-అగ్రముఖుఁడు విల్సన్ నూచించినట్లుమాత్రము గాదు. విదేశీయుల మిత్రమండలివారు ముఖ్యముగ బ్రిటీష్-ఫ్రెంచిజాతులు క్రొత్తల యధీనమందలి దేశము లన్నింటిని దమవశము చేసికొని సాగ్ర్య మగునంతవఱకు వారి యొక్కమును ఛిన్న భిన్నము గావించి నూతనరాజ్యములను నెలకొల్పిరి. ఈ ప్రకార మేర్పడిన ౯ నూతనరాజ్యముల స్వాతంత్ర్యమును అమెరికనులకును స్వీకరింపవలసి వచ్చెను. సంయుక్తరాజ్యము లిపంపిణీయందు భాగముగైకొనకపోయినప్పటికిని ప్రపంచమున దంతటను కాంతి, వ్యాయము లనుసాపింతు మనుషేరుతో మిత్రమండలివారు చేయఁగడఁగినకార్యములను అటుంకపటిచియుండలేదు. అనంతరము రిపబ్లికన్ కాన్గ్రెస్ హార్డింగ్ అగ్రముఖుఁడయ్యెను. కాని యతఁడు వెంటనే మరణింప నుపార్జ్యముఁడగు కార్లిస్ హులిడ్జి యాపదమును గైకొనెను. ఇతఁ డగ్రముఖుఁడుగ నుండిన రెండుపర్యాయములగుడ హార్డింగ్ యొక్క ఆధిపతీని యవలంబించెను. యుద్ధకాలమున కల్పింపఁబడిన ఆదాయపు పన్ను

లన్నియు మరలఁ దగ్గింపఁబడినవి. ఈకాలమున ప్రాముఖ్యము వహించినవిషయములలో నొకటి మద్యపాన నిర్మూలనము ౧౯౨౨-వ మేమాసమున దీని వ్యాపారమును తగ్గించుటకై మరల నొకచట్టము కావించఁబడినది.

౧౯౨౬-వ సంవత్సరమున జనీవాలో సమావేశమైన ప్రపంచాంతర్జాతీయ ప్రతినిధులమెరికా కొరిన కొన్ని మరతులకు సమర్థింప నందున నీదేశము ప్రపంచాంతర్జాతీయసంఘము (International League) నందుఁ బ్రవేశింప సమర్థింపదయ్యెను. మూలిడ్జి తరువాత హూవర్-హార్బర్ట్-వి-అగ్రముఖుఁడయ్యెను. ఇతనికాలమున కృషి కనుకూలమైన చిల్లు స్థాపింపఁబడెను.

ఈకాలమున ప్రపంచకాంతి కని జరగిన ముఖ్యవిషయము లలో కెల్లాగు - బ్రిటాండ్ సంధి ఒకటి. ౧౯౨౭ - వ సంవత్సరమున ఫ్రెంచి విదేశాంగమంత్రి అరిష్టైడ్ బ్రిటాండు వివాదాస్పదములైన సంగతులను కాంతివిధానములద్వారా తీర్చుకొనవలయునే కాని యుద్ధముద్వారా మాడ దని ప్రాప్న, సంయుక్తరాజ్యములు సంధిచేసికొనవలసినదిగఁ గోరెను. అందులకు అమెరికా స్టేటు డెక్లరేటరీ ప్రాంక్ టిల్లింగ్స్ కెల్లాగు ఇట్టిసంధికి ఇతరజాతులను గూడ చేరఁదీయవలె నని ప్రతిపాదనము గావించెను. తత్ఫలితముగ వామలుసటిసంవత్సరమున ౧౫ జాతులవారు పారిసునగరమున సమావేశమయి ఈసంధిని గావించుకొనిరి. హూవర్ కాలమున కృషివ్యాపారపు గుంకములసంరక్షమునను అభివృద్ధికరములను మాడ్చు లక్షకములు జరగెను.

ఇతని యనంతరము ప్రెసిడెంటుపదము నధిష్ఠించి ప్రస్తుతము అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములను నడపుచున్నది రూజువెల్ట్. ఇతఁడు వ్యాపారమాంద్ర్యమును పోగొట్టి, నిరుద్యోగసమస్యను పాటఁడోలుట కత్యంతతీవ్ర ప్రయత్నములను సలుపుచున్నట్లు వార్తలవలనఁ దెలియచున్నది. ఇతని పద్ధతులు ప్రపంచమునం దంతటను కలవరము పుట్టిచినను స్వదేశమునకు కొంతవఱకు మేలు చేపూర్చినట్లే కనుపడుచున్నది. ఇంతవఱకు నిరసింపఁబడిన సోవియటు రష్యాతో సంధి గావించియు, ఫిలిప్పైనుదీప్తములకు స్వాతంత్ర్య మొసంగియు రూజువెల్ట్ మహోత్సవైక్తకార్యములఁ గావించెను. కాని పదేండక్రిందఁ బోయినత్రాగుడును మరల వ్యాయసపుతము చేయుట విషాదకరము.

స్వాతంత్ర్యము దొరకినది మొదలుకొని ఈదేశము సకల విధముల నభివృద్ధి పొందుచువచ్చినది. కాని ౨౦-వ శతాబ్దియం దిచటఁ గలిగిన యభివృద్ధి సమస్త ప్రపంచమునకు వాత్సర్యము కలుగఁజేసెను. ఇందులకుఁ బ్రధానకారణము రత్నగర్భ యగుభూమి, తడియ సంతకుల యంతృవాళి, విద్య - ఈమాఁడు నని చెప్పవచ్చును. ఇందులో నేది లేకపోయినను తక్కిన రెండును వ్యర్థము లయ్యెడివి. దేశమందలి ప్రతిబాలుఁడు, బాలికయునువిద్యనభ్యసించుటకు వీలులగున అగణితములగు విద్యాలయములు నెలకొల్పఁబడినవి. ఇచట విద్యాలయ లేని

గ్రామమే లేదు. తుదకు నాలుగైదు గృహము లుండినను జాలును; అవట నొక పాకకాల యుండును. ఈవిద్యాభివృద్ధి యగునదంతయు కేవలము దొరతనమువారి సాయమువలననే కాదు; ఆంధ్రు కాళ్ళనీ, బాక్. డి. రాక్ ఫెల్లర్ లోనగు కోటిశ్వరులు కొట్టకొలది ధనమును విద్యావ్యాపనమున కొసంగియుండిరి. ఈ ధనసహాయమునకుఁ దోడుగ, విద్యావంతు లనేకులు ఏ యుపాయముల నవలంబించినచో శీఘ్రముగను, సుకరముగను, స్థిరముగను విద్య వ్యాపించులాగున చేయ వచ్చునో వాని నన్నిటిని విచారించి, వారు గనిపట్టిన విషయముల నన్నింటిని చలవజేచియుండిరి. వేలకొలదిగ పుస్తకాలయములు స్థాపింపఁబడినవి. ఆయులయములనుండి గ్రంథములు పెద్దవారికేకాదు; బాలురఁగూడ నొసంగి వారియందు శీఘ్రముగ విద్య పెంపొందు లాగునఁ జేయఁబడినది. వీనికి సహాయకములుగ లక్షలకొలది వార్తా పత్రికలు వెలువడుచుండును. కార్మికులవిషయమున వారికి హితముగ మంచి కట్టుదిట్టములు కలవు. కొన్నిరాజ్యములందు ౧౪ ఏండ్లకు రక్తువయగు వయసుకల బిడ్డలను కూలిపనులందు వినియోగింపరా దని నియమము లున్నవి. బిడ్డలపరీక్షమువలనఁ దయారగు పదార్థము లను విదేశముల కెగుమతి చేయఁగూడ దని యుత్తరువులు కలవు. స్త్రీలకు ప్రతిదినమును ౧౦ గంటల కెక్కువ పని నియ్యరా దని కొన్నిరాజ్యములందును, ఎనిమిదిగంటల కెక్కువమానదని మఱికొన్ని రాజ్యములందును చట్టము లున్నవి. ఇట్టిసర్వజనోపకారులైన విధానముల సలపునది కేవలము ప్రభుత్వమే కాదు; ధనాధ్యులగు ప్రజలును, ఇందులకుఁ జేయూఁగి నొసంగుచుందురు. 'రస్సెల్ సేజ్ ఫౌండేషన్' (Russell sage foundation) అను గొప్ప సంఘ మొకటి ఏర్పడి దేశమందలి దారిద్ర్యమును, మార్భ్యమును బాణఁదోలుటకుఁ గంఠము కట్టుకొనియున్నది. అంతర్జాతీయకాంతిస్థాపనార్థము కార్మికిదానమువలన ముత్యముకసంఘ యేర్పడెను. సమస్త ప్రపంచాంగీకృతమునకును, వైద్యసంబంధిగవేదమునకును రాక్ ఫెల్లర్ మఱి ఇరువదిలక్షలదాలర్ల నొసంగియుండెను. 'సర్వే ధి ద్రాణి పశ్యంతు, సర్వే సంత నిరామయాః' అను వాక్యమును కార్యము లోనికిఁ దెచ్చిన దీశాతియే యగుటవలన నిపు డిన్నివిధముల నిది ప్రపంచమున మహోన్నతస్థాన ముందియున్నది.

అమెరికా సారస్వతము — అమెరికా సారస్వత చరిత్రము తల్లికుడుటినుండి విడదీసి తీసికొనివచ్చి వేలు ప్రదేశమున నాఁచిన భాష, సంస్కృతులు క్రమముగాను, నెమ్మదిగాను చెందు నేర్పాటును దెలుపుచరిత్రమే. మొదట నీసారస్వత మాంగ్లసారస్వత వ్యుత్పాదముగా నారంభమయి, మొదట నొక్కచోట పెరిగిన రెండు తెగల యింగ్లీషువారును ఒకరి కొకరు దూర మయి వేలువేలు పరిస్థితులయందు వేలువే అనుభవములను బొందుదు రాఁగా, రీతియందును, విషయమునందును క్రమముగా మార్పు చెంది, తుద కింగ్లాండు నుం నెక్కువ కడు భిన్నమయిన సంస్కృతికి నిర్వచనముగా వికాసము

చెందినది. ఒకతరమువఱకు నీవాస్తవ్యురచయిత లమెరికాయందు నివాస మేర్పఱుచుకొనిన యింగ్లీషువారే.

మొట్టమొదటి మాటయేఁబడియేండ్లలోను అమెరికాయం దధినివేశముల నేర్పఱుచుకొన్నవా రింగ్లీషువాస్తవ్యులువ్రోవనే యనుసరించి గ్రంథములను రచించుచువచ్చిరి. చాల నిట్టివలనే అమెరికా గ్రంథకర్త లింగ్లీషుగ్రంథకారుల ననుసరించుట, యనుకరించుట మాని స్వతంత్రముగ తమవ్రోవలను దా మేర్పఱుచుకొని తమదాము వ్యక్తికరించుకొనఁజొచ్చిరి. ౧౮౦౦ ల వఱకు కూడ అమెరికా గ్రంథకర్తల కింగ్లీషుసారస్వతముమీఁది వ్యామోహము పోలేదు; అనే తెన్నులు, అనే రీతులు, అనే సంప్రదాయములును అమెరికా సారస్వతమున మూర్తులు కట్టుకొని నిలిచినవి. అధినివేశములయందలి పరిస్థితులనుబట్టి, అనుభవములనుబట్టి అమెరికాసారస్వతమున నించుక భేదము కన్పట్టుచువచ్చినను ప్రధానముగ నది ఇంగ్లీషువాస్తవ్యులు నకు చేరిక యయిన ప్రతిస్పృష్టిగ రూపొందినది. ఇందుఁగూడ లండను నందు రేకెత్తి వర్ధిల్లుచు వచ్చిన సాహిత్యాతివాదరీతి, సంప్రదాయముల పాఠశాలబోవక అది వాని నించుక దువ్వి చదునుచేసి పెంచుచు వచ్చినది.

అమెరికాయందలి యుత్తరభాగము సారవంతము కాని యసమప్రదేశము. ఇందు నాకాశ్రయస్థానములును, ఉరవడి యొక్క వగాఁ గల యొట్లును, నదులును జాలఁ గలవు. ఇంచుక చక్షిణమునకుఁ బోయినయెడల వికాలము లయి, యెందుచుట్టితోఁ గూడిన మైదానములతో దేశము దెవల పగును. ఈ ప్రదేశము వ్యవసాయమున కనుకూల మయినది. పొగాకు, వరి, నీలి, ప్రత్తి యిందలి ప్రధానమయిన పంటలు. అనేకములుగ నున్న నాకాశ్రయస్థానములవలనను, ఏళ్ల వలనను ఉత్తరభాగము వాణిజ్యవ్యాపారమునకును, నాకాయానసాహసికతకును పేరునకెక్కఁగా చక్షిణభాగము బానిసవృత్తి నాధారము చేసికొని ముక్క మోటిక పండించి చేయు దీవనవిధానమున కనుకూలించినది. సంఘమున పరపతి గల ప్రముఖు లందఱు నెల్లచోటుల సామంతులుగనే యుండిరి. వీరికి బోప్టేక్, ఫిలడల్ఫియాలయందలి వణిక్కిభామణులును, న్యూయార్కు, బర్జీనియాలయందలి భూస్వాములును ఎంత చెప్పిన నంత. అందువలన భూవసలియు, ధనాధ్యులయు సంఘమును పాలించుచువచ్చెను. ప్రజాసత్తాకభావము చాల నిట్టివల మొలకెత్తి పెరిగినది. స్పృందివిప్లవమునాటికిఁ గాని దీని కుద్ధృత మయినకత్తి రాలేదు. అప్పటినుండి యిది సంఘమును, జాతీయప్రభుత్వమును ప్రజాసత్తాకభావపరము కావించినది. ఇది కారణముగ నీ ప్రజాసత్తాకోద్యమమునకు పరపతిగల ప్రముఖు లెల్లరును పరమ క్రత్యుత్వము వహించిరి. ఈకారణమున అపహాస్యాత్మకసారస్వతము మిగుల గాటయినది చాల వెలువడినది.

అమెరికా సారస్వతమున క్రీ. శ. ౧౮౦౩ మొదలు ౧౮౬౫ వఱకు నొకరిరిగ ప్రాథమికయుగ మని చెప్పవచ్చును. ఈకాలమున

నెలవసిన సారస్వతము నిజమునకు ఇంగ్లీషుసారస్వతమునంటి యొక భాగముగనే గ్రహింపవచ్చును.

న్యూ-ఇంగ్లండునందు తక్కు మిగిలిన ప్రదేశములందు గ్రంథ రచన అరుదుగ నుండెడిది. ఉత్పత్తియయిన గ్రంథములు చాల తక్కువ. వర్ణనియాయందు దేశభేదము, వేశచర్యములకు సంబంధించిన గ్రంథములు, సాగరిక మాత్రావిత్తములు మొదలయినవి పుట్టినవి. పదునెనిమిదవ శతాబ్దమున వర్ణనియాయంటి పరిస్థితులు గ్రంథ రచన కంత యనుకూలముగ నుండవలెదయ్యెను. అంతటినుండి గ్రంథములు చాల వచ్చినవి.

ఒక్కొక్కవలన మనోరంజకమయినవి కాని, ప్రాముఖ్యము గడించినవి కాని యయినవంటివి దానికి సంబంధించిన వర్ణన గ్రంథములును, వృత్తాంతములును బయలుదేలుచు వచ్చినవి. సమస్తతీగ ప్రదేశములందు గ్రంథరచన చాల పెనుదాదినముగ నుండెను కాని క్రమాభివృద్ధినిందు ప్రాముఖ్యము గడించినవానియందు సహజముగ నెక్కువగ నుండెను.

మొదటినుండియు వర్ణనియాయందుకంటె న్యూ-ఇంగ్లండునందు గ్రంథరచనమునకును, గ్రంథము ప్రచురమునకును పరిస్థితు లెక్కువ యనుకూలముగ నుండెను. పూర్వీకులు చిన్న చిన్న గ్రామములయందు స్థిర నివాసము లేరవలచుకొనిరి. ప్రతి గ్రామమును మతాచార్యుని నాయకత్వమున చక్కనికట్టఁబాటులతో నొప్పుచుండెను. ఈ మతాచార్యుల స్థితికవాద ప్రతివాదములను, ఆస్తికగ్రంథరచనను ప్రోత్సహించుచు వచ్చిరి. ఈరీతిని న్యూ-ఇంగ్లండునందు ఆస్తికమతవాదయము చాల బయలుదేరినది. ఆస్తికవాదమునకు సంబంధించిన పత్రికలు కూడ మొలకఁబెట్టినవి. నోగ్స్ విలియమ్స్ ఈ కాలపు ఆస్తికవాదులలో ప్రముఖులగువాఁడు. ఇతనియభిప్రాయము లప్పటి ప్రభువులకు సరిపడక యతనిని దేశబహిష్కృతుని నాచించిరి. అందువలన నితఁడు మస్సచుసెట్స్ అఖాతముననుండి వెలిసిపోయి రోడ్ దీవికరిగి యచట అమెరికాయంటి మొట్టమొదటి ప్రజాసత్తాకి సమష్టిరాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతఁడు ప్రజాసత్తాకరత్వమును విపులముగ వ్యాఖ్యానముచేసి విశేషకరించుటవలన ఆకాలపు రాజకీయభావకులలో ప్రముఖుడుగ పరిగణింపఁబడుచున్నాఁడు. ఈకాలమున పద్యకవులు కూడఁ గొందఱు విలసిల్లిరి. వారిలో మైకల్ విగ్గత్స్ వర్త ప్రధమ గణ్యాఁడు. న్యూ-ఇంగ్లండునంటి ఆస్తికవాదగ్రంథకర్తలలో జోసాఫ్ట్ ఎడ్వర్డ్స్, సామ్యుయల్ హావేకిన్స్, ఎబ్రహేమ్ అనువాదు పేర్కొనఁ దగినవారు.

న్యూ-ఇంగ్లండు మతాచార్యుల యుపన్యాసములకు చెవియొగ్గి వినుచుండినకాలమున ఫిలడల్ఫియా బోస్టనుకంటెను సంస్కృతి సాహిత్యములకు ప్రధానస్థ మగుచుండెను. ఇచ్చట పెక్కు గ్రంథములు ముద్రితము లగుచుండెను. నాటకరంగములను, పత్రికలను ప్రజలదరించుచుండిరి.

అమెరికాసారస్వతమునకు ౧౭౬౫ మొదలు ౧౮౦౦ వఱకును ద్వితీయవిశ యవచ్చును. ఇది యమెరికాపూర్వయము పెక్కు విధములయిన రాజకీయసమస్యలతోఁ బట్టతటఁ గొట్టుకొనుచుండినకాలము. అమెరికాయంతఃకలహము, సంఘాతరాజ్యప్రతిపాదన ప్రయత్నము, ప్రాంచివిష్టవసంజనితనూతనభావములు అను నివి యమెరికనులను గలవర పెట్టుటవలన అమెరికాయం నొక నూతనజాతి తయారగుచుండినకాల మది. ఈకాలమున నుత్పత్తియయిన సారస్వతము రాజకీయముల కనుబంధిగ వర్ధిల్లుట సహజము. రాజకీయ సంబంధము గల కదనత్రములు, గ్రంథములు అనేకము లీకాలమునఁ బుట్టినవి. ఈరాజకీయ సారస్వత నిర్మాతలలో సామ్యుయల్ ఆడమ్స్, జాన్ డిక్స్, జోసెఫ్ గాల్లావే, టామ్ పెయిన్లు ప్రముఖులు. వీరి రచనలు కారణముగ దేశము యుద్ధాగ్ని కుండవన నుఁగిడి. కింగ్స్ పెయిన్ కలము కడు శక్తిమంత మయినది. ప్రజాస్వామ్యమునకు హస్తక్షుప్త స్వాతంత్ర్యమునలని లాభములనుగూర్చి తెలిపినవాఁ డితఁడు. 'మానవుని హక్కులు' అనునది ఆకాలమున ప్రజాస్వామ్యమున కుద్దేశమున కరిగించిన గొప్ప గ్రంథము. పైని పేర్కొనినవారు కాక రాజకీయ నాయకులు జాన్ ఆడమ్స్, అల్బ్రెగ్టాండెర్ హామిల్టన్, థామస్ జఫర్సన్ లవంటివారు పెక్కు గుండెరి.

అమెరికా యవజనసంఘ మారీతిని రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమును సంపాదించి, అపశీతలసామ్రాజ్యములమీఁద నొక ప్రభుత్వము నేర్పాటుచేయుచుండిన కాల ముటవలన అపుడు సభ్యసారస్వతము ప్రజాక్షేమలభముల కణకువగ నుండుట, సహజము. ఈకారణమున కవిత్వ, వ్యాసములు పదునెనిమిదవ శతాబ్ది కవిపటిపితలం దిచ్చటచ్చట పెరుఁగుచు వచ్చినవి. ౧౭౮౦, ౧౭౯౦ లలో హేమిస్టర్స్, కాల్ లందు యువజనులు కొందఱు సమకాలికాంగ్ల సారస్వత శివశక్తిని గ్రహింపఁ బ్రయత్నించిరి. కింగ్స్ గొందఱు ప్రజాసత్తాకస్యతి లేకవాదులు. ఈకారణమున నీకాలమున అపహాస్య (Satirical) సారస్వతముపాద తగినంత బయలుదేరినది. దీనితోపాటు నాటక వాద్యయమును క్రమక్రమముగ మొలకెత్తి వర్ధిల్లినది.

౧౮౧౨-౩ అమెరికాయుద్ధము పూర్తియైననాటనుండి అమెరికనుల జీవితమున మార్పు లనేకములు కలిగినవి. ప్రతివిషయమునను పరివర్తనము సంభవించినకాల మిది. సంస్కరణోద్వ్యములు, దాస్య ప్రధానిర్వాలన ప్రయత్నములు, సారిక్రామికతారంభములు, ప్రజాసత్తాక ప్రభుత్వభావవికాసము, యుద్ధములు— ఇవి యన్నియు వినుకటి ప్రాచీనభావములతో నిండి కొయ్యవాళిన అమెరికాపూర్వయమునకు పదును పోసి మార్చి దానిని నూతనభావతరంగితము కావించినవి. నాటనుండి అమెరికాసారస్వతమునకు క్రొత్తకీక్రి, క్రొత్త వికాసము, క్రొత్తజీవము వచ్చి యది వివిధవిధములగు చక్కనిమార్గములు త్రొక్కి పేరు ప్రతిష్ఠలు గడించుకొన్నది. అందువలన పందొమ్మిదవ శతాబ్ది నుండి నేటివఱకు నమెరికాసారస్వతము దినదినాభివృద్ధి నొందుచు

ప్రపంచవాద్యమునఁగూడ స్థానము గడించుకొన్నది. అమెరికా సారస్వతమున నీపందొచ్చినవ, యిరువదవ శతాబ్దములందు పెక్కుగు ప్రతిభాకాలు లుచయించి, వేటువేటు శాఖలందు క్రొత్త క్రొత్త గీతులను, క్రొత్త క్రొత్త సంప్రదాయములను వెలయించి తమ వాద్య సౌభాగ్యమును పెంపొందించినారు. వాషింగ్టన్ ఇర్వింగ్, జేమ్స్ ఫెనిమోర్ మాపర్, ఎడ్గర్ అల్లెన్ పో, హెన్రీ డేవిడ్ థోరో, బాల్ గ్రీకొల్ఫ్ హివ్విట్టియర్, హెన్రీ వాడ్స్వర్త్స్ లాంగ్ ఫెల్లో, వెఫ్ని యల్ హాథార్, రాల్ఫ్ వాడ్స్ ఎమర్సన్, జేమ్స్ రస్సెల్ లాచెర్, ఆలివర్ వెండెర్ హోమ్స్, ఎమిలీ డి క్లిఫర్డ్, వాల్ట్ హివ్స్ ముక్, హెర్బర్ట్ మెల్లిల్లి — ఈ మొదలగునూ రందఱును పందొచ్చినవ శతాబ్దిని వర్ణింప సుప్రసిద్ధ అమెరికా గ్రంథకర్తలు.

౧౮౯౦ మొదలు ౧౯౦౦ ల వఱకును గ్రంగొరచన సీత్రముగ సాగినది. చిన్నకళ్ళ కళావిమర్శతయం గుచ్చుచక నొంది పేరుగాంచినది. కవిత్వ పరిమితముగ వర్ణింపబడి. వారిత్రకకళ్ళ సంప్రదాయము కట్టు కొని నిర్మింపబడి.

౧౯౦౦ మొదలు ౧౯౨౨ వఱకు అమెరికా సారస్వత మింకను క్రొత్తనూర్పులను జేయును వర్ణింపబడ్డది. ఈకాలమున ప్రపంచము వలది యేయితరభాగములందుకుండును అమెరికాసంయుక్తరాజ్యము లంగు ఆధిక్యనిర్మాణమునను, విద్యయందును, సాంఘికపరిణామమునను, రాజకీయములందును, సారస్వతమునందును, కళలందును గూడ గొప్ప నూర్పు సంభరించినది. వ్యావసాయికజీవము పారిశ్రామికజీవముగ నూర్పుచేరినది. దీనితో జీవమున నొక క్రొత్త ధనిక ప్రజాసత్తాకము వికసించినది. జాతీయభావము పునరుద్ధృతమయినది. ఇంతయేల, కవి చిన మూఁడుపితలందును, నూర్పుకలిగి యొక నూతనసాంఘిక, నైతిక, ఆర్థిక, విజ్ఞానసంప్రదాయములు రూపొందినవి. ఒక క్రొత్తయుగ మాగంధ మయినది.

౧౯౧౦ లో అమెరికాదేశీయుల సారస్వతాభిరుచిలో నూర్పు కలిగినది. ఈనూర్పు కలుగుటకు టెర్నార్డ్ సెగ్రంథములును, రషీనూ దేశపు నవలారచయితల గ్రంథములును, ఇత్యేగ్రంథములును కారణములు. ఈరీతిని ఇరువదవశతాబ్దియం దమెరికాసారస్వతము నకు నొక క్రొత్త ప్రోత్సాహశక్తుల నొసంగినది యూరోపు.

సారస్వతమునందేకాక యితరవిషయములందును నిట్టిప్రోత్సాహము కలిగినది. ద్రవ్య మొకకక్షిక, కార్మికు లొకతరగతిగ, ప్రజాసత్తాక మొక యాధికవిషయముగ (Economic Factor) అమెరికనులు గ్రహించిరి. ఈభావములను వ్యాపింపజేసినవారు రూజువెల్ట్, బ్రియానులు. ఈభావములతోపాటు అమెరికనుహృదయము నుద్రేక నము నొందించిన గ్రంథకర్తలు మజిలొందలు కలరు. వారిలో ఆధునికప్రపంచము సంకీర్ణమయిన దని, యందు స్త్రీ పురుషులస్థితి తమ యట్టుప్రక్కలనుండు పరిస్థితులనుబట్టి నిర్ణీత మగు నని నిర్వచించిన హెచ్. జి. వెల్స్, బాల్ గాల్స్ వర్డ్స్ ప్రధానులు. ఈ నూతనభావ

పరంపరలకారణమున అమెరికావిశ్వవిద్యాలయములనుండి ౧౮౯౦లో స్వస్థిచెప్పబడిన సాంఘికవాదము (Socialism) తిరుగ విమర్శనకు, సర్వకుఁ జేబడినది. ఈవిధముగా సంఘమునందుఁ గలిగిన యశాంతి సారస్వతమునఁగూడ ప్రాకి యందును అశాంతి రేకెత్తినది. కార్మికతరగతులవారిమీఁద క్రొత్తగ కలిగిన శ్రద్ధాసక్తులవలన ఆ తరగతులయందలి వ్యక్తులయందును క్రొత్త శ్రద్ధాసక్తులు కలిగినవి. ఈ కారణమున సాధారణపరిస్థితులయం దుండు సామాన్యఁడు సారస్వతమున అప్రధానపాత్రముగఁ గాక ప్రధానపాత్రముగ ప్రవేశమును గలిగించుకొనెను.

పందొచ్చినవశతాబ్ది కడపటిపితలయందు అమెరికా పాఠశాలల యందును, కళాశాలలయందును పరిన్యాప్త మగుచుండిన శాస్త్రవిద్య (Scientific education) దీనికి నుద్దీపనము కలిగించినది. ఈకాలమునందలి పారిశ్రామికాభివృద్ధి కాగారభూత మయిన ప్రయోగ పూర్వకమయిన శాస్త్రవిజ్ఞానము (Experimental Science) వలన సారస్వతమున వాస్తవికభోరణి (Realistic attitude) యొకటి కలిగినది. అంగువలన అమెరికనులకు నమ్ర, నిరర్థక, అసన్నివయము లందును శ్రద్ధ కలుగుట కిచ్చ జనించుచున్నది.

సారస్వతయోగ్యతలందలి నూర్పు కవిత్వమునం టెక్కువగ పొడకట్టుచున్నది. అమెరికాకవిత్వమునందలి పునరుద్ధీవనము ఒకవిధముగ పరివర్తనమనియే చెప్పవచ్చును. క్రొత్తసంప్రదాయములు, క్రొత్త శిల్పము కవిత్వమున నావిర్భవించినవి. సారస్వతమున కవిత్వము ప్రముఖవాద్యకాఖగ పేరుగాంచినది. ఎమిలొచెర్, ఎడ్గర్ లీ మాప్స్టర్స్, రాబర్ట్ ఫ్రాస్ట్, ఎడ్విన్ అర్లెంగ్ రాబిన్సన్, వోల్ లిండ్స్ మొదలగు గ్రంథకర్త లీనూతనయుగమునకుఁ జేరినవా రనేకులు కలరు. కవిత్వముతోపాటు విమర్శనమును, కథయు కూడ సారస్వతరంగమును నేఁడు ప్రధానముగ నాక్రమించుకొనుచున్నవి.

అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము — స్వార్థ

రహితమైన న్యాయబుద్ధితో ఆలోచించి చూచినయెడల పాలితు లగు జనులసంరక్షణార్థమే పాలకు లేర్పడి రనియు, అట్టి పాలకులు తమ విధ్యుక్తధర్మమును క్రమముగ నిర్వహింపనిచో వారిని తొలగించుటకు జనులకు హక్కు కల దనియు విశేష మగును. ఆధికాలమున రాజపద మిట్టి యాశయములతో నేర్పడియుండినప్పటికిని లక్షల కొలది సంవత్సరములు కడచిపోవ ఉపర్యక్తసమయవిస్తరణము కలుగుటచే రాజు ఎట్టివాఁడైనను దేవాంశసంభూతుఁడను విశ్వాసము కలుగసాగను. జను లందఱు నేకీభవించి తమ కీర్తులనుండి కాపాడుటకును, తమకు శాంతిసౌఖ్యములను సమహర్షుల కవసరములైన విధానముల నేర్పఱుచుటకును తమ తమ యాచార్యములనుండి మిగుల్పొంది చందారూపముగ పన్నులని యిచ్చిన ద్రవ్యముచేతనే ప్రబలుఁడై పాలకుఁడు తన విధ్యుక్తధర్మముల నెఱవేర్చకపోవుట యటు లుండ, మీఁదుమిక్కిలి తన్ను నేర్పఱుచుకొనిన జనులను వారుచేసినధన

సాహాయ్యముతో హింసించగలవని నొక చెప్పవలసిన దేమున్నది? ప్రభుత్వమునది రాజ్య ప్రజలు కలసి చేసికొనిన యొక నియమబద్ధమైన సమయము. ఈయుద్ధములో నెవరైన నొక రీతియను విపరీతము కలిగించినయెడల చంపవలయునని నారిబాగ్యతనుండి తప్పించి వచ్చేయనును. అనునట్టి మిచ్చునాక్యములతో అమెరికాదేశపు రాజనీతికలులైన పాట్రిక్ హెన్రీ, జేమ్స్ ఓటిస్ అనువారు విప్లవకర్తలనివ్వహతాసమర్థులైన బ్రిటీష్ రాజయొక్క దేవాంశసంభూతిత్వమును, ఆతనికి దోష్టును పార్లమెంటుయొక్క సర్వాధిక్యమును నిరసించి వానికి ఒంటలు సర్వసాధారణస్వాతంత్ర్యమును, మానవుల సమాజకాశ్వతాధికారములను ప్రతిపాదించును గావించిరి. ఈ ప్రతిపాదనమును స్థిరపఱచుటకే అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము జరిగినది. దీనివలన అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములు (United States of America) బ్రిటీష్ సామ్రాజ్యదాస్యముననుండి విముక్తిని బొంది సంపూర్ణ స్వాతంత్ర్యమును బడసెను. ఈసంగ్రామము క్రీ. శ. ౧౭౭౫ న మనఃపూరితమునందలి లెక్సింగ్టన్ గరమునొద్ద జరిగిన సంఘర్షణయతో ప్రారంభమై ౧౭౮౧-వ సంవత్సరమున అట్టోబరు నెలలో యూర్గుకొనునొద్ద కార్నవాల్ లో ప్రభువు అమెరికనులకు పట్టుపడుటతో సమాప్తమయ్యెనని చెప్పవచ్చును. మైనిక (Military), రాజకీయ (Political) దృష్టిపరచు వనుననించి ఈయుద్ధమునం దొక గొప్ప మూల్యము కలదు. ఒక స్వల్పరాజ్యము తన జనకసామ్రాజ్యము నోడింపగల్గుటయే దీనికి తార్కాణము. మఱియు అకాలమున సంభవించిన అనివార్యపరిస్థితులనునటించియు, ఆపరిస్థితులలో గాఢమున దేశభక్తిని విస్తారముక్రింద గట్టి దానిని జంపవలె నను ఉత్కటాభివాదతో పాలకుని సరిపెయ్యండిన లోపాలోపములఁ గూర్చియు యధార్థమున జ్ఞానము కలుగుటందేసి ఇది యొక శిక్షాదాయకమైన యుద్ధమని చెప్పవచ్చును.

కొలంబసు అమెరికాను కనుగొనిన తరువాత యూరోపుకుండు ముఖ్యము బ్రిటీష్, డచ్, స్పేడిష్, ఫ్రెంచ్, స్పానిష్ జాతులూ రాక్రొత్తదేశమునకుఁ బోయి నివాసములను గుర్తుకొనసాగిరి. ఇట్లు రెండువందలసంవత్సరములు గడచునప్పటికి వలస (Colonies) లేర్పడెను (అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములు అను వ్యాసమును చూడుడు). కావున అమెరికాజాతి వివిధజాత్యాత్మకము. ఆంగ్లేయుల సంఖ్యాధిక్యమువలన వారే ప్రాధాన్యము వహించిరి. క్రీ. శ. ౧౬౦౬ మొదలుకొని ౧౭౬౦ వఱకు నీ వలస లన్నియు బ్రిటీష్ వారి అధినివేశ ప్రభుత్వము (Colonial Government) క్రిందనే యుండెను. స్వాతంత్ర్యము నందినపిదప నీవలస లన్నియు రాజ్యములు (States) గా మారిపోయెను.

ఈయుద్ధమునకు పూర్వము, అనగా క్రీ. శ. ౧౭౬౦ మొదలు కొని ౧౭౬౦ వఱకును గల కాలమున బ్రిటీష్ వారికిని ఫ్రెంచివారికిని కలహములు జరిగియుండెను. సంఖ్యాపరిమాణమున ఇంగ్లీషువారే యెక్కువ యగుటయు, వలసలూ రెండఱును వారిపక్ష మనలబించి

యుండుటయు సంభవించినందున దివిరి కాంగ్రెసులకే జయము కలిగెను. ఈవిజయమువలన అమెరికాయంపటి విస్తారభూభాగము బ్రిటీష్ పువారికి దొరకెను. స్టోరిడా, కనడా, లూయియానాలతోపాటు మిసిసిప్పి నదిపర్యంతము గల దేశ మంతయు వారియధీన మయ్యెను. అంతకుపూర్వము వీరు వ్యాపారాభివృద్ధి కవసరములైన దేశములను మాత్రమే తమయధికారమున నుంచుకొనవలయు ననుతలంపును గలిగియుండిరి. కాని బ్రిటీష్, ఫ్రెంచియుద్ధానంతరము పారిసునగరములో జరిగినసంధి వనుపరించి పూర్వోక్తరీతిని వీరికి వికాలభూభాగము లభించుటచేత నదివఱకు వలసలయెడల వీరవలంబించియుండిననీతి పరివర్తితమైపోయెను. అది మొదలుకొని ఇంగ్లండునకు వ్యాపారాభివృద్ధికొరకు సామ్రాజ్యాభివృద్ధిచింతనూప ఆరంభమైనది. బ్రిటనులో సరిపోగా మిగులుజనమును అమెరికాయందు వసంపరచేయ వీరు తలపెట్టిరి. ఇట్టియుద్దేశము గలిగియే ఫ్రెంచివారితో సంధి గావించుకొను సమయమున నెవరదేశమును తమపక్షములో చేయించుకొనిరి. దక్షిణ రాష్ట్రములను వ్యాపారమునకును, నెవరదేశముల నధినివేశములకును ఉపయోగించుకొనవచ్చు నని యూహించిరి. అకాలమున ఇంగ్లండునందును, వలసలయందును బాగ్యతాయుతములైన పరిపాలకులను యధికారు లందఱును అమెరికాలోని యాదీమనివాసుల విషయమున మంచి కట్టుబట్టియులే లేర్పఱచుటకును, క్రొత్తగ లభించినదేశముల పరిపాలనకొరకు ప్రధానసేనానినాయకత్వమున నొక గొప్పసేనను నెలకొల్పుటకును, ఫ్రెంచివారుగాని స్పెయిను వారుగాని దేశమందలివ్యాపారము నపహరింప నెంచినయెడల వారిని నిరోధించుమిత్తము వలసలవారి సాయముతో మఱి కొంతసేనను నిలువఁదీసి అంగు నచ్చుకముతో బరిసేయు వలసలవారికి గొప్ప గొప్పపదవులను గల్పించి వారిని ప్రోత్సహించుటకును ఎక్కువల పెట్టిరి. మంచి ఉత్తమమైన కాసనపద్ధతిని ఆదేశమునఁ బ్రవేశపెట్టవలయు నని వీరందఱు యాశయము. మఱియు పరిపాలనావిధానము ఫ్రెంచివారిపద్ధతి నుండవలయు నని కొందఱును, వెనుకటిరీతినే యుండవలయు నని కొందఱును వాదించిరి. కాని ఈయభిలాష లన్నింటిని చక్కఁగా సాగింపఁదలంచినచో అప్పటికి వచ్చుచుండిన యాదాతు మెంతమాత్రము చాలను. అది యటులుండ నాసమయమున ఇంగ్లండు అప్పలలో మునిగియుండెను. వలసలవారును అంతకుముందు జరిగిన యుద్ధములకై అపరిమితముగ ధనమును వ్యయపఱచియుండిరి. కావున నూతనసంస్కరణములకు ధనము దొరకుట మనోకష్ట మయ్యెను.

ప్రాప్తయుద్ధముయొక్క అంతిమభాగమునందు వలసలవారు బ్రిటీష్ విరోధులతో దొంగతనముగ నపరిమితముగ వ్యాపారమును సరిపెయ్యండిరి. దీని నాశనమునకు నని ఆంగ్లేయులు చేసిన ప్రయత్నములు మిగుల దూష్యము లైయుండెను. పన్నులు వసూలుచేయు నొకరులకు తాక్షిదు (Writs assistance) లిచ్చి దొంగపదార్థములను బెడకుట కధికారము వొసఁగిరి. నాకరు లీపత్రముల సాధారణముగఁ గొని రాత్రి యనక, పగ లనక ఇష్టము వచ్చినచోటఁ దూటి సోదా చేయుచు

వలసలవారి నశేకవిధముల బాధింపఁగఁడఁగిరి. ఇక పూర్వోక్త సంస్కరణముల కాదాయమును పెంపొందింప బ్రిటీష్వారు చాల కాలమునాటి పంచదారచట్టమును దైకిఁ దీసికొనివచ్చిరి. మొదట నీచట్టము క్రీ. శ. ౧౭౩౩ వ సంవత్సరపువఱసఁగి నిరర్థకముగ పడి యుండెను. దానినే ఇప్పుడు బాగుగ అమలులోనికిఁ గొనితేవలె నని బ్రిటీష్వారు నిశ్చయించిరి. దీనివలన పడమటి ఇండిస్ దీవుల (West Indies Islands) లోని బ్రిటీష్ ఇలాకాలనుండి తప్ప తక్కిన ప్రాంత, స్పెయినువారి యిలాకాలనుండి వచ్చుచెల్లమునకై గాలనున కాటుపెన్సలవొప్పన పన్ను వలసలవారి కియ్యవలసినవైనను, న్యూ-ఇంగ్లండులోని ప్రజ లందఱు నింగులకు విముఖత్వ మూనిరి. రమ్ (Rum) సారాయము నుత్పత్తి చేయుట ధీమంధులను మిగుల నష్టము కలుగు నని నారు మొలలిపఁసాగిరి. కారణ మేమన, ఆఫ్రికాలోడను, శోగహిందువులతోడను జరుగువ్యాపారమునందు రమ్ సారాయమే వినిమయపదార్థము. అది యటు లుండ వలసలవారినిలన సొమ్ము బిల్లులకు సొమ్ము నియ్యవలసినదై నందుల నాశ్రయపరచున నొసంగవల డని పార్ల మెంటువా రొక యుత్తరువును జారీచేసిరి వలస లలో క్రైతిలువిధానమును నాశన మొనరించుటకై ఇట్లు చేసి రని అధినివేశవాదులు చింతిల్ల సాగిరి. వీనికిఁబోడు వర్జీనియానుందు పొగాకువర్తకమునకు క్షతి చేసారులనున పెన్నిచట్టములు కొన్ని నిర్దింపఁబడినవి. వీనిపేరువున నాలుగువందల యాభ్యములు దొరక వలసిన యొక న్యూపారి కొకప్పుడు వందయొక్కముల దొరకుటయు, నేతొకసమయమున తక్కిన దొరకవలసినయెడల తక్కిన దొరకు టయుఁ గలుగుచుండెను. పొగాకుపంట బాగుగ పండనిసంవత్సరమున పోరబులు తక్కిన యగుచుండెడివి. మఱియు పైని వచించినరీతిని శోగహిందువుల ఉప ద్రవములనుండియు, పక్కిన యూరోపియన్ జాతులనుండియు ఆమెరికాను గాపాడుట కేర్పడు నైవ్యమునకై మూడులక్షలపానులు వ్యయ మగు నని యంచనావైచిగిని అందు క్కొనింప లపానులు పంచదారచట్టముచే రావచ్చునను నూహతో ఒక లక్షపానులపై నను వలసలనుండి రాబట్టుకొనవలెనని క్రీ. ౧౭౬౫-వ సంవత్సరమున బ్రిటీష్వారు స్టాంపుచట్టము (Stamp Act) నొక దానిని తయారుచేసిరి. పంచదారచట్టమును వెన్నంటియే యిది వచ్చి నందున దీనికి మఱిత ప్రతిఘటనము చెలరేగెను. కొన్ని వలసలలోని వ్యవస్థాపకసభలు (Legislative Assemblies) పైతము ఈ చట్ట మును దిరస్కరించెను. న్యూయార్కుపట్టణమునం దొకమహాసభ (Congress) సమావేశముకాఁగా వలసల ప్రతిఘటనలచట్టికివచ్చి ఈచట్టమునకు వ్యతిరేకముగ తీర్మానములను సలిపి. పెద్దపెద్ద రేవు పట్టణములందును, దేశమందలి మఱికొన్ని నగరములందును 'సోన్స్ ఛార్జి ఫ్రీడమ్' (Sons of Liberty) అని కొందఱు బయలుదేలి ఈచట్టమునకు ప్రతిఘటముగ నాందోళనము నలుపసాగిరి. తుదకు దీనిని మఱిత దృఢముగ నెదుర్కొనుటకై ఆమెరికనులు విదేశ వస్తుబహిష్కరణము నవలంబించిరి. ఒక్క యింగ్లండుననుండెడి

కారు, సమస్తవిదేశములనుండియు నెట్టిపదార్థములను దెప్పించుకొనఁ గూడ దనియు, మితవ్యయును గలిగి సామాన్యశీవనముతో స్వదేశపు వస్తువులనే యుపయోగించుకొనవలయు ననియు వలసలవారు నిశ్చయించుకొనిరి. దేశీయవార్తాపత్రిక లన్నియు నియున్యము నాపా దించెను. వీనికి ప్రోద్బలముగ చిన్నిపుస్తకము లనేకములు వెలువడినవి. వర్జీనియాలోని ప్రముఖు లగు బర్నెస్సంఘమువారును, మసాచుసెట్స్ ప్రతినిధులును ఈచట్టములకు ప్రతిఘటముగ తీర్మానములను సలిపిరి. వర్జీనియావారు చేసిన యేమతీర్మానములలో రెండింటియందు రాజపక్షపాలులు నడఁగఁగొక్కి బాధింపవలె నని యుండినందున సర్వాంగీకారమును బొంది నప్పటికి నవియు దేశమం దంతటను ప్రచురింపఁబడెను. మసాచుసెట్స్ ప్రజలు ప్రశ్నోకమహాసభను జరప వలయు నని కోరిరి. జేమ్స్ టెన్, నామ్యుయల్ ఆవెన్స ప్రధాన కార్యకర్తలై కాంగ్రెసునీటిని బలపఱుచుచుండిరి. క్రమముగా ఆవెన్స ప్రశ్నోకమును వహించి బోధపపట్టణమునఁ గూడినసభనే మహాసభగ మార్చి ప్రభుత్వమును భీతిల్లులనుగ జేసెను. న్యూ-ఇంగ్లం డులోని పట్టణము లన్నింటియందు నీస్వాతంత్ర్యోద్యమము బాగుగ వ్యాపించిపోయెను.

కాని ఈపైని ప్రాసినదానినిబట్టి దేశ మంతయు నీయుద్యమ మున కనుసూలముగ నుండ నని తలచుటకు వీలు లేదు. దీనికి ఘోర శత్రువులై దీని నెట్లయిన స్వంపము చేయవలె నని వాటుపడిన ప్రతి ఘోరును లక్షలకు మించియుండిరి. దేశమగ్ధమునందలి వలసలలోను, పక్షిణముప్రతీకమునను పట్టణములు మారమారముగ నుండినకారణ మున నీయుద్యమమునకుఁ దగినంత ప్రోత్సాహ ముచట లేకుండెను. పూర్తిజనుల (Puritans) ప్రభావము బాగుగ లేనిప్రదేశములం నును నిది పరిమితముగనే యుండెను. న్యూ గూర్కు ప్రాంతమునందలి కృషిజనులును, జర్మనీశత్రుభక్తులు (Pietists), దేశమం దంతట నున్న క్వ్యాకర్లు (Quakers) — వీ రొకవిధ ముగతాంతి, సమాన, నిరాపదవముల నభిలషించువారు — ఈయుద్యమము నుపేక్షించియే యుండిరి. పెన్సిల్ వనియానుందు పశ్చిమభాగమున నిసించువారు తూర్పుభాగతో సమాన ప్రాతినిధ్యముకొనుటకు బోరాడుచు ఈసార్వ జన్యోద్యమమునెడల విముఖు లై యుండిరి. ఉత్తరఃకరోలీనా, పక్షిణ కరోలీనాపరివాద్ధులలో వసించువారును దీనియెడల సంపూర్ణ సహాను భూతిని గలిగియుండలేరై. వీ రందఱుకంటెను మిన్నగ బోరిలు మొదలగు ఉపర్యక్తవర్గమువారు హృదయ పూర్వకముగ ఆమెరికనులకు ప్రతిపక్షు లై యుండిరి. కాని యుద్ధ మారంభమైనది ముదలుకొని అంత ముగవఱకును న్యూ-ఇంగ్లండు వర్జీనియావాసులుమాత్రము అను సమానమైన వికలమత్యమును, వైర్యసాహసములను గలిగి నిలవఁబడి యుండిరి.

క్రీ. శ. ౧౭౭౬ వఱకు నా దేశమందలి మహాసభ (Congress) పాలకులచేతను క్రాంతిసంఘము (Revolutionary) గఁగింపఁబడుచు వచ్చినది; అనఁగా అందలి సభ్యుల ప్రతిపాదనము

లన్నియు బ్రిటిష్ ప్రభువుల కవాచరణీయములు. కాని సభ్యులందఱు సమావేశమై అమెరికనుల కోరికలు వ్యాయసంగతములైన వని తీర్మానించి తమనుసారము ఇంగ్లండునకు విన్నపముల నంపిరి. అవిన్నపములలో అమెరికనులయధికారములను ఋజువుచేయుటకై వీరు బ్రిటిషువారి పూర్వల సిద్ధాంతములను ప్రమాణములుగఁ జూపిరి. సామ్రాజ్యములోని ప్రజలందఱును సమావాధికారములు గలిగియుండుటందేసి అమెరికనులకును అట్టి హక్కు కలదిని నిరూపించిరి. పంచాయతీ (Jury) ద్వారా నోచవిమర్శనము జరగుటయు, స్వకీయ ప్రాతినిధ్యముగల సంఘమువలన పన్నులు విధింపఁబడుటయు నను నీ రెండు హక్కులను స్థాంతుచట్టము భగ్నము చేయు నని వీరి వాదము. వీరి మతానుసారము పార్లమెంటు ఇంగ్లండునకే ప్రతినిధి కాని సమస్త సామ్రాజ్యమునకును గానెదగు. తమ దేశములోని తమ ప్రాతినిధ్యముగల సంఘములే తమమీఁదను పన్నుల విధింప నధికారము గలిగియుండును. పార్లమెంటు అట్టిది కాకపోవుటచే దాని యుత్తరువుల నంగీకరింపవలసిన బాధ్యత తమకు లేదని ప్రవచించిరి. దీనికిఁబోదు మానవులకుఁ గల జన్మస్వాతంత్ర్యములను పొందుపఱచిరి. అమెరికనుల కింగ్లండు-పార్లమెంటును స్వీకరింపనందులకు దానిలో తమ ప్రాతినిధ్యము లేదు సరియేకదా, అట్టి సంబంధమును గల్పించుకొనుటకు తమ కేవిధమైన యభిమతమును లేదని స్పష్టీకరించిరి.

న్యాయాంగునందు కాంగ్రెసు సమావేశ మగుటకుఁ బూర్వమే చట్టమిక సుమారు మూడునెలలలో అమలులోనికి వచ్చు ననఁగా దీనికి ప్రతిహాలకార్యములు నలుగడల జరగసాగెను. స్థాంతులను పంచినలసినవా రొకవలకు రాజీనామా లొసంగ బాధ్యులైరి. బార్లియాలోఁ దప్పఁ దక్కినవలసలలో స్థాంతులయుపయోగమే నిలిపివేయఁబడెను. పలుకొట్ట స్థాంతులతో పనిపడువ్యవహారములే నిలిపివేయఁబడినవి. కొన్నిచోట్ల స్థాంతులు లేకయే వ్యవహారములు జరగిపోవుచుండెను. ఇందువలన పాలకు లేచట్టమును తగినంత దీటుముగ అమలునందు పెట్టఁబాలకపోయిరి. అందుచే నిది బలహీనముగాఁజూచెను. అచట ఇంగ్లండులో నప్పటికి వలసలవారిదరఖాస్తులన్నియు బ్రిటిష్ వారియుపేక్షనే పొందినవి. కాని ఇట్టిపరిస్థితులందే రాకింగ్ హం అనునతఁడు మంత్రిపదము నంది స్థాంతుచట్టమునకు ముఖ్యకారకుడైన గ్రేవీల్లి పదమొక్కఁడై పోయెను. మంత్రిమంపలమును మాడఁబోయెను. క్రొత్తగ నేర్పడినమంత్రి లేచట్టమునెడలనుపేక్షభావ మూనియుండిరి. అంత నీచట్టమును రద్దుపఱచు ప్రయత్నములు జరగసాగెను. ఇందునుగూర్చి పార్లమెంటునందలి ప్రాయశఛేదము లేర్పడెను. వలసలదరఖాస్తులపైని వాదవివాదములు జరగసాగెను. హక్కులవిషయమున ప్రస్తావించుచు పార్లమెంటునకు సర్వాధికారము కలదనియు, స్వదేశముననే కాక సామ్రాజ్య మంతటను పన్ను విధించుటకు దాని కధికారము గలదనియు లార్డు మాన్స్ఫీల్డు వాదించి యుండెను. కామెక్, పిట్స్ ప్రభృతు లట్టి హక్కు పార్లమెంటునకు లేదని వాదించిరి. రెండునెలల పర్యంతము

తమ వాదవివాదములు జరగుచునే యుండెను. నుదితు తాత్కాలికపరిస్థితులయందు నవసర మని ౧౭౬౬ నందు స్థాంతుచట్టము రద్దుగావించఁబడినది. కాని డిక్లేరేటరీచట్టమును వేటొకదాని నమెరికనులపై విధించిరి. ఇందువలన వలసలమీఁది నింగ్లండుయొక్క ఆధిపత్యము విశేషమే యగుచుండెను, కాని యప్పటికి వలసలవాగు దీని నెదిరింపకముం దిట్టిపన్నులను విధించినచో ప్రతిఘటింపవలె నని నిశ్చయించుకొనిరి. అట్టియవకాశము లభించుటకును ఎక్కువకాలము పట్టలేదు. ౧౭౬౭-వ సంవత్సరమున 'టౌన్ షంపు చట్టములు' బయలుదేరినవి. సైనికవిద్రోహపుచట్టము (Mutiny Act) ఇందులోనిదే. పదమిది సరిహద్దులలో క్రొత్తగ నేర్పడిన రక్షక నీకలనిమిత్తి నిచ్చట్ట నావిర్రుపించినది. కాని యూరోపునందు డిక్లేరేటరీగాని సైనికులకు లేని యవకాశములు కొన్ని అమెరికను సైనికులకొఱకు నిర్దింపఁబడినందున న్యాయాంగునందలి అసెంబ్లీయే మొదట నిందుల కంగీకరింపదల్యెను. కాని యచటగవర్నరు తన పలుకుబడివలన దానిని పునర్నివారణలోనికిఁ దీయించి యందలి యంతిమభాగము నామోదించుటకునఁ జేసెను. ఇదే తరుణమున ఇంగ్లండులో పీల్ - గ్రాఫ్టన్ మంత్రివర్గ మధికారమునకు వచ్చెను. అపుడు చార్లెస్ టౌన్ షండునుతఁడు ప్రెజర్వర్ (కోశాధ్యక్షుఁడు) ఎక్స్ ప్యుకర్ టౌన్ లర్ గ నుండెను. ఇతఁడు పీల్ అస్వస్థుఁడుగ నుండినందున మంత్రివర్గమును తన ముఖ్యమం దుంచికొన సమర్థుఁ డయ్యెను. అప్పు డితఁడు తననోడివారిని, పార్లమెంటును ప్రోత్సహించి వలసలమీఁది పన్నుల విధింప మాఁడు బిల్లులఁ దయారుచేయించెను. దానిలో నొకదానిద్వారా సైనికవిద్రోహకాసనచట్టపునియమములను లోకులచే నమలులోఁ తెట్టించనంతవఱకు నీక మం దేవిధమైన కార్యములను సలుపఁ గూడ దని న్యాయాంగునందలి అసెంబ్లీని రద్దుపఱచెను. క్రమముగ నీబిల్లు లన్నియు చట్టములుగఁ బరిణమించెను. బోష్టనునగరమున కరగ్రహణసంఘము (Custom Board) నొకదాని నేర్పఱచుచువిషయమున నొకబిల్లు ఉండెను. అమెరికనులలో దాని నెవ్వరును అడ్డగింపలేరై. కాని వ్యాపార, రెవిన్యూవిషయకమైన చట్టమునకు మహాతీవ్ర ప్రతివాదులు లారంభ మయ్యెను. గాల్, సీసము, బొమ్మలరంగులు, కాగితములు, లేయకు లోనగువానిపైని పన్నులు విధించి వానివలన ప్రావస ధనముననుండియు, రెవిన్యూనుండియు వలసలలో పనిచేయు నాంగ్లేయుగవర్నరులు, బడ్జిటు మొదలైనవారికి మాసికవేతనము లొసగుట కేర్పాట్లు జరగను. ఇట్లు వలసలపైబిచ్చు దినుసీయధికారులందఱును ప్రాంతిక - అసెంబ్లీలతో నెట్టిప్ర మేయమును లేకయే ఇష్టము వచ్చినవీరిని సలుపుటకు స్వాతంత్ర్యమును బొందిరి. పన్నుల నియ్యనివారిని పంచాయతీ (Jury) నివారణ అక్కఱలేకయే తాక్షిదుల సాయముతో అడ్డెరాల్బీకోర్టులందు విచారింప దండింపవలయు నని యుత్తరువు చేయఁబడెను. కావున వలసలలో వీని కన్నింటికిని విరుద్ధ మగు నాందోళనము చెలరేగెను. ఈబిల్లులు ముఖ్యముగ మనఁపూసెట్లునకే తగులన వైనందున అచటివారు వీనిని రద్దు

గావింపుఁ దని ఇంగ్లండువారి కొక విశేషత్రము సంపుచు వలసల కన్నింటికినిగూడఁ బంపి వారివారి యభిప్రాయములనుగూడఁ దెలుప వలసిన దని కోరిరి. వీరిట్లు చేయుట వలసలకాగ్యధర్మికి సరిపడి యెయ్యదు. పంపినసందేశముల నుపసంహరించుకొనుఁ దని మనఁపూ నెట్లువారికిని, వారిసందేశముల నుపేక్షింపవలసిన దని వలసలవారికిని నతిఁ దుత్తరువు గావించెను. వలసలవారని యుత్తరువులనే యుపేక్షించి మనఁపూనెట్లువారి కనుకూలముగనే ప్రత్యుత్తరముల నంపిరి. కాగ్యధర్మియాజ్ఞ నుల్లంఘించినందున గవర్నరు మనఁపూనెట్లులోని అసంట్టికటాడ రద్దుపఱచెను. బోస్టన్ గవర్నరునందలి 'కప్టం' - అధికారులు జాన్ హంకక్ అనునతని 'లిబర్టీ' (Liberty) అనుచిన్న యొడను బట్టకొనిరి. అనయమున గొప్పపోరాటము, నెల్లరియు జరగెను. ముం దట్లు జరగఁగూడ దనునెపముతో బ్రిటీషువారు 'రెండుపటాలములపై నెక్కుమును దప్పించి బోస్టన్ నందు నిలిపిరి. ౧౭౬౮ లో యుద్ధసౌకల్యగూడఁ ఆరేవునందు నిలుపఁబడినవి. ఆట ఇంగ్లండు నందు వలసలవారంపినవిన్నపములు క్రమమైన అధికారులద్వారా వచ్చినవి కా ననియో, లేక డిక్టేటరీచట్టమునకు ఓరుధిము లనియో అన్నియు తృణీకరింపఁబడినవి. మనఁపూ నెట్లువాగులు రాజద్రోహు లనియు, అమెరికనులు ప్రతికార్యమును నిడించుచుందు రనియు ఇంగ్లండురాజును, అతనిమంత్రిగర్వమువారను ఘోషించిరి. పార్లమెంటువారు దాని నామోదించిరి. ఇంగ్లండుదేశమువలపల నెవరైన దానియొడిల నపరాధము గావించురని అట్టివారిని బట్టికొని వచ్చి ఇంగ్లండునందు కిడించుట కనుకూలముగ నుండలనున నెనిమిదవ హెన్రీ ఒకనియనుమును సలిపియుండెను. ఆ ప్రాతచట్టమును బయటికిఁ దీసికొనివచ్చి తిడునుసారము ముంచిపలుకుబడికల అమెరికానాయకులమీఁది సాత్యములను సేకరించి ఇంగ్లండునకు పంపవలసినదిగా బ్రిటీషుపాలకులు మనఁపూనెట్లునందలి తిను ఉద్యోగుల కుత్తరువుల నంపిరి. ఈకార్య మమెరికనులకోపాగ్ని కింధన మయ్యెను. వర్జీనియాలోని బగ్లెసు లింగ్లండుయొక్క ఈనీతిని కడు తీవ్రముగ ఖండించిరి. ఇట్టిస్థితిగతులం దెవరికనలనిమిత్తి మొకకేవలపు పదిమును సృష్టించుట కింగ్లీషుచర్చి తమదొరతనమును ప్రోత్సహింప నున్న ఓనుభీతితో న్యూ-ఇంగ్లండునందు వాదవివాదములు పెచ్చు పెరిగిపోయెను. ఆకాలమున మతమునెడల ఓక్వాసము లేనివారనేకు లుండినందున క్రొత్తగ మతగరువు (Bishop) ఏర్పడినయెడల నతినితి లోఁబడియుండవలసినచ్చు ననుటయే కిరిభయవివాదములకుఁ గారణము. కావున స్వేచ్ఛగా నుండఁదలఁచినవారందఱును స్వరక్ష కోపాయములను జూచికొనసాగిరి. నిజమునకు బ్రిటీషుదొరతనమువారి కప్పు డిట్టియభిప్రాయమే లేకుండెనట. కాని ఏతత్ సంబంధమైన వాదవివాదములములమున నాందోళన మెక్కువ యయ్యెను. గాజు మొదలగు దిగుతుకలమీఁదను నుంకము విధింపఁబడుటచే వ్యాపారా సహకారనీతిని (Policy of Commercial Non-intercourse) కాగుగ నవలంబింపవలసిన దని స్థానికసంఘములు (Local Bodies)

గట్టితీర్మానముల సలిపినవి. కాని వలసలు సహాయములును, సకలవస్తు సంపన్నములును నై యుండినందున యూరోపుతో దౌగితనముగ వ్యాపారము జరగుచునేయుండెను. ననక స్థాంపుచట్టపుదినములలో అమెరికాతో వ్యాపారము పడిపోవుటచే ఇంగ్లండులోనివర్తకు లంపఱును దొరతనమువారిలో మొజలిడియుండిరి. కాని ఇచ్చ గావిధమున మొజలు పెట్టిక స్వనష్టమున కోర్చియు ప్రభుత్వమునకు సాహాయ్య మొనరింప మొదలిడిరి. ఇంగ్లండురాజును దిసస్థానమును జక్కఁబఱుచుకొనఁదొడఁగి ౧౭౭౦లో లార్డు నార్త్ (Lord North) ప్రధాన మంత్రి యగునరికి దానిని సంపూర్ణముగ విప్లవముచుకొనెను. ఇట్లు అట్లాంటిక్ మహాసాగరమున కిరుప్రక్కల నొకరు డిక్టేటరీచట్టము నకుఁ బ్రతిహులముగను, వేటొక రనుకూలముగను పోరాడుటకై సన్నాహములను గావించఁగఁదలచిరి.

దానుమెండుయొక్క రెవిన్యూచట్టములను బూర్తిగ నములులోఁ దెట్టుటకు వీలు కలుగదయ్యెను. వలసలయం దుత్పన్నములను పదార్థములమీఁదిగాక వెలుపలనుండి వచ్చు గాజు మన్నగు ఉపద్రుక్త పదార్థములమీఁది నగుటచే అమెరికను లీపన్నులను దిరస్కరింప రని బ్రిటీషువారు తలఁచియుండిరి. కాని తలఁచినదానికి భిన్నముగ అమెరికనులు వీని నన్నింటిని బహిష్కరించి, తెప్పించుకొనుటయే మానిరి. అదిగాక ఈపన్నులు బ్రిటీషుపదార్థములపై విధింపఁబడుటచే వ్యాపారికనీతికి విపరీత మైయుండెను. కావున ౧౭౭౦-వ సంవత్సరమున ఒక్క లేయాకుమీఁదిపన్ను తప్ప తక్కిన వన్నియు రద్దు చేయఁబడినవి. పాండుబరవుగల లేయాకునకు మూడు పెన్సల నుంకము మాత్రము వలసలవారి కియ్యకలవచ్చెను. పన్ను కొంచె ముగటచే ఆదాయము కొఱతెగడినచో దానిని బూర్తిచేయుటకు మట్టికొన్ని యుపాయములను గనిపట్టిరి. కాని పన్ను దెంత స్వల్పమైనను పోరాట మిపుడు పన్నులందలి హెచ్చితగ్గులఁచయమున కాక దానిని విధించు నధికారమునుగూర్చి యగుటచే కొన్ని పన్నులను దీసివైచినను, లేయాకు పన్ను ఆత్యల్ప మైనను ప్రతిహాలాందోళనము యథాపూర్వము జరగుచునే యుండెను. లేయాకుదిగుతులను బూర్తిగ నాణివేయవలయునని వలసలవారు ప్రయత్నించుచుండిరి. ఈసందర్భములందే ౧౭౭౦వ సంవత్సరము మార్చి ౫-వ తారీఖున బోస్టన్ హత్య (Massacre of Boston) అను ఘటనము జరగెను. ప్రజలకును, పైనికులకును కలహము జనింపఁగా, పైనికులు నలుగురు మనుష్యులను గాల్చి చంపిరి. దీనిచే బోస్టన్ నివాసులు కోపపూరితు లైరి. ఒక్కపెట్టున ౩,౦౦౦ ల మంది ప్రాగై నిరాయుధులగు పౌరులను వధించి రని కల్లోలము సలుప సాగిరి. అడమ్యు ప్రజల కండఱకును నాయకుడై యచటి సేనను వేటొక తావునకు మార్చవలయునని బ్రిటీష్ అధికారిని బలవంతము నేయ నటులే జరగెను. తత్ఫలితముగ కల్లోలవాతావరణ మించుక కాంతి నొందెను. వాదవివాదములు సమసిపోవులాగునగూడ కన్పించెను. కాని ౧౭౭౨-వ సంవత్సరమున నగ్రగణసెట్ అఖాతమునందు చొరవ్యాపారము నడంచుటకై చేసిన ప్రయత్నములలో నొకాధి

కారులు కొంచెము సర్వీస్ కృషియలచే గాన్పీవాముక బ్రిటీషునాక గ్యూంపు మయ్యెను. ఇందునుగూర్చి యొక విచారణ జరగను. దానికి ఫలితముగ బ్రిటీషునాకలు, నాకానిర్మాణ స్థానములు, సామగ్రిలు మున్నగువాని రక్షణముకొఱచు ప్రత్యేకమైన యేర్పాట్లు జరగను. వలసలయందలివాయకులు దోషవిమర్శనార్థము ఇంగ్లండునకు పంపబడులాగునఁ గన్పట్టెను. మఱియు మనఃపూసెట్టు గవర్నరు, ఉన్నత న్యాయాలయపు (Superior Court) జడ్జిలు మొదలగువారిని నియోగించుట రాజాధికారమున నుండు ననియు, వారికి వేతనములు బ్రిటీషు దొరతనమువలన ముట్టు ననియు ఒక నియమ మేర్పడెను. ఈ కారణము లన్నింటిచే వలసలలో మరల ప్రబలమైన యాందోళనము చెలరేగెను. ఈపర్యాయ మెప్పటిసమాచారము లప్పుడు తెలిసికొనుటకును తమవార్తల నందఱకును పంపుటకును వీలగులాగున వలసలవారు వారి వారి రాజ్యములలో నొకవిధమునసంఘముల నేర్పాటుచేసికొనిరి. ఇదే సమయమున ఇంగ్లండునందలి ఈస్టిండియా కంపెనీదైర్యక్షర్లు అమెరికను వ్యాపార మంతయు ఉచ్చివారికిఁ బోవుటచే తమకు నష్టము కలిగ ననియు, దానికి పరిహారము నొసంగుఁ దనియు పార్లమెంటు వారి నడిగిరి. అందులకు వారు మంచి దని నేయాకుచట్టము నొక దానిని సృష్టించి నేయాకు నమెరికావలసలకు పంపుఁ దనియు, దాని మీఁదిగలది గునుతిపన్నును రద్దు చేసివరొడవ నష్టపరిహారము చేయు నియ్యవలసిన యవసరము లేకయే పూర్తియగు ననియు తీర్మానము గావించిరి. ఈవిధానమున కంపెనీవారు ఉచ్చివారికంటె నెక్కుడు లాభము నొందఁగల రని వీరు తలచియుండిరి. కాని దేశమందంతట నింగ్లండునకు వ్యతిరేకముగ నాందోళనములును, ఉపద్రవములును జరగుచుండుటచే నేయాకును గొనువాకే లేరైరి. రెండు దేశములకును గల విరోధము దినదినప్రవర్ధమాన మగుచుండెను. తుదికు ౧౭౭౩ - వ సంవత్సరమున కంపెనీవారి నేయాకు న్యాయార్థి, ఫలహితోపాయా, బోప్టె, అన్నపొలిస్ లేవులందు వచ్చిచేయు కాని ఒక రేవునందైన లోపలి నేగఁజాలకపోయెను. బోప్టెనివాసులు ౩౫౦ పెట్టెల నేయాకును సమృద్ధిమునఁ బాజుపెడిరి. ఈ కార్యము చేయునపుడు వీరు గుర్తింపవలెనగుండులాగున కోరబొందువులవేవములను దాల్చి యుండిరి. అప్పు డింగ్లండురాజయొక్కయు, వార్త మంత్రవర్గము యొక్కయు సధికార మన్నతదేశ నందియుండినందున నేయాకు లూట్ జరగినవలెనే అమెరికనులు ఘోరనిర్బంధముల పాల్పడుప మొడిలిడిరి. నష్టమైన నేయాకు ఖరీదును గట్టి యియ్యనంత వఱకు బోప్టె రేవు కట్టివేయవలయు ననియు, మనఃపూసెట్టుయొక్క ఆధికారపత్రము (Charter) ను లాగుకొని రాజస్వామికమైన వలసగ చేయవలె ననియు, బ్రిటీష్ ఆధికారుల కర్తవ్యపాలనమున నడ్డగించువారిని బంధించి యింగ్లండునకు పంపవలయు ననియు, వలసలయందనుభవమైనచోట్ల బ్రిటీషునేవల నిలుపవలయు ననియు, సైనికులకుఁ గావలసిన భవనములు లేనిచో ఖాళీగ నుండు ఏగ్గుహులకట్టడములఁగాని ధాన్యాగారములఁగాని యుపయో

గించుకొని వాని యజమానులకు నుచితరీతిని ప్రతిఫలమియ్యవలె ననియు ఉత్తరువులను జారీచేయించి పార్లమెంటువారు వాని నన్నింటిని అనులలోఁ బెట్టింపుఁ దని తమ యుద్ధోగ్యుల కాజ్ఞ నొసంగిరి. తదనుసారముగ వలసలయందన్నింట ముఖ్యముగ మనఃపూసెట్టు వర్జీనియాలయందు భయంకరనిర్బంధము లారంభము కాఁగా ఒక్కపెట్టిన కార్యజాలము లన్నియుఁ దాఱుమా పైపోయెను.

సామ్రాజ్యము నభివృద్ధి నొందింపవలె ననుత్పన్నతో బ్రిటీష్ వారు ప్రపంచమందలి వివిధ భాగములలో సంబంధమును గలుగఁజేసి కొనుమిప్పుందులకు ఫలితముగ నెనవసరములైన విషయములలోనికిఁ దిప్పునగూడఁ దిందుచున్నా రని నేపాధాపు లను వలసలవా రనేకులు చాలకాలముక్రిందటనే గ్రహించియుండిరి. ఇట్టిపరిస్థితులననే అప్పుడు- మరల క్యూబెక్కుచట్ట మొకటి జనించెను. తదనుసారము నలసలపడిమటిభాగము నంతయు ప్రభుత్వమువారు క్యూబెక్కు ప్రాంతమునందుఁ గలిపిరి. ఇందుచే వలసలవానికి పడిమటఁ బ్రసరించుటకు ప్రతిబంధము లేర్పడెను. అదిగాక క్యూబెక్కుఇలాకాయందు కోమనుకాళికుమత మెక్కు వనుటండేసి క్రొత్తగఁ గలుపఁబడిన దేశమందలి ఇతరమతస్థులకు బాధాకర మయ్యెను. అల్లరులకు, అసంతుష్టికి, విరోధాములకును ప్రధానకేంద్రము మనఃపూసెట్టు. ఉపర్యుక్తములైన చట్టములు, ఉత్తరవులు సరాసరి మనఃపూసెట్టుకు తగులునవియే యని ఇదివఱకే వ్రాయఁబడినది. ఒకదానివలన బోప్టె రేవు మాత్రమేదెను. వేటొకదానివలన ప్రజ లందఱు నెన్నుకొనుసభ అంతర్భాగమై రాజనియక్త మగుసంఘ మేర్పడెను. ఆ వలసవారికి వోటు నొసంగునట్టి యధికారము పోయెను. మఱియొకచట్టము ననుసరించి నేర మొనరించువారు స్వతంత్రమునఁ గాక ఏయన్యదేశమందో లేక ఇంగ్లండునందో దోషవిచారణముకొఱచు పంపఁబడవలసి యుండిరి. అమెరికాయందు ముఖ్యసేనానిగ నుండిన థామస్ గేట్ అనువతనిని మనఃపూసెట్టునకు గవర్నరుగ నియమించి క్రొత్తనియమముల నన్నింటిని సైనికబలముద్వారా అమలుపఱుముటకు బ్రిటీష్ వారిధికార మిచ్చిరి.

బోప్టెపట్టణముమీఁది పడినున్న ఈవిష త్తినిగుఱించి తెలిసిన తోడనే తక్కినవలసలవా రందఱును స్థానిక, ప్రాంతికసభలను గావించి మనఃపూసెట్టు, వర్జీనియలు నూచించినవిధమున సార్వదేశికమైన కాంగ్రెసును సమావేశ మొనరింప నిశ్చయించిరి. అందు జార్జియావలసనుండి తప్పఁ దక్కినయన్నింటినుండి ప్రతినిధు లేతం దిరి. వీరిలో దేశాభిమాను లగు రాడికలులే ఎక్కువగ నుండిరి. వీరందఱును బాహుటముగ ఇంగ్లండుతో యుద్ధ మొనరింపవలె ననియే కోరుచుండిరి. బోసఫ్ గాలోవేనాయకత్వమునఁ గొందఱు కాంతి యంత మగుసంధికిఁ బ్రయత్నింపసాగిరి. తీవ్రవాదవివాదములయనంతరము తమ రేర్పణుచుకొనిన అసెంబ్లీలకుఁ దప్ప నితరుల కెవరికిని తమమీఁద పన్ను విధించుట కధికార ముండఁగూడ దని స్థిరపఱిచిరి. ౧౭౭౩-వ సంవత్సరము మొదలుకొని పార్లమెంటువారు తమమీఁద

నేయంగడగినచట్టములను, పన్నులను ఉదాహరించి కోకదాయకములగునిట్టివిధానముల కమెరికను తంతమాత్రమును సమ్మతించగూడదని తీర్మానించిరి. పార్లమెంటు చేసిన క్రొత్తయత్నితరువులను నిరసించుచు మనఃపూరితముగా తీర్మానముల నామోదించుటయే కాక వానిని కార్యములోనికిఁ దెచ్చునపుడు బలము ప్రయోగింపవలసివచ్చినయెడలఁ దక్కిన వలసలవారందఱును సాహాయ్యము చేయవలయు ననియు నిశ్చయించిరి. వెండియు ప్రతివలసకుండును సంఘముల నేర్పలుచుకొని వాని ద్వారా సమస్తపరకార్యములను నిజవేర్చుకొనుటకును గూఢిపఱుచుకొనిరి. అంతమాన కీతీర్మానముల నన్నింటిని కాంగ్రెసువా రింగ్లండు రాజునకును, వలసలనివాసులకును, హ్యులెక్ట్రాంతీయులకును, క్రేటు బ్రిటను ప్రజలకును పంపించిరి కాని పార్లమెంటునకుఁ బంపరైరి.

కాంగ్రెసుయొక్క సంఘనిర్మాణాధికార్యములు మిగుల సాహసాత్మకము లైనను బాయనాన నూతన ప్రభుత్వ సంఘటనమున కంతుర భూతములైన విషయము లిం గుండెను. సంఘము (Association), అనాగూతనము (Non-Importation), అనిర్యోతనము (Non-Exportation) లనునవి వీరలంగాకార్యక్రమమునకుం కి జనించినవే. వీనికిఁ దోడుగ కృషిని, దేశీయపరిశ్రమలను ప్రోత్సహించుటకును, క్రొత్తగ కల్పించుకొన్న కార్యవిధానము లన్నింటిని అమలులోఁ బెట్టించుకొనుటకును వాణిజ్యోన్మి సంఘముల (Committees) నేర్పలుచుకొనిరి. బహుమక్రరణనిర్ధారణముపొర మమెరికను సంఘముల నియమములను స్వీకరించి తమనుకూలముగ గర్తించనివారిమీఁద వలసల వాకను, స్థానికసంస్థలను నిర్బంధముల ప్రయోగించుటకును నిష్కర్ష కాచింపఁబడెను. స్థాంతుచట్టము పుట్టినది మొదలుకొని ఇట్టి విధానము లప్పుడప్పుడవలంబించఁబడుచునే వచ్చినవి. కావున నిపు డీసంఘము లన్నియు శిష్టుముగ కాంగ్రెసుతీర్మానములను కార్యరూపమునఁపెట్టుట యందే నిమగ్నము లయ్యెను. ఈసంఘములద్వారా రాజపక్షీయుల తిక రై నదియు, బాతీయపక్షీయుల తికరై నదియు గుర్తింప మంచినవిషయకాళము దొరకును. కాంగ్రెసుతీర్మానములకురాజపక్షీయులు సమ్మతింపరైరి. అట్టి వారిపై నిర్బంధము లెక్కువయ్యెను. బాతీయులు వీరిని దోషులుగ గణించి విచారణపూర్వకముగఁ గొందఱును కారాగారశిక్షయు, మఱి కొందఱును ప్రవాసశిక్షయు విధింపసాగిరి. కాంగ్రెసుయొక్క సాధారణనియమముల ననుసరించి పనిచేయఁగడగిన క్రాంతికారకము లగు స్థానికసంస్థ లన్నియు నిటులే కాచింపుచువచ్చెను. ఈసంస్థలే తుదకు నూతన ప్రభుత్వమునకు మూలాధారము లయ్యెను. మీఁదఁ దేక్కొనిన యీక్రొత్తకార్యములే మొదటి సార్వజనికమహాసభ (Continental Congress) వలనఁ గాచింపఁబడినవి. తాము గాచించుకొనిన తీర్మానముల కనుకూలముగా నప్పటిరాజకీయపరిస్థితులం దేవిధమైన మార్పులనుగాని బ్రిటిష్ ప్రభుత్వమువారు చేయనియెడల 1783-వ మే నెలలో మరల సమావేశ మగుట కర్పాట్లను చేసి కాంగ్రెసువా రప్పటికి వీరిపోయిరి.

వలసలవారి యీకార్యక్రమమువలన ఆంగ్లేయ దొరతనమువారత్యంతము కోపపూరితులైరి. అమెరికనులుపంపుకొనినవరఖాస్తులను విచారించి సమాధానపూర్వకముగ వారికిఁగల గుఱుములను కలగించుటకు మాటు నియమనపుచట్టము (Restraining Act) నొకదానిని బ్రిటిషువారు వారిమీఁద వైచిరి. ఇంగువలన వలసలవారి నుత్పత్తి వ్యాపారమునకు ప్రతిబంధము కలిగెను. బ్రిటిషుదీవులతోఁ దప్ప నితరులతో వ్యాపారము సలుపుట కమెరికనుల కధికారము లేకపోయెను. బ్రిటిషువా రంగీకరించిన సభలద్వారా ఉచితమార్గమునఁగాక అమెరికనులు స్వయముగ నేర్పలుచుకొన్న క్రాంతిసహజములు, కాంగ్రెసులు సలహా నొసంగువిధానము లన్నియు రాజనీహితము లని పాలకులు నిరసించసాగిరి. అమెరికను నేర్పలుచుకొన్న సంఘములును నిర్బంధమార్గముల నవలంబించి రాజపక్షీయుల జడిపించుచు, తమవిధానములను కార్యరూపమునకుఁ దేగఁగడగినందున, సామ్రాజ్య వ్యాపారమున కమితమగు నష్టము కలుగసాగెను. అందుచే ఆంగ్లేయులకు యుద్ధముచేసి ప్రతీకారము గావించుకొనుట తప్ప చేటొందునార్గము లేమయ్యెను ఇటు వలసలవాసులును యుద్ధ మవశ్యంభావి యని తలపోయుచుండిరి. న్యూ-ఇంగ్లండునం దన్నికడల నిట్టి ప్రవాసములే వ్యాపించియుండెను. మనఃపూరితమునందు ప్రాంతికసభ సమావేశమై రాజ్యభారమును హస్తగతము గావించుకొని స్వతీయరక్షణము (Defence) నందు మగ్గు మయ్యెను. కాంగ్రెసు లేనికాలమున తత్సానమున వ్యవహారములను జరపుటకై అమెరికనులు రక్షకసేన నొకదానిని స్థాపించుకొనిరి. అటు బోస్టన్ నగరమందలి యాంగ్లేయ గవర్నరు థామస్ పేజ్ అనునతఁడు దుర్గమును మరవ్వుచు చేయింప మొదలిడి వలసలవారు సంగ్రహించుచుండిన యుద్ధ సామగ్రిలను కొల్లగొట్టించుటకై యవకాళమును వెదికించుండెను. ఇటు అమెరికనుల పక్షమున వర్తనియాయందు వాలంటీరుచిక్ములు ప్రోవగుచుండెను. బోస్టన్, న్యూయార్కులందువల దిక్షిగఁగొలీనాయందును తేయాకు ధ్వంసము చేయఁబడెను. అచటిపాలనాధికారము నంతను అమెరికను సంఘము హస్తగతము చేసికొనినను. న్యూయార్కు, ఫిలడల్ఫియా పట్టణములను ముఖ్యస్థానములుగఁ జేసికొని అమెరికనులు దేశ మెల్లడల విప్లవప్రచారమును సులువఁదొడగిరి. అటు ఇంగ్లండులో 1783-వ సంవత్సరమున పార్లమెంటుసమావేశము కాఁగా నందు రాజును మంత్రివర్గమును అమెరికాయం దతిథియంకర మైన విక్రోహము పెరుగుచున్న దని గుఱుస్టోషించిరి. పార్లమెంటులోని రెండు సభలవారును దీనిని గ్రహవఱిచిరి. అప్పు డీరెండుదేశములవారికిని సమాధానము కలిగింపవలె ననునాళతో చాథాంప్రభువు (Pitt) కొన్ని మరతుల కూచించెను. తదనుసారము 'ఇంగ్లండుపార్లమెంటు వలసలమీఁద నేవిధమైన పన్నును విధింపఁగూడదు. కాంగ్రెసువాలే వారియిష్టానుసారము విధించుకొనవచ్చును. కాని పార్లమెంటు నిష్కర్ష చేయు కప్పమును కాంగ్రెసు ఇంగ్లండునకు చెల్లించుచుండవలెను. వ్యాపారము, జలయానము మొదలగువిషయములం దెట్టిపరి

అమెరికా స్వాతంత్ర్య యుద్ధము

వర్తనము గాని చేయబడను. చట్టములకు విరుద్ధము గాకుండు వ్యాపారములకు వలసలయొకటి వలసల మని తోచినచోట్ల బ్రిటీష్ సేనలు నిలుపబడును. వ్యాపారములమైన ప్రజల హక్కులను భంగ పఱచుటకై ఈసేనలు పయనింపబడును. అని ఈమరణములందు సారాంశములు. వాస్తవమున కివి యన్నియు నింగ్లండునకే లాభకరములు. ఇందువలన నమెరికాకు గలిగెనులాభ మేమియు లేదు. కాని పార్లమెంటు వీనికని సమర్థింపదయ్యెను. పిదప ఎడ్వండ్ బర్క్ అను నతఁడు ప్రతిపాదించిన విప్లవద్ధితి (Requisition System) యు బ్రిటీష్ వ్యవహారమును పొంది జాలకపోయెను. చట్టవివరకు లార్డ్ నార్థుయొక్క ప్రతిపాదనము లంగీకారమును బడసెను. వానియందలి సారాంశ మేమనఁగా:— “అమెరికను లేర్పఱచుకొనినసంఘము లంగీకరింపబడును. ఏవలసయందలి ఎవెంటియైనను వానిస్థానిక ప్రభుత్వమును బోధించుచు సావ్యజనికపోషణమునకై శక్త్యనుసారము గోడ్పడుచుండునెడల నప్పుడు రాజును పార్లమెంటును ఆవలసయందలి వ్యాపారవిషయమునఁ దప్ప మఱియేవిషయమునను బన్ను విధింపరు. న్యాయాదుల, ఉత్తరగోలీనా, జార్జియా దిప్ప, డెక్లినవలసల వారికి మత్స్యవ్యాపారపుహక్కు ఉండదు.” ఈయంతిమనియమ మమెరికనులకు ప్రాథమికము వింటిది. లార్డునార్థుయొక్క నియమముల నమెరికను లేక గ్రీవముగ నిరసించిరి. తిత్ఫలితముగ రెండు పక్షములందును యుద్ధస్థానములు మిక్కిలి చురుకుగ జరగసాగెను.

యుద్ధారంభమున నమెరికాకు కావలసినంత శిక్షితజలసేన లేక పోయినను, సముద్రప్రాంతవాసులసంఖ్య ఎక్కువగుచేత వ్యాపారమునిమిత్తము వినోదములకునాత్రమే కాక స్వదేశమునఁ గూడ గమనాగమనములఁ గావించునట్టి ఓహియోనాత్రము పీఠము నుండెను. వర్తకపుణికులను శస్త్రపులముండియు, సముద్రపు వొంగల నుండియు రక్షించునిమిత్తము యోధులును పీనిచంటఁ బోవుచుండిరి. ఈ జలయానరక్షకభటులు కర్లీనా, లూయిసబర్గలమీద జరగిన యుద్ధములందు ప్రసిద్ధిఁజేసిన కౌర్మపూరితకార్యముల సలిపియుండుటయేకాక క్రొత్తగ జరగియుండిన ప్రాస్తుదేశముతోడి యుద్ధములందును పనిచేసియుండిరి. కావున యుద్ధ మారంభమైనతోడనే వర్తకపు నౌకలు పెక్కు యుద్ధనౌకలుగ మార్పబడినవి. ఈనౌకాపరివర్తనము యుద్ధము పూర్తియగునంతవఱకును జరగుచునేయుండెను. ఆసమయమున ౧౮౧౦ ల ఆరంభములును, ౨౦,౦౦౦ ల సైనికులును ప్రయాణము చేయఁగల ౨,౦౦౦ ల ప్రయివేటునౌక లిట్లు మార్పబడినవి. ఇవికాక మఱికొన్ని ప్రాంతములందు తయారైన నౌకలును బ్రిటీషువ్యాపారమునకు నష్టము వచ్చు నుపాయముల సలుపసాగెను.

౧౮౧౧-న సంవత్సరము, ఏప్రిల్ మాసమున మనోషాసెట్టునందు కలహము లారంభ మైనది. ఇంగ్లండులో మూడవజార్జిరాజునకును, మంత్రిులకును ఈరాజ్యము విద్రోహాగ్నిలో నుడికిపోవుచుండినలాగున గోచరమయ్యెను. బ్రిటీష్ వారు వలసలయెడల నవలంబింప నెందినరాజనీతి ప్రసరణమున కీ ప్రాంత మొక పెద్దబండ. కావున

పాలకులు మొట్టమొదట నీ ప్రాంతమునే అదఁగఁద్రొక్కవలయు నని నిశ్చయించిరి. అమెరికాలోని బ్రిటీష్ సేనలకు ముఖ్యనాయకుఁడుగను, మనోషా సెట్టువలసకు గవర్నరుగను వచ్చిన జనరల్ గేజ్ యొక్క ముఖ్యస్థాన మావలసయందలి బోస్టన్ పట్టణమే యైనందున వెంటనే అధికారపూర్ణమైన తమ ప్రగిన్నను స్థాపించుకొనుట కదియే తగినచోటని ఆంక్షములు తలపోసిరి. తాత్కాలిక ప్రభుత్వమునెడల ఆసంతృప్తి పుల్లై తిరుగఁబడుటకు సిద్ధముగఁ గూర్చున్న అమెరికనుజనబృందమును భయముగొల్పి నెడఁగొట్టుట కపుడు గవర్నరునొద్ద నాలుగురెక మెట్టసేన సంసిద్ధముగ నుండెను. కావున వలసలనా రెచటైన నుపాకించుచును ప్రావుచేసి యుంచినచో గనిపట్టుటకు గవర్నరుకొచ్చిన సేనను నెలమునైపునకు జలమార్గమునఁ బంపెను. వేటొక పటాలమును నాలుమార్గమువ్వారా కంకార్డుపట్టణముద్వఱ నమెరికనులు సంగ్రహించి రని తెలిసిన యుద్ధసామగ్రిల నపహరించుటతో లేక గ్వంసము గావించుటతో పంపెను. మఱియు నతఁ డప్పటికి ౨౦,౦౦౦ ల సైనికుల పంపినచో కార్యము లన్నియుఁ జక్కఁబడఁగలవని వైమధికారుల కెఱుకపడిచి అమెరికనుల ప్రచారాంవోళనములను రూపుమాపుటకై బతులుచెడిరెను. కంకార్డునగరమునకుఁ బోవుచుండిన సేనకు మార్గమునలి రెక్సింగ్టన్ పట్టణముద్వఱనే అమెరికనులతో యుద్ధపడవలసినచెప్పును. బ్రిటీష్ నా రమెరికనుల వోడించి చెల్లాచెడిరుగఁ దలముఁగొట్టిరి. స్వకీయ స్వాతంత్ర్యమునకై అమెరికనులు గావించఁ గడగిన యుద్ధమునందు మొట్టమొదట వారిరక్తము ప్రసరించిన దీ రెక్సింగ్టన్ సమీపముండే. అనంతరము బ్రిటీష్ సేనలు కంకార్డును చేరి యచ్చట నమెరికను లాస్వల్పకాలముగాఁ గడించుకొని గలిగి నన్నింటిని రక్షించుకొనిన పిదప మిగిలి పడియున్న యుద్ధసామగ్రిలను నాశనము గావించియే లేక పారింతుకొనియో వెనుకకు మరలెను. ఈమరలివచ్చునపుడు మార్గముద్వఱ బ్రిటీష్ సేనలవెనుకనుండియు, దారిలోని యిండ్లచాటుననుండియు కంచెలమాటుననుండియు నమెరికనులు వీరిపై నిప్పులు గురిసిరి. ఆసమయమున వేటొకసహాయక సేన వచ్చుటచే రక్షణము కలిగినది. అన్యథా, బోస్టన్ చేరులోపల నాదశ మంతయు నాశన మైయుండెడిది. అట్టిసమయమున పాలకులపక్షము వహించి అమెరికనులస్వాతంత్ర్యోద్యమమును గ్వంసము చేయవలయు నని కంకణము గట్టుకొనియున్న ‘బోరి’లగుంపులు చెలరేగి జాతీయవాదులకు ప్రతిబంధకములఁ గల్పింపసాగెను. వీరందఱు నాయుధపాణులై అమెరికనుల నెదిరించి పోరాడఁదొడఁగిరి. న్యూయార్క్, పెన్సిల్ వనియాలోనగు కొన్నివలసలందు రాజపక్షియులగు నీ‘బోరి’లసంఖ్యయే యెక్కువ. కాని అమెరికనులు సకాలమున మేలుకొని రాజపక్షియుల గృహములలో బలవంతముగఁ జొరఁబడి వారియొద్ద దొరకిన యాయుధముల నన్నింటిని లాగికొని వారిని నిరస్త్రులను గావించిరి. అటు పిమ్మట రాజపక్షియులను కంచెలలో బడచెచి హింసించియు, రోడ్ల మీఁదఁ బడచెచి లాగించియు, మీఁద రాలు విసరించియు ప్రభుభక్తులగృహములను, దుకాణములను దగులఁచెట్టిందియు, ధనాధ్యు

లనవారిని స్వగృహములందే బంధించి వెలుపల కాపురం పెట్టించి అందుల కనువ్యయము వాగ్దానము చేతనే ఇప్పించియు, ఇంకను అనేకవిధముల నమెరికనులును శత్రువుల బాధపెట్టిరి. ఇట్టిదారుణము లొనరించుట తగునా యని యెవరైనను ప్రశ్నించినచో తమమధ్యనే యుండి తమకు పుల్ల లెక్కించు నీరాజపక్షియులు దూరమున నుండు బ్రిటిష్ సైనికులకంటె నీచమైనవీంసకు లగుటచే వారి నట్లు బాదుల పెట్టుట వ్యాధ్యమే యని అమెరికనులు ప్రశ్నోత్తర మొసఁగు చుండిరి. ఇట్లడిగినయొక ప్రశ్నకు 'రాజపక్షియులకల ఇంగ్లండు నందును, కీరము అమెరికాయందును ఉండును' అని అమెరికా స్వాతంత్ర్యవాది ప్రశ్నోత్తర మిచ్చెను. ఇట్టిదారుణకృతుల విధించుట చేతనే రాజపక్షియులు క్రమముగ లొంగిపోయిరి. లేనిచో యుద్ధము మిడినతిరువాత దేశాభిమానులకు వీరు మఱింత ప్రాణాంతకము లగు కంటకములుగఁ బరిణమించియుండురు.

లెక్సింగ్టన్ సంఘర్షణమువలన పొడిమిన కలకరముచేత న్యూ-ఇంగ్లండుననుండియు, తత్పరిసర ప్రాంతములనుండియు పౌరజనులు గుంపులు కట్టి రావొచ్చెరి. కొలఁదెదినములలో ౧౭,౦౦౦ల మంది పౌరులు సమావేశమైరి. మనఘాసెట్స్ లోనగువలసలందు ప్రాంతిక సభలు (Provincial Congresses) సమావేశమై వచ్చినపౌరబృందములకు నాయకుల నేర్పాటు గావించెను. లెక్సింగ్టన్ దగ్గఱ జరిగినట్లు వంటిఘటనము వేటొకటి జరగకుండులాగున కట్టుదిట్టములను జేయుట కొఱకు పౌరబృందము లన్నియు బోస్టన్ వ్యాధికి నడవసాగెను. ఈపౌరజనులు శిక్షితులు గాని పేదలైన క్రమము, కట్టుబాటు అను నది లేక అడ్డవిడ్డముగ పశువులమంచలపగిది నడచిపోవసాగిరి. కాని అశిక్షితులైన వీరివలననుండియే తరువాత యుద్ధాంతమునకును పోరాడునుండిన వలసలనేన యుద్ధించినవి. కంకార్డుపొరాలుముతగు నాత ప్రాంతములవాస్తవ్యులు కొంచెము వలసలలోని బ్రిటిష్-అధికారులద్వారా ఇంగ్లండురాజునకు దరఖాస్తుల నంపుకొనిరి. అందు బ్రిటిష్ దళములే ముందు ప్రజలమీదను తుపాకులను గాల్చినందున స్వాధికార, స్వగృహదారులపరత్వతార్థము వలసలవారికిని సైనికులపైని గాల్చవలసినట్లే నని వ్రాయఁబడియుండెను. ఇట్టివిన్నపములు లోనగునవి యుద్ధ మారంభ మైనపిదప నొకసంవత్సరముపర్యంతము పంపఁబడుచునేవచ్చినవి. కాని యుద్ధ మాగ దనుచుభవిత్వాసముతో వేటొకనైపు నేనల సంగ్రహించుటయందును ఆప్రమత్తులుగ నేయుండిరి.

ఈ తరుణమునం దమెరికనుల కాయుధము లత్యంతశక్యము లయ్యెను. చాంప్లెయినుసరోవరముమీది టికండెరోగాదుర్గమునందు బ్రిటిష్ వారు శస్త్రాస్త్రములు ప్రాప్తచేసియుండిరి. ఈ దుర్గమును లోఁబలుచుకొనుటకు జలసైన్య మాత్రమే మగుటచేత నమెరికనులు తదాదిగ క్రమబద్ధమైన జలసేనను తయారు చేయసాగిరి. బోస్టన్ ముట్టడియందు చేరియుండిన కెప్టెన్ బెండిక్ట్ ఆర్నాల్డును ఆచటనుండి

మరలించి ఎథ్లెన్ లెక్ అనునతనితోఁ గలసి ఆకస్తికముగ టికండెరోగాను ముట్టడింపు మని కాంగ్రెసువా రజ్ఞాపించిరి. మనఘాసెట్స్, కన్సెక్విట్, న్యూహాంప్షైర్ వారలుగూడ ఈకార్యమునకుఁ దోడ్పడినందున దుర్గము శీఘ్రముగనే అమెరికనులవశములోనికి వచ్చెను. ఇందువలన అమెరికనులకు శస్త్రాస్త్రములు లభించుటమాత్రమే కాదు; చాంప్లెయినుసరోవరములోని నౌక లన్నియు వీరియధీన మయ్యెను. వఱియు 'సెంట్ లారెన్స్ నదినుండి హాడ్సన్ నదిలోయవఱకుమగల మార్గము వీరిచేతఁబడెను. ఇ వన్నియు నిటులుండ టికండెరోగాదుర్గజయమువలన కాంగ్రెసునీతియే మాటిపోయెను. అయుధాగారము ఎక మరుటలోడనే సంధియుద్దేశమును మానుకొని బ్రిటిష్ సేనలు ముట్టడించునెడల స్వరక్షతార్థము పొటుపడవలసిన దని కాంగ్రెసు తీర్మానము గావించెను. వర్జీనియావాసియగు జార్జ్ వాషింగ్టనున కమెరికను సేనలసర్వాధిపత్య మొసంగఁబడెను కాని యితఁడు వచ్చి యీనియోగమును హస్తగతము చేసికొనకమునుపే బంకర్ హిల్ యుద్ధము ఘటించెను.

బోస్టన్ పట్టణమునందు ౧౦,౦౦౦ల నేన సమూహింపఁబంటే అంగ్లేయులు దక్షిణమున థార్పెస్టర్ కొండలను, ఉత్తరమున చార్లెస్టన్ గరమును ఆక్రమించుకొని తమసేనాపక్షి నింకను అభివృద్ధి నొందింప నిశ్చయించుకొనిరి. ఈసమాచారమును తెలిసికొని అమెరికనులు చార్లెస్టన్ నకు వెనుకగా నన్న బ్రిస్టన్ హిల్ నా నొప్పుకొండను బంకర్ హిల్ అనుకొని రాత్రికిరాత్రి ప్రవేశించి యచట బురుజుల నిర్మించుకొని నివేశనస్థానముల నేర్పలుచుకొనిరి. తత్క్షణమే అంగ్లేయులు దీనిని ముట్టడించియుండినచో సుకరముగ గెలిచియుండురు. కాని యట్లు చేయక రెండవనాఁడు పోయి ముట్టడింప వెయ్యిమంది కంటె వెక్కువ సైనికులు హతులై నపిదపఁగాని అమెరికనుల నచ్చట నుండి పాణిదోలుటకు వీరికి శక్యము గాకపోయెను. ఈయుద్ధమునం దమెరికనుముఖ్యనాయకులలో నొకఁడు మనఘాసెట్స్ నివాసి యగు జోసెఫ్ వార్లె అనునతఁడు మృతి నందెను. అనంతరము అమెరికనులు బోస్టన్ నకు చుట్టును బురుజులను నిర్మింపసాగిరి. ఇందువలన నాంగ్లేయులకు స్థానసంక్షోభము గలుగసాగెను.

ఇట్లు యుద్ధ మారంభ మైనచెట్టనే వలసలయం దన్నింట జనులలో ఉద్రేకము పెరిగిపోయెను. న్యూ-ఇంగ్లండు కేనడాలసరి హద్దులందును, తక్కినవలసలందును ఒకవిధముగ సంగ్రామావస్థ ఏర్పడెను. ఇంగ్లండుననుండి క్రొత్తసేనలు వచ్చుచున్న వని దేశమం దంతట నాందోళనము జనించెను. కావున రెండవమాటు కాంగ్రెసుసమావేశము కాలసివచ్చెను. ఇంతవఱకు బ్రిటిష్ వ్యాపారమునకుమాత్రము ప్రతికూలముగఁ బని నేయుచువచ్చిన అమెరికనుసంఘము లిప్పుడు రక్షణోపాయములను గావించుకొన మొదలిడెను. మహాసభ సమావేశమై కొన్ని వలసలకు సలహారూపముగను, మఱిన్నింటి కాజ్ఞారూపముగను తీర్మానముల నందజేసెను. మఱియు సేనల కావశ్యక పదార్థముల సంగ్రహించుట, వలసలయందలి కేంద్రసంఘముల నన్నిం

తీని ప్రభుత్వాధికారమును వహించునట్లు చేయుట, న్యాయాధ్యక్షుడు, ఉత్తరసీమలు, హాంప్టన్ పీఠములు లోనగునట్లు రక్షణోపాయములను నెలకొల్పి, దీర్ఘానించుట, నేనానిర్మాణము, తన్నాయకనియోగము, నాయకుల వేతనప్రబంధము, యుద్ధనియమముల ప్రతిపాదనము, వ్యాపారవిధానము, అమెరికా ఇంజియనులవ్యవహారము, వార్తాపరగ విభాగ (Postal Department) సంఘటనము మొదలగు సకల కార్యములను కాంగ్రెసు నిర్వహించి నలుపసాగెను. వలసలవారప్పుడు శాసనాధికారము (Executive Power) నదియై అనిష్టమునియుండినందున మరల నడవిగమును పద్ధతి నేర్పటివికొనక సర్వజనాంగీకారముతో నియమించుకొనినసభలు (Conventions), సంఘములు (Committees) మొదలగువానివ్వారా సకలకార్యముల నిర్వహించుకొనుచుండిరి. విప్లవోద్యమ మభివృద్ధి నొందినకొలదియు రాజాధికృతములైన ప్రాంతములందలి ప్రభుత్వము నాశన మందసాగెను. క్రమముగ వలసలలో అసెంబ్లీలను లోపము గాచించెను. లోపింపక నామమాత్రముగ నిలిచినవి సమావేశ మగుట మానెను. బ్రిటీష్ గవర్నరులయధికారము క్షీణింపసాగెను. కొండిలు గవర్నరులు బ్రిటీష్ యుద్ధకాలమిందు నియుక్తు లైపోయిరి. కొంపిరింగ్లండునకు వెడలిపోయిరి. మిక్సికొగ్డ అమెరికనులచేతులలో కై డియగో జిక్కిరి. వలసలలోని శాసనసభలు (Executive Councils) యొక్కయు, సామ్రాజ్య ప్రభుత్వముయొక్కయు అధికారము క్రమముగ క్షీణించిపోవుచుండ జనాంగీకారము వడసి యేర్పడుచు వచ్చినసభలు మున్నగునవి ఆయధికారములను గ్రహింపసాగినవి. అది వలకే ఆర్థసంయుక్తరాజ్యములు (Half Federated States) గ నుండి భగ్న మైపోయిన సామ్రాజ్యపు శిశిలావ శేషములనుండియే సంపూర్ణ సంయుక్తరాజ్యము లుద్భవించినవి. మీద నుంచినసభలు, సంఘములు మున్నగునవి ఈసంయుక్తరాజ్యముల కంకురతుల్యములయ్యెను. వలసలలోని రాజకీయసాంఘికపరిస్థితుల ననుసరించి యీ రాజ్యపరివర్తనవిధానములందుమాత్రము భేదము లనేకము లుండెను.

ప్రజాధికృతములు (Democratic), స్వామ్యధికృతములు (Proprietary), రాజాధికృతములు (Royal) అనివలసలలో మూడు ప్రకారము లగు విభాగము లుండెను. కన్నెక్టికట్, గోడ్ డీవులు ప్రజాధికృతములు. పెన్సిల్ వనియా, మేరీలాండు ప్రాంతములు స్వామ్యధికృతములు. తక్కిన వన్నియు రాజాధికృతములు. సమాజములును, వానియందలి నాయకులును జనులచే నెన్నుకొనఁబడినవారగుటచే కన్నెక్టికట్, గోడ్ డీవులందలి రాజ్యపద్ధతులలో మార్పులు చేయవలసినయవసరము లేకపోయెను. లోలోపల కొన్ని చిల్లర యేర్పాటులందుమాత్రము మార్పులు జరగవలసియుండెను. ఇతర స్వామ్యధికృతములైన పెన్సిల్ వనియా, మేరీలాండులం దుండిన అసెంబ్లీలు రాజాధికృత ప్రాంతములలోని అసెంబ్లీలంత పట్టుదలతోను, నిశ్చయముతోను సామ్రాజ్య ప్రభుత్వరక్షణమునకై శపథముల సలిపి యుండలేదు. వీనిలోనియసెంబ్లీలు కొంతకాలమువల కెట్లో ఈడ్చు

కొనుచు వచ్చి తుదికు ప్రంభించిపోయెను. రాజాధికృతములలోనివి దీర్ఘకాలమువలకును సమావేశము గావించుటచేతను, తతముగ సమావేశములు వాయిదా పడుచుండుటచేతను, కొంతకాలమునకు బొత్తిగ నిలిచిపోయెను. మనఁగా పెట్టునందలి అసెంబ్లీ ౧౭౭౪ న లోపించిపోయెను. వర్జీనియాలోనిదియు నాసంవత్సరముననే అంతిర్ధాన మయ్యెను. ౧౭౭౫-౬ సంవత్సరము జనవరి మొదలుకొని మార్చి వలకును దీర్ఘకాలము జరగియుండిన అసెంబ్లీయే న్యాయాధ్యక్షునందు కట్టకడపటిది. అదేసంవత్సరము ఏప్రిల్ కాలలో ఉత్తరకరోలినాయం దించటిగవర్నరు అంతిమపర్యాయ మసెంబ్లీని గూర్చెను. అప్పుడే అమెరికనులసభకుడ జరగినది. ఈ రెండుసభలయందును సభ్యులు ఒక్కరే. అదేసంవత్సరము మే నెలలో బార్లిగాయంబలి అసెంబ్లీ యమగంటెను. ఆములుసటికలలో న్యూహాంప్షైర్, డిక్షిగకరోలీ నాలయందలి యసెంబ్లీలు అంతిమపర్యాయము సమావేశ మైనవి. ఆసంవత్సరము నవంబరుమాసమున న్యూజెర్సీలోని అసెంబ్లీ కూడెను కాని అంతకుఁబూర్వమే యచట జాతీయసభ ఏర్పడి యచటివ్యవహారములను సాధకము గావించుకొనెను. బ్రిటీష్ నావికాదళము, శాసనసభలు మిక్సికొగ్డ కలపర్యంత మెట్లో కడపి గుప్పి కన్నియు చేరు లేకుండఁబోయెను.

బంకర్ హిల్ ఘటనానంతరము బోస్టన్ గవర్నరునందు నేడకు బదులుగ సర్ విలియం హో యనువతఁడు బ్రిటీష్ ప్రభుత్వపుసర్వాధిపతిగ పదార్పణము గావించెను. సర్ హెన్రీ క్లింట్న్, బాక్ బర్గొ యిన్ నామక నేనాను లిరువురు హోతు నోద్బాటుగ నుండిరి. ఒక సంవత్సరము గడచినతరువాత కార్ననాలిస్ వచ్చి వీరితోఁ గల పెను. బ్రిటీష్ వ్యవహారము లన్నియు నీవలుగునలచోల ననుసరించి జరగసాగెను. ఇటు అమెరికనులపక్షమున నాపింగ్టను సర్వసేనాధిపత్యమును వహించి నేనయందు పెక్కుకట్టుదిట్టములను గావించెను. ఇతఁడు వచ్చునప్పటికి బోస్టన్ దగ్గఱ ౧౫,౦౦౦ల మంది సైనికులండిరి. వీరందఱును క్రమముగ శిక్షితులు గానికారణమున నేనయంతయు మిగుల అస్తవ్యస్త మగునీతియందుండెను. ఒకటేకార్యము కొఱకు ప్రోత్సయించియు సైనికులు వలసలభేదములను బాటించు కొనుచుండిరి. అందుచేత నితఁడు వచ్చినసోడనే 'మీ రందఱు నిపుడు ఉత్తర - అమెరికా - సంయుక్తరాజ్యముల సైనికులు గావున మీమీ ప్రాంతికభేదముల నన్నింటిని విడనాడుకొనవలయును' అని బోధించెను. సైనికులు ప్రభుత్వముయొక్క ఆస్తులనే కాక ప్రయివేటువానినిసహితము ముట్టించుచువచ్చిరి. వాపింగ్టన్ ఈదురాచారమును మాన్పించెను. సైనికు లుపయోగించు రమ్మ (Rum) సారాయముయొక్క ప్రమాణమును తగ్గించెను. మిలేయు సైనికు లిష్టము వచ్చినపు డంతయు సెలవు దీసికొని, ఒకరెజిమెంటును (Regiment) వదలి వేటొకరెజిమెంటులోఁ బోయి చేరుదుండిరి. 'స్వేచ్ఛ (Liberty) అను పదిత్రకార్యమునిమిత్తము కటిబద్ధులైన వీరపురుషులు క్రొవ్వు లేదురుగ నున్నంతకాలము తమ స్థానము నెప్పటికిని

వపలగూడదు? అని పైనికుల నందఱును కాసింపెను. వాషింగ్టనునకు మజిలీవ్యాకులమును కలుగఁజేసినది పైనికుల నిరంకుశశిలవర్తనము. సేనానివేశములను గానలి గానా పహారాదారులు (Sentries) ఆప్ర మున్నట్లే చుటుకుచునము గలిగియుండుక పరాకుతో వర్తించుచు శత్రువులతోపైతము ప్రసంగములను సలుపుచువచ్చిరి. ఈగురభ్యా సము నితఁడు తీవ్రముగ ఖండించి ఆమెరికాదేశమున జనింపనివానికి, అచట భాగ్య, బిడ్డలు, కుటుంబము లేనియతినికి నట్టిఉత్తరదాయి త్యముగల వచిము నెప్పటికి నీయఁ గూడఁ దని ఘోషితముగ కాసింపెను. మఱియు విదేశీయులను సేననుండు చేర్చకల దని యాజ్ఞాపించెను. ఇతనియొనియును మొంతయు సంగత మెయ్యుండెను; ఎందుచేత నన యుద్ధ మాగంధిమై కందునంతవత్సరములు గడవినపిదప నితఁడు ఫ్రాన్స్ లోయయుం దుండగా ౧౭౮౩ ను గు పైనికు లితనిని విడనాడి వెడలి పోయిరి. వారిలో ౨౦౦ మంది మాత్రమే అమెరికాదేశీయులు. తక్కినవారే రందఱును విదేశీయులే. ఇ వన్నియు నిలు బుండి నితఁడు కుశలు లగు ఆఫీసరులను నియోగించి పైనికులకు క్రమమైన యుద్ధవిశ్లే ణము నిప్పించెను. అనంతర మితఁడు బోస్టనునగరపుముట్టపైని సాగించుచు ఒకజలసేనను నిర్ణయము చేయించి దానిద్వారా బ్రిటీష్ వారిజల మాగ్గముల నరికట్టించెను. పిమ్మట నితనికి వోడ్ప్రెజ వచ్చిన ఫిరంగుల సాయముతో దార్చెప్టరుకొండల వాక్రమించుకొని యచట సేనా రక్షకస్థానములను నిర్మింపఁజేసెను. ఇట్లు బోస్టన్ - ఆక్రమణము నానాఁటికి తీవ్ర మగుచుండుటచూచి యింక నచట నుండుట తేమం కరము గా దని జనరల్ హో ఆప్రదేశమును వదిలి నోవాస్కోషియా యందలి హోలిఫాక్స్ పట్టణమునకుఁ బోయి చేరెను. రేవులందు బ్రిటీష్ నౌకల నరికట్టుటవలనగూడ అమెరికనులకుఁ గొన్ని యుద్ధసామగ్రిలు లభించెను.

టికండెగో గాదుర్గును స్వాధీన మైనపిదప ఆర్మీట్టు కొంత సేనతో మెయినురాజ్యములోని ఘనాటవులగుండఁ బ్రయాణముల సలిపి హ్యులెక్కునగరమును ముట్టడింపఁబోయెను. అక్కడ నతఁడు తనకంటె ముందుగనే చేరియున్న జనరల్ రిచర్డు మాంట్యూగొమరీతోఁ గలసి పట్టణమును ముట్టడించెను కాని సఫలండు కాలేదు. యుద్ధమున మాంట్యూగొమరీ హతఁడయ్యెను. అంతి ఆర్మీల్లో మిగిలినసేనతో చాంప్లెయిన్ సరోవరముం జేరి దానిని దనవశముం దుందికొనుటకై ఒక పెద్దజలసేనను నిర్మాణము నేయింపఁగడఁగెను.

ఇన్ని ఘటనములు జరగినచనుక నింగ్లండు ప్రధానమంత్రి యగు లార్డు నార్థ (Lord North) సమాధాన మనుపేరఁ గొన్నివరతులను వెలువఱిచెను గాని అమెరికాకాంగ్రెసు వీనిని సరాసరి తిరస్కరించెను. అది మొదలుకొని పార్లమెంటువారు తెచ్చినవరతుల నన్నింటిని కాంగ్రెసు నిరాకరించుచునేవచ్చెను. అందువలన బ్రిటీష్ పాలకులు మజిలీ తీవ్రములైన నిర్బంధములకు దిగిరి. ౧౭౭౫-౮ సంవత్సరము అక్టోబరుమాసమున పార్లమెంటునందు వ్యాఖ్యాన మొసంగుచు మూడవవార్షి రాజాగారు వలసలవారిని సంపూర్ణముగ నణగఁ

వ్రొక్కి లొంగఁదీయవలయును గాని వేరొమి నుం బనికిరా దని వక్కాణించెను. పిమ్మట రెండువలసలకు మీదపడిననియమునపు చట్టమునకుఁ దోడుగ నిషేధపునాట్టి ముకటి (Prohibitory act) వలసలపై విధింపఁబడెను. తదనుసారము ఇతరదేశములనా నెవ్వరును వలసలవారితో ఏవిధమైన వ్యాపారములనుగాని వ్యవహారములనుగాని సలుపఁగూడదు. అట్లు గావించినయెడల నట్టివారికి కలు మున్ననునది జప్తు చేయఁబడును. ఈచట్టమువిషయమున ఆంగ్లో వక్కాణించిన విధమున నిది యొక ప్రకారమును యుద్ధమునఁబడినది. వీని కన్నింటికి ననుసూయగ నాంగ్లేయు లింకను సేనల నభివృద్ధి చేయువలయు నని నిశ్చయించి అధికారుల కట్టియుత్తరువులనే పంపి అమెరికనులతోఁ బోరాడుటకు జర్మనుపైనికుల సంగ్రహింపఁబూనిరి. విశాలమును జల, స్థల సైన్యమును అమెరికాయందు సమూహ్యి యందునుండి కొంతభాగమును న్యూయార్కునందును, డిక్షిణపువలసలందును విప్లవకారుల మీఁదికిఁ బంపి తక్కినదానిని కెనడాదేశమునకును బంపవలయు నని నిశ్చయింపఁబడెను. మఱియు అల్లరు లెచట మిక్కుటమో, ఎచట కొంతకాలముపర్యంతము విద్రోహు లెదిరించి పోరాడుట సంభవమో యాప్రదేశముమీదనే ముందు దండెత్తి విప్లవము నడపించేయవలయు నని తీర్మానింపఁబడెను. వలస లన్నింటిలో నెక్కువ జన సంఖ్యగల భాగము చెనీక్ అఖాతమున కుత్తరముగ నుండెను. అమెరికనుల కాహారాదులు రావలసినది ఉత్తరముననుండియే. కావున నికమం దారంభింపఁబోవుయుద్ధమునకు కేంద్రస్థానముగ న్యూయార్కుపట్టణమును గావించవలయు నని నిశ్చయింపఁబడెను. మఱియు కెనడానుండి డిక్షిణమునకు నిరాటంకముగ రాకపోకల సలుపుటకు హద్ద౯నదిలోయను తమవశముం గుంచుకొనవలె నని ఆంగ్లేయులు నిరవలించుకొనిరి. ఇందువలన డిక్షిణపువలసలవారిని ఉత్తరముననుండి విడదీసినయట్లుగును. అమెరికనుల ఐక్యమును భగ్నముచేయుట కిది ఒక్కయొప్పాయమేకాదు; తక్కువ ఎదురఁబాట్లు గలవోట్ల ముందు యుద్ధము సలిపి యక్కడిజనుల నందఱును హస్తగతులఁ గావించుకొన నెంచిరి. ఒకవైపున యుద్ధకార్యముల కిట్లు అఖండప్రయత్నములను సలుపుచు మఱియొక ప్రక్క వలసల తమయాధిపత్యమును స్వీకరించు నెడల కొన్నివరతులమీద సంధి చేయుటకును బ్రయత్నింపుఁ దని యింగ్లండుదొరతనమువారు తమగవర్నరుల కాజ్ఞాపించిరి. బ్రిటీష్ వారికి లోబడినచో మరల కాంతి నెలకొల్పఁబడు ననియు, జనులందఱును క్షమింపఁబడుదు రనియు, అమెరికనులకు వ్యతిరేకములైన చట్టములు దీనివేయఁబడు ననియు, వలసలకార్యనిర్వహణములకై కావలసినమట్టున కఠినస్వల్పముగు ధనముమాత్రము కప్పమురూపమున రాఁబట్టుకొనఁబడు ననియు ప్రజలకు బోధింపవలసినదిగ దొరతనము వారు తమగవర్నరుల కుత్తరువుల నొసంగిరి. చెనువెంటనే రేవులలో ప్రధానములైన న్యూయార్కు, ఫిలడల్ఫియా, చార్లెస్టన్ నగరములను లోబఱిచి వశముం దుందికొనవలసిన దనికూడ తాకిడుల నెప్పిరి. ఈ సంగతుల నన్నింటిని ముందుగనే ఊహించుకొనియుండిన వాషింగ్టన్

అమెరికా స్వాతంత్ర్య యుద్ధము

వారియుపాయములకుఁ బ్రతివిధానములను పన్నుసాగెను. న్యాయాదులపట్టణమునకుఁ బట్టు ప్రక్కలందు రక్షణసానములను నిర్దింపఁజేసి ౧,౦౦౦ ల సేన వాప్రాంతములందు నిలిపెను. బ్రిటీష్ వ్యాపారమును వాశన మొనరించునిమిత్తము అమెరికను సైనికులను బ్రయోగించెను. చిన్నయోడలను గట్టించి సముద్రతీరప్రదేశములను గాపాడుటకును, అహరాదిపదార్థములను సమూహ్యుటకును నియోగించెను. రాజపక్షియులను సంపూర్ణముగ నిరస్త్రులఁజేయించెను. బ్రిటీష్ వారికి లోబడియుండుని యితరదేశములకన్నింటికిని వ్యాపారమునిమిత్తము అమెరికనులేవులను దొంగించెను. వాషింగ్టను చేయించుకార్యజాలము లిటు లుండఁ స్వాభావికముగ నే ఒకసంవత్సరముక్రింద న్యూ-ఇంగ్లండులో నుండిన పరిస్థితు లిప్పుడు వలసలయందన్నింటి నేర్పడెను. వలసలలోని కాంగ్రెసునకుఁ జెందినసభ లన్నియు సుస్థిరము లయ్యెను. ఇంగ్లండుతో సంబంధము కలిగియుండుటనుగూర్చి యింతటికెంతయభిప్రాయము లేదు లున్నను ఇతరులందుమాత్రము దానినుండి సర్వథా విడివడుటకు బద్ధింపఁబట్టి వలసలవారందఱును స్వాతంత్ర్య ఘోషణము సలుపవలసినదిగా కాంగ్రెసునకు విన్నపములను బంపసాగిరి. తదుపారము ౧౭౭౬-వ సంవత్సరము మేసెలయందు 'సర్వసాధారణముగా అమెరికాదేశ మంతటికిని, విశేషించి వారివారిరాజ్యములకును ఎట్టివిధానము గల ప్రభుత్వమువలన జనులకు సౌఖ్యము గలుగునని ప్రతినిధులకుఁ దోచునో అట్టిదాని నేర్పఱుచుకొనవలసిన' దని వలసలలోని కార్యకర్తలకు కాంగ్రెసువారు సలహా నిచ్చిరి. 'వలసలయందుఁ గలుగుబాధలను దొలగించుటకై విన్నవించుకొనినవిన్నపము లన్నియు బ్రిటీష్ పాలకులచే నుపేక్షింపఁబడినవి. వలసలలోని సేనాబల మంతయు దేశీయుల నణగఁద్రొక్కు నిమిత్తమే వినియోగింపఁబడుచున్నది. కావున నిట్టి ప్రభుత్వముతో సహకార మొనరింతు మని శపథములుచేయుట వలసలకు సహేతుకము గాదు, గౌరవమును కాదు.' ఇట్టిచే యగు అంశములుగల లేఖ లనేకములు దీర్ఘకాలముగ కాంగ్రెసునకు వచ్చుచుండుటండేసి అప్పటి ప్రభుత్వవిధానమునందు మార్పుల చేయవలసినవచ్చె నని ప్రకటింపఁబడెను. వలసలన్నియు రాజ్యములు (States) గ పరిగణింపఁ దిన్నివాసు లుండుటను స్వాతంత్ర్య ఘోషణము సలుపవలసిన దని తమ ప్రతినిధులను బలాత్కరింపసాగిరి. ఆ కారణమున నదే సంవత్సరము జూలై నెలలో ఐట్టి నియానివాసి యగు ఆర్. హెచ్. లీ అను నతఁడు 'సంయుక్తములైన యీవలసలు హక్కుప్రకారము స్వేచ్ఛాస్వాతంత్ర్యములను గలిగియుండవలయును' అని కాంగ్రెసునందు ప్రతిపాదనను గావించెను. వెండియు విదేశములతో సంబంధమును సంపాదించుకొను టవసర మనియు, సంయుక్తరాజ్యవిధానము నొకదాని నేర్పాటు చేయవలయు ననియు నితఁడు వక్కాణించెను. మధ్యదేశపు వలసలకు ప్రతినిధిగ వచ్చిన డికిన్సన్ పైని వచించిన కార్యక్రమమునందు పరివర్తనము నభిలషించెను. ముందు సంయుక్తరాజ్య నిర్మాణ మొనరించి, విదేశములమైత్రి సంపాదించుకొని యనంత

రము స్వాతంత్ర్య ఘోషణము గావించవలయు ననుట యితనివాదము సంపది సారాంశము. కాని ప్రతిపాదితమైన ఘోషణ ప్రకటన మేయన్నింటిని జక్కపెట్టును గావున దానిని తలక్రిందులుచేయుట అనవసర మని జాన్ ఆడమ్స్ మున్నగువారు ప్రతిఘటించిరి. ఈ వాదవివాదముల మూలమునను, డిక్టేటరేటోరీ వావారు అసలు ఘోషణమునకు సమ్మతింపకవాపుటచేతను ఘోషణ ప్రతిపాదనము పరిష్కరింపఁబడవలయు నని మూడువారములు గడువొసంగఁబడినది. ఈ యనకాశికాలములో సంయుక్తరాజ్య నిర్మాణమును గూర్చిన నియమములు, సమాధానములు కొన్ని కావించఁబడినవి. చట్టములను జేయుటకును, యుద్ధవిషయములందు విచారణపూర్వకముగ నేర్పాటులను జేయుటకును కాంగ్రెసు ఒకనూతనసంఘమును సృష్టించెను. ఇదియే కాలాంతరమున కాసనవిభాగము (Executive Department) గఁ బరిగణించెను. మూడువారములు గడచినవెనుక బార్లియా, డిక్టేటరేటోరీవా, న్యూయార్కు ప్రజలు దప్పఁ దక్కినవా రందఱును స్వాతంత్ర్య ఘోషణమున కనుకూలముగ వోటు (Vote) వోసఁగఁడని వారి ప్రతినిధులకు లేఖల నంపిరి. బార్లియా, డెటోరీవా ప్రజ లివిషయమును ప్రతినిధుల యిష్టానిష్టములమీఁద వదలిరి. చార్లెస్టన్ పట్టణముమీఁది ముట్టడి జరగుటకు సంసిద్ధముగ నుండినందున ఆ ప్రతినిధులందఱును స్వాతంత్ర్య ఘోషణమునకే సమ్మతించిరి. ఇంతలో జనరల్ హో ఆపారమున నేనతో వచ్చి సాండ్ హుక్కునందు దిగె ననువదండులు దేశ మంతటను వ్యాపించిపోయెను. మిశిక్సులైన 30,000 ల మంది యోధులుగల సేన యతనివెంట నుండెను. ఈ సేనకు సాహాయ్య మొనరింప వెంట నొకజలసేనయు నుండెను. ఉద్రేకదాయకము లైన ఈవార్త లన్నియుఁ జెవిని బనుటచేత డికిన్సన్ అతని యనుయాయులతోపాటు ప్రతివాదియు లన్నింటిని ఉపసంహరించుకొనెను. అంత థామస జఫర్సన్ నిర్దించిన ఐదువున స్వాతంత్ర్య ఘోషణము ౧౭౭౬-వ సంవత్సరము జూలై నాలుగవ తారీఖునఁ బ్రకటింపఁబడెను. న్యూయార్కుననుండి వచ్చినప్రతినిధు లప్పటి కాఘోషణమునుగూర్చి జోక్యము కలుగఁజేసికొనలేరె; కాని కొన్నిదినములు కడచినవెనుక నారాజ్యమందలి సంఘముహడ దీనిని స్వీకరించెను. ఈ ఘోషణపత్రము (Declaration Document) పైని కాలాంతరమున పభ్యులందఱును సంతకములు గావించి యుండిరి. మన్ ఘాసెట్టు అభాతము, బార్లియా, ఉత్తర డెటోరీవా, డిక్టేటరేటోరీవా, మేరీలాండ్, వర్జీనియా, పెన్సిల్వనియా, డిలావేర్, న్యూయార్కు, న్యూజెర్సీ, న్యూహాంప్షైర్, రోడ్ డీవి, కన్నెక్టికట్ నామకములయిన పదుమూడు రాజ్యములపక్షమున నీ ఘోషణము కావించఁబడెను. అనంతర మీషత్తముయొక్క నకళ్లను రాజ్యములలోని వేలువేలు సంఘములకును, సేనలను నడపుచుండిన సేనాధిపతులకును బంపిరి. యూరోపియను లమెరికాకుఁ బోయి నికసింపఁగడగిన తరువాత వారివారి వ్యాదయములందు చెలరేగుమండిన స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ లీ ప్రకారముగ కార్యపరిణామమును బొందినవి. ప్రజా

స్వామిక (Democratic) భావనములను, అంగీకారాత్మకమున నుండి విడిచిపెట్టవలసిన కారణములును ఈ ప్రక్రియనందు విస్తృతముగ వివరింపఁబడినవి. అంతటి ప్రగతినికే మేము :—

‘ ప్రభుత్వములు నాని న్యాయాధికారమును పాలితులయొక్క సమ్మతిమీఁదఁ బడయుచుండును. ఏపద్ధతియైనను ఇందులకు విఘాతము కలిగించునది యగునో నట్టిదానిని రూపుమాపి దానికి బదులుగ నెట్టి సిద్ధాంతముల నెట్టిపరిపాలనముల స్థాపించుటచేతఁ దమకు రక్షణమును, సౌఖ్యమును గలుగునో యట్టి పద్ధతిని స్థాపించుకొనుటకు ప్రజలకు హక్కు గలదు. ’

రాజ్యక్రాంతివఱకు మహాకార్యము లన్నియు అమానుషి కాత్యాచారముల సహించినమీఁద, నరకయాతనల ననుభవించినమీఁద నిరంతర ఘోరపరిశ్రమములను సలిపినమీఁద లక్షలకొలది ప్రాము ల్పించినమీఁద ఫలముల నొసంగినవి కాని కేవలము మాటలవలనఁ గాదు. ఆందుల కీస్వాతంత్ర్యయుద్ధము ప్రబలనిదర్శనము. సర్వ జనాంగీకారముతో నీవై ఘోషము ప్రకటింపఁబడినది. కాని రాజ పక్షీయులు దీని నిర్వూరింప సర్వోత్తమ బాటపడుచుండిరి. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము వికల మైపోవుమంద వలసలయందు దొకవిధమున సంక్షోభ మేర్పడెను. ప్రాంతవిభాగము లన్నియు నాశనముకాఁగాఁ గ్రాంతి త్వరితముగఁ దైకి రాఁజాలకుండఁ జూచుచు, స్థానిక ప్రభుత్వముల సంధులును, గ్రామ, నగరములలో ప్రజాభిరుచు మార్పునొందియుండలేదు. వీనినే యాధారములుగఁ గొని వీనిమీఁదనే నూతనపరిపాలనాపద్ధతుల నమెరికనులు రచించిరి. మొట్టమొదట దేశాభిమానుల కంఠమును కాంగ్రెసు ముఖముగ వర్తించుననిమాత్రము చలఁపఁబడెను. అంతకు మించి యా సంస్థ కెట్టియధికారమును లేకుండఁ జూచుచు, నెలసలవారి కంఠము నుచితా లోచనముల నొసంగుదు నిది వారిమీఁదనే యాధారపడి యుండెను. కాని కాలక్రమమున వైని వ్రాసిన నిడువున నీ మహాసభ కర్తవ్యము లగణితము లైపోయెను. కాంగ్రెసు - అధికారము లేకున్న వశమన్న కొలదియు, యుద్ధభార మెక్కువైన కొలదియు సహింపలేనికొందఱు దానియొడల ద్వేషముబిడ్డ జనించెను. మఱియు నొక పక్షమువారికి వేఱొందుపక్షమువారియొడలను, ఒకరాజ్యముతోడ వేఱొకరాజ్యము నకును విద్వేషము లారంభమయ్యెను. చాలమంది న్యాయ-ఇంగ్లండు వారల నేగింపసాగిరి. రాజ్యములన్నియు కాంగ్రెసునకు వోల్లనిచ్చి యుండినందున ఆరాజ్యములకంటె భిన్నములైన పంచాయతీ సంఘములు (Common-wealths) కాంగ్రెసువారి ప్రతిపాదనములను పడఁగొట్టవలె నని ప్రయత్నింప సాగెను. ముఖ్యముగ యుద్ధసంఘాలన క్రమమువలనను, విదేశసంబంధములవలనను మితిమీరిన వైరములు జనింప పెక్కుపోరాటము లారంభమయ్యెను. ఇందువలన నత్యంతసరము లగు కార్యములకును ప్రతిబంధకములు గలుగుచుండెను. ఒక యల్లరి గుంపు వాషింగ్టన్మీఁదనే తిరుగఁబడెను. రెంజిస్ట్రా ఫ్రాంక్లిన్ ఇట్టి విద్వేషములకు నుతీయయ్యెను. కాని క్రమముగ కాసన విభాగములు,

యుద్ధసంఘములు, పోషు ప్రబంధములు గోనగునవి సృష్టింపఁబడుటచే కొంతవఱకు కట్టుదిట్ట మేర్పడెను. వీనికి సహాయకముగఁ గాలాంతరమున విదేశకార్యదర్శి, ఆర్థికనిరీక్షకుఁడు, యుద్ధకార్యదర్శి, సముద్ర సంబంధ కార్యదర్శి లోనగు పదములును సృష్టింపఁబడెను.

వాష్టన్గవర్నియను తమవశమునఁ దుంచుకొని ఉత్తర, దక్షిణ రాజ్యవాసులను విడఁచివలయు నని బ్రిటిష్ వాగు ప్రయత్నించుచుండిన ట్లిడివఱకు వ్రాయఁబడినది. కాని తలఁచినప్రకారము వీరి కిందు కార్యనిధి కలుగదయ్యెను. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమున జనరల్ హోవోలిఫాక్సుననుండి బయలుదేలి న్యూగూర్కు నగరమునకు దక్షిణముగనున్న లాంగ్ దీవియందు మెరికనుల నోడించి పాఠఁ దోలెను. అమెరికనునేనాను లిరువురు కై దీటుగఁ బట్టువడిరి. పిదప నొకచోట బ్రిటిష్ వారి కిండుక నష్టము కలిగినప్పటికిని మఱి రెండు చోట్ల నమెరికనులే మోడిపోయిరి. వాషింగ్టన్ డిలావేరునదిని దాటి హతశేష మగుసేనతో వెడలిపోయెను. అనంతరము 3,000 ల కైదీ లతోపాటు వాషింగ్టన్ నామకదుర్గ మాంగ్లేయులచేతఁ జిక్కినను. ఈ దుర్గము పోవుటవలన నమెరికనుల కమితనష్టము కలిగెను. అటు పిమ్మట బ్రిటిష్ వాసేనాని ఫిలడల్ఫియాను జయింప నిశ్చయించుకొని యప్పటికి శతకాల మాసన్నమైనందున తదానాసమునకు బయలుదేలి పోయెను. ఈసమాచారము తెలిసినతోడనే వాషింగ్టన్ వెనుకకుఁ దిరిగి డిలావేరునదిని మరల దాటి ట్రెంటన్ నదీ దగ్గర వైట్ నెక్ కల్మల్ రాల్ నేనమీఁద ఆకస్మికముగఁ బడి దాని నోడించి వేయిమందికైదీలను బట్టుకొనెను. దీనికి తోడుగ నితఁడు మఱికొన్ని దినములకు, అనఁగా ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున జనవరి నెలలో న్యూజెర్సీయందలి ప్రిక్ స్టన్ దగ్గఱ కార్నవాల్ నెంట్ నుండిన మూడు పదాతిపక్షములను, మూడు ఆశ్వికదళములను ఓడించి యచటనుండి శతకాలము గడప మారివలెనునకుఁ బోయెను.

మొట్టమొదట నోడిపోయినప్పటికిని వాషింగ్టన్ కాంతిసహనములను గోల్పోవక వీలయినచోట నెల్ల పోయినదానిని రాఁబట్టుకొనుచు తోడ్పడఁ కాంగ్రెసును, రాజ్యవాసులను మఱింత చుఱుకుగఁ బని నేయవలసిన దని హెచ్చరించుచుండెను. దేశమందలి పౌరపరిపాలనాధికారమును (Civil Power) నాశన మొనరింప నితఁడు ప్రయత్నించుచుండలేదు. దేశ మంతయు నిమ్నాన్నతమును, అరణ్యమయమును నైనందున రాకపోకలకు సరియగు మార్గములు లేక పోవుటచే గలుగుకష్టములు బ్రిటిష్ వారికి బాగుగ ననుభవమునకు వచ్చుచుండెను. అమెరికను యుద్ధసామగ్రిలభారమును, ఆడంబరమును గల బ్రిటిష్ సేనలకు మార్గములు లేని ఘనారణ్యములగుండాను కొండల మీఁదను లోయలను, నదులను దాటుచుఁ బోవవలయు ననిన విక్లిలిక కష్ట మగుచువచ్చెను. ఎక్కువయుద్ధసామగ్రిలు గాని, భారసహము లగు వానానాదీకములు గాని లేకపోవుటచేసి అమెరికను లొకమార్గమునఁ గాకపోయిన వేఱొకమార్గమునఁ బోవుచువచ్చిరి. మొట్టమొదట వాషింగ్టన్ పరాజితుఁడై, డిలావేరును దాటిపోయిన

జనరల్ హోమంగు జరగవలసిన యుద్ధమునకై ఇంగ్లండున నుండి గొప్ప సేనను రప్పించుకొని గోదావరిమట్టుకు కేసదాసుండియు బలముల రావించుకొనెను. వీనితో ద్వామితో నితడు సైలవత్ ఫిరూ నగరమును ముట్టడించి పట్టుకొని అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధమును పెన్నితోవనియూ, మాశేస్సీ, న్యూయార్కులంతే అంత మొంపవ వలయు ననియు, న్యూ-ఇంగ్లండును, పశ్చిమరాజ్యమును తగునాత వేర్వేరుగ జయింపవచ్చు ననియు నేర్పాటులను గావించుకొనినను. కాని బ్రిటిష్ వారిపక్షమున వలసలన్నింటికిని కార్యసన్నాహమున్న లాడ్జ్ బార్న్ జర్నలైకు అనునతఁడు ఈ యుద్ధేశమును సాగించినవారఁడు కాఁడు. రాజపక్షములైన ఆంగ్లేయులును ఇండియనులును గలసిన యొక గొప్ప సేన కేసదాసుండి బయలుదేరి హావ్స్ నదివెంబడి పశ్చిమమునకు రావలయు ననియు, జనరల్ హోమంగును పశ్చిమముననుండి బయలు వెడలి ఆనదివెంబడి నెరువకు ప్రయాణము సలుపును: బోయి ఉత్తరముననుండి ఇచ్చు సేనను అల్పసేనగరముకొద్ద సరిహద్దువలయు ననియు, పడమటిదిశనుండి వేటొకసేన పూర్వాభిముఖమై వచ్చి ఆదే నగరము కొద్ద నా రెండు సేనలతోఁ గలయువలయు ననియు లాడ్జ్ జర్నలైకు ఏర్పాటు చేసెను. ఈ యుద్ధేశము సాధింపఁగల యుండినచో హావ్స్ లోయ యంతయు బ్రిటిష్ వారిచేతఁ బడ గూఁ-ఇంగ్లండు తక్కిన వలసలనుండి వేర్పైయుండెడిది. కాని, యట్లు జరగియుండలేదు. ఇందులకు కారణము జనరల్ హోమంగు నిశ్చయార్థకములైన యుత్తరువులు లేకుండుటచే నతఁడు సమయమునకు అల్పసేనకు రాకుండుటయే. ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున వేసవికాలము సమీపించినతోడనే వాషింగ్టన్ మరల బాగదూకుండై జనరల్ హోయొక్క సంచారములను గనిపట్టి వానికి ప్రతిబంధకములఁ గల్పింప సంసిద్ధుడైయుండెను. పరిష్కృతమైనయుత్తరువులు లేనికారణమున జనరల్ హో న్యూయార్కుననుండి బయలుదేలి న్యూజెర్సీగుండె సైలవత్ ఫిరూకుఁ బోవ వలయు నని సంసిద్ధుఁ డయ్యెను. ధూమిసూర్యమున నేగినచో వాషింగ్టన్ అడ్డుపడు నని జలసూర్యమున నోడలపైఁ బరుసమయ్యెను. అయినప్పటికిని వాషింగ్టన్తో పోరు తప్పదయ్యెను. జనరల్ హో నాకా ప్రయాణము సలుపుచు వచ్చి చెనపేట అభారముయొక్క ఉత్తరపు చివరనున్న ఎల్క్ అను ప్రదేశమున దిగెను. అచటి కనలిమారమునందే వాషింగ్టన్ ఉండినందున నతఁడు బ్రాండిలైనుమీది చడ్డని ధోరునద్ద ఆంగ్లేయుల నెదిరించెను కాని లాభింపదయ్యెను. అనంత

ఇక సుత్తర ప్రాంతములకును గరి 25-వ సంవత్సరమున ఆర్మీని చాంపైయిక్ సరోవరమును వీరి యచట రిగ్జిటోహాయముల జేయుచున్న సమయమున 3,000ల సాగునగుల ప్రైవేట్లను పూర్వబెక్కువనుండి వచ్చెను. కాని ఆర్మీని మొక్క ప్రతిబంధకములవలన ఆరేన ముందునకు సాగజాలవచ్చెను. ఆర్మీనివంటి సున్న బలమును జయించుటకై ఆంగ్లేయులకు జలపై న్య నావశ్యకమయ్యెను. అంగురిమిత్రము పెంబోలాబెన్నునదియందలి పనినాం ద్రము విలీనించి యగుట పరిశీలకమై పడియున్న ఒక ప్రాంతమోసము మరమ్మను చేయుచువలసిన కొన్ని కెలలకు(గారి జులీన సంస్థియు గాటమయ్యెను. అటుపిమ్మట నాంగ్లేయు లీనాతనజలపై న్యపుణ్యోద్ధాటున ఆర్మీని నోడింప సమర్థులైరి. కాని ముందుకు సాగిపోవ నప్పటికిని పిలు కలంగవచ్చెను. ఈకారణమువలననే షిక్షణమంది జనరల్ హోకు నిశ్చితమైన యుత్తరువులు చేరకపోయినవి. మఱుపటిసంవత్సరము బగ్గోయిక్ నామక ప్రైవేట్ సేనాని విశాలపై న్యముతో బయలు వెడలి టికండోగో గామగ్గమును ముట్టసింది యందలి అమెరికనులను జంపగొట్టెను. అనంతరము మహారాష్ట్రములగుండా ప్రయాణముల జేయుచు వచ్చి ఎడ్వర్డుగుర్గమువద్ద హాప్స్ బడిని దీరి యట విడిసి యుంప జెర్మను-ఇరాకాయందలి టెన్నింగ్ట్ గ్రామమునొద్ద సైన్యోపయోక్తములగు రస్తుసామానులపరిమితముగ నమెరికనులు సంగ్రహించి యుంచి గని విని వానిని కొల్లగొట్టునిమిత్తము ప్రెడర్క్ బాం అనునతనిసాయమున ౧,౦౦౦ సైనికుల నంపెను. కాని యచటికి జీరకపూర్వమే జనరల్ స్టార్కు అను అమెరికాసేనాని హరివృహీ ధరమునకుల (Green Mountain Boys) సాహాయ్యమున ప్రెడర్క్ బాంసేనను చెడగొట్టుటయేకాక అతనికి సాయపడ వచ్చిన కల్మల్ ట్రెనుకదండును సైతము నాశనము గావించెను. ఇందుచే బ్రిటిషువారికి ౧,౦౦౦ యోధులు నష్టమైరి. బగ్గోయినునకు సాహాయ్యము చేయుటకై ముహోలోయగుండ కల్మల్ బారీ పెంకోలీజరు నాయకత్వముగల నేటిక సైన్యమునకును ఇట్టిగియే పట్టినది. జనరల్ నికోల్స్ హెర్క్ మేర్ అను అమెరికనుసేనాధిపతి ఒరింకోనీ వద్దగల లీజరున కడ్డుతగిలెను. స్థితిగతు లింత ప్రతికూలముగ నుండినప్పటికిని ధైర్యసాహసములను విడక బగ్గోయినుమిక్కిలి ప్రయాసముతో దక్షిణమునైపునకు వచ్చెను. కాని మీదఁబ్రాసిన విధమున జనరల్ హో రాకపోవుటచేతను, మఱి యేయితరనుయిన లోద్వాటు గాని దొరకకపోవుటచేతను బగ్గోయినునకు మఱి రెండుచోట్ల నపజయము కలిగెను. తుదకు సక్కిగానామక ప్రదేశమునం దిరుపక్షముల

వారికిని మహా భయంకరమైన యుద్ధము జరగెను. అందు బర్గోయిన్ పరాజయమును బొంది 17,000ల మైనికులతో గూడ అమెరికనులచేతఁ జిక్కినను. చాంపైయిన్ సరోవరమున ఆర్మీలు ఓడిపోయినప్పటి కిని జయించినటులే యయ్యెను. ఆతఁ డింగ్లీషువారి నొక సంవత్సరము పర్యంతము ఆఘ్రెవిల చేయుటచేతనే బర్గోయినునకు ఇన్నిచోట్ల నప జయము కలుగఁగా చివరకు సర్ట్లోగాయం దమెరికనులకు సంపూర్ణ జయము కలిగినది. అమెరికనుల భౌగోళికక్రమును ద్రష్టిన దీసర్ట్లోగా విజయమే. అటుపిమ్మట యుద్ధపువైఖరి సంపూర్ణముగ మారిపోయెను.

శ్రీ. శ. ౧౭౬౩ మొదలుకొని, అనఁగా ఫ్రెంచివా రొంగ్లేయు లచేఁ బరాజితులై అమెరికాయంతటి తమ ప్రాంతముల నన్నింటిని బోగోట్టుకొనిననాటినుండియు అవకాశము దొరకినయెడల నింగ్లండు నెడలగల పగను దీర్చుకొనుటకు వారు తహతహపడుచుండిరి. వలసల తిరుగఁబాటువలన వీరికి స్వీయముగనే యట్టి యవకాశము లభించెను. ౧౭౭౫-వ సంవత్సరమున అమెరికనుకాంగ్రెసు చవాన్య వ్యవహార ములకై ఒకసంఘమును సృష్టించెను. ౧౭౭౭-వ సంవత్సరమున నిదియే విశేషవ్యాపారసంఘముగ నూటి ౧౭౮౧- వఱకు నటులే పనిచేయుచు వచ్చెను. అమెరికనుకాంగ్రెసునకును, దానిరహస్యసంఘమంతటి సభ్యులకును ఫ్రెంచినారి యాంతరంగికాభిలాష ముండిననుండియు విడితి నయియేయుండెను. అమెరికనులు తమదేశముయొక్క యుత్పత్తిసంపదలనియెడను పూర్వవిశ్వాసము కలనాఁడ అనుహల మగు కాలము లభించినవెంటనే మరల నిచ్చివేయుతలంపుతో యూరోపున నుండి ఆహారపదార్థములు, బురుగునీరు మున్నగువానిని దెప్పించు కొనుచువచ్చిరి. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమున ఫిలన్ డీజ్ అనునతఁడు మైకినాట్రెము వ్యాపారపు - ఏజంటుగ పారిస్ నగరమునకుఁ బోయెను. ఫ్రెంచిదొరతనమువారు చూచియుఁబాడనట్లు తటస్థభావము వహించి యుండిరి. ఇతనిద్వారా భోజనాదిసామగ్రి లమెరికాకు రవాణా చేయఁబడెను. మఱియు నమెరికానాకాళు ఫ్రెంచికేవులలోనికి వచ్చుచుండెను. అమెరికానాకామోఘులు బ్రిటిష్ నాకలం బట్టుకొని ఫ్రెంచికేవులలోఁ జేర్చుచుండిరి. అందుచే బ్రిటిష్ వ్యాపారమున కమితనష్టము గలుగుచువచ్చెను. మఱియు నదేసంవత్సరమునం దమెరికను కాంగ్రెసు మువ్వరుమాతలను ఫ్రాన్సుదేశమున కంపెను. స్పెయిన్, ప్రష్యా, ఆస్ట్రీయా మొదలగు యూరోపురాజ్యములను గలసి వారిని అమెరికాకాళిని స్వీకరించుటకును, దానికి సాయపడుటకును ప్రార్థింపవలసినదిగ నీమాతలనియోజన మైయుండెను. అదేసంవత్సరమున ఆర్థర్ లీ, డీజ్ అనువారితోఁ గలసి ఫ్రాంక్లిన్ వ్యాపారికసంఘల గుఱించియు, పరస్పరము గావించుకొనఁదలఁచినసంధినిగుఱించియు మాట లాడుటకై ఫ్రాన్స్ దేశమున కేగియుండెను. కాని ఫ్రాన్స్ అమెరికాల ఈసహచారము లన్నియు సర్ట్లోగాయుద్ధమువఱకును రహస్యముగ జరగుచువచ్చెను. అనంతర మిది బహిరంగమైనది. ఈ యుద్ధమునందుఁ గలిగిన విజయముచేతనే ప్రాత్యహింపఁబడి ఫ్రెంచినా రమె

రికనులతో పరస్పరసాహాయ్యములకై సంధి చేసికొరి. ఏకత ఫలితముగ మటుపటిసంవత్సరమునం దింగ్లండు ఫ్రాన్సులకు యుద్ధమారంభ మయ్యెను. స్పెయినునకు బ్రిటిష్ వారికి మొదలై వైర ముండియుండెను. కాని వలసలవారి తిరుగఁబాటు - తమవలస లెక్కడ తిరుగఁబడునో యను భయమున - స్పెయినునకు సమైక్యము కాదు. అందుచే స్పెయిను మానముద్రి చూనియుండెను. ఒకసంవత్సరము గడచినవెనుక స్పెయిను ఇంగ్లండునకు విరుద్ధముగ కలహము సాగించినది; కాని ఫ్రెంచినారికి తోడుపడుచుండినట్లే యుగపడుచుండెను. అమెరికా - ఫ్రాన్సుల సంధి ౧౭౭౮ లో జరగెను. తరువాత షెచ్చివారును ఇంగ్లండును కెదురు తిరుగ బాధ్యులైరి. సముద్రమునిఁబడియధికారము తమదే యని ఎవరి యొడలవైనను సోదా చూచి తమకు ప్రతిహాలము లైన పత్రములు దొరకినచోఁ దీసికొనుటకు హక్కు గల చిని వచింపును బ్రిటిష్ వారు హాళింపినకు రాయబారిగ వచ్చుచుండిన హెన్రీ లారెన్సు అనేది అమెరికాదేశియుని మార్గముగ్యమున నడ్డగించి యతనియొద్ద దొరకిన పత్రముల నన్నింటిని లాగికొనిరి. షెచ్చివారి కాంగ్లేయులతో పోరాడుట కిదియే కారణము. అంత నీయుద్ధము కేలము అమెరికా ట్రిబును లో కాక విస్తృతరూపమున సమస్తయూరోపుజాతులకును సముద్ర వ్యాపారికయుద్ధముగఁ బరిణమించెను. అంత ప్రపంచమునం దింతిలు నెక్కడక్కడ నాంగ్లేయ, ఫ్రెంచి, షెచ్చి, స్పెయిను లోనగు జాతు లుండెనో అక్కడ నంతయు నీయుద్ధ మారంభ మయ్యెను.

ఫ్రాన్సుతో సంధి జరగినవెంటనే, ౧౭౭౮-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ మాసమున కామ్రె డెస్పెయింగ్ నామకత్యమున నొకగొప్ప ఫ్రెంచిజలసేన ఫ్రాన్సునంతటి కెంటోకేవుననుండి అమెరికాకు బయలు పడెను. అమెరికాసంయుక్త రాజ్యములమంత్రి యగు యం. కాన్రెడ్ అలెగ్ బాండ్రె జెర్నార్డ్ రెనేవల్ అనునతఁడును, అమెరికాకు మరలి వచ్చుచుండిన ఫిలన్ డీనును ఈ సైన్యముతో నుండిరి. అమెరికాభూమి బ్రిటిష్ సేనయం దెప్పుడు జనరత్నహోతు బడులుగా వచ్చిన సర్ హెన్రీ క్లింటన్ ఫిలడల్ ఫీయానగరమునం దుండెను. ఫ్రెంచిజలసేన అమెరికాకు వచ్చుచుండినవార్త తెలిసినవెంటనే క్లింటన్ ఫిలసేనకు రక్షకముగ నుండిన డిలావేర్ నదీముఖముదగ్గటి బ్రిటిష్ జలసేన ఆప్రదేశమును విడిచిపోయెను. అంత క్లింటన్ అచట నుండ సాహసించక న్యూయార్క్ పట్టణమునకు పోవుచుండ మార్గముగ్యమున మౌహాతు నామకస్థానముదగ్గఱ వాషింగ్టన్ అడ్డగించి పోరాటమునకు దింపెను. ఇచట నమెరికా సేనలలోని జనరల్ ఛార్లెస్ లీ నామకమూర్ఖుడు చేసిన ద్రోహమువలనఁ గాకపోయిన బ్రిటిష్ సేన సమస్త మచట నాశన ముండియుండెడిది. ఇతఁడు చేసినబుద్ధిహీనపుకార్యమువలననే క్లింటన్ దప్పించుకొని పోయి న్యూయార్క్ ను జేరఁగలిగెను. అదిమొదలు యుద్ధము సమాప్త మగువఱకును న్యూయార్క్ పట్టణమే ఆంగ్లేయు లకు ముఖ్యస్థానముగ నుండెను. బ్రిటిష్ వారు ఫిలడల్ ఫీయాను దీసికొని నప్పు దాచోటిని వదలిపోయిన అమెరికనుకాంగ్రెసు మరల నాస్థానము నాక్రమించుకొనెను. అచటనుండియే అమెరికనులు ఫ్రెంచిసేన

లతో వచ్చిన జరాద్దనకు స్వాగతము నొసంగిరి. అతఁ డాప్రదేశము నందే నిలిచి వాషింగ్టనుయొక్కయు, జనరల్ హారాషియాగేట్సు యొక్కయు యుద్ధనీతిపద్ధతులకు సాహాయ్యధూతములుగ నుండులాగున ఉపాయములను పన్నుచుండెను. అనంతరము వాషింగ్టనుసేనలు దుర్గపంక్తి నొకదానిని జయింపఁగల్గెను. ఆపంక్తిలో హాద్సక్ సీతధూములందలి వెస్టప్రాయంట్ నామకస్థానమును వాషింగ్టన్ తన సేనలకు కేంద్రస్థానముగ నేర్పఱచుకొనెను. అందువలన నితనికి న్యూపోర్టు నందున్న తనవారితో సుత్తర ప్రత్యుత్తరములు పలుపుటకును, బ్రిటీషుసేనలు దేశమధ్యమునకు రావలసినవాని నడ్డగించుటకును, దక్షిణముందలి డిలావేరుతో సంబంధ ముంచుకొనుటకును, సకల విధ సౌకర్యములను దొరకుటకును ననుకూలముగ నుండెను. డిలావేరునందు బ్రిటీషు సేన లవరిమితముగ నుండినందున సరియగు జయమును గానక ఫ్రెంచిదేవైయుండు న్యూపోర్టునకు వెడలిపోయెను. అచట ఫ్రెంచి వారు, అమెరికనులు గలపి ౬,౦౦౦ల బ్రిటీషుసేన నెదుర్కొనఁ బ్రయత్నింపసాగిరి. కాని ఇంతలో ఇంగ్లండుననుండి మఱికొంత జలసేన వచ్చుట తెలిసి దేవైయుండు ఫలప్రయత్నములను మాని క్రొత్తసేన నెదిరింపఁబోయెను. యుద్ధము స్వల్పకాలమే జరగెను కాని ప్రచండముగు శుపాను రేగుటవలన ఓడులు పాడుగాఁగా, వానిని మరవ్వుతు చేయుంచుకొనుటకు దేవైయుండు బోప్టోపట్టణమునకు వెడలిపోయెను. అంత న్యూపోర్టునందలి ఫలసేనయు వెనుకకుఁ బోయెను. ఇంతలో ద్రెప్టునందు మఱికొంత ఫ్రెంచిసేన సముద్రతీరములందలి అమెరికను జలసేనలకుఁ దోడ్పడి సంసిద్ధమయ్యెను. ఇదేతరుణమున ఉపాంటు దీవియొద్ద ఫ్రెంచి-బ్రిటీషువారలకు యుద్ధము జరగెను. కాని పరిణామ మనిశ్చితముగ నుండెను. ఆ పట్టణము నీయుద్ధము లన్నింటికలనను మిగుల ప్రాత్యాహినులై క్వెక్ బాక్ పోట్ జోన్సు నాయకత్వమున అమెరికనులు బ్రిటీషునాకలపైని ఓండెడియుండిరి.

వలసలతూర్పుతీరములం దిట్లు పోరాటములు జరగుచుండిన కాలముండే (౧౭౭౮ - ౧౭౭౯) పడమటను, ఉత్తరసీమలందును అమెరికనుల కనుకూలములగు విషయములు ఘటిల్లియుండెను. వర్జీనియా రాజ్యముయొక్క ఆధారమున బార్డ్ రోగర్సు అనునతఁడు పశ్చిమాత్తరసీమలందున్న బ్రిటీషువారిస్థానము లన్నింటిని ముట్టడించెను. స్వయంసేవకులసాయముతో నితఁడు ఇల్లి నాయిస్ ప్రాంతమందలి బ్రిటీషువారి ప్రధానస్థాన మగు కస్కసియాను ముట్టడించి యనంతరము విస్సెన్నె గునుపైతము లోబఱచుకొనెను. తరువాత డెట్రాయిటునందలి ఆంగ్లేయసేనాధిపతి ఆపట్టణమును జయించి తీసికొన ౧౭౭౯లో అమెరికనుసేనాని క్లార్క్ అనునతఁడు మఱికొంతసేనను వెంట నిడికొని యానగరమును ముట్టడించి మరల వశపఱచికొనెను. ఈ పశ్చిమాత్తరదండయాత్రవలన సమెరికనుల కమితముగు లాభము కలిగెను. ఇందువలన పడమటిసరిహద్దులనుండి కోగహించువులు కావించువాక్రమణములు పూర్తిగ తగ్గిపోయెను. యుద్ధానంతరము సంధికాలమునం దమెరికను లీసరిహద్దులందు తమకుఁగల హక్కును

బుజువుపఱచుకొనుటయందు సమర్థులైరి. మఱియు నీపశ్చిమవిజయము వలన మున్నుండు ఆచైపునఁ దమయధికారమును వ్యాపింపఁజేసికొనుట కత్కుత్తమమైన అవకాశము దొరకెను.

ఇతఁ నిటు పూర్వభాగమున న్యూయార్కుపట్టణముఁ జేరిన పిమ్మట క్లింటన్ సైతము హోకంట్ నెక్కుకగ నేమయుఁ జేయఁ జాలఁడయ్యెను. వెస్టప్రాయంట్సునొద్ద సేనానివేశ మేర్పఱచుకొని యున్న వాషింగ్టనును ఎదిరింప దైర్యము చాలక అతని నెలులైన వాయున్నతస్థానములనుండి క్రిందికి మైదానములోనికి లాగవలయు నని ఇతఁ డనేక ప్రయత్నము లొనరించుచు స్ట్రానీహాయంట్సునొద్ద ౭౦౦ల మంది యోధులను సైతము పోగొట్టుకొనెను. జనరల్ జేక్ అను అమెరికనుసేనాని ఆశ్చర్యముతో స్ట్రానీహాయంట్సునొద్దనున్న క్లింటన్ సేనను నాశనము చేసిపోయెను. ఇంతపర్యంతము ఒసైదసులు, టస్కగోరసులలోని కొండలును దిక్కు దక్కిన ఇగోకోయిస్ బాసుల ఇంశి యను లండనును బ్రిటీషువారిపక్షమును వహించియుండిరి. బ్రిటీషుపరిపాలకుల ప్రాత్యాహముచేతనే ఈయండియనులు పడమటిసరిహద్దుల బడి కొల్ల గొట్టుచు, అచటఁ గాఁపురము నేర్చువారిని హింసించుచుండిరి. ఇంతియే కాదు. న్యూయార్కురాజ్యపు పడమటిసరిహద్దులలోని రాజపక్షీయు అమెరికనులభూములపైఁ బడి దోపిడు లొనరింప సాగిరి. అంత బాక్ ఫర్లీ వక్ అనెడి అమెరికనుసేనాపతి గొప్పదండను వెంట నిండుకొనిపోయి ప్రస్తుతపు ఎల్లీరానామకస్థానమున నున్న న్యూబోనువ్గజ నీవోపిడికాండ్ర నందఱను సంపూర్ణముగ నోడించి చెవరఁగొట్టెను. అనంతరము పశ్చిమన్యూయార్కులోని సగోవరసమీ పములందు నికసించునిండియనుల గ్రామముల నన్నింటిని తగులఁజెట్టించి వారిపంటలను నాశనము చేయుచెను. వలసలలోనిస్థితిగతు లిట్లుండ నిదేసమయమున పశ్చిమహింద్యపములందును బ్రిటీషు - ఫ్రెంచివారి మధ్యను కలహములు చెలరేగుచుండెను. మిక్సిరి సారవంతములైన నేలులు గలిగి, ఉత్పత్తి నపరిమితముగ నిచ్చుచుండుటవలన నీదీవు లాకాలమున ప్రపంచమందలి వ్యాపారికస్థానము లన్నింటిలోను ప్రధాన మైనవిగ నెంచఁబడుచుండెను. అందుచే ఆదీవులపై నధికారము తమదే యని ఫ్రెంచివారును, బ్రిటీషువారును పరస్పరము పోరాడసాగిరి.

యుద్ధము లీప్రకారముగ జరగుచున్న సమయముండే వలసల వారు తమదేశమున కవసరములైన ప్రభుత్వవిధానముల నేర్పఱచుకొన మొదలిడిరి. కాంగ్రెసుసభ్యులు రాజ్యసంయోజనము (Confederacy of States) న నేనియముము లనుకూలముగ నుండునో ఆలోచింపఁ గడఁగి విప్లవము (Revolution) వలనఁ గల్గిన ప్రత్యక్ష ఫలితము లను కుశీరములుగఁ జేయుటకు ప్రయత్నింపసాగిరి. అప్పటి జనులకు రాజప్రభుత్వ మనిన ద్వేషము కలుగుచుండెను. సర్వాధికారములును ప్రజలయందే యుండినవి. అవి వారు తెచ్చి పెట్టికొనినవి కావు; సహజములు. ప్రభుత్వమునకు వీనిజవాబుదారీ లేదు, అనఁగా ప్రజల కధికార మిచ్చునదియఁ బుచ్చుకొనునదియఁ ప్రభుత్వము కాదు. ప్రభు

త్వము జన్మింపక పూర్వముననుండియు సమస్తాధికారములును ప్రజల యందు విద్యమానము లైయుండెను. ప్రజయే ప్రభుత్వమున కధికార మిచ్చునది; మరల వారివలననుండి పుచ్చుకొనునది. ప్రజలవలననుండి యధికారము నొందినపిదప ప్రభుత్వము సర్వసామాన్యల లాభమునకును, రక్షణమునకును ఉత్తరచాయిత్యమును వహించును. ప్రభుత్వోచ్ఛ్వాస లిందుల కుత్తరచారము. ఏవిషయ మయినను వీరు లోబడి ప్రజలకు ప్రశ్నోత్తర మిచ్చితీరవలెను. ప్రభువిరుద్ధము లనవలయును. ఏయదోగమునకుఁ గాని, ఏ యధికారమునకుఁ గాని పరంపరగా వచ్చుచుండునట్లు (Hereditary Titles) ఉండనక్కఱలేదు. ఈహేతువుచేత స్థానికాయుండలి క్రమగతాధికార పద్ధతి (System of Entails) తీసివేయఁబడినది. నిరంకుశాధికారము నెదిరించుట అసామ్రాజ్యము (Unlawful) మను సిద్ధాంతము శుద్ధహక్కు. స్వతంత్రరాజ్యముయొక్క జీవనవిన్యాసక్రియ స్వాతంత్ర్యీకరణములు (Monopolies) ప్రత్యక్షవిరుద్ధములు. వాస్తవమున రాత్రిలకు లుపాత్తమైన నిర్బంధము లుండక స్వేచ్ఛాయంతము లైయుండవలెను. న్యాయపూర్వకముగ, అతిశీఘ్రముగ జరగునట్టి పంచాయతీవిమర్శనముల కాలంకములను గలుగనియ్యఁ గూడదు. ఎన్నికలు తొలగింపగ, స్వేచ్ఛగను జరగుచుండవలయును. ప్రభుత్వంగములందు వ్యవస్థాపకసభ ప్రధానమైనది. వివిధాధికారములు విభక్తములు కావలయును. వ్యవస్థాపకసభ నిర్వాచకు లెనిమిదిరాజ్యముల కాసభ లైయుండవలయును - అని ఇట్టినే యగు నియమము లనేకము లేర్పడెను.

జూలై 26-న రాజ్యసంయోజనమునిమిత్తము 1787-వసంవత్సరముననే కొన్ని నియమముల నేర్పడిచి యందఱకును వినిపించి యుండెను. స్వాతంత్ర్యోగమునానంతరము కొన్ని వారములవఱకును వీనిపైని వాదవివాదములు జరగుచువచ్చెను. కాని అటుపిమ్మట యుద్ధముయొక్క ఒత్తివలన 1787వఱకు నవి యటులే పడి యుండెను. యుద్ధసమయమున జయపజయములు తాము మాటనుచుండుటచే అట్టితరుణమున జను లందఱు సంగీతరించెదఱో అంగీకరింపఱో యనుసంబంధమున వానిని బయలుపఱుపక యుంచి చివరకు సర్వోగాయండుఁ గలిగిన జయమువలన జను లుత్సాహపూరితు లై యున్నయదను గనిపట్టి యప్పుడు జనస్వీకారార్థము వానిని రాజ్యము లన్నింటికిని బంపిరి. వానిలో ప్రజాప్రభుత్వ సంఘ నియమములు, వాని విధులు, కాంగ్రెసున కొసంగఁబడిన యధికారములు, జనుల పౌరాధికారములు, జను లిచ్చు వోట్లను పరిష్కరింపవలసిన విధానములు-అన్నియు విశదీకరింపఁబడి యుండెను. కాని వలసలకు పశ్చిమముగా ఉన్న నేలలవిషయమున విరుద్ధాభిప్రాయము లేర్పడుటవలన ప్రజల సంయోజననియమములకు చెంటనే సమర్థింపరైరి.

పోరాటము లారంభింపక పూర్వముననుండియు జను లనేకులు అస్లాషియనుపర్వతములను దాటిపోయి యదట వారి వారి యనుకూల్యములనుబట్టి పంచాయతీరాజ్యములనో (Commonwealths), లేక స్వామ్యధికార ప్రాంతములనో (Proprietary Provinces)

నిర్దింపవలె వని ప్రయత్నింపసాగిరి. ఇట్లు వర్జీనియాకు పడమట వండలియా ప్రాంతమును, ఉత్తర కెరోలీనాకు పడమట వటోగా ప్రాంతమును ఏర్పడెను. డేనియల్ బూను అనునతఁడును అతనియనుయాయులును గలసి ఇంకను పశ్చిమమునకుఁ బోయి ట్రాన్సిల్వానియా పంచాయతీరాజ్యమును ఏర్పాటు చేయఁసెంచిరి. ఇదే విధమున నదివఱ కేర్పడియుండిన సముద్రప్రాంతపునలలలో డేనిసో యొక దాని ననుసరించి క్రొత్తవలసలను సృష్టించునిమిత్తము ప్రయత్నములు జరగుచుండెను. ఈకార్యముల నన్నింటిని చిలపెట్టిన పశ్చిమరాజ్యవాసులు (Backwoodsmen) మిక్కిలి వైయక్తికులు (Individualists). ప్రభుత్వముమీఁదను దిరుగఁబడుట యనిన వీరికి మహానందము. స్వాతంత్ర్యయుద్ధమునెడల వీరికి మిక్కుట మగు సహానుభూతి. తూర్పువలసలం దింకను అవశిష్టము లైయుండిన క్విబ్ రెంట్లు మున్నగు దాస్యచిహ్నము లనిన వీరికి పరమాసహ్యము. అట్టి దాస్యలాంఛనములనుండి దూరగులై స్వేచ్ఛగల భూములందు, స్వేచ్ఛాజీవనములను సలుపవలయు నని వీరి పడమటిసీమలకు వచ్చిచేరిరి. డెట్రాయిట్ నగరమందలి ఆంగ్లేయులు శోణిహిందువులను ప్రోత్సహించి పంపిన దీక్షాత్తసీమలమీఁదికి. ఈ దొంగదోపిడులను రూపుమాపుటకే క్లార్కు వర్జీనియాసేనతో పోయి శోణిహిందువులనే కాక వారిని ప్రోత్సహించిన ఆంగ్లేయులనుగూడ నడఁగఁబ్రోత్తి ఉత్తరపశ్చిమపు సరిహద్దులం దమెరికను అధికారమును స్థాపింపఁగలిగెను.

మిసిసిప్పీలోయయందలి ఈ క్రొత్తనేలలమూలముననే వలసలవారు సంయోజననియమములను చెంటనే యంగీకరింపరైరి. పెద్దరాజ్యములకును చిన్న రాజ్యములకునుగల పరిమాణ భేదమే వీరివివాదములకు మూల కారణము. పెద్దరాజ్యములవారు తమ ముంగివేయుదు రని చిన్న రాజ్యములవారు భయపడసాగిరి. అస్లాషియ పర్వతములకును, మిసిసిప్పీనదికిని మధ్య మనఘానెట్స్, కన్సెక్విట్, న్యూయార్కు, వర్జీనియాలుగలను, దక్షిణమందలి మతీమాఁడురాజ్యములకును ఎక్కుదు భూము లుండెను. న్యూ హాంప్ షైర్, న్యూ జెర్సీ, డిలవేర్, మేరీలాండులకు పడమట వ్యాపించుటకు వీలు లేకుండెను. ఈ పెద్దరాజ్యములవారింకను తెరుగుచు పోయినచో దమ నెక్కడ ముంగివేయుదురో యనుభయమున చిన్న రాజ్యములవారి రాజ్యసంయోజనమందుఁ బ్రవేశింప నిష్టము లేక పడమటిసీమలం దెక్కువభూములుగలవారు సంయుక్తరాజ్యములసార్వజనికలాభమునకై వారిహక్కులను వదలుకొనవలయు నని పట్టుపట్టిరి. అనంతరము రాజ్యములసమానత (Equality of States), జాతీయత (Nationality) అను నీ రెండువిషయములను గలుపుకొందువఱకును మేరీలాండువాసులు తమయంగీకారము నొసంగరైరి. అంత పెద్దరాజ్యములవారు వారినేలలపైగల హక్కును వదలుకొనఁగా ఆభూములను వేరురాజ్యముల క్రింద విభాగించి తన్నివాసులును దక్షిణవారితోపాటు సమానాధికారములు గలిగి సంయోజనమందు చేరవలయు నని కాంగ్రెసు ఘోషణము గావించెను. అటుపిమ్మట మేరీలాండువాసులుగూడ సంయోజననియమ

అమెరికా స్వాతంత్ర్య యుద్ధము

ముల నంగీకరించి పంపిరి. అంతట నీనియూయూ లన్నియు కార్య రూపమునకు వచ్చెను. సంయుక్తరాజ్యనివాసులు నూతనధూమల నాక్రమించుచు అభివృద్ధి నొందగలమాగ్గము లిందులన లభించెను.

౧౭౭౬ - ౭౭-వ సంవత్సరములం గుత్తరపులసలలో జర గినయుద్ధములచే బ్రిటిషువారినునొరభము సిద్ధింపవలయునని యుక్తు వారి దృష్టి దక్షిణపులసలకు దగిలు. అంతపర్యంతము సుత్తరమునఁ గావించుచువచ్చిన కార్యములను బొత్తిగ వదలక, దక్షిణభాగములను సంపూర్ణముగ లోబఱుమిగొనవలెనని నిశ్చయించిరి. ౧౭౭౬-వ సంవత్సరమునందే సర్ జేమ్స్ క్లింట్టన్, సర్ ఫీట్స్ పార్కిర్ ఆనువారు చార్లెస్టన్ పట్టణమువారి నాక్రమణము సరిపెయ్యించిరి. కాని అమెరికా సేనాని జనరల్ విలియం మార్ట్ ట్రేయెయిక్ల బలమున ఎదురఁ బాటువలన వారి ప్రయత్నములు విఫలము లయ్యెను. తదనంతరము ౧౭౭౮ లో శ్రమించినారును, అమెరికనులను గలసియుద్ధ మునరింపఁ గడవినందున వపుమును బ్రిటిషువారి కంతగ బాధించినదికాదు. కల్నల్ ఆర్చిబాల్డు కాంప్ బెల్ అనునతఁడు న్యూయార్కు లోని క్లింట్టనుసేన నుండి ౩,౫౦౦ ల సైనికులను వెంటఁగొని సవన్నా నగరమువారిఁ బడి యచట నమెరికను సేనానియగు రాబర్టు హో నాముకత్త్యమున నున్న సేన నోడించెను. తరువాతఁ దలలో నితఁడు దేశమగ్గమునఁ బ్రవేశించి అగస్తాను స్వాధీనపఱుమిగొనెను. అటుపిమ్మట రాబర్టు హోనుకు బదులుగ వచ్చిన బెంజమిన్ లింకలన్ ఆంగ్లేయులను జాన్టియానుండి వెడలఁ గొట్టుటకు ప్రయత్నించుచుండెను. కాని ఫ్లోరిడానుందు బ్రిటిషు సేనానించనాధికారి యగు జనరల్ అగస్తయిను జాన్టియాలోని ఇంగ్లీషు వారికిఁ దోడ్పడుటకు నచ్చుటచే లింకలన్ తన ప్రయత్నమును విడ నాడి చార్లెస్టనునకు మరలిపోవలసినవాడయ్యెను. అగస్తయిను సవన్నాను ముఖ్యస్థానముగఁ జేసికొని జార్జియానుగూడఁ బాలింప సాగెను. అనంతరము ఆంగ్లేయులు కెరోలీనాయంపలి దక్షిణోత్తర ఖండముల కెండింటిని గొల్లగొట్టిరి. ఇదేసమయమున క్లింట్టను జలస్థల సైన్యములకు నాయకుఁడై సవన్నాయందలి దండనాధికారికిఁ దోడ్ప డుటకు బయలుదేఱెను. ఇందునిమిత్త మితఁడు న్యూపోర్టును వదిలి పెట్టి న్యూయార్కును విల్ హెల్ము వన్ నిఫా సెన్ నాముకజర్జునుసేనాని వశమునఁ దుంచి ౮,౫౦౦ ల సైనికులతో బయలుదేడెను. కార్న వాలిన్ ఇతనివెంటనే యుండెను. తరువాత లాగ్డ రాడను మఱిగొంత సేనతో వచ్చి కలసికొనెను. వీరు - క్లింట్టను ప్రభృతులు - మార్గములో నున్న చార్లెస్టనునగరము నాక్రమించి బయటనుండి సాహాయ్యము రాకుండ నరికట్టుటచే లింకలనునకు లోబడక తప్పదయ్యెను. లింకలన్ దగ్గల వపును ౫,౦౦౦ ల సైనికు లుండిరి. వీ రందఱతోఁ గూడ చార్లెస్టనుపతనమువలన అమెరికనులకు భరింప నలవికానిక్షతి కలిగెను. దీనితో దక్షిణకెరోలీనారాజ్య మంతయు లోబడి పోయెను. అటుతరువాత సుత్తరకెరోలీనాను సైతము జయించుటకు సలహా నిచ్చి కార్న వాలినును అచటనే నిలిపి క్లింట్టన్ తాను సవన్నాకుమాటుగ న్యూయార్కునకే మరలిపోయెను.

ఇదేసమయమున సుత్తరపులసలందు ప్రస్తుతపుకాస్తయిన్ అను స్థానమునం దమెరికనులకును బ్రిటిషువారికిని వెలకోగల పర్యంతము తీవ్రమును యుద్ధము జరగెను. కాని తుదకు బ్రిటిషువారికి బయట నుండి బలమును సాహాయ్యము వచ్చినందున అమెరికనులు వెనుకకు మరలిపోయిరి.

ఇంగ్లీషువారు చార్లెస్టనును జయించుటచేత దక్షిణకెరోలీనా యం దమెరికనుల ప్రభావము తగ్గిపోయినది కాని దానిని సంపూర్ణ సముననుండి విడదీసి యా ప్రాంతమునం నే యుద్ధమును గుదముట్టింప వలయు ననుకొనిన బ్రిటిషువారి యభిప్రాయమునాత్రము వెలుకటి నదికాదు. ఇందులకు కారణము, ఆంగ్లేయు లందఁ గావించఁ గడవిన కార్యములే. చార్లెస్టన్ వద్ద లోబడిన అమెరికను సైనికు లందఱును బ్రిటిషువారికిఁ దోడ్పెనుకోవ్వోగములను స్వీకరించి వారి పక్షమునఁ బోరాడవలయునని ఆంగ్లేయు లొక యుత్తరువును గావించిరి. కల్నల్ బసెట్టు బ్లెట్టన్ అనునతఁడును, కొంపిలు టోగోనను, వారి సుంపులను గలసి యుద్ధము తగువుల సములులోఁ బెట్టుటకై చేసిన దారుణకార్యములమూలమున దక్షిణ కెరోలీనాయందు ముఖ్యముగ సుత్తరపునైపు జిల్లాలలో సుములయంప మార్గంధముగాఁ గా మహాసంక్షోభము కలుగసాగెను. రాజపక్షియు లను టోగో లొక ప్రక్కను, వ్లిస్ (Whigs) లందఱును మఱియుకన్తెవునను సుములునుములగ బయలుదేలి పరస్పరము హత్యలను గావించుకొనసాగిరి. ఆయుధ పాటులై ఆశ్రితులుగఁ గొంపిలును, సుహతులు గలిగి కొంపిలును ఒకరి నొకరు చంపుకొనుచుండిరి. టెల్లెటను ఆకస్మికముగ లింకలను యొక్క ఆశ్రికదళముమీఁదను బడి దానిని చెల్లాచెదురుగఁ బాటఁ దోడెను. మఱియు నితఁ డుత్తర కెరోలీనా సరిహద్దులం గున్న బ్యూ పోర్టుస్థానమునందలి వర్జీనియా పటాలమును నాశన మొనరించెను. అమెరికనులను భయ భ్రాంతులఁ గావించు నిట్టి దారుణకృత్యము లొక ప్రక్కను జరగుచుండినప్పటికిని వేటొక ప్రక్కను ఫ్రాన్సిస్ హారి యన్, థామస్ సుప్టర్ లవంటి ధీరులు కొందఁ అమెరికన్ సేనానులు బ్రిటిషువారి బహిష్సేనానివాసముల ముట్టడించి గెలుపొందుచు తమ జాతియందు రణోత్సాహము క్షీణింపకుండులాగునఁ జేయుచుండిరి. హోగింగ్ రాక్, సైంటిసిక్స్, రాకీహంట్ మున్నగు ప్రదేశములం దమెరికను లత్యంతసాహసకార్యము లొనరించి మాతృ దేశమునందు వారికున్న యభిమానమును ప్రేమను వెల్లడించుకొనిరి. కాని కెరోలీనాయందలి స్థితిగతులవలన అమెరికన్ కాంగ్రెసునకును, వాషింగ్టనునకును మిక్కిలి భేదము కలిగెను. అచట నపాయముఁ గున్నవారిని రక్షింప వీరు ప్రయత్నింపసాగిరి. మఱియు సీసంవత్సరమునఁ గలిగిన యార్థిదూసితివలనను, జనులలో మత్సాహము క్షీణించుటచేతను వాషింగ్టనున కేమిచేయుటకును బాలిపో దయ్యెను. లింకలన్ పరాజయముచే బ్రిటిషువారల నెదిరింప వేటొందుననను దక్షిణమునకు పంప వలసి వచ్చెను. కావున జోహాన్ డికోవ్ యొక్క అధిపత్యమున వాషింగ్టన్ కాంపుననుండి ౨,౦౦౦ ల సైనికులుగల సేన క్లిస్టుప్రయా

ములతో దక్షిణమునకు వెళ్ళినది. ఈ సైనికులు జనరల్ గేట్సు యొక్క ముఖ్యసేనానాయకత్వమున కామ్రెక్ పట్టణము మీది క్షగియచట మన్ని కార్నవాల్సును ముట్టడించిరి. కాని గేట్సునకు సంపూర్ణముల పరాజయము కలిగెను. డికెంప్రు యుద్ధమునందే హానుండియ్యను. ఆరేన కంటిమల్ల జనరల్ గ్రీక్ అనునతడు సేనానియయ్యెను. కాగ్నవాలిన్ అటనుండి ఉత్తర కెరోలినాకు వెళ్ళెను. అతడు క్లింటనుతో చేసినొనిన యేర్పాట్ల ప్రకార ముత్తర కెరోలినా, వర్జీనియా రాజ్యముల నుండా బాల్టిమోర్, ఫిలడెల్ఫీయా పట్టణములకు బోవలసియుండెను. కాని మార్గముండి సిరిగకు లిరిని నట్లు పోనీయవయ్యెను. జనరల్ గ్రీసుతో నితనికి సంగ్రామము కలిగెను. ఆసంగ్రామమునకు పూర్వమే కింగ్సుహం టెక్, కాపెన్స్ నామక ప్రదేశములందు కార్నవాలిన్ పశ్చిమసేనలకు పరాజయము కలిగెను. కాపెన్స్ పట్టణమునకు సంపూర్ణముల పరాజయము కలిగెను. ఈ యుద్ధముల నలన బ్రిటీష్ సేన దక్షిణదిపోవుమండినను, ధైర్యసాహసములను గోల్పోవక కాగ్నవాలిన్ ఉత్తర కెరోలినానుండా పోయి వర్జీనియా సీమలందు గ్రీసుతో డలపడి యతినిసేనను కొంతవఱకు చెదరగొట్టి ముందునకు సాగిపోయెను. ౧౭౮౧-వ మార్చి నెలలో గిల్ ఫోర్డ్ కోర్టు పశ్చిమనొడ్డ నమెరికా-బ్రిటీషుసేనలకు మరల కలహ మయ్యెను. ఇందును బ్రిటీషువారికి జయము కలిగినప్పటికిని ౧౮౦౦ల సైనికులు మరణించిరి. అప్పటికి కార్నవాలిన్ వెంట్ర, ౧౮౦౦ల సైనికులను త్రము మిగిలిరి. ఆస్వల్పసేనతో గ్రీసును వెన్నంటి తఱుముటకు సాహసింపక హెల్స్ బరోకు పోయి, యచట బ్రిటీషుపతాకము నితఁడు నెలకొల్పెను. అక్కడ కొన్ని వారములు గడపి క్రొత్తసైనికులను ప్రోవుచేసికొనునభిప్రాయముతో నితఁడు తరువాత సముద్రతీరమందలి విల్లింగ్టనునకు వెడలిపోయెను. అంత గ్రీసు ఇతిఁడు పోయినదితఁకు బోవక దక్షిణ కెరోలినాయందలి కామ్రెక్, చార్లెస్టన్ నగరములవైపు నకుఁ దిరిగెను. అక్కడ నితఁడు బ్రిటీషుసేనాని యగు రాపెనును తఱుముగొట్టి కార్నవాలిన్ సచటికి రప్పింపవలె నని ప్రయత్నించెను. నైంటిసిక్ యుద్ధమున్న బ్రిటీషుస్థానమును ముట్టడించెను కాని యం దితినికి జయము గలుగడయ్యెను. సెప్టెంబరు నెలలో యూటా స్ప్రింగ్స్ నొడ్డ మఱియొక యుద్ధము జరగెను కాని అందును ఇరుపక్షములవారికి నమితమున నష్టము కలిగెను. కాని గ్రీసుయొక్క ఆజ్ఞాను సారము చిల్లరపోరాటములను సలుపగడఁగిన మారియో, సుప్టర్, ఆండ్రూ పిక్నెస్, హెన్రీ, విలియం వాషింగ్టన్ అనువారలు మాత్రము పోయినచోట నంతయు జయమునే కాంచిరి. బ్రిటీషు పక్షములంబు లైనవారి రక్షణార్థము విడివిడిగ నక్కడక్కడ స్థాపింపఁబడియుండిన ఇంగ్లీషువారిస్థానముల (Posts) మీదను భడి కొన్నింటి నాక్రమించిగొనియు, కొన్నింటిని చెదరగొట్టి నాశనము గావించియు నుండిరి. బ్రిటీషువారలకుఁ దోడ్పడవచ్చిన జనరల్ రాడక్ తనదీగినతో చార్లెస్టన్ చాటిపోవుటకు సాహసింపక దక్షిణ ప్రాంతములను వదిలి యానగరమునకే

పోయెను. ఇట్లు దక్షిణము మధ్యించె సమస్త గ్రీసునకుఁ జేహరినది. కాని దక్షిణము దీపరిగినులు గలుగుటకు ముఖ్యకారణము కార్నవాలిన్ ఈచోటు వదిలి వర్జీనియాకుఁ బోవుటయే. వర్జీనియాను గలువకుండిన దక్షిణ ప్రాంతములను వశమునం దుంచుకొనుట అసాధ్యముని యితఁడు తలపోసియుండెను. మఱియు వర్జీనియాకుఁ బోయిన యెడల జలసేనానాహాయ్యమున నక్కవంభము నొంపవచ్చు నని యితనియుద్దేశ మైయుండెను. కాని యిందువలన నమెరికనులకే లాభము కలిగెను. విల్లింగ్టనునుండి కాగ్నవాలిన్ నుండుబద్ధ అనుపట్టణమున కఁగెను. అచట క్లింటన్ సరిసినసేన ౧౮౦౦ల నెలకు నుండెను. అమెరికా కాంగ్రెసు చేసినతీర్మానమువలన క్లుప్తమైన స్వపక్షమును వీడి శత్రుపక్షమునఁ జేరిన చెనిడ్స్ అర్మీయను, విలియం ఫిలిప్స్ అను వేటొకవ్యక్తియు పీటర్సుబర్గ్ నేనకు నాయకులుగ నుండిరి. కెరోలినాయందు కార్నవాలిన్ చేయుచున్న కార్యములకు సాహాయ్యధాతములుగ నుండులగున చెసపీక్ - అఖాతమునం దొక సేనాస్థానము నేర్పాటుచేయుటకు పీ రిచర్డ్ కి బంపఁబడియుండిరి. వర్జీనియా రాజ్యమున నెదురఁబా టేమియు లేదని ఉత్తరమున ప్రెడ రిక్స్ బర్గ్ వఱకును, పడమట చార్లెట్టాస్విల్లీ వఱకును గల ప్రదేశములంతను బ్రిటీషువారు కొల్లగొట్టిరి. కాని ఇంతలో లేవయ్యె నాయకత్వమున నొక యమెరికనుసేన వీరి నడ్డగించెను. ఈ పరిస్థితిని గనిపట్టి భూమిమీద నింకను యుద్ధము సాగింతుటకుఁ దగినంత సేనాబలము లేనందున జలసేనకు సమీపములో నుండులగున నొక యనుకూలప్రదేశమును సేనానివేశముగ నేర్పఱుచుకొనవలసిన యని న్యాయార్థునందలి క్లింటన్ కార్నవాలిన్ నకు నుత్తరపు గావించెను. మొదట కెరోలినాను వదిలెవలసిన యి క్లింటనుయొక్క అభిమతిగా గాదు, కాని ఎట్లును వదిలి వచ్చినందున చేయునది లేక క్లింటను అట్టి యుత్తరువును గావించెను. ఈయజ్ఞుల ననుసరించి కార్నవాలిన్ యార్కుటానునొడ్డ విడిచెను.

అప్పటిపరిస్థితులయందు సముద్రముమీద నందును ముఖ్యముగ చెసపీక్ - అఖాతముమీద నధికారము గలిగి చానిని వశముఁ దుంచుకొనుట పరమావశ్యక మైయుండెను; ఎందుచేత ననగా, కార్నవాలిన్ ను కారవరసానుగ్రులు మున్నగునవి రావలసినను, వాషింగ్టనునకు న్యాయార్థు ప్రాంతములనుండి త్వరితముగ సేనలు రావలసినను, అదియే అనుకూలమైన మంచువార్గము. ఆకారమున కార్నవాలిన్ యార్కుటానునందు దిగి నను సంగతి తెలిసిన వెంటనే ఒక్క సర్వాయముగ భూమియందుండియు, జలముననుండియు నతనిని ముట్టడింపవలయు నని వాషింగ్టను కృతనిశ్చయము చేయెను. తదనుసారముగ నాతఁడును, అతనికి సాయపడవచ్చిఁ గోచెంబోనామక ప్రెంచిసేనానియు నిరువురును గలసి పశ్చిమహింద్యపములందు బ్రిటీష్ వారితో పోరాడుమండిన ప్రెంచివారల సౌజనేసలను చెసపీక్-అఖాతమును వశపఱుచుకొనవలసినదిగ నుత్తరువుల గావించిరి. ప్రెంచి ఎడిరల్ డి. గ్రెస్సి అందులకు సమ్మతించి

అమెరికాస్వాతంత్ర్యయుద్ధము

౧౭౮౧ - ౧ సంవత్సరము అగష్టుమాసమున ౨౮ నాకలతో హాయిలో నుండి బయలుదేరి రావోడగను. బ్రిటీష్ ఎడ్మిరల్ క్రోవ్స్కు ఈవార్త శీఘ్రముగానే తెలిసినందున ఇతడును వెంటనే బయలుదేరినాడు కాని క్రొస్సి పోవనెంచిన నిర్దిష్టస్థాన మేదియో యది ఇతనికి తెలియదు. కావున క్రొస్సికంటె ముందుగానే చెనపేరు-అఖాతమును జేరి యచట నేమియుఁ గానక న్యాయార్థునకుఁ బయనమై పోయెను అచటి కేగినపిదప, వాషింగ్టన్, రోచెంబోలు దక్షిణాభిముఖులై ప్రయాణములు సలుపుచుండుట వినినతోడనే నారి యుద్ధేశము యార్కుటోనును ముట్టించుట యని గ్రహించి వెంటనే యతడు దక్షిణము నకు మరలెను. కాని ఈమధ్యకాలములో క్రొస్సి చెనపేరు-అఖాతమునఁ బ్రవేశించి యచట నిలువఁదగిన నెలపు నేర్పలుచుకొని కార్నవాల్సు దక్షిణమునకుఁ దప్పించుకొని పోకుండులాగున జేయునదియందును క్రూయిజరు-ఓడలను స్థాపించెను. భూమిమార్గమున నేలెంచి వాషింగ్టను, రోచెంబోలు యార్కుటోనును ముట్టించిరి. తరువాత బ్రిటీషుజలసేన చెనపేరు-అఖాతమునకు రాగా ప్రొంచిజలసేన దాని నోడించి పాఱుదోలెను. బ్రిటీషు ఎడ్మిరలు వారమురోజుల పర్యంత మచట సమీపముననే యుండి లేకమాత్రమైన నవకాశము లభించుచో, లోపలఁ జొరఁబడి కార్నవాల్సునకుఁ దోడ్పడవలయునని కేత విధములఁ బ్రయత్నించెను గాని వీలు కలుగదయ్యెను. మీయ మిక్కిలి న్యూ పోర్టుననుండి వేటొక ప్రొంచిజలసేన తన మీదికి రాగా క్రొవ్స్ ఆటోటు వదలి న్యూయార్కునకు పోవవలసినవాఁడయ్యెను. ఈప్రకారము సముద్రమార్గమున దొరకవలసిన సమస్త విధములను తోడ్పాటులనుండియు వందితుడై భూమిమీఁదనుండి వాషింగ్టన్-రోచెంబోలు-ఆక్రమణ మత్యంతలే ప్రరూపమును దాల్చు గాఁ, జేయునది లేక ౧౭౮౧-వ సంవత్సరము అక్టోబరు ౧౯-వ తారీఖున కార్నవాల్సు అమెరికనులకు లోబడిపోయెను. దీనితో అమెరికా స్వాతంత్ర్యయుద్ధము పరిసమాప్త మయ్యెను.

యార్కుటోనునందు కార్నవాల్సు ఓడిపోయినవార్త తెలిసిన వెంటనే ఇంగ్లండులో ార్డువార్త మంత్రిపదముననుండి చెడఁబట్టఁబడెను. ఇంగ్లండురాజు అమెరికనులతో సంధి గావించుకొన బాధ్యుఁడయ్యెను. రాకింగ్ హోం ప్రధానమంత్రియై మాతనమంత్రిమండలము నేర్పాటు చేసికొనెను. ఆమంత్రి లండను నమెరికాకు స్వాతంత్ర్య మియ్యకతప్ప దని తలపాసిరి. అందుచే సంధికై రాయబారపుపను లన్నియు పెర్ బర్న్ పరము కావించఁబడినవి. రిచర్డు ఓస్ వాల్డు బ్రిటీష్ వారికి ఏజంటుగ నియోగింపఁబడెను. ఫ్రాంక్లిన్, జే, బాక్ ఆడమ్సు, హెన్రీ లారెన్సులు అమెరికనులపక్షమున రాయబారము వహించిరి. మొట్టమొదటినుండియు స్వాతంత్ర్యస్వీకరణము, సీమాపరిష్కారము, మత్స్యవ్యాపారాధికారము అను నీ మూడింటినిగూర్చి అమెరికనులు పట్టు పట్టియేయుండిరి. మఱియు స్వేచ్ఛావ్యాపారమునగూర్చియు, యుద్ధపుఖర్చుల రాబట్టుటకనియో లేక రాజపక్షియలనవ్వపరిహారములకనియో కనడాదేశ మమెరికనులకియ్యఁబడుటనుగూర్చియు సంధి

నియమములం దుపపాదించఁబడెను. మొదటి మూడుపరగులను వెంటనే స్వీకరించిరి కాని బ్రిటీష్ వారిసేనములందు చేపల సెంపించు కొనువిషయమున వాదవివాదములు జరగెను. మఱియు యుద్ధమునకు పూర్వము బ్రిటీష్ ప్రజలకుఁ జెల్లింపవలసిన ఋణములనుసరించియు, రాజపక్షియలక్షిగూర్చినిసరించియు చీప్ నాపము లుప్పగిల్లియుం డెను. మత్స్యధికారములనుగూర్చి ఆడమ్సు మిక్కిలి పరిత్యజమునో వాదించెను. సువి కీయధికారముమగూడ నమెరికనులు పొందిరి. రాజపక్షి యుల-అభ్యర్థనములకు ఫ్రాంక్లిన్ ఎంతమాత్రము సమ్మతించఁడయ్యెనా. చివరకు వారు కాంగ్రెసు కావించుతీర్మానముల కొప్పుకొనులాగునఁ జేయఁబడెను. రెండువక్షములలోని ఉత్తమాగ్గులు వారివారిబాకీలను రాబట్టుకొనుటయం దట్టివిఘ్నములును కల్పింపఁబడకుండులాగున నిశ్చయింపఁబడెను. అమెరికనులమీఁద లపరిమితియు లనియు, అతి తీవ్రము లనియుఁ దలఁచి ఫ్రాన్సు, స్పెయిన్ దేశము లిరువురును వాని నంగీకరించుట కిచ్చగింపరైరి. కాని అమెరికనులు, ఇతరులవాగ్ధ్యస్థ్యమును దెబ్బకొనక బ్రిటీష్ వారితో వామే స్వయముగ సుత్తర ప్రశస్తితరములను సలుపుకొనిరి. అందుచే ప్రొంచిదొరతనపుసలహా లేకయే సంధినియమపత్రిముపై సంతకములు పడెను. ఇట్లు గావించుట ప్రొంచిప్రముఖుఁడగు పర్ జెన్నెసునకు లోపకారణ మయ్యెను. కాని ఇట్టివిధాన మనక్యావలంబనీయ మని జే, ఆడమ్సు ప్రశ్నించుట ప్రతిఫలించి నాదించిరి. ఫ్రాంక్లిన్ యొక్క నీతికాశలము ఫ్రాన్సుతో నేవిధమైన విరోధములును లేకుండులాగునఁ జేసెను. యుద్ధము ౧౭౮౧ యందే అపినేయఁబడెను. కాని రెండుసంవత్సరము లిట్లు వావావిధ ప్రయత్నములు జరగినపిమ్మట ౧౭౮౩-వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు ౩-న లేడియందు పరిష్కృతమును సంధి నెఱవేఱెను.

యుద్ధము సమాప్త ముసుటతోడనే అమెరికనుసేన లన్నియు రద్దు గావించఁబడెను. ప్రధాన యుద్ధకార్యము లన్నియు నిలుపు చేయఁబడినవాటినుండియు ఆఫీసరులును, సైనికులును నారివారి వేత నములను - చెనుకఁబడి పోవుటచే నవియముగఁ తెలిగియున్న వానిని - రాబట్టుకొనఁ బ్రయత్నింపసాగిరి. కొంద టాఫీసరులకు బ్రతికి యున్నంతకాలము సగముజీతము లిచ్చులాగున కాంగ్రెసువారు సమ్మతించిరి. కొందఱు కొన్ని సంవత్సరములవఱకే యొనము సరే యని నిండుజీతములను గోరిరి. ఇందునిమిత్త మందఱును సర్టిఫికెట్టు లొసంగఁబడినవి. కాని ఇతరవిషయములకుం దోలె నిందునిమిత్త మును గనము దొరకుట అసాధ్య మయ్యెను. అందుచే నేనావిభాగము లనేకము లెదురు తిరుగసాగెను. కాంగ్రెసుమీఁదను, ప్రజాపరిపాల నపు ఉద్యోగీయులమీఁదను మహాభయంకరమును విద్రోహము నేనా భాగములందు పెరుగసాగెను. కాని వాషింగ్టన్ ప్రభావమువలన ని వన్నియు సమసిపోయినవి. కట్టకడపటిసారి నేనయంతయు రద్దు చేయఁబడినసమయమున ఆఫీసరుల కిచ్చిన సర్టిఫికెట్టులు ఊగముల్యము లయ్యెను. రాజ్యనివాసులు వానిని లెక్కనేయరైరి. అందుచే నీయాఫీ సరులు వచ్చినంతే చాలు నని దొరకననుట్టునకు ధనమును రాబట్టు

కొనిరి. సైనికుల కనులు చొరకలే దనియే చెప్పవచ్చును. దీర్ఘకాల వ్యాప్తమగు యుద్ధములన సార్వజనిక, వైరుధ్యక విశ్వాసము క్షీణింప దేశ మంతట నవినీతి వ్యాపించెను. దారిప్రయమగు ప్రాంతముల కాశింపక యుద్ధ ముచరించిన సైనికులకుగూడ వారికి వ్యాయ్యముగ చొరకవలసినదియు చొరకవచ్చెను. అసలు ఈయుద్ధ మంతయు నొక విషయమగు నంతకలనముగనే యుండెను. బ్రిటీష్-అమెరికను పక్షములలో దేనిలోడైనను నొకదానితోఁ జేరి ప్రజలు పరస్పరము పోరాడుకొని హత్యలఁ గావించుకొనియుండిరి. సామాన్యముగా నైకమత్యము గలిగి ఒక్కభావముతోఁ బనిసేయుటయును రాజపక్షియలకంటె దేశాభిమానమునే యెక్కువ మోగగలిగిన జాతియైయుండిరి. అహింసయును చిల్లరపోరాటములు ఘట్టిల్లిన ప్రతిస్థలమునును రాజపక్షియుల కోటయియు, దేశాభిమానులకు జనుమును గలుగుదువచ్చును. ఈయుద్ధముయొక్క భయంకరపరిణామము బ్రిటీష్వారి మీదను కాక రాజపక్షి కలంబులమీదను బ్రకటిత మైయుండెను. వీరల చరస్థిరాస్త్రము — కోట్లకువించిన విలువకలది — అమెరికనులచే జప్తు కావించబడెను. ప్రఖ్యాతదీపములై బ్రిటీష్వారిచ్చిన విరుచిములతో, పడవులతో ఇండోచీనము లనుభవించుచు మాతృదేశవిముఖులై యుండిన వేలకొలది పౌరక్రిమంశులు దేశముననుండి వెలుఁగొట్టబడిరి. ఆకారణమున ఆస్తిసంబంధమునందును, సమాజ సంఘటనమునందును అనేకపరివర్తనములు జరగెను. ఈ వివరలఁ గొట్టబడినవారిలో సాంఘిక, రాజకీయవాదులు యుండిరి. మూతన ప్రభుత్వముతో సమైక్యత అక్కడనే నిలిచిపోయినవారును గలరు. కాని వీరిప్రభావమే నవ్వు మైపోయెను. స్వాతంత్ర్యయుద్ధమునెడల సామర్థ్యాతి కలవా రందఱును ఉన్నతస్థానములను బొందిరి. బ్రిటీష్వారియొక్కయు, రాజస్వామిక ప్రభుత్వముయొక్కయు సంస్థలు వాతసము గాఁగా ప్రజాస్వామికసంస్థలు సుస్థిరము లయ్యెను. అమెరికనులకు విజయము కలుగుట కనేక కారణములు కలవు. వానిలో ముఖ్యమైనవి వలసలవారిపట్టువల, ఐకమత్యము, వాషింగ్టనుయొక్కనిపుణమైన నాయకత్వము, వీని నన్నింటిని మించినది ప్రాచీనవారిసాయము నని చెప్పవచ్చును. 'కాని యుద్ధసమయమందలి పరిస్థితులను జూచిన నెట్టిచైర్యకారికిని గుండె నీరగుచుండెను' అని యొకచరిత్రకారుడు వ్రాసియుండెను.

అమెరిగో వెస్నూచీ (౧౮౫౧ - ౧౮౮౨) — ఒక నావికపరిశోధకుడు. క్రీ. శ. ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున నితఁడమెరికాతీరమువెంట చాలమారము ప్రయాణ మునఁబెను. కొలంబస్ ఇతనికిన్న ముందుగానే అమెరికాను కనుగొనెను. కాని యీ సంగతి వెల్లడి యగుటకున్నే అమెరిగోపరిశోధనచరిత్రము ప్రకటింపఁబడినది. ఇతనిపేరునుబట్టియే అమెరికాఖండమున కాపేరు వచ్చినది.

అమేజ్ — ౧ జపుతానాలోని ఉదయపురసంస్థానమునందున్న యొకజమిన్దారీ. దీనిరాజధాని పేరుగూడ అమేజ్. అది ఉదయపురమునకు సుత్తరమున ౫౦ మైళ్ల దూరమున చంద్రభాగా నదియొడ్డున నున్నది. ఈ పట్టణముచుట్టును ప్రాకారము గలదు. ఈ జమిన్దారు మేవాడ్లోని ముఁడతీతరగతిసరదారులలో నొక్కఁడు. రావత్ అని ఆతనివిరుదు. జమిన్దారీలో ౨౬ గ్రామములు గలవు. సంవత్సరపు ఆదాయము రమారమి ౩౦,౦౦౦ల రూపాయలు. ఉదయపురపువర్సాదున కితఁడు ౨,౭౦౦ల రూపాయలు షేషకష్ కట్టవలయును. ఈ జమిన్దారు కిశోదిగావంశములోనిది యగు చోందావత్ శాఖలోనివాఁడు. ఇతనిపూర్వుఁడగు పట్టా అనునాతఁడు శార్వమునందు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి వహిసి క్రీ. శ. ౧౫౬౭ లో అక్కరుచక్రవర్తి చిత్రావిరూడికి డండెత్తి వచ్చినప్పుడు రాంపోత్ ద్వారము నొడ్డఁ గూర్చుగ నాతనితోఁ బోరి హతుఁడయ్యెను.

అమెరి — ౧. యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్లోని సుల్తాను పూర్జిల్లాయందలి ఒకతాలూకా. విస్తీర్ణము ౩౬౬ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨,౧౭,౨౦౭. ఇందు ౪౫౫ గ్రామములు కలవు. ధూమిసిస్తువలన దొరతనమువారికి ఆదాయము రు. ౩,౧౯,౦౦౦. సెస్సులు రు. ౫౧,౦౦౦.

౨. యునైటెడ్ ప్రావిన్సెస్లోని లక్నో జిల్లాయందలి మోహాలాల్ గంజ్ తాలూకాలోని ఒక గ్రామము. ఇచ్చట మిక్కిలి పూర్వకాలమునందు అమెరియా రాజపుత్రులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. వారియొద్దనుండి తురకలు క్రీ. శ. ౧౫౫౦ లోఁ దీసికొనిరి. అప్పటినుండియు నది మిహమ్మదీయమతమువారికి నాధారమైన పట్టణముగ నుండెను. ఈమతమువారు తమపీఠులుగా నెంచునట్టి పెక్కుచాగులు లిక్కడ వుట్టిరి. వాజత్ అలీషు రాజ్యము చేయునప్పు డీ గ్రామింకుఁడైన మాలీస్ అమీరల్లీ అనునాతఁ డయోధ్యా పట్టణముందలి హనుమంతునిదేవాలయమును పడఁగొట్టవలయు నని యత్నించెను; గాని యప్పటిరాజులయొక్క సైన్యములచే నతఁడోడింపఁబడియె. ఇక్కడ బట్టలు నేయఁబడును.

అమెలియా (౧౭౩౯-౧౮౦౭) — జర్మనీదేశమందలి శాఫ్ట్, రీమార్, ఈసెనాఫ్ అను సంస్థానములకు జమిన్దారిణి (Duchess), అర్నెష్టు ఆగష్టు కాష్టెంటయిన్ అను ద్యౌతుయొక్క భార్య. ఆతఁడు కాలముచేసినతరువాత (౧౭౫౮) ఈమె తనపసి బాలుఁడగు కారల్ ఆగష్టు అనువానికి రక్షణకర్త్రీగా నుండెను. ఈమె తనసంస్థానములో కళాకళలమును, వర్తకమును మిక్కిలి అభివృద్ధిపఱిచెను. విద్వాంసుల నాదరించుటయందు నీమె మిక్కిలి విఖ్యాతిఁ జెందెను. ఆమెసభలో ఆకాలముందలికవిశ్రేష్ఠులును పండిత శ్రేష్ఠులును అగు హర్డర్, గెయిట్జీలేండు, షిల్లా అనువారు మిక్కిలి మన్ననఁ బడయుటయొక్క పలుమాలు సభ నలంకరించుచు నామెయొద్ద కొంతకాలము గడపుచుండిరి.

అమెలకుడియా - అమృతాయకనూరు

అమెలకుడియా — గంజాంజిల్లా తక్కితాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య 33౮.

అమోఘవర్షుడు — ౧. ఈ పేరుగల రాజులు ముగ్గురు రాష్ట్ర కూటవంశమునందు కానవచ్చుచున్నారు.

మొదటి అమోఘవర్షుడు రసూరమి ౬3 సంవత్సరముల వఱకు క్రీ. శ. (౮౧౫-౭౭) రాజ్యమేలెను. ఇతనికి వ్యవసుంసుడు అనువిరుగులగు. ఈతడు వేంగీరాజుడైన చాళుక్యులతోఁ జెక్కు యుద్ధములు చేసెను. ఈతడు తనరాజధానిని నాసికపట్టణముననుండి మాన్యభేటపట్టణమునకు మార్చెను. దీని నిష్ఠుడు మాత్రే డెందురు. ఇది వైజాప రాజ్యములో నున్నది. అమోఘవర్షుడు ముసలివాఁడు కాఁగా తన కుమారుడైన రెండవకృష్ణుని రాజ్య మొసగి తాను యతి యయ్యెను. ఈతనికి దిగంబరజైనమతమునందు మిక్కిలి అభిమానము. ఇతనికాలమునందును, తరువాతికాలపురాణముల గూర్తమును వలనను జైనమతము మిక్కిలి అభివృద్ధి జెంది శాసితము క్షీణించెను. కాంచీనగరమువఱకు నీతని రాజ్య ముండె ననియు, ఈతడు జైనాచార్యుఁ డగు జననేనపండితుని భక్తుఁ డనియుఁ జెప్పెదరు. జననేనాచార్యుఁడు జైనమతమును గుఱించిన పెక్కు గ్రంథములను వ్రాసి వాఁడు. ఇతనికాలమున పెక్కు మతగ్రంథములును, శాస్త్రగ్రంథములును పుట్టినవి. ప్రశ్నోత్తరరత్నమాలిక యను నీతినివయక గ్రంథమును రచియించిన దీ యమోఘవర్షుఁడే యని దిగంబరజైనులు చెప్పుదురు.

౨. (ద్వితీయుడు) — తృతీయ ఇంద్రునిపుత్రుడు. తండ్రిగతించినతోఁజేసి హాసన మెక్కెను. కాని స్వల్పకాలములోపలనే మరణించెను. తండ్రివీర్యుల ప్రేమాధీక్యముని నితఁ డిట్లకాలమున గతించె నని జనులు చెప్పుకొందురు. అమోఘ వర్షునకు గోవిందుఁడను తమ్ముడు గలఁడు. రాజ్యలోభమున నతఁ డెన్నను గడముట్టించె నని కొందఱు యనుమానము.

౩. (చతుర్థుడు) — ఇతనికి కక్క, కరక, కక్కర, కక్కల యని పేరులు కలవు. రాష్ట్ర కూటరాజులలో జవరవాఁడు. ఇతని తండ్రిపేరు నిరుపముడు. చాళుక్యవంశీయుఁ డగు తైలపుఁ డితని నోడించి దక్షిణమున రాష్ట్ర కూటులరాజ్యము నంతము గావించెను.

అమోఘసిద్ధుడు — బాద్మలకవలలో నొక్కఁడు. అతనినిగూర్చి ప్రార్థన హవనము చేయుసంప్రదాయము గలదు.

అమోఘుడు — బృహస్పతికి తారయందుఁ బుట్టిన స్వాహ యనుకన్యకయొక్క ముగ్గురు పుత్రులలో గడగొట్టువాఁడు.

అమోడ్ — ౧. బొంబాయి రాజధానిలోని భడోచ్ (Broach) జిల్లాయందలి యొకతాలూకా. విస్తీర్ణము ౧౭౬ చదరపు

మైళ్లు. జనసంఖ్య 3౧,౯౧౧. ఇందు ఒకపట్టణమును, ౫౧ పల్లెలును కలవు. ఆదాయము రు. 3,౨౧,౦౦౦.

౨. ఈ పేరుగల తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౪,3౭౫. ఇచ్చట తామర అమనోక ధూన్యామి యుండును. వానికి ౨౧,౨౦౦ ల యొకరముల ధూమియు, రు. 2౨,౦౦౦ ల ఆదాయమును ఉండును. ఇక్కడ మంగలికస్తులు, చాకులు చేయబడును.

అమ్రోర్ — ౧. నీరాగు రాష్ట్రమునందలి అమరావతిజిల్లాలో నొకపట్టణము. ఇది మోస్ తాలూకాలో నాగా బాంసగులసంగమ స్థానమున నున్నది. ఇందు నివసించువారిలో పెక్కువమంది సురకలు. ఇచ్చట బాగీరువారునకును, నిజామునకును ఒకకాలమున భయంకర మగు యుద్ధము జరగెను. నేడుగూడ నిచ్చట సేనావేలమంది సేనా యాలగోరీలు కానవిచ్చుచుండును. నదీతీరమున బారాతనమున నొక యాశ్వరాలయము కలదు. దానిక్రింద నన్నుతమున కోనే రొకటి యేర్పడియున్నది.

౨. ఎల్లి పూర్జిల్లాలో గల మేల్ పూర్ దుర్గము. గంగా తపతీనగులసంగమమున నేర్పడిన క్రీశోణాకారముగల చోట నిడినిర్మింపఁబడియున్నది. నామధ్యహాలముండితప్ప మఱియెం దుండియు శస్త్రపులు దీనిని ముట్టకెంపఁబాలరు. అంతేకాక తపతీ నదియెడమగట్టు నీటనాలుగ తెత్తయియుండును. కోట ఒకయొకరము ధూమి నాక్రమించినది. చంద్రమై నాలుగు బురుజులుగలిగి యిటి కతోఁ గట్టఁబడియున్నది. క్రీ.శ. ౧౫౫౮-వ సంవత్సరమున నిందుండి ఆయుధసామగ్రి యంతయుఁ బోలగింపఁబడినది.

అమృంగదేవి — శోభ కాశీంద్రుని మాతరు. పూర్వ చాళుక్యురాజు విమలాదిత్యునకును, రాజరాజకుమారి యగు కుంది వ్యకును జనించిన పుత్రు నీమ పంక్తిగాఁగినది. కులగ్రుంగ చోడరాజ కుమారుఁ డీమెపుత్రుడు.

అమృగారిపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకా యందలి యానాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨3౭.

౨. చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,3౫3 (౧౯3౧).

అమృచెఱువు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨3.

అమృనబ్రోలు — గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలు తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,3౧౬ (౧౯3౧).

అమృతాయకనూరు — మధుర జిల్లాలోని యొక జమీన్దారీ. ఈ జమీన్దారుని మూలపురుషుడు మాకయ్య

నాయకుఁడు. ఈతఁడు విజయనగరపురానియొద్ద మండెను. విశ్వ నాథనాయకుఁడు ౧౫౫౬ లో మధురకుఁ బోయెను. అచ్చట వాతనికి మధుర కోటలోని ౭౨ మునుజులమొదల నధికారులును, ఈ జమీన్దారీయు నిచ్చిరి. మొఘలువారు దిండిగల్ పట్టుకొన్నప్పుడు జమీన్దారీలోఁ గొంత భాగము తీసికొనిరి. ౧౭౩౬ లో నీ గ్రామము నొద్దనే పంచాసా హేబు పంగారుతిరుమల నాయకు నోడించి మధుర నాయకవంశమును వినాశముచేసెను.

౧౭౫౫ లో హైదరు దిండిగల్ పాలకులపై దాడివెడలఁగా నీజమీన్దారీ రాతనికి సాయము చేసి తన మీది కారతఁడు రాకుండఁ జేసికొనెను. సిద్దుబాద్ క్రింద నీజమీన్దారీని ౧౭౮౭ లో టిల్పా జప్తు చేసెను. కాని ౧౭౯౦ లో కట్టించియుకం పెనీవారు దానిని విడుదలచేసిరి. ౧౭౯౬ లో ఈ జమీన్దారు గౌరతనమువారిని కొంత నొందిరి చేసెను. తరువాత నీజమీన్దారీ నేలినా గమ్మనగ నప్పులు చేసి, గ్రామము లోకప్పుడు యూరోపియను సోదరులకును, ఒకప్పుడు నల్లకును తాకట్టు పెట్టును నియమం బగునుండిరి. అందు వలన రైతులకుఁగూడ మిక్కిలి బిడ్డలు, బాగాలు కలుగునుండెను. ౧౮౭౩ లో నీజమీన్దారీ శాశ్వతపుకాలు పుట్టివది.

ఇచ్చట వారసత్వము జమీన్దారుని పెద్దకుమారునకు రాదు. ఆతని మరణసమయమునం దాతనివంశములో నెవ్వఁడు వరుసపు నందుఁ బెద్దవాడో వానికి వచ్చును. ఇప్పు డిచ్చట జమీన్దారు శ్రీ రామస్వామినాయకుఁడు.

అష్ట నేరి — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తూరుతాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౬౪.

అష్ట పటము — తంజావూరుజిల్లా, పట్టుకొట్టాయి తాలూకాలోని యొకసమస్తపురేణు. ఇచ్చటినుండి ముఖ్యముగ సింహ శమునకు వర్తకము జరుగుచుండును. పసుపులు విశేషముగ నెరుమితి యగును. సింహళమునందలి గేదెనాకుతోఁబలనిమిత్త మిచ్చటినుండి కూలివాండు వారునునకు రెండుపర్యాయములు వెళ్లుచుండురు.

అష్ట సల్లి — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౬౬.

అష్ట పాలెం — గ. నెల్లూరుజిల్లా వేంకటగిరి తాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౨౭.

౨. తూర్పుగోదావరి యేతెన్నీ జిల్లా పోల వరం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౨.

౩. పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా చింతలపూడి తాలూకాయందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౩౬.

అష్ట పేఁట — విశాఖపట్టణముజిల్లా గొలుగొండ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౪౨.

అష్టరాజవిజయాదిత్యుఁడు (క్రీ. శ. ౯౪౫-౯౭౦)- ఆంధ్రభూమి నేలిన వేంగీచాళుక్యవంశజుఁడగు మహారాజు. ఇతఁడు రాజభీమావరనామఁ డయిన రెండవచాళుక్యభీమస్థానునకు లోక మహానేవియందు జన్మించెను. ఇతనికి నృపకామఁడను కన్యసోదరుఁ డును, దానార్జవుఁ డను శ్రేష్ఠభ్రాతయు నుండిరి. దానార్జవుఁ డొకమహానేవియందు పుట్టినవాఁ డగుటచేత అష్టరాజునకు సవతి యన్న యయినాఁడు. రాజభీమఁడు తనదైవమార్మజభ్రాతప్రే గల విశేషభక్తి, గౌరవ, విశ్వాసములకలమున తనకుమారున కష్టరా జని నామకరణము చేసెను. చాళుక్యవంశమునందలి అష్టరాజాభిభానులలో నీతఁడు న్యతీయుఁడు. అష్టరాజజయదీప్యం డనునది యతని సంపూర్ణ నామము. విజయాదిత్యనామమును ధరించిన చాళుక్యరాజు లలో నీతఁ డాతఁడనాఁడు. ఇతనియందుగల మక్కువచేత తండ్రి రాజభీమఁడు పెద్దవాడగు దానార్జవుని ద్రోసిపుచ్చి చిన్నకుమారుఁ డగు నీయష్టరాజునకు యౌవరాజ్యపట్టబంధము కట్టెను.

తండ్రి మరణించునాటి కష్టరాజునకు పండ్రెండవయేడు. అయినప్పటికిని మంత్రిపురోహితామాత్యనే నాపరులును, సకల సామంతకులనుగూడ నైకకంఠ్యముతో అష్టరాజునకు పట్టాభి షేకము చేసిరి. అతనిపట్టాభిషేకము తీకవర్షములు ౮౬౭-వ మార్గ శిరమాసమున బహుళత్రయోదశీ శుక్రవారమున ఆనూరాధానక్షత్ర మున చంద్రుఁడును, భిమస్థునందు రవియు నుండఁగా కుంభగ్న మున జరగినది. ఆతిథివారనక్షత్రములు లెక్కించినచో క్రీ. శ. ౯౪౫-వ డిశంబరు ౫-వ గేది శుక్రవారముదియము తొమ్మిది పది గంటలకు సరిపోవును.

ఉత్తరమున మహాదేవు లేక కన్యాకుబ్జఘాతరరాజ్యసీమల నుండి దక్షిణమున కాంచీపురరాజ్యమువఱకును దక్షిణాపథమునందలి పశ్చిమాద్ధభాగము నాక్రమించుకొన్న రాష్ట్రపూటనామరాజ్యము అష్టరాజునకు సమకాలికుఁ డయిన మూడవ కృష్ణవల్లభునిపాలన మున (క్రీ. శ. ౯౩౮-౯౬౬) అత్యుచ్చదళ నొంది ఊదళ నొంద సాగెను. మూడవ కృష్ణరాజు అష్టరాజవిజయాదిత్యునితో వైరము వృద్ధిచేసికొనియు, తనజీవితకాలమున వాతని నెనుగొని యోడింపఁ జాలఁడయ్యెను. ఉత్తరమున కళింగగాంధులు వేంగీసామ్రాజ్యమునకు లొంగియుండి స్వాతంత్ర్యమునకయి పెనఁగులాడుచు వేంగీశ్వరు నెదిరింపఁజాలక తలయొగ్గియుండిరి అష్టరాజునకు కళింగమున మొదటి కామార్జవుఁడు (క్రీ. శ. ౯౪౩ - ౯౪౮) సమకాలికుఁడు. దక్షిణ మున శేనాటితెలుఁగుచోడసామంతులు రాష్ట్రపూటలయంద నాశ్ర యించుకొని వర్ధిల్లుచున్న నొశంబపల్లవ, వైదుంబాది స్వల్పరాజ వంశముల ప్రాబల్యము నదిమిపట్టి తొండమండలమును జయించి వేంగీసామ్రాజ్యమును కాంచీపురమువఱకును వ్యాపింపఁజేసిరి.

అష్టరాజవిజయాదిత్యుఁడు పూర్వముననుండియు పంచానుగత ముగ వచ్చుచున్న మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక,

వఱకును పాలించెను. అలెగ్జాండ్రీయాపు నైకభాండాగారమును తగులఁ జెట్టించినవారి దితఁడే యని చెప్పుదురు కాని ఋజువు కాలేదు.

అమ్రేలి — ౧. (తాలూకా) బహోదా సంస్థానమున, అమ్రేలి ప్రాంతమునదిరి ఒకతాలూకా. దీని విస్తీర్ణము ౨౨౮ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౫౫,౧౮౩. ఇందు ౫౮ పల్లెలును, ఒక పట్టణమును కలవు. ధూమిసిస్టులు, ౭౦,౦౦౦లు.

౨. (పట్టణము) అమ్రేలి ప్రాంతమునకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౭,౯౭౭. ఇది కేవల అనునదియొక్కది నున్నది. దీనిచుట్టును పూర్వము మంచిప్రాకారముండెను. దీనిని పూర్వము అమరతల్లి అనుచుండిరి. ఇది కాశీవాడ్ ప్రాంతమునఁగల ముఖ్యమైన ప్రత్తిసంతలలో నొకటి. ఇంగ్లీషువారితరపున నిచ్చుట ఒకపాలిటికల్ ఆసిస్టెంటు ఉండును. అతఁడు బహోదాలో నుండు రెసిడెంటు చేరికొనిదివాడు.

౩. (ప్రాంతము) బహోదా సంస్థానములోని ఒకజిల్లా. ఇది సుజరాత్ లో కాశీవాడ్ దేశమునం నున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౧,౨౪౫ చదరపు మైళ్లు. పదునేడు విడివిడి ధూనిండు ములు కలసి యీ ప్రాంత మైనది. వానిలో ఒకభాగంపల్తాలూకా యనుదానికి ఉత్తరమున కఫజలసంధియు, పశ్చిమమున అరబ్బీసము ద్రమును గలవు. జనసంఖ్య ౧,౭౩,౪౩౬. వీరిలో నూటికి ౯౯ మంది సుజరాతీభాష మాట్లాడుదురు. ఇందలిధూమిలో విస్తారముభాగము నల్లనిదియు, సారవంత మైనదియు నగును.

ఇందలి గోర అనుపట్టణములోని ఆవులు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతి కెక్కినవి. నూలుబట్టలు, చౌకపట్టుమీఁద జరీఫనిచేయుట, వండిపని, కొలదిపాటియనుపవస్త్రపులు తయారుచేయుట ఇక్కడి కళాకాళములు. ఈ ప్రాంతములో ౭ ప్రత్తిని ఏకనట్టి ఫ్యాక్టరీలు కలవు. ఇందు కోడివార్, ద్వారక, జేబ్ అను మూడు సముద్రపుతీరపులు గలవు. పశ్చిమతీరమునదిరి మహాత్మేత్రమైన ద్వారక ఇందులోనిదియే.

మొట్టమొదట మహారాష్ట్రులు కాశీవాడ్ దేశముమీఁదికి ఖంజే రావు దాఖాడే, ప్రథమదామాజీ గాయక్వాడ్ కాలమున వెల్లిరి. కాని రెండవదామాజీ గాయక్వాడ్ ౧౭౩౨ - ౧౭౬౮ కాలమువఱకును ఈ ప్రాంతము వారికి స్వాధీనమైనదికాదు. స్వాధీన మైనతర్వాత పూనా పేష్వాయును గాయక్వాడును కలసి ప్రభుత్వము చేయుచుండిరి. ౧౮౧౮ లో పేష్వాప్రభుత్వ మంతరించినతరువాత కాశీవాడ్ పై నాతనికిఁగల హక్కు ఇంగ్లీషువారికి సంక్రమించెను. గాయక్వాడు నకుఁగల హక్కు వారికే యుండిపోయెను.

ఈ ప్రాంతము రహదారి ౬,౫౦,౦౦౦ రూపాయలు చెల్లును. ఈ జిల్లాలో ఆఱు మున్సిపాలిటీలును, ఒక హైస్కూలును, ఒక ఆంగ్లో వర్ నాకులరుస్కూలును, ౧౮౮ వర్నాకులరుస్కూళ్లును, ౨ సివిల్ ఆసుపత్రులును కలవు.

అష్టపిత్రి — (చూడుడు: అక్ష్విజ్ఞా).

అష్టపిత్రము — రోగోత్పత్తి కారణము (ఆయుర్వేదము ననుసరించి):— విరుద్ధక్షీర మత్స్యవ్యాచారములు, పులుసు, విదాహకరద్రవ్యములు, వసువకరద్రవ్యములు, పురిసినయన్నము, పిత్తమును బ్రక్షోపింపజేసెడియన్నము, పానము అనువానిసేవనము వలనను, వర్షాదిఋతువులవలనను పిత్తము ప్రక్షోపించి భుజించిన యన్నాదులు జీర్ణము గాక పురిత్రేనువులు వచ్చుటయే అష్టపిత్ర మని తెలియవలయు.

సామాన్యలక్షణములు:— అందు అజీర్ణము, ఆయాసము, ఓకారములు, దురద, పురిత్రేనువులు, శరీరభారము, హృదయ కంఠములయందు తాపము, దిప్పి, భ్రమ, మూర్ఛ, అగ్నిమాంద్యము, గగుర్పాటు, ఒకానొకపుడు చేదుగ పుల్లగ వమనము చేయుట, కడుపులో శూలించుట - యీ లక్షణములు కల్గినది అష్టపిత్రం అని యెఱుంగునది.

గతిభేదముచే ద్వివిధము:— ఇయ్యది అగోగతాష్టపిత్రము, ఊర్ధ్వగతాష్టపిత్రము అని గతిభేదముచే ద్వివిధం బగుచున్నది. అందు శరీరమునం దిగోభాగమున నానావిధంబులుగ నొకప్పుడు మలాదులు చెవలుటచేత అగోగత - అష్టపిత్ర మనియు, చేదుగ నయినను పుల్లగ నయినను పలవిధములయిన రంగులతోఁగూడిన పసరు నోటఁ గ్రక్కుచుండుట ఊర్ధ్వగతాష్టపిత్ర మనియు నెఱుంగవలెను.

సాధ్యాసాధ్యత:— అష్టపిత్రము నూతనముగ జనించినయెడల యత్నముచే సాధింపనగును. చిరకాలజ మయినచో యాప్య మైయుండును. పశ్యనియమును గలవానికి నొకప్పుడు కష్టసాధ్యం బైయుండును (మాధవనిదానము).

పిప్పరీఘృతం:— పిప్పరీకషాయములో పిప్పరీకల్కమును వేసి ఘృతమును జేర్చి ఘృతపాకవిధి ననుసరించి పాకము గావించి అట్టి ఘృతములో తేనె గలిపి ఉదయమున సేవించినచో అష్టపిత్రము కాంతించును (చక్రదత్తుడు).

ఖండకూష్మాండము:— ఖాడిదగుమ్మడికాయరసము నూలు పలములు, ఆవుపాలు నూలుపలములు ఈ రెంటిని కలిపి ఉసిరికపప్పు చూర్ణమును ఎనిమిదిపలములను వేసి ప్రాయమీఁద నుంచి సన్న సెగచే ముద్ద యగువఱకును వండి ఉసిరికపప్పునకు సముముగ చక్కెరను చేర్చుకొని రేవ్యాపాకముగ దించుకొని బాగ్రత్తపెట్టి యుంచవలెను. దీనిని పూటకు అరపలముచొప్పున సేవించినచో అష్టపిత్రము కాంతించును (యోగరత్నాకరము).

దళాంగకషాయము:— అడ్డసరము, తిప్పరీగ, పర్వాటకము, నేలవేమ, వేమ, గుంటగలగర, త్రిఫలములు, కులకము — వీనిని కషా

యము కాచి, తేనె కలిపి నేవించినచో అష్టపిత్రము నిశ్చయముగా కాంతిఁ జెందును (చక్రదత్తుడు).

పథ్యాపథ్యములు:— యవలు, గోధుమలు, పెసలు, ప్రాతకాలి ధాన్యము, కాచి చల్లార్చినజలము, కాయకాయ, అరటిపువ్వు, తేత వెదురు మొప్పు, బాగుగ ముదిరిన బూడిదగుమ్మడికాయ, దాడిమికాయ, కఫపిత్తహరములయిన సర్వాన్నపానములు అష్టపిత్రోనులకు హితకరముగ నుండును. నువ్వులు, మినుములు, ఉలవలు, గొట్టెపాలు, ధాన్యాల్లము, లవణాంశుకటుపదార్థములు, గుర్రవన్ను, పైపులు, మద్యము-వీనిని అష్టపిత్రోనులు వర్జింపవలెను (యోగరత్నాకరము).

[గం. దూ.]

అష్టము — ౧. వస్తువులలో నొకటి.

౨. అష్టజనితో కొన్ని ఉపధాతువులు కలపినప్పుడు ఏర్పడుపదార్థము. దీని నింగ్లీషులో ఆసిడ్ అందురు. నీటిలోఁ గలిపినయెడల అష్టము లగును (చూడుడు : ఆసిడ్).

అష్టయోగ — 'అష్టయోగ' యను మిక్కిలి చిన్న సంస్థానముయొక్క ముఖ్యగ్రామము. ఈ సంస్థానము బొంబాయి రాజధానియందు మాహికాంతయేజస్వీలో నున్నది. అహమదాబాదు పట్టణమున కీశాస్థ్యమున ౩౪ మైళ్లదూరము నీ గ్రామమున్నది. జనసంఖ్య ౧౯౦౧ లో ౧,౪౭౪. ఇం దొకకళాలయమును, తురకలగోడీయము, పురాతనపట్టణముయొక్క తీర్థావశేషములును గలవు.

అష్టయోగ — పంజాబునందలి నాభాసంస్థానములో నొక నిజామత్, అనగా జిల్లా. దీనివైశాల్యము ౨౯౧ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౫,౦౭౦. ఇందు ౨౨౨ పల్లెలును, నాభాగ్రామమును ఉన్నవి. అంబోహ అనునది రాజధాని. భూమిసీమ, పెస్సులు కలసి రు. ౩,౩౦,౦౦౦ లు. భూమి రేగడ, మిక్కిలి సారవంతము; నీరు పైనే పడును. సర్హింద్ కాలవవలన భూములకు నీరు పాటును. చరిజ్వరము ఇతరముయిన జబ్బులు కలవు.

అష్టస్టర్ డం — ఐరోపా ఖండములోని ప్రధాన వ్యాపారస్థానములలో నొకటి. హాలండుదేశపు రాజధాని. రాజా గారు మాత్ర మిందు నివసించుదురు. దీని జనసంఖ్య ౬,౪౭,౧౨౦.

అష్టస్టర్ డంనగరము మిక్కిలి పల్లమునం దుండుటచేత, నిందలికట్టడము లన్నియు చాలభాగము ఎత్తయిన తిన్నలపైఁ గట్టఁబడి నవి. పెక్కుకాలువలచే నీనగర మనేకదీప్తములుగ విభజింపఁబడినది. ఈ చిన్న చిన్న లంకలను కలుపుటకు ౯౦౦౦ బ వంతెనలు కలవు. చాల విఘ్నాలలో నీటికాలువలు ప్రవహించుచుండును. కాలువల కిరువైపుల ఎత్తయిన యిసుకతిన్నలపై వృక్షవంశు లుండును. రాజమందిరము, విశ్వవిద్యాలయభవనములు, వస్తుప్రదర్శనశాల మున్నగునవి కొన్ని యానగరములోని గొప్పకట్టడములు. వజ్రములను తయారుచేయుట

యందులి ప్రధానపరిశ్రమలలో నొకటి. దీని సముద్రవ్యాపారము నుంచి యభివృద్ధిలో నున్నది. ౧౩-వ శతాబ్దిలో అష్టస్టర్ డం ఒక చేపలపల్లెగ నుండినది. ౧౭, ౧౮ శతాబ్దులలో నది ప్రపంచములో నెల్ల పెక్కువ ధనవంతులగు నగరములలో నొకటి యయ్యెను.

అష్ట ర్మస్తు (శ్రీ. శ. ౧౭౭౩ - ౧౮౫౭) — విల్లి యమ్ పిల్ అష్ట ర్మస్తు అనునతఁడు రెఫ్రెనంటు జనరల్ విలియమ్ అష్ట ర్మస్తు కుమారుడు. ఇతనితల్లి ఎలిజబెత్తు. ఇతఁడు ౧౭౭౩-వ సంవత్సరమున జనవరి ౧౪-వ తేదీని బాత్ నగరమున జన్మించెను. ఇతఁ డెనిమిషేంట్లగూఁగివాఁ డయ్యుండఁగనే యితనితండ్రి కాల ధర్మమునొంజను. నాటినుండి యితఁడు పినతండ్రియైన జనరల్ జెఫ్రీ అష్ట ర్మస్తుయొద్దనే పెరిగెను. వారె్ హేప్టింగ్సు ముదలయిన వారలు చదివిన పబ్లిషింగ్స్టరు పబ్లిక్ స్కూలునందే యితఁడును చదివి, పిదప ౧౭౯౩ న ఆక్స్ ఫోర్డునందు పట్టపరీక్షయందు తీర్థుడయ్యెను. కళాశాలవిద్య ముగించినపిదప నాటియాచారము ననుసరించి యూరోపుఖండమున పర్యటనము కావించి, యేదేదేశములగుండా ప్రయాణము కావించెనో యాయాదేశములభాషలనుగూర్చి, యాచార ములనుగూర్చి యధ్యయనము కావించెను. పిదప రాజకీయోద్యోగము నందు నియుక్తుడయి ౧౮౦౯ లో సిసిటీకి రాయబారిగను, పిదప నంత కెక్కువముధికారములను వహించి చీనాకు రాయబారిగను వచ్చెను. ౧౮౦౦ లలో నితఁడు ప్లిమత్ కాంటెన్సును వివాహము కావించుకొనెను. ౧౮౧౫ లో అష్ట ర్మస్తు ప్రభువు ప్రీవీకౌన్సిల రయ్యెను. ఆముటుపటిసంవత్సరమే యతఁడు చీనాదేశమునకు ప్రత్యేక దౌత్యమును వహించి వెడలెను. ౧౮౧౭ న చీనాదేశముననుండి తిరిగి వచ్చినపిదప కొంతకాల మింగ్లండుననే యుండి రాజకీయములందు పాల్గొనుచు వచ్చెను.

ఇటు లుండ హేప్టింగ్సుప్రభువు హిందూదేశమున గవర్నరు జనరలుగఁ బనిచేయవలసినకాలము పూర్తియయ్యెను. ఆపదవిని మహా వక్తయు, రాజ్యతంత్రనిపుణుడగున అయిన బార్జి కానింగున కొసంగఁగా నతఁడు దానిని నిరాకరించెను. పిదప దానిని అష్ట ర్మస్తుప్రభువున కొసంగ నతఁ డంగీకరించెను. నూతనాధికారిని యుక్తుడయి యితఁడు ౧౮౨౩ -వ మార్చిసెలలో బయలుదేలి ౧౮౨౩-వ ఆగష్టు ౧-వ తేదీకి కలకత్తా చేరెను.

అష్ట ర్మస్తుప్రభువు నూతనాధికారమును స్వీకరించిన కొలది కాలమునకే హిందూదేశప్రభుత్వమువారికిని, బర్తారాజనకును వైరము సంఘటిల్లినది. ౧౭౬౦ ప్రాంతమున ఆలాంప్ర (అలాంగ్ పయ) అనునతఁ డొక నూతనవంశమును స్థాపించెను. ఈ వంశమువారు కడు పరాక్రమవంతులై శీఘ్రకాలముననే ఉత్తరబర్తాయందలి షాక నాయకులను, ఐరావతీనదీప్రాంతపు పల్లవుప్రదేశములందును, టెనస్సెరిమునను పాలించుచుండిన తలైంగ్ ప్రభువులను జయించి బర్తాయం దంతటను దమ యధికారమును వ్యాపింపఁజేసిరి; బంగా

దేశము నంటియుండిన అస్సాము, ఆరకాడేశములనుగూడ వారు జయించిరి. ఆరకాడరాజ్యమును జయించినపిదప చిట్టగాంగును, బంగాళమునండిలి కొన్ని యితరభాగములను దమ కొనంగవలసిన దని బర్తావారు ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమును గోరిరి. ౧౮౨౧-౨౨ లో అస్సాము దేశమును జయించినపిదప వారు చిట్టగాంగు దగ్గఱనుండు బ్రిటీషుబహిస్సేనానివేళాధికారులను దఱిమిచైచి బంగాళదేశముపయి చండ్రుదుమని తెవరించిరి. ఈ కారణమున బ్రిటీషుప్రభుత్వమువారికిని, బర్తావారికిని యుద్ధము సంభవించినది. ఇది చరిత్రమున మొదటి బర్తాయుద్ధ (౧౮౨౨ - ౨౬) మని వ్యవహరింపబడుచున్నది.

అష్ట ర్షు ప్రభువు

శీఘ్రకాలముననే కొంత నైస్యము అస్సాముదేశమునకువెల్లి యచటినుండి బర్తావారిని దఱిమిచైచినది. కాని బర్తావారు చిట్టగాంగు సరిహద్దులందు జరగినయుద్ధమున విజయము నొందిరి. అటుపిదప బర్తావారిని లొంగఁదీయుటకు శీఘ్రకాలముననే మదరాసు ప్రధానసేనాధిపతియైన సర్ఆర్చిబాల్డ్ కాంబెల్ నాయకత్వమునకొన్ని సేనలు బంగాళాఖాతము మీఁదుగ రంగమునగరమునకుఁ బంపఁబడినవి. ౧౮౨౨-వ మే ౧౧-వ తేదీన రంగము సులభముగా ఇంగ్లీషువారికి వశమయినది. కాని వర్షము లప్పు డధికముగఁ గురియుచుండుటచేతను, సరఫరాలును, రాకపోకల కానుకల్యములును లేకపోవుటచేతను ఇంగ్లీషువారు చాలకష్టములపాలయిరి. బర్తావారు రంగమును మరల వశపఱుచు కొనవలె నని ప్రయత్నించియు విఫలమనోరథులయి వెనుకకు మరలి పోయిరి. వారి సేనానాయకులలో కడుపరాక్రమవంతుఁడును, గొప్పవాఁడును అగు మహాబందులదోనాచి యుద్ధరంగమున హఠుఁ డయ్యెను. విజయాలైన ఇంగ్లీషువారు మాండలేళ్లెపున కింక సుత్తరదిశకు సాగి

పోయిరి. ప్రతిఫలమునను చూలములతోను, దుంగలతోను అవరోధ నిర్మాణములను గట్టికొని బర్తావారు వానివెనుకనుండి తమ్ముఁదాము సంరక్షించుకొనుచువచ్చిరి. కాని తుదికు వారు ఇంగ్లీషువారికి లోఁబడి పోయిరి. యెండఱునగరమునొద్ద సుభయపక్షములవారికి సంధి జరగినది. ఈసంధి ననుసరించి ఇంగ్లీషువారికి అస్సాము, ఆరకాడ, టెనస్సెరిమ్రాజ్యములు లభించినవి. యుద్ధనష్టపరిహారముక్రింద పది లక్షలపానులను నాలుగుతడివలలో నింగ్లీషువారికి చెల్లించుట కేర్పాటు జరఁగెను. బర్తారాజధానియైన ఆవానగరమున రాజాస్థానమున బ్రిటీషురెసిడెంటు ఉండుటకు నియామకము జరగినది.

అష్ట ర్షుప్రభువు గవర్నరు జనరలుగ నుండినకాలమున జరగిన మఱియొక ముఖ్యవిషయము భరతపురపుముట్టడి. బర్తాయుద్ధమువలన హిందూదేశమునందుఁ గొంత కలఁగఁగఱు జనించినది. ఈయుద్ధము ప్రారంభవఱలో ఇంగ్లీషువారికిఁ గలిగిన యపజయములు గొప్ప యుపద్రవములుగ నభివర్ణితము లయినవి. పటాలములనుండి చెడల నడపఁబడిన సిపాయిలలోను, స్వతంత్రులుగను సామంతులుగను పాలించుచుండిన కొండలు సంస్థానాధిపతులలోను అకాంతి కేల్తినొల్లదుండెను. ఈ యకాంతికి ఫలముగ చాలనోటుల నింగ్లీషువారి మీఁద తిరుగుబాటులు పెక్కులు జరగినవి. వీనిలో ప్రసిద్ధమయినది భరతపురకలహము.

భరతపురసంస్థానము జాట్కుటుంబమువారి పరిపాలనముక్రింద నుండెను. ఏడేండ్ల యీదుగలబాలుఁ డొకఁడు ౧౮౨౧-వ సింహాసన మెక్కినను. తండ్రి యనంతరము ఆసంస్థానమునకు రాజు కావలసినాఁ డాబాలుఁడే యని హిందూదేశప్రభుత్వమువారుమాడ నంగీకరించిరి. ఈ క్రొత్తరాజు చిన్నవాఁ డయినందున అతని మేనమామ సంరక్షకుఁ డుగ నుండి రాజ్యకార్యములను నిర్వహించుచుండెను. ఇంతలో నతని బంధువు దుర్జనలా లనునతఁడు ఆబాలుని కారాగృహమున బంధించి, యాతనిమేనమామను గడతేర్చి సంస్థానాధిపత్యమును స్వీకరించెను. బాలునిపక్షమును వహించి హిందూదేశప్రభుత్వమువారు దుర్జన లాలుపై పగఁ బ్రకటించిరి. అనతికాలముననే నూతనప్రధానసేనాధిపతి కంబర్తీయరుప్రభువునాయకత్వమున బ్రిటీషునైస్యములు భరతపురదుర్గమును ౧౮౨౧-వ డిసెంబరు ౧౦-వ తేదీన ముట్టడించి నవి. దుర్గమున నైసికులు కొలఁదిమందిమాత్రమే యుండినను ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వమునెడల నసంతృప్తివహించిన మహారాష్ట్రులును, రాజపుత్రులును దుర్జనలాలునైస్యమునందుఁ జేరిరి. అయినను విధి ప్రతిహాలముగ నుండుటచేత నాదుర్గము ఇంగ్లీషువారికి ౧౮౨౬-వ జనవరి ౧౮-వ తేదీన వశమయినది. యుద్ధరంగముననుండి తప్పించుకొనిపోవుచుండఁగా దుర్జనలాలు పట్టువడెను. అతనిని మొదట అలహాబాదు నందును, పిదప కాశీయందును కైడీగ నుంచిరి. అంతవఱకు కారాగారనిర్బంధమున నుండిన బాలరాజు మరల సింహాసనస్థుఁ డయ్యెను. చలనమునొందిన బ్రిటీషుప్రభుత్వమువారి కీర్తిప్రతిష్ఠలు ఈ భరతపురదుర్గవిజయమువలన మరల ప్రస్థితము లయినవి.

బర్హాయుద్ధముసందర్భమున జరగిన మఱియొకవిషయము గమనింపవలసినది కలదు. బర్హాయుద్ధమునందుఁ బోరాడుటకు వెల్లినవైనట్టి ములలో నుద్రాసుననుండి వెల్లినవి యొక్కవ; బంగాళముననుండి వెల్లినవి తక్కువ. మద్రాసుపైనికులు చాలవఱకు హీనవర్ణములవారు. బంగాళదేశపుపైనికులలోఁ జాలమంది అగ్రవర్ణములవారు కలరు. వారు నౌకలనిఁగఁగ సముద్రప్రయాణము చేసినయెడలఁ దమవర్ణమునకు భంగముకలుగునని వారిలోఁ జాలమంది బర్హాయుద్ధమున కరుగనిరాకరించిరి. ఈకారణమువలనను, మఱి కొన్నియితరకారణములవలనను కలకత్తాపగ్గణున్న బాగమ్పూరునందున్న సేనలో నసంతృప్తి క్రమముగా మోచి యచట విప్లవము లేగినది. త్వరితముగనే యిది యణచినేయఁబడినది కాని బ్రిటిషు ప్రభుత్వము క్రిందనున్న సిపాయిల సేనలలోఁ గ్రమముగఁ జెరుగుచుండిన యసంతృప్తి కిది ముఖ్యమైన సగ సంభావించఁబడినది.

అష్టోష్టప్రభువు తన యుగోగకాలపరిసమాప్తియైన పిదప గూర్తాన ఇంగ్లండున కరిగెను. అటుపిదప నాతనిశీవితమనఁ జేర్చొనఁబడిన విశేషము లేవియు లేవు. అష్టోష్టప్రభువుభార్య గూర్తాన సంవత్సరమున కాలభర్తము నొందెను. రెండేండ్లయనంతర మతఁడు మరల వివాహము చేసికొనెను. అతడు గూర్తాన సంవత్సరము మార్చి ౧౩-వ తేదీన తన యెసుబదినాలుగవసంవత్సరమున మృతి నొందెను.

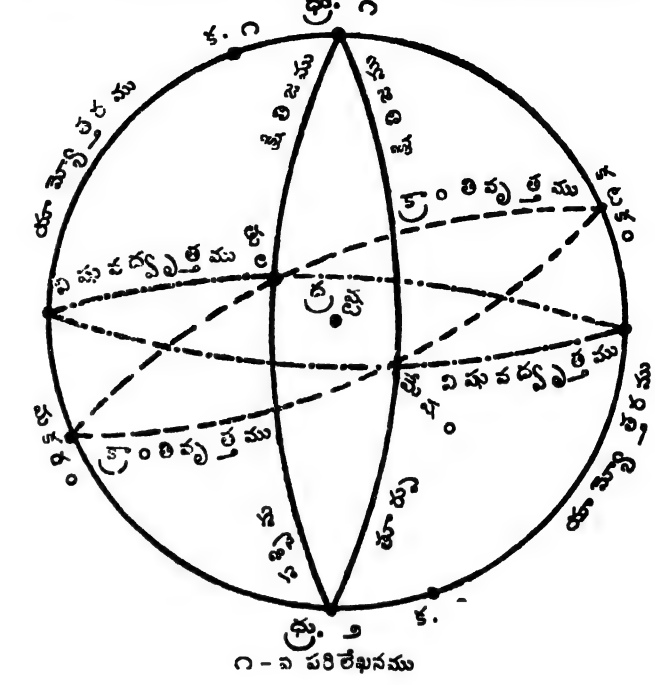
అయతి — నహువరాజు నల్లరు పుస్త్రులలో నాలన వాడు.

అయనంబాకం — చిత్తూరుజిల్లా పుస్తూరుతాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౨౧.

అయనము — అయన మనఁగా మార్గము. ఇది జ్యోతిశాస్త్రమునందలి పరిభాషలో ఉత్తరాయణ మనియు, దక్షిణాయన మనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నది, అనఁగా ఉత్తరమార్గ మనియు, దక్షిణమార్గ మనియు అర్థము. 'ఉత్తరాయణ'మందు 'ణ' కారము 'రషభాంశం నోణస్సమానపదే' అను పాణిని ౮-౪-౧ నూత్ర ప్రకారము సిద్ధించును. ఇత నుత్తరమార్గ మేమి? దక్షిణమార్గ మేమి? అని విచారితము.

అకాశమందు గ్రహములు సంచరించుమార్గ మొకటి గలదు. అందు ప్రతిగ్రహమునకు నొక్కొకమార్గము వాస్తవముగాఁ గలదు. దీనినే గ్రహముల కక్ష్యవృత్తము(Arbits) లందురు. కాని ఇది చంచలములు, అనఁగా ఇప్పుడున్న కక్ష్యలు మఱికొంతకాలమునకు మార్పు చెందును. ఇందు నియత మగు మార్గ మొకటి గలదు. దీని ననుసరించియే యెల్లప్పుడును సూర్యసంచార ముండును. ఈ సూర్య సంచారమార్గమునకే (Sun's path in the Heavens) క్రాంతివృత్త (Ecliptic) మని పేరు. ఈవృత్తస్వరూపము బోధపడిననేకాని ఉత్తర, దక్షిణమార్గ భేదము బోధపడదు. కావున ఈవృత్త

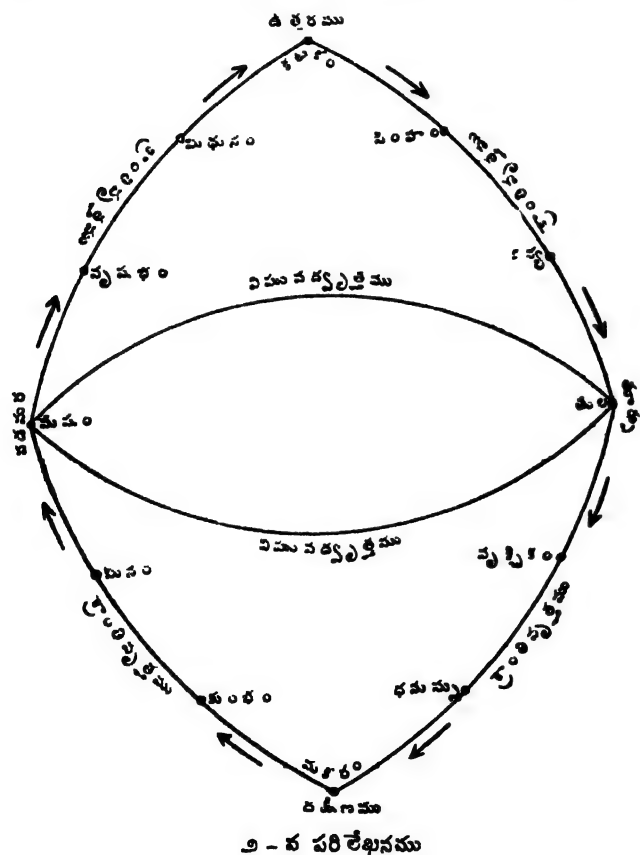
మును, భుగోళమును కొంత విమర్శింతము. ఇ దంతయు భావనాత్మక శాస్త్రము (Imaginary Science). ౧-వ పరిలేఖనము చూడుడు.

ఘ. మే. ఘ. = తూర్పుక్షితిజము. ఘ. కు, ఘ. = పశ్చిమక్షితిజము. ఖితిజ మనఁగా భూమ్యాకాశములు రెండును కలసి నట్లుగా మన కగపడు ప్రదేశము (Horizon). ఘ. = ఉత్తర ఘ్రవము (North Pole), ఘ. = దక్షిణ ఘ్రవము (South Pole), క. = ఉత్తర కదంబము (Arctic), క. = దక్షిణకదంబము (Antarctic), (మ, ఘ. క. క, ఘ. క, ఘ. క, ఘ. క) = యామ్యాత్తరవృత్తము (Meridian), (మ. క, కు) = క్రాంతివృత్తము (Ecliptic), (ఖ. కు. మే) = విభవ వృత్తము (Celestial Equator), ఖ = భువధ్యము (zenith), మే = మేషము, కు = కుల, మ = మకరము, క = కటకము.

ఇందు ఘ్రవమున కాకర్షణక్తి మొదలగు విశేషశక్తులు గలవు. ఈ ఘ్రవమును మధ్యగా నుంచుకొని యేర్పడినవృత్తమే (Circle) విభవవృత్తము, అనఁగా రెండు ఘ్రవములకును మధ్యగా నుండు వృత్తము. సూర్యుఁ డీవృత్తగతుఁ డైనపుడు రాత్రియుఁబగలు నన్ని దేశములందును సమానముగ నుండును. ప్రస్తుతమందు మార్చి ౨౧-వ తేదీయందును, సెప్టెంబరు ౨౩-వ తేదీయందును సూర్యుఁ డీవృత్త గతుఁ డగును. ఈ ఘ్రవములకు ప్రస్తుతకాలమున ౨౩^౧/_౨ డిగ్రీలమారములో 'కదంబ' మను బిందువు గలదు. ఈకదంబముల మధ్య నుంచుకొని యేర్పడినవృత్తమే క్రాంతివృత్తము. ఈ ఘ్రవకదంబములంతరమునకే పరమక్రాంతి (Obliquity of the Ecliptic) యని పేరు. ఈమారము సుమారు ౧౨,౦౦౦ ల సంవత్సరముల క్రిందట ౨౪ డిగ్రీలుండెడిది. అప్పటనుండి కాలక్రమమున తగ్గుచు ఇప్పుడు ౨౩^౧/_౨ డిగ్రీలుండెడిది. ఇతములందు ౧౨,౦౦౦ ల సంవత్సరములకు ౨౨ డిగ్రీలు కాఁ

గలను. ఇట్లే కాలవశమున పెరుగుచు, తఱుగుచు నుండును. ఇందుకు కారణములు గ్రువ కదంబములు రెండుగాని, ఏదే నొకటిగాని చరించుట యను విషయములలో ప్రాచీన, వచినమత భేదము లనేకములు గలవు. ఎట్లయినను కదంబద్వయమునకు మధ్య క్రాంతివృత్తము గలను. అందుచే విషవద్వృత్తమునకు తిరస్పీనముగ క్రాంతివృత్త మున్నది. మహావృత్తములకు సంపాత ముండునపుడు గండుప్రదేశములందు మాత్రమే యుండునను శ్శేత్రమిది 3-వ అధ్యాయము, 10-వ ప్రతిజ్ఞానుసారముగ (Euclid, III, 10) ఈ రెంటికని రెండుప్రదేశములందు కలయిక గల్గును. వీనికే మేషాది (Aeris), కులాది (Libra) యని పేర్లు. ప్రస్తుతకాలము దీకలయిక ఉత్తరభాద్రాపక్ష శ్రద్ధిశీయపాద ప్రాంతమందును, ఉత్తరఫల్గునీనక్షత్ర చతుర్థపాద ప్రాంతమందును ఉన్నవి. ఇవి సృష్ట్యాదిలోను, ప్రతియుగాదిలోను, క్రమముగాంతమందును అభివృద్ధి ప్రారంభమం దుండునని ఆర్షాశయము.

౨-వ పరిశేఖనము చూడుడు. మేషము (Aeris), కటకము (Cancer), కులాది (Libra), మకరము (Capricorn). నక్షత్రము లన్నియు మొదటిఅక్షరముచే నుదాహరింపఁబడినవి. ఈపరిశేఖనమున మేషము మొదలు కటకమువఱకును విషవద్వృత్తమున నుండి ఉత్తరముగ క్రాంతివృత్తమునకుఁగల దూరము క్రమముగ పెరుగును. కటకమునొద్ద నీమూరము పరమము. అటనుండి దక్షిణము వైపునకు (Direction) మార్గము తిరుగును. అటనుండి కులాదివఱకు

నీమూరము క్రమముగ తగ్గి వృత్తములు రెండును కలయును. అటనుండి మకరాదివఱకును విషవద్వృత్తమునకు దక్షిణముగ క్రాంతివృత్తమునకుఁగల దూరము క్రమముగ పెరుగును. మకరము దీక్షిణాంతరము పరమము (Maximum). అటనుండి ఉత్తరమువైపునకు (Direction) మార్గము తిరుగును. అనుకరముననుండి మేషమువఱకు నీదక్షిణమూరము క్రమముగ తగ్గుచు మేషాదియందు రెండువృత్తములు కలయును. ఇందు క్రాంతివృత్త మే సూర్యమార్గము. ఇది కటకాదినుండి మకరాదివఱకును దక్షిణముగాను, మకరాదినుండి కటకాదివఱకు నుత్తరముగాను ఉండును. అందుచే దక్షిణముగా నున్నమార్గము దక్షిణాయన మనియు, ఉత్తరముగా నున్నమార్గము ఉత్తరాయణ మనియు వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఇ చింతియు ౨-వ పరిశేఖనముందు సృష్టమగుచున్నది. ఉత్తరాయణమిందు దేవస్థాన మను ఉత్తరగ్రువ ప్రాంతభాగము దృశ్య మగుటచే ఆకాలము దేవస్థితకర మనియు, దక్షిణాయనమందు దక్షిణగ్రువ ప్రాంతమందలి పితృలోకము దృశ్య మగుటచే ఆకాలము పితృస్థితకర మనియు మనశాదు వ్యవహరించుట సమంజసముగనే కన్పడుచున్నది. ప్రస్తుతకాలముందు ౨౧-వ జాకొ మొదలు ౨౨-వ డిసెంబరువఱకును సూర్యుడు దక్షిణమార్గముం దుండుటచే దక్షిణాయనమును, ౨౨-వ డిసెంబరు మొదలు ౨౧-వ జానవరివఱకును సూర్యుడు ఉత్తరమార్గముం దుండుటచే ఉత్తరాయణమును గల్గుచున్నవి. [చి. పేం. శా.]

అయనుఁడు — దేవవిశేషము. భర్తయుషికి సాధ యను స్త్రీయందుఁ బుట్టిన సాధ్యదేవత లనువారిలో నొకఁడు (నుత్పత్తి. ఆ. ౨౦౨).

అయలూరి వారి పల్లి — నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరితాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౨.

అయవాహము — భారతవర్ష యదేశము.

అయశ్శిరుఁడు — కళ్యపునివలన దనువునకుఁ గలిగిన దానవులలో నొకఁడు.

అయసాపరగణా — సంయుక్త ప్రాంతములందలి ఫలే పూరుజిల్లా, ఘడిపూరుతాలూకాలో నొకపరగణా. దీనివైశాల్యము ౪౦.౫ చ. మైళ్లు. జిల్లా మొత్తముమీఁద తక్కిన పరగణాలన్నిటిలో కన్న దీనిలోనిధనములు మిక్కిలి సారవంతములయినవి. జనసంఖ్య యించుమించుగ ౧౫,౦౦౦ ఉండును. వ్యవసాయమునకిచట మంచి సదుపాయములు కలవు. ౧౮౯౩-వ సంవత్సరపు కలెక్షన్లు యీపరగణాకు ఎక్కవగఁ దగిలినది. మొదట నిది అలహాబాదుజిల్లాకుఁ జెందియుండెడిది. ౧౮౯౬-వ సంవత్సరమున ఫలేపూరుజిల్లాకుఁ జేర్చఁబడినది.

అయస్కాంతము — అయస్కాంత మనఁగా నూడంటురాని. ఇనుముతోఁ జేయఁబడిననూది, పాల్, మొదలగు వస్తువుల నాకర్షించుగుణమును గలిగియుండుటచే నిది అయస్కాంత మనఁబడును (చూడుడు: మేగ్నటిజమ్).

అయస్కాంతము సనునరించి:— ఇనుము మండము (ఇనుము), తీక్ష్ణము (ఉక్కు), కాంతము (నూడంటురాని) అని మూడువిధములు. అందు కాంతమునకు అయస్కాంత మనునామాంతరముగూడఁ గలదు. మరల నీ అయస్కాంతము భ్రామకము, చుంబకము, కర్ణకము, ద్రావకము, రోమకాంతము అను ఘోషములు గలదిగ పరిగణింపఁబడుచున్నది. మరల వీనిలో కొక్కొక్కటియు ఏకములును, ద్విముఖము, త్రిముఖము, చతుర్ముఖము, పంచముఖము, సర్వతోముఖము అనుపేర్లతో వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ఏకముఖ మన నూడంటురాయియొక్క యేకముఖమునందే నూగు లాకర్షింపఁబడును. ద్విముఖ మనఁగా, రెండుకోణములయందు మాత్రము నూగు లాకర్షింపఁబడును. ఇట్లులే త్రిముఖ, చతుర్ముఖముల యందుగూడ నూగు లాకర్షింపఁబడును. సర్వతోముఖ మనురాయి యొక్క యన్నికోణములయందును, పైభాగమున క్రిందుభాగమునఁ గూడ నూగు లాకర్షింపఁబడును. ఇందు ఏకద్విత్రిచతుష్పంచసర్వతోముఖములతో క్రమముగా నొకదానికంటె నొకటి గుణాధిక్యము గల పైయుండును. కాంతము పిత కృష్ణ రక్తవర్ణములచే త్రివిధము. పితము స్పర్శవేధక్రియయందును, కృష్ణము రసాయనప్రక్రియలయందును, రక్తము రసబంధనక్రియలయందును ప్రత్యేకములు (రసరత్న సముచ్ఛయము).

కోణము:— కోణవిధానము లనేక మున్నను సర్వసామాన్యముగ నిష్పిపండ్లరసము, కలి, పులిచల్ల అనువానిలో ప్రతిదానియందు నేడేసిమాల్లు చేసి యేడేసిగడియ రెండవ నెంజించిన శుద్ధి యగును (బసవగీతీయము). కుండేటిరక్తముతో రడిపి ఏడుపర్యాయములు ఎండ నెంజించినను శుద్ధియగును (ర. ర. సుధా).

మారణవిధానము:— కాంతలోహమార్గమునకు సముముగ తెల్లమును గంధకమును కలిపి ఖల్వమున మర్చించి ఇరువదిపుటంబు లిడిన భస్మమును. ఈ భస్మమును తెల్లగలిజేరు-అకురసముతో నూటి పది పుటంబు లిడిన నెల్లగ సింహరించును (ర. ప్ర. సుధా).

కాంతసింహారము:— ఇట్లు కోణ మారణవిధానము లనేకము లనేక గ్రంథములయందు వేర్వేలుగఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఇచట నొకటి రెండుమాత్రము వివరింపఁబడినవి.

గుణములు:— ఇది కిరీటవ్యము గలది. ప్రధానరసము మధురము. అనురసము కషాయము. ఆయుష్కరము, ధాతువివర్ధనము, త్రిదోషహరము. ఇట్టిగుణములు గలదై త్రిణ మేహ వృద్ధ పీహ ఉదరక్రిమిరోగములను నాశనము చేయునదిగ నున్నది. మఱియు పొండుపును లోనడఁచును. శ్మయరోగమును నశింపఁజేయును. కాస,

శ్రమ, గుల్మ, కూల మొదలగురోగములను బోకడచి శరీరమునకు కాంతి నిచ్చును (యోగరత్నాకరము).

అనుపానములు:— కాంతిభస్మమును త్రిఫలములతో నేవించినచో వలీపలితములు, త్రికటుకములు గంటుబారంగి - వీనితో నేవించినచో ధాతుక్షయము, కర్మర చాతుర్దాతకము - వీనితో నేవించినచో రక్తపిత్తము, గలిజేరు ఆపుపాలు - వీనితో నేవించినచో దౌర్బల్యము, కేవలము గలిజేరురసముతో నేవించినచో పొండుపు, పసపు పిప్పలి తేనె - వీనితో నేవించినచో ౨౦ మేహములు, శిలాజశుతో నేవించినచో మూత్రకృచ్ఛము, అష్టసరము పిప్పళ్లు ద్రాక్ష తేనె - వీనితో లోహచార్ణమును కలిపి మాత్రలు చేసి ఉపయమున నేవించినచో అయిదువిధములగు కాసరోగములు, తాంబూలముతో నేవించినచో అగ్నిమాంద్యము కాంతించును (యోగరత్నాకరము).

కాంతముకలసినయోషధము:— ఆయుర్వేదమునందు కాంతము గలసిన ఔషధములు సుప్రసిద్ధములు. వానిలో బసవరాశీయమునఁ జెప్పఁబడినకాంతవల్లభరసము, రసేంద్రసారసంగ్రహమండలి కాలాగ్ని రుద్రరసము, చరకసంహితయందలి లోహరసాయము, నవాయస చార్ణము, అష్టాంగసౌఖ్యమండలి యస్మతి ముఖ్యముగ మాడవగును. [గం. దూ.]

అయస్కాంతగిరసఁడు — ఋగ్వేదమునం దితని పేరు రెండుసార్లు వచ్చినది (౧౦. ౬౩, ౧; ౧౦౮, ౮). ఋగ్వేదమందలి కొన్ని ఋకులల నీతఁడు రచియించినట్లు అనుక్రమణిలోఁ జెప్పఁబడియున్నది. ఈతఁడు రచించిన మంత్రములు ఋగ్వే. ౯. ౪౪-౪౬; ౧౦. ౬౩ - ౬౮.

కునశ్యేపునిఁ జంపఁదలఁచిన రాజమాయమునందు నితఁడు ఉద్ధాతగా నుండెను. ఇతఁడు యజ్ఞయాగాధిక్రమ విధానమును చక్కఁగ నెఱిగినవాఁడు (పంచవింశ బ్రాహ్మణము; ౧౪. ౩, ౨౨, ౧౬, ౧౨, ౪; బృహదారణ్యకోపనిషత్తు; ౧. ౩, ౮. ౧౯. ౨౪; కాతక బ్రాహ్మణము; ౩౦. ౬). ఇతఁ డాధునికత్యష్టయొక్క శిష్యుఁడు (బృహ. ఉ; ౨౯, ౬, ౩. ౪. ౬, ౩).

అయస్థాణుఁడు — కాలువాయణుఁడు అధ్వర్యుఁడు గాఁగల గృహపతి. ఈతఁడు తనయధ్వర్యునకుఁ గొన్ని యజ్ఞపాత్రల నెట్లెట్లుపయోగింపవలసినది నేర్చును (కతపథ బ్రాహ్మణము, ౧౧-౪, ౨, ౧౩).

అయాన్యుఁడు — అంగిరస గోత్రోత్పన్నుఁడైన యొక ఋషి. ఆయనవంశజులను ఆయాన్యు లందురు. ఇతఁడు వారి కృంద్రుని యజ్ఞమునందు ఉద్ధాతగా నుండెను (భార; సభా, ౨. ౧౨).

అయి — అస్సామురాష్ట్రములోని యొక చిన్ననది. బ్రహ్మ పుత్రకు ఉపనదిగ నున్నది. ఇంచుమించుగ ౧౦౦ మైళ్లపొడు

వుండును. అడవులలోనుండియే యిది యొక్కవగఁ బ్రవహించుచున్నది. ఈనది చిన్నచిన్నపడవలు ప్రయాణముచేయుటకుమాత్రమనుకూలముగ నుండును.

అ యి జ ల్ — ఇది లుకాయా జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణమయినను ఊరు చిన్నదే. దీనిజనసంఖ్య ౨,౫౦౦. అయిజల్ పట్టణము ౩,౫౦౦ అడుగులదూరమైన నున్న యొకకొంపమీదనున్నది. ఇందుచే నీటిపాకగ్యమిచ్చుట తక్కువయైనది. దానికై ఎక్కువధనము ఖర్చుచేసి తగిన యేర్పాట్లు చేయఁబడినవి. ఎప్పుడును విడువక యిచ్చుట నొకపైకడక ముండును.

అ యి తం పా డు — నెల్లూరుజిల్లా కావలి తాలూకాయందలి యానాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౯.

అ యి తం పూ డి — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా తణుకు తాలూకాయందలి యానాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౩౮.

అ యి తే ప ల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాలో నిది యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౧,౧౪౨. ఇనుము నున్నపురాయి యిచ్చుట దొరకును. ఆ యినుముతో నాగళ్లు చేయుదురు.

అ యి నం పూ డి — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకాయందలి యానాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౪౧ (౧౯౩౧).

అ యి న ము క్కల — కర్నూలుజిల్లా మార్కాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౧౫౩. (౧౯౩౧).

అ యి న వ ల్లి — గోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాలో ఒకపల్లె. జనసంఖ్య ౩,౩౬౩. ఇచ్చట సుప్రసిద్ధమయిన సిద్ధివిశాయకదేవాలయ మొకటి కలదు. బులుసు అచ్చయ్య పాపయ్య కాస్తు లవఁబరఁగిన ప్రఖ్యాతసంస్కృతవిద్వాంసుల కిది జన్మస్థలము. ఈయంత్రేవర మనుజేత్ర మొకటి దీనికి మజరా.

అ యి న వీ డు — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౩.

అ యి న హ ల్లి — బల్లారిజిల్లా కుడ్లగిరితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౨౨ (౧౯౩౧).

అ యి నా పు రం — తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౦౫౫ (౧౯౩౧).

అ యి రాల — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౬౯ (౧౯౩౧).

అ యి లా పు ల్ రు రి — వంగదేశములోని అంకారి కాకాలోని యొక ప్రదేశము. రెండుగ్రామములు కలసి యీపేరను

బిలువఁబడుచున్నది. ౧౮౦౫-వ సంవత్సరమున నీప్రదేశము అడవులతో నిండియుండెడిది. అప్పటి దీనివైకాల్గము ౪౪,౦౦౦ ఎకరములు. దీనిపై వచ్చు ప్రభుత్వదాయము అప్పటికి రు ౩౩౨లు. ప్రస్తుతమున నిది ఢక్కా నవాబునకుఁ జెందియున్నది. దీనివలన నవాబునకు ఇప్పుడు ఇంచుమించుగ నొక లక్షరూపాయల యాదాయము వచ్చును.

అ యీ క్ డ్ డ్రి క్ (షేక్) — ఇతఁడు విజాపుర నాసియను నొక ముసల్మానుకవి. బహమనీసుల్తానునకు అల్లాఉద్దీన్ హాసన్ కాలమునాఁడు. 'మస్తీకత్', 'కితాబ్ ఉల్ అన్వార్' అను గ్రంథములను వ్రాసెను. ఇందు హిందూస్థానముననుంచి మహమ్మదీయసాధువులచిరిత్రము వర్ణింపఁబడినది.

అ యు డు — రెండవ స్వాగోచిమ మన్వంతరము నందలి ప్రజాపతి. వశిష్ఠునిపుత్రుఁడు.

అ యు త జి త్తు — యాచవుఁడు. శ్రీహైబాద్మఘక్రగ్ వంశీయుడైన సాత్వతరాజుయొక్క మనుమఁడు. భజమంతునకు బాహ్యక యను రెండవభార్యయందుఁ బుట్టిన ముగ్గురు కుమారులలో నొక్కఁడు.

అ యు తా యు వు — ౧. (నూ. వం.) ఇత్యైకు కులోత్పన్నుడైన సింధుదీవుని కొడుకు. ఋశుపర్ణుఁ డితని కుమారుఁడు.

౨. (చం. వం.) ఉపరిచరవసు రాజుయొక్క వంశజుడగు శ్రుతశ్రవరాజుయొక్క పుత్రుఁడు. ఇతనికొడుకు నిరమిస్తుఁడు.

అ యు తు డు — (చం. వం) పురుకులోత్పన్నుడైన, అజమీధునికాఖిలోనినాఁ డగు జహ్నువసు రాజుయొక్క సంతతివాఁడైన రాధికరాజపుత్రుఁడు. ఇతని కయతాయు వనియు నామాంతరము గలదు.

అ యు ధి యా — సయాముదేశమునందలి ఒక పురాతన నగరము. బ్యాంకాక్ నగరమున కిది ౪౨ మైళ్లదూరమున నున్నది. వర్తక మిచ్చట మంచియభివృద్ధిలో నున్నది. వ్యవసాయమునకు సంబంధించినపనిముట్లవ్యాపారమే యిచ్చట ఎక్కువగ నుండును. ౪౦౦ల సంవత్సరములకున్న నెక్కువకాల మిది సయాముదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. ఇచ్చటి ప్రాచీనావశేషములు పురాతనవస్తుసంశోధనమున తక్కువగ నుపయోగించునవిగ నుండుటచే వాని నన్నిటిని దీని యచ్చటి వస్తుప్రదర్శనాలయమున (Museum) జాగ్రత్తపఱచి యున్నారు. ఇప్పుడు దీనిపేరు 'మ్యంగ్ కావో'. సయాములోని ఎక్కువ యైక్వర్యవంశములగు భాగములలో, అందముగల ప్రదేశములలో నిది యొకటి. ఇది హైకమిషనరుపరిపాలనమున నున్నది.

పూర్వపురాణాలు వేసవిలో నివసించుటకు గట్టించుకొన్న మందిరము ననే యిప్పుడు ప్రభుత్వకార్యాలయము గలదు. పూర్వవైభవమును దెలుపు చిహ్నము లిప్పటికి నిం దెన్నియో కలవు. ౧౫౫౫-౧౬౬౩ సంవత్సరములలో రెండుసార్లు బ్రాహ్మణులైన దీనిని పాడు వలచిరి.

అయూర్బ — ఇతఁడు మహమ్మదీయసైన్యబలములలో నొకఁడు. నిశ్చలఁడైన దైవభక్తుఁడు. కాంతమూర్తి. ఈ సామ్రాజానికిఁ జెందినవాఁడు. ఇతనిభార్య యూసఫ్ కుమారుఁడైన ఎఫె శముహుఁడు రగు రామహాయని కొందఱును, మహాసైన్యముకల్గు పుత్రిక మఖీర అని మఱికొందఱును వచింపుదురు. ఇతఁడు మహాధనముఁడు. అపరిమితమైన ధనధాన్యసమృద్ధితోఁ దులఁచఁగలఁడు. నితఁ డనారతము దైవోపాసనయందు మగ్నుఁడై కాలము గడపుచుండెను. భగవంతుఁ డితనిభక్తిని బహిష్కరింప నెంచి యనేకప్రకారములను కష్టములకుఁ బాలుచేసెను. అమితధనవంతుఁ డయ్యును దైవోపహతుఁడై కొలఁదికాలములోపలనే యైశ్వర్యము నంతయుఁ గోలుపోయెను. దైవనియోగంబున నితని మహావికలప్రాసాదము నేలం గూల నితనిలిడ్డ లాయుంటిక్రిందఁ బడి మడిసిరి. ఇంతటితో నితనిదైవభక్తి లేకమైనను గొలుఁతవడలేదు. అంత భయంకరరోగము లితని నాక్రమించెను. శరీర మంతయు ప్రాచూరితమై కుల్లి దుర్బంధము చెడఁబడినది నూరిబయలుఁ బడియుండ నితనిసమాధమున కెవ్వరును బోవుటకు సాహసించరైరి. కాని యితనిభార్యమాత్రము నిరంతర మెడఁబాటు కిరణిసేవ సలుపుచుండెడిది. దగ్గఱ ధనము లేకపోవ నీపరివ్రతాతిలకము పరిశ్రమములమున ధన మార్జించి తనపెనిమిటిని గాపాడెను. ఎట్లయ్యె నబలయేకదా! చారిద్రా్యంధ కారమున నీమె వివేకదృష్టి మందగించిపోవ నొకమా టీమె నైతాను దుష్పథనములకు లొంగి తనమగనిదగ్గఱ కేగి దైవమును వదలి నైతానును గొలుపుఁ డనియు, నాలాగు చేసినచో కష్టము లన్నియుఁ బాయు ననియు నతనితో వచించెను. అంత నతఁడు కోపపరి పూర్ణుఁడై యామెను ఛిక్కరించుటయేకాక శరీరము బాగైనపిదప నామెపని పట్టించెద నని కసరి చెడవడఁచెను. అంత నితని నిశ్చల భక్తికి మెచ్చి భగవంతుఁ డీయనపై మరల ననుగ్రహ మొనెను. శరీరము కోగరహితమై కాలక్రమమునఁ బోయినభాగ్యముకూడ మరల వచ్చినది. ఇతనిభార్య సౌందర్యాకృతి చాల్చినది. ఆమెయం దితనికి ౨౬ గురు కుమారులు జన్మించిరి. ఇతనికి భాగ్యము మరల లభించుటంగూర్చి యొకచిహ్నముగాఁగ కలదు. ఇతనికి రెండు పంట కళ్ళము లుండెను. అందులో నొకటి గోధుమలరాశి. రెండవది బార్లిధాన్యరాశి. దైవప్రేరితములై రెండు మేళుము లేతెంచి యొక దానిపై బంగారమును గురిసియు, వేఱొకదానిపై చెంది గురిసియు నా కుప్పలను గప్పెనట. ఇతనివిషయమున కురానులో వనేకస్థలములం దుల్లేఖములు కలవు.

అయోడిను — అబూబక్రయొక్క కుమారిక; మహమ్మదుయొక్క మూడవభార్య. వీడుసంవత్సరములప్రాయము గలదిగ నున్నప్పుడే ఈమెను మహమ్మదు భార్యగఁ గైకొనెను. ఈమెతండ్రి కీమెను మహమ్మదునకు పెండ్లి చేయుట కిష్టములేదు. అయినను మహమ్మదు దైవాజ్ఞ ఈమెను వివాహ మాడవలసిన దని యున్న దన్నందున వొప్పుకొని పెండ్లి చేసెను. ఈమెకు మహమ్మదునలస సంతాన ప్రాప్తి కలిగియుండలేదు. భర్తమరణానంతరము అలీ ఆతని సీతము నధిష్ఠించుట కొప్పుకొనక అతనితో అనేకఘోరయుద్ధములు చేసెను. మిక్కిలి కోపశీల యైనప్పటికిని ఆమెను అందఱును మిక్కిలి గుణకాలిని గనుక గౌరవించుచుండిరి. అలీ యీమెను గలిచి ఖయిదీగ (క్రీ. శ. ౬౫౬) పట్టుకొనినను అపాయము కలిగింపక విడుదలచేసెను.

ఈమెను మహమ్మదీయులు తల్లి యనియు గేవమాత యనియు భావించెదరు. క్రీ. శ. ౬౩౦-వ సంవత్సరమున ౬౩ ఏండ్లప్రాయ మున మదీనాపట్టణమునం దీమె మరణించెను.

అయోడిను — దేశీయభావలంబు దీనికి నైలమనియు, అన మనియు పేరులు కలవు. గ్రీకుభాషలో 'అయోన్' (Ion) అనఁగా ఊదారంగున కర్థము. దీనిని తయారుచేయునపుడు ఊదారంగు ఆవిరి చెడలుటచే దీనికి అయోడిను అని పాశ్చాత్యభాష లందు పేరు కలిగెను. ఇది యొక ఉపధాతువుమూలక తత్వము (Non-Metallic Element). నైలాదివర్గము (Halogen group)లో చేరినది. సముద్రజలమునం దిది ధాతవనైలదముల (Metallic-Iodides) రూపమున లభించును కొన్ని విధము లగు సాగరిక శైవాలముల (Sea weeds)నుండియు, ముఖ్యముగా లమినారియా డిజిటాటా (Laminaria digitata), లమినారియా స్టెనోఫిల్లా (Laminaria Stenophylla) మొదలగువానిద్వారా సముద్రజలమున నుండియు నిది లీయఁబడును. ఈ శైవాలములం దిది నూటికి ౦.౫ అంశములచొప్పున నుండును. సోడియము నైలదముల (Sodium-Iodides)రూపమున నిది కలిచే (Caliche) యనఁబడు చిలీ నూరకారమునందును నూట ౦.౨ ల చొప్పున విద్యమాన మైయుండును. కంఠగ్రంథు (Thyroid glands)లందును నిది స్వల్పపరిమాణమున నుండును.

సాగరికశైవాలముననుండి దీనిని తయారు చేయుటలో ఎండిన శైవాలమును గాల్చి అందువలన లభించిన బూడిద (Kelp)ను నీళ్లలోఁ గలిపి ఉడుకఁజెట్టి అందులోని ఉప్పు చాలవఱకు విడివడు పర్యంతము ఆద్రావణమును నిలువఁజెట్టుదురు. అంత ద్రావణరూప నైలదము (Iodide in solution)గల యా లేదిన ద్రావణమును గంధకామ్లము (Sulphuric acid)తోడను, మాంగలద్యస్థుజదము (Manganese dioxide)తోడను కాఁగఁజెట్టి ఆవిరిరూపమున చెడలు అయోడినును చల్లనిమట్టికుండలలోఁ బట్టి ఘనీభవింపఁజేయుదురు. పునఃస్ఫటికరణము (Recrystallization)ద్వారా సోడి

అయోధానము - అయోధ్యానాథ్

యమున త్రితము (Sodium Nitrate)ను విడదీసినతరువాతఁ జేలు నట్టి మాతృద్రవముల (Mother liquors)నుండియు, కలిచే (Caliche) నామక చిలినాకేశకారముననుండియు అయోడిను తీయఁబడును. మీడిద్రవములందు సోడియము ద్విగంధకీతము (Sodium bisulphate)ను ప్రయోగించుటవలన నది నైలము (Iodine)ను గడ్డక నడుగునఁ జేఱుకొనుటకునఁ జేయును. ఊర్ధ్వపాతనము (Sublimation) ద్వారా ముతకపదార్థము శుద్ధి కావించఁబడును.

సాధారణతాపపరిమాణముందు అయోడిను సూసరము నలుపు గలసిన రంగుగల స్ఫటికపుగడ్డలాగున ఉచ్చభాతులావణ్యము కలిగి యుండును. దీనివిశిష్టగురుత్వము (Specific Gravity) ౪. ౯౫; అణుభారము (Atomic weight) ౧౨౭. ౧౧౪ శతాంశములం దిది కరఁగును. వేడి చేయుటవలన నిది దట్టమైన, ఘాటువాసనగల, ఊదారంగుఆవిరిరూపమున గాలిలో నెగిరిపోవును. నీటిలో నిది స్వల్పముగఁ గరఁగును. కాని ఆల్కహోలు (Alcohol), ఈథరు (Ether)లందును, ముఖ్యముగ పొటాశియం నైలిన ద్రావణము (Potassium Iodide Solutions)లందును బాగుగ లీన మగును. ఆల్కహోలు మున్నగువానిలో వేనితోఁ గలిపినను ఎఱుపు, నలుపు, పసుపు కలసినవర్ణము కల ద్రావణ మేర్పడును. కార్బన్ ద్విగంధకీతము (Carbon dioxide)తోడను, క్లోరోఫారముతోడను కలిపిన యెడల ఊదారంగు ద్రావణ మేర్పడును.

రాసాయనికగుణధర్మములం దిది హాలీనము (Chlorine)ను, బ్రమము (Bromine)ను పోలియుండును కాని వానికంటె తక్కువప్రభావము కలది. మిశ్రితమై ఇది యనేకలవణముల నుత్పన్నము చేయును. నైలినములు (Iodides), నైలితములు (Iodates) వానిలో చాల ముఖ్య మైనవి. గంజి (Starch)తోఁ గలయుటచే దట్టముగ నీలవర్ణ మేర్పడును. ఈనీలవర్ణపరివర్తనము అయోడినుయొక్క గుణలక్షణపరీక్షణముం దుపయోగపడును. లక్షలో నొకవంతు ఉండినను ఈవిధానమున అయోడినును గనిపట్టవచ్చును.

కడుపులోనికిఁ దీసికొనినయెడల ఇది మంటను బుట్టించు ఉప ద్రవకర మైనవిషము. కాని నల్పమాత్రలలో కొన్నిగ్రాంపులొక్కముల నివారణమున కుపయోగించును. ప్రైమ్రాతల కిది చాల మంచిది. ఆల్కహోలులోఁ గలసి టింక్చరు అయోడిను అయి చీమును పట్ట నియ్యగు. ఉపద్రవనిరోధకము. క్రిమినాశకము. పొటాశియము నైలినరూపమున నిది కీళ్లలోగము (Goitre), గండహాల (Scrofula) వ్యాధులందును, కడుపులో బల్ల పెరుగుట మొదలగు రోగములకును, జ్వరదంశిక రోగములందును, ఆమవాతములందును, నీసపు విషమును విఱుచుటయందును బాగుగ పనిచేయును.

వెండియు అయోడిను కొన్ని అనిలీనురంగుల నిర్మాణముందును, కలావిషయక రాసాయనిక కాఖాంతరములందును విస్తారముగ నుపయోగించఁబడుచుండును.

దీనిసమైక్యములలో విడోఫారము, విడోలు, పూతినాశకములు. ఫాలోగ్రాఫుస్టెలు, స్టేట్టు నిర్మించుటకు రజతనైలినము (Silver Iodide) విస్తారముగ నుపయోగించఁబడుచున్నది.

అయోధానము — ప్రస్తుతపు పంజాబునేతములోని సాకపట్టణము. మాంటుగొమరీబిల్లాలో సత్తజ్ నదికి ౭, ౮ మైళ్లదూరమున అమృత్ సరం, కనూరునుండి లోక్ష్మణాటకును బోవు పశ్చిమాత్తిరపు ఇనుపవారిమీద నున్నది. అనేకపర్యామము లీపట్టణము సత్తజ్ నెల్లువలవలన వాళన మైపోవఁగా భువ కచటివాగు మిహాప్రయత్నమున నొకకొండును నిర్మించి దానిమీద నీపట్టణమును గట్టి యున్నాడు. మైదానముమీదనుండి చూడఁ గృత్రిమపర్వతముమీద యీపట్టణము మిగుల సుందరముగఁ గన్పించును.

అయోధ్య — కృష్ణా నదీవితాలూకాయుండిలి బమికా దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౯.

అయోధ్యాకాండ — రామాయణమునందులి ఆఱు కాండలలో చెందినది. శ్రీరామునిపట్టాః పేకమునఁ గై ఏశిరిగలఁడు. ప్రయత్నించుట ముడిలు బాదుకాపట్టాః పేకమునఁగిరి గిరి కథాభాగ మీకాండలోఁ గలదు.

అయోధ్యానాథ్ — పండిత అయోధ్యానాథుఁడు అలహాబాదునగరమునందులి యొక సుప్రసిద్ధన్యాయవాది. భారత జాతీయముచేసభ (Indian National Congress) యొక్క ప్రప్రథమనాయకులలో ఈయన యొకఁడు.

అయోధ్యానాథుఁడు కాశ్మీరదేశపు బ్రాహ్మణకాఖకుఁ జెందిన వాఁడు. కదారనాథుఁ డనునతఁ డీయనతిండ్రి. కదారనాథుఁడు కొంతకాలము జాఫరునవాబుకడ దివానుగాఁ బనిచేసి, యటుపైని వర్తకవ్యాపారమునకు దిగెను. ౧౮౪౦-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ నెల ౮-వ తేదీని అయోధ్యానాథుఁ డాగ్రానగరమున జన్మించెను.

ఇతఁడు విద్యార్థిగ నుండినకాలమున అరబ్బీ, ఫారసీభాషలను బాగుగ నభ్యసించెను. ఆకాలమున ప్రభుత్వమునాగునూడ నితనిబుద్ధి భుశలత, ఆలోచనానిశితత్వము 'అసాఫారణమైన' వని ముక్తకంఠముతో బహిరంగముగఁ బ్రశంసించిరి. కళాకాలవిద్య ముగిసిన పిదప నితఁడు న్యాయశాస్త్రము నభ్యసించి ౧౮౬౨-వ సంవత్సరమున ఆగ్రాహైకోర్టునందు న్యాయవాదిగఁ బ్రవేశించెను.

న్యాయవాదివృత్తియందుఁగూడ నితఁడు కీర్ణుకాలముననే గొప్పజేరుప్రతిష్ఠలను గడించుకొనెను. కొలఁది కాలముననే, అనఁగా ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున ఆగ్రాన్యాయశాస్త్రకళాశాలయందు అయాచితముగనే ఆయనకు అధ్యాపకపదవి (Profesoor-ship) లభించినది. అలహాబాదులోని ప్రధానన్యాయస్థానమందలిన్యాయాధిపతుల కయోధ్యానాథుఁ డన్న నపరిమితముగ గౌరవభావ ముండెడిది.

అయోధ్యానాథుడు తన యేబదిరెండువయేటనే మరణించెను. అతఁ డింకను గొన్నిదినములు జీవించియుండినయెడల న్యానాథ పతిపడిని డప్పక చాలంకరించియుండెడివాఁడు.

సాధారణముగ న్యాయనాదుల కనేకకారణములవలనఁ జను కృత్రినే యంటిపట్టుకొని యుండువలసివచ్చును. కాని అయోధ్యా నాథునియొక్క న్యాయవిశిష్టతముమాత్ర మట్లు కడచియుండలేదు. న్యానువాదిగ నుండియు నతఁడు దేశహితకరములను సార్వజనికోష్య ములలోఁ బెక్కులిచ్చుచులఁ బాల్గొనుచుండెడివాఁడు. మొట్టమొదటి సారి అతఁడు సార్వజనికోష్యములలోఁ బ్రవేశించినది విక్టోరియా కళాశాలా స్థాపనసందర్భమున. అటుపిమ్మ నతఁడు పత్రికాప్రచార మనఁగూడఁ బ్రవేశించెను. ౧౮౭౧-వ సంవత్సరమున 'ఇండియన్ హెరాల్డ్' అనునొక గూంగ్లెస్ నికపత్రికను నెలకొల్పి, దానిని పైకి తెచ్చుటకయి స్వయాముగ లక్షరూపులకుపైఁగ పెచ్చించెను. కాని ఈ ప్రయత్నము ఫలము కాలేదు. కొలఁదికాలముననే యాపత్రిక యంతరించిపోయినది. అయిన నంతటితో అయోధ్యా నాథుఁడు నిరుత్సాహుడవడలేదు. ౧౮౯౦-వ సంవత్సరమున నతఁడు మరల 'ఇండియన్ యూనియన్' అను మఱియొకపత్రికను స్థాపించెను. ఆకాలమున పండితమహిమహానమాళ్యగారు పైపత్రికకు సంపాదకులుగ నుండిరి.

అయోధ్యానాథుఁ డాదినములలో తక్కినవిషయములపయి కన్న, విద్యాభివృద్ధికి సంబంధించినసమస్యలపై నెక్కువ గూఁపక్తి గలిగి, అలహాబాదు, కలకత్తావిశ్వవిద్యాలయములు రెంటియందును నెనేటుసభ్యుఁడుగా నుండెను. పశ్చిమాత్తరప్రాంతపుకాసనసభలో ఆయనయే మొట్టమొదటి భారతీయసభ్యుఁడు.

దేశీయమహాసభ యేర్పడిన మొట్టమొదటి మూడేండ్లలోను మాత్ర మ'అయోధ్యానాథుఁడు దానితో నంతగ జోక్యము కలిగించు కొనలేదు కాని ౧౮౮౭-వ సంవత్సరమున మొట్టమొదటి కాంగ్రెసు మహాసభాస్థానంఁ దగు ఉమేశచంద్ర బెనర్జీగారితో నీమహాసభా విషయమునుగుఱించి చర్చించినవిషయ ఆయన కాంగ్రెసునఁ జేరుట కంగీకరించెను. ౧౮౮౮-వ సంవత్సరమున జరగవలసినకాంగ్రెసు (భారతజాతీయమహాసభ)సమావేశమును అలహాబాదున కావ్వనించి, తాను స్వాగతసంఘాధ్యక్షుఁడుగ నుండి వ్యవహారమును సాగించెను.

అప్పటి కప్పుడే ప్రభుత్వోద్యోగులలో కాంగ్రెసుమహాసభ యన్న ననిష్టము పొడమినది. ఆంగ్లోయిండియనులుకూడ వారి కీవిషయ మున బాసటయైరి. ఆయేఁడు పశ్చిమాత్తరరాష్ట్రముల గవర్నరుగా నుండిన సర్ ఆక్లండ్ కార్లీక్ గారు మొదలుకొని జిల్లాయుద్యోగుల వఱకు నందఱును కాంగ్రెసుసమావేశము జరగకుండఁ జేయవలయు నని యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించిరి. మహమ్మదీయనాయకుఁ డగు సర్ సయ్యదు అహమద్ ఖానుగారుకూడ గవర్నరుగారికిఁ దోడ్పడిరి. వైస్రాయి డబ్లిక్ ప్రభువుకూడ తక్కినప్రభుత్వోద్యోగు లందఱతో

పాటు కాంగ్రెసునాయకులయుపన్యాసములును, వ్రాతలును రాజ ప్రోహకరము లని భావించెను. వీరందఱునుగాక మఱికొందఱు దేశీయప్రముఖులే కాంగ్రెసును నిందించుచుండిరి. ఇట్టిస్థితియందు మాఁక అయోధ్యానాథుఁ డనేకకష్టముల నెదుర్కొని ఆయేఁడు అలహాబాదు కాంగ్రెసుసమావేశమును కడు జయప్రదముగ కొన సాగించెను. ఆ సందర్భమున స్వాగతసంఘాధ్యక్షుఁడుగ నుండి ఆయన యొసంగినయుపన్యాసమును దిలకించినచో కాంగ్రెసుసమావేశము జరగ కుండఁ జేయుటకు ప్రభుత్వోద్యోగులు కావించిన ప్రయత్నములు విశేషపడఁగలవు.

ఒకసారి కాంగ్రెసుమహాసభలోఁ బ్రవేశించినతరువాత మరల నయోధ్యానాథుఁ డెన్నఁడును వెనుకంజవేసియుండలేదు. అలహా బాదుసమావేశము ముగియఁగానే యుత్తరహిందూస్థానమునం దంతటఁ బర్యటన మొనర్చి కాంగ్రెసుప్రచారము సాగించెను. ఆయన కాంగ్రె సున కొనరించిననీవనుగూర్చి ఉమేశచంద్ర బెనర్జీగా రిట్లు నుడివిరి:

'కాంగ్రెసును, దేశమును అభివృద్ధికిఁ దెచ్చుటకై ఆయన స్వార్థత్యాగమున వెనుకంజ వైచిన దెన్నఁడును లేదు. కాంగ్రెసులో చేరినదిమొన లాయన ఒకకాలనియమును కాని, చిన్న పెద్దలనుభేదము కాని పాటింపక నిరంతర మండఱతోఁ గలసి పనిచేయుచుండువాఁడు.'

అలహాబాదువిశ్వవిద్యాలయపు ప్రెస్ చాన్సలరుగా రయోధ్యా నాథుని విషయమున నిట్లు చెప్పిరి.

'విద్యావిషయములం దాయనకు అత్యధికమగుశ్రద్ధ. మాసభ లన్నిటికిని తప్పక హాజరగుచుండువాఁడు. ఈసందర్భమున ఆయన చూపిన బుద్ధికుశలత యసాధారణము. ఆయనవిషయమున నేజాతి యైనను, ఏదేశ మయినను గర్వపడఁదగినదే. ఆయనస్వభావ మత్యున్నతము; సామర్థ్య మసంద్విగ్ధము, విజ్ఞాన మనేకవిధము.'

౧౮౯౧-వ సంవత్సరమున కాంగ్రెసు అధ్యక్షపదవి అయోధ్యా నాథునకు లభింపమఁడెను కాని మద్రాసువారిపట్టువలవలన, బొంబాయికలకత్తాలనా రయినప్పిప మదిరాసువారి కంతవఱకు నధ్యక్షపదవి రాలే దనుకారణమునుబట్టి, తుద కాయేఁడు మద్రాసు వారే యొకరు కాంగ్రెసు అధ్యక్షులుగ నెన్నుకొనఁబడిరి. అమఱు సరిసింపవత్సరపునమావేశమునకు ప్రాయికముగ అయోధ్యానాథుఁ డధ్యక్షుఁ డయియుండెడివాఁడేమో కాని దురదృష్టవశమున నంతవఱ కాయన జీవంపలేదు. ౧౮౯౧-వ సంవత్సరము డిసెంబరునెలలో నాగపురమున జరిగిన దేశీయమహాసభసభాసమావేశమునకుఁ బోయి మరలి రాఁగానే జ్వరపీడితుఁ డయి తుదకు ౧౮౯౨-వ జనవరి ౧౧-న లేదీని కాలధర్మము నొందెను.

అయోధ్యాపట్టణము — యునైటెడ్ ప్రావింక్సున నందలి సైకాబాద్ జిల్లాలోని యొకపట్టణము. ఇది గోగ్రా యను నామాంతరముగల సరయునదీతీరమం దున్నది. ఇచ్చటికి బౌద్ధ-

రోహిణిఖండ రయిత్వయొక్క యొకకాళి పోవును. జనసంఖ్య ౨౧,౫౮౪.

ఈయది హిందూదేశమందలి మహాక్షేత్రములలో నొక్కటి. నూర్యవంశపురాజులకు రాజధాని. వార్తీకిరామాయణమునుబట్టి చూడఁగా నియ్యది మనువుచే నిర్మింపఁబడి ననియు, దశరథునికాలమున ౧౨ యోజనములు పొడువును, ౧౦ యోజనములు వెడల్పును ఉండె ననియు, పంక్తులు తీర్చినట్లు పట్టణమున విభు లుండె ననియు, వానిపై నీళ్లు చల్లుచుండిరనియు, నానాదేశములనుండి పెక్కురువర్తకులక్కడకు వచ్చుచుండిరనియుఁ దెలియుచున్నది (బాలకాం., స.౫). ఇది ఉత్తరకోసలదేశమునకు రాజధాని. అప్పటికాలమున కోసలదేశములు రెండుండినట్లు కానవచ్చుచున్నది. శ్రీరాముఁడు నిజధానునకు వెళ్లునప్పు డీనగరమందలి జనుల నందఱును తనవెంటఁ దీసికొని వెళ్లినందున నిది పొడుపడెనట.

తరువాత నూర్యవంశజుడైన ఋషభరాజు మరల నీపట్టణమును జనాకర్షముగఁ జేసెను. నలునికాలమున నిచ్చట ఋతుపర్వ డను రాజు రాజ్య మేలు చుండెను (మహాభార. వన). పాండవులకాలమున నిచ్చట మహాబలుడైన దీర్ఘయుగ్యుడను రాజు రాజ్యమేలుచుండెను.

బౌద్ధయుగమునందుఁగూడ నీపట్టణము వాసికెక్కియేయుండెను. అప్పుడు దీనికి సాకేతము అనునామము విశేషముగ వాడుకలో నుండెను. మన హిందూమత గ్రంథములలో అయోధ్యా, సాకేత నామములు పర్యాయపదములుగ వాడినను, బౌద్ధగ్రంథములలో రెండును వేరువేలుగఁ జెప్పఁబడినందున నవి మొదట ఒకదానికి నొకటి తగిలియున్న పెద్దపట్టణము లైయుండనోపు ననియు, గ్రనుముగ నొక్కపట్టణముగఁ గలసిపోయియుండవచ్చు ననియు నూహింపఁబడుచున్నది. బుద్ధుఁడు సాకేతపట్టణమునందు ౧౮ సంవత్సరము లుండి తనమతమును బోధించెను. జైనులమహాముఖులైన తీర్థంకరులలో మొదటివాడైన ఆదినాథుఁడును, రెండవవాడైన అజితనాథుఁడును, నాల్గవవాడైన అభినందననాథుఁడును, ఆఱవవాడైన సుమంతనాథుఁడును ఈపట్టణమునందు జన్మించిరి. అందుచే నీపట్టణము హిందువులకువలెనే జైనులకుఁగూడ పుణ్యక్షేత్రము. బౌద్ధకాలానంతరము కొంతకాలమువఱకును మరల నీపట్టణము పాడు పడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. తరువాత విక్రమాదిత్యుఁ డనువాఁడు మరల దానిని గట్టించెనట. అతఁ డచ్చట నాగేశ్వరుఁ డను శివుని మందిరమును కట్టించుటయేకాక మొత్తముమీఁద ౩౬౦ మందిరములనుగూడ నిర్మించెనట. కాని యితఁ డేకాలమువాఁడో, యేవంశమువాఁడో తెలియరాకున్నయది. ౫-వ శతాబ్దియందు గుప్తరాజులు కొంతకాలమువఱకును దీనిని తమరాజధానిగఁ జేసికొన్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. సముద్రగుప్తుఁడును (క్రీ. శ. ౩౦౦-౩౩౪), అతని కుమారుఁడును ఈపట్టణముందే రాజ్య మేలినట్లు మన మూహింపవచ్చును. ౮-వ శతాబ్దియందు ఖారూ అను అసభ్యజాతులవాఁడు

హిమాలయపర్వత ప్రాంతముననుండి వచ్చి అయోధ్యాప్రాంతము నాక్రమించుకొనిరట. వీరినిగుఱించియుఁగూడ నిశ్చయమైన చరిత్ర తెలియదు. వీరు నూఱుసంవత్సరములు రాజ్యము చేసినతర్వాత వాయవ్యదిక్కుననుండి సోమవంశపురాజులు వచ్చి రాజ్యము నాక్రమించుకొనిరి. ఇది పివప కన్నోజరాజులయధీన మయ్యెను. వీరు జైనమతస్థులు. వీరితరువాత జనుచంద్రునికాసన మొకటి కాన్పించెను. 'భద్ర' అను అసభ్యజాతివారుగూడ నిచ్చటఁ గొన్నిసంవత్సరములు రాజ్యము చేసిరట. వీరును జైనులే. కాని వీని కన్నిటికిని దంతకథలు తప్ప చరిత్రాధారములు లేవు. క్రీ. శ. ౧౧౮౪ లో మహమద్గీస్ గోరీ కన్నోజపట్టణమును గెల్చినతరువాత నయోధ్యాపట్టణమును కొల్లగొట్టుకొనిపోయెను. తరువాత కురకలప్రభుత్వమును, తదుపరి ఇంగ్లీషువారిప్రభుత్వమును (౧౮౫౬) వచ్చెను. ఆచరిత్ర వివరము 'బ్లౌడ్' అను శబ్దముక్రింద సవిస్తరముగ వ్రాయఁబడును.

అయోధ్యాపట్టణమును, దానికి ౪ మైళ్లదూరమునం దున్న ఫైజాబాద్ పట్టణమును గలసి యొకయ్యునిసాటిగా నేర్పఱుపఁబడినది. ఇప్పటి అయోధ్యయు, దానిచుట్టుపట్టుల నున్న జీర్ణమందిరాదులస్థలమును కొలది చూడ పశ్చిమమున గుప్తారుఘాటు మొదలుకొని తూర్పున రామఘాటువఱకును ౬ మైళ్లపాడు వుండును. ఇచ్చట ౯౬ హిందూదేవాలయములును, ౩౬ మసీదులును, ౬ జైనమందిరములును, ౩ వైష్ణవమతములును కలవు. హిందూదేవాలయములలో ౬౩ వైష్ణవమందిరములు, ౩౩ శైవమందిరములు. ఈ గ్రామమునందెచ్చటఁ జూచినను శ్రీరామునిచరిత్రసంబంధ మైన వేఱువేలు ప్రసంగములం జూపుమందిరములు పెక్కుగలవు. ఇచ్చటిమందిరములలో రామకొట్ అనునది యొక్కవపూజ్యముగ నెంచఁబడును. అది రామునిజన్మస్థల మని చెప్పెదరు. అదియుంగాక రాముఁ డచ్చట పెద్దకోట కట్టించి దానికి ౨౦ బురుజు లేర్పఱచి ఒకదానిమీఁదను నానుమంతుని, మఱియొకదానిమీదను సుగ్రీవుని, వేఱొకదానిమీద జాంబవంతుని ఇట్లు వేఱువేలు వైవ్యాధిపతులను వానిమీద నుంచెనట. ఈమందిరమునకు తగిలి ఒకపెద్దమసీదు గలదు. ఈయది క్రీ. శ. ౧౫౨౦ లో బాబరుచక్రవర్తిచే నప్పు డక్కడ నున్నగుట్లు పడఁగొట్టింది కట్టించఁబడెను. అప్పటినుండియు నిందలి కొంతస్థలము తమదేవాలయస్థలమే యని హిందువులును, తమమసీదులలోని స్థలమే యని మహమ్మదీయులును ఎడతెగక పోరాడుచుండిరి. కాని కొంతకాలముక్రిందట ప్రభుత్వమువారు మసీదునకును, మందిరమునకును వాద్దులేర్పఱచి నడుమను కంచె వేసిరి. అచ్చటిముఖ్యమందిరములలో స్వర్ణద్వార మనునది యొకటి. ఇచ్చటనుండి రాముఁడు స్వర్ణమునకు వెళ్లెనట. దానియొద్దనే ఔరంగజేబుచేఁ గట్టించఁబడి జీర్ణమైన మసీదొకటి కలదు. ఇప్పు డిచ్చట కానవచ్చు దేవాలయము లన్నియు ౧౮-వ శతాబ్దిలోనో, ౧౯-వ శతాబ్దిలోనో కట్టించఁబడినవి.

బహుచేగం అనునామెయొక్క గోరీ ఈపట్టణమునందలి చూడఁదగినస్థలములలో నొకటి. వారన్ పేష్టింగ్సువలన చెఱఁచెట్టఁ బడి బాధపడినయామెయే యీమె. ఈగోరీ కట్టుటకు నామె సాక్షులొసండి మూడులక్షలరూపాయ లింగ్లీషుగవర్నమెంటువారి యధీనము చేయఁబడినవి. ఆమె క్రీ. శ. ౧౮౧౬ లో మృతి నొందెను. అప్పటినుండియు గోరీ కట్టుట ప్రారంభింపఁబడి క్రీ. శ. ౧౮౫౩ లో పూర్తి చేయఁబడెను.

ఇచ్చట రామనవమికి గొప్పయత్సవము జరగును. అప్పుడు యాత్రికు లయిదులక్షలకంటె నెక్కువ వచ్చెదరటం.

అయోధ్యాపురం — గంజాంజిల్లా లెక్కలితాలూ కాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫౦.

అయోధ్యాప్రాంతము — ఇప్పుడు దీనిని జౌన్ లేక అవన్ అనియెదరు. ఇది అయోధ్యాకర్ణాటకము. అయోధ్యాప్రాంత మునుసఱచింది 'జౌన్' అనుకర్ణాటకము చూడనగును.

అయోధ్యాసంస్థానము — యునైటెడ్ ప్రావిన్స్ సెన్ (ప్రభుగ ప్రాంతము)లోని యొకజమీన్దారీ. దీని విస్తీర్ణము ౩౬౨ చదరపు మైళ్లు. ఇది ఫైజాబాద్, గోండా, సుల్తాన్పూర్, బారాబంకీ, లక్నో అను నయిదుజిల్లాలలో వ్యాపించియున్నది. ఇది తాలూకాదారీపద్ధతివీడ నమరకము చేయఁబడిన జమీన్దారీ. గవర్నమెంటువారికి చెల్లింపవలసిన షేషకష్ రు. ౫,౯౦,౦౦౦ లు; జమీన్దారునకు ఆదాయము రు.౧౧,౦౦,౦౦౦. వీరు బ్రాహ్మణులు. వీరి మూలపురుషుడు భక్తావర్సింగ్. ఈతఁడు జౌన్ నవాబైన సాదర్ అలీ ఖాను (క్రీ. శ. ౧౭౯౮ - ౧౮౧౪)నొద్ద నైస్వములో గుఱ్ఱపురాకుగా ప్రవేశించి ఈ జమీన్దారీని సంపాదించెను. క్రీ. శ. ౧౮౫౫ లో భక్తావర్సింగ్ చనిపోయినందున నతనితమ్మునికుమారుడైన మానసింగ్ అతనిసాక్షునకు వారసుఁడయ్యెను. కాని జౌన్ ప్రాంత మింగ్లీషువారు స్వాధీనపఱచుకొన్నతరువాత నీతనిజమీన్దారీ యంతయు వారు తీసికొనిరి. క్రీ. శ. ౧౮౫౩ లో సిపాయిల విప్లవము ప్రారంభ మైనప్పు డీతఁడు ఫైజాబాదులో ఖైదీగ నుండెను కాని అతనిని విడుదలచేసి ఇంగ్లీషువారు తమభార్యాపుత్రులను రక్షింపవలసిన దని కోరినందున నీతఁడు యూరోపియన్ స్త్రీలను, బాలురను తనకోటలో నుంచుకొని రక్షించి సురక్షితముగ గోగ్రానది దాటించెను. తరువాత నతఁడు లక్నోపట్టణములో విప్లవకారులతోఁ జేరినాడు. కాని మరల ఇంగ్లీషువారికి సహాయుడై యసంఖ్యయురోపియన్ స్త్రీపురుషుల ప్రాణములను రక్షించెను. ఆ ప్రాంతమునం దంతటను కల్లోలములు లేకుండ కాంతి గలుగుటకు మిగుల సాయము చేసెను. అందుచే ఇంగ్లీషువారు క్రీ. శ. ౧౮౫౮ లో ఈతనికి ఆతనిజమీన్దారీ నిచ్చినయెటయే కాక విప్లవకారులతోఁ జేరిన గోండారాజుయొక్క సంస్థానమునుగూడ నిచ్చినది. మహారాజా

యన్నుబిరుదును ఒసంగిరి. తరువాత కె. సి. యస్. ఐ., అను బిరుదును ఇయ్యఁబడెను. క్రీ. శ. ౧౮౭౦ లో నీతఁడు కాలధర్తము నొంద మహారాజా సర్ ప్రతాపనారాయణసింగ్, కె. సి. ఐ. ఇ., జమీన్దారయ్యెను. ఆతఁడు క్రీ. శ. ౧౯౦౩ లో మృతుఁడయ్యెను.

అయోనియా — ఆసియామైనరు పశ్చిమతీరమునందు ఏజియన్ సముద్రము నంటియున్నట్టియు, తూర్పున లిబీయా సరిపాడుగాఁగలిగినట్టియు భాగమునకుఁ జేరు. ఇది పర్వతముయనున దేశము. ఉత్తరముననుండి దక్షిణమునకు దీనిపొడుపు ౯౦ మైళ్లు; నెడల్పు ౨౦ నుండి ౩౦ మైళ్లవఱకు భేదించుచుండును. ఇది అందముయి సారవంతముయిన ప్రాంతము. ప్రాచీనగాఢల ననుసరించి చూచినచో క్రీస్తుపూర్వము పదునొకవందవశతాబ్దిని 'అట్టికా' నుండి గ్రీకు లిచ్చటికి వలస వచ్చి రనియు, పండ్రెండు పట్టణములను గట్టి రనియు, వీనియన్నిటికిని సంబంధించిన కార్యములను ఈ పట్టణములవారు కలసి చేయుచువచ్చినను ఏపట్టణమున కాపట్టణమే స్వతంత్రముగ నుండెడి దనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కర్తక వ్యాపారమువలనను, ఓడల నడపుటవలనను, నేద్యమువలనను ఈ పట్టణములు ధనసమృద్ధము లయి వృద్ధిలోనికి వచ్చినవి. కాని యీదేశము లిబీయారాజయిన క్రొయిసస్ నకును, తరువాత పెరిషియారాజయిన సైరస్ నకును (క్రీ. పూ. ౫౫౩) సామంతరాజ్య మయినది. నడుమ నిది మరల కొంతకాలము స్వతంత్రముగ నుండినను, పెరిషియాసామ్రాజ్యమును అర్జెగండరు కూలఁద్రోయునటను (క్రీ. పూ. ౩౩౪ - ౩౩౧) ఇది పెరిషియారాజ్యక్రిందనే యుండెను. అటుపిదప నిది మాసిడోనియాసామ్రాజ్యమునం దంతర్భాగ మయినది. అటుతరువాతను గొంతకాలమునకు అయోనియా ఆసియానందలి రోమనురాజ్యమునందుఁ జేరిపోయెను. అటుపిదప సార సెనులు దీనిని పూర్తిగ విధ్వంసము కావించిరి. ఈ కారణమున, మార మన్నను ఈప్రాంతమందు ప్రాచీనసభ్యతాచిహ్నము లేవియుఁ గానరావు.

కర్తకాస్త్రమున అయోనియనుసంప్రదాయ మని పేరొందిన యొకవాదమున కిది మార్కథూమి. అయిదవశతాబ్దియందలి ఏభేన్నయొక్క చక్కనికలాచికాపమున కిది మార్గము తీసినది. అయోనియాకళ ఎనిమిదవ, ఏడవ, ఆఱవశతాబ్దులందు వర్ధిల్లినది.

ప్రాచీనకాలమున హిందూదేశమునకు మునుముందు పరిచయు లయిన గ్రీకులు అయోనియానివాసులు. ఈ కారణముననే పూర్వము హిందువులు గ్రీకులను యవను లనుపేర వ్యవహరించుచువచ్చిరి. యవనపదము అయోనియాను కర్ణాటక మని కొందఱునుతము.

అయోనియాదీవులు — గ్రీకుదేశమునకు పశ్చిమ, దక్షిణతీరముల పొడుగున వ్యాపించిన అయోనియనుసముద్రమునందలి సప్తగ్రీకుద్వీపము లీపేరఁ బరఁగుచున్నవి. వీనిలో కార్ఖెస్, సిఫలోనియా, జాంటి, పెరిగోలు చాల పెద్దవి. ఈ దీవులమొత్తము వైకాల్యము ౧,౧౦౦ ల చ. మైళ్లు. ఈదీవు లన్నియు శౌండలముయ

అయోన్లాతహాస్సీల్ - అయోవా

మైయొన్నది. ఇందు ద్రాక్షరకములు, అలివ్ చెట్లు విశేషముగఁ బెరుగుటవలన ఇం దెక్కువజనులు నివసించుచున్నారు. ఇచ్చటి కాలమానము సమశీతోష్ణముగ నుండును. ద్రాక్ష, 'వెలొనియా', సారాయము, సబ్బు, ఉప్పు అనునవి యిచ్చటి ప్రధానములయిన యొగుమతులు. బట్టలు నేయుట, నగలు చేయుట యిచ్చటి ప్రధాన మయిన పరిశ్రమలు.

గ్రీసుదేశపుప్రాచీనచారిత్తమునం దనొనియాదీవులసంగతి తఱచుగ విననగును. ౧౩౮౬ - వ సంవత్సరమున కార్ఖ్యు విచ్చికముగ నే వెనీసునకు లోబడిపోయినది. కొలఁదికాలముననే యితరదీప్ ములుకూడ వెనీసురక్షణముక్రిందఁ జేరినవి. ౧౭౯౩ న ఈదీవులు ఫ్రెంచివారికి వశపడినవి. ౧౮౦౯ - ౧౮౧౦ లో బ్రిటీషుసేనలు వచ్చి వీని నాక్రమించుకొనినవి. గ్రేటుబ్రిటనుసంరక్షకత్క్రింద ౧౮౧౫ న వీ యేడుదీప్ములు నౌకప్రజాస్వామికముగ నేర్పడినవి. ౧౮౬౩ న ఇవి గ్రీసుదేశమున కిచ్చివేయఁబడినవి. జనసంఖ్య దాదాపుగ ౨,౭౦,౦౦౦లు.

అయోన్లాతహాస్సీల్ — సంయుక్తరాష్ట్రముల యందలి బరేరీమండలమున నౌకతాలాకా; ౨౮°౧౦', ౨౮°౩౧' ఉ.కును, ౭౮°౫౮', ౭౯°౨౬' తూర్పునకును నడుమ నున్నది. దీనివైశాల్యము ౩౦౬ చ. మైళ్లు. తహాస్సీల్ మొత్తముమీఁద మూడుపట్టణములు గలవు. ౩౨౦ పల్లెటూర్లు గలవు. ఈతహాస్సీల్ అయోన్లా, బల్లియా, సనెహీ, ఓరాలి యను నాలుగుపరగణాలగు విభజింపఁబడియున్నది. దీని కుత్తరమునను, మారుపునను రామగంగానది ప్రవహించును. ఈప్రదేశ మంతయు మిక్కిలి సారవంత మయినది. మొత్తముమీఁద నయోన్లాతాలాకాలో వైరుపంటలకు నదులకన్న చెలువులే యెక్కువగ నాధార మయియున్నవి. ఈతాలాకాలో జనసంఖ్య ౪౫,౦౦౦ చ. మైలు ౧-కి ౬౯.౨ వంతున నుండును.

అయోన్లాపట్టణము — అయోన్లాతాలాకాకుముఖ్య పట్టణ మిది. ఔట్-రోహిల్ ఖండ్ ఇనుపదారికిఁ జెందిన అలిఘర్-బరేరీ బ్రాంచిపై నున్నది. ౧౫-వ శతాబ్దియందుఁగూడ నీప్రాంత మంతయు నడవులతో నిండియుండెను. ఆకాలమున కలేహ్రియాలను నౌకతెగప్రజలీభాగమున నివసించుచుండువారు. అటుపై రోహిల్లాలకును కలేహ్రియాలకును యుద్ధము వచ్చెను. ౧౭౩౯-వ సంవత్సరమున రోహిల్లాలు కలేహ్రియాల నోడించి యాప్రదేశమును వశపఱుకొనిరి.

మొదటిరోహిల్లారా జగు అలీముహమ్మద్ కాలమున అయోన్లా రోహిల్ ఖండమునకు రాజధానిగ నుండెను. కాని యతనితరువాతను రాజ్యమును బాలించినవారు దాని నుపేక్షించిరి. క్రమక్రమముగ దానిప్రాముఖ్యము ధీగించుచువచ్చినది. ఏవో నాలుగైదు పల్లెలు కలసి యొకచోట నున్నట్లుగ నిప్పు డయోన్లా కన్పించును. అలీముహమ్మద్ రాజభవన మిప్పటికి నిందు నిలిచియున్నది.

అయో బాహుపు — గృతరాష్ట్రుని నూర్గురు కుమా రులలో నొకఁడు.

అయో ముఖము — భరతవర్ష మునకు దక్షిణదిక్కున నున్న యొకసామాన్యపర్వతము (వా. రా., కిష్కింధకాం).

అయో ముఖి — దండకారణ్యమునం దుండున యొక రాక్షసి. నీతను పెదకును రామలక్ష్మణులు క్రాంచారణ్యమునందు మతంగాశ్రమమువైపు వెళ్లుచుండఁగా నిది వచ్చి తన్ను వివాహ మాదు మని లక్ష్మణుని కోరఁగా నతఁడు దాని ముక్కు, చెవులు, స్తనములు కోసి పంపివేసెను (వా. రా., అరణ్య. స. ౬౯).

అయో ముఖుఁడు — ఒకదానవుఁడు.

అయోవా — అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములయందలి యొకరాజ్యము. దీని కుత్తరమున మిస్సెసోటాయును, తూర్పున మిసిసిప్పి నదియును, దక్షిణమున మిసోరీయును, పశుముఖ మిసోరీ, లిగ్సియోక్స్ నదులును గలవు. దీనిమొత్తము వైశాల్యము ౫౬,౧౪౭ చ. మైళ్లు. ఈ రాజ్యమునందు పెక్కునదులు కలవు. ఇవి యన్నియు నీరాజ్యమునకు పడుమట్టి, తూర్పు సరిహద్దులంగుఁ బ్రవహించు పెద్దనదుల కుపనదులు. ఇచ్చటిభూమి మిట్టపల్లములుగా నుండును. ఇందైదువంతులలో నాలుగువంతులభూమి సాగుబడికి యోగ్య మయినది. శీతోష్ణస్థితి చాల నారోగ్యముగ నుండును. డిసెంబరుమాసము మొదలు మార్చి నెలవఱకును శీతకాలమే. నడుమనడుమఁ గురియువర్ష ములవలన వేసవి అంత తీవ్ర మనిపించదు. ఈ రాజ్యమునందలి ప్రాగ్భాగమున లోహములు విశేషముగ దొరకును. వీనిలో సీసము, కుర్చినాగము, ఇనుమును ముఖ్య మయినవి. రాక్షసిబొగ్గుకూడ విశేషముగ లభించును. ఈ రాక్షసిబొగ్గు దొరకుప్రదేశము వైశాల్యము ౧౫,౦౦౦ చ. మైళ్లు. ఈ ప్రదేశముననుండి ప్రతిసంవత్సరమును ౭౦,౦౦,౦౦౦ ల టన్నులబొగ్గు క్రవ్వచుండురు. సున్నపు రాయి, బంకమట్టి, సుద్ద విశేషముగ లభించును. అయోవా న్యాకసాయికరాజ్యము. ఈరాజ్యమున ఇండియాధాన్యము, గోదుములు, ఓట్లు విశేషముగ పండును. వ్యవసాయమునకుఁ బనికివచ్చు పనిముట్లు, యంత్రములు, పిండిమరలు తయారుచేయుట, క్రవ్వి తీసిన యినుమును కరణి కుద్దిచేయుట - ఇవి ప్రధాన మయిన యిచ్చటి పరిశ్రమలు. ఈరాజ్యమున ౧౦,౦౦౦ ల మైళ్లకు పైఁగా రైలుమార్గము కలదు. ఇదికాక దాదాపు ౧,౦౦౦ మైళ్లవఱకు ఎలెక్ట్రిక్కుమార్గము కలదు. నదీమార్గములగుండా మంచినీరకము సాగుచున్నది. విద్య ఇందు బాగుగ న్యాపిందియున్నది. ఈరాజ్యమున మూడు విశ్వ విద్యాలయములు కలవు. వ్యవసాయకళాశాల యొకటి కలదు. ౧౮౩౩ - వ సంవత్సరమున అయోవాయందు వలస యేర్పడినది. అప్పుడే మొట్టమొదటిమాటు వలస వచ్చినవారు ఇండియనులవలననుండి భూమిని గొనిరి. ౧౮౩౮-వ సంవత్సరమునం దీరాజ్యమున ప్రభుత్వ

మేర్పడినది; గౌరవనీయ యానియసులోఁ జేరినది. ఈరాజ్యమునకు డెన్మోయిన్స్ రాజధాని. ఇచ్చట గొప్పవిశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఈరాజ్యమునందలి జనసంఖ్య ౨౪,౦౩,౬౩౦ (౧౯౨౦).

అయోవానగరము — అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములయందలి యొకనగరము. జాన్సన్ కాంట్రీకి రాజధాని. అయోవా నదిమీఁద నున్నది. ౧౮౩౯లో ఈనగరము స్థాపిత మయినది. ఇచ్చట ప్రేటువిశ్వవిద్యాలయము కలదు. ఇది అయోవారాజ్యమునకు ౧౮౩౯ మొదలు ౧౮౫౭వఱకు రాజధానిగ నుండెను. జనసంఖ్య ౧౦,౭౦౦లు.

అయోపానము — ఒకనరకము. సురాపానము చేయువారికి నిచ్చట కరగఁజెట్టినయినుము త్రొంగెదరు.

అయ్యంకి — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౮౨౦ (౧౯౩౧).

అయ్యంకెరె — (దొడ్డపడెక్కరె) మైసూరుదేశమునందలి ఒకచిక్కనికొలను. బాబాబుడన్ అనుపర్వతమునకు తూర్పువైపున నున్నది. దీనికుట్టు కొండలను, నడుమ లంకలును కలవు. దీనికట్ట ౧,౭౦౦ అడుగులపొడవును, ౩౦౦ అడుగులయొడ్డును కలదు. కొలనిలోనిజలము ౩౫ అడుగులులోతొగ నుండును. స్కెర్లరపట్టణపు రాజైన రుక్మాంగుడు దీనిని గట్టించినాఁ డని ప్రతీతి గలదు. ౧౩-వ శతాబ్దియందు హూయసలవంశపురాజు లీ చెలువుకట్టను బలపఱచిరి.

అయ్యంగారిపల్లి — ౧. చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరు తాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౪.

౨. చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరు తాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము జనసంఖ్య ౨౩౫.

అయ్యంపేట — తంజావూరుజిల్లా తంజావూరుతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౯,౪౫౪. నూలుబట్టల పట్టుబట్టల నేతవిషయమున నీయూరు ప్రఖ్యాతికెక్కినది. పట్టుబట్టలు, నూలుతోను పట్టుతోను ఊలతోను నేతుఁబడిన తివానీలు, చిలుచాపలు, అద్దకపుచ్చిగడ్డలు ఇచ్చట చేయఁబడును. ఇచ్చట నేయఁబడు 'కుట్టుని' అను బట్ట విశేషముగ పేరుగలిగినది.

అయ్యంరెడ్డిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా పాల్వనీరుతాలూకాయందలి యీనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౭.

అయ్య — గౌరవద్యోతక మగుపదము. కర్ణాటాంధ్రభాషలలో పురుషులనామముల కంతమునఁ జేర్చఁబడుచుండును. ఆర్యశబ్దము ఆర్యక్రిందను, అది క్రమముగ అజ్ఞ, అయ్య శబ్దములక్రిందను బరిణమించినది. బొంబాయి, కర్ణాటకమునం దీశబ్దము జంగములయొక్కయు, లింగాయతులయొక్కయు గురువులకు వాడఁబడుచున్నది. ౫౦౦ల సంవత్సరములకు పూర్వము త్తరకొంగణములోఁ

గూడ నీపదము స్వామిపేరునకుఁ జివర వాడఁబడుచువచ్చెను. కాని తరువాత అయ్యకు మాటుగ రావుశబ్దము వాడఁబడుచువచ్చినది. అయ్యపదము బాగుగ లే దని రావుపదమునకే జనులు ప్రాధాన్యమిచ్చిరి. ఇప్పు డాంధ్రదేశములోఁగూడ నిదియే జరుగుచున్నది. పూర్వమునకంటె రావుశబ్దమున కిప్పు డెక్కువ ప్రచారము.

అయ్యగారిపేట — తూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీజిల్లా భద్రాచలము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౯.

అయ్యదీక్షితులు — తంజావూరురాజ్యము నేలిన మహారాష్ట్రరాజులలో రెండవవాఁడగు శాహజీరాజేంద్రునియొద్దాన మనం దుండిన యీ ప్రశస్తవిద్యాంసునియసలుపేరు రామభద్రదీక్షితులు. ఈయన కుంభస్థానమునకు సమీపమందలి కందరమణిక్యమున నగ్రహారమునందు చతుర్వేదయజ్ఞ యనువారివంశమున, నల్లదీక్షితులపాత్రులున, యజ్ఞరామదీక్షితులపుత్రులునై బహ్మచర్యాఖి, ఆశ్వలాయనమూత్రము, కాండిన్యగోత్రమునందు జన్మించెను. ఈయన అప్పయ్యదీక్షితులవారి భాగ్యపాత్రుడై శివలీలార్థవాద్యనేకగ్రంథకర్తయైన నీలకంఠదీక్షితులవారియొద్దను, తమకు మామగారును కందరమాణిక్యగ్రామవాస్తవ్యుఁడును శబ్దకామదీ ధాతురత్నావరిత్యాదిగ్రంథకర్తయు నగు చొక్కనాథముని యనువారియొద్దను కాస్త్రభ్యాసము చేసెను. అనంతరాపుకేమ్య అనునామాంతరము గలిగిన ఆనందరాయముని, త్ర్యంబకరాయముని యనువారికి సోదరుడైన భగవంతురాయలు తాను రచియించిన రాఘవాభ్యుదయము అనునాటకమునక తాళికాయందు ఈయనను స్తోత్రముచేసియున్నాఁడు. తంజావూరురాజు శాహజీఘోషాఁడు క్రీ. ౧౬౯౩ ఆంగిరసనామసంవత్సరమునందు కాస్త్రవిద్యాంసులకు దానము చేసిన శాహజీరాజపుర మనునామాంతరము గలిగిన తిరువిశలూరు(ఇప్పటి తిరువిశిల్లూరు)నం దీయనకు ౪ వృత్తులు దానముచేసెను. ఈయన తన యిష్టదైవ మగు శ్రీరాములను తనగ్రంథములన్నిటియందును స్తోత్రముచేసియున్నాఁడు. ఈయన రచియించిన గ్రంథములలో ముఖ్యములు : ౧. పరిభాషావృత్తివ్యాఖ్య, ౨. వడ్డరసనీధాంతసంగ్రహము, ౩. సిద్ధాంతసారము, ౪. జానకీపరిణయనాటకము, ౫. శృంగారతిలకభాగము, ౬. రామస్తవకర్ణరసాయనము, ౭. చాపస్తవము, ౮. తూటిరస్తవము, ౯. ప్రసాదస్తవము, ౧౦. బాణస్తవము, ౧౧. విశ్వగర్భస్తవము, ౧౨. పర్యాయోక్తినిష్పందము, ౧౩. అష్టప్రాసము, ౧౪. పతంజలిచరితము. వీనియందు శృంగారతిలకభాగమునకు 'అయ్యభాగ' మనియు నామాంతరము గలదు. దీనిని కవి తనశిష్యుఁ డగు రఘునాథుఁ డను నాయనయొక్క ప్రేరణమున వ్రాసినట్లు చెప్పుకొనియున్నాఁడు. ఈ భాగమును అమ్మభాగ మనునామాంతరము గల 'ఘటికాశతకము అమ్మభాగ' అని వ్యవహరింపఁబడు వరదాచార్యులవసంతతిలకభాగమునకు బదులుగా వ్రాసినట్లు వాడుక గలదు. పరిభాషావృత్తివ్యాఖ్యన

మను వీరిగ్రంథమునందు అనందరామమనియొక్క యాదార్యమును గొనియాడియున్నాడు.

రామభద్రదీక్షితులశిష్యులలో ప్రధానులు ముగ్గురు: ౧. సర్వ సిద్ధాంతచంద్రికాకర్త యగు శ్రీనివాసదీక్షితుడు, ౨. శాద్వికవిద్వత్కవిప్రమోదనిఘంటువును, పతంజలిచరిత్రమునకు లలితవ్యాఖ్యయు వ్రాసిన వేంకటేశ్వరకవి, ౩. రఘునాథకవియు. ఈకవికి ప్రభువున. కావాతీరాజేంద్రుడు శ్రీ. ౧౬౮౪ మొదలు ౧౭౧౧ వఱకును రాజ్యముచేసెను. కవియొక్క కాలముగూడ నదియే.

(రం. స.)

అయ్యనకోట — నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరితాలూకా యందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫౪.

అయ్యనవల్లి — నెల్లూరుజిల్లా ఉడయగిరితాలూకా యందలి యావాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౭.

అయ్యనసింహుడు — శ్రీ. శ. ౧౧౧౦ మొదలు కొని ౧౧౩౫ వఱకును కరచమునేలిన శిలాహరరాజు. ఇతని యసలు పేరు గండరాదిత్యుడు. ఇతఁడు మహామండలేశ్వరుడు. అయ్యన సింహ యనునది యొకచిరునామము. ఇతని యధీనమున మహాసామంతు రిరుదము గల నింబదేవరాజయ్యఁ డను పురుషుఁ డొకఁ డుండి యితనికిఁ బట్టఁగొచ్చుగ వర్తించెను.

అయ్యనపాల్లి — బళ్లారిజిల్లా పాడగల్లితాలూకా యందలిగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౭.

అయ్యనార్ — సంస్కృత ఆర్యశబ్దముననుండి జనించిన తమిళభాషాపదము. ఇది తమిళదేశమునందలి ఒక దేవతకు పేరు. ఉత్తరహిందూస్థానమున నీదేవతనుగతించి ఏమియు తెలియదు. కాని ఆర్య, హరివారపుత్ర, కాస్త, మహాకాస్త నామములతో ద్రావిడులకు బాగుగ పరిచయ మైనదే. ద్రావిడదేశముండుకంటెను మలయాళము నందు నీదేవత కెక్కుడుప్రచారముకలను. తమిళదేశమున సుబ్రహ్మణ్య దేవునకుఁబోలె నులయాళమునం దయ్యనారుకు అనేక సంఖ్యాకము లగు దేవాలయములు కలవు. మలయాళదేశమునందు ప్రతిదేవాలయము యొక్కయు నైర్వృతకోణమున కాస్తగుడి యుండవలయునని దేవాలయ నిర్మాణనిబంధములం దొక నియమము కూడ కలదు. హరివారపుత్ర, ఆర్యనామములతోకంటె కాస్తనామముతో మలబారునం దితని నెక్కువగఁ గొలుతురు. ఆచట నితఁడు క్షేత్రపాలకుఁడుగ గణింపఁ బడును. పడమటికనుమలయందలి యెనిమిది పర్వతశిఖరములమీఁద నితని వెనిమిది దేవాలయములు కలవు. పర్వతమాలిక పశ్చిమమునందలి మలయాళజననివాస మగు దేశమును బాహ్యాపద్రవములనుండియు, అనిష్టములనుండియు కాపాడుటకై ఉపర్యుక్తదేవాలయము లెనిమిదింటియందును ఎనిమిది కాస్తమూర్తులు స్థాపింపఁబడి యున్నవి.

మలబారునం దెక్కువగ పూజింపఁబడినప్పటికిని తిరునెల్వేరి, తంజావూరు భాగములందును దానితో సమానముగు ప్రజానురంజనమే ఇతనికి కలదు. ముఖ్యముగా నచట ఇతర తమిళజిల్లాలలో పెక్కింటి యందువలె నితఁడు గ్రామదేవతగఁ గాక గ్రామపాలక దేవతలలో నొకఁడుగ గణింపఁబడుచున్నాఁడు. అందుచేత నితఁడు ధూతపికాచా వృతుఁడై యుండును.

గోదావరీనదికి ఉత్తరభాగమున నెవరికి నెఱుకలేనట్టియు, ద్రావిడదేశమునకు విలక్షణమైనట్టియు ఈదేవతకు మనోరంజకముగు ఉత్పత్తి కలదు. ఇతని అసలుపేరు కాస్త. వ్యాకరణానుసారము దేశకాశకుఁ డని దీనియర్థము. ఒక్కొక్కప్పుడు దీనిని గురువులకు, జనకులకుఁగూడ నుపయోగించుదు. ప్రపంచమును వశముం దుంచుకొని కాసింపునాఁ డగుటచే కాస్తనామము ఈదేవతకు నొసంగఁబడినది. అమరకోశమునం దీపేరు బుగ్గునకుఁగూడ కలదు. సంస్కృతవ్యాకరణమునం దేవిషయమున కైన నుదాహరణ మొసంగవలసినవచ్చినపు డంతయు దేవతత్వము ముపయోగింపఁబడులాగున తమిళవ్యాకరణ మందును శబ్దరూపములకుఁగాని, విధిక్తులకుఁగాని ఉదాహరణములను చూపింపవలసి వచ్చినపుడు ఆ యుదాహరణవాక్యములందు తప్పక కాత్త (కాస్త) శబ్దము కర్తగ నుపయోగింపఁబడియుండినందున ఈ కాస్తశబ్ద మొకప్పుడు తమిళదేశమున మంచిప్రచారముగల సర్వ సాధారణనామ మైయుండినట్లు సులభముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. కాని విశేష మేమన తమిళులకిప్పుడు ఈ పేరన్న నంత ఆదరము లేదు. కాని మలబారునందు తఱచుగా వాడఁబడుచున్నది. మఱియు పూర్వపు సంస్కృతగ్రంథ మేదియు నీదేవతను పేర్కొనకయుండుట ఆశ్చర్యము. తమిళనిఘంటువు లితనిని కాలవాహనుఁ డని పేర్కొను చున్నవి. క్రైస్తవకేకారంధమునందలి శతాబ్దాలలోని క్రీమింతు లగు రాజులవంశ నామ మగుటచే కాలవాహననామము మంచి ప్రఖ్యాత మైనది. కాని కాలవాహనులతో నీదేవత పేరు సంబంధమే తెలియదు. తమిళనిఘంటువులం దితని కొసంగఁబడిన నామములందును, విశిష్ట లక్షణములయందును నిమ్మరిఖతములు పేర్కొనఁదగి యున్నవి: 'కారి నామక శ్వేతకరినాహనుడు, శైబులయ్యధధారి, పూరణా, పుష్కలప్రియుఁడు, ధర్మరక్షకుఁడు, యోగి ఇత్యాదులు. గజ మితని వాహనము. కుక్కుట మితని పతాకలాంఛనము.

ఈపేరులను, యోగి, ధర్మపాలకుఁడు మున్నగువానిని, అమర కోశమున బుద్ధుఁడు కాస్త యని పేర్కొనఁబడియుండుట లోనగు వానినిబట్టి యోజించిచూడ బుద్ధుఁడే ఇట్లు తమిళదేశమునఁ బూజింపఁ బడుచు చివరకు హిందూ దేవతలందు చేర్చఁబడి కాలాంతరమున నతని యుత్పత్తినిమిత్త మొక పౌరాణికగాథ కల్పింపఁబడి 'హైందవ మూర్తి కాస్త్రచరిత్ర, పు. ౪౮౮) నని పూర్వోదాహృతనామ లక్షణాదులనుబట్టి గోపీనాథరావుగారు నిర్ణయించుట సమంజసమే.

ఇట్టి ఈ చోద్యమైన దేవతనుగూర్చిన సమాచారము విష్ణుపురాణము, శ్రీభాగవతము, పద్మసంహిత, అంకురుద్ భేదాగమము, సుప్ర

భేదాగమ, పూర్వకారణాగమములయందుఁ గలదు. ఇతని పుట్టుకను గురించినగాథ యేట్లు :—క్షీరసముద్రమథనానంతరము అమృతము వెలువడినతోడనే దానిని పంచుకొనుననుచు దేవదానవులకు జగద ముప్పదిల్ల నప్పుడు విష్ణువు మోహిని యనుపేర సుందరస్త్రీ రూపమును దాల్చి అమృతపానము కేవలము దేవతలకే లభించులాగున అసురులు దాననుండి వందిగు లులగున నాని యెట్టియేదైన నే పంచుచుండ నాడు తమ కలహకారణమునే బోధిగ ముడిచిపోవునంత మిక్కిలుముగ ఆమెమామూసాంచర్యమును గాంచి మోహినిని లై యుండిరి. హరుఁడు (శివుఁడు) ఆమెను జూచి మోహినియై తప్పించుకొనఁజాలక యామెను, ఆనఁగా హాని గూడెను. తత్ఫలి తముగ హరిహరభక్తుఁ డుచ్చువించెను (హానినాగులభక్తుఁడు) ఇతనికి ఆర్య, కాస్త, అయ్యనా రని ఇతర నామములు. ఇది యొక విలక్షణమైన ద్రావిడదేశీయ, కాలాతరమైన ఆర్యదేవతా గణమున చేర్చబడిన దినియై గణగోపవచ్చును.

అయ్యనార్

ప్రస్తుత మితఁడు తమిళదేశములో గ్రామములను గాపాడు దేవతగ ముఖ్యముగఁ బూజింపఁబడుచుండును. ఇతనిని బూజించునాడు చాలవఱకు తక్కువకాకులనాడు. ఇతని గుడిలోని పూజ వొక కూర్చుండు చేయుచుండును. పద్మసంహితానుసారము అయ్యనారు గుడిలోఁ బూజ చేయవలసినవాఁడు బ్రాహ్మణునకు కూర్చున్నాయందు

జనించిన అనుభూతికాకుల డగు పారశివుఁడు. కాని తమిళదేశములో తక్కువకాకులవారిచేఁ బూజింపఁబడు దేవియొక్క మఱింత తామసిక రూపము లైన కాలి మున్నగువానివలె మలబాగులో అయ్యనారు బ్రాహ్మణుల చేతనే పూజింపఁబడుచుండును.

అంకుమర్ భేదాగమము, సుప్రభేదాగమము, పూర్వకారణా గమములనుండి సంగ్రహిత మగు నీ విచిత్రమూర్తివర్ణన మెట్లనఁగా :-

౧. అంకుమర్ భేదాగమము :— ఆర్యుని పద్మాసనాసీనుని జేయ వలెను. ఇతనికి నాలుగుచేతులు; ముందరి దక్షిణ, నామహస్తములు ఆధోమ, వఃదనూచకములు. వెనుకటి దక్షిణ, నామహస్తములలోఁ గ్రమముగ కత్తి, దాని నుండును. ఇతనికి మూడుకన్నులు. కాంతమైన ముగము బంగారుపల్లవివర్ణము కలిగి ఇతఁడు సీతపసధారి యై

౨. సుప్రభేదాగమము :— ప్రపంచకాసకుఁ డగుటవలన కాస్త అనఁబడును. ఇతనికి రెండుకన్నులు, రెండుచేతులు - దక్షిణ వాస్తమున సంకరకట్ట (తమిళములో దీనికి కట్టు అని పేరు) నామహస్తమున ఫలములు, పల్లవములు - భూతాకృతి, మహా దీదము, తిలపైని కాటుకవలపుచెంద్రుకలు, నల్లని రంగు, తెల్లని యజ్ఞోపవీతము, అనేక భూషణములు నుండును. చేతులు, కాళ్లు ముడుచుకొనియుండవలెను. ఇతనిని కుక్కలు, కోళ్లు, కొట్టెలు మొదలగునానితో ఆడుకొనుచున్నట్లు గణపఱుపవలెను. ఇతనికి మడన, నల్లని యను నిద్దలు ప్రియురొండు. వీరి సుందరసుశ్జిత రూపముల నితని కిరుప్రక్కల నుంచవలెను. ఇతనియొడమప్రక్కను విరూపుఁడగు దమునకుఁడు ఉండులయును. ఈ దమునకుఁడు బహుశః కాస్తయొక్క సేవకుఁడు కావచ్చును.

౩. పూర్వకారణాగమము :— హరునివలన మోహినియందు జనించినపుక్త్రుఁ డగు నీయగమమునందలి విషయము అంకుమర్ భేదాగమమునందలి వృత్తాంతముతో సరిపోవుచున్నది. కాని సుప్రభేదాగమమున వచించినట్లు రెండుకన్నులు, రెండుచేతులు కలిగి యితఁడు నల్లగ నుండవలయు నని యిందు వ్రాయఁబడియున్నది. ఇతనిని పీకముపైని గూర్చుండఁజెట్టి నామహస్తము సీతముక్తిందికి శ్రేలాడుచుండులాగునను, కుకికాలిని ముడిచికొని పీతముమీఁద నిలువుగా నుంచుకొనులాగునను జేయవలయును. కుడిమోకాలిమీఁద చాచిన యెడమమోచేయి అని యుండవలెను. కుడిచేతిలో వజ్ర ఉంప ముండవలెను. ఇదియే సంకరకట్ట. యువకుడై, కాంత మైన ముగము కలిగియుండవలెను. తలమీఁది చెంద్రుకలు నీలివలపు సిరారంగువలె నుండి విడివడి యుండవలయును. ఇతనివాహనమును, పతాకాలాంధనముగూడ గజమే. ఇతనిప్రక్క సుందరియగు వొక కన్య ఉండువలెను. మఱియు నల్లనికట్టము గాని, తెల్లని యెద్దు గాని ఇతని వాహనములుగ నుండవచ్చును. నాలుగుచేతులుగూడ నుండు వచ్చును. పతాకాలాంధనముగ కుక్కుట ముండినను ఉండవచ్చును.

అయ్యన్న అగ్రహారం - అయ్యవారిగూడెం

వెండియు నితనిని యోగిగను గనఁబఱుపవచ్చును. అప్పు డితనిని యోగాసనమునఁ గూర్చుచుండఁజెప్పవలయును. ఇతఁడు వేదాధ్యాయువలె ప్రేతులందు పవిత్రమును ధరింపవలయును. వీరాసనమునను గూర్చుండఁ జెప్పవచ్చును. అప్పు డితనియుత్తరీయును ఉపవీతములాగున నుండవలయును. సుఖాసనాసీనునిగను చేయవచ్చును. అప్పుడు వందిన కుడికాలిపాదము ప్రేక్షాచుచుండు నెడమకాలితోడమీఁద నానునట్లు చేయవలెను; దృష్టి కుడిపాదముపై నిలిపి యుంచవలెను.

చెక్కఁబెట్ట విగ్రహములవలన మనకు తెలియున దేమనఁగా:- సాధారణముగ ప్రవచనకల భయంకరాకృతులందువలె నితని పాదులైన సుంకుచుండు ప్రక్కలు విప్పారీయుండును. ఇతఁడు బాణ, బాణాసములనుగాని, వంకరకట్టను గాని, కొఱదాసుగాని, గజాంకుశమును గాని తాల్చియుండును; నల్లనివాడు; గజమునో, నుల్లుమునో అగోహించి యున్నటులును, లేక కేవలము ఆసనముపై వొక్కొక్కప్పుడు వటవృక్షముక్రిందను కూర్చుండి యున్నటులును కాంచిననును. ఇతనినుడి కడురుగ కొయ్యతోఁగాని చీలిబిటుకలు గున్నముతోఁగాని నిర్దింపబడిన ఆశ్వవిగ్రహములు, గజమూర్తులు, మఱియు నితరజంతువుల విగ్రహములు నుంచఁబడియుండును. ఇతని రాత్రివిహారములం దివి వాహనములగు నుపయోగించు వని తలఁపఁబడుచున్నది. మదన, వర్ణని ఇతనిప్రియురారు. వీరు సామాన్యముగ పూరణై, పుణ్యలై (సం. పుష్కల) అని క్యవహరింపఁబడుచుండురు.

ఇతనికి జైనమూర్తులందును స్థానము కలదు. ఇతని కచట బ్రహ్మదేవుఁ డని పేరు. ఇతఁడు ౧౦-వ తీర్థంకరుఁ డగు కిరీటావాళుని యనుఁడుగ నుండును. ఇతని ప్రియురారును నచట వారి యుచితస్థానముల సందుదురు.

పావాడైరాయణ, మదురై వీరణ్ అని ఇతనికి ఇద్దఱు నేనానులు. ఇందు రెండవయతఁడు చారిత్రకపురుషుఁడు (చూడుడు: డక్షిణ-ఆర్యాటుజిల్లా గెజెటిర్, సం. ౧, పు. ౧౦-౧౨), మదురై వీరణ్ ఇతర గ్రామదేవతలలో నొకఁడు. వీరిలో ముఖ్యుఁడు కరుప్పణ్ణి స్వామి. అయ్యవారుని ఒక నియతమతానుయాయ లగు కల్లరు లీస్వామిని బూజించురు. కుట్టికాతా, కాతా, కరుప్పణ్, ముద్దణ్, గులికన్ అనునవి అయ్యవారుని సేవకు లగు కొండలు తుండ్ర రాక్షసుల పేరులు.

(టి. య్. రా.)

అయ్యన్న అగ్రహారం — వికాఖపట్టణము జిల్లా విజయనగరముతాలాకాయందలి యీశాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪.

అయ్యన్న పాలెం — ౧. సుంటూరుజిల్లా విశాఖండ తాలాకాయందలి యీశాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౩౩.

౨. వికాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లితాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౩౨.

అయ్యనేరి — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనీతాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౮౩.

అయ్యపరాజు కొత్తపల్లి — తూర్పు గోదావరి జిల్లా తునితాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩,౬౮ (౧౯౩౧).

అయ్యపరాజుగూడెం — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా చింతలపూడి తాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౪౯ (౧౯౩౧).

అయ్యపరాజుపాలెం — నల్లూరుజిల్లా కందుకూరుతాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౨.

అయ్యపరెడ్డిపాలెం — నల్లూరుజిల్లా గుమ్మారు తాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩౪.

అయ్యలక్ష్మిస్థానరెడ్డిపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలాకాయందలి యీశాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౩.

అయ్యలరాజు అయ్యల భాస్కరులు —

వీరు జంటకవులు. క్రీ. శ. ౧౭౬౯-వ సంవత్సరమున గ్రంథరచన చేసినవారు. వీరిపూర్వులలో నొకఁ డగు తిప్పనాధ్యుఁడు ఒంటిమిట్ట రఘువీరేశ్వరమును వ్రాసెను; రాయల గూర్కాసమున నుండిను. మఱి యొకఁ డగు రామభద్రుఁడు రామాభ్యుదయమును వ్రాసెను. అయ్యలఁడు పినయక్కమామాశ్వునకును, భాస్కరుఁడు నాగమామాశ్వునకును బుత్రులు. ఈ జంటకవులు రెట్టమత మను కాలస్వరూపాదులను దెలుపుగ్రంథమును రచించిరి. ఇది కన్నడిమున రట్టయ యను జ్ఞాని వ్రాసినగ్రంథమునకుఁ దెనుగు. తెలుఁగు రెట్టమతము కర్నూలు జిల్లా యొల్లపాలెమునకు పాఠకుఁడును, అహోబిలతీర్థధర్మకర్తయు నయిన వేంకటరాజున కంకిత మియ్యబడినది. ఇతఁడు విద్యాప్రియుఁ డయినట్టు గప్పట్టుచున్నాఁడు. కానుండక మనుగ్రంథమునకుఁగూడ నితఁడు కృతిధర్త.

అయ్యవాండ్లపల్లి — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౬.

అయ్యవారి కంబాలదిన్నె — కడపజిల్లా జమ్మల మడుగు తాలాకాయందలి యీశాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౧.

అయ్యవారి కోడూరు — కర్నూలుజిల్లా సంద్యాల తాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౨౬.

అయ్యవారిగూడెం — తూర్పుగోదావరి వీశెన్స జిల్లా భద్రాచలముతాలాకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౯.

అయ్య వారి గోకులపాడు — కర్నూలు జిల్లా కర్నూలు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౩౬ (౧౯౩౧).

అయ్య వారి పల్లి — ౧. కర్నూలు జిల్లా కంభం తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౪౪.

౨. నెల్లూరు జిల్లా కందుకూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౧.

౩. నెల్లూరు జిల్లా కనిగిరి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౯౫ (౧౯౩౧).

౪. కడప జిల్లా కమలాపురం తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౧౪.

౫. ఆనంతపురం జిల్లా సుల్తానాబాద్ తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౩.

౬. చిత్తూరు జిల్లా వాయల్పాడు తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౬౯.

౭. నెల్లూరు జిల్లా ఉదయగిరి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౦.

అయ్య వారి పాలెం — ౧. నెల్లూరు జిల్లా రావూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౩.

౨. నెల్లూరు జిల్లా గూడూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౦౧.

అయ్య వారి పేట — శూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీ జిల్లా నూగూరు తాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౮౮.

అయ్య వారి పోలవరం — శూర్పుగోదావరి ఏజెన్సీ జిల్లా పోలవరం తాలూకాయందలి యీ నాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౬౨.

అయ్య వారి రుద్రవరం — కృష్ణా జిల్లా దీవి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౧౨ (౧౯౩౧).

అయ్య మల్ బీజ్ — శుక్లపక్షమునందలి కొన్ని దినములు - శ్రవణాదశి, శుక్లదశి, పూర్ణిమ - ఈ దినములలో మహావ్రతు, ప్రమాణము చేయుచుండినగాని, యెచటనైన నిలిచియుండినగాని యాచారము గైకొనకుండెడివాడు. ఈ మూడు దినములకు అయ్య మల్ బీజ్ అని పేరు.

అయ్య శాస్త్రి — పూనాను బాలించిన సవాయి మాధవరావు కాలమునాటి సుప్రసిద్ధ న్యాయాధీశుడు. ఇతని కార్యము గ్రామోద్యోగుల సేర్పడుచుట.

అరంగ్ — మధ్యపరగణాలలోని రాయపూరు జిల్లాయందలి ఒక గ్రామము. అచ్చటికి మహానది నాలుగు మైళ్లపై వుండును. జన

సంఖ్య ౬౪౯౯. ఇది యొకప్పుడు మంచివైభవ మనుభవించినపలము. ఇచ్చట చక్కని కొలకులును, మామిడితోపులును, హిందూ జైన మతములకు సంబంధించిన కట్టడములును, దేవాలయములును గలవు. బాళ్ళేర్పరుని దేవాలయ మొకటి గలదు. అటువైపుననుండి జగన్నాథమునకు పోవు వారి దేవుని తప్పక దర్శించుదురు.

అరంటూంగి — తంజావూరు జిల్లా బట్టుకొట్టాయి తాలూకాలోని డిప్యూటీ తహశీల్ దారు ఉండుస్థలము. జరిబట్టలు, పట్టుబట్టలు, రంగుబట్టలు ఇక్కడనుండి రంగూనునకు ఎగుమతి యగును. ఈ పట్టణము మొదట తంజావూరు రాజుల యధీనమం దుండెను. కాని పదునైదవ శతాబ్దియందు పాండ్యరాజునకు సేనాని యగు రామనాథపురపురాజు దీనిని స్వాధీనపఱచుకొనెను. పదునేడవ శతాబ్దియందు మరల తంజావూరు రాజులు దీనిని దీసికొనిరి. కాని ౧౬౪౬లో రఘునాథ రేవన్ అను రామనాథపురరాజు దీనిని మరల దీసికొనెను. సందిప్రకార మిది మరల తంజావూరురాజు నధీనమైనను ౧౬౯౮లో మరల యుద్ధము ప్రారంభమై ఈ పట్టణము రామనాథపురరాజునధీనమయ్యెను. ఇట్లే పట్టణము పెక్కుసార్లు వీరినుండి వారికి వారినుండి కిరికి మాటుచు చివరకు ౧౭౪౯లో తంజావూరువారికిఁ జెందెను. ఇచ్చట నొకకోట గలదు. కోటలోని దేవాలయమునందు పెక్కు శాసనములు గలవు.

అరంతుకపూదము — కురుక్షేత్రమునందలి యొక గ్రామము. కురుక్షేత్రమునకు నొకవైపు సరిహద్దుగ నుండెను (భారత కల్ప. ౫౩).

అర — డచ్చి ఈ డ్డు ఇండిస్ లో నున్న లంకల సమూహము. వైశాల్యము ౩౪౪ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౨,౦౦౦. ఇచ్చటిజనులను పాపను లందురు. ఇచ్చట స్వదేశీయులైన రాజులు రాజ్యము చేయుదురు. ఇచ్చట డచ్చిప్రభుత్వమువారి ప్రతినిధి ఉండును అచ్చటిజనులు ఎండ్రగుల్లలు, మత్స్యపులిప్పలు నిచ్చి అందుకు బనులు ఆచారపదార్థములు పుచ్చుకొందురు.

అరకటవేముల — కడప జిల్లా ప్రొద్దుటూరు తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౮౨౫ (౧౯౩౧).

అరకటివేముల — ఆనంతపురము జిల్లా తాడిపత్రి తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౭౯ (౧౯౩౧).

అరకల్లు — బళ్లారి జిల్లా ఆదోని తాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౮౮౮ (౧౯౩౧).

అరకు — విశాఖపట్టణము జిల్లా పాడ్యాల తాలూకా ఏజెన్సీకి చెందిన జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౫౭౨ (౧౯౩౧).

అరక్కోణము — చిత్తూరుజిల్లా నాలాబాపేటతాలూకాలోని ఒక గ్రామము. మద్రాసుపరిషత్తు రాబారైలుదారికిని, దక్షిణ యిండియా రైలుదారికిని ఇది సంధిస్థానము.

అరఖ్ — ఉత్తరహిందూస్థానమున నున్న ఒక వ్యవసాయ దారుల తెగ. వీరి జనసంఖ్య ౭౬,౪౩౬. వీరు మొత్తముమీద సంయుక్త ప్రాంతములలో జాలమంది కలరు. తాము హిందువుల మనియే వీరు చెప్పుకొందురు. కాని, హిందువుల యాచార వ్యవహారములతో వీరి కంతగ సంబంధము లేదు. కరతలదేవత యను నొక సర్వజీవతన వీ రాధాధింతురు; కొట్టెల నీజీవతకు బలియిస్తురు. మొత్తముమీద వీ రొక యడవిజాతిగా రని తోచును. ఉత్తమంశములకుఁ జెందిన బ్రాహ్మణు లెవ్వరును వీరి యిండ్లకు పోగోహిత్యాదులకుఁ జోరు.

అరగొడ — తూర్పుగోదావరియే జెన్నోల్లా చోడవంశము తాలూకాకు చేరిన గ్రామము. ఇది జనసంఖ్య ౪౧ (౧౯౩౧).

అరగొండి — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాలోని యొక పల్లె. జనసంఖ్య ౧౯౫౯. చిత్తూరునకు ౧౪ మైళ్లు నాయుల్యమున బాపగ నీళ్లవనతి కలిగి సారవంతమయిన భూభాగమున కట్టబడినది. ఒకప్పుడు కడప కర్నూలు మొదలుగాఁగల పశ్చిమమండలముల ద్వారపురాక పోకలకు నీ గ్రామము మధ్యస్థానముగా నుండెను. ఇచ్చట నొక శివాలయము కలగు. ఈయాలయమునుండి అచ్చటివా రొకకథ చెప్పెదరు. ఒకరాక్షసుఁ డీ గ్రామమును మ్రింగి విష్ణుభయమున నిచ్చటికి శ్రోతమైమీద నున్న రాక్షసతిప్పచెనుక దాఁగుకొనినెను. అప్పుడు విష్ణువు మూడు శివలింగములను తీసికొని వానిని కాళహస్తియందొక్కటి తిరుపతియందొక్కటి అరగొండియందొక్కటి స్థాపించెనట. రాక్షసుఁ డిమాడులింగములను దాటుకొని పోలేక పట్టుపడి చచ్చెనట! ఈలింగత్రయమును బట్టి ఆంధ్రదేశమునకు త్రిలింగ మని పేరు గలిగెనట!

అరగో, డొమినిక్ స్టాంకాయ్స్ (౧౭౮౬ - ౧౮౫౩) — ఫ్రాన్సుదేశమందలి జ్యోతిషపదార్థవిజ్ఞానకాస్త్రినేత్ర. ఇతఁడు శేఖాంశము (విభువచ్ఛాయ - Arc of the Meridian) కొలచుట యందు బయట్ (Biot) అను కాస్త్రిజ్ఞానకు సాయము చేసెను. ఎకోల్ పాలీటెక్నిక్ (Ecole Polytechnique) అను విద్యా మందిరమునందు ౨౦ సంవత్సరములవఱకును విభాగాత్మక ధూమితి (Analytical Geometry) అను కాస్త్రిజ్ఞానకు అధ్యాపకుఁడుగ నుండెను. భ్రమణాత్మక - అయోకాంతత్వము (Rotatory magnetism) ను నూతనముగ కనుగొనినందులకు క్రీ. శ. ౧౮౨౫లో లండనులోని రాయల్ సొసైటీవారు కాప్లెపతకమును (Copley medal) ఈతనికి బహుమతి చేసిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౦ లో పారిస్ పద్మధామంధరి నక్షత్రకాలకు సధిపతి గౌరవించిరి. తరువాత ఫ్రాన్సు

దేశములో జరిగినరాజ్యక్రాంతి (Revolution) లో నీతఁ డొక నాయకుఁడుగ నుండెను. లూకానపొలియూక్ అనువతఁడు ప్రాప్త దేశమున కన్యధాఁ డెట్లు ఈతని కడవుత ములచేత నీతఁ డాతని ప్రభుత్వమునకు బాంబసిట్టు రాజభక్తి శపథమును (Oath of alligiance) తీసికొనఁజేయెను. (క్రీ. శ. ౧౮౫౧, డిసెంబరు). అయినను ఈతనియొగ్గతయూ, ఈతనియందు ప్రజలకుఁ గల గౌరవమును బట్టి ప్రభుత్వమునా రీతనిని శిక్షింపరైరి. ఈతఁడు పెక్కుగ్రంథములు వ్రాసెను. వానిలో స్వీయచరిత్రమును జ్యోతిశాస్త్రిమును ముఖ్యములు.

అరజ — భార్గవులికన్య. ఈమె కామార్థ్యమును చింత రాని నష్టపఠించెను.

అరట్టము — భారతవర్షీయదేశము. ఇది ఉత్తరమున హిమాలయము నంటియున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఇది యాఝలచే బహిష్కరింపఁబడినదేశము. ఇందు మంచితత్వములు కల నని ఖ్యాతి యుండెను.

అరట్లకట్ట — తూర్పుగోదావరిజిల్లా కాకినాడతాలూకాలోని గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౩౦౬౯ (౧౯౩౧).

అరట్లకట్ట — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా నర్సాపురంతాలూకాలోని గ్రామము. ఇందు జనసంఖ్య ౧౪౫౦ (౧౯౩౧).

అరటికుటుంబము — ఈకుటుంబములో జేరినజాతుల కుదాపాదములు: అరటి, పసుపు, అల్లము, వీలకులు, మెట్టతామర, కిచ్చోరము, దుంపరాష్ట్రము. ఈ కుటుంబమునందలి జాతు లన్నియు గుల్మములు. వీని ప్రకాండము ధూమియం దుండు మూలవాహి (Rhizome) అనఁబడు గుంప. దీనినుండి పిల్లలు బయలుదేలి ధూమి పై కెదుగును. వీనియొక్క ఆకూజాకుల స్వభావమునుబట్టి మొదట ౨౦ - ౩౦ అడుగులవఱకు నుండును. అరటిచెట్టే అన్నిటిలో నెక్కుగఁ చెరుఁగునది. ఆకులతోడిమలు పెడఁబ్బగ నుండి మట్టలయాకారమును జెంది యొకదాని నొకటి గూఢరించుకొని యుండును. అరటిలో నీతోడిమల (డిప్పల) కూడికయే కాండరూపమును చాల్చుచున్నది. కొన్ని జాతులలో (నీళ్ల అరటి) ధూమిపైనికూడ నిజముగకాండ మేర్పడుట గలగు. పూవులు ఆకుతోడిమల సమానానుధ్యమునుండి వెలువడు నొకనిదివియైన కాండచివర గుత్తిగా బయలుదేలును. పువ్వులొకము (Calyx) ను దళవలయము (Corolla) ను వేర్వేలుగఁగాని రెండును జేరి యొకటి నిచోళము (Perianth) గఁగాని యేర్పడియుండును. రెండును వేర్వేలుగ నుండుచో సామాన్యముగ నందు మూడేసిదళము లుండును. కింజల్కములు (Stamens) ఆకూజాకులలో నాటువఱకు నుండును. అండాళయము నీచము (Inferior) ౩ అరలు గలిగి యుండును. కీచగ్ర మాకూజాకులలో నేకముగఁ గాని చీలికలుగఁ గాని యుండును. కాయలు జాతినిబట్టి విచారణములుగఁగాని, అవిచార

గములుగఁగాని యుండును. అంగు గింజలు కొలదిగఁ గాని యనేక ములుగఁ గాని యుండును. ఈభేదములనుబట్టి మే ఈగుటుంబము పెక్కుగఁగములుగను, జాతులుగను విభజింపఁబడుచున్నది. అందు ముఖ్యమునవి యాక్రించును పేర్కొనఁబడును.

౧. అరటి (Musa) గణము :— ఇండలిముఖ్యజాతులు :

(౧) పండ్ల అరటి (Musa Sapientum)

(౨) పూర అరటి (Musa Paradisiaca)

(౩) వార అరటి (Musa Texilis)

౨. హెలికొనియము (Heliconiam) :— ఇది చిన్న అరటి మొక్కలను బోలియుండు పెక్కుజాతులుగలగణము. రమ్యతకొఱకు ద్యావములలోఁ దెంపఁబడును.

౩. మెట్టతామర (Canna) :— ఇది పూర్వము రమ్యత కొఱకు పెంపఁబడు నొక ముఖ్యగణము.

౪. నీళ్ల అరటి (Travellers palm - Ravenala Madagascariensis)

౫. ఏలక (Elettaria Cardamomum)

౬. పాలనుంప (Maranta Angustifolia) :— అరోరోలు (Maranta Arundinacea) దీనికి సంబంధించిన మఱియొకజాతి.

౭. పసుపు (Curcuma longa), మామిషల్లము (Curcuma amada), కన్నోరము (Curcuma Zodoria) ఈగణములోనిజాతులే.

౮. దుంపరాష్ట్రము (Alpinia Galanga), పన్నరాష్ట్రము (Alpinia, sp.), కలింగరాష్ట్రము (Alpinia sp.) - ఇవియు నీగణములోనివే.

ఇదిగాక ఉద్యానవనములలో రమ్యతకొఱకుఁ దెంపఁబడునవి ఇంకను పెక్కుగణములును, జాతులును ఈగుటుంబమునకుఁ జేసినవి గలవు.

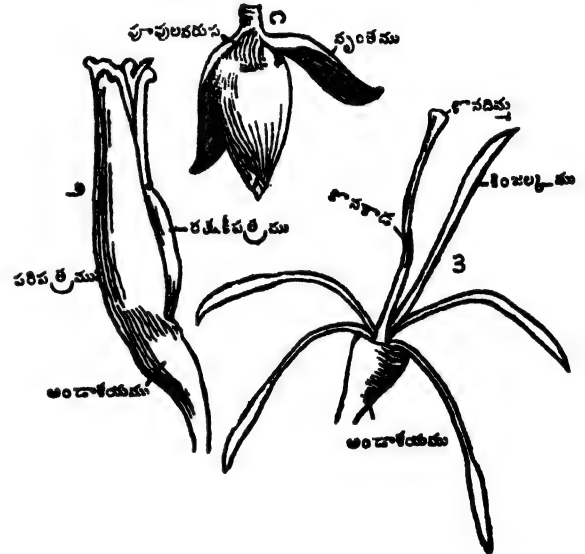
అరటి (The banana or plantain - Musa Sapientum) :— ఇది సామాన్యముగ ౬-౧౫ అడుగులయొక్కవఱకు నెదుగు జాతి. కాని నలువదియడుగులవఱకెదిగినచోట్లును గలవు.

అరటివేళ్లు నిడివిగఁ జ్రాళ్లవలె నొకచోటావుగ నెదుగును. అనుహుల స్థితిగతులం దీవేళ్లు నాలుగై దుగజములవఱకు నెదుగుట గలవు. ద్విదళ రీజకములందువలె సరటివేళ్లకు కాళి లండకపోయినను, వానిపైని కొన్ని సన్నని నులివేళ్లుండును. వీనిమీఁదను పెద్దవేళ్ల కొనలకు కొంచెము చెమకగను మూలతోముము లుండును. ఇవియే నేలనుండి యాహారమును నేకరించు అంగములు. పెద్దవేళ్లు స్వాభావికముగ పలవలను చెట్టికపోయినను ఏకాగణమున నైన నవి తెగినపుడు గాని, వాని కేదేని రాయివంటిది అడ్డు తగిలినపుడు గాని కాళులుగఁ జేరి పెరుగుట గలను.

పసుపు మొదలగు జాతులయందువలె నేలలో నుండునుంపయే అరటిచెట్టు మొక్క నిజముగ కాండము. భూమిపై కెదిగి అకులను పెట్టుచు కాండమునలె నగపడునది (వికాండము) అకులయొక్క తొడిమలచే నేర్పడిన ప్రకభము.

ఆకులు సామాన్యముగ ౫-౯ అడుగులవినియు, గడ్డి - ౨౨ అడుగులవఱకు గలిగియుండును. ఏకముగ నుండు ఆకులలో అరటి యొకే మిగుల పెద్దది.

పూలగుత్తి భూమియందలి నిజమయిన కాండమునుండి వికాండము నుండా పైకి వచ్చి దానిచివరనుండి వెలువడు నిశిర్వియైన కాండచివర నుండును. ఇది మొదట నూర్ధ్వముఖముగ బాగుబడేటివను బడువుచే క్రిందికి వ్రేలాడును. పూలగుత్తిలో నందమును నెఱుపుదంసు గలిగిన వృంతములు ఒకదానిపై నొకటి యనువ్వుబడియుండును ప్రతివృంతపు పంగలోను ౧౦-౧౫ పూవులు జంటవరుసలగు ననువ్వుబడియుండును

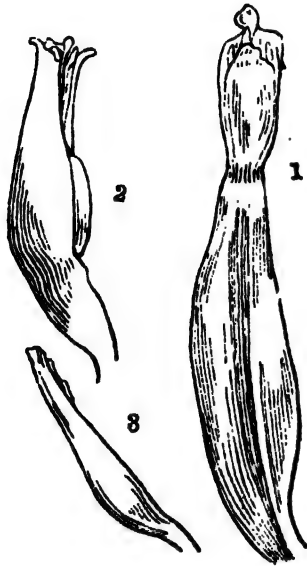

౧-౪ పటము

(౧-౪ పటము చూడుడు). గుత్తి క్రిందికి వాలినపీఠుల క్రమముగ వృంతము లొక్కొక్కటిగ విడిచి రాలిపోవునుండును. వృంతము రాలి పోవునపుడే దానిపంగలోనుండు పూలు విడుచును. సామాన్యముగ మొదట విడుచుకొన్ని వృంతములయందలి పంగలలో నుండు ఆడు పూవులయందాళయములుమాత్రమే కాయలుగ పరిణామము నొందును (౨-౪ పటము చూడుడు). తక్కినపూవునందలి వానిలో కొన్ని (మిగునములు) యందాళయము లిల్లు పరిణామము నొందక చిన్నవిగనే యుండును. తక్కినవి (మగపూలు) క్రమముగ రాలిపోవును. కావున పూవులు పెక్కుకందలున్నను, గలలో కాయలు వ్యల్పముగ నుండును.

పూవునందు రక్షకపత్రములకును, ఆకర్షకపత్రములకును బహు లొకటే పెద్దపత్రమును, దానిలోపల మఱియొక చిన్నదకము నుండును. కింజల్కిము లై దుండును. అందాళయము ౩ అరలు గలిగియుండును.

కొనకాడ చివర దిమ్మ కొంచెము చీకడుగ నుండును. సామాన్యపు అరటి బాకులలో గింజలు నామమాత్రముగ నుండును. కొన్నిటిలో నవి ముదిరి మిరియపుగింజలంత యగును. ఇవి నాటినచో మొక్కలు పుట్టును.

౧ - వ పటము

1. అండాళయము కాయగా నాలుగు పూవు.
2. అండాళయము కాయగా నెదుగక కొంచె మెదిగి కాడ నంటిపట్టికొనియుండు పూవు.
3. అండాళయము రాలినపు పూవు.

అరటిచెట్టు మనజేశమున ప్రాచీనకాలముననుండియు నేక్యముగ నుండె ననుటకు సందేహము లేదు. ఇప్పటికిని కొన్నిచోట్ల వన్యస్థితియందు గానవచ్చును. రామాయణముచో భారతములందు దీని ప్రశంస గలదు. ప్రాచీన-ఆర్య, లాటిన్, గ్రీకుగ్రంథములలో అరటి హైందవభలముగఁ జేర్చినబడెను. Musa Sapi. ntum అను లాటిన్ పేరునకు జ్ఞానవృక్ష మని యర్థము. పూర్వకాలమున హైందవయుషాలు అరటిచెట్లభలములను దినుచు వానినీడ నుండు రవి పాశ్చాత్యులనుకొనుటచే నీచేరు గలిగెను.

అరటితోట రివును ఆసియా, ఆఫ్రికా, అమెరికాఖండము లందరి యుష్ణభాగములందును, వానిసమీపముననున్న ద్వీపములందును విస్తారముగఁ గలవు. పడుమటియిండియాదీవులనుండి బ్రిటిష్ దీవులకు ౧౮౨౩-౩౧-వ సం. లందు ఏకటేట ౪౩,౨౫,౦౦౦ గల రెనుమతి యయ్యెను. ఇండియాలో బంగాళము, బొంబాయి, అస్సాము, బర్మా, చెన్నపురిరాష్ట్రములందీతోటలు విస్తారముగఁ గలవు. చెన్నపురిరాజధానిలో పడుమటిసముద్రతీరమునను, కావేరి, గోదావరి డెల్టాలలోను ఈతోటలు విస్తారముగఁ జెంపబడుచున్నవి. తెలుగు జిల్లాలలో నిది ఉత్తరసర్కారులందుమాత్రమే విస్తారముగఁ గలవు.

అరటిరకములను కూరరకము లనియు, పండ్లరకము లనియు రెండు ముఖ్యతరగతులుగ విభాగింపవచ్చును. కూరరకములలో పచ్చబొంత, పచ్చబొంతిబట్రిసా, బూడిదబొంత, బూడిదబొంతిబట్రిసా - ఇవి ముఖ్యములు. పండ్లరకములలో చక్కెరకేరీ (శర్కరకదరీ) కర్పూరచక్కెరకేరీ (లేక గిన్నీ), అమృతపాణి - ఇవి ముఖ్యములు. ఇవిగాక, కొమ్మరటి, ఎఱ్ఱ చక్కెరకేరీ, నామనకేరీ, పొట్టిమొకరి, సపోటాఅరటి మొదలగు మఱికొన్ని రకము లనేకములు అచ్చటచ్చట సాగునందుఁ గలవు.

అరటితోటలను పెంచుటకు మూడు ముఖ్యవిధానములు గలవు. తోటయందు మొక్కలను కూరముగ నాటి పెక్కుసంవత్సరములవఱకును పెరుగనిచ్చుపద్ధతి యొకటి. దీనికి దేశవాళీపద్ధతియని పేరు. - ఇందు సామాన్యముగ మొక్కలను ౧౪ - ౧౬ అడుగుల కూరమున జంటలుగ నాటుదురు. మొక్కలనుగ్గతఱచు దున్ని పడును నిలుచునట్లు చేయుటవలన నీరు తఱచుగా పెట్టనవసరము లేకుండఁగాని, అసలే పెట్టుకుండఁగాని సాగుచేయుట ఈపద్ధతియొక్క ముఖ్యలక్షణము. మొక్కలను ఒంటరిగ ౬ - ౮ అడుగులకూరముననే నాటి ఒకటిమొదలు ౩ సంవత్సరములమాత్రమే పెరుగనిచ్చుట మఱి యొకపద్ధతి. దీనిని 'కంపెనీపద్ధతి' అందురు. చుఱుకుగఁ బని చేయు పెరువులను చేసి తగినంత నీరు కట్టి శ్రద్ధగఁ బనిచేయుటవలన పెద్ద గెలలను శీఘ్రముగ చేయునట్లు చేయుట యీపద్ధతికి ముఖ్యలక్షణము. పిల్లలను ౧౦ - ౧౨ అడుగులకూరమునమాత్రమే ఒక్కొక్కటిచొప్పున నాటి కొంచె మించుమించుగ దేశవాళీపద్ధతిలోవలెనే సాగు చేయు మధ్యమపద్ధతుకూడఁ గలదు.

అరటితోటలు జరు రంతగా లేని వండలిశీలలందు బాగుగ పెరుగును. అకులలములు చీకులవలన నేంద్రియపదార్థము హెచ్చుగ నుండుపెట్టుమున్నుగల కొన్నికొండలలోయలలోగూడ నరటితోటలు బాగుగ పెరుగుచున్నవి. తగినంత నీరున్నయెడల పాటిశీలలో నిది పెద్దగలలు చేయును. తగినంతయెరువు, నీరును లభించుచో కడమ రకముల శీలలలోగూడ నీతోటలను జెంపవచ్చును. సామాన్యముగ కంపెనీపద్ధతి నీరు వడియు దంపశీలలకును, తక్కిన రెండుపద్ధతులను తోటశీలలకును అనుకూలములు.

అరటితోటలను నాటుటకు సామాన్యముగ శీతకాలమును (నవంబరు - డిసెంబరు), తొలకరియు (జూన్ - జూలై) అనుకూల మగుకాలములు. కాని తగినంత నీరు లభించుచోట్లను, ఇవకచేయని చోట్లను ఎప్పుడు నాటినను మొక్కలు బ్రగుతును. త్వరలో గల చేయురకములమాత్రమే నాటుటకు కంపెనీతోటలకుమాత్రమే తొలకరి అనుకూలముగ నుండును. ఆలస్యపురకములకును, దేశవాళీ మధ్యమపద్ధతులకును శీతకాలమే యనుకూలము.

కంపెనీతోటలను వరితో మార్చి ౪, ౫ సంవత్సరముల కొకసారి నాటువచ్చును. తోటను దీనివేసినచోట మరల నరటితోటను

వేయి లోపల పెన్నిసార్లు వరి సాగుచేసిన వంత మందిది. ఈకాలమున వరితగువాత మెట్టునుక్కి యవసరమున నూపు మొదలగు పైరులను తెచ్చి వరితోతకు ముందు 'తోటాకు' జల్లజనుము, పెసర, మినుము, పిల్లి పెసర మొదలగువానిని పెట్టుట మంచిది. తోట నేలలందు మిగ్గి, కండ, పెండలము, పసుపు, కూరగాయలు మొదలగువానితో వరిటి తోటలను మార్చి సాగు చేయవచ్చును.

దంపనేలలందు పెంచు కంపెనీతోటలలో అరటిని ప్రత్యేకముగానే నాటబడును. కాని శీతకాలమున నాటునపుడు దంపనేలలందును, తోటనేలలందునుగూడ నీమొక్కలమధ్య ఉల్లి నాటుట గలదు. దేశవాళీతోటలలో నరటి మొక్కల మాడ్చి మధ్యమధ్య ఉల్లి, దనియము, పసుపు, పెసర, అము, వోస మొదలగువానిని మొదటిసంవత్సరము సాగు చేయవచ్చును. సామాన్యముగ బత్తాయి, వారింజ, నిమ్మ, కొబ్బరి మొదలగుతోటలను నాటబడినవి నొల్లు మొదల నరటితోటను పెంచి 3-వ సంవత్సరమునకో, 4-వ సంవత్సరమునకో ఆఫలగృహములను నాటి, అవి మోదినకొలదియూ అరటి మొక్కలను దీసివేయవచ్చును.

తోట వేయి నేలను వెనుకటిసంవత్సరము గోసినప్పుడు వంకెము ౮-౧౦ చార్లు బాగుగ దున్నవలెను. నేలను సుకనముగ పెల్లు విలువగలుగునో నట్లు చేయవచ్చును. దున్నిననేలపై మొక్కలను నాటుటకు ముందు పసుపులను గాని, నొట్టెలను మేకలను గాని మంచ గట్టుట మంచిది. తగినంత పసుపులయొగువునుగూడ వేయవలెను. శీతకాలమున నాటుతోటలను నేల యూరు టాలస్య మునుటచే, ముందుగ దున్నకుండగానే మొక్కలను గోతులు దీసి నాటుట గలదు. అట్టిచోట్ల నేల ఆరినప్పుడు మధ్య పెల్లు విలుగుదు; దేశ దున్నుదురు.

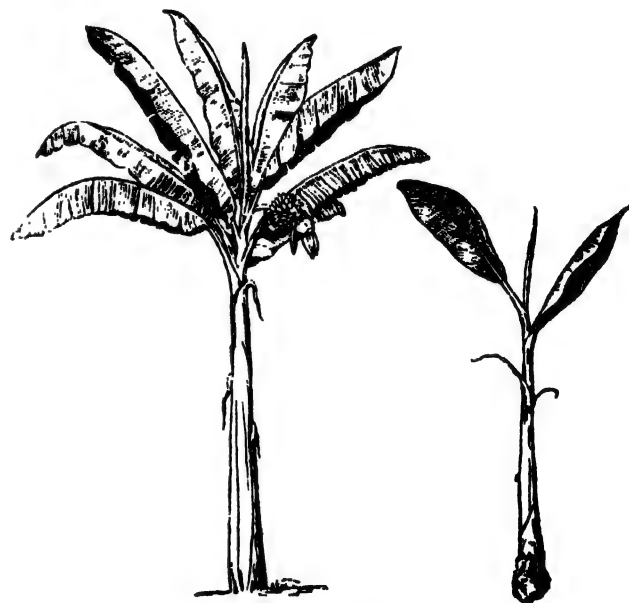
ఆయాపద్ధతులలో మొక్కలను నాటుమార్గము పైని మాచింపఁబడెను. ఈక్రింద ఆయారకములను ఆయాపద్ధతులలో నాటుదగిన దూరమును, అట్లు నాటినపుడు ఎకరమునకు పట్టు మొక్కల సంఖ్యయు వివరింపఁబడును:—

పద్ధతి	(దూరము- అడుగులు)	రకము	ఎకరమునకు పట్టు మొక్కల సంఖ్య
కంపెనీపద్ధతి	౬	నామనకేరీ	౧౨౧౦ ఒంటి మొక్క
	౬ $\frac{1}{2}$ (౧౦ లింకులు)	చక్కరకేరీ } నామనకేరీ }	౧౦౦౦ "
	౭ $\frac{1}{2}$ (౧౧ లింకులు)	బొంత, కర్పూర } చక్కరకేరీ }	౮౨౬ "
	౮ (౧౨ లింకులు)	బొంత, కర్పూర } చక్కరకేరీ }	౬౮౧ "

మధ్యమపద్ధతి	౧౦	కర్పూరచక్కరకేరీ } అమృతపాణి, బొంత }	౪౩౬ "
	౧౧	"	౩౬౦ "
	౧౨	"	౩౨౪ "
దేశవాళీపద్ధతి	౧౪	బొంత, అమృతపాణి } కర్పూరచక్కరకేరీ }	రెండేసి మొక్కలు
	౧౫	"	౧౯౪ "
	౧౬	"	౧౭౧ "

మొక్కలను నాటుగోతులను నాటుచున్న వారముపదిగోతులు ముందుగఁ దీయవలెను. కంపెనీపద్ధతిలో తగినంతలోయగు దున్నినను, పెల్లువిడిచినను గోతులు పిల్కల దుంపలు పట్టుటకు సరిపడునంతంత యున్నచాలును. సామాన్యముగ ౧ అడుగు లోయ పట్టు మందఁ దగును. మధ్యమపద్ధతిలో ౧ $\frac{1}{2}$ -౧ $\frac{1}{2}$ అడుగువెడల్పులోయగుల గోతులును తీయవచ్చును. దేశవాళీపద్ధతిలో ౧ $\frac{1}{2}$ -౨ అడుగులలోయ వెడల్పులుగల గోతులను దీయవచ్చును.

అరటితోటలలో సామాన్యముగ నూచపిల్క లనియు, అల్లి పిల్క లనియు రెండుతరగతుల పిల్కలు బయలుదేలును. నూచ పిల్కలు నేలలోనుండి బలముగ పైకి వచ్చి చుట్టుకుగ నెదురును. ౧-౨ నెలలలోనే ౨-౪ అడుగు లెదురును. ౪-౫ అడుగు లెదిగినను సన్నముగ (౨-౩ అం. వెడల్పు)నే యుండు అకులను గలిగియుండును (3-వ పటమును జూడుడు). ఇట్టి పిల్కలమందల

3-వ పటము

మొక్కకుఁ దగినంత పరిమాణముగలిగి విస్తారముగ వేరుపోసియుండును. తగుదూరము తల్లిదుంపల కంటియున్నను త్వరలోనే స్వతంత్ర జీవనము నారంభించును. అల్లిపిల్కలు మొదటనుండియు వెడల్పుగ నుండు అకులను పెట్టి మెల్లగా నెదురును. ౨-౪ అడుగు లెదురుటకు

3-౪ నెలలకు పైగా పట్టును. వీనిదుంపలు మొక్కకు దగినంత పెద్దవిగ నుండవు. వేళ్లును స్వల్పముగ నుండును. ఇవి తల్లిదుంపపై నెక్కువగ నాధారపడి పెరుగును. విడదీసి నాటింపును త్వరలో నాటుకొని బలముగ నెరుగవు. చాల ఆలస్యముగ గల వేయును. కావున నాటుటకు నూడపిల్లలనే యెంచుకొనవలెను. శీతకాలములో గిత్తి, ౨ నెలలవయసు పిల్లలను, ఎండకాలమున (తొలకరిలో) ౨-3 నెలలవయసు పిల్లలను నాటువలెను. మారప్రదేశములకుఁ గొనిపోయి నాటుటకు 3 - ౪ నెలలవయసు పిల్లలను వలెను. పిల్లలకును వాని దుంపలకును దెబ్బ పడకుండుట దీని నాన్యమయినంతవెంటనే నాటు వలెను. నాటుకమునకు ప్రాతివేళ్లును మొదలంటఁ గొనివేసినచో మరల త్వరలో క్రొత్తవేరు పోయును. పిల్లలతలలనుగూడ గిత్తి - ౨ అడుగులయెత్తున నణివేయవలెను. కొన్నిచోట్ల పిల్లలను దీని దుంపలను ౨ - ౪ వారములవఱకును ఆరనిచ్చి పిచ్చుట నాటు ఆచారము గలను. ఆట్రుంపలనుండి క్రొత్తవోడు బహుదేజీ పెరుగవలసి యుండుటచే గల వేయు టాలస్య మును.

నాటుటకు ముందు గోతులలో నెరువు వేయ నగత్యము లేదు. కాని దేశవాళీపద్ధతిలో నిట్లు వేయ ఆచారము చాలచోట్ల గలను. బాగుగ వారివగోతులలో బాగుగ నెండినపైనుండితో పిల్లలను నాటువలెను. నాటివపిచ్చుట వానిచుట్టును మంటిని విగయఁ ద్రొక్కి నీరు పోయవలెను. ఈతేమి ఆరివచెనుక మరల నోకసారి విగయఁద్రొక్కుట మంచిది. పిచ్చుట కాలసితినిబట్టి నీరు పోయుచు రావలెను. మొక్క బ్రతికినపిచ్చుట బోగులుదీసి నీరు కట్టవచ్చును; లేక తోట నంతటిని మట్లు గట్టికాని, కట్టకకాని; తడుపవచ్చును. కావున నిండువలన పడు నెక్కువయి, మొక్కలకు హాని గలుగ కుండఁ జూడవలెను. మొక్క లేరుగుమండఁగా తోటలలో కలపు పెరుగకుండ గొప్ప త్రవ్వ గడ్డిగావములను లాగివేయవలెను; లేక ఆంతరకృషి చేయవలెను.

తొలకరిలో నాటు కంపెనీతోటలలో మొక్కలు బ్రగుతఁ గనే యొకసారి యెరువు (మొక్క ౧-౩ గిత్తి-౧ పాను ఆముపపుపిండి గాని వేరు నెంకపిండి గాని వానికీ సమానముగు పురువచేయు ఎమ్మె నియా సర్వేట్లు మొదలగు వేలు ఎరువును గాని) మొక్కచుట్టును మూరఁడుమూరమువఱకునువేసి గొప్ప త్రవ్వ ప్రతిరెండువరుసలమధ్యను కాల్యలను ద్రవ్య వానిమధ్య పెడలపై పోయవలెను. మఱి ౪-౬ వారిము యింకపిచ్చుట మరల మొక్కకు గిత్తి - ౨ పానులపిండిచొప్పున రెక్కచూచి పెడలపై నంతటను చల్లి పారలతో త్రవ్వ, మరల కాల్యలను కొంచెము గోగుచేసేయు మంటిని పెడలపై పోయవలెను. ఎన్నాకాలము ముగిసినపిచ్చుట గాని యిలావుగ తగినంతవర్షము లేని యెడలఁగాని తోటలో ద్రవ్యవ కాల్యలలో నీరు కట్టుదురావలెను. బాగుగ పెంచినతోటలు దీనెంబరు జనవరినెలలలో గెలువేసి మార్చి ఏప్రిల్ నెలలలో పంటకు వచ్చును.

శీతకాలమున నాటుకంపెనీతోటలలో మొక్కలను నాటు కొనువఱకును పైని చెప్పినట్లు పోతనీటివలనను, పిచ్చుట నీరు కట్టియు, పెంచుచు మధ్య నాంతరకృషి చేయుచు తొలకరివఱకును పెంచుచు రావలెను. సాన్యమయినంత తక్కువనీటినే కట్టి పెంచవలెను. తొలకరించినపిచ్చుట తగినంతవర్షము గురిసిన ననుకఁ గాని నీరు కట్టి కాని, తోటను పారలతో మరల గొట్టి, పైని చెప్పినట్లు రెండుసార్లు చేయునెరువును ఒకటేసారి వేసి ఎరుసలమధ్యను కాల్యలను దీసి యామంటిని పెడలపై పోయవలెను. బాగుగ పెంచినతోటలు మార్చి పెద్దెంబరునెలలలో గెలువేసి, ఆక్టోబరు దీనెంబరు నెలలలో పంటకు వచ్చును. అశ్రద్ధగఁ జెంచినతోటలలో మరల తొలక రించువఱకును గెలువ పంటకు పచ్చుచునేయుండును.

మధ్యమపద్ధతిలోను, దేశవాళీపద్ధతిలోను తోటలోనిపడునును నుక్కివలననే సాన్య మయినంతవఱకు కాపాడుచు, వేసవిలోమాత్ర ముప్పుడప్పుడు తడుపుచురావలెను. తొలకరిలో నోకసారియు, శీత కాలమున నోకసారియు పకువులయెరువును, బూడిచినుమాత్రమే వేయ వలెను. ఈతోటలలో సామాన్యముగ సంవత్సరముపాడుగునను గెలువ వచ్చుచుండును. తొలకరించిన ౨, 3 నెలలవఱకుమాత్రము గెలువ తక్కువగ నుండును.

కార్చితోటలకు పిల్లలను వదిలదిలఁచుచో, తొలకరిలో నాటివ కంపెనీతోటలలో మరల తొలకరించినపిచ్చుట బహుదేజు బలమైనపిల్ల నొక్కొకదానిని వదిలవలెను. శీతకాలమున నాటు తోటలో దీనెంబరు జనవరినెలలో నొక్కొకపిల్లను వదిలవలెను. మధ్యమపద్ధతిలో తొలకరిలో నోకపిల్లయు, పెద్దెంబరునెలలో నోకపిల్లయు, జనవరిలో నోకపిల్లయు వదిలవలెను. దేశవారీ తోటలలో నిట్లు రెండేసి పిల్లలను వదిలవలెను.

అరటితోటలలోని యెండుచొరుగును వర్షాకాలమునఁ గోసి వేయవలెను. ఎండకాలమున నట్లే యుండనీయవలెను. ఇది బొంబ లకు ఉడుకు తగలకుండ కాపాడును. గెలువను నణివేయునపుడు సామాన్యపుచెట్టును గజమెత్తున నణుకుట యాచారము. ఇట్లు నణి వేసినభాగములను చిన్నచిన్నగుముకలుగ నణి అరటితోటలలో నాకాల్యలలోనే యుంచి తొలకరిలో పెడలమీద పటిచి మట్టు కాల్యలను లోతుచేసి పైని మంటిని పోయవలెను. కాల్యలను త్రవ్వని మధ్యమ దేశవాళీపద్ధతులలో నీచిత్రను కప్పుటకు మధ్య నెక్కడక్కడ నోకకాల్యను త్రవ్వ అందువైచి కప్పవలెను. తలలు నణకఁగా మిగులు బొందలను వాడదుంపలను, తొలకరిముదలు ఎండలు ముదురువఱ కును నెప్పటికప్పుడు త్రవ్వవేసి ఆగోతులలో నెరువును మంటిని పోసి కప్పవలెను. ఎండకాలమున వీని వట్టె యుంచినయెడల వని కొంత వఱకు దానిపిల్లలకు లేమి వొసగి కాపాడును.

గెలువ పడిపోకుండ బోట్లు పెట్టుట అరటితోటలలోఁ జేయవలసినముఖ్యయొకపని. సామాన్యముగ రెండువదుళ్లును కొంత

యొత్తున త్రాటితో గట్టి వానిని చెట్టున కెదురుగ బోలు పెట్టుట ఆచారము. కాని గాలివీచుచో నీబోలుననుండి చెట్టు తప్పించుకొని పడిపోవును; లేక బోలుపెట్టినచోట విడిగిపోవును. ఇంతకంటే, కొంచెము లావుపాటివెదురును గాని యేదేనికొయ్యను గాని, గల కెదురుగ నేటనాలుగ నేలలో ౧౨, ౧౫ అంగుళములలోఁకుగ నాటి దానిపైభాగమునకు గలయొక్కకాండను అది క్రిందికి వంగినచోట కొచ్చెరవారత్రాటితో గట్టిగ కట్టుట మంచిది.

అరటితోటలకు వేయఁదగినయెరువులనుగూర్చి వైది స్యల్యముగ వ్రాయఁబడినది. సుమారు ౨౫, ౦౦౦ పానులబరువుగల అరటి గలల నిచ్చు కర్పూరచక్కరకేళిలోట యొక యొకరమునుండి ౧౦౩ పానుల నత్రిజనిని, ౬౦ పానులస్ఫురత్పంచామృజనిదమును, ౬౯౦ పానులపాటామును దీసికొను నని లెక్క వేయఁబడినది. పాటాము పాచ్చుగ తీసికొనఁబడినను ఈదేశమున చాలనేలలలో నది తగినంత గలదు. కాని మరలమరల నొకటేచోట తోటలను వేయచో నిది చాలకపోవచ్చును. సామాన్యముగ నేలలో లోటుపడునది నత్రిజని కావుననే వైకి కంపెనీఅరటితోటలకు వేయఁదగిన యెరువులలో త్రైలపిష్టములును, ఎచ్చైన మాసరేఖలునుమాత్రమే పేర్కొనఁబడినది. సామాన్యముగ వీనిని వాడిన చాలును. అవసర మగుచో వీనితోపాటు మంటిని గాని బూడిదను గాని కూడ వాడవచ్చును. దేశవాళీతోటలకును, మధ్యమపద్ధతితోటలకును సామాన్యముగ పశువులయెరువు, వంచుమున్న నీలివొట్ట పందిపెంటు మానవపురీషము మొదలగు స్థూలపు టెరువులను బూడిదతోఁగాని పాటిమంటితోఁగాని చేర్చి వాడుట మంచిది.

అరటితోటలకుఁ బట్టు చీడలు తక్కువ. చిన్న మొక్కల కొకప్పుడు ఒకవిధమున పచ్చపురుగులు (Prodenia Letura) పట్టుచుండును. ఇవి మొదట సమాహములుగ నుండి తరువాత అంతటను వ్యాపించుటచే, వీనిని ముందుగ గుర్తించి, ఇవి పట్టిన ఆకులభాగములను కోసి, గోతిలో వేసి కప్పటవలన వీనిబాధ తొలఁగును. ఒక్కొక్కప్పుడొకవిధమున గొంగళిపురుగు (Pericollia Rieini) కూడ పట్టును. వానినిగూడ నిట్లే నాశనము చేయఁదగును. దుంపల కొకవిధమున చాలుపురుగుపట్టుట కొన్నిచోట్లఁ గలదు. తోటలలో పులిబొంబలు లేకుండ ఎప్పటికప్పుడు తీసివేయుచుండుచో నీబాధ అంతగా నుండదు.

అరటిచెట్లకు కొన్నితెగుళ్లు విశేషమున చేయునవి గలవు. కాని, యాదేశమున నవికూడ నరుదు. ఒక్కొక్కప్పుడొకనూత్నజీవి (Bacterium) వలనఁ గలగు తెగులుచే మొత్తము పూర్తిగ వైకి రాక నిలిచిపోయి బొంబలోపలిభాగమున కుల్లిపోవును. ఇది అమృతపాణి తోటలలో విస్తారముగఁ గనిపించును. తెగులు పట్టినచెట్లను నఱి వేసి దుంపతోఁగూడ తీసివేసి యెండుచొరుగు కప్పి కార్చివేయుచో నిది వ్యాపింపదు. ఒక్కొక్కప్పుడు పండ్లలోపలిభాగమున (ముఖ్యముగ అమృతపాణిపండ్లలో) ఎల్లనికుదప లేర్పడును. ఈభాగము

గట్టిగ మండి తిన ననిర్హ మగును. ఇది యొక శిలీంధ్రమువలనఁ గలుగును. ఈతెగులు విస్తారముగ పట్టినపుడు బోర్డోమిశ్రణము గలపై విచికారీచేయుట మంచిది.

గలలు పూర్తిగ ముదిరి ఒకటిరెండుకాయలు పండినవెనుక నఱి పండవేసినచో నందలిపండు రుచిమంతముగ నుండును. కాని యింతవఱకు ముదురనిచ్చినగల లెనుమతి కాఁగవు. కావున నీసితికి వచ్చుటకు ౧౦ - ౧౫ దినములు ముందుగనే గలలను నఱకుదురు. కొందఱింకను లేతగలలను నఱి పంపుదురు. అవి గమ్యస్థానము చేరినచోట పండుటకుఁగాను వానికి పొగపెట్టుటగలదు. కొన్నిచోట్ల చొరుగు చుట్టి నేలలో పాతుటయుఁ గలదు. తినుటకు మంచిపండ్లు గావలె నన్న బాగుగ ముదిరినగలలను చొరుగు చుట్టి ప్రేలాడదీసి పండ్లు బాగుగ మెత్తఁబడువఱకు నుచి తినవలెను. ఇట్లు బాగుగ మెత్తఁబడినవిచ్చుట తినుపండ్లు సులభముగ జీర్ణమగును, ఆరోగ్యకరము. ఒకసామాన్యపు అరటిపండు (3 ఔన్సులు తూఁగునది) ౧ ఔన్సు బియ్యపు అన్నమునకు సమానమున ఆహారము. ఇందు ది. వి విటమినులు కొలఁదిపరిమితిగఁ గలవు. దినమునకు రెండుఔన్సులబియ్యపు తవుడును, పావునేరుపాలనుండి తయారుచేసిన మజ్జిగ లేక పెరుఁగును, ౧౨ అరటి పండ్లును, నూలుపానుల తూనికగల మనిషికి సమగ్రముగ ఆహారము.

అరటికాయలు గాక అరటిపూవులును, మాటయుకూడ కూర పచ్చడి వడియములు మొదలగువాని కుపయోగించును. అరటి మాకులు భోజనమున కుత్తముము.

అరటిగలలను, ఎగుమతికి తగినట్లు కట్టుటవలనను, వానికి గాలి తగులుటకు వీలగువాగనులు సంపాదించుటవలనను అవసరముగు చలన వాగనులను సంపాదించుటవలనను, అవి యరుదగుపంజాబుప్రాంతములకు పంపఁగలుగుచో చాల లాభకరముగ నుండును.

అరటిచెట్టునకు సంబంధించిన పరిశ్రమలలో అరటిపిండిపరిశ్రమయు నారపరిశ్రమయు ముఖ్యములు. అరటిపండ్లనుగూడ ఎండఁచెట్టినచో నిల్వ చేయుటకు వీలు గలదు. అరటికాయలను పలు చనిబిళ్లలుగఁ గోసి, యెండఁచెట్టి జల్లించి పిండి చేయవచ్చును. ఈ పిండి పిల్లలకు మంచియాహార ముండును. బిళ్లలను తఱుగుటకు ఇనుప కత్తులనుమాత్రముపయోగింపఁగూడదు. వాడిగ నున్న వెదురుబద్దలను గాని యితరలోహపుకత్తులనుగాని యుపయోగింపవచ్చును. అరటి పండ్లకు తొక్కలను దీసి దుమ్ము తేఁగనిచోట్ల వెదురుపేల్ల దాకరలలో నెండఁచెట్టిన ౫, ౬ దినములలో నీ రిగిరిపోయి కాగితములలోఁగాని డబ్బాలలోఁ గాని నిల్వ చేయునీతికి వచ్చును. ఇట్లెండించిన అరటి పండు పండిన అంశీరపుపండుపరిమళము గలిగియుండును. ౪, ౫ మాసములు నిల్వయుండును. అరటిదీప్తులను వాడిలేని యొకవిధముగు ముడితక త్రిసిటపై కత్తిరి పీటకును మధ్య నుంచి నొక్కి లాగుటచే నందలి నార యితరభాగములనుండి విడిపోవును. దీనిని కడిగి అరటి పట్టిన, నిగనిగలాడునార తయారగును. దీనిని ప్రత్యేకముగఁ గాని, నూరితోఁగలిపి కాని బట్టలుగ నేయవచ్చును. నార దీయుటకు

అరడికుంట - అరబ్బిపాషా

ఫిలిప్పైన్ దీవులలో నౌకప్రశ్నోకరకము సాగుచేయఁబడుచున్నది. సామాన్యరకములనుండి తీరిక యొనపును తమకు పలయువారను రైతులు తీసికొనవచ్చును. కాని హాలిపెట్టి వార తీయించిన గిట్టను.

ఆయాపద్ధతులలో వ్యవసాయమున కగువ్యయమును, దిగుబడి యగుగెలలసంఖ్యయు వానివిలువయు ఈక్రింద సంగ్రహముగ వ్రాయఁబడును.

పద్ధతి	వ్యయము ఎ. గె-కి (పశువులజతకు ౮ అ. (మగవానికి ౪ అ. ఆడువానికి ౨ అ. కూలి చొ.)	దిగుబడియగు గెలల సంఖ్య	వాని విలువ	మర
కంపెనీపద్ధతి (తొలకరి) చక్కెరకేరీ కర్నూర చక్కెరకేరీ (శీతకట్టు పద్ధతి) మొక్కగోడ బోడుతోట	రు. ౨౦౦	౯౦౦	రు. ౪౫౦	గెల ౧-కి ౮. అణాలు చొప్పున
కర్నూర చక్కెరకేరీ 3 సంవత్సరములకు జేతవాసీపద్ధతి (అమృతపాణి ౬ సంవత్సరములు)	రు. ౧౮౦ రు. ౧౨౦ రు. ౨౫౦ రు. ౪౫౦	౭౫౦ ౭౫౦ ౧,౯౨౦ ౪,౩౨౦	రు. ౩౫౦ రు. ౩౫౦ రు. ౯౬౦ రు. ౧,౦౨౦	,, ,, ,, గెల ౧-కి ౮. అణాలు చొప్పున

(గో. జో.)

అరడికుంట — చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకా యందలి జమీదార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౬౯ (౧౯౩౧).

అరణ్యఖండ్రీక — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా లోని జమీదార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౩౧ (౧౯౩౧).

అరతాల — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకా యందు చేరిన జమీదార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౫ (౧౯౩౧).

అరదల — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౫౧ (౧౯౩౧).

అరని (౧౮౧౭ - ౧౮౮౨) — జానాస్ అరని (Janos Arany) అనునాతడు హంగేరీదేశమందలి కవి. అచ్చట అధునిక కవులలో నీతఁడు మిక్కిలి లోకప్రియుఁడు. ఇతనికావ్యములు దేశభిమానపూరితములు. ౧౮౪౮ లో జరగినవిప్లవమునందు నేర్పడిన జాతీయప్రభుత్వమునం దీతఁడొకయభికారిగ నుండెను. ఆ ప్రభుత్వమునకు పరాధనము కలిగినపిదప ౧౮౫౪ వఱకు నతఁడు కడు బీద వాఁడుగ నుండెను. తరువాత నీతనికి విద్యాపీఠములో మహాపాఠ్యాయునిపనులు ఈయఁబడెను.

అరపల్లి — మధ్యరాష్ట్రములలోని చాందాజిల్లా మూల తహసీలులో నొక తాలూకా. ఇందు ౮౧ గ్రామము లున్నవి. ఈ తాలూకా యంతయు విస్తారముగ నడవులతో నిండి యుండును. అందుచే నిందు చాలగ్రామములు అడవులను తేగనఱకి కట్టినచే యొ యున్నవి. ఇందు నదులుగూడ పెక్కువగానే కలవు. వానిలో వైస్సంగా నది ముఖ్యమైనది. దీని యొడ్డుననే యీతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణమును

ఘోర్ అను గ్రామ మున్నది. ఈయూరిలో చెఱుకు విస్తారముగఁ బండింతురు. ఈతాలూకా వైశాల్యము కరం న. మైక్లు.

అరబ్బిపాన్ — చాడుఁడు, అరేబియా.

అరబ్బిపాషా (౧౮౪౦ - ౧౯౧౧) ఈజిప్టుదేశము —

నందు ౧౮౮౨-వ సంవత్సరమున తిరుగఁబాటు చేసినవారివాయ వుఁడు. ఈతఁడు మొదట మాలివాఁడు. తరువాత ౧౨ సంవత్సరములు ఒకబీచసిపాయీగా పైవ్యములో నుండెను. ఇంగ్లీషువారును ఫ్రెంచి వారును ఈజిప్టుదేశపుప్రభుత్వములో జోక్యము కలిగించుకొనఁగూడ దని యీతనియభిప్రాయ మైనందున నతఁడు వారికి వ్యతిరేకముగ జాతీయపక్షమును దేశమునందు నిర్మించెను. ఆపక్షమునకు లొంగి ౧౮౮౧ లో అప్పు యన్న మంత్రి బందఱును తమపనులను మాను కొనవలసినవారైరి. ౧౮౮౨ లో నీతఁడు నూతనమంత్రిమండలము నందు యాధ్యసంబంధమైన మంత్రి యయ్యెను. తమ ప్రతిసావత్సరి కాదాయవ్యయములరెక్కలను ఇంగ్లీషువారు గాని ఫ్రెంచివారు గాని తనిఖీ చేయ నవసరము లే దని వాదించి వానిని వారికిఁ జూపుట మాసెను. అందుచే నింగ్లండుతో యుద్ధము సంభవించి ౧౮౮౨-వ సంవత్సరము జూలై ౧౧, ౧౬ తేదీలలో ఇంగ్లీషునావికదళమువారు ఈజిప్టురాజధానియైన అలెక్జాండ్రీయామీద ఫిరంగిగుండవర్షమును కురిపిరి. ౧౩-వ శత్రుబలదినమున టెల్ ఎల్ కె టెల్ అనుసలమునందు అరబ్బిపాషా పూర్తిగ నోడింపఁబడెను. అతనిఁ బట్టుకొని సింహళము నకుఁ బంపిరి. అతని ఐక్లంట్రినతరువాతనే ఈజిప్టుదేశముపై నింగ్లీషు వారితినిఖీ చక్కఁగఁ గుదిరెను. ఈతనిని ౧౯౦౦-వ సంవత్సరమున విడిచిపెట్టిరి.

అరబ్బీ సముద్రము

— దీనినే మనదేశములు పశ్చిమ సముద్ర మందురు. ఇది హిందూదేశముయొక్క పశ్చిమతీరము నంటి యున్నది. ఇది హిందూమహాసాగరములోని యొకభాగము. ఇది అరబ్బీ సముద్రమునకు తూర్పునకు దక్షిణమునకు వ్యాపించియుండును. ఈయది పరిషి గూడేశమునకు పశ్చిమమునకు, అరబ్బీ సముద్రమునకు తూర్పునకు పొగసీకజలసంధితో అరబ్బీ సముద్రమునకు తూర్పుభాగమున గలయును. స్ట్రాస్సుముద్రముతో అరబ్బీ సముద్రమునకు బాబుల్ మేండ్ జలసంధిద్వారా కలయును. అచ్చటనే ఏడెన్ పట్టణము గలదు.

అరబు పాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా ఆనకాపల్లి తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౯౪ (౧౯౩౧).

అరబేలా — ఇది అదియాబేశ్ దేశములోని ఒక పురాతన నగరము. అసురియునులకుఁ బూర్వముననుండియు నిది యూబ్ నదియొడ్డున గల ప్రదేశములకు రాజధానిగ నుండెను. క్రీ. పూ. ౩౩౧-వ సంవత్సరమున సికందరుఁడె అరబేల నోడించిన నీచటనే యని కొన్ని గ్రంథములు చెప్పుచున్నవి. ప్రస్తుతమున నిది మోసత్ నగరముననుండి బాద్షాదునకుఁ బోవువారిలో నున్నది. క్రీ. శ. ౧౨౩౬-వ సంవత్సరమున మొగలులును, క్రీ. శ. ౧౩౯౩-వ సంవత్సరమున తైమూరును దీనిని దోచుకొనిరి. ప్రస్తుతమున దీని జనసంఖ్య యంచుమించుగ ౬,౦౦౦ లు.

అరమడకి — చిత్తూరుజిల్లా నాయత్ పాడు తాలూకాలోని గ్రామము. ఇంచుటి జనసంఖ్య ౩౮౬ (౧౯౩౧).

అరయనులు — ౧. వీరు పంజాబులో నివసించు నొక తెగ రాజపుత్రులు. సుమారు నాలుగుశతాబ్దాలకు మునుపు మహమ్మదీయులు వీరి పూర్వులను రాజ్యభ్రష్టుల నొనర్చిరి. అప్పుడు వీరు తోటమాలీవేషములతోఁ దిప్పించుకొని పోయిరి. నాలుగువందల వీరు వ్యవసాయము చేసికొనుచు జీవించుచున్నారు. ఆ సమయమున వీరికి రాయనులు అనుపేరు వచ్చినది. ప్రస్తుతమున వీరు ఘుఘర్, థిక్సర్, సిర్సా, తోహనాలలో నెక్కువగ నున్నారు. తరువాత నొకసారి మహమ్మదీయులకేర్తీ సన్నగిరినప్పుడు వీరు మరలఁ బైకి రాఁజూచిరి. కాని కఱవులు మున్నగువానివలన వీరి యత్నిము లేనియుఁ గొనసాగలేదు. ఆకాలమున వీరక్కడక్కడ తిరుగుచుండెడివారు. పంజాబులోని సల్తేజ్ నదీ ప్రాంతములలో నున్న అరయనులతోఁ దమ కట్టిసంబంధమును లేదని వీరందురు. వేషభాషలలో సల్తేజ్ మహమ్మదీయులనే వీరు పోలియుండురు.

౨. పంజాబులోని మహమ్మదీయులలో నొక తెగవారు. మొదట వీరు కంభో (Kambho) తెగకుఁ జెందిన వారు. వ్యవసాయములో వీరి కంతగ నేర్చలేదు. తోటమాలీలుగ నుండుటయే వీరి పని.

౩. పంజాబులో నివసించు నొక తెగ ప్రజలు. ఈ తెగకు మరల నెన్నియో యుపకాఖ్యలు కలవు. వానిలో ముఖ్యమయినవి ముగ్, చందార్ మొదలయినవి. వీరిలో పెండ్లికి పరు నాటురూపాయ లైన ఖర్చునకు సరిపోవునట.

౪. అమృతసరము జిల్లాలో నివసించు నొక తెగ ప్రజలు. వీరిలో విద్య మిక్కిలి లక్షణమునట. నూటి కొక్కడైనను చదువుకచ్చినవారే యుండఁదలెను.

అరరు — ప్రయాగ ప్రాంతమునఁ బి కోరా అనుసంస్థానమునకు జమీన్దారు. ఢిల్లీలో మహమ్మదుషాహా (క్రీ. శ. ౧౭౧౯) రాజ్యము చేయునప్పుడు అతఁడు బలహీనుఁ డని యెంచి అరరు తన జిల్లాకు అధికారియైన నిసారుఖానుని జంపి (క్రీ. శ. ౧౭౩౧ లో) స్వతంత్రుఁ డాయెను. అతనిని శిక్షించుటకు ఢిల్లీ నుండి చంపఁ బడినవానికుమారుడైన అజముల్లాఖాన్ పంపఁబడెను. కాని అరరు అతనికిని చిక్కనందున కొన్ని దినముల కతఁడు వెడలిపోయెను. అంత కరరు మరల నొకరాజప్రతినిధినిఁ జంపెను. అందువీడె డౌఫ్ సుబేదారుయిన సాచిత్ ఖాను ఈతనితో యుద్ధముచేసి యీతనిని జంపి యీతనితల చక్రవర్తికిఁ బంపెను (క్రీ. శ. ౧౭౩౫).

అరలి గనూరు — బళ్లారిజిల్లా సిరిసప్పతాలూకాలోని గ్రామము. ఇంచుటి జనసంఖ్య ౯౦౫ (౧౯౩౧).

అరలి బండ — బళ్లారిజిల్లా ఆదోనితాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. ఇంచుటి జనసంఖ్య ౭౯౧ (౧౯౩౧).

అరవ — తెలుఁగుదేశమున నివసిపోయిన తమిళ ఇషయసులకు, చెల్లాలకుఁడేరు వీరినే తెలుఁగుదేశమున అరవనోల్లలని, అరవ వెలమలని యందురు.

అరవ కొత్తూరు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. ఇంచుటి జనసంఖ్య ౬౨౧ (౧౯౩౧)

అరవఘాట్ — నీలగిరిజిల్లా కూనూరుతాలూకా యంచుటి ఉబ్బుతలై గ్రామముయొక్క శివారు. ఇది కూనూరునకు మూడుమైళ్ల దూరములో నున్నది. ఇంచుటలోని సైన్యమున కంతకు 'కార్డెట్' అనుదాని నిచ్చుటకు ఇక్కడిలోయాయందు ఒక గొప్ప ఫ్యాక్టరీ కట్టఁబడినది. ఇది సమీపముం దున్న వెల్లింగ్ డన్ సైన్యశిబిరమునకుఁ జేర్చఁబడినది. కార్డెట్ నదీపాతమువల్లఁ గలిగిన విద్యుచ్ఛక్తివల్ల ఫ్యాక్టరీ మరలు నడవఁబడును. దీనికి సమీపమున సారా బట్టీ గలదు. ఉదకమండలమునకుఁ బోవురస్తా ఈకార్డెట్ ఫ్యాక్టరీ ప్రక్కగఁ బోవును.

అరవ పల్లె — గుంటూరుజిల్లా రేపల్లెతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౬౮ (౧౯౩౧).

అరవవాండ్రపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా చంద్రగిరి తాలూకాకు చెందిన జమీన్దార్ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౭౦ మూత్రమే (౧౯౩౧).

అరవాణిపట్టణ — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనతాలూకా లోని జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౧౨ (౧౯౩౧).

అరవిందులు. — గంగానదీమతల్లిచే పునీతమైనవంగదేశమున ౧౫౭౨-వ సంవత్సర మాగష్టుమాసము ౧౫-న కేదీని వీరు జననమొందిరి. చిన్ననాడే సప్తమవర్ష ప్రాయమున విద్యాభ్యాసమునిమిత్తమిండ్లాడున కేగి యచ్చట పదునాల్గుసంవత్సరములుండిరి. ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి, జర్మని, గ్రీకు, లాటిన్, ఇటాలియాది పాశ్చాత్యభాషలయందు పాండిత్యములనుజూని యాధునిక ప్రాచీన పాశ్చాత్యతత్వశాస్త్రములను, మత సాంఘిక రాజకీయ సారస్వతాది సభ్యతావిశేషములను, చారిత్ర సంప్రదాయములను ఆమూల్యగ్రామగ్రహించిరి. విద్యార్థిదశలోనే 'మిల్టన్' కవివరునివెనుక నింతటిమేధావిగాంచియుండలే దని కళాకాలముందలి యాచార్యవర్గముచే సన్నుతులనంది కీర్తిగాంచిరి.

అరవిందమోగి

అరవిందులు బి. సి. యస్. పరీక్షయందు తీర్థ్యులయ్యును విధిప్రేరణమున నుత్తమప్రస్థానిపరీక్షకు హాజరు కానికారణమున నుద్యోగావస్థలుగాక బిగ్గరింపఁబడిరి. ఆసమయమునం దిండ్లాడులో నున్న బగోదామహారాజును దర్శించి వారిరాజ్యమున నుద్యోగము సంపాదించుకొని ౧౮౯౩ లో తమ యిరువదియొకటవ సంవత్సరమున మార్కడేశమునకు వచ్చిచేరిరి. ప్రథమమున మహారాజులుంగారి యంతరంగిక కార్యదర్శిగాను, కరగ్రాహి (రివిన్యూ)కావోద్యోగిగాను, కళాకాలలో వధ్యాపకులుగాను తుదకు కళాకాలోపాధ్యక్షులుగాను బనిచేసి మహారాజులుంగారి ప్రశంసకు, విద్యార్థి బృందముయొక్క భక్తిస్తోత్రములకు,

పాదులప్రేమాదరణములకును బాగులయిరి. ఇచ్చట నున్న పదుమూడు సంవత్సరముల కాలములోనే సంస్కృతము, బంగాలీ, నుజరాతీ, మరాఠీ, హిందీ మున్నగు దేశభాషల నభ్యసించి శ్రుతి స్మృతి పురాణేతిహాసాదులను నానాగ్రంథరాజములను సర్వతోముఖముగఁ బఠించి పరిశోధించి వేదాంతవిజ్ఞానపాఠంగము లయిరి.

అరవిందులు రాజకీయరంగమునఁ గ్రీడించినకాల మత్యల్పమయ్యును - ఉద్యోగముందున్నందున సతోక్షముగా నాలుగుసంవత్సరములు, ఆవల ప్రత్యక్షముగా నాలుగుసంవత్సరములు, ౧౯౦౨ మొదలు ౧౯౧౦ వఱకు - ఆధ్యాత్మికముగనే మహాన్నతసిద్ధి గాంచి ప్రపంచమితవఱకును కనివిని యెఱుంగని యోగీశ్వరులయ్యును, రాజసలోకమతని తీవ్రబాటియవాదిగామాత్రమే కొంత గుర్తించి యీర్ష్యనుకల్పించుచున్నది. వంగదేశవిభజనానంతరము స్వదేశోద్యమముంబ్రామాదుతము తీవ్రముగా వీచుచున్న కాలములో ౧౯౦౬-వ సంవత్సరమున పాశ్చాత్యుల రెవేగైన పశుబలముతోఁగాక కేవల మాధ్యాత్మికకీర్తి భారతమాత వాస్యబంధనములఁ ద్రొంచివైచి స్వాతంత్ర్యసిద్ధి వందలయొనవ దృఢసంకల్పముతో మనః ప్రాణ శరీరముల సర్వము నర్పించి దేశారాధనచేసి తరింపవలయునను దీక్షతో, బగోదాకళాకాలలోని ఉన్నతోద్యోగమును త్యజించి కలకత్తా ప్రవేశించి నూతనముగా నలుస్థాపితమైన జాతీయకళాకాలలో ప్రధానాచార్యపదవిని స్వీకరించి యువకుల కిహపరసాధనముగా విద్యాబోధను జేయఁదొడంగిరి. కాని పాశ్చాత్యసభ్యతామోహమునఁ బునర్లాని జాతీయవిద్యాప్రయాపమే యెఱుంగని మితవాదు లాసంధును పరిపాలించుచు వైనందున లక్ష్యమందును విధానమందును భేదభావ మేర్పడి కీప్రకారములోనే తమ గూఢాచార్యపదవికి స్వప్రీతిపైకళాకాలాసంబంధమును బరిత్యజించిరి. ౧౯౦౬, ౧౯౦౭ సంవత్సరములలో అరవిందులు తమ ధర్మపత్నికి వ్రాసిన సుప్రసిద్ధ లేఖలను బఠించినవారికి ఆకాలమున భారతదేశీయ వాస్యసిద్ధి వీరమభివందిన వ్యాదయపరిచేసిన, కేవల నూత్తరకీర్తితోడనే పశుబలము నెదుర్కొని విజయము గాంచినగుఃను వీరి విద్యాసము, సర్వము మాత కర్పింపవలయునను వీరి త్యాగదీక్ష సుప్రము కాఁగలదు.

మార్కపూజావిధాన మిట్టి దని దేశీయుల కర్తవ్య మిదమిత్తమని నూతనోద్యమమును, జాతీయభావములను ఆధ్యాత్మికదృష్టితో సుప్రముగా ప్రచార మొనర్చుటకు 'వందేమాతరం' అను దినపత్రికను గొందఱు మిత్రుల ప్రోత్సాహసహాయములతో స్థాపించి తత్ప్రకాసంపాదకవర్గమునఁ బ్రవేశించి దానికి నిజముగా నూత్రధారుఁడయ్యెను. ఆపత్రికావీరకాలమించుమించుగ రెండుసంవత్సరములయైనను దేశము నుట్టూఁతలూఁగించి నేటికిని స్థిరస్థాయిగానున్న జాతీయ సద్ధర్మ సంపూర్ణస్వాతంత్ర్య భావముల నుద్బోధించి యపూర్వసంచలిత వాతావరణమును సృష్టించి పత్రికాప్రపంచమున నగ్రస్థానము విహించి యుండెను. అంతటి తీవ్రతను స్వాతంత్ర్యభోరణి గలదయ్యు నిజ సంపాదకీయవాన్యనములకుఁ గాక మఱొక పత్రికనుండి యనుమదించి

ప్రకటించిన వ్యాసమునకై రాజద్రోహకరముని దోషరోపణము జరగుటయు తుదకు విచారణలో శ్రీఅరవిందులు దోషి యని ఋజువు కావడము విడుదల గాంచుటయు గమనించిన వీరి లెఖనీమాహాత్మ్యము స్పష్టమగుచుండును.

దేశీయమహాసభలో వాదర్యవిధానములపట్ల భిన్నభావము లుదయించి మితవాదాతివాదపక్షము లేర్పడి యిరుకక్షులవారును సూరత్ మహాసభా సమయమున యుద్ధియుద్ధ మొనర్చి దేశీయమహాసభను ధ్వంసమొనర్చుటయు, జాతీయపక్ష నాయకుడైన తిలక్ లోకమాన్యునికి శ్రీ అరవిందు లంతగా నుండి జాతీయవాదుల మహాసభ కగ్రాసవాధి పత్యము వహించి దేశస్వాతంత్ర్య వాగ్విజ్ఞానమును బాడి జాతీయవాదుల కర్తవ్యము నిర్దేశించుటయు, ప్రభుత్వమువారు మితవాదులను జేరదీసి జాతీయవాదుల నెండటనో చట్టములక్రిందనే ప్రవాస ములపాల్పేసి రాజద్రోహపుణేరములక్రింద కారాగారములకంపి శిక్షించి యున్నందున దేశమున నాహాకారములు చెలంగి బీభత్సస్థితి యొచ్చుటయు, నాద్యేచ్ఛద్రోహాత్మకసమయమున వంగదేశమున నాంగ్లయుల నిర్దోషము బాంబుల (ప్రేలుకు గుండ్ర) బ్రయోగించి హత్యగావించగా ౧౯౦౮-వ సంవత్సరము మేమాసారంభమున నుమ్మెదల మైదు గంటలపుడు శ్రీ అరవిందులు నిద్రించుచుండ పరున్నవానినట్లే విప్లవోద్యమమును స్థాపించి బాంబులను తయారుచేసి తద్వారా బ్రిటీషు ప్రభుత్వము నంతరింపజేయవలయునను సంస్థకు ప్రధాననాయకుడైన ఘోరదోషిమోహముక్రింద సంకలనతో బండికృతుని తేసికొనిపోవుటయు, విచారణకాలములో నొకసంవత్సరము పూర్తిగా కారాగృహమున నుంచుటయు, కృష్ణజన్మస్థానమును కారాగృహముననే యొగలతయల్లకొని ఆయన కృష్ణభగవానుని సాక్షాత్కార సందేశభాగ్యముల ననుభవించుటయు, తుదకు దీర్ఘ నిశిత విచారణాఫలితముగా న్యాయమూర్తిచే కేవలము నిరపరాధియని విడుదల యగుటయు గ్రంథస్థమైన చారిత్రికవిషయము లైయున్నవి.

ఆ నిర్బంధ ప్రయోగ పరంపరలు ఘోరశిక్షలు కక్షికాసనములు వీనిమూలమున బహిరంగముగా రాజమర్దమునఁ బనిచేయుచున్న జాతీయోద్యమము జీవచ్ఛవమైతోడిదేశారాధకులు కారాగారవాసులై డిక్కుదోచక విషమస్థితి యొచ్చడినపుడు జాతీయపక్షమునకు తా నొక్కండే బహిరంగముగా నాయకత్వము వహింపవలసిన యావశ్యకమును గుర్తించి, 'వందేమాతరం' పత్రిక వాడే యంతరించినందున ౧౯౦౯ జూలై మాసములో ఆయన ఆంగ్లమున 'కర్తయోగి' యని బంగాలీలో 'ధర్మ' యని రెండువారపత్రికలను స్థాపించి నిర్వహింప సాగిరి. ఈపత్రికలో చెలువడిన అనేక వ్యాసరాజములలో 'భారత మేధస్సు', 'జాతీయవిద్య', 'కళాప్రాశస్త్యము', 'కాలిదాసు', 'కర్తయోగి' 'యాదవ్యును', 'పరిణామ పరివర్తనము' మున్నగు వని కొన్ని గ్రంథరూపమున జలువడియున్నవి. ఉత్తరపరలో తదితర ప్రదేశములలో ఆకాలమున వీ రొసంగిన ఉపన్యాసములుగూడ గ్రంథ రూపమున ప్రకటిత మైయున్నవి. ఏకాంత కారాగారవాసమున

తీవ్రముగా నొనరించిన యోగానుభవముతో ఆయన ఆధ్యాత్మిక దృష్టితో నానాటి దేశపరిస్థితుల కనుగుణముగా జాతీయవాదమును సమన్వయించి ప్రబోధ మొనరించుచుండిరి. న్యాయస్థానములో నిర్దోషి యని ఋజువైనను నిరంకుశ ప్రభుత్వవిధాన మాహాత్మ్యమున పోలీసు పీడనము తీవ్రమై ఆయన మనశ్శాంతికి భంగము కలుగజూచెను. సంవత్సర కారాగారవాసానుభవఫలితముగా శ్రీఅరవిందులు రాజకీయములకు తిహాదక మిచ్చి యోగినో, సన్న్యాసిగానో ఏ పిఁమా లయపు గుహలయందో ఏకాంతముగా నిరుపచరముగా జీవిత కేసు మును గడవోయు నని యాశించిన పోలీసువారికి కర్తయోగియై అనుదినము బహిరంగోపన్యాసము లొసంగుచు ప్రభుత్వవిధానమును ఖండించుచు పత్రికలలో విమర్శించి చూపేసించుచు రాజకీయరంగమున నాయకుడై జాతీయపక్షమును బునరుద్ధరించుట హృదయశల్యమై ప్రాణ గొడ్డముగా నుండెను. కాన వేరులవాసిపోడు తీవ్రమై యెల్లయినను మనల కారాగారమున గంధించుటకు విశ్వప్రయత్నము లారంభమైనట్లు గట్టివదంతులు బయలుదేరిరి. అపు డే యుత్తరక్షుణున తనకేమి సంభవించునో యని యనుమానించి తన తుదిరాజకీయశాసనముగా 'నాదేశీయుల కొక బహిరంగలేఖ' యను నపూర్వపత్రమును కర్తయోగిలో ప్రకటించిరి. అందలి యాదర్యవిధానము లీనాటికిని ఆచరణసాధ్యము లైయున్న వన్న శ్రీ అరవిందుల రాజకీయమార్గదర్శి విశేషము గాఁగలదు. ఈలేఖకే ప్రకటిత మైనయెంతోకాలమునకు - రాజద్రోహ మొనర్చి పాటిపోయి రనునిందారోపణమున కవకాశ ముండునట్లు - కర్తయోగిముద్రాపకునిపై దోషరోపణ మొనరించి బంధించిరి. క్రిందజోడ్చులో శిక్షింపఁదలసిన ఉన్నతన్యాయస్థానమున నం దేశరాజద్రోహమును లేదని యాతని వదలివేసిరి. ఇట్లు ఒకటి రెండు మూడు పర్యాయములు రాజద్రోహాది తీవ్రదోషరోపణములకు గుటియైనను శ్రీఅరవిందులు నిర్దోషులని నిర్ధారణ మగుట ఈశ్వరవిలాసముగాక మఱిమి కాఁగలదు?

శ్రీ అరవిందుల యోగసాధనము నానాటికి తీవ్రమై తదేకాగ్రతను ఏకాంతవాసమును గాంక్షించు చుండెను. అంతర్ముఖుడై దేశీయులు తనజాతీయతత్వమును యథాహాసమున గ్రహించు శక్తి సమయము లింకను రా లేదనియు, తుదకీ రాజకీయోద్యమమునకు తాను నాయకుడుగా నిర్ణీతముకాలేదనియు నిశ్చయించెను. వీరు స్వప్రయత్నమున యోగాభ్యోసము నారంభించుటకు ముందే చిన్నతనమున నుండియే ప్రధానమైన తమ జీవితఘట్టములందు నంతర్యాణిరూపమున ఈశ్వరరాజకీయల గ్రహించుటయు తదనుగుణముగనే ప్రవర్తించుటయుఁ గానవగును. ఇంగ్లాండులోనున్నపు డీయాదేశానుగుణముగనే గుఱువు స్వారిపరీక్షకు హాజరుగాక ఐ. సి. ఎస్. పదవిని త్రోసిపుచ్చిరి. బరోడాలోని యున్నతోద్యోగమును త్యజించిరి; ఇచ్చడును తదాదేశానుసారముగానే వంగదేశమును విడనాడి యేకాంతవాసమున కనుకూలముగా మొదట నొకటిరెండుమాసములు శ్రౌంచినారి చంద్రనగరు నందుండి యావల ౧౯౧౦ ఏప్రిలు మాసారంభమున శ్రౌంచియింది

యాకు ముఖ్యపట్టణమున పునుచ్చేరి ప్రనేశించి నేటికిని ఆచ్చటనే నివసించుచున్నారు. ప్రారంభమున దేశకాలపరిస్థితు లనుమాలింపగానే వంగదేశమునకు తిరిగివచ్చి యాధ్యాత్మికదృష్టితో రాజకీయరంగమునఁ బ్రవేశించు నుద్దేశ్యముండినను యోగసాధన మభివృద్ధి యగుకొలఁదియు మహత్తమమైన యాధ్యాత్మిక పరిణామ పరమార్థము వారికి గోచరమై తమ సర్వశక్తుల నిటునటుచచ్చింపక యేకాగ్రముచేసి యుండుటయే యావశ్యకమని గ్రహించి రాజకీయసంబంధమును సంపూర్ణముగా త్యజించెను. అందువలననే దేశీయులెన్నిపర్యాయములూ దేశీయులూ సభాభ్యుత్థానిగా వరించి, యాహ్వానించినను అరవిందులు లంగీకరింపరైరి.

పునుచ్చేరి చేరినతరువాత నాలుగుసంవత్సరము లేకాంతముగా తేశికధ్యానముతో యోగసాధన మొనరించి తమకు సాక్షాత్కారమైన దివ్యానుభవములకు దిజ్ఞాను లోకమునకు వెల్లడించుట కొకానొక ప్రాంచిదేశీయుని ప్రాతస్సాన సాహాయ్యములవలన ౧౯౧౭ ఆగష్టుమాసమున 'ఆర్య' యను తత్త్వజ్ఞానవిషయక మాస పత్రికను ఆంగ్లమున ప్రకటింప నారంభించిరి. 'భాగవతజీవనము', 'యోగసంకలనము', 'గీతాభాష్యము', 'వేదరహస్యము', 'ఈశ', 'కేన', 'కఠ', ముంపకా ద్యుపనిషద్వ్యాఖ్యానములు', 'హైందవసభ్యతాసమర్థనము', 'మానవైక్యాచర్యము', 'భావికవిత్వము' మున్నగు వీరివ్యాసములును, విదేశములలోను బగోదాలలోను, పునుచ్చేరిచేరిన ప్రక్రమసంవత్సరములలోను వీరు రచించిన పద్మరత్నములు మున్నగునవియు ఈ యార్థ్యపత్రికలో ప్రకటితములైనవి. ఇందు కొన్ని ప్రత్యేక గ్రంథరూపమునను వెలువడియున్నవి. మరల నాయాశ్వరాదేశమునఁగాఁబోయ నిరంతరాయముగా నాలున్నర సంవత్సరములు పాగనిచ్చి ౧౯౨౧ లో నీపత్రికనుగూడ 'నే సూచనయుఁ జేయకయే అకస్మాత్తుగా నిలిపి యోగానుభవములందే నిమగ్నులయిరి. శ్రీ అరవిందుల రచన కేవలము బుద్ధిబలముతోను, యోజనా సామర్థ్యముతోను చెర్పించి తర్కించి ప్రాకులాడి ప్రయత్నమున ప్రాసినది గాక వేదకాలపు ఋషిపుంగవులవలె ద్రష్టయై అంతఃసిద్ధి ప్రేరణమున వెల్లివిరిసినవాడైయును. 'ఆర్య' పత్రికాపాఠకులకు శ్రీ అరవిందులు ఋక్కులగానమొనరించిన ఋషి కవియని, విమర్శనాధురీణుఁ డనిమాత్రమేకాక సర్వతోముఖపాండితీవిభాసియని, సర్వజ్ఞుఁ డని కొంతతెలియఁగలదు. 'అపానా', 'ప్రేమ - మృత్యువు', 'బాజీ ప్రభువు' మున్నగు రసాత్మకకావ్యముల నిర్మించిన కవిగా, వేదములకు గీతాదిమహాగ్రంథములకును వ్యాఖ్యానమొనర్చిన భాష్యాచార్యులుగా, కడికాస్స ఆర్చర్ మున్నగువారి గ్రంథములను సాకల్యముగా విమర్శించిన విమర్శకులుగా విద్యావిశారదులుగా నిట్లు వేర్వేలుగా వారి యనంత ప్రతిభావిశేషములను సూక్ష్మముగానేని వర్ణించుటకలది గాదు.

శ్రీ అరవిందులు మత, రాజకీయ, సాంఘిక, సారస్వతాది కలా విశేషముల నన్నింటిని ఆధ్యాత్మికదృష్టితో సమన్వయ మొనరించి వాని యశ్విన్య సంబంధమును పరమార్థమును వెల్లడించి యున్నారు. సుప్రసిద్ధపాశ్చాత్య కవి శేఖరుల కావ్యముల

నన్నింటిని ఆమూలాగ్రముగ విమర్శించి అంతర్దుఃఖదృష్టితో కావ్య ప్రపంచమున వారివారి యథాస్థాన మిది యని సోదాహరణముగ నిర్ణయించిన కవి బ్రహ్మ యని నారు రచించిన 'భావికవిత్వము'ను ఇటీవలనే దిలీపకుమారరాయకృత 'అనామి' గ్రంథములో ప్రకటితమైన వారి లేఖలను బఠించినవారికి స్పష్టముకాఁగలను. సద్విదానంద ద్యోతకములగు నాధ్యాత్మికభావములతో ఆపూర్వమైన క్రొంగ్రత్త శయ్యాపాకములతో విశేషజేజీతభావార్థముల నీను నూతన పదజాలముతో ఆతీత విజ్ఞానవిభూషణముతో నాంగ్ల భాషాకన్యను సర్వతోభాలంకృతం గావించి భాషాప్రపంచమునం దగ్రహము నెక్కించిరి. ఆత్మనుభవములేక కేవలము హేతువాదియనకు, తర్కిమునకును, బుద్ధిమాత్సరకు ప్రత్యక్ష శౌలికశాస్త్రపరిశోధనాపక్షులకును ప్రాముఖ్య మొసంగుటయే కాక యాచ్యంతము లివియే యను పాశ్చాత్యిలోకమునకు యోగాభ్యాసపూర్వకానుభవములను వేదకాలపుసిద్ధాంతములను, పరమధర్మములను, సత్యములను సహేతుకముగ సప్రమాణముగ శాస్త్రీయముగ సర్వతోముఖముగ వెల్లడించి ప్రాచీ ప్రతీచీనభృతాసంకలనము గావించి ప్రపంచకల్యాణ మొనర్చుటయే భగవానుని సంకల్పమా యనునట్లు శ్రీ అరవిందుల నిరుపమానాంగ్ల రచనా వైభవము స్ఫురింపఁ జేయుచున్నది.

అనాదిగా భారతవర్షమున నభ్యుస్తములై యున్న నానావిధములయిన యోగసాధనములను, తాంత్రికసాధనములను శ్రీ అరవిందులు సిద్ధాంతపూర్వకముగానేకాక ఆచరణానుభవమువలనఁగూడ గ్రహించి యవియేవిధమున నెంతవఱ కావ్రోపలదికి సాహాయ్యకారులొ నిర్ణయించిరి. సర్వయోగసంకలన మిందుందుటచే వీరియోగమును బూర్ణయోగమందురు. వీరి పూర్ణయోగమునకును బూర్వయోగములకును భేద మెంతయో కలదు. ఈ సంసారము నిస్సారము, అజ్ఞానజన్యము, దుఃఖభూయిష్టము, మాయ యని దానిని త్యజించినఁగాని ముక్తికాంతలభ్యము కావని పూర్వయోగులు విశ్వసించి సిద్ధాంత మొనర్చిరి. శ్రీ అరవిందుల రన్నతో అట్లు పరిత్యజించి పాటిపోవుటవలన, వ్యక్తులుగా పరలోకానందము ననుభవించి కొందఱు కడఁగిరినను, భూలోకము మఱితర పరితానస్థకు వచ్చిన దనియు, ప్రస్తుత మజ్జానావృత్తమై యున్న భూలోకమును స్వర్గరాజ్యముగా మనోహితమైన యొక విజ్ఞానశక్తిచే పరివర్తనము నందించనగు ననియుఁ బాటుచున్నారు. వేదకాలఋషులలోఁ గొందఱు ప్రత్యేకముగా నా విజ్ఞానమున కారోహించితరకాని మనః ప్రాణ శరీరముల పూర్ణదివ్యపరివర్తనమునకై దివ్యజ్ఞాన దివ్యచైతన్యముతో నీ ఋషులదేహములొని కవరోహణ మొనర్చుటకుఁ బ్రయత్న మేనియుఁ జేసినట్లు లేదు. మీఱమిక్కిలి ఈ పార్థివదేహము నింకను ధరించియుండియే జీవమందలి విజ్ఞానసంజ్ఞయగు నూర్యని నూర్యమండలాంతర్వర్తులై యుద్ధమించుట అసాధ్యమనియే నూదించు నుపనిషద్వాక్యములుగూడఁ గలవు. పరమేశ్వరుని రీతి విలాసము మనఃపరిణామముతో నంతము కాలేదనియు, 'సర్వధర్మాః పరిత్యజ్య మామేకం శరణం వ్రజ' అను గీతావాక్యమునకు

ముగా ప్రపత్తిమార్గమునఁ బరమేశ్వరుని కరణమొచ్చి త్రికరణమధితో సంపూర్ణభిష్యతో యోగసాధన మొనర్చుటవలన పరమేశ్వరానుగ్రహప్రీత్యు, తుదకు సాధన సాధ్యము సాధకుఁడు సర్వము పరమేశ్వరుఁడుగా పరివర్తనమంది, సచ్చిదానంద త్రికమున కత్యంత సామీప్య సంబంధముగల యాపరమవిజ్ఞానసిద్ధియుఁ గలుగు ననియు, ఈ యభిప్రాయగ్రహములవలననే అవిజ్ఞానము భౌతికలోకమున కవరోహణమై తన్మూలముననే ప్రపంచమున దివ్యకీవసము సాధ్యమై సత్యలోక మేర్పడు ననియు శ్రీ అరవిందు లనుభవపూర్వకముగా వెల్లడించుచున్నారు. వేయేల పూర్వము భగీరథుఁడు మహాతప మొనరించి గంగావతరణమును సాధించి పితృదేవతలను పునీతులనొనర్చి భరత మాతను కామధేనువుగాఁ జేసినట్లు నేఁడు శ్రీ అరవిందులు ధూలోకమును మానవజాతిని భాగవతమయముగా దేవమయముగా నొనర్చ సంకల్పించియున్నారు.

శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము — కంటి కగ

పడు జగన్మాసముల కావల నాత్మచైతన్యముల సత్యము ఏకము నిత్యమునగు సర్వభూతాత్మ కలవను ఆర్ధావర్తపు పూర్వబుధుల సిద్ధాంతముననుండియే శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము ప్రారంభ మగుచున్నది. ఆ యద్వితీయ బ్రహ్మమునందు, ఆచిత్స్వరూపమునందు సర్వభూతములను కూడియున్నవి. కాని చైతన్యముయొక్క యొకానొక పృథక్తత్త్వమువలన, మనఃప్రాణశరీరములందున్న తమ నిజాత్మ నిజతత్త్వముల గుఱించిన యజ్ఞానమువలన నవి విభజింపఁబడి యున్నవి. ఈపృథక్ భావకల్పితమును నాచ్యూతనమును తొలగించుటకు, తన యందు నిఖిలభూతములయందును గల దైవమును - తన నిజాత్మను - సాక్షాత్కరింపఁ జేసికొనుటకును ఒకానొక యాంతఃకరణిక శిక్షణము వలన సాధ్య మగుచున్నది.

ఈ యద్వితీయతాత్మ యే ఈచైతన్యమే జడమును భౌతికపదార్థములందు నిక్షిప్తమైయున్నదని శ్రీ అరవిందులబోధ వదించుచున్నది. అది తనయంతటఁ దాను విముక్తి నొందునట్టివిధానమే పరిణామము. ఏది జడముగా నున్నట్లు గాన్పించునో దానియందు చైతన్యము పాదహస్తమున్నది. ఒకపరి గోచరమైన ఈచైతన్య మింకను ఉన్నతతర మగునట్లును, తత్కాలమందే యంతకంతకు మహత్తర మగు పరిపూర్ణ త్వము పరిణామము నందునట్లును, అది స్వతఃప్రేరిత మగును. ఈచైతన్యవిముక్తియొక్క ప్రధమసోపానమే ప్రాణము; మనస్సు రెండవది; కాని పరిణామము మనస్సుతోడనే సంపూర్ణి కావలయును. అది యొకానొక మహత్తరస్థితిగా, ఆధ్యాత్మికమును విజ్ఞానమయము నగు నొక చైతన్యముగా బహిర్గత మగుటకు నిరీక్షించుచున్నది. చైతన్యపురుషుని యందు ప్రబలకీర్తిగా, విజ్ఞానాత్మల వికాసము పరిణామమందలి తదంతరసోపాన మై యుండవలెను. అప్పుడే యీ విశ్వపదార్థములందు నిక్షిప్తమైయుండు ఈశ్వరతత్త్వము సంపూర్ణముగా స్వయంవిమాన నము నందును. అప్పుడే ప్రాణకీర్తి తన పూర్ణత్వమును బ్రదర్శింప సాధ్య మగుచున్నది.

వృక్ష జంతు జన్తములయందు స్పృశిసహితేచ్ఛ లేకుండఁగానే ప్రకృతి తనపరిణామసోపానముల నధిరోపించుచున్నది. మానవుని విషయములో నుపాధియందలి స్పృశిసహిత సంకల్ప మూలముననే ప్రకృతి పరిణామసమర్థ యగుచున్నది. అయినను మానవుని మానసిక సంకల్పకీర్తిమాత్రముననే యిది పూర్తి కాఁజాలదు. ఏలయన, మన స్సాకానోక స్థితకే పోగలదు; తదింతరము ముందునకుఁ బోఁజాలక యందే చక్రాకారముగామాత్రమే పరిభ్రమించుచుండును. జీవవలన మన్నతతరతత్త్వముగా మనస్సు మాత్రవలసియున్నదో యట్టి మార్పును చైతన్యపు పరివర్తనమును గావించవలసి యున్నది. ఈ విధానమును బుర్రాతన, ఆంతఃకరణిక శిక్షణ యోగసాధనముల మూలమునఁ గలుగఁగలవలసి యున్నది. పూర్వకాలమున నయ్యది వెలిగా ప్రపంచముననుండి సంక్షేపించుకొనుటవలనను ఆత్మ లేక పరతత్త్వముయొక్క సమచ్ఛ స్థితిలో నంతర్ధాన మగుటవలనను బ్రయత్నింపఁబడినది. ఏవిజ్ఞాన సత్య చైతన్య మంతఃస్థితాత్మకుఁ డిగిన యొకపరణమై మానవుని యంతర్ముఖ ముననేకాక సర్వప్రవృత్తులయందును దిన్నుఁ దా నెఱుంగునట్లు చేసి యింకను మృగ ప్రాయముగా నున్న మానవత్వమునుండి దివ్యబాతిగా నభినిధి నందింపఁగలనో యట్టి విజ్ఞానమయ సత్య చైతన్యమును మనస్సుయొక్క యజ్ఞానమునకు విక్రిలి పరిమితజ్ఞానమునకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగా స్థాపించి, పరమాత్మను బ్రపంచమునకు పరమగాఁ గేవలము ముక్తునిగాఁ జేయుటయేకాక ప్రపంచస్థితిలోనే విముక్తిని జొందించుట కున్నతతర తత్త్వవతరణము సాధ్యమని శ్రీ అరవిందులు బోధించుచున్నారు. అత్యున్నతమై, ఇంకను నిగూఢమై యున్న విజ్ఞాన తత్త్వవతరణవ్యాపారములమూలమున పురుషుని సకలకోశము లను మార్పు లేక పరిణామముగావించుటవలన తద్దివ్యత్వస్థితికై యోగ మయొక్క యాంతఃకరణిక శిక్షణము నుపయోగింప వచ్చును.

అయిన నిది తత్క్షణమేకాని, స్వల్పకాలములోఁ గాని, లేక యేతద్విరతమైన లేక అద్భుతమైన పరివర్తనమువలనఁ గాని చేయ వీలు లేదు. విజ్ఞానతత్త్వవతరణము సాధ్యమగుటకు పూర్వము తదిన్దేవకుఁ డెన్నోసోపానములఁ గడచిపోవలసియున్నది. మానవుడు ముఖ్యముగా మనఃప్రాణశరీరముల యుపరితలమునందే నివసించుచుండును. కాని మహత్తరరావకాశసహితముగు నంతఃస్థితాత్మ ఆతనిలో నున్నది. తదుపలబ్ధికై ఆతఁడు ప్రబుధుఁడు కావలెను. ఏలయనఁగా, నానంతఃస్థితాత్మ నుండి ప్రస్తుత మాతఁడు పొందుచున్నది యత్యంతనిరోధితప్రభావమునుమాత్రమే. అదియేవిశేషసాందర్యమునకు సామరస్యమునకు క్షోభానములకు నిరంతరప్రయత్న మొనర్చునట్లతనినిముందునకుఁ ద్రోయుచున్నది. కాఁబట్టి యీయంతరరాత్మయందలి విస్తృతుల బాహ్య మొనర్చుటయు నంతఃస్థిత లేజ్యక్షులవలన తన బాహ్యజీవితమును నిర్వహించుటయు నచ్చలునుండియే బాహ్యజీవితమును గడపుటయు యోగమయొక్క ప్రధమవిధానము. ఇట్లుచేయుటలో మనోమయ ప్రాణమయ అన్నమయ భూతముల బాహ్యమిక్రమునుగాక విలక్షణముగా వీనికి పరోక్షమున సత్యసంబంధమైన ఒకానొకదానిని, అద్వితీయ దివ్యపరంజ్యోతి

యందలి యొకవిస్ఫులింగమును, తన నిజాత్మను కనుగొనుచున్నాడు. సాధకుఁ డాత్మస్థితుఁడై జీవించుటకును దన ప్రకృతిశేషమును బరిశుద్ధిగావించి సత్కృత్యములుగా నద్దాని ప్రయోజనముచేత తన్నిజస్థాన ప్రవేశాభిముఖముగాఁ జేయ నభ్యసించవలెను. తదనంతర మూర్ధ్వోస్తుభివికసనమును ఆత్మయొక్క యున్నతతర తత్త్వావతరణమును గలుగఁగలవు. కాని యప్పటికిని అది వెంటనే సంపూర్ణవిజ్ఞానలేఖనము, శక్తి కానేరదు. కారణ మేమనఁగా, సాధారణమామమబుద్ధికిని విజ్ఞాన సత్యచైతన్యమునకును మధ్య చైతన్యభూమిక లెన్నియోకలవు. ఈ యంతరభూమికల నూర్ధ్వాభిముఖముగా బాహ్య మొనరింప వారి శక్తిని క్రిందికి మనఃస్రావకరీరములలోనికి తీసికొని రావలసియున్నది. అటుపిమ్మటనే సత్యచైతన్యముయొక్క పరిపూర్ణశక్తి ప్రకృతిలోఁ బనిచేయఁగలదు. కావుననే యీ యాత్మశిక్షణ లేక సాధనవిధానము దీర్ఘము కష్టమునై యున్నది. అయినను, కడపటి స్వేచ్ఛాభిముక్తిని పరిపూర్ణస్థితిని ఎక్కువ సాధ్యముగా నొనర్చుచున్నది గాన నయ్యది, అనఁగా నా సాధనప్రయత్న మ్మ మయ్యది నంతవఱకు లాభ మైయున్నది.

మనస్సు నొకవిశేషవ్యాప్తికి ఆనంతపరమాత్మల భావోపలబ్ధికి బాహ్యమొనర్చుట, విశ్వచైతన్య మనఁబడుదానియందు నిర్గమించుట, జోరికలపై నింద్రియోద్రేకములపై నాధిపత్యము వహించుట మున్నగున వెన్నియో పూర్వపద్ధతులకు సంబంధించి యీమార్గమునం దవసరమైనవి గలవు; బాహ్యసన్నాహసనిష్ఠ ఆత్మీకవసరము గాదు; కాని ఆసక్తి ఇచ్చలను జయించుట, శరీరము వారి యక్కఱలు, ఆశలు, స్వభావలక్షణములు వీనిని స్వాధీనములో నుంచుకొనుట తప్పని సరియైయున్నది. నిత్యానిత్యములను గుఱించిన మనోవిశేషనముద్వారా జ్ఞానమార్గము, పౌర్ధర్షమైన ప్రేమప్రపత్తుల భక్తిమార్గము, స్వలాభోద్దేశములనుండి సత్యమునకు, అహంకారమున కతీతమైన ఒక మహత్తర సత్యైకాంకర్యమునకు సంకల్పమును మరలించు కర్తవ్యమగు మున్నగు పూర్వసంప్రవాసుసిద్ధాంతముల సంకలన మిందుఁ గలదు. ఏలయన ప్రకృతిలో నా మహత్తర లేజకృత్తులు పనిచేయుటకు సాధ్యమైన పుడు, పురుషనిసర్వము దానినందుకొని పరివర్తన మొందునట్లు శిక్షితము కావలెను.

ఈ సాధనలో గురుశ్రేణము, క్లిష్టఘట్టములయందు వారిపరిశీలనము, వారిసాన్నిధ్యము నత్యావశ్యకము లైయున్నవి; ఎందుకనఁగా నవి లేకున్న జయావకాశమునంతను అభ్యంతరపఱుచు నొడుచుదుకులు ప్రచాదములు లేకుండ నిర్వహించుట అసాధ్య మగుచున్నది. గురువనఁగా నొక యున్నతతర ఆత్మస్థితి చైతన్యమునకు నాగోహించిన వారు. సాధారణముగా వారిని తవప్రత్యక్షప్రకాశముగా తవప్రతినిధిగా భావించెదరు. వారు తమయంత్రజీవమునలన నంతకంటె నెక్కువగా తమప్రభావాదర్యములవలన మాత్రమే కాక స్వానుభవము నితరులకు సంక్రమింపఁజేయునట్టి యొక శక్తిమూలమునను సాయపడుచుందురు.

ఇదియే శ్రీ అరవిందుల యుపదేశము, సాధనవిధానము. ఏదో యొక మతము నభివృద్ధిచేయుటగాని, లేక పురాతనమతములను విక్రమింపబుటగాని, లేక యేదోయొక మతనమతమును స్థాపించుటగాని వారి యుద్దేశముగాదు; ఏలయన నివి యేవియైనను వారికేంద్రోద్దేశమును దూరమొనర్చును. వారియోగముయొక్క యేకైకలక్ష్య మంతఃస్థితాత్పభివృద్ధియే. దాని ననుసరించు ప్రతివారును కాలమున సర్వభూతములందు నాయద్వితీయాత్మను గమనించి మనోమయముకంటె మహత్తరమైన చైతన్యమును, మానవప్రకృతిని మార్చి భాగవతమును మొనర్చు ఆధ్యాత్మికవిజ్ఞానమయచైతన్యమును వికసింపఁజేయునను.

అరవేహల్లి — ౧. (నారాయణదేవరక్షేత్ర దగ్గరది) బల్లారిజిల్లా హాస్పేటతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౯౬ (౧౭౩౧).

౨. (రామసాగరం దగ్గరది) బల్లారిజిల్లా హాస్పేటతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౫ (౧౯౩౧).

అరసనహాలు — బల్లారిజిల్లా హర్నవహల్లితాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౨౭ (౧౯౩౧).

అరసబలగ — విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౪౬౮ (౧౯౩౧).

అరసవల్లి — గంజాంజిల్లా శ్రీ కాకులంతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇది శ్రీకాకుళమున కుత్తరముగా నొకటిన్నర మైలుదూరమునం దున్నది. ఇచ్చట మార్కెట్ గవామని చేబాలయము గలదు. ప్రతిభానువారమునందును, విశేషదినములందును ఉత్సవములు జరగుచుండును. గంజాంజిల్లానా రెక్కువగను, విశాఖపట్టణముజిల్లానా సామాన్యముగను ఈదేవునిదర్శనమునకుఁ బోవుచుందురు. కోసులును, కనుచూపు తగ్గినవారును మ్రొక్కుకొని నీకోసు లయి మ్రొక్కులు చెల్లించుచుందురు. తమబిడ్డలకు పలువురు మార్కెనారాయణస్వామిపేరు పెట్టుచుందురు. ఇచటి జనసంఖ్య ౪౪౬.

అరసాడ — ౧. విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౫౧౮ (౧౯౩౧).

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౫ (౧౯౩౧).

అరసిబిడి — బొంబాయి రాజధాని విజాపూర్ జిల్లా హంసుండతాలూకాయందలి యొకపల్లె. ఇప్పు డిది పామపడిన దని చెప్పినఁ జెప్పనచ్చును. పూర్వ మిచ్చట చాళుక్యరాజులరాజధాని విక్రమపుర మనునది యుండెను. ఇది ఆఱవ విక్రమాదిత్యునిచే (శ్రీ. శ. ౧౦౭౬ - ౧౧౨౬) స్థాపింపఁబడినది. కలమరిరాజులు ౧౧౫౧లో చాళుక్యులకు గలుచువఱకు నీపట్టణము చాళుక్యుల రాజధానిగ నుండె నని యాహింపఁబడుచున్నది. ఇందు శిథిలము

లైన రెండు జైనుమందిరములును, రెండు చాళుక్య కలమరిరాజశాసనములును గలవు.

అరసు — ౧. మైసూరు రాజుల బంధువులలోని తెగ. వీరిలో రెండుకాళ్ళు గలవు. వీరిని రాజబంధువు లనియేదరు. వీరిలో కొందఱు చైవ్యులు, కొందఱు జైవులు.

౨. అజనదేశమందలి పల్లెజాతిలోను పరయన్ జాతిలోను అరసు అనునొకయుపజాతి గల దని మద్రాసు సెన్ససు రిపోర్టు (౧౮౯౧) లోఁ జెప్పఁబడియున్నది.

అరసూరుగుట్టలు — బొంబాయి రాజధానిలోని మహీకాంత ఏజెన్సీయందలి గుట్టలు. ఇవి ఆరావలీపర్వతమాలిక యొక్క వైర్వతమాల నున్నవి. ఈ పర్వతములలో అంబాధవాని యొక్క దేవాలయము కలదు. మిక్కిలి పురాతనకాలముననుండి యీ దేవాలయముండినట్లు తోచుచున్నది. ఇచ్చటనే సరస్వతీనదియొక్క యుత్పత్తిస్థానము కలదు. అంబాధవానిదేవాలయమున కెప్పుడును గూర్తిగులు వచ్చుచుండురు. నవరాత్రుదినములలో నిక్కడ గొప్ప యుత్సవము జరుగును. దాంతసంస్థానాధీశ్వరున కీ మేకులదేవత. ఇచ్చట పదునాఱవశతాబ్దియందలి శాసనములు కలవు.

అరషి కేరీ — బల్లారిజిల్లా హర్పనపాల్లి తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౪౧ (౧౯౩౧).

ఆరాండా (క్రీ. శ. ౧౭౧౮-౯౯) — స్పెయిన్ దేశమందలి రాజకార్యనిపుణుడు. సర్దార్ వంశమునందు జన్మించెను. ౧౭౫౯లో పోలెండుదేశమునకు రాయబారిగనంపఁబడెను. ౧౭౬౬లో క్యాష్టరీకి సైనికనాయకుఁడగు చేయఁబడెను. ఆనంతర్వరముననే ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఈతఁడు ఫ్రాన్సురాజ్యక్రాంతి (French Revolution) కారకులగు తత్వవేత్తలతో సహానుభూతి గలవాఁడు. కావున తనమంత్రిత్వకాలమున తనప్రజాక్షేమమునే మనస్సునందుంచుకొని రాజ్యమేలెను. మతగురువులు చేయుచున్న పెక్కు ఆక్రమముల నాపివేసెను. మతభేదమునకై ప్రజలను బాధపెట్టినట్టి ఇన్క్విజిషన్ (Inquisition) అను మతగురువులయొక్క స్వాధీనతను సభలప్రభుత్వమున జెనుకొని అనువారలను స్పెయినునందుండి చెడఁగొట్టెను. ప్రజలయొక్కక్షేమమునకై యీతఁడు పెక్కుకార్యములు చేసెను; దేశమందలి పోలీసుసైన్యమును, వ్యాయస్థానములను కట్టుబాటులకు లోబఱచునట్లు చేసెను. ఇంగ్లాండున కీతఁడు మొత్తము మీఁద ప్రతిపాటుఁడుగ నుండెను. ౧౭౭౩ లో నీతనిని ప్యారిస్ పట్టణమునకు రాయబారిగఁ బంపిరి. ౧౭౯౨ లో నీతఁడు మరల ముఖ్యమంత్రి యయ్యెను. ఈతనిని పడవేయవలయు నని మతగురువులు పెక్కువట్టలఁ బన్నిరి.

అరా (సోడియం) — బంగారదేశములోని కహాబాద్ జిల్లాయందలి ఒక సోడియాన్ గ్రామము. చైత్యము ౯౧౩

చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౬,౯౯,౯౫౬. బహియా అనునది ముఖ్య వర్తకస్థలము.

అరాకానియనులు — దక్షిణ - అమెరికాలోని చిల్లీ రాజ్యమునందు నివసించుచున్న ఒక తెగప్రజలు. ఈతెగ దక్షిణ అమెరికా అదిమనివాసులతెగలలో నొకటి. కాని అరాకానియనులు తమతోడి తెగలవారికన్న పెక్కువి నాగరకతగలవారు; పరాక్రమ కారులు. శతాబ్దముల పైఁగ స్పెయిన్ దేశీయులతో ఎడతెగనిపోరాటము జరపి తమ స్వాతంత్ర్యమును నిలువఁచెట్టుకొనిరి. తుదకు వీరు ౧౮౮౨-౪ సంవత్సరమున చిల్లీపరిపాలనకు లొంగిపోయిరి.

అరాజకత — ప్రభుత్వము లుండునంతకాలము నిజమైన ధర్మము గాని న్యాయము గాని ప్రపంచమునందు నెలకొనఁజాలవనియు, ధర్మసంస్థాపనమునకు ప్రభుత్వముల వివాద మత్యావశ్యకమనియు, బహుత్కరించుటయే ప్రధానలక్షణముగాఁగల ప్రభుత్వాధికారముమూలమునఁ గాక విచ్ఛిన్నములగు సంఘములమూలమున సముదాయముమీఁద జరగవలసినపనులు జరగవలయు ననియు చెప్పు రాజకీయసిద్ధాంతమునకు 'అరాజకత' సిద్ధాంత మని పేరు. నిర్బంధమునకు మాటు పరిపూర్ణమును స్వాతంత్ర్యమును స్థాపించుటయే దీని యుద్దేశము.

౧. అరాజకుల వాదము:— ఈ సిద్ధాంతమునకు విశోపాఖండము జన్మధూమి. దీనిని ప్రతిపాదించినవారు కొందఱు ప్రాచీనయుగముందును మధ్యయుగముందును నుండినవా లైనను ఈమత ప్రవక్తలలో ప్రముఖులైనవారు ఇటీవలివారే. వారిలో పేర్కొనఁబడినవారు పదునెనిమిదవ శతాబ్దియం దుండిన గాడ్విన్ (Godwin) అను ఇంగ్లీషుతత్వవేది, స్టర్నర్ (Sturmer) అను జర్మన్ దేశస్థుఁడును; పందొమ్మిదవశతాబ్దివారగు ప్రూడన్ (Proudhon), సోరల్ (Sorel) అను ఫ్రెంచివారు, బకునిన్ (Bakunin), క్రొపొటిన్ (Kropotkin), టోల్స్టాయ్ (Tolstoy) అను రషియాదేశస్థులు. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించినవారిలో గాంధీమహాత్ము లొక రని చెప్పవచ్చును. ఈకాలమునందు రాజకీయవేత్త లని కీర్తి గాంచిన రస్సెల్ (Russell), లాస్కి (Laski), కోల్ (Cole) మున్నగువారు అరాజకతాసిద్ధాంతముందు పూర్తిగ నమ్మకము లేనివారైనను, అందలి విషయములలో కొన్నిటియందు సత్య మున్నదని గ్రహించి, తదనుగుణముగ ప్రభుత్వవిధానము దేశములగు మార్పులను నూచించి యున్నారు.

పదునెనిమిది, పందొమ్మిదవ శతాబ్దములోని పాశ్చాత్యదేశములందలి ఆర్థికపరిస్థితులనుండియే ఈసిద్ధాంతము బయలుపడెననిది. విహికసాఖ్యమున కంతకును అర్థమొక్కటే ఆధారము కాకపోయినను, అర్థము లేనియెడల వట్టిసాఖ్యము లభింపవని చెప్పవచ్చును. కీరీరహాసగమనకును, ఆరోగ్యమునకును, సౌఖ్యమునకును ఆహారము, వస్త్రములు, ఇండ్లు మొదలగునవి ఆవశ్యకములు. అవసరమైనంత

నటకుకూడ నిట్టివి లేనివారిని దరిద్రులనియు, అవసరమునకు మించి ఇట్టివి కలవారిని ధనికులనియు మనము చెప్పుచుందుము. దారిద్ర్య బాధ నొందువారలకు స్వేచ్ఛతోకూడిన జీవన మసాధ్యము. వారి కాల మంతయు ఆహారాదుల సంపాదనమునకుమాత్రమే వినియోగ మగుచుండుటచేత ఉత్పత్తిమగు మానవజీవితమునకు పరమావధి యగు నాత్మవికాసమున కెట్టియనకాశమును లేకున్నది.

దరిద్రులదారిద్ర్యమునకు వారు కష్టపడి పనిచేయుటకుండుట కారణము కాదు. ధనికుల విశ్వరథమునకు వారు కష్టపడి పని చేయుట కారణము కాదు. ప్రతిజీవముందును ధనికులకంటె దరిద్రులే ఎక్కువగ పనిచేయుచుండుదు. ఆహారాదిపదార్థముల సుత్పత్తి చేయుటకు మనుష్యునిపరిశ్రమముమాత్రము చాలదు. పరిశ్రమ మతోపాటు భూమియు, మూలధనమును (Capital) ఆవశ్యకములు. కాని, ఈరెండుసాధనములను కష్టపడి పనిచేయుటలయ ప్రతిమను ష్యునికిని లభించుటలేదు. ఇవి యెవరో కొందఱు భూస్వాముల యొక్కయు, సాహుకార్ల యొక్కయు నధీనముం దున్నవి. వీరియను మతి లేక పని చేయువాండ్రు వీని నుపయోగించుట గుస్సాధము. భూస్వాములకు ఆత్మధికములగు సిద్ధులను, సాహుకార్లకు అపరిమిత ములగు వడ్డీలను ఇచ్చినఁగాని ఇట్టియనుమతి పనివాండ్రకు లభించదు. కష్టపడి పనిచేసి, ఆధికమున అర్థమును నాడుత్పత్తిచేయుచున్నను అందులో చాలభాగము సిద్ధులక్రిందను, వడ్డీలక్రిందను ఖర్చగుచుండుటవలన పనిచేయువాండ్రుపోషణమునకు మిగులునది చాల స్వల్పముగ నున్నది. కర్షకులను, కర్తకరులను ఉత్పత్తిచేయు అర్థ మల్ప మగుటఁ బట్టి కాక, అయర్థవిభాగముందు అధికభాగము భూస్వాములకును, సాహుకార్లకును చెందుటఁబట్టియే దరిద్రులు దారిద్ర్యబాధ ననుభవింపవలసి యున్నారు. భూమియు, మూలధనమును కొందఱు యధీనముం దుండక పనిచేయ నిష్టపడువా రెండఱుకును లభ్య మగుచుండునెడల ఉత్పత్తియగు ధన మంతయు పనిచేయువారికే చెందుచుండును. పని చేయక, ఆస్తిమూలముననే సుఖముగజీవించు భూస్వాములను, సాహుకార్లను కొందఱు టుండుటంబట్టి 'ధనికులు', 'దరిద్రులు' అనుభేదము కలుగుచున్నది. ఇట్టిభేదము లదృశ్యము లగుటకు భూమిమీఁదను, మూలధనముమీఁదను వ్యక్తులెవ్వరికిఁగాని ఆస్తి (Property) హక్కు లేకుండుటయే తగినమార్గము.

అరాజకతనాదులు వైవిధ్యముగ వాదించుటకు పాశ్చాత్యదేశములలో కొన్నిటియందున్న విపరీతపరిస్థితులు కారణము. రషియా, జర్మనీ, ఇంగ్లండు మొదలగు దేశములం దిట్టివలీనఱుకును, ప్రాకాసు దేశమున పందొమ్మిదవశతాబ్దియారంభమువఱకును 'భూమి' అంతయు ఎవరో కొందఱు జమీన్దారుల యధీనముం దుండెను. ఒక్కొక్క భూస్వామియు వేలకొలదియొకరములభూమికిని, అనేక గ్రామములకును యజమానిగ నుండెను. ఆభూములను దున్నురైతు లతనియనుచరైతై, అతఁడు పెట్టుకష్టము లన్నిటి ననుభవించుచు, పండినపంటలో నధికభాగము నతని కిచ్చుచుండిరి. అట్టిజమీన్దారులు కష్టమున గేమియో

యొలుగక, దివ్యభవనములందు పరిచారకులమగ్యము నివసించుచు, కాల మంతయు వేట, నుట్టుపుస్వారి, ఆటలు మొదలగువానియందుఁ గడపుచుండుట సహజము. రాత్రి పగ లనక, ఎండ గారి వర్షము లనక, కష్టపడి పని చేయురైతులకు కడుపునిండ అన్నముకూడ లభించుట యసాధ్యముగ నుండెను. జమీన్దారులను ధిక్కరించిన యెడల భూమినుండి వెడలవలసినది తప్ప మఱియొకమార్గము వారికి లేకుండెను. భూమి తమది కాకపోవుటచేతను, జమీన్దారులది యగుటచేతను తామిట్టిస్థితియం దుండవలసినచ్చిన దని కర్షకులలో కొందఱు గ్రహించిరి. ఇట్టిపరిస్థితుల నాధారము చేసికొనియే అరాజకతతత్వవేత్తలు తమసిద్ధాంతములను బలపఱుచుకొనిరి.

భూస్వాములు 'భూమి తమది' అని చెప్పుటలో న్యాయమున్నదా? ఏవస్తువువిషయమునఁగాని యొకఁడు 'తనది' అని చెప్పుటకు ముఖ్యముగ కారణములు రెండుండవలెను. అతని ప్రాధికారమునకును, ఆలోచ్యమునకును, నిజమైన సౌఖ్యమునకును ఆవస్తువు ఆవశ్యక మైయుండవలెను. అట్లు కానివాఁడు 'అది' 'తనది' ఎట్లుగ నున్నది? ధనికులకైనను దరిద్రులకైనను ఆవశ్యకముగ కావలసిన ఆహారాదులు సమముగ నుండును. ధనికుఁ డగువాని యాఁకలి ఎక్కువ కాదు. అతనికి ఎక్కువఆహారము కావలసినదిలేదు. మానము కాపాడుటకు వస్త్రము లధికముగ కావలసియుండవు. ఇట్టిసందర్భములో వేల కొలది యొకరములభూమి తనది యని చెప్పుకొనుటలో అర్థముగాని, ధర్మముగాని కనిపించదు. అందులో పండుపంట అతని సౌఖ్యమున కంతవఱ కావశ్యకమో అంతవఱ అతనిది; తక్కినదంతయు ఆఁకలి గొన్నవారిదే. తా ననుభవింపలేనట్టిదియు, ఇతరుల యనుభవమున కత్యంతావశ్యక మైనట్టిదియు నగు వస్తువుపైని ఒకనికి 'స్వామ్యము' (Ownership, Proprietorship) ఉండుటకంటె ధర్మవిరుద్ధమును పద్ధతి మఱియొకటి లేదు. ఇట్టి స్వామ్యము భూస్వాముల కుండుట వలననే రైతులు కష్టపడినను కడుపునిండ వారి కన్నము దొరకకున్నది.

స్వయంకృషిచేత తాను సంపాదించిన వస్తువును గుఱింది 'తనది' యని యొకఁడు చెప్పినను చెప్పుకొనవచ్చును. కాని పాశ్చాత్యదేశముందలి జమీన్దారు లీభూములనుగుఱింది ఈవిధముగ చెప్పుటకు వీలు లేకుండెను. సాధారణముగ 'భూమి' విషయమున నీవత్యము ప్రపంచముం దంతట వర్తించుచున్నది. సాగంధికహరణార్థము చెల్లిన భిమసేనునివాక్యము లీసందర్భమున నెంత యుక్తియుక్తములుగ నున్నవి!

- క. గిరి నిర్ణయములఁ బుట్టిన,
- సరోవరం బిదియు సర్వసామాన్యముగా
- కరుదుగ నొక్కనియదియే,
- పరగఁ గుఱేరుండు దీనిఁ బడసెనె మొదలన్.

భూమిని సృష్టించినవారు జమీన్దారులు కారు; అడవులను నటి, వ్యవసాయమునకు తగినట్లు వానిని బాగుచేసినవారు జమీన్దారులు

కారు. కాంతముగ దానిని సేద్యము చేయుచున్న రైతులపై దౌర్జన్యముపయోగించి, యుద్ధము చేసి, బలాత్కారముగ భూములపైని వారు స్వామ్యమును సంపాదించిరి. కొందఱు రాజుల వాశ్రయించి, యుద్ధములగు వారికి సాహాయ్యము చేసియు, వారిని ముఖస్తుతి గావించియు, వారియంతఃపురములగు దాస్యము చేసియు వారివలన జాగీరులను పొందినవారు. ఇదిగాక భూస్వాము లందఱును కూడ చాలవఱకు 'వారసత్వము' చేత తమ భూములను సంపాదించుచున్నారు. ఇది భూస్వాములవిషయమందుమాత్రమే కాక ధనికు లందఱు విషయముననుకూడ చెల్లుచున్నది. ధనికులధన మంతయు స్వార్జితము కాదు. తండ్రితాతలు గడించినధనమునకు వారసు లగుటచేత వారి కది లభించుచున్నది. కావున నట్టిధనమునుబట్టి 'తనది' అని చెప్పుకొనుట విపరీతము.

తాను సంపాదించినట్టిదియు తన యనుభవమున కక్కఱు లేనట్టిదియు నగుభూమి, మూలధనము లోనగువానిని 'నాది', 'తనది' అని చెప్పుకొనుట ధర్మ మని మనుష్యు లెంతవఱకు తలచుచుండురో అంతవఱకును దరిద్రులవాడ తీరజాలదు. వారు ధనికులకు దాస్యము చేయవలసియుండుదురు. శాస్త్రపరిజ్ఞానము స్పృధిగాంచుటచేతను, క్రొత్త క్రొత్తయంత్రములు లేకలేనన్ని తయారగుచుండుటచేతను ఎంతో కాలము కష్టపడినగాని ఉత్పత్తికానంత్రవ్య మీకాలమున నత్యల్ప కాలములో నుత్పత్తియగుచున్నది. యంత్రసాహాయ్యము లేని కాలమున నలువదియేబదిమంది మనుష్యులు చేయుచుండినపనులను ఇప్పటి కాలమున యంత్రసాహాయ్యముచే నొక్కఁడు చేయగల్గుచున్నాఁడు. అర్థ మత్యధికముగ నుత్పత్తి యగుచున్నది. కాని మాలివాండ్లు దారిద్ర్య మనుభవించుట తప్పినది కాదు. లక్షాధికారులు కోటికేయరు లగుచున్నారే కాని భిక్షాధికారులు భిక్షాధికారులుగనే యున్నారు. యంత్రములను నిర్మించుటకును, నడపుటకును కావలసిన మూలధనము కొలదిమంది సామాన్య కార్యదీనముం దుండుటయే దీని కంతకును కారణము. వారెట్టినిర్బంధములు కలిగించినను, వారిచ్చుకూలి యెంత తక్కువైనను, వారు పెట్టుకష్టము లెంత యధికమైనను వారి వశమం దుండు మూలధనసాహాయ్యము లేక కర్షకరులు పని చేయజాలకుండుటచేత అన్ని కష్టములకును ఓర్చి పనివాండ్లు పని చేయుచున్నారు. అస్తిగలవారు అస్తి లేనివారిపైని చెల్లించుచుండు అధికారమునకు మితి లేదు.

ఇట్టి విపరీతపరిస్థితులు వ్యాప్తి గాంచుటకు ప్రభుత్వములే మూలకారణము. ప్రభుత్వమునకు దండనాధికార మున్నది. సైన్యములు, పోలీసువాండ్లు, కోర్టులు, కారాగృహములు దానియధీనమందున్నవి. వీనిమూలమున జనసామాన్యము భయపడి ధనికులయొద్ద భూస్వాములయొద్ద సామాన్య కార్యముననుండి తాము విముక్తి కాంచలేకున్నారు. తనయనుభవమున కక్కఱులేనిదానిని తనది యని చెప్పుకొనుట నీతివిరుద్ధమైనను తనయధీనమం దుంచుకొని దాని మూలమున నితరులపై అధికారము వహింపఁగలకై మనుష్యుని

ప్రభుత్వముమూలమున లభించుచున్నది. ఇట్టికై 'చట్టనిర్బంధము' కాకుండుటయే దీనికి కారణము. ప్రభుత్వముయొక్క ఆజ్ఞకు చట్టమని పేరు. అధికారమం దుండువారియిష్టానిష్టములను వ్యక్తపఱుచు మాత్రములే చట్టములు. వారి కేది మంచి యని తోచునో దానిని చేయించుటయు, వారి కేది కీడని తోచునో దానిని నిషేధించుటయు సహజము. 'తనది', 'పరునిది' అనుమాటలకు ఆర్థమును నిర్ణయించుసాధనము చట్టము. భూమి జమీన్దారులచేకాని రైతులది కాదని చట్టమే కానించుచున్నది. భూమి రైతులదిగ నుండవలయు నని కానించుకై చట్టమున కున్నది. అట్టిచట్ట మిప్పు డెములులో లేకుండుటకు కారణము ప్రస్తుతకాలమున ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారల కది యిష్టము లేకుండుటయే. తండ్రియొక్క అస్తి కొడుకులకు చెందవలయు నని నిర్ణయించునది ప్రభుత్వమువారిచట్టమే. ఆచట్టము మాజీనయెడల వారసత్వపుపద్ధతికూడ నున్నను, ఇప్పు డది మాంకుండుటకు కారణము ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారి కామార్పు ఇష్టము లేకుండుటయే. చట్టములకును న్యాయాన్యాయములకును సంబంధము లేదు. చట్టములు న్యాయసమ్మతములుగ నుండవచ్చును; ఉండకపోవచ్చును. ప్రభువులయొక్క మనోభావములను వ్యక్తపఱుచుటయే వాటిలక్షణము. అనునోభావములు న్యాయసమ్మతములైనయెడల చట్టములుకూడ న్యాయానుకూలములుగ నుండును; అవి న్యాయవిరుద్ధములుగ నుండునెడల చట్టములుకూడ నట్లే గుండును.

మనుష్యుని మనోభావము లతనియనుభవములను, అతనివాంఛలను అనుసరించి యుండును. ఇతరులయనుభవములబట్టియు, కోరికలబట్టియు అతఁడు నడచుటకు సామాన్యముగ నిష్టపడెను. ఈనత్యము ప్రభుత్వాధికారమం దుండువారివిషయమునఁగూడ చెల్లుచున్నది. వారి యనుభవమునుబట్టియు, వారి కేది లాభము కలిగించునో దానిని బట్టియు వారు చట్టములను చేయుచుండుదురు. ప్రజలలోని అన్నితర గతులకును చెందినవారు ప్రభుత్వాధికారులుగ నుండునెడల అన్నిరకములయనుభవము ననుసరించిన చట్టములు కానింపఁబడును. అట్లుగాక ఎవరో కొందఱుమాత్ర ముట్టియధికారమం దుండవలయును, ప్రజలతో సంబంధము లేనివారధికారమం దుండునపుడును సంకుచిత మగుననుభవము ననుసరించినట్టివియు, స్వస్థసంఖ్యాకులకు లాభమును కలిగించునట్టివియు నగుచట్టము లములుగానికి వచ్చును.

వివిధచేతచరిత్రములను పరిశీలించినయెడల ప్రభుత్వాధికారము సామాన్యముగ ధనికులయధీనమం దున్న దని స్పష్టమగును. వ్యవసాయ మొక్కటియే ప్రధానవృత్తిగ నుండినకాలములో జమీన్దారులగు భూస్వాములు రాజ్యాధికారమును వహించి తమ కనుకూలమగు చట్టములప్రకారము ప్రభుత్వమును నడపుచుండి రని చెప్పవచ్చును. మధ్యయుగమునం దింగ్లండు, ఫ్రాన్సు, జర్మనీ మొదలగ పాశ్చాత్యదేశముల రాజ్యాంగపద్ధతి ఇట్టిదే. నవయుగమున వ్యాపారము, పరిశ్రమలు వృద్ధియగుటచేత భూమికన్న మూలధన మెక్కుడ ప్రాధాన్యమును వహించినది. వ్యవసాయముమూలమునఁగాక, వ్యాపా

రమణులను ధనము సంపాదించుట కెక్కువ యరకాళము కలిగెను. కాబట్టి ధీమాస్వాముల యధికారము తగ్గి, ఇటీవలికాలమున సాహుకార్ల (Capitalists) అధికారము విస్తరించెను. ప్రస్తుత కాలమున ఇంగ్లండు, అమెరికా మొదలగు దేశములల దంతటను సాహుకార్ల ప్రభుత్వాధికారమును వహించియున్నారు.

ప్రజలందఱును ఎన్నుకొనుపద్ధతిని ప్రభుత్వాధికారుల చేర్చుటచుకొనుటయే ప్రధానలక్షణముగాగల ప్రజాప్రభుత్వవిధాన మందుపాడె ఇట్టిఫలిత మే కలుగుచున్నది. తేరునకు వ్యక్తులందఱును సములైనను కొందఱు ధనికులుగను, కొందఱు దరిద్రులుగను నుండుట చేతను, విశేషద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టినగాని యెన్నికలలో విజయము గాంచుటకు వీలులేకపోవుటచేతను ఎన్నికలద్వారా అధికారమునకు వచ్చువారు ధనికులుగనే యున్నారు. ధనికులు, దరిద్రులు అను భేద ముండునంతవఱకును ప్రభుత్వాధికారము ధనికులయందే సంక్రమించును. రాజకీయముగ వ్యక్తులందఱును సమాను లగుదు రనుట మిథ్య.

పై చెప్పబడిన విషయములనుండి గ్రహింపఁబడిన సత్యములు రెండుమూఁడు కలవు: (1) ప్రభుత్వాధికారుల యభీష్టములను వ్యక్తపఱుచు విధినిషేధములు చట్టములు. (2) అధికారముం దుండు వారికి లాభము కలిగించనట్టి చట్టము లేన్నందున అచులులోనికి రాఁజాలవు. స్వలాభమును కోరుట మానవస్వభావము. తమకు లాభము కలిగించుచట్టము లన్నియు నితరులకుపాడె లాభము కలిగించు నని వారు తలంచుచుండురు. (3) ఆయాకాలములం దెవరు ధనికులుగ నుండురో అట్టివారే ప్రభుత్వాధికారమును వహించుచుండురు. అందు చేత చట్టములు ధనికులయొడఁ పక్షపాతము చూపుచుండును. చట్టములను ధిక్కరించినవారిలో దరిద్రులకంటె ధనికులకు శిక్షనుండి తప్పించుకొనుట కెక్కువయరకాళ ముండును. తెలివిగల న్యాయవాదులు, నేర్పుగల సాక్షులు, లంచములకు లోబడు ఉద్యోగస్థులును వారికి కను లగునట్లు దరిద్రులకు వశము కాఁజాలరు.

తమ కుండు ధనముద్వారా దరిద్రులను లొంగఁదీయుటకు శక్తిగల ధనికులకు ప్రభుత్వాధికారము మఱింత సాహాయ్యము చేయుచున్నది. దహించుటయందు అగ్నికి వాయువు సాహాయ్యపడునట్లు ధనికులకు ప్రభువులు సాహాయ్యపడుచుండురు. దీనిమూలమున దరిద్రులదాస్యము మఱింత దుర్భర మగుచున్నది. ఇట్టిసాహాయ్యమే లేనియెడల దరిద్రులు ధనికులపైని తిరుగఁబడి న్యాయసమైక్యమగు ధర్మమును స్థాపించుట సుకరముగ నుండును. కాని ప్రభుత్వము లిట్టిపనికి అటంకము కలిగించుచున్నది. ప్రభుత్వాధికారమున కంతకు దౌర్జన్యము (Force) మూలాధారము. నైన్యము, పోలీసులు, కారాగృహములు ప్రభుత్వమునకు ప్రధానవిన్నములు. శరీరమునకు బాధ కలిగించియు, ప్రాణమునుకూడ తీసివేసియు ప్రభుత్వమువారు తమ యధికారమును నిలవఁజెట్టుకొనుచుండురు. ఇంలేకాక, ప్రభుత్వాధికారము తప్పించుకొనుటకు వీలగునట్టిది కాదు. ఇష్టమున్న లోబడుటయు, ఇష్టము లేకున్న మానుటయు సాధ్యము కాదు.

మనుష్యుడు భూమియందు పుట్టుటకు పూర్వముననుండియు ప్రభుత్వ మతనిపై నిధికారము చెలాయించుచుండును. తల్లిదండ్రులకు తాను క్రమముగ పుట్టినవారే డానా కారణము నిర్ణయించునధికారము దానికి కలదు. పుట్టుకతోడనే అతఁ డొక ప్రభుత్వముక్రింద పుట్టుచున్నాఁడు. ఒకదేశమును వదిలి మఱియొకదేశమునకు వెళ్లినను ప్రభుత్వము లేనిదేశము ప్రపంచమందు లేకపోవుటచేత ప్రభుత్వాధికార ముననుండి తప్పించుకొనుటకు మనుష్యుని కనకాళము లేకున్నది. ఇందుచేతనే ప్రభుత్వాధికారమునకు దౌర్జన్యము నిర్బంఘము లనునవి ప్రధానలక్షణము లని చెప్పఁబడుచున్నవి.

తల్లిదండ్రులయధికారమునకు ప్రేమ మూలము; నగువుల యధికారమునకు జ్ఞానోపదేశము మూలము; యజమానుని యధికారమున కతఁ డిచ్చువారి మూలము; ఇష్టము లేనియెడల నీ యధికారము లన్నిటనుండి విముక్తి గాంచవచ్చును. ఈసంబంధములు విచ్ఛిన్నములు. ప్రభుత్వాధికార మిట్టిది కాదు.

దౌర్జన్యము, నిర్బంధము, ధనికులయందలి పక్షపాతము లోనగు నవి ప్రధానలక్షణములు గాగల ప్రభుత్వము ప్రపంచమందుండు నంతవఱకును ధర్మసంస్థాపనము, వ్యక్తిస్వార్థత్రైత్యము గుస్సాగములు. దాస్యవిముక్తికి ప్రభుత్వవివాళమే ముఖ్యసాధనము.

2. అరాజకసంఘముయొక్క లక్షణములు:— ప్రభుత్వము లంతరించినంతటనే నైన్యములు, పోలీసువాండ్లు, కారాగృహములు, నిర్బంధముగ పన్నులను వసూలుచేయుట లోనగునవి అవ్యవస్థాగతులు. ప్రతికార్యమును మందిమీఁద జరగవలసియుండును. ఇష్టములేనివానిని నిర్బంధపెట్టుటకు వీలుండదు.

అరాజకసంఘమందు భూమిపైనిగాని, మూలగనముపైని గాని ఎవ్వరికిని స్వామ్యముండదు.

భాగస్థులు కొందఱు కలిసి సముదాయముగ నీకాలమున వ్యవహారముల ననేకములను జరపుకొనుచుండునట్లు అరాజకసంఘమందు వ్యవహారములు, వ్యాపారము, వ్యవసాయము లోనగునవి యన్నియు విచ్ఛిన్నమున యొడంబడికలమూలమున జరగును. పని చేయనివానిని బలవంతపెట్టువా రుండరు.

పాఠశాలలు, కళాశాలలు, ఉద్యానవనములు, గ్రంథాలయములు, చిత్రశాలలు మొదలగునవి ఇదేవిధముగ విచ్ఛిన్నసంఘములద్వారా నెలకొల్పఁబడుచుండును. ప్రస్తుతకాలమునఁ గూడ ధర్మబుద్ధిగలవారందఱో ఇట్టిఘనకార్యములను చేయుట సాధారణధర్మముగ నున్నది.

శరీరపాపమున కత్యావశ్యకము లగు ఆహారపదార్థములు ఉచితముగ లభించును. శ్రమపడుట కిష్టము లేనివారికిసయితము నివి యుచితముగ దొరకుచుండును. కావలసినంతవట్టుకు ప్రతి వ్యక్తియు వీని వసుభరింపకచ్చును.

చరిత్రలు ధనికులు అనుభేదము తొలగినతర్వాత నేరములు చేయువా రెవ్వరు నుండరు. అట్టివిధి ఎవరికైనను కలిగినను ప్రజాభిప్రాయముమూలమున నట్టివారిని మంచిమార్గములలోనికి త్రిప్పుట కవకాశ ముండును. అట్టిపరిస్థితులలో సగవమానసాభిప్రాయము వృద్ధియై ప్రతిమనుష్యుడును సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యము గలవాడై ఆత్మవికాసమునకు పాటుపడును. కలియుగవైకుంఠ మన నదియే.

3. విమర్శ:— అరాజకత యనుమాటను విన్నంత మాత్రముననే భయపడి కొందఱును, కోపాగ్రేకము గలవారై మఱికొందఱును దానితత్త్వమును విమర్శింపకయే దానిని ఖండించుచుండురు. మఱికొందఱు అరాజకత యనగా బాంబులను ప్రయోగించుటయే యని భావించి దానియందు విముఖు లగుచుండురు. బాంబులను వేయుటకును, అరాజకతాస్థిధాంతమునకును ఎట్టిసంబంధమున లేదు. ఈ స్థిధాంతమును ప్రతిపాదించినవారిలో బకునికొత్తప్ప తక్కినవారెవ్వరును దౌర్జన్యమును బోధించి యుండలేదు. ప్రజాసామాన్యమును విద్యావంతుల గావించియు, ప్రభుత్వమువారితో సాహాయ్యనిరాకరణము చేసియు పరిస్థితులను మార్చుటయు పని నా రభిప్రాయపడిరి. బాంబుల ప్రయోగించువారందఱు అరాజకతాస్థిధాంతమును నమ్మినవారని యనుకొనఁగూడదు. కావున తక్కినస్థిధాంతములను విమర్శించునట్లే ఈ స్థిధాంతమునుగూడ నివృత్తపాఠబుద్ధితో పరిశీలించవలసియున్నది.

(౧) ప్రభుత్వముయొక్క ప్రధానలక్షణము పంచవాధికార మనుటయందు గొప్పసత్యమున్నది. ప్రేమ, భక్తి, అనురాగము, గౌరవము మొదలగువానిని ఆధారముగఁ జేసికొని అనేకులు వ్యక్తులపై సధికారమును చెల్లించుచుండురు. ప్రభుత్వముయొక్క అధికారమునకు సైన్యముల, కారాగృహములద్వారా పండించుకొనియుండును. భయముమూలముననే ప్రతిప్రభుత్వమువారును ప్రజలను లొంగఁజేయుచుండురు.

(౨) అస్తిహక్కు లుండుటవలన కష్టపడి పనిచేయువారి వాంఛ, రైతులు, కర్షకరులు లోపలనాగు కష్టమునకు తగినఫలమును పొందకుండుటయు, భూస్వాములు సాహుకారుల కష్టమునకు మించిన ఫలమును పొందుచుండుటయు, సాధారణముగ ప్రభుత్వవ్యవహారములలో ధనికుల కుండునంత పలుకుబడి చరిత్రులకు లేకుండుటయు, ప్రభుత్వవిధానములు ధనికులయొడ పక్షపాతియు గలిగియుండుటయు సత్యము. నిరంకుశప్రభుత్వము లుండునట్టివియు, ధనికులకు చరిత్రులకు గల తారతమ్య మధికముగ నుండునట్టివియు నగు దేశములలో ఈ పక్షపాతియు హెచ్చుగ నున్నది.

(3) ఆహారపదార్థము లుచితముగ లభించునెడల పని చేయుట కెవ్వఁడుగూడ నిష్టపడఁ దను అనుమానము కలుగవచ్చును. స్వభావముచేత మనుష్యుడు సోమరి కాఁడు. ఎట్టిపనియు చేయక కాలము నంతయు వ్యర్థపుచ్చువా రరుదుగ నుండురు. ధనికులు కూలివాండ్రచేత కత్తి మించినపని చేయించుచుండుటచేతను, ఎంతపని చేసినను

కడుపునిండి నన్నము దొరకకుండుటచేతను సామాన్యముగ మనలో ననేకులు పని యనిన విమర్శ గొనుచుండురు. అట్లుగాక వ్యాపకముగనుగను, శక్తి కనుగుణముగను పనిచేయు నవకాశము కల్గినయెడల నంది యును ఉత్సాహముతో పని చేయుచుండురు. నిర్బంధరాశిత్యముగల అరాజకసంఘముం దిట్టి యుత్సాహము మెండుగ నుండఁగలదు. కావున మనుష్యు లందఱును సోమరు లగురు గని భయపడవలసినజరగాదు లేదు.

(౪) పరోపకారము చేయుటగూడ మనుష్యుని సహజగుణములలో నొక్కటిగ నున్నది. ఈగుణము వికసించుటకును, వ్యక్తమగుటకును తగినయువకాశములను కల్పించినయెడల పరస్పరసహకార మిప్పటికంటె పెన్నిరెట్లో అధిక మగును. కీర్తిప్రతిష్ఠలకు మనుష్యులు పాటుపడనట్లు ధనసంపాదనమునకుఁగూడ పాటుపడఁజాలరు. ధనికులే గొప్పవారనియు, ధనమునుబట్టియే మనుష్యుని గౌరవాగౌరవములు నిర్ణయ మగుచుండవలయు ననియు ప్రజలనుకొనునంతలెఱుకును ధనము గడించుటయందే గొప్పవారు లేమకాలమును, శక్తిని వినియోగించుచుండురు. మానవచేతయే గౌరవ పుంతు వనునభిప్రాయము వ్యాపించినయెడల శక్తిగలవారందఱు నట్టిచేతకై పూరింపరు. ప్రస్తుతము ధన మున్నఁగాని జనగణపనులలో ననేకములు అరాజకసంఘములందు పరోపకారబుద్ధిద్వారా జరగఁగలవు. 'ధనమూల మింద జగత్' అనువాక్యమున కపార్థము చేయరాదు.

(౫) ఈవిషయములబట్టి అరాజకతయే వాంఛియ మగు నాచర్య మని ఋజువు చేయుట సాధ్యము కాదు. పైని పేర్కొనిన అంశము లన్నియు సత్యములు కావచ్చును; కాని అంతమాత్రమున ప్రభుత్వాధికార మక్కఱయే లేదని చెప్పటకు ఓట లేదు. ప్రభుత్వము షేత్రముతో కూడుకొన్నది కావచ్చును; క్రొవ్యము దానికి లక్షణముగ నుండవచ్చును; పంచైవము దానిసాధనము కావచ్చును. కాని షేత్రము, పంచైవము లోనగునని లేక సాంఘికచేవనము సాధ్యమగునా యని మన మాలోచింపవలెను. విమర్శించి చూచినయెడల నట్టిది సాధ్యము కావనియే చెప్పవలసియుండును.

(౬) మనుష్యుడు ఏకాకి కాఁడు. ఒంటరిగ శీవనము చేయలేడు. సంఘములో పనిచుండినో కలసియుండుట అతనిస్వభావము. అట్లుండినఁగాని అతనియంద వివిధియుండు శక్తిసామర్థ్యములు వికసించి వృద్ధి చెందఁజాలవు. అనేకు లొకసంఘముగ నేర్పడి యున్నప్పుడు ప్రభుత్వ మొక్కటియున్నఁగాని సక్రమముగ వ్యవహారములు జరగఁజాలవు. ప్రతిమనుష్యునియందును సుగుణములతోపాటు దుర్గుణములుగూడ కొన్నియున్నవి. బలమందును, బుద్ధియందును, నేర్పునందును అందఱును సమానులు కారు. బలముగలవారు బలహీనులను వశపఱచుకొనఁజూతురు; అట్లే జ్ఞాన మున్నవారు జ్ఞానములేనివారిని, నేర్పుగలవారు నేర్పులేనివారిని వశపఱచుకొనఁదలంచుచుండురు. అధికారవ్యామోహము ప్రతిమనుష్యునికిని కలదు. వ్యాజము లేకయే క్రోధము అనూయ లోనగు దుర్గుణములు కొందఱకు కలుగుచుండును. అట్టివారి తరులను బాధించుచుండురు. మనుష్యులలోఁ గల భేదము

లన్నియు ధనముమూలమునమాత్రమే సంభవించునని కావు. ధనికులు దిరిగ్తులు అనుభేది మంతరించినన్నియుగూడ సహజములగు మఱికొన్ని భేదము లెల్లప్పుడు సంపదగలవు. ఆట్టిసంపదమున పగులను హింసించుటకును, వశపఱచుకొనుటకును ఉద్యుక్తు లగువారిని నిర్బంధించుట అత్యవశ్యకము. ఆట్టివారిని నిర్బంధించుచుండ 'స్వేచ్ఛ' యనునది వారికిమాత్రమే యుండును. తిక్కినవారు వారికి దాసులు కావలసి యుండురు. అంతటను స్వేచ్ఛ యుండువలయుననిన అంపఱును కొన్ని నిర్బంధముల నంగీకరింపవలెను. ఆట్టి నిర్బంధములను విధించునధికారము నకే ప్రభుత్వాధికార మని పేరు ఈయధికారము జేనియొడల సాంఘిక జీవనము దుస్సాధ మగును. కావున అరాజకతమనము కోరవలసినదికాదు.

అధికారమందుండువారు ఎంతటిజీవాంతజ్ఞానము కలవారైనను తమయధికారమును స్వలాభముకొరకై దుర్వినియోగము చేయుట సహజము. అధికారమం దిట్టిలోప ముండుటచేతనే అరాజకతావాదులు దాని నడుగంట వాళము చేయ ప్రయత్నించుచున్నారు. కాని ఇది సరియగుమార్గము కాదు. సంఘము నిలుకడిగ నుండుటకు ప్రభుత్వ మత్యావశ్యకము. ఆట్టియధికారము దుర్వినియోగము కావండుటకు వలయునుపాయములను కనుగొని, ఆయుపాయముల వాచరగ్రయంచుఁ తెట్టుటకు మనుష్యుఁడు ప్రయత్నము చేయవలెను. మనుష్యునిప్రజ్ఞ యంతయు నీప్రయత్నమందే యున్నది. రాజకీయభివృద్ధి యనిన నిదియే. రాజ్యాంగకాన్త్రపరిశోధన చేయువా రిట్టియుపాయములను కనుగొనుటయందే తమబుద్ధిలను ముసయోగించుచున్నారు. రాజ్యాంగ సంస్కర్త లీమార్గమునకే నడిచుచుండురు. దీనినిబట్టి అరాజకతావాదుల సిద్ధాంతము లన్నియు నిష్ఫలము లని మన మనుకొనఁగూడదు. వాడీ పరీక్ష చేసి కోగముయొక్క స్వరూపమును కనుగొనువైద్యునివంటి వారే అరాజకతావాదులు. కోగము కుదురుటకు కావలసిన ఔషధమును నిర్ణయించుటకు పూర్వము దానిస్వరూప మేదియో తెలిసికొనుట యావశ్యక మగునట్లు ప్రభుత్వాధికారమును సంస్కరించుటకు పూర్వము అయధికారముయొక్క స్వరూపమును, దానిలక్షణములను తెలిసికొనుట అవశ్యకము. ఈలక్షణవిమర్శయందు వారత్యధికమగు తెలివిగేటల చూపిరి. కాని లోపములను పోగొట్టుటకు వారు నూచించినమార్గము తగినమార్గము కాదు. కోగము కుదుర్చుటకు రోగిని చంపుటయే మార్గ మని తలచుచువైద్యునివలె వారు ప్రవర్తించుచున్నారు. ఇదియే అరాజకతావాదమందలి లోపము.

ప్రభుత్వలక్షణవిమర్శయందు వారు చెప్పినమాటలు సత్యము లని గ్రహించినవారు ప్రభుత్వాధికారము నిగంతుకము గాకయు, దుర్వినియోగము కాకయు నుండుట కుపాయము తెన్నిటిలో నూచించి యున్నారు. వీని కన్నిటికిని ప్రధానమాత్ర మొక్కటి కలదు. అధికార మెన్నఁడును ఒక్కసంస్థయందు కేంద్రీకరింపఁగూడదు. సర్వాధికారము నొక్కసంస్థయందే సంక్రమించియున్నయెడల దుర్వినియోగమున కెక్కువయవకాశము కలుగును. కావున సాధ్యమైనంతవఱకు ప్రభుత్వాధికారము భిన్నభిన్నములగు సంస్థలకు చెందియుండవలెను.

ఫెడరల్ విధానములోని సుగుణ మిదియే. స్థానికస్వపరిపాలనోద్దేశ మిట్టిదే. ప్రజాప్రభుత్వముకూడ నిట్టిలాభమునే సమహర్ష్యమన్నది. ధూమి, మూలధనము మొదలగు అగోత్యత్విసాధనములపైని ప్రభుత్వము వారికే స్వామ్య మండవలయు ననుపద్ధతిమూలమునఁగూడ ప్రస్తుతకాల పురాజ్యోగవిధానమిందలి లోపములు కొన్ని అంతరింపఁగలవు. కావున అరాజకతావాదమును విడనాడి, ప్రభుత్వాధికారము సద్వినియోగ మగుటకు కావలసినసాధనములను కనుగొనుటయే శ్రేయోదాయకము. (మా. వేం. రం.)

అరావట్టణము — బంగాళదేశమున శహాబాద్ జిల్లా యొక్క ముఖ్యపట్టణము. ఇది కలతాకు 3౬౫ మైళ్ళమీది నుండును. జనసంఖ్య ౪౬,౧౭౦. ౧౮౫౭ లోని సిపాయిల తిరుగుబాటుకాల మున కువర్ సింగ్ ఆనువతఁడు ౨,౦౦౦లమంది సిపాయిలతోను, ౮,౦౦౦లమంది ఇతరజనులతోను ఈ గ్రామమునకు ౨౭-౪ వేదీ జాలయిగోజున వచ్చి చెఱసాలలోని ఖైదీలను విడుదలచేసి ఖజానా కొల్లగొట్టెను. ఈ గ్రామము ౧౮౬౫ లో మ్యూనిసిపాలిటీగ మార్చబడెను.

అరాఫత్ — ఆరేబియాదేశములో మక్కా నగరమునకు ౧౨ మైళ్ళదూరమందున్న యొకపర్వతము. 'గుర్తింతుకొన్నకొండ' యని యీశబ్దార్థము. ఆదిమంపను లగు నాదాము, హవ్వయు వారు భగవంతునిచే నిషేధింపఁబడిన జ్ఞానఫలమును నైతానుప్రతాన వామువలనఁ దినుటచేతఁ బరిత్రతతోపాటు స్వర్గముం గూడ గోల్పోయి భూమిమీఁదను బడిరి. ఈ దంపతులయధోగతికిఁ గారణ భూకులైన సర్ప, మయూర, నైతానులు క్రమముగ ఇస్సెహాను, కాబూత్, ఓల్ బేసు లనుప్రదేశములందును, హవ్వ అరాఫత్ మీఁదను, ఆదాము లంకలోని సెరాండ్ బుపర్వతముమీఁదను గూలిరి. స్త్రీ యగుటచే నున్న స్థలమును బాయవెఱచి యక్కడనుండియే హవ్వ తనమగనిని పేరుపెట్టి పిలువసాగెను. ఆదాము భార్యను చెవకు నిమిత్తము బతులుదేటి యనేక సంవత్సరములపర్వతముఁ బర్యటన మొనరించుచుఁ దుద కరాఫత్ పర్వతమును జేరి నిరంతరముగఁ దన నామముం గొని పిలుచుచున్న హవ్వను జూచి యామవగ్గఱకుఁ బోని నిరువురును బరస్పరము గుర్తించుకొనిరి. ఇందుచేతనే యీకొండ కరాఫత్ అని పేరు వచ్చినది. దీనిని 'అరాఫాహ' యనియుఁ బిలుచుచుండురు.

అరారత్ — ఆర్మీనియాదేశములోని ఒక అగ్ని పర్వతము. దీనికి రెండు శిఖరము లున్నవి. మొదటిదానిని పెద్ద అరారత్ అనియు, రెండవదానిని చిన్న అరారత్ అనియు పిలుతురు. మొదటిదానియొత్తు ౧౬,౯౧౬ అడుగులు. రెండవదానియొత్తు ౧౨,౮౪౦ అడుగులు.

అరారియా (సహ దీవిజా) — బీహార్ ప్రాంత మందలి పూర్ణియాజిల్లాలోని యొకసహ దీవిజా. ఇది సేపాళదేశము

నకు అని యుండును. వైశాల్యము ౧,౧౭౭ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౪,౧౫,౯౮౫. ఇందు ౬౦౦౦ల గ్రామములు కలవు. రాణీగంజ్ తాణా (తాలూకా)లో పుల్లరిధూమలు విస్తారముగఁ గలవు. ఇచ్చట ఎనుముజాతిని విస్తారముగఁ జెంచెదరు.

అరాలి — విశ్వామిత్రుని పుత్రుఁడు.

అరింగ్ — సంయుక్తప్రాంతములో మధురజిల్లా మధుర తాలూకాలో నొక గ్రామము. ౧౯-వ శతాబ్దిలో నీ గ్రామము నిర్మింపఁబడినది. పురాతనమున నొకమట్టికోటశిథిలభాగములు నేటికిని గలవు. ౧౮౬౮-వ సంవత్సరమునకు మునుపు ఇది అరింగ్ పరగణాకు ముఖ్యపట్టణముగ నుండెడిది కాని ఆపరగణాను మధురపరగణాతో కలిపివై చివరకువారత ఆ ప్రాముఖ్యము పోయినది. ౧౮౫౭-వ సంవత్సరమునాటి 'సిపాయిల కలహము' లోఁ బాల్గొన్న ప్రదేశములలో నది యొకటి. ప్రస్తుతమున నీ గ్రామము బృందావనములోని రంగజీ యాలయమునకుఁ జేరిన యీ నాములలో నొకటి.

అరి — ఒక బ్రహ్మి.

అరి ఓస్ట్రో (౧౮౭౪ - ౧౮౭౩) — ఇటలీ కేళమండలి గొప్ప కవి; ఇతఁడు ఓర్లాండ్లో ఫ్యూరియో (Orlando Furioso) అను మహాకావ్యమును రచించెను. ప్రపంచమండలి మహాకావ్యములలో దీని నొకటిగా పరిగణించెదరు. ఇది ౪౦ ఆశ్వాసముల గ్రంథము. ఇతఁడు రాజకీయసంబంధమైన పనులను పెక్కింటిని జేసెను.

అరికేరె — బహ్లాదిజిల్లా ఆలూరు తాలూకామండలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౪౩౦ (౧౯౩౧).

అరికేల — చిత్తూరుజిల్లా పుంగమూరు తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౮౨ (౧౯౩౧).

అరికేసరి — ఈతఁడు ఎనిమిదవ శతాబ్దియందు రాజ్య మేరెను. పల్లవుల నోడించెను.

అరిక్ బూతా — ఇతఁ డొక మంగోలియావీరుఁడు. క్రీ. శ. ౧౨౬౦-వ సంవత్సరపు ప్రాంతమున మంగోలియా రాజ్య పాలకుఁడగు మంగూమరజానంతరమున పాలకు లెవ్వరు నారాజ్య మునకు లేరైరి. కాని యా స్థానమునకుఁ బ్రయత్నించినవారిరువురు, వారిలో నరిక్ బూతా యనునతఁడు కారాకొరమం దొక సమావేశ మొనరించి యందలివారి సమ్మతిని పశ్చిమప్రాంతములకుఁ దానే రా జయ్యెను. రాజకుమారుఁడు కూబ్ లాయ్ ఖాను చీనాలో వేటొక సమావేశ మొనరించి తా నచట నాయకుఁ డయ్యెను. తరువాత జరిగిన కలహములో కూబ్ లాయ్ ఖానునకే జయము గలుగఁగా రాజ్య మున కంతటికి నతఁడే నాయకుఁ డయ్యెను.

అరిగిపాలెం — విశాఖపట్టణము జిల్లా శృంగవరపు కోటతాలూకాయందు జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౧ (౧౯౩౧).

అరిగెలవారిపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా నాయల్ పాడు తాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౨౯ (౧౯౩౧).

అరిగేపల్లె — నెల్లూరుజిల్లా చెంకటగిరి తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౨ (౧౯౩౧).

అరిఘ్న (డు) — రామోపక్షియ రాక్షసుఁడు.

అరిచ్చత్రము — భారతయుద్ధము జరగనపుడు కురు నేనలు విడిసిన యొక స్థలము.

అరిజిత్తు — శ్రీకృష్ణునకును భద్రకును బుట్టిన పుత్రుఁడు.

అరిజోనా — సంయుక్తరాజ్యములలోని ఒక రాజ్యము. ౧౯౧౨-వ సంవత్సరమున నది ఆవేశపు సంఘాజనము (Union) నందు చేర్చుకొనఁబడినది. ఐక్యీయమున మెక్సికో, పశ్చిమ కాలిఫోర్నియా, నెవాడా రాజ్యములు - మఱియు నీ ప్రక్కను కొలరేజోనది చాలమూరముపర్యంతమును సరిహద్దుగఁ బ్రకటించును - ఉత్తరమున ఉటాహ రాజ్యమును, తూర్పున నవమెక్సికో (New Mexico) రాజ్య మును దీని యొల్లలు. దీని వైశాల్యము ౧,౧౩,౯౫౬ చదరపుమైళ్లు. ౧౯౨౦ నాటికి ఈ రాజ్యపు జనసంఖ్య ౩,౩౩,౯౦౩. అందులో ౧,౭౧,౪౬౮ మంది తెల్లవారు. ఈ రాజ్యమున ౨౯,౦౧౭ చదరపు మైళ్ల వైశాల్యముగల రిజర్వేషను నేలలు గలవు. వానియందు అపాచి జాతి లోనగు ఉత్తర-అమెరికాహిందువులు ౪౨,౪౦౦ ల మంది వలకును గలరు.

ఈ రాజ్యమందలి భూమ్యుపరిభాగ మంతయు పర్వతమయము. కాని సస్యవంతములై, జలసమృద్ధములైన లోయ లీ పర్వతాగ్రముల మధ్యమధ్యఁ గలవు. రాజ్యమందలి మట్టికొంతభాగము బొత్తిగ మొక్క మొలక మొలచని వట్టి యెడారిభూమి. పశ్చిమ కాలిఫోర్నియా పర్వతము నేలము సరిహద్దుగఁ బ్రకటించుచుండుటచే కాక కొలరేజోనది ఈ రాజ్యములో పలఁగూడ కొంతమూరము పాటుచుండును. కావున నీ ప్రాంతమును ఆనదికి పరివాహక్షేత్ర (Basin) మనియు చెప్పవచ్చును. దీని కుపనదు లగు గీలా, చిన్న కొలరేజో నదులు ఈ రాజ్యమున తూర్పుపడమరలుగాఁ బ్రకటించుచుండును. మార్గ కొలది మైళ్ల పర్యంత మినది ౧౫౦౦ మొదలు ౬౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తున నిట్టనిలువుగ గోడలవలె నిలిచియుండు పర్వత పార్శ్వములు కల అగాధమును పాషాణమయ మార్గమునందా ప్రకటించుచుండుటచే నిచటికందరములు మహాశ్ర్రర్యమును గొలుపుచుండును. కొన్ని తావులందు కలప అపరిమితము. ఇచట కర్షణము చాల తక్కువ. కృషి

కార్యములనిమిత్తము నీటికాలువలు కలవు. వికాలములగు ఉన్నతిభూభాగములు మేకలమంచలకును, బతువులమంచలకును మేలే కుపయోగపడుట కలి ఉత్తముమైనవి. ఈ ప్రాంతము రాగి, బంగారము, చెంపి, నీసము ముదలగు ఖనిజములకు స్థానమైనది. ఖననన్యాయపారము విరివిగ సాగుచుండును. రాగి కరగించి శుద్ధిచేయుపనులు మిక్కిటములు. చక్షిణసాంటాగ్నే పసిఫిక్ రైల్వే ఈ ఇరాకామగ్గలగ బోవును. ఫోనిక్స్ దీని ముఖ్యపట్టణము. ఇంచులి జనసంఖ్య ౨౯,౦౫౩.

అరిణాం అక్కివలస — విశాఖపట్టణముజిల్లాచీపురు పల్లెతాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౧౬ (౧౯౩౧).

అరియోత్తు — (చం. వం.) యాదవుడు. అంక వంశజుడైన గుండుభిరాజుపుత్రుడు. ఇతనికుమారుడు పునర్వసువు.

అరిపిరాల — కృష్ణాజిల్లా గుడినాడ తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౯౨౪ (౧౯౩౧).

అరిబ — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాకు చెందిన జమిన్దార్ గ్రామము. ఇంచులి జనసంఖ్య ౭౭౮ (౧౯౩౧).

అరిమద్దనుడు — (చం. వం) యాదవుడు. వృద్ధిపుత్రుడైన శ్వేతకూరాజయొక్క పదుమగ్గురు పుత్రులలో నొకడు.

అరిముత్తకపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా కుప్పంతాలూకా యందలి ఈనామగ్రామము. ఇంచులి జనసంఖ్య ౬౭ (౧౯౩౧).

అరిమేజయుడు — ఒకయాదవుడు.

అరియంకావు — తిరునాళ్లూరురాజ్యములోని పెంజాట్తతాలూకాలో నొక గ్రామము. అరియంకావు-కమమన్వారమునకు ఇంచుమించుగ నొకమైలుదూరమున తిరునెల్వేలి-క్విలక రైలువారిపై నున్నది. తిరునాళ్లూరుననుండి తిరునెల్వేలికి బోవు రాచబాటయు నీయూరగుండా బోవును. కాఫీల కేయాకుగింబలన్యాయపారము దీనికి ప్రాముఖ్యమిచ్చినది. కొంపలనదును నుండుటచే నిచ్చటి ప్రకృతి దృశ్యము చాల రమణీయముగ నుండును. కడు పురాతనమైన దేవాలయ మొకటి అరియంకావులో గలదు. ఇది పరశురాముడు కట్టించిన దందురు.

అరియంబా — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాకు చేరిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౫.

అరియనాథమొదలియారు — మధురను బాలించిన విశ్వనాథనాయకుని మంత్రి. రాజ్యపాలనమున నితడు విశ్వనాథనాయకునికి చాల సాయపడెను. ఇతడు కాంచీపురమండలమునకుఁ జెందినవాడు. విశ్వనాథనాయకుని యనంతరమున మధుర సింహాసనము నెక్కిన కృష్ణప్పనాయకునికిఁ గూడ నితడు ప్రధాన

మంత్రిగనే యుండెను. ఈకాలమున జరిగిన రక్షసత్వగ్నియాధమునందు విజయనగరసామ్రాజ్యవరాయల కార్యకర్త యయిన అరియనాథునియు లగు సాయపడుట కతడు కృష్ణప్పనాయకునిపక్షమున గొప్పసైన్యములను దీసికొని విజయనగరమున కరిగెను.

కృష్ణప్పనాయకుని యనంతరమున సింహాసనము నెక్కిన వీరప్పనాయకునికాలమునఁగూడ అరియనాథుడు మధుర నాయకరాజు సామమున నెప్పటివలె ప్రాధాన్యము వహించియుండెను.

రెండవ కృష్ణప్పనాయకుని కాలమున, అనగా శ్రీ. శ. ౧౬౦౦ల ప్రాంతమున అరియనాథమొదలియారు కాలగర్తమునొందెను.

అరియనాథుడు మధురనాయకరాజులకడ ప్రధానమంత్రిగను, ప్రధానసేనాధిపతిగనుగూడ నుండెడివాడు. ఇతడు మధుర యంగు వేయిస్తంభముల మంటపమును గట్టించెను. దాని ద్వారమున మలచిన యరనివిగ్రహము నిప్పటికిని నొడవచ్చును. ఇతడు మధుర, తిరునెల్వేలి ముదలగు స్థలములంగు వేయిస్తంభముల సత్తములను గట్టించి నట్లు 'మృత్యుంజయువృత్తాంతము' లను గ్రంథమువలనఁ దలియుచున్నది.

అరియలూరు — (పట్టణము) తిరుచనాపల్లిజిల్లా ఉడయూరుపాలయం తాలూకా అరియలూరు జమిన్దారీయందలి ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౭,౩౭౦. ఈపట్టణమున పట్నాలు కార్క అను నేతగొండ్రచే నుడువుగా పట్టణముగా పట్టబట్టిన పెక్కు రకములగు నేయబడును. అరియలూరునాయకులు, నవాబురాజ్యము క్రిందను కంపెటక యుద్ధములప్పుడును, అనేకము లగు మార్పులు చెందిరి. ఈజమిన్దారీ కొంతకాలము కంపెనీవారి పాలనక్రింద నుండెను. జమిన్దారు వసులుముత్తములో ౧౦-వ వంతు అనుభవించుచుండెను. శ్రీ. శ. ౧౮౭౧ లో జమిన్దారు తాను నివసించు పట్టణమునకు మఱికొన్ని సమీప గ్రామములకును సన్నదును బొంది కంపెనీవారికి సంకల్పరమునకు రు. ౧,౦౯౦ లు షేవ్ కష్ చెల్లింప నొప్పుకొనెను. జమిన్దారులు వనియబాతినారు. ఈ జమిన్దారులకు అప్పు లధికమైనందున సామాకారులు కోర్టుద్వారా వేలము చేయించిరి. అందుచే నిది పగునేడుగునుకలగా విభజింపబడెను.

అరియాల భాన్ — బంగాళదేశమునందలి యొకచిన్న నది. ఇది ఫరీద్ పురమునకు సమీపమున నున్న పద్మనండి త్రుట్టి ఫరీద్ పురము, బాకర్ గంజ్ జిల్లాలగుండా ప్రవహించుచున్నది. వేసవిలో దీనివెడల్పు ౧,౭౦౦ గజములు; వానకాలమున ౩,౦౦౦ గజములు. ఎన్నియో పాయలగుఁ జీలి తుడ కిది మిర్ గంజ్ సమీపమున మేఘవానదిలోఁ గలయును. ఇది సంపూర్ణముగ పడవప్రయాణమున కనుకూలముగ నుండును.

అరివేముల — నెల్లూరుజిల్లా కనిగిరి తాలూకాలోని జమిన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౬ (౧౯౩౧).

అరిసింహుడు — లాభగణింహుని కుమారుడు. అమరచంద్రుని యితనికి సమకాలికుడు; సహాధ్యాయి. అరిసింహుడు 'కవితారహస్తము' అనుపేర నలకారకాస్త్రముపై నొక గ్రంథమును రచించెను. అమరచంద్రునికి 'కాశ్యకల్పలత'ను రచించుటలో నితడు తోడుపడినట్లు తెలియుచున్నది.

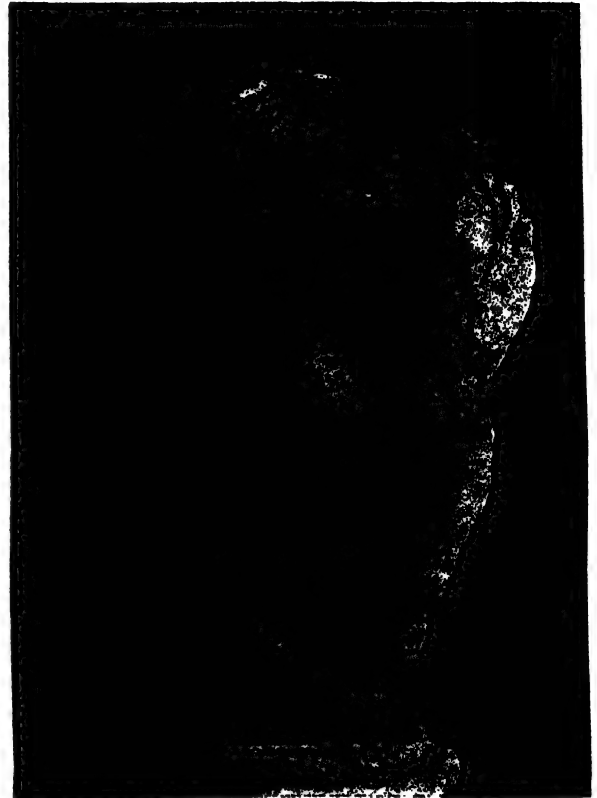
అరిసేపల్లె — కృష్ణ జిల్లా బండరు తాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౮౦౩ (౧౯౩౧).

అరిస్టయిడిస్ (క్రీ. పూ. ౫౩౦ - ౪౬౮) — ౧. ఇతడు ఏ ఖచ్చితముగానూ, రాజకార్యములను, దేశభక్తుడు, మహావీరుడు. ఇతనికి న్యాయస్వరూపుడు అను బిరుదుండెను. జగత్ ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన మరథాన్ యుద్ధమునందు (క్రీ. పూ. ౪౯౦) గ్రీకు సైన్యములను నడిపిన పనిమందివాడులలో నీతఁ డొకఁడు. ఖమిస్టాకస్ అనువానితో నీతనికి జైరముగలిగినందున నీతనిని క్రీ. పూ. ౪౮౪ లో ౫ సంవత్సరములకాలము దేశమునకు రావలదని, వెవలఁగొట్టిరి. కాని ౪౮౦ లో పారసీకరాజైన ఖరక్షుడు (Xerxes) గ్రీకుదేశము మీఁదికి దండెత్తించినప్పు డీతనిని మరల రానిందిరి. సెలూసుస్, ప్లేషియా అను యుద్ధములలో (౪౭౯) మిగుల పరాక్రమమును జూపి పారసీకరాజును పరాభవించెను. ఈతడు ౪౭౮ లో గ్రీకుదేశముం దుండిన చిన్న చిన్న సంస్థానముల నొకటిగఁ జేసెను. దానిని డీరియకా సంఘ మందురు. ఇతఁడు మిక్కిలి బీదవాఁడుగ చనిపోయెను. ఈతని జ్యోర్జియైహికక్రియలకు ప్రభుత్వమువారు సాహాయ్యము చేసిరి. ఇతనికూఁతులకును ప్రభుత్వమువారు పకారవేతన మిచ్చిరి.

అరిస్టయిడిస్, పల్లయస్ ఈలియస్ (క్రీ. క. ౧౨౯ - ౧౮౯) — ౨. గ్రీకుజాతివాఁడైన యొక గొప్ప యాలంకారి కుడు, వక్త. ఇతఁడు గ్రీకు, ఇటలీ, ఈజిప్టు, అసియాదేశములన్నియుఁ దిరిగెను. కుదుట స్వర్ణా పట్టణమందు నివాసస్థల మేర్పఱుచుకొనెను. మార్కస్ అరిలియస్ అను రోమకచక్రవర్తికి నీతనియొక పెక్కువ గౌరవము. ఈతనిచక్రవర్త్యనూచకము లగు ౫౫ ప్రవచనములును, ఇందు ఆలంకారిక గ్రంథములును ఇప్పటికిని వాడుకలో నున్నవి.

అరిస్టాటల్ (క్రీ. పూ. ౩౮౪ - ౩౨౨) — గ్రీకు దేశమందలి సుప్రసిద్ధతత్వజ్ఞుడై, ఆచార్యునిగానుండి. ప్రపంచము నందు నకల విధములైన జ్ఞానమును ప్రసరింపఁజేయుటకై బోధరూపమునను, గ్రంథరూపమునను యత్నము చేసినమహద్దలలో నొకఁడు. ఈతనికాలముందుఁ దెలిసిన యన్నికాస్త్రములమీఁదను ఈతఁడు గ్రంథములను వ్రాసెను. ఉపనిషత్తులను, వడ్డర్శనములను, వానిపై శంకరాదిభాష్యములను, ధ్వన్యాలోకమును ఒక్కయొకా చ్ఛేదించి వ్రాసియున్నయెడల వాతనికి పెట్టిగౌరవము చేయవల

యునో యట్టిగౌరవమునకు ఈతత్వజ్ఞుడై తగినవాఁడని చెప్పినచో అతిశయోక్తి కానేరదు.

అరిస్టాటల్

చరిత్రము:— ఈతఁడు 'స్టాగిరా' అనుచోట క్రీ. పూ. ౩౮౪ లో జన్మించెను. స్టాగిరా యనునది గ్రీకుదేశమందలి సముద్ర తీరపుఁబట్టణము. ఈతనిపూర్వులు వైద్యము చేయువారు. ఈతని తండ్రి యైన నికొమెకసు మెసిడోనియాకు రాజైన అమింటాసు అనురాజునకు వైద్యుఁడు, స్నేహితుఁడు. ఈతఁడు తండ్రియొద్ద వైద్యమును నేర్పియుండవచ్చును. ఈతఁడు ౧౭-వ యేట (క్రీ. పూ. ౩౬౭) సాక్రటీసుశిష్యుఁడును, మహర్షియు నగు ప్లేటోయొద్ద తత్వమును అభ్యసించునిమిత్తము ఏభేషు సగరమునకుఁ బోయెను. కాని అప్పు డచ్చట ప్లేటో లేనందున, మూఁడు సంవత్సరములవఱకును తనంతట తానే విద్యాభివృద్ధి చేసికొనుచు క్రీ. పూ. ౩౬౩ లో ప్లేటో రాఁగా నతనికి శిష్యుఁడాయెను. ఇతని కుకృబుద్ధి చూచి ప్లేటో ఈతనికి తనవిద్యాపీఠముయొక్క మూర్తి మంత బుద్ధివైభవ మున్న బిరుదు బొసంగెను. కాని యీతఁడు గతాను గతికుడు గాక, గురువు చెప్పిన దంతయు నేర్చుకొని, తన యభిప్రాయము లాతనికంటె భిన్నము లయినప్పుడు, గురువుతోఁగూడ వాదించుచుండువాఁడు. ప్లేటో ౩౪౨ లో మృతిపొందఁగ, అతని మేనల్లుడైన స్పెసిప్పసు ఆవిద్యాపీఠమునకు వాచార్యుఁడయ్యెను.

అంత అరిస్టోటలు ఏకస్థు విడిచి, అటవ్ నియన్ రాజైన హర్షియను నొద్దకుఁ బోయెను. ఈ రాజుకూడ ప్లేటోకు శిష్యుఁడు.

క్రీ. పూ. ౩౪౨ లో మెగిడోన్ రాజైన ఫిలిప్పు తన కుమారుడైన అలెగ్జాండరునకు విద్య నేర్పుటకై అరిస్టోటలును పిలిపించెను. తరువాత మహామహుడైన అలెగ్జాండరు రప్పటికి పదునాల్గుసంవత్సరములవాఁడు. అలెగ్జాండరు రాజైనతరువాతను క్రీ. పూ. ౩౩౫ లో ఈతత్త్వవేత్త ఏకస్థునకుఁ బోయి లీసియస్ (Lyceum) అను విద్యామండలమును స్థాపించి పండ్రెండు సంవత్సరములవఱకు జిజ్ఞాసువు లందఱకు నవ్యాపారముగ విద్యావాసము చేసెను. సంఘటనగానుండు చెట్టుక్రింద నిటు నటు తిరుగుచు నీతఁడు శాస్త్రపాఠములను జెప్పుచుండెను. క్రీ.పూ. ౩౨౩ లో అలెగ్జాండరు మృతుఁ డయ్యెను. అంత నాపట్టణముందలి యీతనిప్రతిష్ఠ గీతనిని బాధపెట్టి నెంచగా, నీతఁడు చాల్చికునకుఁ బోయెను. అచ్చటనే ౩౨౨ లో గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను.

గ్రంథములు:— ఈతని గ్రంథములు పెక్కులు కలవు. కాని యీతనివి యవలంబుగ్రంథము లన్నియు నీతనివియేనా యని సంశయము కలదు. ఈతని గ్రంథములు పెక్కులు టిప్పణిరూపమున నున్నవి. అందుచే నీతఁడు శిష్యులకు బోధచేయునప్పు డిచ్చిన టిప్పణులే యివి యొప్పుచుండు ననియు, స్వతంత్రపు ప్రకరూపమున వ్రాయుటకుఁ బూర్వమే యీ యాచార్యుఁడు శరీరమును జూపించి నందున, ఆతఁడు శిష్యులకు నేర్పునమిత్రము వ్రాసినటిప్పణులూ, అతని శిష్యులు వ్రాసికొనినవో అతనిపేరిట వచ్చుచున్న వని కొండలుపండితులనుభిప్రాయము. అందుచేతనే ఈతనిగ్రంథములు కొన్ని పూర్తిగ నుండకపోవుటయు, చెప్పినదే యొకప్పుడు మరల జెప్పఁబడుటయు, ప్రతిజ్ఞ చేసిన కొన్ని విషయములను చర్చింపకపోవుటయు తలపింపచున్నది. ఈతనిచే రచింపఁబడినగ్రంథము లన్నియు నీక్రింది యొక కరగతుకగ విభజింపవచ్చును: ౧. తర్కశాస్త్రము (Logic); ౨. పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము (Physics); ౩. జీవశాస్త్రము (Biology); ౪. వేదాంతశాస్త్రము (Metaphysics); ౫. నీతి, రాజనీతి. (Ethics & Politics); ౬. సాహిత్యశాస్త్రము (Literature).

౧. ఈతనిచే రచింపఁబడిన గ్రంథములలో తర్కశాస్త్రము ముఖ్యమయినది. పాశ్చాత్యుల యుక్తివాదమునకు మూలాధారము. న్యాయవైశేషికమత్రములను రచించిన గౌతమ కణాదయుఁబలతో నీతనిని ఈవిషయమున పోల్చవచ్చును. ఇతఁ డీవిషయమున వ్రాసినట్టి ౬ గ్రంథములను జేర్చి తరువాతివారు దీనికి ఆర్గనమ్ (Organon), అనగా 'కరణము' అని పేరు పెట్టిరి. మన శాస్త్రముందలి లక్షణము చూచినను 'అనుమితకరణ మనుమానమ్'; కావున, అనుమానమును గుఱించి ముఖ్యముగఁ బ్రతిపాదించునట్టి తర్కశాస్త్రమును 'కరణ' మనుట సహజమే. ఈ యాఱుగ్రంథములందును పదార్థములు, తర్క

వాక్యభేదములు, త్ర్యవయవవాక్యములు, ఙాపాలు, హేత్యభాసములు మొదలయిన నిగమన (Deductive) తర్కమునుగుఱించి వివరముగఁ జెప్పఁబడినది. ఈ శాస్త్రమున కీతఁడు జనకుఁ డని చెప్పవచ్చును.

౨. పదార్థతత్త్వములను గుఱించియు, జ్యోతిషమును గుఱించియు నీతఁడు నాల్గుగ్రంథములను వ్రాసెను.

౩. జీవశాస్త్రసంబంధమైన యీతనిగ్రంథములలో మూడు ముఖ్యమైనవి. అం దొకగానిలో పశువులను గుఱించియు, ఇంకొకగానిలో శరీరమునకున, ఆత్మకును గల సంబంధమునుగుఱించియు, మూడవగానిలో ఇంద్రియములు, భావజాతకీ, స్వప్నములు మొదలగువానినిగూర్చియుఁ జెప్పఁబడినది.

౪. వేదాంతమునుగుఱించి యీతఁడు వ్రాసిన గ్రంథముకంటెయే సుప్రసిద్ధము. ఇందుఁ బూర్వపు తత్వవేత్తలవిషయములను చర్చించెను. తరువాత 'సత్త్వార్థము' (Being) యొక్క కారణములను, దాని తత్త్వములను, భర్తములను చర్చించెను; ఈ ప్రపంచమును నడిపించు ముఖ్యపాలకుఁ డీశ్వరుఁ డను నని నిర్ధారించెను.

౫. ఇతఁడు న్యక్తియొక్క నీతినిగుఱించి, అనగాఁ బ్రతిమాన పుణ్యము నడచుకొనవలసిన నీతిప్రవర్తననుగుఱించి మూడు గ్రంథములును, కుటుంబనీతినిగుఱించి యొకగ్రంథమును, రాజనీతినిగుఱించి యొకగ్రంథమును వ్రాసెను. అన్నిటి కుందును ప్రతిమానపునియొక్క తేమమే సంఘముయొక్క తేమయగు నెంచుకొనవలయు నని బోధించెను. రాజప్రభుత్వము గానీ, సరదారుల ప్రభుత్వము గానీ, ప్రజాప్రభుత్వము గానీ ప్రజలందఱతేమయను ఆలోచించు ప్రభుత్వము మంది యనియు, ప్రభుత్వము చేతఁగఁ గలవానితేమయనుమాత్రమే ఆలోచించు ప్రభుత్వము మందిది కా దనియు నీతనినుభిప్రాయము. రాజనీతిని గుఱించిన యీతనిగ్రంథము తప్పక చదువఁదగినది.

౬. సాహిత్యమునుగుఱించి యీతఁడు రెండు గ్రంథములను వ్రాసెను. ఒకటి అలంకారశాస్త్రము (Rhetoric) నకు సంబంధించినది; మఱియొకటి కావ్యమీమాంస (Poetics). ఇందు నతఁడు తనమార్గికత నెక్కుడుగఁ జూపించెను. ఇదియు మన సాహిత్య శాస్త్రములు చదివినవారు తెలిసికొనఁదగినది.

(కొ. వేం. ల.)

అరిస్టోరల్స్ (క్రీ. పూ. ౨౫౦) స్వామికా— ౧.

గ్రామనివాసి, గ్రీకుదేశపు జ్యోతిషుఁడు. ఇతఁడు జ్యోతిష విషయక గ్రంథములు పెక్కులు వ్రాసెను. కాని అ తన్నియు నశించినవి. నూర్యచంద్రులు భూమియొద్దనుండి యెంతమారమున నున్నదియు కనుగొనుటనుగుఱించి వ్రాసిన చిన్నపాత్రయొకటి కానవచ్చుచున్నది. నూర్యుఁడు తిరుగుటలే దనియు, నూర్యునిమట్టును భూమియే తిరుగుచున్నదనియు నీతఁడు చెప్పెనట.

౨. (క్రీ. పూ. ౨౨౦ - ౧౪౪) - సెమాక్రీస్ గ్రామనివాసి. క్రీకువాడు. లక్షణవేత్త. అలంకారికుడు. అలెగ్జాండ్రీయాలో అరిష్టోఫేనిస్ వద్ద విద్యాభ్యాస మొనరించెను. గురువుతరువాత నీతడు అలెగ్జాండ్రీయా పుస్తకభాండాగారమునకు అధికారి యయ్యెను. క్రీకుకవులకావ్యములను, ముఖ్యముగ హోమరుకవివరుని కావ్యములను విమర్శకాంక్షతో చదివి చర్చించుట యందే ఇతని జీవితము గడిచె నని చెప్పవచ్చును. ఇతఁ డొక వైయాకరణసంప్రదాయమును ప్రతిష్ఠించెను. ఆ సంప్రదాయమువారికి తరువాతి కాలమున అరిష్టార్కియన్లు అను పేరు వచ్చెను. వృద్ధుడైన తరువాత నచ్చటిరాజు తిన్నగఁ జూడనంగున నీతడు వైప్రసు పట్టణమునకుఁ బోయెను.

అరిష్టోడీమన్ — మెసివాదేశపు పౌరాణికరాజు. స్వాతంత్ర్యమునకై అతఁడు స్పార్టాదేశమునో (క్రీ. పూ. ౪౪౩ - ౪౨౪) నిరుచి సంవత్సరములు పోరాడెను. తనదేశమునకు పారతంత్ర్యము రాకుండఁ జేయుటకై దేవతకు నరబలి యియ్యవలెనని వచ్చినప్పుడు తనహృదయము బలియిచ్చెను. తరువాత నా మెసమాధిపతియైన తన పాడుదుకొని చచ్చెను.

అరిష్టోఫేనిస్ — ౧. (క్రీ. పూ. ౪౫౦ - ౩౮౫) క్రీసుదేశమునందలి యొకమహాకవి. ఈతఁడు హాస్యరసపూరితములైన నాటకములు వ్రాయుటలో మిక్కిలి శేగింఁడెను. తనకాలముందలి జనులను, ఆచారములను నాటకరూపముగ వక్కిరించుటలో నీతఁడు గట్టివాడు. సరదారులు (Knights) అనునాటకములో డెమాస్థనీసును, మేఘములు (Clouds) అను నాటకములో సాక్రటీసును పరిహాసము చేసెను.

౨. (క్రీ. శ. ౨౯౦ - ౧౮౫) ఇతఁడు బైజాంటియంనివాసి. క్రీకుసంహితఁడు. వైయాకరణుడు. ఇతఁడు పెక్కుగ్రంథములు రచించెను. అలెగ్జాండ్రీయాలోని గ్రంథాలయమున కధికారిగ నుండెను.

అరిష్టోమేనిస్ — మెసినియాదేశపు సేనాధీశుడు. క్రీ. శ. ౬౮౪ లో రాజుగ నెన్నుకొనఁబడెను. మెసినియావారికిని స్పార్టావారికిని జరిగిన రెండవయుద్ధములో (౬౮౫-౬౮౪) ఈతఁడు మిక్కిలి పారుష్యమును జూపి దేశసంరక్షణము గావించెను. తుదకు ఆర్కాడియాదేశస్థుడైన అరిష్టోక్రాటిస్ అన్నవానిచే మోసపోయి పరాభూతుడై ౬౮౪ లో రోడ్డుపట్టణమునకు పారిపోయెను.

అరిష్ట — కళ్యణునిభార్య.
అరిష్టనేమి — ౧. కళ్యప ఋషికి నామాంతరము (భార., కాంతి, అ. ౨౦౮).

౨. పువ్యమాసమునందు నూరున్నవెంటఁ దిరుగు గంధర్వుడు.

౩. ప్రాచేతస దక్షిణి నలుగురుకన్యలకును బలి.

౪. విదేహవంశజుఁ డగు పురుజిజ్ఞనకుని పుత్రుడు. ఇతని పుత్రుడు శ్రుతాయువు.

౫. సహదేవుఁ డజ్ఞాతవాసకాలమునందు తంత్రిపాలుఁ డను నామముతోఁ గూడ ఈశ్వరును ధరించెను.

అరిష్ట వర్వతము — లంకలోనిది. పదియోజనములు పొడుగును, ముప్పదియోజనములయొత్తును కలది. నీతను చూచి హనుమంతుడు సముద్రపు టావలియొడ్డునకు గంతువేయవలె నని, దీనిపై నిలువఁగా నది యాతని బలమున క్షార్వలేక ధూమిలోనికి నణగి పోయెను (వా. రా., సుం, అ. ౫౬).

అరిష్ట నేణుఁడు — భృగువలలోత్పన్నుఁడని. ఇతనికిని యుధిష్ఠిరునకును సంవాదిము జరగెను. ఇతనివంశజులు అరిష్ట నేణులని పిలువఁబడుదురు (భార., వన, అ. ౧౫౯).

అరిష్టుఁడు — ౧. బలిదైత్యుని నూరుగురుపుత్రులలో నొకఁడు.

౨. డనుపుత్రులలో నొకఁడు.

౩. కంసుని యాజ్ఞవలన కృష్ణుని రూపుడై వచ్చి కృష్ణునిచేఁ జంపఁబడిన యొకయక్షుడు.

అరిహఁడు — అవాచీనుని కుమారుడు. వీని భార్య అంగి, కుమారుడు మహాభూముడు.

అరుంగొళము — చిత్తూరుజిల్లా కాశ్యటి నగరము తాలూకాలోని యొకపల్లె. జనసంఖ్య ౨,౦౭౪. మిక్కిలి ప్రసిద్ధమైన వైనదేవాలయ మొకటి యుచ్చటఁ గలదు.

అరుంగోలము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౨,౨౮౫ (౧౯౩౧).

అరుంధతి — ౧ స్వాయంభువమన్వంతరమందలి వనీ ఘ్నిభార్య. కర్మవ్రజాపతిని దేవహూతికిని బుట్టినకూతురు.

౨. వైవస్వతమన్వంతరమందలి మైత్రావరుణివనీఘ్నిభార్య. ఈమెతండ్రిచేరు తెలియదు. ఈమెకు నారదుడు తోడఁబుట్టినవాడు. ఈమెకు వనీఘ్నివలన కక్తి యను పుత్రుడు కలిగెను.

౩. ప్రాచేతస దక్షిణికన్య. ధర్మఋషి యొక్క స్త్రీలలో నొకరి. ఈమెకు కకుబ యను నామాంతరము

కలదు. ఈమెకు సంకటుఁడను పుత్రుఁడును కేకటుఁడను పౌత్రుఁడును ఉండిరి.

౪. ఒక నక్షత్రము. సప్తరుశ్మిని వసిష్ఠనక్షత్రమునకు విమళ ముండును. కనఁబడికనఁబడనట్లుండును. వినావాకాలమునందు దీనిని వహువరులకుఁ జూపెదరు.

అరుంబాక్కము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనితాలూకాకు చెందిన జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౧౨ (౧౯౩౧).

అరుఆపొల్లి — గంజాంజిల్లా బరహంపురంతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౬ (౧౯౩౧).

అరుఆసరియాపల్లి — గంజాంజిల్లా సోంపేట తాలూకాలోని జలంత్రాయేష్టేట జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౪ (౧౯౩౧).

అరుగొండ — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరు తాలూకాలోని యొక గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౫౨౪ (౧౯౩౧).

అరుజుఁడు — రావణపక్షియరాక్షసుఁడు.

అరుణ — ౧. కారవపాండవుల యుద్ధధూమియైన కురు శ్రేత్రమునందలి హిమప్రస్థ మనుష్యులమునకు సమీపమునం దున్నది. దీనికి సమీపమునందే సరస్వతీనదియొక్క సప్తప్రవాహములలోని ఓషువతీప్రవాహము కలదు (భార., శల్వ, అ. ౫).

౨. ప్లక్షదీప్తమందలి యొకనది.

౩. కశ్యపప్రజాపతి భార్యయైన ప్రాధకుఁ బుట్టిన యప్పురసలలో నొకతె.

అరుణ బౌ పవే శి గౌ తముఁడు — ఉద్దాలకారుణి తండ్రి. ఉపవేసునిశిష్యుఁడు. అశ్వపతి యనురాజానౌద్దమ బ్రహ్మద్యు శేర్పను (తైత్తి. సం., ౬. ౧. ౯).

అరుణ క్రియ — బౌడవ - సంపూర్ణరాగము. ౫౩ - వ మేళకర్త యగు సింహేంద్రమధ్యరాగజన్యము. ఆరోహణమున - స రి గ మ ప ని స; అవరోహణమున స ని ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అరుణగిరి — బౌడవ - బౌడవరాగము. ౬౪ - వ మేళకర్త యగు నాచస్పతిరాగజన్యము. ఆరోహణమున స రి గ మ ధ స, అవరోహణమున స ధ మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అరుణగిరినాథడిండిముఁడు — సాకువాఘ్య దయమును రచించిన రాజనాథుని తండ్రి. ఇతనికి శోకాద్రినాథుఁడని మఱియొకపేరు కలదు. 'డిండిము' యనునది యానంతకాల విరుదనామము.

అమృతరాయాభ్యుదయ, చంపూభాగవత గ్రంథములను రచించిన రాజనాథుఁడు మఱియొకఁడు కలఁడు. అతని తండ్రిపేరు శోణగిరినాథుఁడు. ఈనామసామ్యము ననుసరించి శోణగిరినాథ, అరుణగిరినాథు లిరువురు నొక్కరే యనియు, సాకువాఘ్యుడయి, అమృతరాయాభ్యుదయ గ్రంథములను రచించిన రాజనాథు లిరువురు నొక్కరే యనియు నూహింప నవకాళము కలదు.

అరుణ దం ద్రిక — బౌడవ - బౌడవరాగము. ౨౨ - వ మేళకర్త యగు ఖరహరప్రియరాగజన్యము. ఆరోహణము - స రి గ ప ని స; అవరోహణము - స ని ప మ గ స యని సంచారము కలది.

అరుణ శిఖరము — హిమాలయముయొక్క యొక శిఖరము. ఇది కైలాసశిఖరమునకు పశ్చిమమున నుండును.

అరుణాంబరి — సంపూర్ణ - వక్రసంపూర్ణ రాగము. ౩౮ - వ మేళకర్త యగు జలార్ణవరాగజన్యము. ఆరోహణమున - స రి గ మ ప ధ ని స; అవరోహణమున - స ధ ని ప ధ మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అరుణాచల కవి — ద్రావిడభాషలో పంచలక్షణ విచక్షణుఁడు. వాగ్గేయకారకుఁడు. రామాయణమును కీర్తనములుగా ద్రావిడమునందు రసమతియుగఁ జెప్పి కీర్తి గడించెను.

అరుణాచలము — దక్షిణ-అర్కాటుజిల్లాలోని యొక గుట్ట, శ్రేత్రము. దీనినే అవనవారు తిరువణ్ణామలై యందురు. గుట్ట క్రింద అరుణాచలేశ్వరుఁడను దేవునిఁగది కలదు. దీనిని శేతోలింగ ముందురు. ఇచ్చట కార్తికమాసమందు గొప్పయంత్రవము జరుగును.

అరుణాయని — ఒక బ్రహ్మి.

అరుణాశ్వఁడు — (నూ. వం.) ఇన్ద్వుకువంశ జాఁడు. బర్హిణాశ్వని రెండవకొడుకు.

అరుణాస్పదము — అర్థ్యావర్తమున వరుణానది మూడ నుండెడి యొకపట్టణము.

అరుణి — బ్రహ్మమానసపుత్రుఁడు.

అరుణుఁడు — ౧. అమూరుఁడు. నూరునిసారథి. కశ్యపునకు వివరభును బుట్టినవాఁడు. గరుడునకు కన్త. ఈతఁడున్న యండము నీతనికల్లి తొందరపడి పగులఁగొట్టినందున నీతఁడు కాళ్లు లేకయే పుట్టెను. అందుచేఁ దల్లిని 'పవతికి బావిసవు' మ్మని కవించె. ఈతనిభార్య శ్యేని. సంపాతి, జలాయువులు కుమారులు.

౨. విదవ రైతవసువుయొక్క పది మందిపుత్రులలో నొకఁడు.

౩. గాతమగోక్రుడైన యొకఋషి.

ఇతనికి అరుణి యనియు పేరు గలను. ఖ్యాతయగుడను ఉద్దాల కారుణీఋషి యితనికిమారుడు.

౪. (నూ.వం.) ఇత్యోకుకులోత్వమ్మ.

డయిన మొదటి అనరణ్యునిపుక్తుడను హర్యకువనకు దృవద్వతి యనుస్త్రీయందుఁ గలిగినపుక్తుడు. ఇతనికిమారునకు నిబంధనఁడు లేక త్రిబంధనఁడు అనుపేరు గలను.

౫. విప్రచిత్తి దానపురివంశమునాఁడు.

గాయత్రీ జపము మూడువేలేండ్లు చేసి మహాబలవంతుఁడై లోక పాలర వడలఁగొట్టి దేవతలను మిక్కిలి బాధించెను. అంత దేవగురు వగు బృహస్పతి యతనియొద్దకు వెళ్లి 'మేము జపించు గాయత్రీయే నీవు జపించెద' వని చెప్పి, ఈతఁడు దేవతలగాయత్రీ తనకుఁ బనికిరా దని భ్రమపడి దానిని జపించుట వదిలి నాశము నొందెను (చ. భా., ౧౦. ౧౩).

౬. శ్రీ కృష్ణునిచే జచ్చిన యొక

యశురుఁడు.

౭. శ్రీ కృష్ణుని ప్రపాక్తుఁడు.

మహారథుఁడు.

౮. పదునొకండవది యగు ధర్మసావర్తి

మన్వంతరంబునందుఁ బుట్టఁబోవు సప్తర్షులలో నొకఁడు.

అరుష్వకొట్టాయ్ — మధురజిల్లాలోని రామనాథ సంస్థానమునందు తిరుచులీ అనుతాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జన సంఖ్య ౨౩,౬౩౩. ఇచ్చటిజనము ౨౦ సంవత్సరములలో రెండింతలు అభివృద్ధి యయ్యెను. ఇచ్చట బట్టలశేతయు, రంగువేయుటయు చేయఁబడును.

అరువ — గంజానుజిల్లాలోని బరహంపురముతాలూకా యందలి సముద్రపుటాడ్డుగ్రామములలో ఆరువ లన్నయొకజాతివారు కలరు. ఈ యరువజాతి మహమ్మదీయులకును ఓర్థోక్షియులకును బుట్టిన మిశ్రజాతిగాఁ గానవచ్చుచున్నది.

అరుళాళ ప్పెరుమాళ్ ఎం పెరుమా నార్ — ఇతఁ డొక గొప్పవంశీకుఁడు. మొదటి పేరు యజ్ఞమూర్తి. అర్చిత మతమునకుఁ జెందినవాఁడు. ఒకసారి రామానుజునితోడి వాడయిన నోడిపోయి దానికి ఫలితముగ బ్రెన్దవమతమును స్వీకరించెను. ఆపంద ర్థమునగి యజ్ఞమూర్తి యనుపేరు పోయి పైపేరు వచ్చినది.

అరేటియం — ఎట్రురియా ప్రాంతములో నొక ప్రాచీన నగరము; ప్లాటోనియాకు ౫౦ మైళ్లదూరమున నున్నది. శ్రీ. పూ. ౪౯-వ సంవత్సరమున నీబరు దీనిని వశపఱచుకొనెను. శ్రీ. క.

౩, ౪, ౫తాబులలో నిది రోమనుల విశోధితగర్భమునధీనమున నుండెను. ఇచటి భూమి మిగుల సారవంత మయినది. అంబిమైన మట్టికుండ లిచ్చట తయారుచేయఁబడును. పూర్వవైభవమును నూచించు శిశిల చిహ్నము లిప్పటికిని కొన్ని కలవు.

అరేబియా — ఇది ఆసియాఖండమున పశ్చిమభాగ మందలి విశాలదీప్వపకల్పకృతిగ నున్న యొక దేశము. దేశములు దీనిని అరబ్ లేక జిశీరకుత్ అరబ్ అని పిలుచుచుండును. జిశీరకుత్ అరబ్ అన అరబ్ దీప్వపకల్పమని యర్థము. ఎడారులు, మైదానములు గలదేశ మని యర్థమిచ్చు హీబ్రూపదముననుండి అరబ్ శబ్దము పుట్టినది. సార నీకులు, కురుష్కులు దీనిని అరబ్ స్థాన మని వ్యవహరించుదు. స్ట్రాక్ అనునది పారసీకపదము, కావున పాదనీకులవలననే దీని కీపేరు కలిగి యుండును.

సరిహద్దులు, నై సర్గికలక్షణములు : — ఈదేశము ౧౨° - ౩౨° రేఖాంశములు, ౩౫°-౬౦° అక్షాంశములమధ్య వ్యాపించియున్నది. ఇటీ వల బ్రిటిష్వినియోగము క్రిందికి వచ్చిన ఈరాక్, ట్రాన్స్జోర్డాన్ ప్రాంతములు ఉత్తరమందును, దక్షిణమున హిందూమహాసముద్రము, ఏడెక్ సింధుకాఖయు, పడమట శోణసముద్రము, తూర్పున పర్షి యా, ఉమ్మాక్ సింధుకాఖలును దీని కెల్లలుగ నున్నవి. ఈదేశపు సీమా రేఖ పర్షి యాక్ సింధుకాఖాతీరమందలి ఫౌనామక ప్రదేశముననుండి యారంభమై రికాకా అనుస్థానమువఱకును ఈరాక్, కువైట్ ప్రాంతముల నడిమియెల్ల గాఁ బోయి యచటనుండి పశ్చిమోత్తరాభిముఖమై జబల్ అన్న బాపర్వతములవఱకును, బోవును. అచటనుండి పడమరగఁ దిరిగి అకాబానగరము దిగువవఱకును బోయి యచటనుండి తిన్నగ దక్షిణ మందలి యేడెనునగరమునకుఁ బోవును. ఏడెనునుండి తూర్పుగాఁ దిరిగి ఇది రాస్ ఎల్ హడ్డే మీఁదుగా అర్తజ్ జలసంధికుండా మరల ఫౌనామక స్థానమును జేరును. ఈ దేశముయొక్క వైశాల్యము ౧౦,౦౦,౦౦౦ ల చదరపుమైళ్లు. అకాబానుండి యేడెనుపర్వతము ౧,౪౦౦ ల మైళ్లు. అచటనుండి రాస్ అల్ హడ్డే వఱకు ౧,౨౫౦, దానినుండి ఫౌవఱకు ౯౦౦ లును, అచటనుండి అకాబావఱకును ౩౫౦ మైళ్లును దూరము కలను.

ఈదేశపు పశ్చిమభాగము శోణసముద్రతీర మంతయు ఉత్తర దక్షిణముగా మైనుండి యడుగువఱకును పర్వతమాలికలతో నిండి యున్నది. ఈపర్వతములయొక్క తూర్పునకుఁ బోనుపోను క్రమముగ తగ్గి పోవును. కావున నిచటిభూభాగ మంతయుఁ బడమటినుండి తూర్పున కేటవాలుగ నున్న దని తెలియవలయును. అది యటు లుండ నీదేశమును మూడు స్వాభావిక భాగముల క్రిందఁ జేయవచ్చును. వట్టియెడారులు, లోయలు, తరుస్థానములు కల కఱకుపీటసేలలు నట్లనడిమిభాగమున నుండ, వానిచుట్టు నినుకయెడారులును, వానికి నలుప్రక్కల సస్యవంతములగు భూభాగములును దృగ్గోచరము లగు చుండును. ఇందు మధ్యస్థముగు పీఠభూమి అల్ నెజ్జ్ ప్రాంతము దాని

నావరించి యుండునది నహూర్, నహనా, రుబ్ అల్ ఖలీ యను యెహారిభూములు. వీనికి నాలుగు ప్రక్కల సెరియోక్ హమ్మర్, హెబాజ్, అసీర్, హద్రామాత్, ఉమ్మాత్, హానా మొదలగు నేకము లావరించియున్నవి. వీనిలో అసీర్, యమూత్, ఉమ్మాత్ ప్రాంతములు మిగుల సస్యవంతము లగునెలగులి. స్ట్రావీన-అరబ్బు లచే ఆడబోఫీలిక్స్, అనగా సౌఖ్యప్రుని ముయన అరేబియా యని నీలువఁబడుచుండెడివి. ఇవి తప్ప తక్కినదేశ మంతయు మొరఖు టిసుకయెహారులతో నిండియున్నది. దేశమంతటి పర్యవృత్తులలోయల నుండి జరించునటులు సమస్తమునఁ జీరఁజాలక ఈయెహారులంతే యంతర్ధానము లగుచుండును. వీనియందక్కడక్కడ జలపరిపూర్ణము లగు తరుణానము (Oases) లనేకములు కలవు. మదీనా, కాసిమ్, హానా మున్నగుపట్టణము లిట్టితరుణానములంగుఁ గట్టఁబడినవే.

దేశమునందు వందలకు మించిన మైళ్ల పర్యంతము నెహారులు వ్యాపించియుండుటచేతను, నానియంగు సుఖప్రయాణయోగ్యములగు మార్గములు లేకపోవుటచేతను, యాత్రికుల ధన, మాన, ప్రాణములకు రక్షణము నొసంగఁగల సురాజ్యకర్తృత్వం దేశమున లేకుండుటచేతను, అరేబియానుగూర్చిన సమాచార మిప్పటికి వలసినంత బాగుగఁ దెలి యదు. అదిగాక మక్కానగరమును జూడవలయుననిన మహమ్మదీయు లకుఁ దప్ప నితరులకు బొత్తిగ వీలులేదు. ఆరంభమున దీనగర మును ముసల్మానులు కానివారు జూడఁబడిన మహమ్మదీయనేషము లునియే ఇందుఁ బ్రవేశింపఁగలిగిరి. అరేబియాదేశమును గనుఁగొను నిమిత్తము ౧౫-వ శతాబ్దియందీయు అస్సోరియులు జరగుచున్నవి. క్రీ. శ. ౧౭౬౧-వ సంవత్సరమున కార్ప్రెట్ వెయిలూర్ అను డెన్మార్కుదేశీయుఁడు డేవిడ్ కొరతనమువా రంపఁగా వచ్చి ౧౭౬౪ వఱకును పర్యటన మొనరించి తాను గనుఁగొన్నరానిని ప్రపంచ మునకు వెల్లడించెను. ఇతనిపరిశోధనములవలన సమగ్రమున అరే బియామొక్క సంతీ ప్రవృత్తాంతము లోకమునకు లభించినది. ఇతఁడు వెల్లడించినవిషయములు తరువాతివారికి మార్గప్రదర్శకము లైనవి. ౧౮౬౯-వ సంవత్సరమున జె. హాలెబి యనునతఁడు మారెబ్ నగర మును జేరి తత్సమీపమందలి చెక్కడపురాలను బరీక్షించి యటునుండి సానా, మాడిడ్ పట్టణములమీఁదగా మిబార్ అనునీకభూమి మత్త రించి సావియత్ కాసనములఁ బరీక్షించెను. వెండియు నితఁడు క్రీ. పూ. ౨౪-వ ఏట సావియనులు రోమనులచే నోడిన ప్రదేశమును గుర్తింపఁగల్గెను. టాలెమీ వర్ణించిన నగ్ర మనుస్థానము మదీనత్-అత్-మాహూద్ దగ్గఱ నున్నట్లు దెలిసికొనెను. ముఱుసటిసంవత్సరమున నితఁడు మారెబ్ దగ్గఱ మదీనత్-అత్-నహన్ శిఖరావళములను బరిశోధించి పిదప నచటికిఁ దూర్పున వాడీషిబ్ వాక్తు అడ్డముగ హిమాల్యరైతులు గట్టించిన యానకట్టను గనిపట్టఁగలిగెను.

తరువాత మారిబును దర్శించినయతఁడు ఇ. క్లాసెర్, ఆస్తి యాదేశపు పురాతత్వవేత్త. తుర్కిదొరతనపు సంరక్షణముక్రింద

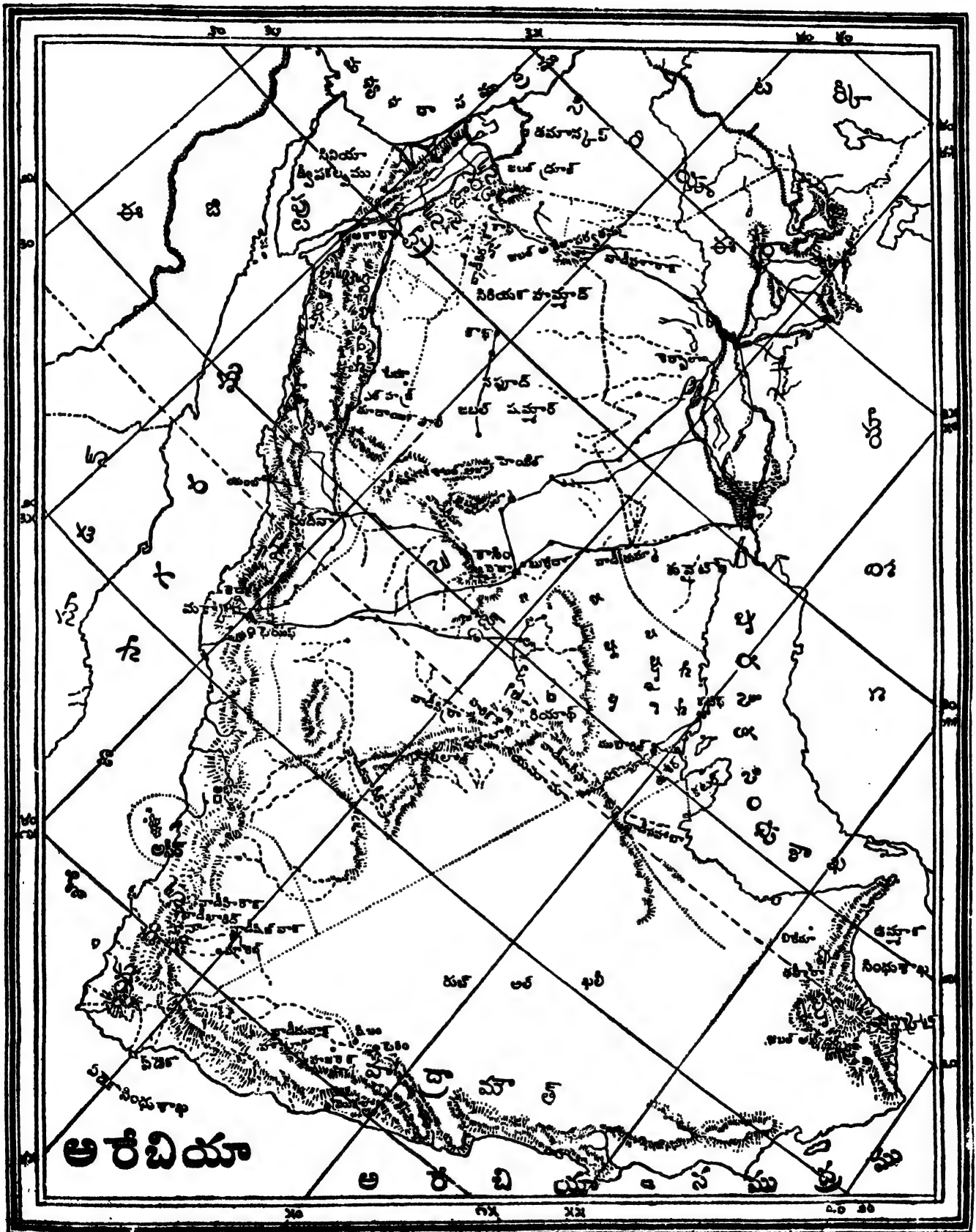
నితఁ డీదేశము నన్వేషింప నేతెంచెనుగాని సానాపట్టణమున కుత్తర మున నివసించియుండిన హషిన్, బకిల్ బాగులవారు కొన్ని ప్రతి బంధకములను గల్పింపసాగిరి. కాని యితఁడు వెనుదిరుక్ ఖారిన్, హిరాత్ వాడీలమధ్య హిమాల్యరైతుల ప్రాచీన నివాసస్థానములను, శోధించి మారిబ్ వద్ద మఱికొన్ని కాసనముల సంగ్రహింపఁ గలిగెను.

అనంతరము అరేబియాసమస్తతీరమును సర్వే చేయఁబడిన వెల్ష్టెడ్, కర్టంజెక్ అనువారు హద్రామాత్ ప్రాంతమునఁ బ్రవేశించి మొకల్లానామకస్థానమునొద్ద హిమాల్యరైత్ కాసనములను మఱి కొన్నింటిని నేకరించిరి. ౧౮౯౩-వ సంవత్సరమున హిరష్ అను నతఁడు కైతీసుల్తానుసాహాయ్యమున దువాల్-హాస్ చేరి హజరైక్ దగ్గఱ శిఖరావళములను గనుఁగొని, కాసనములను గూర్చుకొని చకాటా, షిబంవగఁ గులకుఁ బోయి యుచితినుండి కథిరీజాతీయు నొక నిని మార్గప్రదర్శకునిగఁ దోడుకొని పెరింస్పర్జియనునకుఁ బోయియుండఁ గొన్ని దినములు కడచినవెనుక నచటివారితో వైరము సంభవించెను. అంత నితఁడు వెనుకకు మరలవలసినవాఁడయ్యెను. శిఖరావళి డెంబ్ అనునతఁడు పట్నిద్వీతీయుఁడై ఒక ఇమాంవరీఫ్ తోడ్పాటునుగూడఁ గలుగఁజేసికొని హిరష్ మార్గముననే పోయి హిమాల్యరైత్ కాసనముల నేకరింపఁగలిగెను. కాని తుచి కితనికిని దేశీయులఆటొకము లడ్డుతగి లెను. ఇదేవిధమున వెల్ష్టెడ్ ఉమ్మాత్ ప్రాంతమును బరిశోధించెను. అచటివా రతనికి విఘ్నములను గల్పించియుండలేదు. కాని వహాబీ లాతరుణమునఁ జెలకఁగియుండుటచే ముందునకు సాగిపోన పీలుకలుగ డయ్యెను. పిదప మొల్లు అనునతఁడు వెల్స్టెడ్ మార్గము నవలంబించి పోయి ధహీరా ఇలాకాయందలి బిరహాపట్టణముంతేరి అతఁడు ప్రాంతపు వృత్తాంతమును జాలఁజూకుఁ దెలిసికొనెను. యత్. డి. వర్ థమా, జోసఫ్ షిర్స్ మొదలగువారు తీర్థయాత్రికులవలె పోయి మక్కానగర మును దర్శించియుండిరి.

బహియా ఇల్లెబ్ అనునతఁడు మక్కానుగూర్చి నియమబద్ధ మున పరిశోధనము సలిపెను. అతఁడు అలీ యనుపేరు పెట్టికొని యాత్రసలిపి కొన్ని యవసరములందు తైధికులు గావింపవలసిన కర్త విధానములగుగూర్చియు విశేషకరించెను. మక్కా-దుట్టుప్రక్కల నున్న గ్రామాదులవిషయమునఁగూడ నితఁడు లిఖించియుండెను. జె. యత్. బిర్క్ హెడ్ ట్ అనువేటాకఁడును ముసల్మాన్యాత్రికునివేష మూని మక్కాయందు మూఁడునెలలు వసించి యచట నెఱతీర్వలసినవిధులను గుఱించియు, మక్కా మదీనా మార్గమందలి విశేషములగుగూర్చియు వ్రాసియుండెను.

రిచర్డ్ బర్ట్ అనునతఁడు ఆఫ్ గానియాత్రికునివేష మూని మక్కా మదీనాల పునర్నిరీక్షణ మొనరించి ఈజిప్టుపాలకునిచే ననుజ్ఞా తుండై మిషియా యందలి బంగారుగనులను బరిశోధించెను.

౧౮౧౮-వ సంవత్సరమున ఈజిప్టుపాలకుఁడగు మహమ్మదలీ యొక్క దత్తపుత్రుఁ డగు ఇబ్రహీంపాషా వహాబీల నడగఁదొడ్డు

నిమిత్తము కొంత సేనను అరేబియానుగ్ధమునకుఁ గొంపోయెను. ఇతని వెంట యూహోపియన్ అఫీసరులను పెక్కుమంది యుండిరి. వీరు ప్రత్యేకముగ నశ్వేషించిన క్రొత్త విషయము లేమియు లేవు కాని వీరు సమహర్షినసానుస్థితులనఁ జరువాత శోధింపఁబోవువారికి మంచి సౌకర్యములు దొరకినవి. ఇంకియుకొంతనమునాకు పర్షియన్ సింధుశాఖయందు జరిగిన సమప్రభువొంగతనమును యాపుమాపఁ జలపెట్టి మాన్యుం దాప్రాంతమున అరేబియాస్థితితుల నరయు లుక్త సి. యఫ్. సాడ్లీర్ అను కెప్టెన్ ఒకనిని బంపియుండిరి. ఇతఁ డా సింధుశాఖను జేరి ఇబ్రహీంపాషాతోఁగూడ సంప్రతింప నలె నని బదులుచేతెను. కాని ఇతఁడు ఎచ్చటకుఁ బూర్వమే ఇబ్రహీం తానున్న స్థానమును విడిచి నుదీనావ బయలుదేరిపోయెను. అంత సాడ్లీర్ గూడ ఇబ్రహీం చేసిన పోయిన మార్గమునే పోవును, తుద కరివిని మదీనాయందుఁ గలసికొనెను. అనంతర మీకెప్టెన్ శోణపా గరతలమునందు యుభోరేవునకుఁ బోయెను. ఇందువలన నితఁ డీదేశ మును దూర్చుననుండి పడమటికి అడ్డముగ దాటినవాఁ డయ్యెను. ఇతఁ డొనరించిన ప్రయాణమువలన నెంకాలమునందైనను అరేబి యాను దూర్చుననుండి పడమటికి అడ్డముగ నేనాసహితముగ దాట వచ్చు నని స్పష్టమయ్యెను. అటుతరువాత సి. ఎ. వల్లిక్ అనునతఁడు వాడిస్విర్క్ మిఁదుగ క్రొఫ్ నగరమునకును, అచటనుండి నహాడ్ మిఁదుగ హెయిల్ పట్టణమునకును బోయెను. ఇతఁడు ప్రయాణము చేసిన ప్రాంతముయొక్క భౌతికలక్షణములు, జమల యాకృతి, ఆచార వ్యవహారములు మొదలగువాని విషయమున లిఖించెను. ౧౮౬౪-వ సంవత్సరమున కాన్స్టాంఠర్నీనామక ఇటలీదేశీయుఁడు ఫ్రాన్సుచక్ర వర్తికి గుఱ్ఱములను కొన అరేబియా కేతెంచినసంవత్సరమున బైబర్ హార్వా గనిపట్టఁగలిగెను. మఱియు నితఁడు మధ్య-అరేబియాను గూర్చి విలువగల సమాచారము నొసంగెను. డబ్లియు, జి. పాల్ గ్రేన్ అనునతఁడు క్రొఫ్, హెయిల్, బురైదా, గియా, భార్ద్, అఫ్ లాజ్, హాసా లోనగుపట్టణములను ౧౮౬౨-౬౩ ల కాలమున సంద ర్శించెను. ఇతనివెంట బరకత్ అనుకేరుగల సిరియాదేశపు క్రైస్తవ మిషనరీ యొక్కఁ డుండెను. ఇతఁడరబ్బుల రాజకీయ, వైతిక, సాంఘిక విషయములను బాగుగ విశదపఱచిది లిఖించెను. ౧౮౬౫ నందు పర్షియా సింధుశాఖయందు పొలిటికల్ రెసిడెంటుగ నుండిన కల్బర్ లూకు పెల్లి యనునతఁడు వహాబీరాజధానికి మిషన్ కార్యార్థము పోయి తాను జూచిన మార్గము నంతను భౌగోళికముగ వర్ణించెను. ఇతఁడు సాదున్ దగ్గట నిస్లాంపూర్వముగమునాటి ప్రంథ మొకదానిని గనిపట్టెను. దానిని ధర్మాంధులను ముసల్మానులు ధ్వంసము గావించిరి. ౧౮౬౫-వ సంవత్సరమున చార్లెస్ డాట్లీ యనునతఁ డెడారులవిషయమున పరిశోధ నములపలిపి లిఖించెను. ఇతఁడు తైర్సికుల సమాహముగో డమాస్కస్ పట్టణమునుండి బయలుదేరి అల్ హజ్ర్ వద్ద మకాముచేసెను. అక్కడ నెలవుకుదుర్చుకొని మదాయిక్ సాలినద్దనున్న రాతిగోరీలను పరీక్షణ పూర్వకముగ యాపపటములను గైకొని, కాసనములను గొన్నింటిని

సంగ్రహపఱచి వాని నన్నింటిని పారిస్ పట్టణమునందలి రెనాట్రుఁ బంపియుండెను. తరువాత నితఁడు షకరాబునుబిలతో ప్రయాణముల నలుపుచు అల్ నెజ్జ్, హజాజ్ సరిహద్దులందు టెఇంనామక ప్రదేశ మున మిగులఁ బ్రఖ్యాతికెక్కిన ప్రాచీనకాలపు పాషాణకాసనము నొకదానిని గనిపట్టెను. హ్యూబర్ పండితుఁడు దానిని పారిస్ లోని లోవోనంనుఁ జేర్పించెను.

విల్ ఫ్రెడ్ అనునతఁడును, ఎనీబ్లంట్ నామకవనితయుఁ గలసి కాఫ్, క్రొఫ్, హెయిల్ పట్టణములకుండా బాద్గాన్, కెంబ్లా నగరములఁ జేరి అల్ నెజ్జ్ నుగూర్చియు, అరిబీస్టుములను, అరబ్ గ్రామిణులనుసూచించియుఁ బ్రకటించిరి.

౧౮౬౩ నందు సి. హ్యూబర్ అను ఫ్రాన్స్ దేశయాత్రికుఁడు డమాస్కస్ నుండి హెయిల్ వఱకును ప్రయాణము సలిపెను. ఇతఁడు టెఇనాకాసనముతోపాటు మఱి పెక్కింటిని సంగ్రహించి జిడ్డానుండి స్వదేశమునకుఁ బంపి మరల హెయిల్ పట్టణమునకుఁ బోవుచు దారిలో మార్గప్రదర్శకులవలన హతుఁడయ్యెను.

౧౮౬౩-వ నోట్ అనునతఁ డరేబియాసంచారము సలిపి గుఱ్ఱ ములను, ఒంటెలనుసూచించి విశదీకరించెను. ౧౮-వ శతాబ్దిపరిశోధ కులం దిరఁడే కిట్టకడపటివాఁడు. ఇంతవఱకు నరేబియాను త్రర ప్రాంతములుమాత్ర మశ్వేషింపఁబడినవి. దక్షిణముందలి యెడారు లింకను అశనిస్తము లైయుండెను.

ఇరువదవ శతాబ్దియందరేబియానుగూర్చి సంపూర్ణముగ జ్ఞానము కలిగెను. ఇందులకు ముఖ్యకారణము జర్మనీయుద్ధము. రాజకీయా నసరములనుబట్టి ఈదేశమును బాగుగ నశ్వేషింపవలసినచ్చెను. కేవలము స్థలమార్గముననే కాక వాయుయానములద్వారామాడ పరిశోధ నలు జరగినవి. అలొయిస్, మాసిల్, కల్బర్, జి. ఇ. లీర్ మకా, మిస్ తెర్ బ్రూడ్, టెల్, షేక్సపియర్ లోనగువారు యుద్ధకాలమున నశ్వేషించినవారిలో ముఖ్యులు.

లీచ్ మకా, బార్క్లెరాంకిర్, డిక్సన్, మేజర్. ఆర్. ఇ. చీజ్ మకా లనువారు అరేబియానుగ్ధభాగముల నశ్వేషించిరి. ఈదేశ మును దూర్చుననుండి పడమటికి దాటినవారిలో మఱియొక్కఁడు జి. వి. ఫీల్ టై. ఇతఁడు పూర్వము లిఖించినవానిని భాయపఱచెను. మఱియు అఫ్ లాజ్, భార్ద్ ప్రాంతములం దేకాలమునాటివో గోరీల శిథిలావశేషములను గమనించి అల్ నెజ్జ్ ఇలాకాను అరేబియానైర్వర దేశములతోఁ గలుపుట కనువగు తరుస్థానము లేనియు లేనని ఇతఁడు యాధిపతీచెను. యుద్ధకాలమున నెక్కువగ శోధింపఁబడినది హజాజ్ ప్రాంతము.

దేశవిభాగములు, నదులు, కొండలు, నరస్థులు:— ఈదేశముం దంతట ఆఫ్రికాఖండములోని సహారాయెడారియొక్క భౌతికలక్షణ ములు కన్పట్టును. ఇందువలన నిదియు వాయెడారియు ప్రాచీనకాల

మున నొకటిగఁ గలసియుండవచ్చు నని యూహింపఁబడినది. వరులగ నుండు ఇసుకమైదానములు, చాలమారమువఱకును ప్రసరించి యుండు రాతిపీఠలు, పెద్దపెద్దబండలు, బావులు, చిన్నయేలులు గల తరుప్థానములు, వాని నంటికొని యుండుతాటితోఁపులు, సాగుబడి లేనిభూములు మొదలగునవి సహారాయోదారియం దెట్లో యెటులే ఈదేశమందును గలవు. అరేబియాపేట్రీయా, అరేబియాదెజర్హా, అరేబియాఫెరిక్కు అని ప్రాచీన రీదేశమును మూడుభాగములు కానిందియుండిరి. పేట్రీయానగరమునకుఁ జాట్టుప్రక్కల నుండు ఇలాకా అరేబియాపేట్రీయా. ప్రస్తుత మిస్రాంత మరేబియానుండి విడివడియున్నది. ఎడారులు కలదేశ మరేబియాదెజర్హా. అరేబియాఫెరిక్కు అనగా సౌఖ్యదాయకమున ప్రదేశమని యర్థము. ఇది ముఖ్యముగ నైర్వతకోణముం దున్న యమనుప్రాంతమున కొనఁగఁబడినపేరు.

కాని ప్రస్తుత దేశవిభజనము రాజకీయమువల్లముల ననుసరించి కాని భౌతికరూపములనుబట్టి కాదు. కోణముద్రపు తూర్పుతీరమున నెనాయిద్విపకల్పమునకు దక్షిణముగ హెబాజ్ ప్రాంతమును, దానికి దక్షిణమున అసీర్ యమన్ భాగములును, దక్షిణమున పడమటనుండి తూర్పుకోణమువఱకును వ్యాపించి హద్రామాత్ ఇలాకాయును, అన్నయభాగమున ఉమ్మాప్రాంతమును, పర్షియాసింధుకాఖిమీద అల్ హసా, కువైట్ ఇలాకాలును, మధ్యభాగమున అల్ నెజ్జ్ పీఠభూమియును, ఉత్తరమున జబల్ మహ్మర్, నహ్లాన్ దేశములును ఇప్పటివిభాగములు. ఇవిగాక, అల్ నెజ్జ్ కు దక్షిణముగను, హద్రామాత్ కు ఉత్తరముగను దహానారేక రుబ్ అల్ ఖలీయను అనన్విష్టమును ప్రదేశము గలదు. ఇవంతయు వట్టి యెడారి. ౧౯౦౨ మొదలుకొని ౧౯౧౫ వఱకునుగల కాలమున బ్రిటిష్ తురుష్క ఆఫీసరుల సప్రేక్షనములు కొన్ని జరగియుండెను. వాని యందు అరేబియాలోని స్వతంత్ర రాజ్యములకును, తురుష్క, బ్రిటిష్ రాజ్యములకును సరిహద్దులవిషయమున కొన్ని పరిహార్థములు జరగియుండెను. కాని జర్మనీయుద్ధముకారణముగ నాసమయము లన్నియుఁ దాటుమా తెరిపియినవి.

కోణముద్రతీరమందలి ప్రాంతములలో నిలువున వైనుండి క్రిందివఱకును పర్వతమాలికలు వ్యాపించియున్నవి. వీని మొదట్లు మిడియాదేశమునఁ గలవు. జబల్ ద్రాజ్ నామక అగ్నిపర్వతముల దక్షిణభాగము లనఁదగిన హర్రాత్ అవేరిత్, హర్రాబైబరు లనుకొండలు ఈశ్రేణికి దూర్పుగ నుండును. మిడియాయం దారంభమైన ఈ పర్వతమాలికలు దక్షిణాభిముఖములై క్రమముగ నున్నత మగుచు పెయిఫ్ పట్టణముదగ్గఱగ అసీరునందలి పీఠభూములతో నేకీభవించి యమనునందలి కొండలతోఁ గలయును. హర్రాసమీపమందలి జబల్ అనాజ్ నామక శిఖరముయొక్కయెత్తు ౩,౦౦౦ ల అడుగులు. యమనులోని పర్వతములలో ౧౦,౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తుగల అగ్రము

లును గలవు. హెబాజ్ దక్షిణముం దీశ్రేణి సారవంతమై సస్యసంపర్ధక మైయున్నది. మదీనా, యంబో, అల్ సఖిల్ నామక తరుప్థానములును, మక్కా నామక పట్టణమును ఈ శ్రేణులందే కలవు. అసీరు, యమనునందలి పర్వతములు మతీంత ఫలవంతమైనవి. ఇచట కాఫీ మిగుల తయారగుచుండును. హద్రామాత్ నంపలి లోయ లన్నియుఁ దాటితోఁపులతో నిండియున్నవి. పొగాకును ఇచట బాగుగ పెరగుచుండును. మిడియాయందలి పర్వతములలో పూర్వము బంగారము దొరకుచుండెను. అసీరునందు కిరసనాయిత్ జావులు కలవు. పెక్కుచోట్ల రాతియుప్పు దొరకును. ఇటులే తూర్పునందలి ఉమ్మాప్రాంతమును మిక్కిలి సస్యవంతమైనది. ఇచట జబల్ అఖదర్ నామక శిఖరము కలదు. అల్ హసాలోని సమ్మా దిదీబా లనుచోట్ల నున్న పురాణిగములు కలవు. మఱియు నీప్రాంతము శీతోష్ణ జలకుండలములకును, పంటకాల్వలకును, చెట్లుచేమలకును ప్రసిద్ధి కెక్కినది. ప్రపంచ మంతటిలో మేలైన ఖద్దూరము లిచట దొరకును. హూఫూఫ్, ముబారిజ్ లనునవి ఇందలి ముఖ్యపట్టణములు. ఇవిగాక కటిఫ్, ఉకేర్, కువైట్, కటర్, జబైల్ నామక నగరములును కలవు.

సిరియన్ ఎడారి లేక హమ్మన్ (రాతియెడారి) అనుప్రదేశ మరేబియా ఉత్తరభాగమున వ్యాపించియున్నది. ప్రకృతిసిద్ధముగ నిది అరేబియాకుఁ జెందినప్పటికిని రాజకీయముగ నింపలిచాలభాగము ఈరాక్, పాలెస్టయిక్, సిరియాలయందు కలుపఁబడినది. ఈ ప్రదేశమునకు పడమరగ ప్లింటురాలతో నిండిన నల్ల సేలయెడారి కలదు. ఈయెడారినుండి ఈరాకువఱకును భూమి యేటవారుగ నుండును. ఇందు వాడి హరారాక్ అను నది కలదు. ఇది జబల్ ద్రాజ్ ప్రాంతమున అబ్రాక్ దగ్గరి జలస్రాతములందుఁ బుట్టి దక్షిణ పూర్వాభిముఖమై కాఫ్, ఇశ్రీ లను ఉప్పుపండు నగరములమీఁదుగా జాఫ్, సాకల్లక్ అను తరుప్థానములపర్వతమును బోవును. కాఫ్, ఇశ్రీ లయొద్ద తాటితోఁపు లనేకములు గలవు. ఇచటఁ దయారగు ఉప్పు సిరియాదేశమునకుఁ బోవుచుండును.

అల్ నెజ్జ్ కు ఈశాన్యమునందు నహ్లాన్ పీఠభూమి వ్యాపించి యున్నది. ఇది తూర్పుననుండి పడమటికి ౪౦౦ ల మైళ్లు. ఉత్తరముననుండి దక్షిణముగ ౨౦౦ ల మైళ్లుండును. సముద్రతలముననుండి దీని యెత్తు ౩,౦౦౦ ల అడుగులు. ఇచట నీటికి కలుపు. కాని చడి కాలమున ఎర్షము కురియుటచే దేశమం దంతటను పశువులు మేయుట కనుకూలమున పచ్చిగడ్డి మొలచును. దేశమందలి బడుదీలు పశువుల మందలతో ఒంటెలతండములతో వచ్చి యిచ్చట మేపుకొనుచుండురు. మతీయు నీదేశమునందు ప్రచండవాయువులు వీచుచుండును. వీని వలన పెద్దపెద్ద యిసుకతిప్ప లేర్పడుచుండును. ఒక్కొక్కతిప్ప పొడుగు మనుజుఁ డొకదినమున నడవఁగలిగినంతదూర ముండును ఈతిప్పలమధ్య నేర్పడు లోయవంటి భాగమును దాటుటకు మూడవారుగంటలకాలము పట్టును. మఱికొన్నిచోట్ల నూతనచంద్రాక్షణ నేర్పడుతిప్పలును గలవు.

అల్ నెజ్జ్, హాసా ప్రాంతములకు నడుమ ఏహానాయను ఇలాకా కలదు. దీనిపొడుపు ౪౦౦ ల మైళ్లు. వెడల్పు ౩౦ మైళ్లకు మించలేదు. ఇందును ఇసుకతిప్ప లేర్పడుచుండును. వెండియు నిచటి యుత్తరభాగమున ౨౦౦, ౩౦౦ల యడుగులయొత్తుగల ఎఱ్ఱమట్టితిప్పలు కానవచ్చును. వీనిమీఁద పేరునకైన గడ్డి మొలవదు. దక్షిణమున కేఁగుకొలఁదియు నీతిప్పలు తగ్గుచుఁబోయి తుదకు సంత్రాన్తముగఁ గానరాకుండఁబోవును. రియాక్ పట్టణముననుండి హాసాకు బోవు రాజమార్గమునకు దక్షిణముగనున్న దహానాభాగ మింకను అజ్ఞాతదేశమునదే యున్నది. ఈ యిలాకాయందును నీటికిఁ గలవే. ఇచటను శీతకాలపువాసలచే మొలచుగడ్డిని మేపుకొనుటకై బరువీ లేతెంచి నివసించుచుండురు.

అల్ నెజ్జ్ కు దక్షిణమున రుబ్ అల్ ఖలీ యను నెడారి ప్రాంతము కలదు. ఇది మున్న మున్నటివఱకును నితాంత మజ్జాతముగ నుండెను కాని ఇటీవలజరిగిన య స్వేదనములవలన ప్రాచీనకాలపు శిశిలావ శేషములు కొన్ని యిచట వెలువడినవి. ఈ ప్రాంతవాసులకు అల్ ముర్రా లని పేరు. వీరు ఉమానీయా లను పేరుగల ఒం బెలఁబారింది వానిపాలను ఉపయోగించుకొనుచుండురు. ఇందు జబ్రల్ అనునది ముఖ్యపట్టణము.

అరేబియా యొక్క నట్టనడుమనున్న దేశము అల్ నెజ్జ్. సంకరము లేని అసలైన అరబ్ బాతివారి కిదియే జన్మస్థానము. ఈ యిలాకాయందు మూడు గొప్పవాడీలు కలవు. అరేబియా దేశమున సమస్త గామిను లగునగులు లేవని యింతకుఁ బూర్వమే వ్రాయఁబడినది. వర్షాకాలమునమాత్రము ప్రవహించి యేయిసుక యెడారులందో కాన రాకుండఁబోవు కొండలలోయలకారణమున నేర్పడిన నదు లనేకములు కలవు. ఇవి ఇచట వాడీలని పిలువఁబడుచుండును. అల్ నెజ్జ్ యొక్క యుత్తరభాగమున రీమా నామకవాడీ కలదు. ఇది హర్రా లైబరుకొండలందుఁబుట్టి కాసింజిల్లా నడిమివఱకు వచ్చును. అచ్చట బ్రహ్మాండములగు నిసుకతిప్పల దంతర్ధానమై మరల కొన్ని మైళ్ల తరువాత వెలువడి అల్ బరీక్ అనుపేరుతో జాబైర్ వఱకును బోవును. రెండవది వాడీ సిక్రా. ఇది నెజ్జ్ పడమరగ నున్న పీఠభూములందు జనించి కొంత దూరము ప్రవహించినపిదప షా - ఇబ్ - బర్క్ అను పేరుతో జబల్ టువైక్ కొండలగుండా ప్రవహించి యమామా అను చోట వాడీ హనీఫాతోఁ గలయును. అచటనుండి హాసాగుండా వాడీసహా యనుపేరుతోఁ జని అల్ కటర్ వద్ద పర్షియా సింధు కాఖయందు పడును. మూడవది వాడీదవానీర్. ఇది యమన్, అసీరు ప్రాంతములనుండి వచ్చు రవాగ్, బిషా, టఫ్ లిగులను వాడీల కలయికవలన నేర్పడినది. ఇది సులాళా దేశముగుండా ప్రవహించి రుబ్ అల్ ఖలీయందలి యిసుకయెడారులలో నంతర్ధాన మగును. ఈ మూడు వాడీలయందుమాత్రము ప్రతినవత్సరము క్రమము తప్పక సరియగుకాలమునఁ బ్రవాహము వచ్చుచుండును.

ఈవాడీల జన్మస్థానములగు హర్రా లై బర్ మున్నగుపర్వతములే కాక హాఫ్ బ దవానీర్, దుఖ్ఫ్, అర్ధనామకపర్వతములును అరే

బియాపశ్చిమమునదే కలవు. ఇవి ౫, ౬ వేల యడుగులయొత్తు కలిగి యుండినప్పటికిని నడుమ కనుమదారు లుండుటచే నిటు నటు రాక పోకలఁ గావింప యోగ్యము లైయున్నవి. మిక్కిలి యుత్తరమున నున్న జబల్ మచ్చార్ ప్రాంతమును ఒకయొత్తయిన పీఠభూమి. ఇందు జబల్ అబా, జబల్ సల్లా లను సమానాంతరముగ నుండు రెండు కొండలవరుసలు కలవు. హెయిల్ లోనగు పట్టణములు కొన్ని ఈకొండలనుండి వచ్చువాడీలమీఁదనే యాధారపడియుండును. పర్వత ప్రాంతములను వదిలినచో తక్కిన మచ్చార్ ఇలాకా యంతయు వ్యవసాయానుమాలము. వాడీరీమా పాటుదల కల కాసింజిల్లాయందు అనైబా, బురై దానామకపట్టణములు రెండును తరుస్థానములమీఁదఁ గట్టఁబడినవి. ఈ జిల్లాకు దక్షిణమున నున్న ఖార్జ్ అను మఱియొక జిల్లాయందు అగాధములగు మడుగులు కలవు. వీనియందలి నీరు చాల దూరమువఱకును బ్రవహించి జనోపయోగ మగుచుండును. ఇచట ప్రాచీనకాలమున పర్షియనులు గట్టించిన నీటికట్టడముల శిశిలావ శేషము లిప్పటికిని ఈవిషయమున అనాటివారికిఁగల శ్రద్ధానైపుణ్యములను వెలిపఱుచుచున్నవి. ఇంకను దక్షిణమున ఫరానామకజిల్లా కలదు. హాబ్లా, హాకిక్ పట్టణము లిచటి ముఖ్యనగరములు. ఈ జిల్లాకు పశ్చిమమున అఫ్లాజ్ ప్రాంత మున్నది. ఇందు అరేబియా దేశమునందంతటికిని విశాలముగ ఉచ్చల్ జబల్ నామకతీటాకము కలదు. దీని యాధారమునఁ జాలదూరమువఱకును నీల సాగుబడి యగుచుండును.

భూగర్భము :— మగ్గ అరేబియా భూగర్భమునకును ఈజిప్టు భూగర్భమునకును సామ్యము కలదు. చాలలోఁకున నడుమనడుమ తొట్టులు కల నల్ల రాలును, వానిపై నిసుకరాతిపారలను గానవచ్చును. ఈయిసుకరాతిపారలు జౌఫ్ వద్ద భూమ్యుపరిభాగమునకు వచ్చి హెజాజునందలి రైలుమార్గమువెంటవెంట దక్షిణముగఁ గొంతదూరము వఱకును బోయినవి. జౌఫ్ నుండి తూర్పుగఁ బోయినచో నిసుకరాల మీఁదను కంకరరాలు కప్పుకొని యుండుట కాననగును. సున్నపు రాతిపారలు వాడీసిరాయందును, ఈరాక్ సరిహద్దులయందును, జారా సియంపారలు జబల్ తువైక్ కొండలవరుసలందును గలవు. ఇసుకరాల మీఁదను నల్ల రాతిచట్టులమీఁదను జ్వాలాముఖిపర్వతవినిర్గత ద్రవ ద్రవ్యజాల మంతయు కరుడుగట్టి శిలారూపముగ మఱియున్నది. హర్రా కొండ లీప్రకార మేర్పడినవే. ౧౨౫౬-వ సంవత్సరమున నొక జ్వాలాముఖి పగిలియుండెను. అగ్నిపర్వతముల కాంతవివృత వదనములును పెక్కులు కలవు. ఏడెనుదగ్గర నొక అగ్నిపర్వత ముట్టిది కలదు. దేబిల్ మాండల్ జలసంధియొద్దను నిప్పుకొండలరాలు కానవచ్చును. అరేబియాదక్షిణమునను, ఉచ్చుననందును నీల పలుగు రాలనుయము. కాని సున్నపురాయియు నమితముగఁ గలదు. ఇదికాక ఇనుము, రాగి, సీసము, బొగ్గు, పచ్చలు లోనగువాని నిచటిభూగర్భముననుండి పడయవచ్చును. పర్షియాకొసింధుకాఖయందలి బహరక్ దీవిదగ్గర ముత్యములు దొరకును. బహరక్ దీవియందలి నీటిలో లియము నూనెకావులు క్రొత్తగా బయలుపడినవి.

కాలమానము, శిరోస్థస్థితి :— అరేబియాదేశమునందలి యుష్ణ ముక్తిధికము. ఎడారులందు శీతలప్రదేశము లనఁబరచువానియందును ఉష్ణము రాత్రికాలములందు ౧౦౦° కాని లేక అంత కష్టమైన కాని యుండును. పగటిపూట ప్రాతఃకాలమున ౧౦౮ అంశములతో వారంభమై క్రమముగ ౧౧౦° ను మించిపోవును. ఆల్ నెడ్స్ నందలి మధ్యమాత్యుష్ణము ౧౧౨ అంశములకు సాధారణముగ మించును. ఉత్తరప్రాంతమున మంచువానలు కురియుట కలదు. అందుచే నచటి యుష్ణము ఒక్కొక్కసమమును ౧౦° ల వఱకును దిగును. పశ్చిమ అరేబియాపీఠభూములందును, పర్వతములమీఁదను, ఉమ్మాక్ ఇలాకా యందును కాల మతిమనోహరముగను, సౌఖ్యదాయకముగను ఉండును. కోణసముద్రతీరపు మిడియాదేశమునఁ జలికాలమునఁ జలి యపరిమితముగ నుండును. యమక్, ఉమ్మాక్ ప్రాంతములందుఁ దక్కి తక్కిన చోట్ల వానలు సరిగ కురియవు. ఒకచోట కురిసినప్పటికిని పైరులు మున్నగునానికి సరిపోవు. కాని వసంతమాసమునందు తరుస్థానములను మాత్రము వికసింపఁజేయఁ జాలువర్చును కురియుచునే యుండును. హెజాజ్ పర్వతములందు వర్షము మిక్కిలము. అరేబియా యుత్తర ప్రాంతమున తూర్పుననుండియు, పడమటనుండియు వాయువులు వీచుచుండును. ఇందు పశ్చిమవాయువులు మధ్యధరాసముద్రముననుండి పాలస్తయినుమీఁదుగ వచ్చువర్షమును సూచించును. తక్కినదేశములందంతట వీచు ఉత్తర, దక్షిణవాయువులలో దక్షిణపుగాలి శీతకాలమునం దైనచో వర్షమును, అన్యకాలములందు వేడిమిని సూచించును.

ఇదికాక సైమాక్ లేక సామియేత్ అనఁబడు విషవాయువు ఉత్తర ప్రాంతములం దప్పుడప్పుడు వీచుచుండును. ఈ వాయువేగము వలన నెడారులందలి యిసుక పైకిలేచి మేఘములవలె క్రమ్ముకొని పోవును. ఆసమయమున ప్రయాణము సలుపుచుండు ప్రాణులకు జీవములు నిలుచుట దుష్కరము. దీని దుష్ప్రవృత్తికామములనుండి తప్పించుకొనుటకు బాటసారులు గాలి యారంభమైన వెంటనే నేలమీఁదను బోగిరిగల పరుండెదరు. పశువులు ముఖముల నిసుకలోఁ తెట్టుకొని గాలి యడఁగుటకు నటులే పడియుండును. వాయువు నిలిచిన పిదప మెల్లఁగ లేచి ప్రయాణముల సాగించుకొనవలసియుండును.

జంతువులు, వనస్పతులు :— ఆఫ్రికాఖండమునందలి జంతువులే ఇచటను గానవచ్చును. ఇవి యెడారులందు నివసించుటకలవాటు పడినవి. ఆఫ్రికావైపున కోణసాగరతీరమున మిక్కిలిగఁ గన్పించు దుప్పిజాతులం దొకటి ఇచటను గలదు. అరబ్బులు దీనిని ఒక ప్రకారముగ అడవియావుగఁ దలపోయుదురు. యమక్, హెజాజ్ పర్వతములం దొకవిధముగ అడవిగొట్టె కలదు. కోతు లిచట నపరిమితము. కానియం దనేకజాతులును గలవు. తోఁడేళ్లు, సికంగులు, చిఱుతపులులు చాలఁ గలవు. పర్వతముల ప్రదేశములందు జంగుచిల్లు లెక్కువ. కుతులం దన్నిటికంటెను పెద్దది నప్పుకొడి. అడవికోళ్లు, పావురాలు, కాతులు, గగ్గరలు, ఉల్లంకిపిట్టలు విస్తారముగఁ గలవు. ఎడారులందు

మఱికొన్ని విశేషపక్షులు కన్పడుచున్నవి. డేళ్లు, జెబ్బులు, కోకటి బండలు నత్యంతము. పైరుల ద్వంద్వముచేయు మిడుతలెండను లగణితములు. బదువీలు వీనిని ఆహారపదార్థముగ నుపయోగించుకొనుటకుఁ బట్టుకొని ధాన్యపుకోష్టములను నింపుకొనుచుండురు. హెజాజానందు తే నెదోగలు పాలింపఁబడుచున్నవి. ఒంటెలు, గుడ్డుములు, గొట్టెలు, మేకలు ముఖ్యములైన గృహ్యజంతువులు. కొలఁదిమాత్రముగ గోవులును గలవు. ఒంటెలవ్యాపార మిచట నెక్కువగ జరగుచుండును. దీని నిచట నెడారియొడ యని పిలుచుచుండురు. ఇని దినమున కిరువది యెదు మైళ్ల చొప్పునఁ బ్రయాణముసలుపుచు మూడుదినములపర్యంతము నీరు త్రాగకుండ నుండఁగలదు. చలికాల మైనచో ఒక్క నెలవఱకును నీరు త్రావ దని చెప్పుదురు. ప్రాచీనకాలమున గుడ్డుముల కిచట మంచిపే రుండెను. కాని ప్రస్తుతము వీనివ్యాపారము చాలవఱకు ఊడించిపోయినది. కొలఁదిమాత్రముగ నిప్పటికిని అనైజా, కాళిం ప్రాంతములనుండి ఇండియాతో గుడ్డుములవ్యాపారము జరగుచున్నది. హాసా ప్రాంతమున తెల్లనిగాడివలు కలవు. ఇవియు ఒంటెలవలె దాహము నోర్చుకొని యెడారులందు ప్రయాణము సలుపఁగలుగును. ఇచటి మేకలు, గొట్టెలు ఊనికొఱకు పనికిరావు. వీనివలన లభించు చర్మములను నేయియు పరదేశములకుఁ బోవుచుండును. బదువీల గుడారులు కుపయోగపడు ఒకవిధముగ మోటురకపువస్త్రములు గొట్టెవెండ్రుకలతోడను, టోపీలు మున్నగునవి ఒంటెవెండ్రుకలతోడను నిర్మింపఁబడుచుండును.

అరేబియానందలి వృక్షజాతు లాఫ్రికాఖండమునందలి వానిం బోలియుండును కాని పశ్చిమాసియాఖండపువానిం గాదు. పీఠభూములందు చింత, అంజూరచెట్లు గలవు. అగరుచెట్లు చాలచోట్లఁ గాన వచ్చును. మిడియాదేశమునం దనేకములకు ఫలవృక్షములజాతులు కలవు. ఈఁతచెట్లు లెక్కలేదు. వీనిని పాలములకు కంచెలుగ నుపయోగపడులాగునఁగూడఁ దెంచుచుండురు. ద్రాక్షలు, ఖర్జూరములు, ఆక్రోటులు, పనసలు బాగుగ ఫలించును. సారవంతము లగు భూములందు జొన్నలు, గోదుములు, యవలు, నీలి, ప్రత్తి, చెఱకు మున్నగునవి పండును. మల్లంగి, దోస, గుమ్మడి మొదలుగాఁగల కాకములును పైరగును. టెయిఫ్ సమీపమునను, కొండలమీఁదను గులాబీలును మఱికొన్ని సుగంధద్రవ్యములును ఉత్పత్తియగును. కాఫీ పుష్కలము. బెర్రీలను చిన్నపండ్ల నెండించి విదేశముల కంపుటయ కాక వానితోక్కల నూడ్చి వానితో మధుద్రవమును చేయుచుండురు. ఈ ఫలములే కాదు; పానీయములను తయారు చేయ మఱికొన్ని మూలికలు, వనస్పతులును కలవు. హద్రామాత్ నందు పొగాకు విస్తారముగఁ తెరుచును. మారేళ్లు మొదలగు వృక్షములు కొన్ని జిగురులను దయారు చేయుట కుపయోగింపఁబడుచున్నవి. ఈ దేశమందు పెద్ద పెద్దయడవులు లేవు.

జనులు, జాతులు, మతములు :— ఈ దేశమునఁ బ్రధాన మైనది అరబ్బీజాతి. వీరంత పొడుగుగఁ గాని పొట్టిగఁగాని యుండక మధ్యమ

దశయం దుందురు. మంచి పుష్టియు కంఠబలమును గలవారు. మొగము గోడుమరంగు కలిగియుండును. మంచి చుట్టుకుండనము, స్వతంత్ర స్వభావము కలవారు. దైర్యము, మిత్రవ్యయము, విశ్వాసము, అతిథి సత్కారము వీరియందలిసుగుములు. కాని వీరిపగమార్తము పాముపగ. పగవానిని బాధింప నెట్టిదుష్కారము నైనఁ జేయుటకు వెనుకరు. స్త్రీలు గృహకార్యనిర్వహమున సామర్థ్యము గలిగియుండురు.

ప్రస్తుత మీదేశమందలి జనసంఖ్య ౭౦,౦౦,౦౦౦లు. వీరిలో ౩౦ లక్షలు అరేబియన్లు, యమను ప్రాంతములందును, ౧౦ లక్షలు హెబ్రెయన్లు, ౧౦ లక్షలు ఉర్దూ, హిందూ, ముస్లింలు, ౨౦ లక్షలు అల్-నెజ్జీ, హాసా, డెజర్త లను ఇలాకాలయందును గలరు. ప్రాచీన కాలమున నెడారులం దెవరు నివసించుచుండినదియు, వారెచ్చునుండి వచ్చినదియు నెవరికిని తెలియదు. ప్రస్తుత ముత్తర ప్రాంతములందు అనైజా లని పిలువఁబడువారు యమనునుండి వచ్చియుండు రని యూహింపఁబడినది. అరబ్బీగాఢల ననుసరించి వీరు కహటాసులనియు, ఇస్సాయేలు లనియు రెండు తెగలు. ఇందు కహటాసు లనువారు షాం సంతతివారనియు, సాంకర్థ్యములేని యుత్తమజాతినారనియు అరబ్బుల యభిప్రాయము. ముహమ్మదీయుఁ డగు కహటాసువలన మత్సత్తి యొనందున కహటాసు లనుపేరు వీరికిఁ గలిగెను. ఇస్సాయేలువలన వచ్చినవారు ముత్తర్బ లని పిలువఁబడుచుండిరి. ఈ రెండు తెగలను సెమిటిక్ జాతికిఁ జేరినవియే. వీరుకాక ఆఫ్రికానుండి కోసము ద్రముగుండా వచ్చి అరబ్బులలో లీన మైపోయిన నీగ్రోలు కలరు. వీరి పుత్రులు జబల్-షమ్మార్, ఖైబర్-హింద్ ప్రాంతములు మొదలుకొని వాడీ దవాసిర్ వఱకునుగల ఇలాకాయందు కానవచ్చుచుండురు. వీరు బాసీ ఖదీరు లని పిలువఁబడుచుండురు. పూర్వభాగములందు సులాబా లను వేటొకజాతినారు కలరు. వీరు క్రైస్తవు లని వాడుక. తక్కిన తెగ లవా రందఱును వీరి నిండుక నీచముగఁ జూచుచుండురు. కాని వీరు మంచిపనివాండ్లు. వేటాడుటయందు వీరి కెక్కువ శ్రేయోగము కలదు. స్వదేశమున వీరు చేయుపనుల నన్నింటిని పశ్చిమ ప్రాంతమున యూదులు సలుపుచుండురు. ఇస్లాంధీక్షను గైకొనని ముత్తరజాతి వారే ఈయూదు లని ప్రసిద్ధి కలదు. వీరు సానానగరసమీపమునం దెక్కువగ నుండురు. ఈసమస్తమరబ్బువాసు లందఱులో హాదేసీ (స్థిర వాసు) లనియు, బదుబీ (సంచారు) లనియు రెండు భేదములు కలవు. అరేబియా రాజకీయంబములకుఁ జేరినవారందఱును అనాజా వంశీయులు. ఇప్పుడరేబియాను బాలించు ఇబ్న్ సాదును ఈ వంశ జాతీ. మహమ్మద్ ప్రవక్తయొక్క దేహసంబంధు లందఱును పశ్చిమ అరేబియానుండి నివసించుచుండురు. అందు ఆఫ్రికనులజాలు ప్రముఖులు. యమక్, హిందూ, ఉర్దూ ప్రాంతములం దీమహమ్మదు బంధువు లిమాము లనుపేర నధికారముల సలుపుచువచ్చిరి. కాని వహాబీ లివుడు వీరి యధికారమును నాశనము గావించిరి.

పరిశ్రమ, వ్యాపారములు, రాకపోకలమార్గములు:—ఈదేశము పరిశ్రమాభివృద్ధి కనుకూల మైనదికాదు. ప్రాచీనకాలమున అరబ్బులు

సకలవ్యాపారములందును ఆరీశేరియుండిరి కాని ప్రస్తుతము వీరును గాఢమున అజ్ఞానాంధకారముననే మునిగియున్నారు. తూర్పున హిందూదేశమును, పశ్చిమంబు ఈజిప్టు లోనగుదేశములను జొన్నతెగ్గము నందియుండి మన్యభాగముం దుండుటచే అరేబియాదేశమును మంచి దేశ నందఁగలిగెను. బంగారము, మగంధద్రవ్యములు ఇండియానుండి యీదేశముగుండా ఈజిప్టువకుఁ బోవుచుండెడివి. క్రీ. పూ. ౨,౬౦౦ ల ప్రాంతమున నిర్మింపఁబడిన లగ్గాస్ నుండిరమునకు కలప మున్నగునవి ఈదేశముననుండియే పోయినవి; కాని ఇండియానుండి మిశ్రదేశమునకు వేటొకమార్గ ముత్తరమునఁ గనిపట్టఁబడుటచే అరేబియా ప్రతిభ తగ్గి పోయెను. ఇందువలన వ్యాపారము మొదలంట నడఁగంటుటచే ఆర్థిక దశ బాత్తిగ క్షీణించిపోయెను.

ఇచ్చట ప్రాచీనకాలపువ్యాపారమార్గములు తప్ప ఈకాలమున రాకపోకల కనుకూలములను గట్టిగో డైవ్యయు లేవు. ఇటీవల హమా స్కన్ పట్టణముననుండి మదీనావఱకు నొకరైలుమార్గ మేర్పడినది. మక్కావఱకును దీనిని రెంపొందింప నాలోచనలు జరుగుచున్నవి. జర్మనీయుద్ధకాలమున ఏడెనుండి లహోవ్ వఱకును రైలుమార్గ మొకటి నిర్మింపఁబడినది. మక్కా, జడ్డానగరములమధ్య టెలిగ్రాఫ్, టెలిఫోనులు గలవు. వీనికిని మదీనానగరమునకును క్రమమును మోటారు రాకపోకలు కలవు. మదీనా యంతోపట్టణములమధ్యను గోడ్డు వేయఁ బడుచున్నది. హెబ్రెయన్లుండి అల్-నెజ్జీ ప్రాంతపు రాజధానియగు రియాద్ పట్టణమువఱకును మోటారులు నడచుట కనుకూలమునమార్గము కలదు. నూయజ్ నగరముననుండి ఏడెక్ పట్టణమువఱకును క్రమము తప్పక నౌకలు నడచుచుండును. మక్కా-యూత్తరకాలమున చుట్టు ప్రక్కలదేశములనుండి యాత్రికులు వేసవేలగ వచ్చుచుండురు.

అరబ్బీభాష:—అరబ్బీ క్లాసికల్ భాషలలో నొకటి. హిందువులకు సంస్కృతమువలె ముసల్మానుల కిది పవిత్రమైనది. తక్కిన క్లాసికల్ భాషలందువలె నిందును కావ్య, వ్యాకరణ, గణిత, దర్శన గ్రంథములు కొంతవఱకు పరిపక్వదశను బొందినవి. ప్రస్తుతపుచరిత్ర కారులయభిప్రాయము ననుసరించి ఈవాఙ్మయాభివృద్ధి యంతయు మహమ్మదీయమత మున్నతదశయం దుండినసమయముండే కలిగినది. మహమ్మద్ జన్మించుటకుఁ బూర్వముండును విఖ్యాతులగు కవులుండి నట్లు ఇటీవల వెలువడిన యనేక నిదర్శనములవలన స్పష్ట మగుచున్నది. ప్రాచీనులకవిత్వమును హృదయంగమమై మార్గదర్శక మైయుండెను. ఖలిల్ ఇబ్న్ అనాముద్ అనునతఁడు ప్రాచీనులం దొకఁడు. ఇతఁడు బదుబీలుభాషలో కావ్యలక్షణాత్మక మగు గ్రంథము నొకదానిని రచించెను. కాలాంతరమున కురాకావరీఫనందును ఈ భాషయే యుపయోగింపఁబడినందున నిది ప్రాధాన్యము వహించి అనంతరము వారికి ప్రమాణ మగు భాషగ పరిణమించెను.

మహమ్మదునకుఁ బూర్వ ముండిన గ్రంథకారులు సాధారణ ముగా దేశమందలి భిన్నభిన్నజాతులవారిలో సంభవించు పరస్పర

కలహములనో లేక వీరులచరిత్రమునో లేక స్త్రీసాందర్యమునో కైకొని వ్రాయుచువచ్చిరి. కొంతకాల మిది నూభిక్తముగనే దేశ మంతట వ్యాపించుచుండెను. వీనిని వర్ణించి జనులకు వినుపించు వారు రావీలని విలువఁబడుచుండిరి. కాలక్రమమున రావీలం దవినీతి జనింపఁగా, తత్ఫలితముగ గ్రంథములందు ప్రక్షిప్తములు చేరుటచే వాగ్రూపప్రసరణ మాగిపోయి లిఖితరూప మేర్పడెను. ఈప్రకారము లిఖితములై సంగ్రహీతము లైనగ్రంథములు దీవాను లనియు, ముఅల్లకా లనియు ప్రసిద్ధి కెక్కెను. ఈ రెండువిధములగు రచన ములను బరికించుటలన అనురుత్ కైన్, తరిఫా, జుహైర్, వాభిసూ, అల్కూమా, అషా, లబీద్, అంతారా ఇబ్న్ సద్దాద్, అమ్ర ఇబ్న్ కుల్థూమ్, హరిథ్, ఇబ్న్ హిల్లీజా, అబిద్ ఇబ్న్ అబ్రహ్ మన్నగు కవిపుంగవు లనేకులు పూర్వకాలమున నుండి రని విస్పష్ట మగు చున్నది. ఈదీవానులవంటివి మహమ్మదీయములను సమకూర్చఁ బడినవియు కలవు. హసన్ ఇబ్న్ తాబిత్, కాబ్ లిజ్ జహీర్ అప్పటి వాగిలో ప్రముఖులు.

ఇది యటులుండ మక్కా, బఖర్ నగరములందు గొప్పగొప్ప కవిసమేళనము లగుచుండెడివి. అందు కవులు పోటీలు వైచికొని పద్య వృద్ధిని గురియుచుండిరి. వానియందు గుత్తమ మనుకవిత్వము స్వర్ణాక్షరము లలో రాగితకులమీఁద చెక్కి మక్కాలోని కాబా యనునొక ప్రేలాడిఁదీయుచువచ్చిరి. మహమ్మదు జనించినతరువాత నిజ్జీరకులెన్ని లక్షలు ధ్వంసము లైయుండెనో తెలియదు. కాని యాచిలయ ముననుండి తప్పి బయటఁ బడినవియు కొన్ని గలవు. ఇవియే మహమ్మద్ పూర్వకాలపు అరేబియాచరిత్రమున కాధారములు. వీనికలనను, ముఅల్ల కాలకలనను మహమ్మదునకు పూర్వపు అరబ్బులయాచారవ్యవహారములను తెలిసికొనవచ్చును.

మహమ్మద్ ప్రసక్త జనించినతరువాత నొకకతాబ్ది కడచునప్పటికి ఇస్లాముమత ముమితిముగ వ్యాప్తిని బొందెను. ఈజిప్తునందుండి హిందూస్తానమువఱకును, పోర్చుగల్మందుండి సమర్కండ్ వఱకును గల భూభాగమంతయు ఇస్లాముమతముతో నిండిపోయెను. ఈకారణమున అరేబియానుండలి యాచారవ్యవహారములందును, రీతి నీతులందును పరివర్తనము గలిగెను. ఆరంభకాలమున మతవ్యాపనమే వీరిముఖ్యోద్దేశ మైయుండినందున విద్యావిషయక మైనశ్రద్ధ లేదయ్యెను. అయినప్పటికిని హిందూ ప్రథమకతాబ్ది పూర్తియగునప్పటికి కవులు కొందఱు నైక వచ్చిరి. వారిలో అబ్దుల్, ఫరజ్ దిక్, జరీర్, ధూర్ రచ్చా అనువారు ముఖ్యులు.

అబ్బాసీవంశపు ఖలీఫాలకాలమున అరబీ భాషాభివృద్ధియు, కాస్త్రాభివృద్ధియు నారంభమై వారిపరిపాలన నుంత ముందునరికినవియు నంత ముందినవి. అల్లకూర్, హూసుఫ్ రషీద్ నామక ఖలీఫాలు వాఙ్మయకళలను బోషించిరి. వారు దూరదూరదేశములనుండి విద్యాంసులను రావించి వారిచేత గ్రీకు, పురాతన పర్షియన్, సిరి

యన్ భాషలయందలి యుక్తగ్రంథములను అనువాదము చేయించిరి. అల్ హామూన్ నామక ఖలీ ఫాతనకు విజ్ఞానము గుఱువులకై రియోనామక తత్త్వజ్ఞుని దనయొద్ద కొంతకాలము నిలుపుకొనుటకు ప్రతిఫలముగ గ్రీకుచక్రవర్తికి ౫ టన్నుల బంగారము నొసంగుటయే కాక అతనితో నల్ల కాలము స్నేహభావము గలగియుండు నని సంధిపత్రమును వ్రాసి యిచ్చెను. ఇతని రాజ్యకాలమునందే బాగ్దాద్, బస్తా, హుసా, బాఖారా మొదలగు పట్టణములందు ఉత్తమ విద్యాలయము లేర్పడినవి. అల్లెగాండ్రా, కయికో, బాగ్దాదులందు మంచి గ్రంథాలయములు స్థాపితము లయ్యెను. ౧౦-వ శతాబ్దియందు దరబ్బులు ప్రపంచమున దంతట జ్ఞానప్రసారకు లనుపేరు గాంచిరి. యూరపునందువు డంధకారమే వ్యాపించియుండెను. ఇబ్నీదేశమున మహావిద్యాంసుఁడని ప్రసిద్ధికెక్కిన పోపు రెండవసెల్వెస్టర్ కాన్స్టాన్టినోపొలుసునందు అరబ్బులకలన విద్య గ్రహించెను. ఫ్రాన్సునుండియు, యూరపులోని ఇతరరాజ్యములనుండియు విద్యార్థులు స్పెయిన్ దేశమునకుఁ బోయి అరబ్బులయొద్ద గణిత, వైద్యశాస్త్రముల నభ్యసించుచు వచ్చిరి. స్పెయిను దేశపుపాలకుఁ డగు రెండవహక్మీయుక్కు గ్రంథాలయమునందు దాటులక్షలకంటె నెక్కువగ్రంథసంపుటము లుండెను. మఱియు వీరికి శాస్త్రవిషయకవిద్యయందు డిభిమాన మెక్కువగ నుండెను. అల్ కొహ్ తో, అల్ జెబ్రా, అజీమత్, జెనిత్ లోనుగ ఖరబీకబ్బము లెన్నియో పాశ్చాత్యభాషలయందుఁ మాటె యూరపు ప్రజానిక భాషారచనకుఁ దోడ్పడెను.

వీరియందలి చరిత్రరచన మూఁడువిధములు. ఏదేని యొక విషయమునుగూర్చి వ్రాయవలసివచ్చినయెడల దానిని ప్రత్యక్షముగఁ జూచిన వానియొక్కయో లేక తత్వసకాలికునియొక్కయో వాక్యములందే వ్రాయఁబడుచుండెను. ఇది యొకవిధమున రచనము. వేఱువేఱుగాథలు ఉన్నవి ఉన్నట్లు శృంఖలాబద్ధములగుఁ గూర్చఁబడును. ఇది రెండవప్రకార మగు రచనము. మూడవది సాధారణముగఁ జరిత్రకారు లందఱు నవలంబించుపద్ధతియే. మహమ్మదుతరువాతను స్వల్పకాలముననే ప్రపంచమునందలి సకలముభాగ మరబ్బులయధీనమునకు వచ్చుటచేత చరిత్రనిర్మాణమునకుఁ గావలసినంత సామగ్రి లభించెను. కాని హిందూ రెండవకతాబ్దినుండి యసలైన చరిత్రరచన మారంభమయ్యె నని చెప్పవచ్చును. వాగ్రూపమున దొరకినకథలు, పురాతన విద్యాంసులకథనములు, ప్రమాణపత్రములు, సంధిపత్రములు, కావ్య సంగ్రహములు, వంశవృక్షములు మొదలగువాని యాధారమున చరిత్రరచనము కావించఁబడెను.

మహమ్మదీయవిజయము లని వాకిడీ యనునతఁడు వ్రాసిన గ్రంథము కొంతవఱకుఁ గల్పితమును, అలంకారయుక్తమును నై యుండినప్పటికిని ఇందు చరిత్ర కుపయోగించు సామగ్రియుఁ బుష్కలముగఁ గలదు. అబూమిఖ్లాన్, మదాలి లనువారు నివృక్షపాత మగునతిహాసమును లిఖించిరి. ఉ బైదా, అబ్జీ లనువారు వ్రాసిన మక్కాచరిత్రము మిగుల మూల్యమైనది. రెండవ శతాబ్దియందు

దరేబియాచరిత్రరచనయందు పర్షియనులుకూడ శ్రద్ధ వహించిరి. ఇబ్న్ ముకప్పా యనునతడు పర్షియన్ రాజు లనుగ్రంథమును అరబీ లోనికి మార్చెను. మూడవశతాబ్దియందు యహూదీ, ఇబ్న్ కుతైబా లనువారు చరిత్రలేఖనమునఁ బ్రసిద్ధి గాంచిరి. తరువాత బూఘురీ యనునతఁ డరబ్ విజయమును రచించెను. వీరంపతిపిమ్మటను తబా రీ యనునతఁడు వ్రాసినయితహాసము నేటివఱకును ప్రమాణగ్రంథ మై యుండుచున్నది. ఇతనియనంతర మెందఱో చరిత్రల వ్రాసిరి కాని వారిలో మునూదీ, బిరూనీ, ఇబ్న్ అధీర్, అబుల్ ఫరజ్, ఇబ్న్ ఖల్-ఖూఫ్, మక్రీజ్, సుయూతీ, మక్కురీ, హాకీ ఖలీఫా లనువారు ముఖ్యులు. హిలార్ అస్సాబీవామక లేఖకుఁడు వతీరు లను పేరను చరిత్రాత్మక మైన గ్రంథమును వ్రాసెను. దీనినండి ౯, ౧౦-వ శతాబ్దులలోని యరబ్బులసాంఘికవిషయములు దెలియును. ఉత్తీ యను నతఁడు మహమ్మదుచరిత్రమును వ్రాసెను. ఇది యొక కావ్యమును బోలియుండును.

అరబ్బీ భాషయందు జీవనచరిత్రాత్మకము లైన శోకగ్రంథ ములు కొన్ని గలవు. వీనివలన విద్వాంసులయొక్కయు, వైద్యుల యొక్కయు, వైయాకరణులయొక్కయు జీవితములు లోకమునకు వెల్లడి యగుటయేకాక అరేబియాదేశ మనేకపర్యాయములు నాశనో స్థులు కాఁగా, నీ మహామహు లందఱు నాయాసమయములం దేవిధమున దానిని రక్షించినదియు విశద మగును.

మహమ్మదుపైగంబరునెడలఁ గల భక్తివిశ్వాసముల కారణమున అరబ్ ఇబ్న్ మర్యా వ్రాసినగాథ లన్నియు నిరీహాసములలోని కెక్కి సత్యవృత్తాంతములుగఁ బరిణమించెను. అరీ విషయమునను ఇటులే జరిగినది. వీని యాధారమున కట్టుకథ లెన్నియో బయలుపెడలినవి. ఈవ్రాతల నన్నింటిని ప్రమాణములుగఁ గైకొని రచించిన దగుటచే ఇబ్న్ అబ్దుల్ హాకింయొక్క 'ఈశత్తు-పశ్చిమవిజయము' అనుగ్రంథ మున సత్యాసత్యము లన్నియుఁ గలసిపోయినవి. హనేఫామతము, సిరియావిజయము లనుగ్రంథము లిట్టివే. వీనిలో కొన్ని కేవలము క్రైస్తవులమీఁద దండెత్తు నిమిత్తము ముసల్మానులను ప్రేరేపించుటకై వ్రాయఁబడినవి కలవు. అంతార్ కథ, బనీహిలార్ కథలు మొదలగున విట్టివే.

అరబ్బుల భూగోళశాస్త్రమునకు మూలాధారము గ్రీకులగణిత భూగోళము. అది యటులుండ మొదలుమొదలు అరేబియాయందలి వేర్వేలు ప్రాంతములకుఁ బోవురాజవాగ్ధముల వివరించు గ్రంథ మొకటి వ్రాయఁబడినది. దీని యాధారమున క్రమముగ భూగోళశాస్త్రము విస్తరిల్లుచుఁ బోయెను. అనంతరము యాత్రికులు ప్రయాణముల నుండుచు వారియనుభవములను గ్రంథము చేయుచుఁబోయిరి. ఈ యాత్రికవృత్తాంతములను మఱికొన్ని వాగ్రూపక కథలను ఆధారము లుగఁ జేసికొని అల్ ఇద్రిసీ, బక్ర, యహూద్ మొదలగు లేఖకులు విస్తృతరూపమున యాత్రికచరిత్రలను రిఖించిరి. ౧౪-వ శతాబ్ది

యందు ఇబ్న్ బతుతా ప్రసిద్ధిగాంచిన యాత్రికుఁడు. కాలక్రమ మున నీశాస్త్రము విశ్వవివరణగ్రంథము (Cosmography) గఁ బరిణమించెను. కజవీనీ, దిమిష్కీవామకులు వ్రాసిన విశ్వవివరణ ములు పతనయోగ్యములు. అటుపిమ్మట నీదేశముయొక్క అధికస్థితి పాడగుటచేతను క్రమముగ భూగోళశాస్త్రవిచారమే యడుగంటి పోయినది.

అరబ్బీవాగ్ధరణము మొట్టమొదట ఈరాకునం దభివృద్ధి నొంద నని చెప్పవచ్చును. ఇచట బస్తా, కూఫా యను రెండుపట్టణములలో రెండుసంప్రదాయము లేర్పడెను. మఱియొక సంప్రదాయమునకు బాద్షాద్ పట్టణము జన్మస్థానము. మొద రీవిషయమున నియమబద్ధ మగు గ్రంథమును రచించినయతఁడు నీబవైహి యనుశాస్త్రజ్ఞుఁడు. అబూ ఉబైదా, అస్తాఈ, ముబరీద్ లోనగునా రికిని సంప్రదాయము. బాద్షాద్ సంప్రదాయస్థాపకుఁడు ఇబ్న్ కుతైబా. అనంతరము కాలక్ర మమున ననేకు రీవిషయమున వ్రాసిరి.

గణితశాస్త్రమునం దరబ్బులు హిందువులయొద్ద అంకలేఖనము, పతనము, త్రికోణమితి, బీజగణితము మొదలగువానిని నేర్చుకొని యుండిరి. 'హిందువుల గణితశాస్త్రము', 'హిందువులు లెక్కించు పద్ధతి' యను పేరులుగల అరబ్బీగ్రంథములు వైవిషయములను రూఢి పఱుచుచున్నవి. రసాయన, జ్యోతిశ్శాస్త్రములను వీ రభివృద్ధిపఱిచి యుండిరి. టాలెమిక్కత మగు జ్యోతిశ్శాస్త్రము ౮౧౨-వ సంవత్సర మునం దరబ్బీలోని కమరదీంపఁబడినది.

అరబ్బులధర్మశాస్త్ర, వేదాంతశాస్త్రములకు కురానులోని వాక్య ములే యాధారములు. కాని అరీస్తాటలునితత్త్వశాస్త్రపతనానంతరము కురానులోనినూత్నముల నవ్యయించుటయందు పండితులు భిన్నాభి ప్రాయము లగుటచే ఇస్లామునందు హసనీ, షాఫఈ, మాలికీ, హంబలీ యను నాలుగుసంప్రదాయము లేర్పడినవి. అరంభకాలమునఁ దూర్పు దేశములందు అల్ ఫరాజీ, ఇబ్న్ నీనా, అల్ ఘజాలీ మొదలగువా రీవిద్యును లైః దీనికొనివచ్చిరి. స్వేయమనందును, పశ్చిమమహమ్మ దీయదేశములందును, ఇబ్న్ బాజ్జా, ఇబ్న్ తూఫైత్, ఇబ్న్ రిష్దలను తత్త్వచేత రీవిద్యను మహాన్నతస్థితిఁ గొంపొయిరి. ఇస్లాంధర్మము దినదినాభివృద్ధి నందుచుండ వైద్యవిద్యలం దారితేరిన నిపుణులగు నస్తోరియత్ తత్త్వజ్ఞులు బాద్షాద్ ప్రాంతమున గ్రీకుదార్శనకవిద్యలఁ బ్రచారము నేయుచుండిరి. ౮, ౯-వ శతాబ్దులందు అరీస్తాటయొక్క ప్రధానగ్రంథములసారాంశము సిరియత్ భాషలోనిగిని, దాననుండి అరబ్బీలోనికిని దీనికొనిరాఁబడినది. మీఁద వచించిన అల్ హామూఖ యొక్క రాజ్యకాలమున అరీస్తాటయొక్క అసలుగ్రంథ మంతయు నరబ్బీలోనికి మార్పఁబడెను. మఱియు అల్ కండియస్, అల్ ఫరబి యస్, అబి సన్నా, అల్ లజ్జత్ అనునా రీవిద్య నభివృద్ధిపఱిచినతత్త్వ వేత్తలు. వీరు పూర్వదేశీయులు. ఇటులే పశ్చిమదేశములందు అఘం పస్, అబూబాసీర్, అబెల్లాస్ అనువారు దార్శనకవిద్యల ననేక పథములఁ బ్రకర్తించఁజేసిరి.

అరబీతత్వవేత్తలు వైద్యులుగఁగూడ నుండిరి. అందువలననే ఈభాషయందు హాకిం అనుశబ్దము వైద్యునకును, తత్వవేదికిని గూడ వర్తించుచుండును. అతిప్రాచీనకాలమున హిందువులు కనిపట్టిన వైద్య రహస్యములను వారివలన గ్రహించినవారిలో ప్రథము లరబ్బులే. మహమ్మదీయరాజ్యములోని ముఖ్యనగరములందు వైద్యవిద్యాలయములు, తాత్త్వికపాఠశాలలు నెలకొల్పఁబడియుండెను. ౮ మొదలు ౧౧-వ శతాబ్దవఱకు నరబ్బు లీవైద్యము నభివృద్ధి పఱచుటకై పాటు పడుచుండిరి. చనిపోయినవాని ప్రాణము పూర్తిగ శరీరమును వడలక ఎదురుతొమ్మునం దుండు ననియు, ముస్కిర్ నక్షీరు లనుదేవదూతల కా ప్రాణములవలననే చచ్చినయంతఁడు జనాబు వొసంగవలసి యుండు ననియు, నాకారణమున శరీరములఁ గోయరాదనియు మహమ్మద్ ప్రవక్త కానించియుండుటవలన వీరు అసిఫంజరకాస్త్రమును మాత్రము వహలు కొనవలసినవారైరి.

౧౭, ౧౮-వ శతాబ్దములందు ఈజిప్టు, సిరియా మున్నగు కొన్ని దేశములందు అరబీగ్రంథములు లిఖింపఁబడినవి కాని వానియందు మాలికత కానరాదు. ౧౯-వ శతాబ్దముండియు యూరోపుతో సంబంధము కలుగుటవలన అరబ్బుల రాజకీయ, సాంఘిక, ఆర్థిక, మానసిక విషయములందుఁ బరివర్తనము కలిగెను. ఇందువలన భాషారచనము లంగునైతము మార్పుకలుగుట అవశ్యంభావి యయ్యెను. ఈనవీన శిఖులందు చెందుతెగలు బయలుదేరినవి. ఒకరు ప్రాతః-అరబీయుక్కు పద్ధతిని, వేతొకరు పాశ్చాత్యపద్ధతిని అవలంబించిరి. మొదటి పద్ధతి వారికంటె రెండవపద్ధతి నవలంబించినవారి కెక్కుడు ప్రాత్యహము కలిగెను. దీనిని ప్రాత్యహించువారు కేవలము స్వదేశముననే కాక యునైటెడ్ స్టేట్సు, బ్రెజిల్ మొదలగు అమెరికాఖండంతర్గతదేశము లందును ఉండిరి. ఈరెండుసంప్రదాయములను గలఁపుటకై ఈజిప్టునం దొకప్రయత్నము జరగియుండెను కాని ఫలిత మేమియుఁ దేలి యుండలేదు. ప్రస్తుతము వ్రాయుగ్రంథములందు విషయగ్రహణ వైఖరి పాశ్చాత్యరీతులను బోలియున్నను భాషాశైలిమాత్రము ప్రాచీన అరబీపద్ధతిని బోలియున్నది. రెబనన్, ఈజిప్టులందుముఖ్యముగఁ బ్రచారములో నున్న ఈనవీనపద్ధతి ముస్తుందు బాగుగ నభివృద్ధి వొందఁగల దని తోచుచున్నది.

ఇతిహాసము:— మహమ్మదునకుఁ బూర్వము అరేబియా యొక్కచరిత్రమును దెలిసికొనవలయు ననినఁ దగినయాధారములు లేవు. సాధ్యమగునంతవఱకు మహమ్మదీయు లట్టి యాధారములను సర్వశాక నము గావించిరి. ౧౯-వ శతాబ్ది మొదలుకొని జరగుచున్న యాస్సేష గములకు ఫలితముగ ప్రాచీనకాలపు కాసనములును, వాణెములును అగోకములు లభించినవి. వీనిద్వారా ఇతిహాసికయు గారంభముం దిచట నెమిటికొనఁగల లుండినట్లు విదిత మయ్యెను. మహమ్మదు జనించుటకు వెయ్యిసంవత్సరములు పూర్వము అరేబియాయందు హిందూ-ఆర్యసభ్యత యుండినట్లు కొన్ని నివర్తనములు కానవచ్చు

చున్నవి. ఈ విషయము ముస్తుందు నిశ్చయము కావచ్చును. వాణెములు, కాసనములు మున్నగువానియాధారమున క్రీస్తుజననమునకు వెయ్యిసంవత్సరములు పూర్వము ఇచట మాయిక్, సాబా, హద్రామాత్, కాటబానియా లను నాలుగురాజ్యము లుండె నని విదిత మగుచున్నది. వీనిలో చివరిరెండురాజ్యములవిషయమై యెక్కువ తెలియదు. సాబియములు క్రీ. పూ. ౯-వ శతాబ్దిమొదలు క్రీస్తు పూర్వము ౧౧౫ వఱకును రాజ్యము చేసియుండిరి. వీరికిఁ గొంత కాలము మారిబ్ పట్టణమును, మఱికొంతకాలము సరవాహానగరమును రాజధానులుగ నుండెను. వీరికిని, హద్రామాత్ కాటబానులకును పోరాటములు కలుగుచుండెడివి. ఈ కాలమున దక్షిణ-పశ్చిమ-అరేబియాభాగములు ధనధాన్యపూర్ణమై సంపదలతోఁ దులఁచఁగలనుండెను. ఇందులకు కారణము 'ఇంజి' - మిశ్ర వాణిజ్యము'. ఈ వ్యాపారము హిందూదేశముననుండి పర్షియకొనింధుకాఖునుండా ఈజిప్టుతో జరగుచుండెను. ఇందువలన దక్షిణ - పశ్చిమ - అరేబియాభాగములు మార్గముం దుండుటచే నుంచులభమును బొందుచుండెను. కాలాంతరమున బాలెమీ యనునతఁ డిండియా, ఈజిప్టుల కుత్తరమార్గమును వేతొకదానిని గనిపట్టుటచే దక్షిణమార్గపు ప్రతిభ తగ్గిపోయెను. అనంతరము నబాబేనియనులతో జరగినయుద్ధమున సాబియములు పూర్తిగ నోడిపోయిరి. దానితో నీజారియే నాళన మైపోయెను.

మాయిక్ రాజ్య మరేబియాదక్షిణముందలి జౌఫ్ ప్రాంతమున వ్యాపించియుండిన ట్లగపడుచున్నది. ఈ జాతివా రగు ౨౫ గురురాజు లీయిలాకాను బాలించినట్లు కాసనములవలనఁ దేలియును. కాని వీరేశాలమున నుండినదియు నిశ్చయముగ తెలియదు. వీరుసాబియనుల కంటెను పూర్వ ముండి రని కొంచెయభిప్రాయము కాని సాబియను కాసనములందు వీరిపేరైనను గానరాదు. క్రీ. పూ. ౧౧౫-వ ప్రాంతమున ఈదేశ మంతయు హిమ్మార్తైతులవశ మయ్యెను. ఇదేతరుణమున కాటబానులరాజ్యముహడ నాళనమై పోయెను.

హిమ్మార్తైతులు సాబారెయ్ దాక్ రాజు లనుపేరఁబరఁగుచు వచ్చిరి. రోమను లీకాలమున వీరిని జయింప నెంచిరి గాని కృతార్థులు కాలైరి. తరువాత అబిసీనియనులకును, హిమ్మార్తైతులకును పోరాటములు కలిగెను. ఇందు మొదటివారు క్రైస్తవులు. చివరి వారు యూదులు. ఈకారణమున వీరికలహములు సంప్రదాయ యుద్ధములుగఁ బరిణమించెను. క్రైస్తవమతపక్షమున విజంబైకా సామ్రాజ్యమువారు అబిసీనియనులకుఁ దోడ్పడుటచే హిమ్మార్తైతులకు పరాజయము కలిగెను. అంత హిమ్మార్తైతులు ద్వేష మూని పర్షియనులసాయము నభిలషింప వారును సమయమును గనిపట్టి అబిసీనియనులను బరాధూతులను గావించుటయే కాక తుదకు హిమ్మార్తైతులఁ గూడ వశపఱచుకొని నారియిలాకాను పర్షియారాజ్యమునఁ గలఁపు కొనిరి.

యూఫ్రేటీస్ నదికిని అరేబియా యెడారికిని మధ్యనున్న సస్య ప్రసిమైన దేశమందు హీరారాజ్యము నెలకొల్పఁబడియుండెను. దీని రాజధాని హీరాపట్టణము. ఇది ప్రస్తుతము మాఫాయన్న ప్లానమునకు దక్షిణముగ నుండెను. తబారీ యనునతఁడు వ్రాసినదాని ననుసరించి తనుఖులు, ఇబ్నాద్దెలులు, విదేశాగతులు నని యెచట మూఁడువిధము లగుజనులు నివసించుచుండిరి. వీరిలో తనుఖు లనువారు ఆల్-నెడ్జ్, టెహమా ఇలాకాలకుఁ జెందిన అరబ్బులు. వీరిల్లకాలము డేరాలలో నివసించుచుండుదురు. తెహరిక్ నద్య సమావేశమై వీరు మూఁడువత్తాల్ది యందు హీరాకు ప్రయాణము గావించిరి. హీరానగరమున స్థిరముగ నెలకొనియుండినవారు ఇబ్నాద్దెలులు. వీరు క్రైస్తవులు. వీరి ధార్మిక భావ సిరియన్ వాణి. ఆకారణమున వీరు మతవిషయక కార్యములందు సిరియన్ భావము, తక్కినయన్ని సమములందు నరబీభావము ఉపయోగించుచువచ్చిరి. తరువాతను కాలాంతరమున వీరు నెస్టోరి యనులుగ మారిరి. కారణాంతరములచే పరదేశములనుండి వచ్చి హీరారాజ్యమునందు తలదాచుకొనినవారు విదేశాగతులు. వీరికిని మీఁద వచ్చించిన శంకుతరంగములవారికిని సంబంధ మేమియు లేదు. అరేబియన్ సాహిత్యగ్రంథములందును, చరిత్రాసంగ్రహములందును, వర్ణింపఁబడిన లఖ్నదు లనుకాతివారు క్రీ. శ. మూఁడవ శతాబ్దినుండి ఏడవశతాబ్ది ఆరంభమువఱకు నీ ఇలాకాను బాలించియుండిరి. వీరి క్రిందఁ బాలితులుగ నున్న జనులు క్రైస్తవులు. కాని వీరి న్యయతావ లంబు లైయుండిరి. హీరాలు సామంతులుగను, పర్షియనులు సార్వభౌమపాలకులుగ నుండినట్లును కొన్ని నిదర్శనములు కలవు. అనేక పర్యాయములు వీరు పర్షియనులకుఁ దోడుగఁ జోయి రోమునుల తోడను, ఘాసను లను మఱియొక తెగవారితోడను బోరాడి యుండిరి. తమ చుట్టుప్రక్కల నుండు బడువీలనుండియు, స్వబాతిజనులనుండియు సన్నుల గ్రహింపుచుండిరి. ౬౦౨-వ సంవత్సరమున లఖ్నద్ వంశ మంతమొంద పర్షియాపాలకుఁడగు శండవ ఫోర్కరోజ్ అనునతఁడు తాయివామకజాతికిఁ జెందిన యరబ్బీప్రముఖు నొకని నచట గవర్నరుగ నియమించెను.

క్రీ. శ. ఆఱవశతాబ్దియొక్క ఆదియందు జఫ్నీదు లను వేటొక తెగవాగు అరేబియానుందు రాజ్యము నేయుచుండిరి. వీరి యధీనమందలి జనులు ఘాసనులు. అరేబియా వాయవ్యదిశయందలి జార్జ్ (Jordan) నదికి తూర్పుగ నున్న పెట్రానగరము మొదలు కొని రోఫ్ సాలావఱకునుగల యిలాకా వీరియధీనమున నుండెను. కేవలము దక్షిణముననుండి వచ్చినవారని తప్ప వీరి పుట్టుపూర్వోత్తరములగుఱించి యేమియుఁ దెలియదు. మహమ్మదు కాలమున వీరి తెగ యొకటి యధ్రీద్ (మదీనా) పట్టణమున నుండెను. ఈవంశము యొక్క ఆదిమపురుషుఁడు హరిత్ ఇబ్న్ బాబాలా. క్రీ. శ. ౫౨౨-వ సంవత్సరమున నితఁడు హీరాయందలి మోకాధీర్ అనునతని నోడించి నట్లు బాకామల్లాన్ యొక్క రేఖలనుబట్టి తెలియుచున్నది. రోమున్ రాజ్యపు సరిహద్దులం దున్న ఘాసనిదులు పర్షియాసరిహద్దులం దున్న

హీరాలకు చైరులు. ఆహేతువున ఘాసనిదులను దన పక్షమున నుండు కొనవలయునను నభిప్రాయముతో ఆకాలపు రోమున్ కాసకుఁ డగు జస్టినియన్ హరిఖుని రోమురాజ్యపు పెట్టిషియనుగను, వైని లిఖించిన అరేబియా ప్రాంతమునకు పాలకునిగను స్వీకరించెను. ఇట్లు రోమున్ పర్షియనులచేరి కీలబామ్ములుగ నేర్పడిన ఘాసనిదులు హీరాలు స్వార్థము నిమిత్తము కాకపోయినను పరార్థ మనేక పర్యాయములు కలహించుకొనుచు వచ్చిరి. క్రీ. శ. ౫౪౧-వ సంవత్సరమున ఘాసనిదులు తెలిసారియన్ అనునతనికిఁ దోడుగఁ జోయి మెసపొటోమియానుందు యుద్ధము గావించిరి. క్రీ. శ. ౫౮౩-వ సంవత్సరమున హరిక్ మరణించెను. అంతవఱకు రోమునులు, ఘాసనిదులును గలసియే యుండిరి. కాని హరిక్ మరణానంతర మిరాజ్య మనేకభాగములుగఁ జీలిపోయెను. కొందఱు రోమునధికారమును స్వీకరింప మఱికొందఱు పర్షియనులపక్ష మూనిరి. ఈరెండుపక్షములను స్వీకరింపనివారు స్వతంత్రు లైరి.

క్రీ. శ. ౫-వ శతాబ్దియంతమున అరేబియామధ్య ప్రదేశమునందు కిందా వామకజాతి యొకటి ప్రసిద్ధి కెక్కియుండెను. వీరినేత ఆల్-ఉల్-మురార్. ఇతఁడును దక్షిణముననుండియే వచ్చె నని ప్రసిద్ధి. హీరాలు పర్షియనులకును, ఘాసనిదులు రోమునులకును సామంతులైయుండిన వడువున కిందాలు యమమరాజ్యమునకు సామంతులుగ నుండిరి. అబ్రహాం అనునతఁడు హెబాజాను జయించునవసరమున నతనికిఁ దోడుగ కిందాప్రముఖులు నుండిరి. వీరినిగూర్చి సవిస్తర మగుసమాచార మేమియుఁ దెలియదు. ఒకపర్యాయము వీరు లఖ్నదుల నోడించియుండిరి. తెహరిక్, యమామా ప్రాంతములు వీరియధికారమున నుండెను. షిజల్ ఆల్ జబాలాయుద్ధమువఱకును వీరి కెన్ఫ్టలఁగాని పరాజయము కలగలేదు. ఆటుతరువాత హీరాలచే నోటుదడిపోయిరి. అమరుల్ కైన్ అనుకవి ఈకిందారాజవంశీయుఁడే యైయుండెను.

ఇంతవఱకు వ్రాసినదానినిబట్టి మహమ్మదు జన్మించునాటి కెన్ని భిన్న భిన్నజాతులు నివసించుచున్నదియు, వారికలహములను గూర్చియు, వారిరాజకీయములనుగూర్చియుఁ గొంతవఱకు గ్రహింప వచ్చును. మఱికొన్ని హేతువులవలనను ఈదేశ మాత్రతాబ్దియందు రాజకీయాందోళనముచేఁ గలకరపడుచుండెను. తెహరిక్ నందు బాని అడ్జ్ కైన్ లనువారు నివసించుచుండిరి. దానితీరములందలి బాని బక్ర జాతివారు పర్షియాసామంతులుగ నుండిరి. తెహరిక్ ముఖ్యవగర మగు హబారునందు సెలొక్ అను పర్షియాగవర్నరు వాసము చేయుచుండెను. ఉమ్మక్ ఇలాకాయందలి మత్స్యజీవులు పర్షియనులకు మిత్రులుగ నుండిరి. యమన్ దేశ మచటిపాలకుల బలాబలములపై నాధారపడియుండెను. హెబాజానందలి నగరము లన్నియు వేర్వేలు రాజ్యములుగ నుండెను. ఈరాజ్యములకు నెలంపల నుండువారు ఘోరముగ అత్యాచారములకు లోనగుచువచ్చిరి. సాలెస్టయనునది యూదు లనేకు లేతెంచి అరేబియానుందు నివసించుచుండిరి. అదికాక దేశమందలి యరబ్బులలోఁగూడ ననేకులు యమామాదీవుతమును

స్వీకరించియుండిరి. ఇట్లు భిన్నాభిప్రాయముల, భిన్నమతములు, భిన్నాచారవ్యవహారములు, 'రీతులు, నీతులు మున్నగువానిం గలిగి ఆనోకవిధజాతిసముదాయములములమున దేశమునందు వలగడల అల్ల కల్లాలము వ్యాపించియున్నతరుణమున మహమ్మద్ ప్రవక్త ప్రాగుర్పించెను. దేశమందలి భిన్నత్వమును బాఱఁదోలి యొకమత్యమును స్థాపింపవలయు నని యితని దృఢసంకల్పము. అందుల కనుకూల మగురీతి నొకమతమును, దేశప్రేమను జను లందఱకు నితఁడు బోధింప సాగెను. దేశప్రేమ, ఏకమత్యము నీరెండే ఇస్లాంసిద్ధాంతమున గర్భితము లైయున్నవి. ఇట్టి యొకదేశములములమున వీరు మొదట దేశ దేశాంతరములను వైతము జయింపఁగలిగిరి. పరదేశములనుండి వచ్చి యశ్రీవియాయందు వాసము గుఱుకొనిన వారి నందఱ నితఁడు హజిరాహ్ అనుపేర నొకసంఘముగ నేకీకరింపఁజేసెను. అనసారులనుపేరుగల మఱికొందఱు సహాయకు లీసంఘమునందుఁ బ్రవేశించిరి. వీరిని చంబఁగొని యితఁడు ఇస్లాంసిద్ధాంతములను దేశమంపించిటను బ్రచారము గావింప మొదలిడెను. హజిరాహ్, అనసారులందుఁ జీరినజను లందఱు నితనినే ధార్మికగురువుగఁ గైకొని యితని చెంబు బఱులుదేటి నూతనధర్మానుసార లారంభకాలమునకొలదిమంది మాత్రమే యుండిరి. కాని క్రమపు లగణితముగ నుండిరి. వైరుల యాక్రమణములను జయపూర్వకముగ నెదిరించునిమిత్తము తినవారలం గూడ సంసిద్ధులఁ జేయుట మహమ్మదునకు పరమావశ్యక మయ్యెను. మొట్టమొదట క్రమపు లేతెంచి యెదిరించినయెడల వారినుండి తప్పు రక్షించుకొనుటకుమాత్రము సంసిద్ధు లగుమఠచ్చిరి. క్రమముగ వైరి సమాహములు సధికముగ నుండుటచే అరబ్బులును సేవాధర్మముల స్వీకరింప బాధ్యులైరి. ఒకటిగిండుచోట్ల జరగిన రణములందు మహమ్మదీయులకే జయము కలుగ జనులు గుంపులుగ వచ్చి నూతన మతమును స్వీకరింపసాగిరి. లోకులు భయమునకు లొంగినట్లు నయమునకు లొంగరుగదా! స్వల్పకాలమునదే మహమ్మద్ పశ్చిమనా రెక్కువైరి. అనంతర మీజనసమాహములే జాతీయసేనలక్రిందఁ బరిణమించినవి. వీనితోఁబాటున మక్కానగరము ప్రవక్తయధీన మయ్యెను.

మక్కాపట్టణము హస్తగత మగుటవలన మహమ్మదునకు మనుజులనుమాత్రమే కాదు; పుణ్యక్షేత్ర మని జనుల నాకర్షించుటకు మంచికేంద్రస్థానమును లభించెను. ఇతనిదేశోపసానముగునప్పటికే అరేబియా యంతయు నూతనధర్మమున దీక్షిత మయ్యెను.

తైగంబరమరణానంతర మితని యుద్దేశములను నెఱవేర్చినది అబూబక్ర. ఇతఁడు సాధుజీవనము, అచల మగునాత్మవిశ్వాసము కలవాఁడు. మహమ్మద్ కోరికల నన్నింటిని ఇతఁడు బాగుగ గుర్రఁజేయించెను. అహేతువున మహమ్మద్ యొక్క స్థానము లభించినతోడనే అప్పటికి సంసిద్ధముగనున్న సేనను తోమునగరముపైని దండెత్తుట కంచెను. స్వదేశముందును అంతఃకలహములు జనింప వానిని జయపూర్వకముగ నడఁగఁదొక్కెను.

అబూబక్రమరణానంతరము ఖలీఫాపదము నందినది ఓమరు. ఇతనికాలమునందే ఇస్లాముమతము దేశదేశాంతరములందు వ్యాపించెను. కడేషియా యనుచోట పర్షియనులకుఁ బూర్ణపరాజయము కలిగెను. ఈరాక దేశ మరబ్బుల పాలఁబడెను. కూఫా, బస్తానగరములు సంస్థాపితము లయ్యెను. డమాస్కసు వీరివశ మయ్యెను. ౬౩౪ లో ఔరూస లేముపట్టణము జయింపఁబడెను. మూఁడేండ్ల తరువాత సిరియాదేశ మంతయు ముసల్మానుల యధీన మయ్యెను. ౬౪౦-వ సంవత్సరమున అక్ర-ఇబ్న్-ఎల్-అస్ అనునతఁడేజిప్టును ముట్టడించి యామఱునటిసంవత్సరమున అరెజాం గ్రానగరముతోపాటు మఱికొంతదేశమును లోబఱుచుకొని ఫోస్తాట్ పట్టణము (ప్రస్తుతపు కెయ్రో)నకు కంఠస్థాపనము గావించెను. ౬౪౧ లో సెహవెండ్ నామకనగరమునొద్ద జరగిన పోరాటముందు పర్షియనులకుఁ గలిగిన ఘోరపరాజయకారణమున సాస్సని పాలకుఁడు పలాయితుఁడైపోయెను. అదేసంవత్సరముమరల రాయయుద్ధమున గలుపొందుటవలన సమస్తపర్షియా రాజ్యము మహమ్మదీయుల హస్తగతమయ్యెను. దీనితో ఇస్లామువిజయము విన్నముట్టెనని చెప్పవచ్చును. ఓమర్ రాజనీతికుశలుఁడు. కురానుగ్రంథమును సంగ్రహించి యొకయాకారము గలదానినిగఁ జేసిన దితఁడే. సామాన్య ప్రజానర్థమునకును, సేనావర్గమునకును కొన్ని కట్టదిట్టములను, నియమములను ఏర్పఱిచెను. అరబియాయందు మహమ్మదీయమతము తప్ప వేరొకమత మేదియు సంహారదిన వైగంబరుయొక్క ఆశయమైయుండెను. ఆ యభిప్రాయమును పూర్తిచేయించినది ఓమరు. ఇతఁడు ముసల్మానుధర్మమును స్వీకరింపనొల్లని నెజ్రానందలి క్రైస్తవులను, క్రైబరునందలి యూదులను పరదేశములకు వెడఁబఁగొట్టించెను.

మూడవఖలీఫా యగు ఒత్థోమకకాలమునందే శ్రీవియాయందు గృహకలహము లుత్పన్న మయ్యెను. కాని నిపుణులుగ నవన్నియు నడచినవేయఁబడినవి. ఉత్తరమున ఆర్మీనియా, ఏషియామైనరుదేశములును, పశ్చిమమున ఆఫ్రికాఖండమందలి కార్తజీనకుసుగుల దేశమును మహమ్మదీయపాదాక్రాంత మయ్యెను. అనంతరము ఒత్థోమక వధింపఁబడుటయు, అలీ ఖలీఫాగా నెన్నుకొనఁబడుటయు సంభవించినవి. కాని ఆతఁడెందఱియొక జరగినసిఫీక్యూద్దానంతరము అలీ రాజ్యధర్మవై డగుటతోడనే ఒమయ్యుద్ నంశపుఖలీఫాలు రాజధానిని మదీనానుండి డమాస్కస్ పట్టణమునకు మార్చిరి.

మహమ్మదీయమత మభివృద్ధి నందసాగినయారంభకాలమున అరబ్బులు నాటుమార్గమున నేకాక నీటిమార్గమున వైతము దండయాత్రలఁ బ్రయాణముల సలిపియుండిరి. క్రీ. శ. ౬౪౦-వ సంవత్సరమున అలీసిరియాతీరమున వసించు ముసల్మానుల రక్షణార్థము ఓమర్ ఖలీఫా నాకాదగము నొకదానిని తోలునగరముగుండా పంపెను. లెవాంట్, ఏషియామైనరులందు జరగినయుద్ధములనిమిత్తము ఒత్థోమక ఖలీఫా ఆఫ్రికాఖండముననుండి నాకాదగమును సమకూర్చెను. అబూకై సన నతఁడు సైప్రస్ దీవిని జలసేనతో ముట్టడించియుండెను.

విశేషము లెన్ని జయింపబడుచువచ్చినప్పటికిని ఆరంభకాలమున సాధ్యమగునంతవఱకు అరేబియానుండలి యొకమత్యము భగ్నుముగాకుండుటయును ప్రత్యక్షములు పలుపఱచినవి. నేనలును, సైనికులును విప్లవితరులగు అరబ్బు లెవరును విదేశములందు నివసించుటకు వీలు లేకుండుటయును నియమములు గావింపబడెను. మాఫా, ఫోస్టాన్ నగరములు రెండును కేవలము నేనాస్థానములగు నుండెను. కాలక్రమమున యిక్కిలమున మాఫాపట్టణమును, ఉత్తరమున బస్తాపట్టణమును విఖ్యాతస్థానములుగఁ బరిణమించెను. ఆదిమఖలీఫాకాలమున మదీనాపట్టణమే మహమ్మదీయప్రపంచమునకు రాజధానిగ నుండెను. ఖలీఫా హుగ్లమునందే ఎన్నుకొనఁబడుచుండెడిది. మహమ్మదీయఖాకమునకుఁ గావలసిన నీతినియమములు చట్టములు నచటనే నిర్దింపఁబడుచువచ్చినవి. ప్రాంతాధికారు లచటనుండియే పంపఁబడుచువచ్చిరి. కాని ఓమరుమరిజానంతరము అరేబియామదీనాల ప్రాధాన్యము క్రమముగ క్షీణింపసాగెను. ఈసంగతి ఒత్తోమెకకాలమున విస్పష్టమయ్యెను. ఈ ఖలీఫామొక్క పక్షపాతపూర్వమైన పాలనమే ఇందులకు ముఖ్యకారణము. గవర్నరుల నియమించుట యందును, ముఘల్జిజమున దొరకినధనమును బంచుకొనుటయందును ఈ ఖలీఫా తన కొరైష్ తెగయొడలను అందునఁగూడ ఒమయ్యూన్ వంశమువారియొడలను మిక్కిలి పక్షపాతము చూపుచువచ్చెను. అందువలన అరేబియానుండలి ఇతరజాతులనా రెండఱును కొరైష్ జాతివారిని, కొరైష్ ఫలూజీనే హషీమైటులు ఒమయ్యూనులను గర్హింపసాగిరి. ఒమయ్యూనులు తిక్కినయందఱుకంటెను చిట్టచివర ముసల్మాన్ దీక్షను గ్రహించినవారు. ధార్మికనియమపాలనమున వీరి కంతగ పట్టుదలయు లేకుండెను. ఖలీఫా వధింపఁబడుట కిదియే కారణములు. కాని ఈవిశిష్టకారణముల ప్రచారము బస్తా, మాఫా, ఫోస్టాన్ నగరములందు జరగినంత దీప్రముగ అరేబియానుండు జరిగియుండలేదు. ఈపాత్యధిపత్యమున అరేబియా తూష్టింభావమానెను. సిరియా ప్రాంతాధికారి ఒకఁడు తప్ప తిక్కిన జనాబుదావీగల వారెవరును దీనిని గమనించియైన నుండలేదు. అనంతరము అలీనిమిత్తము ఎన్నికలు జరిగినకాలమున జనించినకలహములందుమాత్ర మరేబియా బాగుగ జోక్యము కలుగఁజేసికొనెను. ఇతర దాపదము నంది తీరింది యున్నంతవఱకును మదీనానగరమే ముస్లిములొకమునకు రాజధానిగ నుండెను కాని తరువాత మోవియాఖలీఫాకుఁ గలిగినవిజయము చేత డమాస్కున్ రాజధానిగ మారెను. ఇందుచే మదీనా ప్రభావము తగ్గిపోయెను. అనంతరము మోవియా తనకుమారుఁడగు యజ్దును యువరాజుగ నియమించుటచే మదీనాకుఁగల రాజనిర్వాచకపు హక్కు నైతము పోయెను. ఈవిధముగ మక్కా మదీనాలకుఁ గల రాజకీయపు హక్కు తగ్గిపోయినప్పటికిని ధార్మికాధికారము మాత్రము యథాపూర్వముగనే యుండెను.

అలీఖలీఫావధానంతర మిరిసికొడుకులు హసెక్, హుసేను లనువారిద్దఱు డమాస్కున్ ఖలీఫాకు విరుద్ధముగ కలహములాడ బయలు

దేటిరి. కాని వీరిలో హసెక్ మోవియాతో సంధి గావించికొనెను. మోవియాతరువాత మహమ్మదీయరాజ్యమును వీరినది అతని కొడుకు యశీర్. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిపిదప మోవియారాజ్యము నోడించుటకు సైనికులను గూర్చసాగెను. కాని ౬౮౦-వ సంవత్సరమున నితఁడు కర్బలానగరమునొద్ద వధింపఁబడెను. అటుపిమ్మట అబ్దుల్లా ఇబ్న్ తోబైర్ అనునకఁడు అలీకుటుంబమునకు సంభవించిన దుర్దశకు ప్రతిగా పగ దీర్చుకొనవలయు నను తలఁపుతో మక్కానుండి డమాస్కున్ మీఁదికి దిండునడలెను. మక్కానుదీనావాసు లితనిపక్షమునే యవలంబించిరి. కాని అబ్దుల్లా ప్రతిన నజనీతినట్లకపడెను. ౬౮౨ లో యశీర్ నేనలు మదీనాను జయించి కొల్లకొట్టి మఱునటిసంవత్సరము మక్కామీఁది కెత్తివచ్చినవి. కాబా ధ్వంసమొనరింపఁబడెను. ఇంకఁలో యశీర్ మరణింపఁగా, ముట్టబియ్యి త్రివేయఁబడెను. అబ్దుల్లా మక్కానగరముండే యుండెను. అరేబియా, ఈజిప్టు, సిరియానుండలి కొంతభాగమునకుఁ జెందినప్రజలబద్ధులను ఖలీఫాగా స్వీకరించిరి. ఇతర దొకపర్యాయము మెర్వాక్ అనునతని యధీనమందుండిన క్రస్తుసేనలను పరాజయము నొందించెను. కాని ఖారిజీతు తెగవారియందే ఇతనికి దొరకదయ్యెను. అటు డమాస్కు సునం దబ్బల్ ములిక్ అనునకఁడు యశీర్ స్థానమును కైకొని ౬౮౩ లో అరేబియానుండిలి అబ్దుల్లా నడఁగఁగొక్కుటకై తన నేనానాయకుని మక్కామీఁదికిఁ బంపెను. ఈయుద్ధమునం దబ్బల్ ప్రాణములను గోల్పోయెను. మక్కానగరము సంపూర్ణముగ డమాస్కు సుతక మయ్యెను. మఱియు నీయుద్ధవిజయమువలన అబ్దుల్ ములిక్ అరేబియా, డమాస్కు సులకే కాదు; సమస్తమహమ్మదీయ ప్రపంచమునకును ప్రముఖుఁడగును, ఖలీఫాయు నయ్యెను. అది మొదలుకొని ఒమయ్యూనుల ప్రభుత్వమున్నంత కాలము అరేబియా డారు డేరు లేక పడియుండెను. దేశదేశాంతరములందలి ముసల్మానులు తూర్పున అఫ్ గానిస్తానాంతమువఱకును, పడమట స్పెయిన్ వఱకును జయించిరి కాని యందువలన అరేబియా కేవిధమైన లాభమును కలుగదయ్యెను. అనంతరము అబూ అబ్బాస్ రాజ్యసింహాసన మెక్కి రాజధానిని మాఫానగరమునకు మార్చెను. పిదప కొంతకాలమునకు బాగ్దాదు రాజధానిగ మారెను. అందువలన అరేబియాగౌరవము మఱిత తగ్గిపోయెను. మొట్టమొదటనుండి అబ్బాస్ సేనలు పర్షియనుల మీఁదను తురుష్కులమీఁదను ఆధారపడి యుండిరి. రాజ్యమండలిముఖ్యపదము లన్నియు విదేశీయులచేత నింపఁబడుచువచ్చినవి. రాజకీయములం దిట్లు పరివర్తనములు కలిగినప్పటికిని భాషావిషయమునమాత్ర మరేబియా గౌరవము యథాపూర్వముగనే యుండెను. కోకారులు, ధైయాకరణులు, కవులు అరబీభాషనే స్వీకరించి యభివృద్ధిపఱచిరి. కాని అరబ్బు లందఱు నేకీభవించి మతముకొఱుకును, దేశముకొఱుకును బ్రాణముల కాకింపక రణ మొనర్చుస్వభావము వీరియందు లోనిందిపోయెను. ఈపాటువున వీరు ఒమయ్యూనులయొడల పక్షపాతము గలిగియు అబ్బాస్ సేనుల నెదిరింపఁబారరైరి. క్రమముగా మహమ్మదీ

ఆవిర్భవించుటకు పూర్వ ముండినగృహకలహములలోనికి వీరు మరల
వెరి.

క్రీ. శ. ౯-వ శతాబ్దిచివర కర్తవ్యమును లను వేటొకతెగ
వారు ఖ్యాతిలోనికి వచ్చిరి. వీరు హమ్మకర్తక్ అనునతనియను
గూయులు. ఈ సప్తదాయము జనించిన నాలుగువందతర్సరముల
కాలముండే ప్రబలశక్తిసంపన్ను లైరి. హమ్మకర్తక్ నమజ్జానుండై
అబూనైస్ ఆల్ జన్నాబి యనునతఁడు ౯౦౦౦ లో బహారిక్ ప్రాంత
మునకుఁ బోయి యచటి కట్టెన్ నామకనగరమును బోఁబఱచుకొనెను.
ఇందనేకులు యూదులు, పర్షియనులు నుండిరి. దేశముపైలి బనువీలు
ఇస్లాంసిద్ధాంతములకు వైరులు. ఈసిద్ధాంతములు నియములు కష్టము
లగుటచే వారు వీనిని బాలింపఁజాలరైరి. ఆకారణమున కతనియ
ములు లేని కర్తవ్యములు ఏంపఁజూత్రలను సలుపునపుడు వీరు
వారి నెదిరించియుండరైరి. అందుచేత వారు క్రమముగా బహారిక్,
యమామా, ఉమ్మాక్ ప్రాంతముల నాక్రమించుకొని ౯౦౬ నందు
యమును జయించి మక్కా మదీనాలపై దండెత్తి పోయిరి. అప్పు
దేసమాచార మంతయు బాగ్దాదులోనియధికారివద్దమున కెఱుకపడె
వీరు కర్తవ్యములధాటిని శాంతిఁగఱ కడచివైచిరి. అబూనైస్
మరణానంతర మతనికుమారుఁడు కర్తవ్యముకొఁజ్యసింహాసనమునకు
రాఁగా నతనితమ్మఁ డగు అబూ టాహిర్ అతనిని లొంగించి తానే
నేతృత్వమును వహించెను. ఇతఁ డక్కంత ప్రతిభాశాలి. ప్రతియుద్ధ
ముందును జయలక్ష్మి యితనిని వరించుచునేయుండెను. తుదకు బాగ్దాద్
ఖిలీఫానునైతము ఓడించెను. తూర్పున ఉమ్మానురాజ్యమును గైకొని
యొక్క పెట్టున పశ్చిముమునకుఁ బోయి మక్కాను జయించి మహమ్మ
దీయలోకము కంపించులాగున కాబాయించి పూజ్యవస్తువున కాల
పాపాణమును బహారిక్కుఁ గొనిపోయెను. ౯౩౯ లో ఈ పాపాణ
మును మరల నిచ్చి తన కొకనిగమున పన్ను చెల్లించువరకుమీఁద
యాత్రికులు తీర్థయాత్రలఁ జేసికొనవచ్చు నని యనుజ్ఞ వ్రాసంగను.
ఇతఁడు జీవించియున్నంతకాలము అరేబియా కర్తవ్యములనివశమునందే
యుండెను. ఇతనిమరణానంతరము వీరికిని ఈజిప్టునందలి ఘాతి
మాపక్షపుప్రభువులకును కలహము కలుగుటచే వీరిప్రభావము తీరింప
సాగెను. ౯౮౫ నందు ఈరాకుప్రాంతమున వీరికి సరాజమును
సంధించెను. దానివలన యాత్రికులపైని పన్ను విధించునధికారమును
వీరు కోల్పోయిరి. ఇదేతరుణమున ఉమ్మాక్ విచ్ఛిన్న మొనరించి
స్వతంత్ర మయ్యెను. మఱి నూఁడుసంవత్సరములు కడచినచెనుక
బదువీజాతికిఁ జెందినయొకచోడ కట్టెన్ నగరమును జయింప దానితో
కర్తవ్యముల అధికార మున్నదికూడ నాశన మైపోయెను. వీరి కుండిన
యధికారము లన్నింటిని బనువీలు వశపఱచుకొనిరి. దేశముం దంతట
మరలఁ గల్గోలములు, కలహములు చెలరేగను. చిన్నచిన్న స్వతంత్ర
రాజ్యము లోకము లేర్పడెను. మక్కా, మదీనాలకు యాత్రలఁ
గాదింపవారికి తగినయేర్పాట్లేమియు లేవయ్యెను. ఒక్క హెజాజ్
దేశపుసమాచారములు డప్పు తక్కినదేశములవార్తలే తెలిసెడివి

గావు. మక్కా, మదీనానగరములను ఇరువురువర్తిపులు పాలించు
చుండిరి. వీరిద్దఱు నీజిప్టుఖిలీఫా బలవంతుఁ డైనచో నతనిపక్ష
మును లేక బాగ్దాద్ ఖిలీఫా శక్తిమంతుఁ డైనచో నతని పక్షమును
వహించి పరస్పరము పోరాడుచుండిరి. ఈజిప్టునుల సరిహద్దుల వెలు
పల అరాజకపుడేవరి తాండవమాడుచుండెను. గాఢోపశిగాంధ్రగు
బనువీకారణమున యాత్రికుల ధనప్రాణములు పోవుచుండెడివి.
౧౨౬౯-వ సంవత్సరమున నొకవర్తిపు ఈజిప్టు అధికారమునకు లోబడి
మక్కాను బాలించుచుండెను. ౧౨౮౭లో ముక్కిసుల్తాన్ సలీం అను
నతఁ డీజిప్టును జయింప మక్కానగరమును ఆతని వశమయ్యెను. అది
మొదలుకొని ముక్కిసుల్తాన్ ఖిలీఫాపదము నందెను. క్రమముగా
యమూక్ ప్రాంత మంతయు నితనికి లభించెను. కాని ౧౬౩౦-వ సంవ
త్సరమున యమూక్ ప్రభు వొకఁడు ముక్కియధికారమును దొలగించి
స్వదేశీయు నొకని ఇమాముగ నేర్పెను గావించెను. అటుతరువాత
౧౮౭౧ వఱకు నిమాముల ప్రభుత్వమే సాగుచువచ్చెను. అరేబియా
ఆస్థాయమందలి ఉమ్మాక్ ఏఖిలీఫాయధీనమును గాక స్వతంత్రముగ
మండెను. ఒక నూలుసంవత్సరములకాలము దీని పైగునురు ఇమాములు
పరిపాలించిరి. వీ రందఱును ఆల్ అబ్ద్ అను తగకుఁ జెందినవారు.
నిజ్యాపట్టణము వీరి నివాసస్థానముగ నుండెను. తరువాత బసెబాక్
అనునతఁ డిదిట చాలిక్ పరిపాలనమును నెలకొల్పెను. వీరు ౧౮౫౪
మొదలు ౧౮౭౬ వఱకును రాజ్య మేలిరి. ఈమధ్యకాలమున వీరిపై
రెండుపర్షియన్ దండయాత్రలు జరగినవి. హార్షతలమందలి ప్రభు
వులు సముద్రతీరభూమిని వశపఱచుకొని ౧౬-వ శతాబ్ది సర్వంతముఁ
బాలించిరి. ౧౮౦౮-న సంవత్సరమున ఉమ్మాక్ యొక్క పూర్వతీరపు
భూమిని పోర్చుగీసు లాక్రమించుకొనిరి. ఒకశతాబ్ది కడచిపోత,
అనఁగా ౧౬౨౪ తరువాత యూరిబాజాతికిఁజెందిన నాబీర్ ఇబ్న్
ముర్షిద్ అనునతఁడు ఉమ్మాక్ ఇలాకాకు ఇమాముగ నేర్పడెను.
రుస్తక్ అనుపట్టణ మితనిరాజధానిగ నుండెను. ఇతఁ డెచటిసాముతుల
నందఱ నేకీభవింపఁజేసి వారిసాయమున పోర్చుగీసు లాక్రమించిన
దేశమును వశపఱచుకొనుటయు కాక మహమ్మదీయులను నివసించు
వారి (పోర్చుగీసుల) నుండి పన్ను దీసికొనుట మొనరిడెను. ౧౬౫౧
లో పోర్చుగీసు లాయులాకాను సంప్రార్థముగ నవలవలసినవా రైరి
౧౬౯౮ లో ఆఫ్రికాఖండపూర్వతీరమున ఓమునైట్ ప్రదేశములం
దుండిన పోర్చుగీసులనుగూడ అరబ్బులు నవలంగొట్టిరి.

వహాబీలు; ఆధునిక-అరేబియా చరిత్రము :- ఆధునిక-అరే
బియాచరిత్రమున కారంభము వహాబీ యుద్వ్యము. ఇది ౧౮-వ
శతాబ్దిమధ్యకాలమున నుడయమందెను. అసమయమున దేశ మనేక
రాజ్యములుగ విభక్తమైయుండెను. క్రీ. శ. ౧౭౫౦ లో నీయుద్వ్యము
జనకుఁడగు మహమ్మద్ ఇబ్న్ అబ్దుల్ వహ్బ్ అనునతఁడు దేశాటనమొన
రించి స్వదేశమునకు మరలివచ్చునప్పటికి ఆల్ హాసా, మకాఫ్ హా,
అయోనా ప్రాంతములందుఁ గ్రమముగ అరైర్, ఇబ్న్ డిల్స్, ఇబ్న్
ముఅమ్మర్ అనువారల వంశజులు పరిపాలనము సలుపుచుండిరి

వహ్లాబ్ గూ-వ శతాబ్ది ఆరంభమున అయిదవవందే జన్మించెను. చాలకాలము బస్తా, డిమాస్కసులందు విద్య నేర్చి, మక్కాయాత్రచేరి స్వదేశము లందఱును మహమ్మద్ వీర్యజీవిన ధర్మముననుండి భ్రష్టులై యుండినట్లు కనుగొనెను. తనదేశము లందఱును పైగంబరుయొక్క ఆసలు సిద్ధాంతముల ననుసరించి నడచు కొనుటకునఁ జేయవలయు నని ఇతఁ డొక సంస్కరణోద్యమమును మొదలిడెను. అయిదవవందే శతాబ్ది ప్రాయములతో నేకీభవించి యుండలేదు కాని యిరమాపాలకుఁడుగ నుండిన ఇబ్న్ సౌద్ చాలఁగ నాదరించి యితని క్రాశ్రయము నిచ్చెను. ఇబ్న్ సౌద్ అప్పటికి ఒకగొప్పదేశమునకు ప్రభువు కాఁడు. వహ్లాబ్ సలహాల ననుసరించి కార్యము లొనరింపఁగఁడనిన కొలఁదిసంవత్సరములందే బహువీల దన యధీనమున నేకీభవించునట్లు చేసికొని వారిసాహాయ్యమున అరేబియా మధ్యభాగమును ఆల్ నెడ్జ్ నందును, పూర్వభాగమునను దనయధికారమును స్థాపించుకొనఁగల్గెను. ౧౭౬౫-వ సంవత్సరమునం దితని మరణానంతర మితనికుమారుఁడు అబ్దుల్ అజీజ్ అనునతఁడు ఆల్ నెడ్జ్ తో దానిచెలపలి చుట్టుప్రక్కలప్రాంతములనుగూడఁ గలిపికొని ౧౭౮౦ మొదలు యాత్రికులమీఁదఁగూడ దాడి వెలపఱిగెను. అంత నితనియభివృద్ధి నడఁచినచేయవలయు నని తురుష్కసామ్రాజ్యపు అధికారు లొకసేన నంపఁగా, నది వచ్చి తూర్పున నున్నహాసాప్రాంతమును ముట్టించి లోబఱచుకొనెను; కాని మూఁడుసంవత్సరములు కడచినచేత వహాబీలు షియాముసల్మానుల పరిత్రస్థానమున కర్పాలాను నాశనముచేసి యాముసుటిసంవత్సరము మక్కాను ముట్టడించుటచేత తురుష్కలు హాసాను వనలవలసినవారైరి. ఈ మక్కా, కర్పాలాయుధములందు వహాబీలు ముసల్మానులగోరిలు మున్నగువానిని ధ్వంసముచేసి విలువగల యవశేషములను దోచికొనిపోయిరి. కర్పాలానగరమును ధ్వంసముచేసి యపవిత్రపటిదినందులకై పగ దీర్చుకొన షియాధర్మావలంబి యొకఁడు అబ్దుల్ అజీజ్ ఇబ్న్ సౌదును ౧౮౦౨-వ సంవత్సరమున దరియానుదలి మసీదులో హత్యగావించెను. వెంటనే యతనికుమారుఁడగు సౌదు రాజ్యభారమును వహించెను. ఇతఁ డనేక యుద్ధరంగములందు అదివఱకే ప్రసిద్ధికెక్కియుండెను. ౧౮౦౪ లో నితఁడు మదీనానగరమును వశముగావించికొని యచట రాజ్యాభిషేకమును పైతము చేయించుకొనెను. అనంతరము యమకా, ఉమ్మాకా ప్రాంతములను ఇతనివశే మయ్యెను. ఈ ప్రకార మిచట వహాబీ రాజ్యము ప్రవర్ధమాన మగుచుండ అట్టోమకాసామ్రాజ్యమువారికిమిగుల భయముకలిగెను. అందువలనఁ దమయధీనుఁ డైయున్న ఈజిప్టు గెర్నర్ జనరలు మహమ్మద్ అలీని వహాబీలపై దండెత్తుమని తురుష్కవారతనము వారు నియోగించిరి. మహమ్మదలీ స్వయముగయుద్ధమున కేఁగక అతఁడు టన్నూకా అను తనకుమారుని నందుల కాజ్ఞాపించెను. ౧౮౧౧-వ సంవత్సరమున సౌదు బాగ్దాద్ పట్టణమునకుఁబోయియుండ టన్నూకా నేనా యుతముగ వచ్చి హెజాజానందు విడిసెను. ఈసంగతి తెలిసినతోడనే సౌదుపడమటికి మరలి వచ్చి టన్నూకును అచటనుండి పాఱఁదోరెను.

కాని ౧౮౧౨-వ సంవత్సరమున మక్కామదీనాలను మరల తురుష్కలై గలిచికొనిరి. పిదప ౧౮౧౩ నందు మరల యుద్ధమారంభముగాఁగా తండ్రికొడుకు లిరువురు నేతలందరి. వీ రిద్దఱకును పరాజయమే కలిగెను. ౧౮౧౪ నందు సౌదు మరణించెను. ఇతని కుమారుఁడు సంధిచేసికొన నెంచెను కాని పాపఁగదయ్యెను. ౧౮౧౫ లో తుర్కీరాజప్రతినిధి రాస్ అనుస్థానమును జయించెను. అటుతరువాత వీరెండుకక్షలవారికిని సంధి కుదిరెను. ఈజిప్టును అరేబియాను వదిలి పోయిరి. వీరు పోయినపిదప సౌదుకుమారుఁ డగు అబ్దుల్లా సంధినియ మముల సంగఁ బాలింపకపోవుటచేత ౧౮౧౬-వ సంవత్సరమున మరలఁ బోరాటము లారంభమయ్యెను. ఈజిప్టును లంచమిచ్చి రెండుజాతుల అరబ్బులను డిమిషక్షము గావించుకొనిరి. వారి సాహాయ్యమున వీరు వియమముకృష్టానమున అబ్దుల్లాను ఓడించి ఆల్ నెడ్జ్ దేశమునఁ బ్రవేశించి రాస్ పట్టణమును ముట్టడించిరి కాని యది స్వాధీనము కాఁదయ్యెను. మహమ్మదలీయొక్క స్వీకృతపుత్రుఁడగు ఇబ్రహీం ఈ పర్యాయము నేనానాయకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు రాస్ నగరపు అక్రమణమును వీడి ఫిరంగుల తోడ్పాటున అనైవాజు వశపఱిచికొని పిదప బురైదాను జయించెను. అనంతరము మతీకొన్ని తెగల లోబఱిచికొని వారిసాయముతో ఈజిప్టును వక్రా, మురైముల, దిరియా లను ప్రదేశముల వాళన మొనరించి యబ్దుల్లాను కైదీగఁ బట్టుకొని కడుదీచుముగ నతనిని వధించిరి. ఈజిప్టునేన లన్నియు ఆల్ నెడ్జ్ నందు నిలువ, వహాబీ రాజ్యము భిన్నభిన్న మైపోయెను.

క్రీ. శ. ౧౮౨౪ లో అబ్దుల్లాకుమారుఁ డగు తుర్కీ కొంత సేనను సమూహ్యుకొని రిహ్నాన్ నగరము రాజధానిగ మరల వహాబీ రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇతఁడు పైకి ఈజిప్టువారతనమును స్వీకరించి దానికిఁ గొంత కప్పముగూడఁ గట్టుచుండెను. ఇట్లు పదిసంవత్సరముల పర్యంతము మెలకువతోడ వర్తించుచు స్వస్థితిని బలపఱచుకొనుచుండెను. కాని ఇతఁ డీప్రయత్నములం దుండఁగనే యొక సంబంధి చేత నిహతుఁ డయ్యెను. అంత నితనికుమారుఁడు ఫయిజాల్ ౧౮౩౬ లో రిహ్నాన్ నగరాన మెక్కినా. ఇతఁ డీజిప్టునకు కప్పము గట్టుట మానినందున ఆదేశపు సేనలు మరల అరేబియానుండు ప్రవేశించి యితనిని బంధించి స్వదేశమునకుఁ గొనిపోయినని ఫయిజాల్ స్థానమున నతని మారబంధువగు ఖాలిద్ అనునతఁ డమీరయ్యెను. ఇంతలో సిరియాదేశమువిషయమై ఈజిప్టు, తుర్కీ దేశములకు యుద్ధము కలుగ, మహమ్మదలీ, ఇబ్రహీములకుఁ దోడ్పడుట కలేబియానుదలి ఈజిప్టుకొనేన లన్నియు నచ్చాటు విడిచిపోవలసినవచ్చెను. అదే తరుణమున, ననఁగా ౧౮౪౩-వ సంవత్సరమున ఫయిజాల్ కారాగారమున నుండి తప్పించుకొని స్వదేశమునకు రాఁగా జను లందఱు నతనినే తమకు పాలకునిగ నెన్నుకొనిరి. సిరియానుండు యుద్ధ మెక్కుడుగాఁగా, నతే బియానుండు మిగిలియుండిన ఈజిప్టుకొనేనలు కూడ బడలిపోయెను. అంత ఫయిజాల్ సంపూర్ణస్వతంత్రుఁ డయ్యెను. యమకా, హెజాజ్ ఉమ్మాకా ప్రాంతములు తప్ప పూర్వ మితని ఖాత్యుల యధీనము

దున్నదేశము చాలవఱకు మరల నితని యధికారము క్రిందికి వచ్చెను. పై కూడు ప్రాంతములను బ్రిటిష్ వారి నిరీక్షణముండే యుండిపోయెను. పిదప ఫెయిజాల్ నెమ్మదిగ తనస్థితిని బలపఱచుకొనుటకుండే ముగ్గుఁ డైయుండెను. ఇతని కిద్దఱు కుమారులు. వారియందును భేదభావము గనిపింపకుండులాగున నితఁడు జాగరూకుఁ డైయుండెను.

అబ్దుల్లా ఇబ్న్ రషీద్ అను నతఁడు మహ్మదుప్రముఖులలో నొకఁడు. ఫౌజ్ యొక్క కేంద్ర బిందువఁడై నని యిదిరహస్య ప్రాయఁ బడినది. పితృహక్కుని జంపి స్వరాజ్యమును రాఁబట్టుకొనవలయు నని ఫౌజుల్ కావించిన ప్రయత్నమున కీమహ్మద్ ప్రముఖుఁడు మంచి సాయము సలిపియుండెను. అంగులకు కృతజ్ఞతాభావముగ ఫెయిజాల్ హెజాజ్ పట్టణ ప్రాంతమును రషీదున కిచ్చి యతనిని ప్రభువును గావించెను. అనంతరము ఫెయిజాల్ ఈజిప్టునకు కైదీగఁ బట్టుకొని పోఁబడినప్పటికిని రషీదుమాత్రము స్వదేశమున మిఠల జాగరూకుఁడై బదులీల నందఱను ప్రేమానురాగములతోఁ బాలించుచు రాజ్యము నభివృద్ధి నొందించెను. ఫెయిజాల్ కారాగారముననుండి తప్పించుకొని వచ్చునప్పటికి రషీదు జబల్ మహ్మదులోని చాలభాగమును వశపఱచుకొని రాజ్యమును మంచి కృతసత్తో పాలించుచుండెను.

క్రీ. శ. ౧౮౪౩ నందు రషీదు మరణించెను. అంత నితని కుమారుఁడు తలాల్ బైబరు టెయిచాలజఱకును దనరాజ్యమును విస్తృతము గావించుకొనెను. ౧౮౬౨ లో నితఁ డాత్మహత్య చేసికొనెను. ఇంతవఱకు వహాబీ, మహ్మద్ రాజ్యములు రెండును మైత్రి కలిగియుండుండెను. తలాల్ మృతికొనినపిదప నతనిసోదరులు, జామాతలు మొదలగువారిచేతులలోనుండి ప్రసరించుచు గుద కీరాజ్యము మహ్మద్ అనునతనిచేతులందుఁ బడెను. ఇతఁడు రాజ్యమునకు హక్కుచారగు నని తోఁచినవానినెల్లఁ జంపించి నిష్క్రంటకుఁడై సింహాసన మధిరోపించెను

అనంతర మితఁడు తనరాజ్యముయొక్క ఉత్తర, పశ్చిమ నీరులు సుస్థిరము సలుపుకొని ౧౮౭౨-న దక్షిణమునకు మరలెను. ఫెయిజాల్ యొక్క కుమారులలో పెద్దవాఁడగు అబ్దుల్లా ౫ సంవత్సరములు రాజ్య మునరించినపిదప నతనితమ్ముడగు సాదుచే రాజ్యపద భ్రష్టుఁ డైపోయి మహ్మదుపాలకుని నాశ్రయించెను. మహ్మద్ సాదును బాఱఁదోలి అబ్దుల్లాకు రాజ్యము నిప్పించెను కాని ౧౮౭౪-వ సంవత్సరమున మరల రాజ్యవ్యక్తుఁడై యితఁడు హెయిల్ నగరమునకుఁ బరువెత్తి యచటనుండి బాగ్దాదున కేగి తురుష్కులసహాయము గోరెను. ఈ జిప్తుతో విశోధ మానినకారణమున తుర్కీకి అరేబియావీధిఁగల యధికారము పూర్తిగ నశించియుండెను. ఇప్పుడు మరల అబ్దుల్లాకారణమున నాదేశమునఁ బ్రవేశము గలుగఁజేసికొను నభిలాషతో తురుష్కు లాంగ్లేయుల వల దనుచుండినను వినక ౧౮౭౫-వ సంవత్సరమున హాసాను జంజుంగి క్రొత్తగ నెడ్డెఇలా

కాను కల్పించి అబ్దుల్లాను దాని కధిపతిగఁ జేసిరి. ఈ నూతనప్రాంత సృష్టివలన అన్నదమ్ములకలహములు కాశ్యతము లయ్యెను. ఇదీసమును మున గురుష్కులు రషియనుయోధములతో జేరుటవలన అటుపిమ్మట వారి కరేబియావిషయమున ప్రవేశము కలుగఁజేసికొనుటకు వీలు కలుగఁజయ్యెను. అట్టిసందర్భములందును బహారిమును ముట్టడింపవలయు నని కొందఱు గురుష్కు లేలేర ఇంగ్లీషువారు వారిని తెవరించి తఱుముఁగొట్టిరి. వహాబీసోదరుల వైరకారణమున అల్ నెజ్జ్ ప్రాంత మంతఃకలహమున మునిగి లేలుచుండెను. అసమయమును గనిపట్టి హెయిల్ పాలకుఁడగు మహ్మద్ నెజ్జ్ ను హరింప బహారిములను బమ్మచుండెను.

క్రీ. శ. ౧౮౮౧-వ సంవత్సరమున ములైదాయొద్ద నొకయుద్ధము జరగెను. అప్పుడు మహ్మద్ హార్జాతులు హెయిల్ పక్షమునను, ములైర్, అతైబాతైగలు వహాబీలపక్షమును గైకొనెను. జయము మహ్మద్ పాలకునకే కలిగెను. అది మొదలుకొని అటుసంతర్పురముల పర్యంతము జొఫ్ వాడీ దువానీరులమధ్యగల ప్రదేశము మహ్మద్ అధికారమున నేయుండెను. వహాబీవంశాధికారము నవ్వప్రాయ మైపోయెను. చావఁగా మిగిలిన సాదువంశజులు కువైట్, బహారిక్ లోనగు పర్షియకాసింధుకాఖాతలమున నున్న సంస్థానములం దెక్కడనో తలదాచుకొనిరి. మహ్మద్ ఇబ్న్ రషీద్ రాజ్యము స్థిరముగ నెలకొనె నని యందఱకును నిశ్చిత మైపోయెను. కాని మహ్మద్ మరణానంతరము ౧౮౮౭-వ సంవత్సరమున ఇబ్న్ సాదువంశము మిరల విజృంభింప మహ్మద్ కుటుంబము పేరులేకుండఁ జోయెను. మహ్మద్ సంతాన హీనుఁ డగుటవలన నతనితమ్మునికొడు కగు అబ్దుల్ అజీజ్ రాజ్యము నకు వచ్చెను. మహ్మదునునం దుండిన రాజ్యకార్యనిర్వహణ సామర్థ్య వితనియందు లేదయ్యెను. ఈతరుణమున కువైటునందు షేక్ ముబారక్ అను విఖ్యాతపురుషుఁ డొకఁ డుండెను. ఫెయిజాల్ కనిష్ఠ పుత్రుఁడగు అబ్దుల్ రహమాకయొక్క కుమారుఁడు. అబ్దుల్ అజీజ్ ఇబ్న్ సాదు ప్రవాసకాలమున నీ షేక్ ముబారక్ వద్ద నివసించి యుండెను. ఈమహాపురుషుని యధీనముననుండి సాదు పొందిన రాజనీతిశీలమే అరేబియాయొక్క భావి భాగ్యాభాగ్యములకు హేతు భూత మయ్యెను.

క్రీ. శ. ౧౮౮౦-వ సంవత్సరముండే అబ్దుల్ రహమాక్ తన హక్కును స్థాపించుకొనఁగోరి ప్రయత్నము సలిపియుండెను కాని యది నెఱవేఱియుండలేదు. ముఱుసటిసంవత్సరమున నతనికుమారుడగు సాదు అసలైన కార్యక్రమమునకు దిగెను. టర్కీవలన ప్రేరితమై హెయిల్ షేక్ ముబారక్ నకు విరుద్ధముగఁ బనిచేయఁగడఁగెను. ౧౮౮౧ లో ముబారక్కును ఆక్రమించుటకై అహమద్ ఫైజీపాషా బనరాయందు సన్నాహముల సలుపసాగెను. ముబారక్ ఆంగ్లేయుల సాయము గోర వీరు తురుష్కు ప్రయత్నముల భంగము గావించిరి. ఇందులకు ప్రతిఫలముగా బ్రిటిషువారు కువైటుతీరమునంతట కొంత యధికారమును బొందిరి. తాము దప్ప నితరు లేవ్వరును పర్షియ

సింధుకాళాతీరమున శేషదేశముందును నెల వేర్వేలుచుకొనుటకు వీలు లేకుండఁ జేసికొనిరి. కువైటునందలి సమాచారము లిటులుండఁ జెప్పి సౌద్ విశ్వాసపాత్రులగు కొందఱు అనుచురులను వెంటఁడిసికొని రాత్రి కాలమున రియ్యాన్ నగరమునఁ బ్రవేశించి యచటి గవర్నరును దెగటార్చెను. ఇట్లు రాజధాని వశమైనతోడనే షిషీణమును, ఉత్తరమందలి నాహ, సుదైర్ నామకస్థానములను లోబఱచుకొనఁ బ్రయత్నించెను. సరిగ నిదేసముయమున ముబారక్ షేఖ ఈరాక్ ముంతశిక్ సమాఖానాపాలతోఁ గలసి తూర్పుదిక్కుననుండి ఇబ్న్ షీదును ముట్టడింప సాగెను. వీరి సాయము నొందియే ఇబ్న్ సౌద్ గాంక నందు రెండుపర్యాయములు వచ్చురుసేనల నోడించి కాసిం ప్రాంతమును వశపఱచుకొనఁగలిగెను.

పిదప మదీనా, బసరాలనుండి తోడ్పాటు రాగా కాసిం మరల రషీదులయధీనములోనికిఁ జొయ్యెను. మరల నదేసవత్సరమున తురుష్క, వచ్చూర్ సమితిరసేనతో సాదునాగుకత్తమున వహాబీలకు ఘోరసంగ్రామము జరగెను. ఇందు సామనకు బలము గాఱము తగిలెను. ఈయుద్ధమువలన పరిష్కార మేమియుఁ జేరియుండలేదు. కాని తురుష్కులు మధ్య-అరేబియాను వదిలిపోవుటచేతను, కాసిం జిల్లా సాదు అధికారమునందే యుండుటచేతను వహాబీలకే జయము కలిగె నని తలంపవచ్చును. ఈ నిర్ణయము ౧౮౦౬-వ సంవత్సరమున రాధతోఅల్ ముహన్నా నామకస్థానమున ఈరెండుకక్షలవారికిని జరగిన వేటొకయుద్ధమున స్పష్టమయ్యెను. ఇచట రషీద్ అవజయముతో పాటు ప్రాంతములైతము గోల్పోయెను. అది మొదలు వచ్చూర్ సేనలు వహాబీలయినాకానై నెప్పుడును దండెత్తి వచ్చియుండలేదు.

రషీద్ మరణానంతరము రెండుమాఱు సంవత్సరములవఱకును వచ్చూరునం దొకవిధమున అరాజకమే యుండెను. ఉదైన్ కంఠీయులతోను లిచటిసింహాసనమునకై తగవుచాడిరి. తుదకు అజీజ్ శుక్రదైన సౌద్ అనునతనికి జయము కలుగ నతఁడు ౧౮౨౦-వఱకును గొంత స్తిమితముగ రాజ్యమేలెను కాని యాసంవత్సరమున నతఁడును నిహతుఁడయ్యెను. ౧౮౨౧ లో వహాబీనేత యగు ఇబ్న్ సౌద్ హాయిల్ నగరమును దనవశముచేసికొని రషీద్ కంఠీయున జీవించియున్నవారి నందఱును దనరాజధాని యగు రియ్యాన్ నగరమునకుఁ బంపివైచెను. ఇంచుమించుగ ౮౭ సంవత్సరములు స్వతంత్రముగ నుండిన వచ్చూర్ రాజ్య మంతటనుండియు వహాబీరాజ్యమున దొకభాగమై నేటివఱకు నటులే యున్నది. రాధతో అల్ ముహన్నా యొద్దఁ గలిగినజయమువలన ఇబ్న్ సౌద్ నెడ్జ్ ప్రాంతమున సంపూర్ణస్వాతంత్ర్యమును బొంది నిరాటంకముగ దనసీరిని దృఢపఱచుకొనసాగెను.

ఒకచోట నిల్లు వాకిలి యనునది లేక నిరంతరము దేబాటన మొనరించుచుండు బదువీల నందఱు తొక సూతససిద్ధాంతమునకుఁ గట్టువడఁజేసి వారి తోడ్పాటున మహాకార్యములఁ జేయవలయునని భావో సాదులు ప్రయత్నము చేయఁగడఁగిన అరంభకాలముందు వారి

చర్యల నన్నింటిని జూచి లోకులు భవిష్యత్తునుగూర్చి యాశాసనీతులు కాలైరి. కాని ఇప్పుడు వారికార్యములను స్తుతింపనివారు లేరు. ఒకచోట నిలుకడలేక, అందువలన ప్రకమత్త్యము లేక దేశమున దంతిట సంచరించుచుండు తెగల నన్నింటి నాయా ప్రాంతములందు నిలుచునట్లును, అందులకు సమపాయములను జేసి యనంతరము వారి నందఱు తొకకార్యమునిమిత్తము సంసిద్ధులు జేసి తన్మూలమున అరేబియానుండు స్వాతంత్ర్యము నెలకొల్పటయే వహాబీయొక్కయు, నతని యనుయాయి యగు సాదుయొక్కయు ప్రధానోద్దేశము లైయుండెను. వీరికార్యములందు కృతకృత్యులగుటంజేసియే నేడు అరేబియానుండు పోయినవి పోగా మిగిలిన రాష్ట్రము లన్నియు నేకీభవించి స్వాతంత్ర్యము ననుభవించుచున్నవి. ఇదియే వహాబీ ఉద్ద్యమమునకు ఫలము.

ఇబ్న్ సౌద్ తన ప్రభుత్వమును స్థిరపఱచుకొను ప్రయత్నములందుండ తురుష్కులు నెడ్జును పారింపవలెనని ముంగు కువైట్ ప్రాంతమునై నడవ ప్రయత్నించుచుండిరి. నీనిని గనిపట్టి ఇబ్న్ సౌద్ ౧౮౧౮-వ సంవత్సరమున నాకస్తికముగ హామియాది కేఁగి స్వల్ప సేనతో హుభూఫ్ పట్టణమును రాత్రికాలమున ముట్టడించెను. అక్కడ నుండిన తురుష్క సేన లితిని సెదరించుటకు మాటుగ ఇబ్రహీం పాషామసీదునం దారాత్రి యంతయు దాఁగియుండి మటునాఁ డితని కరణుచొచ్చెను. అంత నతఁ డా తురుష్క సేనను నడపించుకొని పోయి కటిఫ్, ఉకైర్ నామకస్థలములందున్న మఱికొన్ని తురుష్క సేనలతోఁ గలిసి వారి నందఱును కాంతముగ స్వదేశమున కేఁగుడని యాజ్ఞాపించెను. ఇదేసమయమున తురుష్కులకు జర్జనీయుద్ధముందుఁ బ్రవేశింపవలసివచ్చుటచే అరబ్బుల సేమియుఁ జేయఁజాలరైరి. ఇందువలన వీరు హానానే కాదు; అరేబియానుందలి తమ ఇలాకాల నన్నింటిని పోగొట్టుకొనిరి.

జర్జనీయుద్ధ మారంభ మైనవెంటనే ఇబ్న్ సాదును దమవత్తమున నుంచుకొను నభిప్రాయముతో బ్రిటిష్ వారు కెప్టెన్, డబ్లియు. హౌవ్. బి. షేక్స్ పీయరును అతనియొద్దకు రాయబారిగ నంపిరి. వెంటనే యతఁడు తుర్కీషుత్తము. వహించిన జబల్ వచ్చూర్ మీఁద దండెత్త, ౧౮౨౪ లో జర్రాబ్ కదర్ యుద్ధము జరగెను. దీనివలన విశ్చిత్రముగు విజయ మెక్కురికిని గలుగలేదు. మీఁదుమిక్కిలి షేక్స్ పీయర్ మరణించెను. అంత వాంగ్లేయులు పరస్పరన్నేహభావము కలిగియుండులగున సాదుతో మాత్రియు సంది కుదుర్చుకొని యుద్ధముననుండి విరమించిరి.

ఈకాలముందే మక్కానుందలి ధనాఘ్నిక డను మరీఫ్ హుస్సేన్ ఇబ్న్ అలీ యనునతఁడు తురుష్కుల నిరాకరించి అరేబియాను దానే రాజా నని ప్రకటించుకొనెను. ఇబ్న్ సాదును కెప్టెన్ ధివత్త్యము గిట్టెను. అందుచే హుస్సేన్ మీఁద దండెత్తఁ దలచియు చాలకాలమువఱకు వాంగ్లేయుల మాధ్యస్థ్యమువలన వాగియుండెను. ౧౮౨౭-వ సంవత్సరమున హాబాబ్, నెడ్జ్ సరిహద్దులందు ఖుత్త

ప్రదేశమువిషయమై మరీఫ్, సానులకు తగవులుపెట్టిల్లెను. ఖుర్షనులు మరీఫ్ ప్రభుత్వము నంగీకరింపక సాదునెడల పక్షపాతము కలిగి యుండిరి. ఖుర్షక్ వీరుఁ డొకఁడు తన యిలాకాజనుల నందఱు నేటి భవిష్యదేసి మూఁడుపర్యాయములు హెబాద్ నేనల నోడించి పాఠఁ దోరెను. వహాబీలసాహాయ్య ముండుటచేతనే వారిల్లు గావించఁగలిగి రని మరీఫ్ అంగీకారముతో ముఁగి డెను. బ్రిటిష్ వారు సాదుకు చెవి రించి యట్టిపనినుండి మారఁగా నుండ వోధించిరి కాని నిష్ఫల మయ్యెను. ౧౮౮౧-వ సంవత్సరానంతరము హుస్సేన్ కుమారుఁ డొక అబ్దుల్లా హెబాద్ నేనతో వచ్చి ఖుర్ష కనుబడిమైళ్ల మారమున కుర్రాబ యనుచోట విడిసియుండెను. వహాబీలు రాత్రికాలమున వారిం దాఁకి వారిసేనను నాశనముచేసి పాఠఁదోరిరి. అబ్దుల్లామాత్రము ప్రాణముల దక్కించుకొని పాటిపోయెను. సాదు కుర్రాబాను తన రాజ్యమునఁ గలుపుకొని స్వనగరమునకు వెనలిపోయెను. ౧౮౯౦ లో ఇథియోపియా రాజధానీపట్టణముతోపాటు అసీరుదేశము సాదురాజ్యమునందుఁ గలసెను. ఆ మఱునటిసంవత్సరము హెయిల్ విజయముతోపాటు ఖైబర్, టెయిహాబ్బాకాలు వహాబీలపాలయ్యెను.

క్రీ. శ. ౧౮౨౨ లో హెబాద్ నగరవిజయముతో అరేబియా మధ్యప్రదేశ మంతయు సాదునక మయ్యెను. హెబాద్ నుండు మరీఫ్ ప్రదేశమువిషయమున ౧౮౨౩-౧౮౨౪ లందు బ్రిటిష్ రాజ సీరిక్లాల సాదుతోఁ గలసి యాలోచించిరి కాని ఈ ప్రయత్నము సంభ్రాంతముగ విఫలమయ్యెను. అంత ౧౮౨౪ నందు వహాబీలు టెయిహెబాద్ నగరమును ముట్టడించి హెబాద్ నాక్రమింపఁదలపెట్టిరి. దానితోపాటు మక్కా, మదీనా, జిద్దానగరములనునైతము జయించి ౧౮౨౬ లో సాదు తన్ను అరేబియాపాలకునిగ ఘోషణముచేసి కొనెను. జిద్దా నితకు ముట్టడించునట్లు తరుణముండే సర్ గిల్ బర్ట్ ఫ్లేటక్ అను బ్రిటిష్ రాయబారి సాదును నాడీఘాతీహాయందుఁ గలసి కొని బహారిక్, హద్దాల సంఘటింపఁదయమున పరిష్కారములఁ గావించి కొనెను. వీనివలన అల్ సెద్ద్, బార్దక్ ప్రాంతముల సరిహద్దులు నియమితము లయ్యెను. రెండియు నదీసమయమున సెట్జ్, ఈరాక్ సరిహద్దులవిషయమునఁగూడ పరిష్కారములు జరగను. హెబాద్ మీఁదనైతము సంభ్రాంతాధికారము లభించినపిమ్మట ఫ్లేటను మఱియొక పర్యాయము సాదును గలసికొని యప్పటివఱకును ఘటిల్లియుండిన సంఘటనన్నిటిని పునర్విమర్శనపూర్వకముగ నిర్ణీతములఁ గావించు కొని యతనిని అరేబియాపాలకునిగ స్వీకరించి వచ్చెను.

అరేమాయిక్ — ఒకభావ. ఏమక్రిస్తు మాతృభాష యిదియే. బహుళః ఇది బాబిలోనియూదేశమునఁ బ్రచారములో నుండ వచ్చును. ప్రస్తుతమున దీనికి సంబంధించిన వాస్తవము మేమియు లభించుటలేదు. కైమిలులోమాత్రము అరేమాయిక్ భాషలోని పదములు కొన్ని దొరలినవి.

అరైల్ — సంయుక్తప్రాంతములలో అలహాబాదుకోటకు సరిగా నెనుట యమునా గంగా సంక్రమస్థలమున, యమునానది కుడి గట్టుననున్న ప్రాచీన గ్రామము. ఇచ్చటఁ గడుపురాతనములైన వేటి మాధవ, సోమేశ్వరనాథదేవాలయము లున్నవి. అక్కరుచక్రవర్తి కట్టించిన మట్టికోట యొకటి కలదు. గంగాయమున సంక్రమస్థాన మున నుండుటచే యాత్రికు లనేకు లిచటికి వచ్చుచుండుదు.

అరోర్ — సింధుదేశమునందలి సుకుర్ జిల్లాలోని యొక క్షీర్ణగ్రామము. ఇది పూర్వము సింధుదేశమునందు రాజ్యము చేసిన హిందూరాజులకు రాజధానిగ నుండే ననియెవరు. దానిని మహమ్మ దీయులు క్రీ. శ. ౭౧౨ లో స్వాధీనపఱచుకొనిరి. పూర్వ మీఘట్ట ణమునొద్దనుండి సింధునది పాటుచుండెను. ౯౬౨-వ సంవత్సరము ప్రాంతమున గొప్పఘోరకంపము కలిగి నదీప్రవాహము మాఱిపోయినది.

అరోరా పోలారిస్ (ధ్రువ జ్యోతి) — దక్షిణోత్తర ధ్రువములందు క్షీతిజము (Horizon) కిందుక యొకవగఁ బ్రకటమున దేదీప్యమానమైన ప్రాకృతిక దృశ్యము. ఉత్తరధ్రువ మందలి దృశ్యమునకు అరోరా బోరియూలిస్ (Aurora Borealis) అనియు, దక్షిణధ్రువమునందలి దృశ్యమునకు అరోరా ఆస్ట్రాలిస్ (Aurora Australis) అనియుఁ జేరులు. ఈ రెండింటికీని నామా న్యపాను నామము అరోరా పోలారిస్; ఇవి కేవలము ఒక్క రూప ముతోఁగాక అనేకరూపములతోఁ బ్రకటన మగుచుండును. అందుఁ గొన్ని రూపములు చూచుట కశ్యపతమనోహరము లై యుండును.

వీనియందుఁ గలుగు నానావిధరూపముల ననేకు లనేకరీతుల వర్ణించియుండినను సర్వసమృతముగ స్వీకరింపఁబడినవి చాల తక్కువ. ధనుస్సులు, దళములు, కిరణములు, యవనికలు, చాయామండలములు, కళలములు, పరివ్యాప్తపుంజములు నని వీనియందుఁ గన్పించు రూప ములఁ గొన్నింటిని నిరూపింపవచ్చును. క్షీతిజము (Horizon) మీఁద నించుకయొక్తున మనకనుసకగఁ గన్పించుస్థానముననుండి ప్రకాశోక్తం బూర్ధ్వాభిముఖముగ బయలుదేరిపోయి ఆకాశమధ్యముననుండి విప్పిన ఛత్రమువలెనో లేక తిరుగ వంచిన విల్లంబువలెనో క్షీతిజముమీఁదికి వ్రాలియుండును. ఈజ్యోతిర్ధనుస్సుయొక్క రెండువివరలును క్షీతిజ మునకుఁ దగిలియో లేక మధ్యభాగముండే యంతరించియోయుండును. తలక్రిందుగ వంచిన ధనుస్సులమాకారము గలిగియుండుటచే వీనికి ధనుస్సు లని పేరు. ఇందలి కిరణసమూహము లన్నియు, జాన్వల్జా మానములై పరిభ్రమించుచుండును గాని నిలుకడగ నొక్కటైన నుండదు. మఱియు నొక్కటేసమయమున ననేకధనుస్సులు ప్రకటము లగుటయుఁ గలదు. ఈ ధనురాకారజ్యోతియొక్క నతోదర (Comae) భాగము మిగుల స్ఫుటముగ నుండును. దానినంటుకొని యుండు ప్రదేశము దట్టమైన నలుపు గలిగి గాఢాంధకారబంధుర మైయున్నట్లు గన్పించును. ఈభాగముగుండా నక్షత్రకాంతి ప్రస రింపఁగలదు. ఈయవకాశము వస్తుతః ఏమి యగునదియు కాస్త్రజ్ఞ

లింకవజుకు నిశ్చయించియుండలేదు. కొన్ని ద్రువజ్యోతులు దళాకారముల నొప్పి వంకరటింకరగ నడచు సర్పాకృతి గలిగియుండును. ఈ ధనురాకార, ఓశాకారజ్యోతుల కాధారభూతము లైనవి కిరణములు. ఇవి పరస్పరము కలసియుండుటయు, విరళములుగ నుండుటయుఁ గలదు. వెండియు నివి నిట్టనిలువుగ సమానాంతరములు గలిగియుండును. మజిలొన్ని నేళల నీకిరణము లన్నియు నేదోయొక్కేంద్రమునకే అభిముఖము లైపోవుటయుఁ గలదు. ఒక్కొక్క సమయమున నివి అనేకతాళవృంతములుగఁ బరివర్తించు లగుచుండును. వేటొందు తఱి వీని పరిమాణములందు మార్పులు గలుగ నాకస్మికముగ షీతిజము వైపునకు వచ్చుచున్నట్లులను, ఆకాశమున కెగురుచుండునట్లులను గోచర మగును. ఈ కారణమునఁ బాశ్చాత్యులు వీని కానందనర్తకు (Merry dancers) లను నామకరణము గావించిరి.

కొన్ని ద్రువజ్యోతులు ప్రేలాహగట్టిన తెరలవలెఁ గన్పించును. ఇట్టివి సాధారణముగ నుత్తరద్రువమునందే కనుపనుచుండును గాని వేటొక్కచోటఁ గానరావు. ఈ జ్యోతు లత్యంత కర్షణీయములు. ఉపరిభాగముందలి కిరణము లిండుక విరళములుగ నుండినను దిగువకు రానురాను దట్టములై ఏకీభవముచు బొంది, యడుగున కుచ్చులు కుచ్చులుగ నేర్పడి ప్రేలాడుచుండు యవనికవలె మిగుల మనోహరములై కన్పడుచుండును. అధోభాగమునందు శోణవర్ణమును, ఊర్ధ్వమునందాకుపచ్చనిరంగును, మధ్య నీరెండింటిని గలుపు పసుపుపచ్చనిరంగును గల ఈయవనికాకార ద్రువజ్యోతి అనుపమానసౌందర్యమున నొప్పియుండును. తెరయందుఁగలుగు నానావిధములగు మడతలును వీని యందు గోచరము లగుచుండును. ఒక్కొక్కప్పు డిందలికిరణములు తిన్నగ నూర్ధ్వమున కేగి యచటఁ బ్రకాశవంత మగు పొకపేరేఖగఁ బరిణమించుచుండును. చాయామండలముయొక్క రూపమున దృగ్గోచర మగుజ్యోతులు కొన్ని కలవు. సంపూర్ణముగ వికాసమును బొంది దేదీప్యమాన మగు నీచాయామండలాకార ద్రువకాంతి తక్కినరూపము లన్నింటికంటె నధికరమణీయమై కన్పించును. మధ్యభాగమున నలుపును దానికి నలుప్రక్కలను కిరీటాకారముగల కాంతిమండలమును విరాజమాన మగుచుండ నిది యెంతయు దర్శనీయ మైయుండును. ఇందలికాంతికిరణములు పరస్పరము గలసియో లేక లేకమాత్రము వేలువేలుగనో ఉండవచ్చును. కొన్ని సమయములందు ద్రువజ్యోతి ఏకదేశమునఁగాక తునుకలుతునుకలుగ నాకస్మికమునందంతట వ్యాపించి యుండవచ్చును. అప్పు డివి నూరర్థికి సంగృహతము లగు మేఘఖండములవలెఁ గన్పించును. ఇదియే కళలాకార ద్రువజ్యోతి. వేటొందు సమయమున నాకాశ మంతయు తెల్లనిచెలుఁగుతో నావరించికొని యున్నట్లు లుండును. ఇందుఁ గొన్నిచోట్ల తక్కువ ప్రకాశమును మజిలొన్నితావులం దెక్కువ ప్రకాశమును ఉండును. వీనియందు వివక్షిత మగు ఆకార మేదియు నుండక జ్యోతిఃప్రసారిత మైయుండును. ఇంతపర్యంతము వివరించిన ఈవేర్వేలురూపము లీప్రాకృతిక

దృశ్యముందుఁ గన్పడు అనేక ప్రకారములగు నాకృతులను నిరూపించుట యందు లేకమాత్రమైనఁ వోడ్పడవచ్చును.

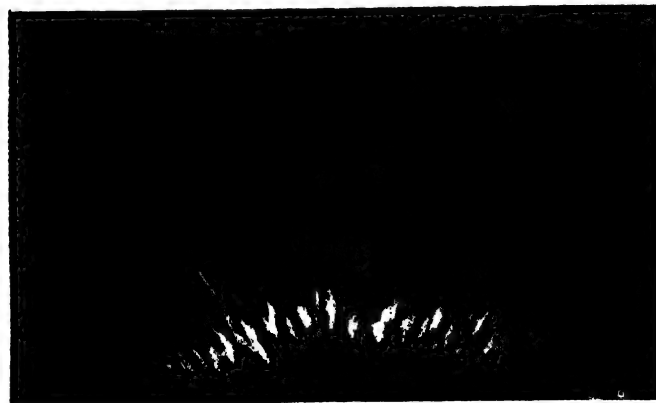
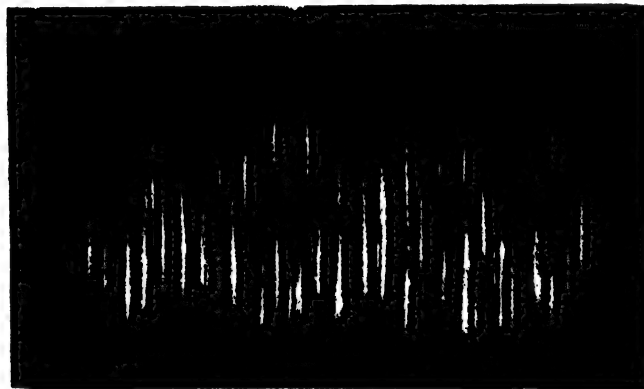
అక్షాంశ, రేఖాంశము (Latitudes & Longitudes) ల దూర సామీప్యములనుబట్టి ఈ ద్రువజ్యోతిః ప్రాదుర్భావములందు హెచ్చు తగ్గులు కలుగుట అనుమానింపఁబడినది కాని ఇంకను నది నిశ్చితము కాలేదు. అధోభాగపు అక్షాంశము (Lower latitudes) లం దీక్షోతులు బొత్తిగఁ గన్పించవు. దక్షిణార్ధపుగోళమందలి ఉన్నతాక్షాంశములందు (Higher latitudes) జనులు నివాసము చేయఁదగిన భూభాగ మేదియు లేకుండుటచే నటసుండ్రి యాక్షోగులఁ బరీక్షింప వలనులేకపోయెను. ఉత్తరార్ధగోళమందలి ఆర్కిటిక్ ప్రాంతములలోఁగూడ నీ ద్రువజ్యోతు లగపడనిప్రదేశము లనేకములు గలవు. కావుననే అక్షాంశ, రేఖాంశమారసామీప్యముల ననుసరించి వీనియందు మార్పులు గలుగఁజేయుపేరువులను విమర్శింప వీలు లేకపోయెను. నిరక్షరేఖ (Equator) నుండి బతులుచెడలి యుత్తరాభిముఖముగఁ బ్రయాణము సలుపుచో స్వయిమదేశమునకుఁ జాల దక్షిణముగ పదిసంవత్సరములలో సగటున నొక ద్రువజ్యోతి కన్పించు ఁని తెలియవచ్చును. ప్రాకాసుదేశపు ఉత్తరభాగమున నీసగటుసంఖ్య సంవత్సరమున కయిదువఱకును పెరుఁగును. అయిల్లాండుదేశమున కుత్తరముగాఁ బోయినసంవత్సరమునకు ముప్పదిపర్యాయములు ద్రువజ్యోతి గన్పించును. పెర్లోలాండ్ ద్వీపములకుఁ గొంచె ముత్తరముగ సంవత్సరమునకు నూలుపర్యాయము లగపడును. పెర్లోలాండ్, అయిన్ లాండ్ ద్వీపములమధ్య నివి అధికాధికముగఁ నొకానొకస్థానమునఁ గానవచ్చును. ఆస్థానమును దాటి యింకను ముందునకుఁ బోయిన నీప్రదర్శనములసంఖ్య మరలఁ దగ్గిపోవును. యురేషియా (Eurasia) యందు కంటె నమెరికాయం దీక్షోతు లెక్కువ దక్షిణమువఱకును గన్పించుచుండును, అనఁగా కేనడాదేశమునకు దక్షిణముగను, సంయుక్తరాజ్యములలోని యక్షాంశములందును దృష్టిగోచరము లగు ద్రువజ్యోతులు యూరపునందలి యవేయక్షాంశములందుఁ గన్పించవు.

ఈ ద్రువసంబంధమైన శేషోరాళిని విద్యుద్వికార ఘటనమునకును సన్నిహితసమానత గనుపడుటవలన నీ రెండింటిని కారణములు గూడ సమానతనే కలిగియుండవచ్చును. విరళములగు వాయుతిరంగములగుండా విద్యుద్దేశాలు ప్రవహించునపు డొకవిధముగ దీప్తి ప్రవాహము జనించును. ద్రువజ్యోతియందలి లక్షణము లీకృత్రిమ దీప్తిప్రవాహముం దుండుటచేత వాతావరణముయొక్క ఉపరిభాగములగుండా విద్యుత్ కణములు ప్రవహించుటవలననే ఇట్టి శోభాయమానము ప్రాకృతికదృశ్యము సంభవించు నని యూహింపవచ్చును. కాని యీవిద్యుత్ కణములు వచ్చునది యొక్కడనుండి? సుమారు రెండువందలసంవత్సరములనుండి పాశ్చాత్యులు చేయుచు వచ్చిన యశ్వేషవగ ప్రయోగములవలన నేటి కీవిద్యుత్ కణములు నూరర్థినిబ మునసుండ్రి చెలువడి వచ్చుచుండునట్లు నిర్ధారితకరింపఁబడినది; ఎందుచేత ననఁగా నూరర్థిగ్రామము ననుసరించి ఉన్నత, మధ్యమాక్షాంశము

అరోరా ఫోటోస్

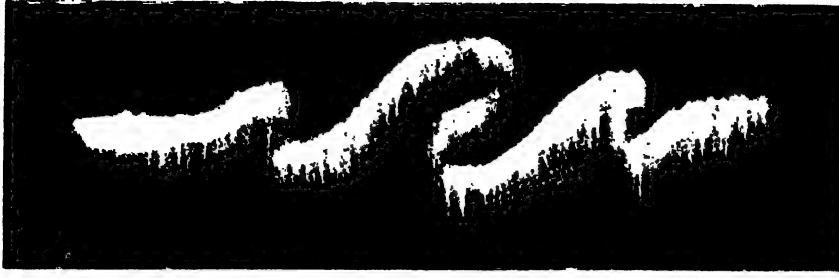

పటము ౧. రెండురకముల ధ్రువశోభితుస్థులు

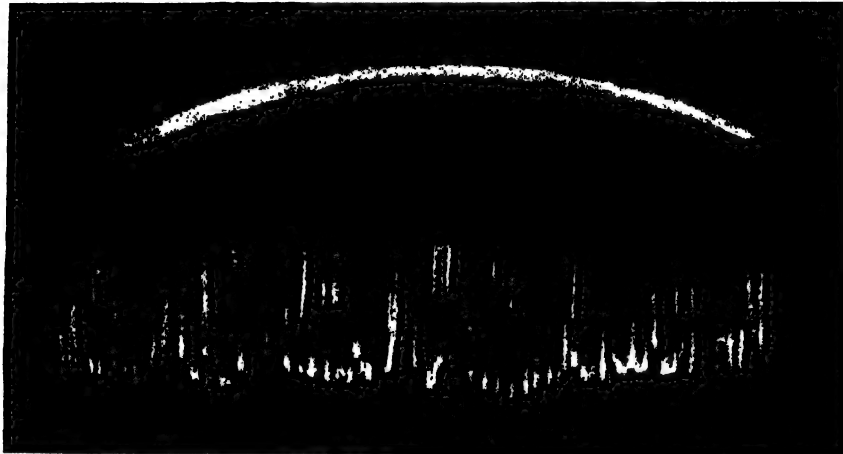

పటము ౨. రెండురకముల ధ్రువశోభితురణములు

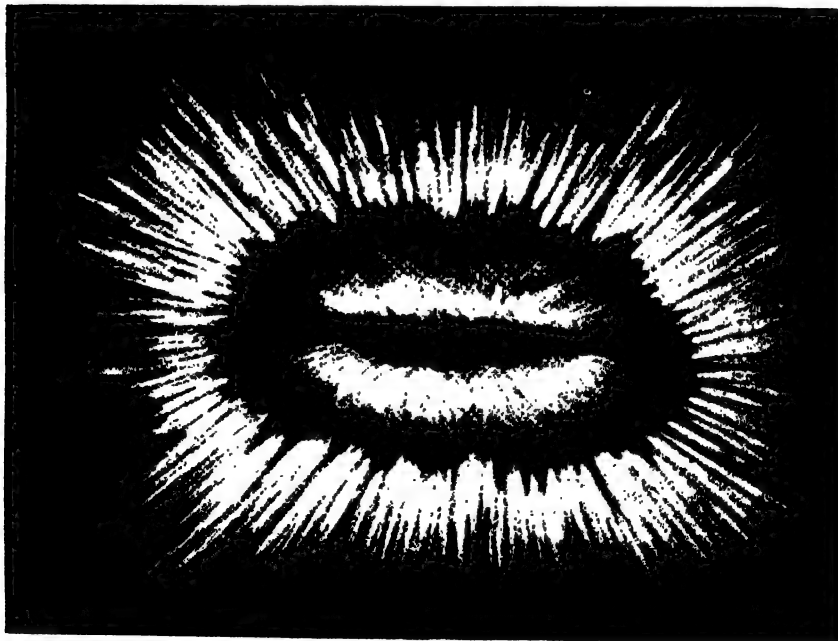
అరోరా పోలారిస్

పటము 20. స్వకశోభి విశ్రాంతి

పటము 21. స్వకశోభి విశ్రాంతి

పటము 22. స్వకశోభి విశ్రాంతి

(Higher and mean latitudes) లందు గోచరము లగు స్రువ జ్యోతులలో వ్యత్యాసము గలుగుచువచ్చెను. నూర్త్యుడు షీతిజము క్రిందికిఁ బోయినకొలది స్రువజ్యోతి ప్రదర్శనము లెక్కువకాసాగెను. దినమందలి వెలుతురు కారణమున వీనియందు మార్పులు గలుగుచు వచ్చినవి. ధనుస్సులు, దశములు మున్నగునవి స్థిరాకార జ్యోతులు. రాత్రులం దివి కిరణ, శలాకాకారముల వానికంటె ముందుగఁ బ్రకట మగుచుండును.

క్రీ. శ. ౧౭౮౯ మొదలుకొని ౧౯౦౮ వఱకును గావించఁ బడిన యన్వేషణములవలన నూర్త్యుబింబముపై మచ్చ లెక్కుడుగ నుండునంతర్వరమున నీ ప్రదర్శనము లెక్కువగఁ గలుగునట్లును మచ్చలు డక్కులైన లెక్కువగలుగునట్లును గనిపట్టఁబడినది. నూర్త్యుని ఉచ్ఛ్రావరేఖ (Meridian) కష్టముగా విశిష్టమగు నొక మచ్చ ప్రసరించి పోవుకాలమునందును ఈ ప్రదర్శనములు గలుగునని యిహికలి యన్వేషణములవలన స్థిరపడినది. మఱియు ధూగ్రహమునకుఁ జెందిన నూర్త్యభ్రమణకాల మగు ౨౭ దినములతరువాత వచ్చిన ప్రదర్శనములవఁటివే మరల వచ్చునట్లు దేలినది. ఈ మీఁద వచించిన హేతువు లన్నింటినలన స్రువజ్యోతి నూర్త్య ప్రభావముననే ఉత్తేజిత మగునని నిశ్చయింపఁబడెను. నూర్త్యుబింబముననుండి నెడలినచ్చ విద్యుత్ తీగ్రాపుంజములు వాతావరణము యొక్క ఉపరిభాగమునఁ గొట్టు కొనుటచే నిట్టి ప్రదర్శనము లుత్పన్నము లగుచుండును. ఈ విద్యుత్ కణములు నూర్త్యుని విడనాడి వచ్చుచు ధూగ్రహమును సమీపించు సమయమున స్రువప్రాంతమందలిచుంబడియకేంద్రబలమున నాకృష్టము లై తిన్నగ స్రువముపై పునఁబోవునుగాని నేటికొండు ప్రక్కకుఁబోవు.

ఈ స్రువజ్యోతులమీఁదను చంద్రకాంతి ప్రభావముపైతము గలుగును కాని యది జ్యోతియొక్క బలాబలములమీఁద నాధారపడి యుండును. మేఘములమాలమునను నీజ్యోతులందు పాచ్చుతేగ్గులు కలుగుచుండు నని కొన్ని ప్రదేశములందుఁ గావించిన యన్వేషణముల ద్వారా కనుఁగొనఁబడినది.

స్రువజ్యోతిః ప్రదర్శనకాలముండే చుంబడియనూచీ (Magnetic needle) సంచాలనములును గలుగుచుండును. మఱియు సుత్తరమునకు పడమరగా నుండుషీతిజమందలి యొకస్థానముననుండి యుత్పన్నములగు కిరణములు గాని, మిణుగురులు గాని చుంబడియ ఉచ్చరేఖమండే పరుగిడుచుండుట తఱచుగఁ గానవచ్చెను. ఇందు వలన నీ స్రువజ్యోతిః చుంబకసంబంధ ముండుట నిశ్చయ మైనది. చుంబడియము లగు తుపానుల (Magnetic Storms) తోడను నీ జ్యోతులకు సంబంధ ముండినట్లు ఈరెండు నొకటిపరస్పరాయము సంభవించుచుండుటవలన విదిత మయ్యెను. ఇదికాక సాధారణపు టెలిగ్రాఫ్ గలందలి విద్యుత్ ప్రవాహములకును, వీనిని సంబంధ ముండు ననియూఁ గనుఁగొనఁబడెను.

ఈ స్రువజ్యోతులపొదువును తెలిసికొనుటకై యనేక ప్రయోగములు కావించఁబడినది. సుమిత్రోష్ణాక్షంశములందలిజ్యోతు లాకాశ

మధ్యభాగము (Zenith) న కంటకపోయినప్పటికిని మిగుల నెత్తు గలిగియుండును. ఉన్నతాక్షంశములం దింతయెక్కు గలిగియుండవు. వీనిపరిమాణములు నిలుకడగ నుండక తుణతుణమునకును పరివర్తన ముండుచుండును.

ఆర్కిటిక్ సీమలం దివి ౩౬ మైళ్లు మొదలుకొని ౧౮౧ మైళ్లు యెక్కువఱకు నుండు నని నిశ్చయింపఁబడెను.

వెండియు నీ స్రువజ్యోతులకాంతి చుట్టుప్రక్కల నుండు ప్రకాశమునుబట్టి మాటుచుండును. దశములు, కిరణములును అధో భాగమున మిక్కిలి ప్రకాశవంతములై కన్పించును. ధనుస్సులు షీతి జముదగ్గఱవలె శిఖరమున నంత ప్రకాశవంతముగఁ గన్పించవు. ఈ జ్యోతులసామాన్యవర్ణము తెలుపు. ఇందు తళతళ మెఱయు పసుపు పచ్చనిరంగుమాడ మిళిత మైయుండును. పరిసరములందలి ప్రకాశము నుండదుగ నుండినయెడల స్రువజ్యోతి వెండికాంతి గలిగియుండును. గాఢ మగు వర్ణము గలిగి తుణతుణము మాటుచుండినయెడల నధో భాగమున శోణవర్ణము గనిపించును. ఇట్టిపరిస్థితులందే శిశోభాగమున నాకుపచ్చనిరంగు వెల్వడును. ఇటు లీ స్రువజ్యోతికిరణము లత్యంత ప్రకాశమానము లయి తళతళలీనుచు నడుగున నెఱుపును, మూర్ధమున ఆకుపచ్చనివర్ణమును, ఈరెండింటిని మేళవించుచు మధ్యభాగమున పసుపు పచ్చనివర్ణము గలిగియుండును. కొన్ని వేళలందు ఊదారంగు కూడఁ గన్పించును. ఈ స్రువజ్యోతిః ప్రదర్శనకాలములం దొక ప్రకార మగు ధ్వనికూడ జనించుట కలదు. దీని ననేకు లనేకవిధముల వర్ణించిరి. పట్టుబట్టులు పరస్పరము రాచికొనినయెడల జనించు ధ్వనినిబోలి యుండు నని కొందఱును, మైనపువ త్తిదీపముమీఁద గాలి తగులుటవలనఁ బుట్టుధ్వనినిబోలి యుండు నని మఱి కొందఱును వచించి యుండిరి.

నూర్త్యునిదక్షిణాయనకాలమున దీర్ఘ రాత్రులు గలిగియుండు ఉత్తరమందలి యన్నతాక్షంశముల నివసించువారి కొక మనోహర మగుకాంతిని బ్రసాదించుచు వారియుల్లాసమును చెంపొందఁజేయునని ఈ స్రువజ్యోతిః ప్రకాశములే.

అరోరూట్ — ఇది ఆమెరికాదేశములో వైరగు ఒక చెట్టుయొక్క వేరు. ఈపదమునకు బాగాపువేరు అని యర్థము. ఆమెరికాదేశములు దీని పచ్చివేరురసమును బాగాపు అలుగువలనఁ గలిగినగా యమున కుపయోగించుచుండినందువలన ఈ వేరునకు అరోరూట్ అను పేరు వచ్చినది. ఇది అరఁటికుటుంబములోఁ జేరినది. ఈవేరుననుండి వరిపిండివంటి యొకవిధమైన పిండిని ఇప్పుడు తయారుచేసి అమ్ముచున్నారు. మొట్టమొదట ఈయొక్కవేరువలననుండి చేయఁబడు పిండికే అరోరూట్ పిండి అని చెప్పఁబడుచువచ్చినను ఇప్పుడు తత్వంబంధమైన పిండు లన్నియు అరోరూట్ పిండులే యని బహుళలో అమృత మగుచున్నది. ఈ యరోరూట్ పిండిలో బంగాళాదుంపపిండి, వరిపిండి మొదలగునవి కల్పి చేయవచ్చును. ఈ పిండు లన్నియు రుచిని

బట్టియు, సులభముగ జీర్ణ మగుటనుబట్టియు ధరలలో వృత్తాసము గలిగియుండుటచే చాకరకములను విలువగలరకములలో కత్తి చేయుచుండును. అసలు అశోరూటుపిండిలోనే మరంటూ, టులేమా,

అశోరూటు

కర్కుమా, కెసావా, టక్కా, పోర్టిండు మొదలగు రకములభేదములు, అవి యుత్పత్తియగు చెట్టునుబట్టి యేర్పడియున్నవి. మాత్స్య దర్శినిలో నీపాడి నుంచి, శోధించినయెడల కల్తీలు తెలియఁగలవు గాని సామాన్యశోధనవలన తెలియుట కష్టము.

మన జీకములో మాడ తాటికేగలు మొదలగు కొన్ని వేరులనుండి యిట్టిపిండిని తయారుచేయుపద్ధతులు శోధింపఁదగియున్నవి.

అర్క-శాస్త్ర — ౧. అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములలో నొకటి. ఇది చాలభాగము పర్వతములతోను, అడవులతోను నిండి యుండును. శీతోష్ణస్థితులు సాధారణముగ నెప్పుడును అనుకూలముగ నుండవు. ప్రత్తి, మొక్కజొన్న యిందలి పంటలలో ముఖ్యమైనవి. ౧౭-వ శతాబ్దిలోనే ఫ్రెంచివారి ప్రదేశమునకు వలసవచ్చి యాక్రమించుకొనిరి. తరువాత కొంతకాలమున కమెరికాప్రభుత్వము దానిని కొని ౧౮౩౬-వ సంవత్సరమున సంయుక్తరాజ్యములలో జేర్చుకొనెను. అర్క-శాస్త్ర వైశాల్యము ౫౩,౩౩౫ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౭,౫౦,౯౯౫.

౨. అమెరికాలోని మిసిసిప్పీనది యొక్క పెద్ద-ఉపనదులలో నది యొకటి. దీనిపొడుగు ౨,౧౧౩౦ మైళ్లు. దీనినిబట్టియే ప్రాజ్యమునకు అర్క-శాస్త్ర అనుపేరు కలిగినది.

అర్క-పద్మఁడు — కళ్యాణునకు మునియను భార్య యందుఁ బుట్టిన దేవగంధర్వులలో నొకఁడు. ఈతనికి తృణకుఁ డను నామాంతరము గలదు.

అర్క-యూగ — సంపూర్ణ - పాడవరాగము. ౨౭-వ మేళకర్త యగు సరసాంగిరాగజన్యము. ఆశోహణము - సరిగ మ ప ధ ని స; అవశోహణము — స ధ ప మ గ రి స యని సంచారము కలది.

అర్క-లగూడ్ — మైసూరుసంస్థానము, హన్వల్జిల్లా లోని యొకతాలూకా. వైశాల్యము ౨౬౧ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౭౬,౭౭౫. ఇందు మూడు పట్టణములును, ౩౦౦ ల గ్రామములును గలవు. సిక్కు ౧,౨౫,౦౦౦ రూపాయలు. ఈతాలూకాకు త్రరపు సరి పొద్దునందు హేమావతీనది కలదు. దక్షిణపుభాగముననుండి కావేరీనది ప్రవహించును. ఇట్లు నీటియాధార మొక్కవ యుండటచే నిచ్చటి భూములలో వరిపంట యొక్కవగను, నిశ్చయముగను పండును. పెద్ద చెఱువులక్రింద వరి కొనెనతోడనే ఉత్తిగడ్డు నాటుదురు. దక్షిణ భాగమునందు కొబ్బరితోటలు, పోకతోటలును విశేషముగ కలవు. ఇచ్చటిపోకలు శ్రేష్ఠ మైనవి కావు.

అర్కావతి — కావేరీనదిలోఁ గలయు నుపనది. ఇది మైసూరుసంస్థానములో మన్నది. దీనిపొడువు. ౧౨౦ మైళ్లు వందిగుర్లములోఁ బుట్టి తెంగుపూరుజిల్లాలో ఉత్తరముననుండి దక్షిణమునైపు ప్రవహించును. కుముద్వతి, వృషభావతి అను ఉపనదు లిందుఁ గల యును. ఉత్తరమునైపున దీనివలన పెద్దపెద్దచెఱువులు నిండును. తెంగు పూరునకు నీరిచ్చెడిపెసరఘట్ట అనుచెఱువునకు నదియే యాధారము.

అర్కిటాన్ (క్రి. పూ. ౪౦౦) — టెరెంటంవాఁడు. గ్రీకునేవాని. గణితశాస్త్రవేత్త. ప్లేటోకు స్నేహితుఁడు. భూమితిని (Geometry) మొదట యంత్రశాస్త్రమునకై ఉపయోగించిన వాఁడు.

అర్కిలోకన్ — క్రి. పూ. ౭ - వ శతాబ్దివాఁడు, గ్రీకుఁడు.

అర్కుఁడు — ౧. కూర్మనకు పేరు.

౨. (చం. వం.) నీలవంశజఁ డగు పురుజరాజపుత్రుఁడు. భద్రాక్షుఁ డితరపుత్రుఁడు.

౩. రామనేనలోని యొకవానరుఁడు.

అర్కక — ప్రాస్తులోని యొకగ్రామము. ఆశోగ్యముకొలకై యొక్కడకు రోగులు వచ్చుచుం డెదరు.

అర్కడియా — గ్రీకురాజ్యమందలి మోరియా ప్రాంతమున నొకప్రదేశము. దీనివైశాల్యము ౨,౦౨౭ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౬౨౩,౨౪౪.

అర్థవద — గంజాంజిల్లా బహుమంతురముతాలాకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౩౧ (౧౯౩౧).

అర్థపూర్ — గంజాంజిల్లా గుంనూరు తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౦ (౧౯౩౧).

అర్థపురో — గంజాంజిల్లా కొడలతాలూకాలోని జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౬౩౫ (౧౯౩౧).

అర్థపాల్లి — గంజాంజిల్లా గుంనూరుతాలూకాయందలి ఈశాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౦౮ (౧౯౩౧).

అర్థలము — ఇది దేవీసంబంధమున నొకస్తోత్రము. దేవీ మాహాత్మ్యపాఠారంభసమయమున దీనిని బలింపవలయును. ఈస్తోత్ర పఠనమువలన దుర్గామాహాత్మ్యఫలము వెంటనే సిద్ధించును. దుర్గా మాహాత్మ్యము నారంభించుసమయమున నర్థల కీలకములను ముందు పఠించి తరువాత గవచము, నవంతరము సప్తకలిని జపింపవలె నని బ్రహ్మ మార్కండేయునితో వచించియుండెను. అర్థలము దురితమును హరించును. కీలకము ఫలము నిచ్చును. కవచము రక్షించును. చండిక ఈమాడు ప్రకారములగు కార్యములను జేయును. అర్థలము హృదయ ముందుగలవాడు నిరర్థలవాఁడగుటకు గలవాడు డగును. కీలకముగలుగువాడు ఎకకీలితుఁడును, కవచముగలవాడు వజ్రహృదయుఁడు నగును.

“జయ త్వం దేవి! చాముండే! జయ భూతాపహారిణి,

జయ సర్వగతే దేవి! కాలరాత్రి నమోఽస్తు తే.”

అని యీస్తోత్రపఠనానంతరము మాహాస్తోత్రపఠనం బొనరించి తరు వాత సప్తకలి నారాధించువాడు కావలసినసంపద నొందును.

అర్థాం — కరాడ్ ప్రాంతముందలి కోట్జిల్లాలోని ఒకపల్లె. ఇచ్చట జనరత్ వెలక్కు ౧౮౨౩ నవంబరు ౨౯-వ తేదీని నాగపుర సైన్యములను ఓడించెను. దీని తరువాత వెంటనే గావీత్ గడము పట్టుకొనఁబడియెను.

అర్థ్విన్, అగస్టి (౧౭౭౮-౧౮౪౪) — స్పెయిను దేశ రాజ్యకార్యకులఁబుడు. ౧౮౧౨ - వ సంవత్సరములో ప్రజలకు ప్రభుత్వములోఁ గొన్ని హక్కుల నిచ్చునట్టి రాజ్యాంగసంబంధ మైన సనదు స్పెయినుదేశపు ప్రజలకు ఒసంగఁబడియెను. దాని కీతఁడు చాలవలకుఁ గారకుడు. ౧౮౧౪-౨౦లో నీతఁడు వెలసాల యరి దుంచఁబడియెను. ౧౮౨౩-౩౨ వలకును దేశాంతరగతుఁడు గావలసినవాఁ డయ్యెను. తరువాత నీతఁడు స్పెయినులోని విరవాదు లకు నాయకుఁ డయ్యెను. ౧౮౪౧ లో నీతఁడు ఇసాబెలారాణికి సురక్షుఁడుగ నుండెను.

అర్థ్కోసాలా, కార్వలోమే లీనాథ్. (౧౮౬౨-౧౮౭౧) — ౧. స్పెయినుదేశముందలి కవి, చరిత్రకారుఁడు. ఇతఁ

డును, ఇతని అన్నయైన లుథర్నీయో అనువాఁడును అరెగోనీస్ అనఁ బడు క్రైస్తవసాహిత్యసంప్రదాయమునకు నాయకు లైరి.

అర్థ్కోసాలా, లుథర్నీయో లీయనాథ్ (౧౮౫౯-౧౮౮౩) — ౨. వైవాని సోదరుఁడు. స్పేనిషు వాఙ్మయమునందు మంచి గౌరవము గలడు. ఇతఁడు ఆస్త్రియాదేశపు పూర్వపు చక్ర వర్తిని యైన మేరియా యను నామెకు కార్యపర్శిగ నుండెను. నేపి ల్లునం దుండురాజప్రతినిధికి రాజ్యాంగకార్యపర్శిగను ఉండెను.

అర్థ్కోలాండర్, ఫ్రెడ్రిచ్చి విల్ హెల్మ్ (౧౭౯౯-౧౮౭౫) ఆగష్టు జర్మనుదేశజాఁడు. జ్యోతిషశాస్త్రవేత్త. ౧౮౨౩-౧౮౨౭ వలకు ఆబోలోనున్న నక్షత్రకాలకు నీతఁడు నాయకుఁడుగ నుండెను. బాన్విద్వాంసీతమున జ్యోతిషశాస్త్ర మహామహోపాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు ౨౨,౦౦౦ల నక్షత్రముల స్థానములను నిర్ణయించెను. ఆకాశనక్షత్రపటముల సంగ్రహమును ప్రకటించెను.

అర్థ్కో — కాశ్మీరదేశములోని వర్తకమే ప్రధాన వృత్తిగాఁగల ఒకముసల్తాను తెగ. వీరు మంగోలియనులకుఁ జెందిన ఒక మిశ్రజాతివా రని కొందఱును, లద్దాఖ్ ప్రాంతమునందలి స్త్రీలకును యార్కంద్, కాశ్మీరము, పంజాబు మొదలగు దేశములలోని మహమ్మ దీయపురుషులకును జనించిన సంకరజాతివా రని కొందఱును తలఁచు చున్నారు.

అర్చనపురం — గంజాంజిల్లా పల్లెఁగిమితితాలూకా యందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౦౮౮ (౧౯౩౧).

అర్చి — ౧. వేనరాజుదేహమును ముఖింపఁగాఁ బుట్టిన మిగునముందలి స్త్రీ. మిగునముందలి పురుషుడైన పృథ్వీరాజునకు భార్య యయ్యెను.

౨. ప్రకాస్వముషి యొక్క పెద్ద భార్య, ధూమ్రకళముషియొక్క తల్లి.

అర్చిక పర్వతము — వైషాఖ్య పర్వతము.

అర్చిమాలి — నీతను బెదకుటకుఁ బుచ్చిమ దిక్కునకుఁ బోయిన వానరులలో నొకఁడు.

అర్చిరాది మార్గము — సూర్యులోకమును దాటి చంద్రులోకమును దాటి విద్యుల్లోకమును దాటి సగుణబ్రహ్మోపానకులు బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవుమార్గము.

అర్చిష్టంతుఁడు — రామనేనలోని యొకవానరుఁడు.

అర్చిష్టతి — బృహస్పతికి రెండవభార్యయైన కుభ్యయును దానికిఁ బుట్టిన యేడ్డురుకన్యలలో నాల్గవది.

అద్వైత — సంయుక్త ప్రాంతములలోని మాతవాసీలలో నొకచిన్న గ్రామము. దీనికి సమీపమున నొక పెద్ద సరస్సు కలదు. దీనిని ఓర్వానివాసి యగు సుబ్బకాసిండు అనునతడు ౧౬౭౧-వ సంవత్సరము లోఁ గట్టించెనట. దీని వైశాల్యము ౫౮.౩ చ. మైళ్లు. ఇందిరి నీరంత యు ౨ రాతికుండలలో నింపఁబడియుండును. ఈనీటితో ౭,౦౦౦ల యొకరములు సాగు చేయఁబడునట. ఈచెరువునుండనే జిల్లానగరము ధర్మపూర్తి. అందుచే నిందు కొంతభాగము ఓర్వా రాజునకును, మిగిలిన భాగ మింగ్లీషువారతనమువారికిని కేంద్రియమైనది. ఇంత పెద్ద చెరువునను ఈచెరువుమూలమున సరాసరి వ్యవసాయ మేమియు జరగనట్లేదు.

అద్వైతకుడు — ఒక లుబ్ధకుడు. గౌరవి యనునొక కృష్ణ బ్రాహ్మణుని కుమారుని నుండి మరణ మొందఁగా నితఁ దాసర్పమును దెచ్చి చంపఁబోవ గౌరవి నివారించెను.

అద్వైతగీతగ్రహారం — విశాఖపట్టణమునల్లా వీర నల్లి తాయాకాలోని ఈనాంగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧,౪౨౮ (౧౯౩౧).

అద్వైతగీత — సుజరాతీభాషలో భజనానకవిచే రచింపఁ బడినకావ్యము. కృష్ణార్జునసంవాదరూపము.

అద్వైతతీర్థము — భారతవర్షీయతీర్థము.

అద్వైతదేవు — సిక్కులమతమును స్థాపించిన నానకుని సింహాసనముపైని గూర్చుండిన యొకచిత్రమగుదు. నాలుగవ సిక్కు గురువగు రామదాసునకును, అతనిభార్య వీరిభానికిని జన్మించెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౧౫౮౧ లో సింహాసనము నధిష్టించెను. గురు నానకు చేసినబోధలు ఎంతటి భావగర్భితమయినవో, వీరితనమునందలి యెట్టిపరిస్థితి కయినను, సంఘముయొక్క యేదో కయినను అవి యెట్లు వర్తింపఁగలవో బాగుగఁ గనిపట్టినవాడు అద్వైత గురువు. కావున వాని ప్రాముఖ్యమును గుర్తించి తనకు పూర్వపుగురువుల బోధ లలో సుత్రమయినవానిని సంకలితము కావించి, వానితోపాటు తనవి కూడ కొన్ని ప్రార్థనలను బోధలను తేర్చి యొక గ్రంథముగ నిబంధించి యదియే 'గ్రంథ'మని ప్రకటించెను. దీనికే యిప్పుడు 'అద్వైతగ్రంథ' మని పేరు. సిక్కు మతస్థుల కిది వేదము వంటిది (చూడుడు: అద్వైతగ్రంథము). సిక్కులు దీనిని 'గ్రంథ్ సాహెబ్' అని గౌరవింతురు. ఇంతియకాక అద్వైతదేవు తనశిష్యులకు మతాచారప్రవర్తనముల విషయమున కొన్ని విధివిధానముల సేర్పాటుచేసెను. ఇందువలన, అంత వఱకు నొక సరియైనవ్యవస్థ లేకయుండిన సిక్కుసంప్రదాయ మిప్పు డొక మత మయి విలసిల్లెను.

ఇతఁడు అమృతసరమును సిక్కు మతమునకు ప్రధానతీర్థముగ కావించెను. ఇందువలన, అంతవఱకు ఒకచిన్న సరస్సుతో పేరు ప్రతిష్ఠలు లేక యున్న యాయూరు క్రమముగా పెరిగి జనాకర్షణయి గొప్ప నగరముగ పెంపుచెంది, సిక్కు మతస్థులకు ప్రధానపుణ్యక్షేత్ర

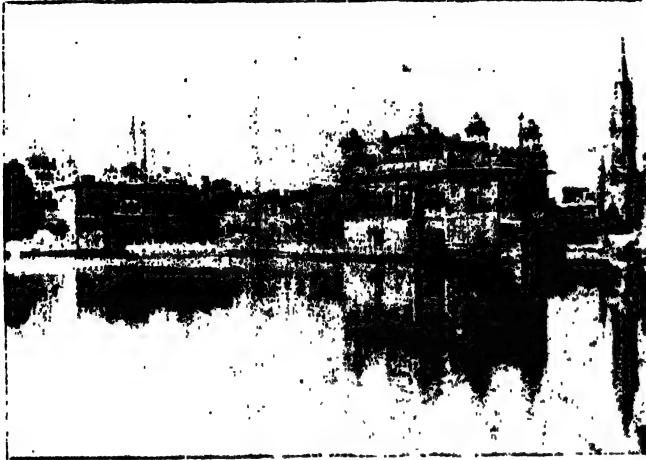
మయినది. అద్వైతదేవు తనశిష్యులను విదేశములకుఁ బంపి వర్తకవ్యాపారమునుగూడ సాగించుటవలన అమృతసరము శీఘ్రకాలముననే నాడు భాగ్యవంతము లయిన నగరములలో నొకటియైనది. తుక్కిష్టానమున నుండి గుట్టములను గొనుట, విక్రయించుట ప్రధానవర్తకముగ నుండి నప్పటికి నితరవ్యాపారములందుఁగూడ అద్వైతదేవునకు గొప్పలాభము వచ్చుచుండెను. ఈరీతిని అద్వైతదేవుకాలమున సిక్కులకుఁ బనుమరము నం దెంతటి యభివీణకే ముండెనో వర్తకమునందును అంతటి గూఢ క్రియు, సుత్సాహము నుండెను.

అద్వైతదేవు

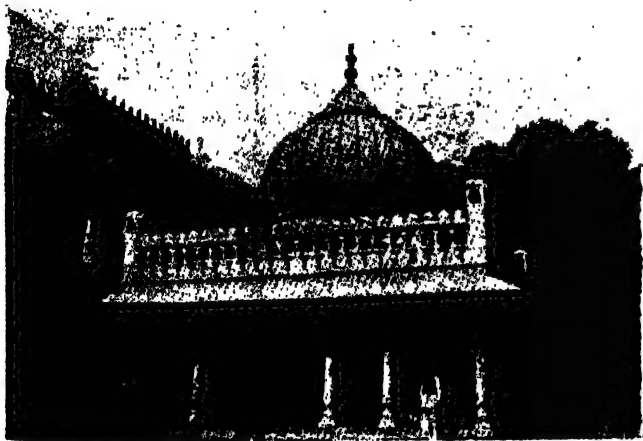
అద్వైతదేవుకాలమున సిక్కుమతము ప్రతి రాష్ట్రమునందును పల్లెలందును, పట్టణములందును బాగుగ వ్యాపించింది. ప్రతిపట్టణము నందును సిక్కుమతస్థులు కనఁబడుచుండిరి. వీ రంతవఱకును తమ గురువులను సందర్శించినపుడు కాసుకలను, కట్నములను కెల్లించుచుండుట యొకయాచారముగ వచ్చుచుండెను. అద్వైతదేవీయాచారము నొకవిధిగ నిర్ణయించి, గురుదర్శనమునకు రాకపోయినను శిష్యు లేఁటేలు కాసుకలను విధానముగ కెల్లించునట్లు కట్టడిచేసి, యీకాసుకలకు 'పన్ను' రూపము నొసంగెను. అద్వైతదేవు ప్రతినిధు లీ 'పన్ను' నూరూర సంచారముచేసి సిక్కుమతస్థులవలనఁ గైకొని, సాంకల్పి రికసమావేశసమయమున గురునికి సమర్పించువారు. ఈరీతి వద్వైతదేవు కాలమున సిక్కు లొకవిధముగ ఒకపరిపాలనవ్యవస్థ కలవాలుపడిరి. ఇట్లు మత, వర్తకములు కారణముగ అద్వైతదేవునకు గొప్పరాజధీయ,

పలుకుబడియుఁగూడ సిద్ధించినది. గొప్పపదవులయం దుండినవారు కూడ అర్జునదేవుతో నెయ్యమును, వియ్యమునుగూడఁ గోరుచుండిరి. లాహోరుపరగణాకు అధికపరిపాలకుఁడుగ నుండిన చందూషా తన

సువర్ణదేవాలయము, అమృతేశ్వరము

కూఁతును అర్జునదేవుకొడుకునకు పెండ్లి చేసికొనవలసిన యని కోరినను ఇతఁడు నిరాకరించెను. ఇందువలన చందూషాకు అర్జునదేవుమీఁదను శ్రోధము జనించినది. ఇతఁడు అప్పుడు పాదుషాగా నుండినజహంగీరున కర్జునదే వన్న ననిష్ఠము కలిగించి యతనిపైఁ బగ సాధింపవలె నని తరుణము వేచియుండ నంతలో నదియు వచ్చినది. జహంగీరు కుమారుడయిన ఖుస్రూ తండ్రిమీఁద పితూరీ రేణి పంజాబును తాత్కాలికముగ వశపఱచుకొనియున్న సందర్భమున అర్జునదేవు అతనిపక్షము నభిమానించి యతఁడు విజయము నొందివలె నని

అర్జునదేవు సమాధి

ప్రార్థనలు జరపినట్లును, ఈసమాచారము చందూషావలననో, మఱి యేవిధముననో పాదుషాకు తెలిసి, వెంటనే యతఁడు అర్జునదేవును దనసమక్షమునకుఁ బిలువనంపించి - అతనివలన నెప్పటికయినను ముక్క

రాగల దని చందూషా పాదుషాకు నూటిపాసి, యతనిని ప్రోత్సహించినందువలన నని చెప్పుదురు - గురుదేవునకు జరిమానా విధించుటయే కాక యతనిని బంధీకృతుని గావించె ననియు, అతఁడు చెఱయించే మరణించె ననియు చెప్పుదురు. క్రీ. శ. ౧౬౦౬ న అర్జునదేవు కాలగర్తము నొందెను. కాని రావీనదిలో స్నానము చేసి వచ్చుటకు అర్జునదేవు పాదుషామంగీకారమును బహసి వెళ్లే ననియు, అతనికి కావలి కాచుచున్నవారికి భయశృఙ్ఖలములు కలుగునట్లు అతఁడు స్నానము చేయుచుండఁగనే అనదియం దంతరానము నొందె ననియు సిక్కుమతస్థులు తెలిపెదరు. అర్జునగురునిసమాధి నిప్పటికిని రావీనదీతీరమున లాహోరునందు దర్శింపవచ్చును.

అర్జున పాలుఁడు — (చం. వం.) వసుదేవుని సవతి తమ్ముడైన శివీకునకు సుదామిని యనుభార్యవలనఁ బుట్టిన యిద్దలు పుత్రులలో నొకఁడు.

అర్జున పురం — గంజాంబల్లా సోంపేట తాలూకా జలంత్రా యెట్టేటనందరి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౯౮. (౧౯౩౧).

అర్జున వలస — విశాఖపట్టణముజిల్లా చీపురుపల్లి తాలూకాయందరి ఈనాం గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౨౩ (౧౯౩౧).

అర్జున సింగ్ — రాజా మానసింహుని ముగ్గురుకొమార్లలో నొకఁడు.

అర్జునా పురము — కర్నూలుజిల్లా కోయిలకుంట్ల తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౮౮ (౧౯౩౧).

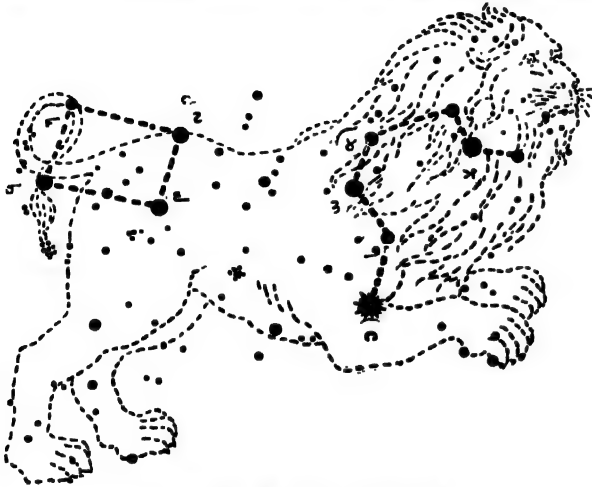
అర్జుని — ౧. బాటాసురునిమాఁతురు.

౨. బహుద యను నామాంతరము గల యొక స్త్రీ.

అర్జునీ జమీందారీ — మధ్యరాష్ట్రములోని బాం ద్రాజిల్లాలో నొకజమీందారీ. దీనిపై కాల్యము ౧౩,౮౯౦ చ. మైళ్లు. ఈజమీందారి తెండినది ౧౦ యూళ్లు. ఇందు సగమంతయు నడవుల మయము. ౧౯౦౬-౦౭-వ సగతత్సరములో ౨,౪౦౦ ఎకరములభూమి సాగుబడియైనది. ఈసంస్థానములోని దేవపీఠీ యనునూరిలో నొక దేవాలయము కలదు. ఈదేవాలయమున కద్యశ్యరూపమున రెండు పులులు పహారా కాయుచుండు ననియు, సంస్థానాధిపతియవసానకాల మున నది కానవచ్చు ననియుఁ చెప్పుకొందురు. ఎట్టేటరాబడి మొత్తము మీఁద రు ౩,౧౦౦ లు.

అర్జునీ నక్షత్రములు — ఈ నక్షత్రములను ఇటీవలి గ్రంథకారులు ఫల్గునీ నక్షత్రము లనుచున్నారు. ఇవి పూర్వఫల్గుని, ఉత్తరఫల్గుని అని రెండు. 'ద్యే ద్యే ఖట్వం' - నుంచు పు కొల్లవలె

రెండు - రెండు నక్షత్రము లని చెప్పుచున్నారు. కాని ప్రాచీన ఋగ్వేదమునందలి దశమమండలము ఎనుబదియొకవ నూక్షమునందు ఇవి అర్జుననక్షత్రము లని పేర్కొనఁబడినవి. ఖగోళములో నీ నక్షత్రముల స్థితిని బట్టి మహాభారతమునం దర్జునునిపాత్ర రచింపఁ బడినట్లు స్ఫురింపఁగలదు. ఏల యనఁగా, పూర్వఫల్గుని, ఉత్తర ఫల్గుని సింహరాశిలో చేరియున్నవి. అర్జునుఁడు సింహపరాక్రముఁడు. ఫల్గునిలో నొకదానికి భగఁ డను దేవత అధిదేవతగా వర్ణింపఁబడెను. భాగ్యము నొసఁగువాఁడు భగఁడు. అర్జునుఁడు ధనంజయుఁడును ఈ నక్షత్రములకు మీనము ప్రతిస్పర్ధి, అనఁగా అర్జునుఁ డుదయింపఁ గానే మీన ముద్యుక్త మగును. మీన మన్నను మత్స్య మన్నను

అర్జుననక్షత్రములు : సింహరాశి

౧, ౨, ౩, ౪, ౫ - మఘ
(౧ - మఘ అని కొండఱమతము)

౬, ౭ - పూర్వఫల్గుని
౮, ౯ - ఉత్తరఫల్గుని

ఒకటేకదా! ఆకాశముమీఁది గిరిగిరి తిరుగు నీ మీనరాశిని భారతము మత్స్యయంత్ర మని వర్ణించుచున్నది. దీనిని అర్జునుఁడు తప్ప మఱి యొకరు కొట్టలేకపోయిరి. మీన మద్యుక్తము కాఁగానే కన్యారాశి రంగములోనికి వచ్చును, అనఁగా ఉదయించుచుండును. ఈకన్య అగ్ని కుండసముద్భవ; అయోనిజ; మత్స్యయంత్ర భేదకుఁ డయిన అర్జునుని వెంటనే రంగములోనికి వచ్చినది. పితృదేవతాక మైనమఘ (ధర్మరాజు), వాయుదేవతాక మైన స్వాతి (భీముఁడు), అశ్వినీదేవతాత్మకములైన చుక్కలు (Centaurus) రెండు. ఈ అయిదు నక్షత్రములమధ్య— పంచపర్వతములమధ్య నదివలె కన్యారాశి యొన్నది. ఇంద్రియములు విడువబడిన బరిగ్రహించినట్లు పాండవు లేపురు నీమెం గైకొని రని భారతము తెలుపుచున్నది. ద్రౌపదీవివాహాగ్రాహ యిట్లు ఖగోళ మున చిత్రింపఁబడినట్లు కనబడుచున్నది.

(గొ. వేం. రా.)

అర్జునుఁడు — ౧. (చం. తం) యయాతిపుత్రుం డగు పూరునివంశమునందు అజమిథవంశాంతర్గతం బగు జహ్నురాజు

కులంబునఁ బుట్టిన శత్రురాజునకు మనుమఁడగు పాండురాజునకు కుంతి యను పెద్దభార్యయందు ఇంద్రునిప్రసాదంబునఁ గలిగిన కుమారుఁడు. ఇతఁడు నరుఁ డను ఋషియొక్కయనతారము. యుద్ధిష్ఠిరుఁడు భీముఁడు నితనికన్నలు, నకులసహదేవులు తమ్ములు. ఇట్టితఁడు పాండవులలో నడిమివాఁడు. బాల్యమునం దీతఁడు ద్రోణాచార్యుల యొద్ద నస్త్రవిద్యను నేర్చి పాండవధర్మరాష్ట్ర లండఱలోను అధికప్రవీణుఁ డని యనిపించుకొనుటయేకాక అప్పటిగనుర్ధరు లండఱలోను శ్రేష్ఠ త్వము నొందెను. ఇతఁడు ద్రోణాచార్యులకు సురుషునిగా పాంచాల దేశపురా జయిన ద్రుపదుని, ఇతరశిష్యుల లెవ్వరు నతనిని ఓడింపజేక పోగా, ఓడించి తనరథమునకుఁ గట్టితెచ్చి యుప్పగించెను (చూడుఁడు, ద్రోణాచార్యుఁడు). తరువాత ధృతిరాష్ట్రుఁడు దుర్యోధనుని ప్రేరణ వలన పాండవులను వారణావతికిఁ బంపఁగా అర్జునుఁ డచ్చటికిఁబోయి లాక్షగృహంబుననుండి సురక్షితముగా నన్నదిమ్మలతో నెడలి ద్రౌపదీ స్వయంవరమునకై బ్రాహ్మణవేషమున వెళ్లుచుండెను. త్రోవలో రాత్రిపూట అంగారపర్వం డను గంధర్వుఁ డెదిరింపఁగా నర్జునుం డతని నోడించి నేమిగునిఁ జేసికొనెను (చూడుఁడు, అంగార పర్వఁడు). ద్రౌపదీ స్వయంవరమునకు బ్రాహ్మణవేషమునఁ బోయి మత్స్యయంత్రమును కేడించి ద్రౌపదిని సంపాదించి తన నలుగురు భ్రాతలతోఁ గలిసి యామెను వివాహమాడెను. ఈసమాచారముఁ దెలిసి ధృతరాష్ట్రుఁడు పాండవులను ఓలిపించి ఇంద్రప్రస్థం బనుపురంబున మనిచెను. అచట నొకనాఁడు ద్రౌపదియుద్ధిష్ఠిరు లేకాంతంబున నుండ తనధనుస్సుకొఱ కర్జునుఁ డచ్చటికి పోవలసినవాఁ డాయెను. ఆ దోషము పొవుటకై యర్జునుఁడు తీర్థయాత్రకు వడలెను. తీర్థయాత్ర చేయకాలమున ఉలూపి యను నాగకన్యకను, మణిపుర రాజకన్యక యైన చిత్రాంగదను వివాహమాడి, ఉలూపియం దిరావంతుని, చిత్రాంగదయందు బభ్రువాహుని తనయులుగాఁ బడసెను (చూడుఁడు, ఉలూపి, చిత్రాంగద). తరువాత నాగీతీర్థమునందు మొసళ్ల రూపముఁ దాల్చి యున్న యొడుగురు అప్పరసలకును కాప విహించనము కలిగింపెను. నూయనన్నాగ్నివేషము వేసికొని ద్వారకకుం బోయి బలరామునియింటనుండి కృష్ణుని యానుమతిని గుభద్ర నెత్తికొనిపోయి వివాహమాడెను. ఇట్లు పండ్రెండుసంవత్సరంబులు తీర్థయాత్ర చేసి యింద్రప్రస్థమునకు రాఁగా నగ్ని భట్టారకుఁడు వచ్చి యింద్రునిది యగు భాండవనమును తనకు భక్షణార్థమై యొసంగు మని వేడి యర్జునునకు గాండీవమును ధనుస్సును, రథంబును ఒసఁగెను. కృష్ణార్జును లిరువురును అగ్నికి సహాయులై యుద్ధమునకు వచ్చిన యింద్రాదుల నోడించి భాండవ వన మంతయు నగ్నికి భక్షణముగా నొసఁగిరి. మరయం డను దానవ శిల్పినిమాత్రము రక్షించిరి. అర్జునునికార్యంబునకు మెచ్చి యింద్రాదు లాతని కరంబు లిచ్చిరి. తనకుఁ జేసినయపకారంబు స్మరించి మయా గురుఁడు దివ్యమైన సభను నిర్మించి యిచ్చెను. యుద్ధిష్ఠిరుఁడు రాజ నూయమును చేయఁదలఁచి ధనముఁ దెచ్చుటకై తననలుపురు తమ్ములను

నాల్గదిక్కులకును బంపెను. అం దర్జునుండు తురదిక్కునకుఁ బోయి క్రమముగా పులిందము, ఉత్తరానర్తము, కాలహుటము, అపరోత్తరకులిందము, సుమండలము, కాకలద్వీపము, ప్రాగ్జ్యోతిషపురి, అంతర్గిరి, బహిర్గిరి, ఉపగిరి, ఉలూకము, అపరోత్తరోలూకము, పంచగణదేశము, దేవప్రస్థము, పౌరవేశ్వరుఁడు, పర్వతవాసులయిన దమ్యురాజులు, కాశ్మీరము, లోహిత్ము, త్రిగర్తము, దారువము, కోకనదము, అభిసారదేశము, ఉరగాపురి, సింహపురము, ఉత్తరసుహ్యము, ఉత్తరచోళము, బాహ్లికము, కాంభోజము, చరచము, ఈశాన్యదిక్కునందలి దమ్యురాజులు, లోహదేశము, పరమకాంభోజము, ఋషికదేశము, హిమవత్పర్వతముమీఁదిదేశములు మొదలగు దేశములను, రాజులను జయించి అపరిమితమైన ధనసూపకరభారముం గొనియెను. అచ్చటనుండి శ్వేతపర్వతమును దాటి కింపురువపర్వమునం జొరఁబడి ద్రుమపుత్రరాజును జయించి కరభారముం గొనియెను. సుహ్యకరక్షిత మయిన హేలకదేశమునకుం బోయి, సామోపాయముచే వారివలఁ బన్ను రాఁబట్టుకొని మానససరోవరమును ఋషికుగ్ధానదీని దర్శించి, గంధర్వరక్షితమైన దేశమును జయించి వారియొద్దనుండి తిత్తిరపక్షివలె వేలువేలుగార్జునులగు మంహాకములను సుజ్ఞములను కరముగఁ దీసికొని హరివర్షమునకుం బోయెను. అచ్చట మహాకాయమును, మహాబలవంతులును అయిన ద్వారపాలకులం గనుఁగొనియెను. వా రర్జునునిఁ జూచి మానవులదేశమునకు రాఁగూడ దని చెప్పఁగా నట్లయిన యుధిష్ఠిరునకు మీరు కరభార మిచ్చినయెడల నే నిచ్చటనుండియే పోయెనాడ నని చెప్పి వారివలన దివ్యాభరణాదిధూమణింబులం గైకొని యుత్తరదిగ్విజయంబు సమాప్తము గావించి తిరిగి యంద్రప్రస్థమునకు వచ్చెను (మహా. భా., సభా., ఆ. ౨౮). రాజనాయయజ్ఞము పూర్తి యయినతరువాత, పాండవులు మ్యూతమునం దోడిపోయి తన వాసమునకు వెడలిపోయిరి. వారు ద్వైతవనముననుండి కామ్యూకవనమునకుఁ బోయినతరువాత నర్జునుఁడు దివ్యాస్త్రముల సంపాదించవలయు నని హిమాలయపర్వతమునకుఁ బోయి ఇంద్రక్షేత్ర శిఖరముపైని దపస్సు చేసి శివుని మెప్పించి, కిరాతరూపధారియైన శివునితోఁ బోరాడి యతనికృపకుఁ బాత్రుఁడయి, అతనివలన పాశుపతాస్త్రమును సంపాదించెను. అచ్చటనుండి యంద్రలోకమునకుఁ బోయి విదుసంకర్షరము లుండి, నివాతకవదులు కాలకేయులు అనురాక్షసులం జంపి, యింద్రునివలన పెక్కుశస్త్రాస్త్రములను బడసెను. అచ్చట నున్నకాలమున నతఁడు చిత్రనేనగంధర్వునియొద్ద నృత్యగానవిద్యలను నేర్చుకొనెను. ఒక్కతటి మార్వశి యింద్రువసువున వితనియొద్దకు రాఁగా అక్కరసలందఱును తనకు తల్లులన్నభావముగల యర్జునుఁడు దానిని నిరాకరించెను. అంత నది 'నీవు మండుఁడ నగు' నని కాపం దిచ్చెను. ఈకావ మజ్జాతవాసకాల మైన యొక సంచత్సరమువఱకే చెల్లు నని యింద్రుఁడు వరం దిచ్చెను. పాండవులు తీర్థయాత్రఁ జేయుచు గంధమాదనపర్వతమునకుఁ బోగా నర్జునుఁ డచ్చటికి వచ్చి

వారిని గలసికొనెను. పాండవులు విరాటునిగృహముం దొకసంవత్సర మజ్జాతవాసము సలుపునప్పుడు పేడిరూపమును దాల్చి బృహన్నల యనునామంబుతో రాజామాతలు రైవయుత్తరకు సంగీతంబును నాట్యంబును నేర్పుచుండెను. సంవత్సరంతంబున దుగ్ధోగ్ధనుఁడు తన సైన్యంబులతో వచ్చి విరాటరాజయొక్క యుత్తరగోగ్రహణము నేయ రాజపుత్రుఁడైనయుత్తరునకు సారథియై యర్జునుఁడు యుద్ధమునకుఁ బోయెను. శత్రుసైన్యముం జూచి ఉత్తరుఁడు రక్షంబు దిగ్గి పాణివాన నాతనిం బట్టుకొనివచ్చి దైర్ఘ్యము నెప్పి తాను రథియై యాతని సారథిం జేసి కారవులతోఁ బోరాడి వారి నందఱును గెల్చి గోవుల మల్లఁజేసెను. అజ్ఞాతవాసానంతరమున కారవపాండవులకు కరుణేత్రమున యుద్ధము సంప్రాప్త మయినప్పుడు, కృష్ణుఁడు తనకు సారథికాఁగా, యుద్ధసన్నద్ధుఁడై, ప్రగమదినమున ఉభయసైన్యములకును నడుమ నిల్చి వైరాగ్యము కల్గినవాడై మోహముచే యుద్ధము చేయవలెకయుండ శ్రీకృష్ణుండు భగవద్గీతాబోధవలన నా మోహమును దొలగించెను. ఇతఁడు భారతయుద్ధమునందు శిఖండిని పేరు నకుమాత్రము తనకు ముం దుండుకొని భీష్ముఁ డబడవైచెను. అభిమన్యునకు సాయము పోసేయకుండ పాండవుల కడ్డపడినందున సైన్యపునిమీదను కోపగించి వానిని నూర్యాస్త్రమయమునకు పూర్వము సంహరించెనని ప్రతిజ్ఞ చేసి ఆత్మే వానితల దునిమెను. పదు నేడవనాఁడు యుద్ధమున తన యుద్భుతపరాక్రమమునలనఁ గర్ణుని వధించెను. అశ్వత్థామయొక్క శిరోరత్నమును హరించెను. యుధిష్ఠిరుఁ డశ్వమేధము చేయనెంచి క్యామకర్ణాశ్వమును విడిచి దానిసంగ్రక్షణమున కర్ణునుని నియమించెను. ఇతనివెంట సాత్యకి ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాది వీరు లుండిరి. ఆ యశ్వము హస్తినాపురమున నుండి పక్షిణిబద్ధుగా వల్లి మాహిచ్ఛతీనగరమునకుఁ బోగా అచ్చట నీలరాజు దానిని బట్టుకొనెను. అర్జునుఁడు దానిని గెల్చి వానిని వెంటఁ దీసికొనెను (కైమిని., అశ్వ., ఆ. ౧౫). అచ్చటనుండి ఉద్దాలకఋషియొక్క యాశ్రమముమీదుగా చంపానగరమునకుఁ బోయి అచ్చటిరాజైన హంసధ్వజుని గలువ, నరఁ డర్జునునివెంట వచ్చెను. అంత నశ్వము స్త్రీరాజ్యమునందుఁ బ్రతే శింప నచ్చటిరాణి యైన ప్రమిల దానిం బట్టెను. అర్జునుఁ డామెను గెలిచి వివాహమాడి హస్తినాపురమునకుఁ బంపెను. కర్ణప్రాతర్లమును జనుల దేశముల నుల్లంఘించి భీష్మగరాక్షసునినగరముమీదుగా సుజ్ఞము మణిపురముఁ జేరెను. అచ్చట కుమారుడైన బభ్రువానాను నితోఁ పోరాడి అర్జునుఁడు మడిసి మరల బ్రతికెను. అచ్చటనుండి మయూరధ్వజుఁడు, వీరవర్చ, చంద్రహాసుఁడు మొదలైన రాజుల దేశములమీదుగా సుజ్ఞ ముత్తరదిక్కునకుఁ దిరిగెను. అచ్చట నర్జునుఁడు బకదాల్ప్యుఁ డనుఋషిని సందర్శించెను. సంవత్సరము గావచ్చినందున నర్జునుఁడు సుజ్ఞమును సింధుదేశముమీదుగాఁ దీసికొని

1. ఈ ఋషికదేశమునే రహ్య యని కొందఱుఁబాఠించుచున్నారు.

పోయి అచ్చటనున్న దుక్కలను, ఆమెపుత్రుని వెంట రమ్మని హస్తినాపురముఁ జేరి యుద్ధిష్ఠిరునిచే నశ్వమేధముఁ జేయించెను.

శ్రీకృష్ణునిధనానంతరము, అర్జునుఁడు ద్వారకకుఁ బోయి బ్రదికియున్న కృష్ణాస్త్రీలను కృష్ణుని ప్రసాదమునైన నజ్ఞుని హస్తినాపురమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను. యుద్ధిష్ఠిరుఁడు ముప్పదియఱు సంవత్సరములు రాజ్యము చేసినతరువాత నర్జునునిమునుమఁ డగు పరీక్షిన్నరేంద్రుని సింహాసనముపైఁ గూర్చుండఁజెట్టి, పాండవులును ద్రౌపదియును తపస్సునకు బయలుదేటి హిమాలయపర్వతమునకుం బోయిరి. అచ్చట ద్రౌపదియు సహదేవుఁడును నకులుఁడును బడి పోయినతరువాత నర్జునుఁడుకూడ దేవాము చాలించెను.

అర్జునుఁడు వర్ణమునందు చామనచాయగలవాఁడు; దీర్ఘబాహుఁడు; వికాలవక్షుఁడు. ఇతనిరక్తమునకు విజయ మనియు, ఇతనిశిఖమునకు దేవదత్త మనియు, ధనుస్సునకు గాంధీవ మనియు పేర్లు. రథమునకు నాలుగు తెల్లనినెఱ్ఱములు, కిషిన్వజమును ఉండెను. ఆకాలమునందలి ధనుర్ధరులలో నితఁడు శ్రేష్ఠుఁ డని చెప్పవచ్చును. అభిమన్యుఁడు, సాత్వికి, ప్రద్యుమ్నుఁడు ధనుర్వేదమునం దితనికి శిష్యులు. ఇతనికి ద్రౌపదివలన శ్రుతకీర్తి, కుభద్రవలన అభిమన్యుఁడు, ఉలాపివలన ఇరావతుఁడు, చిత్రాంగదవలన బ్రహ్మవాహనుఁడు అను నల్లురుకుమారు లుండిరి.

౨. కృష్ణ, బలరాములయొక్క సఖుఁ డగు నొకగోవుఁడు.

౩. విదవ రైవత మనువుయొక్క పుత్రులలో నొకఁడు.

అర్జుమందు బానో బేగం — ఈమెనే మంతాజ్ మహల్ అనియెడిరు. ఢిల్లీచక్రవర్తియైన షాహజహాన్ (౧౬౨౮-౧౬౫౮) అనువానికి ప్రియ మైనభార్య. నూర్జహాన్ బేగం యొక్క సోదరుడైన ఆసఫ్ ఖాన్ వశీరునివిడ్డ. ఈమె ౧౬౯౨ లో జన్మించెను. ౧౬౯౨ లో ఈమెవివాహ మయ్యెను. ఈమె ౧౬౩౧-వ యేట జూలై ౩-వ తేదీన దక్షిణముందలి బర్హాన్ పురములో మరణము నొందెను. మొదట నామె శరీర మచ్చటనే సమాధి చేయఁబడెను. కాని తరువాత నాశరీరము నచ్చటనుండి తీసికొనిపోయి ఆగ్రాపట్టణ మైన పాతిపెట్టఁబడెను. ఆమె గోరీమీఁద ప్రపంచమం దెచ్చటను లేనట్టి యతిసుందరమైన మందిర మొకటి కట్టించఁబడెను. దానినే తాజ్ మహల్ అందురు (చూడుఁడు : తాజ్ మహల్).

అర్జునప్రజాస్వామ్యము — దక్షిణ - అమెరికాదేశములో నొకస్వతంత్రరాజ్యము. ఒకకాలమున దీనికి లాప్లాటా సంయుక్తరాజ్యములు అనుపే రుండెడిది. ఈ రాజ్యమునందు ౧౪ రాష్ట్రములు గలవు. ఇవికాక మఱి యితరవిభాగములును, ఒక స్వతంత్రమండలమును గలవు. పరానా యిందలి నదులలో నెల్ల

పెద్దది. దీనిపొడుగు ౨,౦౦౦ల మైళ్లుండును. ఈదేశపు మధ్య ప్రదేశము చాలభాగము నిస్సార మైనది. తీరభూములు మాత్రము మిక్కిలి సారవంతమైనవి. గోదాములు, మొక్కజొన్నలు మొదలగు నవి యిచ్చటిపంటలలో ముఖ్యమైనవి. బంగారము, వెండి మున్నగు లోహములును, పాలరాయి మున్నగు విలువగల రాయిను ఇందలి పర్వత ప్రదేశములలో బాగుగ లభించును. ఇవియన్నియుఁ గాక పశువులను మేపుట యిచ్చటి ప్రజల ముఖ్యవృత్తిగా నున్నది. బీళ్లు విశేషముగ నుండుటచే నీవృత్తి మంచి యభివృద్ధిలో నున్నది. మొత్తము మీఁద నీప్రదేశమున జనసంఖ్య చాల తక్కువ. ఇచ్చటి ప్రజలలో చాలమంది యూరోపియనులు. అందును ఇటాలియనులు తక్కిన దేశములవారికన్న నెక్కువగ గలరు. అమెరికా ఆదిమనివాసులగు ఇండియనులసంఖ్య చాలతక్కువ. వర్తకవ్యాపారములలోను, తక్కిన విషయములలోను అర్జెంటైన్ శీఘ్రముగ నభివృద్ధిగాంచుచున్నది. ముఖ్యముగ నీదేశపువర్తకము ఇంగ్లండు ప్రాప్త్యదేశములతో సంబంధించి యుండును. ఇచ్చటి యెగుమతులలో చాలభాగము ముడిపస్తువులు; దిగుమతులన్నియు చాలావఱకు తయారైనవస్తువులు (Manufactures). అర్జెంటైన్ ప్రభుత్వమునకు పెద్ద ఒకయధ్యక్షుఁడు. కార్యనిర్వహణాధికార మంతయు నితనిచేతులలో నుండును. పదునాలుగరాజ్యముల ప్రతి నిఘలును కలసి యాయధ్యక్షు నెమ్మకొందురు. పరిపాలనవ్యవహారము నడపుట కొకసభ యున్నది. నెసెట్ అనియు, ప్రతినిధిసభి యనియు నిది రెండుభాగములుగ నుండును. అర్జెంటైన్ రాజ్యపు వైశాల్యము ౧౧,౫౩,౧౦౯ చ. మైళ్లు; జనసంఖ్య ౮౨,౮౪,౨౬౬.

అర్జుమూరు — ౧. కృష్ణజిల్లా బండరు తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౩౪౩ (౧౯౩౧).

౨. పశ్చిమగోదావరిజిల్లా భీమవరం తాలూకాయందలి గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౬౮౮ (౧౯౩౧).

౩. తూర్పుగోదావరిజిల్లా రామచంద్రపురం తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౦౦౩ (౧౯౩౧).

౪. విశాఖపట్టణము జిల్లా చీపురుపల్లె తాలూకాకుచేందిన జమీన్ దారీ గ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౧,౦౮౪ (౧౯౩౧).

అర్ధాం — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురముతాలూకాయందలి జమీన్ దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౩౪ (౧౯౩౧).

అర్థపంచక నాటకము — ఈనాటకములో నైదంకము లున్నవి. శివుని మూఁడివకంటి నిప్పుచేఁ గార్చిచైవఁబడిన మన్మథుఁడు తిరుక్కిళ్లపురమున (ఈయూరు తంజావూరుజిల్లాలోనిది) వేంచేసియున్న కారిరాజప్రేయమాళ్ అను దేవునకుఁ గొడుకుగఁ బుట్టెను. శివువు పుట్టినపదిరోజులలోఁగానే కంబరుఁ డను పేరి రాక్షసుఁడు దానిని గొనిపోయి సముద్రమునఁ బాతవైచినాఁడు. ఒకచేఱ

దానిని మ్రొగినది. అటుపైని కంబరునినీకరులు కొంతయు చేపలకై వలతైత నీచేప యందుఁ దగుల్కొన్నది. దానిని గోయఁగనే యా ముద్దులబాలుఁ డగపడెను. కంబరుని కూతురు చేపపంకతి యంతయుఁ దెలిసికొని యాకీకుపును బాగ్రత్తగఁ దెంపవలయునని యాజ్ఞాపించెను. మున్నగునిభార్య యగు రతిదేవియే కంబరునికి కూతురుగ జన్మించినది. ఆబాలుఁడు పెరిగి పెద్దవాఁడై కంబరుని జంపి యతని కూతును తెండ్లిచూడెను. ఇదియే యీ వాటకమునందలి కథ.

ఇందలి యైదంకములలోను వరుసగ చింతాయోగము, సమారంభము, న్యాపారము, పోతుదర్శనము, అభీష్టలాభము అను నైదు పంకగులు వర్ణింపఁబడుటచే దీని కర్థవంచక మని పేరు వచ్చినది. వాటకకాండని పేరు తెలియదు.

అర్థపంచకము — వారాయణ పరివ్రాట్కృత మగు

గ్రంథము, పంచవిషయపద్ధతిని దెలుపును. పంచప్రధాన విషయము లేవన : (౧) శీతము, (౨) ఈశ్వరుఁడు, (౩) ఉపాయము, (౪) ఫలము లేక పురుషార్థము, (౫) వికోధమును. మరల నిది యొక్కొక్కటి యొకటి తెలియదు. నిత్యి, ముక్త, కేవల, ముముక్షు, బద్ధము లనునవి శీతమునందలి యొకటి తెలియదు. పర, వ్యూహ, విధవ, అంతర్యామి, అర్చులు ఈశ్వరునియందలి పంచప్రకారములు. కర్తయోగ, జ్ఞానయోగ, భక్తియోగ, ప్రపత్తియోగ, ఆచార్యాభిమానయోగములు పంచోపాయములు. ధర్మ, అర్థ, కామ, కైవల్య, మోక్షములు పంచ విధపురుషార్థములు. స్వస్వయాపవిత్రోధ, పరస్వయాపవిత్రోధ, ఉపాయవిరోధ, పురుషార్థవిరోధ, ప్రాప్తివిరోధములు పంచవిధవిరోధములు.

అర్థము — అలంకారశాస్త్రమతప్రకారము శబ్దమునకు

మాఁచుదిగములైన అర్థము లుండును: (౧) వాచ్యము, (౨) లక్ష్యము, (౩) వ్యంగ్యము నని. వాచ్యార్థ మభిధానవలన, లక్ష్యార్థము లక్షణవలనను, వ్యంగ్యార్థము వ్యంజనవలనను తెలియను. ఈమాఁటిని శబ్ద శక్తు లందురు. 'గంగయందు గొల్లపల్లె' యన్న వాక్యమునందలి 'గంగా' శబ్దమునకు నదీవిశేష మని వాచ్యార్థము. కాని జలప్రవాహమునందుఁ బల్లె యుండుట యపంభవము కాన విచ్ఛిన్న గంగాపది మునకు గంగయొద్దని లక్ష్యార్థము. గంగానదియొద్దన నున్నందున నా పల్లె పాననత్య, శీతలత్యములు గలవి యని వక్తయొక్క భావమేని యది గంగాపదమునకు వ్యంగ్యార్థము. 'ఇందునుగుఱింది యధికము' 'ధ్వని' శబ్దముక్రిందఁ జూపవలెను.

అర్థశాస్త్రము — ఇది అర్థమునట్ల మనుష్యుని ప్రవర్తన

యును దానిమాబిమాన మనుష్యులలో నేర్పడు పరస్పరసంబంధములను నివరింపుకావలయును. మనుష్యుని కోరికలను నెఱవేర్చు సాధనములలో

మితముగ లభించువానికి అర్థ మని పేరు. విత్తము ధనము అనునవి దీనికి పర్యాయపదములు.

అర్థశాస్త్ర స్వరూపము

మనుష్యుని కోరికలను నెఱవేర్చుగల సాధనము లనేకము లున్నవి. అవి సూర్యుని వెల్లురు, గాలి, నీళ్లు, ధాన్యము, వస్త్రములు, ఇండ్లు, ఉప్పు, నెయ్యి, నూనె లోనగునవి. వీనిలో వెల్లురు గాలి మొదలగునవి అమితముగ దొరకును; అందుచే నవి అర్థవర్గములో చేరనేరవు. ధాన్యము వస్త్రములు మొదలగునవి మితముగ దొరకును; అందుచే నవి అర్థవర్గమున చేరుచున్నవి.

ఆయావస్తువులు కావలసిననా రందఱును ఎంతమట్టుకు కావలెనో అంతకంటె నెక్కువగ దొరకుటయే అమితత్వము. కావలసిన పరిమితికంటె తక్కువగ దొరకుటయే మితత్వము. అమితముగ లభించు పదార్థముయొక్క మొత్తములో నొకమాత్ర (అంశము = Unit) తగ్గినయెడల మనకోరికలు తక్కువగ నెఱవేలుటయు, మొత్తమునకు మఱియొకమాత్ర చేర్చినయెడల మనకోరికలు అంతకు మునుపటికంటె నధికముగ నెఱవేలుటయు జరగవు. సోపిరితీయుటకు మనకు గాలి ఆవశ్యకము. కాని ఇప్పుడు మనల వాతరించియుండు గాలి ఎంతో అధికముగ నుండుటచేత అందులో నొక పీసెఁడుగాలి తగ్గినను మన యూపిరికి నికోధము కలుగఁజాలదు; దానియొక్క పరిమాణ మొకపీసెఁడు హెచ్చినను అంతకు మునుపటికంటె మఱింత ఎక్కువగ మన యూపిరి తీయనేరదు. ధాన్యము విషయమున మన మిట్లు చెప్పుటకు వీలులేదు. ఆఁకలి తీర్చుకొనుటకై మనకు ధాన్య మావశ్యకము. ఇప్పుడు దొరకుచుండు ధాన్యము చాలకపోవుటచేత ఎండతో తమ ఆఁకలిని తీర్చికొనలేక బాధపడుచున్నారు. కాన నేటి కున్న ధాన్యపుబస్తా లన్నియు మనకు ప్రయోజనకారులుగ నున్నవి. ఇప్పుడుండు ధాన్యపుమొత్తముననుండి ఒకబస్తాధాన్యము తగ్గినను ఆఁకలి వలన బాధపడువారిసంఖ్యయు, వారి ఆఁకలిబాధయు హెచ్చును; ఇప్పుడుండుమొత్తమునకంటె ఒకబస్తాధాన్యము అధికమైనను ఆఁకలి బాధ కొంత తగ్గను. గాలి మన కావశ్యక మైనను గాలియొక్క ప్రతిమాత్రయు మన కావశ్యకము కాదు. ధాన్యపుమొత్తమందు ప్రతిమాత్రయు (భాగము, బస్తా) మన కావశ్యకమై యున్నది. కాన ధాన్యము గాలివలె అమితము గాక మిత మైయున్న దని గ్రహింపవలెను.

కోరికలను నెఱవేర్చుకట్టి ఉపయోగము (ప్రయోజనము, ఉపయుక్తత, Utility) అనిపేరు. అందుచే అర్థమునకు (౧) ఉపయోగము, (౨) మితత్వము ప్రధానలక్షణము లని చెప్పుచున్నారు. కాని వీని వాక్రయించుకొని మఱికొన్ని లక్షణములు నేర్పడుచున్నవి. వానిలో ముఖ్యములయినవి యీక్రిందివి: (౩) అర్థవర్గములో చేరిన పదార్థములు మితములుగ నుండుటచేత వీనిని క్రయమిచ్చి

కొనుట కల్గవునును ఎవరో యొకరు సిద్ధపడి యుందురు. వీనిలో నేడైన నొకదానిని ప్రయ్యోగాని దానికి బదులుగ మఱియొక దాని నిచ్చువా రుందురు. ఇట్టివారకమునకు వినిమయ మని పేరు. కావున అర్థమునకు మూల్యము — వినిమయార్హత, క్రయవిక్రయార్హత — అను నుడువు లున్నవి. (౪) అర్థవర్గములో చేరిన పదార్థములపై సర్వ స్వామ్య మెవరికొయ్యెకరి కుండును. వీనివిషయమున 'తనది', 'పరునిది' అనువివేచన మేర్పడుచుండును. ఇట్టి పదార్థములనుదాహరణ మే ఒకని ఆస్తి. (౫) అర్థములో నేనియు శ్రమపడిక లభింపదు. దీనిని ఉత్పత్తి చేయుటకు మనుష్యునిపరిశ్రమ ఆవశ్యక మైయున్నది. కొన్నిటియుత్పత్తికి పరిశ్రమ మావశ్యకము కాకున్నను వానిని స్వాధీనపఱుచుకొనుటకై నను అది ఆవశ్యక మగుచున్నది. అర్థవర్గమున చేరిన సాధనములకు పైని పేర్కొనిన పంచలక్షణములు నున్నవని దీనిచే స్పష్ట మగుచున్నది.

అర్థములో చేరినవానిని పదార్థము లని వాడుటకన్న సాధనము లని వాడుట యుక్తతరము. మనకొరికలను నెఱవేర్చుసామర్థ్యము, రూపముగల పదార్థములకేకాక రూపము లేనివర్తముల భ్రమ పరిశ్రమములకును కలదు. గాయకుని గానము, నటుని నాట్యము, బోధకుని శిక్ష, వ్యాపకాధిపతియొక్క తీర్పు, విదూషకుని నేర్పు మొదలగువానికి రూపము లేకున్నను నవి మనకొరికలను నెఱవేర్చుచున్నవి. అర్థమున కుండవలసిన లక్షణము లన్నియు వాని కున్నవి. అవి మితలభ్యములు; వినిమయార్హతములు; మూల్యము గలవి; కష్టాదీతములు. పదార్థము లనుటకు బదులు సాధనము లని చెప్పినయెడల వీని నన్నిటిని అర్థవర్గములో చేర్చుటకు వీ లగును. ఇదియే సంప్రదాయము. కావున నొకదేశములో ఏఁటేలు సుత్పత్తి యగు అర్థము యొక్క మొత్తమును రెక్కచేసి కనుగొనవలసినప్పుడు ఆందులో రూపసహితము లగు ధాన్యాదిపదార్థములనేకాక రూపరహితము లగు పైని పేర్కొనిన గానము లోనగువర్తములను చేర్చుచుండుము (వికరములకు 'ఆనాయము' అనువ్యాసమును చేదువునది).

అర్థమునుగట్టించినకాస్త్రము అర్థశాస్త్ర మని చెప్పక, అర్థవిషయమున మనుష్యుని ప్రవర్తన మెట్టిదో తెలుపునది అర్థశాస్త్రమని చెప్పుటకును హేతువు కలదు. ఈశాస్త్రములో విమర్శనీయ మగు విషయము మనుష్యునికి బాహ్యములుగ నుండు వస్తువుల స్వభావము కాదు. అట్టివస్తువులయెడ మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తించుచున్నాఁడో, ఆతనివర్తనమున ఎట్టివార్తలు కలుగుచున్నవో, ఎట్టివార్తలు కలిగిన బాగుగ నుండునో అనువిషయములే ఇందు వివరింపబడుచున్నవి. ధాన్యము అర్థవర్గములో చేరియున్నంతమాత్రమున దానియొక్క రూపముగాని, అది యాహారపదార్థ మగుటకు కారణము గాని, అది పండుటకు కావలసిన పరిస్థితులు గాని అర్థశాస్త్రమునం దుండనేరవు. ఈవికరములు వ్యవసాయశాస్త్రమునందును, రసాయనశాస్త్రమునందును, ఆరోగ్యశాస్త్రమునందును ఉండును. ధాన్యమునకు మితత్య మనుటకైన ముందుటచే దానిని సంపాదించుట

యుండును, వినిమయము చేయుటయుండును, అనుభవించుటయుండును మనుష్యుని ప్రవర్తన మెట్టిది అనునదియే అర్థశాస్త్రమున వివరింపబడు విషయము. వర్తనీయంశము మనుష్యుని ప్రవర్తనము గాని అర్థశాలము కాదు. అర్థశాస్త్రమువలె మనుష్యుని ప్రవర్తనమును ప్రధానవిషయముగ చేసికొనినకాస్త్రములు మఱికొన్ని యున్నవి. అధికారము వహించినవారు అనధికారు లగు ప్రజలయెడల నెట్లు ప్రవర్తించుచున్నాఁడో, అట్లే ప్రజలు అధికారులయెడల నెట్లు ప్రవర్తించుచున్నాఁడో విమర్శించుకాస్త్రము రాజ్యాంగశాస్త్రము. నీతిశాస్త్రము, ధర్మశాస్త్రము, సాంఘికశాస్త్రము లోనగునవి యీవర్గములో చేరినకాస్త్రములు. వీనిలో నొక్కొకదానియందు నొక్కొకసందర్భమున మనుష్యుఁ డెట్లు ప్రవర్తించునో వివరింపబడును. ఈసందర్భభేదమునబట్టియే ఈశాస్త్రములకు ప్రత్యేకత్యము కలుగుచున్నది.

౧. అర్థశాస్త్రము శాస్త్రమో? :

కాస్త్రముయొక్క ముఖ్యద్దేశము సిద్ధాంతములను కొన్నిటిని ఏర్పఱుచుటయే. పూర్వాపరసంబంధమునుగాని కార్యకారణ సంబంధమునుగాని తెలుపు నూత్రమునకు సిద్ధాంత మని పేరు. ఇట్టి సందర్భమునం దిట్టికార్యము సంభవించు ననియు, ఇట్టి పరిస్థితులయందెట్టి ఫలితము కలుగు ననియు సిద్ధాంతములసాహాయ్యమున మనము తెలిసికొనఁగలిగియుండుము. ఈజ్ఞానము భౌతికాలమున జరగఁగల కార్యముల స్వభావము నూహించుటయుండు మన కుపచరించును. కాస్త్రము లన్నిటికిని గల యీసామాన్యవర్తము అర్థశాస్త్రమున కుండుటచేత కాస్త్ర మనుపేరు దీనికి తగియున్నది. ఇందులో సమర్థింపబడు సిద్ధాంతము రెన్నియో యున్నవి. 'పదార్థములయొక్క మితత్యమందు కలుగు తరతమభావములనుబట్టి వానిమూల్యమందు కలుగు భేదము లేర్పడుచున్నది' అనునది యొకసిద్ధాంతము. 'మితముగ నుండు ద్రవ్యముతో ననేకపదార్థములను కొనవలసినదనినపుడు అధికతమ ప్రయోజన మేవిధ మగు వినియోగమువలన కలుగునో అవిధమున వాదవ్యయ పదార్థములను కొనుటకయి వినియోగింపబడును' అనునది మఱియొకసిద్ధాంతము. ఇట్టిసిద్ధాంతములయొక్కయు, వీని నుపపాదించుటకై కల్పింపబడిన వాదప్రతివాదములయొక్కయు సముదాయము అర్థశాస్త్రము.

గాని అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములవిషయమున ననేకు లొక యాతేషణ చేయుచుందురు. 'మనుష్యుని ప్రవర్తన మిట్టి సందర్భములో నిట్టివిధముగ నుండు నని నిర్ధారణము చేయుటకు వీలు కలదా? ఒకఁడు ప్రవర్తించునట్లు మఱియొకఁడు ప్రవర్తించునా? దేశమును బట్టియు కాలమునుబట్టియు మనుష్యుని ప్రవర్తనము మాటుచుండదా? మనుష్యుని స్వభావము చంచలము; ఒకరి స్వభావము వలె మఱియొకరిస్వభావ ముండదు. ఇంగ్లీషువారు ప్రవర్తించునట్లు భారతీయులు ప్రవర్తించరు; దరిద్రులవలె ధనికులును, పల్లెటూరివారి వలె పట్టణవాసులును, పూర్వాచారపరాయణులవలె నవనాగరకులును ప్రవర్తించరు. కావున మనుష్యు లందఱయెడ

చెల్లనిస్థాంతముల శేర్వణుపడుటచుట సాహసము. అందువలననే అంగ్లేయు లాంగ్లదేశపరిస్థితులను మనమున నుంచుకొని వ్రాసిన అర్థశాస్త్రములోని సిద్ధాంతములు మనదేశమునకు సరిపడుటలేదు. ఈయూక్షేపణములోని సత్యాసత్యములను మనము పరిశీలించవలసియున్నది:

(౧) ఈయూక్షేపణము సమంజసమైనయెడల నిది యొక్క అర్థశాస్త్రమునకే కాక మానవునిగుఱించి విమర్శించు రాజ్యాంగ శాస్త్రాని మానవశాస్త్రము లన్నిటికిని తాళవలసియుండును. ఇది అర్థశాస్త్రముయొక్క ప్రత్యేకలోపము కాజాలదు. ఆలోచనయు స్వేచ్ఛాప్రవర్తనమును గల మనుష్యునిగుఱించి చెప్పుకొన్నములకును, నిర్ణీతము లనువానిగుఱించి విమర్శించు ప్రకృతిశాస్త్రములకును, దీవమున్నను ఆలోచన లేని తక్కినదీవవర్గమునుగుఱించి వివరించు దీవశాస్త్రములకును గలభేదమును మూచించుటకుమాత్రమే ఈయూక్షేపణ ముపయోగించుచున్నది.

(౨) మనుష్యులనుగుఱించి మనము విమర్శించునపుడు మనకు గోచరించు సత్య మెట్టిది? ఒకనికిని, మఱియొకనికిని భేద మున్నదిని తెలియుటమాత్రమే కాదు; కొన్ని విషయములందు భేద మున్నను మఱికొన్నిటియందు ఒకనికిని మఱియొకనికిని విస్తార మగుసామ్య మున్నదినియు మనకు తెలియగలదు. కనుపడుభేదము సామ్యముతోఁ గూడినభేదము గాని సామ్యవిరహిత మగుభేదము కాదు. మనుష్యు లందఱును వాంఛలున్నది; వాంఛలను నెఱవేర్చుకొనుట కందఱును అర్థము కావలసియున్నది. ఒకటేవస్తువును గాక పలువస్తువుల నపేక్షించుట అందఱును సహజము; దేనినిగాని కొంతవఱ కనుభవించినతర్వాత దానిపై విరాగము కలుగుటయు, మఱియొకదానిపై రాగము కలుగుటయు మనుష్యు లందఱును స్వభావము. కావలసినదానిని సంపాదించుటకై కష్టపడుట, కష్టమునకు తగిన ఫలమును సంపాదించఁగోరుట, ఫలములేనపుడు కష్టపడుట కిష్టపడకపోవుట, తేర మాడుట, కొనఁదలచినపుడు చాక ధరను, అమ్మదలచినపుడు అధికముగధరను కొదుట లోనగు విషయములందు ఒకనికిని, మఱియొకనికిని భేదము కనిపింపదు. ఇట్టి సామాన్యగర్తముల ననుసరించియే అర్థశాస్త్రకర్తలు తమసిద్ధాంతములను సమర్థించుచున్నారు.

(౩) ఇంగ్లీషువారి పరిస్థితుల కన్వయించెడి అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములు మనపరిస్థితుల కన్వయింపకపోవచ్చును. కాని వైని చెప్పినట్లు అన్ని విషయములందును మనము ఇంగ్లీషువారికంటెను పాశ్చాత్యుల కంటెను భిన్నులము కాము. వారును మనమును మానవజాతిలో చేరిన వార మగుటచే వారికిని మనకును సాదృశ్యముకూడ నున్నది. ఇట్టి సాదృశ్యము నాధారముగఁ జేసికొని ఏర్పఱుపఁబడిన సిద్ధాంతము లన్నియు ఆదేశములకువలె మనదేశమునకును వర్తించును. ఏసిద్ధాంతముల విషయమున ఇట్టి సాదృశ్యము లేదని మనము ఋజువు చేయఁగలమో, అట్టివానిని మనము విడనాడి మనపరిస్థితుల కన్వయించు

వానిని మన శేర్వణుచుకొనవచ్చును. కావున వైని శేర్కొనిన ఆక్షేపణములోని లోపాలలోపములను నిర్ణయించునపుడు అర్థశాస్త్రములోని సిద్ధాంతము లన్నియు నొక్కజాతిలో చేరినవి కావనియు, చానిలో ననేకములు మానవు లందఱులోఁగల సాదృశ్యములమూలమున శేర్పడిన వనియు మనము తలంచుచుండవలయును.

(౪) ఇట్టి వివేచన చేయనిపక్షమున భరతఖండమున కంతకును వర్తించు అర్థశాస్త్ర మొకటి యున్నదిని నిరూపించుటయు శక్యముకాదుగదా? భరతఖండమున ముప్పదియైదుకొట్లమంది మనుష్యులున్నారు. వీరందఱుమాత్రము ఒక్కటే స్వభావము కలవారా? వీరిలో వర్ణము, జాతి, ఆచారము, నీతి లోనగు విషయములనుబట్టి పరస్పరభేదములు లేవా? ఒకరాష్ట్రములోని పరిస్థితులకును, మఱియొకరాష్ట్రములోని పరిస్థితులకును వ్యత్యాస ముండుట లేదా? ఇట్టి సంపర్యమున భారతదేశమున కంతకును వర్తించు అర్థశాస్త్రము సాధ్యమా? కావున మనుష్యులలో భేదములతోపాటు సాదృశ్యములను ఉన్నవి గనుక అందఱును వర్తించు అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతముల శేర్వణుచుటకు వీలు కల దనుటలో విప్రతిపత్తి లేదు.

(౫) అర్థవిషయమున మనుష్యుని చర్యలయందు సామాన్య గర్తము లనేకము లున్న వని ఋజువుపఱుచుటకు సాధనము లనేకములు కలవు. మనుష్యునిస్వభావమును పరిశీలించు మానసిక శాస్త్రము, అభిప్రాయభేదము లున్నప్పు డందరి సిద్ధాంతమును గ్రహింపఁజేయు తర్కశాస్త్రము, మన అందఱుయొక్కయనుభవము లోనగు సాధనములు పెక్కు గలవు. ఇదిగాక ఇట్టివిషయములను నిర్ణయించుటకై ప్రత్యేకముగ రెక్కలనేకములు (Statistics) తయారుచేయఁబడుచున్నవి. ఎనుమతులు, దినుమతులు, పదార్థముల ధరలు, ధరల ననుసరించి విక్రయముచేయుమొత్తములు, హాలివాండ్ర వేతనములు, వేతనములు మాఱినపుడు హాలివాండ్రసంఖ్యలో కలుగుచుండు మార్పులు, కుటుంబముల ఆదాయము, ఆదాయవినియోగము, గృహస్థుల జమాఖర్చులు - లోనగు రెక్కలను ప్రతిదేశమందును నీకాలమున సమహర్చుచున్నారు. మనదేశమందుకూడ నిట్టిప్రయత్నములు జరగుచున్నవి. వీనిని తగురీతిని విమర్శించినయెడల ఏయే ప్రదేశములందలిమనుష్యు లెట్లు ప్రవర్తించుచున్నారో తెలిసికొనుటకు సాధ్య మగుచుండును. కావున అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములు నిగా ధారములు కావనియు, ఖచ్చితముగ తూచి రెక్కించుటకు అనువైన విషయముల సాహాయ్యమున శేర్పడిన వనియు చెప్పవచ్చును.

(౬) దీనినిబట్టి అర్థశాస్త్రము సంపూర్ణతను చెందినదినియు, అందులో లోపములు లే వనియు చెప్పట కెవ్వరును సాహసింపరు. ఏశాస్త్రమునుగుఱించియు ఇట్లు చెప్పటకు వీలు లేదు. మానవుని అనుభవమును ప్రజ్ఞయు పెరిగినకొలఁదియు ఒకప్పుడు గోచరింపని సత్యములు మఱియొకప్పు డతనికి గోచరించును. సాంఘికపరిస్థితుల యందు మార్పులు కలుగుటచే నూతనసిద్ధాంతముల శేర్వణుపలపి

వచ్చును. కావున ఈనాళ్లకాస్త్రములవలె అర్థశాస్త్రము సమంతము కాలోచితముగ మార్పును పరిణామమును గాంచుచున్నది.

మూలవ్యవస్థలు :

ప్రస్తుత కాలమునందు మనుష్యుని ఆర్థికచర్య కంఠకును కొన్ని వ్యవస్థలు పునాదు లైయున్నవి. వీని ననుసరించియే అతఁడు తన ప్రవర్తనమును చక్కఁబెట్టుకొనుచున్నాఁడు. ఇవి కొందఱవిషయమునను కొన్ని పదార్థములవిషయమునను కొన్ని సంపదార్థములందును మాత్రమే కాక అందఱవిషయమునను, అన్ని పదార్థములవిషయమునను, అన్ని సంపదార్థములందును ఎర్తించునట్టివి యగుటచేత ఆర్థిక భవనమున కివి మూలాధారము లని చెప్పఁదగినయ్యున్నవి.

(౧) వీనిలో మొదటిది రాజ్యాంగవ్యవస్థ. రాజకీయముగ ప్రపంచ మంతయు నొక్క ప్రభుత్వముయొక్క అధీనము గుండక పలు ప్రభుత్వముల యధీనముం దున్నది. ఒక్క ప్రభుత్వమునకు లోబడియుండు భూభాగమునకు రాష్ట్రము (రాజ్యము) అని పేరు. అందు నివసించుజనులకు ప్రజాసముదాయము (Political Community) అని పేరు. మనుష్యులలో నొక్కొక్కఁడును అట్టి రాష్ట్రములలో నేదేని నొకదానికి చెంది, అట్టి ప్రజాసముదాయములో నొక వ్యక్తిగ నున్నాఁడు. ఈసంబంధము అతని ఆర్థికవ్యవహారములలో కొన్నిటికి సహకారిగను కొన్నిటికి ప్రతిబంధకముగను ఉన్నది. తనకుగల సామర్థ్యమును మూలధనమును వినియోగించి ఎక్కువ లాభమును తెచ్చుపదార్థములను మిక్కిలి యనుకూలముగ ప్రదేశమున నుత్పత్తి చేయుటకును, అనుకూలముగనుట వానిని విక్రయించుటకును, తనకు వచ్చిన ఆదాయమును వినియోగించి మంచిపదార్థములను చాకగి దొరకునోట కొనుటకును ప్రతిమనుష్యుఁడును కొరుచుండును. ఆర్థికవిషయమున నిదియే తగినసాధ్యము. దీని కంతకును నశించు స్వేచ్ఛానుసారముగ విహరింపఁగల ప్రదేశ ముండువలెను. మనుష్యుఁడేదియో యొక రాష్ట్రమునకు చెందినవాఁడగుటచేత దానిలోని ప్రదేశ ముండుంతటను నట్టి సౌకర్యములకై యతఁడు విచ్చలవిడిగ సంచరించుట కవకాశ మేర్పడుచుండును. భారతీయుల మగు మన ముండఱమును ప్రస్తుతకాలమున నొక్క ప్రభుత్వమునకే లోబడి, ఒక్క రాష్ట్రమునందే నివసించువార మైనందున భరతఖండముండు చచ్చట నెక్కువవరకు లున్న వని మనకు తోచునో అచ్చటికి మనము వెళ్లి వ్యవసాయమునో వ్యాపారమునో ముఁతీదేని వృత్త్యంతరమునో స్వీకరించి విస్తారలాభము సంపాదించవచ్చును అంధదేశమునందే యుండవలె ననునిర్బంధము లేదు. మనము తయారుచేసిన సామానులను బొంబాయిలో పంజాబునలో మఱియొకభాగమునలో పంపి విక్రయించుట లందు వానిని విక్రయించుట కవకాశ మున్నది. భారతీయుల నెది ప్రజాసముదాయమున మనము చేరియుండుటచేత 'మన దేశమువారు మనసంబంధము' నని చెప్పుకొనఁదగినవారు కొందఱుండుటయు, మన ముత్పత్తి చేసినవస్తువుల నభిమానముతో కొన సిద్ధపడువారు కొందఱు

లభించుటయు సంభవించుచున్నది. ఆర్థికముగ మనము జరపువ్యవహారములం దితరు లెట్టియక్రమముల నైనను చేసినపుడు అట్టివానివలన నుండి మనల రక్షించుటకును మనకు కావలసిన సదుపాయములను మఱి కొన్నిటిని చేయుటకును ప్రభుత్వమునా దున్నారు. రాష్ట్రములో కొందఱు ధనికులుగను కొందఱు దరిద్రులుగను ఉన్నను అందఱును ఒక్క ప్రజాసముదాయములోని వారే యగుటచేతను పరస్పర సహాయము గాంచుట కవకాశ మున్నది. ధనికులపైని పెచ్చు పన్నులను విధించి దరిద్రుల సౌఖ్యముకొఱకై ఆ ప్రవ్యయమును ప్రభుత్వమువారు ఖర్చు పెట్టుచుండురు. ఏకాకి గాక సమష్టికుటుంబములో నుండుటచేత మనుష్యుల కెట్లు సౌఖ్యము కలుగుచుండునో యట్లే ప్రత్యేకరాష్ట్రమున నుండుటచేత, ఆర్థికముగ నట్టిలాభము చేపూరుచుండును. ఇట్టి సదుపాయము లుండునను నచ్చుకము గలిగియే ప్రతిమనుష్యుఁడును తనవ్యవహారములను చేకొనుచున్నాఁడు. శతమున కంతకును లాభము సమహర్షుటకై ప్రభుత్వమునా రొకని క్షణమ నిర్బంధమును కలిగించినయెడల అట్టినిర్బంధములకు నిరసింపక వాని ననుసరించియే యతఁడు తనపనులను చక్కఁబెట్టుకొనుచున్నాఁడు. రాష్ట్రీయప్రజాసముదాయములో తా నొకవ్యక్తి యను విషయమును మనమునం దిడుకొని దానిమూలమున కలుగు లాభనష్టముల ననుభవించి సిద్ధపడి ప్రతిమనుష్యుఁడును మెలఁగవలసి యున్నది.

ప్రస్తుతకాలపు రాజ్యాంగవ్యవస్థ కొన్ని విధముల మన ఆర్థిక ప్రవృత్తిని నిరోధించునట్టిదిగ పరిణమించుచున్నది. గలించిన నూలు నూలుయొంటిసంవత్సరములనుండి వేగముగ ప్రగతిని చేయుటకు వీలగు సౌకర్యములు వృద్ధి యగుటచేత ఆర్థికముగ ప్రపంచ మంతయు నొక్కసమష్టికుటుంబముగ మఱిస దని చెప్పువచ్చును. ఒకదేశమునకు మఱియొకదేశముతో వ్యాపారవిషయమున సన్నిహితసంబంధము కలిగినది. మనము పండించు ప్రత్తి, నూనెంజలు, జనుము, సుగంధద్రవ్యములు మొదలగువానిని అధికములగు ఖరీదు రిచ్చి కొనునారు మనదేశములోనివారు కారు; జపాను, జర్మనీ, ఇంగ్లాండు మొదలగు దేశములవారు వీనిని కొనినఁగాని మనరైతులకు తగులాభము రాఁజాలదు. మనకు కావలసినయంత్రపుసామానులు, వస్త్రములు, ఔషధములు లానగునవి ఇతరదేశములనుండి రావలసియున్నది. వాని మగు వస్త్రములకు మనము తయారు చేయఁగోరినయెడల నందులకు కావలసిన ప్రత్తి మనదేశమున దొరకుటలేదు; ఈజిప్టు మొదలగు విదేశములనుండి రావలసియున్నది. ఈరాకపోకల కట్టి యాటంకము సంభవించినను ఆర్థికముగ మనకు నష్టము కలుగును. ప్రపంచ మంతయు నొక్క ప్రభుత్వమువారి యధీనముం దుండక భిన్నభిన్న రాష్ట్రములుగ విభక్త మైయుండుటవలన నిట్టియాటంకము లెన్నియో కలుగుచున్నవి. ప్రతిరాష్ట్రమందలివారును తమకు వచ్చు కాత్కారికలాభమునీ ప్రధానాంశముగ భావించుచు ఇతరరాష్ట్ర

ములకు కలుగునట్లుమును పరిశీలించుకొన్నాడు. ముంకముల నధికము చేసియు, వాడెముల మారకపుర్రలును ప్రతిదినము మార్చియు, ఇతర దేశములనుండి తమదేశమునకు రావలయుమూలివాండ్రకు నిరోధము కలిగించియు, తమరాష్ట్రమున నల్పజనసంఖ్య యున్నను కూడ్య ప్రదేశము లనేకము లున్నను ఇతరరాష్ట్రవాసులు ఆప్రదేశములలో నివాసము లేర్పఱుచుకొని అగోత్యులైన జేయవలచినయెడల నట్టి వారిని రాకుండజేసియు జనులు స్వల్పభమును చూచికొనుట సర్వ సాధారణ మైనది. ఇంతికింకె దారుణ మగుమహాపద్రము మఱి యొకటి కలదు. అనేకరాష్ట్రములు ప్రపంచముం దుండుచేతనూ, వానికి పరస్పరద్వేషము విశేషముగ నుండుచేతనూ, ప్రతిరాష్ట్రమును యుద్ధసన్నాహము చేయవలసియున్నది. ఏదేమిట కష్టపడి ప్రజలు సంపాదించినధనమునా చాలభాగము వైద్యములకును సాకా దళములకును, ఆకాశవిమానములకును, మందులకును సామానులకును ఖర్చు పెట్టవలసి వచ్చుచున్నది. ఏదైన నొకయుద్ధము సంభవించినయెడల నొక్కనిమిషమునా పట్టణములు పల్లెలు వివాళము గాంచుచుండును, ఎంతకాలముననుండియో చేర్చియుంచిన ధనరాసు లన్నియు నదృశ్యము లగుచుండు సంభవించుచున్నది. అధికస్థితిచే నొకటిగ నుండవలసిన ప్రపంచము రాజకీయస్థితిచే భిన్నభిన్న మగుచేత అర్థవివాళము తప్పకున్నది. ఇట్టివిషమస్థితి అంతరించునూచన రెవిన్యూ లేవు. కావున ప్రతిరాష్ట్రమందలి ప్రజలును తమ పరిశ్రమముచే యుద్ధములం దుపయోగించుపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలసిన ఆవశ్యకము కలుగుచున్నది. రాజ్యాంగవ్యవస్థలు మాఱి, ఇట్టివిక్రముల రూపుమాసినయెడల నీపరిశ్రమ మంతయు దారిద్ర్య బాధ తగ్గుటకును, ఇప్పటికింకె పదిరెట్లధికమగుసుఖమును సామాన్య జనులు నైత మనుభవించునట్లు చేయుటకును వినియోగింప వీలగును.

కావున మన ఆర్థికవ్యవహార మంతయు మన రాజ్యాంగ వ్యవస్థల వాక్రయించియున్న దనువిషయము స్పష్ట మగుచున్నది.

(౧) మూలవ్యవస్థలలో రెండవది 'ఆస్తి హక్కు'. ప్రతి మనుష్యుడును తాను సంపాదించినట్టిదియు క్రమమార్గమున తనకు లభ్యమైనట్టిదియు నగు ఆస్తిపైని 'స్వత్వము' (లేక 'స్వామ్యము') కలిగియున్నాడు. దీనిమూలమున నతని కాయాస్తి విక్రయించుట కును, దానము చేయుటకును, అనుభవించుటకును, నింకెట్టివిధమైన వినియోగము సంయతము చేయుటకును అధికారము కలదు. ఇంత కంటె నధికమగు ఆస్తిని ఎవడును సంపాదించగూడదనునిర్బంధము లేదు. లక్షాధికారి కావచ్చును; కోటికేరకుడు కావచ్చును; శతకోటి కేరకుడు కావచ్చును. ప్రభుత్వమువారు సంపాదించు ద్రవ్యము కంటెను నధికముగ నెక్కుడైన సంపాదించుట కట్టి యాటంకమును లేదు. దరిద్రు లనేకు లుండగా ఒకరిద్దఱు కోటికేరకు లుండుట మంచి పద్ధతి కాదను ఆశ్చర్యము లేదు. ఈయాస్తిహక్కు ఏదయో కొన్ని యంశములందు సంపూర్ణము కాక నియమబద్ధముగ నున్నను మొత్తము

మీద దానికి నిర్బంధములు చాల తక్కువగ నుండుటచేత ప్రస్తుత కాలపు వ్యవస్థలలో నీహక్కు ప్రధాన మైన దని చెప్పవచ్చును.

కాని యిట్టి హక్కును నిరసించుమహనీయు లనేకు లున్నారు. ఆస్తిపై హక్కు వ్యక్తియందుగాక ప్రజాసమూహాయముం దుండవలయు నని వాదించువారున్నారు. పాశ్చాత్య ప్రపంచము నిప్పుకు డోచుచున్న యుద్ధముములకును విప్లవములకును నిద్రలే కాగణము. పదునైదుకోట్లు ప్రజలుగల రషియాదేశముం దిట్టిహక్కును రద్దుచేసి, సామూహిక (సమష్టి) మగు హక్కును స్థాపించి సమవాదిపక్షము వారు (Communists) తమ ప్రభుత్వమును నెలకొల్పి పరిపాలించుచున్నారు (వివరములకు 'ఆస్తి', 'సమవాదిపక్షము' అను వ్యాసములను చూడవలెను).

(2) మూలవ్యవస్థలలో మూడవది 'ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యము'. అర్థము వార్జించుటయందును, అందుకై వివిధవృత్తుల నవలంబించుటయందును, ఆర్జించిన ద్రవ్యమును ఖర్చు పెట్టుటయందును మనుష్యున కీకాలమున స్వాతంత్ర్యమున్నది. ఏవృత్తియందైనను ఎవ్వరైనను ప్రవేశింపవచ్చును. వర్ణభేదములనుబట్టికాని జాతిభేదములను బట్టికాని యిట్టివృత్తి నిట్టివారు స్వీకరింపవలయు ననునిర్బంధములేను. స్వతంత్ర వాఢారము చేసికొని ఇప్తము వచ్చినవృత్తిలో ఇప్తమువచ్చినవాడు ప్రవేశింపవచ్చును. దీనికి సంబంధించిన నియమములు కొన్ని యున్నను అవి దీనిని బలపఱుచునియమములు గాని నిరోధించునియమములు కావు. ఆయాపరీక్షలలో కృతార్థులైనవారు తప్ప తక్కిన వారెవరును వ్యాయవాదివృత్తి నైద్యవృత్తి మొదలగువానియందు ప్రవేశింపగూడ దనునియమ మిట్టిదే. సామర్థ్యమున్నతో లేదో తెలిసికొనుట కిదియొక యుపాయము కాని సామర్థ్యమున్నవారిని నిరోధించునది కాదు. దీనిమూలమున మనుష్యుని తెలివిజేటలు వికసించి వృద్ధి యగుట కవకాశ మేర్పడి ధనోత్పత్తి అధిక మగుచున్నది. ఆర్జనముండే కాక వ్యయము చేయుటయందును ప్రతి వ్యక్తికిని స్వాతంత్ర్యమున్నది. తన యాదాయము నేరికగ ఖర్చుపెట్టెనను అడ్డుపెట్టునా రెవ్వరును లేరు. అన్నము మాని కాఫీ త్రాగ నను, గ్రంథముల మాని వస్త్రములు కొనినను, పిల్లలను చదివించుట మాని సినీమాలను చూచినను ఎట్టినిరోధమును లేదు. పాదుసవాడు కట్టుకొనుటకు గుడ్డయు తినుట కన్నమును నిలుచుటకు నీడయు లేక రోదనము చేయుచున్నను తాను రాచకీవిగో వికారభవనములందు నివాసము చేయుచు బహువిధభక్ష్యభోజ్యముల ననుభవించుచు, ఎన్నికలయందు ద్రవ్యము ఖర్చుపెట్టుచు, మోటారుకారులం దూరం గుచు నుండవచ్చును. ఇదియే ఆర్థికస్వాతంత్ర్యము. ఇట్టివ్యక్తులు నికరించు ప్రపంచమందలి పరిస్థితుల విమర్శించుటయే ప్రస్తుతకాలపు అర్థశాస్త్రకర్తలపని.

(౩) అర్థశాస్త్రము సాధనవినియోగశాస్త్రము:— శారీర దగిన పురుషార్థము లనేకము లగుటంబట్టియు, వానిని సాధించుటకై కావలసినసాధనములు వివిధములుగ నుండుటంబట్టియు అర్థశాస్త్ర

మునకు ప్రాధాన్యము కలుగుచున్నది. ఉన్నసాధనములను వీలగు నంతవఱకు అర్థము లన్నియు సమూహవిధమున వినియోగింపవలసి యున్నది. ఒక్కదానినిమిత్రము వానిని అధికముగ వాడినయెడల మఱియొకదానినిమిత్రము వాడుటకు సాధనములు చాలకపోవును. కొన్నిపట్టణములందు నీళ్లునయితము అర్థవర్గమునందు చేరియున్నవి. చాల మితముగ నుండుచేత షి బ్లిచ్చినంగాని ఆనీళ్లు కొరకులేదు. నీళ్లు వంటకు, స్నానమునకు, బట్టలుతుకుటకు, గమలను కడుగుటకు, పెరటిలోని మొక్కలఁ బెంచుటకు కావలసియున్నవి. నీళ్ల మూలమున సాధింపవలసిన అర్థము లనేకములు. స్నానమునకై అధికముగ నీళ్లను వాడినయెడల బట్టలుతుకుట లోనగునానికి కావలసినన్ని నీళ్లుండువు; బట్టలకై ఎక్కువగ నుపయోగించినయెడల స్నానమునకు మొక్కలఁ బెంచుటకును కావలసినంతవీరు లేకపోవచ్చును. ఇట్టిసంవిధమున అన్ని పనులకును కావలసినవిధమున నీళ్లను వినియోగపఱువలసి యున్నది. అట్టివిధమును కనుగొనుటయే అర్థశాస్త్రమునందు చేయుఁ బడుచిచారము. ఎట్టివినియోగమువలన సాధనములు వ్యర్థము గాక, అధికతమమును ఫలము నిచ్చును? అనుసమస్యయే ఆర్థికసమస్య. అవసర మైనదానికంటె ఎక్కువగా వాడుటయే వ్యర్థము చేయుట. కలుగఁగలప్రయోజనము తక్కువయెత్తమును వినియోగించుటవలన కలుగనున్నను అందుకై ఎక్కువయెత్తమును వినియోగము చేయుటయే వ్యర్థతయొక్కలక్షణము. ఇందుమూలమున రెండువిధములగు నష్టములు సంభవించుచున్నవి. దేనికై ఖర్చుపెట్టుచున్నామో అది ఖర్చునకు తగినఫలము నియ్యకపోవుట, మఱియొకదానికై కావలసినంత ఖర్చు పెట్టుటకు వీలు లేకపోవుట అనునవియే యీనష్టములు. రూపాయ ఖర్చుపెట్టకలసినచోట రెండురూపాయలను ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు నష్టము లిట్టివి యని స్వానుభవముచే నందఱకును తెలియుచున్నది. మనము సాధింపవలసిన అర్థ మొక్కటియే యగునపుడును అందులకై కావలసిన సాధనము లమితములుగ నుండునపుడును అర్థశాస్త్ర ప్రసక్తియే యుండును. అట్లు గాక సాధింపవలసినయర్థములు పెక్కు లైయున్నప్పుడును, వానిని సాధించుటకు కావలసినసాధనములు మితములుగ నుండునపుడును వానిని వ్యర్థపుచ్చక వినియోగింపవలసిన క్రమమును తెలుపుకాస్త్ర మొకటి యావశ్యకమైనది. తాము వ్రాయు గ్రంథమునకు అర్థశాస్త్ర మని పేరుపెట్టి అందులో మనుష్యునికి సంబంధించినవివిధవిషయముల నన్నిటిని వివరించుగ్రంథకర్త లనేకు లున్నారు. ఇట్లు చేయుట పొరపాటు. అర్థశాస్త్రము సాధన వినియోగశాస్త్ర మనుసత్యమును మఱవఁగూడదు.

అర్థశాస్త్రముమూలమున కలుగుప్రయోజన మిట్టిది యైనను అనేకులు దీనిని గ్రహింపక, ఈశాస్త్రముననుండి ప్రయోజనాంతరముల నపేక్షించుచు అట్టివి లభింపనపుడు దీనిని ఖండించుచుదురు. మఱి కొందఱు ఐహికసౌఖ్యమున కంతకును మూలాధారముగ ధనమును గుఱించి వివరించుకాస్త్ర మనియు, దీనికంటె సుతక్కువైన కౌశ్యము నేతోకటి లేదనియు దీని నతిమాత్రముగ ప్రశంసించు

చుందురు. కాని ఇట్టి ఖండినమంపనముల కెట్టి యవకాశమును లేదని మనము తెలిసికొనవలెను.

పురుషుఁడు సాధింపఁదగినయర్థము లీవి యని నిర్ధారణము చేయుట అర్థశాస్త్రముయొక్క పని కాదు. అతఁడు స్వీకరించు ఆదర్శములలో నిట్టివి యుత్తమము లనియు, నిట్టివి యధమము లనియు విభాగము చేయుటయు నీశాస్త్రము నుద్దేశము కాదు. అర్థార్థనము మంచి దని కాని చెడదనికాని చెప్పుటకు నీతచ్ఛాస్త్రకారులు సాహసింపరు. మనుష్యుఁడు కోరఁదగినది అర్థమా? ధర్మమా? విశ్రాంతి గా? పరిశ్రమమా? వస్తుసాంవిర్యమా? వస్తువుల చౌకఁదనమా? పాదసౌఖ్యమైనను సాంసౌత్తకముననున్న చౌత్రమా? లేక సర్వమానసాభౌతికమా? స్వరాజ్యమా? అధినివేత స్వాతంత్ర్యమా? మానవసమత్వమా? అసమత్వమా? అను వివిధములగు వాంఛనీయముల లోని సుగుణదుర్గుణములను పరీక్షించి గమ్య మిది యని నిరూపించుటకు ఈశాస్త్ర మేర్పఱలేదు. గమ్య మిది యని స్థిరపఱినతర్వాత దానిని చెందుటకు కావలసినమార్గముల వితర్కమే అర్థశాస్త్ర ముండును. ఇది 'గమ్యము'ల గుఱించియు, 'సాధ్యముల' గుఱించియు వివరించుకాస్త్రముగాక 'గతుల'ను గుఱించియు 'సాధనము'ల గుఱించియు విమర్శించునట్టిది. 'గమ్యము'ల గుఱించిన జ్ఞానమును సంపాదించఁగోరువారి కీశాస్త్ర ముపచరింపదు.

అర్థశాస్త్రకారులు సాధనములను గుఱించిమాత్రము చెప్పుటకును, సాధింపవలసినట్టివియు సాధింపఁదగినట్టివియు నగు నాచర్యములనుగుఱించి చెప్పకపోవుటకును కారణములు కలవు. మంచిచెడ్డలను, పరమార్థములను నిర్ణయించుటకు అర్థశాస్త్రజ్ఞాన మొక్కటి చాలదు. ఇవి ఆర్థికసూత్రముల సాహాయ్యమున మాత్రమే పరిష్కరింపఁదగిన విషయములు కావు. వీనిమూలమున ఆర్థికనష్టము కలిగినను అట్టినష్టమును గమనింపక వీనిని సాధింపవలసియుండును. స్నానమునకు కావలసిన నీళ్లు తక్కువ యగు నని పెరటిలో మొక్కలు వాడుట మానువారు కొందఱు యుందురు; మఱి కొందఱు స్నానమును మానెదరుగాని మొక్కలను పెంచుట మానరు. కంటి కింపగు పుష్పములలో నిండియుండు మొక్కలు ముఖ్యమా? రోజునకు రెండు పర్యాయములు స్నానము చేయుట ముఖ్యమా? రెండు దినముల కొకమాత్రమే నింటిలోనిగదుల నెల్ల కడుగుట ముఖ్యమా? అని నిర్ణయించుటలో నొక్కొకరి మనోభావ మొక్కొకరికిగ నుండును. ఇందులో నెవరిభావము ప్రశంసనీయమో చెప్పుటయందు జలముయొక్క మితత్వ మొక్కటి సూత్రమే పరిశీలించఁదగినది కాదు. ఒక్కొక్క రొక్కొకటి వాంఛనీయ మని యనుకొనుట కిదియొక్కటియే కారణము కాదు. దీనినే కారణముగ చేసికొని కుభ్రత, సాందర్యదృశ్యములం దిచ్చు లోనగువానిని విడనాడుట తగదు. అందు చేతనే ఇట్టినిర్ణయమందు అర్థశాస్త్రసాహాయ్యము కోరఁదగినది కాదు. ఇదిగాక వీనినిగుఱించి అభిప్రాయభేదములు కలిగినపుడు ఈభేదముల లోని లోపాలలోపముల నర్థశాస్త్రపద్ధతిచే నెఱుఁగుటకు వీలుండదు.

మూల్యమునుబట్టి తరతమభేదమును నిర్ణయించుట అర్థశాస్త్ర లక్షణము. మంచిచెడ్డలకుఁ గల భేదమును మూల్యమునుబట్టి నిర్ణయింపఁ జాలము. నెలగలపదార్థములు మంచి వనియు, తక్కువనెలగలవి మంచివికా వనియు చెప్పరాదు. ఒకచిందెఁగు శుభ్రముననీళ్లు కానీకి లభించుచుండ ఒకచిందెఁగు కల్లునకు నెంచుమాఁడురూపాయల నియ్యవలెనుగదా?

పరమార్థములు నిశ్చితము లైనవివట్టనే అర్థశాస్త్రకారులపని ప్రారంభ మగుచున్నది. 'పరమార్థము లిట్టివిగ నున్నప్పుడు అర్థవర్గములోని సాధనములతో నెట్టిమార్పులు కలుగును? ఎట్టివాని వర్ధకముగ నుత్పత్తి చేయుదురు? ఎట్టివానికి మూల్యము పాచ్చగును? వేనికి తగ్గును? ఎవరి ఆదాయములు పెంపొందును? ఎవరిని క్షయ మొందును? ఎట్టిపదార్థములకై ప్రజలు ఖర్చుపెట్టుచుందురు? వేనికై ప్రభుత్వము వారు ఖర్చుపెట్టెదరు?' అను విషయములను అర్థశాస్త్రకర్తలు విమర్శింపుదురు. ప్రజలయందు పౌరపమును, కాగ్యోత్పాదమును, స్వార్థత్యాగమును, దేశాభిమానమును వృద్ధి యగుటకు యుద్ధము లుంపవలయు ననునప్పుడు దేశమందు నాఁలుకొనినప్పుడు ఇది ప్రశ్నల సీయమా గర్హ్యమా? అను వివాదముతో అర్థశాస్త్రమునకు సంబంధము లేదు. యుద్ధరంగమందలి విజయ మను పరమార్థమును సాధించుటకు ఫిరంగులు, మందు, గుండ్లు, విషవాయువులు, కస్త్రుములు, నౌకలు, ఆకాశగమనములు, జలాంతర్గాములు లోనగు సాధనము లనేకములు కావలసియున్నవి. ఇవి మితములుగ లభించు అర్థవర్గములో చేరినవి. వీనిని తరచుచేయుటకు మితముగ నుండు మూలధనమును (Capital), మానవపరిశ్రమమును (Labour) ఆవశ్యకములు. కాని ప్రజ లందఱకును కావలసిన ఆహారపదార్థములు, వస్త్రములు, ఇండ్లు, విద్యాలయములు, చిత్రకళలు లోనగునవి యుత్పత్తి యగుటకు నైతము ఈమూలధనము మానవపరిశ్రమమును ఆవశ్యకము లైయున్నవి. మితములను మూలధనాదులచేత యోధులకు కావలసిన సామగ్రిలును, సాధారణప్రజలకు కావలసిన సామగ్రిలును ఉత్పత్తి కావలసియున్నవి. మొదటితరగతిలోని సామగ్రి లుత్పత్తి కావలసియుండుటచేత సామాన్యజనులకు కావలసినవాని నుత్పత్తి చేయుటకై వలయునట్టి మూలధనము మనుష్యపరిశ్రమయు తగ్గి వీని మూలమున నుత్పత్తి యగుసామగ్రిల బాహుళ్యముకూడ తగ్గును. ఆహారపదార్థములు వస్త్రములు ఇండ్లు లోనగునవి విరివిగ దొరకఁ జాలవు. వానిఖరీదులు పాచ్చగును. దిరిద్రు లగువారు వానిని కొనలేక బాధపడుచుందురు. విద్యాలయములకు ద్రవ్యసహిత తగ్గుటచే దేశమం దజ్ఞాన మధిక మగును. ఉపాధ్యాయులకుఁ గల గిరాకీ తగ్గి వారికి దొరకునేతనములు పీన మగును. చిత్రకారులను బోషింప ధనము చాలకపోవుటచేతను వారిజీవనముసయితము దుర్భర మగును. అధోత్పత్తియందును, సాధనవినియోగమందును ఇట్టిమార్పులకు సిద్ధ పడియే యుద్ధములో విజయము గాంచుట పరమార్థ మని తీర్మానించు కొనవలెను. యుద్ధమందలి యుత్పాదము సరి యని కాని

తప్పని కాని అర్థశాస్త్రము చెప్పజాలదు. సాధనవినియోగమందు మూల్యములమూలమున నిట్టిమార్పులు కలుగు ననియు, ఇట్టిమార్పులు కలుగ వనియు చెప్పటయే దానిపని. అది చేయవలసినపని మఱి యొకటి కలదు. యుద్ధరంగమందలి విజయ మను పరమార్థమును సాధింపఁదగిన తక్కిన అర్థములను సాధించుటలో సాధనములు (మూలధనము, పరిశ్రమము, ప్రకృతిసంపదలు) వ్యర్థము కాకుండ వినియోగింపఁదగినపద్ధతిని అది గూచింపఁగలదు. ఇట్లే మన మాశించు తక్కినపురుషార్థములవిషయమునందును సరిశీలింపవలెను

అర్థశాస్త్ర విభజనము

అర్థశాస్త్రమును (అ) అనుభవకాండము, (ఆ) ఉత్పత్తికాండము, (ఇ) మూల్యనిర్ణయకాండము, (ఈ) ఆదాయవిభజనకాండము, (ఉ) చెలామణిద్రవ్యకాండము లని అయిదు భాగములుగ శాస్త్రకర్తలు విభజించియున్నారు. కాని అనేకులమతమున మూల్యనిర్ణయకాండ మొక్కటియే ప్రధాన మనియు, తక్కిన వన్నియు గాని కంగములంటి వనియు నెంచఁబడుచున్నవి. "వస్తువులయొక్క మూల్యములందలి తారతమ్యమును బట్టియే ఆర్థికప్రపంచమందు వానికిఁగల ప్రాధాన్యప్రాధాన్యములు నిర్ణయింపఁబడుచున్నవి. అనుభవకాండమున విమర్శింపఁబడు 'ఉపయోగకర్త' నునుజించిన సిద్ధాంతములును, ఉత్పత్తికాండమున విమర్శింపఁబడు 'మితత్వము'నకు సంబంధించిన సిద్ధాంతములును మూల్యనిర్ణయము చేయుటకై యుపచరించునవే కాని ప్రశ్నకే మగు మఱియొక ప్రయోజనము కలవి కావు. ఆదాయవిభజనకాండమున పరిశ్రమములకు బదులుగ లభించునేతనములు ఆస్తిహక్కులమూలమున వచ్చు ఆదాయములను విమర్శింపఁబడు చున్నను, ఈనేతనములును, ఆదాయములును మూల్యనిర్ణయ సిద్ధాంతముల ననుసరించి యేర్పడునట్టివే; అందుచే నీకాండము మూల్యనిర్ణయకాండమందలి యంతర్భాగమే కాని ప్రశ్నకేకాండము కాదు. ఇట్లే చెలామణికాండమున వివరింపఁబడు 'ధరలు' చెలామణిద్రవ్యముయొక్క మూల్యమును నిర్ణయించుటే కాని వేటొకటి కాదు. చెలామణి ద్రవ్యముయొక్క మూల్యము పాచ్చుటయే ధరలు తగ్గుట; ఆమూల్యము తగ్గుటయే ధరలు పాచ్చుట. కనుక మూల్యనిర్ణయము నొక్కదానినే ప్రధానభాగముగ నంగీకరించుట యుక్తము." ఇదియే అనేకుల వాదము. ఈవాదము సహేతుకముగ నున్నను పైని పేర్కొనఁబడిన కాండములకు ప్రశ్నకత్వము లేదనుట సమంజసము కాదు. వానిలో నొక్కొక్కదానియందును మూల్యనిర్ణయముతో దగ్గఱసంబంధము లేనివిషయము లనేకములు చర్చింపఁబడుచున్నవి. కావున కాండము లైదని భావించుటయే మంచిది.

(ఈకాండములలో నొక్కొక్కదానినినుజించి ప్రశ్నకత్వము లున్నవి. అందుచేత నొక్కొక్కదానియందు చర్చింపఁబడు ప్రధానవిషయమును మాత్ర మిచ్చట సంగ్రహించి యున్నాము. అర్థశాస్త్రమందలి సిద్ధాంతము లెట్లుండునో తెలుపుటకు కొన్ని మచ్చునకై ఇచ్చట వివరింపఁబడినవి.)

(అ) అర్థానుభవకాండము:

అధికవ్యవహారమున కంతకును 'అనుభవము' పరమావధి. విపరీతబుద్ధిగల లోభితప్ప తక్కినవా రెవఱును అనుభవించుటకై అర్థము నుత్పత్తి చేయుచున్నారు. ఇందుకై మనుష్యుడు కోరుపదార్థములసంఖ్యకు మితి లేదు. నాగరకత వృద్ధియైనకొలదియు ఈసంఖ్య వృద్ధియగుచుండును.

కాని మనము కోరిక ఒక్కొక్కవిస్తూవునకును మితి యున్నది. మామిడిపండ్లపై ఒకనికుండు కోరిక ఒకటిరెండు తినినతర్వాత కొంత తగ్గును; మఱియొకటి తినినతర్వాత మఱికొంత తగ్గును; నాలుగైదు తినినతర్వాత కోరిక లేకపోవుటయేకాక విసుగెత్తును. కోరికలను నెఱవేర్చుకత్తి ఉపయోగ మని పేరు. ఎక్కువ తీక్ష్ణతగల కోరికను నెఱవేర్చుపదార్థము ఎక్కువ ఉపయోగము గల దనియు, తక్కువ తీక్ష్ణతగల కోరికను నెఱవేర్చుపదార్థము తక్కువ ఉపయోగము కలదనియు చెప్పవచ్చును. దీనినిబట్టి ముడిటి మామిడిపండు ఎక్కువ ఉపయోగము గల దనియు, రెండవదాని యుపయోగ మంతకంటె తక్కువ యనియు, మూడవదానియుపయోగము మఱింత తక్కువ యనియు, ఇట్లే పూర్వలూర్యఫలములకంటె సుత్తశోతరఫలములయుపయోగము తక్కువ యనియు స్పష్ట మగుచున్నది. మామిడిపండువిషయమున చెల్లునట్టి ఈన్యాయము మన మనుభవించు ప్రతిపదార్థము విషయము నను చెల్లుచున్నది. ఈ న్యాయమునకు ఖీణోపయోగ న్యాయము (సిద్ధాంతము — Law of Diminishing Utility) అని పేరు.

ఈసంవర్ధమున కొన్ని ముఖ్యములగు విషయములను మనము గమనింపవలసి యున్నది—

(౧) మనము 'ఉపదార్థము కావలెను; ఆపదార్థము కావలెను' అని చెప్పినప్పుడు నిజముగ మనకు కావలసియుండునది ఆపదార్థ మంతయు కాదు. ఆ పదార్థములోని కొన్ని మాత్రము (Units = అంశములు, భాగములు) మాత్రమే మనము కోరుచున్నాము. నెయ్యి కావలసియున్న దనినపుడు కొన్ని పీసెలో కొన్ని మునుగులో కొన్ని పలములో కావలసియున్న దనియే అర్థము. బియ్యము కావలసియున్నదనినపుడు కొన్ని సేగ్లో, కొన్ని కుంచములో, కొన్ని బస్తాలో కావలసియున్న దనియే అర్థము. పదార్థముయొక్క స్వభావమును బట్టి మన మందులోని కొన్ని మాత్రము (పీసెలు, కుంచములు, డబ్బెస్లు, గజములు) మాత్రమే కోరుచుండుము. మన మొక పదార్థమును వాడునపుడును, అనుభవించునపుడు, కొనుపపుడును ఆ పదార్థమందలి కొన్నిమాత్రము వాడుచున్నామనియు అనుభవించుచున్నామనియు కొనుచున్నామనియు గ్రహింపవలెను.

(౨) పదార్థముకలన మనకు కలుగు ఉపయోగము రెండు విధములుగ పరిగణింపఁబడవలసియున్నది. మొదటిది దానియొక్క మొత్తపు ఉపయోగము; రెండవది దాని 'కుది' యుపయోగము. మన మనుభవించు పదార్థమందలి మాత్రమున్నిటికూలమునను మనకు

లభించు ఉపయోగము మొత్తపు ఉపయోగము; అందులో 'కుది' మాత్రములమున మనకు లభించు ఉపయోగము 'కుది యుపయోగము'. రెండు మామిడిపండ్లలో రెండవది 'కుది' ది; దాన మంకి లభించు ఉపయోగము 'కుది యుపయోగము'. మూడు పండ్లలో మూడవదాననుండి లభించు ఉపయోగము 'కుదియుపయోగము'. నాలుగుపండ్లుండునపుడు నాల్గవపండుకలన లభించు ఉపయోగము 'కుది యుపయోగము'. రెండుపండ్లున్నప్పుడు మొదటిపండుకలన లభించు ఉపయోగమును, రెండవపండుకలన లభించు ఉపయోగమును కలుపుటచేత వచ్చుఫలితము రెండు పండ్లకలన లభించు 'మొత్తపు ఉపయోగము'. అట్లే మూడుపండ్లుండునపుడు మొదటిపండుకలని ఉపయోగము, రెండవదానికలని ఉపయోగము, మూడవదానికలని ఉపయోగము — ఈమూటినికలుపుటకలన లభించునదియే మూడుపండ్ల 'మొత్తపు ఉపయోగము'. ఇట్లే తక్కినపదార్థములవిషయమునఁగూడ గ్రహించునది.

(౩) 'ఖీణోపయోగన్యాయము' నందు ఖీణించుచున్న దని చెప్పఁబడిన 'ఉపయోగము' 'కుదియుపయోగము' గాని 'మొత్తపు ఉపయోగము' కాదు. ఒకనియొద్ద నుండు పదార్థపుమాత్రము (పదార్థపుమొత్తము) అధికముకానుకాను రాశియొక్క కుదియుపయోగము ఖీణించుచువచ్చు ననియే ఈ న్యాయముయొక్క అర్థము; కాని మొత్తపు ఉపయోగము ఖీణించు నని కాదు. మొత్తపు ఉపయోగము స్పృధి యలచునేయింతును. ఈక్రింది యుదాహరణము దీనిని స్పష్టపఱుచుచున్నది.

పండ్లమొత్తము (మాత్రముమొత్తము)	కుదిఉపయోగము	మొత్తపు ఉపయోగము
౧	౨౦ అంశములు	౨౦ అంశములు
౨	౧౫ " "	౩౫ " "
౩	౧౫ " "	౪౫ " "
౪	౧౦ " "	౫౫ " "
౫	౫ " "	౬౦ " "
౬	౧ " "	౬౧ " "

(౪) 'కుదియుపయోగము' నకు మఱియొకవిధమున నిర్వచనము చేయవచ్చును. ఒకపదార్థముయొక్క మాత్రము కొన్ని ఒకనియొద్ద నున్నపుడు వానిలోనుండి యొకమాత్ర లోపించినయెడల నతఁడు నష్టపడు మనయోగమునకు 'కుదియుపయోగము' అని పేరు. రెండుపండ్లనుండి యొకపండు లోపించినయెడల నష్ట మగు మనయోగము ౧౫ అంశములు (రెండవపండు = కుదిపండుకలన కలుగు ఉపయోగము). మూడుపండ్లనుండి యొకపండు లోపించినయెడల నష్ట మగుమనయోగము ౧౫ అంశములు. 'కుదిమాత్ర కలన లభించు ఉపయోగము కుదియుపయోగము' అనినను, 'ఉన్న మాత్రలలోనుండి యొకమాత్ర లోపించినపుడు నష్ట మగు ఉపయోగము కుదియుపయోగము' అనినను ఒక్కటే.

(౫) ఒకపదార్థమునకు మన మిచ్చుక్రయము (Price) ఆ పదార్థముయొక్క 'గుడియుపయోగము'ను కొలత పెట్టుచుండును. ఒకనియొద్ద మామిడిపండ్లే లేనప్పుడు మొదటిపండున కతడు ఇరువది కానీలను ఇచ్చుటకుకూడ సిద్ధపడియుండవచ్చును; కాని అంతటిక్రయ మిచ్చి తక్కువ యుపయోగముగల రెండవపండును కొనజాలడు. రెండవపండువలన గూ అంశముల ఉపయోగముమాత్రమే లభించుట చేత దానికి గూ కానీల నిచ్చుటకు సిద్ధపడును; కాని మూడవ పండు వలన గూ అంశముల యుపయోగము లభించుచుండుటచేత దానికి గూ కానీలక్రయ మియ్యజాలడు; గూ కానీలవొప్పున దొరకినయెడల మూడవ పండును కొనును; లేనియెడల రెండుపండ్లతోనే తృప్తి పొందియుండును. తక్కిన పండ్ల కిచ్చుక్రయ మిదేవిధముగ తగ్గుచుండు నని గ్రహించునది.

క్రయము	కొనుపండ్లసంఖ్య	పండ్ల 'గుడిఉపయోగము'
౨౦ కానీలు	౧	౨౦ అంశములు
౧౫ "	౨	౧౫ "
౧౫ "	౩	౧౫ "
౧౦ "	౪	౧౦ "
౫ "	౫	౫ "
౦ "	౬	౦ "

సండ్లసంఖ్య హెచ్చు కానుకాను 'గుడిఉపయోగము' తగ్గు చుండుటచేత దాని కిచ్చుక్రయముకూడ తగ్గుచుండును.

(౬) బహురస మామిడిపండ్లను కొనువా రెండటో ఉన్నారు. వారందఱు విషయమునను ఈ 'క్షీణోపయోగసిద్ధాంతము' వర్తించుచు న్నది. కొనువారు చెయ్యివంటి ఉన్నారనియు, వా రందఱును సరా సరిని వైవిధ్యముగ కొనుచుండురనియు అనుకొనినయెడల క్రయము ౨౦ కానీలుగ నున్నప్పుడు ౧,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చుగుననియు, గూ కానీలుగ నున్నప్పుడు ౨,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చుగు ననియు, ౧ కానీగ నున్నప్పుడు ౬,౦౦౦ పండ్లు ఖర్చుగుననియు చెప్పవచ్చును. క్రయమునకును, కొను బడియగు మొత్తమునకును గల సంబంధమును తెలియజేయు సిద్ధాంత మునకు 'గిరాకీ' సిద్ధాంత మని పేరు. తగ్గుక్రయమున పెక్కువ కొనెద రనియు, ఎక్కువక్రయ మున్నప్పుడు తక్కువ కొనెద రనియు ఈ సిద్ధాంతము చెప్పుచున్నది. అచ్చుక్రయమునకు లేబడు మొత్తము అధికము కానుకాను శ్రేత రిచ్చుక్రయము తగ్గునని ఈసిద్ధాంతమువలన నేర్పడు చున్నది. పదార్థముయొక్క బాహుళ్యము (Quantity-Supply) నకును, దాని గుడియుపయోగమునకును (Marginal utility), దానిక్రయమునకును (Price) పూర్వపరసంబంధ మున్నది.

(౭) అనుభవయోగ్య మగుపదార్థ మెంత ప్రళస్తమైనదైనను మన మెస్వరము నట్టిపదార్థము నొక్కదానినే అనంతముగ మాడఁ చెట్టుటకు ప్రయత్నించుటలేదు. దానిని కొంతనఱకు సంపాదించిన తర్వాత మఱియొకదానిని సంపాదించుటకు మనము కోరుచుండుము. దీనికి గల కారణమును 'క్షీణోపయోగసిద్ధాంతము' తెలుపుచున్నది.

క్షీణోపయోగసిద్ధాంతముననుండి సమానోపయోగ సిద్ధాంతము (Law of Equi-marginal returns) అను మఱియొక సిద్ధాంత మూహించఁబడుచున్నది. ఒకనియొద్ద మితముగ కొంత ద్రవ్య మున్న ప్పుడు దానితో రెండుపదార్థముల నతడు కొనవలసియుండినయెడల ఒకపదార్థమునకై ఆతడు ఖర్చుపెట్టెడి తుది ద్రవ్యమాత్ర(తుది ద్రవ్యాంశము)వలన కలుగునుపయోగము రెండవ పదార్థమునకై ఆతడు ఖర్చుపెట్టెడి తుదిద్రవ్యమాత్రవలన కలుగునుపయోగముతో సమానముగ నుండును. తొమ్మిదిఅణాలు తనయొద్ద నున్నప్పుడు కొంత పంచదార కొన్నిపాలు కొనవలఁచినయెడల పంచదారకై ఎన్ని అణాలు ఖర్చుపెట్టవలయునో పాలకై ఎన్ని అణాలు ఖర్చుపెట్టవల యునో తీర్మానము చేయవలసియున్నది. నాలుగణా లొకదానికిని ఐదణాలు మఱియొకదానికిని, లేదా ఐదణా లొకదానికిని నాలుగణాలు మఱియొకదానికిని నిట్లు వివిధభాగములుగ ఖర్చుపెట్టుట కవ కాళ ముండును. ఈ యవకాళము లన్నిటిలో అనుసరింపఁదగిన ఆవ కాళ మెది? ఇట్టి సంతయము కలిగినపుడు సమానోపయోగ సిద్ధాంత మునుబట్టి మనము ప్రవర్తించుచుండుము. పూర్వంభమున పంచ దారపై ఎక్కువ ఇష్ట ముండవచ్చును. మొదటిఅణాను పంచదారకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగము మొదటి అణాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె ఎధికముగ నుండ వచ్చును. కాని కొన్ని అణాలు పెట్టి కొంతపంచదారను కొనిన తర్వాత మఱియొక అణాను దానికై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె ఆయణాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగము అధికముగ నుండవచ్చును. అట్టిస్థితిలో ఆయణాను పంచదారకొఱకై ఖర్చుపెట్టుట మాని పాలకై ఖర్చుపెట్టి ఎక్కువ యుపయోగమును పొందుట బుద్ధిమంతుని లక్షణము. ఈక్రిందియుదా హరణములోని లెక్కలు ఈవిషయమును స్పష్టము చేయుచున్నవి.

ఖర్చుపెట్టు అణా	పంచదారవలని ఉపయోగము	పాలవలని ఉపయోగము
౧-వ అణా	౧౦ అంశములు	౯ అంశములు
౨ "	౮ "	౭ "
౩ "	౬ "	౪ "
౪ "	౫ "	౩ "
౫ "	౩ "	౨ "
౬ "	౨ "	౧ "

ఈసందర్భములో పంచదారకై ఆటణాలను, పాలకై మూడణాలను ఖర్చుపెట్టుట యుక్తము కాదు. తుది (ఆటణయణా)అణా పంచదారవలన రెండుఅంశముల ఉపయోగముమాత్రము లభించు చున్నది; తుది (మూడవయణా)అణాపాలవలన నాలుగంశముల ఉపయోగము లభించుచున్నది. కావున తుదిద్రవ్యమాత్రల యుపయోగములు సమానములుగ లేవు. ఆటణయణాను పంచదారకుఁగాక పాలకై వినియోగించినయెడల రెండంశముల ఉపయోగమునకు బదు

లుగ మూడుంశముల ఉపయోగము లభించును. అప్పుడు పంచదారకై అయిదణాలును, పాలకై నాలుగణాలును ఖర్చును. పంచదారకై ఖర్చు పెట్టినకుడి ప్రయోమాత్ర (అయిదవయణా) వలన కలుగు ఉపయోగము 3 (అంశములు) పాలకై ఖర్చు పెట్టిన కుడి ప్రయోమాత్ర (నాలుగవయణా) వలన కలుగు ఉపయోగముతో (3 అంశములు) సమాన మగుచున్నది. కాన ఇదియే సరియైన వినియోగము. దీనికి భిన్నమగు మఱియేవినియోగము మూలమునను (తక్కువేసి మాడవచ్చును) కుడి యుపయోగము అసమాన మగును.

కుడియుపయోగము సమాన మగునట్లు ద్రవ్యమును వినియోగించినపుడే రెండుపదార్థములవలన లభించు మొత్తపు ఉపయోగము (Total Utility) అధికతముగ (Maximum) నుండును. అయిదణాల పంచదార మూలమున $౧౦ + ౮ + ౬ + ౪ + ౩ = ౩౧$ అంశముల యుపయోగమును, నాలుగణాలపాలములమున $౯ + ౭ + ౫ + ౩ = ౨౪$ అంశముల యుపయోగమును గల్గుటచేత మొత్తముమీద $౩౧ + ౨౪ = ౫౫$ అంశముల యుపయోగము లభించినది. మఱియెట్టి వినియోగమువలనను ఇంత యధిక మగునుపయోగము కలుగఁజాలదు.

అర్థశాస్త్రసిద్ధాంతములలో పైని క్షేత్రమునబడిన క్షీణోపయోగసిద్ధాంతము, సమానోపయోగసిద్ధాంతము అనురెండును మిక్కిలి ముఖ్యము లైన వగుటచే వానిని గుఱించి కొంత విపులముగ చెప్పవలసి వచ్చినది. వానిలో సమానోపయోగసిద్ధాంతముయొక్క ప్రాధాన్యమును తెలుపుటకై మఱికొన్ని యుదాహరణము లావశ్యకము లగుచున్నవి. దినమున కిరువది నాలుగు గంటల కాలముమాత్రమే. ఇట్టి మితకాలమును ఆహారమునకును, విహారమునకును, ఉద్యోగమునకును, పెత్తనమునకును, నిద్రకును వినియోగింపవలసి యున్నది. ఒక్కొక్కదాని నిమిత్తమున ఎంతెంతకాలము వినియోగింపవలెనను విషయమును నిర్ణయించుట ప్రతి మనుష్యునికిని ముఖ్యమై యున్నది. వీనిలో దేని నైనను పూర్తిగ వదలుటకు వీలులేదు; అన్నియు కావలసినవియే; కాన ఒక్కదానికై — నిద్రకై — విశేషకాల ముపయోగించిన యెడల తక్కినవానికి కావలసినంత కాల ముండదు. ఒకనిస్వభావము మఱియొకని స్వభావమువలె నుండకుండుటచేతను, అందఱును స్వాతంత్ర్య ముండుటచేతను ప్రతిమనుజుఁడును తనస్వభావముననుసరించి సమానోపయోగసిద్ధాంతముచొప్పున తనకాలమును వినియోగించుచుండును. విహారమే అక్కఱలేదని యనుకొనఁజాలము గాని దానికొక క్రమకాలము ఖర్చుచున్న దనియు, నిద్రకు కావలసినంత కాలము లేకున్న దనియు తలచుచు విహారమునకై ఖర్చును కాలములోని యొకగంటనో అరగంటనో (ఒకమాత్రము) నిద్రాకాలములో చేర్చుటమనకు సహజము. కావున ప్రతిదానికిని మనము ఖర్చుపెట్టుగంటలలో కుడిమాత్రవలన సమానోపయోగము లభించుచున్నదా లేదా యని యాలోచించి యావశ్యకమునుబట్టి యీ కుడిమాత్రల నొకదాననుండి మఱియొకదానిలోనికి మార్చుచుండుము. విద్యార్థులు పరీక్షలకు ముందు

నిద్రాకాలములోని కుడిరెండుమూడుగంటలను చదువుకొనుకాలములోను, పరీక్షలు ముగిసినతర్వాత చదువుకొనుకాలములోని కుడిగంటలను కొన్నిటిని నిద్రాకాలములోను, కొన్నిగంటలను విహారకాలములోను చేర్చుచుండుదురా? అట్లే బుద్ధిమంతుఁడు తనజీవితకాలము నంతయు వినియోగించుచున్నాఁడు. విద్య కావలసియున్నను మితముగ నుండు తన ఆయువు నంతయు విద్యాభ్యాస మొక్కదానికే ఖర్చుపెట్టక — విద్యయం దంతటిరుచి కలవాఁడైనను — తక్కినధర్మములను సైతము నిర్వర్తింపఁబూనుచున్నాఁడు.

బహుశకు నల్లినపుడు మనము కొనఁదగినవస్తువులనేకము లుండును. వానిలో అనేకములు మన కావశ్యకములుగఁగూడ నుండును. బియ్యము, పప్పు, నెయ్యి, మానె, కూరగాయలు, పండ్లు లోనగు నవి యన్నియు కావలసినవే. దగ్గఱనుండు ద్రవ్యముమాత్రము మితముగ నుండును. కావున నట్టియావశ్యకములను వస్తువులలోఁ గొన్నిటి నత్యధికముగ కొంద మనియు, మఱికొన్నిటిని బొత్తిగ మానుదమనియు మన కాలోచనము కలుగదు. ఏయే వస్తువులను ఎంతెంత ద్రవ్యము పెట్టికొనిన బాగుగ నుండును? ఎందులో కొంచెము తగ్గించిన బాగుగ నుండును? ఎందులో కొంచెముపెంచిన బాగుగ నుండును? మఱియొక అణాపెట్టి కూరగాయలు కొనుట మంచిదా, లేదా పండ్లను కొనుట మంచిదా? అని యిట్లు కొంచెము హెచ్చుతక్కువలను (Marginal Units) గుఱించియే — అనఁగా కుడిమాత్రలగుఱించియే మన మాలోచించుచుండుము.

ఈసందర్భమున ప్రస్తుతికాలమందు పాశ్చాత్యతత్వజ్ఞులలోని పరిస్థితులకును మనపరిస్థితులకును ఒకప్రధానవిషయమందుఁ గల భేదమును గూచింపవలసి యున్నది. కాలవినియోగములో ద్రవ్యార్థనమున కొంతకాలము వినియోగింపవలెను? ఆర్జించినద్రవ్యము ననుభవించుట కొంతకాలము వినియోగింపవలెను? అనువిషయము ముఖ్యము. యంత్రసాహాయ్యమువలన తక్కువ కాలములో ఎక్కువ ద్రవ్యార్థనము చేయుటకు వీలు కలుగుచుండుటచేతను, ప్రకృతిసంపదలను తగు విధమున సుపయోగించి విశ్వర్యమును వృద్ధిచేసికొనుటకు కావలసిన వసతుల నన్నిటిని వారు కల్పించుకొనినవారగుటచేతను వా రుత్పత్తి చేయఁగలవస్తుజాల మెంతో అధికమైనది. వస్తువుల నుత్పత్తిచేయుట వాని ననుభవించుటకే కాని వానిని నిరుపయోగముగ కూడఁజెట్టుటకు కాదు. ఇట్టివివక్ష చేయనికారణముచేత ఆదేశములలోనివారి కాలములో చాలభాగము ఆయుక్తముగ పదార్థోత్పత్తియందే వినియుక్త మగుచున్నది. అర్థము ననుభవించుటకు కావలసిన తీరుబడి వారికి లేకున్నది. కావున కర్మాగారములలో (Factories) పనిచేయు వారు ఆటగంటలకంటె నెక్కువగ పనిచేయఁగూడ దనియు, వారమున కైదురోజులకంటె నెక్కువగ పని చేయవలసినయావశ్యకము లేదనియు కాసనములమూలమున నిర్ణయింపఁదలచుచున్నారు. దీనిని బట్టి ప్రస్తుతము ఆదేశములలో జరగుచుండు కాలవినియోగము పైని చెప్పినసమానోపయోగసిద్ధాంతమునకు విరుద్ధముగ నున్న దనియు,

అందుచే వారికాలవినియోగము సార్థకము గాక వ్యర్థ మగుచున్న దనియు నిశ్చిత మగుచున్నది. మనపరిస్థితు లన్నవో మఱియొకవిధముగ నున్నవి. విక్రాంతికై ఖర్చుకాలము అగోత్యైక్తికై ఖర్చుకాలము కంటె సధికముగ నున్నది. చేయుటకు పని లేనివా రెందఱో కలరు. సంవత్సరముపాడుగునను పని లేనివా రనేకు లున్నారు. అగోత్యైక్తి తక్కువయగుటచే దాని ననుభవించుటకు కాల మధికముగ నున్నను అనుభవించుటకు కావలసిన పదార్థములు చాలకున్నవి. కావున మన కాల మిప్పటికంటె సధికముగ నగోత్యైక్తికై వినియోగించుటకు తగిన వసతులను మనము కల్పించుకొనవలసియున్నాము.

ఒకదేశములోని పరిస్థితులకున్న మఱియొకదానియంటి పరిస్థితులకును భేద ముండుటచేత అన్నిదేశములకును సమానముగ వర్తించు ఆర్థికసిద్ధాంతముల నేర్పఱుపఁదలచుట యుక్తము కాదనువాద మొకటి యున్నదిని యీవఱిగ నూచింపఁబడెను. పైని ఉదాహరించినవిషయమునబట్టి ఇట్టివాఁడును సరియైనది కాదని స్పష్టమగును. సమానోపయోగసిద్ధాంతము పాశ్చాత్యదేశములకును మన దేశమునకును సరిగ వర్తించునదియే. కాని అది యెట్లు వర్తించుచున్నదో, దాని సాహాయ్యమున మన మెట్టిమార్పులు చేసికొనవలయునో తీర్చానించుకొనుటయందు మనపరిస్థితులకును, పాశ్చాత్యపరిస్థితులకును గలభేదము పరిశీలింపవలసి యున్నది. వారికి ఎక్కువ విక్రాంతి యావశ్యక మగుచున్నది గనుక మనకును నెక్కువవిక్రాంతి కావలసియున్నదని యూహించుట తగదు. పరిస్థితుల భేదములను సిద్ధాంతములను మార్పుటయందుఁగాక సిద్ధాంతముల నాచరించుటయందు గణించుట యుక్త మని గ్రహింపవలెను.

క్షీణోపయోగ, సమానోపయోగసిద్ధాంతములవలన మితపదార్థము లనుభవించుటలో మనవ్యవప్రవర్తనమందుఁ గల మఱియొక విశేషము విస్పష్టమగుచున్నది. పదార్థములవలన మన మపేక్షించునది ప్రస్తుతకాలోపయోగముగఁ గాని, భావికాలోపయోగముగఁ గాని యుండవచ్చును. ప్రస్తుతోపయోగముమాత్రమే ఖరీదువాఁడు అర్జించినధనము నంతయు వెంటనే ఖర్చుపెట్టును. భావియుపయోగమును ఖరీదువాఁ డట్లు చేయక కొంతధన ముండుకై కూడఁబెట్టును. ప్రస్తుతము ఖర్చుపెట్టక కొంతకాలమైనతర్వాత ఖర్చు పెట్టుటకు కూడఁబెట్టుట (Saving) యని పేరు. 'కూడఁబెట్టుట' యను దానికిఁగల కారణము పైసిద్ధాంతములవలన తెలియుచున్నది. నూలు రూపాయల నెలవీతము తెచ్చుకొనువాఁడు ప్రతి మాసములోను పది రూపాయలు కూడఁబెట్టుచున్నాఁ డనుదానిలో అర్థ మేమి? ఈపది రూపాయ లిప్పుడు ఖర్చుపెట్టుటవలన కలుగు ఉపయోగమునకంటె కొంతకాల మైనతర్వాత దానిని ఖర్చుపెట్టినయెడల నెక్కువ యుపయోగము కలుగునని అతఁ డనుకొనుచున్నాఁ డనియేకదా దాని యర్థము. ఇట్లునుకొనుటకు కారణ మున్నది. నూలురూపాయల వీతము వచ్చువాఁడు తనకుటుంబము పెద్దది కాఁగల దనియో, రాబోవు కాలమున తనఖర్చు లధికము కాఁగల దనియో, వార్ధకమున తనకు

లభించు వేతనము తగ్గఁగల దనియో ప్రస్తుత కాలమున నెలకు పదేసి రూపాయల చొప్పున కూడఁబెట్టుచున్నాఁడు. ఈ పదేసి రూపాయలను ఇప్పుడు ఖర్చు పెట్టకపోవుటవలన నతనికి లభింపని యుపయోగము లెట్టివి? ఇంటి అద్దెకు, పియ్యమునకు, తక్కిన ఆహారపదార్థములకు, బట్టలకు, ముఖ్యములగు నితరవిషయములకు నతఁడు తక్కిన లోంబదిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టి ఆటలు పాటలు మఱి కొన్ని వినోదములు మున్నగు విస్తార ముపయోగము లేని మఱికొన్ని సాధనములకును ఆపదేసిరూపాయలను ఖర్చుపెట్టుటకు బదులుగఁగదా వానిని కూడఁబెట్టుచున్నాఁడు. అతఁ డిప్పుడు కొల్పోవునుపయోగము వినిోదాదులవలనమున కలుగునట్టిదేకదా? కుటుంబము పెరిగినపుడు పెద్దయిల్లు, ఎక్కువబియ్యము, ఎక్కువగ నితరపదార్థములు, బట్టలు కావలసియుండును. ప్రస్తుతము వినోదముల ననుభవించక కూడఁబెట్టినధనము రాబోవుకాలమున వికాల మగునంటికి, ఎక్కువబియ్యమునకు, ఇతరపదార్థములకును పనికివచ్చును. పీనిమూలమున కలుగునుపయోగము ఇప్పుడు కొల్పోవు ఉపయోగమునకన్న అధికముగనుండును. పంచదారకై ఖర్చుపెట్టు ఆజుషయకాను పాలకై ఖర్చుపెట్టుటవలన నెక్కువయుపయోగము లభించునట్లు ప్రస్తుతోపయోగమునకై ఖర్చు పెట్టఁదలచిన తుది పదిరూపాయలను భావ్యుపయోగమునకై ఖర్చు పెట్టినయెడల మొత్తపు ఉపయోగ మధిక మగుచున్నది. మితముగ నుండుధనమును (నూలురూపాయలను) ప్రస్తుతోపయోగమునకు భావ్యుపయోగమునకును వినియోగము చేయవలసినదనినపుడు తుది మాత్రల (తుది పదిరూపాయల)యాలమున ప్రస్తుతమునను భావి కాలమునను లభించునుపయోగము సమాన మగునట్లు వినియోగము చేయవలెను.

సిద్ధాంతముల నాచరింపములో పెట్టుటయందు ఆయాజనుల యొక్కయు, ఆయాదేశములయొక్కయు పరిస్థితులను పరిశీలింపవలయునని పైనిచెప్పఁబడెను. ధనమునుకూడఁబెట్టువిషయముగో నిర్ణయ నాలోచింపవలసియున్నది. వందరూపాయల వీతము తెచ్చుకొనువాఁడు ధనము కూడఁబెట్టినట్లు ముప్పదిరూపాయలవీతము తెచ్చుకొనువాఁడు కూడఁబెట్ట యత్నించుట అపమార్గమే యగును. అతని ప్రస్తుతపు ఖర్చుంతయు నెక్కువయుపయోగమును కలిగించు ఆహారపదార్థము లకుఁగానే యుండును. అట్టివానివీతములోనుండి ధనమును కూడఁబెట్టుట యనఁగా తననొక్కయు తన పిల్లలయొక్కయు ఆరోగ్యము చెఱుచుకొని కూడఁబెట్టుట యని అర్థము. అట్టివాఁడు ప్రస్తుతము కొల్పోవు ఉపయోగము ఎంతో అధికమైనది. దానిని కొల్పోయి పదేసిరూపాయలచొప్పున కూడఁబెట్టినయెడల వార్ధకము రాకమునుపే మృతిఁజెందుట గాని, దాని ననుభవించుటకు కావలసిన క్లితలేనివాఁ డగుటగాని సంభవించును. సమానోపయోగసిద్ధాంతమును బట్టి మనద్రవ్యమును ప్రస్తుతోపయోగములగు పదార్థములకు భావి కాలోపయోగములగు పదార్థములకును వినియోగము చేయవలయునని చెప్పినవెంటనే అందఱును తమతమక్లితిమించి కూడఁబెట్టినలయు

నను అర్థమును చేసికొనఁగూడదు. పాశ్చాత్య దేశములందీకాలమున నీ విషయములో మనుష్యుల ప్రవర్తనయు విపరీతముగ నున్న దని అనేకులు తలఁచుచున్నారు. అచ్చటివారిలో ననేకుల ఆదాయ మత్యధికముగ నుండుటచేత ధనమును కూడఁజెట్టుట చాల సుకరముగ నున్నది. కాని కూడఁజెట్టినదాని నంతయు భావికాలమున దనుభవించు నవసరము వారికి లేదు. కూడఁజెట్టినధనమును ఖర్చు పెట్టుటకు కావలసిన ఉపాయములను వారు వెదకుచున్నారు.

మితసాధనములనుండి ఆధికతమ మన సుపయోగము (Maximum utility) లభించునట్లు వినియోగవిధానము నేర్పఱచుటయే 'ఆనుభవకాండము' యొక్క ప్రధానవిషయ మని సమీక్షకులు గ్రహించుదురుగాక.

ఆ. ఉత్పత్తికాండము

ఉత్పత్తికాండమునందలి విషయము లీవిధముగ నుండును : (౧) అగ్లోత్పత్తి యనిన క్రొత్తయొపయోగముల సుత్పత్తి గావించుటయే కాని క్రొత్తపదార్థముల సుత్పత్తి చేయుట కాదు కొంతయు మంచముగఁ జేసినపుడు వస్త్రంగి దానియొక్క రూపమును మార్చి అదింతకు దానికి లేని ఉపయోగము నిష్పాదు కల్పించుచున్నాము. వస్తువున కదివఱకు లేని యొపయోగమును క్రొత్తగ కల్పించుటయు, అది వఱకుండిన అగ్లోపయోగమును అధికోపయోగముగఁ జేయుటయు అగ్లోత్పత్తి. వస్తువుల రూపమును మార్చియేకాక అవి వారకుప్రదేశములను కాలములను పైతము మార్చి వానికిఁగల యొపయోగములను సృష్టి చేయవచ్చును. వస్త్రములు చేయుపని ఇట్టిది. కావున రూపములను మార్చు వస్త్రంబులు, సాలివాండ్రు, కుమ్మర్లు, కంచెర్లు యోనగునారే కాక వస్త్రములకూడ అగ్లోత్పత్తి చేయువారే. (౨) అగ్లోత్పత్తిచేయు వాడు మనుష్యుడు. అం దతనికి ప్రకృతిసంపదయు మూలధనమును సాహాయ్యము చేయుసాధనములు. భూమి, గనులు, అడవులు యోనగునని ప్రకృతిసంపదలు; ఇవి మనుష్యుని పరిశ్రమమువలనఁగాక స్వతస్సిద్ధముగ నుండునవి. కర్షకరు లుపయోగించు నాఁగలి, గొడ్డలి, రాట్నము, మగ్గము, బండ్లు, యంత్రములు యోనగు పరికరములు మూలధనములనివి. ఇవి స్వయముగ మనుష్యునికోరికలను నెఱవేర్చక కోరికలను నెఱవేర్చు ధాన్యాదుల సుత్పత్తిచేయుటయందు సాహాయ్య పడునవి యగుటచేత మూలధన మని యనిపించుకొనుచున్నవి. పురుష కారము (మనుష్యుడు), ప్రకృతిసంపద, మూలధనము లను నీమూడును అగ్లోత్పత్తికి మూలసాధనములు. కావున వీనికి సాధనక్రయమును పేరు చెల్లుచున్నది. (౩) దేశమునందుత్పత్తి యగు మొత్తపు-అర్థమును (Total Wealth) నిర్ణయించు అంశములు ఈసాధన క్రయమునకు సంబంధించి యున్నవి. దేశములోని మొత్తపు జనసంఖ్య, వారిలో అగ్లోత్పత్తియందు పాటుపడువారి సంఖ్య, పాటుపడువారి కత్తిసామర్థ్యములు తెలివిలేటలు, వారివారి కేవలత్పత్తియందు నేర్పుగలదో ఆవృత్తులలో పని చేయుచుండుట — ఇ వన్నియు కలసి ఒక

అంశముగ నేర్పడుచున్నవి. ఇవి పురుష కారమునకు సంబంధించినవి. ప్రకృతిసంపదలు, వానియొక్క సారత రెండవ అంశములో చేరినవి. దేశములో నగ్లోత్పత్తికై యుపయోగించు మూలధనముయొక్క బాహుళ్యము, అందులోచేరిన పరికరములసౌష్ఠ్యము — ఇవి మూడవ అంశముగ నేర్పడుచున్నవి. ఈ మూడు అంశములను గాక నాల్గవ అంశము మఱియొకటి యున్నది. సాసనక్రియసంయోగముమూలమున అగ్లోత్పత్తి యగుటచేత సంయోగవిధానముయొక్క రీతినిబట్టి అగ్లోత్పత్తియందలి అల్పనల్పములు నిష్కృతియు లభించున్నవి. కొన్ని విధము లగుసంయోగములవలన అగ్లోత్పత్తి అధిక మగును; మఱి కొన్నిటివలన అల్ప మగును. (౪) జననమరణములకుఁగల భేదములను బట్టి దేశములోని జనసంఖ్య నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. జననముల సంఖ్య అధికముగ నుండుదేశములలో మరణములసంఖ్యయు అధికముగ నుండును. ఈసంఖ్యలలో దేశదేశములయందలి భేదములకుఁగల కారణములు ఉత్పత్తికాండమున విమర్శింపఁబడును. జనసంఖ్యలో పాటుపడువారిసంఖ్య కొన్ని దేశములయందు అధికముగను కొన్ని దేశములయందు లెల్లముగను ఉండును. అట్లే వారికత్తిసామర్థ్యములందుఁగూడ భేదము లగపడుచున్నవి. కొన్ని దేశములలోనివారు వారొద్దించినధనములో చాలభాగమును కూడఁజెట్టుచుండుదురు; మఱికొన్ని దేశములందు లెల్లు జరగుట లేదు. ఈభేదములకుఁగల కారణములుకూడ ఉత్పత్తికాండముందు విమర్శింపఁబడును. (౫) అగ్లోత్పత్తియందొక దేశముకంటె మఱియొక దేశము ఉచ్చస్థితియందున్నదో లేదో నిర్ణయించుటయందు పరిశీలించవలసినవిషయము ఏఁజేటె సుత్పత్తియగు మొత్తపు అర్థము కాదు; సరాసరిని దేశమందలి యొక్కొక వ్యక్తియు సుత్పత్తిచేయు అర్థమే ఈసంపర్థమున ముఖ్యమైనది. ఇట్లు లెక్క వేసినయెడల ఇంగ్లండు అమెరికాదేశములు ఉన్నతస్థితియందున్నట్లును, మనదేశము హీనస్థితియందున్నట్లును స్పష్టమగుచున్నది. దేశమందలి జనసంఖ్య హెచ్చుగ నున్నది యని కొందఱును, హెచ్చుగ లేదనియు మఱింత హెచ్చినప్పటికిని ప్రమాదము లేదనియు కొందఱును వాదించుచుండుదురు. ఈవాదములలో మనము గమనింపవలసినవిషయము మొత్తపు అర్థము కాదు; సరాసరిని ఒక్కొక్కవ్యక్తియు సుత్పత్తి చేయుచుండు అర్థము. ప్రస్తుతపు పరిస్థితులలో జనసంఖ్య కొంచెము తగ్గుటవలన ఈసరాసరి ఆదాయము (Average income) హెచ్చునట్లుండునెడల ఇప్పుడుండుజనసంఖ్య హెచ్చనియే చెప్పవలెను; అట్లుగాక జనసంఖ్య కొంచెము తగ్గుటవలన సరాసరి ఆదాయము తగ్గునెడల ఇప్పుడుండుజనసంఖ్య హెచ్చుకాదనియే చెప్పవలెను. (౬) సంయోగవిధానములందు ఒక దేశమునకును మఱియొక దేశమునకును ఎన్నియేని భేదము లుండవచ్చును. వీనిలో వ్యవహారబాహుళ్యము, వ్యవహారమున తని చేయుచుండువారిలోఁగల పరస్పరసంబంధములు, వ్యవహారమును నడపుటకు కావలసిన స్వాతంత్ర్యములు ననునీమూడును ముఖ్యములు. కొందఱు రైతులు రెండు మూడేకరములభూమిని సాగు చేయుచుండుదురు; మఱికొందఱు

వందలకొలది యొకరములను, కొందఱు వేలకొలదియొకరములను సాగు చేయుచుందురు. కావున కొందఱురైతుల వ్యవహారము స్వల్పముగను, మఱికొందఱయొక్క వ్యవహారము బాహుళ్యముగను ఉన్నది. వ్యవహారము బాహుళ్యముగ నుండునపు డౌక్ మజమానివశమగుదును మూలధనము, ప్రకృతిసంపద, పనివాంఛనంబుయు, అతః శక్తిచేయుపదార్థముల సముదాయమును అధికముగ నుండును. మామూలు నేత గానిద్రుడును, మిల్లులఁబెట్టి బట్టల నేయించుచుజమానులకును ఇట్టి భేదము కలదు. వ్యవహార బాహుళ్యము సాహాయ్యకారియో కాదా? ఎట్టియోగ్యత్వముకి బాహుళ్య నూపత్యము? బాహుళ్య మధికము కానుకాను కొన్నిపదార్థములవిషయమున సుత్పత్తి చేయుట కను సరావరిఖర్చు తక్కి పదార్థము చౌక యగును; కొన్నిటియందట్లుండదు. ఒకటేపదార్థమువిషయమునఁగూడ ఒకపార్థ దాఁటునొక కును బాహుళ్య మధికమగుట చౌకతనమునకు చేతు వరుటయు, అది దాఁటివలెంతో బాహుళ్యము మూలమున చౌకతనము లేకుండుటయు సంభవించుచున్నది. సామాన్యముగ మనచేతమందలి వ్యవహారములు అల్పములుగ నున్నవి; వాఙ్మార్గ్య నేతములగాని వ్యవహారములు బాహుళ్యములుగ నున్నవి. (౧) ఉత్పత్తికాండమునందలి సిద్ధాంతములలో ముఖ్యము రైతుల వ్యవహార బాహుళ్యమునకు సంబంధించినవి. వ్యవహారము బాహుళ్యము కానుకాను ఉత్పత్తి యగు పదార్థము చౌకగ నుండినయెడల నట్టివ్యవహారము లధికస్పృధిన్యాయము ననుసరించి యుండుననియు (Law of increasing returns), బాహుళ్యము అధికము కానుకాను ఉత్పత్తియగు పదార్థము గాదుక మనుచుండినయెడల నట్టివ్యవహారములు తీగన్మృద్ధిన్యాయము (Law of Diminishing Returns) ననుసరించి యుండు ననియు, బాహుళ్యము కానుకాను ఉత్పత్తియగుపదార్థము చౌకయుఁగాక గాదుక మునుగాక యథాప్రకారముగ నుండునయెడల నట్టివ్యవహారము సమస్పృధి న్యాయము (Law of Constant returns) ననుసరించి యుండు ననియు చెప్పుచుందురు. ఈన్యాయములకును, అనుభవకాండమునందలి తీగోపయోగన్యాయమునకును కొంత సామ్యత్యము కలదు. (౨) ప్రతివ్యవహారమందును నాలుగైదురకముల పనులు చేయవలసియున్నవి. వ్యవహారమునందుత్పత్తియగు పదార్థమును ఎంత అధికముగ సుత్పత్తిచేయవలసినదియు, దాని నెచట నెట్టి క్రయమునకు విక్రయంపరచవలసినదియు, అందులకు కావలసిన సాధనముల నేరీతిగ సమూహ్యవలసినదియు తీర్చానించుట మొదటి పని. ఈ తీర్మానములఁ బెట్టియే వ్యవహారముమూలమున వచ్చు లాభనష్టములు నిర్ణయమగును. లాభనష్టములను భరించుపూచీ యెవరిదియో వారే వ్యవహారమునకు యజమాని యని చెప్పఁబడుచున్నారు. యజమాని ఒకఁడుగ నుండవచ్చును; లేదా ఇద్దఱుమగుదు భాగస్వాములు కలసి లాభనష్టములకు పూచీపడవచ్చును; లేక వందలకొలది మనుష్యు లందుకై కలయవచ్చును. ప్రస్తుతకాలమున కంపెనీవ్యవహారములలో (Joint-stock Companies) అనేకము లిట్టివి. లాభనష్టములను భరించు

పూచీ వహించుటయేకాక, వ్యవహారమందలి వివరముల నన్నిటిని చక్కఁగ నడపువాడు కొందఱుండవలెను. అట్టివారికి నియంతరిని పేరు (Directors). వారియుత్తరవుల ననుసరించి నెలతీతములను పుచ్చుకొని పని చేయువా రనేకు లుండురు. విచారణదార్లు, గుమాస్తాలు, కూలివాండ్లు ఇందులో చేరవచ్చును. వీరుగాక, వ్యవహారమునకుఁ గావలసిన ప్రకృతిసంపదలను సన్నాహము చేయు భూస్వాములు కొందఱును, మూలధనమును ఋణముగ నిచ్చువారు కొందఱును ఉండురు. ఒకవ్యవహారము జయప్రస్థముగ జరగవలయు ననిన (౧) లాభనష్టముల ననుభవించ సిద్ధపడియుండుట, (౨) వివరముల నేర్పఱుచుట, (౩) వాని ననుసరించి నిర్ణీతములగు పనులను చేయుట, (౪) కావలసిన భూమి మొదలగు ప్రకృతిసంపదలను సరఫరా చేయుట, (౫) ఋణము లిచ్చుట — అను వివిధములగు పనులను చేయవలసియున్నది. ఈపనుల నన్నింటిని ఒకఁడే చేయుమండివచ్చును, లేక కొన్నిపనులను ఒకఁడును, మఱికొన్నింటిని మఱియొకఁడును చేయుమండివచ్చును; అట్లు గాక ఒక్కొక్కవిమను పనిని ఒక్కొక్కఁడు చేయుచుండవచ్చును. సాంతభూమిని సాంతముగ (కూలివాండ్లను పెట్టుకొనక) సాంతపరికరములతో (ఒకరియొద్ద ఋణము తీయక, తాను కూడఁబెట్టినమూలధనముతో) నాను చేయురైగులనేకు లున్నారు; ఇతరులభూమిని సాంతముగ సాంతపరికరములతో నానుచేయురైతులు మఱికొందఱున్నారు; భూమియు పరిశ్రమమును సాంతములుగ నుండి, మూలధనమునుమాత్రము సాహుకార్లు యొద్ద ఋణము తీసి నాను చేయురైతులు కొందఱున్నారు. సాంతముగ నేడియు లేక, ఇతరులయొద్ద ఋణముగ తీసికొనిన మూలధనముచేతను నానుచేయువారెందఱో కలరు. ఇట్లే వ్యవసాయము కాక తక్కిన పరిశ్రమములందు రకరకములగు సంయోగవిధానము లున్నవి. గొప్ప గొప్ప మిల్లులను బెట్టి వేలకొలది పనివాండ్లచే పని చేయించు యజమాను లున్నారు. కావున మజమానులకును నియంతరికును చేతనములను పుచ్చుకొని పనిచేయువారికిని, భూస్వాములకును, మూలధనము నిచ్చువారికిని ఎట్టిపరస్పరసంబంధ ముండినయెడల ఉత్పత్తియగుసనము అధికతమముగ నుండును? ఈకాలమున విస్తారమగు మూలధన ముండినఁగాని ఏపరిశ్రమను స్థాపించుటకును వీలు కలుగుటలేదు. గనోల్పినికి పురుషకారము కావలసియున్నను మూలధనము లేని పురుషకారము వ్యర్థ మగుచున్నది. మూలధన మున్నవాడు ఎట్టివ్యవహారము నైనను చేయఁగలిగియున్నాఁడు. అట్టివారే వ్యవహారముల కంతకును యజమానులుగ నుండి కూలివాండ్లచేత ఇష్టమువిప్పినపనిని ఇష్టము వచ్చినట్లు చేయింపఁగలిగియున్నారు. అందుచేతను ప్రస్తుతకాలమునకు 'మూలధనపుయుగము' (Age of Capitalism) అనుపేరు సార్థక మగుచున్నది. వ్యవహారములో చేరి యుండువారికిఁ గల పరస్పర సంబంధము తృప్తికరముగ లేకపోవుటచేతనే పాశ్చాత్యదేశములందప్పుడప్పుడు కూలివాండ్లు సమైక్యత పనిచేయుట మానుటయు, యజ

మానులు పనివాండ్ర నందఱను ఒకొకప్పుడు పనినుండి తొలగించుటయు సంభవించుచున్నది. జమీందారులకును రైతులకును ఆభిప్రాయ భేదము లీ కారణముచేతనే కలుగుచున్నది. సంతకారే భూమిని సాగుచేయుట మంచి దనియు, సాగుచేయువాడే భూస్వామిగ నుండి వలెననియు కొందఱు వాదించుట కిదియే కారణము. (౯) వృత్తిస్వతంత్ర్యము ప్రస్తుతకాలమునకు లక్షణ మని ఇదివఱలో నూచింపఁబడెను. కాని ఆర్థికముగ ముందంజవేయుచున్న అమెరికా, జర్మనీ, ఇంగ్లండుదేశములందు వృత్తిస్వతంత్ర్యమును నిరోధించుటకై అనేకములగు సేర్పాటులు కావింపఁబడుచున్నవి. వీనిలో కొన్ని ప్రభుత్వమువారి కాసనపస్తుతములు; కొన్ని ప్రభుత్వమువారిలో సంబంధము లేనివి. ఏదైనపదార్థము నొకదాని మత్పత్తి చేయువారిలో ననేకులు ఒకవిధముగ తమలోతాము కట్టుకట్టి పైనుండునా రెవరైన వావృత్తిలో ప్రవేశింపఁజలచినపుడు వారికి అడ్డు తగిలి, వారిని ప్రవేశింపకుండఁజేయుట సాధారణ మగుచున్నది. ఇందుమూలమున అనేకపదార్థములయొక్క 'బహుముఖము' గాక, 'ఏకముఖ' మగుచున్నది. 'బహుముఖము' అనఁగా ఒకపదార్థమును అనేకు లుత్పత్తి చేయుట. 'ఏకముఖము' (Monopoly), అనఁగా దానిని ఒకరే యుత్పత్తి చేయుట. అనేకులు ఉత్పత్తి చేయునపుడు వారిలో వారు పోటీపడుటయు, వారికిగల నైపుణ్యము మాపి పదార్థము చౌకగ దొరకునట్లు గావించుటయు సుజము. 'ఏకముఖము' గ మత్పత్తి యగునపుడు వృత్తినిరోధము కలుగుటయేకాక పదార్థము గాఢకముగ నుండుటయు కలగు. అయినను కొన్ని పదార్థములను 'ఏకముఖము' గ మత్పత్తి చేయుటయే లాభకరముగ నుండును. ఎట్టిపదార్థములవిషయమున నట్టిలాభము కలుగునో పరికిలింపవలసియున్నది. మనదేశమున ఉప్పు, నల్లమందు, కల్లు, సారాయి మొదలగునవి ప్రభుత్వమువారే యుత్పత్తి గావించుటయే, లేక వారికాసనములకు బద్ధులైనవారుత్పత్తి గావించుటయే జరగుచున్నది. 'ఏకముఖోత్పత్తి' లాభకర మని స్పష్ట మైనయెడల అట్టిపని ప్రభుత్వమువారే చేసిన బాగు నుండునా? లేక వ్యక్తులకు వదిలిపెట్టుట మంచిదా? అనువిషయము ఆలోచింపవలసియున్నది. (౧౦) ప్రస్తుతకాలమందు అగోత్పత్తికి మఱియొకలక్షణము కలదు. అనేకులు వారుత్పత్తి చేయువస్తువులను స్వానుభవమునకుఁ గాక పరులకు విక్రయించు నుద్దేశముతో మత్పత్తి చేయుచున్నారు. ఇది క్రొత్తలక్షణము కాదుగాని పూర్వము కంటే నిష్ప డిది యెక్కువగ వ్యాపించియున్నది. వేగుసెనగ, జనుము, నీలి, ప్రత్తి, మిరపకాయలు, సువ్వులు లోనగువానిని పండించురైతు లిట్టివారు; తక్కిన ధాన్యమును పండించు రైతులలో ననేకులు పండినదాని నంతయు స్వానుభవమునకుఁ బెట్టుకొనక, కొంతభాగమునైనను విక్రయించుచుందురు. వ్యావసాయక వృత్తులు గాక పాటకపువృత్తుల (Manufactures) నవలంబించిన సారెవాండ్రు, వడ్డంగులు లోనగువారు వారు తయారుగావించిన పదార్థముల నన్నింటిని విక్రయింపవలసి యున్నది. కావున

క్రయవిక్రయములకు కావలసిన సదుపాయము లీ కాలమున పూర్వము కంటే నెక్కువ ప్రాధాన్యమును గాంచియున్నవి. మన రైతులలో ననేకులు వ్యవసాయము చేయుటయం దెక్కువనేర్చును మాపించువారైనను తా ముత్పత్తి గావించువరకులను విక్రయించు విషయమున వెనుకఁబడియున్నారు. తాము తయారుచేసిన సామానులను విరివిగ విక్రయించుటకై కోట్లకోలదిప్రవ్యము నీ కాలమున ప్రకటనలకు (Advertisements) గాను అనేకులు ఖర్చుపెట్టవలసి యున్నది. సామానుల సుగుణములను లోకమునకు ప్రకటించుట ముఖ్యముగు కళలో నొకటిగ నీ కాలమునం దున్నది. ఉత్పత్తి చేయువారికంటే వ్యాపారముచేయు వర్తకులసంఖ్య హెచ్చగుటకుపాడ నిదియే కారణము. గోడ్లు, కాలువలు, ఇనుపదాకలు, స్టీమర్లు, ఆకాశయానములు, తపాలాతంతియేర్పాటులు — ఇవి యన్నియు నత్యవశ్యకము లగుచున్నవి. (౧౧) మనకు కావలసిన పదార్థము లన్నియు మన దేశమం దుత్పత్తి యగుట లేదు; మన ముత్పత్తిచేయు పదార్థము లన్నిటికిని మనదేశమున నిరాక యుండుటలేదు. కావున, విదేశములం దుత్పత్తి యగు వస్తువులను కొనవలసిన అవసరమును, మన వస్తువులను విదేశములందు అమ్మవలసిన అవసరమును కలుగుచున్నవి. ఇట్టి క్రయ విక్రయము లెప్పుడు లాభకరముగా, ఎప్పుడు నష్టదాయకముగా నిర్ణయింపవలెను. మనము విదేశవస్తువులను కొనుట మానినయెడల, విదేశములవారు మనవస్తువులను కొనుట మానేడరు. (౧౨) మనదేశమం దిప్పు డుత్పత్తి యగు ధన సముదాయము చాల తక్కువగ నున్నది. దారిద్ర్యబాధ హెచ్చగుచున్నది. జనసంఖ్యయందును, పాటుపడువారిసంఖ్యయందును, పాటుపడువారి కక్తి సామర్థ్యము లందును, మూలధనమును వృద్ధిచేసికొనుటకు కావలసిన యవకాశము లందును, ప్రాచీనకాలపు పరికరములను వాని లాభకరములగు యంత్రముల నుపయోగించుటయందును, సాధనశ్రయ సంచోగ విధానము లందును మనము చేసికొనవలసిన మార్పు లనేకము లున్నవి. వీనిలో నెట్టివి వ్యక్తుల (Individuals) యుక్తాయుక్త పరిజ్ఞానమువలన జరగఁగలవో, ఎట్టివి జరగుటకు ప్రభుత్వమువారి సహాయము ఆవశ్యకమో నిర్ణయింపవలెను. మనకంటే నెంతయో వెనుకఁబడియున్న రషియాదేశము గడచిన పదిసంవత్సరములలో నెంతయో ముందునకు వచ్చుటకు ప్రభుత్వమువారి సహాయమే కారణము (పైని పేర్కొనిన పండ్లెండు విషయములను గుఱించి వివరములు తెలిసికొనఁగోరువారు 'ఉత్పత్తి', 'జనసంఖ్య', 'మూలధనము', 'ప్రకృతి సంపద', 'విదేశవ్యాపారము' లోనగు విషయములను గుఱించిన ప్రత్యేకవ్యాసములను చదువునది).

ఇ. మూల్యనిర్ణయకాండము

మూల్యనిర్ణయకాండమునందలి విషయము లీ క్రిందివిధముగ నుండును: (౧) ఈ కాలమున పదార్థములలో ననేకములు స్వానుభవమునకుఁగాక వినిమయమునకై యుత్పత్తి గావించఁబడుచున్నవని తెలిసియున్నది. ప్రతిమనుష్యుఁడును తనకు కావలసినవస్తువుల

వన్నిటిని తానే యుత్పత్తి చేసికొనుట లేదు. ఏపదార్థ ముత్పత్తి చేయుటయందు తన కెక్కువగా నేర్పును, అభిరుచియును, వసతులును కలవో ఆపదార్థము నుత్పత్తి చేసి, దాని నితరుల కిచ్చి వారియొద్ద నుండి తనయనుభవమునకు కావలసినవస్తువులను సంపాదించుట ప్రస్తుత కాలపులక్ష్యమని మన యోగండు చెప్పఁబడియున్నది. 'తా నిచ్చుపదార్థమునకు బదులుగ నితరవస్తువులు ఎంత బాహుళ్యముగ లభించును' అనునది ప్రతిమనుష్యునికిని చాల ముఖ్య మైనవిషయము. ఈ బాహుళ్య మధిక మైనయెడల ఆతనిస్థితి బాగుగ నుండును; లేనియెడల నది చాల విచారకరముగ నుండును. వినిమయము గావించినపుడు ఒక పదార్థమునకు బదులుగ లభించు మఱియొకపదార్థముయొక్క బాహుళ్యమే మొనటిదానిమూల్యము. ఒకనేరు బియ్యమునకు బదులు రెండుసేర్ల ఉప్పు నొరకినయెడల నేరుబియ్యపుమూల్యము రెండుసేర్ల ఉప్పు అని చెప్పుచుండుము. (౨) ఒకనేరు బియ్యముయొక్క మూల్యము రెండుసేర్ల ఉప్పుగను, ఒకనేరు నెయ్యియొక్క మూల్యము ఇరువదిసేర్ల ఉప్పుగను, ఒకనేరు నూనెయొక్క మూల్యము పదిసేర్ల ఉప్పుగను ఉండును. అట్టిసందర్భములో బియ్యముయొక్క మూల్యము తక్కువ యనియు, నూనెయొక్క మూల్యము అంతకంటె నెక్కువ యనియు, నెయ్యియొక్క మూల్యము మఱింత యెక్కువ యనియు చెప్పుచుండుము. కొన్ని వస్తువులమూల్యము ఎక్కువగ నుండుటకును, కొన్నిటియొక్క మూల్యము తక్కువగ నుండుటకును గల కారణములను విమర్శించుటయే మూల్యనిర్ణయకాండముం డర్థశాస్త్రకారులు చేయు పని. (౩) వినిమయముయొక్క యుద్దేశము మనదగ్గఱ నుండుపదార్థము నిచ్చి మనకు కావలసిన పదార్థములను సంపాదించుట యైనను ఈకాలముందు పదార్థములను పదార్థాంతరములకుఁగాక చెలామణి ద్రవ్యము (Money) నైతే మనము వినిమయము చేయుచున్నాము. ధాన్యమును పండించుచైతనుకు కావలసినది ఉప్పు, మిఠైపకాయలు, చింతపండు, నెయ్యి, నూనె, బట్టలు యోగనగునవి; కాని, సాధారణముగ వీనిలో దేనినికూడ ధాన్యము నిచ్చి సంపాదించుట లేదు. తన దగ్గఱ నుండుధాన్యమును రూపాయలలోనికి మార్చుకొని, ఆరూపాయలతో తనకు కావలసిన వస్తువులను కొనుట సర్వసాధారణము. వినిమయముయొక్క యుద్దేశము సుకరముగ నెఱవేలుటకై మనమౌఁడు కనుగొనినసాధనమే ఈచెలామణిద్రవ్య మగురూపాయ. వస్తువుయొక్క మూల్య మనఁగా దానికి బదులుగ లభించురూపాయ లనియే మనము మామూలుగ చెప్పుచుండుము. బదులుగలభించురూపాయలేకాక, అట్లు లభించు ప్రతివస్తువుయొక్క మొత్తమునకును 'మూల్యము' అనుపేరు సార్థక మగుచున్న దని వైని చెప్పఁబడియున్నది. కావున నొకవస్తువునకు బదులుగ వచ్చురూపాయలమొత్తమునకు నేటొకపేరుండిన బాగుండు నని యెంచి, దానికి అర్థశాస్త్రకారులు 'క్రయము' అని నామకరణము చేసియున్నారు. 'క్రయము'కూడ 'మూల్యమే'; కాని చెలామణిద్రవ్యముమూలమున వ్యక్త మగుమూల్యము క్రయమని చెప్పఁబడుచున్నది. మూల్యమునకును క్రయమునకును మఱియొట్టి

విభిన్నము లేదము లేకపోవుటచేత 'మూల్యనిర్ణయము' అన్నను 'క్రయనిర్ణయము' అన్నను ఒక్కటి అనియే మనము గ్రహింపవచ్చును. ఒకవస్తువుయొక్క క్రయము అధికముగను, మఱియొకదానియొక్క క్రయము అల్పముగను ఉండుటకుఁగల కారణములను కనుగొనుటయే మనము చేయవలసినపని. పదిరూపాయ లిచ్చినయెడల బస్తాబియ్యము దొరకుచున్నది. బియ్యము లభింపనియెడల మన ప్రాణములు నిలువఁజాలవు. కాని వందలకొలదిరూపాయల నిచ్చినఁగాని ఏజ్ర మొకటి లభింపదు. ప్రాణము నిలువట కావశ్యకమైన బియ్యముయొక్క క్రయ మంత తక్కువగ నుండుటకును, అంతటి గొప్ప యుపయోగము లేనట్టి వజ్రముయొక్క క్రయ మెంతో అధికముగ నుండుటకును కారణ మేమి? (౪) ప్రతి వినిమయమునకును రెండుపక్షములనా రుండవలెను. ఒకపక్షము యోనినాడు కొనునాడు (క్రేతలు); రెండవ పక్షములోనినాడు అమ్మునాడు (విక్రేతలు). కొనునాడు అమ్మునాడును కలసి చేర మాడిన తర్వాత నిరుపక్షములనాడును అంగీకరించిన మొత్తమే 'క్రయము'. కొనునాఁడంతటి క్రయము నియ్య సిద్ధపడుటకు కారణములను, అమ్మునాఁడంతటి క్రయమును తీసికొన సిద్ధపడుటకు కారణములను కనుగొనవలెను. బస్తాబియ్యమునకు పదిరూపాయలకంటె నెక్కువ యిచ్చుటకు కొనునాఁడెందుల కింగీకరించుట లేదు? వజ్ర మనఁగా నేనాలుగై నుండలరూపాయలనుగూడ నిచ్చుట కతఁడేల అంగీకరించుచున్నాఁడు? అనుభవకాండమున ఈప్రశ్నకు సమాధాన మిదివఱకే చెప్పఁబడియున్నది. క్షీణోపయోగవ్యాయము ప్రకారము వస్తువుయొక్క వితత్వమునుబట్టి దాని తుదియుపయోగము నిర్ణయింపఁబడుననియు, తుదియుపయోగమునుబట్టి దానిక్రయము నిర్ణయ మగుచున్నదనియు స్పష్ట మగుచున్నది. బియ్యపుబస్తాలు లక్షలకొలదిగ నుండుట ఎలవ దానియొక్క తుదియుపయోగము చాల తక్కువ; అందుచే దాని క్రయముకూడ చాల తక్కువగ నున్నది. వజ్రములసంఖ్య — వజ్రములమొత్తము — మిక్కిలి వితత్వముగ నుండుటచేత వాని 'తుదియుపయోగము' మిక్కిలి అధికముగ నున్నది; అందుచే దానిక్రయముకూడ హెచ్చుగ నుండుట సంభవించుచున్నది. బియ్యముయొక్క క్రయము పదిరూపాయలనుండి యెనిమిదిరూపాయ లైనయెడల దానికి కారణము బియ్యము యొక్క 'తుదియుపయోగము' తగ్గుటయే. ఇట్లు తగ్గుటకు ముఖ్యములగు కారణములు రెండు కలవు. అమృతమునకు సిద్ధముగ నుండు బియ్యము హెచ్చు కావచ్చును; లేక బియ్యమందు క్రేతలకుఁ గల యిష్టము తగ్గవచ్చును. బియ్యమునకు బదులుగ గోదనులనో, రాసులనో, జొన్నలనో వాడుటకు ప్రజలు ప్రారంభించినయెడల బస్తాలసంఖ్య అధికము కాకున్నను ఉన్న బస్తాలయొక్క తుదియుపయోగము తగ్గును. బియ్యముయొక్క క్రయము పదిరూపాయలనుండి పండ్రెండురూపాయ లగునపుడు బస్తాలసంఖ్య తగ్గుటయో, క్రేతలకు బియ్యమందుఁగల ఇష్టము హెచ్చుటయో కారణము లగును. హెచ్చుటకును తగ్గుటకును గల కారణములను పరిశీ

లింపక, ఏదియో యొకసమయమున ఫలానిక్రయ ముండుటకు కారణమును మనము విమర్శించినయెడల, ఆసమయమున అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బస్తాలసంఖ్యయే ఆకారణ మని మనము చెప్పవచ్చును. ప్రతి లిమ్మక్రయము వస్తువుయొక్క బాహుళ్యము (దాని తుది యుపయోగము) ననుసరించి యుండు ననుట స్పష్టము.

అమ్మకమున కుండు బస్తాలు	ప్రతి లిమ్మకర
౧౫,౦౦౦ లు	రు. ౧౫ లు
౧౭,౦౦౦ లు	రు. ౧౪ లు
౨౦,౦౦౦ లు	రు. ౧౩ లు
౨౩,౦౦౦ లు	రు. ౧౨ లు
౨౬,౦౦౦ లు	రు. ౧౧ లు
౩౦,౦౦౦ లు	రు. ౧౦ లు.

(౫) అమ్మకమునకు సిద్ధముగ నుండు బస్తాలనుబట్టి క్రయము నిర్ణయ మగుచుండునా? కాని ఒక్కొక్క సమయమున అమ్మకమునకు ఎన్నియో కొన్ని బస్తాలే యుండుటకు కారణ మేమి? అంతకుంటే హెచ్చుగఁగాని తక్కువగఁగాని లేకుండుట యే? విక్రేతల యిష్టానిష్టములబట్టి ఇది నిర్ణయింపబడుచున్నది. మనుష్యుఁడు శ్రమ పడినఁగాని బియ్యము మొలకల పదార్థము లుత్పత్తి కాలబల; కాని ఎవఁడును విశేష కాలము కష్టపడుట కిచ్చుగింపఁడు. విక్రాంతి లేక, నిరంతరము పని చేయుటకు ప్రతి మనుష్యుఁడును సిద్ధపడునెడల నిష్పత్తికంటె నెన్నియోకె ట్లధికముగ మన మనేక పదార్థముల నుత్పత్తిచేయఁగలవార మగుదుము. అప్పుడు వానిబాహుళ్య మధికమై వానిక్రయములు తగ్గును. కాని ప్రతిమనుష్యుఁడును కొంతకాలము మాత్రమే పని చేయఁగలియున్నాఁడు. అందుబాటున శ్రమ కను గుణముగ ఫలము లభించునను నమ్మక మున్నప్పుడే అతఁడు పనిచేయ సిద్ధపడుచున్నాఁడు. శ్రమ కనుగుణముగ ఫలము లభించినదియు లేనిదియు తెలిసికొనుటకు పదార్థముయొక్క క్రయ మొక్కటియే మన కీకాలమున ఆధారము. ఎక్కువగ పదార్థము నుత్పత్తి చేసినయెడల దానిఖరీదు తగ్గు నని 'గిరాకీ' సిద్ధాంతమునుబట్టి తెలియుచున్నది. కావున పదార్థముల నుత్పత్తిచేయువారు క్రయము తగ్గునేమో యని భయపడి వాని సత్యధికముగ తయారుచేయ సాహసించరు. ఏమాత్రపు బాహుళ్యముగ తయారుచేసినయెడల వానికి వచ్చు క్రయము తమ శ్రమ కనుగుణముగ నుండు పని వా గమకొనెడిలో అంతటి బాహుళ్యముగ మాత్రము వారు దాని నుత్పత్తి చేయుదురు. ౧౫,౦౦౦ ల బస్తాల బియ్యము నుత్పత్తిచేసినపుడు ఒక్కొక్క బస్తా నుత్పత్తి చేయుట కనుభవ్యులు రు. ౧౧ లు ఆయినయెడల ఒక్కొక్క బస్తాయొక్క క్రయము రు. ౧౫ లగుటచే బస్తా ఒకటింటికి రు. ౪ ల లాభము వచ్చును. లాభము వచ్చుచున్నపుడు రైతులు మజీకొంత భూమిని సాగుచేసి ౧౭,౦౦౦ ల బస్తాల నుత్పత్తి చేయవచ్చును. కాని అప్పుడు వారిఖర్చులు బస్తా ఒకటింటికి రు. ౧౨ ల వఱకును పెరుగవచ్చును. ౧౭,౦౦౦ ల బస్తాలు అమ్మకమున కున్నప్పుడు క్రయము రు. ౧౪

లకు పడిపోవును. అప్పుడుకూడ రైతుల కొక్కొక్క బస్తాకు ఒకరూపాయ లాభము దొరకు చుండుటచేత వారు మఱింత శ్రమపడుట కిష్టము గలవారై ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాల బియ్యము నుత్పత్తి చేసి అమ్మకమునకు లేగఁదు. అప్పుడు బస్తా ఖరీదు రు. ౧౩ లకంటె నధికముగ నుండెఁబడదు. ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాల నుత్పత్తి చేయుటలో నొక్కొక్క బస్తా కనుభవ్యులు రు. ౧౩ లు ఆయినయెడల వారిఖర్చును వారికి లభించు క్రయమును సమానముగ నుండును. వా రంతటితో నిలువక, ౨౩,౦౦౦ ల బస్తా లుత్పత్తి చేసిన యెడల బస్తా ఒకటింటికి వారి కనుభవ్యులు రు. ౧౪ లు కావచ్చును; కాని అన్ని బస్తాలును అమ్మకమునకు వచ్చినపుడు క్రయము రు. ౧౨ లగుటచేత వారిశ్రమకు తగినలాభము లేక రెండేసిరూపాయలవొప్పున నష్టము వచ్చును. ౩౦,౦౦౦ ల బస్తా లుత్పత్తి చేసినపుడు వారికి వచ్చునష్టము మఱింత యధిక మగును. ఇట్టిపరిస్థితులలో వ్యవహార ముండిరి కష్టస్థితుల నెఱవేరినవైనను ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాలకంటె పెక్కువగ నుత్పత్తి చేయఁబారరు. ఈయనదాహరణమునుబట్టి ఉత్పత్తి చేయఁబడు మొత్తములలో (౧౫,౦౦౦; ౧౭,౦౦౦; ౨౦,౦౦౦ లోనగునవి) ఒక్కొక్క మొత్తమునందన్వయమున నొకవిధమున ఖర్చు లుండుట స్పష్ట మగుచున్నది. ఖర్చునకు తగినక్రయము దొరకినఁ గాని ఉత్పాదకులు తమపనికి బూసరు గనుక, ఏమేక్రయము లున్న పుడు ఎంతంత మొత్తములను వారుత్పత్తి చేయుదురో మనము చెప్పఁ గలిగియుండుము. క్రయమునకును, ఉత్పత్తియగు మొత్తమునకును గలసంబంధమును విశేషము మసిద్ధాంతమునకు 'బాహుళ్యసిద్ధాంతము' (Law of Supply) అని పేరు. క్రయము హెచ్చు కానుకాను ఉత్పత్తి చేయఁబడుమొత్తము హెచ్చునచువచ్చును. ఉత్పాదకులను పురికొల్పినది క్రయమునకును ఖర్చులకును నుండు సంబంధమే. 'బాహుళ్యసిద్ధాంతము' ఈ క్రిందిపట్టిగూలమున స్పష్ట మగును.

బస్తాక్రయము లేక బస్తా కను ఖర్చు	ఉత్పత్తి యగు మొత్తము
రు. ౧౧ లు	౧౫,౦౦౦ లు
రు. ౧౨ లు	౧౭,౦౦౦ లు
రు. ౧౩ లు	౨౦,౦౦౦ లు
రు. ౧౪ లు	౨౩,౦౦౦ లు
రు. ౧౫ లు	౨౬,౦౦౦ లు
రు. ౧౬ లు	౩౦,౦౦౦ లు

ఈపట్టిని, గిరాకీసిద్ధాంతమును నూచించుపట్టితో సరిపోల్చి చూచినయెడల ౨౦,౦౦౦ ల బస్తాలకంటె నధికముగ నుత్పత్తి చేయుట లాభకారి కా ఁదుట స్పష్ట మగును. ఈ రెండుసిద్ధాంతములను సమన్వయించుటనులమున 'క్రయసిద్ధాంతము' (Law of price) ఏర్పడుచున్నది. ఎంతటిబాహుళ్యమునకు (సరఫరా లేక Supply) ప్రతి లియ్యందలమక్రయము విక్రేతల కనుభవ్యుతో సమానముగ నుండునో అంతటి బాహుళ్యముగ పదార్థ ముత్పత్తి యగుచుండును.

ఉత్పత్తి చేయఁదగిన మొత్తము లనేకము లున్నను, ఒక్క మొత్తము (బాహుళ్యము, సరఫరా, Supply) విషయముననే గిరాకీక్రయమును (Demand price), ఉత్పత్తి చేయుట కగు ఖర్చులను (Expenses per unit) సమానముగా నుండును. పదార్థము యొక్క క్రయమును నిర్ణయించునందర్భము లివియే. (౫) బాహుళ్యముయొక్క మితత్వమును నిర్ణయించునది 'ఖర్చులు' మాత్రమే కాదు. శ్రమకుఁ దగినక్రయము వచ్చునపుడుమాత్రం కొందఱు విస్తారముగ నుత్పత్తి చేయుట కిష్టపడరు. ఉత్పాదకు లందఱులో పోటీ యున్నప్పుడే ఇట్టిది సంభవించును. పోటీ లేక వారందఱును కట్టుగట్టి యున్నప్పుడును, ఉత్పత్తి యేకముఖముగ నుండునపుడును ఖర్చులకు మించినక్రయమును సంపాదించఁగోరి, దానికి తగినట్లుగ అమ్మకమున కుండు పదార్థబాహుళ్యమును ఉత్పాదకులు మార్చుచుండును. (౬) కొన్ని పదార్థములయొక్క మితత్వమునకు కారణము 'ప్రకృతిలోపమే' నాని నుత్పత్తి చేయుటకు 'శ్రమము' అవసరముండును. భూమి మొదలగు ప్రకృతిసంపద లిట్టివి. వీనియొక్క బాహుళ్యము తక్కువగ నుండును. ఎక్కువశ్రమ పడినను నానిని ఎక్కువగ నుత్పత్తి చేయుటకు వీలు లేదు. కావున వానివిషయమున గిరాకీనిబట్టిమాత్రమే క్రయము నిర్ణయమగుచున్నది. నాని నధీమం గుండుకొనునారు శ్రమపడి నక్కఱలేక విస్తారలాభము సంపాదించి చుండురు.

ప్రస్తుతకాలపు అధికప్రపంచవక్రమును త్రిపుశక్తియే ఈ క్రయము. వస్తువుయొక్క యుపయోగమును 'క్రయము' కొలుచుచున్నది. వస్తువుయొక్క ఆవశ్యకతావశ్యకతలను, అవసరావసరములను కొలుచునదిగూడ నిదియే. కట్టుకొనుటకు నూలుబట్టలు లేక, ఆవశ్యపడుచుండునా రనేకు లున్నను, పట్టుబట్టలను ధనికులు యుపయోగార్థము ఉత్పత్తిచేయువా రెండఱో యున్నారు. నూలు బట్టలు కావలసినవా రెక్కువక్రయము నిచ్చుకొన లేకపోవుటయు, పట్టుబట్టలు కొనఁదలఁచిన వారు ఎక్కువక్రయము నిచ్చుటకు సిద్ధ పడియుండుటయు దీనికి కారణము. దేశములోని కూలివాండ్లను మూలధనమును ప్రకృతిసంపదలను ఏపదార్థములయొక్క క్రయ మధికముగ నున్నదో నానిని ఉత్పత్తిగావించుటయందు వినియోగింపఁ బడుచున్నది. దేశమునకు ఏపదార్థములు ఎంతమట్టుకు అవసరములు అనువిషయమును తీర్చానించుటలో 'క్రయము' ఒక్కటియే మన మీకాలమున పరికిలించుచున్నాము. అన్నము లేక అనేకులు పక్షుండి నను ధాన్యమువిషయమున వారికిగల అవసరముకంటె మోటారుకార్ల విషయమున మఱికొందఱుకుగల అవసరము ఎక్కువ యని తలఁచుచున్నాము. కావున సాధనశ్రయము వేనియొత్పత్తికై వినియోగింపఁ కలయునో నిర్ణయించునది 'క్రయము' అనుదానిని మనము మఱవఁ గూడదు. ఉత్పత్తి యొనపదార్థమును వారునా రిచ్చు 'క్రయము'లఁ బట్టి మన మీకాలమున దేశములోని ప్రజలకు పంచిపెట్టుచున్నాము. పదిమంది యొకవస్తువును కొనఁదలఁచినపుడు ఎవ రెక్కువ క్రయము

నిక్కుకో వారి కావస్తువు లభించుచున్నది. వారి యవసరము ఎక్కువ యని మనము భావించుచున్నాము. దరిద్రుఁడుగ నుండువాఁడు బస్తాకు నాలుగురూపాయలకంటె నెక్కువగ నియ్యలేడు గనుక వియ్యము విషయమున వానికిగల అవసరము బస్తాకు పదిరూపాయల నియ్యఁగల ధనికుని యవసరమునకంటె తక్కువ యని మనము పరిగణించుచున్నాము. ఎట్టిక్రయమును నియ్యక బలాత్కరించి వస్తువులను తీసికొనిపోవుపద్ధతికన్న క్రయ మిచ్చి తీసికొనిపోవుట మంచి మార్గమే కాని, క్రయమునుబట్టియే అవసరావసరములను తీర్చానించుట యొక్కనా యని అనేకులు సంకల్పించుచున్నారు. ఆకలి యెవరికధికమా వారి నెక్కువయన్నము పెట్టవలయును గాని అజీర్ణతగముచే బాధపడుచుండువాఁడు ఎక్కువక్రయము నియ్యఁగలవాఁడను నెవముచే అన్నము వంతయు వాని కిచ్చివేయుట వ్యాయ్యము కాదని వీరి వాదము. ఏవస్తువు నుత్పత్తిచేసినయెడల లాభ మధికముగ వచ్చునో దానినే ఈకాలమున నుత్పత్తి చేయుచున్నారు, అనఁగా దేని క్రయము హెచ్చుగను, ఉత్పత్తిచేయుట కగు ఖర్చులు తక్కువగను నుండునో దానినే యుత్పత్తిచేయుట మామూలు. శరీరమునకు బలమును ఆరోగ్యమును సౌందర్యమును నియ్యఁగలపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలెనా, లేక ఉత్పాదకులకు లాభము నిచ్చుపదార్థముల నుత్పత్తి చేయవలెనా అనిన, లాభము నిచ్చుపదార్థములనే యుత్పత్తి చేయవలెనని ప్రస్తుతకాలపు ఆచారమునుబట్టి తెలియుచున్నది. క్రయమును బట్టి పదార్థముల విలువను తీర్చానించుపద్ధతి యధర్మ మని యెంచి రషిగూడేశమువారు ప్రస్తుతపు అధికపరిస్థితుల నన్నిటిని మార్చివేయుచున్నారు. ప్రస్తుతకాలపు నాగరకత వ్యాయాససారము కాదని వాదించువారిలో ననేకులు 'క్రయము' మూలమున పదాగోత్యత్పత్తిని, పదార్థవిభజనమును నిర్ణయము చేయుట అసంగత మని చెప్పుచుండురు (వివరములకై 'గిరాకీ', 'క్రయము', 'ఏక ముఖోత్పత్తి', 'సముదాయవాదము' మొదలగు వ్యాసములను చదువునది).

ఈ. అర్థవిభజనకాండము :

దేశమునం నేఁపైఁట నుత్పత్తియగు నర్థసముదాయమును దేశములోనివారందఱు నెట్టిపద్ధతుల ననుసరించి పంచుకొనుచున్నారను విషయము 'అర్థవిభజనకాండము'న విమర్శింపఁబడుచున్నది. (౧) అర్థము నుత్పత్తి చేయుటయందు తోడ్పడునారు రెండవరగములగుచున్నారు. ఒకవరగలోనివారు కాయకష్టము చేసి తోడ్పడుచున్నారు; రెండవరగలోనివారు తమయధీనమం దుండు 'ఆస్తి', ప్రకృతిసంపదలు, మూలధనము — మూలమున తోడ్పడుచున్నారు. కావున ఉత్పత్తియగు అర్థ మంతయు మొత్తముమీఁద రెండుభాగములగుచున్న చని చెప్పవచ్చును. కాయకష్టము చేయువారికి నెట్లు భాగము మొదటిది; 'ఆస్తిహక్కు' గలవారికి నెట్లుభాగము రెండవది. ఆస్తిగలవాఁడు కాయకష్టముగూడ చేయుచుండునెడల నతనికి రెండుభాగములలోనుండియు వంతు లభించుచుండును. నియంతలు, దేశములు వుచ్చుకొని పని చేయుఉద్యోగులు, కూలివాండ్లు మొదల

తరగతిలో చేరియుండుదు. ధూన్యాములు, ఋణముల నిచ్చుసాహుకార్లు చెంపతరగతిలో చేరియుండుదు. (౨) కాయకష్టము లేక అగోత్యుల కాలాదు; ఆస్తి హక్కు గలవారియధీనముం గుండు ప్రకృతిసంపదలు మూలధనములు లోనగువానిసాహాయ్యము లేక అగోత్యుల కారు. ఉత్పత్తియగు అర్థము ఈరెంటియొక్క 'అవసరతీత్రత'ను బట్టి పంపక మగుచున్నది. కాయకష్టముయొక్క అవసరము ఆస్తిహక్కుసాహాయ్యముయొక్క అవసరముకంటె ఎధికముగ నున్నప్పుడు ఆ సాధక్యము ననుసరించి అర్థములో తక్కువ భాగము కష్టము చేయువారికి వెల్లును. అది తక్కువగ నున్నప్పుడు కాయకష్టము చేయువారికి తక్కువభాగమును, ఆస్తిహక్కుగలవారి తక్కువభాగమును వెల్లును. వెయ్యిపుట్లధాన్యము పండినపుడు ఇరువదియవవంతు కాయకష్టము చేయువారికి వెల్లునా, లేక ఇరువది యొవవంతు వెల్లునా అనువిషయమును తీర్చానించునది పై జెప్పిన అవసరతీత్రతే. (౩) దేశమంతటి జనసంఖ్య హెచ్చుగ నుండునపుడును, అగోత్యులయందు జనులకు తోడ్పడవలసిన ప్రకృతిసంపదలసాహాయ్యము మూలధనమును తక్కువగ నుండునప్పుడును కాయకష్టముమూలమున వచ్చు ఆదాయము తక్కువగను, ధూన్యాములకు లభించు సింపులును, సాహుకార్లకు లభించువడ్డీలును అధికముగ నుండును. మనదేశ మిప్పు డిట్టిస్థితియందున్నది. అట్లుగాక, జనసంఖ్య తక్కువగను, ప్రకృతిసంపదలు మూలధనము హెచ్చుగ నుండు ఇంగ్లండు, అమెరికా మున్నగుదేశములలో కాయకష్టము చేయువారికి వచ్చు ఆదాయము హెచ్చుగ నున్నది. (౪) ఒకపదార్థమువలన మనుష్యునికి కలుగునుపయోగమును దానికై అతః డిచ్చుక్రయమునుబట్టి కొలచుటకు పీలగునట్లు, సాధనత్రయములో నొక్కొకదానికిగల 'అవసరతీత్రత'ను అది యుత్పత్తిచేయగల అర్థసాహాయ్యమును బట్టి కొలతఁబెట్టుటకు పీలగుచున్నది. ఏదేని యొకసాధనము (పురుష, కారణ, ప్రకృతిసంపదయో, మూలధనయో) వృద్ధి కానుకాను దానిలోని తుదిమాత్ర (Marginal unit) యుత్పత్తి చేయగల అర్థము తగ్గుచుండును. కొంతపాదు దాఁచినతర్వాత కూలివాండ్రసంఖ్య హెచ్చునెడల నొక్కొకకూలివాఁ డుత్పత్తి చేయగల ధనము తగ్గుచువచ్చును. దీనికి కారణము సులభగ్రాహ్యము. నూలునుండి పని చేయుచుండునపుడు వేయిరూపాయల విలువకల పరికరములు వారికి సాహాయ్యముగ నున్నవి అని యూహించుట. అప్పుడు ఒక్కొకనికి పదిరూపాయల విలువగల పరికరములు సాహాయ్యపడుచుండును. కూలివాండ్రు నూటనుండి నూటయేబది యైనయెడల నొక్కొకనికి సాహాయ్యము చేయుపరికరములు మూడు అరురూపాయల విలువగలవి యగును; మూలధనసాహాయ్యము తగ్గును. తగ్గినపుడు కూలివాఁ డొక్కొకఁడు ఉత్పత్తి చేయగల ధనముకూడ తగ్గును. అట్టి సందర్భములో నొకకూలివాఁడు కూలిచేయక జల్లిపోయినయెడల యజమానునికి వచ్చు నష్టము తక్కువగ నుండును. నూర్గురు కూలివాండ్రలో నొక్కొకఁడు జల్లిపోయినపుడు యజమానునికి వచ్చు

నష్టముకంటె నూటయేబదిమంది కూలివాండ్రలో నొక్కొకఁడు జల్లిపోయినపుడు కలుగునష్టము తక్కువ యగును. కూలివాండ్రయొక్క అవసర మొకప్పుడు ఎక్కువగను, మఱియొకప్పుడు తక్కువగను నున్నది యని చెప్పటలో గ్రహింపవలసిన అర్థ మిదియే. ఏదేని యొకసాధనముయొక్క సాహాయ్యము వృద్ధి కానుకాను దానికిగల యుత్పత్తికక్షి (Productivity) తగ్గుచుండు ననున్వాయము నకు 'క్షిణిత్యాదక న్యాయము' (Law of Diminishing Marginal Productivity) అని చెప్పెదరు. (౪) ఉత్పత్తిపద్ధతులలో కలుగుమార్పు లొక్కొకప్పుడు కాయకష్టముచేయువారి కను కూలించునవిగను, ఒక్కొకప్పుడు 'ఆస్తిహక్కు' గలవారి కనుకూలించునవిగను, కొన్నివృత్తులలో నొక తరగతివారికిని మఱికొన్ని వృత్తులలో చెంపతరగతివారికిని అనుకూలించునవిగ నుండును. తక్కువపనివాండ్రలో నెక్కువధనము నుత్పత్తిచేయుటకై సాగులను కల్పించుయంత్రములు (Machinery) మూలధనముయొక్క అవసరతీత్రతను వృద్ధిచేయును; కాయకష్టముయొక్క అవసరతీత్రతను తగ్గించును. అందుచేత నట్టిసాగుమూలమున కాయకష్టము చేయువారికి లభించుభాగము తగ్గి, సాహుకార్లకు ఎచ్చుభాగము వృద్ధి యగును. ఉత్పత్తి యొనగానిలో నాల్గవవంతు ఇరువంతు కాయకష్టము చేయువారికి లభించుచుండినయెడల, ఈ మార్పుమూలమున అయిదవవంతు లభింపవచ్చునా, అనగా వేయిరూపాయల విలువగల పరకులలో నిదవఅతు రు. ౨౫౦ లు లభించుచుండినయెడల నిప్పుడు రు. ౨౦౦ లే లభింపవచ్చును. కాని యంత్రసాహాయ్యమున నుత్పత్తి యగు మొత్తపు అర్థము రు. ౧,౦౦౦ ల నుండి రు. ౧౫,౦౦౦ లకు వృద్ధియైనయెడల ఇంగులో నైడవవంతగు రు. ౩౦౦ లు పూర్వపు నాల్గవంతు తగు రు. ౨౫౦ ల కంటె ఎధికమై కూలివాండ్రస్థితి బాగు చేయఁ గలదు. యంత్రముల మూలమున కూలివాండ్రస్థితి బాగు పడునా బాగుపడదా యని తీర్చానించుటలో ఈశ్వరమును పరికిరింపవలెను. (౫) కాయకష్టము చేయువారి కిట్టిభాగ మనియు, 'ఆస్తి హక్కు'లు గలవారి కిట్టి భాగ మనియు నిర్ణయించుట మొదటిపని. తర్వాత మఱియొకపని జరగవలసి యున్నది. ఈ ఒక్కొకభాగమును ఆయాపనులను చేయునా రంపఱును పంచుకొనవలసియున్నది. కాయకష్టము చేయువారిలో వ్యవసాయదార్లు, నేతగాండ్రు, వస్త్రంగులు, కంచరులు మొదలగునా రెండుతో ఉన్నారు. వీరికి లభించు వేతనము లలోకూడ తారతమ్యము లున్నవి. ఆతారతమ్యములకుఁ గల కారణములను విమర్శింపవలయును. అట్లే ఆస్తిహక్కుమూలమున నాదాయమును సంపాదించువారిలో నైతము తారతమ్యము లున్నవి. అందులకుఁగల కారణము లెఱుంగవలయును. (౬) కాయకష్టము చేయువారివేతనములలోఁ గల తారతమ్యముల కంతకును ప్రధానకారణ మొక్కటియే. ఇష్టము వచ్చినవారు ఇష్టము నచ్చినవృత్తి నవలంబించుట కాటంకము లనేకము లుండుటచేత కొన్ని వృత్తులయందుండువారి సంఖ్య అత్యధికముగను మఱికొన్ని వృత్తులయందుండువారిసంఖ్య

అర్థశాస్త్రమును ఉన్నది. అర్థశాస్త్రముగ నొకవృత్తిలోనికి పరిచేయు వారు వెల్లనయెడల వారికి లభించు వేతనము తక్కువగ నుండును. 'అవసరతీవ్రత'ను గుఱించి యిదివఱకు చెప్పిన న్యాయమే ఈసందర్భమున వర్తించుచున్నది. అట్లుగాక యొకవృత్తియందు ప్రవేశించు వారిసంఖ్య అల్పమైనపుడు వారి 'అవసరతీవ్రత' అధికమై వారికి లభించువేతనములుమాడ అధికములుగ నుండును. కొన్ని వృత్తులయందు దర్శనాధికముగ ప్రవేశించుటకు రెండుమూడు బంధుత్వములనుపేరువులున్నవి. సాధారణముగ తండ్రితాతల వృత్తినే పిల్లలుగూడ నలంబించుచుండుదురు. జన్మమునుబట్టి వృత్తుల నెఱుఁగొను నాచారము మన దేశమందు దొక్కదానియందే యున్నదని వాన మనుకొనుట పొరపాటు. ఇదిగాక కొన్ని వృత్తులయందు ప్రవేశించుటకు ఎక్కువ తెలివితేటలు కావలసి యున్నవి; అందులకు అట్టి తెలివితేటలు లుండుట లేదు. విస్తార ప్రస్థావము ఖర్చుపెట్టి విద్య నేర్చుకొనిన గాని కొన్ని వృత్తులలో ప్రవేశించుటకు వీలులేదు. ఇంగ్లీషువిద్య నేర్చుకొనుటకును, అందులో వైద్యవిద్య, ఇంజనీరింగువిద్య, న్యాయవాదివిద్య లోనగు వానిని నేర్చుకొనుటకు వేలకొలది ప్రస్థావము కావలసియున్నది. ఈకారణము లన్నిటియందును కార్యకర్తయే చేయువారిలో వనేకులు పేదజీవమువలన ఇట్టివిద్యల నభ్యసించలేక తక్కువవేతనములు లభించు సామాన్యవృత్తులలో ప్రవేశించుచున్నారు. వేతనములలో నిష్పాదించు తారతమ్యములు తగ్గవలయు ననిన అర్హులందఱకు నున్నతవిద్యల సంపాదించుటకు వసతు లుండవలెను. అప్పటికైనను వేతనములు సమానము లగు నని అనుకొనుటకు వీలు లేదు. బుద్ధికుశలతయందు దొకవ్యక్తికిని మఱియొకవ్యక్తికిని భేద ముండునంతవఱకు వేతనములందుగూడ భేదము లుండుట తప్పదు. వృత్తిస్వతంత్ర్యమునకు నిరోధము గల్గించు ప్రస్తుతకాలమందలి సందర్భములను నార్చినయెడల వేతనభేదములలోని యిప్పటితారతమ్యములు చాల వఱకు తగ్గును. (౬) ఆస్తి గలవారిలో కొందఱ ఆస్తి ఎక్కువగను కొందఱ ఆస్తి తక్కువగను ఉండుటవలన దానిమూలమున వారికి లభించు ఆదాయములందుగూడ తారతమ్యము లున్నవి. ఆదాయము లెక్కువగ సంపాదించుచుండువారికి మాడఁబెట్టుటగూడ గుర్రు మనుచున్నది. కొంత ప్రక్యము చేరినప్పటినుండి వడ్డీలమూలమున నది తనంతట తానే వృద్ధి యగుచుండును. ధనికులు మఱిత ధనికులగుట కిదియే కారణము. దాయభాగమునుగుఱించినచట్టులు (Laws of inheritance)ను బట్టిగూడ కొందఱ ఆస్తికిని మఱికొందఱ ఆస్తికిని భేదములు కలుగుచున్నవి. తండ్రియొక్క ఆస్తిని సమముగ పంచుకొను నాచార ముండుదేశములలో ఆస్తివిషయమైన విస్తారభేదము లుండఁజాలవు. తండ్రిసంపాదించిన ఆస్తి కొడుకులకు సంక్రమించు నాచార ముండుటబట్టి ఇట్టిభేదములు ప్రారంభమగుచున్నవి. 'సమ ధర్మ' మను సిద్ధాంతము ననుసరించువారు దాయభాగపుచట్టుము లన్నియు రద్దు కావలయు ననియు, అప్పటికిఁగాని ఆస్తివిషయమున ఇప్పుడుండుభేదములు నశించి సమత్వము రాఁజాల దనియు చెప్పు

చుండురు. (౭) అగోత్యత్వియందు తోడ్పక, ఉత్పత్తి యగునర్థ మందు భాగము గలవా రనేకు లున్నారు. పని చేయనివృద్ధులు, బాలరు, బాలికలు నిట్టివారు. ఇంటివ్యవహారములను చక్కఁబెట్టుకొనుటయందు కాలము గడపుఁద్రోజు ఇట్టివారు. అనేకులు పని చేయుట కిష్ట మున్నవారైనను పనులు దొరకక కాలతేఽపము చేయుచుండురు. అట్టి నిరుద్యోగులుగూడ దేశమందుత్పత్తి యగునర్థములో భాగము కలవా రైయున్నారు. దేశాచారములబట్టి ఇట్టివారిసంఖ్య యందు తారతమ్యము లగపడుచుండును (౮) దేశమందుత్పత్తి యగునర్థములో ప్రభుత్వముమూలమున భాగమును సంపాదించువారనేకు లున్నారు. ప్రభుత్వమువారు ఖర్చుపెట్టి స్థాపించిన విద్యా లయములు, వైద్యశాలలు, ఉద్యానవనములు గ్రంథాలయములు లోనగువానిమూలమున సౌఖ్యము ననుభవించునా రందఱు నిట్టివారే. అభివృద్ధిచేయందుండుదేశము లన్నిటిలో దీనిమూలమున నీకాలముండునేకులు విస్తారభాగమును పొందుచున్నారు. చేతిలో పనువేతనములు స్వల్పము లైనను, ప్రభుత్వమువారు చేయు ఖర్చులమూలమున నిట్టిసౌఖ్యమును సంపాదించునా రందఱుగూడ నిజముగ నెక్కువ వేతనముల ననుభవించుచున్నారనియే మనము గ్రహించవలెను. ధనికులకదాయము హెచ్చుగ నున్నను అందులో చాలభాగమును పన్నుల మూలముగ ప్రభుత్వమువారు తీసికొని ఇట్టిపనులకై ఖర్చు పెట్టుచున్నయెడల దీనిరూపవేతనము లధికము లగుచున్న వనియే చెప్పువలసియుండును. ఎట్టియెట్టివారికి ఉత్పత్తి యగునర్థముం దెంతటి భాగము ముట్టుచున్నదని లెక్కవేయుటలో ఈవిషయము జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను. (౯) అగోత్యనీకత్తియందు గల భేదములను బట్టి 'ధనికులు దివిరులు' అను భేదము కలుగుచున్న దని పైని జెప్పిన కొన్ని విషయములనుబట్టి స్పష్ట మగుచున్నది. స్వామభేదమున కెట్టియవసరమును లేనంతటి ప్రక్యము కొందఱు ధనికులయొద్ద నున్నది; ఆరకలిబాధను పోఁగొట్టుకొనుటకు కావలసినంత ప్రక్యముగూడ లేనట్టి దివిరు లెందఱో యున్నారు. ఒక వ్యక్తికిని మఱియొక వ్యక్తికిని ఇంతటి అంతరము లుండుట తగ దనియు, ఇట్టి అంతరములను కల్పించుచుండు ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికపద్ధతి దోషభూయిష్టమనియు, యంత్రసాహాయ్యమున నీకాలముం దుత్పత్తి యగునర్థ మనంత మైనను దానిని వ్యాప్త లంఘ యుపయోగమునకై విభజించుటకు కావలసిన మార్గము లిప్పటివారు కనుకొనఁజాలకున్నారనియు, దేశమందుత్పత్తి యగు మొత్తపు అర్థమును వృద్ధిచేసికొనుటకన్న దానిని న్యాయసారముగ విభజించుట యెక్కువ ప్రయోజనకారియనియు వాదించునా రెందఱో యున్నారు. ప్రతిమనుష్యుఁడును తన కక్తి కొలది పనిచేయుటయూ, తనయవసరములు తీర్చుకొనుటకు కావలసినంత భాగమునకు అర్హుఁడుగ నుండుటయూ ఉత్తమపద్ధతి యని వారు చెప్పుచుండురు. ఉత్పత్తిచేయుటయందు మనుష్యుఁడు చూపించు కత్తి, నేర్పు, బుద్ధికుశలత లోనగువాని ననుసరించి అతని యాదాయము నిర్ణయము కావలయునా? లేక అతని కరీరస్థితి, మానసికస్థితి,

అతడు చేయుపనియొక్క స్వభావము, అతనిసంతానము- వీనినిబట్టి అర్థము దతనికి రావలసినభాగము నిర్ణయము కావలయునా? అను సమస్య మిక్కలీ ముఖ్యమైనదిగ నున్నది. ఇది అర్థశాస్త్ర మొక్క దాని సాహిత్యమున నన్వయింపఁబడినది కాదు. ఇట్టిసమస్య యొకటి యొన్న దనిమాత్రము మనము గ్రహింపవలెను. ఫలము నుత్పత్తి చేయుటకు కావలసినశక్తిలో అసహనముగ నుండువారు ఫలము ననుభవించుటయందు సమానావకాశములు గలవారుగ నుండుట నిర్ణయమా? ఉ. చెలామణి కాండము :

చెలామణికాండముపరిశీలనయము లీక్రిందివిధముగ నుండును. (౧) ప్రతిచేతమందును 'చెలామణిద్రవ్యము' అనుచేతగల సాధనములు కొన్ని యున్నవి. మనచేతమందలి రూపాయ, ఆర్డరుపాను, పావలా, చేడకాను, అణా, కానీ, పైస, నోట్లు లోనగునవి అందులో చేరినవి. స్వయముగ మనకొరికలను నెఱవేర్చుకొనికీ కీనికి లేదు గాని, అట్టిశక్తిగల ధాన్యము వస్త్రములు పుస్తకములు ఇండ్లు మొదలగు పదార్థములను వీనిమూలమున సంపాదించవచ్చును. (౨) చెలామణిద్రవ్యము రెండు ముఖ్యము లగుపనులను నెఱవేర్చుచున్నది. ఇది వినిమయమును సులభ మునట్లు చేయుచున్నది; పదార్థముల మూల్యమును కొలతఁజెట్టుచున్నది. ఈరెండుపనులను చేయఁగల ద్రవ్య మొకటి యుండినఁగాని ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధాన మొకనిమిషము గూడ జరగఁజాలదు. ఈకాలమందు ప్రతిమనుష్యుఁడను తనయానుభవమునకు కావలసినపదార్థముల నన్నిటిని తానే యుత్పత్తి చేయక, తనకు దేని నుత్పత్తి చేయుటయందు దెక్కువసేర్పు గలవో గానిని మాత్రము ఉత్పత్తిచేసి, తనకు కావలసినపదార్థము లెవరియొద్ద నున్నవో వారందఱును తా నుత్పత్తి చేసినదాని నిచ్చి వారియొద్ద నున్నవానిని తీసికొనుచుండుట సాధారణధర్మముగ నున్నది. దీనికే వినిమయము మని పేరు. చెలామణిద్రవ్యము లేక వినిమయము జరుగుట చాలకష్టము. ఒకచీరను తి గూరుచేసిన సాలెవానికి కొంతబియ్యము కావలసియున్నయెడల బియ్యమున్నవానియొద్ద కతఁడు వెళ్లవలెను. బియ్యము కలవానికి కావలసినది చీర యగునెడల వీరిద్దఱుకును వినిమయము జరగును. అట్లుగాక అతనికి కావలసినది యొకనాఁగలి యగునెడల వానియొద్దనుండు బియ్యమును చీరకై వినిమయము చేయుట కతఁ డిష్టపడఁడు. చీరకు బదులు బియ్యము నిచ్చుటకు సిద్ధపడి యుండువాఁ డొకఁడు దొరకునంతవఱకును సాలెవాఁడు పస్తుండవలసినదే. తనయొద్దనుండు పదార్థమును కావలసియున్నవాఁడను, తనకు కావలసినపదార్థమును కలవాఁడును దొరకినఁగాని వినిమయము జరగఁజాలదు. అట్టివాఁడు దొరకినను మఱియొకకష్టము సంభవింపవచ్చును. సాలెవానికి కావలసినవి నాలుగుసేర్లు బియ్యముమాత్రమే యగునెడలను, చీరయొక్క మూల్యము నలువదిసేర్లు బియ్యముగునప్పుడును వినిమయము దుస్సాధ మగును. చీరలో పదియవవంతును చింపి, దానికి బదులుగ నాలుగుసేర్లు బియ్యమును తీసికొనుటకు వీలు లేదు. చీరను భాగములుగఁ జేసినయెడల దానికిగల మూల్యము నాశ మగును. చెలా

మణిద్రవ్య మున్నయెడల నిట్టికష్టములు లోలఁగును. బియ్యమున్న వానిని వెనకును వెళ్లవలసినజరూరు లేదు. చీరను ఆద్రవ్యమునకు బదులుగ నిచ్చి, ఆద్రవ్యముతో తనకు కావలసినబియ్యమును కావలసి నంతమట్టుకు కొనవచ్చును. ఆద్రవ్య మక్కఱలేనివాఁ డొకఁడుకూడ లేఁడు. దానియూలమున సంపాదించలేని పదార్థ మొక్కటికూడ లేదు. మన కక్కఱలేనిపదార్థములను అందులోనికి మార్చుకొనిన యెడల మనయవసరము ననుసరించి మనకు కావలసినపదార్థముల నన్నిటిని కొనుచుండవచ్చును. మనయొద్ద నుండుపదార్థములను మనకు కావలసినపదార్థములలోనికి మార్చుకొనుటయందు మౌనోగపడుసాధనమే చెలామణిద్రవ్యము. (౩) మూల్యమును కొలచుట కొక 'మానము' (Standard) ఉన్నఁగాని వినిమయము జరగఁజాలదు. దేనిమూల్య మెక్కువయో, దేనిమూల్యము తక్కువయో తెలిసికొనుటకు 'మానమే' ఆధారము. నేరుబియ్యముమూల్యము రెండుసేర్లు ఉప్పు అనియు, ఒకవీచెంతిపండుగూల్యము నేరుమిరెపకాయ లనియు చెప్పి దేనిమూల్యము హెచ్చుగ నున్నది యని అడిగినయెడల జబాబు చెప్పటకు వీలు లేదు. అన్నిపదార్థములయొక్క మూల్యములను నొకసామాన్యపదార్థమరూపమున వ్యక్తపఱచినపుడే ఇట్టి జబాబు సులభ మగును. ఏది చొకయో ఏది గాయకయో మన కంపఱకును తెలియఁగలను. అట్టిమానమే చెలామణిద్రవ్యము. ప్రతిపదార్థముయొక్క మూల్యమును ఈద్రవ్యము కొలతఁజెట్టుచున్నది. నేరు బియ్యము పావలా, నేరు ఉప్పు రెండఱాలు అని చెప్పఁగనే బియ్యము ఉప్పుకంటె రెండింతలు గూల్యము గలదని స్పష్ట మగుచున్నది. పాడువును కొలచుటకు గజముబద్దయు, బరువును కొలచుటకు వీసె నుండును ఉండునట్లు మూల్యమును కొలచుటకు 'చెలామణి ద్రవ్యము' ఉన్నది. (౪) బంగారు వెండి — ఈ రెండులోహము లను చెలామణిద్రవ్యము చేయవలసిన మొదటిపనిని చక్కఁగ చేయఁగల వని అనుభవమునుబట్టి మనుష్యుఁడు తెలిసికొనఁగలిగెను. వీనిని ఒకచోటనుండి మఱియొకచోటికి సులభముగ మోసికొని పోవచ్చును. ప్రయాణములో వితగిపోవుననికాని చెడిపోవుననికాని భయము లేదు. విభాగము చేయుటవలన వీనిమూల్యము తగ్గదు. శితోష్ణములు వీనియందు డెట్టిమార్పును కలిగింపలేవు. ప్రాంతవడుటవలన వీనియందు డెట్టి దుర్గణములును కనిపింపవు. ఇన్ని మంచినగుణములు వీనియందుండుటఁబట్టి ఇవి 'వినిమయసాధనము'గ నుపయోగించుట కర్హ మైయున్నవి. (౫) మూల్యమును కొలతఁజెట్టు ద్రవ్యముయొక్క మూల్య మెల్లప్పుడు నొకటివిధముగ నున్నఁగాని దానియూలమున లాభము కలుగక పోవుటయేకాక విస్తారముగ నష్టముకూడ సంభవించును. పాడువును కొలచు గజముబద్దయొక్క పాడువు ఎల్లప్పుడు నొక్కటిగనే యుండవలయు ననియు, బరువునుకొలచు వీసెనుండుయొక్కబరువు ఎల్లప్పుడును ఒక్కటిగనే యుండవలయు ననియు అందఱును అంగీకరించుచున్నారు. ఇవి దినదినమునకు మాటుచుండునెడల ఎట్టివ్యాపారమును లాభకరముగ జరగదు. చెలామణిద్రవ్యముయొక్క మూల్య మిట్టిదియని

మనము గ్రహింపవలెను. ఒకరూపాయకు బహుళము లభించు ఇతర పదార్థములను మొత్తమే ఆరూపాయయొక్క మూల్యము. రూపాయ యొక్క మూల్య మధికముగ నున్నది యనిన, దానికి బహుళము లభించు పదార్థము లధికముగ లభించుచున్నవనియు; దానిమూల్య మల్పముగ నున్నది యనిన దానికి బహుళము లభించు పదార్థము లల్పములుగ లభించుచున్న వనియు నర్థము. మూల్యమువిషయమున రూపాయకును పదార్థములకును గలసంబంధమునకే 'ధర' అని పేరు. 'ధరలు' ఎక్కువగ నున్నవి యనిన, ఎక్కువరూపాయ లిచ్చినదాని పదార్థములు దొరకుట లే దనియు, 'ధరలు' తక్కువగ నున్నవి యనిన తక్కువరూపాయలకే ఆపదార్థములు దొరకుచున్నవనియు గ్రహింపవలెను. 'ధరలు' హెచ్చిన వనిన 'రూపాయ'యొక్క మూల్యము తగ్గిన దనియు, 'ధరలు' తగ్గిన వనిన దాని మూల్యము హెచ్చిన దనియు స్పష్టమగుచున్నది. (౫) పోషకము, బహుళము, ప్రకారమును కొలచు గజము, వీర, కుంభము మొదలగు మానవులకును మూల్యమును కొలచు చెలామణీద్రవ్యమునకును కొప్పు భేదము హెచ్చెప్పబడినదానందుండి తెలియుచున్నది. తక్కినమానవులచే స్వీకరించు నట్టి యర్థ మెల్లప్పుడు నొకటే విధముగ నుండును. చెలామణీద్రవ్యమువిషయమున నట్లు చెప్పటకు వీలులేదు. దానియొక్క మూల్య మొకప్పు డొకవిధముగను మఱియొకప్పుడు మఱియొక విధముగను నుండును. ఇట్టిసూక్ష్మము కలుగుచుండుటవలన నార్థికవిషయములందేశములన నష్టములు సంభవించుచున్నవి. ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటికిని 'కాలము' ముఖ్యవిషయమునగుచేత ఇట్టివస్తువులు తప్పకున్నవి. పదార్థము నుత్పత్తిచేయుటకై మనము ప్రాగంభించునప్పటికిని, అది తయారగునప్పటికిని ఎంతయో కొంతకాలము పట్టుచున్నది. ఒక్కొక్కప్పు డీకాలము కొన్ని నెలలుగనో లేక కొన్ని సంవత్సరములుగనో యుండును. పనిని ప్రారంభించినపు డుండుధరలనుబట్టి తా నుత్పత్తిచేసినపదార్థమును వినిమయము గావించినయెడల నెంతటి లాభము వచ్చునో ప్రతియుత్పాదకుడును 'అంచనా' వేయుచుండును. పని పూర్తియై, పదార్థమును విక్రయించువాటికి 'ధరలు' తగ్గినయెడల నతనికి నష్టము వచ్చును; 'ధరలు' హెచ్చినయెడల దానిని కొనువారికి నష్టము వచ్చును. 'ఋణము' లేని మనుష్యుడు లేడు. భావికాలమున కొంతద్రవ్యము నియ్యవలసిన బాధ్యతకే 'ఋణము' అని పేరు. భూమిని సాగుచేసి సంవత్సరాంతమున వంది రూపాయలసిక్కును భూస్వామి కిచ్చుట కొనసాగిన రైతు భూస్వామికి వందరూపాయలఋణము నియ్యవలసియున్నాడు. పూరినానిచే నెలరోజులు పనిచేయించుకొని నెలఖరన నతనికి వేతనము నియ్యవలసిన యజమాను డానొకరునకు ఋణపడియున్నాడనియే అర్థము. పదార్థముల విప్పుడు కొని, వానిక్రయమును కెందుకూడునెల లైన తర్వాత విచ్చుటకు ఖరారుచేయునాడు అమ్మినవానికి ఋణపడి యున్నాడనియు గ్రహింపవలెను. ఇదిగాక కొంతద్రవ్యము నొకప్పుడు బదులు తీసికొని, తర్వాత కొంతకాలమునకు దానిని తీర్చవల

సినవా రందఱును ఋణపడియున్నవారే; కావున మామూలుగ 'ఋణము' అనుమాటను ఇతరులయొద్దనుండి మనము పుచ్చుకొను 'అప్పు'లవిషయముననే మనము వాడుచున్నను, ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటియందును 'కాలము' ముఖ్యమగువిషయ మనియు, అన్నివ్యవహారములను 'ఋణము'తోఁ గూడిన వ్యవహారము లనియు తెలిసికొనవలెను. ఇట్టివ్యవహారములలో సంబంధము గల వివిధవస్తువుల వారికిని న్యాయము జరగవలయు ననిన 'ఋణము' యొక్క మూల్యము వ్యవహార ప్రారంభమందును వ్యవహారాంతమందు నొక్కటిగ నుండవలెను. సంవత్సర ప్రారంభమున నూలు రూపాయలు ఋణము పుచ్చుకొని, సంవత్సరాంతమున దానిని మరల చెల్లించుటకు ఒప్పుకొనినవానికి న్యాయము జరగవలయు ననిన, సంవత్సరాంతము నను అంతమునను నూలురూపాయలమూల్య మొకటిగనే యుండవలెను. అట్లుగాక దానిమూల్యము తగ్గినయెడల ఋణము నిచ్చినవానికి నష్టము కలుగును; ఎక్కువమూల్యముగల రూపాయల నతడు పుచ్చుకొనినవాఁ డగుచున్నాడు. దానిమూల్య మధికముగ నెడల ఋణము చెల్లించవలసినవానికి నష్టము కలుగుచున్నది. ఇట్టి నష్టములు కలుగకుండు, ధర లెల్లప్పుడు నొక్కటేవిధముగ నుండుటకు కావలసిన యేర్పాటులు జరగవలసియున్నవి. (౬) కాని, ఎట్టియేర్పాటులు చేసినయెడల నిట్టిమానుషమూల్యము కలుగునో నిశ్చితముగ చెప్పటకు వీలు లేకున్నది. బాగారము మానముగ నున్నయెడల కొంతవఱకైన నట్టిలాభము కలుగు నని కొందఱును, ప్రభుత్వములనా రందఱు దేశీభవించి క్రమపద్ధతిని 'నోట్లు' కల్పించినయెడల బాగుండు నని మఱి కొందఱును, తిక్కినవారు మఱికొన్నియురూపాయలను నూచించి యున్నారు. చెలామణీద్రవ్యముయొక్క మూల్యము దానికేగల గెరాకినిబట్టియు, దానియొక్క మొత్తమునుబట్టియు నిర్ణయ మగుచుండు ననువిషయములో అభిప్రాయభేదము లేదు. చెలామణీద్రవ్యము — అనగా దేశములోని రూపాయలు, నోట్లు — ఆర్థికమైనపుడు ధరలు హెచ్చును; తగ్గినపుడు ధరలు తగ్గును. ౧౯౧౪ తిరువాత జరగినయెద్దికాలమందు ప్రభుత్వమునారు కోట్లకొలది నోట్లను చెలామణి చేయుటవలన ప్రతిదేశమందును ధరలు విపరీతముగ పెరిగెను. చెలామణీద్రవ్య మధికము కాకపోయినను, వినిమయము చేయవలసినపదార్థములు తగ్గినపుడుకూడ ధరలు పెరుగుచుండును. చెలామణీద్రవ్యపు మొత్తము తగ్గినపుడును, వినిమయము చేయవలసిన పదార్థములు హెచ్చినపుడును ధరలు తగ్గుచుండును. (౭) చెలామణీద్రవ్యముయొక్క మొత్తమును, అనగా రూపాయలు, నోట్లు మొదలగువానియొక్క మొత్తమును — ఆర్థికము చేయుట మంచిది యని కొందఱు చెప్పుచుండురు. ఇది భ్రమ. గజముబద్దలను, వీరగుండ్లను, కొలతకుంచములను వృద్ధిచేసినయెడల దేశమందు కొలవవలసినపదార్థములు వృద్ధికానట్లు చెలామణీద్రవ్యమును వృద్ధిచేసినంత మాత్రమున దేశమందుత్పత్తియగు పదార్థములసమదాయము వృద్ధికాఁబడు. కొద్దెరచెట్టులోని కాయలను కోయుటకు నిచ్చిన

సాధనముగ నున్నది. నిచ్చేనల నధికముగ తయారుచేసినంతమాత్రమున కొద్దిరకాయలసంఖ్య వృద్ధి కాజాలదు. చెలామణిద్రవ్యము విషయమున గ్రహింపవలసినసత్య మిదియే. (౨) ఈకాలమున చెలామణిద్రవ్యమును తయారుచేయునధికారము అన్నిదేశములయందు క్రొక్కరికిగ నుండుటలేదు. మనదేశమున నిది ప్రభుత్వమువారికి మాత్రమే యున్నది. ప్రభుత్వమువారు స్వయముగ నోట్లను ముద్రించుచు, రూపాయలు ముదలగాఁగల నాణెములను తయారుచేయుదేశముం దెన్నికొట్టరూపాయలు చెలామణి కావలయునో నిర్ణయించుచున్నారు. రూపాయయొక్కసూత్రము పనునెనిమిది పేన్సులగు నుండవలయు నని వారిశాసనము. దేశముం దెన్నికొట్టరూపాయ లున్నయెడల నిట్టిసూత్రము రూపాయ కుండునో అన్నికొట్టరూపాయలను మాత్రమే వారు తయారు గావించుచుండుదు. అంతకంటె హెచ్చుగ తయారు గావించినయెడల రూపాయయొక్కసూత్రము పనునెనిమిది పేన్సులకంటె తక్కువ. అంతకంటె తక్కువగ తయారు గావించినయెడల రూపాయయొక్కసూత్రము పనునెనిమిది పేన్సులకంటె హెచ్చును. ఇంగ్లండుదేశములో చెలామణి యగుచుండునాణెములలో 'పెన్సు' అనునది యొకటి. ఇది పానులో ట్రైజెంట్-వలెను. రూపాయ విలువ పనునెనిమిది పేన్సు లనగా, ౧౨ పేన్సులు ఇంగ్లండునందెంతటిపదార్థములను కొనఁగలనో అంతటిపదార్థములను రూపాయ గూడ కొనుపట్టు నిర్ణయము చేయుట యనియే అర్థము. మనప్రభుత్వమువారు మనదేశమందలి చెలామణిద్రవ్యపు మొత్తమును నిర్ణయించునట్లు ఇంగ్లండుదేశమున ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు చేయుచున్నారు. కొన్నిదేశములం దీపనిని ప్రభుత్వమువారు స్వయముగ చేయక బ్యాంకింగవారా చేయుచుండుదురు. బ్యాంకింగములను ప్రచారము గాంచు 'చెక్కులు' గూడ చెలామణిద్రవ్యములో చేరినవే. 'బంగారుమానము' (Gold Standard) గల దేశములందు వర్తకులే చెలామణిద్రవ్యపు మొత్త మంత యుండినలయు నని నిర్ణయించుకొనుచుండుదు. ఎక్కువద్రవ్యము కావలసినపుడు వారు బంగారమును టంకసాలలోనికి తీసికొనివెల్లి నాణెములుగ తయారుచేసికొనుచుండుదు. తక్కువద్రవ్యము కావలసియున్నప్పుడు నాణెములను కరఁగించివేయుదురు. ఇట్టివలికాలమున ప్రపంచమందలి దేశము లనేకములలో 'బంగారుమానము' తీసివేయఁబడుటచేత, చెలామణిద్రవ్యపు మొత్తమును నిర్ణయించునధికారము చాలవఱకు ప్రభుత్వములందు సంక్రమించినది. కాని, ప్రతిదేశమందును 'బ్యాంకి' లనేకములున్నవి. బ్యాంకిల వ్యక్తులకు ఋణము లిచ్చి 'చెక్కు' లను ప్రచారముం దుంచుటకు కావలసినవసతులను కల్పించుచు, ధరలను హెచ్చించుటయందును తగ్గించుటయందును విస్తారము జోక్యమును కలిగియున్నవి. ధరలలోని మార్పులవలన నష్టము లనేకములు కలుగుచుండుటచేత, 'బ్యాంకి'ల కింతటిజోక్య ముండఁగూడ దనియు, 'బ్యాంకి' లపైని ప్రభుత్వమువారికి పరిపూర్ణముగ నధికార ముండవలయు ననియు ననేకులవాదము.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమును ఖండించునా రణేకులున్నారు ; దానిస్థానమున నెలకొల్పఁదగిన విధానాంతరములను వారు సూచించుచుండుదు. ఈమాచనల ననుసరించి దేశము లన్నిటియందును స్వల్పముగనో, విస్తారముగనో మార్పు లనేకములు జరగుచున్నవి. వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యముగకు హద్దుల నేర్పఱుచుటయందును, ఆ హద్దుల నేర్పఱుచు ప్రభుత్వముయొక్క స్వరూపమును నిర్ణయించుటయందును ఒకదేశమునకును మఱియొక దేశమునకును భేదము లనేకములు కనిపించుచున్నవి. సమష్టివిధానము (Socialism), సమగ్రవిధానము, ఫాసిష్టువిధానము లోను గాఁగల 'పేర్లతో' నచ్చటచ్చట నాఁటుకొనుచుండుపద్ధతు లన్నియును ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమందలి లోపములయొక్క ఫలితము లని చెప్పవచ్చును.

ఇప్పటి ఆర్థికవిధానమును నొప్పుచుండు మహాశక్తి 'వ్యక్తులకుఁ గల లాభాపేక్షయే'. మనకు కావలసిన పదార్థములు కావలసినంతవఱకు కావలసినసమయములందును, ప్రదేశములందును లభించుచుండుటకీ లాభాపేక్షయే కారణము. ఎట్టిపదార్థముల నుత్పత్తి చేయుట నలన లాభము దొరకునో అట్టివానినే ప్రతిమునుష్యుఁడు నుత్పత్తి చేయఁ బ్రయత్నించును ; ఎచ్చట నుత్పత్తి చేసినయెడల నధికమగు లాభము వచ్చునో అట్టిప్రదేశమందును, ఏసమయమున నుత్పత్తి చేసిన లాభము వచ్చునో ఆసమయమందును అతఁ డుత్పత్తిచేయఁ జూచుచుండును. తనకు నష్టము కలిగించుపని నెవ్వరును చేయుటలేదు. లాభము వచ్చునా లేదా యని యూహించుటకు పదార్థములయొక్క క్రయమే ఆధారము. 'క్రయము' అను నుద్దమబట్టి సాధనశ్రయ సంయోగమార్గమున పల్లి లాభమును సంపాదించుటయే ఆర్థికవ్యవహారముల జరపునా రందఱయొక్క ప్రధానోద్దేశము.

ఇప్పటివిధానమును సంస్కరింపవలయునా? అను విషయమును తీర్చినించుటలో మనము పోలింపఁదగిన దీయుద్దేశముగూలమున కలుగుచుండు ఫలితములే. ఈఫలితము లుత్తమము లైన వని తోచునెడల ప్రస్తుతవిధానము మంచిది యనియు, అట్లుకానియెడల మంచిది కా దనియు మనము తీర్చానింపవలెను.

క్రయమునుబట్టియు, లాభాపేక్షనుబట్టియు నగోత్పత్తిచేయునపుడు ప్రతిమునుష్యుఁడును తనకుఁగల సామర్థ్యమును తెలివిఠేటలను సంపూర్ణముగ వినియోగించి, పదార్థముల నతిచౌకగను బాహుళ్యముగను తయారు చేయుటకు ప్రయత్నించుచుండును. ఇతరుల కను ఖర్చులకంటె తన కనుఖర్చులు తక్కువ యగునెడల దనకు వచ్చు లాభ మధికముగ నుండు నని అతఁ డట్టి ప్రయత్నము చేయును. లాభము రా దని తోచినపు డాపదార్థము నుత్పత్తిచేయుట మానును. దేశమందలి సాధనశ్రయమును లాభకరము లగు మార్గములందే వినియోగము చేయుచుండును; కావున వినియోగ మంతయు వ్యర్థముగాక సార్థక మగును.

కాని కొన్ని సందర్భములనుబట్టియూడ లాభము నపేక్షించి వ్యర్థవారములఁ జేయుటమూలమున కొన్ని నష్టములు కలుగవచ్చు ననియు,

ఒక్కొక్కప్పుడు సాధనములు దుర్వినియోగము కావచ్చు ననియు
వోచుకూడదు. ఈనష్టమును, ఈ దుర్వినియోగమును దేశముగోని
ప్రజాసముదాయమున కంతకును హానికరముగ నుండును. ఆ వ్యవహార
ములను జరపువ్యక్తులకు లాభకరములగు నున్నను దేశమున కంతకును
నష్టము కలుగజేయునప్పు డట్టి వ్యవహారములకు నిరోధము కలిగింప
వలసివచ్చును. లాభమును కోరువాడు తాను నడచునట్టివ్యూహముల
మున నితరులకు కలుగునష్టములను గమనింపకుండును. హరివాంప్రతు
తక్కువహాలి నిచ్చును; వారిచే నమస్తకప్తములను చేయించును;
విక్రాంతి యనునది లేకుండ వారికి పనులను కల్పించుచుండును.
తానుతగూరు చేయు పదార్థములయందు నిరుపయోగములయినట్టివియు,
హానికరములయినట్టివియు ననుపస్తువులను మిళితము చేయును. తన
జీవితకాలముననే విశేషలాభము సంపాదించుగోరి, తర్వాతికాలమున
దేశమునకు కలుగునష్టమును గమనింపక, తనయభీషణం దుండు
ప్రకృతిసంపదలను - అరణ్యములు, గమలు లోనగువానిని - కడుకీర్తి
ముగ ఖర్చుపెట్టును. ఇతరదేశములందు చౌకగ వారకు నని తన
వ్యాపారమునకు కావలసినపదార్థములను విదేశములందు నొని, తన
దేశమున దుర్బిత్తి యగువానిని కొనుట మాని, అంపలి పశుశ్రమలకు
నష్టము కలిగించును. తనకు లాభము వచ్చుచున్నదా లేదా యను
విషయమునే ప్రతిమనుష్యుడు వాలోచించును గాని సమదాయ
ముగ దేశమునకు లాభము వచ్చునా రాదా యనువిషయము వాగో
చింపడు. తలపెట్టినవ్యవహారమునకు స్వదేశమున మూలధనము లభిం
పనియెడల విదేశములనుండి ఋణము చెచ్చి తాను లాభము సంపా
దించుకూచును గాని దానిములమున వచ్చు రాజకీయనష్టములను
పరిగణింపడు.

క్రయ మొక్కటియే ప్రస్తుతకాలపువిధానమున సుగ్రద్దర్పి
యని పైని చెప్పబడియె. దేనిక్రయ మధికముగ నుండిన దాని నుత్పత్తి
చేయుటయు, దేనిక్రయ మల్పముగ నుండిన దానియుత్పత్తి మాను
టయు సహజము. కొనువారికి ఏపదార్థ మెక్కువముపయోగ
కారియో తెలిసికొనుటకు క్రయ మొక్కటియే ఆధారము. కాని
కొందఱు ధనికులుగను కొందఱు దరిద్రులుగను నుండుదేశములో
క్రయమునుబట్టి పదార్థముల నుత్పత్తిచేయుటమూలమున కొన్నియనర్థ
ములు సంభవించును. దారిద్ర్యమువలన ఆహారపదార్థముల కెక్కువ
ఖరీదు నిచ్చుట కనేకులకు కత్తి లేకపోవుటచేత వారికి కావలసినన్ని
ఆహారపదార్థము లుత్పత్తి చేయుటకు బదులుగ ధనికు లెక్కువఖరీ
దిచ్చి కొనగలిగినట్టి 'విలాస పదార్థము' (Luxuries) లన్నియో
యుత్పత్తి చేయబడుచున్నవి. ఉత్పత్తి చేయబడినపదార్థములైనను
ఎక్కువక్రయ మియ్యగల ధనికులకే లభించుచున్నవి గాని దరిద్రులకు
లభించుటలేదు. కడుపునిండ అన్నములేక దరిద్రు లనేకులు బాధ
పడుచుండ, ధనికులయిండ్లలోని పిల్లలు, కుక్కలు మొదలగు జంతువు
లకు వుక్కులముగ వాచారము దొరకుచుండును. క్రయము నియ్యగల
వా రున్నారని కల్లు సారాణు లోనగు హానికరము లగు పదార్థము

లనేకము లుత్పత్తి చేయబడుచున్నవి. లాభ మొక్కదానినిమాత్రమే
అపేక్షించుకాలమున క్రయ ముండుటయే ఉపయోగలక్షణ మనియు,
క్రయములేనిపదార్థములు నిరుపయోగము లనియు నెంచబడును. విద్య
యొక్కవిలువను గ్రహింపక ధనికులుకూడ తమ పిల్లలకు విద్యను
చెప్పించనియెడల పుస్తకముల వ్రాయవారు, వానిని ముద్రించువారు,
వానిని చదివి బోధించువారు నుండజాలరు. పుస్తకములకు క్రయ
ముండదు; ఉపాధ్యాయులకు గిరాకీ యుండదు. అట్లే ఆరోగ్యము
యొక్క విలువను గ్రహింపకపోవుటచేత, తననక్రయము నిచ్చి దానికి
కావలసిన పరికరములను కొనుట కనేకు లిష్టపడుటలేదు. గ్రామము
లందలి వీగులను శుభ్రపఱుచుటకు 'పాకీ'వాం ద్రుండుట లేదు;
చెఱువులలోనినీళ్లను శుభ్రముగ నుంచుటకు కావలివాం ద్రుండుట
లేదు. ఇట్టివారికి వేతనము లిచ్చుట కిష్టపడునా రెవ్వరును లేరు.
క్రయము కల దంతయు విలువగలది యనియు, క్రయము లేనిదానికి
విలువ లేనిదియు నెంచబడుచున్నది.

ప్రస్తుతకాలపు ఆర్థికవిధానమున మళ్లెయొక విశేష మున్నది.
సాంతలాభము నపేక్షించియే ప్రతివ్యక్తియు తన వ్యవహారములు
జరపుకొనుచుండుటచేత, అట్టిలాభము పోచ్చునుకై నూతన
యంత్రములను, ఉపాయములను అతః డిరెక్టుధికముగ సృష్టిచేయు
చుండును. దాని మూలమున హరివాం ప్రనేకులకు హరివారకక వారు
నిరుద్యోగం లై యుండువలసి యున్నది. ప్రతి దేశమందును గొప్ప
సమస్యలతో నిరుద్యోగసమస్య అగ్రస్థానమును వహించి
యున్నది. నిరుద్యోగం లగువారు క్రయము నిచ్చి తమకు కావలసిన
పదార్థములను కొనగలిగియుండరు. వికలాంగులు, వార్ధకమువలన
పని చేయలేనివారు నీవిషయమున నిరుద్యోగులవంటివారే. ఇదిగాక,
అప్పుడప్పుడు ఆర్థికవ్యవహారము లన్నిటికి నోకగొప్పదిబ్బ తగు
లుటయు, దానిమూలమున వ్యాపార మంతయు స్వల్ప మగుటయు
సంభవించుచుండును. ఇట్టివిపరీతములకు లోనైన ప్రస్తుతకాలపు
ఆర్థికవిధానమును సంస్కరించుట మిక్కిలి యవసర మని స్పష్ట
మగుచున్నది.

వ్యక్తిలాభాపేక్షమూలమునను క్రయముమూలమునను నమ
దాయముమీద దేశమున కంతకును నష్టము కలుగుచున్న దనికాని,
దేశక్షేమమునకు కావలసినపదార్థము లుత్పత్తి యగుట లేదనికాని,
దేశమునకు హానికరము లగుపదార్థము లుత్పత్తి యగుచున్నవి యని
కాని, ఉత్పత్తియగు పదార్థములు కావలసినవారందఱకును వ్యాపారము
సారముగ లభించుట లేదనికాని స్పష్ట మగునపుడు ఇట్టిలోపము
లన్నిటిని ప్రభుత్వమువారు సవరణచేయుట యుక్తమని కాస్త్ర
కారు లందఱయొక్క అభిప్రాయము. వ్యక్తిలాభమునకన్న దేశమున
కంతకును చెందునట్టిలాభము ఎక్కువ ప్రాధాన్యమును వహింపవలెను.
వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యము దేశక్షేమమున కెట్టిసందర్భములందు హానికర
మునకో ఆట్టిసందర్భములలో ప్రభుత్వమువారు దానికి నిరోధము
కలిగింపవలెను. వ్యక్తులు క్రయ మిచ్చి తమంతట తాము సంపా

దిండుకొనలేని సాధనములను ప్రభుత్వమువారు తయారుచేయవలయును. ఈనూత్రముల ననుసరించియే ప్రస్తుతకాలమున ఏనేకదేశములలో ప్రభుత్వమువారు తమకార్యములను నిర్వహించుచున్నారు.

క్రయమిచ్చి కొనుటకు వీలు లేని దేశసంరక్షణ, వ్యాపార వ్యాయములతీర్పు, దుష్టశిక్షణము లోనగువానిని నైస్యములను, పోలీసు వాంఛను, కోర్టులను, కారాగృహములను నెలకొల్పి ప్రజలకు సమకూర్చుచున్నారు. క్రయ మిచ్చి కొనుటకు వీలున్నను అట్టిపని చేయుటకు ప్రజలయందు దీప్తమును సామర్థ్యమును లేకపోవుటచేత, వలయునంతముట్టుకు లభింపకుండునట్టి విద్యాపరికరములు, ఆరోగ్య సాధనములు లోనగువానిని ప్రభుత్వమువారే కల్పించుచున్నారు. క్రయమిచ్చి కొనుటకు ప్రజలు సిద్ధపడియున్నను అట్టిపద్ధతి మూలమున వ్యాపారగురులకు కొన్ని ఆటంకములు కలుగు నని గోడ్డు వంటెనలు లోనగువానిని ప్రభుత్వమువారే నిర్మించుచున్నారు. ఏకముఖముగ నుత్పత్తి యగుచుండు పదార్థములక్రయము అత్యధికముగ నుండు కుండుటకై వానిక్రయములను ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించుచుండుదురు. రైలుచార్జీలు, విద్యుద్దీపములచార్జీలు లోనగునవి యిట్టివి. క్రయ మిచ్చి కొనుటకు ప్రజలు సిద్ధపడియుండు పదార్థముల కొన్ని హాని కరములని యొచి అట్టివాని నుత్పత్తి చేయుకుండుటకును, ఉత్పత్తి చేసినను అల్పచాత్రముగ నుత్పత్తి యగుటకును కావలసిన యేర్పాటులను ప్రభుత్వమువారు చేయుచుండుదురు. కట్లు, సారాయి, నల్ల మందు మొదలగు పదార్థము లిట్టివి. ఏకముఖముగ నుత్పత్తి (Monopolistic production) చేసినయెడల చాకగ నుత్పత్తి చేయవచ్చునని యెంచబడు పదార్థములను కొన్నిటిని ప్రభుత్వమువారే తయారు చేయుచుండుదురు. తపాలా తంతిసౌకర్యము లన్నియు నీజాతిలో చేరినవి. విదేశవస్తువులపోషణలన స్వదేశమునకు నిశ్చితముగు నద్దము సంభవించు నని స్పష్ట మగునపుడు అట్టిపోషణ నిలుపుదల చేయుటకు వారనేకములగు శేర్పాటులను గావించి, స్వదేశమున శేయేపరిశ్రమ లుండవలయునో తీర్చానించుచుండుదురు. నిరుద్యోగులకును వికలాంగులకును వృద్ధులకును తగునవతుల శేర్పాటిచి సాంతముగ క్రయ మిచ్చి పదార్థములను కొనుటకు వారికి కక్షితేకున్నను, అట్టికక్షిని వారికి కల్పించుట పాశ్చాత్యదేశములందలి ప్రభుత్వము వారి కాచార మైయున్నది. కొన్ని దేశములలో కూలివాండ్రకు యజమాను లిచ్చువేతనము లింతకంటె తక్కువగ నుండఁగూడదనియు, ధూస్యాములు రైతులయొద్దనుండి తీసికొను సిస్తులను, సాహుకార్లు ఋణస్థులనుండి తీసికొనువడ్డీలను ఇంతకంటె నధికముగ నుండఁగూడదనియు ప్రభుత్వమువారు నిర్ణయించుచుండుదురు.

ఈ పరిదర్శమున నాలోచింపవలసిన ప్రధాన విషయ మొక్కటి యున్నది. ప్రభుత్వ మునది దేశమున కంతకును సామూహికముగు లాభమును సమకూర్చుటకై యేర్పడియుండు సంస్థ. వ్యక్తుల చర్యలవలన నిట్టిలాభమున కాటంకము కలుగునపు డట్టిచర్యలకు నిరోధము కలిగించుట దానియొక్క ముఖ్యమైనపని. ఈపని చేయుటలో

దానికి 'పరిహాసము' అను సాధన మున్నది. సామూహిక భేదములచే సాధింపలేని పనులను పండ్తోపాటుచుచే సాధించుటకు ప్రభుత్వము వారు ప్రయత్నించుచుండుదురు. నీనినిబట్టి ప్రభుత్వమువారు వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యమును నిరోధించుటలో నెంతవఱకు వెళ్లుట యుక్తమో స్పష్ట మగుచున్నది. దేశములో నుండు వొకపక్షమువారికే కాక దేశమున కంతకును లాభము చేపూరు ననియు, అట్టిలాభము చేపూరుటకు పండ్తోపాటు మనసర మనియు నిశ్చితముగునప్పుడు ప్రభుత్వమువారు ఆర్థికవిషయములందు జోక్యము కలుగఁజేసికొనవలెను.

వైవి వివరింపఁబడిన కార్యములలో ననేకములను గావించుటకు ప్రభుత్వమువారికి ధనము కావలసియున్నది. ధనము లేనియెడల నైస్యములను విద్యాలయములను ఆరోగ్యసాధనములను నిరుద్యోగులకు కావలసిన వసతుల శేర్పాటుచుటకు వీలుండదు. ఈధనములో చాల భాగమును పన్నుల మూలమున ప్రభుత్వమువారు సంపాదించుచున్నారు. పన్నులను విధించుటలో వారు పరిశీలింపవలసిననూత్రములనేకము లున్నవి. వ్యక్తుల యాధికకక్షినిబట్టి పన్నులను వసూలు చేయుచుండవలెను. ధనికులయొద్దనుండి అధికముగను, దగ్గిరులయొద్దనుండి తక్కువగను తీసికొను సంప్రదాయమున కిదియే కారణము. అర్థము నుత్పత్తిచేయువాగు నిగుత్పాటులు కాకుండునట్లుగ పన్నులను విధించుచుండవలెను. స్వప్రయత్నమువలనను, సాంతపరిశ్రమమువలనను గాక అన్యైష్ట్యవశమునను అనుహలపరిదర్శములమూలమునను ధనమును గడించువారనేకు లున్నారు. గొప్ప ధూస్యాములు, జమీన్దారులు, వడ్డీవ్యాపారము చేయుసాహుకార్లు, దానము మూలమునను వారసత్వముమూలమునను అర్థమును సంపాదించుచుండువారు ఈజాతిలో చేరినవారు. వారి యాదాయములు కష్టాధిపతియులు కావు. అట్టివారియొద్దనుండి ఎక్కువపన్నులను వసూలుచేయుట ధర్మము.

దేశముం దుండు పన్నులపద్ధతి మంచిదియో కాదా యని నిర్ణయించుటలో విచారింపవలసిన విషయము మఱియొక్కటి యున్నది. వసూలుల పన్నుల నెందులకై ఖర్చుపెట్టుచున్నారనుట చాల ముఖ్యముగు విషయము. దేశోపకారకముగు పనులను చేయుటకు ఖర్చుపెట్టుచుండునెడలను, ఖర్చుపెట్టు ఉద్యోగస్థులు లంచగాండ్రుగాక న్యాయముగను శేర్పాటోడను తమ పనులను చేయువారగునెడలను పన్నుల నిచ్చుట లాభకరము. మనలో వొక్కొక్కరము నేఱునేఱుగా ఖర్చుపెట్టుటకు బదులు ప్రభుత్వమువారు కొంతధనమును మనయొద్ద తీసికొని మొత్తముగ ఖర్చుపెట్టుటయే పన్నులపద్ధతిలోని ప్రధాన లక్షణము. మొత్తముగ ఖర్చుపెట్టుటవలన కొన్ని లాభములు చేపూరుచుండును.

లాభాపేక్షయు క్రయవిధానమును యుక్తము కా దని స్పష్ట మగునపుడు ప్రభుత్వమువారు ఆర్థికవిషయములలో జోక్యము కలుగఁజేసికొనుట యచిత మని శాస్త్రజ్ఞులారు లండను సంగీకరించుచున్నారు. కాని లాభాపేక్షతో జరుపఁబడు వ్యక్తహారము లెన్నటి

కిని యుక్తముగ నుండఁజాల వనియు, కొన్ని సంవత్సరములలో యుక్తముగ నుండు ననియు, కొన్ని సంవత్సరములలో యుక్తముగ నుండ వనియు విశేషన చేయుట పారపాటనియు, కావున అట్టియపేక్షతో వ్యవహారములు జరపఁగూడదనియు కొందఱును తలచును. ఈమతము ననుసరించినవారు ఆశోత్పత్తియు, అర్థవిభజనము, మూల్యనిర్ణయము మొదలగు పను లన్నియు ప్రభుత్వమువారే చేయుట మంచి నని చెప్పెదరు. ఏమేపదార్థముల వత్పత్తిచేయవలసినది నిర్ణయించి ఆయాపదార్థముల వత్పత్తిచేయుట, చేసినవానిని దేశములోని ప్రజలకు పంచిపెట్టుట గోననవ్యవహారము లన్నియు ప్రభుత్వమువారివిగ నుండవలె నని వారివాదము. ప్రస్తుతము రషియానుండి టిట్లీభానమున్నది. ఇందులోని గుణదోషములను విమర్శించుట కిది సమయము కాదు. రాజ్యాంగవ్యవస్థలనుబట్టియు, రాజ్యాధికార మెవరిచేతిలో నుండునో దానినిబట్టియు నిట్టివిషయములు నిర్ణయ మగుచుండవలెను. అర్థశాస్త్రమునునుడిచినజ్ఞానము పరిపూర్ణ మునుటకు తక్కిన సాంఘికశాస్త్రములపరిచయ మత్యావశ్యకము.

(మా. వేం. రం.)

అర్థశాస్త్రములు — (హిందూదేశమునందలివి)

హిందూదేశమునందు వేదాంత మెక్కువ గనుక జనుల కర్థములయందాసక్తి లేక వా కర్థములనుగుఱించి విశేష ప్రయత్నములను చేయలేవనియు, అందువలన నర్థశాస్త్రములు హిందూదేశమునందుఁ బుట్టలేవనియుఁ గొందఱు చెప్పెదరు. ఇట్లునానిలోఁ గొందఱు హిందూదేశభక్తులు, కొందఱు హిందూదేశనిందకులు. భక్తు లిట్లెల చెప్పెడిరనఁగా, హిందూదేశమందు వేదాంతవైరాగ్యము లేకుండ యని చెప్పినయెడల నది పాశ్చాత్యదేశములకంటె పారమార్థికవిషయవిచారమున నత్యధిక మైనదిగాఁ దల నని వీరి భావము. నిందకులును ఇట్లు చెప్పుటకుఁ గారణము హిందూదేశము కళాకాళముల యభివృద్ధికిఁ దగినదేశము కాదు; ఇతరదేశములవారి సరకులు కొనుమందుటయే వీరిపని యని నూచించుటయే. కాని వీ రిద్దఱును జెప్పవలసినవిషయము కాదు.

ఏ దేశమునందును ఏకాలమునందును పరమార్థవిచారమును జేయువారు కడు స్వల్పసంఖ్యాకులు. విహికార్థములనుగుఱించి విచారింపనా రసంఖ్యులు. ఈవిషయమునకు హిందూదేశముమాత్ర ముప

వాదము కాదు. సంస్కృతమునందు వేదాంతగ్రంథములు పెక్కులున్న వనునాదు శృంగారదశమును వర్ణించు నలంకారగ్రంథముల సంఖ్యయు, నాయుకానాయకుల యపరిమిత శృంగారచేష్టలను వర్ణించు కావ్యములసంఖ్యయు, కామశాస్త్రములును మఱవఁగూడదు. శిల్పాది శాస్త్రములును పెక్కులు కలవు. ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము ప్రారంభమైనపుడును, హిందూదేశమునందలి కళాకాళములభ్యాసి జగ మంతయును వ్యాపించియుండెను. మననా వైహికవిషయములను లక్ష్యపెట్టినవారు గాని, చేతఁగానివారుగాని అయినయెడల మనదేశ మిట్టి ప్రభవమునకుఁ బట్టు వచ్చియుండును? కావున గ్రీసు రోముమొదలయిన దేశములవారితోపాటు హిందువులలోఁ గొందఱుమాత్రమధ్యాత్మవిషయ వర్ణింపించిరి. మిగిలినవా రెందఱును సంసారమునకుపయుక్తమైనపనులను జేసిరి. అందుచే మనదేశమందును కొన్ని అర్థశాస్త్రములు పుట్టెను.

పురుషార్థములనుబట్టి మనవారు శాస్త్రముల నన్నిటిని నాల్గువిధములుగ విభజించిరి — ధర్మశాస్త్రములు, ఆర్థశాస్త్రములు, కామశాస్త్రములు, మోక్షశాస్త్రములు. మన్వాదిస్తోత్రము ధర్మశాస్త్రములు, శుక్రసీతి మొదలయినవి ఆర్థశాస్త్రములు, నాల్క్యాయన సూత్రములు కామశాస్త్రములు, బ్రహ్మసూత్రాదీకములు మోక్షశాస్త్రములు. ఈనల్లరుశాస్త్రకారులలోఁ బరస్పరవిరోధములు వచ్చినప్పు డేశాస్త్రము ప్రమాద మున్నవిషయమునందలి సాయభేదములు కలవు. ప్రస్తుతము మనకు నితరశాస్త్రములతోఁ బని లేదు. అర్థశాస్త్రముతోఁ బని కలదు. కావున దానినిగుఱించియే విచారింపము.

‘ఎందు శ్రుతిస్తోతివిరోధము లేకుండ రాజధర్మములును, మంచికాళముచే ననాన్తనము చేయునుపాపములును ఉపదేశింపఁబడియుండునో యది అర్థశాస్త్రము’ అని శుక్రసీతియందు² ఈశాస్త్రలక్షణము చెప్పఁబడియున్నది. ఇందువలన నీ శాస్త్రమునందు రాజధర్మములును, ధనార్జనచర్యయు నను రెండువిషయములును ఉండును అనుట స్పష్టము. కావుననే యీశాస్త్రమునకు ‘నీతిశాస్త్రము’, ‘రాజనీతిశాస్త్రము’, ‘పండినీతిశాస్త్రము’³ అన్న నామాంతరములకూడఁ గలవు. అర్థశాస్త్ర మనుచేరుకంటె ‘నీతిశాస్త్ర’ మనుపేరే యెక్కువగా సంస్కృతభాషయందు వాడుకలో నున్నది. ఇందుకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఈగ్రంథములలో నర్థ(ధన) విచారముకంటె, రాజధర్మములనుగుఱించియే యెక్కుడుచర్చ యుండును.

1. “అర్థశాస్త్రాత్మ బలవత్ ధర్మశాస్త్ర మితి స్థితి” (యాజ్ఞ. స్తో.); “అర్థ ఏవ ప్రధాన ఇతి కాటిల్యః”; “అర్థమాలా హి ధర్మశామా వితి” (కాటిల్యార్థశాస్త్రము).

2. శ్రుతిస్తోత్రవిరోధేన రాజవృత్తాదికాసనమ్, కుయుక్తార్థార్జనం యత్ర హ్యర్థశాస్త్రం తదుచ్యతే” (ర. అ. 3. ప్ర. స్తో. ౫౫).

3. అర్థశాస్త్రము, నీతిశాస్త్రము, రాజనీతిశాస్త్రము, పండినీతిశాస్త్రము అనుపదములు మన పూర్వగ్రంథములలో సమానార్థకములుగ వాడఁబడినను, ఇప్పటి శాస్త్రాభివృద్ధి ననుసరించి, యావశ్యకమును జూచి, ‘పారిటికల్ ఎకనమి’ (Political Economy) ‘అర్థశాస్త్ర’ మన్నమాటయు, ఎథిక్స్ (Ethics) అన్నదాని ‘నీతిశాస్త్ర’ మను, ‘పారిటిక్స్’నకు (Politics) ‘రాజనీతిశాస్త్రము’ను, ‘క్రిమినల్ లా’కు (Criminal Law) ‘పండినీతి’ యన్నమాటయు రూఢి చేయుట మంచిది.

గ్రీకుల తర్జిమణి వ్రాసిన రాజకీయవిషయక గ్రంథములయందు గూడ నిట్లే, యర్థవిచారము తక్కువగను, రాజ్యవిచార మెక్కువగనుండును. ఆకాలమునం దిర్థవిచార మొక స్వతంత్ర శాస్త్రముగఁ బరిగణింప లేదు. కనుక దానిని రాజ్యవిచారమునకు సంబంధించిన యొకభాగాగా నెంచెడి. ఇప్పటివారును ఆర్థికశాస్త్రమునకు 'పాలిటికల్ ఎకనమీ' (Political Economy), అనగా రాజకీయార్థశాస్త్ర మని పేరు పెట్టుటయు మొదట స్థానము రాజ్యతంత్రశాస్త్రమునకు కాళిగా నభివృద్ధి జేయఁ నని నూచించుచున్నది.

ఇదియుఁగాక రాజు అధ్యసంపవలసిన శాస్త్రములలో అస్వీక్ష్యత, త్రయి, వార్త, దండనీతి అను నాల్గు శాస్త్రములు చెప్పఁబడినవి (శుక్ర., అ. ౧, శ్లో. ౧౫౨). వీనిలో అస్వీక్ష్యతయందుఁ దర్కజేదాంతములును, త్రయియందు ధర్మాధర్మకామాకామములును, వార్తయందు దర్శనార్థములును, దండనీతియందు న్యాయాన్యాయము లాను ఉండును (శ్లో. ౧౫౩-౪). వార్తాశాస్త్రమును నుతించియు నింకను విచారింపఁగా నందు వడ్డీవ్యాపారము, వ్యవసాయము, వాణిజ్యము, గోరక్ష యనువిషయములు నర్తించఁబడును అని తెలియుచున్నది (శ్లో. ౧౫౬). ఇది వృత్తులకు సంబంధించిన శాస్త్రము. అందుచే వార్త యనఁబడియె. ఇట్లు 'వార్త' శాస్త్రము! యొక్క పేరేకాని, యానామము గల గ్రంథము లెచ్చటను గానరావు.

అర్థశాస్త్రములనివాడి గ్రంథములను శోధింపఁగా బృహస్పతి నూత్రము లనియు, శుక్రనూత్రము లనియు రెండు నూత్రగ్రంథములు చిన్నవి కనఁబడుచున్నవి². వీనిలో ధనమునుసఱించి కొలఁది నూత్రములే కలవు. బృహస్పతినూత్రములలో అర్థ మనియు, అర్థాభాస మనియు ధనము రెండువిధము లని చెప్పఁబడినది. న్యాయ మార్గమున సంపాదించినది అర్థము. అన్యాయమార్గమున గడించినది అర్థాభాసము³. సుఖమునకు మూలము ధర్మము, ధర్మమునకు మూల మర్థము అని చెప్పఁబడియున్నది⁴. శుక్రనూత్రములందు, దండము వలన వృత్తులు నిలుచును, వృత్తులవలననే అర్థము లభించును, అర్థ మే

ధర్మకామములకు మూలము, అర్థమే అన్నికార్యములకును మూలము, అర్థవంతుని సర్వలోకము సత్కరించును, అర్థము లేనియెడల నింద్రుడైనను లోక మగౌరవించును, అజరామరునివలె నర్థము సంపాదించవలె నని చెప్పఁబడియున్నది⁵. ఇందు 'నహి ధాన్యసమానోఽర్థః', అనగా ధాన్యముతో సమానమైన అర్థము లేదు అని ప్రతిపాదింపఁబడియున్నది. పాశ్చాత్యైర్థశాస్త్రజ్ఞులలోని 'నిష్కలసంప్రదాయము' (Physiocrats) అనువారుగూడ నిట్టియభిప్రాయమునే చెప్పుదురు. వ్యవసాయమువలనఁ బుట్టినదే నిజమైనధనము, కళాకాళలములవలనఁ బరార్థమునందు మార్పు గల్గునేకాని, క్రొత్తధనము పుట్టదని వారి సిద్ధాంతము. ఇదియే శుక్రాచార్యునియభిప్రాయముగఁ గానవచ్చుచున్నది.

మైసూత్రగ్రంథము గాక 'శుక్రనీతి' యని యొక శ్లోకాత్మక గ్రంథము కలదు⁶. ఇతరనీతిశాస్త్రములందువలెనే యిందును రాజనీతియే యెక్కువ కలదు. ధనమునుసఱించి స్వల్పవిషయము లక్కడక్కడఁ జెప్పఁబడినవి. పశుధాన్యసంత్రానికములు గడ్డిపంటకలకును ధనము లనియు (౨-౩౫౭), వ్యవహారమునకై ముద్రజేయఁబడిన చెంకి బంగారము రాసిధాతుపులకును, గవ్వలు మొదలుకొని రత్నములవఱకును అన్నిటికిని ద్రవ్య మని పేరు గలదనియు (౨-౩౫౬), దేశమునుబట్టియు కాలమునుబట్టియు వస్తువులవెలలు కట్టవలయును, నుణచిన మైనట్టిదియు (Not useful) వ్యవహారము మైనట్టిదియు (Not exchangeable) నను వస్తువునకు వెల యుండదు (౪-౨-౧౦౪-౫), వస్తువుల సులభాసులభత్వములను బట్టియు, నుజానుసంక్రయమునుబట్టియు వస్తువులవెలలు హెచ్చుచుఁ దగ్గును నుండును (౨-౩౫౯) అను కొన్ని మూలసిద్ధాంతములు సూత్రరూపమునఁ జెప్పఁబడియున్నవి. రాజులు ప్రజలయొద్దనుండి తీసికొనవలసినవస్తువులనుసఱించియు, రాజుయొక్క ఖజానాను ఖర్చును సులించియు నెక్కువగఁ జెప్పఁబడియున్నది.

1. ఎకనమిక్సు, పాలిటికల్ ఎకనమీ అనుమాటలకు మైసూత్రముఁ జెప్పఁబడిన 'వార్త' శాస్త్రము చాలవఱకు సమానము గాన, ఎకనమిక్సునకు 'వార్తాశాస్త్ర' మని పేరు మార్చవలె నని కొందఱు యభిప్రాయము. కాని 'వార్త' శబ్ద మిప్పుడు సమాచారపరముగ రూఢ మైయుండుటచే, ఈ శబ్దము నిప్పుడు పెకలించి మఱియొకయర్థమును రూఢిచేయఁబోవుట చిక్కలకుఁ గారణ మగును. 'అర్థ శాస్త్ర' మనుపదము 'ధనశాస్త్రము' అనునర్థమందు యోగముగను, రూఢముగను ఉన్నందున దానిని మార్చవలసినయావశ్యకము లేదు.
2. ఇది అచ్చుపడలేదు. చెన్నపట్టణము, ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునం దున్నది.
3. న్యాయగతార్థాత్ విపరీతోఽర్థాభాసః.
4. సుఖస్య మూలం ధర్మః, ధర్మస్య మూల మర్థః.
5. దండేన ప్రణీయతే వృత్తిః, వృత్తిమూల మర్థలాభః, అర్థమూలౌ ధర్మకామౌ, అర్థమూలాని కార్యాణి, అర్థవాక్ సర్వలోక బహునుతః, మహేంద్ర మహర్షిరసిన మనమన్యలే లోకః, అజరామరక దర్థ మర్థయేత్.
6. దీనిని చెన్నపట్టణమందు గఫ్ట ఆఫర్స్ అచ్చునైనను. బ్ర. పురాణవంశ మల్లయశాస్త్రిగారు దీనిని తెనుగులోని భాషాంతరీకరించిరి.

మనపూర్వులు వ్రాసిన ఆర్థశాస్త్రము లన్నిటిలో కాటిల్యని ఆర్థశాస్త్రము¹ అగ్రస్థానము నలంకరించియున్నది. క్రీ. పూ. వార్షిక శతాబ్దియందు మగధసామ్రాజ్యమును పరిపాలించిన చంద్రగుప్త చక్రవర్తికి వ్యతిరేకమైన అతనియొద్ద కాటిల్యను ప్రధానమంత్రిగ నుండెను. అందుచేత నతనిగ్రంథమందలి విషయము లనేకములు వ్యవహారానుభవజనితము లని చెప్పబడియున్నవి. ఈగ్రంథము మహా సముద్రమువంటిది. ప్రాచీనకాలమందలి తాకికవ్యవహారములనుండి తెలిసికొనఁగోరువా రందఱును దీనిని తప్పక చూచవలెను. రాజ్య పరిపాలనక్రమ మిందిలివిషయములలో ప్రధానమైనదైనను అప్పటి సాంఘికాచారములు, ఆర్థికసంప్రదాయములు లోనగువిషయము లెన్నియో ఇందు విపులముగ వివరింపబడియున్నవి. సామాన్యముగ నాకాలమందు రాజ్యము లన్నియు ఏకనాయకములుగ నుండెను. ప్రతి రాజునకు నమాన్యత లనేకు లుండిరి. అమాన్యత లనగా మంత్రి లని మాత్రమే అర్థము కాదు. పరిపాలనమందు రాజునకు సాహాయ్యము చేయుచున్న వారందఱుకూడ నీచే గుండెను. వీరిలో కొందఱు మంత్రి లుగను, కొందఱు మంత్రి పరివర్తభృతులుగను, కొందఱు పరిపాలన కాభివృద్ధిలగుటకు ఉండిరి. గ్రామపరిపాలనవిధానము నగరపరి పాలనవిధానముకంటె భిన్నముగ నుండెను. పద్ధతిప్రకారము (Town-planning) నగరముల నిర్మించుట, జనాభాల్క్యాల సిద్ధపఱుచుట, నగరపారిశుధ్యమునకై తగినయోర్పాటులు చేయుట, సూర్యప్రదేశ ములలో ప్రజలకు చేర్చుట (Colonisation), క్రైస్తవ జయించిన దేశములను పాలింపవలసినక్రమము మొదలగు విషయములనుగుఱించి కాటిల్యనియభిప్రాయములు పరిశీలంపఁబడియున్నవి.

కామండక్యీనీతిసార మనుగ్రంథ ముకటి గలదు. ఇది కాటిల్ యార్థశాస్త్రము ననుసరించి, దానికి సంగ్రహముగ వ్రాయబడినది. ఇది ౧౦-వ శతాబ్దినాటిగ్రంథ మైయుండును².

‘నీతివాక్యామృతమ్’ అనునొక చిన్నగ్రంథము కలదు. ఇది ౧౨-వ శతాబ్దియందుండిన జైనపండితునిచే వ్రాయబడినది. ఇతర నీతిగ్రంథములవలెనే యిందును రాజనీతియే యెక్కువగఁ జెప్పబడినను, వార్తాసముదేశ మను చిన్న ప్రకరణమునందుఁ గృషి పకుపాలనము వాణిజ్యము అనునవి ‘వార్త’ యనియు, వార్తా సమృద్ధియందే రాజాయొక్క యన్నిసమృద్ధులును కల వనియు, వృద్ధబాలవ్యాధితక్షిణ పశువులను బంధువులను పోషించినట్లు పోషింప

వలె ననియుఁ జెప్పబడియున్నది³. దేశాంతరములనుండి వచ్చెడి సరకులను గుఱించి యిందు నొక చిత్ర మైనవాక్యము కలను. ‘కుల్క వృద్ధియు, బలవంతముగఁ బ్రాప్తమును (అప్పుఁగలవస్తువులను) తీసికొనుటయు దేశాంతరముననుండి మనదేశమునకు సరకులు రాకుండుటకుఁ గారణము’⁴ అని చెప్పబడినది. ఇది యిప్పటి స్వేచ్ఛావ్యాపార (Free trade) తత్త్వముయొక్క నీజరూపమైన సూత్రముగఁ గాన వచ్చుచున్నది.

కామండక్యము, బద్దెననీతి, సుమతిశతకమును దప్ప తెలుఁగున నగ్రశాస్త్రము లన్నట్లు తెలియును. కామండక్యము తెలుఁగు పద్య కావ్యరూపమున నున్నది: ఆముద్రితము. భాగతానులయందు రాజ నీతి కొంతమాత్రము భాషాంతరీకరింపబడినది. తెలుఁగుభాగతమందలి సభాపర్వము, ౧౨-వ ఆశ్వాసము, శాంతిపర్వము, 3-వ ఆశ్వాసము మాఁపగును. అజనమున తిరువల్లువర్ అనుమహాత్మునిచే రచింపబడిన కుర్రబ్ అను మహాకావ్యము కలదు. దానిని తేనుఁగులోనికై ‘ద్రివర్గ ప్రదీపిక’ యన్న పేరుతో కనుపర్చి క్రీ విద్యానందవాఙ్మలనారు భాషాంతరీకరించియున్నారు. అందు ధర్మము, ఆర్థము, కామము అను మూఁడు ప్రకరణములు కలవు. అందలి చెంపవప్రకరణమునం దర్థమును గుఱించిన నీతి సవిస్తరముగఁ జెప్పబడియున్నది.

(కొ. వేం. ల.)

అర్థస్వనుఁడు — అత్రికుళాత్పన్న బ్రహ్మి.

అర్థసాధకుఁడు — నామాంతరము రాష్ట్రవర్ధనుఁడు, దళితభవహారాజయొక్క యెనమండ్రు మంత్రిలలో నొకఁడు.

అర్థనిధి — సాగ్యవామకేశవతల పుష్టుఁడు.

అర్థాపత్తి — వేదాంతులచే నంగీకరింపబడిన ప్రమాణము. దీనిని నైయాయకు లంగీకరింపరు. సాధారణముగా నిర్ధాపత్తి యుదాహరణ మిట్టిచేసెదరు. బలసినదేవచ్చెఁడు పగలు భోజనము చేయఁడు: కావున రాత్రి భోజనము చేయును. బలసియుండుటయు, పగలు భోజనము చేయకపోవుటయుఁ జూడ రాత్రి భోజనము చేయుచుండవలె నని యూహింపవలసియున్నది. కాని యిది ‘కేవలవ్యతిరేక’ యనఁబడు అనుమానముయొక్క యుదాహరణము. అందుచే నిది వేటుప్రమాణ మని నిలంపరా దని న్యాయమతము. కాని కేవల

1. దీనిని మామిడిపూడి వేంకటరంగయ్య, ఆకుండి వేంకటశాస్త్రిగార్లు ౧౯౨౩ లో ఆంధ్రీకరించిరి.
2. తెలుఁగున కామండక్యనీతిశాస్త్ర మనుగ్రంథము కలదు. ఇది యెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యము; జక్కరాజు వేంకటకువి కృతము, అముద్రితము. ౧౮౦౬ - ౭ కాలివాహనశకమునకు సరియైన హూణశకము ౧౮౮౪ నఁ జనిగింపబడినది. ఇది తంకావూరుగ్రంథాలయమున నున్నది. ప్రాయోగముగ సంస్కృతకామండక్యమున కిది తెలుఁగునేతర కావచ్చును.
3. కృషి: పకుపాలనం వాణిజ్యం చేతి వార్త. వార్తాసమృద్ధి హి సర్వాస్సమృద్ధయో రాజ్ఞమ్ వృద్ధ బాల వ్యాధితక్షిణాన్ పశూన్ స్యాంధవానిన పోషయేత్.
4. కుల్కవృద్ధి ర్బలాత్పర్యగ్రహణంచ దేశాంతరభాందానా మప్రవేశ హేతుః.

వ్యతిరేకానుమానమును వేదాంశు లొప్పురు. వీరిమతమున అర్థాపత్తి ద్వవిధ మైయున్నది: (౧) పృష్టార్థాపత్తి, (౨) శ్రుతార్థాపత్తి. ఎచ్చట దృష్టమన (గూడబడిన) ఉపపాద్యముయొక్క అనుపపత్తిభానము చేత ఉపపాదకముయొక్క కల్పన మగుచున్నచో అచ్చట పృష్టార్థాపత్తి యనబడును. ఉదాహరణము: పగలు భోజనము చేయనివాని బలుపునందు రాత్రిభోజనము పృష్టార్థాపత్తి. స్థూలత్వము ఉప పాద్యము. అది దృష్టము (కంటబడుచున్నది). శ్రుతి మన (విని బడిన) ఉపపాద్యముయొక్క అనుపపత్తిభానముచేత ఉపపాదక కల్పన మెచ్చున ననుచున్నచో అచ్చట శ్రుతార్థాపత్తి యనబడును. ' ఇంట లేని దేవుని బ్రతికియున్నాడు ' అన్నవాక్యము పిని, యింటికిం బె నన్యస్రవణమునకు దేవదత్తునకు నునికి లేకయే ఇంట లేనిదేవదత్తునకు దేవనము సంభవింపకు గనుక నింటియందు లేనిదేవ దత్తునిదేవనముయొక్క అనుపపత్తిచేత దేవదత్తునకు గృహముకంటె బాహ్యదేశమునందు సత్తి (ఉనికి) కల్పింపబడుచున్నది. శ్రుతార్థాపత్తి ద్వవిధము: అభిధానానుపపత్తి, అభిహితానుపపత్తి. వాక్యము లోని యొకపదమునుబట్టి అధ్యాహృతము లగునన్యపదముల నూహిం చుట మొనడిది. ' లేలువు ' అన్నమాట విని ' తీయుము ' అని యూహించుట. ఎచ్చట వాక్యముయొక్క యర్థము అన్యార్థకల్ప నము చేత సిద్ధింపకుండునో అచ్చట అభిహితానుపపత్తియన శ్రుతార్థాపత్తి యగును. ఉదాహరణము, స్వర్గకాముఁడు యజ్ఞము చేయవలెను - అన్నవాక్యము వినఁగనే మనకుఁ గాన్పించుయజ్ఞము కాన్పింపనిస్వర్గము నిచ్చుట యసంభవ మని తోచి యాయజ్ఞము వలన నొకయత్నాద్యము పుట్టు ననియు, నది స్వర్గము నిచ్చు ననియు మీమాంసకు లూహించెదరు.

అర్థి — పృథుచక్రవర్తికుమారుఁడు. శిఖండిని యనునాపె వలన నితఁడు హవిర్ధానుఁ డెనుకొడుకును బడె నెను.

అర్థుఁడు — స్వాతంత్ర్యవనస్వంతరమునం దుండిన గుప్త బుయికి బుద్ధి యనుభాగ్యవలనఁ బుట్టినకొడుకు.

అర్థల మిట్ట పుత్రులు — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తి తాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౯౯౮ (౧౯౩౧).

అర్థవీడు — కర్నూలుజిల్లా కంబంతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౨౩౯ (౧౯౩౧).

అర్థేషీర్ నౌ పే. ర్వాక్ — ఈరాజదేయఁడగు నొకపురోహితుఁడు. క్రీ. శ. ౧౪౭౮-వ సంవత్సరమున అక్కరుచక్ర వర్తి యితనిని భారతదేశమునకు రప్పించుకొని యితనియొద్దనుండి షారసీధర్మోపదేశములను బడెనెను. దీనికి ఫలితముగ నక్కరుచక్రవర్తి మాంజ్యాదులను దాల్చెను; తనయంతఃపురమునం దగ్ని దేవునియాలము మొకటి కట్టించెను. ఆలయమును అయితోభజన కర్పణము

' రాత్రిండివము నిరంతరముగ నీపరిత్రస్థానమున దీపము వెలుగుచునే యుండవలయును ' అని యాజ్ఞాపించి కట్టుదిట్ట మొనర్చెను.

అర్థకీలకము — ఒకసరోవరము. చిర్పిమహాబుయి గూజ్జవలన సప్తసముద్రములను గలది. ఈసరోవరమును నిర్మించెను. ఈతీర్థమునందు స్నానము చేసినచో సప్తసముద్రములలోను స్నానము చేసినపుణ్యము లభించును (భార., అరణ్య, ఆ ౮౩).

అర్థనారీశ్వరి — శివుని దగముశక్తియును సంపాదించిన పార్వతీదేవి. భృంగి యుగదానాగుఁడు పార్వతిని నీచింపక కేవలము శివునినే నీచించుచున్నంతలకుఁ బార్వతి భృంగిని నింపవలెనంత బలహీనుఁ డే నెను. శివుఁ డా గొంతోని నానికిఁ దినింపఁబాయుచు నూతకోలగా నిచ్చి నిలిపెను. తనమీడికన్న భర్తనిమీడినే, యెక్కుడుప్రేమ కలది, మాది, పార్వతీదేవి గౌతముని యాశ్రమమునొద్ద ఆస స్నానరించి, శివునియగ్ధాంగమును ద్రవీకరింపెను.

అర్థనారీశ్వరుఁడు — సగము పురుషాకృతిని సగము స్త్రీయొక్కయాకృతి నొప్పు శివపార్వతుల సమిళితరూపము. నా మికోఁగూడిన యష్టమి, అష్టమికోఁగలన ననమము సర్ధనారీశ్వర ప్రాయమున నుమామహేశ్వరతిథి యని ప్రఖ్యాత మైయున్నది.

" అగ్ని సంవర్తకాదిత్యగ్రానితా వృద్ధబింగుమకో, చింతామణిరితి భ్యాతం నీజం సర్వవస్తుద్ధివమ్ "

ఇది అర్థనారీశ్వరదేవతాక మున మంత్రము. దీనివివరము నీక్రింది విధానమున గ్రహింపవలయును. అగ్ని రేఖము, సంవర్తకము కృతారము, అదిత్యుఁడు మకారము, ర రేఖము, అనిలము యకారము, ఔ స్వరూపము, వృద్ధస్వర మన ఊకారము. ' రం, శం, మం, రం, యం, ఔం, హం ' ఇది బీజాక్షరమంత్రము. ఈ మంత్రమును బ్రాతఃకాలకార్యము లైనతరువాత నుచియై శైవోక్తపిత మన్వంతరివిశ్వాస మొనరించి పిదప బుష్కాదివిశ్వాసము గావించవలెను. ' శిరసి కళ్యపాయార్షయే నమః, ముఖే అనుష్ఠాపభంధనే నమః, హృది అర్థనారీశ్వరదేవతాయై నమః ' తరువాత కరస్వాసపూర్వకముగ నంగస్వాస మొనరింపవలయును. ' రం అంగస్థాభ్యాం నమః, కం తర్జనీభ్యాం స్వాహా, మం మగ్ధమాభ్యాం వమహి, మం అనామికాభ్యాం నమః, రం కనిష్ఠాకాభ్యాం వోమహి, యం కరతలపుష్టాభ్యాం ఫహి. ' ఇదేవమపున పృథయాదులతో నంగవిశ్వాసము చేయవలయును.

" రేఖాదివ్యంజనై వృద్ధిః, కుర్యా దంగాని మహి క్రమాత్ " అని నిబంధము. అనంతరము ధ్యానము.

" నీలప్రవాళరుచిరం విలసత్ప్రీతీతం పాశాదుఘోర్వలకపాలకశూలహస్తమ్,

అర్ధాంబికేశ మనికేం ప్రవిభక్త భూషం

బాలేందుబద్ధముటలం ప్రణమామి దూపమ్."

ఇట్లు ధ్యానించి మానసికసంపూజన మొనరించి, యర్చనస్థాపనము, శైవోక్తపితృపూజనము, మరల ధ్యానము చేసి యావాహనాది పంచపుష్పాంజలిదానపర్యంతము సలిపి యావరణపూజన మారంభింప నలయును. కేసరములందును, అగ్నిదీక్షితములందును, మధ్యభాగము నంగును, దిశలయందును రం మొదలగువానితో మడంగములఁ బూజింప నలెను. తరువాత నదేవప్రకారము పత్రములయందు నృమభాదులను బూజింపవలెను. పత్రాగ్రములందుఁ బూర్వముననుండి యారంభించి బ్రాహ్మి, మాహేశ్వరీ, కామరీ, వైష్ణవి, వారాహి, ఇంద్రాణి, చాముండ, మహాలక్ష్మి మొదలగుదేవులను బూజింపవలయును. వారి వలుపలిభాగములందు నింద్రాసులను, వజ్రాసులను బూజించి ధూపాది విసర్జనాంతముగల కర్తవ్యము సమాప్తము చేయవలయును. దీని పురశ్చరణము లక్షజపము.

"లక్ష్మ మేకం జపే నైంత్రి మిథం మంత్రీ విచింతయత్"

అని తంత్రసారము.

అర్ధ పణ్యుఁడు — అత్రిభుజోత్పన్న బ్రహ్మి.

అర్ధమాగధి

— ఒక ప్రాకృతభాషకుఁ జేరు. జైన

మతస్థాపకుఁడయిన మహావీరుఁడు తన మతమును బోధించిన భాష అర్ధమాగధి యందురు. మహావీరుఁడు ముఖ్యముగఁ దనమతమును మగధ యందు బోధించెను. తనబోధిలు సర్వసామాన్యముగ ప్రజలందఱకును సుబోధము కావలె ననుకూలికతో నతఁడు మాగధి (మగధదేశభాష) లోని కిరతభాషావిశేషములనుగూడఁ జేర్చుచువచ్చె ననియు, ఈరీతి నతఁడు తన బోధలకై స్వీకరించినభాష కేవలము మాగధి కాక 'అర్ధ మాగధి' యయ్యెననియు చెప్పుదురు. కాని దీనికిని మాగధిభాషకు సంతగ పోలిక కానరా దనియు, నిది యొక్కొక మహారాష్ట్రమును బోలి యుండుననియు భాషావిదులు కొంచెముభిప్రాయము (మామఁడు : ప్రాకృతభాషలు).

అర్ధమాల — చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకాయందులి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య 3౭౫ (౧౯౩౧).

అర్ధలక్ష్మీహరి

— లక్ష్మీనిష్ఠువుల సన్నిహితాకారము.

గౌతమీయనూత్రముల ననుసరించి శ్రీరీజముతో మడంగక మగు నీహరిమంత్రమునకు ప్రజాపతి ఋషి, గాయత్రీ ఛందిము, అర్ధ లక్ష్మీహరి నేతత. దీనిమంత్రము.

"తారం నమఃపదం బ్రాయా స్మరా దీర్ఘసమన్వితా,
పరశా నాయ మంత్రోఽయం ప్రాక్తో వస్యతుః పరః"

ప్రాతఃకాలమున లేచి కాల్యాణరణియంటులనుండి విముక్తుఁడై వైష్ణవుఁడగునతఁడు స్నాన మొనరించి పూజామండపములోని కేతెంచి

వైష్ణవాచమనము నీక్రిందివిధానమునఁ గావింపవలయును. కేశవాది నామత్రయముతో నాచమన మొనరించి రెండునామములతో హస్త ప్రక్షాళనము చేసికొని రెండింటితోఁ బెదవులను దుఃఖిలకొని మఱి రెండునామములతో ముఖస్పర్శము చేసికొనవలయును. మరల నొక దానితో హస్తములను, వేటొకదానితోఁ బాదములను గడిగికొని పిదప నొకదానితో జలమును నెత్తిపైని జల్లుకొని యనంతరము సంకర్షణాదినామములతో ముఖ, నాసికాక్షి కర్ణ వాభిభుజవక్షములను స్పృశించుకొనవలయును. ఈప్రకారము నిమిత్తతో వైష్ణవాచమన మొనరించునాఁడు సాక్షాత్సారాజాంతము నొందును.

'కేశవ, వారాయణ, మాధవ, గోవింద, విష్ణు, మధుసూదన, త్రివిక్రమ, నామన, శ్రీగర, పృషీకేశ, పద్మనాభ, దామోదర, సంకర్షణ, వాసుదేవ, ప్రకృష్ణ, అనిరుద్ధ, పురుషోత్తమ, అథోక్షజ, వృసింహ, అమృత, జనార్దన, ఉదేంద్ర, హరయే నమః, శ్రీకృష్ణాయ నమః.'

పైని ప్రాసినక్రమము ననుసరించి యా కేశవాదినామములనుండి నామముల గ్రహించి తత్తత్నామములతో నాచమన ప్రక్షాళనాదులు గావించుకొనవలయును. అటుపిమ్మట సామాన్యార్చ్యాది మాతృకా న్యాసాంతము గల కర్తవ్యము సలిపి కేశవకర్తవ్యవిధానము గావింప వలయును. ఋష్యాదివ్యాసవిధాన మేలా గనిన 'శివసి ప్రజాపతయే ఋషయే నమః, ముఖే గాయత్రీ ఛందినే నమః, హృది అర్ధలక్ష్మీ హరయే దేవతాయై నమః.' తదివంతరము 'శ్రీం అంఘ్రాంభోమి నమః, ఓం శ్రీం హృదయాయ నమః' అని యావిధమునఁ గరాంగ న్యాసములను జేసికొనవలయును. పిదప నీవిధమున ధ్యానము సలుప వలయును.

"ఉద్యోతే ప్రద్యోతనశతరుచిం తిప్తచేమావదాతం
పార్వ్యద్వంద్వే జలధిసుతయా విశ్వదాత్ర్యైవ జప్తమ్,
నానారత్నోల్లసిత వివిధాకల్ప మాసీతవస్త్రం
విష్ణుం గండే దిరకమలకామోదకీంక్రపాణిమ్."

అర్ధవరం — పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా తాడేపల్లిగూడెం తాలూకాయందులి యొక జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨,3౮౪ (౧౯౩౧).

అర్ధాన్నపాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా శృంగ వరపుకోటతాలూకాకు చెందిన ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౦౫ (౧౯౩౧).

అర్బాడ — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురముతాలూకాయందులి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౪౦ (౧౯౩౧).

అర్బాసిన్ — అస్సీరియాదేశపురా జగు సర్దనపాలన్ అనువానిమంత్ర. అర్బాసిన్ తిరుగఁబాటు గావించి, రాజ్యమును

రింతురు. సంస్కృతమునందు దానినే 'ప్రివిడి' మందురు. అజన భావమగుటచేదియు, అజనవారినిగుటచేదియు, 'తమిళ' శబ్దము క్రిందఁ జూడవలెను.

అలంకారకౌస్తుభము — ఇయ్యది సంస్కృత మున రచింపఁబడిన అలంకారగ్రంథము. లక్ష్మీధరునికుమారుఁ డైన విశ్వేశ్వరపండితునిచే రచింపఁబడినది. ఇందు ౬౧ అర్థాలంకారములను గుఱించినాస్త్రము సవిస్తరముగా వివరింపఁబడినది. సాహిత్యశాస్త్ర మునుగుఱించిన యితరవిషయము లిందులేవు. ఈతఁడు పండితరాయని రసగంగాధరమునుగూడ ఉదాహరించినాఁడు గనుక ౧౮-వ శతాబ్ది వాఁడైయుండవలెను. ఇది బొంబాయిలోని కావ్యమాలలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

అలంకారమాదామణి — పేరుచంద్రునిచే రచింపఁబడిన కావ్యనుకాశన మను గ్రంథముమీఁది నాతనిచేతనే వ్రాయఁబడినవృత్తి.

అలంకారతిలకిము — వాగ్భటునిచే సంస్కృతమునందు వ్రాయఁబడిన అలంకారగ్రంథము.

అలంకారము — చూడుడు: 'నగలు'.

అలంకారముక్తావళి — విశ్వేశ్వరకృతము.

అలంకారములు — అలంకారములు భావకు నగల వంటివి. నగలు శరీరశోభ నెట్లు హెచ్చించునో యట్లే యలంకారములు కావ్యశోభను హెచ్చించును.

అలంకారికుల వేణువేణు సంప్రదాయములు:— అలంకారముల స్వరూపమునుగుఱించియు, యోగ్యతనుగుఱించియు నాలంకారికులలో వేణువేణు అభిప్రాయములు కలవు. 'విశిష్టము లయిన (విశేషముగలవయిన) శబ్దార్థములు కావ్యము' అనినకావ్యలక్షణ మందఱు నొప్పుకొనినవే. కాని ఈవైశిష్ట్య మెట్టిది యన్నప్రశ్న మునకు నుత్తర మిచ్చునపు డాలంకారికులలో చూడుతెగలు పుట్టెను. ఆవైశిష్ట్యము కొందఱు ధర్మరూప మనియు, కొందఱు వ్యాపారరూప మనియు, కొందఱు వ్యంగ్యరూప మనియుఁ జెప్పిరి.

ధర్మరూప మనువారిలో ౧. ఒకతెగవారు అలంకారములే ముఖ్యము లనియు, ౨. మఱియొకతెగవారు గుణములే ముఖ్యము లనియు, వ్యాపారరూప మనువారిలో ౩. ఒకతెగవారు ఉక్తివైచిత్ర్యమే (మాటసాంపే) ప్రధాన మనియు, ౪. రెండవతెగవారు భోగకృత్యమే (రసవిషయకమైన వ్యంజనావ్యాపారము) ముఖ్య మనియు నిర్వచించిరి. ఇట్లు ౫. వ్యంగ్య (స్వని) వాచులతోఁ గూడి ప్రాచీనాలంకారికు లైదుతెగలుగ నున్నా దని చెప్పవచ్చును. ఇందు మొదటితెగవారు భామహాద్వితాదులు, రెండవతెగవారు నామనాదులు, చూడుతెగవారు వక్రోక్తిజీవితకారాదులు, నాల్గవతెగవారు భట్టనాయకాదులు, అయిదవ తెగవారు ఆనందవర్ధనాదులు. 1. అలంకారికులచరిత్రము వ్రాయునపు డీభిన్నమకములకుఁ గల భేదములు సవిస్తరముగ వర్ణింపఁబడును. అలంకారస్వరూపమునకు సంబంధించినంతవఱు కిచ్చటఁ జెప్పఁబడును. మైయిదింటిలోను ౧-వ దానిని, ౩-వ దానిని కలిపి (క) అలంకారసంప్రదాయ మనియు, ౪-వ దానిని (చ) రససంప్రదాయ మనియు, ౨-వ దానిని (ట) కీతి సంప్రదాయ మనియు, ౫-వ దానిని (థ) స్వనిసంప్రదాయ మనియు మఱియొక వర్గీకరణముఁ జేసి చెప్పవచ్చును.

అలంకారసంప్రదాయమునారు:— అలంకారసంప్రదాయమునారు కావ్యమున కలంకారములే ప్రధానము లని చెప్పుదురు. మిక్కిలి ప్రాచీనాలంకారికు లిమతమునాశే. ఇంతియకాదు. రసమును స్వనియుఁగూడ నలంకారాంతర్గతములే యని వీరితాత్పర్యము. దండి తన కావ్యాదర్శమునందు రసములను అలంకారములలోఁ జేర్చెను¹. భామహాఁడు గుణములకును, అలంకారములకును భేదము చేసినట్లు కనఁబడెను. ఎందు కనఁగా 'భావిక'మను అలంకారమును అతఁడు గుణ మనియుఁగూడఁ జెప్పెను². భామహాంకారముమీఁది వివరణము వ్రాయుచు నుచ్చిటుఁడు 'మానవునికౌర్యాదిగుణములకును, కేయూరాదిభూషణములకును భేద మున్నట్లు కావ్యమునందలి యోజన మొదలయిన గుణములకును, ఉపమాద్యలంకారములకును భేదము కల దని పరపక్షమువారు చెప్పఁగా, నట్లనుటకు వీలు లేదు, మానవుని శరీరమందు కౌర్యాదిగుణములు సమవాయ సంబంధము చేతను³, కేయూరాదిభూషణములు సంయోగసంబంధముచేతను నివ

1. అలంకారసర్వస్వము - అనంతేశయనసంస్కృతగ్రంథావళి, సమద్ర బంధకృతవ్యాఖ్య, ౪-వ పుట.

2. తదేవ మలంకారా ఏన కావ్యే ప్రధాన మితి ప్రాచ్యానాం మతమ్. [అ. స.]

3. కావ్యాదర్శము, 2. ౨౭౫; 2. ౨౮౦-౨౮౨.

4. భామహాంకారము: బొంబాయి సంస్కృతగ్రంథములలోఁ బ్రకటింపఁబడిన ప్రతాపరుద్రయశోధూషణమునకు ౨-వ యనుబంధముగఁ బ్రకటింపఁబడినది. తృతీయపరిచ్ఛేదము, ౫౨-వశ్లోకము చూడుడు.

5. తర్కశాస్త్రమునందు పదార్థములయొక్క 'సంబంధము' రెండువిధములు, సమవాయసంబంధము, సంయోగసంబంధము. తృప్తమునకు వర్ణమునకు, వాసనకుఁ గలసంబంధము 'సమవాయ సంబంధము'; ఒకచెట్టుమీఁదఁ గోతి కూర్చుండినప్పుడు దానిని చెట్టునకును గలసంబంధము 'సంయోగసంబంధము.'

గ్రామ్య	నీరిమతము ప్రకారము సుఖాలంకారముల కీర్తిందివిధ మయిన
సతా	భేదము కలదు :—
పరం	సుఖములకు నలంకారములకును గల భేదము :— ౧. సుఖములు
సమత	రసముయొక్క ధర్మములు కావు. ౨. సుఖములు రసము లేనిచోట
కార	నుండవు. అలంకారములు రసము లేక రసమును పుట్టింపకయొండ
	వచ్చును. ౩. సుఖములు తప్పక రసమును పుట్టించును. అలంకారము
మున	లవశ్యముగ రసమును పుట్టించు నని లేదు. ౪. సుఖములు రసమునకు
రక	సాక్షాదుపకారకములు. అలంకారములు అంగద్వారమున (కర్తార్థ
౯-వ	ములగుండా) రసమునతోనుపకారకములు.
పము	ఇట్లు ప్రాచీనాలంకారికులచే నలంకారములకు నీయఁబడిన
మ)	గౌరవ మంతయు నాధునికులచేఁ దగ్గింపఁబడినది. వీరిమతమున అలం
సన్న	కారము లుండినను రసము పుట్టకపోవచ్చును; అలంకారములు లేక
	పోయినను రసము పుట్టవచ్చును. రస మదివఱకే యున్నయెడల నొకప్పు
ప్రా	డలంకారములు దానిని అభివృద్ధిపఱుపవచ్చును. చక్కఁదనము లేని
సంప	స్త్రీ నగులు పెట్టుకొనినఁ బ్రయోజనము లేదు. చక్కనిస్త్రీకి సాధా
రికు	రణముగ నగ లక్ష్మణులేదు. కాని ఒకప్పుడు నగలవలన నామె
స్వని	స్వాభావికసౌందర్యము చెచ్చు కావచ్చును.
త్తము	ధ్వని యెద్ది? అలంకార మెద్ది?— రస మనునది కావ్యమునకుఁ
మ,	నాత్మగఁ దీసికొనవలయును. ఉత్తమకావ్యము ధ్వనిప్రధానము. ఎందు
ములు	నాచార్యార్థమునకంటె వ్యంగ్యార్థ మెక్కువరమణీయముగ నుండునో

పీఠిక
చోరములవంటివి; రసము అంగి; కర్తార్థము లంగములు. మాధుర్యాని
సుఖము లేప్పుడును రసమును విడుచునవి కావు. అనఁగా రస మున్న
చోట నవి యుండును; అరి యున్నచోట రసము పుట్టును. అలం
కారము లట్టివి కావు. ఇది యంగద్వారమునమాత్ర మొకప్పుడు రస
మును అభివృద్ధిచేయును; ఒకప్పుడు చేయకపోవచ్చును. రసమును
ఉత్కర్షింపఁజేయనపుడు అలంకారములు కేవలము ఉక్తివైచిత్ర్య
పర్యవసాయములగు నుండును. ఇది కావ్యప్రకాశకత యొనమమ్ముటని
(౧౨-వ శతాబ్ది) మతము (౨-వ ఉల్లాసము, ౧-౨ శ్లోకములు). దీనినే
వీరకవితాకారుడు (౧౩-వ శతాబ్ది), ప్రతాపరుద్రీయకారుడు (౧౪-వ
శతాబ్ది), అప్పయ్యదీక్షితులు (౧౬-వ శతాబ్ది), పండితరాజుజగన్నా
థుడు (౧౬-వ శతాబ్ది) మొదలైనవా రందఱును ఒప్పుకొనిరి. ఇదియే
యాధునికాలంకారికులమత మని చెప్పవలసియున్నది.

నీరిమతము ప్రకారము సుఖాలంకారముల కీర్తిందివిధ మయిన
భేదము కలదు :—

సుఖములకు నలంకారములకును గల భేదము :— ౧. సుఖములు
రసముయొక్క ధర్మములు కావు. ౨. సుఖములు రసము లేనిచోట
నుండవు. అలంకారములు రసము లేక రసమును పుట్టింపకయొండ
వచ్చును. ౩. సుఖములు తప్పక రసమును పుట్టించును. అలంకారము
లవశ్యముగ రసమును పుట్టించు నని లేదు. ౪. సుఖములు రసమునకు
సాక్షాదుపకారకములు. అలంకారములు అంగద్వారమున (కర్తార్థ
ములగుండా) రసమునతోనుపకారకములు.

ఇట్లు ప్రాచీనాలంకారికులచే నలంకారములకు నీయఁబడిన
గౌరవ మంతయు నాధునికులచేఁ దగ్గింపఁబడినది. వీరిమతమున అలం
కారము లుండినను రసము పుట్టకపోవచ్చును; అలంకారములు లేక
పోయినను రసము పుట్టవచ్చును. రస మదివఱకే యున్నయెడల నొకప్పు
డలంకారములు దానిని అభివృద్ధిపఱుపవచ్చును. చక్కఁదనము లేని
స్త్రీ నగులు పెట్టుకొనినఁ బ్రయోజనము లేదు. చక్కనిస్త్రీకి సాధా
రణముగ నగ లక్ష్మణులేదు. కాని ఒకప్పుడు నగలవలన నామె
స్వాభావికసౌందర్యము చెచ్చు కావచ్చును.

ధ్వని యెద్ది? అలంకార మెద్ది?— రస మనునది కావ్యమునకుఁ
నాత్మగఁ దీసికొనవలయును. ఉత్తమకావ్యము ధ్వనిప్రధానము. ఎందు
నాచార్యార్థమునకంటె వ్యంగ్యార్థ మెక్కువరమణీయముగ నుండునో
యది యుత్తమకావ్యము. ఎందు వ్యంగ్యార్థము నాచార్యార్థమునకంటె
వధికరమణీయముగ నుండదో యది మధ్యమకావ్యము. దీనినే సుణి
భూతవ్యంగ్య ముండును. ఎందు వ్యంగ్యార్థ ముండదో, ఉండినను
స్పష్టముగ నుండదో యది అధమకావ్యము. కర్తార్థచిత్రాదు లిట్టివి.
కావున నలంకారములలోఁ జేరినచిత్రకావ్యము వీరిమతమున నధ
మము. ఎందువలన? అందు ధ్వని లేదు గనుక. ఇది యి ట్లుండఁ
గాన్నియలంకారములలో ధ్వని కనఁబడుచున్నది. కాన్నిధ్వనిభేద
ములలో నలంకారములు కానవచ్చుచున్నవి. కావున రెండుకతుల
వారికిని వాదవివాదములు జరగి లేదని జేమనఁగా, నాచార్యార్థమును
కాంతవఱకు పరిత్యజించుటయే 'ధ్వని' యొక్కవిశేషము; అది
వస్తురసాలంకారధ్వనులు అని మూఁడువిధములు. ఈ మూఁడువిధ
ములధ్వనిని నాచార్యమఱోఁ బని లేదు. నాచార్యార్థమువలన నలంకారము

1. ముందు నడచునట్టి మేఱ వెల్లి బావిలో దుమికినయెడల వెనుకఁబోవు మేఱ లన్నియు నందే దుముకును. దీనిని గడ్డరికా
ప్రవాహ ముండును.

2. హేమచంద్రకృత 'కావ్యమకాసనము' మీఁది ధ్వన్తులలో ఉద్భటునివాక్య ముదాహరింపఁబడినది (కావ్యమాలాప్రతి-
పుట ౧౩).

3. ఇహహి తావన్ భావహోద్భటప్రస్థితయ శ్చిరంతసాలంకారకారాః ప్రతీయమాన మర్థం వాచ్యోపస్కారితయాలంకార
వత్తే నిక్షిప్తం మన్యస్తే— (అ. స).

4. తదిత్థం త్రివిధమనీ ప్రతీయమాన మలంకారతయా ప్రఖ్యాతికమేవ— (అ. స).

సిద్ధించినా యది 'అలంకార'కాటిలోఁ జేరును, అనఁగా నది 'అలంకారధ్వని' కాదు, అలంకారమే; వ్యంగ్యార్థమున అలంకారము సిద్ధించినా అది 'ధ్వని' గాని అలంకారము కాదు. వలయునెడ దానిని 'అలంకారధ్వని' అనుడు, గాని అలంకారమనవలదు! ఉపమాద్యలంకారము లన్నియు వాచ్యార్థమువలన సిద్ధింపవచ్చును, వ్యంగ్యార్థమువలన సిద్ధింపవచ్చును. కాని ధ్వనివాదుల మతమున మొదటివానినిమాత్ర మలంకార మనవలెను, రెండవదానిని 'ధ్వని' అనవలెను. ధ్వనినిగుఱించి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'ధ్వని' శబ్దముఁ జూడుదు.

అలంకారమలచరిత్రము:— భావతోఁగూడ నలంకారము పుట్టిన దనవచ్చును. వినువారికి రమ్యముగ నుండు నిమిత్తమును, చక్కఁగ బోధయగునిమిత్తమును అలంకారయొక్కమైన భావ మాటలాడుట మానవస్వభావము. నిండుచెన్నెల కాయుచున్న దని చెప్పుటకు మాటుగ 'పిండి యూఱఁబోసినట్లు చెన్నెల కాయుచున్నది' యనియు; ఆమె విక్కిలి చక్కనిది యనుటకు 'ఆమె రంధ్ర' యనియు, వాఁడు శూరుఁ డనుటకు 'వాఁడు పింఛాపుఁబిల్లి' యనియు, కార్యము సకాలమునందుఁ జేయక ప్రయోజనము పోయినతరువాతఁ జేసె ననుటకు 'చొంగలు పడిన ఆఱునెలలకుఁ గుక్కలు మొఱిఁగను' అనియు నిత్యవ్యవహారమునందును జెప్పెదము. మనసులోనిభావ మత్యధిక మైనప్పుడును అలంకారికభావ చెలవడును. ఇందుకు మన భావలోని కొన్నిటిట్లు నిదర్శనములు. 'నీ కడుపు కాల', 'నీదుంప తెగ' ఇత్యాదులు వక్రయొక్క కోపోద్దీక్షమును చూపును. కావున వ్యాకరణశాస్త్రము పుట్టకపూర్వ మెట్లు భాషాప్రపంచ మభివృద్ధి చెందునో, యట్లే అలంకారశాస్త్రము పుట్టుటకుఁ బూర్వమే చాల కాలమునకు పూర్వమే — భావలో పామరజనవ్యవహారమందును అలంకారము లేర్పడును.

ఇక సంస్కృతవాఙ్మయమును జూచినచో ఋగ్వేదమునందుఁ దెక్కలంకారములు గల వర్ణనములు కలవు². మహాభారతరామాయణములు కావ్యములే కనుక వానియందుఁ దెక్క శబ్దాలంకారములు

కల వని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. పాణినీయమునందు 'ఉపమేయ', 'ఉపమాన', 'సామాన్య' పదములు ప్రయోగింపఁబడుట చేతను³, వ్యాసరచిత బ్రహ్మసూత్రములలో ఉపమారూపకాలంకారములపేర్లు స్పష్టముగఁ గానవచ్చుటచేతను⁴ ఆకాలములవఱకు నలంకారశాస్త్రము బీజరూపముగఁ బ్రారంభ మైన ట్లుహింపవచ్చును. నిరుక్తమునందు యాస్మాచార్యుఁడు ఉపమాలంకారముయొక్క లక్షణముగూడఁ జెప్పినాఁడు⁵. అశ్వినీదేవతాదులను దొంగలతోఁ బోల్చినందులకు నీచోపమ యని కొంచెము చింతించెను. అగ్నిపురాణమునందలి 3౪3-౪౫-వ అధ్యాయములందు శబ్దార్థాలంకారములు ఉదాహరణపూర్వకముగ వివరింపఁబడినవి. సాహిత్యచ్ఛందశాస్త్రాదులకు సంబంధించినవిషయములుగూడ నీ పురాణంబునఁ గలవు. కాని దీనిరచనాకాలము నిశ్చయముగఁ దెలిసికొనుటకు పీలు లేదు. అందు ధ్వనివిషయమున నేమియు లేనందున నది ధ్వనికారునకు (౧౦ - వ శతాబ్దికి) పూర్వము వ్రాయఁబడి నని యూహింపఁబడుచున్నది. భరతుని నాట్యశాస్త్రము శ్రీ. శ. ౧-వ శతాబ్దిలోనిది యని కొందఱు మతము. అందు (౧౬ - ౪౧) నాలు గలంకారములు చెప్పఁబడినవి. తరువాతివారు భామహాదులు. వారివిషయమున 'అలంకారికులు' అను వ్యాసమునందు వివరింపఁబడును.

అలంకారములసంఖ్య:— అలంకారముల సంఖ్య క్రమముగ హెచ్చుచువచ్చెను. శబ్దాలంకారముల సంఖ్యమాత్రము విశేషముగ పెరుగలేదు. భరతుఁడు (౫-వ శతాబ్ది) నాట్యశాస్త్రమునందు (౧౬ - ౪౧) 'యమక' మను ఒకశబ్దాలంకారమునే చెప్పెను. వామనుఁడు (౯-వ శతాబ్ది) రెండు శబ్దాలంకారములను, ముప్పఱుఁడు (౧౨-వ శతాబ్ది) ఆఱు శబ్దాలంకారములను చెప్పినారు.

అర్థాలంకారములవృద్ధి యత్యద్భుతము. భరతునిచే(౫-వశతాబ్ది) ఉపమా రూపక దీపకము లను మూడు అర్థాలంకారములు మాత్రము చెప్పఁబడినవి (౧౬ - ౪౧). ఆచార్యుడండి 'సంకీర్ణము' గాక 3౪ అర్థాలంకారములను జెప్పెను. కావ్యప్రకాశకారుఁ డైన ముప్పఱుఁడు సంకరసంస్కృష్టులు గాక ౫౯ వఱకును వీనిని

1. 'ధ్వని' శబ్దము 'ధ్వన్యాలోకము' నందును ఏతస్తత ప్రవర్తక గ్రంథములలోను రెండర్థములందు వాడఁబడియున్నది. ఒకటి సామాన్యము, రెండవది విశేషము. 'ధ్వని' అనఁగా 'వ్యంగ్య' మని సామాన్యార్థము. 'ధ్వని' అనఁగా 'వాచ్యము' కంటె 'వ్యంగ్యము' ప్రధాన మైన కావ్య మని విశేషార్థము.

2. ఋగ్వే., ౧-౧౨౪-8. ఇందు నాల్గు ఉపమలు కలవు. ౧-౧౬౪-౨౦ - ఇందు రూపకము గలదు. ౪-౫౮-3 లో నతిశయోక్తి గలదు.

3. ఉపమానాని సామాన్యవచనైః (౨-౧-౫౫); ఉపమితం వ్యాప్రాదిభిస్సామాన్యప్రయోగే (౨-౧-౫౬).

4. అనుమానిక మత్యేకేషా మితి చేన్న కరీరరూపకవిన్యస్తగృహీతే ద్వర్షయతి చ (౧. ౪. ౧).

5. అజైవ నీచోపమా సూర్యకాదివత్ (3. ౨. ౧౮). — ౨. 3. 3.

6. ఇప్పుడు ప్రకటింపఁబడిన భరతకృతనాట్యశాస్త్రము (కావ్యమాలాగ్రంథములలోనిది) శ్రీ. శ. ౧-వ శతాబ్దినాటి యని కొందఱును, ౫-వ శతాబ్దినాటిది యని మఱి కొందఱును చెప్పెదరు.

అలంకారములు. ప్రత్యేకముగాను దీని విద్యానాథుడు ౬౫ అనియు, చంద్రాలోకార్తయైన జయదేవుడు (౧౫-వ శతాబ్ది) ౧౦౦ అనియు, కువలయానందకారుడైన అప్పయదీక్షితులు ౧౧౫ అనియు నర్థాలంకారములసంఖ్యను పేర్కొనిరి. ఇట్టి సంఖ్య మొత్తముమీదఁ దెరుగుచుఁ బోయినను నడుమనడుమఁ గొందఱు వానిసంఖ్య తగ్గించుటకు యత్నించిరి. ౯-వ శతాబ్దినాఁ డగు వామనుఁడును, ౧౨-వ శతాబ్దినాఁ డైన హేమచంద్రుఁడును అర్థాలంకారములు ౨౮ అనియే చెప్పిరి.

ఇట్లు అలంకారములసంఖ్య పెరుగుచుఁ బోయినందున, వాస్తవమునందుఁ గవులచేఁ బూర్వకవిప్రయుక్తము లయినయలంకారముల కంటె భిన్నములు ప్రయోగింపఁబడెనని తలపఁగూడదు. పూర్వకవులుపయోగించినవానినే ఉత్తరకవులుపయోగించిరి. ఇఁక నలంకారములసంఖ్య యెట్లు పెరిగె నని చదువరు లడుగవచ్చును. పూర్వలాక్షణికు లొక్కయలంకారముయొక్క కాఖిలుగ నెంచినవానిని ఉత్తరలాక్షణికులు స్వతంత్రాలంకారములుగ నెన్నుటవలన నీసంఖ్య పెరుగుచుఁబోయెను. దండి చెప్పినట్టియుపమాంకార భేదములలోఁ బ్రతీపము, ఉపమేయోపమ, అతిశయోక్తి, భ్రాంతిమంతము, సందేహము, అనన్వయము, ఉక్లేశ, ప్రతివస్తాపము అని యిదివరవారిచేఁ జేర్చినఁబడినయలంకారము లన్నియు నిమిషియున్నవి. ఇ వన్నియు

నిప్పుడు ఉపమకంటె భిన్నములును, స్వతంత్రములును అగునలంకారము లైయున్నవి.

అలంకారవిభజన :— అలంకారములసంఖ్యవలెనే, అలంకారములను ఏకత్వముపై విభజింపవలసినది యన్న విషయమునఁ గూడఁ దెక్కుమఱభేదములు కలవు. ఒక యలంకారమునకును మఱియొక యలంకారమునకును గల భేదము వానిచమత్కారబీజము లయిన ధర్మములకుఁ గల భేదములను చక్కఁగఁ దెలిసికొన్నచో బోధపడఁగలదే కాని, అలంకారములజాబితాలును, ఉదాహరణములును ఇచ్చినందునఁ గాదు. చమత్కారనిర్ణయమువలన లక్షణసిద్ధియుఁ జక్కఁగ నేర్పడును.

మొట్టమొదట స్ఫురించువిభజన శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములు అనునది. ఈభేది ముందును ఒప్పుకొనినదే. అయినను, భోజుఁడు తనసరస్వతీకంఠాభరణమునందు శబ్ద, అర్థ, ఉభయాలంకారము లని విభాగము కల్పించి, యొక్కొక్కతెగలో ౨౪ అలంకారములను చేర్చినాఁడు. ఉభయాలంకారములలో నుపమాను లీయఁబడినవి! కాని యీ విభాగమును మఱి యేలాక్షణికులును ఒప్పుకొనలేదు. అన్నియలంకారములును ఉభయాలంకారము లని చెప్పవచ్చును. శబ్దార్థములు రెండును లేనిది యేయలంకార మగును? కావున విభాగము చేయునప్పుడు చూడవలసినది, యొకానొక వాక్యమునకుఁ జక్కఁదనము

1. ఒక్కయుపమాంకార మే నటునివలె వేటువేటు వేవముల వేసికొని భిన్నాలంకారములవలెఁ గానవచ్చును అని చెప్పి యప్పయ్యదీక్షితులు చిత్రమిమాంసలో నీ క్రింది యుదాహరణముల నిచ్చెను:—

౧. ఉపమ - చంద్రనివంటిముఖము. ౨. ఉపమేయోపమ - చంద్రనివంటిముఖము, ముఖమువంటి సంద్రుఁడు. ౩. అనన్వయము - ముఖమువంటిముఖము. ౪. ప్రతీపము - ముఖమువంటిచంద్రుఁడు. ౫. ప్రరణము - చంద్రునిఁ జూడ ముఖము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. ౬. రూపకము - ముఖమును చంద్రుఁడు. ౭. పరిణామము - ముఖచంద్రునిచేఁ దాపము కమించును. ౮. సందేహము - ముఖమా? చంద్రుడా? ౯. భ్రాంతిమంతము - చంద్రుఁ డని చకోరములు నీముఖమువంకఁ జూచుచున్నవి. ౧౦. ఉల్లేఖము - చంద్రుఁ డని చకోరములు, కమల మని భృంగములు నీముఖము నాశించుచున్నవి. ౧౧. అపహ్నాతి - చంద్రుడే! ఇది ముఖము గాదు. ౧౨. ఉక్లేశ - తప్పకచంద్రుడే. ౧౩. అతిశయోక్తి - ఇతఁడు చంద్రుడే. ౧౪. తుల్యయోగిత - ముఖముచే చంద్రకమలములు నిర్ణింపఁబడెను. ౧౫. దీపకము - రాత్రి చంద్రుఁడును, నీముఖమును ప్రకాశించును. ౧౬. ప్రతివస్తాపము - నీముఖమునందు నేను రమించెనను, చంద్రునియందు చకోరము రమించును. ౧౭. పృష్టాంతము - ఆకాశమునందు చంద్రుఁడు, భూమిమీద నీముఖము. ౧౮. నిదిర్శనము - ముఖము చంద్రకాంతి వహించును. ౧౯. వ్యతిరేకము - నీనిష్కళంకముఖము చంద్రుని మించెను. ౨౦. సహోక్తి - నీముఖముతోఁగూడఁ గలసి చంద్రుఁడు రాత్రి వికసించును. ౨౧. సమాసోక్తి - ముఖము నేత్రాంకరుదిరము, స్థితజ్యోత్స్నాశోభితము. ౨౨. శ్లేష - హరిణాహితసక్తి యగుకమలముతో ముఖము సమానము. ౨౩. అప్రస్తుతప్రకంప - ముఖమునెదుట చంద్రుఁడు చలచలఁబాటుచున్నాఁడు.

2. భోజరాజకృత 'సరస్వతీకంఠాభరణ' మందలి యలంకారవిభాగము: శబ్దాలంకారములు ౨౪:— జాతి, గతి, కీతి, వృత్తి, ఛాయ, ముద్ర, ఉక్తి, యుక్తి, భణితి, గుమ్మర, కయ్యి, పతితి, యమకము, శ్లేష, అనుప్రాస, చిత్రము, వాణివాక్యము, ప్రహేళిక, గూఢము, ప్రశ్నోత్తరము, అధ్యయము, శ్రవ్యము, ప్రేక్ష్యము, అభినీతి. అర్థాలంకారములు ౨౪:— జాతి, విభావన, హేతువు, అహేతువు, సూక్ష్మము, ఉత్తరము, విరోధము, సంభవము, అన్యోన్యము, పరివృత్తి, నిదర్శనము, భేదము, సమాహితము, భ్రాంతి, వితర్కము, విచారము, స్మృతి, భావము, ప్రత్యక్షము, అనుమానము, అగమము, ఉపమానము, అర్థాపత్తి, అభావము. ఉభయాలంకారములు ౨౪:— ఉపమ, రూపకము, సామ్యము, సహోక్తి, అపహ్నాతి, సమాధ్యుక్తి, సమాసోక్తి, ఉక్లేశ, అప్రస్తుతస్తుతి, తుల్యయోగిత, లేకము, సహోక్తి, సముచ్చయము, ఆక్షేపము, అర్థాంతరన్యాసము, విశేషము, పరిష్కృతి, దీపకము, క్రమము, పర్యాయము, అతిశయము, శ్లేష, భావికము, సంస్మృతి.

కల్పట శబ్దములముననా అర్థములముననా యని. శబ్దములవలనఁ గల్గినది శబ్దాలంకారము. అర్థమువలనఁ గల్గినది యర్థాలంకారము.

ఇది శబ్దాలంకారము, ఇది యర్థాలంకారము అని యలంకారములను వివరించుట కేది సుద్రు అన్నవిషయమున లాక్షణికులలో భిన్నాభిప్రాయములు కలవు. అలంకార సర్వస్వకారునిమతంబున 'ఏది దేని నాశ్రయించి యుండునో యది ఆయలంకారము' (యోఽలంకారో యదాశ్రయః స తదలంకారః), అనఁగా నలంకారము శబ్దము నాశ్రయించియున్నయెడల శబ్దాలంకారము, అది అర్థము నాశ్రయించియున్నయెడల యర్థాలంకారము. కావ్యప్రకాశకారునిమతమున శబ్దముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకముల ననుసరించునది శబ్దాలంకారము, అనఁగా ఒకానొక శబ్ద మున్నయెడల నుండునదియు, ఆశబ్దమును తీసివేసినయెడల చానును లోపించునదియు నగు నలంకారము శబ్దాలంకారము. అట్లే అర్థముయొక్క అన్వయవ్యతిరేకముల ననుసరించునది యర్థాలంకారము. దీనికి తాత్పర్య మే మనఁగా, శబ్ద పరివృత్తిని సహించునెడల, ననఁగా ఒకపదమును తీసి సమానార్థకమైన మాటపదమును పెట్టినను అలంకారము మానియెడల నది అర్థాలంకారము. శబ్దపరివృత్తిని సహించనియెడల శబ్దాలంకారము. ఇట్లే యాభయమతములవారి యభిప్రాయభేదము నితరాలంకారములందు బాగుగఁ గానరాకున్నను శ్లేషాలంకారములందుఁ గానవచ్చును. వసుచరిత్రమునందలి యాక్రిందిపద్యమును దీసికొందము.

మ. 'మహి ము న్వాగనుకాసమంకు సృజయిం
పం గుండలీంద్రుండు డ
స్తహనీయస్థితిమాల మై నిలవ శ్రీ
నాగుండు ప్రోవ స్తహా
మహు లై సోముడు భాస్కరుండు వెలయిం
పక సౌలభ్య వాటించు నీ
బహుభాంధ్రోక్తిమయ ప్రపంచమునఁ డన్
ప్రాగల్భ్యి యూహించెదన్.'

ఇందు శ్లేషాలంకారము గలదు. ఇది శబ్దశ్లేషయా యర్థశ్లేషమా యని నిర్ణయింపవలెను. ఇందు 'వాగనుకాసమంకు' (వన్నయభట్టు, బ్రహ్మదేవుడు), 'గుండలీంద్రుండు' (సోమయాజి, శేషుడు), 'శ్రీనాథుండు' (శ్రీనాథకవి, విష్ణువు), 'సోముడు' (నాచన సోముడు, చంద్రుండు), 'భాస్కరుండు' (భాస్కర కవి, నూర్పుండు) అనుపదములకు రెండురెండు అర్థము లున్నందున శ్లేష సంభవించినది. ఈ రెండర్థములలో నొకయర్థము లేకపోయినను ఈశ్లేష కాదు. ఈశ్లేష సభంగము కాదు, అనఁగా పదమును విడిచినందున వచ్చినది కాదు గనుక నిది యర్థగతము. 'ఇది యర్థశ్లేష,

అర్థాలంకారము' అని అలంకార సర్వస్వపక్షమువారిమతము. 'అట్లు కాదు. ఇందలి 'వాగనుకాసన' పదమునకు బహుళగ 'వాణీశ' మొదలయిన మఱియేపదము గాని, 'శ్రీనాథ' పదమునకు నూర్పుగ 'లక్ష్మీపతి' మొదలయిన పదములు గాని, ఇట్లే యితరపదములకుఁ బర్యాయపదములు గాని పెట్టినయెడల నిందలి 'శ్లేష' యిగిరి పోవును. కావున నిది శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష కాదు' అని కావ్యప్రకాశ పక్షమువారిమతము.

శబ్దార్థాలంకారముల యోగ్యతః— ఇందలి యలంకారికుల మతమున నర్థాలంకారములయోగ్యత శబ్దాలంకారములకంటె సధికమని యున్నను పూర్వలాక్షణికులమాత్ర మీ రెంచిన సమానముగ నెంచిరి. వారిలో నొందెనుమతమున శబ్దాలంకారములే యర్థాలంకారములకంటె సధికమైనవి. ఏల యన, మాట వినినతోడనే చిత్తము నాకర్షింపునవి శబ్దాలంకారములు, అర్థప్రతీతియైనతరువాతఁ గాని అర్థాలంకారములు చిత్తము నాకర్షింపవు! కావ్యప్రకాశకారుఁ డిరెంటిని ఏకక్షయందే చేర్చెను. కావ్యమును ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమము లన్న మాఁడు విభాగములుగ వర్ణించి, అర్థచిత్త శబ్దచిత్తములు గలది యధమ మని చెప్పెను (౧. ౫). శబ్దచిత్తమునకు 'స్వచ్ఛందోచ్ఛల దిచ్ఛకచ్ఛ కుహర చ్ఛానేతరాంబు చ్ఛటా' అను అనుప్రాసపద్యమును, అర్థచిత్తమునకు 'వినిగ్ధతం మానద మాత్మమన్దిరాత్' అన్న ఉత్ప్రేక్షాలంకారము గల పద్యమును ఉదాహరణముగ నిచ్చియున్నాఁడు. కాని శబ్దార్థాలంకారములను ఒక్కజతగాఁ జేయుట క్రమము గా దని తలచి జగన్నాథపండితుండు రసగంగాధరమునందుఁ గావ్యమును ఉత్తమోత్తమ, ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమము లను నాల్గు తెగలుగ విభజించి, ముప్పలుండు ఉత్తమ మన్న వ్యంగ్య ప్రధానకావ్యమును ఉత్తమోత్తమ మనియు, ముప్పలుని మధ్యమ మగు గుణీభూతవ్యంగ్యమును ఉత్తమ మనియు, వ్యంగ్యమునకంటె వాచ్యవచుత్కార మధికము కలది మధ్యమ మనియు, ఎందు అర్థవచుత్కారమును అనున రించిన శబ్దవచుత్కారము ప్రధానమో యది అధమ మనియుఁ జెప్పెను. 'ఉత్తమ', 'మధ్యమ' కావ్యములందు 'అర్థాలంకారము లు'ను, అధమకావ్యమందు 'శబ్దాలంకారములు'ను వచ్చునని ఈతని తాత్పర్యము. ఈతఁడు ముప్పలుని నిట్లాక్షేపించెను: "కొంద టీనా లుగు భేదములను పాటించక, ఉత్తమ మధ్యమాధమము లను భేదములు యూఁడే యని చెప్పెదరు. కాని అర్థచిత్త శబ్దచిత్తములకు భేదము చేయక వానిని రెంటిని అధమకావ్యముగ నెంచుట అయ్యుక్తము. 'వినిగ్ధతం మానద మాత్మమన్దిరాత్' అనుపద్యమును, 'శేషల పామర జన క్లాగునీయ మైన 'స్వచ్ఛందోచ్ఛల' మొదలయిన పద్యము లును, సమానములే యని యే సమృద్ధియుండు చెప్పఁగలడు?... ఒకచో శబ్దార్థవచుత్కారములు రెండును కలిగియుండెనేని యందు

1. భానుహాలంకారము ౧. ౧౪. సరస్వతీ కంఠాభరణకారుఁ డైన భోజరాజామాడ నర్థాలంకారములకంటె శబ్దాలంకారములే యధిక మన్న మతమువాఁడు. 'ఉపమాదివియుక్తాపి రాజతే కావ్యపద్ధతిః, యదనుప్రాసలేఖోఽపి హంత తత్ర నివేశ్యతే' (౩. పరి) అని చెప్పియున్నాఁడు.

వాని గుణప్రాధాన్యమునుబట్టి లక్షణము ననుసరించి తగినకక్షలోఁ జేర్చవలెను. శబ్దార్థములు రెండును సమప్రాధాన్యము కలవి యైన యొకట నది మధ్యమకావ్యమే. అర్థచమత్కారము లేని కేవల శబ్దచమత్కారమునుగూడించి యిట్లు వ్రాసెను: “ఎందు సామాన్యముగా నర్థచమత్కారము శూన్యమై కేవలము శబ్దచమత్కృతి యందునో, దాని నధమాధమకావ్య మని చెప్పట యుచితము. ఏ కాక్షరపద్యములు, అర్థావృత్తియమకము, పద్యబంధాదికములు నిట్టివి. కాని ప్రాచీనపరం పర ననుసరించి కొండలు మహాకవులు వీనిని తమ కావ్యములలో నచ్చటచ్చటఁ బ్రయోగించినను కావ్యలక్షణ మైన ‘రమణీ కూర్థ ప్రతిపాదకత్వ’ము వీనియందు లేనందున, వీనిని మేము కావ్యముగ నెంచనేలేదు.” కావున శబ్దార్థాలంకారములలో అర్థాలంకారము లే శ్రేష్ఠములు, అర్థచమత్కారము లేని కేవలశబ్దాలంకారములు కావ్యమున్న పేరునకుఁగూడఁ దగ వని యీ మాటలంకారికసంప్రదాయము వారియభిప్రాయము. ఇది సరియైననుభిప్రాయము కా చని యెవరు చెప్పఁగలరు?

ఇక నర్థాలంకారములనునుడించి విచారితము. ఒక్క యొక మాటలంకారమే యన్నియలంకారములకును మూల మనియు, మిగిలిన వన్నియు దానిభేదములే యనియుఁ గొంచఁ అందురు. కావ్యాలంకార సూత్రకారుఁడైన వామనుఁడు మొదట నుపమాంకారమును చర్చించి యింకను ౨౮ అలంకారములను ‘ఉపమాప్రపంచాధికార’ మను విభాగమునం దిచ్చి యిట్లనెను:—

‘ఏభిర్నిదర్శనై స్వీయైః పరకీయైశ్చ పుష్కలైః,
శబ్దవైచిత్ర్యగర్భణ మపసైవ ప్రపంచితా.2’

భామహుఁడును (౬-వ శతాబ్ది), వక్రొక్తి జీవితకారుఁడును (౧౧-వ శతాబ్ది) అలంకారముల కన్నిటికిని వక్రొక్తియే మూల మనియు, నది లేనిది అలంకారమే లే దనియుఁ జెప్పియున్నారు. భామహాలంకారమున నిట్లున్నది:—

‘వాచాం వక్తార్థశబ్దైః రలంకారాయ కల్పతే-౨. ౩౬.

1. రసగంగాధరము. కావ్యమాలమూర్తు, ౨౦-వ పుట.
2. అర్థము : నాచే రచింపఁబడినట్టివియు, నితరుల వైపట్టివియు నను పెక్కు ఉదాహరణములచే శబ్దచమత్కారముతో నిండియున్న ఉపమాంకారమే విస్తరముగఁ జెప్పఁబడినది.
3. లాక్షణికు లందఱును ఈతనిపేరు చెప్పక ఈపేరనే వాడెవరు. ఈతనిపేరు కుంతకుఁ డైనట్లు కానవచ్చుచున్నది (వ్యక్తివివేక విచారము, పుటలు ౧౬; ౩౨).
4. ఏకవిధేయ సర్వత్ర విషయైతిశయోక్తిరేవ ప్రాగిశ్యేనావతిష్ఠతే, తాం వినా ప్రాయేణాలంకారత్యాయోగా దితి స సామాన్యవారితై కాతర్నివర్తనాదిశేషద్వ్యలంకారోపన్యాసః శ్రీయాన్-(కావ్యము, అ. ౬).
5. సర్వత్ర ఏకవిధవిషయైతిశయోక్తిరేవ ప్రాగిశ్యేనావతిష్ఠతే, తాం వినా ప్రాయేణాలంకారత్యాయోగాత్-(కావ్యప్రకాశము, ౧౦-వ ఉల్లాసము).

పైపా సర్వత్ర వక్రొక్తి రసయాగ్ధో విభావ్యతే,
యతోఽస్యాంకవినా కార్యః కోఽలంకారోఽనయావినా’
—౨. ౮౫.

అర్థము : వక్రొక్తి వాక్కున కలంకారత్వమును కల్పించును. ఈవక్రొక్తివలననే అంతటను అర్థము శోభావంత మగును. కవులు యత్నించి దీనిని సాధింపవలెను. ఇది లేనిది యే అలంకారము సిద్ధించును?

ఇతరులచే నలంకారములుగా స్వీకరింపఁబడిన హేతు, సూక్ష్మ, లేశము లన్న అలంకారములలో వక్రొక్తి లేనందున నవి అలంకారములు కా వని భామహుఁడు చెప్పెను (౨. ౮౬).

వక్రొక్తియు, అతిశయోక్తియు వీరిమతమున సమానార్థకములు ఇచ్చట వేరువేలువిధముగ లక్షణము చెప్పఁబడిన ‘అతిశయోక్తి’ ‘వక్రొక్తి’ యను రూఢిశబ్దార్థముల గ్రహింపఁగూడదు. యోగికార్థమును గ్రహింపవలెను. ఉన్నదానికంటె పెక్కువగఁ జెప్పుట యతిశయోక్తి; ఉన్నది యున్నట్లు చెప్పక మాటువిధముగ వంకర టింక రగా చెప్పుట వక్రొక్తి. ఇట్టిఅతిశయోక్తియే సర్వాలంకారముల మని హేమచంద్రుఁడును! ముఘటఁగును! ఒప్పుకొని యున్నారు. ఈ సంప్రదాయమువారిమతమున ఉపమాంకారమునందుఁ గూడ అతిశయోక్తి గలదు. వస్తుస్థితిని మించుటయే యతిశయోక్తి. ముఖము చంద్రునివలె మన్నది యన్న వస్తుస్థితియా? కాదు. కావున నందు అతిశయోక్తియు (వక్రొక్తియు) నున్నది.

రుద్రటుఁడను మహాకవిగారు (౯-వ శతాబ్ది) అర్థాలంకారములు ఎఱవము (వస్తు విషయము), ఔపమ్యము, అతిశయము, శ్లేషము అనునవి నాలుగే యనియు, నలంకారములన్నియు ఈనాల్గింటి భేదములే యనియుఁ జెప్పినాఁడు. ఆ నాల్గింటిలక్షణము లిట్లుచెప్పెను:

ఎయ్యది యర్థమును బలపఱచి వస్తుస్వరూపమును ఉన్నది యున్నట్లు చెప్పనో యది వాస్తవము (స్వభావోక్తి). ఇందు విష రీతవర్ణనము గాని, పోలిక గాని, అతిశయవర్ణనము గాని, శ్లేష గాని యుండదు.

అలంకారములు

1. సాదృశ్యగర్భ	2. విరోధగర్భ	3. శృంఖలాబంధ	4. తర్క- న్యాయముల	5. వాక్య(కావ్య) న్యాయముల	6. లోక న్యాయముల	7. నూత్నార్థ ప్రవీణిముల	8. గసాది	9. ప్యూజ	10. సంకరములు
----------------	--------------	--------------	----------------------	-----------------------------	--------------------	----------------------------	----------	----------	--------------

1. సాదృశ్యగర్భాలంకారములు

భేదాభేద ప్రధాన		అభేద ప్రధాన		X మ్యాప మ్యాత్ర యములు	
గ. ఉపమ ౨. అనన్యత ౩. ఉపమేయోపమ ౪. స్పర్శము		అసోపగర్భ		అన్యథాసామ్యగర్భ	
౫. రూపకము ౬. పరిణామము ౭. సంఘము ౮. భ్రాంతిమంతము ౯. ఉద్దేశము ౧౦. అపహ్నుతి ౧౧. ఉత్పేక్ష ౧౨. అభిశంక		వాక్యార్థగత		భేద ప్రధాన	
౧౩. కల్పయోగిత ౧౪. దీపకము ౧౫. ప్రతివస్తుపమ ౧౬. పృష్టాంతము ౧౭. నిదర్శన ౧౮. వ్యతిరేకము ౧౯. సోపాన		పదారగత		విశేషణ విచ్ఛిత్తి	
విశేషణ విచ్ఛిత్తి		విశేషణ విచ్ఛిత్తి		విశేషణ విచ్ఛిత్తి	
౨౩. శేష		౨౪. అప్రస్తుత ప్రశంస ౨౫. అర్థాంతగ న్యాయము ౨౬. పర్యాయాత్తి ౨౭. వ్యాజస్యతి ౨౮. ఆత్మేప		౨౯. పర్యాయాత్తి ౩౦. విశేషి ౩౧. విశేషి	

2. విరోధగర్భాలంకారములు

౩౦. విభాన	౩౧. విశేషి	౩౨. అభిశంక	౩౩. విమము
౩౪. సమము	౩౫. విచిత్రము	౩౬. అధికము	౩౭. విశేషము
౩౮. విరోధము	౩౯. విశేషి	౪౦. అభిశంక	౪౧. విమము

1. ఇది రెండుసార్లు చెప్పబడినది.

అలంకారములు

౪౦. కారణములు	౪౧. ఏకాకలి	౪౨. మాలాదీపకము	౪౩. ఉదారము(సారము)
4. తర్క-న్యాయమూలాలంకారములు			
౪౪. కావ్యలింగము		౪౫. అనుమానము	
5. వాక్య(కావ్య)న్యాయమూలాలంకారములు			
౪౬. యథాసంఖ్యము	౪౭. పరివృత్తి	౪౮. పరిసంఖ్య	౪౯. ఆర్థాపత్తి
౫౦. ప్రత్యసీకము	౫౧. పరివృత్తి	౫౨. పరిసంఖ్య	౫౩. సమాధి
6. లోకన్యాయమూలాలంకారములు			
౫౪. ప్రత్యసీకము	౫౫. ప్రతీపము	౫౬. మాలితము	౫౭. సామాన్యము
౫౮. తద్దర్శకము	౫౯. తద్దర్శకము	౬౦. ఉత్తరము	౬౧. ఉత్తరము
7. సూక్ష్మార్థప్రతీతిమూలాలంకారములు			
౬౦. మూర్తము	౬౧. వ్యాఖ్యోక్తి	౬౨. వక్రోక్తి	౬౩. స్వభావోక్తి
౬౪. రసవత్	౬౫. ప్రేయస్	౬౬. స్వాస్థ్యము	౬౭. సమాహిత
8. రసవదాద్యలంకారములు			
9. స్మృతగలంకారములు			
౭౦. భావోదయము	౭౧. భావసంధి	౭౨. భావశబ్దము	౭౩. భావశబ్దము
10. సాకరాలంకారములు			
౭౪. సంస్కృతి	౭౫. సంకరము		

ఎందు వస్తుస్వరూపమును చిక్కగఁ దెల్పునిమిత్తము దానితో సమానమైన మఱియొక వస్తువును వక్త చెప్పినో యది ఔపమ్యము (ఉపమ).

ఎందు నర్థము లోకములోనివాడుకకు (ప్రసిద్ధికి) తలక్రిందుగను, లోకాతీతముగను వర్ణింపఁబడునో యది అతిశయము (అతిశయోక్తి).

ఎందు నేకార్థములు గల పదములచే నొక్కవాక్యమునకు నిశ్చయము లయినరెండ్రములు కలుగునో అయ్యది శ్లేష.

ఇట్లు నాలుగు ముఖ్యాలంకారములను జెప్పి మొదటిదానిలో ౨౩ భేదములును, రెండవదానిలో ౨౧ భేదములును, మూడవదానిలో ౧౨ భేదములును, నాల్గవదానిలో ౧౦ భేదములును చెప్పియున్నాడు. ఇట్లు మొత్తముగొని నీతఁడు ౬౫ అలంకారములను ఈనాఁడు తెగలలో నమిల్పెను. స్వభావోక్తి, అతిశయోక్తి, ఉపమ, శ్లేష - ఈవార్తొంటిలో నొక్కటియైనను, వాచ్యముగాఁగాని వ్యంగ్యముగాఁగాని లేనట్టియలంకార మొక్కటియైనను ఉండును గనుక, గుప్తముని యీచతుకవిభాగము మిక్కిలి సరస మైనదియు, స్వాభావిక మైనదియు నైయున్నది.

కాని యీవిభాగమును పాటించక తగునాటిరాక్షసికులు నేఱు విధములయిన విభాగములను కల్పించిరి. అందు 'అలంకారసర్వస్వ' కారునిచే జేయఁబడినవిభాగము పెక్కుగాలంకారికులచే నంగీకరింపఁబడినది. అలంకారసర్వస్వకారుఁ డలంకారములను ౧౦ తెగలుగా విభాగించెను : ౧. సాదృశ్యగర్భములు, ౨. విరోధగర్భములు, ౩. శృంఖలాబంధములు, ౪. తర్కవ్యాధునూలములు, ౫. నాక్య (కావ్య) వ్యాధునూలములు, ౬. లోకవ్యాధునూలములు, ౭. గూఢార్థప్రతీతిమూలములు, ౮. రసవివాదికములు, ౯. పృగలంకారములు, ౧౦. సంకరములు. కీనియన్నింటికిని మరలఁ బెక్కు లుపకాఖలఁ జెప్పి యీ గ్రంథకర్త ౭౫ అలంకారములను ఈ ౧౦ తెగలలోఁ జేర్చెను. ఆ వివర మిప్రక్కపుటలలో నీయఁబడినది. ఏకావళికారుడైన విద్యాధరుఁడును, ప్రతాపరుద్రీయకారుడైన విద్యానాథుఁడును¹, రసగంగాధరకారుడైన జగన్నాథుఁడును స్వల్పభేదములతో నీయలంకారకక్షావిభాగమునే ఒప్పుకొనియున్నారు. కావున నేనును ఈ వ్యాసాంతమున అలంకారములను విడివిడిగా వర్ణించునో మొదటి ౭౫ అర్థాలంకారములవఱకును అలంకారసర్వస్వకారుని కక్షావిభాగము

ననుసరించియే వర్ణించినాడను. కువలయానందములో సధికముగా మన్నవానిని దరువాత కక్షావిభాగము లేకుండ వర్ణించినాడను.

గ్రంథసంగ్రహము :

అలంకారకాస్త్రము సంస్కృతమునందు నెక్కివగ నభివృద్ధి నొందినది. ఆభావయందు వందలకొలది సాహిత్యకాస్త్రగ్రంథములు కలవు. ఆంధ్రమున రెండుమూఁడు చిన్నగ్రంథములుమాత్ర మున్నవి. కావున సాహిత్యమీమాంసకు సంస్కృతగ్రంథములే గతి. ప్రతి సాహిత్యగ్రంథమునందును చివర అలంకారముల లక్షణోదాహరణము లీయఁబడును. అందును ముప్పుకృతమైన కావ్యప్రకాశము, విద్యాధర రచితమైన ఏకావళియు, విద్యానాథనిర్మితమైన ప్రతాపరుద్రీయమును, పండితరాయప్రణీతమైన రసగంగాధరమును విశేష ప్రామాణికగ్రంథములుగ నెంచఁబడును. 'అలంకారికులు' అన్నవ్యాసమునందు సంస్కృతమున సాహిత్యగ్రంథములు ప్రసేన ముఖ్యగ్రంథకర్తలచరిత్రలును, వారిగ్రంథవివరమును వ్రాయఁబడును. కావున నిచ్చట వ్రాయుటలేదు.

సాహిత్యకాస్త్రమునందలి యితరవిషయముల నెక్కుకొనక కేవల నులంకారముల మీమాంసకొనకే పుట్టిన గ్రంథములలో రాజానక రుద్రయ్యకృత మైన 'అలంకారసర్వస్వము' మిగుల ప్రామాణికముగ నెంచఁబడును. ఈగ్రంథము ౧౦ - ౪ కతాబ్ధినాటి దైయుండనోపు. ఇందు నూత్రములు వృత్తియూ గలవు. నూత్రములుమాత్రము రుద్రయ్యకుఁడు వ్రాసె ననియు, అతనిశిష్యుడైన మంఖకునిచే వృత్తి వ్రాయఁబడె ననియు గొందఁ డందురు. రెండును రుద్రయ్యకుడే వ్రాసె నని మఱికొందఱయభిప్రాయము. ఈగ్రంథమును జయరథుఁడనువాని టీకతో బొంబయిలో కావ్యమాలవారును, సముద్ర బంధుఁ డనువాని టీకతో అనంతేశ్వరునగ్రంథమాలవారును అచ్చొత్తించిరి.

అప్పయ్యదీక్షితరచిత మైన 'కువలయానందము' కూడ కేవల నులంకారములకై పుట్టినది. దక్షిణదేశమునందు దీని కధికప్రచారము కలదు. ఇది జయదేవుని చంద్రలోకముపై వ్రాయఁబడినట్టిక. విద్యార్థులు దీనినే యెక్కువ పాఠముచేయుదురు.

విశ్వేశ్వరపండితరచిత మైన 'అలంకారకాస్త్రభ' మనునది గూడ కేవల నులంకారములనుగుఱించియే చర్చించును.

1. ప్రతాపరుద్రీయకారుఁ డీక్రిందివిభాగ మొకటి చెప్పినాడు :-

౧. ప్రతీయమానవస్తువు లగు నలంకారములు : సమాసోక్తి, పర్యాయోక్తి, ఆశేష, వ్యాజస్తతి, ఉపమేయోపమా, అనన్వయ, అతిశయోక్తి, పరికర, అప్రస్తుతప్రకంసా, అనుక్త, నిమిత్త, విశేషోక్తులు. ౨. ప్రతీయమానాపమ్యము లగునలంకారములు : రూపక, పరిజాతు, సందేహ, భ్రాంతిమత, ఉల్లేఖ, అపహ్నుక, ఉత్ప్రేక్షా స్వరగ, కుల్యయోగితా, దీపక, ప్రతివస్తుపమా, దృష్టాంత, సహోక్తి, వ్యతిరేక, నివర్తనా, శ్లేషలు. ౩. ప్రతీయమాన రసభావాద్యలంకారములు : రసవత్, ప్రేయస్, ఉర్జస్వి, సమాహిత, భావోదయ, భావసంధి, భావకబలతలు. ౪. అగుటప్రతీయమానములు : ఉపమాదు లయిన మిగిలిన యలంకారము లన్నియు నిందులోనివి.

తెలుగులో మొదట సాహిత్యకావ్యమును వ్రాసినవాడు విన్నకోట పెద్దన. ఈతడు ౧౪ - వ శతాబ్దివాడు. ఈతనిచే రచింపబడిన గ్రంథము 'కావ్యాలంకారచూడామణి.' ఇది దండి కృతమైన 'కావ్యాలంకారము'నకుఁ దెలుగునేతవలె గానవచ్చుచున్నది. ఇందు ౫ - వ, ౬ - వ ఉల్లాసములలో అర్థాలంకారములును, శబ్దాలంకారములును చెప్పబడియున్నవి. ఈపుస్తకమును గుఱించి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు 'కావ్యాలంకారచూడామణి' శబ్దముక్తిందఁ జూడవలెను. తెలుగునందలి రెండవసాహిత్య గ్రంథము 'నరసభూపాలీయము.' ఇది ౧౬ - వ శతాబ్దివాఁడైన బట్టుమూర్తిచే రచితము ఇది ప్రతాపరుద్రీయమును అనుసరించియు, ఏకావలి ననుసరించియు వ్రాయఁబడినట్లు కానవచ్చుచున్నది. ఇందు ౪ - వ అర్థాసంకలనమున శబ్దాలంకారములును, ౫ - వ అర్థాసంకలనమున అర్థాలంకారములును వివరింపబడినవి. ౧౮-వ శతాబ్దివాఁడగు అడిదము నూరకవి 'అంధ్రచంద్రాలోకము' అను గ్రంథమును రచించెను. సంస్కృతమునందు జయదేవునిచే రచింపఁబడిన 'చంద్రాలోక' మనుగ్రంథములోని ౫ - వ మయూఖమును మాత్ర మిందు తెలియించియున్నాడు. ఇందు ౧౦౦ అర్థాలంకారముల లక్షణములును, ఉదాహరణములును కలవు. 'కువలయానంద ప్రకాశిక' యను గ్రంథ మొకటి కటికనేని రామకవిచే రచింపఁబడినది కలదు. ఈతడు పద్మనాయకకులజాడు. కాలము తెలియదు. ఇది కువలయానందమునకు భాషాంతరము. ఇందు కారికాదాహరణములు పద్యరూపముగను, కారికావృత్తి వచనరూపముగను కలవు. మూఁడావ్యాసములగ్రంథము. ఇంకను అచ్చుపడలేదు. దీనిప్రతి యొకటి చెన్నపట్టణమున ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమునందుఁ గలదు. మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు తెలుగులో నలంకారములనుగుఱించి యున్న పూర్వగ్రంథము లీవల్లనూత్రమే.

ఇవేవల శ్రీ వీరేశలింగముగారు 'అలంకారసంగ్రహము' అన్న గ్రంథము వ్రాసిరి. ఇది చంద్రాలోకమునకు నాంధ్రముగఁ గానవచ్చుచున్నది. డి. ఇ. శ్రీనివాసాచారియార్ అనువారు 'సాహిత్యచింతామణి' అను నామాంతరము గల 'అలంకారకావ్యసంగ్రహము' అను గ్రంథమును రచించిరి. పెక్కు లక్ష్యలక్షణ గ్రంథములను శోధించి అలంకారలక్షణములును, ఉదాహరణములును ఇందుఁ జెప్పబడినవి. చక్కని యుపోద్ఘాతమును కలదు. శ్రీముత అక్కిరాజు ఉమాకావ్యముగారు చంద్రాలోకమున కాంధ్రంబున గద్యమున నర్థము వ్రాసి అడిదము నూరన యాంధ్రచంద్రాలోకమునకు ననుబంధముగఁ బ్రకటించియున్నారు. రామలింగారెడ్డిగారి కవిత్వ తత్త్వవిచారమును, కురుగంటి సీతారామయ్యగారి అలంకారతత్త్వ విచారమును ఈసందర్భమునఁ జేర్చినదగినవి.

ఇఁకఁజేలువేలు అలంకారములలక్షణములును, ఉదాహరణము లును ఈయఁబడును. మొదట్లో శబ్దాలంకారములు ౫ ను, తరువాత అర్థాలంకారములు ౧౧౮ యు వివరింపబడినవి. శబ్దాలంకారముల

క్రమము అలంకారసర్వస్వకారుని ననుసరించి యాయఁబడినది. అర్థాలంకారములు కువలయానందమునందుఁ జూపఁబడిన వన్నియు నీయఁబడినవి. ౧ మొదలు ౩౫ వఱకును గ్రమముమాత్రము అలంకారసర్వస్వమునందలిది గ్రహింపఁబడినది. ౩౬-వ అలంకారమునొద్దనుండి వీలగునంతవఱకుఁ గువలయానందమునందలిక్రమ మంగీకరింపఁబడినది. లక్షణములు చాలవఱకు రసగంగాధర, కావ్యప్రకాశ, ప్రతాపరుద్రీయములనుండి గ్రహింపఁబడినవి. ఉదాహరణము లేయేగ్రంథమున నుండి తీసికొనినది కుండలీకరణమునందుఁ జూపితిమి. చివర నీయలంకారముల కన్నింటికిని ఆకారాదిసూచి యొకటి యాయఁబడినది.

అలంకారలక్షణములనుగుఱించి యొకవిశేషము జ్ఞాపక ముంచుకొనవలెను. ప్రతియలంకారమునందును సాందర్భ ముండవలయును. సాందర్భ మనఁగా చమత్కృత్యాభివ్యక్తి; చమత్కృతిని గలుగఁజేయుసామర్థ్యము. చమత్కృతి యనఁగా నానందవిశేషము. సహృదయహృదయ ప్రమాణకము [౪. ౧౦]. దీనినే అప్పయదీక్షితుల వారు 'హృద్యత' యనిరి. ఇది సర్వాలంకారములకును సామాన్యము గనుకఁ బ్రతియలంకారముయొక్క లక్షణమందును చెప్పఁబడదు. అయినను బ్రతియలంకారలక్షణమునందును 'సాందర్భము' అనునది యున్న టైందుకొనవలెను. ఈ 'సాందర్భము' అనుదానిని ఉపమాదికముల లక్షణములలోఁ జేర్చనియెడల నీక్రిందియుదాహరణములను గూడ వాయు అలంకారము లనియె చెప్పవలసియుండును.

'కంచరగాడిచ గాడినవంటిది' అనుదానిని 'ఉపమ' యనియు, 'పశువాహనము' అనుదానిని 'రూపక' మనియు, 'స్థాణువా పురుషుఁడా' అనుదానిని 'సంజేహ' మనియు, 'ఇది వెండి' యని ముత్యపుఁజిప్పను జూచి భ్రమపడి చెప్పినదానిని 'భ్రాంతిమంత' మనియు, 'బలిసినదేవపుత్రుఁడు పగలు భోజనము చేయఁడు' అనునది 'పర్యాయోక్త' మనియు, 'వీడు అడవ దత్తుఁడు' అనునది 'స్తరణ' మనియు, 'వారువారు వారివారి యింద్లకుఁ బోయిరి' యనునది 'యథాసంఖ్య' మనియు, 'కొడుకువోఁ గలసి తండ్రి వచ్చెను' అనునది 'సహోక్తి' యనియు, 'వాయు లేకుండ వీడు చెల్లెను' అనునది 'విరోధి' యనియు భ్రమ కలుగవచ్చును. కాని ఈవాక్యములను అలంకారము లని ఎవ్వఁడును అనఁడు. ఎందువలన? వీనిలోఁ జమత్కారము లేదు గనుక.

శబ్దాలంకారములు ౫.

సాధారణముగ శబ్దాలంకారము లైదు. పునరుక్తవదాభాసము, ఛేదానుప్రాసము, వృత్త్యనుప్రాసము, లాటానుప్రాసము, యమకము. మున్నటుఁడు 'వక్రొక్తి', 'శ్లేష'లను గూడ శబ్దాలంకారములలోఁ జేర్చెను. కాని అలంకారసర్వస్వకారునిమతము ననుసరించి మే మిరెండలంకారములను అర్థాలంకారములందుఁ జేర్చుము.

౧. పునరుక్తవదాభాసాలంకారము :— లక్ష : సమానార్థము గల వేఱువేఱుశబ్దములు వేఱువేఱు అర్థములందుఁ జెప్పఁబడినను,

వివేకానే యవి సమానార్థమందుఁ జెప్పఁబడెనా యేమి యన్న ఆభాస గలుగునెడల 'పురుషోత్తమదాభాస' మన్న యలంకార మగును.

ఉదా : కాకతీశ్వరుఁడు రాజులకు నింద్రుఁడు, జిహ్వు, శ్రీపతి, పురుషోత్తమఁడు - (ప్రతాప).

ఇందు 'ఇంద్ర' 'జిహ్వు' పదములును, 'శ్రీపతి' 'పురుషోత్తమ' పదములును సమానార్థకములుగఁ జూడఁగానే తోచును. కాని జిహ్వు వనఁగా జమఃకలుఁ డనియు, పురుషోత్తమఁ డనఁగా పురుషులలో శ్రేష్ఠఁ డనియు నవ్యయము చేసికొనునప్పు డర్థము స్ఫురించి నందున ఆభాస పోవును.

ఈ యలంకార మర్థపానరుక్త్యము నాశ్రయించి యుండును. కావున నిది యర్థాలంకార మని అలంకారసర్వస్వకారునిమతము. అయినను అతఁడు దీనిని శబ్దాలంకారములకు మొదట నిచ్చివాఁడు. ఇది శబ్దాలంకారము, ఉభయాలంకారముపూడ నను నని కావ్యప్రకాశకారునిమతము.

అనుప్రాసము :— లక్ష : హల్లులసామ్యమును 'అనుప్రాస' మందురు, అనఁగా నచ్చులు వేలుగ నున్నను, నచ్చినహల్లే మరల వచ్చు నట్లు చెప్పినచో అనుప్రాస మగును. ఇయ్యది రెండువిధములు. ఛేకానుప్రాసము, వృత్త్యనుప్రాసము.

౧. ఛేకానుప్రాసాలంకారము :— లక్ష : పెక్కు హల్లుల యొక్క సామ్యము 'ఛేకానుప్రాసము', అనఁగా రెండుగాని అధిక ముగాని హల్లులు రెండుసారులుమాత్ర ముచ్చరింపఁబడినయెడల నీ యలంకార మగును. ఇది కావ్యప్రకాశకారుడైన ముప్పిటుని మతము.

ఉదా : అమద్దానస్తమ.

ఈయుదాహరణమునందు 'మద్దా', 'నస్త' లలో 'ద్ద' అను రెండుహల్లులును రెండుసారు లుచ్చరింపఁబడినవి. కావున ఛేకానుప్రాసము. ఛేక లనఁగా విడగ్గులు, నేర్పరులు. వారి కిట్టమైనది గాన దీని కీ పేరు వచ్చినది.

అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున రెండు వ్యంజన సముదాయములు (హల్లులగుంపులు) పెక్కుసారులు పరస్పరసాదృశ్యమును పొందినయెడల ఛేకానుప్రాస మగును.

ఉదా : (౧). అమద్దానస్తకస్తలిత హృదయారవిన్దఁడు.

ఇందు 'ద్ద' అను హల్లులసముదాయము నాల్గుసారులు వచ్చినది.

ఉదా : (౨).

౧. మెచ్చిన మచ్చిక గలిగిన

నిచ్చిన నీవమ్మఁ గాక యచ్చ నొరులకుం

జిచ్చఁ గడిగొనఁగ వచ్చునె

చిచ్చఁమా పచ్చపడిన శివునకుఁ డక్కన్. (భాగ., ౮. ౨౪౬)

ఇందు 'చ్చ' అను ద్విత్వాక్షరము పెక్కుసారు లుచ్చరింపఁ బడినది.

నీ రిద్దఱకును గలభేదమునుజూడ, సామ్యము (మరల మచ్చరించుట) సకృత్ (ఒక్కసారి) యని ముప్పిటుఁడు, అసకృత్ (పెక్కుసారులు) అని రుయ్యకుఁడును చెప్పుచున్నట్టు గానవచ్చుచున్నది. కొన్నిహల్లులను కలిపి రెండుసారు లుచ్చరించిన ఛేక మని యొకఁడు, రెంటికంటె పెక్కుడుసారు లుచ్చరించిన ఛేక మని మఱి యొకఁడు. ఇంటియ భేదము. 'అమద్దానస్త' మనఁగానే ఛేకానుప్రాస మయ్యె నని కావ్యప్రకాశకారుఁడు; కాదు 'అమద్దానస్త కస్తలిత' అనినఁగాని ఛేకము కాలే డని సర్వస్వకారుఁడు. ఉచ్చట విద్యాధరులును సర్వస్వకారునితో నేకిభవించిరి.

౩. వృత్త్యనుప్రాసాలంకారము :— లక్ష : ఒక్కహల్లు గాని పెక్కుహల్లులు గాని అసకృత్ సామ్యము గల వయ్యెనేని, అనఁగా రెండుసారులకంటె పెక్కుడు పర్యాయము లుచ్చరింపఁబడునని 'వృత్త్యనుప్రాస' మగును. ఇది ముప్పిటుమతము.

ఉదా : (౧). కమలాలోలుఁడు.

ఇందు లకారము మాఁడుపర్యాయము లుచ్చరింపఁబడినది.

ఉదా : (౨).

౧. అడిగెద నని కడు వడిఁ జను

నడిగినఁ దను ముగడ మడువఁ డని నడ యుడుగుక

నడనడ నడిముడి రడఁబడ

నడు గిడు నడు గిడరు జడిమ నడు గిడునెవలన్.

(భాగ., ౮. ౧౦౩)

ఇందు 'డ' కార మెన్నిసారులో చెప్పఁబడినది.

'వృత్తి' యనఁగా నియమితవర్ణములయం దుండునట్టిదియు, రసవిషయక మైనట్టిదియు నగువ్యాపారము. అట్టి వర్ణరచనకు సంబంధించినది గనుక దీనికి వృత్త్యనుప్రాస మన్న పేరు వచ్చెను.

మాధుర్య! వ్యంజకము లైనవర్ణములు గల వృత్త్యనుప్రాస మును 'ఉపనాగరిక' యనియెఱురు. వామనమతమున దీనికి 'నైడగ్గీరితి' యని పేరు.

1. మాధుర్యము, ఓజస్సు, ప్రసాదము అనునవి మాఁడును కావ్యగుణములు. వీనిలోఁ గొన్నింటికిఁ గొన్నియక్షరము లనుకూలము అని యాలంకారికుల యభిప్రాయము. ఏయే యక్షరము లేయే వృత్తి వ్యంజకములో తెలిసికొనుటకు కావ్యప్రకాశము ౮-వ ఉల్లాసము, ౨౫-౩౬ శ్లోకములు చూడవగును.

ఓజఃప్రకాశకము లైన వర్ణములుగల వృత్త్యనుప్రాసమునకు 'పరుష' యని పేరు. దీనినే 'గాడిరీతి' యందురు.

ఇతరవర్ణములుగల వృత్త్యనుప్రాసము 'శోమల' యనఁబడును. నామనుడు దీనినే 'పాంచారీరీతి' యనెను. దీనినే కొందఱు 'గ్రామ్య' యందురు.

అలంకారస్వరూపమునను, ఒక్కయక్షరము రెంటికంటె నిధిపర్యాయములు, పెక్కుయక్షరములు రెండుపర్యాయములును ఉచ్చరింపఁబడినయెడల వృత్త్యనుప్రాసము, అనగా ఏకాక్షరమును గుఱించి అసక్యత్ సామ్యమును, అనేకాక్షరములనుగుఱించి సక్యత్ సామ్యమును ఉండవలెను.

నామనమతమున, సక్యద్వ్యావృత్తి ఛేదము, అసక్యద్వ్యావృత్తి వృత్త్యనుప్రాసము. 1

అనుప్రాసముయొక్క యన్యభేదములు:—పైని ఈయఁబడిన యనుప్రాసభేదము లలంకారస్వరూప కావ్యప్రకాశముల ననుసరించి యాయఁబడినవి. సాహిత్య దర్శనకారుని మతంబున నీ యలంకారము ఛేద, వృత్తి, శ్రుతి, అంక్య, లాటభేదంబులచే నైగువిధములు; సరస్వతీకంఠాభరణకారునిమతంబున శ్రుతి, వృత్తి, వర్ణ, పద, నామ, లాటభేదంబులచే నాఱువిధములు. ఈభేదంబులకును పెక్కు ఉపభేదంబులు భోజాదు చెప్పియున్నాడు (చూడుడు, పర. కం, ౨-౪ పరి).

తెనుఁగునందు ఛందోవిషయముగ నెంచఁబడు ప్రాస అను ప్రాసాంతర్గతమే. ప్రాస నాల్గువరణంబులందును ఉండును కావున నది వృత్త్యనుప్రాసమే కాని రెంటికిని గొంతెము భేదము కలదు. వృత్త్యనుప్రాసమునందు వర్ణములయావృత్తి కొలదియంతరముననే వచ్చును. ప్రాసమునందు జరణవిరజాంతరమున వచ్చును. కావ్యాలాది దీర్ఘవృత్తములలో ౧౯, ౨౦ అక్షరములకుఁ దరువాత వచ్చును.

మన కవులచే విశేషముగ గౌరవింపఁబడు సంత్యనిఘము అనుప్రాసమే. దానిని పదాంతానుప్రాస మనవచ్చును. బహిర పోతరాజకృతమున ఆంధ్రభాగవతముం దీ కద్దాలంకారము విశేషముగఁ గానవచ్చును.

ఉదా :

క. అనుదినసంతోషగములు

జనితక్రమతాపదుఃఖసంతోషగముత్

తనయుల సంభాషణములు

జనకులకుం గర్లయాగశిష్యాపదగముత్. (భాగ., ౩. ౧౮౦)

౪. లాటానుప్రాసాలంకారము:—లక్ష: ఒక్క యర్థము గల పదములను తాత్పర్యభేదము కలుగునట్లు మరల మరలఁ జెప్పినచో 'లాటానుప్రాస' మగును.

ఉదా :

'కమలాక్షు నర్పించుకరములు కరములు

శ్రీనాథు వర్ణించు జిహ్వ జిహ్వ' (భాగ., ౩. ౧౮౯).

ఇచ్చట మొదటి 'కరము'నకు జాతివాచక మైన చేయి యని అర్థము. రెండవ 'కరము'నకు యోగ్యమైన చేయి యని అర్థము. ఇదియే తాత్పర్యభేదము. ఇట్లే రెండుజిహ్వలనుగుఱించి యొలుగునది.

ఛేదవృత్త్యనుప్రాసములు వర్ణానుప్రాసము లనియు, నిది పదానుప్రాసము లేక శబ్దానుప్రాస మనియుఁ జెప్పెదరు.

అనన్యరూపాలంకారమునందును ఉపమేయము రెండుసార్లులు వచ్చును. రాముఁడు రాముఁడే. దీనికిని లాటానుప్రాసమునకును భేదమేమి? అనన్యాయమునం నొకపనిమే మరలఁ జెప్పట యుద్దేశము కాదు. ఆ పదముచే నూచింపఁబడిన పదార్థముతోఁ బోల్చుచుగిన పదార్థము మఱియొకటి లేచిని చెప్పట కాపనిమే మరలఁ జెప్పఁబడును. అచ్చట సమానార్థకపద ముంచినను అంత చింత లేదు. 'రాముఁడు రాముఁడే' అనుటకు బదులు 'రాముఁడు దాకరభయో' యన్నను అలంకారమునకు భంగము రాదు. కాని లాటానుప్రాసములో సమానార్థకపదము చెప్పటయే యుద్దేశము గాక సమానోచ్ఛారణపదమును జెప్పటయు నుద్దేశమే.

ఈయలంకారమును ముప్పాదులు ౧. పదముల పునరావృత్తి కలది, ౨. నామముల పునరావృత్తి కలది యని రెండుగ చేసి, ౧ లో (అ) ఏకపదపునరావృత్తి కలది, (ఆ) అనేకపదపునరావృత్తి కలది అనియు, ౨ లో (అ) ఏకసమాసములోనివి, (ఆ) భిన్నసమాసము లోనివి, (ఇ) ఒకటి సమాసములోనిది, మఱియొకటి సమాసములో లేనిది అని యైదువిభాగములు కల్పించిరి.

ఈ యలంకారమునందు శబ్దార్థములు రెండును ముఖ్యములు. కావున నిది ఉభయాలంకార మని కొంతఁబడుతము.

౧. యమకాలంకారము:—లక్ష: ౧. స్వరవ్యంజన (అచ్చుల హల్లుల) సమదాయపాదరుక్త్యము 'యమకము'— (అ. స).

లక్ష: ౨. అసమానార్థకము లయిన సమానవర్ణముల యొక క్రమముగ నావృత్తి 'యమకము.'— (కా. ప్ర).

ఉదా: ఆ నైనికనికాయంబు కాయంబు మఱచి పోరుచున్నది.

ఇందు 'కాయంబు' అనువర్ణంబులు స్వరవ్యంజనసహితంబుగ ఏకక్రమముగ రెండుసార్లు లుచ్చరింపఁబడినవి. మొదటి 'కాయంబు' 'నికాయంబు'లోని యొకభాగము. దానికి స్వతంత్రముగ వర్ణంబు లేదు.

ఛేదవృత్త్యనుప్రాసములందు హల్లులసామ్య ముండినఁ జాలును, అచ్చులసామ్య మానుషంగికము. ఉండిన సుండవచ్చును, లేకున్నను చింత లేదు. ఇచ్చట నచ్చుల హల్లుల రెంటిసామ్యము నావశ్యకము.

1. సక్యద్వ్యావృత్తిశ్చేదానుప్రాస, అసక్యద్వ్యావృత్తిశ్చేదానుప్రాస (కావ్యానుకాశనమ్, అ. ౪).

లాటానుప్రాసమందు ఏకపదము లేకార్థమునందే (భిన్న తాత్పర్యముతో) రావలెను. యమకమునందు, ఏకపదములే వచ్చిన యెడల భిన్నార్థములందు రావలెను. అర్థములేని అక్షరములు (ఒక పదముయొక్క భాగముగ) రావచ్చును. ఇది ముచ్చటమతము. రుయ్యకమతమున, నిందు శేకార్థముగల పదములు, భిన్నార్థకపదములు, కొన్ని అర్థము కలవి, కొన్ని అర్థము లేనివి రావచ్చును.¹ ఏవి వచ్చినను ఇందు లాటానుప్రాసమువలె తాత్పర్యభేద ముక్కటలేదు.

దీనిని పూర్వలాక్షణికు లనేకవిధముల విభజించియున్నారు. ఇది ముఖ్యముగఁ బద్యములకు సంబంధించిన అలంకారము. పద్యము నకు నాలుగుపాదము లుండును. ప్రథమపాదము ౧ ద్వితీయపాదము తోడను, ౨ తృతీయపాదముతోడను, ౩ చతుర్థపాదముతోడను, ౪ ద్వితీయపాదము తృతీయపాదముతోడను, ౫ చతుర్థపాదముతోడను, ౬ తృతీయపాదము చతుర్థపాదముతోడను, ౭ ప్రథమపాదము మిగిలిన మూడుపాదములతోడను, ౮ ప్రథమ ద్వితీయ పాదములును, తృతీయ చతుర్థపాదములును, ౯ ప్రథమ చతుర్థపాదములును, ద్వితీయ తృతీయ పాదములును ఒక్కవిధముగా (ఏకవర్ణాత్మకముగ) నున్న యెడల వేరువేరు యమకము లుండును. ౧౦. అట్లే మొదటి రెండు చరణములును చివర రెండుచరణములుగ శ్లోకార్థము మరలఁ జెప్పఁ బడుటయు, ౧౧ శ్లోక మంతయు భిన్నార్థమునందు మరలఁ జెప్పఁ బడుటయు యమకభేదంబులే. వీనికే గ్రమంబుగ ౧ ముఖ, ౨ సం చిత, ౩ ఆవృత్తి, ౪ గర్భ, ౫ సంవృత్త, ౬ పుచ్చ, ౭ పంక్తి, ౮ యుగ్మక, ౯ పరివృత్తి, ౧౦ సముద్ర, ౧౧ మహాయమకము లని పేర్లు గలవు.

వీని యన్నింటికి నుదాహరణంబు లిచ్చుట యనావశ్యకము. దిక్ప్రవర్తనంబుగ నొకటి రెండింటిని జూపెదను.

ఉదా :

క. జైరా ! చోబనృపాలకు

మారా మనుచనసమరమాధుర్యుడవై

ధీరా నృసింహ మాదితి

మారామను మచినసమరమాధుర్యుడవై. (న. భూ., ౪-౨౧).

ఇందు ద్వితీయపాదము చతుర్థపాదముతో సమానము. కావున నిది సంవృత్తయమకము.

లే. మతి వినాయకభరిత సమృదుఁ డనంగ

మతి వినాయకభరిత సమృదుఁ డనంగ

మతి వినాయకభరిత సమృదుఁ డనంగ

మతి వినాయకభరిత సమృదుఁ డనంగ.

(అప్పక., ౪).

ఇది 'పంక్తియమకము'. 'నీ. రాజనందన రాజ రాజాత్త జాలు సాటి తలఁప నన్నయివేనుగరణిపతికి' అని నాల్గుచరణములును ఒకటేరీతిగాఁ జెప్పించు మనవారు చదువుపద్య మిట్టిదే.

ఒక్కొక్కపాదమును రెండుగ విభజించి, యిట్లు వచ్చిన ౮ పాదార్థములకును బైని పాదములకుఁ జెప్పినట్లు పరస్పరయమక సామ్యమును జెప్పినయెడల నెన్నియో భేదంబు లుత్పన్నమగును. అట్లే యొక్కొక్కపాదమును ౩, ౪, ౫ భాగములుగ విభజించినచో యమక భేదంబులు వేనవేలుగ వచ్చును.

(౧) నీ. తన భగ్యధామంబు తన భగ్యధామంబు
కరణి మిగ్రోవేమకరము గాఁగ (వసు., ౧-౨౮)

(౨) నీ. ఏరాజు ధూరిలేక్షోరుణాలోకంబు
లోకంబులమము నిరాకరించి (వసు., ౧-౩౦)

(౩) బాల బాలసాల మిది పిక
పాలిపాలితియమరసాలము
శరీ శరీతి స్రచ్చఁ గడు రా
గిల్లు గిల్లుము తత్ప్రవాళము (వసు., ౩-౧౪౯)
ఇందు 'లము', 'శము' అను సంత్యయమకముఁబడఁ గలదు.

(౪) ఉ. లింగనిషిద్ధఁ గల్వలచె
లింగని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లింగని సంగతాలి లవ
లింగని కర్దమమాషితకా మృణా
లింగని కృష్ణచేలని హ
లింగని నీలకంఠ విధాతృనా
లింగని రామలింగకవి
లింగని కీర్తి హసించు దిక్కులక. (చాటుపు)

ముక్తపదగ్రస్త మనునది యమకముగో నొకభేదము. దానిని తలచుగో నాంధ్రకవులు తమగ్రంథములలో నాశ్వాసాంతగద్యము లందు వాడెదరు.

ఉదా :

మ. దృఢబాహుబలభిమ భిమసమర క్రింఖిజ్జయ త్రిపరి
బ్రధిమాధాకితధూను ధూనుహితకూర్మధ్యానదత్తేక ధా
క్క ధమత్కరనినాను నానుకథన క్లామ్యవృషాధిలిగా
గధరాడాద్యరిధాను ధామగరిమ గ్రస్తగహాధీశ్వరా.

—(వసు., ౬-౧౦౧)

ఈక్రిందిపద్యమునందు, పాదాది నముక్తపదగ్రస్తయమక మును, నాలుగుపాదములకును 'రసా' యను రెండక్షరముల యంత్య యమకమును కలదు :—

1. అత్ర క్వచిత్ భిన్నార్థకత్వం క్వచి దభిన్నార్థకత్వం క్వచిదేకస్యానర్థకత్వ మపరస్య సార్థకత్వ మితి సంక్షేపతః ప్రకార త్రయమ్—(అ. స).

సుగంధివృత్తము—

సారసాహితీ సదస్యచారి ధూరి ధీరసా
ధీరసాహసోరుదోరతిస్ఫురన్త హీరసా
హీరసానుమత్తటీసురాపగా, సుధారసా
ధారసాధుక్తిహింసధారి మూరిసారసా. (వసు., ౬-౧౦౩)

ఇట్లు యమక ప్రకారము లనేకములు గలవు. సంస్కృతంబున వీనికి వేరువేరు నామంబులు కూడఁ గలవు. మన యాంధ్రంబున ప్రాస మన్నట్లు, ఉత్తరహిందూనేతమందలి హిందీ, మరాఠీ, బంగాలీమొదలయిన భాషలలోని కావ్యముల కంత్యమునకు మత్స్యం తావత్కృతము. పద్యమందలి మొదటి రెండుచరణములకును, చివర రెండుచరణములకును అంతమున ఒక ప్రేమక్షర ముండును. పెక్కు అక్షరములు కూడ సమానముగ నుండవచ్చును. కాని ఒక్కటైనను సమానముగ నుండితీరవలెను. దీనినే యింగ్లీషులో రైమ్ (Rhyme) అందురు.

‘స్రాయశో యమకే చిత్రే రసపుష్టి ర్న దృశ్యతే’ (సాధారణముగ యమకమందును, చిత్రకావ్యమునందును రసపుష్టి కాన్పించదు) అని ఏకావళికాదుఁడైన విద్యాధరుఁడు స్పష్టముగఁ జెప్పి యున్నాఁడు.

చిత్రాలంకారములు :— ‘చిత్ర’ములు శబ్దాలంకారాంతర్గతము లైనను, పూర్వలాక్షణికులు చిత్రమున ఒక కావ్యభేదముగ నెంచినందున ఈవిషయము ‘చిత్రకావ్యము’ అను శీర్షిక క్రింద పదివరముగ వివరింపఁబడును.

అర్థాలంకారములు ౧౧౮.

కువల కూనందమునందు ౧౧౫ అలంకారము లీయఁబడినవి. రస గంగాధరములోనివి యగు ‘ఉదాహరణము’, ‘అపమము’, ‘తిరస్కారము’ అను నలంకారములు వీనిలోఁ గలుపఁగా ౧౧౮ సంఖ్య రేర్పడినది. వానివివరము :—

౧. ఉపమాలంకారము :— లక్ష : ఒకపదార్థమును మఱియొక పదార్థముతోఁ జోల్చి చెప్పుట ‘ఉపమ’.

ఉదా : ఆబాలనిముఖము చంద్రునివలె నందముగ నున్నది.

ఏపదార్థము వర్ణనావిషయమో, అనఁగా దేనిని మనము వర్ణించుచున్నామో దానికి ఉపమేయము (లేక వర్ణ్యము, ప్రస్తుతము, ప్రకృతము, విషయము) అని పేరు. దేనితో నుపమేయమును పోల్చుచున్నామో దానికి ఉపమానము (అవర్ణ్యము, అప్రస్తుతము, అప్రకృతము, విషయి) అని పేరు. రెంటియందును గల యేగుణమునుబట్టి ఉపమేయోపమానములను పోల్చుచున్నామో ఆగుణమునకు ‘సమానధర్మము’ (పోలిక) అని పేరు. ఏకజ్ఞమువలన ఈ సమానధర్మమును నూదించుచున్నామో యది ‘ఉపమానాచక’ శబ్దము. వైయోదాహరణమునందు ‘ముఖము’ ఉపమేయము, ‘చంద్రుఁడు’ ఉపమానము, ‘అందము’ సమానధర్మము, ‘వలె’ అనుపదము ఉపమానాచకము.

ఉపమా ప్రయోజనములు : (౧) క్లుప్తి, (౨) నింద, (౩) తత్త్వబోధ. ఇందుకుఁ గ్రమముగ నుదాహరణములు : (౧) ప్రేమతోఁగూడిన భార్య అమృతమువంటిది. (౨) సంపద మద్యమువంటిది. (౩) ఆకాశమునందు బండివలెఁ గానఁబడుచున్న చుక్కలవరుసయే రోహిణీనక్షత్రము.

ఉపమాలంకారలక్షణము లనేకలాక్షణికు లనేకవిధములఁ జెప్పి యున్నారు. కొన్ని యిందు నుదాహరించుచున్నామ :—

భామహుఁడు :— దేశకాల క్రియలులచే జేతైన ఉపమానముతో నుపమేయమునకు గుణలేకముచేత నైనను సామ్యము చెప్పఁబడినయెడల నుపమ యగును.

ఉచ్ఛటఁడు :— కాలాదికములచే భిన్నము లగు ఉపమానోపమేయము లను రెండుకల్పములకుఁ గల మనోహరమైన సాధర్మ్యముపను.

దండి :— ఎంతమాత్రమైనను సాధర్మ్యము కానఁబడిన నది యుపమ.

వామనుఁడు :— గుణలేకమువలనను ఉపమానముతో నుపమేయమునకు సామ్యము చెప్పుట ఉపమ.

మన్మఠుఁడు :— భేదముగల పదార్థములకు సాధర్మ్యము చెప్పఁబడినయెడల నుపమ.

రుద్రాక్షుఁడు :— ఉపమానోపమేయముల సాధర్మ్యమునందు భేదా భేదములు సమానముగ నున్న నుపమ.

జగన్నాథుఁడు :— వాక్యార్థమునకు నుపస్కారకమును నుండరమును అయిన సాదృశ్యము ఉపమ.

విద్యానాథుఁడు :— వర్ణింపఁబడిలఁచిన యొక పదార్థమునకు స్వతఃసిద్ధమైనట్టిదియు భిన్నమైనట్టిదియు రసికసమృత మైనట్టిదియు నగు మఱి యొకపదార్థముతో ధర్మసంబంధమైన సామ్యమును వాచ్యముగ నొక్కసారి చెప్పుట ఉపమ.

విన్నకోట పెద్దన :—

క. గుణధర్మకర్తముల ను

ల్పగు మయ్యెడువస్తువునకుఁ బరువదీఁ దుల్య

ప్రణయనముఁ జేయు నెయ్యది

గణుతింతురు దాని నుపమగా బహువిధులన్.

బట్టుమూర్తి :—

నీ. ఉత్ప్రేక్షవలె నసిద్ధోపమ కా కన

నవ్యముకై వడి నభిన్నంబు గాక

హీనోపమయుఁ బోలె నిల నహృద్యము గాక

యుపమాన మనఘమై యుండెనేని

శ్లేషంబువలెఁ బదశిష్టమాత్రము గాక

సార్థమై యల రూపకాదుల క్రియ

శృంగారము గాక సామ్యము వాచ్యమున నేని

సామ్యము ప్రతీప మట్లు చలంపఁ

గ్రమవిపర్యాసపహితంబు గాకయున్న

నలకు సుపమేయకోపమ యట్లు సామ్య

ధర్మ మిరుమాటు వరుసలఁ దివేనకున్న

సుపమ యగు దీనిభేదంబు లగ్నజింతు.

విద్యావాగులెక్కడనుండి యన్నిపదిమలకును గలసార్థకత బట్టునుర్తియొక్కపరిమళమును జూపఁబడినది.

ఈ లక్షణము లన్నియుఁ జూడ 'సాధర్మ్య ముపమా భేద' (భేద మున్నవానికి సాధర్మ్య ముపమా) అను ముచ్చటనిదిన్నిలక్షణమే సాంఘిక గానకన్యనున్నది. భిన్నము లయినరెండుపదార్థములకు సాధర్మ్యము (సాంఘిక) చెప్పఁబడుటయే యుపమా. వానిగోచర్యము ఉపమేయము. సంబంధ ఉపమానము. ఉపమా భేదాభేద ప్రధాన మని యుక్తముఁడు చెప్పినమాటకు నినియే యర్థము. ఉపమానోపమేయములకు భేద ముండువలెను, సామ్య ముండువలెను.

'సామ్యశ్యము', 'సాధర్మ్యము' అనునవి భిన్నపదార్థము లని ప్రాచీనాలంకారికులమతము; ఆ రెండును ఒక్కటియే యని నవీనుల మతము— (ప్రభా).

ఉపమాన ప్రతియోగమును, ఉపమేయానుయోగమును అగు సంబంధము సామ్యశ్య మనియు, సాధారణధర్మ ప్రతియోగమును, ఉపమానోపమేయోభేదమునుయోగమును అగుసంబంధము సాధర్మ్య మనియు భేదవాసులయభిప్రాయము.

ఉపమాభేదములు :— ఉపమాలంకారముయొక్క భేదము లాలంకారికు లనేకవిధములఁ జెప్పిరి. సామ్యశ్యగర్భములైన యలంకారము లన్నియు సుపమాభేదములే యని కొందఱునుచును. (మామూలు, వామనునికావ్యాలంకారసంక్రమము). పండి సమాన ధర్మ భేదములనుబట్టి ఉపమాను 3౨ విభాగములుగఁ జెప్పి యుదాహరణముల నిచ్చెను. వాని నీక్రింది నుదాహరించుచున్నాను :—

౧. ధర్మోపమ :— ముద్దరాల! నీ యజుచ్చేయి పద్మమువలె నెట్టిగ నున్నది.

౨. వస్త్రూపమ :— నీముఖము పద్మమువలె నున్నది (ఇందు ధర్మము ప్రతీయమానము).

౩. విపర్యాసోపమ :— నీ ముఖమువలె నరవింపము వికసించి యున్నది (ఇతరులు దీనిని ప్రతీపాలంకార మందురు).

౪. అన్యోన్యోపమ :— నీ ముఖము పద్మమువలెను, పద్మము నీముఖమువలెను ఉన్నది (దీనిని ఇతరులు ఉపమేయోపమయందురు).

౫. నియమోపమ :— నీ ముఖము కమలమునే పోలును, మఱి దేనిని పోలదు.

౬. అనియమోపమ :— నీముఖము పద్మమును అనుకరించుచు న్నది. దానిని అనుకరించు మఱికేఱుపదార్థము లున్న నుండుఁగాక.

౭. సమాచ్చయోపమ :— కాంతిచేతనే కాక అన్యోదకరత్వము చేతఁగూడ నీముఖము చంద్రునిఁ జోలును.

౮. ఆతిశయోపమ :— నీ ముఖమును నీయెడనే చూచితిని. చంద్రుని ఆకాశమందే చూచితిని.

౯. ఉత్పేక్షిణోపమ :— ఈమెముఖమి వాయందే యున్నదని చంద్రుఁడు గర్వపడ నక్కఱలేదు; పద్మమునందుఁగూడ నది కలదు.

౧౦. అదృశ్యోపమ :— పద్మము విభ్రాంతనయన మైనయెడల నీ ముఖమిని బొందవచ్చును.

౧౧. మోహోపమ :— కృకాంగి! చంద్రునిఁ జూచి నీముఖ మనుకొని దానివై పునకుఁ బోయితిని.

౧౨. సంకమోపమ :— ఇది గోపలఁ దిరుగుచున్న భ్రమర ములు గల పద్మమా? లోలేక్షణములంగల నీముఖమా? యని నా చిత్తము జోలాయమాన మగుచున్నది.

౧౩. నిర్లయోపమ :— చంద్రునిచేతను నిగ్రహింపఁబడిన పద్మముయొక్క కాంతి చంద్రునకు పిల్ల కల్గించునదిగ నుండును. ఇట్టి కాంతికలది గావున నిది నీ ముఖమే.

౧౪. శ్లేషోపమ :— నీ ముఖము పద్మమువలె శిశరాంకుప్రతి స్పర్థియు త్రిగలదియు, సురభిగంధియు నగును.

౧౫. సమానోపమ :— ఈ యుద్యానమాల బారికవలె సాల కాననశోభిని (సాలకాననశోభిని = సాలవృక్షములయరణ్యములతో శోభించునది, కుసులతోఁ గూడి శోభించుచున్న ముఖముయొక్క చక్కఁదనము కలది).

౧౬. నిందోపమ :— కమలము పరాగపూర్ణము, చంద్రుఁడు త్నయి, నీ ముఖము వానితో సమాన మైనను, వానికంటె సుత్కర్షణ కారి.

౧౭. ప్రశంసోపమ :— బ్రహ్మకుఁ బుట్టినిల్ల యైన పద్మమును, శివునిచే శిరస్సున ధరింపఁబడిన చంద్రుఁడును నీ ముఖముతో సమాన ములు.

౧౮. ఆదిభాగ్యసోపమ :— నీముఖము చంద్రునితోడ సమానము అని నాయభిప్రాయమును చెప్పుచున్నాఁడను. అది గుణమో దోషమో.

౧౯. విరోధోపమ :— కరపత్రము, కరచ్చంద్రుఁడు, నీ ముఖము - ఈమాఁడును భరపురము విరోధము కలది.

౨౦. ప్రతిషేధోపమ :— కలంకియు, జడుఁడును అఱచంద్రునకు నెవ్వఁడును నీముఖముతోఁ బ్రతిస్పర్ధించునో లేడు.

౨౧. చటూపమః— నీ ముఖము మృగేక్షణాంతము; చంద్రుడో, మృగాంతికుడు. అయినను నీతో సమానుడే కాని అధికుడు గాడు.

౨౨. తత్త్వభ్యావోపమః— ఇది పద్మము కాదు, ముఖమే; ఇది కుచ్చెదలు కావు, కన్నులే.

౨౩. అసాధారణోపమః— చంద్రావంధములకాంతి నతిక్రమించి నీముఖము తనకు దానే సాటి యాయెను.

౨౪. అధూతోపమః— నీముఖము, ఒకచోటను సంగ్రహించి రక్షింపబడిన అన్ని పద్మముల కాంతి పుంజమువలె శోభించుచున్నది (దీనిని కొండలు ఉత్ప్రేక్ష యందురు).

౨౫. అసంభావితోపమః— నీముఖముననుండి కఠినవాక్యములు వచ్చుట, చంద్రబింబముననుండి విషమువచ్చుటవలెను, చందనముననుండి యగ్నివచ్చుటవలెను ఉండును.

౨౬. బహూపమః— చందనోదక చంద్రాంశు చంద్రకాంతాదికమువలె నీస్వర్గ అధికశీతలముగ నుండును.

౨౭. విక్రయోపమః— తవ్యంగి! నీముఖము చంద్రబింబముననుండి త్రవ్వ తీసినట్లును, పద్మముయొక్క గర్భముననుండి లాగి తీసినట్లును ఉన్నది.

౨౮. మాలోపమః— నూర్మణియందు నెండవదెను, పగటి యందు నూర్మణివలెను, ఆకాశమునందు బగళివలెను విక్రమము నీయందు లక్ష్యనిఁ గూర్చెను.

౨౯. వాక్యార్థోపమః— ఒక వాక్యార్థమును మఱియొక వాక్యార్థముతోఁ బోల్పినయెడల నది వాక్యార్థోపమ. ఇది యోగవశబ్ద త్య, అనేకవశబ్దత్యములచే రెండు తెలుగులు :—

ఉదా : (౧). చంచలశ్రీత్రములు కలదియు, అవిర్భవించిన దంతకాంతి కలదియు ననునీముఖము, భ్రమద్భృంగము, ఈవల్లక్య కేశవములు కలదియునగు పంకజమువలెఁ గోచుచున్నది.

ఉదా : (౨). తామరతీగవంటి యాతస్వంగియొక్క పద్మము వంటి మోము మధుకరమువంటినాచే మఱిమఱి త్రాగబడెను.

౩౦. ప్రతివస్తూపమః— రాజులలో నీవంటినాడు లేడు; పాతిపాతవృక్షము రెండవది లేనేలేదుగదా!

౩౧. కుల్యయోగోపమః— ఓన్నపా! ఇంద్రుడు స్వర్గరక్షణమునకు, నీవు భూభిరక్షణమునకును మేల్కొందియుందురు. అతనిచే నగుదులును, నీచే గర్వితవృత్తులును చంపబడుదురు.

౩౨. హేతుపమః— రాజా! కాంతిచేఁ జంద్రుని, లేజున్నచే నూర్మణి, ధైర్యముచే సముద్రుని ననుకరించుచున్నావు.

మమటాదులచేఁ గల్పింపబడిన భేదములు :— ఈ భేదముల నన్నింటిని తరువాతిలాక్షణికు లొప్పుకొనలేదు. వా రీయలంకారమును మఱియొకవిధముగ విభజించిరి. అవిభేదములు నిజముగ వ్యాకరణవిషయములు గాని అలంకారవిషయములు కావు.¹ అయినను మమటాది పూర్వాచార్యులును, జగన్నాథాదులను అర్వాచీనులును ఉదాహరించి నందున నాని నిచ్చుట దిక్ ప్రదర్శనముగఁ జూపెదను.

ఉపమ 'పూర్ణ' యనియు, 'లుప్త' యనియు రెండువిధములు. ఉపమానము, ఉపమేయము, సమానగర్తము, ఉపమానాచిక శబ్దము— ఈనాలుగును స్పష్టముగ నెందుఁ జెప్పబడునో యది 'పూర్ణ'. ఈనాలుగింటిలో నొక్కటిగాని, రెండుగాని, మూడుగాని లోపించినచో 'లుప్త' యగును.

ఉదా : రామచంద్రునిముఖము చంద్రునివలెఁ జక్కఁగ నున్నది.

ఇది 'పూర్ణ'. ముఖము 'ఉపమేయము', చంద్రుడు 'ఉపమానము', చక్కఁదనము 'సమానగర్తము', 'వలె'ననునది 'ఉపమానాచిక' పదము.

ఉదా : రామచంద్రునిముఖము చంద్రునివలె నున్నది.

ఇది 'లుప్త'. ఇందు 'సమానగర్తము' లోపించినది.

'పూర్ణ' మరల రెండువిధములు :— 'శ్రాంతి', 'అర్థి'. శబ్దమువలననే 'ఉపమ' యని బోధ యయ్యెనేని 'శాబ్ది'; అర్థమువలన 'ఉపమ' యని బోధ యయ్యెనేని యది 'అర్థి'. సంస్కృతమున ఇన యథాదిశబ్దములవలనను, ఇవార్థవిహిత మైన వతి ప్రత్యయమువలనను 'ఉపమ' 'శాబ్ది' యగును. కుల్యసదృశాదిశబ్దములను ప్రయోగించినను తస్థితవతి ప్రత్యయమువలనను 'అర్థి' యగును. 'చంద్ర ఇత సుందరం ముఖం' (చంద్రునివలెఁ జక్కనిముఖము) అనునది 'శ్రాంతి'; 'చంద్రేణ కుల్యం ముఖం' (చంద్రునితోఁ దుల్యముగు ముఖము) అనిన 'అర్థి'. ఇది కేవలము సంస్కృతవ్యాకరణము ననుసరించిన భేదము గాని నేలు కాదు. కావున తెలుఁగున ఈ భేద మంతగాఁ జెల్లదు. అయినను తెలుఁగున నాభేదము తెచ్చిపెట్టుకొనవలయు నన్న 'వలె', 'పోలే' అనుపదము లున్న 'శాబ్ది' యనియు, 'జోడు, పోలిక, సరి, సంగడి, ఉద్ది, ఈడు, సాటి, పగిది, కరణి' మొదలగునవి యన్న 'అర్థి' యనియుఁ జెప్పవచ్చును.

శ్రాంతి :— అధిపుడు కందర్బుఁడునుబోలే నలరుచుండును.

1. 'వస్తుతోఽయం పూర్ణానుప్రావిభాగో వాక్యసమాసకర్తృ క్యకాదిప్రత్యయవిశేషగోచరతయా శబ్దాస్త్ర పృథ్వ్యర్థికాల పరత్యా దత్రాస్త్రేన త్యుత్పాద్యతా మర్హతీత్యాహుః.' — [ఉద్యోత].

అర్థి :— అధిపుడు కౌరవ్యమునందు రఘురామ సన్నిభుడు — (న. ధూ).

ఈ రెండు భేదములును మరల వాక్యసమాసతద్ధితగతము లని ఒక్కొక్కటి మూడువిధములై ఆటలతెలుగు లయ్యెను.

ఉదాహరణములు :

వాక్యగత :— రాముడు చంద్రునివలె వాహ్లాదకరుడు.

ఇది పూర్ణ క్రౌతి వాక్యగత.

సమాసగత :— అహ్లాదకరుం డగు రాముడు చంద్రోపముడు.

‘చంద్రోపముడు’ అను ఉపమానగర్భితపదము సమస్తము కావున నిది ‘సమాసగత’. ఇది పూర్ణ అర్థి సమాసగత యని తెలిసి కొనవలసినది.

తద్ధితగత :— అహ్లాదకరుడగు రాముడు చంద్రకల్పముడు.

సంస్కృతమున ‘వతి’ ప్రత్యయంబుచేఁ దద్ధితం బగు. కాని తెలుగున నా యర్థమందు ‘వతి’ లేనందున ‘కల్ప’ ప్రత్యయమే యుపయోగింప నగు నని నరసభూపాలీయకారునియభిప్రాయము¹. కావున నియ్యది పూర్ణ అర్థి తద్ధితగత.

ఇట్లే ‘పూర్ణ’లోని వేఱుఉదాహరణముల నెఱుంగునది.

ఇక ‘లుప్త’యొక్క భేదముల విచారితము. లుప్తలో, ఉపమయొక్క అవయవములు ఒక్కటిగాని, రెండుగాని, మూడుగాని లోపించును. నాల్గవ లోపించిన సర్థమే యుండదు. కావున నాల్గవ ఏకకాలమందు లోపింపు. ఒక్కటి లోపించునవిహూడు: ౧. ఉపమానలుప్త, ౨. ధర్మలుప్త, ౩. వాచకలుప్త; ‘ఉపమేయ లుప్త’ చెప్పబడలేదు. రెండు లోపించువిధములు మూడు. ౪. ధర్మ వాచకలుప్త, ౫. ధర్మోపమానలుప్త, ౬. వాచకోపమేయ లుప్త. ఇవి తప్ప నిక నేదియు రెండురెండు లోపించుటకు పీలులేదు. మూడును లోపించువిధము ఒకటి: ౭. అది ధర్మోపమానవాచకలుప్త. ఇట్లు లుప్త యేడు విధములు.

ఉదా : (౧). లోకోత్తరములయిన వర్ణమును పరిమళమును గల భుసుమకులలికమవగు చంపకమా! నీవు దేనితోఁ దులతూగుదునో మే మెఱుంగము. — (ర. గం).

ఇందు సుపమాన మెద్దియో యెఱుంగ మని చెప్పబడినది. ఉపమానము లేనేలే దన్న యెడల ‘అసమానంకార’ మైయుండును.

ఉదా : (౨). ముఖము చంద్రునివలె నున్నది. ఇందు సమాన ధర్మము చెప్పబడలేదు.

ఉదా : (౩). అతఁడు రామాభిరాముడు. ఇచట ‘రామాభిరాముడు’ అనఁగా రామునివలె నభిరాముడు అని యర్థగతము. ఇట్లు వాచకము (వలె ననుధర్మ వాచకము) సమాసగతమై లోపించెను.

ఉదా : (౪). ధర్మవాచకలుప్త — శత్రురాజుల మనోరాజ్య శతముచేతఁగూడ దురాక్రముడైన యీరాజకుంజరుడు యుద్ధ ప్రవృత్తుఁ డయ్యెను.

ఇందలి ‘రాజకుంజర’ శబ్దము ఉపమితసమాసము. కుంజరము వంటిరాజు అని యర్థము. ఇట్లు సమాసమునందు వాచకము లోపించి నది. రాజును కుంజరముతోఁ బోల్చుట దురాధర్మ త్వపరనేనా విద్రావకత్వాదిసాధారణధర్మములవలన అని స్పష్టముగఁ జెప్పబడియుండ లేదు. కావున నిది ధర్మవాచకలుప్త.

ఉదా : (౫). ధర్మోపమానలుప్త — మధుసూను వనమంతయు గాలించినది. చెట్ల నన్నింటిని చూచినది. కాని యోసహకారమా! నీ వంటిచెట్టుమాత్రము దానికి దొరకలేదు — (ర. గం).

ఇందు సుపమానము దొరకలే దని చెప్పబడినది; సమాన ధర్మము చెప్పబడలేదు.

ఉదా : (౬). వాచకోపమేయలుప్త — సంస్కృతంబున నిది ‘కర్మ’ ప్రత్యయముతో నగును. తెలుగున నాప్రత్యయము సప్యక మన్యము లేదు.

ఉదా : (౭). ధర్మోపమానవాచకలుప్త — ఆమె మృగనయన.

ఇది సమాసమునందే సాధ్యము. ఇందలిసమాసమునకు మృగము కనులవంటి చంచలము లయిన నయనములు కలది యని యర్థము. ఇందు సమాసమువలన చంచలత్వము అను సమానధర్మమును ‘వంటి’ యను వాచకమును లోపించిన దనుట స్పష్టము. కాని ఉపమేయమైన మృగనయనపదము కానిపించుచుండఁ గెట్లులోపించినదని కొందఱుకు సంతకము కలుగవచ్చును. కాని సమాసములో నిలిచిన మృగనయన పదము ఉపమేయమైన స్త్రీనూచకము గాని ఉపమానవరము గాదు.

దీనికిఁ దెనుగున నుదాహరణము కావలయు నన్న ‘పూఁబోడి’ వంటి సమాసపదము నుదాహరింపవచ్చును. ‘మేనుకు బోడి యగు’ అను నూత్నప్రకారము ఈపదమునకు పూవువంటిగురుమారపుమేను కలది యని యర్థము.

ఈ ౭ భేదములును ఈక్రింది విధముగ గూ విధము లయ్యెను.

౧. ఉపమానలుప్తలు :— వాక్యగ, సమాసగ.

౨. ధర్మలుప్తలు :— వాక్యగతక్రౌతి, వాక్యగతార్థి, సమాసగతక్రౌతి, సమాసగతార్థి, తద్ధితగతార్థి.

1. క. అల తద్ధితములయందుం, దలియ వతి ప్రత్యయంబు తెలుగున లేనిం, గలిగిన కల్ప ప్రత్యయ, ములరుడు నయ్యార్థియంద యది గన్పట్టున్. — (కా. సం., ౫ అ).

౬. వాచకలు ప్రలు :— సమాసగత, కర్తకృజ్ఞత, అగారకృజ్ఞత, కృజ్ఞత, కర్తృణముల్లత, కర్తృణముల్లత.

౭. ధర్మవాచకలు ప్రలు :— కృజ్ఞత, సమాసగత.

౮. ధర్మోపమానలు ప్రలు :— వాక్యగ, సమాసగ.

౯. వాచకోప మేయలు ప్రలు :— కృజ్ఞత.

౧౦. ధర్మోపమానవాచకలు ప్రలు :— సమాసగ.

నీనికి వేటువేటు ఉదాహరణముల నూహించుకొనవలయును.

కావ్యప్రకాశకాదునిమతమున పూర్ణాభేదములు ౬ ను, బుష్టాభేదములు ౧౯ యుఁ గలసి 'ఉపమా'కు ౨౫ భేదములు. ఇతరులు ౩౨ భేదము లని చెప్పిరి.

ఇంకొకవిధముగ విభజన:— దైని చెప్పబడిన ౨౫ లేక ౩౨ భేదములలో ఒక్కొక్కదానిని మరల ౫ విధముల విభజించి విభాగస్రియులు మొత్తమున, ౧౨౫ లేక ౧౬౦ భేదములు ఉపమాకుఁ గల్పించిరి!!! ఈ ౫ భేదము లేవి యన :— ౧. వస్తు, ౨. అలంకార, ౩. రసరూపము దైన ప్రధానవ్యంగ్యమునకు నుపస్కారముగను, ౪. వస్తు, ౫ అలంకారగూఢము దైన వాచ్యమున నుపస్కారముగను ఉండునవి.

ఉదా: (౧). వ్యంగ్యవస్తూపస్కారిక :—

ఎల్ల పృథును పశోపకారచింతయే కలిగి పరిశుద్ధమైన అంతఃకరణములుగల మహాత్ములచవనములు జౌషగములనలె మొనటఁ జేఁగుగఁ గానవచ్చును — (ర. ౫౦).

ఇందలి 'జౌషగములనలె' నన్న యుపమావలన, మహాత్ముల చవనములు మొనటఁ జేఁగుగ నుండినను, వానిని విని అట్లాచరించిన యెడలఁ బరితాపమున నవి పరమసుఖప్రదము లగు నని భుక్తుమైన వ్యంగ్యార్థము స్ఫురించుచున్నది.

ఉదా: (౨). వ్యంగ్యలంకారోపస్కారిక :

మచ్చవలె నున్న కస్తూరిబొట్టుగల నీ ముఖమును జూచి జక్కవ పిల్ల లుల్లాసముచే వికాసమును జొందిన తొక్కలలోనుండి చంచలా పుటములు కదలించుచున్నవి — (ర. ౫౦).

ఇందు, ప్రధానవ్యంగ్య మైనది ముఖమునందుఁ జంద్రారోప గణముల భ్రాంతిమృచలంకారము. దానికి ముఖమందలి కస్తూరిబొట్టును చంద్రునితోఁ బోల్చిన ఉపమా ఉపస్కారకము.

ఉదా: (౩). వ్యంగ్యరసోపస్కారిక :—

నేను వజ్రనప్పడు పెద్ద లచ్చట నున్నందున పిట్టచే నన్నుఁ జక్కఁగఁ జూచుటకు నీలు లేక యాచెలి యోరగంటిచావుతోఁ జూచెను. చిట్టిచిచ్చనికములముల చక్కఁదనమును బోలియున్న యా కన్నులను నేను ముఱవఁగలనా? — (ర. ౫౦).

ఇందు వ్యంగ్యముగ నున్న రసము విప్రలంభకృంగారము. 'చిట్టిచిచ్చనికములముల చక్కఁదనమును బోలియున్న యాకన్నులు' అన్నయుపమా రసమునకు నుపస్కారకము.

ఉదా: (౪). వాచ్యవస్తూపస్కారిక :

శరత్కాలచంద్రునివంటి నీ ముఖము నాకనులను శిశిరములుగఁ జేయుఁగాలి! — (ర. ౫౦).

ఇందలి కనులను శిశిరములుగఁ జేయుచున్నట్టి వాచ్యరూపమును వస్తువునకు శరచ్చంద్రోపమా ఉపస్కారిక.

ఉదా: (౫). వాచ్యలంకారోపస్కారిక :

శిశిరముచే సజోరూపమును, సగటిచేఁ జంద్రమండలమునువలె చిక్కని దైనను నీముఖము గోమముచేఁ జొఱింపుటలేదు — (ర. ౫౦).

ఇందు 'దీపకాలంకారము' వాచ్యము. దానికి 'ఉపమా లంకారము' ఉపస్కారకము.

వాచ్యమునందు రస ముండిన; కావున వాచ్యరసోపస్కారిక యగు ఉపమా యుండినేర దని వ్యనిపక్షమునారి యభిప్రాయము.

౨. అనన్వయాలంకారము :— ఒక నిస్తువునకు సాటి లే పని చెప్పుటకై దానిని దానితోనే పోల్పుట 'అనన్వయము'.

ఉదా : రామునివంటినాఁడు రాముఁడే.

దంశిమతమున నిది యుపమాభేదము.

౩. ఉపమేయోపమా లంకారము :— లక్ష : రెండు వస్తువులను (వానిని బోలిన నూఁదలవస్తువు లే పని చెప్పుటకై) ఒకదానితో మఱియొకదానిని (పరస్పరము) పోల్పుట 'యుపమేయోపమా'.

ఉదా : సజ్జనులనునగు మేఘోదకమువంటిది ; మేఘోదకము సజ్జనులనునగువంటిది.

దంశిమతమున నిది యుపమాభేదము.

౪. స్వరణాలంకారము :— లక్ష : ఒక పదార్థమును చూచి నప్పుడు సాదృశ్యము (పోలిక)చేత నుజియొకటి స్వరణకు వచ్చినచో 'స్వరణము'.

ఉదా : ఈరాజు చేయువానములను జూచినచో భారతము నందలి కర్ణుఁడు తలంపునకు వచ్చుచున్నాఁడు.

'స్వరణము' సాదృశ్యమాలకము కాదేని యీ యలంకారము కాదు. 'మిత్రునిఁ జూడఁగనే మేము చిన్న వాఁ డాడినయాటలు స్వరణమునకు వచ్చుచున్నవి' యన్న వాక్యమందలి స్వరణము సాదృశ్యోద్బోధకము కాదు. కావున నిది స్వరణాలంకారముకాదు.

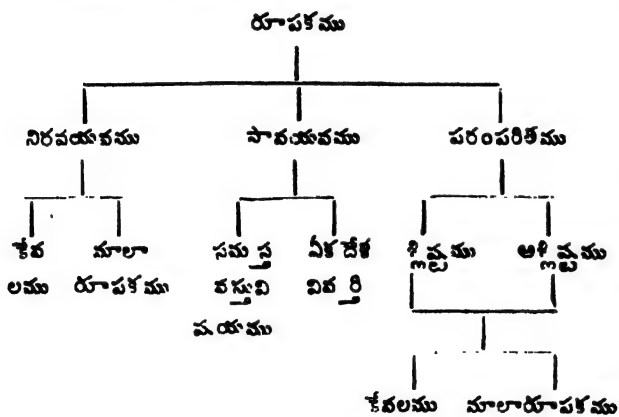
౫. రూపకాలంకారము :— లక్ష : ఉపమేయమును కప్పి పుచ్చక దానియందు నుపమానము నాలోపించినయెడల 'రూపకము'.

ఉదా: అనీతి యనువృత్తమును చేదించుటకు నింద్రియ నీగ్రహము గొడ్డలి.

ఉపమేయోపమానములకుఁ దాదాత్మ్యమే యీయలంకారము. కాని యీ యొక్కముచేత నుపమేయము కప్పఁబడదు. సందేహోప హ్నుతి భ్రాంతిమఁ దిశియోక్త్యాదులందు నుపమేయము కప్పఁబడును. అట్టిచ్చట లేదు. ఇదియే వానికిని దీనికినిగలభేదము. ఈ యలంకార మందు ఉపమానము తనరూపమును ఉపమేయమునకు నొసంగును. కావున రూపక మయ్యె. 'ప్రబోధచంద్రియ' గాటక మంతయు రూపకోదాహరణ మనియే చెప్పవలెను.

భేదములు:— మొదట నిది వాక్యగత, సమాసగత యని ద్వివిధము. ముఖ మనుపద్ధము, విద్య యనునను అను మదాహరణ ములు వాక్యగతములు. ముఖపద్ధము, విద్యాగతము అనునవి సమాస గతములు.

మచ్చటాదిమతంబున రూపకము మూడువిధములు: ౧. నిర వయవము, ౨. సావయవము, ౩. పరంపరితము. వీని యుపభేదము లీ క్రిందిపట్టికవలనఁ జెలియఁగలవు:

నిరవయవము:— ఒకవాక్యమునందలి రూపకములకు అవయ వావయవిభావము లేక దేని కది జేయుచేయుగ నుండెనేని యది నిరవ యవరూపక మనిపించుకొనును. పరస్పరసాపేక్షత్వవిరహము (ఒక దానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేకపోవుటయే) నిరవయ వత్వము.

ఉదా: (౧). బుద్ధి యనునది దీపము, దానిచే నంతయుఁ బ్రకాశితంక మగును; బుద్ధిలేమి చీకటిరాత్రి, అందు నేమియుఁ గానరాదు — (ర. గం).

ఇది 'కేవలనిరవయవరూపకము'న కుదాహరణము. ఇందు రెండురూపకము లున్నను, అవి సాపేక్షములు కావు. కావున నిరవ యవము. ఒకవిషయమునుసూచించి చెప్పఁబడినది కావు. కావున కేవలము.

ఉదా: (౧). ధర్మమునకు నాత్మ, భూమికి భాగ్యము, సృష్టికి సారము, సరస్వతీచేదిశివతము, వేదమూర్తియైన సాక్షాద్ బ్రహ్మదేవుని

యాజ్ఞ యైన యీరాజు కల్పారంభముకలకును వంశంబుఁగాత! — (ర. గం).

ఇయ్యది నిరవయవమాలారూపకమున కుదాహరణము. ఇందు నాల్గు రూపకము లున్నను, ఒకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేదు. కాన నిరవయవము. ఒక్కనివిషయమున పెక్కుపదార్థము లానోపింపఁబడినది గాన మాలారూపకము.

సావయవరూపకము:— పరస్పరసాపేక్షము లయిన రూపక ముల సముదాయము 'సావయవరూపకము'.

ఏ సావయవరూపకమునందు అవయవియొక్కయు, అవయవ ములయొక్కయు నిరూపణము పూర్తిగ నుండునో యది 'సమస్తము విషయము', అనఁగా నానోపింపఁబడిన విస్తృత లన్నియు నెందు కేబ్రములచే సమస్తముగఁ జెప్పఁబడునో యది 'సమస్తమవిషయము'.

ఉదా: రాత్రి యనులేమి వెన్నెల యనుచీరము, చుక్కలన్ననగలము, చీకట్లన్న వెండ్రుకలను ధరించి కోళించుచున్నది.

ఇందు రాత్రిని లేమిగను, వెన్నెలను చీరగాను, చుక్కలను నగలుగాను, చీకట్లను వెండ్రుకలుగాను, చెప్పఁబడిన నాలుగురూపక ములును పరస్పరసాపేక్షకములు, ఒకదాని ననుసరించి మఱియొకటి వచ్చినవి. కావున నిది 'సావయవము'. అందును రాత్రిని స్త్రీగా నిరూపించుటచే నిది అవయవి. వెన్నెల యనుచీర మొదలయినవి దానియవయవములు. ఇ వన్నియు నిండు సమస్తముగఁ జెప్పఁబడి యున్నవి. కావున నిది 'సమస్తమవిషయము'.

ఏ సావయవరూపకమునందు అవయవనిరూపణమువలన అవ యవినిరూపణ మూహింపఁబడునో అది 'ఏకదేశవికర్తి', అనఁగా నెందు వన్నిరూపకములును సమస్తముగఁ జెప్పఁబడక కొన్నిమాత్రము చెప్పఁబడి, విగ్రహించి యూహింపఁబడునో యది 'ఏకదేశవికర్తి'. ఇం దొకరూపకము తనసామర్థ్యముచేఁ జెప్పఁబడిని యన్యురూపక మును స్ఫురింపఁజేయును.

ఉదా: ఓగానా! నిఖిలము ఒక యనుభుక్తులొనుండి వడలి క్రురాకల ప్రాణము లన్నిగాలిది లీల్యును — (న. భూ).

ఇందు కత్తియొక్కయొకను భుక్తు యనుటచే, నందుండి వడలి నకర్తి సా మన్నరూపకము స్ఫురించును. అట్లే క్రురాకలప్రాణ ములను గాలితోఁ జోల్చుటచే వానిని భక్షించునది (కత్తి) సా మని స్ఫురించును. పాము గాలి తిని బ్రతుకు నది కవిసయము.

పరంపరితము:— లక్ష: ఏ రూపకమునం దొకయానోపమే మఱియొకయానోపమనకుఁ గారణముగా నుండునో యది 'పరం పరితము'.

ఉదా: అవత్సమద్రుము వాఁడుటకు పైరగ్ధి మనునది యొక పెద్దవాన.

ఇచ్చట మొదటియాశోపము రెండవ యాశోపమునకుఁ గారణము. అపత్రును సమద్ర మంటిమి గాఢ ధైర్యమును నాన యన వలసివచ్చెను.

‘శ్లిష్ట’ మనియు, ‘అశ్లిష్ట’ మనియు నిందు రెండుభేదములు కలవు. ‘శ్లిష్ట’ మనఁగ శ్లేషచే సాధింపఁబడినది యనియు, ‘అశ్లిష్ట’ మనఁగ శ్లేష లేకుండ సాధింపఁబడిన దనియు నర్థము. ‘అశ్లిష్ట’ మను ‘శుద్ధ’ మనియెవరు. ఇం దొక్కొక్కటి మరల ‘కేవలము’, ‘మాలారూపము’ అని విభక్తము. ఇందుకుఁ గ్రమముగ నుదాహరణములు.

ఉదా : (౧). ప్రతాపరుద్రునిఖడ్గ మనురాచాపు శ్రీత్రురాజ మండలమును మ్రింగును — (ప్ర. ౮).

ఇచ్చట ‘రాజమండల’ శబ్దము శ్లిష్టము. దానికి రాజుల సమాహ మనియు, చంద్రమండల మనియు రెండర్థములు.

ఉదా : (౨). కమలావాసకాపారుఁడును, శ్రువాధృతిఃకీర్త్య రుఁడును, కువలయేంద్రుఁడును అనునీరాజు మానవులకు నానందమును కలుగఁజేయును — (ర. ౧౦).

ఇది ‘శ్లిష్టమాలాపరంపరితరూపకము’. ఒక్కని నుండియే చెప్పఁబడిన మూఁడుశ్లిష్టకేవలపరంపరిత రూపకము లిందుఁ గలవు.

ఉదా : (౩). ప్రతాపరుద్రుఁడు కాకతీయదుగ్ధసమద్రము నందుఁ బుట్టినచంద్రుఁడు — (ప్ర. ౮).

ఇది అశ్లిష్టకేవలపరంపరితరూపకమునకు నుదాహరణము.

ఉదా : వాస్తవ మనుసర్పమునకుఁ గోరియు, శ్రీకృష్ణశ్రేణికి గుడిగాలియు, కొర్ర మనుచెనుమంటకుఁ బొగయు, జయలక్ష్మి యొక్క విలాస మైనకనుబొమయు, సంకుప్త ధైర్యభూమి యను శ్రీదామయ్యారి యుండునట్టివాసయష్టియు, ప్రపంచ మనుప్రాసాద మునకు గడియయు నను కృపాణలతతోడి ప్రతాపరుద్రుఁడు విహరించుచున్నాఁడు — (ప్ర. ౮).

ఇది అశ్లిష్టమాలాపరంపరితోదాహరణము.

చంద్రాలోకమతంబున రూపకము రెండువిధములు :— (అ) అభేదము, (ఆ) తామ్రాప్యము. ఇం దొక్కొక్కటి అధికము, న్యూనము, అనుభయము అను మూఁడుభేదములను చెందును. ఇట్లు రూపక ములువిధములు.

(అ) అభేదరూపకము :— ఉపమానోపమేయములకుఁ బూర్తిగ నభేదము చెప్పిన ‘నభేదరూపక’ మగును. అందును ఉపమానము కంటె నుపమేయమునందు నధికత చెప్పినచో నయ్యది ‘అధికాభేద రూపకము’ అగును.

ఉదా : (౧). ఈరాజు నిండుపౌరుషముగల శివుఁడు.

శివుఁ డర్ధవారీశ్వరుఁడు గనుక పగము పౌరుషము కలవాఁడు. గాఢ నిండుపౌరుషము గలవాఁడు కావున శివునికంటె నధికఁ డన్న భావము కనఁబడుచుటచే ‘నధికాభేదరూపకము’.

ఉపమానముకంటె నుపమేయమునందు న్యూనత చెప్పినచో నది ‘న్యూనాభేదరూపకము’.

ఉదా : (౨). ఈయోగి మూఁడుకన్నులు లేని శివుఁడు.

ఉపమానముకంటె నుపమేయమునందు నధికముగాని న్యూనముగాని చెప్పక రెంటికిని సమత్వము చెప్పినచో నది ‘అనుభయరూపకము’.

ఉదా : (౩). ఈరాజు పురసంహారకుఁ డనునీశ్వరుఁడు.

(ఆ) తామ్రాప్యరూపకము :— ఉపమానోపమేయములకు భేద మగుపడుచున్నను ఉపమానరూపముచేత నుపమేయమునకు రంజనము (రంగు) కలిగించినచో ‘తామ్రాప్యరూపక’ మగును.

ఉదా : ఈతఁడు రెండవయీశ్వరుఁడు.

ఇందు నీతనికిని, ఈశ్వరునకును ‘రెండవ’ పదముచేత భేదము కానవచ్చినను, ఈశ్వరునితో నతనికి తామ్రాప్యము చెప్పఁబడినది.

అభేదమునకువలె దీనికిని అధిక న్యూనానుభయభేదంబులు కలవు. క్రమముగ నుదాహరణములు.

ఉదా : (౧). ఈమెముఖము కళంకరహిత మైనయెవర చంద్రుఁడు.

ఉదా : (౨). ఈపె పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినయెవరలక్ష్మి.

ఉదా : (౩). ఈతఁడు రెండవయంద్రుఁడు.

౬. పరిణామాలంకారము :— లక్ష : ఎందు విషయ (ఉపమానము) స్వతంత్రముగాఁ గాక విషయ (ఉపమేయ) స్వరూపమును బొందియే ప్రకృతోపయోగి యగునో యది ‘పరిణామాలంకారము’.

ఉదా : ప్రసన్నములైన నేత్రకమలములతో నీశుఁడు నన్నుఁ జూచుఁగాఁత!

ఇందుఁ జూచునది కమలము. కాని దానికిఁ జూచుసామర్థ్యములేదు. కావున నది చూచుసామర్థ్యముగల నేత్రముగాఁ బరిణమించె నని యర్థము. ఉపమానమైన కమలమునకుఁ బ్రస్తుతప్రయోజకత్వము (చూచుక్రియ) స్వతంత్రముగా లేదు; ఉపమేయ (నేత్ర) రూపముగనే యున్నది.

‘రూపకము’ నందు ఉపమానాభేదము ఉపమేయముందుఁ జెప్పఁబడును; ‘పరిణామము’ నందు ఉపమేయాభేదము ఉపమానము నందుఁ జెప్పఁబడును. ఇదియే రెంటికిని భేదము. ఎచ్చట నుపమానము ఉదాహరణముగ నుండునో, లేక దానికి స్వతంత్రముగ ప్రకృతకార్యోపయోగిత్వ ముండునో యది రూపకమే యని యెఱుంగునది.

కొందఱును ఈయలంకారము స్వతంత్రము కాదు, రూపకాంతర్గతమే (మాడుడు, రసగంగాధరము, పరిణామప్రకరణము). ముప్పలుఁ డీయలంకారమును తెప్పలేదు. సామానాధికరణ్యవై యధికరణ్యములచే నిది ద్వివిధము.

౭. సందేశాలంకారము:— లక్ష : విషయవిషయములకుఁ (ఉపమానోపమేయములకుఁ) గల సాదృశ్యమువలన నిది గూ యదియాయని కలిగినసమబల మైన సంశయమునకు 'సందేశాలంకార' మని పేరు. దీనినే భామహాద్విపద్యులును జగన్నాథుఁడును 'సంసంహా' మనిరి.

ఉదా : రాక్షసుబింబమో రాక్షసమో మింబు

టద్విమో లేక నెమ్మద్దుమొగమే — (కల్పా).

ఇయ్యది శుద్ధ, నిశ్చయగర్భ, నిశ్చయాంత యని మూడువిధములు. పైని ఈయఁబడినది శుద్ధ. మిగిలినవానికి నువాహాణములు :

ఉదా : శ్రీరామునిశ్చేదకాంతిని జూచి యగ్రజ్ఞానాను లిషి యమునగూ యేమి? కాను; అది జలమయము. ముగ్ధతిమిగూల ప్రభయా యేమి? కాను; దాని కింత మాధుర్య మెక్కడిది? అని సంశయగ్రస్తు లయిరి — (ర. గం).

ఇయ్యది నిశ్చయగర్భ.

ఉదా : ఇవి కల్పకృత్తమంజరులతోఁ గట్టఁబడిన హారములా? లేక కామధేనువుయొక్క పాలరాసులా? లేక ఉజ్జ్వలతరములయిన చింతామణిస్ఫూర్తలా? లేక సుధారసకల్లోలములా? అని కొంతసేపు సందేశించి తుప కవి కాకతీయప్రతాపగురుని స్థిత ప్రధానము లయిన కటాక్షము లని నిశ్చయించిరి — (ప్ర. రు).

ఇది నిశ్చయాంతసందేశము.

౮. భ్రాంతిమదిలంకారము:— లక్ష : సాదృశ్యమువలన నొక వస్తువును జూచి మఱియొకవస్తువుగా భ్రమించుట 'భ్రాంతిమంతము'.

ఉదా : పద్మ మను భ్రాంతిచేత నీమ ముఖముచుట్టను తుమ్మెదలు ముసరుచున్నవి.

ఈ సాదృశ్యము కవిసమీక్షసాదృశ్యముగ నుండుననిన, లేదా ముగ్ధిపుంజపును చూచి పెండియని భ్రమపడుటయు 'భ్రాంతిమంత' మగును. సందేశమునందు నిదియూ యదిగూ యన్నసంశయ ముండును; ఇందు భ్రాంతి తప్ప నిది యవ్యవస్థ వైయుంపజోవు నన్న సంశయమే కలుగదు. ఇదియే వీనికి భేదము. రూపకమందును నిందు వలె నుపమేయమందు నుపమానానోప ముండును. కాని యచ్చట నది బుద్ధిపూర్వకము (అహర్యము), ఇందు అజ్ఞానజన్యము (అనాహర్యము).

౯. ఉల్లేఖాలంకారము:— లక్ష : ఒకవస్తువు నిమిత్తవశంబున వేఱువేఱుజనులచే వేఱువేఱునిధంబుగ గ్రహింపఁబడెనేని 'యుల్లేఖ' మగును.

ఉదా : రాక్ష లంఘింతును లక్ష్మీనివాసగృహ మనియూ, శత్రువర్గము పరాక్రమాతిశయమునకు గని యనియూ, విద్యాంశులు విద్యావిలాసప్రభవ మనియు శ్రీకాకతీంప్రసంగమును (ఏకశిలా నగరమును) స్తుతించురు — (ప్ర. రు).

౧౦. అపహ్నుత్యలంకారము:— లక్ష : విషయమును (ఉపమేయమును) నిషేధించును సామ్యముచే దానియందు మఱియొకవస్తువును (విషయిని లేక ఉపమానమును) ఆగోపించుట 'అపహ్నుతి'.

ఉదా : ఇది ముఖము కాదు, చంద్రిబింబము.

ఇది మూడువిధములు : ౧. నిషేధించి ఆగోపించుట, ౨. ఆగోపించి నిషేధించుట, ౩. ఛలము (నెపథ్యము) నుపలయన శబ్దములచే నిషేధము న్నుచింతుట.

ఉదా : (౧). ఇది గంధుభగ్గని కాదు, శ్రీపురములను జయించిన తుంగుని కల్పాంతపుష్పక యొక్కరవము — (ప్ర. రు).

ఉదా : (౨). ఇది ఉచ్చాంగిస నాస్థుసముద్రముల కలకలముగాని హైస్థిరవము కాదు — (ప్ర. రు).

ఉదా : (౩). ప్రతాపగురుఁ డనునెపథ్యమున స్వయముగ గురుఁడే భూలోకమును పాలించుచున్నాఁడు; లేనియెడల నాతఁడు చూచినంతమాత్రమున శత్రువులము లెల్లు భిష్టములను? — (ప్ర. రు).

నిషేధము యుక్తిచేత సాధింపఁబడినయెడల నది హేత్యపహ్నుతి యనిపించుకొనును. పై ౩ - వ ఉదాహరణ మిట్టిదియే.

౧౧. ఉత్ప్రేక్షాలంకారము:— లక్ష : అప్రకృత (ఉపమాన) గుతిములైన సుగ్రామీగూడులసంబంధముచే ప్రకృతమును (ఉపమేయమును) అప్రకృతముగ (ఉపమానముగ) సంభావించుట 'ఉత్ప్రేక్ష'.

ఉదా : ఈ చీకటిని జలనాకియొక్క కిరణాగ్ని నుండి పుట్టినపొగ యని తలంచెదను — (చంద్రా).

ఇచ్చటఁ దీకటి ప్రస్తుతము (విషయము), పొగ అప్రస్తుతము (విషయి). నీలముగ నుండుట, దృష్టిప్రతిరోధకముగ నుండుట అప్రస్తుతమయిన పొగయొక్కగుర్తములు. ఈగుర్తములు ప్రస్తుతమునందు (విషయముందు, చీకటియందు) నున్నవి. కావున ప్రస్తుతము (చీకటి) అప్రస్తుతముగ (పొగగ) సంభావించఁబడినది.

అధ్యవసాయము:— అభేదప్రాధాన్యాలంకారములలో రూపకాదు లానోపగర్భము లనియు, ఉత్ప్రేక్షాతిశయోక్తు లధ్యవసాయగర్భము లనియు 'అలంకారసర్వస్వకార' ములేము. విషయమును (ఉపమేయమును) దిగ మ్రొంగుటచే విషయికిని (ఉపమానమునకును) దానికిని గలిగిన అభేదప్రతిపత్తియే అధ్యవసాయము. (అ. ప). అభిష్టముగఁ బ్రతిభాసించుట అధ్యవసాయము (ఏకావతి). సిద్ధమనియు, సాధ్య మనియు నది రెండువిధములు. ఏచ్ఛట విషయము

యొక్క యనర్థప్రతీతి కలనో యది పాద్యము. ఎచ్చట నిజముగ అనర్థమైన విషయ (అప్రస్తుతము) సర్వముగ ప్రతీతించునో (ప్రోచునో) యది సిద్ధము. మొదటిది అతిశయోక్త్యలంకారము నందును, రెండవది ఉత్ప్రేక్షాలంకారమునందును కానవచ్చును.

ఉపమానము ప్రసిద్ధ మైనది యగునని యది యుపమానాలంకార మనియు, అట్లుగాక యది యప్రసిద్ధము, కవికల్పితము అగునని యుత్ప్రేక్ష యనియు ప్రతాపరుద్రీయకారాదుల యభిప్రాయము.

(అ) ఉత్ప్రేక్ష వాచ్య యనియు, గమ్య (ప్రతీయమాన) యనియు రెండుతెలుంగులు. ఉత్ప్రేక్షావాచకము లయిన అటలు, పోలె, తలచెడ, ఒకా లోనగుపదములు వాక్యమునందుఁ బ్రయోగింపఁబడినపక్షమున వాచ్యోత్ప్రేక్షయు, లేనియెడల గమ్యోత్ప్రేక్షయు నగును.

(ఆ) ఉత్ప్రేక్ష స్వరూప, పేరు, భావోత్ప్రేక్ష లని మూడువిధములు. ప్రకృతమే యప్రకృతముగ (ఉపమానరూపముగఁ) జెప్పఁబడియోనేని స్వరూపోత్ప్రేక్ష. దీనినే వస్తుత్ప్రేక్ష యనియు, పైని ఈయఁబడినది దీనికే యుదాహరణము.

శబ్దానువు కానిదానిని పేరువుగ గ్రహించుట పేరుత్ప్రేక్ష.

ఉదా : కమలీనీసంతాపముచేతను జంద్రుడు క్షయించుచున్నాడు.

ఇచ్చటఁ జంద్రకాక్షయమునకుఁ గమలీనీసంతాపము కారణము గాకపోయినను కారణముగఁ జెప్పఁబడినది.

ఫలము కానిదానిని ఫలముగాఁ జెప్పిన భావోత్ప్రేక్ష యగును.

ఉదా :— మూర్ఖుడు తనరథమునకుఁ బూన్పఁబడి ముసలి గుఱ్ఱములను మార్చుటకాయెమి, గుఱ్ఱముల పుట్టినిల్లయిన ఉత్తరదిక్కునకుఁ బోయెను? — (అ. స).

మూర్ఖుఁ డుత్తరదిక్కునకుఁ బోయినయుద్దేశము గుఱ్ఱములను మార్చుటకుఁ గాదు. అయినను అది ఫలముగ వర్ణింపఁబడినందున భావోత్ప్రేక్ష.

(ఇ) ఈ యలంకారము మరల జాతిక్రియానుగూఁ ద్రవ్యభేదములచే నాల్గు విధములు.

ఉదా : (౧). శివునిజటలలో నున్నచంద్రుడు గంగాజలము చేతఁ బ్రతిదినమును తడుపఁబడిన మూడుదులొనుండి పైకి లేచిన తల్లనిమొలకవలె నున్నాడు — (అ. స).

ఇందు నప్రకృత మైన 'మొలక' యను జాతి ప్రకృతమైన చంద్రునియందు నధ్యవసరింపఁబడినది. కావున నిది జాత్యుత్ప్రేక్ష.

ఉదా : (౨). చీకటి తనఅవయవములను పూయుచున్నట్లున్నది, ఆకాశము కాటుకను కురియుచున్నట్లున్నది — (మృచ్చకటికము).

ఇది గాఢాంధకారవర్ణనము. ఇచ్చటఁ బ్రకృతము తమో వ్యాపనక్రియ, అనఁగాఁ జీకట్లు క్రమ్ముట; పూయుట కురియుట యనుక్రియ లప్రకృతములు.

ఉదా : (౩). నీకాలినుండి యూడిపడి, నీచరణకమలవియోగ దుఃఖముచేతఁ గాఁబోలు మానము గరించినయంద, నీకొఱకు నేను వెదకుచుండఁగ నాకు వొరకిన స్థి మిది — (రఘు).

ఇది విమాన మెక్కి మరల నమోగ్యకుఁ బోవునపుడు రాముడు నీరతఁ జెప్పినమాట. ఇందు అందకు లేనట్టిదుఃఖము, మానము అనుగుణములు చెప్పఁబడినవి కావున గుణోత్ప్రేక్ష.

ఉదా : (౪) కలింపిపర్వతముననుండి ప్రయాగవఱకు నెవ్వరి చేతనో యొకయగడ్డ త్రవ్వఁబడెను. ఇందు నడుగంటనినీలవర్ణము గల చూకాళ మున్న దని తలంచెదను — (ర. గం).

ఇచ్చట నీలవర్ణదీర్ఘత్వ నిమిత్తక మైన ఆకాళతాదాత్మ్యమున్నందున ఉత్ప్రేక్ష, రూపములేని ఆకాళమును స్వరూపాత్మకముగఁ జెప్పుటచే ద్రవ్యోత్ప్రేక్ష.

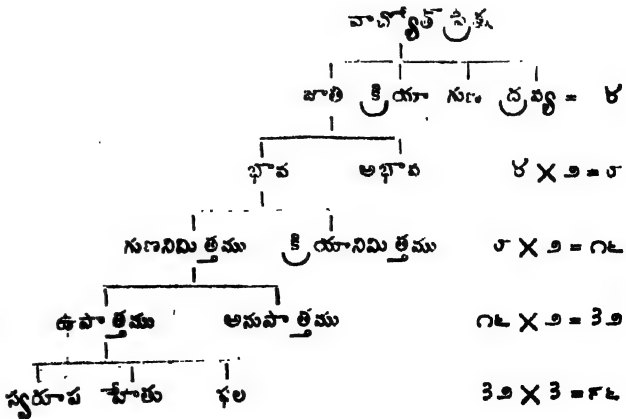
(ఈ) పైని చెప్పఁబడిన యుదాహరణములన్నియు భావరూపములయినవి. వాని కన్నిటికిని అభావరూపములుకూడఁ జెప్పవచ్చును. ఒక్కదాని నీక్రింద నిచ్చెదను; మిగిలినవాని నూహించుకొనవలయును.

ఉదా : సకలక్షుద్రియలోకముయొక్క యభావము మూర్తీభవించిన ఎన్నట్లు పరకురాముడు చెలసెను.

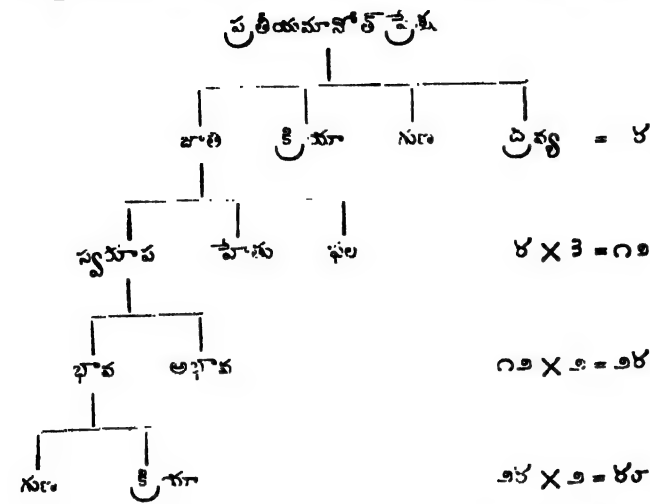
ఇది జాత్యభావోత్ప్రేక్ష. ఇట్లు సుతక్రియావస్త్యభావముఁ జెప్పుచుదాహరణము లూహించుకొనునది.

(ఉ) ఉపాత్తనిమిత్త మనియు, అనుపాత్తనిమిత్త మనియు మరల రెండువిధములు.

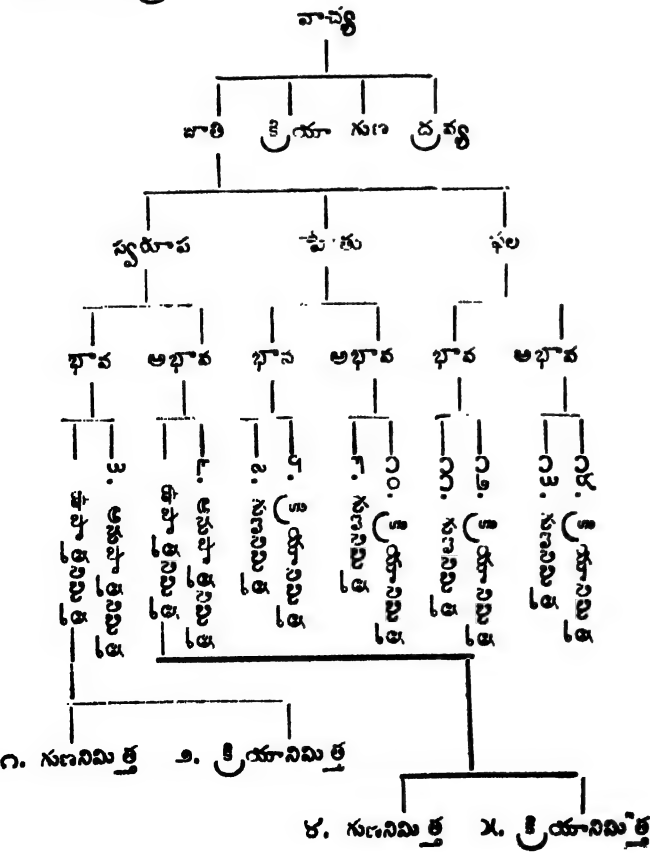
ఇట్లే యలంకార మనేకవిధముల విభాగింపఁబడినది. పైభేదము లన్నియు నొకదానితో మఱియొకటి కలసి ౧౪౪ భేదము లయినవి. ఆ వివర మీక్రిందఁ జూపఁబడినది.

ఇందు స్థలసంకోచముచే ఒకకక్షలోని మొదటి భేదమునకుఁ గల విభేదములు మాత్రము చూపఁబడినవి. ఆకక్షలోని మిగిలిన భేదములకును అట్టివిభేదములే కలవని యెఱుంగునది. 'జాతి' యనుదానిని 'భావాభావ'ములుగ విభజించితిమి. అట్లే ఆకక్షలోని 'క్రియా' నుఁ ద్రవ్యము 'లకుఁగూడ నీరెండు భేదములును కలవని యెఱుంగునది.

ఇట్లు వాచ్యోత్పత్తికలు ౯౬ను, ప్రతీయమానోత్పత్తికలు ౪౮ యుఁ గలసి ౧౪౪ భేదములు కలవు. ౯౬ వాచ్యభేదములలో నీక్రిందఁ జూపఁబడిన ౫౬ మాత్రము చారుత్వము కలవి యని విద్యావాదుని యభిప్రాయము.

ఇట్లుకొ 'జాతి' లో ౧౪ భేదములు. అట్లే క్రియాగూఢ ద్రవ్యములలోను కలవు, కావున మొత్తము ౧౪ × ౪ = ౫౬.

ఈ అలంకారలక్షణమునుగుఱించి ప్రాచీనులకు సర్వాచీనులకును బాల మత భేదములు కలవు. 'విషయియొక్క య భేదసంస్థము వలననే ఉత్పత్తికలంకారము సిద్ధించును, వేఱుసంబంధమువలన సిద్ధింపదు' అని ప్రాచీనులసిద్ధాంతము. 'భేదాదిసంస్థముచేతఁ గూడ నీ అలంకారము కావచ్చు' నని నవీనులసిద్ధాంతము. ఇందునుగుఱించి యధికము తెలిసికొనఁగోరువారు రసగంగాధరము, అలంకారకాస్త్య భము ఆనుగ్రంథములలో ఉత్పత్తికలంకారమును జూచవగును.

౧. అతిశయోక్త్యలంకారము :— లక్ష : లోకసిద్ధ మై యున్నవస్తువుయొక్క సిద్ధిని ఆతిక్రమించి చెప్పుట 'అతిశయోక్తి' యనఁబడును. కవిప్రాక్తియే దీనికి నీర్వచనము కాదు.

ఉదా : ఈభురిమునంపిరి క్షేయొక్కరవమయొన్నది.
'విషయ'చే విషయము ప్రసంగ నాన్యునముప్రగా క్రియనియుఁ జెప్పఁబడియున్నది — (మా. ప. గు).

ఈఅలంకార మాటువిధములు : ౧. భేదపమున స్వయముగ ముగను, ౨. అభేద మున్నచోట భేదముగను, ౩. సంబంధ మున్నచోట సంబంధము లేనట్లును, ౪. సంబంధము లేనిచోట సంబంధ మున్నట్లును, ౫. కార్యకారణములఁ దలక్రిందుగను వర్ణించుట, ౬. ఒక యర్థమును ఆరోపించి మఱియొకయర్థమును కల్పించుట.

ఉదా : (౧). జలము లేనిచోటఁ గనులము, దానియందు రెండు నల్లగల్వలు, ఇ వన్నియు నొకబంగారుతీగ కుండుటయు, నాతీగయు సుకుమారసుంపిరిగ నుండుట — ఏమి యాయుత్సాహపరంపర ! — (కా. ప్ర).

ఇందు నొకస్త్రీయొక్క ముఖము కనులు, కిరీరము అనునవి పద్మము నల్లగలువలు బంగారుతీగ యను ఉపమానములచేతనే నూచింపఁబడినవి. ముఖపద్మములకును, కనులకు నల్లగలువలకును, కిరీరమునకు బంగారుతీగకును భేద మున్నను ఇచ్చట నభేదము చూపఁబడినది. దీనినే 'రూపకాతిశయోక్తి' యందురు.

ఉదా : (౨). లోకకల్యాణ మయ మైన యా సంభోదగా విధిమే వేఱు; ఏమో కాని యామాటలపొంకమే వేఱు, చేయుపని లోకోత్తరము, ఆకృతియా అర్థహృద్యము; విద్యావంతులచిరితమే వేఱు — (ర. గు).

విద్యావంతులుగూడ నితరమానవులంటివారే. కావున మానవ వ్యవహారసంభాషణాదికములలో వారికి నితరులకు భేదము లేకపోయినను, విద్యావంతుల యుత్కృష్టార్థమై యుచ్చట వారి ఆకారసంభాషణాదులకును, ఇతరుల యాకారాదిసంభాషణాదులకును భేదము కల్పింపఁబడినది. ఇది 'భేదకాతిశయోక్తి'.

ఉదా : (3). కేదాభ్యాసజనుడును, మునుషోవాడును అగు బ్రహ్మదేవుఁ డిట్టిచక్కఁడనము నిర్దింపలేడు — (విక్రమార్క).

అందఱును బ్రహ్మయే స్వహించును. కావున నిచ్చట సంబంధమున్నను అసంబంధము చెప్పఁబడినది. ఇదియే 'అసంబంధాతిశయోక్తి'.

ఉదా : (౪). ఈపురి మేడలు మి న్నంటి యుండుటచే, సురాంగనలుకచ్చి పురాంగనలవాయనములఁ గొందురు — (శివతత్వముధానిధి).

లేనిసంబంధ మిచ్చటఁ గల్గింపఁబడినది. కావున 'సంబంధాతిశయోక్తి'.

ఉదా : (౫). ముప్పటనే కశ్యపులప్రాణములు కరీరమునకుండి పడలెను, తరువాతనే యీరాజుయొక్క యములపాదినండిబాణములు పడలెను.

ఇందుఁ గార్యమైన ప్రాణవిమోచనము, దాని కారణమైన బాణవిమోచనమునకుఁ బైఁ బూర్వము జరగినట్లు వర్ణింపఁబడినది. కార్యకారణము లేక కాలమునకు జరగినట్లు వర్ణింపఁబడినను ఈ యలంకార మగును.

ఉదా : (౬). రాకాచింద్రుడు కళంకమును వదలెనేని ఈ కామినీముఖమునకు సాటి యగును — (చంద్రా).

'ఏని' మొదలగుపదములచేత నొకయర్థమును ఆశోపించి మఱియొకయర్థమును కల్పించుటకు నిది యదాహరణము.

౧౩. కుల్యయోగితాలంకారము :— ప్రకృతములకు మాత్రము గాని, అప్రకృతములకుమాత్రము గాని సూక్తిగూడి గూఢమైన నీకధర్మావ్యయము 'కుల్యయోగిత'. ఇందు ఔపమ్యము గమ్యము.

ఉదా : (౧) చంద్రోదయమువలనఁ జోరుల ముఖములను తామరపువ్వుములును ముకుళితము లాయెను — (కువల).

ఇందలి 'చోరులముఖములు', 'తామరపువ్వుములు' ఈ రెండును ప్రకృతములు, వర్ణింపఁదలంచికవిషయములు. వీనికి ముకుళనక్రియచే నేకావ్యయము సంభవించెను.

ఉదా : (౨) అమృతమును, చంద్రబింబమును, పద్మమును నీ ముఖమునకు నెదుట నిలువలేక ప్రతిహతము లయ్యెను.

౧౪. దీపకాలంకారము :— లక్ష : ప్రకృతములకును, అప్రకృతములకును ఒక్కసాధారణధర్మముచే నవ్యయముకలిగిన నది 'దీపకము'. ఇందును ఔపమ్యము గమ్యము.

ఉదా : (౧). మజనులు పరోపకారమును, కూరులు కేస్త్రమును, కృష్ణులు ధనమును, కులసకులు వినయమును ప్రాణాంతమందులరాజు కడలరు — (ర. ౫౦).

ఇందు రాజయొక్క పరోపకారధర్మము ప్రస్తుతము. దీనికిని, ఇతరవాక్యముల కన్నిటికిని ఒక్కటే క్రియ కలదు. ఇట్లే కర్త

యొక్కఁడును క్రియ లనేకములును ఉన్నయెడల కారకదీపక మని పించుకొనును.

కారకదీపకము :— ఉదా : (౨). రాజా! ధన మొసంగుటకును, యశస్సును సంపాదించుటకును నీవు మిక్కిలి నిపుణుడవు — (ర. ౫౦).

ఇందు ధన మొసంగుట, తన్ను రక్షించుట ప్రకృతవిషయములు, మిగిలినక్రియ లప్రకృతములు.

౧౫. ప్రతివస్తూపమాలంకారము :— లక్ష : ఉపమానోపమేయములకుఁ గల యొక్క సమానధర్మమునే (ఉపమానోపమేయరూపములయిన) నేఱునేఱువాక్యములయందు నేఱునేఱుకబ్దములచేతఁ జెప్పిన 'ప్రతివస్తూపము' యగును.

ఇం దౌపమ్యము (పోలిక) గమ్యము, ఆర్థి. తాత్పర్యము వలనఁ దెలిసికొనఁదగినది ; కాని యుపమలోపలే 'వలె' మొదలయిన పదములవలన స్పష్టము కాదు.

ఉదా : గొప్పయుద్దేశములు గలసజ్జనులకు నాపత్తు సంభవించినను వారు పూర్వము చూపని యాదార్యమునే న్యాపింపఁ జేయుదురు. తన్ను నిప్పంటుకొనినను కృష్ణచందనము యోగోత్తరమైనపరిమళమును చుట్టును ప్రకటించును — (ర. ౫౦).

ఇందు 'న్యాపింపఁజేయుట', 'ప్రకటించుట' యను భిన్నపదములచే వస్తుప్రతివస్తుభావమును జెందిన యొకసమానధర్మమే చెప్పఁబడినది.

దీనిని వైగర్హ్యరూపముగఁ గూడఁ జెప్పవచ్చును.

ఉదా : పండితులకష్టము పండితులకే తెలియను. ప్రసవ వేదనను గొడ్రా లే మెఱుంగును ?

౧౬. దృష్టాంతాలంకారము :— లక్ష : ఉపమానోపమేయవాక్యములందు భిన్నధర్మములు బింబప్రతిబింబభావమున సమానధర్మత్వమును జెందియున్నయెడల 'దృష్టాంతాలంకారము'.

ఉదా : సమృద్ధుఁడ డెవ్వరును కోరకయే తనంతట తాను లోకమునకు మేలు చేసి యుండఱును సంతోషింపఁజేయును. నల్లగలు వలగుంపును వికసింపఁజేయు మని చంద్రుని నెవ్వరు కోరిరి ? — (ర. ౫౦).

ఈ యదాహరణమునందు 'సంతోషింపఁజేయుట', 'వికసింపఁజేయుట' యనునవి ధర్మములు. వీనియందు బింబప్రతిబింబభావము కలదు.

దీనికిని ప్రతివస్తూపమమను భేద మే మన, ప్రతివస్తూపము యందు సాధారణధర్మము వస్తుప్రతివస్తుభావమును జెందియుండును. ఇందు బింబప్రతిబింబభావమును జెందియుండును. ఒకయర్థమును రెండు భిన్నకబ్దములచేఁ జెప్పట వస్తుప్రతివస్తుభావము. సమాజముగ భిన్నము

లయినను, సాదృశ్యముచే నిభిన్నములుగను వేరువేరుగను చెప్పుట బింబప్రతిబింబభావము. ప్రతివస్తూపమయందు ధర్మ మొక్కటియే, భిన్నశబ్దములచే జెప్పబడును. దృష్టాంతమునందు సప్తశతము లయిన రెండుగర్వము లుండును. దీపకమునందును, శుభ్రమౌగితియందును సమానగర్వ మొక్కవాక్యమునందే యుండును. దృష్టాంతమునందును ప్రతివస్తూపమయందును రెండు వాక్యములందు చెప్పబడును. ఇదియు సాదృశ్యచైతన్యములచే జెప్పబడును.

౧౭. నిదర్శనాలంకారము:— లక్ష : (ప్రకృతాప్రకృతము లను) రెండు అర్థములకు వైకల్యము చెప్పబడి, అన్వయలోపముచే నాదౌక్యము సాదృశ్యముగఁ (బింబప్రతిబింబభావముగ) బహిమించె నేని యది 'నిదర్శన'.

ఉదా : (౧). ఓ ముపవాంతక ! అంతరాత్మలోఁ బ్రకాశించు చున్న యనంతుఁడవైన నిన్ను తీర్థములందు వెదికునట్లు కంఠమధ్య భాగమున వెలుగుచున్న చింతామణిని మఱచి దుమ్ములో వెదికు వారే!— (ర. ౫౦).

ఇచ్చట తీర్థములు తిరుగువారు దుమ్ములో వెదికువారు వొక్కరే యన్న యెడల నన్వయము పొసఁగదు. కావున శివునిఁ దీర్థములందు వెదికుట, మెఱుంగుచు చింతామణిని దుమ్ములో వెదికుటవంటిది అని సాదృశ్యము లేలుచున్నది. ఇది యేకవాక్యగత.

ఉదా : (౨). జగదంతరాత్మవైన ఓచంద్ర శేఖరా ! ఇతర దేవత లతో నీవు సమానుడవని యెఱుఁగియు చెప్పునుతో, వారు పారము లేని యాకాశమున గవాక్షమునందు నిమిషియున్న యంతరాకాశములతో నేల పోల్చుదు? ఇది భిన్నవాక్యగత — (ర. ౫౦).

పై రెండు ఉదాహరణములకును వాక్యార్థనిదర్శన యనిపేగు.

ఉపమేయవాక్యార్థమునకును ఉపమాన వాక్యార్థమునకును అభేదమును ప్రతిపాదించునపుడు అభేద మసంభవము గాన పర్యవ సానమునందు బింబప్రతిబింబభావరూప మైన సాదృశ్య మేర్పడును. దానినే వాక్యార్థనిదర్శన, లేక వాక్యార్థవృత్తినిదర్శన యందురు. పై రెండు ఉదాహరణములు నట్టివి.

ఇంక ముపమేయమునందు ముపమానగర్వ సంబంధము చెప్పిన చోట ముపమానగర్వ సంబంధ ముపమేయమునకు నసంభవము గనుక, అగర్వమునకు సదృశమైన గర్వ ముపమేయమునందు మన్న దని పర్యవ సానము లేలును. దానిని పదార్థనిదర్శన, లేక పదార్థవృత్తినిదర్శన యందురు.

ఉదా : (౩). నీశేత్రములు నల్ల గలువలరీలను చాల్చును.

'రీల' ఉపమానమైన నల్ల గలువలగర్వము. వానిరీల కను రెట్లు చాల్చగలవు? కావున నల్ల గలువల రీలవంటిరీలను శేత్రములు తాల్చు చున్న వని యర్థము.

ఇదివఱకు నిచ్చిన రెండువిధములైన నిదర్శనలలోను ఉపమా నోపమేయములకు అసంభవధర్మము వాఱిపించుటయే నిదర్శనగఁ జెప్పబడినది. ఇది ముచ్చట విద్యానాథ జగన్నాథాదులమతము.

అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున ఆశోపింపఁబడిన గర్వము సంభవము గాని! అసంభవము గాని నిదర్శన యగును.

కాని యీలక్షణము నంగీకరించినయెడల దీనికి రూపకాతిక గొక్కొందులందు నతివ్యాప్తి కల్గు నని రసగంగాధరకారుఁడు చెప్పి యున్నాఁడు.

ఈయలంకారమునందును, దృష్టాంతమునందును బింబప్రతిబింబ భావము కలదు. వీని కేమి భేద మని చనువరులకు సంశయము కలుగ వచ్చును. నిదర్శనయందలి ఉపమానోపమేయములైన రెండువాక్యము లను సాపేక్షములు, ఒకదానికి మఱియొకదానితో నన్వయసంబం ధము కలదు. దృష్టాంతములోని యారెండువాక్యములను నిర పేక్షములు.

ఒకవస్తువునందుఁ గానవచ్చెడివ్యాపారమును జూచి, దానికార ణమును దిలిపికొని, ఆకారణము కలిగినచోటనయిత మాకార్య మైన వ్యాపారము కలుగు నని చెప్పుట 'నిదర్శన' యని వామనాచార్య మతము.

ఉదా : (౪). సంపదలకు ఫలము చెలికాండ్ర నాదరించుటయే యని తెలుపుచు నూర్మొడు తా నుదయించుచుండఁగానే పద్మి ము లకు లక్ష్మీ నిచ్చును.

౧౮. వ్యతిరేకాలంకారము:— లక్ష : గుణవిశేషముచేత ముపమేయముపమానముకంటె నెక్కువది యనిచెప్పిన 'వ్యతిరేకము'.

ఉదా : అతితీక్ష్ణమయిన బాణఘాతము వ్యాదయమును క్షణకాలమే చేధించును; పరుషమనన మనెడి బల్లెముపోటు మన స్సను చిరకాలము బాధించును.

ఈ యలంకార ముపమేయగతోత్కర్షితచేతను, ఉపమాన గతాపకర్షితచేతను, ఈరెంటిచేతను ఒకటియఁ జెప్పకుండిగను చెప్పవచ్చును. కాన నాల్గుభేదములు కలిగెను. ఇం దొక్కొక్కటి ఆర్థత్రైతాక్షిప్రభేదములచే బంధ్రం డయ్యె. ఇవియు క్లిష్టాశ్రిష్టభేదం బులచే నిరువది నాల్గు. ఉదాహరణము లూహింపనగును—(కా. ప్ర).

ఉపమేయమును ఉపమానముకంటె నెక్కువగ వర్ణించినఁ గూడ వ్యతిరేకాలంకార మగు నని అలంకారసర్వస్వకారుని యభిప్రాయము. కాని కావ్యప్రకాశకారుఁ డామరమును ఖండించెను.

౧౯. సహోక్త్యలంకారము :— లక్ష : రెండుప్రకృతము లలో నొకదానికి నన్వయింపవలసినపదము సహోక్తములముచేత రెంటికి నన్వయించినచో 'సహోక్తి'.

1. సంభవతా అసంభవతావా వస్తుసంబంధేన గమ్యమాన రూపభృగ్ని నిదర్శనా.

ఉదా : అతనికృత్యులతో గూడ నతనికీర్తి నిగంతములయందు వ్యాపించెను — (చం).

ఇది కార్యకారణభావనై పరీత్య మనకి యతిశయోక్తియనియే గాంచును.

౨౦. విరోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒక వస్తువు లేమిచే మఱియొకవస్తువునకు రమ్యత్వము గాని, అశమ్యత్వము గాని కలిగిన దని చెప్పట 'విరోక్తి'.

ఉదా : చంద్రుడు లేనిరాత్రి, వినయములేనిలక్ష్మి, రసము లేనికావ్యము వ్యర్థములు.

౨౧. సమాసోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఏచ్చుట, బ్రకృతము విశేషణయుక్తముగఁ జెప్పఁబడినట్టి యప్రకృతము కూడ విశేషణసామ్యమువలననే స్ఫురించునో యది 'సమాసోక్తి'.

ఉదా : ఓగంగ ! నీయొడిలోఁ గూర్చుండి అతిమధురతరమైన పయస్సు ద్రావిత్వాని, అఖిలశ్రమభారమును మఱచి నేకపక్షము కావ్యముగ నిచ్చుచోడును? — (ర. గం).

ఇది గంగాదేవియొక్క స్తుతి. కాని 'ఒడిలోఁ గూర్చుండుట' 'పయస్సును ద్రావుట' అనుపదములవలన గంగ తల్లి యైనట్లును, తాను మహాదేవి యైనట్లును స్ఫురించుచున్నది.

ఈ యలంకారమునందు 'విశేషణసామ్యము' అలంకార కారణము. అది మూడువిధములు : ౧. సాధారణము, ౨. జౌపమ్య గర్భము, ౩. క్లిప్తము. మఱియు వ్యవహారసమాసోపమే సమాసోక్తి శీఘ్రము. అది నాల్గువిధములు : ౧. లౌకికవస్తువునందు లౌకికవ్యవహార సమాసోపమ, ౨. లౌకికవస్తువునందు కాస్త్రీయవస్తు వ్యవహారసమాసోపమ, ౩. కాస్త్రీయవస్తువునందు కాస్త్రీయవ్యవహారసమాసోపమ; ౪. కాస్త్రీయవస్తువునందు లౌకికవస్తువ్యవహారసమాసోపమ.

ఉదా : కాకతీయరునియందు సాలంకారయు, లసద్వర్ణయు, సుగుణయు, రసనిర్భరయు వసుభారతీదేవి భావానుబంధినిగా నున్నది — (ప్ర. రు).

ఇందు నలంకారకాస్త్రసంబంధమైన వస్తు వసు భారతికిఁ జెప్పఁబడిన క్లిప్తవిశేషణములచే లౌకికనాయికావ్యవహారము స్ఫురింపఁ జేయఁబడినది.

ఇట్లే యితరభేదములకు మదాహరణములను ఊహించు కొనునది.

౨౨. పరికరాలంకారము :— లక్ష : విశేషణములు సాధి ప్రాయముగఁ జెప్పఁబడినచో 'పరికరము'.

ఉదా : అంగరాజ ! నేనాపతి ! రాజవల్లభ ! ద్రోణాపహాసి ! కర్త ! ఈనుశ్వాసముని భీమసేనునివలననుండి కాపాడుము — (వేదీసం.).

కర్తని పోషనముచేయును నశ్వత్థామ చెప్పినమాట లివి. దుశ్శాసనుని కాపాడలేనినీకు నీ విశేషణము లన్నియు వ్యర్థము లని యిచ్చట భావము.

ఈ యలంకారమునందుఁ బ్రకృతాశోపపాదకంబును, చమత్కారియునగు వ్యంగార్థ ముండును (మాడుడు, పరికరాంకురాలంకారము)

౨౩. శ్లేషాలంకారము :— లక్ష : ఒక్కమాటచే (శ్రుతిచే) ననేకార్థంబులఁ బ్రతిపాదించుట 'శ్లేష'.

ఉదా : రాజు కువలయానందకరుడు.

'రాజు' అనఁగా శ్రీఁడు, చంద్రుడు. 'కువలయ' మనఁగా ధూమి, నల్లగలువ. కావునఁ బై యొక్కవాక్యమునకు శ్రీఁడు ధూమికి నానందము కలిగించువాఁ డనియు, చంద్రుడు నల్లగలువల కానందము కలిగించు ననియు రెండర్థములు కలుగుచున్నవి.

ఇయ్యది ౧. కేవలప్రకృతవిషయము, ౨. కేవలాప్రకృతవిషయము, ౩. ప్రకృతాప్రకృత విషయము అని మూడువిధములు. ౧-వ భేదమందు శ్లేషచేఁ జెప్పఁబడిన రెండర్థములను ప్రకృతవిషయములే, అనఁగాఁ జెప్పఁదలచుకొన్న విషయములే, ఉపమేయములే. ౨-వ భేదమందు రెండర్థములను అప్రకృతములే. ౩-వ భేదమునందు నొక్కటి ప్రకృతముగను, ఇంకొక్కటి యప్రకృతముగను ఉండును. మొదటి రెండుభేదములందును విశేషణవిశేష్యములకుఁగూడ రెండర్థము లుండును. మూడవభేదమునందు విశేషణములకుమాత్రము రెండర్థము లుండును. విశేష్యములకు నొక్కయర్థమే యుండును.

అట్లు గాక విశేష్యవిశేషణములకు రెంటికిని శ్లేష యున్న యెడల నది 'శబ్దకీర్తిమాలధ్వని'.

ఉదా : (౧). శ్రీసతీమనోహరుఁ, డసమానబాణవైరి, యంధ కక్షయకరుడ, శశిమచ్చిరోహరుడు, దివ్యగోళుఁ, డచ్చవిభూతిధూమణుఁడుమాధవుడు మమ్మరక్షించుఁగాత !.

ఇచ్చట శివకేశవుల నిర్దోషము స్తుతించుట యుద్దేశము. ఇట్లు అంగభారతమునందు హరిహరవాక్కునకు సంబంధించిన అశ్వాసాది

1. శివపరము : శ్రీ సతీదేవి! భర్త, మదనవైరి, అంధకాసురుని చంపినవాడు, చంద్రుడు నెత్తివీడఁగల హరుడు, దేవత లను పశువులకుఁ బతి, తెల్లనిబూడిదచే శోభిండు, ఉమాధవుడు. విష్ణుపరము : లక్ష్మి యను పతివ్రతకుభర్త, సాటిలేని బాణాసురునకు వైరి, అంధకు లను యాదవులకు శూయము (పురము - ద్వారక) కట్టించియిచ్చినవాడు, శశిమచ్ (చంద్రునివైరియైన రాహువు) శిరస్సును క్రొందినవాడు, దేవుడైన గొల్లవాడు, నిర్తలమైన వైభవముచే శోభించువాడు, మాధవుడు. ఇందు మొదటి చివరకట్టములు సమానార్థకములు గనుక 'మాధవ', 'ఉమాధవ' పదములు విశేష్యములుగఁ దీసికొనవలెను.

ఆత్మాసాంతపద్యములందును, వైచక్షణ్యముందలి పంచనలి యనుపద్యము లందును, రాఘవపాండవీయ వారిశృంగారలలోపాఖ్యానాద్యశేకార్థ కావ్యములందును, అర్థము లన్నియుఁ బ్రకృతములే కనుక నవి శేవల ప్రకృతశ్లేష కుదాహరణములు.

ఉదా : (౨). శిరోగృహీతసవ్దాగులును, స్ఫురత్కటకసంపదు లును అను మహాకులమహీభృచ్చునో నీ కాకతీంద్రుఁడు సమానుఁడు — (ప్ర. రు.).

ఇందుఁ బ్రకృతము కాకతీంద్రుఁడు. కావున శ్లేషచే వాత నితోఁ బోల్పఁబడిన రెండు ఉపమానములును ఆప్రకృతిములు. 'మహా కులమహీభృచ్చు' లనఁగా శృంగారమునందుఁ బుట్టినరాజులును, ఘన మైన కులపర్యంతములును. ఇది విశేషశ్లేష. 'శిరోగృహీత సవ్దాగు' లనఁగా సజ్జను లవలంబింపవలసినసదాచారములను గౌరవించువాడును, నక్షత్రమార్గమును (ఆకాశము) తలవొచ్చి వహించునవియు, 'స్ఫురత్కటకసంపదు' యనఁగా వెలుంగుచున్న కటక మనునట్టి నగలసంపద గలవారును, కొంచె నదుమును భాగ్యముచే శోభిల్లుచున్నవియు నని యర్థము. ఇట్టివిశేష్యవిశేషణత మైన యర్థవ్యయముచేత కాకతి రాజు కులసారాజులతోడను, కులపర్యంతములతోడను పోల్పఁబడెను.

ఉదా : (౩). 'మహి ము న్వాగనుకాసనుండు వెలయింపన్.' అనుపద్యము ప్రకృతాప్రకృతశ్లేష కుదాహరణము. ఇందు ఆంధ్ర వాచ్చియగర్జనము ప్రకృతము. ప్రపంచవర్ణన మప్రకృతము.

ఈ మాఁడవభేదమును విద్యావాగ్, జగన్నాథాను లొప్పినను, ముచ్చట విద్యాగరాదు లొప్పులేదు. వారిమతమున మొదటిరెండే యాలంకారమునకు భేదములు.

మరల శ్లేష రెండువిధములు. శబ్దశ్లేష, అర్థశ్లేష. ఉద్భట రుయ్యకమతంబున శబ్దశ్లేష సభంగకము, అర్థశ్లేష యభంగకము. శబ్దము వాక్రయించునది శబ్దశ్లేష, అర్థము వాక్రయించునది యర్థ శ్లేష. స్వరప్రయత్నాదులచేతఁ గాని, శబ్దమును విడఁగొట్టుటవలనఁగాని శ్లేషయై రెండర్థములు బయలుదేఱునని యది శబ్దశ్లేష (సభంగశ్లేష). 'ఇంద్రశత్రు' పదమునకు స్వరభేదములచే నింద్రునిఁ జంపువాఁ డనియు, నింద్రునిచేఁ జచ్చువాఁ డనియు రెండర్థము లగును. అది శబ్దశ్లేష. అట్లే పదమును విడిచిన రెండర్థము లగునని యది అర్థ శ్లేష. 'పార్వతీపరమేశ్వరా' అనుశబ్దమును 'పార్వతీప, రమేశ్వరా' శబ్దములుగ విడిచి శివశేషపు లని రెండవయర్థము చేసిన నది అర్థశ్లేష యగును. శబ్దార్థశ్లేషము కలిగినచో నుభయశ్లేష యగును.

ఈమతము కావ్యప్రకాశకారుఁ డైన ముచ్చటనుకు సమ్యక్తము కాదు. ఆతనిమతమున, ఒకానొకశ్లేషలోనిపదమును తీసి దానికి బదు లుగ మఱియొకపర్యాయపదమును పెట్టిన శ్లేషకు భంగము వచ్చునని యది శబ్దశ్లేష, శ్లేషకు భంగము రాదని యది యర్థశ్లేష (మాఁడుఁడు, ౧౫౬౧-వ పుట).

ముచ్చటమతంబున సభంగశ్లేష వర్ణ పద లింగ భాషా ప్రకృతి ప్రత్యయ విభక్తి వచనశ్లేష లని యెనిమిదివిధములు. ఇందుఁగొన్నిటి కుదాహరణము లిచ్చెదఁ :

వర్ణశ్లేష :— ఉదా : వాఁడుమాధవుఁడు.

ఈవాక్యమునకు వాఁడు మాధవుఁడు (విష్ణువు) అనియు, వాఁడు ఉమాధవుఁడు (శివుఁడు) అనియు రెండర్థములు చేసినయెడల నిది 'వర్ణశ్లేష'. 'ఁడు' లోనుండి విడఁచిసిన 'ఉ' అను వర్ణము వలన నీశ్లేష కలిగెను.

పదశ్లేష :— ఉదా : పార్వతీపరమేశ్వరులు.

పార్వతీ + పరమేశ్వరులు = దుర్గాశివులు

పార్వతీప + రమేశ్వరులు = శివుఁడు, విష్ణువు.

లింగశ్లేష :— ఉదా : కృష్ణవచనంబు విని గర్జనం దిట్టనియె :

దీనిని సమాసముగా నెంచిన 'కృష్ణునివచనము' అని యర్థము. వ్యస్తపదముగ నెంచిన కృష్ణయొక్క (ప్రేషదియొక్క) వచన మని యర్థము. మొదటి 'కృష్ణ' పదము పులింగము, రెండవ 'కృష్ణ' పదము స్త్రీలింగము.

ఇట్లే అక్కయ్య కృష్ణుడు మొదలయినపదములు స్త్రీలింగ, పులింగములందు వాడి రెండర్థములు సాధించినయెడల లింగశ్లేష యగును.

వచనశ్లేష :— ఒక్కటేమాలను ఒకప్పు డేకవచనముగను, రెండవతూరి బహువచనంబుగను అన్వయించి రెండర్థంబుల సాధించిన నీశ్లేష యగును.

ఉదా : గోపాలబాలుగు వచ్చిరి. గౌరవార్థమందు కృష్ణ పరము. రెండవయర్థమందు గొల్లపిల్లలు అని బహువచనము చేసిన క్రియ సరిపోవును.

భాషాశ్లేష :— సంస్కృత ప్రాకృత భాషాపదములకును, లేక సంస్కృతాంధ్రభాషాపదములకును శ్లేష కల్గినయెడల దానిని భాషా శ్లేష యందురు.

ఉదా : క. వినియతనిందనపై నిడు

కొని యెఁగినియమిఁ దగనిఘోరాఁ ద్రియన

ర్చినవాడ మికు దండుఁడ

నని తనుఁ డెలుపుదును వారి కప్పననేనె.

— (రా. పాం., ౧-౨౮)

ఈపైపద్యమందలి 'వినియతనిందనపై' అన్న పదములను రామాయణార్థమందు 'విని + అతనికా + తనపైకా' అని అన్ని తెలుగుపదములుగ విడఁచి యర్థము చేయవలెను. భారతార్థమందు 'వినియత + నిందనపైకా' అని కొన్ని సంస్కృతపదములుగ విడఁచి, మిక్కిలి నియతమైన యపకీర్తిని యన్నయర్థము చేయవలెను.

ఇట్లు సంస్కృతపదములకును, ఆంగ్లపదములకును శ్లేష చేయబడినది. ఇతర శ్లేషలయందాహరణము లూహింపనగును.

౨౪. అప్రస్తుత ప్రశంసాలంకారము :— లక్ష : అప్రస్తుత విషయముఁ జెప్పటచేతఁ బ్రస్తుతవిషయము స్ఫురించుట 'అప్రస్తుత ప్రశంస'. ప్రశంస యన కథనము, చెప్పట.

ఇందుఁ బ్రస్తుతవిషయము స్ఫురించుట సామాన్యవిశేష భావము, కార్యకారణభావము, సారూప్యము అను మూడువిధము లగుసంబంధములచేఁ బట్టింపఁచును : ౧. సామాన్యముచే విశేషము, ౨. విశేషముచే సామాన్యము, ౩. కార్యముచే గారణము, ౪. కారణముచే గార్యము, ౫. స్వసమ్యక్తము అని యిది మొత్తముమీఁద నైదువిధములు.

ఉదా : (౧). కఠినపాములను మరల మరల జదివి పరీక్ష సాధించినవాడే పురుషుడు.

పరీక్ష తప్పినపిల్లవానిని పురికొల్పుటకై యిమాట చెప్పిన యోడల, సామాన్యముచే మూచింపఁబడినవిశేషము (నీవును సాధింపుము) అనుదానికి నుదాహరణము.

ఉదా : (౨). పిచ్చివాడు తామరాకుమీఁదిజలమును చూచి ముత్య మని భ్రమపడెను. చేతితోఁ బట్టుకొనఁబోగా నది పడి పోయెను. వాడు ముత్యము పోయె నని యెడ్వసాగెను—(కా. ప్ర).

మాధులకు నయోగ్యపదార్థములందు మమత హెచ్చు అనిన సిద్ధాంత మీది శిష్యాదాహరణమువలనఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లే యితర దాహరణముల నూహించునది.

౨౫. అర్థాంతర న్యాసాలంకారము :— సామాన్యముచేత విశేషమును గాని, విశేషముచేత సామాన్యమును గాని సమర్థించుట 'అర్థాంతర న్యాసము'.

సమర్థించుట యనఁగా నిది సరియైన సరికాదా యన్నసంశయమును బాపి 'యిది యట్లే' (ఇవమితథం) అన్నవృద్ధ ప్రత్యయమును (నమ్మిక) కల్గఁజేయుటయే.

ఉదా : మ. జలజాతాసన వాసవాది సురపూజాభాజనందై తన గృహతాంతాయుధుఁ గన్నతంద్రీశిర మచ్చో నామపాదంబునకాదోలఁగంద్రోచితలాంగి, యట్లయగు ; నాగుఁ తేరముఁ తేయఁబేరలుకం జెందినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారముఁ నేర్తురే ? —(పా. హా. ఆ. ౧).

ఇందు సామాన్యముచేత విశేషము సమర్థింపఁబడినది. ఇయ్యది సాధర్మ్యవైధర్మ్యములచే ద్వివిధము.

'దృష్టాంతము'నందు సామాన్యము సామాన్యముచేతను, విశేషము విశేషముచేతను సమర్థింపఁబడును. కాన దీనిని దానిని ఇదే కేద మని యెఱుంగునది.

౨౬. పర్యామోక్షాలంకారము :— లక్ష : వివక్షితార్థము భంగ్యంతరముచేత (ప్రకారాంతరముచేత) ప్రతిపాదింపఁబడుట 'పర్యామోక్షము'.

ఉదా : అచట రఘుమహారాజయొక్క వ్యాపారము హూణ రాజస్త్రిలశక్తిశ్చ యం ద్భ్రాంతిచాయను పుట్టించెను — (రఘు).

ఇచ్చట హూణస్త్రిఃకు భర్తృవియోగము భంగ్యంతరముచేతఁ జెప్పఁబడినది.

భంగ్యంతరములు కవియొక్క తెలివినపట్టి యనేకవిధములుగ నుండును. 'రంజి' అని చెప్పటకు, 'దయచేయుడు, ఈశల మలంకరింపుడు, మమ్మఁ గృతార్థులఁ జేయుడు, సఫలజన్తులఁ గావించుడు, ఈదేశముయొక్క భాగ్యమును ఉజ్జీవింపఁజేయుడు' అని యెన్నియో తెఱఱగులఁ జెప్పవచ్చును.

ఇందు వ్యంగ్య మున్నను అది వాచ్యమునకు లొంగియుండును. వాచ్యమే వ్యంగ్యముకంటె బాగుతరము.

౨౭. వ్యాజస్తత్వాలంకారము :— లక్ష : పైకి నిందితఁ గాన వచ్చి పర్యవసానము స్తుతిగను, పైకి స్తుతిగఁ గానవచ్చి పర్యవసానము నిందిగను వ్యక్త మగునట్లు చెప్పినచో 'వ్యాజస్తత్వి'.

ఉదా : (౧). పాపాశ్శుభకుఁగూడ స్వర్గ మొసంగుచున్నావు, గంగా! నీకు నివేక మేది? (ర. గం.).

ఇందు గంగను నిందించిన ట్టున్నను దానిమాహాత్మ్యతిశయమును వర్ణించుటయే యుద్దేశము.

ఉదా : (౨). కుకవులు పరోపకారపరాయణులు. 'ఏ మహానులు గల్గ భూమికసభలలోఁ గవులకు మిగుల విఖ్యాతి గల్గె' —(నరస.).

ఇది పైకి స్తుతిగ నున్నను ; నిజముగ నిందియే.

౨౮. ఆత్మేపాలంకారము :— లక్ష : చెప్పఁబలఁచుకొన్న విషయమునకు విశేషార్థ మేర్పడవలె నన్నకోర్కితో దానిని నిషేధించుట 'ఆత్మేపము'.

వట్టినిషేధ మాత్మేపము కాదు. అది వాస్తవము కానిది (నిషేధాభాసము) గా నుండి యర్థాంతరమందుఁ బర్యవసాది, యొకవిశేషమును స్ఫురింపఁజేసినఁ గాని ఆత్మేపాలంకారత్వమును జెందిదు.

ఉదా : శ్వాస మనుమానవేద్యము, కాళ్లు చేతులు చల్లఁ బడినవి, చూపు నిశ్చలము. అయ్యా! ఆమెకథ యిది. ఆసంగతి యెందుకు? మఱియొకవిషయము మాటలాడుదము —(ర. గం.).

ఇందు దూతిక నాయకునకు నాయకాచిరహస్థితిని వర్ణించుచున్నది. ఆమెసమాచారమంతయుఁ జెప్పి 'ఆసంగతి యెందుకు' అని నిషేధించుట నాయకస్థితి అనిర్వచనీయ మని చెప్పుటకు. నిషేధము అవాస్తవము. నాయకునిజిజ్ఞాస యభివృద్ధి చేయుటయే యుద్దేశము.

ఇది ఉక్తవిషయము, వక్ర్యపూర్ణవిషయము అని రెండువిధములు. ఒకసంగతి చెప్పి తరువాత దానిని నిషేధించుట ఉక్తవిషయము. మొదట నిషేధించి పిమ్మట సంగతి చెప్పుట వక్ర్యపూర్ణము.

ఈయలంకారమునకుఁ బలువురు పలువిధములుగ లక్షణములు చెప్పియున్నారు. వామనునిలక్షణమును జూడ నది 'ప్రదీపము'తో సరిపోవును.

౨౯. విరోధాలంకారము:— లక్ష: విరోధము లేకయే విరోధ మున్నట్లు చెప్పుట విరోధాలంకారము. దీనినే 'విరోధాభాస' మందురు.

ఉదా: దుర్బార్థులనాటలు కోమలములును కీలములును అయినను సత్పురుషుల హృదయములను కోయును, కల్పింతు — (ర. గం.).

ఇంచలవిరోధ మాభాసము గాని నిజము గాదు. నిజమైన నది యొకవోదము; ఆభాస మైన నది యలంకారము.

బాలిరక్తిరూప్రవృత్తము లనఁబడు నాలుగింటికిని ఏమిటో ఏమిటను ఒకదానితో మఱియొకదానికిని గలుగు వైరుముల వరుసను ఈయలంకారము పదివిధము లయ్యెను.

ఉదా: ప్రియవియోగమువలన నామెకుఁ గనులంబు లగ్నియయ్యెను.

ఇందు 'కమల' బాలికిని 'అగ్ని' బాలికిని వైరము చెప్పఁబడినది. కమల మగ్ని యగుట యెట్లు? అసంభవము. కావున విరహీతఃఖజనకత్వముచే నీవిరోధ మాభాసము. ఇట్లే వేఱుదాహరణంబుల నూహించుకొనునది.

౩౦. విభావనాలంకారము:— లక్ష: కారణము లేకయే కార్యోత్పత్తిని చెప్పుట 'విభావన'.

ఉదా: వనితా! లాక్షరసముచే భూయఃబహుకపోయినను నీచరణము రెఱుగ నున్నవి.

లాక్షరసము పూయుట కారణము, కా క్షేణ్ణబహుక కార్యము. ఇచ్చట నాస్త్రీయొక్క చరణములు స్వాభావికముగ నెఱిగివి. ఆకారణముచే గవి కారణము లేకయే పుట్టినకార్యముగ వాని వర్ణించి యలంకారము సాధించెను.

అప్పుయదీక్షితులనారు దీనికి నైదుభేదములు చెప్పిరి. కాని జగన్నాథుఁ డవి యనావశ్యకము లని సిద్ధాంతీకరించెను.

౩౧. విశేషాత్కలంకారము:— లక్ష: ప్రసిద్ధకారణకలాపము సిద్ధముగ నున్నను కార్యోత్పత్తి కాకపోవుట 'విశేషాత్క'.

ఉదా: ఉపవివక్తులయర్థమును తెలిసికొంటిని, భగవద్గీత పారాయణముం జేసితిని, బ్రహ్మసూత్రభాష్యమును వర్ణించితిని, కాని విషయములకుండి మనస్సును త్రిప్పలేనైతిని! — (ర. గం.).

౩౨. అసంగత్యలంకారము:— లక్ష: కార్యకారణములు వేఱువేఱుస్థలములందుఁ గాని వికల్పస్థలములందుఁ గాని కానఁబడుట 'అసంగతి'.

ఉదా: ఎవ్వనికీ వ్రణము కలదో వానికి వేదన యన్నమాట కల్ల. ఈవిన్నదానిచెక్కిరియందలి దంతక్షతము, సనకులకు వేదన కలిగించినది — (చంద్ర.).

౩౩. విమలాలంకారము:— లక్ష: అననురూప మైన సంస్కర్తమునకు 'విమలము' అని పేరు. ౧. విరూపకాశ్యోత్పత్తి, ౨. అనశ్యోత్పత్తి, ౩. విరూపఘటన యని యిది మూఁడువిధములు.

కారణమునకు విరూపమైన కార్యము పుట్టుట విరూపకాశ్యోత్పత్తి.

ఉదా: (౧) నల్లగా నున్న యీకత్తి యీరానా చేతఁ బట్టఁగానే తల్లనికీర్తిని గనుచున్నది — (కువల.).

ఒక కార్యమును చేయఁబూనినపు డది అభింపకపోగా మఱియొక యనర్థము కలుగుట అనశ్యోత్పత్తి.

ఉదా: (౨). రాజుఁడు హనుమంతునితోఁగఁగ కల్పఁచలఁచి దాని కన్న మట్టింఁచెను, కాని తోడనే తనపట్టణము పగ్గ మగుట అనుభవించెను — (కువల.).

అనురూపములు కాని రెంటికీ చేరిక చెప్పుట విరూపఘటన.

ఉదా: (౩). నక్క యొక్కడ దేవలోక మెక్కడ?

౩౪. సమాలంకారము:— లక్ష: అనురూప సంస్కర్తము 'సమము'. అనురూపములైన రెండువస్తువులకు (ఉత్పత్తిలక్షణము, సంయోగాదిలక్షణము లన్న) సంబంధము వర్ణింపఁబడినయెడల నీ యలంకార మగును.

ఇది అభిరూపసంఘటన, అనభిరూపసంఘటన అని ద్వివిధము.

ఉదా: (౧). రాజా! చంద్రిక చంద్రునితోఁ జేరినట్లును, గంగ చంద్రశేఖరునిఁ బొందినట్లును, కీర్తి తనకు ననురూపుఁడైన నెన్ను ఆశ్రయించెను — (కువల.).

ఉదా: (౨). పికాచములనివాసములందు గర్దభములే గాయకులు.

౩౫. విచిత్రాలంకారము:— లక్ష: కోరుఫలమునకు విరుద్ధమయిన ప్రయత్నముఁ జేయుట 'విచిత్రము'.

ఉదా: సత్పురుషులు మల్లోకములకంటెను బౌద్ధత్వమును బొందుటకై నమ్రు లయ్యెదరు — (చంద్ర.).

౩౬. అధికాలంకారము:— లక్ష: ఆధారార్థయతులలో నొక్కటి మిక్కిలి పెద్దదిగను మఱియొక్కటి మిక్కిలి గొప్పవిడఁ ఉన్నట్లు చెప్పుట 'అధికము'.

ఉదా : విశ్వమునకు నాశ్రయమైన హరి యెందు హాయిగఁ బరుండియున్నాడో యట్టి నీ హృదయముమొక్క విస్తారము చెప్పుటకు వీలు లేదు — (ర. గం.).

ప్రపంచమున కంతకును ఆధారమైన హరికంటె అధేయమైన హృదయము పెద్దది యని వర్ణింపఁబడినది.

౩౭. అన్యోన్యాలంకారము :— లక్ష : రెండువస్తువులలో దానిచేత నిదియు, దీనిచేత నదియు నుపకారమును చెంచుచున్నట్లు చెప్పినచో 'అన్యోన్యము'.

ఉదా : రాత్రిచే జంప్రయము శోభించుచున్నాడు. చంద్రునిచే రాత్రి శోభించుచున్నది — (చంద్ర.).

౩౮. విశేషాలంకారము :— లక్ష : ప్రసిద్ధమైన యాధారములేక యాధేయ ముండుటయు, అనేకములయిన యాధారములందు నాధేయ మొక్కటియే యేకకాలమునకు నొక్కతీగుగా నుండుటయు, ఒకకార్యము ప్రాగంభము కాఁగా దానిచేత అత్యంతమున (కాఁదగని) మఱియొకకార్యమునూడ నగుటయు అని 'విశేషము' మూఁడు విధములు.

ఉదా : (౧). కవు లేల వండులు కారు ? వారు దివి కేగినను నారీయనల్పగుణములగుల నాకు లీలోకమును ఆకల్పించెను గూడ రంజింపఁజేయును — (కా. ప్ర.).

ఉదా : (౨). అపె నీహృదయమునందును, కన్నులందును, నాకులందును నివసించియున్నందున, మావంటి పుణ్యహీనులకు తా చెక్కడ ? — (కా. ప్ర.).

ఇది ఒకపత్నియం దెక్కిదాచిరముగల పతితో నితరసపత్నులన్న వాక్యము.

ఉదా : (౩). ఇల్లాలపు, మంత్రివి, ఏకాంతమునందు నెచ్చెలిది, లలితకళలలో శిష్యురాలపు. నిన్ను నెత్తుకొనిపోయిన కరుణారహితుఁడైన మృత్యువు, నానియైన యే (జలగుల) ద్రవ్యముల నెత్తుకొనిపోలేడు ? (అన్నియు నెత్తుకొనిపోయె నని భావము) — (రఘు.).

ఇది భార్యమరణమునకు దుఃఖించుచున్న అజానివాక్యము. మృత్యువు ఇందుమతి నొక్కదానినే యెత్తుకొనిపోవ యత్నించెను. కాని యిందువలన విపరీతమైన సదినాది సర్వహరణహాపకార్యము సిద్ధించెను.

౩౯. వ్యాపారాలంకారము :— లక్ష : ఒకకర్త యొక కార్యమును ఒకయుపాయముచే సాధింపఁగ (లేక సాధింపఁబోవ) మఱియొకకర్తచే నాయుపాయముచేతనే తద్విరుద్ధకార్యము సాధింప నాకార్యము వ్యతిరేకమగుట 'వ్యాపారము'.

ఉదా : దృష్టిచేతఁ గాల్పఁబడిన మనఃకుని దృష్టిచేతనే బ్రతికింది శత్రుని జయించినవారయిన శ్రీలక్ష్మణుని శానియాడెదను — (రాజశేఖరకవి).

ఒక్కకార్యసాధకమే విపరీతసాధకముగఁ బరిణమించుటయు వ్యాపారము.

ఉదా : బాల్య మని యుద్ధమునకు రావల దని యనియెడు లేల ? బాల్యముననే కదా విద్యుల నభ్యసించుట ?

నీకు బాల్యము, యుద్ధమునకు రావల దని రాజు చెప్పఁగా యువరాజు చెప్పినజవా బిది. రాజుమతమున బాల్యము యుద్ధమునకు రాకుండుటకుఁ గారణము. యువరాజుమతమున నదియే యుద్ధమునకుఁ దాను పోవుటకుఁ గారణము.

శృంఖలాలంకారములు :— లక్ష : పంక్తిరూపముచే (వరుసగ) నిబద్ధము లయిన యర్థములలోఁ బూర్వపూర్వముల కుత్తకోత్తరములతోను, లేక ఉత్తకోత్తరములకుఁ బూర్వపూర్వములతోను లంక జేసి 'చెప్పినయెడల నది 'శృంఖల' యగును. ఇయ్యది మూఁడు విధములు : కారణమాల, ఏకావలి, సారము.

౪౦. కారణమాలాలంకారము :— అనుగుణములయిన కార్య కారణములకుఁ గల శృంఖల 'కారణమాల' యనఁబడును.

ఇది, మొదటఁ గారణమును జెప్పి తరువాతను గార్యములను జెప్పనది యొక్కటియు, మొదటను గార్యమును జెప్పి పిదపఁ గారణమును జెప్పనది రెండవదియు నని రెండువిధములు.

ఉదా : జలేంద్రియత్వము వినయమునకుఁ గారణము, వినయము గుణప్రకర్షమునకుఁ గారణము, గుణప్రకర్షము జనానురంజకత్వమునకుఁ గారణము, జనానురంజకత్వము సంపదలకుఁ గారణము — (కా. ప్ర.).

ఉదా : (౨). నరకము పాపమువలనను, పాపము దారిద్ర్యము వలనను, దారిద్ర్యము దానము చేయమిచేతను ప్రాప్తించును. కావున దానము చేయవలయును — (కువల.).

౪౧. ఏకావలిాలంకారము :— లక్ష : విశేషవిశేషణభావములకు లంక (సంసర్గము) గల శృంఖల 'ఏకావలి' యగును.

ఇది రెండువిధములు : విధిరూపము, నిషేధరూపము అని.

ఉదా : (౧). దేవా ! ధర్మముచే నీబుద్ధి పరికున్దముయినది. బుద్ధిచే లక్షి అరికట్టఁబడినది. లక్షిచే లోకమందలి సకలజనులును సంతుష్టిని జెందిరి. జనులచే నీకీర్తి సకలభువనములకును గొనిపోఁబడి యెను — (ర. గం.).

ఉదా : (౨). పెద్దలు లేనిది సభ కాదు, ధర్మము చెప్పనివాడు పెద్దలు గారు, సత్యము లేనిది ధర్మము కాదు, కపటముతోఁ గూడినది సత్యము గాదు — (చాటు.).

పైని ఈయఁబడిన రెండుదాహరణములును పూర్వపూర్వము ఉత్తరోత్తరమునకు విశేషణభావముగా నుండునట్టివి.

ర౨. మాలాదీపకాలంకారము :— పూర్వపూర్వమున కుత్తరకోత్తరము విశేషముగ నుండుట 'మాలాదీపక' మని ప్రాచీనుల మతము. కాని దీనికి దీపకముతో నేమియు సంబంధములే దనియు, నిదియు నేకావలియొక్క భేదమే అనియు జగన్నాథపండితుని సిద్ధాంతము.

ర౩. సారాలంకారము :— లక్ష : మొదటనుండి చివర వఱకు పూర్వపూర్వస్తువులకంటెను ఉత్తరకోత్తరవస్తువుల కుత్కర్షణము చెప్పి చివరవస్తువునకుఁ బరమోత్కర్షణముఁ జెప్పినది 'సారము'.

పూర్వవస్తువునకంటె సుత్తరవస్తువునకు నపకర్షణము చెప్పినను ఈయలంకార మును.

ఇది మూడువిధములు : ౧. సుహోత్కర్షణకము, ౨. గుణాపకర్షణకము, ౩. ఉభయము.

ఉదా : (౧). కావ్యములలో నాటకము రమ్యము, వానిలోను కాకుంఠలము రమ్యము, అందును చతుర్థాంకము రమ్యము, అందును శ్లోకచతుష్టయము రమ్యము.

ఉదా : (౨). గడ్డిపంటకకంటె మాది చులకన ; మాదికంటె యాచకుడు చులకన.

ఉదా : (౩). కొండ గొప్పది, దానికంటె సముద్రము గొప్పది, అంతకంటె నాకాశము గొప్పది, అంతకంటెను ఆకాశగొప్పది.

వేదమునందును ఈయలంకారము కలదు.

'మహతః పర మత్యక్త మత్యక్తాత్మగుః పరః, పురుషాన్న పరం కించి త్సా కాహ సా పరా గతిః.'

ప్రాచీనాలంకారికు లందఱును సార మనేకవిషయ మనియే చెప్పినారు. కాని జగన్నాథపండితుడుమాత్ర మిది యేకవిషయమై కూడ నుండవచ్చుననియు, అప్పుడు అతస్థాభేదంబులచే నా యేకవస్తువునకుఁ గలిగినయుత్కర్షణ త వర్ణింపఁబడు ననియు నీక్రింది యుదాహరణ మిచ్చినాడు :—

ఉదా : గజనిష్ఠపండ్లక్రిని దాటి, లీలగనే చక్కని బంగారు కడవలగర్వమును భంగపఱచి, నీపాలిండ్లప్పుడు బంగారుకొండతోఁ బోటీ పెట్టుకొన్నది.

దీనినే కొందఱు 'వర్ధమాన' మను భిన్నాలంకారముగ గ్రహించిరట — (ర. గం.).

ర౪. కావ్యలింగాలంకారము :— లక్ష : ఒకవిషయమును సమర్థించుటకయి దానికిఁ గారణముగ మఱియొక విషయమును చెప్పుట 'కావ్యలింగము'.

ఉదా : నేను మన్తధుని గెల్చితిని, నానునస్సునందు శంకరుడు గలడు.

ఇందలి పూర్వవాక్యమున కుత్తరవాక్యము హేతువు(లింగము). ఇది కావ్యములోఁ జెప్పఁబడిన లింగము. తర్కములోఁ జెప్పఁబడినది కాదు. కావున 'కావ్యలింగము'.

ఈహేతుకధన మొక్కతబ్బముతోఁ జెప్పవచ్చును, వాక్యముతోను జెప్పవచ్చును.

ర౫. అనుమానాలంకారము :— లక్ష : సాధనము ('హేతువును')బట్టి సాగ్యమును నిశ్చయించుట 'అనుమానము'.

ఉదా : గూండ్లకు చేరుచున్న పక్షిలవలనను, ముకుళితము లగుచున్న తామరపువ్వుములవలనను, పూచుచున్న జాతిపువ్వుముల వలనను, వీచుచున్న చల్లనిగాలివలనను సూర్యుఁడ ప్రదించుచున్నట్లు తెలియుచున్నది.

కావ్యలింగమునందు హేతువు (సాధనము) 'కారక'గూఢకముగను, అనుమానమునందు 'జ్ఞాపన'గూఢకముగను ఉండును. ఇదియే యీరెంటికిని భేదము.

హేతువునుబట్టి సాగ్యమును సాధించితి నని కవియే 'అనుమానము'నందుఁ జెప్పును. 'కావ్యలింగము'నందు సాగ్యహేతువులను జెప్పి అనుమానమును సాధించుకొనుపని చదువరులకే వడలివేయును. ఇదియే యీరెండు అలంకారములకును గల భేద మని కొందఱు యభిప్రాయము.

ర౬. యథాసంఖ్యాలంకారము :— లక్ష : మొదటఁ జెప్పిన వస్తువుల క్రమమునకు భంగము లేకుండఁగను అనుగుణముగను అర్థమవ్వయించునట్లును వెనుకవరుసయందు వస్తువులక్రమమును చెప్పుట 'యథాసంఖ్యము.' దీనినే 'క్రమాలంకార' మందురు.

ఉదా : రాజా ! విక్రమముచేతను, వినయముచేతను, విలాసముచేతను శత్రువులకును, విద్వాంసులకును, స్త్రీలకును, తంపమును, తనివిని, మోహమును పెంచుచు నీ చొక్కఁడినే ముత్యులగులవారి మనస్సునందు నున్నావు! — (కా. ప్ర.).

విపరీతముగఁ గానవచ్చెడిసమస్యలను పూర్తిచేయుటకై యీయలంకారమును విశేషముగ నుపయోగించెదరు.

ర౭. పర్యాయాలంకారము :— లక్ష : ఒకవస్తువున కనేకాధారములయందుఁగాని, అనేకవస్తువుల కొకయాధారమునందుఁగాని, క్రమముగ ఉనికిని చెప్పుట 'పర్యాయము'.

ఉదా : (౧). రాజా ! మొదట సముద్రగర్భమునందును, తరువాత దేవతలగృహముందును చాలకాల ముండి, యమృతము దోవరహిత మైననీముఖమునందు నివసించుచున్నది — (ర. గం.).

ఉదా : (౨). ఖలనిహుటంబు మొదట అమృతమును ఒంటకును; వీడప విషమును గ్రుక్కెను.

ర౮. పరివృత్తలంకారము :— లక్ష : తనవస్తువును పదుల కిచ్చి దానికి బహుళగ పరకీయవస్తువును పుచ్చుకొనుట ‘పరివృత్తి’.

ఇచ్చినదియుఁ బుచ్చుకొన్నదియు సమముగ నున్న ‘సమము’ ; ఇచ్చినది యొక్కవ పుచ్చుకొనునది తొక్కవ యైనచో ‘అధికము’ ; ఇచ్చినది తొక్కవ, పుచ్చుకొనినది యొక్కవ యగునచో ‘న్యూనము’ అని యియ్యది ముత్రాంశులు.

ఉదా : (౧). రఘుమహారాజు యాగముకొఱకు (ఇంద్రుని దేవతలకొఱకు) భూమిని పిరికించు. ఇంద్రుడు సప్తముకొఱకు (రఘుమహారాజు ప్రజలయుపయోగమునకై) ఆకాశమును పిండిను (వర్ష మిచ్చెను) — (రఘు.).

ఉదా : (౨). వేయిమడుగులు (వర్ష రూపమున) మరల నిచ్చుటకై సూర్యుడు రసమును గ్రహించును.

ఉదా : (౩). ఇతఁ డొక్కవారమును వదిలి కస్తూరాజుల సంపదను నిశ్చేదముగ గ్రహించెను.

ర౯. పరిసంఖ్యాలంకారము :— లక్ష : అనేక వస్తువులకు సాధారణమైన ధర్మమును ఒక్కవస్తువునందే నియతము చేయుట ‘పరిసంఖ్య’.

ఇది ద్వివిధము — శుద్ధ, ప్రశ్నపూర్వక. మరల వాగ్ధీకావ్యీ భేదంబులచే వాల్మీకిఁగల లక్ష్యము.

ఉదా : (౧). మహాపురుషులకు భక్తి శివునియందేకాని విధ వమునందుఁ గాదు ; చింత శీర్తియందుఁ గాని శరీరమునందుఁ గాదు. ఇది శుద్ధ, కావ్యీ.

ఉదా : (౨) కాటిల్లము వెండ్రుకలయందును, రాగము కర చరణాధరములందును, చివలత కనులయందును ఉండును.

ఇది శుద్ధ, అర్థి (ప్రతీయమాన). కాటిల్లదులకు నితరాధి కరణత్వము వ్యంగ్యముచే నిషేధింపఁబడినది.

ఉదా : (౩). భూమణ మేది ? యశస్సు గాని రత్నము కాదు.

ఇది ప్రశ్నపూర్వక కావ్యీ.

ఉదా : (౪). పురుషులు నేవింపఁదగిన దెద్ది ? పాననం బయిన గంగాతీరము — (కా. ప్ర.).

ఇది ప్రశ్నపూర్వక అర్థి. ఇందు నితరక్షేత్రనిషేధము వ్యంగ్యము.

౧౦. అర్థాపత్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒక యర్థము సిద్ధింపఁగా దానిచే తుల్యకారణమువలన నిస్సంకేతముగను, సహజ ముగను నింకొకయర్థము సిద్ధించుట ‘అర్థాపత్తి’.

ఉదా : నీముఖ మాచంద్రునినే జయించినది ; కమలముమాట చెప్పనేల ?

ఈ యలంకారము ‘కైముతికన్యాయము’చే నగు ననియు, నదియే పండాపూషికాన్యాయ మనియు నందురు.

సిద్ధించునర్థము ప్రకృతముచేఁ బ్రకృతము, అప్రకృతముచే నప్రకృతము, ప్రకృతముచే నప్రకృతము, అప్రకృతముచేఁ బ్రకృతము అని వాల్మీకిగములు. ఇం దొక్కొక్కటి అర్థాంతరము యొక్క సామన్యవాధిక్యము లను మూఁడుభేదములచేఁ బండ్రిం దయ్యెను. అవియు భావత్వాభావత్వములచే నిరుపదివా ల్గయ్యెను.

ఉదా : దిగంతవిఖ్యాతిగల మావంటి పండితులనే యీ కుఱ్ఱు లెదిరింప యత్నించిన, నేటినుండి నానుఁబాములను కకుంతములును, ఏనుఁగులను కుండేళ్లును, సింహములను తోఁడేళ్లును తలవన్నఁగలవు — (ర. గం.).

ఇచ్చటఁ బ్రకృతముచే నప్రకృతార్థము సామ్యమువలన సిద్ధించినది.

ఉదా : పురుషసింహా ! అనురక్త నైన నన్ను వదిలి నీవే వెళ్లఁగా, వనలక్ష్మీ ఈననము నిచ్చటనే వదిలినట్లుట చిత్రమా ? — (ర. గం.).

అరణ్యముగోఁ దన్ను విడిచి పల్లిన నలునిగూర్చి దమయంతి చెప్పినమాట యిది.

ఇందు తనవృత్తాంతముమాడ సన్నిహిత మైనందునఁ బ్రస్తుతమే. పురుషసింహుఁడవైన నీవే పోఁగా (ప్రాణహీనము, నీకంటెఁ దక్కువది యగు) వనలక్ష్మీ పోవుట యేమి ఆశ్చర్యము అని భావము. కనుక అర్థాపత్తి న్యూనతాద్యోతకము.

ఉదా : కాలుఁ డందఱగర్వమును భంగముచేయువాఁడు ; బ్రహ్మాండములను మేడికాయలవలె భక్షించును. వానియెదుట మన మెట్టివారము ? నోమలము — (ర. గం.).

ఇచ్చట నప్రస్తుతమైన బ్రహ్మాండభక్షణముచే సమస్తభూతముల యనిత్యత్వము కైముతికన్యాయము ననుసరించి చెప్పఁబడ్డది.

ఇతర భేదముల కుదాహరణము లూహ్యములు.

ఈయలంకారమును ముమ్మటుఁడు స్వతంత్రలంకారముగ నొప్పుకొనలేదు. కావ్యప్రకాశముమీఁద వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన ఉద్వోతన కారుఁడు ‘అర్థాపత్తి’ అనుమానాంతర్గతమే యనెను. అలంకార సర్వస్వకారుఁడు ఏకావలీకారుఁడు ప్రతాపరుద్రయశోభూషణ కారుఁడు రసగంగాధరకారుఁడు మొదలయినవా రందఱును దీనిని స్వతంత్రలంకారముగ నొప్పుకొనిరి.

౧౧. వికల్పలంకారము :— లక్ష : విరుద్ధములయిన రెండు వస్తువులను ఒకదాని కొకటి మాటుగ వికల్పించి చెప్పట ‘వికల్పము’.

ఉదా : ప్రాణములైన నను విడువుము, నీతనైన నను విడువుము ; గ్రద్దలకైన నను ద్విజులకైన నను సంకుప్పి కానింపుము ; యమునినైన నను

భజింపుము, రామునినైనను భజింపుము. నీయివ్వము వచ్చినది చేయుము — (ర. గం.).

‘ఉపమ’కు ‘వ్యతిరేక’ మెట్లో యిది ‘సముచ్చయ’ మనకుఁ బ్రతిపక్షభూతము. వికల్పింపఁబడిన యర్థములకుఁగల ఓపమ్యమే అలంకారబీజము. అది లేనియెడల ‘వలవికల్ప మైన ‘ప్రదుకనిష్టు, చావనిష్టు ధర్మము విడువను’ అన్న వ్యవహారవాక్యమును.

‘హతో వా ప్రాప్యసి స్వర్గం జిత్వా వా భోక్త్యసే మహీమ్’ ‘చచ్చినయెడల స్వర్గమును బొందుదువు, గెలిచినయెడల భూమి నేలుదువు’ అన్న గీతావాక్య మియలంకారమున కుదాహరణము.

౫౨. సముచ్చయాలంకారము :— లక్ష : పదార్థములకు (పదములయర్థములకు) యుగపదన్వయము ‘సముచ్చయము’.

‘యుగపత్’ అనఁగా నొక్కసారి. ఇది వికల్పాలంకారమునకుఁ బ్రతిభటకుల్యము.

ఇందు రెండుభేదములు కలవు.

(అ) గుణములుగాని క్రియలుగాని రెండునుగాని ఏకకాలమందు సంభవించుట యొక ‘సముచ్చయము’.

ఇది యేకధర్మవిషయము కావచ్చును, అనేకధర్మవిషయము కావచ్చును.

ఉదా : (౧). మేఘము పుట్టఁగనే గూకాళము కాముకవరె నల్లగను, స్త్రీచెక్కిళ్లు తెల్లగను అయెను — (ర. గం.).

ఇందు భిన్నధర్మలయందలి భిన్నగుణములు ‘అగు’ ధాతువుతో యుగపదన్వయింపఁబడినది.

ఉదా : (౨). రాజా! నీ చాపప్రతాపము దిగంతములను కాగిలించుకొనుచున్నది, పోరానిదేవేంద్రపట్టణమునకుఁ బోవుచున్నది.

ఇందు భిన్నక్రియలకు నేకధర్మన్వయము. ఇట్లే యితరోదాహరణముల నూహింపవలెను.

(ఆ) కార్యము సాధించుట కొక్కసాధనమే చాలియుండఁ జెక్కిసాధనములను గార్యమునందు నన్వయించుట మఱియొకవిధమైన ‘సముచ్చయము’.

ఉదా : (౩). గొప్పకులము, చక్కని యాకారము, కాస్త్రజ్ఞానముచే నొప్పెడిబుద్ధి, బాహుబలము, నిందారిన సంపద, అఖండితమైనరాజ్యము చిక్కనేని యెట్టిహనవునైనను గర్వము కలుగును.

ఒక్కసారి చెప్పఁబడినకారణములలో రెండును చెడ్డవిగా నుండవచ్చును, ఒకటి మంచిది ఒకటి చెడ్డదిగ నుండవచ్చును.

ఉదా : (౪). పగలు తెలతెలఁబాటుచున్న చంద్రుఁడు, కలుకలు లేనికొలను, చదువు లేనిరూపసి, లబ్ధుఁ డగురాజు, దరిద్రుఁ

లయిన సజ్జనులు, రాజసభలోఁ బలుకుబడిగల దుష్టులు — ఈ ఆఱును నాకు హృదయోకల్పములు.

ఇందు నొకటి మంచినగుమును, ఒకటి చెడ్డగుమును చెప్పఁబడినవి.

౫౩. సమాధ్యలంకారము :— లక్ష : ఒక కారణముచేతఁ బ్రారంభము చేయఁబడినకార్యము ఆకస్మికమైన కారణాంతరముచే నుకర మునట ‘సమాధి’.

ఇందుఁ గారణాంతరము కాకతాళియమున సంభవించును.

ఉదా : దాని ప్రణయకోపమును పోఁగొట్టుటకై నేను దాని పాదములమీఁదఁను బడఁబోఁగా నాయచ్ఛవ్యమువలన నా కుపకారముగ మేఘగర్జన మాయెను.

ఈయలంకారమునందు నొకకారణముచేతనే యనుకార్యము తనంతటను తానుగ సంభవించిన యన్యకారణముచే నుకరము చేయఁబడును. ‘సముచ్చయము’నందు కార్యము చేయుటలో నన్ని కారణములను ఖలేకపోత న్యాయముచే సమానములు. ‘కావ్యలింగము’నందు హేతుత్వముమాత్రము వివక్షితిము, హేతువులసంఖ్య గాని గుణప్రాధాన్యము గాని వివక్షితములు కావు. ఇది యాగూయలంకారములకుఁ గలభేదము లని తెలిసికొనవలయును.

౫౪. ప్రత్యసీకాలంకారము :— లక్ష : ప్రతిపక్షాలమీఁది కని తీర్చుకొనుటకై ప్రతిపక్షులకు సంబంధించినవారిని తిరస్కరించుట ‘ప్రత్యసీకము’.

ఇందుఁ బగవఁడు బలవంతుఁ డనియు, వానిని తిరస్కరించుట చేతఁగానందున వానికి సంబంధముగలవారిని తిరస్కరించుచున్నారన్నయర్థము గమ్యము.

ఉదా : మనసా! మనోభవునిఁ జంపివశివునిమీఁద నీకున్న కోపముచే ఆతనిధర్మఁడ నగు నన్ను సంసార మను బురదలో నేలద్రోసెదవు? ఇట్లా నీవు తృప్తకొకమును కనఁబఱుపవలసినది?

(మనోభవుఁడు = మనస్సునల్లఁ బుట్టినవాఁడు; మన్మథుఁడు).

ఈ యలంకారమునకును హేతుత్వప్రేక్షకును భేదము లేదనియు, దాని కిది యొకభేద మనియుఁ గొందఱుమతము.

౫౫. ప్రతీపాలంకారము :— లక్ష : ఉపమేయోత్కర్షప్రయోజకమైన ఉపమానాపకర్షము ‘ప్రతీపము’. ఈ యపకర్షమైదు విధములుగఁ జేయవచ్చును.

(అ) ఉపమానోపమేయములను ఉపమేయోపమానములుగఁ జెప్పటవలన.

(ఆ) ఉపమానముయొక్క యద్వితీయతను పరిహరించుటకు రెండవసాదృశ్యమును చెప్పటవలన.

(ఇ) ఉపమేయముయొక్క యద్వితీయతను పరిహరించుటకుఁ జెప్పినట్లు ఉపమానమును చెప్పుటవలన. ఇందు ఉపమానాపకర్షము వ్యంగ్యము.

(ఈ) ఉపమానమును స్పష్టముగఁ దిరస్కరించుటవలన.

(ఉ) సాదృశ్యవిఘటనము (పోలిక లేదని చెప్పుట) వలన. వీనికిఁ గ్రమముగ నుదాహరణములు :—

(అ) బాలా ! ' నాకేరము బంగారమువంటి చాయగలది ' యని బేలవై చెప్పెదవు. బంగారము సిరాకతో నిప్పులోఁ బడినఁగాని దానికి నీచాయ రానేరదు — (ర. గం.)

(ఆ) ' మాహాత్మ్యమునకు నెల్ల, గాంభీర్యమునకుఁ బుట్టి నిల్లు, రత్నముల కన్నింటికినితండ్రి అనువాఁడను ' నేనొక్కఁడనే, నాతో సాటివాఁడు మఱియొకఁడు లేడు ' అని యోహలసముద్రము ! తొందరపాటుతోఁ బలంపకుము. నీకు సమమైనవాఁడు ధీర్ల ధరావల్లభుఁ డున్నాఁడు — (ర. గం.)

(ఇ) ముద్దరాలా ! ఈ కన్నుగవచేత నేల యొక్కవగర్వము చెందెదవు ? నీ కన్నులవంటి నల్లగలుక లొక్కొక్కొలనిలో లెక్కకు మిక్కిలియున్నది — (కా. ప్ర.)

(ఈ) దీనిముఖ ముండఁగాఁ జంద్రుఁ డేల ?

(ఉ) సుందరీ ! వింటివా యీవిపరీతము ? నీ ముఖముతోఁ జంద్రుఁడు సరిపాలు నని జనులు వాడుకొనియోదరలు — (కా. ప్ర.)

ప్రతీపాలంకారభేదము లిట్లు ప్రాచీనాలంకారికులమతమునఁ జెప్పి యుండలి మొదటిమాఁడును ఉపమాలంకారములోనికే, నాల్గవది కొంచుమతమున ' ఆప్రేపాలంకారము ', అయినవది ' అనుక్రవైధర్మ్యవ్యతిరేకము ' అని రసగంగాధరకారుఁడు చెప్పినాఁడు.

౫౬. మూలితాలంకారము :— లక్ష : సుతాధిక మయిన యొకవస్తువునందు నూన్యగుణ మయినముఱియొకవస్తువు సమాన చిహ్నమువలన (సాధారణధర్మమువలన) మఱుఁగుపడుట ' మూలితము '.

ఇట్లొకవస్తువును మఱుఁగుపెట్టుసాధారణచిహ్నము (ధర్మము) సహజముగా వచ్చినది కావచ్చును, అగంతుకము కావచ్చును.

ఉదా : పగడమువంటి పెదవులుగల నీవు తాంబూలము వేసి కొంటి వని తెలిసికొనుట యెట్లు ? — (ర. గం.)

ఇచ్చటఁ జెప్పెటయెఱుఱు సహజము.

ఉదా : రాజా ! సురలు నీయొక్కయశస్సున మునిగిన హిమవత్సరవృక్షమును శీతముచేతఁ దెలిసికొందురు — (ఉద్వోక్తము).

యశస్సు తెల్లనిది. అది వ్యాపించి ప్రపంచము నంతయుతెల్లగఁ జేసెను. కావున మంచువలనఁ దెల్లగ నుండు హిమవత్సరవృక్ష మందు మఱుఁగుపడెను అని భావము.

ఇచ్చటఁ బ్రపంచమునకుఁ గల్గినధావశ్య మాగంతుకము. దీనిని గొండులు ఉన్నీలితోదాహరణముగ నిచ్చెదరు (చూడుఁడు : కువల యానందము).

౫౭. సామాన్యాలంకారము :— లక్ష : అప్రకృతవస్తువుతోఁ జేరినప్రకృతవస్తువు అత్యంతసాదృశ్యమువలన ' నేటుగా ' గ్రహింపఁబడనియెడల ' సామాన్యము '.

ఉదా : పద్మాకరములోఁ జొచ్చిన సుందరులముఖములఁ దెలిసి కొన వీలు లేకపోయెను — (చంద్రా.)

౫౮. తద్గుణాలంకారము :— లక్ష : స్వగుణత్యాగపూర్వకమైన స్వస్వనిహితవస్తువంతరసంబంధిగుగ్రహణము ' తద్గుణము '.

ఉదా : ఒకబంతియే యీ వనితయొక్క చేత నున్నప్పుడెఱుఱునన్నెగను, దీనికాలిగోళ్ల యొద్దకుఁ బోయినపుడు తెల్లఁగను, ఎగిరి కనులయొద్దకు వచ్చినపుడు నీలముగను కానఁబడుచున్నది.

౫౯. ఆతద్గుణాలంకారము :— లక్ష : స్వనిహితవస్తువంతరగుణమును గ్రహింపక ప్రబల మునుటచే తనగుణమునే నిలుపుకొనుట ' ఆతద్గుణము '.

ఉదా : ఓ రాజహంసము ! తెల్లఁగానున్న గంగాజలముల యందును, నల్లఁగానున్నయమునాజలములయందును నీవు మునుఁగుచున్నను నీకు భ్రతకుమాత్రము ఎక్కువయు లేదు, తక్కువయు లేదు — (కా. ప్ర.)

౬౦. ఉత్తరాలంకారము :— లక్ష : ప్రశ్నము లేకుండఁ గనే యుత్తరము విన్నంతమాత్రమునఁ బ్రశ్న మాహింపఁదగియుండుటయు, ప్రశ్నయు దాని కసంభావ్యప్రత్యుత్తరమును పలుసారులు చెప్పుటయు, ప్రశ్నమందే యుత్తర విమిషియుండుటయు, రెండు ప్రశ్నముల కొకయుత్తరమే యుండుటయు ' ఉత్తరము ' అను అలంకార మగును.

ఉదా : (౧). నేను బ్రతికియున్న దానను అని చెప్పటకంటె నేను నాకుళమిం కేమిచెప్పుదును ?

ఇచ్చట నొకఁడు కుళల మడిగ ననియు, దానికి నిది యుత్తర మనియు ఈయుత్తరమువలన నూహ్యము.

ఉదా : (౨). ఏది విషమము ? చైతగతి ; ఏది సుఖము ? కుకళత్రము ; ఏది దుఃఖము ? లోకులు ఖలులుగ నుండుట.

ఉదా : (౩). ప్ర. ఎ దీక్షనకు (ఎద్ది + తోకునకు) వాహనము ?

ఉ. ఎ దీక్షనకు (ఎద్దు + తోకునకు) వాహనము.

ఉదా : (౪). ప్ర. కృషికు లెద్దాని వాంఛింతు రల్లయింట్ట ?
ప్ర. విడెము నెద్దాన నొక్కంగఁగడఁగు నరుడు ?

ఉ. 'పంట' నని యుత్తరము — (అంగ్ర చంద్రా.).

చివర రెండుభేదములను 'చిత్రోత్తర' మనియెడిరు. ఇవి శబ్ద శ్లేషమాలకములు.

౬౧. సూక్ష్మలంకారము :— లక్ష : సూక్ష్మైర్థమును, ఇంగితముచేతగాని, ఆకారముచేతగాని, తాను దెలుపఁగోరినవారికి నితరులకుఁ దెలియకుండఁ దెలియఁజేయుట 'సూక్ష్మము'.

ఉదా : (సంకేతకాల మెప్పు డని తెలిసికొనఁగోరుచున్న) నేను చూచుచుండిగ నా వనిత తననీమంతముణిని వనవెండుకలబోఁ గప్పివేసెను (సూర్యుఁడ ప్రమించినతరువాత నని తెల్పెను) - (కువల.).

సూక్ష్మైర్థ మనఁగా తెలివిగలవారికి, (లేక సమృద్ధయులకు) మాత్రము తెలియునట్టిసంగతి. 'ఇంగిత' మనఁగా చేస్తావిశేషము; 'ఆకార' మనఁగా నభిప్రాయ మాహింపఁదగినవ్యాపారము.

౬౨. వ్యాజోక్త్యలంకారము :— లక్ష : స్ఫుటమైన వస్తు స్వరూపమును కపటముచే గప్పిపుచ్చుట 'వ్యాజోక్తి'.

ఉదా : హిమవంతుఁడు పార్వతిని తనచేతులలోఁ బెట్టఁగా నామె కరస్పర్శముచే శరీరమునందు కంపరోమాంచాదికములు పుట్ట 'అబ్బా! హిమవంతునిచేతు లెంత చల్లఁగ నున్నవి' యని శివుఁడనెను — (కా. ప్ర.).

తనకుఁ గల్గిన హృద్దీప్యవరోమాంచాదులు పార్వతీస్పర్శము వల్లఁ గాక తనచేతిలో నామెను పెట్టుచున్న హిమవంతునిచేతుల చల్లఁదనమువలన నని శివుఁడు కప్పిపుచ్చుటకు యత్నించెను.

'అపహ్నుతి' యంగుఁ బ్రకృతాప్రకృతములయంగు సామ్యముందును; ఇచ్చట నుండదు. ఇదియే వీనికి భేదము.

౬౩. వక్రోక్త్యలంకారము :— లక్ష : శ్లేషచేతగాని కాకు స్వరముచేతగాని వాక్యమునకు నర్థాంతరము కల్పింపఁబడినచో 'వక్రోక్తి'.

ఉదా : (౧). ఆమె యేమి చేయుచున్నది? నీగ్లాడుచున్నది. ప్రతిదినమును నీగ్లాడినను ఒక్కకుమారునిపై నను కనడ? యిది యేమి వింత?

ఇందు మొదటి 'నీగ్లాటకు' స్నాన మని యర్థము. దానిని శ్లేషచే 'ప్రసవించు' నన్న యర్థాంతరముగ మార్చి రెండవ 'నీగ్లాట' ప్రయోగింపఁబడినది.

ఉదా : (౨). కోర్టులో సాక్ష్యము చెప్పువారు 'దేవునియెదుట నంతయు నిజము చెప్పెదను' అన్నమాటలను ప్రక్కపూర్వకస్వరముతోఁ జెప్పినయెడల వానికి విపరీతార్థము కలుగును.

ఇది శబ్దాలంకార మని ముచ్చటమతము. ఇతర లాక్షణికులు (అలంకారసర్వస్వకారుఁడు, విద్యాధరుఁడు, విద్యానాథుఁడు, దీక్షిణులు మొదలగువారు) అర్థాలంకార మనిరి.

౬౪. స్వభావోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఉన్నది యున్నట్టు స్వాభావికముగ వర్ణించుట 'స్వభావోక్తి'. దీనినే కొందఱు 'జాతి' యందురు.

ఉదా : 'ఇత్రైఃసంసృత మత్తగజంబులు వచ్చి సోవరంబునఁ బోచ్చి మచ్చికలు మెచ్చుమీఱఁ గరంబుల జలంబులు పూరించికరులు కరేణువులమీఁదను కరేణువులు కనులమీఁదను జల్లుచు...కుండాదంపం బులం బుంపరీకంబులు వలకి నింపిన కుతూహలంబున గండు మిగిలి వ్రేట్లాడుచు నన్యోన్యనిదనసౌరభంబు లాస్వాదించి మోదంబున బృంహితంబులు నేయుచు.....పుష్కరాగ్రంగాల జలంబులు పూరించి విప్రునఁగ్రవులబోలె నొండొంటిపయిం నమ్ము ననేక ప్రకారంబులఁ గ్రీడించి మానంతులబలవంతంబున జలవిహారం బుజ్జ గించి పురంబునకు మగుడునంత' — (అంగ్రైమినిభారతము).

అలంకారసామాన్యమైన చిమత్కృతిజనకత్వ మిందును ఉండి వలయును. లేనియెడల గుట్టుము గడ్డి తినెను, సకిలించెను, లద్ది వేసెను, చెమకకాలితోఁ దిన్నెను అనువర్ణనమును 'స్వభావోక్తి' యనునెడ మనము దినమును మాటలాగునెడి యంతయు, వ్రాయునది యంతయు (కొద్దిర తప్ప) 'స్వభావోక్తి' యనియే చెప్పవలసి యుండును. కావున నందఱకును గోచర మగుచున్నట్టి గాక, సూక్ష్మ నిరీక్షణము గల కవికిమాత్రము గానవచ్చునట్టి సూక్ష్మస్వభావమును వర్ణింపఁబడినచో నది 'స్వభావోక్తి' యగునేకాని యన్యథా కాచని అలంకారసర్వస్వకాగునిమతము. తాత్పర్య మేమన వస్తువులయొక్క సాధారణగర్భము గాక అసాధారణగర్భము ఉన్నది యున్నట్టు వర్ణింపఁబడెనేని అది 'స్వభావోక్తి' యనిపించుకొనును.

పాశ్చాత్యసాహిత్యమునందు 'స్వభావోక్తి' మిక్కిలి గౌరవము కలదు. అత్యుక్త్యాదులు లేకుండ, మన్నది యున్నయట్లు స్వాభావికముగను, సమృద్ధయ హృదయాహ్లాదకరముగను వర్ణింపఁగల్గిన కవియొక్క ప్రతిభాశక్తి చెయ్యి యలంకారములతో నావిషయ మునే వర్ణించునవ్యకవికంటె, వేయిమడుంగు లధిక మని వారి యభిప్రాయము.

౬౫. భావికాలంకారము :— లక్ష : జరగినది గాని జరగఁబోవునది గాని అత్యున్నతార్థకథనమువలన నిప్పుడు జరగుచున్నట్టు వర్ణింపఁబడెనేని 'భావికము'.

ఉదా : తనపుడిసిట దిగ్గములయిన మత్స్య కచ్ఛపములఁ జూచి నమునికులపతి యగు నగ స్త్యబుషిఁ జయము అగుఁగాక— (అ. స.).

ఇయ్యది యాయలంకారమునకు నుదాహరణ మని పూర్వమున నుండి పరంపరగా వచ్చుచున్నట్లేకము. ఇచ్చట సమద్రపానముఁ జెప్పుట యద్దేశము. సమద్రమునందుండు అదిమత్స్యకచ్ఛపావతారములను తనయంజలిలో నగస్త్యుఁడు చూచుచున్నాఁ డని చెప్పుటవలన సమద్రపానము ప్రత్యక్ష మగుచున్న దని యీ యాదాహరణము చెప్పువారి తాత్పర్యము.

కాని భామహాదులు దీనిని కావ్యగుణముగ నెంచిరి. వారి మతమునఁ గావ్యములోనికొంత భాగము దీనికి నుదాహరణముగా నుండ వచ్చునేకాని ఒకటి రెండుపద్యములలో నిది కానఁబడదు. కవి తన మనసులోనిభావమును దీనిమూలకముగఁ జదువరులకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ జూపును. కావున నిది భావికము. ఇందుకు నాంగ్ర మహా భారతిమండలి యుద్ధప్రకరణముల ఉదాహరణముగఁ జెప్పవచ్చును. అందును ధీమఁడు కృష్ణునిచే జక్రము పట్టించిన ప్రకరణమును, అభిమన్యునిదివర యుద్ధమును, సైంధవవధవాటియుద్ధంబును, దుశ్శాసన వర్ణము నీభావికాలంకారమున కుదాహరణములు. సంస్కృత వాస్తవియంబునఁ గాదెంబటిలోని మహాశ్వేతావర్ణసంబూ, హర్షచరితారంభమున నున్న నేవస్వరూపవర్ణనము, మునిక్రోధవర్ణనము, పులింద వర్ణనము మొదలయినవి ఇందు కుదాహరణము లని తెలిసికొనవలెను.

దీనికిని స్వభావోక్తికిని భేదము కలదు. రెండింటిలోను వర్ణింపఁ బడినవిషయము ప్రత్యక్షముగఁ గానవచ్చుట కలదు కాని, వస్తుస్వభావవర్ణనము స్వభావోక్తికే గారణము. ఇందు నద్భుతవర్ణన ముండులకుఁ గారణము. ఇది రసవహలంకారము కాదు. అంగు విభావానుభావముల ననుసరించి రసాదికములు భాసించును. అద్భుతవర్ణనమువలనఁ గాదు. ఇది భ్రాంతిమంతము గాదు. ఈభావనయందు భ్రాంతి లేదు.

౬౬. ఉదాత్తలంకారము :— లక్ష : వస్తుసమృద్ధిని (సంపత్తును) గాని, ప్రకృతవిషయమునకు మహాపురుషచరితమును అంగముగాఁ (ఉపలక్షణముగా) గాని వర్ణించుట 'ఉదాత్తము'.

ఉదా : (౧). రత్నస్తంభములయందుఁ గానఁబడుచున్న ప్రతిబింబసమూహములచే నావరింపఁబడియున్న రావణుని హనుమంతుఁడు కష్టమునొందఁ దెలిసికొనెను — (అంగ్ర చంద్రా.).

ఇది వస్తుసమృద్ధికి (సంపత్తికి) నుదాహరణము.

ఉదా : (౨). శ్రీరామచంద్రుఁడు పితృనాకర్షపరిపాలనమునం దాసక్తుడై బాహుమాత్రసహాయుఁ డగుచు నాపసుచేయుచుండి రాక్షసకులమును నిర్మూలముచేసినస్థానము ఈ దండకారణ్యము (సా. చిం.).

ఇది మహాపురుషచరితము అంగముగ వర్ణింపఁబడిన 'ఉదాత్తము'.

౬౭. రసవహలంకారము :— లక్ష : శృంగారాది నవరసములలో నెయ్యదియైన మఱియొకరసమునకు నంగముగఁ బ్రతిపాదించఁ బడెనేని యది 'రసవహలంకార' మగును.

ఉదా : ఓ రాజా ! నీ శక్తుస్త్రిలు స్వప్నములయందుఁగన్న ప్రియతమల కంఠాశ్లేషమును నిజ మనుకొని, 'ప్రియుఁడా ! పరిచోస మేల ? నాకంటికిఁ గనఁబడి మరల దేకాంతరమునకుఁ బోవుదువే ? ఓయి దయావిహీనుఁడా ! నీకుఁ బ్రవాసరుది యేమిటి ? నీ చెవాని

చేత మారీకృతుఁడ వైతివి ?' అని పలుకుచు మేల్కొంచి ప్రియుఁడు తమ బాహుబంధనమున లేకుండుటను జూచి యొంగైత్తి యేడ్చెదరు — (అ. స.).

ఇచ్చట వాక్యార్థభూతమును అంగియు ముఖ్యమైనదియు నగు రసము 'కరుణము' ; అంగభూతరసము విప్రబంధశృంగారము.

పైని ఈయఁబడినలక్షణము ధ్వని నొప్పుకొనువారు చెప్పవది. వీరిమతమున అంగిగా నున్నరసము ధ్వని యనియొక, అంగరసము అలంకార మనియు. కాని ధ్వని లే దనువారు రసము 'అంగ' రూపమున నున్నను 'అంగి' రూపమున నున్నను అలంకారమే యని యందురు.

౬౮. శ్రేయాలంకారము :— లక్ష : ఒకభావ మన్యభావమునకుఁ గాని, రసమునకుఁగాని అంగముగఁ జెప్పఁబడెనేని యది 'శ్రేయస్సు'. దీనినే 'భావాలంకార' మనియు ననియొందురు.

ఉదా : (౧). అంత్యకాలమంగు యముఁడు నాగపాశము నామెడకు చేసినను ఓఫణింద్రహార ! నాకప్పుడు తులకాలమైనను నీ పోలిక కలుగుఁగావున నేను మరణమునందుఁ గూడ సంతోషముఁ జెందుదును.

ఇందు భగవద్విషయమైన 'రతి'భావము 'అంగి' ; దానికి మరణవిషయ మైన 'రతి' అంగము.

ఉదా : (౨). కాశిలో దేవనదీతీరమునఁ గూర్చుండి గోవి పెట్టుకొని రెండుచేతుల జోడించి 'ఓ గారీపతి ! త్రిపురవార ! శంధూ ! త్రినేత్ర ! నన్ను రక్షింపు' నని యాటమచు నే నెప్పుడు దినములను నిమిషములనలెఁ గడపుదును ? (కువల.).

ఇంగు శాంతిరసము అంగి, దానికి 'ఎప్పుడు గడపుదును ?' అనుపదములచే సూచితమైన 'చింత' యను 'వ్యభిచారిభావము' అంగముగఁ జెప్పఁబడినది. కావున 'శ్రేయస్సు'.

౬౯. ఊర్జస్విఅలంకారము :— లక్ష : రసాభాసము గాని భావాభాసము గాని గుణిభూతత్వముఁ బొందెనేని (మఱియొకదానికి నంగముగఁ జెప్పఁబడెనేని) 'ఊర్జస్వి' యగును.

ఉదా : భయముచే నరణ్యములో దాగియున్న నీశక్రువుల చక్కనిస్త్రీల యంగసౌందర్యమును సాధిలాక్షముగఁ దిలకింపని యొక చెంచువాడైనను అడవిలోఁ గలఁడా ?

ఇచ్చటఁ జెంచువాండ్రయొక్క పరదారవిషయకాత్ముక్యము ఆసాచిత్య మైనది. కావున నిది 'శృంగారాభాసము'. ఇది రాజవిషయకరతికి అంగము కావున 'ఊర్జస్వి'.

౭౦. సమాహితాలంకారము :— లక్ష : భావశాంతి మఱియొకదానికి నంగముగఁ జెప్పఁబడినచో 'సమాహితము'.

ఉదా : ఇది యేమి చేయునో చూచెద మని నే నేమియు మాటలాడకుండ నుంటిని ; వీడు నాతో మాటలాడకయున్నాఁడు

శబ్దం దని తలచి యది భోషము వాక్రయించెను; ఇట్లుకరిచెపు మఱియొకరు విలక్షణపృష్టితోఁ జూచుచుండినమకోష్ఠావస్థ దాటిక తరువాత నేను సాభిప్రాయముగ నవ్వెతిని. అది దైర్ఘ్యమును కరఁగించు నట్టివాక్యమును విడిచెను'.

ఇచ్చట శృంగారరసము 'అంగి', 'భోషకాంతి' దాని కంగము (కువల.).

౩౧. భావోదఘాలంకారము :— లక్ష : భావోదయము మఱి యొకదాని కంగముగ నుండెనేని అది 'భావోదయ' మనఁబడును.

ఉదా : సుహృదులతోఁ గలసి మధుపానముఁ జేయుచున్న నీవైరులు, ఎట్లో నీపేరు విని విమమదశను పొందిరి.

ఇందు రాజవిషయ రతిభావము అంగి; దానికి త్రాసాదిభావో దయము అంగముగఁ జెప్పఁబడినది.

౩౨. భావసంధ్యలంకారము :— లక్ష : భావసంధి మఱి యొకదాని కంగమైనచో 'భావసంధి' యను అలంకార మును.

ఉదా : రాజా! నీ యుద్ధసన్నాహము విని బతులుదేరు చున్న నీవీరులు తమ యెడమచేతులతోఁ దమప్రియురాలంద్రవాప్స ధారలను, కుడిచేతులతోఁ దమశస్త్రధారలను శుశుచుచుఁ జేయవలసిన కార్యమునందుఁ గొంతతడపు ముగ్ధులైరి— (అ. స.).

ఇచ్చట ప్రియాన్నేహము, రక్షాత్మక్యము అనెడి రెండుభావ ములకును 'సంధి' (ఒకవిధమైనపొట్టి) చెప్పఁబడినది. అంగిభూతి మైన ప్రభువిషయభావమునకు నీ 'భావసంధి' యంగము. కావున అలంకారము.

౩౩. భావశబలతలంకారము :— లక్ష : 'భావశబలత' అంగముగ వర్ణింపఁబడినచో 'భావశబలత' యనునలంకారం బును.

ఉదా : అకార్య మెక్కడ! చంద్రవంశ మెక్కడ? అది మరలఁ గనఁబడునా! మన క్వాస్త్రజ్ఞానము దోషములను తొలం గించుటకేకదా! దానియొక భోషమునఁగూడ నెంత చక్కగ నుం డెను! ధర్మజ్ఞులయిన పెద్ద లే మందురు? అది కలలోనైన దొంగు నది కాదు. చిత్రమ! కాంతింపుము. ధన్యుఁడగునేయుక దానియధ రమును గ్రోలునో! — (అ. స.).

ఇచ్చట మొదట కార్యకార్యములను విచారించుట 'వితర్క భావము'; రెండవవాక్యమున 'బోత్మక్యభావము'; మూడవ వాక్యమున 'మతి'; నాల్గవవాక్యమున 'స్మరణము'; అయిదవవాక్య మున అపవాదభయము, ఆఱవవాక్యమున 'శంక', 'దైశ్యము'; ఏడవవాక్యమున 'ధృతి'; ఎనిమిదవవాక్యమున 'చింత' అనుభావ ము లన్నియు నిందుఁ గూడినవి. ఇది విప్రలంభశృంగారమున కంగము.

ఇది దేవయానినిగుఱించి యయాతి చెప్పె నని కొందఱును, ఉర్వశినిగుఱించి విక్రముఁడు చెప్పెనని యితరులను చెప్పియున్నారు.

౩౪. సంస్పృష్టి, ౩౫. సంకరము లను అలంకారములు :— లక్ష : రెండు గాని, ఎక్కువ గాని అలంకారము లొక వాక్యమునందుఁ గలసియుండుటకూడ లాక్షణికులచేఁ జేయి అలంకారముగ నెంచఁబడెను.

ఇట్టికలిమిడి రెండువిధముల నుండవచ్చును. ఒకటి తిలకండుల ముల(నువ్వులు చిత్తుము)వలెను; మఱియొకటి క్షీరసీరన్యాయము నను (పాలునీరువలెను).

రెండు అలంకారములు తిలకండులములవలెఁ గలసియుండిన యెడల, ననఁగా నొకదానితో మఱియొకదానికి సంబంధము లేకుండె నేని, యాకలిమిడి 'సంస్పృష్టి' అనఁబడును.

ఉదా : చీకటి తన యంగములను పూత్రపూయుచున్న ట్లున్నది; ఆకాశము కాటుకను కురియుచున్నది; అసత్పురుష సేవవలె మాపు నిష్ఫల ముచున్నది — (మృచ్చికాటికము).

ఇందు రెండుచీత్ ప్రేక్షకులను, ఒక ఉపమకును 'సంస్పృష్టి'.

శబ్దాలంకారసంస్పృష్టి, అర్థాలంకారసంస్పృష్టి, ఉభయాలంకార సంస్పృష్టి అని మూఁడువిధములుగ నీవలంకార ముండవచ్చును.

క్షీరసీరములవలె, ననఁగా నొకదానిని మఱియొకటి యాశ్ర యించి అనేకాలంకారములు కలసియుండుట 'సంకరము'.

అంగాంగిభావసంకరము, సందేహసంకరము, ఏకవాచకాను ప్రవేశసంకరము అని 'సంకరము' మూఁడువిధములు.

ఒకయలంకారము ముగ్ధమై దానివూర్తికై తక్కిన యలంకా రములు దానికి నవయవములుగాఁ జేరియుండుట 'అంగాంగిభావ సంకరము'.

ఉదా : ఓరాజా! నీశత్రుస్త్రీ లరణ్యమునందుఁ బరుగత్తు ముండఁగాఁ గిరానులు వారిమరకతమణులకిరోఘావణమున్న బంగారు కర్ణభూషణములును, రత్నఘటికములైన నూపురద్వయమును తీసి కొని, బింబోష్ఠకాంతిచే నెఱ్ఱబాటినహారమును గురిచెందలదండ యని హరింపరైరి! — (కా. ప్ర.)

ఇచ్చట 'బింబోష్ఠకాంతి' (దొండపండు పంటి పెదవుల లేజమ్ము)వలన ఆ హారమునకు నెఱుపురంగు వచ్చె నని చెప్పటచే 'తద్గుణ'మును అలంకార మాయెను. గురిచెందలదండ యని తలచి కిరాతులు హారమును హరింపరైరి అని చెప్పటచే 'భ్రాంతిమంత' మును అలంకారమయ్యెను. ఇందుఁ దద్గుణము నపేక్షించి భ్రాంతిమం తము పుట్టినది కావున నీరెండు అలంకారములకును అంగాంగిభావము కలిగెను.

ఈ యంగాంగిభావరూపసంకరము శబ్దాలంకారములకు సంభ వింప దని 'అలంకారసర్వస్వ'కారుని మతము. కాని కావ్యప్రకాశ కారునకు నీమత మనప్రతము.

ఒకవాక్యమునందు సంభవింపఁదగిన అలంకారములలో నేదా నిని చెప్పినను సాధకవాధకములు లేకుండుట 'సందేహసంకరము'.

ఉదా : బ్రహ్మజేవుఁ డీసముద్రమును గంభీరముగను రత్న పూర్ణముగను స్వచ్ఛకాంతిగలదిగను జేసి సరసపానీయముగఁ జేయక పోయెను గదా? — (కా. ప్ర.).

సముద్రము ప్రస్తుతవిషయ మనుకొన్నయెడల, నింపరింశేష గముల సామ్యమువలన, నన్నియు సద్గుణములు గలిగి యొక్కగుడ్డు గాము గలపురుషాదులనుఁబడించిన అప్రస్తుతార్థప్రతీతి కలుగుచున్నది. కావున దీనిని 'సమాసోక్తి' అనవచ్చును. సముద్ర మప్రస్తుత మని యనుకొన్నయెడల దానిసమగుణతలన నేదియోప్రస్తుతము స్ఫురించును గావున నిది 'యప్రస్తుతప్రకేస'. ఇచ్చట నిదియా యదియా యన్న సంశయము కలదు. కావున నిది 'సంశయసంకరము'.

ఒక్కనాచకభ్రమనందు అలంకారములు స్ఫుటముగ నున్న యెడల 'ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము' అనును.

ఉదా : మురారివలన నిర్గతము లయి నరకనిరోధముచేయు చుండెడిచక్రధార గంగవలెనే నీతిలయందుఁ బడును — (ఆంధ్ర చంద్రా.).

ఇచ్చట 'మురారివలన నిర్గతము' అనునది చక్రధారకును, గంగకును సాధారణము.

కావున 'వలె' అనుపదమునందు 'ఉపమ' కలదు. 'నరక నిరోధము చేయు' అనుపదమునందు చక్రధారాపక్షమున నరకాసు దునివధయు, గంగపక్షమున నరకలోకనిగృప్తియు అని జ్ఞేయవలన రెండర్థము లేర్పడుచున్నవి. కావున 'వలె' అనుపదమువలన ప్రకృతా ప్రకృతజ్ఞేయలు స్ఫురించుచున్నవి. ఇట్లు ఈ 'వలె' అనుఒకపదము నందు 'ఉపమ', 'జ్ఞేయ' అను రెండలంకారములు నిమిషియున్నందున ఇది 'ఏకవాచకానుప్రవేశసంకరము'.

దీనినే కొందఱు ఏకప్రతిపాద్యసంకర మనియు, ఏకవ్యంజ కానుప్రవేశసంకర మనియుఁ జెప్పెదగు.

౩౬. అసమము :— లక్ష : సర్వథా ఉపమానిమును నిషేధించుట 'అసమము'.

ఉదా : సత్యసంధతఁడుగు హరిశ్చంద్రునిఁ బోలినవాఁడు లేనేలేడు.

ఈ యలంకారము వ్యంగ్యముగ అనన్వయమునందు నుండును. కాని యాపకదీపకాదులందు వ్యంగ్యముగ నున్న యుపమవలె సచ్చట జేయఁపెరు నడయను. కాని వాచ్యమునందు నిది స్వతంత్రచమత్కారము కలది గాన భిన్నాలంకారముగఁ జెప్పఁబడును. దీనినిగూడ పూర్ణలుప్త ముదలయినభాగములుగ పిలయినంతవఱకు విభజింప వచ్చును.

ముమ్మటాదిపూర్వ రెవ్వరును దీనిని స్వతంత్రాలంకారముగ జూపుకొనలేదు. కువలయానందమునందును గానరాదు. రసగంగాధర ముండున్నది.

౩౭. ఉదాహరణాలంకారము :— లక్ష : సామాన్యముగఁ జెప్పఁబడినయర్థమును స్పష్టపఱుచుటకు తదేకదేశమును నిరూపించి సామాన్యమునకును, ఏకదేశమునకును గల అవయవావియవిభావమును చెప్పినయెడల నది 'ఉదాహరణము'.

ఉదా : సద్గుణకారి విపత్తులో నున్నను ఉపకార మే చేయును. మూర్ఖుఁడెందనదియుఁ, జచ్చినదియు నగు పాదరసమే యిందుకు నిదర్శనము (ర. గం.).

ఇందు అవయవావయవిభావబోధకము లగు 'వలె', 'నిమిష్యము', 'దృష్టాంతము' — ఇత్యాదిపదము లుండును; అర్థాంతర న్యాసమునం దుండవు. ఇది వీనికి ధేవము.

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదనియు, ఉపమాలంకారమే యనియుఁ బురాతనాలంకారికులమతము — (ర. గం.).

దీనిని అలంకారసర్వస్వకారుఁడు గాని, కావ్యప్రకాశకారుఁడుగాని, ప్రతాపగుప్తీయకారుఁడు గాని, కువలయానందకారుఁడు గాని స్వతంత్రాలంకారముగ నుదాహరించియుండలేదు. రసగంగాధర కారుఁడుమాత్ర మిచ్చియున్నాఁడు.

౩౮. ప్రాప్తోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒకవస్తువుయొక్క యొకధర్మమును అతిశయముగఁ బ్రతిపాదించునిమిత్తము ఆవస్తువుతో సంబంధము లేనిదియు ఆధర్మము ప్రసిద్ధముగాఁ గలదియు నగు మఱి యొకవస్తువుతో దానికి సంబంధము గలగఁజేయుట 'ప్రాప్తోక్తి'.

ఉదా : నీవు కుంకుమనీళ్లు పోసి నీవొడ్డిలో పెంచిన లవలీలత యొకప్పుడు నీ శరీరపుఁజాయను పోలుచున్నది — (ర. గం.).

లవలీలత స్వభావముగ నెఱునిది. అది యెట్లు ఎగుటకు కుంకుమ నీళ్లు దానికిఁ బోయనక్కఱలేదు. కాని లతయొక్క రక్తినును అధికముగఁ జెప్పి దానిని అస్త్రీయొక్క మేనిచాయతోఁ బోల్చుట కవి యుద్దేశము.

౩౯. లలితాలంకారము :— లక్ష : ప్రకృతధర్మియందుఁ బ్రకృతవ్యవహారముఁ జెప్పక యప్రకృతవ్యవహారసంబంధముఁ జెప్పినయెడల 'లలితము'.

ఉదా : ప్రపంచమునందు నింకొక చక్కనిస్త్రీ లేదా? నీతయేనా నీకుఁ దగినది? రావణా! చందనవృక్షశాఖ లాగి నీవు ఛణీంద్రుని లేపితివి! — (ర. గం.).

ఇచ్చట, నీవు నీతను తెచ్చి రామునిజోషమునకుఁ బాత్రుఁడవైతి వని చెప్పుటకు మాటుగా చందనవృక్షశాఖను లాగి ఛణీంద్రుని లేపితివి అని చెప్పఁబడినది.

పైలక్షణములో 'ప్రకృతధర్మియందు' అనుపదముచే నీయలంకారమునకును 'అప్రస్తుతప్రకేస'కును గలభేదమును, 'ప్రకృతవ్యవహారముఁ జెప్పక' యనుటచే దీనికిని 'నిదర్శన'కుఁ గలభేదమును

చెప్పబడినది. ఇది 'భేదమునం దిభేద'మున 'అతిశయోక్తి' కంటెను భిన్నము. అందు పదార్థముచే బహుత్వముయొక్క అగ్రత సాన ముండును; ఇందు వ్యవహారముచే వ్యవహారార్థ్యవసానము గలదు.

'లలితము' వేలంకారము కాదనియు, నిది 'నిదగ్ధ'యే యనియుఁ జెక్కురాలంకారికులయభిప్రాయము.

౮౦. ప్రహస్తజాలంకారము :— లక్ష : సాక్షాదుద్దేశకప్రయత్నము లేకయే యభిప్రాయము లభించుట 'ప్రహస్త'ము.

ఇది మూడువిధములు : (౧) ఏప్రయత్నము లేకయే తనిచ్చుగ నభిప్రాయము లభించుట. (౨) ప్రయత్నము చేయఁగా నభిప్రాయముకంటె నెక్కుడు లభించుట. (౩) ఫలసాధనమునకు ప్రయత్నము చేయుచుండఁగఁ బ్రయత్నముతో సంబంధము లేకయే ఫలము లభించుట.

ఉదా : (౧). తాను పెడికవలె నన్నతీగ కళ్లనే చుట్టుకొనెను.

(౨). చాతికము నాలుగై గుజలకణములు కోరఁగా మేఘము లోకము నంతయు నీళ్లతో నింపెను.

(౩). ధనము నిచ్చునావధములకై త్రవ్వదుండ నిధియే దొరకెను.

౮౧. విషాదాలంకారము :— లక్ష : అభిప్రాయవిరుద్ధలాభము 'విషాదము'.

ఉదా : జను లందఱును తమతమపనులలో నిమగ్నులై మారముగ నున్నపుడు 'నామక్కుతో నీకమ్మలను విడిచి యీపంజరముననుండి వెడలిపోయెదను' అని చిలుక మనోమయామృతమును రుచి చూచుచుండఁగా, ఏనుగుతొండమువంటి పెనుబా మొకటి దాని పంజరములోనికిఁ దూతెను — (ర. ౧౦.).

ప్రయత్నము చేయక వచ్చినది, మంచిప్రయత్నముచేయఁగా దానికి వ్యతిరేకముగ అకస్మాత్తు వచ్చినది, ఏప్రయత్నము మంచి కని చేయఁబడినదో యదియే విరుద్ధఫలము నిచ్చునది యని దీనికి యెన్నో భేదములఁ జెప్పవచ్చును.

'ఇది విషమాలంకార' భేద మని కొందఱునుతిము.

౮౨. ఉల్లాసాలంకారము :— లక్ష : ఒకవస్తువుయొక్క గుణదోషములచేత వస్తువంతరమునకు గుణదోషములు కలిగినట్లు వర్ణించి వచన 'ఉల్లాసము'.

ఇయ్యది ౧. గుణముచే గుణము, ౨. గుణముచే దోషము, ౩. దోషముచే దోషము, ౪. దోషముచే గుణము కలుగుట యని నాల్గు విధములు.

ఉదా : హింసాప్రధానులయిన రాక్షసులచే నెల్లప్పుడును అపవిత్రములుగఁ జేయఁబడిన వింధ్యాటవులు రాహుం ప్రసయోగముచే మునిభార్యవలె, ధన్యములుగఁ జేయఁబడెను — (ర. ౧౦.).

ఇందుఁ బూర్వార్థమున దోషముచే దోషము, ఉత్తరార్థమున గుణముచే గుణము కలుగు చెప్పఁబడినది.

ఉదా : సజ్జనులను ఆశ్రయింపకుండుట ధనముయొక్క యభాగ్యము — (ఆంధ్రచంద్రా.).

ఇందు సజ్జనులగుణముచేత, వారి నాశ్రయింపనిధనమునకు అభాగ్యదోషము పట్టినది.

ఉదా : రాజసేవ కత్తిమీడిసామువంటిది. రాజసేవకులకు వధము లేకుండెనా యదియే వారికి లాభము.

రాజయొక్క క్రూర్యదోషముచేత వానిసేవకులకు ప్రాణములు దిక్కుటయే యొకలాభ మని గుణముగ వర్ణింపఁబడినది.

ఇయ్యది 'కావ్యలింగాలంకారము'చే గతార్థ మగుచే స్వతంత్రాలంకారము కానేగ దని కొందఱును, లోకీకార్థమయ మగుటచే అలంకారమే కా దని మఱి కొందఱును చెప్పుదురు.

౮౩. అవజ్ఞాలంకారము :— లక్ష : ఒకవస్తువుయొక్క గుణదోషములచేత నితరవస్తువులకు గుణదోషములు కలుగకుండుట 'అవజ్ఞ'.

ఉదా : మానికను సముద్రములో ముంచినను స్వల్పజలమునే గ్రహించును.

ఇయ్యది 'విశేషోక్తి'యే కాని వేఱు అలంకారము కా దని కొందఱ యభిప్రాయము.

౮౪. అనుజ్ఞాలంకారము :— లక్ష : చెడు వస్తువునందు నొక గుణముఁ జూచి యంగుకై చెడువస్తువునే కోరుట 'అనుజ్ఞ'.

ఉదా : బ్రహ్మదేవుఁడా! చేతులు జోడించి నిన్నొకటి వేఁడెచిను. దున్నుకొని బ్రతుకువారికులములో జన్మ మిచ్చినను సరే కాని వారు విష్ణుభక్తిపరాయణులుగ నుండవలెను — (ర. ౧౦.).

౮౫. తిరస్కారాలంకారము :— లక్ష : గుణము గల వస్తువునుగూడ దోషవిశేషభయముచేతఁ దిరస్కరించుట 'తిరస్కారము'.

ఉదా : హరిచరణభజనచ్యుతిభయముచే రాజ్యగుళియు శీనొల్ల.

౮౬. లేకాలంకారము :— లక్ష : గుణమును అనిష్టసాధన మగుదోషముగను, దోషమును ఇష్టసాధన మగుగుణముగను వర్ణించుట 'లేకము'.

ఉదా : శుకమా! ఎల్ల పక్షులును విచ్చలవిడిగఁ దరుగుచుండఁగా నీ తియ్యనిపలుకులకు ఫలము నీవు పంజరమునఁ గట్టువడుట — (కువ.).

౮౭. పరికరాంకురము :— లక్ష : విశేష్యములను సాధిప్రాయముగ నుపయోగించినయెడల 'పరికరాంకుర' మగును.

ఉదా : నీ గుణములకు వర్ణించుటకు ఫణింద్రుఁడును, వాయుటకు హైహయార్థుఁడును, చూడుటకు నింద్రుఁడును కావలయును — (కువ.).

ఇందు 'ఫణీంద్రుడు', 'హైహయార్జునుడు', 'ఇంద్రుడు' అను విశేష్యములు సాధిప్రాయములు. ఫణీంద్రునకు వేయినాడుకలును, హైహయార్జునునకు వేయిచేతులును, ఇంద్రునకు వేయికన్నులును కలవు.

ఈ అలంకారము 'పరికరాలంకారము'లోనిదే కాని స్వతంత్రము కా దని కొందఱుఁబోధించుచున్నారు. విశేష్యములసాధిప్రాయత్వముగూడ విశేషణాంశముయొక్క సాధిప్రాయత్వమే. నిర్ధారకమైన విశేష్యమునకు సాధిప్రాయత్వము స్వప్రమంధనము కలుగనేరదు — (ఉద్వోధితము; సుధాసాగరము).

౮౮. ప్రస్తుతాంతురము:— లక్ష: ఒక ప్రస్తుతమువలన మఱియొక ప్రస్తుతము దోర్బలించెనేని 'ప్రస్తుతాంతురము'.

ఉదా: ఓశుమైదా! మాలతి యుండఁగా ముండ్లతో నిండి యున్న కేరకిని (మెలిలివువ్వును) ఏల కాంక్షించెదవు? — (కువల.).

మాలతిని విడిచి కేరకినియైన వ్రాలుచున్న శుమైదను జూచి ప్రియునితోఁగూడ నుద్వాననములోఁ దిరుగుచున్న యొక స్త్రీవైమాట చెప్పెను. నావంటిచక్కనిస్త్రీని విడిచి అసౌఖ్యకరమైన పరదనితాసంగతి నీ కేర యని పతితోఁ జెప్పట యామె యుద్దేశము. ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుచున్న శుమైదవృత్తాంతమును ప్రస్తుతమే; పెనిమిటి యుండఁగ నాతనికి నర్థము కావలె నని చెప్పెను. కాన నదియు ప్రకృతమే యని భావము.

ఇది అప్రస్తుతప్రశంసాలంకారమే కాని స్వతంత్రము కా దని ప్రాచీనలాక్షణికులవతము — (ఉద్వోధితము.).

౮౯. వ్యాజనింబాలంకారము:— లక్ష: అప్రస్తుతవిషయపునిందవలన ప్రస్తుతవిషయపునింద స్ఫురించెనేని 'వ్యాజనింబ'.

ఉదా: ఒక్కతల ద్రుంచిన శివుని నవలయును గాని బ్రహ్మని యేమిప్రయోజనము? — (కువల.).

ఇచ్చట లోకమునందు దుఃఖమును సృజించిన బ్రహ్మదేవుని నిందించుట ప్రస్తుతము. కాని ఆతనియన్నితలజను తెగఁగొట్టక ఒక్కతలనే తెగఁగొట్టినందుకు నప్రస్తుతుడైన శివుని నిందించి యిది సాధింపనైనది.

౯౦. అసంభవాలంకారము:— లక్ష: అర్థనిష్పత్తికి నసంభావ్యము చెప్పట 'అసంభవము'.

ఉదా: గొల్లపిల్ల వాడు కొండ నెత్తు నని యొక రఱుఁగుదురు?

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదనియు, 'విరోధాలంకార'ాలంకారగ్రత మనియుఁ బూర్వలాక్షణికులమతము (చూడుడు, ప్రదీపాద్వోధితములు).

౯౧. అల్పాలంకారము:— లక్ష: ఎందు నూత్నమైన యాధేయముకంటె నధికమైననూత్నత యాధారమునకుఁ జెప్పఁబడునో యది 'అల్పము'.

ఉదా: కృకాంగి! ఉంగరము నీచేతియందు జపమాలవలె నున్నది — (కువల.).

చేయి యాధారము. ఉంగర మాధేయము. విరహముచేఁ జిక్కినందున, నూత్నమైన యుంగరముకంటె నామెచేయి కడుసన్నముగా నున్న దని భావము. ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదు; అధికాలంకారవిధేయమే యని ఉద్వోధితకారుఁడు.

౯౨. వికస్వరాలంకారము:— లక్ష: ఒక విశేషమును జెప్పి, సామాన్యముతో దానిని సమర్థించి, అంతః దృష్టి నొందుక మఱియొక విశేషమును, ఉపమానమాలమునఁ గాని యర్థాంతరన్యాయసమాలమునఁ గాని చెప్పట 'వికస్వరము'.

ఉదా: అనంతరత్నములకుఁ బుట్టినిల్లయిన హిమాలయ మనకు మంచు చక్కఁదనమును బోల్పొట్టునది కాలేదు. పెక్కుగుణములసమూహములో నొక్కదోషము, చంద్రునికిరణములలో మచ్చవలెఁ గప్పఁబడును — (కువల.).

ఇది యర్థాంతరన్యాయాలంకారమే కాని వేఱు కాదు — (ఉద్వోధితము).

౯౩. సంభావనాలంకారము:— లక్ష: ఒకయర్థము సిద్ధించుట 'కిది యిట్లయినయెడ' నని వితర్కించినచో 'సంభావన'.

ఉదా: ఓ రాజా! శేషుఁడు వక్త యైనయెడల నీగుణము లెన్నఁబడును.

ఇది అతిశయోక్తిలోనిదే కాని స్వతంత్రాలంకారము కా దని కొందఱుఁబోధించుచున్నారు.

౯౪. మిథ్యాన్యవసత్వాలంకారము:— లక్ష: ఒకదానియొక్క మిథ్యాత్వమును నిరూపించుటకై మఱియొక మిథ్యాన్యమును కల్పించుట 'మిథ్యాన్యవసతి'.

ఉదా: ఆకాశపువ్వుమాలను ధరించి వేళ్ళను వశికిరింపుము.

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదనియు, అతిశయోక్తిలోనిదియే యనియుఁ గొందఱుమతము — (యుక్తీకరు1).

౯౫. ముద్రాలంకారము:— లక్ష: ప్రకృతార్థపరములయినపదములచే ప్రకృతమునకు సంబంధము లేని మఱియొకసూచ్యార్థమును నూచించుట 'ముద్ర'.

1. భట్టవామనాచార్యులశిష్యులు అనుపండితుఁడు కావ్యప్రకాశముపై మంచి టీక వ్రాసినాఁడు. దాని రెండవకూర్పు బొంబాయి నిర్ణయసాగరప్రెస్సులో అచ్చుపడినది. దానినిఁ జూడవలెను.

ఉదా : శే. మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియ మీటుచుండ
విలుగవరు లిద్దఁ డర్థంబు విప్పిచెప్ప
నిమలు నిష్ఠులు వినుచుండ నేకగీతిని
దేటగీతంబు మూటను వాట మయ్యె. (అప్ప.)

ఇందు లేటగీతము (లేటపాట) ప్రకృతము. దానిని వర్ణించు పదములతోడనే లేటగీతిలక్షణము, పేరును నూచింపఁబడినది. ఇది 'శ్లేష' కాదు. ఎందుకన 'వీణియ మీటుట' మొదలయిన క్రియలు గీతిలక్షణమున నన్వయింపవు.

ఇట్లే 'నవరత్నముల' యను పేరుతోఁబద్యములను వ్రాయుచు మాఱుమందు వేలువేలురత్నముల పేర్లు చెప్పటయు, సంగీతకృతులందు రాగములపేర్లు నూచించుటకుఁ గృతులలో రెండవార్థమునందు 'శంకరాభరణము' మొదలయిన పదములను వాడుటయు ఈయలంకారమే యగును.

ఇది యలంకారయే కాదు. ఇందుఁ బ్రస్తుతోపస్కారక మేమియు లేదు. అని కొందఱయభిప్రాయము — (ఝళికికరు).

౯౬. రత్నావళిలంకారము :— లక్ష : ప్రకృతార్థములను వరుసగా జెప్పినచో 'రత్నావళి' అనునలంకార మును.

ఉదా : రాజా! నీవు చతురాశ్వుఁడవు, లక్ష్మీపతివి, సర్వజ్ఞుఁడవు.

నీవు 'బ్రహ్మపు విష్ణువపు మహేశ్వరుఁడవు' నని భావము. ఇచ్చట వాడుకలో నున్న బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులన్న క్రమముఁ దప్పక చెప్పఁబడినందున నీయలంకారము.

ఇది యలంకారమే కాదు. ఇచ్చట రూపకమే చమత్కారమును కలుగఁజేయుచున్నది గాని, క్రమముచే గాదు (ఉద్వోతము).

౯౭. పూర్వరూపాలంకారము :— లక్ష : స్వగుణమును విడిచి మరల స్వగుణమును గ్రహించినట్లు వర్ణించినచో 'పూర్వరూపము'.

ఉదా : ఓరాజా! శివునికంటెమును చుట్టుకొన్న వాఁడయ్యెను శేషుఁడు నీకీర్తిచేఁ దెల్లనివాఁ డయ్యెను.

మొదట శేషుఁడు తెల్లనివాఁడు, శివునినల్లనికంటెముయొక్క స్పర్శచే నల్ల పడెను. మరల రాజుయొక్క కీర్తిచేఁ దెల్ల పడెను!

ఇది 'సమాధి' లోనిది గాని స్వతంత్రాలంకారము కాదు — (ఉద్వోతము).

౯౮. అనుగుణాలంకారము :— లక్ష : ఒక్క వస్తువు పూర్వము తనకు సిద్ధముగా నున్న గుణమునే పరస్పన్నిధివలన నెక్కువగాఁ జొందినట్లు చెప్పట 'అనుగుణము'.

ఉదా : నీశోభనములు కామినియొక్క కటాక్షములచే నధికనీలిమను జొందెను.

ఇది 'తద్గణమే; స్వతంత్రాలంకారము కాదు' — (ఉద్వోతము).

౯౯. ఉన్నీలితాలంకారము :— లక్ష : భేదస్ఫూర్తి చెప్పఁబడెనేని 'ఉన్నీలితము'.

ఉదా : ఓరాజా! గురలు నీయొక్క యశస్సున మునిగిన హిమవత్సర్వతమును సరిచేఁ దెలిసికొందురు.

ఇది మిలితమునకు వ్యతిరేకము. ఇది స్వతంత్రాలంకారము కా సనియు, మిలితాంతర్గత మనియు నుద్వోతకాదనిమతిము.

౧౦౦. విశేషకాలంకారము :— లక్ష : విశేషము కన్పట్టుచుండెనేని 'విశేషకము'.

ఉదా : చంద్రుఁ డుదయింపఁగాఁ గనులములును, ముఖములును కనుఁగొనఁబడెను (నేలువేలుగ నుద్రింపఁబడెను).

ఇది 'సామాన్యము'నకు వ్యతిరేకము. ఇది స్వతంత్రము కాదు. 'సామాన్య' ముగోనిదే — (ఉద్వోతము).

౧౦౧. పిహితాలంకారము :— లక్ష : పరవృత్తాంత మెఱిగినవానియొక్క సాధిప్రాయచేష్టనము 'పిహితము'.

ఉదా : ప్రియుఁడు ప్రాతఃకాలమున నిల్లు చేరఁగానే భార్య ప్రక్కనేసెను.

రాత్రి యంతయు సపత్నితోఁ గూడి జాగరణము చేసితిని గాన నిక నిద్రింపుము అని భావము.

ఇది 'మాప్న' లంకారాంతర్గతము — (ఉద్వోతము).

౧౦౨. గూఢోక్త్యలంకారము :— లక్ష : ఒక విషయ మొకరికిఁ జెప్పఁదలచి యది చక్కఁగాని, చుట్టుపట్టునఁగాని ఉండు వారికిఁ దెలియ కుండుటాగున నమర్చి సంబోధించి గూఢముగాఁ జెప్పట 'గూఢోక్తి'.

ఉదా : చక్రవాకాంతా! రాత్రి సమీపించుచున్నది. ప్రియుని వీడ్కొలుపుము — (అభి.).

శకుంతలయు, దువ్యంకుఁడును లతాకుంజమునఁ గలరియుండ శకుంతలను జూడ గౌతమి యనువామె వచ్చెను. కాని యీసమాచారము శకుంతలకు, గౌతమికిఁ దెలియకుండఁ దర్చి యామె దువ్యంకుని దాచునట్లు చేయవలె నని, సభి యిట్లామెను హెచ్చరించెను.

ఇది యొకప్పుడు ధ్వనిరూపముగను, ఒకప్పుడు గుణిధూత వ్యంగ్యముగను నుండును — (ఝళికికరు).

౧౦౩. వివృతోక్త్యలంకారము :— లక్ష : కవి యిది గూఢోక్తి యని తెల్పుపదముల నుపయోగించి గూఢోక్తి చెప్పిన యెడల నిది 'వివృతోక్తి'.

ఉదా : పైగూఢోక్తి ఉదాహరణమునందు కవి 'ఇట్లు ప్రియవంద శకుంతలను హెచ్చరించెను' అని చెప్పియున్నయెడల నది వివృతోక్తి కుదాహరణ మగును.

ఇది అలంకారము కానేకాదు — (ఝళికికరు).

౧౦౪. లోకోక్త్యలంకారము : — లక్ష : లోకవ్యవహార మందలి సామెతలను జక్కగఁ జెప్పినచో 'లోకోక్తి'.

ఉదా : కొన్ని దినములు కమ్మలు మూసికొని యుండుము.

ఇది అలంకారము కాదు — (యుశకీకరు)

౧౦౫. ఛేకోక్త్యలంకారము : — లక్ష : లోకోక్తి యర్థం తరగర్హిత మేని 'ఛేకోక్తి' యనఁబడును.

ఉదా : పాముకాళ్లు పా మే యెఱుఁగును.

ఇదియు నలంకారము కాదు — (యుశకీకరు).

౧౦౬. యుక్త్యలంకారము : — లక్ష : రహస్యమును గాచుటకై యోదో యొకయుక్తిచే నితరులను వంచించుట 'యుక్తి'.

ఉదా : ఒకస్త్రీ తన ప్రేమనిపింపజేయుచు మంజునాథుని నన్యస్త్రీ వచ్చుటచే నాప్రతిమయొక్క హస్తమున పూచించిని దిత్రించెను.

తాను ప్రేమచూపింపజేయుచును మనమనిపింపజేయుచును యన్యస్త్రీ భావించునది నది తాత్పర్యము.

ఇది స్వతంత్రాలంకారము కాదు. 'వ్యాకోక్తి' లోనిదియే — (యుశకీకరు).

౧౦౭. అన్యుక్త్యలంకారము : — లక్ష : అన్యర్థకరము లగు, అసర్థములను అయిన కార్యదులను వర్ణించుట 'అన్యుక్తి'.

ఉదా : రాజా ! నీప్రతాపాన్నిచేత నెంతిపోయిన సప్త పాగరములును నీతగ్రుణగాలస్త్రీలకన్నీళ్లచేత నిండినవి — (భువల).

సంపదసంబంధియైన అన్యుక్తిని 'ఉదాత్త' మందురు. కార్యదిసంబంధియైన అన్యుక్తిని 'అన్యుక్తి' యందురు. ఇది వీనికిఁ గలభేదము. 'అతిశయోక్తి' యందు సదుక్తి (నిజము) ఉండును. 'అన్యుక్తి' యందు అసదుక్తి (అసత్యము) ఉండును. ఇదియే వీనికి భేద మని అప్పయదీక్షితులవారిమతము.

ఇది 'ఉదాత్త' ములోనిదే యని కొందఱును, 'అతిశయోక్తి' లోనిదే యని మఱి కొందఱును చెప్పెదరు — (ఉద్వోతము).

౧౦౮. నిరుక్త్యలంకారము : — లక్ష : పుష్కలమైన నామములకు నన్యార్థము కల్పించితిమేని 'నిరుక్తి'.

ఉదా : పూర్వము కవులను లెక్కచేయ నారంభించి, కనిష్ఠిక (చిటికెన) వ్రేలిమీద ఒకఁడు అని కాలిదాసునిపేరు చెప్పి బొటమునవ్రేలు వంచఁబడెను. కాని యిప్పటివఱకును కాలిదాసునితో సమానఁడైన కవి పుట్టనందున రెండవవ్రేలయిన 'అనామిక'కు అనామిక (పేరులేనిది) యన్న నామము సార్థకమాయెను.

ఇచ్చట 'అనామిక' యనువ్రేలికి కాలిదాసునితో సమాన మైనవాఁడు పుట్టనందునఁ జేరు లేనిది యన్న మాటర్థము చెప్పఁబడినది.

ఇది 'శ్లేష' లోనిది, వేఱు కాదు — (ఉద్వోతము).

౧౦౯. ప్రతిషేధాలంకారము : — లక్ష : ప్రస్థి మైన నిషేధమునే క్రొత్తగాఁ జెప్పుట 'ప్రతిషేధము'.

ఉదా : ఓ జూదరి ! ఇది జూదము కాదు, ఘోరమైన యుద్ధము.

యుద్ధము జూదము కాదన్న సంగతి సుప్రసిద్ధమే. కాని నీకు జూదముమాత్రము చేత నగును, యుద్ధము చేతఁగా దని జూదరిని అధిక్షేపించుటకై మరలఁ జెప్పఁబడినది.

ఇది యలంకారమే కాదు. 'విధి'వలెనే ధ్వన్యంతర్గతము — (ఉద్వోతము).

౧౧౦. విగ్ధ్యలంకారము : — లక్ష : సిద్ధ మైనదానినే క్రొత్తగా విధించుట 'విధి'.

ఉదా : ఓ హస్తమా ! బ్రాహ్మణశిష్యును బ్రతికించుటకై యాగూద్రమునివీర్యంఁ గల్గి వేయుము; వాయుశేనిమాంసగో బాధ పడుచున్న నీతను వెనలఁగొట్టినరాముని అశ్రువులమైన నీకు ఏయ యొక్కడిని? — (ఉత్తరరామచరితము).

రామునిచేయి రామునియవయవ మన్న నూట యిదివఱకే సిద్ధము. ఇప్పుడు మరల నామాటఁ జెప్పుటవలన 'విధి' యయ్యెను.

ఇది అలంకారము కాదు. ఇట్టిచోట నొకప్పుడు ధ్వనివలనను, ఒకప్పుడు సుదీర్ఘతవ్యంగ్యమువలనను గతార్థ మనుటచే వీనిని స్వతంత్రాలంకారము లనుటకు వీలు లేదు. గోష్ఠిమంతరిణి యలంకారము నందు సుదీర్ఘతవ్యంగ్యప్రపంచ మంతయు నిమగ్నుట బ్రహ్మతర మైనను కాదు — (ఉద్వోతము).

౧౧౧. హేతులంకారము : — లక్ష : హేతుమంతముతో (కార్యముతో) పాటు హేతువును (కారణమును) వర్ణించుటయు, హేతుహేతుమంతములకు నైక్యము వర్ణించుటయు 'హేతు' వనంబడును.

హేతుమంత మనఁగా హేతువునలన నగుపని.

ఉదా : (౧). చంద్రుడు స్త్రీలమానమును భేదించుటకై ఉదయించుచున్నాఁడు.

ఉదా : (౨). ఈ ప్రభువుకటాక్షములు విద్వాంసులకు లక్ష్మీ విలాసములు.

ఇది అతిశయోక్త్యంతర్గతము; భిన్నాలంకారము కాదు — (ఉద్వోతము).

ప్రమాణాలంకారములు : — లక్ష : నైయామికులకు నాల్గుప్రమాణములు, వేదాంతుల కాఱు, మిమాంసకులకు నెనిమిది, మిమాంసకులయొక్క యెనిమిదిప్రమాణములను దీసికొని అవి యే

అలంకారమునందుఁ గానవచ్చునో వానిని అప్రమాణము పేరిటియలంకార మనవలె నని కొందఱు లాక్షణికులు యభిప్రాయము అవి యేవి యనిన గ. ప్రత్యక్షము, ౨. అనుమానము, ౩. ఉపమానము, ౪. శబ్దము, ౫. ఐతిహ్యము, ౬. అర్థాపత్తి, ౭. అనుపల్లి, ౮. సంభము. వీనిలో 'అనుమానము'ను అంటెలును (కావ్యప్రకాశకారుఁడు కూడా) ఒప్పుకొనిరి. ప్రత్యక్ష మనునది 'భౌతిక'ములోనిది, 'ఉపమానము' 'ఉపమ' యే. మిగిలిన ప్రమాణాలంకారము లాలంకారములే కా ననియు, అనుప్రమాణములవలన నర్థమునకుఁ గల్గుచిమత్కారము లే ననియు, ఆరూపమున స్వతంత్రాలంకారమునకుపస్కారకత్వము లే ననియు ఉద్వ్యోతకారునిమతము.

౧౧౨. ప్రత్యక్షాలంకారము: — లక్ష: ఇంద్రియజన్యజ్ఞానము ప్రత్యక్షము. అజ్ఞానమును అలంకారముగ వర్ణించినచో 'ప్రత్యక్షాలంకారము' అనఁబడును.

ఉదా: కేని విని, కనులఁ జూచి, తాళి, వాసన గుచి చూచి జనులు సంకోషించెనో, నేటిలో నంకిన చుట్టఁజిక్కిలము నీకు నప్పించుకొనుచున్నాఁడను.

ఇట్లు పంచేంద్రియములకుఁ బ్రత్యక్షమైన జ్ఞానము చిక్కిలము మోగ్యతను పొందించినది. ఇంద్రియము లైను, మనస్సు ఒకటి కావున నిది గూలువిధములు.

'అనుమాన' మిదమంత చెప్పఁబడినది.

౧౧౩. ఉపమానాలంకారము: — లక్ష: సామ్యకృత్యమువలన వస్తుజ్ఞానము కల్గుట 'ఉపమానాలంకారము'.

ఉదా: ఈనక్షత్రములమునంగు నెయ్యది బంకినచో నుంచునో యది నోహిణీనక్షత్ర మని యెఱుఁగుము.

ఇది ఉపమానార్థతమే — (ఉద్వ్యోతము).

౧౧౪. శబ్దాలంకారము: — లక్ష: ప్రత్యాదివాక్యోపన్యాసముచే నర్థము నిశ్చయింపఁబడెనేని యది 'శబ్దాలంకార' మగును.

ఉదా: నిందించుమద్దేశముతోఁ జెప్పినను నీవు శివుని విషయమై ఆతనిపుట్టుక తెలియ దని యొక్కమంచుమాట చెప్పినావు. బ్రహ్మకుఁగూడ నెవ్వఁడు జన్మస్థల మని వేచుములు ఘోషించునో వానిజన్మ మెవరు కనుఁగొనఁగలరు? — (కు. సం.).

ఈ విధముగనే స్మృతిపురాణాగమతాత్వికవాక్యరూపము లయిన శబ్దప్రమాణముల కుదాహరణములఁ జూపవచ్చును. అచారాత్తరుప్తులు కూడ శబ్దప్రమాణములోనివే. అత్తకుష్టి యనుప్రమాణమున కీక్రింది యుదాహరణము:

నాకు దీనిపై మనస్సు పోయెను గాన నిది క్షత్రియులచేఁ బరిగ్రహింపఁదగిన దనుటకు సంధేహము లేదు. సజ్జనులకు సంకయము కలిగినప్పు డంతఃకరణప్రకృతియే ప్రమాణము — (అభి. కా.).

౧౧౫. ఐతిహ్యాలంకారము: — లక్ష: జనశ్రుతి (కింవదంతి) ప్రమాణముగాఁ జెప్పినయెడల 'ఐతిహ్యము'.

ఉదా: మంగళగిరిలో నేవుఁడు పానకము త్రాగు నని లోకవాస్తవము గలదు.

అలంకారము కాదు — (ఉద్వ్యోతము).

౧౧౬. కావ్యార్థాపత్తి అలంకారము: — లక్ష: తిర్క్కుమందలి యర్థాపత్తివ్యాఖ్యమున నొకయర్థ మూహింపఁబడెనేని యది 'కావ్యార్థాపత్తి'.

ఉదా: నితంబిన్! నీకు నను మున్నది యని నిశ్చయించుటకు వీలున్నది. లేనియెడల బయోధిరముల యునికి యెట్లు?

ఇదివఱకు ౫౦ - వ అలంకారముగ ౫౦౩ - వ పుటలో 'అర్థాపత్తి' చెప్పఁబడినది. అదియే యిది. కులము గూనంబకాగుఁడు దానికి 'కావ్యార్థాపత్తి' యని పేరుపెట్టి యూ విశేషాలంకారమైనట్లు ప్రాసము. కాని యిది వేఱు కాదు.

౧౧౭. అనుపల్లిఅలంకారము: — లక్ష: ప్రమాణముగ నొప్పుకొనిన అనుపల్లి (అప్రొప్రి) అలంకారముగఁ జెప్పఁబడిన 'అనుపల్లి'.

ఉదా: రాజా! నీకు అయశస్సు లేనేలేదు. ఎక్కడను వివలేదు. ఉంకినచో వివలుచుచు యని భావము.

అలంకారము కానేకాదు — (ఉద్వ్యోతము).

౧౧౮. సంభవాలంకారము: — లక్ష: ప్రమాణత్వమును జెందిన 'సంభవము'. అలంకారత్వమును చెందెనేని యది 'సంభవా'లంకార మగును.

ఉదా: నాకృతిని జూచి పరిహసించునా రీప్రయత్నము వారికొఱకుఁ గా దని తెలిసికొనవచ్చును. నావ్రాతలఁ జూచి సంతసించు వాసనూనగర్త యీలోకముం దున్నాఁడు, లేదా పుట్టఁగలఁడు. కాల మనంతము, భూమి వికాలము — (భవభూతి).

అకారాదిసూచి

౧. ఉపోద్ఘాతమాది	పుట
అలంకారములచరిత్రము	౪౩౪
అలంకారములనుసరించి ధ్వనిసంప్రదాయమువారి	
యభిప్రాయము	౪౩౩
అలంకారములపట్టిక (అలంకారసర్వస్వము ననుసరించి)	౪౩౮-౪౯౯
అలంకారముల విభజన	౪౩౫
అలంకారములసంఖ్య.	౪౩౪
అలంకారసంప్రదాయమువారు	౪౩౨
అలంకారికుల వేఱువేఱుసంప్రదాయములు	౪౩౨
సూక్తములకు సంకారములకును గలభేదము	౪౩౩

అలంకారములు

౫౧౫

గ్రంథసంగ్రహము	క౮౦	౫౧౦
శ్వని యోగి? అలంకార ముద్ది?	క౮౩	౫౧౨
శబ్దాలంకారములయోగ్యత	క౮౬	*	౫౧౩
౨. అలంకారములనుబట్టి							
1 రీతి	అతిగూఢము	౫౦౫	౫౧౪
* 1 రీతి	అతిశయోక్తి	౫౦౬	* 1 రీతి	క్రమము (యోగ్యత)	...
	అశ్చ్యుక్తి	౫౦౭		కారకదీపకము	...
1 రీతి	అధికము	౫౦౮	1 రీతి	కారణముల	...
1 రీతి	అనన్యాయము	౫౦౯	1 రీతి	కావ్యలింగము	...
	అనుగుణము	౫౧౦		కావ్యార్థాపత్తి	...
	అనుజ్ఞ	౫౧౧		నూత్నోక్తి	...
	అనుపలబ్ధి	౫౧౨	1 రీతి	చిత్రము	...
1 రీతి	అనుసౌపము	౫౧౩	1 రీతి	చేకానసౌపము	...
1 రీతి	అనుమానము	౫౧౪		చేష్టోక్తి	...
1 రీతి	అన్యోన్యము	౫౧౫	1 రీతి	అద్భుతము	...
* 1 రీతి	అపహ్నుతి	౫౧౬		అనిష్కారము	...
* 1 రీతి	ఆప్రస్తుత ప్రశంస	౫౧౭	* 1 రీతి	గుణ్యయోగిత	...
	ఆర్థాపత్తి	౫౧౮	1 రీతి	దీపకము	...
* 1 రీతి	ఆర్థాంతర వ్యాసము	౫౧౯	1 రీతి	స్పృహంతము	...
	ఆర్థాలంకారములు	౫౨౦	* 1 రీతి	నివిర్భవము	...
	అల్పము	౫౨౧		నిరుక్తి	...
	అవజ్ఞ	౫౨౨	1 రీతి	పరికరము	...
1 రీతి	అసంగతి	౫౨౩		పరికరాంకురము	...
	అసంభవము	౫౨౪	1 రీతి	పరిణామము	...
	అసమము	౫౨౫	* 1 రీతి	పరివృత్తి	...
* 1 రీతి	ఆశ్చర్యము	౫౨౬	1 రీతి	పరిసంగమ	...
1 రీతి	ఉత్తరము	౫౨౭	1 రీతి	పర్యాయము	...
* 1 రీతి	ఉత్ప్రేక్ష	౫౨౮	* 1 రీతి	పర్యాయోక్తము	...
* 1 రీతి	ఉదాత్తము	౫౨౯		పరిణామము	...
	ఉదాహరణము	౫౩౦	1 రీతి	పునరుక్తవదాభాసము	...
	ఉన్నీలితము	౫౩౧		పూర్వయాపము	...
* 1 రీతి	ఉపమ	౫౩౨	1 రీతి	ప్రతివహిషము	...
	ఉపమానము	౫౩౩		ప్రతివహిషము	...
1 రీతి	ఉపమేయోపమ	౫౩౪	1 రీతి	ప్రతీపము	...
		౫౩౫		ప్రతివహిషము	...

* ఈసర్వవేదములైన అలంకారములు చండి యొక్క 'కావ్యపర్వము' నందు గలవు.

1 ఈసర్వవేదములైన అలంకారములు ముప్పాది 'కావ్యప్రకాశము' నందు గలవు.

2 ఈసర్వవేదములైన అలంకారములు విద్యావాఙ్మయ 'ప్రకాశము' నందు గలవు.

3 ఈసర్వగల అలంకారములు 'రసగంగాధరము' నందు ఈయవేదము. రస గంగాధరము అసంపూర్ణమైన గ్రంథము గనుక ఇతర అలంకారములు ఇగన్నాధికము నసమర్థము లని చెప్పబడు పలుకెడు.

1 ర్థ	♦ ప్రత్యేకము	౫౦౪
	ప్రసూతాలంకారములు	౫౧౩
	ప్రస్తుతాంకురము	౫౧౧
	♦ ప్రసాదము	౫౧౦
*	ప్రసూతాలంకారము	౫౦౭
	♦ ప్రాసము	౫౦౯
	భావశబ్దము	౫౦౮
	భావసంధి	౫౦౮
* 1 ర్థ	భావికము	౫౦౬
	భావోదయము	౫౦౮
1 ర్థ	♦ భ్రాంతిమదిలంకారము	౪౯౨
1 ర్థ	మాలాదీపకము	౫౦౨
	మిథ్యాభ్యసరి	౫౧౧
1 ర్థ	♦ మాలితిము	౫౦౫
	మూర్ఖాలంకారము	౫౧౧
* 1 ర్థ	యమకము	౪౯౩
1 ర్థ	♦ యథాసంఖ్యము (క్రమము)	౫౦౨
	యము	౫౧౩
	రత్నావళి	౫౧౨
*	రసవదిలంకారము	౫౦౭
* 1 ర్థ	♦ రూపకము	౪౯౯
	లలితము	౫౦౯
1 ర్థ	లాటాను ప్రాసము	౪౯౩
*	♦ లేకము	౫౧౦
	భాషాక్షి	౫౧౩
1 ర్థ	♦ వక్త్రము	౫౦౬
1 ర్థ	వికల్పము	౫౦౩
	వికస్వరము	౫౧౧
1 ర్థ	♦ విచిత్రము	౫౦౦
	విధి	౫౧౩
* 1 ర్థ	♦ విశోక్తి	౪౯౭
* 1 ర్థ	♦ విభావన	౫౦౦
* 1 ర్థ	♦ విశోధము	౫౦౦
	వివృతము	౫౧౨
	విశేషకము	౫౧౨
1 ర్థ	♦ విశేషము	౫౦౧
* 1 ర్థ	♦ విశేషోక్తి	౫౦౦
1 ర్థ	♦ విమమము	౫౦౦
	విమోదము	౫౧౦
1 ర్థ	వృత్తాను ప్రాసము	౪౯౨
* 1 ర్థ	♦ వ్యతిరేకము	౪౯౬

1 ర్థ	♦ వ్యాపారము	౫౦౧
	వ్యాజనింద	౫౧౧
* 1 ర్థ	♦ వ్యాజస్థుతి	౪౯౯
1 ర్థ	♦ వ్యాజోక్తి	౫౦౬
	శబ్దము	౫౧౪
	శబ్దాలంకారములు	౪౯౧
	శృంఖల	౫౦౧
* 1 ర్థ	♦ శ్లేషము	౪౯౭
1 ర్థ	♦ సంకరము	౫౦౮
1 ర్థ	♦ సందేహము	౪౯౨
	సంభవము	౫౧౪
	సంభావన	౫౧౧
* 1 ర్థ	♦ సంస్పృష్టి	౫౦౮
1 ర్థ	♦ సమము	౫౦౦
1 ర్థ	♦ సమాధి	౫౦౪
1 ర్థ	♦ సమాసోక్తి	౪౯౭
*	♦ సమాహితము	౫౦౭
1 ర్థ	♦ సమచ్ఛయము	౫౦౪
* 1 ర్థ	♦ సవరోక్తి	౪౯౬
1 ర్థ	♦ సామాన్యము	౫౦౫
1 ర్థ	♦ సారము	౫౦౨
* 1 ర్థ	♦ సూక్ష్మము	౫౦౬
1 ర్థ	♦ ప్రకరము (ప్రతి)	౪౯౯
* 1 ర్థ	♦ స్యభావోక్తి (జాతి)	౫౦౬
*	♦ హేతు	౫౧౩

సూచన :— ఈ సూచికలో నీయబడిన అలంకారము లన్నియు, 'అసమము', 'ఉదాహరణము', 'తిరస్కారము' అను నవి తప్ప, 'కువలయానందము'నంగు కలవు.

(కొ. వేం. ల.)

అలంకారములు (సంగీతాస్త్రము) — గాన క్రియాత్మకమైన వర్ణ సందర్భ విశేషము. ఇది అయిదువిధములు : ౧. స్థాయివర్ణ గతము, ౨. ఆరోహివర్ణ గతము, ౩. అవరోహివర్ణ గతము, ౪. సంచారివర్ణ గతము, ౫. అలంకారాంతరము. ౧. ఏకస్వరమాత్ర ఘటితము స్థాయివర్ణ గతము. స్వర మిక్కటి యైనను దానియొక్క తారమంద్ర భేద భిన్నముల విస్తృతవి శేషముచే నది విలక్షణముగ గానవచ్చును. ఉదా. సోసోసా - సాసోసా ఇత్యాది. దీనికి ౩ భేదములు కలవు. ౨. క్రమముగ స్వరముల ఆరోహణము కలది ఆరోహి వర్ణ గతము. ఉదా : సారీగామాపాధానీ, సస రిరి గగ మమ ధధ నిని ఇత్యాది. దీనికి ౧౨ భేదములు కలవు. ౩. క్రమముగ స్వరముల అవరోహణము కలది అవరోహివర్ణ గతము. ఉదా : నీధాపామాగా రీసా - విని ధధ పప మమ గగ రిరి సస. దీనికి ౧౨ భేదములు కలవు.

అలంగంజీ — ఆగ్రానగరములో నొక భాగము
అలంగీరు (చౌరంగజేలు) పేరునుండి దీని కి పేరు వచ్చినది. ఇ
దా కాలమున నారంగజేలుచే నిర్మింపఁబడిన మసీదులో ప్రస్తుతము
గవర్నమెంటువారి ఆఫీసు ఉన్నది. ఇందలి ఫారసీ భాషనమునుబట్టి
గి.శ. ౧౭-వ సంవత్సరమున మహారాష్ట్రులతో యుద్ధ మొనరించుచున్న
కాలమున నలంగీరు దీనిని గట్టించినట్లు తెలియవచ్చును.

అలంబుమఁడు — ౧. బకాసురునితమ్ముడు. భారత యుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరాడి, ఘోరమైనచే జచ్చెను.

౨. బకాసురుని పుత్రుడు. భారతయుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరాడి రాత్రి యుద్ధమునందు ఘోరమైనచే జచ్చెను.

౩. దుర్యోధనపక్షమునఁ జనురాజు. భారతయుద్ధమునందు సాత్యకిచే జచ్చెను.

ఆల్ అరబీ (క్రీ. శ. ౧౧౬౫ - ౧౨౪౦) — ఆరబ్బీ తత్త్వశీర్ష. పైయిననుండి ముస్లియాచేక్షణుడు. ఈతఁడు, ఆరబ్బీ, సిరియా, అసియామైనగులందు పర్యటించు కాలిందీ తుండునినిపోవువఱకును దామస్కసునందు స్థిరముగ నివాసము చేసెను. ఇతఁడు ౨౦౯ తత్త్వగ్రంథములను రచించె నని చెప్పుదురు. వానిలో సుమనకు వైగా నిపుటికి వచ్చెను. ఇతఁడు ఇస్లాము మతమునందలి గొప్పప్రప్త (Mystics) లలో నొకఁడు. ఇతని సిద్ధాంతములే సుఫిసిద్ధాంతవిమర్శనమునకు మూలకారణములు.

అలకనంద — ఇది భాగీరథిలో గలియునది. ఈతండును గలిసినతరువాతనుండియే యీనదికి గంగానది యన్ననామము కలిగినది. కుచేరునియొక్క అలకానగరికి నలువల నీనది ప్రవహించును.

అలకాపురి — కుచేరునిరాజధాని. మేరుశిఖరముమీద నుండును. నూలుయోజనములపొడువును, డెబ్బదియోజనముల వెడల్పును కలిగియున్నది.

అలకూరుపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా చిత్తూరుతాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. ఇక్కడిజనసంఖ్య ౧౧౩ (౧౯౩౧).

అలగనూరు — కర్నూలుజిల్లా నందికోట్నూరు తాలూకాయందలి గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౬౩౩ (౧౯౩౧).

అలగానిపాడు — నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౩౩ (౧౯౩౧).

అలచంద — మామిడి, బొబ్బర్లు.

అలజంగి — ౧. విశాఖపట్టణముజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౩,౧౫౦.

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా, చీపురుపల్లి తాలూకాయందలి ఈనాంగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౪౧౩ (౧౯౩౧).

అలత్తి — గంజాంజిల్లా పర్లామిడితాలూకాలోని ఈనాంగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౨౨ (౧౯౩౧).

అలదేమా — బోర్నోరాష్ట్రమునగల సుల్తానూర్ జిల్లానుం చొకపరగణా. మొదట నీపరగణా భాగులయధికారములో నుండె ననియు, నావంశములోని అలదే యనురాజు గోమతీనదియొడమ గట్టున దుర్గము గట్టించె ననియు, నాకారణముననే దీనికి అలదేమా అనుపేరు వచ్చిన దనియు చెప్పుకొందురు. ఇం దెన్నియో శిథిలములయున్న నగరములు, ప్రాచీనదుర్గములు భారులనాటివి కలవు. దేరా, మేనాపుర్, నానామీ, పారవపత్తీ యను రాజపుత్ర రాజ్యము లిందు గలవు ఈపరగణాపై కాల్యము ౩౦౯ చదరపుమైళ్లు.

అలపురై — తిరువాన్కూరుసంస్థానమందలి ముఖ్యమైన శివుపట్టణము. దీనినే అలప్పే అందుదు. ఇచ్చివారు (వళందులు) తన రాజ్యమందలి వర్తకమును న్యాసనపఱచుకొనుట మాచి దానిని ఆపుటకై ౧౮-వ శతాబ్దిలో రామవర్మ యనురాజు ఈశవును నిర్మించెను. ఇచ్చియై నియునుండెడి బకాసురుగల నీపగ్గనామ (Light House) కలదు. ఈశవుని నరమిశినిమును విశేషముగ నుండును. తిరువాన్కూరుగొంతైనయినానికి నీశవువలన సంవత్సరమునకు దినుసులి మీయి యు. ౧౦,౦౦౦ లును, ఎరుమిమీయి యు. ౧,౯౦,౦౦౦ లును సుంకము చెచ్చును.

అలప్పగీన్ — బుఖారాలోని పరదాగుడు. అచ్చట సామాన్యవంశజులు రాజ్యముచేయుచుండగ నీతఁడు ఖురాసాన్కు గవర్నరుగ నుండెను. క్రీ. శ. ౯౬౩ లో బుఖారారాజులలో బోరాడి గణనీయపట్టణమునకుం బోయి చిన్న స్వతంత్రరాజ్యమును స్థాపించెను. ౯౭౬ లో మరణించెను. ఈతనితరువాత నీతని కుమారుడైన అబూ - ఇస్ - హక్ ఆనుకున్నవాఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను, గాని అతఁడు బలహీనుఁ డగుచే అలప్తగీజవద్ద పరదార్తన సమక్రగీజ్ రా జయ్యెను.

అలప్పే — మామిడి, బొబ్బర్లు.

అలబనూరు — బళ్లారిజిల్లా సిరిసప్పతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౦౩ (౧౯౩౧).

అలబమా — ౧. ఇది అమెరికాసంయుక్తరాజ్యములలో నొకటి. క్రీ. శ. ౧౮౧౯-వ సంవత్సరమున నిది ఆరాజ్యముల యూనియనునందు చేర్చుకొనబడినది. ఉత్తరమున టెన్సీ, తూర్పున జార్జియా రాజ్యములును, పడమర మిసిసిప్పిరాజ్యమును, మెక్సికోసంధుకాఖయ, పడమట మిసిసిప్పిరాజ్యమును దీనిసరిహద్దులు. దీనిపై కాల్యము ౫౧,౯౯౮ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౨౩,౪౮,౧౩౪. మెక్సికోసంధుకాఖాతీరమున, ఫ్లోరిడారాజ్యసీమను అంటియుండు ఈరాజ్యపుపడమరభాగ మంతయు పల్లము, సమతలమునై దేవదారు వృక్షములతో నిండి తత్కారణమున దేవదారువృక్షాటనప్రదేశ మని ప్రసిద్ధి కెక్కియున్నది. మధ్యభాగము కొండలమయము. కాని చదునైన ఇసుకనేలలును, ప్రయిరీటును అందందు కలవు. ఉత్తర

భాగము నిమ్మన్నతమై, పర్వతముమమై యుండును. అలబహు, టాంబిగ్లీ, మోదై, కూసా, టల్లపూసా, టెనెస్సీనదు లింగు ప్రధాన మైనవి. వీనిలో గొన్ని వందలకొలదిమైళ్లపొడవునుపొందు తము సాకాప్రశూణముల గానిప వనుశూలము లైయుండును. ఈరాజ్యమందలి నేలలో ననేకభేదములు గలవు. కొన్నిచోట్ల, ముఖ్యముగా పశ్చిమమున ఇసుకతోగూడినబంజరుభూములు. కాని అనేకభాగములలో సారవంతమైన నేలలు గలవు. వసుల లోయ లందును, మధ్యభాగమునను 'కార్పాసమండలము' (Cotton belt) అని ప్రసిద్ధి కెక్కిన ప్రత్తి అపరిమితముగఁ బండు సమృద్ధతములైన నేలలు కలవు. ఇచట సాధారణముగా కాలమితి వేడిమి కలిగి యుండును. వదులకు చుట్టుప్రక్కలనుండు భూములు అనాగోగ్య కరములు. చలికాలమునఁ గలుగు సమశీతోష్ణమువలనను, ఎండకాల మున సింహశాశనానికి వీరునామువులచే వేడిమి తగ్గువలనను, నేతములోని యున్నతప్రదేశము లన్నియు ఆగోగ్యకరములై రమ్యములై యుండును. ఇందు - ముఖ్యముగ మధ్యపశ్చిమభాగము లంగు ప్రధానోత్పత్తి ప్రత్తి; బియ్యము, పంపరాగ ముగూడ ఉత్పత్తి యగును. ఉత్తరభాగమున గావ్యములు - మొక్కలొన్న లన్నిటికంటె పెక్కువఁగ పండును. ఇందు బహువిస్తీర్ణములగు ముతిక ఇనుపగనులును, బొంగుగనులును గలవు. పొలరాయి, నల్లరాయి మణియు ననేకభినిజములును లభించును. గనులను త్రవ్వితీయుటయు, లోహమును శుద్ధపఱచుటయు నిచటి ప్రధానపరిశ్రమలు. వస్త్రముల నిర్మాణమును అపరిమితముగ సానుచుండును. విదేశీవ్యాపారమునకు కేంద్రము మోదైలుపట్టణము. ఇది ముఖ్యమైన రేవుపట్టణము. ఇచట నుండి ప్రత్తి విస్తారముగ నెగుమతి యగుచుండును. అమెరికా కాంగ్రెసున కీదేశముననుండి ఎనమండు ప్రతినిధులు పోవుచుండురు. దీనిరాజధాని మాంటెగొమరీనగరము. మెక్సిక్కు ఎస్పెరొపెటో సంఘ మునకుఁ జెందిన రాజ్యపురిత్యవిద్యాలయము టెక్సాసానగరమున నున్నది. రాజ్యమునకు చెందిన నార్తతోకాలేసీలును, అనేకవృత్తి కళాకాలలును, పెద్దపట్టణములందుఁ గలవు. బర్మింగ్హామనగరము లోహపువనులకు ప్రఖ్యాతి గాంచినది.

౨. అలబహురాజ్యములోని ముఖ్యనదు లలో నొక్కటి. పొడువు ౪౨౦ మైళ్లు. సంతర్సరమంతయు పడవలు నడచుట కనుకూలమైనది. ప్రత్తి మున్నగుసరకు లీనదీహర్గముగ నిర్ణీతస్థలములఁ జేరుచున్నవి.

అలబాకా - తూర్పుగోదావరిజిల్లా నూగూరుతాలూ కాలోని జమీన్దార్ గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౫౬౧ (౧౯౩౧).

అలబూరు - బల్లారిజిల్లా హర్పనహల్లి తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౬౨ (౧౯౩౧).

అలబ్దుడు - ఒకప్రహ్ని.

అలమండ - ౧. విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౮౪ (౧౯౩౧).

౨. విశాఖపట్టణముజిల్లా శృంగవరపు కోట తాలూకాలోని ఈనాం గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౪,౦౧౪ (౧౯౩౧).

౩. విశాఖపట్టణముజిల్లా వీరవల్లి తాలూ కాలోని జమీన్దార్ గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨,౭౨౨ (౧౯౩౧).

౪. విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని యేజిస్సీ గ్రామము. ఇక్కడిజనసంఖ్య ౮౮౬ (౧౯౩౧).

అలమనీ, లూకన్ (౧౭౩౫ - ౧౮౫౫) - మెక్సికో దేశమున, రాజకార్యమశాఖ, పరిశ్రకారుడు. ఈయనచే హాయ్ బడిన మెక్సికోదేశపుపరిశ్ర ప్రమాణముగ నెంచబడును. ఇతఁడు మెక్సికోతరపున స్పెనియోసభలో ప్రతినిధిగ నుండెను. మెక్సికోలో పరదేశీసంబంధముం ద్రిప్పవని వహించెను.

అలమేలుమంగతాయమ్మలగ్రహారము - చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీన్దార్ గ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౧౧౯ (౧౯౩౧).

అలమేలుమంగాపురము (స. నెం. ౧౫౭) - చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీన్దార్ గ్రామము. జన సంఖ్య ౫౬౫ (౧౯౩౧).

అలమేలుమంగాపురము లేక మంగా పురము - చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనతాలూకాయందలి జమీన్దార్ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౦౫ (౧౯౩౧).

అలమేలుమంగాపురము లేక వేంపగుంట (స. నెం. ౧౩) - చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకా యందలి జమీన్దార్ గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౧౫ (౧౯౩౧).

అలయుడు - ఒకరాజర్షి.

అలరిక్ (క్రీ. శ. ౩౭౦ - ౪౧౦) - విసిగాథ్ అనువారిరాజు. వీనిబాల్యమున విసిగాథులు రోమువారికి లోబడి యుండిరి. ౩౯౫ లో ఈతఁడు రోముక ప్రభుత్వముపైని దిరుగబడి గాథులకు రాజుయెను. ౩౯౬ లో గ్రీకుమీఁదికి డండెత్తెను. ౩౯౭ లో ఇతఁడు ఎవరస్కు తలుచుబడెను. అయేటనే ఈతఁడు ఇలిరకమునకు గవర్న రాయెను. క్రీ. శ. ౪౦౦ లో ఇటలీపై దాడి

వాయును. కాని పరాధీనుఁ డెయ్యను. నోమకనక్రవర్తి యగు హెనోరియస్తో ఈతఁడు సంధి చేసికొనెను. కాని చక్రవర్తి సంధి లోనివరకులను పాటించనందున నీతఁడు నోమపట్టణమును ముట్టడించి కఠం లో దానిని దోచుకొనినను.

అలరిక్ (౪౮౪-౫౦౩) — విసిగాగుల యెనిమిదవ రాజు. స్పెయినుదేశ మంతయు, ఫ్రాన్సుదేశములోని మధ్యభాగమును, దక్షిణభాగము చాలవఱకును ఈతనిరాజ్యములో చేరి యుండెను. ఇతఁడు తెలివిగలవాఁడు, సహనశీలుఁడు. ఫ్రాంకులరాజైన క్లొవిస్ అనువాఁ డీతనిం జంపి ఈతనిరాజ్యముం దీసికొనెను.

అలరు — జౌడవ - జౌడవరాగము. ౩౩ - వ మేళకర్త యగు సాలగ మనురాగముయొక్క జన్యము. ఆరోహణము - స గ మ ధ ని స; అవరోహణము - స ని ధ మ గ స యకు సంచారము గలది.

అలరుఁడు — ౧. (చం. కం.) ఆయుఁకులోత్పన్న కాశ్యవంశీయ దివోదాసుని ప్రతర్దనఁ జేయ నామాంతరముగల పాత్రుఁడు. కువలంగాస్త్విని పెద్దికుమారుఁడు.

౨. ఒకరాజు. వంశము తెలియదు. తనమనస్సును వశపఱచుకొననిమిత్రము దానిపై బాణములు వేయ, వది ప్రత్యక్షమై 'ఈబాణములు వేసిన నేను చావను. ఇంగువలన నీకు నష్టమే కాని నాకు నష్టము లేదు; కావున నేను చావలయు నన్న వేటుబాణములు వేయుము' అని చెప్పెను. ఇతఁడు మదాలస యను బ్రహ్మవిద్యయొక్క కుమారుఁ డై యుండనోవు.

౩. ఒకరాజ్యం. ఇతఁ డంధ బ్రాహ్మణునకు తననేత్రము నిచ్చి గ్రుడ్డితనమును పోగొట్టిన యొక మహానుభావుఁడు (వా. రా., అయోధ్యా, స. ౧౨).

అలవ — జౌడవ - జౌడవరాగము. ౪౨ - వ మేళకర్త యగు రఘుప్రీయ రాగజన్యము. ఆరోహణము - స గ మ ధ ని స; అవరోహణము - స ని ధ మ గ స యని సంచారము కలది.

అలవలపాడు — ౧. కడపజిల్లా పులివెందులతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౩౯ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా దర్శితాలూకాకు చెందిన జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౮ (౧౯౩౧).

౩. గుంటూరుజిల్లా ఒంగోలుతాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౫౪ (౧౯౩౧).

అలవాల — కర్నూలుజిల్లా పత్తికొండతాలూకాయందు గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౪౫౪ (౧౯౩౧).

అలసింగి — గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాయందులి వజ్రస్థిగ్రామము. జనసంఖ్య ౫౬౩ (౧౯౩౧).

అలహాబాద్ — ౧. దీని నిజమైన యుచ్ఛారణ ఇలహాబాద్. ఇంగ్లీషువారు దీనిని అలహాబాద్ అని వ్రాయుదురు. శురుష్కులు దీనిని ఇలహాబాద్ అంగురు. మనవారు దీనిని 'ప్రయాగ' యందురు. దీనిపవిస్తరవర్ణనమునకై 'ఇలహాబాద్', 'ప్రయాగ' శబ్దములు వాడుదురు.

౨. (భావత్పూర్) పంజాబులో భావత్పూర్ సంస్థానమునందు ఈ పేరుగల తాలూకాకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౨,౮౬౮. భావత్పూర్ నవాబైన సాదిక్ మహమ్మద్ ఖాన్ అనువానిచే నీయది ౧౭౩౦ లో నిర్మింపఁబడెను. ఇచ్చట మృగసింహులీ కలదు.

అలూపుర్ — బీహారురాష్ట్రములోని చిత్తంఘరాజ్యమునం గొకపరగణా. ఒకతాలమున నిం దిడిలిహోనుగులు విస్తారముగ నుండెడివి. వానిములమున పరగణా యభివృద్ధిని గాంచుట కవకాశము లేకుండెడిది. ఇప్పు డీమండలము మిగుల సారవంతమయినదిగ నున్నది. ఇం గుంకి బీహారురాష్ట్రమున నన్ని మూలలకును భాస్క మెగుమతి యగుచుండును.

అలూపురము — యునై టెడ్ ప్రావిన్సులోని బుఖోజిల్లామండలి యొక గ్రామము. ఇది అల్లాఉద్దీన్ ఆలంషాహ్ అను వానిచే గట్టింపఁబడియే నంగురు. ఇచ్చట ఔరంగజేబ్ ఒకమసీదు గట్టించెను. ఇచ్చట గారమునకు రెండుసాదులు సంత జగనును.

అలూయుధుఁడు — ఒక రాక్షసుఁడు. ఇతినిరర్థమునకు నూటశ్చక్రము ఁండెను. భారతయుద్ధమునందు నితఁడు ఘోరత్కరునిచే రాత్రియుద్ధమునఁ జచ్చెను.

అలార్క్స్, పెట్రో ఆంట్ నియో డి (౧౮౩౩ - ౯౧) — స్పెయిన్ దేశజాఁడు. నవలకారుఁడు. రాజకార్యనిపుణుఁడు. ప్రజాప్రతినిధిసభలో కేడిస్కు ప్రతినిధిగ నుండెను. రాయబారి మొదలైన పేర్కు ఉద్యోగములను జేసెను.

అలార్క్స్, జూయి కో రూయి బే డి (౧౮౪౧ - ౧౮౭౯) — స్పేనిషుభాషలో ఖ్యాతిఁ జెందిన నాటకములను వ్రాసిన కవి. ఇతనినాటకములో లా వెర్ డాడ్ సోస్పెచోసా (La Verdad Sospechosa) లనునది మిక్కిలి ప్రసిద్ధము.

అలార్క్స్, హెర్ నాం డో డె — స్పెయిన్ దేశజాఁడైన సమద్రవానికుఁడు. ఇతఁడు క్యాపిటోల్ని యాదుట్టును తిరిగవచ్చి అది దీవి కాదని ఋజువుచేసెను (౧౮౪౦).

అలావర్ పురము — పంజాబునందలి జాలంధర్ జిల్లా
గాని యొక గ్రామము. జనసంఖ్య ౪,౪౨౩. ఇచ్చట మానీ, గ్రూప్
అను బట్టలవర్తక మెక్కువ. ఇది ౧,౮౬౩ లో మ్యూనిసిపాలిటీ చేయఁ
బడెను.

అలాసా — ఉత్తర - అమెరికాయం దక్షిణం
పశ్చిమాత్తరకొణమున నున్న ద్వీపకల్పమును, దాని నంటుకొని
తూర్పు, పడమటిదిశలందుఁ జాలదూరమువఱకును వ్యాపించియున్న
ద్వీపమాలికలను గలసి ఈ పేరునఁ బరఁగుచున్నది. అలాసా,
అల్యాషియా అలాసా, పాకాహండిల్ అనునవి ఇందలిముఖ్య
భాగములు. ౧౪౧-వ పశ్చిమాక్షాంశమునకుఁ బడమర చేరింగుజలసంధి
వఱకును వ్యాపించియున్న స్థలభాగమును, బేరింగ్ జలసంధిలోని
డియోమిడ్ ద్వీపపువూర్వభాగమును, బేరింగుసముద్రములోని ద్వీప
మును, అల్యాషియా ద్వీపములును, ముజాఅగ్రమునకుఁ
తూర్పుననున్న పోర్టులాండ్ కాలవపర్యంతము గల పెడల్పున ఉత్తర
ముగా చిత్ పూర్వకమువఱకును వ్యాపించియున్న ద్వీపసమాహ
మును ఈ యలాసాయందుఁ జేరును. ౧౮౬౩ వఱకు నిది రషియా
దేశముయొక్క ఆధీనమున నుండెను. ఆకాలమున నిది రషియా -
అమెరికా యుద్ధముఁ బొనఁపచుచుండెడిది. ద్వీపకల్ప మను అర్థము
గల అలాసానామకరణము తరువాతఁ గలిగెను.

ఉత్తరమున ఆర్క్టిక్ మహాసాగరము, పడమట ఆర్క్టిక్
మహాసాగరము, బేరింగుజలసంధియు, దక్షిణమున అలాసాసింధు
కాళియు, పసిఫిక్ మహాసాగరమును, తూర్పున బ్రిటిష్ కొలంబియా,
యూకాకా ప్రాంతమును సరిహద్దులుగ నున్నవి. దీని పైకాల్యము
౫,౯౦,౮౮౪ ల చవిగవుమైయున్నది. జనసంఖ్య ౬౪ వేలకు పైగ నుండును.
ప్రస్తుతపురాజగ్రాని జూనినగరము.

ఈదేశముయొక్క దక్షిణ, దక్షిణపూర్వదేశ మంతయు
గర్జమై సమతల మనుమాట లేక నిట్టనిలువుగ జుండు పార్శ్వము
లతోఁ గూడియున్నది. ప్రధాన-అలాసాయందలి వాలు తూర్పున
నుండి పశ్చిమమునకు. పడమటకుఁ బోయినకొలఁదియు నీయెత్తు తగ్గుచుఁ
బోవును. ఉత్తరదిశయందలి తీరము అంత నిలువైన తటములుగలది
కాదు. దక్షిణపూర్వమందలి పాకాహండిల్ నందు అలెగ్జాండర్ ద్వీప
సమాహ మున్నది. దీనిలో పెద్దది చిన్నది కలసి మొత్తము ౧,౧౦౦ ల
ద్వీపములవఱకును గలవు. అలాసాసింధుకాళియందు కొడియోక్
ద్వీపసమాహము గలదు. దీనికిఁ బశ్చిమాత్తరముగ అల్యాషియా
ద్వీపమాలికయు, దానికిఁ బడమట బేరింగ్ సాగరమున ప్రిలిస్, హో,
మాగ్యూ, సెంట్ లారెన్సు, నునివ్, డియోమేడ్ ద్వీపము
లును గలవు. ఈసమస్తద్వీపములయొక్క నానావృక్షసమశీర్షములైన
శిఖరములను, నిలువునఁ జెక్కినగోడలవలె నుండు వీని పార్శ్వమును
బరికిరించి చూచినయెడల పూర్వ విది యంతయు నొక మహాన్నత
పర్వత ప్రదేశముగ నుండి ప్రక్షుతము సముద్రమునందు నునిగిపోవ

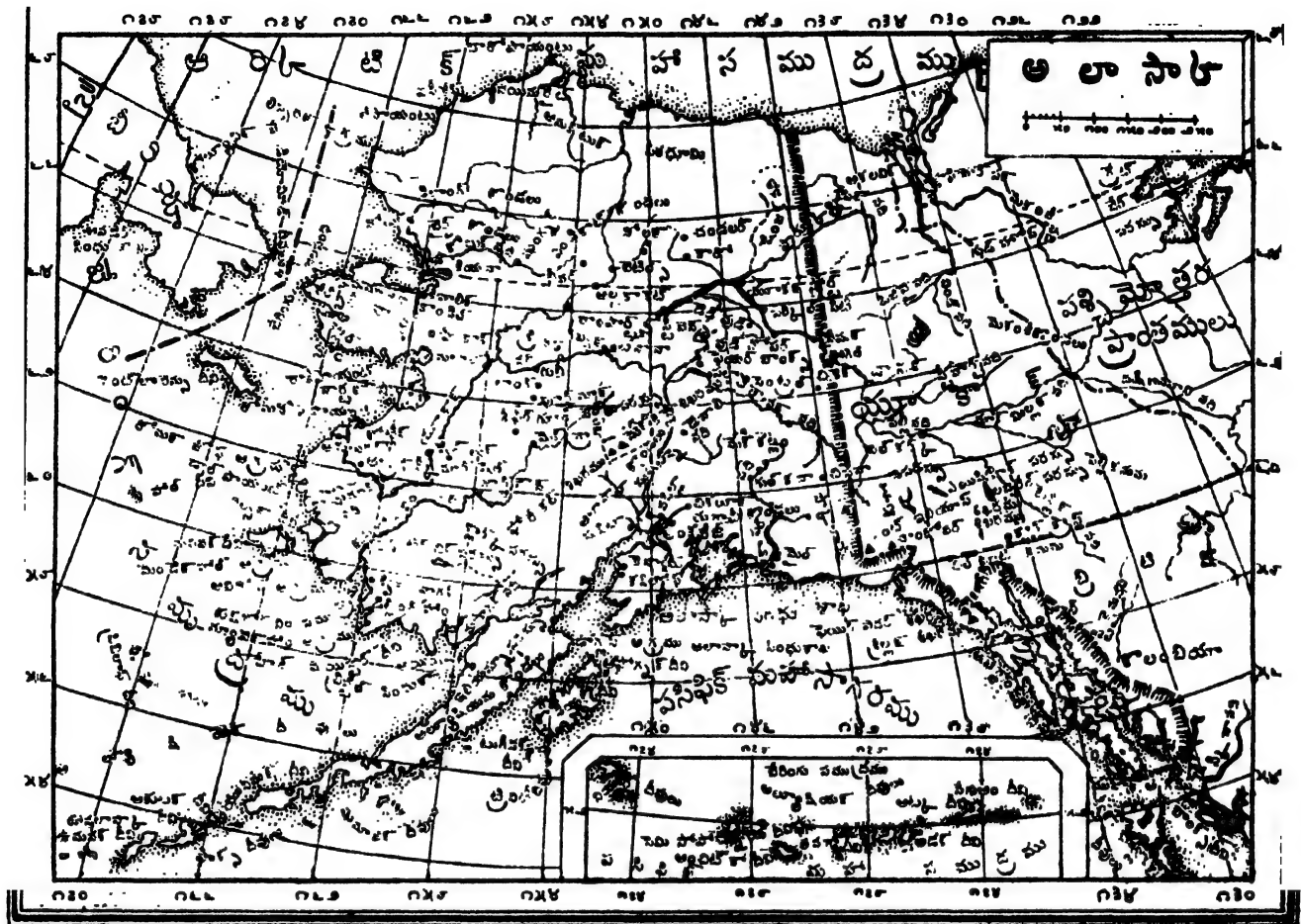
మునుగక నిలిచినభాగము లన్నియు నిట్లు ద్వీపములుగ నేర్పడె నని
విస్పష్ట మగును.

సెంట్ ఇలియాస్ అనుపర్వతశ్రేణి ఈదేశపు పూర్వభాగమం
చున్నది. ఇందు చుగాలీ, కెనాయ్, స్కాలాయ్, సుత్ జోటికా అను
వేలువేలుపర్వతము లున్నవి. మఱియు నీపర్వతములలో క్రిల్లా,
ఫెయిర్ చెదర్, వాంకోవర్ అను ప్రఖ్యాతశిఖరములును గలవు.
మఱియు నిచటి రాంగర్ శిఖరము అగ్ని పర్వతము. సముద్రతీరమునకు
కొంచెము దగ్గరగ సెంట్ ఇలియాస్ శిఖరము కలదు. ప్రధాన-అలా
సాయందు అలాసా, అల్యాషియా పర్వతశ్రేణిలు వ్యాపించి
యున్నవి. వీనియం దొక దజనుకంటె పెక్కువ అగ్ని పర్వతములు
గలవు. అది యటు లుండ నిరంతరము హిమాచ్ఛాదితములగు శిఖరము
లను ఈయలాసా శ్రేణియందుఁ గలవు. అందు ఫోకర్, మెక్
కోలేశ్వంగములు ముఖ్యమైనవి. ఈ రెండవశిఖరముయొక్క యెత్తు
౨౦,౩౦౦ ల అడుగులు. ఉత్తర - అమెరికాయందలి శిఖరము అన్నిం
టిలో నిది యెత్తయినది. అల్యాషియా ద్వీపసమాహము కేవలము
అగ్ని పర్వతపదార్థముతోడ నేర్పడియున్నది.

అలెగ్జాండ్రీయా ద్వీపసమాహమందు స్పిక్టా, టకు,
అలెస్కా అను మూడు నదులు కలవు. పోర్టులాండ్, లిక్ అను
పేరులుగల కాలవలు నిజమునకు సింధుకాళిలు. మఱియు నిచట
హిమానీనదములు (Glaciers) పెక్కు లున్నవి. వానిలో మల
స్పినా, మార్, నీవార్డ్ హిమనదములు ముఖ్య మైనవి. కాపర్ గుషీ
ట్నానామకనదులు అలాసా సుత్ జోటికా పర్వతములలోఁ బుట్టి,
దక్షిణసముద్రమునఁ బడుచున్నవి. ఈ రెండునదులును ప్రవహించు
లోయలు ఆరిమాల్గమును కలపకు ఉనికిపట్టులు.

ప్రధాన-అలాసా మధ్యభాగ మంతయు నొక హిమభూమి.
౩,౦౦౦ మొదలుకొని ౫,౦౦౦ ల అడుగుల యెత్తువఱకును గలదు.
యూకాకా ఇందలి ముఖ్యునది. దీనిపొడువు రెండువేలమైయున్నది. టనానా,
కొయ్ నుక్ అనునవి దీని యుపనదులు. సర్కిల్ సిటీ మొదలుకొని
రాంపార్ట్ వఱకును గల దీనితీరములు రెండుప్రక్కలఁ జాల దూరము
వఱకును నీటిమయమై పోవును. యూకాకానది కుత్తరమున తూర్పు
పడమరలుగా ఎండికాట్ పర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. వీనికిని
కనడాదేశమందలి రాకీ పర్వతములకును సంబంధము కలదు. ఇవి పడ
మటిభాగమున డిలాంగ్, టైర్ పర్వతము లనుపేర రెండుకాళిలుగఁ
జీరిపోవును. ఎండికాట్ పర్వతమాలకును, ఆర్క్టిక్ మహాసాగరమున
కును మధ్య ౮౦ మైళ్లపెడల్పుగల అనుక్ టుక్ హిమభూమి ఈకొండవరు
సలకు సమానాంతరముగ వ్యాపించియున్నది.

అలాసాయొక్క ప్రాకృతికస్థితి ననుసరించి యిందలి శివో
న్మనీరులును భిన్న భిన్నముగ నేయుండును. దక్షిణభాగమున కుక్ సింధు
కాళిపర్వతము సమశీర్షము. ఇచటి మధ్యమతాపపరిమాణము ౫౪
మొదలు ౬౦ డిగ్రీలు. సముద్ర తీరమందలి హిమానీనదములవినోదము

వీచునట్టి బాష్పసంక్రాంతమును వాయువు ప్రసంహననముగఁ బరిణమించి యాప్రాంత మంతయు నిరంతరము పొగమంచుతో నిండి యున్నట్లు గన్పడఁజేయుచుండును. షిట్ కామండి కొడెయిక్, అల్యూషియన్ పర్వతములపైపు పోయినవో మఱింత సమశీతోష్ణముగ నుండును. వారమునందు అయిదుకోజాలు కుంభవృష్టి గురియుచుండును. టేరింగ్ సాగర మంతయు సాధారణముగా నెల్లప్పుడును పొగమంచుతో నావరించికొనియుండును. ఉత్తరతీరమున వాన లంతగ కురియును, శీతకాలమునఁ జరి భరింప నలవికాక యుండును. సెంట్-ఎలియాస్ శ్రేణులకుఁ దూర్పుప్రక్కను కాలమానము ౧౪ మొదలు ౯౨ డిగ్రీల వఱకు భిన్న భిన్న పరిమాణములలో నుండును. అలాస్కామధ్యమందలి పీఠభూమిమీఁద వేసవికాలమున నత్యంతమగు వేడిమియు, చలికాలమున మిక్కిల మగు చలియు నుండును. యూకాలోయలందును దానిలోఁ బ్రవహించు చిన్నచిన్న నదు లన్నియుఁ జలికాలమున గడ్డకట్టిపోవును. నేల యంతయు హిమాచ్ఛాదిత మగును. అట్టి ప్రదేశము లందు మరల మేనెలలోఁగాని యేపని చేయుటకును వీలుండదు. శీతకాలపుమధ్యభాగమున యూకాకానదియొక్క యూర్ధ్వప్రాంతము లందు నూర్మదించుము ఆకసముపైకిఁ గొంచెముగ లేచి ౪ లేక ౬ గంటలకాలముమాత్రము దర్శన మిచ్చి వెంటనే యుద్దమించును. ఈ

చుగా నీస్వల్పకాలమునైతము గనుపడకపోవుటయుఁ గలదు. కాని యుత్తరాయణ మారంభమైనవెంటనే దినము లితిశ్రుముగ వృద్ధి నొంది వారంభించి కుదకు మే, జూన్ నెలలందు నూర్మదలు ౧౮ లేక ౨౦ గంటలకాలము వెలుగుచుండుటయే కాక తక్కిన నాలుగు గంటలకాలముగూడ నొకవిధమున ఉపశాంతి యంతటను ప్రసరించి యుండును. ఈసమయమునఁ బ్రకృతి యంతయుఁ బచ్చికతో నిండి మిక్కిలి మనోహరముగ నుండును. కాని యలాస్కాయందలి వేసవి నవ్వుదగినది కాదు. ఒక్కొక్కప్పుడు జూలై నెలలో రాత్రులు అతిశయము లై యుండును. కొన్ని వేళల ఆగష్టుమాసపు మధ్యమందే మంచు గడ్డలు పడుట సంభవించును.

వేసవి, అండజ, జరాయణములలో నిచట నసంఖ్యాకము లగు ప్రాణులు కన్పడుచున్నవి. సముద్రపుకొల్లు, లేళ్లు - వీనివలన నిచటివారిజీవనము జరగుచుండును. రయిడ్ డీర్ అనుపేరుగల లేడి ఇచటఁ జాలపనుల కుపయోగపడుచుండును. ఈజాతి యిచట నవసాన దేశమ సమీపించియుండ దొరతనమువాడు క్రద్ధున వహించి నైలీరియా నుండి కొన్ని లేళ్లను దప్పించి యలాస్కాయందు వృద్ధి నొందునని యములను గానించియున్నాడు. ఆహారాదిపదార్థముల నొకచోట

నుండి వేటోకచోటికి గొనిపోవలయు ననిన మంచుచే గప్పబడి యుండు నేలమీద రెయిన్ డీరులవలె సాయపడుజంతువులు వేటోక విధమునవి లేవు. కాని యాదేశముయొక్క యైక్వర్యమునకు ముఖ్యకారణము చేపలు, ఉన్ని సుత్పదనము చేయుజంతువులును. దక్షిణపూర్వపుటోగముననుండి బ్రిష్టతసింధుశాఖపర్యంతము (వ్యాపించియున్న) సముద్రతీర మంతయు, చేపలతో నిండియున్నది. హేర్రింగ్, కాడ్, సాల్మన్ అనుపేరుల నొప్పుచేప లత్యంతముగ గలవు. తిమింగిలములు, దంతములకు బనికివచ్చు వాల్రస్ లను జలచరములు, ఒత్తరులు, నీలులును ఆపరిమితములుగ నున్నవి.

నీలజంతువులం దాటువిధములగు వేటువేటుబాతులు కాన వచ్చును. సముద్రసింహములు పగొప్ప మనుసంఖ్యయందు గలవు. ఫర్ (Fur) నామకేశోత్పాదకజంతువులందు ౩ భిన్నజాతు లున్నవి. పునుగుపిల్లులు నేలీలులు అని యివి వేటువేటుపేరుల బిరుదబడుచుండును. మతీయు వైదుప్రకారములగు ఎలుగులు, బూడిదవర్ణపుతోడేర్లు, అయిదురంగుల (నలుపు, ఎఱుపు, తెలుపు) నీలము, వెండిరంగులనొప్పు) పక్కలు క్రొత్తగఁ జూచువారికి మిగుల బావందమును గూర్చుచుండును.

దక్షిణపూర్వపుప్రాంతములందు- నానావిధములగువృక్షజాతులు పెంపొందును. దేవదారు, సాంబ్రాణి, ధూర్జ, వేలసాదులు గాక యనేకారణ్యవృక్షము లింకను లెక్కకు మిక్కిలిగఁ గలవు. ఎచ్చటఁ బట్టినను గడ్డి పెరుగును కాని మంచు పడుటతోడనే మాడిపోవును. అనుమానమున వాయువులు లేనికారణమున అల్పాష్వియక్షోద్యపము లందు బొత్తిగ వృక్షములు పెరుగవు. పచ్చికతో మాత్రము నిండి యుండును. ఇచటి నేల మంచి సారవంత మైనది. దక్షిణ-పూర్వమందలి ప్రాంతములలో ఒకలక్షచదరపుమైళ్ల వైశాల్యము గల ధూమిమీడు ముఖ్యమైనపంట లన్నియుఁ బండును. బేరంగు సముద్రతీరములందుఁ దక్కి అర్కిటిక్ రేఖకు దక్షిణముగ నున్న నేల లన్నియు వ్యవసాయ మోగ్యములే. పచ్చికగడ్డి పుష్కలముగ లభించుటవలన పశుపాలనము నిచ్చుట బాగుగ జరగఁగలదు.

ఫర్ (Fur) నామకేశముల సుత్పదనము చేయువృక్షముల కారణమునను, నీలుమత్స్యములవేటలవలనను నిచట విస్తారముగ వ్యాపారము జరగుచుండెను. కాని కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందిటి కఱకు నీప్రాణులయొక్క అనావశ్యకమారణమువలన వానినాశము తోపాటు దేశవాసుల నాశనముగూడ ప్రాప్తించు ననుభయముకలిగెను. అంత దొరతనమునా రీజంతువుల వేటాడువిషయమున మంచి కట్టు బాట్లను గావించుటయొక్క బొత్తిగ జాతి నాశన మగు నని తోచిన జంతువులను వైబీరియా మొదలగు విదేశములనుండి తెప్పించి పాలించుచున్నారు. ఇట్లు గావించినవానిలో రెయిన్ డీరు ఒకటి.

ఈదేశమునందు ఖనిజములగును దక్కువలేదు. బంగారము, రాగి, వెండి, ప్లాటినము, పట్టాడియము, అంజనము, టంగ్గెట్, పెట్రో

లియం, సీసము, తగరము, గ్రాఫైట్, బార్లెట్, గంధకము, జిప్సము, పాలరాయి మున్నగునవి భూగర్భముననుండి లభించును. బొగ్గును పుష్కలముగఁ గలదు. కాని ఈపదార్థముల నన్నింటిని అవసరములగు స్థానములందుఁ జేర్చుటకుఁ దగిన వాహనాదిసౌకర్యములు లేవు. ఆకారణమున వీనిపరిశ్రమయు వెనుకఁబడియేయున్నది.

౧౮౯౬ - వ సంవత్సరము మొదలుకొని పరదేశములతో వార్తాపారసౌకర్యము లీదేశమునకుఁ గొన్ని కలిగినవి. యు.ఎ. టెల్గ్రాఫ్ లైన్సున నుండి నియమపూర్వకముగఁ బ్రతిదినము అలాస్కాకు టెప్పాలు రవాణా యగుచుండును. అర్కిటిక్ రేఖ కుత్తరముం దున్న ప్రదేశములకును నిచటనుండి క్రమము దప్పక వార్త లేగుచుండును. దేశమందలి ముఖ్యపట్టణముల కన్నిటికిని మధ్య తంతిసంబంధము కలదు. అలాస్కాసింధుశాఖమీది సీవాల్డ్ పట్టణము మొదలుకొని ఫెయిర్ బాంక్స్ నగరమువఱకును వై.ఎ.నూర్థము నిర్మింపఁబడి యున్నది. శాఖలతోపాటు ఈరైలునాధ్యమపొడుపు ౫౪౦ మైళ్లు. ౧౯౨౫-వ సంవత్సరమున విమానముల రాకపోకలకై ప్రయత్నములు జరగను. అంత నొకసంవత్సరము గడచునప్పటికి ౨౩ చోట్ల విమాన విశ్రమస్థానము లేర్పడినవి. సముద్రతీరములందలి పట్టణము లన్నింటి కిని స్తీమరులు ప్రతిదినము వచ్చి పోవుచుండును.

ప్రస్తుత మిచటిజనసంఖ్య ౬౪,౩౫౬ మాత్రమే. ఇందు నూటికి ౪౮ మంది తెల్లవారు, ౪౬ నరు దేయులు, ఆగ్లరు చీనాజపానుదేశములకుఁ జెందినవారు. ఆసియాఖండవాసులు సాధారణముగ సాలమన్ చేపలను పట్టుకొనుటయందును, వానిని డబ్బా లలో నింపి పంపుకార్యములందును నెక్కువగ నియోగింపఁబడి యున్నారు. ఇచటి అసలుదేశములలో నాలుగుభేదములు గలవు: (౧). ఎస్క్విమోలు లేక ఇన్నుయితులు; అల్పాష్వియతులును వీరికిఁ జెందినవారే, (౨). హాయిదాసులు లేక కెనుగనీలు; వీరు ముఖ్యముగ ప్రిన్స్ ఆఫ్ వేల్స్ స్టీప్ మనున వాసము చేయుచుండురు, (౩). క్లింకితులు వీరు అలెగ్జాండర్ ద్వీపసమూహముం దంతిలను అక్కడెక్కడ వ్యాపించియున్నారు, (౪). తెన్నెహులు లేక అప్ సక్సునులు. వీరందఱలో ఎస్క్విమోలు దప్పక దక్షిణజాతులవారు తర్ర-అమెరికాయందలి ఇండియనుల సంతతినా రని తెలియవచ్చినది. ఈసమస్త జాతులవారును తెల్లవారి యాచారవ్యవహారముల నెలంబించి క్రైస్తవమతమును స్వీకరించియున్నారు.

అలాస్కాయందలి కొన్ని పట్టణములక్షేత్రము జూచినయెడల మొట్టమొదట దీనిని గనిపట్టినవారు స్పెయినుదేశీయు లని స్పష్ట ముగును. కాని ఏకారణముచేతనో వారిచట నిలుకడగ నివాసములఁ గుదుర్చుకొనియుండలేదు. రషీయనులు సమీపమున నుండుటచేతను, అచటికితోవ్వనీతులకు సహజముగ నలవాటుపడియున్న నా రగుట చేతను, నీదేశమునందు వాసము గుదుర్చుకొనిరి. ౧౭౨౮ లో విల్క్స్ చేరింగ్ అనునతఁడు కొంతదూరమువఱకు నీ దేశము నన్వేషించి

పోయెను. అది మొదలుకొని యచటి జలసంధి యతనికేర చేరింగ్ జలసంధి యని పిలువఁబడుచున్నది. ౧౭౪౧ లో మరల నితఁడే యశ్వేషకార్థము బయలుదేరి కొంతవఱకును మనోభిలాషములను పూర్తిచేసికొనెను. కాని యీవర్యాదు మితఁ డపరిమితమైన చలివలన మృతినొందెను. తరువాత ౩౦ లేక ౩౫ సంవత్సరముల సర్వంతము రవ్యమతే దీనిని స్వాధీనము చేసికొనియుండిరి. అటు పిమ్మట కుక్, వాంకోవర్, మెకంకీ లను ముగ్గు రాంగ్లేయులు దీనిని పరిశోధించిరి. ఈమగ్గుకాలమున యూరోపియనులు కొందఱు చలు వాసములఁ గురుదుకొని నిరంకుశులై యచటి యాదిమనివాసు లగు ఎస్కిమోలు లోనగువారిపై నత్యాచారములు సలుపఁదొడగిరి. అంత నీచురంతముల నడచివేయవలయు నని రషియనలును, అమెరి కనులును కలసి రషియన్ - అమెరికన్ కంపెనీ యనుపేర నొక సంఘమును స్థాపించికొనిరి. ఈకంపెనీవారు రషియా ప్రభుత్వమువారి యాజ్ఞను పొంది అలాస్కాయందలి వాణిజ్యవ్యాపారపరిపాలన కార్యముల నెఱవేర్చుకొనుచుండిరి. ఇట్లు చేయుటకై వీరికి రషియన్ దొరతనమువలననుండి ౨౦ యేండ్లవఱకును జెల్లునట్టి యొకచార్టరు (కాలప్రత్తు) దొరకుచుండెడిది. వీరు ఒక 'చార్టర్' గనుపు ముగియుటతోడనే మఱియొక 'చార్టర్' ను దీసికొనవలసి యుం డెను. అదేతరుణమున నమెరికను నీభూమిని గొనవలె నని ప్రయత్నముచేసిరి కాని అంతఃకలహము లుప్పలిల్లుటచే నప్యటి కావిషయ మాగిపోయెను. తరువాత జాన్సన్ ప్రసిడెంటుగా నున్న కాలమున ౧౮౬౭-వ సంవత్సరము మార్చిలో నీసంగతి మరల ప్రస్తావమునకు వచ్చెను. అంత అక్టోబరు నెలలో దీని విక్ర యము సీరపడిపోయెను.

అటుపిమ్మట బంగారపుగనులు, చేపలవేటలు, నీలుజంతువుల వ్యాపారము మున్నగునాని పరిపాలనవిషయమున కొన్నిపరివర్తన ములు జరగుచువచ్చెను. మద్యపాననిషేధమునకై యశేక ప్రయత్న ములు సలుపఁబడినవి కాని యవి పూర్తిగ ఫలించి యుండలేదు. ప్రజలలో స్వయముగ నీతియొడల లక్ష్యము లేనినో నెంత బలము గల, యెట్టిసభ్యులగల ప్రభుత్వమైనను స్వాభీష్టమును నెఱవేర్చు కొనఁజాలదు. ౧౮౦౬-వ సంవత్సరమున అలాస్కావాసులు స్టేట్స్ కాంగ్రెసునకు ఒకప్రతినిధిని బంపునధికారమును బడసిరి. స్టేట్స్ ప్రభుత్వమువారి యధీనమున ఒకగవర్నర్ నీదేశమును బాలించుచుం దును. ఈయనకుఁ దోడ్పడుటకై ఒక 'లెజిస్లేటివ్ అసెంబ్లీ' కూడఁ గలదు. ఎనమండ్రు సెనేటర్లును, ౧౬ గురు ప్రతినిధులును ఈ యసెంబ్లీయందుఁ బని చేయుచుందురు. కాని ఈయసెంబ్లీవారు చేయు నియమములను; చట్టములను స్వీకరించుటకును, తిరస్కరించుటకును అధికారము యానై టెడ్ స్టేట్స్ కాంగ్రెసునకుఁ గలదు. మఱియు నిచటిపరిపాలనము రెండుసంఘములద్వారా జరగుచున్నది : జాతీయసంఘ (National Government); ప్రాంతికసంఘ (Territorial Government). ఈ రెండుసంఘములద్వారా విద్యా, వ్యాపార, కృషి, శిల్పాది సమస్తకార్యములును నిర్వహింపఁబడు చుండును.

౧౮౬౭-వ సంవత్సరమునకు నలాస్కాయందలి వాణిజ్యభాగ మునుకలించి బొత్తిగఁ దెలియకుండెడిది. కాని ఈసంవత్సరమున జ్జోక్ డెక్ ప్రాంతమునందు బంగారపుగనులు బయటపడచే నది మొదలుకొని యాప్రదేశము నంతను నశ్వేషింప జనులకు ప్రోత్సా హము కలిగెను. తదాది సంయుక్తరాజ్యముల (United States) భూగర్భభోగసమితియు, యుద్ధవిభాగమువారును ఈదేశమును బాగుగఁ బరిశోధించి యొక్కడొక్కడ నేయేవద్దార్థములు గొరకు నదియు వెల్లడించిరి.

అముండ్ నీజ్ ఈదేశమునే ప్రధానస్థానముగ నేర్పఱుచుకొని ఉత్తరధ్రువంశయాత్రలఁ గావించెను విల్కిన్స్ అను నైమనికుఁ డొకఁడు విమానములద్వారా చేసిన గ్రువాన్వేషణముల నీదేశమందలి బాలోపాయంతును ముఖ్యస్థానముగఁ జెల్లెకొనెను.

౧౮౭౨-వ సంవత్సరమున దీప్రదేశముననుండియే జపిలి విల్కిన్స్, ఎయిల్ సజ్ అనువారు అర్కిటిక్ ధ్రువము నడ్డుముగా విమానములతో దాటి గురక్షితముగ స్పిట్ బర్గ్ నగరమువఱకును బ్రయాణముల సలిపిరి.

౧౮౭౨-వ సంవత్సరమున దీప్రదేశముననుండియే జపిలి విల్కిన్స్, ఎయిల్ సజ్ అనువారు అర్కిటిక్ ధ్రువము నడ్డుముగా విమానములతో దాటి గురక్షితముగ స్పిట్ బర్గ్ నగరమువఱకును బ్రయాణముల సలిపిరి.

అలికాం — గంబంజిల్లా త్రికాకుళం తాలూకాలోని గ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౯౬౩ (౧౯౩౧).

అలిగిలవాడ — బళ్లారిజిల్లా హర్పనహల్లి తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౯౫ (౧౯౩౧).

అలిగొండ — గంబంజిల్లా రామగిరి తాలూకాకు చెందిన యే తెన్నీగ్రామము. ౫౦౨ (౧౯౩౧).

అలిదేన — కడపజిల్లా కామలాపురము తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౫౩ (౧౯౩౧).

అలిమిలి — నెల్లూరుజిల్లా వెంకటగిరి తాలూకాలోని జమిన్ దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౩౯ (౧౯౩౧).

అలిరెడ్డిపల్లె — కడపజిల్లా పులిచెందల తాలూకా యందలి గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౬౦౫ (౧౯౩౧).

అలివేరు — కూర్నూరుజిల్లా పోలవరం తాలూకా యందలి యే తెన్నీగ్రామము. జనసంఖ్య ౬౪౬.

అలీ వేలుమంగాపురము — నల్లూరుజిల్లా ఉపయోగింపబడిన ఈ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౧౬౨ (౧౮౩౧).

అలీ (క్రీ. శ. ౬౦౦ - ౬౬౧) — నాలుగవ ఖలీఫా, అబూ తలీఖ్ కు మారుడు. ఇతడు మహమ్మదు సాహెబ్ హాతు రను ఫతీమాను పెండ్లియాడెను. ఆమెయందలినికి హసన్, హుసేన్, మహమ్మద్ అను మువ్వగుడుమారులు కలిగిరి. ఒక్కోమక్కాపేస నితడు ౬౫౬ లో ఖలీఫా పదము నొడెను. మహమ్మదు భార్యయైన అయ్యేషా యితని కావడము రావంజీతములకు తీవ్ర ప్రయత్నము చేసి యితని నెదిరించెను. అలీ గూఢమున బస్తాయొద్ద జూసిన ముద్దమున కైదీగ బట్టుకొనెను. అయ్యేషా యుష్టానాఫుద్దీన్ యుద్ధముచేసిన కారణమున దీని కుష్టముండు మని చేరు కలిగినది. అలీ శివితాన శేష మంతయు నతనికి ప్రతిస్పర్ధిగ నేర్పవిన ఖలీఫా మోవిగాఫోకి సంతతయుండెను లండే కడవిపోయినది. ఇతని రాజధానియగు మాఘాతుం దిత్తనిని ఇష్టముతోటా అనునతడు వివక్షిగ ముగ్ధముతో బోడిచి పెంపెను. నెడ తెఫ్తనం దున్న మెషెడ్ అలీ యనుచేర బంగునితనినమాధి ప్రసిద్ధి కెక్కిన పుణ్యక్షేత్రమయి గూత్రాస్థుల మయినది. ఇతని మరణానంతర మితడు గొప్పపండితుఁ డని వార్త కెక్కినది. ఇతని యను గూఢులు పియాతెగమహమ్మదీయులు. స్థానికావంశాలు తాము ఫతీమా - అలీసంతతివార మని చెప్పుకొందురు.

అలీ ఆదిల్ షా (ప్ర. శ. ౧౫౫౦ - ౧౫౮౦) — విజాపురమున బరిపాలించిన కుల్తములలో నొకఁడు; ఇబ్రాహీం ఆదిల్ షా కుమారుడు. ఇబ్రాహీం ఆదిల్ షాకు ఇస్తాయీల్, అలీ, అహమ్మద్, తహమాస్ప్ అని నలువురు కుమారులును, హిదాయత్ బల్తానా, తిన్దీనీ యని యిరువురు కూతులును గలిగిరి. కొడుకు లేవరి తరువాత నెవరు కలిగిరో స్పష్టము కాకపోయినను అలీకంటే ఇస్తాయీలే పెద్దవాఁడయినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ముఘలుసంకేతము ఇబ్రాహీమునకు, చుఱుకయినవాఁడనా, తెలివిలేబలుకలవాఁడు నయినను అలీ యన్న నయ్యముగ నుండెడిది. ఇందులకు తండ్రికొడుకు లిరువురకుఁ గలమత భేదములే కారణము. ఇబ్రాహీం కున్న మతము నవలంబింప, కొడుకు అలీ పియామతావలంబి యయ్యెను. ఇందునుగడంచి ఇబ్రాహీం కొడుకు నెంత మందిరించినను తనతండ్రిమతమును వదిలి యన్యమతమును స్వీకరించుట కతనికి యుక్తముగఁ జూచినప్పుడు తన యిచ్చ వచ్చిన మతము నవలంబించుటకుఁ దనకు నధికారము కల డని అలీ తండ్రికి జవాబిచ్చుచుండువాఁడు. ఈతని పండ్రికొడుకు లిరువురకును పొరపట్లు జనించినవి. దీనికిఁ బొడుగుఁ డనయనంతరము సింహాసనము నెక్కివలసిన ఇస్తాయీల్ మందుఁడు, నవివేకియు నయి యుండెను. ప్రజాదృష్టిలో ఇస్తాయీ లతని పొదరునికంటే తెలివి తక్కువవాఁడుగఁ గన్పించుట ఇబ్రాహీమున కిష్టములేకపోయెను. ఈ కారణములవలన ఇబ్రాహీం తన రాజ్యకాలముననే అలీని మిరాజ్

దుర్గమున తొమ్మిదిసంవత్సరములకాలము కైదీగనుంచెను. అలీని తొలఁగించి అసద్ ఖాన్ లారీమనుమఁడయిన తహమాస్ప్ను తన యనంతరమున సింహాసన మెక్కించుటకు ఇబ్రాహీం కొంతవఱకు ప్రయత్నములు కావించినను విజాపురపు ఉస్తాదులును, సామంతులును అలీ యందలి గౌరవాభిమానములచేతఁ డత్ ప్రయత్నములను విఫలము కావించినట్లు చెప్పుదురు. తును కైట్టయిన నేమి, కాంగార విముక్తుఁడయి అలీ ఆదిల్ షాయే ౧౫౫౬ లో విజాపురపు సింహాసనము నధిష్ఠించెను. రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే యతని నభినందించుచు ఒక్క నిబాంషా తక్కి ఇతరకుల్తములు కానుకలతో తమ గౌరవప్రపత్తులను దెలుపుకొనుటకుఁ దమతమరాయబారులను విజాపురమున కంపిరి

సింహాసనమెక్కినవెంటనే అలీ ఆదిల్ షా తన రాజ్యమునకున్న మతము నపొందినైచి పియామతమును మరలఁ బ్రవేశపెట్టి, తనపక్షమును బలపఱచుకొనుటకుఁ దన తావలంబాలను పెరిపియా మొదలగు దేశముల నుండి తన రాజ్యమునకు రావలసినవని గూఢాన్వయించెను. ఇందుమీఁదిట నున్న మతావలంబు లాస్తాహావేకపరకవలె మతయుద్ధము ప్రకటింప నుద్ఘోషిల్లెరి. రాజ్యమున నశాంతియు, సంక్షోభమును ప్రబలెను. కాని యాతరుదామున నతడు చాల వివేకముతోఁ బ్రవర్తించి విచ్చల విడిగ ధనమును వ్యయపఱచి చాలమందిని లోబఱుచుకొనెను. తుద కతని న్యాయబుద్ధిచేత, సాధార్యముచేత, డయచేతను విజాపురమునకు మూఁడుమంకినకీడు తొలఁగిపోయెను.

అలీ ఆదిల్ షారాజ్యకాల మంతయు నొకవిధముగ నిబాంషాహాతోడి యుద్ధములందే కడచిన డని చెప్పవచ్చును. అహమ్మదునగరము కుల్తమున బుర్హానిబాంషామరణానంతరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన హుసేన్ బాంషా తాను మన్న కెక్కినసంకేతనే జరపవలసిన గౌరవలాంఛనాదులు జరపలే చని అలీ ఆదిల్ షాకు మనస్సులో మెరపారలాడుచునే యుండెను. అందువలన నతనిపైఁ బగతీర్చుకొన వలె నని అలీ కృతనిశ్చయఁ డయ్యెను. ఇందుకు మున్నందు దనస్థితిని భద్రపఱుచుకొనుటకై విజయనగరమును బరిపాలించుచుండిన సదాశివరాయలతోను, అతనికిఁ గార్యకర్తగ రాజకార్యములను జక్కఁ డెట్టుమంపిన రామరాయలతోను స్నేహము కలిపికొని, దానిని ప్రోదీపింపెను. రామరాయలకుమాడుఁడు చనిపోయినట్లు వార్త తెలిసినయంతనే అలీ ఆదిల్ షా యతనికిఁ దనసానుభూతి నెఱిగించుటకయి విజయనగరమున కరిగి, యతని మన్ననలకుఁ బాత్రుఁ డయ్యెను. ఉభయపక్షములందు నొండొరులకు పారితోషికములు కురిసిపోయినవి. విజయనగరమున అలీ ఆదిల్ షాగౌరవార్థము నేడుకలు, విందులు జరగినవి. విజయనగరముననుండి మరలి అలీ విజాపురమునకు వచ్చిన పిప రామరాయల యాస్థానముననుండి ప్రతినిధులు విజాపురమున కరుదించి అలీ ఆదిల్ షాకుఁ దమ గౌరవప్రపత్తులను దెలుపుకొనిరి. అలీ ఆదిల్ షాయొక్క అహమ్మదునగరంజయత్రానాటకమున కిది పూర్వరంగము. ఇంతటనుండి అలీ ఆదిల్ షా అహమ్మదునగరు

నిజాంషాహీసుల్తానులమీదికి దండెత్తి వెళ్లినపు డెల్ల రామరాయలే యతనికి బాసట.

రామరాయలతో నీవిధమున మైత్రి పాటించి యతని తోడ్పాటుతో నిజాంషాహీ యుద్ధము ప్రకటించి రణభేరి మ్రోయించెను. అంతికాలముననే విజాపూర, విజయనగర సైన్యము లహమదునగరరాజ్యమునఁ బ్రవేశించినవి. శత్రువును మాగ్నోనుట కష్టమని నిజాంషాహీలతాబాదుదుర్గమునకు వెనుకంజవేసెను. అయిన నాసైన్యము లంతటితో నతనిని వదిలక వెంబడించి తలమినది. సాగిపోయినంత మేరయు విజయనగర సైన్యములు జేశమును కొల్లగొట్టి, పంటపైరులను విధ్వంసము కావించినవి. తమ నేనానివేశముల కుత్తమస్థానముల నన్నిటిని విజయనగరమునా రాక్రమించుకొనుటయే కాక విజాపూరపు సేన లెన్నుకొనినయుత్తమస్థానములనుగూడ, వానిని వెలఁగొట్టి యాక్రమించుకొనుచువచ్చిరి. ఇది యన్నియుఁ గనిపట్టుమంపిన అలీ ఆదిల్ షాకు ప్యాపియను రంగుకొనిపోవుచుండెను. చేయునది లేక యప్పటికిమాత్ర ముతఁడేమియు ననక విన్నకుండెను; కాని మన స్సునమాత్ర మవి మఱివిపోలేదు. తుదికు కల్యాణిదుర్గము నిచ్చి నిజాంషా అలీ ఆదిల్ షాతో సంధి కావించుకొనెను. వచ్చినపని తీరి విజయనగర, విజాపూర సైన్యములు తమతమనగరములకు వెడలిపోయినవి.

నిజాంషా యీ యపజయమును మఱచినవాఁడు కాఁడు. అతఁడు తన సైన్యములను బలపఱచుకొని మరల అలీ ఆదిల్ షాహీతోడి పోరాటమునకుఁ దిన్నెతిని కట్టుదిట్టముచేసికొనుటకు వ్యవధి చూచుకొనుచుండెను; తనహఠురు జమాల్ దీదీని కుతుబ్ షా కిచ్చి యతనిమైత్రి సంపాదించెను. ఇది యంతయుఁ దెలిసి అలీ మరల రామరాజసాయము నర్థించెను. అందుల కతఁ డెప్పుడును సర్వసిద్ధము గనే యుండెను. శత్రుపక్షములు రెంటికిని మరల సంగ్రామము సంఘటించినది. ఇందుగూడ నిజాంషా పరాజయము నొంది పలాయితుఁ డయ్యెను. అహమదునగరు నిజాంషాహీసుల్తానుల తంతో దిర్ఘకారణములగ నుండిన హరితకేతనములనుగూడ నిజాంషా యుద్ధరంగమున బీడిపోవలసిన దుర్గదిపట్టినది. ఈకేతనములను నిజాంషాహీ సుల్తానులు గుజరాత్ దేశపురాజులవలననుండి యుపాయనముగఁ బడసియుండిరి. వానిని జేపట్టి అలీ ఆదిల్ షా తన హరిద్రకేతనములను బరిత్యజించి విజయదర్భముతో నాబావుటాల నెగురవైచెను. అలీ ఆదిల్ షా సేనలను బిడ్డోని విజయనగరవాహిని తమరాజధాని కరుగుచు దారిలో పట్టణములను పాడొనరించి, దేశమును కొల్లగొట్టి, మసీదులను పాడుచేసి, అదివఱకు మహమ్మదీయులు హిందువులయొడలఁ గావించిన యత్యాచారములకుఁ దమకసి తీరునట్లు మహమ్మదీయమతము నవమానించె నని చెప్పుదురు.

మరలిపోవుచు విజయనగర సైన్యము కావించిన యనుచిత కార్యము లన్నియు అలీ ఆదిల్ షాకుఁ దెలియవచ్చినవి. రామరాయల యాధిత్యము, నుత్కలగర్వమును అలీ ఆదిల్ షాకు దుస్సహమైనవి. నిజాంషా, కుతుబ్ షాల కదివఱకే రామరాయలవర్తలు దుర్భరము

లయి వారుహాద నతనిమీఁదఁ బగ దీర్చుకొనఁ దరుణమున కెదురు చూచుచుండిరి. ఇప్పు డలీ ఆదిల్ షా తమప్రాతవైరమునుగూడఁ గట్టి పెట్టి విజయనగరమును గూర్చి తోడిసుల్తానులతో మైత్రి పాటించ సమక ట్టెను. ఇందునిమిత్త మాదిల్ షా తనసోదరి హిదాయత్ సుల్తానాను నిజాంషా కుతుబ్ షాను ముర్తజా కిచ్చి పరిణయము కావించెను. నిజాంషాహాద తనహఠురు సుప్రసిద్ధురాలయిన చాంద్ దీదీని హలా పురదుర్గముతోఁగూడ అలీ ఆదిల్ షా కిచ్చి తమసేనాబంధమునకు శ్రుతి వోసెను. దీరు అలీబరీమహాద సనంఘమునఁ జేరెను. ఈసుల్తాను లందఱు తమతమ సేనలతో ౧౫౬౪ - ౬౫ డిసెంబరుమాసమున విజయనగరముపై జైత్రయాత్ర సాగించిరి. ఈవర్తమానము తెలిసి రామరాయలు సేనలను గూర్చుకొని కృష్ణానదీ దక్షిణతీరమున నున్న రక్షుపత గిదియొప్ప శివరములు పన్ని శేవుల నన్నిటిని గాచుచు శత్రువులరాక కనుగుచూచుచుండెను. గుడి కీయంధయులబలములకు రక్షుపత గిదియొప్ప నొకమహాఘోరసంగ్రామము ప్రవర్తించినది (చూడుఁడు : రక్షుపతగిదియుద్ధము) అందు విజయనగర సైన్యము లనేకములు త్రొల్లినవి. రామరాయలు వధింపఁబడెను. విజయనగరసామ్రాజ్య ముస్తమించినది. విజయనగర సుల్తానులు రణరంగమున కొన్నిదినముల వఱకు నాఁగి, పిదప విజయనగరమున కరిగి ఆనగరరాజమును కొన్ని నెలలపాటు వోచుకొని విధ్వంసముకావించిరి. జీవన్నగరముగ విజయనగరము కథావశేష మయినది.

ఈవిజయమువలన అలీ ఆదిల్ షాకు రాయచూరు, ముదుగల్లు దుర్గములు వశమయినవి. వానిని బలపఱచి, తగిన దుర్గాధిపతుల యధీనమున నుంచి అలీ ఆదిల్ షా విజాపూరమున కరిగి విజయనగరము దోఁపుడ నగరకీనధనముతో విజాపూరముచుట్టును గొప్పప్రాకారమును నిర్మించుటయేకాక దుర్గమునుగూడ కట్టుదిట్టపఱచెను. అంతవఱకును రాజధానియందు సురక్షిత మయినభాగ మొకదుర్గమే. దానిచుట్టు, విజాపూరపుసుల్తానుల ప్రభు హెచ్చినకొలదియు నొకగొప్పపట్టణము వెలసినది; కాని దానికి శత్రువులదాడినంతి తగినరక్షణ లేకయుండెను. ఈప్రాకారనిర్మాణము ౧౫౬౫ లో పూర్తి యయినది.

రామరాజపరాజయముతోఁ దనివిననక అలీ ఆదిల్ షా ఇంకను దక్షిణరాజ్యములను సాధింప సైన్యముల నంపెను. మాతనరాజ్యసంపాదనమున ఆదిల్ షా మఱింత ప్రబలుఁ డగుచున్నాఁడని యనూయ చెంది, అతఁ డింకను ప్రబలుఁడైనయెడల నతని నెదిరించి నిలుచుట కష్టమని యొంది నిజాంషా కుతుబ్ షానుగూడ నెట్లెట్లో లోబఱచుకొని యతనితోఁ గలసి విజాపూరముపై దండెత్తడలెను. కాని దక్షిణ దేశవిజయమునకు సేనలను నడపించుకొనిపోయిన కిష్యురఖాను ఆకస్మికముగ మరలివచ్చుటవలన వారిప్రయత్నములు భగ్నము లయ్యెను. శత్రువులు చెల్లాచెదరైరి. నిజాంషా యప్పటికి వెనుకకు తగ్గినను కీపుకాలముననే సైన్యములను గూర్చుకొని మరల విజాపూరముపై యుద్ధము ప్రకటించెను. ఈయుద్ధమున కిష్యురఖాను హఠఁ డయ్యెను. విజాపూరపుసైన్యములు కాండికీకు లైనవి.

అటులేమీ అదిల్ షా పెనుగొండమీదగూడ దండెత్తను కాని విజాపురమున కపజయమే కలిగినది. పోర్చుగీసువారి వశమునం దున్నగోవాదుర్గమును లోబలుచుకొనుతలంపుతో అదిల్ షా ౧,౦౦,౦౦౦ల సైనికులతోను, ౨,౧౦౦ల యేనుగులతోను చెల్లిదానిని పదిసెలలపాటు ముట్టడించెను. కాని తుదకు ప్రయోజనము లేకపోయెను; కాని యసలికాలముననే తొరగల్గు, ధార్వాహ, బంకాపురములను జయించి తనప్రతిష్ఠను నిలుపుకొనెను.

క్రీ. శ. ౧౫౭౯ - వ సంవత్సరమున అలీ ఆదిల్ షా వధింపఁబడెను. విజాపురప్రాకారశిఖర, గగనమహలు, ఆనందమహలు, జమీమునీసు, చాంన్ బాగ్ యనునిర్మాణము లన్నియు నీతఁడు కట్టించినవి.

అలీ ఆదిల్ షా (ద్వితీయుఁడు) — విజాపురమును బరిపాలించిన సుల్తాను. మహమ్మదు అదిల్ షాకునూరుఁడు. మహమ్మదు అదిల్ షామరణానంతర మితఁడు ౧౬౫౬లో విజాపురసింహాసనము నధిష్ఠించెను. మొగలాయీప్రభువును విజాపురపు సుల్తానులతో నెట్టెట్టి సంధిషరతులను గావించుకొనుచువచ్చినను ఆరాజ్యమును సంతృప్తముగ వశముగావించుకొని తమసామ్రాజ్యమునఁ గలుపుకొనుటకు తగుగామున కెదురుచూచుచుండిరి. ౧౬౩౬ - వ సంవత్సరపు సంధిపలన విజాపురమునకు మొగలాయీచక్రవర్తులవనియుపద్రవము తప్పినది. ఈయవకాశమును దీసికొని మహమ్మదు అదిల్ షా తనరాజ్యమును ప్రాకృప్తిమహిమిగిదితల విస్తరింపఁజేసికొనెను. ౧౬౪౯ - వ సంవత్సరంతమున దుస్సాగముయిన దని కేరొందిన జింశీదుర్గమునూడ (దక్షిణార్కాటు మండలములోనిది) విజాపురమునకు వశమయినది. ఈవిధమున మహమ్మదు అదిల్ షా మరణించునాటికి విజాపురము గొప్ప భాగ్యవంతులను లయినట్టియు, సద్ధికారమహితము లయినట్టియు రాజ్యము లలో నొక్కటి యయినది. మొగలాయీచక్రవర్తుల కీరాజ్యము కన్న జగ మండెను. మహమ్మదు అదిల్ షా సంధిషరతుల నెంతమాత్రము నతిక్రమింపక షాజహానుచక్రవర్తికి పరమవిధేయుఁడుగను, అతని పెద్దకుమారుఁడగు దారాషికోకు విధేయమిత్తుఁడు నయి యుండుటచేత విజాపురపురాజకీయవ్యవహారములందు తోకకము కలిగించుకొనుట కవకాశము లేకపోయెను. మహమ్మదు షా మరణానంతరము సింహాసన మెక్కిన అలీ ఆదిల్ షా పదునెనిమిదేండ్ల వయస్సుగల చిన్నవాఁడు. ఈకారణమున విజాపురమున మరల సంతకలహములు లేగినవి. అప్పటికి ఔరంగజేబునకు దారాపైగల చైరమున నతఁడు అతని మిత్రుఁడయిన అలీ ఆదిల్ షానుగూడ నిరోధిగ నెంచి యతనిరాజ్యమును కలుగింప పన్నుగడ పన్నుచుండెను. మహమ్మదు అదిల్ షాకు పురుష సంతానము లే దనియు, అలీ ఆదిల్ షా మహమ్మదు ఔరంగజేబునకు కాల దనియు, అందువలన నతనిని సరియైనవారసునిగ నంగీకరింపరాదనియు ఔరంగజేబు తండ్రియగు షాజహానుచక్రవర్తికి వ్రాసి విజాపురముపై దండెత్త నతని యనుమతిఁ బడసెను. పిదప గోలకొండ కుతుబ్ షాహీ రాజ్యముపట్ల విద్రోహము కావించి మొగలాయీభక్తిఁ గలసిన

మిర్ జన్నతోగూడి ఔరంగజేబు విజాపురముపై దండెత్తి వచ్చెను. అప్పటికి విజాపురపైవ్యమునఁ జాలభాగము చిన్న సంస్థానాధిపతులను తిరుగఁగొట్టు చేసినవారిని సాధింప దూరమున కర్కాటనేతమునం దుండెను. అదియునుగాక రాజధానియందలి పైవ్యములు యుద్ధమునకు సంసిద్ధమయి యుండులేదు. అయినను న్యాయ్యుపధతుల నవలంబించి యుండిననో ఔరంగజేబున కంతసుకరముగ విజయము లభింపకపోయియుండును. ఔరంగజేబు అదిల్ షాహీసుల్తాను కొలువునం దుండిన సేనాపతులు మొదలయిన యుద్ధోగివర్గమును లంచ మిచ్చి తనవశము కావించుకొని అతిసుకరముగ వీడగు, కల్యాణీదుర్గములను సాధించెను. ఈవిజయములతో విజాపురపు ముట్టడికి త్రోవ చక్కఁబడినది. ఔరంగజేబు విజాపురపుముట్టడి నతిశీఘ్రముగ సాగించుచుండినకాలమున దారాషికోచైరమున షాజహానుచక్రవర్తి విజాపుర యుద్ధము నావలంబిన దని ఔరంగజేబున కాజ్ఞ వచ్చినది. దీనికి తోడు ఔరంగజేబుపక్షపాతియు, షాజహానుహతఁడు నగు గోషవారా రహస్యముగఁ దన సోదరునికి షాజహానుచక్రవర్తి న్యాయ్యుగ్రస్తుఁడయ్యెనని వర్తమాన ముంపినది. ఒకనేత చక్రవర్తి మరణించుటయే తలపించిననో సింహాసనమునకుఁ బ్రయత్నించుటకయి ఔరంగజేబు ఆకస్మికముగ యుద్ధ మాచి ముట్టడిలేపి, అలీ ఆదిల్ షాతో సంధికావించుకొని, ఢిల్లీకి వెదిలిపోయెను. ఈవర్తమానమే రాకపోయిననో ఔరంగజేబు విజాపురమును పూర్తిగ జయించి యారాజ్యమును ఢిల్లీసామ్రాజ్యమునఁ జేర్చియుండెడివాఁడే. కాని స్వతంత్రదీనము గడపుట కింకను గొంతకాలము విజాపురమున కాయు వుండెను. ఈసంధిప్రకారము అదిల్ షా గొప్ప నష్టపరిహారమునే కాక వీడగు, కల్యాణీ, పరేందాలను, మఱికొన్ని యితరస్థలములను నొసంగుట కంగీకరించెను.

ఈవిధమున యుంఘామాధురమువలె వచ్చిన మొగలాయీదండయాత్ర యప్పటికిఁ గడచిపోయినది. ఇఁకఁ గొంతకాలము శాంతిముగఁ గాలముఁ గడపవచ్చు నని యాలోచించుచుండిన అదిల్ షాకు మహారాష్ట్రులవలననుండి నూతనోపద్రవము సంభవించినది. ఒకస్వతంత్ర హిందురాజ్యమును స్థాపింపవలె ననుకొనికతో అప్పటికి షాహాజీ కుమారుఁ డయినశివాజీ మహారాష్ట్ర యువజనుల నందఱును జేరఁదీసి నారితోద్బాటుతోఁ దనకార్యమును కొనసాగించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండెను. విజాపురమునకు మొగలాయీలయొత్తిడి కలుగుచుండినకాలమున దూరమున కొంకణదేశమునం దుండిన విజాపుర రాజ్యమునకుఁ జేందినదుర్గముల నొక్కటొక్కటిగ శివాజీ వశపఱుచు కొనుచువచ్చెను. తుదకు సామంతదుర్గాధిపతులు విజాపురమునకుఁ బంపుచుండిన ధనమునునూడ దోచుకొనెను. అంతటితో అదిల్ షా మేలుకాంచెను. వెంటనే శివాజీచర్యులను నిరోధించి యతనిని శిక్షించినఁగాని కార్యములే దని గొప్ప యనుభవకారియైన అఫ్ జాలు భానునినాయకత్వమున పదివేలపైవ్యమును శివాజీపైఁ బంపెను. అంతటి గొప్పపైవ్యమును బహిరంగముగ నెదుర్కొనుట కష్టమని

శివాజీ అఫ్ జాయిఖానునితో సంధిగాయబారములు జరిగెను. తత్ఫలితముగ సంధిపరతులను నిర్ణయించుకొనుటకు అఫ్ జాయిఖాను, శివాజీ లిగువురు నొంటిగ ప్రతాపగజపర్వముకడ సమావేశ మునట కర్పాటు జరిగెను. ఆయేకాంతిపమావేశమున అఫ్ జాయిఖాను కురింత్రమునకు దిగి నుండెనని పసికట్టి వెంటనే శివాజీ యతనిని పిలుపునిగొల్గితో బోడిచి చంపెను. అఫ్ జాయిఖాను కనింపఁబడినపిమ్మట, చిట్టుప్రక్కల పవ్వతారణ్యభూములందు దాగియుండినమహారాష్ట్ర సైన్యమువ్యక్తుగ నొక్క మాటు వెలువడి విజృంభించి అఫ్ జాయిఖాను సైన్యమునుఱుమాడెను. ఇట్లు చాలమాటులు విజాపురమున కపజయములు కలిగినయైనంతర మిక్కఁ జేయునది లేక, అలీ ఆదిల్ షా శివాజీతో సంధిచేసికొనెను. ఈసంధి ప్రకారము అలీ ఆదిల్ షా శివాజీ కతఁడు జయించినగుర్జులను నన్నిటిని ఆతనికి స్థిరపఱిచెను. ఈవిధముగ కొంతకాలము అలీ ఆదిల్ షా పాస్త్యుత మయినది.

శివాజీ యంతకాలము గలిగినవిజయములతోఁ జృప్తినొందిక మొగలాయీరాజ్యమునఁగూడ వాత్రును సాగించి పాక్కాగూర్తి కులను బాధించుటవలన మొగలాయీ సైన్యములు రాజా జయసింఘ నాయకత్వమున నతనిపై నడిచినవి. మొగలు సైన్యములను జూచి వాని నెదిరించుట కార్యము చేయవలెనని శివాజీ మొగలులతో సంధి కావించుకొనెను. పిమ్మట మొగలు సైన్యములను దీసికొని రాజా జయసింఘ విజాపురమును ముట్టడించెను. కాని ఆదిల్ షా శత్రు సైన్యముల కాహారపదార్థములు నొరకకుండఁ జేయుటవలన జయసింఘనకు విజాపురముముట్టి లేపకతప్పినది కాదు. పరాగతుడై తన సైన్యములను దీసికొని జయసింఘ ఔరంగజాబునకు మరలిపోవుచుండ, ఆదిల్ షా గుడ్డుపుడక మాతనిని వెంబడించి చాల నష్టము కలిగించెను. ఇటుపిమ్మటఁగూడ విజాపురముపయి నెడపఁబడప మొగలులదాడి తప్పలేదు. విజాపురము ఢిల్లీకి జెల్లింపవలసినకప్పుము చాల బాకీ పడెను. ఇప్పుడు ఢిల్లీ నక్రవ ర్తియైన ఔరంగజేబునకు విజాపురముపై దఱచుగ దండెత్తుట కిది యొకసా కయ్యెను. అందువలన విసిగి, అలీ ఆదిల్ షా మొగలాయీలతో సంధి కావించుకొనెను. ఈ సంధివలన ఆదిల్ షా విజాపురముతోఁగూడ విజాపురరాజ్యమునందలి గుర్జులను లనేకములను గోలుపోయెను. శివాజీ విజాపురరాజ్యమువీఁదఁ బడి చౌధాయీయాకలు నమాలు చేయుచుండుటవలన నీ యుపద్రవము తొలగించుకొనుటకయి ఆదిల్ షా మాఁడుటకలయాప్యముల నొసంగి యతనితో రాశీపడెను.

మొగలాయీ, మహారాష్ట్ర పద్రవములవలననుండి యీశీరిని తప్పించుకొనిన పిమ్మట అలీఆదిల్ షా రాజ్యమును దన వశీకరణ అబ్దుల్ మహమ్మదున కొప్పగించి, వ్యసనలంపఁటఁ దయి, భోగ ప్రమత్తుఁ డయి తుదకు క్రీ. శ. ౧౬౭౨ లో కాలధర్తము నొందెను.

అలీ ఇబ్రహీం ఖాన్ నవాబ్ — పాట్నానివాసి. నారక హేష్టింస్సకాలమునందు కాశీన్యాయస్థానమునందు ముఖ్య

న్యాయాధీశుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు హిందూస్థానీకవులచరిత్రమును గుర్జూర్ - ఇ - ఇబ్రాహీం అనుపేరిట వ్రాసెను. మఱి పెక్కుగ్రంథములను రచించెను. ౧౬౯౩ ప్రాంతమున మరణించెను.

అలీ కులీ ఖాన్ — ఇతఁడు ఉజ్ బేగులవంశీయుఁడు. ఇతనికి ఖాన్ జామక్ అను జేత్రాక జేరుగూడఁ గలదు. ఇది యొక పిరుదము. ఢిల్లీరాజ్యము పోయినతరువాత హుమాయూన్ అఫ్ గాని స్థానమునఁ బ్రవేశించి యచట పిండయాత్రల నలుపుచుండినపమయమున అలీకులీఖా నతని సైన్యమునకుఁ బ్రధాననాయకుఁడుగ నుండెను. హుమాయూనునకుఁ బానిపట్టుయుద్ధములో జయము కలుగుటకును మరల ఢిల్లీ లభించుటకు నితఁడే ముఖ్యకారకుఁడు. ఇతఁడు గోహిల్ ఖండమునందు 'సంభాల్' అను జాగీరును బొంది యచటనే నివసించుచుండెను. ఔరాంగజాబు గాజిపూరుకుఁగ నుంపినకాలమున నితనికిని షాహువాన్సు పిను మాజీయొక ప్రముఖునకును వైరము సంభవించెను. ఈ షాహువాన్సుగూడ రాజ్యములో నుంచి జేరుప్రతిష్ఠలు పలుకుబడి కలిగియుండెను. ఈ షాహువాన్సుగలవా సమసరించితే కులీఖాన్ కౌనపురము, జేహీరము మున్ను సప్రదేశములలోఁ దిరుగఁ బాలు చేసినవారి నఁఁచుటకుఁ బంపఁబడెను. ఇతఁ డాప్రదేశములను జయించి స్వాధీనము గావించుకొని వానిని బరిపాలించుచు స్వతంత్రుఁ డైయుండి కొంతకాలముతరువాతఁ దానుగూడ ఢిల్లీరాజ్యముపైఁ దిరుగఁబడెను. తత్ఫలమున మాలవరాజ్యమును కులీఖాన్ వంశీయుఁ డగు అబ్దుల్లా పాలించుచుండెను. ఇతఁడు ఢిల్లీరాజ్యకోశమునకుఁ బంపవలసినద్రవ్యమును బంపక విశోధ మునుటవలన నక్కరితనిని దేశముననుండి వెడలననుప నితఁడు గుజరాతునకుఁ బాఠిపోవ ననెను. నిలువ నీప నొరకనగున నునుపురమునకుఁ బోయి కులీఖాను నాశ్రయించెను. అతఁడు మొదట యక్కరుతో వైర మునియున్నందున నితనికి వెంటనే సాయపడ వదన మొసంగెను. కులీఖానుతమ్ముడైన బహదూరును, సికందర్ ఇబ్రాహీము లను నితనిసంబంధులు నీకుట్టలోఁ గలసిరి. కాంతముగ వీరల సమాధానపఱుచుటకై యక్కరు తనమంత్రి నయోధ్యయందలి పిగందరునొద్దకుఁ బంపెను. అతఁ డతని నిబ్రాహీంవద్దకుఁ గొంపోయెను. వీ రిరువురును గలసి జానుపురమందలి కులీఖానుకడకుఁ గొంపోయిరి. అక్కడ వీరు మువ్వరును గలసి వచ్చినరాయబారిని బంధించిరి. అంత నక్కరు శిస్తుముగ నీరాజద్రోహుల నడంపఁ దననేనానియగు మునీంఖానుని ముందు పంపి యతనివెనువెంటఁ దానుగూడ వచ్చి శత్రువులఁ దాఁకెను. ఆసమయమున ఖాన్ జామనుయొక్కతల్లి యక్కరుపాదములపైఁ బడి ప్రార్థింప నతఁ డామెనునది నంగీకరించి యుదురఁబాలు చేసినవారి నంపఱును తమింది వారివారిరాజ్యములు వారి కిచ్చి వెడలి పోయెను. అక్కరు నమ్మచూపినతోడనే వీరలు మరల నటలే కావించిరి. అంత క్రీ. శ. ౧౬౮౭ లో సంవత్సరమున నక్కరు వీరల నండఱును మణికపురమునొద్దఁ గలసికొనెను. ఇరుపక్షములవారికిని ఘోరసంగ్రామ మైనది. అందులో బహదూర్ మొదట వైదీగఁ

బట్టుకొనఁబడి యనంతరము అమీరులచే జంపఁబడెను. ఖానుజా మనునకు గాయము దగుల నొక యేనుఁగుకాళ్ల క్రిందఁ బడి మరణించెను. పికందరు పాటిపొయెను. ఇట్లు హునాయూనునకు కుడిభుజముగ నుండి యతనిరాజ్యప్రాప్తికి హేతుభూతుడైన ఖాజామును అక్క రునకు ఘోరశత్రువై మరణించెను. అక్కరు ఖాజాముక్, బహు మారులశిరములలో చూడి నెక్కించి వాని నాగ్రాకుఁ బంపెను.

అలీగఢ్ (జిల్లా) — యునైటెడ్ ప్రావిన్సులలోని యొక జిల్లా. దీనికి వాయవ్యమున యమున, ఈశాన్యమున గంగ కలవు. వైశాల్యము ౧౪,౯౮౬ మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౦,౬౧,౭౪౫; వనాలు గు. ౨౨,౫౦,౦౦౦ లు; ఇంగున్న ౩,౩౩౪ మహల్లలో ౨,౧౯౯ జమీన్దార్, ౪౮౬ భాయిచారా, ౬౬౯ పట్టిదారి అమరకపువద్దగుల మీఁద నీరుఁబడినవి. ఇంగుఁ గొన్ని తాలూకుదార్జియైవేటులును కలవు. ఇంగు వగులు విశేషముగ నున్నందున పంటలు సమృద్ధిగఁ బండును.

పూర్వచరిత్ర: — ముఘలు సీల్దాకు అలీగఢ్ శివాలైన కోయిల్ అనుగ్రామము గాజఘానిగ నుండెను. ఈజిల్లాలోని చాలభాగము గాజపుత్రులయధీనమం నుండెను. క్రీ. శ. ౧౧౯౪లో దీనిని కుతుబుద్దీన్ పట్టాకొనెను, ఇచ్చటిపెక్కుప్రజలను గురకలను శీసెను. ౧౭౫౭లో నూరజనుబజాటు వశపఱచుకొనెను. ఇచ్చటనుండి మగర, ఆగ్రా, ఢిల్లీ, సోహిల్ ఖండ్ అనుస్థలములకు బాట లుండుటచే దీనికి యుద్ధసంబంధమైన ఘనత వచ్చెను. ౧౭౫౯లో అఫ్గానులు జాటులను వడలఁగొట్టిరి. తరువాత ౨౦ సంవత్సరముల వఱకు సీల్దా ఒకరిచేతనుండి మఱియొకరిచేతికిఁ బోవుచు ౧౭౮౪లో సింధియాకు వశమయ్యెను. ఇచ్చట మరాఠానాగు గొప్పవైస్యములఁ బ్రోగుచేసి ౨౦ సంవత్సరములవఱకును ఫ్రెంచిసేనామలచే తక్కినాఁడు చేయించిరి. ౧౮౦౩లో నిది యంగ్లేషువారియధీన మయ్యెను. ౧౮౦౫, ౧౮౦౬, ౧౮౧౬ సంవత్సరములలో నిచ్చట జమీన్దార్లు తిరుగఁబడఁగా వారిని జయించి ప్రభుత్వమువారు వారికోటలను పడఁగొట్టించిరి. ౧౮౫౨లో సీల్దా సిపాయిలతిరుగఁబాటువాయ కులకు వశమయ్యెను. బాల్వాదు రాజపుత్రులు, తురకలు ఒకరితో నొకరు పోరాడి ప్రజలను మిక్కిలి బాధపఱచిరి.

అలీగఢ్ (టౌంకు) — రాజపుత్రస్థానములోని చిగు టౌంకుసంస్థానమందలి యొకపరగణా. వైశాల్యము ౧౫౭ చదరపు మైళ్లు. జనసంఖ్య ౧౭,౦౬౩. గ్రామములు ౫౬. వనాలు గు. ౩౬,౦౦౦. ౧౬౮౮-౧౭౪౪ వఱకు బుందీసంస్థానమువారగు 'హర్' కాఖ రాజపుత్రులు దీని నేలిరి. అప్పటనుండియు ౧౮-వ శతాబ్దియంతమువఱకు నిది ఒకప్పుడు హోల్కర్ చేతిలోను ఒకప్పుడు జయపురమువారిచేతిలోను ఉండెను. ౧౮౦౪లో దీని నింగ్లేషువారు పట్టుకొనిరి. ౧౮౦౫లో హోల్కరునకు ఇచ్చివేసిరి. ౧౮౧౮లో హోల్కరు నోడించి బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారు దీనిని స్వాధీన పఱచుకొనిరి. ౧౮౧౯లో అమీర్ ఖానునకు దానపూర్వకముగ

నిచ్చివేసిరి. ఇందలి సగభాగముకంటె నెక్కువ బాగీరుదారుల క్రింద నున్నది. ఇందు ౩౭ చదరపుమైళ్లు సాగుబడి, ౩ చదరపుమైళ్లు పల్లము.

అలీగఢ్ (పట్టణము) — యునైటెడ్ ప్రావిన్సులలోని అలీగఢ్ జిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. దీనికి పూర్వపుపేరు కోయిల్. జనసంఖ్య ౬౯,౯౬౩. వీరిలో నెక్కువమంది హిందువులు; మిగిలినవారి లో గురక లెక్కువ. మహమ్మదీయ ప్రభుత్వకాలమున నిది ఆగ్రాను బాగా చేరిన ఒకసర్కారునకు ముఖ్యస్థలముగ నుండెను. లోడీల ప్రభుత్వకాలమున నిచ్చట మహమ్మదీయుడైన అధికారి యుండి, దీనికి మహమ్మద్ గడ మని పేరుపెట్టెను. ఇట్లే ౧౭౧౭లో దీనికి సాబిత్ గడ మనునామము వచ్చెను. ౧౭౫౭లో బాల్వాదు దీనికి రామగడ మన్న పేరిడిరి. ఈస్థలమును బాల్ వారియొద్దనుండి తీసికొన్న నజ్దాఖాన్ దీనికి అలీగఢ్ అన్నపేరు పెట్టెను. దీని సమృద్ధియు స్వాధీన పఱచుకొన్నచా రెండఱును ఇచ్చటినిగ్గుమును క్రమముగ బల పఱచుచు వచ్చిరి. ఇది మరాఠావారియధీనమున నున్నప్పుడు, డి బోయిగ్ (De Boigne), పెర్రాన్ (Perron) అను ఫ్రెంచి సేనాను లీగుర్గుమును మరాఠావారినిమిత్రము మిక్కిలి బలపఱచి దుశ్శత్రువుగావించిరి. ఇచ్చట మిక్కిలి పురాతనములైన హిందూ, జాదనేనాలయములయన శేషములు ధూమిలో దొరకును. ఇచ్చట ౧౮-వ శతాబ్దియందుఁ గట్టిన గొప్పమసీద్ నొకటి గలను. అలీగఢ్మును, దానినివారైన కోయిల్ను గలసి ౧౮౬౫లో నొకమ్యున్సిపాలిటీగ నేర్పఱచిరి. ఈపట్టణము కళాకళలములవిషయమున నభివృద్ధిని కెందుచున్నది. ఇచ్చట పోస్టోడిపార్టెంటునారికర్యాలయ మొకటి గలను; తాళములుచేయువగులును, ప్రతిమరలును, పిండిమరలును చాల కలవు. ఈపట్టణము ముఖ్యముగ మహమ్మదీయులకొఱకు స్థాపింపఁ బడిన ఉన్నతకళాశాలకలగుటచి ప్రఖ్యాతిని కెందియున్నది. దీనిని సర్ సయ్యిక్ అహమ్మదు అనునతఁడు మహమ్మదీయులవిద్యాభివృద్ధికి స్థాపించెను. ౧౯౨౦లో నిది విశ్వవిద్యాలయగౌరవపదమును బడసి నది. హిందూదేశ మంతటనుండియు మహమ్మదీయవిద్యార్థు లిక్కడకు వచ్చెదరు.

అలీపుర పట్టణము — బంగాళదేశమందలి ౨౪ పర గణాలనుజిల్లాకు ముఖ్యస్థలము. ఇది కలకత్తాపట్టణమునకు దక్షిణము వైపు శివారు; కలకత్తామ్యునిసిపాలిటీలో చేరియున్నది. పూర్వ విచ్చట బంగాళదేశపురెస్టి నెంటుగవర్నరు ఉండెడివాఁడు. హైందవ పటాలమున కిది యొకశివరము.

అలీపురము (గ్రామము) — బంగాళదేశము, జల్పయిగుడి జిల్లాలోని అలీపురపు సబ్ డివిజన్కు ముఖ్యస్థలము. ఇది కున్ బిహార్ ప్రేక్షరైల్వేమీఁద నున్న మంచి వర్తకస్థలము. ఇచ్చట ప్రతిసంవత్స రమున ఫిబ్రవరినెలప్రాంతమున గొప్పసంత జరగును. అది ఒక నెలవఱకు నుండును. అది వ్యవసాయసంబంధమైన గొప్పప్రదర్శన మని చెప్పవచ్చును. మంచినీరకులు తెచ్చినవారికి బహుమతులు ముట్టును. 'వార్డెన్ టెంగాల్ మాంటెడ్ రైఫిలు'నకు ఇది ముఖ్యస్థలము.

అలీపురము (సంస్థానము) — బుందేల్ఖండ్ ప్రెసిడెన్సీ లోని చిన్న సబ్-సంస్థానము. వైశాల్యము ౭౩ చదరపుమైళ్లు. జన సంఖ్య ౧౪,౫౯౨. వసులు రు. ౩౦,౦౦౦. ఇచ్చట సంస్థానాధిపతికి పంచనాధికారము (Criminal power) కలదు. ఇచ్చటిరాజు అగ్నికులరాజపుత్రులలోని పరిహంగఖానాడు. వీరి మూలపురుషుడైన అచలసింగున కప్పటి పన్నారాజైన రాజా హిందూపత్ అను నతడు ౧౭౫౭ లో నీరాజ్య ముసంగను. బుందేల్ఖండునునకు బాంధానవాడైన అలీబహాదుర్ అనునతడు ప్రభు వైనప్పు డాతఁ డీజాగీరుదారునకు సన్న దొంగను. అప్పు డీ సంస్థానపురాజా దివాన్ ప్రతాపసింహుఁ డనునతఁడు. అలీబహాదుర్ షేరిట్ ఈతఁడు తనరాజధానికి అలీపుర మని పేరుపెట్టెను. ౧౮౦౫ లో ఈస్టిండియా కంపెనీవా రీతనిహక్కు నొప్పుకొని సన్న దొంగిరి. ప్రతాపసింహు నకు నలుగురు పుత్రు లుంజిరి. వారిలో పెద్దవాఁ డగు రావుపంచమ ౧౮౩౫ లో ప్రభుత్వమునకు వచ్చి రాజ్యమును నాలుగుభాగములుగఁ జేసెను. కాని ఈవిభాగములను కంపెనీవా రొప్పుకొనలేదు. ౧౮౫౭ లో దివాన్ హిందూపత్ అనునతఁడు రాజుగ మండెను. ఆతఁడు సిపాయిల తిరుగుబాటుకాలమున బ్రిటీషువారికి సాహాయ్య మొనర్చినందున వా రాతనికి రు. ౫,౦౦౦ ఫిల్లత్ బహుమతిచేసిరి. ఈసంస్థానాధీశ్వరు లిష్టుమవచ్చినపిల్లవానిని చత్తత చేసికొననిచ్చు నని ౧౮౬౨ లో వీరికి సన్నదు లొసంగఁబడెను. ఇచ్చటిసంస్థానాధీశ్వరునిపేరు ఛత్రపతిసింగ్. ఈతనికి ౧౮౮౭ లో రావుబహద్దర్, ౧౮౮౭ లో సి. యస్. ఇ. ౧౯౦౩ లో రాజా అనువిరుదు లొసంగఁ బడియె. వీరికి వంశపరంపరగ 'రావు' అన్న బిరుదు గలను.

ఈ సంస్థానమునకు ముఖ్యస్థలము అలీపుర మనుగ్రామము. అచ్చటిజనసంఖ్య ౨,౪౯౩.

అలీపురము (సబ్-డివిజన్) — ౧. బంగాళ దేశముందలి ౨౪ పరగణా లనఁబడుజిల్లాలోని యొక పాడేశ్వర్తర-సబ్-డివిజన్. విస్తీర్ణము ౧,౧౬౪ చదరపుమైళ్లు. ఇందు ౪౫౦ చదరపుమైళ్ల సుందరబన్ (సుందరవనము) అను అరణ్యము కలదు. జనసంఖ్య ౬,౭౧,౨౬౯. ఇందు ౧,౬౮౩ పల్లెలును, ౬ పట్టణములును కలవు.

౨. బంగాళ దేశముందలి జల్పైగుడి అనుజిల్లాలోని తూర్పువైపుది. వైశాల్యము ౧,౧౪౨ చదరపుమైళ్లు. జనసంఖ్య ౧,౧౯,౩౫౩. ఇందు ౧౭౮ పల్లెలును, ౧ మిలిటరీబెరమును కలవు. ఇది భూతాన్ దేశపురాజావొద్దనుండి తీసికొనఁబడియెను. ఇటీవల నిచ్చట తేయాకుతోటలు విస్తారముగ నభివృద్ధిని కెందుచున్నవి.

అలీబరీదుషాహా — బీదరును బరీపాలించిన ముల్తా నులలో నొకఁడు. కాసింబరీదు మనుమఁడు. ఇతఁడు తన తండ్రిమరణానంతరము క్రీ. శ. ౧౫౪౯ లో సింహాసన మెక్కినను. బరీదువంశ

మున హాహబీరుడిమును గరించినవారిలో నితఁడే ప్రగముఁడు. ఇతని పితామహుఁ డగు కాసింబరీదు కిరీటాది రాజవిహ్ను ములనేకాని హాహ యను రాజబిరుదుమును గరించినవాఁడు కాఁడు. ఇతఁడు చాల నసమర్థుఁడు. ఈతని రాజ్యకాల మంతయు అహమదునగరు నిజాం హాహీ సుల్తానులతోడి యుద్ధములనే కడచిపోయినది. నిజాంహాహీ సుల్తానులతోడి మొదటియుద్ధమున అలీబరీదు పరాజయము నొందుట చేత నితనిరాజ్యమునఁ జాలభాగ మాసుల్తానుల వశమయినది. నిజాం హాహీతోడి తిరునాతియుద్ధమున ఆదిల్ హాహాయొక్క తోడ్పాటువలన విజయమును గాంచినను బరీదునకు విశేషము ప్రయోజనము లేక పోయెను. ఈతఁడు నలువదియైదేండ్లు రాజ్య మేలినట్లు చెప్పుదురు.

అలీబహాదుర్ — బాంధాసంస్థానమునకు నవాబు. పూనాపేష్వా యైన మొదటిబాహీరావునకు మహమ్మదీయకుమారుడైన ౧-వ మంషేర్ బహాదురునకుఁ బెద్దకుమారుఁడు. ౧౭౯౦ లో నానా ఫడేనవీస్ ఈతనికి బుందేల్ఖండ్ రాజ్యము పట్టముకట్టెను. ఈతఁడు తన తమ్ముడైన గాజీబహాదురును నొప్పవైద్యమును వెంటఁబడికొని బుందేల్ఖండుమీద దాడి చేడలెను. నానాఅగ్గర్ అనువానిని జంపి రాజా బల్లిసింగ్ అనువానిని చెఱఁబట్టి బాంధారాజ్యమును పన్నా రాజ్యమును వశపఱచుకొనెను. ౧౨ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి ౧౮౦౨-వ ప్రాంతమున మరణించెను.

అలీబహాదుర్ ఖాన్ — బాంధాసంస్థానమునకు చివర నవాబు. జల్-ఫికర్ అలీఖాన్ బహాదుర్ అనువాని కుమారుఁడు. ౧౮౫౭ లో నీతఁడు రాజద్రోహులతోఁ గలపె నన్న నెపముమీఁద బ్రిటీషుప్రభుత్వమునా రీతనిని రాజ్యభ్రష్టునిఁ జేసి రాజ్యము తీసికొనిరి.

అలీబాగ్ (పట్టణము) — బొంబాయిరాజధానియందలి కొలహాజిల్లాకును, అలీబాగ్ తాలూకాకును ముఖ్యస్థలము. రేవు స్థలము. బొంబాయికి దక్షిణమున ౧౯ మైళ్లమీఁద నుండును. జన సంఖ్య ౬,౦౫౫. సముద్రపుటొడ్డుననుండి ఫర్లాంగుదూరమున సముద్ర ములో ఒక చిన్నరాతిదీవియు, దానిమీఁద కొలయుఁ గలను. అది పూర్వము ఆంగ్లే (Angria) అనఁబడు మరాఠాసరదారుల కొట. ఈతఁడు మహారాష్ట్రులనావికాసైన్యమున కధిపతిగనుండెను. ఈరేవున ఎగుమతులు కుమారు రు ౬,౨౭,౦౦౦ విలువగలవియు, దిగుమతులు రు ౬,౬౧,౦౦౦ ల విలువగలవియు ప్రతిసంవత్సరము జరగును. ఇచ్చట ౧౮౬౪ లో మ్యున్సిపాలిటీ యేర్పడినది.

అలీమర్దాఖాన్ — ఇతఁడు ఢిల్లీపాదుషా యగు హజహానుయొక్క మిత్రుఁడు. హజహాను రాజ్యమేలుచుండిన కాలమున నితఁడు పర్షియాప్రాంతమునకు గవర్నరుగనుండి కంధహార మునుగూడఁ జేలుచుండెను. కంధహారము మొదట మొగలాయీల యధీనముం దుండెను కాని ఇహంగీరుకాలమున దీనిని పర్షియనులు

గైకొనిరి. షాజహాను సింహాసన మెక్కినతరువాత నితః డమూల్కము లకు బహుమతుల, ద్రవ్యసంచయముల నలీమర్దానునకుఁ బంపి యతని సాహాయ్యమున కంగహారును మరలఁ దీసికొనెను. తరువాతఁ గొంత కాలమున కలీమర్దాను హిందూస్తానమునకు రాఁగా నొక గొప్పపడవి నొసంగి షాజహాను తనదగ్గఱ నుంచుకొనెను. లాహూరుపట్టణము నొద్దఁ బాటుచున్న రాబీకాలున అలీమర్దాను త్రవ్వించినదే.

అలీమన్ జిద్ — వాయవ్యపు పాలిమేర పరగణా లోని తైబర్ కనుమలోనున్న ఒకపల్లె. ఇచ్చట కోట గలదు.

అలీమిర్దా — ఇతఁడు బాబరుయొక్క పితృవృంధు. తండ్రి గతించునప్పటికి బాబరు కేవలము ౧౨ ఏండ్లబాలుఁడు. ఆసమ యమును గనిపట్టి అలీమిర్దా బాబరునకు సంబంధించిన ఫర్షునా ప్రాంతమును ముట్టించి తనయధీనము చేసికొనెను. ఇతఁ డెట్లు గావించినను బాబరుమాత్ర మితనిఁ దన శీవితములో నెక్కునగఁ బొగడియున్నాఁడు. అతని లేఖానుసార మితఁడు వ్యాధిగ్రామియై, సామువిద్యులందు నేర్పరి. విద్యావంతుఁడు గాకపోయినను న్యాయ వర్తి. ఇతనివంశీయులను బేగులపలచ ననుసరించుచుండువాఁడు. ముసల్మానులమతముపై నితని కమితభక్తి. ఖ్వాజాయత్తరువు లేక యేకార్థ మును జేయువాఁడు కాఁడు. చేసినవాగ్దానమును మఱవఁడు. యుద్ధ మున బెన్ను చూపఁడు. ధనుర్విద్యానిపుణుఁడు.

అలీము బారక్ — బెంగాలుదేశము నేలిన నవాబు. శ్రీ. శ. ౧౭౩౨-వ సంవత్సరములో బంగారదేశపు నవాబు చని పోయినప్పుడు వెంటనే యతని కవచవాహకుఁ డొకఁడు ముబారక్ షా యనుపేరుతో తానే రాజు నని ప్రకటించెను. కాని యంతలో అలీ ముబారక్ అతనిని జంపి గార్లో రాజధాని నేర్పఱుచుకొని అలీషా అనుబిరుదుతో నవా బయ్యెను. ఆ కేండ్లపాటు రాజ్యమేలినపై నితనిని సకలితముఁ డగు హుజీ ఇలియాస్ అనునతఁడు బలసంతముగఁ జంపెను.

అలీరాజ్ ఖాన్ (సంస్థానము) — మధ్య హిందూ దేశమందలి ఒక గ్యారంటీడ్ ప్రభుత్వము (Chieftship). ఇది ఖోషావర్షవీజెన్సీలో చేరినది. విస్తీర్ణము ౮౩౬ చదరపు మైళ్లు; గ్రామములసంఖ్య ౩౦౭. జనసంఖ్య ౮౯,౩౬౪. వీరిలో భిల్లులు భిలూలు అను అరణ్యకజాతివా రెక్కువగఁగలరు. ఈసంస్థానము ౫ పర గణాలుగ విభజింపఁబడినది. ఈ సంస్థానాధీశ్వరునకు శిఖావిధానము నందు మొదటితరగతిమేజిస్ట్రేటు అధికారము గలదు. వనూలు రు. ౧,౦౦,౦౦౦. వీరు ధారసంస్థానాధీశ్వరునకు సంవత్సరమునకు రు. ౮,౬౦౦ కప్పము కట్టవలయును. మాలవాభిల్ల సైన్యము (Malwa Bhil corps)నకై బ్రిటిషుప్రభుత్వమువారికి రు. ౧,౨౭౧ ఇచ్చె దరు. సంస్థానమువారు ౭ ప్రాథమికహిందీపాఠశాలల నేర్పఱిచిరి.

కోధపురమురాజుల రాజోద్దేశమునందలి ఉదయదేవ లేక ఆనందదేవ అనునాతఁ డొకఁడు తనదేశమును వదలి యిహ్లో

౧౪౩౭ లో కోట గట్టెనట. ఉదయపురమువారు వీరిసంబంధము నొప్పుకొనరు. ఆనందదేవునకు బుగత్ దేవ్, కేసర్ దేవ్ అను ముని మునుమ లిద్దఱుండిరి. వారిలో మొదటివాఁడు అలీరాజ్ పురమునకు రెండవవాఁడు జోబత్ సంస్థానమునకు నధిపతులైరి. ౧౮౧౮ లో రాజాప్రతాపసింగ్ అనునతఁ డిక్కడ రాజ్యము చేయుచుండెను. ఈతనికి ముసాఫీర్ మక్రాని అను కురక మంత్రిగ నుండెను. రాజు చనిపోయినప్పు డాతనిభార్య గర్భిణిగ నుండెను. ఆమెకు బస్మత్ సింగనుకుమారుఁడు గలిగెను. వాఁడు ౧౮౬౨ లో చనిపోవుచు తన యిద్దఱుకుమారులకును రాజ్యము పంచివెట్టు మని మృశ్యుపత్రముల వ్రాసెను. కాని బ్రిటీషుప్రభుత్వమువారు దాని నొప్పుకొనక పెద్ద కుమారుడైన గాంగుదేవునకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డయోగ్యుఁ డని ౧౮౭౧ లో వానిని పదమ్యునుని జీసి వాని తమ్ముడైన రూపదేవు నకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డపుత్రకుడై ౧౮౮౨ లో మరణము నొందెను. గంగ్మ మొంటువారు రాజ్యము స్వాధీనపఱుచుకొనక సోం డ్వా గాహుద్దేశముననుండి విజయసింహాు షనువానిని దెచ్చి గద్దె నెక్కించిరి. తామార్ బేగ్ సంగ్ అనువాఁడు తాను రాజ్యమునకు దిగ్విజయమునకు నని కొంచులుభిల్లులను ప్రోహచేసికొని అల్లరిచేయు సాగెను. కాని మాల్యాభిల్లుల సైన్యములసాయమునను, మధ్యహిందూ స్థానపుసైన్యపుదళముల (Central India Horse) సాయమునను అతఁ డోడింపఁబడెను. విజయసింగ్ ౧౮౯౦ లో మృతుఁడయ్యెను. వానిజ్ఞాతియైన ప్రతాపసింగ్ అనువాఁ డిప్పుడు రాజ్యము చేయు చున్నవాఁడు. ఈరాజులకు రాజా అన్నపదవియు ౯ గుండ్ల గౌరవ మును గలదు.

అలీవర్ద్ ఖాన్ (౧౬౭౬-౧౭౫౬) — ఇతఁడు బెంగాల్, బీహార్, ఒరిస్సాలకు నవాబ్ నడవెను. తండ్రి పీరు మీర్జా మహమ్మద్. ఈతఁడు ఒరిస్సా గవర్నరున నవాబ్ ఖాన్ డిప్లొమెట్ నేనానిగఁ బ్రవేశించెను. శ్రీ. శ. ౧౭౨౬ లో జవారాఖాన్ చని పోఁగా ఖాన్ డిప్లొమెట్ నవాబ్ నడి మాయెను. అప్పుడు అలీవర్ద్ ఖాన్ సామ్రాజ్యసైన్యమునకు జనరలుగ నియమింపఁబడెను; ౧౭౨౯ లో బీహారునకు గవర్నరుగఁ జేయఁబడెను; ౧౭౩౫ లో ఖాన్ డిప్లొమెట్ చనిపోఁగా నాతనికుమారుడైన సరఫారజ్ ఖాన్ రాజయెను. ౧౭౪౦ లో అలీవర్ద్ ఖాన్ సరఫారజ్ ఖాన్ తోఁ బోరాడి అతనిని జంపి నిజాముతును స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఈతనిని బెంగాలులో మహమ్బత్ జంగ్ అని పిలిచెదరు. ౧౭౪౧ లో బెంగాలుపైకి మరాఠా వారు దండెత్తి రాఁగా వారిసేనానియైన భాస్కర్ పండితుని అలీవర్ద్ ఖాన్ వ్రూరముగఁ జంపెను. తుదికు మరాఠాదాడికిఁ దాళఁజాలక ౧౭౫౧ లో అలీవర్ద్ ఖాన్ మరాఠావారికి, ఒరిస్సా యిచ్చుటకును సంవత్సరమునకు ౧౨ లక్షల రూపాయలు కప్పము కట్టుటకును ఒడంబడి, వారితో సంతి చేసికొనెను. ౧౭౪౨ లో మరాఠావారి కలననుండి సంగమించుకొనుటకు కందకము త్రవ్వకొనునిమిత్తము ఇంగ్లీషువారికి అలీవర్ద్ ఖాన్ ఉత్తరు విచ్చెను. ౧౭౫౩ లో అలీవర్ద్

అలీపురము (సంస్థానము) — యుండేఖండ ఏజెన్సీ లోని చిన్న సవనీసంస్థానము. వైశాల్యము ౭౩ చదరపుమైళ్లు. జన సంఖ్య ౧౪,౫౯౨. వసులు రు. ౩౦,౦౦౦. ఇచ్చట సంస్థానాధిపతికి పండ్సాధికారము (Criminal power) కలదు. ఇచ్చటిరాజు అగ్నికులరాజపుత్రులలోని పరిహారఖానాడు. వీరి మూలపురుషుడైన అచలసింగున కప్పటి పన్నారాజైన రాజా హిందూపత్ ఆను నతడు ౧౭౫౭ లో నీరాజ్య మొసంగెను. యుండేఖండమునకు బాందానవాడైన అలీబహదూర్ ఆనునతడు ప్రభు వైనప్పు డాతఁ డీజాగీరుదారునకు నన్న దొసంగెను. అప్పు డీ సంస్థానపురాజు దివాన్ ప్రతాపసింహుఁ డనునతఁడు. అలీబహదూర్ షేరిబ్ నే ఈతఁడు తనరాజధానికి అలీపుర మని పేరుపెట్టెను. ౧౮౦౫ లో ఈస్టిండియా కంపెనీవా రీతనిహక్కు నొప్పుకొని నన్న దొసంగిరి. ప్రతాపసింహకు నలుగురు పుత్రు లుంజిరి. వారిలోఁ బెద్దవాఁ డగు రావుచంటి ౧౮౩౫ లో ప్రభుత్వమునకు వచ్చి రాజ్యమును నాలుగుభాగములుగఁ జేసెను. కాని ఈవిభాగములను కంపెనీవారుబహుభూమిగ ౧౮౫౭ లో దివాన్ హిందూపత్ జాలక పాలిపొయిరి. ఆతఁడు సిపాయిల తిరుతి భుండ్రీయధ్యక్షునుగూర్చి పంజాబులో మొనర్చినందునకానుచుందురు. నాటియాహవమునందు మరణించిన ఈస్టిండియావచ్చుముగ నెలకొల్పబడిన పెద్దస్తంభ మొకటి నేటికిని గలదు (భుండ్రీవర్గము?).

అలుగుమల్లిపాడు — గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని ఈనామగ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౨౬౨ (౧౯౩౧).

అలుగుమానిపల్లె — చిత్తూరుజిల్లా కుప్పమతాలూ కాయంపిరి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౯౮ (౧౯౩౧).

అలుగోలు — విశాఖపట్టణముజిల్లా విజయనగరము తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౨,౦౬౮ (౧౯౩౧).

అలుదు — గంటాంజిల్లా పల్లెకిమిడి తాలూకాయంపిరి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటిజనసంఖ్య ౧,౦౬౭ (౧౯౩౧).

అలెక్సీయన్, కామ్మెనన్ (౧౮౪౮ - ౧౯౧౫) — బీజాపూర్ చక్రవర్తులలో మిక్కిలి సామర్థ్యముగలవాఁడు. ౧౮౮౧ లో సింహాసన మెక్కిన. ఇతని రాజ్యమునకు పెక్కు దిక్కులనుండి పెక్కుమందిశక్తులు బాధ కలిగించుచున్నను, ౩౭ సంవత్సరముల ప్రభుత్వకాలముం దీతఁడు తన ఆదాయమును చక్కఁ బఱచుకొని సైన్యములను బాగుపఱచి తనసామ్రాజ్యము నభివృద్ధి చేసికొనెను.

అలెక్సీయన్ పీట్రోవిచ్ (౧౮౯౦ - ౧౭౧౫) — బుర్ ది-శ్రేట్ యొక్క పెద్దకుమారుడు. తండ్రిసంస్కరణములకు

మున సాహచియునును గరించినవారిలో నితఁడే ప్రథముఁడు. ఇతని పితామహుఁ డగు కాసింబరీడు కిరీటాది రాజవిహ్నులనేకాని సాహాయ్యము రాజవిహ్నులను గరించినవాఁడు కాఁడు, ఇతఁడు చాల నసమర్థుఁడు. ఈతని రాజ్యకాల మంతయు అనామదునగరు నిజాం సాహి సుల్తానులతోడి యుద్ధములందే కడచిపోయినది. నిజాంసాహి సుల్తానులతోడి మొదటియుద్ధమున అలీబరీదు పరాజయము నొందుట చేత నితనిరాజ్యమునఁ బాలభాగ మాసుల్తానుల వశమయినది. నిజాం సాహితోడి తరువాతియుద్ధమున ఆదిల్ సాహాయొక్క తోడ్పాటువలన విజయమును గాంచినను బరీదునకు విశేషము ప్రయోజనము లేక పోయెను. ఈతఁడు నలువదియైదేండ్లు రాజ్య మేలినట్లు చెప్పుదురు.

అలీబహదర్ — బాందాసంస్థానమునకు నవాబు. పూనాపేష్వా యైన మొదటిబాదీరావునకు మహమ్మదీయకుమారుడైన ౧-వ మంషేర్ బహదూరునకుఁ బెద్దకుమారుడు. ౧౭౯౦ లో నానా షాహానకుఁ బాదాసంస్థానమును కలగెను. ఈతఁడు రెండవ ఫిరోజ్ యొక్క కుమారుడు, జగజ్జీత్. అప్పుడు తెలిసింపఁ ప్రపంచము నంతయు గెలిచినవాఁడు. కొన్ని యేండ్లవఱకును (౩౪౩-౩౬) తర్జివేత్తయైన అరిష్టాటలనొద్ద విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఇరువదిసంవత్సరములయస్సవచ్చినప్పుడు (౩౩౬) తండ్రి పోగా రాజయ్యెను. గ్రీసుదేశముంపిరి యితరరాజ్యముల నన్నింటిని వశపఱచుకొనెను. పారసీకదేశముమీఁదిఁ దండెత్తిపోయి యచ్చట పెక్కురుక్షత్రపుల నోడించెను (౩౩౫, మే). ఫాయినీషియా, టైర్, గాజపట్టణములను, ఈజిప్టును వశపఱచుకొనెను (౩౩౨). పార సీకచక్రవర్తియైన దారా(డెరయన్)ను ౩౩౧-వ సంవత్సరము పెట్టెం బరునెలలోఁ బూర్తిగఁ బరాభవించెను. అంత బ్యాబిలోన్; నూనాదేశ ములు వశ మయ్యెను. పారసీకదేశమునకుఁ బారాతనరాజధానియైన పెర్సిపోలస్ పట్టణమును దోచుకొని ౪౫ కోట్లరసమును సంగ్రహించెను. పారసీకచక్రవర్తి మోసగానిచేఁ బంపఁబడెగా (౩౩౦, మే), అరెగ్గాంపిరు పారసీకమున కంతకును రాజయ్యెను. అఫ్ గానిస్తానము, తెలూచిస్తానములను ఆక్రమించెను (౩౨౯). హిందూకుళ పర్యవము లను దాటి బ్యాక్త్రియాలోనికిఁ బోయెను.

పై బక్తనుములోనుండి హిందూదేశమునకు వచ్చి ౩౨౬ లో సింగునది దాటి హైదరాబాద్ (ఫతల్) (దియొడ్డున కూతుఁడగు పారసురాజు నోడించెను. అచ్చటనుండి హిఫాసీన్ (లిమాన్)నది యొడ్డువఱకును వచ్చెను. అచ్చట నతని సైన్యములు ముందునకు వెళ్ల మని తిరుగఁబాటు చేసినందున ఆతఁడు మరలి సింగునదీముఖమునొద్ద పడవలలో సముద్రముం జేరెను. ఆమార్గముగ తెలూచిస్తానమునకుఁ బోయి ౩౨౪ మేలో నూనాకుఁ జేరెను. ఆతఁడు హిందూదేశము నందు రమారమి ౩ సంవత్సరము లుండె నని చెప్పవచ్చును. ఆతఁడు హిందూకుళపర్యవమును దాటినది ౩౨౭-వ సంవత్సరమున. ౧౯ నెల లాతఁడు సింగునదికి తూర్పుభాగముం దుండెను. నూనాలో నాతఁ డిద్దఱు పారసీకసైన్యముల వివాహమాడెను. గ్రీకువారికిని పార

గృహాధిపతి. షాజహాను సింహాసన మెక్కినతరువాత నితర డిమాల్దములను బహుమతుల, ద్రవ్యసంచయముల నలీమర్దానునకుఁ బంపి యతని సాహాయ్యమున కంగహారును మరలఁ దీసికొనెను. తరువాతఁ గొంత కాలమున కలీమర్దాను హిందూస్తానమునకు రంగా నొక గొప్పపనిని నొసంగి షాజహాను తనదగ్గఱ నుంచుకొనెను. లాహోరుపట్టణము నొద్దఁ బాలుచున్న రాబీకాలువ అలీమర్దాను త్రవ్వించినదే.

అలీమన్ జిద్ — వాయవ్యపు పారిమేర పరగణా లోని బైబర్ కనుమలోనున్న ఒకపల్లె. ఇచ్చట కోట గలదు.

అలీమర్దా — ఇతఁడు బాబరుయొక్క పితృవృంధు. తండ్రి గలించునప్పటికి బాబరు కవలము ౧౨ ఏండ్లబాలుఁడు. ఆసమయమున గనిపట్టి అలీమర్దా బాబరునకు సంబంధించిన ఫగ్ ఫునా ప్రాంతమును మాట్టపించి తనయభీనము చేసికొనెను. ఇతఁ డెట్లు గావించినను బాబరుమాత్ర, మితనిఁ దన శివితములో నెక్కువగఁ బోషింపకఁ దీసికొనవచ్చుచున్నది. అందుచేత అతఁడు సైన్యమునకు నొకందీర్ రూపమే వాడెదనని.

అలెగ్జాండరు, అఫ్రాడీసియస్ — ఈతఁడు క్రీ. శ. ౨-వ శతాబ్దవాఁడు. ఈతనిని ౨-వ అరిష్టాటల్ అనియెదరు. ఈతఁడు ఏగెమ్మపట్టణమునందలి లీనియస్ అనువిద్యాధిశమునకు క్రీ. శ. ౨౦౦ లో మహామహాపాఠ్యాధ్యాయుఁడుగ నుండెను. అరిష్టాటలు గ్రంథములపై భావ్యములను వ్రాసెను. తత్త్విజ్ఞానమును స్వతంత్రగ్రంథములనుగూడ రచించెను.

అలెగ్జాండరు, బాక్ (౧౫౬౦ - ౧౫౭౩) — రోమీనియాదేశపురాజపుత్రుఁడు. ౧౫౬౦ లో టర్కీకి వ్యతిరేకముగ బాబీయనాదులతోఁ గలసెను. ౧౫౬౫ లో మరణియెను. తలాఫీయా ప్రాంతములకు హోస్పాదారుగ నెన్నుకొనఁబడియె. కాని టర్కీవా రాతనిని ౧౫౭౧ వఱకు నధికారిగ నొప్పుకొనలేదు. చాల కాలమువఱకును లోకప్రియుఁడుగ నున్నను చివర కన్నికత్తులవారును అతనికి వ్యతిరేకము కాఁగ ౧౫౬౬ లో అతఁడు తన యధికారమును వదులుకొనెను.

అలెగ్జాండరు, నెవ్ స్కీ (౧౨౧౯-౧౨౬౩) — రష్యా రాజవంశములోనివాఁడు. తారైరులు రష్యాదేశమువారికి దక్షిణముననుండియు, స్వీడెన్, డెన్మార్కు, లావీనియా దేశము వారైన యీ తరముననుండియు దండెత్తి రాఁగా ఈతఁడు వారిని నెనాయెద్ద ౧౨౪౦ లో ఛెల్లించెదరు చేసెను. అందువలన నితనికి నెవ్ స్కీ అన్నదియు వచ్చెను. ౪-వ ఇన్నోసెంట్ అనుపాపు పూర్వపశ్చిమ క్రైస్తవమత సంప్రదాయములను కలుపవలయు నని ప్రయత్నము చేయఁగా నీతఁ డాప్రయత్నము నెదిరించెను. ఈతఁడు దీవించియుండఁగా ప్రజ లీతనిని మిక్కిలి గౌరవించుచుండిరి; చని పోయినతరువాత దేవునిగ భావించిరి. ఈతనిగౌరవార్థము ౧౭౧౦ లో

౧౮౩౭ లో కోట గట్టెనట. ఉదయపుగమువారు వీరిసంబంధము నొప్పుకొనరు. ఆనందదేవునకు బుగర్ డేవ్, కేసర్ డేవ్ అను ముని మునుమ లిద్దఁ టుండిరి. వారిలో మొదటివాఁడు అలీరాజ్ పురమునకు రెండవవాఁడు జోబత్ సంస్థానమునకు నధిపతులైరి. ౧౫౧౫ లో రాజా ప్రతాపసింగ్ అనువతఁ డిక్కడ రాజ్యము చేయుచుండెను. ఈతనికి మహమ్మద్ మక్రూని అను తురక మంత్రిగ నుండెను. రాజు చనిపోయినప్పు డాతనిభార్య గర్భిణిగ నుండెను. ఆమెకు బసమత్ సింగనుకుమారుఁడు గలిగెను. వాఁడు ౧౫౬౨ లో చనిపోవుచు తన యిద్దఱుకుమారులకును రాజ్యము పంచిపెట్టు మని మృత్యుపత్రముల వ్రాసెను. కాని బ్రిటిషు ప్రభుత్వమువారు దాని నొప్పుకొనక పెద్ద కుమారుడైన గాంగదేవునకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డెయోన్మ్యుఁ డని ౧౫౭౧ లో వానిని పదమూడునీఁ జీసి వాని తమ్ముడైన రూపదేవునకు రాజ్య మిచ్చిరి. వాఁ డెట్లుత్రుకుడై ౧౫౮౨ లో మరణము నొందెను. గంగర్బు మొట్టువారు రాజ్యము స్వాధీనపఱచుచుకొనక సోం రాజు నాహర్ వంశముననుండి విజయసింహుఁ డనువానిని దెచ్చి గడ్డ (౧౧౫౯-౮౧). యుక్తసింగ్ అనునాఁడు తాను రాజ్యమునకు (Middle ages) నం దీస్థానము నెలును ప్రాసఁచేసికొని అల్లరిచేయ జెంచినవాఁడు. ౧౧౫౯ లో పోవుపదివి జియనను, మగ్గహిందూ ప్రావింక్ బర్మకోస్తా అను చక్రవర్తితోఁ బోలపాయమునను ౧౧౭౭ లో అతనిచే వేసిన సంధిమీఁద సంతకము చేయెను. అందువలన ఇటలీదేశపు 'స్వాతంత్ర్య రక్షకుఁ' డన్న బిరుదును వహించెను. థామస్ బెకెట్ అనుమతాచార్యుని చంపి నందునకై ఇంగ్లండుదేశపురాజైన రెండవహెన్రీకి పశ్చాత్తాపము గలుగునట్లు చేసెను. ౧౧౭౯ లో మతాచార్యుల సంఘమునుగూర్చి పోపును ఎన్నుకొనునట్టివిధానముల నేర్పఁజేసెను. వాని ననుసరించియే ఇప్పటికిని పోపు లెన్నుకొనఁబడెదరు. చివరకు గోముననుండి నల్లఁ గొట్టఁబడినందున దేశాంతరమునందు కాలముగడవవలసినవాఁ డాయెను.

౩. ౬-వ అలెగ్జాండరు (౧౪౯౨-౧౫౦౩). ఈతని పూర్వశ్రమనామము గోడ్రిగో బోర్గియా. ఇతఁడు మిక్కిలి విషయాసక్తుఁడు. ౧౪౯౨ లో పాపయ్యము. తన కొక యుంపుమకత్తవలన పుట్టిన పుత్రపుత్రుత్రికలకు రాజ్యాదుల సంపాదించవలెనని యున్నియో కుట్రలను జేసెను. తన కడ్డమువచ్చినవారిని రహస్యముగ పొడిపించియో, విషము పెట్టించియో చంపించెను. ఇతఁడు వ్యవహార చతురుఁడు; రాజకార్యకులఁడు; కళాకాళిలప్రియుఁడు; కాస్త్రజ్ఞులపోషకుఁడు; లోకబాంధవుఁడు. ఇట్టి సద్గుణగుర్ణము లీతనియందు నుండెను.

౪. ౭-వ అలెగ్జాండరు (౧౬౫౫ - ౧౬౬౭). ఈతఁడు ౧౫౯౯ లో జన్మించెను. ౧౬౫౫ లో పాపాయెను. ఇతఁడు పండితుల నాదరించెను. ల్యూటిన్ భాషలో కొన్ని కావ్యములు వ్రాసెను. ఈతఁడు రోముపట్టణము నభివృద్ధి నొందించెను. ఈతనికిని, పూర్వదేశపురాజైన ౧౪-వ లూయీ అను

ఖాన్ తనమనుమని పెంచుకొని రాజ్యమిచ్చి, ౧౭౫౬-వ సంవత్సరము ఏప్రిల్ ౧౭ - వ తేదీని మరణించెను.

అలీవాల్ — పంజాబులోని లూథియానాజిల్లాలో బాగ్రాతాలాకాకు సంబంధించిన ఒక గ్రామము: ఇచ్చటనే ఆంగ్లేయులు సిక్కులను జయించినారు (౨౮-వ జనవరి ౧౮౪౬-వ సంవత్సరమున). సిక్కులు అలీవాల్, భుంద్రీ గ్రామముల రెంటిలోను తమ ౧౫,౦౦౦ సైనికులను రెండుసేనలుగ విభజించి యుంచి శత్రు సైన్యములరాక కరుణభూమిమండలి. ఆంగ్లేయుల కీరహస్తము తెలిసిపోయినది. అందుచే వారు రెంటికిని నడుమనుండి రాక, మట్టి యొకదాననుండి వచ్చి హతాత్తుగ అలీవాల్పైఁ బడిరి. సిక్కుసేనలలో ముఖ్యభాగము అలీవాల్లోనే యున్నది. సిక్కు లోడిపోయిరి. అటుపై మరల భుంద్రీకడ యుద్ధము జరగెను. ఈనాటి సిక్కులు గొప్పసాహసముతో నాంగ్లేయుల నెగుర్చుకొనిరి. శత్రువులు తమ సేనను మూడుమాటులు చీల్చివదిలను సిక్కులు మరలమరలఁ గలసి పోరాడుచుండిరి. గురు కాంగ్లేయులు తమఫీరంగులబిడముఁ పూర్వముగ నుపయోగించినపైని సిక్కులు నిలువఁజాలక పారిపోయిరి.

నేటికిని నాటి భుంద్రీయుద్ధమునుగూర్చి పంజాబులో కథలుగఁ జెప్పుకొనుచుండుదురు. నాటియాహతమునందు మరణించిన సిక్కులస్మరణచిహ్నముగ నెలకొల్పఁబడిన పెద్దస్తంభ మొకటి ఉత్పన్నమైనను, రిహస్తముగ పుట్టినది. కుమారులు తల్లిదండ్రుల సరకులవలె అన్యాయము చేయు నాచారము మార్చెను. మతాధికారులకును ప్రజలకును గల ద్వేషము మాన్చి వారికి స్నేహము గుఱియెను. మొదట నిట్టిమహాకార్యములను జేసినను చివరకుఁ గొంత సంస్కరణదృష్టి యయ్యెను.

౨. ౨ - వ అలెగ్జాండరు, నికొలా విచ్ (క్రీ. శ. ౧౮౧౮ - ౧౮౮౧). ఈతఁడు ౧౮౫౫ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతనికాలములో క్రిమియన్ యుద్ధమును, టర్కీతో యుద్ధమును (౧౮౭౭) జరగెను. క్రిమియన్ యుద్ధ మితఁడు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికే జరగుచుండెను. మధ్య ఆసియాలో నున్న తురుష్కుల సుంపులతో అప్పుడప్పుడు పోరాడి (౧౮౬౬ - ౧౮౮౧) ఈతఁడు రష్యాసామ్రాజ్యముయొక్క ఆగ్నేయదిక్కున నుండు పరిమార్దు చాలమారము జరపెను. కేకేవన్ ప్రాంతమునందలి జనుల నందఱును స్వాధీనపఱచుకొనెను. ౧౮౬౩ లో పోలెండుదేశములు తిరుగఁబాటు చేయఁగా మిక్కిలి క్రూరుడై ఆ తిరుగఁబాటు నణచివేసెను. ౧౮౬౧ లో బానిసలను విముక్తులఁ జేయుటలో నీతఁడు ప్రాముఖ్యము నహించెను. రష్యాదేశమందలి సైన్యమును, న్యాయ పథమును బాగుపఱచుటకై యత్నించెను. ౧౮౭౨ లో ఈతఁడాస్త్రియా, జర్మనీలతో త్రివేళసంధి (Triple Alliance) గావించెను. ఈతనిరాజ్యమునందు కూన్యవాదులు (Nihilists) అను అరాజకులు ప్రబలి ఇతనిని జంపుటకు ప్రయత్నించుటచే వారి నడంచుటకు మిక్కిలి క్రూరమార్గముల నవలంబింపవలసినవాఁ

డ్యుతిరకుఁ డగుటచే నీతనికి రాజ్యాగ్రహత లేదనిరి. ఇతఁడు దేశాంత రములకుం బోయి తిరిగివచ్చి ఘోషాలలో చనిపోయెను. ఇతనికుమారుడు రెండవ సీటరునుపేర రాజయ్యెను.

అలెగ్జియన్డ్ మిఖిలోవిచ్ (౧౮౨౯-౧౮౭౬) — రష్యాదేశమునకు రాజు. ౧౮౫౫ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. పోలండునుగెలిచెను (౧౮౫౪ - ౧౮౬౭). స్వీడనుతో పోరాడి సైబీరియాకు తూర్పుదిక్కునొకటను రాజ్యవిస్తారము గావించెను. దాకాకొనాటన్ అనువాగు తిరుగఁబడిన, వారి నణచెను (౧౮౭౨). చట్టముల నన్నిటి నొక్కచోటికిం దెచ్చి ప్రభులుగ నేర్పఱచెను. పశ్చిమయూరోపు ఖండమునకు రాకపోకల నేర్పఱచెను.

అలెగ్జాండరు (క్రీ. పూ. ౩౫౬ - ౩౨౩) — ఈతనికి మహామహాఁడు (ది గ్రేటు) అన్న బిరుదు కలదు. గ్రీసుదేశమునందలి యొకచిన్న సంస్థానమైన మెసిడోనియా రాజ్యమున రెండవ ఫిలిప్పుయొక్క కుమారుడు, జగజ్జీత. అప్పుడు తెలిసినంత ప్రపంచము నంతయు గలిచినవాఁడు. కొన్ని యేండ్లవఱకును (౩౪౩-౩౩౬) తత్త్వవేత్తయైన అరిస్టాటలునొద్ద విద్యాభ్యాసము చేసెను. ఇరువదిసంవత్సరములయన్నునచ్చినప్పుడు (౩౩౬) తండ్రి పోరాడ రాజునొక్కఁడై నిలిచి, ఇతఁడు ధీశాలి. విద్యాసక్తియు, న్యాయదృష్టియుఁ గలవాఁడు. తిరుగఁబడిన ప్రెటోరియన్సు వీనిని జంపిరి.

అలెగ్జాండరు (స్కాట్లండ్) — స్కాట్లండ్ దేశమునం దీశేరుగలరాజులు ముగ్గురు రాజ్యము చేసిరి.

౧. ౧ - వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౦౭౮ - ౧౧౭౪) ఈతఁడు ౧౧౦౭ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు తరదేశమునకుమాత్రము రాజుగ నుండెను. ఇతనితమ్ముఁడైన ౧ - వ డేవిడ్ డిక్షింగదేశమునకు రాజుగ నుండెను. ఇతఁడు మత సంబంధ మైన పెక్కు సంస్కారములం జేసెను. రోమకసంప్రదాయమువంటి మతగురువుల సంప్రదాయమును (Episcopacy) స్థాపించెను. పెక్కుమతములను నెలకొల్పెను.

౨. ౨ - వ అలెగ్జాండరు (క్రీ. శ. ౧౧౯౮ - ౧౨౪౯) విలియం - ది లయ్డ్ అనువానికుమారుడు; ౧౨౧౪ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇంగ్లండురా జైన ౩ - వ హెన్రీతో వార్తంబ్రియా, కంబ్రియా ప్రాంతములను గుఱించి ౧౨౧౭ లో సంధి చేసికొనియెను. ఇంగ్లీషురాజు సోదరి యగు బోక్ కుమారిని వివాహ మాడెను. తనకు సామంతుని గవ్వుని హెన్రీ యీతని బలవంతుపఱచెను గాని ౧౨౪౪ లో న్యూకేషిక్ సంధితో నాతగాదా అణగిపోయెను. ఈతఁడు మతమును (Church) రక్షించెను. చట్టములను బాగుపఱచెను. తన ధీసాహసములచేస్కాట్లండ్ దేశమునకు సంపద గలుగఁజేసెను.

నీకులకును సత్తుకనము చేయవలయు ననుతలంపుతో నాతఁ డిట్లున రించెను. ౩౨౪ లో నాతనియొద్దకు ప్రపంచమందలి గొప్పగొప్ప చక్రవర్తులుగూడ తమ రాయబారుల నంపిరి. అరబ్బీదేశమును జయింపవలయునని యూహించుచుండి నీజగజ్జీత ౩౨౩ లోఁ గీర్తి శేషుఁ డాయెను. ఈతఁడు రాజ్యము చేసినది ౧౨ సంవత్సరములయినను, మరణ సమయమున నీతనికి ౩౨ సంవత్సరముల వయసుమాత్ర ముండినను, ఈతనిదిగ్విజయ గూత్ర లత్యుత్పత్తిమైనవి. అప్పటికి మానవునకుఁ దెలిసినట్టి ప్రపంచము నంతయు నొకమూలనండి మత్యముక మూలవఱకును జయించినవాఁడీతఁ డొక్కఁడే కానవచ్చుచున్నాఁడు. దిగ్విజయము చేయుటయేకాక గ్రీకు దేశపునాగరకలను ప్రపంచమనం దంతటను న్యాపింపఁజేసెను.

‘అలెగ్జాండరు’ శబ్దము అశోకునికాసనమున ‘అలకసుందర’ గూపముగను, అరబ్బీపారసీకాదిభాషలలో ‘సికందర్’, ‘ఇస్కం దర్’ అను గూపముగను కానవచ్చుచున్నది. మహాం మ్రాదిభాష లలో ‘సికందర్’గూపమే వాడెదరు.

అలెగ్జాండరు, అఫ్రాడీసియస్ — ఈతఁడు క్రీ. శ. ౨-వ శతాబ్దివాఁడు. ఈతనిని ౨-వ అరిస్టాటల్ అనియెదరు. ఈతఁడు గ్రీకునుపట్టుమునకుఁ బోయి యుద్ధవిద్యానికమునకు హమజగినది. ఆ

అలెగ్జాండ్ర

ఈమెయందు ముగ్గురు కుమారులును, ముగ్గురు కూతులును కలిగిరి. మొదటికుమారుఁడు ఆల్ బర్ట్ విక్టర్ ౧౮౬౪ లో పుట్టెను. మిగిలిన యిరువురుకుమారులలో నొకఁడే అయిదవ జార్జిచక్రవర్తి. రెండవ జాడుకు పురిటిలోనే చనిపోయెను. విక్టోరియామహారాజ్ఞుమరణా నంతర మెడ్వర్డు చక్రవర్తి యయినప్పు డీమె మహారాజ్ఞి యయినది (౧౯౦౨). ౧౯౧౦-వ సంవత్సరమున ఎడ్వర్డుచక్రవర్తి చని పోయినపిదప నీమె సాండ్రింఘమునకు వెల్లి, సంవత్సరమునకు ౩౦,౦౦౦ ల పానులయాదాయమును పొందుచు నచ్చటనే నివసించి తుదకు ౧౯౨౫-వ నవంబరు ౨౫-వ తేదీని అచ్చటనే కాలసర్పము నొందెను. ఈమె మరణానంతరమున, ఈమహారాజ్ఞి యొక్క జాతీయ స్మారకనిధిగ ౨,౩౦,౦౦౦ ల పానులు వనూ లయినవి. ఈమెత్తము నామెపేరుతో ౧౯౦౨లో స్థాపితమయిన ‘క్విక్ అలెగ్జాండ్రస్ ఇంటిరియర్ సర్కింగ్ సర్కిస్’ అనుసంస్థకు వినియోగించుటకును ఒక స్మారకచిహ్నమును ప్రతిష్ఠించుటకును తీర్మానింపఁబడినది.

పీటర్-డి-గ్రేట్ అమరమ్యచక్రవర్తి ఈతని దిగ్విజయఫలమైన నేనా యొద్ద గొప్పమతమును కట్టించెను. అందు ౧౨ నేనాలయములు గలవు. రమ్యదేశమున కంతకును మతాచార్యుఁడైన గురువు ఇచ్చట నివసించి యుండును. ఇచ్చట మతసంబంధమైన విద్యాగమమును, పెక్కు మహా మహాలసమాఘానము కలవు.

అలెగ్జాండరు (పోవులు) —

ఈమె నన్ను పోవులనీచము నధిష్ఠించినవారిలో నెనమందు అలెగ్జాండరు వామధేయులు గలరు. వారిలో నీక్రిందినట్లుగును పేర్కొనఁబడినవారు:

౧. ౨-వ అలెగ్జాండరు

(౧౦౬౧-౭౩) మిలక్ నివాసి. సోమక్ కాక్సలిక్ సంప్రదా యమును సంస్కరించుటకు కొంత ప్రయత్నించెను. విలియం ‘డి- కాక్ కరర్’ అనువాని కింగ్లండుమీఁదికి పండ్లెట్టుటకు నెల విచ్చెను.

౨. ౪-వ అలెగ్జాండరు

(౧౧౫౯-౮౧). యూరోపునంద చరిత్రయందలి మధ్యయుగము (Middle ages) నం దీస్థానము నలంకరించిన పోవులలో ఘనతఁ జేరినవాఁడు. ౧౧౫౯ లో పోవుపడవి వహించెను. ఈతఁడు ప్రెచిక్ బర్నకోస్సా అను చక్రవర్తితోఁ బోరాడి గెలిచి ౧౧౭౭ లో ఆతనిచే వేసివ్ర సయిగొనఁబడినాఁడు. నేయు రషియాచక్రవర్తిని. ఈమె నాలుగవ లూయిమాఁతురు; విక్టోరియా మహారాజ్ఞిమనుమరాలు. ౧౮౭౨-వ సంవత్సరమున జననమొందెను. ఈమెఅసలుపేరు అలిక్స్. ఈమె ౧౮౯౪-వ సంవత్సరము నకుం బరునెలలో రషియా జార్ (చక్రవర్తి) అయిన రెండవనికొలనును పరిణయమాడినపిదప అలిక్స్ నామమును తీసివై వి అలెగ్జాండ్ర యను

అలెగ్జాండ్ర

లనియు, వా రేది యొనరించినను ధర్మమే యనియుఁ గల సిద్ధాంత మునం దీమెకు పరమవిశ్వాసము. ౧౯౦౭ నుండియు నీమెకు రష్యుటిక్ ఎంతచెప్పిన నంత. ఆతనిద్వారా యీమె ఈశ్వరసాహా

పేరు పెట్టుకొనెను. ఈమె గొప్పసత్త కలది; అన్నమాట చెల్లించుకొఁగల నేర్పుకలది; పతిని ఆత్మ వశవర్తిని గావించుకొని, తన విరుద్ధాభిప్రాయము ల (Reactionary views) నతఁ డంగీకరించు నట్లు చేసి తనకోర్కులు సాగించుకొనుచు నవ్వినది. రాజా లీశ్వర ప్రతినిధు

య్యము నర్థించుచువచ్చెను. ఆ రెప్పుడు మంత్రివర్గము సేర్పలును కొనఁదలఁచినను ఈమె జోక్యము కలిగించుకొని తనయచ్చకువచ్చి నట్లు చేయించుచుండెను. ఈవిధమున జోక్యమువలన విప్లవమునకు కొద్దికాలమునకు పూర్వము ౧౯౧౬-వ నవంబరు మాసమున పరిస్థితులు విషమము లయ్యెను. ౧౯౧౬-వ డిసెంబరు మాసమున రష్యులకొ హత్యకావించఁబడినపుడు అలెగ్జాండ్రా యతనిదేహము నొకనుడికిఁ గొనిపోయి యచ్చట కవమును పొలిపెట్టి యతనిసమాధిపయి క్రమ ముగా ప్రార్థనలు జరపుచుండెడిది. ౧౯౧౭-వ మార్చి నెలలో జారు రాజ్యపరిత్యాగముకావించినపు డీమెమాడ నతనిచంట నరిగెను. ఎకేటరికాబర్గవొద్ద ౧౯౧౮-వ జూలైమాసమున భర్తతోపాటు అలెగ్జాండ్రామాడ నధింపఁబడెను. అప్పుడే యామెకుమారుడు అలెక్సిస్, ఆమెనలుగురుమాఁదలునుమాడ నధింపఁబడిరి.

అలెగ్జాండ్రా (నైలు) — దీనికి ముఱియొకనేగు కాగిరా. ఇది నైలునదియొక్క పోషకపురములలో ముఖ్యమయినది, విక్టోరియా నగరాంజాసరస్సువ్యాపార ప్రవహించు నైలునదికి నీరముల నొసంగుచున్నది.

అలెగ్జాండ్రీయా — నుదుమ్మ నేతలు పీచిని ఇష్టంపరిగా యంగురు. ఈపుడేశమందలి యొకసముద్రపు రేవు పట్టణము. ఇయ్యది క్రీ. పూ. ౩౩౨-వ యేట అలెగ్జాండరు దిగ్గ్రేటు అనునానిమాజ్జవలన, మెరియెటిస్ అనుకొలనికిని మెడిటరేని యాకాసముద్రమునకును నడుగు నుంచు నన్ననిగూభాగముపైఁ గట్టఁ బడియెను. అప్పటినుండియు రమారమి వేయిసంవత్సరములవఱకును ఈపుడేశపురాజధానిగను, ప్రపంచవర్తకమునకు ముఖ్యమయిన రేవు గను, విద్యాపీఠముగను బ్రఖ్యాతి చెందెను. టాలమీయను గృహ నామముగల రాజులకాలమునందు (క్రీ. పూ. ౩౨౩ - ౩౦) ఇయ్యది మిగుల నున్నతావస్థ గాంచెను. ఈపట్టణమందలి ముఖ్య విశేషము భూగర్భజ్వాలయములు. ఇంగుఁ బట్టణవాసుల కొకసంవత్సరమునఱకును జాలువంత జలము ఇండ్లక్రింద సంగ్రహము చేసి యుంచుటకు వీలుండెనట! ఇది మంచి వైభవవిశేయం దున్నప్పు డిందు నేడులక్షలజను లుండిరి. వీరిలో ఈజిప్తునారు గ్రీకు నారు యూదులు రోమునులు నుండిరి. యూరోపుఖండము నకును ఆసియాఖండమునకు మధ్య నుండుటచే దూర్బపరకులు పశ్చిమమునకును పడమటి పరకులు తూర్వపరకును పంపుట వలన ఈరేవు మిక్కిలి ప్రాముఖ్యమును పొందెను. క్రీ. పూ. ౪౭ లో రోముక నేనాని యైన జూలియస్ సీజర్ లిపట్టణమును పట్టుకొనెను. అచ్చటిరాణియైన క్లియోపాట్రా క్రీ. పూ. ౩౦ లో మరణ మొందగ నియ్యది రోమువారికిఁ బూర్తిగ స్వాధీన మయ్యెను. క్రీ. శ. ౬౪౬లో దీని నరబ్బుల నాయకుఁ డగు అము అనువాఁడు పట్టుకొనెను. అరబ్బుఖరీఫు లిచ్చటనుండి కైయిరోకు రాజధానిని మార్చినందునను, మఱి నేలు కారణములవలనను

దీనిప్రభ క్రమముగ తగ్గి ౧౮-వ శతాబ్దిలో నిండు అణువేలకంటెఁ బెక్కుగ ప్రజలుండుట తటస్థించెను. ౧౭౯౮ లో దీనిని నెపోలియను పట్టుకొనెను. ౧౮౦౧ లో నింగ్లీషు నాగు లీసికొనిరి. ౧౮౦౬ లో మహమ్మదీల్ల యనునాని ప్రభుత్వకాలమున నీపట్టణము మరల జభివృద్ధి నొందఁజొచ్చెను. ౧౮౮౨ లో నింగ్లీషువా రీరేవును ఫిరంగులతోఁ గాల్చిరి. ఆవివరము 'ఈజిప్టు' శబ్దముక్రిందఁ జూడుడు.

ఇప్పు కిచ్చట జనసంఖ్య ౫,౭౦,౩౧౪. రేవువర్తకమును విశేషముగ నుండును. ఈపట్టణ మిప్పుడు ఫిరంగీరావేలు అరబ్బుల వేలు, మహమ్మదీయుల వేలు యని నూఁగువిభాగములుగ నుండును.

అలెగ్జాండ్రీయా గ్రంథాలయము — అలెగ్జాండ్రీయాపట్టణమంగుఁ బ్రఖ్యాతి చెందిన గొప్పగ్రంథాలయ మొకటి యుండెను. అచ్చట రాజ్యము చేసిన టాలమీ లన్నరాజులు (క్రీ. పూ. ౩౦౪-౩౦) విద్యాప్రియులు. టాలమీ ఫిలాడెల్ఫస్ (క్రీ. పూ. ౩౦౪-౨౮౬) అనురాజు డెమిట్రియస్ అను విద్వాంసునిసలహా ననుసరించి క్రీ. పూ. ౨౮౪ లో నీగ్రంథాలయ మును స్థాపించెను. అగిప్టాటునువనోత్పత్తియొక్క గ్రంథ సంగ్రహమును కొని మొదలు గానిని ప్రాగంభించిరి. తరువాత డెమిట్రియస్ జ్యోతి, గ్రీకు, ఈజిప్టు, చాల్డియా, పారసీకము మొదలయిన దేశములనాగ్మ్యమునందలి గ్రంథముల సంగ్రహించి రాజు మరణమువఱకు నొక లక్షగ్రంథములను కూర్చెను! తరువాతిరాజులను క్రొత్తగ్రంథములను సంపాదించుచు గ్రంథములసంఖ్య ఏడులక్షల వఱకును జేసిరి. ముద్రణమునకుఁ బూర్వ వంత గ్రంథసంగ్రహము గల గ్రంథాలయము ముఱియొకటి జేగు. జూలియస్ సీజరు కచ్చి యాగ్రామమును ముట్టడి చేసినపుడు (క్రీ. పూ. ౪౮) ఈగ్రంథాలయముయొక్క విశేషభాగము కాల్చిపోయెను. తరువాత మరల మార్కస్ అంటోని క్లియోపాట్రావ్యాపారా కొన్నిగ్రంథముల నీయఁగా నీగ్రంథాలయము నాలుగుశతాబ్దములవఱకు నభివృద్ధి చెందెను. ఈపుస్తకాలయ ముంచిన 'సిరాపె' అను మందిరమును క్రీ. శ. ౩౯౦ లో క్రైస్తవమతగురు వైన సియోఫిల్స్ అనువాఁడు వాశము చేయఁగా నందలిగ్రంథములు చెల్లాచెల్ల పెక్కుతావులకుఁ దీసికొని పోఁబడియెను. మరల గ్రంథాలయము స్థాపింపఁబడెను. అది క్రీ. శ. ౬౪౦ లో అరబ్బు లిపట్టణమును పట్టుకొన్నప్పుడు పూర్తిగ దగ్ధము చేయఁబడెను. ఈగ్రంథాలయము మరల స్థాపింపఁబడలే దనియు, దాని నరబ్బులు కాల్చియుండ రనియుఁ గొందఱు చరిత్రకారుల యభిప్రాయము.

అలెగ్జాండ్రీయా వాఙ్మయము — గ్రీకుదేశము నకు స్వాతంత్ర్యము పోయి, యచ్చట విద్వాంసుల కాశ్రయము లేకపోగా వారలెగ్జాండ్రీయారాజులయాశ్రయమునఁ జేరిరి. అచ్చటి టాలమీ లనఁబడురాజులు కడవిద్యాప్రియులు గాన

విద్యార్థుల నందఱును ఆదరించి, మ్యూసియమ్ అను విద్యార్థిశాలను నిర్మించిరి. ఇచ్చట నేయియేండ్లవఱకును (క్రీ. పూ. ౩౨౩-క్రీ. శ. ౬౪౦) విద్యార్థులసహవాసమున సరస్వతీదేవి యభివృద్ధి ముగా విహరించుచుండెను. ఈవేయిసంవత్సరములకాలమును రెండు విభాగములుగ (యూగములుగ) నెంచవచ్చును: ౧. క్రీ. పూ. ౩౨౩ మొదలు క్రీ. పూ. ౩౦ వఱకు; ౨. క్రీ. పూ. ౩౦ మొదలు క్రీ. శ. ౬౪౦ వఱకు. మొదటియూగముందు వాస్తవము (సాహిత్యము)ను, భౌతికశాస్త్రములును అభివృద్ధి చెందెను. రెండవయూగము నందు దత్తవజ్ఞానము (వేదాంతము) ఎక్కువగ నభివృద్ధిచెందెను.

పూర్వయూగమునందు సాహిత్యనిర్మ, విమర్శనము, వ్యాకరణము, ఛందస్సు, పురాణములు, జ్యోతిషము, గణితము, వైద్యము అనువిషయములపై సరైక్ష్ణాంధ్రీయావిద్యాలయమునందలిపండితులనేకులనేగ్రంథములను నిర్మించిరి. మఖ్యముగ నాగు చేసినవని గ్రీకు మహాకవులకావ్యములపైని చర్చాత్మక మైనటీకలు వ్రాయుట. కొందఱు కొన్ని కావ్యములపూర్వ ప్రాసరి. కాని గ్రీకునేకపుణ్యుల కావ్యములందు గానవచ్చు స్వతంత్రకల్పనావిహార మిందు గానరాదు. శాస్త్రముల సభివృద్ధిపడినవారిలో, రేఖాగణిత కర్తవ్యుని యూక్లిడ్, పదార్థశాస్త్రసంబంధమైన పెక్కుసిద్ధాంతముల గనుకొనిన అర్కిమిడిస్, రేఖాగణిత మను శాస్త్రమును వ్రాసిన పెర్గావా డెను అపాలొనియస్, విఖ్యాతజ్యోతిషుడు హిప్పార్కుస్, గణితము, జ్యోతిషము, భూగోళము, తత్వజ్ఞానము, చరిత్రవిషయములనుజేంది గ్రంథములను వ్రాసిన ఎరటాస్థెస్ అనునతఁడును మఖ్యులు. వీరందఱు యూక్లిడ్ శిష్యులే.

అలెక్సాంధ్రీయలో యూముసు, గ్రీకులను కలయుటచే బాహ్యత్యపార ప్రతిత్వశాస్త్రములనమ్మేవన మిచ్చుట జరగను. నియోప్లేటోనిజమ్ అను నూతనప్లేటోసంప్రదాయ మిచ్చుటనే పుట్టెను. ఇచ్చట క్రైస్తవమతము బాగుగ వ్యాపించెను. ఇప్పటికి నిచ్చట క్రైస్తవమతాచార్యునిసీకము గలను. ప్లేటోతత్వములకును, క్రైస్తవమతతత్వములకును లంక పెట్టి కొందఱు క్రైస్తవసంప్రదాయమును సృష్టించిరి. గ్నాస్టికులను క్రైస్తవవేదాంతులసంప్రదాయ మిచ్చుటనే యభివృద్ధి చెందెను.

అలెస్సా — సిరియాదేశములో నుత్తరభాగమున నుండు పురాతనపట్టణములలో నొకటి. ఆఫ్రికాఖండపుడక్షిణాగ్రమాగ్రము కనిపట్టణదేశమున్న విగోపా, ఆసియాఖండములవ్యాపారమున కీపట్టణమే పట్టు. ఇటలీదేశములోని వెనీసునగరమునకును ఈపట్టణమునకును సంబంధము కడుంగడు నెక్కువ. పదునైదవశతాబ్దియంతమున నరీసుమార్గ మేర్పడినతోడనే ఈపట్టణపు బ్రాహ్మణ్యము తగ్గెను. ఇప్పటికిని ఇచ్చట కుర్కీలు, అర్మీనియనులు, గ్రీకులు, యూదులు మున్నగు ననేకజాతులవారు నివాసము లేర్పఱచికొనియున్నారు. వీరిలో నైదింటి జాతులవారు మహమ్మదీయులు.

అల్

ఈపట్టణము చరిత్రమున పెక్కుపోకలం బోయినది. క్రీ. శ. ౬౩౬ సారసెనులు దీనిని గొనిరి. క్రీ. శ. ౧౪౦౨లో తైమూరు దీనిని గొల్లగొట్టెను. క్రీ. శ. ౧౫౧౭లో నియ్యోది కుర్కీవారి యధీన మయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౧౭౦లోను, ౧౮౨౨లోను భూకంపము లీనగరమును నాశ మొనర్చెను. క్రీ. శ. ౧౮౨౭లో బొబ్బల బాడ్డయను, ౧౮౩౨లో కలరాయను దీనిని గలంచెను. జనసంఖ్య ౨,౦౦,౦౦౦. ఇప్పటికిని వ్యాపారము బాగుగ జరుగుచున్నది.

అలెస్సాంధ్రీయా — ఇటలీదేశములో నదేవేరుగల మండలమునకు రాజధాని. ఇచ్చట నొక గొప్పగుర్గమును గలదు. ఇప్పటికి నిది బలవంత మయినదియే. ఇంను వైద్యములును గలవు. ఈపట్టణము రైలుమార్గముపయి చిక్కనిపట్టణ నుండి ప్రముఖతః గాంచెయుండుటచేత వ్యాపారము నానాటికి వృద్ధి యగుచున్నది. జనసంఖ్య ౪౧,౦౨౧.

అలెఖయా — శైవులయిన బైరాసుల సంప్రదాయము. గిర్నార్ పర్వతము, పూవా వీరి ముఖ్యస్థలములు. వీరు బిచ్చమెత్తుకొని జీవయాత్ర గడపెదరు. గణేశభక్తులు, భైరవభక్తులు, కాళీభక్తులు నని వీరిలో మూడవతెగలు గలవు. మొదటివా రుచియమునను, రెండవవారు సాయంకాలమునను, మూడవవారు రథరాత్రముందును బిచ్చ మడిగికొందురు. మొదటితెగవారుమాత్రము బిచ్చమున కిండ్లలోనికి బోయెదరు. మిగిలిన రెండుతెగలవారు నిండ్లలోనికి బోక వీధులలో నుండియే బిచ్చ మిడుగువలయును. వీరికి 'అలఖోనాని' లన్న మాటుపేరుగూడ గలదు. వీరు తిరుగుచున్నపుడు 'అలఖో', 'అలఖో' అని అనిమించు తిరుగుచుండురు. కాన వీరి కీకీరు వచ్చెను.

అలెటిపాడు చిట్ట మూరు — కల్లూరు జిల్లా గూమారుతాలాకలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౫ (౧౯౩౧).

అలోపుడు — ధృతరాష్ట్రుని మార్గరు పుత్రులలో నొకఁడు.

అలోలుడు — దుర్యోధనునితమ్ములలో నొకఁడు.

అలౌంగ్ వయ — బర్మాదేశమునందలి పెగూల్లాలో గల 'మోన్ సోకో' యను గ్రామమున కధిపతి. క్రీ. శ. ౧౭౫౩-వ సంవత్సరమున తలైంగులు తిరుగఁబాటు గావించినప్పుడు వారి నోడించి 'అనా' నగరమునఁ దనరాజ్యమును నెలకొల్పెను. ౧౮౫౮-వ సంవత్సరములో పెగూను వశపఱచుకొని తలైంగులనుదియధిపతి యగు 'వ్యాహమెంగతీరజా' అను నతనిని జైలుయం దుంచెను. అలౌంగ్ వయ తనపరాక్రమముమూలమున నెక్కువ ప్రఖ్యాతిని గడించెను.

అల్ కిండి అబూ యూసుఫ్ — తత్వవేత్త, గణిత శాస్త్రజ్ఞుడు. ౯-వ శతాబ్దివాఁడు. అరబ్బీవా రీతని నందఱకంటె

గొప్పతత్వజ్ఞానిగ నెంచుదురు. ఆతనికాలమునం గుండిన యన్నికాస్త్రములంగూర్చియు గ్రంథములు వ్రాసెను. ముఖ్యముగ తగ్గ గణిత కాస్త్రములను గుఱించి వ్రాసెను. అరిస్టాటల్ గ్రంథములను భాషాంతరీకరించెను. వానిపైని భావ్యము వ్రాసెను.

అల్ ఖ్వరిజ్జీ — ౯-వ శతాబ్దియం గుండిన అరబ్బీ గణితకాస్త్రవేత్త. ఖురాసాన్ పట్టణమున జన్మించెను. బాగ్ దాన్ పట్టణములోని అల్ ముమున్ అను ఖలిఫానొద్ద గ్రంథాలయాధ్యక్షుఁడుగ నుండెను. 'సింప్ హింప్' అను పేరిట క్యాలిమగణితస్కంధసంబంధమైన రెండుపాఠ్యములను వ్రాసెను. ఇది హిందూదేశముందలి సిద్ధాంతముల ననుసరించి గుణింపఁబడియెను. ఈతఁడు బ్రహ్మగుప్తనిగ్రంథము ననుసరించి బీజగణిత (Algebra) మొకదానిని రచించెను. యూరోపుఖండముందు తరువాత వ్రాయఁబడిన బీజగణితసంబంధమైన గ్రంథముల కన్నిటికి నదియే ఆధారము. హిందూపద్ధతి ననుసరించి యంకెలు వ్రాయునట్టివశాంశవిధమును తెలుపుచు నీతఁ డొకగణితగ్రంథము వ్రాసెను.

అల్ లర్ కో వి ల — మధురజిల్లాయందలి మేలూరుతాలూకాలోని యొకగుడి. ఇది మధురపట్టణమున కీశావ్యయన ౧౨ మైళ్ల దూరమునం గుండును. ఇది అల్ లర్ గుట్టలమీఁద నున్నది. దేవునిపేరు అల్ లర్. ఈదేవాలయము మిక్కిలి పురాతనమైనది. కల్లరులను దొంగ జాతివా రీదేవు నారాధింతురు. గుడిమట్టును కొటమాదిరి గోడ గలదు. ఆడిసెల పూర్ణిమనాఁ డిక్కడ పెద్దయుత్సవము జరగును.

అల్ బ్రియర్స్ — అల్ బ్రియా దేశమునకు ముఖ్యపట్టణము. దీని కీచేరు అల్ జైర్ (Fr. Alger, Arab. Jazair), అనఁగా దీపములు అను అరబ్బీపదముననుండి వచ్చినది. ఇది సుంహరమైన పట్టణము. ఇక్కడ చాలమంది యూరోపియను లుండురు. ఇది సమశీతోష్ణముగ నుండుపట్టణము. జనసంఖ్య ౨,౨౬,౨౧౮ (౧౯౨౬). దీని నంటియున్న శివారుగ్రామములతోఁ గలిపి యాపట్టణము జనసంఖ్య ౨,౫౬,౪౯౫. వీరిలో యూరోపియనులు ౧,౮౩,౪౧౬గురు; దేశీయులు ౬౯,౦౭౯ గురు.

అల్ బ్రియా — ఆఫ్రికాఖండమునం దుత్తరభాగమున నున్న యొకదేశము. ఇది యిప్పుడు ఫ్రెంచివారి ప్రభుత్వముక్రింద నున్నది. దీని విస్తీర్ణము ౩,౪౩,౫౦౦ ల చదరపుమైళ్లు. ౧౯౨౬-వ సంవత్సరపు జనాభా ననుసరించి ఈదేశముయొక్క జనసంఖ్య ౬౦,౬౪,౪౯౬. సహారా ప్రాంతపు అల్ బ్రియా-యందు ౫,౪౩,౨౨౫ మంది గలరు. అల్ బ్రియర్స్ అనునది రాజధాని. ఈదేశమున కుత్తరమున మధ్యధరాసముద్రమును, దక్షిణమున సహారా యెడారియూఁ గలవు. తూర్పున ట్యునిసియా-యను, పడమట మోరాకో-యను ఎల్లట.

ఒరాన్ (Oran), అల్ బ్రియర్స్, కాక్ ట్రెంటయిన్ అని ఇందు మూడు ముఖ్యవిభాగములు. ఇందు ఇంతునియంగ ౫౫౦ మైళ్ల

పొడువున వ్యాపించి, పాషాణమయమై నిలువు - నిట్రముగ నుండు సముద్రతీరము గలదు. తీరప్రదేశముపొడవునను గండ్లు ఎక్కువగఁ గలవు. అట్లయ్యు శేవు లుత్తరవాయువులకు లోనగుచుండును. దేశమం దంతట అట్లాగుపర్వతములు వ్యాపించియున్నవి. సహారా ఎడారికి సమీపములో పెద్ద అట్లాగుపర్వతమాలికలును, వీనికిని సముద్రతీరమునకును నడుమ, తటమునకు సమానాంతరముగ చిన్న అట్లాగుకొండలును గలవు. ఈరెండుమాలికలను గలుపుచు నడ్డముగ వ్యాపించి మఱియూ గొన్ని పర్వతములు గలవు. వీనివలన పీఠభూములును, నలుదిక్కుల పర్వతావృతములైన లోయలు నేర్పడియున్నవి. సహారా అట్లాసులలో ౩,౦౦౦ల అడుగుల యొడ్డుగల పర్వతశిఖరములును గలవు. నదు లనేకములు గాని మిక్కిలి చిన్నవి. అన్నియు తీరమునకు దగ్గఱగ నుండుకొండలమీఁదఁ బుట్టినవాఁగులే. వీనిలో 'టెలిఫ్' అనునది కొంచెము పెద్దది. నదు లన్నియు వ్యవసాయ కార్యముల కుపయోగకరములై యున్నవి. ఈకృషికార్యములకుఁ గాను కృతకపాతాళగంగలును కలవు. ఈదేశపు తీరప్రదేశము లందును, మధ్యభాగముందును సముద్రతలమునకం పేను నిమ్ముములైన హెటు (Shotts) లని పిలువఁబడు ఉప్పునీటిపల్లవునేల లున్నవి. ఎండ కాలమునం దివి చాలవఱ కెండిపోవుచుండును. సముద్రతలమును దిగిలియుండుప్రదేశ మంతయు 'టెల్' (Tell) అనుపేరను వ్యవసారింపఁబడుచుండును. కొండలకును, సముద్రమునకును మధ్య సస్య వంతములైన, సమతలములుగల మైదానములు కలవు. ఈదేశము తూర్పుచైత్రున నుండు 'హెటు'లలోనికి మధ్యధరాసముద్రపునీరు ప్రవేశపెట్టుట కాలోచనలు జరగినవి.

ప్రదేశముయొక్క ఎత్తునుబట్టియు, స్థానికవిశేషములను బట్టియు ఇచటికాలమితియందు హెచ్చుతగ్గులు కలుగుచుండును. ఈ దేశమున ఋతువులు మూడు: నవంబరు మొదలు ఫిబ్రవరివఱకును చలికాలము; మార్చిమొదలు జూలైవఱకును వసంతకాలము; జూలై మొదలు అక్టోబరువఱకు నెండకాలము. ఎండకాల మిచట కడుతీవ్రముగ నుండును. కాని సముద్రతీరమందు సమశీతోష్ణము. ఈ భాగముల కాలమితి ఆరోగ్యదాయకమైనదగుటచేత చలికాలమందు రోగులకిది యాశ్రయ మగుచుండును.

ఈదేశము ముఖ్యముగ వ్యవసాయ దీపము గలది. ఇచ్చట ద్రాక్షపండు విశేషము. ౩,౦౦,౦౦౦ల యొకరములకంటె నెక్కుడు భూమి ద్రాక్షపండుఁ బండించును. కావున నిచ్చటనుండి ద్రాక్ష సవ మెక్కువగ నెగుమతి యగును. ద్రాక్షకుఁ బిదప గోధుమణ, కార్లీ, ఓట్టు, పొగాకు, ప్రత్తి, పట్టు, ఖర్దూరములు ఇచటి ముఖ్యములైన యాత్మత్తులు. బహుశిలు, బంగాళాదుంపలు విచలునుండి ఇంగ్లాండు, ఫ్రాన్సు దేశముల కెగుమతి యగుచుండును. పీఠభూములందు సహజముగ నుత్పత్తియగు 'అల్ఫా' యనుపేరుగల వార విదేశముల కెక్కువగఁ బోవుచుండును. ఈదేశమున వ్యవసాయమున కెక్కువశక్తియు కలిసిం చునది మినుతలగుండ్లు, వీరిసాములు, దిబుతలు, వీరంగులు, నక్కలు

నిచటివన్యజంతువులు; గుట్టములు, కంచరలు, పశువులు మొదలగునవి గృహ్యములు. అల్లీరియా యందు విలువగల భినిజములు కలవు. అందు ఇనుము, రాగి, నీసము, గంధకము, యశదము, అంజనము, తెలుపు ఎఱుపు రంగుల పాలరాయి, స్ఫురితములు (Phosphates), నాపరాలు (Lethographic stone) ముఖ్యమైనవి.

ప్రౌఢిప్రభుత్వము స్థిరమైనది మొదలుకొని ఇచ్చటి వ్యాపార మమితముగఁ జెరిగిపోయినది. ప్రాన్సు, ఇంగ్లండు, స్పెయినులతో ముఖ్యవ్యాపారము జరగుచుండును. అందు నాలుగింట మూడువంతులు ప్రాన్సుతో జరగును. మిఁద వచించినపదార్థములు గాక తుదురు జావ్విమాన (Olive Oil), పదునుచేయనితోళ్లు, కలప, ఉన్ని, పొగాకు, నారంజలు నెనుమతి యగుచుండును. యంత్రనిర్మిత సామగ్రి, సారాయములు, గ్రుగులు, కాఫీ ముఖ్యమైన దిగుమతులు. ఇచ్చటి చేతిపను లేవియు అంత గణింపఁబడినవి కావు. కాని మిఠాకోచిర్తము, రత్నకంబలములు, మల్లములు, పట్టులు కొంచెముగ తయారగుచుండును. ప్రాన్సుదేశమంతటి నాణెములు, కొలతలు, ఎత్తులు ఇచ్చట వాడుకగా నున్నవి. అల్లీయర్స్, బిరాక్, కాక్టెంప్రైక్, బోనా, బ్లెస్సేక్ అనునవి ప్రసిద్ధిపట్టణములు. ౨,౦౦౦ ల మైళ్ల రైల్వేమార్గములును, అంతకు మించిన పక్కాగోడ్లును గలవు. తెలిగ్రామైగిలు జాలములవలె వ్యాపించియున్నవి. ప్రస్తుతము మోటారుబస్సులమాలమున వందలకొలదిమైళ్లు సహారాయందుగూడ ప్రయాణములు సాగుచున్నవి.

ఇచ్చటి మూలనివాసులు బర్బరు లనువారు. వీరు బహుపత్నీకత్వము లేనినువాన్లుదీయులు. ఈదేశమందు పెక్కువందలయేండ్ల నుండి యున్న అరబ్బులును, యూదులును పెక్కురు కలరు. అరబ్బులును, బర్బరులును సుదారములగా వసివుచు, ఊరూరఁ దిగునచు ప్రయాణముల సలుపుదేశాలులు (Nomads); కాని ఇప్పుడిప్పుడు వీరిలో పెక్కుమంది బెల్ నామక ప్రదేశమున నిసకులఁ గల్పించుకొని వ్యవసాయముచేయుచు గ్రామముల నభివృద్ధిపఱచుచున్నారు. కబైలు (Kabyles) లని పిలువఁబడు బర్బరు లిచటి అదిమనివాసులు. ఇచ్చటి జనులలో వీరి ఎక్కువ. వీరు మాటాడునది బర్బరుభాష; గ్రాయానదిమాత్రము అరబ్బీభాషావలీపి. యూదులు సంఖ్యయందు తక్కువైనను మందిస్థితియం దున్నారు. ఈపైని వచించినవారు గాక ఇంకను అనేకజాతులవా రీదేశమునఁ గలరు. యూదులు తప్ప తక్కినవా రందఱును ముసల్మానులు. ఇప్పుడు చాల మంది ప్రౌఢిదేశీయులును, అన్యదేశీయులును వచ్చి ఇచ్చట వాసము గుదుర్చుకొని యున్నారు. ౨,౬౦,౦౦౦లకంటె ఎక్కువగ ప్రౌఢి వారును, ౨,౦౦,౦౦౦లకు మించిన యూరోపియనులును (వీరిలో ఇటాలియనులు, స్పెయినుదేశీయులును ఎక్కువ) కలరు. ప్రౌఢి ప్రభుత్వముచేత నియాత్రఁ దగు గవర్నరుజనర లీదేశమును కాలించుచుండును. ఇతనికి దొడ్డుదుట కొకకాన్సిలు కలదు. అల్లీయర్స్, కాక్టెంప్రైక్, బిరానులు - ప్రధానముగల విభాగములు -

ప్రాన్సులోని భాగములుగనే గణింపఁబడుచున్నవి. ఇందలి ప్రతిభాగముననుండియు ఇద్దఱు డెప్యూటీలును, ఒక సెనేటరును, ప్రౌఢిచేంబరునకు పంపఁబడుచుండురు. తక్కినదేశమునం దంతట సైనికపరిపాలనము. ఇందుమూలముననే ప్రతిసంవత్సరము ప్రాన్సున కమితముగ వ్యయము భరింపవలసి వచ్చుచున్నది.

పూర్వకాలమున రోమనులు దీనిని న్యుమిడియా అనుచుండిరి. ఇది వారియధీనమున మందియభివృద్ధిని గాంచి చాలకాలమునకు ముందే క్రైస్తవమతమును స్వీకరించియుండెను. క్రీ. శ. ౪౩౦ లో వందలు లనువారు ఈదేశమును జయించిరి. క్రీ. శ. ౫౩౩ లో బెలిసారియస్ (Belisarius) అనునతఁడు దీనిని విజంప్రేమసామ్రాజ్యముకొలుపుఁ గొనెను. ఏడవశతాబ్ది మధ్యకాలమున సారసెనులు దీనిని గొల్లగొనిరి. క్రీ. శ. ౯౩౫ లో అరబ్బీరాజపుత్రుడైన యూసుఫ్ ఇబ్న్ కేరీ యనునతఁడు అల్లీయర్స్ పట్టణమును గల్పెను. అతనివంశము వారు ౧౧౮౦ వఱకును రాజ్యము చేసిరి. ౧౨౬౯ లో నిది చిన్న చిన్న సంస్థానము లయ్యెను. క్రీ. శ. ౧౫ - వ శతాబ్దియందు స్పెయిన్ దేశముననుండి వెడలఁగొట్టఁబడిన మూఁగులు, యూదులు సీరాజ్యము నందుఁ గాపుర మేర్పఱచుకొనిరి. వారు ఓడదొంగతనములఁ బ్రారంభించి, యూరోపియన ద్రవ్యమున కపరిమితమైన నష్టమును కలిగించుచుండిరి. స్పెయినురా జయిన ఫర్డినాండు ౧౫౦౯ లో వీదేశమునఁ జాలభాగము నాక్రమించుకొని వీరిని శిక్షించెను. తరువాత గుర్కీసరదా రొకఁ డల్లీరియావారిసాయమునకు వచ్చి యీదేశము నాక్రమించుకొనెను; స్పెయిన్ వారిని వెడలఁగొట్టెను. కాని స్వల్పకాలములోనే స్పానియాడ్లు లతనిని బట్టుకొని ఉరి దీసిరి. అతని యనంతరమున వచ్చిన యతనితమ్ముడు ౧౫౨౦ లో ఈ దేశమును టర్కీరాజ్యమున కొనఁగి ఓడదొంగతనములను బాగుగ నభివృద్ధిపఱచెను. చాలకాలము వఱకు యూరోపియనులవ్యాపారమున కీదొంగతనములు మహాభయదాయకములై యుండెను. ప్రౌఢివారు దీనిని లోబఱచుకొని ౧౭౧౦ వఱకును నామమాత్రసాలకులుగ నుండిరి గాని దేశీయుల దొంగతనముల నరికట్టఁజాలకపోయిరి. ౧౮౧౫ లో అమెరికముల వీరినాయకుని నోడించి తమవ్యాపారపు నౌకల కెట్టి నష్టమును కలుగఁజేయకుండులాగున నతనిచే నొప్పందిముఁ జేయించుకొనిరి. ౧౮౧౬ లో 'లార్డ్ ఎక్స్ మూత్' అనునతఁడు ఇంగ్లీషుసాకానేనతో అల్లీయర్సును ముట్టడించి గెలిచి యచ్చటి క్రైస్తవక్షైదీల నందఱును విముక్తులఁ జేయించెను. అది మొదలుకొని యుద్ధపుక్షైదీల నందఱును యూరోపియనుజాతుల నియమముల ననుసరించి యాచరించుచుండుట కేర్పాటులను గావించుకొనిరి. కాని అల్లీరియనుల దొంగ దొంగుత్తు కాంతించక కొన్నాళ్లకు యథాపూర్వమే జరగసాగెను. అతకులై చిట్టచివఱకు ప్రౌఢివారు కఠినపద్ధతులకు దొరఁగొనిరి. క్రీ. శ. ౧౮౩౦ లో ప్రౌఢివారు ౪౦,౦౦౦ ల మందిగలసేన నీ దేశమును జయింపఁ బరిచిరి. అల్లీయర్స్ పట్టణము క్రైముగ వీరివశమయ్యెను. అల్లీరియనునాయకుఁ డగు 'డే' రాజ్యమును వీడిపోవ దేశ

మగాజక్ మయ్యోను. ఆనమయమన 'అల్ట్రా కాదిర్' అను అరబ్బీ ప్రముఖుడు పైకి వచ్చి దేశీయుల సమూహాన్ని ప్రేమించివారి నెదుర్కొనెను. ఇతడు ౧౮౩౨ లో ఒరానుఇలాకాను ముట్టడింప ప్రాప్తువా రితో ఘోరయుద్ధ మయ్యోను. చివరకు ౧౮౩౪ లో ప్రేమించి వారి త నితో సంధిచేసికొని 'మస్కరా అమిర్' అను పేరుతో పెరిఫరెన్సికి పడెనుట నున్న అరబ్బీజాతుల నన్నింటిని బాలించుట కొప్పుకొనిరి. కాని వెంటనే మరల యుద్ధము లారంభము కాగా జమాపజయము లిరువురకును గలగునుచు వచ్చెను. అందువలనను, ౧౮౩౭ లో కాకాప్టెం ట్రైనుతో పోరాడవలసివచ్చుటచేతను, తీరమంచలికొన్ని పట్టణములకుఁ దక్కి తక్కిన పడమటికట్టి గియాకంతకు ప్రేమించి వారతనినే పాలకు నిగ న్నీకరించిరి. ప్రేమించివారుకాకాప్టెం ట్రైనును జయించి తక్కిన ఇలాకా నంతనుగో బలుచుకొను ప్రయత్నములం దుండ అల్ట్రా కాదిరు యుద్ధ సన్నాహములచేయుచు ౧౮౩౮ లో ఆకస్మికముగ ప్రేమించివారుకాలో ప్రవేశించి దానిని తనవశము చేసికొనమొందలిడఁగా గొంతకాలము ప్రేమించి ప్రభుత్వము నష్టమైపోయినట్లే కన్పించెను. కాని ౧౮౪౧లో జనరల్ బ్యూగో (General Bugeaud) అనునతఁడు ప్రేమించి వారిపక్షమున గవర్నరు - జనరలుగ ఆదేశమునకు వచ్చినదిమొదలు కొని వ్యవహారములు ప్రేమించివారిపక్షమునకుఁ దిరుగసాగెను. కొన్ని నెలలు పోరాటములు జరగినపిదప ఆసంవత్సరాంతముననే అల్ట్రా కాదిరుయొక్క అంతిమగుర్తముగూడ ప్రేమించివారివశ మయ్యోను. తరువాత నితఁడు మొరాకో నంటియున్న ప్రాంతమునం దుండి ప్రేమించివారి పెరిరించెను కాని మటుసటిసంవత్సరము దానినిగూడఁ గోలుపోయి మొరాకోలోనికి పోయెను. అక్కడనుండి ఇతఁడు రెండుపర్యాయములు అల్జీరియామీద దండెత్తి రెండవసారి ప్రేమించివారిని రెండువొట్ల నోడించి పోయి ౧౮౪౪ - నాటికి మొరాకోలో నొకసేనను పోగుచేసెను. బ్యూగోడు సరిహద్దును దాటి ఈతనిసేనల నాశనముచేయుచుండ నదేసమయమున ప్రేమించివారి నొకా దిశములు మొరాకో తీరపట్టణములమీద బాంబులను గురియపాగినవి. ఆకారణమున మొరాకోనిక్రమిత్తి సంధి కొప్పుకొనవలసినవాడై అల్ట్రా కాదిరునకు సాయము చేయకుండుటయే కాక అతని నెదిరింప ప్రేమించివారికి సాయపడుటకు సమ్మతించెను. ఈ ప్రకారము సర్వవిధ ముల నిష్పహాయుడై తుదకు అల్ట్రా కాదిరు ౧౮౪౭ లో ప్రేమించి వారికి లోబడిపోవ వారి తనిని కైదీగ ప్రాప్తునకుఁ దీసికొనిపోయి ౫౬ సంవత్సరములపాటుంచి తరువాత అల్జీరియాకు మరలిపో నని యతనిచేత నొప్పందము చేయించుకొని వదిలివైచిరి కాని దేశమం దింకను అల్లురులు జరగుచునేయుండెను. దక్షిణముందలి కటైలులును, ఆరబ్బులును విదేశీయులు తమమీద వేయుపరిపాలనవిధానభార మును మోయుటకు సహింపక పెక్కుమాటు లెదుగుతిరుగుచువచ్చిరి. ఇందువలన పెరిస్సీర్, కస్ట్రోబర్, సెంట్ అల్ నాడ్, మెక్ మోహన్ మున్ను న ప్రేమించినవాపకులకు చక్కని యుద్ధశిక్షణము కలుగు వరకా శము లభించెను. ౧౮౬౪ నందు పెరిస్సీరుతరువాత గవర్నరుజనరల్ పదము నధిష్ఠించిన మెక్ మోహన్ ఒకగొప్పరాజవిద్రోహము నగఁగఁ

ద్రొక్కెను. ఇదేసమయమున మాడెడ నెపోలియన్ చక్రవర్తి అల్జీరి యాను సందర్శించి దేశీయులకు నిజమైన దుఃఖకారణములు కల వనియు, ప్రేమించిపరిపాలకులు వాని నుపేక్షించి రనియు గుర్తించి పరిపాలనవిధానముం దనేకపరివర్తనములను గావించెను. కాని ౧౮౭౧ వఱకు క్రొత్తక్రొత్తపోరాటములు కలుగుచునేరవచ్చెను. ఆసంవత్సరము ప్రాంత - ప్రషియకాయుద్ధము సంభవించుటచేత, అల్జీరియాలో ప్రేమించినైనికలముభావము కాగా తత్పరిపాలనమును ద్రోసివేయుటకు ప్రబలప్రయత్నములు జరగెను. కాని యిది సంభూర్ణముగ నడచి వేయఁబడినది. మఱియు నిన్నికలహములకును కారణభూతమైన మిలి టరీరాజ్యవిధానమునకు బదులుగ ఉత్తరభాగమున సివిల్ ప్రభుత్వ మేర్పాటు కావించఁబడినది. దేశాటలతో నింశియున్న దక్షిణభాగ ముం దిప్పటికిని సైనిక ప్రభుత్వమే కలదు. ౧౮౮౧లో ప్రేమించివారు టూనిస్ నిగరమును ముట్టడింప అల్జీరి యుపమటిభాగమున విద్రోహ ముత్పన్న మయ్యోను. దీనివలన ప్రేమించివారికి గాని, వలస వచ్చి నివసించినదేశీయులకుఁ గాని అధిక మనునష్ట మేమియు కలుగలేదు. అదిమొదలుకొని నేటివఱకు నచట కాంతియే విరాజిల్లుచున్నది. కాని ప్రేమించివారి కిచ్చట ఒకపెద్దసేనను నిలిపి దానిని పోషింపవలసిన భారముమాత్రము తప్పలేదు. జర్మనీతో జరగినయుద్ధమునందు అల్జీరియనులు చాలసాయముఁ గావించినందున ప్రభుత్వమునందు క్రొత్తపూర్వు లనేకములు కలిగెను. ౧౮౮౯లో కావించఁబడిన చట్టము ననుసరించి అల్జీరియనుదేశీయుల కంపెటకును కొన్నిమరతుల మీద ప్రేమించివారులహక్కులు లభించినవి

అల్ట్రా - బాంబాయి, కొల్కత్తా సంస్థానముందలి యొక గ్రామము. వరుణానదిమీద నున్నది. జనసంఖ్య ౪,౯౬౫. ఇచ్చట రిమ్బాకొడర్గా ఆను మహమ్మదీయులమసీదును, సిహాబా, ధులాబా, అల్లమప్రభు, రామలింగ దేవాలయములును కలవు. అల్లమప్రభువు దేవాలయమునకు ఔరంగజేబు మెట్లు కట్టించెనట! దీనియందుట ౧౮౦౮ వఱకును భక్తులు కొండలు ప్రాణముతోనే సమాధిం జెందు చుండిరట. రామలింగ దేవాలయము కొండలో తొలకఁబడినది.

అల్ట్రే, నర్ చాల్లెన్ (౧౭౬౪ - ౧౮౪౦) - ప్రహ్లాదేశత్ర రాజనీతిజ్ఞుడు. ఇతఁడు మొదట రాజ్యమందలి ఆర్థిక కాఖకు మంత్రిగను, తరువాత మతవిద్యాకాఖకు మంత్రిగను ఉండెను. విద్యావీక్షములకు గొప్పయుపకార మొనరించెను. ఈతఁడు ౧౮౧౯ లో నొకవిద్యావిధానము నేర్పఱచెను. దాని ననుసరించియే ప్రహ్లాలో నిప్పటికిని విద్య చెప్పఁబడుచున్నది. యూరపుదేశము నందలి పెక్కుదేశములు దాని నవలంబించెను.

అల్లుర్తి - నల్లూరుజిల్లా రావులతాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౭౫౧ (౧౯౩౧).

అల్ట్రారుపాడు - నల్లూరుజిల్లా పెంకటగిరితాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౮౪౨ (౧౯౩౧).

అల్పగ్రహములు — ఆకారము: అంగారకగ్రహమునకును

బృహస్పతిగ్రహమునకును నడుమ చిన్నచిన్నగ్రహములసంఖ్యలు కలవు. వానికి నల్పగ్రహము అని పేరు. వీనిని ఇంగ్లీషులో మైనర్ ప్లానెట్స్ (Minor Planets) అనియెదరు. వేటిలో కొంతమంది రహారవి 200 ల అల్పగ్రహములఁ గనుఁగొనిరి. మన నవగ్రహములతోఁ జోల్చిచూచినయెడల నివి మిక్కిలి చిన్నవి. గ్రహము లన్నింటిలోను బుధుఁడు చిన్నవాఁడు. ఈగ్రహముయొక్క వ్యాసము (Diameter) 2,౧౩౬ మైళ్లు పొడువు. అల్పగ్రహములలోఁ బెద్దదానివ్యాసము ౪౮౫ మైళ్లు. ౨,౪ మైళ్లు వ్యాసముగలవి పెక్కులు కలవు. ౧౯౦౦ ల సంవత్సరమున డాక్టరు కలరు అను క్యోలిషికునిచేఁ గనిపట్టబడిన యల్పగ్రహముయొక్క వ్యాసము ౫౫౦ గజములు పొడువు! ఇవివఁకుఁ గానిపించిన యేడువందల యల్పగ్రహముల నన్నింటినిఁ గలిపి యొకమట్ట చేసినయెడల నామద్ద మనభూగోళమునకన్న నిరుదదిరెట్లు చిన్నదిగ నుండును!

కనుఁగొనినవిధము:— పంచొమ్మిదవశతాబ్ది ముగంధమువఱకును ఈయల్పగ్రహములున్న సమాచారము కాస్త్రజ్ఞు లెఱుఁగనేయెఱుఁగరు. కాని అంగారకునకును బృహస్పతికిని నడుమ ముప్పదివార్లుకొట్ట పడు నేనులక్షలమైళ్ల యంతర మున్నందున, నీసంప్రయంతరములో నొక గ్రహము తప్పక యుండవచ్చు నని జ్యోతిషికు లాశాశ్చర్యమున వెతకఁ జొచ్చిరి. ఇట్టిదేక్షఁ జేయున పియజ్ఞ యను జ్యోతిషికునకు ౧౯-వ శతాబ్ది ప్రారంభదినమున (౧-వ జనవరి, ౧౮౦౧) ఒక యల్పగ్రహము కానవచ్చెను. దీనికి సేరిస్ (Ceres) అని నామకరణము చేసిరి. ఇట్లే నేటివఱకును రహారవి 200 ల అల్పగ్రహములు కాన వచ్చినవి. ఇ వన్నియు పెద్దగ్రహములకలెనే సూర్యునిచుట్టును తిరుగుచుండును. అన్నియు సంగారకబృహస్పతులకు నడుమనుండు ఆకాశమునం దున్నవి. ప్రతినవతర్కమునను క్రొత్తవి కానవచ్చుచున్నవి.

వీని యత్వత్తి:— ఇట్లు వందలకొలది యత్వల్పగ్రహములు కుజబృహస్పతుల మధ్య నెట్లు పుట్టినవి? అన్నప్రశ్నకుఁ బలువురు పలువిధముల జవాబు చెప్పెదరు. పూర్వ మొకప్పు డివి యన్నియుఁ గలసి యొక పెద్దగ్రహముగ నుండె ననియు, దానిపై మఱియొక గోళము పడుటవలననో మఱియేఁజేతువుచేతనో యది పగిలి కకల ములై యన్నియల్పగ్రహము లైయుండు ననియు కొందఱు కాస్త్రజ్ఞుల యభిప్రాయము.

చదువరు లల్పగ్రహములకును, లఘుగ్రహములకును, ఉపగ్రహములకును గలభేదమును తెలిసికొనవలెను. తొమ్మిది అసలు గ్రహములలో బుధకు క్రధూకుజాలకు లఘుగ్రహము అనియు, నితర గ్రహములకు గురుగ్రహము అనియుఁ బేర్లు. ఆకారమునందుఁ గొంచెము చిన్నవి, కొంచెము పెద్దవి యని యర్థము. ఒకగ్రహము చుట్టును తిరుగు మఱియొకగ్రహమున కుపగ్రహ మని పేరు.

అల్ఫా అల్ ఫ్ల కో (౧౦౨౯ - ౧౦౩౨) — పెరిషియా

దేశపు సుల్తాను. ముస్లిములముతము నవలంబించి మహమ్మదునామమును సరించెను. కెప్పడోషియా, అర్జీనియా, బార్జియా రాజ్యములను జయించెను. తోమునచక్రవర్తి రోమేనన్ నుకూడ జయించెను. తన పూర్వుల నివాసస్థలముయిన తుర్కీస్తానమును జయింపఁబోయినప్పుడు కైదీగఁ బట్టువడిన యొక దుర్గాధ్యక్షునిచేత నిధింపఁబడెను.

అల్ఫా అరాబీ (క్రీ. శ. ౯౦౦ - ౯౫౦) — అరబ్బీ

తత్వవేత్త. తనకాలమునది కాస్త్రము లన్నిటిని తేర్చి యాతఁ డొక విజ్ఞానసర్వస్వమును రచించెను. ఇతఁడు బాద్షాన్, డెమాన్ కన్ పట్టణములందు నివసించుచుండెను. ఈతఁ డరిస్తానిత్ గ్రంథముల నరబ్బీ వారికి నేర్పెను.

అల్ఫానోస్ (౧౫౫౩ - ౧౫౮౫) — ఇతనిని ౧౨-వ

అల్ఫానోస్ అందురు. ఇతఁడు స్పెయిన్ దేశపురాజు. ఇతఁడు ౧౫౫౩ లో జన్మించెను. తల్లి ఇశాబెల్లా. ఆమెను దేశముననుండి వెడలఁగొట్టిరి. అప్పుడు చిన్నవాడైన అల్ఫానోస్ గూడ ఆమెవెంట వెళ్లెను. ౧౫౭౪ లో ఈతనిని రాజుగ నెన్నుకొనిరి. ఈతఁడు మిక్కిలి తెలివిగలిగి రాజ్యపాలనము చేసెను.

అల్ఫానోస్ (ఆరగాన్) — స్పెయిన్ దేశమునందు

పూర్వము విడిప్రభుత్వముగా నుండిన ఆరగాన్ అనురాజ్యమును అల్ఫానోస్ అను పేరుగల అయిదుగురురాజులు పాలించిరి. వారిలో నిద్రలు ముఖ్యులు:—

౧. ఈ పేరుగలవారిలో మొదటివానికి (క్రీ. శ. ౧౧౦౪ - ౧౧౩౪) విజయుఁ (The Victorious) యను బిరుద ముండెను. ఇతఁడు స్పెయిన్ దేశజా లైన మూరులు ఆనంబకు మహమ్మదీయులతోఁ బోరాడి వారిని పెక్కు పర్యాఘములు పరాభవించి కారగోనా, పెరాగోనా అనువానిని స్వాధీనపఱుచుకొనెను. ఈతఁడు ౨౯ యుద్ధములలో విజయ యయ్యెను.

౨. ఈతఁడు (౧౪౧౬ - ౧౪౫౮) ఈ పేరుగల ౫ - వ యతఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౮౫ లో జన్మించెను. ఈతనికి 'ఉదారుడు' అన్న బిరుదు గలదు. ఇతనితండ్రి ఫర్డి నెండు. ౧౪౧౬ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు ఆరగాన్, సిసిలీ, నేపిల్సు అను మూడురాజ్యములపై ప్రభుత్వము చేసెను. ఇతఁడు విజ్ఞానవంతుఁడు, విద్యాప్రియుఁడు, విద్యార్థుఁడనిపాతి. విజ్ఞానపునరుజ్జీవనమని (Renaissance) యాశోపుదేశచరిత్రలో ప్రఖ్యాతిఁ జెందినయుగమునందు విద్యాభివృద్ధిఁ జేసిన రాజులలో నితఁ డొకఁడు. కాన్ స్టెంటిన్ ఓపిల్ పట్టణమును తురుష్కులు పట్టుకొనినతరువాత నచ్చటనుండి పారిపోయిన పండితవర్గుల కీతఁ డాశ్రయ మిచ్చెను.

అల్ఫానోస్ (పార్దుగల్) — పార్దుగల్ దేశమున నీ

పేరుగలరాజు లాటుగురు రాజ్య మేలిరి.

౧. ఇతడు (౧౮౯౪ - ౧౯౧౫) అంతఃపాతక లియన్ రాజ్యమునకు లోబడియున్న పోర్చుగల్ ను స్వతంత్రముగ జేసెను. గొప్ప యోధుడు. ఆజాదుబాహుళ్యరము గలవాడు. పెక్కు యుద్ధములలో మూరులతో బోరాడి ఖ్యాతి నడపెను.

౨. ఇతడు (౧౯౧౫ - ౧౯౨౩) మతసరువులయధికారమును తగ్గించుటకు ప్రయత్నించెను. అందుచే నితనిని పరివేశిరి.

౩. ఇతడు (౧౯౧౦ - ౧౯౨౯) తనకాలమును చాలవఱకు మూరులతో యుద్ధముచేయుటలో గడపెను.

౪. ఇతడు (౧౯౦౦ - ౧౯౫౭) కేప్టేన్ కాజులతోను, మూరులతోను పోరాడుటయందు తనకాలమును చాలవఱకు గడపెను. ఇతనికుమారుడైన పేటరునకును, ఇతనికిని గృహకలహము సంభవించెను.

౫. ఇతడు (౧౮౩౨ - ౧౮౮౧) ఆఫ్రికాలోని మూరుల రాజ్యముమీదికి దండెత్తి వెలిసింపఁగ నీతనికి 'ఆఫ్రికన్' అన్న బిరుదు వచ్చెను.

౬. ఇతడు (౧౮౪౩ - ౧౮౭౫) దుర్మార్గుఁ డగుటచే ౧౮౬౭ లో రాజ్యపరిశ్రమఁడు కావలసివచ్చెను. తరువాత పెర్సిరా పట్టణములో కాలము గడపి ౧౮౭౫ లో మరణించెను.

అల్ఫాన్సో (లియన్) — స్పెయిన్ దేశమునందు పూర్వము స్వతంత్రములుగ నుండిన లియన్, కేప్టేన్ అనురాజ్యములపై అల్ఫాన్సో అనుపేరుగల రాజులు ౧౧ గురు రాజ్యము చేసిరి.

౧. ౨. మొదటియిద్దఱునుగలించి విశేష మేమియు తెలియదు. వారి ప్రభుత్వకాలము క్రీ. శ. ౭౩౯ - ౮౪౨ వఱకును జరిగిన కథాబ్దియందుండె ననిమాత్రము తెలియుచున్నది.

౩, ౪, ౫. తరువాత ముగ్గురు అల్ఫాన్సోలు ౮౬౬ - ౧౦౨౮ కాలమునందు పాలనము జేసిరి. దేశముమీది కైతివచ్చిన మూరులను మహమ్మదీయులతో వీరికాలమునఁ బోరాట మారంభ మయ్యెను.

౬. ఇతడు (౧౦౬౫ - ౧౧౦౯) మూరుల నెదిరించుటలో నాయకుఁడుగ నుండెను. స్పెయిన్ దేశజాలను పోవునకు పూర్తిగ లోబడునటులు చేసెను. స్పెయిన్ వారికి ప్రాప్తవారి నాగరకత నేర్పెను.

౭. ఇతని (౧౧౨౬ - ౧౧౫౭) కుభయమతముల ప్రజల రాజస్వ బిరుదుండెను. క్రైస్తవులతోపాటు మూరు లనుమహమ్మదీయులనుగూడ న్యాయముగఁ బరిపాలించెను. మూరులతిరుగఁబాటు నణగఁగొట్టఁ బ్రయత్నించుచుండఁగఁ జంపఁబడియెను.

౮. ఈతఁ (౧౧౫౮ - ౧౨౧౪) డింగ్లాండురాజైన ౨-వ హెన్రీతోమార్తెను వివాహమాడెను. మూరులపై దండెత్తుటకు నేకమైన క్రైస్తవరాజులకూటము (Coalition) నకు నాయకుఁడుగ నుండి మూరుల బూర్తిగఁ బరాభవించెను.

౯. ఈతని (౧౧౮౮ - ౧౨౩౦) వివాహమునుగలించి పోవునకును ఇతనికిని వివాదము గలిగెను.

౧౦. ఇతడు (౧౨౫౨ - ౧౨౮౪) విద్యావంతుఁడు. బృహస్పతి (The wise) అన్న బిరుదు గాంచెను. జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందలి గణితస్కంధము సభివృద్ధిజేయుటకు పాఠము చేసెను. తనసరదారులతో పెక్కు తగాదాలు పెట్టుకొనెను. జర్మనుసామ్రాజ్యము సంపాదించవలయునని యత్నించుటకు ధనముగావలసివచ్చి ప్రజలపై పెక్కువగ పన్నులు విధించెను. అందుచే లోకద్వేషమును సంపాదించెను.

౧౧. ఇతడు (౧౩౧౨ - ౧౩౫౦) తిరుగఁబాటు చేసిన సరదారులను కఠినముగ శిక్షించెను. ఆఫ్రికాదేశముననుండి వచ్చిన మూరుల చివరదాడి నోడించెను.

అల్బుతేనియస్ (౮౫౦ - ౯౨౯) — ఇతని పూర్వమైన నాథుము మహమ్మద్ బెన్ జెబిర్ అహ్మతాని. అతనియూ దేశముఁడు. జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్త. మెసపొటేమియా దేశమునందలి అరబ్బి యశస్థులను నీతఁడు నక్షత్రములవేగముగొని జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు క్రొత్తపరిశోధనలను జేసెను. టాలెమీచే రచింపఁబడిన గ్రహసంకేతములు దృక్ ప్రత్యయమునకు వచ్చుటలే దని ఈతఁడు తనవేగల ననుసరించి క్రొత్తపథము లేర్పఱచెను. ఈతని మతమున అయనమునకు ౬౬ సంవత్సరములలో ఒక్క అంశము గలిగెను; పరమక్రాంతి ౨౩°౩౫', సాయనమూర్జోచ్చము ౮౨°౧౭'. ఈతఁడు సాయనసంవత్సరపుమితి ౩౬౫ దినములు ౫ గంటలు ౪౬ నిమిషములు ౨౪ సెకనులు అని నిర్ణయించెను. ఇది నిజమైనమితి కంటె ౨ నిమిషములు ౨౬ సెకనులుమాత్రము తక్కువగ నున్నది. ఇతఁడు గొప్ప గణితజ్ఞుఁడు. త్రికోణమితి (Trigonometry) లో నాతవాంశములను గనుగొనెను. జ్యోతిషవిషయమై పెక్కుగ్రంథములను వ్రాసెను. వానిని ౧౨ - వ కేతాబ్జినాడైన ఫ్లేట్ టిబ్రిస్ అనునతఁడు ల్యాటిన్ భాషలోనికి భాషాంతరీకరించెను.

అల్బుయాని (క్రీ. శ. ౯౭౩ - ౧౦౪౮) — ఇతని సంపూర్ణ నామము అబూరైహాన్ మహమ్మద్ బెన్ అహమ్మద్ అహ్మదియాని. గట్టి మహమ్మదునాస్థానవిద్వాంసుఁడు. జాతకస్కంధముందు మిక్కిలి ప్రజ్ఞ కలవాడట. రేఖాగణితము, తర్కము అనుశాస్త్రములందును మిక్కిలి ఖ్యాతి చెందెను. ఇతఁడు పెక్కుదేశములు చూచుటయేకాక హిందూదేశమునకు వచ్చి ఎన్నియోవత్సరములవఱకు నిచ్చుట నుండి యనేకశాస్త్రముల సభ్యునించెను. 'తారిఖ్-ఉల్-హింద్' అను హిందూదేశచరిత్రగ్రంథము వ్రాసెను. పెక్కు గ్రీకుగ్రంథములను భాషాంతరీకరించెను. అఫ్గానిస్తానమున ౧౦౪౮ లో చనిపోయెను.

అల్బుమజార్ (౮౦౫ - ౮౮౫) — విఖ్యాతి చెందిన అరబ్బిజ్యోతిర్విదుఁడు. ఇతనిగ్రంథములు ల్యాటిన్లోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడెను (౧౪౮౫).

అల్పాకర్కు, అల్ఫానోడి (క్రీ.శ. ౧౪౫౩ - ౧౫౧౫) — పోర్చుగీసు వైకురాయి. ౧౪౫౩-వ సంవత్సరమున లిస్బన్ నుండి అల్ఫానోడి గూయందు జన్మించెను. అయిదవ అల్ఫానోడి కొలువున విద్య గణించెను. ౧౫౦౩ లో మొట్టమొదటి మా తిరుగు ప్రాదేశములకు నాకాయాత్ర కావించెను; సుడన్ వాపు అగ్రమును జాట్రినవి హిందూదేశమునకు తీసుకొనెను. హిందూదేశమునందలి కొచ్చినునందు 'పోర్చుగీసువారికోట' కట్టుకొనుటకు ఆ దేశపురాజునంగీకారమును బడసెను. ౧౫౦౪-వ జూలై మాసమున మరల పోర్చుగలు దేశమునకుఁ బోయెను. ౧౫౦౬ లో ట్రిస్ట డ కన్హ యాధిపత్యమున హిందూదేశమునకు బయలుదేరిన ౧౬ నాకలదిగమున అయిదునాకల కిరణి నాయకత్వ మొసంగబడినది. ఆఫ్రికా ద్వారా తీరమున అరబ్బునగరములపై నెత్తివల్లి పెక్కు పోరాటములు జరపినపిదప అల్పాకర్కు డ కన్హనుండి విడిపోయి, పారసీకసింధురాజు యందలి ఆర్తజీ దీవిని ౧౫౦౭ లో వశపఱచుకొనెను. ఈదీవి యాకాలమున ప్రాదేశకర్తకమునకు ప్రధానమయిన స్థానములలో నొకటి. కాని యది కొలదికాలమే యతనివశమున నుండెను.

మరియు కమాండ పడవలను తేర్చి తన నాకలను వృద్ధి చేసి అల్పాకర్కు ౧౫౦౮-వ సంవత్సరాంతమున మలబారు తీరమును జేరెను. ౧౫౧౦-వ సంవత్సరము జనవరి నెలలో కల్లికోటను ముట్టడించెను గాని, నష్టలేదు. పిదప నతడు గోవాను వశపఱచుకొనెను; అటుపిమ్మట మలబారు నెత్తివల్లి, తీరముగఁబోరాడిన

అల్పాకర్కు

యొకంతరమున విజయమును బడసెను. ౧౫౧౨ లో నితడు మలబారు దేశమునకు మరలిపోయెను. తనవిజయము లన్నిటియందును కొల్లగొన్న ధనముతో నితడు 'బ్లూర్ డిలామార్' అను నాకమీద వచ్చుచుండగా అది పసిరిపోయినది. తుద కతఁడే ప్రాగములతోఁ దప్పించుకొనుట కష్ట మయ్యెను. కాకపోలకును, కర్తకమునకును ఎట్లగును ప్రభు ప్రత్యేక మొక్కపోర్చుగీసువారి యధీనమునందే యుండుటపై దానిని వశపఱచుకొనవలసిన దని పోర్చుగలు దేశపురాజువాద్య

ననుసరించి అల్పాకర్కు తత్సము ద్రాభిముఖముగ పండియాత్ర నడిపి ౧౫౧౩ లో ఏడెనునగరమును ముట్టపించెను. కాని యతనికి పరాజయము కలిగెను. ౧౫౧౫ లో అల్పాకర్కు ఆర్తజీ దీవిపయి నెత్తివల్లి మరల దానిని వశపఱచుకొనెను. అప్పటనుండి యాదీవి ౧౬౨౨ వఱకును పోర్చుగీసువారి యధీనమునందే యుండెను. పోర్చుగలురాజుకొలువున అల్పాకర్కునకు శత్రువు లనేకు లుండిరి. వారి కుట్రలవలన నతఁడు పవభ్రష్టుఁడయ్యెను. ఆర్తజాను జయించి యతఁడు గోవానె కాశ్రయస్థానమునఁ బ్రవేశించునప్పటికి, నతనికి బహులగ నతనిశత్రు వయిన సోరజా నతనిస్థానమున నియమించినట్లు పోర్చుగలురాజునొద్దనుండి వచ్చిన యుత్తము లతని కందినవి. అతఁడు ౧౫౧౫-వ సంవత్సరము డిసెంబరు ౧౬-వ తేదీని సముద్రముమీద నుండఁగనే చనిపోయెను. చనిపోవుటకు ముందరతఁడు తన ప్రవర్తనయందెట్టిలోపమును లేదనియు, తన కన్యాయము జరగిన దనియు తెలుపుకొనుచు రాజున కొక లేఖ వ్రాసి, యందు తనకు రావలసిన గౌరవసన్మానములను దినకుమారున కిచ్చుట న్యాయ్య మని విన్నవించుకొనెను. అతనిశరీరమును గోవా యందు సమాధి కావించిరి.

అల్ఫోన్సో (౧౪౭౫ - ౧౫౩౮) — ప్యెయిసుదేశజాడు. అమెరికాలోని పెరూ, చిల్లీ మొదలయిన దేశములను సాధించుటలో పిజ్జాకో అనునాతనికి సాయపడెను. కాని నుడు కాతనితోఁ బోరాడి యోడి ఉరితీయఁబడెను.

అల్ఫాబివేట — విశాఖపట్టణముజిల్లా చీపురుపల్లి తాలూకాలోని జమీన్ దార్ గ్రామము. ఇందిరిజనసంఖ్య ౨౫౬ (౧౯౩౧).

అల్ఫ్రీడ్స్, కార్ల జోనన్ లడ్ విగ్ (౧౭౯౩ - ౧౮౬౬) — స్వీడన్ దేశజాడు. గ్రంథకర్త. ఇతఁడు నవలలు, నాటకములు, వైదికకావ్యములు, తత్త్వసీతి, భావ, విద్యాప్రతిపాదకములయిన పెక్కు గ్రంథములును వ్రాసెను.

అల్ఫ్రెయిడా - గ్యారెట్ (౧౭౯౯ - ౧౮౫౪) — పోర్చుగల్ దేశజాడు, కవి, నాటకకర్త, రాజ్యకర్త, శ్రామజ్ఞుడు. ఈతనిచే రచింపఁబడిన నాటకములలోఁ గొన్ని ఆధునికపోర్చుగీస్ నాటకవాఙ్మయమునందు త్రుమోత్తములు 'లని యెంచఁబడుచున్నవి. ఆటో డి జోవిసంటే అనునది పోర్చుగల్ దేశమునందలి జాతీయ నాటకములలో శ్రేష్ఠమైనదిగ పరిగణింపఁబడుచున్నది. దేశమందలి రాజకీయాందోళనములలోఁ గూడ నితఁడు క్రేధ నహించెను.

అల్తోడా — సంయుక్తప్రాంతమునందలి అల్తోడాజిల్లాకు ముఖ్యపట్టణము. సముద్రమట్టమునకు ౫,౪౯౪ అడుగుల యెత్తునఁ బర్వతశిఖరమున నున్నది. జనసంఖ్య ౮,౩౫౯ (౧౯౨౧). క్రీ. శ. ౧౭౪౪-వ సంవత్సరమున దీనిని మొట్టమొదట పోర్చుగలు ముట్టడించి దోచుకొనిరి. కాని కొలదికాలముననే అల్తోడా ప్రాంతమునఁ గల

దారిద్ర్యమునూలమునను, నాశావరణము సరిపడకపోవుటచేతను అచ్చటి ప్రజలు మరణించిరి. క్రీ. శ. ౧౮౧౫ - వ సంవత్సరమున జరగిన గూర్ఖాయుద్ధములో గూడ నీనగరము ప్రాముఖ్యము వహించెను. తుదకు ఏప్రిలు ౨౬-వ తేదీనాడు గొప్పయుద్ధము జరగినతరువాత అల్పాదా యాంగ్లేయుల యధీన మైనది. అల్పాదానల్లా వైకల్యము ౫,౩౮౯ చ. మైళ్లు. జనసంఖ్య ౫,౩౦,౩౩౮ (౧౯౨౧).

అల్యూమినియా — గంజాంజిల్లా ఛత్రపురంత్తాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౨౭౭ (౧౯౩౧).

అల్యూమినా — ఇది యొక్కటే అల్యూమిని యము ధాతువుయొక్క అమ్లజదము (Oxide). ప్రాకృతికావస్థయందు దీది కురువించ (Corundum) మనియు, స్ఫటిక దళియందు (Crystal form) కంపు (Ruby) లేక నీల (Sapphire) మనియు, అవ్యవిభజ్యకాకృతులకంటే భిన్నమైనస్థితియందు కురువించ వికార (Emery) మనియు పిలువబడుచుండును. గట్టితనమందు వజ్రమునకు చరువాత దీనిని మించినది లేదు. కావున అద్దములను గోయుట కిది బాగుగ నుపయోగపడుచుండును. శైలితము (Silica) తో గలసి ప్రసంచమునం దంతట విస్తారముగ వ్యాపించియుండు పదార్థములలో నదియు నొకటి. గ్రానైటు (Granite), నాపతాయ (Trapstone), పలకతాయ (Slate stone) లోనుగాగల శిలలలో నది అమితముగ వ్యాపించియుండును. పింగాణీరేగడయందు సగముకంటే నెక్కువభాగము ఈ అల్యూమినాకు చెందియుండుట చేత ఆరేగడ కంటటి ప్రకృతసమగర్థములు కలుగుటకు గారణమైనది.

అల్యూమినాయు, ఉజ్జమయామ్లజదము (Hydroxide) ను వనస్పతివర్ణములతో (Vegetable colours) గలసి 'లేకులు' (Lakes) అని పిలువబడునీళ్లలో కరగని సమ్మేలనములు (Indissoluble Compounds) గా నేర్పడు సుగంధవంతులు గలిగియుండుటంజేసి అద్దకమునందును కాలికోముద్రణమునందును వర్ణోపాధులుగ (Mordants) వాడబడుచుండును. వీని యుపాధుల సాయముతో వేయబడురంగులు వెలిసిపోక స్థిరముగ నిలచియుండును. పటికపు ద్రావణమునందు (Alum solution) ఎమ్మైనాయను గలుపుటవలన ఉజ్జమయామ్లజదము (Hydroxide) తెలుపురంగుతో నడుగునకు దిగును. అదిగినదాని నెండవెట్టుటచేతగాని వేడిచేయుటచేతగాని యందలి ఉజ్జనమును (Hydrogen) వేలుచేయవచ్చును.

అల్యూమినాను కుష్కవిధానమున (Dry Process) తయారుచేయుటకుగాను నూటింట మూడుపాళ్లకంటే గూడ తక్కువశైలి తమును గలిగియుండు బోక్సైటును (Bauxite) సోడాసహితముగ బట్టిలో వేయించి అనంతరము నీటిద్వారా పిండుటవలన (Leaching) సోడియముస్ఫటికము వచ్చును. కాఫ్టిక్ సోడా ద్రావణముతో బోక్సైటు నుడికించి అల్యూమినాను దీయుటకు నీలగు ఆర్ద్రపద్ధతి (Wet

Process) యొకటి కలదు. ఈరెండువిధముల నేర్పడు ద్రావణముల నుండి రెండుభిన్న మార్గముల అల్యూమినాను దీయవచ్చును. అందొక విధ మెట్లన, కర్బనద్వ్యమ్లజదపుగామును (Carbon dioxide gas) ద్రావణమునందు పూరించుటవలన ఉజ్జమయామ్లజదము (Hydroxide) అడుగునఁ జేరుకొనును. రెండవపద్ధతి ననుసరించి ఆ ద్రావణము నించుక జలమిలితము (Dilute) గావించి ఉజ్జమయామ్లజదమున కొంచెము గలిపి కలయఁజెట్టినయెడల ద్రావణమునందలి చాలభాగ మల్యూమినా అడుగునఁ జేరుకొన మిఁద నొక ద్రవము నిలిచిపోవును. ఆ ద్రవము నివిష్టమై (Concentrated) మరల బోక్సైటును గ్రహింపఁగలుగును. వేటొందువిధానమున బోక్సైటు, కర్బనము (బొగ్గు) నత్ర జనములను ౧౭-౧౮ వంతుల దిగ్గీలవేడిమిలో అంతఃప్రతిక్రియలకు (Inter-reaction) గుఱిచేసి తన్మూలమున నుత్పన్నమగు స్ఫటనత్రజదము అల్పమునందు సోడియం ఉజ్జమయామ్లజదము మైన నామము మహమ్మత్వము పొందెనెడల సోడియము స్ఫటికము చేతఁబడు. బోక్సైట్ క్షాత్రవేత్త. అనును. ఈసంవిగర్భమున ఎమ్మైనాయు అప్రయత్నముగ ఉపఫలము (By-product) గా లభించును. ఈ సోడియము స్ఫటికముననుండి అల్యూమినా తత్క్షణ ముత్పన్నమై అల్యూమినియము ధాతుత్వత్తినిమిత్తము విద్యుద్వికృతి నొందుటకు సర్వధా యోగ్యమై యుండును.

బోక్సైటునుండి అల్యూమినాను విడదీయుటకుఁ గాను వేటొక విధమునపద్ధతి నాన్వేషింతున వాడుకలో నున్నది. నూటింట ౩౦ పాళ్ల నత్రికామ్లద్రావణము (Nitric Acid Solution) ద్వారా బోక్సైటును నిష్కాసన మొనరించుట (Leaching) చే ఆ ద్రావణము అందలి స్ఫటనమును భాటికము (Calcium) ను లోహములోని కొంత భాగమును కరగించుకొని మిగత లోహమును శైలితమును వదిలి వేయును; కరగనిపదార్థములను వేలుచేసి ద్రావణమునందలి లోహమును నైతము విడదీసి ఎండఁజెట్టెఁగాఁ జేరినదానిని అందుగల స్ఫటనము (Aluminium Salt) విడిదెటుట కంతవేడి కావలయునో అంతయే వేడికావించి ఆసందర్భమున వెలువడునత్రజన, అమ్లజదముల (Nitrogen, Oxides) తో నత్రికామ్లమును దింపుకొని అల్యూమినాను ధాతుత్వత్తినిమిత్తము సంగ్రహపఱుచుకొందురు.

కుద్ధిమైన స్ఫటామ్లజదమును దీయుటకు 'హాగ్లాండ్' (Hagland) విద్యుదుష్ణవిధాన (Electro-thermic process) మను వేటొకపద్ధతి కలదు. లోహామ్లజదము (Iron Oxide) శైలి తము లోనగు బోక్సైటునందలి మిలిసములను వేలుచేయుటమిఁదనే ఇది యాధారపడియున్నది. అందునిమిత్తము బోక్సైటును విద్యుత్తు బట్టిలో కర్బనముద్వారా సంస్కరించి ౧౫, లేక ౨౦ పాళ్ల గంధ కిదమును గలిగియుండుమిలిసయు క్తమైన ధాతువు నుత్పత్తిచేయుదురు. ఈగంధకిద, అమ్లజదధాతుమాలిన్యము ద్రవరూపమున నుండును. దానిని జల్లార్పఁగాఁ గట్టిన గడ్డను మార్గముచేసి నీటిలో గలిపి

$\text{Fe}_2\text{X}_3 + 6\text{H}_2\text{O} = 2\text{Fe}(\text{OH})_3 + 3\text{H}_2\text{X}$ ($\text{Al H}_3 + 6\text{H}_2\text{O} = 2\text{Al}(\text{OH})_3 + 3\text{H}_2\text{S}$) లక్రింద వేయబడును. ఇందు ఉష్ణగంధకము (Hydrogen Sulphide) బోజ్జెటును గంధకీకృతముగానించుటకుగాని లేక క్లాస్ ప్రదర్శి (Claus process) ననుసరించి గంధకము చేయుటకుగాని ఉపయోగపడును.

ప్రొఫెసర్ పిడిర్సన్ (Professor Pederson) కనిపట్టిన నవీనపద్ధతిని బొగ్గునకు మాటుగ ముడిచుము (Iron Ore) తో బోజ్జెటును శుద్ధిచేసి స్ఫటాక్షుజీవ ముత్పన్నము చేయబడును. ఈ యవసరమున ముతకమును ఉపయోగముగ లభించును.

శగడ (Clay), అలూనైటు (Alunite) లనుండియు మట్టి యొకవిధానమున నీధాతుమాలమును దీయవచ్చును. శగడను కార్బిడానిని గంధకాక్షు మేలనమున గంధకీకృతముగ మార్చి దానిని ఎమ్మోనియా గంధకీకృత మేలనమున ఎమ్మోనియాపటికక్రింద పరివర్తముచేసి దానిని ౭౫ శతాంశ అంశముల (Centigrade degrees) వేడిమి యందు పొడిగ (Dry) నుండు ఎమ్మోనియాగానుద్వారా స్ఫటజ్జమయాక్షుజీవము (Aluminium Hydroxide) ఎమ్మోనియాగంధకీకృతముగను మార్చబడును. తరువాత ఉష్ణమయాక్షుజీవమును కార్బి అల్యూమినాను దీయుదురు.

అల్యూమినియము — ఇది యొక ధాతవమూల తత్త్వము (Metallic Element). లోహము, అల్యూమినియము గలసిన గంధకీకృతము (Mixed Sulphates of Iron & Aluminium) లని ప్రస్తుతము తలంపబడుచున్న కొన్ని ఔరము (Salts) లను ప్రాచీనకాలమున రోమనులు ఆల్యూమెన్ (Alumen) అనుపేరుతో బిలుచుచువచ్చిరి. ఈ ఔరములు మగ్గధరాసముద్ర తీరములందలి అగ్నిపర్వతములములైన ఇల్లాలలో దొరకుచుండెడివి. వారు దీనిని అద్దకపుంబనులందును బేషగమలులందును వాడుకొనుచుండు వారు. ఇట్టివే యగురుగధర్మములనుగలిగియుండు ఔరమును గంధకాక్షుప్రయోగమున శగడనుట్టినుండియు దీయవచ్చునని ౧౮-వ శతాబ్దియందు కనుగొనబడినది. ఈభస్మము (Base) నకు వేటు వేయదేశములందు వేర్వేలుపేర్లు గలవు. రోమనుల ఆల్యూమెన్ శబ్దమునుబట్టి ఆంగ్లేయులు, అమెరికనులు ఈభస్మమునకు అల్యూమినా అనుపేరిడిరి. దీనినుండి తీయబడునదే అల్యూమినియముధాతువు. సంస్కృతమున స్ఫట మని పేరుపడినది. ఆణవికసంఖ్య (Atomic Number) ౧౩. విశ్వుగుణతత్త్వము (Specific Gravity) ౨.౩. ఆణవికభారము (Atomic Weight) ౨౭. ద్రవణాంకము (Melting point) ౨౫౫౭ శతాంశఅంశములు.

ప్రకృతియందు దీధాతువు ఇతరపదార్థములతో గలసి సంయోగ (Combination) రూపమున నవరిమితముగ దొరకును గాని అసలు ధాతురూపమున నెవటను లభింపదు. అమ్లజనము (Oxygen) తో దీనికిగల విఘ్నముగ రసాయన ప్రీతి (Affinity) యే ఇది

శుద్ధరూపమున దొరకకపోవుటకు ముఖ్యకారణము. భూపటలము (Earth's Crust) నందు అమ్లజన, సైలము (Silicon) తే అమితములు. వానిలో నూటిలో ౧౩ పాళ్లు స్ఫటము (Aluminium) ఉండునని అంచనావేయబడినది. పర్వతములందలి మామూలుబండలు ముదలుకొని అపరూపములగు రత్నములపర్వతముగల నానావిధ శిలారూపములందు ప్రసరించియుండును. వేవెలైట్ (Wavellite), ఫీజోజూమి (Turquoise) అనునవి దీని స్ఫురితములు (Phosphates). రెంపులు (Rubies), సీలములు (Sapphires), కరువిందములు (Corundums) దీని అమ్లజీవములు (Oxides). గిబ్స్ పైట్ (Gibbsite), బోజ్జెట్, (Bauxite), డియస్పార్ (Diaspore) అనునవి దీని ఉష్ణమయాక్షుజీవములు (Hydrated Oxides). అలోఫేన్ (Allophane), శగడ (Clay), ల్యూసైట్ (Leucite) లు దీని సైలికేటు (Silicate) తో గలసియుండును.

క్రియోలైట్ (Cryolite) లేక హిమశిల (Ice Stone) నామకస్ఫటద్విష్టవిజము (Double Fluoride of Aluminium) గ్రీనుహెండువక్షిణభాగమున చలువరాయి నల్లరాయి (Porphyritic granite) గలసిన బృహదాకృతి నొప్పుననుప్రబంధనము (Dyke) గనేర్పడియున్నది. స్ఫటగంధకీకృతము (Aluminium Sulphate) అగ్నిపర్వతమయమండలములందు దొరకును. ఔరధాతువుల (Alkali metals), గంధకీకృతము (Sulphates) లతో గలసి ఇది స్వాభావికపుపటిక (Alum) యగును. అనేకనిస్పర్శజలములందును అల్యూమినా కలగు. అందు కొన్ని తావులలో నిది అమితముగను లభించును. బహుప్రకారములగు చెట్లబూడిదయందును అల్యూమినా దొరకును.

అమెరికా సంయుక్తరాజ్యములలో, కెక్కింటియందును, బ్రిటిష్ గ్వయానా, మాంటిన్గ్రో దేశములందును విస్తృతములగు బోజ్జెటుగనులు గలవు. ఆస్ట్రేలియాఖండములోని విక్టోరియాప్రాంత మందలి నర్తకకోగనులందు నూటింట ౫౨ మొదలు ౫౮ పాళ్ల వఱకు అల్యూమినాపదార్థము గలదు.

ప్రకృతియందు దీని విస్తారముగ వ్యాపించియున్నప్పటికిని ఎప్పుడో తప్ప ఇది తమచుగ ఉష్ణతబోజ్జెటునుండియే తీయబడుచుండును. బోజ్జెటునందు పెక్కురకములు కలవు. అందులో నొకటి తెల్లనిది. ఇందు నూటింట ౬౦ పాళ్లు అల్యూమినాయును, స్వల్పముగ లోహము నుండును. దీనిలో నిసుక ఉండదు, ఇది స్ఫటజ్జమములను (Aluminium Salts) నిర్మించుటకును, పటికను జేయుటకును బనికవచ్చును. వేటొకటి ఎఱ్ఱనిరకము. ఇందును అల్యూమినా వైదానియందిలి ప్రమాణముననే యుండును. కాని కొంచెము ఇసుకయు నుండును, అసలు అల్యూమినియము ధాతువును దీయుట కిది ఎక్కువగ నుపయోగింపబడుచుండును. ౪౫ పాళ్ల అల్యూమినాయు, నెక్కువ ఇసుకయుగల వేటొకవిధముగు తెల్లని రకము గలదు. ఇది సాధారణపు వేడిమికి కరగని కఠినద్రవ్యనిర్మాణమునకై వినియోగముగుండును. ప్రపంచమున దిప్పు దీధాతువుయొక్క

అల్యూమినియము

అవసరము లమితముగఁ జెరిగిపోవుటంజేసి దీనియుత్పత్తికిఁ గావలసిన అల్యూమినా మొదలగు ముఖ్యమైన ప్రతిభండమునందును అపరిమితముగ నిలువచేయుటచే యందుటయే కాక ఇంకను ఫెల్స్పార్, చీనా రేగడ, ల్యూటైటు మున్నగు శైలికములు (Silicates) అల్యూమినా క్రింద పరివర్తితము లగుటకుఁగాను నిరంతరకృషి కావింపఁబడుచున్నది. ౧౮-వ శతాబ్ది ఆదిగ ఈ ధాతువును దీయుటనుఁజేంచి యనేక ప్రయత్నములు జరిగి యనేకవిధానము లవలంబింపఁబడియుండెను. కాని 'డైనమో' (Dynamo) ఆవిష్కారానంతర మావిధానము లన్నియు లోపింపవిద్యుత్ ప్రయోగమునఁబడియుపదతియేపేరముగనిలిచిపోయెను.

స్ఫటమును, సోడియమును కలపిన ద్విస్థ నిదము (Double Fluoride) క్రియోలైట్ అని పిలువఁబడుచుండును. ఇది గ్రీక్ లాండులో నమితముగఁ గలదని ఇదివఱకే వ్రాయఁబడినది. అల్యూమినియమును తయారుచేయునిమిత్తము బోక్సైటునుండి తీయఁబడిన అల్యూమినాను కరఁగిన క్రియోలైటులోఁ గలిపి యమిత్రణమును లోపలివైపున కర్చనలేపనముగల ఇనుపవొట్టలోఁ బోసి వైద్యుత్ విశ్లేషణమున (Electrolysis) కఠినము చేయుదురు. విద్యుత్తులన స్ఫటాల్లజడము (Alumina) విభిన్నమై వొట్ట యడుగున కరఁగిన ధాతువు చేరుకొన విద్యుత్ ప్రవాహములగు కర్చనలిప్తములైన కఠిన ద్వారా అమృతజడము విడిచిపెట్టును. అత్యుష్ణమున కరగావించుట చేతను, కరఁగినదానినే మరలమరల కరఁగుటచేతను అల్యూమినియము పొడైపోవుట సంభవించును.

అతిప్రకృష్టములైన ఛాతికలక్షణములుకల స్ఫటము అలూదూరు (Aludur) అనుపేర జర్మనీదేశమునం దిప్పుడు తయారగుచున్నది. ఇది ౮౦-వ నెంబరు బ్రిష్టులుకాతిన్యమును ఉచ్చతాంతవతా (High ductility), ఆఘాత త్రైణ్యము (Shock, Corrosion)లను నిరోధించుకత్తి, శ్రేష్ఠమైన విద్యుత్ వాహకత్వము లోనగు గుణములను గలిగియుండును.

హూపరు నామక వైజ్ఞానకుని విద్యుత్ విశ్లేషవిధానానుసారము కుదిరేయఁబడు అల్యూమినియమునందు ౯౯.౮౦ పాళ్ల స్వచ్ఛమైన స్ఫట ముండును. ఇది తక్కినవిధానములద్వారా తయారగు వివిధ స్ఫటములకంటె మృదువై అధికకాంతిమంతమై, అమృతము మఱిత ఎక్కువగఁ బ్రతిఘటింపఁజాలియుండును. దీని నిష్కాసన మెట్లనఁగా: మిక్కిలిస్వల్పముగ లోహము (Iron), తిలేనియము (Titanium)ల యంతము గల ద్రవీభూతతామ్రస్ఫటమేలనము (Molten Copper-Aluminium Mixture)ను క్రియోలైటు, స్ఫటస్థనిదము భారియస్థనిదము (Barium Fluoride)ల మిత్రణముకల వొట్టియడుగున వైద్యుత్ విశ్లేషణము(Electrolysis)న కరగావించుటవలన ఉపర్యుక్తగుణధర్మములకల అల్యూమినియము లభించును. కాని ఈవిధానమునందు భారియస్థనిదముయొక్క గురుత్వమువలన అల్యూమినియము అడుగునఁ జేరక వొట్టిలో పైకి జలును.

ప్రయోజనమునుబట్టి అనేక ప్రకారము లగు అల్యూమినియము స్పష్టింపఁబడుచున్నది. కాని నిమ్నలిఖితానుసారము ధాత్యంతములు గలది శ్రేష్ఠ మైనదిగ నెంచఁబడుచున్నది :-

లోహము (Iron)	౦ ౧౫౩
శైలము (Silicon)	౦.౧౫౪
తామ్రము (Copper)	౦.౦౨౬
నత్రజనము (Nitrogen)	౦.౦౪౦
యకవము (Zinc)	౦ ౦౦౬
సోడియము (Sodium)	
కర్బనము (Carbon)	అపరిమితము
అల్యూమినియము (Aluminium)	౯౯.౮౦౧

లోహమున కుండుభారములో మూడవవంతు బరువును కలిగి యుండుటచే అల్యూమినియము మిక్కిలి శేలిక ద్రవధాతువు. వంగ (Tin)వర్ణమును బోలిన వర్ణము. మంచి ఘనవర్ధనీయము; (Malleable), అనఁగా పలుచనిశక్తుల క్రిందఁ గొట్టవచ్చును. తాంత వతాయుక్తము (Ductile). అందుచేత సన్ననితీగలుగ సాగఁదీయవచ్చును; మంచి విద్యుత్ వాహకము (Conductor of Electricity)

ఈధాతువునకుఁ గలుగు మృద్రవములలో క్రుష్కపట్టుట ప్రధానమైనది. ఉష్ణదేశములందు, అందును శేమగలవొట్ల శేమ గారి తగులుటచేత క్రుష్కపట్టును, కాని పొడిగాలివలన క్రుష్క పట్టుదు. అల్యూమినియమును ఈయుష్ణద్రవముననుండి కాపాడుట కనేకోపాయములు పన్నఁబడి యున్నవి. ధాతూపరితలమున నేడని పూత పూయటచేతను, వార్ని పూచేయటచేతను వాతావరణమువలనఁ గలుగు క్రుష్కపట్టుదు. యశదపురేకులు లోహమునకు క్రుష్కపట్టుకుండ దాని నెట్లు కాపాడునో యట్లే కుద్రమయిన అల్యూమినియమును గుకరముగఁ ద్రుష్కపట్టునట్టి యేదని దాని మిత్రణముతోనే చేర్చినయెడల నీళ్లలో నున్నను దానికీ క్రుష్కపట్టుదు. విమానాదులమీఁదఁ బట్టు క్రుష్కము మఱితదట్టునుగులాగు చేయుటవలన వానికీ రక్షణము కలుగును. అందునిమిత్త మాయాభాగములు క్రొమికామ్లము (Chromic Acid)గల విద్యుద్విశ్లేషణపు వొట్టిలో (Electrolytic bath) విద్యుద్వాహకములు (Anodes)గఁ జేయఁబడుచుండును.

ఈధాతువులన నివృన్నములగు మూడుప్రకారము లగు ఉష్ణతామ్రజడములు (Hydrated Oxides) ప్రకృతియందు వైసర్ది కావధియందును దొరకును. వానిలో దియానోపోర్ అనునది ఏకోజ్జతము (Mono-hydrate), బోక్సైటు, ద్విజ్జతము (Di-hydrate) గిట్లైటు మున్నగునని కొన్ని క్రుజ్జతములు (Trihydrates). ఈయుజ్జతములు అమృతముతోఁ గలసి విలీనములై ఔరము లగుట కొఱకు భస్మము (Base)లుగ నేర్పరును. అదిగాక తాళగాలైన భస్మములతోఁ గలసి స్ఫటికము లగుటకుఁగాను నీచామ్లములుగను (Weak Acids) పనికివచ్చును. స్వచ్ఛమైన అల్యూమినాను

సంసిద్ధముచేయుటకు తమచుగా నవలంబింపబడువిధానమునకు ఉజ్జితములందలి ఈగుణస్వరూపము యాధారము. లోహమును ముటికొన్ని మూలీయములను గలసియుండుబోజైటులను దాహకసోడాద్రావణముల (Caustic Soda Solutions) లో కాచుదురు. అప్పుడు సోడియం ఫ్ఫటిత (Sodium Aluminate) మేర్పడునిమిత్తము ఫ్ఫట-ఉజ్జితము (Aluminium Hydrate) మాత్రమే యందు విలీనమగును. అనంతరము వడియబోసిన ద్రావణమునందు విశుద్ధముగు క్రొజ్జితము అడుగున దిగులాగు చేయుట కనేకమార్గములు కలవు. వానిని వేడిచేయుటవలన ఫ్ఫట-ఉజ్జితము నీటిని గోల్పోవ అల్యూమినా అడుగునకు దిగును.

స్ఫటికీభూతమైన క్రొజ్జితము నీటిలో కరగదు కానివెంటనే ఒకవిధముగు కొల్లోడియపుద్రావణ (Colloidal Solution) మేర్పడును. ఇది యనేకపదార్థములను, ముఖ్యముగ రంగులను హరించును. ఇందువలన నిది అద్దకపుపనులందు వర్ణోపాధి (Mordant) గ నుపయోక్తమునున్నది. అద్దకము వేయునపుడు ముందది దారములకు బాగుగ పట్టినయెడల తరువాత వేయరంగు నిలుకడగ నిలుచును; అన్యథా రంగు వెలిసిపోవును.

జలము లేకుండి అల్యూమినియమును ఔరములు గ్రహింపజాలవు. కాని వాని దాహకద్రావణము (Caustic Solutions) లందు కరగి ఫ్ఫటితములగు (Aluminates) మేర్పడుచుండును. అందలి ఉజ్జిత మెగిరిపోవును. సోడియం ద్రావణములు (Sodium Solutions) ను పొటాసియము కర్బనితములును (Potassium Carbonates) ఈధాతువును కీక్రముగ హరించును. కాని సోడాజైలిత ద్రావణములు (Soda Silicate Solutions) దీనిని హరింపజాలకపోగా కర్బనితముల గ్రహనమును నిరోధించును. ఈ హేతువుచేత కర్బనితసోడాజైలిత మేలనములు — వ్యాపారయోగ్యములైనవి — గృహములలో వాడుకొను అల్యూమినియపుపాత్రలకు కోధకములగు నుపయోగపడుచుండును.

ఎమ్మోనియాఉజ్జితము (Ammonia Hydrate) దీనిని స్థిర ఔరముల (Fixed Salts) కంటె కొంచెము తక్కువగ హరించును. కాని ఇందువలన కేవలము లభించునది స్ఫటికీభూతమాత్రమే (Aluminium Hydrate). ఎమ్మోనియా కర్బనితము (Ammonia Carbonate) ఈధాతువును బొత్తిగ హరింపజాలదు. ఉచ్చతాపపరిమాణములందు (High Temperatures) ఎమ్మోనియాగాసు (Gas) అల్యూమినియముతోఁ గలసి ఫ్ఫటన శ్రీతము నుత్పాదించును. ఈపదార్థము అల్యూమినియము గాలిలో ముడునప్పుడు గూడ జనించును.

అల్యూమినియ వింత కక్రిమంతమైన దనుకొనినఫ్ఫటికీని దీనిని సమస్తఅమ్లములతోఁ గలసిపోవులాగునఁ జేయవచ్చును. ఉజ్జితహరిని కాన్లుము (Hydrochloric Acid) నకు నైత విది షరకముగ లోబడని దయ్యము ఎట్లయిన నేమి ఈయమ్లమును నైలాదిఉపధాతు

వులయమ్లములును (Halogen Acids) దీనిని ధ్వలకస్థలయందును హరింపజాలవు. శీతలములైన, సంపూర్ణనివిష్టములైన (Fully concentrated) నత్రికాన్లు, గంధకాన్లుములు దీనిని నెమ్మదిగ హరించుకొనును. కాని ఉష్ణ మెక్కుడయిన కొలదియు, అమ్లసారము తక్కువైనకొలదియు ముఖ్యముగ గంధకాన్లుగ్రహన మెక్కువగుచుఁ బోవును. జలవిలీతబంధికాన్లుములు (Dilute Organic Acids) అల్యూమినియమును కడుమందముగ గ్రహించును. అహారపదార్థగత అమ్లగ్రహనము గోచరము కానంతటిమందముగ నుండును. విశుద్ధామ్లము దీనిని వెనువెంటనే గ్రహించును కాని అన్యవస్తువిలీతమైన — అహారపదార్థాంతర్గత మైన అనేకఅమ్లమునకు ఈధాతు వట్లు సాధ్యముగాదు; ఎట్లనగా ౦.౨%ల వేడియైన దుగ్ధజాన్లుద్రావణము (Lactic Acid Solution) అల్యూమినియమును వెంటనే గ్రహించును. కాని అంతే అమ్లముగల పాల కీధాతువు ఎంతమాత్రము లోబడదు. కాని స్వయముగ అల్యూమినియమును గ్రహింపజాల అమ్లములు (Acids), ఔరములు (Salts) వానియందుండినచో నప్పు డాయ్బంధికాన్లుములును దీనిని గ్రహింపజాలగును. వట్టి విశీరుకంటె ఉప్పు కలసినది ఎక్కువ తీక్షణము. నివిష్టబంధికాన్లుములకు అల్యూమినియము సాధారణముగ లోబడదు. కాని బొత్తిగ నీ రన్నమాట లేని ఉడుకుచుండెడు మేదోపసాన్లుములు, వివిధఅల్కాహోలులు, ఫెనోలులు ఎంతస్వచ్ఛమైన అల్యూమినియమునైనను గ్రహించును. కాని యందు నీటిపొడకువయున్న నట్లు జరగదు. ఇందులకు కారణ మింకను తెలియలేదు.

గంధకేతఉజ్జితము (Sulphuretted hydrogen) నకును, ఎమ్మోనియగంధకీదము (Ammonium Sulphide) నకును, గంధక ద్వ్యష్టుజీదము (Sulphur Dioxide) నకును ఈధాతువు లోనుగాదు కాని ప్లవము (Fluorine), హరినము (Chlorine), బ్రముము (Bromine), నైలము (Iodine) మున్నగువానిలో సరాసరి లీనమై వానివానితోరేదములు (Halides) గ నేర్పడుచుండును.

ఈధాతువు అమ్లములతోఁ గలసి యనేకఔరములగు మాటుచుండును. కాని జలీయద్రావణము (Aqueous Solution) ద్వారా కొలదిగమాత్రమే నూటును. ఈఔరములు అన్యధాతువులలోని స్వస్వోచితఔరములతోఁ గలసి మిశ్రితఔరములు (Mixed salts) గ నేర్పడుచుండును. వానిలో ఫ్ఫటహరినిదము (Aluminium Chloride), ఫ్ఫటసోడియంప్లవిదము (Aluminium Sodium Fluoride), ఫ్ఫటగంధకీతము (Aluminium Sulphate) మొదలగునవి ముఖ్యమైనవి. ఇవి క్రమముగ బంధిక రసాయనశాస్త్రము (Organic Chemistry) నందు అల్యూమినియపు ఉత్పత్తియందును, అద్దకపుపనులందు నుపయోక్తము లగుచుండును.

ప్రస్తుతకాలమునం దీధాతువువలనఁ గలుగుదున్న ప్రయోజనము లసంఖ్యాకములు. కేలికయు, గట్టితనమును గావలసినచోట

వంతయు అల్యూమినియము ప్రవేశించినది. వివిధశిల్ప, పరిశ్రమ, కలాసాధననిర్మాణములకు, నిలవపదార్థముల నుంచుటకును గావలసిన నానావిధసామగ్రిలకు, నితాంతకుద్రస్థితియందు నత్రికామ్యమునకు పైతము లోబడని దగుటచేత రసాయనిక ద్రవ్యోత్పాదనసాధనీభూత భాండాదులకు యంత్రాలయములలోని యంత్రములకు నీ ధాతు వపరిమితముగ వాడబడుచున్నది. ఉతుకుసోడా (Washing Soda) వలన అల్యూమినియము పాత్రలమీదఁ గలుగు ద్రవణకారకార్యము (Solvent Action)ను నీటియందు కరఁగుగాజు (Water Glass)ను నతిస్వల్పముగ కల్పింపవలసిన నిరోధింపవచ్చును. మౌనెత్తోఁ గలసిన అల్యూమినియపుమార్గము గాలి తగిలి లోహమునకు శ్రుష్టుపట్టకుండఁ జేయుటకు లేపనముగ నుపయోగించును. పెద్దపెద్ద పట్టణములలోని అలంకారగూతములైన వంతెనల లోహపురెయిలింసులపైఁ బూయుట కీచూర్ణము ప్రశస్తమైనది. లోహమును శ్రుష్టుపట్టుటనుండి కాపాడు టయొకాక దానికిఁ జేసివంటి శుభ్రవర్ణము నొసంగును. పెరిగ్రాపుస్తంభ ములు మొదలగునానికిని ఈచూర్ణ లేపన మే.మతీయు దీనిచూర్ణము బాగు సంచాలకు, ఉత్సాహనముల (Explosives) నిర్మాణములకు, ఫర్ మెంటువిధానములకు, అన్యధాతుకోధనములకు నుపయుక్తమగుచున్నది.

తామ్రముతోఁగలసి ఈధాతువు స్ఫటకాంశ్య (Aluminium Bronze)నును మేల మేర్పడును. ఈమేలము పోతపోయవలసిన సామానుల కుపయోగించును. ఇది కురుచిందరూపమున (Corundum)నుండు అల్యూమినాను బొగ్గుతోడను, రసవంత రాగిపాడి తోడను గలిపి అమిశ్రణమును విద్యుత్తుబట్టియందు వేడిచేసినయెడల తయారగును. వేడిచేయునప్పు డామిశ్రణముందలి కర్పనము స్ఫటము నందలి అమృజనముమూలమున తగులబడిపోవ అందులోని తామ్రము స్ఫటముతోఁ గలసి మేల మేర్పడును. అసలుకంచు లనిపిలవఁబడు వానియందు, నూతంబు 3 లేక ౫ పార్శ్వ స్ఫటముండును. స్ఫట తాల ముల (Aluminium & Arsenic) మిశ్రణమును నీచభారమున (Low pressure) ౭౫౦ డిగ్రీలవఱకు వేడిచేయుమఁ బోయిన స్ఫుతా నామకసమేలన మేర్పడును. ౮౫ పార్శ్వ స్ఫటము, ౧౨౫ పార్శ్వ యశదమును (Zinc), ౨౫ పార్శ్వ తామ్రము గలసిన మేలనము కొల్పోయిగొట్టాలు, పంపులు మున్నగు పోతసామానుల నిర్మాణము నిమిత్తము మిక్కిలి ప్రయోజనకారిగ నుండును.

౧౫ పార్శ్వ స్ఫటలోహమేలన మొకటి జర్పనీయందు తయారగుచున్నది. దీనితో అత్యుష్ణమును సహించుటకుఁ గావలసిన వస్తువులు నిర్మింపఁబడుచుండును. దీని నెట్టిగ కాచినయెడల ఉపరిభాగ మున అపరిమితోష్ణమును నిరోధింపఁగల పలుచని స్ఫటామృజదపుపొర యొర్పడును. ఇది రాలిపోవక పక్కకట్టి నిలిచియుండి అనంతర మంతకు మించి అమృజనీకరణము గాకుండ ఆవును.

రైలుబండ్లు, స్వయంచలనవాహనములు, జలయాన వాయు గ్రానములు మొదలగునాని నిర్మాణముం దీధాతువు మిక్కిలి యుపయోగపడును.

ప్రత్యేకముగ నిర్మింపఁబడు విద్యుత్ ప్రయంత్రము లగుబట్టిల యందు పరికుభ్రమైన అల్యూమినానుకరఁగించి నీలములు (Sapphires), కంపులు (Rubies) లోనగు ప్రశస్తములు లిప్పడు వ్యాపారార్థము నిర్మింపఁబడుచున్నవి. ఇవి ఖుటనమునందును (Structure), గుణధర్మములందును అసలుములులకు సమానములై సమస్తవిధముల వానివలెనే యుండును. క్రిందఁబడినను పగులకుండ గట్టిగ నుండులాగున ఈ ధాతువుతో నిష్పడు అద్దములఁగూడఁ జేయుట ఆరంభమైనది.

అల్యూమినియపుటంకము (Solder) నకుఁ గాను వంగ (Tin), యశదముల (Zinc) యొక్కయు, వంగయశదస్ఫటముల యొక్కయు మిశ్రణములు చాల ఫలదాయకములు.

అల్యూమినియమును జౌషధములద్వారా కడుపులోనికిఁ దీసి కొనవచ్చును. కాని దీనిక్షారములు ఇంజన్లుచేయఁబడినచో ఉపద్రవ కరములగునట్లు చేలినది. కొన్నిక్షారములు రోగప్రతిక్రియ (Therapy) యందును, పూరినాశక క్రియలందును వినియోగపడుచుండును.

పారిభాషిక పదములు

[ఈవ్యాసమునందు వచ్చిన ఉపసర్గ (Prefix), ప్రత్యయముల (Suffix) వివరము. ప్రత్యయములను చేర్చునపుడు, ఉచ్చారణసాకర్యమునకు అజంతములుగ వాడినశబ్దములను హలంతములుగ నే గణింపవలెను.

ఉపసర్గలు :			
Di	ద్వి.	ఉదా. Di-sulphate	ద్విగంధకీతము
Mono	ఏక.	„ Mono-hydrate	ఏకోష్ణితము
Tri	త్రి.	„ Tri-hydrate	త్ర్యోష్ణితము
ప్రత్యయములు :			
At	ఇతము.	„ Sulphate	గంధకీతము
Et	ఏతము.	„ Sulphuret	గంధకీతము
Ide	ఇదము.	„ Sulphide	గంధకీదము
Ite	అయితము.	„ Sulphite	గంధకాయితము]

Affinity రసాయనప్రీతి

Alkali metals ఖారధాతువులు

Allophane అల్లోఫేనము

Alloy మిశ్రణము

Aludur అలుదుర్

Alum పటిక

Alum solution పటికపుద్రావణము

Alumina స్ఫటామృజదము

Aluminium స్ఫటము

Aluminium Bronze స్ఫటకాంశ్యము

Aluminium Chloride స్ఫటహరినదము

Aluminium Nitride స్ఫటనత్రజదము

Aluminium Salt స్ఫుటమైనది
Aluminium Sodium Fluoride స్ఫుటసోడియంఫ్లోరైడ్
Aluminium sulphate స్ఫుటగంధకరము
Alunite అలూనైట్
Ammonia Carbonate ఎమైనానియాకార్బోనైట్
Ammonia gas ఎమైనానియాగాసు
Ammonia Hydrate ఎమైనానియా హైడ్రేట్
Ammonia Sulphide ఎమైనానియాగంధకరము
Ammonium sulphate ఎమైనానియముగంధకరము
Anodes అనోడులు
Aqueous Solution జలీయ ద్రావణము
Arsenic తాంబూలు
Atomic number అణవికసంఖ్య
Atomic weight అణవికభారము
Barium Fluoride భారీయఫ్లోరైడ్
Base భస్మము
Bauxite బాక్సైట్
Bromine బ్రమము
By-product ఉపఫలము
Calcium ఖనికము
Carbon కర్బనము
Carbon dioxide gas కర్బనదీప్తిస్థితివిచ్ఛేదముగాసు
Caustic soda solution చాహకసోడా ద్రావణము
Caustic solutions చాహక ద్రావణములు
Centigrade degrees శతాంశీఅంశములు
Chlorine హరినము
Chromic Acid క్రోమికామ్లము
Claus Process క్లాజ్ విధానము
Clay లేగడ, బంకమట్టి
Collodial solution కాలిలోడియపు ద్రావణము
Combination సంయోగము
Concentrated నివిష్టమైన
Conductor of Electricity విద్యుత్వాహకము
Copper తామ్రము
Corundum కరువిందము
Crude Iron ముతక ఇనుము
Cryolite క్రియోలైట్
Crystal form స్ఫటికరూపము
Dihydrate ద్విజలకరము
Dilute జలమితము
Dilute Organic Acids జలమిత వింద్రికామ్లములు
Double Fluoride of Aluminium స్ఫుటద్విఫ్లోరైడ్

Dry process: కుష్కవిధానము
Ductile తాంబూలతామ్రము
Dyke బంధనము
Earth's Crust భూపటలము
Electrolysis బైద్యుత్విశ్లేషణము
Electro-thermic process విద్యుత్తుష్ణవిధానము
Emery కరువిందవికారము
Explosives ఉత్సాహకరములు
Fixed salts స్థిరమైనవి
Granite నల్లరాము
Halides హాలైడ్లు
Halogen Acids హైలొజికపదార్థామ్లములు
High Ductility ఉచ్చితాంశము
High Temperature ఉచ్చతాపపరిమాణము
Hydrochloric Acid ఉజ్జ్వలహరినికామ్లము
Hydrogen ఉజ్జ్వలము
Hydrogen sulphide ఉజ్జ్వలగంధకరము
Hydroxide ఉజ్జ్వలహరినికామ్లము
Ice stone సామగ్రి
Indissoluble Compounds నిలకరగనిపదార్థములు
Inter-reactions అంతఃప్రతిక్రియలు
Iodine నైలము లేక, అయోడిన్
Iron ore ముడిఇనుము
Iron oxide లోహామ్లజలము
Lactic Acid solution దుగ్ధజామ్ల ద్రావణము
Leaching నిష్కాసనము లేక పిండుట
Low Pressure నీచభారము
Malleable ఘనవర్ధనీయము
Melting point ద్రవణాంకము
Metallic Element ధాతవములరత్నము
Mixed salts మిశ్రితమైనవి
Mixed Sulphates of iron & Aluminium లోహము, స్ఫుటము గలపిన గంధకరములు
Molten copper-Aluminium Mixture ద్రవీభూతతామ్రస్ఫుట మేలనము
Monohydrate ఏకజలకరము
Mordants వర్ణోపాధులు
Natural waters నిసర్గజలములు
Nitric Acid నత్రికామ్లము
Nitric Acid Solution నత్రికామ్ల ద్రావణము
Organic Chemistry వింద్రికరసాయనశాస్త్రము
Oxide అమ్లజలము

Oxygen అమ్లజనము
Phosphates స్ఫురితములు
Porcelain Clay పింగాణీరేగడ
Porphyritic granite చలువరాయిగలపిన పల్లరాయి
Potassium Carbonates పొటాషియం కర్బనితములు
Ruby కంపు
• Salts త్వరములు
Saphire నీలము
Shock corrosions ఆఘాత త్రైత్యములు
Silica సికె
Silicate కైలితము
Silicon కైలము
Slate Stone పలకరాయి
Soda silicate solutions సోడాకైలితద్రావణములు
Sodium Aluminate సోడియంస్ఫటికము
Sodium Hydroxide సోడియం ఉజ్జమయామ్లజడము
Solder లంకము
Solvent action ద్రవణకారకకార్యము
Specific gravity విశిష్టగురుత్వము
Sulphate గంధకీతము
Sulphuretted Hydrogen గంధకీతఉజ్జనము
Sulphur Dioxide గంధకద్యుష్ణజడము
Sulphuric acid గంధకామ్లము
Structure ఘటనము
Therapy రోగప్రతిక్రియ
Tin నంగము
Trap stone వాపరాయి
Tri-hydrate త్రిజ్జితము
Turquoise ఫీరోజ్ మణి
Vegetable Colours కూరగాయలరంగులు; వనస్పతినర్లములు
Washing soda ఉతుకుసోడా
Water glass నీటకరంగుగాజు
Weak acid నీచామ్లము
Wet process ఆర్ద్రపద్ధతి
Zinc యకడము

అల్పాక్షియనుదీవులు — అమెరికా ఖండపు

వాయవ్యమూలమందు ఆలాస్కాకును అసియాఖండము నీకాన్యమున నుండు కామస్కాట్కాకును మధ్యగల సముద్రమున ౧౫,౫౦౦ల మైళ్ల విస్తీర్ణమున చెదచల్లఁబడియుండు చిన్నదీవుల గుంపు. ఇవి సంఖ్యకు రమారమి ౧౫౦ కలవు. వీనిలో నొక్కటైనను సారవంత మయినది

కాదు. అన్నియు గుట్టలతోను తిప్పలతోను నిండియున్నవి. వీనిలోఁ గొన్ని అగ్నిపర్వతములముఖములు. ఈదీవులలో కైత్యము విపరీతము. ఎస్క్వెమోకాతికిఁ జేరిన అల్లయోటు లనుతెగవా రీదీవుల ప్రజలు. వారిప్పుడు క్రైస్తవమతము పుచ్చుకొనినారు. జనసంఖ్య ౨,౦౦౦. తిమింగలములను చేపలను బట్టుట ఈదీవులలో ముఖ్యవృత్తి.

అల్ - రబీ (క్రీ. శ. ౮౬౫ - ౯౨౫) అరబ్బీ వైద్యుడు. పెరిషియాలో టెహరెక్ దగ్గఱనున్న రాయిగ్రామమున జననమొంది, బాద్షాదుపట్టణమున విద్య గఱచెను. అక్కడ నున్నకాలమున నతఁడు గ్రీకు, పెరిషియను, హిందూ వైద్యశాస్త్రజ్ఞానమును బాగుగ సంపాదించెను. అచ్చటనే అతఁడు వైద్యము చేసికొనుచు కీవనము గడపెను. స్మృతకాలముననే అతఁడు సమర్థుఁడను, కడు నేర్పరియువైన వైద్యుఁడని ప్రఖ్యాతిగాంచెను. ఇతఁడు వైద్యము నకు, నితరశాస్త్రములకును సంబంధించినవి రెండవందల గ్రంథములు రచించెను. పాంఛ, మళాచికములనుగుఱించి యితఁడు వ్రాసిన గ్రంథము ఈవిషయమునుగుఱించి వ్రాయబడిన గ్రంథములలోనికెల్ల నుత్తమమయిన దని చాలకాలము వాడుకయందుండెను. ఇతనిగ్రంథములలో నింతకంటెను ముఖ్యముగా నెన్నఁదగినది 'అల్ - హబీ' యను నిరువది సంపుటముల వైద్యగ్రంథము. అల్ - రబీ తనకాలము నఱకు అరబ్బులకుఁ జరిగిన వైద్యవిషయములనేకాక గ్రీకులయొక్క సిరియాదేశకథలయొక్క వైద్యవిజ్ఞానమునుగూడ పూర్వోక్త గ్రంథమున పొందుపఱచెను. ఈగ్రంథ మిరువది సంపుటములలోను నిప్పుడు లభ్య మగునది పదిసంపుటములుమాత్రమే. ఒక్కవైద్యముననేకాక యితఁడు తత్త్వశాస్త్రము, జ్యోతిశ్శాస్త్రము, గణితశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రములందుగూడ గొప్పజ్ఞానము సంపాదించి, వీని యందుఁగూడ చాలగ్రంథములు వ్రాసెను. ఇస్లాము మతప్రపంచమున నితఁడు అద్వితీయుఁడయిన వైద్యశాస్త్రోద్ధామణి మని పేరు గాంచెను.

అల్లం చెర్ల రాజు పాలెము — పశ్చిమగోదావరి జిల్లా చింతలపూడితాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౩౫౩ (౧౯౩౧).

అల్లం పాడు — ౧. నెల్లూరుజిల్లా గూడూరుతాలూకా యందలి జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౮౧ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా ఉదయగిరితాలూకా లోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౦౪౦ (౧౯౩౧).

అల్లక, డేవిడ్ (౧౭౪౪ - ౧౭౬౯) — స్కాటిష్ చిత్రకారుడు. అల్లోవాయందు జన్మించి, యతఁడు చిత్రకళను మొదట స్థాప్తయందును, పిదప ఇంగ్లీషునందు నభ్యసించెను. ౧౭౭౩ లో రోమునగరమునందు నివసించుచుండిన కాలములో ఒక చారిత్రికరచనమున కాతనికి పతకము పొరీతోషికముగ లభించెను.

చాలకాల మతః దానగరమునందే యుండి చిత్రరచనయందు కాలము గడచెను. పదునాలుగేండ్లు ఇటలీయందు నివసించిన యనంతరమున ౧౭౭౭ లో ఆతఁడు లండనునగరమునకు వెళ్లి, ౧౭౮౦ ప్రాంతమున ఎడింబరోనగరమున కరిగి యచ్చటనే నిరనివాసము కుదుర్చుకొనెను. అచ్చట నతఁడు కలాపరిచిత్తునకు దైర్యరంగును, ఆచార్యుఁడుగను నియమింపఁబడెను. ఎడింబరోయందు నివసించినకాలమునందతఁడనేకవిధము లగు చిత్రరచనములను గావించెను. వానిలో 'హైలండ్ డాక్స్' (మెట్టదేశమువారి నృత్యము), 'స్కాన్ బడ్డింగ్' (స్కాట్లండుదేశజాల వివాహము) అనునవి ప్రసిద్ధికెక్కిన యాతనిప్రతీప్రచనలలోఁ గొన్ని. ఈచిత్రకారుఁడు ౧౭౯౬ - వసంవత్సర మార్చి ౬ - క తేదీని ఎడింబరోనగరమున కాలగర్తమునొందెను.

అల్లన్మియో (గ్రామము) — బర్మా, కేయ్మియో జిల్లా లోని మైయుడ్ సబ్ డివిజనునకు ముఖ్యపట్టణము. జనసంఖ్య ౧౦,౨౦౭. ఇది తర్జకస్థలము. ఇది ఆదేశమునఁచి ప్రతీవర్తకమునకును ముఖ్యస్థలము.

అల్ల పట్టు — గుంటూరుజిల్లా శేషలై తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౬౭౩ (౧౯౩౧).

అల్ల మధుగు — చిత్తూరుజిల్లా పుత్తూరుతాలూకాలోని జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౭౨ (౧౯౩౧).

అల్లమ ప్రభువు — సనాతన వైదికమతపరిణామమునందు ౧౧,౧౨,౧౩ శతాబ్దము భక్తియోగపరిణామాబ్దములు. జైన బౌద్ధ మతములు వైదికమతమును శిథిలముచేసినను హిందూమతమును వికాలము చేసినవి. కర్తవ్యార్థపరమైన వైదికమతము ధర్మపరమైన భక్తిమార్గపరమైనది. వేదవేదాంతములు, నిగమాగమములు, కర్తవ్యములును భక్తి మార్గమునందు సమన్వయమును పొందవలసినయవసరము కలిగినది. శ్రీ శంకరాచార్యులు జైనబౌద్ధమతములను ఖండించి వైదికమనోద్ధరణమును జేసినను ప్రజాస్వాదయమునందు జైన బౌద్ధ మతసంస్కారములు పల్లవించినవి. సిద్ధాంతములయందు సిద్ధాద్ధానిధర్మనిర్ణయములును, కర్తవ్యములును వైదికమతమునందు సమన్వయమును పొంది ప్రజా జీవనమునందు సార్థకము లైనవి. ఉత్తిరహిందూస్థానమునందువలెను దక్షిణహిందూస్థానమునందును జైన బౌద్ధ మతవిధ్వంసము ప్రాచీన సంస్కారోద్ధరణమునకును, వైదికమతవికాసమునకును వినియోగపడినది. దేశమునందంతటను కర్తవ్యమార్గము ఊహించి భక్తిమార్గము విజృంభించినది. కర్తవ్యోగమును జ్ఞానయోగపరముగను, భక్తియోగపరముగను జేయుటకు వైదికమతసమన్వయ మవసరమైనది. వర్ణాశ్రమ ధర్మములకు సూతనామక్యము గలిగినది. సన్న్యాసమునకు కావాయాంబరములు ప్రమాణములు గాకను భగవద్రాధానపరమైన కర్తారాధనము లన్యమైనవి. ఆదికాలముననుండియును కర్తకాండను జ్ఞానకాండయందు సమన్వయము చేయుటకు పండితులు చేసిన ప్రయత్నములు సామాన్యుల కందరానిధులు లైనవి. దక్షిణదేశమునందు, కర్ణాటాంధ్ర

రాజములందు జైనబౌద్ధమతములకు స్థిరవాసములు గలిగినవి. ప్రజా సామాన్యమునందు ప్రవర్ధమానమైన జైనమతమును విధ్వంసము చేయుటకు శ్రీశంకరాచార్యుల విజయయాత్రలవలెను వీరశైవమును నవతరించినది. వీరశైవమునందు జైనబౌద్ధమతధర్మమార్గములు భక్తిమార్గమునను, 'గురులింగజంగమశరణు' రూపమునను సార్థకము లైనవి. జీవయాత్రను కేవలము దేహయాత్రను గాకను, ఆత్మయాత్రాపరమును జేయఁగలవిధమును వీరశైవాచారాగమసిద్ధాంతములు విశేషము చేయుచున్నవి. వీరశైవబృందమునందు శివబ్రాజ జంగమరూపపరిణామమును పొంది జీవయాత్రయందు సార్థకమైనది. జంగమబృందావనమునందు లింగావరణములు, కులవరణములును సంతరించి సగ్యమును జంగమలింగగురుపరిణామమును పొందినది. వీరశైవాచారమతసిద్ధాంతములకు అల్లమ ప్రభులీలలు ప్రత్యక్ష ప్రమాణముగ నున్నవి. ప్రభులింగలీలలం దీగహనవిషయము దివ్యముగను వర్ణింపఁబడినది.

అల్లమ ప్రభువు బసవేశ్వరునితో సమకాలికుఁడు; పండ్రెండవ శతాబ్దియందు కల్యాణపుర ప్రాంతములందు నివసించి కొల్హాపురము మండలమునందలి అల్టాగ్రామమునందు సిద్ధిని పొందినటు లూహింపఁ దగియున్నది. అల్లమ ప్రభువు జంగమగురువు, వీరశైవాచార్యుఁడు, యోగీంద్రుఁడు, సిద్ధుఁడు. అల్లమ ప్రభుని మాహాత్మ్యమును కన్నడ కావ్యము ప్రభులింగలీలలు మనోహరముగను వివరించుచున్నవి. పిడుపర్తి సోమయజేవుఁ డాంధ్రమునందు రచించిన ప్రభులింగలీల కావ్యము అల్లమ ప్రభుని దివ్యలీలను మనోహరముగను దెలుపుచున్నది. సోమయజేవుఁడు నెల్లూరి రామలింగయ్యప్రార్థన ననుసరించి అయనగురువైన శ్రీసిద్ధవీరదేశిక చక్రవర్తి కంకితముగను ప్రభులింగలీలలు ద్విపద కావ్యముగను రచించెను. ప్రభులింగలీలలు జీవుఁడు ౨౫ గతులందును సంసారయాత్రయందు లింగకుల మతాధికారావరణముల నతిక్రమించి మాయావృతములైన శివసాయుజ్యమును పొందఁగల విధమును వివరించుచున్నవి. ఆక్రమదేవి, సిద్ధరామయ్య, మాచయ్య, కిన్నరయ్య, బసవేశ్వరుఁడు మొదలగు భక్తుల దివ్యచరిత్రరూపమునను శివసాయుజ్యమునకును ఆత్మసాక్షాత్కారమునకును భక్తిమార్గప్రాశస్త్యము సువ్యక్తము చేయఁబడినది.

వింటి మివంటివివేకులచేత - నొంటిముక్కుంటిభక్తులకథలందు ప్రభులింగలీలకు బ్రతి చెప్ప నది - యభిప్రాయభక్తి కది యాలవాల మజ్జనతమమున కదియె దీపంబు - విజ్ఞానమున కది వివరణసేను అది వట్టస్థలజ్ఞప్తి కానాసభామి - అది శివయోగవిద్యానిధానంబు సవమలసాభాగ్యసవనంబు నదియు - విదవిద్వివేక విశేషంబు నదియు

* * * * *
సృష్టి బుట్టినయట్టిశిష్టజీవులకు - నిష్టలింగాంగసాహిత్యంబుజేసి ప్రాణంబు పశ్చిమపథమునఁ జొనిపి-నాజెంపునాగకన్యక మేలుకొలిపి కేవలకుంభక క్రియకీలుఁ జూపి - భావంబు లింగామభవమందు నిలిపి రతి నిజశిష్యుల రక్షించుకొఱకు - ఊరి మానవాకృతిఁ జేకొన్నయభిప్రాయము ప్రభురాఁడ డతనినున్నత్వ - మెల్లయు నిరుపదియేనుసన్నతుల

కన్నడభాషచే గావ్యంబుఁ జేసె - సన్నతసన్నతసభలందు వెలయ నది దెనిగింతు నే నందు నేమైన - కొదవగల్గినదీర్చుకొనుడు సజ్జనులు

* * * *

బసవన్న నేయింప భాసిల్లుచుండె - అసమానశూన్యసింహాసనంబునకు లోలుతటివాకిట్లు లోమ్మిదినదును - నలువొప్పుచుండును నాల్గువాకిట్లు ఆలోన గర్భగృహంబువాకిట్లు - చాల నొప్పారుచు సంధిల్లు రెండు నారెంటిపైవాకి లమగు నొక్కటియు - సారమైనట్టి మోక్షద్యోతనం గ నాధారలింగ నాభ్యంతర హృదయ - బోధకృత్కంఠర భూమివ్యవక్ర ములను యథాక్రమమున నిర్విమిద-నల బ్రహ్మచక్రంబు నమవుగా నిర్వి భూజాగ్నాన్నిలనభోమండలంబు - పైశవపరమలం బట్టియుండంగ భక్తాదైత్యకాంతభవ్యస్థలములు - యుక్తమై పీఠమం దుండంగజేసి నేలఁ గాతీయంబు నీట ద్రవంబు - కీలి నువ్వుము పరికింప నాయువునఁ జలనంబు మింట నసహ్రుత మాత్త - నలరుకూన్యత్వంబునం దుండజేసి ఇషయపింగళియనునిలఁగుఘన్నయను - నాచులహాశికనగుచక్రిశియు హేలియుఁజరియింప నెడమును నుడిని - తాలుమాలాంతరద్యాపితశాన మనఁదనవీధుల నందుండ బసవ - ఘనుఁడు గావించె నుత్కృష్టసింహాసిత ఆశూన్యసీతమధ్యంబున శ్రీస-దాశివవృక్షంబు డనరు దానికిని ప్రసారంబెమాలంబుపంచాక్షరములె-గలుగింపఁదగినకాఖలుపర్వపుష్ప ములఁవర్ణములపంచంబులుఫలావశులు - గలిగి మహాముక్తికర మైనయట్టి నాచందె రసమునై నవకమై పొదలి - ఆదృతరత్నమయం బసమండి నామహావృక్షంబు నల్లి నయట్టి - కొమలలలికయొకో యన నొప్పు శివతత్త్వసావకశిఖయునుంబోలె - సవిశేషఫణిమణిశ్యాలయుంబోలె సాధనంబులు పెక్కు సమకూర్చుకొనియె-నీగరబసవన్న యిదిదిక్రమనఁగ పంచధూతంబుల పైనిల్ప బసవఁ - డందితభోకంబు లాటు నెనిదియు అన్నితత్త్వములకు నవ్వరిబయలఁ - జెన్నొండఁజేయించె సింహాసనంబు

కుడచైతన్యము సాత్త్వికకళాసంయోగమునను శివలింగైక్య మును బొందుమార్గమును అల్లమ ప్రభులిలు వివరించుచున్నవి:—

నరవీరశైవంబుచైతన్యం బెల్ల - వీరశైవ మనంగ వేదవేదాంత సార మెట్లన్నను చద్దర్శనములు - ధర్మాధికామామృతంబులు నాల్గు నర్చిలి సాధింపుఁ డని చెప్పు నిందు - కర్మఫలంబులఁ గడకుఁ బోనొత్తి నిర్మలమోక్షంబు నిలుపంగఁజెప్పు-కర్మలంపటులు స్వర్గంబు దుర్గతియు దుర్మగులై పొందుదురు మఱి వినుము - శీవహింసలు కర్మశేవులఁ దవులు శీవహింసలకును శివుఁడుమెచ్చుండు-శివుఁడుమెచ్చినఁగాని శివుకృప లేదు శివుకృప లేకున్నఁ జెందదు ముక్తి - కావున నిష్కర్మకాములై వీర శైవులై మోక్షంబు సాధింతు రనిన

* * * *

భావముదైత్యమైపరఁగునవక్రియలు - లోవిడువకనన్నుబొందఁజేయు ఫలమాసపడకొకపట్టుననాకు-నలవడనర్పింతు రఖిలసౌఖ్యములు ద్రుదు తనునునోధనవాంఛఁ దవులకసతులఁ-దనయులఁదమ్ములందరికొసంగుదురు పంచేంద్రియభ్రాంతిఁ బడరంతకునికీ - కించిత్తు వెఱవరు గేలి నేయుదురు

ఏకపరబ్రహ్మ మే నని నమ్మి - కైకోరు తిక్కిన గ్రామదైవముల య మత ముద్ధరించుసమయములయందు-శ్రుతివృష్టములఁబ్రీతిమాపనోపును వేసుక పూజఁ గావించురుగాని - వేసిరు కలనైన నేటొందు నన్ను పట్టినవ్రతములు భంగంబునొంది - నట్టెలింగైక్యంబు నధిగమింపుదురు పరవిత్తసతులఁదప్పకచూడరాస-పరమర్థకర్మ ముత్ పలుకరొక్కపుడు పరపాకవస్తువుతో భక్షింపనొల్ల - రొరులకు నుపకార మొనరఁజేయుదురు

* * * *

తినువులమూటను దగిలినమలము - లను బ్రదీక్షలను దొలగించి లింగ ములమూఁటిశివ్యాంగములదాపుకొలిపి-యలవడఁబ్రాణంబులందులయించి భక్తమాహేశాది భవ్యసాహస - యుక్తిమార్గము మది కొప్పంగఁజేసి అంగలింగంబులు నాస్యహస్తముల - సంగతి సద్భక్తశక్తులు దెలిసి సర్వాంగలింగైక్యనరణి కైకొలిపి - నిర్వాణపదమందు నిలుకడఁజేసి వనిభూపలఁబడ్డ వడగండయట్లు - ఘనపంచంబున గూతుకరువలియట్లు ఘనసారమగ్నిలోఁ గడిసినయట్లు-తనువలమూఁటిని తాదాత్మ్యమొంది నిజగురుకృపచేత నెఱయంగఁజేసి-గలిగిలను బాసి కాసు కైక్యంబు

పురుషప్రకృతుల సంయోగసాహచర్యములు పురుషార్థమునకు సాధనము లయినటులు ప్రతిబంధకములఁగను పరిణమించుచున్నవి. పురుషుఁడు మాయాజనితమైన విషయవాసవలను జయించి శివసాయ జ్యమును బడయఁగలవిధమును విషయవాసవల నారాధించి భ్రష్టుఁడు కాఁగలవిధమును అల్లమ ప్రభులింగలిలు సామాన్యలకును కరతలామల కము చేయుచున్నవి. అల్లమ ప్రభువు శేవలము పరమశివుఁడే యని వీరశైవుల విశ్వాసము.

(కా. నా.)

అల్లమ ప్రభు శతకము — దెందులూరి పద్మనాభ కృతము. కవి కాశికసగోత్రుఁడు. ఈ శతకవిషయము అల్లమ ప్రభు ప్రథమ. భక్తిరసప్రధానము. భాషలోపములు మెండు. అటనట న్యావహిక ప్రయోగములును కలవు. కైలిని చెలువుట కీ క్రింది పద్యము లుదాహరణము :

శ్రీ రజతాద్రిధామ మదసింధురదానవభంగ దీపతుం దార ముకుందమిత్ర వరతాండవశేలన కుంద చంద్రికా కారదమోహనాంగ భవసంపార నిర్మలభూతిరేపనా తారకరాజభూషణ సదాశివ శంకర యల్లమ ప్రభో.

భక్తియొసంగవయ్య భవబంధులం దెగఁబాపవయ్య న న్నక్తుని కేర్పవయ్య కుభ మొప్పుఁ గృతార్థుని కేయవయ్య నే దోక్షుల కండవయ్య నిను నొప్పుగఁ దల్పెద రాఁగడయ్య చి ద్భక్తవృద్ధిశ యయ్య శివ సాంబ దయానిధి యల్లమ ప్రభో. గురుఁడును తల్లి దండ్రీ యధికుండును ప్రాణసఖుండు దైవము న్వర పర మేశ్వరుండు భగవంతుఁ డనంతుఁడు నప్రమేయఁడుఁ జరతరమోక్షదాతయును సిద్ధము సర్వము నీ వటంచు నే స్థిరముగ నమ్ముకొంటి నుమి శ్రీ కరుణాగిధి యల్లమ ప్రభో.

అల్లము — ఇది అరటికుటుంబములోనిది. భూమిలోపల దుంపవలె పెరుగుతూ మే దీని ప్రకాండము. నిజమైన వేళ్లు ఆ ప్రకాండముననుండి క్రిందికి దిగును. అరటిచెట్టునందునలెకే దాని గూకులు తొడిమ లన్నియు దట్టముగ చేరి మ్రాసుగా ఏర్పడుచున్నది.

దీనిని హిందూదేశమునం దంతటను సాగు చేయుచున్నారు. స్థిమత్తుగలవలె నేత్రగా పెరుగును. వర్షాకాలమునందు దున్నిన పొలములో చిన్న చిన్న గోకులు లేసి ఎరువు వేసి అల్లముముక్కలు నాటెదరు. మొక్కలు పెద్దవి కాకపూర్వమే విస్తారముగ వర్షము కురిసి నీళ్లు నిలిచినయెడల అల్లము కుళ్లిపోవును. ఏడెనిమిదలల నాటికి దుంపలు శ్రవ్యులగు పిలుచును. అల్లముననుండియే సాంటిని చేయుదురు. అల్లముముక్కలను నీళ్లలో నానఁజెట్టి మట్టిని కడిగివేసి గోనెగుడ్డవీడ పెట్టి పొట్టును రాచివైచి ఎండలో నెండవచ్చిన సాంటి యగును.

ఉపయోగాలు : — సువాసననిమిత్తము కూరలలో చేయు గురు. మంగుల కనుపానముగను సువాసన యిచ్చుటకును ఉపయోగింతురు. ఒకవిధమైన సారాయము, వర్షపును దీనమండి చేయు ధూరు. ఇది 'అగ్ని దీపమును చేయును. కుక్కవృద్ధికారి. మలమును బంధించును. వ్యాధయమునకు హితకర మైనది. కడుపునొప్పి తగ్గించును. రుచిగా, లఘువుగా, మధురపాకము కలదిగా, స్నిగ్ధముగ, ఉష్ణముగా నుండును. కఫవాతములను హరించును' (వాగ్భట సూత్రము, అ. ౬, ౧౬౧-౧౬౨). కడుపునొప్పి తగ్గించుటకై విశేష కరము లగుమందులయెందును, మలమును బంధించుకత్తిగల దగుటచేత అతిసారమునందును దీనిని ఉపయోగింతురు.

మనదేశముననుండి అల్లము సాంటి ఇతరదేశములకు నెగుమలి యగుచున్నది. మన మెగుమతించేసిన అల్లము పంచదారపాకముతోను లేనతోను కలసి అల్లముమరల్పగా మనదేశమునకు దిగుమతి యగుచున్నది.

అల్ల వ ర ము — తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురము తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౫,౩౯౯ (౧౯౩౧).

అల్లా — మహమ్మదీయులదేవునికిఁ లేదు. ఇది అరబ్బీ కుటుంబము. దీనికిఁ బూజింపఁదగినవాఁ డని యర్థము. మహమ్మ దీపదము నిజమైన యాశ్వరుని నూదించు నని నిర్ణయించినందున మహమ్మ దీయులు దీనిని ఈశ్వరపరముగ పెక్కుడు భక్తితో వాడెదరు. వీరి ముఖ్య మంత్రములలో 'లా ఇలాహ్ ఇల్లాహ్' అనునది యొకటి. దీనికి 'అల్లా తప్ప మఱి వేఱుడైనవము లేడు' అని యర్థము. 'నారా యణునికన్న వేఱుడైనవము లేడు' అని మనచైతన్యపులు చెప్పుదురు గదా! అట్లే యిది. సంస్కృతమునందు 'అల్లా' కష్ట మొకటి, ఆకారాంత్రీలింగము కలదు. దానికి తల్లి యనియు, సర్వజ్ఞ సర్వభక్తకర్తనైన భరమాత్మ వేదత యనియు ఇం దర్థము. లిచ్చి అమె 'అల్లా' అను

త్యావ్యక్తముక్తమునందు 'బ్రహ్మ' యని వాచస్పత్యమునందు శిష్యుఁబడినది. ఈనూక్తము బహుళః 'అల్లా'పనివక్తు' అనునదియే మైయుండును (చూడుడు : అల్లా'పనివక్తు).

అల్లా ఉద్దీక్ష — బహమనీషుల్తా నయిన అహమదుషా శ్శ్యవకుమారుఁడు. తండ్రిమరణానంతరమున క్రీ. శ. ౧౪౩౫ లో నితఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. రాజ్యమునకు వచ్చిననాటనుండియు నితఁడు తన సోదరుఁ డయిన మహమ్మదుఖాను నెంతయో ప్రేమతో నాదరించెను కాని యతఁడు దుష్టుల దుష్కృత్యవలకుఁ జెయియొక తన యన్నను మార్కొన నైస్యములను సమహర్షుకొని రాయచూరు అంతర్వేది విజాపురము మొదలగుమండలములను ఆక్రమించుకొనెను. ఈగిరి నతిక్రాంతమర్ధాంగుఁ డయిన తనసోదరుని కక్షింప నైస్యము లను దీసికొని అల్లాయుద్దీను బయలుదేఱెను. ఉభయుల బలములకును జరగినమహాసంగ్రామమున పెక్కురు మౌగు లుభయపక్షములందును మడిసినవిదవ విజయలక్ష్మి అల్లాయుద్దీనును వరించెను. తన సోదరుఁడు తన్నంతగ ప్రేమతో నాదరించుచుండినను తా నట్లెదురు తిరిగి నందులకుఁ జాల పశ్చాత్తాపమునొంది మహమ్మదుఖాను అల్లాయుద్దీనును తరణుచొచ్చి తన్ను క్షమింపవలసిన దని వేడుకొ నెను. సుల్తాను కరుణాంకరంగుఁ డయి సోదరుని క్షమించుటయేకాక యతనికి గొప్ప యానార్యముతో రాయచూరుమండలమును జాగీరుగ నొసంగెను.

అల్లాయుద్దీను తనసోదరునితోఁ జోరానుచుండినకాలమునందు విజయనగరాధిపతి నైస్యములను గూర్చుకొని బహమనీరాజ్యముపయి దండెత్తి వచ్చెను కాని విశేషఫలముతో నోకి తుద కేఁపైలు బహమనీరాజ్యమునకుఁ గప్పము చెల్లించుట కొడంబడి సంధి కావించు కొనె నని మహమ్మదీయచరిత్రకారులు వ్రాయుచున్నారు. ఇంచల యాథార్థ్య మింకను పరిశోధింపవలసియున్నది.

సంగ్రామములందు అల్లాయుద్దీనున కీరీతిని విజయములు సంప్రాప్తించుచు వచ్చినను అతనిరాజ్యపరిపాలనము దక్కనీమహమ్మదీయుల పరస్పరకలహములవలనఁ జాల సంక్షోభముఁ జెందినది. దక్కనీమహమ్మ దీయులలోఁ జాలమంది సున్నీ మతావలంబులు. విదేశీయులగు అరబ్బులు, తుర్కీవారు, పెరిషియనులు, మొగలాయిలు పియామతీషులు. ఈ యుభయపక్షములవారికిని గల విరోధము అల్లాయుద్దీను సుల్తాను కాలమున మఱింత ప్రబలినది. ఈవిషమస్థితియందు మద్యపానప్రమత్తుఁడయియున్న సుల్తా నొసంగిన యనుమతివలన నొక మహాదారుణ కార్యము జరగినది. క్రీ. శ. ౧౪౫౯ లో విదేశీయుమహమ్మదీయపక్ష మునకుఁ జెందిన ఖాఫ్ మలిక్ ఉత్ తుఖార్ గొప్పనైస్యమును దీసికొని సమద్రతీరస్థమయిన సంగమేశ్వరదుర్గమును సాధింప నరిగెను. అతఁడు మొదట సిర్కా యనుహిందూ ప్రభువుచే పరిపాలితమయినదుర్గమును వశపఱుచుకొనియా ప్రభువునకు బలవంతముగ మహమ్మదీయమత మొసంగెను. పిదపతుఖార్ సంగమేశ్వరముపై దండువెడలెను. సంగమేశ్వరము పర్యతారణ్యమధ్యస్థితమును దుస్సాన మని కేరొందినదుర్గము. తుఖార్

సైన్యము లాపర్యతారణ్యముగ్గమునఁ జిక్కువడి వెతలఁ గుందుమఁచిన సమయమున తుజారుపైఁ బగడిద్దుకొన ననియే తగినతరుణ మని మహమ్మదీయసైన్యముల దుస్థితిసంతయు సిర్కా సంగమేశ్వరదుర్గాధిపతికి రహస్యముగ నెఱిగించెను. వెంటనే సంగమేశ్వరప్రభువు పర్యత ప్రాంతసంగ్రామకుఁడై లయిన మాపుదివేలమంది సైనికులతో నెత్తివచ్చి యొక వాటిరాత్రి తుజారుసైన్యములపయిఁ బడి ఏదెనిమిది వేలమందినే కాక తుదకు సైన్యాధిపతినిగూడ హతమొనర్చెను. హతశేషులు పూనా కుత్తరమున నున్నచాకకాదుర్గమునకుఁ బోయి ప్రాణములను గాపాడుకొనిరి.

ఈపరాజయ్యుత్తాంతము రాజధానియందుఁ దెలిసినపిదప విదేశీయులపయిఁ దమపగ తీర్చుకొనుట కది తగినతరుణ మని యెంచి, దక్కనీలమీదులఁ విదేశీయు లందఱును గలసి చాకకాదుర్గమున రాజ్యవిప్లవము లేపఁ గుటచేయుచున్నారని మద్యపానప్రమత్తుఁ డయియున్నతఁడని కుల్తానునకు దుర్బోధలు కావించి వారి నందఱును గడలేర్చుటకు ఆతనివలననుండి యనుజ్ఞబడసి చాకకాదుర్గమునకు సైన్యములతో బయలుదేలి పల్లిరి. పిదప వారు దుర్గము లయినవిదేశీయుల కంతమాత్రము ననుమానము కలుగకుండ ప్రేమాచరములు నటించి, వారి నందఱును విందున కాహ్వానించి కత్తి కెరచేసిరి. ఈవిధమున ఆవిందుసందర్భమున నుత్తమవంశీజు లయినసయ్యగులు పండ్రెండువందలమందియు, ఇతరవిదేశీయులు వేయిమందియు, సిల్ల లయిదాటువేలును వధింపఁబడిరి. ఈదారుణవధానంతరము దక్కనీలు హతు లయినవారిభార్యలను, కూతులను, వస్తుసామగ్రిని పరిగ్రహించిరి. అనతికాలముననే అల్లాయుద్దీను జరగినకపట మంతయుఁ దెలిసికొని చాల పశ్చాత్తాపమునొంది, ఈదారుణవధకుఁ గారణభూతు లయిననాయకుల నందఱును వధించుటయేకాక యితర దక్కనీలాయకులను గొప్పయ్యుగోగములనుండి తొలగించి వారికుటుంబములకు భిక్షాపాత్రము చేతి కిచ్చెను. పిదప రాజ్యమునఁ గలయున్నతపదవులు విదేశీయులకు మరల లభించినవి. విదేశీయులు తా మదివఱకుఁ గోలు పోయిన గౌరవాధిక్యములను మరల సంపాదించిరి.

అల్లాయుద్దీను క్రీ. శ. ౧౪౫౩ లో చనిపోయెను.

అల్లా ఉద్దీన్ అలమ్ షా (౧౪౪౫ - ౧౪౭౮) — ఢిల్లీకుల్తాను. సయ్యదువంశమునందలి చివరవాఁడు; చాలసమర్థుఁడు. ౧౪౫౧లో నీతఁడు ఢిల్లీలో లేనప్పుడు బహలాల్లోడీ అనువాఁడు ఢిల్లీని స్వాధీనపఱచుకొనెను. ఈతఁడు ఢిల్లీలో ౬ సంవత్సరముల వఱకు మాత్రము ప్రభుత్వము చేసెను; తర్వాత ౧౪౭౮ వఱకును బదౌత్ అనునొక నుండెను. బదౌత్లోచుట్టుపట్టుప్రదేశముమీద ౨౮ సంవత్సరములవఱకు సధికారము చేర్చించుకొనెను.

అల్లా ఉద్దీన్ ఖిల్జీ (౧౪౯౬ - ౧౫౧౬) — ఢిల్లీచక్రవర్తి. ఈతఁడు 'సికందర్ ఈ సాని' అను బిరుదు వహించెను.

దీనికి ౨-వ అలెగ్జాండరుని అర్థము. ఈతఁడు ఖిల్జీవంశస్థాపకుఁడైన జలాలుద్దీన్ ఖీయాజుషాహఖిల్జీ అనుబాదుషాకు తమ్మునికుమారుఁడు; అల్లుఁడు. ఆతనిఁ జంపి రాజ్యమునకు వచ్చెను. రాజ్యమునకు రాకపూర్వ మీతఁడు ౧౨౯౩ - ౪ సంవత్సరమున దక్షిణమందలి దేవగిరికి మహారాష్ట్రరాజైన రామదేవరాజును జయించెను. జయపురరాజ్యములోని రక్షతంభోర్ అను బలిష్ఠమైన దుర్గమును ౧౨౯౯ లోను, చిసోడ్ గడమును ౧౩౦౪ లోను జయించెను. తన సేనాని యైనమాలిక్కాఫర్ అనువానిని దక్షిణదేశముపైకి దండు పంపెను. ౧౩౦౩ లో నానిని ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుఁ డొడిచెను. కాని ఈతఁడు మరల ౧౩౦౯ లో ఓరుగంటికిఁ బోయి ప్రతాపరుద్రు నొడిచి యాతఁడు ఢిల్లీశ్వరునకుఁ గప్పము గట్టునట్లు చేసెను. ౧౩౧౦ లో ద్వారసముద్రపు బల్లారాజులను ఓడించెను. అచ్చటనుండి కాఫరు రామేశ్వరమునకుఁ బోయి అచ్చట వొకమసీదుఁ గట్టించెను. వాని నెదిరించువాఁడు లేడయ్యో! కాఫర్ ౧౩౧౨లో దేవగిరిరాజును జంపి ఆరాజ్య మంతయు ఢిల్లీ రాజ్యములోఁ గలిపెను. కాశీశ్రేత్రమునందు వేయిదేవాలయముల కన్న నెక్కుడుగ పడఁగొట్టితి నని యీతఁడు గర్వముగఁ జెప్పుకొనెడి వాఁడు. ఈతనికాలమున పెక్కురాజుమందిరములు, మసీదులు, విద్యా పీఠములు, కోటలు, స్నానగృహములు విశేషముగఁ గట్టించఁబడి యెను. అమీర్ ఖుస్రూ ఖాన్ హుసేన్ అనుకవిభంగపు రీతినియాస్థానము నలంకరించిరి.

అల్లా ఉద్దీన్ మ నూద్ షా (౧౨౪౨ - ౧౨౪౬) — ఢిల్లీకుల్తాను. ఈతఁడెవమియొక్క మనుమఁడు. కుల్తానా రిషియా తమ్ముడైన బహరామ్ షా అనువానితరువాత నీతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతనిరాజ్యకాలమందు మంగోలులు రెండుసార్లు హిందూ దేశముమీదికి దండెత్తి వచ్చిరి. కాని యమిలసప్తముతో నొడింపఁబడిరి. ఈతని పరిపాలనము ప్రజలకు దుష్పహము కాఁగా ఈరాజును పదచ్యుతుని చేసి యీతనిపినతండ్రి యగు నాసిరుద్దీన్ మహమూద్ అనువాఁడు కుల్తానయ్యెను.

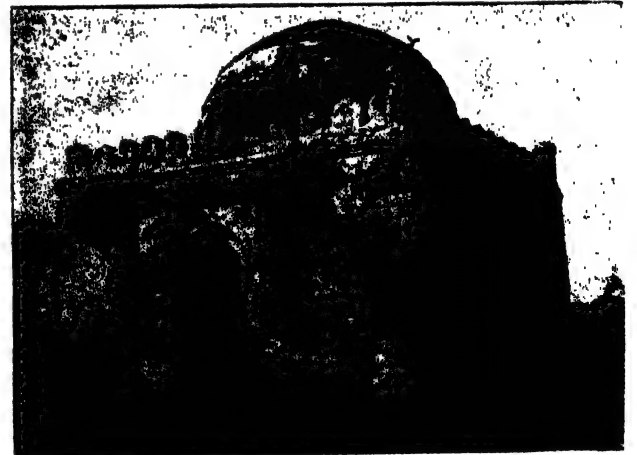
అల్లా ఉద్దీన్, హుసేన్ షా బహ్మనీ — ఇతఁడు దక్కనుదేశమున బహ్మనీరాజ్యమును సంస్థాపించి యొకబడి నెలవిన మొదటికుల్తాను; కైకా - ఊస్ - మహమ్మదుకుమారుఁడు. ఇతఁడు మొదట గంగూ యనుప్రాంతానియొద్ద నొక నేవకుఁడుగ నుండె నని, ఇతనికి రాజ్యము వచ్చినపిదప తన కంతకుపూర్వము యజమానుఁడుగ నుండినప్రాంతానియొడలఁ దన కృతజ్ఞతను దెలుపుటకయి గంగూ బహ్మనీ యన్నవిరుదమును వహించె నని ఫెరిష్టా యనుమహమ్మదీయ చరిత్రకారుఁడు వ్రాసినవృత్తాంతమువలనఁ దెలియుచున్నది. ఇత సరికా దనియు, కొంతవఱకు కల్పితపురుషుఁడుగనే పరిగణింపఁబడు ఇస్సందియాకుమారుఁడు బహ్మన్ అనుప్రసిద్ధమోఘనిసంతతివాఁడయినందుననే అల్లా ఉద్దీన్ బహ్మన్ విరుదమును ధరించె ననియు,

గంగూ అన్నది కైకా - డౌన్ - పడమునకు లేఖక ప్రమాదజనక మయినవికృతి యనియు కొండలు చరిత్రకారులనుతమ.

అల్లాఉద్దీన్ ఢిల్లీ వచ్చి సుల్తాను మహమ్మదు బిన్ తుగ్లకు దయ సంపాదించి యతనికొలుపునఁ గుదిరెను. కొంతకాలము గడచిన పిదప నతఁడు మెరికెలవంటి యోధులను వెంటఁదీసికొని తనయద్భుత లేఖను వెచికొన దక్కమదేశమున కరిగెను. అచ్చట సుల్తాను మహమ్మదునంత్యకాలమున దౌలతాబాదుప్రాంతములను రేగినవిప్లవ మున పాల్గొనెను. విప్లవకారులు దౌలతాబాదుదుర్గాధిపతిని బాఱఁ ద్రోలి కొలు నాక్రమించుకొని ఇస్తాయిల్ ముఖ్ అఫ్ సూ ననుచ్చుద్ధునిఁ దమకుఁ బ్రభువుగా నెఱుఁగొనిరి. అల్లాఉద్దీనుకుఁ గల జఫర్ ఖాను బిరుదు మీయఫ్ సూనుప్రభు వొసంగినట్లు చెప్పుదురు. ఈరాజ్యవిద్వార వార్త విని బోదియందు విడిసియున్న మహమ్మదు బిన్ తుగ్లకు వెంటనే సైన్యసమేతుఁ డయి దౌలతాబాదునకు బయలుదేరివెళ్లెను. విప్లవ కారుల సైన్యములు రాజ సైన్యములను మధ్యమార్గముననే యెదుర్కొ నెను గాని పూర్తిగ పరాభూతము లయినవి. విప్లవకారులు తమ కుటుంబములతో సుల్తానుమహమ్మదే దుస్సాగముగఁ గట్టుదిట్టము కావించినదౌలతాబాదుదుర్గము నాక్రమించిరి. జఫర్ ఖానును, ఇస్తాయిల్ ముఖ్ సోదరులను దమస్కీతిని కట్టుదిట్టము చేసికొనుటకు గుల్బర్గకు మరలిపోయిరి. రాజ సైన్యములు వచ్చి దౌలతాబాదుపురవాసులను దోచుకొని మహమ్మదీయ ప్రజలను చెఱఁబట్టి ఢిల్లీకేఁ బంపినవి. పిదప సుల్తాను మహమ్మదు దుర్గమునకు ముట్టిచేసి ఇమాదుల్ ముల్క్ నునతనిని సైన్యముల నిచ్చి జఫర్ ఖానును సాధింపఁ బంపెను. మూఁడునెలలు ముట్టడి సాగినను దౌలతాబాదుదుర్గము వశము కాలేదు. ఇంతలో గుజరాత్ దేశమున నులిక్ తఫీ యనునతఁడు పిఠూరీలేపె నని విని సుల్తా నాగ్రహమహాదస్రఁడయి, దౌలతాబాదుముట్టి సాగింపఁ గొంత సైన్యము నచ్చట దిగబెడిచి, తాను స్వయముగ తఫీని కిక్కింప గుజరాత్ దేశమున కరిగెను. ఈలోగా నంతవఱకు సుల్తానువశమునం దుంకినయోధుఁగల్గు, కంపిరి మొదలయినరాజ్యములు స్వాతంత్ర్య వతాకలు విప్పినవి. ఓరుగంటిప్రభు వసుకాపయనాయకుఁడు పంపి జట్టివియ్య, దౌలతాబాదురాజ్యముననుండి వచ్చినట్టివియు నగు సైన్యముల సాయమున జఫర్ ఖాన్ ఇమాదుల్ ముల్క్ ను వధించి యతని సైన్యముల నోడించి దౌలతాబాదున కరిగెను. జఫర్ ఖాను విజయములను, అతనిరాకను విని దౌలతాబాదుదుర్గమును ముట్టడించియున్న రాజ సైన్యములు పలాయితము లయినవి. విజయోత్సవముతో జఫర్ ఖాను దౌలతాబాదునఁ బ్రవేశించెను. ఇస్తాయిల్ ముఖ్ కొలు వదలి వచ్చి, తనయసమర్థతను గుర్తించి తనరాజ్యమును వదలుకొనఁగా విప్లవ కారులు జఫర్ ఖాను నేకగ్రీవముగఁ దమప్రభువుగ నెఱుఁగొనిరి. జఫర్ ఖాను అయిత్ ముజఫర్ అల్లాఉద్దీన్ హసన్ షా బహనీ యన్న బిరుదుముతో క్రీ. శ. ౧౩౪౩ - వ సంవత్సరమున సింహాసనముకెక్కినాడు. క్రీ. శ. ౧౩౪౩. మొదలు ౧౪౬౬ వఱకు రమారమి రెండువత్సరములము దక్షిణసింధూదేశరాజకీయవ్యవహారములందు

ప్రధానపాత్రము వినపించిన బహనీవంశమునకు అల్లాయుద్దీను మూల పురుషుఁడు. ఇతఁడు ప్రస్తుతము నిజాంరాజ్యమునం దున్నగుల్బర్గ (కలుబరీగి) నగరమును దన రాజధాని కావించుకొని దానికి హసనాబా దని నామకరణముఁ జేసెను.

సింహాసన మెక్కినవెంటనే అల్లాయుద్దీను తనరాజ్యమును సరి యయినపద్ధతియం దుంచుటకు కట్టుదిట్టములు కావించెను. అతఁడు రాజ్యమునంతను నాలుగుతరపులుగ విభజించెను. తనకు విజయ, రాజ్యములు చేపడుటకు విశేషముగఁ బోషింపిన అమీరులకు గొప్ప గౌరవవిరుదముల వొసంగి వారి నాతరపుల కధికారులుగ నియమిం చెను. ఒక్కొక్క యమీరునకుఁ దనకు యాధానపరమున సైనిక సాహాయ్యమును జేయుటకై కొంత సైన్యమును బోపించు పద్ధతిమీఁద బాగీరుల నొసంగెను. ఈవిధమున అమీరులను, వశీరులను, సైన్యాధి పతులను వారివారియొగ్గుతల ననుసరించి తగిన కితాబు లిచ్చి నియ మించి తనరాజ్యస్థితిని భద్రపఱుచుకొనెను. కాని సుల్తాను తనమీఁది కెప్పుడు దండెత్తినచ్చుకో యని అల్లాయుద్దీ నెప్పుడును మనస్సునఁ గలవరపడుచునే యుండెను. తుదకు ౧౩౫౧ లో సుల్తాను మహ మ్మదు బిన్ తుగ్లకు చనిపోయినపిదప, ఢిల్లీ నూతనచక్రవర్తి కట్టిదూర ప్రదేశములను జయించుతలంపు గాని, క్షిత్తి గాని లేనందున అల్లా యుద్దీను నాందోళనము తగ్గినది. పిదప నతఁడు దనయమీరులు మొదలయినవారి సాయమున దక్కమదేశమునందలి చాలభాగమును జయిం చెను. గోవా, దాఖోలు, కొల్లాపురము, తెలింగానాలు మహమ్మదీయులకు విశేషమయినవి.

అల్లా ఉద్దీన్ హసన్ షా గోరీ, గుల్బర్గ

అల్లాయుద్దీను గుల్బర్గయందు బహనీరాజ్యమును స్థాపించునాఁ టికే పారిహరబుక్కరాయాదులు తుంగభద్రానదీతీరమున విజయనగర సామ్రాజ్యమును స్థాపించిరి. సరిహద్దురాజ్య మగుటవలన విజయనగర, బహనీరాజ్యములకు సంతతము పోరాటము జరగుచువచ్చెను. బహమనీ రాజ్యసంస్థాపనమునకుఁ బూర్వము రాయచూరు, ముదుగల్లు ప్రాంత

అల్లాడ దీక్ష హు నేక - అల్లిపురం

ములు హరిహర రాయల క్రింద నుండెను. ఈ ప్రాంత మంతయుఁ దరువార బహమణ్ పాకు వశమయినది. నాటనుండి కృష్ణా, తుంగభద్ర నదులకు నడుమ నుండిన యంతర్వేది యుభయరాజ్యములకును గలపాకారణ మయినది. తత్ఫలముగ జరిగినసంగ్రామములలో నీ ప్రాంతము తమిళుగఁ జేతులు నూటుచువచ్చినది.

క్రీ. శ. ౧౩౫౮ లో అల్లాయుద్దీను కాలగర్తము నొందిన. అతఁడు చనిపోవునప్పటి కతనిరాజ్యము పశ్చిమమున సముద్రతీరము వఱకును, తూర్పున బోనెరివఱకును, ఉత్తరమున వైసంగం మొదలు కొని దక్షిణమున కృష్ణవఱకును వ్యాపించినది.

అల్లాడ దీక్ష హు నేక (౧౧౫౨-౫౬) — ఘోర్ దేశపు సుల్తాను. ఇతనికి జహానాబాద్ అన్న బిరుదు కలదు. ఈపదమునకు ప్రపంచమును కాల్చువాఁ డని యర్థము. ఈతనిబాసముఁబడి యైన బహరాంషహా అనునతఁ డీతని యిష్టజునామములను నంపి గజనీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనఁగ నీతఁ డాతని మీఁదికి దండెత్తిపోయి అతని నోడించి రాజ్య హక్రమించుకొనెను (౧౧౫౨). ఆనగరము నందలి గొప్పమందిరములను, కాసనములను ధ్వంసము చేసెను.

అల్లాడ దీక్ష హు నేక మే (౧౧౫౩-౧౫౧౯) — బంగాళ దేశపు సుల్తాను. మొదట ముజఫర్ షహా అనునానికి వశీరుగ నుండెను. అతఁడు పదభ్రష్టుఁ డయి హనుఁ డయినపిదప సామంతు లితనిని దను సుల్తానుగ నెమ్మొకొనిరి. ఇతఁడు జనరంజకముగ ౨౪ సంవత్సరములు పాలించి గౌరవట్టామునఁ జనిపోయెను. ఈతని తరువాత నీతనికుమారుడైన నసరత్ షా రా జయ్యెను.

అల్లాడ — గంజాంజిల్లా శ్రీకాకుళంతులకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౫౮౮ (౧౯౩౧).

అల్లాడ నాథుఁడు — లక్ష్మణుని పుత్రుఁడు. యమునానదీతీరమునందలి ఏకచక్రవర్తమును బాలించిన చౌహాన్ వంశజుఁడగు సూర్యశేనునియొక్క ననుసరించి నిర్ణయామృత మనుగర్వ కాస్త్రగ్రంథమును రచించెను. ఏకవక్రంభరచనమున నితఁడు తాను మనుస్మృతి, విష్ణుస్మృతి, పారాశరస్మృతి, ఆపస్తంబస్మృతి, మితాక్షర, అపరార్క, ఆర్షక, పారిజాత, స్మృతిర్థసార, స్మృతి చంద్రిక, మాత్యుర్వి, కార్త, హరాహ, వైష్ణవ, వామన, మార్కం డేయ, భవిష్యోత్తర, హేమాద్రిపరిశిష్ట, అనంతభట్టియ, గృహ్యపరి శిష్ట, కాలాచర్య, చింతామణి, త్రిదండి, కృత్యకల్పకరు, ధవల పురాణసముచ్చయ, దుగ్గోత్సవ, రామకాశుక, సంకర్షణప్రదీప, భోజరాశియ, దేవదాసీయ, రూపనారాయణీయ, విద్యావేదపద్ధతి, మహాదేవీయ, విశ్వరూపకృత నిబంధగ్రంథముల నవశోకనము చేసి నట్లు చెప్పుకొనినాడు. ఈనిర్ణయామృతము నిర్ణయసింపువునందును, రఘునందనునిచేతను, భట్టోజీదీక్షితకృతముగు తిథినిర్ణయమునందును ఉదాహృత మయినది. అల్లాడనాథుఁడు క్రీస్తుశకము ౧౩౭౫ నకుఁ

దరువాతను, పదునాఱవ శతాబ్దికిఁ బూర్వమునను ఉండియుండు నని చరిత్రకారుల మతము. నిర్ణయామృత ప్రతి నొకదానిని ప్రాశస్త్యు వీరు తన బెల్లిక గ్రంథపట్టికయందు పరామర్శించియున్నాడు.

అల్లాడ పల్లె — కడపజిల్లా ప్రొద్దుటూరుతాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౧౯౫ (౧౯౩౧).

అల్లాడ పాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా విజయనగరము తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౭౯ (౧౯౩౧)

అల్లాడ పురము — గంజాంజిల్లా బరహంపురింతులకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౩౦౦ (౧౯౩౧).

అల్లాపల్లె — ఆనంతపురంజిల్లా కనిగిరితాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౨,౫౦౬ (౧౯౩౧).

అల్లాపురము — కృష్ణాజిల్లా గన్నవరము తాలూకాలోని జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౮౮౭ (౧౯౩౧).

అల్లాద్రిన్, అలెగ్జాండర్ (౧౮౪౬-౯౬) — స్కాట్లండ్ దేశజుడు. ౧౮౬౮-౭౫ వఱకును కలకత్తాలోని 'ప్రిండ్స్ ఆఫ్ ఇండియా' అనుపత్రికకు ఉపసంపాదకుఁడుగ నుండెను. తరువాత కొంతకాలము సిల్హెట్ ప్రెస్సుపత్రికకు సంపాదకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు పెక్కునవలలు వ్రాసెను. మఱియు పెక్కు గ్రంథములు వ్రాసెను.

అల్లిక వని — ఇది రెండువిధములు : డోలు అల్లిక, క్రోషా అల్లిక (Crocheting). ఈ రెండువిధములైన అల్లికలును ఆచూకెముల క్రింద వివరింపఁబడును.

అల్లి గూడ — గంజాంజిల్లా మరదా తాలూకాలోని బోడోగోడోజమీన్దారీకిఁ జెందిన గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౨౫ మాత్రమే.

అల్లి గూడము — తూర్పుగోదావరిజిల్లా భద్రాచలంతులకాలోని యేజిగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౬ (౧౯౩౧).

అల్లి నగరము — కర్నూలుజిల్లా కంబంతులకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౮౫ (౧౯౩౧).

అల్లి పల్లె — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా చింతలపూడితాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౩౦ (౧౯౩౧).

అల్లి పురం — విశాఖపట్టణముజిల్లా విశాఖపట్టణము తాలూకాకు చెందిన జమీన్దారీ గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౫౮౨ (౧౯౩౧).

అల్లి పురము — ౧. గంజాంజిల్లా బరహంపురం తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౫౫౭ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా నెల్లూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౨,౨౦౯ (౧౯౩౧).

అల్లి పురో — గంజాంజిల్లా ఆస్సాతాలూకా దేహా ధూమి (దేవధూమి) మాలుక్దారీకి చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౪౯౪ (౧౯౩౧).

అల్లి పూడి — తూర్పుగోదావరిజిల్లా తునితాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨,౫౧౭ (౧౯౩౧).

అల్లి పూలగుంట — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తనీతాలూకాలోని జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౭౪ (౧౯౩౧).

అల్లి పారో — (స. వెం. ౧౫) గంజాంజిల్లా ఛత్ర పురం తాలూకాయందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౧౫ (౧౯౩౧).

అల్లి మడుగు — ౧. చిత్తూరుజిల్లా కాళహస్తితాలూకా లోని ఈనాంగ్రామము. ఇందలిజనసంఖ్య ౧౧౭ (౧౯౩౧).

౨. నెల్లూరుజిల్లా కావలితాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౭౫౯ (౧౯౩౧).

అల్లి మేరక — గంజాంజిల్లా సోంపేట తాలూకా యందలి మందసారెప్పేటకు చెందిన జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౧౨౦ (౧౯౩౧).

అల్లి వీడు — పశ్చిమగోదావరిజిల్లా ఏలూరుతాలూకా యందలి జమీన్దారీగ్రామము.

అల్లి భానుడుపాలెము — విశాఖపట్టణముజిల్లా అనకాపల్లి తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౪౯౯ (౧౯౩౧).

అల్లుల్లోలా — గంజాంజిల్లా తెక్కలి తాలూకాలోని జమీన్దారీగ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౪౪౯ (౧౯౩౧).

అల్లుగుండు — ఆనంతపురంజిల్లా కదిరితాలూకాలోని గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౮౦౧ (౧౯౩౧).

అల్లువాడ — విశాఖపట్టణముజిల్లా పార్వతీపురం తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౦ (౧౯౩౧).

అల్లూరు — ౧. కర్నూలుజిల్లా కోయిలకుంట్ల తాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౦౪౮ (౧౯౩౧).

౨. కర్నూలుజిల్లా నందికొట్కూరుతాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౮౫౪ (౧౯౩౧).

౩. కృష్ణజిల్లా కైకలూరుతాలూకా యందలి ఈనాంగ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౬౨౭ (౧౯౩౧).

౪. కృష్ణజిల్లా నందిగామ తాలూకాలోని గ్రామము. జనసంఖ్య ౧,౯౧౫ (౧౯౩౧).

౫. గుంటూరుజిల్లా శేపల్లె తాలూకాలోని గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౧,౫౬౯ (౧౯౩౧).

౬. నెల్లూరుజిల్లా కోవూరుతాలూకా యందలి పట్టణము. ఇందు అల్లూరు, అల్లూరుపేట, సింగపేట యని మూడువిభాగాలు గలవు. ఈమూడువిభాగాలను అల్లూరను శేర వ్యవహరింపబడుచుండును. ఇందలిజనసంఖ్య ౧౦,౬౯౪ (౧౯౩౧).

అల్లూరు కొత్తపట్టణము — గుంటూరుజిల్లా ౭౦ గోలుతాలూకాయందలి గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౭,౩౯౩ (౧౯౩౧).

అల్లూరు గడ్డ — తూర్పుగోదావరిజిల్లా ఎల్లవరం తాలూకాయందలి యేకెస్సీ జమీన్దారీగ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౨౧౩ (౧౯౩౧).

అల్లెఘని పట్టణము — ఆమెరికా సంయుక్తరాజ్యములలోని పెన్సిల్వేనియా రాజ్యమందలి యొకపట్టణము. జనసంఖ్య ౧,౩౨,౨౮౩. ఇది అల్లెఘనినదియొద్దన నున్నది; కర్తకాలలకు ప్రఖ్యాతిఁ జెందినది. ఇచ్చట ఇనుము, ఉక్కుకార్ఖానాలు, మోటారుబండ్లు, రైలుబండ్లు ఇతరయంత్రములుచేయు యంత్రకాలలు, పోతపోయక కర్మాగారములును, ఉలుబట్టునీయు యంత్రకాలలు, పిండిమరలు మొదలైనవి పెక్కులు కలవు. ఇచ్చట విద్యావిషయక మైనవియును, పరోపకారసంబంధ మైనవియు నగు సంస్థాపనములునూడఁ గలవు.

అల్లెనా — విశాఖపట్టణముజిల్లా పాలకొండతాలూకాకు చెందిన గ్రామము. ఇందలిజనులసంఖ్య ౮౫౨ (౧౯౩౧).

అల్లెయిన్ వాల్ (౧౭౦౦ - ౧౭౫౩) — ఫ్రాన్సుదేశజాడు. ప్రఖ్యాతుడైన నాటకకర్త.

అల్లోపనిషత్తు — సంస్కృతమునందు అల్లోపనిషత్తోకటి కలదు. ఇందు అల్లాయొక్క మహాత్మ్యము వర్ణింపబడినది. ఇది ఆశ్వరుచక్రవర్తికాలమున రచింపబడె నని కొందఱుమతము. ఇది ఆధర్వణదాంతర్గత మనియుఁ జెప్పబడినది. అష్టోత్తరశ్లోపనిషత్తులచాచితాలో నిది లేదు. కావున నిది మిక్కిలి యిటీవలి రైయుండనోపు. చిత్రమైన ఈయుపనిషత్తుననుండి కొన్ని నాక్యము రీదిగుక నుదాహృతములు:

ఓం అష్టలం ఇదే మిత్రమయో దివ్యాని ధర్మే,
ఇల్లలే వరుణో రాజా పునర్దనుః,
హిమమితో ఇల్లాం ఇల్లలేతి

* * *

అల్లో జ్యేష్ఠం శ్రేష్ఠం పరమం పూర్ణం బ్రహ్మ మల్లాః,
అల్లోరసుర మహమిరకం వరస్య అల్లో,

* * *

ఇల్లాకబర ఇల్లాకబర ఇల్లలేతి
ఇల్లాలాః ఇల్లా ఇల్లాల్లా ఆనాది
స్వయాహ అధర్వణీ కాళాం హ్రం ప్రీమ్.

ఇది యక్ష్మరుచక్రవర్తికాలమున సంస్కృత మెరింగిన మహమ్మదీయునిచే రచింపఁబడియుండు నమట కీక్రిందిగాఁగ సహకారిగ నున్నది. అక్ష్మరుకాలమున నాతనిసభలో అల్లోకాదిర్ బదోని అను మహమ్మదీయపండితుఁ డుండెను. ఈతఁడు సంస్కృతమునఁగూడఁ బండితుఁడు. రామాయణ భారతాది గ్రంథములను ఫారసీలోనికి భాషాంతరికరించెను. ఈతఁడు 'ముంతకబ్ ఉత్తరవారిఖ్' అను చరిత్రగ్రంథము వ్రాసెను. అందు నొకచోట నిట్లు వ్రాసి యున్నాఁడు :

“ఈయేట (౯౩౩ హి.బ్ర.; క్రీ. శ. ౧౫౭౫) దక్షిణదేశ ముననుండి శేఖ్ భావక్ అనుపేరుగల విద్వాంసుఁ డైన బ్రాహ్మణుఁ డొకఁడు వచ్చియుండెను. అతఁడు మహమ్మదీయమతమునుగూడ బాగుగ నభ్యసించియుండెను. ఆసమయమునదే చక్రవర్తి నాకు అధర్వవేదమును భాషాంతరికరింపు మని యాజ్ఞాపించెను. మహమ్మదీయ ధర్మశాస్త్ర మందలి కొన్నియువదేశములకును, అధర్వవేదమందలి కొన్నియువదేశ ములకును సామ్యము కలదు. భాషాంతరము చేయునపుడు పెక్కు తావులం దిట్టివాక్యములు రాఁగా శేఖ్ భావక్ వానిభావమును చక్కఁగఁ జెప్పలేకపోయెను. నేనీసంగతి చక్రవర్తికిఁ దల్పితిని. అతఁ డధర్వవేదమున కనువాదము చేయు మని ప్రేరేపించెను, హాజీ ఇబ్రా హీంతోడను చెప్పెను. ఈవేదమునం దొక్కచోట మన (కురాను లోని) 'గా ఇల్లాహ్ ఇల్లాహ్' అన్నమాట యుండెను. ఈవాక్య మును పుచ్చుకొని శేఖ్ భావక్ అన్నవాఁడు పెక్కురు బ్రాహ్మణు లతో వాదించి వారి నోడించెను. ఈమంత్రబలముచే నెందఱో హిందువులు మహమ్మదీయమతము నవలంబించిరి2.

దీనినిబట్టి చూడఁగా నాకాలముందు, బదోనియో, ఇస్లామిలో లేక బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణుడైన శేఖ్ భావనుడో అల్లోపనిషత్తును రచించి యుండు రని మన మాహింపవచ్చును. ప్రేరేపిత మిహిని చేసి యుండఁడు. అతనికి నేమతమునందును దరఖిమానము లేకయుండెను. అన్నిమతములు నతనికి సమానములు. (క్రీ. వేం. ల.)

అల్లోరి, క్రిష్టో ఫా నో (౧౫౭౭ - ౧౬౨౧) — ఫ్లోరెన్సుపట్టణమునఁ బుట్టిన విఖ్యాతచిత్ర కారుఁడు. ఈతనిచే చిత్రిం పఁబడి మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁజెందిన ఫ్లోరెన్సు నారీమణి పటము (Portrait of a Florentine) అనునది లండన్ పురమందలి సేష నల్ గేలరీలో (జాతీయచిత్రపటసంగ్రహమునందు) ఉన్నది.

అల్వరెజ్ డో ఓరియెంకెటె, ఫెర్నావో (౧౫౪౦ - ౧౫౯౫) — పోర్చుగీస్ జాతివాఁడు. హిందూదేశ మందలి గోవాలో జన్మించెను. కవి. పశ్చిమసముద్రతీరమునకు పోర్చు గల్మండి రెండుతడవలు వచ్చిననావిక సైన్యములకు నాయకుఁడుగ నుండెను.

అల్వరెజ్, లూయి (౧౫౪౧ - ౧౬౦౧) — స్పెయిన్ దేశవాఁడు. చిత్రకారుఁడు. ఈతనిచే చిత్రింపఁబడిన పెక్కుపటములు మాడ్రిడ్ రాజమందిరము నలంకరించుచున్నవి.

అల్వరెజ్, జాన్ బాటిస్టా — కాలిఫోర్నియా దేశవాఁడు. మెక్సికో ప్రభుత్వమువారిమీఁద ౧౮౩౬ లో తిరుగఁబడి మెక్సికుల నోడించెను. ౧౮౩౬ - ౪౨ వఱకును కాలిఫోర్నియా కధ్యక్షుఁడుగ నుండెను. అప్పు డాపనినుండి తొలఁగింపఁబడెను.

అల్వరెజ్, పెట్రో డి (౧౮౯౫ - ౧౯౪౧) — స్పెయిన్ దేశవాఁడు. మెక్సికో గయములలో కార్బన్ కు సహాయుఁడుగ నుండెను. ఈతఁడు మెక్సికోలోని స్వదేశపు సరదారులను పెక్కు మందిని చంపించెను. అందువలన నాదేశమునందు యూరోపియనులకు పెక్కుబాధలు కలిగెను. ఈతఁడు ౧౮౭౩ లో గాటెమాలాను జయించెను. దానికి గవర్నరుగ నియమింపఁబడెను.

అల్వా — బొంబాయి, రీవాకాంతలోని యొక దిన్న సంస్థానము.

అల్వా యే — తిరువాన్కూర్ సంస్థానమునందు అరెం గాడ్ తాలూకాకు ముఖ్యస్థలము. ఇది అల్వాయే అను నాహంతరము గల పెరియార్ అను నీటియొద్దన నున్నది. ఈయేటియొద్దననే కంక రాచార్యులవారు పుట్టిరట. జనసంఖ్య ౩,౬౪౫. పోర్చుగీసువారి స్థల మును సముద్రస్థానమునకు యోగ్యమైనదిగ నెంచియుండిరి. ఇప్పటికిని ఆగోగ్యస్థల మని యెంచి పెక్కుజను లెండకాల మచ్చటికిఁ బోయె దరు. తాలూకా కంఠకు నిచ్చట వారమునకు రెండుసార్లు సంత జరగును.

అల్వాల అగ్రహారము — గుంటూరుజిల్లా నర్సా రావుపేటతాలూకాలోని ఈశాం గ్రామము. దీనిజనసంఖ్య ౧,౧౩౧ (౧౯౩౧).

1. సర్ హింద్ నివాసి యైన హాజీ ఇబ్రాహీం అధర్వవేదమును ఫారసీలోనికి భాషాంతరికరించెను.
2. బదోనిగ్రంథముయొక్క యింగ్లీషుభాషాంతరము నాకు చిక్కలేదు. బంగారివిశ్వకోశమందలి భాషాంతరమునకు నిది తెలుపఁ.

అల్పస్థర్ — ఇది ఐర్లండ్ దేశములో నొకరాష్ట్రము.

ఒకప్పుడు ఐర్లండ్ దేశము ఐదు స్వతంత్ర రాజ్యములు గలదిగ నుండెడిది. ఈ యొకరాజ్యములలో ప్రధానమైనది అల్పస్థర్ రాజ్యము. ఈ యొకరాజ్యములయధిపతులు నెవరికి వారే స్వతంత్రులు. ఎవరి మట్టుకు వారే ఐర్లండుదేశము నంతయు జయించి యేలవలయు నని ప్రయత్నించుచుండిరి. అందుచే ఐర్లండ్ దేశము సర్వదా అంతః కలహములతో బడియుండెడిది. వీనివల్లను, పోరాటములవల్లను విసిగి పోయి ప్రజలు దేశము విడిచి పోవ మొదలెడిరి. నేల యంతయు సాగుబడిలేక పాడుపడిపోవుచుండెను. భుద కీస్థితి యంతయు గమనించి రెండవచార్లీ (ఇంగ్లండ్ దేశపురాజు) ఐర్లండ్ దేశము నాక్రమించుకొనుటకై ప్రయత్నించి సాఫల్యమును బొందెను. ముందు ఇంగ్లీషువారు అల్పస్థర్ ప్రాంతము నాక్రమించుకొనిరి. పిదప నీ ప్రాంత మంతయు నొకనార్తకావీరునకు బహుమానముగ నీయఁ బడెను. ఆప్రాంతపు వెనుకటిరాజులునూత్రము శుభాప్రకారముగ తమ వెనుకటియధికారముల నన్నిటిని పూర్తిగ నమభించుచునే యుండిరి. కాని వారు ఇంగ్లీషువారి నెట్లయిన తఱిమివేయవలయు ననియే ప్రయత్నించుచుండిరి. ఓనియత్, ఓహోనత్ అనువారు మిగుల పట్టుదలతో ఆంగ్లేయులను ప్రతిఘటించి నిలిచిరి. ఎలిజబెత్ రాణి వారి నెట్లో లొంగఁదీసికొని తనయధికారమును వారంగీకరించు నట్లు చేసెను. కాని యిలాంటివంటి చాలకాలము నిలువలేదు. ఫ్రాన్సు, స్పెయిన్ దేశములతో కలసి యొరుపురుకు ఇంగ్లీషు వారిపై కుట్ర పన్నుచుండి, భుదకు ఐర్లండ్ దేశముతో నుండుట తమ కనుకూలము కాదని, విగోహకు పాటిపోయిరి. ఇంతటితో అల్పస్థర్ పూర్తిగ ఆంగ్లేయులకే మైనది. ౧౬౦౩-వ సంవత్సరములో ఇంగ్లండ్, స్కాట్లండుదేశములు రెండును ఏకపరిపాలనక్రిందికి వచ్చినవి. వెంటనే ఒకటవజేమ్సు (ఇంగ్లండ్, స్కాట్లండ్ దేశముల రాజు) చాలమంది స్కాట్లండ్ దేశీయులను, కొంతమంది ఇంగ్లీషు వారిని అల్పస్థర్ లోని భూములను పంచి యిచ్చి, ఆభూముల నన్నింటిని బాగుపఱచి సాగుబడికై చెచ్చుటకును, వానిని వారే యనుభవించుచుండుటకును మరకు లేర్పఱచి, వారి నందఱును అల్పస్థర్ ప్రాంతమునకు వలస పంపెను. వారిసంతతివారికే యిప్పుడు అల్పస్థర్ స్కాట్స్ అని పేరు.

ఈవిధముగ అల్పస్థర్ ప్రాంత మంతయు సంపూర్ణముగ ఇంగ్లీషు వారికి వశమైపోయినది. అందరి ప్రజలలో చాలమంది స్కాట్లండ్ దేశీయులు. ఐర్లండులోని యితర ప్రాంతములవా రీస్థితిని సహించఁ జాలరైరి. ఇంగ్లీషువారి నెట్లయిన ఐర్లండ్ నుండి వెడలఁజెట్టవలయు నని వారు తీవ్రప్రయత్నము లొనర్చుచుండిరి. ఈ ప్రయత్నములలో అల్పస్థర్ ప్రాంత మెల్లప్పుడును ఇంగ్లీషువారిపక్షముననే పోరాడెను. అచ్చట ప్రాజ్యముగల స్కాట్లండ్ దేశీయులు తమ కింగ్లీషువారైనను పగాయివారే. ఐర్లండ్ దేశీయులైనను పరాయివారే యనియు, అందుచేత తా మింగ్లీషువారియధికారమును సహించినను

విరోధవారిగూఢిపత్యము నంగీకరింపఁజాల మనియు పట్టుపట్టి ఐర్లండ్ స్వాతంత్ర్యప్రయత్నములకు విరుద్ధముగ సర్వదా ఆంగ్లేయులకు తోడుపడుచువచ్చిరి. నేటికిని - ఐర్లండ్ దేశమునకు స్వపరిపాలన మీయఁబడినతరువాతఁగూడ జాతీయశక్తివహరములతో అల్పస్థర్ తక్కిన ఐర్లండ్ దేశముననుండి వేటుపడియేయున్నది. ఐర్లండ్ పార్లమెంటు వేటు. అల్పస్థర్ పార్లమెంటు వేటు. ఐర్లండ్ వీరవ్యంత ఇంగ్లీషువారియధికారము పడలింప యత్నించినను, ఆయత్నములను భంగపఱచుచుటకు అల్పస్థర్ సంసిద్ధముగ నున్నది!

అల్ సీ రత్ — మహమ్మదీయుల విశ్వాసము ననుసరించి ఇది యొకనం తెన, అకాఫ మగు నరకముమీఁదగు నది నిర్మింపఁబడి యున్నది. స్వర్గమున కేఁగువారియందుండుటచేత నచటికి పోవలసిన వారందఱును దీనిమీఁదగు దాటి పోవలయును. కాని ఇది వెండ్రుక కంటె నూళ్లు మైనవంటెన; ఖడ్గధారకంటె పడునైనది. దీనికి రెండు వైపుల ముండ్లు. ధర్మాన్ను లెనవా రెట్టికష్టముగాని శేకుండి నుభయము గను, స్త్రీయుగను దీనిమేనుండి నడచి స్వర్గమున కేఁగుదురు. గుర్తార్థు లెనవా రందఱు నధోలోకమునఁ గూలుదురు.

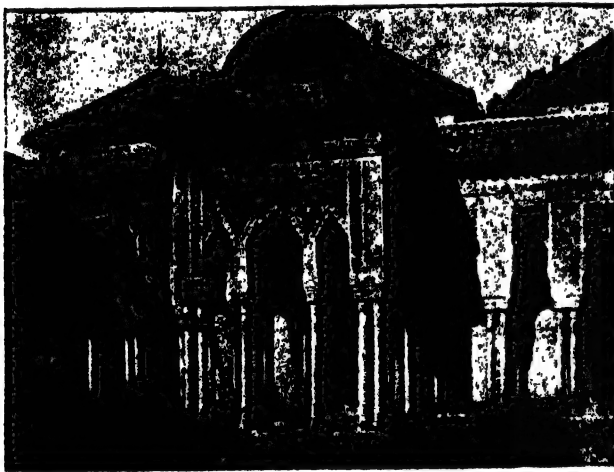
అల్పంబ్ర — దీనికి ఎఱ్ఱదుర్గ మని పేరు. ఇది స్పెయిను దేశమందలి గ్రెనడాదాల్ల రాచనగరు. ప్రస్తుతపు కట్టడముల లోని విస్తారభాగము గ్రెనడాలో రాజ్యముఁ జేసిన మూడు లనఁబడు మహమ్మదీయరాజులచే ౧౪-వ శతాబ్దిప్రళయార్ధభాగమున నిర్మింపఁబడి నది. శతాబ్దులు గడించినకొలదియు ఈ కేకవలననేమి, చక్రవర్తియైన

సింహపాళారము

౫-వ చార్లెస్ ను, ౧౮౧౨ లో శ్రమించినవానియైన బాప్టియా యను నతఁడును సలిపిన దుండగపు విధ్వంసనములవలననేమి ఈ ప్రాసాదపు సొందర్యము చాలవఱకు పాడైనది. కాని దీనిని పునరుద్ధరించుకార్యము జోస్ కంట్రెరాస్ (Jose Contreras) నామకస్థపతిచేత క్రీ. శ. ౧౮౨౪-వ సంవత్సరమున ఆరంభింపఁబడి ౧౮౩౩-౧౮౪౦ వర్షంత

మతనికుమారుడగు రాఫేల్ (Rafael) వలన సాగింపబడెను. ముఖ్యముగా నిది రెండుదీర్ఘ చతురస్రము (Oblong) లైన హాజారముల వాను కొని నిర్మింపబడిన భవనములపుంజము. ఈ హాజారములం దొకటి మీన సరస్వధము (Court of fishpond), ఉత్తరదిక్కిగముల ౧౩౮ అడుగుల పొడువును, ౭౪ అడుగుల వెడల్పును గలిగియుండును. రెండవది కూర్మపదమరలుగ నుండు సింహహాజారము (Court of lions). చలువరాతినిర్మితము లైన ౧౨ సింహనూర్లుచే అలంకృత మగు జలధారాయంత్ర మిం దుండుటవలన దీని కీ పేరు వచ్చినది. అల్ హం బ్రాప్రా సాదము అందలి యన్ని భవనములతోపాటు స్వయము దేశపు అరేబియనుకళకు రత్న మనియు, అతిసుందరమైన అత్యంత పరిష్కృతమైన ఉద్యానవనముననియు పేరువహియున్నది. దీని నమూనా మిక్కిలి పరిశ్రమమీఁద తయారైనది. కాంతిమంతములైన వానా విపర్యయము లింసు చిత్రములై అత్యంత సౌందర్యమును వెలిపఱుచుచుండును. కాని పరిసరమునందు చిన్న దనుటచే గాంభీర్యము తక్కువ. ప్రతిపార్శ్వముందు నున్న ముఖమంటపములు పదునొకండుగులయొత్తైన ఒక్కొక్కటిగను, అనేకములుగను నిర్మింపబడిన ౧౨౮ చలువరాతి స్తంభములమీఁద కట్టబడియున్నవి. ప్రతిదివరయందును మంటపములు హాజారములలోనికి ముందుకు ప్రవేశింపవచ్చినట్లుండును.

సింహహాజారమున కెదురుగ నున్న కట్టడములు

వానిలో నొకదానిమీఁది సుష్టుమువంటి కప్పు పునరుద్ధరణము నొందినది. అల్ హం బ్రాయందలి సుందరకాలలు కొన్ని ఈ హాజారములోనికి దారితీయును. దీని ప్రవేశద్వారముకడ మూరుల అవశేషములుగల చిత్రవస్తుకాల వీర్యదీయున్నది. సింహహాజారమున కెదురుగా అబెన్ బెర్రాజన్ (Abencerrages) యొక్క కాల కలదు.

— కచ్చును, స్థావరముతో అలంకరణమును దీనియందలి చైలక్షణము.

1. లంకరణము వ్రేలాడు లేనట్లుబలంతో యొప్పారు 'స్థావర'.
2. హనుక్రింద పరిపూర్ణతను గాంచును, లతాపర్ణసదృశ

చిత్రములును అమోఘరీతిని లిఖింపబడియున్నవి. ఇందు రాతిచెక్కడపు పని మిక్కిలి చక్కగా నున్నది.

సింహహాజారపు ప్రవేశమందున్న తోరణములు

అల్వీ కీమ్ (క్రీ. శ. ౭౯౬ - ౮౨౩) — కాడ్జోవాకు అమీరు. స్థాంతువారిని (పరాసులను) పిరనీపపర్వతముల వెలుపలికి తఱిమిచేసెను.

అల్వీ కీమ్ (క్రీ. శ. ౯౬౧ - ౯౭౬) — కాడ్జోవాదేశమునకు ఖరీఫు. క్రైస్తవులయిన యూరోపియనులను వెక్కిరింపఱు లోడించి దివ్యబయలుం గాంచెను. మహమ్మదీయ మతప్రచారముం జేసెను. ఇతఁడు ప్రజారంజకముగ రాజ్య మేలెను. విద్యాభివృద్ధిం జేసెను. ౬ లక్షల గ్రంథముల సంపాదించి గ్రంథాలయమును స్థాపించెను. అది కాడ్జోవావిశ్వవిద్యాలయమునకు మూలాధార మయ్యెను.

అల్వీ జక (క్రీ. శ. ౯౮౫ - ౧౦౩౯) — జుర్రీన్ జ్యోతిషికుడు. శేత్రవైద్యుఁడు శేత్రములనుగట్టించి యతఁడొక గ్రంథమును వ్రాసెను. దానిని యూరోపియనులు ౧౫౩౨ లో ల్యాటినుభాషలోనికి తర్జుమా చేసిరి. తుర్కదండములను గుఱివచ్చాసిన వారిలో మొదటివాఁడు. కంటిజోదువిషయమై మొదట 'ప్రాసినహా' దీతఁడని యందును.

అవంతి — ఇది పూర్వకాలమందలి యొకదేశమునకు.

దాని రాజధాని యైన పట్టణమునకును ఈ పేరే యుండెను. ఆ పట్టణము నిప్పు దుజ్జయిన యందును. పేమచంద్రశోకమునందు అవంతి, ఉజ్జయిని, వికాల, పుష్కరంబున యను నామములు పర్యావృతములుగ నీయఁబడినవి. ఇత్యుది యిప్పుడు మాళవదేశమున సింధియా రాజ్యమునందున్నది. ఇత్యుది అవంతినదీతరమునందుండెను. అవంతి నదికే సిప్రానది యని నామాంతరము. ఇత్యుది మోక్షదాయకము లయిన సప్తపురములలో నొకటి. 'అయోధ్యా మధురా మాయా కాశీ కాంచీ అవంతికా, పురి ద్వారవతి చైవ సప్తైతా మోక్షదాయకాః' అనుశ్లోకము గుప్తసిద్ధము. మహాభారతకాలమున దిది నేక, అపర నేకము నర్చదకును దక్షిణమున నుండెను (భార., సభా, అ. ౩౧).

ఇచ్చట నుండోపనుందు లనురాజు లుండిరి. వారు భారత యుద్ధమునందు దుర్యోధనపక్షమునఁ బోరి నాల్గవదినమున అర్జునునిచే జచ్చిరి (ద్రోణప.). నిరక్షదేశముననుండి (Equator) అవంతివలకును గలదినయొడల నది భూపరిమాణమునకు ౧౬-వ వం తుండు ననియు, దానికి ౧౬ రెట్లు చేసినయొడల భూమిప్రమాణము వచ్చు ననియు మనశ్శోకిష్కలసిద్ధాంతము.

నిరక్షదేశాత్ క్షితిహదకాంతే, భవే దవంతీ గతితేన యస్తాత్,
తదంతరం హదేశసంకుణంస్యాత్, భూమాన మస్తాత్ బహు కిం
తదుక్త్యై—(భాస్కరాచార్యుడు).

దీనినిబట్టి మనసిద్ధాంతాలలెక్కప్రకార మవంతియొక్క ఉత్తరాక్షాంశము ౨౨౪ అంశము లయ్యుండెను. ఇప్పటిలెక్కప్రకార ముజ్జయిని ౨౩ ఉత్తరాక్షాంశములమీఁద నున్నది. అంశ మనఁగా ౬౦ మైళ్ల దూరము. ఈదేశమును ఈపట్టణమును హింహదేశచరిత్రము నందును సంస్కృత ప్రాకృతవాద్యయములందును మిక్కిలి ప్రసిద్ధిగాంచి నవి. ఇందునుగుఱించి అధికము 'ఉజ్జయిని' శబ్దమునఁ జూడవచ్చును.

అవంతివర్తము — కాశ్మీరదేశమందలి యొకపురా

తనపట్టణము. వితస్తానదియొద్దన అవంతివర్త (క్రీ. శ. ౧౫౫ - ౧౮౩) యనురాజుచే గట్టింపఁబడియెను. పూర్వకాలమున మిక్కిలి వైభవ మునుభవించెను. ఇప్పుడు శిథిలమై యొకపల్లెగ నున్నది. దీని నిప్పుడు వంతిపుర మనియెఁడు. భగ్నావశేషముల వైకాల్యముంబట్టి యీపట్టణము వైభవదశయం దున్నప్పుడు ౨ మైళ్లకంటె పెక్కుదూరపాడుపు కలది యని యాహింపఁబడుచున్నది. ఇచ్చట అవంతీశ్వరునిదేవాలయ ముండెను; జయసింహునికాలమున (క్రీ. శ. ౧౧౨౮) యుద్ధమునకై కోటగ నుపయోగింపఁబడెను.

అవంతివర్త (క్రీ. శ. ౧౫౫ - ౧౮౩) — కాశ్మీర

దేశపురాజు. ముఖవర్తకుమారుడు. ఉత్పలాపీడుఁడను రాజు రాజ్యము

చేయుచుండఁగా శూరుఁ డనుమంత్రి యాతనిని పదభ్రష్టునిఁ జేసి ప్రజావిప్లవకాంతికొఱ కవంతివర్తను రాజును చేసెను (రాజతరంగిణి, ౧-వ తరంగము). అంతకుఁ బూర్వము విప్లవములచే బాధపడుచున్న ప్రజల కతఁడు కాంతియు, సుఖమును కలిగించెను. ఈతఁ డెన్నియో పట్టణములును, దేవాలయములును నిర్మించెను. సర్వస్వదానములఁ జేసెను. ఆగ్రహారముల నిచ్చెను. గొప్పగొప్పకవుల కాశ్రయ మిచ్చెను. ముక్తాకణుఁడు, శివస్వామి, ఆనందవర్ధనకవి, రత్నాకరుఁడు¹ అనువా రీతనియాస్థానమునం దుండుటయేకాక, రాజమంత్రులసత్కారమువలన నపరిమితధనవంతు లై రాజులకుఁ దగిన వాహనము లెక్కి సభకు వెళ్లుచుండిరి! రాజువలెనే మంత్రియు రాజబంధువులును దేవాలయాదులు పెక్కులు కట్టించిరి. ఈతనిరాజ్యమునందు జరిగినప్రజాహితకర మైన మహాకార్యములలో, నీటిపాటు దలనుగుఱించి సింధువితస్తానదులకుఁ గట్టినయానకట్టులు ముఖ్యమైనవి. ఇవి విశ్వకర్మకు సంబంధించినమహాకార్యము (Great engineering works) లని చెప్పవలెను. ఇవి యన్నియుఁ జేసిన విశ్వకర్మ (Engineer) గుయ్యుఁ డనువాఁడు వితస్తానదియొక్క పాత్ర సన్నదిగా నున్నచోట దానిని వికాలముగఁ జేసెను. నదు లుప్పొంగి దేశమును పాడుచేయుచుండఁ గ్రోతకాల్యము త్రవ్వించి నీ గంతయు నుప్పొంగకుండఁ జేసెను. సింధువితస్తలు పూర్వము వైశ్యస్వామి యొద్దఁగలయుచుండెను. వానిమార్గమును మార్చి సుయ్యుఁడని శ్రీనేగ రమునొద్ద సంగమ మగునట్లు చేసెను. వితస్తానదికి శిలామయమైన యేడుయోజనములనేకుపు (కట్ట) కట్టి మహాపద్మసరోవరమును నిర్మించెను. కుండలాకారముగ నడ్డకట్టలు కట్టి గ్రామాదులను నీటి బాధనుండి తప్పించెను. ఈప్రకారముగ బ్రహ్మాండమైన జలాధార నియామకమహాకార్యములు (Water-works) చేసి దేశమును అతివృష్టివాత్సల్యభయముననుండి తప్పించెను. ఇంటియకాదు. అన్ని గ్రామములకును నీరు పాటునట్లు చేసి, ప్రతిగ్రామముననుండియు, భూమి (పొలములలోనినున్న) తీసికొని, అది యెంతకాలమున కారును, నీకాలమందు దానికి నీరు కావలయును? అని నిర్ణయించి, యే గ్రామమున కెంతెంతనీరు కావలయునో అంతెంతనీ రాయ గ్రామములకు సకాలమునందు పాటులాగు చేసెను. ఇట్లు దేశ మంతయు వానశోః బనిలేకుండ సమృద్ధిగఁ బంటలు పండునట్లు చేసెనందున, అంతకుఁ బూర్వము మహాసుభిక్షకాలమందుఁగూడ 'ఖారి' మానమునకు ౨౦౦ల దీవారములచొప్పున నమ్ముచుండినవట్లు, ౩౬ దీవారములకు 'ఖారి' చొప్పున నమ్ముఁజొచ్చిరి!! జీవహింస యెవ్వరును చేయఁగూడ దని యీరాజు కాసించెను. ఈతనినిగుఱించి యెక్కువ తెలిసికొనఁగోరు వారు రాజతరంగిణి, ౫-వ తరంగము, ౧-౧౨౬ శ్లోకములు చూడవచ్చును.

1. నీటిలో ఆనందవర్ధనుడు 'ధ్వన్యాలోక' మునకును, 'దేవీశతకము' నభ్యసన కర్త. రత్నాకరుఁడు 'వారవిజయ' కర్త.

అవగాహనఁడు — వసుదేవునకు వ్యవధివలనఁ బుట్టినవగుఁడు.

అవగాహనఁడు — వృద్ధికులార్థమునైన యొక యాదవుఁడు.

అవచ్చిన్నవాదము — కేదాంతులలో జీవాత్మను గుఱించి రెండుమతములు కలవు. ఒకటి ప్రతిబింబవాదము. మఱి యొకటి అవచ్చిన్నవాదము. అంతఃకరణమునందుఁ బ్రతిబింబించు చైతన్యము జీవుఁడని మొదటివారిమతము. అట్లు కాదు; అంతఃకరణావచ్చిన్నమైన చైతన్యము జీవుఁడు అని రెండవవారిమతము. అకాశ మంతయు నొక్కటియైనను ఘటావచ్చిన్నమును ఘటాకాశ మనియు, మతావచ్చిన్నమును మతాకాశ మనియు నన్నట్లు చైతన్య మంతయు నేక మైనను, అంతఃకరణావచ్చిన్నచైతన్యమునకు గురుకొఱకు జీవుఁడన్నపేరే కాని యది చైతన్యమునకంటె వేరుకాదు అని వీరిమతము.

అవచ్ఛేదకము — ఇది తర్కశాస్త్రమందలి పారిభాషికపదము. అవచ్ఛేదకము పదార్థముయొక్కధర్మము. ఏధర్మమును బట్టి యొకపదార్థ మితరపదార్థములనుండి వేరుగ భావింపఁబడునో యాధర్మమున కవచ్ఛేదక మని పేరు. 'జడబుగల సన్నాభి' యనునప్పుడు జడలు గలిగియుండుట సన్నాభియొక్క యవచ్ఛేదకము. జడ లాతనిని ఇతరులనుండి వేరుచేయును. ఇట్లే యొక్కొక్క పదార్థమునందును గొన్నిధర్మములసమానా మవచ్ఛేదకముగా నుండవచ్చును. 'ఘటము'యొక్క యవచ్ఛేదకములు విశిష్టాకారము మొదలయినవి. వీని నన్నిటిని గలిపి యొక్కటిగ ఘటముయొక్క అవచ్ఛేదకమును చెప్పవలయు నన్న 'త్వ' ప్రత్యయము పెట్టి 'ఘటత్వము' ఘటముయొక్క అవచ్ఛేదక మని చెప్పుదుము. అట్లే 'గోత్వము' గోవునకును, 'మనుష్యత్వము' మనుష్యునకును, 'చక్కఁదనము' చక్కనివస్తువులకును అవచ్ఛేదకములు. ఒకపదార్థమును ఇతరమున నుండి తొని విడదీసి చూపునది 'అవచ్ఛేదకము'. దీనిని విడదీయునో యది 'అవచ్ఛేద్యము'. ఈ అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము సామాన్యముగ రెండువిధములు: ౧. స్వరూపసంబంధరూపము. ౨. వ్యాప్యవ్యాపకభావము. ఇందు మదాహరణములు: ౧. (అ) ఇప్పుడు కొట్టుములో గోవు లేదు, అనువాక్యమునందు నేతత్కాలమునకును (ఇక్కాలమునకును), గవాభావమునకును (అవు లేవని) అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. (ఆ) మూలావచ్చిన్నవృక్షము కనిసంయోగము కలది అనువాక్యమునందు మూలమునకును, సంయోగమునకును అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. ఈరెండును స్వరూప సంబంధరూప మైన అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావమునకు మదాహరణములు. (౨.) పృథివి రూపవతి (రూపము కలది) అనువాక్యమునందు రూపమునకును, పృథివీత్వమునకును అవచ్ఛేద్యావచ్ఛేదకభావము కలదు. ఇది వ్యాప్యవ్యాపకభావము గలదానికి మదాహరణము;

అవచ్ఛేదకత్వ మనఁగా 'అవతరిక్తవృత్తిత్వ' మనియు, అవచ్చిన్నత్వ మనఁగా 'అన్యూనవృత్తిత్వ' మనియు కొంతఱచే లక్షణము చెప్పఁబడినది. 'అవతరిక్తవృత్తిత్వ' మనఁగా ఈవస్తువు నందుఁ దప్ప మఱియొచ్చుటను ఉండనట్టిధర్మ మని యర్థము. 'అన్యూనవృత్తిత్వ' మనఁగా ఈవస్తువునం దంతటను, కొంతయైనను తక్కువ లేకుండ, ఉండుధర్మ మని యర్థము. పైని చెప్పఁబడిన స్వరూప సంబంధరూపమైన భేదమునందు విషయతావచ్ఛేదక, లక్ష్యతావచ్ఛేదక, ప్రతియోగితావచ్ఛేదక, కారణతావచ్ఛేదకాదు లను పెక్కు భేదములు కలవు.

అవటనిరోధనము — ఒకనరకము. జనులను గర్తమునఁ ద్రోసినవారి నిద్రుల క్షింతకురు.

అవటోద — భారతవర్షీయనది.

అవతారములు — 'అవతార' మనఁగా దిగుట, పై నుండి క్రిందికి వచ్చుట. దేవుఁడు మనుష్యునిరూపములను ఎత్తుట అవతార మనఁబడును. దేవుఁడవతార మైతే ననఁగాఁ బైనుండు దేవుఁడు లోకక్షేమమునకై క్రిందికి దిగి యీలోకమునకు వచ్చునని భావము.

స్వరూపము:— ప్రపంచమునందు నధర్మ మధిక మైనపుడు దుష్టశిక్షణమునకును, శిష్టసంరక్షణమునకును భగవంతుఁడు పశుపక్షిమనుష్యునిరూపములతో భూమిపై నవతరించు నని పెక్కుమతములవారిఁచిరి. విష్ణువు మత్స్యకూర్మాద్యవతారముల నెత్తె నని హిందువులును, పరమవిజ్ఞానము బుద్ధుఁడుగను బోధిసత్తులుగను అవతరించు నని జౌధులును, ఈశ్వరుని రెండవయంతకును పుత్రుఁడు 'ఏను' రూపమున నవతరించె నని క్రైస్తవులును తలంచెదరు. ఈ కల్పనల యన్నిటిలోను, ఈశ్వరుఁడు మానవుల మహారము చేయవలె నన్నయెడల నాతఁడు భౌతికరూపము ధరించుట యావశ్యక మన్నకల్పన కలదు. ఒకానొక రాజ్యమందలి యొకగ్రామములోని ప్రజలకు మృగములవలనఁ గాని, చోరులవలనఁ గాని బాధ కల్గినప్పుడు రాజు స్వయముగ నచ్చోటికిఁ బోయి వారియావదను నివారించునట్లు, భగవంతుఁడు లోకోపకారమునకై భౌతికదేహములను ధరించు నను నచ్చిరయే యీయవతారకల్పనకు మూలము. దుష్టులవలనను, దానవుల వలనను బాధ కలిగినప్పుడు భూదేవి గాని, యింద్రాదిదేవతలు గాని పాలకదలికిఁ బోయి శేషకాయనిష్ఠువుతో మొఱపెట్టుకొనుటయు, నాతఁడు వారికి నభయమిచ్చి పంపి, యోగ్యసమయము వచ్చినపు డొకయవతార మైతి దుష్టుల సంహరించుటయు ననునది యన్నియవతారములకును సామాన్యమైనకథ.

అవతార ప్రయోజనము:— అవతారములయొక్క స్వరూప కాలములనుగ్రహించియు, బ్రయోజనములనుగ్రహించియు భగవద్గీతల

లోని (౪ - వ అధ్యాయమందలి) యీ క్రిందివాక్యములు ప్రమాణముగ నెంచబడుచున్నవి :—

- (౧) అశోకసి సన్నవ్యయాత్ భూతానా మిశ్వకోకసి సన్, ప్రకృతిం స్వా మధిషాయ సంభవా మ్యత్తమాయమా.
- (౨) యదాయదా హి ధర్మస్య గ్లానిర్భవతి భారత, అభ్యుత్థాన మధర్మస్య తదాల్పతానం సృజామ్యహమ్.
- (౩) పరిత్రాణాయ సామానాం వివాతాయ చ దుష్కృతామ్, ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగేయుగే.

(౧) అర్థము : పుట్టినవాడను, తఱుగనివాడను, సర్వభూతములకు నధిపతిని అయిపూడ నాప్రకృతిని (స్వభావమును) వశపఱుచుకొని నామాయచేతనే పుట్టెదను.¹

(౨) ఓ భరతకులమునఁ బుట్టినవాడా ! ఎప్పుడెప్పుడు ధర్మము నకు హానియు, అధర్మమునకు నభివృద్ధియుఁ గల్గునో అప్పుడప్పుడు నేను నన్నుఁ బుట్టించెదను.

(౩) పజ్జనులను రక్షించుటకును, చెడుపనులు చేయువారిని నాశముచేయుటకును, ధర్మమును చక్కఁగ నిల్పుటకును ప్రతియుగము నందును పుట్టుదును.

అసురాదుల యవతారములు :—ఇట్లు అవతారము లెత్తువాఁడు సర్వకీర్తిమంతుఁడైన సర్వేశ్వరుఁడే యన్నకల్పన కర్తవసు మానవుల కీరము నేఱు ఆత్మ చేఱు, ఆత్మ మరలమరల నేఱునేఱుజన్మముల నెత్తుచుండు నన్నవచ్చికతో నీయవతారకల్పనను కల్పఁగా, నవతారము లెత్తువాఁ డొక్కసర్వేశ్వరుఁడే కాక, దేవతలు, రాక్షసులు, యక్షులు, అష్టరసలు, చిత్రరకు మానవులుగూడ నవతార మెత్తుదు రన్న నవ్వుకము కల్గినది. మహాభారతమున అదిపర్వమునందు 'అది వంశావతరణపర్వ' మను ఒక ఉపపర్వము కలదు. దానిని 'అంశావ తరణపర్వ' మనియు నందురు. అది ౫౯ మొదలు ౬౪ - వ అధ్యాయమువఱకు నుండును. అందు కారవ పాండవ పాంచాలాదులలోని గొప్పగొప్పవా రందఱును ఎవరెవరియంశమునఁ బుట్టినదియు వివరముగఁ జెప్పఁబడియున్నది. భీష్ముడు వసువునంశమున, ద్రోణుడు బృహస్పతియంశమున, ధర్మరాజు యమునియంశమున, దుర్యోధనుడు కలియంశమున, శిశుపాలుడు రావణాంశమున, అశ్వత్థామ కామక్రోధాంశమున, కృష్ణుని పాండవసామ్రాంతురవనితలు అష్టరసల యంశంబులఁ బుట్టిరి. ఇట్లే యితరులనుగూడఁగి పదిపైరంబుగఁ జెప్పఁబడియున్నది². రామాయణమునందును క్రిరామునితోఁ బుట్టిన

వానరాదులయవతారంబులును ఇట్లే చెప్పఁబడియున్నవి (బాల కాండ., అధ్యాయ, ౧౩). ఇంతియకాదు. మానవులలో మానవులే యవతార మెత్తెద రని చెప్పఁబడిగిరి. తులసీదాసు వాల్మీకియొక్క యవతారము ; కబీరుదాసు శుకర్షి యవతారము ; ఉద్ధవుఁడే మొదలు నానుదేవుగఁ బుట్టి తరువాత తుకారాముగఁ బుట్టెను ! ఇట్లు పోసుపోసు 'అవతారము' అనఁగా కొంచెము మెచ్చుతక్కువగఁ 'బునర్జన్మము' అన్నభావ మేర్పడినది. ఈ రెంటికీని మిగిలిన స్వల్పభేద మేది యన, మానవేతర దేవదానవ యక్షాదియోనులవారు మానవజన్మ మెత్తినను 'అవతార' మందురు. సామాన్యజనులు మరలఁ బుట్టినచో పునర్జన్మ మందురు.

ఇట్లు 'అవతార' కల్పముయొక్క యభివృద్ధి చెందిన యర్థము న టుండనిచ్చి, లోకోపకారమునకై ఆయాకాలములవారిచే సర్వేశ్వరునిగ భావించఁబడిన, దేవతలెత్తిన అవతారములనుగూడఁగి విచారింతుము. ఈశ్వరుఁడు సగుణుఁడు, ఒకానొకపురుషవ్యక్తి, లేక స్త్రీవ్యక్తి యనియు, తనరూపమును ఇచ్చుచున్నట్లు మార్పు కక్తికలవాఁడనియు నవ్విసతరువాత నాతఁ డవతారములెత్తు నన్నమాట సహజముగనే సిద్ధింపును. వేదమునందు సంహితాభాగములందును, బ్రాహ్మణ భాగములందును కొన్నియవతారములవర్ణనములు కానవచ్చుచున్నవి. ఇవి వేదమునందు ప్రజాపతియవతారములగ నున్నను, తరువాతఁ బురాణములలో విష్ణుపుయొక్క యవతారములగఁ బరిణమించినవి. అందుఁ గొన్ని యిట దిక్ ప్రదర్శనముగఁ జూపెదను.

వేదములందలి యవతారములు :

మత్స్యవతారము : ప్రజాపతి మత్స్యరూపమున గ్రహించినట్లు కథపఱ బ్రాహ్మణమునందుఁ జెప్పఁబడినది (౧. ౮. ౧. ౧. ౬). ఒకదినమున మనువు చేయి కడుగుకొనుటకుఁ జేతిలో నీరు పోషింకొనఁగాఁ జేతిలోనికి నొకచిన్న చేప వచ్చెను. దాని నేమిచేయవలయునని యాతఁ డాలోచించుచుండఁగా నాచేప యిట్లనెను : 'నన్ను నీవు పోషించిన యెడల నేను నిన్ను పోషింతును'. అందుపై నాశ్చర్యపడి 'నీవు నన్నెట్లు పోషించెదవు?' అని యితఁ డడుగఁగా 'జలప్రళయములో మనుష్యులందఱును జచ్చెదరు. అప్పుడు నేను నిన్ను రక్షించెదను' అని చెప్పెను. అంత నాతఁడు దానిని పెంచ నది క్రమముగా పెద్దదియై ఆతనిచే నముద్రముం దుంచఁబడెను. అంత ప్రళయము వచ్చి ప్రపంచము నంతయు ముంచఁగా మనువు తనపడవను ఈ చేపకొమ్ముకుఁ గట్టెను. అది యాతని ఓడను లాగికొనిపోయి కొండమీదఁ జేర్చెను. ఇచ్చట వేదముల రక్షించువిషయ మేమియు లేదు.

1. ఈ శ్లోకమునకు అర్థము చేయునపుడు కంకరాచార్యులవారు 'మాయా' కల్పమునకు 'జగత్తును మోహింపఁజేయునట్టి యనాది మైత్తనమాయ' యనియు, 'సంభవామి' యనఁగా పుట్టినట్లుగ నయ్యెదను 'పరమార్థతః కాదు' అనియు నర్థము చేసిరి. రామాయణాచార్యులవారు 'మాయా' కల్పమునకు 'జ్ఞానము' అనియు, 'ఆత్మమాయయా' అనఁగా 'తనజ్ఞానముచే ఆత్మసంకల్పముచే' అనియు నర్థముచేసి, అవతారములదేనాములయాభార్థ్యము చెప్పఁబడె నని తెలిపిరి.

2. చూడుఁడు, అంధ్రమహాభారతము., అది, ఆశ్వా. 3.

కూర్మావతారము : ప్రజాపతికి సృష్టిచేయవలె నన్నకోర్కీ పుట్టి, తపస్సు చేసి యాతడు శరీరమును కడలించెను. ఆతని మాంస ముననుండి అరుణాదిపురుషులను, నఖములనుండి వైఖానసులను, గోమములనుండి వాలఖిల్యులను పుట్టిరి. ఆతనిరసము నీటిలోఁబడెను. అది నీళ్లలోఁ గూర్చాకారమై తిరుగుచుండెను. ప్రజాపతి దానితో 'నీవు నాదానవు. నాశరీరముననుండి పుట్టితివి' అనెను. అందుపై 'లేదు. నేను పూర్వముననుండియు నిచ్చట నున్నాను' అని అది అనెను. 'పూర్వం ఆన' అన్నది గనుక నది పురుషుఁ డయ్యెను. అది సహస్రశ్రీధుఁడును, సహస్రాక్షుఁడును, సహస్రపాదములు గలవాఁడును అయి కూర్చుండెను. అప్పుడు ప్రజాపతి విరాటుపురుషునిఁ జూచి 'నీవే పూర్వము పుట్టితివి. పూర్వుఁడ వగునీవు ఈ సృష్టి చేయు' మనెను. అతఁడు సర్వసృష్టినిఁ జేసెను (తైత్తిరీయ - ఆరణ్యకము, ౧. ౨౩. ౩)¹. ఈవైదికకథను పురాణములలో సమద్రుమ్యము కథతోఁ గల్పి విష్ణువుయొక్క కూర్మావతారకథ కల్పింపఁబడెను.

వరాహావతారము : సృష్టికి బూర్వ మంతటను జలమే యుండెను. అందుచే బ్రహ్మపతి ఆగి యి దేమి యని యాలోచించెను. ఆతనికి పద్మ మొకటి నిలిచియుండఁగఁ గాన్పించెను. 'సరే. ఈపద్మము దేనిమీఁద నాధారపడియున్నదో అట్టిది యొకటి యున్నది' అని ఆతఁ డనుకొనెను. అతఁడు వరాహరూపము దాల్చి మునిగెను. ఆ పద్మమునొద్ద నున్నమృత్తికను దీసికొని యాపద్మపత్రము పర్ణమందుఁ బ్రసరింపఁజేసెను. అందువలన నది పృథ్వి యయ్యెను. ఇది ఆయెను (అథర్వా) అని యనెను. అందుచే భూమియయ్యెను. తదిగా నున్న యాభూమిని ఆటనట్లు చేయుటకు గాలి వీచసాగెను. ఇట్లు దానిని చిన్నరాళ్లతో (కర్మరతో) గట్టిపఱిచెను (కృత్యయజుర్వేదీయ తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము, ౧-౩-౫-౭)².

వామనావతారము : 'విష్ణువు ఇ దంతయు (ఈ ప్రపంచ మంతయు) దాఁ టెను. నూఁడువిగముల నాతఁడు అడుగు పెట్టెను. ఈతఁడు పాదము పెట్టినస్థలమందలి పాదభూమియందు జగత్తంతయు నంతర్భూత మాయెను. పరులచే గీడులేనివాఁడును గోవుఁడును (భూరక్షకుఁడును) అగు విష్ణువు ధర్మముల ధరించి నూఁడు అడుగులు పెట్టెను' (ఋగ్వేద. ౧. ౨౨. ౧౭. ౧౮). ఇట్లు ఋగ్వేదముం దున్నది.

ఇచ్చట విష్ణు వనఁగా కూర్మఁ డనియు, అతఁ డుదయమున ఉదయగిరిమీదను, మధ్యాహ్నమున అంతరిక్షమందును, సాయంకాలమున అస్తగిరియందును పాదము పెట్టు నని ఔర్గవాభియుషి యభిప్రాయ మనియు, పృథ్విలో అగ్నిరూపమున, అంతరిక్షమందు విద్యుద్ రూపమునను, స్వర్గమందు సూర్యరూపమునను ఉండునని కాకతూణి

ఋషియొక్క తాత్పర్యమనియు నిరుక్తకారుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు (౧౨. ౨. ౮). ఇట్టితఁడు వ్రాసియున్నను శతపథమునందు నూఁడు పాదములకథ యిట్లు వ్రాసుఁబడినది.

ప్రజాపతిసంతానమైన దేవతలు, అసురులును పోరాడిరి. దేవత లోడిపోయిరి. అసురులు ప్రపంచమంతయు తమదే యని తలంచిరి. అప్పు డసురులు మనము భూమిని పంచుకొని జీవనము చేయుద మని తలంచి యొద్దుచర్చములతోఁ బశ్చిమముననుండి తూర్పువఱకును పంచుకొనసాగిరి. ఈపమాచారము దేవతలు వినిరి. 'మనముమాడ వారు పంచుకొనుచున్నచోటికిఁ బోవుచు; లేకపోయిన మన భాగము పోవును' అని తలచి దేవతలు యజ్ఞరూపియైనవిష్ణువును ముందుంచుకొని వెల్లిరి. ఇందు మాకును కొంతభాగ మిం డని వారితో ననిరి. 'ఈవిష్ణువు పశుకొనుటకు నెంతిష్టయు కావలయునో అంత యిచ్చెచు, అధిక మిచ్చు' మని అసురులు చెప్పిరి. విష్ణువు 'నామనుఁ' డుగ నుండెను. అందువలన దేవత లొప్పుకొనిరి. వారు తమతోఁ దాము 'మనకు యజ్ఞ మంత స్థల మిచ్చిరి. అదియే యొక్కట' అనుకొనిరి. తరువాతి వారు విష్ణువును పూర్వదిక్కున స్థాపించి ఛందము లచేఁ బరివృతునిఁ జేసిరి. నిన్ను దక్షిణదిక్కున గాఢస్త్రీఛందస్సు చేతను, పశ్చిమదిక్కున త్రిష్టంఛందస్సుచేతను, ఉత్తరదిక్కున జగతీఛందస్సుచేతను పరివృతునిఁ జేయుదుము, అని యనిరి. ఇట్లు నాల్గుదిక్కులందును ఛందముతోఁ గప్పి అగ్నిని పూర్వదిక్కునఁ బ్రతిష్ఠించి అర్చింపిరి. ఇట్లు పృథ్వి నంతను స్వాధీనపఱుచుకొనిరి (శతపథ బ్రా., ౧. ౨. ౫. ౧. ౭). ఈపైని ఈయఁబడిన ఋగ్వేద నాక్యముననుండి త్రిపాదకథయు, శతపథముననుండి దేవదానవుల పోరాటమును తీసికొని తరువాతివాడు పారాణికనామనకథ వ్రాసిరి.

పురాణావతారములు :

విష్ణ్వనితారములు : ఇతఁ బురాణావతారముల విచారింతము. పురాణాదులలో నితర దేవతల యవతారములకంటె విష్ణువుయొక్క యవతారములు విశేషముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి. సాధారణముగఁ బదియవతారములు సుప్రసిద్ధములు. దశావతారములను తెలుపునట్టి యాళ్లోక ముండుటకు దిలిసినట్టిదియే :

మత్స్యః కూర్మో వరాహాశ్చ నారసింహశ్చ నామనః,

రామో రామశ్చ రామశ్చ బుద్ధః కల్కిః శేవచ.

ఇందు ముగ్గురు రాములు చెప్పఁబడియున్నారు. పరశురాముఁడు, దాశరథిరాముఁడు, బలరాముఁడు అని యర్థము.

విష్ణువుయొక్క ముఖ్యావతారములు పది యన్నమాట పెక్కునాళ్ల నుండి వచ్చుచున్నను, ఈపదియవతారము లేని యన్న

1. శతపథ బ్రాహ్మణమునందు (౭. ౫. ౧. ౫) కూడ ప్రజాపతి కూర్మరూపము ధరించి సచేతనసృష్టిని పుట్టించె నని యున్నది.

2. శతపథ బ్రాహ్మణమునందు (౧౪-౧-౨) ప్రజాపతియే ఏమూన యనుపందియై భూమిని పైకి నెత్తె ననియు, భూమి ప్రజాపతికి పూర్వ యనియుఁ జెప్పఁబడినది.

విజయమునమాత్రము భిన్నభిన్నాభిప్రాయములున్నట్లు కావచ్చుచున్నది. పై శ్లోకమునందుఁ గృష్ణావతారము లేదు. ఇట్లేల? యని విచారించఁగా; నివియన్నియు సంకావతారము లనియు, గృష్ణుడు పూర్ణావతార మనియు, లేక అవతారమే కాదు, స్వయముగ విష్ణు వనియు; దాత్వర్య ముండుటచే నిందుఁ జెప్పఁబడెనట్లు తోచెడిది. గీతగోవిందమునందు 'వేదానుద్ధరతే' యన్నశ్లోకములో దశావతారములలో బలరామునిఁ జెప్పి చివరకు 'దశాకృతికృతే కృష్ణాయ కుంభం నమః' అని యున్నది. దీనివీఁడ టిక వ్రాయుచు శంకరమిశ్రులు 'అంశావతారం క్లుప్తా సంప్రతి దశావతారిం కృష్ణం ప్రతి', 'తథాచ తత్తదవతారవాన్విత్యస్తమేన తత్సదస్య ఇత్యర్థః' అని వ్రాసినాడు. భాగవతమునందు వేలు అవతారములు చెప్పి చివరకు 'ఏతే చాంశికలా విష్ణోః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్' (స్కం. ౧, అ. ౩, శ్లో. ౨౫) అని యున్నది. కాని శాన్తిపురాణములలో 'రామో రామశ్చ కృష్ణశ్చ' అను పాఠమునాడఁ గలదు (వాయు., అధ్య. ౪)¹. హరివంశమునందు (పూర్వ. ౧. ౪౨) ౧. నారాయణ, ౨. విష్ణు, ౩. వరాహ, ౪. నారసింహ, ౫. వామన, ౬. దత్తాత్రేయ, ౭. బామదక్షిణి, ౮. రామ, ౯. కృష్ణ, ౧౦. కల్కి అనునవి పదిప్రాగుర్భావము లని చెప్పఁబడినది. ఇందు మత్స్య, కూర్మ, బుద్ధ, బలరామావతారములు లేవు. బలరామావతారమునకు బదులు కృష్ణావతారము చెప్పఁబడినది. ఇట్లే మహాభారతమునందు (కాం. ౧, అ. ౩౩౯) చెప్పఁబడినయవతారములలో బుద్ధావతారము లేదు. మత్స్యపురాణమునందు (అధ్య. ౯౭, ౨౩౪ - ౨౫౪) ౧ ధర్మ, ౨. నరసింహ, ౩. నామనావతారములు సంభూత్యవతారము లనియు, ౪. దత్తాత్రేయ, ౫. మాంధాత్య, ౬. పరశురామ, ౭. రామ, ౮. వేదవ్యాస, ౯. బుద్ధ, ౧౦. కల్కి అవతారములు మానుషావతారము లనియు దశావతారములసంఖ్య యాయఁబడినది. నేటిభాగవతమునందు విష్ణునియొక్క యాక్రింది పదియవతారములు చెప్పఁబడినవి: ధర్మ, నర, నారాయణ, దత్తాత్రేయ, నృసింహ, వామన, పరశురామ, రామ, అర్జున, కృష్ణ (౪-వ స్కం). ఇట్లు పదియవతారములవివరమునందును చాల భేదము కలదు. ఈ యవతారములేకాక విష్ణువుయొక్కయవతారములు పెక్కులు పురుణాదులందుఁ జెప్పఁబడినవి. శ్రీమద్భాగవతమునందు (స్కం. ౧, అధ్య. ౩) విష్ణువు యొక్క అవతారము లనంతము లని చెప్పుచు ముఖ్య మైనయవతారములు ౨౨ ఈయఁబడినవి: ౧. సనత్కుమారుఁడ, ౨. వరాహుఁడు, ౩. నారదుఁడు, ౪. నరనారాయణులు, ౫. కపిలుఁడు, ౬. దత్తాత్రేయఁడు, ౭. యజ్ఞుఁడు, ౮. ఋషభుఁడు, ౯. పృథుచక్రవర్తి,

౧౦. మత్స్యము, ౧౧. కూర్మము, ౧౨. ధన్వంతరి, ౧౩. మోహిని, ౧౪. నరసింహ, ౧౫. వామన, ౧౬. పరశురామ, ౧౭. వ్యాస, ౧౮. శ్రీరామ, ౧౯. బలరామ, ౨౦. కృష్ణ, ౨౧. బుద్ధ, ౨౨. కల్కి. ఈ యన్నియవతారములకథలును సవిస్తరముగ భాగవతమునందుఁ జెప్పఁబడినవి.

ఇట్లు విష్ణువుయొక్క యవతారములు పెక్కులు చెప్పఁబడినను వానిలో ౧౦ ముఖ్యము లయ్యెను. వానిలోను ఇప్పటికాలమున హిందువులభక్తిపూజలకు రామకృష్ణావతారములు రెండే పాత్రము లయినవి. పురాణములం దావతారములనుసరించు యెక్కువగాఁ జెప్పఁబడినది. దేవాలయాదులును ఆ యవతారములకే కలవు.

విష్ణువుతలఁ బురాణములందు శివునియవతారములు విశేషముగఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. శివుని కవతారములు లేక యాతఁ డెల్లప్పుడును ఒక్కవిధముగనే యుండుటయు, విష్ణువు అవతారము లెత్తించుచుఁ బుట్టుచుండుటయు శివునియొక్క యాధిక్యమును జూపును అని శైవులు చెప్పెదరు. విష్ణువు లోకరక్షణార్థ మవతరించుటయు, శివుఁ డవతరింపకపోవుటయు విష్ణువుయొక్క యాధిక్యమును తెల్పునని వైష్ణవులు తలంచెదరు. అట్లు కాదు; త్రిమూర్తులలో నడిమివాఁడు (రెండవవాఁడు) అయిన విష్ణువువని లోకరక్షణము గనుక, లోకమునకు బాధ కల్గినపు డాతఁ డవతార మెత్తుట సహజము; రుద్రునిది యాపని కాదు గనుక నాతఁడు జన్మ మెత్తవలసినయావశ్యకములేదు అని అచ్యుతులు చెప్పెదరు. దీని కనుకూలముగ శ్రైస్తవులలోఁగూడ వారిత్రిమూర్తులలో నడిమివాఁడైన ఖ్రీస్తుఁడే అవతార మెత్తెను. మొదటివాఁడును, మూడవవాఁడును అనువారు జన్మ మెత్తలేదు అని ఖ్రీస్తుసభ్యులు చెప్పెదరు.² ఎట్లయిన నేమి, శివునియవతారములకు విశేషవిఖ్యాతి లేదు. విష్ణువుయొక్క యవతారములవలె నవి స్పష్టముగ స్వతంత్రవ్యక్తిత్వము కల్గినవికావు. ఇందుకుఁ గారణము శివభక్తులకు లింగమునందుఁగల యత్యాదరమే కారణ మైయుండవలెను. శివుని లింగాకారముగఁ జూచుటయే వారి మతము. వేలువేలు ఆకారములందుఁ గాని విగ్రహములందుఁ గాని పూజించుట వారికి సమ్యక్తము గాదు. అర్చారాధకునకును లింగారాధకునకును చాల భేదము కల దనియు, లింగారాధకుఁడు సర్వశ్రేష్ఠుఁడనియు శైవులమతము. ఈమతమే మహాభారతమునందు (ద్రోణ, అ. ౨౦౧; అంధ్ర. మహా. ద్రోణ, ౫. ౪౦౭ - ౧౮) చెప్పఁబడినది. పూర్వజన్మమందుఁ గృష్ణార్జునులు శివలింగమును పూజించిరి. ఆశ్వత్థామ శివవ్రతమును పూజించెను. కావున వారశ్వత్థామను

1. నాయుపురాణమును అచ్చునేసినవారు దానికి నొక పీఠిక వ్రాసి యందు భాగవతపురాణమునకును దీనికిని గలభేదము నిట్లు ఘాటించి: 'విశేషస్తు భాగవతపురాణమతే కృష్ణస్య నావతారత్వం కింతు పూర్ణత్వమేన, బలరామస్య తు దశావతారేషు గణనా కృతా. అత్ర దశావతారేషు కృష్ణనామ కృతం న బలరామస్య' — (నాయుపురాణము — Bibliotheca Indica, No. 83).

2. Mrs. Annie Besant's 'Avatars'.

గల్వగల్గి రని చెప్పబడియున్నది. పూజకు ననేకవిగ్రహములు కావలసినదనినపు డనేకావతారముల గూడకర్మము కల్గెను.

ఇట్లు శివుని ప్రసిద్ధావతారములు చెప్పబడకపోయినను ఔపచారికావతారములు కొన్ని పురాణములలోఁ జెప్పబడినవి. వాయు పురాణము - వాయువీరుసంహిత, ఉత్తరభాగము, ౧౦ - వ అధ్యాయమునందు శివుని అవతారములు చెప్పబడినవి. అవి యోగాచార్యులయొక్కయు, వారిశిష్యులయొక్కయు నామములు. అచ్చట ౧౧౨ పేళ్ల జాబితాతప్ప వారిని సులించిన విశేషము లేవియు లేవు. శివుఁ డర్జునుని పరీక్షించుటకుఁ గిరారవేషము వేసికొనినను, అది యొకయవతార మనవచ్చును. నరసింహమూర్తిని సంహరించుటకై కరభావతార మెత్తెను. కంకరాచార్యులవారు శివావతార మని పురాణములలోఁ జెప్పబడినది (భవిష్యపురాణము). ఉపపురాణాదులలోనిది దీనినయెడల శివునియవతారములు పెక్కులు కానవచ్చును. కన్నడమందలి లింగాయతులు కన్నడబసవపురాణాదికములలోను, ద్రావిడకైపుల 'తిరువిళ్ళయాడల్' అనుపురాణములలోను శివునిలిలావతారము లనేకములు చెప్పబడియున్నవి. శివుఁడు ముడుపలి జంగమువేషము వేసికొని కంచిగోని శిరియూళ్ళపట్టియింటికై బోయి యాతని కుమారుని వండిపెట్టవలసిన దని కోరినది యొకలిలావతారమునకుదాహరణము. ఇది శ్రీనాథునివారవిలాసమందుఁగూడ వర్ణింపబడినది.

దేవ్యాదుల యవతారములు : చేపిపురాణాదులమతమున క్షిరేమూలాధారము. ఆమెయే శ్రీమూర్తులుగను దావతారములుగను అవిర్భవించెను. ముండవాల యనుతంత్రమునందు 'ప్రకృతి యను స్త్రీ విష్ణురూప, పురుషరూపుఁడు శివుఁడు. ఈప్రకృతి వదివిధములు. కాలిక కృష్ణరూప, తారినీ రామరూప, బగళ కూర్మరూప, ధూమవతి హిమరూప, భిన్నమస్త నృసింహరూప, ధైరవి వరాహరూప, సుందరి జామద్గ్నిరూప, భువనేశ్వరి వామనరూప, కమల పాద్మరూప, మతంగ కల్కిరూప, భగవతి కాలి స్వయముగ భగవంతుఁడను కృష్ణుఁడే' యని చెప్పబడియున్నది. ఇట్లే గణేశపురాణమునందు వినాయకుని యవతారములును, ఇతర దేవతల మాహాత్మ్యములం దాయాదేవతలయవతారములును చెప్పబడినవి.

అవతారములలో భేదములు : అవతారము లన్నియు సమానము లని తలంచినంతకాలము నేవిధములైన భేదములు నుండనేరవు. కాని యొకయవతార మెక్కువ, యొకటి తక్కువ యన్నభావము కల్గఁగా నిందు నెన్నియో భేదములు పుట్టుట సహజము. ఇట్లు మన వారవతారములలోఁ జెప్పి భేదములఁ గల్పించిరి. అవతారముల సంఖ్యను గుఱించియు, వర్గీకరణమునుగూడనగుచియు నభిప్రాయభేదము లేట్లున్నవోయట్లే, వేఱువేఱుఅవతారములయొక్కతేనుగుఱించియు మతభేదములుకలవు. కొన్ని యవతారములు దివ్యము లనియు, మఱికొన్ని

భౌమము లనియుఁ జెప్పిరి. దివ్యము లనఁగా దేవలోకమందలి యవతారములు. భౌమములనఁగా భూమిమీఁదిది. బ్రహ్మవిష్ణు మహేశ్వరులనువారు పరబ్రహ్మ యొక్క దివ్యావతారము లని స్పార్డులు. శివుఁడు మాత్ర మసలు పరబ్రహ్మ మనియు, బ్రహ్మవిష్ణువులుమాత్ర మారని యవతారము లనియు కైపులు. అట్లు కాదు, విష్ణువు అసలు పరబ్రహ్మము, బ్రహ్మశివులే యాతనియవతారము లని చైతన్యవులు. దావతారములలో వామనావతారము దివ్యావతారము, మిగిలినవి భౌమావతారములు. కొన్ని పూర్ణావతారములు, కొన్ని అంశావతారములు. అంశావతారమందు దేవునికొంతయంశముమాత్రము దీగవచ్చి యవతార మెత్తును. మిగిలినయంశము చూలస్థానమున నుండును. పూర్ణావతారమందు నీశ్వరుఁ డంతయు వచ్చి యవతార మెత్తును. కావున సంశావతారమునకంటెఁ బూర్ణావతార మెక్కువ యనుట సహజము. ఎవ్వరి కేయవతారమునం దభికాదరమో యాయవతారము పూర్ణ మనికాని, అభికాంక్షము కలది యని కాని చెప్పట తటస్థించును. పద్మపురాణమునందు (ఉత్తరఖండమున), 'నృసింహ రామ కృష్ణేషు పాద్మణ్యం పరికీర్తితమ్' (౨౫౭ - ౪౨) అనియు, 'రామకృష్ణావతారా తు పరిపూర్ణా నికైర్దుజైః' (౨౬౮ - ౮౧) అనియుఁ జెప్పబడియున్నది. శ్రీమద్భాగవతమునందు 'ఏలే చాంకలః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయమ్' (౧-౩-౨౮) అనియుఁ జెప్పబడినది. ఇట్లు రామకృష్ణులు పూర్ణావతారము లని యీ పురాణములం దున్నను, వాల్మీకిరామాయణమునందును, విష్ణుపురాణమునందును ఈయవతారములనుగుఱించియే యేమి చెప్పబడి యున్నదో చూతము.

వాల్మీకిరామాయణమునందు బాలకాండములోని ౧౫ - వ సర్గమున దేవతలు విష్ణునొద్దకుఁ బోయి జన్మ మెత్తు మని కోరుటలో 'విష్ణో! పుత్రత్రయ మాగచ్ఛ కృత్వాత్సానం చతుర్విధమ్' (౨౦) (నిన్ను నీవు నాల్గువిధములుగఁ జేసికొని పుత్రత్రయమును పొందుము) అని వేడినట్లు చెప్పబడినది. తరువాత ౧౭ - వ సర్గమునందు దశరథునకు బుత్రులు పుట్టుట వర్ణించుటలో నిట్లు చెప్పబడి యున్నది :—

కాసల్యాఽజనయ ద్రామం సర్వలక్షణసంయుతమ్,
విష్ణోరర్థం మహాభాగం పుత్ర మైష్యోకవర్తనమ్. ౧౦
భరతో నామ కైకయాశ్రిం జజ్ఞే సర్వకరాక్రమః,
సాహద్విష్ణో శ్చతుర్భాగ సురైస్సమిధితో గురైః.
అథ లక్ష్మణశత్రుహ్నా మమిత్రాఽజనయత్పుత్రా,
సర్వాస్త్రభుళౌ వీరా విష్ణోరర్థసమన్వితా. ౧౩

దీనినిబట్టి చూడ నీకోకములు వ్రాసినవి! యభిప్రాయము ప్రకారము విష్ణువుయొక్క సగముభాగము రామరూపమునను, వాల్మీకి

1. ఈభాగములును, మఱికొన్ని భాగములును మొదట వాల్మీకిరామాయణమునందు లే వనియు, బ్రహ్మ ప్రము లనియుఁ చెప్పవలసివచ్చును.

భాగము భరతరూపమానను, సగభాగము లక్ష్మణశత్రుఘ్నులరూప మానను అవతరించెను. నిజముగ విచారించినయెడల విష్ణువుయొక్క నాల్గవంతులును నల్లరుభ్రాతలుగ నవతరించె నని చెప్పవలసి యుండెను. కాని లెఖకునకు రామునియం దధికాదర ముండుటచే నాతఁ డితర భ్రాతలకంటె నధికదేవాంశము కలనాఁ డని చెప్పవలసి వచ్చెను. ఇట్లు సగభాగము రామునకుఁ జోగా మిగిలినసగభాగమును ముగ్ధునకుఁ బంచిపెట్టిన నొక్కొక్కనిఁ గృష్ణాంశము (౭) వచ్చును. ఈయపూర్ణాంశపు చిట్కలెక్క నెఱుంగనికవి భరత లక్ష్మణ శత్రు ఘ్నులలో నొక్కొక్కనిఁ నాల్గవం (౭) తిచ్చెను. అందుచే మొత్తము ఒకటి (౧) అగుటకు బదులు ఒకటింపావు (౧) అయ్యెను ! మూలవిష్ణువు పావు పెరిగెను.

విష్ణుపురాణమునందుఁ గృష్ణఁ డంశావతార మనియు, విష్ణువు తనలెల్లవెండ్రుక యొకటియు నల్లవెండ్రుక యొకటియుఁ బంపె ననియు, నవియే బలరాముఁడుగను, కృష్ణుఁడుగను అవతరించె ననియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది.¹

ఈ యంశావతార భేదములనుగుఱించి పురాణాదులలోఁ గొలఁ దిగా నున్నను టీకాకారాదు లనేకు లనేకవిధములను వ్రాసియు న్నారు. అందు నొక్కటి స్తూరసంప్రదాయమువారిమతము ననుస రించియు, ఇంకొకటి వైష్ణవమతము ననుసరించియు నిచ్చట నిచ్చె దను, 'వరద పూర్వతాపిని' యను ముపనిషత్ ప్రాకటి కలదు. దానిపై నారాయణుఁ డనుపండితుఁడు టీక వ్రాసియున్నాఁడు :

'సద్విదానందస్వరూప మగు పూర్వబ్రహ్మ మొక్కటియే. దానిగుణావతార ముఁడు : బ్రహ్మ విష్ణు శివులు. ఆ ముగ్ధులను మాయాపరిణామములు, ప్రాతిభాసికులు. ఆముగ్ధులను పూర్ణావతార ములు, కళావతారములు, అంశావతారములు కలవు.

పూర్ణావతారములు : బ్రహ్మకుఁ జంద్రులు, విష్ణువునకు వారసింహులు, శివున కేకాదశీవద్రాగులు.

కళావతారములు : బ్రహ్మకుఁ గళ్యాపాదులు, విష్ణువునకు దత్తాదులు, శివునకు వటకవృషభరాజాదులు.

అంశావతారములు : బ్రహ్మకు డత్తాదులు, విష్ణువునకుఁ బాండవయాద్యున కార్తవీర్యార్జునాదులు, శివునకు నశ్వత్థామ విఘ్న రాజ వ్యాధాదులు. వీరిలో నొకయంశము శివత్వమును, ఒకయంశము

శివత్వమును పురాణాదులయం దుభయవిధములుగను గానవచ్చు చున్నందున వీరు అంశావతారములు. పాండుపుత్రుఁడైన అర్జునుఁ డింద్రాంశమును నరఋషియొక్కయంశమును కలనాఁడు².

వైష్ణవగ్రంథ మైన 'యతీంద్రమతదీపిక' యందు ని ట్టియవతారములనుగుఱించి వ్రాయఁబడియున్నది.

'విభవ మనఁగా ఆయాసకాతీయరూపముతో నావిర్భవించుట. అది పదివిధములు - అవి మత్స్యవిద్యవతారవిశేషములు... ఇందలి యొక్కొక్క అవతారములలో అనంత ప్రకారములు కలవు. పద్మనాభాదులు ౩౬ కూడ నవతారిములే. అట్లే దధిభక్తనాయగ్రీవ నరనారాయణాదులుకూడ. ఇట్లు ముఖ్యగోణపూర్ణాంశావేశాదికము లని అవతారములు బహుప్రకారములు. అందు సుపాస్యానుపాస్య భేదముగూడఁ జూడఁదగినది. అవతారములకు హేతువు ఇచ్చయే, కర్త కాదు.'

దీనిపై టీకాకారుఁ డిట్లు వ్రాసెను : 'విభవము ముఖ్యగోణ భేదములచే ద్వివిధము. వానిలో ముఖ్యము సాక్షాదవతారము, గోణము ఆవేశావతారము. ఆవేశము స్వరూపావేశము కక్త్యావేశము అని రెండువిధములు. తనరూపముతోడనే ఆవేశము గలిగియుండుట స్వరూపావేశము. అట్టిది చేతను లయిన పరకురామాదులకీరమందు స్వసాధారణవిగ్రహముతోఁ బ్రవేశించెను. కక్త్యావేశ మనఁగా కార్య కాలమందు బ్రహ్మావేదాదులకు కక్తిమాత్రముచే స్ఫురణము గల్గుట. ఇచ్చట గోణత్వ మిచ్చచే వచ్చెఁ గాని స్వరూపముచేతఁ గాదు. అట్లే రామకృష్ణాదులకు మనుష్యత్వమును, మత్స్యదులకుఁ దిర్ఘ క్త్యమును ఇచ్చామాత్రముచేతనే వచ్చెను.....'తత్త్వత్రయమున నిట్లు చెప్పఁబడినది. 'అందు ప్రాకృతవిగ్రహములును తనస్వభావ మును విభవమును విడువనివియు, దీపముననుండి దీపము పుట్టిన ట్లున్న వియు నగునవి ముఖ్యప్రాదుర్భావములు. ఆ వన్నియు ముముక్షువులచే సుపాస్యములు. బ్రహ్మ శివాగ్ని వ్యాస జామద గ్నాధిర్జన విశ్వేశాది రూపములు గోణప్రాదుర్భావములు. ఇవి యన్నియు ననాంశారయుక్తజీవుని నధిష్ఠితగఁ జేసికొనినవి గనుక ముముక్షువు లుపాసించఁదగినవి కావు'.

విగ్రహమునుగూడ నొకవిధమైన అవతారమే యని చెప్పఁబడి నది. దీనిని అర్చావతార ముందురు. దీనినిగుఱించి యతీంద్రమత దీపిక (౯ - వ అ.) లో ని ట్లున్నది :

1. మైత్రేయ ఉవాచ : అంశావతారో బ్రహ్మ ! యోగయం యదుపలోద్భవః, విష్ణోస్తద్విస్తరణానాం ప్రోతవిచ్చా మ్య శేషతః. ౨. వరాహర ఉవాచ : మైత్రేయ క్రూరతా మేతత్ యత్ పృష్టోఽనా మిదం త్వయా, విష్ణోరంశాంశసంభూతచరితం జగతో హితమ్ (౫ - వ అంశము; ౧ - వ అధ్యాయము. ౨. ౩). ఏవం సంప్రదాయమానస్తు భగవాన్ పరమేశ్వరః, ఉజ్జహరాత్తనః కేశా నితకృష్ణ మహామనీ! ఉవాచ చ మరాశీతో మర్త్యేక వసుధాతలే, అవతీర్య భువో భార క్షేపణిః కరిష్యతః (౫. ౧. ౫౯-౬౦).

2. 'వరదపూర్వతాపినిపనిషత్' నారాయణకృతదీపికా సహిత - Bombay Sanskrit Series, No. 40.

3. అభ్యంతరీపాశ్వా నామదేవకాస్త్రీనిరచిత ప్రకాశఖ్య వ్యాఖ్యానమేతా త్రినివాసదాసనిరచితా యతీంద్రమతదీపికా' ౯ - వ అవ, - Anandasrama Series, No. 50.

‘అర్చావతార మనగా దేశకాలనియమము లేకుండ ఆక్రితుల కిష్టమైన ద్రవ్యమునే (సువర్ణరజతకలదికమునే) కరీరముగా గ్రహించి యందు అప్రాకృతకరీరవిశిష్టంఁడై యుండి స్నానభోజనాశనకాయన స్థితులనుగుఱించి అర్చకపరాధీనుఁడై సర్వసహిష్ణుఁడై పరిపూర్ణుఁడై గృహగ్రామవగరలైలాదిచరదేశములం దుండు మూర్తివిశేషము. అది స్వయంసిద్ధ దైవ సైద్ధ మానుష భేదములచేఁ జకుర్విధము’.¹

కొన్ని యవతారముల విశేషములు : శ్రీరామావతారమును గుఱించి యొకవింశత కలదు. రామునకు మొదటనుండియు రావణదగ్ధ వజ్రము తాను విష్ణుపుయొక్క యవతార మన్నమాట తెలియదు. రావణదగ్ధానంతరము నీత అగ్నిలోఁ బ్రవేశించినపు డింద్రాదిదేవతలు వచ్చి నీవు దేవుడ వని చెప్పఁగా నతనికి వారికి నిట్లు సంభాషణము జరగెను :

రాముఁడు : నేను దశరథునికుమారుఁడను, రాముఁడను, మాన వుడను అని తలచుచున్నాఁడను. నేను ఎవఁడను ? ఎవనివాఁడను ? ఎచ్చటనుండి వచ్చితిని ? భగవంతుఁడా ! నాకు జెప్పుము.

ఇంద్రుఁడు : నీత లక్ష్మీ, నీవు విష్ణువపు, దేవుడవు, కృష్ణుఁ డవు, ప్రకాశతివి. రావణునిఁ జంపుట కీమానవకరీరమునందుఁ బ్రవేశించితివి.²

ఇట్లు తెలిసినతరువాతఁగూడ నాతఁడు మానుషభావముతోఁ జరించినట్లే కానవచ్చుచున్నది ; దేవుఁ డన్న పరిజ్ఞానముతో నటించి నట్లు కానరాదు.

కృష్ణుఁ డట్లు కాదు. తాను భగవంతుఁడ నన్న పరిజ్ఞానము కలిగి బుద్ధిపూర్వకముగఁ జేయవలసినపను లన్నియుఁ జేసెను.

పరకురామావతార మొక వింతయైన యవతారముగఁ గాన వచ్చుచున్నది. మానుషావతారములలో (ముందు రామోవు కల్కి తప్ప) నిదియే బ్రాహ్మణావతారము. కాని చేసినది క్షత్రియతీత కర్త. కార్తవీర్యార్జునుఁడు, శ్రీరాముఁడు విష్ణుపుయొక్క యవతార ములని చెప్పఁబడుటచే రెండురెండు అవతారము లేకసమయావచ్ఛేద మున నుండుటయొకాక యొకరితో నొకరు కలహించుటయుఁ దట స్థించెను. పరకురాముఁడు కార్తవీర్యునిఁ జంపెను ; శ్రీరాముఁడు పరకురాముని బలమును లాగుకొని హతవీర్యునిఁ జేసెను ! పరకు రాముఁడు చిరంజీవి, యనఁగా నేఁడును బ్రతికియున్నాఁ డన్నమాట మనము మఱవఁగూడదు.

అవతారతత్త్వము :

అవతారకల్పము భిన్నార్థములందుఁ బ్రయోగింపఁబడుచున్నను మనము వేఱువేఱు అర్థములను విడదీయఁజూర్చుకొనవలెను. అవతార

కల్పమునకు సామాన్యార్థ మిశ్వరుఁడు వైకుంఠాదికములనుండి దిగి వచ్చి మనుష్యాదిజన్మముల నెత్తి యీలోకమునందుఁ గొన్నిదినము లుండి మరల నీదేహము నిచ్చటనే చాలించిపోవుట. ఇది జనసామాన్యముయొక్కయువాన. ఇట్టి యువా ననుసరించియే దశావతార కల్పనలు పుట్టినవి. వీరిమతమున ఈశ్వరుఁడు వైకుంఠాదికములం దుండు మహాశక్తిమంతుఁడైన పురుషవిశేషుఁడు. అతఁడు వేఱు, ప్రపంచము వేఱు. ప్రపంచమునకు మేలు చేయవలె నని యాతఁడు జన్మము రెక్తుచుండును. అవతారపురుషునియొం దీశ్వరాంశ ముండును. అదేహముందిలివాఁ డీశ్వరుఁడే. ఇతరజనుల దేహములందలివాఁడు జీవుఁడు. ఇదియే యితరపురుషులకును, అవతారపురుషులకును గల భేదము. దీనిని మనము భౌతికపురుషావతారకల్పన మనవచ్చును.

తత్త్వజ్ఞానాభివృద్ధి యైనకొలఁదియు నిట్టిపురుషావతారము రీశ్వరుని సర్వవ్యాపిత్వ, సర్వమయత్వ, సర్వశక్తిమత్త్వములకును, అజత్యావివాశత్వములకును భంగము కల్గించునన్నయువాని పాద మును. ఇచ్చామాత్రముచే నన్నియుఁ జేయఁగలిగినవానికిని, అంతటను ఉన్నవానికిని అవతారములవలన నేమిప్రయోజనము ? సర్వమయుఁ డగువాఁడు కృష్ణునియొం దుండుటయు, సాత్వికీయందు లేకపోవుటయు నెట్లు ? లేదా అపరిచ్ఛేద్యుఁ డగువాఁడు కృష్ణునియొం దెక్కిడుగను, అర్జునునియందు తక్కువగను ఉండుటయు, భీమునియందు లేకపోవు టయు నెట్లు సంభవించును ? ఇట్టియువానిగల తత్త్వజ్ఞానంతర్యా మ్యవతారవాదము, లేక ఆవిర్భావావతారవాదమును ప్రతిపాదించుట సహజము. ప్రతినస్తువునందును ఈశ్వరుఁ డంతర్యామిగ నుండును. కావున విశ్వ మంతయు నీశ్వరాంశభవమే. కొంచ నీశ్వరుఁడు సృష్టి రూపమున ఆవిర్భవించును గావునఁ బ్రపంచమందలి యన్నిపదార్థము లును, అందఱుపురుషులును ఈశ్వరావతారములే అని చెప్పుదురు. వీరి మతమున ప్రశ్నాకావతారముల యావశ్యకము లేదు.

ఇట్లు అవతారములనుగుఱించిన పామరజనుల కల్పనకును తత్త్వ జ్ఞానకల్పనకును భేదము కలదు. కాని పామరజనులకు తత్త్వజ్ఞాన యువా యర్థము కాదు. భౌతికపురుషావతారములే జనసామాన్య మునకుఁ దెలియును, అర్థ మును, వారిభక్తిని ఆకర్షించును. కావుననే పురాణాదులలో నిట్టి అవతారములే వర్ణింపఁబడినవి. తత్త్వజ్ఞులు వల దనినను సామాన్యజను లీయవతారములను విడువరు. కావునఁ గొందఱు తత్త్వజ్ఞాన రీయావతారద్వయకల్పనలను మిశ్రము చేసి, కల్యాణగుణావతారవాదమును ప్రతిపాదించిరి. ఈశ్వరుఁ డసంఖ్య కల్యాణగుణములు కలవాఁడు. ప్రపంచమునందు నేయే పురుషులలో నిట్టిగుణములు కలవో వారాగుణములమట్టుకు ఈశ్వరాంశము కలవారు, అవతారపురుషులు అని తలంపవలె నని వీరి తాత్పర్యము. శ్రీమ ద్భాగవతములోని ప్రథమస్కంధమందలి (3-వ అధ్యాయం) అవతార

1. ఇందరివిశేషభాగ మొగ్గంభకారుఁడు ‘తత్త్వత్రయము’ అనుగ్రంథముననుండి గ్రహించినట్లు కానవచ్చుచున్నది.

2. రామ ఉవాచ :— ఆత్మనం మామకం మన్యే రామం దశరథాత్తజమ్, యోగసం జుస్య యితక్యానం భగవాన్ తత్ బ్రహ్మకేమ, నీత లక్ష్మీ ర్మవా నిష్ణు ద్దేహః కృష్ణః ప్రకాశతి, వధార్థం రావణస్యైవా ప్రవిష్ట మానుషీం తనుమ్. (యోగభాగవతము, స్కం. ౧.౨౦).

రములజాబితానుగుణించి డీక వ్రాయుచు శ్రీవిశ్వనాథచక్రవర్తి 'అత్త ప్రాచాం కారికా' (ఇందును గుఱించి ప్రాచీనులకారికలు) అని చెప్పి కొన్నిశ్లోకముల నిచ్చినాడు. వానితాత్పర్యము: 'నృసింహజామదగ్న్య కల్కర్థవతారములు భగవంతుని విశ్వరూపము ప్రకాశింపించును; వారద వ్యాస వరాహవతారములు ధర్మప్రకాశకములు; రామ ధన్వంతరి యజ్ఞ పృథు-అవతారములు కీర్తిప్రకాశకములు; బలరామ మోహినీ నామనావతారములు సౌందర్య ప్రధానకములు; దత్తాత్రేయ మత్స్య కుమారకపిలావతారములు జ్ఞానప్రదర్శకములు; నరనారాయణ కూర్మ ఋషభావతారములు చైర్యాగ్రదర్శకములు; కృష్ణుడు పూర్వవైశ్వర్యమాధుర్యములకు సముద్రము, సమస్తావతారములను తనలోఁ గలవాఁడు, సకలకీర్తిమంతుఁడు'.

అవతార మాభాసముగాని నిజము కాదు: అజాఁడు మానవ దేహముల నెట్లు యసంగత మని యొప్పుకొనుచు, పురాణాదులలోఁ జెప్పఁబడిన రజ్జువుయొక్క యవతారములు ప్రాతిభాసికములే కాని (నూయచే భాసించునవి) పారమార్థికములు (నిజమైనవి) కావు అని ఈశ్వరునియొక్క యజ్ఞత్వావతారత్వము లన్న పరస్పరవిరుద్ధధర్మములను సమన్వయించుటకు శ్రీకంఠాచార్యులవారు గీతాభాష్యము నంగు యిచ్చించిరి. 'అజోఽపి సన్నవ్యయాత్' (౪.) అనశ్లోకముపై శంకరులభాష్యమును, దానికి అనందగిరియు, మధునూదన సరస్వతీయు వ్రాసినటీకయు నిచ్చట వలసినంత యిచ్చుచున్నాను.

'అప్పుడు ధర్మాధర్మములు లేని నిత్యేశ్వరుండ వగు నీకు జన్మ మెట్లు కలుగును? అనఁగా 'జెప్పెదము' జన్మరహితుఁడనే యైనను, అత్యయమైన జ్ఞానకీర్తిస్వభావము గలవాఁడనే యైనను, బ్రహ్మాదిప్రపంచపర్యంతభూతములకు నీశ్వరుఁడనే (నియామకుఁడనే) యైనను నా దైన వైష్ణవి యను త్రిశతాత్మికము, దేనివశంబున సర్వజగంబును వర్తించుచున్నదో, దేనిచే మోహితంలై తనమూర్తను వామదేవుని ఎఱుంగుడో ఆనాదైనప్రకృతిని వశీకరించుకొని, దేహము గలవాని వలె వగుచున్నాను. పుట్టినట్లు నాయొక్కమాయచేతనే, పరమార్థమునఁ (నిజముగఁ) గాదు, లోకమువలె' — (శంకరభాష్యము).

'ఈశ్వరునకు జన్మకారణము లేకపోవుటవలన జన్మమే యనుప పన్నము. ఇత సకీకజన్మములు కడదినవాఁ డనుట మతియు అనుప పన్నము అని శంకించుచున్నాఁడు 'అప్పుడు' ఇత్యాదిచే. వాస్తవముగ జన్మము లేకున్నను మాయావశమున జన్మము సంభవించుచున్నదని యుత్తరము చెప్పుచున్నారు 'చెప్పెదము' అని. పారమార్థిక జన్మము సంభవించ దనుటకుఁ గారణమును బూర్వాధ్యముచే అనువదించి ప్రాతిభాసికజన్మము సంభవించు ననుటకుఁ గారణమును చెప్పుచున్నాఁడు, ఉత్తరార్థముచేత' — (అనందగిరి).

1. పరమార్థచంద్రిక, ౨ - ౪ సంపుటము.

'అంశు సర్వజ్ఞానకు ఈశ్వరునకు సర్వకారణభూతునకు ఇట్టి నేపాగ్రహణ ముపపన్నము కా దని యేది చెప్పఁబడినదో అది యట్లే (నిజమే); ఏల యనఁగా, అతనికీరీరము స్థూలభూతకార్య మగునేని అప్పుడు వ్యష్టిస్వరూప మైనచో జాగ్రదవస్థయును అస్తదాదులతో సమానతయు సంభవించును. సమష్టిరూప మైనచో విరాడ్జీవత్వము చెప్పవలయును, విరాట్టు సమష్టిమూలోపాధి యగుటవలన. ఇత మూర్త్యభూతకార్య మగునేని అప్పుడు వ్యష్టిరూప మైనచో స్వప్నావస్థ అస్తదాదిసమానత్వము సంభవించును. సమష్టిరూప మైనచో హిరణ్యగర్భజీవత్వము చెప్పవలయును, హిరణ్యగర్భుఁడు సమష్టిమూర్త్యోపాధి యగుటవలన. కావున భౌతికకీరీరము జీవునిచే అవిష్టము కానిది పరమేశ్వరునకు సంభవింపనే సంభవింప దని సిద్ధము. ఇత జీవావిష్టమైన భౌతికకీరీరమునందీశ్వరుఁడు భూత మాతేశ్వరించి నట్లు ప్రవేశించు ననియుఁ జెప్పకొప్పుదు; అకీరీరముచే అజీవునకు భోగము నంగీకరించుపక్షమున, ఈశ్వరున కంతర్యామిరూపంబున సర్వకీరీరప్రవేశము సిద్ధ మైయుండఁగా, ఒకానొకకీరీరమును బ్రవేశించినవాఁ డనుట వ్యర్థ మగుటవలన. అందువలన, లేదు భౌతికకీరీర మిశ్వరునకు అని పూర్వార్థముచేత నంగీకరించుచున్నాఁడు 'అజోఽపి యన్' ఇత్యాదిచే.....అప్పుడు భౌతికదేహము లేనిచో భౌతికదేహధర్మము మనుష్యత్వము మొదలగునవి యెట్లు లోచించుచున్నవి అనఁగా అందులకుఁ జెప్పుచున్నాఁడు 'అత్త మాయయా' అని. నామాయచేతనే నాయందు మనుష్యత్వాదులు లోచించుచున్నవి, లోకానుగ్రహముకొఱకు; కాని వాస్తవము కా దని భావము' — (మధునూదనసరస్వతి) 1.

రామానుజాచార్యులమతంబున 'అవతార' దేహములు ప్రాతిభాసికములు కావు; మనదేహములవలె సత్యములే. ఈశ్వరుఁ డిజాఁడుగా నుండవచ్చును; పుట్టవచ్చును; ఆపుట్టుక నిజ మైనది కావచ్చును. అతనియజ్ఞత్వమునకు భంగము రాకపోఁగా నవతారపురుషుఁడుగా నున్నపుడును అతని ఈశ్వరత్వసంబంధమైన అజ్ఞత్వాది గుణములకును లోపము లేదు! ఇది యొకైక దగనిమాట యనియు, పరస్పరవిరుద్ధ మనియు కాంకరమతమువారియభిప్రాయము.

మహాపురుషపూజ :

ఈమహావతారవాదమునకు మహాపురుషుల జీవితము లెక్కువగ సహకారి యైనవి. మహాపురుషుల యర్థోక్త గుణములను జూచి, యితరమానవులకు నట్టిగుణములు లేకపోవుటచే, నవి యమానుషము లనియు, ఈశ్వరునియంత మనియు జనులు తలఁచెదరు. అతని జీవితకాలమునందు జను లాతనిని మిక్కిలి గౌరవించెదరు. ఈశ్వరుఁ డన్నభావ మాకాలమునందు విశేషముగ నుండదు. ఇతరులను విందిన మహానుభావుఁ డని గౌరవించెదరు. అతని నిధనానంతరమునఁ గ్రనుముగ నాతని యద్భుతచర్యలనుగుఱించిన గాథలు పెరుఁ

గురు నాథుడు దేవతాత్వమును చెందును. ఈవిధముననే పెక్కుమనో పురుషులు, మహారాజులు, తత్త్వజేత్రులు, శూరులును దేవతలయవ తారములుగ మారెరి. శ్రీమద్భాగవతమందలి యవతారముల జాబితా చూడవలయు (౧. ౩.). అచ్చట పృథుచక్రవర్తి, కపిలాచార్యుడు, వ్యాసుడు మొలయిననా రవతారము లని చెప్పబడెను. దశావతారములనుగూడించి విచారింపగా, సంహితాబ్రాహ్మణములలో రూపకాదులుగ నున్న మత్స్యవ్యవతారముల ననుసరించి పౌరాణిక కాలమందు విష్ణువుయొక్క మత్స్య, కూర్మ, వరాహ, వామనావతారములు కల్పింపబడిన వనియు, పరశురామ శ్రీరామ కృష్ణ బుద్ధావతారములకుఁ గారణ మాయానామములుగల మహాపురుషుల యద్భుతచర్యలే యనియు మన మూహింపవచ్చును. అవతారము లనబడు పురుషులు కేవల పురుషులుగ భావింపబడినకాల మొకప్పు డుండెననియు, తరువాత వారు క్రమముగ నవతారకొటిలోఁ జేరి రనియుఁ జాపుటకుఁ గొన్ని యాధారములు కలవు. వీరవతారపురుషులన్న కల్పన పుట్టివడవడవత సంతుక బూర్వము కేవలమనరులుగా వర్ణింపబడిన గ్రంథములలోఁ గూడ సాగ్య మైనంతవఱకు వతారసంబంధమైన శ్లోకములు చేర్చబడెను. పురాణాదులలోని పెక్కుతావులు వీరి యవతారపూర్వావస్థను తెల్పును. ఒక్కొక్క యవతారమును దీసి

పరశురాముడు : పరశురాముడు మొదట కేవలము ఋషిగా నెంచబడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణమునందు శ్రీరాముడు, పరశురాముడును కలిసిన ప్రసంగ మొకటి కలదు. (బాలకాం, సర్గ ౭౫, ౭౬). ఆసందర్భమున నాతని మహాభయంకర ప్రభావము వర్ణింపబడినను ఆతఁడు ఋషిగనే వర్ణింపబడియును, అవతార మని చెప్పబడలేదు. అతనికి భయపడి ప్రార్థించిన దశరథుడుగాని, విశ్వామిత్రాదులుగాని ఆతని నవతారముగఁ జెప్పలేదు. ఆతఁడు చివరవఱకును ఋషిగనే కాన్పించును; భారతముందును భిష్మకర్ణాదుల గురువుగను ఋషిగను కాన్పించును. భారతమునందు మూఁడుస్థలములందుఁ బరశురాముని పూర్వచరిత్రము - ఆతఁడు య శ్రీయుల నోడించిన కథ చెప్పబడినది (ఆది. ఆ ౩; వన. ఆ ౧౧౫; కాం. ఆ ౮౯); (ఆంధ్రమహాభా. ఆది. ఆ ౧; ఆరణ్య. ఆ. ౩; కాం. ఆ ౩). ఈ మూడు స్థలములలోను ఈతనిని మహామునిగా వర్ణించిన నారకాని, విష్ణువుగ వర్ణింపలేదు. ఉద్యోగపర్వమునందు భీష్ముడు

తనకును పరశురామునకును అంబానిమిత్రము జరగినయుద్ధమును వర్ణించినాఁడు. అందుఁ బరశురాముని విష్ణువుగాఁ గాని విష్ణునియవతారముగఁగాని, అంశముగఁగాని ఎచ్చటను చెప్పలేదు. ఋషి, ముని, బ్రాహ్మణభిక్షులచేతనే సంబోధించెను. ఒకచోటఁ గోపము వచ్చి, 'బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణ! దనియుఁ దిట్టెను! కావునఁ బరశురాముడు మొదట గొప్పఋషియై, యపరిమిత కృతజము చూపినవాఁడగుటచేఁ దరువాత దశావతారములలోఁ జేరెను అని యూహింపవలసియున్నది.

శ్రీరాముడు : ఇక శ్రీరాముని గుఱించి విచారితము. శ్రీరాముఁ డనగా దాశరథిరాముడు. ఈతఁడు మొదట నద్వితీయ రాజగ ఖ్యాతిఁ జెంది క్రమముగ దేవత్యమును జెందినట్లు రామాయణమువలననే కానవచ్చుచున్నది. వాల్మీకిరామాయణముయొక్క బాలకాండమందలి ౧-వ సర్గము రామాయణముయొక్క సారాంశము, సంగ్రహము. దానినే మనవారు బాలరామాయణ మందురు. అంగు రాముడు విష్ణ్వంశ మని యెచ్చటను చెప్పబడకపోవుటచే కాక, నరుఁ డనియును, అలౌకిక సద్గుణములుగల గొప్ప రాజనియును చెప్పబడెను. మొదట వాల్మీకి శారదుని జూచి యిట్టిసద్గుణసంపదగుల నరుఁ డెవఁ డైనను కలఁదా యని యడుగును. 'మహర్షీ! త్వం సమ స్తోఽసి జ్ఞాతు మేవంవిధం సరమ్' (౫) అని వాల్మీకి యడుగఁగా శారదుడు 'మనీ! వక్ష్యామ్యహం బుద్ధ్వా తైర్వ్యక్త స్మృతతాం సరః' (౬) అని ప్రశ్నకుత్తర మిచ్చెను. ఇందు రాముడు నరుఁ డని స్పష్టముగఁ జెప్పబడియున్నది. ఆకవియొక్క మనకుగో నీరాముడు విష్ణువు అన్నయూహ లేనేలేకయుండె ననుటకు నీశ్లోకము కలదు.

విష్ణునా సద్భుతో వీర్యో సోమవత్ ప్రియదర్శనః,
కాలాస్మి సద్భుతః క్రోధే క్షమయా పృథివీసమః.

౧౮

విష్ణు నైనవానిని విష్ణువుతోఁ బోల్చుట యెట్లు? ఈ బాలరామాయణమునందు రామునిచరిత్ర మంతయుఁ జెప్పి, చివరకు నాతని గుఱించి

గవాం కోబ్యాయతం దత్వా బ్రహ్మలోకం ప్రయాశ్మతి. ౯౪.

దశ వర్ష సహస్రాణి దశ వర్ష కతానిద,
రాజౌ రాజ్య ముపాసిత్యా బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి.

అని చెప్పబడియున్నది. ఈ శ్లోకములు వ్రాసినవారి దాశరథి

1. సంస్కృత భారతమందలి వనపర్వమునఁ జెప్పబడిన పరశురామకథలోఁ గొన్ని ప్రతులలో నీశ్లోకములు కలవు: 'తతో దేవా స్సుమేత్యాహు ర్భవయత్ప మహావ్రతాః, దేవదేవం కురారిష్టుం విష్ణుం సత్యపరాక్రమమ్, భగవన్ భూతరక్షార్థ మర్జునం జహి నై ప్రభో, తతశ్చ భగవాన్ దేవ కృతేణ సహిత ప్రథా. కార్తవీర్యవిశాకర్షం మంత్రయామాస భారత, యత్తద్భూతహితం కార్యం కురేంద్రేణ నిజే దితః. స ప్రతికృత్య తత్సర్వం భగవాన్ లోకపూజితః, జగాతు బదరీరమ్యం స్వ మేవాక్రమమండలమ్.' ఇందు విష్ణువు పరశురాముడుగ నవతరించె నని స్పష్టముగఁ జెప్పబడకపోయినను అకల్పన అస్పష్టముగ నూదించబడినట్లు ఆభాస మగుచున్నది. ఈశ్లోకములు మూలములో లేననుటయు, ప్రక్షిప్తము లనుటయు స్పష్టము. ఏల యన ఆంధ్రమహాభారతము తెనిగించినవాఁటి కిది యున్న యెడల దీని సంపూర్ణభాషాంధరము గాకపోయినను, ఛానుయైనను అందు వచ్చియుండును,

రాముడు విష్ణు కన్నయూహ యుండినపక్షమున 'విష్ణులోకం స గచ్ఛతి' యనునేకాని 'బ్రహ్మలోకం స గచ్ఛతి' అనుటకుఁ గారణము లేదు. నరుఁ డనియు, గొప్పరాజశ్రేష్ఠుఁ డనియుఁ దలచినందుననే గోదానాదులుచేసి బ్రహ్మలోకమునకుఁ బోవునని చెప్పెను. బాలకాండము ౨-వ సర్గమునందు బ్రహ్మదేవుడు వచ్చి, వాల్మీకిని రామచరితము వ్రాయు మని ప్రోత్సహపఱచుచును. రామ వీతా రాక్షసాదుల రహస్యముగఁ జేసిన పనులును వారిమనసులలోని యూహలును వాల్మీకిఁ దెలియునట్లు వరచిచ్చును. ఆసంవర్సముననైనను రాముడు విష్ణువుయొక్క యవతార మని చెప్పఁడు, రాముడు విష్ణువుయొక్కయవతార మని రామునకుఁ దెలియదు, నారదునకుఁ దెలియదు, బ్రహ్మదేవునకుఁ దెలియదు. రామచరితము తప్పక వ్రాయు మని వాల్మీకిని ప్రోత్సహపఱచుచున్నప్పుడు కూడ వాడు ఈయవతారముసంగతి చెప్పదు. ఇట్లు వాల్మీకమునందలి మొదటిరెండుసర్గలు వ్రాయఁబడినకాలమున రాముడు సకలసద్గుణములు గల నరుఁ డని యించఁబడుచుండెననుట పుష్టము. రామాయణమునందు రాముడు తన్నుఁగాని, ఆతనితో సంబంధము గలిగినమనుష్యాదు లేవరుగాని రాముని విష్ణు నని చెప్పలేదు ఆచరణముందుఁ జూపలేదు. రాముడు విష్ణువుయొక్క అవతార మన్నకల్పన యుత్పన్న మైనతరువాత యుద్ధకాండమునకుఁ జివర, రాముడు చివరవఱకును తాను నరుఁడనే యని అనుకొని నట్లును, ఇంద్రాదులు వచ్చి నీవు విష్ణుఁడ వని చెప్పినట్లును కథ కల్పించఁ బడినది (౧౨-వ సర్గ). ఈభాగమును బాలకాండమునందలి దేవతాదులు విష్ణువునొద్దకుఁజేరి జన్మ మెత్త మన్నభాగమును (౧౫-౧౭ సర్గలు) చెనుకనుండి వ్రాయఁబడి కల్పఁబడిన ప్రక్షిప్తము లని విద్వాంసులయభిప్రాయము. అట్లే రామాయణమునం దింకను ప్రక్షిప్తములు కలవు. వానిని గుఱించి 'రామాయణ' శబ్దము క్రిందఁ జూడవలెను.

దాశరథిరాముడును, పరశురాముడును కొంతకాలమువఱకును గోదలము రాజ్య గను బ్రహ్మగను ఎంచఁబడుచుండి రనియు, వారు దేవతావతారము లన్నకల్పన బహుకనుండి వచ్చినదనియుఁ జూపుటకు మహాభారతమునందును కొన్ని చూచనల కలవు. సభాపర్వమునందు నారదుడు ధర్మరాజుతో విశ్వాలకులసభలనుగుఱించి చెప్పును, యమ సభాపర్వ ప్రసంగమున అందు యమని నేనించుచుఁ దెల్పరు రాజర్షులను, బ్రహ్మర్షులను ఉండరు అని చెప్పి, యమి, నహుఁడు, పూరువు, మాంధాత మొదలయిన ౩౦, ౪౦ రాజర్షులపేర్లతోపాటు దాశరథిరామ పరశురాములపేర్లును చెప్పెను (౨-వ అధ్యాయము) 1. ఈలోకములు వ్రాసినవానికి, విష్ణువు శ్రీరాముడుగ నవతరించి మరల విష్ణువునందు లయించె నన్నయూహ మనస్సులో నున్నయెడల నిట్లు

వ్రాసియుండఁడుగదా! శ్రీరాముడు యమూరి నహుఁడులతోపాటు గొప్పరాజున్న యభిప్రాయ మున్నదినములలోనే యీలోకములు వ్రాయఁబడిన వనుటకు సందేహము లేదు.

కృష్ణుడు : పురాణాదులలో కృష్ణునిచరిత్రము మిశ్రముగానే యున్నది. సాధారణముగఁ బ్రతివోటను ఈతని దేవత్వమును, నరత్వమును కలిపవచ్చును. ఈ కథలలోనుండి మానవుని, దేవుని విడఁ దీయుట కష్టము. భగవద్గీతాభాగమును విడిచినయెడల భాగవతమందలి కృష్ణునియందు దేవత్వ మెక్కువగా, భారతమందలి కృష్ణునియందు నరత్వ మధికముగను కానవచ్చుచున్నది. పురాణాదులలో నిట్లు దేవత్వము లేనికృష్ణుడు కనఁబడుట కష్ట మైనను, ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు (౩. ౧౭. ౬) దేవకీపుత్రుఁడైన కృష్ణుడు ఘోరాంగిరస ఋషివలన 'పురుషయజ్ఞ దర్శన'మును నేర్చుకొనిన శిష్యుఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు, దేవుఁడుగ నెంతమాత్రమును అగపడుటలేదు. దీనినిబట్టిచూడ సుపనిషత్కాలమున కృష్ణుడు గౌరవింపఁడగు నొక తత్త్వవేత్తగను, రాజర్షిగను ఉండినట్లులు గానవచ్చుచున్నది. తరువాత నీతనిని భారతాధికములలో దేవునిగ మార్చియుండవచ్చును.

కృష్ణార్జునులు నరనారాయణు లన్న ఋషులయవతార మని చెప్పఁబడియున్నది. ఇందువలనను కృష్ణుడు మొదట నొకఋషిగ నెంచఁబడుచుండె ననియు, దరువాత విష్ణువుగ నెంచఁబడుచుండె ననియు నూహింపవచ్చును.

బుద్ధుడు : దశావతారములజాబితాలలో బుద్ధునిపే రిట్టివలఁ గల్గి రనుట పుష్టము. మహాభారతమునందును (కాంతి, అ. ౩౩౯-లో ౧౦౦), దేవీభాగవతమునందును (౪-వ స్కంధ ౭౧౬) దశావతారములందు బుద్ధునిపేరు లేదు. బాధ్యతము మిక్కిలి ప్రబలిన తరువాతఁగాని యాతనిని దేవునిగ వైదికమతస్థు లొప్పుకొనుట సంభవింపదు. (కొ. వేద. ల.)

అవతి — తెంగుసూరజిల్లాలోని యొకపల్లె. దీని నూల నామము అచూరి. ౧౪-వ శతాబ్దియంతమున మొరసు వొక్కతో జాలినా రైన ఏడ్వరువర్షకసాయదారులు వచ్చి యిచ్చట నివసించి, విజయనగరమువారికి సామంతులుగ మైసూరుదేశమునకుఁ దూర్పుభాగమందు రాజ్యములు స్థాపించిరి.

అవదానము — ఒకవిధ మను బుద్ధివచనమునకును, ఒకవిధ మను బాధ్యరచనమునకునుగూడ అవదాన మనుపేరు చెల్లుచున్నది. సంస్కృతబాధ్యమునందలి బుద్ధుని ద్వాదశిధర్మ ప్రవచనము

1. తస్మాం రాజర్షయః పుణ్యాప్తభా బ్రహ్మయోగినులః, యమం వైవస్వతం తాత ప్రహృష్టాః పర్యహసతే. ౧౭. యయాతి ర్మహానుః పూరు ధాంధాతా సోమకో నృగః, రామో దాశరథిశ్చైవ లక్ష్మణోఽథ ప్రతర్దనః, జామదగ్నశ్చైవ రామకృ..... ఇష్టాశ్చకేదై ర్మహాభి ర్మహాభి యూరిదక్షిణైః, ఏతే రాజర్షయః పుణ్యాః కీర్తిమంతో బహుశ్రతాః. ౧౮. తస్మాం సభాయాం రాజేంద్ర వైవస్వత ముపాసతే.

అవధానము — నిర్వచనము : ఏదైన నొక విషయమున, అనగా నొకవస్తువునందుగాని, భావమునందుగాని మనస్సు లగ్నమైయుండుట అవధాన (Attention) మనఃబలము. ఇట్లునుటచే మన స్పృశవిషయమున నిలిచియున్నపు డితరసమీపవిషయములు బాహ్యగోచరమగుటచే దని యూహింపవచ్చును. మనసు నిలిచియుండినవిషయములకలె నంత స్పష్టముగ వానిమట్లు మన్నయితరవిషయములు మనస్సునకు గోచరమగుటచే దని యర్థము. ఒక దీపమునొద్ద మన మొకకాగితమును జనుపుచున్నపుడు మనమనస్సు దానియందుఁ బ్రవేశించియుండినంతమాత్రమున, దీపమును దానిమట్లు మన్నయితరవస్తువులును మనసమీపమునఁ గల వని యైన మనము తెలిసికొనకపోము. కాని మనయవధానశక్తి కాగితమునుగూర్చి యాలోచించుటలో వినియోగపడుచుండుటచే దానిని గూర్చి గ్రహింపఁగలిగినంతగ నితరవస్తువులనుగూర్చి మనము గ్రహింపఁజాలము. ఇట్లే కాగితముయొక్క వివిధభాగములనుగూర్చి మన మెఱుంగవలయును. మనము చదువుచున్నవాక్యమునుగూర్చి తెలియునంతగ నితరవాక్యములనుగూర్చి మనకుఁ దెలియుటలేదు. కాని మనము చదువుచున్నవాక్యము కాక మఱికొన్నివాక్యములు గూడ నాకాగితముపై వ్రాయఁబడియున్న వనిమాత్రము మనము గ్రహింపఁగలము. ఇట్లే ఆకాగితమునందలి పదములను గూర్చియు, ఆక్షరములనుగూర్చియు మనము తెలిసికొనవలయును. మనస్సు తాను ప్రవేశించియుండినవిషయమునందవధానరూపక మగుసంపూర్ణప్రవేశము గలిగియున్నది. దానిమట్లు ప్రకృలనున్న యితరవిషయముల యందు సామీప్యభేదము ననుసరించి యీమనఃప్రవేశము, లేక మనోవ్యాప్తి క్రమముగా క్షీణించుచుఁబోయిపోయి కడు దూరమునందున్న విషయములయందంతరించుచున్నది.

వ్యక్తమగుకాలము, ప్రయోజనము : అవధానశక్తి మనఃజీవితమునందెట్టిసమయములయందు వ్యక్తమగుచున్నదియు విచారించితిమేని, అది యెట్టిపనిని జేయుచున్నదియు, తత్ఫలమున జీవితమున కెట్లు తోడ్పడుచున్నదియు మనము తెలిసికొనఁగలము. మనము జన్మించినచిట్టనే తాత్కాలికరీతిరేపకమునకుఁ గావలసిన ప్రవృత్తిస్థానాదిముఖ్యోపకారకములను మనస్సుయొక్క సాయములేకయే నిర్వర్తించుటకుఁగాను మనకర్తృత్వములుకొన్ని చలనములనుజేయుటకు సమర్థములైయున్నవి. ప్రసమున నోటికడకుఁ దీసికొనివచ్చినచెట్టనే శిశువు దానిని గుబిరించి ప్రవృత్తిపానము చేయుటయు, మనయెంటిమీఁద ఈగవ్రాలినతోడనే మనమనస్సునకుఁ దెలియకుండఁగనే దానిని చేతితో విసరుకొనుటయు ఇట్టివృత్తి ప్రవర్తనము లగు (Automatic or reflex movements) ఇంద్రియసంచలనములకుదాహరణములు. ఇట్టియవధానచలనములకు స్వల్పసంఖ్యాకము లగుటచే నీనితో మన జీవితమునఁ జాలకాలమును గడపలేకున్నాము. మనస్సుయొక్కసాయముకల్పితయే మనయవధానములు మన కవసరము లగుకార్యములను

చేయుట కెప్పుడోక్తము లగుచున్నచో అట్టిసమయమున, క్రొత్తరీతుల సీకార్యములను నెఱవేర్చుటకై వీనియందు మనమనస్సు ప్రవేశింపవలసినచుచున్నది. ఒకసాలెవాడు మగ్గమును జేయుచున్నపుడు పోగు చిక్కుపడకుండ మన్నంతవఱకుఁగాని, కండెక్రిందఁ బడకుండ మన్నంతవఱకుఁగాని వానిమనస్సుయొక్కసాహాయ్యముకల్పితయే వానిచేతులు జేతపనిని జేయుచుండును. అతనిపని కేరెండువిధముల నెట్లు భంగము వచ్చినను, అతనిమనస్సు జేతవంకకుఁ దిరిగి యవధానకార్యమును జేయవలసియున్నది. కావున మన కవసరములు కలిగినపు డెల్ల వానిని నివారించునిమిత్తము మనమనస్సు వానియందు నిలుచుచున్నది. మన స్ఫుట్లాకవిషయమునందుఁ బ్రవేశించినపు డెల్ల నవధానకార్యము జరగుచున్నది. అవసరములు కలిగినపు డెల్ల నవధానరూపమున మనఃప్రవేశము కలుగును. ఆయవసరస్వభావమును తెలియఁజేయుటయే అవధానశక్తియొక్క ప్రయోజనము.

అవధానస్వభావము : మైని జెప్పినదానినిబట్టియే మన మవధానస్వభావమును గ్రహింపఁగలము. ప్రపంచమునందలి యన్నివిషయములతో నొకటేసారి యవధానశక్తికిఁ బని లేదు. కావుననే వాని యన్నిటివంకకు నొకటేసారి పోక యేక్షణమున నేవిషయమును గ్రహించుట జీవితమున కత్యవసరమే మనమనస్సు దానియందు నిలుచుచున్నది. ఈరీతిగ నవసరము లైనవిషయములనుండి యవసరము లైనవానిని వేరుపఱచి కావలసినవానినిమాత్రమే తనకు లక్ష్యములుగ నొనర్చుకొనుటయే యవధానశక్తియొక్క స్వభావము. ఇట్టి అవధానశక్తి పనితనమునందు స్వల్పముగ నుండి క్రమక్రమముగ నభివృద్ధి నొందుచున్నది. అవధానము కొన్నిక్షణములుమాత్రమే యొకవిషయమునందు నిలువఁగలదు. దానిని గ్రహించినచెట్టనే, అవధానశక్తి యింకొకవిషయమునకుఁ బరుగెత్తుచున్నది. అది యట్లు పరుగెత్తక యొకటేవిషయమునందు నిలిచియున్నట్లు కనఁబడినను, అవిషయమునందు క్రొత్తక్రొత్తభాగములను కనుగొని విచారించుచున్న దనియే మనము గ్రహింపవలసియున్నది. ఒకటేమాటయందు చాలకాలము మనమనస్సు నిలిచియున్నట్లు కనఁబడునట్లు దామాటయొక్క వివిధాక్షరములనుగూర్చి ప్రత్యేకముగ వాలోచించుచున్నదని యర్థము. ఇట్లే యొకటేయక్షరమునందవధానశక్తి చాలకాలము నిలిచినట్లు కనఁబడునట్లు దానియందు క్రొత్తక్రొత్తభాగములను కనుగొనుచున్నదని మనము గ్రహింపవలయును. కావున నతిత్వరీతముగ వఱుట అవధానశక్తియొక్క మఱియొక ముఖ్యలక్షణము.

అవధానభేదములు, సంకల్పపూర్వకావధానము : అవధానము సంకల్పపూర్వకము, సంకల్పరహితము, సంకల్పవ్యతిరేకము అని మూఁడువిధములు. మన జేదియో యొకవిషయమునందు మనస్సును నిలుపవలయు నని యుద్దేశించి యత్నపూర్వకముగ మనస్సు నందుఁ బ్రవేశింపఁజేసితిమేని, మన స్ఫుట్లావిషయమునందు వర్తింపఁజేయఁబడుట సంకల్పపూర్వకావధాన మనఁబడును. ఒకబడిపిల్లవాఁ డాటల

వంకటఁ బరుగెత్తుచున్న తనమనస్సును వానినుండి మరలించి తనపుత్ర కములయందు నిలుపఁ జూచెనేని యాతఁడు సంకల్పపూర్వకావధాన కార్యమును జేయుచున్నాఁడు. ఒకకతావధాని పృచ్ఛకులు తన కొనగినవిషయములను జ్ఞప్తియందుంచుకొనుటకై వానియందు తనమనస్సును నిలిపినప్పుడుమాడ నిట్టితావధానకార్యమే జరగుచున్నది. సామాన్యముగ మనము సంకల్పించినవిషయమునందు మనమనస్సును నిలుపఁజూచినను అది యావిషయముచుట్టుప్రక్కల మన్నవానికిని సహజముగ వ్యాపించు నని చెప్పియున్నాము. సంపూర్ణకాగ్రత కలవడినవారలమనస్సున కీసమిషయమువ్యాప్తి చాల తక్కువ. కొన్నిసమయములయందు ఓది లేదని చెప్పినను దోషము లేదు. ఇందులకు బాహ్యప్రపంచమునెల్ల ముఱచి మత్స్యయంత్రమునందే తనమనస్సును నిలుపఁగలిగినయర్జునుఁడే తార్కాణము. ఇట్టికత్తి సామాన్యులకు మనయందుఁగూడ కొన్నిసమయములయందుఁ గానవచ్చుచున్నది. మన మేదియేని యొకవిషయము వాలోచించునప్పు డితర విషయములను చాలవఱకు సంపూర్ణముగ ముఱచియుండుట కొన్ని సార్లు తటస్థించు నని మన మెఱిగినవిషయమే.

సంకల్పరహితావధానము : మనప్రయత్న మేమియు లేకయే మనమనస్సు తన కిష్టమగునేదియే నొకవిషయమునందుఁ బ్రవేశించుట సంకల్పరహితావధాన మనఁబడును. ఇచ్చట మనమనస్సు నట్టివిషయమునందుఁ బ్రవేశపెట్టనలయు నని యెట్టిప్రయత్నము గాని, సంకల్పము గాని లేదు. మనమనస్సు తా వాలోచించుచున్నవిషయమును వీడి తన కెక్కువగ రుచించు నితరవిషయములవంకటఁ బోవుట మన కమభవచేద్యము. ఒకగదిలో మనము చదువుకొనుచుండ ప్రక్క గదిలో సంగీతము వినుటదేనేని మనమనస్సు నటు ద్రిప్పి మనము సంగీతము వాలకించుట సహజము. ఇట్లే క్రొత్తవిషయమునందు మన మనస్సును ప్రవేశపెట్టుటకు మాఱుగ నచ్చటనుండి దానిని మరలించుటకే కొంతయత్నము కావలసియున్నది. గాఢముగ ఆలోచనయందు మనస్సు ముగ్ధ మైయున్నను, మనమేరు మనచెవులఁ బడెనేని చంటనే మనమనస్సు దానివంకటఁ దిరుగుట సంకల్పరహితావధానమునకు చక్కనియుదాహరణము. ప్రతివానికిని కొన్నివిషయములందుకంటే మఱికొన్నిటియందు సహజాభిలాష యొక్కవ. ఒకనికి సంగీతమునా, మఱియొకనికి చిత్రలేఖనమునా, ఇంకొకవి కింకొకకరయు రుచించును. మనకు రుచింపనివిషయములను నేర్చుకొనవలయు ననిన మనస్సును వానియందు నిలుపుటకై కొంతకత్తిని వినియోగింపవలసి యున్నది. మన కభిరుచి గలవిషయములను నేర్చుకొనవలయు ననిన మనస్సు అట్టే ప్రయత్న ముక్కఱలేకయే వానియందు నిలుచుచున్నది. ఇందువలన వానిని త్వరగ నేర్చుకొనుటకును, సంపూర్ణ జ్ఞాన మలవఱుచుకొనుటకును అవకాశము గలుగుచున్నది. ఇందువలననే ఒకబాలున శ్రవిషయమునందు సహజాపరత్తి యొక్కవగ నుండునో అతనికి దానియందే శిక్ష నొసఁగుట మేలని మనవారు చెప్పుచున్నారు.

సంకల్పవ్యతిరేకావధానము : మన స్నేదియే నొకవిషయమున లగ్న మైయుండి దాని నచ్చటనుండి మన మెంత మరలింపఁజూచినను మరలకుండుట సంకల్పవ్యతిరేకావధాన మనఁబడును. పైని జెప్పినయుదాహరణములే కొంచెము మార్చఁబడినయెడల ఈవిధ మునవధానమునకుఁగూడ నుదాహరణము లగును. పైని చెప్పినట్లు మనమనస్సు, చదువుచున్నపుస్తకమును వీడి సంగీతవంకట తిరిగిన పిమ్మట మనము దానిని మరల పుస్తకపఠనమునందు ప్రవేశింపఁజేయు యత్నించినప్పుడు అది యట్లు మరలకుండెనేని మనమనస్సు సంగీతము నందు ఓట్లు మన కిష్టము లేకయే బద్ధ మైయుండుట సంకల్పవ్యతిరేకావధానము. ఇట్లే అటలవంకటఁ బగుకత్తి పుస్తకములవంక కెంత త్రిప్పఁజూచినను తిరుగనిబాలునిమానసికావస్థయు సంకల్పవ్యతిరేకావధానము.

అచ్ఛానరాహిత్యము : అవధానసూన్య ముస్థితి మనమనస్సు నకు సుమస్తయందున్నను జాగ్రత్తపథ్యయందుఁ జెప్పును లేదు. ఇతరుఁ డేదియైన నొకసంగతిఁ జెప్పుచున్నప్పుడు మనము చెవులతో వినుచున్నను దానిని గ్రహింపకుండునయెడల మన మవధానరహితులముగ నున్నా మని సామాన్యముగఁ జెప్పుదురు. కాని మనము వినుచున్నసంగతులకంటె నెక్కువక్రీతికరము లగువిషయములయందు మనమనస్సు బద్ధ మైయున్న దనియే మన మూహింపవలయును.

వ్యక్తమగుటలో కాలవ్యత్యయము : ఈ మూఁడువిధములగు అవధానములలో మనుష్యశిశువునందు ప్రథమమునఁ గానవచ్చునది సంకల్పరహితావధానము. శిశువున కెట్టిసంకల్పమును లేకయే వాని జ్ఞానేంద్రియము లగు కన్నులు, చెవులు మొదలగువానిమూలమున నాతనికి వ్యక్త మగుచున్నబాహ్యప్రపంచమునందలి వివిధవిషయములయందు నాతనిమనస్సు నిలుచుచున్నది. అతనియింద్రియము లాతని నెటు పట్టిలాగిన నావంక కాలనిమనస్సు తిరుగుచున్నది. ఇట్లు కొన్నివిషయములయందు నాతనిమనస్సు సంకల్పరహితావధానరూపమున వర్తించునప్పు డాకస్మికముగ నొకగొప్పధ్వని గాని, కమలకు ముఱుమిట్లుగొల్పు వెలుతురుగాని అతనికి గోచర మయ్యెనేని, అతనిమనస్సు వీనివంకటఁ దిరుగవలసివచ్చుచున్నది. మన ప్పిట్లు సంకల్పమేమియు లేక బలవంతముగ నొకదానియందు ప్రవేశపెట్టఁబడుట సంకల్పవ్యతిరేకావధాన మని కొండఱు చెప్పుచున్నారు కావున ప్రథమమున నీరెంచును, ముఖ్యముగ సంకల్పరహితావధానమునా, సంకల్పములు, వాంఛలు మొదలగునవి యేర్పడినపిమ్మట కొంత యాలస్యముగ సంకల్పపూర్వకావధానమును బయల్పడి క్రమవృద్ధిని పొందుచున్నది.

వీని పరస్పరసంబంధము : అవధానము మూఁడువిధము లగుటచే, ఈమూఁడింటియొక్క స్వభావము గాని, ముఖ్యలక్షణములు గాని, ప్రయోజనములు గాని వేరుకావు. ఈమూఁడును ఒకకత్తియగు మనస్సుసంబంధమైన యవధానముయొక్క రూపభేదములే కాని, ఎట్టి

సంబంధమును లేని స్వతంత్రములగు మూడువిధములయిన భిన్న శక్తులు కావు. మనశీవయాత్రయందు త్విగతము ముప్పతిల్లుచున్న వాంఛాప్రతిబంధములను, సంకల్పావరోధములను, ప్రాణోపద్రవములను, వానివాని స్వభావములను మన కిట్లెఱింగించుటచే మనము వాని బారిఁ బడకుండ మనశీవితముయొక్క గమ్యస్థానమును జేరునట్లు చేయుటయే ఈ మూడింటియొక్క స్వభావము. మన శీవితమునకు, తాత్కాలికముగ నవసరము లైనవిషయములనుండి యవసరము లైన వానిని వేరుపఱచి, మన యవధానశక్తికి అవసరము లైనవానినే గుఱి చేయుస్వభావ విమూఢులవిధములగు అవధానములయందును గాన వచ్చుచున్నది. ఈయవధానశక్తి ప్రారంభమగుటలోను, పిమ్మట వర్ధిల్లు లోను మూడుతీరులుగ వర్తించుటచే, దీని మూడువిధము లగుమాప ములకు మూడుపేరులు పెట్టి వానిస్వభావమును దెలిసికొనుచున్నామే కాని, ఈమూటికిని పైని కనబడునంత భేదము లేను.

ఎన్ని విషయములం దేకకాలమున అవధానము నిలుచునదియు : ఇక, తడవ కెన్ని విషయము లవధానశక్తికి నొకటేసారి లక్ష్యములు కాగల ననువిషయమును విచారితము. ఈ ప్రశ్నయును, తడవ కెన్ని పనులను మన మొక్కటేసారి చేయగల మను ప్రశ్నయును వేఱని మనము మొట్టమొదట గమనింపవలయును. తడవ కనేకములగుపనులను మన మొక్కటేసారి యభ్యాసవశమున చేయగలిగినను, ఒక్కసారి యొక్కవిషయమునంగుమాత్ర మే మన యవధానమును నిలుపగలముని ప్రస్తుత మానసకాస్త్రవేత్తలయభిప్రాయము. ఒకకుట్టుపనివాఁ డొకటే సారి తనయంత్రముయొక్క అడుగుభాగమును కాలితోఁ ద్రొక్కుచు, గుఱులను కడువేగముగ తనచేతితో తన యంత్రసాహాయ్యమున కుట్టుచు, ఇతరులతో మాటలాడుట లేక దేనినైనఁగూర్చి యాలోచించుట అనుపనినికూడ చేయగలుగుచున్నాఁడు. ఇట్లుతాడు మూడుపనుల నొకటేసారి చేయుచున్నాఁడు. ఈవిధముననే ఆభ్యాస వశమున కర్తృత్రియము లొకటేసారి యెన్ని పనులను జేయునట్లు వాని నొకఁడు వశపఱచుకొనిన వాతఁ డెన్ని పనుల నొకటేసారి చేయగలఁడు. అయినను అతనిమనస్సు తడవ కొకవిషయమునందు మాత్రమే అవధానరూపమున నిలువగలుగుచున్నది. మిగిలినపనుల నవాలోచితముగ మనస్సాహాయ్య ముకలకయే వానియవయవములు చేయుచున్నది. కావుననే అభ్యాసవశమున నింత్రియములు తమంతట తామే చేయుచున్న పనులలో నేవిధమైన లోపము వచ్చినను వాని మనస్సు తన ప్రస్తుతవిషయమును వీడి ఆ లోపమును నివారించు నిమిత్త మాపనులనంకటఁ దిరుగుచున్నది. కుట్టుపనివానియంత్రమున నేదేనిలోపము వచ్చి ఆయంత్రము కుట్టుపనిని చూనినను దారము పూర్తియై కుట్టుపని సాగకున్నను, తాను మొదలుపెట్టిన కుట్టు సాంతమై రెండవకుట్టు వాతఁ డారంభింపవలసియున్నను, లేక మఱి యేవిధముగనైన తనదనికి భంగము కలిగినను, అకుట్టుపనివాఁ డాలోచించుట కాని, మాటలాడుట కాని కొంతకాలము మన తనమనస్సును భాను చేయుచున్న పనియందు నిలుపవలసినవాఁ డగుచున్నాఁడు.

ఈవిషయ మింతనేపటినుండియు వానిమనస్సు కుట్టుపనియందు ప్రవేశించియుండలేదని చక్కఁగ నూచించుచున్నది. తడవ కొకటే విషయమున మనమనస్సు నిలువగల ననినప్పుడు మనస్సుపక్షమున నొకవిషయ మని మాయధము. చిత్రలేఖకుఁ డొకఁడు తన రెండు చేతులతో నొకటేసారి రెండుకాగితములపై రెండు భిన్నరూపము లను చిత్రింపఁగలిగినను, అతనిమనస్సును దృష్టియం గుంచుకొని చూచితిమిని అతఁ డొక్కపనిని జేయుచున్నాఁ డనియే మనము చెప్పవలసియున్నది. ఒక అష్టావధాని తనపృచ్ఛకుని కొకనికి పవ్య మును చెప్పుచున్నప్పుడే, అతనివీపుపై పూవులను వేయుటయు, వెనుక నుండి గంటలను కొట్టుటయు, అతఁడు వానిని సరిగ లెక్కపెట్టగలుగుటయు మనము పైనిఁ జెప్పినదానికి కొంచెము వ్యతిరేకముగఁ దోప వచ్చును. ఒకగంటకును మఱియొకగంటకును, ఒకసారి పూవును వేయుటకును ఇంకొకసారి పూవును వేయుటకును కొంతవ్యవధి కల దనియును, అట్లు వ్యవధి లేక అదేపనిగ నొకదానితరువాత నొకటిగ పూవులను వేసినను గంటలను కొట్టినను వైమూఢుపనుల నొకటేసారి యెట్టి అవధానియు చేయఁజాలఁడు. వడిగ లెక్కపెట్టుటకుమాత్రమే కూర్చుండినవానికి కావలసినదానికంటె నేమాత్రమైన నధికముగు వ్యవధి మూడుపనుల నొకటేసారి చేసినట్లు కనబడుటకు కావలసి యున్నది. ఈవ్యవధికాల మేమాత్రమైన నుండుటచేతనే, ఆ అష్టావ ధానియొక్క మన స్సౌకవిషయముననుండి యింకొకవిషయమునకును, అచ్చటనుండి మఱియొకవిషయమునకును, దానినుండి మరల స్వస్థాన మునకును కనుమూసి కనుదొంచునంతలో మనస్సునకు సహజ మగువేగ ముతోఁ బరుగెత్తుచుండుటచే పృచ్ఛకులు ప్రేక్షకులును అవధాని యొకటేసారి యనేకము లగుపనులను చేయుచున్నాఁ డని యనుకొన వచ్చును.

తడవ కొకవిషయముమాత్రమే మనయొక్క యవధానశక్తికి లక్ష్యము కాగల ననినప్పు దావిషయము భాగసమన్విత మైయుండ వచ్చునా లేక భాగరహిత మైయుండవలెనా యని మనము విచారింపవలసియున్నది. దీనికిఁ బ్రత్యుత్తర మే మన, ఆ విషయ మనే కాంతర్భాగములు కలదిగ నుండవచ్చును కాని దానిని మనమనస్సు గ్రహించునప్పు డొక్కొక్క భాగమును గ్రహించి వాని నన్నిటిని కలుపుటచే అవిషయమును గ్రహింపక, దానినంతయు నొకటేసారి యొకటేవిషయముగ ప్రప్రథమమున గ్రహించుచున్నది.

అవధానమందలి విభజనమును సత్ప్రేరేపమును : మన మొకధూమ కేటయంత్రమును (Railway Engine) చూచి అదియొకయంత్ర మని కనుఁగొనినప్పుడు, దానిలోని వేఱువేఱు భాగములను విడివిడిగ మొదట గ్రహించినపిమ్మట నది యొకయంత్ర మని తెలిసికొనక వాని నన్నిటి నొకటేసారి యొకటేయంత్రముగఁ దెలిసికొనుచున్నాము. అట్లే యొకమాటను గ్రహించునప్పుడు, మొట్టమొదట, దానిలోని భాగము లగు వివిధాక్షరములను గాని, ఒక వాక్యముయొక్క భావ మును దెలిసికొనవలయు నన్న వేఱువేఱుమాటలయొక్క ప్రత్యేకార్థ

మునుగాని మనము తెలిసికొనఁ బ్రయత్నింపము. ఇందువలననే యొక బాలున కొకభాషను నేర్చుచున్నప్పుడు, మొట్టమొదట పిల్లి, కుక్క, మామగొడు, కొట్టెను అను ప్రత్యేక ప్రత్యేకము విడివిడిపదములను నేర్చక వాక్యరూపమున భాష నరచు నేర్చుకొన మొదలిడునట్లు చేయవలయు నని మన విద్యాధికారులు చెప్పుచున్నారు. ఒకవిషయమునుగూర్చి సామాన్య మగుజ్ఞానము కొంచె మేర్పడినపిమ్మటనే వేఱు వేఱుభాగములనుగూర్చి స్పష్టమగు జ్ఞానము మన కేర్పడుచున్నది. కాని అవిషయమునుగూర్చిన సామాన్యజ్ఞానము మొట్టమొదట మనకు కలుగునప్పుడు మాడ, అది మనకు విశేషము కాని కొన్ని భాగములను కలిగియున్న దనియు, ఆభాగము లన్నియును కలసి యొక్కటియే యనియుమాత్రము మనము తప్పక తెలిసికొందుము. కావున మనము తెలిసికొను ప్రతివిషయమును భాగసమన్విత మైయున్నది. ప్రతి యవధాన కార్యమందున, అవధానమునకు గుఱి యైన ప్రతివిషయమును వేఱువేఱుభాగములుగ విభజించుకొనియు (Discrimination or analysis), ఈభాగము లన్నియు నొకదానిలోనిభాగము లని గ్రహించుకొనియు (Association or Synthesis) బయల్పడుచున్నవి.

అవధానఫలితములు: ఒకవస్తువును చూచియు చూడనట్లుగ నుండుమేని అది కొన్నియంతర్యాగములను కలిగియున్న దమవిషయమును గ్రహించుటయు దానిస్వభావమునుగూర్చి యిట్లు జ్ఞానము కలుగుటయుమాత్రమే తలపించును. అట్లు గాక అవస్తువును మనయవధానకృత్తి లక్ష్యముగాఁ జేసితిమేని దానినిగూర్చి సంపూర్ణ జ్ఞాన ములవడటకు మన కవకాశము కలుగుచున్నది. ఏవిషయమున మనమునమ్మను గాఢముగ లగ్న మొనరింతుమో, అవిషయము చక్కఁగ జ్ఞప్తియందుండుఁగలను. కావున మన మాలోచించు విషయములయొక్క స్వభావమును చక్కఁగఁ దెలిసికొనునట్లు చేయుటయు, ధారణాకృత్తి చాల తోడ్పడుటయు అవధానకృత్తి యొక్క ముఖ్యఫలితములు. (గొ. ను.)

అవధానములు, అవధానము: మనదేశమునం దష్టావధానము లనియు, శతావధానము లనియుఁ గొందఱు చేయుచుండుదురు. వారిని మనవారు అష్టావధానము లనియు, శతావధానము లనియుఁ బిలుచుచుండుదురు. ఇట్టియవధానములనుసరించి గ్రంథములు సంస్కృతమునందున్నట్లు కానరాదు. అవధానమును స్పష్టముగాఁ జెప్పరు. ఉచ్చిష్ట గణపతి మొదలైనదేవతల యాపాసనవలన నిట్టికృత్తి వచ్చుననియు, నిది యభ్యాసమువలన రానేరదనియుఁ గొందఱు చెప్పుచున్నను, అభ్యాసమువలన నితరవిద్యలవలెనే పినినిగూడ నేర్చుకొనవచ్చును! అని యిప్పుడు విద్వాంసులు నమ్ముచున్నారు. చిత్రకాగ్రముఁ జేయుకృత్తియు, ధారణాకృత్తియు నెక్కుడుగఁ గలవారి కవధానము సులభసాధ్యము; అస్థులకుఁ గొంతకష్టసాధ్యము.

అవధానమునుసరించిన నైవ్యాసము చదువువారికి, నొక్క సారి (ఏకసమయావచ్ఛేదమున) ఎనిమిదివిషయములను గాని, నూఱు విషయములను గాని మన నెట్లు గ్రహించు నన్నసందేహము గలఁగ వచ్చును. కాని అష్టావధానముఁడుఁ గాని శతావధానముండుఁ గాని అవధాని అన్ని విషయములను ఏకకాలముందు గ్రహించుచున్నాఁ డనుట నిజము గాదు. ఒకవిషయము మనదృష్టిపథమునకు రామన్నది యని మొదటఁ దెలిసి యెదురుచూచుచున్నపు డా విషయమును గ్రహించుటకు మనకునకు ౩౬ మానముల కాలముకంటె నెక్కుడుపట్టదు. మాన కాల మనఁగా నొకసెకనులో ౧౦౦౦-వ వంతు. అయితే అవధాని యొక్క గ్రహణకృత్తిని బట్టి ఈకాలము హెచ్చుచుండును, తగ్గుచుండును. కావున నతిసూక్ష్మకాలములో గ్రహింపఁబడువిషయము లన్నియు మనకు నేకకాలముందు జరగినట్లు కానవచ్చినను భిన్నభిన్న కాలము లందే మనదృష్టికే గ్రహింపఁబడును. ఇదియుఁగాక యీ యవధానము లలో నవధానకార్యమునకంటె 'ధారణ' (Retention), 'స్మృతి' (Reproduction, memory) అను మానసక్రియలపనియే యెక్కుడుండును. ప్రథమ పుచ్చకుని ప్రక్షయ, ద్వితీయపుచ్చకుని ప్రక్షయ నేకకాలముందు నడుగఁబడవు. ప్రత్యేకతరములును ఏకకాలముందు నీరుఁబడవు. కావునఁ గ్రమముగాఁ జెప్పఁబడినప్రక్షయ లన్నియు జ్ఞాపక మంచుకొని, మరల నావధున వచ్చినప్పుడు గాని, నడుమ నడిగినప్పుడు గాని ప్రతిపుచ్చకుని ప్రక్షయమను తగినజవాబు చెప్పుటకు ధారణాకృత్తియు, స్మృతియు నెక్కుడు గావలయును. అవధానము, ధారణ, స్మృతి యనునవి వేఱువేఱు మానసవ్యాపారము లయినను వీనికిఁ బరస్పరసంబంధము కలదు. లక్ష్యపూర్వకముగ (అవధానపూర్వకముగ) గమనించినవిషయము చక్కఁగ ధరింపఁబడును, అనఁగా బాగుగ మనదృష్టిలో నాఁటును. అట్లు నాటివది మరల వలయునెడ కిప్పుడుగ జ్ఞాపకము వచ్చును.

ఇక నష్టావధాన శతావధానవిధానములును, వానికై చేయఁబడు మపాయములును సంగ్రహముగాఁ జెప్పెదను.

అష్టావధానము: అష్టావధాన మనఁగా నేకకాలమునందు నెనిమిదివిషయములను మనదృష్టి గ్రహించి ధరించుట. ఏక కాల మనఁగా విక్లిరి యవ్యవధిగలకాలము. కాస్త్రీయరీతిచేత నవి భిన్న కాలములే యైనను వ్యావహారికమున నేకకాలముగానే కానవచ్చును. సాధారణముగ, ౧. కదిత్యము, ౨. తగ్గస్తాక్షరి, ౩. గణితము, ౪. సమస్య, ౫. పురాణము, ౬. కావ్యపాఠము, ౭. చదవఁగము, ౮. సంభాషణము నను నెనిమిది కార్యముల నవధాని యేకకాలమునందే చేయుచుండును. అష్టావధానమునకు నీయొనిమిదియే యుండవలయునని నియమము లేదు. ఇందుఁ గొన్ని మాతృచ్ఛేసి కొందఱు చెప్పెదరు.

కందుకూరి వీరేశలింగముగారి స్వీయచరిత్రము, ౧-వ భాగము, ౩-వ ప్రకరణము.
2. Rihot's Psychology of Attention, P. 74.

బలగా 'విత్తము', 'సమస్తం' అనునవి నిజముగా ఆకుక విత్తవిషయములు. అకుకవిత్తమునందుగూడ నవధాన మెక్కువగ నుండవలయును. ఇందునుగూడ 'అకుకవిత్తము' క్రింద సభిక్తముగ వ్రాయవలెను.

వ్యస్తాక్షరి: ఒక్క వాక్యమునందలిపదము లొక్కొక్కటిగఁ బృచ్ఛకునియిష్టము వచ్చినక్రమముగ నిన్నవయ్యర మిది యని చెప్పినయెడల నన్నియు విని చివరకు మాలవాక్య మిది యని యవధాని చదివి చెప్పును; లేదా యెవరిని చదివకుండఁ గాగితముపైని వాక్యము వ్రాసి అక్షరముల కంటెలు వేసి అక్షరములను కత్తిరించి అందు నిష్టము వచ్చినక్రమమున నొక్కొక్కటి యవధానికై జూపు చుండును. అర్థయుక్తమైన వాక్య మైనయెడల నక్షరములసహజము కొంతవఱకు జ్ఞాపకశక్తికి సాయము చేయునుగాని, పెక్కుసారులు పృచ్ఛకుఁడు వాక్యమునందలిపదముల నీయక, అర్థము లేనియక్షర సహజము మొకటి కల్పించుకొని యందలియక్షరములను జెప్పును; లేదా అవధానికై చదివనిభాషలోనివాక్యమునందలి అక్షరములనైనను చెప్పును. అప్పు డీయవధానము కొంచెము కష్టము. దీనికి శతావధానమునందుఁ జెప్పబడిన నూఱుపిరళబ్దములసాయము తీసికొనవలెను (దీనితరువాత రచింపఁబడిన శతావధానవిధానమును జూపుఁడు). స్థిరవామములకును ఈయపిరళములకును స్థిరసంబంధము కలుగఁజేసి కొనవలెను. వీలగునంతవఱకు పృచ్ఛకుఁ డిచ్చిన అక్షర మొకళబ్దము యొక్క ప్రమాణముగ నుండునట్లుగఁ జూచి యాశబ్దమునకును, అవధానిమనస్సులోని స్మృతశబ్దమునకును సంబంధము కల్పకొనవలెను. ౯-వ అక్షరము 'చ', అవధానియొక్క ౯-వ స్మృతశబ్దము 'పాము' అనుకొనుఁడు. అప్పుడు అవధాని 'పాము చలిచీమలచేతఁ జిక్కి చావచె సుమతీ' అని యొకవాక్యమును కల్పించుకొనును. మరల సతఁడు వరుసగ నక్షరములను జెప్పనపుడు ౯-వ సంఖ్య ఆతనికి మనసులోనికి రాఁగానే, 'పాము' అను స్మృతశబ్దమును దానితోపాటు 'పాము చలిచీమలచేతఁ జిక్కి చావచె సుమతీ' అన్నమాటయుఁ దోచి ౯-వ అక్షరము 'చ' యని స్పష్టపడును. ఈక్రియ యంతయు నభ్యాసముచే నొకనెకమకంటె నెంతో తక్కువకాలములో జరగును. ఇష్టాక్షరము శబ్దమునకు మొదట నుండుటకు వీలు లేనియెడల శబ్దమునకు మధ్యము, చివర నుండునట్లు ఏర్పఱుచుకొనవచ్చును. మూడు నాల్గు హల్లులు గలసిన సంయుక్తాక్షర మైనయెడల నాయక్షరములు విడఁదీసి వేలు పదముగనో పదములుగనో యేర్పాటు చేసికొనవలయును. 'స్థి' అనునక్షర మిచ్చినయెడల నిది గలశబ్దము దొరకుట దుర్లభము. కావున దానికి గుర్తుగ 'సంగయ్య' అను శబ్దమును కల్పించుకొని స్మృతశబ్దముతోఁ గల్పకొనవలెను. ఈ శబ్దమునందలి మొదటి అక్షరము 'స' కును, రెండవఅక్షరము 'గ' కును, మూడవఅక్షరము 'య' కును ఉద్బోధకములుగ నుండును. అభ్యాసమువలన నీకల్పవాక్య క్రి దిన దినాభివృద్ధిం జెందును.

'నిష్కాక్షరి' యని యొకవిధము కలదు. వర్ణనములో నీ యక్షరములు రాఁగూడ దని పృచ్ఛకుఁడు వర్త పెట్టును. దానికిని నేకాక్షరకాదజ్ఞానమును, సంస్కృతాంధ్రపాండిత్యమును బాగుగ నున్నయెడల సహకారిగ నుండును.

గణితము: ఒకఁడు గంటలు కొట్టుచుండును. అవధాని యిత రావధానముల జేయుచు నాగంటలను లెక్కపెట్టి చివరకు నిన్నిగంట లయ్యె నని చెప్పును; లేదా ఒకఁడు అవధానిపేపుపైని ఒక్కొక్క పూవును వేయుచుండును. ఎన్నిపూవులు వేసినదియు చివర కవధాని జెప్పవలెను. వీనియందు నవధానియొక్క దృష్టి కొంచెము క్రద్ధగ నుండవలెను. ఒకప్పు డితరము లగునవధానములును ఇదియు నొక్క సారి తటస్థింపవచ్చును. అప్పుడు పారపాటు పడవచ్చును. ఇదియుఁ గాక, వీనిని లెక్కపెట్టునప్పుడు ౧, ౨, ౩, ౪ అని లెక్కపెట్టుకొను చున్నయెడల నెక్కడనైనను అంకెలు పారపడవచ్చును. క్రిందటి తడవ లెక్కించినది మూడూ, నాలుగూ అని సంశయము రావచ్చును. కావున ౧ టి కాఁగానే పరబ్రహ్మ మనియు, ౨ కాఁగానే ద్వైత మనియు, ౩ కాఁగానే త్రిమూర్తు లనియు, ౪ కాఁగానే వేదము లనియు మనసులో నీ ప్రకారము మొసటి ౧౦ సంఖ్యలతో ౨౦ సంఖ్యలతో ఒకనామక్రమమును, తరువాత ౧౦ సంఖ్యలతో ౨౦ సంఖ్యలతో మఱియొకనామక్రమమును ఏర్పాటు చేసికొన్నయెడల సంఖ్యలు తప్పకుండఁ జేరగలవు.

గణితవిషయమునందు లెక్కలుచేయుటయుఁ గలదు. కొందఱు కూడికలు గుణకారభాగహారములను చేయుదురు. కొందఱు ఇంగ్లీషు తారీ కిచ్చినయెడల మనసులో లెక్కచేసికొని వారము చెప్పుదురు. ఇందుకై వీరు గణితశాస్త్రమునందు నిట్టిలెక్కలు చేయుటకై కల సులభపద్ధతులను నేర్చుకొందురు.

శతావధానము:

శతావధానమునందు నూర్గురు పృచ్ఛకులు వరుసగఁ గూర్చుండి అవధానిని క్రమముగ నూఱువిషయములను గుఱించి తమకు నిష్టము వచ్చినవృత్తమునందు వర్ణింపు మని యడుగుదురు. అవధాని మొదటివానియొద్దనుండి చివరవానివఱకును వరుసగ నొక్కొక్కనికి వాడు గోరినవిషయమును గుఱించినవర్ణనము వాడు గోరిన వృత్తమున మొదటివరగాము చెప్పుకొనుచుఁ బోవును. నూఱవవానికి ప్రథమచరణము చెప్పినతరువాత మరల మొదటిపృచ్ఛకుని యొద్దకు వచ్చి యచ్చటనుండి క్రమముగ నూఱుమందికిని వారివారి రెండవ చరణమును జెప్పును. ఇట్లు క్రమముగ నాల్గుచరణములును పూర్తి చేయును. తరువాత మొదటనుండి చివరవానివఱకు నొక్కొక్కనిఁ జూచి వారిపద్ధతుల బూర్తిగ నాల్గుచరణములును చదువును.

కొన్ని అవధానములందు నన్నియు నిర్ణయములే పెట్టక, కొన్ని సమస్యలును, కొన్ని లెక్కలును (ఇంగ్లీషులేదీ యిచ్చి వారము చెప్పు మనుట మొదలయినవి), అష్టావధానములకరెంటలు కొట్టుట, పూలు

చేయుట మొదలయినవియుఁ జెట్టుదురు. కాని వర్ణనములు, సమస్యలే యొక్కవగ నుండును. కావునఁ గవిత్వము చెప్పఁగల్గినవారే సాధారణముగ కేతావధానము చేయఁగలరు. వారివారిభాషాజ్ఞానమునుబట్టి వర్ణనలు సమస్యలు సంస్కృతము, తెలుఁగు, పారిసీ మొదలయినభాషలలోఁ జెప్పెదరు.

పూర్తిగ కేతావధానము చేయుటకుఁ గాలము ౧౬ గంటలు మొదలు ౨౪ గంటలవఱకును పట్టును. ఇన్నిగంట లొకటికంటె సగ చేయుచుండుట కష్టము గనుక, దినమునకు ౫, ౬ గంటలవఱకు సగ చేసి మూడునాల్గుదినములలోఁ బూర్తి చేయుదురు. ఇది యాంధ్రదేశాచారము. ఉత్తరసింహదేశముం దేవదానమైనను ఒక్కసగలోఁ బూర్తికావలసినదే. అట్లు కానివానిని వారు అవధానమని యనఁజేయుదురు. కావున వచ్చట కేతావధానము లిది. ఆప్త, పోడశ, పంచమిశతి అవధానములే జరగుచుండును. కేతావధానము మిక్కిలి శ్రమప్రసము గనుక సాధారణముగ నొక్కసారి చెప్పినవానికి 'కేతావధాన' యన్న బిరుదు వచ్చును. అట్టివారు మిక్కిలి తక్కువ. కేతావధానము లన్నపేర్లు పెట్టుకొనినవారు సాధారణముగ నిరుపది ముప్పది యవధానములనుమాత్రము చేయుచుండురు.

కేతావధానమునందు నూర్గురుపుచ్చకు లడిగినవర్ణనవిషయములును వృత్తములును ప్రాసాక్షరమును జ్ఞాపక ముండవలయును. ఇంతియ కాదు. ఏపుచ్చకునియొద్దకు వచ్చినప్పు డా పుచ్చకునివిషయము, వృత్తము, అడవఱకుఁ జెప్పినవరణముయొక్క ప్రాసాక్షరము జ్ఞాపక మున్నఁగాని తరువాతిచరణము చెప్పటకు వీలులేదు. కావున నవధానియొక్క అవధానధాఃణాజ్ఞాపకశక్తి లితరజనుల యాయా శక్తులకంటె పెక్కుడు శీఘ్రముగ నుండవలె ననుటకు సందేహము లేదు. కాని యీ మానసశక్తి లెంత శీఘ్రముగ నున్నను, కేవలము వానిసాహాయ్యముననే అవధానములు చేయఁగల్గుట యసంభవము. కావున నామానసికశక్తులకుఁ దోడుపడుటకై కొన్ని యాపాయములను పన్నవలెను. ఈయనాపాయములు 'జ్ఞాపక సిద్ధాంతము' (Law of Association) అను మానసికసిద్ధాంతము ననుసరించి పన్నఁబడును. విడివిడిశబ్దములను జ్ఞాపక ముంచుకొనుటకంటె నా విడివిడిశబ్దములే యొకకథారూపముగఁ జెప్పఁబడినయెడల జ్ఞాపక ముంచుకొనుట సుకరము. ఆకథలోని ప్రతిశబ్దమునకును ఇతరశబ్దములతో కథారూప సాహచర్యము (సహవాసము) కలిగినందున, విడి యితరశబ్దములకు జ్ఞాపకముగఁ (Reminder) బని చేయును. 'పుట్టె కట్టె కొట్టె తెచ్చె' ననుమాటలు అర్థము లేనివిగఁ జెప్పి జ్ఞాపక ముంచుకొనుమనినఁ గష్టముగ నుండును. కాని, 'పుట్టె' ననఁగా రాముడుపుట్టెను, 'కట్టె' ననఁగా నేతువు కట్టెను, 'కొట్టె' ననఁగా రామణునిఁ గొట్టెను, 'తెచ్చె' ననఁగా నీతను తెచ్చెను అని రామాయణకథతో సంబంధము కలిపి యీమాటలు చెప్పినయెడల నవి జ్ఞాపకముండుటయే కాక వానిక్రమముగూడ జ్ఞాపక ముండును. అట్లే పిల్లవాడు, చెప్పులు, కట్ట, చెవి, ఈక, కరణము, కప్పు, కాలు, నూమిడిపండు,

జల్లెడ అను పదిమాటలు మరలఁ జెప్పు మన్నయెడలఁ గ్రమముగఁ జెప్పట కష్టము. ఈపదములనే యొక కథగ నల్లి ఒకపిల్లవాడు చెప్పులు తొడుగుకొని, కట్ట పట్టుకొని, చెవిలో నీకెకలము దూర్చుకొని కరణమును వెక్కిరించుచు నడవఁగా నాతనికా లొకకప్పుటై బడి చేతిలోనిమామిడిపండు బాటి క్రిందఁ బడి జల్లెడవలె నంతటను చిల్లులు పడిపోయెను అని చెప్పినయెడల నీపదము లన్నియు గులభముగ జ్ఞాపకముండుటయేకాక వానిక్రమముగూడ జ్ఞాపిల్ల నుండును. ఇట్టి కొన్నియుటలనే అవధాన యుపయోగించెదను. వానివిధము కొంచెముగ వివరించెదను.

అవధానములు చేయుట నేర్చుకొనునప్పుడు మొదట నవధాని నూలుపేర్లు క్రమము దప్పక వల్లె వేయును. ఈ 'పేళ్లబాలితా' ఒక్కొక్కయవధానికై నొక్కొక్కవిధముగ నుండును. ఒకటి విధముగ నుండవలయు నని లేదు. కాని యిద్దఱు అవధానులు కలిసి అవధానము చేయునెడల వారిబాలితా యొకటిగనే యుండవలయును, లేనియెడల నవధానము తప్పును. ఈపేళ్లబాలితాలో నేపేరు చెప్పినను అవధాని దానిసంఖ్య చెంబనే చెప్పునట్లును, సంఖ్య చెప్పినయెడల నాపేరు చెప్పునట్లును ఆబాలితాను వల్లించి యలనాటు చేసికొనియుండును. అవధాని బాలితాలో ౧-వ శబ్దము 'కంకరుడు' ౩౨-వ శబ్దము 'చీపురుకట్ట', ౩౫-వ శబ్దము 'సొట్టము', ౯౦-వ శబ్దము 'ఉయ్యెల' అని అనుకొందము. బాసగ వల్లించినందునను, అదేవనిగ అనకృదావృత్తిచే నలనాటు చేసికొన్నందునను అవధానిగారికి ౧ అనఁగానే 'కంకర' పదమును, 'కంకరుడు' అనఁగానే ౧-వ సంఖ్యయు జ్ఞాపకము వచ్చును. ఇట్లే అన్ని యంతకలను గుఱించియు, శబ్దములనుగుఱించియు నని తెలిసికొనవలెను. ఇది అవధానులమొదటి పాఠము.

ఇట్లు శబ్దములతో సంసిద్ధుఁ డైనయవధాని, తనశబ్దములకును పుచ్చకునిప్రశ్నవిషయమునకును సంబంధము కల్పకథలను అల్లుట నేర్చుకొనవలెను. అవధాని ౧-వ పుచ్చకునియొద్దకు రాఁగా నాతఁడు నాకు పరిశ్ఠాఫలితమునకై యెదురు చూచుచున్నపిల్లవానిమానసికావస్థను వర్ణించుమని అడుగును అని అనుకొందము. అవధాని ౧-వ అంక 'కంకరుడు'; కావున కంకరునకును పరిశ్ఠాపిల్లవానికిని సంబంధము గలకథ యొకటి అవధాని చెంబనే కల్పించుకొనును. 'పరిశ్ఠాఫలితమునకై యెదురు చూచుపిల్లవాడు తన్ను కంకరుడు పొట్టకు చేపినయెడల రెండుకొచ్చెరకాయలు కొట్టెద నని మ్రొక్కెను' అని యొకకథ తనమనసులో చెంబనే అల్లుకొనును. దీని కెంతయో కాలము పట్టుదు. అభ్యాస మధిక మైనకొలఁదియై ఒకసెకనులో నర పాలుకూడఁ బట్టుదు. ఇట్లు కథ కల్పించుకొనుటవలన ఈకంకరపదము ద్వారా ౧-వ సంఖ్యకును, ౧-వ పుచ్చకునివిషయమునకును అవధాని మనసులో లంక మాడి, మరలఁ గావలసినదొప్పు డెల్ల జ్ఞాపకముగ నుండును. అన్ని పదములకును పుచ్చకునివిషయముతో సంబంధము కుదురకపోవచ్చు నని భయపడుట తలఁపవచ్చును. కాని అభ్యాసము

తలన, పెట్టి విపరీతములైన రెండు విషయములకును, లంక పెట్టునల నాలు అవధాని సమకూడును. పరీక్షపిల్లవానిని ఇతర కృష్ణములకును సంబంధ పెట్టు కుదురుతో చూతము. ౧-వ పృచ్ఛకుడు గాక ౩౦-వ పృచ్ఛకుడు ఈ (పరీక్షపిల్లవాని) విషయమును వర్ణింపు మని కోరె ననుకొనుడు. అవధానుల ౩౦-వ కృష్ణము 'చీపురుకట్ట'. పిల్లవాని దీని సంబంధము కలుపు యెట్లు? 'పరీక్షాభరితమునకై యెగురుచూచుచున్న పిల్లవాడు తాను తప్పిపోయినయెడలఁ దన్ను తనతల్లి చీపురుకట్ట తీసికొని కొట్టును అని భయపడుచుండెను' అని కథ కల్పించుకొనవచ్చును; మఱియొకవిధముగ నైనను గల్గువచ్చును. ఇట్లు 'చీపురుకట్ట' కృష్ణసాహచర్యముచేత వవధానిమనసులో ౩౦-వ సంఖ్యకును పరీక్షపిల్లవానికిని (అయవధానము ప్రార్థియనునాకు) నెవరిగనిసంబంధము కలుగును. మరల వవధాని యాపృచ్ఛకుని యొద్దకు వచ్చి రెండవచరణము చెప్పలసివచ్చినప్పుడు గాని, నడుమ నెవరైనను ౩౦-వ ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పఁ దనె యడిగినప్పుడు గాని అవధానికి ఈ కల్పితకథ వర్ణనీయవిషయమును జ్ఞప్తికిఁ దచ్చి యిదివఱకుఁ జెప్పినచరణములను అందిచ్చును. ఇట్లే ౭౫-వ పృచ్ఛకుడు ఈ విషయమును వర్ణింపు మని కోరినయెడల, ౭౫-వ కృష్ణమున 'గుట్టము' తో పరీక్షాబాలకుని గల్ప 'నా కిప్పుడు పెద్దగుట్ట మున్నయెడల నెక్కి నీనెలుచూచునాకు చల్లి పరీక్షాభరితమును కనుగొని ఐత్తు' నని విద్యార్థి యనుకొనెను అని కథ కల్పించు కొనవచ్చును. ౯౦-వ పృచ్ఛకుఁ డడిగినయెడల 'నాబాలనిమనస్సు ఉత్కలవలె నూలులాడుచుండె' నని యల్లవచ్చును. ఇట్లుకొంచెము ఆలోచన చేసినయెడల నెట్టికృష్ణము నైనను ఎట్టివిషయముతో నైనను కల్పవచ్చును. కల్పించుకొనుకథలు, సందర్భములు వినుటకు సాంప్రక ముండవలె నని లేదు. ఎట్టి అవకతవకలకు నున్నవిగను, ఎట్టిరిచిత్రముయినదాహాలు గలవిగ నైనను ఉండవచ్చును. అవి అవధానిమనసునందే యుండును. ఇతరులకుఁ జెప్పఁబడవు. ఆయన మనస్సులో రెండువిషయములకు సంబంధము కలుగుటయే యుద్దేశము. స్థిరనామములకును వర్తనవిషయములకును సాధారణపురగథ పోసఁగ నప్పుడు, స్థిరనామములకు సంబంధించిన లేక పోలిన యితరనామ ములతో సంబంధపడింది, భయంకరకృత్యములు, విపరీతకార్యములు, అద్భుతచరణలు కల్పించుకొన్నయెడల మనఃపటమానంద మవి దృఢముగ నాటుకొనును. ౨౫-వ పృచ్ఛకుడు నెటివ మెంటునునుటించి యడిగె ననుకొనుము. అవధానులవారి ౨౫-వ కృష్ణము 'శ్రీరాముడు' అనుకొందము. శ్రీరామునితోఁ గథ కల్పించుకొనుటకు వీలు లేనప్పుడు జలరాముడు, పరశురాముడు, రాముడు మొదలయినచేళ్లతో నైనను కల్పవచ్చును. అవధానులు మానసియులగు మోచర్ల రామచంద్రరావుగారి నెఱుఁగుదురేని, మానసియులగు రామచంద్రరావుగారు రెజిస్ట్రేటివ్ కౌన్సిలులో 'నెటివ మెంటును' నుటించి ప్రతివర్షమునందే లదరునట్లు సంభాషించిరి అని కల్పించుకొందురు.

ఈ ప్రకారము పృచ్ఛకసంఖ్య జ్ఞాపకము వచ్చినతోనే దానికి సంబంధించినవిషయము జ్ఞాపకము వచ్చునుపాయము చెప్పఁబడినది. ఇక వృత్తము, ప్రాసమును జ్ఞాపక ముండు నుపాయ పెద్దయో విచారితము. పది యిరువది యవధానములుమాత్రము చేయు నప్పుడు, విషయము జ్ఞాపకము రాఁగానే, దానిని గుఱించి యంతకుఁబూర్వము చెప్పినచరణము జ్ఞాపకమునకు వచ్చును. కాని నాలు అవధానములు చేయవలసివచ్చినపుడు వీనియొనను గుర్తులు పెట్టుకొననియెడల నొకప్పు డవధానులు పారవడవచ్చును; కావున నట్టిసంకలము వచ్చినపుడు నిశ్చయబుద్ధి కల్గుటకై వృత్తమునుగూడ నంతకుఁబూర్వము కల్పించుకొన్నకథతో లంక పెట్టెదరు. శార్దూలము, మస్తేభము, ఉత్పలమాల, చంపకమాల, నీసము, కందము, తేటగీత, ఆటచెలఁది మొదలయిన వృత్తములచేట్లుగాని, గుర్తులుగాని కథతోఁ గలయునట్లుగ నెల్లుకొందురు. ౧-వ పృచ్ఛకుడు పరీక్ష పిల్లవానినిగుఱించి శార్దూలముతో వర్ణింపు మని యడుగఁగా 'పిల్ల వాడు కంకరుని ధ్యానించి కొబ్బరికాయ కొట్టెద నని మ్రొక్కును' అని కథ కల్పించుకొను నని యిదివఱకుఁ జెప్పిరిమి. ఇందు వృత్తముసంగతిఁగూడఁ గలసియుండువలయు నన్ను, 'పిల్ల వాడు కంకరుని శార్దూలాంబరునిగా ధ్యానించి కొబ్బరికాయ కొట్టెద నని మ్రొక్కును' అని కథ కల్పించుకొందురు. 'మస్తేభము' చెప్పు మన్న 'గజచర్మధరుని ధ్యానించెను' అని అనుకొందురు. ఉత్పల మాలకు 'పెద్దదండ' అనియు, చంపకమాలకు 'చిన్నదండ' అనియు, కందమునకు కందపెండలములు మొదలయినపదములును, నీసమునకు చెండి బంగారము నీసము మొదలయినపదములును గుర్తుగ నుంచు కొని వీలుప్రకారము కథలోఁ గల్పించుండును. కొందఱింకొక మార్గము నవలంబింతురు. అకారము మస్తేభమునకును, అకారము శార్దూలమునకును, ఉకారము చంపకమాలకును, ఉకారము ఉత్పల మాలకును ఇట్లే మిగతగుర్తులు పెట్టుకొందురు. ఈగుర్తుప్రకారము ౧-వ పృచ్ఛకుఁ డడిగినప్రశ్నకు 'పరీక్షపిల్లవాడు పరీక్ష పాఠము అయినయెడల కంకరునకు నాలుమామిడికాయలు సమర్పించెదను' అని మ్రొక్క నని కథ కల్పించుకొందురు. 'మామిడి' కృష్ణములోని మొదటిఅక్షర మైన 'మా' లో 'అ' ఉన్నది గనుక నది శార్దూల వృత్తమునకు జ్ఞాపకము. ఇట్లే ప్రాసములనుగుఱించియుఁ గథ కల్పించెదరు. నై ప్రశ్నమునకు నుత్తరముగ మొదటిచరణము చెప్పఁగ 'ద్ర' ప్రాసము పడినయెడల నైకథలోఁ జివర 'అని మ్రొక్కుచు వాడు నిద్రించెను' అని కలుపుకొనును.

వైదికావధానము :

'అవధాన' కృష్ణము మొదట వేదాధ్యయనమునుగుఱించి వాడుక లోనికి వచ్చినది. అడిగిన పన్నముగాని పనసగాని తప్పక చెప్పటకు తదేకదృష్టి కావలయును. అదియే యవధానము. 'తు', 'చ' తప్ప కుండఁ బనస చెప్పినవానిని 'అవధాని' యందురు. పనస చెప్పటలో పదము, క్రమము, జట, ఘన, రథ, పంచసంధి అని విగ్రహిం

ములు కలవు. ఇ వన్నియుఁ దప్పక చెప్పటకు నద్భుతధారణాశక్తి యుండవలయును. మొదటఁ బరిపంఢ్రించుసంతర్పరములవలనను సంభ వల్లించి తరువాత నవకృతావృత్తియున్నయెడల నివి యన్నియు సిద్ధించును. ఇందులో ననేకవిధములయిన చిత్రములు చేయుచుందురు. పదిపదసలఁ దీసికొని, మొదట నన్నింటిమొదటిపదములును, తరువాత నన్నింటి రెండవపదములును, తరువాత నాల్గవపదములును ఇట్లు క్రమముగఁ జెప్పుదురు! ఒకపదసఁ దీసికొని మొదటిచివరపదము లొక్కసారియు, తరువాత మొదటనుండి రెండవపదమును చివరనుండి రెండవపదమును, తరువాత మొదటినుండి మూడవపదమును చివరనుండి మూడవపదమును ఇట్లు గబగబ చెప్పుదురు.

స్వరావధానము :

వైదికావధానమునందే స్వరావధానమున్న యొకభేదము కలదు. వేదమంత్రములకు ఉదాత్తానదాత్తస్వరితప్రచయము లను నాల్గవిధములస్వరములు కలవు. ఈ నాల్గస్వరములకును నాల్గక్షేపగుర్తుపెట్టుకొని పుచ్చకుఁడు చూరముగఁ గూర్చుండి యొకపద మనుసూచనముకొని! వ్రేళ్లమీఁద బాటిమనవ్రేలితో స్వరములుమాత్రము చూపును. ఆవ్రేళ్లగుర్తును చూచి అవధాని ఆపనసను గుర్తించి చనువును. ఇందుకు స్వరావధాన మను నొకగ్రంథము కలదు. అందు ఉదాత్తము మొదటఁ గల పదన రివి, అనుదాత్తములు మొదటఁ గలవి యివి యని విడఁదీసి చెప్పఁబడియుండును. అవధాని వానిని పాఠము చేసియుండును.

నేత్రావధానము :

ఇందు నిద్రావధానము పనిచేయుదురు. ఒకఁడు దూరముగఁ గూర్చుండి మనము కాగితముమీఁదను వ్రాసియిచ్చినమాటలు గదల్చక, కేవలము కనులను కదల్చి రెండవయవధానికేఁ దెల్పును. ఆతఁ డా కనులచిలనముఁ జూచి, యామాటలు నోటఁ జెప్పును. వీరిద్దఱును మొదట నక్షరములకుఁ గనుసంజ్ఞ లేర్పఱుచుకొందు రనుట పుష్టము. ఆ లేర్పఱుచుకొనినను, అవధాని సావధానముగ నేత్రచలనమును అనుసరించినఁగాని వాక్యమును కనుఁగొనలేడు.

అవధానము, యోగము :

ఇటీవల మన తెనుఁగుదేశమందు నవధానముపిచ్చియు, ఆకు కవిత్వములపిచ్చియు పెచ్చినది. ఏ పిల్లవాఁడును అష్టావధానియే, నాల్గవద్యము లల్లనేర్చిన ప్రతివాడును శతావధానియే. అవధాన శక్తి నెంతవఱకు నభివృద్ధి చేయవచ్చు నన్నవిషయమును జూపుట కవ్యఁదేనియు నొక్కఁ డిట్టియవధానములవెంటఁదగిలినను తగులవచ్చును కాని, ఎక్కుడుజను లవధానములు చేసినయెడలఁ బ్రయోజనములేదు. ఎక్కుడు శ్రమచేసినయెడల విద్యార్థులకును, సామాన్యజనులకును బుద్ధి భ్రంశముకలుగవచ్చును. పదివిషయములందు నొక్కకాలమున లక్ష్యము

పెట్టుటకు యత్నించుటకంటె నొకకాలమున నొకవిషయమునందు నిశ్చలముగ దృష్టినిగాని మనస్సునుగాని నిలిపి, తదేకనిష్ఠతో ననుసంధానము చేయు సామర్థ్యమునకై పాటుపడుట మనవిద్యార్థులకును, ఇతర జనులకును ఉపయోగకరము. దీనినే యోగ మందురు. కావున శతావధానమునకంటెఁ బ్రపంచమునందు నేకావధానమే ముఖ్యముగ విద్యార్థులకు వాతశ్యోకము. ఇతరవిషయము లన్నింటిని నూచి యేకవిషయ మునందుఁ గొంచెముకాలమైనను పూర్తిగ మనసు నిలుపఁగల్గితిమేని యావిషయమును వేయిసారులు వర్ణించినదానికంటె నెక్కుడు గట్టిగను, స్పష్టముగను, అచలముగను అవిషయ ములవకును.

గ్రంథ సంగ్రహము :

అవధానమునుగుఱించి సంస్కృతమునందు గ్రంథ మన్నట్లు కానరాదు. ఇటీవల శ్రీముత నందగిరి శేషగిరిరావుగారు 'అవధాన దర్పణము' అను తెనుఁగుగ్రంథమును ప్రకటించినారు. అవధానమును గుఱించిన రహస్యములను ఇతరులు దాచి యుంచుచుండఁగ వీరు తమ యనుభవములను పుస్తకరూపముగఁ బ్రకటించి ప్రపంచమునకుఁ దెల్పుట యంతయు శ్లాఘాపాత్రము.

(కొ. వేం. ల.)

అవధూత — బాలోన్తత్వపికావృత్తితోఁ దిరుగుచుండిన దత్తాత్రేయుఁ డను బ్రాహ్మణుఁడు. ఇతనికిని, ప్రహ్లాదునకును సంవాదము జరగను (మహాభా., శాంతి, ఆ. ౧౭౯). యగువునకును, ఈతనికిని సంవాదము జరగను (భాగ., స్కం. ౧౧, ఆ. ౭-౯).

అవధూతగీత — ౧. శ్రీమద్భాగవతమండలి యేకాదశస్కంధంబున నున్న 'అవధూతయదుసంవాదం' ఐదు వేదాంత ప్రకరణమునకు 'అవధూతగీత' యని పేరు కలగు.

౨. గోరక్షనాథునిచే రచింపఁబడిన దన్న సంస్కృతగ్రంథము. ఇందు దత్తాత్రేయునకును, గోరక్షనాథునకును జరగినసంవాదము కలదు.

అవధూతలు — సన్న్యాసులలో నొకభేదము. ఈ సంప్రదాయమువారిలో కైవులు గలరు, వైష్ణవులు కలరు. కైవులయిన అవధూతలనుసతించి మహానిర్వాణతంత్రమందును, శంకర ద్వైతమునందును చెప్పఁబడినది. మహానిర్వాణ తంత్రప్రకారము బ్రహ్మావధూత, కైవావధూత, వీరావధూత, భువావధూత లని అవధూతలు నాల్గవిధములు గలరు. వీరిలో మొదటివారు ద్వైతాలు. మిగిలినవారు శూద్రులు. వీరావధూతలు గంజాయి మద్యములను సేవించెదరు. శంకరద్వైతముప్రకారము వీరికాఖలు పది: తీర్థ, ఆశ్రమ, వన, అరణ్య, గిరి, పర్వత, సాగర, సరస్వతి, భారతి, పురి. వైష్ణవావధూతలు రామానందులభిక్షులు. వీరు బంగారదేశముందుఁ దెక్కురు కలరు. వీరు భిక్షుత్వము చేయుదురు.

1. పుచ్చకునకుఁ బనసపాతము రానియెడలఁ బనసగల కాగితము అవధానికేఁ గానరాకుండఁ దనయెదుటఁ పెట్టుకొని వ్రేళ్లచే స్వరము చూపవచ్చును.

అవధూతోపనిషత్తు — కృష్ణ యజుర్వేదాంశగ్రంథ మైన యొక యాపనిషత్తు. ఇది అష్టోత్తరశతకోపనిషదంతర్గతము.

అవని — మైనూరుసంస్థానము, కోలూరుజిల్లా, మూలకా గల్ తాలూకాలోని యొక గుట్ట, నానిసమీపమందలిపల్లె; శ్రీశ్రీము. దీనిని అవాంతికశ్రీశ్రీ ముందురు. రాముడు లంకనుండి తిరిగివచ్చు నపు డిచ్చట ఆగవలెను. ఇచ్చటఁ బెక్కు దేవాలయములు, కాసము లును కలవు. ఇచ్చట స్తార్తరుడును మొకటి కలదు.

అవనిగడ్డ — కృష్ణజిల్లా దీవితాలూకా యందలి గ్రామము. ఇది జనసంఖ్య ౭౩౬౯ (౧౯౩౧).

అవభృథము — ౧. ముఖ్యయజ్ఞము సమాప్తమున నపుడు చేయవలసిన శేవకర్తము.

౨. యజ్ఞ మైనతరువాతఁ జేయ వలసినదియు, యజ్ఞాంగభూతమును అను స్నానవిశేషము. అవభృథ స్నానవిధి తైత్తిర్య బ్రాహ్మణమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది (౨. ఆష్ట. ౬. ఆ. అను).

అవరోధనుఁడు — గమునకు గముంతివలన గల్గిన ముగ్గురుపుత్రులలోఁ గడఁగట్టువాఁడు (స్వయంభూమసుపువంశము).

అవరోసరస్సు — ఇల్లరీలోని శేషిల్లు పట్టణ సమీపమందలి యొకసరస్సు. ఇది చల్లారిపోయిన యొకయస్కీపర్వతముయొక్క ముఖము. అందు నీళ్లు చేరి సరస్సయినది. దీనిచుట్టు కొలత ౨ మైళ్లు; ౨౧౦ అడుగుల లోఁడు.

అవలంగి — విశాఖపట్టణము జిల్లా పాలకొండ తాలూకాకు చెందిన గ్రామము. జనసంఖ్య ౬౬౭ (౧౯౩౧).

అవలింగి — ౧. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకా యందలి జమీనాదారి గ్రామము. జనసంఖ్య ౨౯౬ (౧౯౩౧).

౨. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడితాలూకాకు చెందిన ఈశాం గ్రామము. ఇందలి జనసంఖ్య ౨౯౬ (౧౯౩౧).

అవలోకితేశ్వరుఁడు — మహాయానబౌద్ధమున విఖ్యాతిచెందిన బోధనత్వదేవతలలో నొకఁడు. ధ్యానిబుద్ధుఁ డయిన అమితాభునివలననుంచీయు, ఆతనికి క్రి పాండరవలననుండియు నావిర్భవించినవాఁడు. భద్రకల్ప మనుషేరఁబరఁగు వర్తమానకల్పమునకు అమితాభ, పాండరలు అధిష్ఠానధ్యానిబుద్ధు, బుద్ధిశక్తు లయినందున నశ్వర బుద్ధుఁ డయినకాకగింహఁని తిరోధానమునకు, భవిష్యద్బుద్ధుఁ డయిన మైత్రేయుని ఆగమనమునకును మధ్యగలకాలమున కిరణ్డే బోధనత్వఁ డని చెప్పదురు. గుణకారండవ్రాహ్మ మనుగ్రంథ మితినిస్సభావమునుగూతించి, నయబోధనుగూతించి, యస్మత్పరివ్రజ్యకర్త ములనుగూతించి తెలుపును. దాని ప్రకారము, జగత్తునందలి ప్రతిదీనిని బోధివిజ్ఞా

నము కలుగునంతవఱకు నితఁడు తనకు నిర్వాణమును నిరాకరించె నని, తనసంకల్పసాఫల్యమునకు నితఁడు నిరంతరము కృషిసలుపుచు, ప్రతి జీవీయందు నాధ్యాత్మికవిజ్ఞానమును పరిపాషించుచున్నాఁ డని తెలియుచున్నది. అపూర్వోక్తగ్రంథము ననుసరించి, యితఁడు గుణమునందును, ప్రజ్ఞయందును, ప్రభావమునందును బుద్ధు లందఱు కంటెను జాల నొప్పువాఁడు. అందఱకును తల్లియుఁ, దండ్రీయు నతఁడే. ఆతని నామాచ్ఛారణముచేయు భక్తుని కే బాధయు నుండదు. ఏకైకత్వవ్యవస్థాత్మకమున నతనిని లూరించినను స్త్రీకిఁగాని, పురుషు నికిఁగాని దేవత్యము లభించును. అతఁ డేవరికి విజ్ఞానమును బ్రసాదింపఁదలచునో యట్టివారికి — వా శేమతమునా రయినను, ఏ దేవుని నొలచువా రయినను — వారియిష్టదైవముల, తుదకు మాతా పితరుల రూపముగూడఁ దాల్చుచుండు నని కారండవ్రాహ్మమునఁ గలదు. నెవ్విధిగాను, క్రమముగాను ఇట్లతఁడు చేయుకృషికి ఫలముగ ముందు జనులు, పిదప జంతువులు, అటవీదరాత నితరజీవులు నిర్వాణోపలబ్ధికి ఆధ్యాత్మికముగ నున్నతని బడయుచుండును. ఈకారణములనుబట్టి అవలోకితేశ్వరుఁడు సంఘమున నుత్తముఁ డని, బౌద్ధ సంఘరత్న మని పరికిర్తితుఁ డయ్యెను.

సాధనమాల అవలోకితేశ్వరుని వేణువేణురూపముల నభివర్ణించు ముప్పదియొక్క సాధనలనుగూర్చి తెలుపును. అవలోకితేశ్వరునిరూపములు నూటయైదిమిదివఱకును గలవు. శేషాక్షిదేశమునందలి ఖల్లంహనగరమున నున్న విహారములలో నొక్కటియగు 'మచ్చందర్' వహల్' నందు ఆలయము మూఁడువైపులందును గల దారుఘలకముల మీఁదివిభాగములందు (Panels) ఈ బోధనస్థుని అష్టోత్తరశతరూపములను వేణువేణురంగులతో చిత్రింపఁబడియున్నవి. ఇవి యధముము రెండువందలయేండ్లవాఁటి వయిన నగునని తన్వజ్ఞుల యభిప్రాయము. ఇతనికి లోకనాథుఁ డని, లోకేశ్వరుఁ డని ప్రసిద్ధములయిన నామాంతరములు కలవు.

అవలోకితేశ్వరుఁడు అసలు మధ్యఆసియాఖండవాసుల నూర్వదేవత యని కొందఱు పరిశోధకుల యభిప్రాయము.

తిరుత్తుదేశపుబాద్గులలో నీ దేవతయొక్క భక్తి యొక్కవ. ఇతఁడే సర్వేశ్వరుఁ డని వారికలంపు. ఆదేశమునందలి మతగురువు లయిన లామా లనువా నీదేవతయొక్క యవతారమే యని యచ్చటివారి కలంపు. ఈ దేవతావిగ్రహములు పెక్కులు హిందూదేశముందును కానవచ్చుచున్నవి.

అవసర్పిణి — శైవశాస్త్రప్రకారము కాలవిభాగము. కాలము ఉత్సర్పిణి, అవసర్పిణి యని రెండువిధము లని వీరు చెప్పుదురు. 'ఉత్సర్పిణి' అభివృద్ధిఁ జెందుచుఁ బోయెడుయుగము; 'అవసర్పిణి' క్షీణించుచుఁ బోవుకాలము. ఈరెండును మరల నాఱు విధములగా విభాగింపఁబడెను. ఉత్సర్పిణియుగముందు అత్యుభయ, అశుభ, అశుభాశుభ, శుభాశుభ, శుభ, అతిశుభకాలంబు లుండును.

అవస్థానియుగముందు దీనికి వ్యతిరేక మముగఁ గాలంబు లుండును. ఉత్పత్తియుగముందు మానవులవయస్సును ఆకారములను ఎక్కుచు నేయుండును; అవస్థానియుగమునందు తగ్గుచుండును. ఇప్పుడు అవస్థానియుగము, అందును అశుభ మను ౫-వకాలము.

అవస్థలు — ఏదేని పదార్థముయొక్కకాని, ప్రాణియొక్కకాని సంపూర్ణ శీవితమునకో లేక దానియందలి కొన్ని విభాగములకో చెందినకాలపరిమితిను లీ పేరను బిలువఁబడుచున్నది. వీనిని ౧. దేహోపస్థ లనియు, ౨. నైతికావస్థ లనియు, ౩. మంత్రభావస్థ లనియు, ౪. కాలికావస్థ లనియు కొన్ని విభాగములుగఁ జేసికొనవచ్చును. అందు మానవులవయోవృద్ధియుముల ననుసరించి కలుగునట్టివి దేహోపస్థలు. యాస్కాచార్యముత ప్రకార మవి ఆఱువిధములు: 'జాయతే, అస్తి, వర్ధతే, విపరీణమతే, అపక్షియతే, సత్వతి' అని. యోగశాస్త్రమునం దవస్థలయందు అవిద్య, అస్తిత, రాగము, ద్వేషము, అభినివేశము, అభిప్రాయము అనునవి చెప్పఁబడినవి. సాంఖ్యముత ప్రకారము కార్యమునకు నవస్థలు మూడు. వారిముత ప్రకారము కార్యము కారణాత్మక మై మాత్సరూపమున కారణము నందే యుండును. కావున కార్యము పుట్టుటకు పూర్వము దానికి ప్రాగభావస్థానీయమైన యవస్థ యొద్ది గలదో దానికి అనాగతావస్థ యని పేరు. తరువాత కారకవ్యాపారముజేఁ గార్యము వ్యక్త మగునపుడు అభివ్యక్తావస్థ యనఁబడును. తరువాత కారణలయరూప మగు ధ్వంసస్థానీయమైన యవస్థకు తికోభావావస్థ యని పేరు. చేదాంతులముతమాన జాగ్రత్, స్వప్న, సుషుప్తి, మోక్షము లను నాలుగవస్థలు శీవునకుం గలవు. ధర్మశాస్త్రముల ప్రకార మవస్థ లాఱు విధములు: పుట్టినది మొదలుకొని ౫ సంవత్సరములపర్యంతము కామారము; పదివఱకును పాగండము; ౧౫ వఱకు కైశోరము; అటు పిమ్మట యౌవనము లేక తారుణ్యము; ౩౦ సంవత్సరములు మొదలుకొని ౯౦ వఱకును వృద్ధత్వము; అనంతరము వర్షియ మనునాఱవ యవస్థ కలుగును. చైతన్యశాస్త్రముతమునుబట్టి ఇదేకాలము నాలుగు భాగములుగఁ జేయఁబడియున్నది: ఎట్లనఁగా, జన్మతః పదునైదు సంవత్సరములవఱకు బాల్యము, తదాది ముప్పదివఱకు కామారము, పిదప ౫౦ వఱకు యౌవనము, అనంతరము వృద్ధత్వము. గర్భవాసము మొదలు అంతమువఱకు దశదేహోపస్థలను మోక్షధర్మవ్యాఖ్యానముందు నీలకంఠుఁడు వచించియున్నాఁడు. తదనుసారము గర్భవాసము, జన్మము, బాల్యము, కామారము, పాగండము, యౌవనము, స్థావిర్యము, జర, ప్రాణరోధము, నాశము నని దేహోపస్థలు పది. ఇదేవదువున పాశ్చాత్యులును వ్యవస్థను గావించుకొనియున్నారు: ఎట్లనఁగా, పుట్టినది మొదలుకొని ౩ సంవత్సరములవఱకు కైశవము (Infancy), ౩ మొదలు ౧౪ వఱకు బాల్యము (Childhood), ౧౪ మొదలుకొని ౨౧ వఱకు యౌవనము (Youth), తదాది ఏఁబదివఱకు స్థావిర్యము (Adult age), అటుపిమ్మట వృద్ధత్వము.

వివాహోద్దిధార్తిక కార్యములందును, ధనసంపత్తుల వినిమయవ్యవహారములందును ప్రవేశమును గలిగించుకొనుటకు స్త్రీపురుషులకు రాజకాసనముల ననుసరించి యోగ్యావస్థలు ప్రాపించి యుండవలయును. ఇవియే నైతికావస్థలు. ఏదేనికార్యము నొనరించుటకై అర్హతావస్థ తలను గలుగఁజేయునది గాన నీ రెండవతరగతికఁ జెందినయవస్థలే ప్రధాన మైనవి. చట్టముల ప్రకారము పురుషుఁడు ౧౨-వ యేట మిత్రామిత్రత్వములపూర్వకముగా శిష్యము గావిగనుట కర్హుఁడగును. ౧౪ ఏండ్ల ఈమన ముంచిచెనుగులు వివేకము కలుగుటంజేసిపురుషుఁడు తన పోషకాద్య (గార్డియను) శేర్మణుమకొనుటకో లేక స్వయముగ కార్యకర్తృత్వమును వహించుటకో యోగ్యుఁ డగును. స్త్రీకి నిదేయవస్థయం దీయధికారము లభించును. ౨౧ దాఁటివఱకునాత స్త్రీ పురుషులు సర్వస్వశంక్తు లగుదురు.

ఇంగ్లండునందలి నియమముల ప్రకారము ౧౨, ౧౪ సంవత్సరముల ఈదున బాలికాబాలకులు తమ వివాహోద్దికార్యములవిషయమై ఇష్టానిష్టములను నిలిపఱువవచ్చును. కాని స్వాతంత్ర్యవస్థ (౨౧ సంవత్సరములు) వచ్చునఱకును తలిదండ్రులయొక్క సమ్మతి లేనిది వివాహ మాడఁజాలరు. బ్రిటిషుసామ్రాజ్యమునం దంతటను సామాన్యముగ వ్యవహారయోగ్యుడవక ౨౧ వత్సరములప్రాయమే. ఛానెల్ దీవులందు వివాహయోగ్యావస్థ ౨౦ సంవత్సరములు. న్యూ బ్రెస్విక్, ఒంటారియోలందు ౧౮, పశ్చిమోత్తరదేశములలో ౧౮, ఫిజీదీవులందు దేశీయులకు ౧౫, ఇట్టియం, ఫ్రాన్సుదేశములలో వ్యవహారయోగ్యావస్థ ౨౧ ఏండ్లకే. పెండ్లియీడు స్త్రీపురుషులకుఁ గ్రమముగా ౧౫, ౧౮ సంవత్సరములు. కాని ౨౫ కు తక్కువ యీడునఁ జెండికి తలిదండ్రు లంగీకరింపవలయును. వ్యవహారయోగ్యావస్థ ఆర్జెంటీనాలో ౨౨ ఏండ్లు. చిలీ, స్పెయిన్, ఆస్ట్రీయాలందు ౨౪. చీనాలో ౨౦. బ్రేజిల్, డెన్మార్కు, హాలెండ్, జర్మనీ, గ్రీస్, ఇటలీ, మెక్సికో, నార్వే, పెరూ, ఫిలిప్పైనుదీవులు, పోలాండ్, పోర్చుగల్, రుమానియా, స్విడజ్, స్విట్జర్లాండ్, ట్యూనిస్ దేశములందు ౨౧ సంవత్సరములు. డెన్మార్కులో పెండ్లియీడు స్త్రీపురుషులకుఁ గ్రమముగా ౧౫, ౧౮. జర్మనీయందు ౧౫, ౨౦ లు పెండ్లియీడు. తలిదండ్రుల సమ్మతిని నీయీడునఁ జెండ్లాడవచ్చును. స్వయముగఁ జేసికొన నెంచిన స్త్రీపురుషులకుఁ గ్రమముగా ౨౪, ౨౫ ఏండ్లు ఉండవలయును. కాని కొద్దివారు ౧౮ సంవత్సరముల వయసునఁగూడ నిండుకడవి స్వీకరింపవచ్చును. స్పెయిను దేశమునఁ జెండియీడు ౧౫, ౧౮, గ్రీసునందు ౧౪, ౧౫. హాలెండున ౧౫, ౧౮. ఇటలీయందు ౧౫, ౧౮. స్విట్జర్లాండులో ౧౯, ౨౧. కాని కొన్ని విశేషవిషయములందు తాయాకా (Canton) అధికారు లీయీడు ౧౮, ౧౯ గ మార్చవచ్చును. అన్ని దేశములందును మైనరు అవస్థలోఁ జెండ్లాడవలసినయెడల తలిదండ్రులయొక్కకాని, గార్డియనులయొక్కకాని అంగీకార ముండవలయును. హిందూ దేశమున ౧౯ సంవత్సరములకే వ్యవహారయోగ్యుడవక వచ్చును. ౧౪,

౧౮ ఏండ్లు పెండ్లియాడు. సంయుక్తరాష్ట్రములందు సామాన్యముగా స్త్రీపురుషులకు ౨౧ ఏండ్లమీద వ్యవహారయోగ్యతవర్తకలుగును. కాని అర్కాంసన్, కాలిఫోర్నియా, కాలిడో, డెలవే, ఇదాహో, ఇల్లినోయిస్, అయోవా, కన్సాస్, మేరీలాండ్, మిస్సోరీ, మిసోరీ, నెబ్రాస్కా, నెవేడా, ఓహియో, ఆరిగన్, వెర్మాంట్, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు స్త్రీలకు ౧౮-వ యేటనే వ్యవహారయోగ్యత (Majority) కి స్వీకరింపఁబడినది. మిచిగన్, మేరీలాండ్, ఆరిగన్, పెన్సిల్వేనియా, పెన్సిల్వేనియా, నెబ్రాస్కా, నెవేడా, ఓహియో, ఆరిగన్, వెర్మాంట్, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు స్త్రీలకు ౧౮-వ యేటనే వ్యవహారయోగ్యత (Majority) కి స్వీకరింపఁబడినది. మిచిగన్, మేరీలాండ్, ఆరిగన్, పెన్సిల్వేనియా, పెన్సిల్వేనియా, నెబ్రాస్కా, నెవేడా, ఓహియో, ఆరిగన్, వెర్మాంట్, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు స్త్రీలకు ౧౮-వ యేటనే వ్యవహారయోగ్యత (Majority) కి స్వీకరింపఁబడినది. మిచిగన్, మేరీలాండ్, ఆరిగన్, పెన్సిల్వేనియా, పెన్సిల్వేనియా, నెబ్రాస్కా, నెవేడా, ఓహియో, ఆరిగన్, వెర్మాంట్, వాషింగ్టన్ ప్రాంతములందు స్త్రీలకు ౧౮-వ యేటనే వ్యవహారయోగ్యత (Majority) కి స్వీకరింపఁబడినది.

వివాహమునకే కాక మఱికొన్ని విధములకు కార్యముల నాచరింపవలసివచ్చినను స్త్రీపురుషులకు యోగ్యతవర్తక రావలసియున్నది. ౨౧ సంవత్సరములు దాటిననేకాని పార్లమెంటులో సభ్యుఁడగుటకు వీలు లేదు. చర్చిలో డీకలపదవికి ౨౩ ఏండ్లకు తక్కువ పనికిరాదు. రోమన్ క్యాథలిక్కులలో ౨౨ ఏండ్లు ఓరిపోవును. గురువు (Priest) పదమునకు ౨౪ ఏండ్లు. ౩౦ సంవత్సరములారానిది విషయపదమును పొందవలెను. ఫ్రాన్స్ దేశమునందలి చేంబర్ ఆఫ్ డెప్యూటీస్ (Chamber of Deputies) నందు స్థానము (Seat) కడయుటకు ౨౫ నిండవలయును. సెనేట్ సభ్యుఁడగుటకు ౪౦ ఏండ్ల యీడు కావలయును. అమెరికాసంయుక్తరాష్ట్రములందు సైనికసేవపదికై ౩౫ సంవత్సరములు నిండవలయును. సెనేట్ కావలయు ననిన ౩౦ సంవత్సరములు. ప్రతినిధి (Representative) పదములకు ౨౫ ఏండ్లకుఁ దక్కువ కాఁగూడదు.

విరహాత్మకులకు స్త్రీపురుషులకు మోహానురాగములన్యూత తాదాత్మ్యములనుబట్టి పదివిధములకు అవస్థలు కలుగుట అలంకార కాస్త్రమున వచింపఁబడియున్నది. కొందఱు పండ్రెండువిధములకు అవస్థాభేదములను తేర్కొనియుండిరి: ఎట్టనఁగా, చతుఃప్రీతి మనస్సంగము, సంకల్పము, ప్రభావము, జాగరణము, తమకార్యము, విషయద్యేషము, లజ్జాత్యాగము, సంజ్వరము, ఉత్సాహము, మూర్ఖమరణము నని పండ్రెండువిధములు.

దీప్తినిపాత్రావస్థలు: అజ్ఞానము, అవరణము, విశేషము, పరోక్షము, అపరోక్షము, కోకినప్పత్తి, అనందము.

అవచ్చీనుఁడు — ఇతఁడు జయశేషునికుమారుడు. మర్యాద యనునామె యితనిభార్య. ఇతనికుమారుఁ డితిహుఁడు.

అవచ్చీ గడము — మధ్యయిండియాలోని బర్మాని సంస్థానమునకు మామగారు.

అవింధ్యుఁడు — లంకలోని యొకవృద్ధరాక్షసుడు. ఇతఁడు వరమునీతికారి, సదాధరణపరాయణుఁడు, నీరస రామునకు

నిచ్చినయు మని రావణునితో పెన్నిపారులొ పెట్టెను (వాల్మీ. రా., సుందర, ప. ౩౭). ఇతఁడు రాముని తేనుసమాచారము తెలిసికొనుచు, త్రిజటమూలమున నీరకుఁ దెల్పుచుండెను (మహా భా., వన. అ. ౨౦౦).

అవికంపనుఁడు — ఒక బ్రాహ్మణుఁడు, శ్రీకృష్ణుని యొక్క శిష్యుఁడు.

అవికారివాది మతము — ఇది శైవసంప్రదాయములలో నొక్కటి.

స్వరూపలక్షణము: అవికారి నిశ్శేష్యుఁడొక్కఁడు గలఁడు. అతఁడు అజ్ఞానమయిన అణవమలతమస్సులలోఁబడి అనేక ప్రాణులైయుండును. పతి, పతు, పాతము లను నీయూఁడును అనాది.

తటస్థలక్షణము: పతి — శిరోవ్యజలములవలె వికృతమున చేయును; పతు — అధికారి జ్ఞానముచేత సర్వమును తెలుపును; పాతము — మణుఁగుననుండి శివరూపమును ధరించును.

వేదము, నరకపాలభిక్షులనము. కర్మతత్వమే సహారము. కనుక దీనిని తొలగించి, శివునియందే జ్ఞప్తి నుంచుట మోక్షము, (సకలార్థసాగరము).

అవిజ్ఞాతవర్షము — కాలరీద్యవమునది ౭-వర్షము.

అవిజ్ఞాతుఁడు — ప్రియవ్రతరాజుని పాత్రుఁడు; యజ్ఞరావణుని ఏడ్వడు పుత్రులలోఁ గనింపుడు. అవిజ్ఞాతవర్షమొకనిదే.

అవిటన్, మార్కన్ మెసిలి అన్ (క్రీ. శ. ౪౫౫ - ౪౬౬) — రోమకసామ్రాజ్యముయొక్క పశ్చిమఖండమునకుఁ జక్కవర్తి. మొదట నొకసరదారువంశములోనివాఁడు. గాల్ దేశమునకు ప్రిఫెక్ట్ (ప్రాంతాధికారి)గా నుండి చూచుటలు (Huns), గాలులను ఓడించెను. విసిగాథులరా జయిన థియోడోరిక్సునొద్ద రోమురాయబారిగా నుండెను. ఆతనిసాయమువలననే ౪౫౫ లోఁ జక్కవర్తి యయ్యెను. ౧౪ నెలలు రాజ్యము చేసినతరువాత పదిగ్రహులై ప్లేటెంటాకు విషన్ (మతగురువు) అయ్యెను. ౪౫౬ లోఁ జచ్చెను.

అవిడి — కూర్మగోదావరిజిల్లా రాజ్ కలాలాకాయం దలి జమీందారీగాము. ఇచటిజనసంఖ్య ౪౩౨౮ (౧౮౩౧).

అవిభాజ్యము — ధర్మకాస్త్రీయపదము. తండ్రిసంపాదించిన యాదీని అతని పుత్రులందఱునుసమానముగఁ బంచుకొనుట కధికారముగలిగియుండును. కావున నట్టిది విభాజ్యమే యగును. కానికొన్ని సందర్భములందుమాత్ర మందఱును సమానముగఁ బంచుకొనుటకు హక్కు గలిగియుండదు. మన పూర్వకాస్త్రానుసారము పితృద్రవ్యము వసుండి యేవిధమైన సాహాయ్యమును దీసికొనక స్వసామర్థ్యమువలన

నార్జించిన ద్రవ్యము, విద్యాధనము లోనగునవి యవిభాజ్యము లని వ్యాసుడు తిఖించియున్నాడు. అందులో విద్యాధనమునేక ప్రకారములు. ఉత్తమ మైనరీతి నుపన్యాస మొనరించెదవేనీ నీ కీధన మియ్యబడునని పదముగ నిదినద్రవ్యము నటులే యుపన్యసించి గెలిచినచో నది విద్యాధన మగును. మఱియు శిష్యునకు విద్య చేప్పి సంపాదించినద్రవ్యము, వేతనరూప మైనప్రతిగ్రహణము గాక యజమానునికడనుండి దక్షిణారూపముగఁ గైకొనినధనము, విద్యార్జనయకప్రశ్నయం దుత్తర్యుడై తీసికొనినద్రవ్యము; ఏదేని కాస్తార్థములో సందేహము కలుగదానిది దీర్చి గెలిచినధనము, కాస్తార్థములందు వాదిప్రతివాదులకు మాధ్యస్థ్యస్థాన ముధికోహించి యుద్ధించినవిత్తము, స్వకీయకాస్త్రజ్ఞానమునకు బహుమానముగ దొరకినధనము, విపత్రినమయును వెనుదీయక దృఢముగ నిలిచియుండినచో నంగుహులమునఁ బ్రసన్నులై జను లొసంగుధనము, శిల్పకార, చిత్రకార, స్వర్ణకారాదుల వ్యాపారము నవలంబించి యుద్ధించినధనము మున్నగున వన్నియు విద్యాధనము లనియు, నట్లుగలచే నవిభాజ్యము లనియు బృహస్పతికాత్యాయనులు వచించియున్నారు. ఇంగువలన పిత్రాజ్ఞితద్రవ్యముననుండి యెట్టి సాహాయ్యమును గైకొనక స్వయముగ నేదో యొక విద్యులన సంపాదించినధనమును సంపాదించినయతఁడే యనుభవింపవచ్చును. అట్టిదానిపై నెవ్వరికి నధికారము లేదు. కాని పితృభ్రాతృకుల క్రమాగతి విద్యులనలన నార్జించినధనమున కందఱువారములును గూడ హక్కుగలిగియుండురు. మఱియుఁ దండ్రీయొక్కద్రవ్య మేమియు సాహాయ్యభూతము కానియెడల పుత్రుఁడు సంపాదించుదానిలోఁ దండ్రీకి రెండంశములహక్కు గలదు. తండ్రీద్రవ్యము గూడఁ గలసి యుంకినయెడలఁ బుత్రుఁ డితనికి సగభాగ మిచ్చితీయవలయును. ఒకవంశ ముందలి నలుగురైనచు రన్నదమ్ములు వేర్వేలుగ భిన్నభిన్నప్రదేశములలోఁ దోటలు మొదలగువాని నిర్మాణము గావించుకొందులేని ఎవరితోటలు వారికే చెందును. కాని యాతోటలనిర్మాణమందు పిత్రాజ్ఞితద్రవ్యసాహాయ్య మెంతమాత్రము గైకొనఁగూడదు. వంశవరంపరగా వచ్చుద్రవ్యముననుండి యేదేని కొంతభాగము హింపఁబడినయెడల దానిని మరల నెవఁడు గెలిచి తీసికొనునో యతఁడే దాని కధికారి. ఇతరులకుఁ బంచి యియ్యవలసిన యవసరము లేదు. కాని యట్టిభూసంబంధ మైనచో దానిలో గెలిచినవానికి నాల్గవంతు భాగ మిచ్చి తక్కినదానిని వారసు లందఱును పంచుకొనవలయును.

అవిముక్తత్రయము — కాశీత్రయమునకు మాటుపేరు. కురుత్రయమునకును ఈపేరు కలదు (మహా. భా., వన, అ. ౮౩, శ్లో. ౨౪).

అవిలాలు — చిత్రారుణిల్లా చంద్రగిరితాలూకాయందలి గ్రామము. ఇక్కడి జనసంఖ్య ౫౮౮ (౧౮౩౧).

అవివాహ్య — పురుషుఁడు పెండ్లియాడుటకు వీలుగానికన్య. తలిదండ్రులకు సంబంధించిన యేడుతరముల పర్యంతముగల

కన్యకలను పెండ్లియాడరా దని సుమంతుమతము. అయిదుతరముల వఱకే యీ నియమ మని మఱికోందఱుభిప్రాయము. ఏడుతరముల పర్యంతమును తండ్రీకి సంబంధించినవారిని, అయిదుతరములవఱకును దల్లికి సంబంధించినవారిని, సగోత్రులకన్యకలను, సమానప్రవరలుగల వారిబాలికలను పెండ్లి చేసికొనరా దని నారదుఁడు. ఇందులకు విరుద్ధముగ వివాహముచేసికొన్నవారు పతికులై శూద్రభావము నొందుదురు.

అవినెనవారిపాలెం — నెల్లూరుజిల్లా దర్శితాలూకాయందలి జమీందారీగ్రామము. జనసంఖ్య ౪౯ (౧౮౩౧).

అవినెన్న — అరేబియాదేశపు తత్త్వజ్ఞుఁడు; వైద్యుఁడు. బొఖారాజ్యములోని ఖర్చియిశ్శానందు క్రీ. శ. ౯౮౦ - వ జన్మించెను. కొంతకాలము వైద్యవృత్తి నవలంబించినపిదప నితఁడు ఇరువదిరెండేండ్ల ప్రాయమున బొఖారా వలె చాలసంతర్పరములు దేశాటనశీవనము గడపి తుదకు హమదానునందు స్థిరనివాసము వదుర్చుకొని ఆటవీనప ఎమీరువశే రయ్యెను. తనయశ్రయవారమరణానంతరమున నితఁడు హమదానునుం దేశాంతశీవనము గడపెను కాని ఇస్సహానుకుల్తానును గొలిచెద నని రహస్యముగ నితఁడు విన్నవించుకొనినట్లు తెలిసి క్రొత్తయెమీ రితనిని చెబుయం దుంచెను. కాని శిస్తుకాలముననే యితఁడు కైదుననుండి తప్పించుకొని ఇస్సహానునకుఁ బాఠిపోయెను. అచ్చట నుల్తా నితని నెంతయో గౌరవించి యాదరించెను. అచటనే యితఁడు తనకడపటి పదునాలుగుసంతర్పరములశీవనమును వైద్యము, తర్కము, వేదాంతము, జ్యోతిషము, తేజాగణితములనుగట్టింది గ్రంథములు రచియించుటయుంగూడ గడపెను. దాంటిమీఁదను, ఇతర ఈశ్వరదర్శనవాదులు (Mystics) మీఁదను ఇతని ప్రభావము మెండు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౦౩౭ - వ సంతర్పరమున పెరిషియానుందలి హమదానునందు చనిపోయెను. ఇతఁడు వ్రాసినగ్రంథములలో ముఖ్యముగా అరిష్టాబలుమీఁద వ్రాసినవ్యాఖ్యానము లెక్కువ.

అవిస్థలము — భారతవర్షీయనగరము.

అవీక్షిత్తు — (నూ. వం.) దివ్యకులోత్పన్న కరంధము రాజునికి పుత్రుఁడు. వీనికి కారంధముఁ డన్నది మాటుపేరు. ఇతని కొడుకు 'మరుత్త' రాజు (మహా. భా., అశ్వశ్లో. అ. ౪, శ్లో. ౧౬).

అవీచి — ఇది యొక నరకవిశేషము. కూటసాక్ష్యము లిచ్చువా రిచ్చుట శిక్షింపఁబడుదురు. ద్రవ్యవినిమయమందు, దానమందు, సాక్ష్యముంగు నన్యతమాడువానిని మాటుయోజనముల యెత్తుగల శిఖరముమీఁదనుండి యనుమాతలు తలక్రిందుగఁ ద్రోయుదురు. క్రిందను బాహుళయముగ కఠినఫలము జలమువలె గనుపడుచుండును. ఇదియే యవీచినరకము. శిఖరముమీఁదనుండి తలక్రిందుగఁ ద్రోయఁబడినపాపి యాఫలముపైఁబడి వికల్పకేరికుఁ డయ్యుఁ బాతక మరల నాదిగముననే త్రోయఁబడునిమిత్తము యనుమాతలచే శిఖరముమీఁదికిఁ గొనిపోఁబడుచుండును.

అవ్యంగము - అవ్యవహార్యుడు

లోనివియును కలువఁబడియుండును. ఇట్టిదానిని 'చందిదాన్ సాదా' అందురు. ఇందులో పహ్లావీభాషాంతర ముండదు.

రెండవభాగమును 'ఖోర్దఅవెస్తా' (చిన్నఅవెస్తా) అని యందురు. ఇందు పురోహితులు చదువవలసినమంత్రములే కాక, సామాన్యజనులుగూడఁ బ్రతిదినమును, నెల కొక్కసారియు, సంవత్సరమున కొక్కసారియుఁ జదువవలసిన మంత్రములుగూడఁ గలవు. ఇవి నాల్గువిధములు : ౧. 'గాహ' అనఁబడు అయిదు ప్రార్థనలు, ౨. 'సీకోహ' ముప్పదిమంత్రములు, ౩. 'అశ్రీకాగా' అనఁబడు మూడుసూక్తములు, ౪. 'న్యాయిషీ' లనఁబడు ఆఱుపదాలు.

ఇప్పుడు 'అవెస్తా' యింతచిన్నదిగా నున్నను, ఒకప్పు డిది మిక్కిలి పెద్దదిగ నుండెను. మొదట నిండు ౨౧ మండలములును, ౧,౨౦౦ ల నూక్తములును, ౨౦,౦౦,౦౦౦ ల ఋకులునుండెనట. ఇవన్నియు ౧౨,౦౦౦ ల గోవులతోగ్లమీఁద వ్రాయఁబడియుండెనట. ఇయ్యది పారసీకదేశముమీఁద 'అకిమినియను' లనఁబడు రాజులు రాజ్యము చేయుచుండఁగ రచింపఁబడెనని యందురు. దీనికి జరతుష్ట్రుఁడనుఋషి కర్త. ఈతనిశిష్యుఁడైన విష్టాస్పఁడను రాజీపతిత్రగంధమును బంగారుతెకులపై వ్రాయించెనట. అలెగ్జాండరు పారసీకముమీఁదికి దాడివచ్చి క్రీ. పూ. ౩౩౦ లో రాజధానిని గార్చినప్పు డీవేదముమాడఁ గాలిపోయెను. కావున 'ఇస్కండర్' నామమును పారసీకు లెంతయు ద్వేషించెదరు. తరువాతిపారసీక రాజులు మరల నీవేదమును సంపాదించుటకు యత్నించిరి. తమ రాజ్యములో నున్న మతగురువులఁ బిలిపించి వారికి వచ్చినంతవఱకు వ్రాయించిరి. ౨-వ హాషాహార అనురాజుకాలమున (క్రీ. శ. ౩౦౯ - ౩౮౦) ఈవేదమునకు మరలఁ గొంత వ్యవస్థితస్వరూపము ప్రాప్తించెను. కాని తరువాత మహమ్మదీయమత ముద్భవించి అరబ్బీవారు ౬౪౧ లోఁ బారసీకుల నోడించి దేశ మంతయు నాక్రమించుకొనుటయేకాక యచ్చటివారి నందఱను బలవంతముగ మహమ్మదీయులఁ జేసిరి. ఆకాలమునందు మతభ్రష్టులు కావోల్లనివారు కొందఱ యచ్చటనుండి పాటి పోయి హిందూదేశమునకు వచ్చిరి. వారిలో వారివేదములలోఁ గొంత భాగముఁ దెచ్చిరి.

'అవెస్తా'లోని కొన్నిభాగములు మిక్కిలి పురాతనము లనియు, కొన్ని తరువాతికాలమున వ్రాయఁబడినవనియు, మిక్కిలి పురాతనపువి క్రీ. పూ. ౧,౫౦౦ కాలమునను, ఇటీవలివి క్రీ. శ. ౩౦౦ ల కాలమువఱకును, మిగిలిన వన్నియు నీకాలము నడుమను వ్రాయఁబడియుండవచ్చు ననియు తేజఃజ్ఞులయభిప్రాయము.

ఇందలి కొన్నివిశేషములు : 'అవెస్తా' యొక్కభాష మన వేదముల సంస్కృతభాషకు మిక్కిలి దగ్గఱగ నుండును. ఈ రెండు భాషలును ఇంతకంటెఁ బూర్వ ముండిన యొకభాషలోనుండి పుట్టిన అక్కచెలియంద్రు అని విద్వాంసులయభిప్రాయము. సంస్కృతము నందలి 'స'కారము 'అవెస్తా' లో 'హ' కారముగ మాఱును.

'అసుర', 'సప్తసింధు', 'సోమ' శబ్దము లాభాషలో 'అహుర', 'హప్తహిందు', 'హోమ' శబ్దములుగ మాఱినవి. హిందూదేశముందలి ఆర్యులును పారసీకముందలి ఆర్యులును మొదట నొక్కచోట నుండి రనియుఁ దరువాతఁ బోరాడి చీలి రనియుఁ గొందఱయభిప్రాయము. దీనికిఁ దగినట్లు, మనవేదమునందు 'సుర' లనువారు, అనఁగా హిందూ ఆర్యులకు దేవతలు; అసురులు పారసీకులకు దేవతలు. వారిముఖ్య దేవుఁడు అహురమజ్ద అనువాఁడు. మనకు దేవరాజయిన 'ఇంద్రుఁడు' వారివేదమునందు దైత్యుఁ డయ్యెను. ఇట్లు కొందఱు దేవతలు దైత్యులుగ మాఱినను కొందఱు వైదికదేవతలు 'అవెస్తా'లోఁగూడ దేవతలుగనే యున్నారు. ఇదియుఁగాక పెక్కుగాఢమును, యజ్ఞయాగాదివిధానములును ఈరెండువేదములలోను కొంతవఱకు నొక్క విధముగనే యున్నవి. పారసీకు లగ్నిపూజకులు. ఒక్కొక్కరి యింటఁ దరతరములుగ నగ్ని చల్లారక యుండును. వీరికి సన్న నవారు (శేఫు)తోఁ జేయఁబడినజం దెము లుండును. వానిని నడుమునకుఁ జాట్టుకొనియెదరు. వీరిమతమును గుఱించి అధికము తెలిసికొనఁగోరు వారు 'ఫారసీవారు', 'జరతుష్ట్రుఁడు' అనుశబ్దములఁ జూడవలెను.

అవ్యంగము — ఒకవస్తు విశేషము. కాకద్వీపమునకుఁ జెందిన సౌర బ్రాహ్మణులకు యజ్ఞోపవీత మెంతపవిత్రమో వారి కవ్యంగ మంత పవిత్రమునది. ఉత్తమమయిన యవ్యంగము ౨౦౦ ల అంగుళములపొడుపు గలిగియుండవలయును. రెండవపక్షము ౧౨౦ అంగుళము లుండవలయును. దీనిని ధరించి నూర్యుని బూజించినచో విశేష మగుపుణ్యము లభించునట. వాగుకి యొక నాఁడు నూర్యోదయము కాఁగానే వచ్చి భక్తితో నమస్కరించి యవ్యంగము నర్పించెనట. వాగుకికి సంకేతము గలుగఁజేయుటకై నూర్యుఁడు దానిని కటిభాగమున ధరించెనట. ఇట్లు నూర్యుఁడు ధరించినాడు కాఁబట్టియే నూర్యోపాసకు లెల్లరు వవ్యంగమును విధిగ ధరింతురు. మనదేశమున బ్రాహ్మణులకు యజ్ఞోపవీతధారణ మయిననేకాని యెట్లు కర్పాధికారము రాదో, యట్లే సౌర బ్రాహ్మణుల కవ్యంగధారణముననే కాని నూర్యోపాసనాధికారము లేదు.

అవ్యక్తోపనిషత్తు — సామవేదోపనిషత్తు.

అవ్యయుఁడు — పండ్రెండుగురు భార్యదేవతలలో నొక్కఁడు.

అవ్యవహార్యుడు — ధర్మశాస్త్రీయపదము. దొంగ

తనము, వాత్య మున్నగు దోషములను గానించినవాఁడు అదోషమునకుఁ దన ప్రాయశ్చిత్తము గానించుకొనువఱకును వేదాధ్యయనాదికర్తలకుఁ గాని, పంక్తిభోజనమునకుఁగాని యర్హుఁడు కాఁజాలఁ దని హిందూధర్మ శాస్త్రములు చెప్పుచున్నవి. ఇట్లు సాంఘికవ్యవహారములకుఁ దగినవాఁడగుటచే నట్టివాఁ డవ్యవహార్యుఁ డనఁబడును. ప్రాయశ్చిత్తము జరగిన తరువాతమాత్రము మరల నాత్యక్తి సంఘమునఁ దనవెనుకటిస్తాన మాక్ర

మించుకొనుట కధికారము గలిగియుండును. యజ్ఞవల్క్యసంహిత యీసందర్భమున నిట్లు నిర్ణయించుచున్నది: 'అజ్ఞానముచే చేసిన దోష మయినచో ప్రాయశ్చిత్తము జరగినతరువాత నది నశించిపోవును. అట్లు కాక యెఱిగియుండి చేసినదోష మే యయిన నాదోష యైహిక వ్యవహారమున సాంఘికమును తనపూర్వస్థితిని బడయుట కధికార మును బొందినను, వానిపాపముమాత్రము నశింపదు'.

అవ్వయార్ — ౧. అజనకవయిత్రి. లోకప్రఖ్యాతి

చెందిన 'కుర్రో' అను ద్రావిడకావ్యమునకుఁ గర్తయైన తిరువల్లువర్ అనుకవికి అక్క. ఈమె కావ్యమునకు ద్రావిడవాద్యయమునం దధికారము కలదు. ఈమెయు, నీమెసోదరులును భగవత్ అనునొక బ్రాహ్మణునకును, అది యనుచందాలస్త్రీకిని పుట్టినవా రని చెప్పె దరు. చోళరాజ్యమునకు రాజధాని యైన ఒరయూరిలో నొకసత్ర మునం దీమె జన్మించెను. ఈమెతలిదండ్రు లీమె నచ్చటనే విడిచి వెళ్లగా 'బాగురులు' అను నొకజాతివా రీమెను తీసికొనిపోయి పెంచిరి. ఈమె చివరహాతు నవివాహితగానే యుండెను. ఈమెను పెంచినతలిదండ్రు లీమెకు వయసురాగానే, వివాహప్రయత్నములఁ జేసిరట. కాని యీమె వివాహమునకుఁ బూర్వము పెండ్లికుమారు నకు ముదుసలిదిగఁ గానవచ్చెనట. అంత నాతఁ డీమెను వివాహమాడ నని పాటిపొయెనట. అందుకే యీమెకు 'అవ్వ' యన్న పేరు వచ్చె నట. ఈమెయద్భుతకృత్యములనుగుఱించి పెక్కు కథలను జెప్పెదరు.

ఈమె మధురలోని చివర (మూడవ) 'సంఘము' నాటిది. ఈ 'సంఘము'యొక్క కాలమునుగుఱించి అభిప్రాయభేదములు పెక్కులు కలవు. కాని శ్రీ. క. ౨-వ శతాబ్దిలోనిది యైయుండు నని పెక్కుమంది పండితుల యభిప్రాయము. ఈమెచే రచింపఁబడిన కావ్యములు :

(౧) ఆత్మికూడి : చినచిన్న నీలివాక్యములు. మన సుమతి శతకమువలెఁ జక్కనినీతులతో నిండియుండును. ఇందలివాక్యముల క్రమ మకారాదిగ నున్నది. పూర్వకాలముననుండియుఁ బాఠశాలలోని పిల్లలు దీనిని పాఠముచేయుదురు.

(౨) నాల్ పట్టి : నాలుగుచరణముల పద్యములు గలకావ్యము.

(౩) జ్ఞానకుర్రో : యోగమునుగుఱించిన తత్త్వగ్రంథము.

(౪) కొవరై వేందకా : ఇందుఁ బద్యములలో నీతి బోధింపఁ బడినది.

ఈమె విశాయకునిభక్తురాలు. ఈమెసరస్వత్యవతారమనియు, చివరకు బొందితోఁ గైలాసమునకుఁ బోయి ననియుఁ జెప్పుదురు.

౨. ఒక్క 'యవ్వయార్' వందల కొలది సంవత్సరములు బ్రతికియున్న దని కొందఱు చెప్పినను, ఈ పేరుగల కవయిత్రి రిద్దఱుండి రనియు, రెండవ అవ్వయార్ కులూ క్తుంగచోళదేవుని పట్టాభిషేకకాలమున శ్రీ. క. ౧౦౭౦వ సంవ

సనియు నందురు. అజనకమున రామ యాజుమ వ్రాసి ప్రఖ్యాతి చెందిన 'కంబన్' అనుకవితో నీమె సమకాలిక. ఈమెయు కర్విడకు కుక్కుం, ఆళదిక్కోనై, నమ్మకోనై, నాన్నటిక్కోనై, ఆరుత్త మిల్మాళై, దర్వనపత్తు, పంతనందాడి, పడగనిఘంటు అను గ్రంథ ముల రచించెను. ఈకావ్యములలో నేవి మొదటియవ్వని, ఏవి రెండవ యవ్వని యన్న విషయమున అభిప్రాయభేదము కలదు.

అశ స — బలిచక్రవర్తి భార్య. ఈమె కుమారుడు బాణుడు.

అశ ని — ౧. పిడుగు. ఇంద్రునివజ్రాయుధమునకుఁ జేరు. గ్రామునునకు నడుమఁగాని, ఇంటిమీఁదఁగాని పిడుగు పడినయెడల శాంతి చేయవలయును.

౨. మంత్రశాస్త్రమునందు ముద్రావిశేషము. 'టట్ట టట్టేరి, టిట్టి టిట్టిరి హవాహపేరి లలరేరి' అని స్మరించి, ముష్టిప్రహరణము చేసినచో నది 'అశనిమద్ర' యగును. ఇందుచే శత్రువశీకరణముల సాధింపవచ్చునట.

౩. విషచికిత్సయందు నొకయోషధవిశేషము.

అశ రీరము — పరబ్రహ్మము. అలంకారశాస్త్రముందు నాకర్మదోషము. అనన్యాయము, క్రియాపడరహితము అనునాకర్మమున కీపేరు గలదు.

అశి ర — ఒకరాక్షసి.

అశి రుఁడు — ఒక రాక్షసుడు.

అశూన్యశయన వ్రతము — ఇది హిందువుల

యొక వ్రతము. శ్రావణకృష్ణవిదియనాఁడు చేయవలయును. దీని నను స్థింపవలసినవారు దంపతులు. పురుషుఁ డొనరించినచో స్త్రీతోడను, స్త్రీ గావించినచోఁ బురుషునితోడను వియోగ మెన్నఁటికిని జేకూ రదు. గీత వాదిత్రనిష్ఠోపపూర్వకముగ, నందులకు శక్తిలేనిచో ఘంటి కానికాన్యములతో విష్ణుసంపూజనము చేయవలయును. తదవసరమునఁ బఠింపవలసిన మంత్రములు.

"శ్రీవత్సధారిణి! శ్రీకాంత! శ్రీధామణి! శ్రీపతే! ౭వ్యయ! గార్హస్థ్యం మా ప్రణాశం మే యాతు సర్వార్థకామద! అగ్నయో మా ప్రణశ్యంతు దేవతాః పురుషోత్తమ! పితరో మా ప్రణశ్యంతు మత్రో దాంపత్యభేదతః; లక్ష్మ్య వియుజ్యతే దేవో నకదాచిద్యథా భవాణ్, తథా కళత్రసంబంధో దేవ! మా మే వియుజ్యతు; లక్ష్మ్య న కూన్యం ఐరద! యథా తే శయనం సదా, శయ్యా మమాప్యకూన్యాస్తు తత్తైవ మధునూదన!"

అర్చనానంతరము శైలవర్షితమైన యాశోరము నారగించి రాత్రికాలమున నావిష్కాసమును భుజింపవలయును. ఈ లాగున నాలుగు రాత్రులు కడచినపిదపఁ జెల్లవాటిసతోడనే లేచి కాల్యకృత్యములఁ దీర్చికొని, సుస్నాతులై కుచితోడ కయ్యాదాన మొనరింపవలయును. అది లక్ష్మీపతియొక్కము, దీపాన్నభాజనసంయుతము, పాదుకోపాన స్వత్రచామరాసన సమేతంబును, సభిష్టలంకార మంశితమును, శ్వేతపుష్పాంబరావృతంబును, మపధానయంతంబును, నానావిధ ఫల సహితంబును, శక్త్యనుసారము సమహర్షిన యాభరణధాన్య సమన్వితంబును నై యుండవలయును. దానిని సకలాంగ సంపన్నుఁడు, కుటుంబి, వైష్ణవుఁడు నను బ్రాప్తానునకు దాన మియ్యవలయును. ఆతయ్యమిఁద దంపతులను గూరుచుండఁజెట్టి విధానపూర్వకముగ నలంకృతులఁ గావించి భక్త్యుభోజ్యసంకలిత మగు భాజనమును పత్ని కిని, సువర్ణ ధూమగియుత మైన నేవదేవుని ప్రతిమను జలకుంభసమేతముగ విప్రునకును దాన మియ్యవలెను. ఈప్రకార మకూనశ్శక్త్యున గ్రతమును విత్తగర్వితులు గాక శ్రద్ధతోఁ జేయవారలు నిరంతరము సౌఖ్యము లనుభవించి చివరకు విష్ణులోకముం జేరి సుఖించుదు.

అశోక త్రిరాత్రము — హేమాద్రి గ్రతఖండము నందుఁ జెప్పఁబడినయొక గ్రతము.

అశోక తీర్థము — కాశ్యపుడు నున్న యొకతీర్థము. దక్షిణదేశమందుఁగూడ నీచేరుగల తీర్థ మొకటి యున్నట్లు కానవచ్చుచున్నది (మహాభా., వన, అ. ౮౫).

అశోక పూర్ణిమ — ఫాల్గునపూర్ణిమ. ఈ దినమున అశోక గ్రతము చేయుదురు. హేమాద్రి ఖండముఁ జెప్పిన యొక గ్రత విశేషము.

అశోక వనిక — ౧. యయాతి దేవయానితో నున్న తోట.

౨. రావణుఁడు నీతను లంకలో నుంచినతోట.

౩. రాముఁడు నీతతో నయోధ్య లో విహరించినతోట.

అశోక వర్ణనఁడు (క్రీ. పూ. ౨౭౨ - ౨౩౧) —

హిందూదేశపుఁజక్రవర్తి, మగధదేశముపై రాజ్యముచేసిన మూర్ఖ పంశమువాఁడు. చంద్రగుప్త చక్రవర్తికిఁ (క్రీ. పూ. ౩౨౨ - ౨౯౭) బాత్తుఁడు. విందుసారునికిఁ (క్రీ. పూ. ౨౯౭ - ౨౭౨) నుమారుఁడు. ఈతనిని సాధారణముగ 'అశోకుఁడు' అనియెదరు. ఈతఁడు భారతవర్ష చక్రవర్తులలోను, బౌద్ధరాజులలోను మిక్కిలి ఖ్యాతి చెందినవాఁడు. ఈతనిరాజధాని పాటలీపుత్రము.

అశోకుఁడు తండ్రికాలమున యవరాజుగా నుండి, తక్షశిలో జ్ఞయినప్రాంతములకు రాజప్రతినిధి (Viceroy)గాఁ బంపఁ

బడెను. ఆప్రాంతములలోను తండ్రియొద్ద నీతఁడు రాజ్యపరిపాలన క్రమము నేర్చెను. ఈతఁడు క్రీ. పూ. ౨౭౨ లో రాజ్యమునకు వచ్చినను, మూఁడుసంవత్సరములతరువాత (క్రీ. పూ. ౨౬౯ లో) నితనికి రాజ్యాభిషేకము జరగెను. ఈతనియన్నుఁడు లగీకు లుండి వారీతనితో రాజ్యమునకై పోరాడుచుండి రనియు, నందువలన నీ మూఁడేండ్లవఱకును బట్టాభిషేకము చేసికొనక యంతఃకలహములు తీరినతరువాత నశోకుఁడు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యె ననియుఁ జరిత్రకారు లూహించుచున్నారు.

కలింగ దిగ్విజయము :— క్రీ. పూ. ౨౬౧ లో ననఁగాఁ దాను రాజ్యమునకు వచ్చిన పండ్రింపవఁజేట నీతఁడు కలింగ దేశముపై దండు వెడలెను. కలింగదేశ మనఁగా గోదావరీ మహానదులకు నడుమనున్న సమస్త తీర ప్రాంతము. అప్పటికిఁ గాలింగులు బలవంతు లయియుండిరి. అఱువదివేలకాల్యలమును, వేయిసార్లులును, ఏడువందలయేనుగులును గలిగియుండిరి. కావున వారును ఏమస్వాతంత్ర్యమునకై ఘోరముగాఁ జోరాడిరి. ఈదడు నశోకుఁడే కాలింగులను గెల్చెను. కాని యాయుధముం దుభేయసైన్యములలోను మొత్తము లక్షజనులకంటె సధిక ముగా హతులయిరి; లక్షయేఁబదివేలజనులు శత్రువులచేఁ జెఱపట్టఁ బడిరి; ఇంక నెందఱో యుధమువలనఁ గలిగిన రోగగూర్మిక్షౌదుల వలన నశించిరి! ఇట్టి యసంఖ్యనిరపరాధజననినాశంబుఁ జూచి హృదయము కరఁగినవాఁ డయి, తనరాజ్యతృప్తయే దీని యంతకును గారణ మని తలఁచి దయానిధి యగునశోకుఁ డటుతరువాతఁ దానయి యితరులరాజ్యములమీఁదికి దండువెడల నని ప్రతిజ్ఞ చేసికొని, తన నలువదిసంవత్సరముల ప్రభుత్వకాలములోఁ దనప్రతిజ్ఞానురతి యొందుఁడెను.

ఇందియకాక యీరాజు బౌద్ధగర్తమనందు మిక్కిలి శ్రద్ధ గలవాఁ డయి 'యితరరాజులను శస్త్రయుద్ధో గెలుచుటయే తమ గర్త మని రాజులు తలఁచుట తప్పు, గర్తమువలన సంపాదించినజయమే నిజమైనజయము' అని కాపించెను. తాను క్రొత్తగా సంపాదించిన కలింగదేశములోని ప్రజలకు నేమియు నిబ్బంది లేకుండఁ బాలించుట కధికారుల నియమించి, ప్రజలను బీడించునధికారులకుఁ గఠినముగా దండనలు విధించుచుండెను.

బౌద్ధమతావలంబనము :— ఈరాజు మొదట హిందూగర్తము నందు శ్రద్ధగలవాఁ డయి తరువాత నుపసమై డనుబౌద్ధాచార్యుని బోధనల బౌద్ధమతావలంబి యయ్యెను. అప్పటినుండియు నారాజు రాజసప్పత్తిని బూర్తిగాఁ బరిత్యజించి సాత్త్వికుఁ డయి తనరాజ్యము నందును, ఇతరదేశములందును గర్వాభివృద్ధి చేయుటయే తన పరమ కర్తవ్య మని నిశ్చయించెను. ఈరాజు హిందూశైవుఁడుగ నున్నప్పుడు మిక్కిలి దుర్బాగ్ధవృత్తి కలవాఁ డనియు, రాజ్యమునకు వచ్చినప్పుడుఁ దనయన్నదమ్మలలో ౯౯ మందిని జంపె ననియు, బౌద్ధుఁ డైనతరు వాత సజ్జనుఁ డయ్యె ననియు సింహళదేశపు బౌద్ధగ్రంథములలో

ప్రాసాదమున్నది. కాని శాస్త్రములకంటె శాస్త్రములు పొందించుటకు శాస్త్రము వ్రాసిన యంతర్వ్యక్తములు గాని, ఇవి విజయవంతముల కావని పండితులనుభిప్రాయము.

తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన పదునాఱవ, పదునెవయేండ్లలో (క్రీ. పూ. 272 - 271) నశోకుడు తన సర్వములను లోకులకు చెప్పివేసి దేశము దంతటను బడునాల్గులకాసనములకెక్కించెను.

యాత్రలు :— ఇరుదినుండిండ్ల రాజ్యము చేసినతరువాత నశోకుడు క్రీ. పూ. 272 లో శాస్త్రములకు బలిత మైనఫలములను సంపాదించుటకు యాత్ర చేసెను. ఈ త్రవనశేష ప్రస్తుతము ముక్తేశ్వర్, చంపారణ్ అనబడు జిల్లాలలోనుండి హిమాలయము యొక్క నెలపరిచి, ప్రాంతమునకు బోయెను. అచ్చటనుండి పశ్చిమమునకు దిగి నేపాల్ టెర్రైన్ యొద్ద బుద్ధునిజననస్థానమగు లుంబినీనదును దాటి యచ్చట నోకాసనము చేయించెను. అది యిప్పటికి నచ్చట గానవచ్చుచున్నది. ఇదిగాక, బుద్ధునితండ్రి యొక్క రాజధానియగు కపిలనస్తునగరము, కాశ్మీర్ యొద్ద బుద్ధుడు ప్రథమమున బోధచేసినఫలము సారనాథము, బుద్ధుడు డనేకసంవత్సరములు నివసించియున్న శ్రావస్తి, బుద్ధుడు బుద్ధత్వమును జెందిన గయలోని బోధివృక్షము, బుద్ధుడు నిర్వాణము జెందిన కుశినగరము మొదలయిన శాస్త్రపరిశ్రమలను జూచి యచ్చట దానధర్మములు చేసి కాసనము చేయించెను.

ఈరాజు నేపాల్ దేశమునకు (క్రీ. పూ. 272-లో) యాత్ర చేసినపు డచ్చట లలితపట్టణ మనునొక రాజధానిని గట్టించెను. ఇది ప్రస్తుతపురాజధాని యగు కన్తంధూనగరమున కాగ్నేయమున మూడుమైళ్ళదూరమున్నది. ఈ లలితపట్టణమునకే శాస్త్రగ్రంథము లందు లలితపాట, పాట, లలితపూర్ అను నామంతరములు కలవు. ఈ లలితపట్టణమును మిక్కిలి పవిత్ర మైనఫలముగా భావించి యశోకుఁ డచ్చట నైదునూపముల గట్టించెను. అందుఁ బట్టణమునకు మధ్య నొక్కటియూ, బట్టణముయొక్క నాలుగువైపుల నాలుగును నిర్మింపఁబడియెను. అది యిప్పుడును గానవచ్చుచున్నది.

అశోకుడు నేపాల్మునకు వెళ్లినపు డాతనిహుంతురగు చారుమతీదేవి యాతనినెంటు నుండెను. ఆమెధర్త పేరు దేవపాల కుత్రియును. వారు బహుమతులందీకులు. వారిరువురును నేపాల్మునందే యుండఁదలచి, పశుపతిసాధునిదేవాలయమునొద్ద దేవపట్టణమును కట్టించిరి. భిక్షుభిక్షుణీల కాశ్రమములు కట్టించెద నని వారిరువురును నిశ్చయించుకొనిరట. చారుమతీదేవి పశుపతిసాధ్ అను గ్రామమునందు తీర్థమువైపు భిక్షుణీలకు నొకయాశ్రమము కట్టించెను. అది యిప్పటికిని ఉన్నది. ఆమె యందే కీర్తిశేఖరా

లయ్యెను. ఆమెధర్త మాత్రము తనకొక్క నెలవేర్చుకొనలేకపోయెను. ఆతఁ డాదింతకొడనే మరణము నొందెనట.

క్రీ. పూ. 272 లో అశోకునుహారాజు సప్తసంభాసనముల చేయించి యందుఁ దాను ధర్మాభివృద్ధికై చేసిన ప్రయత్నములను సించనలోకనము (Review) చేయుచుఁ బశుపథ చేయఁగూడదని కాపించెను.

క్రీ. పూ. 270 లో అశోకుడు సన్న్యాసి యయ్యెను. భిక్షు వయసుగాని ముక్తి లేదని శాస్త్రసిద్ధాంత మయినందున నీతఁడు వైరాగ్యము గలవాఁ డగుటచే భిక్షు వయ రాజ్యముయొక్కపాలనాంశములను యవరాజునకును, మంత్రులకును వదలెను. కాని రాజ్యము లోని ముఖ్యవిషయములను దానే విచారించుచునుండెను. రాజ్యమును పూర్తిగ వదిలి వెడలిపోయినవాఁడు కాఁడు. కాసనము లన్నియు నితని పేరిటనే వ్రాయుచుండిరి.

శాస్త్రభిక్షువులపరివ్రతు :— క్రీ. పూ. 270 లో అశోక మహారాజు తనరాజధాని యగు పాటలిపుత్రమును శాస్త్రాచార్యుల మూడవపరివ్రతును చేయించెను. శాస్త్రుల మని చెప్పేడి కొండలు మోసగాండ్రచే ధర్మగ్రంథములలోఁ గలుపఁబడిన ప్రక్షిప్తభాగము లిపరివ్రతునందు వివేచియఁబడినవి. ఈపరివ్రతునుగుఱించి సింహళ గ్రంథములు చెప్పినను అశోకునికాసనములలో స్పష్టముగ నేమియుఁ జెప్పఁబడియుండలేదు. ఈపరివ్రతు రాజునిధనమునకుఁ బూర్వము పదియేండ్లలోపల జరిగియుండు ననియు, నిది జరిగినతరువాతనే అందు నొక్కకొనఁబడిన సిద్ధాంతములనే తెల్పుచు రాజు సారనాథ జిలాకాసనము చేయించె ననియుఁ దద్జ్ఞు లాహించెవరు.¹

అశోకుని రాజ్యవిస్తారము :— వాయవ్యదిక్కున హింమాచుళ పర్వతమునఱకు నీతనిరాజ్యము వ్యాపించియుండెను, అనగా ప్రస్తుతపు అఫ్ఘానిస్తాన్ రాజ్య మంతయు, బలూచిస్తాన్, సింధు ప్రాంతములును ఆరాజ్యములోనివే యైయుండెను. స్వాత్, బాక్షోర్ అను కొండకనుమలప్రదేశమును, కాశ్మీర నేపాల్ దేశములును అశోకునికి లోబడియుండెను. కాశ్మీరమున నీతఁడు శ్రీనగర మను పట్టణము కట్టించెను. అది యాదేశమున కిప్పుడు రాజధానియై యొప్పుచున్నది.

తూర్పున గంగానదిముఖమునొద్దనున్న తామ్రలిప్తి (ప్రస్తుతపు తామ్సాక్) వఱకును బంగాళ మంతయు నీతనితాతకాలముననే స్వాధీనపడెను. క్రీ. పూ. 270 లో నీతఁడు కళింగమును జయించెను. ఆంధ్ర దేశముగూడ నశోకునికి సామంతరాజ్యముగా నున్నట్లు ఎఱ్ఱసుడికాసనములవలనఁ దెలియవచ్చెడిది.

దక్షిణమున మైసూరురాజ్యమువఱకు నశోకునిరాజ్య మున్నట్లు అచ్చటియాతనికాసనములవలనఁ దోచుచున్నది.² అంతకు దక్షిణమున నున్న పాండ్య, చేర, చోళ, కేరళదేశములు స్వతంత్రము లయి

యుండెను. వానిపై నశోకునికి నేమియు నధికారము లేకయుండె నని చెప్పవచ్చును.

ఇట్లశోకుని రాజ్యవిస్తార మంతయు లెక్క చేయఁగా దక్షిణములోని కొన్ని చిన్ని రాజ్యములు తప్ప ప్రస్తుత మింగ్లీషువారి యధీనముం దున్న హిందూదేశ మంతయును, బలూచిస్తానమును, అఫ్ఘానిస్తాన్ నేపాల దేశములును అశోకచక్రవర్తికి లోబడియుండి యాతని 'చక్రవర్తి' విరుదును సార్థకపఱిచె నని చెప్పవచ్చును.

పాటలీపుత్రరాజధానియందుండి మధ్యదేశమును రాజే స్వయముగాఁ బాలించుచుండెను. దూరప్రదేశముల నేలుటకై రాజవంశము వారు రాజప్రతినిధులుగాఁ బంపఁబడుచుండిరి. అశోకునికాలమున నిట్టిరాజప్రతినిధులు నలుగురుండిరి. వాయవ్యప్రాంతమును బాలించు రాజప్రతినిధికి తక్షశిల రాజధానిగా నుండెను. పంజాబు, సింధు, కాశ్మీరము, సింధునదయునకు నావలిదేశములును ఈప్రతినిధిపాలన లోనివి. పూర్వప్రాంతము నేలుట కొకప్రతినిధి తోసలిలో నుండెను. తోసలి యొచ్చట నుండెనో యిప్పుడు నిశ్చయముగాఁ జెప్పటకు వీలు లేదు. ఈ తోసల్యధిపతియే కలింగదేశమునుగూడఁ బాలించుచుండెను. పశ్చిమప్రాంతములగు మాలవ, గుజరాత్, కాన్య నాడదేశములఁ బాలింప నొకప్రతినిధి యుజ్జయినిలో నుండెను. నర్మదానదికి దక్షిణమునం దుండుప్రాంతములఁ బరిపాలింప నొక ప్రతినిధి యుండెను. ఇట్లు నలుగురు రాజప్రతినిధు లుండిరి.

శిలాశాసనములు :— అశోకమహారాజు తనప్రజలను రాజువలెఁ బాలింపక ధర్మగురువువలెఁ బాలించెను. ప్రజలధర్మాభివృద్ధికై యాతఁడు ధర్మశాసనములను జెక్కించి తనరాజ్యమునం దంతటను, ప్రజలబాటలలోను, సంతలనిమిత్తముకాని, యాత్రలనిమిత్తముకాని ప్రజలు విశేషముగా నుంపుగ కూడుచోట్లను వేయించెను. అశోకుని శాసనము లీదేశములోని మిక్కిలి పురాతనశాసనములు. మహాజోదలో, హరప్పగ్రామ ప్రాంతములం దట్టివల బయలుపడిన ముద్రికా శాసనములు మినహాయించినచో ఇంతకంటెఁ బురాతనశాసనములు మఱి యేవియు లేవు. ఈ శాసనములవలన నశోకునిచరిత్ర మనకుఁ దెలియుచున్నది. ఈశాసనము లతనిరాజ్యమం దంతటను, అనఁగా హిమాలయము మొదలుకొని మైసూరురాజ్యములోని షిమోగావలకును పూర్వసముద్రము మొదలుకొని పశ్చిమసముద్రమువఱకును వ్యాపించి యున్నవి.

ఈశాసనములు ప్రాకృతభాష, ననఁగా నప్పటిజనులు మాటలాడెనుభాషలో వ్రాయఁబడినవి. ఇందలియక్షరములు రెండువిధము లయినవి. హిందూదేశముయొక్క వాయవ్యపునఃపాద్మమిండియాదేశము లన్నియు ఖరోష్ఠీలిపిలో వ్రాయఁబడినవి. ప్రస్తుతపు అరబ్బీ, పారసీభాషల కీ లిపియే మూలము. ఇది కుడివైపుననుండి యొడను వైపునకు, ననఁగా నవసవ్యముగా వ్రాయఁబడును. కడమశాసనము లన్నియు బ్రాహ్మీలిపిలో వ్రాయఁబడినవి. ఇది యొడనువైపుననుండి

కుడివైపునకు వ్రాయఁబడును. ప్రస్తుతపుదేశసాగరియక్షరములకును, తెలుగు, కన్నడిముల యక్షరములకును ఈబ్రాహ్మీలిపియే మూలము. అశోకునిశాసనములలోనిలిపి సామాన్యజనుల కిప్పుడు తెలియదు. పాశ్చాత్యులపండితు లెంతో శ్రమపడి యాయక్షరముల నన్నిటిని గమనించిరి. అశోకునిచే వేయింపఁబడిన శాసనముల నన్నింటిని మనకుఁ దెలిసినంతవఱకు నీక్రింది యెనిమిదివిధములుగా విభజింప వచ్చును.

౧. లఘుశిలాశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౫౭ లోనో ౨౫౬ లోనో యనఁగా నశోకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాత ౧౮ సంవత్సరములకు వేయింపఁబడియెను. ఇందలి ౧-వ శాసనము ప్రభులు మూడు మైసూరురాజ్యమునం దున్నది; ఒకటి నైజాము రాజ్యమం దున్నది.

౨. భాభ్రాశాసనము :— ఇదియుఁ బైశాసనములు చెక్కించిన సంవత్సరముననే వేయింపఁబడియె. ఇందు సన్నాత్యసియైన రాజు, బౌద్ధభిక్షులకును, భిక్షుకీజనమునకును, ఇతరజనులకును బుద్ధునిభావ ణము లన్నియు సుభాషితము లయినప్పటికి నందు నేడువచనములు విశేషశ్రద్ధతోఁ జదువుటకు, ననుష్ఠించుటకును బోధించెను.

౩. పదునాల్గుశిలాశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౫౭, ౨౫౬లో వేయింపఁబడియె. ఇందు ధర్మసిద్ధాంతములు బోధింపఁ బడినవి. ఈ పదునాలుగుశాసనములు నేడుస్థలములలో నున్నవి.

౪. రెండు కలింగశాసనములు :— క్రొత్తగా జయింపఁబడిన కలింగదేశములోనివి. క్రీ. పూ. ౨౫౬లో వేయింపఁబడియె.

౫. మూడు గుహాశాసనములు :— ఇవి గయయొద్ద బరాబరు అనుచోట, క్రీ. పూ. ౨౫౭ లోను, క్రీ. పూ. ౨౫౦ లోను, ఆదీవిమలను జైనమతస్థులకొఱకుఁ గట్టఁబడిన గుహావిహారములోఁ జెక్కఁబడినవి. ఈశాసనములు రాజయొక్క దానమును వర్ణించును.

౬. రెండు ఔరాయ్ స్తంభశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౯లో రాజు నేపాలమునకు వెళ్లినపుడు వేయించినవి.

౭. ఏడు స్తంభశాసనములు :— ఇవి రాతిస్తంభములమీఁదఁ జెక్కఁబడినందున వీని కీపేరు పెట్టఁబడియెను. ఈశాసనములు క్రీ. పూ. ౨౪౯, ౨౪౭లో వేయింపఁబడి యాఱుచోట్ల వీరిప్రభులు గలవు. మొదటి పదునాల్గుశాసనములలో వర్ణించినధర్మమునే యీశాసనములలో విపులముగా విశదీకరించి యొడవశాసనములో ధర్మాభివృద్ధికై యశోకుఁడు చేసినప్రయత్నము లన్నియు వర్ణింపఁబడినవి.

౮. పరిశిష్ట స్తంభశాసనములు :— ఇవి క్రీ. పూ. ౨౪౦లో వేయింపఁబడియె.

ఇట్లశోకమహారాజుచే జనోపయోగమునకై క్రీ. పూ. ౨౫౭ నుండి క్రీ. పూ. ౨౪౦ వఱకును శాసనములు చెక్కింపఁబడినట్లు గానవచ్చుచున్నది.

నైజామురాజ్యమునందు రాయచూరుజిల్లాలో మాస్కి యనుచోట నొకబండపైని, చెక్కబడిన అశోకశాసన మొకటి కానవచ్చినది¹. ఇది లఘుశిలాశాసనములలో ౧-వ దానికి నకలు. ఇతరశాసనములలో లేనివిశేష మిం దొకటి కలదు. ఇతరశాసనము లన్నింటిలోను 'దేవానాంపియ' (దేవానాంప్రియ), 'పియదశి' (ప్రియదర్శి) అన్ననామములు తప్ప 'అశోక' నామము లేదు. కాని యీశాసనమునందు 'అశోకు'ని పేరుగూడఁ గలదు. ఇతర మీద 'అశోక', 'ప్రియదర్శి' లొకదేవా యన్నసంకయ ముక్కుబలేదు.

మాస్కి శాసన మటుండ, కర్నూలుజిల్లా గుత్తిసమీపమున నున్న ఎఱ్ఱగుడి గ్రామముదగ్గర కొండరాలమీఁదఁ జెక్కిన అశోక శాసనములు కొన్ని ఇటీవల కానవచ్చినవి. ఇవి యింకను బ్రకటింపఁ బడకపోవుటచేత వీనియందలి విశేషము లింకను తెలియరాలేదు.

ఈశాసనములలో ధర్మముయొక్క స్వరూపమును, ధర్మప్రచారమునుగుఱించి చేసినయోర్పాటులను వర్ణింపఁబడినవి. తర్క వితిర్కములుగాని, యుక్తివాదముగాని చేయక ధర్మస్వరూపము స్పష్టముగా వర్ణింపఁబడినది. సత్ప్రవర్తనమును, భూతదయయు ముఖ్యముగా ధర్మస్వరూప మని చెప్పఁబడినది. ఈశాసనమందలి కొన్నివిశేషాంశము లీక్రింద నిచ్చెదము.

భూతదయ :— పిపిలికాది సకలభూతములను దయతోఁ జూడవలయు ననియు, నేతీతమును జంపఁగూడ దనియు నచ్చిక కలవాఁడు గావునఁ దనసువారములో నంతకుఁ బూర్వము భోజనమునకై జరగుచున్న పశువధ నాపితేనను². అశోకుని తాతయైన చంద్రగుప్తుని కాలముననుండియు మృగహానినోదము రాజుల కత్యంతప్రియమై యుండెను. కాని యన్యాయముగా నిరపరాధములగు వరణ్యముగములఁ జంపుట తగదని అశోకుఁడు వేఱొడుట చాలించెను. వేటకు జదులుగా రాజ్యములోని ప్రజల కష్టములను గనుఁగొనుటకును, పవిత్రమైన స్థలములను, జనులను చూచుటకును, ధర్మబోధచేయుటకును దేశయాత్రచేయుట మందిదని కాపించెను³. రాజమంధిరమునఁ బాకకాలలో మొదటఁ బ్రతిదినమును, సువారమునకై వేలకొలది మృగములు, పక్షులును తెగుచుండెను. కొంతకాలము తరువాత రాజు ఆప్రాణివధను ఆడి, దినము రెండునెమిళ్లు, ఒకజంకకంటె నెక్కుడు ప్రాణులఁ జంపఁగూడ దని యాజ్ఞాపించెను. "ఇతముందు నీమూఁడు ప్రాణులనుగూడఁ జంపఁగూడదు" అని కాపించి యీధర్మమూర్తి

తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన ౧౩-వ యేట (క్రి. పూ. ౨౨౯) బూర్తి గ మాంసాహారమును మానివేసెను. తనరాజ్యములోని ప్రజలు కొన్నిమృగముల నెన్నఁడును జంపనేగూడ దనియు, మాంసాహారులయిన కూద్రాదులుగూడ సంవత్సరములో నేఁబదియాలు విశిష్ట దినములందు నెట్టిప్రాణులను జంపఁగూడ దనియు నాజ్ఞాపించెను⁴. (క్రి. పూ. ౨౪౩). దయాళుయూఁడగు నీరాజు పశువులలోగ విశిష్టకై పశువైద్యకాలల నిర్దించెను⁵. భూతదయ యంతకు మించనేరదుగదా?

తలిదండ్రుల గౌరవించుట :— అశోకుఁడు చేసిన రెండవ బోధ కుమారులు తమ తలిదండ్రులను గురువులను పెద్దలను మిక్కిలి గౌరవముతోఁ జూడవలసిన దని. అట్లే పెద్దవారును తమకుమారులను, నేతకులను దయతోను వారికిఁ దగిన మర్యాదతోను జూడవలె నని యాజ్ఞాపించెను. బంధువులను, భిక్షువులను (సన్న్యాసులను), బ్రాహ్మణులను గౌరవముతోఁ జూచి వారివిషయమై యాదార్యముఁ గనఁబఱుపవలెను.

సత్యప్రియత్వము :— అశోకుఁడు బోధించిన మూడవ ధర్మము సత్యము. ఈమూఁడుతత్త్వములను నీక్రింది ౨-వ శిలాశాసనమునందు సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినవి. ఆశాసనముయొక్క భాషాంతర మిందు నిచ్చుచున్నారము :—

"పియదశి యిట్లని కాపించె : తలిదండ్రులమాట వినవలయును. అట్లే భూతదయను బాటించవలయును ; సత్యము మాటాడవలయును. ఇది యనుష్ఠింపవలసిన ధర్మముయొక్క లక్షణములు. గురువును గౌరవించవలెను. బంధువుల మన్నింపవలెను. ఇది దీర్ఘాయుఃప్రదముగు పురాతనధర్మమర్్యాద. మానవులు దీని ననుష్ఠింపవలయును."

పరమతసహిష్ణుత :— తాను బౌద్ధధర్మాభిమాని యయ్యెను అశోకుఁడు పరమతములయొడ ద్వేషము లేనివాడయి యన్నింటిని సమభావముతోఁ జూచుచుండెను. బౌద్ధభిక్షువులకు నాశ్రమములు కట్టియిచ్చినట్లే ఆరీవికు లనఁబడు జైనులకును గట్టియిచ్చెను. బౌద్ధాచార్యులను గౌరవించినట్లే బ్రాహ్మణులను గౌరవించుచుండెను. ఇది యామహాత్మునియం దుండిన గొప్పగుణములలోని గొప్పగుణము. తాను నచ్చిన ధర్మము నాచరింపవలసినదే కాని యితరుల మతములను నిందచేయఁగూడ దనియు, నన్నిధర్మములలోను నింద్రియనిగ్రహము, పవిత్రాచరణము ముఖ్యము లని చెప్పఁబడినందున నన్నిధర్మముల ముఖ్యసిద్ధాంతము లొకటియే యనియు, భేద మముఖ్యమైన విషయ

1. Hyderabad Archaeological Series, No 1- The new Asokan edict of Maski.

2. ౧౪ శిలాశాసనములలో ౧-వ శాసనము.

3. ౮-వ శిలాశాసనము.

4. ౫-వ స్తంభశాసనము.

5. ౨-వ శిలాశాసనము.

6. పియదశి (ప్రియదర్శి) యనునది అశోకుని భిరుదునామము.

ములను గుఱించిన దని తెలిసికొనవలయు ననియు, మతసంబంధమైన చర్యలలోఁ బరస్పర నిందావ్యంజకత్వముల నుపయోగింపఁగూడ ననియు కాపించెను. ఇప్పుడు మామత మెక్కువ, మామత మెక్కువ యని పోరాడువా రశోకునికాసనములు చదివియైనను పరమతసహిష్ణుత (Religious toleration) నేర్చుకొనియెడియెగాక.

బాటసారులకు పసఁగులు :— ఒక దేశముననుండి మఱియొక దేశమునకు నడచివెళ్లెడి బాటసారులకు వీలుగా నుండుటకు నచ్చటచ్చట స్తంభములు వేయించి వానిపైఁ గ్రోతములసంఖ్య వేయించు వాచారము ఆశోకుని తాతయగు చంద్రగుప్తునికాలముననుండియుఁ గలదు. ఆశోకుని ప్రభుత్వమున మనుష్యులకును, పశువులకును నీడనిమిత్తము త్రోవపాసునను మట్టిచెట్లును, మామిడితోఁపులును వేయింపఁబడియెను; క్రోతక్రోతమునకును బాని యొకటి త్రవ్వించఁబడియె! చాప డులు కట్టింపఁబడియె; జలపానప్రదేశములు మనుజులకొఱకును, పశువులకొఱకును నిర్మింపఁబడియెను.

బౌద్ధకాలము :— గోగార్దు లెవ్వరైనను వారి కామధంబు లిచ్చుటకై యద్వితీయకరుణామాఠ్రి యగు నీమశోకచక్రవర్తి, తనరాజ్యముం దంతటను బౌద్ధధర్మముల నేర్పఱచెను. సర్వశీవుల యందును గరుణగలవాఁడు గావున నీవైద్యకాలలోఁ బశువులకుఁగూడ నామధంబు లిచ్చున ధైర్యాట్లు చేసెను. అంతటితోఁ దృప్తిఁజెందక తనకు నేహితులుగానున్న యితరరాజుల రాజ్యములలోను తన ధనముపెట్టి యద్వితీయావధికాలముల గట్టించెను. ఉత్తరమున హెలినిస్టిక్ ఏషియా (Hellenistic Asia) యనఁబడు దేశములలోఁ గూడ నశోకునియావధికాల లుండెను! ఈకాలమున గావలసిన యావధులను దోటలో వేయించుచు, నితరస్థలములనుండి తెప్పించుచు నావధుసంగ్రహము చేయుచుండిరి.

ధర్మాధికారులు :— తన కాసనముల ననుసరించి ప్రజలు ప్రవర్తించుచున్నాఁగో లేదో కనుఁగొనుటకును, అపరాధులను దండించుటకును ఈరాజు ధర్మాధికారుల నేర్పఱచెను. ప్రజలనీరిని గాపాడుటయు వీరిలోఁ గొండఱపని యొయుండెను. వీరుగాక సాధారణ రాజకీయాధికారు లనఁగాఁ బ్రస్తుతము గవర్నర్, కమిషనర్, కలెక్టర్ అనఁబడువారివంటి యధికారులు సంచారమునకు వెడలి నపుడు జనులను గుంపులుగాఁ జేర్చి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుదుండ వలె నని రాజు కాపించెను.

పరరాజ్యములకు ధర్మోపదేశకుల నంపుట :— తనరాజ్యములో ధర్మాధివృద్ధి పైని వర్ణించినప్రకారము చేసి యంతటితోఁ దృప్తి

నొందిక, తాను నమ్మినమతమును నీతికల్పనలును జగత్తంతయుఁ బ్రసరించునట్లు చేయుటకై యనన్యపామాన్యుఁడగు నశోకుఁడు యర్జింపసాగెను. అందునిమిత్తము ధర్మోపదేశకులను నియమించి, తనకు లోబడిన సామంతరాజులయొక్క రాజ్యములకును, తనకు లోబడక పోయినను నేహితులుగా నుండు రాజుల దేశములకును వారిని బోధనిమిత్తము పంపెను. ఈవాద్యుఁడోపదేశకులు ఏయేదేశములకుఁ బంపఁబడినారో మన మశోకునికాసనములవలనఁ తెలిసికొనవచ్చును.

శ్రీ. పూ. ౨౫౬ వకుఁ బూర్వ, మనఁగా శిలాకాసనములు వేయ నపుడు తిచ్చేనుదేశములోని కాంభోజులదేశమునకు, హిమాలయ ప్రాంత ముంబలి రాజ్యములకు, కాబూలు కనుమలలోని గాంధార యవన దేశములకు, వింధ్యపర్వతములోను, పడమటికనుమలలోను ఉన్న పులింద పిఠునికు లనువారి ప్రాంతములకు, కృష్ణాగోదావరీ మధ్యనున్న యాంధ్రదేశమునకు నీరాజుయొక్క ధర్మోపదేశకులు వెల్లియుండిరి.

మిక్కిలి విశ్రాంతియనందిలి వోళ పాంశ్య కేరళ సత్యపుత్ర రాజ్యములు స్వతంత్రముగా నుండెను. ఆరాజ్యములలోని కశోకుని ధర్మోపదేశకులు పంపఁబడిరి. సత్యపుత్రదేశ మనఁగా మంగుళూరు మధ్యగాఁగలిగియున్న శుశునభావమాలూడుదేశ మని కొంచఱ యభిప్రాయ మైయున్నది.

మహేంద్రుఁ డను తన కుమారుని, సంఘమిత్ర యను తన కూతును నశోకుఁడు సింహళమునకు ధర్మోపదేశకార్యము పంపెను. వారచ్చట వాటిసగర్వ బీజమే నేటికిని అచ్చటఁ బ్రబలియున్నది. ఈ కథ మహావంశ మను సింహళచరిత్రలో నున్నది. కాని మహేంద్రుఁ డనువాఁ డశోకునికుమారుఁడు కాఁ డనియు, డిమ్మఁ డనియుఁ గొందఱు ప్రాసియున్నారు. 'సంఘమిత్ర' కల్పితనామ మనియుఁ జెప్పెదరు.

బర్మాదేశములోని పెరు ప్రాంతమునకును ధర్మోపదేశకులు పోయినట్లు మహావంశకాండకు వ్రాసియున్నాఁడు. కాని యీ యంశము కాసనములలోఁ జెప్పఁబడలేదు.

పైని వర్ణించినదేశము లన్నియు హిందూదేశమునకుఁ జాట్టు ప్రక్కలవి. ఇవిగాక అన్యఁడు అంటియోకస్ థియోసరాజుచేఁ బాలింపఁబడుచున్న సిరియా, టాలెమీ ఫిలాడెల్ఫుచే నీలఁబడుచున్న యాజిప్తు (మిసర్), మాగాసుచేఁ బరిపాలింపఁబడుచున్న సిరికా, అంటిగోనోస్ గొనాటన్చే దొరతనముచేయఁబడుచున్న మ్యాసిడోనియా, అలెగ్జాండరుచేఁ బ్రభుత్వము చేయఁబడుచున్న యెపిరస్

1. 3-వ శిలాకాసనమును, ౧౨-వ శిలాకాసనమును జూడవలెను.
2. ౭-వ స్తంభకాసనము; ౨-వ శిలాకాసనము.
3. ౪-వ శిలాకాసనము.
4. ౫-వ ౧౨-వ శిలాకాసనములు; ౩-వ స్తంభకాసనము.
5. 3-వ శిలాకాసనము; కలింగకాసనము.

అనుదేశముల కన్నిటిని హిందూదేశముననుండి మతాచార్యులు ధర్మోపదేశమునకై వెల్లియుండిరి. ఈదేశములం దశోకునిచే బహువుల యువయోగార్థమును, మనుష్యుల యువయోగార్థమును జీత్యాకాల లేర్పఱుపఁబడియోను, అనఁగా నశోకునిబోధకులు (మిషనరీలు) ఏషియా, యూరోపు, ఆఫ్రికాఖండములలోని గొప్పగొప్ప రాజ్యములలో ధర్మోపదేశము చేయుచుండిరి!

ఇట్లు బౌద్ధధర్మమును జగత్తంతటను వ్యాపింపఁజేయు నశోకుఁడన్నిదేశములకును ధర్మోపదేశకులను బంపినందున బౌద్ధధర్మ మత్యంతముగా నభివృద్ధివొంది క్రమక్రమముగా నితరమతముల మ్రింగివేసెను. తరువాత రెండువందలసంవత్సరములకుఁ బుట్టిన క్రైస్తవధర్మము రాజ్యాక్రయముచేతను, ప్రజలయోక్తయముచేతను నభివృద్ధిఁ జెందినను నేటివఱకును జగత్తులో బౌద్ధమతమును మించలేక యున్నది. నేడు క్రైస్తవులసంఖ్యకంటెను బౌద్ధులసంఖ్యయే యెక్కువగా నున్నది. దీని కంతకును అశోకుని మతబోధకసంఘమే ముఖ్యకారణము. కాన నశోకుఁడు జగత్తున కంతకు నవినధర్మము నేర్పినమహానుభావుఁ డని చెప్పవలసియున్నది.

ప్రస్తుతము క్రైస్తవధర్మబోధనిమిత్త మమెరికా యూరోపు దేశములనుండి బోధకులు వచ్చుట మనము చూచుచున్నాము. ఇటులు మతబోధనిమిత్తము పరదేశములకు బోధకులను బంపుపద్ధతి జగత్తునకు మొదట నేర్పినవాఁడు బుద్ధుఁడు. తరువాత నుపాహరణపూర్వకముగా నభివృద్ధి నొందించినవాఁ డశోకుఁడు. బుద్ధునియుపదేశకులీదేశముననే బోధచేసిరి. అశోకునియుపదేశకులు జగత్తంతయుఁ బ్రసరించిరి. ఇట్లు పరదేశములకు నుపదేశకులను బంపియు, నాచగకాలాదులను గట్టించి లోకుల కుపకారము చేసియు, ధర్మమభివృద్ధి నొందించుమార్గములను బౌద్ధులవలననే క్రైస్తవులు నేర్పికొని రనుటకు సందేహము లేదు. ఇదియుఁ గాక బౌద్ధధర్మతత్త్వము లనేకములు తీసికొని తురాతన క్రైస్తవులు తమ ధర్మగ్రంథముల నిర్మించుకొనిరినికొంచెం యధిప్రాయ మైయున్నది.

కట్టడములు :— అశోకుఁడు మిగుల భక్త్య మైనవియు, దివ్యమైనవియు నగుమందిరములను గట్టించెను. ఆకాలమందు రాతిపని పరిపూర్ణాభివృద్ధిని చెందినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అది యేదేశమందలి యేకాలపురాతిపనినీ తీసిపోదు. కట్టడములు మిక్కిలి పెద్దవియు, పనితనము మిక్కిలి చక్కనిదియు నగుటచేత నవి రాక్షసులచేతనో యక్షులచేతనో చేయఁబడియే నని జనులు తలంచిరి.

పాటలీపుత్రమునం దున్న యారాజమందిర మిప్పుడు భూమిలోఁ బూర్తిగఁ బూడి, భగ్నమై కానరాకున్నను, ఇటీవల నిందలి కొన్నిభాగములు త్రవ్వి తీసిరి. అయవశేషములు మందిరముల ఘనతరఁ దగినట్లున్నది. చినాపరివ్రాజకుఁడు హుయెన్ త్సాంగ్ వచ్చినప్పుడు (క్రీ. శ. ౬౩౦) ఈతఁ డశోకునిచే గట్టఁబడిన నూటకు

గులయొత్తునూప మొక్కటి కాఫీరిస్తాననుందు కపిఠ యక్షనోటను, మూడువందలయడుగుల నూప మొక్కటి జలాలాబాదునొద్ద సగ్రహారములోను చూచెను. కాశ్మీరమునందు నతఁడు సన్నాగ్నిస్థానములు ౫౦౦ల నిర్మించె నని వదంతికలదు. కాని అది అతిశయోక్తి యైనను కెక్కుగుహలు త్రవ్వించి ఆక్రమములు నిర్మించె ననుట సత్యము. కాశ్మీరదేశమునకు రాజధానిగా నుండిన సుందరమైన శ్రీనగరపట్టణమును అశోకుఁడే కట్టించెను. నేపాళమునందు లలితపట్టణమును కట్టించెను. ఆపట్టణ మిప్పటివఱకు నున్నది. అచ్చటి కొన్నిమందిరము లిప్పటివఱకును అశోకునినామమును సూచించుచున్నవి. భోపాలసంస్థానమునందు కనుగొనఁబడిన సాందిస్తూపము నీతఁడు క్రీ. పూ. ౨౫౦ ప్రాంతమున నిర్మించె ననుదు. ఇందలి చెక్కడపు పని యత్యద్భుత మని పాశ్చాత్యులు పొగడియున్నారు. అందలి ద్వారశిలలపై జతిసుందరమైన పనితనము కలదు. అట్టిశిల యొకటి తనకు పంపు మని ప్రాశ్నుదేశపు చక్రవర్తి యైన మూడవ నెపోలియన్ ౧౮౬౮ లో భోపాలసంస్థానపుజేగమును అడిగెను. కాని ఇండియాగవర్నమెంటునా రాశిలను పోకుండ నడ్డగించి స్లాబునతో చేయఁబడిన దానియొక్కపోతను మాత్రము పారినపట్టణమునకు పంపిరి. ప్రయాగప్రాంతమందలి భర్మావూత్ నూపముకూడ అశోకునినాటిదే యని యందురు.

అశోకునికాసన స్తంభములుకూడ పనితనమునకై కొనియాడఁ దగినవియే. వీనిలోఁ గొన్ని ఏఁబదియడుగులయొత్తును, ఏఁబదిటన్నుల బరువును కలవి. ఇంత పెద్దస్తంభములు పర్వతములలోనుండి విడదీసి వందలకొలదిమైళ్లదూర ముదినములలో నెట్లు కొనిపోయిరో? అని యనునాక వీనిని రుద్ది అద్దములవలె నున్నగ చేయుటయు మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరము. అశోకుఁ డాదీవికులను సన్నాగ్నికులకొఱకు గయయొద్ద బరాబర్ నాగాద్ధునకొండలలో త్రవ్వించినగుహలును అప్పటి రాతిపనితనముయొక్క సామర్థ్యమును చూపును. ఆగుహలలో గోపికాగుహ యనునది నలువదియేడున్నర అడుగులపొడుగును, పది లొమ్మిది అడుగులపొడుగుకంటె కొంచె మధికపువేలవ్వును, పదిన్నర యడుగులయొత్తును కలది. దీనిపైకప్పు గుండ్రముగను ప్రతిబింబము కానవచ్చునట్లమువలె నున్నగను ఉండును.

అశోకునిస్వభావము :— పరమసాధువుయొక్క సాత్త్విక సద్గుణములను, అసాధారణచక్రవర్తియొక్క రాజ్యధురంధరత్వమును ఒక్కచోటఁ గలిపి యీ యశోకుఁడు చేయఁబడినట్లు గానవచ్చెడిని. అహింసామాహాత్మ్య మెఱిగినతోడనే మాంసాహారమును మానుటయు, మృగయావినోదమును వదలకొనుటయు, యుద్ధములవలనఁ బ్రజాక్షయ మగు నని పరరాజ్యములను గెలంచుట మాని 'కలింగ యుద్ధములో జరిగినప్రజాక్షయములో వేయవపాలు ప్రజాక్షయ మయినను నేను సహింపలే'నని కాసిండుటయుఁ జూడ నీతనిసాధుత్వము పడునాటువన్నెలు కలసి యని చెప్పకతప్పదు. రాజ్యశృంగార లక్షణకొలదిజనులను నాళ మందించెడి ప్రస్తుతపురాజు లీయశోకుని

చరిత్రను చదివినను బ్రహ్మయశరకృత్యములను మానుడుగాక. 'పరు లెంతయపకారము చేసినను పియదసి కాంతముగా సహించు' నని చెప్పెడిరాజయొక్క సత్త్వగుణము మనము వినుచున్న సాత్తె టీవ్, తుకారాము, వేమన మొదలగు సాధువులగుణమును బోలినది యని చెప్పుట కేమిసందేహము? అశోకుని ప్రభుత్వములో మన్న రాజ్యముయొక్క సువ్యవస్థయే యతనిరాజ్యసంస్కరణమును వేవోళ్లఁ గొనియాడుచున్నది. అతఁడు తన ప్రజలకష్టములను వినుటకు నెప్పుడును సిద్ధముగా నుండెను. తేయుంబన శిట్లు ప్రజాకులమునకై పాటుపడుచు సంతటితో సంతృప్తి చెందక తాను సోమరి నని నిందించు కొనును. ఇట్లు తనరాజ్యమును రక్షించుకొనుచు దూరదూరదేశములందు విఖ్యాతరాజులతో స్నేహము చేయుచు వారిరాజ్యముల లోనికిఁ దనభర్తృపదేశములను బంపుట చూడఁగా నశోకుఁడు ప్రస్తుతము ఇంగ్లాండ్, జర్మనీ, ఆమెరికాదేశములలోని ప్రభుత్వము వారికిఁ గలసామర్థ్యంబును, మారదృష్టియు, రాజకార్యసంస్కరణమును గలిగియుండె నని చెప్పుటకు సందేహము లేదు.

ఇట్టియద్వితీయచక్రవర్తి యగునశోకమహారాజు క్రీ. పూ. ౨౩౧ లో నిర్వాణము చెందినట్లు గానవచ్చుచున్నది.

[వైవిధ్యప్రాయఃబడిన అశోకచరిత్ర మంతయు నశోకుని కాస నములు, సింహళ, తిబెత్తుదేశమందలి గ్రంథములు, మనపురాణములు అనునాధారములనుబట్టి వ్రాయఁబడినది. కాని మహారాష్ట్రమునందు 'భరతఖండవాచా ఆర్యావీనశోక' అనుగ్రంథము కలదు. ఆ గ్రంథ కారుఁడు జైనగ్రంథముల ననుసరించి అశోకచరిత్ర వ్రాయుచున్నా నని చెప్పి, ఈక్రిందివిశేషములను వ్రాసినాఁడు. కాని జైనగ్రంథము లేరు వ్రాసినవాఁడు కాఁడు. కాన దీనిని నమ్ముటకు వీలు లేదు. అయి నను బండితులచే విమర్శింపఁబడుటకుఁ దగిన విషయము గాన నిందు నిచ్చుచున్నాను. 'అశోకుఁడు వారిసారునికుమారుఁడు; చంద్ర గుప్తుని మనుమఁడు. ఇతని రాజ్యాభిషేకము యుధిష్ఠిరశకము పడు నేడువందల నలువదియయిదు (క్రీ. పూ. ౩౩౫౭) ప్రజాపతినామ సంవత్సరములో జరగను. ఇతఁడు ౪౫ ఏండ్లు రాజ్యముచేసి యుధిష్ఠిరశకము ౩౩౯౧ (క్రీ. పూ. ౩౩౧౧) పింగళనామ సంవత్సర ఫాల్గుణబహుళ ౧౦ దశమి మంగళవారమునాఁడు బహుప్రాంతము లోని ముంగేరిపట్టణమునఁ గ్రితేశ్వరఁ డయ్యెను. ఇతఁడు జైనుఁడు. ధనముగలవాఁడు. జైనమతము నీక్రిందివిధముగ నభివృద్ధి చేసెను. ౬౪,౦౦౦ల బౌద్ధపురోహితులకు(?) నాశ్రయమిచ్చి హిందూదేశము నందంతటను ఇతఁడు పెక్కురాజ్యములను గెలిచి తన రాజ్యములోఁ గలంతటానను. దీర్ఘిలో రాజ్యముచేయుచున్న వీరసేనప్రధానుని వంశము సంతము నొందించెను. మేవాడ, మార్వాడ, భాటియా ప్రాంతముల గెల్చి అచ్చటివారికి తన మతదీక్ష యొసంగెను. ఈతఁడు

దక్షిణదేశమును గల్పుటకై నైవ్యయుక్తయుగ బహులుదేరి నర్హదానది దాటి ఇచ్చుకు నైజామువారి రాజ్యములో నున్న దేవగిరియొద్దకు వచ్చి యాగిరిమర్గమును నిర్మించెను. మహారాష్ట్రదేశముమీదరాజ్యము చేయు సుదర్శనఁ డనురాజును నేనాసునొద్దఁ జంపి యాతనిపుత్రుని సంకితుని చేసికొనెను. తగర్ అనుచోట తనరాజధానిని స్థాపించి వీర బాహుఁ డనుజైనుని అచ్చట మనిని దేవగిరిఁ బోయెను. అచ్చటనుండి తనసరదారులను బాపి వరాడ్ (వీరారు), బంగాళము, తెలుగుదేశము పాండ్య కేరళ తోరళదేశములను జయించెను. అచ్చట జైనుల నధికారు లుగా నియమించెను. ఎల్లోరాకుపాలను శ్రద్ధించుటకు యుధిష్ఠిరశకము ౩౩౫౧ (క్రీ. పూ. ౩౨౬౧) ప్రారంభించి ౩౩౬౩ లోఁ (క్రీ. పూ. ౩౨౪౯లోఁ) బూర్తిచేయించెను. ఈపండ్రెండేండ్లలోతఁడు దేవ గిరిలోనే యుండెను. తరువాత ఘృష్టిశ్వగుఁ డనునొగ్గిరింగమును నేవించి వెనలిపోయెను].

అశోకునిశివరమందలి విశేషాంశము లీక్రింద పట్టికగాఁ జూపఁబడినవి:—

క్రీ. పూ.

౨౩౩ అశోకుఁడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

౨౬౯ అభిషేకము.

౨౬౧ కలింగదిగ్విజయము.

౨౬౦ బౌద్ధుఁడుగా మారెను.

౨౪౯ వేఁటాడుట మానెను; మతవ్యాప్తికై దేశసంచారము చేయనిశ్చయించెను; మతబోధకులను దేశదేశములకుఁ బంపెను.

౨౪౭ ౧-వ లఘుశిలాశాసనము; ౧౪ శిలాశాసనములలో ౩-వది, ౪-వది వేయించెను. ఆశీవికులకు బగాబర్ అనుచోట గుహలు శ్రద్ధించెను.

౨౪౬ పదునాల్గుశాసనములు, కలింగశాసనములును వేయించెను. 'గర్జమహామాత్రు'లను ఏర్పాటు చేసెను.

౨౪౫ కపిలవస్తునొద్ద కోనాక మను బుద్ధస్తూపమును వికాలముగఁ గట్టించెను.

౨౪౪ కలింగశాసనములలో నొక్కటి వేయించెను.

౨౪౧ బౌద్ధపరిషత్తు.

౨౪౦ ఆశీవికులకు మఱియొకగుహ నిర్మించెను.

౨౪౯ నేపాలాదిదేశములకు యాత్ర. హిందూ చారుమరి సన్నాగిని ఆయ్యెను.

1. విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాలయందలి ౨-వ భుజును మగు 'హిందూమతాయుగము'లోని అశోకచరిత్రమునఁ గొంత చేర్చియుఁ గొంత మార్చియుఁ గొంత తగ్గించియు నీవ్యాసము వ్రాయఁబడినది—[ము. సం.]

- ౨౪౩ ౬-వ స్తంభశాసనము. పశుహింస మామ్రెను.
 ౨౪౨ స్తంభశాసనములు ఏడింటిని ప్రకటించెను.
 ౨౪౦-౨౩౨ లఘు స్తంభశాసనములు.
 ౨౩౨ అశోకుని నిర్వాణము.

గ్రంథసంగ్రహము :

తెనుఁగునందు ఆంగ్లభాషాభివర్ధనీ గ్రంథమాలలో నొక 'అశోకచరిత్రము' ప్రకటింపఁబడినది. ఇంగ్లీషునం దశోకుని గుఱించియు, నశోకునిశాసనములను గుఱించియుఁ దెట్లు పుస్తకములు కలవు. వానిలో నీక్రిందివి ముఖ్యమైనవి :

1. Sir A. Cunningham's Inscriptions of Asoka [Calcutta].
- 2 V.A. Smith's, Asoka, the emperor of India.
3. The Early History of India.
4. The Heritage of India Series, Asoka by T. M. Macphail.
- 5 R. Otto Fr. wke's Pali and Sanskrit, Strassburg, 1902.
- 6 Smith's Translation of Asoka's Inscriptions.
7. Articles about Asoka's Inscriptions by Buhler, Rice, Fleet, Thomas, Hultzsche, Phandarkar, Burgess, Hardy, Vogel & Smith in Indian Antiquary, Epigraphia Indica and Jour Roy. As. Soc
8. Radhakumud Mookerjee's Asoka.
9. Inscriptions of Asoka — E. Hultzsche.
10. Inscriptions of Asoka — D. R. Bhandarkar and Surendranath Majumdar.

(కొ. వేం. ల.)

అశోక వృక్షము — ఈవృక్షము సంస్కృత కావ్యములలో విశేషముగ వర్ణింపఁబడును. దీనిని స్త్రీలు కాలికోఁ దన్నిననిది పుష్పించునట. దీనికిఁ దెలుఁగుకోశములలో కటుకోహిణి, కంకరి యను రెండువృక్షములపేర్ల యుంబడినవి. వీనిలో కంకరికి దోహదక్రియ పాదతాడనములు ! తెనుఁగుదేశమున దీనిని నరమామిడి అందురు. నరమామిడి అసలు అశోకము కా దనియు, అశోకమునకు బదులుగ మనవైద్యులు దీనిని వాడుచున్నారనియుఁ గొంచు అందురు. ఇందు రెండువిధములు : ఒకదానిపూలు రక్తముగ నుండును. దీనిని రక్తాశోక మందురు. మఱియొకదానిపూలు పీతముగ నుండును. దానిని పీతాశోక మందురు.

అశోకాష్టమి ప్రతము — ఇది హిందువుల ప్రతములలో నొకటి. దీనియొక్క ప్రతిఫలము శోకవిధ్వంసము. చైత్రమాస శుక్లాష్టమినాడు దీనిని తేయవలయును. ఇందలి ముఖ్యకార్య మాదినమున మంత్రపూతముచేసి యెనిమిదియశోకలికలతోఁ గూడినజలమును ద్రాగవలయును.

అశోకుఁడు — ౧. దశరథరాజయొక్క అష్టప్రధానులలోనివాఁ డగు 'అశోపుఁ' డనువానికి నామాంతరము.

౨. దుశ్యోధనపక్షియుఁ డగురాజు.

అశౌచము — శుచిత్వము లేకపోవుట. ఈ శబ్దమునకు 'అశౌచము' అనురూపముకూడఁ గలదు. ఈశబ్దము సాధారణముగ నిష్పాద, పుత్రాదులజన్మమువలనఁ గాని, పిత్రాదులమరణమువలనఁ గాని కల్గునట్టి 'అశౌచము' నకు నుపయోగించెదరు. దీనిని సాధారణముగ మనవారు 'నూతకము', 'మైల' యందురు. జన్మమువలనఁ గల్గిన యశౌచమునకు 'జాతాశౌఛ' మని మనవారును, 'వృద్ధి' యని మరాఠీవారును, 'శుభాశౌచ' మని బంగాలీవారును అందురు. అశౌచమునకు గుర్తులు రెండు. ఇతరులను తాఁకుటకు వీలు లేకపోవుట, నిత్యనైమిత్తికకర్తములను చేయుయోగ్యుల లేకపోవుట. మృతాశౌచమునకు వీరెండులక్షణములును చెల్లును. కాని జాతాశౌచమునకు మొదటిలక్షణ మంతగా వర్తింపదు. జాతాశౌచము కలవా రితరులను తాఁకినందున నితరులు మైలపడరు. కాని వారిచేత నితరు లాశౌచకాలమందు భోజనము చేయరు. ఉభయాశౌచకాలమునందును సంధ్యావందనముకూడఁ జేయుటకు వీలు లేదు. తరములుబట్టియు, రక్తసంబంధమునుబట్టియు, అత్త బంధుత్వమునుబట్టియు, జాతినిబట్టియు అశౌచకాలపరిమాణము మాటుచుండును. సాధారణముగ అశౌచము బ్రాహ్మణులకుఁ బడిననుట, క్షత్రియులకు పండ్రెండు దినములు, చైత్యులకుఁ బదునైదుదినములు, శూద్రులకు నెలదినములు. ఈ నియమము జాతాశౌచమృతాశౌచములు రెంటిని గుఱించియు నేడు తరములవఱకును చెల్లును. ఎనిమిదవతరముననుండి పదియవతరమువఱకును అన్ని జాతులవానికిని మూడుదినములే. చతుర్దశపురుషపర్యంతము పక్షిణి (చూడుపూటలు). మూలపురుషునిపేరు జ్ఞాపక మున్నంత వఱకు నొక్కదినము; తరువాత స్నానము మాత్రము. దేశకాలములను బట్టియు నీదినప్రమాణములు మాటుచుండును. శిశువు పుట్టినకంటేనే లేక జ్ఞాతిచచ్చినకంటేనే తెలిసినయెడల బూర్తిగ, ననఁగాఁ దెలిసెప్పుఁ బడినన్నిదినము లశౌచము పట్టవలెను. అట్లుగాక కొంతకాలముతరువాత నశౌచకాలమితిలోపలఁ దెలిసినయెడల మిగిలిన దినములకాలము పట్టవలెను. విదేశమునందు నశౌచోత్తరకాలమునఁ దెలిసినయెడల జ్ఞాతిజననాశౌచము లేనేలేదు. స్వపుత్ర జననమునకు స్నానము. మరణమువార్య సంవత్సరములోపలఁ దెలిసెనేని మూడు దినములతో కుద్ధి. ఇట్టినియమములు పెక్కులు ప్రతిష్ఠితియందును ఇచ్చి యుండును. కాని వాని నన్నిటిని చూచుట డాక్టరు మని కొందఱు పండ్రి

అశ్వ క దేశము - అశ్శీలము

గులు సంగ్రహములను జేసియున్నారు. 'అభినవపదావళి' యనునది యట్టి గ్రంథములలో నొక్కటి. తెనుగుదేశమునందు నశ్వచమును గుఱించి సంకయము కలిగినప్పుడు దీని ననుసరింతురు. నిర్ణయసింధు, ధర్మసింధు అను గ్రంథములుమాడఁ బ్రమాణముగఁ దీసికొందురు.

అశ్వచమున, తెల్లనివస్త్రములను ధరింపవలెన, చెప్పులు గొడుగు వేసికొనఁగూడదు, బొట్టు పెట్టుకొనఁగూడదు, తీపి తినఁ గూడదు, స్త్రీసంభోగాదు లుండరాదు.

ఉపనయనవివాహాదిశుభకార్యములలోఁ గంకణము కట్టుకొనిన తరువాతను, యజ్ఞయాగాదికములలో దీక్ష వహించియున్నకాల మందును అశ్వచము వచ్చినయెడల దానిని పాటించవక్కలదు. లింగాయతులను కన్నడులును 'అశ్వచములు' పాటించరు. వారికి నశ్వచము వచ్చినను వారినిత్యక్తములు యథావిధిగ జరగుచుండును. ఆంధ్రదేశమునదియూరాధ్యులను బ్రాహ్మణులు కొంతవఱకు నశ్వచమువిషయమున లింగాయతులయూచారమునే అనుసరింతురు. వీరికి నూతకము వచ్చినప్పుడును వీరు సంధ్యయు, శివపూజయు నెప్పటివలెనే సాంగోపాంగముగఁ జేసెదరు. స్త్రీలు ముట్టయినను, నీళ్లాదినను శివ పూజ చేసికొందురు, అశ్వచము కలవారిచేత మాత్ర మితరులు భోజనము చేయరు.

ఒక యశ్వచములో నింకొకయశ్వచము వచ్చుట 'అశ్వచ సంకరము' అని మనిసింపుకొనును.

ఇతరదేశములవారు బాతాశ్వచమును పాటించుచున్నట్లు కాన రాదు. మృతాశ్వచమునుమాత్రము పాటించెదరు. వేణువేణుదేశముల వారు నూతకచిహ్నులను వేణువేణువిధముగ ధరించెదరు. ఇప్పుడు పాశ్చాత్యులు అశ్వచమును నూదించుటకై నల్లగుడ్డయొక్కటి బుజము నకుఁ గట్టుకొందురు. పూర్వకాలపుయాహూదీ (Jew's) లలో నశ్వచ కాలము 2 దినము లుండెను. కొందఱు 30 దినములవఱకును నూతకము పట్టుచుండిరి. అశ్వచకాలమందు తలకు నూనె రాచుకొనుట, చెప్పులు తొడుగుకొనుట, స్నానము చేయుట లేదు. అందఱును గలసి యొకచోట నేలపైఁ బడెందురు. గ్రీకుదేశవాసులు 30 దినములవఱకు నూతకము పట్టుచుండిరి. వాఁలలో స్పార్టను లనువారు ౧౦ దినములు మాత్రమే గ్రహించిరి. అశ్వచకాలమందు వెండ్రుకలు తీసి, నల్లబట్ట కట్టుకొందురు, వెలుపలఁ దిరుగువారు కారు. తోముదేశమందు పతి పోయినచో నాతని స్త్రీలకు నొక సంవత్సరము నూతక ముండెను. పురుషులకుమాత్రము కాల ముల్పము. నూతకకాలమునందుఁ బురుషులు నల్ల బట్టలను, స్త్రీలు తెల్లబట్టలను కట్టుకొందురు.

అశ్వ క దేశము — మహాభారతమునుబట్టి చూడ నిది భారతవర్ష మందలి దక్షిణదేశ మనియు (భీష్మ, అధ్యాయ. 3౮), బృహత్సంహితసుతమున నాయవ్యదిక్కున నుండు దేశ మనియు, కొందఱు సుతమున నిది మధ్యదేశ మనియుఁ (విశ్వ.) తెలియుచున్నది. ఈదేశ నామము పాణినీయొక్క అష్టాధ్యాయంలో నున్నది (౪.౧.౧౩౩).

అశ్వమఁడు — ౧. ఒకబ్రాహ్మణుఁడు, జనకరాజుతో ముఖముఁబునివృత్తినిగుఱించి మాటాడెను (మహాభార., కాండి, అ. ౨౮).

౨. (నూ.౪౦.) ఇత్యవశువులోత్పన్నుఁ డును, కల్పవృక్షపాదనామాంతరము కలవాఁడును అగు మిత్రసహరాజు యొక్క పుత్రుఁడు. ఇతనియుత్పత్తికథ యెట్లున, మిత్రసహునకు బ్రాహ్మణకాపమువలన, భార్యసహాగమమునకు వీలు లేనందున, నాతఁడు మదయంతి యను తనభార్యయందు వసిష్ఠబుద్ధిచే గర్భము స్థాపింపఁజేసెను. ఏడేండ్లయినను ఆగర్భము వెలుపలికి రానందున అశ్వమఁడు(రాయి)తో కడుపును కొట్టుకొని మదయంతి దానిని వెలుపలికిఁ దీసెను. అందుచే నాతనికి అశ్వమఁ డన్నపేరు వచ్చెను (భాగ., ౯. స్కం. ౯ అ). ఇతఁడు పైదన్యపురమును స్థాపించెను. ఇతనిభార్య ఉత్తర. నాశికవఁడను నామాంతరముగల మూలకుఁ దీతనిపుత్రుఁడు.

౩. దుర్యోధనపక్షియుఁ డగురాజు. అభిమన్యునిచేఁ జచ్చెను (మహాభా., ద్రోణ. అ. 3౮).

అశ్శీలము — పెద్దమనుష్యులు మాటలాడఁదగనిప్రసంగ మను అశ్శీల ముందురు. ఇది మనయాలంకారికులచేఁ గావ్యదోషముగ నెంచఁబడినది. 'అశ్శీలము' శబ్దదోషముగను, అర్థదోషముగనుగూడఁ జెప్పఁబడియున్నది. వ్రీడాకరము, జానుస్సాకరము, అమంగళకరము అని యియ్యది మూఁడువిధములు (కా., ప్ర. ౩). వ్రీడ యనఁగ సిగ్గు, లజ్జ; జానుస్స యనఁగ కోఁత; అమంగళ మనఁగా శుభము. కావునఁ గావ్యములు చదువునప్పుడు చదువువారికి, వినువారికి సిగ్గుగాని, లజ్జగాని కల్గునట్టిమాటలా, వర్ణనములు కావ్యములలోఁ జెప్పఁగూడదు. అట్లే కోఁతపుట్టించు వర్ణనములను, అశుభమును నూదించుమాటలను వ్రాయఁగూడదు. సంస్కృతలక్షణగ్రంథములలో నీమూఁడువిధముల యశ్శీలమునకు నీక్రిందియదాహరణము లియఁబడినవి: —

(౧) 'ఓ రాజా! శత్రునివాళిమునకై నీయొద్ద గొప్ప 'సాధనము' కలదు.' 'సాధన' శబ్దమునకు పురుషలింగ మని మాఱర్థము గలదు. కావున వ్రీడాకరము.

(౨) 'ముకుందా! 'వివాళి' మధ్యకు నీ 'వాయువు' మెల్లఁగా నాడెను.' ఇందు 'వాయు' పదము ఊపిరి యన్న యర్థమందు నాడినను దానికి 'అపానవాయువు' అన్న మాఱర్థము కలదు గావున నిది జాగుప్పకు నుదాహరణము.

(౩) పైవాక్యమునందే 'వివాళి' పదము విరహార్థమునందు నుపయోగింపఁబడినను దానికి 'మరణ' మను అర్థము కలదు. కావున నది యమంగళవ్యంజకము.

నరసధూపాలీయమునందు శబ్దదోషములలో మూఁడువిధముల యశ్శీలమునకు నీక్రిందియదాహరణ వియఁబడినది.

క. వసుదేవ 'యోని', గోపీ
'విసరముచ' పీనకుచ'నవీనాశ్లేష'
ల్ల సీకుం డనఁ గారింది
రస 'విహరణ' కరణనిత్య రసికుం డనఁగన్. (౪. ౧౪.)

అర్థదోషములలో నశ్రిలమున కీ క్రిందియుదాహరణ మిచ్చి
యజ్ఞాదు:—

క.లజ్జా
కర మశ్రిలము పద్మిని
సర'సాంగజగృహము' పద్మసౌరభ మనఁగన్. (౪-౫౨)

ఇందు 'ఆంగజగృహ' మనుపదమునకు బూతు అర్థము కలదు కావున
లజ్జాకర మైనయశ్రిల మాయెను.

ఇట్లు బూతు అర్థ మిచ్చుపదములను మాఅర్థమందుఁగూడ
నాడుట లజ్జాకరము, అశ్రిలము అని లక్షణవేత్తలు చెప్పుచున్నందున,
బూతుపదములను స్వార్థమునందే నాడుట తప్పని వేఱుగఁ జెప్పవలెనా?

అశ్రిలమునకు సుదాహరణములు వలయు నన్న శ్రీనాథుని
వీధినాటకమునందును, కూచిమంచి జగ్గకవియొక్క చంద్రరేఖానిలా
పమునందును పెక్కు ఉదాహరణములు దొరకఁగలవు. ఆంతరంగిక
మైనస్త్రీపురుష సంభోగంబును ప్రీతాజుగుప్పాకరంబు గమక నట్టి
వర్ణనములును అశ్రిలముక్రింద వచ్చును. ఇందునునుజించి అధికము
'జౌచిత్య'కబ్బముక్రిందఁ జర్చింపఁబడును.

అశ్వమోక్షము — శాద్ధపండితుడు; కవి. ఇతఁడు

'బుద్ధచరిత్ర' మను సంస్కృతకావ్యము వ్రాసెను. ఈ కావ్యమును
తిరుపతి వేంకటేశ్వరకవులు తెనిగించిరి; సరస్వతీ పత్రికాధిపతులు
ప్రకటించిరి. ఈతఁడు కవివృత్తక్రమంతో సమకాలికుఁ డనియు,
శ్రీ. క. ౧-వ శతాబ్దమునం దుండెననియు నందురు. ఈతఁడు సాకేత
పురనివాసి. మొదట బ్రాహ్మణుఁడు, పట్టుదల గలవాఁడు, పండితుఁడు.
పూర్ణయశోకుఁడనై శాద్ధపండితునితో నాదము చేసి, సర్వకూన్య
మన్న సిద్ధాంతమునందు వత్తుకయు పుట్టినవాడై శాద్ధుడై యామతా
భివృద్ధికి పాటలీపట్టణమునందు పెక్కుడు ప్రయత్నములను జేసెను.
ఎన్నియో గ్రంథములను వ్రాసెను. వజ్రనూచికోపనిషత్తితనిచేతనే
వ్రాయఁబడిన దని యనియెదడు. ఇందు జాతిభేదము ఖండింపఁబడినది.
కాబూలుదేశపురా తైన కాత్యాయనీపుత్రుఁ డనునాఁ డీతనిని వీరి
పించుకొని 'అభిధ్రు' మను సంహితపై 'మహావిభాష' యను
భాష్యము వ్రాయుటలో నతని సాయమును దీసికొనియెనట. ఈత
నిచే రచింపఁబడిన వన్న గ్రంథములు పెక్కులు కలవు. కాని
అన్నియు నీతని వని చెప్పటకు నీలులేదు.

అశ్వ తీర్థము — ౧. నైమిశారణ్య మందలి భారత
వర్ష యతీర్థము.

౨. గంగయొడ్డునఁ గావ్యకుబ్జసమీప
మందలి తీర్థము. ఇచ్చటనే ఋచీకునకు గాధినిమిత్రము వరుణుఁడు
౧,౦౦౦ నుజ్జము లిచ్చెను (మహాభా., వన, అ. ౯౩, ౩; ఆ. ౧౧౬,
౨౭).

అశ్వత్థామ — ౧. భరద్వాజనిపుత్రుడైన ద్రోణా

చాత్యవకు శరద్యద్యుషికన్య యైన కృపియునామెయందుఁ బుట్టిన
కుమారుఁడు. ఈతఁడు పుట్టినప్పు డుచ్చైశ్రేణాశ్వమువలె శబ్దము
చేసినందున ఈతనికి 'అశ్వత్థామ' యన్న పేరు వచ్చెను. కామ
క్రొధములయంతమున నీతఁడు జన్మించెనట. ఈతఁడు వేదవేదాంగ
పారగుడై సరహస్యధనుర్వేదమును తండ్రియొద్ద నేర్చెను. ఈతఁడు
మిక్కిలి శోపము కలవాఁడు, అవిచేకీ. స్వాభావికముగ దుర్భాగ
ప్రవృత్తి లేదు, కాని మఱియొకఁడు మాపినఁ జెడుమార్గమునం
బోవును. తండ్రియందు గౌరవమును, ఆత్మిగౌరవమును మెండు.
భారతయుద్ధమునఁ దండ్రితోపాటు దుర్యోధనపక్షమున యుద్ధము
చేసెను. గృహ్యధ్యుష్టుఁడు తనతండ్రిని అన్యాయముగఁ జంపినాఁ
డన్న శోపముచేత నీతఁడు పదునైదవనాఁడు పాండవబలమువీడి
నారాయణాస్త్రము వేసెను. కాని కృష్ణునిసలహా నసరించి. పాండవ
సైనికు లందఱును, రథంబులు దీగినందున నాయాస్త్రము వృద్ధము
కాఁగా నీతఁడు భిన్నుడై యుద్ధముననుండి తిరిగి వెళ్లఁజొచ్చెను
అప్పుడు వేదవ్యాసుఁ డెదురు కాఁగా, 'నాయాస్త్రంబు వృద్ధ యయ్యె.
కారణం బేమి?' యని యడుగ వ్యాసుండు నరనారాయణుల మహిమ
చెప్పి 'మీరు ముగ్గురును తొలిజన్మంబున శివునిఁ బూజించినవారే.
అయినను నీవు శివుని విగ్రహము చేసి పూజించితివి; వారు శివుని
లింగాధిష్ఠానారూఢుం జేసి కొల్పిరి. లింగంబునందుఁ బూజించుట
యర్చయం దారాధించుకంటె ననేకసంఖ్యంబు లెక్కుడు గావున
లింగార్చనపరు లగువారల నర్చారాధకుండ వరు నీమ నెట్లు జయింప
వచ్చును? మీరీ పూర్వజన్మంబులయర్చనంబుల ఫలంబులు దార
తమ్యంబులతో ననుభవించవలదే' యని చెప్పెను (మహాభా., ద్రోణ,
అ. ౨౦౧) (ఆంధ్రమహాభారతము., ద్రోణ, అ. ౫). యుద్ధము
కూని పాండవులతో సంధి చేసికొనవలయు నని యీతఁడు భీష్మ
ద్రోణులు పడిపోయినతరువాత దుర్యోధనునకు నుపదేశించెను. కాని
యీతఁడు విసలేదు (కర్ణ. అ. ౮౮).

భారతయుద్ధము పూర్తియై దుర్యోధనుఁడు తొడలు విరిగి
యుద్ధభూమిలోఁ బడియున్నపుడు రాత్రి యీతఁడును, కృప
కృతవర్తలును అతనియొద్దకుఁ బోయిరి. ఈతని యుపదేశముచేత
దుర్యోధనుఁ డీతనికి నేనాధిపత్యము కట్టి పాండవ పాంచాలర
జంపి రమ్మని పంపెను. వారు ముగ్గురును ఆరాత్రి యేమి చేయ
వలయు నని యాలోచించుచు నొకకటవృక్షముక్రిందఁ బరుండిరి.
కృపకృతవర్తలు నిద్రపోయిరి. అశ్వత్థామమాత్రము మేల్కనియుండె
నప్పు డొకస్రుద్దగుఱు వచ్చి, చెట్టుమీఁదిగూడెలో నిద్రించుచున్న

కాకులను జంపెను. అది చూచి తానును అట్లే, రాత్రినే పొండుక
శిబిరములో నందఱును నిద్రించియుందురు కావున, నెవరికిని దెలియ
కుండ వెళ్లి యాదఱును జంపవలె నని నిశ్చయించుకొని, కృపకృత
వర్తల లేపి వారికి దనయుద్దేశమును తెల్పెను. కాని వారు సమ్మతించ
రైరి. అందుమీఁదఁ దా నొక్కఁడే వెళ్లుటకు సిద్ధపడఁగ వారును
విధిలేక ఆతనిని వెంబడించిరి. అశ్వత్థామ శిబిరద్వారమునొద్దకుఁ
బోగా నాతని కచ్చట నొకదివ్యపురుషుఁడు కాన్పించెను. ఆతనిపై
సశ్వత్థామ బాణములు వేయ నని యాతనిలో మాయ మెఱియెను.
తుద కఠండు రుద్రుఁడని తెలిసికొని ప్రార్థింపఁగాఁ బ్రసన్నుడై
అశ్వత్థామ కొకఖడ్గ మిచ్చి లోనికిఁ జొరనిచ్చెను. కృపకృతవర్తలు
లోపలనుండి వచ్చువారి నడ్డగించుటకై ద్వారముకడ నిల్చియుండిరి.
లోపలికిఁ బోయి, తనతండ్రికి ద్రోసియొనగృష్టస్వముని మొదటఁ
జంపి, అయిదుగురు ఉపపాండవులను, శిబిరములోని మిగిలినవారి
నందఱును, గుఱ్ఱములను, ఏనుగులను ఒక్కప్రాణి లేకుండ సంహరిం
చెను. తప్పించుకొని వచ్చినవారిని ద్వారముకడ కృపకృతవర్తలు
చంపిరి. పంచపాండవులను, కృష్ణసాత్యకులునుమాత్ర మారాత్రి
యాశిబిరమునందు లేక మఱియొకశిబిరమునందు నిద్రించినందున
బ్రతికిరి. అశ్వత్థామ ఈవార్త దుర్యోధనునికిఁ దెలిపి యరణ్యము
లోనికిఁ బోయెను (మహాభా., సౌప్తిక, అ. ౯).

తనకుమారులను రాత్రి అశ్వత్థామ చంపినాఁ డని తెలిసి
ద్రౌపది మిగుల దుఃఖింపఁగా, భీమాద్వములు తఱుముకొని పోయి,
అశ్వత్థామను పట్టుకొని పెడతొక్కలు కట్టి రథముమీఁదఁ బెట్టుకొని
ద్రౌపదియొద్దకుఁ దెచ్చిరి. కాని బ్రాహ్మణుఁ డనియు, గురుపుత్రుఁ
డనియు దయతలచి కృష్ణుఁడు, ద్రౌపది వల దన్నందున ఆతనిప్రాణ
ములు తీయుట మాని, అర్జునుఁ డాతనిశిరస్సుపైని పుట్టినప్పటినుం
డియు నున్నదివ్యముణిని తీసికొని శిబిరముననుండి వెడలఁబెట్టెను.
అయగౌరవమునకై మిక్కిలి కోపించి, జగత్తు అపాండవ మనుఁగాక
యని యాతఁడు బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రమును బ్రయోగించిన నది
యంతరగర్భమందలిపరీక్షితును బాధింపఁగాఁ గృష్ణుఁడు తనప్రభావ
ముచే వానిని రక్షించెను (మహాభా., సౌప్తిక, అ. ౧౩; ౧౪;
అశ్వ. ౬౯, ౭౫).

ఈతనికిఁ దాను మిక్కిలిబలవంతుఁడ నని యొక్కఁడు గర్వము.
ఒకసారి కృష్ణునియొద్దకుఁ బోయి 'ఈచక్రము నీకు శోభింపను.
నాకంటిబలవంతునకుఁ దగును. నా కి' మ్మని యాడిగను. అంతఁ గృష్ణుఁ
డాచక్రము నచ్చట నుంచి తీసికొని పొమ్మని చెప్పఁగా నతఁడు
దాని నెత్తనె నను లేక గర్వభంగము కలిగి వెడలిపోయెను.

ఇతఁడు శిరంజీవి. ఇప్పుడును ఉన్నవాఁడు. మరల ద్వారపర
యగము వచ్చునప్పు డీతఁడు వ్యాసుఁ డగును. ఎనిమిదవ సాతర్ణి
మన్వంతరమునందు నీతఁడు సప్తర్షులలో నొక్కఁ డగును (చూడుఁడుః
'వ్యాస' కథము, మత్స్యపురాణము, అ. ౯).

౨. అక్రూరుఁ డన్నయాదవునికుమారు
లలో నొకఁడు.

౩. మాలవదేశాధీశుఁ డైన యింద్రి
వర్మ యనురాజుయొక్క ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన యేనుఁగుకేరు. ఈ
యేనుఁగు పదునై దవదినమున భారతయుద్ధమునందు భీమునిచే జచ్చెను.
'అశ్వత్థామ పాతః నరో వా కుంజరో వా' యని గర్వరాజు
ద్రౌపదధార్మ మసత్యమాడినది యీగజముయొక్క చావునుగుఱించియే.

అశ్వపతి — ౧. మద్రదేశపురాజు, సావిత్రికి దండ్రి.

౨. కేకయదేశపురాజు. ఈతనికి యుధా
జిత్తు అను కుమారుఁడును, కైకేయి యనుకన్యయు నుండిరి. ఈకైకే
యియే దశరథరాజుభార్య. ఈతనిభార్య యనఁగ కైకేయికల్గి
మిక్కిలి సాహసికురాలు. పశులభావ నెఱింగిన అశ్వపతి యొకదిన
మున కొన్ని పశులభావములను విని నవ్వఁగ నాతనిభార్య 'మీరేల
నవ్వనరు చెప్పఁ' డని పట్టుపట్టెను. 'పశులభావ చెప్పినయెడల
నేను చత్తు' నని యాతఁడు ప్రత్యుత్తర మీయ నామె 'మీరు
చచ్చినను సరే, చెప్పక తప్ప' దనెను. అంత రాజునకుఁ గోపమువచ్చి
యామెను ఇంటినుండి వెడలఁబెట్టెను (వా. రా., అ. యో, స. ౩౫).

అశ్వమేధకుఁడు — (సో. వం) పురుకులోత్పన్న
సహస్రానీకరాజునకుఁ బుత్రుఁడు; అనీమకృష్ణునకుఁ దండ్రి.
ఇతఁడు యాధిష్ఠిర వంశజుఁడు. ఈతఁడు ౮౧ సంవత్సరములు
రాజ్యము చేసెను. అప్పటికిఁ గలియుగవర్షంబులు ౪౩౧, అనఁగా
క్రీ. పూ. ౨౬౩౧ అని పౌరాణికమతము. ఇందు వేయి తగ్గించిన
యెడల సరాసరికాలము వచ్చు నని ఆశునికులమతము.

అశ్వమేధపురి — పూర్వదశార్ణదేశమునకుఁ దూర్పున
నున్ననగరి. పాండవులకాలమున నిచ్చట రోచమంశుఁ డన్నరాజు
రాజ్యము చేయుచుండెను (మహాభా., సభా, అ. ౩౮).

అశ్వమేధము — అశ్వమును ప్రధానముగ గ్రహించి
చేయునట్టి యజ్ఞవిశేషము. ఈయజ్ఞమునం దశ్వముమాత్ర మే కాక
ఆరణ్యములును, గ్రామ్యములును అగు పశువు లనేకములు చంపఁబడు
చున్నవి. ఈయశ్వమేధమును సార్వభౌముఁ డగునట్టిరా జాచరించుట
కధికారి యగుచున్నాఁడు. రాజు అశ్వమేధయాగమును సలుపుచు
న్నప్పు డతభ్యధస్నానము చేయునంతవఱకు నవ్వర్యుఁడై రా జగును.

శ్రీరథమాత్రముచేతనే పుణ్యస్థలములని తలంపఁబడునట్టి కురు
క్షేత్రము, వారణాసి, నైమిశారణ్యము మున్నగు పుణ్యస్థలములందు
యజ్ఞముంటుపమును నిర్మించి అశ్వమేధసంకల్పము నొనర్చవలయును.

యాగారంభము :— దైత్రుత్వధర్మార్థముయందు సాంగ్రహణి
యనెడి ఇష్టిని సలుపవలయును. ఆ యమావాస్యయందు సంజ్ఞానీ

ప్రీయు, వైశాఖపూర్ణిమయందు ప్రాజాపత్యపశ్చాదంధమును కల్ప
నూత్రిములందుఁ జెప్పఁబడినవిధముగా ఆచరింపవలయును. అశ్వమేధ
యజ్ఞమునిమిత్తము పిలువఁబడు ఋత్విక్కులను దీక్షాంతమునఁజూపేనుఁ
గులపయి నెక్కించియో గుట్టములపై నెక్కించియో గౌరవపూర్వక
ముగ పిలుచుకొనిరావలయును. యజమానుఁడు దేవయజమానును ప్రవే
శించి కేశశ్రువులపవనాదినియమసమన్వితుఁ డయి ఉపవసించి ఆ
రాత్రి యంతయు మేల్కొనియుండవలయును. పార్వమునందున్న
వార బారాత్రి యంతయు వివేచకములగు నానావిధకథలను
చెప్పుచు మేల్కొని యుండవలయును. మఱునాఁ డగ్నిహోత్ర
మయినపిదప వర్షస్థిమలు (వానలో పట్టిన ఉదకములు), కూష్మ
ములు (బావినీరు), స్థావరములు (చెఱువునీరు), వహుంతులు (నదీ
జలములు) అగుజలములచేత చశుశృరావ మగుబ్రహ్మాదనమును వండి
నల్లరు మహర్షిజాలకు పెట్టవలయును. వారికి నాలుగువేల సువర్ణ
నిష్కములను, నాల్గు అశ్వములను డిక్షాగా నొసంగవలయును.

అశ్వమేధీయాశ్వమును స్నానార్థము జలశయమునకు తీసికొని
పోవునప్పుడు యజమానునియొక్క మేనత్తకొడుకు అశ్వమునకు ముందు
గాను, పినతల్లికొడుకు గుట్టమునకు వెనుకను నడచిపోవలయును.

౧. నూర్గురు రాజపుత్రులతోడ నధ్వర్యుఁడు ప్రాధికాయందు
పశ్చిమాభిముఖుఁ డయి నిలువఁబడి 'ఈసార్వభౌముఁ డీ పవిత్రాశ్వ
ముతో యాగము నొనర్చి కేశ్రువుల జయించుఁగాక' అని ప్రోక్షించును.

౨. రాజ్యము లేని శ్రుత్రియులగు కూరులు నూర్గురతోడ బ్రహ్మ
దక్షిణదిశయందు ఉత్తరాభిముఖుఁడయి నిలువఁబడి 'ఈసార్వభౌముఁ
డీ పవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి యితరుల కజీయఁ డగుఁగాక'
అని ప్రోక్షించును.

౩. నూర్గురు నూతగ్రామములతోడ హోత్ర పశ్చిమదిశయందు
ప్రాగభిముఖుఁ డయి నిలువఁబడి 'ఈ సార్వభౌముఁ డీ పవిత్రాశ్వ
ముతో యాగము నొనర్చి అనేకములగు గోవులు, ఆశ్వములు, ఏనుఁ
గులు, మేకలు కలిగియున్న వారును, బహువిధవీహీయవమానతిలాది
ధాన్యములు గలిగియున్న వారును, బంగారు కలిగియున్న వారును, నేవ
కులు కలిగియున్న వారును, ధనము పుష్టికలిగియున్న వారును ప్రజల
కధిపతి యగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును.

౪. నూర్గురు నూతగ్రామేశ్రుత్తులతోడ ఉద్ధాత ఉత్తరపు
దిశయందు దక్షిణాభిముఖుఁ డయి నిలువఁబడి 'ఈసార్వభౌముఁ డీ
పవిత్రాశ్వముతో యాగము నొనర్చి సంపూర్ణ మయిన ఆయాగ్యు
గలవాఁ డగుఁగాక' అని ప్రోక్షించును. తరువాత కల్పనూత్రోక్తము
లగు హోమములు మున్నగునవి చేసి గుట్టమును విడువవలయును. ఆ
గుట్టమును సంరక్షించుటకుఁగాను దానివెంట ౧. రాజ్యార్థ్యులగు రాజ
పుత్రులు ౧౦౦ గురును, ౨. శ్రుత్రియ కుమారకులు ౧౦౦ గురును,
౩. వైశ్యకుమారకులు ౧౦౦ గురును, ౪. సైనికు లగు కూద్రకుమార
కులు ౧౦౦ గురును మొత్తము ౪౦౦ ల మంది బయలుపెడవలయును.

ఆ యశ్వమును సాయంకాలమునందు రథకారునిగృహమునం దుంచి
దానిపాదములందు ధృతిహోమములను సలుపవలయును.

ఈ విధముగా అశ్వమేధీయాశ్వ మశ్వపాలకు లగు రాజ
పుత్రులు ౪౦౦ ల మందిచేత సంరక్షింపఁబడుచు స్వేచ్ఛగా ఒక
సంవత్సరకాలము తిరుగవలయును. ఈ సంవత్సరకాలము దేవయజన
మునందు ప్రతినిత్యము ౧. ప్రాతఃకాలమునందు అష్టాకపాలసమన్విత
ముగు సావిత్రేష్టిని, ౨. మధ్యాహ్నకాలమునందు ఏకాదశకపాలసమ
న్వితముగు ప్రపవితృపవితృదేవతాకముగు ఇష్టిని, ౩. అపరాహ్ణకాలము
నందు ద్వాదశకపాలసమన్వితముగు ఆనవితృపవితృదేవతాకముగు ఇష్టిని
ఋత్విక్కు లాచరించుచుండును. సాయంకాలమునం దాహవనీయాగ్ని
యందు ధృతిహోమముల నాచరించుచుండును.

ఇష్టికాలమునందు పగలు బ్రాహ్మణుఁడును, రాత్రియందు
శ్రుత్రియుఁడును వీణాగానము నొనర్తురు.

'ఓ మహాప్రభూ! నీ వీవిధముగా గోధూహితజ్ఞాదిదానముల
నొసంగుచు రాజనాయాదిమహాక్రతువుల నాచరించుచు వక్షసో
శేతముగ బ్రాహ్మణుల కన్నము పెట్టితివిగాదా!' యని బ్రాహ్మణుఁడు
సలుపు గానముయొక్క భావము.

'ఓ మహాప్రభూ! నీవు పృథుభగీరథాచివృషపుంగవులవలె
కేశ్రువుల జయించినవాఁడ వయి గొప్పగొప్ప కురపుంగవులతోడ
పారాడి వారిని సంహరించివాఁడవు గదా' యని శ్రుత్రియుఁడు
సలుపు గానముయొక్క భావము.

ఈవిధముగా గాన మొనర్చినయిరువురకు నిన్నురు గోవులు,
బండియందు కట్టిజేసిన రెండు ఎద్దులును దానము నొసంగవలయును.

అశ్వమేధీయాశ్వము దేశసంచారము చేయునపుడు దేవయజ
నమునందు ఋత్విజులు, యజమానుఁడును కలసి ఇల్లు లాచరించుచుం
దురు. మఱుసటి సంవత్సరము వైశాఖబహుళ అమావాస్యయందు
దీక్షతీయేష్టి పరివినతరువాత నశ్వమేధదీక్ష మూఁడుదినములు జరగును.

అశ్వమేధయాగమునం దిరువదియొక్క అరత్నుల (మూరల)
ప్రమాణముగల ఇరువదియొక్క యూపము లుండును. అశ్వమేధ
యాగమునందు ప్రధానపశువు అశ్వ (సంఘ) మయినను ఆరణ్యము
లును, గ్రామ్యములును, జలచరములును, సర్పములును, పక్షులును
అనుపశువులు యూపములకు ౫౮౯ బంధింపఁబడును. పర్యగ్నికరణ
మయినపిదప ఆరణ్యపశువులను వదలివేయుదురు. పిదప అశ్వసంజ్ఞ
పనము (చంపుట), ఇతరపశుసంజ్ఞపనము మున్నగునవియు హోమ
ములును అగ్నిష్టోమము జరగును (అగ్నిష్టోమ మనఁగా సోమలతను
తెచ్చి అభివత మొనర్చి ఆ మూడేవతల కొసంగి యజమానుఁడు ఋత్వి
జులతో కలసి సోమపాన మొనర్చుట). హోత్రయు, బ్రహ్మయు
బ్రహ్మోద్ధ్యసంభాషణ మొనర్తురు (బ్రహ్మోద్ధ్య మనఁగా ఆధ్యాత్మ
విషయకముగ ప్రశ్నప్రతివచనము). పిదప ప్రధానఋత్విక్కులు

రాజపత్నులతోడ ప్రశ్నప్రతివచనరూపసంభాషణ మొనర్తురు. తరువాత అశ్వవచనచోమాదికము సలపఁబడును.

చూడవలెను అవభృంశ్శానము. ఈ యవభృంశ్శాన సమయమునను బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకముల నాచరించినవాఁడెవఁడేని వచ్చి నే నిట్టిపాతకము నాచరించితి నని ప్రకాశ మొనర్చి ఆ యవభృంశ్శానసమయమునందు తాను స్నాన మొనర్చునెడల తత్పాపవిముక్తుఁడగును.

ఋత్విజాలకు రా జదివఱు జయించియున్న భూమి నంతయు దక్షిణగా నొసంగటయేకాక రాజపత్నులనుపైతము వారికి దక్షిణగా నొసంగును. వారు మరల రాజపత్నులను రాజున కొసంగి తత్ప్రత్యామ్నాయముగ కొంతధనమును రాజుదగ్గఱ గ్రహించెదరు.

ద్విజయ మొనర్చినట్టిక్షత్రియపుంగవులు సకలవిధపాపసహక మను నీయశ్వమేధయాగము నొనర్తురు. ఇది మహాక్రమపు. ఈ యాగమునుసఱించి చెప్పనపుడు మహాభిషేక మనియు అచ్చటచ్చట స్రుగులందు చెప్పఁబడి యున్నది.

ఇట్టి మహాక్రమపు నొనర్చినట్టియు, క్రమ మహాత్మ్యము నెఱింగినట్టియు పుణ్యాస్థలనామములు ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునం దీవిధముగఁ జెప్పఁబడియున్నవి : ౧. పరీక్షిన్నహారాజపుత్రుఁడగు జనమేజయుఁడు; ౨. మనుపుత్రుఁడగు కార్యాసుఁడు; ౩. సాత్రాజితుఁడగు శతానీకుఁడు; ౪. ఆంబఘోషుఁడు; ౫. ఉగ్రనేమనిపుత్రుఁడగు యుధాంశ్రేష్ఠి; ౬. భువనుఁ డనువాని పుత్రుఁడగు విశ్వకర్మ; ౭. విజయని పుత్రుఁడగు సుదాసుఁడు; ౮. అవీక్షితునిపుత్రుఁడగు మరుత్తుఁడు; ౯. అంగధూపాలుఁడు; ౧౦. దువ్యంతునిపుత్రుఁడగు భరతుఁడు; ౧౧. పాంచాలభూపాలుఁ డగుగుర్భుఁడు; ౧౨. జనంతపుని పుత్రుఁ డగు అరాతి.

వీరశేకాక శ్రీమద్రామాయణమునందు ౧. దశరథ భూపాలుఁడు, ౨. దశరథభూపాలనిప్రసితామహుఁడగు దిలీపుఁడు, ౩. శ్రీరామచంద్రుఁడును, ౪. శ్రీమహాభారతయుద్ధానంతరము, యుధిష్ఠిరుఁడును, ౫. మాల్వికాగ్నిమిత్రమునందు పుష్కవిపుత్రుఁడును అశ్వమేధయాగము నొనర్చినటులు చెప్పఁబడియున్నది.

[అశ్వమేధసూగీయపశువుల సంఖ్యావిషయ మయి తైత్తిరీయశాఖయం దొకవిధముగను, వాజసనేయశాఖయం దొకవిధముగను

గలదు. తైత్తిరీయశాఖా కల్పనూత్త మగు ఆపస్తంబశ్రోతనూత్తము యొక్క అశ్వమేధభాగమునకు భాష్యాదికము లభింపనందువలన, ఇం దిచ్చిన పశుసంఖ్య భట్టభాస్కరభావ్యవాక్యము ననుసరించి ఇయ్యఁబడిన దని గ్రహించునది].

ఈయశ్వమేధవిషయమును బోధించు గ్రంథసముదాయము :

౧. సంహితలు :

తైత్తిరీయసంహిత, ౭, ౧, ౧౧-౨౦; ౭, ౨, ౧౧-౨౦; ౭, ౩, ౧౧-౨౦; ౭, ౪, ౧౨-౨౨; ౭, ౫, ౧౧-౨౫; ౫, ౭, ౧౧-౨౬; ౧, ౪, ౩౫-౩౬; ౪, ౪, ౧౨; ౪, ౬, ౬-౯; ౪, ౭, ౧౫; ౫, ౫, ౧౧-౨౪; ౫, ౬, ౧౧-౨౩; ౫, ౧, ౧౧; ౫, ౨, ౧౧-౧౨; ౫, ౩, ౧౨; ౫, ౪, ౧౨; ౫, ౭, ౨౫; వాజసనేయసంహిత, ౨౩-వ అధ్యాయము.

౨. బ్రాహ్మణములు :

తైత్తిరీయబ్రాహ్మణము, చూడవ అష్టకము, ౮, ౯ ప్రశ్నలు; శతపథబ్రాహ్మణము, ౧౩, ౧-౫; ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౭, ౨౧.

౩. కల్పనూత్రములు :

ఆపస్తంబశ్రోతనూత్రము, ౨౦-వ ప్రశ్నము. కాత్యాయన శ్రోతనూత్రము, ౨౦-వ ప్రశ్నము; అశ్వలాయన శ్రోతనూత్రము ౧౦-౬-వ ప్రశ్నము; శాంఖ్యాయన శ్రోతనూత్రము ౧౬ - వ ప్రశ్నము. ఇతరశ్రోతనూత్రములందును గలదు.

దశరథుఁడు చేసినయశ్వమేధము వాల్మీకి రామాయణము బాల కాండమునందును, శ్రీరామని యశ్వమేధము ఉత్తరకాండములోను, శైమినియశ్వమేధపర్వమందును, ధర్మశానియశ్వమేధము మహాభారతమున అశ్వమేధపర్వమునందును, శైమినియశ్వమేధపర్వమందును పరిష్కరముగ వర్ణింపఁబడినది.

(క. మా.)

అశ్వరేవంతపురము — చిత్తూరుజిల్లా తిరుత్తని తాలూకాయందలి జమీన్దారీగ్రామము. ఇచటి జనసంఖ్య ౧౮౮౯ (౧౯౩౧).

అశ్వనేనుఁడు — ౧. తక్షకునిపుత్రుఁడు, సర్పము. అర్జునుఁడు ఖండవనమును గాల్చినప్పుడు వీడు తల్లితో నందుండెను. వీఁడప్పుడు బాలుఁ డగుటచే దల్లి వీనిని నోటఁ గఱచుకొని

1. వాజసనేయసంహితయు దానిపై మహాధరాదులు వ్రాసిన భావ్యమును, తైత్తిరీయమును దానిపై సాయణాచార్యులు వ్రాసిన భావ్యమును బట్టి చూడఁగా నుజ్జము చంపఁబడినతరువాత, సార్వభౌమునిపట్టమహిషి యీగుజ్జమునొద్ద కయినించి క్రీడ సల్పవలెను. ప్రధానఋత్విజాలు యజమానుని పత్నులతో బూతుప్రసంగములు చేయవలెను (వాజసనేయసంహిత, ౨౩-వ అధ్యాయముమీడిమహాధర భావ్యము చూడవలెను. తైత్తిరీయసంహిత, ౭-వ కాండముమీడి సాయణభావ్యము చూడవలెను). కాని వేదముయొక్క యీభాగము నకు ఈయట్టి లాభముచేయుట తప్పనియు, దానికి మంచియర్థము వేటొకటి యున్న దనియు దయానందసరస్వతిభావము (చూడుఁడు 'ఋగ్వేదాదిభావ్య భూమిక').

(ము. సం.)

పాల్పాన యత్నింపఁగా నర్జునుడు వీనితల్లిని తెగవలెకను. వీడు మాత్ర మెట్లో తప్పించుకొని, ఆకపిచే గర్జునియొద్దకుఁబోయి యాకని బాణమున నుండెను. భారతయుద్ధంబునఁ జవరదినమునఁ గర్ణుడు ఈ బాణమును ప్రయోగింపఁ గృష్ణుడు రథమును భూమిలోనికి నొత్తెను. అందుచే నాబాణము అర్జునునికంఠమునకుఁ దగులుటకు బదులు కిరీటము నకుఁ దగిలి దానిని భస్మము చేసెను (ఆంధ్రమహాభా., కర్ణ్య. అ. 3).

౨. సత్యభామకుఁ గృష్ణునివలనఁ బుట్టిన పుత్రుఁడు, మహారథుఁడు.

అశ్వాయు ర్వే దము — సుష్టిమల యాయువునుగుడించును, గోగవిశిత్సారులనుగూర్చియు దెలుపు శాస్త్రము. మొదట శాలిహాస్యుఁడు తనకుమారుఁడగు సుశ్రుతునకు దీని నుపదేశించెను. అటుపై నీవిద్యను జయదత్తుఁడు సంపాదించెను. గర్గయుషి మున్నగు వారు అశ్వాయుర్వేదము రచించిరి.

అశ్వా రావు పాలెము — కృష్ణాల్లా దీవితాలూకా యందలి గ్రామము. జనసంఖ్య ౧౦౧౯ (౧౯౩౧).

అశ్వినీ — ౨౭ నక్షత్రములలోను మొదటిది, ఇందు మూడునక్షత్రము లుండును. ఇవి మూఁడును సుష్టిపుమాతివలెఁ గాన వచ్చుటచే దీని కీదేరు వచ్చెను.

అశ్వినీకుమారదత్తు — వంగదేశీయ మహాపురుషులలో నొకఁడు. బాబు వ్రజమోహనప్రస్తుకుమారుఁడు. అశ్వినీకుమార దత్తు ౧౮౫౬-వ సంవత్సరమున, జనవరి ౨౬-న తేనీని వంగరాష్ట్ర మునందలి బేకర్ గంజి జిల్లాయందలి పట్టణకాలీ యను గ్రామమున జన్మించెను.

అశ్వినీకుమారదత్తు పదుమూడేండ్ల వయస్సుననే ౧౮౭౯-వ యేట ప్రవేశపరీక్షయందు తీర్ణుఁడయ్యెను. కాని విద్యాశాఖవారి నియమముల ననుసరించి యీ వయస్సు ౧౬ ఏండ్లుండిననే కాని చాలదు. అయినను దీని నెట్లో కప్పిపుచ్చి, పెద్దలు ఎఫ్. ఏ. వఱకు నితనిచదువు సాగించిరి. ఈపరీక్షయందుఁగూడ నితఁడు ౧౮౭౯ లో సుతీర్ణత నందెను. కాని యటుపైని తన వయసునకు సంబంధించిన రహస్య మతనికిఁ దెలిసినది. అతనికి నీతినియమములయొడల పట్టుదల యొక్కవ. అందువలన నతఁ డసత్యమాడి మఱిరెండేండ్లలో పట్టపరీక్షకు బెర్లులి క్విప్పడక కొంతకాలము చదువు కట్టిపెట్టి మరల ౧౮౭౯ లో ఆపరీక్షకు వెళ్లెను. అశ్వినీకుమారదత్తు విద్యావిషయములయందెక్కువయాసక్తి కలవాఁ డగుటచేత ౧౮౭౯ లో నతడు సెరాంపూరుచాత్రావిద్యాలయమున మహాధ్యాయుఁడుగఁ బ్రవేశించి తద్విద్యాలయము ననేకవిధముల నభివృద్ధికిఁ దెచ్చెను. పిదప ౧౮౮౦ లో న్యాయశాస్త్రపరీక్షయందు తీర్ణుఁడయి బారిసాలులో న్యాయవాదిగఁ బ్రవేశించెను. కాని యతని కావృత్తి యంత హితవుగ లేనందున దానిని వదిలి, బారిసాలులో విద్యాశాఖవారి ప్రోత్సాహమునఁ దనతండ్రి స్థాపించిన వ్రజమోహన విద్యాలయమునందు మరల మహా

ధ్యాయుఁడుగఁ బ్రవేశించి, వేతన మొమియుఁ గైకొనకయే యందు ౧౭ సంవత్సరములకాలము పనిచేసెను. ఈతఁ డందు పనిచేసిన కాలముననే యావిద్యాలయము కళాశాలయగుటయేకాక యందు న్యాయ శాస్త్రాధ్యయనమునకుఁగూడ ౧౮౯౮ లో నేర్పాటుకావలసఁబడెను. ఈకళాశాల నభివృద్ధికిఁ దెచ్చుటకొఱకు అశ్వినీకుమారదత్తు తన సొంతము దు ౩౫,౦౦౦ ల యాపాయలను చెచ్చించెను. స్వాధ్యరహితముగ నిలుపేదలసాహాయ్యార్థము పనిచేయుటకై అశ్వినీకుమారుఁ డీ కళాశాలయందు 'ది లిటిల్ బ్రదర్స్ ఆఫ్ ది పూర్' అనుపేర నొకవిద్యార్థిసంఘము నేర్పాటుచేసెను. ఆయా కష్టపమయముల యందుఁ గావించిన నేతకు గొప్పగొప్ప ప్రభుత్వోన్యోగీయులు కూడ నీసంఘమువారిని ప్రశంసించియుండిరి. కొంతకాల మయినతరువాత ఆకళాశాలను నిర్వహించుభార మంతయు నతఁ డొకసంఘము నేర్పఱిచి యాసంఘమువారి కప్పకైచ్చెను. ప్రభుత్వ ధనసాహాయ్యము లేకుండ ఈకళాశాలను నడపవలెనని అశ్వినీకుమారదత్తు ఎన్నెన్నివిధములనో ప్రయత్నించెను కాని యతని ప్రయత్నములు ఫలము కాలేదు. ప్రభుత్వమువారిప్పటికి నీకళాశాలకు ధనసాహాయ్యము చేయుచున్నారు.

వ్రజమోహనకళాశాలతోనే కాక అశ్వినీకుమారుని కింక ననేకసార్వజనికసంస్థలతో సంబంధ ముండెను. ౧౯౦౬ - వ సంవత్సరమున బంగారదేశమున భయంకరమయిన కఱపు సంభవించిన కాలమున బారిసాత్ర ప్రజాసంఘమునకు కార్యదర్శిగ నుండి టేము సీడిగులవిషయమునఁ జేసిననేతకు ఇతనిని వీరువారి రనుభవములేక యెల్లదును ప్రశంసించిరి. అప్పు డీతఁడు ౧౮౫ టేమునివారణసంస్థల నేర్పాటుచేసి, ఆసంస్థలద్వారా ప్రతివారము దాదాపు రు. ౬,౦౦౦ లను టేముబాధిగులకు పంచిపెట్టుచుండువాఁడు. ఈరీతిని ౧౯౦౬-వ జూన్ నెలలో మొదలుపెట్టి ఆసంవత్సరమునంతమువఱకును పాటు పడుచునే యుండెను. అందువలననే యతనికి 'ఫాదర్ ఆఫ్ ది పీపిల్' ప్రజల కందఱకును దండ్రీ, యని విరుదుపేరు వచ్చినది.

కర్ణమప్రభువు కావించిన బంగారదేశవిభజనముసందర్భమున వంగరాష్ట్రమున రేగినప్రచండమయిన సంతోభమున అశ్వినీకుమారుఁడుకూడ పాల్గొని విభజనమునకు వ్యతిరేకముగఁ బనిచేసెను. ఇది యొక సాధుచేష్టిగాని ప్రభుత్వమువారి తినిని మిఠవాది యని తెలిసి యుండియు కాంగ్రెసుతో సంబంధము కలిగియుండుటచేతను, స్వదేశి ఉద్యమమున కృషిచేయుచుండుటచేతను అతనిని బంధించి, యతనిపై రాజద్రోహాపునరము మోపి యతనికి ప్రవాసశిక్ష విధించిరి. అతని విద్యాసంస్థ విద్యార్థులందు రాజద్రోహమును పురికొల్పుచున్న దని ప్రభుత్వమువారు దానిని చిక్కులలోఁ దెట్టిరి. టేముకాలమున పలువుర ప్రశంసలకు పాత్రముగఁ బనిచేసినయతని విద్యార్థిసంఘము నఁబిచివేసిరి. కాని తమ నిందారోపణముల కాధారములే దనియు, తమ యనుమానము లన్నియు భ్రాంతు లనియు ప్రభుత్వమువారికిఁ దరువాత తెలిసినవిషయము. చాలంటీక పి.రోత్ మున్నగు నాంగ్లేయ

అశ్వినీకుమారులు

ప్రముఖుడైన అశ్వినీకుమారుల గొప్పతనము విధించుట అవ్యయమున యభిప్రాయపడిరి. ఇట్టిసందర్భములలో ప్రభుత్వమువారి కఠిననిరీక్షనకు విడుదలచేయవలసివచ్చెను.

అశ్వినీకుమారులు దీనివలన నుద్భవించు మితవాది. ఇతఁడు కాంగ్రెసువిషయమునను, స్వదేశీఉద్యమము విషయమునను ఎక్కువ యభిమానముతో పనిచేసెను. ౧౯౦౬ - ౭ సంవత్సరమున సమావేశమయిన వంగరాష్ట్ర సభ కఠిన దావాననుసారముగా నుండెను. అటుపిమ్మట ౧౯౧౩ లో డక్కాలో జరిగిన వంగరాష్ట్ర మహాసభ కఠిన ఉద్యమము దెబ్బతీయఁబడినది. ఇతఁడు మితవాదియైనను తనయభిప్రాయమును పైకి స్పష్టముగా తెల్పుట కష్టమును చెనుదీసినవాఁడు కాదు.

అశ్వినీకుమారులకు అనేకభావల సభ్యునించెను. హిందీ, మరాఠీ మున్నగు దేశభాషలను బాగుగ నభ్యసించి ఆయాభాషలయందలి మత గ్రంథములను జరువవలయు నని యాతనియశయము. సంస్కృతము నందును, పార్శ్వముననుగూడ నతఁడు మంచిపాండిత్యము సంపాదించెను. అతఁడు వ్రాసిన 'భక్తియోగము' అను గ్రంథము చాల విఖ్యాతమయినది. దేశభాషలయందును ఆంగ్ల భాషయందునుగూడ నీగ్రంథమున కనువాదములు కలవు. దీనిని శ్రీయత కాతా శ్రీరామ శాస్త్రిగారు ఆంధ్రీకరించి యాయుద్ధ గ్రంథమును తెలుగువారికి సులభము చేసినారు. భక్తియోగమును భారతీయ పండితులను పాశ్చాత్య పండితులనుగూడ సత్యధికముగా బ్రకటించినారు.

పల్లెటూళ్లలో విద్యాభివృద్ధిని గూర్చియు, పాఠశాలధ్యయనము గూర్చియు, కృషి ప్రచారములను కావించుటకై అశ్వినీకుమారులకు ప్రత్యేకముగ నొకసంఘమును స్థాపించి, యాసంఘము వీరేటేలు నుండు వంజలయాపాయలరాజుకి గలయాద్రీ నొసంగెను. నాటక ప్రసరణములద్వారా సాంఘికదురాచారములను ప్రజలకు చెల్లడించుటకై అతఁడు కొన్నియాత్రానాటక సంఘములను స్థాపించి పట్టణములకుఁ బంపుచుండువాఁడు. కలకత్తాలో నిట్టిసంఘములు నాటకములను ప్రదర్శించినప్పుడు ఆకుతోచుముఖి మున్నగు విద్యాధికులు కూడ వాని సెక్కువగాఁ బ్రకటించియుండిరి. ఈ మహాకయ్యుడు ౧౯౨౩-వ సంవత్సరము, నవంబరు ౭-న లేదీని కలకత్తాయందు పరమపదించెను.

అశ్వినీకుమారులు

దేవతలకు వైద్యులు, ఋగ్వేదమందును, ఇతరవేదములందును ఈదేవతలను స్తుతించిననూత్నములు పెక్కులు గలవు. దేవతలైనతత్వము తనమాతృలైన సరణియను నూర్పున కిచ్చి వివాహము చేసెను. అమె నూర్పుతాపమును భరింపలేక తనరూపమునందిరూపముగల మతియొక్కస్త్రిని నూర్పునియొద్ద నుంచి తాను ఆడుగుజ్జువు రూపమును ధరించి వెడలిపోయెను. నూర్పుడు కొన్నిదినములకు నామోసము కనుగొని తాను మగ

గుజ్జువురూపము ధరించి ఆడుగుజ్జుమువెంటఁ దగిలెను. వారియొద్దఁకు నశ్వినీకుమారులు పుట్టిరి. వీరు కవల (ఋగ్వే., ౧౦. ౧౭. ౧-౨). ఎచ్చటవచ్చినను ఇద్దఱును కలసివచ్చెదరు. ఋగ్వేదమునందుఁ బెక్కు నూత్నములలో వీరు చేసినట్టివైద్యసంబంధమైన యద్భుతకృత్యములు వర్ణింపఁబడినవి. వందఁనుఁ డన్నవానిని, లేకుని కూపమునకుంకి తీసిరి; తొమ్మిది సమద్రముననుండి రక్షించిరి; మునుసలియు బలహీనుఁడును అయిన చ్యవనుని పడుచువానినిగఁ జేసిరి; అగ్నిలోఁ గాలిన ఆత్రికి సుఖము కలుగఁజేసిరి; కావికిఁ గన్వనకుఁ గన్నులు, తొడపోయిన విశ్వలకు నినుపతొడ, శయనముగియొక్క యెండి. పోయినయావునకుఁ బాలు నిచ్చిరి; ఆగర్వణుడైన ధన్వంతరునికి గుజ్జువుడల పెట్టి వానియొద్దనుండి మగువిద్య నేర్పిరి; క్యావుఁ డను ఋషి మూఁడుతునుకలు కాఁగా బ్రతికించిరి (ఋగ్వే., మం. ౧ నూత్. ౪౬, ౪౭, ౧౧౨, ౧౧౬-౧౨౦).

అశ్వినీకుమారులకు మొదట హవిర్యాగము లేదు. వీరు చక్రమునకు యావన మొసఁగఁగా నాతఁడు తనతపోబలముచే నింద్రుని మెప్పించి వీరికి హవిర్యాగ మిప్పించెను. ఇట్లు మహాభారతమునందు (వన, అ. ౧౨౧-౧౨౫; ఆంధ్రభా., ౩. ౩) జెప్పఁబడినను, ఋగ్వేదము ౧-వ మండలమునందే అశ్వినీదేవతలను హవిర్యాగమునకుఁ బిల్చినమంత్రములు కానవచ్చుచున్నవి ౧. ౩; ౧. ౨౨; ౧. ౩౪).

వేదమునందుఁ జెప్పఁబడిన యశ్వినీదేవత లెవ్వరన్నవిషయమై చర్చించుచు యాస్కాచార్యుఁ డిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు:—

'అశ్వను లనఁగా అశ్వములుగల పుణ్యంతులైన గొప్పరాజు లని ఔర్లభావముగియొక్క యభిప్రాయము..... అశ్వను లెవరు? ధూన్యాకాశము లని కొందఱు; ఆహారాత్రము లని కొందఱు; నూర్పుచంద్రు లని కొందఱు; పుణ్యము చేసినయొద్దలు రాజు లని విరిహాసికులు చెప్పెదరు' (నిరుక్తము, ౧౨-౧).

దీనినిబట్టి చూడ సృష్టిచమత్కారములను జూచి వైదికపురుష రూపముగ దేవత లని వర్ణించి రనియు, దరువాతవారు వారిని నిజముగ దేవత లని నమ్మి కథల కల్పించి రనియుఁ దోచుచున్నది.

అశ్వినీదేవతలు గుజ్జుముయొక్క నాసికనుండి పుట్టిరి గనుక నాసత్యు లనియుఁ దేరు. వీరు మిక్కిలి చక్కనివారు. చక్కనిపురుషులకు వీరిని ఉపమానముగాఁ దీసికొందురు. వీరియొద్దఁకు నశ్వినా, నాసత్యు, దస్త్రా అన్నపేర్లన్నను పెద్దవాని! నాసత్యుఁ డనియు, జన్నవాని! దస్త్రుఁ డనియు విడిగఁ దేర్లన్నట్లు కానవచ్చెడిని (మహాభా., అనుకా, అ. ౧౫౦, శ్లో. ౧౮). పాండురాజువత్సకి మాదిరి వీరివలన నకుల సహదేవులు కలిగిరి.

1. 'యజ్ఞము' యొక్క తల పోగా నశ్వను లింకాకతలపెట్టి బ్రతికించి రనియు, నందుచే నశ్వినీదేవతలకును వైద్యులకును గొరవము కలిగ ననియు, అప్పటినుండి యీదేవతలను హవిర్యాగము కలిగ ననియు ధన్వంతరి గుక్రుతమునందు వ్రాసినాఁడు (నూర్పుతాపము, అ. ౧). ఈవిషయమే తైత్తిరీయసంహిత ౬, ౪. ౧; కఠఫలహృత్సూక్తు, ఐతరేయబ్రాహ్మణము, ౧. ౧౮ లలోఁగూడఁజెప్పఁబడియున్నది.

